

Arxiu  
de Textos Catalans Antics  
22



BARCELONA  
2003

# Arxiu de Textos Catalans Antics

*Sigla: ATCA*

Anuari per a l'edició i estudi de textos catalans anteriors al segle XIX  
Fundador i director: Josep Perarnau                      Secretari: Jaume de Puig  
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans  
i de la Facultat de Teologia de Catalunya

VOLUM XXII

2003

## SUMARI

### NOTA EDITORIAL

### ARTICLES

- Josep AMENGUAL I BATLE, *Pervivència de les Quaestiones Orosii et responsiones Augustini, fins a finals del s. VIII*  
Miquel dels S. GROS I PUJOL, *A propòsit de la biblioteca particular de Guillem de Taveret, bisbe de Vic*  
Orland GRAPÍ I ROVIRA, *Un calendari rimat català medieval. Estudi i edició*  
Jaume de PUIG I OLIVER, *El pagament dels inquisidors en la Corona d'aragó els segles XIII i XIV. Recull documental*  
Jaume de PUIG I OLIVER, *Dos sermons de Nicolau Eimeric*  
Josep PERARNAU I ESPELT, *Un nou bifoli del Llibre de les dones de Francesc Eiximenis*  
Jaume de PUIG I OLIVER, *Desaparició, emergència i intent de reconstrucció d'un manuscrit vicentí vigatà*  
Josep PERARNAU I ESPELT, *La (darrera?) quaresma transmesa de sant Vicent Ferrer: Clarmont Ferrand, BMI, ms. 45*

### NOTES I DOCUMENTS

- Andreas KIESEWETTER, *La ristampa del Diplomatarium de l'Orient Català de Antoni Rubió i Lluch. Alcune osservazioni*  
Josep PERARNAU I ESPELT, *Consideracions sobre el tema de «Missió i Croada» en Ramon Llull. A propòsit de publicacions recents*  
Teresa SOLÀ, *Nisi credideritis non intelligetis. Lectura d'Is VII, 9 per Ramon Llull*  
Claudia HEIMANN, *Vom Unkraut unter dem Weizen, oder warum Inquisitoren Engel sind*  
Jaume de PUIG I OLIVER, *Noves fonts per a l'estudi de la Incantatio Studii Ilerdensis de Nicolau Eimeric*  
Josep CLARA I RESPLANDIS, *Documents sobre Bernat Estruç, poeta català del segle XV*  
Jaume de PUIG I OLIVER, *Petita contribució a la bibliografia del P. Tomàs Vicent Tosca*  
Pep VILA, *Una col·lecció de Goigs catalans a la Biblioteca Municipal de Rouen*  
Josep PERARNAU I ESPELT, *L'Alcover-Moll, no s'hauria de completar?*

### SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

#### Butlletí bibliogràfic

- Jaume MENSA I VALLS, Sebastià GIRALT, *Bibliografia arnaldiana (1994-2003)*. I. *Arnau de Vilanova, espiritual*; II. *Corpus mèdic i alquímic*

#### Recensions

#### Notícies bibliogràfiques

#### TAULES

#### OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

---

#### Adreces:

Direcció i intercanvis: Facultat de Teologia de Catalunya, Diputació, 231. 08007  
Barcelona

Subscripcions: Institut d'Estudis Catalans, Carme 47. 08001 Barcelona

Preu de subscripció (IVA inclòs): 36 € (Estranger 39 €)

Preu del volum sol (IVA inclòs): 48 € (Estranger 51€)

Arxiu  
de Textos Catalans Antics



Arxiu  
de Textos Catalans Antics  
22



BARCELONA  
2003

© 2003 by «Arxiu de Textos Catalans Antics»  
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans  
i de la Facultat de Teologia de Catalunya.

Compost per Editorial Claret, S.A.U.  
Imprès per Limpergraf, S.L. Carrer del Riu, 17. 08291 Ripollet  
Disseny gràfic: Narcís Comadira

ISSN: 0211-9811  
Dipòsit legal: B. 25.453-1982

Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà  
sense l'autorització escrita de l'editor.

## NOTA EDITORIAL

*L'abril del 1994 se celebrà a Barcelona la «I TROBADA INTERNACIONAL D'ESTUDIS SOBRE ARNAU DE VILANOVA», les actes de la qual foren aplegades en els volums XIII i XIV d'aquest anuari.*

*Passats deu anys ha semblat convenient de donar un primer pas de continuïtat a aquella iniciativa, programant la «II TROBADA INTERNACIONAL D'ESTUDIS SOBRE ARNAU DE VILANOVA» per als dies 30 de setembre, 1, 2 i 3 d'octubre del 2004, les actes de la qual també és previst que siguin reunides i publicades almenys en el volum XXIII de l'«ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS».*

*Les dates de la «II TROBADA...», particularment apropiades a uns assistents, que en general són professors universitaris, faran molt difícil, per no dir pràcticament impossible, que l'esmentat volum XXIII d'ATCA pugui ésser publicat durant els dos darrers mesos del 2004, època en què ha estat normal que vegessin la llum els successius volums del nostre anuari.*

*Bo i agraint a la bestreta la comprensió de subscriptors i de lectors, ens augurem que la vàlua dels estudis ja promesos sigui una digna compensació del retard i l'espera.*

Barcelona, octubre del 2003





## ARTICLES



Josep AMENGUAL I BATLE

PERVIVÈNCIA DE LES QUAESTIONES OROSII  
ET RESPONSIONES AUGUSTINI FINS A FINALS DEL SEGLE VIII

Les *Quaestiones Orosii et responsiones Augustini*<sup>1</sup> són una mena de tractat doctrinal de contingut bíblic i teològic prou divers, que no se caracteritza perquè exposi la seva temàtica d'una forma ordenada. Vora grups de temes homogenis, en trobam d'altres que són fora de lloc. Un primer bloc abasta temes trinitaris, possiblement com a ressò dels escrits antiarrians del s. IV, amb una certa aplicació a la situació doctrinal de la Hispània, característica de la primeria del s. V, en la qual és clara l'acusació de modalisme i sabel·lianisme que s'escampava contra els priscil·lians. Una segona secció planteja problemes sobre la creació i clou el tractat amb tres qüestions que devien respondre a una curiositat personal del compilador o a la seva situació eclesial. Una primera interrogació versa sobre les visions, i la va prendre de sant AGUSTÍ, una segona se pregunta sobre els gèneres d'apòstols i acaba amb una tercera pregunta, que li serveix per a establir una sumària criteriologia i destriar les qualitats principals que han d'ornar un bisbe.

En un treball anterior ja ens hem ocupat d'identificar les fonts d'aquest escrit. Els antics el consideraren obra de sant AGUSTÍ. Però ja els editors, malgrat li fessin lloc entre les obres d'aquest bisbe, el catalogaren entre les obres pseudoaugustinianes. En els temps moderns la dissort caigué sobre aquest recull, en la mateixa proporció que l'èxit l'havia acompanyat ja dins el mateix s. V, que és quan consideram que fou emmetxat.

Hem cregut que l'haver comprovat que les fonts a les quals va beure el qui va conjuntar el nostre recull de temes bíblics i teològics és un element que ens pot ajudar a establir-ne la datació i, no cal dir-ho, mitjançant la identificació de les línies teològiques que hi traspuen, podrem també descobrir indicis que ens ajudin a assenyalar la pàtria d'aquest recull. Gairebé tots els escrits que inspira-

---

1. L'edició més recent és la que se presenta amb el títol: *Dialogus Quaestionum LXXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis*, PL 40, 733-752.

El present treball és una continuació del que vàrem publicar en aquest anuari, *Les Quaestiones Orosii et responsiones Augustini, obra de Consenci?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 7-121, i ens hi referirem sovint i de forma abreujada, «*Quaestiones*», i número de pàgina, per tal de facilitar la consulta dels textos que no volem repetir. A les sigles i abreviacions que vàrem proposar a la p. 7, hi hem d'afegir la referent a una altra obra de sant Agustí, *c. S. Arrian. = Contra sermonem Arrianorum*. Per tal de no engrèixar aquest text, hem prescindit de reproduir el de les *Quaestiones Orosii*. Donam la referència a l'edició de la *Patrologia latina* editada per MIGNE. De tota manera, qui tengui a l'abast l'article anterior, al qual ens referim, trobarà d'una manera còmoda el text que ens ocupa. Per això, solament en determinats casos donarem la indicació de la pàgina.

ren l'autor són de sant Agustí, n'hi ha alguns que són hispànics i llegim un petit resum provinent d'un text de sant Jeroni. Les fonts hispàniques pertanyen, probablement, a la darrereria del s. IV. Si, per tant, no detectam contaminacions posteriors a l'any 430, de manera que no hi apareixen elements milanesos, romans, narbonesos, africans que no siguin de sant Agustí, hem de treure ja qualque conseqüència, tant en direcció del lloc de la seva composició, com en la de la seva datació.

Ja ens hem ocupat de tots aquests punts al treball publicat en aquest anuari. Per raons pràctiques vàrem excloure'n tota la part que se refereix a la pervivència de les *Quaestiones Orosii*, que publicam ara. En realitat se tracta d'una consideració del mateix problema, però plantejat des d'un angle divers. Quan vàrem exposar les fonts del tractat, haguérem d'establir un termini cronològic, que se va imposar per si mateix. Va ser la mort de sant Agustí, car no poguérem identificar cap vestigi d'autors posteriors.

Posats en aquesta recerca vàrem començar de veure com vers la meitat del s. V ja havíem d'abandonar la indagació per a trobar noves fonts, perquè de les dependències que havíem registrat, per referència a sant Agustí, en endavant, en els autors que comparàvem amb les *Quaestiones Orosii*, no hi trobàvem passatges que les poguessin inspirar, sinó que ens topàvem amb fórmules i fins i tot trosos sencers copiats o apropats al recull pseudo-augustiniana. Així descobríem l'inici d'una teoria d'autors que recollien formulacions preses de les *Quaestiones Orosii*. Els autors que havia resumit el seu redactor, sobretot sant AGUSTÍ, i algunes fórmules trinitàries hispàniques, se feien presents en els escriptors posteriors i en els concilis de Toledo, conservant les característiques amb les quals l'autor anònim els havia incorporat al seu recull. Per això, des de mitjan segle V va resultar infecunda la pretensió de trobar noves fonts per a les *Quaestiones Orosii*, car per aquelles dates ja s'havien convertit en un escrit que inspirava els teòlegs i els concilis. Amb aquesta comprovació, se capgiraven els plantejaments dels historiadors moderns que més atenció havien acordat a aquest tractat, car suposaven que hom l'havia conjuminat a una època molt més avançada.

Aquests investigadors havien suposat que l'època carolina avançada seria el moment en el qual hom hauria compost les *Quaestiones Orosii*. Però, ben al revés, seran aquests decennis els que aquí ens posarem com a fita cronològica extrema en resseguir els influxos d'aquest tractat. Aquest terme el fixam vers el final del s. VIII, malgrat que alguns autors citats morissin en els primers anys del segle següent; però l'obra seva que ens ha pertocat escorcollar és del s. VIII.

Amb el que acabam d'indicar volem deixar ben clars els nostres objectius, que no munten més alt que saltar les murades amb les quals els investigadors han encerclat aquest escrit. No pretenem dir la darrera paraula en cap aspecte del nostre treball. Ens bastarà haver replantejat la datació i l'origen d'aquest conjunt d'interrogacions, suposadament adreçades a sant Agustí. Aquesta revisió no ens permet retornar la historicitat a un suposat diàleg amb el bisbe d'Hipona; però sí que haurem de comptar amb la proximitat cronològica de la composició d'aquella suposada entrevista amb ell, i fins i tot apuntam cap a un

deixeble seu hispà, de qualque manera vinculat amb Orosi, i, qui sap, si no confabulat amb ell. Aquest deixeble, com direm més endavant, podria ser Consenci. Però, ara per ara, no podríem aventurar res més que una hipòtesi fonamentada, sense que tinguem base suficient per a poder-la convertir en tesi.

D'altra banda, no pretenem exhaurir la història de les repercussions que tingué el nostre tractat. Si la nostra pretensió fos la de registrar totes les incidències de les *Quaestiones Orosii* en els teòlegs medievals hauríem de pensar en bastir una obra voluminosa. L'opció de compondre un article, tot i que va sortint més extens d'allò que besllumàvem, ja és una declaració que per avui renunciem a la història general de les *Quaestiones Orosii*. Si diem en positiu el que pretenem, assenyalarem que volem concentrar-nos en un nombre estret de referències, que ens permetin apropar-nos a la datació del tractat i als seus orígens i radi de difusió, que pugui detectar-nos-ne el lloc dins la història del pensament teològic medieval, i que ens ajudi a atansar-nos als que foren els modes de transmissió de certes fórmules trinitàries i a unes determinades postures sobre l'explicació de la creació, tan prop com ens sigui donat.

Per mostrar quina fou l'autoritat de les *Quaestiones Orosii*, encara que ja quedin fora del període que ens hem proposat investigar, volem aprofitar unes citacions ben expresses i prou significatives. Una és del s. IX i l'altra d'entrat el s. XIII. Se tracta, en primer lloc, del benedictí RATRAMNE DE CORBEI (+878) el qual, als seus *Contra graecorum opposita*, recull la Q. 2:

«CAPUT II<sup>2</sup>. Auctoritate Augustini haeretici confutantur.

«Augustinus episcopus Hipponensis, egregius doctor, et catholicae fidei propugnator eximus, in libro *Quaestionum*, quem ad Orosium presbyterum scribit, inter caetera de Spiritu sancto sic ait (quaest. 2): "Spiritus sanctum neque ingenitum, neque genitum fides certa declarat. Quia si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare videbimur; sin autem genitum, duos Filios credere culpabimur: sed quod fides certa tenet, nec ingenitus, nec genitus, sed ab utrisque procedens, id est et a Patre et a Filio". Et ut haec testimoniis approbem, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum discipulos suos audi docentem: "Cum autem, inquit, venerit Paraclitus, quem ego vobis mittam a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me" (Joan. XV, 26). Et rursus ipse Dominus noster Jesus Christus post resurrectionem suam, ut ostenderet a se procedere Spiritum sanctum, sicut a Patre, insufflans in discipulos ait: "Accipite Spiritum sanctum" (Joan. XX, 22). Unus ergo Spiritus est Patris et Filii, unus amborum Spiritus. Igitur quod Patris sit Spiritus, ipse Dominus et Salvator noster discipulis suis ait: "Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis" (Matth. X, 20). Et quod idem et Filii sit Spiritus, Paulus apostolus testis est: "Si quis autem, inquit, Spiritum Christi non habet, hic non est ejus" (Rom. VIII, 9).»

Si al segle XIII RATRAMNE introdueix el terme *Quaestiones*, per designar el nostre recull, malgrat que els títols assignats ja s'haguessin multiplicat, com

2. PL 121, 273B-274A.

vàrem mostrar,<sup>3</sup> sant TOMÀS D'AQUINO sòbriament parla del *Librum ad Orosium*, com si fos una obra de sant AGUSTÍ, a diverses qüestions de la *Summa Theologiae*. Per bona sort, veurem que li interessaren tant la primera part, de contingut trinitari, com l'altra gran secció, en la qual l'autor se va entretenir a dilucidar punts que considerava obscurs en la creació.

Quant al primer punt, observam que se tracta de la Q. 7, d'arrels possiblement hispàniques, segons que llegim a sant GREGORI D'IL·LÍBERIS i en el *Sermo Ariani cuiusdam*, contestat per sant AGUSTÍ.<sup>4</sup> El tema versa sobre si la generació del Fill va ser una acte voluntari o necessari. L'aborda sant Tomàs a la

*Summa Theologiae*, I, q. 41, art. 2<sup>5</sup>:

«Utrum actus notionales sint voluntarii».

Addueix com a dificultat que allò que no és voluntari és necessari. Més tard, a *Ad quintum*, resoldrà la dificultat. Nosaltres no entram en la disquisició, ans només recollim el fragment, que conté una doble citació de la Q. 7:

«5. Praeterea, quod non est voluntarium, est necessarium. Si igitur Pater non genuit Filium voluntate, videtur sequi quod necessitate genuerit. Quod est contra Augustinum, in libro *Ad Orosium*.

«Sed contra est quod Augustinus dicit, in eodem libro, quod «neque voluntate genuit Pater Filium, neque necessitate».

Se tracta d'una qüestió que també s'havia plantejat el bisbe Feliu d'Urgell, com veurem, i que Agobard va considerar supèrflua.<sup>6</sup>

Més endavant, sant Tomàs se pregunta si els dies de la creació són un de sol. En aquest cas, el passatge de la *Summa theologiae*, I, q. 74, art. 2, col·loca la nostra obra en la resposta, amb l'observació que sant AGUSTÍ dissenteix de la solució que vol donar el doctor dominic, car ell afirma que els dies varen ser més. De fet, TOMÀS D'AQUINO recull uns texts de sant AGUSTÍ, entre els quals compta el de les *Quaestiones Orosii*, 26<sup>7</sup>. Efectivament, en els llocs citats pel doctor d'Aquino, hi ha una explicació al·legòrica del text. Però en d'altres passatges els escrits respecten la multiplicitat dels dies de la creació. Escriu així sant Tomàs, *Summa Theologiae*, I, q. 74, art. 2:

«Respondeo dicendum quod in hac quaestione Augustinus ab aliis expositoribus dissentit. Augustinus enim vult, *Super Gen. Ad litt.*<sup>8</sup>, et *De civ. Dei*,<sup>9</sup> et *Ad Orosium*,<sup>10</sup> quod omnes qui dicuntur septem dies, sint unus dies septempliciter rebus praesentatus.»

3. *Quaestiones*, 119-121.

4. *Ibid.*, 39. Referències al sermó, vegeu-les a la CPL, n<sup>o</sup>. 701. El text, a PL 42, 677-684.

5. Prenem el text de l'edició molt corrent, Sancti THOMAE AQUINATIS, *Summa Theologiae*, Cura fratrum eiusdem Ordinis, I, *Prima pars*, (BAC 77) Madrid 1971.

6. Vegeu, més endavant, p. 55-56.

7. Vegeu-lo a *Quaestiones*, 63-66.

8. IV, 26. 33, V, 3, 23, PL 34, 314. 318 i 323. 328.

9. Núm. 9, PL 41, 324.

10. Q. 26, PL 40, 751.

Encara topam una altra avinentesa, en la qual el gran doctor va recórrer al nostre pseudoaugustiniana. Pretenia confirmar la seva tesi segons la qual el pecat del primer home va ser ocasionat per la supèrbia. Vegem com ho inclou a la *Summa Theologiae*, II,II, q. 163, a.1, ad secundum:

«[...] Primum autem quod inordinate voluit fuit propria excellentia. Et ideo inobediencia in eo causata fuit ex superbia. Et hoc est quod Augustinus dicit, *ad Orosium*,<sup>11</sup> quod “homo elatus superbia, suasioni serpentis obediens, praeceptis Dei contempsit”.»

És la mateixa explicació sobre el pecat dels àngels, que donarà més endavant l'autor de les *Quaestiones Orosii*, 25.<sup>12</sup>

Perquè seria fora lloc, ometem deliberadament molts altres passatges que tenen una òbvia semblança amb les *Quaestiones Orosii*. De fet són punts que arribaren a pertànyer a la doctrina comuna de l'Església. Amb tot ens correspon encara inventariar dos passatges més de la *Summa Theologiae*. El primer serveix per a exposar com hi ha una manera correcta d'explicar que el cos de Crist era celestial i, ensems, terrenal. Per una banda, la natura divina començà a existir a la terra ‚secundum naturam assumptam’ i per l'altra, perquè aquest cos fou concebut per la força de l'Esperit Sant; i segueix el text de *Summa Theologiae*, III, q. 5, a. 2, ad primum:

«Unde Augustinus dicit, *Ad Orosium*, exponens auctoritatem inductam (1 Cor. 15,47): “Caelestem dico Christum, quia non ex humano conceptus est semine”». <sup>13</sup>

També en explicar com era possible la manifestació del cos del Ressuscitat, hi torna a haver un recurs a la nostra obra. Sabem que l'ambient en el qual sorgiren les *Quaestiones Orosii* propiciava aquest problema. La dificultat a la qual vol respondre sant TOMÀS prové del fet que la ‚claritas’ seria la principal qualitat de la glorificació; però, segons els evangelis, el cos del Crist no va irradiar com semblaria. Aquí entra la nostra obra en la *Summa Theologiae*, III, q. 55, a. 6:

«Ad quartum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, *Ad Orosium*, “Clarificata carne Dominus resurrexit: sed noluit in ea clarificatione discipulis suis apparere, quia non possent oculis suis talem claritatem perspicere. Si enim, antequam moreretur pro nobis et resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli sui eum videre non potuerunt;<sup>14</sup> quanto magis, clarificata carne Domini, eam videre non potuerunt!”». <sup>15</sup>

No entrem en més possibles referències, en aquests autors o en d'altres. Ens basti assegurar que l'autoritat que hom reconeixia al nostre tractat no era secundària, i que alguns dels passatges que conservà sant TOMÀS pertanyen a punts forts de la doctrina catòlica tradicional. Haver-ho oblidat ha desenfocat molts estudis. Una de les nostres pretensions consisteix a no deixar perdre elements necessaris per a la història de la cultura antiga i medieval.

11. *Quaestiones Orosii*, 4; PL 40, 736.

12. *Ibid.*, 62; PL 40, 741.

13. *Quaestiones Orosii*, 4; PL 40, 736. Vegeu *Quaestiones*, 33.

14. Sant Tomàs aquí omet: «sed prae timore in terram ceciderunt».

15. *Quaestiones Orosii*, 14; PL 40, 738. Vegeu *Quaestiones*, 46.

Després de mostrar com aquesta obra va fruir de molta autoritat, passarem revista a una seqüència d'autors i d'instàncies conciliars, que transmeteren algunes de les qüestions conjuntades en la primera meitat del s. V.

I. SANT EUQUERI, BISBE DE LIÓ (+ 450):  
'INSTRUCTIONUM AD SALONIUM LIBRI DUO'

Voldríem començar aixecant una sospita. Dins la mateixa primera meitat del s. V hi ha un escrit que mereix la nostra atenció. Ens referim al llibre I de les *Instructionum ad Salonium libri duo*,<sup>16</sup> de sant EUQUERI DE LIÓ. El llibre II no ens interessa, per ara. El que d'immediat crida l'atenció és que una obra dialogada, destinada a desfer les dificultats sobre l'Antic Testament, s'obri amb una qüestió tan neotestamentària, com és la relativa a l'essència de la Trinitat. Vegeu com se presenta a l'edició que hem citat: «Caput primum. *De Quaestionibus difficilioribus Veteris Testamenti*. In Genesi. Interrogatio. Quibus Scripturarum testimoniis Trinitas approbatur».<sup>17</sup> Després de respondre amb certa amplitud, segueix la segona interrogació entorn el significat d'allò que llegim sobre l'Esperit de Déu que sobrevolava les aigües; i ve llavors l'interrogant sobre si Déu va crear les aigües, etc.

La primera qüestió, amb la corresponent resposta de les *Instructiones* d'Euqueri, ens recorda molt de prop la primera pregunta de les *Quaestiones Orsizi*, amb l'adequada solució, seguida de la Q. 2<sup>18</sup>. Aquesta correspondència ja fou apuntada per KÜNSTLE<sup>19</sup> i recollida, sense aturar-s'hi gens, per MADOZ<sup>20</sup>. Hom podrà confrontar ambdues parts de la interrogació primera, que solament per motius expositius trencam en aquest treball:

Q. 1<sup>21</sup> = «*Ad Salonium*, 1<sup>22</sup>: [Prima] Interrogatio: Quibus Scripturarum testimoniis Trinitas approbatur?

«Responsio. Multifariam et multis id quidem significationibus per omnia fere sacra volumina declaratum manifestatumque diffunditur; sed nos breviter hoc in ipso statim divinarum Scripturarum demonstramus exordio. "In principio, inquit, fecit Deus coelum et terram". Et infra: "Et spiritus Dei ferebatur super aquas" (Gen. I, 2). "In principio, hoc est, in Filio, quia per Filium fecit Deus Pater coelum et terram". Cui et illud a Patre dicitur: "Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram"

16. PL 50, 773-812.

17. PL 40, 773.

18. PL 40, 733-734.

19. Karl KÜNSTLE, *Eine Bibliothek der Symbole und Theologischer Tractate zu Bekämpfung des Priscillianismus und westgotischen Arianismus aus dem VI. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte der theologischen Litteratur in Spanien*, Mainz, Franz Kirchem Verlag 1900, 83, amb la nota 151.

20. José MADOZ, *Le Symbole du XI<sup>e</sup> Concile de Tolède. Ses sources, sa date, sa valeur* (Specilegium Sacrum Lovaniense. Études et Documents, fasc. 19) Louvain 1938, 165.

21. PL 40, 733-734. Vegeu *Quaestiones*, 24.

22. PL 50, 773D.



(Gen. I, 26). Omnia enim per Filium operatus est: “Quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil” (Joan. I, 3)».

Les expressions sobre la precisa procedència del Fill són d'encuny hispànic. Ja BAQUIARI, *Libellus de fide*, V,<sup>23</sup> les va recollir i les repetiren tres de les conegudes formulacions de la fe, la *Fides romanorum*, 3,<sup>24</sup> *Fides catholica*, 3,<sup>25</sup> i la *Fides Sancti Hieronymi*, 3.<sup>26</sup> Els inicis del s. V ens menen per altres instàncies, com les del I Concili de Toledo, a la *Regula Fidei*<sup>27</sup> i, qualque decenni més tard, se'n feia ressò CONSENCI, laic, probablement de la Tarraconense, resident a Menorca, *ep.* 119, 1,<sup>28</sup>. També té expressions semblants un luciferià hispànic desconegut del s. IV, *trin.*, Liber X<sup>29</sup>. Observem que les *Quaestiones Orosii*, Q. 1, al final del fragment que hem citat suara, del manament que llegim a *Mt* XXVIII, 29, de batejar també en el nom de l'Esperit Sant, n'extreu una prova escripturística per afirmar-ne la seva divinitat. El mateix observam seguidament, en un context quasi immediat:

Q. 2<sup>30</sup> = «*Ad Salonium*, I<sup>31</sup>: Ferebatur autem super aquas spiritus Dei (Gen. I, 2), utique sanctus. Ecce habes et Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Item alii: “Verbo Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum” (Psal. XXXII, 6). Ecce Deum, et verbum quod est Filius, et Spiritum ejus sanctum. Item in Evangelio: “Ite, baptizate omnes gentes, in nomine Patris, Filii et Spiritus sancti” (Matth. XXVIII, 29). “Sed Pater ingenitus, Filius genitus, Spiritus sanctus nec genitus nec ingenitus. Ne si ingenitum dixerimus, duos Patres dicere videamur; et si genitum, duos filios: sed potius qui ex Patre et Filio procedat”, velut quaedam Patris Filiique concordia. Neque apud nos potest sine Spiritu sancto justa esse concordia. Idem Spiritus et charitas et donum Dei dicitur. Idem et divisor est gratiarum (I Cor. XII, 4). Ergo Pater ex quo omnia, Filius per quem omnia, Spiritus sanctus in quo omnia; sicut et Apostolus dicit: Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in saecula saeculorum (Rom. XI, 36).»

Voldríem parar esment en la seqüència interna d'ambdós textos, que arranca d'una concepció trinitària de la creació, segons la qual a cada Persona li corres-

23. José MADDOZ, *Una nueva redacción del “Libellus de fide” de Baquiario*, dins «Revista española de Teología», I (1940-1941) 457-488; el text, 467-PL 20, 1026A-1028A.

24. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*. Introducción, traducción y notas de Joaquín PASCUAL TORRÓ. Texto latino y aparato crítico de Manlio SIMONETTI (Fuentes Patrísticas, 11) Madrid, Editorial Ciudad Nueva 1998, 156. CCL 49, 267. Vegeu aquests textos a *Quaestiones*, 25.

25. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe* (cf. nota precedent) 168. CCL, 49, 271, amb algunes variants, que no ens afecten gaire.

26. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*, (vegeu notes anteriors) 180. CCL, 49, 275.

27. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, (ed. J. VIVES - T. MARÍN MARTÍNEZ - G. MARTÍNEZ DÍEZ) (España Cristiana. Textos 1) Madrid-Barcelona, CSIC 1963, 26.

28. (GOLDBACHER, CSEL 34/2, Viena 1888, 699). Vegeu, Josep AMENGUAL I BATLE, *Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, II, (Els Treballs i els Dies 37) Mallorca, Editorial Moll 1992, 68-69.

29. PL 62, 292-293.

30. PL 40, 734-735. Vegeu *Quaestiones*, 27-28.

31. PL 50, 774-775.

pon una acció, fins que acaba en l'afirmació trinitària unitària baptismal de *Mt*, xxviii, 19. Així, se'ns fa observar que en el principi Déu [Pare] creà totes les coses (*Gn* I, 1). Les creà no tant en un principi cronològic, que no existia, sinó en el Principi trinitari que és el Fill, segons *Jn* I, 3: En el Verb totes les coses foren creades. EUQUERI omet un text molt comú en aquest context, citat em les *Quaestiones Orosii*, *Jn* VIII, 25, que en la versió utilitzada per sant AGUSTÍ i per molts altres, diu: «Principium qui loquor tecum», referit a Jesús. Seguidament entra la Tercera Persona de la Trinitat, com llegim en aquesta obra, però la designació com a Tercera Persona no la trobam a les *Instrukiones*. Els dos textos veuen l'Esperit Sant present a *Gn* I, 2, com el que sobrevolava les aigües primordials. La síntesi, apareix a *Mt* xxviii, 19, com hem dit.

Les *Instrukiones* inclouen l'explicació de la procedència de l'Esperit, que segueix els esquemes hispànics, quan escriu que no és ni ingènit ni engendrat, com exposen ambdós escrits. Algunes expressions són força acostades a la Q. 2.

La immediata qüestió sobre l'Esperit tot sobrevolant les aigües primordials pot tenir un llunyà paral·lel a la Q. 22<sup>32</sup>, però la resposta solament en un sentit molt general se li acosta. L'ascendència hispànica del passatge ens sembla més que probable.

Deixant altres coincidències, provinents més del text bíblic que del seu tractament, consideram bastant aproximats dos passatges que versen sobre l'origen del mal, amb reflexions d'encuny agustinianà:

Q. 16<sup>33</sup> = «*Ad Salonium*, Int<sup>34</sup>. Cum omnia bona Deus fecerit, nihilque non ab illo factum sit, unde malum? Resp. De privatione boni, dum id quod in bonum auctor bonus protulit, in malum a male utentibus depravatur. In ipsa autem creaturae substantia nihil est quod recte appellari malum possit.»

Que ambdós autors apel·lin a la presència del mal sota l'angle de la privació del bé, suposa compartir un mateix bagatge filosòfic, per més que no els sigui exclusiu. De fet, tret d'una reflexió semblant, a l'AMBROSIAS, *In epistolam ad Romanos*<sup>35</sup>, «Quomodo inhabitat in carne peccatum, cum non sit substantia,<sup>36</sup> sed praevaricatio boni?» , és a partir de sant AGUSTÍ que la patristica llatina defineix el mal d'aquesta manera. Ja n'hem parlat a un altre indret<sup>37</sup>.

Pel que hem recollit, pensam que no hem d'excloure la possibilitat que EUQUERI pogués servir-se de les *Quaestiones Orosii*. En realitat sorprèn un tractament de la qüestió trinitària en l'obertura de les *Instrukiones*, que s'ocupen de l'Antic i Nou Testament, i que el discurs sigui tan proper. Les altres aproxima-

32. PL 40, 740. Vegeu *Quaestiones*, 58.

33. PL 40, 738. Vegeu *Quaestiones*, 49.

34. PL 50, 776A.

35. PL 17, 112D-113A.

36. PL 17, 113A.

37. Cf. 61-62.

cions són menys paleses, si prescindim de la manera segons la qual ambdós escrits tracten el problema de l'origen del mal.

Que no existeixin més semblances amb EUQUERI és senzill d'explicar. Cada autor desenvolupa un temari prou diferent. Però, quan se comparteix la temàtica, certes ressonàncies de les *Quaestiones Orosii* són perceptibles en les *Instructiones*.

Per això, pensam que no és fora de lloc que apuntem vers la hipòtesi que el bisbe de Lió conegués les *Quaestiones Orosii*. Des d'aquest punt de vista, podríem comprovar que al món dels illots poblats pels monjos, al Migjorn de la Narbonense, hom hauria pogut servir-se de la nostra obra abans de l'any 450.

## II. ELS 'EXCERPTA' DE SANT VICENÇ DE LERINS (CA. 434-440)<sup>38</sup>

Si en el cas de les *Instructiones* d'EUQUERI DE LIÓ ens sembla que és difícil dubtar de la semblança en l'organització de certs materials i del manlleu que ell fa d'algunes expressions de les *Quaestiones Orosii*, en el cas de VICENÇ DE LERINS, que pertany al mateix ambient del bisbe de Lió, les similituds se repeteixen, encara que la claredat de la dependència s'hagi de presentar solament com a hipotètica. Però no per això volem renunciar a assenyalar-la, car creiem que així l'ambientació teològica que mancomunava les terres de la riba de la Mediterrània occidental (l'Àfrica, la Baleàrica, la Tarraconense i la Narbonense), se mostra més clara.

És ben cert que els *Excerpta* se prengueren de les obres de sant AGUSTÍ<sup>39</sup>. L'autor ho proclama i les evidències textuals ens obliguen a prescindir de tota justificació. Allò que nosaltres pretenem aquí és mostrar com, en alguns passatges, VICENÇ DE LERINS va aproximar-se, si no és que les va seguir, a les *Quaestiones Orosii*.

Sens pretendre forçar conclusions excessives, començaríem establint un cert paral·lel entre els deu títols que proposa Vicenç i els primers problemes que plantegen les *Quaestiones Orosii*. Però abans hem de reconèixer que la temàtica d'aquesta obra va respondre a la lliure elecció del seu autor, mentre que els *Excerpta* pretenen una refutació ben clara de Nestori, que hauria proposat acceptar dos Cristos i una quaternitat. Són problemes que les *Quaestiones Orosii* havien resolt, però l'adversari no era tan tipificat com el que tenia Vicenç de Lerins. Així llegim a la Q. 5<sup>40</sup>:

«Video te, dum de uno Filio Dei inquirereres, duos introducere voluisse, ut dicas Filium Dei, et filium hominis.

38. JOSÉ MADÓZ, *Excerpta Vincentii Lirinensis, según el códice de Ripoll, n. 151 con un estudio crítico introductorio*, (Estudios Onienses. Serie I. Vol. I.) Madrid, Editorial Fax 1947, 27.

39. *Ibid.*, pròleg, 101 i colofó, 132.

40. PL 40, 736. Vegeu *Quaestiones*, 34.

«Resp. Non sunt duo filii, sed unus. Quia ille qui erat Dei Filius, factus est filius hominis in unitate personae. Quia sicut anima et caro unus est homo, ita Verbum et homo unus est Christus. Duas substantias accipimus in uno Filio Dei, unam deitatis, alteram humanitatis, non duas personas. Igitur, si dixerimus duas esse personas, introducemus duos filios; et jam non erit Trinitas, sed quaternitas.»

La formulació de sant Vicenç al pròleg dels *Excerpta*<sup>41</sup>, és:

«Qui Nestorius, profane nouitatis adsertor, unum Deum et saluatorem nostrum Iesum Christum, scelerata et impia dissensione, in duos christos diuidere conatus est. Iam quasi ut consequenter et necessario, abnegata Trinitatis fide, quaternitatem nobis colendam...».

Si partim de la diversitat d'objectius, podem copsar millor com en l'ordre dels temes d'un i altre autor hi ha moltes convergències, mentre les divergències són una exigència imposada per l'objectiu precís que s'havia establert el monjo de Lerins.

Per tal d'aclarir quines són les semblances temàtiques, hem organitzat un petit quadre, a partir dels primers temes que ens presenten les *Quaestiones Orosii* i els *Excerpta*. A la columna esquerra resumim l'objectiu de cada qüestió de les *Quaestiones Orosii*, i a l'altra hi donam la síntesi del que pretenia l'autor dels *Excerpta*. Ens limitam als sis primers títols, car els altres, clarament antinestorians, responen a una temàtica desconeeguda de qui va compondre les *Quaestiones Orosii*. En certa manera, els títols 7 i 8<sup>42</sup> troben un punt d'arrancada a la Q. 1, el 9 té alguna correspondència amb la Q. 4, mentre a la Q. 5 hi hauria algun punt de convergència amb el darrer títol. Ara bé, ens basti observar una certa proximitat en els sis primers números, amb l'excepció del segon, perquè també és antinestoriana.

1.- Mostrar el fonament bíblic de la Trinitat.	1.- La unitat substancial inseparable de la Trinitat.
2.- La divinitat de l'Esperit	2.- La unitat del Fill, en dues natures.
3.- La unitat consubstancial, ομοούσιον en la Trinitat	3.- La unitat consubstancial de Crist, ομοούσιον, Deo Patri et ομοούσιον matri.
4.- El Verb es va fer carn, <i>non in carnem mutatum</i>	4.- Crist <i>non se diuinitas conuertit in carnem, sed potius carnem adsumpsit</i>
5.- No hi ha dos Fills. Dues substàncies en l'únic Fill, i la divinitat atorga la immortalitat a la humanitat.	5.- No hi ha confusió en l'únic Crist, impassible en la Substància del Verb, que ha assumit la humanitat.
6.- Des de la unitat de la persona del Fill és possible que tota la Trinitat sigui l'autora de l'Encarnació, encara que solament la persona del Fill assumís la humanitat.	6.- Gràcies a la unitat de la persona del Crist, li podem atribuir allò que li pertany en quant Déu i allò que li és propi en quant home.

41. Vegeu un bocí del pròleg en MADDOZ, *Excerpta*, 101, líns. 18-22. A 132 conclou de manera semblant el seu treball.

42. Una certa explicació del capítol, cf. *Ibid.*, 123, líns. 20-23.

Advertim que el desenvolupament del primer capítol acaba amb una citació quasi literal de sant AGUSTÍ, *trin.*, I, 7, 14<sup>43</sup>, en la qual se manifesta que ja els antics coneixien el recurs a les Escripures per mostrar la unitat i la igualtat en la Trinitat. Precisament amb la petició de proves bíbliques comença la Q. 1, de les *Quaestiones Orosii*<sup>44</sup>.

Atès que la inspiració de sant VICENÇ DE LERINS i la de l'autor de les *Quaestiones Orosii* se troba explícitament en sant AGUSTÍ, les semblances en els seus escrits són moltes, la qual cosa els fa obres de la seva època, encara que dins ambients immediats força diversos. Amb tot, voldria cridar l'atenció sobre qualque altre punt, que me sembla més acostat a les *Quaestiones Orosii*. El llegim cap al final de l'exposició del títol V, a un comentari que fa, mentre trenca un text de sant Agustí, *trin.*, IV, 21, 31<sup>45</sup>:

«Adsumpsit enim carnem, non se conuertit in carnem: qua facta, ita Dei Verbum dicitur factum.»<sup>46</sup>

En les *Quaestiones Orosii*, 4, podem llegir:

«Assumpsit enim carnem, non se convertit in carnem. Carnem istam a parte totum hominem intelligimus.»<sup>47</sup>

Podríem afegir d'altres convergències, com per exemple l'aplicació del *SIm* CIX, 5, a l'engendrament del Fill; però Vicenç cita expressament un dels textos de sant AGUSTÍ, *Contra Maximinum arianorum episcopum*, I, 7,<sup>48</sup> que, al seu torn, podria haver-se inspirat en textos antiarrians d'origen hispànic<sup>49</sup>.

Quan desenvolupa el títol IX, en el qual vol provar que Maria no és solament mare de Crist, sinó també mare de Déu<sup>50</sup>, Vicenç hi encasta uns fragments de l'*ep.* 205, 1, 2, 4; 2, 9-10<sup>51</sup>. Se tracta d'una digressió, en un lloc inesperat, que en part complementa el panorama ambiental de la difusió dels escrits augustinians. Per què l'autor va haver d'introduir aquests fragments sobre el cos del ressuscitat<sup>52</sup>, quan allò que l'ocupava era un problema de l'encarnació del Verb? I, per què, havent-hi altres llocs augustinians, que comenten *Lc* XXIV, 39, precisament Vicenç tingué tan a mà la carta de sant AGUSTÍ al seu corresponsal de Menorca? Hi pot haver una relació entre Consenci i les *Quaestiones Orosii*. No ens

43. CCL 50, 44-PL 42, 828.

44. PL 40, 733-734.

45. CCL 50, 203-204-PL 42, 910.

46. MADDOZ, *Excerpta*, 115, líns. 7-8.

47. PL 40, 736.

48. PL 42, 749-750. Vegeu MADDOZ, *Excerpta*, 121, per al text i 48, per la forma d'introduir-lo.

49. Cf. *Quaestiones*, 25.

50. Cf. MADDOZ, *Excerpta*, 103, per a l'enunciat del títol.

51. CSEL 57, 324, 325, 326, 330, 331-332. Caldrà verificar d'on provenen les divergències textuais dels extrets de VICENÇ DE LERINS, amb els de l'edició que esmentam, així com amb les que hi pugui haver amb els *Excerpta* d'EUGIPI, que tot just citam, i que també reproduïxen abundantament aquesta i l'altra lletra, la 120, adreçada per sant AGUSTÍ a CONSENCI.

52. Cf., MADDOZ, *Excerpta*, 128-130.

repetirem recordant que la zona continental i marina no gaire llunyana de Lerins era trescada per terra i per mar des de Menorca.<sup>53</sup> Retornarem amb preguntes semblants, quan ens ocupem del recull d'Eugipi.

## II. EL SÍMBOL 'QUICUMQUE' [CA. 450-500]<sup>54</sup>

Volem evitar de tota manera immiscir-nos en l'estudi sobre l'autoria d'aquesta tan coneguda fórmula de fe. El nom de sant VICENÇ DE LERINS ha ressonat alguna vegada en els estudis que s'han ocupat de l'origen de la mateixa. Nosaltres no apuntam a continuar propostes en aquest sentit, sinó que solament gosam cridar l'atenció sobre qualche expressió de les *Quaestiones Orosii*, Q. 1, vers al final<sup>55</sup>, on llegim:

«Personas distinguimus, non deitatem separamus.»

El símbol *Quicumque*, [4] afirma:

«Neque confundentes personas, neque substantiam separantes.»

De fet, consideram que aquesta expressió és molt prop de la que triaren en el IV Concili de Toledo<sup>56</sup>.

Més endavant [37] hi torna a haver una certa semblança:

«Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo»<sup>57</sup>.

Mentre a les *Quaestiones Orosii*, Q. 4<sup>58</sup>, trobam escrit:

«Carnem istam a parte totum hominem intelligimus, id est carnem et animam rationalem.»

Ens basti haver assenyalat que el símbol recollia unes fórmules força compartides a la primera part del s. V i a Hispània. Advertim que A. E. Burn no va apuntar les seves observacions sobre les dues clàusules que hem adduït. Altrament hagués pogut veure que l'ambient antipriscil·lià podria tenir més a veure amb la confessió de fe *Quicumque*<sup>59</sup> d'allò que hom suposa.

53. Vegeu Josep AMENGUAL I BATLE, *Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, I, (Els Treballs i els Dies 36) Mallorca, Editorial Moll 1991, 249-255.

54. Prenem el text de C. H. TURNER, *A critical Text of the Quicumque vult*, dins «The Journal of Theological Studies», 11 (1910), 407-411, en concret 407. *L'Enchiridion symbolorum definitio-num et declarationum de rebus fidei et morum*, ed. Henricus DENZINGER-Adolfus SCHÖNMETZER, Barcinone-Friburgi Brisgoviae-Romae-Neo-Eboraci 1965, n.º 75, pot ser més assequible.

55. PL 40, 734.

56. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 187. Vegeu #36.

57. TURNER, *A critical...* (cf. nota 54), 410. Vegeu 404.

58. PL 40, 734.

59. A. E. BURN, *The Authorship of the Quicumque vult*, dins «The Journal of Theological Studies», 26 (1925-1926), 19-28. Vegeu, especialment, 27-28.

IV. ELS ,EXCERPTA EX OPERIBUS S. AUGUSTINI'<sup>60</sup> D'EUGIPI, (CA. 533)<sup>61</sup>

Ja hem observat que KÜNSTLE i MADOZ esmenten, molt de passada, una possible dependència de les *Sententiae*, de les quals seguidament parlarem, en l'obra de l'abat EUGIPI. Ara bé, nosaltres podem apuntar que tota una colla d'indicis ens menen a detectar símptomes de contaminació amb el món hispànic en la selecció de textos augustinians, realitzada per EUGIPI. Possiblement encara no hem pogut reconstruir el món ideològic d'aquest abat, com tampoc encara hom no ha pogut resseguir la seva trajectòria biogràfica i geogràfica.

Una nova edició crítica de la selecció augustiniana d'EUGIPI podrà explicar quan hom va introduir-hi el capítol XVIIIbis,<sup>62</sup> en el qual llegim íntegrament i literalment les QQ. 64 i 65 de les *Quaestiones Orosii*, que trobam a l'edició de Johannes HOLDER (Basilea 1542) reproduïda per MIGNE<sup>63</sup>. De fet, el capítol, que amb la indicació complementària, 'bis', ja es fa sospitós, i no el podem llegir en el còdex de París, lat. 11642, procedent de Saint-Germain des Prés, que sembla haver estat de qualque manera utilitzat per HOLDER, car al f. 2r. hi llegim: «Hic codex impressus fuit Basilaeae anno Domini 1542»<sup>64</sup>. Quins altres còdexs va col·lacionar l'esmentat editor? De quina font va prendre els dos textos de les *Quaestiones Orosii*? Podem observar una coincidència quasi literal entre ambdós. Per suposat, qui va preparar el còdex que contenia aquesta interpolació coneixia les *Quaestiones Orosii*, i en va copiar uns fragments per completar allò que havia transcrit del llibre primer de *cons. eu.* de sant AGUSTÍ.

Com hem assenyalat, la definició d'apòstol prové de sant JERONI, Q. 64, i els criteris de discerniment per a saber qui té les qualitats necessàries a un bisbe, Q. 65, provenen de sant AGUSTÍ. La síntesi és de l'autor de les *Quaestiones Orosii*. A cap indret hom explica quin és el llibre de sant AGUSTÍ, intitulat *Resolutiones*. Nosaltres hem de dir que se tracta ni més ni pus del nostre diàleg, que, en el còdex que va conèixer l'interpolador d'EUGIPI, ja se presentava en forma d'interrogatori d'Orosi a sant Agustí, al qual s'atribueixen les respostes, que l'interpolador qualifica de *Resolutiones*. No hi ha dubte que les *Quaestiones Orosii* devien ser una obra molt reconeguda.

Q. 64<sup>65</sup> = «CAPUT XVIIIbis<sup>66</sup>. Quot genera apostolatus, vel quale nomen apostolus; et quomodo possumus scire qui mittatur a Deo, ex libro Resolutionum ad Orosium.

60. *Eugiptii Excerptorum ex operibus S. Augustini Capitula* (Ex codicibus GV) (Pius KNOELL, CSEL, 9/1-2, Windobonae 1885).

61. Ubaldo PIZZANI, dins Angelo DI BERARDINO (a cura di), *Patrologia*, IV, *Dal Concilio di Calcedonia (451) a Beda. I Padri latini* (Institutum Patristicum Augustinianum) Genova, Marietti 1996, 192-194.

62. No figura al CSEL 9, 6, a l'índex dels capítols, ni a 106, on li correspondria el text sencer.

63. PL 40, 752. Cf. *Quaestiones*, 101.

64. Dec la nota al Prof. Josep Perarnau i Espelt.

65. PL 40, 752. Cf. *Quaestiones*, 102.

66. PL 62, 595C-D.

«Apostolus interpretatur missus. Apostolorum sunt genera quatuor: A Deo non per hominem, a Deo sed per hominem, per hominem tantum, et ex se. A Deo enim missus est Moyses, a Deo et per hominem Jesus Nave; per hominem tantum, sicut nostris temporibus multi, favore vulgi, in sacerdotium subrogati sunt; ex se autem, sicut sunt ipsi pseudoprophetæ...»

Q. 65<sup>67</sup> = «...illum autem cognosce missum a Deo, quem non paucorum hominum laudatio vel potius adulatio eligit, sed illum quem et vita et mores optimi et apostolorum etiam actio commendat sacerdotum, vel etiam qui universorum populorum iudicio comprobatur, qui non appetit praeesse, qui nec pecuniam dat ut episcopatus honorem acquirat. Nam eum qui praeesse festinat quidam Patrum eleganter expressit dicens: Sciat se non esse episcopum, qui praeesse cupit, non prodesse.»

D'altra banda, hi ha una nova coincidència: entre els llibres augustinians més citats per ambdues obres hi hem de comptar el *c. Faust*. EUGIPI el reproduïx entre els capítols 52 i el 77<sup>68</sup>, amb una repetició del *c. 63*. Les coincidències amb les *Quaestiones Orosii* són als ns. Q. 26 = cap. 57; 45 = 57; 48 = 58; 62 = 63<sup>69</sup>. La resta de coincidències en aquest punt són entre les Q. 7 = cap. 246; 15 = 172; 18 = 50; 21 = 30; 35 = 44; 36 = 49<sup>70</sup>; 44 = 24<sup>71</sup>; 64 = 18bis; 65 = 18bis. En aquest moment no sabríem donar una explicació a la preferència tant de l'autor de *Quaestiones Orosii* com d'EUGIPI per aquests llibres antimanieus. Encara que sigui cert que, en aquest punt, no és necessari fer dependre EUGIPI de les *Quaestiones Orosii*, tampoc no creiem ociós observar-ho.

Ens sorprèn la presència d'escrits expressament antipriscil·lians, a EUGIPI. En concret els dos passatges *c. Prisc.*, als cap. 32 i 33<sup>72</sup>, són, a més, abundosos en els capítols sobre antropologia, en concret sobre la creació del cos, sobre la resurrecció. I, aquí retorna la sorpresa. Ens topam amb cinc bocins dels escrits de sant AGUSTÍ, adreçats a CONENCI. Són el cap. 243, que cita l'*ep.* 205, sobre el cos del Senyor ressuscitat, el següent, amb un extret de la mateixa carta sobre el cos humà; i l'altre, 345, sobre la creació dels cossos<sup>73</sup>. El quart extret pertany a un fragment sobre la Trinitat de l'*ep.* 120<sup>74</sup> i el cinquè el prengué del *c. mend.*<sup>75</sup> La presència dels escrits a Orosi i, sobre tot, a Consenci és del tot desproporcionada, en relació a la quantitat d'escrits augustinians que hauria pogut citar, perquè fins i tot eren de temàtica més semblant. La història de l'herència augus-

67. PL 40, 752.

68. CSEL 9, XXXVIII (54)-LXIII (79), 235-324. Advertiu l'alta proporció del text que ens afecta, si tenim present que tota l'obra ocupa de 34 a 1100.

69. CSEL 9, XLIII (59), 249-250; XLV (60), 251-255; XLIII (64), 265-268, respectivament.

70. CSEL 9, CCXLIII (265), 791-792; CLXIII (179), 571-575; XXXVII (52), 223-225; XV (30), 152-154; XXX (45), 210-212; XXXVI (51), 221-223.

71. A CSEL 9, els nùms. 24 i 18bis no tenen correspondència.

72. CSEL 9, XVII (32) i XVIII (33), 157-161 i 161-166 - PL 62, 623D-625D i 626A-628C, respectivament.

73. CSEL 9, CCCXXXIII (369), 1057-1060; CCCXXXIII (370) ps. 1060-1063; CCCXXXV (371), 1063-1064; CCCXXXVI (372), 1064.

74. CSEL 9, CCCXVIII (242), 714-721.

75. CSEL 9, CLXXX (198?), 606-613 i CLXXXII (200), 616-617.



tiniana ho demostra. Amb tot, creiem, que qualque text adreçat a Consenci mereix la fortuna que ha conegut l'axioma ,intellectum ualde ama'.<sup>76</sup>

Haurem de dir que aquest raig de textos ens menen vers una confirmació del fet que Eugipi hauria passat per Lerins, on hauria conegut el patrimoni produït i provocat per Consenci?

V. LES ,SENTENTIAE SANCTORUM PATRUM EXCERPTAE  
DE FIDE SANCTAE TRINITATIS QUORUMDAM DISCIPULO INTERROGANTE  
ET MAGISTRO RESPONDENTE' (S. VI)

Tot just era a la posta el s. XIX, Karl KÜNSTLE editava una part del còdex Augiensis XVIII, que conté, segons l'editor, una gran quantitat de peces hispàniques, originàries del s. VI, com llegim al títol mateix de l'obra<sup>77</sup>. Entre les peces que ens ha interessat aprofitar, hi figura la n.º 42, fol. 60r-63v, que comença així: *Incipiunt sententiae sanctorum patrum excerptae de fide sanctae Trinitatis quorundam discipulo interrogante et magistro respondente*<sup>78</sup>. L'autor les edita sota el n.º 5, dividint el text en capítols i números, segons la temàtica<sup>79</sup>. Künstle, a l'estudi del contingut de la que anomena encertadament una antologia, assenyala algunes de les possibles fonts en les quals pogué beure el compilador. Sobre tot apunta al *trin.*, aleshores encara atribuït al PSEUDO VIGILI DE TAPSE<sup>80</sup>. Diguem que aquest conjunt dels dotze llibres, aplegats sota aquell títol, pertanyen a diversos autors. E. DEKKERS, a la *Clavis Patrum Latinorum*, n.º 105, recull que els llibres I-VII han rebut una multitud d'atribucions. Un luciferià hispànic el podria haver revisat, tot afegint-li el llibre VIII. Manlio SIMONETTI creu indeguda l'atribució del llibre IX a GREGORI D'IL-LÍBERIS i els llibres X-XII, que ell ha editat, sota el títol *Pseudoathanasii de Trinitate ll. X-XII, Expositio fidei catholicae. Professio arriana et confessio catholica. De Trinitate et de Spiritu Sancto*. Bononiae 1956, semblen de provenença hispànica, però molt indeterminada.

Ara bé, nosaltres hem pogut comprovar que les dependències assenyalades per KÜNSTLE són a vegades força llunyanes i, sobretot, de cap manera tenen la proximitat i fins i tot la identitat d'estil i de vocabulari que observam a un grapat d'interrogacions de les *Quaestiones Orosii*. Per pures circumstàncies que no fa al cas esmentar, hem de dir que, amb independència del que ja va proposar MADDOZ, hem arribat a la seva conclusió: «La source certaine et directe de toute cet-

76. *Ep.* 120, 3, 13, CSEL 34/2, 716. Vegeu la nostra edició i traducció, *Consenci. Correspondència amb Sant Agustí*, II, (Fundació Bernat Metge 268) Barcelona, Editorial Alpha 1991, 94 i 75, nota 72.

77. KÜNSTLE, *Eine Bibliothek...* (cf. nota 19).

78. KÜNSTLE, *Eine Bibliothek*, 22.

79. KÜNSTLE, *Eine Bibliothek*, n.º 5, 149-173.

80. KÜNSTLE, *Eine Bibliothek*, 92-117. Nosaltres ens centrarem solament en els passatges que pertanyen als capítols II-V de les *Sententiae*. A més, alguns escrits que cita l'autor, actualment tenen una altra atribució.

te section, il faut la chercher dans les premières questions du traité pseudo-augustinien intitulé: *Dialogus quaestionum LXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis*. L'auteur des *Sententiae* se permet parfois de résumer le contenu de son modèle: *il adapte, modifie certaines formules et tire de son cru certaines interrogations. Mais en définitive, la rédaction des deux écrits est identique*.<sup>81</sup>

Per tal de facilitar la comprovació, i ensem evitar repeticions, reproduïm aquí els números de les *Sententiae* que ens atenyen, assenyalant amb dos asteriscs els punts que es diferencien de les *Quaestiones Orosii*, sigui en el vocabulari, en els afegits, o en el canvi d'ordre dels mots. Solament hem omès les variants simplement ortogràfiques, però no en el verb 'intelligere' del primer escrit, que en les *Sententiae* es llegeix com 'intellegere'. Quan cal en una nota oferim els textos de les fonts apuntades per KÜNSTLE, del qual també reproduïm la divisió en capítols i números. Tot i que és necessari coincidir amb MADDOZ en les correspondències que ell va proposar, volem precisar que hem establert els paral·lels d'una manera independent d'ell. Advertim que el text de les *Sententiae* s'ha de llegir prescindint de tots els claudàtors, introduïts amb la finalitat indicada:

Q. 1<sup>82</sup> = [Künstle, p. 152<sup>83</sup>] = 21<sup>84</sup>. «INT. Primis<sup>85</sup> quaero a te, utrum deus trinitas sit et quibus testimoniis ueteris legis hoc adprobes, nosse desidero.

«R. Principium Geneseos euidenter *hoc* ostendit; ait enim: "In principio fecit deus caelum et terram" (Genes. 1, 1). Quem alium principium intellegendum putamus nisi filium? Ipse enim de se interrogantibus Judaeis, quis esset, respondit: "Principium quia et loquor uobis" (Joann. 8, 25.). Ergo principium filius *et* per filium fecit deus *pater* caelum et terram. "Omnia per ipsum facta sunt, sicut Euangelista Johannes narrat, et sine ipso factum est nihil" (Joann. 1, 3). Procul dubio in dei nomine pater, in principii<sup>86</sup> nomine filius intellegendus est, profecto cum dixisset: "In principio fecit deus caelum et terra". Subsecutus adiunxit: "Et spiritus dei ferebatur super aquas" (Genes. 1, 2) qui tertia est in trinitate persona. «Ecce habes, quod quaesisti».

22. «INT. *Si deus unus est, ut sacra scriptura testatur, quomodo alter in persona pater, alter filius, alter spiritus sanctus, et non una persona sicut unus deus?*

«R. Tres personas, *ut saepe diximus*, secundum scripturas sanctas intellegimus, id est alium esse patrem qui *uere* genuit *filium*, alium filium qui *uere* genitus est *ab eo*, alium spiritum sanctum *paracelum*, qui in Pentecosten in apostolos effusus est. Et non aliud, quia in substantia unum sunt. Personas distinguimus, non deitatem separamus, [p. 153] *quia unitum nomen est in plenitudine diuinitatis, et ideo unus deus.*»

81. *Le Symbole...* (cf. nota 20), 165-166.

82. PL 40, 733-734.

83. KÜNSTLE, *Eine Bibliothek...* 151, cf. la nota següent, que assenjala com a font el text de Sant EUQUERI, *Ad Salonium*, I, PL 50, 773D, citat a 12.

84. A 151, nota 1, en l'encapçalament del Cap. II, KÜNSTLE, *Eine Bibliothek*, escriu: «Die Nummern 13-18 des zweiten Kapitels sind aus Pseudo-Vigilius l. c. Liber II, P. I. [LXII] 251-252, während Nr. 19 wieder auf das Buch zurückgreift, a. a. O. 238. Die Antwort auf Frage 21 stammt aus Eucherius», *Instructiones ad Salonium* I. cap. 1, P. I. L, 773».

85. MADDOZ, *Le Symbole*, 169, ja va observar que aquí s'ha passat de *In primis*, de les *Quaestiones Orosii* a *Primis* simplement. Recollim aquesta observació, per tal de refermar més la dependència de les *Sententiae*. Ometrem les que resten en sentit semblant, car no afecten el nostre objectiu.

86. „principio' die Handschrift". Nota de KÜNSTLE, 152.

## Caput III.

23. «INT. Filius dei natura filius est an adoptione?

«R. *Natura uidelicet*, sic enim scriptum est: “Ex utero ante luciferum genui te” (Ps. 109, 3). Non *quia* deus pater uterum habeat, sicut *et* nos, aut corporeus esse credendus sit, sed per uterum substantiam intellegi uoluit, de qua natus est filius, *quae* est *natura diuinitatis*. *Genuit autem* pater, *quod est*, *id est* deus deum, lux lucem, *ideo natura filius*».

Observau que la qüestió 22 de les *Sententiae* arranca d'una preocupació dels teòlegs hispànics, de precisar l'oposició al sabel·lianisme que, segons coneixem pels opositors al priscil·lianisme, caracteritzava la doctrina d'aquest corrent<sup>87</sup>.

Ja hem anotat quina consideram que és la provenença de les fórmules que exclouen que sigui pertinent explicar la procedència de l'Esperit Sant introduint el terme 'ingènit' tot i que no és engendrat<sup>88</sup>:

Q. 2<sup>89</sup> = 24. «INT. De personarum distinctione uel de geniti filii persona satis factum mihi arbitror. Nunc quaero, quid credas de spiritu sancto, utrum et ipse ingenitus sit an genitus?<sup>90</sup>

«R. Spiritum sanctum neque *genitum* neque *ingenitum* fides certa declarat, quia si dixerimus ingenitum, duos patres adfirmare uidebimur, *sin* autem genitum, (...) duos filios credere *culpamur*. Sed quod certa fides tenet, nec ingenitus (...) nec genitus, sed ab utrisque procedens, id est *ex* Patre et (...) Filio».

25. «INT. *Enarrasti patrem ingenitum, filium genitum, spiritum sanctum procedentem ex ambobus et amborum esse spiritum. Nunc postulo, ut adprobes hoc testimoniis, (' quia amborum esse spiritus et ab utrisque procedens.*

«R. *Audi* ipsum dominum (...) discipulos suos (...) docentem: “Cum (...) uenerit, inquit, paraclitus, quem ego mittam uobis a patre, spiritum ueritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibe (...)t de mei” (Joann. 15, 26). Et rursus ipse dominus (...) post resurrectionem suam ut ostenderet a se procedere spiritum sanctum sicut a patre, insufflans in discipulos suos ait, “Accipite spiritum sanctum” (Joann. 20, 22). *Ecce habes ex utrisque procedentem*. (...) Igitur *quia* patris [p. 154] sit spiritus, ipse dominus (...) discipulis suis *dixit*: “Non enim uos estis, qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis” (Matth. 10, 20). Et quod idem (...) filii sit, (...) Paulus apostolus testis est: “Si quis autem, inquit, spiritum Christi non habet, hic non est eius” (Rom. 8, 9)».

Convé atansar-nos a l'esforç que feien els teòlegs menors per assolir una terminologia filosòfico-teològica que els ajudàs a ser fidels a les formulacions de Nicea<sup>91</sup>.

87. Vegeu, el I concili de Braga, cap. I, *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 67, citat més avall, a la p. 45. Cf. el que diem a *Una trilogía agustiniana antipriscilianista y unas sugerencias para una nueva cronología*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 44 (1998), 218 i *Orígens del cristianisme*, I, 238-239.

88. Vegeu més amunt, quan hem presentat les dependències de les *Instructiones* d'EUQUERI DE LIÓ, p. 13.

89. PL 40, 734-735.

90. Com a lloc d'inspiració, KÜNSTLE, *Eine Bibliothek*, 153, nota 1, proposa el que direm [LUCIFERIANUS HISPANICUS, s. IV?] *trin.*, X, PL 62, 292-293, adduït a *Quaestiones*, 29.

91. Caldrà recordar el que assenyalam, per al nostre cas, a *Quaestiones*, 26-29.

Q. 3<sup>92</sup> = Caput IV.

26. «INT. *Omnia ut postulauit lucide declarasti. Nunc uero {...} scire cupio, si {...} filius sit deus aut si spiritus sanctus sit deus, uel utrum sit una substantia horum trium uel essentia, quod Graeci omousion dicunt?*»<sup>93</sup>

«R. *Intende animo et uere, quae te mouent, libentius demonstrabo. Beatus Paulus apostolus, quod filius sit deus ad Romanos scribens, {...} “quorum patres, inquit, ex quibus {...} Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in saecula” (Rom. 9, 5). {...} Spiritum uero sanctum {...} Actus<sup>94</sup> Apostolorum apertissime {...} docent: “Anania, inquit Petrus, cur temptauit satanas cor tuum mentire te spiritui sancto?” (Act. 5, 3). Et infra adiunxit: “Non es mentitus hominibus, sed deo”. {...} *De trium personarum diuinae substantia diuina scriptura {...} tibi dicit: “Audi, Israel {...} dominus deus tuus deus unus est” (Deut. 6, 4). Ac per hoc sicut non dicimus tres deos nec tres essentias, ita nec tres sapientias nec tres spiritus. Nam interrogati de singulis personis, si pater sit sapientia uel filius uel spiritus sanctus, respondemus: pater sapientia, {...} filius sapientia, {...} spiritus {...} sapientia; non tres sapientias nec tres spiritus, sed una sapientia {...} et unus spiritus; sicut una est substantia et una essentia, quia hoc est illi esse, quod sapientem esse uel spiritum esse».**

Q. 4<sup>95</sup> = Caput V.

27. «INT. Et si aequales sunt pater et filius, quomodo ipse filius dicit: “Pater maior me est” (Joann. 14, 28), “Et non ueni uoluntatem meam facere, sed uoluntatem eius, [p. 155] qui me misit” (Joann. 6, 38). {...} Et, “mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit” (Joann. 7, 16)?<sup>96</sup>

«R. *Ista omnia et similia, quae a te dicta non sunt, {...} secundum formam serui, quam adsumpsit, dicta sunt {...} id est secundum hominem, qui de Maria uirgine pro nostra salute adsumptus est a filio dei, sicut Euangelista Johannes testatur: “Et uerbum {...} caro factum est et habitauit in nobis” (Joann. 1, 14). Et uerbum carnem factum dicimus, non in uerbum mutatum; ut non desisteret esse, quod erat, sed coepel. Jit esse quod non erat. Adsumpsit enim carnem, non se conuertit in carnem; carnem istam aperte totum hominem intelligimus, id est carnem et animam rationabilem, ut sicut primus homo et carne et anima mortuus fuerat, ita {...} oportuit etiam, ut per mediatorem dei et hominum hominem<sup>97</sup> Jhesum Christum et carne et anima uiuificaretur. Ergo ut supra diximus secundum adumptionem hominis {...} dictum est: “Pater maior me est”.*

92. PL 40, 735.

93. No li han assenyalat una font.

94. «,Actuum’ die Handschrift». Nota 1, de KÜNSTLE, 154.

95. PL 40, 735-736.

96. KÜNSTLE, *Eine Bibliothek*, 155, nota 1: «Die Einleitung zu cap. V ist verwandt mit den Gedanken in liber III des Pseudo-Vigilius P.L. LXII, 254 ff. ist aber wörtlich nicht von dort entnommen». Però, observau que no hi ha una mateixa línia de pensament, ni les mateixes citacions bíbliques.

97. Vegeu 1 Tm 2, 5. McNALLY, CC SL 108B, 191, recorda que s’ha adduït aquesta expressió, com a símptoma oriental, en les *Quaestiones S. Hysidori*. Però adverteix que no és necessari atribuir un origen romà a aquesta obra d’origen ibèrnic, car la Hispània visigòtica va ésser la depositària de les idees orientals, i d’aquí aquests corrents passaren a les Illes Britàniques, cf. J. N. HILLGARTH, *The East, Visigothic Spain and the Irish*, dins *Studia Patristica* 4 (Texte und Untersuchungen, 79) Berlin 1961, 442-456. És evident, que en aquest cas l’origen de l’expressió és hispànic. La podeu veure amplament a *ciu*. XI,2, PL 41, 318-319.

Q. 5<sup>98</sup> = 28. «INT. Uideo te, dum de uno filio dei inquireris, duos introducere uoluisse, ut dicas filium dei {...} filium hominis.

«R. Non sunt duo filii, sed unus, quia ille, qui erat dei filius, factus est *hominis filius* in unitate personae, quia sicut anima et caro unus est homo, ita uerbum et homo unus est Christus».

29. «INT. Si duas substantias accipimus in uno filio dei?»

«R. *Certe duas*, unam deitatis, alteram humanitatis, non duas personas. {...} Si dixerimus duas esse personas, introducimus duos filios, et {...} *tunc etiam* non erit trinitas, sed quaternitas».

30. «INT: *Da utrarumque substantiarum proprietatem.*

«R. Profecto enim per id, quod deus est, aequalis semper patri, ubique praesens {...} et in caelo {...} et in terra, totus et [p. 156] in nullo {...} *tentus* loco. Per id, quod homo *est*, et passus et mortuus et resurrexit et ascendit in caelum sedetque ad dexteram patris et sic ueniet ad iudicandos uiuos et mortuos, quemadmodum *est ire uisus* in caelum in *Adam* forma carnis atque substantia; cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit».

Q. 6<sup>99</sup> = 31. «INT. Si una substantia est patris et filii et spiritus sancti, quomodo filius sine patre et spiritu sancto *carnem suscepit*?

«R. Neque persona patris neque spiritus sancti, sed sola filii persona suscepit carnem. Et ut *haec* intellegas, comparatione utor, ut ex creatura intellegas creatorem. Certe in anima est ratio, et cum *sint unum*, aliud anima agit, aliud ratio. Anima uiuimus, ratione sapimus. Ita pater et filius et spiritus sanctus, cum *si* {...} una substantia, tota trinitas operata *sit* hominem, quem *adsumpsit* non tota trinitas, sed sola filii persona».

Malgrat no remetre-hi directament, la solució a la qüestió següent depèn d'allò que va ensenyar Nicea, sobre la consubstancialitat del Pare i el Fill. L'arrianisme hi és al fons, com a doctrina rebutjada. Tampoc la voluntat del Pare no pot ser l'origen del Fill. És el Pare, pres en la seva accepció formal, el qui engendra el Fill. Prou problemes hi hagué en les formulacions isidorianes i dels concilis de Toledo, que introduïen la voluntat del Pare en les explicacions de l'origen de les persones de la Trinitat. No s'acabava de veure clar que no hi hagués contagis d'arrianisme en aquelles explicacions<sup>100</sup>.

Q. 7<sup>101</sup> = 32. «INT. Voluntate genuit pater filium, an necessitate?<sup>102</sup>

«R. *Nec necessitate nec uoluntate*, quia necessitas in deo non est; praeire {...} uoluntas sapientiam non potest, quia {...} filius *sapientia patris est*. Igitur prius est rationabiliter sapere quam rationabiliter uelle. Nam quidam noster, cum eum interrogasset haereticus, utrum uolens an nolens genuerit pater filium; laudabiliter respondisse fertur: Dic, inquit, et tu, haeretice, deus pater necessitate {...} Deus *est* an uoluntate? Quod si dixisset necessitate, sequeretur *eum* grandis absurditas. *Sin* autem uoluntate responderetur

98. PL 40, 735-736.

99. PL 40, 736.

100. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 25-26.

101. PL 40, 736-737.

102. KÜNSTLE, 156, nota 1, assenyalà com a font el text que nosaltres intitulumus INCERTI AUCTORIS HISPANICI, s. IV?, *trin.*, X, PL 62, 290C-D, citat a *Quaestiones* 38.

illi, ergo uoluntate est deus, non natura. Et ita in laqueum, quem uoluit ponere, ipse incidit et uidens se (...) uictum, obmutuit.

Q. 8<sup>103</sup> = 33. «INT. Quomodo illud intellegendum, (...) quod legitur: [p. 157] “Sicut pater *habet* uitam in semetipso, sic dedit et filio uitam habere in semetipso” (Joann. 5, 26)?

«R. Scimus filium dei a semetipso non esse, sed a patre genitum esse, patrem uero a nullo genitum esse, a nullo uitam accepisse. Dedit pater filio uitam gignendo, non quod prius fuerit filius sine uita et postea accepit, (...) sicut nos, qui per peccatum amisimus uitam et per gratiam saluatoris recepimus; sed ideo dicitur ‘Accepit uitam’, quia non est a *semetipso* genitus; non (...) existendo dedit, sed gignendo.

Q. 9<sup>104</sup> = 34. «INT. Quoniam et ratione et testimoniis persuasisti mihi de subiectione filii, quod non sit secundum substantiam *deitatis* minor, sed secundum formam serui, quam adsumpsit; ideo quae (...) de missione spiritus sancti sentias, scire desidero, num quidnam et ipse hominem adsumpsit, ut missus esse dicatur?

«R. Sicut nec secundum substantiam *diuinitatis* (...) seu missus *sive* minor *non est* filius, ita nec spiritus sanctus; postremo sicut ille *per* hominem minor aut missus, ita iste propter columbam uel ignem missus dicitur (Matth. III, 16, et Act. II, 2), scilicet quia non in ea substantia, qua (‘) *coaequalis est* patri, apparuit, sed ut dictum est per subiectam creaturam. Non enim, sicut filius hominem adsumpsit, ut (‘) in aeternum permaneat, sic spiritus sanctus columbam uel ignem, sed factam illi uisionem *per subiectam creaturam* (‘) ad manifestandum spiritum sanctum esse postea destitit. Numquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque diuinitas, quod est trinitas deus, ab oculis carnalibus uideri potest, *ut dictum est, nisi per inferiorem creaturam*».

Q. 10<sup>105</sup> = 35. «INT. Filius autem dei *sic de patre quomodo natus non quomodo datus*. Spiritus (...) sanctus *sic est de patre et filio quomodo datus, non quomodo natus*. (...) Ideoque quaero, quid *sit* inter natiuitatem filii et processionem Spiritus sancti?

«R. Filius autem solius (...) patris *est filius* non spiritus sancti, *spiritus sanctus*<sup>106</sup> amborum spiritus *est*, id est patris et filii. Quod si spiritus sanctus filius (...) diceretur, (...) duorum *filius diceretur*.<sup>107</sup> Nullus autem filius est nisi duorum, patris [p. 158] et matris, quod absit (...) inter deum patrem et filium tale aliquid suspicemur, quia nec filius hominis simul ex patre procedit et ex matre. *Et cum procedit ex* (‘) *matre in hanc lucem, non tunc procedit ex patre*. Spiritus uero sanctus non de patre procedit in filium et de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit».

Per acabar, retorna el tema antisabel·lià i, de rebot, antipriscil·lià<sup>108</sup>:

Q. 11<sup>109</sup> = 36. «INT. Quomodo intellegendum est illud, quod Johannes Euangelista de spiritu sancto dicit, quod non loquatur a semetipso. Sic enim ait: “Non enim loquitur a semetipso, sed quaecumque audiet, loquitur” (Joann. 16, 13).

103. PL 40, 737.

104. PL 40, 737.

105. PL 40, 737.

106. Com bé va observar MADDOZ, *Le Symbole...* (cf. nota 20), 177, de l'edició que usam de les *Quaestiones Orosii* per haplografia, va saltar ‘spiritus sancti’ i va passar directament a ‘spiritus sanctus’, la qual cosa dificulta la comprensió del text.

107. *Ibid.*, pel que fa a l'omissió de *duorum filius diceretur*, a la Q. 10.

108. Vegeu 23 i 46.

109. PL 40, 737.

«R. Non loquitur a semetipso, quia non est a se (...) ipso. Pater enim a nullo est natus, filius a patre est genitus; spiritus sanctus a patre et filio procedens. Ideo non loquitur a se (...) ipso, sed quaecumque audit, loquitur. Audire illi esse est; (...) a se non est, sed a patre. Ideoque quaecumque audit, loquitur».

Fins aquí arriben les semblances entre les *Quaestiones Orosii* i les *Sententiae*, el que suposa un terç d'aquesta darrera obra<sup>110</sup>. MADDOZ va avançar en la identificació de més fonts per a aquest escrit; però a nosaltres, de moment, no ens ateny aquesta aportació, car pertany a temes que no contempen les *Quaestiones Orosii*.

Si tingués consistència la datació de les peces hispàniques, editades per KÜNSTLE, hauríem de dir que a nosaltres ens permetria recular fins al principi del s. VI o fins i tot entrar en el s. V, quan cercam la datació de les *Quaestiones Orosii*. Ara bé, MADDOZ, tot i reiterant l'origen hispànic de les *Sententiae*<sup>111</sup>, va mantenir la dependència de les *Quaestiones Orosii*, en relació als *Commentarii* del PSEUDO EUQUERI, per la qual cosa la tardana datació que assigna a aquest escrit mena a retardar la de les *Sententiae*.<sup>112</sup> Així consta, amb interrogant, a *CPL* 1754. Ara bé, crec que no hi ha motiu per considerar-les tan tardanes.

## VI. SANT ISIDOR DE SEVILLA (CA. \*560-570-636)

Entre els autors antics, que copien ben clarament el nostre tractat, malgrat no el citin, trobam sant ISIDOR. Són diverses les obres en les que segueix les *Quaestiones Orosii*. Ni en cita el títol ni el nom de l'autor, perquè l'inclou ben normalment entre les obres de sant AGUSTÍ, car així se transmetia el nostre text.

Comencem per les reminiscències que trobam als *Etymologiarum sive Originum* l. XXX. Indubtablement, la nostra comprovació enriquirà l'estudi de les fonts isidorianes, tal vegada estudiades amb massa preferència per les grans obres dels autors antics<sup>113</sup>. Fins al llibre V, a la segona part del mateix, no hem sabut trobar cap reminiscència que ens pertoqui. Però en aquesta secció ens sorprèn el seu resum sobre les edats del món, car se tracta d'un text prou conegut. Així, a *Etym.*, V, 38, 5, aquesta formulació de les edats del món, molt generalitzada entre els antics escriptors cristians, va passar a sant Isidor tenyida per les *Quaestiones Orosii*. La tornarem a llegir quasi literalment a les *Quaestiones de Vet. Test.*, 2, 1<sup>114</sup>. Segons aquesta periodització augustiniana, sant Isidor va organitzar la seva *Chronica mundi*<sup>115</sup>; però en aquesta obra no hi ha aquest resum. Observem que les *Quaestiones Orosii* presenten la sisena edat com el temps de la transformació de la humani-

110. MADDOZ, *Le Symbole...* (cf. nota 20), 184.

111. *Ibid.*, 184-189, amb arguments més sòlids que els de KÜNSTLE.

112. *Ibid.*, 190-191.

113. Ursicino DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura latina hispano-cristiana*, III: *San Isidoro de Sevilla* Madrid, Fundación Universitaria Española 1998, 148-149.

114. PL 83, 213A-B.

115. PL 83, 1017-1058.

tat segons la imatge de Déu o en el reconeixement de Déu pel baptisme, mentre sant ISIDOR més que ressaltar aquest procés, parla del final d'aquesta edat, que segons les *Quaestiones de Vetere Testamento*, tindrà lloc amb el judici de Déu. Contrasta amb les *Quaestiones Orosii* la inserció que fa sant ISIDOR d'elements diguem-ne ascètics. L'adveniment del Salvador és ,in carne', en el primer text, i en el segon el qualifica d',humilis'. Pensam que el bisbe hispalense va seguir més de prop la Q. 26, a la qual pertany, també, el terme ,Excelsus', amb el qual designa Déu com a Jutge, i que sant ISIDOR recull a les *Quaest. de Vet. Test.*, 2, 1.<sup>116</sup>

Q. 26<sup>117</sup>. = *Etym.*, V,38, 5<sup>118</sup>: «[...] prima aetas est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem Iuda in Babyloniam; quinta deinde [a transmigratione Babylonis] usque ad adventum Salvatoris in carne; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus iste finiatur».

Q. 55<sup>119</sup>. = *Quaest. de Vet. Test.*, 2, 1<sup>120</sup>. «Expleta hactenus sex dierum opera, qualiter in Ecclesia spiritualiter intelligantur, explicata sunt; deinde, quid in figuram saeculi significant, subjiciendum est. Sex diebus consummavit Deus omnia opera sua, et septimo requievit. Sex aetatibus humanum genus in hoc saeculo per successiones temporum Dei opera insigniunt. Quarum prima est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem in Babyloniam; quinta deinde usque ad humilem adventum Domini nostri Jesu Christi; sexta, quae nunc agitur, usquequo mundus finiatur, donec Excelsus veniat ad iudicium».<sup>121</sup>

Trobam vestigis de la Q. 2 quan descarta una terminologia sobre la procedència de l'Esperit Sant que és vera però impròpia. Se tracta del mot ,ingenitus'. Tot i que l'ordre dels termes va ser retocat per sant ISIDOR, les conseqüències són les mateixes. Fins i tot la seva redacció és més pedagògica<sup>122</sup>:

Q. 2<sup>123</sup> = *Etym.*, VII,3, 6<sup>124</sup>: «Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non praedicatur ingenitus, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur».<sup>125</sup>

116. Cf. G. BARDY, *La littérature patristique*, dins «Revue Bénédictine», 42 (1933), 22-23.

117. PL 40, 742.

118. *Etimologías*, I, 550.

119. PL 40, 750.

120. PL 83, 213A-B.

121. CAP. II. N. 1. «Deinde quid in figuram saeculi, etc. Reliqua hujus capituli contexta sunt ex ejusdem verbis lib. I de Genes. contra Manich., c. 23, ordine tantum immutato. GRIAL. [PL 83,214D] Ibid. Sex diebus, usque ad non habet vesperam, verba sunt Augustini, XII contra Faust., c. 8. GRIAL. Ibid. De sex mundi aetatibus in Etymolog., lib. V, cap. 38, n. 5. AREV. [ed.]».

122. Vegeu Michele PELLEGRINO, *Le "Confessioni" di S. Agostino nell'opera di S. Isidoro di Siviglia*, a *Isidoriana*. Estudios sobre San Isidoro de Sevilla en el XIV Centenario de su nacimiento, Manuel C. DÍAZ Y DÍAZ (ed.) (Centro de Estudios "San Isidoro") León 1961, pp. 258, on apunta la tendència a la simplificació del bisbe hispalense.

123. PL 40, 734.

124. Vegeu un petit resum a DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura*, III, 237, però força descontextualitzat.

125. S. ISIDORO DE SEVILLA, *Etimologías*. I, Edición bilingüe. Texto latino, versión española y notas por José OROZ RETA y Manuel A. MARCOS CASQUERO. Introducción general por Manuel



De les arrels hispàniques d'aquesta formulació, ja n'hem parlat abastament més amunt<sup>126</sup>. El text isidorità inverteix les frases que, en forma semblant, llegim a les *Quaestiones Orosii*, 2. Observem com el bocí citat de sant ISIDOR va ser copiat literalment per sant ILDEFONS DE TOLEDO<sup>127</sup>. Una altra reminiscència del nostre text la registram a *Etym.*, VII, 3, 8:

«Hoc autem interest inter nascentem Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno nascitur, Spiritus sanctus ex utroque procedit; et ideo dicit Apostolus (Rom. 8, 9): "Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius"».<sup>128</sup>

En el fons, també depèn de les *Quaestiones Orosii* i de les seves arrels augustinianes, la segona exposició sobre els gèneres de visions, que llegim a *Etym.*, VII, 8, 40. Aquesta síntesi recorre a més exemples, per tal de donar-se a entendre millor:

Q. 63<sup>129</sup> = *Etym.*, VII,8,37-40<sup>130</sup>: «Alia tria genera visionum [esse] dixerunt. Vnum secundum oculos corporis; sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre, et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum in monte inter Moysen et Heliam, et cetera huiusmodi. 38. Alterum secundum spiritum, quo imaginamur ea quae per corpus sentimus; sicut vidit Petrus discum illum submitti de caelo cum variis animalibus, et sicut Esaias Deum in sede altissima non corporaliter, sed spiritualiter vidit. 39. Non enim Deum forma corporea circumterminat, sed quemadmodum figurate, non proprie multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. 40. Tertium autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque illa parte animae qua corporaliū [rerum] imagines capiuntur, sed per intuitum mentis quo intellecta conspicitur veritas, sicut Daniel praeditus mente vidit quod Balthasar viderat corpore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Omnia tamen genera Spiritus sanctus moderatur».

Una altra obra isidoriana, plena de fragments de les *Quaestiones Orosii*, és el *De fide catholica contra Iudaeos*. El bisbe hispalense retorna a l'arriscat recurs bíblic del *Slm* CXIX, 3, el de parlar de l'úter del Pare per declarar la generació del Fill, que prové dels ambients hispànics antiarrians del s. IV, l'anònim autor d'un *De Trinitate*,<sup>131</sup> transmès per mediació de les *Quaestiones Orosii*.<sup>132</sup>

DÍAZ Y DÍAZ, (BAC 433) Madrid 1982, 638. El text parteix de l'establert per Wallace M. LINDSAY, dins *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, 1911, al qual es fan correccions; cf. el que diu OROZ RETA, 258-260.

126. Vegeu 13-14. DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura*, III, 239, afirma que la doctrina isidoriana sobre la Trinitat és augustiniana, punt en el qual hem d'estar d'acord; però quan diu que "no le faltan sus matices propios personales", romanem a les fosques. N'hi ha uns que no són augustinians, i que tampoc són personals de sant ISIDOR, però són ben hispànics.

127. Cf. 41.

128. *Etimologías*, I, 638 i 640.

129. PL 40, 751-752.

130. *Etimologías*, I, 670.

131. PL 62, 248A-B.

132. Vegeu les nostres *Quaestiones*, 22, 24, 25.

Q. 1<sup>133</sup> = *De fide catholica* 1, 1, 2<sup>134</sup>. «Sed ideo ista non intelligere se fingunt, quia sacrilegio suo haec impleta cognoscunt. Ad quorum refellendam perfidiam quaedam ex Veteri Testamento aggregavimus testimonia, quibus Christum genitum ab omnipotente Patre cognoscant, ipso testante: “Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te”. (Psal. CXIX, 3). Ex utero itaque, id est, ex illa intima et incomprehensibili Patris substantia, sive ex illo divino atque immenso paterni pectoris arcano, quo Pater genitor de corde bonum eructat verbum».

Ja les *Quaestiones Orosii* varen resoldre que el plural que llegim a *Gn* III, 22, referit a Déu que crea a la ,nostra imatge’ no indica pluralitat de déus sinó de Persones, és a dir, se refereix a la Trinitat.

Q. 36<sup>135</sup> = *Ibid.*, 1,3, 4-5<sup>136</sup>: «Si Christus Deus non est, dicant Judaei nobis quem sit affatus Deus in Genesi, cum diceret: “Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram?” Sic enim subjungitur: “Et creavit Deus hominem ad imaginem suam; ad imaginem Dei creavit illum” (Gen. I, 26). 5. Nam et cum ibi dicit Deus: “Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram” (*Gen* I, 26), per *pluralitatem personarum* patens significatio Trinitatis est. Ubi tamen, ut unitatem deitatis ostenderet, confestim admonet, dicens: «Fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam”. Et cum dicit idem Deus: “*Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis*”, [*Gen* III, 22], ipsa pluralitas personarum Trinitatis demonstrat mysterium».<sup>137</sup>

On sovintegen els reïssos de les *Quaestiones Orosii* és a una petita part de l’obra sistematitzadora de la teologia del temps, com és ara el llibre primer de les *Sententiae*,<sup>138</sup> quan s’ocupa de la creació dels àngels, de l’ordre del món creat, i de l’origen del mal. Darrere les formulacions de les *Quaestiones Orosii*, Q. 16, hi ha l’explicació augustiniana del mal, provinent de l’*enc.* 13.<sup>139</sup> A vegades la semblança és solament de contingut. Però consideram important que el retruny del tractat sigui perceptible en una secció que s’ho fa esperar, la que tracta del mal, de la creació del món, dels àngels, mentre no hi escoltam ecos plausibles quan tracta de la creació de la humanitat. Així, assenyalant la corresponent pregunta de les *Quaestiones Orosii* sobre la divisió de les tenebres de la llum, tenim la inspiració de l’altre passatge isidorià en el qual, segons les idees filosòfiques transmeses des d’antic, les tenebres no ,tenen substància’, i són definides per referència a la llum, és a dir, per carència de llum. Els dos escrits vinculen els àngels bons a

133. PL 40,734.

134. PL 83, 0449C.

135. PL 40, 745.

136. PL 83, 455A-456B.

137. Vegeu José MADOZ, *Epistolario de Alvaro de Córdoba. Edición crítica*, Madrid 1947, el qual posa aquest passatge com a inspirador de l’argumentació d’Álvaro, cf. *Epistola* XVIII, 8, 252, nota 65.

138. F. J. LOZANO, *Investigación sobre las fuentes de las “Sentencias” de San Isidoro de Sevilla, Libro II, Capítulos VII al XXVI*, dins «*Studium Legionense*», 15 (1974), 31-99, per detallat que sigui, no ens serveix directament. Per suposat, certes anàlisis sobre la manera segons la qual el bisbe hispalense tracta les seves fonts, són vàlids en el nostre cas, i per als altres llibres. Per exemple, quan un mateix text se recorda a diversos llocs, maneres de resumir i de repastar el que ofereix la font, etc.

139. Vegeu el nostre *Quaestiones*, 50-51.

la llum i els dolents a les tenebres. L'extensió d'aquesta divisió als homes ja pertany solament a ISIDOR. Aquest, en la seva elaboració del text, treu profit d'un passatge d'*Is* XLV, 6-7, que no sabem a què es deu que no el recordàs l'autor de les *Quaestiones Orosii*. Pel que hem indicat, creiem que les indicacions de les fonts que proposa l'editor<sup>140</sup> sobren:

Q. 25<sup>141</sup> = *Sententiae*, I, 8, 9<sup>142</sup>: «Non ex hoc substantiam habere credendae sunt tenebrae<sup>143</sup>, quia dicit Dominus per prophetam: "Ego, Dominus formans lucem et creans tenebras" (*Is* 45, 6-7). Sed quia angelica natura, quae non est praeuaricata, lux dicitur; illa autem quae praeuaricata est, tenebrarum nomine nuncupatur. Vnde et in principio lux a tenebris diuiditur. Sed quia et hos et illos Deus creauit, inde formans lucem et creans tenebras; ueruntamen bonos angelos non tantum creans, sed etiam formans; malos uero creans tantum, non formans. Hoc et de hominibus bonis malisque accipiendum est».<sup>144</sup>

Q. 39<sup>145</sup> = *Ibid.* I, 8, 12<sup>146</sup>: «Vnaquaeque natura suo pondere nititur. Ignis autem et oleum merito superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri uniuersae creaturae Spiritus Sanctus probatur».<sup>147</sup>

Q. 39<sup>148</sup> = *Ibid.* I, 8, 13<sup>149</sup>: «Dies prior factus angeli sunt. Quorum propter unitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est unus. Et idcirco ipse repetitur semper in executione creaturae. Qui dies, hoc est natura angelorum, quando creaturam ipsam contemplabantur, quodam modo uesperascebat. Non autem permanendo in eius creaturae contuitu, sed laudem eius ad Deum referens eamque melius in diuina ratione conspiciens, continuo mane fiebat».<sup>150</sup>

Q. 26<sup>151</sup> = *Ibid.*, I, 9, 14<sup>152</sup>: «Dum se creatura melius in Deo quam in se ipsa nouerit, ipsa sui cognitio, quae maior in Deo est, dies et lux dicitur. Cognitio uero sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius quae est in Deo, quia longe inferior est, uespera nominatur. Ideoque post uesperam mane fiebat, quia dum suam in se cognitio-

140. PL 83, 549D.

141. PL 40, 741.

142. CCL 111 (Pierre CRAZIER, 1998) 21-22-PL 83, 550A-B.

143. CRAZIER, 21, assenyala com a font, AUGUSTINUS, *gen. Man.* 1, 4, 7: PL 34, 176-177.

144. CRAZIER no assenyala font.

145. PL 40, 746.

146. CCL 111, 22-PL 83, 550C.

147. CRAZIER apunta com a font AGUSTÍ, *conf.* 13, 9, 10.

148. PL 40, 746.

149. CCL 111, 22-23-PL 83, 550C.

150. PL 83, 549D «[...] Versat questionem hanc Augustinus, lib. I super Genesim ad litteram, cap. 2, et concludit rem esse secretissimam, et humanis conjecturis impenetrabilem. Atque hi omnes in eo consentiunt, quod affirmant angelos creatos ante mundi formationem. LOIASA. *Ibid.* Creaturarum apud Luc., pro creaturae. LOIASA. *Ibid.* Vesperascebat. Haec ex Augustino. Nam, ut Auctor est diuus Thomas, in p. I, q. 58, art. 6, hoc quod dicitur de cognitione matutina et uespertina angelorum, introductum est ab Augustino, lib. IV super Genesim, cap. 22, et lib. V, cap. 4, et lib. XI de Civitate Dei [...]. LOIASA. [ed.]». CRAZIER, 22, apunta a AGUSTÍ, *Gn. litt.*, 4, 22, 39.

151. PL 40, 745.

152. CCL 111, 23-PL 83, 551A-B

nem sibi satisfacere non agnosceret, ut se plenius nosse potuisset, ad Deum esse referebat creatura in quo dies se agnoscendo melius fieret»<sup>153</sup>.

*Ibid.*, I, 10, 17<sup>154</sup>: «Angeli in Verbo Dei cognoscunt omnia antequam in re fiant et quae apud homines adhuc futura sunt, angeli iam, reuelante Deo, nouerunt. Praeuariatores angeli, etiam sanctitate amissa, non tamen amiserunt uiuacem creaturae angelicae sensum»<sup>155</sup>. Triplici enim modo praescientiae acumine uigent, id est subtilitate naturae, experientia temporum, reuelatione superiorum potestatum».<sup>156</sup>

Si les *Sententiae* ens brinden un conjunt d'evocacions de les *Quaestiones Orosii*, en els llibres dels *De ecclesiasticis officiis* hi topam expressions més properes encara, de manera que podem dir que se tracta de bocins quasi presos per sant ISIDOR d'una manera literal. Comparau la Q. 64, que hem copiat al tractar d'EUGIPI<sup>157</sup>, amb el passatge següent:

*De ecclesiasticis officiis*, II, 5, 7-8<sup>158</sup>: 7. «Quatuor autem sunt genera apostolorum: unum a deo tantum ut Moyses; alterum per hominem et deum ut Iosue; tertium tantum per hominem, sicut his temporibus multi fauore populi et potestatum in sacerdotium subrogantur; quartum autem genus ex se est sicut pseudoprophetarum et pseudoapostolorum.<sup>159</sup> Quid sit autem nomen apostolorum, apostoli in latina lingua missi interpretantur quia ipsos misit Christus euangelizare ad illuminationem omnium populorum».<sup>160</sup>

Seguidament ISIDOR recull el passatge força copiat sobre la missió del bisbe, que l'autor de les *Quaestiones Orosii* va compondre, tot servint-se d'una frase del llibre XIX, 19, del *ciu.* de sant AGUSTÍ. S'hi demana que qui presideix l'església la serveixi, més que la presideixi<sup>161</sup>. També aquí hi ha una correspondència amb la Q. 65, que ja hem copiat com a paral·lel d'un text autèntic o interpolat a EUGIPI<sup>162</sup>. Vegeu aquí el de sant ISIDOR, remarcant la darrera frase:

*Ibid.*, 8<sup>163</sup>. «Episcopatus autem, ut quidam prudentium ait, nomen est operis non honoris. Graecum est enim atque inde ductum uocabulum quod ille qui super efficitur

153. PL 83, 551D: «August., lib XI de Civit. Dei, cap. 9, et lib. IV super Gen. ad lit. LOIASA. [ed.]». CRAZIER no apunta cap font.

154. CCL 111, 34-35-PL 83, 556C.

155. CRAZIER com a font apunta Agustí, *Gn. litt.* 4, 32, 49-50.

156. PL 83, 556D: «Augustin. idem, lib. XII de Civit., c. 1. L 17. [ed.]». Per a la darrera sentència, CRAZIER proposa com a font AGUSTÍ, *diu. Daem.* 3, 7: BA 10, 662-666.

157. Vegeu més amunt, 19-20.

158. CCL 113, (Christopher M. LAWSON 1989), 58-59, PL 83, 782B-C, no assenyalava la nostra font ni tampoc ho fa A. C. LAWSON, *The Sources of the De Ecclesiasticis officiis of S. Isidore of Seville*, dins «Revue Bénédictine», 50 (1938), 26-36.

159. «Quatuor sunt autem genera apostolorum. Ex Hieronym. in cap. I Epist. ad Galat. GRIAL. [ed.]». LAWSON, 58, assenyalava la mateixa font, *Commentarii in epistulam ad Galatas*, 1, 1, 1, PL 26, 336.

160. LAWSON, 58, assenyalava: *Commentarii in epistulam ad Galatas*, 1, 1, 1, PL 26, 335. No apel·la a les *Quaestiones Orosii*.

161. DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura*, III, 292, cita el text; però oblida que prové de sant Agustí, per mitjà de les *Quaestiones Orosii*.

162. Vegeu més amunt, 19-20.

163. PL 83, 782D.

superintendit, curam scilicet subditorum gerens. ‚Scopos’ quidem intentio est; ergo ‚episcopos’ latine superintendentes possumus dicere; ut intellegat non se esse episcopum qui non prodesse sed praeesse dilexerit». <sup>164</sup>

Retornen les fórmules trinitàries hispàniques, a les quals hem al·ludit al començament d’aquesta secció, dedicada a sant ISIDOR, que hem transcrit ja abans. En concret, ens referim a la Q. 2 <sup>165</sup>. Vegeu el que llegim a:

*Ibid.*, II, XXIII (XXIII) <sup>166</sup>. «*De regula fidei*. (1) Haec est autem post apostolicum symbolum certissima fides quam doctores nostri tradiderunt: Vt profiteamur patrem et filium et Spiritum sanctum unius essentiae eiusdemque potestatis et sempiternitatis unum deum in<di>uisibilem; ita ut in singulis personarum proprietate seruata, nec substantialiter Trinitas diuidi nec personaliter debeat omnino confundi. Patrem quoque confiteri ingenitum, filium genitum, spiritum autem sanctum nec genitum nec ingenitum sed ex patre et filio procedentem; filium a patre nascendo procedere spiritum vero sanctum procedendo non nasci».

«Ipsum quoque filium perfectum ex uirgine sine peccato hominem suscepisse, ut quem sola bonitate creauerat, sponte lapsum misericorditer repararet; quem ueraciter crucifixum et tertia die resurrexisse et cum eadem ipsa carne glorificata ascendisse in caelum; in qua et ad iudicium uiuorum et mortuorum exspectatur uenturus» <sup>167</sup>.

Quan entram a revisar una altra obra isidoriana, com són les *Mysticorum expositiones sacramentorum seu Quaestiones in uetus Testamentum* <sup>168</sup>, comprovam que les dependències són prou clares, en molts casos. Ja el mateix pròleg podria reflectir alguna forma que coneixem en la corresponent prolusió de les *Quaestiones Orosii*, en la mesura que pretén acomodar-se als lectors humils. L’obra exegetica que ens ocupa tal vegada és el lloc que més dades ens dona per al nostre objectiu: comprovam que una altra aportació de les *Quaestiones Orosii* és la de remarcar la creació en el Fill, considerat com a principi, segons la lectura que feien de l’Escriptura, a *Jn* VIII, 25. Pel que pertoca a la creació dels àngels, més tost hem de veure l’influx de la Q. 21, que també cita el text de *Jn*.

164. «In Quaestionibus sancti Isidori editis tom. V, pag. 251 [= PL 83,202C]: Sciat, se non esse episcopum, qui praeesse desiderat, non prodesse. Vide not. AREV. [ed.]. Se refereix a l’obra pseudoisidoriana, *De Veteris et Novi Testamenti Quaestionibus*, PL 83, 201-208, que citam, a 64. LAWSON, 59, assenyalà: «Augustinus, *De ciuitate Dei* 19,19» (SL 48, 686-687). No apel·la a les *Quaestiones Orosii*.

165. Cf., més amunt, 20, cf. 29.

166. CCL 113, 99-PL 83, 817A-B.

167. LAWSON no adueix cap font.

168. G. BARDY, *La littérature patristique des “Quaestiones et responsiones” sur l’Écriture sainte*, (Suite) dins «Revue Biblique», 42 (1933), 23, just hi fa una al·lusió sense gaire interès; J. CHÂTILLON, *Isidore et Origène: recherches sur les sources et l’influence des Quaestiones in Vetus Testamentum d’Isidore de Séville*, dins *Mélanges bibliques redigés en l’honneur d’André Robert*, Paris 1957, 337-347; D. RAMOS-LISSÓN, *Der Einfluss der soteriologischen Typologien des Origenes im Werk Isidors von Sevilla unter besonderer Berücksichtigung des Quaestiones in Vetus Testamentum*, dins *Typus, Symbol, Allegorie*, Regensburg 1982, 108-130.

Cal observar que la presència directa de textos de sant AGUSTÍ es palesa, més enllà dels textos directament augustinians, als quals ell mateix al·ludeix en certa manera<sup>169</sup>, en el pròleg d'aquesta obra, en el fet que li arriben influxos del bisbe d'Hipona mitjançant les *Quaestiones Orosii*. En la secció que més interessa, que abasta fins al capítol X de les qüestions isidorianes, entre altres escrits augustinians, el que és més present és el *c. Faust*. Sovint els temes convergeixen amb els de les *Quaestiones Orosii*; però el text isidorià és més acostat al de sant AGUSTÍ. Per què, en temes que ens farien pensar més en una inspiració provinent del cabal exegètic acumulat pel bisbe d'Hipona, ens topam amb una preferència pel llibre XII de l'esmentada obra antimaniqua? No sabem respondre a aquesta inquietud. Podríem trobar una de les raons en el fet que el bisbe hispalense conegués les *Quaestiones Orosii*, com a escrit més difós i assequible i que, posteriorment, en les seves lectures se topàs amb una de les fonts més abundoses per al seu autor. Tot i que ens sembla important l'observació de Jacques FONTAINE, quan recorda que com més tardana és una font més fàcilment la pogué utilitzar sant ISIDOR<sup>170</sup>, el que és indubtable i no ho podem obviar, és que aquest segueix l'obra antimaniqua de l'hiponense i ensems les *Quaestiones Orosii*. Si de la petja del primer escrit ja se'n temeren els editors de les qüestions isidorianes, de la incidència del segon hem d'advertir que no cal dubtar-ne. Qui trobàs poc convincent que establím un primer parentiu, per a nosaltres clar, entre la qüestió segona de sant ISIDOR i la primera de les *Quaestiones Orosii*, s'haurà de convèncer de la solidesa de la comprovació quan, al capítol X, llegim quasi literalment el que va escriure l'autor d'aquesta obra, sense que fins ara no hàgim trobat una font directa que l'inspiràs. Ens referim a les conseqüències per a la vida ascètica que treu la Q. 62. De fet aquesta és la darrera qüestió bíblica que conté aquest llibre, referida a la vocació d'Abraham. Per això, més enllà del capítol X de les *Quaestiones in Vet. Test.*, no té gaire interès seguir-hi escorcollant. Volem dir que no ens sembla gens aventurat afirmar que les *Quaestiones Orosii* varen orientar sant ISIDOR en la selecció de bona part dels temes que proposa en aquesta primera part de la seva obra exegètica, malgrat que, com repetim, el *c. Faust*. XII ja comença a aparèixer, al menys, a partir del capítol II, 10, i més sovint en el capítol VII, sobre el diluvi i l'arca de Noè, preferència que observam ja en les *Quaestiones Orosii*.<sup>171</sup>

Advertim que sant ISIDOR va bastir l'inici de la reflexió sobre l'origen de la creació segons el model de la primera de les qüestions que trobam a les *Quaestiones Orosii*. Hi ha una estreta vinculació entre el 'principium', com a moment metatemporal, de què parla *Gn* 1, 1, i el 'principium trinitari' que té la peculiar versió de *Jn* VIII, 25, que, a les *conf.* XIII, 12, 13, se converteix en 'in Christo',<sup>172</sup>

169. U. DOMÍNGUEZ DEL VAL, *La utilización de los Padres por San Isidoro*, dins *Isidoriana*, 213, (citat a la nota 122) en reproduceix unes frases del pròleg. Vegeu 215.

170. Jacques FONTAINE, *Problèmes de méthode dans l'étude des sources isidoriennes*, dins *Isidoriana*, 121 (citat a la nota 122).

171. Cf. *Quaestiones*, 90-99.

172. Va assenyalar el text de les *conf.*, com a font, PELLEGRINO, *Le "Confessioni" di S. Agostino*, 226. Vegeu també, 257.

amb la qual cosa el text adquireix un caràcter cristològic, característic de les cartes paulines de la captivitat. Mentre les *Quaestiones Orosii* contraposen les criatures ,spirituales-corporales', les *conf.*, seguides per sant ISIDOR, reflecteixen la tensió entre les ,spirital-carnales'.

QQ. 1<sup>173</sup> i 21<sup>174</sup> = ID. *Quaestiones in Vet. Test.*, Gn 1, 1, 2<sup>175</sup>. «In principio fecit Deus coelum et terram. Principium Christus est, sicut ipse in Evangelio Judaeis interrogantibus respondit: “Ego principium, qui et loquor vobis” (Joan. VIII, 25). In hoc igitur principio fecit Deus coelum, id est, spirituales, qui coelestia meditantur et quaerunt; in ipso fecit et carnales[...]».

Ometem la referència a les edats del món, que llegim també en aquesta obra, 2, 1,<sup>176</sup> car per afavorir la unitat temàtica en el seu tractament, ja n'hem parlat<sup>177</sup>.

En la secció següent, inspirada en el *c. Faust.*, l'esdeveniment del diluvi, centrat en l'arca, ofereix un esbós d'una eclesiologia. Observem que sant ISIDOR esbocina més els temes, de manera que un número de les *Quaestiones Orosii* li serveix per compondre'n alguns en la seva obra. Hi contribueix l'ornamentació al·legòrica amb la qual el bisbe hispalense allarga el text. A més, possiblement, el va ajudar el contacte directe amb els esmentats llibres de sant AGUSTÍ:

Q. 51<sup>178</sup> = *Ibid.*, Caput VII, 2<sup>179</sup>. «Solus Christus justus est atque perfectus, cui septem Ecclesiae propter septemplex spiritum illuminantem in unam Ecclesiam condonantur. Noe per aquam et lignum liberatur; lignum quippe et aqua crucem designat et baptisma».

Q. 52<sup>180</sup> = *Ibid.*, 3<sup>181</sup>. «Arca enim ista Ecclesiam demonstrabat, quae natat in fluctibus mundi hujus. Quod autem eadem arca de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum significat, ad omne opus bonum paratam. Quocumque enim verteris, quadratum firmiter stat».

*Ibid.*, 4<sup>182</sup>. «Quod bitumine conglutinantur arcae ligna extrinsecus, et intrinsecus, ut in compage firmetur unitatis, significatur tolerantia charitatis, ne scandalis Ecclesiam tentantibus, sive ab his qui intus sunt, sive ab eis qui foris sunt, cedat fraterna junctura, et solvatur vinculum pacis; est enim bitumen ferventissimum et violentissimum gluten, significans dilectionis ardorem vi magnae fortitudinis ad tenendam societatem spiritualem omnia tolerantem».<sup>183</sup>

173. PL 40, 733.

174. PL 40, 740.

175. PL 83, 209B.

176. PL 83, 213A-B.

177. Cf. més amunt, al tractar de les *etym.*, 27-28.

178. PL 40, 748-749.

179. PL 83, 229B.

180. PL 40, 749.

181. PL 83, 229D-230A.

182. PL 83, 230A.

183. PL 83, 230D 4: «Vi magnae fortitud... Vi magna, apud Augustinum. GRIAL. *Ibid.* [ed.]».

Q. 53<sup>184</sup> = *Ibid.*: 5<sup>185</sup>. «Quod arca trecentis cubitis longa est, ut sexies quinquaginta compleantur, sicut sex aetatibus omne hujus saeculi tempus extenditur, in quibus omnibus Christus nunquam destitit praedicari, in quinque per prophetiam praenuntiatus, in sexta per Evangelium diffamatus, potest quidem et in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litterae T numerus crucis demonstrat signum, per quod socii Christi passionis effecti per baptismum longitudinem vitae aeternae percipimus».<sup>186</sup>

6<sup>187</sup>. «Quod vero cubitis quinquaginta latitudo ejus expanditur, sicut dixit Apostolus: “Cor nostrum dilatatum est” (II Cor. VI, 11)? unde, nisi charitate spirituali? propter quod ipse iterum dicit: “Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis” (Rom. V, 5). Quinquagesimo enim die post resurrectionem suam Christus Spiritum sanctum misit, quo corda credentium dilatavit».

7<sup>188</sup>. «Quod autem ejus altitudo in triginta cubitos surgit, quem numerum decies habet in trecentis cubitis longitudo, quia Christus altitudo nostra, qui, triginta annorum gerens aetatem, doctrinam evangelicam consecravit, contestans legem non se venisse solvere, sed implere. Legis autem cor in decem praeceptis agnoscitur. Unde decies tricenae arcae longitudo perficitur, unde et ipse Noe ab Adam decimus computatur».

13<sup>189</sup>. «Unde et ille numerus quinquaginta dierum ad adventum sancti Spiritus pertinet in septies septenis, qui fiunt quadraginta novem, uno addito, consummatur. Propter quod dictum est: “Studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis”. Mali autem in binario numero ad schismata faciles, et quodammodo divisibiles ostenduntur (Ephes. IV, 3)».

Q. 54<sup>190</sup>. = 15<sup>191</sup>. «Quod post septem dies, ex quo ingressus est Noe in arcam, factum est diluvium, quia in spem futurae quietis, quae septimo die significata est, baptizamur. Quod praeter arcam omnis caro quam terra sustentabat diluvio consumpta est, quia praeter Ecclesiae societatem, aqua baptismi, quamvis eadem sit, non solum non valet ad salutem, sed valet potius ad perniciem».

16<sup>192</sup>. «Quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit, quia omnis reatus peccatorum in decem praeceptis legis admittitur per universum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur. Decem quippe quater ducta quadraginta fiunt; sive ille reatus qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, sive qui ad noctes ex rerum adversitate contractus sit, sacramento baptismi coelestis abluitur».

En el punt següent podem observar com el text s'ajusta més al *c. Faust. XII*, 18<sup>193</sup>. Ja hem transcrit abans el que aporta el possible paral·lel de les *Quaestiones Orosii*, a la Q. 55<sup>194</sup>, citada.

184. PL 40, 749.

185. PL 83, 230A-B.

186. «In quinque per proph. Ita in plerisque Mss. et apud Eucher. In quinta apud August. et Bedam, et in Val. et Compl. GRIAL. [ed.]».

187. PL 83, 230B.

188. PL 83, 230C.

189. PL 83, 231D-232A.

190. PL 40, 749.

191. PL 83, 232A-B.

192. PL 83, 232B.

193. PL 42, 264.

194. Cf. més amunt, 28.



17<sup>195</sup>. «Quod Noe quingentorum erat annorum, cum ei locutus est Dominus, ut arcam sibi faceret, et sexcentos habebat annos, cum in eam est ingressus; unde intelligitur per centum annos arca fabricata; quid aliud hic videntur centum anni significare, nisi aetates saeculi singulas? Unde ista sexta aetas, quae completis quingentis usque ad sexcentos significatur in manifestatione evangelica, Ecclesiam construit».<sup>196</sup>

També, a continuació, ISIDOR apareix més ajustat al *c. Faust. XII, 14*<sup>197</sup>. Observau, però, que l'ordre de l'exposició, establert per l'autor de les *Quaestiones Orosii*, Q. 52<sup>198</sup>, és el que segueix sant ISIDOR, amb la qual cosa se decanta del que llegien ambdós en sant AGUSTÍ. Aquest recull l'exhortació de *2Tm II, 21*, que trobam també en sant ISIDOR:

18. «Et ideo qui sibi ad vitam consulit, sit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, et intret in fabricam sanctam, quia et secundus mensis anni sexcentissimi, quo intrat Noe in arcam, eamdem senariam aetatem significat; duo enim menses sexagenario numero concluduntur».

*Ibid.*, 20<sup>199</sup>. «Et quod vicesimus et septimus dies mensis commemoratur, ad ejsdem quadraturae significationem pertinet, quae jam in quadratis lignis exposita est; sed hic evidentius, quia nos ad omne opus bonum paratos, [2Tm 2, 21] id est, quadratos, quodammodo trinitas perficit, in memoria, qua Deum recolimus, in intelligentia, qua cognoscimus, in voluntate, qua diligimus».<sup>200</sup>

*Ibid.*, 21<sup>201</sup>. «Tria enim ter, et hoc ter, fiunt viginti et septem, qui est numeri ternarii quadratus. Quod septimo mense arca sedit, hoc est, requievit, ad illam septimam requiem significatio recurrit, qua perfecti requiescunt. Ibi quoque illius quadraturae numerus iteratur».<sup>202</sup>

El punt que segueix torna ser més prop de *c. Faust. XII, 20*, que de les *Quaestiones Orosii*, Q. 52<sup>203</sup>:

Q. 52 = *Ibid.*, 26<sup>204</sup>. «Quod post dies quadraginta emissus corvus non est reversus, aut aquis utique interceptus, aut aliquo supernatante cadavere illectus, significat homines in immunditia cupiditatis teterrimos, et ob hoc ad ea quae foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his, quos praeter arcam, id est, praeter Ecclesiam baptismus occidit, seduci et teneri».<sup>205</sup>

195. PL 83, 232B-C.

196. PL 83, 232D 17: «Quod Noe quingentor., c. 18. GRIAL. [ed.]».

197. PL 42, 262.

198. Cf. més amunt, 35.

199. PL 83, 232D.

200. «Et quod vicesimus et sept. Ex c. 19. GRIAL. *Ibid.* Quadratos. Et conquadratos. Aug. GRIAL. [ed.]».

201. PL 83, 232D.

202. PL 83, 233D 21: «Arca sedit. Ita Augustin. Resedit, Euch., Val. Sedit, Ambros. GRIAL. *Ibid.* Qua perfecti requiescunt. Ibi quoque, etc. Eod. modo legendus et interpungendus hic Augustini locus, qui mendosus circumfertur, ex emendatione Lovaniensi. GRIAL. [ed.]».

203. Cf. més amunt, 35.

204. PL 83, 233C].

205. 26. «Quod post dies quadrag. Ex c. 20. GRIAL. [ed.]».

Les *Quaestiones Orosii* no recullen l'escena del colom amollat per Noè. Però sí que introdueix, sota l'influx del *c. Faust.* XII, 20<sup>206</sup>, la problemàtica dels batejats fora de l'Església catòlica, presència que recorre a l'obra de sant ISIDOR.<sup>207</sup> La semblança entre el text de sant ISIDOR i les nostres qüestions, en el punt següent, solament la podem extreure del fet que ambdós textos connecten els sis-cents anys de l'edat de Noè, amb els que tenia quan va entrar a l'arca. Perquè per construir-la n'emprà cent d'anys, car en tenia cinc-cents quan s'hi va posar. Aquesta llarga tasca significa la construcció de l'Església, amb la qual comença la sisena edat del món. Tota la combinació de números prové del *c. Faust.* XII, 18; ara bé, sant ISIDOR és més sobri que les *Quaestiones Orosii*, Q. 55<sup>208</sup>:

*Ibid.*, 29<sup>209</sup>. «Cur sexcentesimo primo anno vitae Noe, id est, peractis sexcentis annis aperitur arcae tectum? Finita quippe sexta aetate saeculi revelabitur absconditum sacramentum atque promissum».<sup>210</sup>

Retorna el text del *c. Faust.* XII, 21<sup>211</sup>, seguit igualment a la Q. 58, que diu:

Q. 58<sup>212</sup> = 31. «Cur de arca conjuncti exeunt, qui disjuncti intraverunt? Sic enim dictum erat quod intraverunt in arcam Noe, et filii ejus, uxor ejus, et uxores filiorum ejus. Cur seorsum viri, seorsum feminae commemoratae sunt? nisi quod in hoc tempore caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem? Postmodum autem exeunt Noe et uxor ejus, et uxores filiorum ejus».

32. «Hoc est, commemorantur conjuncti masculi et feminae, quia in fine saeculi, atque in resurrectione justorum, omnimoda et perfecta pace spiritui corpus adhaerebit, nulla mortalitatis indigentia, vel concupiscentia resistente».<sup>213</sup>

Segueix predominant el text de sant AGUSTÍ, que se copia quasi literalment, pres del *c. Faust.* XII, 23<sup>214</sup>. Amb tot, la darrera frase, negativa per als jueus, no pertany ni a sant AGUSTÍ ni a les *Quaestiones Orosii*:

Q. 60<sup>215</sup> = Caput VIII<sup>216</sup>. «De Noe et benedictionibus ejus, maximo minimoque collatis filiis. 1. Jam vero illud quod post diluvium de vinea quam plantavit, inebriatus est Noe, et nudatus in domo sua, cui non appareat Christi esse figuram? qui inebriatus est, dum passus est; nudatus est, dum crucifixus est; in domo sua, id est, in gente sua, et in domesticis sanguinis sui, utique Judaeis».<sup>217</sup>

206. PL 42, 264.

207. *Ibid.*, 27, PL 83, 233C-234A, i 28, PL 83, 234A: 28.

208. Cf. més amunt, 27-28.

209. PL 83, 234A.

210. PL 83, 234B-D 29. «Cur sexcentesimo. E c. 21. GRIAL. [ed.]».

211. PL 42, 265.

212. PL 40, 750.

213. PL 83, 234D 32. «Cur animalia, usque ad implendam terram, absunt a Val. et plerisque, sunt tamen apud Aug. GRIAL. *Ibid.* Cur animalia, etc. Desunt haec etiam in Editione Coloniensi 1530. AREV. [ed.]».

214. PL 42, 266.

215. PL 40, 750.

216. PL 83, 235A-B.

217. PL 83, 235D, «CAP. VIII. N. 1. Jam vero illud. Ex c. 23. GRIAL. [ed.]».

Passant al tema següent, vegeu que el text isidorià, després de ‚praeteritae‘, omet ‚atquae transactae‘, abans de ‚dominicae passionis‘. En aquesta omisió coincideix amb les *Quaestiones Orosii*. Però les distàncies amb aquest escrit són paleses, per la qual cosa creiem que el bisbe hispalense tenia a l'abast els dos textos. A més, aquest doctor torna a afegir un qualificatiu que no existeix en els autors que segueix. Al n.º 6, referint-se al fill segon de Noè, el fa tipus del poble ‚impius‘ dels jueus. La percepció que en el món hispanovisigòtic se tenia dels jueus era més negativa que la dels cristians del s. V<sup>218</sup>.

Q. 61<sup>219</sup> = 3<sup>220</sup>. «Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, duo populi figurantur, scilicet circumcisio et praeputium, unam vestem fidei a tergo portantes, sacramentum scilicet jam praeteritae dominicae passionis, neque nuditatem patris intuentur, quia in Christi necem non consentiunt, et tamen honorant velamento, tanquam scientes unde sint nati».

4. «Quam nuditatem, id est, passionem Christi, videns Cham derisit, et Judaei Christi mortem videntes subsannaverunt. Sem vero et Japheth, tanquam duo populi ex circumcisione et praeputio credentes, cognita nuditate patris, qua significabatur passio Salvatoris, sumentes vestimentum posuerunt super dorsa sua, et intuentes aversi operuerunt nuditatem patris, nec viderunt quod verendo texerunt».<sup>221</sup>

5. «Quodam enim modo passionem Christi tegimus, id est, sacramento honoramus, ejusque mysterii rationem videntes, Judaeorum detractionem operimus. Vestimentum enim significat sacramentum, dorsa memoriam praeteritorum, quia passionem Christi transactam celebrat Ecclesia, non adhuc prospectat futuram».

6. «Medius autem frater Cham, id est, populus impius Judaeorum (ideo medius, quia nec primatum apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus credidit) vidit nuditatem patris, quia consensit in necem Domini Salvatoris. Post haec nuntiavit foras fratribus. Per eum quippe manifestatum est, et quodammodo publicatum, quod erat in prophetia secretum. Ideoque fit servus fratrum suorum».<sup>222</sup>

218. Sobre la convivència dels cristians amb els jueus, en l'ambient de CONSENCI, vegeu el que he apuntat fa poc, *La singularitat de la convivència dels jueus i cristians a Magona, durant la Romanitat Tardana*, dins «Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy», I, (Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura. Direcció General de Cultura) Palma 2002, 121-143. Malgrat que l'autor no consideri els nostres textos, és interessant Bernhard BLUMENKRANZ, *Juifs et chrétiens dans le monde occidental. 430-1096*, París, La Haye, Mouton & Co, 1960, pp. 61-62; 108-109; ID. *Les auteurs chrétiens latins du Moyen Âge sur les juifs et le judaïsme*, París, La Haye, Mouton & Co 1963, pp. 88-101. Tampoc no els cita L. GARCÍA IGLESIAS, *Los judíos en la España antigua*, Madrid, Ediciones Cristiandad 1978. Vegeu, a més, Ramón HERNÁNDEZ, *La España visigoda frente al problema de los judíos*, dins «Ciencia Tomista», 94 (1967), 627-685, seguit ben de prop a l'altre article, *El problema de los judíos en los Padres visigodos*, dins *La Patrología roledano-visigoda. XXVII Semana Española de Teología (Toledo, 25-29 Sept. 1967)*, Madrid, CSIC 1970, pp. 99-120; José ORLANDIS, *Hacia una mejor comprensión del problema judío en el Reino visigodo-católico de España*, dins *Gli ebrei nell'Alto Medioevo*, (Settimane di studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo. XXVI) Spoleto 1980, 149-196.

219. PL 40, 750-751.

220. PL 83, 235B-C.

221. PL 83, 236D, 4. «Sem vero et Japheth, usque ad prospectat futurum. Ex XVI de Civit., c. 2. GRIAL. [ed.]».

222. PL 83, 236D, 6. «Medius autem frater, usque ad per litteram. Ex XII contr. Faust., c. 23. GRIAL. [ed.]».

7. «Quid est enim hodie aliud gens ipsa, nisi quaedam scriniaria Christianorum, bajulans legem et prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiae, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiat illa per litteram? Post haec benedicuntur duo illi qui nuditatem patris honoraverunt. “Benedictus, inquit, Dominus Deus Sem”, quanquam ipsis etiam gentibus sit Dominus Deus Israel».<sup>223</sup>

Aquí trobam repetides unes reflexions, que les *Quaestiones Orosii* encetaren sobre la vida ascètica, que ISIDOR explicita al final, en allò que mira a l'esperança del cel. Observem, tanmateix, que la primera ressonància d'aquests llibres agustinians, en aquest capítol de l'obra d'ISIDOR, correspon a la darrera de les que se perceben a les *Quaestiones Orosii*. A més, la sortida d'Abraham li serveix de model per a l'alliberament de l'atracció del món, que se recull en unes frases originals d'aquest tractat, en les quals l'autor expressa un projecte de vida ascètica.

Per això, tot i que retorna al *c. Faust.* XII, 25<sup>224</sup>, el complementa amb el text de les *Quaestiones Orosii*. Quan, més tard, al cap. XVIII, comentarà el sacrifici d'Isaac, sembla que el bisbe hispanoromà tindrà d'altres fonts d'inspiració:

Q. 62<sup>225</sup> = Caput X<sup>226</sup>. «De egressu Abrahae a Chaldaeis.

1. «Restat deinde de actibus Abrahae, vel de his quae illi repromiserat Dominus, exponendum. Locutus est enim ei Dominus: “Egrederere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui”. Quis autem alius exiit in Abraham de terra, et de cognatione sua, ut apud exteros locupletaretur, et esset in gentem magnam, nisi Christus, qui, relicta terra, et cognatione Iudaeorum, praepollet nunc, ut videmus, in gentibus?»<sup>227</sup>

2. «Sed et nobis ad exemplum Christi exeundum de terra nostra est, id est, de facultatibus hujus mundi, opibusque terrenis, et de cognatione nostra, id est, de conversatione, et moribus, vitiisque prioribus, quae, nobis a nostra nativitate cohaerentia, velut affinitate quadam et consanguinitate conjuncta sunt; et de domo patris nostri, id est, de omni memoria mundi, ut ei renuntiantes possimus in populo Dei dilatari, et in terram promissionis coelestis, cum tempus advenerit, introduci».<sup>228</sup>

Creiem que el nostre bisbe bé pogué tenir al davant les *Quaestiones Orosii*, quan en l'altra obra exegètica, *Allegoriae quaedam S. Scripturae*, se va referir a Cafn com a tipus del poble jueu, seguint una volta més el *c. Faust.*, XII, 9:

223. PL 83, 236D, 7. «Post haec benedicuntur... prophetar. Ex cap. 24. Quod autem haec a manuscriptis nostris omnibus absint, initium benedictionis repetitum fefellisse putamus librariorum. GRIAL. [ed.]».

224. PL 42, 266.

225. PL 40, 749-750.

226. PL 83, 238B-C.

227. PL 83, 238B-D. «CAP. X. N. 1. Quis autem alius, usque ad in gentibus, Augustini sunt verba, XII contr. Faust., c. 25. GRIAL. [ed.]».

228. PL 83, 238D, «2. Grialius, et alii impressi operibusque. [ed.]».

Q. 48<sup>229</sup>. = *Allegoriae quaedam S. Scripturae. Ex Vetere Testamento*,<sup>230</sup> 6<sup>231</sup>. «Cain, frater ejus (Ibid.), aetate major, qui eumdem Abel occidit in campo, priorem significat populum qui interfecit Christum in Calvariae loco».

Zacariás GARCÍA VILLADA va publicar un fragment d'un tractat sobre la Trinitat, atribuït a sant ISIDOR. El va descobrir al còdex de Roda, del qual prenem alguns textos més endavant. No ens sorprèn que qualche expressió depengui clarament de les *Quaestiones Orosii*, ja des del començament, com, per exemple, tingué present la Q. 6, al passatge següent:

«Interrogatio: Tota Trinitas Incarnationem accepit, an forte sola Filii Persona? Responso: Humanitatem Filii tota Trinitas fecit, quam tamen non tota Trinitas, set solus in suam Personam accepit».<sup>232</sup>

Més endavant, la Q. 10 de les *Quaestiones Orosii* emergeix quasi literalment:

«In[terrogatio]: Qur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus Sanctus? R[e]s[ponso]: Spiritus utique Sanctus, qui de Patre Filioque procedit, ideo non natus esse, sed potius procedere dicitur, quia sic ipse Filius diceretur, quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris et matris. Absit autem inter Deum et Patrem, et Deum et Filium tale aliquid suspicemus».<sup>233</sup>

## VII. ELS SEGUIDORS DE SANT ISIDOR

### 7.1. Ildefons de Toledo (+667)

Sant ILDEFONS DE TOLEDO a *De cognitione baptismi*, cap. 58<sup>234</sup>, segueix literalment sant ISIDOR, *Etym.*, VII, 3, 6,<sup>235</sup> el qual s'havia inspirat en la Q. 2. El mateix succeeix al cap. 59<sup>236</sup>, quan va darrere *Etym.*, VII, 3, 8<sup>237</sup>. A la mateixa obra, cap. 9, tot recordant la Q. 6, llegim:

Caput IX.<sup>238</sup> «Quod incarnationem Christi tota Trinitas operata fuerit, sola tamen persona Filii hanc suscepit. Hujus sanctae redemptionis opulentum miseratione copio-

229. PL 40, 748.

230. CPL, n.º 1190.

231. PL 83, 100A.

232. *Historia Eclesiástica de España*, II/2, Madrid, Editorial "Razón y Fe" 1933, 283.

233. *Ibid.*, 285.

234. *De cognitione baptismi*. Versión, introducción y notas de Julio CAMPOS, dins *Santos Padres españoles, I, San Ildefonso de Toledo*, (BAC 320) Madrid 1971, 294. Vegeu Laureano ROBLES CARCEDO, *Anotaciones a la obra de San Ildefonso "De cognitione baptismi"*, dins *La Patrología toledana*, 307, on observa aquesta dependència de sant ISIDOR. Més avall possiblement podria trobar més dependències del c. *Faust.*, de sant AGUSTÍ, per exemple, al c. 8.

235. Vegeu més amunt, 28-29.

236. *De cognitione baptismi*, 295.

237. *Etimologías*, I, 638 i 640.

238. *De cognitione baptismi*, 245.

sa mysterium praesignatum in conditione primorum hominum implevit Filius Dei veniens in plenitudine temporum, cujus adventus operatio incarnationis ejus veritas fuit. Quam incarnationis veritatem tota Trinitas operata est, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis; sola tamen persona Filii hanc suscepit [...]».

## 7.2. *Tajó de Saragossa* (ca. '600'-680)

Deixeble del pensament isidorià fou Tajó de Saragossa. Seu és el plec de les *Sententiarum libri quinque*. Com observarem, li interessen les formulacions trinitàries de les *Quaestiones Orosii*, vinculant-se així a la tradició hispànica més antiga, que apareix a la Q. 1<sup>239</sup>. També el segueix en la via augustiniana per interpretar l'origen del mal. Un passatge cristològic, sobre el sentit múltiple de la mort de Crist i de tota mort humana, també és prou característic. Ara, allà on no hi cap dubte de la repercussió de les *Quaestiones Orosii* és en la petja que deixa la qüestió darrera, la 65. L'antic editor ja ho va observar, com ho féu patent a la nota que copiam:

*Sententiarum*, I,4,<sup>240</sup> «[...] Ipse omnipotens Dominus dicit: "Ego et Pater unum sumus" (Joan. X, 30). Et rursus ait: "Pater major me est" (Joan. II, 51). De quo etiam scriptum est, quia "subditus erat" parentibus suis (Luc. II, 51). Quid ergo mirum, si ex humanitate sua minorem se Patre asserit in coelo ex qua subjectus erat etiam parentibus in terra? Omne quod loquimur transit, quod scribimus permanet. Lingua Patris "scribae calamus" dicitur (Psal. XLIV), quia ab eo est Verbum illius coaeternum ac sine transitu generatum. Ex persona Dei Patris David propheta ait: "Ex utero ante luciferum genui te" (Ps. CIX).<sup>241</sup> Non quod Deus Pater uterum habeat sicut nos, aut corporeus esse credendus sit; sed per uterum substantiam intelligi voluit, de qua natus est Filius. Quod est Pater, hoc genuit: Deus Deum, lux lucem, aequalem sibi Deum de Deo, Verbum apud Deum, Verbum Dei "per quod facta sunt omnia". Lumen de lumine, coaeternum illi qui genuit, et unum cum illo qui genuit. Ac per hoc Deus Pater non de nihilo, neque de aliqua substantia, sed de se ipso genuit Filium coaeternum. (Aug. Dial. de Unit. S. Trinit.<sup>242</sup>) Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, nomina sunt appellativa. Licet Pater ad Filium, Filius ad Patrem dicatur, relativa haec nomina nuncupantur. Deus autem nomen est proprium Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sicut scribitur in psalmo: "Secundum nomen tuum Deus, ita et laus tua in fines terrae" (Psal. XLVII, 11). Ergo appellativa nomina Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, proprium vero Deus, Deus, et Deus. Scriptum est: "Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est" (Deut. VI, 4). In hoc testimonio trinam taxationem Dei univit. Dominus, inquit, "Deus, et Deus". Habes denique quid Pater, quid Filius, quid Spiritus sanctus sit. Et mox intulit, "unus est", qui est, in trinitate personarum unus Deus».

239. Vegeu *Quaestiones*, 22-26.

240. PL 80, 735A-C.

241. «Ex Dial. Aug. ad Oros., *Quaest.* 1. [ed.]». Cf. PL 40, 735D.

242. Se tracta d'un resum, pel que sembla, força tardà, de les nostres *Quaestiones Orosii*, considerades obra augustiniana.

També hi ha ressonàncies de la mateixa Q. 1, a:

*Ibid.*, I, 7<sup>243</sup>: «Moyses dixit: “In principio fecit Deus coelum et terram” (Genes. I, 1); et subsecutus post paululum, ait: “Et Spiritus Dei ferebatur super aquas”: qui tertia est in Trinitate persona.<sup>244</sup> Procul dubio in Dei nomine, Pater; in principii nomine, Filius; in Spiritu sancto, idem Spiritus sanctus intelligendus est. Deus Trinitas est in gignente, genito et procedente, id est, in Patre, et Filio, et Spiritu sancto; in appellativis, videlicet, vel relativis nominibus. In propriis vero Deus, Deus, et Deus. Hic triplicatio non admittitur, quia unus est Deus. Si Trinitas in relativis nominibus non esset, Jesus nequaquam diceret: “Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti” (Matth. XVIII, 19): ut Trinitatem doceret in relativis personarum nominibus, Dei autem nomen, quod non triplicatur, in singularitate monstraret».

La qüestió del mal, com hem observat en d'altres llocs, se resol sota la concepció augustiniana, seguida per l'autor de les *Quaestiones Orosii*, Q. 16, a la qual ens hem referit més amunt<sup>245</sup>:

*Ibid.*, I, 15<sup>246</sup>: «Caput XV. Quia malum nullius sit substantiae, sed a diabolo primum inventum est. Malum natura non est, sed privatio boni hoc nomen accepit. Omnis natura bonum est, magnum si corrumpi non potest, parvum si potest: nullum est ergo quod dicitur malum, si nullum sit bonum. Sed bonum omni malo carens integrum bonum est.<sup>247</sup> Cui vero inest malum, vitiatum vel vitiosum bonum est. Nec malum unquam esse potest ullum, ubi est bonum nullum. Malum omnino non esset, nisi quod bonum est esset; quoniam omnis natura bonum est, nec res aliqua mala esset, si res ipsa quae mala est natura non esset. Omnis natura etiam si vitiosa est, in quantum natura est, bona est; in quantum vitiosa est, mala est. Ex bonis mala orta sunt, et nisi in aliquibus bonis non sunt: nec erat, unde oriretur ulla mali natura. Nam si esset, in quantum natura esset, profecto bona esset. Non fuit prorsus unde primitus oriretur malum, nisi ex angeli et hominis natura bona. Ex bona quippe hominis natura oriri voluntas et bona potest et mala: ac per hoc dicimus angelum bonum et angelum malum, hominem bonum et hominem malum: sed bonum quod angelus, malum quod vitiosus; bonum quod homo, malum quod vitiosus. Quando dicimus bonum, naturam laudamus; quando dicimus malum, non naturam, sed vitium, quia inest bonae naturae, deprehendimus. (Ibid., [PL 80,748C], Sent. lib. I, c. 11.) Non ergo alicubi, aut aliquando erat malum, unde fieret diabolus malus, sed quia vitium est malum, dum esset angelus bonus, superbiendo effectus est malus. Ideoque recte dicitur ab eo inventum malum; malum igitur a diabolo non est creatum, sed inventum; et ideo malum nihil est, quia nullius substantiae est: nam sine Deo factum est nihil, Deus autem malum non fecit. Creditur ab haereticis mentem a Deo, vitia a diabolo fuisse creata, unde et ab his duae naturae, bona et mala, putantur. Sed vitia natura non sunt, et dum vere a diabolo sint, non tamen creata sunt.»

243. PL, 80, 739B.

244. Anotau, com els editors del text se remeten a «S. August. in Dial. cum Oros., q. 1, et Dial. de Unit. S. Trinit».

245. Cf. p. 14.

246. PL, 80, 748B-C.

247. PL 83, 748A «(Aug. de Gen. ad litter., lib. XVIII, c. 14. Idem, Enchir., cap. 12, 13, 14, 15.) [ed.]».

Un altre tema, el de la simple mort de Crist i el de la mort doble de les persones humanes, té el seu antecedent a la Q. 26 de les *Quaestiones Orosii*:

Q. 26<sup>248</sup> = *Ibid.* II,6<sup>249</sup>: «Caput VI. De simpla morte Christi et dupla nostra.<sup>250</sup> Ad delenda peccata hominum ante Dei oculos Mediator Dei et hominum venit, qui solam pro nobis mortem carnis susciperet, et veram mortem delinquentium per umbram suae mortis deleret. Redemptor noster ad nos pia miseratione descendit, qui in morte spiritus carnisque tenebamur; unam ad nos suam mortem detulit, et duas nostras quas reperit solvit. Si Redemptor noster utramque mortem susciperet, nos a nulla liberaret. Sed unam misericorditer accepit, et juste utramque damnavit. Simplam suam duplae nostrae contulit, et duplam nostram moriens subegit. Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus non immerito uno die in sepulcro et duabus noctibus jacuit, quia videlicet lucem suae simplae mortis tenebris duplae mortis nostrae adjunxit. Qui ergo solam pro nobis mortem carnis accepit, umbram mortis pertulit, et a Dei oculis culpam quam fecimus abscondit».

Retorna a la imatge de bisbe, inspirada en el *ciu.* 19,19, de sant Agustí, els trets de la qual varen resumir el compositor de les *Quaestiones Orosii*, passant per sant ISIDOR, del qual en pren expressions ben clares, quan apel·la a les virtuts, accentuant especialment la humilitat, en comparació amb el text de la Q. 65, que ja coneixem<sup>251</sup>:

*Ibid.* II,41<sup>252</sup>: «Sunt nonnulli qui ex sola humilitate refugiunt, ne eis quibus se impares aestimant praeferantur. Quorum profecto humilitas, si caeteris quoque virtutibus cingitur, tunc ante oculos Dei vera est, cum ad respuendum hoc quod utiliter subire praecipitur pertinax non est. Neque enim vere est humilis qui superni nutus arbitrium ut debeat praeesse intelligit, et tamen praeesse contemnit<sup>253</sup>. Divinis dispositionibus subditus, atque a vitio obstinationis alienus, cum sibi regiminis culmen imperatur, si jam donis praeventus est, quibus et aliis prosit, et ex corde debet fugere, et invitus obedire».

#### VIII. ELS SÍMBOLS DELS CONCILIS IV<sup>r</sup> (634) VI<sup>h</sup> (638) XI<sup>h</sup> (675) XV<sup>h</sup> (688) I XVI<sup>h</sup> (693) DE TOLEDO

Tot just havíem començat l'estudi per contextualitzar les *Quaestiones Orosii*, i ja havíem avançat en el coneixement d'alguns escrits patrístics que el citen, ens

248. PL 40, 741-742.

249. PL 80, 783A-B.

250. L'editor proposa com a possible font el text de sant GREGORI MAGNE, *Moral. lib. IV, c. 16, n. 31.*), PL 75, 653-C. Possiblement aquest bisbe de Roma seguia sant AGUSTÍ, *trin. IV, 3, 6*, PL 42, 891-892/CCCL 50, 166-167 i 169, o el mateix *Quaestiones Orosii*. Ambdues fonts ens semblen més properes al text que ens ocupa. Hem deixat per a una altra avinentesa l'estudi de la presència de les *Quaestiones Orosii* a altres autors, com sant GREGORI.

251. Cf. 19-20, 32-33.

252. PL 80, 840D-841A.

253. Vegeu sant ISIDOR, *De ecclesiasticis officiis*, II, 5, 7-8, PL 83, 782B-C.



va regirar un poc el contundent judici negatiu i ple de menyspreu emès per G. Bardy<sup>254</sup>, sobre el valor del nostre tractat. Tanmateix aquesta opinió no s'assemblava a la dels pares conciliars de Toledo. És ben cert que el nostre escrit no és gaire original; però algunes formulacions trinitàries foren de tal manera reeixides, que meresqueren ser incorporades a alguns símbols toledans, del valor dels quals no hi ha dubte. I les *Quaestiones Orosii* tenen el mèrit d'haver-s'hi avançat. La precisió toledana és abans mèrit del nostre tractat. Ens referim a les confessions de fe dels concilis de Toledo IV<sup>t</sup>, VI<sup>è</sup>, XI<sup>è</sup> i XV<sup>è</sup>. Aquesta darrera ha estat considerada per KÜNSTLE com una de les més belles i completes de l'antiguitat<sup>255</sup>.

Deixam de banda el possible influx en el primer anatema del I Concili de Braga (561), car podria dependre més directament de les professions de fe atribuïdes a sant GREGORI D'IL·LÍBERIS, encara que són les *Quaestiones Orosii* que, a la Q. 1, adverteixen que alguns conceben Déu com a solitari, i diuen que és 'una persona'. Precisament el I concili de Braga puntualitza també aquesta segona part de l'explicació:

«I. Si quis Patrem et Filium et Spiritum Sanctum non confitetur tres personas unius esse substantiae et virtutis ac potestatis, sicut catholica [et apostolica] ecclesia docet, sed unam tantum ac solitariam dicit esse personam, ita ut ipse Pater qui Filius, ipse etiam sit Paraclitus Spiritus, sicut Sabellius et Priscillianus dixerunt, anathema sit»<sup>256</sup>.

Un ressò d'aquesta manera de pensar repercuteix en la confessió de fe del VI Concili de Toledo (638):

«I. Itaque credimus et confitemur sacratissimam et omnipotentissimam Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, unum Deum solum non solitarium, unius essentiae, virtutis, potestatis, maiestatis uniusque naturae, discretam inseparabiliter personis, indiscretam essentialiter substantia deitatis [...] Spiritum vero Sanctum neque genitum neque creatum sed de Patre Filioque procedentem utriusque esse Spiritum Sanctum. [...]»<sup>257</sup>

Hi ha, encara, una semblança en el discurs; però no basta per a establir comparacions, car el contingut doctrinal és conegut, ja que ambdós textos expressen que l'encarnació s'encaminava a reparar el pecat de supèrbia de la primera humanitat. Ara bé, hi ha un altre passatge, que té antecedents agustinians, a *trin.*, XV, 48<sup>258</sup>, que recull *Io. eu.* 99, 9<sup>259</sup>, però ens sembla que la inspiració més acostada l'hem de cercar en la Q. 10, pel que fa a l'encarnació de la sola persona del Verb; l'antecedent se troba en la Q. 6. El concili segueix així:

254. G. BARDY, *La littérature patristique des "Quaestiones et responsiones" sur l'Écriture sainte* (Suite), dins «Revue Biblique», 41 (1932), 537, nota 1.

255. *Eine Bibliothek*, 33: «Es ist dies das schönste, jedenfalls aber das umfangreichste aller Symbole».

256. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 67.

257. *Ibid.*, 233-234.

258. PL 42, 1095.

259. PL 35, 1890.

«I. [...] Natus itaque a Deo sine matre, natus a virgine sine Patre solus “Verbum caro factum est et habitavit in nobis”; et quum tota cooperata sit Trinitas formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera Trinitatis, solus tamen susceperit hominem in singularitate personae, non in unitate divinae naturae, in id quod est proprium Filii non commune Trinitati».<sup>260</sup>

La teologia trinitària i cristològica, pel que fa al Verb que s'encarnà, s'expressa en els concilis toledans seguint una trajectòria força homogènia, que, llavors, se traspua en els autors hispànics, com veurem. Fins i tot la fidelitat a aquestes fórmules, va conduir Alcuí i Agobard de Lió a jutjar en les expressions de Feliu d'Urgell els mateixos textos conciliaris toledans que, per aquesta via, podríem dir que foren condemnats. HILLGARTH ha remarcat que la formació dels bisbes hispànics era força diversa de la dels teòlegs carolins, els quals, vora el poder, assoliren imposar-se per la força<sup>261</sup>. En veurem conseqüències nefastes per a la integritat personal de Feliu d'Urgell.

Hem d'avançar fins a les grans fórmules de la tradició toledana. Comencem per indicar que les *Quaestiones Orosii*, Q. 1, en el passatge que indicam, quan esmentam l'article 26 de l'XI<sup>e</sup> Concili de Toledo (675), pogueren inspirar els redactors del passatge del IV<sup>e</sup> Concili de Toledo (633)<sup>262</sup>. En aquesta ocasió, els bisbes pretenien servar la unitat de la Trinitat, mentre afirmaven contra els sabellians, o més tost els priscil·lians, la distinció de les persones.<sup>263</sup>

De fet, MADDOZ proposa una dependència del concili de l'any 675 en relació al de 633. Però, si miram de primcompte les coses, observarem que la proximitat és major entre les *Quaestiones Orosii* i l'XI<sup>e</sup> Concili de Toledo que no entre ambdós concilis, la qual cosa ens pot ser un bon indicatiu de l'alta consideració que mereixia la nostra obra. Les *Quaestiones Orosii* i el concili XI<sup>e</sup> contenen l'expressió ,non Deitatem separamus', quan el terme ,deitas' no el llegim al IV<sup>e</sup> Concili. Mostrem les coincidències, seguint l'ordre de les proposicions dels toledans.

Si observam el n.º 3 del Concili de Toledo XI<sup>e</sup>, veurem com entre sant AGUSTÍ i aquesta confessió de fe les *Quaestiones Orosii* han fet d'intermediàries. Del bisbe d'Hipona depèn la formulació segons la qual cada ésser engendra segons la seva natura. Però se despulla d'un cert pudor, incloent, en els exemples que posa, que el ca engendra un ca, etc.; l'expressió que mostra que la llum genera llum, ,lux lucem', prové de les *Quaestiones Orosii*. Posar l'exemple del ca ,et canis canem gignit'- va resultar una mica gruixut als conciliaris toledans. Però les *Quaestiones Orosii* l'havien manllevat a sant AGUSTÍ<sup>264</sup>.

260. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 234-235.

261. Robert BARÓ, *Resum de les intervencions orals*, dins Josep PERARNAU (Coordinador), BISBAT D'URGELL, *Jornades Internacionals d'Estudi sobre el bisbe Feliu d'Urgell. La Seu d'Urgell, 28-30 de setembre de 1999. Crònica i estudis*, Barcelona i La Seu d'Urgell, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel·litana 2000, 149.

262. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 187.

263. Cf. 23.

264. Cf. *Quaestiones*, 25.

Q. 1<sup>265</sup> = XIè Concili de Toledo (675): «[3]<sup>266</sup> ...ipse quoque Pater est essentiae suae, qui de ineffabili substantia Filium ineffabiliter genuit, nec tamen aliud quam *quod ipse est genuit, Deus Deum, lux lucem*».

Si abans les *Quaestiones Orosii* han establert un pont entre sant AGUSTÍ i el concili, ara n'ha bastit un altre arrencant d'una antiga font hispànica, com és ara el *trin.* II<sup>267</sup>. No creiem que els toledans prenguessin directament aquest text, a l'hora d'assumir l'expressió de Patris ,utero'. Ens ho confirma la semblança de l'explicació ,de substantia...', que ja és a les *Quaestiones Orosii*. Observau que l'ordre de les frases és invers en els dos textos que segueixen. La primera del concili toledà correspon a la darrera de la Q. 1:

Q. 1<sup>268</sup> = XIè Concili de Toledo: «[6]<sup>269</sup> Neque enim de nichilo neque de aliqua alia substantia, sed de Patris *utero*, id est, *de substantia* eius idem Filius genitus vel natus esse credendus est».

La clàusula que segueix acumula dues formulacions de les *Quaestiones Orosii*. La primera presa de la Q. 1, amb la qual exclou una filiació per adopció. No l'hem trobada abans i creiem que és pròpia de les *Quaestiones Orosii*, tot i que la doctrina que l'empara és comuna a l'època. En canvi, la segona part de la fórmula conciliar, que no és més que una conseqüència de la filiació natural, ,natura filius; non adoptione', tenia una aplicació més directa en la teologia hispànica, que se bastia seguint més l'esquema ,verbum homo' que l'altre ,verbum caro'. Hom va escriure encertadament que els conciliaris toledans, en la seva línia teològica s'havien expressat de manera que l'adopcionisme, que sorgiria al s. VIII, no seria fruit de les seves reflexions<sup>270</sup>. Creiem massa optimistes aquestes apreciacions, perquè no basta haver mostrat un antiadopcionisme, abans que aquest sorgís. En el fons, no era qüestió de paraules, sinó d'enfocament teològic. D'altra banda, no creiem resolt el problema del tardà adopcionisme hispànic, si solament ens atenem a les condemnes carolines. Molt sumàriament ens hi referirem, quan recollirem alguns resums dels escrits de Feliu d'Urgell.<sup>271</sup> Ara bé, com veurem tot d'una, els teòlegs feia segles que ja llegien la fórmula de Toledo en el nostre tractat; malgrat aquest adoctrinament, no varen preservar la Hispània de les proclivitats a l'esmentat adopcionisme.

Si fos possible la generació per lliure voluntat del Pare, tindríem que en un determinat moment l'hauria decidida sense el Fill. L'exclusió d'aquesta explicació prové de la reacció antiarriana, que trobam ja a la *Fides catholica* de GRE-

265. PL 40, 734.

266. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 346-347; PL 12, 959A.

267. Cf. *Quaestiones*, 24-25.

268. PL 40, 734.

269. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 347; PL 12, 960A.

270. *Colección de cánones de la Iglesia Española* publicada en latín a expensas de nuestros reyes por el Señor Don Francisco Antonio GONZÁLEZ [...] Traducida al castellano con notas é ilustraciones por D. Juan TEJADA Y RAMIRO, Madrid, Imprenta de Anselmo Santa Coloma y Compañía 1850, 438.

271. Cf. 54-58.

GORI D'IL·LÍBERIS<sup>272</sup>. Concloem, per tant, que els bisbes toledans sintetitzaren en una fórmula les dues línies.

QQ. 1<sup>273</sup> i 7<sup>274</sup> = XIè Concili de Toledo: «[09]<sup>275</sup> Hic etiam Filius Dei *natura est Filius, non adoptioe*, quem Deus Pater nec voluntate, *nec necessitate genuisse credendus est, quia nulla in Deo necessitas capit, nec voluntas sapientiam praevenit*».

L'article següent torna dependre de la tradició hispànica. La petja de BAQUIARI sembla probable. CONSENCI i el I Concili de Toledo incidiren en la qüestió de la procedència de l'Esperit Sant, entrant ja en la polèmica antipris-cil·liana:

Q. 2<sup>276</sup> = XIè Concili de Toledo: «[11]<sup>277</sup> Hic etiam Spiritus sanctus nec ingenus nec genitus creditur, ne aut si ingenitum dixerimus duos patres dicamus, aut si genitum duos filios praedicare monstremur».

Entram en una fórmula que, de diverses maneres ja trobam a sant AGUSTÍ, tant en el *trin.*, a *ciu.*, als *Io. eu. tr.*, etc., obres que va conèixer l'autor de *Quaestiones Orosii*. D'altra banda, excloure tres déus era doctrina comuna; però ens sembla que la formulació toledana té com a punt inspirador la de les *Quaestiones Orosii*.

Q. 3<sup>278</sup> = XIè Concili de Toledo: «[19]<sup>279</sup> Deus ergo Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus singulariter dicimus, nec tamen tres Dii sed est unus Deus».

La fórmula ‚Personas distingimus, non deitatem separamus’ és prou reeixida, i la trobam per primer cop al *Quaestiones Orosii*. Va arribar a l'XIè Concili toledà; creiem que directament, tot i que, com feim constar tot seguit, ja l'havia coneguda el IVt Concili. La lletra de les *Quaestiones Orosii* és més apropada a l'XIè Concili, si la comparem amb la del IVt.

Q. 1<sup>280</sup> = XIè Concili de Toledo: «[26]<sup>281</sup> Cum autem dicimus ipsum esse Patrem, quod Filium, ipsum Filium, quod Patrem, ipsum Spiritum sanctum, quod Patrem et Filium, ad naturam, qua Deus est, vel substantiam pertinere monstratur. *Quoad substantiam unum sunt, personas enim distingimus, non Deitatem separamus*. Trinitatem igitur in personarum distinctione agnoscimus, unitatem propter naturam vel substantiam profiteamur».

272. Cf. *Quaestiones*, 24-25.

273. PL 40, 734.

274. PL 40, 736-737.

275. PL 12, 960B (348).

276. PL 40, 734. Més endavant, en el n.º. 13, 348, recorre la qüestió sobre si per l'encarnació i la procedència el Fill i l'Esperit són menors per referència al Pare, la qual se troba d'alguna manera exposada a la mateixa Q. 2.

277. PL 12, 961A (348).

278. PL 40, 735.

279. PL 12, 962A-B (349).

280. PL 40, 734.

281. PL 12, 963B-C (350).

Q. 1<sup>282</sup> = *IV Concili de Toledo*<sup>283</sup>: «Patrem et Filium et Spiritum Sanctum unius deitatis atque substantiae confitemur, in personarum diversitate Trinitatem credentes, *in divinitate unitatem praedicantes nec personas confundimus, nec substantiam separamus.*»

Advertim que l'expressió del símbol *Quicumque*, que ja hem esmentat més amunt,<sup>284</sup> s'apropa a la que acabam de transcriure:

«[4] Neque confundentes personas, neque substantiam separantes.

L'expressió ,sola Filii persona suscepit carnem' té molts paral·lels, sobretot si posam com a subjecte el terme ,Filius'. Per això, ens inclinam a pensar que en les *Quaestiones Orosii* hem de cercar el focus inspirador d'aquestes altres peces del símbol toledà:

Q. 6<sup>285</sup> = *XIè Concili de Toledo*: «[36]<sup>286</sup>. De his tribus personis *solam Filii personam* pro liberatione humani generis hominem verum sine peccato de sancta et immaculata Maria Virgine *credimus assumpsisse.*»

«[52]<sup>287</sup> *Sed sola Filii persona suscepit carnem*, per quam minor esse creditur illis personis duabus».

La cristologia conciliar a partir de l'esquema ,homo assumptus', de tradició hispànica i augustiniana, després d'una digressió sobre el part virginal de Maria, necessita matisar les expressions, a l'hora d'haver d'incorporar la citació de *Jn* 1, 14: «El Verb es va fer carn». La Q. 4 recorre a una explicació, aplicant principis de lògica i d'interpretació literària, quan mostra que, a l'evangeli citat, el terme ,carn' és posat per a significar tot l'home, el cos i l'ànima racional: «Carnem istam a parte totum hominem intelligimus, id est carnem et animam rationalem».<sup>288</sup> Les *Quaestiones Orosii* completen la reflexió tot inspirant-se en l'axioma tradicional segons el qual solament queda redimit allò que el Crist va assumir. Per la qual cosa, així com el primer home va caure en el cos i en l'ànima, el mitjancer entre Déu i els homes, Crist, ha de redimir el cos i l'ànima, i per això en l'assumpció de l'home havia d'assumir l'un i l'altra. Aquest darrer enfocament no entra en el text següent del concili toledà, que acaba el punt de referència amb una conclusió sobre la humanitat i la divinitat del Crist:

Q. 4<sup>289</sup> = *XIè Concili de Toledo*: «[39]<sup>290</sup> "Verbum caro factum est et habitavit in nobis" nec tamen Verbum ipsum in carne conversum atque mutatum est, ut desineret

282. PL 40, 734.

283. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 187.

284. Cf. 18.

285. PL 40, 735.

286. PL 12, 965A (351).

287. PL 12, 966C (353).

288. PL 40, 736.

289. PL 40, 736.

290. PL 12, 965C (351).

Deus esse qui homo esse voluisset, sed ita Verbum caro factum est, ut non tantum ibi sit Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationabilis hominis anima, atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum, et homo propter hominem».

Ja hem observat al seu lloc<sup>291</sup> que les *Quaestiones Orosii* eren arcaïtzants, quan conservaven el terme ,substantia' en lloc de servir-se del més tècnic que era ,natura'. Vegeu com, en una expressió que li manlleva el concili toledà, els conciliaris actualitzaren la terminologia.

Q. 5<sup>292</sup> = XIè Concili de Toledo: «[41]<sup>293</sup> Nec tamen quia *duas diximus* in Filio Dei esse naturas, *duas causabimus in eo esse personas, ne Trinitati, quod absit, accedere videatur quaternitas.*»

Més endavant, ens trobam que les *Quaestiones Orosii* parteixen de la Trinitat entesa com a ,substantia' única, que és la que obrà en l'encarnació, expressada en la fórmula ,operata est hominem', tot mantenint la referència a l'esquema ,homo assumptus'. També aquí el símbol toledà, tot i seguir les expressions de les *Quaestiones Orosii*, modernitza el vocabulari.

Q. 6<sup>294</sup> = XIè Concili de Toledo: «[43]<sup>295</sup> ...sed tantummodo *Filium, qui solus* naturam nostram in unitate suae personae assumpsit. Incarnationem quoque hujus Filii Dei *tota Trinitas operasse* credenda est».

Aquesta teologia, pel que veurem<sup>296</sup>, ocasionà certes dificultats al bisbe Fel·liu d'Urgell, car els teòlegs carolins no acabaven de veure la seva correcció.

Tampoc no va ser ben vista l'explicació de FELIU, sobre la doble nativitat del Crist, tot i que també se tracta d'una explicació teològica que, bastant literalment, varen assumir les *Quaestiones Orosii*, 10, seguides ben de prop per les *Sententiae sanctorum patrum*, 35<sup>297</sup>, i proposades en una forma literària un poc més lliure pel nostre concili:

Q. 10<sup>298</sup> = XIè Concili de Toledo: «[48]<sup>299</sup> *Ambae* tamen in illo generationes mirabiles, quia et de Patre ante saecula sine matre est genitus, et in fine saeculorum de Matre sine patre est generatus».

També registram alguna reminiscència de les *Quaestiones Orosii* a les actes del XVè concili de Toledo de l'any 688. Amb tot, observam que ja s'ha produït un avanç en la terminologia, i s'ha introduït el terme ,relatiuus', que el nostre tractat desconeix:

291. Cf. *Quaestiones*, 34.

292. PL 40, 735.

293. PL 12, 965C (352).

294. PL 40, 736.

295. PL 12, 965D-966A.

296. Vegeu, 57-58.

297. Vegeu més amunt, 26.

298. PL 40, 737.

299. PL 12, 965D-966A.

Q. 1<sup>300</sup> = *XV Concili de Toledo* (688): «[...] sicut et relativo vocabulo Pater nominatus non est ipse qui Filius, vel Filius quum dicitur, non est ipse qui Spiritus Sanctus, nec Spiritus Sanctus ipse est qui Pater vel Filus».<sup>301</sup>

Igualment, descobrim vestigis del nostre tractat al concili següent, el XVIè de l'any 693, a la confessió de fe, que repassa els trets antimodalistes de la doctrina trinitària d'encuny hispànic en continuïtat amb els concilis IVt i XIè de Toledo:<sup>302</sup>

Q. 1<sup>303</sup> = *XVIè Concili de Toledo* (693)<sup>304</sup>: «[...] Spiritum vero Sanctum ex Patre Filioque absque aliquo initio procedentem. Qui tres, quamquam personarum secernantur distinctione, numquam tamen separantur potentiae maiestate: inseparabilis nempe aequalitatis eorum insinuat divinitas: et tamen quamvis Pater genuerit Filium, nec ideo Filius sit idem qui Pater, neque Pater sit ipse qui Filius, sed nec Spiritus sanctus Pater sit Filiusque sed tantum Patris Filiique Spiritus eidem Patri et Filio etiam ipse coequalis».

Encara més endavant hi ha ressonàncies de la mateixa qüestió, en el punt ja sovint adduït, segons el qual la distinció de les persones no deriva en separació de la substància:

«Et ista dicentes non personarum confundimus proprietates, nec unionem substantiae separamus».<sup>305</sup>

L'altre punt cabdal per a explicar com l'Encarnació del Fill és també obra de tota la Trinitat torna a comparèixer en aquest concili, en termes que ens fan recordar les *Quaestiones Orosii*, Q. 6:

Q. 6<sup>306</sup> = «Denique quia sanctae Trinitatis, etsi non ut debuit, tamen quantum ipse donavit hucusque mysterium confitendo digessimus, exinde quae de ipsa Trinitate persona susceperit carnem, pie et orthodoxe subsequiva serie pandimus. Unde licet inseparabilia sint opera Trinitatis, tamen fideliter profiteamur non tantum fide cordis sed oris professione quod non tota unitas susceperit carnem sed solus Filius Dei,<sup>307</sup> [...] Cuius nempe angeli oraculum, dum Spiritum Sanctum superventurum in ea {sc. Maria} dicit, et virtutem Altissimi, qui est Dei Patris Filius, obumbraturum eam praemonuit, eiusdem Filii carni totam Trinitatem cooperatricem esse monstravit».<sup>308</sup>

300. PL 40, 734.

301. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 455.

302. Cf. 22, 46, 49.

303. PL 40, 734.

304. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 489-490.

305. *Ibid.*, 491.

306. PL 40, 735-736. Vegeu *Quaestiones*, 36.

307. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 492. Vegeu XIè Concili de Toledo [44], *Ibid.* 352, citat més amunt, 50.

308. *Ibid.* 492-493.

## IX. LES FÓRMULES DE FE HISPÀNIQUES (SS. VII-VIII)

9.1. *El còdex de Roda*

En el còdex de Roda, descobert per Zacarías GARCÍA VILLADA<sup>309</sup>, ens sorprenen tot un seguit de fórmules, també en estil dialogal, més tallades i concises, però de dependència ben clara de les *Quaestiones Orosii*. Provenen del s. VII o més tost del VIII. El que no és senzill de destriar és si entre les *Quaestiones* i aquestes fórmules hi hem de posar els concilis toledans. En qualsevol hipòtesi, comencem per assenyalar que, a la secció *Iterum de beata Maria*, no ens detenim en les distincions que fa en explicar els misteris del Crist, ‚secundum divinitatem’ o ‚secundum carnem’<sup>310</sup>, car poden pertànyer al patrimoni comú. Quan ens atansam a l’apartat *Item de Sancta Trinitate*, podríem esperar que descriuria la procedència de l’Esperit Sant segons les ben conegudes fórmules hispàniques i la de les nostres *Quaestiones*; però en el còdex s’hi han introduït algunes variants. En lloc de conservar el terme ‚ingenitum’, hi llegim l’altre, ‚creatum’. Hi ha una doble conseqüència. La primera és que hom evita parlar d’un doble principi, el Pare i l’Esperit Sant, punt que les *Quaestiones* havien d’aclarir i, en segon lloc, si l’Esperit Sant no és principi, tampoc no és una criatura, perquè el seu origen és per procedència. La Q. 2 condiona la resposta a la pregunta que segueix:

«Spiritus Sanctum quomodo credis? Responso: Nec genitum, nec creatum. Interrogatio: Et quomodo, nec genitum, nec creatum? Responso: Quia a Patre et Filio procedens est».<sup>311</sup>

Més endavant especifica més sobre l’origen del Fill, al qual solament ha fet una al·lusió. El plantejament de les *Quaestiones* és palès. Per no trencar la seqüència del text, posam entre claudàtors el número de la qüestió que condueix el pensament:

QQ. 1 i 7 = «Interrogatio: Dic mihi, frater, quomodo genuit Deus Filium? Responso: Non de nichilo, neque de aliqua substantia, sed semedipso genuit Filium. ‘ [ Q. 7 ] Interrogatio: Dic mihi, frater, uoluntarie genuit Deus Filium, an necessitate? Responso: Nec uoluntatem, nec necessitatem. ‘ Interrogatio: Et quomodo? Responso: Ex natura. ‘ Interrogatio: Quid ex natura? Responso: Id est, unus Deus. ‘ [ Q. 6 ] Interrogatio: dic mihi frater, tota Trinitas operata est in Filio, an non? Responso: Tota. ‘ Interrogatio: Quomodo tota? Responso: Quia nunquam Pater fuit sine Filio, nec Filius sine Patre»<sup>312</sup>.

309. *El còdex de Roda recuperado*, dins «Revista de Filología Española», 15 (1928), 113-130. Id., *Historia Eclesiástica de España*, II/2, Madrid, Editorial “Razón y Fe” 1933, 274-280.

310. *El còdex*, 127; *Historia*, 274-275.

311. *El còdex*, 127; *Historia*, 275.

312. Hauria de dir ‚Patre’. Cf. *El còdex*, 127; *Historia*, 275.



La Q. 6 retorna, en la fórmula:

«Credo totam Trinitatem operata esse in Filio, sed sola Filii Persona suscepit carnem, ut usque in eternum possideat eam [...]».<sup>313</sup>

Més endavant, encara hi ha un altre passatge interessant, condicionat per la Q. 2:

«[...] et illa Spiritus Sancti Persona, Deus est, nec ingenitus, sicut Pater, nec genitus est sicut Filius, set ab utroque procedens».<sup>314</sup>

### 9.2. *Beat de Liébana i Eteri d'Osma*

BEAT i ETERI, al capítol XVIII del primer llibre de l'*Adversus Elipandum*, escrit amb posterioritat a l'any 785, afirmen la realitat de la crucifixió del Fill de Déu, que ho és pròpiament i no per adopció, *verus Filius Dei proprius, non adoptivus*, i, al capítol següent<sup>315</sup>, recorren a fórmules que tenen algun sabor que hem percebut als símbols hispànics i a les *Quaestiones Orosii*, 4. El context teològic ja és força divers. Però cal dir que la pressió d'aquesta fórmula no va ser tan forta com pogué pensar TEJADA AGUIRRE<sup>316</sup>, car ni els mateixos concilis de Toledo varen assolir alliberar la Península Ibèrica de tota propensió a l'adopcionisme. Altra cosa és que tots els que en foren acusats haguessin donat motius per a ésser-ho.

«XVIII. Non debemus ergo dubitare de eo quem Judaei crucifixerunt, quod ipse sit verus Filius Dei proprius, non adoptivus [...]»

Lleument pogué influir en el capítol següent la Q. 3, en la qual, mentre se proclama la distinció de les persones, s'exclou una triple divinitat:

«XIX<sup>317</sup>. Non ergo separamus Patrem et Spiritum sanctum a Filio, cum solum Filium dicimus Deum. Pater et Filius ambo simul unus Deus. [...] Et hi tres non sunt tres dii omnipotentes, sed unus Deus omnipotens, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et ideo solus sufficit Pater Deus, quia separari a Filio et Spiritu sancto non potest. Et solus sufficit Christus Filius Dei Deus, quia separari a Patre et Spiritu sancto non potest. Solus etiam sufficit Spiritus sanctus, quia separari a Patre et Filio non potest, quia simul tres unus Deus».

313. *El códice*, 127; *Historia*, 278.

314. *Historia*, 280.

315. *Beati Liebanensis et Eteri Oxomensis adversus Elipandum libri 2*, CC CM LIX (LÖFSTEDT, Turnholt, Brepols 1984, 13); PL 96, 904.

316. Vegeu més amunt, 47, amb la nota 270.

317. CC CM LIX, 14; PL 96, 905B-C.

9.3. *El bisbe Felíu d'Urgell (+818)*<sup>318</sup>

L'any 799 Carlemany va fer celebrar un concili a Aquisgrà, en el qual el bisbe FELIU D'URGELL fou judicat i condemnat per adopcionista. Nosaltres no entrarem directament en una qüestió tan complexa; però creiem que no serà vana l'aportació que extraurem de l'ús que s'hi pogué fer de les *Quaestiones Orosii*. Allò que ens ha arribat de FELIU és poc i mediatitzat pels seus contraris, ALCUÍ DE YORK, PAULÍ D'AQUILEIA i AGOBARD DE LIÓ.

ALCUÍ, als *Contra Felicem urgellitanum episcopum libri septem*, va recollir dos passatges que d'alguna manera ens fan pensar en el nostre tractat. La claredat amb la qual ens cercioram que el bisbe FELIU els va adduir a la seva mena de catecisme, conegut mitjançant el bisbe AGOBARD, ens incita a no menystenir els textos d'origen no gaire definit. El primer el llegim al llibre V, 2, en el qual ALCUÍ atribueix a FELIU que el Fill de Déu, 'secundum formam Dei bis genitus est'. Ja Jesús SOLANO va notar que aquesta expressió és ben impròpia.<sup>319</sup> Però, més endavant, observam que ALCUÍ acusa FELIU d'afirmar que el Crist, no el Verb, té dos pares, David, en quant home i Déu Pare per adopció. Volem creure que l'acusació d'ALCUÍ solament versa sobre el terme *adoptio*,<sup>320</sup> car la resta prové de sant AGUSTÍ, *trin.*, XV, 48, per la via de les *Quaestiones Orosii*, 10, i l'acabatall prové de la Q. 1:

Q. 10 i 1<sup>321</sup> = *Contra Felicem*, V, 2<sup>322</sup>: «Sequitur et altera in libello tuo sententia prioribus tuis verbis non conveniens. "Ipsium, inquis, credimus verum et proprium Dei Filium, ac verum Deum, qui secundum formam Dei bis genitus est; primo videlicet de Patre sine carne absque matre: secundo vero ex matre cum carne sine Patre. Illum verum Deum ex utroque parente ineffabiliter genitum credimus, cui Pater per David loquitur: 'Ex utero ante luciferum genui te'». [Ps 119,3] Paulo ante dixisti «Christum duos habere patres, David scilicet naturalem, et Deum Patrem ex adoptione».

Pel que fa a la doble filiació, segons la qual, com recollien certs catecismes posttridentins, que han conservat la seva vigència fins ben entrat el s. XX, el Crist en quant Déu té Pare i no té mare, i en quant home té mare, però no té Pare, les *Quaestiones Orosii*, 10, transcrites per les *Sententiae sanctorum patrum*,

318. Josep PERARNAU I ESPELT, *Una nova font de Felíu d'Urgell*, ATCA, XXI (2002), 645-650.

319. *El Concilio de Calcedonia y la controversia adopcionista del siglo VIII en España*, dins *Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart*. II: *Entscheidung um Chalkedon*, Editat per Aloys GRILLMEIER i Heinrich BACHT, Würzburg, Echter Verlag 1953, 844.

320. Sobre el terme, vegeu Josep PERARNAU I ESPELT, *Aproximació al nucli doctrinal de Felíu d'Urgell*, dins BISBAT D'URGELL, *Jornades Internacionals d'Estudi sobre el bisbe Felíu d'Urgell. La Seu d'Urgell, 28-30 de setembre de 1999. Crònica i estudis*. Josep PERARNAU (Coordinador), (Studia, textus, subsidia. IX) Barcelona i la Seu d'Urgell, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel-litana 2000, 121-122.

321. PL 40, 737, que podeu llegir, quasi a la lletra, a les *Sententiae sanctorum patrum*, 35, citat, #18.

322. PL 101, 189B. És el text n.º 32, 25, de la selecció feta per Josep PERARNAU I ESPELT, dins ID. (coordinador) *Felíu d'Urgell. Bases per al seu estudi*, (Studia, textus, subsidia, VIII). Facultat de Teologia de Catalunya- Societat Cultural Urgel-litana 1999.

35,<sup>323</sup> en parlen clarament, tot seguint ben de prop sant AGUSTÍ.<sup>324</sup> En aquesta trajectòria s'arreglera l'XIè Concili de Toledo, [48]<sup>325</sup> quan tornà a incidir en expressions semblants a les de les que acabam d'esmentar. El verset del *Slm* CXIX, 3, el cita la Q. 1, que no al·ludeix, però, a David i precisa que el Verb és Fill *natura non adoptione*. Cal no minimitzar la comprovació que aquí no parla del Crist sinó del Fill. La mateixa Q. 1, en la seva part final, a la qual pertanyen les referències que acabam de fer, recull unes expressions que expliciten el sentit de la citació de l'esmentat salm. La seva inspiració se troba en sant AGUSTÍ, *Contra Maximinum arianorum episcopum*, I, 7<sup>326</sup>. El bisbe d'Hipona afirma que, així com l'home engendra l'home, així la generació de Déu s'origina en la seva natura i el Fill que engendra és Déu. El mateix llegim a la Q. 1.

La que sembla una citació textual de FELIU no pot ser més tradicional. Les coses així estant, hom no s'estalvia el calfred que produeix comprovar que precisament les expressions teològiques tradicionals se converteixen en motiu pel qual FELIU fou objecte d'un procés eclesiàstic i polític. La sensació d'inseguretat i de desempar absolut devia ser clara. La darrera expressió que llegim en ALCUÍ, segons la qual FELIU asseverava que el Fill tenia Déu com a Pare per adopció, sen's fa sospitosa. Davant un teòleg tan poc informat com ALCUÍ, ens estimaríem més disposar de l'escrit del bisbe d'Urgell.

Tornem a advertir que el text, que ALCUÍ atribueix al bisbe d'Urgell, considera com a subjecte el Crist i no el Fill de Déu<sup>327</sup>:

Q. 1 = III<sup>328</sup>: «Ut autem hanc dualitatem personae in Christo vitare te velle videaris, ponis exempli gratia hominem ex anima et corpore unum esse filium parentum suorum. "Et licet, ais, ex Deo Deus, et homo ex homine in singularitate personae, unus atque idem sit Christus Dei; sicut quicumque homo ex anima de nihilo creata, et carne ex utroque parente formata unus est utrisque parentibus, patris sui videlicet et matris filius".»

Coneixem alguns aspectes més de la doctrina de Feliu, que reflecteixen de qualque manera el que pensava mentre era forçat a residir a Lió, mitjançant uns extrets d'una mena de catecisme que ens ha transmès el bisbe de la ciutat, el teòleg originari de la Marca Hispànica, AGOBARD, al seu *Liber adversum dogma Felicis Urgellensis*. Comencem per llegir-hi unes paraules textualment preses de les *Quaestiones Orosii*, 7, sobre la generació del Fill:

Q. 7 = IX<sup>329</sup>. «Dixit itaque Felix in suprascripta sua scedula post aliqua, quae prae-miserat, quasi interrogans: "Deus Pater omnipotens, voluntate genuit Filium, an necessitate"?

323. Vegeu, 26.

324. Vegeu el text *trin.* XV, 48, PL 42, 1095, que citam literalment a *Quaestiones*, 42-43.

325. Vegeu més amunt, 50.

326. PL 42, 749-750. Cf. 46.

327. Vegeu sobre el text següent, les observacions de PERARNAU I ESPELT, *Aproximació*, 115-116.

328. PL 101, 189D. És el text de 26/33.

329. CC CM 52 (VAN ACKER, Turnholt, Brepols 1981, 79); PL 104, 40C-D. Vegeu el text a PERARNAU, 41/42/84.

Et respondit: “*Quantum ad diuinitatis eius essentiam pertinet, neque uoluntate, neque necessitate, sed natura. In uero quippe Filio de substantia Patris genito, uoluntas natiuitatem praeire non potest, ubi natura praecedit, sed neque necessitate, que in Deo utique non est. Quantum uero ad humanitatis eius substantiam conuenit, eundem Filium suum quia non ex semetipso genuit, sed de substantia matris Virginis creauit, et nasci uoluit, ob hoc, uoluntate propter redemptionem nostram, non qualibet necessitate eius filius creditur*”.

AGOBARD, com veiem seguidament, considera vana i supèrflua aquesta qüestió. Però no ho cregué així el concili de Toledo XI,<sup>330</sup> ni tampoc més tard sant TOMÀS D’AQUINO, com ja n’hem donat prova a la llinda d’aquest treball<sup>331</sup>. Més encara, direm que sant AGUSTÍ a *Contra sermonem arrianorum*, c. I, 1-2. C. II, 3<sup>332</sup>, se’n va ocupar, possiblement seguint uns plantejaments hispànics, que registram a GREGORI D’ELVIRA, *Fides catholica*<sup>333</sup>: «Pater Filium genuit, non uoluntate nec necessitate, sed natura».<sup>334</sup> I també ho va tractar el LUCIFERIA hispànic, *trin.*, X<sup>335</sup>, la qual cosa confirma que la teologia trinitària hispànica conservava unes preocupacions antiarrianes que, d’una manera més o menys soterrada, configuraven la mentalitat dels teòlegs i s’expressaven en els concilis anteriors.

Q. 7 = X.<sup>336</sup> «In hac sententia Felix primum ex interrogatione superflua et vana, qua interrogat, utrum uoluntate an necessitate genuerit Pater Filium, occasionem sibi parat perueniendi ad id quod male sentit, et loquendo explicare non audet. Dicendo namque: “In uero quippe filio de substantia patris genito”, ita diuidit diuinitatem ab humanitate in Domino, ut eam in sola diuinitate dicat uerum Filium, in qua et de Patris substantia est genitus; iuxta humanitatem autem, in qua et dicit illum de substantia matris uirginis creatum, sentiat eum non uerum, licet loquendo explicare non audeat. Apparet enim haec fraus in eo quod sic de substantia diuinitatis loquitur, quasi de alia persona praeter humanitatem. Dicens namque de sola diuinitatis substantia: «In uero quippe filio», uult demonstrare non eum esse in utraque substantia uerum filium. Quod autem interponit dicens: “Voluntas natiuitatem praeire non potest ubi natura praecedit”, apertissimum mendacium profitetur. In omnipotente enim et sempiterno Deo omnia sempiterna sunt, neque ei qui fecit tempora, aliquid accessit ex tempore. Naturae enim quae initio caret et incremento non indiget, quod est habere, hoc esse; et quod est esse, perpetuum est; et sicut nullum finem, ita nullam recipit mutabilitatem. Non ergo in illo natura praecedit uoluntatem, neque uoluntas consilium, neque consilium Verbum; quia sicut nunquam fuit sine Verbo, ita nunquam fuit sine sapientia, sine consilio, sine uoluntate, vel quidquid de Deo ueraciter dici potest».

330. Cf. 48. Vegeu SOLANO, *El Concilio de Calcedonia*, 847, que prescindeix dels antecedents històrics de l’expressió.

331. Vegeu més amunt, 10. Cf. 25, 47-48, 52.

332. PL 42, 684-685.

333. GREGORI DE ELVIRA, *La fe*, 167.

334. L’incís no ha estat traduït per PASCUAL TORRÓ, dins *Ibid.*, 169.

335. PL 62, 290D. Vegeu aquests texts a *Quaestiones*, 37-39.

336. PL 104, 40D-41B. Vegeu com Benigne MARQUÈS examina els problemes que sorgeixen amb l’escrit pòstum de FELIU, i concretament addueix aquest passatge i en recull els matisos a *Comentaris als textos de la cèdula de Felix d’Urgell*, dins *Jornades*, 141.

La teologia hispànica, tal vegada amb menys insistència, va conservar l'expressió ‚homo assumptus<sup>337</sup> i les equivalents, com podria ésser ‚forma serui’, ambdues d'origen augustiniana i reiterades a les *Quaestiones Orosii* i en els concilis de Toledo que, com ha observat John C. CAVADINI, no poden ésser mal enteses per elles mateixes i, més encara, afegeix que ni ELIPAND ni FELIU mai no parlen de ‚la persona de l'home que va ser assumit<sup>338</sup>. I, tot reconeixent-ne l'ús tradicional, AGOBARD DE LIÓ se'n va adonar, i va observar que FELIU era propens a servir-se'n, per la qual cosa va posar en guàrdia els lectors. Advertia que per aquest camí s'havia mogut Nestori. Per a nosaltres aquesta observació ens és també una pista que ens permet de copsar les diversitats, si no d'escola, sí en la tradició, que distingien la Hispània i la que ja aleshores era la França incipient. Possiblement AGOBARD havia refet la seva formació teològica en aquest ambient carolí, de tradició diversa, si el comparem amb la mediterrània, pròpia del seu lloc de naixement. Continua així AGOBARD:

*Ibid.*, VIII<sup>339</sup>. «Videtur mihi etiam vestra charitas commonenda de hoc quod Felix frequenter gaudet dicere ‚hominem assumptum’, vel formam servi’. Quanquam enim et pie dici possit, sicut et frequentissime dictum a sanctis Patribus invenitur; tamen considerandum est quod etiam impie dici possit.»

Quina hagués estat la sort de FELIU i quina hagués pogut ésser la valoració dels teòlegs hispànics, si AGOBARD hagués tingut consciència que per a l'un i els altres era molt més familiar sant AGUSTÍ, doctor indiscutible, que no ho era Nestori, conegut ben indirectament i com a condemnat per heretge? Des d'una perspectiva lleugerament diferent, PERARNAU ha resumit l'estudi de SCHÄFERDIEK, que hem citat, escrivint que «l'autor considera que el punt central i decisiu de tot l'afer fou el de si podia tenir vigència i validesa una tradició hispànica com a realitat substantiva dins, i de vegades al marge de i àdhuc en contraposició a, l'Església general».<sup>340</sup>

Nosaltres encara estenem la pregunta, i ens demanam, per on s'hagués encaminat l'art hispànic dels ss. X i XI, si en lloc de tenir com a models Aquisgrà i

337. Vegeu, Knut SCHÄFERDIEK, *Der adoptianische Streit im Rahmen der spanischen Kirchengeschichte*, dins «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 80 (1969) [(vierte Folge) 18], 291-311, i 81 (1970), 1-16. L'autor és abundós en les referències, 308-311, i ja té clar que no cal recórrer a tradicions orientals, ortodoxes o nestorianes, ni tampoc al diàleg amb l'Islam, per explicar l'arribada a l'adopcionisme. El rebuig dels influxos islàmics o d'una hipotètica missió entre els musulmans, en Feliu d'Urgell, és clar en PERARNAU I ESPELT, segons Robert BARÓ, *Resum de les intervencions orals*, a *Jornades*, p. 81-82. Vegeu, també, John C. CAVADINI, *The Last Christology of the West. Adoptionism in Sapin and Gaul, 785-820*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1993, p. 224, s. v. „homo assumptus” i ID., *Felix of Urgell: His Theology in Contemporary Scholarship*, dins *Jornades*, 99.

338. *Felix of Urgell*, 93.

339. PL 104, 40A.

340. Josep PERARNAU I ESPELT, *Feliu d'Urgell: Fonts per al seu estudi i bibliografia dels darrers seixanta anys*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 16 (1997), 464, i *Feliu d'Urgell. Bases per al seu estudi*. Josep PERARNAU (Coordinador) (Studia, textus, subsidia. VIII) Barcelona i la Seu d'Urgell, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel·litana 1999, 202.

Constantinoble, amb tota la pompa imperial, traspasada a les imatges del despullat Crucificat, s'haguessin inspirat més en l'home Jesús de Natzaret i de Galilea? És a dir, si la litúrgia hagués expressat més la cristologia tradicional a la Hispània, que ELIPAND, va exposar amb cru realisme, dient del Crist:

«Quem sacra Scriptura testatur pro salute humani generis, deitate exinanita, hominem factum, circumcisum, baptizatum, flagellatum, crucifixum, mortuum, sepultum, servum, captivum, peregrinum, leprosum, despectum, et, quod est deterius, non solum ab angelis, sed etiam ab hominibus minoratum, vermem esse dictum, ex persona Scriptura ejus dicente: “Ego sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis” [Ps. XXI, 7]». <sup>341</sup>

Ara bé, les preferències en la litúrgia i en l'art se decantaren per Constantinoble i Aquisgrà, és a dir, per formes extra-bíbliques, amb la qual cosa manllevaren elements de les corts imperials, per expressar l'altra condició de Jesús que, en paraules del mateix Elipand, completen el fragment que hem adduït:

«Cujus gloriam, secundum divinitatem, stupent coelestia, et magnitudinem contremiscunt terrena».

Segons aquests hipotètics supòsits històrics, les devocions, que començaren a sorgir als ss. IX-X, possiblement haguessin estat supèrflues, <sup>342</sup> perquè la teologia i la litúrgia no s'haguessin desenganxat de l'Encarnació ni dels seus fidels, peregrins i serfs, que arribaren a sentir en veritat el que acabam de transcriure: 'contremiscunt terrena'. Els cristians començaren a sentir-se temorencs i allunyats de Jesús de Natzaret. Podem hipotitzar dient que les línies estètiques de la representació del Crist per la pintura i l'escultura romànica pirinenca depenen del gir imposat per Carlemange?

Avui tenim el pantocràtor imperial de Taüll. Mai no podrem saber quins serien els trets de la imatge de Jesús segons FELIU D'URGELL i ELIPAND DE TOLEDO.

## X. L'HERÈNCIA INSULAR DEL S. VIII

### 10.1. *Beda el Venerable* (+735)

Entre els molts escrits que hem repassat, BEDA és el primer que sembla voler imitar de qualque manera l'autor de les *Quaestiones Orosii*, ja des del pròleg. Recorda que són molts els qui han comentat el Gènesi, i ho han fet amb com-

341. PL 96, 917A.

342. Sobre l'origen de les devocions, que afecta el tema que hipotitzam, un resum ben útil és el de Josef Andreas JUNGSMANN, *Frömmigkeitsformen*, dins *Handbuch der Kirchengeschichte*, III/1: *Die Mittelalterliche Kirche. Vom kirchlichen Frühmittelalter zur gregorianischen Reform*, (Herausgegeben von Hubert JEDIN), Freiburg-Basel-Wien, Herder 1966, 356-364.

petència. Si vora els grans autors el de les *Quaestiones* declarava la seva ‚paruitas’, Beda apel·la a la seva ‚pusillitas’. Si les *Quaestiones* semblen una obra que solament depèn d’autors llatins, Beda en cita que són grecs, i ho diu expressament. Enumera els llibres dels principals autors, que citarà expressament o d’una manera tàcita. I afegeix que de sant AGUSTÍ també emprarà obres menors. I entre elles nosaltres hi hem de reconèixer les esmentades qüestions, que eren reconegudes com augustinianes. Encetam ara el primer text de BEDA, amb un llarg fragment del seu pròleg:

«*Libri quatuor in principium Genesis, usque ad nativitatem Isaac et electionem Ismaelis. Praefatio ad Accam episcopum Hagustaldensem*<sup>343</sup>. Dilectissimo ac reverendissimo antistiti Acca, humillimus famulorum Christi Beda salutem. De principio libri Genesis, in quo mundi hujus creatio descripta est multi multa dixere, multa posteris ingenii sui monumenta reliquere; sed praecipue, quantum nostra pusillitas ediscere potuit, Basilius Caesariensis, quem Eustathius interpres de Graeco fecit esse Latinum; Ambrosius Mediolanensis, Augustinus Hipponensis episcopus; quorum primus libris novem, secundus, vestigia ejus sequens, libris sex, tertius libris duodecim, et rursus aliis duobus specialiter adversum Manichaeos descriptis, proluxa legentibus doctrinae salutaris fluentia manarunt, completo in eis promisso Veritatis, quo dicebat: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vitae (Joan. VII, 38). E quibus Augustinus etiam, in libris Confessionum suarum, in libris quoque quos contra adversarium legis et prophetarum eximie composuit; sed et in aliis sparsim opusculis suis nonnullam ejusdem primordialis creaturae memoriam, cum expositione congrua fecit. Verum quia haec tam copiosa, tam sunt alta, ut vix nisi a locupletioribus tot volumina acquiri, tam profunda, ut vix nisi ab eruditioribus valeant perscrutari, placuit vestrae sanctitati id nobis officii injungere, ut de omnibus his, velut de amoenissimis late florentis paradisi campis, quae infirmorum viderentur necessitati sufficere decerperemus. Nec segnior in exsequendo quae jubere es dignatus exstiti; quin potius statim perspectis Patrum voluminibus, collegi ex his, ac duobus in libellis distinxi, quae rudem adhuc possent instituere lectorem, quibus eruditus ad altiore[m] disceret fortio[re]mque majorum ascendere lectionem. In quo opere sensum per omnia memoratorum aliorumque aequae catholicorum Patrum, nunc ipsis eorum, nunc breviandi causa, meis sermonibus, nunc tacitis eorum vocabulis, nunc commemoratis, prout opportunitas locorum dictabat, ponere studebam, perduxique opus usque dum ejectus Adam de paradiso voluptatis exsilium vitae temporalis intravit; aliqua etiam de sequentibus sacrae historiae, si Deus voluerit, auxilio vestrae intercessionis comitante, scripturus, [...]».

Si ho tenim present, el comentari de Beda abasta lleugerament una mica més d’història bíblica que les *Quaestiones Orosii*, és a dir, aquestes arriben fins a la vocació d’Abraham i BEDA s’estén fins a l’elecció d’Ismael.

El començament de l’obra exegètica de BEDA és d’inspiració trinitària. Com ho fan la Q. 1 i la 21<sup>344</sup>, cita *Jn VIII, 25*, en la traducció llatina, segons la qual Jesús és reconegut com a ‚principium<sup>345</sup>’:

343. PL 91, 9A-12B.

344. Aquí comencen pròpiament les qüestions sobre el *Gn*.

345. Cf., més amunt, 22, i a *Quaestiones*, 23 i 56.

«Potest autem non improbabiler intelligi in principio fecisse Deum coelum et terram in Unigenito Filio suo, qui interrogantibus se Judaeis, quid eum credere deberent, respondit: "Principium quod et loquor vobis" (Joan. VIII, 25).<sup>346</sup>

La Q. 21 al·ludeix a la creació dels àngels, però creiem que BEDA depèn més directament de sant AGUSTÍ, *ciu.* XI,9<sup>347</sup>. Quan BEDA comenta la creació de la humanitat, *Gn* I, 26<sup>348</sup>, tot i que les seves expressions ens puguin fer recordar la Q. 36, hem de dir que una vegada més depèn ben directament del bisbe d'Hipona, *Gn. litt.*, III, 19, 29<sup>349</sup>. El plural 'facem' té implicacions trinitàries, en el comentari dels tres autors. La conclusió de la creació el sisè dia, *Gn* I, 31, estira BEDA vers les conegudes disquisicions sobre el número sis; però la seva inspiració no és prou definida<sup>350</sup>. Ho és més el passatge que comenta *Gn* II, 6, que parla de la gran font que regava tot el món. S'hi reflecteix el text augustinà de *Gn. litt.*, V, 10, 26<sup>351</sup>. Preferim dir-ho així, tot i que la Q. 36 és molt apropada al text de BEDA. Si repassam el text, veurem que sovint, quan ell segueix sant AGUSTÍ, les *Quaestiones Orosii* queden una mica més lluny. Per la qual cosa, botam moltes convergències, car el que ens interessa és copsar en quina mesura aquesta obra incideix en BEDA. Una vinculació més la podem descobrir al comentari sobre *Gn* IX, 20-21, que parla de com Noè se va embriagar i desnuà, amb la qual cosa les *Quaestiones Orosii*, 60, seguint sant AGUSTÍ, *c. Faust.*, XII, 23<sup>352</sup>, hi veuen una figura del poble jueu, i un anunci de la passió. Vegeu el text de BEDA:

«Bibensque vinum inebriatus est, et nudatus in tabernaculo suo. Bibit vinum Dominus cum calicem passionis accepit. Inebriatus est bibendo, cum patiendo pro nobis usque ad mortis extrema pervenit. Nudatus est in tabernaculo suo, cum in populo Judaeorum, quem suum fecerat proprium, et in quo jam dudum velut in tabernaculo suo manere consueverat, probra irrisionesque sustinens, ad ultimum crucis patibulum subiit, manifestissime omnibus patefaciens veritatem substantiae mortalis quam suscipere dignatus est».<sup>353</sup>

De mode semblant segueix l'esmentat llibre del bisbe d'Hipona, en l'exposició de *Gn* IX, 22, ben reflectit en les *Quaestiones Orosii*, 61. D'aquesta manera se tanquen les possibilitats de convergència entre aquest tractat i el comentari de BEDA als onze primers capítols del *Gn*.

Allà on creiem haver de veure un seguiment de les *Quaestiones Orosii*, 62, és al comentari de *Gn* XII, 1, sobre la vocació d'Abraham, quan BEDA, en la mateixa línia que aquest tractat, extreu conseqüències de caire ascètic:

346. PL 91, 13C.

347. PL 41, 323-324.

348. PL 91, 30C.

349. PL 34, 291-292.

350. PL 91, 33C.

351. PL 34, 330.

352. CSEL 36, 350-351; PL 42, 266.

353. PL 91, 111B-C.



«Nam et hoc quod ille jussus exiit de terra et cognatione et de domo patris sui, universis promissionis ipsius filiis, in quibus et nos sumus, constat imitandum. Egredimur quippe de terra nostra, cum carnis voluptates abdicamus; de cognatione nostra, cum vitiis omnibus cum quibus nati sumus, in quantum hominibus possibile est, nos exuere studemus; de domo patris nostri, cum ipsum mundum relinquere cum principe suo diabolo vitae coelestis amore contendimus».<sup>354</sup>

## 10.2. *El Prebium de multorum exemplaribus*

Ens topam amb una obra secundària<sup>355</sup>, conjuntada possiblement a Irlanda vers la meitat del s. VIII<sup>356</sup>, que conté diverses citacions del nostre tractat, que cal registrar aquí, per tal de resseguir-li la petja. Les peces preses de les *Quaestiones Orosii* s'encasten al final, de manera que formen els quatre darrers números del *Breuiarium*,<sup>357</sup> del 89 al 93.

L'autor, després d'ocupar-se de moltes i diverses temàtiques, cap al final s'interessa per alguns aspectes de la creació. Un dels punts se centra en l'origen del mal, i pretén donar una resposta inspirada en sant AGUSTÍ.

Advertim que les *Quaestiones Orosii* ja havien ajudat a plantejar aquest insoluble problema sota la llum del mestratge del doctor africà al primer autor que les cita, pocs anys després que foren conjuntades. Ens referim a EUQUERI DE LIÓ.<sup>358</sup> Varen incidir en sant ISIDOR DE SEVILLA,<sup>359</sup> i en el seu seguidor, TAJÓ DE SARAGOSSA.<sup>360</sup>

És cert que és legítim citar l'*Enchiridion*, 4, 13<sup>361</sup>, com ho fa MCNALLY. Però el que cal dir és que les *Quaestiones Orosii* fan de transmissores del pensament agustiniana. El text que copiam a continuació n'és una reproducció, amb les errades ortogràfiques pròpies de l'obra que ara estudiem, i no de l'escrit del s. V. Sant AGUSTÍ per res no esmenta en el context els àngels, en canvi les *Quaestiones Orosii*, Q. 16, si<sup>362</sup>:

«*Prebium de multorum exemplaribus*, <89><sup>363</sup> Interrogo. Quare dictum est: "Fecit Deus omnia ualde bona"? (Gen. I, 31). Vnde ergo malum ortus est? Vt Agustinus dixit, respondimus. Malum uero nature non est, sed probacio bonis hoc nomen accepit. Deni-

354. PL 91, 137B.

355. Segons advertí Paul MEYVAERT dins DEKKERS, CPL 373A, amb lletra del 17-03-1994, ja cità les *Quaestiones Orosii* l'autor del *Prebium de multorum exemplaribus*; vegeu CPL 1129c, del s. VIII, editat al CCL 108B, 161-171. L'article de M. M. GORMAN, *The Encyclopedic Commentary on Genesis prepared for Charlemagne*, per si mateix ja ens obliga a avançar la datació del nostre escrit al s. VIII.

356. CPL 373A.

357. Així s'ha d'escriure el primer mot del títol.

358. Cf. 14.

359. Cf. 30.

360. Cf. 43.

361. PL 40, 237-238.

362. Cf. *Quaestiones*, 49-50, on podeu comparar els texts, de sant Agustí amb el de les *Quaestiones Orosii*, 16.

363. CC SL 108B (Robertus E. MCNALLY, Turnholt, Brepols 1973), 169.

que bonum potest esse sine malum. Malum non potest esse sine bono nec potest esse malum, ubi non fuerit bonum. Ac per hoc dicimus et angelum bonum et angelum malum et hominem bonum et hominem malum, sed bonum, quod angelum malum <habet, est ali>quod uiciosum <id>eoquae quando dicimus natura<m> laudamus; quando dicimus malum, non natura<m> sed uitium, quando dignus bonum, natura<m> deprehendimus».<sup>364</sup>

Se torna repetir el mateix procés que hem observat en el n<sup>o</sup>. anterior. La citació de Rm VII, 23, prové de les *Quaestiones Orosii*, Q. 19, i no del bisbe d'Hipona. El passatge més proper que llegim en la seva obra és *Gn. litt.* 6, 25<sup>365</sup>.

Q. 19<sup>366</sup> = <90><sup>367</sup> «Interrogo. Primus homo mortalis aut immortalis fuit? Agustinus dixit, quod mortalis fuit secundum aliam causam et immortalis secundum aliam causam. Tale corpus abebat primus homo quale non est <spiritalis> sed sine peccato. Non enim habebat “*legem membris suis repugnantem legi mentis*”. (Rom. 7, 23) Sed utique meruit <hanc> post preuaricationem. Igitur animale corpus habuit Adam, sed non senesceret, nec deficeret per illius ligni uirtute, quo sustenebatur, quod in paradisi lignum uitae nomen accepit, quia propter Dei preceptum seruasset, oboethentiae merito in illud corpus spiritale, quale sanctis in surrectione promittetur, postmodum commotandum. Ac per hoc poteris non mori, si Deo pia opoedientia choersiset. Non enim sic factus fuerat, ut non possit mori, sicut et ceter<ae> naturae, que omnino mori non possunt, sed ita oboedientiam mortalem fecerit».

El número que segueix comença així. «Omnes angeli aequales an inaequales creati sunt? Et si aequales [...]». El text, molt corromput, és una còpia de les *Quaestiones Orosii*, Q. 17, parcialment inspirat en l'*ench.* 9, 28<sup>368</sup>. Aquesta dependència augustiniana l'adverteix l'editor del *Prebuarium*.

Q. 17<sup>369</sup> = <91><sup>370</sup> «Interrogo. Omgeli si aequalis animae, quales creati sunt? Et sic aequalis, cur non omnes firmi et stabiles fuerunt? Si uero inaequales, quo merito alii prescientiae suae stabilitas accipere meruerunt? Alii futurae suae ruinae casum minime preuidere potuerunt. Omnes quidem angeli aequales create sunt. Sed, cadentibus illis per superbiam, caeteri Deo pia oboedientia coerserunt, accipientes certam scientiam suae stabilitatis. Quod illi numquam habuerunt, quia si fuisset gratia Dei in omnibus circumdata, numquam potuissent cadere ac beata uita quia fruntur Domino choerentes».

A diferència del que apunta MCNALLY, la inspiració augustiniana, segons pensam, prové més del *Gn. litt.*, XI, 42, 58,<sup>371</sup> que del *trin.* 12, 9-10<sup>372</sup>. Trobam el tema resumit a la Q. 18 de les *Quaestiones Orosii*:

364. L'editor, a 169, proposa com a font AUGUSTINUS, *Enchiridion* 4, 13, CC 46 (EVANS) 54-55.

365. CSEL 28/1 (ZYCHA), 197.

366. PL 40, 239.

367. CC SL 108B (MCNALLY, Turnholt, Brepols 1973, 170).

368. PL 40, 246. Cf. *Quaestiones*, 50.

369. PL 40, 738-739.

370. PL 40, 738-739.

371. PL 34, 451-453. Cf. *Quaestiones*, 51.

372. CC 50, (MOUNTAIN-GLORIE) 325-329.

Q. 18<sup>373</sup> = «<92> Quomodo intellegendum est quod dicit Dominus in Genesi: “*Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram*”? (Gen. 1,26) Id, in mente, hoc est in ratione et intellegentia. Ipsa itaque mens, quando cogitat ea, quae non sunt aeterna, <imago Dei non est>. Tunc in imaginem Dei dicenda est cogitando aeterna, ut dicit apostulus: *Vir non debet uelare capud suum, cum sit imago Dei et gloria Dei*. Id, *quantumcumquae se extenderit in id quod aeternum est, quanto magis inde formatur ad imaginem Dei*. (I Cor. 11,7) Et ideo *non est coibenda, ut se inde conteneat ac temperat*. Quando uero ea quae sunt temporalia, agit, uel cogitat quae sunt temporalia, mulier appellatur. Tunc non est dicenda imago Dei et propterea *debet uelare capud suum*, (Ibid.) ne nimium sit. ad <in>feriora progressio. Et cum licet, agit. Illicida concupiscit».

Després de seguir les QQ. 16-19, l'obra que estudiam s'acaba reproduint la Q. 29 de les *Quaestiones Orosii*, en la qual emergeix el tema de la bondat de la creació. No oblidem que el primer manlleu que feu l'autor del *Prebuarium* de les pseudoaugustinianes *Quaestiones Orosii* versava sobre l'origen del mal. Ara vol explicar com la bondat és en les coses creades. De tota manera, per salvar el text evangèlic, que reserva la bondat a Déu, les *Quaestiones Orosii*, seguides pel *Prebuarium*, estableixen una distinció entre Jesús home i Déu, i Jesús com a jutge. Creiem que la inspiració augustiniana més pròxima la trobam a *trin.*, I, 13, 31<sup>374</sup>, mentre McNALLY proposa en *Ps.* 102, 8<sup>375</sup>:

Q. 29<sup>376</sup> = «<93><sup>377</sup> Quomodo dicuntur omnia *ualde bona esse*, (Gen 1,31) dum dicit Christus: *Nemo bonus nisi solus Deus* Respondimus quod homo sit bonus. Idem ipse Dominus in aeuangelio dixit: *Homo bonus de bono thesauro cordis sui profert bona*. (Lc 18,19) Sed ut hoc diceret: *Nemo bonus nisi solus Deus*, (Mt 12,35) illi scilicet respondebat qui uitam aeternam ab eo querebat, illi qui <eum> tantum hominem arbitrabatur, dicens: *Magister bonae*. Ideoque sic respondit, dicens: Qui <d> me dicis bonum? *Nemo bonus nisi solus Deus*. (Lc. 18, 18-19) Id, istam formam adumsit tamquam cernis, quam uidebunt boni et mali, pii et impii. Non erit eis in bonum qui male agunt. Ergo non me dicas bonum secundum hanc formam quam uidebunt illi qui conpuxerunt. Est alia forma, quam non uidebunt impii, quam non uidebunt nisi iusti. Secundum hanc formam bonum <erit> eis, qui digni fuerint me uidere. Deo gratias semper. Amen. Explicit explicio ex Vetere Testamenti».

### 10.3. *El pseudoisidorà*

Més amunt ens hem detingut en l'estudi de les obres isidorianes; ara hem d'entrar en les que varen ser atribuïdes a sant ISIDOR DE SEVILLA. En primer lloc, comprovam que l'autor, possiblement irlandès, que al s. VIII va emmetxar

373. Cf. PL 40, 739 i *Quaestiones*, 71, amb CC SL CVIIB (McNALLY, Turnholt, Brepols 1973, 170/314-317)

374. PL 42, 843-844.

375. CCL 40 (DEKKERS-FRAIPONT), 1458. Cf. *Quaestiones*, 69-71.

376. PL 40, 739.

377. CCL 108B, 171.

les peces de les *Quaestiones Sancti Hysidori tam de Novo quam de vetere Testamento*,<sup>378</sup> també segueix les *Quaestiones Orosii*. Cal advertir que se tracta de dos llocs, que són relativament imitats en l'Edat Mitjana. Ja ho hem vist a sant Isidor, als *Excerpta* d'EUGIPI, malgrat que pugui ésser una interpolació, etc. Ens referim, per una banda, al text sobre les condicions requerides al bisbe, que trobam a la darrera de les qüestions, la 65. També fou sortada la qüestió 62, ja familiar als escrits anteriors<sup>379</sup>, que proposa una via d'ascetisme, no necessàriament monàstica:

«11. Dic mihi. Pro quid dixit Dominus ad Abraham: “*Exi de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui*” (Gen. 12, 1) Abraham personam Christi gerebat. Sicut Abraham dimisit terram et cognationem et domum patris sui; uenit in terram quam ignorabat, ita et Christus dimisit gentem suam, hoc est Iudaeorum».

«12. Ita eximus de terra nostra nos, quando de diuitiis hujus mundi et de facultatibus contemnimus et de cognatione nostra, hoc est uitiiis et de domo patris nostri, hoc est de memoria hujus mundi».<sup>380</sup>

La qüestió següent, si no fos perquè se troba, com a cloenda, en les *Quaestiones Orosii*, Q. 65, no sabríem explicar-nos per què havia d'entrar en una obra exegètica i menys per què s'hi encastava ben prop de la temàtica pròpia de l'Antic Testament. És un dels passatges que també hem pogut conèixer abans:<sup>381</sup>

«14. Dic mihi. Episcopus in cuius lingua dicitur? Respondit. In greca. In latina speculatores. Episcopus autem nomen est operis, non honoris. Sciat se non esse episcopum qui praesesse desiderat, non prodesse».<sup>382</sup>

No podem assegurar que el Pseudoisidorià va treballar directament sobre el text de les *Quaestiones Orosii*; però tampoc podem forçar l'influx de sant ISIDOR fins a excloure que, vora els seus escrits, també el Pseudoisidorià disposava de les esmentades *Quaestiones Orosii*. Els resums d'aquest escrit, que hi llegim, ens ho donen a entendre.

378. *A Scriptores Hiberniae Minores*, Pars I. Edidit Robertus E. McNALLY, CCL 108B, 1973, pp. 197-205. El nostre text és a la pp. 198-199. McNALLY, p. 190, adverteix que se tracta d'un dels PseudoIsidorians més antics. El manuscrit més antic, el Vaticanus Palatinus, 277, podria ser de la meitat del s. VIII, *Ibid.*, 190. Cf. CPL n. 1194. El text se pot llegir, també, a PL 83, 202C. Vegeu Jacques FONTAINE, *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne Wisigothique*, París, Études Augustiniennes 1959, 689, 690, 691, 964, (la segona edició, 1983, en les mateixes pàgines, excepte la darrera, que és la 984. Al vol \*\*\*, *Notes complémentaires et supplément bibliographique*, París 1983, p. 1134, on podria haver-hi alguna observació nova, no n'hi ha cap. Cf. MACHIELSEN, II, A, n.º. 2671, 604).

379. Cf., 20, 34, 40, 60-61, 67, 76, 94.

380. CC SL 108B, 198.

381. Cf., 19, 20, 32, 44.

382. *Ibid.* CC SL 108B, 199; PL 83, 202C. Vegeu, també, ISIDOR; *De ecclesiasticis officiis*, II, 5, 7-8, PL 83, 782B-C.

10.4. *Alcuí (+804)*

El primer dels textos que podem recobrar prové de l'obra teològica d'ALCUÍ, en la qual rememora una doctrina força important, que ha trobat en les *Quaestiones Orosii*, 6, una de les formulacions que més durada han tingut: en l'encarnació ,tota Trinitas operata est'. La trobam equivalentment a l'obra *De fide Sanctae Trinitatis*, 10:

«Quanquam una sit natura sanctae Trinitatis, non tamen tota Trinitas incarnata est; sed sola Filii persona humanam misericorditer suscepit naturam».<sup>383</sup>

Més endavant, en el mateix capítol, repeteix la doctrina ja expressada:

«Ad personam quippe Dei Verbi tantummodo acceptio illa servilis formae pertinet: sed nihil divinae plenitudinis abstulit; nihil dominationis ademit in Christo humanitatis susceptio. Hinc est quod in uno eodemque Christo et humanae naturae veritas claruit, et divinae naturae incommutabilitas permansit aeterna. Hoc tamen sciendum est quod hanc servilem formam, quam solus Dei Filius accepit, tota Trinitas fecit. Quam tamen certum est a tota sancta Trinitate factam, ad solam Filii Dei pertinere personam. Non enim Pater carnem assumpsit, neque Spiritus sanctus, sed Filius tantum, ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse fieret in homine matris virginis filius, ne Filii nomen in alteram transiret personam, qui non esset nativitate filius».<sup>384</sup>

La mateixa doctrina hom la pot llegir a *De processione Spiritus Sancti*, on se senten les repercussions de la Q. 1:

«Inter. Pater solus Trinitas dici potest, an? Quomodo? Resp. Potest.

«Inter. Quomodo potest? Resp. Quia Filius et Spiritus sanctus ex eo processit. Filius Trinitas dici non potest, quia non processit ex eo Pater, sed solus Spiritus; quia si Spiritum sanctum ingenitum dicimus, duos Patres affirmamus; et si genitum, duos Filios approbamus. Sed propter hoc nec genitum neque ingenitum dicimus, sed a Patre Filioque procedens est; et est Trinitas in una Deitatis persona.

«Inter. Est essentia in Patre? Resp. Est.

«Inter. Quomodo? Resp. Quia semper est, et in semetipso est».<sup>385</sup>

Una qüestió que suposa un plantejament típic de la tradició hispànica, la repeteix com a reflex de la Q. 6, en la qual se considera que és tota la Trinitat qui va obrar l'Encarnació, encara que solament la persona del Fill la va realitzar:

«Inter. Tota Trinitas operata est in utero Virginis? an? Quomodo? Resp. Tota sola Filii persona carnem suscepit, et voluit ipsum Verbum dicere Filium suum».<sup>386</sup>

Seguim amb el ric epistolari de l'abat carolí. Tota la carta que citam és un reflex de les *Quaestiones Orosii*, 63:

383. PL 101, 44B.

384. PL 101, 44D.

385. PL 101, 83A-B.

386. PL 101, 83D-84A.

«*Epistola CCIV. Ad Fridugisum. De tribus generibus visionum.*

«Tria sunt genera visionum: unum corporale, aliud spirituale, tertium intellectuale. Corporale est quod corporeis oculis videtur. Spirituale est quod, remota corporali visione, in spiritu solo per imaginationem quamdam cernimus, sicut cum forte quidlibet ignotum oculis perspicimus, statim ejus rei imago formatur in spiritu, sed prius non apparet illa spiritualis imaginatio quam corporalis allata sit intuitio. Intellectuale est quod sola mentis vivacitate consideramus, veluti cum scriptum legimus: Diliges proximum tuum sicut te ipsum (Matth. XIX, 19). Litterae autem corporali visione leguntur, et proximus spirituali imaginatione rememoratur, et dilectio sola mentis intelligentia.

«Primum autem genus visionis omnibus notissimum est. Secundum aequè omnibus consuetum. Tertium a plerisque ignoratum, quia discernere nequeunt, quid sit spirituale, quid intellectuale: quae duo Apostolus una sententia et hac brevissima optime discrevit: "Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente" (I Cor. XIV, 15). Spiritum occultas significationes, quae sunt in Scripturis sanctis, nominavit; et mentem manifestas harum intelligentias appellavit. Voluit enim nos cum intelligentia eorum quae dicimus, vel orare vel psallere. Unde et in alio loco dicit: "Si oravero lingua, spiritus meus orat, mens mea sine fructu est" (Ibid. 14). Hic autem lingua obscuras et mysticas significationes quae solent tantummodo spiritu cerni designavit, quarum si intelligentiam ignoramus, mens nostra infructuosa remanet.

«Haec quoque duo genera visionum in Pharaone et Joseph mirabiliter distinguuntur (Gen. XLI). Illi enim in spiritu futura ostendebantur, isti in mente horum revelatio facta. Illius spiritus informatus est ut videret, istius mens illuminata est ut intelligeret. Similiter et Danielis excellentia tentata est et probata, qui et somnium futurorum, quod rex videbat spiritu, intellexit, ejusque interpretationem regi ostendit (Dan. II et IV). Ideo magis ille fuit propheta qui mente intellexit, quam rex qui spiritu cernebat. Sed haec tria quoque genera visionum in illa Scriptura, quae coram rege Balthazar in pariete est depicta, ostenduntur (Dan. V). Nam corporali visione rex cernebat in pariete litteras perscriptas, cujus nec spiritus informatus fuit, ut eas, licet videret, legere potuisset; nec mens illuminata intelligere eas. Accessit autem et propheta, qui utrumque et in spiritu obscuritatem scripturae perlegebat, et obscurissimas ejus significationes mentis vivacitate intellexit. Haec tibi, charissime fili Fridugilse».<sup>387</sup>

A una altra obra, les *Interrogationes et responsiones in Genesim*, apareixen de bell nou les aportacions de les *Quaestiones Orosii*. En primer terme, emergeix el plantejament cristològic de la creació, segons les QQ. 1 i 21:

«Inter. 26. Quid est: "In principio creavit Deus coelum et terram"? Resp. In Filio perfecit Deus coelum et terram.»<sup>388</sup>

El reflex trinitari en la creació de l'home prové de la Q. 36:

«Inter. 37. Cur plurali numero dixit: "Faciamus"? Resp. Ut ostenderetur trium una operatio personarum.»<sup>389</sup>

387. PL 100, 478C-479D.

388. PL 100, 519C.

389. PL 100, 520B.

«Inter. 40. Cur iterum dixit: “Creavit Deus hominem ad imaginem suam” (vers. 27); cum antea dixisset: “ad imaginem nostram”? Resp. Ut utrumque, et pluralitas personarum, et unitas substantiae insinuaretur.»<sup>390</sup>

A la Q. 45 se reitera el tema cristològic i eclesiològic provinent de la creació de la dona a partir de la costella d'Adam:

«Inter. 57. Cur mulier de latere viri dormientis aedificata legitur, et non de terra plasmata, sicut vir (vers. 22) “Resp. Certe mysterii causa significans, quod Christus propter Ecclesiam in cruce dormivit, ex cuius latere fons salutis nostrae manavit».

En la mateixa línia s'expressa la Q. 46, sobre la unió de l'home amb la seva esposa:

«Inter. 58. Quomodo convenit Christo quod dictum est: “Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae”? (Gen. II, 24) Resp. Reliquit patrem, quia non in ea forma apparuit hominibus, qua aequalis est Patri. Reliquit matrem dum synagogam deseruit Iudaeorum, de qua secundum carnem natus est, ut adhaereret Ecclesiae, quam ex gentibus congregavit».<sup>391</sup>

Una aportació singular, com hem repetit tantes vegades, la tenim a la Q. 62, que deriva en reflexions de tipus ascètic, quan comenta la vocació d'Abraham:

«Inter. 154. Quid in tribus illis egressionibus intelligendum est, in quibus praecipitur a Domino Abrahae ut egrediatur “de terra sua et de cognatione sua, et de domo patris sui”? (Gen. XII, 1) Resp. Nihil aliud, nisi nobis [Edit., non] egrediendum esse de terreno homine, et de cognatione vitiorum nostrorum, et de domo patris, id est, mundo, qui diaboli domus dicitur, ut in Psalmo: “Obliviscere populum tuum et domum patris tui” (Psal. XLIV, 11).»<sup>392</sup>

## XI.- ALTRES TESTIMONIS

### 11.1. *El Pseudo Eligi*

L'autor d'un sermó, que ens ha arribat farcit d'interpolacions, falsament atribuït a sant ELIGI, bisbe de Noyon (\* 588 - + 660),<sup>393</sup> sembla que se va inspirar en una secció de la Q. 26, que parla de la simple mort del Crist i de la doble mort dels homes.

390. PL 100, 520C.

391. PL 100, 522D.

392. PL 100, 534D.

393. El sol sermó autèntic de sant ELIGI es troba a MGH *scr. Mer.* IV 1902, (Bruno KRUSCH), 751-761, cf. 705-708, i no conté res que ens afecti. A. DE VOGÜÉ, *Vestiges de l'“Admonitio ad filium spirituale” du Pseudo-Basile dans la prédication de saint Éloi*, dins «Revue Bénédictine», 98 (1988), 18-20. Vegeu H. LECLERCQ, *Eloi (Saint)* dins *DACL*, 4 (1920), 2674-2687; É. BROUETTE, *Eloi (Saint)* dins *DHGE*, 15 (1963), 260-263; G. BARDY, *Eloi (Saint)* dins «Catholicisme», 4 (1956), 28-30.

Q. 26 = *Ps. Eligius, Sermo, c. 5*<sup>394</sup>: «Mors Domini nostri Jesu Christi non fuit in anima, sed in sola carne: mors uero nostra non solum in carne, sed etiam in anima: in anima propter peccatum, in carne propter poenam peccati. Ille uero quia peccatum non fecit, nec habuit in anima; non est mortuus, nisi in carne tantum: et hoc per similitudinem carnis peccati quam de Adam traxit. Igitur simpla eius mors profuit duplae morti nostrae, et simpla eius resurrectio, resurrectioni animae et corporis. Resurrectio quippe eius duas mortes nostras soluit, et duas resurrectiones nostras formauit. Nec immerito uno die et duabus noctibus iacuit in sepulcro, quia uidelicet lucem suae simplae mortis, tenebris nostrae duplae mortis adiunxit».

Per altra banda ens surten a l'encontre reminiscències ben clares de les *Quaestiones Orosii*, Q. 3, i fórmules copiades literalment, com les manllevades de la Q. 6<sup>395</sup>:

Q. 6<sup>396</sup> = *Id. Ibid.* «Caput XI.<sup>397</sup> [...] Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius: quia sicut nunquam Pater sine Filio, nec Filius sine Patre; sic et nunquam fuit Pater et Filius sine Spiritu sancto. Coaeterna ergo est sancta Trinitas, et inseparabilis unitas, sine initio et sine fine. Nihil majus aut minus. Aequalitatem personarum dicit, quia sancta Trinitas aequalis est, et una est deitas, [...] ita trium personarum Patris et Filii et Spiritus sancti substantia et deitas unum est. Neque Patris persona, neque Spiritus sancti, sed sola Filii suscepit carnem. Et ut hoc intelligas, comparationibus utar. Certe ut intelligas ex creatura Creatorem, in anima est et ratio: et cum sint unum, aliud agit anima, aliud ratio; anima vivimus, ratione sapimus. Ita Pater et Filius et Spiritus sanctus cum sint una substantia, tota Trinitas operata est hominem, quem assumpsit, non tota Trinitas, sed sola persona Filii. Et licet ipse Dei Filius Deus et homo esset, homo tantum passioni subjacuit».

## 11.2. EL PSEUDO EUQUERI DE LIÓ [S. VII]:

*Commentarii in Genesim in tres libros distributi*<sup>398</sup>

Ja en l'anterior treball<sup>399</sup> vàrem atansar-nos a les possibles vinculacions d'aquestes voluminoses disquisicions sobre l'Antic Testament amb les *Quaestiones Orosii*. Per això ens dispensam de retornar-hi. Però no les volem excloure d'aquesta curta selecció d'autors i d'obres anònimes, perquè les suposades dependències que se varen detectar en aquesta obra dialogada per referència a aquests comentaris han constituït uns dels arguments per a desorientar els investigadors. Nosaltres creiem que la suposada dependència de les *Quaestiones Orosii*, que hauria seguit el PSEUDO EUQUERI s'ha de girar completament, quan veiem que és aquest autor el que va tenir davant sos ulls el nostre tractat. Vora

394. PL 40, 1193 (CPL 2096).

395. PL 40, 736.

396. PL 40, 735-736.

397. PL 40, 1195].

398. PL 50, 893-1048.

399. *Quaestiones* 12-14.



aquesta raó conjuntural, n'hi ha una altra de prou solidesa, com és l'antiguitat dels comentaris, car n'hi ha vestigis clars al s. VIII, al qual pertany el còdex més antic fins ara identificat, que els conté<sup>400</sup>. Sigui dit de passada, que el primer autor que hem considerat és el bisbe EUQUERI i ara ens ocupa un anònim, que ha passat els segles amb el seu nom. Nosaltres hi descobrim una font comuna d'inspiració, malgrat ésser ben clar que els *Commentarii* en tenen d'altres, ben posteriors, igualment plausibles.

Aquí, simplement, transcriurem aquells passatges que ens semblen més aproximats entre una i altra obra anònima.

Q. 21<sup>401</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 1<sup>402</sup>: «Coelum et terram. Si primo omnium factum est coelum et terra, angeli postmodum facti sunt; si angeli ante facti sunt, non primo omnium fecit Deus coelum et terram. Coeli nomine quidam coelestem, id est, angelicam creaturam creatam aestimant, ad cuius comparationem coelum hoc corporeum terra nuncupatur. Terrae autem nomine materiam illam informem insinuat, ex qua hoc uisibile coelum et terra, et uniuersa moles huius mundi formata est, de qua scribitur: Qui fecisti mundum de informi materia. Sed materia facta est ex nihilo, mundi autem species, de informi materia, quae coeli et terrae nomine appellata est: non quia iam hoc erat, sed quia iam hoc inde esse poterat. Primo igitur uoluit coelum et terram uelut quamdam spiritualem corporalemque materiam dicere, et sic, quemadmodum sigillatim facta sunt, ordinem texere. Creatura coeli et terrae quo modo historialiter ab exordio principii condita sit, legimus; sed qualiter in Ecclesia spiritualiter a doctoribus accipiatur, intelligamus. "In principio fecit Deus coelum et terram". Principium Christus est, sicut ipse ait in Euang.: "Ego principium, qui et loquor uobis" (Idem, VIII [25]). In hoc igitur principio fecit Deus coelum, id est, spirituales, qui coelestia meditantur et quaerunt. In ipso fecit et carnales, qui terrenum hominem necdum deposuerunt».

*Ib.* Vers 3<sup>403</sup>: «His ergo exemplis, a Deo angeli facti demonstrantur, sed quo die creati sint nusquam infert. Sed quia in Scriptura sancta legitur dixisse Deum, Quando facta sunt sidera, laudauerunt me omnes angeli mei [Job XXX,7]; iam erant angeli quarto die, quando sidera condita sunt. Ergo nec die tertia facti sunt. In promptu est enim quod die illa terra ab aquis discerpta, pabuli herbam produxit; ergo nec secundo die facti sunt, tunc enim facto firmamento, diuisio fuit superiorum atque inferiorum aquarum, nil mirum enim si in operibus sex dierum angeli lucis significatione creati intelliguntur: ante omnem enim creaturam facti sunt, quia prior omnium creata est sapientia; qui propterea dicuntur sapientia, inhaerendo scilicet aeternae sapientiae».

Q. 22<sup>404</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 2<sup>405</sup>: «Spiritus sanctus, Deus est, qui non loco continetur aut distenditur, nec temporum mutationibus subiacet, sed est ubique praesens ac totus. Superferri autem Domini Spiritus aquis dicitur, non peruagatione, sed potestate; non localiter, sed potentialiter; non per spatia locorum sicut terrae sol

400. CPL, 498, 177-178, que esmenta el còdex d'Autun 27, f<sup>o</sup> 63-76, i Paris, BN, lat. 1628, f<sup>o</sup> 17-18, d'inicis del s. VIII.

401. PL 40, 740.

402. PL 50, 893.

403. PL 50, 896A-B.

404. PL 40, 740.

405. PL 50, 895A-895B.

suffertur, sed per potentiam sublimitatis suae. Deus enim non ex indigentia fecit opera sua, sed ex beneficentia atque omnipotentia: qui nihil indigens omnia creat, et misericors cuncta uiuificat, et in plenitudine sancta permanet; non nostris ampliandus laudibus, sed suis innotescendus collaudatur operibus: neque enim horum indiget quae facit. Indiguus quippe atque egenus amor, subiicitur rebus quas diligit: quamobrem non indiguus amor superfertur rebus quas diligit. Ideo dictum est, superferri creaturae Spiritum sanctum, quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam».

Q. 23<sup>406</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 3<sup>407</sup>: «“Dixit Deus, Fiat lux. Et facta est lux”. Si in die dixit, temporaliter dixit; si temporaliter dixit, per aliquam creaturam dixit; ergo non est prima creatura lux, quia iam erat, per quam diceret, “Fiat lux”. Vere enim nec in die dixit, nec temporaliter dixit, quia ante omnem creaturam uerbum suum genuit. Dictio itaque Dei, uerbum Dei est: sed diuina Scriptura paruulis congruens, et quodam modo eos lactans, ut proficiant et cibum spiritalem capiant, uoluit semper per omnem creaturae formationem dictionem Dei nuncupare: ut, uerbi causa, si requiras quo modo facta est lux’ Audias, In uerbo Dei erat, ut fieret. Quo modo factum est coelum’ In uerbo Dei erat, ut fieret. Et caetera per ordinem, si requiras quo modo facta sunt’ In uerbo Dei erant, ut fierent. Hoc enim est, “Dixit Deus: Fiat lux”, dixit, pro fecit, posuit scriptor, ut celeritatem, uel facilitatem operis Dei ostenderet; neque enim corporalibus modis loquitur diuina natura: nec quoties dixit, toties uerba formauit: unum enim Verbum genuit coaeternum et consubstantiuum sibi, in quo omnia ineffabiliter et intemporaliter dixit».

Q. 24<sup>408</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 4<sup>409</sup>: «Et uidit Deus lucem, quia bona est. Nam quod subito uiderit Deus lucem, quod esset bona, et uisio ei contulerit scientiam, cum in nobis omne opus praecedat uoluntas nostra, dum cogitamus, quid operari debeamus; non enim ignorans aliquis facit aliquid, dum cogitat qualiter fiant, quae facienda cogitando disposuit: et cum hoc in hominem cadere non possit, ut aliquid ignorans faciat, quanto magis in Deum, qui omnia aeterno et stabili concilio suo facit. Ergo nec discit, sed docet factum in arte faciendum: et nec aliter facta, nec aliter facienda uidit. Eo itaque modo uidit facta, quo uiderat facienda».

Q. 25<sup>410</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 4<sup>411</sup>: «“Et diuisit lucem a tenebris”. Diuisio lucis a tenebris, boni angeli separati a malis. Et quia ex his quosdam praesciebat per superbiam casuros, per incommutabilitatem praescientiae suae diuisit inter bonos et malos. Malos igitur appellans tenebras, bonos appellans lucem, in his dicens, Vidit Deus quia boni sunt; in illis nullatenus dicens, sicut in omnibus operibus Dei, Vidit Deus quia bonum est: ne malum praeuaricatorum uideretur approbare angelorum».

Q. 26<sup>412</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 1<sup>413</sup>: «Quod autem creatura hominis sexta die perfecta est, senario numero conuenit; et senarius numerus mundi est perfectio, quia in ipso die totius generis atque operis summa completa est: unde et specialem quamdam tenet huius numeri perfectio dignitatem; unum enim et duo et tria, sex faciunt; habet enim tres partes tales, sextam, tertiam et dimidiam. Sexta eius unus est,

406. PL 40, 740.

407. PL 50, 895C-895D.

408. PL 40, 741.

409. PL 50, 896C-D.

410. PL 40, 741.

411. PL 50, 896D.

412. PL 40, 741-742.

413. PL 50, 902A-B.

tertia duo, dimidia tres. Hae trium partes in summa ducta, id est, unum, duo et tria, simul eundem consummant, perficiuntque senarium numerum, quae est ratio in reliquarum partium numero. Igitur diuisio duorum in unum est; diuisio trium in unum est. Quid aliud hic numerus ostendit, nisi Trinitatem, quae Deus est' quae quamuis tres sint personae, in una tamen creduntur unitate naturae. Unum ergo, et duo, et tria, sex faciunt: ideoque propter eius numeri perfectionem, sex diebus operatus est omnem creaturam. Tres istae partes senarii numeri demonstrant nobis Trinitatem Domini in trinitate numeri, mensurae et ponderis fecisse omnem creaturam, omnia in numero, et mensura, et pondere disposuit, idem quia omnia in se disposuit, quia omnia quae fecit, numeros, et mensuram, et pondus habent. Post haec fecit Deus hominem ad imaginem suam, perfectum scilicet uirum, qui non quemlibet sanctorum uirorum imitando, sed ipsam Veritatem contemplabiliter intuendo, operatur iustitiam, ut ipsam intelligat et sequatur, ad cuius imaginem factus est, ueritatem».

Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 3:<sup>414</sup> «Expleta hactenus sex dierum opera, qualiter in Ecclesia spiritaliter intelligantur, exposita sunt; deinde quid in figura saeculi significant subiiciendum est. Sex diebus consummauit Deus omnia opera sua, et septimo requieuit. Sex aetatibus humanum genus in hoc saeculo, per successiones temporum Dei opera insinuant, quarum prima est ab Adam usque ad Noe, secunda a Noe usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad Dauid, quarta a Dauid usque ad transmigracionem Babyloniae, quinta deinde usque ad humilem aduentum Domini nostri Jesu Christi, sexta quae nunc agitur usque quo mundus finiatur, donec Excelsus ueniat ad iudicium: septima uero intelligitur in requie sanctorum, quae scilicet uesperam non habet, quia eam iam nullus terminus claudit. Pergamus ergo breuiter per has mundi omnes aetates, replicantes ordinem temporum earum, et mystice eius differentias distinguamus. Primo enim saeculo factus est tamquam lux homo in paradiso. In qua aetate Filios Dei in lucis nomine diuisit Deus a filiis hominum, quasi a tenebris, fitque huius diei uespera diluuium. Secundum saeculum est factum, quasi firmamentum inter aquam et aquam. Arca utique illa quae natauit inter pluuiam maris, et anterioribus populis propter immanitatem scelerum finem imposuit, et posterioribus post Noe, ac filiis eius, principium dedit; huius uespera fuit confusio linguarum. Tertium saeculum factum est quando separauit populum suum a gentibus per Abraham, uelut a salsis et amarissimis aquis, quasi aridam ab aquis, ut profferret germen herbarum atque lignorum, id est, sanctos et fructus sanctarum Scripturarum. Huius uespera fuit peccatum atque malitia pessimi regis Saul. Inde quartum coepit saeculum a Dauid, quando constituit Deus luminaria in firmamento coeli, id est, splendorem regni tamquam solis excellentiam, et in specie lunae obtemperantem, tamquam lunam synagogam, et stellas principes eius; cuius aetatis fit uespera in peccatis regum, quibus gens illa meruit captuari. Porro quinto saeculo, id est, in transmigracione Babyloniae, facta sunt quasi animalia in aquis et uolatilia coeli, quia tunc Iudaei inter gentes tamquam in mari uiuere coeperunt, nec habebant stabilem locum tamquam uolantes aues. Huius diei quasi uespera est multiplicatio peccatorum in populo Iudaeorum, quando sic excaecati sunt, ut etiam Dominum Jesum non possent agnoscere. Jam saeculum sextum fit in aduentu Domini nostri Jesu Christi. Nam sicut in illa sexta die primus homo Adam de limo terrae ad imaginem Dei formatus est; sic in ista sexta saeculi aetate secundus Adam, id est, Christus, in carne de Maria uirgine natus est: ille in animam uiuentem, hic in spiritum uiuificantem».

414. PL 50, 903B-D.

Q. 27<sup>415</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I<sup>416</sup>, Gn., 1, 7: «Quo modo et quales sint aquae illae, quas Scriptura dicit supra coelos, esse eas ibidem minime dubitamus quae non locorum sedibus, sed dignitate naturae, uidentur supra coelos: sicut enim nubes istae quae ubique sunt feruntur super aërem, quod est tertium elementum; ita fieri posse arbitror ut aquae tenues atque subtiles ferantur super coelum: nam ex hoc pondere elementorum, multi philosophorum resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri inquit ut homo, qui utique ex terra factus est, sit in coelo. Sed hos ueritas conuincit, qui facit multa animalia terrena uolitare in aëre, et aquam esse supra aërem, et ignem, quod est utique quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia quae haec facere approbat, facit ut et homo et aqua sit supra coelum».

Arribats a aquest punt, ens en temem que el PSEUDO EUQUERI se distancia de les *Quaestiones Orosii*, en el tema que correspon a la Q. 28, (Gn 1,9), quan el text bíblic parla de com les aigües embolcallaven tota la terra. I, en la Q. 29, que planteja el problema de la mar, que ja hem vist com la resposta d'encuny augustiniana se transmet a altres autors, mentre als *Commentarii* hi manca. Però el fil torna a seguir en ambdues obres, a partir del que correspon a la Q. 30. Ja vàrem anotar que el nostre tractat és més proper a sant AGUSTÍ, car recull els exemples de la ,locusta', del ,miles', que es troba a sant Agustí, que també conté la referència als salms.<sup>417</sup> Aquestes particularitats no són al Pseudo Euqueri:

Q. 30<sup>418</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 6<sup>419</sup>: Sed fons ascendebat de terra, irrigans uniuersam superficiem terrae. Fontem singularem numerum pro plurali posuit: quasi diceret: Nondum pluuia erat, sed fontes per uniuersam terram suis quibusque locis erumpentes, regiones proprias irrigabant. Noluit hic fontes appellare, sed fontem, propter naturae unitatem.»

Q. 31<sup>420</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 15<sup>421</sup>: «Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso uoluptatis, ut operaretur, et custodiret illum». Hic recapitulando narrat quo modo in paradiso posuerit Deus hominem, ut operaretur et custodiret illum. Quid operaretur, quando non erat laboris defectio? Quid custodiret, ubi nullus erat aggressor uel praedo? Sed ut sic custodiret eumdem paradysum sibi ipsi, ne aliquid admitteret ut inde mereretur expelli; uel certe, ut operaretur, ut iustus esset; custodiret, ut tutus esset. «Tulit igitur Deus hominem, et posuit eum in paradiso».

Q. 32<sup>422</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 17<sup>423</sup>: «Mortem dicit animae, non corporis, quia non eo tempore mortui sunt, quando comederunt. Ergo hanc quam nunc Deus homini minatus est mortem, non eam tantum debemus accipere, qua caro separatur ab anima, sed hanc qua haec alienantur a Deo qui est uita sua; sicut enim corpus uiuit ex anima, ita anima, ut beate uiuat, uiuit ex Deo. Ergo deserta a Deo anima, iure dicitur mortua: ex qua tres postea secutae sunt mortes, prima in anima, secunda in carne, tertia in damnatione. Sed ut istae sequerentur, prima praecessit desertio Dei».

415. PL 40, 742-743.

416. PL 50, 897C-D.

417. Cf. *Quaestiones*, 71-72.

418. PL 40, 743.

419. PL 50, 904D-905A.

420. PL 40, 743-744.

421. PL 50, 907D.

422. PL 40, 744.

423. PL 50, 908B.

Q. 33<sup>424</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 17<sup>425</sup>: «Quomodo poterat mortem time-  
re, quam nullatenus sciebat experiendo? Sicut enim nos scimus resurrectionem, quam  
numquam experti sumus, nec uidimus, ita et ille sciebat mortem, non adhuc per expe-  
rientiam, sed per scientiam; sciebat quippe quid esset, et per priuationem uitae sciebat  
quod exiens anima a corpore facit mortem, et dum reuersa fuerit, in corpore facit resur-  
rectionem; ita et ille sciebat mortem per priuationem uitae».

Q. 34<sup>426</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 3, 7<sup>427</sup>: «Et aperti sunt oculi amborum». Neque enim caeci nati erant, ut imperitum uulgus opinatur, quando et ille uidit ani-  
malia, quibus nomina imposuit, et de illa legitur: «Vidit mulier quia bonum esset lig-  
num». Patebant enim oculi eorum: sed ad hoc non erant aperti, hoc est, non attenti, ut  
cognoscerent quid eis indumentum gratiae praestaret, quando membra eorum uolun-  
tati repugnare nesciebant».

Q. 35<sup>428</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, 3, 8<sup>429</sup>: «Et cum audissent “uocem Dei deambu-  
lantis in paradiso ad auram post meridiem”. Quid est quod post peccatum hominis in  
paradiso, Dominus iam non stat, sed ambulat? Nisi quod irruente culpa a corde illo-  
rum remotum se demonstrabat, quos iam in suo praecepto stabiles non uidebat».

Q. 36<sup>430</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, 3, 22<sup>431</sup>: «Quod uero addidit, “Quasi unus ex no-  
bis”; hoc propter Trinitatem dictum est: sicut et illud, “Faciamus hominem ad imagi-  
nem et similitudinem nostram”».

Q. 37<sup>432</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 21<sup>433</sup>: «Omnia in suo genere pulchra sunt,  
quamuis nobis pro peccatis uideantur aduersa. De minutissimis animalibus credendum  
est quaecumque ex aquis uel terris nunc nascuntur, in prima rerum conditione fuisse  
creata; caetera uero, quae de uitii corporum, uel lignorum uel cadauerum nascuntur pu-  
tredine, non tunc creata sunt in specie, sed inerat in eorum corporibus praesens seminis  
origo, ut consequenter de eorum corruptionibus pro suo quoque genere exorirentur».

Q. 38<sup>434</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 1, 11<sup>435</sup>: «Terra arida et fructuosa, per pec-  
catum hominis maledicta, produxit tribulos et spinas. Unde *Quaestio* nascitur: Cum  
Deus septima die requieuerit ab omni opere suo, quo modo haec postmodum condidit  
noua? Quamuis enim propter peccatum hominis haec condita dicantur, nihil tamen  
postmodum creatum est nouum, quia non post peccatum hominis, quasi ad poenam  
eius creatum sit aliquod nouum, maxime dum in eundem locum non dicatur: “Spinas  
et tribulos pariat terra”; sed, “Pariet tibi terra”, quasi diceret: incipiet tibi nasci ad la-  
boris exitium quod olim creatum est ad pabulum iumentorum. Herbae autem ueneno-  
sae, quamquam ad poenam uel exitium mortalium sint creatae, habent tamen ipsae  
quaedam remedia salubritatum: et quae non praestant escam, medicinam ministrant,  
et quae noxia sunt usibus hominum, innoxium praebent feris, et auiibus pabulum».

---

424. PL 40, 744.

425. PL 50, 908A-B.

426. PL 40, 744-745.

427. PL 50, 911C.

428. PL 40, 745.

429. PL 50, 912C-D. Vegeu EUGIPIUS, *Excerpt.*, cap. 44, PL 62, 650A-651B.

430. PL 40, 745.

431. PL 50, 915C.

432. PL 40, 745.

433. PL 50, 900A.

434. PL 40, 745.

435. PL 50, 898B-C.

Q. 39<sup>436</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 1<sup>437</sup>.

En el PSEUDO EUQUERI torna a haver-hi un salt, en relació amb les *Quaestiones Orosii*, per la qual cosa els paral·lels no se tornen reprendre fins a la Q. 42.

Q. 42<sup>438</sup> Ps. Euch.,<sup>439</sup> *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 2<sup>440</sup>: «Compleuitque Deus die septimo opus suum quod fecerat. Arguuntur Judaei, qui de otio sabbati gloriantur, cum et tunc in principio sabbatum dissolutum est, dum Deus operatur in sabbato complens in eo opera sua. Requieuitque Deus ab uniuerso opere. Siue translato genere locutionis, ipse requiescere creditur, quando nos in se facit requiescere; siue quod ipse, per quem omnia facta sunt, ipsa die in sepulcro quieuit; siue quia omnium creaturarum ita in ipsis sex diebus expleuit originem, ut nouam deinceps non conderet creaturam. Sed quomodo conueniat illud, quod Dominus in Euangelio ait: “Pater meus usque modo operatur, et ego operor” (Joan. V), cum hoc quod ait, requieuit Deus ab operibus suis. Requieuit scilicet, quia deinceps nullam nouam condidit creaturam; operatur autem usque nunc, quia omnia ex eis facit quae in illis sex diebus mysticis fecit. Ergo requieuit a condendis generibus creaturae, non autem cessauit ab opere regendi, uel administrandi omnia quae creauit».

Q. 43<sup>441</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 3, 1<sup>442</sup>: «“Sed et serpens erat callidior prae cunctis animantibus terrae, quae fecerat Dominus Deus”. Non ex sua natura, sed ex diabolici spiritus inflatione, quae in illo erat, et per illum dolum agebat: utebatur enim serpente diabolus, quasi organo, ad perpetrandum calliditatis suae malitiam».

De bell nou observam com el paral·lel de les *Quaestiones Orosii* no existeix per a la Q. 44<sup>443</sup> i solament als *Commentarii*, I, c. 2, 22<sup>444</sup>, hi apareix una temàtica eclesiològica; però no s'assembla a la de les *Quaestiones Orosii*, Q. 45. Les QQ. 46-48 tornen a tenir ressonàncies al PSEUDO EUQUERI:

Q. 46<sup>445</sup> = Ps. Euch., *Comm. Gn.*, I, Gn., 2, 24<sup>446</sup>: «“Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una”. Beatus apostolus Paulus hoc capitulum ita exponit, dicens: “Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et Ecclesia” (Eph. V). Sed quo modo Christus reliquerit Patrem cum una substantia sit cum Patre; aut ubi esse poterit pater sine filio, cum de ipso filio, qui est sapientia patris, dicatur quod “attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suauiter” (Sap. VIII)? Totus ubi est Filius ibi est et Pater, et non potest esse Pater sine Filio, nec Filius sine Patre: quia scilicet sicut inseparabiles sunt in natura, ita et inseparabiles in persona; sic enim ipse Filius de Patre dicit in Euangelio: “Qui me misit, mecum est” (Joan. VIII). Quo modo igitur dereliquit Patrem, ut adhaereret uxori suae,

436. PL 40, 745-746.

437. PL 50, 902. Però manca el contingut trinitari que hi ha a les *Quaestiones Orosii*.

438. PL 40, 747.

439. *Quaestiones*, 82.

440. PL 50, 902D-903A.

441. PL 40, 747.

442. PL 50, 910.

443. Cf. EUGIPIUS, *Excerpta*, cap. 24; PL 62, 608.

444. PL 50, 909.

445. PL 40, 748.

446. PL 50, 909-910.

id est, Ecclesiae suae? Nisi illo modo quo Apostolus ait: "Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens" (Phil. II). Ipsa igitur formae seruilis acceptio, exinanitio est; et ipsa exinanitio, quamquam non sit diuinitatis abolitio, aut naturae amissio, tamen propter formam serui, in qua dignoscitur apparuisse, iure dicitur Patrem dereliquisse. Dereliquit et matrem: synagogam scilicet, ueteri Testamento carnaliter inhaerentem. Et adhaesit uxori suae: id est, sanctae Ecclesiae, ut pace noui Testamenti essent duo in carne una».

Q. 47.<sup>447</sup> = Cf. Ps. *Euch.*, *Comm. Gn.*, I, Gn., 4, 1<sup>448</sup>

*Ibid.*<sup>449</sup> (Vers. 6, 7.) «"Dixitque Dominus ad eum, Quare iratus es? et cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies; sin autem male, statim in foribus aderit peccatum tuum? sed sub te erit appetitus eius, et tu dominaberis illius". Hoc est, quare irasceris, et inuidiae in fratrem liuore torqueris? [...] Fuit autem Abel pastor ouium, et Cain agricola. Sed sicut Cain Sacrificium ex terrae fructibus reprobatum, Abel autem sacrificium ex ouibus et earum adipe suscipitur; ita noui Testamenti fides ex innocentia grata Deum laudans, ueteris Testamenti terrenis operibus antefertur».

Q. 48<sup>450</sup> = Ps. *Euch.*, *Comm. Gn.*, I, Gn., 4, 15<sup>451</sup>: «[...] Sic et Iudaei, in quorum figura haec gerebantur, si quiescerent a sua perturbatione, et tempus salutis per gratiam in peccatorum remissionem cognoscentes audirent Christum dicentem, "Non ueni uocare iustos, sed peccatores in poenitentia" (Matth. IX); [...]. Sequitur. Itaque post haec occiditur Abel minor natu a fratre Cain maiore natu. Occiditur Christus caput populi minoris natu, a populo Iudaeorum maiore natu: ille in campo, iste in Caluariae loco».

Després d'un altre distanciament, que correspon a les QQ. 49-54, arribam a la Q. 55, i retornam al tema de les sis edats, que té el seu corresponent també en el PSEUDO EUQUERI, *Com. Gn. 2, uers. 3*<sup>452</sup>. Les correspondències se renoven a partir de la Q. 59:

Q. 59<sup>453</sup> = Ps. *Euch.*, *Comm. Gn.*, I, Gn., 8, 7<sup>454</sup>: «Quod post dies quadraginta emissus coruus non est reuersus, aut aquis utique interceptus, aut aliquo supernatando cadauere illectus, significat homines in immunditia cupiditatis teterrimos; et ob hoc ad ea quae foris sunt, in hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos praeter arcam, id est, praeter Ecclesiam baptismus occidit, seduci et teneri. Quod columba emissa, non inuenta requie, reuersa est, ostendit per nouum Testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam; post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus uitam, quae in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationem spiritalem, oliuae fructuosae surculum retulit: quo significaret nonnullos etiam extra Ecclesiam baptizatos, si eis pingendo non defuerit charitatis, posteriore tempore quasi uespere, in ore columbae tamquam in osculo pacis, ad unitatis societatem posse perduci. Quod post alios septem dies dimissa, reuersa non est, significat finem saeculi, quando erit sanctorum requies: non adhuc in sacramento spei, quo in hoc

447. PL 40, 748

448. PL 50, 916.

449. PL 50, 917A.

450. PL 40, 748.

451. PL 50, 918.

452. PL 50, 903.

453. PL 40, 750.

454. PL 50, 932A-B.

tempore satiatur Ecclesia, quamdiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iam in ipsa perfectione salutis aeternae, cum traditur regnum Deo et Patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis ueritatis nullis mysteriis corporalibus egeamus».

Les dues darreres qüestions, que foren seguides pel PSEUDO EUQUERI, són la 61 i la 62. La 63, tot i que prové de sant AGUSTÍ, *Gen. litt.*, tracta dels diversos gèneres de visions, i no va interessar al comentarista de l'Antic Testament, però sí a l'autor de les *Quaestiones Orosii*. Les dues darreres qüestions, com hem assenyalat, són d'una temàtica aliena a l'Antic Testament, per la qual cosa no ens interessen aquí.

Q. 61<sup>455</sup> = Ps. *Euch.*, *Comm. Gn.*, I, Gn. 9, 22-23<sup>456</sup>: «Quod cum uidisset Cham pater Chanaan, uerenda scilicet patris sui esse nudata, nuntiauit duobus fratribus suis foras; at uero Sem et Japhet pallium imposuerunt humeris suis, et incedentes retrorsum operuerunt uerenda patris sui, faciesque eorum auersae erant, ut patris sui uirilia non uiderent. Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, duo populi figurantur, scilicet circumcisio et praeputium; unam uestem a tergo portantes, sacramentum scilicet iam praeteritae Dominicae passionis; neque nuditatem patris intuentur, quia in Christi necem non consentiunt; et tamen honorant uelamento tamquam scientes unde sint nati. Medius autem filius, id est, populus Iudaeorum; et ideo medius, quia nec primatum tenuit apostolorum, nec ultimus in gentibus credit; uidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi; et nuntiauit foras fratribus: per eum quippe manifestatum est, et quodammodo publicatum, quod erat in prophetia secretum; ideoque fit seruus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieque gens ipsa, nisi quaedam scrinaria Christianorum, baiulans legem et prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiae, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiat illa per litteram?»

Q. 62<sup>457</sup>. = Ps. *Euch.*, *Comm. Gn.*, I, Gn., 12, 1ss<sup>458</sup>: «Quis autem alius exiit in Abraham de terra sua, et de cognatione sua, ut apud caeteros locupletaretur et esset in gentem magnam, nisi Christus, qui, relicta terra et cognatione Iudaeorum, praepollet nunc in gentibus? Item moralis expositio haec habet: Eximus de terra nostra, quando diuitias mundi huius, facultatesque contemnimus; et de cognatione nostra, id est, uitiiis prioribus, quae nobis a natiuitate nostra cohaerentia, uelut quadam affinitate et consanguinitate coniuncta sunt; et de domo patris nostri, id est, de omni memoria mundi huius, quae oculorum occurrit obtutibus».

### 11.3. *De sex dierum creatione* (mitjan s. VIII)

Se tracta d'una obra anònima<sup>459</sup>, que segueix ben de prop l'exposició de sant ISIDOR sobre la creació, heretant la seva interpretació al·legòrica. Nosaltres hi veiem, també, la petja de les *Quaestiones Orosii*.

455. PL 40, 750-751.

456. PL 50, 935.

457. PL 40, 749-750.

458. PL 50, 946A-B.

459. PL 93, 207-234. L'edició no ho adverteix, però, de sobte, comencen unes qüestions exposades en forma dialogal, tot just acaba l'autor de *De sex dierum creatione*.



Un primer cas és quan l'autor anònim, tot comentant el primer verset de l'Esriptura, se planteja el problema del ,principium'. Un comentari literari no entraria per aquest portal. Però un autor teòleg, com el que ens interessa, s'hi va ficar, i creim que el va moure el model que tenia a l'escriptori, que, entre d'altres, era les *Quaestiones Orosii*, 1 i 21. WIGBOD, que prest citarem,<sup>460</sup> el va seguir de prop. Diu així l'anònim autor:

«Dicit vero: "In principio creavit Deus coelum et terram". Inquirendum est in quo principio creavit Deus coelum et terram, utrum in principio temporis, an in principio ut esset hoc initium creaturae ejus, ex quo alia esse coeperunt. Non enim Deo semper coaeterna fuerunt. Dicamusque: In principio sibi coaeterno fecit Deus coelum et terram, hoc est in unigenito Filio, qui est Sapientia Patris»<sup>461</sup>.

Cau del seu pes que, en el fons, hi ha la peculiar traducció llatina de *Jn* 8, 25, tan repetida, que trobam citada expressament a la recapitulació:

«"In principio creavit Deus coelum et terram". Principium Christus est, sicut ipse in Evangelio ait: "Ego principium, qui et loquor vobis". In hoc igitur principio fecit Deus coelum, id est, spirituales, qui coelestia meditantur et quaerunt».<sup>462</sup>

Bastant més endavant torna a repetir la mateixa qüestió. En aquest cas podríem observar que ho fa a partir de les *Quaest. In Vet. Test.* Gn 1, 1-2, de sant ISIDOR, que hem citat.<sup>463</sup>

«DISCIPULUS. Da sensum spiritalem.

«MAGISTER. Principium Christus est, sicut ipse in Evangelio ait: "Principium qui et loquor vobis" [Jo 8. 25]. In hoc igitur principio fecit Deus coelum, id est, qui coelestia meditantur et quaerunt. In ipso fecit et carnales, qui terrenum hominem necdum deposuerunt».<sup>464</sup>

Ressonàncies de la Q. 21 s'escolten al passatge següent:

«"Et facta est lux". Id est, creatio angelica, quia illi tunc cognoverunt agnoscere vel intelligere Creatorem suum. Quare iterum non repetit; "Et fecit Deus lucem"».<sup>465</sup>

Semblantment, la vinculació entre la creació de la llum i la dels àngels i les explicacions de per què Déu no va dir que les tenebres eren ni bones ni dolentes i la seva definició com a privació de la llum, ens tornen a la memòria del tractat atribuït a OROSI, QQ. 25, 26:

«"Et vidit Deus lucem quod esset bona". Quare lucem tantum laudavit, et non nocentem?. Id est, quia nox adhuc, nec dies factae erant, sed tantum lux angelica, quia indignum erat Deo rem informem laudare, quae adhuc formata non erat, sed rem illam quae formata erat laudavit, id est, lucem angelicam.

460. Vegeu, més endavant, 80-81.

461. PL 93, 207B.

462. PL 93, 208A-B.

463. PL 83, 209B, citat a 35.

464. PL 93, 243D.

465. PL 93, 209D.

«Et divisit lucem a tenebris». Quid est divisio lucis a tenebris, nisi distinctio formatae ab informi?

«Appellavitque lucem diem». Quamobrem appellavit lucem diem, quia dies adhuc non erat formata. Idemque dies circa speciem factae rei appellatus est.

«Et tenebras noctem». Quare similiter noctem appellavit, quae adhuc minime formata erat, quia nox ista, quae nobis notissima est, facit eam esse absentiam solis super terram. Quia, decidente sole, vocamus vesperam; inchoante mane, appellamus diem. Nox autem hic privatio operis est, aut nox ipsa possibilitas est appellata, quae in rebus est factis, unde fieri potest, etiamsi non mutantur. Et iterum secundum sensum spiritalem».<sup>466</sup>

Retorna a les mateixes reflexions a la recapitulació posterior:

«Et factum est vespere et mane dies quartus». Cur vespere vel mane nominavit, de nocte autem nihil indicavit? Quid ergo aliud noctem dicamus, nisi absentiam lucis, quae inter vesperam et mane restare videbatur; an quia prima lux angelicam significavit creationem, qui contemplando creatorem suum, cum concordissima charitate sine caecitatis ignorantia Creatorem in perpetuum laudare non cessant? Sed tamen initio operis et fine lucide cognoverunt quod vespere et mane vocatur. Et iterum secundum sensum spiritalem».<sup>467</sup>

Vinculat clarament al text de sant ISIDOR, *Quaestiones de Vetere Testamento*, 2, 1,<sup>468</sup> apareix el comentari, diguem-ne quasi inevitable, sobre les edats del món, una vegada que sintetitza l'exposició sobre la creació en sis dies, que llegim a Q. 26<sup>469</sup>, i, més encara, a la Q. 55.<sup>470</sup>

«Sex diebus consummavit Deus omnia opera sua, et septimo requievit». Sex aetatibus humanum genus in hoc saeculo, per successiones temporum Dei opera insinuant: quarum prima est ab Adam usque ad Noe; secunda, a Noe usque ad Abraham; tertia, ab Abraham usque ad David; quarta, a David usque ad transmigrationem Babylonis; quinta, a transmigratione Babyloniae usque ad humilem adventum Domini nostri Jesu Christi; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus finiatur, donec Excelsus veniat ad iudicium. Septima vero intelligitur in requie sanctorum, quae scilicet vesperam non habet, quia eam jam nullus terminus claudit».<sup>471</sup>

Quan topa amb la meravella de la font que regava tot el món, cerca una explicació assequible, i l'autor la troba en la tradició, que té l'origen en sant AGUSTÍ, *Gn. litt.*, V, 10, 26, i que passa per les *Quaestiones Orosii*, 30:

«Aut singularem numerum posuit pro plurali, quia non dicit unus fons, sed tantum: “Et fons ascendebat”, et: “Irrigans universam faciem terrae”, sicut dicit: “Rana et locusta ascenderunt super terram Aegypti” (Exod. VIII), et multae intelliguntur

466. PL 93, 210B-C.

467. PL 93, 213A-B.

468. PL 83, 213A-B, citat més amunt, 28.

469. PL 40, 742.

470. PL 40, 750.

471. PL 93, 219C-D.

ranae et locustae, ita forsitan tunc unus fons appellatus est, et multi intelliguntur fontes».<sup>472</sup>

La presència de l'home en el paradís, 'Ut custodiret et tutus esset', queda descrita en termes més pròxims a la Q. 31, que no als possibles llocs d'inspiració en l'obra augustiniana<sup>473</sup>:

«Et operaretur illum», ut justus esset, «et custodiret», ut tutus esset, quia si illum Deus dereliquerit, et solatium ejus abstraxerit, ille inanis remaneret, quia Deus nihil bonum ei necesse sit».<sup>474</sup>

#### 11.4. *Wigbod (finals s. VIII)*

Aquest autor poc conegut ha estat objecte de qualque estudi minucios,<sup>475</sup> que ajuda a situar-lo en el seu ambient. Sembla que va pertànyer al cercle d'intel·lectuals, dels quals se va enrevoltar Carlemany. Vers l'any 786 va acompanyar els legats papals a Anglaterra i, entre els anys 775-800, va compondre les *Quaestiones in octateuchum*.<sup>476</sup> Aquesta obra, en part, se pot llegir dues vegades a la *Patrologia Latina*. En primer lloc, segons l'edició publicada per Johannes HERVAG, l'any 1563, a Basilea, al volum 93, 207-430<sup>477</sup>. La segona vegada en publicà la seva versió Edmund MARTÈNE, editada a París, l'any 1723. Martène va publicar el text segons un sol còdex, que conté el comentari que abasta just els tres primers capítols del *Gn*, és a dir, no va passar de l'escena en la qual el *Gn* narra l'expulsió de la parella humana del paradís. La podeu llegir a PL 96, 1101-1168. Mentre hom escorcolla els materials per al treball, malgrat no sigui al corrent d'aquestes precisions, ben prest se'n tem que ambdues obres són quasi idèntiques. L'ur inspiració és la ja coneguda en altres casos. Sovint, quan s'hi veu la mà de sant AGUSTÍ, potser hi hàgim d'apuntar l'influx de les *Quaestiones Orosii*. GORMAN, com vàrem indicar,<sup>478</sup> va anotar puntualment els passatges en els quals hi ha una dependència d'aquesta obra,<sup>479</sup> de manera que la considera com una de les tres fonts principals de WIGBOD.<sup>480</sup> Nosaltres

472. PL 93, 223A.

473. Cf. *Quaestiones*, pp. 72-73.

474. PL 93, 226D.

475. Michael M. GORMAN, *The Encyclopedic Commentary on Genesis Prepared for Charlemagne by Wigbod*, dins «Recherches Augustiniennes», 17 (1982), 173-201. Vegeu la 175.

476. Cf. G. BARDY, *La littérature patristique*, dins «Revue Bénédictine», 42 (1933), 24-26. Les observacions, per a nosaltres, són de poc interès.

477. CPL 1363<sup>a</sup>, on precisa que «De genuinitate nihil constat». Figura entre les obres de BEDA EL VENERABLE, però amb aquesta precisió. La PL la du entre les obres espúries de BEDA.

478. *Quaestiones*, 18.

479. GORMAN, *The Encyclopedic*, 182, i en d'altres indrets.

480. GORMAN, *The Encyclopedic*, 178. Segons apunta a 184, WIGBOD hauria pres en un 18% els textos de les *Quaestiones*.

retornam sobre la qüestió, car s'ho val. Ens interessa, particularment, el *Liber quaestionum super librum Genesis ex dictis sanctorum patrum Augustini*<sup>481</sup>, *Gregorii, Hieronymi, Ambrosii, Hilarii, Isidori, Eucherii et Junilii*<sup>482</sup>.

Com ha observat GORMAN, aquests autors foren coneguts, sovint, per WIGBOD, per intermediaris. ISIDOR, per exemple, a través de l'obra *De sex dierum creatione*; sant AGUSTÍ, mitjançant un epítome augustinià, provinent d'Irlanda, *Exhymeron*, i mitjançant les nostres *Quaestiones Orosii*.

L'obra de WIGBOD adopta la forma dialoal, de manera que s'assembla molt a les nostres *Quaestiones Orosii*, fins al punt que la Q. 39, s'hi llegeix quasi literalment. Vegeu-ne el passatge, posat en la ploma de sant AGUSTÍ, com sabem, sense que sant Isidor hi passi com a intermediari. Feim aquesta observació, car el bisbe hispalense és reconegut com un dels grans inspiradors d'aquest autor carolí:

«AUGUSTINUS.- Si omnia in numero, et mensura, et pondere, Deus disposuit, ipsum numerum et mensuram et pondus ubi disposuit?

«MAGISTER. Numerus, et mensura, et pondus, ipse est Deus. Ipse est enim numerus sine numero, a quo est omnis numerus; ipse est mensura sine mensura, a quo est omnis mensura; ipse est pondus sine pondere, a quo est omne pondus. Non enim creaturarum extra se, ut alicubi videt, ut sicut hominis memoria retineat atque faceret. Omnis igitur cuncta creatura voluntas est Creatoris. Voluntas itaque Creatoris non est extra naturam Creatoris: hoc est, ubi voluntas, quo natura. Sic tamen aeterna est natura, sicut aeterna voluntas. Non enim accedit Deo aliqua nova cogitatio ad formandam creaturam, proinde omnia in se Trinitas Deus disposuit, quia in se cuncta habuit quae fecit. Intelligitur et aliter, "Omnia in numero et mensura disposuit". Id est, omnia quae fecit, numerum, et mensuram, et pondus haberent».<sup>483</sup>

També llegim íntegrament la Q. 21, de contingut trinitari i creacional. WIGBOD segueix encara més el desenvolupament de la qüestió; però aquesta part darrera no ens pertoca. Volem observar que la següent redacció depèn del *De sex dierum creatione*<sup>484</sup>. En aquest punt hi podem veure un antecedent de sant ISIDOR:

«In principio creavit Deus coelum et terram».

«D. Inquirendum summopere est, in quo principio, utrum in principio temporis, an in principio, ut hoc esset initium creaturae ejus ex quo alia esse coeperunt, non enim coaeterna Deo semper fuerunt.

«M. Dicamus quia in principio sibi coaeterno fecit Deus coelum et terram, in unigenito Filio, qui est sapientia Patris, de quo dicit Apostolus, "Christum Dei virtutem et Dei sapientiam" (I Cor. I, 24). Et in psalmo dicit: "Omnia in sapientia fecisti" (Psal. CIII, 24); et iterum dicit Apostolus: "Quia in ipso condita sunt omnia quae in coelo sunt et quae in terra, visibilia et invisibilia" (Col. I, 16)».

481. GORMAN, *The Encyclopedic*, 182, assenyalà els punts en els quals WIGBOD mostra que creu que les *Quaestiones Orosii* són de sant AGUSTÍ, PL 96, 1109, 1116, 1117, 1119, 1120 (dues vegades) 1122, 1126, 1133 (dues vegades) 1134, 1135, 1148, 1156, 1160 (dues vegades) i 1166.

482. PL 96, 1105.

483. PL 96,1109C-D-PL 93,238D-239A. Aquesta convergència no l'assenyalà Gorman.

484. Cf. 70-71.

«D. Genesis principium est. Si “in principio creavit Deus coelum et terram”, angeli postmodum facti sunt. Si angeli ante facti sunt, non primo omnium creavit Deus coelum et terram».

M. Quando facta sunt simul sidera, ait Scriptura, laudaverunt me angeli mei voce magna. Quarta die facta sunt sidera, et jam erant angeli. Neque enim die tertio, neque secundo facti sunt. In his enim apparet quae facta sunt. Tertia die scilicet terra ab aquis discreta est; secunda, factum est firmamentum, ubi sol et luna discurrunt et sidera. Porro primus dies ipse est angelica natura, quae primo coeli nomine nuncupata est. Unde evidenter ostenditur primum diem spiritalem factum, id est angelicam naturam, et sic hoc coelum quod oculis cernimus. Nam quod ait. “In principio creavit Deus coelum et terram” (Gen. I, 1), non primo omnium, sicut ais, sed in principio, id est in Filio, imo per Filium, fecit Deus omnem spiritalem corporalemque creaturam, quae coeli et terrae nomine appellata est. Nam quod ipse sit principium, de se interrogantibus Iudaeis quis esset, respondit: “Principium qui et loquor vobis” (Joan. VIII, 25). Primo igitur voluit coelum et terram velut quamdam spiritalem corporalemque materiam dicere, et sic quemadmodum singillatim facta sunt, ordinem tenere. Quod enim dixit coelum, hoc mihi dixisse videtur aquarum abyssum tenebrosam, Adae quodammodo fluitantem vitam, nisi convertatur ad creatorem, et fiat lux, et contempletur Trinitatem Deum esse indivisum. Neque enim ita dicimus, ut ista materia praecedat formam suam, sicut praecedit lignum arcam, et sicut praecedit vox verbum, neque enim tempore, sed origine. Igitur prima creatura lux, non ista quae quarta die facta est, sed spiritalis, id est angelica natura».<sup>485</sup>

La Q. 22 se lleix igualment quasi a la lletra:

«AUGUSTINUS.

«D. “Spiritus Dei ferebatur super aquas”: Localiter ferebatur sicut sol et sidera, an aliter?

«M. Spiritus sanctus Deus est, qua in re non loco continetur, et distenditur, nec temporum mutationibus subjacet, sed est ubique praesens totus. Quomodo sane nominavit creaturam, cui superferri diceretur Spiritus sanctus, non localiter, sed potentialiter. Dominus non ex indigentia fecit opera sua, sed ex beneficentia, neque horum indiget quae fecit. Indigus quippe atque egenus amor subjicitur rebus quas diligit. Ideo dictus est superferri creaturam Spiritus sanctus, quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam».<sup>486</sup>

El mateix esdevé amb la Q. 23:

«AUGUSTINUS.

«D. “Dixit quoque Deus fiat lux”. In die dixit, an ante omnem diem? Si in die dixit, temporaliter dixit, si temporaliter dixit, per aliquam creaturam dixit, igitur non est prima creatura lux».

«M. Nec in die dixit, nec temporaliter dixit, sed ante omnem profecto creaturam verbum suum genuit. Dictio itaque Dei verbum Dei est. Sed divina Scriptura parvulis congruens, et quodammodo eos lactans, ut proficiant, et cibum spiritalem capiant, voluit semper per omnem creaturae formationem dictionem nuncupare. Ut si verbi causa

485. PL 96,1115A-D-PL 93,243B-C.

486. PL 96,1116-D-1117A-PL 93,244B-C.

requiramus quomodo facta est lux, audies, in verbo Dei erat ut fieret, quomodo et caetera per ordinem. Si requiras quomodo facta sunt; in verbo Dei erant ut fierent. Hinc est enim, dixit Deus fiat lux, neque enim corporalibus modis loquitur divina natura, nec quotiens dicitur dixit, totiens verbum formavit, unum enim verbum genuit coaeternum et consubstantivum sibi, in quo omnia ineffabiliter dixit».<sup>487</sup>

La Q. 24 se repeteix, després que ha adduït testimonis d'altres Pares de l'Església:

«AUGUSTINUS.

«Et vidit Deus lucem quod esset bona» (Gen. I, 4).»

«D. Si subito Deus vidit lucem quod esset bona, an antea nescivit, et visio ei contulit scientiam?»

«M. Omne enim opus praecedit voluntas, nam dum cogitamus quid operare debeamus, neque enim ignorans aliquid facit, dum cogitat qualiter fiant quae facienda cogitando disposuit. Et cum hoc in hominem cadere non possit, ut aliquid ignorans faciat, quanto magis in Deum, qui omnia aeterno et stabili consilio suo quomodo voluit fecit. Nec aliter etenim facta et aliter facienda vidit; eo itaque modo vidit facta, quo viderat facienda».<sup>488</sup>

Vegeu el text de la Q. 25 en aquest altre punt:

«AUGUSTINUS.

«D. "Et divisit lucem a tenebris" (*Ibid.*). Divisit, inquit scriptura, lucem a tenebris: omne enim quod dividitur, et esse potest. Sicut ergo est essentia lucis, ita essentia tenebrarum. Et cur non dicit Scriptura, vidit Deus tenebras quod essent bonae, sicut de luce dictum est?».

«M. Deus bona et incommutabili voluntate creavit omnes angelos bonos, sed quia ex his quosdam per superbiam praesciebat casuros, per incommutabilitatem praescientiae suae divisit inter bonos et malos. Malos igitur appellans tenebras, bonos appellans lucem, in his dicens quia boni sunt, in illis nullatenus dicens, ne peccata quae erant tenebrae adprobare videretur».<sup>489</sup>

La Q. 26 queda reproduïda, no íntegrament, car hi ha algunes omissions en el curs del text i al final:

«AUGUSTINUS.

«D. Primum enim diem astruis spiritalem esse creaturam, et quomodo habuit vespere et mane?

«M. Omnis namque creatura antequam tempore suo fieret, in ipso Dei Verbo erat, prius ab angelis cognoscenda, et sic suo tempore facienda. Quapropter ipsa creaturae cognitio in semetipsa vespera erat, in Deo autem mane, quia plus videtur ipsa creatura in Domino, quam in seipsa videtur creatura. Plus scilicet videtur in arte qua facta est, quam in seipsa quae facta est. Propterea enim ait evangelista Joannes: «Quod factum est in ipso vita erat» (Joan. I, 3, 4). Omnia igitur quae facta sunt et vitam non habent, in ipso Verbo Dei vita sunt, in seipsis non sunt vita. Coelum, terra, lapis, vitam non ha-

487. PL 96,117A-PL 93,245B-C.

488. PL 96,1119D1120A-PL 93,246D-247A.

489. PL 96,1120A-B-PL 93,247A-B.

bent, et tamen in Domino vita sunt. Vivunt igitur in Deo sine initio, atque incommutabiliter omnes rationes creaturarum. Ac per hoc plus videntur ab angelis sanctis in Verbo Dei ubi sunt vita, quam in seipsa, quia scientia angelorum in comparatione Dei quodammodo vesperascit. Ergo in cognitione firmamenti secundus. In cognitione discretioneis terrae ac maris tertius. In cognitione solis ac lunae vel stellarum, quartus. In cognitione reptilium, vel animalium, quintus. In cognitione jumentorum et ferarum vel ipsius hominis, sextus. Neque enim diei unius quem intelligimus spiritalem creaturam, id est angelicam, sexies facta cognitio: sexies fecit propter senarii numeri perfectionem. Sed de numero et de senarii numeri perfectione aliquid tibi ex Scripturis sanctis colligam. Libens adesto, et te totum ad audiendum praepara. Unus in numeris dividi non potest, ab ipso enim surgit omnis numerus; ergo duo dividi possunt. Si pars ejus unus est, igitur divisio duorum in unum, divisio trium in unum. Quid aliud hic numerus ostendit nisi Trinitatem quae Deus est, quia quamvis tres sint personae, in una creduntur unitate naturae. Quaternarius duas partes habet. Nam quarta ejus unum est, media ejus duo. Unum videlicet et duo tria sunt. Ecce partes suas, nec ultra excrescit, nec complet, et ideo imperfectus est numerus. Quinarius non habet nisi unum quod est quinta. Senarius igitur numerus perfectus est, quia partibus suis completur, habet enim unum quod est sexta, duo quod est tertia, tria quod est media: unum ergo, duo et tria, sex faciunt. Ideo propter hujus numeri perfectionem, sex diebus operatus est omnem creaturam. Tres hae partes senarii numeri demonstrant nobis Trinitatem Deum in trinitate numeri et mensurae et ponderis fecisse omnem creaturam. Plurimum valere senarii numeri perfectionem in Scripturis sanctis frequenter reperimus, praesertim in morte Domini simpla et in resurrectione ejus simpla. Mors itaque Domini nostri Jesu Christi non fuit in anima, sed in carne sola. Mors vero nostra non solum in carne, sed etiam in anima. In anima propter peccatum, in carne vero propter poenam peccati. Ille vero quia peccatum non habuit in anima, non est mortuus nisi tantum in carne, et hoc propter similitudinem carnis peccati, quod de Adam traxerat. Igitur simpla ejus mors fuit, nostra duplex. Est et simpla resurrectio ejus, resurrectio nostra duplex est. Mors carnis ejus et resurrectio ejus, mors carnis nostrae et resurrectio ejus, mors animae nostrae et resurrectio ejus. Duae mortes nostrae et duae resurrectiones nostrae, duae et duae quatuor sunt. Uni morti Domini et uni resurrectioni ejus adde et quatuor nostras, sex faciunt. Igitur simplum Domini et duplum nostrum tres sunt, et tres partes habet, secundum quod supra diximus, senarius numerus. Nam XXXVI horae quibus Dominus fuit in inferno, huic simplo et duplo congruunt. XII igitur fuerunt diurnae, et XXIV nocturnae, XXIV ad duplam mortem nostram conveniunt, et illae XII horae ad mortem Domini simplam. Revera enim et nativitas ejus senarium numerum habet. XLVI annis aedificatum esse templum astruunt Judaei in Evangelio, quod intelligitur de corpore Domini. XLVI anni pro diebus positi sunt. XLVI diebus dicunt infantem formari in utero, et subinde usque in diem parturitionis augmentari. Quadragies quippe seni fiunt CCLXXVI, qui faciunt menses novem et dies decem. Computa ergo ab octavo kal. Aprilis, quando passus est Dominus, tunc etiam creditur fuisse conceptus, usque in diem VIII Kal. Januarii, et reperies dies CCLXXVI, qui constant per senarium numerum. Quid de illa muliere in Evangelio quam XVIII annis incurvaverat Satanas, quam sanavit Dominus? Dicimus quia et ipsi anni senarium numerum habent; ter igitur seni X et VIII. Illa igitur mulier intelligitur genus humanum, quam in sexta aetate saeculi a diaboli captivitate liberavit. Prima aetas ab Adam usque ad Noe. Secunda a Noe usque ad Abraham. Tertia ab Abraham usque ad David. Quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis. Quinta a transmigratione Babylonis usque ad Joannem Baptistam et adventum Domini Salvatoris. Sexta quae nunc agitur,

donec Excelsus veniat ad iudicium. Sexto itaque saeculo reformatur genus humanum ad imaginem Dei. Profecto enim anni XVIII non solum sex aetates, sed etiam tria tempora evidenter demonstrant. Unum scilicet ante legem, alterum sub lege, tertium sub gratia. Igitur et ipse annus senario numero continetur, habet enim dies CCCLXV et quadrans. Sexies quippe sexageni CCC sexageni, remanent profecto dies quinque et quadrans quinque dies sexti mensis, et tamen si illud quadrans pro die ponas, a parte totum sex faciunt. Ecce, quantum mihi Deus adjuvare dignatus est, de senarii numeri perfectione, et si non quantum volui, tamen quantum potui, reddidi rationem».<sup>490</sup>

Més extensa és l'exposició que llegim a l'obra de WIGBOD, que el corresponent text de la Q. 27, transcrit al començament del plantejament i en la resposta del tema:

«Dixit quoque Deus: "Fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquis" (Gen. I, 6)».

«AUGUSTINUS<sup>491</sup>

«D. Ordo elementorum et pondus non sinit ut sit aquarum substantia super coelos, aqua enim cedit terrae, et aër cedit aquae, et ignis cedit aëri, nullo modo enim potest esse ut secundum elementum, quod est aqua, sit super quartum quod est ignis; et quomodo dictum est, fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis?»

«M. Quomodo aut qualeslibet sint aquae illae quas Scriptura dicit super coelos esse, esse eas ibidem minime dubitemus. Sicut enim istae nubes quae utique sunt feruntur super aërem, ita fieri posse arbitror ut aquae tenues atque subtiles ferantur super coelum. Nam ex hoc pondere elementorum multi philosophi resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri inquiunt, ut homo, qui utique ex terra factus est, sit in coelo; sed hos Veritas convincit, qui facit multa animalia terrena volare in aere, et ignem quod est utique quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia quae haec facere approbat, facit ut homo et aquae sint super coelum».<sup>492</sup>

Vegeu la Q. 28, d'aquesta manera:

«D. Dixit vero Deus: "Congregentur aquae quae sub coelo sunt in locum unum, et appareat arida" (Gen. I, 9)<sup>493</sup> Hinc quoque oritur quaestio. Si totam terram aqua tegebat, non erat locus ubi aquae congregarentur, dum totam terram tegebat aqua. Et quomodo Scriptura dicit: Congregentur aquae quae sub coelo sunt in locum unum, et appareat arida?

«M. Totam terram tegebat aqua sicut rarissima nebula, quae postea in unum redacta atque collecta est, ut possit terrae species apparere, quanquam et terra longe lateque subsidens, potuit concavas partes praebere, quae confluentes aquas susciperent, ut arida appareret».<sup>494</sup>

WIGBOD segueix un ordre, diguem-ne, més cronològic; per això, abans de la creació de l'home, avança unes preguntes que les *Quaestiones Orosii* deixen per a

490. PL 96,1120D-1122C-PL 93,247D-248C.

491. *Lib. II de Genesi ad litteram*, cap. 3 seqq. [Ed.].

492. PL 96,1222C-1123A-PL 93,249B-C.

493. *Augustinus de Gen. ad litt.; lib. imperf.*, cap. 10. [Ed.].

494. PL 96,1125A-PL 93,251A.



més tard. Així, hem de saltar fins a la Q. 38, que amb la seva quasi literalitat podem trobar seguidament:

«D. Cum dixerit Deus, “germinet terra herbam virentem et adferentem semen et ligna fructifera”; ligna infructuosa vel spinas et tribulos quando fecit?

«M. Simul omnia Deus fecit, dicente Scriptura: “Qui vivit in aeternum creavit omnia simul”. Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quae aliquo modo hominibus adferunt adjumenta. Quae et revera si non invenimus in eis aliquid ad edendum, invenimus aliquid ad medicamentum, invenimus ad adjutorium. Nam quantaes utilitates sint in eis, ipse considera. Fructifera ligna ex fruendo dicta sunt, si ab omni ligno possumus habere adjutorium; jure nullum lignum dicimus infructuosum. Tribulos vero et spinas quamvis post peccatum hominis nascantur ad laborem, dicente Scriptura: “Spinas et tribulos pariet tibi”; tamen non est dicendum tunc ea aboriri ex terra, quia jam erant utique ad pastus pecorum ac volatilium facta, non ad augendum hominis poenam producta».<sup>495</sup>

Hem de tornar enrere, en les *Quaestiones Orosii*, fins a la Q. 18, que ens parla de la creació de l'home:

«ITEM AUGUSTINUS.

D. Quid sibi vult intelligi quod legitur in Genesi: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram”.

«M. In mente scilicet, id est in ratione et intelligentia. Ipsa itaque mens dum cogitat ea quae aeterna sunt, imago Dei dicenda est; cogitando aeterna, vir est, sicut dicit apostolus Paulus: “Vir non debet velare caput suum” (I Cor. XI, 7), cum sit imago gloriae Dei; id est quantumcunque se extenderit in id quod aeternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei; et ideo non est cohibenda, ut se inde contineat ac temperet. Quando vero ea agit vel cogitat quae sunt temporalia, mulier appellatur, tunc non est dicenda imago Dei, et propterea debet velare caput suum, ne nimium sit ad inferiora progressio, ne cum licita agit, illicita concupiscat».<sup>496</sup>

Segueix el paral·lel de la Q. 19:

«D. Primus homo mortalis factus est an immortalis?

«M. Mortalis secundum alia et immortalis secundum alia. Tale ergo corpus habebat primus homo, quale et nos, sed sine peccato. Non enim habebat legem in membris suis repugnantem legi mentis suae, quod utique meruit post praeveraricationem. Igitur animale corpus habuit Adam, sed ut non senesceret nec deficeret per illius ligni virtutem quo sustentabatur, quod in paradiso vitae nomen acceperat; quapropter si Dei praeceptum servasset, obedientiae merito in illud corpus spiritale, quale sanctis in resurrectione promittitur, postmodum commutandum. Ac per hoc poterat non mori, si Dei pia obedientiae cohaesisset. Non enim factus fuerat, ut non possit mori, sicut et caeterae naturae, quae omnino mori non possunt, sed ita ut obedientia immortalem, inobedientia mortalem faceret».<sup>497</sup>

Lògicament, vora la qüestió del mal, emergeix la de la mort, que se pren de la Q. 19:

495. PL 96,1126C-1127A-PL 93,252B-C.

496. PL 96,1133B-PL 93,257C-D.

497. PL 96,11134B-C-PL 93,258C-D.

«AUGUSTINUS.

«D. Primus homo mortalis factus est an immortalis?

M. Mortalis secundum alia et immortalis secundum alia. Tale ergo corpus habebat primus homo, quale et nos, sed sine peccato. Non enim habebat legem in membris suis repugnantem legi mentis suae, quod utique meruit post praevaricationem. Igitur animale corpus habuit Adam, sed ut non senesceret nec deficeret per illius ligni virtutem quo sustentabatur, quod in paradiso vitae nomen acceperat; quapropter si Dei praeceptum servasset, obedientiae merito in illud corpus spiritale, quale sanctis in resurrectione promittitur, postmodum commutandum. Ac per hoc poterat non mori, si Dei pia obedientiae cohaesisset. Non enim factus fuerat, ut non possit mori, sicut et caeterae naturae, quae omnino mori non possunt, sed ita ut obedientia immortalem, inobedientia mortalem faceret».<sup>498</sup>

La realitat de la mort mena l'autor a cercar una explicació del mal, que les *Quaestiones Orosii*, seguint sant AGUSTÍ, ja havien proposat a la Q. 16. WIGBOD s'expressa així:

«Viditque Deus cuncta quae fecit et erant valde bona» (Gen. I, 29).

«D. Cum Deus omnia bona creaverit, nihilque sit quod non ab illo sit conditum, unde malum?

«AUGUSTINUS.

«M. Malum natura non est, sed privatio boni hoc nomen accepit: denique bonum potest esse sine malo, malum non potest esse sine bono, nec potest esse sine malo ubi non fuerit bonum, ac per hoc dicimus et angelum bonum et angelum malum. Sed bonum quod angelus, malum quod vitium: bonum quod homo, malum quod vitiosus. Ideoque quando dicimus bonum, naturam laudamus; quando dicimus malum, non naturam, sed vitium quod est bonae naturae deprehendimus».<sup>499</sup>

Passa de bell nou a coincidir en l'ordre de les *Quaestiones Orosii*, Q. 42, quan parla del repòs de Déu:

«AUGUSTINUS.

«D. Cum requies non sit nisi post laborem, cur Deus requiescere dicitur; an et ipse opere fatigatus est, ut requiescere diceretur?»

«M. Non in aliqua creatura tanquam ejus bono indigens requievit Deus, sed in seipso. Denique non in aliquo dierum, sed post sexti diei opera requiescere legitur: unde liquido apparet, nullam creaturam Deum per indigentiam, sed sola bona voluntate fecisse. Quod si in aliqua creatura requiesceret, aliquam creaturam indigens faceret. Ergo quia nullam creaturam indigens fecit, in nulla requievit creatura. Nam quod dicit Scriptura requievisse Deum in die septima ab omnibus suis operibus quae fecit, hoc intelligi posse arbitror, quod non ipso bono indigens, quo sit beator, requieverit, sed ipsum diem septimum, id est angelicam naturam adduxisse ad requiem suam, ut viderent, scilicet in Deo, sicut omnem formandam creaturam, ita et illud viderent, quod nullam creaturam per indigentiam fecisset, sed sola bonitate. Hoc enim arbitror posse intelligi requiem Dei. Intelligitur et aliter requies Dei, id est, cum nos post bona opera requiescere facit, secundum illum modum quem Deus dicit ad Abraham: "Nunc

498. PL 96,1134B-C-PL 93,258C-D.

499. PL 96,1135C-D-PL 93,259D-260A.

cognovi quod timeas Deum” (Gen. XXII, 12), id est cognoscere te feci. Ita et hic intelligitur requiescere Deus, cum sanctis suis requiem praestat».

«Item aliter. Requiescere dicitur Deus a condendis novis creaturis, quia post editionem sex dierum operum, nullam deinceps condidit creaturam. Nam quod ait: “Pater meus usque modo operatur et ego operor”, non novam condens creaturam intelligitur, sed quam condidit administrando».<sup>500</sup>

Tornam a comprovar que WIGBOD segueix millor l'ordre dels temes, i ens fa retornar a la Q. 30:

«AUGUSTINUS.

«D. Si universam terram rigabat, ergo et montes rigabat, quia montes utique terra sunt; si montes rigabat, diluvium erat. Et quomodo terra germinaverat herbam virentem et facientem semen? aut quomodo homo habitabat in terra, si universam terram aqua tegebat?»

«M. Fons positus est singularis pro plurali numero; hoc enim si sollicitè requiras, in Scripturis sanctis frequenter reperies. Habes nempe in psalmo: “Misit in eos muscam caninam et comedit eos, et ranam et exterminavit eos” (Psal. LXXVII, 46), dum utique nec una musca nec una rana fuerint. Et alibi: “Venit locusta” (Psal. CIV, 34), non ait locustae, sed locusta. En habes singularem numerum pro plurali, secundum illud quod ait nobilissimus poetarum<sup>501</sup>: “Uterumque armato milite complent”. Porro autem propter unitatem naturae dictus est fons, ut in eo omnes fontes intelligamus qui sunt in terra, quia quodammodo omnes ex unius abyssi natura emanant. Nam quod ait: “irrigabat universam faciem terrae”; non totam terram rigabat, sed partem. A toto enim partem significat. Quemadmodum dicimus, Christus mortuus est, Christus resurrexit, cum non mortuus fuerit, nec resurgeret nisi secundum carnem. Aut ut Ambrosius ait: “Fons appellatus est, qui accepto humoris adjutorio, irrigabat universam superficiem terrae”. Aut postquam paradisi plantatus est, restagnata est illa abruptio aquarum, et ille fons divisus est per rivulos, ad irrigandam universam faciem terrae, sicut nunc videmus ire aquas per alveos fluminis, alveosque rivulorum, et ex eorum excessu vicina perfundere loca; sic et tunc quasi de uno fonte multi processerunt. Aut unus fons appellatus est, et in quodam sinu terrae occultatur, et inde omnes fontes parvi et magni progrediuntur».<sup>502</sup>

Passam al text corresponent a la Q. 32:

«AUGUSTINUS. D. Cum Deus minaretur homini mortem die quo cibum vetitum tetigerit, cur non eodem die mortuus fuerat, sicut Scriptura dicit: “In quacunque die comederis ex eo, morte morieris”?»

«M. Quatuor esse mortes sancta Scriptura manifestissime ostendit. Prima mors est animae quae suum deserit creatorem, cum enim deseruerit peccat. “Sine, inquit Dominus in Evangelio, mortuos sepelire mortuos suos” (Matth. VIII, 22). Ecce habes secundum animam sepelientes mortuos, et quos sepeliunt secundum carnem mortuos. Haec itaque sententia duas mortes manifestissime ostendit, unam animarum, alteram corporum. Tertia solius est animae, quam dum ex corpore exierit patitur, secundum illud

500. PL 96,1136B-D-PL 93,260B-D.

501. PL 96,1139D: *Aeneid. II*, 20. [Ed.]

502. PL 96,1139A-D-PL 93,262D-263A.

quod in Evangelio de illo divite legimus: “Pater Abraham, inquit dives, mitte mihi Lazarum, ut digito suo refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma” (Luc. XVI, 24). Quarta autem mors, cum anima receperit corpus, ut in ignem mittatur aeternum, secundum illud quod Dominus in Evangelio de futuro iudicio dicit: “Ite in ignem aeternum”, et reliqua. Die itaque quo peccavit Adam, in anima mortuus est; sicut enim corpus vivit ex anima, ita anima, ut beate vivat, ex Deo. Ergo defuncta anima Adae jure dicitur mortua, ex qua tres postea secutae sunt mortes. Ut enim hae subsequerentur prima praecessit, quia eo die quo peccavit Adam, in anima mortuus est».<sup>503</sup>

Insisteix en el tema de la mort, Q. 33:

«D. Quomodo poterat mortem timere Adam, quam nullatenus sciebat?

«M. Sicut enim nos scimus resurrectionem, quam nunquam experti sumus, nec vidimus, ita et ille sciebat mortem. Scientes igitur quod exiens anima a corpore faciat mortem, et dum reversa fuerit in corpus suum faciat resurrectionem; ecce scimus resurrectionem, quam nunquam experti fuimus. Sic et ille sciebat utique mortem non adhuc per experientiam, sed per scientiam. Sciebat quippe quid esset vivere, et per privationem vitae sciebat utique mortem. Sic sciuntur tenebrae per privationem lucis, et scitur silentium per privationem vocis: ita sciebat Adam mortem per privationem vitae».<sup>504</sup>

Retorna al tema de la formació de la dona, que les *Quaestiones Orosii* exposen a la Q. 45:

«D. Nunquid quia opus erat Adae ut ei conjux fieret, aliter non poterat fieri, nisi ut dormienti costam detraheret, ex qua conjux aedificaretur?

«M. Poterat et aliter fieri, sed ideo congruentius judicavit ut sic fieret, unde aliquid significaretur. Sicut enim dormienti Adae costa detrahitur et conjux efficitur, ita et Christo morienti de latere sanguis effunditur, ut Ecclesia construatur. Communicatione namque corporis et sanguinis Christi, efficitur Ecclesia conjux Christi».<sup>505</sup>

La seqüència dels temes torna coincidir. Vegem la correspondència que troba la Q. 46:

«D. Quid sibi vult quod dicit Adam: «Quamobrem relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una» (Gen. II, 24). Et beatus Paulus apostolus hoc capitulum ponens exposuit dicens: «Sacramentum magnum hoc est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia» (Ephes. V, 31). Sed quomodo reliquerit Patrem, cum una substantia sit Patri? Aut ubi esse poterit Pater sine Filio, cum de ipso Filio qui est sapientia dicitur: “Qui attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter” (Sap. VIII, 1)?

«M. Ergo, si ibi est Filius ubi est Pater, non potest esse Pater sine Filio, nec Filius sine Patre, quia scilicet sicut inseparabiles sunt in natura, ita et separabiles in personis. Sic enim ipse Filius dicit in Evangelio: “Qui me misit mecum est”. Quomodo igitur derelinquit Patrem, et adhaeret uxori suae, id est Ecclesiae, nisi eo modo quo dicit Apostolus: “Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem

503. PL 96,1148D-1149A-PL 93,270B-D.

504. PL 96,1149B-C-PL 93,270D-271A.

505. PL 96,1155B-C-PL 93,275C-D.

Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens”. Igitur ipsa forma est servilis acceptio, et exinanitio, et ipsa exinanitio quanquam non sit divinitatis abolitio aut naturae amissio, tamen propter formam servi in qua dinoscitur apparuisse, jure dicitur Patrem reliquisse. Sed reliquit et matrem, synagogam scilicet, veteri testamento carnaliter inhaerentem, et adhaesit uxori suae, id est Ecclesiae, ut pace novi testamenti, essent duo in carne una».<sup>506</sup>

Retornam a una altra escena del paradís, plantejada a les QQ. 43 i 44:

«AUGUSTINUS.

«D. Quomodo serpens loqui poterat in paradiso, cum aliquibus pareat irrationabile esse animal?

«M. Serpens per se loqui non poterat, nec quia hoc a creatore non acceperat assumpsit, nisi nimirum illum diabolus utens, et velut organum per quod articulatam sonum emitteret. Per illum nempe verba faciebat, et tamen hoc etiam ille nesciebat. Natura igitur rationis expers subditur naturae rationali, sed tamen non totum quod vult ex ea vel in ea facit, sed quantum a Deo acceperit».<sup>507</sup>

«D. Et si non intelligunt serpentes, quomodo audiunt verba Marsorum, ut ad incantationes eorum de speluncis exeant suis?

«M. Licet intellectum non habeant, tamen sensu corporis nullatenus carent. Habent enim visum, auditum, gustum, odoratum. Et ideo quamvis audiant verba Marsorum, nequaquam tamen intelligunt; non enim obediunt intelligendo, sed ut de antris ad verba Marsorum exeant, permittente Deo, coguntur a diabolo, unde datur testimonium de illo primo facto, quia primum hominem per serpentem decepit in paradiso».<sup>508</sup>

«Augustinus.- “Adduxit Deus ad Adam cuncta animalia et volatilia, vidensque ea, imposuit nomina”. Et de muliere paulo post dicitur. “Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum”. Ecce Scriptura manifestissime ostendit amborum oculos apertos fuisse. Nec est enim fas dicere primos homines caecos factos, et cur post paululum post ligni vetiti tactum eadem Scriptura dicit: “Aperti sunt oculi amborum?”».

WIGBOD manté un ordre més d’acord amb el de la *Biblia*. Per això, ens fa retornar a les QQ. 34 i 35:

«AUGUSTINUS.

«D. “Adduxit Deus ad Adam cuncta animalia et volatilia, vidensque ea, imposuit nomina” ... et de muliere paulo post dicitur: “Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum”. Ecce Scriptura manifestissime ostendit amborum oculos apertos fuisse. Nec est enim fas dicere primos homines caecos factos. Et cur post paululum, post ligni vetiti tactum eadem Scriptura dicit: “Aperti sunt oculi amborum?”».

«M.<sup>509</sup> Nisi oculos apertos haberent, nec ille animalibus nomina imponeret, nec illa videret ligni pulchritudinem. Hoc quippe verum est, quia oculos apertos habebant, et tamen nisi ad aliquid essent clausi, nullatenus Scriptura diceret: “Aperti sunt oculi amborum”. Aperti scilicet, non ad aliud nisi ad invicem cognoscendum, ut esset lex in membris repugnans legi mentis, ut etiam in ipsis membris esset non voluntarius mo-

506. PL 96,1155D-1156A-PL 93,275D-275B.

507. PL 96,1155C-PL 93,276C.

508. PL 96,1156C-D-PL 93,276D.

509. AUG., *lib. XI de Gen. ad litt.*, cap. 31. [Ed.].

tus, justa scilicet vindicta Dei, ut homo qui noluit Deo esse subjectus, non haberet subditum corpus. Ergo in id aperti sunt oculi amborum ut moverentur concupiscentialiter membra».<sup>510</sup>

«AUGUSTINUS.

«“Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, absconderunt se Adam et Eva uxor ejus a facie Domini in medio ligni paradisi” (Gen. III, 8)».

«D. Rogo ergo, edissere quid sit illa Dei deambulatio?

«M. Absit enim ut Deus qui est Trinitas, ex hoc quod ejus dicitur deambulatio, corporeus aut localis esse credatur. Omne locale corpus est utique, et omne corpus locale est. Deus vero incorporea res est, nec corporaliter movetur, neque loco continetur, neque de loco ad locum transfertur. Est nempe ejus deambulatio intelligenda per aliquam creaturam facta, quam creaturam hominem ex ipsius circumstantia Scripturae intellectum a majoribus recole».<sup>511</sup>

L'autor medieval manté l'ordre de les *Quaestiones Orosii*; però se veu obligat a intercalar, en aquest punt, molts de textos de sants pares i d'altres de pròpia elaboració o reelaborats. Arribam, així, a la Q. 36, que és molt curta, però a la seva rèplica troba un desenvolupament molt més llarg:

«AUGUSTINUS.

«D. Cum Deus unus sit, dicente Scriptura: “Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est”: quomodo hic dicit: “Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est?”, nobis enim pluralitatem insinuat».

«M. <sup>512</sup>Deus enim quamvis unus sit, tamen Trinitas est, Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sanctus. «Unus ex nobis» dictum est, propter pluralitatem personarum [...]».<sup>513</sup>

Seguim amb l'obra de WIGBOD, però presa solament de l'edició de HERVAG, reproduïda per MIGNE, entre les obres atribuïdes al Pseudo Beda<sup>514</sup>. Quan reproduïx la Q. 47, el nostre autor salta unes línies, amb la qual cosa se fa difícil seguir el sentit del text, mancança que ja va cridar l'atenció dels editors:

«DISCIPULUS. AUGUSTINUS.- Cur Cain ex terrae fructibus munera reprobantur, et Abel de adipibus gregis sui munera suscipiuntur?»

«MAGISTER. Cain tyfum gerebat Judaeorum, quia illi corporalia sacramenta secundum vetus testamentum exercebant. Horum enim sacrificia superveniente testamenti novi fide, ex innocentia Deum laudandis (sic), quod significabant Abel ex ovibus munera quae accipiuntur. Unde et in psalmo de oblatione priorum: “Oblationes et holocausta nolui” (Psal. XXXIX)».<sup>515</sup>

510. PL 96,1160B-D-PL 93,279D-280A.

511. PL 96,1160D-1161A-PL 93,280A-B.

512. AUG. *de Gen. ad litt., lib. XI*, cap. 39. [Ed.]

513. PL 96,1166D1167A-PL 93,284B-C.

514. Cf. GORMAN, *The Encyclopedic*, p. 187.

515. PL 93,285B-C.

A la Q. 48 es repeteix el sentit cristològic de la mort d'Abel:

«DISCIPULUS. Augustinus.- Dixitque Cain ad Abel: "Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain adversus Abel fratrem suum, et interfecit eum" (Gen. IV). Quid significat quod Cain fratrem suum Abel in agro interfecit?»

«MAGISTER. Jam superius diximus Cain significare Judaeos, qui Christum occiderunt, Abel vero Christum. Occiditur itaque Abel minor natu; occiditur Christus caput populi minoris natu: a populo Judaeorum majore natu: ille in agro, iste in Calvariae loco».<sup>516</sup>

Mantenint l'ordre, passam a la Q. 49:

«DISCIPULUS. Quomodo intelligitur sanguis Abel de terra ad Dominum clamasse?»

«MAGISTER. Sanguis Abel significat sanguinem Christi, quem universa Ecclesia acceptum dicunt: Amen. Nam qualem clamorem faciat universa Ecclesia, dum potantur sanguine Christi, et dicunt Amen, tu ipse considera. Judaei ergo, qui intelliguntur in persona Cain, quia non credunt Christum, nec potantur sanguine Christi, maledicti sunt super terram, super illam scilicet terram quae aperuit os suum post confessionem, et bibit sanguinem fratris sui, id est, Christi sui: quem quia Judaei non bibunt, maledicti sunt. [...]» (*Ibid.*)<sup>517</sup>

Regeix la seqüència, i passam a la Q. 50, que no se reflecteix tan literalment en l'obra de WIGBOD:

«Hic autem Henoch septimus ab Adam, qui placuit Deo, et translatus est, septimam requiem significat, ad quam transfertur omnis qui tanquam sexta die, id est, sexta aetate saeculi, per Christi adventum formatur».<sup>518</sup>

Una llarga secció del text de WIGBOD no té què veure amb les *Quaestiones Orosii*, tot i que la temàtica és del mateix àmbit bíblic. Entram, però, en la narració sobre Noè. En aquesta part comprovam que ja s'ha decantat la forma dialogada, com acabam de veure en el darrer fragment citat. Som dins un llarg seguit de frases juxtaposades, en mig de les quals les nostres *Quaestiones Orosii* hi tenen clares repercussions. Per no destrossar l'exposició, al seu lloc indicarem a quina de les qüestions toca recórrer, per veure'n l'antecedent. Diguem que, a voltes, WIGBOD devia seguir el text del llibre XII c. *Faust.*:

Q. 51 = «Quod vero Noe per aquam et lignum liberatur, significat crucem et baptismum. Sicut enim ille cum suis per aquam et lignum salvatur, sic familia Christi per baptismum et crucis passionem sanatur»<sup>519</sup>. [...] Q. 52 = «Quod autem eadem arca de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum sanctificat, ad omne opus bonum paratum; quocumque enim verteris, quadratum firmiter stabit. Quod bitumine glutinantur arcae ligna intrinsecus et extrinsecus, ut in compage unitatis significetur tolerantia charitatis, ne scandalis Ecclesiam tentantibus sive ab his qui intus

516. PL 93,286A-B.

517. PL 93,286C-D.

518. PL 93,290C.

519. PL 93,294A. El c. *Faust.*, XII,14, diu *signatur*.

sunt, sive ab his qui foris sunt, cedat fraterna junctura, et solvatur vinculum pacis. Est enim bitumen ferventissimum gluten, significans dilectionis ardorem, vi magnae fortitudinis ad tenendam societatem spiritalem omnia tolerantem».<sup>520</sup> Q. 52 = «Quod arca trecentis cubitis longa est, ut sexies quinquaginta compleantur, sicut sex aetatibus omne hujus saeculi tempus extenditur. In omnibus quibus Christus nunquam destitit praedicari. In quinta per prophetiam praedictus, in sexta per Evangelium diffamatus. Potest quidem et in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litterae numerus crucis demonstrat signum quo socii passionis Christi effecti per baptismum longitudinem vitae aeternae adipiscuntur. Quod vero cubitis quinquaginta latitudo ejus expanditur, sicut Apostolus dicit: “Cor nostrum dilatatum est”; unde, nisi charitate spiritali? Propter quod ipse iterum dicit: “Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis” [Rm 5,5]. Quinquagesimo enim die post resurrectionem suam Christus Spiritum sanctum misit, quo corda credentium dilatavit. Quod autem altitudo ejus XXX cubitis surgit, quem numerum decies habet in trecentis cubitis longitudo, quia Christus est altitudo nostra, qui, triginta annorum aetatem gerens, doctrinam evangelicam consecravit, contestans legem non se venisse “solvere, sed adimplere” (Matth. V, 17). Lex autem in decem praeceptis agnoscitur, unde decies tricenae arcae longitudo perficitur. Unde et ipse Noe ab Adam decimus computatur,<sup>521</sup> [...]». Q. 56 = «Quod autem cuncta animalium genera includuntur in arca, significat quia ex omnibus gentibus et nationibus congregatio fit in Ecclesia. Quod etiam Petro demonstratus discus ille significat, quod munda et immunda sint ibi animalia, sicut in Ecclesia sacramentis boni et mali versantur. Quod septena sunt munda, et bina immunda, non quia pauciores sunt mali quam boni, sed quia boni servant “unitatem spiritus in vinculo pacis”. Sanctum autem spiritum divina Scriptura in septiformi operatione commendat: “sapientiae et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiae et pietatis, et timoris Domini” (Isai. XII). Unde et ille numerus quinquaginta dierum ad adventum sancti Spiritus pertinens in septies septenis».<sup>522</sup> Q. 54 = «Quod post septem dies ex quo ingressus est Noe in arcam, diluvium factum est, hoc est, quia in spem futurae quietis, quae septimo die significata est, baptizamur. Quod vero praeter arcam omnis caro, quam terra sustentabat, diluvio consumpta est, significat quia praeter Ecclesiae societatem aqua baptismi quamvis eadem sit, non solum non valeat ad salutem, sed valeat potius ad perniciem. Quod autem quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit, quia omnis reatus peccatorum in decem praeceptis legis admittitur per universum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur. Decem praecepta quater ducta quadraginta fiunt, sive ille reatus, quod ad dies pertinet, ex rerum prosperitate, sive quod ad noctes ex rerum adversitate contractus sit sacramento baptismi coelestis abluitur».<sup>523</sup> Q. 55 = «Quod Noe quingentorum erat annorum, cum ei locutus est Dominus, ut arcam sibi faceret, et sexcentos habebat annos cum in ea fuisset ingressus. Unde intelligitur per centum annos arca fabricata, quid aliud hic videntur centum anni significare, nisi aetates singulas saeculi? Unde ista sexta aetas quae completis quingentis usque ad sexcentos, significatur in manifestatione evangelicam Ecclesiam construi. Et ideo qui sibi ad vitam consulit, sit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, et intret in fabricam sanctam, quia et secundus mensis anni sexcentissimi, quo

520. PL 93,294A-B.

521. PL 93,294B-C.

522. PL 93,295A.

523. PL 93,295B-C. Depèn més directament de sant Agustí.



intravit Noe in arcam, eandem senariam aetatem significat. Duo enim menses sexagenario numero concluduntur: a senario autem numero et sexaginta cognominantur et sexcenti, et sex millia, et sexaginta millia, et sexcenta millia et sexcenties, et quiddam deinceps in majoribus summis per eundem articulum numerus in infinita incrementa consurgit.<sup>524</sup> [...]» Q. 57 = «Octo itaque et septem quindecim faciunt. Sed octo significant resurrectionem, septem quietem. Hoc igitur sacramentum resurrectionis et quietis transcendit omnem sapientiam superbiorum, ita ut nullatenus possit indagare scientiae suae altitudinem resurrectionis quietem; et quia septuaginta a septem, et octuaginta ab octo dinumerantur, conjuncto utroque numero centum quinquaginta [...]»<sup>525</sup> Q. 59 = «Quod post dies quadraginta emissus corvus non est reversus, aut aquis utique interceptus, aut aliquo supernatanti corpore illectus, significat homines immunditia cupiditatis teterrimos, et ob hoc ad ea quae foris sunt in hoc mundo retentos, aut rebaptizari ab his praeter arcam, id est, praeter Ecclesiam baptismus occidit, seduci et teneri (sic)».<sup>526</sup>

Tornam a la forma dialogada, quan la temàtica és semblant a la de la Q. 58; però literalment més acostada a *c. Faust.* XII, 21.

«DISCIPULUS. Cur de arca conjuncti exeunt, qui disjuncti intraverant? Sic enim dictum erat: Quod intraverint “in arcam Noe et filii ejus, et uxor ejus, et uxores filiorum ejus” (Gen. VII); seorsum viri, et seorsum feminae commemoratae sunt».

«MAGISTER. Quia igitur in hoc tempore “caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem” (Galat. V), ad typum illum disjuncti intraverant; postmodum autem exeunt Noe et uxor ejus, filii ejus, et uxores filiorum ejus. Hoc est, conjuncti masculi et feminae, quia in fine saeculi, et in resurrectione iustorum omnimoda et perfecta pace spiritui corpus adhaerebit in illa mortalitatis indigentia vel concupiscentia resistente».<sup>527</sup>

Creuríem que la Q. 60 és més acostada al text de WIGBOD que no el de sant AGUSTÍ:

«Plantavit autem Noe vineam, bibensque vinum inebriatus est”, et caetera, usque “Faciesque eorum aversae erant, et patris virilia non viderunt” (*Ibid.*).

«Jam vero illud quod post diluvium de vinea, quam plantavit Noe, inebriatus est, et nudatus est in domo sua, cui non appareat Christi esse figura, qui inebriatus est dum passus est? Nudatus est, dum crucifixus est in domo sua, id est, in gente sua [...]».<sup>528</sup>

La Q. 61 torna ser més literalment presa del *c. Faust.*, XII, 23:

«...“medius autem frater Cham” (*Ibid.*), id est, impius populus Judaeorum; ideo medius, quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus credit. Vidit nuditatem patris (*Ibid.*), quia consensit in nece Domini Salvatoris. Post haec nuntiavit foras fratribus (*Ibid.*). Per eum quippe manifestatum est quod erat in propheta secretum, ideoque fit servus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieque gens ipsa

524. PL 93,295C-D.

525. PL 93,296A.

526. PL 93,296B.

527. PL 93,296D-297A.

528. PL 93,297D.

nisi quaedam scrinaria Christianorum, bajulans legem et prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiae, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiant illi per litteram».<sup>529</sup>

Arribam al final de les interrogacions sobre l'Antic Testament. El nostre autor, tot i haver pogut remetre's a sant AGUSTÍ, car el *c. Faust.* XII, 25, aporta algun dels materials que empra, amb tota honradesa se remet a sant ISIDOR, el qual és l'autor del fragment següent, que no és altra cosa que un repastament del que ja havia conjuntat l'autor de les *Quaestiones Orosii*, 62:

«ISIDORUS.- Locutus est Dominus ad Abraham dicens: "Egre dere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstrabo tibi, faciamque te in gentem magnam", etc. usque "Benedicentur in te universae cognationes terrae". Quis autem alius exiit in Abraham de terra sua, et de cognatione sua, ut apud externos locupletaretur, ut esset in gentem magnam, nisi Christus, qui relicta terra et cognatione Judaeorum praepollet nunc, ut videmus, in populis gentium: sed et nobis ad exemplum Christi exeundum est de terra nostra, id est de facultatibus mundi hujus, operibusque terrenis; et de cognatione nostra, id est de conversatione et moribus vitiisque prioribus, quae nobis a nostra nativitate cohaerentia velut affinitate quadam et consanguinitate conjuncta sunt. Sive de domo patris nostri, id est omni memoria mundi, ut ei renuntiantes, possimus in populo Dei dilatari, et in terram coelestis repromissionis cum tempus advenerit introduci».<sup>530</sup>

Tot i que en WIGBOD sigui expressa la dependència de sant ISIDOR, els passatges que més ens afecten, sovint, són més propers a les *Quaestiones Orosii*, que no a les formulacions del bisbe hispalense. Volem tornar-hi a insistir, perquè aquest fet no solament fa cobrar importància a l'influx de la nostra obra pseudoaugustiniana, ans també mostra que a l'època carolina els autors treballaven amb més escrits antics del que podem pensar.

#### 11.5. Carlemagne (finals s. VIII)

També en el restaurador cultural i polític, que cavalca entre els ss. VIII i IX, hi hem pogut destriar elements que pertanyen a l'autor de les *Quaestiones Orosii*. Efectivament, a una de les obres, *De imaginibus*, III, 3, trobam reproduïda una part de la Q. 2, d'una forma quasi literal, quan se tracta de precisar com és l'origen de l'Esperit Sant:

«Est et Spiritus Filii, Paulo attestante, qui ait: "Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus" (Rom. VIII), ac per hoc Spiritus amborum dicitur, quia ex Patre et Filio procedens unius probatur esse substantiae et naturae: qui si ingenuus diceretur, duo patres profiterentur; si genitus, duo filii incompetentem dicerentur. Sed quia nec Pater est nec Filius, ideo nec ingenuus, nec genitus, sed ex utroque pro-

529. PL 93,298A-B.

530. PL 93,302C.

cedens dicitur. Pater enim solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenitus, non quidem in Scripturis, sed in consuetudine disputantium et de re tanta sermonem qualem valuerint ad praesentium sive futurorum profectum proferentium: Filius solus de Patre est natus, ideo solus dicitur genitus; Spiritus sanctus solus de Patre et Filio procedit, ideo solus amborum nuncupatur Spiritus. Procedit enim ex utroque, non nascendo, ut alicujus filius dici possit. Diceretur autem filius Patris et Filii, si, quod abhorret ab omnium fidelium sensibus, eum ambo genuissent: non igitur ab utroque est genitus, sed procedit ab utroque amborum Spiritus. A Patre illum autem procedere Dominus noster Jesus Christus discipulos docuit dicens: «Cum autem venerit, inquit, Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me» (Joan. XV). Et rursus ipse Dei et hominum mediator Dominus Jesus Christus post resurrectionem suam, ut ostenderet a se procedere Spiritum sanctum sicut et a Patre, insufflans in discipulos suos ait, «Accipite Spiritum sanctum» (Joan. XX); qui nisi ab eo procederet, nequaquam eum insufflans discipulis daret.»<sup>531</sup>

Una segona ocasió, en la qual els llibres carolins aprofiten les *Quaestiones Orosii*, 63, és al mateix llibre III, 26, on se considera que les visions són més fiables que els somnis. Les primeres frases depenen de la redacció d'ALCUÍ, *ep.* 204, que ja coneixem:

«...visiones vero dicunt, quasdam veraciores revelationes, quarum tria sunt genera, corporale videlicet, et spiritale, sive etiam intellectuale. Corporale igitur est, quod fit per corpus; spiritale, cum imagines eorum quae videmus in memoria condimus<sup>532</sup>; intellectuale nempe, cum ea quae corporaliter videmus, et imaginaliter in memoria retinemus, intellectu discernimus. Intellectu igitur discernimus, quod illud sit corpus, illud similitudo corporis. Hunc quoque intellectum bestiae et pecora atque volatilia nullatenus habent. Vident et ipsa per corpus, et eorum quae vident imaginaliter spiritus informantur: unde et pecora praesepia recognoscunt, et aves ad nidos suos redeunt, sed nec seipsa intelligunt, nec illa quae oculis cernunt. Postremo corporalis ista visio, sine spiritali esse non potest. Ergo cum avertimus oculos ab eis quae vidimus, imagines eorum quae non videmus, in memoria retinemus. Spiritalis vero visio sine corporali esse non potest: unde absentes homines recordamur, et in tenebris ea quae non videmus, imaginaliter cernimus. Intellectualis nempe nec corporali indiget, nec spiritali. Intellectu nec corpus videmus, nec imaginem corporis: per hunc quippe videtur justitia, charitas, ipse Deus, ipsa mens hominis quae nullum corpus habet, nullam soliditatem corporis».<sup>533</sup>

531. PL 98,1120A-C. Vegeu la referència a aquest passatge a Luitpold WALLACH, *The Libri Carolini and Patristics Latin and Greek: Prologomena to a Critical Edition*, a Id., *The Classical Tradition, Literary and Historical Studies in honor of H. Caplan*, Ithaca (N. Y.) 1966, pp. 451-498. La nostra referència és a la p. 455.

532. ALCUÍ, *ep.* 204, PL 100,478B, escriu *cernimus*. Cf., més amunt, 66.

533. PL 98,1172D-1173B. Cf. WALLACH, p. 455.

### 11.6. *Paulí d'Aquileia* (+802)

El patriarca d'Aquileia, Paulí, té una expressió que possiblement troba les seves arrels a la Q. 6, quan parla de la Trinitat, com autora de l'Encarnació i de la Resurrecció:

«Et quia inseparabilia sunt semper opera Trinitatis, sicut in utero virginis tota Trinitas operata est hominem Christum, ita eum de sepulcro tota Trinitas a mortuis non abnuiter suscitasse».<sup>534</sup>

### A TALL DE CONCLUSIÓ

Quan som arribats a l'hora de treure qualche conclusió de les dades acaramullades, ens pertoca dir que les *Quaestiones Orosii* són una obra de la primera meitat del s. V. Ja trobam vestigis del seu ús a EUQUERI DE LIÓ (+ ca. 450). També ens sembla assolit que el seu autor va ser un hispà. Si el seu nom ens és conegut com a productor d'altra literatura ja identificada és una qüestió que encara no creiem trobar-nos en condicions de resoldre-la. Però, tornam a repetir que d'entre els autors coneguts, l'autor més ben col·locat perquè li atribuïm la paternitat del tractat és Consenci de Menorca.<sup>535</sup>

Per suposat, sabem que des de la Baleàrica i des de la Tarraconense, per aquelles saons, les comunicacions dels eclesiàstics amb la Narbonense eren freqüents.

Si veiem reforçada la importància tan negligida de les *Quaestiones Orosii*, no podem deixar-nos enlluernar pel seu raig d'influx, car ens sembla que simultàniament hem de posar més en relleu l'herència augustiniana, que mitjançant aquesta mena de catecisme se va propagar i se va mantenir dins el món hispànic. Ni els grans autors ni els menors, com tampoc els concilis de més prestigi de l'Alta Edat Mitjana, queden fora de la seva il·luminació. La condemna de FELIU D'URGELL n'és una mostra dolorosa i punyent.

Com hom ho haurà observat, no ens hem aturat a determinar si l'obra que ens ha ocupat influí sempre pel fet que tots els autors posteriors, que se'n fan ressò, la llegiren directament. Potser qualche vegada no la tingueren present, i escriviren de memòria, o recolliren les seves paraules d'un teòleg que la va conèixer d'una o altra forma. Pel que ens havíem proposat, que l'influx sigui immediat o mediat, no ens afecta gaire. Però consideram que determinar-ho és una nova passa que haurem de donar en una altra ocasió.

Ara bé, hi ha un altre tipus de conclusió que ens sembla prou important, i és que cal prosseguir treballant en la recerca de les fonts dels grans autors, car així podem resseguir més de prop els caus no solament pels quals se mogueren els

534. PL 99,413C-D.

535. Cf. *Quaestiones*, p. 121.

còdexs, sinó també podem veure com se difonien els corrents teològics. Així, per exemple, ens en temem de com algunes reaccions antipriscil·lianes, pròpies de la primeria del s. V, segueixen interessant a sant ISIDOR, tot i que potser no era conscient de la provenença de la fórmula elegida. En va adoptar unes, entre les moltes possibles. Això pot ésser un indicatiu del fet que, malgrat el priscil·lianisme o qualsevol altra mena de corrent doctrinal antic seguia planant sobre el món hispànic, encara que no es conegués el seu origen ni el seu abast. Se tracta de trets difuminats de la fesomia d'una època, que tanmateix són imprescindibles per a la seva caracterització, perquè són vestigis hereditaris, que no trobam a d'altres indrets. Així podem atansar-nos a un model de pensar.<sup>536</sup> Podem comprovar que, cap al final de l'època, els textos de la qual hem considerat, alguns termes o temes cristològics, com són ara ,homo assumptus' o ,forma serui', foren considerats perillosos per la teologia carolíngia. També va ser ridiculitzat que hom se preguntàs si el Pare engendra el Fill per decisió lliure o per necessitat, qüestió que a la Hispània ja s'havia proposat a les acaballes del s. IV. Se tracta d'una terminologia i d'una preocupació que, en bona mesura, les *Quaestiones Orosii* varen contribuir a propagar, fins al punt que entraren en els concilis de Toledo i en la teologia posterior, i acabaren en el xoc amb els carolíngs. També se varen perpetuar les qüestions sobre el *Gènesi*, i les posteriors sobre una via ascètica o les qualitats del bisbe. Però en cap d'aquests casos els continguts dogmàtics no se veieren afectats.

Creiem que hi ha bones raons per a investigar la cristologia en el món hispànic, des dels començaments fins a la desaparició dels vestigis de l'adopcionisme. Pot ser una altra positiva contribució dels que anomenaríem ,els vençuts'. Tal vegada caldria contrastar aquella cristologia amb la dominant durant segles, que ha estat prevalentment escairada vers el neocalcedonisme, mentre des de les instàncies populars i pastorals sorgien els pessebres, la Via Crucis, i tota una allau de santuaris.

Encara no serà sobrer apuntar amb tota modèstia que, per més que l'estudi, esdevingut clàssic, sobre les fonts del Concili XIè de Toledo, del P. José MA-

---

536. Per això, no acabam de convèncer-ns de les raons que acaramulla DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura latina hispano-cristiana*, III, 8-14, contra els treballs en dues columnes, per establir les fonts de sant Isidor. Quan començarem aquesta recerca de cap manera pensàvem acostar-nos a aquest polígraf únic, car els grans investigadors havien dejectat les *Quaestiones Orosii* i els havien assignat una datació força tardana, que ens feia pensar en un plantejament del treball força divers, que cronològicament inciaja més amunt que el s. VII; amb tot, tant se val si les intencions haguessin estat unes altres. Cap autor queda millorat amb el ditirambe i la intocabilitat. La nostra pretensió era ben altra, i haver començat a dur-la a terme ens ha mostrat que no just sant Isidor segueix literalment sant Agustí, sinó que copia també, i qualche passatge per partida doble, les *Quaestiones Orosii*, a llocs que hom no els havia evidenciat. Ell, com tants altres, fins i tot un autor de la categoria de sant Tomàs d'Aquino, varen creure en la paternitat augustiniana del tractat que ens ha conduït en la recerca. Les coses són com són, i hem intentat mostrar-les. L'originalitat del bisbe hispalense és la que va ser. I si hom amaga cartes mai no arribarem a copsar-la. El creiem de prou magnitud, perquè no ens sembli procedent voler tutelar-lo.

DOZ, conservi la validesa de la seva major part, pensam que, amb les comprovacions que hem fet, caldrà que hom el refaci, car ultra les fonts que ell va descobrir per al símbol del concili acabat d'esmentar, hem d'afegir que depèn, en una part important, de les *Quaestiones Orosii*. També caldrà escorcollar per quines vies el mateix Concili IVt de Toledo ja se va formular sota el seu influx, com també se'n perceben retrunys en els tardans concilis XVè i XVIè.

Tal vegada haurem de resseguir molt més analíticament la petja del nostre escrit en la literatura hispànica dels ss. VI-VII, car una primera incursió ens ha procurat resultats molt positius.

Podem observar una espècie de constants, en la teologia sobre la Trinitat. S'exclou com inadequat el terme 'ingènit' quan s'aplica a l'Esperit Sant. L'origen del Fill es troba en la natura divina del Pare i no en una decisió lliure. La filiació exclou l'adopció. També se repeteix que l'encarnació és obra de tota la Trinitat, encara que la sola Persona del Fill va assumir la humanitat.

Quant a la temàtica veterotestamentària, observam com se perpetua la curiositat sobre l'origen del mal, de les tenebres, amb la corresponent resposta de tinta augustiniana. Una altra temàtica, d'idèntica procedència, assegura que la mesura i l'ordre en la creació resideixen en Déu mateix.

Hi ha certes expressions a l'Esriptura de dificultat aparent. Per resoldre-les, el nostre autor recorre a textos de VIRGILI, que alguna vegada se reproduïen en els autors posteriors. És una mostra de com els autors cristians varen considerar vàlida la preceptiva pròpia de la interpretació del textos clàssics, i a l'Edat Mitjana se reproduïen aquests passatges.

No podem ometre la importància que tingueren les *Quaestiones Orosii* perquè un bloc considerable del *c. Faust.*, que té un contingut exeegètic sobre el *Gn*, passà a ser citat per diferents autors, quan hom hauria esperat que sant AGUSTÍ hi fos seguit a través dels diversos llibres que ja des del títol sabem que son comentaris al primer llibre de la Bíblia. Per això, crec que hem d'agrair al nostre tractat hispànic que aquella obra antimaniquea del doctor d'Hipona tingués una certa difusió, que hom no hauria esperat.

Passant a un altre ordre de temes, direm que les *Quaestiones Orosii* són un dels principals vehicles de transmissió de la doctrina augustiniana sobre les visions. El més significatiu és el passatge sobre la vocació d'Abraham i el sentit cristològic que rep, així com les conseqüències d'ordre ascètic que li va donar l'autor de les *Quaestiones Orosii*. És una aportació exclusiva seva. També és característica la definició d'apòstol i les condicions de les quals ha de ser ornat un bisbe. Són punts que varen interessar als autors hispànics romano-visigòtics i se varen copiar del nostre tractat. No sabem quines eren les motivacions pròximes perquè reproduïssin aquests punts. Ara bé, aquest fet ocasiona que altres ressonàncies no tan clares ens semblin també dependents del mateix escrit, al menys en el grau que correspon a la probabilitat. Qui va seguir les *Quaestiones* en els passatges que els són propis, bé s'hi pogué inspirar en altres punts, que no ho són tan clarament.

Si no ens sorprèn la utilització de les nostres qüestions en el món carolingi, pel que fa als temes veterotestamentaris, a través dels resums que n'havia fet sant ISIDOR, sí que consideram notable que ALCUÍ fins i tot se servís de bocins presos de les primeres qüestions que, com sabem, tenen un contingut trinitari, marcat del color hispànic, antiarrià i antipriscil·lià. També se'n serviren BEAT i ETERI contra l'adopcionista ELIPAND. Feim notar que ens crida l'atenció, perquè aquests textos es repeteixen en FELIU D'URGELL, que juntament amb ELIPAND va ser fortament criticat per ALCUÍ. Aquest fet és una mostra més de l'ambigüitat que provocava la lectura d'uns mateixos textos. També, potser, que ultra els problemes doctrinals s'hi jugàs una mena de poder. Hem vist com AGOBARD considerava tradicional algun aspecte de la doctrina que propagava FELIU. I hi havia més elements tradicionals dels que ell va detectar, com és ara el que discuteix si el Fill és fruit de la voluntat o de la llibertat del Pare. També era més tradicional la fórmula 'homo assumptus' que, de més a més, fins i tot fou emprada, segles després, pel mateix sant Tomàs d'Aquino.<sup>537</sup> Per això, ho repetim, és possible que la condemna de FELIU no just degué considerar elements dogmàtics. Hi degué haver uns interessos polítics i unes qüestions de paraules, sense oblidar que la tradició cristològica hispànica, fins i tot en les seves arrels augustinianes, dissonava en un ambient, en el qual predominava un neocalcedonisme, és a dir, una cristologia mesella d'influxos dels anatemes de sant CIRIL D'ALEXANDRIA, del qual FELIU era lluny. És a dir, els teòlegs carolingis partien del Verb, que assumeix la carn, i FELIU començava en el Crist que assumeix un ver home. Se tracta que Feliu era més fill de l'esquema cristològic *λόγος ἄνθρωπος*, 'verbum homo', preferit per sant AGUSTÍ, que de l'altre, més alexandrí, *λόγος σὰρξ*, 'verbum caro'.

És notable que els primers testimonis, que ens han arribat sobre les nostres qüestions, provinguin de l'entorn del monestir de Lerins. Certament, no és segur que EUGIPI passàs per aquest indret. Tampoc és inconcusa l'atribució a aquest ambient de l'origen del símbol *Quicumque*. De moment ens conhortam amb la possibilitat d'apuntar vers un altre focus de sospita, que tal vegada podria confirmar la relació d'aquest centre amb la Hispània i, més en concret, amb la Baleàrica.

No podem cloure aquests intents d'aproximar-nos a les *Quaestiones Orosii* sense remarcar que hem pogut consolidar més la tesi de J. N. HILLGARTH, sobre les repercussions de la literatura hispànica a les Illes Britàniques, la qual cosa inclou un escrit molt anterior als autors de l'època visigoda, com són ara les *Quaestiones Orosii*. Tot això multiplica les aspes del ventall cultural que s'intercomunicaven a l'extrem occidental del món antic. La presència de manuscrits del nostre tractat a aquelles illes és força notable. Indicam, a un altre lloc, que són uns seixanta els coneguts fins ara, dels quals els més antics són

537. A la *Summa Theologiae*, III, qq. 3-6, estudia aquesta qüestió. Vegeu P. GLORIEUX, *Saint Thomas les faux apollinaristes et l'Assumptus homo*, dins «Mélanges de sciences religieuses», 9 (1952) 31-34.

els sis del s. XI<sup>538</sup>, que són relativament moderns, si els comparem amb els del s. VIII, que se guarden a Holanda i Suïssa i, possiblement, a França. Per ventura hom sabrà aclarir si hi ha una relació entre l'antiguitat dels testimonis que co-neixem, a aquests països, i la relativament més tardana datació dels còdexs ser-vats a Itàlia. Podria ser que la Narbonense fos un centre de reexpedició dels manuscrits, que d'aquesta regió pujaven vers Europa Central, per les comunica-cions de les conques del Roine i del Rin? El que ens resulta notable és que els còdexs italians coneguts siguin més tardans i que els influxos de les *Quaestiones Orosii* en els autors d'aquest ambient semblin més posteriors als que hem re-gistrat a la Hispània, a les Illes Britàniques i, per suposat, al món carolingi.

---

538. Manfred OBERLEITNER, *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*, Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kir-chenväter. Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. Band I I/1. Italien. Werkverzeichnis, (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsbe-richte, 263. Band) Wien 1969, pp. 53-55 i Heft II. Band I/2. Italien. Verzeichnis nach Biblio-theken, (267. Band) Wien 1970.



Miquel dels Sants GROS I PUJOL

A PROPÒSIT DE LA BIBLIOTECA PARTICULAR  
DE GUILLEM DE TAVERTET, BISBE DE VIC

Després d'haver tingut greus conflictes amb una part del capítol de la catedral de Vic, Guillem de Tavertet moria al monestir de Sant Pere de Casserres el 21 de novembre del 1233. Uns mesos abans, a Roma, havia renunciat al càrrec episcopal a petició del papa Gregori IX, i consta que a Casserres s'havia fet construir (o almenys pensava a fer-ho) una casa, fora del clos monàstic, entre el ,palacio del vizconde de Cardona' i la ,casa de la sagristia', és a dir, a la part nord de l'església, a l'alçada dels absis, segons el permís que li concedí Bernat, prior del monestir, el 23 de maig del mateix any.<sup>1</sup>

En morir, com és lògic, els seus objectes personals de valor -parament episcopal, llibres i diners- quedaren en poder del prior, el qual els retingué perquè segons sembla no féu testament. Això explicaria que el prior els considerés propietat del monestir. Però el seu successor en la seu osonenca, el bisbe sant Bernat Calbó, elegit el dia 10 de setembre del mateix 1233, uns dos mesos abans de la mort del bisbe Guillem, i els canonges ho reclamaren tot, considerant que formava part de l'espòli episcopal i que, per tant, era propietat de la catedral de Vic. La reclamació degué ésser feta aviat, però no s'ha conservat aquest document ni els altres que portaren a la sentència de la repartició dels seus béns mobles entre els dos contendents, dictada per Ramon de la Bisbal, abat de Sant Joan de les Abadesses, i Ramon, abat de Sant Benet de Bages, el 3 de juliol del 1235.<sup>2</sup> Els jutges havien estat nomenats pel mateix papa Gregori IX, al qual el bisbe i el capítol osonenc i el prior de Casserres havien acudit presentant els respectius drets als béns del bisbe difunt.

---

1. El document es troba resumit a la *Recopilació dels actes y papers pertanyents a las rendas del priorat y demás oficios del Monestir de Sant Pere de Casserres*, fol. 48v, escrit l'any 1787, actualment conservat a l'Arxiu Comarcal de Vic. Agraïxo aquesta notícia al bon amic Francesc de Rocafiguera.

Sobre les causes que ocasionaren la dimissió del bisbe Guillem de Tavertet, vegeu Anscari M. MUNDÓ, *La renúncia del bisbe de Vic, Guillem de Tavertet (1233) segons la correspondència de Bages i els registres vaticans*, dins «Séptimo Congreso de Historia de la Corona de Aragón», III, Barcelona 1962, 77-95; Paul H. FREEDMAN, *Tradicció i regeneració a la Catalunya medieval*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1965, 217-224; Peter LINEHAN, *A Papal Legation and its Aftermath. Cardinal John of Abbeville in Spain and Portugal, 1228-1229*, dins «A Ennio Cortese», Roma 2001, 236-256. La documentació pontifícia relativa a aquest afer es troba ara en el recull d'Eliseo SÁINZ RIPA, *La documentación pontificia de Gregorio IX (1227-1241)* (Monumenta Hispaniae Vaticana. Sección Registros, XI), Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 2001, 648 i 616 pp.

2. Aquest document ha estat publicat per Eduard JUNYENT, *Diplomatari de Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Reus 1956, 42-44.

Per aquest text sabem que els monjos de Casserres trobaren en possessió del bisbe unes 330 masmudines d'or, alguns llibres de dret canònic, de dret civil i alguns llibres bíblics glossats, així com els seus ornaments episcopals, entre els quals figurava la cossa.<sup>3</sup> Els jutges papals determinaren que ho havien de repartir entre els dos contendents. Al bisbe i capítol osonenc els assignaren un «Psalterium glossatum et Epistolas Pauli glossatas, libros Salomonis, Ysaïam et Matheum glosatos, et omnes libros iuris civilis cum rationibus civilibus..., exceptis Usaticis». Al monestir, a més de l'esmentat exemplar dels *Usatges*, li foren cedits els «Decretis et Decretalibus et rationibus canonicis universis», amb les 330 masmudines d'or. El «Breviarium autem officiale, quod fecit scribi», ja havia estat lliurat pel prior de Casserres a Dalmau de Sabassona,<sup>4</sup> ardiaca de Vic, donació que els jutges accepten, mentre un exemplar de les *Històries Escolàstiques* de Pere Comestor, canonge regular de Sant Víctor de París, quedà en poder dels jutges fins a una adjudicació ulterior. La cossa, en canvi, havia d'ésser lliurada a la catedral de Vic; els altres ornaments no s'esmenten, i això fa pensar que restaren del monestir de Casserres. La sentència segurament només fou dictada per l'abat de Sant Joan de les Abadesses, perquè el de Sant Benet de Bages ni la signà, però degué ésser considerada prou justa perquè ambdues parts l'acceptessin i signessin. No es conserva la segona part de la sentència contenint l'adjudicació del volum de les *Històries Escolàstiques* de Pere Comestor, però, tal com veurem, segurament també fou adjudicat a la catedral de Vic, on encara figura un exemplar d'aquesta obra, amb la corresponent indemnització al monestir de Casserres, potser feta amb diners.

El document ens permet, doncs, de refer la col·lecció de llibres que el bisbe Guillem de Tavertet posseïa en el seu recer de Casserres. Per a identificar el contingut de cada títol hem utilitzat especialment els manuscrits que encara es conserven en la Biblioteca Capitular de Vic, on en gran part anaren a parar en virtut de l'esmentada sentència i on, com ja sabem, sortosament encara es conserven. Les raons que justifiquen les atribucions que proposem seguiran la descripció de les característiques codicològiques més importants d'una vintena de volums íntegres o fragmentaris anteriors a l'any 1233, en què el bisbe Guillem morí. Entre ells, uns quants, malgrat no haver estat esmentats en la sentència, podien haver-li pertangut. Tots ells ens donen una bona idea dels llibres que els canonges de Vic posseïen en retornar de l'estudi de París.

En la descripció codicològica dels manuscrits utilitzem aquesta terminologia:

- Pergamí tipus A: És una mena de pergamí, molt ben treballat, que Mn. Josep Gudiol anomena «pergamí-vitel·la», de tacte avellutat, amb les dues cares gairebé del mateix color, cosa que fa difícil de conèixer

3. Aquesta cossa ara sembla perduda. Devia ésser una de les clàssiques crosses episcopals dels tallers de Llemotges, de coure daurat i amb esmalts.

4. Sobre aquest personatge, vegeu R. GINEBRA, *Economia i societat a la Catalunya interior als inicis de la Baixa Edat Mitjana, Vic 1230-1233*, Vic 1966, 614-615 (Pro manuscripto).

quina és la cara del pèl i quina la de la carn. El procés d'aprimar el pergamí, com és lògic, ocasionà alguns esquinços que segurament foren cosits amb fil de seda, que ara generalment es troba dissolt. És, tal com es pot deduir del manuscrit núm. 15 de la llista que segueix, el tipus de pergamí utilitzat en els tallers de París.

- Pergamí tipus B: Material força gruixut, de tacte llís, en el qual és fàcil de distingir la cara del pèl, que és la més fosca, i la de la carn, més blanca. És normalment utilitzat en els escriptors catalans dels segles IX-XIV.
- Ratllat tipus A: La característica més important d'aquest ratllat és la d'haver estat traçat després d'haver fet els petits forats en els dos marges laterals de cada foli. Així, cada bifoli compta amb quatre columnes de petits forats. Amb aquest sistema s'assegura més bé que les ratlles siguin més regulars pel fet d'ésser més curtes.
- Ratllat de tipus B: Els petits forats previs al ratllat són fets només en els marges externs dels bifolis, de manera que cada foli només compta amb una columna de forats posada al marge dret.

Els volums descrits a continuació són col·locats seguint l'ordre dels títols esmentats en la sentència dels jutges papals de l'any 1235. Fem constar en primer lloc el títol que cada obra té en aquell document i després la descripció dels exemplars de l'Arxiu i de la Biblioteca Episcopal corresponents al dit títol. Aquests són precedits per lletres majúscules, de la A a la K. Segueix, en les lletres L-N, la descripció d'altres volums vigatans amb característiques codicològiques idèntiques a les descrites en primer lloc. Els manuscrits descrits, en canvi, porten numeració àrab seguida de la xifra 1 a la 21. Al final, presentem els arguments que permeten atribuir nou dels exemplars descrits a la biblioteca d'aquell bisbe, i cerquem els camins pels quals els altres poden haver arribat a integrar-se en les col·leccions de la catedral de Vic.

Utilitzem les sigles següents:

GUDIOL, *Catàleg* = Josep GUDIOL I CUNILL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona 1934.<sup>5</sup>

PL = *Patrologiae Latinae cursus completus*, París 1844-1864.

RBMA = Fridericus STEGMÜLLER, *Repertorium biblicum Medii Aevi*, I-XI, Madrid 1940-1980.

\* \* \*

---

5. En fundar-se el museu episcopal, el Capítol de la Catedral de Vic diposità en la institució moltes peces del seu arxiu i tots els manuscrits i incunables de la Biblioteca Capitular, les quals en foren retirades el 1924. Abans d'aquesta data, mossèn Josep Gudiol, quan els volums encara eren en dipòsit al Museu, n'havia elaborat el catàleg, que només fou publicat el 1934, quan l'autor ja havia mort i la localització dels volums era una altra. El responsable de l'edició, Dr. Eduard Junyent, per respecte a l'original i a la persona de Mn. Gudiol, no canvià el títol de l'obra, cosa que ara es presta a confusions.

## A. «PSALTERIUM GLOSSATUM»

## 1. PETRI LOMBARDI EPISCOPI, GLOSSAE CONTINUAE IN PSALMOS

RBMA 6637; PL 191, col. 55-1296

Vic, Arxiu Capitular, ms. 10 (XXXIX).

GUDIOL, *Catàleg*, 32.

Cf. Làmina 1.

Pergamí de tipus A. 216 folis de 435 x 300 mm, distribuïts en 28 quaderns i encarats <><>|<><>. Quaderns numerats amb xifres romanes i reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat de tipus A, fet amb tinta marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva, disposada en dues columnes de 60/64 línies, amb 4 mm de separació i superfície de 260 x 180 mm; la lletra del text bíblic té 4 mm d'alçària i 2 mm la de la glossa. Caplletres més importants de tradició romànica en els ff. 1, 2, 38v, 59v, 77v, 78, 97, 117, 136v, 139v i 158, amb decoració floral i animalons, en blau, vermell, verd, rosat i blanc sobre fons d'or. La B del f. 2 porta l'arbre de Jessè a la part esquerra i en la dreta, dalt, el Pantocràtor, i baix una figura femenina, sense nimbe, que podria representar l'Església. La Q del f. 77v té en el seu interior el rei David tocant l'arpa, i la C del f. 136v, també en el seu interior, la imatge del Pantocràtor. Caplletres secundàries en blau amb decoració floral de color vermell, i en vermell en decoració floral blava. En els marges superiors té, en vermell, els noms dels autors patristics d'on han estat tretes les glosses. Les caplletres que toquen els marges inferiors, de vegades, es desenvolupen en capriciosos filaments de tipus floral, en vermell i blau. El text bíblic esmentat en la glossa és subratllat en vermell. Al final, en el f. 216, hi ha aquest colofó: «Finito Christus rex libro sit benedictus. Explicit liber hymnorum vel soliloquorum de Christo». Enquadernació moderna en post recoberta de paper marró fosc, que simula marbre, i llom de pell marró clar. No hi ha cap indicació de procedència ni de possessors antics.

Tallers de París, entre els anys 1175-1200. És obra del mateix taller que el ms. 18 (XL), núm. 3 d'aquesta llista, que conté les lletres de sant Pau també glossades per Pere Llombard. Ambdós poden ésser datats en els esmentats anys 1175-1200, perquè les seves caplletres pràcticament són iguals a les del ms. de París, BN lat. 11565, que conté la glossa als Salms de Pere Llombard, lliurat per Guarí, abat de Sant Víctor de París els anys 1172-1193, a Saint-Germain-des-Près.<sup>6</sup>

6. Sobre aquest manuscrit, vegeu W. CAHN, *Romanesque Manuscripts (in France). The Twelfth Century*, vol. 2, Londres 1996, 111. Al vol. 1, làmina 221 de la mateixa obra hi ha reproducció del foli 31v del manuscrit, i a l'obra de Ch. DE HAMEL, *A History of Illuminated Manuscripts*, Londres 2000, làmina 97, l'esmentat foli 3v és reproduït íntegrament i en color.

2. PETRI LOMBARDI EPISCOPI, GLOSSAE CONTINUAE IN  
PSALMOS. FRAGMENTUM

RBMA 6637; PL 191, col. 108-112.

Vic, Biblioteca Episcopal, Fragm. XIII/45

Pergamí tipus A. Un foli, que actualment només té 355 x 255 mm, amb els marges superior i inferior quelcom retallats. Ratllat tipus A, fet amb tinta marró clar. Lletra gòtica primitiva, disposada en tres columnes desiguals de 50 línies, separades per 4 mm, que ocupen 255 x 155 mm. El text bíblic ocupa la columna del mig i les gloses les dues altres. La lletra del text bíblic té 4 mm d'alçària i la de la glossa 2 mm. Caplletres del inicis dels versicles dels salms en blau ornamentat amb filaments de color vermell i en vermell amb filaments de color blau. En els marges laterals porta els noms dels autors patristics d'on procedeixen les gloses en tinta de color vermell. El text bíblic esmentat en la glossa és subratllat en vermell. Conté el text dels salms VI, 8 - VII, 3. Procedeix dels relligats de la Biblioteca Episcopal de Vic.

Tallers de París, com el manuscrit anterior, Vic 10(XXXIX), encara que sembla quelcom posterior. Per això pot ésser datat dels anys 1200-1225.

B. «EPISTOLAS PAULI GLOSSATAS»

3. PETRI LOMBARDI EPISCOPI GLOSSA CONTINUA IN OMNES  
DIVI PAULI EPISTOLAS

RBMA 6654-6668; PL 191, col. 1297-1696 i PL 192, col. 9-520

Vic, Arxiu Capitular, ms 18(XL).

GUDIOL, *Catàleg*, 37-38.

Cf. Làmina 2.

Pergamí tipus A. 203 ff., 420 x 290 mm, distribuïts en 26 quaderns i encarrats així: <><>|<><>. Reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat tipus A, fet amb tinta marró clar. Marges primitius. Només li manca el primer foli. Lletra gòtica primitiva, disposada en dues columnes de 60/62 ratlles, separades per 4 mm, que ocupen 270 x 185 mm. La lletra del text bíblic té 4 mm d'alçària i la de la glossa 2 mm. Les caplletres més importants, de tradició romànica, són en els ff. 112, 127, 155v i 175, amb decoració floral, testes d'homes, animals i monstres alats, en vermell, verd, rosat i blau, sobre fons d'or. La P del f. 112, de més a més, té la figuració humana d'una mena d'atlant que aguanta la part superior de la lletra. Caplletres secundàries en blau amb decoració vegetal en vermell, i en vermell amb igual decoració, però en blau. En els marges superiors, els títols de les cartes paulines glossades, escrits amb lletres majúscules de color blau i vermell, mentre que en els marges laterals les referències a les fonts

patrístiques utilitzades en la glossa només són escrites amb lletra vermella. Les caplletres que toquen els marges inferiors, de vegades despleguen llargs filaments de tipus floral, en vermell i en blau. El text bíblic esmentat en la glossa és subratllat en vermell. Enquadernació antiga en post recoberta de camussa de color blanc en força mal estat de conservació. No té cap indicació de procedència ni de possessors antics. Però en la cara interna de la tapa posterior hi ha, en lletra de mitjan segle XIII, aquesta anotació: «Magister G. tenebat istum librum pro mille solidis et ad preces A. de [...], Bernardus de Noguera solvit dictos mille solidos auguah[...], vice dicti magistri et debent sibi restitui in festo sancti Michaelis, pro quibus fuerunt sibi assignati illi mille solidos quos debentur de decima de Terraciola». Es podria tractar del mestre Gerard, que l'any 1229 era el titular de l'escola catedralícia de Vic.<sup>7</sup>

Tallers de París, entre els anys 1175-1200. És obra del mateix taller que el ms. 10(XXXIX), n. 1 d'aquesta llista, que conté el *Salteri* també glossat per Pere Llombard. Les raons que han servit per a datar l'altre manuscrit són aplicables a aquest.

#### 4. PETRI LOMBARDI EPISCOPI GLOSSA CONTINUA IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS

RBMA 6654-6668; PL 191, col. 1666-1668

Vic, Biblioteca Episcopal, Fragm. XIII/32

Pergamí tipus A. Un foli de 330 x 215 mm, >l. Ratllat fet amb tinta marró clar. El retallat dels marges laterals no permet saber si és de tipus A o B. Sembla que només conserva el marge superior primitiu. Lletra gòtica primitiva disposada en dues columnes de 46 línies, separades per 4 mm, que ocupen 195 x 125 mm; la lletra del text bíblic té 40 mm d'alçària i la de la glossa, 2 mm. Caplletres en blau amb filaments de color vermell. En el marge superior conserva el títol amb lletres majúscules amb colors vermell i blau de la lletra de sant Pau glossada. Els marges conserven d'altres glosses afegides durant la segona meitat del segle XIII. El text bíblic és el de ICor, XIV, 11-21, amb la corresponent glossa. Procedeix dels relligats de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic.

Obra dels tallers de París, dels anys 1200-1225.

---

7. Sobre el mestre Gerard, vegeu GINEBRA, *Economia i societat...*, 777.

## C. «LIBROS SALOMONIS»

5. LIBRI PARABOLARUM, ECCLESIASTES, CANTICORUM ET PROVERBIORUM SALOMONIS CUM GLOSSA ORDINARIA  
 RBMA 11802/3 i 6, 11803/1 i 6, 11804/10 i 22, i 11805/1 i 4  
 Vic, Arxiu Capitular, ms. 13(LIV).  
 GUDIOL, *Catàleg*, 34.  
 Cf. Làmina 3.

Pergamí tipus A. 128 folis de 325 x 215 mm, distribuïts en 17 quaderns i encarats així: <><>|<><>. Quaderns numerats amb xifres romanes de color negre; reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat de tipus A, amb tinta marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva, disposada en dues o tres columnes desiguals, de 48 línies separades per 4 mm, que ocupen 195 x 115 mm. El text bíblic ocupa la columna del mig i la seva lletra té 4 mm d'alçària, la de la glossa 2 mm. Caplletres més importants als ff. 1, 77v i 99v, amb motius vegetals i animalons i una testa humana en l'esmentat f. 99v, de color blau, verd, vermell, morat, rosat i blanc, sobre fons d'or. Caplletres secundàries en blau i vermell. Calderons en blau i vermell. Conté al f. 1 el text de la Bíblia Vulgata per a les *Parabole Salomonis filii David*, precedit pel pròleg de sant Jeroni, «Iungat epistola quos iungit sacerdotium» (RBMA 457), i seguit de la glossa marginal, «Parabole Salomonis secundum hebraicam veritatem» (RBMA 11802/3) i de la glossa interlinear «Pacificus. A natura. A fortuna» (RBMA 11802/6). Als ff. 57-57v, s'enceta el text bíblic de l'*Eclesiastès*, precedit dels pròlegs «Gregorius quo modo» (RBMA 461) i «Memini me hoc ferme» (RBMA 462), i de la glossa marginal «Iheronimus. Verba ecclesiastes. Tribus nominibus» (RBMA 11803/1), i acompanyat de la glossa intelinear «Concionatoris. Paterna dignitas» (RBMA 11803/6). Després, al f. 77, comença, en la versió de la *Vulgata*, el llibre del *Càntic dels càntics*, precedit dels pròlegs «Salomon, id est pacificus» (RBMA 465) i «Si vis ascendere ad canticum» (RBMA 466), i seguit de les glosses, marginal «In mediis precibus exauditus» (RBMA 11804/10), i interlinear «Delectet et certificet humanam» (RBMA 11804/22). Per últim, al f. 100 hi ha el text bíblic dels *Proverbis*, en versió *Vulgata*, amb la prosa marginal «Hunc librum Ieronimus asserit» (RBMA 11805/1), i la glossa interlinear «Non solum facite. Quibus data est potestas» (RBMA 11805/4). Enquadernació antiga en posts cobertes de camussa de color groguenc. El segon foli dels fulls de guarda porta la nota «Parabole Salomonis et alii libri eius», en lletra de mitjan segle XIII.

Tallers de París, vers 1175-1200

## D. «YSAIAM»

## 6. PROPHETIA ISAIÆ CUM GLOSSA ORDINARIA

RBMA 11807/4, 11 i 17

Vic, Arxiu Capitular, ms. 14(XCI).

GUDIOL, *Catàleg*, 34.

Cf. Làmina 4.

Pergamí tipus A. 160 ff., distribuïts en 20 quaderns. Els ff. 1-144, quaderns 1-18, amiden 250 x 175 mm; els ff. 145-152, quaderns 19, 265 x 175 mm, i els ff. 153-160, que és l'últim quadern, només 240 x 175 mm. Els folis són enquadrats així: <><>|<><>. Els quaderns són numerats en xifres romanes i porten reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat tipus A, amb tinta marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva, disposada en dues o tres columnes de 40 línies, separades per 4 mm, que ocupen 160 x 100 mm; la lletra del text bíblic té 3 mm d'alçària, la de la glossa 2. El text bíblic ocupa la columna del centre. Caplletres més importants en els ff. 1 i 3, amb decoració floral i animalons, en color blau, vermell, rosat i blanc sobre fons d'or. Caplletres secundàries en blau i vermell. Conté el text d'*Isaïes*, de la *Vulgata*, precedit del pròleg «Nemo cum prophetas» (RBMA 482), la glossa «Nemo potest me Isaïam» (RBMA 11807/4) del pròleg, la glossa marginal «Isaïas interpretatur salvator» (RBMA 11803/11) i la glossa interlinear «Verecunde de se quasi de alio» (RBMA 1180/17). En la part superior del foli 1 trobem «Sancti Spiritus adsit nobis gratia» en lletra del mateix copista del manuscrit, i «Ysaïes glosat» en lletra del segle XIV. Enquadernació antiga en post i lloç de cuir de color negre.

Obra dels tallers de París, escrita vers 1175-1200.

## E. «MATHEUM»

## 7. EVANGELIUM SECUNDUM MATHEUM CUM GLOSSA ORDINARIA

RBMA 11827/6 i 18

Vic, Arxiu Capitular, ms. 16(XC).

GUDIOL, *Catàleg*, 36

Cf. Làmina 5.

Pergamí tipus A. 139 ff., de 260 x 175 mm, distribuïts en 18 quaderns i encadrats així: <><>|<><>. Ratllat de tipus A, fet en tinta de color marró clar. Marges primitius. Els quaderns són numerats en xifres romanes i porten reclams amb els primers mots del foli següent. Lletra gòtica primitiva disposada en dues o tres columnes de 40 línies, separades per 4 mm, que ocupen 165 x 105 mm. La lletra



del text bíblic té 3 mm d'alçària, la de la glossa, 2 mm. Caplletres més importants, de tradició romànica, als ff. 2 i 35, amb decoració floral i animalons, en blau, vermell, verd, rosat i blanc, sobre fons d'or. Letres secundàries en blau amb decoració floral vermella, i en vermell amb decoració blava. Les que toquen els marges inferiors, de vegades es despleguen en filaments de tipus floral de gran bellesa. Conté el text *Vulgata* de l'*Evangelii de sant Mateu*, precedit del pròleg monarquià «Matheus ex Iudea sicut in ordine» (RBMA 591), del pròleg «Matheus cum primo predicasset evangelium» (RBMA 589), la glossa marginal «In principio satis declarat se agere» (RBMA 11827/6) i la glossa interlineal «Liber apotheca grece in qua» (RBMA 11827/18). La cara interna de la primera tapa porta les notes: «Super Matheum» i «Iste liber est ecclesie Vicensis», en lletra de la segona meitat del segle XIII. Enquadernació antiga en post recoberta de camussa color verd.

Tallers de París, vers els anys 1175-1200. És de la mateixa mà del ms. 14(XCI), núm. 6 d'aquesta llista.

#### F. «OMNES LIBROS IURIS CIVILIS CUM RACIONIBUS CIVILIBUS»

##### 8. PLACENTINI SUMME INSTITUTIONUM ET DE VARIETATE ACTIONUM

Vic, Arxiu Capitular, ms. 156(LXXXII), fol. 1-40v + 235-252v

J. B. PALMIERI, *El còdice 'Summa institutionum Placentini' del Museu Episcopal de Vich*, dins «Butlletí del Centre Excursionista de Vich», 1 (1912-1914), 129-135. GUDIOL, *Catàleg*, 165-166.

Cf. Lámina 6.

Pergamí tipus A. 57 folis, de 270 x 180 mm, disposats en vuit quaderns, i encarats <><>|<><>. Quaderns numerats amb xifres romanes de color marró fosc, i reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat tipus B, amb tinta de color marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva disposada en dues columnes de 44 línies, separades per 4 mm, que ocupen 175 x 110 mm; la lletra té 2 mm d'alçària. Caplletres amb decoració vegetal en blau i vermell. Calderons en blau i vermell. Algunes lletres inicials s'estenen en filaments de tipus vegetal de color blau i vermell, omplint els marges del manuscrit. Rúbriques en vermell. Les *Summe institutionum* ocupen els ff. 1-40 + 235v, i el tractat *De varietate actionum* els ff. 235v-250. Als ff. 250v-252v segueixen notes de tipus canònic sobre els ministeris de l'església, de l'hostiari al prevere. En el marge superior del f. 1, llegim «Hic liber est Sancti Petri Vici», i en el marge inferior del f. 250: «Ego B. de Tavarteto. qui hoc firmo+», ambdues notes amb lletra de mitjan segle XIII. Enquadernació antiga en post recoberta de camussa de color groguenc, amb llom de cuir marró clar.

Obra dels tallers de París, escrita vers 1200.

## 9. PLACENTINI SUMMA CODICIS

Vic, Arxiu Capitular, ms. 156(LXXXII), ff. 43-117v.

Bibliografia: la del volum anterior

Pergamí tipus A. 74ff., de 275 x 195 mm, distribuïts en 10 quaderns. Folis encarats així: <><>|<><>. Quaderns numerats amb xifres romanes al marge superior del primer foli del quadern, i reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat tipus B amb tinta de color marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva disposada en dues columnes de 39 línies, separades de 5 mm, que ocupen 205 x 135 mm; la lletra té 2 mm d'alçària. Caplletres en blau i vermell amb decoració floral. La Q inicial del f. 42 no fou dibuixada. Calderons en vermell i blau i ampliacions amb filigrana de tipus vegetal, en color blau i vermell en els marges del manuscrit. Rúbriques en vermell. Enquadernat amb el manuscrit anterior.

Obra dels tallers de París, de vers l'any 1200.

## 10. FROGERII SUMME SUPER CODICEM IUSTINIANI

Vic, Arxiu Capitular, ms. 156(LXXXII), ff. 118-234v.

Bibliografia: la dels dos volums anteriors.

Cf. Làmina 7.

Pergamí de tipus A. 116 ff., de 280 x 195 mm, distribuïts en 15 quaderns. Col·locació dels folis: <><>|<><>. Quaderns numerats en xifres romanes i reclams amb els primers mots del foli següent. Ratllat tipus B, amb tinta de color marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva col·locada en dues columnes de 200 x 125 mm, de 39 línies, separades per 5 mm. Lletres de 2 mm d'alçària. Caplletres en blau i vermell decorades amb motius vegetals. Rúbriques en vermell. Calderons en blau i vermell i desenvolupaments en filaments de tipus vegetal amb caps d'ocell, en blau i vermell, que ocupen els marges del manuscrit. Enquadernat conjuntament amb els dos manuscrits anteriors.

Obra dels tallers de París, escrita vers l'any 1200.

## 11. IUSTINIANI IMPERATORIS LEGUM EXCERPTA

Vic, Biblioteca Episcopal, Fragment XV/37.

G. HAENEL, *Iuliani epitome latina novellarum Iustiniani*, Leipzig 1873.

Pergamí tipus A. Restes d'un foli de 360 x 260 (?) mm: >|. Ratllat tipus B, fet en tinta marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva, disposada en dues columnes de 49 línies, separades per 5 mm, que ocupen 245 x 30 (?) mm. La lletra del text té 2 mm d'alçària. A l'envers hi ha una gran I majúscula, en blau, farcida de línies de color vermell, semblant a una espiga. Majúscules secundàries en blau i vermell, rúbriques en vermell. Conté el final de l'*Edictum VIII De Pontici tractus vicario*, 3, 2, 5, seguit de l'inici de la *Novella Constitutio*

*CXXVIII De cultoribus et aliis capitulis*, 1-10, en versions llatines que presenten nombre de variants en relació a la del *Corpus Iuris Civilis Romani*, i en el cas de la *Novella* 128, també en relació al *Iuliani Epitome*, on és la *Novella* 124 (125). Procedeix dels relligats dels volums de la Biblioteca Episcopal de Vic.

Tallers de París, vers l'any 1200. Pertany al mateix taller del manuscrit n. 8 d'aquesta llista, perquè la gran majúscula I anteriorment esmentada és idèntica a la lletra I que aquest manuscrit té al f. 10.

### G. «USATICOS»

Per la sentència judicial, aquest volum passà a ésser propietat del monestir de Casserres. Sembla perdut, perquè no es conserva cap manuscrit procedent d'aquest monestir.

### H. «DECRETIS»

Molt possiblement era un exemplar del *Decret* de Gracià. També sembla perdut o almenys no identificable.

### I. «DECRETALIBUS ET RACIONIBUS CANONICIS DIVERSIS»

Degué ésser una col·lecció de decretals pontifícies anteriors a la de Gregori IX, promulgada el 1234, quan Guillem de Tavertet ja era mort. L'expressió «et rationibus canonicis universis» és paral·lela del «cum rationibus civilibus» de la secció F. No és, doncs, una al·lusió a una obra concreta, ans significa només que tots els llibres de dret canònic s'havien de quedar a Casserres, igual com els de dret civil havien de passar a la catedral de Vic. Aquest volum també sembla desaparegut.

### J. «BREVIARIUM AUTEM OFFICIALE»

És un volum que el bisbe havia fet escriure per al seu ús personal, i que el prior de Casserres ja havia lliurat a l'ardiaca Dalmau de Sabassona, voluntat expressada de paraula pel bisbe abans de morir. És difícil de saber amb seguretat a què es re-

fereix aquest títol. D'entrada cal excloure que fos un breviari litúrgic. Crec que més aviat cal pensar en la *Summa de ecclesiasticis officiis* de Joan Beleth, professor parisenc de mitjan segle XII. Encara que no consti, almenys en els manuscrits utilitzats per H. Duteil en l'edició crítica d'aquest tractat de litúrgia, és possible que en algun el mot 'Summa' hagués estat canviat per 'Breviarium'. Si fos així, l'exemplar d'aquesta obra, de Vic, Arx. Cap., ms. 134 (LXXXIV), ff. 1-80, escrit vers l'any 1200 a Vic mateix, ens podria donar una idea de com era aquell volum, si ja no fos el mateix exemplar llegat pel bisbe a l'ardiaca.<sup>8</sup>

Bibliografia: GUDIOL, *Catàleg*, 143-144. Iohannes BELETH, *Summa de ecclesiasticis officiis* (DUTEIL, CC CM 41A, Turnhout, Brepols 1976).

## K. «SUPER HISTORIIS SCOLASTICIS»

### 12. PETRI COMESTORIS HISTORIAE SCHOLASTICAE

RBMA 6543-6565; PL 198, cols. 1052-1722

Vic, Arxiu Capitular, ms. 165(LV).

GUDIOL, *Catàleg*, 171-172.

Cf. Làmina 8.

Pergamí de tipus A. 169 ff., de 315 x 220 mm, distribuïts en 21 quaderns. Col·locació dels folis: <><>|<><>. Els quaderns perderen els reclams i gran part de la numeració en xifres romanes en enquadernar de nou el ms. entorn l'any 1800. Ratllat tipus A, fet amb tinta de color marró clar. Lletres gòtica primitiva, escrita en dues columnes de 50 línies, separades per 4 mm, que ocupen 215 x 150 mm; les lletres són de 2 mm d'alçària. Caplletres més importants als ff. 3 i 73, amb decoració floral i testa d'un home barbut en l'esmentat f. 3, en blau, vermell, verd, rosat i blanc sobre fons d'or. Caplletres secundàries en blau amb decoració floral en vermell, i en vermell amb decoració floral blava, algunes de les quals acabades amb curiosos filaments també de tipus vegetal dibuixats en els marges inferiors. Els títols dels llibres bíblics comentats, escrits amb majúscules blaves i vermelles, es troben en els marges superiors; els inferiors d'alguns folis tenen notes de la mateixa mà dels mss. 15 i 18, mig esborrades. Enquadernació moderna, de vers 1800, de cartó recobert de pergamí.

Obra dels tallers de París d'entre els anys 1175-1200.

8. Curiosament en una edició d'aquest text feta l'any 1672, en apèndix al *Rationale* de Guillem DURAND, porta aquest títol *Divinorum officiorum ac eorumdem brevis explicatio*, on el mot 'brevis' fa pensar en el 'breviarium' de la sentència arbitral de l'any 1235. Cf. G. DURANDI ..., *Rationale divinorum officiorum*, Lugduni 1672, 489. En el testament del canonge Pere de Posa, atorgat l'any 1270, també s'esmenta un «librum etiam Iohannis Beleth et alios libros qui cum eo se tenent», que és lliurat a l'església de Vic, i podria tractar-se del volum fet escriure pel bisbe Guillem. Cf. E. JUNYENT, *Estudis d'història i art (segles IX-XX)*, Vic 2001, 311-315.

## L. ALTRES VOLUMS BÍBLICS GLOSSATS

## 13. LIBRI GENESIS CUM GLOSSA ORDINARIA FRAGMENTUM

RBMA 11718

Vic, Biblioteca Episcopal, Frag. XIII/31

Pergamí tipus A. Tres bifolis de 340 x 240 mm, procedents de dos quaderns diversos. Col·locació dels ff.: <>|<>, <|>. Només el tercer bifoli conserva els marges primitius. Ratllat tipus A amb tinta de color marró clar. Lletra gòtica primitiva, distribuïda en dues o tres columnes desiguals, separades per 4 mm, que contenen 48 línies i ocupen 230 x 145 mm; la lletra del text bíblic és de 4 mm d'alçària, la de la glossa de 2 mm; caplletres en blau amb decoració floral vermella, o en vermell amb decoració floral en blau. Calderons en blau i en vermell. Conté la versió *Vulgata* de *Gen* VIII, 4 – x, 15, xxv, 21-30, i xxvi, 23 – xxvii, 1. Procedeix de relligats dels arxius eclesiàstics de Vic.

Tallers de París, de vers 1200.

## 14. LIBRI SECUNDI PARALIPOMENON SIVE CHRONICARUM CUM GLOSSA ORDINARIA FRAGMENTUM

RBMA 11794

Vic, Biblioteca Episcopal, Fragm. XIII/44

Pergamí tipus A. Part superior d'un foli, que ara només és de 165 x 175 mm. <|. Ratllat tipus A, en tinta de color maró clar. Lletra gòtica primitiva, distribuïda en dues columnes, que ocupen 145 x 110 mm, separades per 4 mm. La lletra del text bíblic és de 4 mm d'alçària, la de la glossa, de 2. Calderons en vermell. El títol és escrit en el marge superior amb lletra vermella o blava PARALI/POM... II. Text de II *Par* II, 1-7. Procedeix dels relligats dels llibres de la Biblioteca Episcopal de Vic.

Obra dels tallers de París, entre els anys 1200-1225.

## 15. LIBER IOB CUM GLOSSA ORDINARIA

RBMA 11800/1, 17 i 19

Vic, Arxiu Capitular, ms.8(LXXXI).

GUDIOL, *Catàleg*, 31.

Cf. Làmina 9.

Pergamí tipus A. 140 ff. De 290 x 200 mm, distribuïts en 19 quaderns. Disposició dels ff. <><>|<><>. Quaderns sense numerar, però amb reclams. Ratllat tipus A, amb tinta marró clar. Lletra gòtica primitiva, distribuïda en

dues o tres columnes desiguals, separades per 4 mm, amb el text bíblic en la del mig, de 180 x 135 mm, i 38/41 línies; la lletra del text bíblic té 4 mm d'alçària, la de la glossa, 2. Caplletra al f. 2v, amb decoració floral i animalons, en blau, vermell, rosat i blanc sobre fons d'or. Caplletres secundàries en blau i vermell. Calderons també en blau i vermell. Conté el text, en versió *Vulgata*, del *Llibre de Job*, precedit de la introducció: «Quaedam historiae hic» (RBMA 11800/1), i acompanyat de la glossa marginal «Prius persona apta describitur» (RBMA 11800/17) i de la interlinial: «Quae est terra gentilium» (RBMA 11800/19). Al revers de la tapa del davant hi ha la nota: «R. G. et R. W. impignoraverunt librum istum pro xx solidis parisiensibus in festo Sancti Bartholomei», escrita amb lletra de la segona meitat del segle XII, posteriorment cancel·lada, i en l'envers del foli A, les següents: «Iste liber est ecclesie vicensis pertinencie»; «Iste liber est Fer...?», i «Iste liber est sacristie ad violarium et postea ecclesie vicensis, et est certum quod Ferrarius de Torrentemalo habet duos libros sacriste qui sunt similiter ecclesie et nominantur Evangelia Iohannis et Liber Sententiarum», totes tres en lletra de la primera meitat del segle XIII. En els marges inferiors porta notes mig esborrades de la mateixa mà que els manuscrits n. 12 i 18 de la present llista. Enquadernació antiga de posts recobertes de camussa color groc fosc, amb el llom de cuir marró clar.

Tallers de París, vers 1175-1200. La primera nota ens diu que aquests anys el volum encara era a París o als seus entorns. Les sigles de les dues persones que empenyoraren el volum segurament a algun llibreter són difícils d'interpretar. Podrien ésser les dels dos estudiants que passaven dificultats econòmiques. No sabem si els que l'havien empenyorat el recuperaren. L'única cosa certa és que en la primera meitat del segle XIII, com a garantia d'un violari, passà a mans d'un sagristà de la catedral de Vic, amb els manuscrits de l'*Evangelí de sant Joan* glossat i de les *Sentències* de Pere Llombard, manuscrits n. 18 i 20 d'aquesta llista, i després a les de Ferrer de Torrentmal, que els anys 1230-1233 era hebdomadari de la catedral de Vic.<sup>9</sup>

## 16. LIBRI IOB CUM GLOSSA ORDINARIA FRAGMENTUM

RBMA 11800

Vic, Biblioteca Episcopal, Fragment XIII/36

Pergamí tipus A. Part dreta d'un foli que actualment només té 310 x 150 mm.>l. Ratllat amb tinta de color marró clar. Lletra gòtica primitiva. Text distribuït en dues columnes que fan 215 x 105 mm, separades per 5 mm, de 45 línies. La lletra del text bíblic és de 4 mm, la de la glossa de 2. Lletres majúscules secundàries en blau i vermell. Només conté el text de *Jb* xxii, 3-18, amb la glossa corresponent. Procedeix dels relligats de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic.

Tallers de París d'entorn l'any 1200-1225.

9. Sobre aquest clergue, vegeu GINEBRA, *Economia i societat...*, 624.

## 17. LIBRI IOB CUM GLOSSA ORDINARIA FRAGMENTUM

RBMA 11800

Vic, Biblioteca Episcopal, Fragment XIII/40

Pergamí tipus A. Bifoli. Cada foli amida 300 x 220 mm, amb els marges primitius retallats. Deu ésser el bifoli exterior del quadern. Ratllat de tipus B, amb tinta de color marró clar. Lletra gòtica primitiva ocupant un espai de 220 x 130 mm, distribuïda en dues o tres columnes d'amplària desigual, amb separació de 4 mm. La lletra del text bíblic alça 4 mm, la de la glossa, 2. Calderons en blau i en vermell. Conté el text de *Jb* xxxvii, 23-38, i xxxix, 6-10, amb les glosses corresponents. Procedeix dels relligats de la Biblioteca Episcopal de Vic.

Obra dels tallers de París, de vers els anys 1200-1225.

## 18. EVANGELIUM SECUNDUM IOHANNEM CUM GLOSSA ORDINARIA

RBMA 11830/1, 7 i 19

Vic, Arxiu Capitular, ms. 17(XCIX).

GUDIOL, *Catàleg*, 36-37. G. D. HOBSON, *Further Notes on Romanesque Bindings*, dins "The Library", 15 (1935), 161-211. Ch. DE HAMEL, *Glossed Books of the Bible and the Origins of the Paris Bookstrade*, Suffolk 1987, 71-72. J. M. PASOLA, *Artesanía de la piel: Encuadernaciones en Vich. Siglos XII-XV*, Vic 1968, lám.11 a-d.

Cf. Làmina 10.

Pergamí tipus A. A-C + 103 ff., de 260 x 175 mm, distribuïts en 14 quaderns. Col·locació dels ff.: <><>|<><>. Quaderns numerats amb xifres romanes de color vermell; no hi ha reclams. Ratllat tipus A, amb tinta de color marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva, text de 160 x 100 mm, distribuït en dues o tres columnes de 36 línies separades per 4 mm; la lletra del text bíblic és alta de 4 mm, la de la glossa, de 2. Caplletres més importants en els ff. 1 i 3, amb decoració floral, testes d'animals i animals allargassats, en color blau, verd, gris, marró, rosat i blanc sobre fons d'or. Caplletres secundàries en blau i vermell, i calderons en negre. Conté l'*Evangelium de Sant Joan* en versió *Vulgata*, precedit del pròleg monarquià: «Hic est Iohannes evangelista» (RBMA 624), i de la seva glossa; «Omnibus divine Scripture» (RBMA 11830/1), i acompanyat de la glossa marginal: «In principio, id est, in Patre» (RBMA 11830/7), i de la glossa interlinial: «In Patre, non in Maria incepit» (RBMA 11830/19). En el marge superior del f. Bv hi ha la nota: «Iste liber est [ecclesie vicensis]», els dos mots darrers, en l'espai raspat del nom del propietari anterior, il·legible; en el mateix marge del f. Cv, nova nota: «Hic liber est [ecclesie vicensis] cum XII Prophetis et Iob et Psalterium quod habet magister W. A.», on, ecclesie vicensis' substitueix el nom raspat del propietari anterior, il·legible. Ambdues notes

semblen del primer quart del segle XIII, mentre els dos afegits ja són de mitjan d'aquell segle. En els marges inferiors dels folis i en els folis de guarda de coberta i contracoberta hi ha nombroses notes raspades de tipus bibliocoteològic, de la mateixa mà que les dels manuscrits nn. 12 i 15. Enquadernació primitiva feta en cuir gravat amb els mateixos ferros que els manuscrits estudiats pel prof. G. D. Hobson i per Ch. De Hamel. Ha estat reproduïda fotogràficament per J. M. Passola.

Tallers de París, vers 1160-1180, segons que hom pot deduir de l'enquadernació. Per desdort, no és possible de conèixer el nom del primer posseïdor perquè quan el manuscrit s'integrà en les col·leccions de la catedral de Vic fou raspat de les notes dels ff. Bv i Cv. Per aquesta darrera nota, però, sabem que junt amb un volum dels textos bíblics dels dotze profetes menors glossats, amb un llibre de Job també glossat, que podria ésser el n. 15 d'aquesta llista, i un saltiri segurament també glossat, havien estat en possessió del mestre W. A., de difícil identificació. Podem, però, suggerir que aquest mestre fos Guillem d'Alvèrnia, nat a Orhac el 1191, canonge a París el 1223, on regí la càtedra de teologia entorn el 1225, i n'esdevingué bisbe el 1228; o Guillem d'Auxerre, ardiaca de Beauvais, també professor de teologia a París, mort entre els anys 1230-1232.

#### 19. EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM CUM GLOSSA ORDINARIA FRAGMENTA

RBMA 11830

Vic, Biblioteca Episcopal, Frag. XIII/41

Pergamí tipus A. Cinc fragments pertanyents a tres folis, que actualment tenen uns 250 mm d'amplària. >|, >|, <|. Ratllat segurament de tipus A, tinta de color marró clar. Sembla que només han conservat íntegre el marge superior. Línies separades per 4 mm; lletra gòtica primitiva, text distribuït en dues o tres columnes. La lletra del text bíblic té 4 mm d'alçària, la de la glossa, 3. Lletres majúscules secundàries en blau, ornamentades amb filaments vermells, o en vermell amb filaments blaus. Calderons en blau i vermell. Els marges superiors porten la inscripció IO/NES en majúscules de color blau i vermell. Procedeix dels relligats de la Biblioteca Episcopal de Vic.

Obra dels tallers de París, datable vers els anys 1200-1225.

### M. TEOLOGIA

#### 20. MAGISTRI PETRI LOMBARDI SENTENTIARUM LIBRI IV

PL 192, cols. 521-962.

Vic, Arxiu Capitular, ms. 30(LVII).



GUDIOL, *Catàleg*, 49.  
Cf. Làmina 11.

Pergamí tipus A. 150 ff., de 310 x 230 mm, distribuïts en 20 quaderns. Col·locació dels ff.: <><>|<><>. La numeració dels quaderns i reclams es perdé en l'enquadernació realitzada entorn el 1800. Ratllat de tipus A, amb tinta de color marró clar. Lletra gòtica primitiva, text distribuït en dues columnes, de 225 x 155 mm, separades per 4 mm, 55 línies; la lletra del text és de 2 mm d'alçària. Cinc grans caplletres en els ff. 3, 46v, 81 i 108, corresponents al pròleg i a l'inici de cada un dels quatre llibres de l'obra, amb decoració de tipus floral, testes humanes i animals, en blau, vermell, verd, marró clar i blanc sobre fons d'or. Caplletres secundàries en blau i decoració floral vermella, i en vermell amb decoració floral blava. Les caplletres que toquen els marges laterals i inferiors de vegades s'allarguen en extensos filaments de tipus vegetal de colors blau i vermell. En el marge superior d'alguns folis és indicat el llibre de les Sentències amb la xifra romana corresponent. Al f. 1 hi ha les notes «Sententie magistri Petri Lombardi parisiensis episcopi» i «Iste liber est ecclesie vicensis» en lletra del segle XIV. Enquadernació moderna en cartó recobert de pergamí de vers el 1800.

Tallers de París entre els anys 1175-1200. Deu ésser el volum esmentat en la nota del manuscrit n. 15 d'aquesta llista.

## N. DRET CANÒNIC

### 21. PANORMIA SIVE COLLECTIO CANONICA IVONIS CARNOTENSIS EPISCOPI

PL 161, cols. 1041-1344

Vic, Arxiu Capitular, ms. 145(XCV).

GUDIOL, *Catàleg*, 154-155, reproducció del f. 1 en la làmina 22.

Cf. Làmina 12.

Pergamí tipus A. 117 folis, de 245 x 165 mm, distribuïts en 16 quaderns. Col·locació dels ff.: <><>|<><>. Quaderns numerats en xifres romanes; no hi ha reclams. Ratllat tipus A, amb tinta de color marró clar. Marges primitius. Lletra gòtica primitiva; text repartit en dues columnes de 165 x 110 mm, separades per 4 mm, amb 36 línies. Lletra de 4 mm d'alçària. Caplletres més importants al f. 1, amb decoració floral i petits lleons, en blau, morat, verd, rosa i blanc sobre fons d'or, i al f. 53 només en vermell i blau. Caplletres secundàries en blau amb filaments de tipus vegetal de color vermell, i en vermell amb decoració també floral de color blau. Rúbriques en vermell, i indicació també en vermell de les diferents parts de l'obra posada al marge superior. Als ff. A-B i

115v-117 hi ha afegitons de tipus jurídic i devocional en lletra de mitjan segle XIII. Al marge superior del foli A trobem la nota: «Liber Ivonis episcopi», amb lletra del segle XIV. Enquadernació moderna de post recoberta amb paper semblant a marbre de color marró fosc, i llom de cuir de marró clar.

Taller de París de vers 1200-1225.

### *Consideracions finals*

L'actual descripció codicològica d'aquesta vintena de manuscrits íntegres o fragmentaris, ara conservats a l'Arxiu i a la Biblioteca Episcopal de Vic, ens ha permès d'identificar un grup de volums força unitari en les seves característiques externes, en la seva datació i àdhuc en llur contingut. S'ha utilitzat en tots ells el mateix tipus de pergamí, que hem anomenat A, el mateix sistema de cosir els esquinços i també, gairebé en tots, el mateix tipus de ratllat, que hem anomenat A. Aquestes característiques són força diferents de les dels materials i dels sistemes emprats en els manuscrits coetanis certament escrits a Catalunya. Tots ells presenten encara, pràcticament, el mateix tipus de lletra gòtica primitiva, i les seves caplletres, totes de tradició estilística romànica, s'assemblen moltíssim pel fet d'utilitzar idèntics sistemes florals i zoomòrfics amb la mateixa gran riquesa cromàtica, i també sempre sobre fons d'or. Són, almenys tipològicament, producte dels tallers de París, i foren escrits entre els anys 1150 i 1225. En els tipus de lletra que utilitzen sembla també que s'hi pot seguir un progrés vers formes més gotitzants sense, però, arribar als models de la segona meitat del segle XIII.

Entre ells, com és lògic, deu haver-hi els volums del bisbe Guillem de Taverdet, propietat de la catedral de Vic després de la sentència arbitral dictada el 1235. Si no tots, almenys algun. Cal, però, tenir present que cap d'ells no porta senyals externs d'haver-li pertangut, cosa que inevitablement origina incertesa en les atribucions que proposem. Malgrat tot, sembla evident que ja d'entrada cal assignar-li els volums núms. 1 i 3 de l'anterior llista, que contenen les *Glosses del bisbe Pere Llombard als Salms i a les Cartes de sant Pau*. Són dos manuscrits de gran format, de més de 400 mm d'alçada, pràcticament iguals i força luxosos, datables entre els anys 1175-1200. Encara que en la sentència no s'expliciti que les dues glosses són les de Pere Llombard, les seves obres ja s'havien imposat al final del segle XII tant per la seva categoria sobre les glosses anteriors als mateixos llibres bíblics, que es fa difícil de creure que entorn del 1200 el bisbe Guillem no les utilitzés. La presència de dos altres exemplars d'ambdues obres -núms. 2 i 4- ara fragmentàries, en les col·leccions de la Biblioteca Episcopal i de l'Arxiu de la Cúria Fumada osonenca, no s'oposa pas a aquesta identificació, perquè ambdues ja són còpies més tardanes, del primer quart del segle XIII i per la part conservada semblen ésser de menys categoria que els volums íntegres.

Quelcom de semblant es pot dir dels tres altres manuscrits de la llista —els núms. 5, 6 i 7—, que contenen les *Glosses* als llibres bíblics atribuïts al rei *Salomó*, a les *profecies d'Isaïes* i a l'*Evangelí de sant Mateu*. Són volums de format més reduït, ja que el primer té uns 320 mm d'alçada i els altres dos només uns 260 mm. És com si en esmentat-los en la sentència, hom hagués començat pels volums de format més gran, com són les obres de Pere Llombard, que també són els més valuosos, i després hagués passat al volum de format mitjà, que és el de les glosses a les obres del rei Salomó, deixant per al final els altres dos que contenen les glosses a *Isaïes* i a l'*Evangelí de Mateu*, que són els més reduïts. Cap dels tres, com ja hem dit, porta senyals d'haver pertangut al bisbe, però la seva presència, fins avui dia, a l'Arxiu Capitular de Vic, junt amb els dos grans volums de Pere Llombard, permet d'assignar-los-hi amb una certa seguretat. Tots tres són, certament, d'origen parisenc i també datables dels anys 1175-1200. Més aviat faria estrany que els cinc volums osonencs que responen als títols de la sentència, no formessin part de l'espoli episcopal del bisbe Guillem de Taverdet, sobretot si hom té present que ni en els fons conservats, ni en els inventaris antics no consta que la catedral mai hagi posseït altres volums amb el mateix contingut pertanyents als anys 1175-1225.

Aquell bisbe segurament hauria adquirit els cinc volums quan encara era estudiant. De família benestant, molt jove, potser entorn els deu anys, el 1181 havia estat lliurat pels seus pares Pelegrí i Saurina, senyors de Taverdet,<sup>10</sup> a la canònica osonenca per esdevenir-ne canonge. Fou elegit bisbe de Vic el 1194, encara força jove, quan el bisbe Ramon de Castellterçol passà a ésser metropolità de Tarragona.<sup>11</sup> No sabem on cursà estudis superiors ni si s'interessava més per la teologia o pel dret. Si els hagués seguit a París, s'explicaria molt bé que amb d'altres volums hagués comprat els llibres que ens ocupen als llibreters d'aquella ciutat. I com que no presenten senyals d'haver pertangut a d'altres persones, podem fins i tot pensar que els féu escriure per al seu ús personal.

La sentència és més imprecisa en parlar dels llibres de dret civil que el nostre bisbe tenia a Casserres i que els jutges atribuïren a la catedral de Vic. Entre ells segurament hi havia els tres volums descrits anteriorment —núms. 8, 9 i 10—, que ara es troben relligats en un sol volum, el ms. 156(LXXXII). Tots tres procedeixen d'un mateix taller parisenc, diferent, però, dels tallers dels cinc manuscrits anteriors perquè tenen el ratllat diferent, el del tipus B. El seu pergamí és de qualitat inferior. Pels tipus de lletra i de caplletres semblen quelcom posteriors, encara que datables d'entorn el 1200. Com que contenen alguns dels primers comentaris europeus a l'antic dret civil romà, permeten d'intuir que el bisbe cercava d'estar al dia en aquestes matèries. La signatura d'un tal Bernat de Taverdet en el foli 250 del ms. núm. 8 no serveix per a provar que el volum hagués pertangut al bisbe o al seu entorn familiar, perquè aquesta signatura no passa d'ésser una simple *probatio pennae* sense context.

10. J. L. MONCADA, *Episcopologio de Vich*, vol. I, Vic 1891, 500.

11. *Ibidem*, 518

També li hauria pogut pertànyer el volum núm. 11, que conté texts legislatius de l'emperador Justinià, en concret dues de les seves lleis; però no consta que aquest foli formés part de cap obra concreta del dret civil romà. Per això l'hem anomenada *Excerpta*, esperant de poder identificar el títol de l'obra. Com que tampoc no sabem de quin volum de la Biblioteca Episcopal procedeix, és impossible de seguir el seu itinerari fins a integrar-se en les col·leccions bibliogràfiques osonenques.

L'afecció i l'interès del bisbe Guillem pel dret civil és confirmat per la presència d'un exemplar dels *Usatges de Barcelona* en la seva biblioteca. Aquest volum i els dos següents, que segurament són el *Decret de Gracià* i un exemplar de les decretals pontificies anterior a la recopilació definitiva, feta per sant Ramon de Penyafort per encàrrec del papa Gregori IX, i publicada el 1234, quan el bisbe ja havia mort, li devien ésser de gran utilitat per a poder intervenir en els tribunals civils i eclesiàstics, cosa que el càrrec episcopal li imposava. Aquests tres manuscrits quedaren a Sant Pere de Casserres i, segons que sembla, s'han perdut.

En tractar del *Breviarium autem officiale*, ja hem esmentat la dificultat que hi ha a identificar el contingut del volum. També, però, hem suggerit que podria haver-se tractat de la *Summa de ecclesiasticis officiis*, més tard anomenat *Rationale*. Si hagués estat aquesta obra de Joan Belet, s'explicaria molt bé que el bisbe l'hagués feta copiar a Vic mateix per al seu ús personal, amb la finalitat de conèixer més bé el sentit dels ritus litúrgics que havia de presidir i oficiar i, a més, tenir material per a la predicació, especialment en els dies de festa grossa. També ja hem indicat que, com que el prior de Casserres l'havia lliurat a l'ardiaca de Vic, Dalmau de Savassona, no hauria estat gens estrany que aquest volum hagués acabat integrant-se en la biblioteca de la catedral i fos l'actual manuscrit 134(LXXXIV) de l'Arxiu Capitular.

L'últim volum esmentat en la sentència arbitral són les *Històries escolàstiques* de Pere de Troyes, també anomenat el 'Comestor' i el 'Manducator' (de llibres, s'ha d'entendre), que visqué en els anys 1100-1179 i que, abans de fer-se canonge regular de Sant Víctor de París, havia estat canceller i professor a l'escola catedralícia de Nôtre-Dame. És el volum que en el primer acte de la sentència quedà sense adjudicació i que després també passà a la catedral de Vic, on encara es conserva. Les raons adduïdes en la identificació dels primers volums amb els corresponents manuscrits de l'actual Arxiu Capitular de Vic, semblen també vàlides per a veure en el manuscrit vigatà 165(LV) el volum que havia pertangut al bisbe Guillem.

En total eren tretze volums, un dels quals passà a mans de l'ardiaca Dalmau de Savassona, mentre nou s'integraren en la biblioteca de la catedral de Vic on, segons que sembla, encara es conserven, mentre els altres tres romasos a Casserres s'haurien perdut, essent particularment de doldre la pèrdua de l'exemplar dels *Usaticos*, car en devia presentar una configuració molt primitiva.

En la llista hem esmentat nou manuscrits més de l'Arxiu Capitular i de la Biblioteca Episcopal, que presenten les mateixes característiques que els tretze anteriors, els quals, si no pertangueren al bisbe Guillem, almenys ens mostren

el tipus de llibre que els clergues i canonges de Vic seguiren adquirint de forma directa o indirecta en els tallers de París, sobretot després del 1229, quan el mateix bisbe Guillem i el capítol catedral, en compliment de les constitucions del Concili Provincial de Lleida del mateix any, decidiren d'assegurar-los-hi les distribucions canòniques durant tres anys, si anaven a estudiar París o a Bolonya.<sup>12</sup>

Aquests volums tampoc no porten notes que els relacionin directament amb els canonges osonencs, però en presenten algunes d'altre tipus, que permeten de posar-los en relació entre ells en tres grups. Així, a l'exemplar de l'evangeli de la glossa de sant Joan (núm. 18), hi ha la nota del f. Cv, que el relaciona, quan encara era a París, amb un exemplar dels dotze profetes menors, amb un llibre de Job i amb un saltiri, llibres que en aquell moment eren en poder del mestre W. A., que, tal com hem suggerit, podria tractar-se del mestre Guillem d'Alvèrnia o del mestre Guillem d'Auxerre, ambdós professors de teologia a París. Encara que la nota no digui explícitament que eren llibres bíblics glossats, cal pensar que ho eren, tal com ho és el volum que conté la nota, i això també permet de suggerir que el llibre de Job, esmentat en la nota, podria ésser l'exemplar n. 15 de la llista.

Un altre punt de relació entre alguns d'aquests volums ens és donat per una nota que l'esmentat llibre de Job té al foli A, on s'explica que aquest volum passà a ésser propietat de la sagristia de la catedral de Vic com a garantia d'un violari, que després fou propietat de la mateixa catedral i que, a més, Ferrer de Torrentmal el tingué en préstec junt amb un exemplar de l'evangeli de sant Joan glossat i amb un exemplar del llibre de les *Sentències* de Pere Llombard, que deuen ésser els manuscrits nn. 18 i 20 de la llista anterior. És de doldre que no hi fos escrit el nom de l'amo del manuscrit de *Job*, que l'oferí com a capital del violari. No obstant això, la nota és important perquè ens mostra que els tres manuscrits ja eren de la catedral segurament el primer terç del segle XIII, en vida, doncs, del bisbe Guillem de Tavertet.

En descriure'ls, també hem fet observar que els manuscrits presenten en els marges notes de tipus bibliocoteològic, generalment mig esborrades, però encara parcialment legibles. Són els manuscrits nn. 12, 15 i 18. Són totes de la mateixa mà i mostren que en un moment donat tots tres devien ésser propietat d'una mateixa persona o institució, que per desgràcia ens és desconeguda, la qual els degué vendre al mercat de llibres de París, els 'bouquinistes' de l'època. El llibreter que els adquirí n'esborrà les notes, passant-hi un drap o una esponja humida, a fi de poder tornar a vendre'ls directament o a través d'altres persones als clergues que els portaren a Vic.<sup>13</sup>

12. *Ibidem*, 572.

13. El *Digestum iuris civilis*, manuscrit de Vic, Arx. Capit., ms. 155(XVIII), també presenta en els marges notes força semblants a les d'aquests tres manuscrits, però aparentment de mà diversa. És un manuscrit bolonyès de la segona meitat del segle XIII, que ja porta la glossa d'Accursi, mort l'any 1263. Cf. GUDIOL, *Catàleg...*, 164-165.

Ulteriors estudis potser permetran d'identificar per mitjà de quines persones tots aquests volums passaren a formar part, junt amb els de l'espoli episcopal de Guillem de Tavertet, de la Biblioteca de la catedral de Vic, la qual, tal com hem intentat demostrar, els ha conservat diligentment, perquè són un dels seus principals tresors.

runt in pmo homine: remoueri debent a scò: ac si dicat:  
 firmus homo infelix: qui abiit. stetit. sedit. sed scòs est.

**F**IRMUS HOMO INFELIX: QUI ABIIT. STETIT. SEDIT. SED SCÒS EST.

**B**ENIGNUS IN CONSIDERATIONE IMPIORUM. ET IN MANU PECCATORUM NON STETIT: ET IN CHATHEDRA PESTILENTIE NON SEDIT.

caus  
 au om  
 ma op  
 tata  
 succe  
 dent.  
 ur. s.  
 contra  
 prospe  
 et ad

uerla firmus. qui non abiit  
 a deo in regionem distanti  
 uimus. i. cogitatione no peccauit qmuis esset positus in con  
 silio impioꝝ. i. qmuis impij hoc motuatur. quod est  
 tardabitus. Non abiit iste sicut adam qui consentit uro

1. PETRI LOMBARDI EPISCOPI,  
 GLOSSAE CONTINVAE IN PSALMOS  
 Vic, Arxiu Capitular, ms. 10(XXXIX), fol. 2

eam nō ēē tenenda: post xpm. qz nō solum nō p̄ficat ad  
iusticiā et salutē: sed etiā ob̄ficat. Tandē: cōmendat eu-  
uanglīm et fidem xpi. qd̄ sufficit ad salutē. p̄remittēs  
autē salutacionē: p̄ ul cōmendat p̄sonā suam dicens



Aulus ap̄ls non e-  
lectus uel missus  
ab hōibz. s. ab ana-  
ma ut quidā dice-  
bunt. uel ab alijs  
ut quidā ab ap̄lis electi et  
missi fuerūt. et a iudeis  
p̄seudo ap̄li. neqz. constru-  
tus p̄ hōiem purū sed p̄  
xpm et deū patrem  
.i. a deo patre cōstitutus ē.  
p̄ filiū qui ē. saluator et  
rex. Non ḡ cōstitus est deo:  
a quo p̄ filiū electus est:

et missus. ut dicitur in des-  
tructione legis. Imponebat  
enī illi: qd̄ deo cōtra p̄dicaret.  
eo qd̄ legē a deo datā destrueret. Vel ita. neqz. consti-  
tus p̄ hōiem xpm. .i. p̄ xpm ex parte hōiem. .i. morta-  
lem: sed p̄ eum iam xpm. .i. ex omī parte imortalem  
iam suscitū. qui nō ut hō ualutū hōies sed totū h-

Aulus ap̄ls nō  
ab hominibz  
electus. neqz p̄  
hōmē sed p̄  
xpm et de-  
um patrem q̄  
suscitauit eū  
a mortuis. et  
qui mecum s̄c̄  
om̄s fr̄es eccle-  
sijs galathie.  
Gr̄a uobis et  
pax a deo pa-  
tre n̄ro et d̄no  
iesu xpo. ;



nōmīnū nūō consecrari. In p̄re  
 tationē uideletur nym salomo  
 ni uoluminū. Mas loch q̄s  
 hebrei pabolat uulgata ed nō  
 pro uerbia uocat. lo eloch q̄d  
 grece ecclesiastē. latine contio  
 natorē possum dice. Si rasi  
 rīn q̄d in lingua nra nra uice  
 cantūm canonū. ferunt. r̄ pa  
 riare dōt ihū filiū itach libe  
 r̄ aliū p̄tendō p̄hū qui sapientia  
 a salomonū interibitur. Quoy  
 p̄tiorē hebraicūm reperi. n̄ ecclī  
 asticum ut ap̄ latinos. s̄ pabolat  
 p̄notatum. cu iuncti erant ec  
 chasticū r̄ cantūm canonicoy  
 ut similitudinem salomonū. n̄  
 solum nūō librorū s̄ r̄ mactay  
 genere coēq̄ret. Sc̄s apud he  
 breos nūquam ego r̄ ip̄tū  
 grecam eloquentiam redoler  
 r̄ non nulli scriptorū ueterū  
 hūc ēē iudei filomū affirmāt.  
 sicut s̄ iudith r̄ thobi. r̄ macha  
 beorum libros legit quib̄ est  
 ecclīa. s̄ in ecclīa canonicas scriptu  
 ras non recipit. sic hec duo  
 uolumina legat ad edificatiōē  
 plebis. non ad auctoritatē ec  
 chasticoy dogmatum confir

nudeit uhyr  
 tant castaneoy  
 opcalit abctō  
 diant fructus  
 inquirunt  
 ita. meit dmi  
 nus sensul al  
 cur est in qui  
 rendut.

Latine simili  
 tudo. hebraic  
 masloch.

usari ac mēnōna debent retineri  
 r̄ proūbia plerūq̄ tā obsequatē  
 imparabile b̄ndicantur. s̄ n̄ hec  
 in proūb̄m locutus sum uob̄ r̄.

Quis autem uoluerit hanc in  
 titulo monstratur eum dicitur  
 ad sciendam sapienciam r̄ disci  
 plinam. i. q̄m recte credere r̄ iure  
 re oporteat quemq̄. quo in cen  
 tionem cordis dirigere.



.i. de parabolis  
 Alomonis fac  
 entū facit.

Parabole  
 salomon  
 filiū dauid  
 regis isrl

Parabole gre  
 latine similitu  
 dines. quod uo  
 cabulum idē sa  
 lomon hūc opi  
 mposuit ut nō  
 iuxta lētām in

5. LIBRI PARABOLARUM, ECCLESIASTES, CANTICORUM  
 ET PROVERBIORUM SALOMONIS CUM GLOSSA ORDINARIA  
 Vic, Arxiu Capitular, ms. 13(LIV), fol. 1

**D**emo puer  
 meylau ambre  
 ut posse exponere  
 cum uniuersa  
 dñi sacramta  
 ornent. p̄dicat  
 de unguine ua  
 tū ethanuel. 7  
 signa eius ac  
 mirabilia. Mo  
 tū q̄ et sepul  
 tū. resurgente  
 ab inferis. et  
 saluante om̄i  
 am̄icat. Quid  
 loq̄a de phisi  
 ca. cinea. 7 che  
 ologia. Quic  
 qd sc̄ar sc̄ptar  
 est. q̄c̄q̄ pot  
 humana ling  
 p̄ferre. 7 mor  
 talū sensū pe  
 pe. ornentia  
 in libro ysaiæ.  
 Vñ ip̄e ait. Erit  
 uos uisio om̄i  
 sū ūba ubi. sig  
 nati. Quē. nes  
 cient iustas. i.  
 genat lege n̄ po  
 rest. neq̄ scien  
 iustas. i. uideat  
 q̄ sc̄iam iustar  
 iactat. qm̄ ei  
 ei signatus est.  
 qui n̄ recepit  
 cum quē signa  
 ut pater. qui ap̄it. et nemo claudit. et cetera.

**D**emo propheta  
 ueribus u  
 derit eē de  
 scriptos.

metro utimet eos ap̄  
 hebreos ligari. et ali  
 quid simile h̄re de psal  
 mis. ut opib; salomo  
 nis. s; quod in demof  
 tene. et tullio solet fi  
 eri. ut p̄cola sc̄bant.  
 et comata. qui utiq;  
 et psal. et n̄ ūsib; sc̄p  
 serit. Nos q̄ utilitati  
 legentū pudentes.  
 interptōne nouam  
 nouo scribendi gene  
 distinxim. Ac p̄mum

Magni labori  
 est. totum ysaiā disse  
 rere. in quo n̄rōz maio  
 rū magna ingenia de  
 sudauerūt. i. grecor. ap̄.  
 latinos. ā. gūde est silen  
 tū. Martyr tū mēdo  
 rum? imputat sermone  
 n̄ sc̄ia. scripsit in eū iux  
 ta. n̄. editōes. usq; ad  
 insinone quadrupedū  
 in deserto. Origenes ā.  
 x̄. uolumina exara  
 uit. 7. x̄. omelias. et  
 q̄da excerpta. Eusebius  
 panphili. ystona expla  
 nando. xv. edidit uolu  
 mina. Didymus ab h̄toco  
 consolamum pople n̄s.  
 usq; ad finē uolumni.  
 x. 7. viii. thomol. Apol  
 linari more suo com  
 pendiose. gnd̄ue spa  
 cia. p̄trouolat. Aduer  
 tendū q̄. q̄ntē sit difficul  
 tatis ysaias. ut n̄rōz  
 fastidiose aures. ad in  
 telligendas sc̄ptas na  
 scantes. ignoscant  
 in pluribus loquenti.

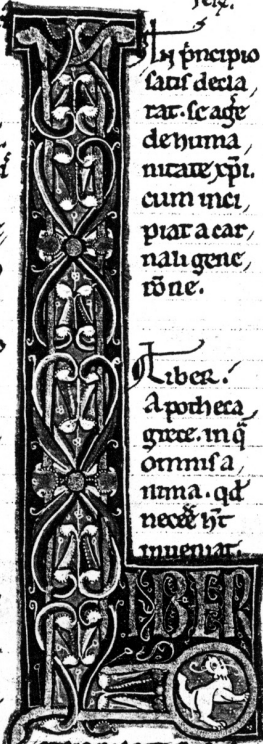
Nos sicut ait montani  
 p̄phe in errasi. nesciente  
 locuti sūt. nec qd dicent  
 ignorauerūt. qui alios  
 docuerūt. Sapiens enim  
 intelligit. q̄ p̄ter de ore  
 suo. de oroyte em̄ d̄r.  
 qd crudelis om̄i sapia  
 loq̄bat ad d̄m. 7. cetera.

nouū spūali. et unū  
q; unū et idē auc  
tor ostenditur.

<sup>leg.</sup>  
Hic da. filij abrahā.  
ordo pōstet. ne pmi  
so abrahā. gñatio  
nis nōtō mtrūpe  
tur. hōz duoz spā  
lū dñ filius. q; un  
p m' mē patriarchā  
alter. inter reges. ad  
quos fca est de xpō  
pmissio. ut uideat  
xp m ex lege uentū  
cū apier. in quo  
uideret uaticinia  
impleri.

<sup>leg.</sup>  
Ihu xpi. ut p regi  
am et sacerdotale  
psonam. natura  
di. z hois monstrat.  
otum ihc. rector. ty  
pice. tunc cōcia  
tur. scdm qd' deu'  
potens. saluare. z  
nom' officij. n' na  
ture. q; unctus est  
in sacerdotē. ad in  
terpellandū p nob.  
qui bñ in tiam p  
missiois inducit.

<sup>leg.</sup>  
Hic vi. pmissū est.  
in semine tuo be  
nedicent omis gen  
tes. et xpe est sem  
illud. In hoc gen  
tes q'ntat bndicij.



generationis  
<sup>s. u. saluatoris. n. p. dicitur.</sup>

Ihu xpi filij da  
uid. filij abra  
ham. <sup>fidel.</sup> Abra  
ham genuit  
<sup>f. p.</sup> ysaac. ysaac  
autē genuit

<sup>leg.</sup>  
Generacioni singulari.  
quasi multa p ordine repli  
cent. quum xpi tñ. gñatio  
queritur. ppe qm ceteris hic  
inducuntur. n' dymā ppo  
tur narrare gñationē. qd'  
impossibile est. ut ysaac a  
re. generacionē ex q's enarra  
bit. s; humana. quasi et h  
ex magna parte sit menar  
tabit. s; illa uita menarra  
bit ē. q; et si dī fili' a patre  
genitus. cū qualis. nec apte.  
nec ppha nouit. nec arigte.

<sup>leg.</sup>  
Ihu xpi. i. saluatoris. n. p. dicitur.  
totus. qd' fuit ada. Ipe ipse  
est. qui et messias. Ideo hoc  
nomine retunditur iudeoz  
in fidelitas. qui messyam.  
i. regē suū. n' dnm uenisse  
ariolant. hunc u' ēē xp m.  
consequer' sic pbat eugē  
ta. qm hic ē qui de patriar  
char. z regū sturpe puenit.  
de uirgine mirabilis ē edit.  
sicut esate fuit pmissus.

<sup>leg.</sup>  
Matth's gñationē descen  
tendo cōputat. q; humani  
tate ostend. p qm d's ad ho  
mmes descendit. lucas af  
cendendo referent forma  
sacmē apte. A baso enū in  
cipient. usq; ad dñm ascend.  
ostendens baptizatos ascē  
dē. ad h' ut sint filij dī.

<sup>leg.</sup>  
Matth's ponit genuit. z n.  
generatiū. forsitan ut ille re

alio allegata tabu dice appellant re  
 pbata. certe si inim appellatione pedate  
 uocer ad quam tam. se rite potit excusa  
 re. ¶ Item si quis habent duas uocatur  
 azat duas. si appareat ad quam pmo  
 sic nominat. illam admittit. ab alia se  
 excusabit. ¶ Si non appareat. uocat  
 eliger. ¶ Et. ff. e. l. si quis. dua. ¶ Item  
 pcurator tunc innumum recedit ad  
 excusandum. ¶ Et. ff. d. nup. l. si quis.  
 In pfecte aut spes. ut. duetu. r. duo li  
 bi. l. duo libi. r. due argle. non pber ex  
 cusatione. v. e. q. anuo. tu. ¶ Intu  
 ma sciendum e quia sponsus quoq;  
 a tutela cura ue sponse. se pot excusa  
 re. ¶ Et magomus si excusabit. ut h  
 bi a tutelam non gerat nisi p p m m  
 am hominum penuria fiat. ¶ Et. ff.  
 e. ¶ Cetera adhuc. r. p m m m m. ex. c.  
 summa quam feci. diligens lector  
 aduertat de suspectis tutoribus r. curatoribus.  
**O** de suspectis tutoribus r. curatoribus  
 illis solum pommus. quia hi sus  
 pecti sunt qui. r. cure ue m m m m  
 redimunt. i. q. r. curam ue emunt.  
 ¶ Hi sunt non ab similes miserum  
 pceptores. qui pecuniam dant. p cibis  
 oblati se oiares emunt. Iahbus in qua  
 p fua foribus pmo r. deceptoribus si michi  
 scolares credunt. nullatenus credet.  
 Suspectissimum enim sunt qui opus sua  
 mgerunt. Debent enim scolares sec  
 reuolue. r. m m m m sua hiee hi pcepto  
 res cur nos rogant aut p nos. aut  
 p se. Propri nos m m m m. quia nos  
 amplius non uident. nec genus no  
 trum cognouit. Relinquit q p se.  
 Et si p se non sunt adieda. immo ta  
 quam deceptoribus. r. p d r o r e s. sunt ui  
 tandi. Explicet lib p u i a o v s.  
 Inuenit libi seda de nonum duntimo r. l. e

**O** P E R A T O R U S E C O M P I S I V A  
 rar. supior libro d p som expo  
 mus modo uideamus de reb r. e.  
 Propar ad qd. quod gestit quia  
 pienti animo nh satis festina  
 r ilico duntit r dicit rerum a  
 sunt in p m m m o alie sunt ex  
 p m m m o n u m. Verum quia q;  
 mag res omnis distinguit. uocē  
 melius apitur. ideo rerum omni  
 um. multiplex anob. duntio fu  
 ciatur. Et quide rerum omni  
 alie sunt corporee. alie in corpo  
 ¶ Item alie sunt humane. al  
 daume. ¶ Item rerum omni  
 alie sunt commune. alie. pu. a  
 unūsitatis. alie nullius. alie si  
 singulorum. ¶ Hac duntione  
 sequamur. In p m m m tam illas sci  
 e quia. publicum h dr quati pop  
 cum. r. omnium p p l o r. i. qd adusi  
 omnium hominum. ¶ Adū p  
 dicit quod e in p m m m o n u m curus  
 p p h. ¶ Al. pu. appellat quod e  
 tum in usu populi ut una. pu. i.  
 m a r e u s. ¶ Item hoc ubum nu  
 lant hic accipit. i. ita ut non  
 m b o m s. nec unūsitatis. ne hom  
 nec sit. l' in usu omnium animarū  
 um. l' dum taxat hominum. l' qu  
 lib; unūsitatum. ¶ Al. hieo m  
 dnr nullius. ea que non sunt ma  
 nis homini domino. ¶ Cora di  
 summa. r. maria omnium arim  
 tum. ratione quozundam y f u a r  
 bibeda. r. tabuenda. ¶ Cas sunt.  
 natione aliorum usum. i. tanta  
 hominum. ut nauigandi r p s e a  
 ¶ Luta quoq; similit sunt r e o r  
 r p u. i. tantum hominum pura  
 in h u f e r a f i c e n t u r. r. m u o l u e r t

8. PLACENTINI SUMME INSTITUTIONUM  
 ET DE VARIETATE ACTIONUM

Vic, Arxiu Capitular, ms. 156(LXXXII), fol. 10

**E**x ordinata eam q̄sq; h̄c n̄ suo noīe s; atius  
 ut q̄ m̄atam accep̄. In q̄ distat iudicō a  
 foro. Nā iudicōe metam. q̄ ex p̄fessioe solū  
 ut iudicō magist̄. Nā n̄ metam loco. quia  
 q̄ndū magist̄. Et. uāq; sic eos cogē pot̄.  
 foro ū metimur s̄p̄ et loco. ū d̄r̄ op̄es s̄z. a. ū  
 domitū h̄c. In h̄ ouēunt qz iudicō ex lo  
 co m̄atū accep̄. ut d̄r̄ de p̄sōe q̄ q̄ aut i p̄u  
 tia cui ē pot̄ h̄c. ouēunt qz unū palcō  
 ponit̄. Sūt s̄z alid̄ cō. r̄ p̄hū. alid̄ semplū.  
 cō r̄ p̄hū ū n̄ā. Semplū. alid̄ ordinaū  
 ut impūtia q̄ domitū h̄ms. alid̄ cō ordi  
 nium. ut ē m̄ur̄. d̄uēis ad p̄uētia alid̄m.  
 ut de cā app̄mp̄ p̄uētia agnoscat. Q̄n̄ imp̄  
 nit̄ pupillū. r̄ uis. miserabilis agnoscat.  
 uia q̄ d̄r̄ p̄sōis r̄ iudicē p̄p̄ r̄ loc̄ p̄p̄  
 p̄missum ē aut̄. r̄ ad cōm̄ iudicē effugere  
 ū pupillū r̄ s̄t̄as. r̄ iudicē. r̄ miserabilis p̄. d̄r̄  
 q̄n̄ r̄c. Nā pupillū r̄ iudicē r̄ miserabilis p̄ s̄cō  
 uēiant si uolūt n̄ cogunt p̄uētia suā cogit. r̄  
 ad ūm iudicē p̄uētia. s; phorret̄ p̄uētia  
 ad ūl̄ay. r̄ n̄m ad uicōū or̄at̄ cogit ad ū  
 s̄ay in ad uicōū n̄m cogit suū face.  
 uia s̄z q̄ r̄q̄d̄r̄ n̄c. V̄ de c̄m̄ib; agi op̄r̄.  
 op̄es r̄c̄ c̄m̄s. n̄c op̄es d̄r̄ ū de c̄m̄ib; agi  
 op̄r̄. Nā ibi de c̄m̄e agi op̄r̄. ū c̄m̄ om̄issū

**Q**uoniam suppositum que p[er] tactum quid a no-  
 bis sic fierentur; insinuat. Prima: planities. Se-  
 cunda: acutior. Tercia: lituor. a fundamento.  
 loquenti lumen p[ri]ncipii. Imo ab ip[s]ius fun-  
 damenti p[ri]ncipio eo uiuante qui omnium p[ri]-  
 nceps est et p[ri]ncipi[us]. De creatione empirie  
 H[ic] p[ri]ncipio erat uerbu[m]. i. et. uij. elemen-  
 to uerbu[m] erat p[ri]ncipi[us]. in quo tot[us] co-  
 el[us] et per q[uo]d: pater creauit mundu[m]. Mundus  
 quatuor modis dicitur. q[ui]nto q[ue] empirieum ce-  
 lum mundus dicitur. p[ro]p[ter] sui munditiam. q[ui]-  
 doq[ue] sensilis mundus. qui a grecis par. a lati-  
 nis omne dicitur est. q[ui] philosophus empirie  
 no[n] cognouit. q[ui]ntoq[ue] sola regio sublimaris  
 mundus dicitur. quia hec sola altitudo nob[is]  
 nota habet. de qua p[ri]nceps mundi hui[us] eiecit  
 foras. Q[ui]ntoq[ue] homo mundus dicitur. quia in  
 se uel mundi ymaginem replentat. Unde. a  
 d[omi]no om[n]is creatura dicitur est. et grecus ip[s]am  
 micromium. i. minore[m] mundu[m] uocat. Empi-  
 reum autem sensilem mundu[m]. et sublimarem  
 regionem creauit d[omi]n[us]. i. de nichilo fecit. hominem u[er]o  
 creauit. i. plasmavit. De creatione q[ue] illor[um] tri-  
 um. inquit legis lator. In p[ri]ncipio creauit  
 d[omi]n[us] celum et terram. celum. i. continent[em] q[ui]ntu[m].  
 i. celu[m] empirie. et angelica[m] natura[m]. Tertiam  
 materia[m] omnium corp[or]um. i. uij. elementa. i. mis-  
 dum sensilem ex his constantem. Quoda[m] intelli-  
 gunt celum. superiores partes mundi sensilis  
 creaturay[um] cri-  
 turas p[ri]mo[rum]  
 facti est. sun-  
 noietur celu[m]  
 tu d[omi]n[us] terram s[ed]  
 celu[m]. hanc cre-  
**S**icut q[ui]nto  
 celos ap[er]to sta-  
 mea solem uo-  
 erit. q[uo]d no[n] fa-  
 si multa acce-  
 se me me et so-  
 uolaret. qua[m]  
 neam t[er]re uole-  
 si uelut ex p[ro]-  
 pe adu[m] p[ro]p[ter]  
 sic p[ro]p[ter] t[er]re  
 acrem q[ue] est si-  
 al[ia]l[is] usq[ue] a  
 oceanu[m]. et ta-  
**T**erra aut[em]  
 Eructa. i.  
 dialis ad huc  
 uacua ornata  
 abissi. cano-  
 abissum uoce-  
 re. Unde et gr[ati]  
 dicitur est tene

**T**imens dñm. salomon  
qui timet dñm nich negli-  
git: recedens a malo. Item  
salomon. qui in iudicio offendit  
multa bona p̄der.;

**M**oſi. filij conuulſa faci-  
unt. q̄ ſingl̄e uirtutes.  
iuxta p̄prium modum: in-  
tem paſcunt iudice ſuo. q̄  
quaq; p̄pam h̄t illuminati-  
onem. Alium diem h̄t ſapientia.  
alium intellectus ſic. ⁊  
ſapientia multa et̄na. hec  
intelligere nequeunt. Sapia  
ē iudice ſuo paſcat dum de  
et̄noꝝ ſpe. ⁊ certitudine me-  
tem reficit. Intellectus ſuo.  
dum de actibus. cor illuſtrat  
conſilij ſuo. dum t̄one iplet  
p̄hibens eē p̄ceptum. ſortitu-  
do ſua. dum confidentiam  
et̄ aduſa trepidanti dat. ſc̄a  
ignorantiam pellit. pietas.  
opa m̄re docet. timor. dñi  
mentem p̄mit. ne de p̄ſenti-  
bz ſup̄biat. ſpe futuroꝝ ſol-  
tat. Inuicem paſcunt. q̄ alta  
alijs ſuffragat. ſine q̄. una  
q̄q; ualde deſtituit. Om̄is ē  
ſapia. ſi intellectus caret. In-  
uicē ē intellectus ſine ſapia.  
ſi om̄i ſine ea. altaſia uenerunt



Que est terra  
gentilium. ad lactem iob.  
qui bonus in malis fuit  
ut iob in lodomil. Sic iob  
in symal. sic amica in fi.

**I**n terra huius  
nominis iob. ⁊ erat  
uir ille simplex  
rectus. ac timens

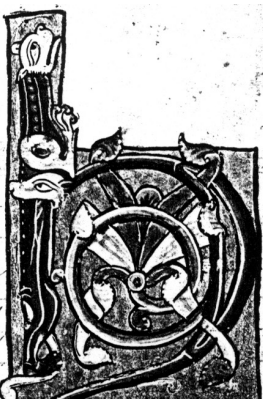
dñm. ⁊ nullus q̄ se faceret p̄-  
terire. ⁊ q̄ malis iuxta n̄  
sūt bona deo accepta.

**D**ñm. recedens a  
malo. Natiq;  
ſc̄i. vii. filij. ⁊

Prui persona  
cibit. quat  
eius dicatur.  
posse uincere

hec ē uirt  
tem columbe. ⁊  
penit. iustit  
simplicitas ten  
ſpe in columba  
parat. q̄ plen  
man ſacredom  
citatis deſerit  
ē mala. ⁊ elo  
m̄ accendat.

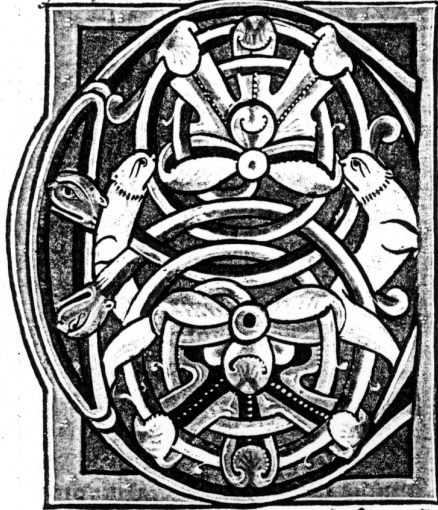
**J**ob dicitur  
qui dolores  
tante. huius  
et̄na. ⁊ huius  
i. corda q̄ ſili  
dita. vñ. ſay  
Ego in oſtium  
simplex ⁊  
p̄uſtitia. ⁊  
dñem. ⁊ p̄  
dñem. iustitia  
n̄. ⁊ p̄ homi  
uirtut; ſema  
dñm. vñ. reple  
timor dñm. ⁊  
q̄ amalo. ſi q̄  
suat. h̄ a in

<p><i>q. d. n. d. e.</i></p> <p><i>ab officio.</i></p> <p><i>ca. d. v. e. e.</i></p> <p><i>in. l. e. e.</i></p> <p><i>in. m. e. e.</i></p> <p><i>ab. e. e. e. e.</i></p>	<p><b>O</b>mnib; diuine scripture paginis euangium excellit. Quia u. lex et prophete finitum per dicunt. hoc completum dicit euangium. In ipso autem euangio scriptores iohannis enim in diuinorum multorum profunditate. Quia a tempore dicitur ascensionis panos. hoc. ubi dicitur absque ammielo scribendo usque ad ultima domicia in predicauit tempore. occisio domicia no. e. p. m. i. t. e. t. e. u. e. r. u. a. d. e. x. i. t. h. o. r. e. d. u. l. l. i. t. e. p. b. e. l. i. m. c. o. n. p. u. l. s. i. t. a. b. e. p. i. a. s. i. e. d. e. w. e. t. n. a. p. a. t. r. i. d. i. u. i. n. i. t. a. t. e. s. u. i. p. s. e. p. t. i. t. a. d. i. u. l. h. e. t. i. c. o. s. q. u. i. e. o. a. b. s. e. n. t. e. i. n. e. l. e. c. t. a. l. q. u. i. r. u. p. e. a. r. q. u. i. x. p. m. a. n. m. a. r. i. a. f. u. i. s. s. e. n. e. g. a. b. a. n. t. y. n. i. m. i. t. o. i. n. s. i. t. a. i. n. a. r. i. a. l. i. u. i. n. a. q. i. l. e.</p>	 <p><b>H</b>ec est iohannis euangelium unum sex discipulorum dicitur quod a deo electus est. quod de nuptiis uolentem nubere uocauit deus. cui uirginitatis in hoc dupliciter testimonium datur. in euangelio quod per cetens dicitur lectus a deo dicitur.</p>	<p>amb; solus ad iohannis in uerba tumunt; aspicit. Ceteri quippe euangiliste. quod tempore et natiuita tem. et spalia ei facta que gestur in uoie. sufficienter exponunt. de diuinitate pauca dicunt quia. aialta gressibilia e dno ambulat itia. hie aut pauca de tempalib; et gestis edisserunt. s. diuinitatis potentia sublimi exemplant. e dno ad celu uolat. Quia u. sup pecc dmi meena recubunt celestis sapie hantit ceit excellencus. de po dmi peccant fonte potant. Legat siquid tu euangilistat euagha et approbatiat fidem eoz. unate. in quib; uidet deesse aliq gestaru reru hystorie. ea maxie q dnt gestit pmo pdicatiois sue tpe. s. anq iohes baptista claudetur i care. hec q qd obmissa ab m. scdr iohes q fecit the anq iohes uidet. s. marie diuinitate r. et misterij tnatat. indare curant. Ceter siq d alij auagiliste dea et sca dmi spalia q ad informandos mores uite pntent maxime ualent copiosius psecuti. cura</p>
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

18. EVANGELIUM SECUNDUM IOHANNEM  
 CUM GLOSSA ORDINARIA  
 Vic, Arxiu Capitulr, ms. 17(XCIX), fol. 1



Inapir liber tertius de incarnatione uerbi . . .

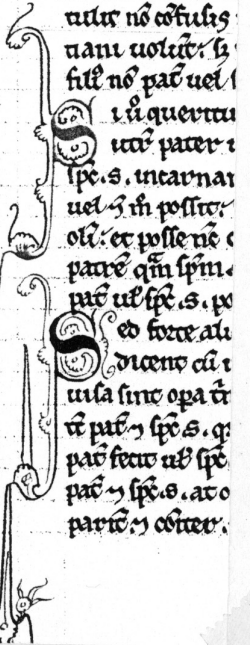


**I**  
**U**  
**E**  
**R**  
**A**

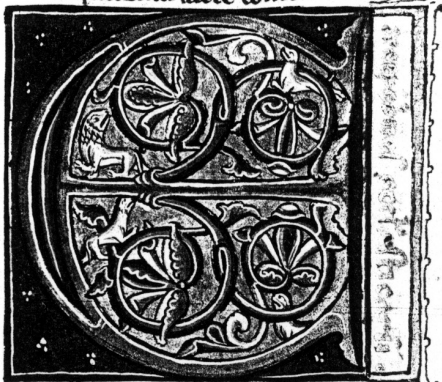
sp̄s. q̄ est a patre  
missus ē. nō sp̄s. s̄  
ut q̄ erat in diu  
fieret hoīs fili. I  
ne alī in diuinit  
et ne tō ēēt pat̄ y  
unde in ecclesiasti  
assūpsit. neq̄ tē  
nitate dei fili. q̄  
ne filij nomī ad a  
tate fili. Veri ḡ i  
ueritate nate e  
nate. ex hoīe be  
tōne. nō appellat  
nomī na scētō h̄  
ur̄ fili. nō ḡ du  
y hoīem unū si  
manente in diu  
tate nō cōsulit  
tiam uolūt. h̄  
fili nō pat̄ uel  
i i querit  
uor̄ pater i  
sp̄s. s̄. incarnat  
uel y i i posse.  
oli. et posse nō c  
patre qm̄ sp̄m.  
pat̄ uel sp̄s. s̄. p̄  
ed fore ali  
dicent cū i  
uila sint opa t̄  
tē pat̄ y sp̄s. s̄. q̄  
pat̄ fecit uel sp̄  
pat̄ y sp̄s. s̄. a c  
parit. y cōter.

plenitudo temporis ut ait ap̄t̄s. multo deus filij  
suum factū de muliere. factū sub lege. ut eos q̄  
sub lege erant redimēt in adoptione filiorum. Tem  
pus autē plenitudinis d̄r. temp̄ gr̄e qd̄ ab aduen  
tu saluatoris exordū sup̄sit. hoc est temp̄ miserē  
di. et autē benignitatis in q̄ gr̄a et uital̄ p̄ ihm̄  
xp̄m facta ē. gr̄a p̄ caritate impletur. qd̄ in lege  
p̄cipuebat. uital̄. p̄ xpi aduentū exhibet. atq̄ p̄  
ctur h̄iane redēptiōnis sponso facta ab antiquo.  
fili ḡ missio ē. ip̄a incarnatio. Co enī missus est  
qd̄ in forma hoīs mundo apparuit uisibil̄. de  
quo sup̄ dictū est sufficienter. Quod filius

**D**iligenter uō carnem assumpserit. non pa  
est annotandū. ter uel sp̄s sanct̄  
quare fili nō pat̄ uel sp̄s. s̄. est incarnatus. sed  
namq̄ fili hoīem assūpsit. qd̄ ordine cōgruo  
atq̄ atq̄ sapia dei fecit cōsilio. ut deus q̄ in sapia  
sua mundo cōdōt̄. sed uicō. Omnia in sapientia



neipit plogus pauuozime tuonif ue  
nabilif carnotenfif epi multatioda  
diftinctione feptuararum caftorum  
eloquozum facie contentarum:



reglarum partum ex eplis romano  
rum pontificum. partum ex gestis  
concliozum catholicorum epozum  
partum ex tractatibz orthodoxorum  
partum. partum ex institutionibz  
catholicorum regum. non nullo la  
boze in unum corpus adunare cu  
raui. ut qui septa illa. ex quibz ista  
excepta sunt. ad manum hie non po  
tut. hinc saltem accipiat quod ad co  
modum cause sue uale pspereit.  
A fundamento itaq; xpiane religio  
nis. i. fide inchoantef. sic ea que ad  
sacramenta ecclesiastica. sic ea que ad  
instruendos mores. ul corrigendos  
sic ea que ad queq; negotia discem  
enda. uel diffinienda ptenent. sub  
ginalibz titulis distincta congeslim.  
ut non sit quereit necesse. totum uo  
lumen euoluere. s; tantum titulum  
gualem sue questionis congruentem

notare. et ei subtra captula sine int  
polatione transcurrere. In quo prudē  
tem lectorem pmonē congruum di  
ximus. ut si forte que legit non ad  
plenum intellexit. uel sibi inuicem  
aduſari existimauit. non statim re  
p̄bendat. s; quid scdm rigorem. quid  
scdm moderationem. quid scdm iudi  
cium. quid scdm misericordiam dicatur.  
diligent attendat. que int se dissen  
sare non sentiebat qui dicebat. *Q*  
scdm 7 iudicium cantabo t̄ domine.  
7 alibi. *V*niuse uie domini misericordia  
7 uitas. habet enim omnis ecclesi  
ca disciplina p̄ncipalit̄ hanc inten  
tionem. uel omnem edificationem  
aduſul sciam xpi se erigentem de  
struere. uel edificationem dei fidei  
uitate. 7 mozum honestate constantē  
construere. ut eandem si contamina  
ta fuit. penitentie remedijs emunda  
re. De intentione diuine pagine  
quod omnis boni sit maistra ca  
pitula edificacionis ma *S*tras.  
*D*uuis edificacionis ma *S*tras.  
gistra e caritas. que saluti p̄mo  
rum consulens. id p̄cipit alijs fieri.  
quod si quisq; uult ab alijs impen  
di. Quicumq; ḡ ecclesiasticus doctor ec  
clesiasticas regulas imp̄tatur aut mo  
datur. ut ad regnum caritatis emenda  
que docuit uel ex posuit referat.  
nec peccat. nec errat. cum saluti p̄  
mozum consulens. ad finem sacris  
institutionibz debitum puenire in  
tendat. Un̄ dicit batus augustinus. de  
disciplina ecclesiastica t̄ncant̄ habe

21. PANORMIA SIVE COLLECTIO CANONICA IVONIS  
CARNOTENSIS EPISCOPI

Vic, Arxiu Capitular, ms. 145(XCV), fol. 1

Orland GRAPÍ ROVIRA

UN CALENDARI RIMAT CATALÀ MEDIEVAL.  
ESTUDI I EDICIÓ<sup>1</sup>

El projecte *BITECA*,<sup>2</sup> en la seva tasca contínua i sistemàtica d'estudi dels fons de manuscrits i impresos catalans medievals, fa possible el descobriment, de tant en tant, bé d'obres de les lletres catalanes antigues fins al moment ignotes, bé de nous testimonis textuais d'alguns escrits que ja coneixíem. Quant a les obres en vers, vàrem oferir un primer tast d'aquestes troballes en dos articles titulats, genèricament, *Al marge dels cançoners*.<sup>3</sup> En aquests treballs donàvem a conèixer prop d'una desena de composicions que compartien la peculiaritat d'haver estat conservades de manera marginal, tot sovint inserides dins volums manuscrits entremig d'altres obres de matèries o temàtiques ben diferents a les dels poemes. La seva supervivència, i posterior recuperació, només ha estat possible gràcies a l'interès, no sempre fàcil d'explicar, d'un amanuense per copiar-les bo i aprofitant un espai sobrer d'un llibre; o d'altres vegades per la seva inclusió en còdexs d'organització més aviat caòtica, en els quals algú va voler aplegar una munió de textos que, principalment pel seu contingut didàctic, i tot sovint malgrat la seva heterogènia, consideraria necessaris o interessants de tenir a l'abast. Afegim, aquí, una tercera via de pervivència: la integració d'una obra en vers, més o menys profusificada, en l'interior d'un text escrit amb una certa vocació compilatòria.

Aquestes tres circumstàncies expliquen la conservació en quatre manuscrits tardomedievals de l'obra, l'edició de la qual oferim en aquests papers: el *Poema del còmput* o *Calendari rimat català*.

1. Acabem d'assenyalar la possibilitat de la conservació marginal d'un text en fulls sobrers d'un llibre manuscrit el contingut del qual poc o res té a veure amb la natura de l'esmentat text. Doncs bé: una primera versió del nostre poema del còmput ens era coneguda d'ençà que Paul MEYER, a finals del s. XIX, va emprendre la tasca de publicar l'actual ms. esp. 487 de la Biblioteca Nacional de França. El volum, que interessà al filòleg

---

1. Aquest treball, que ha estat enllestit en el marc dels projectes PB 98-1170 i BFF 2002-00052, no hagués estat possible sense la col·laboració dels directors (Dr. Vicenç Beltran i Dra. Gemma Avenozza) i membres de l'equip de *Biteca* de la Universitat de Barcelona. També haig d'agrair la paciència i els molt valuosos suggeriments de la Dra. Lola Badia.

2. Sobre el projecte *BITECA* (*Bibliografia de Textos Catalans Antics*), podeu consultar la pàgina web <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/Biteca>.

3. Vaig editar sis poemes de temàtica religiosa a GRAPÍ, *La Marnierre Biteca* (2001). Un segon lliurament, que inclou l'edició d'altres tres poesies, el vaig presentar com a comunicació en el IX Congrés Internacional de l'Associació de Literatura Hispànica Medieval, celebrat a la ciutat de La Corunya el setembre de l'any 2001; el text serà properament publicat en les actes de l'esmentat congrés.

francès per tal com aportava còpies d'importantes obres de la literatura catalana i occitana medieval, es tanca amb un «petit traité des fêtes mobiles» que l'erudit francès, tot i considerar-lo una obra mediocre, va decidir d'editar per tal que la publicació del manuscrit «puisse être dite complète» (MEYER, 1891: 613).

2. D'altra banda, arran dels estudis de camp de l'equip de *BITECA*, hem constatat l'existència de dos altres testimonis manuscrits d'aquesta mateixa obra: l'un conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid (ms. 18060), l'altre a la Biblioteca de Catalunya (ms. 309). Aquí ens trobem amb el segon dels casos a dalt apuntats. Són dos volums facticis que recullen diversos escrits de caire diguem-ne pragmàtic, textos útils de recordar, verbigràcia, les dates de defunció d'un seguit de bisbes barcelonins, l'estructura formulària d'una carta de deseiximent o les beceroles de la ciència computística.
3. Finalment, fruit d'una revisió més o menys exhaustiva dels textos astronòmics escrits en català durant l'Edat Mitjana, he localitzat un quart testimoni, integrat dins el conegut *Llunari valencià* del ms. 216 de la Biblioteca Universitària de València.<sup>4</sup> Un compilador poc més que anònim decidí aprofitar els versos del *Calendari rimat* per explicar tot un seguit de qüestions sobre còmput cronològic. Avancem que aquest quart testimoni presenta un text més extens que els altres tres: la diferència més rellevant és una sèrie de vint versos que exposen la fórmula aritmètica de càlcul del *numerus aureus* i expliquen la utilitat d'aquest nombre d'or a l'hora de determinar la data de Pasqua.

Tot plegat ens permet d'oferir un assaig d'edició crítica d'aquest singular poema, testimoni de l'existència, en les lletres catalanes medievals, d'un gènere de literatura didàctica en vers vulgar que compta, fet i fet, amb ben pocs exemples arreu de l'Europa coetània.<sup>5</sup> Així, a les quatre peces «franceses» dels s. XII-XIII a què C. SEGRE es refereix al *GRLMA*,<sup>6</sup> venim a afegir-hi un quart calendari rimat,

4. El *Llunari valencià* fou editat, de primer, per FARAUDO (1950). Posteriorment CABANES (1994-1995), qui desconeixia el treball de FARAUDO, en féu una edició parcial, en què s'inclouen els versos del *Poema del còmput* formalment presentats com si es tractés d'un text en prosa, tot i advertir que «es un texto [es refereix al text inicial del *Llunari*, f. 63v-65v] —al menos parcialmente— que al parecer ha tenido una primera estructura versificada» (p. 246). De qualsevol manera, ni L. FARAUDO ni M<sup>o</sup>. D. CABANES no semblen tenir notícia de l'existència del *Calendari rimat* (en tant que text autònom, s'entén) que el compilador del *Llunari* hauria inserit en el tractat astronòmic que ambdós editen.

5. He mirat d'oferir una visió de conjunt del que era l'art del còmput medieval i la literatura que es generà al seu voltant en una comunicació presentada al X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval, que tingué lloc a la ciutat d'Alacant entre 16 i 20 de setembre de 2003 i les actes del qual són a hores d'ara en preparació.

6. *GRLMA*: VI / I, 127-128; i VI / II, 180-181 (§ 3516, 3520, 3524 i 3528). Els quatre poemes del còmput són:

a) El de Philippe de Thaon, redactat en dialecte anglonormand a inicis del s. XII. Fou íntegrament editat per MALL (1873). Compta, també, amb una edició parcial de MEYER (1911).

de cronologia més tardana i escrit en català. Quant a la seva datació, avancem que aquesta obra, tot i haver-nos pervingut en quatre manuscrits del s. XV, hauria estat composta cap a les darreries de la centúria precedent, quan el saber científic en general, i l'astronòmic en particular, es consolidà com a matèria d'estudi i tema de cabdal interès en l'ambient cultural de les corts reials dels monarques catalanoaragonesos, especialment en la de Pere el Cerimoniós, animós impulsor de l'important tasca de renovació de la ciència astronòmica duta a terme pels mestres de l'escola de Barcelona durant el seu regnat.<sup>7</sup>

### *Informació sobre els manuscrits de París, Madrid i Barcelona*

a) *El manuscrit de París* (Bibliothèque nationale de France [BnF], ms. esp. 487; *BITECA*,<sup>8</sup> MANID 1160;<sup>9</sup> d'ara endavant abreujaem *P*). Testimoni conegut de temps ençà, en haver estat objecte d'una edició per part de P. MEYER, en un treball en què el filòleg francès oferí la publicació sencera de l'esmentat manuscrit.<sup>10</sup> Entre el 1884 i el 1891, el mateix P. MEYER va escriure una sèrie d'estudis en els quals, a banda de descriure físicament el còdex<sup>11</sup> i publicar els textos que conté, reconstruïa l'atzarosa vida d'aquest llibre.<sup>12</sup> És en el seu darrer

b) *L'Art de Kalender* de Rauf de Lenham, datat a mitjan s. XII i escrit, també, en anglo-normand. P. MEYER n'ha fet dues edicions parcials (1866: 38-43, i 1886).

c) Poema anglo-normand d'autor anònim, igualment datat a mitjan s. XIII. L'edità MEYER (1883).

d) Poema occità atribuït a Raimon Ferat (sobre la qüestió de l'autoria, vegeu BAUQUIER, 1878), compost durant la segona meitat del s. XII i editat per BRUNEL (1924).

7. Vegeu, entre d'altres treballs, FARAUDO (1950: 13), MILLÀS (1962), ROMANO (1981), VERNET (1981), CLARAMUNT (1989), SAMSÓ (1999: 238) i CIFUENTES (2001: esp. 197-220). Sobre els principals mestres de la dita escola barcelonina (Pere Gilbert, Dalmau ses Planes, Jacob Corsino, Bartolomeu de Tresbéns) i l'ambient científic de les corts de Pere el Cerimoniós i del seu hereu l'infant Joan, consulteu MILLÀS (1962: esp. 17-21 i 54-84), així com la introducció al *Tractat d'Astrologia* de Bartolomeu de Tresbéns (VERNET / ROMANO, 1957-1958).

8. Dins *BITECA*, l'obra del *Calendari rimat* és identificada per les sigles CNUM 3144. Així mateix, en endavant indicarem el número identificatiu que duu cada manuscrit a *BITECA* precedint-lo de les sigles MANID.

9. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1177.html>.

10. El «traité en vers sur les fêtes mobiles» és editat a MEYER (1891: 613-614). Avancem que aquesta edició presenta algun error en la lectura paleogràfica del text. Igualment, el filòleg francès introduí una sèrie d'esmenes *ope ingenii* que, un cop coneguts els altres tres manuscrits, se'ns mostren errades. Tots aquests detalls els anirem comentant a les notes de la nostra edició crítica del poema.

11. És a l'article de MEYER (1884: 264-266) on trobem la descripció més acurada que aquest filòleg féu de l'esmentat volum.

12. Els 46 folis que avui constitueixen el manuscrit en un principi formaven part d'un volum més gran, pertanyent al fons de la Bibliothèque Inguimbertaine de Carpentras. G. LIBRI va ser qui arrencà aquests folis del còdex original, va rascar-hi les restes de l'antiga paginació i es va endur el manuscrit de la Biblioteca de Carpentras. Posteriorment, el llibre va anar a raure a la biblioteca de Lord Ashburnham, fins que fou recuperat, el 1888, per l'estat francès, que el destinà a la Biblio-

foli on fou copiat, per la mateixa mà de què és obra la resta del volum, el «petit traité des fêtes mobiles» que P. MEYER edità.

El manuscrit de Carpentràs, del qual foren arrencats per G. Libri els fulls que avui constitueixen el ms. Esp. 487 de la BnF, es troba encara avui a la Bibliothèque Inguimbertaine de l'esmentada localitat francesa. Porta com a signatura el número 381 del fons de manuscrits (*olim 377*)<sup>13</sup> i pot ésser definit com una antologia de textos poètics escrita al segle XV,<sup>14</sup> si bé, a judici d'A. PAGÈS, «la major part de les obres que conté són degudes a contemporanis o fins i tot membres de la cort de Pere IV d'Aragó (1319-1387) i de Joan I (1350-1396)».<sup>15</sup>

b) *El manuscrit de Madrid* (Biblioteca Nacional de Madrid [BNM], ms. 18060; BITECA, MANID 1070;<sup>16</sup> a partir d'ara N), avui conservat en el fons de manuscrits antics de la Biblioteca Nacional de Madrid, sota la signatura 18060. En el seu foli 143v llegim el text del *Calendari rimat*. És ben poc, i escassament rellevant, el que sabem sobre la història d'aquest còdex: a penes que va arribar a la Biblioteca Nacional de Madrid formant part del fons llegat pel bibliòfil Pascual de Gayangos y Arce.<sup>17</sup>

Es tracta d'un volum factici que, a criteri de P. ROCA (1904: 33-34, ít. 34) i J. DOMÍNGUEZ BORDONA (1931: 94-95, ít. 18060), data de finals del s. XIV: presumiblement entre 1380 i 1400. Al seu teixell, duu com a títol «Coronica de España en latin manuscript». S'hi contenen un conjunt de textos de temàti-

teca Nacional de París. Ja en aquesta institució hom li va canviar la vella signatura Libri 111 per la que actualment porta: manuscrit núm. 487 del fons espanyol. Vegeu l'article ja citat de MEYER (1884), així com una nota del mateix autor apareguda tres anys després a la mateixa revista «Romania» (MEYER, 1887: 106), on l'autor explica com, a partir d'un estudi codicològic comparatiu del manuscrit de Carpentràs i del ms. Libri 111, es féu evident que aquest segon havia format part del primer. D'altra banda, a MEYER (1888: 332), el filòleg francès reporta les circumstàncies i condicions en què el ms. Libri 111 de la col·lecció de Lord Ashburnham va tornar a França per formar part del fons antic de l'actual BnF. Es pot trobar un resum molt concís dels resultats dels estudis de P. Meyer sobre aquest còdex a BOHIGAS (1985: 150-152).

13. Vegeu BITECA, MANID 1089 ([http:// sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1089.html](http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1089.html)).

14. ASPERTI (1985: 97, nota 97), a partir de l'estudi de les marques d'aigua del paper, precisa que la còpia devia de ser dels primers anys del segle XV.

15. PAGÈS (1913). La cita, que traduïm del francès, es troba a la p. 175.

16. [http:// sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1070.html](http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1070.html).

17. Nascut a Sevilla el 1809 i mort a Londres el 1897, on treballà en la catalogació de tots els «manuscritos y libros raros» del British Museum (VINDEL, 1934: 13). Quan va morir, el seu patrimoni bibliogràfic fou comprat, en bona part, per l'Estat espanyol i destinat a la Biblioteca Nacional de Madrid. L'actual ms.18060 entrà a formar part del fons d'aquesta biblioteca l'any 1899, juntament amb d'altres volums antics que Pascual de Gayangos aplegà i posseí en vida seva. M. SÁNCHEZ MARIANA (1993: 84) apunta que, com era habitual entre els bibliòfils del seu temps, Pascual de Gayangos «de vegades no va ser gaire escrupulós a l'hora d'adquirir [els seus llibres], per la qual cosa va ser acusat de robatori en alguna ocasió». Recordem com, sobretot en els anys posteriors a la cèlebre desamortització dita de Mendizábal, era ben normal que els bibliòfils tot sovint amaguessin, o si més no s'estiguessin de revelar, d'on procedien i com havien aconseguit molts dels llibres que guardaven en llurs biblioteques. Aquesta incògnita afecta, també, el nostre manuscrit.

ca historiogràfica redactats en llatí, alguns de l'autoria de Rodrigo Ximénez de Rada. També trobem, a continuació de les obres del cèlebre arquebisbe, uns altres textos de caire històric, redactats en llatí i la temàtica dels quals fa pensar que almenys una part del còdex tingué un possible origen català.<sup>18</sup>

El vuitè quadern comprèn els f. 139-148 i allí trobem els únics textos del volum escrits en llengua catalana. Al f. 143v llegim una còpia manuscrita del *Calendari rimat*. Així mateix, al f. 144v hi ha una sèrie d'anotacions sobre monedes en llatí, entre les quals apareixen brevíssims apunts en català. També és de destacar que, als f. 146-147, hom ha transcrit un obituari en llatí dels bisbes de Barcelona, el qual no pot ésser datat abans del 1385, per tal com aquest és l'últim any d'una defunció de què dóna notícia. Pel que fa al tipus de lletra, V. Beltran, a partir de l'estudi directe del manuscrit, fa notar que, si bé des de l'inici del còdex fins al f. 142 es destrien diverses mans bastardes de finals del s. XIV, precisament des del foli 143 fins al darrer del vuitè quadern s'alterna la bastarda amb una cursiva semigòtica de datació un xic més tardana. En resum: tot plegat ens permet postular que les transcripcions dels textos incloses en aquests folis del vuitè quadern són datables entre els dos darrers decennis del s. XIV i els primers del s. XV, i devien haver estat copiats a l'actual territori del Principat, versemblantment en terres del bisbat de Barcelona.

c) *El manuscrit de Barcelona* (Biblioteca de Catalunya [BdC], ms. 309; *BITECA*, MANID 1579;<sup>19</sup> d'ara endavant *B*). També és volum factici. El ms. 309 del fons antic de la Biblioteca de Catalunya compta amb 170 folis, en els quals es detecten distintes mans gòtiques amb diversos graus de cursivitat. És constituït per disset quaderns antics on s'apleguen obres de temàtica bastant variada (religiosa, moral, científica, retòrica, gramatical, textos documentals, etc.) escrites en llatí, català i, només a l'últim quadern, en romanç aragonès. Tots els textos (llevat d'algun afegit posterior, com ara l'oració castellana a sant Antoni de Pàdua del f. 110<sup>v</sup>) foren copiats entre les darreries del s. XIV i començos del s. XV.

En el novè quadern d'aquest volum factici fou copiat, per una mà probablement d'inicis del s. XV, el *Calendari* en versos catalans. Aquest quadern, format per vint folis (f. 100-119), és constituït per tres blocs ben definits: un primer, en el qual són transcrites diverses oracions adreçades a Jesucrist, a la Verge Maria i als àngels de Déu (f. 100-110); un tercer que transmet una còpia incompleta del *De contemptu mundi* d'Innocenci III (f. 114-119); i un segon amb textos catalans i llatins de temàtica cronològica (f. 111-113). Al f. 111r-v, trobem el *Calendari rimat*. Aquest text és immediatament seguit per una munió d'escrits en llatí: un còmput de llunes i de pasqüa dels anys 1318-1320 (f. 111v-112v), una sèrie d'indicacions sobre les dates de pasqüa dels anys 1314-1336, i, final-

18. Són dos crònics de Barcelona i altres textos d'interès per a la història de Catalunya, com ara una fórmula de concessió de treva o el que ROCA (1904: 34) anomena una breu notícia sobre la fundació de Barcelona (*BITECA*, CNUM 5096).

19. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1579.html>.

ment, un text sobre el càlcul dels anys bixests (f. 113r-v). Tot, doncs, torna a situar la còpia del *Calendari rimat* en un manuscrit confeccionat a principis del s. XV, en el qual es contindrien diverses obres datables de manera més o menys precisa cap a finals de la centúria anterior.

### *Relacions filiatives dels testimonis PNB*

D'aquests tres testimonis, el manuscrit de la BdC és el que presenta un text més defectuós. Quant a les faltes separatives, n'individuem les tres que ens resulten més incontestables: al v. 22, 'fets en mig' en lloc de 'senes mig'; l'estranya lliçó del v. 40; i, en fi, l'omissió d'un vers sencer, el quinzè de la nostra edició. Abunden, altrament, errades de menor rellevància. La mà d'un amanuense poc acurat donà un text ple d'errors de còpia banals: alguns per ommissió de lletres o mots (v. 1 'scrit[e]s', v. 10 'aytant[e]s', al v. 11 hi manca el verb, etc.), d'altres aparentment deguts a males lectures paleogràfiques (v. 17 'rcegut', v. 19 'trespasse', v. 24 'el ame', v. 44 'alle suya', v. 52 'puns'); tampoc manquen casos d'afegits gratuïts que desfan la isometria (v. g., els articles introduïts als v. 27 i 37), ni d'almenys un exemple de possible transposició en l'ordre dels elements d'un vers (v. 10).

En canvi, el manuscrit de la BnF ens ofereix el text menys deturpat del nostre *Calendari rimat*. D'entrada, quan aporta una lliçó pitjor que la d'algun (o de més d'un) dels altres testimonis, en la majoria dels casos sol tractar-se d'un error banal de còpia (p. e., al v. 3, error en la grafia d'un numeral; al v. 13, ommissió del mot 'any'; al v. 18 es descuida de copiar el pronom 'se'; ommissió d'una preposició al v. 54, etc.). També presenta algunes lectures equipol·lents que, sense tractar-se pròpiament de faltes, allunyen el seu text del dels altres tres testimonis: v. 13, 'pres' en lloc de 'creix' (BN) / 'es' (al manuscrit valencià); v. 14, 'venguen' per 'vagen'; v. 16, 'axo' per 'aço'; v. 44, 'lexats' i no 'lexarets'. Són també de destacar dues innovacions presents al text de *P* que no retrobem en cap dels altres testimonis: alteració en l'ordre dels dos apartats inserits als v. 47-50, i afegitó, al final de l'obra, d'un díptic que fa referència a la festa del Corpus Christi (vegeu l'apèndix III). Pel que fa a les faltes separatives, aquelles que permeten asserir que *P* no sigui l'exemplar del qual derivaria directament cap dels altres testimonis, podem assenyalar-ne dues difícilment rebatibles, especialment la primera: v. 12, manca el mot 'any'; v. 18, manca el pronom 'se'.

Quant al manuscrit de la BNM, cal assenyalar que ens proporciona un text força correcte,<sup>20</sup> ja que són ben poques les faltes de còpia banals que hi trobem

20. Val a dir que de vegades ofereix algunes lliçons que semblen més correctes que les aportades pels altres tres manuscrits. En citarem els exemples més clars. Del v. 31, en dóna un text no afectat per l'anisobilabisme. El mateix s'esdevé amb el v. 43: l'adverbi *anans*, en lloc d'*ans*, perfà l'octosíl·lab. També proporciona un millor text per al v. 55. Finalment, del v. 57, amb la lliçó *per lurs cors* en comptes de *per ço car/cor*, sembla aportar una *lectio difficilior* preferible a la variant que comparteixen els altres testimonis (vegeu nota al vers).



(principalment, omissió d'un parell de preposicions als v. 17 i 33, i ,deus' per ,devets' al v. 36). D'altra banda, és un testimoni prou particular, en la mesura que en no poques ocasions el seu text s'allunya del de la resta dels manuscrits, a voltes aportant una lliçó equipol·lent (v. 17, ,cor' per ,car'; v. 53, ,munten' per ,pugen'; v. 47, ,ja' per ,ho', etc.). Talment, compta amb un nombre important de lliçons separatives que neguen tota opció que fos el text base emprat en la còpia de cap dels altres tres testimonis: v. 7, ,fama' per ,suma'; v. 10, ,tot és cert' en lloc de ,per compte cert'; v. 17, ,cregut' en lloc de ,crescut'.

En suma: pel que fa a la filiació entre *PNB*, queda palès com tots tres testimonis, a despit de transmetre un text que és en essència el mateix, presenten una sèrie d'errors separatius que fan inviable la hipòtesi d'una descendència directa en cap dels sentits possibles. Així mateix, a partir de la comparació dels seus errors i lliçons divergents, es pot concloure que no és en absolut factible agrupar dos dels manuscrits de manera que constitueixin una família textual clarament diferenciada de l'altre testimoni. Per tant, davant la impossibilitat d'establir una filiació més precisa de *PNB*, ens hem de cenyir a oferir unes conclusions de mínims: tots tres testimonis derivarien d'un arquetip perdut, del qual descendeixen per tres branques en darrera instància independents.

### *El manuscrit de València*

Un quart text del *Calendari rimat* és integrat dins un tractat astronòmic conegut com el *Llumari valencià*, conservat a l'interior del ms. 216 de la Biblioteca Universitària de València [BUV] (*BITECA*, MANID 1177;<sup>21</sup> d'ara endavant *V*)<sup>22</sup> i datat entre la meitat i finals del s. XV.<sup>23</sup> Obre el *Llumari* un breu paràgraf en prosa catala-

21. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1177.html>.

22. Al costat d'aquest tractat astrològic, el volum inclou d'altres textos llatins i catalans en la seva major part relacionats amb la salut i cura tant física com espiritual de l'home. A banda d'altres escrits sobre matèria astronòmica (un *Almanac perpetu*, un text llatí que explica la raó de l'any bixest i parla del curs lunar, i algunes obres més, totes editades a MILLÀS / FARAUDO, 1948), hi trobem receptes medicinals i breus escrits sobre alimentació, oracions i benediccions que es presenten com a adequades per a diverses situacions concretes de la vida quotidiana, una col·lecció dels proverbis de Salomó, una versió en vulgar del llibre sobre les virtuts de les herbes d'E. MACER, un lapidari, etc. També llegim, en els darrers folis, un tractadet sobre gramàtica llatina. Així doncs, dona unitat a tot el còdex el tarannà pràctic de les obres que hi són copiades: el compilador fou mogut per l'afany d'aplegar en un volum textos que consideraria abans que res útils. Per a una descripció més acurada del contingut del manuscrit, ens remetem als treballs pioners de MASSÓ TORRENTS (1906: 206-221, ít. XIV) i de GUTIÉRREZ DEL CAÑO (1913: II, 11-13, ít. 902), així com a l'informe de *BITECA* (MANID 1177, *vid. nota supra*).

23. Quant a la seva lletra, tant MASSÓ TORRENTS (1906: 202) com GUTIÉRREZ DEL CAÑO (1913: 13) vagament la defineixen com a gòtica del s. XV. Per la seva banda, CABANES (1994-1995: 245) suggereix que la data de confecció del còdex «podria situarse en el último cuarto del siglo XV». En efecte, l'examen de la lletra ens inclina a datar el manuscrit entre mitjan i finals del s. XV: es tracta d'una mà gòtica que, vistos els seus traços força arrodonits i la separació entre lletres, denota ja una certa influència de la humanística.

na el qual, després de precisar en rúbrica que les taules de l'astrolabi, inserides més avall, han estat provades «per servir XX legües entorn de València per l'estrelau», explica quantes hores té el dia i quantes la nit en els diversos mesos de l'any. Tot seguit, al f. 55ra-va, i constituint un segon paràgraf, trobem el text del *Poema del còmput*, transcrit sense separació en versos i amb certs indicis de prosificació, especialment en el seu inici (vegeu nota als v. 1-2). Fins al f. 71va s'aniran succeint un conjunt de textos i taules de matèria astronòmica,<sup>24</sup> alguns dels quals comparteixen amb el *Calendari rimat* la peculiaritat d'haver estat compostos originàriament en vers. Coneixem, finalment, el nom del possible responsable de conjuminar dels escrits que conformen el *Llunari*: es tracta d'un tal Alfons Ferrer, segons llegim en anagrama a l'inici de la segona columna del f. 56v.<sup>25</sup>

### Relació de V amb PNB

En primer lloc, s'escau d'indicar que en cap cas *V* pot ésser l'avantpassat directe d'un dels altres tres testimonis, ni (lògicament) menys encara de cap hipotètic subarquetip comú de *PNB*. Així ho palesa, si més no, la presència d'una falta separativa prou evident al v. 47: *de sent Simmó per d'Ascensió*.

Quant al contingut, el *Calendari rimat* català recull qüestions recurrents que ara i adés apareixen tant als tractats llatins sobre el còmput (començant per les obres pioneres de Beda) com als textos computístics en vers als quals ens hem anat referint.<sup>26</sup> Tanmateix, ja indicàrem que *V* ens proporciona un text notablement més llarg que *PNB*. En la següent taula exposem quins són els motius tractats als textos d'ambdues branques de la tradició (destaquem en itàlica allò que només es troba a *V*):

Numeració dels versos (ed. Nostra)	CONTINGUT	V	P	N	B
v. 1-10	Nombre de setmanes i dies de l'any, i d'hores que tenen la nit i el dia	+	+	+	+
v. 11-24	Raó dels anys bixests, com es calculen i quin és el dia que es duplica	+	+	+	+
v. 25-32	Dejuni a les quatre tèmpestes estacionals	+	+	+	+
v. 33-36	El temps litúrgic de l'Advent	+	+	+	+

24. Per a la descripció en detall del contingut del *Llunari valencià*, remetem a FARAUDO (1950: 10-13).

25. FARAUDO (1950: 10) es refereix a aquest personatge amb els següents termes: «desconocido personaje y rimador mediocre, pero merecedor de estima como probable compilador cuidadoso del texto aquí comentado».

26. Per a una anàlisi més detallada de cadascun d'aquests motius i llur rendiment en els altres poemes romànics medievals sobre el còmput, ens remetem a les notes de la nostra edició crítica del *Calendari rimat*.

<i>Apèndix I</i> (v. 1-20)	<i>El cicle lunar decemnovenal.</i> <i>Utilitat i mètode de càlcul del numerus aureus</i>	+	No	No	No
v. 37-40	Com es troba el terme del diumenge de Pasqua	+	+	+	+
<i>Apèndix II</i> (v. 1-4)	<i>Precisions sobre el càlcul del diumenge de Pasqua</i>	+	No	No	No
v. 41-50	Com es troba, a partir de la data de Pasqua, les altres festes mòbils: Quaresma, Pentecosta i l'Ascensió	+	+	+	+
v. 51-54	Breu referència al cicle lunar decemnovenal	+	+	+	+
v. 55-58	Al·lusió a les festes fixes del calendari litúrgic	+	+	+	+
<i>Apèndix III</i> (v. 1-2)	<i>Data de la festivitat mòbil de Corpus Christi</i>	No	+	No	No

Queda clar, en la taula precedent, com el text de *V* només difereix del de *PNB* pel fet de comptar amb 24 versos més (Apèndixs I i II). Remarquem talment que, en aquelles parts compartides, tots quatre testimonis presenten un text essencialment uniforme, salvant les irregularitats consubstancials a tota peça sotmesa als imponderables de la transmissió manuscrita. Per tant, hom pot afirmar que els quatre testimonis són, en darrer terme, descendents d'un mateix arquetip avui perdut.

Altra cosa serà determinar, o més aviat esbossar, quin ha pogut ésser el procés en virtut del qual de l'hipotètic arquetip n'hauria derivat allò que de primer podrien semblar dues versions del *Calendari rimat*: la llarga de *V* i la menys extensa de *PNB*.

Hem dit que el text del manuscrit valencià transmet vint-i-quatre versos que són absents en els tres testimonis de la versió curta:

- a) Els quatre inclosos a l'apèndix II, que poden ser entesos bé com una innovació de la versió llarga, bé com un error per ommissió que els tres manuscrits de la versió breu haurien heretat d'un subarquetip comú.
- b) Els vint de l'apèndix I, en els quals s'explica la manera com calcular el *numerus aureus* que li pertoca a cada any dins el cicle metònic.

Diversos motius ens condueixen a considerar que aquests vint últims versos no formarien part del text original del *Calendari rimat*. En primer lloc, l'expressió sembla prendre un color tènueament divers al de la resta del poema; fet que detectem, per exemple, en detalls com ara que la llengua es revesteix d'un formulisme matemàtic aliè a la resta de l'obra, o bé que el destinatari del discurs ja no és sempre la segona persona del plural preponderant en els altres 58 versos de la composició. A banda d'això, el fragment de l'apèndix I d'alguna manera trenca la cohesió discursiva i la continuïtat argumental de l'obra, en introduir unes explicacions en termes científics (per moments formulades amb un considerable grau d'abstracció aritmètica) per exposar quelcom (ço és, el càlcul del terme de diumenge de Pasqua) que en els versos successius ja s'aclareix amb una formulació més planera. Dit altrament: no acaba de lligar tanta elucubració enrevessada al

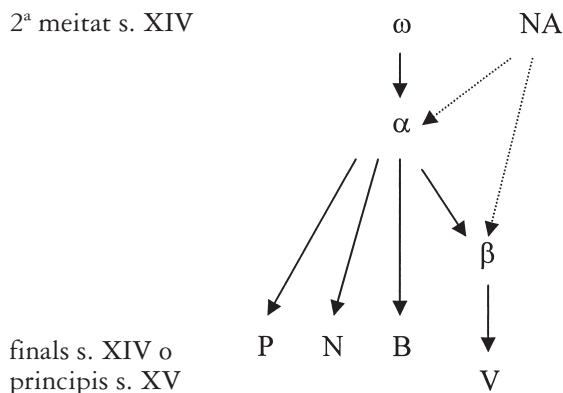
voltant del càlcul del *numerus aureus* destinada a «qui vol saber quan s'escau la Pasqua» amb la línia i el to discursiu dominant del poema; menys encara quan, després d'aquests vint versos, hom aporta un mètode més senzill (que no exigeix conèixer el *numerus aureus* ni fer servir taules ni calendaris perpetus) per trobar la data de la Pasqua i de les altres festivitats mòbils.

*Filiació i transmissió dels quatre testimonis. Un esbós de stemma codicum*

D'antuvi, cal reparar que el *Calendari rimat* es caracteritza per tenir una natura textual força inestable. Sabem que aquest tipus d'escrits, redactats i copiats amb intencions més pragmàtiques que no pas estètiques, són particularment propicis per practicar-hi tota mena d'innovacions i supressions: aquell qui el copiés podria modificar-lo fos afegint dades que estimés interessants d'incloure, fos suprimint alguns versos que li semblessin sobrats o de poc interès. Així hem observat que, a banda de divergències menors (com ara la inclusió a *P* del díptic que estableix la data del Corpus Christi, la matussera prosificació dels dos primers versos a *V* o d'altres petites variants senzillament explicables com a errors de còpia d'allò més habituals), el nostre poema ens ha pervingut en el que adés, i per entendre'ns, hem anomenat dues versions, i que a l'últim només es diferencien per la presència en l'anomenada versió llarga (*V*) d'una successió de vint versos que no trobem en la versió curta (*PNB*).

Altrament, el text de *V* presenta una problemàtica afegida, que complica la natura de l'esmentada interpolació. Dins la sèrie de vint versos sobre el cicle decemnoenal i el nombre auri que només ell transmet, apareixen dos díptics (apèndix I, v. 5-8) que retrobem, cap al final del poema (v. 51-54), en tots els testimonis, inclòs el mateix manuscrit valencià.

A partir d'aquí, mirem de reconstruir un hipotètic *stemma codicum*, de caire essencialment orientatiu, que pugui explicar la història del nostre text i dels quatre testimonis que ens l'han conservat.



- a) Un primer estadi seria constituït per l'arquetip ( $\omega$ ), un poema del còmput redactat versemblantment en la segona meitat del s. XIV i que no contindria ni els versos de l'apèndix I ni els versos 51-54.
- b) En un segon estadi evolutiu, de  $\omega$  se'n derivaria un subarquetip que anomenarem  $\alpha$ , el qual es caracteritzaria per la inclusió dels versos 51-54 entre el final de l'explicació del terme de les festes mòbils i el díctic que fa breu esment de les festivitats fixes. Certament, els v. 51-54 ens semblen un afegit que, a banda de trencar la relativa cohesió i el to argumentatiu del poema original, tampoc no aporta cap informació del tot pertinent dins el discurs del text. Quant a l'origen d'aquests versos, pensem que, en el manuscrit que serví de base per a la còpia de  $\alpha$ , podria haver estat escrit, qui sap si al costat del *Calendari rimat*, un text en octosíl·labs apariats que versés sobre el cicle lunar metònic o decemnovenal i la utilitat del càlcul del *numerus aureus* per a l'establiment de la festivitat de la Pasqua (aquest suposat text l'anomenarem *NA*).
- c) Entendríem, aleshores, el text de *V* com el resultat últim d'una segona interpolació de *NA*. El *Calendari rimat* del manuscrit valencià no tan sols recull la primera interpolació, ja present a  $\alpha$ , ans a més afegeix altres vint versos que constituïrien el cos complet o un fragment del text de *NA*. Així, el material amb què treballaria el copista de *V*, o d'un avantpassat de *V* (diguem-ne  $\beta$ )<sup>27</sup>, seria, d'una banda, un text identificable amb  $\alpha$  o algun dels seus descendents, i de l'altra, una còpia parcial o sencera de *NA*, que possiblement encara es trobaria en el mateix llibre d'on llegia el *Calendari rimat*.

Barcelona, 5 de juny de 2003  
*Universitat de Barcelona*

---

27. Aquesta hipòtesi se'ns afigura la més versemblant, a l'esguard de la poca cura amb què treballa l'autor de la còpia de *V*, cometent errors molt més propis d'un amanuense poc amatent que no d'un compilador. N'aportem tan sols un exemple, ja prou il·lustrador: almenys en dues ocasions *V* reproduïx, en un vers que es repeteix dues vegades en el seu text (v. 54 i Apèndix I, v. 8), un mateix error de dittografia gens difícil de detectar, cosa que, per una part, situa aquesta falta en el testimoni del qual copia *V*, i alhora ens forneix una prova força contundent de l'escassíssima atenció que l'amanuense de *V* prestava al text que reproduïa.

EDICIÓ CRÍTICA DEL POEMA DEL CÒMPUT  
O CALENDARI RIMAT CATALÀ

*Qüestions codicològiques*

1. A *P* el poema ha estat copiat al recto i al verso del f. 46, en una caixa a doble columna i escrivint un vers per línia. L'últim vers de la primera columna del f. 46r es correspon amb el v. 23 de la nostra edició. La primera columna del verso d'aquest foli s'enceta amb el v. 50 del poema.

Cal fer esment de dos detalls textuals especialment rellevants: a) els díctics que es corresponen als v. 47-50 presenten l'ordre bescanviat en relació a *NBV*; b) a continuació del v. 58 llegim el díctic que reproduïm a l'apèndix III.

Afegim que en el còdex parisenc, immediatament a sota del nostre poema (f. 46va), trobem un espai en blanc (l'equivalent a tres línies d'escriptura) i, tot seguit, una quarteta formada per un parell de díctics, la mesura dels quals oscil·la entre les sis i les vuit síl·labes. El seu text, en transcripció paleogràfica, és el següent: «xxx dies ha noembra /abrill juny e setembra / De xxviiij nj ha vn / Touts los altres son de xxxj». Arreu de l'Europa romànica, aquesta mena de versets mnemotècnics per recordar els dies que té cada mes de l'any, compten amb una extensa història que s'allargassa fins a l'actualitat: tots hem sentit versions en català i castellà difoses oralment i encara compostes en heptasíl·labs i octosíl·labs apariats. Notem, finalment, que l'autor anònim del tractat sobre còmput francès de la segona meitat del segle XIII havia integrat aquests tipus de versos dins el cos del seu poema (MEYER, 1883: 83 i 108).

La columna dreta del verso del f. 46 no ha estat utilitzada per copiar-hi text. Tan sols hi ha una mena de signatura, obra d'una ploma diferent, que reproduïx el nom de «francesco Redj». P. MEYER sosté que es tracta d'un intent no gaire reeixit d'imitació d' «une signature authentique qui se trouve dans une lettre de cet érudit que possédait Libri» (MEYER, 1891: 614).

2. El text transmès per *N* ha estat transcrit al verso del f. 143, ocupant-ne les dues columnes (la segona comença amb el v. 31). Hi trobem les següents anotacions marginals: ‚tempores‘ (al costat del v. 26), ‚aduent‘ (difícil de llegir, al costat del v. 33), ‚pascua‘ (v. 38), ‚allelluya‘ (v. 44) i ‚quaresma‘ (a l'alçada del v. 46).

3. En el ms. *B*, el text del *Calendari rimat*, transcrit en una sola columna i de nou a vers per línia, ocupa tot el recto del f. 111 i la major part del seu verso. El primer vers copiat a l'anvers del foli és el 31 de la present edició. És de destacar la presència d'un espai en blanc entre els v. 24-25 i d'un altre entre els v. 42-43. Així mateix, tant el vers 25 com el 43 s'obren amb sengles calderons ornats.

A la dreta dels últims versos del poema (v. 51-56) llegim, escrita per una mà posterior, la següent nota: «La festa de *nostro* Senyor és haprés de les obtavas de Cinçogesma. De Cinçogesma ha la festa de *nostro* Senyor van .xii. jorns et és lo primer digous après les octavas de Cinçogesma».

4. Quant a *V*, el *Calendari rimat* hi és copiat com a part integrant del *Llunari*. S'inicia amb una caplletra ornada i acolorida que ocupa dues unitats de pauta. Els dos primers versos han estat mal refosos en una rúbrica sense rima (vegeu nota v. 1-2). El text del *Calendari* comença a l'onzena línia del f. 55ra, ocupa les trenta-sis línies de la segona columna del dret d'aquest foli i vint-i-dues línies més de la primera columna del revers. Transcrit com si es tractés d'un text en prosa, trobem indicacions de pauses prosòdiques o sintàctiques, marcades per calderons o barres obliqües, que no sempre coincideixen amb inicis de vers. Als apèndixs I i II re-produïm els fragments de *V* que no hem inclòs en el text crític del poema.

### *Mètrica*

El *Calendari rimat*, segons el text que establím en la nostra edició, és constituït per vint-i-nou díctics monorims.<sup>28</sup> La rima (masculina en 18 díctics i femenina en els altres 11) és gairebé sempre consonàntica. Amb tot, trobem casos d'assonància més o menys difícils de corregir, com ara els v. 1-2, 7-8, 31-32 i 43-44. És possible que alguns dels mots en rima d'aquests quatre díctics fossin resultat d'errors de còpia que, des d'un arquetip comú, haurien passat als quatre testimonis manuscrits avui conservats. Aquesta hipòtesi s'intueix especialment plausible en el cas del primer díctic, que a més presenta problemes d'anisil·labisme (vegeu nota v. 1-2). Pel que fa als díctics v. 31-32 i 43-44, fem notar com llur rima, a pesar de no observar una estricta consonància, més o menys s'hi atansa, tot depenent de la lectura que hom faci dels seus mots rimants (vegeu notes v. 31 i 44).

Mereixen especial atenció les rimes de nasal palatal -sempre es tracta del mot *any-* amb nasal alveolar (v. 9-10, 51-52 i 55-56), així com de nasal sonant amb nasal caduca (v. 47-48). Remarquem, amb tot, que al ms. *B* no apareix, o almenys no queda reflectida en la grafia, aquesta anomalia en la rima (vegeu, *infra*, apartat de llengua); per la seva banda, *N* també representa gràficament les nasals finals dels v. 49-50. Les falses rimes de nasals bé podrien ser interpretades com a restes, i alhora indicis, d'una presumible primera redacció del *Calendari rimat* en un català sembrat de més occitanismes que els que presenten els nostres quatre testimonis manuscrits. Refermarien aquesta hipòtesi els mots rimants dels v. 11-12, els quals aparentment constitueixen un cinquè cas de rima consonàntica imperfecta (vegeu nota v. 12).

Pel que fa a la mesura dels versos, predominen a bastament els octosíl·labs: dels cinquanta-vuit versos que formen el poema, cinquanta-un són octosíl·labs, incloent-hi vuit versos l'aparent hipermetria dels quals és fàcilment arranjabable

28. De fet, tres dels quatre poemes de còmput a què fa referència el *GRLMA* són escrits en octosíl·labs monorims (l'excepció és l'obra de Philippe de Thaon), forma mètrica ben preada en el gènere de la poesia didàctica i molt adequada a la finalitat mnemotècnica d'aquestes obres.

mitjançant alguna sinalefa o elisió vocàlica: v. 6,<sup>29</sup> 11,<sup>30</sup> 24,<sup>31</sup> 26,<sup>32</sup> 34,<sup>33</sup> 40,<sup>34</sup> 46,<sup>35</sup> 58.<sup>36</sup> En canvi, no resulta gens evident com corregir la hipometria dels v. 1 i 18, ni la hipermetria dels v. 2, 21, 30, 41 i 48.

### Llengua

El text del còdex valencià, en comparació amb el dels altres tres testimonis, sovint fa l'efecte d'oferir una llengua més modernitzada, atenent al que es podria albirar com un tímid afany de supressió d'alguns dels arcaïsmes o provençalismes conservats a *PNB*.<sup>37</sup>

Pel que fa a aquests tres altres textos, presenten en general un estat de llengua si fa no fa similar: són escrits en un català adornat amb alguns occitanismes, no sempre compartits per tots els testimonis. El manuscrit de la Biblioteca Nacional de França, per exemple, s'inclina per emprar els pronoms ,aycell' (v. 26) i ,ceylles' (v. 58) en lloc de les formes flexionades d',aquell' que apareixen en aquests dos versos a *PNB*. Igualment, al v. 36, on *N* i *B* coincideixen en la lectura ,entegrament', *P* aporta la variant ,enteyrament', de cert regust occitanitzant i arcaïtzant.<sup>38</sup> Quant al manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, assenyalem que, si bé d'una banda mostra certa propensió a optar per formes lingüístiques més catalanes i, consegüentment, més modernes, d'altra banda el text d'aquest testimoni se singularitza pel seu conservadorisme en la grafia de les ,n' caduques. El mot ,any', fora del v. 54, sempre apareix grafiat ,an', cosa que en tres ocasions facilita la rima

29. Entre la vocal final del numeral i la inicial del substantiu *bores*.

30. Si suposem una realització monosil·làbica del grup *bi ha*.

31. Dues possibilitats per salvar la hipermetria del vers: a) sinalefa, o elisió no representada gràficament, entre *de* i el numeral *I* (cosa que, altrament, no succeeix en l'encontre d'aquests dos mots al v. 17); b) sinalefa entre *dia* i *és*.

32. Cal pressuposar una pronúncia bisil·làbica d'aquest grup de mots: [kijés] o [kiés]. Potser la lliçó de *N*, amb omisió del pronom *y*, vindria a reflectir aquesta realització fonètica.

33. Les deu síl·labes que, segons la lliçó de *P*, aparentment té aquest vers, poden reduir-se a vuit, si: a) llegim com a bisil·làbic el grup *que y ha* (cfr. nota *supra*); b) entenem que *diemenge* és un semicultisme gràfic, de manera que el mot constaria només de tres síl·labes (o bé tindria una pronúncia que s'atansaria a la forma *digmenge*, que trobem en aquest mateix vers a *N* i al v. 41 dels manuscrits *P* i *N*; o bé caldria llegir amb sinèresi les dues vocals de la síl·laba inicial de *diemenge* [*P*] o de *diumenge* [*V*]).

34. La solució més econòmica per resoldre l'anisometria del vers passaria per postular l'elisió de la vocal àtona de la conjunció *que*.

35. Si considerem que hi ha sinalefa entre la vocal àtona final de *Pascha* i la preposició *a* que la segueix. El ms. *V* aporta una altra alternativa per transformar el vers en octosíl·lab: eliminar la conjunció copulativa inicial *e*.

36. N'hi ha prou amb fer sinalefa entre *que* i *us*. Advertim que al manuscrit valencià falta aquest darrer pronom.

37. Per exemple, al v. 7 el participi ,fayta' és reemplaçat per ,feta'. Igualment, s'opta per regularitzar substantius com ,Quaresma', ,diumenge', etc., emprant sempre la forma que s'ha imposat en la llengua moderna.

38. Tot i no ésser desestimable que una de les dues formes fos produïda per un simple error de còpia.



amb la paraula acabada en nasal sonora amb què forma apartiat (v. 9-10, 51-52 i 55-56). També, com succeeix a *N*, el mot ,(as)censió' conserva la ,n' final etimològica quan, situat a final de vers, ha de rimar amb el verb ,són' (v. 49); en canvi, la nasal no és grafiada al vers següent, en el qual no ocupa posició de rima (v. 47).<sup>39</sup>

En resum: hom podria sostenir la hipòtesi, ja apuntada a l'apartat de mètrica, que l'arquetip del nostre poema presentés una llengua força més carregada de provençalismes que la dels testimonis que ens han pervingut. Els quatre textos es mostrarien més o menys fidels a aquests primitius elements occitanitzants, cadascun en determinats punts de l'obra. Així mateix, no es pot bandejar la possibilitat que algun dels copistes dels testimonis conservats o perduts hagués introduït occitanismes de nou encuny, potser per dotar el poema d'un color més aprovençalat i, consegüentment, d'un caire més sofisticat. Una altra cosa serà, però, quan aquests presumptes occitanismes apareixen en posició final de vers; aleshores guanya pes l'opció que es tractin de romanalles lingüístiques d'un text anterior en què l'empremta de l'occità fos més acusada.

### *Críteris d'edició*

La present edició del *Calendari rimat* ha estat realitzada procurant respectar tant com fos possible la grafia dels testimonis originals. A penes hem regularitzat l'ús de la *u* i la *v* i de la *i* i la *j* (reservant les primeres grafies per als valors vocàlics i les segones per als valors consonàntics). D'altra banda, hem conservat la grafia original en *i*, *j* o *y* quan alguna d'aquestes lletres és usada per representar un so consonàntic palatal (vegeu v. 54). Simplifiquem totes les *ſ* en *s*, atesa la gratuïtat d'aquesta alternança.<sup>40</sup> L'ús de les majúscules, l'accent, el guionet i l'apòstrof s'adequa a la normativa moderna. Igualment, d'acord amb aquesta norma separem els conglomerats de mots i integrem les paraules que trobem separades. Emprem el punt volat per assenyalar elisions vocàliques que no tenen representació en l'ortografia del català modern. Marquem amb itàlica quan resollem una abreviatura. Els claudàtors indiquen afegits nostres al text.

### *Testimonis manuscrits*

P: Bibliothèque nationale de France (París), ms. esp. 487, f. 46r-v.

N: Biblioteca Nacional (Madrid), ms. 18060, f. 143va-vb.

39. Precisem que, en la nostra edició, a l'hora de triar la grafia dels mots rimants acabats en nasal alveolar, palatal, o caduca, sempre conservem la lliçó aportada pel testimoni base, tot respectant el ,modus scribendi' del copista de *P*.

40. Tot amb tot, mantenim la diferenciació entre ambdues ,s' en la transcripció paleogràfica de l'aparat crític, car en alguna ocasió la morfologia d'aquesta lletra aclareix la raó de determinants errors de còpia (vegeu v. 7).

B: Biblioteca de Catalunya (Barcelona), ms. 309, f. 111r-v.  
 V: Biblioteca Universitària (València), ms. 216, f. 55ra-va.

### *Edicions*

M: edició del text de P a MEYER (1891: 613-614).<sup>41</sup>  
 F: edició del text de V a FARAUDO (1950: 15-17).  
 C: edició del text de V a CABANES (1994-1995: 246-247).<sup>42</sup>

### TESTIMONI BASE DE L'EDICIÓ: P<sup>43</sup>

Dins en .i. any són scrítes  
 .lii. setmanes complides.  
 E són los dies tots scrítes  
 .ccclxv. complits.  
 E són entre la nit e'l dia 5

---

1-2 *Prosificats a V* Dins en vn any son quaranta huit Setmanes y cinc dies 1 [scrítes B 2 cinquanta dues [setmanes N Siquanta .ij. [setmanes B 3 manca tots V 4 ccclx vj P ccclxv M ccclxv N treens .lx. v. B 5 nuyt N e-l] e lo V

---

1-2. El díctic que enceta l'obra és un dels pocs casos d'assonància que trobem al poema. Tanmateix, cal no bandejar la possibilitat que el text transmès pels manuscrits amagui algun error de còpia: tant l'anisometria d'ambdós versos, com el fet que els mots en rima repeteixin els del díctic següent, donen un cert fonament a aquesta sospita.

A V aquests dos versos han patit un procés de prosificació. A més, el text prosificat ofereix un recompte incorrecte dels dies de l'any: la suma fa 341 dies, 24 dies menys dels 365 que, en realitat, i com hom recorda al v. 4 de tots quatre manuscrits (V inclòs), comprenen l'any.

---

41. En la seva edició, P. MEYER indica que el poema comença al f. 44r (1891: 613). Es tracta d'una errata: l'obra editada just abans, i que en el manuscrit precedeix el «petit traité des fêtes mobiles», acaba al f. 45v. Així mateix, en un article anterior, que és la primera part de la seva edició de les obres d'aquest ms. esp. 487, P. MEYER, en repertoriar totes les peces incloses en el volum, indica correctament que el tractat del còmput en vers ha estat copiat al f. 46 (MEYER, 1884: 265).

42. Text editat sense separació en versos.

43. Cal assenyalar que el text transmès per N presenta tot un seguit de lliçons —de vegades compartides per B— que a voltes ajuden a corregir errors de còpia del testimoni parisenc. D'altra banda, en cas de conflicte entre lliçons equipol·lents de N i B, hem convingut a decantar-nos sempre per la variant del manuscrit de Madrid, per tal com aquest testimoni sembla oferir, en general, i segons hem posat de manifest en l'estudi preliminar, un text de factura més correcta i acurada que no el manuscrit B.

.XXIII. hores totavia.  
 E axí és la suma fayta  
 .VIII<sup>m</sup>. DCCLX.,  
 que són les hores dins .i. any,  
 per compte cert aytantes fan. 10  
 Encara hi ha .vi. hores més,  
 quan al quart any .i. dia crex

---

6 vint & quatra N 7 fama N [umma BV feta V 8 Vuyt mjlia N .Vii. milia B huyt mjllia V huyt mill F hut mille C DCCLX] Setcens [exanta V setcents sexanta F 9 an B 10 per tot es cert N per dret compte B per compte dret V aytants B 11 manca hi ha a B .vi.] .vii. B Encara vj que nja de mes V 12 quan al quart] E al quart P Car a quart N tant que al quart V a P manca el mot any | an B any afegit entre parèntesis quadrats M crex] pres P creix B es V

---

6. Encara que no hem reeixit a trobar enlloc cap menció d'una accepció de ,totavia' amb el significat de «en total» (pel que fa als valors de ,totavia' en català antic, hom pot consultar DCVB, s.v.), tant per raó del context com per viabilitat etimològica ens decantem a pensar que, en el present vers, podria ser factible i escaient atorgar aquest sentit a l'adverbi. La interpretació de l'adverbi com a sinònim de ,sempre' (accepció, aquesta sí, a bastament documentada) ens resulta, en aquest vers, un tant inadequada.

7-8. P. MEYER (1891), en nota a la seva edició, proposa substituir, al v. 7, ,fayta' per ,tanta', «pour avoir la rime avec ,sessanta'» (v. 8). L'esmena és del tot innecessària. Tampoc s'entén per quin motiu P. MEYER llegeix LXX com ,sessanta' i no ,seixanta', que és la forma més corrent en català<sup>44</sup> i la que, fet i fet, trobem a V.

8. Les lliçons que d'aquest vers ens aporten els manuscrits PN i especialment V ajuden a reproduir la forma de l'ordinal: ,vuit-mília (o huit-mília, segons V) set-cents seixanta', que conforma un perfecte octosíl·lab.

10. Mantenim ,cert' per coherència amb la nostra tria de P com a testimoni base de l'edició. L'expressió ,per compte cert' fa tan bon sentit com ,per compte dret' (V). Amb tot, i donat que, al llarg del poema, en diverses ocasions s'al·ludeix a la qualitat de la ,dretura' dels càlculs cronològics (cfr. v. 42), no desestimem que la variant ,cert' pogués ser producte d'una mala lectura de l'adjectiu ,dret'.

11. V presenta una lliçó equipol·lent d'aquest vers: ,encara .vi. que n'ia de més'.

12. Com en el vers precedent, V aporta una lliçó diferent, aparentment deguda a una falta per banalització del text original: ,tant que al quart any un dia és' (que fa sentit si entenem el verb ,és' amb valor impersonal).

— Podria ésser vàlida la solució que ens ofereix P: ,un di-a pres'. Amb tot, no deixa de resultar incòmoda la presència d'un pretèrit indefinit d'indicatiu dins un discurs on dominen els presents. Per això ens decantem per la lliçó compartida per N i B, privilegiant la variant gràfica del primer còdex: ,crex' millor que ,creix'.<sup>45</sup> Aquesta solució im-

---

44. A criteri de J. COROMINES, la forma sense palatalització de la sibilant intervocàlica del numeral és força poc freqüent en llengua catalana (DECat, s. v. sis: ?Rar és *sissanta* que *AlcM* [= DCVB] documenta a Llorent i localitza a Alcalà de Xivert i dos pobles a la ratlla de l'aragonès?). En tot cas podria entendre's com un occitanisme, d'altra part ben gratuït de conjecturar.

45. Vegeu, *supra*, nota 42.

e una nuyt per *compliment*  
 dels anys, *que* vajen dretament;  
 que axí és *comptat* e lest. 15  
 E per axò fa *hom* baxest,  
 car l'*any* és cresscut de .i. dia,  
 e *pren*-se a *sent* Mathia.  
 Quant *hom* fa festes *trespassar*,  
 devets-o doncs axí *comptar*: 20

---

13 nit BV 14 dels] Pels P vajen] venguen P dretament] decrement N 15 Quexi N que a .xj. F; manca el vers a B 16 aço NBV; bi]f]ext B 17 car] Cor N an B | crescut vn dia V: cregut .j. dia N: rcegut .j. dia B 18 e pren a Sent Mathia P: e pren a [festa] sent Mathia M: e pren ]e a ]ent Mathia NB: e pren ]e a Sent Macia V: e prene a sent Matia C 19 Quant] Car P: Cant B: Com V | trespassar] tre]pa] ]e B

---

plica un problema afegit: de bell nou trobem una rima de sonant amb palatal (cfr. v. 9-10, 51-52 i 55-56). Tot amb tot, cal recordar que, existís o no un primer text de llengua més occitanitzada, no era gens estrany en la poesia catalana medieval de recórrer a rimes a la provençal. Així, darrera les grafies ‚creix / crex‘ podria amagar-se una pronúncia occitana d'aquesta forma verbal en ‚creis‘ (ANGLADE, 1977: 328; CREMONESI, 1967: 131) o –potser– en ‚cres‘ (amb reducció del diftong decreixent).

18. La festivitat de Sant Maties, avui celebrada el 14 de maig, antigament s'esqueia el dia 24 de febrer (SARGATAL, 1996, s.v. *Maties*). Pel que fa als anys bixests, el calendari julià ja establia que cada quatre anys hi hagués un segon 24 de febrer: «bis sextus ante kalendas Marthias». Puntualitzacions d'aquesta mena es van retrobant no només als sacramentaris i missals medievals,<sup>46</sup> ans també en bona part dels poemes de còmput en vulgar que avui coneixem.<sup>47</sup> Val a dir que la coincidència del dia a afegir cada any amb la festivitat de sant Maties ja era assenyalada a l'obra intitolada *Ephemeris* i tinguda durant l'Edat Mitjana de l'autoria de Beda el Venerable.<sup>48</sup>

— P. MEYER (1891) que ignorava l'existència dels manuscrits BNV, esmenà «e pren a [festa] sent Mathia», a fi d'arranjar els problemes d'isometria del vers.

19. ‚trespassar‘. A B llegim ‚trepasser‘. Sembla un error atribuïble al mal desenvolupament d'un signe d'abreviatura.

---

46. Per citar-ne només alguns exemples, vegeu CORDOLIANI (1950: 117, nota 47; aquí es tracta d'una nota de còmput inclosa en un sacramentari hispànic del s. XIII), CORDOLIANI (1952: 129; nota en llatí sobre l'any bixest que l'autor localitzà en un manuscrit de la Biblioteca Provincial de Tarragona), MARQUÈS (1978: 147; vegeu, en l'edició que l'autor fa del Calendari de Girona del s. XIII, les indicacions al voltant de la festa de Sant Maties i de l'any bixest referides als dies 24 i 25 de febrer), GARCIA / ROCAFIGUERA (1993: 285-298, reproducció facsimilar del Calendari que encapçala el missal diocesà del bisbat de Vic imprès l'any 1547 –*vid.*, a la p. 287, el foli del mes de febrer), etc.

47. Al tractat francès anònim editat per P. MEYER, tant en la seva versió abreujada (1883: 84, v. 140 del ms. 412 BnF i v. 124 del ms. A 454 de la Biblioteca de Rouen) com en la llarga (1883: 109, v. 194). Així mateix, al poema sobre el còmput en occità atribuït a Raimon Feraut (BRUNEL, 1924: 285, v. 141).

48. «De bissexto. 24 Februarii. Bissexto sextae Martis tenuere Kalendae, posteriore die celebrantur festa Mathiae, Sabbata si teneant ibi, non alibi celebrantur» (PL 90, 787).

l'any de la Incarnació *partits*  
 per .iiii. *parts* e *senes* migs,  
 e lo baxest *serà* ladoncs  
 e l'any de .i. dia és *pus* lonchs.  
 Les quatre *tempres* dejunats 25

---

21 an *B*; Encarnacio *B* | *partits*] *compartits* *N* 22 *per*.iiii.] En *quatra* *N*; e *senes* migs] e fets en mig *B* | *menys* de migs *V* *menys* de mitges *C* 23 e lo baxest] *Bi*] *fext* *B* el baxe] *t* *V*; *ladoncs*] *adonchs* *NB* 24 Car l'any de .i. dia es *P*: E lany sera .j. jorn *N*: El ame .j. dia es *B*: e lany de vn dia pus lonchs *V* 25 Les quatre] los *Quatre* *V*; *tempres* *P*: *tempres* *N*: temps *V*

---

22. ,per .iiii. parts e senes migs': «en quatre parts senceres». El sintagma ,senes migs', redundant i tautològic, seria una mena de lítote per ,complet, sencer'.

— *V* ofereix un sinònim de la preposició ,senes': ,menys', que «seguit de la preposició *de* indicava privació i equivalia a ,sense'» (*DCVB*, s.v. *menys*).

24. e. Al còdex de París llegim ,car'. Preferim la lliçó compartida pels altres tres manuscrits, ja que no fa sentit entendre l'oració continguda en aquest vers com a subordinada causal.

25. ,quatre'. *P*. MEYER (1891), tot i editar ,quatre', explica en nota que «la fin du mot *quatre* est abrégée et par conséquent pourrait se lire *quator*». La hipòtesi de *P*. Meyer no sembla tenir gaire sentit ni fonament: la forma habitual d'aquest numeral en català és ,quatre' (lliçó que ens aporta *N*); notem talment que, en el mateix manuscrit parisenc, al v. 34, trobem escrit, aquí sense abreviatures, ,quatra'.

— ,tempres'. Tant al *DECat* (s.v. *temps*) com al *DCVB* (s.v. *témpores*) s'explica que la forma antiga de ,témpores' és ,*tempres*', amb síncope de la vocal posttònica. Quant a *PNB*, trobem que cada un d'aquests testimonis presenta sempre una mateixa forma en les dues ocasions en què el mot apareix (v. 25 i 32): a *B* es llegeix ,tempres', *P* introdueix la variant amb metàtesi ,tempres', mentre que *N* aporta una forma amb assimilació fonètica regressiva ,tempres'. Atesa la significativa homogeneïtat textual de cadascun dels testimonis en la grafia d'aquest mot, hom podria considerar les lliçons de *P* i de *N* com a possibles variants populars de la solució etimològicament menys desviada: ,tempres'. En la nostra edició, hem optat per la variant de *B*, no només pel fet de ser la més propera a l'ètim i l'única prou documentada, sinó també a fi de perfer la rima apariada dels versos 31-32. El manuscrit valencià, per la seva banda, transmet una lliçó errònia: ,los quatre temps dejunats'. Sembla conseqüència del mal desenvolupament d'alguna variant braquigràfica de ,tempres', que alhora hauria provocat la lectura incorrecta de l'article precedent, bo i fent-lo concordar amb el substantiu ,tempres'.

25-32. Les *témpores* o ,tempres' són quatre setmanes de l'any litúrgic durant les quals hom consagra tres dies al dejuni: dimecres, divendres i dissabte.<sup>49</sup> Cadascuna de les *témpores* coincideixen amb un traspàs estacional: Les *témpores* de l'Advent se cele-

---

49. Tenim constància de l'antiguitat d'aquesta pràctica de la penitència estacional: BOROBIO (1978: 160-163) explica com sant Isidor, a l'opuscle intitulat *De ecclesiasticis officiis*, I, 37 (PL 83, 771-774) parla d'aquestes quatre *témpores* de dejuni. Igualment, D. BOROBIO treu a esment canons de concilis hispànics del s. VII en què s'establien els dies consagrats al dejuni en cadascuna de les *témpores*. També a les *Vides de sants rosselloneses* es parla dels dejunis de les quatre *témpores*, «establitz per en Calixto, papa» (KNIAZZEH / NEUGAARD, 1977: II, 233).

en aycell temps *que* y és donats:  
 segon dimecres de Coresma,  
 e cell après de Cincegesma,

---

26 En aquell temps *qui* es donats *N* : En aquell temps *quiy* es donats *B* : el temps *que* Jon donats *V* 27 segon dimecres] lo segon dimecres *B* : lo segon Dimecres *V* ; caresma *esmena de M* : Carema *N* : *quarema B* : Quare]ma *V* 28 e cell] e ceyll *M* : E ell *V* | cincagesma *M* : *Sinquage]ma N* : Cincquagesma *B* : Cincuage]ma *V*

---

bren en la setmana que s'escau entre el tercer i el quart diumenge del temps litúrgic de l'Advent i marquen l'inici de l'hivern; les témpores de Quaresma, situades en la setmana posterior al primer diumenge de Quaresma, coincideixen amb el pas de l'hivern a la primavera; les témpores de Cinguagesma, en la setmana següent al diumenge de Pentecosta, assenyalen el començament de l'estació estival; i les anomenades témpores de principi de tardor preceptuen tres dies de dejuni penitencial durant la setmana posterior a la festa fixa de l'Exaltació de la Santa Creu, a mitjan mes de setembre. Aquesta matèria, sempre present als apartats de cronologia dels llibres litúrgics, és un tema recurrent dels tractats de còmput en llengua vulgar escrits al nord dels Pirineus.<sup>50</sup>

27. ‚coresma‘, amb reducció del grup àton [kwa] en [ko],<sup>51</sup> com succeeix també amb el mot ‚cincogesma‘ (v. 46 i apèndix III, v. 2). Fem notar que aquestes formes monofongades en *o* només apareixen (i són, de fet, les úniques que hi trobem) al ms. *P. A B i V*, en canvi, només hi ha solucions amb diftong creixent. Pel que fa a *N*, també hi dominen les formes diftongades, per bé que hi ha un cas de reducció del grup en *-a*.<sup>52</sup>

28. ‚cincegesma‘. Era usual en la llengua antiga anomenar així la Pentecosta. Ja ho posa de manifest P. MEYER a la seva edició del text del manuscrit parisenc (1891: 614, en nota al v. 46). Vegeu, també, l'article del pare A. OLIVAR (1966). L'autor, a partir de

---

50. Al tractat anònim francès, en la seva versió breu, després de fer menció de les quatre estacions de l'any, s'explica que *li ancien* van disposar, per a cada una d'aquestes, sengles períodes de dejuni, anomenats les *quator temps*, i tot seguit precisa quan s'escauen les témpores de primavera, estiu, tardor i hivern (MEYER, 1883: 82, v. 91-114 del ms. 412 de la Biblioteca nacional de França i v. 75-96 del ms. A 454 de la Biblioteca de Rouen); la qüestió és represa, i exposada amb més detall i prolixitat, en la versió llarga del mateix tractat, conservat al ms. 25408 de la Biblioteca Nacional de París (MEYER, 1883: 106, v. 123-150). El poema del còmput occità de Raimon Feraut repeteix, si fa no fa, el mateix esquema: l'autor, després de parlar de les quatre estacions de l'any, tracta sobre les quatre témpores o *temps de dejunes* amb uns termes un punt més precisos que en el nostre text català: «Fam .iiii. temporas egals. / De Caresma es la primieyra, / e compta se per tal manieyra : / lo dimecres apres las Senres / et es ne lo saptas el venres; / lo merces apres Pandecosta / el venres el sabtes s'ajosta; / l'Exaltation qui guerra / de la Cors, aqui atrobara / lo primier dimecres apres, / lo venres el sapte i metes; / lo quart apres Sancta Lucia / sus lo mecras se denuncia, / el venres el sabtes y sia. / Et si sus lo merces enapres / la vostra tempora prendes (BRUNEL, 1924: 284, v. 110-127).

51. Al *DECat*, s.v. *quatre*, J. GULSOY indica que la pronúncia *coranta* per *quaranta* és comuna a moltes localitats catalanes de parla occidental, a Mallorca i a terres valencianes.

52. La reducció del diftong àton {wa} en {a}, en especial quant va precedit d'una consonant gutural, ha estat i és un fenomen habitual en un bon grapat de parlars populars catalans. Així mateix, la forma *caresma* està, ja de ben antic, documentada en català: J. GULSOY n'aporta exemples procedents del *Libre dels Feyts* i de textos documentals rossellonesos de finals del s. XIII. Tanmateix, com que aquesta variant té una sola concurrència en tot el text de *B*, no s'ha de desestimar la possibilitat que simplement es tracti d'un error puntual de còpia.

e-ll *ters* dimecres de setembra,  
 e ceyll après idus de decembra: 30  
 lo dimecres e lo divendres  
 e-l dissapte. Són .iiii. tempres.  
 En l'Avent de Nadal farets

---

29. *dimercès/tes amb la segona r sobreescrita* B : dimercres V : dimecres FC | Setembre N : [setembre B : [setembre V 30 e ceyll après] e ella pres V ; decembre N : deembre B : Deembre V 31 lo dimecres el divenres P : lo dimecres & lo diuendres *essent l'última d'aquest darrer mot pràcticament il·legible* M : los dimercres els diuendres B : lo dimecres el diuendres V 32 e-l dissapte] Els dissaptes B : els di[ssaptes V | *trepres* P : trepres N : tempres V 33 en l'Avent] lauent N : El auent V

---

l'acarament d'un passatge de la redacció llatina de la *Vida Coetània* del beat mallorquí i de la traducció catalana d'aquesta mateixa obra, fa notar com, on la primera diu en llatí «die sancta festi Pentecostes», la segona porta en vulgar «la festa de cincogesma». D'aquí dedueix que, en el català medieval de l'autobiografia lul·liana, «,cincogesma' no pot ser la Quinquagèsima tal com aquesta s'entén avui» (és a dir, el diumenge anterior a la Quaresma),<sup>53</sup> ans significava, com encara succeeix en alguns parlars populars actuals, la Pentecosta.<sup>54</sup> Afegim, finalment, un altre testimoni encara més eloqüent, que extraïem de la *Doctrina Pueril* de R. Llull: «En l'any ha un jorn que hom appella Pentagosta, és a dir Cinquagesma, e en aquel dia lo Sant Spirit devalà sobre nostra Dona e sobre los Apòstols» (SCHIB, 1972: 120; es tracta de l'inici de l'ítem primer del capítol 50).

— P. MEYER (1891) edita erròniament ,ceyll' per ,cell' i ,cincagesma' en lloc de ,cincegesma'.

31. ,divendres'. P aporta la variant ,divenres'. En raó de la rima amb ,tempres' (vegeu nota v. 25), preferim la lliçó compartida pels tres altres testimonis, amb representació gràfica del suport consonàntic oclusiu.

33-36. El tema litúrgic de l'Advent consta de quatre setmanes, a comptar a partir de la festivitat mòbil del diumenge d'Advent (el diumenge més proper al 30 de novembre). Atès el seu caràcter de període preparatori del Nadal o Adveniment de Crist, el fidel havia de consagrar-lo a la penitència. Aquest exercici penitencial implicava l'abstinència de carn, que començaria el primer diumenge d'Advent, també anomenat diumenge de Carnestoltes. Cal no confondre aquest Carnestoltes d'Advent amb el Carnestoltes de Pasqua (DCVB, s.v. *carnestoltes*; DECat, s.v. *carn*)<sup>55</sup>.

---

53. Vegeu GARCIA / ROCAFIGUERA (1993: 251). Val a dir, però, que el mot *cinquagesma* també podia tenir en aquell temps el mateix significat que té avui: així queda palès a les *Vides de sants rosselloneses*, quan, en parlar del les festes de l'any litúrgic cristià, hom defineix la quinquagèsima com aquell període que abraça des del diumenge anterior a la Quaresma fins al dia de Pasqua (KNIAZZEH / NEUGAARD, 1977: II, 228).

54. En canvi, els tractats sobre el còmput en llengua d'oïl i d'oc es mostren unànimes en l'ús exclusiu del terme Pentecosta per referir-se a aquesta festivitat del calendari litúrgic cristià (vid. MEYER, 1911: 76, v. 85; MEYER, 1883: 81, 83, 105 i 107; BRUNEL, 1924: 282 i 284).

55. Al Diccionari de M<sup>a</sup>. ALCOVER i F. de B. MOLL precisen que «antigament es distingia entre *Carnestoltes de Quaresma* i *Carnestoltes d'Advent*», i aporten com a prova un fragment d'un text datat el 1251 en què apareix la fórmula *Carnestoltes d'advent*. J. COROMINES, per la seva banda, remarca l'obvietat de l'afirmació dels autors del DCVB i reproduïu el mateix testimoni documental.

quatra diemenges *que* y ha drets,  
 Carnestoltes és lo primer; 35  
 enteyrament los devets fer.  
 Aprés nonas de mars sercats  
 la luna nova e gardats,  
 puy<sup>s</sup> comptats lo .XIII. die,  
 que *aquí* és Pascha totavia. 40  
 Lo primer digmenge *que* atrobarets,  
 axí és fet lo compte drets.

---

34 digmenges *N*: diumenjes *V*; manca la conjunció *que a V* 35 Ab carnes toltes lo derrer *P*: ab carnes toltes el derrer *N*: ab carnes toltes el derrer *B* 36 Entegrament *NB*: Entregament *V* | los] lo *PN*: les *V*; devets] deues *N* Entre els v. 36 i 37, vint versos interpolats a *V* (vid. apèndix I) 37 Aprés nonas] apres les nonas *B*: Apres de nonas *V* 38 e] hi *N*: e guardats] esguardats *C* 39 puy<sup>s</sup> comptats lo .XIII. die] puy<sup>s</sup> comptats lo xiiij die *P*: E puy<sup>s</sup> gardats al .xiiij. dia *N*: E puy<sup>s</sup> comptats .xiiij. dies *B* | e puy<sup>s</sup> comptats .xiiij. dies *V* 40 que *aquí* és Pascha totavia] Trobarets pa]cha tota via *N*: *Que* apres pa]qua tota via es *B*: E es pa]cua tota via *V* 41 Lo] El *B* | diemenge *B*: diumenge *V* | trobarets *N*: trobarets *V*: trobets amb la tiella d'abreviatura desplaçada sobre la primera síl·laba del mot *B* 42 feyt *V* dret *V* Entre els v. 42-43, quatre versos més a *V* (vid. apèndix II)

---

35. ,lo primer'. A la llum del que hem explicat sobre el Carnestoltes d'Advent (nota v. 33-36), es fa evident que *V* és el testimoni que ofereix la lliçó correcta del mot rimant d'aquest vers, enfront de la variant compartida per *PNB* (,lo darrer').

36. ,los'. Ens decantem per la lliçó de *B*, bo i entenent que el referent del pronom és el substantiu masculí plural ,digmenges' (v. 34). La solució de *P* i *N* (,lo') sembla més aviat un simple error de còpia. Pel que fa a la lliçó de *V* (,les'), podria explicar-se com a resultat d'una mala lectura de l'article *los*.

37-42. Segons s'establí al Concili de Nicea, celebrat l'any 325 (GARCÍA LARRAGUETA, 1976: 27), per trobar el terme de Pasqua cal esperar el primer pleniluni posterior al 7 de març, comptar catorze dies i al diumenge següent s'escaurà el diumenge de Pasqua. En els altres poemes romànics del còmput trobem formulacions molt similars per al càlcul del terme de Pasqua.<sup>56</sup>

39. Cal llegir el numeral *XIV* en forma cardinal. Tan sols en el text transmès per *B* seria preferible l'ordinal.

— El manuscrit *N* duu ,gardats' en lloc de ,comptats'. És presumiblement un error de copista, que hauria repetit el verb que cloïa el vers precedent.

39-40. El manuscrit *B* duu la següent variant: «e puy<sup>s</sup> comptats .xiiij. dies / *que* apres pasqua totavia es». El v. 40 és hipermètric. Talment, ambdós versos semblen presentar una mena de rima gràfica, producte al capdavant d'un error de còpia d'allò més banal (confronteu amb les lliçons de *PNV*).

---

56. Una glossa llatina al ms. de Cambrigde al poema de Philippe de Thaon (MEYER, 1911: 76), un passatge present als tres manuscrits del còmput en vers anònim francès (MEYER, 1883: 81, per a la versió abreujada -v. 31-42 del ms. BnF fr. 412, i v. 13-24 del ms. de Rouen-; 104-105, per a la llarga) o els v. 45-52 del calendari rimat occità (BRUNEL, 1924: 281).



## Anans de Pascha .VIII. setmanes

---

43 Ans *PB* : ans *V*

---

43. Per raons merament mètriques, és preferible la lliçó de *N* (,anans') a la de *PBV* (,ans').

43-44. Set setmanes abans de Pasqua s'escau la Septuagèsima, que es defineix com un temps prequaresmal: amb ell comença un llarg període de recolliment espiritual i de dedicació a la penitència que, passant per la Quaresma, s'estén fins a les darreres festivitats pasquals. S'entén, doncs, que sigui aleshores quan comenci la prohibició d'entonar l'Al·leluia, un cant de goig gens escaïent en aquelles dades consagrades a recordar i re- viure el suplici de Jesús (*vid.* HAAG / VAN DEN BORN / AUSEJO, 2000, s.v. *Aleluia*). Així, per exemple, quedà establert al cànon 11 del Concili IV de Toledo (celebrat l'any 633): «que en todos los dichos días de Cuaresma, y puesto que no es tiempo de gozo sino de tristeza, no se cante el aleluia; pues entonces es necesario insistir más bien en el llanto y los ayunos [...] hasta que venga el tiempo de la resurrección de Cristo, en el cual conviene cantar alegremente el aleluia y trocar el dolor en gozo» (BOROBIO, 1978: 163-164).

A. CAPPELLI (1988: 109), dins el «glossario di date» (s.v. *alleluia*), situa l',alleluia clausum' en l'últim diumenge de Septuagèsima. D'altra banda, aquesta relació entre el diumenge de Septuagèsima i el cessament temporal del cant d'Al·leluia és referida en diversos textos medievals llatins sobre litúrgia i cronologia.<sup>57</sup> Fem notar que aquesta expressió de l',alleluia clausum' es retroba, en traducció literal, i sempre inserida en els passatges que tracten la Septuagèsima, en tres dels poemes de còmput vulgars de què venim fent esment: el de Philippe de Thaon,<sup>58</sup> l'anònim francès (transmès en diferents versions per tres manuscrits)<sup>59</sup> i el calendari rimat occità atribuït a Raimon Feraut.<sup>60</sup>

---

57. Per exemple, entre les anotacions marginals d'un calendari manuscrit custodiat a la Biblioteca Capitular de Girona, CORDOLIANI (1951: 369) destaca la següent «règle pour trouver le terme de la Septuagésime: "si invenire lunam primam post Epiphaniam, computa x dies et in sequenti dominico clauditur Alleluia"».

58. A l'estrofa que comprèn els v. 68-72: «Cum nus les aluum: / La clef, saciez itant, / D'Alleluia encoant / Es set ides par veir / De jenvier deit setheir» (MEYER, 1911: 76). Així mateix, al marge d'aquesta estrofa, en el ms. Additional 4166 de la Biblioteca de la Universitat de Cambridge s'hi llegeix la següent glossa llatina: «Clavis vero septuagesimalis vij<sup>o</sup> idus Januarii collocatur, et hoc est quod dicit».

59. El text del ms. de la Biblioteca Nacional de París conté quatre al·lusions a aquesta pràctica litúrgica. En primer lloc, al seu exordi, on seguint la pauta retòrica de la *propositio*, treu a col·lació aquells temes que es disposa a tractar al poema, entre ells «et des alleluies encloses» (MEYER, 1883: 80, v. 10; el retrobem al v. 12 del text del ms. A 454 de la Biblioteca de Rouen). Una segona i tercera vegada, en l'estrofa que segueix l'esmentat proemi; en explicar com es troba la «prime lune», diu: «Quant l'aleluie plus ne dure, / Après noel, orrés la pure : / Après la tiefane querés / Prime lune, et d'illuec contés / .X. jors tous entierins, a trence. / Après le premier diemence / Sont failles les esposailles / et l'aleluie et les nochailles» (*ibidem*: 80, v. 15-22). Finalment, en els següents versos, que són copiats a tots tres testimonis: «.IX. semaines, ne plus ne mains, / Avra entre pasques les grans / et alleluyes encloans». He reproduït el passatge editat del ms. 412 de la Biblioteca Nacional de París (*ibidem*, p. 81, v. 56-58), que a penes presenta variants gràfiques i textuals rellevants respecte al del ms. A 454 de la Biblioteca de Rouen (*ibidem*, p. 81, v. 38-40) i al del ms. 25408 de la Biblioteca Nacional de París. Copio la nota explicativa de P. MEYER: «Les *alleluyes encloans*, en latin *alleluia clausum*, correspondent au dimanche de la septuagésime, ou troisième dimanche avant le premier dimanche de carême (quadragésime)» (*ibidem*, p. 81, nota al v. 58).

60. «Con trobaray el calendrier / de .LXX<sup>a</sup>. la clau, / can li *Alleluia* se clau» (BRUNEL, 1924: 279, v. 8-10).

Al·leluya lexarets manves.  
 .VII. setmanes són de Corema 45  
 e .VII. de Pascha a Cincogema.  
 De Censió tuyt o sabets,

---

44 Alleluya lexats maues, *aquest darrer mot sembla dur al damunt un símbol d'abreviatura de molt mal llegir* P | Allelluya lexarets mamues N : Alle fuya lexarets manves B : alleluya lexarets manves V 45 carema M : quarefma N : quarema B : quarefma V 46 Manca la conjunció e a l'inici del vers a V | Sinquagefma N : finquagema B : cinquagefma V 47-50 L'ordre d'aquests versos és 49-50-47-48 a P 47 De Censió] la fencio N : de a]cen]fio B : de ]ent Simmo V : de Sent Simo C | tuyt o sabets] tuyt ja ]abets N : tuyt o ]abem B : tuyt ho sant V : tuyt ho savets F : tuyt tro Sants C

---

44. ,manves'. segons J. COROMINES (*DECat*, s.v. *mà*), «originàriament ,amb mans pròpies', d'on després ,directament' i d'ací l'accepció més comuna ,tot seguit, immediatament'». Resulta més oportuna l'accentuació plana d'aquest mot que no l'aguda que A. M<sup>a</sup>. ALCOVER i F. DE B. MOLL li atorguen (*DCBV*, s.v. *manvés*), si admetem com a correcta l'etimologia proposada per J. COROMINES: aquesta veu provindria de MANIBUS i no, com s'apunta al *DCBV*, de la reducció de la locució llatina MANU VERSA. Als exemples aportats per J. COROMINES caldria afegir-hi aquest vers del *Poema del còmput*, on la rima i la mètrica fan preferible la pronunciació paroxítona del mot.

45-46. L'autor precisa que hi ha set setmanes des de la Quaresma fins a la Pasqua, i unes altres set des de la Pasqua a la Pentecosta. Precisem que les set setmanes primeres conformarien no només el que entenem pròpiament per la Quaresma, ans també inclourien el temps prequaresmal de la Septuagèsima (vegeu GARCIA / ROCAFIGUERA, 1993: 25,<sup>61</sup> així com la nostra nota als v. 43-44, *supra*).

-,Corema' i ,Cincogema' són variants prou ben testimoniades de ,quaresma' i ,cinquagesma' (*cf.* v. 27-28). Aquestes formes amb assimilació progressiva i posterior caiguda de la ,s' estan documentades des d'antic en textos literaris (al *DECat*, s.v. *quatre*, i al *DCVB*, s.v. *quaresma*, se n'ofereixen exemples que procedeixen del *Llibre dels Feyts*, les *Vides de Sants Rosselloneses*, el *Cançoner Vega-Aguiló*, etc.), així com també en escrits de tipus documental (sobretot d'origen nordcatalà i baleàric). D'altra banda, sembla que aquestes variants avui perviuen amb especial vitalitat en diversos dialectes dels territoris septentrionals («se sent molt a les serres del bisbat de Girona», se'ns indica al *DECat*) i illencs (al *DCVB* s'explica que hi ha a les Illes una figura folklòrica «de dona vella amb set peus, que representa la Quaresma amb les seves set setmanes», la qual és anomenada, a Mallorca, ,sa jaia Corema', i a Menorca, ,s'avía Corema').

45. P. MEYER (1891) introdueix en el seu text una esmena absolutament gratuïta: ,carema' per ,corema'.

47-50. És durant la setmana que comença després del cinquè diumenge de Pasqua, quan se celebra la festa de l'Ascensió (el dijous).<sup>62</sup> En aquella mateixa setmana, el di-

---

61. «El temps de Septuagèsima comprén [sic] aquest diumenge [és a dir, el diumenge de Septuagèsima], el de Sexagèsima i el de Quinquagèsima (Carnestoltes), que són els dos següents. És un temps prequaresmal, car la Quaresma [...] s'inicia el dimecres següent a Quinquagèsima».

62. Sant Lluc, al llibre bíblic dels *Actes dels Apòstols* (1, 2-12) explica que fou el quarantè dia després que ressuscités Jesucrist quan s'esdevingué la seva Ascensió des de la Muntanya de les Oliveres.

a .xl. jorns de Pascha l'avets.  
 Les ledanies de maig són  
 lo diluns ans de Censió. 50  
 La luna va axí puyan  
 de punt en punt per cascan any.  
 E puya entrò a .XIX.  
 e puy torna a .I. anj nou.

---

48 a .xl. jorns de Pascha] .Xl<sup>a</sup>. dies pres pa[cha N : Que a .xl. iorns de pa[qua B : A xl dies part pa[cua V | l'avets] ue B 49 letanjes NV 50 dilluns B | Censió] fcion N : a[scen]cion B : Sen]jio V 51 puyan amb un símbol de nasalització ociós a sobre del mot P : punyan M : pugant V : pujant F 52 cascan any] cada an B : cada any V 53 E puya entrò a .XIX.] E puyan tro a xix P : E munte] tro a xix. N : puja en tro a xix. B : e puja entro a xviiiij V 54 E puy torna .j. anj nou P : Puy torna a .j. anjnou N : puns torna en .j. anjnou B : Puy torna vn any a Ninou V

---

lluns (i talment el dimarts i dimecres, encara que d'aquests dos dies no se'n digui res al nostre poema) és la data que el calendari litúrgic medieval reservava a les *Rogationes* o *Lletanies*. P. MEYER (1891, en nota al v. 47) ja aclareix que l'autor del nostre text s'està referint a «la ,litania minor' ou fête des Rogations, le lundi avant l'Ascension». Cal no confondre aquesta lletania menor amb la major, que hom celebrava «en dies fixos del calendari solar» (GARCIA / ROCAFIGUERA, 1993: 252 i 265).<sup>63</sup>

— Aquests dos dístics presenten l'ordre bescanviat a P. En la nostra edició, hem restituit l'ordenació que ens sembla l'original i més apropiada.

47. ,Censió'. El *DECat* (s.v. *descendir*) no registra aquesta variant amb afèresi del mot *Ascensió*. Sí ho fa, però, el *DCVB*, s.v. *Censió*, definint-la com a forma antiga per ,Ascensió' i documentant-la en un text del 1310. Sembla evident que ,Censió' seria forma vulgar per ,Ascensió', creada a partir de l'assimilació de la vocal inicial d'aquest substantiu a la vocal de l'article femení que tot sovint el precediria.<sup>64</sup>

— el ms. V presenta dues faltes dignes de destacar: ,sants' per ,savets' i ,de sent Simmo' per ,de Censió'. L. FARAUDO DE SAINT-GERMAIN (1950), inexplicablement, transcriu ,savets' en lloc de ,sants', sense indicar que es pugui tractar d'una esmena personal al text.

51-54. Sobre el cicle decemnoval o metònic, vegeu el comentari inclòs a l'apèndix I.

53. Tant ,tro' com ,entrò' són dues preposicions amb gran rendiment en les lletres medievals catalanes (*DCVB*, s.v. *tro* i *entrò*) i occitanes (vegeu les entrades d'aquests dos mots al *PDPF*). Per raons mètriques, sembla preferible la forma reforçada, que apareix al text dels manuscrits barceloní i valencià, i que es podria intuir latent als textos de París i Madrid: les lliçons d'aquests dos testimonis semblen presentar una forma amb elisió vocàlica, sia de la vocal inicial de la dita preposició («puya-ntro» P, «munte-ntro» N), sia de la vocal final de la forma verbal («puy-antro» P,<sup>65</sup> «munt-entro» N).

54. A fi de perfer la mètrica del vers, introduïm la preposició a que llegim a N.

---

63. Val a dir que aquesta distinció entre la lletania major i menor és exposada a les *Vides de sants rosselloneses* (KNIAZZEH / NEUGAARD, 1977: II, 468-472).

64. L'*Ascensió* es correspondria fonèticament amb *la Censió*. Un exemple ben clar el trobem al v. 49 del ms. N: la lliçó *lasencio* la podríem resoldre com l'*As(c)ensió* o bé com *la Senció*.

65. No seria aquest l'únic cas d'error gràfic per neutralització d'una e àtona a P: vegeu els noms dels mesos als v. 29, 30 i 34.

E les altres festes de l'any                         55  
 podets comptar axí com van:  
 per lurs cors són totes scrites  
 enfora ceyles que us he dites.

55 manca la E inicial PBV | de l'any] entre lany P : de tot lan B 57 per fo car totes fon [crítes P : per co cor totes son scrites B : per co car fon [crítes V 58 enfora ceyles] Sino aque[-tes N : Sino aque[-tes B : jino aque[-tes V; manca el pronom us a V Dos versos més a P després del v. 58 (vid. apèndix III)

55. ‚de l'any'. Rebutgem la lliçó de *P*, ja que no trobem, ni en la llengua antiga ni moderna, cap accepció de la preposició ‚entre’ que faci sentit en el context sintàctic i semàntic en què aquí apareix. En el seu lloc, prenem la variant de *N*.

57. ‚per lurs cors’. Hem triat el text de *N* bo i privilegiant el que sembla la ‚lectio difficilior’. Les variants de *PBV* serien, doncs, producte d'una banalització.

— ‚cors’. En el nostre text, vindria a significar el curs regular de les festes fixes dins el calendari. Així, el text dels v. 55-58 explicaria que la situació de les altres festivitats (és a dir, les que no són mòbils) és determinada pel seu curs dins del calendari regular (el de base solar).

58. ‚enfora’. En llengua antiga, podia ser preposició que significués «amb excepció» (*DCVB*, s.v.). Sinònim, per tant, de construccions com ara «fora de», «llevat de» o «sinó» (aquesta última és, de fet, el que es llegeix als altres tres testimonis manuscrits). Pels exemples que addueix el *DCVB* es dedueix que, tot i no ser la seva construcció més habitual, era possible trobar-la de vegades sense la preposició *de*: «nulla cosa enfora vós no aja tot saber» (R. Llull, *Llibre de Contemplació en Déu*. 66, 5).

## APÈNDIX I

Interpolació de vint versos que només llegim a *V* (f. 55rb), situats entre els v. 36-37 de la nostra edició del *Calendari rimat*.

### *Mètrica*

Els vint versos es podrien organitzar en cinc quartetes constituïdes, cadascuna, per dos dístics monorims.

Tot i predominar l'octosíl·lab (tretze concurrències), no falten els versos hipermètrics: són eneasíl·labs els v. 3<sup>66</sup>, 13 i 16. Quant als versos hipomètrics, en

66. Tot amb tot, podríem reduir el vers a octosíl·lab si substituïssim l'adverbi *enans* per la seva variant no reforçada *ans*.

trobem quatre, dels quals en la nostra edició només esmenem el v. 8.<sup>67</sup> Altra-ment, preferim mantenir la hipometria dels següent versos: 14<sup>68</sup> i 19-20.<sup>69</sup>

Totes les rimes són consonants. Talment, notem que només l'antepenúltim i l'últim díctic presenten una rima que no sigui masculina (v. 15-16 i 19-20). D'altra banda, que pujant' i ,anydent' rimin respectivament amb ,any' i ,aquèn' revela, en primer lloc, la caiguda de la *t* final dels dos primers mots, i d'altra banda és un nou argument per refermar la hipòtesi que o bé en un text més antic i de llengua més provençalitzant en comptes d',any s'hi llegia ,an', o bé l'autor de la composició fa rimar sense cap empatx paraules acabades amb nasals palatals i nasals alveolars (vegeu, en l'edició del *Calendari rimat*, els apartats de mètrica i llengua).

### Comentari

Passatge que, per tal d'explicar com es pot trobar la data exacta de la festivitat de Pasqua a partir de l'observació dels cicles lunars (v 1-2), primer defineix quina cosa són els cicles lunars decemnovenals (v. 3-8) i, en segon terme, ensenya a calcular el ,*numerus aureus*' (v. 9-20).

Tot observant que cada dinou anys solars els novilunis s'escauen en els mateixos dies, des d'antic es va considerar que cada dinou anys es complia un cicle cronològic: l'anomenat cicle decemnovenal o metònic.<sup>70</sup> La utilitat pràctica immediata d'aquest cicle decemnovenal consistia en el fet que permetia d'elaborar calendaris amb els quals, només de conèixer la posició d'un any julià dins el cicle, hom podia determinar en quin dia s'esqueia cadascuna de les festes mòbils d'aquell any. A partir d'aquí, a cada any li corresponia un ,*numerus aureus*', que no era sinó el nombre d'ordre del dit any dins el cicle decemnovenal.<sup>71</sup>

Als v. 13-20 s'hi detalla la manera de calcular el ,*numerus aureus*' per a qualsevol any. De primer, cal sumar una unitat a l'any de l'Encarnació del qual es vol esbrinar el ,*numerus aureus*' (v. 13).<sup>72</sup> El resultat de la suma es divideix en-

67. Justifica l'esmena practicada (la inclusió de la conjunció *e* a l'inici del vers) la presència del mateix nexa copulatiu en el v. 54 del text transmès per *P*.

68. Tanmateix cal assenyalar que, per convertir aquest vers en octosíl·lab, a penes caldria incloure l'adverbi *en o y* (cfr. v. 19) després del relatiu *que*.

69. És l'únic aplegat format per dos heptasíl·labs de rima femenina. Recordem que no és gens estrany, en la poesia antiga, de combinar versos de vuit síl·labes i rima masculina amb heptasíl·labs femenins (que compten, fet i fet, amb vuit síl·labes naturals); vegeu PARRAMON (1992: 257).

70. Per a una exposició més detallada al voltant de l'origen i la història del cicle decemnovenal, vegeu GARCÍA LARRAGUETA (1976: 19-20).

71. És de destacar la monografia sobre el *numerus aureus* de VAN WIJK (1936).

72. La raó d'aquesta suma cal cercar-la en una convenció, ja proposada per Dionís el Petit al s. VI, segons la qual s'assigna el nombre 1 del cicle de Metó a l'any primer a JC. D'altra banda, no fou fins al s. XI, i per obra d'Abdó de Fleury, que el concepte de *numerus aureus* fou introduït i començà la seva vasta difusió arreu de l'Europa medieval (CORDOLIANI, 1960: 121-122).

tre dinou (v. 13). El quocient d'aquesta divisió indica quants cicles decemnovenals ja han transcorregut, mentre que el residu dóna el ,*numerus aureus*' de l'any en qüestió (v. 14-16). Si el resultat de la divisió no dóna un nombre fraccionari —és a dir, el seu residu és igual a zero (v. 17-19)—, això indica que el nombre d'or equival a 19, essent l'últim del cicle (v. 20).

Així doncs, l'operació de càlcul del ,*numerus aureus*' respondria a la següent fórmula (representant *A* l'any civil del qual es vol calcular el nombre auri):

$$\text{NOMBRE AURI} = \frac{A + 1}{19}$$

És usual, en els altres poemes romànics sobre el còmput, que es faci esment del ,*numerus aureus*' i de la manera de calcular-lo. Així s'esdevé, per exemple, al final del text occità atribuït a Raimon Ferat<sup>73</sup> i en la versió llarga del tractat anònim del *Compot en franceis*.<sup>74</sup>

#### EDICIÓ CRÍTICA:

E qui la Pascua vol saber  
 en qual *temps* tuyt la devem fer  
 la luna deu *enans* esguardar  
 en quant corre e deu anar.  
 Que ella va axí pugant 5  
 de *punt* en *punt* per cascan any

---

2 *deven*] *deuen* V

---

2. Esmenem ,*deven*' en ,*devem*'. La forma *deven* pot ser conseqüència del mal desenvolupament d'una abreviatura de nasal (cfr. v. 19).

---

73. Sota la rúbrica llatina «de numero lune», hom llegeix: «Si vols de la luna saber / caucan an son nombre per ver / comda la Encarnation / per .xix. a nombre bon, / de cascan .xx., .i. ne penres, / et a tot .i. ajustares, / aquo que per cert remanra / nombre de la luna sera. / Tro dez e nou il corra / e pueys ad .i. s'en tornara» (BRUNEL, 1924: 286, v. 161-170).

74. El ms. 25408 del fons francès de la BnF transmet una versió més extensa dels textos oferts per dos manuscrits lleugerament més moderns (ms. fr. 412 de la mateixa biblioteca i el que P. MEYER anomena ms. A 454 de la Biblioteca de Rouen). Aquesta versió llarga conté, al seu inici, 62 versos absents a la versió abreujada, en els quals s'explica com trobar el terme de Pasqua a partir del *numerus aureus*. D'especial interès, per la claredat amb què exposen el sistema de càlcul del nombre auri, són els v. 37-50: «Mès s'un petit volez entendre, / soultiment vos porreiz apendre / a quant la lune corre deit / en quelque seson que ce seit. / Je vos diré que vous ferez : / Le nombre en vostre cuer prendreiz / des anz de l'incarnation / et sil creistreiz d'un par en son, / et cel nonbre que vos avreiz / par dis et noef departreiz / et s'il i a nul remanant, / sachiez quel, et sachiez qu'atant, / corra la lune sanz dotance, / quer ceste reule est sanz fallance» (MEYER, 1883: 104).

e puja entrò a .XVIII.,  
 [e] puiys torna a un any nou.  
 E trobaràs axí breument  
 pareñ los anys adretament 10  
 com Jhesuchrist fon incarnat  
 en la Verge en veritat.  
 Per denovenes, .i. anydent,  
 açò *que* sobra d'aquèn  
 en aytant corre a dret compte 15  
 la luna, e no haje bescompte.  
 Mas fo fet lo anediment  
 e denovenes egualment;  
 veyén *que* res no y sobra  
 e[n] .XVIII. la luna corre. 20

---

8 puiys] puiys *F*: puixs *C*; any nou] any anj nou *V*: any a ninou *FC* 10 a dreetament *V*  
 13 any dent *FC* 17 sofer *F* | anedimen *C*

---

8. ,torna a un any nou': s'arriba de nou al primer any del següent cicle decemnovenal, es retorna a inici de cicle.

13. ,per denovenes': «de dinou en dinou», és a dir, dividit entre dinou (cfr. v. 18).

— ,anydent'. El *DCVB* documenta l'existència en llengua antiga tant del verb ,anidir' («afegir») com d',enadent', participi de present d',enadir' (verb que provenia del mateix ètim que ,anidir' i tenia idèntic significat). La forma ,anident' (pertanyent a la conjugació d',anidir') pot néixer com a calc de l'esmentat participi d',enadir'.

14. ,açò que sobra': entengui's el residu resultant de dividir l'any en curs més u entre dinou. La mateixa fórmula és emprada per expressar, al v. 19, que el residu de l'operació és zero (,res no y sobra').

17. ,fo fet'. Al manuscrit trobem una lliçó que difícilment faria sentir: ,so fer'.<sup>75</sup> L'esmena de ,fer' en ,fet' és, des d'una perspectiva paleogràfica, d'allò més viable. Tampoc no costa gaire justificar el pas de ,so' a ,fo' (entenent que, en algun text anterior, aquell primer mot hauria estat grafia amb *s* llarga), tot i que no deixa de resultar un punt estranya la presència d'un pretèrit perfet en aquest passatge. Una altra possible alternativa hagués consistit a esmenar ,so' en ,sí' i ,veyén' en ,veyem' (v. 19, i tal com ja férem al v. 2) i aconseguir així un període hipotètic absolutament intel·ligible. Tanmateix, rebutgem aquesta esmena en considerar-la excessivament intervencionista i certament forçada (des d'una òptica estrictament paleogràfica) pel que fa al pas de *so* a *si*.

18. ,fer denovenes' equivaldria, en llenguatge matemàtic modern, a «dividir entre dinou» (cfr. v. 13).

19. *veyén*, forma de gerundi.

— *res no y sobra*. Vegeu, *supra*, la nota al v. 14.

---

75. A tot estirar, podríem integrar les dues síl·labes i llegir (com FARAUDO, 1950) *sofer*,: una 3 pres. sing. del pres. d'indicatiu de *sofrir* (*DCVB*, s.v.), verb que en llengua antiga tenia significats propers a «tolerar, permetre» i a «conservar, mantenir». Tot amb tot, no ens sembla aquesta la solució més adequada per dotar de sentit aquests quatre versos.

## APÈNDIX II

Són un parell de díctics que només trobem a *V* (f. 55va). Inserits entre els v. 42-43, podrien haver pertangut a un text original i, posteriorment, haver-se perdut en algun subarquetip del qual descendirien *PNB*. També podria tractar-se d'una innovació posterior, que aportaria una informació complementària als versos que tracten sobre el càlcul del diumenge de Pasqua (v. 37-42).

*Comentari*

Ja hem explicat que la data de la Pasqua cristiana fou definitivament establerta al Concili de Nicea (vegeu nota v. 37-42). Va ser en el mateix concili quan es determinà que, si el catorzè dia després de la lluna pasqual s'esqueia en diumenge, el diumenge de Pasqua s'ajornava fins a la setmana següent. Afegim que aquesta apreciació és recurrent en els tractats computístics de sacramentaris i missals.

## EDICIÓ CRÍTICA:

Mas si lo dit .XIII. dia  
 en diumenge esdevenia,  
 devets lo diumenge següent  
 comptar Pascua adretament.

---

4 adr/etament, amb r *supraescrita V*



## APÈNDIX III

Dos versos només transmesos per *P* (f. 46<sup>va</sup>), a continuació del v. 58.<sup>76</sup>

*Mètrica*

En cas que formés part del text original del *Calendari rimat* català, aquest díptic representaria un tercer exemple de rima assonant (juntament amb els v. 1-2, 7-8 i 43-44; vegeu, a l'edició crítica, l'apartat de mètrica).

*Comentari*

El darrer temps o període de l'any litúrgic era el de post-Pentecosta (GARCIA / ROCAFIGUERA, 1993: 252), i les seves dues festivitats més assenyalades eren la de la Santíssima Trinitat (el diumenge posterior a la celebració de la Pasqua Granada) i la festa del Corpus Christi, que s'esqueia onze dies després de la Pentecosta, dijous destinat a celebrar la institució de l'Eucaristia. La festivitat fou instituïda per Urbà IV el 1264 i poc després universalitzada pel papa d'Avinyó Joan XXII, el 1316 (PAREDES, 1999: 222-223).

## EDICIÓ CRÍTICA:

De *Corpus Christi* farets festa  
lo .xii<sup>e</sup>. jorn de Sincogema.

---

76. Amb tot, potser seria més adient la seva inclusió just a continuació del v. 50: després de determinar quan s'escau la festivitat de l'Ascensió, l'autor del poema, o un interpolador, hauria volgut deixar constància de la data d'una darrera i important festa mòbil, la celebració del Corpus Christi.

## TAULA DE MOTS CATALANS DEL CALENDARI RIMAT

Recollim totes les formes del text del *Calendari rimat* editat (apèndixs inclosos: en aquest cas, el nombre del vers va seguit d'un guió i la indicació abreviada de l'apèndix al qual pertany; per exemple: 3-ApII vol dir "tercer vers de l'apèndix II"), però no les dels aparats crítics. Tampoc assenyallem quan un mot apareix més d'un cop en un mateix vers.

Les formes que pertanyen a la declinació o a la conjugació d'un mot són aplegades sota la veu amb què els diccionaris solen començar una entrada. En cas que aquesta veu d'entrada no es trobi al text, l'escrivim entre parèntesi i emprant, sempre que existeixi, la forma del català normatiu actual (segons el *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'IEC). Quan el mot no ha perviscut en l'estàndard dels nostres dies, si és possible (i gens conflictiu) reconstruïrem, d'acord amb l'ortografia moderna, el seu lema en llengua antiga; per això, ens valem de tota indicació que ens puguin proporcionar els lèxics del *DECat* i el *DCV*. En aquest cas, el reclam d'entrada anirà entre parèntesi i en cursiva.

- a 18, 46, 48, 53, 54, 7-ApI, 8-ApI, 15-ApI.  
 açò 14-ApI.  
 adretament 10-ApI, 4-ApII.  
 (advent) avent 33.  
 (aitant) aytant 15-ApI; aytantes 10.  
 (així) axí 7, 15, 20, 42, 51, 55, 5-ApI, 9-ApI.  
 (això) axò 16.  
 al 12.  
 (al·leluia) al·leluia 44.  
 (allí) y 26, 19-ApI.  
 (allò) o 20, 47.  
 (altre) altres 55.  
 anans 43; enans 3-ApI.  
 anar 4-ApI; va 51, 5-ApI; van 56; va-  
 jen 14.  
 Anediment 17-ApI.  
 (*anidir*) anydent 13-ApI.  
 ans 50.  
 any 1, 9, 12, 17, 21, 24, 52, 55, 6-ApI,  
 8-ApI; anj 54; anys 14, 10-ApI.  
 après 28, 30, 36.  
 (aquell) cell 28; ceyll 30; aycell 26;  
 ceyles 58.  
 aquí 40; aquèn 14-ApI.  
 (ascensió) censió 47, 50.  
 (*atobar*) atobarets 41.  
 bescompte 16-ApI.  
 (bixest) baxest 16, 23.  
 breument 9-ApI.  
 car 17.  
 Carnestoltes 35.  
 cascun 52, 6-ApI.  
 (catorzè) .xiiii. 39, 1ApII.  
 (cercar) sercats 37.  
 cert 10.  
 (cinquagesma) cincegesma 28; cincoge-  
 ma 46; sincogema 2-ApIII.  
 (cinquanta-dos / cinquanta-dues) .LII. 2.  
 com 56, 11-ApI.  
 compliment 13.  
 (complir) complits 4; complides 2.  
 comptar 20, 56, 4-ApII; comtats 39;  
 comptat 15.  
 compte 10, 42, 15-ApI.  
 Corpus Christi 1-ApIII.  
 (córrer) corre 4-ApI, 15-ApI, 20-ApI.  
 (créixer) crex 12; cresscut 17.  
 (curs) cors 57.  
 de 17, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 33, 37, 43,  
 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 55, 6-ApI,  
 2-ApIII; d' 14-ApI, 1-ApIII; dels  
 14.

- (dejunar) dejunats 25.  
 (desembre) decembra 30.  
 (deure) deu 3-ApI, 4-ApI; devem 2-ApI; devets 20, 36, 3-ApII.  
 dia 5, 12, 17, 24, 1-ApII; die 39; dies 3.  
 (dilluns) diluns 50.  
 dimecres 27, 29, 31.  
 (dinou) .xix. 53; .xviii. 7-ApI, 20-ApI.  
 (dinovena) denovenes 13-ApI, 18-ApI.  
 dins 1, 9.  
 (dir) he dites 58; dit 1-ApII.  
 (dissabte) dissapte 32.  
 (diumenge) diemenges 34; digmenge 41; diumenge 2-ApII, 3-ApII.  
 divendres 31.  
 (donar) donats 26.  
 doncs 20.  
 (dotzè) .xii<sup>e</sup>. 2-ApIII.  
 (dret) dret 15-ApI; drets 34, 42.  
 dretament 14.
- e 3, 5, 7, 13, 15, 16, 18, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 38, 46, 53, 54, 55, 1-ApI, 4-ApI, 7-ApI, 8-ApI, 9-ApI, 16-ApI, 18-ApI.
- (el) lo 23, 31, 35, 39, 41, 42, 50, 17-ApI, 1-ApII, 3-ApII, 2-ApIII; ·l 5; l' 17, 21, 24, 32, 33, 48, 55; ·ll 29; los 3, 36, 10-ApI.
- en 1, 9, 26, 33, 52, 1-ApI, 4-ApI, 6-ApI, 12-ApI, 15-ApI, 20-ApI, 2-ApII.
- ella 5-ApI.  
 encara 11.  
 (encarnació) incarnació 21.  
 (encarnar) incarnat 11-ApI.  
 enfora 58.  
 enteyrament 36.  
 entre 5.  
 entrò 53, 7-ApI.  
 (escriure) scrits 3; scrites 1, 57.  
 (esdevenir) esdevenia 2-ApII.  
 esguardar 3-ApI.  
 (ésser) és 7, 15, 17, 24, 26, 35, 40, 42; són 1, 3, 5, 9, 32, 45, 49, 57; fon 11-ApI; serà 23.
- fer 36, 2-ApI; fa 16, 19; fan 10; farets 33; fet 42, 17-ApI, 1-ApIII; fayta 7.  
 festa 1-ApIII; festes 19, 55.
- (guardar) gardats 38.  
 (haver) avets 48.  
 (haver-hi) hi ha 11; y ha 34; ha-i 16-ApI.  
 hom 16, 19.  
 (hora) hores 6, 9, 11.  
 (igualment) egualment 18-ApI.  
 idus 30.
- Jhesuchrist 11-ApI.  
 jorn 2-ApIII; jorns 48.
- la 5, 7, 21, 38, 51; les 9, 25, 49, 55, 1-ApI, 2-ApI, 3-ApI, 12-ApI, 16-ApI, 20-ApI.  
 (*lladoncs*) ladoncs 23.  
 (*lleixar*) lexarets 44.  
 (llest) lest 15.  
 (lletanies) ledanies 49.  
 (llong) lonchs 24.  
 (lluna) luna 38, 51, 3-ApI, 16-ApI, 20-ApI.  
 (llur) lurs 57.
- maig 49.  
 manves 44.  
 (març) mars 37.  
 mas 17-ApI, 1-ApII.  
 (Maties) Mathia 18.  
 més 11.  
 (mig) migs 22.
- nadal 33.  
 nit 5; nuyt 13.  
 no 16-ApI, 19-ApI.  
 (nona) nonas 37.  
 (nou<sup>1</sup>) .viii. 43.  
 nou<sup>2</sup> 54, 8-ApI; nova 38.
- (parar) paren 10-ApI.  
 (part) parts 22.  
 (partir) partits 21.  
 (pasqua) pascha 30, 43, 46, 48, 1-ApI; Pascua 4-ApII.  
 per 10, 13, 16, 22, 52, 57, 6-ApI, 13-ApI.  
 (poder) podets 56.  
 (prendre) pren 18.

- primer 35, 41.  
 (pujar) puya 53; puja 7-ApI; puyan 51; pugant 5-ApI.  
 punt 52, 6-ApI.  
 pus 24.  
 (*puis*) puy 39, 54, 8-ApI.
- qual 2-ApI.  
 quan 12; quant 19, 4-ApI.  
 (quaresma) coresma 27; corema 45.  
 (quaranta) .xl. 48.  
 quart 12.  
 quatre 25; quatra 34; .iiii. 22, 32.  
 que 9, 14, 15, 26, 34, 40, 41, 58, 4-ApI, 14-ApI, 19-ApI.  
 qui 1-ApI.
- res 19-ApI.
- (sant) sent 18.  
 saber 1-ApI; sabets 47.  
 (se) -se 18.  
 segon 27.  
 següent 3-ApII.  
 (sense) senes 22.  
 (set) .vii. 45, 46.  
 (setembre) setembra 29.
- (setmana) setmanes 2, 43, 45.  
 si 17-ApI, 1-ApII.  
 (sis) .vi. 11.  
 (sobrar) sobra 14-ApI, 19-ApI.  
 suma 7.
- (témpora) tempres 25, 32.  
 temps 26, 2-ApI.  
 (terç) ters 29.  
 (tornar) torna 54, 8-ApI.  
 (tot) tots 3; tuyt 47, 2-ApI; totes 57.  
 totavia 6, 40.  
 (tres-cents seixanta-cinc) .ccclxv. 4.  
 (traspasar) trespasar 19.  
 (trobar) trobaràs 9-ApI.
- un 8-ApI; .i. 1, 9, 12, 17, 24, 54, 13-ApI; una 13.
- Verge 12-ApI.  
 veritat 12-ApI.  
 (veure) veyem 19-ApI.  
 (vint-i-quatre) .xxiii. 6.  
 (voler) vol 1-ApI.  
 (vós / vosaltres) us 58.  
 (vuit-mil set-cents seixanta) .viii<sup>m</sup>.  
 DCCLX 8.

## BIBLIOGRAFIA

- Anglade 1977 ANGLADE, Joseph, *Grammaire de l'ancien provençal ou ancienne langue d'oc*, Paris, Klincksieck 1977 [1921].
- Asperti 1985 ASPERTI, Stefano, *Flamenca e dintorni: considerazioni sui rapporti fra Occitania e Catalogna nel XIV secolo*, dins «Cultura Neolatina», XLV (1985), 59-103.
- Bauquier 1878 BAUQUIER, Joseph, *Ramon Feraud et son Comput*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», II (1878), 76-77.
- BITECA BELTRAN, Vicenç / AVENOZA, Gemma / (†) CONCHEFF, Beatrice (dir.): *Bibliografia de Textos Catalans Antics*, dins «Philobiblon. Electronic Bibliographies of Medieval Catalan, Galician, Portuguese and Spanish Texts». Berkeley, The Bancroft Library, 1999 (CD-ROM). Darrera actualització (21 d'abril de 2003):
- Bohigas 1985 BOHIGAS, Pere, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Curial Edicions Catalanes 1895, 150-152.

- Borobio 1978 BOROBIO, Dionisio, *La penitencia en la Iglesia hispánica del siglo IV al VII* (Nueva Biblioteca de Teología, 40), Bilbao, Editorial Española Desclée de Brouwer 1978.
- Brunel 1924 BRUNEL, Clovis, *Le Comput en vers provençaux attribué a Raimon Féraut*, dins «Annales du Midi», XXXVI (1924), 269-287.
- Cabanes 1994-1995 CABANES PECOURT, M<sup>a</sup> Desamparados, *Un calendario para Valencia*, dins «Estudis Castellonencs», 6 (1994-1995), 243-248.
- Cappelli 1988 CAPPELLI, Adriano *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni*. Milano: Ulrico Hoepli, 1988<sup>6</sup> [1<sup>a</sup> ed.: 1906].
- Cifuentes 2001 CIFUENTES I COMAMALA, Lluís, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona / Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears, 2001.
- Claramunt 1989 CLARAMUNT, Salvador, *Els estudis generals i la transmissió del saber*, dins *Pere el Cerimoniós i la seva època* («Anuario de Estudios Medievales», Annex 24), Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques – Institució Milà i Fontanals 1989, 151-160.
- Cordoliani 1950 CORDOLIANI, Alfred, *Los manuscritos de cómputo eclesiástico en las bibliotecas de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarrancomensia», XXIII (1950), 103-130.
- Cordoliani 1951 CORDOLIANI, Alfred, *Inventaire des manuscrits de comput ecclésiastique conservés dans les bibliothèques de Catalogne*, dins «Hispania Sacra», IV (1951), 359-384.
- Cordoliani 1952 CORDOLIANI, Alfred, *Inventaire des manuscrits de comput ecclésiastique conservés dans les bibliothèques de Catalogne (suite)*, dins «Hispania Sacra», V (1952), 121-164.
- Cordoliani 1960 CORDOLIANI, Alfred, *Contribution à la littérature du comput ecclésiastique au moyen âge*, dins «Studi medievali», I (1960), 107-137.
- Cremonesi 1967 CREMONESI, Carla *Nozioni di grammatica storica provenzale*, Varese-Milano, Istituto Editoriale Cisalpino, 1967<sup>3</sup> [1<sup>a</sup> ed.: 1948].
- DCVB ALCOVER, Antoni M<sup>a</sup> / MOLL, Francesc de Borja, *Diccionari català-valencià-balear*. Volums I-X, Palma de Mallorca, Moll, 1993 [1930-1962].
- DECat COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volums I-IX, Barcelona Curial i La Caixa, 1980-1991.
- Domínguez Bordona 1931 DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid, Blass 1931.
- Faraudo 1950 FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Luis (1950): *Un lunario valenciano cuatrocentista*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXIII (1950), 9-48.
- Garcia / Rocafiguera 1993 GARCIA I SANZ, Arcadi / ROCAFIGUERA I GARCIA, Francesc de, *Cronografia tòpica del calendari julià* (Sapientia, 1), Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 1993.
- García Larragueta 1976 GARCÍA LARRAGUETA, Santos A., *Cronología (Edad Media)* (Cuadernos de Trabajos de Historia, 4). Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra.- Facultad de Filosofía y Letras, 1976.

- Gómez Pallarès 1999 GÓMEZ PALLARÈS, Joan, *Studia Chronologica. Estudios sobre manuscritos latinos de cómputo*. Madrid, Ediciones Clásicas, 1999.
- GRLMA JAUSS, Hans Robert / KÖHLER, Erich / GUMBRECHT, Hans-Ulrich / MÖLK, Ulrich (dir.), *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters*. Heidelberg: Carl Winter; Universitätsverlag, 1968 - .
- Grapí / LA MARNIERRE / BITECA 2001 GRAPÍ, Orland / LA MARNIERRE, Edith de / BITECA (Vicenç BELTRAN, Gemma AVENOZA, Glòria SABATÉ, Lourdes SORIANO) (2001): *Al marge dels cançoners (1): Alguns textos poètics catalans inèdits o poc coneguts*. BOTTA, Patrizia / PARILLA, Carmen / PÉREZ PASQUAL, Ignacio (ed.): *Canzonieri iberici*. Noia: Toxosoutos, 195-241.
- Gutiérrez del Caño 1913 GUTIÉRREZ DEL CAÑO, Marcelino, *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*. Volumes I-III, Valencia, Maragat 1913.
- Haag / Van den Born / Ausejo 2000 HAAG, Herbert / VAN DEN BORN, A. / AUSEJO, Serafín de : *Diccionario de la Biblia*, Barcelona, Herder 2000<sup>10</sup> [1963].
- Kniazzeh / Neugaard 1977 KNIAZZEH, Charlotte S. Maneikis / NEUGAARD, Edward J. (ed.), *Vides de sants roselloneses*. Prefaci de COROMINES, Joan. Volumes I-II. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.
- Mall 1873 MALL, Eduard, *Der Computus des Philipp von Thaun*. Strassbourg, 1873.
- Marquès 1978 MARQUÈS, Josep M., *Els calendaris de Girona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», I (1978), 135-166.
- Massó Torrents 1906 MASSÓ TORRENTS, Jaume, *Manuscrits catalans de València (acabament)*, dins «*Revista de Bibliografia Catalana*». VI (1906), 145-269.
- Meyer 1866 MEYER, Paul, *Bribes de littérature anglo-normande*. dins «*Jahrbuch für romanische und englische (Sprache und) Literatur*», VII (1866), 37-57.
- Meyer 1883 MEYER, Paul, *Notice du ms. A 454 de la Bibliothèque de Rouen*, dins «*Bulletin de la Société des Anciens Textes Français*», III (1883), 76-111.
- Meyer 1884 MEYER, Paul, *Nouvelles catalanes inédites*, dins «*Romania*», XIII (1884), 264-284.
- Meyer 1886 MEYER, Paul, *Les manuscrits français de Cambridge. II.- Bibliothèque de l'Université*, dins «*Romania*», XV (1886), 236-357.
- Meyer 1887 MEYER, Paul, Nota 1 a MOREL-FATIO, Alfred: *Corrections au Livre de Courtoisie*, dins «*Romania*», XVI (1887), 106.
- Meyer 1888 MEYER, Paul, *Aportació a: Chronique*, dins «*Romania*», XVII (1888), 328-336 (p. 332).
- Meyer 1891 MEYER, Paul, *Nouvelles catalanes inédites (suite et fin)*, dins «*Romania*», XX (1891), 193-215 i 579-615.
- Meyer 1911 MEYER, Paul, *Fragment du Comput de Philippe de Thaon*, dins «*Romania*», XL (1911), 70-76.
- Millàs / Faraudo 1948 MILLÀS VALLICROSA, Josep Maria / FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Lluís, *Textos astronòmics en un manuscrit català medieval*, dins «*Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*», XXI (1948), 143-162.

- Millàs 1962 MILLÀS VALLICROSA, José María, *Las tablas astronómicas del rey Don Pedro el Ceremonioso*. Madrid - Barcelona, Asociación para la Historia de la Ciencia 1962.
- Olivar 1966 OLIVAR, Alexandre, *Cincogesma-Pentecosta, una precisió cronològica en la vida de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», X (1966), 103-105.
- Pagès 1913 PAGÈS, Amédée, *Poésies catalanes inédites du ms. 377 de Carpentras*, dins «Romania», XLII (1913), 174-203.
- Paredes 1999 PAREDES, Javier (dir.) / BARRIO, Maximiliano / RAMOS LISSÓN, Domingo / SUÁREZ, Luis (1999<sup>2</sup> [1998]): *Diccionario de los Papas y Concilios*. Pról. ROUCO VARELA, Antonio María, Barcelona, Ariel 1999.
- Parramon 1992 PARRAMON I BLASCO, Jordi, *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- PDPF LEVY, Emil, *Petit Dictionnaire provençal-français*. Heilderberg: Carl Winter Universitätsverlag 1961<sup>3</sup> [1<sup>a</sup> ed. 1909].
- PL MIGNE, Jacques Paul *Patrologiae Cursus Completus. Series latina*. Paris, 1844-.
- Roca 1904 ROCA, Pedro, *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pascual de Gayangos, existentes hoy en la Biblioteca Nacional*. Madrid: Tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1904.
- Romano 1981 ROMANO, David, *Pere el Cerimoniós i la cultura científica*. dins «L'Avenç», 41 (1981), 26-30.
- Samsó 1999 SAMSÓ, Julio, *Les ciències exactes i físico-naturals a l'Edat Mitjana*. GABRIEL, Pere (dir.): *Història de la cultura catalana. Volum I: L'esplendor medieval. Segles XI-XV*. Barcelona: Edicions 62, 1999, 231-246.
- Sánchez Mariana 1993 SÁNCHEZ MARIANA, Manuel (1993): *Bibliófilos españoles. Desde sus orígenes hasta los albores del siglo XX*. Madrid, Biblioteca Nacional-Ministerio de Cultura, Ollero & Ramos, 1999.
- Sargatal 1996 SARGATAL I PELLICER, Ramon, *Diccionari dels sants*, Barcelona, Edicions 62, (El Cangur 199) 1999.
- Schib 1972 SCHIB, Gret (ed.), Ramon Llull, *Doctrina Pueril* (Els Nostres Clàssics A, 104), Barcelona, Editorial Barcino 1972.
- Van Wijk 1936 VAN WIJK, E., *Le nombre d'or. Étude de chronologie technique suivie du texte de la Massa compoti d'Alexandre de Villedieu*, La Haye 1936.
- Vernet / Romano 1957-1958 VERNET, Joan / ROMANO, David (ed.), Bartolomeu de Tresbéns, *Tractat d'Astrologia*. Barcelona, Associació de Bibliòfils 1957-1958.
- Vernet 1981 VERNET, Joan (1981): *El segle XIII: Ramon Llull i Arnau de Vilanova*, dins «L'Avenç», 41 (1981), 31-36.
- Vindel 1934 VINDEL, Francisco, *Los bibliófilos y sus bibliotecas: desde una introducción de la imprenta en España hasta nuestros días*. Conferencia dada en la Unión Ibero-Americana el día 26 de octubre de 1934, Madrid, Góngora, 1934.





Jaume de PUIG I OLIVER

## EL PAGAMENT DELS INQUISIDORS A LA CORONA D'ARAGÓ DURANT ELS SEGLES XIII I XIV

### *Introducció*

En donar al públic el 1941 *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien und Valencia während des XIII. und XIV. Jahrhunderts*, Johannes Vincke anunciava la imminent publicació d'un seu article, que s'havia d'intitular *Die Besoldung der aragonischen Inquisitoren im 13. und 14. Jahrhundert*, en una miscel·lània en commemoració de sant Raimon de Penafort a cura dels dominicans espanyols. La miscel·lània no havia pogut veure la llum anteriorment a causa de l'esclat de la guerra civil espanyola del 1936-1939; en el moment de l'aparició de *Zur Vorgeschichte* semblava que hom anava a reprendre aquella publicació, o almenys així ho va entendre Vincke<sup>1</sup>. Però ni la miscel·lània no va sortir quan pensava Vincke, ni de l'article del benemèrit alemany no se'n sabé mai més res<sup>2</sup>.

Era lògic que un estudi documentat sobre el pagament dels inquisidors medievals a la Corona d'Aragó precedís *Zur Vorgeschichte*, obra rica gràcies als 150 documents de tema inquisitorial dels registres de Cancilleria de l'ACA, que abasten des de 1284 fins al 1402. Les conseqüències dels fets del 1936 pertorbaren l'ordre lògic de la investigació vinckeana, però l'esperança de veure publicat el seu anterior estudi al mateix temps que *Zur Vorgeschichte*, el va moure a descarregar l'apèndix d'aquest llibre de molts documents de tipus econòmic. Amb tot, sigui perquè ho tingués pensat així des de l'inici, sigui per cautela davant els propòsits manifestats pels dominicans espanyols, sigui per a donar més completesa a l'obra, Vincke no es va estar d'inserir cinc pàgines sobre aquella matèria en la introducció de *Zur Vorgeschichte* i, entre els *Urkunden*, els registres dels documents d'índole econòmica que formaven el cos documental de l'article projectat, reservant la publicació de la integritat dels textos per a l'escrit que finalment mai no va aparèixer. Així, en *Zur Vorgeschichte* hom troba ara i adés referències a un treball totalment fantasma<sup>3</sup>.

---

1. *Zur Vorgeschichte*, 51.

2. No s'esmenta aquest treball en la bibliografia de Vincke publicada en *Homenaje a Johannes Vincke para el 11 de mayo de 1962*, vol. I, Madrid 1962-1963, 10-19.

3. Que el treball, però, existí i que no s'ha perdut – almenys del tot - ho ha confirmat recentment Claudia HEIMANN, *Nicolaus Eymeric (vor 1320-1399), "praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius". Leben und Werk eines Inquisitors*, (SpF 37), Münster, Aschedorff 2001, 40, nota 164, on diu que ha tingut coneixement dels documents no publicats indicats en *Zur Vorgeschichte*, gràcies a notícies sobre una part del "Nachlass" de Johannes Vincke posades a disposició de la càtedra d'Història Medieval i Ciències Històriques Auxiliars de la Universitat de Bayreuth.

Guiant-nos, doncs, per l'apèndix documental de *Zur Vorgeschichte*, hem transcrit tots els documents de l'ACA indicats, registats i fins i tot numerats per Vincke segons l'ordre que havien d'ostentar en l'apèndix de l'article afollat, amb la mateixa numeració esmentada per nosaltres en el lloc oportú. També hem recollit qualque document al qual Vincke al·ludeix en nota, i alguns, molt pocs, que hem cercat o trobat pel nostre compte, quan ens ha semblat adient d'afegir-los a la col·lecció de l'il·lustre tudesc. Els registres de Vincke han estat traduïts purament i simple, sense alterar-ne el tenor; els altres són de la nostra responsabilitat.

Dues raons ens han mogut a recuperar un treball que el seu autor, al capdavant, havia donat per mort. En primer lloc, i és la raó més pregonada, es completa la col·lecció documental de *Zur Vorgeschichte*, que encara avui és el text bàsic per a saber alguna cosa de la inquisició catalanoaragonesa medieval i que, si va quedar incompleta, no fou per voluntat de l'autor. En segon lloc, ha semblat oportú d'il·luminar amb un cert detall un aspecte de la vida del tribunal de la fe que és fonamental per a entendre'n d'altres: l'aspecte financer. Tanmateix Vincke el va tocar en unes pàgines que intentarem de resumir<sup>4</sup>, pàgines que han de venir a dir el mateix que l'autor hagués dit en l'article no publicat. Per la nostra banda, reprendrem el tema, convençuts com estem, a partir dels treballs de Vincke, que és necessari fer un gran esforç de comprensió de la Inquisició medieval catalanoaragonesa per a entendre millor la Inquisició espanyola moderna. Reconeixem que l'aportació és tothora parcial, perquè resta per a explorar una gran part del segle XV. A més, segurament hauria convingut d'investigar en la documentació del Mestre Racional i del Reial Patrimoni les entrades a l'erari públic provinents de les confiscacions inquisitorials durant el segle XIV, perquè sense conèixer el detall del flux d'aquest diner cap al fisc, amb els seus alts i baixos, el perfil històric de la inquisició medieval catalanoaragonesa quedarà imperfecte. Ara bé, la documentació de la sèrie de Cancelleria exhumada fins avui ha permès de comprendre algunes realitats, que Vincke va saber resumir molt exactament en *Zur Vorgeschichte*; i si és veritat que aquesta documentació pot ésser completada amb la d'altres sèries del mateix Arxiu, també ho és que la que avui finalment veu la llum i la que sens dubte serà aportada més endavant provinent d'altres arxius poden orientar la recerca del futur cap als aspectes que per ventura caldrà aclarir, i no són pas pocs. Comencem, doncs, exposant les conclusions a les quals arribava Vincke en *Zur Vorgeschichte* pel que fa a la financiació de la Inquisició per part de la monarquia catalanoaragonesa.

#### *Els punts de vista de J. Vincke*

La primera observació és relativa a la varietat de situacions a l'interior d'un mateix país, deguda a la diferència de necessitats que cada lloc i cada temps re-

---

4. *Zur Vorgeschichte*, 45-50.

clama de cobrir, a les possibilitats financeres en presència, i a la personalitat de cada inquisidor. L'administració pública, a més, canvia durant l'època medieval, en el sentit que es va desfeudalitzant i tendeix cap a formes d'organització centralitzades i controlades per la Corona. L'aparició dels ordes mendicants fou una revelació i un exemple a seguir, bo i fent a l'Estat un estol de clergues – és a dir, de personal ben format – sense lligams amb les rèmores del feudalisme i de la noblesa, apte per a les noves i cada cop més extenses funcions que la monarquia cobrava d'assumir.

Pel que fa a la Inquisició, de Jaume I a Jaume II hi ha un camí considerable. Durant el regnat del Conqueridor, la Inquisició es financia mitjançant els béns confiscats als heretges convictees. Pere el Gran i Alfons II obliguen els oficials territorials a sufragar les despeses ordinàries dels inquisidors. Jaume el Just acaba assignant el sou de 100 lliures anyals a l'inquisidor, quantitat que es mantindrà durant tot el segle XIV. L'inquisidor del Regne de Mallorca té un sou de 93 lliures, igualment constants. El salari el paguen primer els oficials locals i al capdavant se centralitza en la principal oficina de pagaments del rei: la Tresoreria. El sou elevat de l'inquisidor, la freqüència de les condemnes per heretgia i els beneficis que s'obtenien de les sancions imposades als heretges fan pensar que el rei no esguardava gens la Inquisició com un afer deficitari. D'altra banda, a través del salari que paga el rei, l'inquisidor esdevé un oficial, un funcionari públic.

Com és fàcil de suposar, moltes circumstàncies externes van pertorbar el pagament pacífic dels inquisidors. Els reis anaven sempre curts de diners i havien d'afrontar grans despeses trampejant la situació com podien. Els inquisidors cobraven el sou amb endarreriments crònics i clamorosos, a voltes causats per una mala sintonia amb l'oficial que els havia de pagar, a vegades perquè el rei prenia a emprèstit dels seus propis funcionaris, extenent-los generosos reconeixements de deute reforçats amb tota mena de clàusules, tant reconfortants com il·lusòries.

En tot cas, el salari públic de l'inquisidor era una arma en mans del rei, que podia manejar al seu antull – per exemple, rebaixant o apujant de nou el sou de l'inquisidor, fent-lo ascendir o fent-lo baixar en l'escalafó de pagaments -, quan l'inquisidor actuava contra la reial voluntat. En un moment donat, del fet que paga l'inquisidor, Joan I farà derivar el seu dret de presentació del mateix, deixant al papa o a l'autoritat religiosa competent només el dret de confirmar el candidat. En una paraula, el rei deixava clar davant tothom que la Inquisició era un domini exclusiu de les seves competències.

Finalment, Vincke recordava que, a diferència dels altres països, on una i altra vegada el papa manava als bisbes que sufraguessin les despeses de la Inquisició, una tal cosa no s'esdevé mai a la Corona d'Aragó. En conseqüència, no tenia cap recança de dir que, fent-se càrrec de la financiació de la Inquisició i mantenint-la en l'esfera de competències de la Corona, els reis catalanoaragonesos feien créixer llur influència en el govern de l'Església, i que l'interès demostrat envers una institució eclesiàstica tan singular s'enfortí a mesura que passaren els anys, fins a rebre la seva forma acabada en la Inquisició espanyola dels reis Ferran II i Isabel I.

*Un model financer en evolució*

Els documents publicats o simplement regestats per J. Vincke en *Zur Vorgeschichte* permeten, doncs, d'establir aquesta primera conclusió: el reis es troben en la necessitat de posar al dia periòdicament les seves relacions amb la inquisició papal delegada, en la mesura que aquesta també va modificant la seva estructuració interna. Així ho fa Alfons II el 24 de juny del 1286, en un moment en què al reialme ja hi actuen dos inquisidors; Jaume II s'hi esmerçarà el 1292, en un document on es formula per primera vegada, que nosaltres sapiguem, la necessitat de justificar administrativament els pagaments fets als inquisidors; més endavant assignarà a l'inquisidor Guillem Costa<sup>5</sup> 100 lliures (= 2000 sous) de salari per un any. Tornen a actualitzar relacions Alfons III el 1328, i Pere III el dia 1 de juny de 1345 a Perpinyà, en un document adreçat al mateix Guillem Costa. El pagament de les despeses inquisitorials s'estructura de forma cada cop més precisa, deixant de banda vacil·lacions anteriors<sup>6</sup>. Assignat el dit pagament als oficials territorials, és a dir, a les jurisdiccions menors de forma més aviat erràtica, indicant ara unes fonts financeres, adés unes altres, els inquisidors havien d'arrencar el seu salari de les mans d'uns oficials que mai no semblen ben disposats o específicament motivats per pagar, malgrat les declaracions genèriques dels monarques a favor del tribunal de la fe<sup>7</sup>. A més, els reis a vegades urgien els seus oficials amb requeriments que exhaurien llurs arques, i aleshores era impossible pagar, encara, els inquisidors.

El document al·ludit de Pere III té l'aire de voler posar ordre en un àmbit mal organitzat. Comença amb un llarg proemi retòric, on el rei fa memòria de l'actuació dels seus predecessors en defensa de la fe i de la protecció dispensada a la Inquisició, i es declara decidit a continuar-les. Després confirma el salari anual establert pel seu avi de 100 lliures barceloneses, que pagarà el procurador de la governació de Barcelona<sup>8</sup>. Finalment es detalla el procediment administratiu del pagament, que el procurador lliurant haurà de justificar davant el mestre racional.

D'aquesta pauta, el primer element va fer crisi molt depressa. Al cap de mig any el rei carrega la paga de l'inquisidor sobre les percepcions de l'aljama de Vilafranca<sup>9</sup>, i més tard prendrà altres disposicions que tindran la virtut d'intro-

5. Sobre Guillem Costa, cf. Adolfo ROBLES SIERRA, *Actas de los Capítulos provinciales de la provincia dominicana de Aragón correspondientes a los años 1302, 1303, 1304 y 1307*, dins «Escritos del Vedat» XX (1990), 242, 255, 276; *Actas... correspondientes a los años 1310, 1312, 1314 y 1321*, dins *ibid.*, XXI (1991), 111, 121, 128, 140, 149, 153.

6. Durant una llarga etapa (1284-1346), els reis fan pagar les despeses dels inquisidors a través dels oficials reials dels llocs on aquests actuen: *Infra*, docs. 1, 2; *Zur Vorgeschichte*, docs. 2, 12, 13, 19, 47, 52. Les fonts financeres són variables: *ib.*, docs 2, 8, 19.

7. *Zur Vorgeschichte*, docs. 12, 13.

8. Basant-se en les llistes de E. J. Hamilton, ha comparat el sou de l'inquisidor amb el d'un síndic municipal, un veguer i un notari judicial Claudia HEIMANN, *o. c.*, 31.

9. *Infra*, doc. 8.

duir un efecte de precarietat, gairebé d'improvització constant en el pagament dels inquisidors<sup>10</sup>. En canvi la quantia de l'assignació i l'obligació administrativa de justificar-la degudament davant les més altes instàncies comptables de la Cort es mantindran. Això pel que fa a la inquisició general d'Aragó, Catalunya i València. Als Comtats les coses van d'una altra manera.

### *Quan cobrar esdevé impossible*

Per començar, els Comtats i Mallorca mantenen llur Inquisició privativa, com en el temps del regne separat. Pere III mai no aconseguirà suprimir aquesta pervivència eclesiàstica de l'efímer regne que ell va destruir. L'inquisidor d'aquelles contrades tindrà assignades 93 lliures anyals, per bé que els documents avui publicats més aviat porten a la convicció que l'inquisidor de l'ex-regne de Mallorca no cobrava mai: les reclamacions de fra Albert Just<sup>11</sup> i el via-crucis de fra Jaume Domènec darrere una paga quimèrica i encara darrere els molts diners que el rei li devia per altres conceptes demostren amb una colpidora eloqüència que els inquisidors no toquen ni un miserable sou, malgrat les reiterades ordres expresses del rei i les ordenacions financeres de la procuradoria dels Comtats, una i altra vegada reformades, una i altra vegada ineficaces a l'hora de pagar els inquisidors. Hom té la impressió que com més extensos, detallats i amenaçadors són els documents emanats de la Cancilleria i adreçats al procurador dels Comtats, més definitivament es van esvaïnt les minses possibilitats que tenen els inquisidors de cobrar. El cas de Jaume Domènec<sup>12</sup> és un escàndol, per no dir una riota.

Des de l'any 1356 fins al 1384, data de la seva mort, els registres de Cancelleria van documentant invariablement que Jaume Domènec no cobra<sup>13</sup>. El 1365 el deute puja a 6000 sous (= 300 lliures)<sup>14</sup>. Si alguna vegada cobra, hom li escatima encara una part del sou degut<sup>15</sup>. El 1380, en comptes de minvar, el deute naturalment ha crescut: ara són 8816 sous, que el rei intenta d'eixugar

10. Infra, docs. 13, 16, 27, 32.

11. Infra, docs. 10 i 11.

12. Ben documentat en A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana medieval*, vol. I, 1908, XXXI, 202, 209, 301, 321, 322, 328, 329, 333, 336, 342; vol. II, 1921, XXXV, XXXVI, XXXVIII, XLIII, XLV, XLVI, LI, 147, 148, 275-276, 406. Cfr també T. KAEPPELI, *Cronache domenicane di Giacomo Domenech, O. P., in una raccolta miscellanea di Card. Niccolò Rossell*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum» 14 (1944) 5-42; Alberto COLL COSTA, *Escritores dominicos del Principado de Catalunya*, Barcelona 1965, 107-108; Laureano ROBLES CARCEDO, *Escritores Dominicos de la Corona de Aragón*, Salamanca 1972, 143.145; *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, vol II, Barcelona 2000, 28, on s'indica com a data de la seva mort l'any 1348, per errata; Domènec morí a Saragossa l'any 1384.

13. *Zur Vorgeschichte*, doc. 59; infra, docs. 18, 28.

14. Infra, doc. 23.

15. Infra, doc. 25; *Zur Vorgeschichte*, doc. 73.

fent un joc de mans amb un violari que li havien de pagar els homes de Prada de Conflent<sup>16</sup>, però l'abundant correspondència amb la qual el rei mana després i torna a manar que el procurador reial als Comtats pagui a Jaume Domènech el que se li deu, més aviat convenç que com més reclamava el pobre dominicà menys cobrava<sup>17</sup>. D'altra banda, ja mort l'inquisidor Domènech, la carta que el rei adreça el 22 d'abril de 1384 al prohoms de Prada sobre el censal abans al·ludit, prohibint que hi deixin intervenir al procurador reial, és indicativa que el dit censal no fou mai pagat a Jaume Domènech<sup>18</sup>.

El regne de Mallorca i els comtats de Rosselló i Cerdanya havien estat reintegrats als estats patrimonials de la Corona d'Aragó per Pere III, arrabassant-los del seu titular Jaume III, cunyat i feudatari del rei d'Aragó, en una campanya jurídic-militar fulminant (1343-1344) i amb uns procediments fulletinescos on tot valia, començant per la traïció. Mancat de diner i d'homes, Pere III no vacil·là a proclamar una moratòria de deutes a favor de tots aquells que s'incorporessin a la seva host<sup>19</sup>. Ja s'entén que als deutors que anaven a fer la guerra se'ls ofería la possibilitat d'arrambar el que poguessin, amb la qual cosa no és pas gens difícil de pensar que quan l'exèrcit reial es llançà contra el Rosselló i la Cerdanya, la població no fou pas precisament estalviada d'exaccions i violències<sup>20</sup>. Aquells foren anys de falta de gra; després vingueren les pandèmies; amb les falconades intermitents de la pesta començà un període de guerres (contra les Unions d'Aragó i València, contra l'endèmic estat de rebel·lió a Sardenya, contra Castella) particularment dramàtic. Les finances reials entraren en crisi permanent. Els inquisidors no foren pas les úniques víctimes d'aquest estat de coses. Només una ullada a les ordenacions finances dels anys 1351 i 1355<sup>21</sup> és suficient per a comprendre que percebre aleshores en els Comtats drets i rendes que equilibrassin les despeses públiques era una pura il·lusió de l'esperit.

Tampoc no cal oblidar un altre aspecte. Jaume III de Mallorca, el rei destronat i convertit despectivament per Pere III en "Jaume de Montpeller", era güelf i, com a tal, participà activament en la persecució de tots aquells espirituals que tingueren en Joan XXII un enemic acèrrim. Es coneix el procés contra Aimar

16. *Infra*, doc. 32.

17. *Infra*, docs. 34-37.

18. *Infra*, doc. 39; *Zur Vorgeschichte*, p. 116, nota 5

19. En el registre de lletres de l'ADG hi ha testimoniatges directes i indirectes de la mesura reial, que apliquen també a llurs sotmesos els altres nobles que l'acompanyen, com és ara Huguet de Cardona. També el bisbe, al capdavant, l'aplicà. La moratòria afectà igualment les aljames, i els jueus prou se'n queixaren. Cfr ADG. U 6, f. 97v, 100r, 111v, 156r, 157v-158r; U 7, f. 95v; U 8, f. 140v.

20. El 20 de juny del 1347, el bisbe de Girona mana al seu batlle d'Ullà que requereixi i segrasti una custòdia d'argent que alguns homes d'Ullà van endur-se del Rosselló: ADG, U 11, f. 35v, 157r.

21. *Infra*, docs. 9, 11, 17.

de Mosset<sup>22</sup>, noble rossellonès, antic confident del rei de Mallorca, contra el qual declarà el mateix rei<sup>23</sup> i més tard el féu empresonar, amb d'altres personatges conspicus, a Ciutat de Mallorca. D'allí foren tots alliberats per Pere III el 1343, quan s'emparà de l'illa, i des d'aleshores Mosset fou un dels seus homes de confiança. El rei d'Aragó tenia, doncs, un "partit rossellonès", del qual formava part un beguï que havia estat processat com a tal; no seria d'esperar que els membres d'aquest partit, un cop trabucada la situació i instal·lats en llocs de govern, fossin especialment sensibles a la política de signe guèlf i als requeriments dels inquisidors.

### *Confiscacions i penes pecuniàries imposades pels inquisidors*

La documentació que coneixem és clara en un punt: l'erari públic assigna un sou als inquisidors i, encara que no cobrin, el principi no és mai posat en qüestió. Per la seva banda, els inquisidors proveeixen l'erari públic mitjançant els béns que es confisquen als convictes d'heretgia. Noresmenys al principi del segle XIV és perceptible la tendència dels tribunals de la fe a commutar la condemna amb la imposició de fortes penes pecuniàries<sup>24</sup>. El 1312 Jaume II se'n queixa al vicari general del bisbe de Cartagena, pel perjudici evident que aquesta mesura causava al fisc reial<sup>25</sup>. D'altra banda, els inquisidors actuen contra jueus i conversos<sup>26</sup>, i no pas sempre amb miraments<sup>27</sup>. Els reis posen tots els obstacles d'ordre teòric possibles a la intromissió dels inquisidors en qüestions interreligioses, i defensen a peu i a cavall les seves regalies sobre jueus i sarraïns<sup>28</sup>. Com sigui, els diners provinents de les sentències contra jueus els cobrava el rei,

22. J. M. VIDAL, *Procès d'inquisition contre Adbemar de Mosset*, dins «Analecta Gallicana. Revue d'Histoire de l'Église de France», (1910) 555-589, 682-699, 711-724.

23. La declaració del rei es pot veure *ib.*, 711-717, i en Josep M<sup>e</sup> POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vich 1930, 184-189.

24. L'import d'aquestes penes se les quedava el tribunal de la fe per a les seves despeses, i només n'havia de donar compte a la Santa Seu: *Directorium inquisitorum*, ed. Pegna, Roma 1587, 648b-651b. Hem estudiat aquest punt a propòsit de l'actuació de l'inquisidor Nicolau Eimeric a València durant la segona meitat del segle XIV en Nicolás Eymereich, *un inquisidor discutido*, en premsa dins "Actas del simposium *The Role of Dominicans in the Medieval Inquisition*, Roma 23-25 Febrero 2002, en premsa.

25. *Zur Vorgeschichte*, docs. 10, 11.

26. *Zur Vorgeschichte*, docs. 9, 15, 16-18, 21-22, 31, 33, 36-37, 46-51, 54-56, 65, 97, 112, 118, 126, 129-130, 133-134, 140-141, 147.

27. *Infra*, docs. 4-5.

28. Nicolau Eimeric reivindicà el dret de la Inquisició a actuar contra els infidels – jueus i sarraïns – si obraven contra la fe cristiana: cf. Josep PERARNAU, *El "Tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitantes" de Nicolau Eimeric. Edició i estudi del text*, dins «ATCA» 1 (1982), 79-126. La tesi d'Eimeric fou impugnada a petició de part – seguerament el rei – per un carmelita: cf. Jaume DE PUIG I OLIVER, *El "Tractatus de haeresi et de infidelium incredulitate et de horum criminum iudice" de Felip Ribot, O. Carm. Edició i estudi*, dins «ATCA» 1 (1982) 127-190.

i ja hem vist que aquest les utilitzava a vegades per a pagar el sou de l'inquisidor<sup>29</sup>. Era una mesura de caire purament administratiu: el rei aplicava unes entrades determinades com a pagament d'unes determinades sortides. Ara bé, l'any 1354, sempre escàs de recursos, Pere III dóna a Nicolau Rossell l'autorització de percebre el seu sou d'inquisidor (les 100 lliures anyals) a partir de les entrades del tribunal de la fe<sup>30</sup>. El document es guarda prou d'especificar si es tracta de diners provinents de confiscacions de béns d'heretges, de multes imposades a membres de les aljames o d'altres penes pecuniàries. El document deixa entendre amb diafanitat que l'inquisidor ho tenia molt negre si volia cobrar de l'erari públic, i que el seu sou havia de sortir de les entrades del tribunal. El 1366 la mateixa autorització és atorgada a Nicolau Eimeric, especificant aquest cop que sota el concepte d'entrades s'inclou la confiscació de béns de cristians o de sarraïns condemnats<sup>31</sup>.

La mesura, a més de constituir una reculada des del punt de vista de la tutela que el rei volia tenir sobre la Inquisició, era ambígua en ella mateixa: si d'una banda facilitava el cobrament d'uns diners que els inquisidors necessitaven per a dur a terme la seva funció, de l'altra portava el problema del finançament de les activitats inquisitorials a un terreny que els inquisidors ja savién que era motiu d'escàndol i descrèdit<sup>32</sup>. En el document atorgat el 1354 a Nicolau Rossell, el rei no precisa de quin tipus d'entrades es tracta. En l'atorgat a Nicolau Eimeric el 1366 s'esmenten nominalment les confiscacions, i es precisa que tant poden ésser de béns de cristians com de sarraïns. No es diu res a propòsit dels jueus.

### *La financiació vinculada a l'activitat del tribunal*

En plena guerra contra Pere I de Castella, les dificultats financeres de la cort eren avantatjadament conegudes per tots aquells qui en depenien. Ara bé, en supeditar la percepció del sou dels inquisidors a les entrades per condemnes, el rei establia – ni que fos excepcionalment – un mecanisme perillós, perquè feia dependre la vida del tribunal de la fe de les víctimes d'aquest. Conscientment o no, el rei obligava el tribunal a funcionar per a mantenir-se. La situació creada era absurda per les nefastes conseqüències que podia tenir en la pràctica inquisitorial, bo i constituint una sortida des del punt de vista financer: si els inquisidors treballaven i podien, així, cobrar, el rei també s'enduia la seva part de les confiscacions de béns dels heretges. Aquesta dada potser és més important del que pot semblar al primer cop d'ull.

En les seves declaracions escrites a favor de la Inquisició els monarques catalanoaragonesos subratllen una i altra vegada que els mou l'horror del crim herè-

29. *Infra*, docs. 8, 13, 14.

30. *Infra*, doc. 16.

31. *Infra*, doc. 27.

32. *Directorium*, 652b-653a.



tic i el zel perquè els seus súbdits no se'n contaminin. Si el tribunal de la fe no condemnava heretges o en condemnava molt pocs, volia dir que la societat era sana des del punt de vista de l'ortodòxia. En l'horitzó d'un interès social a l'esguard de la puresa de la fe, la poca, la mínima o la nul·la activitat inquisitorial havia d'ésser considerada un èxit per la societat<sup>33</sup>. Els reis, és a dir, l'Estat, mantenien la Inquisició per a preservar la fe. L'interès de l'Estat raïa, doncs, justament en l'absència d'heretges, en la poca activitat del tribunal que havia de condemnar-los. Pagar els inquisidors a càrrec de l'erari públic no deixava d'ésser el que ara en diríem una inversió pública, en un domini considerat aleshores sensible. En fallar aquest mecanisme financer i en quedar lligada la subsistència material de la Inquisició a l'eficàcia condemnatòria i confiscadora del tribunal, l'Estat cedia clarament terreny a la iniciativa dels inquisidors. Dit d'una altra manera: infeudava el seu esbombat interès per la puresa de la fe als punts de vista que tinguessin els inquisidors sobre la dita puresa. Àdhuc en una perspectiva històrica de cristiandat medieval i de supeditació de l'Estat a l'Església en matèries tocants a la fe, la distinció entre l'Estat i l'Església no desapareix mai del tot, i en la documentació catalanoaragonesa coneguda fins ara relativa a la Inquisició, els reis mantenen punts de vista propis sobre aspectes del funcionament del tribunal o d'alguns dels seus titulars específics, que expressen lliurement a aquests, als seus provincials i al mateix papa<sup>34</sup>. En tant que financers i col·laboradors de la Inquisició, creuen que tenen dret a fer les observacions que consideren oportunes en el marc de la política general de l'Estat. És a dir, hi ha la possibilitat d'un cert equilibri, que es trenca quan els interessos materials del rei el duen a perdre llibertat de maniobra a l'esguard del tribunal. Si el rei no paga i no posa cap inconvenient a cedir part de les seves regalies com a salari dels inquisidors, és evident que, sense dir-ho, estimula llur activitat, vinculant a la finalitat de preservar la puresa de la fe l'interès molt més immediat de la pròpia subsistència del tribunal. Finalment encara, s'obre del tot la porta perquè l'Estat esguardi la Inquisició com una possible font d'ingressos públics, i s'estableixi d'aquesta manera una primera i perillosa connivència estreta entre l'Estat i la Inquisició no ja en el terreny del principi finalista de la preservació de la puresa de la fe, sinó en el terreny molt més prosaic dels mitjans<sup>35</sup>. Així la caça efectiva de l'heretge – objectiu del tribunal de la fe – guanya terreny com a senyal prioritari de la sanitat doctrinal de la societat, en detriment d'una concepció menys fresca i més laica, que hauria pogut posar èmfasi justament en la moderació de les activitats del tribunal com a senyal d'una or-

33. Un eco vibrant d'aquest punt de vista social es percep clarament en la documentació valenciana que hem exhumat en l'estudi citat supra, nota 24, i infra, nota 35.

34. *Zur Vorgeschichte*, docs. 5, 6, 7, 9, 16, 18, 35, 36, 38, 60, 63-64, 66-67, 70, etc.

35. En *Nicolás Eymeric, un inquisidor discutido*, en premsa dins el volum citat a la nota 24, hem indicat documentació valenciana on hi ha indicis clars que Joan I hauria autoritzat Nicolau Eimeric en el tema de les "composicions" que l'inquisidor pactava amb els delats davant el seu tribunal; no cal ésser molt subtil per a entendre que el rei, el qual posteriorment lamentaria aquella autorització, devia exigir la part que li esqueia en aquell procediment.

toddòxia correcta<sup>36</sup>. Cal afegir que, si el rei cedia una part de la seva influència en les activitats inquisitorials, aquesta minva podia estimular els excessos de zel i el fanatisme de certs titulars de la Inquisició?

### *Inquisició i tensions polítiques*

El llarg regnat del Cerimoniós presenta una característica que no ha pas pogut passar per alt als historiadors: no sempre els punts de vista del rei foren ben mirats pel Primogènit, tant en coses importants – els matrimonis del príncep – com en assumptes de poc gruix. Sense entrar en els detalls d'aquest fet històric, cal dir ara que la documentació exhumada sobre la Inquisició confirma una vegada més la diferència d'opinions entre el pare rei i el fill successor. Ja en *Zur Vorgeschichte* sobtava que les greus queixes exposades per Pere III al papa a propòsit de les activitats de Nicolau Eimeric tinguessin un contrapès quan el Primogènit demanava per ell al papa una promoció còngrua dins l'Església<sup>37</sup>. El rei Cerimoniós no solament intentà per tots els mitjans lligar curt Eimeric, ans també algun dels seus col·laboradors, com és ara Pere Bagueny<sup>38</sup>. No ha d'ésser considerat estrany, doncs, que el Primogènit s'interessés perquè el papa promogui Pere Bagueny al mestratge en teologia, mitjançant un procediment privilegiat<sup>39</sup>. La diversitat de parers entre Pere III i el seu successor era patent a la Cúria Romana. Ho demostra el fet que Climent VII va intentar reduir l'animadversió del rei contra l'inquisidor Eimeric a través del Primogènit, encara que infructuosament, perquè el Cerimoniós era home de caràcter difícil quan tenia opinió formada<sup>40</sup>. Cal comprendre també que, a l'ombra del seu pare, el Primogènit buscava de promocionar els seus homes i prenia posicions de cara als canvis que efectuaria un cop investit de la potestat reial. En la tensió establerta entre el rei i el Primogènit, la Inquisició és un dels aspectes que assenyalen la divergència d'opcions de l'un i l'altre, senyal indiscutible del pes que la singular institució marcava en la política eclesiàstica de la corona.

---

36. L'inquisidor Nicolau Eimeric és molt conscient que l'època de les grans defeccions herètiques ja ha passat. Segons confessa, en el seu temps hi ha pocs heretges impenitents, pocs relapses i encara menys relapses rics: *Directorium*, ed. c., 653a. Panorama magre si calia extreure'n rendes suficients.

37. *Zur Vorgeschichte*, docs. 63, 92, 96, 98, 100, 106, 107, 115, 117, 119-121.

38. *Ib.*, docs. 92, 107; infra, doc. 31.

39. Infra, doc. 33.

40. *Zur Vorgeschichte*, doc. 98.

*A tall de conclusió*

Poques observacions podríem afegir al conjunt documental que avui ha estat objecte d'atenció, estudi i complement d'edició. Voldríem insistir només en el punt que les finances de la inquisició catalanoaragonesa medieval, en la mesura que probablement puguin ésser ben rastrejades en els diversos fons de l'ACA, constitueixen un tema al qual valdria la pena de consagrar atenció en el futur. Mentre aquest sector guardi secrets, la resta de la documentació relativa a la Inquisició es prestarà a interpretacions inadequades i parcials. Si avui hem pogut posar en relleu que el problema de la financiació dels inquisidors tenia conseqüències en la pràctica inquisitorial, encara seria prematur voler arribar tot d'una a conclusions definitives.

El registre de l'inquisidor conservat en el ms. Nouv. Acq. Lat. 834, folis 2-16, de la BNP, donat a conèixer per Omont<sup>41</sup> i publicat al seu torn per Vincke<sup>42</sup>, pot donar la impressió que el tribunal de la fe era certament molt actiu i que incoava molts processos; en canvi, en la mesura que no disposem encara de quadres indicatius de les entrades al fisc reial, provinents de les condemnes efectives d'heretges, i de les fluctuacions d'aquest diner, resta tothora molt incerta una avaluació del pes que la Inquisició tenia en les seves diverses etapes com a instrument recaptador i, per tant, com a objecte d'interès material per part de la corona. Exhumar aquestes dades i resseguir la història de les relacions entre el rei i la Inquisició durant el segle XV, amb el fenomen extraordinari de l'aparició d'una inquisició particular per a la ciutat i bisbat de Barcelona<sup>43</sup>, més tard destruïda i absorbida en el projecte general d'Inquisició imposat pel rei Ferran II, és un capítol encara no escrit per ningú, a través del qual s'hauria de poder confirmar o infirmar la intuïció vinckean que la Inquisició hispànica moderna deu molts elements a la Inquisició medieval privativa de la Corona d'Aragó, i que, en certa manera, l'una continua l'altra.

Tampoc no és anodina la dada que l'exploració d'alguns arxius eclesiàstics pot ésser encara reductiva en matèria d'informacions sobre la Inquisició medieval, i no solament per a comprendre el paper decisiu que el bisbe no deixa mai de tenir al costat de l'inquisidor delegat. L'obra de Vincke, centrada en documentació civil, oferia un mètode d'aproximació interessant per a comprendre aspectes d'una institució que hom acostumava a estudiar només a base de documentació eclesiàstica, específicament inquisitorial o papal. La documentació episcopal, quan s'ha conservat, permet una aproximació rica d'aspectes sobre el que se'n podria dir la "pastoral" dels heretges, i a nivell local és indispensable

41. Cf. H. OMONT, *Mémorial de l'inquisiteur d'Aragon à la fin du XIVe siècle*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes» LXVI (1905) 261-268.

42. *Zur Vorgeschichte*, 162-182.

43. Cf. Francesch CARRERAS Y CANDI, *L'inquisició barcelonina, substituïda per l'inquisició castellana*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» III (1909-1910) 130-177, amb documentació.

per a completar informacions<sup>44</sup>. A més, un altre camp d'exploració interessant són els arxius municipals, i no solament els de les grans ciutats, que ja han donat alguns fruits. Per això, almenys als dominis de la Corona catalanoaragonesa i durant l'època medieval, creiem que la Inquisició no podrà ésser investigada amb veritable profit sense tenir en compte el triangle format pel personal professional del tribunal, la política del rei i les ciutats, i la personalitat dels bisbes, dada emergent, però no pas menys essencial, en la panoràmica d'aquests estudis. I ara, havent ja desbordat l'àmbit del nostre tema, cal esperar les investigacions que en el futur en justificaran, en tot cas, la represa.

### *Criteris de transcripció*

S'ha procurat de preservar la integritat i les particularitats de les grafies originals. Afegim entre claudàtors els caràcters que falten en l'original, sigui per accident de còpia, sigui per mal estat del suport, quan han pogut ésser suplerts sense dificultat. Quan la lectura s'ha perdut del tot, s'indica mitjançant punts suspensius dintre claudàtors. S'han desfet les abreviacions, han estat separats els mots aglutinats i han estat units els qui es presentaven separats. En els textos en català, ha calgut recórrer al punt volat quan el copista medieval aglutina mots elidint-ne elements, igualment com en el cas dels articles i pronoms aglutinats a mots que avui la norma ortogràfica no permetria d'unir als dits articles i pronoms mitjançant apòstrof. En tots els altres casos s'ha emprat l'apòstrof i la puntuació d'acord amb la normativa vigent. L'ús de majúscules i minúscules també ha estat unificat i normalitzat. Per tal de facilitar la lectura al possible lector no especialitzat en documentació medieval, els documents són presentats dividint-los tipogràficament en les seves tres parts essencials: el protocol inicial, el cos del document i l'escatocol.

---

44. En un estudi nostre recent, on presentàvem setanta documents de tema inquisitorial de l'Arxiu Diocesà de Girona del període 1335-1395, apareixien molts noms d'inclupats d'heretgia no recollits en el registre publicat per Vincke. Cf. Jaume DE PUIG I OLIVER, *Documents relatius a la Inquisició del "Registrum Litterarum" de l'Arxiu Diocesà de Girona (s.XIV)*, dins "ATCA" 17 (1998) 381-462. En aquest moment podem informar que, si Déu vol, hi haurà ulteriors ampliacions de la nòmina.

## APÈNDIX DOCUMENTAL

## 1

1284 gener 3. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 46, f. 141r

*Pere II mana als seus oficials que executin les indicacions dels inquisidors fra Guillem de Calonge i fra Pere de Banyeres, i que paguin llurs despeses.*

VINCKE, n. 1.

Vicariis baiulis iusticiis et omnibus aliis officialibus nostris uel locum nostrum tam apud Gerundam et Barchinonam quam in aliis locis ubique [...] tenentibus, salutem et gratiam.

Mandamus vobis quatenus fratri G. de Calonico et fratri P. de Bagnariis, de ordine fratrum predicatorum, inquisitoribus heretice prauitatis in toto dominio [...] uestro prouideatis in eorum expensis et etiam soluatis omnes expensas quas ipsi pro dicta inquisitione fecerint, tam in equitaturis quam in aliis, prout ipsi uobis dicent. Et [...] mini quidquid ipsi uobis occasione dicte inquisitionis ex parte nostra duxerint seu mandauerint exequendum quotienscumque ab eis uel ab altero eorum fueritis requisiti. Nos enim negotium fidei pro quo ipsi laborant omni occasione remota ex corde promouere intendimus et iuuare.

Datum Barchinone tertio nonas Januarii.

Fuit duplicata.

## 2

1298 maig 26. Barcelona

ACA, CRD Jaume II, n. 490

*Jaume II mana al batlle reial Bernat de Montpabó que doni 500 sous barcelonesos a l'inquisidor fra Bernat Pelegrí dels ingressos de la reina-mare Constança a les Muntanyes de Prades, on l'inquisidor pensa exercir el seu ofici.*

VINCKE, n. 2.

Jacobus Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum, Valencie et Murcie comesque Barchinone ac sancte Romane ecclesie vexillarius ammiratus et capitaneus generalis, dilecto consiliario suo Bernardo de Monte Pauone baiulo Montan[earum] de Pratis, salutem et dilectionem.

Cum religiosus et discretus frater Bernardus Peregrini, de ordine predicatorum, ad inquirendum contra hereticos a sede apostolica deputatus, pro ipsius [prose]quione negocii ad Montaneas de Pratis accedere intendat ad presens et negocium huiusmodi non possit per eum absque expensis aliquatenus expediri, et nostra intersit crimen huiusmodi fidei catholice contrarium, que bonorum nostrorum omnium verum fundamentum existit, sine qua placere Deo non possumus, de partibus nostri domini e[...e]xp[er]iari, ideo ne pro defectu expensarum prosequio tam necessari et vrgentis negocii valeat impediri, quingentos sol. barchinonenses de redditibus dictarum Montanearum dicto fratri Bernardo inquisitori prefato de redditibus et prouentibus b[onorum] nostrorum Montanearum predictarum, qui per dominam [matrem] nostram carissimam semp Petrum Marini familiarem suum pro ipsa [ve]l per [qu]emcumque alium ex causa emptionis v[...] recipiuntur ibidem, dicto fratri Bernardo prouidimus exsoluendos.

Quapropter vobis dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus, de redditibus et prouentibus supradictis faciatis dari et solui dicto fratri Bernardo quingentos sol. supradictos, compellendo ad eorum solucionem prefatum Petrum Marini, per quem predictos quingentos sol. per alias litter[as] nostras inquisitori predicto solui mandauimus, necnon et Bernardum de Sebrano, qui redditus et prouentus ipsos emisse dicitur [et] quoscumque alios dictorum reddituum et prouentuum receptores ad soluendum quingentos sol. supradictos. Nos enim per presentes mandamus dicto Bernardo de Sebrano quod dictos quingentos solidos soluat inquisitori predicto, et dicto Petro Marini quod ipsos quingentos solidos in suo computo recipiat et admittat.

Predicta inquam mandamus fieri et compleri sicut superius est expressum, non obstantibus [a]liquis ordinacionibus seu assignacionibus per prefatam dominam reginam vel nos factis de redditibus et prouentibus supradictis, cum negocium predictum quod pro deffensione fidei nostre instituitur sit quibuscumque aliis preferendum. Taliter predictos vos habentes quod mandatum nostrum predictum, omni mora postposita, cum ex mora possit imminere periculum, ducatur totaliter ad effectum.

Datum Barchinone, VII Kal. iunii anno Domini Millesimo CC° XC° octauo.

## 3

1322 febrer 14. Tortosa

ACA, Canc., Reg. 283, f. 74v

*Jaume II a Bernat de Puigcercós, inquisidor. Ha amenaçat Francesc Alegre, col·lector del terç a la cúria del veguer de Barcelona, amb excomunió, si no li lliura 400 sous del producte de la decima del terç, mesura que afectaria injuriosament Ramon Fiveller, ciutadà de Barcelona. Desistèixi d'exigir-li-ho, perquè podrà cobrar-ho en altra instància.*

VINCKE, n. 5.

Inclito ac religioso viro fratri Bernardo de Podio Cercoso inquisitori heretice prauitatis in regnis et terris nostris et iudici in negocio fidei a sede apostolica delegato, etc.

Significatum est nobis pro parte R. Fiuellerii, cuius Barchinone, quod uos, pretextu mandati per litteras nostras facti officialibus nostris ut uobis in expensis dictarum in-

quisicionum debeant prouidere, requisuistis nouiter per litteram uestram Ffranciscum Alegre, collectorem terciorum curie vicarii Barchinone vel eius locum tenentem, vt de decimis dictorum terciorum prouideat uobis de quantitate CCC[C] solidorum Barchin. uobis necessaria pro expensis inquisitionum predictarum, alias lapsis decem diebus per uos ad hec sub prefixis (?) denunciaretis ipsum Ffranciscum et faceretis nuntiari excommunicationis sententia innodatum, tanquam illum qui indirecte impedit inquisitionis processum habendum contra inculpato de dicta heretica prauitate, quem impediens constat ipso facto excommunicationis sententiam incurrisse, ut in dicta littera uestra laicius continetur. Quam quidem requisicionem dictus R. Fiuellerii conspici in eius preiudicium et iniuriam fieri, qui peccuniam et iura dictorum terciorum recipit ac debet recipere ex nostra concessione ratione uiolarii per nos ei concessi cum carta et litteris nostris, ut in eis, quas videre poteritis, plenius continetur [...], cum dictus R. Fiuellerii sub dicta forma teneat et recipiat dictum suum uiolarium in dictis iuribus terciorum, nec sine ipsius iniuria in ipsis iuribus aliquid tangi possit per modum per vos cum predicta uestra littera requisitum, precipue cum ratione dicti mandati nostri concessiones et perceptiones uiolariorum cessare non debeant, set (*sic*) ad alios redditus et iura nostra in quibus assignationes facte sunt mandatum nostrum huiusmodi se extendat, ex quibus solui debent dicte expense, ipsis assignationibus cessantibus sub quibus uiolaria comprehendere non debent.

Icirco uobis hec significantes volumus et mandamus quatenus a predicta requisicione desistatis neque dictum R. impediatis super dicti uiolarii sui perceptione, quoniam in aliis nostris redditibus seu iuribus potestis solucionem dictarum expensarum, non obstantibus assignationibus nec obstante etiam prouisione domus nostre, petere et habere, prout in carta nostra quam inde habetis seriusius continetur.

Datum Dertuse, XVI<sup>o</sup> kalendas marcii anno Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> vicesimo primo.

Can[cellarius].

4

1325 juny 18. Daroca

ACA, Canc., Reg. 186, f. 103v-104r

*Jaume II a Bernat de Puigcerçós i Sanç de Torralba, inquisidors. L'infant Pere d'Aragó va requerir-los perquè en els processos dels inquisidors contra jueus fos observada la declaració ad hoc de Bonifaci VIII. L'apliquin ara en els processos que fan contra l'aljama de Calataiub.*

Jacobus etc, dilectis ac religiosis fratri Bernardo de Podio Cercoso inquisitori heretice prauitatis necnon fratri Sancio de Torralba gerenti vices in Aragonia inquisitoris predicti, salutem etc.

Pridie venerabili in Christo patri Tirasonensi episcopo ac uobis dicto vices gerenti per nostram litteram datam Valencie VIII<sup>o</sup> idus marcii anno domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> XX<sup>o</sup> quarto nos recolimus scripsisse quod cum inclitus infans Petrus natus noster karissimus ac Rippacurcie comes, dum pro inclito infante Alfonso karissimo primogenito et generali procuratore nostro eodem officio fungebatur, vos requisuisset per suas litte-

ras et rogasset ut in inquisitionibus et processibus faciendis per uos aduersus iudeos ipsos declaracionem olim editam per sanctissimum dominum Bonifacium felicitis recordacionis summum pontificem deberetis obseruare eisdem, cuius declaracionis tenor in dicta nostra littera, ut premittitur, dicto episcopo et uobis dicto vices gerenti missa erat insertus, et quod vos eandem declaracionem renuistis atque renuitis obseruare eisdem.

Sane, cum declaracionem eandem tanquam rationabilem atque iustam et a canonum conditorem prolatam in iudeis nostri domini, cum causa et ratio declaracionis ipsius ad ceteros pariter se extendat et ex causis similibus idem effectus aut similis subsequatur, dictique iudei non inpotentes dumtaxat, sed pauperes dici possint, vos deceat obseruare, ideo attente dictum Episcopum et vos dictum vices gerentem requisuimus et rogauimus per dictam nostram litteram quatenus iudeis aljame Calataiubii in inquisitionibus et processibus uestris eandem declaracionem seruaretis et faceretis inuiolabiliter obseruari; vos dictus vices gerens, asserendo quod nisi ostenderetur uobis per iudeos ipsos originale priuilegium, idem iudeis predictis renuitis obseruare, licet uobis de eodem translatum publicum et autenticum ostendatur; ideo de uobis per plurimum admirantes, cum translata publicum et autenticum eundem effectum habeat quam originale habet, vos iterum attente requirimus et rogamus quatenus idem priuilegium dictis iudeis obseruetis et obseruari inuiolabiliter faciatis iuxta eius seriem et tenorem ac dicto transumpto publico et autentico fidem plenariam habeatis, necnon detis aut dari faciatis eisdem aut alteri eorum petenti ordinariam copiam deposicionum casuum omnium receptorum aut recipiendorum contra dictos iudeos aut aliquem eorumdem, nomina christianorum in deposicione cuiuslibet specialiter declarando ac etiam nominando, cum non sit uerisimile nec credendum quod christiani metu iudeorum suppressant seu taceant ueritatem, et quod contra dictam declaracionem iudei ipsi non capiantur indebite uel grauentur.

Datum Daroco, XIII<sup>o</sup> kalendis iulii anno Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> XX<sup>o</sup> quinto.

Vic[ecancellarius].

5

1325 juliol 23. Tarassona

ACA, Canc., Reg. 186, f. 189r-v

*Al justícia de Calataiub. El notari donat pel rei i pel consell municipal al prior i lloctinent d'inquisidor dominicà de Daroca exigeix salaris excessius als jueus en els processos de fe: el faci moderar en les seves pretensions.*

Jacobus etc., ffideli suo iusticie Calataiubii uel eius locum tenenti, salutem etc.

Ex parte aljame iudeorum Calataiubii fuit expositum coram nobis quod quidam notarius dicte ville qui per nos et concilium ville eiusdem fuit assignatus priori domus fratrum predicatorum Calataiubii, tenenti locum inquisitoris heretice prauitatis, exhibit et recipit ab ea et quibusdam aliis pro scripturis quas conficit plus quam exhigere et recipere debeat pro eisdem, et plus quam in curia vestri iusticiatus recipiatur pro consi-



milibus scripturis; et quamquam de hoc aljama predicta querimoniam exposuerit priori predicto, ipse prior respondit dicte aljame quod notarius predictus est laycus et nullam habet super officio ipsius correccionem. Vnde fuit nobis humiliter supplicatum in premissis per nos dicte aljame et aliis scripturas habentibus in posse dicti notarii de opportuno remedio prouideri.

Quare, supplicacione ipsa admissa, vobis dicimus et mandamus quatenus notarium predictum faciatis esse contentum moderato salario pro scripturis confectis et conficiendis per eum in negociis dicte aljame et singularium || eiusdem, quorum scripturas ipsum notarium conficere oportebit in presentia tenentis locum inquisitoris predicti.

Datum Tirasone, X<sup>o</sup> kalendas augusti anno Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> XX<sup>o</sup> quinto.

G. Augerii pro iusta.

## 6

1328 novembre 1. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 492, f. 274v

*El rei Alfons III ordena pagar a fra Guillem Costa, O. P., 2400 sous barcelonesos, per a sufragar les despeses de la seva ambaixada a Sicília.*

Alfonsus etc.

Quia vos, fidelis scriptor noster Bernardus de Petra, administrator generalis reddituum et iurium nostrorum de decimis penes vos existentibus ratione officii amministrationis predictae, dedistis et tradidistis de mandato nostro et voluntate fratri Guillemo Costa, inquisitori heretice prauitatis, qui pro aliquibus nostris negociis iuit apud Ciciliam, duos mille et quadringentos solidos barchin.; item soluistis et tradidistis de mandato nostro et voluntate venerabili episcopo barchinonensi et capitulo sedis eiusdem pro aliquibus jocalibus que ab illustrissimo domino<sup>a</sup> Jacobo bone memorie rege Aragonum genitori nostro obligata tenebat, quinquaginta mille solidos barchin.,

ideo soluciones ipsas gratas et firmas habentes easque etiam acceptantes mandamus per presentes magistro rationali curie nostre vel cuicumque alii a vobis computum audituro, quatenus vobis restituente ei presentem cum apochis solucionum per vos factarum dictis personis de quantitibus premissis, soluciones ipsas tempore vestri racionarii in vestro compoto recipiat et admittat.

Datum Barchinone, kalendis nouembris anno Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> XX<sup>o</sup> VIII<sup>o</sup>.

B. de Podio mandato regis facto per thesaurarium.

<sup>a</sup> *interlin*

1345 juny 1. Perpinyà

ACA, Canc., Reg. 1308, f. 195r-196r

*Pere III consigna a l'inquisidor fra Guillem Costa, O. P., 100 lliures barceloneses, que li seran fetes efectives pel governador reial de Barcelona en tres pagues.*

VINCKE, n. 6.

Nos Petrus Dei gratia Rex Aragonum, etc.

Laudabilia gesta progenitorum nostorum, qui claritate deuocionis velut fidei feruendi catholice zelatores ad deffendendam ac dilatandam eandem et inde extirpandum rubiginem heresis pestifere prauitatis, personarum et rerum dispendio non prospecto, semper lapsis impetibus intenderunt, exemplum prebuerunt clarissimum ut ad indemnitatem voluntatis in hiis tamquam a fonte riuli descendamus.

S[an]e cogitantes qualiter illustres predecessores nostri, ut terre eorum comisse gubernaculo a ta[m] horribili macula preseruarentur et ab eius contagio alii condicio[nis] simplicis qui alias vitam iustam et rectam ducunt si i[...] crinum (?) concerneret, macula huiusmodi maculatos non valer[ent] aliquatenus inquinari, quodque inquisitores ad indaginem astricti heresis qui a[lias] forsan d[efec]tu necessariorum sumptuum nequirent ad vestigium prehabitu[m] laborare prof[ect]o ad partes declinarent varias, pro predictis solliciter inquirendi [ff]acientes [u]bique [ex]pensas [uo]bis necessarias ministrari st[ud]uerunt, inter alia quod || f. 195v || quo[cien]sc[u]mque inquisitores discurrerent per terras [nostra]s pro inquisi[cio]nis negocio [.....] sui officiales quicumque haberent et tenerentur ip[sis] ad [e]orum requi[sic]ionem se et suis equitaturis et nuntiis sumptus necessarios ministrare.

[Propter]ea, quia uos f[ide]lis noster religiosus frater Guillelmus Costa, qui uestris puritate m[en]tis et constantia fidei catolice et aliis certis speciosis titulis estis in terris nostris et n[on]dum va[lens] et [.....] ad inquisitionis officium [pre] ceteris inst[ituer]e vtiliorem, u[nde] asseritis consignationem infrascriptam quam a nostris officialibus sumptuum necessariorum ministracione prehabitam petere et habere,

idcirco volentes votis vestris satisfacere in predictis loco et in compensacione sumptuum uobis et uestris familie et equitaturis necessariis damus uobis cum presenti annuatim quamdiu dictum inquisitionis tenebitis officium centum libras Barchin., quas recipiendas a nostro procuratore Gubernacionis Barchin. annis singulis, ut prefertur, per nos tamen tercias presentis serie assignamus.

Mandantes eadem sic dicto nostro procuratori qui nunc es[t] ve]l alio tempore fuerit quod uobis vel cui volueritis loco uestri annuatim quamdiu in dicte inquisitionis officio preeritis dictas centum libras soluat et tribuat, non obstantibus quibusuis aliis ordinationibus factis in contrarium per tercias supradictas. Recipiendo in s[ol]u[c]ione qualibet a uobis de soluto apocham, in qua presentis series effectualiter inseratur. N[os] enim per hanc dilecto nostro magistro rationali seu cuicumque alteri a dicto procuratore compositum audituro damus expressius in mandatis ut, ipso sibi tradente de soluto apochas, quidquid dicta ratione soluerat in nostris compositis admittere non recuset.

In cuius rei testimonium presentem uobis iussimus nostro sigillo appendicio comunitam.

Datum Perpiniani, kalendis iunii anno Domini M CCC XL quinto.

## 8

1346 gener 17. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1308, f. 195r-196r

*Pere III completa la disposició anterior sobre l'assignació de 100 lliures anyals a l'inquisidor Guillem Costa, afegint que seran pagades amb preferència dels impostos dels jueus de Vilafranca en comptes d'anar a càrrec del governador reial de Barcelona.*

VINCKE, n. 7.

Nos Petrus etc.

Attendentes uobis religioso fratri Guillemo Costa, de ordine predicatorum, inquisitori heretice prauitatis, [c]um carta nostra sigillo appendicio comunita concessisse centum libras barchin. in compensacione [sum]ptuum uobis et uestre familie et equitaturis necessariorum soluendas uobis racione uestri officii per nostrum procuratorem in gubernacione Barchinone per tres tercias anuatim, prout hec et alia continentur in dicta carta, cuius tenor ex integro sequitur sub hiis uerbis: [*segueix la lletra anterior*].

Et nouiter a nobis pecieritis humi[liter] supplicando quod dictas centum libras recipiendas per uos racione predicta dignemur uobis assignare super subsidio siue questia quam seu quod iudei Villefranche Penitentis nobis faciunt seu facient in futurum, ideo dicte supplicationi vestre volentes anuere in hac parte, habito primitus super hoc consensu nunciorum secretariorum aljame predicte qui nunc in nostra curia sunt, presentes uobis concedendum ducimus cum presenti quod quantitatem dictarum centum librarum valeatis recipere et habere a questia seu subsidio nobis faciendo per iudeos aljame dictorum iudeorum Villefranche eciam per duas soluciones, sicut dicti iudei illas tenentur facere, vnam videlicet in mense madii et aliam per totum mensem septembris proxime subsequentem, hocque uobis concedimus quamdiu teneritis dictum officium et nostre placuerit uolun[tati].

Restituta igitur dicta carta uobis concessa nostre Cancellarie quamque quod caute-la Curi[e] facimus lacari, auditis secretariis aljame predicte, per soluciones predictas uobis [ve]l [c]ui uolueritis respondeant anuatim, non obstante concessione quacumque ipsis secretariis in contrarium per nos facta. Quoniam d[e] consensu dictorum nunciorum aljame predicte dispensamus de [c]er[ta] scie[n]cia ad predicta. Insuper volumus et iubemus nostram concessionem per nos factam ip[s]is secretariis in suo robore du[rare]. V[obi]s uero mandamus prefato Petro Costa [quod] iurium et reddituum nostrorum in dicta gubernacione Barchinone qui nunc est uel tempore fuerit, et [...] a collectore dicti subsidii siue peyte ac questie supradicto quod quantitatem quam v[obi]s dicti secretarii soluerint pro predictis ipsis secretariis solutionem pro rata accipiant et admitant, ipsi[s] [restituen]tibus sibi apocham de soluto in qua presentis [series] sit inserta. P[ro]hibentes de certa scientia ipsis [procu]ratori et collectori ne aliquid [...] secretariis seu iudeis pro subsidio siue questia supradicta quam [...]bunt nobis [...] petant seu exigant, donec in predictis solutionibus dictarum centum librarum habueritis complementum.

Retinemus insuper uobis dicto fratri Guillemo Costa quod, si aliqua causa huiusmodi nostrum beneplacitum reuocetur, aut alias a dictis secretariis non possetis habere dictas centum libras ut predicatur anuatim, quod possitis habere regressum ad dictum nostrum procuratorem in dicta gubernacione Barchinone. Cui nunc ut tunc et viceuer-

sa in causa predicta tenor[e] p[resenti]s dicimus et mandamus expresse quod uobis de dictis centum libris impendere teneatur per supradictas t[re]s tercias iuxta dicte carte nostre primitus uobis concesse et ipso nostro procuratori directe continentiam et tenorem. Nam in causa huiusmodi dictam cartam uolumus in suo robore permanere ac si predictam ass[i]gna[tionem] uobis non fecissemus supra questia siue subsidio supradictis.

In cuius rei testimonium present[e]m cartam uobis fieri et sigillo nostro pendenti iussimus comuniri.

Datum Barchinone, XV kalendas februaryi anno Domini M CCC XL quinto. H. Cancell.

Jo. Taularii mandato regis facto per Cancellarium.

## 9

1351 març 12. Perpinya

ACA, Canc., Reg. 1326, f. 89v

*Pere III als procuradors dels drets i rèdits reials als comtats de Rosselló i Cerdanya. Es precisa l'ordre de prelación dels pagaments que han d'efectuar i, en defecte de diner, l'ordre de prelación d'a qui no s'ha de pagar.*

Petrus Dei gratia rex Aragonum etc., ffidelibus nostris procuratoribus reddituum et iurium nostrorum Rossilionis et Ceritanie presentibus et qui pro tempore ipsi preerunt officio, salutem et gratiam.

Ne uobis de cetero in solutionibus faciendis per uos de pecunia que est vel erit penes vos ratione dicti uobis comissi officii nostre voluntatis propositum sit occultum et alias super inde pretendere ignorantiam nequeatis, in eis gradum et ordinem subsequentes uolumus per uos amodo<sup>a</sup> obseruari.

Mandamus igitur uobis quod ante omnia retinencias seu salaria castrorum consistentium intra procuracionem iam dictam in frontaria tantum Francie exsoluatis. Et postea secundario aliorum que in frontaria non consistunt. Et tercio subsequenter salaria officiorum uidelicet Gubernatoris et eius assessoris, et si qui alii sint quibus<sup>b</sup> sint<sup>b</sup> per nos iuxta ordinacionem nostram salaria exsoluenda intra procuracionem ipsam degenecium. Et postmodum quarto perpetua clerikorum. Et quinto assignaciones violariorum quarumquolibet personarum. Sexto assignaciones mutuatorum nobis factorum quauis ratione seu causa. Septimo assignaciones factas vel faciendas de debitis<sup>c</sup> que pro quitatione curie debeantur. Octauo et vltimo assignaciones factas vel faciendas de<sup>d</sup> pecuniis de gratia per nos datis.

Declaramus tamen quod vbi uobis pecunia non sufficeret ad predicta omnia exsoluenda, uolumus et ex<sup>e</sup> certa scientia statuimus et ordinamus quod deffectus ipsius pecunie ex toto cadat super octauo gradu. Et si adhuc non sufficiat ipsa pecunia, cadat etiam super septimo toto. Et si adhuc non sufficiat uobis ipsa pecunia, cadat deffectus ex toto super sexto gradu. Et sic per eundem modum fiat et ordinetur in omnibus gradibus, de gradu in gradum vsque ad primum veniendo, ita quod prioritas cuiuslibet

gradus secundum ordinem presentis nostre sanctionis in solucionibus faciendis ex toto in gradu quolibet obseruetur. Et in quolibet gradu volumus priorem tempore<sup>f</sup> pociorem iure<sup>g</sup> quantum ad nominatos in ipso gradu tantummodo et contentos, vobis tenore presencium inibentes quod ad soluendum alicui aliquid procedere nequeatis, nisi seruando gradum et ordinem ac modum superius singulariter predistinctos.

Et si contrarium in aliquo temptaueritis, mandamus tenore presencium ad cautelam magistro rationali curie nostre vel alii inde a uobis comptum audituro quod ea recipere in nostro compoto non presumat nisi in contrarium faciendi[s] esset insertus tenor huiusmodi carte nostre, quam sigillo nostro pendenti iussimus communiri.

Datum Perpiniani, XII<sup>a</sup> die marcii, anno a natiuitate Domini M CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> primo.

<sup>a</sup> seq obsera cancell <sup>b</sup> interlin <sup>c</sup> seq per cancell <sup>d</sup> seq debitis que pro quitatione curie debeantur cancell <sup>e</sup> seq certam cancell <sup>f</sup> corr pro temporis <sup>g</sup> corr pro iuris

## 10

1351 juny 2. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1320, f. 27r

*Pere III mana al seu procurador al Rosselló i a la Cerdanya de lliurar la paga anyal ordinària a fra Albert Just, acabat de nomenar inquisidor de Mallorca, Rosselló i Cerdanya.*

VINCKE, n. 8.

Petrus Dei gratia rex Aragonum etc., ffideli nostro procuratori reddituum et iurium regionum Comitatum Rossilionis et Ceritanie predictorum, salutem et gratiam.

Dicimus et mandamus vobis districte quatenus de quacumque peccunia procuracionis iamdicte que est vel erit penes vos pensionem preteritis inquisitoribus heretice prauitatis<sup>a</sup> regni Maioricarum ac Comitatum Rossilionis et Ceritanie ordinis predicatorum pro expensis et sumptibus inquisitionis eiusdem hactenus dari annis singulis consuetam tribuatis et soluatis religioso fratri Alberto Iusti, dictorum regni et comitatum inquisitori nouiter ordinato uel cui voluerit loco sui, taliter ne mora solutionis pensionis predicte contingat negocia catolice fidei modo aliquo impediri vel alias retardari, de solutionibus apocham recepturus in qua de presenti specialis mencio habeatur. Nos enim cum presenti mandamus cuicumque et vobis comptum audituro quod, vobis sibi restituente apocham supradictam, pensionem eandem in nostro recipere compoto non postponat.

Datum Barchinone II<sup>a</sup> die iunii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> primo.

<sup>a</sup> seq prauitatis iter cancell

## 11

1351 agost 2. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1320, f. 27rv

*Pere III deixa sense efecte l'anterior ordenació financera, atès que suposava un obstacle perquè l'inquisidor de Rosselló i Cerdanya pogués cobrar el seu sou, i mana al procurador reial dels Comtats que pagui a l'inquisidor fra Albert Just tot el que li és degut.*

VINCKE, n.9.

Petrus etc., ffideli procuratori nostro redituum et iurium regionum comitatuum Rossilionis et Ceritanie, salutem etc.

Hiis diebus vobis subscriptum mandatum fecimus cum littera nostra tenoris sequentis [*segueix carta n° 9*].

Nunc autem per partem dicti inquisitoris nobis fuit humili supplicatione monstratum quod pretextu ordinacionis per nos facte super distribucione et solutionibus fiendis ex dictis redditibus cum carta nostra data Perpiniani XV<sup>a</sup> die ffebroarii anni subscripti, et declaracionis iure subseque cum alia littera nostra, data Perpiniani XII<sup>a</sup> die marcii eiusdem anni, vos renuittis et differtis sibi soluere prouisionem predictam, quod in sui iuris periuudicium et officii sibi commissi jacturam non modicam cernitur redundare. Quare fuit nobis humiliter supplicatum quod super premissis dignaremur debite prouidere.

Nos igitur, attendentes quod, si dictus inquisitor prouisionem predictam habere non posset, officium sibi commissum lesionem reciperet et illud prout expedit exercere nequiret, ideo vobis dicimus et mandamus quatenus litteris seu cartis et ordinacionibus predictis, quas in presenti causa locum decernimus non habere, nequaquam obstantibus, detis et infallibiliter exsoluatis dicto inquisitori quicquid de tempore predicto sibi debeatur et amodo debet recipere et habere ex prouisione predicta, iuxta preinserte littere seriem et tenorem.

Nos enim mandamus magistro rationali curie nostre aut alii cuicumque a vobis compotum audituro quod quicquid dicto inquisitori docueritis uos soluisse in nostro compoto recipiat et admittat.

Datum Barchinone, II<sup>a</sup> die Augusti anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> primo. Exa. Rex Petrus.

Mandato per dominum Regem facto Ffrancischo de Prohomen presenti uicecancelario.

## 12

1351 agost 2. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1320, f. 23v

*Pere III mana al conseller i tresorer Bernat d'Olzinelles de pagar el salari de cent lliures anuals a fra Nicolau Rossell, O. P., acabat de nomenar inquisidor a la província d'Aragó.*

VINCKE, n. 10.

Petrus etc., dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Vzinellis legum doctori vel cuicumque alii thesaurario nostro qui fuerit pro tempore, salutem etc.

Cum religiosus et dilectus noster ffrater Nicholaus Rosselli, in sacra pagina magister, sit nouiter creatus et assumptus per dominum summum pontificem in inquisitorem heretice prauitatis in prouincia Aragonum, sicque illas centum libras barchinonenses per nos dari solitas annuatim preteritis inquisitoribus pro prouisione eorum eidem magistro amodo singulis annis dum officium tenuerit supradictum pro sua prouisione dari et exsolui prouiderimus et uelimus,

idcirco uobis dicimus<sup>a</sup> et mandamus quatenus eidem inquisitori centum libras barchinonenses predictas ex nunc annis singulis dum officium tenuerit predictum pro sua prouisione predicta detis et infallibiliter exsoluatis, de singulis solucionibus recipiendo apocham in qua de pres[en]ti fiat mencio specialis.

Datum Barchinone, secunda die augusti anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> primo. Exa. Petrus.

Mandato per dominum Regem facto Ffrancisco de Prohomine.

<sup>a</sup> *seq centu cancell*

### 13

1351 febrer 3. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1320, f. 189r

*Pere III detalla a l'inquisidor fra Nicolau Rossell, com a paga del seu salari, 1000 sous a càrrec dels 7500 sous barcelonesos provinents de la condemna com heretges d'alguns jueus de València.*

VINCKE, n. 11.

Nos Petrus etc.

In solutum pro rata eorum que per curiam nostram debentur uobis, religioso et dilecto nostro<sup>a</sup> ffratri Nicholao Rosselli, magistro in sacra pagina, ratione prouisionis nostre per nos uobis decreta dari anno quolibet, dum inquisitor prauitatis heretice fueritis in prouincia Aragonum, cum littera nostra data Barchinone secunda die augusti anni Domini M CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> primi, assignamus uobis huius serie mille solidos Barchinone habendos et percipiendos per uos in et super<sup>b</sup> illa<sup>c</sup> pecunie quantitate<sup>c</sup> nobis pertinenti ex illis septem mille quingentis solidis Barchinone, in quibus condempnati fuerunt quidam iudei ciuitatis Valentie, eo quia de crimine heresis extiterunt diffamati, et de quibusquidem septem mille quingentis solidis facta fuit dita in tabula cuiusdam camporis dicte ciuitatis venerabili in Christo patri Hugoni diuina prouidencia episcopo valentino, consiliario et cancellario nostro dilecto.

Mandantes per hanc eandem eidem nostro cancellario et consiliario quod de dicta<sup>d</sup> quantitate<sup>e</sup> pecunie<sup>e</sup> nobis ut predicatur pertinente predictam detam uobis dictos mille solidos tribuat, protinus exsoluat, quibusuis mandatis in contrarium factis uel fiendis obsistentibus nullo modo. Et facta solutione huiusmodi presentem a uobis recuperet litteram et epocham de soluto, in qua de dicta prouisione ffit mencio specialis.

Quoniam nos per presentem mandamus magistro rationali curie nostre seu alii cuiumque<sup>f</sup> de predictis comptum audituro quod dictos mille solidos, cum eos uobis dictus noster cancellarius soluerit, in eius recipiat compoto et admittat.

Datum Barchinone, III die ffebroarii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> secundo. Visa Roma.

Bernardus de Turri mandato vicecancellarii facto per Thesaurarium. Vidit eam dominus Rex. Ffoix.

<sup>a</sup> post nostro seq Nico cancell <sup>b</sup> post super seq illa quarta parte cancell <sup>c</sup> interlin <sup>d</sup> post dicta seq quarta parte cancell <sup>e</sup> interlin <sup>f</sup> seq a nobis cancell

## 14

1352 febrer 3. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1320, f. 189r-v

*Pere III assigna a fra Nicolau Rossell, prior provincial O.P., 875 sous barcelonesos pel capítol general de l'orde que s'havia de celebrar a Castres, província de Tolosa, a càrrec dels 7500 sous provinents de la condemna com heretges d'alguns jueus de València.*

Nos Petrus etc.

In solum pro rata illorum mille solidorum Barchinone quos nuper cum littera nostra data Perpiniensi XIII die Ianuarii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L primo elargiri mandamus uobis, venerabili et religioso ffratri Nicholao Rosselli, priori prouinciali<sup>a</sup> prouincie Aragonum ordi || nis ffratrum predicatorum, magistro [in] sacra theologia, recipienti pro capitulo generali quod tunc celebrari debebat in prouincia tholosana, uidelicet in ciuitate Castrensi, assignamus uobis dicto priori prouinciali octingentos septuaginta quinque solidos Barchinone super illa<sup>b</sup> pecunie<sup>c</sup> quantitate<sup>e</sup> uobis pertinenti ex illis septem mille quingentis solidis in quibus condemnati fuerunt nuper quidam iudei ciuitatis Valentie, eo quia de crimine heresis extiterant difamati, et de quibusquidem septem mille quingentis solidis facta fuit dita in tabula cuiusdam camporis dicte ciuitatis venerabili in Christo patri Hugoni diuina prouidencia valentino episcopo, consiliario et cancellario nostro dilecto.

Mandantes eidem nostro cancellario quatenus, solutis prius uobis mille solidis Barchinone quos uobis cum alia littera nostra ratione in ea contenta iam super dicta<sup>d</sup> pecunie<sup>e</sup> quantitate<sup>e</sup> assignamus, de residuo dicte<sup>f</sup> pecunie<sup>g</sup> dictos octingentos septuaginta quinque solidos uobis tribuat protinus atque soluat, quibusuis assignacionibus tam factis quam fiendis obsistentibus nullo modo. Et facta solutione quam scribi uolumus



pro deducta in dorso dicte debitorie littere ad cautelam recuperet a uobis apocham cum presenti.

Quoniam nos mandamus magistro rationali curie nostre vel alii cuicumque<sup>h</sup> ab<sup>i</sup> eo comptum audituro quod dictam quantitatem, cum eam<sup>i</sup> vobis<sup>k</sup> exsoluerit,<sup>l</sup> in suo recipiat compoto et admittat.

Datum Barchinone, III die februaryi anno a Natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> secundo. Visa Roma.

Bernardus de Turri mandato vicecancellarii pro thesaurario.

Vidit eam dominus Rex. Foix.

<sup>a</sup> seq octingentos septuaginta quinque solidos barchin *cancell* <sup>b</sup> seq quarta parte *cancell* <sup>c</sup> interlin <sup>d</sup> seq quarta parte *cancell* <sup>e</sup> interlin <sup>f</sup> seq quarte partis *cancell* <sup>g</sup> interlin <sup>h</sup> seq a uobis *cancell* <sup>i</sup> interlin <sup>j</sup> seq sibi *cancell* <sup>k</sup> interlin <sup>l</sup> corr pro exsolueritis

## 15

1352 febrer 4

ACA, Canc., Reg. 1320, f. 188v

*Pere III a Hug de Llupià, bisbe de València, i a fra Guillem Anglès, inquisidor. L'inquisidor ha condemnat alguns jueus de València i Murvedre a penes pecuniàries en causa de sortilegi. Informin de la causa i no toquin els diners, que són aplicadors als fisc reial.*

Petrus etc., venerabili in Christo patri Hugoni diuina prouidencia episcopo valentino consiliario ac cancellario nostro dilecto necnon fratri Guillemo Anglès ordinis predicatorum inquisitori heretice prauitatis, salutem etc.

Intelleximus nouiter quod uos, dictus inquisitor, de consilio dilecti nostri Cancellarii et quorumdam iuristarum ac canonicorum dicte ciuitatis, condemnastis peccuniariter aliquos iudeos dicte ciuitatis ac ville Muriueteris, eo quia de crimine sortilegii vel alias, in causa nostre curie pertinenti, extiterant difamati.

Vnde, cum ad nos talis punicio tam peccuniaria quam corporalis infligenda contra iudeos quauis causa<sup>a</sup> et non ad uos pertineat et expectet, miramur cur de hiis nobis inconsultis intromittere vos curastis; hactenus etenim de similibus nostra se intromisit curia, et ad examen nostri uel nostrorum officialium in talibus semper habetur recursus.

Quare uobis dicimus et mandamus quatenus incontinenti per latorem presentis de predictis nobis clare certificetis uestris litteris, ut caucius prouidere possimus in hiis et similibus ad nostrorum iurium conseruacionem. Interim uero ad exigendam uel leuandam dictam<sup>b</sup> penam minime intendatis, quia in causa quando pena peccuniaria in tales quauis causa infligatur nostro erario applicanda noscitur et censetur.

Datum Barchinone, IIII die februaryi anno a natiuitate Domini M CCC L<sup>o</sup> secundo. Visa [Roma?]

Idem [= Bernardus de Turri mandato regis facto per Thesaurarium]

<sup>a</sup> seq ad nos *cancell* <sup>b</sup> seq peccuniam *cancell*

## 16

1354 abril 28. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1324, f. 119v

*Pere III autoritza l'inquisidor fra Nicolau Rossell a percebre les cent lliures barceloneses de paga que té assignades deduint-les o retenint-les dels emoluments i entrades que es deriven del tribunal de la fe.*

VINCKE, n. 12.

Nos Petrus, etc.

Intellecto quod uos, religiosus frater Nicholaus Rosselli, magister in theologia, prior prouincialis et inquisitor<sup>a</sup> heretice prauitatis in prouincia Aragonum ordinis predicatorum, salarium uobis taxatum per curiam nostram, uidelicet centum libras Barchinone, ratione laboris inquisitionis iam dicte habere seu alias consequi non potestis, quod rationi contrarium arbitramur, ideo ut ipsum salarium tam debitum quam debendum uobis huiusmodi ratione habere facilius amodo valeatis, uobis, dicto fratri Nicholao, tenore presencium plenam damus atque confirmamus potestatem quod ex emolumentis seu esdeuenimentis inquisitionis eiusdem possitis et sit uobis permissum satisfacere vobis in salario memorato.

Quoniam cum presenti mandamus cuicumque seu quibuscumque deputato aut deputatis ad recipiendum emolumenta et esdeuenimenta nostro nomine supradicta quod vel vobis ipsum salarium debitum et debendum exsoluant aut per uos illud permittant libere, omni cessante obstaculo, retineri.

Mandantes per hanc eandem cuicumque inde a uobis vel ipsis deputatis compotum audituro quod vobis vel ipsis deputatis dictum salarium in nostro recipere compoto non postponat, vobis ei presentem ostendente dumtaxat, vel dictis deputatis huius transumptum exhibentibus cum apocha de soluto.

In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro sigillo munitam.

Datum Barchinone, XXVIII<sup>a</sup> die aprilis anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC quinquagesimo quinto.

Mandato domini Raymundi Ffranchi. Fux.

<sup>a</sup> seq prouincialis cancell

## 17

1355 novembre 28. Perpinyà

ACA, Canc., Reg. 1324, f. 89r-90r

*Pere III reforma la seva anterior ordenació financera sobre els pagaments que haviem de fer o no fer els oficials reials dels Comtats.*

Ordinacio facta super solucionibus faciendis per officiales regales Rossilionis et Ceritanie de pecunia dicte procuracionis.

Petrus Dei gratia rex Aragonum etc., ffidelibus nostris procuratoribus regalibus Comitatu[u]m Rossilionis et Ceritanie, salutem et gratiam.

Dudum uobis super solucionibus faciendis de pecunia comissi vobis officii formam dedimus cum || nostra littera continentie subsequenti [text de l'anterior n. 9].

Nunc autem premissa ordinacione graduum diligentius recensita, addiciones in quibusdam et derratiaciones in aliis ac declaraciones facimus sub hac forma, videlicet, quod in quarto gradu, vbi perpetualia clericorum solui iubemus, intelligantur alia perpetualia quecumque<sup>a</sup>. Declarantes eciam quoad ipsum quartum || gradum quod beneficiatis in capella castri nostri Perpiniani pre aliis beneficiatis omni tempore satisfiat. Et vbi defectus pecunie in ipso quarto gradu caderet, aliis defficiat primitus quam eisdem. Sextum autem gradum loquentem de mutuis omnino tollimus, cum nec expediat de ipso fieri mencionem, quia non est dubium mutuantes nobis deducere in incapitum, per quem modum ipsis in mutuo satisfiat. Quod quidem pactum tollit gradus et ordinaciones quascumque. Vbi autem defectus<sup>b</sup> pecunie caderet super gradibus qui preinserta littera erant septimus et octauus vel altero ipsorum, volumus quod talis defectus pro rata intra vtriusque ipsorum graduum diuidatur. Et per istum modum ipsos duos gradus ad vnum et per consequens dictos octo gradus ad sex ducimus reducendos.

Mandantes vobis expresse et de certa sciencia quod huiusmodi ordinacionem nostram sub dictis addicionibus et declaracionibus inuiolabiliter obseruetis.

Datum Perpiniani, XXVII<sup>a</sup> die Nouembris anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> quinto. Exa Reg.

Dominus Rex mandauit mihi Jacobo Conesa  
Probata.

<sup>a</sup> seq declaraciones *cancel* <sup>b</sup> seq pro rata inter vtrumque ipsorum graduum diuidatur. Et per istum modum ipsos duos *cancel*

## 18

1356 setembre 17. Perpinyà

ACA, Canc., Reg. 1324, f. 157v-158r

*Pere III mana que l'inquisidor de Mallorca, Rosselló i Cerdanya fra Jaume Domènech sigui tractat com els altres funcionaris reials pel que fa a la paga, i amenaça els qui s'hi oposin.*

VINCKE, n. 13.

Petrus etc., ffidelibus suis procuratoribus reddituum et iurium nostrorum in Comitatus Rossilionis et Ceritanie, salutem et gratiam.

Intimante nobis religioso fratre Jacobo Dominici, de ordine ffratrum predicatorum, inquisitore heretice prauitatis tam in dictis Comitatus quam in regno Maioricarum, percepimus quod licet nos cum alia littera nostra que data fuit in villa subscripta

XXVIII<sup>a</sup> die januarii || anno subscripto vobis dederimus in mandatis ut illas nonaginta tres libras Barchinone, quas sibi pro salario officii sibi comisi anno quolibet consignauimus super redditibus antedictis, prout actenus per nos et predecessores nostros reges illustres in Comitatibus antedictis predecessoribus suis in dicto officio heretice prauitatis est fieri vsitatum, et inter officiales nostros eorumdem Comitatum quibus satisfit in secundo gradu eidem in predictis satisfieri mandauerimus, sicut scitis; attamen uos mandatum nostrum in contemptum ducendo hoc facere distulistis, pretendendo ipsum in ditorum officialium gradu non cadere nec in eodem non poterat comprehendi, de quibus, si ita est, et non inmerito, cogimur admirari.

Quare redarguentes uos de predictis, quia uolumus omnino et de certa scientia quod salarium antedictum eidem ffratri Jacobo, quem in secundo gradu ordinationis nostre comprehendi uolumus, totaliter exsoluatur, uobis et vnique uestrum aut illis qui pro tempore dicto procuracionis officio preerunt dicimus et mandamus quatenus iam dicto ffratri Jacobo quamdiu tenuerit officium supradictum salarium dictarum nonaginta trium librarum anno quolibet de peccunia reddituum et iurium predictorum tradatis et exsoluatis, dilacione et impedimento quocumque postpositis et semotis; in qualibet solucione ab eo apocham recepturi, in qua de presenti necnon de dicta littera de qua supra mencio habetur fiat mencio specialis; taliter quod dictus inquisitor ob defectum eius constituti salarii ad nostram presentiam recurrere non habeat iterato.

Alias gubernatori ditorum Comitatum cum hac eadem damus firmiter in mandatis quod uos et bona uestra ad predicta exsoluenda compellat fortiter et dstringat.

Datum Perpiniani, XVII<sup>a</sup> die septembris anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> sexto. P. Cancellarius. Rex Petrus.

Bertrandus de Pinós mandato Regis facto per Episcopum oscensem Cancellarium.

Vidit eam dominus Rex qui sub eius sigillo anuli misit scribanie. Petrus de Gostemps.

Probata.

## 19

1358 octubre 2. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1331, f. 192v

*Pere III assigna a fra Bernat Ermengol, inquisidor amb fra Ferrer de Corts d'Aragó, Catalunya, València i del regne de Sardènyia i Còrsega i de les illes, el sou anyal de 100 lliures barcelonenses.*

VINCKE, n. 15.

Pensio assignata inquisitori heretice prauitatis.

Petrus Dei gratia Rex Aragonum etc., dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Vlzinelis militi legumque doctori, salutem et dilectionem.

Cum nos religioso dilectoque consiliario nostro fratri Bernardo Ermengaudi, in sacra pagina professori ac inquisitori heretice prauitatis, una cum religioso fratre Ferrario

de Curtibus, ordinis predicatorum, in cismarinis partibus nostri domini ac in Regno Sardinie et Corsice et insularum deputato, centum libras barchinonenses annis singulis, dum officium dicte inquisitionis tenuerit, in aliquale auxilium expensarum per ipsum fiendarum circa exercitium inquisitionis predicte, gratiose, ut moris est, concedendas duxerimus cum presenti,

eapropter vobis dicimus et mandamus quatenus de pecunia curie nostre que est vel erit penes uos dictas centum libras iam dicto fratri Bernardo vel cui loco sui voluerit, annis singulis quamdiu<sup>a</sup> dictum officium tenuerit exsoluatis, recuperando ab ipso in qualibet solutione quam sibi feceritis pro predictis apocham de soluto in qua expressa fiat mentio de presenti.

Datum Barchinone, secunda die octobris anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> VIII<sup>o</sup>. Visa Rex.

Mandato domini Regis ego Bernardus de Bonastre.

<sup>a</sup> *interlin*

## 20

1359 juny 1. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1332, f. 48v-49r

*Pere III mana al tresorer Bernat d'Olzinelles que siguin pagats a l'inquisidor Nicolau Eimeric 1000 sous com a salari anyal i 2000 com a paga endarrerida dels dos anys anteriors.*

VINCKE, n. 16.

Petrus etc., dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Ulzinellis militi legumque doctori, salutem et dilectionem.

Cum religioso et dilecto nostro fratri Nicholao Eymerici, de ordine fratrum predicatorum, inquisitori heretice prauitatis, mille solidos barchinonenses annis singulis dari prouiderimus prout aliis inquisitoribus est consuetum dictos mille solidos annuatim per nos dari,

ideo uobis dicimus et mandamus quatenus de pecunia curie nostre que est vel erit penes uos tribuatis et soluatis annuatim || dicto inquisitori seu cui voluerit loco sui mille solidos supradictos. Volumus etiam per uos ex dicta pecunia nostra solui dicto inquisitori duos mille solidos barchinonenses pro duobus annis quibus fuit inquisitor, per quos dictos mille solidos a nostra curia non percepit. Et in qualibet solutione recuperetis apocham facientem de huiusmodi mentionem, et solutionem etiam dictorum duorum mille solidorum faciatis scribi pro deducta in dorso dicte littere per manum notarii qui apocham conficiet de eadem.

Datum Barchinone, prima die iunii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> L<sup>o</sup> IX<sup>o</sup>. Visa Rex.

Petrus de Gostemps mandato Regis ffacto per prepositum Terrachone consiliario. probata.

## 21

1362 agost 2. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1183, f. 61v.

*Pere III mana al mestre racional Berenguer de Codinachs que lliuri albarà debitori de 1000 sous barcelonesos no cobrats a l'inquisidor fra Ferrer de Cortis.*

VINCKE, n. 18.

Petrus etc., ffideli consiliario et magistro rationali curie nostre Berengario de Cudinachs vel eius locum tenenti, salutem et gratiam.

Pro parte religiosi et dilecti nostri ffratris Fferrarii de Curtibus, inquisitoris heretice prauitatis, fuit nobis humiliter supplicatum ut, cum de pensione mille solidorum barchin. annualium ratione officii inquisitionis per nos sibi constituta cum littera nostra, vt in ea contineri videbitis, nichil, ut asserit, eidem fuerit exsolutum, albaranum debitorium de falta ipsius pensionis sibi fieri mandaremus.

Cuius supplicacione benigne admissa, uobis dicimus et mandamus quatenus, visa litera dicte pensionis sibi constitute, de dicta falta quam repereritis faciatis sibi albaranum debitorium, prout faciendum noueritis et de stilo vestri officii est fieri consuetum.

Datum Barchinone sub nostro sigillo secreto, XIII die augusti anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> secundo. Exi[men]us Sancii.

Petrus de Magarola mandato Regis facto per Thesaurarium.

*Marge:* pro curia

## 22

1364 abril 21. Barcelona

ACA, Cancell., Reg. 1340, f. 41v

*Pere III mana a Berenguer de Codinachs, mestre racional, que faci el càlcul del que és degut a l'inquisidor fra Bernat Ermengol des de l'última liquidació.*

VINCKE, n. 19.

Petrus Dei gratia Rex Aragonum etc., fideli consiliario et magistro rationali curie nostre Berengario de Codinachs vel eius locumtenenti, salutem et gratiam.

Dicimus et mandamus uobis expresse quatenus faciatis comptum et albaranum falte seu minue religioso et dilecto consiliario nostro fratri Bernardo Armengaudi, sacre pagine professori et inquisitori heretice prauitatis, de eo quod sibi deberi repereritis de salario per nos eidem constituto ratione officii inquisicionis predicte, et hoc ab illo citra tempore vsque ad quod est iam per uos factum eidem comptum, ut in margine litere

nostre constitutionis dicti salarii clare patet, iuxta et prout de stilo dicti vestri officii est fiendum.

Datum Barchinone, XXI die aprilis anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> quarto. Visa Roma.

Probata

Bertrandus ça Muntada mandato Regis facto per Thesaurarium.

### 23

1365 febrer 10. Tortosa

ACA, Canc., Reg. 719, f. 112v

*Pere III consigna 6000 sous barcelonesos, corresponents als endarreriments de sis anys, deguts a l'inquisidor de Mallorca fra Jaume Domènech, a raó de 1000 sous anyals.*

VINCKE, n. 20.

Nos Petrus etc.

In solutum pro rata illorum sex milium solidorum barchinonensium debitorum uobis, religioso et dilecto nostro fratri Jacobo Dominici, de ordine fratrum predicatorum, priori prouinciali Aragonie, in sacra pagina professori et inquisitori heretice prauitatis in regno Maioricarum, ratione salarii officii inquisitionis ipsius, assignamus uobis tenore presentis mille solidorum monete predicte habendos et percipiendos annuatim per sex annos immediate sequentes in et super iuribus et redditibus nostris comitatus Rossilionis, super quibus habetis iam assignatum salarium supra dictum.

Mandantes cum hac eadem procuratori iurium et reddituum predictorum quod de pecunia eorundem tradat et soluat uobis quolibet anno dictorum sex annorum mille solidos antefatos, recuperando in qualibet solutione apocam in<sup>a</sup> qua de presenti fiat specialis mencio et quod deducatur in dorso albarani debitorii inde uobis facti vel faciendi per magistrum racionalem curie nostre, quod in finali solutione recuperari uolumus et haberi.

In cuius rei testimonium hanc fieri iussimus nostro sigillo munitam.

Datum Dertuse, X<sup>a</sup> die februaryi anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> V<sup>o</sup>. Per Cancell.

Dominus Rex mandavit mihi Jacobo Conesa.

<sup>a</sup> seq curia cancell

1365 desembre 1. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1342 f. 135v-136r

*Decret reial d'equiparació de l'inquisidor Jaume Domènech, àdhuc pel que fa al deute de 6076 sous, als altres empleats reials.*

VINCKE, n. 21.

Petrus Dei gratia rex Aragonum etc., ffideli de consilio nostro Johanni Vola procuratori reddituum et iurium nostrorum Comitatum Rossilionis et Ceritanie necnon cuicumque alii qui pro tempore ipsi preerit officio, salutem et gratiam.

Dudum religioso et dilecto nostro fratri Jacobo Dominici, de ordine fratrum predicatorum, priori provinciali Aragon., in sacra pagina professori et inquisitori heretice prauitatis in regno Maioricarum et Comitatus antedictis, assignacionem fecimus de sex mille solidis barchinonensibus sibi soluendis infra sex annos tunc proxime sequentes cum littera nostra continentie subsequenteris [*segueix la lletra anterior*].

Nunc vero, prout percepimus pro parte dicti inquisitoris, uos consignacionem iam dictam per nos sibi factam tenere et seruare postponitis, pretendendo nos olim quandam graduum ordinacionem fecisse per quam mandatur vobis quomodo et qualiter pecunia officii dicte procuracionis regie secundum ipsos gradus per vos administrari debeat siue solui, nec posse vos eam aliter ministrare nisi in contrarium faciendis fuerit insertus totus tenor ordinacionis predicte; cumque velimus quod prefato inquisitori, cui sex mille septuaginta sex solidi debentur ratione sui salarii de tempore preterito cum albarano magistri rationalis nostre curie scripto Barchinone XXVIII die mensis Augusti anno proximo preterito, in eisdem omnino satisfiat intra sex annos prima die preteritis (*sic*) mensis Julii incipiendos et computandos, videlicet in<sup>a</sup> quolibet anno mille solidos<sup>a</sup> in gradu salarii officialium in quo idem inquisitor salarium suum ordinarium nonaginta trium librarum barchinon. recipere consuevit, cum iustum sit et consonum rationi quod per dictum debitum in eo gradu [s]olui debeat a quo dependet et || in quo cessatum extitit sibi solui.

Idcirco uobis dicimus et mandamus ex certa scientia et expresse quatenus iam dicto inquisitori seu cui voluerit loco sui in dicto gradu officialium in quo officiales nostri dictorum Comitatum eorum recipiunt et habent salarium in dicto officio procuracionis regie detis et soluatis dictos sex mille septuaginta sex solidos, videlicet anno quolibet quinque annorum mille solidos et in fine vltimi anni mille septuaginta sex solidos, sic quod quandocumque dicto inquisitori soluere vos contingat salarium per eum ratione dicti sui officii solui assuetum eo tunc sibi soluatis anno quolibet mille solidos barchinon. per similes solutiones, donec sibi per vos satisfactum fuerit in sex mille septuaginta sex solidis antedictis.

Nec allegetis amodo quod hoc sit contra ordinacionem dictorum graduum seu aliam. Quoniam nos volumus, ordinamus et decernimus cum presenti, sicut est Dei veritas, quod hoc iuxta ordinacionem nostram et per consequens non debet inseri, nec oportet, dictam ordinacionem graduum, cum aduersus eam quomodolibet non agatur, nec habet aliqua nostra ordinatio quod littera seu ordinacio graduum habeat inseri, nisi in solutionibus in contrarium faciendis. Et quia per nos est ordinatum et decretum, sicut premititur, salarium dicti inquisitoris, qui [est] officialis, in numero et gradu officialium comprehendi, pro tanto dicte ordinacioni minime [... a]gatur.



Mandamus itaque per hanc eandem dicto magistro rationali curie nostre vel alii cuicumque a vobis inde compotum audituro pro uobis sibi tempore vestri raciocinii restituyente [apocham] dictarum solutionum et in finali solutione dictum albaranum debitorium [et] presentem cum finali apocha, quicquid vos dicto inquisitori vel alii pro eo solueritis huius nostri mandati pretextu in compoto nostro admictere non recuset.

Datum Barchinone, prima die decembris anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> quinto. P. Cancell. Rex Petrus.

Dominus Rex mandavit mihi Jacobo Conesa. Probata.

<sup>a</sup> iter

## 25

1366 gener 5. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 723, f. 173rv

*Pere III encarrega al seu conseller i promotor Jaspert de Tregurà d'examinar la reclamació de l'inquisidor Jaume Domènech contra el procurador reial Guillem Comes, a causa de la retenció injustificada de 12 lliures que són degudes a l'inquisidor i, en el seu cas, de forçar el procurador a pagar-les.*

VINCKE, n. 22.

Petrus etc., ffdeli consiliario et promotori curie nostre Jasperto de Tragurano, salutem et gratiam.

Pro parte religiosi et dilecti nostri fratris Jacobi Dominici, prouincialis Aragon. ac inquisitoris hereticorum in regno Maioricarum et in comitatibus Rossilionis et Ceritanie, fuit nobis expositum reuerenter quod licet per nos dudum fuisset mandatum Guillemo Comes, olim procuratori regio dictorum Comitatum, ut pensionem dicto inquisitori assignatam super redditibus et iuribus procurationis ipsius exsolueret, tamen dictus Guillelmus ad se retinuit duodecim libras indebite, ut dicitur, et iniuste, pretendens quod illas sibi dari fecerat per arrendatorem reddituum loci de Rodes, quod tamen dictus arrendator, ut fertur, difitetur expresse.

Unde, supplicato (*sic*) dicto inquisitore sibi super hiis de iustitia prouideri, uobis dicimus, comittimus et mandamus quatenus si, vocatis qui vocandi fuerint, repereritis || dictam quantitatem adhuc restare ad soluendum dicto inquisitori et dictum Guillelmum Comes ad ea soluendum teneri, compellatis eundem iuris remediis ad soluendum ipsam quantitatem prefato inquisitori uel procuratori suo, maliciis et diffugi[i]s cesantibus quibuscumque, procedendo super hiis breuiter et sine lite ac scriptis, solum attenta negocii ueritate.

Nos enim uobis super hiis comittimus cum presenti plenarie vices nostras.

Datum Barchinone, quinta die januarii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> sexto. Petrus Canet.

Petrus de Benuiure mandato regis facto per Jacobum Conesa prothonotario  
Probata.

## 26

1366 gener 13. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1342, f. 171r

*Pere III disposa que es cancelin les quantitats degudes a l'inquisidor fra Bernat Ermengol.*

VINCKE, n. 23.

Petrus etc., dilecto consiliario et magistro rationali curie nostre Berengario de Co-  
dinachs, salutem et dilectionem.

Dicimus et mandamus vobis expresse quatenus religioso consiliario nostro fratri  
Bernardo Ermengaudi, ordinis predicatorum, inquisitori heretice prauitatis, faciatis  
compotum de tempore preterito de pensione per nostram curiam sibi dari solita pretextu  
exercicii et regiminis officii inquisicionis pretacte, nullum sibi super hoc obstaculum  
apponendo.

Datum Barchinone, XIII<sup>a</sup> die januarii anno a Nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> VI<sup>o</sup>.  
Visa Roma.

Dominus Rex mandauit Ffrancisco de Miraueto.  
Probata.

## 27

1366 juny 24. Saragossa

ACA, Canc., Reg. 1343, f. 85rv

*Per III reconeix a l'inquisidor fra Nicolau Eimeric el dret preferent de recórrer als ingressos  
reials provinents de la inquisició com a garantia de les seves expectatives salarials.*

VINCKE, n. 24.

Nos Petrus etc. Tenore presentis assignamus vobis, religioso et dilecto nostro fratri  
Nicholao Eymerici, in sacra Theologia magistro, inquisitori prauitatis heretice, super  
quamcumque pecuniam prouenturam ex condempnacionibus seu confiscacionibus  
per vos factis vel fiendis de bonis quorumcumque christianorum aut sarracenorum  
quitquid vobis debetur aut debebitur de pensione per nos vobis assignata ratione officii  
inquisicionis predictae.

Mandates firmiter per presentem vniuersis et singulis oficialibus nostris presentibus et futuris et eorum locatēnentibus quatenus de quacumque peccunia ex dictis condemnationibus vel confiscacionibus prouentura // vobis soluant pre aliis quibuscumque quitquid vobis debetur de pensione vestra ac debebitur in futurum, cum dicta pensio pre aliis sit soluenda. Et illi qui soluciones inde vobis facient recuperent a vobis apocham in qua de presenti fiat mencio specialis. Et nichilominus faciant deduci in dorso littere seu litterarum aut cartarum, quas a nostra habetis curia, de dicta vestra pensione manu notarii publici soluciones quas ex inde vobis duxerint faciendas, de quibus deduccionibus in dictis apochis fiat mencio specialis. Nos enim per hanc eandem iniungimus magistro rationali curie nostre seu alii cuicumque ab ipsis compotum audituro quod dictas soluciones in compoto nostro admittant, ipsis tamen restituentibus tempore eorum racioninii cautelas superius declaratas.

In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro sigillo munitam.

Datum Cesarauguste, XXIII<sup>a</sup> die iulii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCCC<sup>o</sup> LX<sup>o</sup> sexto. Visa Roma.

Dominus rex mandavit mihi Jacobo Conesa.

Probata.

## 28

1366 octubre 1. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1343, f.158rv

*Atès que les entrades administrades pel procurador reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya no són suficients per a pagar les despeses previstes, Pere III disposa que en endavant l'inquisidor de Mallorca, Rosselló i Cerdanya, amb el seu sou de 93 lliures anyals, sigui rebaixat al quart grau de l'escalafó financer.*

VINCKE, n. 25.

Petrus etc., ffideli nostro Johanni Vola, procuratori reddituum et iurium nostrorum Comitatum Rossilionis et Ceritanie, salutem et gratiam.

Intelleximus quod per assignationem per nos factam inquisitori heretice prauitatis de salario suo dicti officii, quod est nonaginta trium librarum in anno, quod salarium in secundo gradu nostre ordinationis prouidimus exsoluendum, diminuitur seu defalcatur totidem peccunie quantitas de pensionibus perpetualibus ad quas soluendas nos existimus obligati, que pensiones in tertio gradu ordinationis nostre predicte iussimus exsoluendas.

Sane cum nos ad exonerationem nostre constientie et ex causa iusta salarium dicti inquisitoris in quarto gradu dicte nostre ordinationis velimus exsolui, pro eo quia emolumenta dicti vestri officii ad completam solutionem pensionum perpetualium non attingunt, idcirco reuocata assignatione dicto inquisitori facta de suo salario supradicto et de toto eo quod sibi debetur de tempore preterito ratione salarii ipsius quantum ad secundum gradum in quo salarium ipsum iussimus exsolui, vobis dicimus et manda-

mus quatenus salarium supradictum soluatis inquisitori prefato in quarto gradu ordinationis nostre predictae et non in secundo.

Alias mandamus magistro rationali curie nostre uel cuicumque alii a uobis compotum audituro || quod si secus feceritis, quod non credimus, uobis aliquid de salario ipso non admittat in secundo gradu iam dicto, immo totum id quod exsolueritis inquisitori prefato contra nostram prouisionem presentem uobis ex compoto uestro deducat.

Datum Barchinone, prima die octobris anno a natiuitate Domini M° CCC° LX° sexto. Visa Roma. Rex Petrus.

Dominus Rex misit eam expresse.  
Probata.

## 29

1367 novembre 10. Barcelona

ACA Canc., Reg. 1345, f. 21v

*Pere III mana a Berenguer de Codinachs, mestre racional, que es calculi el que es deu a l'inquisidor fra Bernat Ermengol des de l'última liquidació.*

VINCKE, n. 26.

Petrus etc., ffideli magistro rationali curie nostre Berengario de Codinachs, salutem et gratiam.

Cum religiosus et dilectus consiliarius noster frater Bernardus Ermengaudi, in sacra Theologia magister, asserat per curiam nostram sibi deberi et ad soluendum restare ex pensione sibi taxata ratione officii inquisitionis heretice prauitatis a tempore citra quo sibi factum extitit compotum de eadem certam pecunie quantitatem,

idcirco uobis dicimus et mandamus quatenus eidem fratri Bernardo de pensione predicta, prout solitum est fieri iuxta stilum officii uestri, compotum faciatis ab illo videlicet citra tempore quo eidem inueneritis debere fieri compotum supradictum.

Datum Barchinone, X<sup>a</sup> die nouembris anno a natiuitate Domini M° CCC° LX° septimo. Visa Roma.

Mandato domini Regis G. de Pulcrouitio.

## 30

1374 juny 10. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 1358, f. 335v

*A causa d'excesos comesos per Nicolau Eimeric en l'exercici del seu càrrec, Pere III mana al tresorer reial Pere de Vall que no pagui el salari anyal de 2000 sous a l'inquisidor.*

VINCKE, n. 27.

Petrus etc., ffideli consiliario<sup>a</sup> et thesaurario nostro Petro de Uallo, salutem et gratiam.

Ecce quod nos, eo quia frater Nicolaus Eymerici, ordinis fratrum predicatorum ac inquisitor heretice prauitatis, in officio suo metas debitas excedit multumque scandalo se habet in eo, concessionem seu assignacionem quam sibi feceramus de duobus mille solidis barchinonensibus anno quolibet ratione dicti officii, ducimus huius serie reuocandam.

Quocirca uobis dicimus et mandamus firmiter ne de ipsis duobus mille solidis sibi amplius aliquid soluere presumatis. Quod si feceritis, id per nostrum rationalem magistrum seu per alium quemcumque inde a uobis auditurum comptum in uestro compto nolimus recipi seu admitti.

Datum Barchinone, X<sup>a</sup> die junii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LXX<sup>o</sup> IIII<sup>o</sup>.  
Rex Petrus.

Petrus de Gostemps ex prouisione facta per dominum Regem in consilio.

<sup>a</sup> seq nostro *cancell*

## 31

1378 desembre 8. Barcelona

ACA, Canc., Reg. 801, f. 150r-v

*Pere III intima fra Pere Bagueny, lloctinent d'inquisidor al bisbat de Girona, a presentar-se-li amb el procés contra Içac Vidal Ravaya, jueu de Peratallada, per a escatir de qui és la competència judicial en el cas.*

En Pere etc., al religiós e amat nostre frare Pere Bagueny del ordre dels preïcadors lochtinent de inquisidor en lo bisbat de Gerona, salut e dilecció.

Bé·ns recorda que d'aquests jorns per altra letra vos escriuim pregan e requerint-vos que·ns trameséssets n'Içach Uidal Raualla, juheu de Peratallada, lo qual denits pres, ensems ab la inquisició o procés per vós fet contra ell, de guissa que nós, a qui·s pertany, vist e regonegut lo dit procés, faéssem d'ell aquella justícia que de dret e rahó trobarem faedor, e que entretant sobreseguéssets en procehir e enantar contra ell, segons que en la dita letra era pus largament contengut. E uós no·n hauets curats

res fer, sinó que-ns hauets tramès solament translat de les sues confessions, les quals nós hauem fetes regonèxer e no trobam que a uós se pertanga tenir pres lo dit juheu ne punir aquell, si altres maiors raons no y ha. E desplau-nos que vós uos atreuiscats<sup>a</sup> de vsurpar a<sup>b</sup> nós nostres regalies e drets, car bastar-vos deuria vos entrameséssets d'açò qui-s pertany a uós e a la esgléya, mas, segons que hauem entès, no us hi mouets sinó que per estorsions e maneres colorades ne trescats || diners, axí com ja hauets haüts del dit juheu, per terror que li hauets feta. E uerament semblants coses no són de bon religiós ne de persona qui tinga lo loch que vós tenits, la qual cosa és en lesió de nostres regalies, maiorment que, després hagués la dita nostra letra, hauets agreuiat lo procés contra lo dit juheu e li hauets dada sentència, e de bona rahó dégreys hauer almenys esperada nostra resposta.

On vos pregam, requerim e manam de certa sciència e espressament que vós personalment vingats ací a nós, ensemps ab lo procés de la dita inquisició. En manera que, present vós, puxam fer regonèxer aquell. E si per veritat e mèrits del dit procés se mostra que-s pertanga a uós la punició del dit juheu, plau-nos ne sia feta justícia segons sos mèrits. E en cas que la punició del dit juheu se pertanga a nós e no a uós, fets mal per afecció desordonada o ambiciosa calumpniets los juheus, qui són en guarda nostra e protecció, car nós sabrem ells bé punir en co que hauran delinquit. Per què, cobeejan saber veritat del dit fet, venits en la forma damunt dita.

Car certificam-vos que, si açò no fahíets o ho dilatàuets fer, ço que no creem, nós hi prouehiríem per tal manera que vos conexeríets que-ns sap greu, axí con deu, qui-ns vsurpa nostres drets e regalies. E no us ho sofferrem pus auant, ne vós no deuets pensar que nós donem paciència que vós voluntàriament, maliciosa ne injusta ne per maneres colorades agreugetes nostres sotsmeses.

Dada en Barchinona sots nostre segell comú, a VIII dies de deembre en l'any de la nativitat de nostre Senyor MCCC LXX VIII. Rex Petrus.

Dominus Rex misit signatam.  
Probata.

<sup>a</sup> *corr* pro atrauiscats    <sup>b</sup> *interlin*

*Pere III permuta 8816 sous barcelonesos que deu a Jaume Domènech, inquisidor i autor de diversos llibres encarregats pel rei, per una renda vitalícia de 1666 sous i 8 diners anyals provinents del cens que els homes de Prada de Conflent paguen al rei. Si els de Prada redimeixen el cens per 20.000 sous, que és el seu preu, la meitat serà per al rei, l'altra meitat per a l'inquisidor.*

Quia vos, religiosus et dilectus consiliarius noster frater Jacobus Dominici, ordinis predicatorum, magister in sacra pagina, inquisitor heretice prauitatis in regno Maioricarum et comitatibus Rossilionis et Ceritane, plures libros hystoriales et alios ad preces nostras et pro nobis transtulistis de latino in vullgari, eosque composuistis et compilastis ex aliis libris hystorialibus non sine magnis quippe laboribus et expensis, pro quibus et in satisfaccionem quorum sexcentos florenos auri de Aragonia vobis, diu est, dedimus, videlicet: ex vna parte cum littera data Barchinone sub nostro sigillo secreto quarta die nouembris anno a natiuitate Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto centum florenos, quos per Berengarium de Magarola, procuratorem reddituum et iurium nostrorum in Comitatibus supradictis mandauimus vobis solui; et ex alia parte cum alia littera nostro directa thesaurario data Barchinone sub nostro sigillo secreto || prima die septembris anno a nativitate Domini Millesimo CCC° septuagesimo octauo quingentos florenos, quos per aliam litteram datam Barchinone sub nostro sigillo secreto die et anno proxime dictis vobis per dictum procuratorem reddituum et iurium nostrorum solui precipimus de peccunia prouentura ex amortizationibus Comitatum predictorum. Qui procurator de eis viginti quatuor florenos tantum vobis soluit, vt per quandam deductionem positam in dorso dicte littere nostro directe thesaurario, vt predictur, clare liquet. Vltra quas quantitates debentur eciam vobis per curiam nostram centum viginti quatuor<sup>a</sup> libre Barchinone pro quatuor solucionibus vobis iam diu est cessatis de penssione quam de et super emolumentis et iuribus dicte procuracionis regie debetis annis singulis ratione officii dicte inquisitionis recipere et habere.

Quas quidem centum viginti quatuor libras vobis per dictum procuratorem nostrum reddituum et iurium in Comitatibus supradictis solui mandauimus cum littera data Ilerde sub nostro sigillo secreto XIII<sup>a</sup> die aprilis anno a nativitate domini Millesimo CCC° LXX° quinto, vosque de et super eis soluendis obtinuistis a nostro thesaurario executoriam datam Ilerde VII<sup>a</sup> die madii anno a natiuitate Domini Millesimo CCC° LXX° quinto, prout premissa omnia et alia in dictis litteris et executoria vidimus plenius contineri.

Idcirco volentes, sicut et nos decet et ex debito tenemur, quantitates vobis exsoluere supradictas, que, deductis inde predictis viginti quatuor florenis iam solutis, summam capiunt in vniuerso octo milium octigentorum sexdecim solidorum barchinonensium, tenore presentis, restitutis primitus nobis omnibus litteris et cautelis predictis, quas propiis manibus duximus lacerandas, in solutum et satisfaccionem ipsorum octo milium octigentorum sexdecim solidorum et omnium sumptuum factorum per vos hactenus || in et pro dictis libris quos nostris precibus et pro nobis ordinastis et compilastis, vt superius continetur, et alias in remuneracionem grati multum et accepti seruicii quod nobis in premisis et aliis liberaliter impendistis, gratis et ex certa sciencia damus et concedimus vobis dicto magistro Jacobo Dominici et quibus volueritis ad cursum vite vestre tantum, sub condicionibus tamen et retencionibus ac modis et formis subscriptis, illos mille sexcentos sexaginta sex solidos et octo denarios barchinonenses censales quos annis singulis certis terminis vniuersitatis et singulares loci de Prada terre Confluentis tenentur et soliti sunt, vigore certi contractus super hoc initi et facti, nobis seu procuratori reddituum et iurium nostrorum Rossilionis et Ceritanie nomine nostro soluere et prestare. Declarato et nobis expresse retento quod si, vobis viuente, contingat dictam vniuersitatem predictum censuale redimere, sicut et hoc facere potest et ei licet, infra certum tempus restituendo et soluendo nobis seu dicto nostro procuratori nomine nostro viginti mille solidos barchinonenses, qui sunt precium eiusdem censualis, seu pro quibus censuale ipsum tenetur ipsa vniuersitas nobis annis singulis facere et prestare, nos ex dictis viginti milibus solidis habeamus et accipiamus

decem mille solidos et vos dictus magister, seu quos volueritis, residuos decem mille solidos; ita quod vos et quem seu quos volueritis presentis vigore concessionis et in solutum dacionis petatis, exigatis et recipiatis et habeatis petereque, recipere et habere possitis, dum vixeritis, a dicta vniuersitate et eius singularibus dictos mille sex centos sexaginta sex solidos et octo denarios censuales quolibet anno statutis terminis, et eciam dictos decem mille solidos in casu redempcionis predicte, vbi ea<sup>b</sup> vobis viuente fiat, vt superius est expressum. Nos enim ex causa concessionis et in solutum dacionis predictarum cedimus et mandamus vobis dicto magistro Jacobo ac quibus velitis omnia iura omnesque actiones nobis pertinentes et pertinencia in dictis mille sexcentis sexaginta sex sol. et octo denariis censualibus et eciam in dictis decem millibus sol. ex precio eorundem, || in casu redempcionis iam dicte, et racione eorum in instrumentis et securitatibus inde prestitis siue factis aduersus vniuersitatem et singulares predictos et alios quoscumque. Quequidem instrumenta et securitates per dictum procuratorem regium deponi volumus in posse fidelis scriptoris nostri Ffrancisci Vitalis, habentis et tenentis ex concessione nostra scribaniam gubernacionis Rossilionis, teneda et seruanda per eum, medio iuramento et homagio quibus se astringere teneatur illa custodire fideliter et vtiliter conseruare et dicte vniuersitati illa restituere in casu<sup>c</sup> dicte solucionis, solutis vobis prius decem milibus sol. ex predictis viginti mille. Et interim dare vobis de eis vestris tamen propriis sumptibus translatum autenticum, si et quando ipsum habere volueritis, pro petenda et habenda, si opus fuerit, dicti censualis annuam pensionem. Quibus iuribus et actionibus ac instrumentis et securitatibus memoratis possitis vos et quos volueritis vti, regere et experiri in iudicio et extra, et omnia alia facere que et quemadmodum nos poteramus ante presentem concessionem et in solutum dacionem et possemus ipsa non facta nunc et postea quancumque.

Nos enim conuenimus et promittimus in nostra bona fide vobis, dicto magistro Jacobo, quod corporalem possessionem seu quasi eorum que vobis concedimus et in solutum damus trademus seu tradi faciemus realiter et de facto vobis vel cui volueritis loco vestri, cum inde per vos fuerimus quomodolibet requisiti. Et interim constituimus et fatemur ea omnia vestro nomine possidere seu quasi, volentes et vobis expresse concedentes quod vos dictam possessionem predictam possitis propria auctoritate apprehendere et apprehensam penes vos et quos volueritis, de vita vestra licite retinere. Et si vltieris constituimus et facimus vos et quos volueritis in predictis veros dominos et procuratores ad faciendum inde vestras tamquam de re propria in omnibus voluntates.

Mandantes per presentem vicem epistole et specialis mandati gerentem || in hac parte dicte vniuersitati et consulibus et aliis singularibus eiusdem presentibus et futuris quatenus de predictis mille sexcentis sexaginta sex solidis et octo denariis censualibus anno quolibet statutis terminis et eciam de predictis decem mille solidis in casu redempcionis iam dicte vobis dum vixeritis vel cui seu quibus volueritis respondeant et statim faciant, omni excepcione remota et non obstantibus quibusuis assignacionibus, mandatis, ordinacionibus et prouisionibus factis, vel que per obliuionem seu ignoranciam aut alias fieri contingeret in contrarium sub quauis forma, subtilitate et solennitate verborum quantumlibet forciorum et derogatoriorum, nec aliis per hiis possent obici quomodolibet vel opponi. Cum nos ea omnia de certa scientia reuocemus huius serie et decernamus ac velimus nullius prorsus existere efficacie seu momenti. Et cum hac eadem absoluimus et absolutos esse et remanere volumus vniuersitatem et singulares iam dictos a solucione et prestacione dicta annue pensionis censualis predicti, vobis dicto magistro Jacobo in humanis agente, et eciam a solucione dictorum decem millium solidorum per vos habendorum de dictis viginti mille solidis in casu redempcionis predicte, vt superius est contentum, dum tamen pensionem ipsam et dictos decem mille



solidos, vt supra distinguitur, vobis soluant; promittentes in nostra bona fide regia ac etiam sponte iurantes per Dominum Deum et eius sancta quatuor euangelia nostris manibus corporaliter tacta per presentem concessionem et in solutum dacionem et alia omnia supradicta rata habebimus et contra non faciemus nec veniemus iure aliquo siue causa.

Mandamus insuper de certa scientia et expresse inclito et magnifico infanti Iohanni, nostro carissimo primogenito ac in regnis et terris nostris generali gubernatori et vniuersali successori sub paterne benedictionis obtentu, necnon suo vices gerenti in Comitatus supradictis || et dicto etiam procuratori reddituum et iurium nostrorum ceterisque et vniuersis et singulis officialibus et subditis nostris et dictorum officialium locatenentibus presentibus et futuris ad quos hec spectant sub pena mille morabatinarum auri et eciam sub ire et indignacionis nostre incurso, quatenus concessionem et in solutum dacionem nostras huiusmodi et alia supradicta firmiter obseruent et nil in contrarium faciant vel attentent aliqua ratione, imo sub dicta pena predicta gerens vices gubernatoris et regius procurator seu alter ipsorum, quibus et eorum utrique committimus super hiis presentis serie vices nostras, vos in corporalem possessionem seu quasi dicti censualis inducant iuxta formam expressatam superius realiter et de facto et manuteneant inductum vobisque de eo annis singulis statutis terminis et eciam de dictis decem mille solidis in casu redemptionis eiusdem, vt supra tangitur, respondi faciant cum effectu, compellentes ad hoc vniuersitatem et singulares predictos remediis opportunis, non obstantibus supradictis nec aliis quibuscumque hiis contrariis seu aduersantibus nec expectata executoria nostri Thesaurarii, cum hanc vim executorie velimus obtinere, nec obstante quod redditus et emolumenta officii procuracionis iam dicte omnibus non sufficiant impositis super eo; cum nos sic de certa scientia ac deliberate duxerimus prouidendum. Et vltius deponat confestim idem procurator regius instrumenta dicti censualis in posse dicti Ffrancisci Vitalis, qui ea teneat et conseruet et de eis faciat quod et prout est iam superius expressatum. Cuiquidem Ffrancisco districte precipimus quod dicta instrumenta recipiat et ad premissa inde facienda se astringat medio iuramento et homagio prestandis in posse dicti gerentis vices gubernatoris, omni excepcionis obice quiescente.

In cuius || rei testimonium hanc fieri et sigillo nostri pendenti iussimus comuniri.

Datum Barchinone, decima nona die madii anno a natiuitate Domini millesimo CCC<sup>o</sup> octuagesimo, regniue nostri quadragesimo quinto. Rex Petrus.

Dominus Rex mandavit mihi Berengario Vallosera.

<sup>a</sup> seq sol. *cancell*   <sup>b</sup> seq reperire *cancell*   <sup>c</sup> seq quo *cancell*

Clementissime pater: Inter sollicitudines ceteras nostris meditationibus incumbentes ad ea, pater sanctissime, vota nostra concurrunt vt per viros in sacre pagine documentis expertos et [pre] virtutum meritis insignitos fides orthodoxa refulgeat et cultus Altissimi in regnis et terris domini regis genitoris nostri ad laudem et gloriam diuini nominis et salutem fidelium animarum nostris temporibus augeatur.

Cum itaque, pater sancte, prout ad nos relacio fidedigna perduxit et multorum oracula proffitentur, religiosus et dilectus noster frater Petrus Bagueny, ordinis predicatum, ut lector principalis multis annis sacram theologiam in Xatiue, Terrachone, Gerunde atque Ilerde, ciuitatibus regni Valencie et principatus Cathalonie, legerit et alias infra dominium dicti domini regis, quia extra ipsius domini regis dominium circa generalia studia inopia agitatus vacare non potuerit, || adeo diuina sibi suffragante clemencia in sacre theologie facultate processit, quod ad recipiendum honorem et decus magisterii dignus efficitur et ydoneus reputatur,

idcirco, beatissime pater, nos cupientes votis ardentibus in dominio domini regis et nostro domum Domini ad ipsius decorem viris potentibus opere et sermone ac virtutum odore clarentibus sic fulsiri quod resistere valeat ascendentibus ex aduerso, beatitudini vestre suplicamus humiliter et ex corde quatenus honore nostri inquisitori Maioricarum, in sacre theologie facultate magistro, comittere et precipere placeat et velitis ut, si dictum fratrem Petrum Bagueny ad huius honorem magisterii idoneum et sufficientem fore repererit, facta inde legitima examinatione cum tribus aut pluribus in sacra pagina magistris, ut moris est, ad statum et gradum ipsius magisterii eundem Perpiniensi, Gerunde uel Barchinone aut vbi nos fuerimus personaliter constituti possit et debeat promouere.

Hanc equidem vestre sanctitati gratiam nobis pro magno dono merito ascribemus.

Almam personam vestram conseruet Altissimus ad eius sancta seruicia annis plenis.

Data Gerunde sub nostro sigillo secreto, prima die iunii anno a natiuitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LXXX<sup>o</sup>. Primogenitus.

Fuit missa manu domini ducis signata expedita.

*Marge:* non est de iure signata.

### 34

1381 gener 26. Barceona

ACA, Canc., Reg. 1660, f. 114v

*El primogènit Joan blasma Berenguer de Magarola, procurador reial, que ha refusat de pagar a l'inquisidor fra Jaume Domènec 83 lliures assignades pel rei en paga d'endarreriments diversos, amb l'excusa de les rendes del censal de Prada que ja té assignades en els Comtats.*

VINCKE, n. 29.

Lo primogènit.

Segons que hauem entès, vós contradehits a pagar lo salari per lo senyor rey constituït a mestre Jacme Domènec, del orde dels prehicadors, conseller nostre e inquisidor

dels heretges en lo regne de Mallorca e en los comtats de Rosselló e de Cerdanya, per rahó de les dites inquisicions, pretenén que ja per lo senyor rey li és estada feta certa assignació en e sobre certes rendes en los dits comtats; de la qual cosa, si axí és, nos marauellam molt, que vós contra voler del dit senyor rey e nostre vullats enterpretar lo seu ni nostre enteniment.

Com bé podets vós veure e conèixer que no seria de rahó que per LXXXIII lliures o aquèn que lo dit senyor rey li ha assignades e nós li hauem confirmades, en paga d'acò que per lo dit senyor rey li és degut de temps passat, ell perdés XCIII lliures que ha cas-cun any de salari per sos treballs per rahó del dit offici.

Per què, reprements-vos d'aytals repremsions que vós fets sens nenguna bona rahó, vos dehim e espressament vos manam que de continent e de fet paguets al dit maestre Jacme Domènech lo salari a ell degut e que d'aquí auant li serà degut per les rahons des-sús dites LXXXIII lliures, en paga e satisfacció dels deutes que per la cort del senyor rey li són deguts per diuerses causes, de temps passat.

E açò per res no mudets o allonguets, si los manaments del dit seynor rey seruar e a nós servir cobejats et complaure.

Dada en Barchinona sots nostre segell secret, a XXVI dies de gener del any M CCC LXXXI. Primogenitus.

Dominus dux mandavit mihi Galcerando de Ortigas.  
Dirigitur Berengario de Magarola.

## 35

1381 abril 28. Saragossa

ACA, Canc., Reg. 817, f. 33r-v

*Pere III a Berenguer de Maguerola. L'inquisidor Jaume Domènech no cobra les dues pensions que té assignades; les hi pagui de tota manera.*

VINCKE, n. 30.

Petrus etc., ffideli de consilio nostro Berengario de Magerola procuratori regio in comitatibus Rossilionis et Ceritanie et cuicumque alii qui dicto preerit officio, salutem et gratiam.

Constitutus in nostri presentia religiosus et dilectus consiliarius noster ffrater Jacobus Dominici, de ordine predicatorum, in sacra pagina professor et in regno Maioricarum ac Comitatus predictis heretice prauitatis inquisitor, nobis exposuit reuerenter quod uos cessastis et recusastis sibi soluere annuam pensionem sibi tamquam inquisitori predicto constitutum loco salarii ordinarii absoluendam de iuribus, prouentibus et sdeuenientis dictorum Comitatum que ad manus vestras proueniunt, pretendendo seu allegando nos illam non debere nec teneri soluere ex eo quod per nos fuit eidem certum censuale siue violarium annuum concessum et assignatum, exigendum et habendum super vniuersitate et singularibus personis loci de Prada situati infra dictos

Comitatus, et non debet habere nec recipere duas pensiones. Et supplicauit nobis humiliter ut supra hiis dignemur decens remedium adhibere.

Nos uero, quia recordamur et per cartam nostram sigillo nostro pendenti sigillatam, datam Barchinone XIX<sup>a</sup> die madii anno proxime lapso, exhibitam et ostensam coram nobis, de qua nobis iam facta extitit plena fides, ut fertur, constat clare nos dictum censuale seu violarium concessisse et assignasse dicto magistro Jacobo in remuneracione et solucione diuersarum peccunie quantitatum per nos debitarum eidem, certis causis et rationibus expressatis in dicta carta; et recordamur vtique et scimus e firmo dictam annuam pensionem loco salarii, ut predictur, fuisse et esse per antecessores nostros et nos constitutam, ordinatam exsoluendam de dictis redditibus et iuribus cuiusque inquisitori dictorum regni et Comitatum per illum qui dicte procuracionis Comitatum predictorum preerit officio,

ideo supplicacioni dicti magistri ut pote iuste annuentes, benigne uobis dicimus et mandamus firmiter et expresse ac de certa sciencia sub pena ducentorum florenorum auri de bonis uestris, si huic nostro mandato non parueritis, irremissibiliter habendum et nostro erario applicandorum, et nostre graciae et mercedis, quatenus predicto inquisitori vel cui voluerit loco sui pensiones solui cessatas aut quicquid debeatur ex eis protinus et exinde de anno in annum, vt hactenus extitit vsitatum, dictam pensionem sibi constitutam liberaliter exsoluatis, oppositionibus, excepcionibus et contradiccionibus cessantibus quibuscumque.

Declarantes quod non fuit nec est intencionis nostre in dicto censuali sibi dato, ut predictur, in solutum eorum que per nos solui debeba[n]t, salarium sibi constitutum ratione dicti officii modo aliquo comprehendere; vbi autem predicta non adimpleueritis operis per effectum, per hanc eandem iniungimus sub simili pena gerenti uices gubernatoris in dictis Comitatibus quod tam per exaccionem dicte pene, quam per alia iuris remedia ad faciendum dictam solucionem confestim, cum per dictum magistrum Jacobum vel alium loco sui fueritis requisitus, vos forciet et compellat taliter quod dictus magister ratione premissa ad nos non cogatur redire querelosus.

Data Cesarauguste, XXVIII die aprilis anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LXXX primo. Narcisus promotor. Rex Petrus.

Guillelmus Calderoni mandato Regis per R. de Villanoua militem consiliarium et camerarium.

## 36

1381 abril 28. Saragossa

ACA, Canc., Reg. 817, f. 32r-v

*Pere III a Berenguer de Maguerola. Pagui tanmateix a l'inquisidor fra Jaume Domènecb.*

VINCKE, n. 31.

Petrus etc., ffideli de consilio nostro Berengario de Magerola procuratori regio in comitatibus Rossilonis et Ceritanie, salutem et gratiam.

Sicut religiosus et dilectus<sup>a</sup> consiliarius noster ffrater Jacobus Dominici, de ordine predicatorum, in sacra pagina professor et in regno Maioricarum et Comitatus supra dictis heretice prauitatis inquisitor, nobis exposuit reuerenter, vos nedum recusatis et cessatis penitus seruare et adimplere ea que continentur seu expressantur in quadam carta nostra sigillo nostro pendenti munita, data Barchinone XIX die madii anno proxime lapso, cum qua eidem magistro ad cursum vite sue dedimus et concessimus illos mille sexcentos sexaginta sex sols. octo denarios barchinonenses censuales quos vniversitas et singulares loci de Prada in terra Confluentis situati tenentur et soliti erant nobis seu uobis nomine nostro soluere et prestare, pretextu seu vigore certi contractus initi et facti super hoc, prout illa uobis intimata fuerunt et iniuncta per nos, sed etiam veniendo et faciendo contra ea et nostram voluntatem in dicta carta declaratam, presentastis consulibus et probis hominibus dicti loci quandam protestacionem continentem, ut fertur, quod decem mille sols., ut in dicta carta continetur, dicto magistro Jacobo non soluant, sed certam minorem quantitatem tantum; nam nos postea sic dixeramus prouidendum; verum cum velimus omnino quod omnia et singula || in dicta carta contenta, prout continentur [et] expressantur in ea, ad vnguem seruentur et adimpleantur per uos et dictos Consules ac probos homines operis per effectum, et non credamus fecisse prouisionem seu litteram aliquam contrariam seu derogatoriam contentis in dicta carta, et si aliquam fecimus illam queque sit et sub quauis expressione verborum concepta volumus haberi pro non facta et carere viribus, efficacia et valore et reuocamus prorsus cum presenti de nostra certa scientia, cum, ut constat per dictam cartam, seruare et adimplere facereque seruari et adimpleri omnia in dicta carta contenta promiserimus medio iuramento.

Ideo uobis dicimus et mandamus firmiter et expresse ac de certa scientia nostra, sub pena quingentorum florenorum auri de bonis vestris si huic nostro non parueritis mandato irremissibiliter habendorum et etiam vostre gracie et mercedis, quatenus omnia et singula contenta in dicta carta, que per vos seruari et adimpleri iussimus, seruetis et adimpleatis realiter et de facto, dictamque protestacionem pro non facta habendo confestim absque omni obstaculo et contradiccione faciatis seruari et adimpleri per consules et probos homines loci predicti ea que per eos iussimus seruari et adimpleri, quibus cum hac eadem sub dicta pena iniungimus ut seruanda et adimplenda per eos iuxta formam dicte carte seruent et adimpleant omnino, protestacione de qua supra fit mencio et litteris aut prouisionibus per nos factis vel etiam faciendis, si quas facere nos contingat, in contrarium premissorum, nam eas fecisse decernimus et declaramus serie presentis inaduertenter et non animo reuocandi in totum uel in partem concessa et promissa per nos in dicta carta, quam volumus in suis robore, firmitate et valore iuxta sui seriem et tenorem omnino permanere, in aliquo non obstantibus et penitus anulatis et reuocatis.

Datum Cesarauguste, XXVIII die aprilis anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LXXX<sup>o</sup> primo. Narcisus promotor. Rex Petrus.

Guillems Calderoni mandato Regis facto per R. de Villanoua militem, consiliarium et camerarium.

<sup>a</sup> *seq noster cancell*

1381 abril 28. Saragossa

ACA, Canc., Reg. 817, f. 33v

*Pere III a Berenguer de Relat, mestre racional. Ni ell ni ningú no admeti els comptes de Berenguer de Maguerola, fins que consti que ha pagat a fra Jaume Domènech.*

VINCKE, n. 32.

Petrus, etc., ffideli consiliario nostro et curie nostre magistro rationali Berengario de Relato aut alii cuicumque comptotum audituro a Berengario de Magerola procuratore regio comitatum Rossilonis et Ceritanie, salutem et gratiam.

Ecce quod nos<sup>a</sup>, scientes dictum Berengarium preter seu contra voluntatem nostram cessasse soluere religioso et dilecto consiliario nostro ffratri Jacobo Dominici, de ordine predicatorum, in sacra pagina professori et heretice prauitatis inquisitori in regno Maioricarum et Comitatus predictis, salarium annuum eidem magistro per antecessores nostros et nos constitutum et assignatum tamquam inquisitori regni et Comitatum predictorum, volentesque dictum salarium eidem magistro exsolui liberaliter et plenarie, sicuti et prout temporibus retrolapsis fuit vsitatum illud exsolui predicto magistro et aliis inquisitoribus predecessoribus suis, mandamus cum alia nostra littera data ut infra predicto Berengario sub certis penis ut pensiones dicti salarii cessati<sup>b</sup> confestim et exinde de anno in annum futuris terminis et modis assuetis exsoluat liberaliter et complete supradicto magistro, oppositionibus et exepcionibus et contradiccionibus cessantibus quibuscumque.

Et ut idem procurator magis astrin-|-gatur ad predicta, duximus prouidendum et prouidemus cum presenti quod aliquid quod debeat quouis modo per nostram curiam dicto Berengario nullatenus admittatur seu recipiatur seu in eius compoto nec eciam eius compota per ipsum uel eius nomine vobis reddenda claudantur neque expediantur per uos, nisi apparuerit et constiterit vobis clare per dicta compota ipsum procuratorem exsoluisse plenarie et complete dicto magistro Jacobo salarium predictum alias pensionem eiusdem, ut prefertur.

Quocirca uobis dicimus et mandamus firmiter et expresse ac de certa scientia sub ire et indignacionis nostre incurso quatenus huiusmodi nostram prouisionem teneatis et obseruetis ad unguem, scituri quod si contrarium presumpseritis temptare, quod non credimus, de bonis uestris dictum salarium seu id quod deberetur ex eo predicto magistro Jacobo faceremus realiter exsolui.

Et huiusmodi prouisionem extendi volumus nedum quoad dictum Berengarium, qui nunc est procurator dictorum Comitatum, sed eciam ad quemuis alium qui de cetero preerit officio supradicto.

Data Cesarauguste, XXVIII die aprilis anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> LXXX<sup>o</sup> primo. Narcisus promotor. Rex Petrus.

Guillemus Calderoni mandato Regis factio per Raymundum de Villanoua militem, consiliarium et camerarium.

<sup>a</sup> seq sirentes *cancell* <sup>b</sup> *ms.* cessatis

## 38

1384 abril 22. Almenar

ACA, Canc., Reg. 1283, f. 179r

*Pere III al procurador reial als Comtats. Havent mort fra Jaume Domènecb, dreci l'inventari dels llibres i escrits del difunt i els guardi fins a nova ordre.*

Lo rey.

Com haiam entès que maestre Jacme Domènecb, enqueridor de Mallorca, del orde de preycadors, sia aquí passat d'esta uida, manam-uos que tots e qualsseul llibres e escriptures qui fossen en poder seu prengats a mà vostra ab inuentari, e aquells tenits diligentment guardats, tro de nós haiats manaments què uolrem que façats d'aquells.

E acò no laguiets vna hora.

Dada en lo loch d'Almenar sots nostre segell secret, a XXII dies d'abril del any M CCC LXXXIII.

Procuratori regio vel eius locumtenenti in Comitatus Rossilionis et Ceritanie.

Dominus rex misit signatam.

Probata.

## 39

1384 abril 22. Almenar

ACA, Canc., Reg. 1283, fol. 179rv

*Pere III al batlle i al consell de Prada. No donin compte a ningú del censal de 20.000 sous que el rei havia assignat a fra Jaume Domènecb; sobretot que no s'hi entremeti el procurador reial als Comtats.*

En Pere etc., als feels nostres los batle e pròmens del loch de Prada, salut e dilecció.

Entès hauem que maestre Jacme Domènecb, enqueridor de Mallorca, del orde dels preycadors, és passat d'esta vida. E con nós per diuerses serueys que-l dit maestre nos fahés e hauia fets en temps de sa vida, specialment en la obra del *Compendi* que per nós ordenaua, haguéssem dats al dit maestre Jacme XX<sup>M</sup> sous, los quals li haviem assignats sobre-l dit loch de Prada, per los quals vosaltres dits pròmens d'uniuersitat fahiets dit censal,

manam-vos expressament sots encorrimment de la nostra ira e indignació e de D morabatins d'or a nostres cofres applicadors, que dels dits XX<sup>M</sup> sous o del dit censal no respongats a negú, tro de nós altre manament hajats en contrari. ||

Manants noresmenys al procurador reyal o a son lochtinent en los comtats de Roselló e de Cerdanya o a qualsseul altres officials nostres presents e sdeuenidors que d'aquest fet en alcuna manera no s'entremètan, ans, si en res hi han procehit o enantat, allò tornen al primer estament, con nós solament vullam ordonar del dit fet e no vullam que altri hi meta les mans ne se'n entremeta.

Dada en lo loch d'Almenar sots nostre segell secret, a XXII dies d'abril en l'ayn de la natiuitat de nostre Senyor MCCC LXXXIII.

Dominus rex misit signatam.  
Probata.

## 40

1384 abril 30. Les Borges Blanques      ACA, Canc. Reg., 1670, f. 109r-v

*El primogènit a Berenguer de Maguerola. El rei va manar que dels deu mil sous concedits a fra Jaume Domènech en fossin lliurats cinc mil al seu associat fra Mateu de Déu. Faci complir-bo, així com les altres coses manades pel rei i les disposicions de fra Jaume Domènech sobre els seus béns.*

Infans Johannes etc., ffidelibus de consilio nostro Berengario de Maguerola procuratori reddituum et iurium regionum in Comitatibus Rossilionis et Ceritanie aliisque vniuersis et singulis officialibus dicti domini regis et nostris ad quos presentes peruenerint et eorum cuilibet, salutem et gratiam.

Ecce quod dictus dominus rex genitor noster cum sua littera data in loco de Almenar die XXII aprilis anno infrascripto vobis, dicto Berengario, mandat vt de illis decem mille solidis barchinonensibus quos ipse dominus rex dederat et concesserat fratri || Jacobo Dominici, in sacra pagina professori, soluatis et tradatis deuoto capellano et domestico nostro fratri Matheo de Deo, eius socio, quinque mille solidos dicte monete, et quedam alia in ipsa littera contenta mandat idem dominus rex per vos fieri et impleri, vt in eadem littera lacius continetur; et nos velimus quod ordinata et mandata per ipsum dominum regem omnino adimpleantur,

idcirco vobis dicimus et expresse mandamus quatenus omnia et singula in littera eadem contenta adimpleatis operis per effectum, quodque ordinacionem per ipsum quondam fratrem Jacobum factam de bonis suis teneri et seruari omnino faciatis, prout nos eam teneri et seruari precipimus et iubemus.

Datum in loco de Borgis Albis sub nostro sigillo secreto, ultima die aprilis anno a nativitate Domini M° CCC° LXXX° quarto. Primogenitus.

Dominus dux mandavit mihi Galcerandus de Ortigis.



Jaume de PUIG I OLIVER

DOS SERMONS DE NICOLAU EIMERIC, O. P.

EDICIÓ I ESTUDI

Havent donat en un volum anterior d'aquest anuari la notícia de la troballa dels sermons de Nicolau Eimeric<sup>1</sup>, sembla oportú d'oferir-ne un tast sense més triga. Aplegats els sobredits sermons en dos volums manuscrits, hem d'avisar de bell antuvi que la tria ha estat intencionada.

Del volum de *Sermones dominicales*, enllestit el 1366, hem resolt finalment de no seleccionar avui cap sermó. El contingut del volum de *Sermones de communi sanctorum plurimorumque eventuum*, acabat d'escriure per Eimeric el 1373, ha fet dubtar més. Tal com hom pot veure per la transcripció de les rúbriques o títols dels sermons que ja vam publicar<sup>2</sup>, aquest volum és sobretot un manual perquè els frares predicadors de Girona, als quals Eimeric el regalà, poguessin inspirar-s'hi quan fossin requerits a sermonar en ocasió d'esdeveniments diversos: festes parroquials o gremials, esdeveniments socials, polítics o militars, accidents climatològics, mortalitats, actes religiosos i, sobretot, defuncions. Dels 138 sermons aplegats en el manuscrit, 89 són sermons de difunts, organitzats de forma rigorosament jeràrquica, des del papa fins al difunt més anònim, que dibuixen una molt determinada visió de la societat, laica i clerical, potser profitós d'ésser estudiada. El caràcter eminentment pragmàtic del recull, és a dir, que havia d'ajudar a resoldre els encàrrecs fets als frares predicadors gironins, es veu tot d'una quan hom comprova que l'única categoria social no prevista entre els 89 sermons de difunts és la del cristià pobre, amb el benentès que els sermons 105 i 106 són consagrats al difunt simplement qualificat com a ric. Triar entre aquesta selva social, subtilment nimbada per una aurèola de tarifes, esdevenia problemàtic, fins que vam parar ment en els dos sermons dedicats a la mort d'un inquisidor. Essent Eimeric inquisidor en el moment d'escriure aquests dos sermons<sup>3</sup>, s'oferia l'ocasió d'observar com es veia

---

1. Cfr el nostre treball *Manuscrits eimericians de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla, provinents de Girona*, dins «ATCA» 17 (1998), 303-310 i 342-348.

2. *Ib.*, 307-310 i 347-348. Hi remetem el lector pel que es diu tot seguit a propòsit de la visió de la societat que tenien el frares dominicans gironins de mitjan segle catorze.

3. Enllestit el volum de sermons *De communi sanctorum plurimorumque eventuum ac etiam multorum diversorum in speciali et omnium in generali fidelium defunctorum* el 1373, Eimeric es presenta en l'incipit com «capellanus domini nostri pape»; atès que ho fou de Gregori XI (1370-1378), pensem que l'aplec dels sermons d'aquest volum devia ésser fet al fil d'aquest pontificat i, per

ell mateix, a mort sobrevinguda. És només per aquesta causa i perquè en el cas d'Eimeric la matèria no pot deixar d'ésser considerada rellevant, que presentem avui els dos sermons “pro defuncto inquisitore heretice pravitatis”.

## I

Efectivament, en aquests dos sermons Eimeric ha sintetitzat la visió que ell tenia del titular del tribunal de la fe. L'inquisidor parla de l'inquisidor, és a dir, d'ell mateix. En parla amb l'autoritat que li dona l'experiència. I, cal recordar-ho, en parla a un auditori ideal, purament pensat, que si un dia pren cos, estarà format sobretot per eclesiàstics. Per això no pot sorprendre la divisió de la matèria que Eimeric ha establert entre els dos sermons: en el primer se centra en la missió de l'inquisidor, en el segon glossa les qualitats que aquest ha de tenir i descriu la potestat que li ha estat conferida. Missió i potestat són dos temes eminentment eclesials, i és des d'una òptica tècnicament teològica que Eimeric els tractarà. El punt de partida de tots dos sermons serà l'Esriptura: “Consideranti mihi sacre scripture tenorem...”<sup>4</sup>. Ens trobem, doncs, davant dos tractadets teològics en forma de sermó sobre el paper de l'inquisidor dins l'Església, redactats per un professional de la teologia i del tribunal de la fe a la vegada.

### *Estructura dels sermons*

Els dos primers sermons d'Eimeric que avui s'editen presenten una estructura molt poc diferenciada. Nosaltres acceptem ara que el sermó baixmedie-

---

tant, dins la segona època en què va exercir el càrrec d'inquisidor (anys 1366-1374). El volum de sermons *de tempore*, enllestit justament l'any 1366, degué ésser escrit durant el període en què Eimeric no exercí l'ofici d'inquisidor (anys 1360-1366).

4. Cfr infra, I, línies 1-2 i II, línia 3. En el simposi celebrat a Roma del 21 al 24 de febrer del 2002, sobre el rol del dominicans en la inquisició medieval, un dels participants va fer notar que mai no havien estat aplegats ni en tot ni en part els textos escripturístics sobre els quals hom havia volgut fonamentar l'acció del tribunal de la fe. En la mesura que en temps d'Eimeric la inquisició ja era una institució ben rodada, els textos escripturístics que ell addueix per a fonamentar la missió i la potestat inquisitorials poden ésser considerats emblemàtics? Altres textos no haurien pogut servir per als mateixos propòsits? Creiem que en aquest aspecte cal procedir amb molta cautela, ni que sigui pel fet que encara avui només podem llegir una part – important, és clar, i sens dubte la més influent – de les obres eimericianes de tema inquisitorial. Però Eimeric va tractar qüestions relatives a la inquisició en obres que aparentment no hi tindrien res a veure. Cf. l'estudi de Claudia Heimann sobre el comentari eimericià a la paràbola del blat i la cogula en la redacció de Mateu (Mt 13, 24-30), escull tradicional de l'acció repressora de la inquisició, infra, pp. 598-610.

val, teoritzat en les *Artes praedicandi*<sup>5</sup>, es pot configurar d'aquesta manera: *Thema, introductio thematis, explicatio thematis, divisio thematis, subdivisio thematis, conclusio*. Segons aquesta esquematització, el primer sermó eimericià contindria una llarga *explicatio* abans d'entrar en la *divisio* pròpiament dita; en el segon sermó no hi ha *explicatio* i després del *thema* hom entra tot seguit en la *divisio*. En ambdós sermons l'*explicatio* i la *divisio* (I) o la *divisio* sola (II) exposen i desenvolupen el tema bíblic escollit, i en constitueixen la primera part; en la *subdivisio* el predicador aplica els resultats obtinguts en la primera part al que fou la vida i l'acció de l'inquisidor difunt. Vet-aquí llur esquema:

*Sermó I*  
Primera part

{Tema i introducció del tema}

1. Línies 1-8: Tema bíblic: "Omnia opera eius in fide", Salm 32 (33), 4.

{Explicació}

2. Línies 9-69: Aplicació figurada a la missió inquisitorial.
- 10-43: L'Església pot ésser comparada al paradís terrenal  
44-49: A l'esguard de l'Església, el papa ha confiat a l'inquisidor la mateixa missió que Déu va confiar a Adam a l'esguard del paradís terrenal:  
50-56: Treballar-lo; elegint, plantant i cultivant les sement bones.  
57-69: Guardar-lo dels atacs de bèsties i males herbes.

---

5. Per a les *Artes Praedicandi*, cfr H. KAPLAN, *Mediaeval Artes Praedicandi: A Hand List*, Ithaca 1934; *Mediaeval Artes Praedicandi: A Supplementary Hand List*, Ithaca 1934; Thomas CHARLAND, *Artes Praedicandi: contribution à l'histoire de la rhétorique au Moyen Age*, Paris-Ottawa 1936; Étienne GILSON, *Michel Menot et la technique du sermon médiéval*, dins *Les idées et les lettres*, Paris 1932, 93-154, Louis-Jacques BATAILLON, *Les instruments de travail des prédicateurs au XIII<sup>e</sup> siècle*, dins *Culture et travail intellectuel dans l'Occident médiéval*, París 1981, 197-209. Per a la fortuna de l'*Ars Praedicandi* a la península ibèrica, cfr MARTÍ DE BARCELONA, L'"*Ars Praedicandi* populo" de Francesc Eiximenis, dins «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics», vol. II, Barcelona 1936, 301-340; Albert HAUF, *El "Ars Praedicandi" de Fr. Alfonso d'Alprão*, O. F. M.: *aportación al estudio de la teoría de la predicación en la Península Ibérica*, dins «Archivum Franciscanum Historicum» 72 (1979) 233-329; Fernando RUBIO, "Ars Praedicandi" de fray Martín de Córdoba, dins «La Ciudad de Dios», 172 (1959), 327-348. Per al sermó medieval, hom pot veure ara *The Sermon*, volum dirigit per BEVERLY MAYNE KIENZLE, Brepols, Turnhout 2000, 998 p. (Typologie des sources du Moyen Age Occidental, fasc. 81-83), amb bibliografia excel·lent i estudis particularitzats, tant d'època com d'espais geogràfics específics.

3. Línies 70-98: Confirmació per altres exemples escripturístics.
- 71-89: Jer 1, 7-10.
- 90-98: L'escriptura ensenya que la missió de l'inquisidor consisteix a predicar, plantar, cultivar i defensar la fe i a afeblir radicalment tot el que li sigui contrari.

### Segona Part

#### *{Divisió}*

4. Línies 99-115: Qualitats que necessita l'inquisidor per a exercir el seu comès.
- 116-150: L'inquisidor difunt va predicar, plantar, cultivar i defensar la fe, i va extirpar els errors i heretgies que se li oposaven.

#### *{Subdivisió}*

5. Línies 151-206: Virtuts que va demostrar l'inquisidor difunt en la seva missió.
- 151-161: Enumeració dels actes humans on es pot manifestar la virtut: pensament, paraula, acció.
- 162-180: L'inquisidor i el zel per la fe.
- 181-193: La predicació constant de la fe per part de l'inquisidor.
- 194-206: L'acció de l'inquisidor a favor de la fe i contra l'heretgia.

#### *{Conclusió}*

6. Línies 207-225: Conclusió general: les virtuts de l'inquisidor difunt i els privilegis papals concedits al càrrec permeten de creure que és al cel.

### *Sermó II* Primera part

#### *{Tema i introducció del tema}*

1. Línies 1-6: Tema bíblic: "Collocavit ante paradisum voluptatis cherubim et flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vite", Gen. 3, 24.

*{Divisió}*

2. Línies 7-98: Aplicació figurada a la potestat inquisitorial.
- 15-42: El paradís terrenal és figura de l'Eglésia militant.  
 15-27: El paradís terrenal se situa en una muntanya, i Crist és aquesta muntanya.  
 28-33: El paradís terrenal és regat per l'aigua d'una font; l'Església ho és per l'aigua de l'Esperit Sant.  
 34-36: El paradís terrenal és ufanós d'arbres com l'Església ho és de sants.  
 37-39: El paradís terrenal és bell pels seus fruits, com l'Església per les bones obres  
 40-42: Conclusió.
- 43-79: El querubí és figura de l'inquisidor.
- 45-48: Ciència, poder i constància del querubí.  
 49-62: Qualitats científiques que ha de tenir l'inquisidor com expert en matèria de fe.  
 63-69: Qualitats físiques i mentals que ha de tenir l'inquisidor com a jutge.  
 70-77: Qualitats morals i dedicació fins al martiri que es requereixen de l'inquisidor.  
 78-79: Conclusió.
- 80-98: L'espasa de foc és figura del poder judicial de l'inquisidor.  
 82-83: Il·lumina.  
 84-85: Terroritza.  
 86-88: Parteix pel mig.  
 89-98: Conclusió.

## Segona part

*{Subdivisió}*

3. Línies 99-124: Aplicació del que s'ha dit: a l'inquisidor difunt, eminent en ciència, li fou encomanada la potestat jurídica inquisitorial.
4. Línies 125-198: Prudència del papa en instituir la inquisició i diligència de l'inquisidor en la seva dedicació a preservar la fe.

- 134-152: Així com la nau per viatjar necessita governall, veles i vent, l'Església per a viure necessita la fe, l'esperança i la caritat. La missió de l'inquisidor s'assimila a la del governall.
- 153-165: En l'Església militant la missió de l'inquisidor s'assimila a la dels soldats que en la batalla custodien la senyera.
- 167-198: L'inquisidor difunt va preservar la fe amb diligència:  
167-172: Va buscar sempre l'honor i la reverència de Déu i de l'Església.
- 172-174: Fou teòleg eminent i bon predicador.
- 174-189: Va tenir la potestat judiciària per a dividir els bons i els dolents, la veritat i l'heretgia, els elements sospitosos dels sans.
- 189-198: Va defensar la integritat de la fe transmesa pels apòstols.

*{Conclusió}*

5. Línies 199-211: Conclusió: L'exercici de la seva potestat i els privilegis concedits pel papa als inquisidors permeten de creure que el difunt és al cel.

*Punt de partida*

Eimeric parteix, doncs, de textos escripturístics per a fonamentar la missió i la potestat inquisitorials. De fet, en el gènere sermó seria possible de no començar per un text bíblic? Tampoc no podria sorprendre ningú que l'exegesi eimericiana segueixi els camins de la teoria dels quatre sentits de l'Es-critura. I per aquesta raó tampoc no és d'estranyar que Eimeric salti de bell antuvi al sentit figurat dels textos escripturístics que invoca. Aquestes precisions volen ésser només un recordatori preliminar de l'amplitud amb què un teòleg medieval entenia allò que designava com "sacra pagina" o "sacra doctrina".

Per tant, no ens enganyem: Eimeric vol escriure una pàgina teològica sobre la figura de l'inquisidor. L'equació inicial (*paradís terrenal = Església*)<sup>6</sup> serà el pern sobre el qual giravoltarà la seva reflexió. El fet que l'equació tingui unes arrels sòlides en la tradició<sup>7</sup> permetrà a Eimeric d'anar de dret al gra, mitjançant una oportuna selecció dels elements que constituïran la base de la

6. Cf. *infra*, I, línies 12-13, 42-43; II, línies 7-8, 40-43.

7. Cf. *infra*, nota complementària a II, línia 101.

seva exegesi. Seran molt pocs elements: en el primer sermó, la figura de l'*home*, per al qual Déu havia plantat el paradís; en el segon, la figura del *querubí*, que en guarda l'entrada. No cal ni dir que la figura de l'home no ha estat triada en relació amb els elements típics de la narració de Gènesi 2-3; l'home serà en el sermó d'Eimeric el destinatari d'una missió. D'una manera semblant, el querubí és una figura purament representativa d'una potestat, simbolitzada en l'espasa de foc. L'home i l'espasa de foc són l'inquisidor i el seu poder.

### *La missió inquisitorial*

Amb la fulgència del llenguatge poètic que li presta la Bíblia, el sermó eimericià passa amb gran facilitat del paper de l'home, hortàl del paradís terrenal, al paper de l'inquisidor, hortàl de la fe. Si allò propi de l'hortalà és treballar la terra i guardar-la de males herbes i d'incursions devastadores, la de l'inquisidor és semblant: treballar la fe, és a dir, plantar-la i alimentar-la amb la predicació, guardar-la de les males herbes que la podrien ofegar i especialment contra els atacs dels heretges<sup>8</sup>. Plantar i arrencar són dos conceptes que menen pacíficament a Jer 1, 7-10<sup>9</sup>, i d'aquesta manera Eimeric connecta la missió inquisitorial amb la missió profètica. Però sempre dins l'Església, i per això, de seguida que arriba al text de Jeremias, Eimeric fa aparèixer la figura del papa: no és Déu qui confia directament la missió a l'inquisidor, ans és el papa<sup>10</sup>. La relació, doncs, de l'inquisidor amb el món de la fe li ve a través del papa. L'inquisidor és una criatura del papa, que li mana el que ha de fer i li promet la seva alta protecció en l'exercici del seu comès: arrencar i destruir les heretgies, dispersar els heretges i fer desaparèixer les seves cases, edificar les defenses dels articles de la fe catòlica i plantar en els esperits la paraula de Déu<sup>11</sup>. Des del text profètic es torna gairebé insensiblement als textos canònics<sup>12</sup>. Tancat el cercle, pel que fa als punts de vista doctrinals el primer sermó es podria donar per acabat. Tot el que seguirà no és res més que l'aplicació i la verificació del que s'ha dit en el cas de l'inquisidor difunt, les despulles del qual es troben al mig de l'església, entre l'auditori.

8. Cf. *infra*, I, línies 50-66, 111-115, 118-143.

9. Cf. *infra*, I, línies 70-79

10. Cf. *infra*, I, línies 80-85.

11. Cf. *infra*, I, línies 85-89.

12. La demolició de les cases dels heretges, fins i tot les dels convertits, és una pena real imposada pel concili de Besers el 1246: J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt 1961, t. XXIII, cols. 723-724, c. 35.

*Els requisits de la missió*

En molt poques línies, Eimeric evoca les qualitats intel·lectuals i morals que ha de tenir l'inquisidor, però en aquest primer sermó la temàtica només és tocada de gairell<sup>13</sup>. En canvi, Eimeric insisteix repetidament en un aspecte: l'inquisidor és l'home de la fe, aquell que totes les seves obres les orienta des de i cap a la fe, i això explica la tria del tema: "omnia opera eius in fide". I no només perquè va exercir el càrrec de jutge en el tribunal de la fe, sinó i sobretot perquè tot el seu pensament, totes les seves paraules i totes les seves obres van tenir com objectiu la promoció i defensa de la fe<sup>14</sup>. En desenvolupar aquest punt, sembla com si Eimeric estigués explicant la seva vida. Ja de jove, el futur inquisidor orientava el seu pensament cap a la defensa i exaltació de la fe i la supressió de l'heretgia<sup>15</sup>. Constituït en el càrrec, estudiava la sagrada escriptura i els canons per a poder exercir-lo millor<sup>16</sup>. En parlar i predicar, les seves paraules traspuaven, implicaven i es referien sempre a les veritats de la fe<sup>17</sup>. Anava d'una banda a l'altra per a extirpar l'heretgia i per agafar els heretges i jutjar-los<sup>18</sup>. En un mot, l'inquisidor és el 'landsknecht' de la fe.

Una tal insistència en el món i en el servei de la fe pot traïr realitats personals – vocacionals – molt fortes. També suscita el sentiment d'una mena de fixació, qui sap fins a quin punt malaltissa; la vibració que hi ha en les paraules eimericianes a propòsit de la promoció i defensa de la fe – de la revelació divina, no es pot oblidar – contrasta d'una manera pregona amb la zona d'ombra i tenebra que sembla constituir, segons l'inquisidor, l'entorn natural de l'heretge i l'heretgia<sup>19</sup>. Que l'inquisidor hagi de combatre l'heretgia i els heretges, implica que la seva relació amb aquestes realitats hagi d'ésser tosca i simple? En els sermons editats avui, com més endavant en el *Directorium*, buscaríem en va una presa de posició complexa de l'inquisidor davant les doctrines i els homes que ha de combatre. D'alguna manera, l'inquisidor només s'interessa per l'heretge secundàriament: el seu veritable i primer interès és la fe: "omnia opera eius in fide".

El lliurament incondicionat de l'inquisidor a la causa de la fe és la resposta a la crida papal, com el lliurament del profeta Jeremies a la causa de Jahvè era

13. Cf. infra, I, línies 101-104.

14. Cf. infra, I, línies 151-161.

15. Cf. infra, I, línies 163-173. Aquest és el primer text eimericià editat que permet de comprendre que el càrrec d'inquisidor li interessà des de la seva joventut.

16. Cf. infra, nota complementària a I, línies 178-180.

17. Una mostra colpidora de l'ús i abús dels textos escripturístics que podia fer un inquisidor es pot veure en la nostra edició d' *El "Dialogus contra lullistas" de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «ATCA» 19 (2000), especialment pp. 18 i 141-234.

18. Cf. infra, nota complementària a I, línia 203.

19. Cf. *Dialogus contra lullistas, ed. c.*, p. 182, línies 1034- 1045; p. 199, línia 1578; p. 201, línies 1621-1622; p. 230, línies 2534-2536.



la conseqüència de la crida divina. Sense tenir en compte el paral·lelisme aquí establert amb la vocació profètica, no seria possible d'entendre la insistència que esmerça Eimeric a presentar l'inquisidor com l'home de la fe. Més encara, el paral·lelisme és estret: Déu, font de la veritat i de la revelació, crida el profeta perquè comuniqui les seves paraules als homes. Acomplerta la revelació en Crist, el seu Vicari a la terra crida l'inquisidor perquè promogui i defensi la fe en nom d'ell. En l'economia de la revelació, el profeta és la veu de Déu; en l'economia eclesial, l'inquisidor és la veu del papa. En el seu primer sermó sobre l'inquisidor difunt Eimeric no s'entreté a matisar en quin sentit l'inquisidor és la veu del papa i en quin altre no ho és<sup>20</sup>. El paral·lelisme exalta la figura de l'inquisidor i l'inscriu de dret en el cor mateix de l'economia salvífica *pro statu isto*.

Retindrem, doncs, aquesta dada: a mitjan segle XIV, Eimeric veu pacíficament en Jer 1, 7-10 el paradigma de la missió inquisitorial.

### *Les qualitats de l'inquisidor*

Dèiem que en el primer sermó Eimeric només tocava d'esquitllentes les qualitats intel·lectuals i morals que havien d'adornar l'inquisidor. En efecte, aquesta és la primera matèria tocada en el sermó següent, ben abans d'entrar en el que constitueix el seu tema propi: els poders de l'inquisidor. La caracterització intel·lectual i moral de l'inquisidor és una conseqüència del seu paper en l'economia de la fe exposat en el sermó anterior. Un qualsevol no podria ésser investit de cap manera amb tanta autoritat!

En un altre treball publicat en aquest mateix volum es dóna una autoritzada explicació sobre la font de l'assimilació de l'inquisidor a la figura de l'àngel<sup>21</sup>, degudament recollida també en el nostre apartat de notes<sup>22</sup>. Com s'indica en el treball esmentat, Eimeric amplia les possibilitats hermenèutiques d'una tal assimilació convertint l'àngel, figura de l'inquisidor, precisament en un querubí. En la tradició medieval el querubí és l'àngel que posseeix la plenitud de la ciència, i això ja indica el sentit de la tria eimericiana<sup>23</sup>. L'inquisidor és primordialment un expert científic, l'home per al qual ni el camp del pensament humà ni el teològic no tenen secrets<sup>24</sup>. Coneix les heretgies i les astúcies i fal·là-

20. Que l'inquisidor només és jutge dels heretges i que no té cap més competència en matèria de fe, és expressat diàfanament en el *Directorium*, III, q. IV, ed. Pegna, Romae 1587, 536b-537a; en canvi al papa li correspon d'ésser l'àrbitre decisor (aclridor) en matèries de fe: cf. *Dialogus contra lullistas*, ed. c., p. 141, línies 11-15.

21. Cf. infra, pp. 603ss.

22. Cf. infra, nota complementària a II, línia 5.

23. Cf. infra, nota complementària a línies 43-45. Cal afegir que la tradició remunta al pseudo DIONÍS AREOPAGITA, *De coelesti hierarchia*, c. VII, I (PG 3, 206).

24. Cf. infra, II, línies 49-54.

25. Cf. infra, II, línies 53-57.

cies dels heretges, i està preparat per a donar-les-hi la volta<sup>25</sup>. Segons Eimeric, l'inquisidor ha d'ésser bon filòsof i bon teòleg. Durant el segle XIV això implica formar part de l'élite social, evidentment, i de l'élite més selecta dins l'orde religiós on hom hagi professat; ara bé, sobre aquest punt Eimeric calla, perquè no perd mai el nord que el guia. La competència científica és exigida a l'inquisidor per poder debellar la subversió del sentit de les escriptures que perpetren els heretges. L'heretge – el digne d'aquest nom – és un intel·lectual que perverteix la doctrina cristiana<sup>26</sup>, i per aquesta raó l'inquisidor dels heretges ha d'ésser un altre intel·lectual, i ha d'ésser superior en ciència per a poder-lo detectar i “enervar”.

Intel·ligent i combatiu, l'inquisidor ha d'ésser un home fort: “excellens potentia et virtute”<sup>27</sup>. La causa és àrdua, perquè es tracta sobretot d'una causa d'idees, subtil, plena de perills, on hom se les ha d'heure amb adversaris potents, i l'inquisidor no pot en cap cas claudicar, ni que l'amenacin de mort, ni que de les amenaces hom passi als actes<sup>28</sup>. La història de la Inquisició, vista pels inquisidors, també és la història dels seus inquisidors màrtirs!

Encara que negativament, perquè és tracta d'un perversidor, Eimeric finalment esbossa d'alguna manera la imatge de l'heretge: és un intel·lectual. El defineix per contrast amb la figura de l'inquisidor, però en admetre que els heretges poden ésser “grans filòsofs”<sup>29</sup>, Eimeric escomet el problema de l'heretge des de l'aresta més viva, la que presenta més dificultats; al mateix temps justifica la necessitat de l'inquisidor delegat del papa: la seva preparació intel·lectual i la seva llibertat de moviments el faculden per a perseguir una cosa tan poc evident per al comú com l'error en matèria de fe.

### *La potestat inquisitorial*

La potestat de l'inquisidor, simbolitzada per l'espasa de foc, és la seva potestat judicial, mitjançant la qual il·lumina la consciència de l'heretge, és a dir el convenç del seu error<sup>30</sup>; el condemna, i amb això li infon terror<sup>31</sup>; eventualment arrenca l'anima de l'heretge del seu cos, si la condemna implica la mort corporal<sup>32</sup>. La potestat de l'inquisidor és una potestat judicial, *potestas iudicialis*<sup>33</sup>, sobre això no hi ha ambigüitat possible. I és una potestat delegada del

26. Cf. infra, II, línies 55-57.

27. Cf. infra, II, línia 63.

28. Cf. infra, II, línies 71-75.

29. Cf. infra, línies 55-56.

30. Cf. infra, línies 82-83, 89-91.

31. Cf. infra, línies 84-85, 91.

32. Cf. infra, línies 86-88, 92-93.

33. Cf. infra, línies 80-81, 112-113.

34. Cf. infra, línies 114-116. Cf. també *Directorium*, III, q. IV, ed. c., 536b-537a.

papa, *suus delegatus index*<sup>34</sup>. Eimeric no s'està de lloar la iniciativa papal d'instituir els seus inquisidors delegats: fou un acte de gran prudència, és a dir una bona mesura de govern de cara a la conservació de la fe<sup>35</sup>. I amb una nova comparació, aquest cop no bíblica ans nàutica, Eimeric tornarà a insistir en la importància decisiva de la fe per a la vida de l'Església. Si l'Església és assimilable a una nau, la fe n'és el governall, l'esperança n'és el pal de la vela i la caritat n'és el vent que li dóna impuls. Si el vent falla, la nau no avança, però es manté. Si no hi ha ni vent ni vela, la nau pot ésser agitada, però no corre perill. Si no hi ha governall, el vent i la vela la duran a perdició, perquè se'n ha perdut el control<sup>36</sup>. La fe – la fe ortodoxa – és el control de la nau de l'Església, almenys en el sentit que la fe és *credere in Deum*, tendir cap a Déu. Cal que el governall estigui correctament orientat! El papa, *rector navis*, ha tingut la prudència d'instituir l'inquisidor, *homo arte peritus*, com a primera mesura per al bon govern de la nau de l'Església<sup>37</sup>.

Una segona comparació, de caràcter bèl·lic, acaba de pintar la figura del jutge delegat en matèria de fe. Si la vida cristiana és una milícia contra el món, contra el dimoni i contra la carn, en aquesta guerra el lloc dels inquisidors, *viri spiritualiter fortissimi bellatores*<sup>38</sup>, és al costat de la senyera, vetllant per la seva integritat i conservació contra les escomeses dels enemics<sup>39</sup>.

La potestat inquisitorial, doncs, és una funció que emana de i se situa al cor mateix del govern de l'Església. És tallant i definitiva, i el seu símbol és l'espasa de doble tall, *gladius versatilis*<sup>40</sup>, la qual cosa es pren en un doble sentit: perquè separa la veritat de la falsedat, l'ortodòxia de l'heretgia, l'heretge de la comunitat dels creients, i àdhuc l'ànima del cos<sup>41</sup>; però també perquè l'inquisidor percut amb la seves sentències tant els fidels com els infidels<sup>42</sup>.

Aquesta és la tematització eimericiana de la potestat inquisitorial en el segon sermó dedicat a un inquisidor difunt. Abans d'haver pogut examinar altres textos sobre la missió i la potestat inquisitorials del mateix autor, no

35. Cf. *infra*, II, línies 99-107, 132-133, 164-165.

36. Cf. *infra*, II, línies 137-148.

37. Cf. *infra*, II, línies 148-152.

38. Cf. *infra*, II, línies 163-164.

39. Cf. *infra*, II, línies 153-165.

40. Cf. *infra*, II, línies 6, 80, 94, 112, 174-175.

41. Cf. *infra*, II, línies 174-180, 183-187.

42. Cf. *infra*, II, línies 187-189. Cf. també *infra*, nota complementària a II, línia 189. Afegirem aquí que entorn de l'any 1370, és a dir molt a prop de la redacció dels sermons que ens ocupen, Eimeric havia dedicat a aquest tema el tractat *De iurisdictione ecclesie et inquisitorum contra infideles demones invocantes vel alias fidem catholicam agitantes*, conservat a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. 227r - 245v; cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *Tres nous tractats de Nicolau Eimeric en un volum de les seves "Opera Omnia" manuscrites, procedent de Sant Domènec de Girona*, dins «Revista Catalana de Teologia», 4 (1979), 79-100. Entre 1383 i 1387, Eimeric reprengué encara el tema en un tractat abreujat: cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *El "Tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitantes" de Nicolau Eimeric, O. P. Edició i estudi* dins «ATCA», 1 (1982), 79-126.

podríem ara pretendre d'establir conclusions definitives. Però sí que podem confirmar que les opinions de l'inquisidor abans del 1373 es troben recollides i ratificades en el *Directorium* del 1376, amb tota la solemnitat tècnica que és del cas en aquella obra, és a dir amb citació dels documents papals *ad hoc* per a cada aspecte de la missió, organització i potestat dels inquisidors. No és la primera vegada que tenim la impressió que Eimeric és un autor que mai no es rectifica, per bé que en l'estat actual dels estudis eimericians la impressió no pot encara ésser ascendida a convicció. En canvi, hi ha un aspecte de la missió i potestat inquisitorials, tractada com convé en el *Directorium*, que no és ni tans sols esmentada en els dos sermons que acabem de presentar.

### *I el bisbe?*

Es tracta tanmateix de la figura del bisbe, jutge ordinari en matèria de fe en la seva diòcesi, al qual Eimeric no dedica la més mínima al·lusió en els dos sermons. Reputem simptomàtic aquest silenci, perquè contrasta amb l'atenció que en el *Directorium* Eimeric consagra a les relacions entre el bisbe com a jutge ordinari i l'inquisidor com a jutge delegat del papa<sup>43</sup>. El símptoma és que la competència entre la inquisició episcopal i la monàstica ha estat eliminada a favor d'aquesta última. El llenguatge dels dos sermons és inequívoc: la paraula *episcopus*, referida a l'ordinari diocesà, ni tan sols no hi és present. El vocabulari eclesiològic d'Eimeric resulta, doncs, sorprenentment simple: Església universal, papa, inquisidor. I per sobre de tot la virtut de la fe, convertida en bandera que cal defensar bel·licosament.

En aquest sentit, els dos sermons eimericians representen el punt d'arribada d'una tendència que ja s'insinua en el *Liber Sextus Decretalium*<sup>44</sup> i que, de fet, era latent des del primer instant que el papa decideix de crear uns inquisidors delegats. No faltaran glossadors ni tractadistes que rebaixin el paper del bisbe, com a jutge en matèria de fe, a una posició secundària<sup>45</sup>. Eimeric no innova en aquest camp, car es limita a recollir. Però recull a la valenta, escombrant la figura del bisbe de l'horitzó de la defensa de la fe. En el *Directorium* haurà de fer-se ressò de la doctrina oficial que, subordinat i tot, reconeix al bisbe un paper en la lluita en la defensa de la fe<sup>46</sup>. Però en la pràctica, és a dir davant l'auditori que escolta el seu sermó, la defensa de la fe és un assumpte reservat gairebé exclusivament a l'inquisidor. Ara podem entendre unes paraules que una antiga processada d'Eimeric li atribuï en les declaracions que va prestar

43. Cf. *Directorium*, II, q. XLI, *ed. c.*, 322b-334a; III, q. V, 537b-538a; q. XII, 542b-543b; q. XXVII, 556a; q. XXX, 558a-559a.

44. Henri MAISONNEUVE, *Études sur l'origine de l'Inquisition*, Paris, Vrin 1960, 327.

45. *Id.*, *ib.*, 329-330.

46. Cf. els textos del *Directorium* citats supra, notes 33 i 43.

en el procés que la ciutat de València va instruir l'any 1388 contra l'inquisidor, ja vell: en el procés contra l'heretgia l'inquisidor era "lo tot"<sup>47</sup>. No es tractava ni d'una bravata ni d'una intimidació, ans d'un fet acomplert, d'una realitat canònica, que l'evolució futura de la institució encara havia de reforçar, i de quina manera...

Per acabar, voldríem formular una pregunta, amb l'esperança que no sigui capciosa: el silenci d'Eimeric a propòsit de l'ordinari diocesà no estarà en relació amb la relativa independència financera del tribunal de la fe a les terres de la Corona d'Aragó, on la Inquisició era subvencionada pel rei i estava deslliçada, des d'aquest punt de vista, de les estructures episcopals? Hi ha raons per a sospitar que Eimeric considerava la Inquisició aragonesa com un model a seguir o, almenys, a tenir molt en compte. En el *Directorium* les al·lusions a la sobredita inquisició es repeteixen<sup>48</sup> i han de tenir una intenció exemplar, no poden ésser interpretades com una simple coloració de tipus localista. La implicació a fons de l'estat catalanoaragonès en la defensa de la fe, una de les característiques que passaran a la Inquisició hispànica moderna, seria per a Eimeric un avantatge i un ideal? S'avindria bé, en tot cas, amb la simplicitat dels esquemes exposats en els dos sermons: el papa, autoritat universal en matèria de fe, delega la seva potestat judiciària en els inquisidors territorials, els quals gaudeixen per això mateix d'una jurisdicció metadiocesana, coincident, en tot o en part, amb el territori de la província religiosa de torn. Si les finances inquisitorials són ateses per l'estat, en un tal esquema les estructures diocesanes hi tenen un encaix problemàtic. D'aquí llur tendència ineluctable a desaparèixer-ne del tot.

### *La nostra edició*

Editem els dos sermons d'Eimeric transcrivint-los de l'únic manuscrit, conegut fins avui, que els conté: Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 141-23-11, f. 154r-157v. Hem desfet les abreviatures i regularitzat les grafies ff/f, v/u, ph/p, i/y, c/t, ch/x, h, t/tt, m/mm, nn/dn, t/th, c/cc, b/p, m/mp, n/ns, sc/t, així com els noms propis bíblics. Enviem a l'aparat crític les lliçons desestimades. Els aparats són els usuals en aquest anuari.

47. Text citat en les nostres *Notes sobre l'actuació inquisitorial de Nicolau Eimeric*, dins «Revista Catalana de Teologia» 28/I (2003), nota 25, en premsa.

48. Cf. *Directorium*, II, q. 10-11, ed. c., 262b-267a; q. XXVII, 316a-b.

## I

*Pro defuncto inquisitore heretice pravitatis sermo primus.*  
(Sevilla, Bibl. Cap. y Colombina, ms. 141-23-11, f. 154r-156r).

- 1 [f. 154r]. «Omnia opera eius in fide», *Ps. XXXII*<sup>o</sup>. Consideranti mihi  
sacre scripture tenorem occurrit quod inquisitoris heretice pravitatis est:  
fidem catholicam veraciter predicare  
fidem catholicam salubriter complantare  
5 fidem catholicam firmiter roborare  
fidem catholicam viriliter defensare  
fidei catholice contraria radicaliter enervare.  
Quod autem ita sit, patet et typo figure et exemplo scripture.  
Primo dico typo figure.  
10 Legitur enim *Geneseos II*<sup>o</sup> quod Deus posuit hominem quem formaverat  
«in paradysum voluptatis, ut operaretur et custodiret illum». Per paradysum  
terrestrem intelligimus Dei Ecclesiam militantem, que revera paradysus  
terrestris est. Paradysus enim est duplex, terrestris et celestis; ita duplex  
est Ecclesia, seu Ecclesie est duplex pars: una est  
15 militantium et hec est in terris, alia est triumphantium et hec est in  
celo. Et hec Ecclesia militantium que est in terris dicitur paradysus  
terrestris. In paradiso enim terrestri erant tria scilicet: arbor una seu  
lignum vite, arbores fructifere diverse multe alie, et fons irrigans uni-  
versam superficiem terre. Ita in Ecclesia militante sunt tria:  
20 Primum est arbor seu lignum vite, et hec est arbor fidei catholice,  
que arbor est una quia «una est fides et unum baptismum», *Ephesios*  
*IV*<sup>o</sup>, et est arbor vite quia vitam contulit anime, nam «iustus ex fide  
vivit», ut dicitur *Habacuch II*<sup>o</sup>. Hec est arbor seu lignum vite de quo  
dicitur *Ezechielis XLVII*<sup>o</sup> et *Apocalypsis ultimo* quod est «lignum vite

---

1 Ps 32 (33), 4

11 Gen 2, 15

21 Ef 4, 5 22-23 Hab 2, 4 24-25 Ez 47, 12; Apoc 22, 2

---

16-43 Idea i lloc paral·lel de II, línies 4-42.

17-19 Cfr Gen 2, 9-10.

20 Lloc paral·lel de II, línies 113-114, 124 i 190-191.

24-25 Tant el text d'Ezequiel com el de l'Apocalipsi aquí citats diuen que l'arbre de què es tracta llevarà fruit cadascun dels dotze mesos de l'any. L'aplicació d'aquesta paraula a l'arbre de la fe, que produeix els dotze articles del *Credo*, és bastant forçada, per molt que s'estiri el sentit figurat dels versets de l'Escriptura.

afferens fructus duodecim», nam fidei sunt duodecim articuli, qui sunt 25  
duodecim fructus fidei, qui sunt vita nostri animi.

Secundum est multiplicatio aliarum pulcherrimarum arborum, quia 30  
multarum aliarum virtutum. Sicut enim [f. 154v] in paradiso terres-  
tri non solum est arbor vite, sed multe alie pulcherrime, ita in Eccle-  
sia militante non solum est virtus fidei, sed multe alie excellentes  
virtutes, sicut spes, caritas, obedientia, paupertas, castitas etc. Que ar-  
bores emittunt fructus plures.

Tertium est fons irrigans universam superficiem terre, a quo pro- 35  
cedunt quatuor magni rivi. Iste fons est Dominus Ihesus Christus,  
qui est fons et origo omnis sapientie atque boni, de quo dicitur *Eccle-  
siastici I*<sup>o</sup>: «Fons sapientie Verbum Dei in excelsis». Iste fons irrigat  
universam superficiem terre, quia Domini Ihesu Christi sapientia «illu-  
minat omnem hominem in hunc mundum venientem» quantum est  
de se, ut dicitur *Iohannis I*<sup>o</sup>. Ab isto fonte procedunt quatuor rivi  
magni, quia quatuor evangeliste in divina sapientia maximi, quorum 40  
sapientia tota sancta mater Ecclesia irrigatur.

Ergo congrue per paradysum terrestrem intelligimus Dei Ecclesiam  
militantem.

In istum paradysum terrestrem posuit Dominus Deus Adam ad duo 45  
facienda: quia «ut operaretur» illum, et ut «custodiret illum». Quia  
dominus noster papa, Domini Ihesu Christi vicarius in istum parad-  
ysum terrestrem, quia in Ecclesiam militantem, posuit inquisitorem  
ut alterum Adam a Deo formatum et virtutibus ac scientia adornatum,  
et hoc ad duo opera facienda, sive ad duos fines exequendos:

Primus ut operaretur illum. Operari autem paradysum terrestrem 50  
seu hortum est tria faciendo: arbores seu herbas virtuosas veraciter eli-  
gendo, electas salubriter complantando, complantatas firmiter robo-  
rando seu diligenter nutriendo. Ita inquisitorem operari in Ecclesia

---

44 istum *ms* istam 46 istum *ms* istam

---

36 Eccli 1, 5 37-38 Io 1, 9

45 Gen 2, 15

---

27-32 Lloc paral·lel de II, línies 34-39.

29 Cfr Gen 2, 9

50-56 Lloc paral·lel de II, línies 99-107.

50-65 Eimeric no separa la funció judicial de l'inquisidor del ministeri de la pa-  
raula en l'Església, al contrari. L'anunci de l'evangeli és el primer comès de l'inquisidor:  
predicar, plantar, cultivar la paraula de Déu entre els fidels. El segon depèn del primer:  
defensar la paraula plantada i arrencar les males herbes que li podrien causar dany.

55 militante est verba virtuosa et catholica - que sunt sacre scripture -  
veraciter predicare, ea in cordibus audientium plantare, ac sacris exem-  
plis ac catholicis auctoritatibus roborare. Et hoc operari.

60 Secundus finis seu opus est paradisum custodire. Custodire autem  
est arbores a bestiis preservare et a spinis ac superfluis expurgare. Ita  
inquisitorem oportet facere. Debet enim fidem predicatam, planta-  
tam et roboratam a bestiis et vulpibus, hoc est eorum morsibus, quia  
65 ab hereticis cautelosis et eorum verbis venenosis, preservare et firmi-  
ter defensare. Isti sunt qui demoliuntur «vineam Domini Sabaot». De-  
bet etiam vepres et spinas subfocantes radicitus precindere et erradicare,  
quia hereses et errores contra sanctam fidem catholicam prodientes,  
suis processibus, sententiis et executionibus viriliter extirpare et ener-  
vare.

Et si sic egerit operando et custodiendo predicta quinque facien-  
do, bonus inquisitor erit in re et «omnia opera eius» erunt «in fide».

Ergo patent predicta quinque typo figure.

70 Secundo dico quod patent exemplo sacre scripture.

Unde legitur *Ieremie I<sup>o</sup>* quod Deus dixit Ieremie, qui typum gerit  
inquisitoris, hec verba: «Ad omnia que mittam te ibis et universa que-  
cumque mandavero loqueris. Ne timeas a facie eorum, quia ego te-

---

62 Is 5, 7

68 Ps 32 (33), 4

72-76 Ier 1, 7-10 77-79 Ier 1, 11-12

---

62 *demoliuntur vineam domini Sabaot* Citació gairebé literal de la butlla *Ille humani generis*, de Gregori X, de l'any 1238, reproduïda a l'apèndix de l'edició del *Directorium*, ed. c., *Litterae apostolicae diversorum summorum pontificum pro Officio Sanctissimae Inquisitionis*, 4A: "...moniti voce sponsi capere vulpes paruulas, que demoliri vineam Domini moliantur...". La imatge és habitual en literatura papal sobre la inquisició: *Decretal*, V, VII, c. x; FRIEDBERG II, 782-783 (Innocenci III, *Vergentis in senium*); cfr *Directorium*, ib., 11E (Innocenci IV, *Ex commissi*), 22E (Alexandre IV, *Cum hora*) 53CD (Nicolau III, *Vineam Soreth*), 129b-131a (Urbà IV, *Prae cunctis*); 136b (Innocenci IV, *Cum negotium*), etc. Eimeric la reprèn i repeteix amb freqüència: *Directorium*, Epistula in librum vocatum *Directorium Inquisitorum*, ed. c., 1-2; *Expurgate vetus fermentum*, Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb, ms. 141-23-15, f. 191va; *Tractatus de duabus naturis in Christo*, Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb, ms. 141-23-15, f. 177ra; *Confessio fidei christiane*, Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb, ms. 141-23-14, f. XVIIra.

71-79 El ministeri de la paraula confiat a l'inquisidor és equiparat a la vocació profètica. De fet la butlla *Unam Sanctam* de Bonifaci VIII cita aquest text de Jeremies referint-lo a la superioritat de la potestat eclesiàstica sobre la laical: *Extravag. Comm.*, VIII, c. 1 (FRIEDBERG II, 1245). Res a veure, doncs, amb l'ús que en fa Eimeric.



cum sum ut eruam te... Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te hodie super gentes et regna, ut evellas et destruas et disperdas et dissipes et edifices et plantes». Quibus dictis, dixit Dominus ad Ieremiam: «Quid tu vides, Ieremia? Et dixi: Virgam vigilantem», hoc est erectam, «ego video». Et Dominus ad eum: «Bene vidisti: et ego vigilabo super verbo... ut faciam illud». Hec ibi. 75

Hec verba possunt exponi ut sint verba domini nostri pape inquisitorem instituentis et ad suum officium viriliter exequendo inducentis. - Repete, si vis -. Nam dominus papa inquisitorem instituendo ad aliquam terram et gentes et regna destinat, quod verbum Dei et sui predicet mandat, exhortatur quod neminem timeat, quod eum eruet et proteget promittit et dicit; sed precipit ei ut evellat, scilicet hereses, ut destruat, scilicet errores, ut disperdat hereticorum conventicula et congregationes, ut dissipet [f. 155r] eorum domus et habitationes, ut edificent catholicorum articulorum munitiones et plantet sanctorum verborum plantationes. 80

Patet igitur et ex typo figure et exemplo sacre scripture quod inquisitoris officium est fidem catholicam veraciter predicare: 90

veraciter predicare  
salubriter complantare  
firmiter roborare  
viriliter defensare  
radicaliter contraria enervare. 95

Et si inquisitor ista egerit, inquisitor bonus et verus erit in re et «omnia opera eius» consequenter erunt «in fide».

Revera iste venerabilis pater, cuius habemus in medio corpus, fuit inquisitor, nam dominus noster papa, sciens eum virum sacra scientia litteratum virum bonis moribus adornatum 100

---

91 officium *interlin*

---

98 Ps 32 (33), 4

---

80-82 Tal com Déu estableix la seva relació amb el profeta Jeremies, tal és la relació de l'inquisidor amb el papa. Si Déu revela, el papa defensa el contingut de la fe, allò revelat. La missió profètica de l'inquisidor, doncs, se circumscriu a l'interior de l'Església i és la pròpia de la potestat eclesiàstica en ordre a mantenir la integritat de la fe i defensar-la.

84 *neminem timeat* Lloc paral·lel de II, línies 72-73.

101-104 En el *Directorium* Eimeric enumera aquestes mateixes qualitats de l'inquisidor: "... inquisitor debet esse conuersatione honestus, prudentia circumspectus, constatia firmus, sacre doctrine fidei eminenter eruditus et virtutibus circumfultus": *Directorium*, ed. c., 534ab.

- virum multis virtutibus decoratum  
 virum magna constantia roboratum  
 105 virum fidei zelatorem  
 virum fidei promotorem  
 virum fidei defensorem  
 virum fidei protectorem,  
 110 commisit sibi tali tempore - Dic - inquisitionis officium, instituens eun-  
 dem suum in causa fidei delegatum. Et hoc  
 ad fidem catholicam predicandam  
 ad fidem catholicam complantandam  
 ad fidem catholicam roborandam  
 ad fidem catholicam defensandam  
 115 ad pravitatem hereticam confutandam.  
 Et revera commissum sibi officium diligenter et fideliter exercuit  
 et mandata sibi predicta omnia adimplevit. Nam:  
 Primo, fidem catholicam veraciter predicavit, quia multos sermo-  
 nes generales pro fide et de fide in diversis ecclesiis, regnis et terris pu-  
 120 blice predicavit, in quibus sanctam fidem catholicam vere et catholice  
 explicavit. Dic ut fuit.  
 Secundo, fidem catholicam salubriter complantavit, quia ad eius  
 sermones pro fide et de fide generales clerum et populum, maiores et  
 125 minores convocavit et in eorum cordibus quantum in eo fuit fidem  
 sanctam catholicam complantavit. Dic ut fuit.  
 Tertio, fidem catholicam firmiter roboravit, quia ad fidem sanctam  
 declarandam et in cordibus fidelium roborandam auctoritates sacre  
 scripture, que non potest fallere, adduxit, miracula fidem roborantia  
 olim facta in publicum reseravit. Dic que fecit ad propositum.  
 130 Quarto, fidem catholicam viriliter defensavit, quia hereticos fidem  
 catholicam invadentes corrumpentes viriliter persequabatur, omni hu-

---

123 clerum *interlin*

---

118-121 Lloc paral·lel de II, línies 172-174. Per al sermó general, cfr *Directorium* III, ed. c. 407b-410a. La importància del sermó amb el qual l'inquisidor inaugurava la seva actuació en un lloc determinat ha estat recentment exposada per Andrea ERRE-  
 RA, *I domenicani e il processo inquisitoriale*, dins «Actas del simposium *The Role of Domi-  
 nicans in the Medieval Inquisition*, Roma 23-25 Febrero 2002», en premsa.

130-133 Es podrien multiplicar fàcilment els exemples de la mala recepció de la missió inquisitorial dins l'Església. No és estrany, doncs, que aquesta sigui descrita amb cruesa, fins i tot evocant el martiri.

131-132: *omni humano timore postposito* Expressió calcada de la lletra apostòlica *Ca-  
 tholicae fidei negotium* de Climent IV; *Directorium*, II, ed. c., 136b.

mano timore postposito ac favore, ac contempta vita corporis proprii et honore, eos perquirendo, capiendo, examinando, ac pertinaces et relapsos tradendo brachio seculari. Nec minis poterat terreri, nec promissis emolliri. Non avertēbatur favore, nec divertēbatur terrore; vultus potentum eum non terrebat, nec amor parentum eum pervertebat, sed de magno ut de parvo, quantum in eo erat, iustitiam faciebat. Dic ea que fecit ad hoc propositum. 135

Quinto, fidei contraria radicaliter enervabat, quia hereses et errores totis suis conatibus extirpabat, ad hoc theologorum magistrorum et in iure peritorum consilia convocabat, sacre scripture auctoritates 140

---

135 emolliri *ms.* emolliari

---



---

131-138 Lloc paral·lel de II, línies 70-75.

133-134 *tradendo brachio seculari* Lloc paral·lel de II, línies 179-180.

133-134 Abans del 1373, Eimeric ja havia substanciat els processos contra Ramon de Tàrraga, Nicolau de Calàbria, Bartomeu Genovès i el jueu Astruc de Piera; cfr C. HEIMANN, *Nicolaus Eymeric (vor 1320-1399) "praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius". Leben und Werk eines Inquisitors* (SpF. Band 37), Münster, Aschendorff 2001, 51-63. L'únic heretge que se sap amb certesa que Eimeric va abandonar al braç secular per a ésser cremat és Nicolau de Calàbria: *Directorium*, 266b. Però en el *Dialogus contra lullistas* l'inquisidor fa dir als lul·listes: "Et non es tu ille qui multos utriusque sexus et varios inclusisti, vinxisti, torsisti, confudisti et, quod aures audire tinniunt, arsisisti, tradens illos brachio seculari ultimo supplicio feriendos?"; cfr. el nostre article *El "Dialogus contra lullistas" de Nicolau Eimeric, ed. c.*, p. 176, línies 882-884.

134-138 Quan Eimeric descriu el conflicte que va tenir amb les autoritats reials a Tarragona el 1374 i les amenaces que rebé de Guerau Alemany de Cervelló, un cop aquest l'hagué empresonat, evocarà el tenor d'aquest text. Cfr. J. ROURA ROCA, *Posición doctrinal de Fr. Nicolás Eymeric, O. P. en la polémica luliana*, Gerona 1959, 90: "... de quo dictus nobilis pre furia insaniabat et inquisitorem minis terroribus et quod eum submergeret fatigabat, dicens se habere hoc facere in mandatis. Et in tantum uenit furia dicti nobilis quod misit dici eidem inquisitori quod illa nocte eum de certo submergeret; et inquisitor, credens firmiter ita esse, se disposuit ad subiendum mortem pro Dei Ecclesia et fidey defensione".

139-143 El primer viatge documentat d'Eimeric a Avinyó, d'on retornà amb instruccions rebudes del papa, és del 1371, i és conegut per la lletra de Pere III als consellers de Barcelona del 9 d'octubre d'aquell any, publicada per RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, I, n° 243, en la qual el rei mana que, si l'inquisidor desobeeix les seves ordres, sigui segrestat i dut a la seva presència. El 1376, en redactar el *Directorium*, Eimeric dóna a entendre que les gestions de l'inquisidor a la Cúria són enutjoses i val més estalviar-se-les: cfr *Directorium, ed. c.*, 459b-460b. I encara, en el mateix sentit, la recomanació de Gregori XI als inquisidors de l'any 1373, *ib.*, 173b.

adducebat, ad Romanam curiam pergebat, a domino nostro papa declarationem petebat, aportabat et divulgabat.

145 Patet igitur ex predictis quod inquisitoris officium est fidem catholicam veraciter predicare, salubriter complantare, firmiter roborare, viriliter defendere et fidei contraria radicaliter enervare. Et tunc «omnia eius opera sunt in fide».

150 Patet etiam quod iste venerabilis pater fuit inquisitor et hec [f. 155v] omnia ita gessit. - Replica, si vis -. Ergo possumus concludere quod «omnia eius opera fuerunt in fide» et de fide et pro fide.

155 In quibus duo de isto venerabili patre inquisitore. Nam primo tangitur actus quem exercuit generalis: Omnia eius fuerunt scilicet virtuosa. Secundo panditur virtus in qua se statuit specialis: In fide scilicet «fundata et radicata». Utraque insimul prosequendo considerandum est quod opera sive actus hominum sunt in triplici differentia. Nam actus

quidam sunt mentales, ut cogitationes  
quidam sunt verbales, ut locutiones  
quidam sunt reales, ut operationes,

160 et omnia ista opera in isto venerabili patre inquisitore fuerunt virtuosa, quia in fide «fundata et radicata».

165 Primo dico quod eius opera mentalia fuerunt virtuosa, quia in fide «fundata et radicata». Quod patet. Nam studia eius et cogitatio eius semper erant ad fidem catholicam defendendam et ad extirpandam hereticam pravitatem. Unde sicut «sensus et cogitatio cuncta hominis prona est ad malum [ab] adolescentia sua», ut dicitur *Geneseos VIII<sup>o</sup>* et *IX<sup>o</sup>*, ita totus intellectus et tota cogitatio istius ab adolescentia sua fuit ad defendendam fidem et ad confutandam hereticam pravitatem. Et sic legimus de beato Martino quod totus animus eius aut circa mo-

---

166 ab *ms om*

---

147 Ps 32 (33), 4

150 Ps 32 (33), 4

153-154 Ef 3, 17

165-166 Gen 6, 5 et 8, 21 168-170 SULPICIVS SEVERUS, *De vita beati Martini liber unus*, II (PL 20, 161 C).

---

153-154 El text d'Efesis 3,17, aquí evocat, no es refereix a la fe, ans a la caritat.

164-168 És probable que aquesta consideració de l'inquisidor com d'un individu preocupat per la defensa de la fe i l'extirpació de l'heretgia des de l'adolescència sigui un tret autobiogràfic d'Eimeric.

nasteria aut circa ecclesias a puerili etate semper erat intentus et semper versabatur. Ita animus istius venerabilis patris semper a iuventute sua versabatur ad fidei defensionem et promotionem, pro qua totus ut alter Elias zelans ardebat. Unde sicut legimus de Elia quod totus ardebat ut sacerdotes Baal confutaret et idolatriam extirparet et veri Dei honorem et reverentiam augmentaret, prout fecit, ut patet *III<sup>o</sup> Regum XIX<sup>o</sup>*, ita iste inquisitor totus animo zelo sancte fidei ardebat ut hereticos confutaret et sanctam fidem catholicam exaltaret, prout fecit. Nam et nocte et die certis horis nunc sacram scripturam studebat, nunc sacros canones discurrebat, ut posset confundere hereticam pravitatem et exaltare catholicam fidem.

Secundo, dico quod eius opera verbalia fuerunt virtuosa, quia in fide «fundata et radicata». Quod sic patet. Nam predicatio eius et verba eius semper sanctam fidem catholicam redolebant. Unde si predicaret, verba fidei reserabat; si disputaret, de fide disceptabat; si communiter loqueretur, verba fidei adnectabat. Sic enim sanctam illam fidem catholicam menti sue impresserat, quod quandoque eius verba ad fidem reducebant et fidem catholicam redolebant. Unde sicut verba hominis avari semper sunt de peccunia et verba hominis luxuriosi semper sunt de impudicia et verba militis de militia, quia tractant fabrilia fabri, ita istius venerabilis inquisitoris verba semper erant de fide catholica confirmanda vel pravitate heretica extirpanda. Unde sicut legimus de Moyse quod semper populo verba Domini loquebatur, sic et iste populum semper de fide catholica imbuebat.

Tertio dico quod eius opera realia et exteriora fuerunt virtuosa, quia in fide «fundata et radicata». Quod sic patet. Nam eius manus et eius gressus semper erant ad opera sancte fidei exequenda, ut pote ad he-

---

173-176 III Reg 19,14

182 Ef 3, 17

195 Ef 3, 17

---

178-180 Eimeric pot referir-se amb raó a ell mateix. Si escrivia el sermó poc abans del 1373, ja tenia enllestits els tractats *De iurisdictione inquisitorum in et contra christianos demones invocantes*, *De suspicione levi, uebementi et violenta* (1359), *De iurisdictione Ecclesie et inquisitorum contra infideles demones invocantes vel alias fidem catholicam agitantes* (1370); treballava des del 1367 en la *Postilla litteralis super evangelium Mathei*, acabada el 1377; des de data incerta, possiblement a partir del 1365, quan reprèn les tasques inquisitorials, en el *Directorium inquisitorum*, enllestit el 1376.

200 reses extirpandas et ad hereticos capiendos; propter enim hec duo  
 hinc et inde continuo discurrebat. Unde sicut legimus de Sampson  
 quod vulpeculas vineas demolientes currens et discurrens capiebat et  
 eorum caudibus ignem apponebat et sic ad philisteos infideles popu-  
 205 los destinabat, sic iste venerabilis inquisitor hereticos pertinaces, cau-  
 telosos et versutos ut vulpes vineam sanctam Dei Ecclesiam dissipantes  
 currens et discurrens ac etiam hinc inde inquirens capiebat et tandem  
 eorum caudibus, quia in finalibus, igni exponebat eos tradendo bra-  
 210 chio seculari, ac ad philisteos, quia ad inferos, demonibus destinabat.  
 Et non nunquam convertebat et ad celos [f. 156r] transmittibat.

Ecce quomodo omnia eius opera tam mentalia quam verbalia quam  
 etiam realia fuerunt virtuosa et in fide fundata, quod non fuit sine  
 210 maximo labore et patientia et tribulatione et etiam constantia et for-  
 titudine, ut Deus dicat sibi illud merito *Apocalypsis II*<sup>o</sup> quod dixit epis-  
 copo Ephesino: «Scio opera tua et laborem tuum et patientiam tuam,  
 et quia non potes sustinere malos; et temptasti eos qui se dicunt apos-  
 215 tolos esse», hoc est veros fideles, «et non sunt et invenisti eos menda-  
 ces; et patientiam habes et sustinuisti propter nomen meum et non  
 defecisti». Hec ibi. Et infra: «Vincenti dabo edere de ligno vite quod  
 est in paradiso Dei mei». Et *Matthei X*<sup>o</sup>: «Qui perseveraverit usque in  
 finem hic salvus erit». Iste autem pater inquisitor vicit quia non de-  
 fecit et usque in finem perseveravit; ergo secundum Christi promis-  
 220 sum in paradiso Dei est et salvus est. Nam «omnia eius opera in fide»  
 fuerunt. Si peccavit, penituit et plene ipse satisfecit; et si non fecit,  
 dominus noster papa indulgentiam tribuit, quia omnes inquisitores  
 habent plenariam indulgentiam non solum in fine, immo in vita quan-

---

219 omnia *ms* opera

---

208 Col 1, 23

211-16 Apoc 2, 2-3 215-216 Apoc 2,7 216-217 Mt 10, 22 219-220 Ps 32  
 (33), 4

---

198-204 Cfr nota a la línia 62.

203 *hinc inde* Durant els primers anys d'exercici del càrrec d'inquisidor (1357-  
 1360), és documentada l'activitat d'Eimeric a Girona i a Barcelona; durant el segon  
 període (1365-1374) és actiu a Girona, Barcelona, Avinyó, la Seu d'Urgell i Tarrago-  
 na; durant el tercer (1387-1393), actua a València, Avinyó, Girona, Saragossa, Lleida,  
 la Seu d'Urgell i Organyà; cfr HEIMANN, *o. c.*, 212-218. És molt clar, doncs, que hi ha  
 un buit documental enorme sobre l'actuació d'Eimeric a l'Aragó.

220-224 Lloc paral·lel de II, línies 206-211.

do laborant pro fide, ut patet in eorum privilegiis. Quare pie possumus credere quod est in paradiso, cuius meritis nos etiam perveniamus. Quod nobis concedat etc.

225

---



---



---

223 *privilegiis* Sobre els privilegis espirituals concedits pel papa als inquisidors, cf. *Directorium* III, 9, CXXX, ed. c. 686a-688, on Eimeric remet a les *Litterae decem apostolicae diversorum pontificum summorum in quibus magna et multa privilegia inquisitoribus conceduntur, et quam plura dubia ad Inquisitionis officium pertinentia dissoluuntur*, i específicament a la butlla *Prae cunctis* d'Urbà IV, paràgraf *vobis autem*: “Vobis autem pro huiusmodi negotio laborantibus, illam peccatorum veniam indulgemus quae succurrentibus terrae [sanctae] in generali concilio est concessa”; *ib.*, 130b D; confirmada per als inquisidors dominicans de la Corona d'Aragó l'any 1265 per Climent IV: *Directorium*, II, *Litterae decem apostolicae ...*, ed. c., 131a-b.

## II

*Pro defuncto inquisitore heretice pravitatis sermo secundus*  
(Sevilla, Bibl. Cap. y Colombina, ms. 141-23-11, f. 156r-157v).

[f. 156r] «Collocavit ante paradisum voluptatis cherubim et flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vite», *Geneseos III*<sup>o</sup>. 1  
 Consideranti mihi sacre scripture tenorem occurrit quod  
 per paradisum terrestrem Ecclesia militans congrue figuratur  
 per cherubim celestem inquisitor hereticorum proprie designatur 5  
 per gladium versatilem potestas iudiciaria merito significatur.

---



---

1-2 Gen 3, 24

---

4-42 Idea i lloc paral·lel de I, línies 16-43.

5 Per l'assimilació de l'inquisidor a un àngel, cfr *infra*, Claudia HEIMANN, *Von Unkraut unter dem Weizen, oder warum Inquisitoren Engel sind*, pp. 597-610, on assenyala la procedència tomista de l'assimilació.

Primo dico quod per paradisum terrestrem Ecclesia militans congrue figuratur, quod sic patet:

- 10           Paradisus terrestris est in monte altissimo situatus  
               Paradisus terrestris est fonte amenissimo irrigatus  
               Paradisus terrestris est arborum venustate adornatus  
               Paradisus terrestris est fructuum ubertate decoratus.

Hec quatuor habet paradisus iste realiter, sed Ecclesia militans habet moraliter.

- 15           Nam primo in monte altissimo situatur. Et quis est iste mons, nisi Dominus Ihesus Christus, ‚mons coagulatus‘ virtutibus, mons pinguis donis Sancti Spiritus, in quo bene placitum est Deo habitare in eo in unitate persone, non nature, quia Christus est una persona, et tamen in eo natura humana et divina, quia est verus Deus et homo? Iste  
 20 est mons de quo dicit *Ambrosius* super illo verbo «cum venisset Ihesus Bethphage ad montem Oliveti» sic: «Et Christus mons est. Quis enim alius tales fructus ferret olearum non curvescentium ubertate baccarum, sed Spiritus plenitudine fecundarum?» Iste est mons virtutibus  
 25 et gloria super omnem terram, immo super celorum altitudinem elevatus in quo Dei militans Ecclesia fundatur. Unde Apostolus *I<sup>a</sup> Corinthiorum III*: “Fundamentum aliud nemo potest ponere preter id quod positum est, quod est Christus Ihesus”.

- Secundo Dei militans Ecclesia fonte amenissimo irrigatur. Iste fons  
 30 amenissimus est ipse Sanctus Spiritus, qui est vivus et spiritalis unctio quo tota sancta Ecclesia irrigatur dum aqua baptismatis mundatur, in quo Spiritus Sanctus donatur. Isto fonte in die Pentecostes fuit

---

22 curvescentium *ms* curvetencium

---

20-21 Lc 19, 29 21-23 AMBROSIUS, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, lib. IX, 1495, 2 (PL 15, 1795) 25-27 1 Cor 3, 11

---

9 *in monte altissimo* Que el Paradís terrenal s'ubica dalt d'una muntanya és un lloc comú en l'època medieval, recollida per Walafrius STRABO, *Glossa ordinaria*: “Ubi-cumque autem sit [paradisus], scimus eum terrenum esse, et interjecto Oceano, et montibus oppositis, remotissimum a nostro orbe, in alto situm, pertingentem usque ad lunarem circulum” (PL 113, 86C).

15 L'assimilació de Crist a una muntanya, ací presa de sant Ambrós, que Agustí reprendrà (*Enarratio in Psalmum III*, 4 [PL 36, 74], *Sermo XLV*, 5-7 [PL 38, 265-268]), serveix a Eimeric per a establir una primera equació retòrica: de la mateixa manera que el paradís és dalt d'una muntanya alta, l'Església està ubicada sobre la muntanya que és Crist. Amb la qual cosa, més avall podrà concloure; “Patet quod ecclesia militans est paradisus terrestris figuratiter” (línia 96).



specialiter sancta mater Ecclesia irrigata, dum aqua sapientie fuit ab ignorantia sanctorum apostolorum congregatio emundata.

Tertio sancta mater Ecclesia venustate arborum est adornata. Arbores iste sunt persone sancte, que sunt virtutibus venustissime, quibus sancta Ecclesia decoratur. 35

Quarto sancta Ecclesia fructuum ubertate est decorata. Isti fructus sunt boni actus; quot [f. 156v] enim iusti actus virtuosos faciunt tot fructus bonos profundunt.

Patet igitur quod per paradisum terrestrem sancta militans Ecclesia congrue figuratur, et sic Ecclesia moraliter dicitur terrestris paradisus. 40

Secundo dico quod per cherubim celestem inquisitor hereticorum proprie designatur. Quod sic patet:

Cherubim habet scientie eminentiam 45

Cherubim habet potentie excellentiam

Cherubim habet constantie efficaciam.

Hec habet inquisitor, si verus et bonus inquisitor est. Nam primo debet esse eminens scientia. Est enim iudex in causa fidei et heresis, et ideo habet discernere inter doctrinam catholicam et hereticalem, quod requirit magnam scientiam, non solum humanam, sed precipue divinam et catholicam. Si enim magnus theologus non fuerit, nunquam bonus iudex in causa fidei seu inquisitor erit. Et non solum debet esse theologus et magnus, immo philosophus et etiam magnus, et 50

---

34-39 Lloc paral·lel de I, línies 27-32.

43-45 Seguint la glossa ordinària (PL 113, 97-98) i Tomàs d'Aquino (*Summa Theologica*, I, q. 63, a. 7, ad 1; q. 108, a. 5, ad I), Eimeric veu en el querubí l'esclat de la ciència: "Cherubim interpretatur plenitudo scientiae", "nomen cherubim imponitur a quodam excessu scientiae". No és a l'atzar que Eimeric s'ha aferrat a Gen 3, 24. Sobre la ciència de l'inquisidor, cf. *Directorium*, III, q. I, ed. c., 534b.

50-53 Eimeric no preveu que l'inquisidor hagi de tenir estudis jurídics, sinó únicament teològics. En el seu temps un teòleg de cúria com Agostino Trionfo o d'Ancona opinava que per a l'ofici de papa cal triar un teòleg amb preferència sobre un jurista: *Summa de potestate ecclesiastica* q. 3, a. 5; ed. Romae, F. De Cinquinis 1479, f. [19]r-[20]r. Atès que l'inquisidor actua al costat del bisbe, jutge ordinari en matèria de fe, per a la seva elecció preval el mateix criteri considerat adequat per a la tria del papa. Més tard, un entès com Francisco Pegna assenyalà una evolució i un canvi: "Ego ita sentio, si fieri potest, is esset eligendus Inquisitor omnino, qui utraque studia et theologiae et utriusque iuris coluisset..."; *Directorium*, III, q. I, ed. c., 535b.

55 hoc propter astutias et fallacias hereticorum, qui interdum sunt magni philosophi et cum philosophia sua et fallaciis subvertunt sensum sacre scripture. Et ideo *Apostolus* consulit *Colossenses II*<sup>o</sup> dicens: «Videte ne quis vos» seducat «per philosophiam et inanem fallaciam». Cave-  
 60 re bene quis non potest quod non novit, et ideo inquisitor, cui incumbit seductos per errores ad veritatem fidei reducere, multum debet esse profundus et in philosophia et in theologia, et sic debet habere scientie eminentiam.

Secundo dico quod debet esse excellens potentia et virtute. Nam cum sit iudex in causa tam ardua, in qua non debet esse acceptor personarum, nec emolliri amore, nec flecti terrore nec promissis nec minis, debet esse potens virtute ut nullum timeat nisi Deum; et non solum debet fulgere virtute mentali, immo corporali ad laborandum, quia ad studendum et ad inquirendum et ad discurrendum. Debet ergo habere virtutes seu potentie excellentiam.

70 Tertio dico quod inquisitor debet esse efficax et perseverans constantia. Nam cum sibi immineant multa corporalia pericula, conminationes et persecutiones, immo etiam mors corporalis, non debet flecti timore, sed firmus et constans esse usque ad mortem etiam inclusive,

---

71 cum *interlin*

---

57-58 Col 2, 8

---

55-56 *magni philosophi* En el *Directorium*, II, q. 4, Eimeric enumera les heretgies i errors de molts filòsofs en general (platònics, estoics, pitagòrics, epicuris i peripatètics) i d'Aristòtil, Averrois, Avicenna, Alatzell, Alkindi, i del rabí Moisès [Maimònides] en particular: *ed. c.* 238a-241a.

66-68 Possible detall autobiogràfic d'Eimeric. En la documentació exhumada fins avui no apareix cap traça de malatia ni debilitat física que l'hagués pogut afectar. D'altra banda, que l'inquisidor no va deixar mai l'estudi i la confecció de llibres i tractats es fa evident en Claudia HEIMANN, *o.c.*, primer apèndix (*Verzeichnis der Werke Nicolaus EymERICHS*), pp. 162-209, i segon (*Das Itinerar*), pp. 212-218.

70-75 Lloc paral·lel de I, línies 130-138.

72-73 Lloc paral·lel de I, línia 84.

70-77 Després de descriure l'heretgia dels "maniqueus" d'Itàlia, Eimeric insereix al *Directorium* una mesurada i sòbria nota sobre el martiri de sant Pere de Verona: II, q. 13, *ed. c.*, 273b. La veneració dels dominicans de tots els temps pels inquisidors martiritzats és un tema darrerament reprès per Bernard MONTAGNES, O. P., *Inquisiteurs martyrs du Midi de la France*, dins «Actas del simposium "The Role of the dominicans in the Medieval Inquisition"». Roma 23-25 Febrero 2002», en premsa. Per a sant Pere de Verona és encara actual l'article d'A. DONDAINE, *Saint Pierre Martyr*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», XXIII (1953), 66-162.

exemplo sanctorum martyrum qui usque ad mortem pro sancta fide catholica constantissime decertarunt. Ita fecit beatus Petrus martyr, inquisitor, de ordine predicatorum et quamplures alii constantissimi inquisitores. 75

Patet igitur quod per cherubim angelum celestem inquisitor hereticorum proprie designatur.

Tertio dico quod per gladium flammeum atque versatilem potestas iudiciaria merito significatur. Quod sic patet: 80

Gladius flammeus atque versatilis emittit splendorem, quia flammeus (sic) flamma dat fulgorem.

Gladius flammeus atque versatilis incutit terrorem, quia igneus ignis dat terrorem. 85

Gladius flammeus atque versatilis excutit amorem, quia versatilis, quia dividit corpus ab anima per mortem, qui fuerunt uniti per amorem.

Ita potestas iudiciaria, infligendo penam peccantibus, eorum mentis oculos aperit et illustrat, quia «oculos quos culpa claudit», ut dicit Gregorius, «pena aperit». Terrorem incutit, dum finaliter condemnat. Sed amorem excutit, dum per mortem animam a corpore dividit, inter que tanta unio ante fuit. 90

Patet igitur quod per flammeum gladium atque versatilem potestas iudiciaria merito designatur. Et consequenter patet: 95

quod Ecclesia militans est paradisius terrestris figuraliter, quod inquisitor hereticorum est cherubim angelus virtualiter, quod potestas iudiciaria est gladius flammeus moraliter.

Revera dominus noster papa talis - Dic quis fuit - ille cupiens toto corde Ecclesiam Dei militantem in hiis partibus ut alterum paradisius 100

90-91 GREGORIUS MAGNUS, *Moralium libri sive Expositio in Librum beati Job*, lib. XV, cap. 51, n° 58 (PL 75, 1111 B).

80-95 La funció judicial de l'inquisidor és presentada per Eimeric sense cap edulcorant: l'inquisidor acusa, condemna, separa l'ànima del cos. És la mateixa fredor de la resposta que Eimeric donarà als lul·listes quan li retreuen els empresonaments, les tortures, les condemnes i les cremes d'heretges: "Fateor: iudicium et iustitiam ipse feci, quare non demerui, sed promerui.. Si beati qui iustitiam esuriunt et sitiunt, quanto magis qui faciunt!"; cf. *El "Dialogus contra lullistas..."*, ed. c., 885-887.

99<sup>ss</sup> Assimilada l'Església militant al paradís terrenal i l'inquisidor al querubí, la inserció d'aquest en aquella s'efectua a través del papa, el qual delega en l'inquisidor part de la seva jurisdicció en matèria de fe. El camp de treball dels inquisidors és, d'algun manera, l'Església universal, tal com el papa és jutge universal en matèria de fe.

- terrestrem et deliciarum hortum custodire ac preservare [f. 157r] ab  
 incursibus hereticorum hominum perversorum ne incidit (?) eum et  
 dissiparet fidem catholicam, precindendo (*sic*) tamquam vite arborem  
 fructiferam pulcherrimam et alias arbores, quia Christi fideles; cupiens  
 105 etiam toto corde ipsam Ecclesiam tamquam paradisum terrestrem sa-  
 nis et doctrinis catholicis complantari et heresum ac errorum spinis et  
 vepribus expurgari; sciensque ac intelligens istum venerabilem patrem,  
 cuius in medio est corpus, esse virum ut alterum cherubim scientia  
 eminentem - Dic de eius scientia, mentali potentia -, excellentem et  
 110 constantia refulgentem et alias magnum fidei zelatorem, moribusque  
 et virtutibus redimitum; sciens inquam ipsum esse talem et tantum,  
 tradidit sibi «flammeum gladium atque versatilem», quia iudiciariam  
 potestatem, hoc est, inquisitionis officium «ad custodiendam viam lig-  
 ni vite», quia sancte fidei catholice, et collocavit eum ante paradisum  
 115 terrestrem, quia fecit eum in Ecclesia sancta Dei in hiis partibus he-  
 retice pravitatis inquisitorem et in causa fidei suum delegatum iudi-  
 cem. Et hec dicunt verba thematis preassumpta: «Collocavit ante  
 paradisum» etc. Hoc est dictum, quod dominus noster papa talis,  
 Christi vicarius in terris, videns istum venerabilem patrem esse che-  
 120 rubim, quia scientia eminentem, «collocavit» eum ac statuit «ante pa-  
 radisum» terrestrem seu Ecclesiam militantem, hoc est, in porta, ut  
 videret exterius infideles et interius fideles, et tradidit sibi «flammeum

---

101 deliciarum *ms* diliciarum

---

112 Gen 3, 24 | 113-114 Gen 3,24 | 117-118 Gen 3,24 | 120-121 Gen 3,24  
 | 122-123 Gen 3,24

---

Tot i que Eimeric sap molt bé que el bisbe és jutge i inquisidor ordinari (*Directorium* III, q. IV-V, *ed. c.*, 536a-528b), no en diu ni un mot en cap dels dos sermons.

99-107 Lloc paral·lel de I, línies 50-56.

101 *deliciarum hortum*. Sinònim de *paradisum voluptatis*, és assimilat a l'Església per una raó específica: com l'espai on es conserva la revelació divina. Cf. Honori d'AUTUN, *Speculum Ecclesiae. De nativitate Domini*: «Per paradysum, qui hortus deliciarum dicitur, Ecclesia accipitur, in qua sunt Scripturarum deliciae» (PL 172, 833 B). Eimeric fou coneixedor d'una part almenys de l'obra d'Honori d'Autun, ja que el 1393 va escriure el seu *Elucidarium Elucidarii*, rèplica de l'*Elucidarium* d'aquell. Si l'esment de l'*hortus deliciarum* podria haver caigut sota la ploma de l'inquisidor per altres vies, el context del sermó i el del *Speculum* coincideixen: encara que Eimeric no esmenta les Escriptures, sí que es refereix a l'Església com el *topos* on es desplega la fe catòlica, que cal preservar de les insídies de l'heretgia.

113-114 Lloc paral·lel de I, línia 20.

122 *infideles... fideles* Cf. nota a la línia 189.

gladium atque versatilem», quia inquisitionis officium ac iudiciariam potestatem, «ad custodiendam viam ligni vite», quia fidei catholice.

In quibus duo. Nam

primo, tangitur magna domini nostri pape prudentia qua sanctam Ecclesiam voluit conservare, quia «collocavit ante» portam unum «cherubim»;

secundo, panditur multa huius viri defuncti diligentia qua fidem catholicam studuit preservare, quia «flammeum gladium atque versatilem ad custodiendum» etc.

Primo dico: tangitur magna domini nostri pape prudentia qua sanctam Ecclesiam voluit conservare, inquisitorem scilicet fidei statuendo. Quia «collocavit» Dominus «ante paradisum voluptatis cherubim», hoc est, inquisitorem scientia eminentem. Quod autem ita sit patet et exemplo nature et dicto scripture.

Primo dico patet exemplo. Nam experientia videmus quod navi sunt tria valde necessaria: temon, arbor velata et ventus. Arbor navem erigit, ventus navem circumfert et ducit, sed temon navem dirigit. Si enim navis vento careat, adhuc stat, sed viam non facit; si vento careat ac velo, navis agitur, sed non periclitatur; sed si temone ex toto careat nec habere valeat, non solum agitur sed periclitatur. Ita revera de Dei Ecclesia: fides est temon quo dirigitur, spes est arbor qua erigitur, sed caritas est flatus quo per bona opera ad portum salutis eterne ducitur. Si caritas deficit, spes sistit et fides; si spes desinit, et caritas manet et fides; sed si fides deficit, tota navis Ecclesie perit, quia nec caritas manet nec spes: fides enim est fundamentum omnium virtutum. Sicut ergo rector navis magis facit posse suum si prudens est ad

---

132 pape *ms* papa

139 nauem *in marg* 143-144 erigitur *ms* eligitur 151 temone *ms* temonis

---

124 Gen 3,24

127-128 Gen 3,24

130-131 Gen 3,24

134 Gen 3,24

---

124 Lloc paral·lel de I, línia 20.

147 *fides enim est fundamentum omnium virtutum*. És doctrina tomista: *Summa Theologica* I-II, q. 67, a.3, ad 2; II-II, q. 4, a. 7, ad 4; q. 162, a.7, ad 3; III, q. 68, a. 4, ad 3; q. 7, a. 3, ad 1. Sant Tomàs precisa que només la fe formada, actuada per la caritat, és fonament de les altres virtuts. Eimeric no fa aquesta precisió, però preserva l'intel·lectualisme tomista: "fides est fundamentum quantum ad id quod habet de cognitione": I-II, q. 67, a.3, ad 2.

ponendum ad temonem regendum et preservandum hominem arte peritum quam ad aliquid aliud peragendum, ita domini nostri prudentia fuit magna ad ponendum inquisitores qui tantum de temone fidei curam gererent conservando.

Secundo dico quod patet idem sacre scripture dicto. Sacra namque scriptura vocat Ecclesiam nostram in terris existentem Ecclesiam militantium, quia «vita» nostra «est militia», ut dicitur *Iob VII*<sup>o</sup>, quia militamus et contra corpus proprium et contra mundum et contra diabolum; militantium autem et pugnantium seu certantium est in acie vexillum erigere, in medio statuere, et circa illud viros bellatores et industrios statuere, qui nihil aliud habeant agere nisi vexillum tantummodo defensare, in quo finaliter stat [f. 157v] totum pondus belli. Sic in Ecclesia militante est vexillum sancte fidei, quod est pre omnibus in acie contemplandum; ad istud defendendum fortiter ab hostibus positi sunt inquisitores, viri spiritualiter fortissimi bellatores, quod fuit magna prudentia domini pape et bonum consilium Ecclesie sancte Dei.

Et hoc quo ad primum.

Secundo dico quod panditur istius venerabilis viri defuncti multa diligentia qua fidem catholicam studuit preservare, quia «flammeum gladium» etc. Nam iste primo ante paradysum terrestrem stetit quia ante oculos suos honorem et reverentiam Dei et sancte Ecclesie semper in omnibus actibus suis habuit. Non enim gloriam propriam, sed Dei et Ecclesie quesivit. Secundo cherubim in se fuit, quia scientia divina, hoc est theologia, fulsit, Deo ministravit et bona populo annuntiavit, quia ea que erant fidei predicavit. Tertio flammeum gladium atque versatilem habuit, quia officium inquisitionis obtinuit ac iudiciariam potestatem habuit, que est ut gladius scindens et dividens falsa a veris, hereticalia a catholicis, suspecta a sanis. Est gladius flammeus, hoc est lucens et fulgidus; est versatile, quia transversatur et scindit animam excommunicando, vel etiam animam a corpore tradendo brachio seculari. Istum gladium iste inquisitor habuit, quia tali potestate fulsit et ipso gladio usus fuit, ut diceretur de eo illud Apostoli: «Non sine causa gladium portat, vindex est», *Romanos XIII*<sup>o</sup>.

---

163 *post* hostibus *seq* et *neruat add*

---

155 Job 7, 1  
168-169 Gen 3,24 | 182 Rom 13, 4

---

172-174 Lloc paral·lel de I, línies 118-121.  
179-180 *tradendo brachio seculari* Lloc paral·lel de I, línies 133-134.

Nam suis sententiis errores et hereses a cordibus multos divisit, amovit et separavit, fidem catholicam inter fideles et in Ecclesia lucere et fulgere fecit, et hereticos excommunicavit, ab Ecclesia expulit, et tradendo curie seculari animam eorum a corpore divisit, et sic gladius eius versatilis fuit. Hic est ille de quo habetur *Apocalypsis 1<sup>o</sup>* quod habebat «in ore suo gladium ex utraque parte acutum», quia sententia sua acuta et iusta et fideles et infideles interdum percussit. Quarto isto gladio viam ligni vite custodivit, quia ne quis fidem catholicam, que est lignum vite, dissiparet, falsis doctrinis diligenter attendit, hoc est illud lignum vite de quo *Apocalypsis ultimo* dicit quod habet «duodecim fructus», quia duodecim sunt articuli fidei secundum duodecim apostolos eos ordinantes. Istam arborem fructiferam iste inquisitor diligenter custodivit.- Dic de hiis que fecit que sint magis notabilia.-

Patet igitur quomodo iste iniunctum sibi officium diligenter exercuit.

Et hec quo ad secundum.

Et quia sic diligenter exercuit et fidem catholicam elucidavit, secundum promissum Dei, quod est «qui elucidant me vitam eternam habebunt», *Ecclesiastici XXIII<sup>o</sup>*, pie credimus quod vitam eternam habet. Licet enim propter humanam fragilitatem peccaverit, tamen penituit et diligenter confessus fuit; et ubi sufficienter ipse non satisfecerit, dominus noster papa, Christi vicarius, de thesauro Eccle-

---

183 errores *ms* orrores  
191 falsis *ms* falsa

---

188 Apoc 1, 16  
192-193 Apoc 22, 2  
200-201 Eccli 24, 31

---

189 *fideles et infideles* Astruc de Piera, jueu, fou condemnat per Eimeric; cf. *Directorium*, II, q. 46, pp. 352b-358a. I supra, nota a I, línies 133-134. Pel que fa a la polèmica entorn de la jurisdicció inquisitorial sobre els infidels, cf. supra, pp. 181-182 i nota 28. Sobre Astruc de Piera, cf. Fritz BAER, *Die Juden im Christlichen Spanien*. I, Berlin 1929, 278-280 i 300; Antoni CARDONER PLANAS *El médico judío Benvenist Samuel*, dins «Sefarad» 1 (1941) 336; Josep PERARNAU, *El "Tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitantes" de Nicolau Eimeric*. Edició i estudi del text, dins «ATCA» 1 (1982) 80, 83-85, 98-99, 120-122; Jaume DE PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit del "Directorium Inquisitorium" de Nicolau Eimeric, conservat a la Biblioteca de l'Escorial (ms. N. I. 18)*, dins «ATCA» 19 (2000), 535-536, 556-557; Claudia HEIMANN, *o. c.*, pp. 56-58, 60-61, 63, 66, 68.

190-191 Lloc paral·lel de I, línia 20.

192-194 Lloc paral·lel de I, línies 24-26.

- 205 sie pro eius satisfactione sufficienter tribuit, quia indulgentiam plenariam ei et in vita et in morte donavit. Nam inquisitores secundum eorum privilegia apostolica non solum habent indulgentiam plenariam in morte, sicut eorum socii et notarii et ceteri eis necessarii, immo etiam in vita quodcumque in officio laborant. Ergo pie possumus
- 210 credere quod vitam eternam habet et quod est in paradiso. Quod etiam nobis concedat, etc.

---

---

---



## TAULA ALFABÈTICA DE MOTS

Es donen les taules de cada sermó per separat. Es recullen les formes del text, no les dels aparats. Els noms i verbs s'entren com als diccionaris, posant entre parèntesi la forma d'entrada normal, si aquesta no apareix en el text. Les diverses formes declinables (cas, gènere, nombre, grau) i les de les conjugacions (modes, temps, persones), compresos els mots i verbs irregulars, sota la forma d'entrada normal, s'ordenen alfabèticament.

## I

- a 33, 48, 58, 60, 73, 142, 170, 171  
 ab 39, 61, 166, 167  
 ac 48, 55, 56, 58, 132, 133, 203, 205  
 actus 152, 155, 156  
 ad 44, 49, 72, 76, 78, 81, 82, 111, 112, 113, 114, 115, 122, 126, 129, 138, 140, 142, 164, 166, 168, 172, 187, 196, 197, 200, 205, 206  
 Adam 44, 48  
 (adduco) adducebat 142; adduxit 128  
 (adimpleo) adimplevit 117  
 (adnecto) adnectabat 185  
 adolescentia 166, 167  
 (adorno) adornatum 48, 102  
 (affero) afferens 25  
 (ago) egerit 67, 97  
 (aliquis) aliquam 83  
 (alius) alia 15; aliarum 27, 28; alie 18, 29, 30  
 alter 173; alterum 48  
 amor 136  
 (anima) anime 22  
 animus 169, 171; animi 26; animo 176  
 Apocalypsis 24, 210  
 (aporto) aportabat 143  
 (apostolus) apostolos 212-213  
 (appono) apponebat 200  
 arbor 17, 20, 21, 22, 23, 29; arbores 18, 31-32, 51, 58; arborum 27  
 (ardeo) ardebat 173, 173-174, 176  
 (articulus) articuli 25; articulorum 88  
 atque 35  
 (auctoritas) auctoritates 127, 141; auctoritatibus 56  
 (audio) audientium 55  
 (augmento) augmentaret 175  
 aut 169, 170  
 autem 8, 50, 57, 217  
 (avarus) avari 188  
 (averto) avertebatur 135  
 Baal 174  
 baptismum 21  
 (beatus) beato 169  
 bene 78  
 (bestia) bestiis 58, 60  
 bonus 68, 97; boni 35; bonis 102  
 (brachium) brachio 134, 204-205  
 (canon) canones 179  
 (capiro) capiebat 199, 203; capiendo 133; capiendos 197  
 caritas 31  
 castitas 31  
 (catholicus) catholica 54, 191, 193; catholicam 3, 4, 5, 6, 64, 91, 111, 112, 113, 114, 118, 120, 122, 125, 126, 130, 131, 144-145, 164, 177, 180, 183, 186, 187; catholice 7, 20, 120; catholicis 56; catholicorum 88  
 (cauda) caudibus 200, 204  
 causa 110  
 (cautelosus) cautelosis 61; cautelosos 201-202  
 celestis 14  
 (celus) celo 16; celos 206  
 (certus) certis 178  
 (Christus) Christus 34; Christi 37, 46, 218  
 circa 169, 170  
 (clerus) clerum 123  
 cogitatio 163, 165, 167; cogitationes 157

- (committo) commisit 109; commissum 116  
 communiter 185  
 (complanto) complantandam 112; complan-  
 tando 52; complantare 4, 93, 145; com-  
 plantatas 52; complantavit 122, 125  
 (conatus) conatibus 140  
 (concedo) concedat 225  
 (concludo) concludere 149  
 (confero) contulit 22  
 (confirmo) confirmanda 191  
 (confundo) confundere 179  
 (confuto) confutandam 115, 168; confuta-  
 ret 174, 177  
 (congregatio) congregationes 87  
 (congruus) congrue 42  
 consequenter 98  
 (considero) considerandum 154;  
 consideranti 1  
 (consilium) consilia 141  
 constantia 104, 209  
 (constituo) constitui 74  
 (contemno) contempta 132  
 (continuus) continuo 198  
 contra 64  
 (contrarius) contraria 7, 96, 139, 146  
 (conventiculum) conventicula 86-87  
 (converto) convertebat 206  
 (convoco) convocabat 141; convocavit 124  
 (cor) cordibus 55, 124, 127  
 corpus 99; corporis 132  
 (corrumpo) corrumpentes 131  
 (credo) credere 224  
 (cunctus) cuncta 165  
 (curia) curiam 142  
 (curro) currens 199, 203  
 (custodio) custodiendo 67; custodire 57; cus-  
 todiret 11, 45  
 de 23, 35, 39, 119, 123, 137, 150, 151, 169,  
 173, 184, 188, 189, 190, 192, 193, 198,  
 215  
 (debeo) debet 59, 62-63  
 (declaratio) declarationem 142-143  
 (declaro) declarandam 127  
 (decoro) decoratum 103  
 (defendo) defendendam 164, 168  
 (defensio) defensionem 172  
 (defensio) defensandam 114; defensare 6, 62,  
 95, 146; defensavit 130  
 (defensor) defensorem 107  
 (deficio) defecisti 215; defecit 217-218  
 (delego) delegatum 110  
 (demolio) demolientes 199; demoliuntur 62  
 (demon) demonibus 205  
 (destino) destinabat 201, 205; destinat 83  
 (destruo) destruas 75; destruat 86  
 Deus 10, 44, 71 210; Dei 12, 36, 42, 83, 175,  
 202, 216, 219; Deo 48  
 dico 9, 70, 162, 181, 194; dic 109, 121, 125,  
 129, 137; dicat 210; dicit 85; dici-  
 tur 16, 23, 24, 35, 39, 166; dixi 77; di-  
 xit 71, 76, 210  
 (dies) die 178  
 differentia 155-156  
 diligenter 53, 116  
 (discepto) disceptabat 184  
 (discurro) discurrerebat 179, 198; discu-  
 rrens 199, 203  
 (disperdo) disperdas 75; disperdat 86  
 (disputo) disputaret 184  
 (dissipo) dissipantes 202; dissipet 76; dissi-  
 pet 87  
 (diversus) diverse 18; diversis 119  
 (diverto) divertebatur 135  
 (divinus) divina 40  
 (divulgo) divulgabat 143  
 (do) dabo 215; dedi 74  
 dominus 34, 44, 46, 76, 78, 82, 100, 221; do-  
 mini 37, 46, 62, 80, 192; domino 142  
 domus 87  
 duo 44, 49, 151, 197; duos 49  
 duodecim 25, 26  
 duplex 13, 14  
 ecce 74, 207  
 ecclesia 14, 16, 19, 29-30, 41, 53; eccle-  
 siam 12, 42, 47, 202; ecclesias 170; ec-  
 clesie 14; ecclesiis 119  
 (ecclesiasticus) Ecclesiastici 35-36  
 (edo) edere 215  
 (edifico) edifices 76; edificet 88  
 ego, 73, 78; mihi 1; nobis 225; nos 224  
 (eligo) electas 52; eligendo 51-52  
 Elias 173; Elia 173  
 (emitto) emittunt 32  
 (emollio) emolliri 135  
 (enervo) enervabat 139; enervare 7, 65-66,  
 96, 146  
 enim 10, 13, 17, 28, 59, 185, 197  
 (eo) ibis 72  
 (ephesius) ephesios 21  
 (ephesinus) Ephesino 211  
 (episcopus) episcopo 210-211  
 ergo 42, 69, 149, 218  
 (erigo) erectam 78  
 (erradico) erradicare 63  
 (error) errores, 64, 86, 139-140  
 (eruo) eruam 74; eruet 84

- et 8, 11, 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 24, 35, 45, 48, 49, 54, 56, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 72, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 85, 87, 88, 90, 97, 110, 116, 117, 119, 120, 123, 124, 127, 133, 139, 141, 143, 146, 148, 150, 154, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 175, 177, 178, 180, 182, 187, 188, 189, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 206, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 224
- (etas) etate 170
- etc 31, 225
- etiam 63, 148, 203, 208, 209, 224
- (evangelista) evangeliste 40
- (evello) evellas 75; evellat 85
- ex 22, 90, 144
- (exalto) exaltare 180; exaltaret 177
- (examino) examinando 133
- (excello) excellentes 30
- (excelsus) excelsus 36
- (executio) executionibus 65
- (exemplum) exemplis 55-56; exemplo 8, 70, 89
- (exequor) exequenda 196; exequendo 81; exequendos 49
- (exerceo) exercuit 116, 152
- (exhortor) exhortatur 84
- (explico) explicavit 121
- (expono) exponebat 204; exponi 80
- (expurgo) expurgare 58
- (exterior) exteriora 194
- (extirpo) extirpabat 140; extirpanda 191; extirpandam 164; extirpandas 197; extirpare 65; extirparet 174
- (Ezechiel) Ezechielis 24
- (faber) fabri 190
- (fabrilis) fabrilia 189-190
- (facies) facie 73
- (facio) facere 59; faciam 79; faciebat 137; facienda 45, 49; faciendo 51, 67-68; facta 129; fecit 129, 138, 175, 178, 220
- (fallor) fallere 128
- (favor) favore 132, 135
- (fidelis) fideles 213; fidelium 127
- fideliter 116
- fides 21; fide 1, 22, 68, 98, 119, 123, 147, 150, 153, 161, 162, 182, 184, 190, 193, 195, 208, 219, 223; fidei 7, 20, 25, 26, 30, 105, 106, 107, 108, 110, 139, 146, 172, 176, 184, 185, 196; fidem 3, 4, 5, 6, 59, 64, 91, 111, 112, 113, 114, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 144, 164, 168, 177, 180, 183, 186, 187
- (figura) figure 8, 9, 69, 90
- (finalis) finalibus 204
- (finis) fine 57, 222; finem 217, 218; fines 49
- firmiter 5, 52, 61-62, 94, 126, 145
- fons 18, 33, 34, 35, 36; fonte 39
- (formo) formatum 48; formaverat 10-11
- (fortitudo) fortitudine 209-210
- (fructiferus) fructifere 18
- fructus 25, 26, 32
- (fundo) fundata 154, 161, 163, 182, 195, 208
- generalis 152; generales 119, 123
- (Genesis) Geneseos 10, 166
- (gens) gentes 75, 83
- (gero) gerit 71; gessit 149
- (gressus) gressus 196
- Habacuch 23
- (habeo) habemus 99; habent 222; habes 214
- (habitatio) habitationes 87
- (herba) herbas 51
- (heresis) hereses 64, 85-86, 139, 196-197
- (hereticus) heretica 191; hereticam 115, 164-165, 168, 179; heretice 2; hereticis 6; hereticorum 86; hereticos 130, 177, 197, 201
- hic 217; hec 15, 16, 20, 23, 72, 79, 80, 148, 197, 215; hoc 49, 56, 60, 77, 110, 138, 140, 213; hunc 38
- hinc 198, 203
- hodie 75
- (homo) hominem 10, 38; hominis 165, 188; hominum 155
- (honor) honore 133; honorem 175
- (hora) horis 178
- (hortus) hortum 51
- (humanus) humano 131-132
- ibi 79, 215
- (idem) eundem 109-110
- idolatriam 174
- Ieremia 77; Ieremiam 76-77; Ieremie 71
- igitur 90, 144
- (ignis) ignem 200; igni 204
- Ihesus 34; Ihesu 37, 46
- (ille) illam 185; illud 79, 210; illum 11, 45, 50
- (illumino) illuminat 37-38
- (imbuo) imbuebat 193
- immo 222
- (imprimo) impresserat 186
- impudicia 189
- in 1, 11, 15, 16, 17, 19, 28, 29, 36, 38, 40, 44, 46, 47, 53, 55, 68, 74, 97, 98, 99,

- 110, 119, 120, 124, 127, 129, 137, 141, 147, 150, 151, 153, 155, 160, 161, 162, 181, 195, 204, 208, 216, 218, 219, 222, 223, 224
- inde 198, 203
- (induco) inducentis 81-82
- (indulgentia) indulgentiam 221, 222
- (inferus) inferos 205
- (infidelis) infideles 200
- infra 215
- (inquiero) inquirens 203
- (inquisitio) inquisitionis 109
- inquisitor 68, 97, 100, 148, 176, 201, 217; inquisitore 151, 160; inquisitorem 47, 53, 59, 80-81, 82; inquisitores 221; inquisitoris 2, 72, 90-91, 144, 190
- insimul 154
- (instituo) instituendo 82; instituens 109; instituentis 81
- intellectus 167
- (intelligo) intelligimus 12, 42
- (intendo) intentus 170
- (invado) invadentes 131
- (invenio) invenisti 213
- (Iohannes) Iohannis 39
- ipse 220
- (irrigo) irrigans 18, 33; irrigat 36; irrigatur 41
- (is) ea 55, 138; ei 85; eius 1, 68, 98, 122, 147, 150, 152, 162, 163, 169, 181, 182, 183, 186, 194, 195, 207, 219; eo 124, 137; eorum 60, 61, 73, 87, 124, 200, 204, 223; eos 133, 204, 212, 213; eum 78, 84, 100, 136
- (iste) iste 34, 36, 99, 148, 176, 193, 201, 217; ista 97, 160; isti 62; istius 167, 171, 190; isto 39, 151, 160; istum 44, 46;
- ita 8, 14, 19, 29, 53, 58, 149, 167, 171, 176, 190
- (ius) iure 141
- (iustitia) iustitiam 137
- iustus 22
- (iuventus) iuventute 171
- (labor) labore 209; laborem 211
- (laboro) laborant 223
- (lego) legimus 169, 173, 191-192, 198; legitur 10, 71
- (lignum) ligno 18, 20, 23, 24, 215
- (litteratus) litteratum 101
- (locutio) locutiones 158
- (loquor) loquebatur 192; loqueretur 185; loqueris 73
- (luxuriosus) luxuriosi 188
- (magister) magistrorum 140
- (magnus) magna 104; magni 34, 40; magno 137
- (maior) maiores 123,
- (malus) malos 212; malum 166
- (mando) mandat 84; mandata 117; mandavero 73
- (manus) manus 195
- (Martinus) Martino 169
- mater 41
- (Mattheus) Matthei 216
- (maximus) maximi 40; maximo 209
- (medius) medio 99
- (mendax) mendaces 213-214
- (mens) menti 186
- (mentalis) mentales 157; mentalia 162, 207
- (meritum) meritis 224; merito 210
- (meus) mea 74; mei 216; meum 214; noster 46, 100, 221, nostri 26, 80; nostro 142
- (miles) militis 189
- militia 189
- (milito) militante 19, 30, 54; militantem 12, 43, 47; militantium 15, 16
- (mina) minis 134
- (minor) minores 124
- (miraculum) miracula 128
- (mitto) mittam 72
- (monasterium) monasteria 169-170
- (morsus) morsibus 60
- (mos) moribus 102
- (Moyses) Moyse 192
- multiplicatio 27
- (multus) multarum 28; multe 18, 29, 30; multis 103; multos 118
- (mundus) mundum 38
- (munitio) munitiones 88
- nam 22, 25, 82, 100, 117, 151, 156, 163, 178, 182, 195, 219
- ne 73
- nec 134, 135, 136
- (nemo) neminem 84
- nomen 214
- non 29, 30, 128, 135, 136, 206, 208, 212, 213, 214, 217, 220, 222
- (nox) nocte 178
- nunc 179
- nunquam 206
- (nutrio) nutriendo 53
- obedientia 31
- (occurro) occurrit 2
- officium 81, 91, 109, 116, 144
- olim 129

- omnis 35; omnem 38; omnes 221; omni 131;  
     omnia 1, 68, 72, 98, 117, 147, 149, 150,  
     152, 160, 207, 219  
 (operatio) operationes 159  
 (opero) operando 67; operaretur 11, 45, 50;  
     operari 50, 53, 56  
 oportet 59  
 opus 57; opera 1, 49, 68, 98, 147, 150, 155,  
     160, 162, 181, 194, 196, 207, 211, 219  
 origo 35  
 (os) ore 74  
  
 (pando) panditur 153  
 papa 46, 82, 100, 142, 221; pape 80  
 paradus 13, 16; paradiso 17, 28, 216, 219,  
     224; paradisum 11, 12, 42, 44, 46-47, 50,  
     57  
 (pario) parentum 136  
 pars 14  
 (parvus) parvo 137  
 (pateo) patent 69, 70; patet 8, 90, 144, 148,  
     163, 175, 182, 195, 223  
 pater 99, 148, 217; ; patre 151, 160; pa-  
     tris 171  
 patientia 209; patientiam 211, 214  
 paupertas 31  
 (pecco) peccavit 220  
 peccunia 188  
 (peniteo) penituit 220  
 per 12, 42  
 (pergo) pergebat 142  
 (peritus) peritorum 141  
 (perquiro) perquirendo 133  
 (persequor) persequeretur 131  
 (persevero) perseveraverit 216; perseveravit 218  
 (pertinax) pertinaces 133, 201  
 (pervenio) perveniamus 224  
 (perverto) pervertebat 136  
 (peto) petebat 143  
 (philisteus) philisteos 200, 205  
 (pius) pie 223  
 (plantatio) plantationes 89  
 (planto) plantare 55; plantatam 59-60; plan-  
     tes 76; plantet 88  
 (plenarius) plenariam 222  
 (plenus) plene 220  
 (pluris) plures 32  
 (ponere) posuit 10, 44, 47  
 (populus) populo 192; populos 200-201; po-  
     pulum 123, 193  
 (possum) posset 179; possumus 149, 223-224;  
     possunt 80; poterat 134; potes 212; po-  
     test 128  
 (postponere) postposito 132  
  
 pote 196  
 (potens) potentum 136  
 (pravitas) pravitate 191; pravitatem 115, 165,  
     168, 180; pravitatis 2  
 (precindo) precipere 63  
 (precipio) precipit 85  
 predicatio 182  
 (predico) predicandam 111; predicare 3, 55,  
     91, 92, 145; predicaret 183-184; predi-  
     catam 59; predicavit 118, 120; predi-  
     cet 84; predicta 67, 69, 117; predictis 144  
 (preservo) preservare 58, 61  
 primus 50; primo 9, 151, 118, 162; pri-  
     mum 20  
 (privilegium) privilegiis 223  
 pro 119, 123, 150, 172, 223  
 (procedo) procedunt 33-34, 39  
 (processus) processibus 65  
 (prodeo) prodientes 64  
 (promitto) promissis 134-135; promis-  
     sum 218-219; promittit 85  
 (promotio) promotionem 172  
 (promotor) promotorem 106  
 (pronus) prona 166  
 (proponere) propositum 129, 138  
 (proprius) proprii 132  
 propter 197, 214  
 (prosequor) prosequendo 154  
 (protector) protectorem 108  
 (protegere) proteget 85  
 prout 175, 177  
 (psalmus) psalmi 1  
 (publicus) publice 119-120; publicum 129  
 (puerilis) puerili 170  
 (pulcher) pulcherrimarum 27; pulcherrime 29  
  
 quando 222-223  
 quandoque 186  
 quantum 38, 124, 137  
 quare 223  
 (quartus) quarto 130  
 quatuor 34, 39, 40  
 qui 25, 26, 35, 62, 71, 212, 216; cuius 99,  
     224; qua 153, 172; quam 207; que 12,  
     16, 21, 31, 54, 72, 128, 129, 138;  
     quem 10, 152; quibus 76, 120, 151;  
     quo 23, 33, 35; quod 163, 169, 182, 195,  
     208, 210, 215, 225; quorum 40;  
     quia 21, 22, 27, 33, 40, 45, 47, 60, 64,  
     73, 118, 122, 126, 130, 139, 161, 162,  
     181, 189, 194, 204, 205, 212, 217, 221  
 (quicumque) quecumque 72-73  
 quidam 157, 158, 159  
 quinque 67, 69

- (quintus) quinto 139  
 (quis) quid 77  
 quod 2, 8, 10, 24, 70, 71, 83, 84, 90, 144, 148, 150, 155, 162, 169, 173, 181, 186, 192, 194, 199, 224  
 quomodo 207
- radicaliter 7, 96, 139, 146  
 radicitus 63  
 (radico) radicata 154, 161, 163, 182, 195  
 (realis) reales 159; realia 194, 208  
 (redoleo) redolebant 183, 187  
 (reduco) reducebant 187  
 (regnum) regna 75, 83; regnis 119  
 (relabor) relapsos 134  
 (repeto) repete 82  
 (replico) replica 149  
 (res) re 68, 97  
 (resero) reserabat 184; reseravit 129  
 revera 13, 99, 116  
 (reverentia) reverentiam 175  
 (rex) regum 176  
 (rivus) rivi 34, 39  
 (roboro) roborandam 113, 127; roborando 52-53; roborantia 128; roborare 5, 56, 94, 145-146; roboratam 60; roboratum 104; roboravit 126  
 (romanus) romanam 142
- Sabaot 62  
 (sacer) sacra 101; sacram 178; sacre 1, 54, 70, 90, 127, 141; sacris 55; sacros 179  
 (sacerdos) sacerdotes 174  
 salubriter 4, 52, 93, 122, 145  
 salvus 217, 219  
 (Sampson) Sampson 198  
 (sanctus) sancta 41; sanctam 64, 120, 125, 126, 177, 183, 185, 202; sancte 176, 196; sanctorum 88-89  
 sapientia 37, 40, 41; sapientie 35, 36  
 (satisfacio) satisfecit 220  
 scio 211; sciens 100  
 scientia 48, 101  
 scilicet 17, 85, 86, 152, 153  
 (scriptura) scripturam 178; scripture 2, 8, 54, 70, 90, 128, 141  
 se 39, 153, 212; sibi 109, 116, 117, 210  
 (secularis) seculari 134, 205  
 secundus 57; secundo 70, 122, 153, 181; secundum 27, 218  
 sed 29, 30, 85, 137  
 semper 164, 170, 170-171, 183, 188, 189, 190, 192, 193, 196  
 sensus 165
- (sententia) sententiis 65  
 (sermo) sermones 118-119, 123  
 seu 14, 17, 20, 23, 51, 53, 57  
 si 67, 82, 97, 149, 183, 184, 220  
 sic 67, 169, 173, 182, 185, 192, 195, 200, 201  
 sicut 28, 31, 165, 187, 191, 198  
 sine 208  
 sive 49, 155  
 solum 29, 30, 222  
 specialis 153  
 spes 31  
 (spina) spinas 63; spinis 58  
 (statuo) statuit 153  
 (studeo) studebat 178-179  
 (studium) studia 163  
 (subfoco) subfocantes 63  
 sum 74; erant, 17, 164, 190, 196; erat 137, 170; erit 68, 97, 217; erunt 68, 98; esse 213; est 2, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 35, 38, 51, 54, 57, 58, 60, 77, 91, 144, 155, 166, 213, 216, 219, 224; fuerunt 150, 152, 160, 162, 181, 194, 208, 220; fuit 99, 121, 124, 125, 148, 167, 208; sint 80; sit 8; sunt 19, 25, 26, 54, 62, 147, 155, 157, 158, 159, 188, 189, 213  
 super 75, 79  
 (superficies) superficiei 19, 33, 37  
 (superfluus) superfluis 58  
 (sustineo) sustinere 212; sustinuisti 214  
 (suus) sua 166, 167, 172; sue 186; sui 83; suis 65, 140; suum 81, 110
- (talis) tali 109  
 tam 207  
 tandem 203  
 (tango) tangitur 151-152  
 (tempus) tempore 109  
 (tempto) temptasti 212  
 (tenor) tenorem 2  
 (terra) terram 83; terre 19, 33, 37; terris 15, 16, 119  
 (terreo) terrebat 136; terreri 134  
 terrestris 13, 17; terrestrem 12, 42, 44, 47, 50; terrestri 17, 28-29  
 (terror) terrore 135  
 (tertius) tertio 126, 194; tertium 33  
 (theologus) theologorum 140  
 (timeo) timeas 73; timeat 84  
 (timor) timore 132  
 totus 167, 169, 172, 173, 176; tota 41, 167; totis 140  
 (tracto) tractant 189

- (trado) tradendo 134, 204  
 (transmitto) transmittēbat 206  
 (tres) tria 17, 19, 51  
 (tribulatio) tribulatione 209  
 (tribuo) tribuit 221  
 (triplex) triplici 155  
 (triumpho) triumphantium 15  
 tu 77; te 72, 74, 75; tecum 73-74  
 tunc 146  
 (tuus) tua 211; tuam 211; tuo 74; tuum 211  
 (typus) typo 8, 9, 69, 90; typum 71
- (ultimus) ultimo 24  
 unde 71, 165, 173, 183, 187, 191, 198  
 (universus) universa 72; universam 18-19, 33, 37  
 (unus) una 14, 17, 21; unum 21  
 usque 216, 218  
 ut 11, 23, 39, 45, 48, 50, 74, 75, 79, 80, 85, 86, 87, 88, 121, 125, 137, 157, 158, 159, 166, 172, 174, 175, 177, 179, 196, 202, 210, 223  
 (uterque) utraque 154
- vel 191  
 (venenosus) venenosis 61  
 venerabilis 99, 148, 171, 190, 201; venerabili 151, 160  
 (venio) venientem 38  
 vepres 63  
 veraciter 3, 51, 55, 91, 92, 118, 145  
 (verbalis) verbales 158; verbalia 181, 207
- (verbum) verba 36, 54, 72, 74, 80, 83, 183, 184, 185, 186, 187-188, 189, 190, 192; verbis 61; verbo 79; verborum 89  
 (versor) versabatur 171, 172  
 (versutus) versutos 202  
 verus 97; vere 120; veri 174; veros 213  
 vicarius 46  
 video 78; vides 77; vidisti 78  
 (vigilo) vigilabo 78-79; vigilantem 77  
 (vinco) vincenti 215; vicit 217  
 (vinea) vineam 62, 202; vineas 199  
 (vir) virum 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108  
 (virga) virgam 77  
 viriliter 6, 65, 81, 95, 130, 131, 146  
 (virtuosus) virtuosa 54, 152-153, 160-161, 162, 181, 194, 208; virtuosas 51  
 virtus 30, 153; virtutes 31; virtutibus 48, 103; virtutum 28  
 vis 82, 149  
 vita 26, 132, 222; vitam 22; vite 18, 20, 22, 23, 24, 29, 215  
 (vivo) vivit 23  
 (voluptas) voluptatis 11  
 (vulpecula) vulpeculas 199  
 (vulpis) vulpes 202; vulpibus 70  
 vultus 135-136
- (zelator) zelatorem 105  
 (zelo) zelans 173  
 (zelus) zelo 176

## II

- a 92, 177, 179, 183, 186  
 ab 32, 87, 101, 162, 185  
 ac 101, 106, 107, 120, 123, 141, 175  
 acceptor 64  
 (acies) acie 157, 162  
 actus 38; actibus 171  
 (acutus) acuta 189; acutum 188  
 ad 2, 21, 60, 67, 68, 73, 74, 113, 124, 131, 144, 148, 149, 150, 151, 162, 166, 198  
 adhuc 140  
 (adorno) adornata 34; adornatus 11  
 (agito) agitur 141, 142  
 (ago) agere 159
- (aliquis) aliquid 150  
 alius 22; alias 104, 110; alii 76; aliud 26, 150, 159  
 (alter) alterum 100, 108  
 (altitudo) altitudinem 24  
 (altus) altissimo 9, 15  
 Ambrosius 20  
 (amēnus) amēnissimo 10, 28; amēnissimus 29  
 (amor) amore 65; amorem 86, 88, 92  
 (amoveo) amovit 183-184  
 angelus 97; angelum 78  
 anima 87; animam 92, 179, 186  
 (annuntio) annuntiavit 173-174

- ante 1, 93, 114, 117, 120, 127, 134, 169, 170  
 (aperio) aperit 90, 91  
 Apocalypsis 187, 192  
 (apostolicus) apostolica 207  
 apostolus 25, 57; apostoli 182; apostolorum 33; apostolos 194  
 aqua 30, 32  
 arbor 138, 143; arborem 103, 194; arbores 34-35, 104; arborum 11, 34  
 (arduus) ardua 64  
 (ars) arte 149  
 (articulus) articuli 193  
 (astutia) astutias 55  
 atque 2, 80, 82, 84, 86, 94, 112, 123, 131, 175  
 (attendo) attendit 191  
 autem 135, 157
- (bacca) baccarum 22-23  
 (baptisma) baptismatis 30  
 beatus 75  
 (bellator) bellatores 158, 163-164  
 (bellum) belli 160-161  
 bene 17, 59  
 Bethphage 21  
 bonus 48, 53; bona 144, 173; boni 38; bonos 39; bonum 164  
 (brachium) brachio 180
- (careo) careat 140; careat 140-141, 142  
 caritas 144, 145, 147  
 (catholicus) catholica 75; catholicam 50, 52, 103, 130, 168, 184, 190, 199; catholicice 114, 124; catholicis 106, 177  
 causa 49, 53, 64, 116, 182  
 (caveo) cavere 58-59  
 (celestis) celestem 5, 43, 78  
 (celus) celorum 24  
 (certo) certantium 157  
 (ceter) ceteri 208  
 circa 158  
 (circumfero) circumfert 139  
 (claudio) claudit 90  
 (coagulo) coagulatus 16  
 (colloco) collocavit 1, 114, 117, 120, 127, 134  
 (colossensis) colossenses 57  
 (complanto) complantari 106  
 (concedo) concedat 211  
 (condemno) condemnat 91  
 (confiteor) confessus 203  
 congregatio 33  
 (congruus) congrue 4, 7-8, 41  
 (conminatio) conminationes 71-72  
 consequenter 95
- (conseruo) conseruando 152; conseruare 127, 133  
 (considero) consideranti 3  
 consilium 164  
 (constans) constantissime 75; constantissimi 76  
 constantia 70-71, 110; constantie 47;  
 (consto) constans 73  
 (consulo) consulit 57  
 (contemplo) contemplandum 162  
 contra 156  
 (cor) corde 100, 105; cordibus 183  
 (corinthius) corinthiorum 25-26  
 corporalis 72; corporali 67; corporalia 71  
 corpus 87, 108, 156; corpore 92, 179, 186  
 (credo) credere 209; credimus 201  
 culpa 90  
 cum 20, 56, 64, 71  
 (cupio) cupiens 99, 104  
 (cura) curam 152  
 (curia) curie 186  
 (curvesco) curvescentium 22  
 (custodio) custodiendam 2, 113, 124; custodiendum 131; custodire 101, custodivit 190, 195
- cherubim 1, 5, 43, 45, 46, 47, 78, 97, 108, 119-120, 128, 134-135, 172  
 Christus 16, 18, 21, 27; Christi 104, 119, 204
- de 20, 76, 109, 143, 151, 181, 187, 192, 195, 204  
 (debeo) debet 49, 53-54, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 72  
 (decerto) decertarunt 75  
 (decoro) decorata 37; decoratur 36; decoratus 12  
 (defendo) defendendum 162  
 (defenso) defensare 160  
 (deficio) deficit 145, 146  
 (defungor) defuncti 129, 167  
 (delego) delegatum 116  
 (delicia) deliciarum 101  
 (designo) designatur 5, 44, 79, 95  
 (desino) desinit 145  
 Deus 19; Dei 25, 28, 100, 115, 143, 165, 170, 172, 200; Deo 17, 173; Deum 66;  
 (diabolus) diabolum 156-157  
 dico 7, 43, 63, 70, 80, 132, 137, 153, 167; dic 99, 109, 195; dicens 57; diceretur 181; dicit 20, 90, 192; dicitur 41, 155; dicto 136, 153; dictum 118; dicunt 117  
 (dies) die 31



- diligenter 191, 194-195, 196, 199, 203  
diligentia 129, 168  
(dirigo) dirigit 139; dirigitur 143  
(discerno) discernere 50  
(discuro) discurrendum 68  
(dissipo) dissiparet 103, 191  
(divido) dividens 176; dividit 87, 92; divisit 183, 186  
(divinus) divina 19, 172-173; divinam 52  
(doctrina) doctrinam 50; doctrinis 106, 191  
(do) dar 83, 85  
dominus 16, 99, 118, 134, 204; domini 126, 132, 150, 164  
(dono) donatur 31; donavit 206  
(donum) donis 17  
(duco) ducit 139; ducitur 145  
dum 30, 32, 91, 92  
duo 125  
duodecim 192-193, 193,
- ecclesia 4, 7, 13, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 37, 40-41, 41, 96, 115, 143, 161, 184, 185; ecclesiam 100, 105, 121, 127, 133, 154, ecclesie 146, 164-165, 170, 172, 204  
(ecclesiasticus) Ecclesiasticus 201  
(efficacia) efficaciam 47  
efficax 70  
(ego) mihi 3; me 200; nobis 210  
(elevo) elevatus 24-25  
(elucido) elucidant 200; elucidavit 199  
(eminentia) eminentiam 45, 62  
(emineo) emineo 49; eminentem 109, 120, 135  
(emitto) emittit 82  
(emollio) emolliri 65  
(emundo) emundata 33  
enim 21, 38, 49, 52, 140, 147, 171, 202  
ergo 68, 148, 209  
(erigo) erigere 158; erigit 139; erigitur 143-144  
(error) errores 60, 183; errorum 106  
et 1, 15, 18, 19, 21, 24, 29, 41, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 66, 68, 70, 72, 73, 76, 90, 95 101, 102, 104, 106, 109, 110, 111, 114, 116, 117, 122, 136, 138, 139, 145, 146, 149, 156, 157, 158, 164, 166, 170, 172, 173, 176, 178, 181, 183, 184, 185, 186, 189, 198, 199, 203, 206, 208, 210  
etc 118, 131, 169, 211  
(eternus) eternam 200, 201, 210; eterne 144  
etiam 54, 72, 73, 105, 179, 208, 210  
ex 141, 188  
(excellentia) excellentiam 46, 69  
(excello) excellens 63; excellentem 109  
(excommunico) excommunicando 179; excommunicavit 185  
(excutio) excutit 86, 92  
(exemplum) exemplo 74, 136, 137  
(exerceo) exercuit 197, 199  
(existo) existentem 154  
(expello) expulit 185  
experientia 137  
(expurgo) expurgari 107  
exterius 122
- (facio) facit 140, 148; faciunt 38; fecit 75, 115, 185, 195  
(fallacia) fallaciam 58; fallacias 55; fallaciis 56  
(falsus) falsa 177; falsis 191  
(fecundus) fecundarum 23  
(fero) ferret 22  
(fidelis) fideles 104, 122, 184, 189  
fides 143, 145, 146, 147; fide 74; fidei 49, 53, 60, 110, 114, 116, 124, 133, 151, 161, 174, 193; fidem 103, 129-130, 168, 184, 190, 199  
figuraliter 96  
(figuro) figuratur 4, 8, 41  
finaliter 91, 160  
firmus 73  
flamma 83  
flammeus 82, 83, 84, 86, 98, 177-178; flammeum 1, 80, 94 112, 122, 130, 168, 174  
flatus 144  
(flecto) flecti 65, 72  
fons 28; fonte 10, 28, 31  
(fortis) fortissimi 163  
fortiter 162  
(fragilitas) fragilitatem 202  
(fructiferus) fructiferam 104, 194  
fructus 22, 37, 39, 193; fructuum 12, 37  
(fulgeo) fulgere 67, 185; fulsit 173, 181  
fulgidus 178  
(fulgor) fulgorem 83  
fundamentum 26, 147  
(fundo) fundatur 25
- (Genesis) Genesios 2  
(gero) gerent 152  
gladius 82, 84, 86, 98, 176, 177, 186; gladio 181, 190; gladium 2, 6, 80, 94, 112, 123, 130-131, 169, 174, 180, 182, 188  
gloria 24; gloriam 171  
Gregorius 91
- (habeo) habeant 159; habebat 187-188; habebunt 201; habent 207; habere 61, 69,

- 142; habet 13, 13-14, 45, 46, 47, 48, 50, 192, 201-202, 210; habetur 187; habuit 171, 175, 176, 180  
(habito) habitare 17  
heresis 49; hereses 183; heresum 106  
(hereticalis) hereticalem 50; hereticalia 177  
(hereticus) heretice 115-116; hereticorum 5, 43, 55, 78-79, 97, 102; hereticos 185  
hic 187; hec 13, 48, 117, 198; hiis 100, 115, 195; hoc 55, 113, 118, 121, 135, 166, 173, 178, 191; huius 129  
homo 19; hominem 149; hominum 102  
(honor) honorem 170  
(hortus) hortum 101  
(hostis) hostibus 163  
(humanus) humana 19; humanam 51, 202  
idem 153  
ideo 50, 57, 59  
igitur 40, 78, 94, 196  
igneus 84  
ignis 85  
ignorantia 33  
Ihesus 16, 20, 27  
ille 99, 187; illo 20; illud 158, 181, 192  
(illustro) illustrat 90  
(immineo) immineant 71  
immo 24, 54, 67, 72, 208  
in 9, 15, 17, 18, 19, 25, 31, 49, 53, 61, 64, 100, 108, 115, 116, 119, 121, 125, 154, 157, 158, 160, 161, 162, 171, 172, 184, 188, 206, 207, 209, 210  
(inanis) inanem 58  
(incido) inciderit 102  
(inclusivus) inclusive 73  
(incumbo) incumbit 59  
(incursus) incursibus 102  
(incutio) incutit 84, 91  
(indulgentia) indulgentiam 205, 207  
(industrius) industrius 159  
(infidelis) infideles 122, 189  
(infligo) infligendo 89  
(iniungo) iniunctum 196  
inquam 111  
(inquiro) inquirendum 68  
(inquisitio) inquisitionis 113, 123, 175  
inquisitor 5, 43, 48, 53, 59, 70, 76, 78, 97, 180, 194; inquisitorem 116, 133, 135; inquisitores 77, 151, 163, 206  
(intelligo) intelligens 107  
inter 50, 92-93, 184  
interdum 55, 189  
(interior) interius 122  
Iob 155  
ipse 29, 203; ipsam 105; ipso 181; ipsum 111  
(irrigo) irrigata 32; irrigatur 28, 30; irrigatus 10  
(is) ea 174; ei 205; eis 208; eius 109, 187, 205; eo 17, 19, 181; eorum 89, 186, 206, 208; eos 194; eum 102, 114, 115, 120; id 26  
iste 13, 15, 19, 23, 28, 35, 169, 180, 194, 196; istam 194; isti 37; istius 167; isto 31, 189; istud 162; istum 107, 119, 180  
ita 75, 89, 135, 142, 150  
iudex 49, 53, 64; iudicem 116-117  
(iudiciarius) iudiciaria 6, 81, 89, 95, 98; iudiciariam 112, 123, 175-176  
(iustus) iusta 189; iusti 38  
(laboro) laborandum 67; laborant 209  
licet 202  
lignum 191, 192; ligni 2, 113-114, 124, 190  
(luceo) lucens 178; lucere 184  
magis 148, 195  
magnus 52, 54; magna 126, 132, 151, 164; magnam 51; magni 55-56; magnum 110  
(maneo) manet 146, 147  
martyr 75; martyrum 74  
mater 32, 34  
(medius) medio 108, 158  
(mens) mentis 89-90  
(mentalis) mentali 67, 109  
(meritum) merito 6, 81, 95  
militia 155  
(milito) militamus 155-156; militans 4, 7, 13, 25, 28, 40, 96; militante 161; militantem 100, 121; militantium 154-155, 157  
(mina) minis 65-66  
(ministro) ministravit 173  
mons 15, 16, 20, 21, 23; monte 9, 15; montem 21  
moraliter 14, 41, 98  
mors 72; morte 206, 208; mortem 73, 74, 87, 92  
(mos) moribus 110  
(multus) multa 71, 129, 167; multos 183; multum 60  
(mundo) mundatur 30-31  
(mundus) mundum 156  
nam 15, 48, 63, 71, 125, 137, 169, 183, 206  
namque 153  
natura 19; nature 18, 136  
navis 140, 141, 146, 148; navem 138, 139; navi 137  
ne 58, 102, 190

- nec 65, nec 142, 146, 147  
 (necessarius) necessaria 138; necessarii 208  
 nemo 26  
 nihil 159  
 nisi 15, 66, 159  
 non 18, 22, 51, 52, 53, 59, 64, 66, 72, 140, 141, 142, 171, 182, 203, 207  
 (nosco) novit 59  
 noster 99, 118, 204; nostra 155; nostram 154; nostri 126, 132, 150  
 (notabilis) notabilia 195  
 (notarius) notarii 208  
 (nullus) nullum 66  
 nunquam 52-53  
  
 (obtineo) obtinuit 175  
 (occurro) occurrit 3  
 (oculus) oculos 90, 170  
 officium 113, 123, 175, 196; officio 209  
 (olea) olearum 22  
 (olivetum) oliveti 21  
 (omnis) omnem 24; omnibus 162, 171; omnium 147  
 (opus) opera 144  
 (ordino) ordinantes 194  
 (ordo) ordine 76  
 (os) ore 188  
  
 (pando) panditur 129, 167  
 papa 99, 118, 204; pape 126, 132, 164  
 paradisus 9, 10, 11, 12, 13, 41-42, 96; paradiso 210; paradisum 1, 4, 7, 40, 100, 105, 114, 118, 120-121, 134, 169  
 (pars) parte 188; partibus 100, 115  
 (pateo) patet 8, 40, 44, 78, 81, 94, 95, 136, 137, 153, 196  
 pater) patrem 107, 119  
  
 (pecco) peccantibus 89; peccaverit 202  
 pena 91; penam 89  
 (peniteo) penituit 202-203  
 Pentecostes 31  
 per 4, 5, 6, 7, 40, 43, 58, 60, 78, 80, 87, 88, 92, 94 144  
 (perago) peragendum 150  
 (percutio) percussit 189  
 (periclitor) periclitatur 141, 142  
 (periculum) pericula 71  
 (perio) perit 146  
 (peritus) peritum 149-150  
 (percutio) persecutiones 72  
 (persevero) perseverans 70  
 persona 18; personarum 64-65; persone 18, 35  
 (perversus) perversorum 102  
  
 Petrus 75  
 philosophia 56, 61; philosophiam 58  
 philosophus 54; philosophi 56  
 (pius) pie 201, 209  
 pinguis 16-17  
 (placeo) placitum 17  
 (plenarius) plenariam 205, 207  
 (plenitudo) plenitudine 23  
 pondus 160  
 (pono) ponendum 149, 151; ponere 26; positi 163; positum 27  
 (populus) populo 173  
 porta 121; portam 127-128  
 (porto) portat 182  
 (portus) portum 144  
 (possum) posse 148; possumus 209; potens 66; potest 26, 59  
 potentia 63, 109; potentie 46, 69  
 potestas 6, 80-81, 89, 94-95, 98; potestate 181; potestatem 113, 124, 176  
 (pravitas) pravitatis 116  
 pre 161  
 (preassumo) preassumpta 117  
 (precindo) precindendo 103  
 (precipuo) precipue 51  
 (predicator) predicatorum 76  
 (predico) predicavit 174  
 (preservo) preservandum 149; preservare 101, 130, 168  
 preter 26  
 (primus) primo 7, 15, 48, 126, 132, 137, 169; primum 166  
 (privilegium) privilegia 207  
 pro 74, 204  
 (profundo) profundunt 39  
 profundus 61  
 (promitto) promissis 65; promissum 200  
 (proprius) propriam 171; proprie 5, 44, 79; proprium 156  
 propter 55, 202  
 prudens 148  
 prudentia 126, 132, 150-151, 164  
 (pugno) pugnantium 157  
 (pulcher) pulcherrimam 104  
  
 quam 150  
 (quampluris) quamplures 76  
 quandocumque 209  
 (quartus) quarto 37, 189  
 quatuor 13  
 - que 107, 110  
 (quero) quesivit 172  
 qui 29, 55, 74, 87, 151, 159, 200; cui, 59; cuius 108; qua 64, 126, 129, 132, 143,

- 168; que 35, 93, 174, 176, 190, 195; quibus 35-36, 125; quo 17, 20, 25, 30, 31, 143, 144, 160, 166, 187, 192, 198; quod 8, 26, 27, 44, 51, 59, 81, 135, 161, 164, 200; quos 90
- quia 18, 19, 68, 82, 84, 86, 87, 90, 104, 112, 114, 115, 120, 123, 124, 127, 130, 134, 146, 155, 168, 169, 172, 174, 175, 178, 180, 188, 190, 193, 199, 205
- quis 15, 21, 58, 59, 99, 190
- quod 3, 7, 40, 43, 63, 70, 78, 80, 94, 96, 97, 98, 118, 137, 153, 167, 187, 192, 201, 210
- quomodo 196
- quot 38
- realiter 13
- rector 148
- (redimo) redimitum 111
- (reduco) reducere 60
- (refulgeo) refulgentem 110
- (rego) regendum 149
- (requiro) requirit 51
- revera 99, 142-143
- (reverentia) reverentiam 170
- (romanus) romanos 182
- (sacer) sacra 153; sacre 3, 56-57, 153
- (salus) salutis 144
- sanctus 29, 31; sancta 30, 32, 34, 36, 37, 40, 74; sanctam 126-127, 132-133; sancte 35, 114, 161, 165, 170; sancti 17; sanctorum 33, 74
- (sanus) sanis 105-106, 177
- (sapientia) sapientie 32
- (satisfacio) satisfecerit 203-204
- (satisfactio) satisfactione 205
- scientia 49, 51, 108, 109, 120, 135, 172; scientie 45, 61-62
- scilicet 133
- (scindo) scindens 176; scindit 179
- (scio) sciens 107, 111
- scriptura 154; scripture 3, 57, 136, 153
- se 172; sibi 71, 112, 122, 196
- (secularis) seculari 180, 186
- (secundus) secundo 28, 43, 63, 129, 153, 167, 172; secundum 193, 198, 199-200, 206
- sed 13, 23, 51, 73, 92, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 171
- (seduco) seducat 58; seductos 60
- semper 170-171
- (sensus) sensum 56
- sententia 188; sententiis 183
- (separo) separavit 184
- seu 53, 69, 121, 157
- si 48, 52, 139, 140, 141, 145, 146, 148
- sic 8, 21, 41, 44, 61, 81, 161, 186, 199
- sicut 148, 208
- (significo) significatur 6, 81
- sine 182
- (sisto) sistit 145
- (situo) situatur 15; situatus 9
- (socius) socii 208
- solum 51, 53, 67, 142, 207
- specialiter 32
- spes 143, 145, 147
- (spina) spinis 106
- spiritalis 29
- spiritualiter 163
- Spiritus 17, 23, 29, 31
- (splendor) splendorem 82
- (statuo) statuendo 133-134; statuere 158, 159; statuit 120
- (sto) stat 140, 160; stetit 169
- (studeo) studendum 68; studuit 130, 168
- (subverto) subvertunt 56
- sufficenter 203, 205
- (sum) erant 174; erit 53; esse, 49, 54, 60, 63, 64, 66, 70, 73, 108, 111, 119; est 9, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 27, 29, 34, 37, 48, 49, 96, 97, 98, 108, 113, 118, 121, 135, 143, 144, 147, 148, 155, 157, 161, 173, 176, 177, 178, 182, 187, 191, 200, 210; fuerit 52; fuerunt 87; fuit 31, 32, 93, 99, 151, 164, 172, 181, 187, 203; sit 64, 135; sint 195; sunt 35, 38, 55, 138, 163, 193
- super 20, 24
- (suspicio) suspecta 177
- (suus) sua, 56, 189; suis 171, 183; suo 188; suos 170; suum 116, 148
- talis 99, 118; talem 111; tales 22; tali 181
- tam 64
- tamen 18-19, 202
- tamquam 103, 105
- (tango) tangitur 126, 132
- (tantus) tanta 93
- tantum 111, 151
- tantummodo 159-160
- temon 138, 139, 143; temone 141; temonem 149; temonis 151
- (tenor) tenorem 3
- (terra) terram 24; terris 119, 154
- terrestris 9, 10, 11, 12, 41, 96; terrestrem 4, 7, 40, 101, 105, 115, 121, 169
- (terror) terrere 65; terrorem 84, 85, 91
- (tertius) Tertio 34, 70, 80, 174

- (thema) *thematis* 117  
*theologia* 61, 173  
*theologus* 52, 54  
 (thesaurus) *thesauro* 204  
 (timeo) *timeat* 66  
 (timor) *timore* 73  
*tot* 38  
 (totus) *tota* 30, 146; *toto* 99, 105, 141; *totum* 160  
 (trado) *tradendo* 179-180, 185-186; *tradidit* 112, 122  
 (transverso) *transversatur* 178  
 (tres) *tria* 138  
 (tribuo) *tribuit* 205  
 (tu) *vos* 58  
  
 (ubertas) *ubertate* 12, 22, 37  
*ubi* 203  
 (ultimus) *ultimo* 192  
*unctio* 29-30  
*unde* 25  
*unio* 93  
 (unio) *uniti* 88  
 (unitas) *unitate* 18  
 (unus) *una* 18; *unum* 128  
*usque* 73, 74  
*usus* 181  
*ut* 66, 90, 100, 108, 121, 155, 176, 181  
 (uterque) *utraque* 188  
  
*valde* 138  
 (valeo) *valeat* 142  
*vel* 179  
  
 (velo) *velata* 138  
 (velum) *velo* 141  
*venerabilis* 167; *venerabilem* 107, 119  
 (venio) *venisset* 20  
*ventus* 138, 139; *vento* 140  
 (venustas) *venustate* 11, 34  
 (venustus) *venustissime* 35  
 (vepres) *vepribus* 107  
 (verbum) *verba* 117; *verbo* 20  
 (veritas) *veritatem* 60  
*versatilis* 82, 84, 86, 86-87, 178, 187; *versatilem* 2, 6, 80, 94, 112, 123, 131, 175  
*verus* 19, 48; *veris* 177  
*vexillum* 158, 159, 161  
 (via) *viam* 2, 113, 124, 140, 190  
*vicarius* 119, 204  
 (video) *videmus* 137; *videns* 119; *videret* 122; *videre* 57  
*vindex* 182  
 (vir) *viri* 129, 163, 167; *viros* 158; *virum* 108  
*virtualiter* 97  
 (virtuosus) *virtuosos* 38  
 (virtus) *virtute* 63, 66, 67, 69; *virtutibus* 16, 23, 35, 111; *virtutum* 147-148  
*vita* 155, 206, 209; *vitam* 200, 201, 210; *vite* 2, 103, 114, 124, 190, 191, 192  
*vivus* 29  
 (voco) *vocat* 154  
 (volo) *voluit* 127, 133  
 (voluptas) *voluptatis* 1, 134  
  
 (zelator) *zelatorem* 110



Josep PERARNAU I ESPELT

UN NOU BIFOLI DEL LLIBRE DE LES DONES  
DE FRANCESC EIXIMENIS  
(ACA, Canc., Pergamins. Fragments, n. 420)

Només fa un parell d'anys, el prof. Jesús Alturo amb motiu de presentar un altre fragment del mateix llibre eiximenià trobat a l'ADB<sup>1</sup>, no sols recordava els exemplars manuscrits, en els quals el text se'n ha conservat,<sup>2</sup> ans hi afegia una llista dels exemplars documentats en inventaris de llibres dels segles XV-XVI, on, com si volgués donar la raó a Wittlin, el qual considerava «que d'aquesta obra de Francesch Eiximenis en circularen unes cinquanta còpies»,<sup>3</sup> presenta una llista, en la qual trobem cinquanta-un exemplars documentats en els dits segles.<sup>4</sup>

Val a dir que, d'una banda, no hi són tots, car, bon punt acabada la llista, recorda que el monestir de Santes Creus en posseïa un altre exemplar,<sup>5</sup> i la notícia donada per Emili Grahit d'un (o dos?) exemplars ara inexistents a la biblioteca de El Escorial, i d'una part manuscrita del mateix *Llibre* «en la biblioteca de Sant Joan... en un volum que conté tres altres obres: la primera,

---

1. Jesús ALTURO I PERUCHO, *Noves dades sobre la difusió de Lo libre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la Selva», 13 (2001 = «Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri, 2), 255-264. N'hi ha resum en la secció de *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum. S'hi ha d'afegir l'exemplar, sembla destinat a Benet XIII, pel qual el 20 de maig del 1401 hom pagava 4 lliures, vuit sous i sis diners per les feines de copiar, il·luminar i relligar el *Llibre de les dones* (cfr. «ATCA», I (1982), 209), exemplar que no figura en l'inventari de la biblioteca papal de 1423, publicat en el volum VI d'ATCA. No consta si era manuscrit o imprès l'exemplar que el 1613 figurava en l'inventari dels llibres de l'arquebisbe de València, Isidoro Aliaga, publicat suara dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 300, del qual hom pot veure notícia bibliogràfica en la secció corresponent d'aquest volum.

2. *Ibid.*, 256. Hom pot repassar el camí de formació de la dita llista de manuscrits, començant per les limitades notícies que en donà Emili GRAHIT, *Memòria sobre la vida y obras del escritor geroní Francesc Eiximenis*, ara reproduït dins *Studia bibliographica*. Emili GRAHIT, Jaume MASSÓ I TORRENTS, et alii (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1), Girona, Col·legi Universitari i Diputació 1991, 30-33; i seguint pel tothora indispensable Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesch Eiximenis (1340?-1409?)*. *Essaig d'una bibliografia*, *Ibid.*, 103-114, que, amb alguns complements, arriba a la llista oferta per Curt WITTLIN en la *Introducció* a l'edició del dit llibre a cura de Frank NACCARATO (Biblioteca Torres Amat, 9), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1981, XXXIII-XXXVI.

3. Curt WITTLIN, *Introducció* (citada en la nota anterior), XXXV.

4. Jesús ALTURO, *Noves dades* (citat en la nota 1), 258-262.

5. Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*. Vol. XX, *Viage a...*, Madrid 1851, 125.

*De la providencia del consell*, que dona nom al codice, segons los indices»<sup>6</sup>; si hi afegim els fragments dels capítols 384-390, 392, 394-395 descoberts pel mateix Curt Wittlin a Tarragona, Biblioteca Pública, ms. de Santes Creus, 22,<sup>7</sup> i el descobert darrerament pel prof. Alturo, tindrem una primera idea força aproximada d'allò que ara sabem de la difusió del *Llibre de les dones*.

Intentem de precisar, ni que sigui mínimament, aquesta informació: la cinquantena (si no m'erro, són cinquanta un, car en l'inventari de Pere Guialseny en figuren dos: 260, anotació tercera) d'exemplars documentats pel prof. Alturo, no són pas tots manuscrits, car almenys nou, en inventaris posteriors al 1518, consten explícitament 'd'estampa'. Una altra observació sobre la materialitat dels volums ens acostarà al nostre tema; de vuit dels quaranta-dos restants, tots manuscrits, l'escrivà que féu l'inventari no consignà si eren escrits damunt pergamí o paper; i dels altres trenta-quatre només un consta de pergamí, el de la biblioteca de la reina Maria, muller d'Alfons IV Trastàmara<sup>8</sup>; tots els altres trenta-tres consta que eren escrits damunt paper. He dit que aquesta observació ens atansa al tema, perquè el nostre bifoli (com el fragment de l'ADB i l'exemplar de la reina Maria) és en pergamí; formava, doncs, part del petit grup d'exemplars manuscrits que, prescindint de qualsevol referència a un possible posseïdor, són en ells mateixos, de categoria superior.

Encara és possible de fer una altra observació, aquesta geogràfica: dels quaranta-dos, disset eren localitzats a Barcelona, deu a Mallorca, cinc a Vic, dos a Cervera i un a cada una de les poblacions de Guissona, Collbató, Perpinyà, Santes Creus i el palau reial de València. Ara, el nostre col·loca una banderola en les contrades de Girona i en tant que la documentació permet de saber, a Sant Feliu de Guíxols.

Les observacions anteriors han generat dins meu la certesa que som lluny de conèixer ni la quantitat ni la difusió d'exemplars, manuscrits o d'estampa, de *El llibre de les dones* d'Eiximenis: m'ho fa dir una altra observació: la que la difusió geogràfica acabada de formular és paral·lela (i deutora) dels catàlegs de manuscrits (o treballs equivalents) existents fins ara, de manera que es pot assenyalar la respectiva font per almenys trenta-quatre dels dits manuscrits: els de Barcelona són bàsicament coneguts o pels estudis d'Emili Grahit i de Jaume Massó i Torrents, o, sobretot, pel treball de Josep M. Madurell i Marimon

6. Emili GRAHIT, *Memoria...* (citada en la nota 2), 32: crec que cal precisar que la 'biblioteca de Sant Joan' no era la de l'antic convent de Sant Joan de Jerusalem, ans la primera 'biblioteca provincial', amuntgada en el dit edifici després de la desamortització del 1835.

7. Curt WITTLIN, *Extrets d'obres d'Eiximenis copiats i amplificats per Jaquet de Marvilla en un manuscrit de Santes Creus*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 42 (1989-1990 [1991]), 313-339, en particular 314, 318-321 i 323-324.

8. En transcriu l'anotació de l'inventari, Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres...* (citada en la nota 2), 105. Els plecs de l'exemplar de Barcelona, BC, ms. 461. són formats d'un full o bifoli de pergamí i d'altres de paper.



i de Josep A. Iglésias,<sup>9</sup> els de Mallorca pels dos articles de Gabriel Llopart i Moragas i pels dos volums de J. N. Hillgarth,<sup>10</sup> els de Vic per les pàgines d'Eduard Junyent i Subirà<sup>11</sup> i els de Cervera i contrada (Guissona) pels aplecs d'Augustí Duran i Sanpere i de Josep M. Llobet i Portella.<sup>12</sup> Cal, doncs, esperar que futures notícies procedents d'inventaris o futures troballes de fragments, de pergami o de paper, ens permetran d'anar completant nombre i abast geogràfic dels primitius exemplars del *Llibre de les dones*.

De moment, però, concentrem l'atenció en el bifoli procedent de Sant Fel·liu de Guíxols, ara a l'Arxiu Reial de Barcelona.

### *Trobada i retrobada*

Quan encara l'Arxiu Reial de Barcelona (dit també de la Corona d'Aragó) era ubicat en l'antic Palau del Lloctinent dins el centre de la Barcelona gòtica, em vingué a les mans un bifoli, del qual i de la seva signatura arxivística, en aquell moment en la secció de *Monacals d'Hisenda*, prengué nota; anys després, quan l'Arxiu ja havia emigrat a l'Eixample, em vingué a les mans la dita nota, i em féu cercar el bifoli, que en l'entretemps també havia emigrat del seu lligall i secció secular a la molt més important de Cancelleria, sèrie de *Pergamins*, sotssèrie *Fragments*, a la carpeta núm. 19, núm. 420, corresponent a la localització arxivística que figura en el títol.

9. Josep M. MADURELL I MARIMON, *Manuscrits eiximenians. Petit repertori documental*, dins «Miscelánea Martínez Ferrando», Madrid 1968, 291-313; i Josep A. IGLÉSIAS, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, tesi doctoral en curs de publicació.

10. Gabriel LLOPART I MORAGAS, *El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 48 (1975), 193-240; i 49-50 (1976-1977), 57-114. Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca, 1229-1550*. I-II (Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes), París 1991; vegeu-ne la recensió dins ATCA, XII (1993), 446-447, signada per Leonard E. Boyle.

11. Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacados de algunos inventarios de la Curia Fumada de Vic*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 16 (1943), 57-86.

12. Agustí DURAN I SANPERE, *Notícia de llibres en inventaris de Cervera*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», IV (1917), 127-135; ara s'hi ha d'afegir l'exemplar en paper però dignament encobertat, documentat el 1487 entre els béns relictes del prevere Pau Massana; la informació sobre aquell volum es pot veure en Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Llibres esmentats en alguns inventaris notariais certerins del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 412, núm. [44].

És possible que els estudis dedicats en els darrers anys a la producció editorial valenciana del segle XVI proporcionin informació sobre exemplars documentats a la ciutat de València (cal suposar que famílies nobles relacionades amb dona Sança Ximenes d'Arenós se n'haurien procurat algun exemplar), però m'excuso de no haver realitzat aquesta recerca.

### *Descripció del bifoli*

En aquest moment, el dit bifoli amida 489 mm d'amplada i 350 d'alçada; la seva situació dins la camisa de plàstic, que hom diria feta a mida per a ell, i d'aquesta dins la carpeta núm. 19, no és pas la primitiva. Intentem, doncs, de refer el camí que, entre la primera meitat del segle XV i la segona del segle XX, el féu passar, d'ésser un full (o dos folis o quatre pàgines dins un volum manuscrit) a sobreviure (de moment) dins una camisa de plàstic; així, tot informant-nos de les vicissituds seculars, anirem coneixent particularitats del bifoli residual. En el citat itinerari, crec que hom hi pot distingir tres etapes.

#### a) Dins el volum primitiu

En un primer moment, crec que és possible d'afirmar amb certesa que el bifoli formava part d'un plec i aquest d'un volum, que contenia o tot o potser només una part determinada del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis. El fet que el primer foli del bifoli contingui el text dels capítols CCXV-CCXVII (d'aquest, la part inicial) i el segon el dels CCXXXIX (part final), CCXL-CCXLI i CCXLII (part inicial), ens permet d'afirmar també amb certesa que entre els primer i segon folis actuals hi havia els bifolis que contenien el text dels capítols CCXVII (part final) a CCXXXIX (part inicial): vint-i-un capítols (CCXVIII-CCXXXVIII) i dos fragments.

Aquestes dades, comparades amb el text publicat l'any 1981,<sup>13</sup> ens permeten de fer alguns càlculs i d'aventurar algunes hipòtesis de treball. La base del càlcul consisteix en aquesta constatació: el text del segon foli equival de forma gairebé matemàtica al de les pàgines 352, 353, 354 i 355 de l'edició;<sup>14</sup> partint doncs, de la paritat aproximada entre una pàgina de l'edició del 1981 i un corondell del nostre bifoli, tenim que entre el text final del primer foli (o quart corondell del primer foli) i l'inicial del segon foli (o del primer coron-

13. És l'única després de la incunable del 1495: Francesc EIXIMENIS, *Lo llibre de les dones*. II. Edició crítica a cura de Frank NACCARATO sota la direcció de Joan COROMINES. Revisada per Curt WITTLIN i Antoni COMAS. Introducció i apèndix de Curt WITTLIN. Glossari a cura d'August BOVER i FONT (Biblioteca Torres Amat, X), Barcelona, Curial Edicions catalanes 1981, 317-321 (text corresponent al primer foli; i 351 (línia quarta del final de la pàgina)-355 (línia penúltima del final de la pàgina).

14. No és ben bé matemàtica, car d'una banda s'hi han d'afegir les quatre línies finals de la pàgina 351, però de l'altra se n'han de treure gairebé les dues finals de la pàgina 355; i cal tenir en compte, que les pàgines de l'edició no són una mida matemàtica, car hi incideixen dues variants, la dels espais en blanc entre els capítols i la de les notes a peu de pàgina; per això, de forma aproximada, sí que podem establir aquesta paritat: les quatre pàgines de l'edició encaixen amb els quatre corondells del segon foli, cosa que també es dona, amb la mateixa aproximació, en el text del primer foli, que va de mitja pàgina 317 a gairebé mitja pàgina 321, amb la qual cosa l'aproximativa paritat entre text d'un corondell manuscrit del nostre bifoli i text d'una pàgina de l'edició 1981 es confirma.

dell del segon foli) hi ha en l'edició tot el text que va de més amunt de mitjana pàgina 321 a la línia quarta final de la pàgina 351: trenta-una pàgines, que, doncs, correspondrien a trenta-un corondells: arrodonim-los a trenta dos corondells/pàgines (les dues variants, que són els espais entre capítols i les notes a peu de pàgina ens ho permeten) i tindrem vuit folis o quatre bifolis: entre el text del nostre foli primer i el del nostre foli segon hi havia el corresponent a vuit folis o quatre bifolis, cosa que ens dóna un plec o quadern de cinc fulls doblats o bifolis, és a dir, l'actual salvat i els quatre suposem perduts.

D'ací neixen dues preguntes que han de restar sense resposta: el plec o quadern era format per només cinc fulls doblats o bifolis, o encara per algun altre; en principi, són possibles tant la resposta afirmativa com la negativa, encara que les operacions numèriques que acabem de fer semblen imposar la darrera; els quaderns de cinc fulls doblats eren absolutament normals, com també els de sis o els de quatre; a favor de la negativa hi ha el detall, que tampoc no dóna cap certesa apodíctica, que al final del segon foli no hi ha reclam, cosa que seria normal d'esperar, sobretot en una còpia d'una certa qualitat com aquesta (es troba entre els exemplars excepcionalment escrits damunt pergamí, i, a judicar per la lletra, el copista devia ésser un professional).

Si el quadern hagués estat només de cinc bifolis o fulls doblats tindríem que l'actual foli primer, en el seu primer corondell, coincideix amb precisió literal amb l'encapçalament del «quart tractat de la quinta part d'aquest llibre», quart tractat que exposa la doctrina sobre els pecats capitals (o mortals com en deien en aquell temps), al qual hom podia afegir, a tall d'apèndix, el tractat cinquè de la mateixa part quinta, destinat a exposar la doctrina sobre els cinc sentits corporals (o, lull·lianament, sis, car després dels capítols dedicats a cada un dels cinc, en segueixen dos (els 264 i 265) sobre els pecats de llengua, és a dir, sobre l'«*affatus*» humà), amb la qual cosa tindríem una exposició sobre els pecats i els sentits corporals i llur relació amb el pecat. És a dir, el nostre bifoli no hauria pertangut a una còpia sencera del *Llibre de les dones*, ans, possiblement, només a la dels capítols CCXV-CCLXXIV. Però tot això no són més que hipòtesis sense confirmació, almenys per ara.

No sé si, ni quant al quadern ni quant al volum, és possible d'afirmar gaire res més; per exemple, no m'atreviria a assegurar que l'actual mida de l'amplada del bifoli sigui la primitiva, ben al contrari; crec poder afirmar que la llargada inicial era de 520 mm, resultat de l'operació següent: guiat pel séc que hi ha entre els dos folis i que correspon al plec inicial entre les dues meitats, la corresponent al foli primer amida 260 mm i la del segon, només 229; diferència confirmada pel marge en blanc entre el corondell extern del foli primer i el final del pergamí (65 mm en f. 1v) i el mateix espai en el f. 2v (35 mm); cal, doncs, comptar que la llargada inicial del bifoli tenia 30 mm més que l'actual (489), per tant, uns 520 mm.

Aquest espai era repartit de la manera següent: marge extern del f. 1: 65 mm; amplària del primer corondell: 73 mm; columna central entre els dos corondells, en blanc: 16 mm; amplada del segon corondell: 73/75 mm; marge

intern entre el segon corondell i el centre del plec: 35 mm, la suma dels quals espais és de 262 mm: si la doblem perquè aquests devien ésser els mm de la distribució d'espais en les dues pàgines del segon foli, tindrem 524 mm, que són pràcticament els que acabo de donar en atribuir a la longitud transversal del pergami en el seu estat primitiu ,uns 520 mm'. Afegiré que un corondell normal d'aquest bifoli conté cinquanta línies, amb separació de cinc mm, escrites amb lletra gòtica formada, però molt acostada a la cursiva, rodoneta, de traç recte i de gruix accentuat, amb ús constant de línies allargades en la ,s' i la ,i', segurament de principis del segle XV; els títols dels capítols i les respectives caplletres són en vermell (una en blau); la caplletra primera, inicial del quart tractat, és acolorida de vermell i blau i completada amb línies vermelles en arabesc.

Si encara em pregunto quelcom més sobre el plec he d'afirmar que només en puc saber que, segurament tots els seus bifolis eren de 520 mm d'amplada i de 350 d'alçada; però no sé si els bifolis eren de pergami o de paper; si haguessin estat de paper, el normal és que l'actual bifoli de pergami hagués estat el més extern del quadern (no podia ésser el bifoli del mig perquè el text que manca entre el capítol CCXVII i el CCXL ho fa impossible, car en tal hipòtesi, el text dels dos folis hauria estat consecutiu); potser només puc aventurar la hipòtesi que tot el quadern (i, doncs, en principi, tot el conjunt) fos escrit damunt pergami. Però és pura hipòtesi, car també podia haver estat format per un full (o bifoli) de pergami i quatre de paper.

## b) Del volum al bifoli

Fins a quant durà la vida del dit volum en la seva integritat? Tampoc no hi puc donar resposta; només m'atreveixo a dir que entorn de tres segles més tard, en un moment que devia ésser de la primera meitat (o potser del primer terç) del segle XVIII, el volum ja s'havia desballestat, car el bifoli en la seva forma actual compareixia per a fer de coberta a un capbreu de reconeixement de drets senyorials a favor del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols. El dit capbreu (o allò que en resta) es troba ara en el mateix Arxiu Reial, dins un lligall que té la signatura de *Monacals. Hisenda / Girona*, 68a, i ocupa (almenys en les ocasions recents en què ha arribat a les meves mans), el lloc superior del lligall

Tres extrems són segurs: 1. Que els reconeixements de la propietat eminent del dit monestir en el capbreu esmentat són datades a Calonge els dies 11, 17 i 25 de maig 1718 i encara 29 de gener i 23 d'abril del 1719; 2. que, per tant, només en temps posterior el bifoli pogué ésser convertit en coberta de l'esmentat capbreu i que aquesta utilització no sols consistí a col·locar els fulls de les confessions capbrevants dins el bifoli, ans a cosir el capbreu i el bifoli, car encara ara (19 de març 2003) aquest conserva restes no sols del cosit, ans encara del doble reforç de cuir que hom afegí al lloc del quadern resul-

tant; i 3. que el dit capbreu fou conservat en l'arxiu del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols, on degué estar-se fins a l'exclaustració del 1835.

La utilització i estada acabades d'esmentar han deixat diversa constatació escrita en la cara externa del mateix bifoli, però en sentit invers al text medieval; podem llegir en el marge inferior del f. 2v (que, invertit, es convertí en el marge superior del f. 1r): «Calonja / n<sup>o</sup> 174»; i més al centre: «Capbreu de Calonge dels anys 1377 / y de 1646; [el] de Vall-llobrega, any 1579» (i amb lletra posterior) «y / de altres diferents anys de dits llocs»; i més avall, en la línia de divisió entre els dos folis: «Cap/breu / de Ca/longe / 1377 / etc.». Fora la lletra posterior ja assenyalada, aquestes anotacions són escrites per una mà del segle XVII.

### c) De la Costa Brava a la Cancelleria de l'Arxiu Reial

Aquesta trajectòria és del domini públic: la desamortització del 1835, la concentració dels documents de cases religioses que podien ésser font d'ingressos per a l'estat espanyol en les Delegaciones de Hacienda i la seva col·locació definitiva a l'Archivo de la Corona de Aragón de Barcelona. I ja sabem que també a l'interior d'aquesta institució el bifoli va continuar el seu camí fins a l'actual àmplia capsa de cartó i a la camisa de plàstic.

### *Intent de cronologia*

Les anteriors anotacions em sembla que permeten de proposar les grans línies d'una cronologia, en la qual seran tingudes en compte les hipòtesis que en deriven.

La primera és que el volum manuscrit del *Llibre de les dones* es devia trobar d'alguna manera al monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols i degué arribar intacte al segle XVII;

durant aquell segle i en temps posterior al 1646, hom aplegà en un sol volum els capbreus de Calonge dels anys 1359 i de 1646 i el de Vall-llobrega del 1579; aquest volum factici fou relligat amb el nostre bifoli i reforçat en el llom amb els dos fragments de cuir encara existents; el resultat fou un volum de tipus registre, que hauria tingut el núm. 174 en l'arxiu d'aquell monestir; en el seu estat actual, el bifoli conserva tots els senyals desitjables que confirmen haver servit per a una enquadernació, per exemple, els doblers en tota la longitud dels marges. En temps posterior hom afegí noves peces a aquell volum, tal com demostren els afegitons al títol, escrits de mà diversa i més tardana. La mà que escriví la llarga anotació relativa al contingut del volum, la repetí, aquesta vegada en un cert castellà, en un fragment de paper, desgastat de la seva part inferior, de 210 x 153 mm; la mà del segle XVII escriví: «Capbreus de / Calonje, etc. / Años 1377, 1579 y 1646 / [y de] algunos otros» (i amb lle-

tra diversa, no gaire posterior) «y uno de Fenals / del año 1643»; i encara amb lletra contemporània de la primera, en part il·legible: «la de Vila... / la de Vall-llobrega»; en la part superior del fragment, amb lletra que diria del segle XIX: «Cax. 11 Leg. 96 U»; aquest fragment era enganxat en la part inferior (a l'invers, en la superior) de l'actual f. 2v: hom pot veure com era aquella situació en la fotocòpia del bifoli que l'ha substituït en l'aplec de *Monacals. Hisenda. Lligalls Girona 68a*. Aquest fragment de paper seguí enganxat al bifoli fins que un servidor vaig suggerir a algun dels responsables de l'ACA que potser podia ésser desenganxat, cosa que, havent estat feta, ha permès de llegir tot el text. El dit fragment de paper, col·locat en la pròpia camisa de plàstic, acompanya el bifoli en la carpeta núm. 19 de fragments, que ja coneixem. Vagi'ls tota la meva gratitud!

En el marge on són escrites les anotacions que ja coneixem n'hi hagué d'altres que foren raspades i ara són il·legibles, fins i tot amb llum ultravioletada.

Tinc la impressió que el volum-registre arribà a la desamortització conservant la fesomia acabada de dibuixar i que, ja ingressat a la 'Delegación de Hacienda' de Girona fou desenquadernat, restant el bifoli en funció de coberta d'un capbreu que no formava part d'aquell volum-registre inicial. Almenys, sembla que així hauria arribat a l'ACA.

### *Consideració comparativa*

Una consideració textual definitiva només seria possible a qui tingués davant els ulls totes les còpies manuscrites, actualment existents, situació que no és pas la de l'autor d'aquestes pàgines; però on sembla que fins ara no hi ha hagut comparació de texts, un servidor em limitaré a exposar les meves observacions realitzades a base de la comparació amb els exemplars manuscrits a l'abast de la meua mà a Barcelona i a Sant Cugat del Vallès:<sup>15</sup> són els volums manuscrits de la Biblioteca Universitària, 79, copiat a Barcelona el 1434 (B); de la Biblioteca de Catalunya (Antiga biblioteca Dalmasas), 461, no datat (G); i Sant Cugat del Vallès. ms. s.n., tampoc no datat. Si l'edició del 1981 és feta damunt l'exemplar de Chantilly, datat el 1427 (A), tenim dos punts de referència cronològica segurs, separats només per set anys, que també ens serveixen per a fixar, encara que només sigui per aproximació, la qualitat dels texts. En aquest sentit s'han de descartar el B per les seves faltes, i el J pel fet que el seu text és tan incomplet, si abans no hi ha un estudi que expliqui la

15. No existeix (o almenys jo no la conec) cap descripció dels manuscrits eiximenians del *Llibre de les dones*; per això, per a informació sobre els dits volums cal encara remetre a Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres...* (citad en la nota 2).

intervenció del copista desestimant fragments tan considerables i qui sap si, en sentit contrari, introduint quelcom en el text.<sup>16</sup>

Tenim, doncs, un petit grup de texts comparables format pel volum de Chantilly, base, segons que sembla, de l'edició del 1981, el ms. 461 de la Biblioteca de Catalunya i el nostre fragment, designat amb ,f'. El resultat de la comparació (que, repeteixo, no és dada definitiva, fins que es puguin col·lacionar els altres manuscrits), fins i tot afegint-hi J, és que immediatament, ja des de la línia 1, el bloc format pels quatre BEGJ<sup>17</sup> es contraposa netament del nostre f, no sols amb variants de grafia, ans també de text. Això no permet pas d'establir un esquema de derivacions definitiu, però sí d'hipotitzar amb fonament real que f procedeix del text primitiu per un camí que no és el dels altres, i que, doncs, en relació a aquell exemplar ,x', es dibuixen immediatament dues branques, una de les quals només és documentada en el nostre fragment. Això, unit al tipus de lletra, em porta a pensar que el nostre text fou copiat durant el primer quart del segle XV.

### *La qualificació de la llengua*

Ens hem ocupat fins ara de la materialitat del bifoli; és el moment d'esbrinar quelcom de la llengua.

I partim de les informacions aplegades per Curt Wittlin en l'estudi introductori a l'edició del 1981, on feia dues referències a la identitat comarcal de la llengua, que, d'acord amb la procedència del ms., A, ara a Chantilly, ell localitza al Rosselló, i en dóna les vint-i-nou mostres següents, que reportem per ordre alfabètic:

avetz, causes, caytiva, compayós, coneys, damont, deastre, destriu, dillús, feyt, ges, jors, leys, ligim, meteys, nolrre, odorà, parteys, posseesquen, poyria, preents, provesit, quay, saubés, seguey, soviny, ten, veg, vesent.<sup>18</sup>

16. En el nostre fragment, el ms. J se salta el text de les línies 16-18, 21-22, 24-28, 28-30, 49-60, 69-72, 84-85, 102-104, 112-122, 129-134, 140-141, 142-164, 200-202, 209-216, 223-259 i 274-289 (la indicació dels fragments concrets omesos en cada cas es pot veure en l'aparat); i afegeix quelcom pel seu compte almenys en les línies 105 i 222, tal com hom pot veure en el mateix aparat.

17. De vegades aquest bloc de quatre no és visible, per la raó acabada d'esmenta, que J s'ha saltat text, p. e., en la línia 18, on f diu ,culpa ne pena' i els altres ,pena ne culpa'; en la 28, on, contra ,companya' en el fragment, tenim ,companyia-companyies' en els altres; en la 50, on l'arcaic ,menyspresat' és modernitzat en els altres tres amb ,menyspreat'; o en la 51, on ,engrosseeix', en els altres es transforma en ,engroseix'; podria seguir, però seria insistir excessivament en quelcom que, després de les mostres ofertes, el possible lector interessat pot trobar ell mateix en l'aparat. Creuria que el clar arcaisme d'algunes de les variants pròpies de f reforça la datació proposada.

18. Francesc EIXIMENIS, *Lo llibre...* (citat en la nota 13), XXXIV, notes 56 i 61.

Tretze d'aquests mots es troben en el nostre bifoli, amb la següent grafia, que acompanyem amb la rossellonesa entre parèntesi:

coses (per causes), desastres (per deastre), fet (per feyt), gens (per ges), jorn (per jors), lex (per leys), legim (per ligim), matex (dotze vegades per me-meys, però també tenim mateys a la línia 90), partex (per parteys), poria (per poyria), sabés (per saubés), seguex (per seguey) i souín (per soviny);

i, encara que no siguin literalment exactes, podem afegir que en el nostre bifoli ,hauer' és sempre escrit amb ,h-' (per ,avetz' a Chantilly i en l'edició); trobem també ,companya' (emparentat amb ,compayós').

La llengua no és doncs, rossellonesa, ans diguem que ,sudcatalana oriental extrema'. Potser la grafia d'alguns mots i l'anàlisi de les lletres finals en ,-' d'algunes paraules podria precisar la localització de l'escrivà (o d'algun predecessor seu), cosa que resta per a algun especialista en dialectologia catalana.<sup>19</sup>

### *Ratio editionis*

En la transcripció del text he procurat d'ésser literalment fidel; d'ací la presència de ,u', on la llengua actual escriu ,v'; en canvi, no s'han mantingut ni les ,s' ni les ,i' llargues, però aquestes s'han conservat en les xifres romanes; no assenyalo les variants en la grafia de la ,c', segons que aparegui trencada o no. El text transcrit és completat amb la puntuació i els signes normals en l'ortografia vigent.

Cada anotació de l'aparat, recordant en primer lloc la línia on es troba el corresponent mot del nostre fragment, dóna les variants dels dos manuscrits barcelonins (B i G) i del de Sant Cugat del Vallès (J), més les de l'edició del 1981 i les proporcionades per aquesta edició.

Quant a les referències a d'altres texts donades de forma més o menys explícita pel mateix autor, preciso que he procurat d'individuuar les escripturístiques, i que no m'és pas donat d'aportar gaires clarícies sobre les altres; així, per exemple, en relació a «aquell gran doctor Strabus en vn seu tractat de abstinència» (línies 95-96), he de dir que existeix certament un ,gran doctor Strabus', és a dir, Walafridus Strabo, autor d'una obra constantment consulta-

19. Si també en aquest moment en refio del DCVB, s. v. ,aigua' (I, 341), trobo que ,aigo' fou paraula documentada a Cadaquers, Palma, Inca, Manacor, Pollença, Lluçmajor) i em pregunto si no serà també aquesta la localització del nostre text en virtut de l',aigo' de la línia 281: aquell veral, en el qual era i és més viu l'article salat, que sembla ésser utilitzat en l'expressió ,se gola' = ,la gola' de la línia 60, on els tres altres manuscrits que ací podem tenir en compte ja s'han passat a ,la'; en idèntica direcció deu assenyalar el ,vetlats' de la línia 113, lectura de la qual totes les altres còpies s'aparten.



da, la *Glossa ordinaria* a tota la *Biblia*, reproduïda una vegada més durant la segona meitat del segle XIX, amb les altres obres conegudes del mateix autor, en els volums 113 i 114 de la *Patrologia Latina* de Jean Paul Migne; però en els dos volums esmentats ni hi ha ,un seu tractat sobre abstinència', ni he pogut trobar en els altres texts publicats en aquells dos volums res que fes referència al tema, ni tan sols en aquelles columnes de la *Glossa ordinaria*, relatives al dejuni quadragesimal de Jesús després del baptisme al riu de Jordà (*Mt* IV, 1-11; *Mc* I, 12-13; *Lc* IV, 1-13).

A la línia 131 torna a comparèixer un personatge, citat també per Arnau de Vilanova, ,l'abat Ysaac/abbas Ysaac', la clarificació del qual en la referència d'Arnau de Vilanova em representà setmanes senceres de recerca infructuosa, tal com hom pot veure en el volum XX d'aquest anuari;<sup>20</sup> però una vegada més s'advera el ,Volta el món i torna al Born', car el 1497 era publicat a Barcelona el text llatí d'un tractat atribuït en catàleg d'incunables de la Biblioteca Universitària de Barcelona a Isaac, bisbe de Nínive, *Liber abbatis Ysaac de religione, seu de ordinatione animae* (edició, de la qual la dita Biblioteca posseeix dos exemplars), i vuit anys abans, el 1489, ho havia estat a Sant Cugat del Vallès, la traducció al castellà feta per l'aragonès Bernardo Bojíl.<sup>21</sup>

La recerca relacionada amb l',abbas Ysaac/abat Ysaac' ha donat, si no m'erro, un resultat mínimament satisfactori. El fet plural de la referència a ell per part d'Arnau de Vilanova, la del nostre fragment, i la doble edició, la llatina de Barcelona 1497 per Diego (Jacobus) de Gumiel, i la de la traducció castellana estampada a Sant Cugat del Vallès el 1489, són elements de judici suficients per a considerar que l',abbas Ysaac' fou un autor espiritual molt ben col·locat a Catalunya durant la Baixa Edat Mitjana.

De fet, la recerca en l'Inc. 592 de la BU de Barcelona no ha pas estat decebedora, car ultra referències esporàdiques,<sup>22</sup> trobem en el capítol sisè tot un apartat dedicat al tema i és molt possible que, tot i no esmentar cap títol de

20. Vegeu el meu *L'Apologia de versutiis atque peruersitatibus... d'Arnau de Vilanova...*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 122-124, 125-126 i 139, on el lector pot reconstruir l',iter' d'aquella recerca.

21. *Catàleg dels Incunables de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Introducció, edició i índexs*, Jordi TORRA. *Catàlegació*, Montserrat LAMARCA, Barcelona, Publicacions de la Universitat 1995, 147, núm. 419, on en són indicats dos exemplars, núms. 592 i 795 de la sèrie d'incunables. La notícia de l'edició de Sant Cugat del Vallès, la rebo de Carlos ALVAR, *Una vintena de traductores del siglo XV: prolegómenos a un repertorio*, dins *Essays on Medieval Translation in the Iberian Peninsula*, Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, Roxana RECIO, eds. (Estudis sobre la Traducció, 9), Castelló, Universitat Jaume I, 2001, 23.

22. Com, per exemple, en els ff. XXXIIV-XXXIIIr: «Sicut nubes operiunt lumen lune: ita et vapores ventris in anima sapientiam Dei. Sicut flamma ignis in siccis lignis accenditur, ita et corpus ventre repleto...»; o en el cap. XV, f. LXXXIIIr-v: «Esse mundum ab ingluvie ventris, et a parvis etiam et a magnis. Hec sunt virtutes monachi sub compendio dicte»; o encara en el cap. XXVIII, f. CXVr-v: «Causa malorum motuum... irrationalis delectationis, que movetur cum incendio et tradit animam ad miseriam... indubitanter est a ventris repletione. Quod, si forte, ventre moderatus est in dieta...».

llibre, tot i no citar al peu de la lletra, ans només ‚ad sensum’, el framenor gironí tenia en el pensament expressions diverses del nostre llibre de l’‚abbas Ysaac’ i potser resumia la seva lectura del dit apartat en escriure les afirmacions de les línies 131-134.<sup>23</sup>

A la línia 219, encara sota l’influx de la referència a les *Vitae Patrum*, EIXIMENIS dóna la paraula a l’abat Cleon; però segons l’*Index nominum propriorum virorum ac mulierum*, afegit per Jean Paul Migne al volum 74 de la ML, París 1860, cols. LXXXV-XCIV, el dit abat no figura entre els que consten en les *Vitae* esmentades.

Les línies 61-67 atribueixen a sant Joan Crisòstom unes expressions relatives a sant Joan Baptista i a Daniel, que no es troben en els texts, en els quals hom les esperaria, com la *Super Matthaeum, Homilia X, 4 (Ioannis Baptistae vivendi genus)*, on certament trobem una síntesi com: «...facile parabilis erat mensa eius, et mensa faciliior amictus, et habitaculum facilius amictu. Neque enim tecto, vel lecto, vel mensa vel aliquo simili opus habuit; sed angelicam quamdam vitam in hac carne exhibuit»; establert això, es fixa i explica qualche altre detall, però ni una paraula més sobre la ‚mensa’.<sup>24</sup> Una altra ocasió immillorable per a conèixer la doctrina del CRISÒSTOM sobre el tema que ocupa mestre EIXIMENIS era la seva *Interpretatio in Danielem prophetam*, i en particular un vers que li hauria vingut com l’anell al dit, si les idees que li atribueix el nostre framenor haguessin estat realment les seves, el vers de *Daniel*, I, 12: «...dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad biben-

23. El capítol sisè, per la seva forma dialogada, s’intitula *Sermo factus per interrogationes*, ff. XLIIIIr-LVr i dedica tot un apartat, el de les pàgines LIIr-LIIIIr, a desplegar aquesta tesi: «Istud omnibus notum est, quia cuiuslibet certaminis peccati et concupiscentie, initium est labor ieiunii...»; en transcriure alguns fragments, ja que d’algun o del conjunt en podria haver tret EIXIMENIS la seva idea: «Sicut est quies ventris initium malorum et laxatio sompni, que accendunt concupiscentiam luxurie, ita via Dei sancta et omniis virtutis fundamentum ieiunium est», f. LV; «Ieiunium protectio est omnis virtutis, et initium certaminis et corona continentium et pulcritudo virginitatis et sanctitatis, et splendor castitatis et principium vie christianitatis et mater orationis et fons sapientie et magna gratia tranquillitatis, que precedit omnia bona», f. LV; «Cum sigillum ieiunii supponitur ori hominis, mens eius in compunctione meditatur, et cor eius producit fructum orationis et mestitia iacet in vultu eius, et prave cogitationes prolongantur ab ipso, ylaritas non invenitur in oculis eius, et concupiscentia concupiscentiarum et inanum colloquiorum est inimici», f. LVr; i el text de les línies 133-134, podria reflectir l’afirmació de l’‚abbas Ysaac’, segons la qual, els futurs màrtirs dejunaven almenys la nit anterior al martiri: «Dicitur enim de multis martyribus, quod in die qua prestolabantur recipere coronam martyrii... in illa nocte aliquid non gustabant, sed a sero usque mane stabant vigilantes in oratione...», f. LIIIIr.

Aprofito la present avinentesa per a recordar que la primera de les citacions de l’‚abbas Ysaac’ en l’*Apologia de versutiis et perversitatibus...* d’Arnau de Vilanova, la que hom pot llegir dins el volum XX d’aquest anuari, 123, línies 1027-1029, i comença: «Fugite otium, carissimi...», es troba literalment, encara que amb variants, en l’edició que ens ocupa, on llegim: «Cauete vobis, o carissimi, ab ocio, in quo latet mors. Nota quia non est incidere in manus festinantium captivare monachum, nisi per ipsum».

24. Vegeu MG 57, París 1862, 188.

dum...»; i és decebedor d'haver de constatar que no li provoquen ni una lletra de comentari.<sup>25</sup>

En canvi, es possible que en aquest cas, els texts atribuïts al CRISÒSTOM no fossin únicament els autèntics; de fet, consta que havia passat com d'ell una *In mundi creationem oratio secunda*, publicada entre les seves obres i ara (ja en el MG) atribuïda a SEVERIÀ DE GÀLBALA, on podria haver-hi el fragment al qual es refereix el gironí.<sup>26</sup> De més a més, no sembla que el CRISÒSTOM considerés que el de l'abstinència fos un tema mínimament important dins el seu pensament.<sup>27</sup>

Segurament no sóc el primer a dir-ho, però hom només pot donar testimoni d'allò que sent; i surto amb la impressió que en escriure *Lo llibre de les dones* (o almenys els capítols del bifoli objecte d'aquestes línies) i al·legar 'autoritats' fra Francesc es refiava de la memòria de coses que havia llegides o escoltades, però no constatava si la referència responia a la realitat comprovable. I tinc, si no (certament) una raó apodíctica, almenys una base per a l'anterior afirmació: el possible lector interessat en el tema pot comparar el text dels nostres capítols (i en concret els del primer foli, línies 1-141) amb un altre del mateix EIXIMENIS, dedicat al mateix tema i ja ha estat publicat en amb el títol de *Com usar bé de beure i menjar*:<sup>28</sup> en quant a la forma d'al·legar 'autoritats', la gran diferència entre els dos texts rau en el detall que en els capítols del *Terç del cristià* publicats sota aquell títol, per regla general les referències són concretes, a llibres concrets d'un autor i àdhuc a parts o capítols del llibre citat; en els nostres capítols, en canvi, les referències per regla general són genèriques i només per excepció donen alguna indicació més precisa. Si aquesta observació fos vàlida en comparar tot el *Llibre de les dones* amb el *Terç del cristià* tindríem un punt de referència que ens permetria qualificar el diguem-ne gènere literari del nostre llibre: una obra de divulgació, per no dir-ne catequètica? No és cap afirmació, ans només una pregunta.

Cal posar punt final. Esperem que aquestes pàgines contribueixin, ni que sigui de forma mínima, al coneixement d'una de les obres d'Eiximenis.

Barcelona, juny 2003

25. *Ibid.*, MG 56, París 1862, 198.

26. Després de citar *Hebr* IV, 12, llegim: «Vult nos non crassos esse, sed cogitationibus mentem subtilem reddere. Ubi enim crassities, ibi aliena a Dei verbo mens est; ubi autem subtilis est, apta legi divine efficitur... Age, ergo, nostram quoque Dei sermo illustret mentem, maxime proposito ieiunio, quod extenuat corpora, sed mentem exacuit. Est enim abstinencia ieiunii omnis sanctificationis nutrix, et mater piae mentis», MG 56, París 1862, 439.

27. Aquesta afirmació necessita una prova. La proporciona la taula intitolada *In omnia opera Sancti Ioannis Chrysostomi index generalis* (MG 64, París 1862, col. 147), on només trobem tres referències a 'Abstinencia', la més acostada de les quals és la de *Severia de Galbala*, acabada de transcriure.

28. Vegeu la nota d'aparat a la línia 19.

## EDICIÓ DEL TEXT

Manuscrits utilitzats:

- A = Chantilly, Institut de France, ms. 543, del 1427; les seves variants són conegudes per l'edició del 1981 (=E).
- B = Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 79, copiat a Barcelona el 1434 per Miquel Çagrau, pellicer.
- E = Edició de Francesc EIXIMENIS, *Lo libre de les dones*. II. Edició crítica a cura de Frank NACCARATO sota la direcció de Joan COROMINES. Revisada per Curt WITTLIN i Antoni COMAS. Introducció i apèndixs de Curt WITTLIN. Glossari a cura d'August BOVER I FONT (Biblioteca Torres Amat, X), Barcelona, Curial Edicions catalanes 1981, XXXVIII + 624 pp.
- f = Fragment de l'ACA, editat ací.
- G = Barcelona, BC, 461, en pergami i paper; a dos corondells, caplletres al començament de seccions en or i colors diversos.
- I = Incunable imprès a Barcelona per Hans (Joan) Rosenbach 1495 (les variants són les proporcionades per l'edició del 1981).
- J = Sant Cugat del Vallès, Centre Borja, Biblioteca, s.n. (abans, Barcelona-Sarrià, Bibl. Col·legi Màxim S. J.); en paper; el copista deixà molts fragments sense transcriure.

UN NOU BIFOLI DEL LLIBRE DE LES DONES  
DE FRANCESC EIXIMENIS  
(ACA, Manuscrits. Fragments, n. 420)

[f. 1a]

- 1 *Capítol .ccxv. Açí comença lo quart tractat de la quinta part d'aquest libre, qui tracte dels .vij. peccats mortals*

Ara hujem a dir dels .vij. peccats mortals. E deus saber açí que lo peccat uoluntari se partex en dues maneres per los sants, car algun pec-

1 Capítol .ccxv. E *om* | Açí BG e açí J ara | comença EGJ comença B comensa | tractat B trectat | d'aquest BG de aquest 1-2 libre J libra E *add* apellat de les dones 2 Qui BGJ lo qual E *praeit* Capítol ccxv | tracte BEGJ tracta BGJ *add* determina (G -term- *al man*) | mortals (-mor- *al man*) BEGJ *add* e aquí fa diferència (B difarència) entre peccat mortal e (peccat BG *om*) venial

3 hujem E avem | deus EJ *add* primerament | saber B seber | açí B assí 4 partex J parteix | en dues maneres per los sants BEGJ per los sants (G sancts), en dues

cat se appella venial, altre se appella mortal. Peccat venial és alguna 5  
desordinació en la persona, la qual no la separe de Déu ne la fa digne  
de la pena eternal, emperò ell porta ab si alguns càrrechs e mals:

lo primer sí és que tol al hom la feruor e la bona disposició de fer  
les coses de Déu e y fa l'om pereós e carregat;

e d'aquest mal ix lo segon, qui tol al hom molts mèrits e bones 10  
obres, que l'om faria si aytal càrrech e fredor e indisposició no-s sen-  
tia;

da què ue lo terç mal, qui és que aminue la glòria que haurie-n fa-  
hent los dits béns;

lo quart, que souín aytals venials són ocasió de fer-ne de mortals; 15

la quinta, que fa hom digne de pena, la qual, si açí no-s paga, cos-  
ta massa en porgatori a temps, mas en infern és ponit eternalment, car  
aquí no s'i remet culpa ni pena. D'aquests hauem dit largament en lo  
*Terç libre del cristià*.

Lo peccat mortal, en quant fa preposar la amor de la creatura a la 20  
amor de Déu e fa l'om menyspresar Déu, qui sobre totes coses deu és-  
ser honrat; e lunye l'om de vera justícia e de vera virtut. Per rahó d'a-  
çò ha Déus condampnats tots aquells qui ab peccats mortals o ab vn  
tot sol mortal viuen, a çò que aytals són tostemps en la sua ira e priuats

---

maneres | car J *om* | algun BE alcun 5 se appella EJ s'apella | venial B ua mal  
(= uanial) | altre EJ altra | appella B se apella EG s'apella J sepella | venial, altre  
appella mortal G mortal, l'altre uenial | J *in mg* què és peccat venial 5-6 desordinació  
BG desordonaçió J deshordonaçió 6 separe EGJ separa B separarà | de J *om* | dig-  
ne BEJ digna 7 la BE *om* | alguns BE alscons 8 que B que-l G *add* ell | tol  
al B *in mg* GJ toll | (e) la BEG *om* | disposició J dispossiçió E disposicion 9 coses  
J cosses | y J *om* | fa E ffa | pereós B peraós | carregat BE carregat | EG *add*  
de tots mals 10 d'aquest G de aquest | mal J *om* | ix BEGJ hix | segon B seguon  
| qui tol EJ qui és que tol (J toll) | tol BG toll 11 que J que-ll | e fredor J *om*  
| indisposició B indesposació E indisposicion J dispossiçió 13 da BEG de | és que  
G *om* | aminue BEGJ aminva B *corr* anima *canc* -ma | haurie-n EG hauriem 13-14  
fahent EGJ faent 15 souín G *om* | aytals G *add* peccats | ocasió G ocasió | -  
ne B -ha J *add* de què hauem dit en lo tercer libre del cristià | de (mortals) EJ *om* 16-  
18 la quinta... d'aquests J *om* 16 la quinta E lo quint | que E *add* ell | hom EG  
l'om | digne B digna | açí B así | paga BE pagua 17 en B an | porgatori  
BE porguatori | en B ha | ponit G punit | eternalment B aternalment 18 culpa  
ni pena BEG pena ne culpa (B culpa: -l- *int lin*) | d'aquests BG de aquests (G aquets)  
| hauem dit (B dits) I havem a dir | largament E larguament 19 terç B *om* | libre  
E liibre G *om* | *Terç libre del cristià* cf. ara Francesc EIXIMENIS, *Com usar bé de beure i menjar*,  
a cura de Jorge J. E. GRACIA (Clàssics Curial, 6), Barcelona, Curial edicions catalanes 1977.

20 J *in marg* què és peccat mortal | mortal G *in mg* és | fa preposar E fa a la per-  
sona preposar J fa la persona proposar B propositar 21 fa E ffa | menyspresar BEG  
menysprear | Déu B *seq* h *canc* 21-22 e fa l'om... vera virtut J *om* 22 honrat B hon-  
rrat | lunye BEG lunya | justícia e de vera B *om* | rahó E raó 22-23 d'açò BG  
de açò 23 condampnats EGJ condempnats B condepnats 23-24 o ab vn tot sol mortal  
E *om* 24-28 açò que aytals... e en ànima J *om* 24 açò E a açò G axí | que B qui |  
tostemps G totstemps B temps 25 glòria B *seq* d *canc* | tol G toll | primers B

25 de gràcia e de glòria e de la sua amor, e-ls tol tots los primers béns e mèrits, que debans hauen, que no vol que-ls vallen a hauer glòria e-ls ha condemnats a hauer eternal condemnació en cors e en ànima en infern ab companya de diables ab tenebres terribles e ab tot linatge de maledictió e ab totes aquelles penes qui-s poden dir ne cogitar per na-

30 guna pensa.

Emperò ací nota que del peccat original, venial e mortal parlarem caucòm pus largament a la fi d'aquest tractat dels peccats, que ara comensam a tractar.

Deus encare ací saber que aquests peccats mortals són en si partits

35 per .VIJ. caps, qui són dits go-[f.1b]-la, parea, supèrbia, luxúria, auarícia, enuege e ira.

Primerament, donchs, hauem a dir del peccat de gola, e parlarem curtament d'ell e dels altres, car de tots hauem ja largament parlat en lo dit libre.

40 *Capítol .ccxvj., qui tracte del peccat de gola e ensenya com és leg peccat*

Gola és leg peccat e per nostra Senyor Déu vedat per les rahons següents:

---

primés 26 debans EG d'abans | que G e | vallen B valen I valguen 27 e-ls ha condemnats a hauer B om | condemnats EG condemnats | eternal I perpetual | condemnació EG dampnació B depnació | (e) en B an 28-30 cf. Mt xxii, 13 | 28 companya BEG companyia J companyies | diables E dyables J dyables | e BG om | ab E en | ab E e ab 28-29 ab tenebres... de maledictió J om 29 linatge E linage | de B om | maledictió E maledicció G maledicions | ab BEGJ de | qui-s BG que-s 30 naguna B nanguna GJ neguna | pensa B pença GJ pensa

31 del J add dit | venial e mortal J om | parlarem B parlerem 32 caucòm BEGJ queucòm | pus G om | largament EB larguament | d'aquest BG de aquest J d'equest | tractat B tretrat 32-33 comensam EGJ començam B comensam

34 encare ací saber BEGJ ací saber (B seber) encara (J encare) | aquests B aquets G de aquests | (peccats) mortals J om | en si BEGJ om | partits B pertits (-r- int lin) 35 gola BE guola | parea B parea EGJ perea | supèrbia, luxúria EJ luxúria, supervia 36 enuege BG enveja EJ enveja

37 hauem BE avem gola B guola 38 curtament G certament e curtament | dels B dells | ja B ya | de B om | hauem B auem | largament parlat BEGJ parlat larguament (G largament) 39 libre B llibre

40 tracte BEGJ tracta | del EJ de | gola B guola | ensenya G enssenya | com B con | leg E leig | leg peccat BGJ gran peccat e leig

41 leg BEGJ leig | nostra BEJ nostre G nostro | vedat B vadat

41-42 següents J següens add -r- int lin 43 Gerònim EGJ Jerònim | que B car | te J om | trebailles J trebailles BG treballes | a J om 43-44 uençre J vençra 44 los altres J om | uicis lect dub vicis J a viçis | vens BEJ venç | abstinència B abtinença 45 temprança EGJ temprança B trenpança | gola B guola | de J a | entrar E a entrar B intrar | de entrar | en tota EJ a tota

la primera, car diu sent Gerònim que debades te trebayles a uen-  
gre los altres uicis, si primerament aquest no vencs, car abstinència e  
temprança en la gola porta és de entrar en tota virtut; 45

la segona sí és car per aquest vici l'om desonra molt nostra senyor  
Déu en quant li fa fer déu de son ventre e fa que l'ànima e-l cors, qui  
són temples de Déu, sien habitacions del diable;

la terçe, sí és car com diu sent Agostí l'om dóna per aquest peccat  
de si molt mal eximpli al proïsme e fa l'om fort odiós e menyspresat 50  
e inportable als altres e a tots cruel e tol lo seny e-l engrosseex e ret  
l'om bestial e li dóna uia a tot altre peccat e a la fi lo dampne;

la quarta rahó posa sent Ambròs en vn sermó, hon diu axí: Quart-  
se cascun cristià de la amor de la gola, car lo golaffre jamés no sent ne  
ha naguna consolació celestial; aquest vici fa rebel·lar la carn al sperit 55  
e fa l'om gran parleraç e de males paraules, fa l'om viure en grans e  
contínues àncies de son ventre, fa-l encare tot mondonal, tol-li tota la  
vergonya e procure-li malalties e li accusa la vide de molt e aporte'l  
a pobresa e-l fa dissolut e après lo dampna a la fi:

la quinta sí és car temprança en se gola fa los contraris béns, se- 60  
gons que diu Grisòstom en vna sua homelia e fa l'om amich de Déu;

---

46 segona B seguona | desonra B desonrra J deshonra | nostra E nostre BG a  
nostro J a nostra 47 l'ànima GJ la ànima B a la ànima | e-l G e el J e ell | qui B  
que | *Philip* III, 19 48 temples B teples GJ temple | I *Cor* VI, 19; II *Cor* VI, 16  
| habitacions BJ abitacions | diable EJ dyable

49-60 sí és car... temprança J om | 49 terçe EGJ terça B terca (-c- *int lin*) com BE  
con | sent G sant | Agostí B Agustí | l'om dóna per aquest peccat E per aquest pec-  
cat l'om dóna 50 si E *add* mateix | eximpli B axinpli | proïsme E proibisme B proïs-  
ma | fort B molt | menyspresat BEG meyspreat 51 inportable G importable | tol  
G toll | engrosseex BEG engrosseix 52 uia E om | dampne EG dampna B dapna

53 sent G sant | hon EG on B vn | quart G guard 54 cristià E crestià |  
la amor B la mort | la B om | lo golaffre B la guolafra 55 naguna EG neguna B  
nanguna | consolació B consolació | rebel·lar *lec dub* -eb- *int lin* | al B el | sperit  
G spirit | 56 e BG om | parleraç B parlaràs | en B an 57 àncies BEG ànsies  
| e G om | encare B ancara EG encara | mondonal EG mundanal B mundenal |  
tol G toll 58 vergonya B verguonya | procure B procura EG procura | accusa  
AEG acurta BI acurça f *lect dub* acurta | vide BEG vida | aporte EG aporta 59  
pobresa EG pobrea | dissolut B disult | e après E e puys | dampna B dapna

60 quinta G .V.<sup>a</sup> | temprança EGJ temprança B trempança | se E sa BGJ la |  
gola E guola 60-61 segons B seguons 61 Grisòstom EGJ Crisòstom B Crisòston |  
sua G om | homelia B humilia 61-67 (PS. CRISÒSTOM) SEVERIANUS DE GALBALA'. *In mun-  
di creationem oratio secunda*, 1 (MG 56, París 1862, 439) 62 -u G -ho | a G om | que  
BG qui | sancta BE santa | scriptura J escriptura 62-63 cf. *Mt* III, 4; XI, 18 63 abs-  
tinents EJ abstinens | Déus BEGJ om | specials EG specials J e speçials | gràcies  
GJ gràcias | com E con 64 babtista G baptista J baptiste | tres GJ om | *Dan* I,  
11-12; III, 93-94; VI, 18-19 | tres BE om | infants EJ infans | qui B que | exi-  
ren B exeren EJ hixeren 65 Daniel B Deniel | e de molts B *iter* | d'altres EGJ  
altres | Aqueste BEGJ Aquesta | ço BE so | fa J om 66 sensat B sensat | e  
enginyós J om | enginyós B inginyós | dispost BJ dispòsit 67 celestials B selestials

e proue-u car a tots aquells, que la sancta scriptura diu ésser estats abstinentes, ha Déus dades grans e specials gràcies, axí com appar de sent Johan babtista, e dels tres infants qui exiren sens mal de la fornal de Babilònia, e de Daniel e de molts d'altres. Aqueste, ço diu, fa l'om honorable e sensat e enginyós e dispost a oració e a contemplació de les coses celestials.

E diu ell aquí axí: O, qui és que no am abstinència quant pençe la abstinència del nostra cap Jhesuxrist, qui pobre e sens peccúnia anaua souín preÿcar, e las e hujat, a riba de qualque font ab aquells sants apòstols menjaua vn poch de pa [f. 1c] soliu e a uegades menjaua alguna pocha de fruyta, e a tart conuidat, menjaua alguna poca de cuyna. O quant eximpli nos dóna de se abstinència lo beneyt Senyor, qui a uegades anant e endurant, tant enduraue que aquells beneyts apòstols per sobres de fam prenien algunes de spigues de gran dels camps, que fregauen, e axí menjauen e endurauen ab tot lur trebayl fins al vespre. E seguex-se axí aquí: O del piedós e beneuyrat senyor! E quantes e

---

68 ell B *om* | qui B *add* no | que EGJ qui | am E ham | quant E cant | pençe B pença EJ pensa G penssa 68-69 cf. *Mt* iv, 2-4 69-72 qui pobre e... del seu Pare J *om* 69 del J de | nostra EJ nostre BG nostro | Jhesuxrist E Jesucrist | pobre B sobre | peccúnia B pecúnia I peccat 70 preÿcar B preïcar | (las) e B he | hujat G enujat I viat | cf. *Io* iv, 6 71 menjaua E mengava | un BE alcun G algun | uegades B ueguades | menjaua E *om* 71-72 alguna B alcuna E una 72 cf. *Io* xix, 5-6 a BEG *om* | menjaua E mengava | alguna poca B alcuna pocha E algun poch 73 eximpli B aximpli | dóna E donà | se E ssa G la | beneyt Senyor B Senyor beneyt 74 uegades B uaguades | enduraue B andurava EG endurava | beneyts B sants 75 *Mt* xii, 1 | algunes B alcunes B *add* poches EG *add* poques | spigues E espigues | gran G gra B blat 75-76 dels camps, que fragauen B *om* 76 axí B *om* | menjauen B manjauen E mengaven | endurauen B andurauen | tot B -t *int lin* | trebayl E trebayllar BG treball 77 seguex A seguexe B segueix | axí aquí E aquí metex axí | piedós BE piadors G piadós | e E *add* del | beneuyrat B beneyt | beneuyrat senyor G senyor e beneuyrat senyor | E E he | E quantes G *om* 78 e E he | vegades B vequades | a B ha | trebaylar B treballar G treball 79 e B *om* | ses BEG les | cruu G curt | atart EG tart B trart 80 menjar E mengar | cf. *Lc* vi, 12 | dormia B *iter, altero exp* 81 se G sa E *om* | uigor B viguor | se E sa | forsa B força | e se forsa G *om* 82 impetrar B impatrar | Pare B Para 83 eximpli B aximpli | molt E *add* a | trebaylar E trebayllar BG treballar J a trebayllar | saluació J saluasió 84 abstinències moltes BEJ moltes abstinències | moltes G *om* 84-85 fins que l'om ne fos ben senyor J *om* 85 l'om BE l'hom | ne G *int lin* | ben E bé | ensenyà G enssenyà | pertànyer B *lect dub* petínyer/pertènyer J per atènyer | majorment B majorament G maiorment J *om* | a J e 86 cristià E crestià | quant E cant | *Mt* iii, 13-iv, 2 | hac BE ach | resebut B reçebut EGJ reebut | babtisma EJ babtisme G baptisme J *add bis* nostre Senyor | entrà B intrà 87-88 *Gen* iii, 6-24 87 sabie EGJ sabia B sebia | nostra E nostre BG nostro | pare B para 88 mara EGJ mare | Eue BEG Eva | comensament EG començament | desordonat B dessordonat J deshordonat | menjar EJ mengar 89 *Rom* v, 12 | dampnació B depnació 90 si BEGJ ssi | mateys E matex J mateixs | nosaltres B nosaltros



quantes vegades li esdeuench a ell açò, que après son trebaylar anant preÿcant, orant e informant ses gents e après son pobre e cruu e atart menjar, jahia en los camps e dormia aquí, e gran part de la nit oraua ab tota se uigor e se forsa exercitant e turmentant aquell seu preciós cors per impetrar a nós gràcia e misericòrdia del seu Pare e per dar a nós eximpli de molt trebaylar per la nostra saluació e de turmentar la carn ab dejunis e ab abstinències moltes e ab poch dormir, fins que l'om ne fos ben senyor. E açò ensenyà pertànyer majorment a deuot cristià, quant decontinent que hac resebut babtisma se'n entrà en lo desert e aquí dejunà .xl. dies e .xl. nits. Car sabie que nostra pare Adam e nostra mara Èue en lo comensament del món per desordonat menjar foren gitats de paradís e procuraren, quant en ells fo, dampnació perpetual a si mateys e a tots nosaltres.

Per aquestes rahons appar sàuiement e per gran bé nostra que lo Senyor beneyt nos ha vedat de cometre peccat de gola.

*Capítol .ccxvij.: Com amor de delits e poca amor a penitència fa l'om caure en peccat de gola*

Per mils esquiuar aquest peccat conseyla aquell gran doctor Strabus en vn seu tractat de abstinència que hom deu fort auorrir tots carnals desigs. Car, com proue aquí ell matex, aquests són mort de la nostra ànima, segons que lo Salvador diu souín en los seus sants euangelis, donant maledicció a aquells qui entenen en delits. Car diu que aquells qui açí entenen en lurs consolacions e plaers, vn jorn ploraran, ço és quant Déus los haurà jutjats.

91 aquestes J aquestas *add a- int lin* | appar BEJ *add* que | sàuiement BEGJ sàviament | nostra EJ nostre BG nostro | que EG *om* | lo G *om* 92 Senyor beneyt B beneyt Senyor | vedat B vadat | cometre BJ cometra

93 com E con | poca EJ poca | e E a | penitència B penetència | fa BG fan E *add* a | l'om E l'hom 93-94 caure B caura 94 gola B guola

95 mils J mills | esquiuar B squiuar | aquest G *add* gran | conseyla E conseylla GJ consella | aquell G aquest | aquell gran doctor J *om* 95-96 Strabus EJ Estrabus 96 tractat G sermó o tractat 96-97 carnals J carnalls 97 desigs B desitgs I delits | com proue aquí ell matex J *om* | proue BEG prova | matex B mateix E meteis 98 segons B seguons | souín J *om* 98-99 euangelis B auangelis 99 donant J donans *add -t- int lin* | maledicció B maledecció | en J a 99-100 en delits. Car diu que aquells qui açí entenen B *om* 100 Lc vi, 21 i 25; xvi, 25 | açí G aquí | en B an J a | consolacions B consollacions 101 Déus B Déu | aurà J ha | jutjats BEJ jutgats G jutjats 102-104 J *om*

Diu Grisòstom que delits tolen lo seny e la vergonya e fan l'om dissolud e fol, e-l fan lunyar de Déu e menyspresar e auorrir penitència, e fan l'om fort fret e esquiu en les carreres de Déu.

- 105 Diu sent Gregori que delits tapen los huyls als hòmens, axí que jamés mentre viuen no-s vehen [f. 1d] e la pena qui-s seguex après la mort los obre los huyls, e lauors no són a temps de esmenar-se e és pijor, que segons que diu Job, tremet-los Déus la mort soptosa, en tant que no-ls lexe regonèxer. E en special delits qui són en menjar e en beure són al hom golós ocasió de grans mals, segons que esperiència
- 110 ensenya tots jorns e istòries qui u recompten de molts.

- E aquests auorriments de carnals delits conseylaua lo Saluador quant deÿe preÿcant, axí: Vetlats e orats souín e abstenits-uos de moltes ocupacions del món e de massa menjar e beure, per tal que siats appareylats al juÿ de Déu. E deÿe *Johannis*, .xij<sup>o</sup>, axí: Qui ama carnalment si matex, ell perdrà si matex. E qui se ahirarà, no volent satisfèr a la carn e a la sanch, ell trobarà e gonyarà si matex, car a la fi trobar-s'à en glòria. Per què, dehie ell matex en altre loch, axí: Fets penitència, car si u fets, lo regne de Déu uos serà dat, si no la fets, tots perirets.
- 115

---

102 Grisòstom EG Crisòstom B Crisòston | tolen BG tollen | vergonya B verguonya *corr* verguènyia 102-103 dissolud B disult 103 fol BEG foll | menyspresar EG menysprear B menysprar

105 sent G sant I sanct J sen | Gregori B Greguori I Hierònym | los B les | huyls B vulls EJ huyls G hulls | hòmens J *add* e les dones del món 106 viuen E viven | vehen BEGJ veen | e B a | seguex BJ segueix G saguex 107 obre BJ obra | huyls EJ huyls BG vlls | esmenar B smenar J esmenar-sa 107-108 pijor E pigor J pior 108 que J *om* | segons B seguons EJ *add* que | tremet EGJ tramet | Déus BG Déu | soptosa G sobtosa BJ sobtosament | en tant J *om* | *Iob* xv, 20. 26-27. 32-33 109 lexe EGJ lexa B leixa | regonèxer B reguonèixer | special B specials J espacial | (són) en B an | menjar EJ mengar B manjar 110 beure BJ beura | hom G om B *om* | golós B guolós | segons B seguons | esperiència EGJ experiència B xperiència 111 ensenya G mostra | istòries EJ histories | recompten BJ reconten

112-122 J *om*

112 E E D' | aquests B aquets | auorriments E avorriments B auçerriment *lect dub* | conseylaua G consellaua B consellaua | Saluador B Seluador | quant E cant 112-113 *Mt* vi, 31-32; xxvi, 41 113 deÿe BE deÿa G dehia | axí E *add* a les gents | vetlats BEG vel-lats I vellau | e orats B he orats | souín B souint | abstenits E guardats | abstenits-uos BG *om* 113-114 ocupacions G ocupacions 114 menjar E mengar | beura B beure G *add* uos guardats | hom B *om* 114-115 *Mc* iv, 19 | appareylats E appareyllats G apparellats B aparallats 115-116 *Io* xii, 25 115 juÿ B juhí | deÿe BE deÿa G dehia 116 matex B mateix | ell perdrà si matex B *om* | se ahirarà G se aïra E s'ahira B hahira 117 a B *int lin* | gonyarà BEG guanyarà | trobar E trovar 118 *Mt* iv, 17; *Lc* xiii, 3. 5 | dehie G dehia BE deÿa | matex B mateix | altre G altra | fets B fets, fets 119 regne B regna | deÿe B deÿa 120 deÿe G dehia | *Mt* xi, 12 | regne D regna | de Déu BE del cel 120-121 forsa BEG força | vigor B viguor 121 a B *om* | obligat B obliguat | seglar EG seglar B setglar

Car deÿe lo beneyt Senyor, lo regne de Déu no-s pot hauer sinó ab forsa e vigor de vera penitència. E si a açò és obligat lo seglar, quant més la persona religiosa. 120

Segonament conseyla aquest dit doctor que aquesta penitència aparegue per tot l'om, e primerament en lo cor, que no-l lex péxer de uils cogitacions, ans les li luny axí com a verí, ne lex parlar la lengua en ço en què-s volria delitar carnalment, ans li man que cal tostemp, sinó aytant com és necessari son parlar, e lauors bax e curt, ne lex tots los sens corporals anar a lur guisa, sinó cometran te mort dins te ànima infinides vegades lo jorn, specialment lo veure e-l hoÿr, qui-s giren a molts mals a percebre; e la gola sie sobre tot gordada. Car diu l'abat Ysach que fam en ventre de hom bo, grans ales li dóna a molt volar alt sobre la terra fins a Déu; e diu que dejunis continuats, mesclats ab grans e continuades vigílies, fan l'om en poch de temps venir en gran perfecció. 125 130

Terçement conseyla que en ton menjar no solament te quarts de massa en quantitat, ne de massa souín, ans encare te garde que menges nodridement, car no est bèstia, mas persona rahonable, qui deus entendre en ton menjar de no fer-te forsa. Car no ha bèstia al món, qui meng ni begue per forsa, donchs no u fasses tu, qui est hom rahonable. Garde't encare que no mengs massa ardentment, car ensenya l'om ésser gran golaffra, car pories-te escan-... 135 140

---

123 Segonament B saguonament | conseyla E conseylla B consella GJ consella | aquest J lo | dit E om | penitència B panitència 123-124 aparegue EG aparegua B aparegua J aparega 125 ans les li J ans los li | luny AJ lunya | com E con | verí B uarí | lex E leys GJ leix 126 ço B so | volria B volrria | man BEGJ mana | cal BEG call J cayll | tostemp BG tots temps 127 com és E con sia | parlar B perlar | bax BEGJ baix | lex ABEGJ leix G *al man add -e(?)* 127-128 tots los EGJ tos G tots *exp -t-* 128 los BJ om | cometran te EJ metran-te *add la* | cometran B comatran | te E ta J la | mort BG la mort | te GJ ta 129-134 infinides vegades... en gran perfecció J om 129 infinides B infinites | vegades E veguades | veure B veura | hoÿr E hoir | qui-s B *seq jig canc* 129-130 giren G giten 130 sie BEG sia | gordada E gardada BG guardada 131 Cf. *Librum abbatís Ysaach de ordinatione anime*, cap. vi (cf. introducció) | abat G abbat | Ysach EG Ysaach | de hom BEG d'om | bo G gros | dóna B done 133 fan BEG farien B *seq verien canc exp* | hom B lo 134 en BEG a

135 Terçement BEGJ terçament | conseyla EJ conseylla BG consella | en B a | ton B *corr torn canc -r-* | menjar EJ mengar B manjar 136 massa B masa | en B an | encare EGJ encara B ancara | garde BGJ guarda 136-137 menges AE meng BG menys 137 nodridement BGJ nodridament | bèstia G bístia | mas G mes 138 entendre B antendre E entendre | en J a | menjar EJ mengar | -te GJ -ta | forsa BEG força J forca | bèstia G bístia | qui GJ que 139 ni EG ne | begue BE begua J bega | forsa BJ força | u J om | fasses EGJ façes | rahonable J rahonabla 140-141 Garde't... escan[*yar*] J om 140 garde E guarda | encare EG encara B ancara | mengs B menys G meings | ensenya G enssenya 141 golaffra G golaffre B guolafra | car E e | te BEG te'n | escan... BE escanyar G scanyar

[F. 2a] [Cap. CCXXXIX] ... del hom malalt e fore de seny.

Ítem, Orígenes en vn seu sermó diu axí: Guardet que ira no sie ab  
 145 tu souín ne jamés no-t sobre, car aytal hom deu tota res fugir, com diga  
 l'Esriptura que fuscats a hom furiós axí com a hom orat e qui és fora  
 de tota regle. Diu axí matex que ira ret l'om odiós e-l fa diffamat e  
 menyspresat en tot loch hon sie e per res no li deu ésser comenat re-  
 giment ne senyoria, car és mort a tota res qui ab aytal persona ha a  
 150 contractar, hoc encare l'om irós diu que és fort perillós a si e als altres  
 e per res no deu ésser entreposat ne appellat en res qui sie de pes, car  
 aytal hom no garde dret ne enuers ne ha cap ne centener, mas de tots  
 fets dóna sptosament al diable, ne escolte ne entén ne assabora rahó,  
 axí com vna bèstia, ne deu fer compte d'ell més que de vna bèstia.

Aquest vici diu que ue al hom a uegades per natura, e lauors, diu  
 155 que no-s pot ben jamés remeyar ne curar. A uegades ue per gran erguyl  
 e menyspreu dels altres e per gran oltrecuydement e preu de si matex,  
 qui poch se ual, e lauors se pot curar per bé atterrar e abaxar l'erguy-  
 lós. E axí u fa souín o u fa fer a altre nostra senyor Déus, qui general-  
 ment abaxa los erguylosos, e diu puy axí: si de peccat de ira no't

142-164 J om

142 J om | fore BEG fora

143 Orígenes B Orígenes | vn G hun | garde EG guarda B gurde | sie BEG  
 sia 144 jamés B jemés | sobre E sopra | car G *al man add a int lin* | com E con  
 | diga BE digua 145 l'Esriptura E la Scriptura | fuscats E fuscques | a E om B ha  
 | com E con | a B ha | qui és E om 146 regle BG regla E recgla | matex E  
 metex | odiós E *add* a tota creatura | diffamat B difemat 147 menyspresat BEG  
 menyspreat | en B an | hon BE on | sie BEG sia | comenat BEG comenat 148  
 mort B *add* que | persona B perçona 149 contractar B contrectar | hoc B och |  
 encare EG encara B ancara | l'om irós diu que G diu que l'om irós | irós B hirós |  
 si BEG ssi 150 appellat E apellat | sie BEG sia 151 garde BEG guarda | enuers  
 B anuers E revers | ha E à | centener E centaner B sentener 152 fets E feyts |  
 sptosament G sobtosament | diable E dyable | escolte BEG escolta | assabora BG  
 asabora | rahó E raó 153 deu BG *add* hom B *add* E com per natura, e lavors no-s pot  
 jamés bé remeyar, ne curar, a veguades una bèstia, ne-n deu hom fer més compte que d'una bè-  
 tia | compte B conta

154 vici B visí | al hom G a l'om | uegades BE veguades 154-155 per natu-  
 ra, e lauors, diu que no-s pot ben jamés remeyar ne curar. A uegades E om 155 -s G om |  
 ben jamés B jemés ben G jamés ben | uegades B uaguades 155-156 erguyl E erguyll  
 B argull G ergull 156 oltrecuydement B oltracuydament G ultracuydament | si G  
 ssi 157 qui G que *add* poch | atterrar BG aterrar 158 erguyllós E erguyllós B arg-  
 ullós | o G ho | altre B altri | nostra EG nostre B nostro | Déus BEG Déu  
 159 Lc 1, 51; Iac 4, 6 | abaxa B abaixa | erguylosos E erguyllosos B argullosos 160  
 orat G horat | rahó E raó 161 infinits B hinfinitos | e E he | tolrà BG tolrà |  
 l'ànima BEG la ànima 161-162 te tolrà BEG om 162 (a) la B le (-e *int lin*) | lege  
 BG leja E lega 162-163 desesperació BE desesperació 163 açó E assò | sancta BE  
 santa | lonch E massa larch 163-164 comptar EG recomptar

guardes, tornaràs furiós e orat e sens tota rahó. Aquest peccat te aportarà a infinits altres mals e-t tolirà tot lo bé de l'ànima e après te tolirà tot aquell del cors, per la qual cosa vindràs a la fi a lege desesperació. E tot açò posa la sancta Scriptura, sinó que seria lonch de comptar. 160

Ítem, Orígenes en lo sermó que féu contra ira diu axí: si uols viure en pau, no't acosts al hom furiós ne qui sie tost irat, car aytal procure per tu que crems la tua casa e ta persona e tots aquells qui ab tu són, axí com ell fa de si matex e de totes les sues coses. Per l'om irós lo diable fa mal a molts d'altres e per tal l'om irós és dit lochtinent del diable hon que sie. A uegades més mals semble e comet l'om irós que no poria fer lo diable en aquell poch temps matex. 165 170

### *Capítol .CCXL.: Quals són les males fiyles de ira*

Les males fiyles que aquest peccat engendre són moltes e en special les següents, segons que posa Remígius en la .IX<sup>a</sup>. homelia sua:

La primera, sí és rancor e hoÿ en lo cor del irat, qui tostemps li donen turment [f. 2b] e dolor e-l deuoren tot. 175

La segona, sí és encegament del enteniment, gitant l'om fora tota rahó, axí com dit és.

La terçe, sí és murmuració e diffamació contra lo proïsme sens tote consciència, d'on vénen infàmies e falsos testimonis. 180

---

165 Ítem J *add* diu | Orígenes B Orígenes | que féu E *om* 165-166 viure BJ viura 166 al EGJ a B ha | qui BGJ que | sie BEGJ sia 166-167 procure BE procura GJ procurarà 167 crems B cremes I *add* en | la tua J ta | casa J cassa | (casa) e E he | ta B te 168 com E con | matex GJ mateix | coses J cosses 169 diable EG demoni BJ dimoni | a J ha | d'altres BEJ altres 170 diable EJ dyable | hon BEGJ on | sie BEGJ sia | A E e a | uegades E veguades B uagades | semble EGJ sembra B senbre | l'om J hom 171 diable EJ dyable | matex J mateix

172 Quals BEJ quales | fiyles EGJ filles | ira B yra G auarícia *al man exp et add int lin ira*

173 fiyles E fiylles BGJ filles | que E qui | engendre E engendre G engendra J engendra | moltes J molts 173-174 special J espial 174 següents E seguens | segons B seguons | posa J possa | IX<sup>a</sup> BJ nouena | homelia E homilia B humilia

175 sí E *om* | rancor B rencor | hoÿ BE oÿ | en B an | cor G cors | tostemps BG tots temps 176 e-l J e-l

177 segona B seguona | encegament J encayament I enseगतat | del enteniment E d'enteniment B anteniment | gitant BJ gitans B *corr* gitant | fora BG *add* de | tota J *om* 178 rahó E raó | com E con

179 terçe BEGJ terça | sí E *om* | diffamació J difamació f [diff] ... *lect dub* | proïsme E prohisme B proïsma J proÿsme | tote BEGJ tota 180 consciència BGJ consciència E conciencia | falsos B falços | testimonis E testimonios

La quarta és barayla, d'on vénen vituperis e desonries, les quals ap-  
paren mal en tota persona de bé ne qui sie de honor.

La quinta, sí és inuasió corporal, e d'aquí hixen colps, naffres, ho-  
meys e mals altres molts, qui tolen pau als hòmens.

185 La .vj.<sup>a</sup>. són crits e clamors e irreuerències contra aquells a qui-s  
deu dar honor, e açò puge massa a uegades.

La .vij.<sup>a</sup>. és guerra, qui és appellada font de peccat e flum de tots  
mals, car d'aquí se seguexen mals infinits qui no-s poden recomptar e  
a la fi fas-s'í pau, la qual, si-s fos feta en lo comensament, jamés no  
190 se'n foren seguits tants desastres com se'n són seguits per la guerra, e  
per rahó d'açò dauen los sants, conseyls per los quals hom pogués e sa-  
bés e volgués esquiuar tota mala ira.

*Capítol .CCXLI., qui posa remeys contra peccat de ira*

Remeys de la ira són en dues maneres, axí com hi ha ira, la qual se  
195 deu placcar en altre e y ha ira pròpria, qui-s deu placcar en hom ma-  
tex.

A placcar la ira del altre conseylen los sants, que hom serue  
aquests estils:

181 barayla E baraylla BGJ baralla | desonries B desondries J deshonries 181-  
182 les quals... de honor J om | quals B om 181-182 apparen E add fort 182 sie  
EG sia | ne qui sie BG e que sia

183 quinta B .V.<sup>a</sup>. | sí G om | inuasió J inuocació | d'aquí BG de aquí |  
colps EJ add e | nafres J naffres add e 184 mals altres molts J molts altres mals |  
qui tolen pau als hòmens J om | tolen BG tollen | hòmens G altres

185 .vj.<sup>a</sup> B sisena J sizena | són J és | clamors B clamós | irreuerències J  
irreuerència | .s B om 186 e açò puge massa a uegades J om | puge E puga BG puja  
| massa E maça | uegades E veguades B uaguades

187 .vij.<sup>a</sup> BJ setena J add qui | appellada B apellada G appella *al man add* -da  
J om | flum B fluns AE flom 188 car d'aquí se seguexen mals infinits J om | d'a-  
quí se EG d'aquí-s B d'equí-s | seguexen B segueixen G saguexen | poden J porian  
| recomptar B recontar J comptar 189 fan-s'í G fa s'í J fas om | si-s BE si | en lo  
E e.l | comensament BEG començament 189-190 no se'n BEG no-s 190 se'n B se  
| com E con | se'n són seguits E se seguexen G se són seguits 191 rahó E raó |  
d'açò BG de açò | dauen E donen | sants G sancts | conseyls BG consells E con-  
seylls add molts 192 esquiuar E esquivar B squivar

193 qui posa BJ om

194 en B an | com E con | hi ha J hi a 195 altre ABEJ altra | y G hi |  
pròpria B pròpia | qui-s G la qual se 195-196 matex E metex J mateix

197 placcar E placar J add car | del G de | conseylen EJ conseyllen B cons-  
sellen G consellen | sants G sancts | serue ABEJ serva 198 aquests B aquets J  
aquest | estils G stils J stills

lo primer sí és que respones e parles dolsament, car com hauem  
*Prouerbiorum*, .xv<sup>o</sup>., mola resposta trenca les ires dels altres, axí com 200  
 dura e maliciosa resposta inflama los altres a ençendre-los a més de mal  
 a fer.

Lo segon sí és fugir a tota oportunitat de contendre e de ésser  
 present al hom irat, car ,qui passa punto passa muyto', segons que diu 205  
 l'aragonès. E tot hom saui deu fort dar loch e fugir a tota auinentesa  
 de irèxer-se ne de hauer bregue ab hom irós e furiós.

Lo tercç és callar durant la ira del altre, dient en ton cor a l'altre  
 que per quant poder que tu has no-m faràs errar ne dir folia. E l'om  
 saui, quant hou lo furiós deu pensar que hoge bramar vn ase; e axí 210  
 com l'om no-s mou per bé que l'ase bram, car veu hom que és bèstia  
 sens rahó ne-s sab què-s fa, axí deu hom pensar que sie del hom falló,  
 qui és axí com a bèstia sens rahó, qui no-s sab què-s fa ne què-s diu.

Lo quart remey per aplaccar l'om irat és fer-li bones obres, car,  
 com diu Salamó, *Prouerbiorum*, .xv<sup>o</sup>., si axí u fas, lauors li amolliràs tot 215  
 lo cor. Car benefici ayga és [f. 2c] qui appaga lo cor del falló més que  
 res qui al món sie. Legim en la *Vide dels antichs pares* que per los beni-  
 fets grans que ells fahien als ladres e a la mala gent, ne conuertiren

199 dolsament BEJ dolçament | com E con J *om* 200 .xv.<sup>o</sup> G quintodecimo J  
*add* capitulo | mola G molla B moll E mol J moyla | resposta B respondre | tren-  
 ca B trencha | ires B yres G iras J la ira | com E con | inflama I inflama BG  
 inflamen 200-202 axí com... a fer J *om* 201 maliciosa B maleçiosa | inflama B in-  
 flamen | ençendre E encendre B entenrdra | ençendre-los a més de A encendre los hau-  
 ries de 202 *Prov* xv, 1 | fer E ffer | a fer G *om*

203 fugir BG fogir | oportunitat EJ oportunitat B oportunitat | contendre J  
 contendra | e B *om* 204 present J present | al hom G a l'om | J *in mg* Prouer-  
 bi del aragonès | passa BJ pasa | passa B pasa | muyto J mutxo | segons B se-  
 guons 205 l'aragonès BEGJ lo aragonés (B aragunès) | fort dar J dar fort | fort B  
*in mg* | a G ha | fugir AE fúger B fogir | auinentesa BEG avinentea 206 de irè-  
 xer-se J *om* | ne E e | hauer BJ auer | bregue BEJ bregua | irós B yrós | e  
 EGJ ne | furiós B foriós

207 terç E terçs | és J *om* | que EJ *om* 208 que BEGJ *om* | has B às |  
 faràs E *add* vuy | errar B arrar *corr* arras J errà | folia BG follia J follies | om  
 EG hom 209 quant E cant | hou BE ou G ueu o hou | lo EGJ l'om | furiós B  
 foriós | pensar BG penssar | hoge E oga B hoja | ase B asa J asse | e B *om* |  
 com E con 209-216 e axí com... al mon sie J *om* 210 l'om E *om* | ase B asa 211  
 ne-s BG ne | sab BG sap | pensar G penssar | que sie G *om* | sie E sia | fa-  
 lló EG felló | qui EG que 211-212 axí deu hom pensar que sie del hom falló, qui és  
 axí com a bèstia sens rahó, qui no-s sab què-s fa B *om* 212 com E con | rahó E raó |  
 no-s EG no | sab G sap

213 aplaccar B apear E a placar | *Prov* XXI, 14 214 com E con | *Prov* xv,  
 1 | lauors E lavòs | amolliràs E amoliràs 215 benefici B benefici G benefíci |  
 ayga EG aygua | qui G que | apaga BE apagua | falló EG felló 216 qui G que  
 | sie BEG sia | legim E ligim | en B an | *Vide* EGJ vida | antichs pares J pa-  
 res antichs | *in mg* Exemplum 216-217 benifets grans E grans benifets B benifeyts J  
 beniffets 217 fahien E feyen J feyen | als BEGJ a | la B *om* 218 e-n J e y |

- molts a Déu e-n lunyaren molts de diuerses mals que fer volien. De-  
 220 hie lo sant abat Cleon que benignitat e dolsor de cor virtut ere atrac-  
 tiua dels coratges dels altres, en tant que per mal hom que sie, si tu li  
 fas bé quant te haurà fet mal, sí li amolex lo cor a hauer desplaer del  
 mal que t'à fet, e à amat a tu.  
 Remeys contra se pròpria ira són aquests:  
 Lo primer sí és pensar quant ha Ihesuxrist manat estretament que  
 225 siam pacients axí com ell fo e que si no perdones a aquells qui mal te  
 fan, que no-t perdonarà.  
 Lo segon és pensar quants de mals se poran saguir de te falonia, e  
 les dolenties e los mals qui se'n seguexen, que après per res al món no  
 volries que fossen fetes.  
 230 Lo tercz, que pençes los grans béns qui-s seguexen en ànima e en  
 cors per hauer paciència e en special que la tua ànima ne viu en pau e  
 has vençut lo diable e has dat gran eximpli a tots los altres de la tua  
 paciència, hoc encare que lo irós matex te'n presarà e te'n reputarà  
 més tostemps, quesque ell ne digue defore.  
 235 Lo quart, que deus pensar que la tribulació que-t dóne lo irós temp-  
 tació és que Déus te tremet per tos peccats a delir e per gonyar special

---

diuerses B diuerces | qui EGJ que | Dehie BEJ deÿa G dehia 219 abat G abbat  
 | Cleon I Leon (aquest abat no és conegut de l'*Index nominum propriorum, virorum ac mulierum*,  
 que compareixen en les *Vitae Patrum* en l'edició de la ML 73-74; cf. 74, París 1890, cols. LXXXV-  
 XCIV | dolsor EG dolçor B dolçó | ere BEGJ era | atractiva B atrectiua J exçite-  
 ratiua 220 en J *seq ta exp* | sie BEGJ sia 221 quant E cant | haurà B aurà |  
 amolex GJ amolleix I amolleix | a BJ ha | hauer E aver | desplaer B despler 222  
 à BE ha | à amat a BEGJ de amar | tu J *add* E açò és prouada (*corr* prouat) en molts.

223-259 Remeys contra... faló contra tu J *om*

223 remeys B rameys | se EG sa | pròpria B pròpia

224 pensar B penssar G *om* | ha B h *canc* | Ihesuxrist E Jesucrist 225 pa-  
 cients B pescieents | cf. *Mt* XI, 29; XVIII, 35 226 que BEG *add* Ell

227 segon E segon B seguon | pensar BG penssar | quants E quans B quantz |  
 de EG *om* | saguir BEG seguir 227-229 de te falonia... que fossen fetes E si no fuigs a  
 l'hom felló e a ses dolenties, que no volries que-s fossen aquells mals seguits, après que seran fets,  
 per res qui al món sia B si no fuigs al hom falló e a ses dolenties, que no volries que fecen aquells  
 mals seguits, après que-s seran fets, per res del món G si no fuigs a l'om felló e a ses dolenties,  
 que no volries que-s fossen aquells mals seguits après que-s seran fetes, per res que al món sia

230 tercz BEG terç G *add* és | que E sí | pençes EG penses B pensses | se-  
 guexen G saguexen | (e) en B an 231 hauer B auer | paciència B pasciència | e  
 G *om* | special B aspecial 232 diable E dyable | has BE às | eximpli B aximpli  
 | tots B totz 233 hoc B och | encare EG encara B ancara | matex E metex |  
 presarà BEG prearà 234 tostemps B tots temps | ne E se | digue BE digua G  
 diga | defore BG defora

235 pensar BG penssar | done EG dóna 235-236 temptació G tempció *add* -ti-  
 in mg 236 tremet EG tramet | delir AFE gorir | gonyar BEG guanyar 237 enuers  
 B enuès | que G *om* 238 tu G *add* has | la tua E aquella 238 que E *om* | impet-  
 res BE inpetres | remissió B remissió *corr* remissió | tos G *om* | creys B creix I cre-  
 xen | en G de | virtut I virtuts | virtut E vertut 239 en B an | bonesa BE bonea



mèrit enuers Déu per la bona paciència, axí que per la tua paciència, que tu impetres ab Déu remissió de tos peccats e te'n creys en virtut e en bonesa e-n pots sperar gran guardó en lo cel.

Lo quint és que deus pensar ço qui demont és dit, ço és, que l'om irós és fore de seny e que és axí com a orat e a malalt e que gran crueltat faràs, si l'om malalt prouoques a hauer més de mal que no ha. Mas quant sie garit e li sie passada la ira, lauors ab dolsor de paraules li pots dir què-t vuyles, o fer dir a altre, e axí tornar-lo a bé: faràs gran seruey a Déu e gran bé a ell e major a la tua ànima.

Lo .vjè. sí és callar per les rahons ja demont assignades quant dàuem remey contra la ira del altre.

Lo .vijè. que, haüde bona paciència, ve't nostra Senyor qui't està apareylat de dar-te tes justes peticions e de resebre tu en se gràcia special e en la companya dels elets.

Lo .viijè., quant veuràs algun, faló contra tu, sie-t vijares que sies sort e que no-l hoges, e di dins ton cor axí: 'Senyor, plàcie't de dar lo teu lum sobre aquest e a mi gràcia de vera paciència', e lo Senyor beneyt fer-ho ha. Deus en-[f. 2d]-care pensar que lo faló contra tu fa tos affers, car contra se voluntat te procura gràcia e glòria, qui per dretra rahó li deuries anar besar mans e peus e fer-li grans gràcies del bé que-t procura, jatsia que no u fassa scientment. Pençe, encare, que tost morràs e que ara és hora de appareylar-s'i; e de fet t'i appareyles altament, quant has bona e cordial paciència al hom faló contra tu.

E acò sie dit del peccat d'ira.

240 quint G .V.<sup>e</sup> | és E om | que deus G iter, altero cans | pensar BG pensar | demont EG damunt B demunt | om EG hom 241 fore BEG fora | de E lo | que és E om | és BG om | com E con | a orat e a malalt B a malalt e a orat | malalt G corr maluut(?) | que E om 242 l'om BEG lo | prouoques B prouocas 243 sie BEG sia | garit E gorit BG guarit | sie BEG sia | passada B pasada | lauors B lauòs | dolsor BEG dolçor 244 què-t vuyles E què-s vuyla | vuyles B vuelles | dir B add axí | a bé E bé

246 .vj.<sup>en</sup> B sisèn | sí BEG om | ja E ya | demont EG damunt B demunt | assignades B asignades | quant E cant

248 .vijè G setèn | haüde E ahuda G haguda B ha agude | nostra E nostre BG nostro 248-249 appareylat B aparallat G apparellat 249 tes G tres | peticions B pasions | resebre B reçebre EG reebre | se BEG sa 249-250 special B especial 250 en B an | companya BEG companyia | elets B altres

251 .viij.<sup>en</sup> E huytèn | quant E cant | algun G algú E alcú B alcun | faló BEG felló | sie-t vijares E sia-t vigares 252 sort E fort | hoges E oges B ojes | di E de B diu G digues | cor E add digues | plàcie E plàcia 253 a mi A am | paciència E penitència 253-254 Senyor beneyt E beneyt Senyor 254 encare EB encara B ancara | pensar BG pensar | faló B falló EG felló | fa I add tots 255 se EG sa | voluntat BE volentat | glòria E add e | qui BE que 256 rahó E raó | besar B basar | gràcies G gràcias 257 fassa BEG faça | Pençe E pensa BG pensa | encare EG encara B ancara 258 appareylar E appareyllar B aparallar G apparellar | appareyles BG appavelles 259 quant E cant | al hom G a l'om | faló B falló EG felló

260 acò J açò B asò | sie BEJ sia | del BEGJ quant al | d'ira BEGJ de ira

*Capítol .CCXLII. qui tracte del .vijè. peccat mortal qui-s appella auarícia*

Lo .VIJè. peccat mortal és auarícia. D'aquest peccat diu la sancta Scriptura, *Ecclesiastici*, .Xº., quod «auaro nichil est celestius», a uol dir que no ha al món major peccador que l'om auar.

265 E assignen-hi los sants les següents rahons:

la primera sí és car, com diu sent Agostí, no ha peccat al món que l'om auar no fahés per hauer diners. E açò vol dir sent Pau, *Prima ad Thimothbeum*, .vJº., car diu que per auarícia han molts errat en la sancta fe catòlica, desemparant aquella e fahent déu del diner. Per què diu

270 que aquell qui entén en riqueses a-justar cau en lo lacz del diable e en molts desigs forts e desordonats, qui porten l'ànima a perdicíó e a mala fi; per açò diu ell matex en altre loch que auarícia és ydolatria.

E proue-ho sent Gerònim per tant com l'om auar tot son cor e tota se vide dóna al guany del diner e no gens a Déu; per què, diu ell, que

275 folia és dir que aquell sie ydolatre qui offer a la ydola vn poch de ençens e no aquell qui tota se vide e son cor dóna a ajustar riquesa. E proue-ho encare per açò car, axí com lo bon cristià, adorant a Déu, li presente se fe e se esperançe e tota se amor, axí l'om auar posa se fe e tota se esperançe e tota se amor en la riquesa, e aytant quant més ha,

---

261 qui B om | tracte BEGJ tracta | .vijè BEGJ setèn | appella BEJ apella  
 262 .vijè BEGJ setèn | D' BG de | peccat B om | sancta E santa 263 Scriptura J Escripura | *Eccli* x, 9 J *add* capitulo | celestius E scelestius G *corr* celestius *add suprascr* s- | a BGJ e 264 *ha* J om | al E e-l | que-l J que-ll | om BE hom  
 265 assignen B asignen | hi E li | següents E següens  
 266 Com E con | sent G sant | Agostí BGJ Agustí | al E e-l 267 om BEG hom | fahés EJ faés | hauer BE aver | diners J dinés | vol B volch | sent G sant | prima J primo 267-268 I *Tim* vi, 10 J *add* capitulo 268 car E cant BGJ quant | han B àn | errat B arrat G errats *exp* -s 268-269 sancta BE santa J om 269 catòlica BEG cathòlica J chatòlica | desemparant B desenparant J desemperant | fahent BEJ faent 270 I *Tim* vi, 9 | riqueses E riqueses | a-justar B hajustar | lacz BEGJ laç | diable EJ dyable 271 molts J molt | desigs B desitgs | forts EJ folls | desordonats J deshordonats | l' BEGJ la lur | perdicíó B perdeció 272 matex E metex J mateix | altre E altra B altro | ydolatria E idolatria | *Colos* iii, 5-6  
 273 -ho BEJ -u | sent G sant | Gerònim BEGJ Jerònim | com EJ car 274 se EGJ sa | vide BEGJ vida | gens B gents 274-289 per què, diu ell... la sua ànima ve[na]l... J om 275 folia G follia | sie EG sia | ydolatre E ydolatra | qui BE que 275-276 de ençens G d'ençens | ençens B sens 276 qui G *seq* fon | se EG sa | vide BEG vida | riquesa BE riquea 277 -ho BEG -u | encare BEG encara | com E con 278 presente BEG presenta | se EG sa | e B *add* tota | se EG sa | esperançe E esperança BG sperança | se G sa | amor G *add in mg* axí l'om auar 278-279 axí l'om auar posa se fe e tota se esperançe e tota se amor EG om 279 esperançe B sperança | la E om | riquesa BE riquea | e B om | quant E con 280 desige E desiga BG desija | més E màs | multiplicar B muntipicar | crex BG creix | ara BEG axí 281 de B ben | beure B beura | aygo BEG aygua | crex EG creix | al E en | al hom G a l'om | set E la set

aytant desige més hauer, axí que de multiplicar li crex lo desig, ara 280  
com de beure aygo salada crex al hom més set.

E aquesta és la rahó per què l'om auar ama tant ço que ha e per què  
ab ten gran dolor e pena dóna per amor de Déu, e per què és ten cruel  
al proïisma en dar-li e en arrapar e en arrencar tot ço que pot per qual-  
seuol via o manera. Car en hauer diners e roba e riqueses ha posada tota 285  
se beneuyrance e tota se esperança e tot son déu és aquí.

D'ací matex ue que l'om auar no ama ne honra ne presa Déu ne li  
uol en res obeyr, e perquè és ten cruel a la sua ànima e perquè tos-  
temps porta la sua ànima ve-[...]

---

282 ço B so 283 ten EG tan | ten gran B tanta | dóna EG *add* res | ten  
EG tan 284 proïisma G proïisme E prohisme | arrapar B arrepar | en B an | arren-  
car EG arrancar-ne B arencar *add* -ne 285 diners G diner | riqueses E riqueses G  
riquesas 286 se EG sa | beneuyrance BG beneuyrança E benuyrança | se EG sa |  
esperança E esperança B sperança

287 D' BG de | om BE hom | no ama A ne ama.l | honra B honrra | pre-  
sa ABG prea G *add* a 288 obeyr E obeir B obayr | ten E tan G tant 288-289  
tostemps G totstemps 289 *Eccli* x, 10 | la sua ànima G *om* | ve[n]al B vanal

## TAULA DE MOTS

Igual com totes les taules d'aquest anuari, els mots de la present taula són només formes o lemes i, doncs, són col·locats en les pàgines següents tenint en compte, de forma exclusiva, llur grafia i de cap manera llur significat i així, per exemple, un ,lo' amb sentit d'article es pot trobar al costat d'un altre que és pronom.

Els mots escrits dins parèntesi tenen l'exclusiva funció de facilitar al possible lector aquella forma o lema que en els diccionaris inicia l'explicació d'un mot, quan el dit lema no es troba dins el text reproduït ací.

En un treball com aquest és fàcil que, per la humana labilitat, s'hi esmunyin errors, dels quals l'autor s'excusa davant els possibles lectors.

- a 3, 17, 20, 26, 27, 32, 33, 37, 43, 51, 52, 59, 62, 66, 70, 71, 72, 74, 78, 82, 85, 90, 94, 99, 107, 116, 117, 117, 121, 125, 128, 130, 131, 132, 145, 145, 148, 149, 154, 155, 158, 161, 162, 169, 170, 185, 186, 189, 197, 201, 202, 203, 205, 207, 212, 217, 218, 221, 222, 222, 225, 232, 236, 241, 242, 244, 245, 253, 270, 271, 274, 275, 276, 277, 288
- ab 7, 23, 28, 29, 70, 76, 81, 84, 120, 132, 143, 148, 167, 206, 238, 243, 283
- abat 130, 219
- abaxar 157; abaxa 59
- (abstenir) abstenits 113; abstinentes 63
- abstinença 44, 68, 69, 73, 96; abstinençies 84
- açí 1, 3, 16, 31, 34, 100, 287
- açò 22-23, 23, 78, 85, 121, 163, 186, 191, 267, 272, 277; acò 260
- (acostar) acosts 166
- (acurçar) accursa 58
- ad 267
- Adam 87
- adelitar 126
- (adorar) adorant 277
- (afer) affers 255
- Agostí 49, 266
- (aigua) ayga 215; aygo 281
- (aïrar) ahirarà 116
- ajustar 276; ·justar 270
- al 8, 50, 55, 76, 110, 115, 138, 152, 154, 166, 204, 216, 228, 259, 264, 266, 274, 281, 284; als 51, 105, 149, 184, 217
- (ala) ales 131
- algun 4, 251; alguna 5, 71-72, 72; alguns 7; algunes 75
- alt 132
- altament 259
- altre 5, 52, 118, 158, 195, 197, 207, 207, 244, 247, 272; altres 38, 44, 51, 65, 149, 156, 161, 169, 184, 200, 201, 220, 232
- (amar) ama 115, 282, 287; am 68; amat 222
- Ambròs 53
- amich 61
- (aminvar) aminue 13
- (amollir) amolex 221; amolliràs 214
- amor 20, 21, 25, 54, 93, 278, 279, 283
- anar 128, 256; anaua 69; anant 74, 78
- ànima 28, 47, 98, 128-129, 161, 230, 231, 245, 271, 288, 289
- ans 125, 126, 136
- (ànsia) ànçies 57
- (antic) antichs 216
- (apagar) apaga 215
- aplaccar 213
- (aportar) aportarà 161; aporte 58
- (apòstol) apòstols 71, 74-75
- (apparer) appar 63, 91; apparen 181-182; appargue 123-124
- appareylar 258; appareyles 258; appareylat 248-249; appareylats 114-115
- (appellar) appella 5, 261; appellat 150; appellada 187
- après 59, 78, 79, 106, 161, 228
- aquell 81, 95, 162, 171, 270, 275, 276; aquella 269; aquells 23, 62, 70, 74, 99, 100, 167, 185, 225; aquelles 29
- aquest 1, 10, 34, 44, 46, 49, 55, 95, 123, 154, 160, 173, 253, 262; aquesta 123, 282; aqueste 65; aquestes 18, 34, 97, 112, 198, 223; aquestes 91

- aquí 18, 68, 77, 80, 87, 97, 183, 188, 286  
 ara 3, 32, 258, 280  
 aragonès 205  
 ardentment 140  
 arrapar 284  
 arrencar 284  
 ase 209, 210  
 (assaborir) assabora 152  
 (assignar) assignen 265; assignades 246  
 atart 79  
 (atractiu) atractiu 219  
 (aterrar) aterrar 157  
 auar 264, 267, 273, 278, 282, 287  
 auarícia 35-36, 261, 262, 272; avarícia 268  
 (avarus) auaro 263  
 auinentesa 205  
 (avorriment) auorriments 112  
 auorrir 96, 103  
 axí 53, 63, 68, 76, 77, 105, 113, 115, 118,  
 125, 143, 145, 146, 153, 158, 159, 165,  
 168, 178, 194, 200, 209, 211, 212, 213,  
 225, 237, 241, 244, 252, 277, 278, 280  
 aytal 11, 144, 148, 151, 166; aytals 15, 24  
 aytant 127, 279, 280
- Babilònia 65  
 baptesma 86  
 baptesista 64  
 barayla 181  
 bax 127  
 bé 91, 157, 161, 182, 210, 221, 244, 245,  
 256; béns 14, 26, 60, 230  
 ben 85, 155  
 benefici 215  
 beneuyrance 286  
 beneuyrat 77  
 beneyt 73, 92, 120, 253-254; beneyts 74  
 (benifet) benifets 216-217  
 benignitat 219  
 besar 256  
 bèstia 137, 138, 153, 153, 210, 212  
 bestial 52  
 beure 110, 114, 281; begue 139  
 bo 131; bon 277; bona 8, 237, 248, 259;  
 bones 10, 213  
 bonesa 239  
 bram 210  
 bramar 209  
 bregue 206
- callar 207, 246; call 26  
 (camp) camps 75, 80  
 cap 69, 151; caps 35  
 capítol 1, 40, 93, 172, 193, 261
- car 4, 17, 38, 43, 44, 46, 49, 54, 60, 62, 97,  
 99, 117, 118, 119, 130, 137, 138, 140,  
 141, 144, 148, 150, 166, 188, 199, 204,  
 210, 213, 215, 255, 266, 268, 255, 266,  
 268, 277, 285  
 carn 55, 84, 116  
 (carnal) carnals 96-97, 112  
 carnalment 115, 126  
 càrrech 11; càrrechs 7  
 (carregar) carregat 9  
 (carrera) carreres 104  
 casa 167  
 cascan 54  
 (catòlic) catòlica 269  
 caure 93-94; cau 270  
 caucum 32  
 cel 239  
 celestial 55; celestials 67  
 celestius (= scelestius) 263  
 centener 151  
 (clamor) clamors 185  
 Cleon 219  
 ço 65, 101, 126, 240, 282, 284  
 (cogitació) cogitacions 125  
 cogitar 29-30  
 (colp) colps 183  
 com 40, 49, 63, 93, 97, 125, 127, 144, 145,  
 153, 168, 178, 190, 194, 199, 200, 209,  
 212, 214, 225, 241, 266, 273, 277, 281  
 (comanar) comenat 147  
 (començar) començe 1; comensam 32-33  
 comensament 88, 189  
 cometre 92; comet 170; cometran 128  
 companya 28, 250  
 comptar 163-164  
 compte 153  
 condampnació 27  
 (condemnar) condampnats 23, 27  
 consciència 180  
 (consell) conseyls 191  
 (consellar) conseyla 95, 123, 135; conseylen  
 197; conseylaua 112  
 consolació 55; conseylacions 100  
 contemplació 66  
 contendre 203  
 (continu) *conínues* 57  
 (continuar) continuats 132; continuades  
 133  
 contra 165, 179, 185, 193, 223, 247, 251,  
 254, 255, 259  
 contractar 149  
 (contrari) contraris 60  
 (convertir) conuertiren 217  
 (convidar) conuidat 72

- cor 124, 175, 207, 215, 219, 221, 252, 273, 276  
 (coratge) coratges 220  
 cordial 259  
 corporal 183; corporals 128  
 (cos) cors 27, 47, 82, 162, 231  
 cosa 162; cosess 9, 21, 67, 168  
 (costar) costa 16-17  
 creatura 20  
 (créixer) crex 280, 281; creys 238  
 (cremar) crems 167  
 (crit) crits 185  
 cruel 51, 283, 288  
 crueltat 241-242  
 cruu 79  
 culpa 18  
 curar 155, 157  
 curt 127  
 curtament 38  
 cunya 72-73  
  
 d' 1, 10, 18, 22, 32, 38, 65, 163, 169, 180, 181, 183, 188, 191, 260, 262, 287  
 (damnar) dampna 59; dampne 52  
 dampnació 89  
 Daniel 65  
 dar 82, 186, 205, 249, 252, 284; dàuem 246; dauen 191; dar 119, 232; dades 63  
 de 6, 8, 9, 15, 16, 20, 21, 22, 25, 28, 29, 37, 38, 40, 45, 47, 48, 50, 54, 56, 57, 58, 61, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 75, 80, 83, 89, 92, 93, 94, 96, 97, 104, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 124, 131, 133, 135, 136, 138, 142, 146, 150, 151, 156, 159, 161, 163, 168, 172, 182, 187, 193, 194, 201, 203, 206, 218, 219, 227, 232, 238, 241, 242, 243, 249, 252, 253, 258, 275, 280, 281, 283; da 13; del 19, 31, 37, 40, 48, 69, 77, 82, 88, 114, 142, 162, 169, 175, 177, 197, 207, 211, 215, 221, 247, 256, 260, 261, 269, 270, 274; dels 2, 3, 32, 38, 64, 156, 200, 216, 220, 250; d' 262  
 debades 43  
 debans 26  
 decontinent 86  
 defore 234  
 (dejunar) dejunà 87  
 (dejuni) dejunis 84, 132  
 delir 236  
 (delit) delits 93, 99, 102, 105, 109, 112  
 demont 240, 246  
 (desastre) desastres 190  
 (desemparar) desemparant 269  
 desert 87  
 desesperació 162-162  
 desig 280; desigs 97, 271  
 (desitjar) desige 280  
 (deshonrar) desonra 46  
 (deshonria) desonries  
 (desordenar) desordonat 88; desordonats 271  
 desordinació 5-6  
 desplaer 221  
 Déu 6, 9, 21, 41, 47, 48, 61, 103, 104, 115, 119, 120, 132, 218, 237, 238, 245, 269, 274, 277, 283, 286, 287; Déus 23, 63, 101, 108, 158, 236  
 (deure) deu 21, 96, 144, 147, 150, 153, 186, 195, 205, 209, 211; deus 3, 34, 137, 235, 240, 254; deuries 256  
 deuot 85  
 (devorar) deuoren 176  
 (dia) dies 87  
 diable 48, 152, 169, 170, 171, 232, 270; diables 28  
 diffamació 179  
 (difamar) diffamat 146  
 digne 6, 16  
 diner 269, 274; diners 267, 285  
 dins 128, 252  
 dir 3, 29, 37, 208, 244, 263, 267, 275; diu 43, 49, 53, 61, 62, 65, 68, 98, 99, 102, 105, 108, 130, 132, 143, 146, 149, 154, 159, 165, 204, 212, 214, 262, 266, 268, 269, 272, 274, dehie 118, 218; deje 113, 115, 119; di 252; diga 144; digue 234; dient 207; dit 18, 39, 123, 169, 178, 240, 260; dits 14, 35  
 (disposar) dispost 66  
 disposició 8  
 dissolut 59, 102-103  
 (divers) diuerses 218  
 doctor 95, 218  
 (dolentia) dolenties 228  
 dolor 176, 283  
 (dolçament) dolsament 199  
 (dolçor) dolsor 219, 243  
 (donar) dóna 49, 52, 73, 131, 152, 274, 276, 283; done 235; donen 175-176; donant 99  
 donchs 37, 139  
 dormir 84; dormia 80  
 dret 151; dreta 255  
 (dos) dues 4, 194  
 (durar) dura 201; durant 207  
  
 e 3, 7, 8, 9, 10, 11, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 47, 50,

- 51, 52, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 124, 127, 129, 130, 132, 133, 142, 145, 146, 147, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 167, 168, 169, 170, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 199, 201, 203, 205, 206, 208, 209, 217, 218, 219, 222, 225, 227, 228, 230, 231, 232, 234, 236, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 258, 259, 260, 263, 265, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 276, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 288; e- 25; e-n 239  
(Ecclesiasticus) Ecclesiastici 263  
(eixir) ix 10; hixen 183; exiren 64  
(elegir) elets 250  
ell 7, 38, 68, 78, 97, 116, 117, 118, 153, 168, 225, 272, 274; li 47, 52, 57, 58, 78, 125, 126, 131, 147, 175, 213, 214, 220, 221, 243, 256, 277, 280, 284, 287; ells 89, 217; -se 4, 5, 54, 60, 73, 77, 81, 86, 107, 116, 157, 188, 190, 194, 206, 223, 227, 228, 249, 255, 274, 276, 278, 279, 286; s'18, 117, 189, 258; -s 11, 16, 29, 106, 120, 126, 129, 155, 185, 188, 189, 210, 211, 212, 230, 261  
emperò 17, 31  
en 4, 6, 17, 18, 20, 24, 27, 28, 34, 39, 45, 47, 53, 56, 60, 61, 80, 86, 88, 89, 94, 96, 98, 99, 100, 104, 108, 109, 117, 118, 124, 126, 131, 133, 135, 136, 138, 143, 147, 150, 165, 166, 171, 173, 174, 175, 182, 189, 194, 195, 207, 216, 220, 230, 231, 238, 239, 249, 250, 268, 270, 272, 279, 284, 285, 288; `n 86, 190, 228, 233, 234, 238; -n 13, 119, 218  
(encara) encare 34, 57, 136, 140, 149, 233, 254, 257, 277  
encegament 177  
ençendre 201  
ençens 275-276  
(endurar) enduraua 74; endurauen 76; endurant 74  
(engendrar) engendre 173  
enginyós 66  
(engrossir) engrosseex 51  
(ensenyar) ensenya 40, 111, 140; ensenyà 85  
entendre 138; entén 152, 270; entenen 99, 100  
enteniment 177  
(entrar) entrà 86  
(entreposar) entreposat 150  
enuege 36  
enuers 151, 237  
erguyl 155-156  
erguylós 158; erguylosos 159  
errar 208; errat 268  
ésser 21-22, 62, 141, 147, 150, 203; és 5, 8, 13, 17, 40, 41, 45, 46, 49, 60, 68, 101, 107, 121, 127, 145, 148, 169, 175, 178, 179, 181, 183, 187, 199, 203, 207, 210, 212, 213, 215, 224, 227, 236, 240, 241, 246, 258, 262, 266, 272, 275, 282, 283, 286, 288; est 137, 139, 263; són 15, 24, 34, 35, 48, 97, 107, 109, 110, 168, 172, 173, 185, 190, 194, 223; ere 219; fo 89, 225; fo-ren 89, 190; serà 119; sie 130, 143, 147, 150, 166, 170, 182, 211, 216, 220, 243, 251, 260, 275; sies 251; siam 225; siats 114; sien 48; seria 163; fos 85, 189; fossen 229  
escan[yar] 141  
(escoltar) escolte 152  
escriptura 145  
(esdevenir) esdevench 78  
esmenar 107  
(especial) special 109, 173-174, 231, 236, 249-250; specials 63  
(especialment) specialment 129  
esperança 278, 279, 286  
(esperar) sperar 239  
(esperit) sperit 55  
(espiga) spigues 75  
(experiència) esperiència 110  
esquiú 104  
esquiar 95, 192  
(estar) està 248; estats 63  
(estil) estils 198  
(Estrabó) Strabus 95-96  
estretament 224  
eternal 7, 127  
eternalment 17  
(evangeli) euangelis 98-99  
(Eva) Eue 88  
(exercitar) exercitant 81  
eximpli 50, 73, 83, 232  
faló 251, 254, 259; falló 211, 215;  
falonia 227  
(fals) falsos 180  
fam 75, 131  
fe 269, 278

- fer 8, 15, 47, 138, 153, 158, 171, 202, 213, 218, 244, 254, 256; fas 189, 213, 220; fa 6, 9, 16, 20, 21, 47, 50, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 65, 94, 146, 158, 168, 169, 211, 212, 255; fan 102, 103, 104, 133, 226; fahien 217; féu 165; faràs 208, 242, 244; fahés 267; faria 11; fasses 138; fassa 257; fahent 13-14, 269; fet 221, 222, 258; feta 189; fets 118, 119, 152; fetes 229
- feruor 8
- fi 32, 52, 59, 117, 162, 189, 272
- (fill) fiyles 172, 173
- fins 76, 84, 132
- flum 187
- fol 103
- folia 208, 275
- font 70, 187
- fora 145, 177; fore 142, 241
- fornal 164
- forsa 81, 120, 138, 139
- fort 50, 96, 104, 149, 205; forts 271
- (fred) fret 104
- fredor 11
- (fregar) fregauen 76
- fruyta 72
- fugir 144, 203, 205; fuscats 145
- furiós 145, 160, 166, 206, 209,
- (guarir) garit 243
- generalment 159
- gens 274
- gent 217; gents 79
- Gerònim 43, 273
- (gírar) giren 129
- (gítar) gitant 177; gitats 89
- glòria 13, 25, 27, 117-118, 255
- gola 35, 37, 40, 41, 45, 54, 60, 92, 94, 130
- (golafre) golaffra 141; golaffre 54
- golós 110
- (guanyar) gonyar 236; gonyarà 117
- (guardar) gordada 130
- gràcia 25, 82, 249, 253, 255; gràcies 63, 256
- gran 56, 75, 80, 91, 95, 133, 141, 155, 156, 232, 239, 241, 245, 283; grans 56, 63, 110, 131, 133, 217, 230, 256
- Gregori 105
- Grisòstom 61, 102
- guany 274
- (guardar) guarde 136, 140, 143, 151; guardes 160; guart 53; guarts 135
- guardó 239
- guerra 187, 190
- guisa 128
- (habitació) habitacions 48
- hauer 26, 27, 120, 206, 221, 231, 242, 267, 280, 285; has 208, 232, 259; ha 23, 27, 55, 63, 92, 138, 148, 151, 194, 195, 224, 242, 245, 264, 266, 279, 282, 285; à 117, 222; hauem 3, 18, 37, 38, 199; han 268; hauien 26; hac 86; haurà 101, 221; haurie 13; haüde 248
- hi 194, 265; i 18, 189, 258
- (història) istòries 111
- ho 254, 273, 277
- hoc 149, 233
- hoÿ 175
- hom 8, 10, 16, 96, 110, 131, 139, 142, 144, 145, 151, 154, 166, 191, 197, 204, 205, 206, 210, 211, 220, 259, 281; om 9, 11, 16, 21, 22, 46, 49, 50, 52, 61, 65, 85, 94, 102, 104, 124, 133, 140, 146, 149, 169, 170, 177, 208, 210, 213, 240, 242, 264, 267, 273, 278, 282, 287
- (homília) homelia 61, 174
- (home) hòmens 105, 184
- (homey) homeys 183-184
- honor 182, 186
- honorable 66
- honra 287
- (honrar) honrat 22
- hora 258
- (hujar) hujat 70
- impetrar 82; impetres 238
- indisposició 11
- (infàmia) infàmies 180
- (infant) infants 64
- infern 17, 28
- (infinit) infinits 161, 188; infinides 129
- (inflamar) inflama 201
- (informar) informant 79
- (importable) inportable 51
- inuasió 183
- ira 24, 36, 143, 146, 159, 165, 172, 192, 193, 194, 195, 197, 207, 223, 243, 247, 260; ires 200
- irèxer 206; irat 166, 175, 204, 213
- irós 149, 168, 169, 170, 206, 233, 235, 241
- (irreverència) irreuerències 185
- ítem 143, 165
- ja 38, 246
- (jaure) jahia 80
- jamés 54, 105-106, 144, 155, 189
- jatsia 257



- Jhesuxrist 69; Ihesuxrist 224  
 (jo) mi 253; -m 208  
 Job 108  
 Johan 64  
 (Johannes) Johannes 115  
 jorn 100, 129; jorns 111  
 (justa) justes 249  
 justícia  
 (jutjar) jutjats 101  
 juý 115
- l' 9, 11, 21, 22, 46, 47, 49, 50, 52, 56, 61, 65, 85, 94, 102, 104, 124, 130, 133, 140, 145, 146, 149, 158, 161, 168, 169, 170, 177, 205, 207, 208, 210, 213, 240, 242, 264, 267, 271, 273, 278, 282, 287
- (llaç) lacz 270  
 (lladre) ladres 217  
 largament 18, 32, 39  
 (llavors) lauors 107, 127, 154, 157, 214, 243  
 (lleig) leg 40, 41; lege 162  
 (llegir) legim 216  
 (lleixar) lex 124, 125, 127; lexe 109  
 (llengua) lengua 125  
 (llibre) libre1-2, 19, 39  
 (llinatge) linatge 29  
 lo 1, 3, 8, 10, 13, 15, 18, 20, 39, 51, 52, 54, 59, 73, 86, 88, 91, 98, 102, 112, 119, 120, 121, 124, 129, 161, 165, 169, 171, 175, 179, 189, 199, 203, 207, 209, 213, 215, 219, 221, 224, 227, 230, 232, 233, 235, 239, 240, 244, 246, 248, 251, 252, 253, 254, 262, 270, 277, 280; la 1, 6, 7, 8, 13, 16, 20, 24, 25, 32, 43, 45, 46, 49, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 68, 80, 83, 97, 102, 106, 108, 116, 117, 119, 121, 125, 130, 132, 162, 163, 167, 174, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 190, 194, 197, 207, 216, 217, 231, 232, 235, 237, 243, 245, 247, 250, 262, 266, 268, 275, 279, 282, 288, 289; les 9, 41, 67, 104, 125, 168, 172, 173, 174, 181, 200, 223, 246, 265; las 70; los 4, 14, 25, 44, 60, 80, 98, 101, 105, 107, 108, 128, 159, 191, 197, 201, 216, 228, 230, 232, 265; l' 58; -l 47, 51, 57, 59, 103, 124, 129, 146, 176, 252; -ls 25, 26, 27, 109
- (lloc) loch 118, 147, 205, 272  
 (llochinent) lochtinent 169  
 (lonch) lonch 163  
 (llum) lum 253  
 (lluny) luny 125
- lunyar 103; lunyaren 218; lunye 22  
 (llur) lur 76, 128; lurs 100  
 luxúria 35
- major 245, 264  
 majorment 85  
 mal 10, 13, 50, 64, 169, 182, 201, 220, 221, 225, 242; mala 192, 217, 271; mals 7, 110, 130, 161, 170, 184, 188, 218, 227, 228; males 56, 173...
- malalt 142, 241, 242  
 (malaltia) malalties 58  
 maledicció 99; maledicció 29  
 (maliciós) maliciosa 201  
 (manar) man 126; manat 224  
 manera 285; maneres 4, 194  
 (mà) mans 256  
 (mare) mara 88  
 mas 17, 137, 151, 242  
 massa 17, 114, 136, 140, 186  
 matex 97, 116, 117, 118, 146, 157, 168, 171, 195-196, 233, 272, 287; mateys 90  
 menjar 80, 88, 109, 114, 135, 138; menjaua 71, 72; menjauen 76; meng 139; mengs 140; menges 136-137;  
 mentre 106  
 menyspresar 21, 103; menyspresat 50, 147  
 menyspreu 156  
 mèrit 237; mèrits10, 26  
 més 121, 153, 10, 201, 215, 234, 242, 279, 280, 281  
 (mesclar) mesclats 132  
 (millor) mils 95  
 misericòrdia 82  
 (moll) mola 200  
 molt 46, 50, 58, 83, 131; molts 10, 65, 111, 130, 169, 184, 218, 268, 271; moltes 84, 113, 173  
 món 88, 114, 138, 216, 228, 264, 266  
 (mundanal) mondonal 57  
 (morir) morràs 258  
 mort 97, 107, 108, 128, 148  
 mortal 5, 20, 24, 31, 261, 262; mortals 2, 3, 15, 23, 34  
 (moure) mou 210  
 multiplicar 280  
 murmuració 179  
 muyto 204
- (nafra) nafres 183  
 natura 154  
 (negun) naguna 30, 55  
 ne 6, 15, 29, 54, 85, 125, 127, 136, 144, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 166,

- 182, 206, 208, 211, 212, 217, 231, 234, 287
- necessari 127
- ni 18, 139
- nichil 263
- nit 80; nits 87
- no 6, 11, 16, 18, 26, 44, 54, 68, 106, 107, 109, 116, 119, 120, 124, 135, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 147, 150, 151, 155, 160, 166, 171, 188, 189, 208, 210, 212, 225, 226, 228, 242, 252, 257, 264, 266, 267, 274, 276, 287
- nodridement 137
- nos 73, 82, 83, 92
- nosaltres 90
- (nostre) nostra 41, 46, 69, 83, 87, 88, 91, 98, 158, 248
- nota 31
- o 23, 68, 73, 77, 158, 244, 285
- obeyr 288
- (obligar) obligat 121
- (obrir) obre 107
- (obra) obres 11, 213
- ocasió 15, 110
- (ocupació) ocupacions 113-114
- odiós 50, 146
- (oferir) offer 275
- (oir) hoyr 129; hou 209; hoge 209; horges 252
- oltrecuydement 156
- on 180, 181; hon 53, 147, 170
- (oportunitat) oportunitat 203
- oració 66
- (orar) oraua 80; orant 79
- orat 145, 160, 241; orats 113
- Orígenes 143, 165
- original 31
- pa 71
- paciència 231, 233, 237, 248, 253, 259
- (pacient) pacients 225
- paga 16
- paradís 89
- (paraula) paraules 56, 243
- pare 82, 87; pares 216
- parlar 125, 127; parles 199; parlarem 31, 37; parlat 39
- parleraç 56
- part 1, 80
- (partir) partex 4; partits 34
- (pasar) passa 204
- passada 243
- pau 166, 184, 189, 231, 267
- peccador 264
- peccat 4, 4-5, 5, 20, 31, 37, 40, 41, 49, 52, 92, 94, 95, 159, 160, 173, 193, 260, 261, 262, 266; peccats 2, 3, 23, 32, 34, 236, 238
- peccúnia 69
- pena 7, 16, 18, 106, 283
- Pençe 68, 257; Pençes 230
- (pena) penes 29
- penitència 94, 103, 118, 121, 123
- pensar 209, 211, 224, 227, 235, 240, 254; pensa 30
- per 4, 22, 30, 35, 41, 46, 49, 75, 82, 83, 88, 91, 91, 95, 114, 118, 124, 139, 147, 150, 154, 155, 156, 157, 162, 167, 168, 169, 190, 191, 208, 210, 213, 216, 220, 228, 231, 236, 237, 246, 255, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 277, 282, 283, 284
- percebre 130
- perdició 271
- (perdonar) perdones 225; perdonarà 226
- (perdre) perdrà 116
- pereós 9
- peresa 35
- perfecció 134
- perillós 149
- (perir) perirets 119
- perpetual 89-90
- perquè 288
- persona 6, 121-122, 137, 148, 167, 182
- pertànyer 85
- pes 150
- (petició) peticions 249
- (peu) peus 256
- péxer 124
- (piadós) piedós 77
- (pitjor) pijor 107-108
- placcar 195, 197
- (plaure) plàcie 252
- (plaer) plaers 100
- (plorar) ploraran 100
- pobre 69, 79
- pobresa 59
- poch 71, 84, 133, 157, 171, 275; poca 72, 93; pocha 72
- poder 208; pot 120, 155, 157, 284; pots 239, 243; poden 29, 188; pogués 191; poran 227; poria 171; pories 141
- (punir) ponit 17
- (purgatori) porgatori 17
- porta 7, 45, 289
- (portar) porten 271
- (posar) posa 53, 163, 174, 193, 278

- posada 285  
 preciós 81  
 (predicar) preÿcar 70; preÿcant 79, 113  
 (prendre) prenien 75  
 preposar 20  
 presa 287  
 (preuar) presarà 233  
 present 204  
 (presentar) presente 278  
 preu 156  
 primer 8, 199, 224; primera 43, 175, 266;  
     primers 25  
 primerament 37, 44, 124  
 (primus) prima 267  
 (privar) priuats 25  
 (procurar) procura 255, 257; procuraren 89;  
     procure 58, 166-167  
 proïisma 284; proïisme 50, 179  
 (propri) pròpria 195, 223  
 (provar) proue 62, 97, 273, 277  
 Prouerbiorum 200, 214  
 (provocar) prouoques 242  
 (pujar) puge 186  
 punto 204  
 pus 32  
 puy 159  
  
 qual 6, 16, 162, 189, 194; quals 172, 181,  
     191  
 qualque 70  
 qualseuol 284-285  
 quant 20, 47, 68, 73, 86, 89, 101, 112, 121,  
     151, 208, 209, 221, 224, 243, 246, 259,  
     279; quants 227; quantes 77, 78  
 quantitar 136  
 quart 1, 15, 213, 235; quarta 53, 181  
 que 3, 8, 11, 13, 15, 16, 24, 26, 31, 32, 34,  
     43, 47, 61, 62, 68, 74, 76, 78, 84, 86, 87,  
     91, 96, 98, 99, 102, 105, 108, 109, 110,  
     114, 118, 123, 124, 126, 131, 132, 135,  
     136, 140, 143, 145, 146, 149, 153, 154,  
     155, 163, 165, 167, 170, 173, 174, 197,  
     199, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212,  
     215, 216, 217, 219, 220, 222, 224, 225,  
     226, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 236,  
     237, 238, 240, 241, 242, 244, 248, 251,  
     252, 254, 257, 258, 264, 266, 268, 269,  
     270, 272, 274, 275, 280, 282, 283, 284,  
     287  
 quesque 234  
 qui 2, 10, 13, 21, 23, 29, 35, 40, 47, 64, 68,  
     69, 73, 99, 100, 106, 109, 111, 115, 116,  
     129, 137, 138, 139, 145, 148, 150, 157,  
     158, 166, 167, 175, 182, 184, 187, 188,  
     193, 195, 204, 211, 212, 215, 216, 218,  
     225, 228, 230, 240, 248, 255, 261, 270,  
     271, 275, 276  
 quint 240; quinta 1, 16, 60  
 qui-s  
 quod 263  
  
 rahó 22, 53, 152, 160, 178, 191, 211, 212,  
     256, 282; rahons 41, 91, 246, 265  
 rahonable 137, 139-140  
 rancor 175  
 rebel·lar 55  
 recomptar 188; recompten 111  
 regiment 147-148  
 regle 146  
 regne 119, 120  
 regonèxer 109  
 (religiós) religiosa 122  
 (remetre) remet 18  
 remey 213, 247; remeys 193, 194, 223  
 remeyar 155  
 Remígius 174  
 remissió 238  
 (reputar) reputarà 234  
 res 144, 147, 148, 150, 216, 228, 288  
 resebre 249; resebut 86  
 (respondre) respones 199  
 resposta 200, 201  
 ret 51, 146  
 riba 70  
 riquesa 276, 279; riqueses 270, 285  
 roba 285  
  
 saber 3, 34; sab 211, 212; sabie 87; sabés  
     191-192  
 salada 281  
 Salamó 214  
 saluació 83  
 Saluador 98, 112  
 sanch 117  
 sant 219; sancta 62, 163, 262, 268-269;  
     sants 4, 70, 98, 191, 197, 265  
 satisfer 116  
 saui 205, 208  
 sàuiement 91  
 scientment 257  
 scriptura 62, 163, 263  
 seglar 121  
 segon 10, 203, 227; segona 46, 177  
 segonament 123  
 segons 60-61, 98, 108, 110, 173, 204  
 (següent) següents 41-42, 174, 265  
 (seguir) saguir 227; seguex 77, 106; se-  
     guexen 188, 228, 230; seguits 190

- (sembrar) sembrer 170  
sens 64, 69, 160, 179, 210, 212  
sensat 66  
sent 43, 49, 53, 54, 64, 105, 266, 267, 273  
(sentir) sentia 11-12  
seny 51, 102, 142, 241; senys 128  
Senyor 41, 46, 73, 77, 85, 92, 120, 158, 248,  
252, 253  
senyoria 148  
separe 6  
sermó 53, 143, 165  
(servar) serue 197  
seruey 244  
set 281  
si 7, 8, 11, 16, 34, 44, 46, 49, 50, 60, 90,  
115, 116, 117, 118, 119, 121, 149, 156,  
159, 165, 168, 175, 177, 179, 183, 189,  
199, 203, 213, 220, 221, 224, 225, 242,  
246, 266  
sinó 120, 127, 128, 163  
sobre 21, 130, 132, 144, 253  
(sobra) sobres 75  
sol 24  
solament 135  
soliu 71  
son 47, 57, 78, 79, 127, 273, 276, 286;  
sua24, 25, 61, 174, 288, 289; seu 81,  
82, 96, 143; seus 98; ses 79; sues 168  
soptosa 108  
soptosament 152  
sort 251  
souín 15, 70, 98, 113, 136, 144, 158  
supèrbia 35  
tal 114, 169  
(tan) ten 283, 288  
tant 74, 108, 220, 273, 284; tants 190  
(tapar) tapen 105  
(tard) tart 72  
(temple) temples 48  
(temprança) temprança 45, 60  
temps 17, 171, 107, 133  
temptació 235-236  
tenebres 28  
terç 13, 19, 207; tercz 230; terçe 49, 179  
terçement 135  
terra 132  
terribles 28  
(testimoni) testimonis 180  
teu 253; ton 135, 138, 207, 252; ta 167;  
tua 167, 231, 232, 237, 245; tes 249;  
tos 236, 238, 255  
Thimotheum 267  
(toldre) tol 8, 10, 25, 51, 57; tolen 102,  
184; tolrà 161, 162  
tornar 244; tornaràs 160  
tost 166, 258  
tostemps 24, 126, 175, 234, 288-289  
tot 24, 28, 52, 57, 76, 124, 130, 147, 161,  
162, 163, 176, 205, 214, 273, 284, 286;  
tota 45, 57, 81, 144, 146, 148, 160, 177,  
182, 192, 203, 205, 273, 276, 278, 279,  
285, 286; tote 179; tots 23, 25, 38,  
51, 62, 90, 96, 111, 119, 127, 151, 167,  
187, 232; totes 21, 29, 168  
tractar 33; tractat 1, 32, 96  
tracte 2, 40, 261  
trebayl 76  
trebaylar 78, 83; trebayles 43  
(trametre) tremet 108, 236  
(trencar) trenca 200  
tres 64  
tribulació 235  
trobar 117; trobarà 117  
tu 139, 144, 167, 208, 220, 222, 238, 249,  
251, 254, 259; r'222, 258; te 43, 128,  
135, 136, 138, 141, 160, 161, 221, 225,  
227, 233, 234, 236, 238, 249, 255; 't  
140, 143, 248, 252; -t 144, 160, 161,  
166, 226, 235, 244, 251, 257  
turment 176  
turmentar 83; turmentant 81  
(ho) u 62, 111, 139, 158, 213, 257  
(valdre) ual 157; vallen 26  
(venir) ue 13, 154, 155, 287  
(vegada) uegades 71, 74, 154, 155, 170, 186;  
vegades 78, 129  
(vèncer) uençre 43-44; vencs 44; vençut  
232  
(vici) uicis 44  
uigor 81  
(vil) uils 125  
(voler) uols 165; uol 263, 288;  
uoluntari 4  
uos 113, 119  
(ull) huyls 105, 107  
ve[nal] 289  
vedat 41, 92  
venial 5, 31; venials 15  
venir 133; vénen 180, 181; vindràs 162  
ventre 47, 57, 131  
(ver) vera 22, 121, 253  
vergonya 58, 102  
verí 125  
vespre 76-77  
(vetllar) vetllats 113

- veure 129; ve 248; vehen 106; veu 210; veuràs 251  
 via 285; uia 52  
 vici 46, 55, 154  
 (vida) vide 58, 216, 274, 276  
 (vigília) vigílies 133  
 vigor 120  
 vijares 251  
 virtut 22, 45, 219, 238  
 (vituperi) vituperis 181  
 viu 231  
 viure 56, 165-166; viuen 24, 106  
 vn 23, 53, 71, 96, 100, 143, 209, 275; vna 61, 153;
- vol 26, 267  
 volar 131  
 (volar) vol 26, 267; volien 218; volria 126; volries 229; volgués 192; vuyles 244; volent 116  
 voluntat 255
- xristià 19, 54, 86, 277
- y 9, 195  
 ydola 275  
 ydolatre 275  
 ydolatria 272  
 Ysach 131



ACA, Canc., Pergamins. Fragments, n. 420, f. 1a.

Jaume de PUIG I OLIVER

## DESAPARICIÓ, EMERGÈNCIA I INTENT DE RECONSTRUCCIÓ D'UN MANUSCRIT VICENTÍ VIGATÀ

En 1902<sup>1</sup> i en 1909<sup>2</sup> Jaume Massó i Torrents descriví el manuscrit de la *Vida de Jesucrist* de Francesc Eiximenis, aleshores custodiat a l'Arxiu Municipal de Vic, i ara, se suposa que a partir de la guerra dels Tres Anys, integrat a la Biblioteca Episcopal de la mateixa ciutat, on ostenta la cota n° 234. Aquest manuscrit començava amb un plec de cinc folis de paper, els quatre folis inicials del qual contenien el text d'un *Sermó* de sant Vicenç Ferrer sobre la predestinació, predicat a València el 24 de juliol del 1410. Transcrit d'aquest manuscrit, el sermó vicentí fou publicat per J. Serra i Campdelacreu<sup>3</sup>. El canonge Josep Sanchis Sivera, confirmava pacíficament els anys vint del segle passat l'existència d'aquest exemplar vicentí: "Entre diversos sermons separats o fragments que es coneixen, farem menció dels publicats en la revista *La Cruz*, en els anys 1487-73 (*sic*); el sermó en català que es troba en la biblioteca de Vich, al principi d'una *Vida de Ihesu Xpist*, sobre pergamí, que tracta de la predestinació, i fou predicat a València el 23 (*sic*) de juliol de 1410...<sup>4</sup>". Sospitem que el canonge valencià parlava guiat per les informacions de Massó i Torrents, és a dir, de segona mà i amb alguna inexactitud, perquè Massó diu clarament que els folis que contenien el sermó vicentí eren folis de paper; això no obstant res no autoritza a pensar que l'any 1927 l'estat del ms. hagués sofert menyscapte. Després del 1939, arran d'estranyes vicissituds esdevingudes en l'Arxiu Municipal de Vic, els quatre manuscrits catalans medievals que s'hi custodiaven en van desaparèixer; més tard van emergir a la Biblioteca Episcopal, estrictament numerats a partir de la darrera entrada del catàleg de manuscrits d'aquella biblioteca, redactat per Gudiol, on avui es consulten. En el ms. que ens ocupa, el 234, manquen ara els folis inicials que contenien el sermó vicentí.

Estant així les coses, l'any 1959 Felip Mateu i Llopis editava el sermó vicentí sobre la predestinació predicat a València el 24 de juliol del 1410<sup>5</sup>. Sem-

---

1. Cfr. J. MASSÓ I TORRENTS, *Manuscrits catalans de Vic*, dins «Revista de Bibliografia Catalana», II (1902), 229-253.

2. Cfr. J. MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesch Eximeniç (1340?-1409?)*. *Essaig d'una bibliografia*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», III (1910), 666.

3. Cfr. J. SERRA I CAMPDELACREU, *Un sermó de sant Vicens Ferrer en català (lo primer que publica en aquest idioma)*, dins «La Veu del Montserrat», 9 (1886), [231]-232, 247-248, 263-264.

4. Cfr. JOSEP SANCHIS SIVERA, *Quaresma de Sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*, Barcelona, Institució Patxot 1927, XLV.

5. Cfr. FELIPE MATEU Y LLOPIS, *Sobre la "traditio" de los sermones de Sant Vicente Ferrer. El de Valencia de 1410 acerca la predestinación*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», XXXV (1959), 139-153.

bla que Mateu no coneixia la publicació de Serra i Campdelacreu, perquè no s'hi refereix en cap moment, i fou una veritable llàstima, car aquest coneixement potser l'hauria posat en condicions d'aclarir l'origen del text que ell manejava. Amb una evident innocència, Mateu parla d'un text de quatre folis (que donen, per tant, vuit pàgines), formats per dos plecs (per tant, de 2 x 2, és a dir, dos bifolis), que tenen el mateix incipit que el seu dia va llegir Massó i Torrents al manuscrit de Vic: *Sermo fet en la ciutat de Valencia a xxiii del mes de juliol any MCCCC per lo reuerent mestre Vicent Ferrer de la predestinació. Tema. Ego vobis dico Facite*. Igualment, el mateix explicit: «Placia a deus»<sup>6</sup>. Mateu va tenir notícia dels quatre folis que ell editava a través de Josep M<sup>a</sup> Ibarra Folgado, que el va posar en contacte amb el qui aleshores n'era propietari, Vicent Mompó Saura. Es pot dir que els quatre folis editats per Mateu són els mateixos que Massó veié al manuscrit aleshores municipal vigatà? Per desgràcia nostra, ni Massó ni Mateu no van donar massa detalls, ni tan sols les mides exactes d'aquests folis, que per ventura no eren iguals que la resta dels folis del ms. on havien estat incrustats. Per sort, Mateu publicava una fotografia de l'incipit i de l'explicit del sermó vicentí, i aquestes imatges són l'única informació directa que ara hi ha disponible sobre aquell material. La confrontació del text editat per Serra i Campdelacreu i del text publicat per Mateu i Llopis inclinaria a creure que ens trobem davant dues transcripcions separades en el temps i amb criteris paleogràfics distints del mateix manuscrit, el que havia estat incorporat a l'actual ms. 234 de la Biblioteca Episcopal de Vic. En efecte, compulsant les dues transcripcions, sobta que no hi ha ni una sola variant significativa, ni un sol canvi de posició de cap mot a l'interior de cap frase, ni una sola omisió o addició en un dels textos en relació amb l'altre. I les variants que hi ha, que bé n'hi ha alguna, poden ésser interpretades o com errors de lectura (*aci/axí, car/cor, serrar/ferrar, duen/deuen, Rex/Rey, pauci/panci, etc.*) o com errors d'impressió (*quartament/quartamente, parays/parys, bol/bo, soul/son, etc.*). Sorprenen que hi ha grafies curioses reproduïdes idènticament pels dos transcriptors (*nubtias, quors/qors, necio [per nescio], conuidans [faria més sentit conuidats] constitus, hombra en ombra, dialagorum, la tema, etc.*). I els mots i llur ordre són exactament els mateixos. La impressió que les dues transcripcions són fetes a partir del mateix antígraf és gairebé violenta.

En aquests moments la situació dels quatre folis que eren propietat del senyor Vicent Mompó i Saura és ignorada. El sermó vicentí no es troba ni a la Biblioteca Episcopal de Vic, ni ha anat a parar a la Biblioteca de Catalunya, de la qual Mateu i Llopis fou director fins al 1972. S'imposen les reserves del cas. El fet és que la peça oratòria vicentina fou arrencada del manuscrit vigatà, i la transcripció que Mateu i Llopis donà dels folis mompouans té unes coincidències tan exactes amb el text transcrit per Serra i Campdelacreu que consti-

6. El sermó obté el número 263 en el monumental catàleg de sermons vicentins publicats per Josep PERARNAU I ESPELT, *Aportació a un inventari de sermons de san Vicenç Ferrer: Temes bíblics, títols i divisions esquemàtiques*, dins «ATCA», 18 (1999), 574.



tuiria una greu negligència no plantejar la hipòtesi que els fulls de Mompó eren els mateixos que transcrivía Serra. Altrament, d'on haurien sortit? És clar que això seria tan difícil de discernir com els curiosos mecanismes en virtut dels quals el sermó vicentí de Vic hauria pogut ésser després del seu manuscrit matriu i anar a parar a les mans d'un ciutadà no conegut en el camp de la bibliografia sobre sant Vicenç Ferrer.

Atès, doncs, que el manuscrit vicentí de Vic ha desaparegut en la seva materialitat i ateses les consideracions acabades de fer, és evident que tant la transcripció de Serra i Campdelacreu com la de Mateu i Llopis han adquirit un valor documental de primer ordre. Tant si són transcripció de dos manuscrits diferents com, sobretot, si ambdós ho són dels fulls desapareguts de Vic, constitueixen avui per avui l'única font d'accés al sermó predicat pel sant valencià el 24 de juliol de 1410. És per això que l'objecte principal d'aquesta nota no podria ésser altre que tornar-les a publicar, encarades i anotades, perquè en el futur puguin integrar-se en les edicions solvents de l'oratória vicentina en català.

A més ha semblat oportú d'intentar una reconstrucció del text original del sermó vigatà, atès que les dues versions que, suposadament, ens n'han pervingut permeten un accés viable a aquella font. En efecte, Serra i Campdelacreu explica prou bé com va procedir en la seva transcripció:

“Devem prevenir al lector, abans d'entrar en lo comentari que deu acompanyar á aquest document, que'l trasladèm copiat exactament lletra per lletra, sense cambiar la forma de aquesta, tant si és majúscula com minúscula, exceptuant la *u* que ahont pertocava cambiem en *v*, ó al contrari, perquè així está en lo trasllat que anys ha ferem y al esmenar sos defectes no hem tingut temps de ocupantse en aixó. En quant al caràter sempre igual del manuscrit, introduhim nosaltres un de mes cos en lo títol y'l cursiu en les frases llatines, prescindint dels signes ortogrífichs del original que enredarien sobremanera, y adoptant los corrents, tant com ho permet l'ús improcedent que en aquell se fa de les majúscules y minúscules. Sent la obra destinada per sa classe á tot genre de persones, es mes natural que, dexantli son ropatje primitiu, se fasse adaptable á tot genre de lectors. Al peu continuem los texts bíblichs restablerts y completats”.<sup>7</sup>

Ens trobaríem, doncs, davant una transcripció en principi literal, en la qual només ha estat normalitzada la grafia *u/v* i la puntuació del text, tant com ho ha permès, a criteri de Serra, l'ús indiscriminat de majúscules i minúscules del text original. Si no ho hem malentès, això vol dir que les majúscules i minúscules de l'original han estat alterades segons les conveniències de la puntuació introduïda per Serra. Serra avisa també que introdueix la lletra cursiva en les frases llatines del sermó, és a dir, en les cites de l'Escriptura. I afegeix una altra informació: el text que edita és un “trasllat que anys ha ferem” i n'ha esmenat els “defectes”. Ja veurem que per ventura no tots foren esmenats i per

7. SERRA I CAMPDELACREU, *a. c.*, p. 232, en nota preliminar.

això, sumant-hi qualque errada d'impremta, algunes lliçons de Serra hauran d'ésser desestimades en benefici de les llicons corresponents de Mateu i Llopis.

Si Serra informa de forma genèrica sobre els criteris emprats en la seva transcripció, Mateu i Llopis en parla amb molt més detall. Per començar dóna informacions precioses sobre el text que té al davant: és una còpia on s'hi han fet esmenes:

“El presente texto es al parecer el *prototipo* del sermón de la predestinación; pero es evidente que no es el *originalis* colacionado o revisado por el autor, sino una copia con algunas corrupciones, enmendadas ante un original, perdido. En las columnas que se indican se ven las corrupciones que se señalan:

A) *Omissiones:*

*Fol. 1 r. Col. B, línea 7:* intercalación de *ja sabia*.

*Fol. 1 v. Col. A, línea 6:* intercalación de *la santa scriptura*.

B) *Lecturas mendosas en el “exemplar” corregidas ante el “originalis”.*

*Fol. 2 v. col. A, línea 20:* *ardiment*, corregido en *argument*.

*Fol. 3 r. Col. A, línea 15:* *Sentencia*, corregido en *Sciencia*.

“Estas dos lecturas fueron debidas a que el copista confundió la *d* con la *g*, en el primer caso, y a la errónea interpretación de la abreviatura *stia* de *scien- cia* por *sententia* que requiere dos veces la letra *t*.

C) *Duplicaciones.*

*Fol 3 r. col. a , líneas 3 y 4:* *dampnat, dampnat*.

D) *Enmiendas textuales.*

*Fol. 4 v. A, línea 27:* *el setembre en el sembré.*”<sup>8</sup>

D'altra banda, reafirma el principi de transcripció literal, desplegant les abreviatures, normalitzant, és a dir, traduint la puntuació de l'original i separant l'article proclític en cas d'enclisi pronominal. Transcriu en cursiva els mots o frases interliniats que esmenen una lectura i posa entre parèntesi les lectures subpuntejades que cal suprimir i les correccions fetes sobre una paraula per qui va revisar el text un cop acabat d'escriure:

“El criterio de transcripción seguido es el que podría ser designado con el nombre de *transcripción literal o fiel*. Por tal entendemos la que respeta absolutamente el original que se transcribe en todas sus formas gráficas, exceptuando sólo el desarrollo de las abreviaturas, la puntuación y la separación del artículo proclítico de enclisis pronominales.

“Esta transcripción fiel obedece a las grafías originales; la máxima fidelidad a este principio estribaría en reproducir los mismos signos especiales de abreviación, esto es, el signo de *us*, el de *per*, etc.; pero como tales signos tienen un significado propio, que obedece al sistema braquigráfico de cada época o estilo de escritura, huelga decir que es lógica la representación de los sonidos que encierran por las letras que expresan estos mismos sonidos; todo lo demás sería aquí irrespetuoso con el texto e infiel a las grafías del mismo. Cuando la letra *u* tiene valor consonante o la *v* vocal, no es necesario cambiar-

8. MATEU I LLOPIS, *a.c.*, 140-141.

las según el criterio actual, si como en este caso se desea dar una transcripción exacta y fiel del texto; otro sería si se pretendiera adaptar éste a la ortografía moderna o popular, criterio que podríamos llamar de *transcripción adaptada*.

“Las palabras o frases interlineadas que enmiendan la lectura van transcritas en cursiva, y las correcciones sobre la misma palabra o supresiones subpunteadas entre ( ).

“Una última observación ha de ser hecha y es la referente a los signos de puntuación cuya equivalencia es así:

<i>Texto</i>	<i>Transcripción</i>
Dos puntos :	. punto final
Guión /	; punto y coma o : dos puntos
Punto .	: dos puntos

Van anotados los capítulos y versículos evangélicos y demás citas bíblicas”.<sup>9</sup>

Gràcies a aquestes precisions és possible d'intentar una reconstrucció del text vicentí del sermó de València 1410 juliol 24. Donarem primer les transcripcions dels dos erudits que, per ara, són els transmissors únics d'aquest sermó i després assajarem la seva reconstrucció paleogràfica, acompanyant-la amb les notes crítiques indispensables que, a parer nostre, la justifiquen, i amb una transcripció actualitzada del text.

## APÈNDIX I

### SERRA I CAMPDELACREU

*Fol. 1 r. col. a.* Sermó fet en la ciutat de Valencia á XXIIIJ del mes de Juliol any MCCCC. X. Per lo Reverent mestre Vicent Ferrer, de la predistinació.

Tema:  
“*Ego vobis dico facite*” habentur originaliter luce xvj., et recitative in evangelio currentis dominice:

Lo sermó present será de la predistinació divina: materia es molt alta è excellent è soptil en

### MATEU I LLOPIS

(*Fol. 1 r. col. a.*) Sermo fet en la Ciutat de València a XXIIIJ del mes de juliol any MCCCCX per lo reuerent mestre vicent ferrer de la predestinacio. [1]

Tema:  
Ego vobis dico: facite; habetur originali luce xvjo et recitatiue in euangelio currentis dominice. [2]

Lo sermo present sera de la predestinacio diuina; materia es molt alta e excellent e soptil en [4]

9. MATEU I LLOPIS, *ib.*, 141-142.

- Theologia, è es materia de gran instrucció á nostra vida. Mas salutem la verge Maria etc.
- [5] “*Ego vobis dico facite*” etc. *ubi supra*; de la predestinació divina. Tres conclusions vos ne declararé.
- [6] La primera es, que abans que deus creás lo mon ni denenguna creatura, ja eternalment sabia et avia predestinat è ordenat tots aquells qui serien salvus certament.
- [7] La segona es, que la predestinació dels bons ó presciencia dels mals, no tol franch arbitre plenerament.
- [8] La terça es, que, jatsia siam tots predestinats o prestits, tots devem treballar á fer bones obres dignament, è de aquesta se enten la tema, qui diu: *Ego vobis dico* etc.: vol dir, vous dich que ara siau predestinats è precits, que façau bones obres etc. || *Fol. 1 r. col. b.* || La primera conclusió es, que abans que deus creás lo mon nj deguna creatura, ja eternalment sabia é avia predestinat é ordenat tots aquells qui serien salvats certament.
- [9] Aquesta conclusió se prova axi: nostre senyor deus ja savia tants emperadors hauria en lo mon., tans comptes, tans barons, etc.; E daquets, tans nj aurá dampnats, tans salvats etc.
- [10] Item tans papes hy aurá, tans cardenals, tans arquebisbes, tans bisbes, etc. E de aquets, tans nj aurá dampnats, tans salvats etc.
- [11] E declarvos aço per una similitut.
- [12] Hun Rey qui vulla fer noces de son fill fará v ordenacions: pri-
- Theologia e es materia de gran instruccio a nostra vida. Mas salutem la uerge Maria etc.
- Ego vobis dico facite etc. ubi supra, de la predestinacio diuina. Tres conclusions vosne declarare.
- La primera es que abans que deus creas lo mon ni denenguna creatura ja eternalment sabia e auia predestinat e ordenat tots aquells qui serien saluus certament.
- La segona es que la predestinacio dels bons o presciencia dels mals no tol franch arbitre plenerament.
- La terça es que jatsia siam tots predestinats o prestits tots deuem treballar a fer bones obres dignament e de aquesta se enten lo tema: qui diu Ego uobis dico etc. vol dir yo us dich que ara siau predestinats e precits que façau bones obres, etc. || (*Fol. 1 r. col. b.*) || La primera conclusio es que abans que deus creas lo mon ni deguna creatura, ja eternalment sabia que auia predestinats e ordenats tots aquells qui serien saluats certament.
- Aquesta conclusio se proua axi nostre senyor deus *ja sabia* quants emperadors hauria en lo mon, tants comptes tans barons etc. E daquests tans ni aura dampnats, tants saluats.
- Item tans papes hy aura tans cardenals, tans arquebisbes tans bisbes, etc. E de aquests tan ni [aura] dampnats tans saluats etc.
- E loarvos aço per vna similitut.
- Hun Rey que uulla fer noces de son fill fara. v. ordenacions.

merament, elegirá los qui han á menjar en les nocés, et fer los ha escriure en un paper. Segonament, aurá gran palau hon mengén tanta gent.

Terçament, proveyrse de bones viandes é moltes. Quartament, se proveyrá de bons servidors, honests é ben arreats. Cinquenament, de bona casa hon se apparellen es muden de robes los convidats. E axi nostre senyor deus pare ha fetes aquestes cinch ordenacions á les nocés que vol fer de son fill. E axi entendrem tota la ordenació del mon: primerament, nostre senyor deus pare ha donada per || *Fol. 1v. col. a.* || sposa al seu fill Jhiesuchrist la nostra humanitat, car axi com marit é muller son ajustats que nos poden separar, axi la humanitat ab deus nos pot separar. Car diu la santa scriptura: *Itaque jam non sunt duo, sed una caro, Mathei, xix;* en tant que la humanitat es ajustada ab divinitat que no es sino una persona. E aquestes son les nocés de Jhiesucrist fetes per deu lo pare: é perço diu la santa scriptura: *Simile factum est Regnum celorum homini Regi qui fecit nubcias filio suo* etc. E aquesta fon la principal obra que nostre senyor delibera fer, é causa per que fon fet lo mon. E lavors elegí dient, tans Reys, tans Comtes, tans barons, tans cavallers, etc. Vull que mengén en lo convit. Item, tant[e]s dones nobles, tantes pageses, vull que mengén en lo convit. E feulos escriure en lo seu libre de la eternitat, é que fosen semblants al seu fill. E perço

Primerament elegira los que han a menjar en les nocés e fer los ha escriure en un paper. Segonament aura gran palau hon mengén tanta gent.

Terçament proveyrse de bones viandes e moltes. Quartament se proveyra de bons seruidors honests e [ben] arreats. Cinquenament de bona casa hon se apparellen es muden de robes los convidats. E axi nostre senyor deus pare ha fets aquestes cinch ordenacions a les nocés que vol fer de son fill e aci entendrem tota la ordenacio del mon. Primerament nostre senyor deus pare ha donada per || (*Fol. 1v. col. a.*) || sposa al seu fill ihuxrist la nostra (homi) humanitat, car axi com marit e muller son ajustats que no s poden separar, axi la humanitat ab deus no s pot separar. Car diu la *santa scriptura*: Itaque jam non sunt duo sed vna caro, Mathei XIX. En tant que la humanitat es ajustada ab diuinitat que no es sino vna persona. E aquestes son les nocés de ihuxrist fetes per deu lo pare e per ço diu la santa scriptura: Simile factum est Regnum celorum homini Regi qui fecit nubcias filio suo etc. E aquesta fon la principal obra que nostre senyor delibera fer e causa perque fon fet lo mon. E lauors elegi dient tans Reys, tans Comtes tans barons tans cauallers etc. que mengén en lo conuit. Item tantes dones nobles tans pageses vull que mengén en lo conuit. E feulos escriure en lo seu libre de la eternitat e que foren semblants al seu fill. E per ço diu la scriptura:

[13]

diu la escriptura *quors precivit et predestinavit conformes fieri ymaginis filii eius ut sit primogenitus etc. ad Ro, viij.* Segonament, vehent nostre senyordeus que avia molts convidats, agué un bell é gran palau, es á saber, lo cel; é aquesta es la rahó per que lo cel fon cre- || *Fol. 1v. col. b.* || -at, é axi tot fon fet per á les nocés del seu fill, que la casa fos condigna als convidats é á les nocés. E per aço diu la escriptura: *Disrael quam magna est domus et jngens locum possessionis eius, baruch, iii.*

[14] Certament nostre senyor se provey de viandes, es á saber, diverses graus de gloria; é son bones viandes corporals, car si una gota ne caya en la boca, mj l milia anys estaria la persona que no volria menjar nj veure. E aquestes viandes no an mester foch, ne cuynes etc., car ja son apparellades; é per ço diu la escriptura: *Sapientia hedificavit sibi domum excidit colupnas vij jmolavit victimas suas etc.*

[15] Secret diu *septem columpne*: aquests set pilars son set ordens de patriarques, profetes, apóstols, Mártirs, doctors, confessors, vergens.

[16] Quartament, ordoná servidors los ángels, cor tots son fets á servir á nostre senyor é á nosaltres en lo cel. Mas diria algú: é ¿no son pus dignes los ángels que nosaltres, é maior rahó seria que nosaltres servissem á ells, que no ells á nosaltres? podem respondre, que nosaltres som parents de la novia é los ángels no; es á saber, de la humanitat: car ha presa de

quors preciuit et predestinavit conformes fieri ymaginis filii eius ut sit primogenitus etc. Ad Romanos VIII. Segonament vehent nostre senyor deus que auia mols convidats ague vn bell e gran palau, es a saber lo cel, e aquesta es la raho per que lo cel fon cre- || *(Fol. 1v. col. b.)* || -at e axi fon fet per a les nocés del seu fill que la casa fos condigna als convidats e a les nocés. E per aço diu la escriptura: *Hisraelis quam magna est domus et ingens locum possessionis eius etc. baruch IIIº.*

Certament nostre senyor se provey de uiandes es asaber diverses graus de gloria e son bones uiandes corporals, car si vna gota ne caya en la boca mil milia anys estaria la persona que no volria la persona menjar ni beure. El aquestes viandes no an mester foch ne cuynes etc car ja son apparellades e per ço diu la escriptura: *Sapientia hedificauit sibi domum excidit colupnas vijem inmolauit victimas suas etc. Proueruis IXº.*

Secret diu *septem columpnes* aquests set pilars son set ordens de patriarques profetes apostols Martres doctors confessors vergens.

Quartamente ordena seruidors los angels car tots son fets a servir a nostre senyor e a nosaltres en lo cel. Mas diria algu: e no son pus dignes los angels que nosaltres e maior raho seria que nosaltres seruissen a ells que no ells a nosaltres. Podem respondre que nosaltres som parents de la nouia e los angels no, es a saber de la humanitat car ha presa de nostra

nostra carn: car si voliem parlar de condició natural, pus dignes son ells que nosaltres; mas per tal com som pa- || *Fol. 2r. col. a.* || -rents de la novia, nos servirán, é per ço diu la santa escriptura: *nonne omnes angeli sunt administratores spiritus in misterium missi propter eos qui hereditatem capient salutem, ad ebreos, primo.* E la scriptura hi asigna rahó dient: *propterea habundantius oet observare nos ea que audivimus, ad ebreos, ii.* Cinquenament, apparellá una casa hon nos mudem é apparellem; E per ço feu aquest mon hon nos apparellem per entrar á les nocés de parays; é deuse hom apparellar axi: Si es hom superbios, ques despulle aqueslla vestadura, é ques vista de humilitat. Item, si es vestit de vestidura de luxuria é sutzia molt que hom las despulle, é ques vista hom de vestidura pura é neta, etc. E per ço diu la escriptura: *dedit illi deus locum penitentie et ille abutitur, etc., iob, xxiiij.* E axi la principal cosa que deus delliberá fon les nocés de son fill. E axi la conclusió roman verdadera. Mes encara se pot provar aquesta conclusió per la escriptura dient: *Deus elegit nos ante mundi constitutionem ut essemus sancti et inmaculati in conspectum eius in caritate: ad ifi., v.* Mas diria algú; si deus eternalment a predestinat que á entrar en paradís é qui en jnfer, com la justícia de deu no falga ¿quem cal fer be, nj apparellarme? || *Fol. 2r. col. b.* || dichte que aquexa consequència no es bona, car vol tant dir com: si so convidat, nom cal apparellar.

carn. Car si uoliem parlar de condició natural pus dignes son ells que nosaltres mas per tal com son pa- || (*Fol. 2r. col. a.*) || -rents de la nouia nos seruiran. E per ço diu la santa escriptura: non ne omnes angeli sunt administratores spiritus [in ministerium] missi propter eos qui hereditatem capient salutis, ad ebreos primo. E la scriptura hi asigna raho dient propterea habundantius oportet obseruare nos ea que audiuiimus ad ebreos ij<sup>o</sup>. Cinquenament apparella vna casa hon no s mudem e apparellem. E per ço feu aquest mon hon nos a apparellem per entrar a les nocés de parays, e deuse hom apparellar axi. Si es hom superbios ques despulle aquella uestadura e ques vista de humilitat. Item si es uestit de uestidura de luxuria e sutzia molt que hom las despulle e ques vista hom de uestidura pura e neta etc. E per ço diu la escriptura: dedit illi deus locum penitentie et ille abutitur etc. Job xxiiij. E axi la principal cosa que deus dellibera fon les nocés de son fill. E axi la conclusio roman verdadera. Mes encara se pot prouar aquesta conclusio per la scriptura dient: Deus elegit nos ante mundi constitutionem ut essemus sancti et inmaculati in conspectum eius in caritate ad efi vo. Mas diria algu si deus eternalment a predestinat qui a entrar en paradís e qui en infern com la justícia de deu no falga quem cal fer be ni apparellar || (*Fol. 2r. col. b.*) || me dich te (que) que aquexa consequència no es bona, car vol tant dir com si so conuidat no m

Mas deus dir: convidat so, donchs deigme apparellar. Eximpli: si lo Rey volia fer noces del seu fill, é trametés á aquesta Ciutat, com ell vol que tals é aytals sien á les noces de son fill; é hay molts altres cavallers é nobles que no son convidats: si aquells qui no son convidats nos apparellen altamente, dient, que puix que son convidats que bey entrarán, car lo Rey no[s] metrá si anaven mal apparellats: lo rey nols lexaria entrar dient: jó en ribalts! é sou convidats á les noces é nous son apparellat! é poder los faria metre en bona cadena é be serrar. E si aquells qui non son convidats se apparellassen altamente per fer honor al Rey, é ben arreats anassen á fer reverencia al Rey, dient: senyor, nosaltres com á bons vasals venim á fervos honor; lavors lo Rey quels veuria ben apparellats, ferlos hia entrar en lo convit, é poder ferlos hia seure á cap de taula: axi es del convit del altre mon; car si hom hi a mal apparellat, es assaber, en peccat; encara que sia dels convidats, noy entrará; é si altres que no son dels convidats son be aparellats, entrarhi an: aço se prova per la escriptura: *Mathei, xxv. Simile est regnum celorum X virginibus que accipientibus eas lampa-* || *Fol. 2v. col. a.* || *-des suas exierunt obviam sponso et sponse, etc.* Ací parla nostre senyor de sí mateix, dient: Semblant es lo regne de deu á x vergens que foren convidades á unes noces, é achni v orades é v savies: les v savies Digueren: puix que som convidades á les noces de

cal apparellar. Mas deus dir conuidat so. Donchs deig me apparellar. Exempli si lo Rey volia fer noces del seu fill e trametes a aquesta Ciutat com ell vol que tals e aytals sien a les noces de son fill e ha y molts altres cauallers e nobles que no son conuidats si aquells que (no) son conuidats no s apparellen altamente, dient que puix que son conuidats que be y entraran, car lo Rey no metra si anauen mal apparellats lo rey no ls lexaria entrar dient o enribalts e sou convidats a les noces e no us sou apparellats, e poderlos faria metree en bona cadena e be ferrar. E si aquells qui no son conuidats se apparellassen altamente per fer honor al Rei e ben arreats anassen a fer reuerencia al Rey dient: senyor nosaltres com a bons vasals venim a feruos honor, lauors lo Rey quels veuria ben apparellats fer los hi a entrar en lo conuit e poder fer los hi a seure a cap de taula, axi es del convit del altre mon, car si hom hi ua mal apparellat es assaber en peccat encara que sia dels conuidats no y entrara, e si altres que no son dels conuidats son be aparellats entrar hi an. Aço se proua per la escriptura *Mathei xxv. Simile est regnum celorum xem virginibus que accipientibus eas lampa-* || *(Fol. 2v. col. a.)* || *-des suas exierunt obuiam sponso et sponso etc.* Ací parla nostre senyor de sí mateix dient. Semblant es lo regne de deu a. x. vergens que foren convidades a vnes noces e ach ni. v. orades e. v. sauies; les v. sauies: Digueren puix que som



paradís, apparellemnos de entrarhy: les altres v digueren: pus que som convidades, nons cal aparellar; car lo Rey no diria falsia, que be entrarem en lo conuit. E elles anaren á la porta dient, que les lexassen entrar; nostre senyor los dix: *amen dico vobis, necio vos*, que vol dir: Verdaderament nous conech. E axi apar que no es bon argument ó consequència dir: puix som convidats nons apparellem. Mas devem dir: som convidats, donchs apparellemnos: é dicte pus fort, que si nengun entrava en paradís, encara que fos sent pere, ó sent pau, é no fos be apparellat, nostre senyor lo faria pendre dels peus é metre en jnfern. Donchs façam aytal rahó; si aquell quj no es djntre no be apparellat ne lancen é métenlo en linfern ¿com hy entrarà aquell quj no es be apparellat? || *Fol. 2v. col b.* || Diu la santa escriptura: *Matei, XXI: intravit autem Rex ut videret discumbentis et vidit ibi hominem non vestitum vestem nupciali et ait illi ¿quomodo huc jntrasti, non habens vestem nupcialem? etc.* Vol dir, que lo Rey entrá en lo palau hon meniaven los convidans, é axi com regonexia les taules com los anava, veu hun hom que era en la taula que no era be apparellat, maná que li ligassen les cames é que anás de cap en jnfer. E axi imaginau com hi entrarán aquells qui no son be aparellats, etc. Mas diria algú: puix la sciencia de deu fall: dicte que no fa[II]; car mutabilitat, vanetat de creatura, no pot allegar varietat de creatu-

conuidades a les noces de paradís apparellem nos de entrar hy; les altres. v. digueren pus que som convidades no ns cal aparellar, lo Rey no diria falsia que ben entrarem en lo conuit. E elles anaren a la porta dient, que les lexasen entrar; nostre senyor los dix *amen dico nobis necio vos*, que vol dir: Verdaderament no us conech. E axi apar que no es lo ardiment *argument* o consequència dir, puix som convidats no ns apparellem. Mas deuen dir som convidats donchs apparellemnos e dich te pus fort que si nengun entrava en paradís entrara, cara que fos sent pere o sent pau e no fos ben apparellat, nostre senyor lo faria pendre dels peus e metre en infern. Donchs façam aytal raho: si aquell qui no es dintre no be apparellat ne lancen e meten lo en l infern, com hy entrara aquell qui no es be apparellat? || (*Fol. 2v. col b.*) || Diu la santa escriptura, *Mathei XXI intravit autem Rex ut uideret discumbentes et vidit ibi hominem non vestitum veste nupciali et ait illi: quomodo huc intrasti, non habes vestem nupcialem etc.* Vol dir que lo Rei entra en lo palau hon meniauen los conuidans e axi com regonexia les taules com los anava veu hun hom que era en la taula que no era be apparellat mana que li ligassen les cames e que anas de cap en infern. E axi ymaginau com hi entraran aquells qui no son be apparellats, etc. Mas diria algu puix la sciencia de deu fall dich te que no fa car mutablilitat vanetat de creatura no pot allegar varietat de crea-

ra, no, ó mutabilitat en deu: exemple: quant hom va en barcha en Riu, sembla á hom que les muntanyes se mouen, é aço per la mutabilitat de la barcha, mas la muntanya nos mou; axi nosaltres quj som variables com la barcha car adés som en peccats, adés no; no podem allegar vanetat en aquella rocha ó muntanya, fort es assaber, deu. E axi quant tu dius: donchs la sciencia de deu fall; dicte que á tu te sembla, Mas ella es pus fort que la muntanya, etc. E predestinació vol dir que per bones obres vendrá tothom || *Fol 3r. col. a.* || á salvació, car si no fa bones obres no es predestinat, etc. Item diu lo propheta Ezechiel: *Si dixero justo quod vita viuet et constitus mediam jn justicia fecerit jniquitatem, omnes jnjusticias eius obliuori tradetur jniquitate sua, etc. Mathie, xxxiii.* Vol dir, si nostre senyor diu á un hom just: tu serás salvat; si fas males obres serás dampnat. Item, si diu nostre senyor al hom de mala vida: tu serás dampnat, Dichte encara, si fa bones obres será salvat. E si deye algú ¿é donchs la sciencia de deu fall? dicte que no, com la rocha fort está. Mas á nosaltres qui som axi com á barques que van per lo riu sémblansho, etc. E axi roman la primera conclusió clara.

[17] La segona conclusió es, que la predestinació divina no tol á nengú lo franch arbitre, nj la sciencia declar aço. Si un hom es predestinat aquella predestinació no tira lo franch arbitre, car ell pot fer be ó mal. Mas sab deus,

tura, no o mutabilitat en deu; exemple: quant hom va en barcha en riu sembla a hom que las muntanyes se mouen e aço per la mutabilitat de la barcha, mas la muntanya no s mou axi nosaltres qui som variables com la barcha, car ades som en peccats *ades no* no podem allegar varietat en aquella rocha o muntanya, fort es assaber deu. E axi quant tu dius donchs la sciencia de deu fall dich te que a tu te sembla. Mas ella es pus fort que la muntanya etc. E predestinacio vol dir que per bones obres vendra tot hom || (*Fol 3r. col. a.*) || a salvacio, car si no fa bones obres no es predestinat etc. Item *diu* lo propheta Ezechiel: Si dextero justo quod vita viuet et constitus, modice in justicia fecerit iniquitatem omnes propter iniquitatem eius obliuori tradetur iniquitate sua etc. Mathie xxxiii, vol dir si nostre senyor diu a n vn *hom* just tu seras saluat si fas males obres seras dapnat. Item si diu nostre senyor al hom de mala vida tu seras dapnat. Dich te encara si fa (bones) bones obres sera saluat. E si deya algu e donchs sentencia *sciencia* de deu fall dich te que no *com* la rocha fort la esta. Mas a nosaltres qui som aci com a barques qui van per lo riu sembla-ns ho etc. E axi roman la primera conclusio clara.

La segona conclusio es que la predestinacio diuina no tol a nengu lo franch arbitre ni la sciencia declar aço. Si vn hom es predestinat aquella predestinacio no tira lo franch arbitre car ell pot fer be o mal. Mas sab deus que si es

que si es predestinat que no farà mal, E si es precit que no farà be: axi com de sent pere, nostre senyor sabia que peccaria renegant lo || *Fol. 3r. col. b.* || seu nom. Mas be sabia que per aço no sen dampnaria. Item dels mals; car judes qui es dampnat, no era predestinat é faya molts miracles, é per aço deus no li tollia son franch arbitre, mas be sabia nostre senyor que seria dampnat. E ay bona rahó; car si predestinació tollia lo franch arbitre que no pogues fer mal, no auria mérit nj demérit, axi com les besties; é per aço nostre senyor lexá la creatura en son franch arbitre, car jatsia que nostre senyor sapia, aquell será salvat, é aquell dapnat; per ço no toll lo franch arbitre que puscha fer mal ó be, etc. E per declarar aço, dirvos ne un eximpli: posem aytal cas que per anar daci á xátiva haia dos vies; la una aspra é no delitosa, sens beguda; empero es segura via; E laltra via sia de gran plaer; car ay moltres begudes é arbres plens de fruyta, é de hombra en ombra, empero tots quants ne passen tots los maten. E la ciutat ha fet una torre en la qual está una bada que veu abduy los camjns, é avisa les gents || *Fol. 3v. col. a.* || que vagen per aquell camj de la ma sinistra que tot es ladres; e quant la bada crida avisant les gents que noy passen, car morts serán, é les gens nou volen creure, ans sen trufen, é axi van per aquell camj é mátenlos; Ara, aquesta bada be veu los camjns, é quals viurán é quals morrán, Mas la sua vista no toll lo franch arbi-

predestinat que no fara mal. E si es precit que no fara be, axi com lo sent pere nostre senyor sabia que peccaria renegant lo || (*Fol. 3r. col. b.*) || seu nom. Mas be sabia que per aço no sen dapnaria. Item dels mals car judes qui es (dampnat) dampnat no era predestinat e faya molts miracles e per aço deus no li tollia son franch arbitre, mas be sabia nostre senyor que seria dampnat. E a y bona raho car si predestinacio tollia lo franch arbitre que no pogues fer mal no auria merit ni demerit axi com les besties, e per aço nostre senyor lexa la creatura en son franch arbitre, car jatsia que nostre senyor sapia aquell sera saluat e aquell dapnat per ço no toll lo franch arbitre que puscha fer mal o be etc. E per declarar aço dir uos ne vn eximpli: posem aytal cas que per anar daci a Xat[iua] haia dos vies, la vna aspra e no delitosa sens beguda, empero es segure via. E laltra via sia de gran plaer (cay) car a y moltes begudes e arbres plens de fruyta e de hombra en ombra, empero tots quants ne passen tots los maten. E la ciutat ha fet una torre en la qual esta una bada que veu abduy los camins e auisa les gents || (*Fol. 3v. col. a.*) || que vagen per aquell cami de la ma sinistra que tot es ladres e quant la bada crida auisant les gents que no y passen car morts seran, e les gens no u volen creure ans se n trufen e axi van per aquell cami e maten los. Ara aquesta bada be veu los camins e quals viuran e quals morran. Mas la sua vista no toll lo franch arbi-

tre á nengú, que no puscha anar per hon se vulla: axi es qui a anar daquest mon á parays; hay dues carreres, la una es aspra, é aquesta es penitencia; car aspra cosa es portar selici, dejunar. Item, aspra cosa es confessar, dir los seus deffalliments al confessor. Item, le-  
[18] xar la persona que hom ama molt per la qual pecca hom, etc. E axi aspra es aquesta vja, mas es segura per anar á paradís, é noy a plaers, mas tristicies etc.

Altra via es mundanal; ben meniar, ben beure, aver plaers carnals, anar ben areat é pomposament, etc., é aquesta es de gran plaer; empero es perillosa, Car no y passa nengun que no y sia degollat; è va á infern: è perço diu la santa escriptura: *quam angusta porta et arta via que ducit ad vitam et pauci sunt qui inveniunt eam, etc., Mathei, VIJ.* E nostre || *Fol. 3v. col. b.* || senyor qui está en la sua cadira de la eternitat, veu é sap tot ço que deu venjr en lo mon, é per ço diu la escriptura: *Dominus excelsus et sublimjs habitans eternjtati, hysaye, LVIJ.* E clama é crida á nosaltres, segons que diu la escriptura: *hec via ambulate eam et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram, ysaye, XXX.* E aço nos diu nostre senyor per boca dels preycadors, mas nosaltres no volem creure la bada, Car quant los preycadors dien á les dones que lexen aquelles vanitats, é ques visten honestament, la bada avisa les dones que prenguen aquell camj; é Elles dien: ho volria aquest frare que yom tornás beguina; certes no faré, car ara es

tre e nengun que no puscha anar per hon se vulla. Axi es qui a anar daquest mon a parays ha y dues carreres, la vna es aspra e aquesta es penitencia, car aspra cosa es portar selici dejunar. Item aspra cosa es confesar dir los seus deffalliments al confessor. Item le-  
[18] xar la persona que hom ama molt per la qual pecca hom etc. E axi aspra es aquesta uia mas es segura per anar a paradís e no y a plaers mas tristicies etc.

Altra uia es mundanal ben meniar ben beure auer plaers carnals anar ben areat e pomposament etc. e aquesta es de gran plaer, empero es perillosa. Car no y passa nengun que no y sia degollat e va a infern e per ço diu la santa escriptura *quam angusta porta et arta via que ducit ad vitam et pauci sunt qui inveniunt eam etc. Mathei VIJ<sup>o</sup>.* E nostre || *(Fol. 3v. col. b.)* || senyor que esta en la sua cadira de la eternitat veu e sap tot ço que deu venir en lo mon e per ço diu la scriptura: *Dominus excelsus et sublimis habitantes eternitati. Hysaye LVIJ.* E clama e crida a nosaltres segons que diu la escriptura: *Hec via ambulate eam et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram, Ysaye xxx<sup>o</sup>.* E aço nos diu nostre senyor per boca dels preycadors mas nosaltres no volem creure la bada. Car quant los preycadors dien a les dones que lexen aquelles vanitats e ques visten honestament la bada avisa les dones que prenguen aquell cami. E elles dien bon volria aquest frare que yo m tornas beguina certes no fare, car

la mja joventut; e axi no volen le-  
 xar lo camj per la bada, è vanne  
 per lo camj, é venen los ladres, é  
 dególlenla é pórtenla á infern. E  
 axi la bada es nostre senyor, jat-  
 sia o vega tot, é nos avisa; empe-  
 ro nons tol lo franch arbitre, etc.  
 E si yo interrogava á vosaltres hon  
 voleu anar, tots me diréu que á  
 paradís; mas vous provaré que  
 dieu gran mentida. Car si yo deya  
 á un jove que anás pompós ¿mon  
 fill, on anau? ell dirá: á parays.  
 E, mon fill, no es aqueix lo camj,  
 car pompa é ergull, etc. camj es  
 djnfern; e axi lexau aqueix camj ||  
*Fol. 4r. col. a.* || é prenéu laltre  
 camj de humilitat; Item, é vos  
 en luxuriós ¿é hon ne anau? á pa-  
 radís, senyor: gran mentida dieu;  
 Car aqueix camj á jnfern va: mas  
 preniu laltre camj de man dreta;  
 Car qui aguéns anar a xátiva é  
 prenguéns camj de morvedre, é  
 deya que á xátiva va, diráli hom  
 que gran falsía diu; car aquell no  
 es lo camj de Exátiva, etc.: axi  
 aquell qui va per lo camj de su-  
 perbia, de avarícia, de luxuria,  
 etc. gran falsía diu que á parays  
 vol anar; camj va dinfern; Car á  
 jnfern, rient, rient, é ab grans  
 plaers é delits hy va hom, Mas á  
 paradís ab tristícia, é plorant, etc.  
 E axi nostre senyor qui es la bada,  
 alt nos amonesta que lexem pec-  
 cats é vicis, E nosaltres nom fem  
 res, ans nos trufám de la bada,  
 etc. E axi, bona gent, avisar. E axi  
 es clara la conclusió que nostre  
 senyor no toll franch arbitre; é per  
 ço diu la santa escriptura: *homo  
 bonum et acceptum est coram sal-  
 vatore nostro qui omnes homines vult sal-*

ara es la mia joventut e axi no vo-  
 len lezar lo cami per la bada e van-  
 ne per lo cami e venen los ladres  
 e degollenla e portenla a infern. E  
 axi la bada es nostre senyor. Jatsia  
 o uega tot e nos avisa, empero non  
 s tol lo franch arbitre etc. E si yo  
 interrogava a uosaltres que hon  
 voleu anar tots me direu que a pa-  
 radís. Mas yo us prouare que dieu  
 gran mentida. Car si yo deya a un  
 jove que anas pompos: mon fill on  
 anau, ell diria a parays. E mon fill  
 e no es aqueix lo cami car pompa  
 e ergull etc. cami es dinfern e axi  
 lexau aquest cami || (*Fol. 4r. col. a.*)  
 || (e preneu) e preneu laltre cami  
 de humilitat. Item e vos en luxu-  
 rios e hon ne anau; a paradís sen-  
 yor, gran mentida dieu. Car  
 aqueix cami a infern va, mas pre-  
 niu laltre cami de ma dreta. Car  
 qui agues anar a Xat[iua] e pren-  
 gues cami de Moruedre y deya que  
 a Xatiua va, diria li hom que  
 gran falsia diu, car aquell no es lo  
 cami de Exatiua etc. axi aquell qui  
 va per lo cami de superbia de  
 auaricia de luxuria etc. gran falsia  
 diu que a parays vol anar cami va  
 dinfern. Car a infern rient rient e  
 ab grans plaers e delits hy ua hom.  
 Mas a paradís ab tristícia e plorant  
 etc. E axi nostre senyor qui es la  
 bada alt nos a monesta que lexem  
 peccats e vicis. E nosaltres no m  
 fem res ans nos trufam de la bada  
 etc. E axi bona gent auisar. E axi  
 es clara la conclusió que nostre  
 senyor o toll franch arbitre e per  
 ço diu la santa scriptura: *Homo  
 bonum et acceptum est coram sa-  
 lvatore nostro qui omnes homines  
 vult saluos fieri et ad agnicionem*

*vos fieri et ad agnitionem veritatis venire, unus enim deus, unus mediator, etc., epist. á Timo. 1J, c.* E axi no está sino per nosaltres, car á nostre senyor be li plau que tots anem á paradís. || *Fol. 4r. col. b.* || E contra aquells qui dien: ja so predestinat, diu la escriptura: *ne dixeris per deum abest, que enim odis ne feceris, ne dicas jlli me blasmavit; non enim necessaria sunt ei homines in pij, ecclesiastici, xv.*

[19] La tercera conclusió es, que tots, ara siam predestinats, ara no, devem fer bones obres; é á aquestes respon lo tema: E ay bona raó, car retgla es de Theología, que tots temps que nostre senyor ordona alguna cosa ó efete, ó alguna cosa que ha á venjr, ensemps ordona les vies miganes per que deu venjr; exemple: si deus ordona que demá plogue, ensemps ha ordenat que demá se levarán vapors de la terra é muntarán alt, é convertirse han en aygua, per ço com aquesta es la carrera per la qual pluja a de venjr. E axi podem fer la conseqüencia: demá plourá; donchs demá se levarán les vapo[r]s de la terra. Item, si deus ha ordenat facen fruyts, mes ensemps ha ordenat que primer borren é facen flors é fulles, etc. Ara veiam á la solució, ó á la gloria de paradís, per quines vies hi a á venjr lom: podem dir que per contrició, é confessant los peccats ab propósit de no tornar, etc. E axi façam la conseqüencia: Si deus ha orde- || *Fol. 4v. col. a.* || -nat que algú sia salvat, ol ha predestinat; puys, ensemps ha ordenat que aquell faça bones obres; per

veritatis venire vnus enim deus vnus mediator etc. Prima a timo 1J<sup>o</sup>c<sup>o</sup>. E axi no esta sino per nosaltres car a nostre senyor be li plau que tots anem a paradís. || (*Fol. 4r. col. b.*) || E contra aquells que dien ja so predestinat diu la escriptura ne dixeris per deum abest que enim odis ne feceris ne dicas illi me blasmavit non enim nostra sunt ei homines inpii, ecclesiastici xv<sup>o</sup>.

La tercera conclusio es que tots ara serem predestinats ara no deuem fer bones obres e a aquestes respon lo Tema. E a y bona rao car retgla es de Theologia que tots temps nostre senyor ordona alguna cosa o efecte o alguna cosa que ha de uenir ensemps ordona les vies miganes per que deu uenir exemple si deus ordena que dema plogue ensemps ha ordenat que dema se leuaran vapors de la terra e muntaran alt e (couenr) conuertirse han en aygua per ço com aquesta es la carrera per la qual pluia a deuenir. E axi podem fer tal conseqüencia dema ploura donchs dema se leuaran les vapors de la terra. Item si deus ha ordenat facem fruyts mes ensemps ha ordenat que primer borren e facen flors e fulles etc. Ara ueiam a la solucio o a la gloria de paradís per quines vies hia a uenir l-om podem dir que per contricció e confessant los pecats ab proposit de no tornar etc. E axi façam la conseqüencia. Si deus ha orde- || (*Fol. 4v. col. a.*) || -nat que algu sia salvat o l-ha predestinat puys ensemps ha ordenat que aquell faça bones obres per aquelles vies ha

aquelles vies ha anar hom á paradís é axi será salvat; é per ço diu sent Agostí *in primo dialagorum; ipsam eterni Regnj predestinacio sic est ab omnj potestate ordinatum*. E axi tot hom qui es predestinat, deu fer bones obres. Axi mateix aquells qui no son predestinats, deuen fer bones obres, car si nengú a esser dampnat ha á fer males obres; é per ço aquell quj no es predestinat deu dir: senyor, vos no dampnau á nengú sinó per males obres, é axi senyor, yo me esforce á fer bones obres. E per ço diu la tema: yous dich que façau bones obres. E per ço appar la oradura de aquells qui dien: que [no] cal fer bones obres, car ja son donats los albarans; Car en abans deu dir: yo som predestinat, axí vul[1] fer bones obres. Item; yo no so predestinat, vull fer bones obres, que sia salvat. E si algun deya á algun lleurador perquè no lleur lo seu camp, el semble; no seria ben dit que respogués: nol vull sembrar nj lleurar; car nostre senyor sap si hauré forment ho no. E nostre senyor si a ordenat que haurá forment en lo camp, ha ordenat ensemps quel ha á lleurar é á sembrar; en altra manera non aurá, etc. || *Fol. 4v. col. b.* || Item, si nengun es malalt, si deus ha ordenat que guarescha, necessari es que lo metge hi faça segons cos de medicina, etc.; E axi, si deus ta predestinat, per bones obres hi has á venir. E appar la conclusió clara, que encara que siam predestinats ó no, tots temps nos devem esforçar á fer bones obres: é per ço diu la santa escriptura:

anar hom a paradís e axi sera saluat e per ço diu sent Agostí *in primo dialagorum ipsa eterni Regni predestinacio sic est ab omni posteritate ordinatum*. E axi tot hom qui es predestinat deu fer bones obres. Axi mateix aquells qui no son predestinats deuen fer bones obres car si nengun a esser dampnat ha a fer males obres e per ço aquell qui no es predestinat deu dir senyor vos no dampnau a nengu si no per males obres, e axi senyor yo me esforce a fer bones obres. E per ço diu la tema: yo us dich que façau bones obres. E per ço appar la oradura de aquells qui dien que m cal fer bones obres, car ja son donat los albarans. Car en abans deu dir yo soc predestinat axi vul fer bones obres. Item yo *no* so predestinat vul fer bones obres que sia saluat. E si algun deya a algun lleurador per que no lleur lo seu camp el (se) semble, no seria ben dit que respogues nol uull sembrar ni lleurar, car nostre senyor sap si haure forment (en lo camp) *ho no*. E nostre senyor si a ordenat que haura forment en lo camp ha ordenat ensemps que-l ha a lleurar e a sembrar en altra manera non aura etc. || *Fol. 4v. col. b.* || Item si nengun es malalt si deus ha ordenat que guarescha necessari es que lo metge hi faça segons cos de medicina etc. E axi si deus t-a predestinat per bones obres hi has a uenir. E appar la conclusió clara que encara que siam predestinats o no tots temps nos deuem esforçar a fer bones obres, e per ço diu la santa escriptura: ffratres satagi-

*Fratres satagite ut per bona opera certam vestram vocacionem et electionem faciatis hec enim facientes non peccabitis aliquando.*

[20] PLACIA Á DEUS, etc

te ut per bona opera certam vestram vocacionem et electionem faciatis hec enim facientes non peccabit aliquan.

Placia a deus, etc.

## APÈNDIX II

*Sigles:* M = Mateu i Llopis  
S = Serra i Campdelacreu

### *Reconstrucció del text*

### *Transcripció moderna*

1 || *Fol. 1ra* || Sermo fet en la ciutat de Valencia a XXIII del mes de juliol any MCCCC.X. per lo reuerent mestre vicent ferrer de la predestinacio.

5 Tema: Ego vobis dico facite habetur originaliter luce XVI et recitatie in euangelio currentis dominice.

10 Lo sermo present sera de la predestinacio diuina. Materia es molt alta e excellent e soptil en Theologia e es materia de gran instruccio a nostra vida. Mas saludem la uerge Maria etc.

15 Ego vobis dico facite etc. vbi supra, de la predestinacio diuina. Tres conclusions vosne declarare.

|| *Fol. 1ra* || Sermó fet en la ciutat de València a XXIII del mes de juliol any MCCCCX per lo reverend mestre Vicent Ferrer de la predestinació.

Tema: “Ego vobis dico: facite”. Habetur originaliter Luce XVI et recitative in euangelio currentis dominice.

Lo sermó present serà de la predestinació divina. Matèria és molt alta e excel·lent e soptil en teologia, e és matèria de gran instrucció a nostra vida. Mas saludem la verge Maria etc.

“Ego vobis dico: facite” etc., ubi supra. De la predestinació divina tres conclusions vos ne declararé.

2 Valencia *ms* Vaualencia  
5 predestinacio M predestinacio  
7 originaliter M originali | luce *interlin* [M]  
11 predestinacio M predestinacio

6-7 Luc 16, 9  
16 Luc 16, 9

5 *predestinació*: S'imposa la lectura de S, que és la del ms., tal com es pot comprovar en la fotografia del recto del primer foli publicada per MATEU, *o. c.*, 114.  
7 *originaliter*: Mateixa observació que l'anterior  
11 *predestinació*: Id.



La primera es que abans que deus creas lo mon ni denenguna creatura ja eternalment sabia et auia predestinat e ordenat tots aquells qui serien saluus certament.

La segona es que la predestinació dels bons o presciencia dels mals no tol franch arbitre plenerament.

La terça es que jatsia siam tots predestinats o prescits tots deuem treballar a fer bones obres dignament e de aquesta se enten lo tema qui diu Ego uobis dico etc. vol dir yo us dich que ara siau predestinats e precits que façau bones obres etc. || *Fol. 1rb* || La primera conclusió es que abans que deus creas lo mon ni deguna creatura ja eternalment sabia e auia predestinat e ordenat tots aquells qui serien saluats certament.

Aquesta conclusio se proua axi nostre senyor deus ja sabia tants emperadors hauria en lo mon tans comptes tans barons etc. E daquests tans ni aura dampnats tans saluats. Item tans papes hy aura tans cardenals tans arquebisbes, tans bisbes, etc. E de aquests tans nj aura dampnats tans saluats etc.

La primera és que abans que Déus creàs lo món ni denenguna creatura ja eternalment sabia e havia predestinat e ordenat tots aquells qui serien saluus certament. 20

La segona és que la predestinació dels bons o presciència dels mals no tol franc arbitre plenerament. 25

La terça és que jatsia siam tots predestinats o prescits, tots devem treballar a fer bones obres dignament e de aquesta se entén lo tema, qui diu: “Ego vobis dico”, etc. Vol dir: Jo us dic que, ara siau predestinats o prescits, que façau bones obres, etc. || *Fol. 1rb* || La primera conclusió és que abans que Déus creàs lo món ne deguna creatura ja eternalment sabia e havia predestinat e ordenat tots aquells qui serien saluats certament. 30

Aquesta conclusió se prova així: Nostre Senyor Déus ja sabia tants emperadors hauria en lo món, tants comtes, tans barons, etc. E d'aquests tans n'hi haurà damnats, tans salvats. Item tants papes hi haurà, tans cardenals, tants arquebisbes, tants bisbes, etc. E d'aquests tans n'hi haurà damnats, tans salvats etc. 35

---

21 et M e  
30 prescits MS prestits  
33 lo S la  
39 e M que  
40 predestinat M predestinats | ordenat M ordenats  
44 ja sabia *interlin* [M]  
45 tants M quants  
51 aura *corr* [M]

---

33-34 Luc 16, 9  
21 et: Id.

E declarvos aço per vna similitut.

55 Hun Rey qui uulla fer noces de son fill fara v ordenacions. Primerament elegira los qui han a menjar en les noces et fer los ha escriure en un paper. Segonament

60 aura gran palau hon mengen tanta gent.

Terçament proueyrse de bones viandes e moltes. Quartament se proueyra de bons seruidors honests e ben arreats. Cinquena-

65 ment de bona casa hon se apparellen es muden de robes los conuidats. E axi nostre senyor deus pare ha fetes aquestes cinch

70 ordenacions a les noces que vol fer de son fill e axi entendrem tota la ordenacio del mon. Primerament nostre senyor deus pare ha donada per || *Fol 1va* || sposa al

75 seu fill ihuxrist la nostra humanitat, car axi com marit e muller son ajustats que nos poden separar, axi la humanitat ab deus nos pot separar. Car diu la santa scrip-

80 tura: Itaque iam non sunt duo sed una caro, Mathei XIX. En tant que la humanitat es ajustada ab diuinitat que no es sino vna persona. E aquestes son les noces de

85 Ihsuxrist fetes per deu lo pare e perço diu la santa scriptura: Simile factum est Regnum celorum

E declar-vos açò per una similitut.

Un rei qui vulla fer noces de son fill farà V ordenacions. Primerament, elegirà los qui han a menjar en les noces e fer-los ha escriure en un paper. Segonament, haurà gran palau on mengen tanta gent.

Terçament, proveir-se de bones viandes e moltes. Quartament, se proveirà de bons servidors, honests e ben arreats. Cinquena-

ment, de bona casa on se apparellen e-s muden de roba los convidats. E així nostre Senyor Déus Pare ha fetes aquestes cinc ordenacions a les noces que vol fer de son Fill e així entendrem tota la ordenació del món. Primerament nostre Senyor Déus Pare ha donada per || *Fol. 1va* || sposa al seu fill Jhesuchrist la nostra humanitat, car així com marit e muller són ajustats que no-s poden separar, així la humanitat ab Déus no-s pot separar. Car diu la santa scriptura: “ Itaque iam non sunt duo, sed una caro”, Matthei XIX. En tant que la humanitat és ajustada ab divinitat que no és sinó una persona. E aquestes són les noces de Jhesuchrist fetes per Déu lo Pare, e per ço diu la santa scriptura: “Simile factum est regnum

53 declarvos M loarvos

55 qui M que

58 et M e

65 ben *corr* [M]

69 fetes M fets

71 axi M aci

75-76 humanitat *corr pro* hominitat [M]

79-80 santa scriptura *interlin* [M]

80-81 Mt 19, 6

homini Regi qui fecit nuptias filio suo etc. E aquesta fon la principal obra que nostre senyor delibera fer e causa perque fon fet lo mon. E lauors elegí dient tans Reys, tans Comtes, tans barons, tans cauallers, etc. vull que mengem en lo conuit. Item tant[es] dones nobles, tantes pageses vull que mengem en lo conuit. E feulos escriure en lo seu libre de la eternitat e que fosen semblants al seu fill. E perço diu la scriptura: Quors preciuat et predestinauit conformes fieri ymaginis filii eius ut sit primogenitus, etc. ad Ro. viii.

Segonament vehent nostre senyor deus que auia mols conuidats ague vn bell e gran palau es a saber lo cel, e aquesta es la raho per que lo cel fon cre- || *Fol. 1vb* || -at e axi tot fon fet per a les nocces del seu fill, que la casa fos condigna als conuidats e a les nocces. E per aço diu la scriptura O Israel quam magna est domus et jngens locum possessionjs eius, etc. baruch iii<sup>o</sup>.

celorum homini regi qui fecit nuptias filio suo”, etc. E aquesta fon la principal obra que nostre Senyor deliberà fer e causa per què fon fet lo món. E lavors elegí dient: Tants reis, tants comtes, tants barons, tants cavallers, etc., vull que mengem en lo conuit. Item tantes dones nobles tantes pageses vull que mengem en lo conuit. E féu-los escriure en lo seu libre de la eternitat e que fossen semblants al seu Fill. E per ço diu la scriptura: “Quos prescivit et predestinavit conformes fieri imagini Filii eius, ut sit primogenitus” etc. ad Romanos VIII.

Segonament, veent nostre Senyor Déus que havia molts conuidats, hagué un bell e gran palau, és a saber, lo cel e aquesta és la raho per què lo cel fon cre- || *Fol. 1vb* || -at e així fon fet per a les nocces del seu Fill, que la casa fos condigna als conuidats e a les nocces. E per açò diu la scriptura: “O Israel quam magna est domus et ingens locum possessions eius” etc., Baruch III.

94 vull M om

96 tantes M tans

99 fosen M foren

102 conformes S conformes

103 ymaginis S ymajinis

106 mols S molts

110 tot M om

113-114 O Israel S Disrael M Hisraelis

87-89 Mt 22, 2

101-104 Rom 8, 29

114-115 Bar 3, 24

113-114 Que Serra transcrigui *D* per *O* i que Mateu llegeixi *His-*, significa que la còpia vigatana no era diàfana en aquest punt. Serra dóna en nota el tenor complet i correcte de les cites bíbliques, de manera que no és possible de dubtar de la correcció de la seva lectura en un pas difícil. Per això restituim el text originari més segur.

Certament nostre senyor se  
 prouey de uiandes es a saber di-  
 verses graus de gloria e son bones  
 120 uiandes corporals, car si vna gota  
 ne caya en la boca mjl milia anys  
 estaria la persona que no volria  
 menjar nj beure. E aquestes vian-  
 des no an mester foch ne cuynes  
 125 etc car ja son apparellades e per ço  
 diu la escriptura: Sapientia hedi-  
 ficauit sibi domum excidit co-  
 lupnas vii<sup>em</sup>, jnmolauit victimas  
 suas, etc. prouerbis ix<sup>o</sup>.  
 130 Secret diu septem columpne  
 aquests set pilars son set ordens  
 de patriarques profetes, apostols,  
 Martres doctors confessors ver-  
 gens.  
 135 Quartament ordona seruidors  
 los angels cor tots son fets a seruir  
 a nostre senyor e a nosaltres en lo  
 cel. Mas diria algu: e no son pus  
 dignes los angels que nosaltres e  
 140 maior raho seria que nosaltres se-  
 ruissem a els que no ells a nosal-  
 tres. Podem respondre que  
 nosaltres som parents de la nouia  
 e los àngels no es a saber de la hu-  
 manitat car ha presa de nostra  
 145 carn. Car si uoliem parlar de con-  
 dicio natural pus dignes son ells  
 que nosaltres mas per tal com som  
 pa- || *Fol. 2ra* || -rents de la nouia  
 150 nos seruiran, e per ço diu la san-  
 ta escriptura non ne omnes ange-

Terçament, nostre Senyor se  
 proveí de viandes, és a saber, di-  
 verses graus de glòria; e són bones  
 viandes corporals, car si una gota  
 ne caya en la boca, mil milia anys  
 estaria la persona que no volria  
 menjar ni beure. E aquestes vian-  
 des no han mester foch, ne cuines,  
 etc., car ja són aparellades e per ço  
 diu la escriptura: “Sapientia aedi-  
 ficavit sibi domum, excidit co-  
 lumnas septem, inmolavit  
 victimas suas”, etc Proverbis IX.

Secret diu “septem columne”:  
 aquests set pilars són set òrdens  
 de patriarques, profetes, apòs-  
 tols, martres, doctors, confessors,  
 vèrgens.

Quartament, ordonà seruidors  
 los àngels, car tots són fets a servir  
 a nostre Senyor e a nosaltres en lo  
 cel. Mas diria algú: ‘E no són pus  
 dignes los àngels que nosaltres e  
 major rahó seria que nosaltres ser-  
 vissem a ells que no ells a nosal-  
 tres?, Podem respondre que  
 nosaltres som parents de la nòvia i  
 los àngels no, és a saber, de la hu-  
 manitat, car ha presa de nostra  
 carn. Car si volíem parlar de con-  
 dició natural, pus dignes són ells  
 que nosaltres; mas per tal com som  
 pa- || *Fol. 2ra* || -rents de la nòvia,  
 nos serviran. E per ço diu la santa  
 escriptura: “Nonne omnes ange-

122 *post* volria M *add* la persona *iter*

128 VII<sup>em</sup> S VII

129 Prouerbis IX S *om*

130 columpne M columpnes

133 Martres S Martirs

135 ordona M ordena

136 cor M car

140-141 seruissem M seruisen

126-129 Prov 9, 1-2

151-154 He 1, 14

117 *Certament* és mala lectura del co-  
 pista

li sunt administratores spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis, ad ebreos primo. E la scriptura hi assigna raho dient propterea habundancius oportet observare nos ea que audiuimus, ad ebreos II<sup>o</sup>.

Cinquenament apparella vna casa hon nos mudem e apparellem. E per ço feu aquest mon hon nos apparellem per entrar a les nocces de parays, e deuse hom apparellar axi. Si es hom superbios ques despulle aquella uestedura e ques vista de humilitat. Item si es uestit de uestidura de luxuria e sutzia molt que hom las despulle e ques vista hom de uestidura pura e neta etc. E per ço diu la escriptura: dedit jlli deus locum penitentiae et ille abutitur etc. Job XXIII. E axi la principal cosa que deus dellibera fon les nocces de son fill. E axi la conclusio roman verdadera. Mas encara se pot prouar aquesta conclusio per la scriptura dient: Deus elegit nos ante mundi constitutionem ut essemus sancti et inmaculati in conspectum eius in caritate ad efi v<sup>o</sup>. Mas diria algu: si deus eternalment a predestinat qui a entrar en paradís e qui en jnfern, com la justicia de deu no falga quem cal fer be ni apparellar- || *Fol. 2rb* || -me dicte que aqueixa consequencia no es bona, car vol

li sunt administratores Spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis?” ad Hebreos primo. E la scriptura hi assigna raó dient: “Propterea abundantius oportet observare nos ea que audivimus”, ad Hebreos II.

Cinquenament, aparellà una casa on nos mudem e aparellem. E per ço féu aquest món on nos aparellem per entrar a les nocces de parais, e deu-se hom aparellar així: Si és hom superbiós, que-s despulle aquella vestedura e que-s vista de humilitat. Item si és vestit de vestidura de luxúria e sutzia molt, que hom la-s despulle e que-s vista hom de vestidura pura e neta, etc. E per ço diu la escriptura: “Dedit illi Deus locum penitentiae et ille abutitur”, etc. Job XXIV. E axí la principal cosa que Déus deliberà fon les nocces de son Fill. E axí la conclusió roman verdadera. Mas encara se pot prouar aquesta conclusió per la escriptura dient: “Deus elegit nos ante mundi constitutionem ut essemus sancti et inmaculati in conspectum eius in caritate”, ad Efe. V. Mas diria algu: ‘Si Déus eternalment ha predestinat qui ha entrar en paradís, e qui en infern, com la justícia de Déu no falga, què-m cal fer bé ni aparellar- || *Fol. 2rb* || -me?’ Dic-te que aqueixa consequència no és bona, car vol tant dir

153 ministerium S misterium  
158 oportet S oet  
178 scriptura S escriptura  
184 infern S infer  
187 post te seq que M expunc

156-158 He 2, 1  
171-172 Job 24, 23  
178-181 Ef 1, 4

- 190 tant dir com si so conuidat nom  
cal apparellar. Mas deus dir co-  
nuidat so. Donchs deigme appa-  
rellar. Eximpli si lo Rey volia fer  
noces del seu fill e trametes a  
195 aquesta Ciutat com ell vol que  
tals e aytals sien a les nocés de son  
fill e hay molts altres cauallers e  
nobles que no son conuidats si  
aquells qui son conuidats nos appa-  
200 rellan altament dient que puix  
que son conuidats que bey intran,  
car lo Rey no metra si anauen  
mal apparellats lo rey nols lexa-  
ria entrar dient o enribalts e sou  
conuidats a les nocés e nous sou  
205 apparellats, e poderlos faria me-  
tre en bona cadena e be ferrar. E  
si aquells qui no son conuidats se  
apparellassen altament per fer ho-  
nor al Rey e ben arreats anassen a  
210 fer reuerencia al Rey dient: sen-  
yor nosaltres com a bons vasals  
venim a feruos honor, lauors lo  
Rey quels veuria ben apparellats,  
ferlos hia entrar en lo conuit e po-  
215 der ferlos hia seure a cap de tau-  
la, axi es del conuit del altre mon,  
car si hom hi ua mal apparellat  
es assaber en peccat encara que sia  
dels conuidats noy entrara, e si al-  
220 tres que no son dels conuidats son  
be apparellats entrarhi an. aço se  
proua per la escriptura Mathei  
xxv. Simile est regnum celorum
- com: 'Si só convidat, no-m cal apa-  
rellar,. Mas deus dir: 'Convidat  
so, doncs deig-me aparellar,.  
Eximpli: Si lo rei volia fer nocés  
del seu fill e trametés a aquesta  
ciutat com ell vol que tals e aitals  
sien a les nocés de son fill, e ha hi  
molts altres cavallers e nobles que  
no són convidats, si aquells qui  
són convidats no s'aparellen alta-  
ment, dient que, puix que són  
convidats, que bé hi entraran, car  
lo rei no metrà si anaven mal apa-  
rellats, lo rei no-ls lexaria entrar,  
dient: 'O, en ribalts! E sou conui-  
dats a les nocés, no us sou apare-  
llats!, E poder los faria metre en  
bona cadena e bé ferrar. E si  
aquells qui no són convidats se  
apparellaven altament per fer honor  
al rei, e ben arreats anassen a fer  
reverència al rei, dient: 'Senyor,  
nosaltres com a bons vassalls ve-  
nim a fer-vos honor,, llavors lo rei  
que-ls veuria ben aparellats, feu-  
los hia entrar en lo conuit e poder  
fer-los hia seure a cap de taula.  
Així és del conuit de l'altre món,  
car si hom hi ha mal aparellat, és  
a saber, en peccat, encara que sia  
dels convidats no hi entrarà, e si  
altres que no són dels convidats  
són bé aparellats, entrar-hi han.  
Açò se prova per la escriptura  
Mathei XXV: "Simile est regnum

---

198 *post* qui S *add* no M *expunc*

201 no S no[s]

204 sou S son

205 apparellats S apparellat

206 ferrar S serrar

207 no S non

217 ua S a

---

223-227 Mt 25, 1

X<sup>em</sup> virginibus que accipientibus  
 eas lampa-|| *Fol. 2va* ||-des suas  
 exierunt obuiam sponso et spon- 225  
 se etc. Ací parla nostre senyor de  
 si mateix dient. Semblant es lo  
 regne de deu a .x. vergens que  
 foren convidades a vnes noces e  
 achni .v. orades e .v. sauias; les .v  
 sauias Digueren puix que som co-  
 nuidades a les noces de paradís  
 apparellemnos de entrarhy; les al-  
 tres .v. digueren pus que som co-  
 nuidades nons cal apparellar, car  
 lo Rey no diria falsia que be en-  
 trarem en lo conuit. E elles an-  
 aren a la porta dient que les  
 lexasen entrar; nostre senyor los  
 dix amen dico vobis necio uos,  
 que vol dir Verdaderament nous  
 conech. E axi apar que no es bon  
 argument o conseqüencia dir puix  
 son conuidats nons apparellem.  
 Mas deuem dir som conuidats  
 donchs apparellemnos; e dichte  
 pus fort que si nengun entrava en  
 paradís encara que fos sent pere o  
 sent pau e no fos ben apparellat  
 nostre senyor lo faria pendre dels  
 peus e metre en jnfern. Donchs  
 façam aytal rahó si aquell quj no  
 es dintre no be apparellat ne lan-  
 caelorum decem virginibus que  
 accipientibus eas lampa-|| *Fol. 2va* 225  
 ||-des suas exierunt obuiam spon-  
 so et sponse” etc. Ací parla nostre  
 Senyor de si mateix dient: “Sem-  
 blant és lo regne de Déu a deu vèr-  
 gens que foren convidades a unes  
 noces e hac-n’hi cinc orades e cinc  
 sàvies; les cinc sàvies digueren:  
 ‘Puix que som convidades a les no-  
 ces de paradís, aparellem-nos de  
 entrar-hi,. Les altres cinc digueren: 230  
 ‘Puix que som convidades, no-ns  
 cal aparellar, car lo rei no diria  
 falsia, que bé entrarem en lo con-  
 vit,. E elles anaren a la porta  
 dient que les lexassen entrar. Nos-  
 tre Senyor los dix: ‘Amen dico  
 vobis, nescio vos”. Que vol dir:  
 ‘Verdaderament, no us conec,. E  
 així apar que no és bon argument  
 o conseqüència dir: ‘Puix que 245  
 som conuidats, no-ns aparellem,.  
 Mas deuem dir: ‘Som conuidats,  
 doncs aparellem-nos,. E dic-te pus  
 fort que si nengun entrava en pa-  
 radís, encara que fos sent Pere o 250  
 sent Pau, e no fos bé aparellat, nos-  
 tre Senyor lo faria pendre dels peus  
 e metre en infern. Doncs façam ai-  
 tal raó: Si aquel qui és dintre no

224 X<sup>em</sup> S X

226-227 sponse M sponso

230 conuidades S comvidades

236 car M om

243 bon M lo

244 argument *interlin pro* ardiment *ex-*  
*punc* [M]

246 deuem M deuen

247 dichte S dicte

249 *post* paradís M *add* entrara | encara  
M cara

250 ben S be

241-242 Mt 25, 12

249 La incongruència de la trans-  
cripció M es podria explicar su-  
posant que hom ha oblidat de  
posar entre parèntesi *-trara* i  
d’interliniar o subpuntejar *-cara*

- 255 cen e metenlo en l'infèrn, com hy entrara aquell quj no es be apparellat? || *Fol. 2bv* || Diu la santa escriptura, Mathei xxii intravit autem Rex ut uideret discumbentes et vidit jbi hominem non vestitum veste nuptiali et ait illi quomodo huc intrasti non habens vestem nupcialem etc. Vol dir que lo Rey entra en lo palau on meniauen los conuidans e axi com regonexia les taules com los anaua veu hun hom que era en la taula que no era be apparellat mana que li ligassen les comes e que
- 260 anas de cap en jnfern. E axi ymaginau com hi entraran aquells qui no son be apparellats etc. Mas diria algu puix la sciencia de deu fall dicte que no fa car mutabilitat, vanetat de creatura no pot allegar varietat de creatura no o mutabilitat en deu. exemple: quant hom va en barcha en riu sembla a hom que les muntanyes se mouen e aço per la mutabilitat de la barcha mas la muntanya nos mou axi nosaltres quj som variables com la barcha car ades som en peccats ades no no podem allegar varietat en aquella rocha o muntanya fort es assaber deu. E axí quant tu dius donchs la sciencia de deu fall dicte que a tu te sembla. Mas ella es pus fort que
- bé aparellat ne lancen o meten-lo en l'infèrn, com hi entrerà aquell que no és bé aparellat? || *Fol. 2bv* || Diu la santa escriptura, Mathei xxii: "Intravit autem Rex ut videret discumbentes et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali et ait illi: 'Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?,'" etc. Vol dir que lo rei entrà en lo palau on menjaven los convidats e així com regoneixia les taules, com los anava, véu un hom que era en la taula que no era bé aparellat; manà que li lligassen les comes e que anàs de cap en infèrn. E així imaginau com hi entraran aquells qui no són bé aparellats, etc. Mas diria algú: Puix, la sciència de Déu fall. Dicte que no fa, car mutabilitat, vanitat de creatura no pot allegar varietat de creatura, no, o mutabilitat en Déu. Exemple: Quan hom va en barca en riu, sembla a hom que les muntanyes se mouen, e açò per la mutabilitat de la barca, mas la muntanya no-s mou; així nosaltres qui som variables com la barca, car adés som en peccats, adés no, no podem allegar varietat en aquella roca o muntanya fort, és a saber, Déu. E així quan tu dius: doncs, la sciència de Déu fall, dic-te que a tu te sem-

259 Rex S Rey  
 259-260 discumbentes S discumbentis  
 261 veste S vestem  
 270 infern S infer  
 274 fa S fa[ll]  
 279 les M las  
 284 ades no *interlin* [M]  
 288 dicte S dicte

259-264 Mt 22, 11-12



la muntanya etc. E predestinacio vol dir que per bones obres vendrà tot hom || *Fol. 3ra* || a saluacio, car si no fa bones obres no es predestinat etc. Item diu lo propheta Ezechiel: Si dixero justo quod vita viuet et constitus jn justitia fecerit iniquitatem omnes injusticias eius obliuiori tradetur iniquitate sua etc. Mathei xxxiii, vol dir si nostre senyor diu a vn hom just tu seras saluat si fas males obres seras dapnat. Item si diu nostre senyor al hom de mala vida tu seras dapnat. Dichte encara si fa bones obres sera salvat. E si deya algu e donchs la sciencia de deu fall, dicte que no com la rocha fort esta. Mas a nosaltres qui som axi com a barques qui van per lo riu semblansho etc. E axi roman la primera conclusio clara.

La segona conclusio es que la predestinacio diuina no tol a nengu lo franch arbitre ni la sciencia declar aço. Si vn hom es predestinat aquella predestinacio no tira lo franch arbitre car ell pot fer be o mal. Mas sab deus que si es

bla, mas ella és pust fort que la muntanya, etc. E predestinació vol dir que per bones obres vendrà tothom || *Fol. 3ra* || a salvació, car si no fa bones obres no és predestinat, etc. Item diu lo propheta Ezechiel: “Si dixero justo quod vita vivet et constitus in iusticia fecerit iniquitatem omnes injusticias eius obliuiori tradetur iniquitate sua” etc, Mathei xxxiii. Vol dir si nostre Senyor diu a un hom just: ‘Tu seràs saluat,, si fas males obres seràs damnat. Item si diu nostre Senyor al hom de mala vida: ‘Tu seràs damnat,, dic-te encara: Si fa bones obres serà salvat. E si deya algú: E doncs la sciència de Déu fall, dic-te que no, com la roca fort està. Mas a nosaltres qui som axí com a barques qui van per lo riu sembla’ns-ho, etc. E així roman la primera conclusió clara.

La segona conclusió és que la predestinació divina no tol a nengu lo franc arbitre, ni la sciència. Declar açò. Si un hom és predestinat, aquella predestinació no tira lo franc arbitre, car ell pot fer bé o mal. Mas sap Déu que si és pre-

294 diu *interlin* [M]

296 *post* constitus M *habet* modice S *vero* mediam

297 *post* omnes M *add* propter

298 injusticias M injusticiam

301 hom *interlin* [M]

302 dapnat S dampnat

304 dapnat S dampnat

305 *post* fa *seq* bones *expunc* [M]

306 deya S deye | la M *om* | *post* la *seq* sententia *cancel* | sciencia *interlin* [M]

307 com *interlin* [M]

308 *post* fort M *add* la

309 axi M aci

296-300 Ez 33, 13

296 *ss* Text singularment corruptut en l’original i difícil d’entendre per tots dos transcriptors.

298-299 Llegiu: «...iustitiae eius obliuioni tradentur...»

- 320 predestinat que no fara mal. E si es precit que no fara be, axi com de sent pere nostre senyor sabia que peccaria renegant lo || *Fol. 3rb* || seu nom. Mas be sabia que per
- 325 aço no sen dapnaria. Item dels mals car judes qui es dampnat no era predestinat e faya molts miracles e per aço deus no li tollia son franch arbitre, mas be sabia
- 330 nostre senyor que seria dampnat. E ay bona raho car si predestinacio tollia lo franch arbitre que no pogues fer mal no auria merit ni demerit axi com les besties, e per
- 335 aço nostre senyor lexa la creatura en son franch arbitre car jatsia que nostre senyor sapia aquell sera saluat e aquell dapnat per ço no toll lo franch arbitre que puscha fer
- 340 mal o be etc. E per declarar aço diruos ne vn eximpli: posem aytal cas que per anar daci a xat[iua] haia dos vies, la vna aspra e no delitosa sens beguda empero es segura via. E laltra via sia de gran
- 345 plaer car ay moltes begudes e arbres plens de fruyta e de hombra en ombra, empero tots quants ne passen tots los maten. E la ciutat ha fet una torre en la qual esta una bada que veu abdui los camins e
- 350 avisa les gents || *Fol. 3va* || que vagen per aquell camj de la ma sinistra que tot es ladres e quant la bada crida auisant les gents que
- 355 noy passen car morts seran e les gens nou volen creure ans sen tru-
- destinat, que no farà mal. E si és prescit, que no farà bé; així com de sent Pere nostre Senyor sabia que peccaria renegant lo || *Fol. 3rb* || seu nom. Mas bé sabia que per açò no se'n damnaria. Item dels mals, car Judes, qui és damnat, no era predestinat e faia molts miracles, e per açò Déus no li tolia son franch arbitre, mas bé sabia nostre Senyor que seria damnat. E ha-hi bona raó, car si predestinació tolia lo franch arbitre, que no pogués fer mal, no hauria mèrit ni demèrit, axí com les bèsties; e per açò nostre Senyor lexa la creatura en son franch arbitre. Car jatsia que nostre Senyor sàpia: Aquell serà salvat e aquell damnat, per ço no tol lo franch arbitre, que pusca fer mal o bé, etc. E per declarar açò, dir-vos n'he un eximpli. Posem aital cas que per anar d'ací a Xàtiva haia dos vies, la una aspra e no delitosa, sens beguda, emperò és segura via. E l'altra via sia de gran plaer, car ha hi moltes begudes e arbres plens de fruita e de ombra en ombra; emperò tots quants ne passen, tots los maten. E la ciutat ha fet una torra en la qual està una bada que veu abdui los camins e avisa les gents || *Fol. 3va* || que vagen per aquell camí de la mà sinistra, que tot és lladres; e quan la bada crida auisant les gents que no hi passen, car morts seran, e les gents no ho volen creure, ans se'n tru-

---

325 dapnaria S dampnaria

326 *post es seq* dampnat *cancell* [M]

344-345 segura M secure

346 *post plaer seq cay cancell* [M]

fen e axi van per aquell camj e matenlos. Ara aquesta bada be veu los camins e quals viuran e quals morran. Mas la sua vista no toll lo franch arbitre e nengun que no puscha anar per hon se vulla. Axi es qui a anar daquest mon a parays hay dues carreres, la vna es aspra e aquesta es penitencia car aspra cosa es portar selici dejunar. Item aspra cosa es confesar dir los seus deffalliments al confessor. Item lezar la persona que hom ama molt per la qual pecca hom etc. E axi aspra es aquesta uja mas es segura per anar a parays e noy a plaers mas tristicies etc. Altra uia es mundanal ben meniar ben beure auer plaers carnals anar ben areat e pomposament etc e aquesta es de gran plaer empero es perillosa. Car no y passa nengun que no y sia degollat e va a infern e per ço diu la santa escriptura quam angusta porta et arta via que ducit ad vitam et pauci sunt qui inueniunt eam etc. Mathei VII. 360

fen; e així van per aquell camí e maten-los. Ara aquesta bada bé veu los camins e quals viuran e quals morran. Mas la sua vista no tol lo franc arbitre, e nengun que no pusca anar per onsevulla. Així és qui ha anar d'aquest món a paraís: ha-hi dues carreres, la una és aspra e aquesta és penitència; car aspra cosa és portar celici, dejunar. Item aspra cosa és confessar, dir los seus defalliments al confessor. Item lezar la persona que hom ama molt per la qual peca hom, etc. E així aspra és aquesta via, mas és segura per anar a paraís; e no hi ha plaers, mas tristícies, etc. Altra via és mundanal: ben menjar, ben beure, haver plaers carnals, anar ben arreat e pomposament, etc.; e aquesta és de gran plaer, emperò és perillosa. Car no hi passa nengun que no hi sia degollat, e va en infern; e per ço diu la santa escriptura: “Quam angusta porta et arcta via que ducit ad vitam, et pauci sunt qui inueniunt eam”, etc. Mathei VII. 365

E nostre || *Fol. 3vb* || senyor qui està en la sua cadira de la eternitat, veu e sap tot ço que deu venir en lo món; e per ço diu la scriptura: “Dominus excelsus et sublimis habitans eternitati”, Isaie LVII. E clama e crida a nosaltres segons que diu la escriptura: “Hec via; ambulate eam et non declinetis neque ad dexteram 370

E nostre || *Fol. 3vb* || Senyor, qui està en la sua cadira de la eternitat, veu e sap tot ço que deu venir en lo món; e per ço diu la scriptura: “Dominus excelsus et sublimis habitans eternitati”, Isaie LVII. E clama e crida a nosaltres, segons que diu la escriptura: “Hec via; ambulate eam et non declinetis neque ad dexteram 375

380

385

390

395

362 nengun S nengu  
384 pauci S pauci  
390 excelsus S excellus  
391 habitans M habitantes

382-385 Mt 7, 14  
390-391 Is 57, 15  
394-396 Is 30, 21

- ram neque ad sinistram ysaye  
xxx. E aço nos diu nostre senyor  
per boca dels preycadors mas  
400 nosaltres no volem creure la  
bada. Car quant los preycadors  
dien a les dones que lexen aque-  
lles vanitats e ques visten hones-  
tament la bada avisa les dones  
que prenguen aquell camj e Elles  
405 dien ho volria aquest frare que  
yom tornas beguina certes no fare  
car ara es la mja joventut e axi no  
volen lexar lo camj per la bada e  
vanne per lo camj e venen los la-  
410 dres e degollenla e portenla a in-  
fern. E axí la bada es nostre  
senyor, jatsia o uega tot e nos avi-  
sa, empero nons tol lo franch ar-  
bitre etc. E si yo interrogaua a  
415 uosaltres hon voleu anar, tots me  
direu que a paradís. Mas vous  
prouaré que dieu gran mentida.  
Car si yo deia a un jove que anas  
pompos: mon fill on anau, ell  
420 dira a parays. E mon fill no es  
aqueix lo camj car pompa e er-  
gull etc. camj es d'jnferr e axi le-  
xau aqueix camj || *Fol. 4ra* || e  
preneu laltre camí de humilitat.  
425 Item e vos en luxuriós e hon ne  
anau; a paradís senyor, gran men-  
tida dieu. Car aqueix camj a  
jnferr va, mas preniu laltre camj  
de man dreita. Car qui agues  
430 anar a xatiua e prengues camj de  
morvedre e deya que a xatiua va,
- neque ad sinistram”, Isaie xxx.  
E açò nos diu nostre Senyor per  
boca dels preïcadors, mas nosal-  
tres no volem creure la bada. Car  
quan los preïcadors dien a les do-  
nes que lexen aquelles vanitats e  
que-s visten honestament, la bada  
avisa les dones que prenguen  
aquell camí, e elles dien: ‘Ho!  
Volria aquest frare que yo-m tor-  
nàs beguina; certes no faré, car ara  
és la mia joventut,. E axí no vo-  
len lexar lo camí per la bada, e  
van-ne per lo camí, e vénen los  
lladres e degollen-la e porten-la a  
infern. E així la bada és nostre  
Senyor: jatsia ho vega tot e nos  
avisa, emperò no-ns tol lo franc  
arbitre, etc. e si yo interrogava a  
vosaltres: On voleu anar?, tots me  
direu que a paradís. Mas yo us  
provaré que dieu gran mentida.  
Car si yo deia a un jove que anàs  
pompós: Mon fill, on anau?, ell  
dirà: A paraís. E mon fill, no és  
aqueix lo camí, car pompa e er-  
gull, etc. camí és d’infern, e axi  
lexau aqueix camí || *Fol. 4ra* || e  
preneu l’altre camí de humilitat.  
Item e vós en luxuriós, e on ne  
anau? A paradís, senyor. Gran  
mentida dieu. Car aqueix camí a  
infern va, mas preniu l’altre camí  
de man dreita. Car qui hagués anar  
a Xàtiva e prengué camí de Mor-  
vedre e deia que a Xàtiva va, di-

405 ho M bo

415 *post* vosaltres M *add* que

420 dira M diria

420 parays S parys

420 *post* fill M *add* e

424 aqueix M aquest

429 man M ma

diriali hom que gran falsa diu, car aquell no es lo camj de Exatiua etc. axi aquell qui va per lo camj de superbia de auaricia de luxuria etc. gran falsa diu que a parays vol anar camj va dinfern. Car a jnfern rient rient e ab grans plaers e delits hy ua hom. Mas a paradís ab tristicia e plorant etc. E axi nostre Senyor qui es la bada alt nos amonesta que lexem pecats e vicis. E nosaltres nom fem res ans nos trufam de la bada etc. E axi bona gent auisar. E axi es clara la conclusio que nostre Senyor no toll franch arbitre e per ço diu la santa scriptura: Homo bonum et acceptum est coram saluatore nostro qui omnes homines vult saluos fieri et ad agnitionem veritatis venire vnus enim Deus vnus mediator, etc. Prima a Timo II<sup>o</sup> C<sup>o</sup>. E axi no esta sino per nosaltres car a nostre senyor be li plau que tots anem a paradís. || *Fol. 4rb* || E contra aquells qui dien ja so predestinat, diu la escriptura ne dixeris per deum abest, que enim odís ne feceris ne dicas jlli me blasmauit non enim necessaria sunt ei homines jnpij, ecclesiastici xv<sup>o</sup>.

La tercera conclusio es que tots ara siam predestinats ara no

ria-li hom que gran falsa diu, car aquell no és lo camí de Exàtiua, etc. Així aquell qui va per lo camí de supèrbia, de auarícia, de luxúria, etc., gran falsa diu que a paraís vol anar; camí va d'infern. Car a infern, rient, rient, e ab grans plaers e delits hi va hom; mas a paradís ab tristícia e plorant, etc. E així nostre Senyor, qui és la bada, alt nos amonesta que lexem pecats e vicis, e nosaltres no-n fem res, ans nos trufam de la bada, etc. E així, bona gent, auisar. E així és clara la conclusió que nostre Senyor no tol franc arbitre. E per ço diu la santa escriptura: "Homo bonum et acceptum est coram Salvatore nostro, qui omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, vnus mediator", etc. prima a[d] Timoth. II<sup>o</sup> C<sup>o</sup>. E així no està sinó per nosaltres, car a nostre Senyor bé li plau que tots anem a paradís. || *Fol. 4rb* || E contra aquells qui dien: 'Ja só predestinat', diu la escriptura: "Ne dixeris: per Deum abest, que enim odís ne feceris. Ne dicas illi me blasmavit, non enim necessaria sunt ei homines impii", Ecclesiastici xv.

La tercera conclusió és que tots, ara siam predestinats, ara no, de-

449 Homo S hommo

454 Prima S epist

462 necessaria M nostra

466 siam M serem

449-454 I Tim 2, 3-5

460-464 Ecclí 15, 11-12

449 Es fa difícil de saber si la lectura de *homo*, que hauria d'ésser evidentment *hoc*, és una errada del copista del ms. o dels dos transcriptors.

470 deuem fer bones obres e a aquestes respon lo Tema. E ay bona raho car retgla es de Theologia que tots temps que nostre Senyor ordona alguna cosa o efecte o alguna cosa que ha a uenjr ensempts ordona les vies miganes per que deu uenjr exemple si deus ordona que dema plogue ensempts ha ordenat que dema se leuaran vapors de la terra e muntaran alt e conuertirse han en aygua per ço com aquesta es la carrera per la qual pluja a de uenjr. E axi podem fer tal conseqüencia dema ploura, donchs dema se leuaran les vapors de la terra. Item si deus ha ordenat facen fruyts mes ensempts ha ordenat que primer boren e facen flors e fulles, etc. Ara ueiam a la solucio o a la gloria de paradís per quines vies hia a uenjr lom podem dir que per contricio e confessant los peccats ab proposit de no tornar, etc. E axi façam la conseqüencia. Si deus ha orde- || *Fol. 4va* || -nat que algú sia salvat ol ha predestinat puys ensempts ha ordenat que aquell faça bones obres per aquells vies ha anar hom a paradís e axi sera saluat e per ço diu sent Agosti in primo dialagorum ipsa eterni Regnj predestinacio sic est ab omnj potestate ordinatum. E axi tot hom qui es predestinat deu fer bones obres. Axi mateix aquells

vem fer bones obres, e a aquestes respon lo tema. E ha-hi bona raó, car regla és de teologia que tots temps que nostre Senyor ordona alguna cosa o efecte, o alguna cosa que ha a venir, ensempts ordona les vies mijanes per què deu venir. Exemple: Si Déus ordona que demà plogue, ensempts ha ordenat que demà se leuaran vapors de la terra e muntaran alt, e convertir-se han en aigua, per ço com aquesta és la carrera per la qual pluja ha de venir. E així podem fer tal conseqüència: Demà plourà, doncs demà se leuaran les vapors de la terra. Item, si Déus ha ordenat: Facen fruits, mes ensempts ha ordenat que primer boren e facen flors e fulles, etc. Ara veiam: a la solució, o a la glòria de paradís, per quines vies hi ha a venir l'hom? Podem dir que per contrició e confessant los pecats, ab propòsit de no tornar, etc. E així façam la conseqüència. Si Déus ha orde- || *Fol. 4va* || -nat que algú sia salvat o l'ha predestinat, puys ensempts ha ordenat que aquell faça bones obres; per aquelles vies ha anar hom a paradís e així serà salvat. E per ço diu sent Agostí in primo *Dialogorum*: "Ipsa eterni regni predestinatio sic est ab omni potestate ordinatum". E així tot hom qui és predestinat deu fer bones obres. Així mateix, aquells qui no són predestinats

474-475 ordona M ordena  
 477 post e seq couenr cancell [M]  
 482-483 vapors S vapo[r]s  
 499 ipsa S ipsam  
 501 potestate M posteritate

499-500 S. GREGORII MAGNI, *Dialogorum*  
*lib. 1, c. 8* (PL 77, 188 B)

qui no son predestinats deuen fer bones obres car si nengun a esser dampnat ha a fer males obres e per ço aquell quj no es predestinat deu dir senyor vos no dampnau a nengu si no per males obres, e axi senyor yo me esforce a fer bones obres. E per ço diu la temayous dich que façau bones obres. E per ço appar la oradura de aquells qui dien que [no] cal fer bones obres, car ja son donats los albarans. Car en abans deu dir yo som predestinat axi vul fer bones obres. Item yo no so predestinat vul fer bones obres que sia saluat.

E si algun deya a algun llaurador per que no laura lo seu camp el sembre, no seria ben dit que respongués nol uull sembrar nj laurar car nostre senyor sab si haure forment ho no. E nostre Senyor si a ordenat que haura forment en lo camp ha ordenat ensemps quel ha a llaurar e a sembrar en altra manera non aura etc. || *Fol 4vb* || Item si nengun es malalt si deus ha ordenat que guarescha necessari es que lo metge hi faça segons cos de medicina etc. E axi si deus ta predestinat per bones obres hi has a uenir.

E appar la conclusió clara que encara que siam predestinats o

deuen fer bones obres; car si nengun ha ésser damnat, ha a fer males obres; e per ço aquell qui no és predestinat deu dir: ‘Senyor, vós no damnau a nengú, si no per males obres; e així, Senyor, yo me esforce a fer bones obres,. E per ço diu lo tema: “Yo us dic que façau bones obres”. E per ço apar la oradura de aquells qui dien que no cal fer bones obres, car ja són donats los albarans. Car en abans deu dir: ‘Yo som predestinat, axí vull fer bones obres,. Item: ‘Yo no só predestinat, vull fer bones obres, que sia saluat,.

E si algun deia a algun llaurador per què no laura lo seu camp e-l sembre, no seria ben dit que respongués: ‘No-l vull sembrar ni llaurar, car nostre Senyor sap si hauré forment o no., E nostre Senyor, si ha ordenat que haurà forment en lo camp, ha ordenat ensemps que l’ha a llaurar e a sembrar, en altra manera no n’haurà, etc. || *Fol 4vb* || Item si nengun es malalt, si Déus ha ordenat que guaresca, necessari és que lo metge hi faça segons cós de medicina, etc. E així si Déus t’ha predestinat, per bones obres hi has a venir.

E apar la conclusió clara: que encara que siam predestinats o no,

505 nengun S nengú

514 que [no] M que m

515 donats M donat

517 som M soc l vul S vul[l]

518 no *interlin* [M]

519 vul S vull

522 *post el seq se cancell* [M]

525 *post forment seq en lo camp cancell* [M]

no tots temps nos deuem esforçar  
 a fer bones obres e per ço diu la  
 540 santa escriptura ffratres satagite  
 ut per bona opera certam ves-  
 tram vocationem et electionem  
 faciatis hec enim facientes non  
 peccabitis aliquando.  
 545 Placia a deus etc.

tots temps nos deuem esforçar a  
 fer bones obres. E per ço diu la  
 santa escriptura: “Fratres, satagi-  
 te ut per bona opera certam ves-  
 tram vocationem et electionem  
 faciatis; hec enim facientes, non  
 peccabitis aliquando”.  
 Plàcia a Déus, etc.

---

544 peccabitis M peccabit l aliquando M  
 aliquan

---

540-544 II Petr 1,10



Josep PERARNAU I ESPELT

LA (DARRERA?) QUARESMA TRANSMESA  
DE SANT VICENT FERRER: CLARMONT-FERRAND, BMI, MS. 45

Almenys des del 1880 és públic que la Bibliothèque Municipale (transformada ara en Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire) de Clarmont-Ferrand posseeix un volum, en el qual són escrits sermons de Sant Vicent Ferrer.<sup>1</sup> I a mitjan segle XX la bibliografia vicentina s'enriquia amb una aportació monogràfica sobre l'estada, el pas o l'actuació del gran predicador valencià en aquella ciutat, que també dedicava alguna atenció al manuscrit.<sup>2</sup>

De bell antuvi cal que sigui ben clar que ni el volum manuscrit conté els sermons perdicats en aquella ocasió, ni les pàgines dedicades a l'estada de mestre Vicent a Clarmont proporcionen cap notícia relativa al manuscrit; i que aquestes pàgines són dedicades exclusivament al volum manuscrit, començant per la seva descripció.<sup>3</sup>

*El volum de Clarmont-Ferrand, ms. 45*

a) L'enquadernació segueix essent la primitiva, feta amb fusta recoberta de pell rossa, amb grans forats en la coberta: 218 x 150 mm; hi ha restes del tancador primitiu al mig del tall longitudinal tant en coberta com en contracoberta. El lлом, a conseqüència dels tres relligats, és repartit en quatre seccions; la primera conté una etiqueta posterior de paper blanc: «MS 45». La cara interior de la portada és recoberta amb un fragment de pergamí, amb disset línies escrites en lletra gòtica formada, pertanyent potser a un antifoner; les quatre línies inicials són corcades, però es llegeix complet des del final de la tercera: «Domine, adoro te, descendentem ad inferos, liberantem captivos...»; les dues línies finals tenen una ,nova' oració (*Alia*): «Xriste saluator mundi, qui nos redemisti precioso sanguine [tuo et passus]...». L'angle superior esquerre de la mateixa cara interior de la coberta conté altra etiqueta moderna,

---

1. Camille COUDERC, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de la Ville de Clermont-Ferrand* (CGMBPF, XIV), París, Plon 1880, 11.

2. Roger SÈVE, *Saint Vincent Ferrer à Clermont*, dins «Mélanges d'Histoire du Moyen Age dédiés à la mémoire de Louis Halphen». Preface de Charles-Edmond PERRIN, París, Presses Universitaires de France 1951, 665-671, en concret 669-670, nota 5.

3. La metodologia utilitzada en aquesta descripció és l'exposada en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals* de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic. I. *Volums amb textos catalans* (Studia, Textus, Subsidia, III), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 10-16.

amb aquesta inscripció: BIBLIOTHÈQUE / DE / CLERMONT-FERRAND // (i a mà): MS 45; la cara interior de la contraportada és recoberta amb un fragment de pergamí, corresponent a un bifoli inicial; en les pàgines primera i almenys quarta del dit full són copiats fragments de sermons en occità.<sup>4</sup> En la primera pàgina del volum hi ha dues anotacions: en l'angle superior dret: «XV Siècle»; i en el marge inferior de la pàgina: «Ex communi bibliothecâ fratrum Praedicatorum / Claromontensium».

b) En el seu estat actual, el cos del volum és constituït per deu plec, nou dels quals són de pergamí i paper, de 210 x 151 mm; els cinc primers eren inicialment uniformes, constituïts de vuit fulls doblats, de pergamí, l'extern i el del centre del plec, i de paper els altres sis intermitjos; corresponen als folis 1-85 de la numeració antiga escrita amb tinta i amb xifres àrabiques arcaïques, i 1-76 de la moderna escrita amb llapis; el plec quart (ff. 53-68 i 49-60, de les dues numeracions, respectivament) és coix, mancat de la segona meitat dels quatre fulls que seguïen el de pergamí extern, corresponents a la numeració antiga 64-67 (la moderna, no els tingué en compte, i així passa del 59 al 60, com si entre els dos no en manquessin quatre); els plecs 6-10 són de deu fulls doblats, un de pergamí, vuit de paper i un de pergamí; el desè era constituït inicialment de tres fulls de pergamí doblats, el més extern dels quals era l'enganxat a la cara interior de la contracoberta; ara s'han perdut les primeres meitats de tots tres fulls i el de la contracoberta no és numerat, ans només ho són els altres dos (157-158 de la numeració moderna); els plecs són lligats amb cordill al mig del quadern, i a partir del segon tenen reclam; els folis de paper porten la filigrana d'un cap de bou amb banyes enramades, ben visible en els ff. 38/43, 65-67, 101. La numeració antiga salta del f. 21 al 26, sembla per equivocació, car no és possible de constatar que manqui cap foli; en canvi, ja sabem que entre els folis 59-60 de numeració moderna, manquen quatre folis, els 64-67 de l'antiga. En realitat, doncs, el volum té ara 158 folis.

La primera pàgina de cada plec, fora de la caixa d'escriptura, és encapçalada per les abreviatures de ‚Jhs’ a l'esquerra del lector, i de ‚Maria’ a la seva dreta.

---

4. La primera pàgina comença així: «...ueraiga penitència ei[.] natural (?) non tornen e nostres peccatz ca issi porrien conquerre la glòria de nostre senyor e uenir a la uida perpetual; e la nosautres per la soa gràcia. Qui uiuit et regnat deus per omnia.

In capite iejunijj

[C]onuertimini ad me in toto corde uestro, jn jeiunio et planctu et fletu, et cetera.

Per redemption e per purgament de nostres peccatz, seinor, comanda deus a nos quaranta iorns estar en affliction. E diz que zo és temps acceptables si nos uolem tornar a lui, cor que non aiam nulla mala uoluntat...»; la segona (que, en realitat, almenys era la quarta), diu al començament: «...d'umilitat, dementre que uiuem, que en l'autra uida puscam ésser exaltat de nostre senyor e segam la uia la via de lui, le quals diz: "Aprenez de mi, quar eu soi suaus e umils de cor"; aquel uerament pensa ésser umils, que totas oras pensa ésser terra e ésser res...». Encara que en llegir aquests fragments, hom pensa en les homilies d'Organyà, el text dels nostres fragments no és el d'aquelles.

Inicialment, però, el volum tenia almenys un quadern més, tal com consta en una anotació del f. 156v: «Non est diu quod cisternus fuit raptus; hic rapiatur a dyabolo, qui huic conseruando (?)...»; la nota final de la taula de sermons, de l'actual f. 157v, ens innova que el text actual era completat amb el corresponent al final del sermó del dimecres sant, al sermó del Darrer Sopar i al de la Passió del Divendres Sant. El copista inicial i principal, que numerà el volum, escriví el núm. 194 en el foli de pergamí, romàs en blanc, posterior a la taula de sermons; els dos que manquen es trobaven entre els folis 165r (començament del sermó del Dijous Sant) i el 192; possiblement hi havia encara un darrer plec, també desaparegut, destinat a contenir els sermons del Dissabte Sant i de Pasqua,<sup>5</sup> omplint entre tots els folis entre el 165 i el 192 que ara manquen.

c) Quant a les peces copiades en aquest volum, cal distingir entre la part principal, dedicada als sermons (ff. 1-156 de la numeració moderna), i llur taula en el foli penúltim (f. 157). En el bloc principal cal encara distingir tres situacions: la part escrita pel copista principal, l'escrita per un de complementari, i les pàgines romases en blanc; les diferenciarem amb els tres blocs successius, assenyalats per A, B, C:

## I. Part principal

### BLOC A

F. 1r: *Incipiunt sermones totius quadragesime.*

1. Ff. 1r-3r. *Et primo, sermo factus in die martis carnisprevii per magistrum Vincentium Ferrarii.* Acheldemac, hoc est ager sanguinis. *Inv.* 15.<sup>6</sup> Text en les pàgines següents, línies 1-196; cf. «ATCA», XVIII (1999), 356 (122/13).

2. Ff. 3r-6r. *Sermo ferie quarte de cineribus.* Cum ieunas, unge caput tuum et faciem tuam lava. *Inv.* 137.

3. Ff. 6-9r. *Sermo jovis post cineres.* Ego veniam et curabo eum. *Inv.* 262.

---

5. De les informacions que el volum de Clarmont-Ferrand ens proporciona, en deduïm amb certesa que el qui configurava el volum que ens ocupa, pretenia de tenir una quaresma completa i, per tant, amb sermons almenys fins al diumenge de Pasqua, tal com trobem en la Quaresma de València 1413, publicada primer per Josep Sanchis Sivera i després per Manuel Sanchis Guarner.

6. Afegeixo a cada un dels sermons la referència (abreujada *Inv.* i número) a aquells altres que els manuscrits ens fan saber encapçalats per idèntic tema bíblic i estructurats seguint la mateixa divisió de doctrina, d'acord amb l'*Aportació a un inventari de sermons de sant Vicenç Ferrer: temes bíblics, títols i divisions esquemàtiques*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 479-804, ním. 1-909. Els folis indicats per a cada un dels sermons corresponen a la numeració moderna del volum.

4. Ff. 9-12. *Sermo veneris post cineres*. Annuncia populo meo scelera eorum. *Inv.* 28.

5. Ff. 12r-14v. *Sermo in sabbato post cineres*. Ascendit ad illos in navem et cessavit ventus. *Inv.* 46.

6. Ff. 15r-19r. *Sermo in dominica quadragesime post cineres*. Ecce angeli accesserunt et ministrabant ei, *Inv.* 201.

[Ací, ff. 19-21v, fou afegit el sermó indicat en el Bloc B, 1a; text en les pàgines següents, línies 197-495]

7. Ff. 22-24r. *Sermo ferie secunde post primam dominicam quadragesime*. Ibunt hii in supplicium eternum, Jsti autem in vitam eternam. *Inv.* 417.

8. Ff. 24r-27r. *Sermo ferie IIII post invocavit me*. Intrauit Jhesus in templum Dei, *Inv.* 460

[Ací fou afegit el sermó indicat en el Bloc B, 1b]

9. Ff. 30r-32v. *Sermo ferie V post Invocavit me*. Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis. *Inv.* 778.

10. Dd. 32v-37r. *In sexta feria post Invocavit me, sermo*. Ecce sanus factus es, iam noli peccare. *Inv.* 237.

11. Ff. 37r-41r. *Sermo in sabbato post Invocavit me*. Transfiguratus est ante eos. *Inv.* 837.

[El compilador volia assegurar la predicació del diumenge segon de quaresma amb el cèlebre sermó de la Cananea: cf. Bloc C, 2a; d'ací venen les pàgines en blanc entre el sermó anterior i el següent, ja que, tot i ésser una peça fàcil de trobar (cf. *Inv.* 221), o no la trobà o almenys no tingué temps de copiar-la]

12. Ff. 44r-47v. *Sermo dominice secunde in quadragesima*. Miserere mei, fili Daud. *Inv.* 523; text en les pàgines següents, línies 496-811.

13. Ff. 48r-51r. *Sermo in die lune post Reminiscere*. Multa habeo de vobis loqui et iudicare. *Inv.* 533.

14. Ff. 51r-53v. *Sermo ferie tertie post Reminiscere*. Surge et vade in Sareptam Sydoniorum. *Inv.* 824.

15. Ff. 53v-57v. *Sermo ferie quarte post Reminiscere*. Exaudi, Domine, deprecationem meam. *Inv.* 307.

16. Ff. 57r-59v. *Sermo ferie quinte post Reminiscere*. Prauum est cor hominis et instractabile. *Inv.* 660; text en les pàgines següents, línies 812-972..

17. Ff. 61r-64v. *Sermo dominice tertie quadragesime*. Fortis armatus custodit atrium suum. *Inv.* 354.

[Desestimant el *Sermo ferie secunde post Occuli mei* (potser perquè els dilluns el mestre solia predicar *De defunctis*), el compilador tenia el pla d'omplir aquests folis romasos en blanc amb el text indicat en el Bloc C, 2c]

18. Ff. 67v-70v. *Sermo ferie tertie post Occuli mei*. Non dico tibi septies, sed septuagies septies. *Inv.* 565.

19. Ff. 70v-74v. *Sermo ferie quarte post Occuli*. Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum. *Inv.* 688.

20. Ff. 74v-77v. *Sermo ferie quinte post Occuli mei*. Errat (!) predicans in synagogis Galilee. *Inv.* 274.

21. Ff. 77v-81v. *Sermo ferie sexte post Oculi mei*. Domine, video quia propheta es tu. *Inv.* 193.

22. Ff. 81v-85r. *Sermo in sabbato medie quadragesime*. Vade et amplius iam noli peccare. *Inv.* 859.

23. Ff. 85v-88v. *Sermo dominice de Letare, Jherusalem*. Colligite que superaverunt fragmenta. *Inv.* 107.

24. Ff. 88v-92r. *Sermo ferie secunde post Letare, Jherusalem*. Magnificavit eum in timore. *Inv.* 497; publicat a continuació, línies 973-1220.

25. Ff. 92r-95v. *Sermo ferie tertie post Letare, Jherusalem*. Si quis voluerit voluntatem Dei facere cognoscat. *Inv.* 781.

26. Ff. 95v-99r. *Sermo ferie quarte post Letare, Jherusalem*. Procidens adoravit eum. *Inv.* 666.

[Com que el tema doctrinal del sermó següent no és pròpiament de Quaresma, el compilador en volia un per al dijous 'post Laetare', l'indicat en el Bloc C, núm. 2d]

27. Ff. 103r-107v. *Sermo Annunciationis beate Marie Marci*. Invenisti gratiam apud Dominum. *Inv.* 462; text publicat en les pàgines següents, línies 1221-1580.

28. Ff. 107v-110v. *Feria sexta, sive Veneris Lazari*. Voce magna clamavit: Lazare, veni foras. *Inv.* 898.

29. Ff. 112r-115r. *Sermo in sabbato post Letare*. Non desinam in habitatione sancta. *Inv.* 564; text publicat en les pàgines següents, línies 1581-1850.

30. Ff. 115v-119r. *Sermo de dominica in passione*. Quis ex vobis arguet me de peccato. *Inv.* 715.

31. Ff. 119v-124r. *Feria secunda post dominicam in passione, sermo*. Nouissimo die magno festiuitatis stabat Jhesus. *Inv.* 592; text publicat a continuació, línies 1851-2203.

32. Ff. 124r-127v. *Tertia feria post dominicam de passione, sermo*. Discipuli tui videant opera tua. *Inv.* 176; text transcrit a continuació, línies 2204-2466.

33. Ff. 127v-131r. *Feria quarta post dominicam in passione, sermo*. Multa bona opera ostendi vobis. *Inv.* 532; text editat a continuació, línies 2467-2730.

34. Ff. 131r-134r. *Sermo jous post dominicam de passione*. Sic fiat sacrificium nostrum ut placeat tibi, Daniel tertio capitulo. *Inv.* 789; text reproduït a continuació, línies 2731-2930.

35. Ff. 134r-137v. *Sermo veneris post dominicam de passione*. Abiit in regionem iuxta desertum. *Inv.* 6; text col·locat a continuació, línies 2931-3196.

36. Ff. 137v-140v. *Sermo in sabbato ante ramos palmarum*. Subleuatis Jhesus oculis in celum, dixit. *Inv.* 821.

37. Ff. 140v-143v. *Sermo dominica in ramis palmarum*. Benedictus qui venit in nomine Domini. *Inv.* 79.

[Els deu folis romasos ací en blanc havien d'ésser completats, segons el pla del compilador, amb les dues peces indicades en el Bloc C, 2e]

38. Ff. 154v/146v-157r/149r. *Sermo lune sancta*. Venit vox de celo dicens: clarifficauit et iterum clarifficabo. *Inv.* 876; text transcrit a continuació, línies 3197-3400.

39. Ff. 149r-153v. *Sermo martis sancta*. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. *Inu.* 85.

40. ff. 153v-156v. *Sermo mercurii sancta*. Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum. *Inu.* 191; text publicat a continuació, línies 3401-3652.

41. F. 156v. Hoc facite (és l'única cosa que s'ha conservat, a tall de reclam, del sermó del Dijous Sant, que havia de començar amb aquest tema bíblic en la pàgina següent). *Inu.* 400-403?

### BLOC B

D'aquesta segona mà, que al final del f. 21v ens revela el nom: Johannes Basserii, hom en pot veure correccions al text en els folis 2v i 3r, 5r. Però les seves intervencions principals consisteixen: 1) en la transcripció de sermons sencers amb les corresponents notes indicadores en pàgines que el copista havia deixades en blanc (Bloc B); i 2) en notes indicadores soles (Bloc C):

1a. Ff. 19r-21v. Scribantur duo sermones sequentes; scilicet: *Ductus est Jhesus*. *Inu.* 198;

et *Ecce nunc tempus acceptabile*: *Ecce nunc tempus acceptabile*, 2<sup>a</sup> *Cor*, 6<sup>o</sup>. *Inu.* 224: copiat entre els núms. 6 i 7 del Bloc A; transcrit després de la introducció, entre les línies 197-495 de la part textual.

1b. Ff. 27r-29v. Després del títol escrit pel copista principal: FERIE IIII SERMO POST INVOCAVIT ME, ETC.; Joan Basser afegeix: Scribatur sermo *Assumit* (*Correctus est iste sequens sermo*): *Assumit septem alios spiritus nequiores se*, Mt 12. *Inu.* 47: copiat en el manuscrit entre els sermons 8 i 9 del Bloc A. No transcrit en aquestes pàgines.

### BLOC C

Les següents anotacions són escrites amb la mateixa lletra de Joan Basser:

2a. F. 41r. Scribatur *Sermo de Cananea* (entre el del dissabte post Inuocavit me i el del diumenge segon de quaresma). *Inu.* 221.

2b. F. 59v. Scribatur in feria sexta, *Sermo de die iudicii*; et accipe thema: Cum ergo venerit dominus vinee, quid faciet agricolis illis? Malos male perdet et vineam suam locabit aliis agricolis, *Mt* 21. Item, pro sabbato, scribatur sermo, qui incipit: Intravit Jhesus quoddam castellum, scilicet, quomodo poterimus ire ad patrem celestem, scilicet, cum strumentis, bombardas, balista, etc.; et accipe thema: Surgam et ibo ad patrem meum (aquests dos sermons eren destinats a omplir el buit entre el *Sermo ferie quinte post Reminiscere*, i el *Sermo dominice tertie quadragesime*; hi eren destinats els fulls que manquen entre el primitiu 63 i 68)

2c. F. 64v. Feria secunda, scribatur sermo de leprosis, et accipe thema *Luce* 4<sup>o</sup>, scilicet *Multi leprosi erant* (entre el *Sermo dominice tertie quadragesime*, i el *Sermo ferie tertie post Occuli mei*)

2d. F. 99r. Scribatur Feria quinta: Ecce deffunctus ferebatur unicus matris sue, *Luce VII* (entre el *Sermo ferie quarte post Letare, Jherusalem*, i el *Sermo annuntiationis beate Marie martii*)

2e. F. 143v. In eadem dominica Ramis palmarum, post istum sermonem scribatur primo: *Cum appropinquasset Jhesus Jherusalem et venisset Begfage; et Ite in castellum. Inv. 473<sup>7</sup>* (entre el *Sermo dominica in ramis palmarum*, i el *Sermo Lune sancta*).

Fins i tot després de la intervenció de Joan Basser, restaren en blanc els folis 41-43, 59v-60v, 64v-67r, 99r-102, 111 i 143v-146r.

## II. Taula de sermons copiats

F. 157r-v. Incipit tabula sermonum presentis voluminis, et primo Incipiunt sermones seu collationes totius quadragesime per ordinem. *Inc.*: Sermo in die martis carnisprivii: Acheldemach, fo. primo. *Exp.*: (f. 157v) Fferia quarta, sive mercurii sancta: Domine, memento mei, 162.

«Nota quod finis huius sermonis et sermo cene et passio, fuerunt furati non est diu; sed bene est maledictus iste fur, qui est sententia papali excommunicatus et irregularis; et quid proderit sibi cum isto aliis predicare et se ipsum dampnare? Nota et cave quia Judas simili modo fuit dampnatus, quia furabatur de datis Domino, et tu de datis religioni et conventui isto».

La mateixa mà de la *Tabula sermonum* escriví al peu de la pàgina anterior, f. 156v: «Non est diu quod cisternus fuit raptus; hic rapiatur a dyabolo, qui huic conseruando... (?)»

Al verso del darrer foli, una altra mà d'escriptura semibastarda, diversa de la del copista principal, escriví: «Incipit tabula sermonum istius libri, et primo martis privii»; també hi ha ,probationes penne'.

d) El cos del volum fou escrit per només dues mans: la primitiva i principal, podria ésser la d'un copista professional, que escrivia amb tipus de lletra semibastarda, ja cursiva en l'enllaç entre moltes lletres; i la de Joan Basser, que utilitza una lletra cursiva anterior a la introducció de la bastarda o de la semibastarda, com molta de la gent que havia après de lletra durant la segona meitat del segle XIV; en la seva cal·ligrafia tampoc no hi ha rastre d'humanística; és possible de deduir-ne que havia d'ésser un home ja d'una certa edat en intervenir en aquest volum vers el 1420. La taula és escrita per altra mà, encara gòtica, però molt apressada i amb clara tendència a la cursivitat, però ja no semibastarda.

7. Els cinc temes indicats en els anteriors paràgrafs 2b, 2c, 2d, i el primer del 2e no es troben en *Inv.*, almenys sota les frases indicades per Joan Basser; la manca dels respectius sermons demostra que ja en aquell moment Joan Basser no els trobà i, en conseqüència, els folis del volum restaren en blanc. Passats sis segles és normal que tampoc nosaltres no els haguem trobats.

Si hom té en compte les dades aplegades en les pàgines anteriors, potser és possible de distingir en la producció d'aquest volum cinc passos o etapes fins a arribar a la situació actual, partint sempre del pressupòsit que existí un compilador que tenia molt clara la configuració del volum en la seva situació definitiva, a la qual mai no arribaria: a) tingué a les mans uns primers texts; b) que foren portats a un copista professional (el de la lletra semibastarda), el qual sovint no entenia allò que tenia davant i deixava espais en blanc (3v, 10v, 11r, 12r, 18r, 22r, 36r, etc., etc.); c) essent inacabada la feina d'aquell copista, els plec(s) que havien de constituir el volum amb bon nombre d'espais en blanc arribaren a mans de Joan Basser, el qual emprengué una doble feina damunt el text que havia arribat a les seves mans: aa) completar-lo amb sermons amb els quals ell volia arrodonir la seva quaresma; bb) i revisar el text de la còpia de lletra semibastarda, corregint-ne les moltes mancances, tal com hom pot veure resseguint l'aparat del primer sermó; d) dos dels sermons que mancaven foren copiats per ell en els llocs que els corresponien, deixats en blanc pel copista inicial; e) en un moment que no puc determinar, però posterior al pas b), el volum perdé per furt el(s) seu(s) darrer(s) plec(s), amb els sermons del dijous i divendres sants; f) la taula final, escrita després que havien estat copiats els dos sermons volguts per Joan Basser en els ff. 19-21 i 27-29, i robats els dos sermons darrers, cosa de la qual l'autor de la taula es queixava amargament; i g) l'enquadernació del volum.

Aquest era destinat a experimentar un altre pas, complementari del tercer: la còpia de tots els textos indicats per Joan Basser d'acord amb les anotacions transcrites més amunt; però aquest pas ja no es donà, i per això el volum se'gueix tenint pàgines en blanc.

El copista principal, el de la lletra semibastarda, trobà marcada una caixa d'escriptura de 158 x 111 mm, però no la respectà sobretot en el marge dret de les pàgines; escrivia amb tinta rossa i oscil·lava entre les 37 línies en el f. 1r i les 34 que trobem en els ff. 68r i 156 r; també hi ha pàgines de 35 línies (ff. 2r, 4r, 117r) i de 36 (f. 5r). Al marge, assenyala referències a llocs bíblics i a d'altres autors.

Joan Basser, dins la mateixa caixa d'escriptura, escrivia amb lletra més menuda, i així la seva pàgina del f. 20r té 38 línies.

El copista de la taula final no es lliga a caixa d'escriptura.

### *Algunes consideracions*

No hi ha dubte que, globalment considerada, aquesta quaresma ferreriana fou la del 1417. Sobre la localització, en canvi, el text no dóna cap precisió i només ens permet de deduir amb certesa, que fou predicat en territori que ja aleshores era considerat de França, en la zona, però, de llengua d'oc.

Les expressions que col·loquen aquella predicació en territori de França, ultra el fet que, poc després del 6 de gener del 1416 s'hi endinsà i ja no en sor-



tí, són diverses; algunes són indirectes, com quan en el sermó del dilluns sant, en voler donar una idea de l'abundància de la gràcia de Déu, diu als oients que d'Ell «descendunt septem flumina maiora quam Rodanus, scilicet, septem dona Spiritus Sancti» (f. 155/147r); d'altres són ben directes, com quan en fer referència a algun rei, aquest és el de França<sup>8</sup>; o quan la moneda coneguda de l'auditori és el franc. La indicació relativa al país de Llenguadoc és confirmada per l'existència d'alguna frase en aquesta llengua.<sup>9</sup>

Quant a les coordenades geogràfiques i cronològiques no sé si els sermons de Clarfont-Ferrand permetran d'altres concrecions. En canvi, les dades ja aplegades en parlar dels blocs segon i terç obliguen a posar-hi atenció, car contenen una informació que no és normal de trobar en manuscrits ferrerians.

Un extrem és segur: Joan Basser intentava de refer-se una *Quaresma de mestre Vicent*, d'una manera molt personal, en el sentit que no en tenia prou amb un seguici unitari i lineal de sermons que cobrissin tots els dies des del diumenge anterior al Dimecres de Cendra fins a Pasqua, ans s'esforçava a obtenir un sermó per a cada dia, qualsevol que fos la possible incidència del santoral damunt el temps de Quaresma. L'exemple clar d'aquesta afirmació és el del 25 de març, que el 1417 s'escaigué el dijous de la quarta setmana de Quaresma o anterior al diumenge que aleshores se'n deia de Passió; el 25 de març és l'anunciació a la Mare de Déu i mestre Vicent predicà del misteri; però Joan Basser també volia un sermó que li servís per als anys en què no es donés la dita

8. Així en el text de les línies 1790: «...sicut omnes timent regem Francie...»; 1830: «...si thesaurarius regis Francie...»; 2346-2347: «...si rex Francie iret cum tuba per regnum...»; i si cal fer una referència a unes presons reials, aquestes es troben a París: «Parisius, in carcere regis...», línies 2372-2373 i encara a la línia 2415: «Si Parisius esset carcer fetidum...»

9. Per exemple, en el f. 28r del manuscrit: «...acomodant X francos...»; i en les línies 1829-1830 de la nostra edició: «...pro mille milia francorum...»; o en la 3640: «Duo domicelli regis iverunt per civitatem: unus accepit duodecim francos...»; i parlant de la forma sacramental del baptisme diu que «stat in decem verbis latinis et gallicis», lín. 3234-3235 (i em pregunto si hi haurà diferència entre ,francus' i ,gallicus'; algun dels dos incloua tot allò que es trobava dins els límits polítics de França, per tant, l'occità o el bretó?)

Hi ha almenys una frase en llenguadocià, al f. 19r: «...dicitur communiter: ,Qui non fay quant poyria, quant uolria non se fayria'; i els versos del f. 19v:

«O saynt Orient /  
Dóna cholor a tota gent /  
E fay bos frus e ben madurs /  
Uy purir, uy a ver venir, etc.».

E tal de la luna:

«O saynta luna /  
Que c'et clara e c'et bruna /  
Deo vos do bona fortuna, etc.».

Crec haver d'afegir que ambdós fragments es troben en un dels sermons copiats per Joan Basser; ,li espaventa' (els espantaocells) de la línia 1045 ho deu ésser. No sé si el clam: ,A la mort, a la mort!» és també occità; es troba a les línies 732 i 755-756; el mateix es pot preguntar de la ,pluma' de la línia 1163 i de ,la brasa' de la línia 3355. En d'altres ocasions un mot suposadament llatí no reixa a amagar la llengua en què era pensat el sermó, com les ,mezinarías' = ,metzinerías' (56), o la ,presione' = ,presó' (1993).

escaiença i per això cercava un sermó sobre el miracle anomenat del Fill de la Vídua de Naïm, Lc, vii, 11-16, que ell (o mestre Vicent) devia tenir en el seu missal i ha estat fins fa poc el fragment evangèlic d'aquell dijous en el *Missal Romà*.<sup>10</sup>

Proseguim les observacions: els dos sermons indicats en el núm. 2b del Bloc C eren destinats a omplir el buit que resta entre els núsms. 17 i 18 del bloc primer, on segueix havent-hi pàgines en blanc, mancants, doncs, en el conjunt les peces per als divendres i dissabte de la segona setmana de quaresma.

I no són els únics que presenten problemes: l'anterior a aquests dos, el núm. 16 del Bloc A, correspondria al 12 de març, dia de Sant Gregori el Gran; i si, col·locats en la línia del santoral, fem encara alguns passos enrere, arribarem al núm. 11 del primer Bloc, corresponent al dia 7 de març, sant Tomàs d'Aquino. Les *Quaresmes* de València 1413 i de Lleida 1414, ens certifiquen que aquells dos anys mestre Vicent predicà del seu germà d'ordre, sant Tomàs d'Aquino i del papa sant Gregori el Gran; més encara, el cas de València 1413 en relació al sermó de sant Gregori demostra que el futur sant tenia un interès particular a predicar-lo, car aquell any el 12 de març s'escaigué en diumenge i per tant hagué de predicar de l'evangeli propi, deixant el de sant Gregori; però devia tenir un interès particular a proclamar-lo, cosa que féu l'endemà.<sup>11</sup>

Establertes les constatacions anteriors, hom no pot deixar d'atribuir significació clara a la manca d'aquests dos sermons de sant Tomàs d'Aquino i de sant Gregori el Gran en els llocs corresponents del volum de Clarfont-Ferrand; i, per tant, en la suposició que el 1417 el sant hagués predicat igual com els anys 1413 i 1414, és evident la conclusió que el compilador del volum clarfontenc era conduït per un clar objectiu: el de posseir un sermonari de tota la quaresma, amb peces aplegades de fonts diverses, almenys en el sentit que

10. Faig aquesta precisió perquè aquell no era el fragment evangèlic per a aquell dia en els missals dels nostres bisbats, tal com hom pot veure tant en el *Missale Vicense 1496*. Edició facsimilar reduïda a cura de Francesc X. ALTÉS I AGUILÓ (Biblioteca Litúrgica Catalana, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, lVlllll-a-c, com en *El Missal Mallorquí de 1506. Estudi i edició segons l'exemplar de la Biblioteca Bartomeu March* (Col·lectània Sant Pacià, 79), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2003, 274, on és copiat o indicat el fragment de Jn v, 17-29.

11. A València 1413 trobem: «Die martis (7 de març)... Ja sabets com huy se fa festa del gloriós confessor de Jhesuchrist sent Tomàs d'Aquí, e així serà d'ell la preïcació»; i «Dominica prima in quadregesima (12 de març)... En est dia present concorren ensem dos grans solemnitats: la primera, lo digmenge primer de quaresma; ítem. l'altra és gran solemnitat, és festa de sent Gregori, un dels grans doctors de la Eclésia de Déu. Emperò santa mare Església pren la solemnitat del dicmenge e demà serà l'ofici de sent Gregori; e així serà lo preïcar del dicmenge, e demà serà de sent Gregori»; i encara: «In die beati Grogorii (13 de març)... Així com hui la missa e tot l'ofici de la eclésia és de mossényer sent Gregori, així semblantment serà la nostra predicació...», Sant Vicent FERRER, *Sermons de Quaresma*, I. *Etudi preliminar* de M. SANCHIS GUARNER (Clàssics Albatros, 3), València Albatros Edicions 1973, 56, 87 i 95.

A Lleida 1414 trobem: «*Sermo factus Ilerde die mercurii, vii die marcii, et fuit de sancto Thoma de Aquino*»; i «*Sermo factus Ilerde die lune xii marcii, et fuit sancti Gregorii...*», San Vicente FERRER, *Colección de sermones de cuaresma y otros según el manuscrito de Ayora. Presentación y edición* de Adolfo ROBLES (Colección Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1996, 182 i 223.

no fou el sol seguici cronològic dels sermons que, per exemple ens permeten de veure tant el manuscrit d'Aiora com el de Barcelona, BC 477.

I així entenem tota la significació del fet que a Clarfont-Ferrand manquen totalment aquells encapçalaments que acabem de veure en els sermons de Lleida i que també es troben en el ms. 477 de la BC, acabat d'esmentar.<sup>12</sup>

Encara una darrera observació: el desig (o la dèria, o la necessitat) d'assegurar una base completa per a una ,bona' predicació quaresmal es manifesta en aquells casos en els quals, el compilador no content amb tenir ja un text per al dia corresponent, el volgué reforçar amb un segon (cas del *Sermó de la Cananea* per al segon diumenge de Quaresma (cf. Bloc C, 2a) i fins i tot amb un segon i un tercer (cas del Diumenge de Rams, segons la indicació del Bloc C, 2e).

Després de les constatacions precedents, crec que és llegit d'afirmar que l'actual ms. 45 de Clarfont-Ferrand és un aplec (de fet incomplet encara que la intenció fos la de completesa), de materials diversos amb la intenció que tots agrupats oferissin material ferrerià per a tota una quaresma. Aplicant-hi la nomenclatura específica de la descripció de manuscrits, diria que no es tracta d'una quaresma unitària, ans d'una de factícia.

I encara em veig amb cor d'aventurar una hipòtesi: tots els detalls descoberts amb la confrontació entre les dades dels tres blocs ens donarien el següent ,identikit': un predicador, possiblement un Frare Predicador (recordem que el volum procedeix «Ex communi bibliotheca Fratrum Predicatorum Claro-

---

12. Mostres dels encapçalaments dels sermons de Lleida es troben en el paràgraf immediatament anterior; els del manuscrit barceloní, BC 477, es poden veure en el meu *La compilació de sermons de sant Vicent Ferrer, de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 477*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IV (1985), 213-402, en particular 217-229, on ja el primer porta aquest encapçalament: *Sermo factus in eodem loco de Muruedre, dominica de Quasimodo et est secundus sermo* (217); tant els encapçalaments d'Aiora/Lleida com els de Barcelona, contenen aquests elements: 1) qualificació de la peça com a ,sermó' (recordem que hi ha d'altres qualificacions en les ,reportationes' de predicació vicentina, com la cèlebre *Col·lació a preveres en la Seu de Mallorca*, qualificació repetida almenys una vegada a Fribourg, *Cordeliers* 62, f. 87r: *Feria quinta in Staviaco ante prandium. Collatio ad clericum* (cf. ATCA, XVIII (1999), 68, núm. B/XIII); 2) localització toponímica: *Sermo factus Ilerde* (en tots dos casos); *Sermo factus in eodem loco de Moruedre*; 3) datació cronològica, a Lleida a base de tres elements: dia de la setmana, dia del mes i festa litúrgica: «die mercurii, vii marcii, sancti Thome de Aquino»; a Barcelona, la indicació litúrgica és considerada suficient: «dominica de Quasimodo», és a dir, el primer diumenge després de Pasqua del 1413, que havia estat el 23 d'abril: era, doncs, el 30 d'abril del 1413; 4) Barcelona encara afegeix un altre element: quin número té aquell sermó en el seguici dels predicats en idèntica població, a aquell, li pertocava el núm. 2 (amb la qual cosa sabem que mestre Vicent predicà a Morvedre/Sagunt el dissabte 29 d'abril del 1413); encara havia predicat a València el dimecres de la setmana de Pasqua, 26 d'abril: per tant, atesa la lentitud imposada pel ròssec de la Companyia, li calgueren dos dies per a fer el camí de València a Morvedre/Sagunt; potser el mateix dimecres al vespre arribaren fins al Puig de Santa Maria i el dijous a Puzol; el divendres cap al tard farien l'entrada penitencial a Morvedre i el dissabte, 29 d'abril, ja hi féu mestre Vicent el primer sermó.

Creo que es pot, si no establir com a tesi, sí almenys aventurar l'afirmació que com més elements de concreció conté un encapçalament ferrerià, més garanties dona el sermó corresponent d'ésser primitiu o almenys d'acostar-s'hi; i, per contra, com menys, més allunyat.

montensium»; l'identikit' fins i tot el podria representar considerablement enrabiat, com devia estar en llançar aquelles malediccions contra el lladre que havia fet desaparèixer justament les peces més interessants per a un predicador de quaresma, com les dels darrers dies de Setmana Santa.<sup>13</sup>

### *El text ,oficial' i els altres*

I aquesta és, si no m'erro, la principal raó que dóna particular interès al volum de Clarfont-Ferrand, la d'apartar-se d'allò que seria una quaresma ,normalitzada' de mestre Vicent, com la que es pot trobar en els manuscrits de Tolosa de Llenguadoc o d'Avinyó i que desembocaria en les edicions incunables i posteriors dels tres volums clàssics.<sup>14</sup> I aquesta és també la raó de les presents pàgines, des del primer moment en què vaig començar-hi de treballar, la de posar a l'abast general aquells texts vicentins que, almenys en els moments inicials de la feina, només m'eren coneguts pel manuscrit de Clarfont-Ferrand (i així és més de doblre que el compilador no trobés els cinc sermons que, segons el Bloc C, ell tenia la intenció d'afegir-hi, car aleshores el nombre dels sermons d'aquesta col·laboració hauria crescut en un cinquanta per cent).

Tenim, doncs, en el manuscrit clarfontenc un pas més en el descobriment de les diverses tradicions textuals de sermons de sant Vicent Ferrer; un pas més que es col·loca en la cadena de les aportacions, que, suposada l'existència de la versió ,oficial' dels sermons, a la qual s'havia referit Siegmund Brettle, han anat assenyalant les diferències demostrables entre peces de la versió oficial i aquelles que, responen a ,reportaciones' més pròximes als sermons reals, no havien estat sotmeses a una revisió que oferís un text acceptable a l'orde dominicà i a les necessitats de predicadors o de pastors d'ànimes.

En aquest sentit, els texts de Clarfont, i sobretot els publicats en aquestes pàgines, desestimats de la col·lecció oficial dels tres volums incunables i de les altres, propiciarà anàlisis de naturalesa no pas idèntica (no hi ha texts paral·lels), però sí semblant i molt més centrada en la doctrina, a la que s'ha anat oferint en els darrers decennis en comparacions entre dues versions d'un mateix i idèntic sermó, conservades a Barcelona, BC, 477, i a Avinyó, Médiatèque Municipale:<sup>15</sup> una altra comparació fou possible entre el mateix sermó per

13. Les malediccions es poden veure en els ff. 156<sup>v</sup> i amb més detall en el 157<sup>r</sup>, ambdues transcrites en parlar de la *Taula dels sermons copiats*.

14. Recordem que fou Siegmund BRETTLE, *San Vicente Ferrer und sein literarischer Nachlass* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, X), Münster, Aschendorff 1924, 81-90, qui destapà el tema; vegeu el meu *Cent anys d'estudis dedicats als sermons de sant Vicent Ferrer*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 19-21.

15. Aquella primera anàlisi comparativa porta per títol *Sermones de Sant Vicent Ferrer en los manuscritos de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 477, y Avignon, Musée Calvet, 610*, dins «Escritos del Vedat», IV (1974), 611-646, i transcrivia en les pàgines 626-643 les dues versions

al diumenge IV després de Pasqua, estructurat seguint idèntic esquema en dos anys consecutius, el 1413 a Onda, i el 1414, segurament a Tamarit de Llitera.<sup>16</sup>

Mentre el darrer text esmentat es trobava en curs de publicació, apareixia a València a cura d'Adolfo Robles, el text dels sermons feia poc trobats en el manuscrit de l'Arxiu Parroquial d'Aiora, on l'editor confessava la impossibilitat d'empendre una edició crítica dels sermons vicentins, ateses les grans diferències entre les diverses ,reportationes' d'una mateixa peça,<sup>17</sup> amb la qual cosa relativitzava la validesa del que durant segles havia estat acceptat com el text indiscutit i indiscutible dels sermons ferrerians.

Després de tot allò que acabem de dir sobre les múltiples variants i variats dels sermons de sant Vicent Ferrer, potser seria arribat el moment d'introduir aquest pressupòsit en els estudis futurs del pensament de mestre Vicent.<sup>18</sup>

---

encarades d'un mateix i idèntic sermó, el del diumenge VIII ,post Trinitatem', predicat a Barcelona ,in orto', és a dir, en l'hort de l'antic convent de Sant Domènec, ubicat on ara hi ha el mercat homònim, el 13 d'agost del 1413; n'hi havia prou amb veure el joc tant de coincidències com de fragments de la versió de Barcelona, desestimats per al text ,oficial' d'Avinyó, per a comprendre que la revisió ideològica, a la qual hom havia sotmès els sermons vicentins abans de permetre'n la multiplicació primer manuscrita i després impresa, havia estat intencionada i profunda.

16. Es troba en el meu *Els quatre sermons catalans de sant Vicent Ferrer en el manuscrit 476 de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 109-340, en particular 199-260; la ,reportatio' del sermó predicat a Tamarit de Llitera, conservada en el ms. 476 de la Biblioteca de Catalunya, és, si no el millor, certament un dels millors sermons vicentins conservats en llengua catalana.

17. «Las innumerables copias manuscritas de sermones vicentinos hacen imposible una edición crítica de los mismos. Y no tanto por el número de ejemplares manuscritos de los mismos, sino por las diferencias que ellos ofrecen de un mismo sermón...», *San Vicente Ferrer. Colección de sermones de cuaresma y otros según el manuscrito de Ayora*. Presentación y edición de Adolfo ROBLES SIERRA (Colección Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1995, 25; i reblava el clau referint-se al sermó del Divendres Sant: «Posiblemente sea el sermón más rico como pieza literaria, pero muestra claramente cómo es imposible hacer una edición crítica como un mismo sermón y casi imposible editarlo en columnas», *ibid.*, 26.

18. Em pregunto, per exemple, si l'aplicació d'aquest pressupòsit no hauria ajudat a clarificar la sensació d'inseguretat que fa ben poc manifestava Sebastià Fuster Perelló, quan en el seu tan interessant article sobre *La «etapa històrica del Espiritu» en san Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2000), 7-55, li toca de clarificar què deia el mestre sobre un punt determinat, el de l'actitud del cristià davant els esdeveniments finals, troba que «la angustiosa actitud que refleja en algunos de sus sermones» no coincidiria amb la que es dedueix de la globalitat dels mateixos «porque cuando se le escucha en todos -«globalmente!»- también se le descubre una actitud de espera confiada en el triunfo de Cristo...» (*ibid.*, 31); un servidor preguntaria si els sermons dels tres volums tradicionals mantenien una posició unitària enfront dels altres, que pogués ésser paral·lela d'una de les dues dibuixades en l'article esmentat. És clar que també es podria fer una altra pregunta, la de si hi ha evolució doctrinal d'una posició a l'altra segons la cronologia atribuïble a cada sermó, extrem que en aquest moment és aplicable a molts dels sermons procedents de manuscrits.

*El dring dels sermons clarmontencs*

Després de tot allò que acabem de dir sobre les variacions en els sermons ferrerians, és gairebé obligat que ens preguntem si els de Clarmont-Ferrand, tan poc homologables amb aquells que són més coneguts, presenten alguna particularitat.

No cal dir que és constatable en ells, potser amb major intensitat i abast, que un sermó vicentí té com una matèria prima constitutiva, les referències bíbliques explícites o implícites, que són en cada cas com una mena d'empe-drat; el lector en té la prova en la taula de citacions de l'Esriptura que clou aquestes pàgines. Amb raó, doncs, podia retreure als teòlegs contemporanis seus el poc cas i ús que feien de la *Bíblia* en les explicacions magistrals.<sup>19</sup>

En aquests sermons m'ha cridat particularment l'atenció la insistència de l'autor a exposar la lògica interna que dóna sentit unitari als diumenges de quaresma, a les seves lectures evangèliques i a les explicacions que en deriven; es pot veure en el text de les línies 287-495 i 507-532;

m'ha cridat particularment l'atenció la insistència en la inserció de l'exigència de justícia social en el cor mateix de la quaresma: 250-273, 376-386:

m'han cridat fortament l'atenció les historietes pedagògiques com la de Sant Bernat i les distraccions en l'oració (571-590); la dels tres amics traïdors (728-765); la dels caçadors i la perdiu (1013-1034); la dels ocells i els espantaocells (1044-1048); la imatge religiosa que cau en un fangar (1679-1695); o la de la previsió de glòria idèntica per a dos ermitans i un matrimoni (3552-3608);

m'han cridat fortament l'atenció aquells fragments en els quals mestre Vicent impulsa formes d'espiritualitat característiques de la Baixa Edat Mitjana: i així alguna pàgina del *Sermó de l'Anunciació* no desmereixeria en escrits de sant Bernat (1221-1580); d'altres pel seu pessimisme no farien mal paper al costat del *De miseria humanae conditionis* d'Innocenci III (1907-1967); alguna sobre la dignitat sacerdotal seria homologable amb tantes d'altres del segle XV (3297-3325);

m'ha cridat fortament l'atenció la insistència en el sintagma 'vera creença e vera obediència', que podrien ajudar a veure un corrent del pensament català del segle XIV (25, 1181, 2219, 2401, 3125-3145); la doctrina sobre la sang de Jesucrist (lín. 104-196) es podria trobar en línia paral·lela, per la seva relació amb la teologia sobre el tema d'una banda i amb les nostres Confraries de la Sang de l'altra;

m'ha cridat fortament l'atenció la dura crítica al fet d'instrumentalitzar la potestat judicial eclesiàstica (qui sap si la inquisició!) en afers de relació privada purament econòmica, que, però, per la dinàmica de la sospita, podien caure en mans dels inquisidors (2328-2337; 2388-2392);

19. «...doctores, de presenti, vilipendunt *Bibliam* et non legunt *Bibliam*» (línies 931-932); la frase pertany al *Sermo ferie quinte post Reminiscere*, núm. IV dels transcrits a continuació.

m'ha cridat fortament l'atenció aquella manifestació de credulitat acrítica entorn a l'única túnica inconsútil de Jesús: ‚vestis crescebat!‘ a mesura que ell s'anava fent home (2289-2291).

La síntesi de totes aquestes manifestacions, algunes de les quals almenys haurien sucumbit a la censura dels redactors definitius dels sermons ferrerians, donen als sermons de Clarfont-Ferrand una fesomia ben pròpia.

### *La nostra edició*

Salvada sempre la capacitat humana d'error, hom ha procurat que el text de les pàgines següents sigui literalment el del manuscrit clarfontenc, potser amb l'única excepció de transcriure segons llur valor actual les i/j, no, en canvi, les u/v.

A mesura que s'hi endinsi, el possible lector s'adonarà que aquell text no fou sotmès a una darrera revisió correctora i per aquesta raó, trobarà mots que deixen endevinar l'expressió catalana que tenen sota (p. e., el ‚semel‘ = ‚una vegada‘ de la línia 728); de més a més, les construccions gramaticals defectives i les nombroses grafies poc clares segurament han contribuït a introduir faltes en el nostre text, de les quals el responsable de l'edició s'excusa; en l'aparat que a peu de pàgina completa el text, el lector trobarà nombre d'indicacions assenyalant, amb *leg/lege*, com ha d'ésser llegida la paraula corresponent.

Però a fi d'ajudar-lo en la lectura assenyalaré algunes de les particularitats gràfiques:

sovint c/s s'intercanvien, d'acord amb la pronúncia catalana; un dels casos que de bell antuvi fan més estrany és el de ‚cero = sero‘ (969, 2656), o, al revés, ‚sera = cera‘ (3026); però n'hi ha d'altres, com ‚cella = sella‘ (587, 589, 1922), ‚insensum = incensum‘ (2521), ‚incipientium = insipientium‘ (686), o casos diversos de ‚census = sensus‘: ‚censum = sensum‘ (2855), ‚sencibus = sensibus‘ (389, 390, 1703, 2088); ‚falcitatis = falsitatis‘ 56);

‚c(i) = t(i)‘: ‚pacienciam = patientiam‘ (143, 165);

‚cl = gl‘: ‚neclegunt = neglegunt‘;

‚-ct- = -tt- o a una sola -t-‘: ‚dimictatis = dimittatis‘ (58, 598), o ‚inscrutable = inscrutable‘ (813);

‚gn = n‘: ‚magnifeste = manifeste‘ (924);

‚-l = -ll-‘: ‚ebulit = ebullit‘ (686);

‚m = mm‘: Emanuel = Emmanuel (952);

‚ns = nis‘: ‚adminstrare = administrare‘ (1943);

‚pp = p‘: ‚dupplicem = duplicem‘ (768);

‚px = ps‘ = ‚contempxit = contempsit‘ (455); ‚contempserint = contempserint‘ (69);

‚sc = c/ss/t‘: ‚descedunt = decedunt‘ (1671, 1676); ‚discensiones = dissensiones‘ (66); ‚pascientia = patientia‘ (1095, 2408);

,st = nst': ,incostantia = inconstantia' (554);  
 ,x = xc/sc': ,exitat = excitat' (533); ,vexeris = vesceris' (2889).

Els casos en els quals un sintagma s'aparta de les normes habituals de la llengua llatina, farien una llista inacabable: en donaré només alguna mostra: ,per predicationibus = per predicationes' (600); ,Deus pro eis = Deus per eos' (2609); ,consolationes celesti = consolationes celestes' (782); docui tibi = docui te' (2016).

El problema de les fonts o de les referències a ,autoritats' i de llur individuació, si en tractar-se de la *Bíblia* no presenta dificultats excessives, no es pot pas dir el mateix de les altres, ni tan sols de les litúrgiques, agreujat pel fet que aquestes tant poden ésser les normals com les pròpies de l'orde dominicà, amb la corresponent dificultat, en el darrer cas, de tenir accés als texts medievals; sense cap pretensió de completesa, és possible que en aquest punt haguem avançat algun pas, com per exemple, la constatació que certes referències a grans autors eren, en realitat, a llibres espuris.

Encara que només es tracti d'una presentació en tots sentits parcial i esperem que provisòria de la quaresma de Clarumont-Ferrand i malgrat les dificultats que tantes grafies poden proporcionar als lectors, espero que la lectura d'aquests catorze nous texts contribueixi al coneixement dels camins pels quals es manifesta l'interès que suscità la predicació de mestre Vicent Ferrer i de les formes com s'anaren transmetent les ,reportaciones' dels seus sermons.

Barcelona, Sant Joan 2003



## SERMONES XIV EX CODICE CLAROMONTENSI

En l'aparat que completa el text de sant Vicent Ferrer són emprades les abreviatures següents:

les normals per a designar els llibres bíblics en la traducció de la *Vulgata*  
ALBERIGO, *Conciliarum* = ALBERIGO ET ALII, *Conciliarum Oecumenicorum Decreta*, Barcelona,-Freiburg, Herder

CC SL / CC CM = Corpus Christianorum. Series latina // Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, Turnhout

CSEL = Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Viena 1866 ss.

DENZ = Henricus DENZINGER, Adolfus SCHÖNMETZER, *Enchiridion definitionum*

HIERONIMUS, *Interpraetationis* = *Liber interpretationis hebraicorum nominum* (P. DE LAGARDE, CC SL, LXXII, Turnholt, Brepols 1959, 57-161)

KNIAZZEH/NEUGAARD = Ch. S. M. KNIAZZEH, E. J. NEUGAARD, *Vides de sants rosselloneses*. Amb prefaci i aportacions de Joan COROMINES (Fundació Salvador Vives Casajuana, XLVIII, LI, LIII), Barcelona 1977, 244, 532 i 544pp.

*leg* = lege/legas

ML = Jean Paul MIGNÉ, *Patrologia latina*, I-CCXVII, París 1841-1864.

REBULL = Nolasc REBULL, *Llegenda àuria*, Olot 1976, 1072 pp.

STEGMÜLLER = Friedrich STEGMÜLLER, *Repertorium biblicum Medii Aevi*, I-XI, Madrid, CSIC 1940-1980.

*Vulg* = *Biblia Vulgata*

## I

(F. 1r) *INCIPIUNT SERMONES TOTIUS QUADRAGESIME, ET PRIMO* 1  
*SERMO FACTUS IN DIE MARTIS CARNISPREUII*

*Acheldemac, hoc est, ager sanguinis*, Actuum primo.

Verbum propositum dat intelligi Acheldemac: vult dicere ‚ager sanguinis’. 5

Pro declaratione thematis, pone duas condiciones seu questiones:

primo, quare iste mundus vocatur ager veraciter;

secundo, quare iste mundus vocatur ager sanguinis proprie.

Primo, mundus vocatur ager. Racio: quare iste mundus habet officium agri. Quia in eo seminatur ut viuere possint gentes. Sic Domi- 10

15 nus venit de celo in mundum pro seminando semen veritatis, bonitatis et sanctitatis, ut possimus habere finaliter gloriam paradisi. Auctoritas: «Simile est Regnum celorum homini qui seminavit in campo suo bonum semen», *Matthei*, XIII<sup>o</sup>; quare loquebatur de semine? «Ager est mundus, qui seminat semen bonum est Filius Dei». Ideo similatur seminatori, qui seminat bonum semen in agro suo.

20 Primo, seminavit veritatem fidei catholice, scilicet secretum sancte Trinitatis; istud semen nunquam philosophi nec aliqui doctores potuerunt seminare, sed Christus seminavit quod Trinitas est vnus Deus solus invisibilis.

Item, seminavit semen Incarnationis, videlicet quod ipse est Deus et homo, et natus de ventre virginali.

25 Seminavit semen nostre redemptionis, quia generaliter omnes eramus condempnati ad dampnationem, et dixit Ihesus Patri: ‚Volo suspendi in crucem, ut omnes credentes et hoberdientes mihi non suspendantur in inferno’.

Item, seminavit semen nostre recreationis in sacramento altaris, quia totus intra hostiam consecratam, licet presbiter sit malus, tamen semper est in illa hostia consecrata verus Deus.

30 Item, seminavit veritatem resurrectionis vniuersalis, quia omnes, cuiuscumque status vel conditionis simus, resurgemus in corpore et anima ut vnusquisque accipiat mercedem in vitam eternam vel dampnationem in ignem eternum.

35 Seminavit in celo angelos, archangelos, et superius seminavit virginem Mariam.

Seminavit intra cor terre mansiones, scilicet, infernum, vbi sunt anime dampnatorum.

Seminavit limbum, vbi sunt anime non baptisatorum.

13-14 *Mt* XIII, 24 14-15 *Mt* XIII, 37-38 invertit ordinem verborum: «Qui seminat bonum semen est Filius hominis. Ager autem est mundus» 16 Cf. *Mt* XIII, 24

19-20 Cf. *I Io*, v, 7

21-22 Cf. *Lc*, I, 35 22 *Mt* I, 25

28 Eodem fere tempore, CONC. CONSTANTIENSE, Decr. *Cum in nonnullis*: «...cum firmissime credendum sit et nullatenus dubitandum, integrum Christi corpus et sanguinem tam sub specie panis quam sub specie vini veraciter contineri» (DENZ, 1199); Sancti THOMAE AQUINATIS, *Summa theologiae*, III, q. LXXXII, a. v, ‚respondeo’: «Potest ergo aliquis esse minister Christi etiam si iustus non sit. Et hoc ad excellentiam Christi pertinet...» (BAC, 83), Madrid 1952, 717/IU 29 Cf. DENZ 1101-1103

30-31 «...omnes... resurgemus...»: *I Cor* xv, 51 32-33 *Mt* xiv, 47-50

34 Cf. DENZ 800

36-37 *Mt* XIII, 41-42; *Mt* XIV, 50; IOHANNES CHRYSOSTOMUS, apud PETRUM LOMBAR-  
DUM, *Sententiarum liber IV*, dist. XLIX, I: «...in gehenna diversae sunt mansiones...» (Spicilegium Bonaventurianum, V, Grottaferrata 1981, 548, lín. 10-11) cf. DENZ 1002;

38 Sancti THOMAE AQUINATIS, *Appendix ad Summam Theologiae*, q. I, a.II, ad quintum: «...pueri non baptizati..., non tamen ab eo penitus sunt separati, imo ei coniunguntur per

Seminavit purgatorium, vbi anime purgantur, que non sunt totaliter perfecte. 40

Seminavit linbum antiquum patrum sanctorum.

Ideo, «seminavit bonum semen in agro», *Matthei*, XIII<sup>o</sup>.

Item, seminavit semen sanctitatis in baptizato, quia in eodem baptizato peccata remittuntur, tam originalia quam mortalia.

Item, seminavit semen penitentiae et confessionis, ut accipiat peccator dolorem et displicentiam peccatorum commissorum cum proposito non iterandi ad peccata, et facere confessionem integre, deinde penitentiam. 45

Item, seminavit semen bonitatis et virtutis, cum debemus vivere humiliter, large, stricte, patienter, temperanter in caritate. 50

«Domine, nonne bonum semen seminasti? Vbi habuisti zizanium?» et predictas virtutes, *Matthei*, [f. 1v] XIII. Si vos seminastis tanta bona, quare sunt tot mala? Respondit Ihesus: «Inimicus... fecit», qui seminat zizanium, diabolus est; sicut Dominus in isto campo, scilicet, in mundo, seminavit semen veritatis, sic diabolus seminavit semen 55

falcitatis, scilicet, divinationes, mezinarias et similia in terra; et quando aliquis facit talia, est semen diaboli, sicuti cum virgis, gladiis aut cum iaculis: omnia ista sunt semen diaboli. Ideo, dimictatis semen diaboli et accipiamus semen Dei, quod bonum est. David in *Psalmo*, *Expectans*: «Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius et non respexit 60

in vanitates et insanias falsas». «Vocatum est nomen eius Ihesus», *Luce*, II<sup>o</sup>: ideo, beatus qui sperat in Domino et non in vanitates et divinationes et insanias falsas, sicut breues qui portantur in collibus hominum. In omnibus operibus vestris ponite signum crucis cum nominatione nominis Ihesu Christi. 65

Sed diabolus seminat zizanium, id est, peccata et discensiones et iuramenta falsa, blasphemationes in ore personarum. Ideo, ista dimit-

---

participationem naturalium bonorum; et ita etiam de ipso gaudere poterunt naturali cognitione et dilectione» (MARIETTI, Torino 1915, 801/I)

39-40 CONC. LUGDUNENSE I, *Epist. Sub catholicae*: «Illo enim transitorio igne peccata utique, non tamen criminalia seu capitalia, quae prius per paenitentiam non fuere remissa, sed parva et minuta purgantur, quae post mortem etiam gravant...» (DENZ., num. 838).

41 Cf. DENZ., 485

42 *Mt* XIII, 24

44 originalia *lect dub* 43-44 Cf. *Indiculum papae Caestino I attributum*: «...per novae regenerationis purificationem omne praeteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit» (DENZ., 239).

45-48 INNOCENTII III, *Ep. Eius exemplo ad archiepiscopum Tarraconensem*: «...Peccatoribus vere corde paenitentibus et ore confitentibus et opere secundum Scripturas satisfaciuntibus veniam concedi a Deo credimus...» (DENZ., 796).

49-50 Cf. *Mt* v, 3-12; *Lc* vi, 20-23

51-52 *Mt* XIII, 27 53 *Mt* XIII, 28: «...Inimicus homo hoc fecit» 54 *Mt* XIII, 39 58 dimictatis -tis *al man* *Mt* XIII, 38 59-61 *Pt* XXXIX, 5 61 *Lc* II, 21 64-65 *Col* III, 17

70 tamus, et accipiamus semen Dei. Auctoritas: «Domine, maledicti erunt qui te contempserunt et condemnati qui te blasphemarunt», *Tobie*, XIII<sup>o</sup>. Ideo mundus habet officium agri, ad seminandum quod Deus seminavit.

75 Sed si volumus loqui de mundo, in quo Deus seminavit bonum semen, non solum est ager, sed est Regnum celorum: «Simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro», etc., *Matthaei*, XIII<sup>o</sup>: non solum seminavit semen, sed etiam thesaurum veritatis et bonitatis. Ideo, mundus dicitur ager.

80 Secundus punctus est: quare iste mundus vocatur seu dicitur ager sanguinis proprie. Sciatis quod quando vos laboratis vel colitis terram, oportet quod terra sit rorata de pluvia aut rore celi; sic, Dominus, qui seminavit agrum istum, roravit in sua passione de sanguine et aqua lateris sui, vt semen suum bonum, quod seminavit, fructificaret. Ideo, dicitur ager sanguinis. Legimus quod Adam habuit duos filios, quorum primus, Caym, qui fuit malus, alter fuit Abel, qui fuit bonus, iustus et amicus Dei. Caym accepit in corde invidiam nimiam qui Abel, fratrem suum, quia multiplicabatur in bonis, et Caym descendebat et deficiebat de bonis, propter iniustitiam suam et proteruitatem et improbitatem; appellavit fratrem suum Abel, dicendo: «Egrediamur foras ad campum»; et ipsis existentibus per campis, «cumque essent in agro, consurrexit Caym aduersus fratrem [f. 2r] suum Abel et interfecit eum»; et dixit Dominus: «Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra», *Genesis*, III<sup>o</sup>.

95 De Adam et Eua exierunt duo filii, Caym et Abel. Sic exierunt de corpore synagoge duo filii, quorum primus fuit populus iudaicus, populus malus, filius Caym propter proteruitatem et improbitatem et incredulitatem et invidiam; secundus fuit corpus Ihesu, qui dicitur Abel, propter bonitatem, probitatem, etc. Et dixit Caym: «Egrediamur ad agrum»; et hoc est desiderium, quod habebant sancti patres: «Quis det michi solum fratrem meum suggestentem vbera matris mee», *Canticorum*, VIII<sup>o</sup>. «Cumque essent in agro surrexit Caym in Abel»; hoc

---

68-69 *Tob* XIII, 16: «Maledicti erunt qui contempserint te: Et condemnati erunt omnes qui blasphemaverint te...» 70-71 Cf. lin. 9-10

73-74 *Mt* XIII, 44

80-81 *Io* XIX, 34

82-92 Cf. *Gen* IV, 1-12 82 *in mg* *Genesis* III 88-90 *Ibid.*, 8 91-92 *ibid.*, 10

92 *Gen*, IV, 1-2 95-96 ...corpus Ihesu, qui dicitur Abel... aquesta frase es deu haver d'entendre per la teoria teològica de l'Ecclesia ab Abel', sobre la qual és tothora vàlid l'estudi clàssic d'Yves M. J. Congar, *Ecclesia ab Abel*, dins «Festschrift für Karl Adam», Düsseldorf, Patmos-Verlag 1952, 79-108 96-97 *Gen*, IV, 8 98 Quis -s *al man Cant* VIII, 1; *Gen* IV, 8 99 surrexit *seq* in agro *exp* 100 qui in *int lin* 100-101 Cf. *Mt* XXVII, 24-25 102 *Act* I, 19

fuit populus iudaicus, qui in Ihesum surrexit, scilicet, in sua passione 100  
et effudit sanguinem preciosum, quem terra absorbit. Ideo, iste mundus vocatur ager sanguinis, Acheldemac, hoc est, ager sanguinis, ut esset roratus, et hoc fuit septies:

Dominus Ihesus septies effudit sanguinem suum. Et primo effudit 105  
sanguinem suum in die circumcisionis, que fuit octava dies nativitat-  
tis, in qua circumcisione scindebatur par[s] verecundosa, «quia pueri  
communicaverunt carni et sanguini». Item, participavit cum eis,  
quia dolorem passus fuit in circumcisione Christus quod debuit eum,  
etc., et hoc contra peccatum luxurie, ut habeamus doctrinam ne com-  
municemus, quia illud peccatum fit per illam partem. Postquam Ihe- 110  
sus passus fuit tantum dolorem in membro verecundo, nemo  
committat cum illo membro, illud peccatum, quod est multum dis-  
plicens Deo; et dicet Deus luxuriosis in exitu anime: ‚Nonne sciebas  
tu dolorem quem passus fui in parte illa? Quare fecisti inmunditias?‘  
Auctoritas: «Hec est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstinenceis 115  
vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere  
in sanctificatione et honore, non in passione desiderii, sicut gentes»,  
etc., I<sup>a</sup> *Thessalonicenses*, III<sup>o</sup>.

Secundo, effudit sanguinem suum Ihesus in nocte Sacre Cene,  
dum faciebat orationem in Orto, quia tunc sudavit rorem sanguinis 120  
in corpore suo. Auctoritas: «In agonia prolixius orabat et factus est  
sudor eius sicut gutte sanguinis, decurrentis in terram», *Luce*, XXVII<sup>o</sup>:  
agonia vult dicere bellum, non quod Ihesus haberet bellum, scilicet,  
corpus cum anima, nec sensualitas cum ratione, sed Deus sciebat om-  
nes dolores, quas passurus erat, quia sensualitas Christi videbat omnes 125  
dolores et venerunt vene sue et strinxerunt se. Et hoc fuit contra vi-  
tium pigritie et negligentie, quia omnes sumus multum negligentes  
in oratione. Sed in verbis [f. 2v] occiosis sumus prolixi dicendo verba  
vana, sed in oratione sumus negligentes. Ideo, non simus pigri in ora-  
tione, sed diligentes: Dominus ante passionem posuit bellum et ora- 130  
tionem. Sic nos, ante bellum diei iudicii faciamus bellum orationis,  
quia demones erunt accusantes coram Deo multum; quando anima exiit  
corpus ostendit vulnera, lanceam (ab vna parte erunt infinita demonia  
accusantia), ab alia parte Ihesus iudicans et testificans. Auctoritas:  
«Opportet semper orare et non defficere», *Luce*, XVIII<sup>o</sup>. 135

105 *Lc* II, 21 106-107 *Hebr* II, 14 115-118 I *Thes* IV, 3-5 116 vos a *int lin* |  
vestrum *int lin*

122 *Lc* XXII, 43-44 125 quas *lege* quos 130-131 *Mt* XXVI, 36-46; *Mc* XIV, 32-42  
134-135 *Lc* XVIII, 1

- Tertio, effudit suum sanguinem pro rorando mundo: hoc fuit in flagellatione in domo Pilati, quando fuit ligatus in columpna per corpus, brachia et tibias. Auctoritas: «Non murmur resonat, non querimonia, sed corde tacito conservat pacienciam», et hoc fuit in Christo. Auctoritas: «Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea pro peccatis eorum»; et hoc est contra iram: quando fit displicentia alicui verbo vel facto, incontinenti vindicamur; sed Christus non murmurabat, sed patienter sustinebat. Pacienciam est erga Deum pro penitentia, quia si persona sit in infirmitate aut tribulatione, et habeat patientiam, illam patientiam Deus acceptat pro penitentia anime illius, quia anima illa erit in paradiso; si in penitentia data per confessorem est peccatorum remissio per patientiam tanto fortius si Deus dat tribulationem persone et habeat patientiam, illa pacienciam erit in sibi in remissionem peccatorum. Auctoritas: «Qui cum pateretur non comminabatur», I 140 *Petri*, II<sup>o</sup>. «Patientia vobis est necessaria, ut per patientiam», etc.
- Quarto effudit sanguinem suum in coronatione corone spinarum, quando fuit coronatus in capite. Auctoritas: «Habet in capite eius dyademata multa et vestitus erat veste aspersa sanguine», *Apocal*, XIX<sup>o</sup>. Quare dicit ‚dyademata? Sciatis quod corona spinea non erat solum 145 vnus rami, sed pluribus ramis et erant circumplexi et intricati; et hoc fuit contra peccatum superbie. Tanta superbia est in mundo, quod homines portant cornua in capuciis et femine etiam cornua ad modum caprarum; non fecit taliter ille sanctus rex, sanctus Ludovicus, de se, nec sustinuit uxori sue regine, sed in nocte qua fecit nubcias prohibuit regine ne in sexta feria portaret coronam regiam nec certum aliquod: require ista in *Vita* eius, etc. Ideo, dimictatis vanitates. Ihesus 160 in cruce stetit inclinato capite, ut (nos per humilitatem inclinaremus caput non elando per superbiam, etc.); ergo, «quanto maior (es) hu-

137-138 *Mt* xxvii, 26; *Mc* xv, 15; *Io* xix, 1 138-139 «Non murmur... conservat patientiam», ex *Breviario Romano*, *Hymnus* «Sanctorum meritis inclita gaudia...», ad I *Vesperas Communis plurimorum martyrum extra tempus paschale* 140 *Is* lxiii, 3 141 displicentia *ms* 142 incontinenti *seq* ut *canc* | vindicamur *lect* *dub* vindicarum 142-143 patienter *seq* *no exp* 149-150 *IPt* II, 23 150 *Haebr* X, 36 et *Rom* xv, 4 | *in mg* Ebreos X<sup>o</sup> | *In mg inf* *Johannes Baserii* complet textum: «Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem». *Heb.* 10.

151 Cf. *Mt* xxvii, 27-29; *Mc* xv, 16-17; *Io* xix, 2 152-153 *Apoc* xix, 12 153 erat veste *int lin* 158-161 «Serta quoque de rosis seu alios capellos eos [uxorem et sobolem?] portare sextis feriis prohibebat propter coronam spineam tali die impositam capiti Salvatoris», JACOBI A VORAGINE, *Sequuntur quaedam legendae a quibusdam superadditae*. Cap. CCXIII: *De sancto Ludovico, rege Francorum*, in *Legenda aurea vulgo historia Longobardica dicta*, ad optimorum librorum fidem recensuit Th GRAESSE,<sup>2</sup> Leipzig, Arnold 1850, 916 (aquesta *Legenda superaddita* no figura en cap de les dues traduccions catalanes medievals de Giacomo di Varazze) 162 *Io* xix, 30 162-163 nos per... superbiam, etc. *man lob. Baserii* 164 et *seq* invenies gratiam Domini *canc* | *Ecli* III, 20 164-165 coram Deo... solius *man lob. Baserii* 165-166 *Hebr* x, 36 | Pacienciam... promissionem *man Job. Baserii*

milia te in omnibus et (coram Deo invenies gratiam): (quoniam magna potentia Dei solius!, etc. «Paciencia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem», *Hebr*, x). 165

Quinto, effudit sanguinem, scilicet, quando [f. 3r] fuit crucifixus in manibus cum clauibus. «Manus vestre plene sunt sanguine», *Ysaie*, 1<sup>o</sup>, et hoc fuit contra avaritiam; quia sunt nonnulli tenentes manus clausas per immisericordiam. Sed Deus tenuit eas apertas et largas ut nos etiam aperiamus manus nostras: primo, manum sinistram, si habeamus aliquid iniuste, quod restituamus; et manum dextram, ad faciendum helemosinam de bonis bene acquisitis. Si Deus extendit manus suas pro nobis, et nos etiam aperiamus: «Manus suas aperuit inopi et palmas suas extendit ad pauperes». *Proverbiorum*, ultimo. 170 175

Sexto, effudit sanguinem in inclauatione pedum, in quo fuit maximus dolor. David, *Psalmo*, LX: «Dixit domino et Basan conuertam, conuertam in profundum maris ut intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum»; Basan, hebreo, id est quod confusio; confusio, quando quis non diligit proximum: «Convertam in profundum maris», id est, contritionis et amaritudinis cordis. Quo modo? Ut intingatur pes tuus in passione Christi; et hoc fuit contra peccatum gule; quisque se sustinet cum pedibus, comedendo, bibendo; sicut Dominus noster effudit sanguinem de pedibus, voluit quod non multum comedamus nec bibamus, scilicet, cum temperantia. Ideo, custodite: «Actendite ne forte corda vestra grauentur in crapula», *Luce*, XXI<sup>o</sup>. 180 185

Septimo, effudit sanguinem in morte, in lateris apertione. Auctoritas: «Unus militum lancea latus eius aperuit, et continuo exiuit sanguis et aqua»; et hoc fuit contra peccatum invidie, quod stat in corde; invidia est dolor et displicentia boni alterius et leticia dampni ipsius et stat in corde. Omnes effusiones sanguinis fuit in corpore; et exiuit sanguis, sed de latere exiuit sanguis et aqua, ut calefaceret cor hominis invidi, quia invidia est frigida in displacencia boni alieni et calida in malicia sui: «Filioli mei, non diligamus, non diligamus verbo et lingua, sed opere et veritate», I<sup>a</sup> *Ioannis*, III<sup>o</sup> capitulo. 190 195

Sic effudit septies Christus sanguinem ad rorandum agrum, etc.

167 Cf. *Ps* XXI, 17 168 *Is* I, 15 171-172 «manum sinistram... manum dextram» cf. *Mt* VI, 3 174 extendit *seq* manus *canc* 174-175 *Prov* XXXI, 20 175 *Prov* ultimo *man Iob. Basserii*

176 Cf. *Ps* XXI, 17 177-179 *Ps* LXVII, 23-24 178-179 ut intingatur... tuorum *man Iob. Basserii* 180-181 *Ibid.*, 23 181 ut *int lin man Iob. Basserii* 186 *Lc* XXI, 34 | *Iob. Basserii add* et ebrietate

188-189 *Io* XIX, 34 | *Iob. Basserii add in mg* *Io* 19<sup>o</sup> 190 Cf. sancti THOMAE AQUINATIS, *Summa theologiae*, II-II, q. XXXVI, a. 1 (BAC, 81), Madrid 1952, 268-269 194-195 I *Io* III, 18

## II

(f. 19r) SERMO IN DOMINICA XL<sup>E</sup> POST CINERES

*Ecce nunc tempus acceptabile* II Corinthios, VI.

(Scriptus per manum Ioannis Basserii)

200 Duo sunt que mouent hominem ad bonum opus faciendum, videlicet tempus et locus. Bonum opus est agere penitentiam, cum ad hoc specialiter deputatum est tempus quadragesime, de quo dicit APOSTOLUS, «Ecce nunc tempus acceptabile»; et licet possit capi de toto tempore huius mortalis vite (in quo notatur temporis oportunitas ad

205 operationem bonam), in quo secundum hoc tanguntur de tempore, et que ad opus bonum et meritorium nos inducunt:

primo, quia tempus datur presentialiter, quod probat aduerbium demonstrativum cum dicitur ‚ecce‘; presens enim oportunitas mouet ad faciendum bonum, vnde dicitur communiter: «Qui non fay quant

210 poyria, quant volria non se faria»; ideo, *Ad Galatas*, sexto: «Dum tempus habemus operemur bonum, maxime ad domesticos fidei»;

secundo, quia durat breuiter, quod probat aduerbium presentis temporis, cum dicitur ‚nunc‘. Vnde viator uel artifex, videns breuitatem, festinantius vadit, videns breuitatem libencius pondus sustinent et laborem; ideo *Prima Petri*: «In quo exaltabis modicum nunc, si oportet contristari» in hiis temporibus;

215

tertio, quia se habent mutabiliter, quod probat hoc nomen substantivum ‚tempus‘; tempus est causa motus ‚mensura rerum mutabilium‘; ideo *Ecclesiastici*, XVIII: «A mane usque ad vesperam mutabitur tempus», sic viator agreditur inter tempora pulcra, festinat ne mutetur, ideo *Ecclesiastici*, IX: «Fili, conserva tempus et declina a malo»;

220

quarto, quia iuvat multipliciter, quod probat nomen adiectiuum, cum postponatur ‚acceptabile‘; medicine enim valent et dantur tempore debito, [f. 19v] et maxime antequam tempus mortis

225 appropinquet. Similiter venalia carius venduntur suo tempore. Sic et Deus tempore suo miseretur. Ideo *Ysaia*, XLIX: «Tempore beneplacito exaudiui te et in die salutis auxiliatus sum tui». Circa sensum, ubi dicitur quod nos inducit ad opus bonum tempus quod durat breuiter, quia ‚nunc‘, non enim habemus de tempore nisi ‚nunc‘.

199 II Cor VI, 2 203 *Ibid.*

210-211 *Gal* VI, 10

215 exaltabis *Vulg* exultabitis 215-216 *IPt* IV, 6 218 «...tempus est...mensura rerum mutabilium» sancti THOMAE AQUINATIS, *Summa theologiae*, I, q. X, a. 4, ad tertium: «Esse ergo rerum corruptibilium, quia est transmutabile, non mensuratur aeternitate sed tempore» (BAC 77), Madrid 1951, 64 219-220 *Ecli* XVIII, 26

226-227 *Is* XLIX, 8



Hoc toto tempore quadragesimali precipue debemus obseruare se- 230  
quencia:

- primo, abstinenciam, per afflictionem corporalem;
- secundo, postulare indulgenciam per orationem mentalem;
- tertio, emundare conscientiam per confessionem sacramentalem;
- quarto, sublevare indigentiam per subventionem manuales; 235
- quinto, demonstrare patientiam per conversationem uirtualem;
- sexto, imitari obedientiam per humiliationem filialem.

Primo ergo dicit quod nunc debemus observare abstinenciam per afflictionem corporalem, sive macerationem. Propter hoc dicitur in *Epistola* et continetur cum presenti themate: «Ecce nunc dies salutis, 240  
nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur misterium nostrum». Qui sunt isti ‚dies salutis‘, nisi dies quadragesime, qui animabus et corporibus salubriter instituti sunt? Sic namque qualibet die in *Prefatione misse* confitemur, ubi dicimus: «Qui corporali ieiunio vicia comprimis, mentem eleuas, virtutem largiris et premia, etc.». Ecce 245  
bona Christi que sequuntur ex ieiunio, quare dies merito possunt dici viij, quia ex accidenti ieiunium posset esse non bonum, ideo additur: «Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum».

Qui enim abstinendo offendunt proximum, non observant sancte 250  
abstinentie vitam; qui enim sic a cibis abstinere et prave agunt, demones imitantur, quibus esca non est et nequitia semper est. Ideo tale ieiunium non placet Deo, *Ysaie*, LVIII: «Quare ieiunamus et non aspexisti, humiliamus animas nostras et nescisti? Ecce in die ieiunii inuenitur voluntas vestra et omnes debitores vestros repetitis, ecce ad lites 255  
et conuentiones ieiunatis et percutitis pugno impie. Nolite ieiunare sicut ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester. Numquid tale est ieiunium quod elegi, dicit Dominus, per diem affligere hominem animam suam?... Numquid istud vocavi ieiunium et diem acceptabilem Domino? Nonne hoc est maius ieiunium quod elegi: dissolue col- 260  
ligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos qui confracti sunt liberos et omne honus eorum dirumpe, frange esurienti panem tuum et egenos vagosque educ in domum tuam; cum videris nudum operi eum et carnem tuam ne despexeris, tunc erumpet quasi mane lumen tuum et sanitas tua cicius orietur». 265

---

240-242 II Cor vi, 2-3 241 misterium *Vulg* ministerium (cf. lín. 248) 242-243 sancti LEONIS PAPAE I, *Sermo IV de Quadragesima*: «...dies mysticos, et purificandis animis atque corporibus sacratius institutos...» 244-245 *Missale Romanum. Ordo Missae. Praefatio in Quadragesima* 246-247 Els vuit béns del dejuni són els d'Is LVIII, 6-7 (cf. línies 274-286) 248-249 II Cor, vi, 3 253-265 Is LVIII, 3-8 253-254 aspexisti *Vulg* aspexisti 260 maius *Vulg* magis 263 educ *Vulg* induc

In ista auctoritate tangitur ieiunium reprobatorum, cum dicitur: «Ecce in die ieiunii vestri»; secundo ieiunium iustorum, cum subinfertur: «Nonne hoc est maius ieiunium, quod elegi»? Ieiunium reprobatorum est capitositatis, ibi «ecce in die ieiunii vestri invenitur voluntas». Istud est ieiunium illorum, qui de capite ieiunant, et negligunt et transgrediuntur illa que instituit sancta mater Ecclesia; aliqui sibi instituunt propria voluntate ieiunia. Nolite ergo ieiunare sic usque ad hanc diem, quia non essent isti dies salutis;

secundo, tangitur ieiunium iustorum, cum subiungitur: «Nonne hoc est ieiunium maius quod elegi: dissolve, etc.», scilicet, dissolve incarceratos, si quos in carcere colligasti, etiam fasciculos deprime, illos, scilicet, quos in iustificationibus et carceribus deprimis, et cum usuris deprimis; uel dicitur hoc illis qui sua debita exigunt, tamen immisericorditer, cum sint [f. 20r] nec habent unde restituant; laxa, inquit, misericorditer debita, si vis a Deo tibi dimitti.

Sed quia posset quis dicere: ‚Non habeo debitores, quid faciam, ut ieiunium meum sit acceptabile?‘, sequitur: «Frange esurienti panem tuum»; prius premitit ‚dimittere‘, hic etiam ‚dare‘, de quo inferius in quarto membro dicitur. Sic, ergo, erunt dies salutis, et nulli dabimus ullam offensionem, nec vituperabitur misterium sancte iustificationis.

Hanc igitur abstinentie obseruantiam nobis presentat ecclesia in ista prima dominica in euangelio, ubi dicitur quod cum ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit.

Ieiunemus ergo etiam nos hiis quadraginta diebus tam a vitii quam a cibis, quia isti sunt ‚dies salutis‘, ut postea esuriamus in die sancto Pasche, quia ipse panis vite, quia «esurientes implevit bonis et diuites dimisit inanes».

Secundo, dico quod debemus etiam tempore isto postulare indulgentiam per orationem mentalem uel vocalem siue spirituales. Hoc enim tempore precipue frequentanda est ecclesia et indulgentia humiliter postulanda, unde dicendum est illud quod dicit Iudas Machabeus, I<sup>o</sup> *Machabeorum*, x<sup>o</sup>: «Mementote quomodo salui facti sunt patres vestri in Mari Rubro, cum sequeretur eos Pharao cum exercitu suo: et nunc clamemus in celum et miserebitur nostri Deus noster».

267 *Is* LVIII, 3 268 *ibid.*, 6 269-270 *ibid.*, 3

274 maius *Vulg* magis

282 *Is* LVIII, 7 284-285 *ibid.*, 8

288-289 *Mt* IV, 1-11, in specie IV, 2

292-293 *Lc* I, 53

298-300 *I Mac* IV, 9-10 300 suo *Vulg* multo 304-305 *Ioel* II, 13 305-306 308-309 *Mt* XV, 22-28 310 *Cf. I Mac* IV, 9-10 311-315 *Cf. Mt* XV, 22-28

Pharao est dyabolus cum exercitu suo, qui per totum annum in Mari Rubro, id est, in hoc mundo isto persecutus est nos per multas vanitates superbie, luto luxurie, etc.; sed nunc clamemus in celum, premittendo orationem, et sic «miserabitur nostri Deus», «quoniam benignus et misericors est». Nam hoc representat ecclesia, secunda dominica quadragesime, in qua legitur euangelium de Cananea, quam Deus clamantem pro filia misericorditer exaudivit; de qua dicitur: «Ecce mulier Cananea a finibus illis egressa, clamabat dicens: ‚Miserere mei, Fili David, filia mea a demonio vexatur’». Docuit nos ille sanctus Iudas Machabeus clamare in celum, secundum quod clamaremus nos docuit; proinde docet Cananea quid clamandum sit et quid postmodum, quia dicitur ‚misericordia et indulgentia’. Ista igitur Cananea significat personam cuiuslibet presentis penitentis, quia primo quis debet premittere orationem, secundo assignare causam et rationem:

primo, premittere orationem, dicendo: «Miserere mei, Fili David»; quam quidem orationem, acceptabilem faciunt tria: primo, rei petite materia, ibi ‚Miserere’, quia non divicias, non delicias, sed misericordiam peto. Vnde in *Psalmo*: «Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea»; secundo, persone petentis indigentiam, ibi: ‚Mei enim filia, id est, anima infirmatur’. Unde *David*: «Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum»; tertio, eius a quo petitur clementia, id est, Fili David, qui, scilicet, fuit clemens; ideo *DAVID* in *Psalmo*: «Memento, Domine, et omnis», etc.; sic cecus petebat, *Luce*, XVIII, dicens: «Fili David, miserere mei»;

secundo, assignat causam et rationem, ibi: «Filia mea a demonio male vexatur»; tunc filia male vexatur a demonio, quando peccatrix anima multiplici subiacet vitio; verum, quia dicit *SENECA*: «Malum causa est quare quis querit misericordiam», ideo instanter clamandum est ut obtineant salutis gratiam.

Tertio, dico quod debemus nunc, tempore isto, emendare conscientiam per confessionem sacramentalem; ad hoc etiam specialiter instituta est quadragesima, ut peccatorum [f. 20v] emundemur macula; unde dicere debemus sicut Iudas Machabeus, *Primo Machabeorum*, IV<sup>o</sup>:

316 *Mt* xv, 22 319-320 *Ps* lvi, 2 321 *Cf. Mt* xv, 2 322 *Ps* vi, 3 324 *Ps* cxxxii, 1 325 *Lc* xviii, 38

326-327 *Mt* xv, 2 328-329 Pseudo-LUCII ANNAEI SENECAE, nam assertio magistri Vincentii abest a R. BUSA, A. ZAMPOLLI, *Concordantiae Senecanae*, Hildesheim, Georg Olms Verlag 1975, 791, col. 1. Praeterea, Seneca sic loquitur de misericordia: «Misericordia est aegritudo animi ob alienarum miseriarum speciem... aegritudo autem in sapientem virum non cadit», *De Clementia*, III, 4 (PRÉHAC, Paris, Les Belles Lettres 1921, 12)

334-335 *I Mac* iv, 36 336-337 Iam TERTULLIANUS, *De paenitentia*, 4 (in fine) S. RAIMUNDI DE PENYAFORT, *Summa de paenitentia*, Incipit 341-343 *Io* xii, 31 344-347 *Lc* xi, 14-28

- 335 «Ascendamus nunc et nos mundare sancta et renovare»; ascendamus  
nunc igitur templum per confessionem sacramentalem, quia peniten-  
tia est recta tabula post naufragium contra peccatum actuale, sicut bap-  
tismus datur contra peccatum originale. Quantumcumque sit  
340 conscientia immunda, que consuevit esse camera, ymmo stabulum dya-  
boli, per confessionem emundata efficiatur mox Christi camera, ut dici  
possit illud *Iohannis*: «Nunc iudicium est mundi», cum iudicatur  
quilibet peccator in confessione; tunc «princeps huius mundi», id est  
dyabolus, «eicietur foras», obcessum per peccatum hominem relin-  
quendo. Et hoc etiam representat ecclesia in tertia dominica in Evan-  
345 gelio, in quo legitur quod Deus exiit demonia de corpore cuiusdam  
hominis muti; «Erat, inquit, Ihesus eiciens demonium et illud erat  
mutum; et cum eiecisset demonium locutus est mutus»; cum enim  
demonium per divinam potentiam et Dei gratiam eicitur a conscientia,  
tunc mutus loquitur, quia peccator confitetur peccata sua.
- 350 Sed notandum quod dyabolus claudit os peccatoris, cum confiteri  
vult sua peccata, cum octo clavibus:  
prima clavis est spes longe vite  
secunda, presumptio venie  
tertia, obstinatio malitie  
355 quarta, desperatio divine misericordie  
quinta, timor penitentie  
sexta, corporis accidie  
alia, amor complacentie  
octava, pudor culpe.
- 360 Et quibus dyabolus non potest claudere cor, nec os claudere, niti-  
tur claudere marcipium; unde dicitur quod quidam demoniacus ad  
quemdam virum sanctum ductus est, qui precepit demoni ut exiret et  
nomen suum diceret, et ille respondit dicens: ‚Nos sumus tres, qui in  
isto homine habitamus; et ego vocor ‚Claudens cor’, et socius meus vo-  
365 catur ‚Claudens os’, alius vocatur ‚Claudens marcipium’. Officium  
meum enim est cor peccatoris indurare ne possit cordis contritionem  
habere; et, si forte conteritur, laborat socius meus ne confiteatur, aut  
quod in confessione impediatur; et, si conteritur et confitetur, alius so-  
cius laborat ne satisfaciatur, et per hunc modum fere omnes lucratur;  
370 tertius est frater meus ‚claudens marcipium’, qui plus omnibus nobis  
acquirat’. Dyabolus, ergo, claudit cor, claudit os, et marcipium. Nos  
autem nunc, tempore isto, aperiatur os per confessionem, aperiatur  
cor per contritionem precedentem, aperiatur marcipium, ymmo, si  
necesse sit, archam et orreum per satisfactionem subsequentem; et sic  
375 eicietur foras demonium. Hic potest esse secundus sermo.

---

350-375 Cf. S. Vicent FERRER, *Sermó del terç diumenge de Quaresma*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 166-167 i notes a les línies 32-44

Quarto, dico quod tempore isto debemus sublevare proximi indigentiam per subventionem manualement, Si enim aliis temporibus tene-  
mur dare elemosinam, multum melius nunc. Vnde dicit GREGORIUS  
«Hoc quod tibi subtrahis, alteri largire, et dum tua caro affligitur, inde  
egentis caro, proximi amore recreetur»; aliter, sicut dicit CRISOSTO- 380  
MUS: «Si ieiunaueris sine elemosina, uilipendium tuum reputatur, sed  
ventrem implere et inebriare, deterius est»; vnde potest dicere pauper  
ad divitem, illud quod legitur dixisse David ad Adchimelech sacer-  
dotem: «Nunc igitur, si quid habes in manu, cibum uel pecuniam,  
da mihi, uel quinque panes»; in hoc loco potest intelligi elemosina, 385  
qua pauper reficitur et suscitatur.

Secretum autem hoc numero, tum quia elemosina manu datur, in  
qua sunt quinque digiti, tum quia per elemosinam corpus pauperis  
sustentetur, quod quinque sencibus constat, tum etiam quia cum ele- 390  
mosina datur, accipiens quinque corporis sencibus gloriatur; aliquan-  
do auditus pauperis letatur cum ad accipiendam [f. 21r] elemosinam  
vociferatur; visus, nichilominus, cum offertur oculis contemplatur; de  
odoratu constat, quia plus vinum fragrans quam aqua insapida con-  
fert; de gustu, quis dubitat, quod in cibis plus delectetur? Sed et tac-  
tus delectatur cum manu «in sinu pauperis helemosina absconditur». 395  
Hoc ideo dictum esse puto, «an quinque panes da mihi aut quidquid  
tale huiusmodi poteris invenire». Hoc etiam representat ecclesia quar-  
ta dominica in Evangelio, ubi dicitur quod «accepit Ihesus panes quin-  
que et cum gratias egisset distribuit discumbentibus».

Omnia que fecit Deus hedificant. Primo, quia accipiendo «quin- 400  
que panes, gratias egit», vel, sicut dicitur *Luce*, IX<sup>o</sup>, «acceptis quinque  
panibus et duobus piscibus, benedixit, fregit et respexit in celum»; in  
hoc enim exemplum nobis dedit quod non debemus ad mensam acce-  
dere nisi premissa benedictione. Egit enim gratias, sicut dicit CRISOS-  
TOMUS, «non propter miraculum impetrandum, sed propter 405  
consuetudinem, quam habet in principio comestionis sue gratias age-  
re et escas benedicere», in quo nos instruit quod cum gratiarum ac-  
ceptione debemus cibum sumere; secundo, quia dedit panem et pisces,  
in quo ostenditur quod diversa sunt fercula pauperibus ministranda;  
pisces etiam dedit, quod satis tempore isto dare congruit; tertio, quia 410  
distribuit discumbentibus et mediantibus discipulis; unde *Luce*, IX<sup>o</sup>,

---

378-380 GREGORII MAGNI, *Homilia xvi habita ad populum... in Dominica prima in Quadra-  
gesima*, 6 (ML LXXVI, Paris 1857, col. 1138/A) 379 subtrahis corr subtrahis 380-382 sanc-  
ti IOANNIS CHRYSOSTOMI 384-385 I *Sam*, XXI, 3 395 Cf. *Ecl* xxix, 15 396-397 I  
*Sam*, XXI, 3 397-399 *Io* vi, 1-15, in specie 11 400-401 *Io* vi, 11 401-402 *Lc* ix, 16  
405-407 sancti IOHANNIS CHRYSOSTOMI 411-412 *Lc* ix, 16 414 multiplex lege mul-  
tiplex ratio 416-418 AURELII AUGUSTINI, *De doctrina christiana*, Prooemium (MARTIN, Cor-  
pus Christianorum. Series latina, XXXII, Turnholt, Brepols 1962, 4, lins. 91-94)

sic dicitur «et distribuit discipulis», scilicet, panes et pisces, «ut ponerent ante turbas». Videte, ergo, quod Christus non immediate distribuit panes, sed per discipulos; est autem multiplex, quare hoc  
 415 Christus facere voluit, secundum quod hominum ministerium, cuius rationem *De doctrina christiana*, dicens: «Poterat quidem per angelum fieri, sed abiecta esset humana conditio, si per homines hominibus Deus ministrare nolle videretur»; tertio, quod est magis secundum nostrum intentum, propter discipulorum meritum: uerbi gratia, dat  
 420 diues helemosinam pauperi, dat autem nuntio mediante; nonne quisque meretur, et qui dat et qui dando laborat? Aliqualiter certe, sic.

Quinto dicitur quod debemus nunc, tempore isto demonstrare patientiam per conuersacionem virtualem, unde cantamus: «Commendemus nosmetipsos in multa patientia in ieiuniis multis per arma  
 425 iusticie»; necessaria nempe est nunc patientia, pro eo quod nunc ieiuniis maceramus et etiam a demonibus, mediantibus personis iniquis, arctius impugnamur; sic dicere cogamur illud *Iob*: «Ubi est ergo nunc prestolatio mea et patientia mea?» Tu es, domine, Deus meus. Vere, ipse Filius Dei est patientia nostra, qui suo exemplo ad patientiam  
 430 modo nos induxit; quod autem Christus suo exemplo ad patientiam nos induxerit, representat hoc ecclesia in quinta dominica, que dicitur Dominica de Passione, ubi, cum iudei dixissent Christo: «Nonne bene diximus nos quod samaritanus es tu et demonium habes?» Respondit Iesus: «Ego demonium non habeo». Duo convicia inferuntur  
 435 Christo, primum: «nonne bene dicimus nos quia samaritanus es tu»: imponebatur enim ei quod inobservationem Legis quidem faceret, et quedam transiret, ut sabbatum et huiusmodi, quod Samaritani faciebant; sed, ut dicit, inter hec non negans recepit, quia custos erat (samaritanus enim custos interpretatur); ipse enim est custos, de quo  
 440 *Psalmus*, «Nisi Dominus custodierit civitatem», etc. Secundum obprobrium fuit: «Demonium habes»; et hoc ut falsam negavit, sed ut paciens convicium non reddit, quia respondit sic: «Ego demonium non habeo et vos inhonorastis me», scilicet, per falsa obprobria, «sed honorifico patrem meum», omnia Ei tribuendo. Exemplo igitur nostri  
 445 Salvatoris debemus observare patientiam, quando verba iniuriosa [f. 21v] nobis dicuntur.

Sexto, dico quod debemus nunc in isto tempore imitari obedientiam per humiliationem filialem. Debemus enim esse humiles et pre-

---

423-425 Cf. II *Cor* vi, 4-7 427-428 *Iob* xvii, 15 432-433 *Io* viii, 48 434 *ibid.*, 49 438-439 ‚samaritanus‘ interpretaetur ‚custos‘ 440 *Ps* cxxvi, 1 441 *Io* viii, 48 442-444 *ibid.*, 49

ceptis ecclesie hoberdientes, ut denique dicere valeamus, illud quod dicit Iacob, *Genesis*, xxxii<sup>o</sup>: «Qui in baculo meo transiui Iordanem istum, et nunc cum duabus turmis regredior»; hoc uerbum poterit dicere in fine ueris obediens: «In baculo meo transiui Iordanem istum»; baculus est crux Christi et penitentia: in baculo isto Iordanem transit, qui per promptitudinem obedientie fluxitatem huius seculi contempxit, iuxta uerbum Salvatoris ut in *Lucha* legitur: «Qui uult venire post me, abneget seipsum et tollat crucem suam et sequatur me»; item, debet, abnegare semetipsum', id est, propriam uoluntatem; ille deliberat sequi, qui semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens.

Hoc autem representat ecclesia, dominica sexta in Ramis Palmarum, tam in epistola, quam in euangelio, quam in passione; in Epistola, ubi dicitur: «Hoc sentite in uobis, quod est in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inuentus ut homo; humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis»; uides quanta sit convenientia cum predicta auctoritate et epistola quoad meritum, quia illic dicitur «in baculo meo transiui Iordanem istum», et hic «factus Christus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis», ut per eam, scilicet, crucem, transiret ex hoc mundo ad Patrem. Videas, insuper, quanta sit conuenientia quantum ad primum, nam illic dicitur: «et nunc cum duabus turmis regredior», cum duplici, scilicet stola anime et corporis; hic autem dicit: «Propter quod et Deus exaltavit illum», nam qui se exaltat humiliabitur; sed sicut dicit beatus IO, *Super cantica*: «Quam pauci post te, o Domine, ire uolunt, cum autem ad te peruenire nemo, qui nolit, habet, hec scientibus cunctis quod ,delectationes in dextra tua usque in finem' et

---

450-451 *Gen* xxxii, 2 455-457 *Mt* xvi, 24 458-459 *Philip* II, 7  
 462-466 *Philip* II, 5-8 462 est *Vulg* et | Iesu *lect dub* id est 467-468 *Gen* xxxii, 11 468-469 *Philip* II, 8 471 *Gen* xxxii, 11 472-473 *Philip* II, 9 473 *Lc* xiv, 11, xviii, 14 474-479 Inter tot auctores *Commentariorum in Canticum Canticorum*, magistro Vincentio Ferrerii antiquiores, quorum nomen est IOANNES, possum excludere illum, qui nominatus est a magistro Vicentio, esse IOANNES DE FORDA auctor *Sermonum CXX super extremam partem Cantici Canticorum* (MIKKERS, COSTELLO, CC CM, xvii-xviii, Turnholt, Brepols 1970), etsi multa de ,fuitione dilecti' occurrant, quae indicantur in allegato vol. xviii, 926-927; possum etiam excludere Ioannem HALGRINI DE ABBATISVILLA, card. Sabinensem, *Ad laudem Virginis Mariae Commentaria in Canticum Canticorum* (ML 206, Paris 1855, col. 9-862; sed restant alii plures investigandi 476 *Ps* xxxv, 10 480-481 *Mt* xxi, 1 | Befage lege Betphage 481 Betphage interpretatur domus obedientiae: frase derivada d'una lectura parcial de WALFRIDUS STRABO, *Glossa ordinaria in Mt* xxi, 1: «Bethfage, domus buccae. Betania, domus obedientiae»; la ,domus buccae' ve de sant JERONI, *De nominibus*, col. 839-840: «Bethphage. domus oris vallium, vel domus buccae» (ML, 114, Paris 1852, 151) 482-483 BERNARDI; nec ope microschedarum inueni assertionem Bernardo Clarevallensi attributam 485-488 *Mt* xxvi, 39

propter hoc volunt te omnes frui atque imitari cum regnare cupiunt, et non compati, non curant. Quare? Quod enim desiderant inuenire, cupientes insequi, sed non sequi». Hoc etiam representat ecclesia in euangelio, ubi dicitur quod Ihesus venit de Befage ad montem Oliueti, unde Befage interpretatur 'domus obedientie' et significat domum conscientie viri obedientis, qui, ut dicit BERNARDUS, dat «suum velle et suum nolle», et ad domum huius Deus venit et plerumque in obedientia delectabatur. Et qui huiusmodi sunt specialiter diliguntur. Hoc etiam representat ecclesia in passione, ubi legitur illa die, et dicitur inter alia quod orans post ad Patrem, dicit: «Pater, si fieri potest, transeat ad me calix iste, verumtamen non quod ego volo, sed quod tu»; sic autem orabat, non quod id vellet quod petebat fieri, sed duplici ratione: primo, ad ostendendum Christi ueritatem humane nature; secundo, ad docendum in necessitatibus nostris ad Deum recurrere, et etiam petitiones nostras diuine voluntati submittere.

Rogemus Dominum quatinus post istius temporis decursum perducatur nos ad eternam hereditatem, que est gloria paradisi. Quam nobis concedat, qui sine fine uiuit et regnat in unitate cum Deo Patre, Filio et Spiritu Sancto, amen.

### III

#### (F.48/44r) SERMO DOMINICE SECVNDE IN QUADRAGESIMA

*Miserere mei, fili David.*

Habetur verbum illud textualiter *Matthei*, capitulo xv<sup>o</sup>, et officialiter in euuangelio hodierno.

Sermo de presenti erit de euuangelio currentis dominice et, Deo dante, habebimus multas bonas doctrinas speculativas ad informationem vite nostre pauperrime, et morales ad instructionem et emendationem persone et augmentationem gratie.

Sed primo invocabimus virginem Mariam, dicentes *Ave Maria*.

*Miserere mei, fili David*, capitulo quo supra.

In ista dominica presenti, sancta mater Ecclesia prouocat nos christianos ad penitentiam faciendam, orationem deuotam, sicut prima dominica nos prouocauit ad ieiunandum. In hac secunda dominica nos

497 Mt xv, 22

505 Mt xv, 22 516-517 Gen ii, 7 522-523 Mt xvii, 20 525-528 Cf. Mt iv, 2; *Missale Romanum, Dominica I in Quadragesima, Evangelium*



prouocauit ad orationem. Ratio est: homo vel mulier habent singularem compositionem inter omnes creaturas: alique creature sunt totaliter spirituales, sicut angeli, et alie creature totaliter corporales et materiales, sicut helementa, animalia, et quando corpus moritur, anima moritur bruta; sed homo stat singulariter, quia habet substantiam spiritualem, scilicet, animam, et sic habet conuenientiam cum angelis; inquantum habet substantiam corporalem, ideo comparatur animalibus. Auctoritas: «Formauit Deus hominem de limo terre (scilicet corpus), et inspirauit in faciem (et hoc vult dicere) spiraculum vite», scilicet animam viuentem. Ideo penitentia debet habere tria: prima, in anima; secunda, in corpore; tertia, in gratia divina. Quoad corpus sunt ieiunia et abstinentia, et sic conservatur corpus; secunda, in corpore ab corruptione; quoad animam, oratio; devotio conservat animam puram in gratia divina. Ideo Salvator: «Hoc genus non eicitur nisi in ieiunio et oratione», *Matthei*, xvii<sup>o</sup>, in ieiunio quoad corpus, in oratione quoad animam. Idem, sancta Dei ecclesia in prima dominica nos prouocauit ad ieiunium, abstinendo a carnalibus, proponendo nobis ieiunium Domini Salvatoris, qui quadraginta dies et quadraginta noctes ieiunauit, non comedit neque bibit per quadraginta dies et noctes. Istud ieiunium nobis proposuit sancta ecclesia, arguendo sic: Rex vero ieiunavit sic, qui non fecerat peccatum; tanto fortius nos, qui sumus in peccato carnali, debemus nos abstinere a cibis per quadraginta dies, videlicet semel in die comedere, sic est prima pars penitentiae.

Sed hodie provocat ad secundam, videlicet ut faciamus orationem. Ideo sancta mater ecclesia exitat nos ad orationem faciendam, videlicet [f. 48/44v] ad illam orationem quam facit mulier Cananea, indeuota, infidelis Christo, pro filia sua indemoniata. Et ista Cananea venit ad Ihesum, dicens: «Miserere mei, Fili Dauid, quia filia mea a demonio vexatur»; tam deuote fecit orationem quod Dominus incontinenti sanauit filiam suam. Ideo nos, qui sumus christiani, debemus facere orationem dicentes: «Miserere mei, Fili David».

Modo sum in materia: ista mulier proprie faciebat orationem suam; omnino contra miseriam est misericordia. Ideo, videns quod ipsa filia vexabatur, petiit misericordiam, quia sicut contra calorem est frigus, sic contra miseriam est misericordia. Ideo, debemus pensare quot sunt miserie in mundo et secundum unamquamque debemus petere misericordiam.

Sacra Scriptura de hac miseria dicit: «Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletus multis miseriis», *Iob*, xiii<sup>o</sup>. Nouem sunt mi-

535-536 *Mt* xv, 22 537-538 *Ibid.*, 28 539 *Ibid.*, 22

546-547 *Iob* xiv, 1 549-550 novem versus incipiunt per Miserere (proprie per ‚Miserere mei’); *Ps* iv, 2; vi, 2; ix, 14; xxx, 10; l, 3; lv, 2; lvi, 2; lxxxv, 3; cxviii, 59. Praeterea, *Ps* cxxii, 3, incipit per ‚Miserere nostri’

serie in mundo, tres in anima, tres in corpore, et tres in vita. Et pro qualibet debet petere misericordiam ad Dominum. David posuit nouem  
 550 versus in *Psalterio*, qui incipiunt per ‚Miserere’ et non sunt nisi nouem; In *Psalterio* sunt centum quinquaginta psalmi et duo milia quingenti quindecim versus in omnibus:

Prima miseria anime est inefficacia orandi  
 secunda, incostantia perseuerandi  
 555 tertia, inpotentia restinguendi.

De prima dicit quod in orando Deum non habemus efficaciam, quia quidam, orantes, non dicunt verba quin cogitent alibi. Si homo ponit ad cogitandum cor in temporalibus et ymaginationem suam ibi inclinabitur fortiter, taliter quod non poterit evelli. Sed si pensat in Deum  
 560 non permanebit fortis in pensatione illa; et istud venit quia anima rationalis, inquantum est creatura spiritualis, de natura vellet eleuari in altum, sed caro trahit eam ad inferiora, sicut homo qui ligat lapidem in pede falconis, et dum credit volare in altum, lapis atrahit eum ad inferiora. Sic est de anima, que leuis est ad orandum, et dum vult se  
 565 eleuare ad alta non potest, quia caro, que est ligata ad pedem anime, trahit; ideo descendit ad infernum. Auctoritas: «Corpus, quod corrumpitur, agravat animam», *Sapientie*, IX<sup>o</sup>, et dampnat census; et istius rationis anima non potest eleuari, ita quod multi perfecti non possunt exhonerari ab ista cogitatione, quia nullus est qui possit dicere missam quin habeat cogitationes.

Exemplum beati Bernardi. Beatus Bernardus ibat semel pro aliquo itinere, et eundo invenit quemdam heremitam; et loquendo secum, sanctus [f. 49/45r] Bernardus confessus est de defectum suum, dicendo heremite, conquerendo auxilium vel consilium.

575 Dicit Bernardus: «Ego conqueror quia dum facio orationem mihi eueniunt tante cogitationes quod vaxillant meum intellectum, taliter quod non possum integre orare quin habeam impedimentum et intellectum alibi, de quo doleo».

Dicit Heremita: «Maiorem gratiam fecit mihi Deus, quod si voluero orare, habeo mentem meam heleuatam integram, taliter quod  
 580 non cogito nec memoror de mundanis».

Et tunc dicit sanctus Bernardus: «Si potestis dicere ‚Pater noster’ sine alia cogitatione, ego dabo vobis mulam meam».

Et Heremita dicit: «Ego volo».

585 Iste Heremita prostravit se ad terram, dicendo ‚Pater noster’ pro habendo mulam; dum fuit in medio orationis de ‚Pater noster’, dicit beato Bernardo: «Et cellam, et totum mule?»

Dicit beatus Bernardus Heremite: «Admisistis, quia cor vestrum non erat rectum, quia dum orabatis perpendebatis cum cella. Ergo, male».

590

Ideo, si sancte persone habent istum deffectum, quanto magis mundane persone, que pensant in mundanis. Et hoc est primus deffectus; contra istam miseriam DAVID ordinavit, *Psalmo* III<sup>o</sup>, versum dicendo: «Miserere mei, Domine, et exaudi orationem meam», contra inefficaciam orandi.

595

Secunda miseria anime est inconstantia perseuerandi in bonis operibus, quia non perseueramus. Si aliquis accipiat bonum propositum, incontinenti dimictit; et hic est magna miseria. Et si homo incipit facere aliquod peccatum, ita constans erit, quod nec timore Dei nec amore nec per predicationibus poterit euelli; ita constans erit in peccatis: verbi gratia, si in predicatione aliqua persona habet voluntatem dimictendi vanitatem, sicut femine, que habent magnas caudas et cornua, sicut capra, et sic de aliis excessibus et pompis mundi, tunc anima habet bonum propositum; sed post sermonem, respiciens talia, non dimictet, ne vituperetur ab aliis. Ad idem de usurariis et latronibus et concubinariis: si velint dimictere sermocinando, post sermonem, pro una lacrima, quam ribalda dabit, non dimictet eam, et sic incostancia perseuerandi. Pone simile de omnibus peccatis. Hoc est maximus deffectus anime, quia nemo qui sit ita non vult dimictere. Prophetia David. Vnaquaque res naturaliter tendit ad illum a quo principium habet, sicut lapis descendit ad inferiora, ita nos, qui sumus de nichilo, tendimus ad terram: «Manete in me et ego in vobis, quia sine me nichil potestis [f. 49/45v] facere». Contra istam miseriam DAVID ordinavit alium versum psalterii, *Psalmo* v<sup>o</sup>: «Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum, sana me, Domine, quoniam conturbata sunt omnia ossa mea». Secretum inferius: persona infirma, que fuerit infirmata per mensem, non se potest sustinere, ideo dari debet ei baculus sustentationis. Ita nos, si velimus accipere penitentiam, accipiamus bordonem crucis, cogitando in passione Christi, quomodo ipse fuit; si tu es infirmus per impacientiam, accipe bordonem crucis pensando quomodo Christus rogavit pro inimicis. *Ad Galatas*, ultimo: «Michi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Ihesu Christi»; et post: «Sana me, Domine, quoniam conturbata». Secretum: sicut in corpore est sustentatio per ossa, et sic virtutes anime, fides, spes, caritas, humilitas et castitas sustentant corpus et animam.

600

605

610

615

620

625

---

593-594 Ps IV, 2  
 609-610 Cf. lin. 614-616 612-613 Io xv, 4 614-616 Ps VI, 3 621-622 Gal VI,  
 14 622-623 Ps VI, 3

Tercia miseria anime est inpotentia anime eleuandi; si persona cadat in peccato mortali, impossibile est quod possit per se eleuare, quia tota Trinitas habet eleuare peccatorem, quia omnes sancti et sancte non possent personam eleuare a peccato, sicut in puteo profundo: quis se potest ponere intus, sed non exire per se, sed oportet quod ponatur scalla et corda ut inde exeat; et sic, quisque potest peccare, sed per conclusionem theologie non potest per se exire, nisi tota Trinitas eum eleuet: Pater eleuat memoriam peccatoris ut recordetur forefacta et delicta, Filius illuminat intellectum creaturarum, ut confiteantur, Spiritus Sanctus illuminat peccatorem, ut, sicut peccator habuit placentiam in peccando, habeat displicentiam penitendo et dolendo. Auctoritas *Osee*, XIII<sup>o</sup>: «Perditio tua, Israel, tantummodo ex Me». Contra istam miseriam, David fecit alium versum, *Psalmo* IX<sup>o</sup>: «Miserere mei, Domine, vide humilitatem meam de inimicis, qui exaltas me...».

Secretum: quando duo milites pugnant in campo, si vnus cadit, factum est, quod mortuus est. Sic est de nobis, quod si inimicus ponat nos ad terram per peccatum mortale, factum est, victi sumus et mortui, et non possumus surgere, sed clamare possumus: «Miserere mei, Domine, vide humilitatem meam». Sicut virtutes sunt porte paradisi, ita peccata sunt porte inferni: «Beati qui lauant stolas suas in sanguine Agni», *Apocalypsis* ultimo. Ista consolatio est bona disciplinantibus. Quare dicit: «In sanguine Agni»? Quia sanguis hominis vel mulieris non proderet. Ideo: «Beati, qui lauant». Ideo, sicut virtutes sunt porte paradisi, ita peccata porte inferni. «Supra istam petram hedificabo ecclesiam meam et porte inferi non preualebunt [f. 50/46r] aduersus eam».

In hoc acordat se officium misse, quia presbiter dicit ter Kyrieleyson, ter Christeleyson, ter Kirieleison, quod est dictu: «Domine, miserere mei, Christe miserere mei»: tres miserie corporis sunt: tribulatio naturalis;

condempnatio iudicialis  
persequitio humanalis.

Primo, habemus tribulationem naturalem, quia, quanto homo laborauerit naturaliter, corpus tendit ad mortem. Dicunt doctores, quod Ihesus habuit corpus porporcionatum et ordinatum; si vero passus fuis-

637 *Os* XIII, 9: «Perditio tua, Israel: tantummodo in me auxilium tuum» 638-640 *Ps* IX, 14 640 me... *seq spat vacuum velut 16 litterarum*

644-645 *Ps* IX, 14 646-647 *Apoc* XXII, 14 650-652 *Mt* XVI, 18

653-655 *Missale Romanum. Ordo Missae. Ad introitum* 653 dicit *corr* dixit 655 miserie *corr* miserere

660-661 *Ps* XLIV, 3; cf. ARNALDI DE VILLANOVA, *Philosophiam catholicam et divinam* (PERARNAU, ATCA, X (1991), 62-63, líns. 71-95, et 157, líns. 1540-1542) 669-670 *Sap* v, 13: *Vulg*: «Nos nati continuo desivimus esse» 670-672 *Ps* XXX, 10

set per senectutem mortuus fuisset, nisi vellet preservasse, sicut vitrum servatur in archa et nunquam frangitur. Sed corpus hominis defficere habet per cursum nature et per senectutem. Ratio est: ponamus casum, si homo vel mulier habeat invenire quatuor serpentes, qui vexarent talem personam, diceretur de tali, quod prope mortem est. Sic, si nos habemus in ventre quatuor serpentes, scilicet quatuor qualitates: calorem, frigus, siccitatem et humiditatem: iste quatuor qualitates sunt serpentes. Auctoritas: «Nos nati continue incipimus defficere», *Sapientie*, VI<sup>o</sup>. Ideo DAVID fecit alium versum contra istam miseriam, *Psalmo* XXX<sup>o</sup>, *In te, Domine, speravi*: «Miserere mei, quoniam... conturbatus est in ira oculus meus, anima mea et venter meus». Anima sensualitas est, ideo debemus nos appropriare. Ideo: Appreciate vos.

Secunda miseria est condempnatio iudicialis, quia per peccata mortalia sumus condempnati indubitanter. Si homo sit condempnatus et ducatur ad furcas, que est ista miseria, O Deus! Istam miseriam habemus in corpore, quia iam datur sententia irreuocabilis in curia celesti quod omnes habemus mori, ita quod est irreuocabilis, quod Deus voluit exceptare matrem suam: «Statutum est omnibus hominibus semel mori», *Hebreos*, IX<sup>o</sup>; et sic sententia data est, et currimus per cursum ad furcas; currus est tempus, prima rota est ver, secunda rota est estas, tertia autumpnus, quarta est yems. Sacra Scriptura representat magnam et maximam stultitiam, scilicet, dare risum in hoc mundo, sicut condempnatus, si rideret, esset stultus, sic est de nobis: quia sumus condempnati ad mortem: «Cor sapientium ebullit tristitiam, cor incipientium ebullit letitiam». DAVID, *Psalmo*: «Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam», ibi dicit 'magnam' et non in aliis, vsque 'Ibi est magna miseria, quando persona est condempnata ad mortem'.

Tercia miseria corporis est persecutio humanitatis, quia vnus persequitur alium in mundo verberando, depredando, plura mala faciendo; in nemoribus et silvis animalia fera non se persequuntur, sed se ad invicem [f. 50/46v] diligunt, similia similibus, et nos per oppositum; sed modo reges contra reges, duces contra duces, comites contra comites, milites contra milites, et prelati contra prelatos, ecclesiastici contra ecclesiasticos, layci contra laycos, et sic indifferenter de omnibus statibus hodiernis temporibus viuituris; et de hoc est magna mi-

674-675 sancti THOMAE AQUINATIS, *Summa theologiae*, II-II, q. 67, art. 3, ad 1 (BAC, Madrid 1952, 461: «Deus in suo iudicio utitur conscientia peccantis quasi accusatore») 678 *Rom* v, 17 678-680 *Hebr* IX, 27 680-682 Vide textum linearum 2790-2791 683-684 Cf. ipsius auctoris sermonem *Feriae sextae in Mureto anni 1404* (ATCA, XVIII (1999), 75, lins. 156-157): «...notandum est quod non legitur quod Christus in vita sua unquam risit...» 685-686 *Eccle*, VII, 5: *Vulg*: «Cor sapientium ubi tristitia est, cor stultorum ubi laetitia» 686-687 *Ps* L, 3

- seria: quia numquam leo insurgit contra leonem, nec lupo contra lupo, nec seruus contra seruum, et nos prosequimur vnus alterum de facto, dicto aut de voluntate.
- 700 Exemplum seu miraculum sancte Margarite. Contra istam miseriam stans in carcere apparuit ei dyabolus in forma unius doctoris, dicens ei quod si vellet consentire Oliubro ut esset vxor eius, Oliubrus se converteretur ad fidem; et tunc sancta Margarita fecit orationem:
- 705 Spiritus dixit ei quod dyabolus erat, Et tunc sancta Margarita accepit dyabolum per barbam et proiecit eum ad terram, et ullulans dyabolus dicebat quod nunquam passus est talem nec tantam iniuriam; et tunc sancta Margarita dixit dyabolo quare temptabat homines; dixit dyabolus quod a tempore passionis Christi non possumus temptare, sed
- 710 homines per se ipsos faciunt mala opera prosequendo se ad invicem; ideo, propter mala illa, data est nobis potestas et dominium super ipsos. Ideo fecit versum *Psalmus* LV<sup>o</sup>: «Miserere mei, Deus, quoniam conculcauit me homo, tota die inpugnans tribulavit me». Si dyabolus me temptat, non miror si animalia me persequuntur, non miror, sed
- 715 «Miserere mei, Deus, quoniam conculcauit me homo», non semel, sed «tota die». Ideo, sancta mater ecclesia dicit in principio misse ter, 'Cristeleison', et loquitur ad Filium.

- Per istas tres miserias corporis, tres miserie corporis sunt: deffectus amicicie
- 720 habundancia tristicie  
multitudo contumelie.
- Homo vivet decem annos vel triginta, et sic numquam reperit amicum verum. Amicitia est quando quis diligit in doloribus et tristiciis, etc. Sed hodiernis temporibus opositum, quod in illis, in quibus plus
- 725 confidemus, fortius defraudabimus; quia si sunt duo homines, vnus dicit alteri: «Ego faciam pro vobis iusta posse», et deinde cogitat qualiter decipiat eum et postmodum depredat eum, etc. Ille est amicus dicti et inimicus facti. Habeamus similitudinem: Semel fuerunt tres homines inter se diligentes ex tali amore, quod vnus paratus erat mori
- 730 pro alio secundum promissionem ipsorum. Isti tres homines ibant spatiatum pro quodam nemore itinerando, invenerunt Heremitam vnum clamantem: «A la [f. 51/47r] mort, a la mort», voce magna.

701-708 Facta aliter narrantur a IACOBO DE VORAGINE, *Catena aurea* (cf. *Vides de sants rosselloneses*, MANEIKIS - NEUGAARD, III, Barcelona 1977, 68-69; et *Llegendà àuria* (REBULL, Olot 1976, 322-323) 712-713 *Ps* LV, 2 715-716 *Ibid.* 716-717 *Missale Romanum. Ordo Mis-sae. Ad introitum*

718 ‚miserie corporis’ leg ‚miserie animi’

723 Cf. titulum exempli *Amico in necessitatibus... est succurrendum* in *Recull de eximplis e mi-racles, gestes e faules ordenades per A.B.C. I*, Barcelona 1881, 46.

- Dixerunt isti homines Heremite: «Quid habes, quare clamas?»  
 Dicit Heremita: «Nolite transire per iter illud, quia mors ibi est».  
 Illi neglexerunt verbum Heremite sed prosequuti sunt iter et re- 735  
 perti sunt saccum vnum plenum auri.  
 Dixit vnus illorum aut duo illorum vni: «Vade tu quesitum vic-  
 tum in villa, postea, dum veneris, diuidemus aurum».  
 Fecit. Isti duo qui remanserant, dixerunt intra se:  
 «Dividamus aurum et faciamus duas partes».  
 Quorum vnus dixit: «Quid ergo faciet socius noster».  
 «Non dubites de hoc, quia ego interficiam eum».  
 Dicit alter: «Ego volo».  
 Diuisi sunt peccunias inter ipsos duos.  
 Alter qui iuerat quesitum victualia, dum ibat quesitum victualia 745  
 cogitabat intra se alios interficere pro habendo singulariter peccuniam.  
 Dum fuit in villa quesivit vinum et panem et alia eis necessaria, dein-  
 de emit species interfectorias, de quibus fecit haustum, et posuit in vi-  
 num et panem ad finem quo comesto defficerentur et morirentur, ut  
 aurum repertum solus possideret. Fecit quod proposuerat et venit ad 750  
 socios suos portando victus. Dixit vnus:  
 «Bene veneris, quia portas».  
 Alter leuavit strumentum et interfecit ipsum, alii absconderunt ip-  
 sum, deinde invicem comederunt et biberunt, et incontinenti mortui  
 sunt propter haustum mistum in cibus et potu, etc., clamantes: «A la 755  
 mort, etc.!».  
 Et sic, non est amicitia segura, sed ficta, ymo est magnus deffectus  
 amicitie in temporalibus.  
 Sed in spiritualibus est deffectus amicitie.  
 Erat vna mulier deuota que audiet predicatorem bonum, affectabit 760  
 eum habere pro confessore. Et post paulo, incistendo in solacio, fiet  
 peccatum per eam, cum ea, etc. Ideo necesse est personis deuotis non  
 accipere amicitiam cum aliquo homine aut cum aliqua muliere, aliter  
 caderent et frangerent collum cadendo: «Vnusquisque a fratre suo se  
 custodiat» quod frater tuus te decipiet, *Ieremie*, IX<sup>o</sup>. Idem de David, pro 765  
 isto deffectu, *Psalmo* LVI, dicit: «Miserere mei, Deus, miserere mei, quo-  
 niam in te confidit anima mea». Quare bis dicit ‚miserere mei’? Prop-  
 ter dupplicem deffectum quem habemus, in temporalibus et in  
 spiritualibus.
- Secunda est habundantia tristicie, quia nemo est quod per vnam 770  
 diem possit custodire penes se leticiam. Si homo habet pulcram mu-

770 quod *legas* qui 775-776 SANCTI THOMAE AQUINATIS, *Summa theologiae*, I/II, q. 64, 1 corp.: «Manifestum est quod inter excessum et defectum medium est aequalitas sive conformitas» (BAC, 80, Madrid 1952, 413) 784-785 Ps LXXXVII, 4 786-788 Ps LXXXV, 3

- lierem, gaudet propter pulcritudinem eius et complacentiam, sed antequam transacta sit dies, tristatur. Ad idem, de mulieribus: si [f. 51/47v] gaudeant pro vna hora, tristantur pro secunda hora. Racio
- 775 est: Regula philosophie est, que dicit, quod omne medium naturaliter participat naturam extremorum. Verbi gratia, si homo est iuxta ignem. Sic est de nobis, quia infernus est inferius et gloria paradisi est
- 780 alciior; nos sumus in medio, in paradiso est gloria, in inferno est tristitia; ideo, oportet quod participemus de gloria paradisi: quando vult participare de illa gloria, ordinetur et hic stillantia mellis letitie mundane. Sed stille mellis dulcedinis paradisi sunt dolores mundane, tristicie inferni, et ibi habundant fortius, quia consolationes celesti
- 785 sunt altiores et non habemus nisi pauca. Sed infernus est intra cor terre et prope est. Ideo fumus ascendit. DAVID, *Psalmo* LXXXVII<sup>o</sup>: «Repleta est anima mea malis, quia vita mea appropinquauit in inferno». Ideo DAVID, *Psalmo*, dicit: «Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamaui tota die, letifica animam servi tui, quia ad te, Domine, animam meam leuauit». Ideo, persone volentes consolari debent eleuari ad superna.
- 790 Tertia est multitudo opprobrii, quia vnus despicit alium. Iuuenes despiciunt senes, diuites despiciunt pauperes, eos contempnendo, religiosi despiciunt presbiteros propter ignoranciam et presbiteri religiosos propter regulam, alii despiciunt bonos viros religiosos tenentes regulam, et hoc est maxima multitudo opprobrii. Si religiosus tenet
- 795 votum paupertatis, hobedientie et castitatis et cerimonias ordinis et facit miracula seruando regulam et votum sollempne, deridetur et despicitur ab aliis, dicentibus quod ille facit talia per vanam gloriam, et alii, qui omnino tenent regulam, vadunt ad infernum. Si religiosus sit ribaldus et male vite laudatur a populo et talis est apostata; sed ille qui
- 800 tenet regulam contempnitur multipliciter. Ad idem, de omnibus statutibus personarum. Contra istam miseriam, DAVID, *Psalmo* CXXI<sup>o</sup>, *Ad te levavi*: «Miserere nostri, Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione». Domine, nos qui sumus obtepti petimus misericordiam. Nota quod in omnibus aliis versibus dicimus ‚Miserere mei’, et ibi dicit in plurali, quia omnibus tangit, et duplicat. ‚Miserere nostri’, quia religiosis et secularibus; in principio misse dicit sancta ecclesia ter ‚Kyrieleyson’, et hoc dicit ad Sanctum Spiritum: «Sancte Deus, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione».
- 805 Ideo, contra miseriam est proprie necessaria misericordia. Ideo dicit thema: «Miserere mei, Fili David», etc., etc. Deo gratias. Amen.

798 *Legendum forse* ‚qui omnino non tenent regulam’ 801-803 Ps CXXII, 3 802 *Miserere seq* mei *canc exp* | nostri *int lin* 803 ‚obtepti’ *leg forse* ‚contempti’



## IV

## (F. 61/57v) SERMO FERIE QUINTAE POST REMINISCERE

*Prauum est cor hominis et inscrutabile*

Habetur verbum illud originaliter *Ieremie*, capitulo XVII<sup>o</sup>, recitative in epistola hodierna. 815

De presenti, et ad satisfaciendum requeste plurium personarum, volo predicare de Antichristo et ea que sequentur post nativitatem eius. Sed primo, invocabimus virginem Mariam dicendo *Ave Maria*.

*Prauum est cor hominis et inscrutabile*. Habetur verbum illud, ut dixi.

De materia Antichristi nonnulla multa impertinencia loquuntur, sicut vbi nascetur, vbi debet mori, quis erit pater, que erit mater. Multa loquuntur, que non reperiuntur in Sacra Scriptura. Sed ego de illis que reperiuntur in Sacra Scriptura vobis loquar. 820

Antichristus erit tante superbie et presumptionis quod desiderat esse Dominus totius mundi, et erit homo sicut vnus nostrum; sed in sua infancia habebit istas presumpciones: esse dominus tocius mundi, et de hoc non contentus, faciet se adorari sicut Deus et creator mundi. Textus est PAULI: «Revelabitur homo peccati, filius perdicionis, qui aduersatur et extollitur super omne quod dicitur Deus, ita quod in templo Dei sedeat», 2<sup>a</sup> *Thess.*, II<sup>o</sup>. Quare dicit Paulus ‚homo peccati‘? 825  
Quia in conceptione et in tota vita eius erit semper obstinatus in peccato; quando dicit Scriptura ‚peccatum‘, intelligitur de superbia et presumptione: «Inicium omnis peccati superbia est, et qui tenuerit eam replebitur malis», *Ecclesiastici*, X<sup>o</sup>. Ideo, erit superbus et presumptuosus. Item, ‚filius perdicionis‘: Lucifer dicitur ‚perditionis‘, quia fuit occasio perdicionis angelorum et hominis, quia ille Lucifer tamptauit Adam et Christum. 830  
835

In Sacra Scriptura, nomen Dei accipitur duobus modis, participative, ut prelati, qui participant in Domino, vocantur domini; reges et principes vocantur ‚dei‘, qui habent dominationem. Auctoritas Da- 840

811 *Mt* xv, 22

813 *Ier* xvii, 9 | hominis *Vulg* omnium

819 *Ier* xvii, 9

820 ‚nonnulla‘ *leg* nonnulli 821 Cf. ADSONIS DERVENSI, *De ortu et tempore Antichristi. Necnon et tractatus qui ab eo dependunt* (VERHELST, CC CM XLV, Turnholt, Brepols 1976, 186 pp.); IACOBI DE BENEVENTO, *De adventu et statu et vita Antichristi*, inter opera THOMAE AQUINATIS (París, Vivès, XVIII, 1875, 610-628); et alia, de quibus cf. introductionem ad *Llibre contra Antichrist* Raimundi Lulli, apud ATCA, IX (1990), 29-31.

828-830 II *Thess* II, 3-4 833-834 *Eclli* x, 15 835-837 Cf. *Is* xiv, 12-14

vid, *Psalmo LXXXI*<sup>o</sup>, *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos diiudicat*: «Ego dixi: dii estis, et filii Excelsi omnes». Antichristus vollet dominari omnibus principibus mundi. Alio modo, accipitur Deus essentialiter, ut ‚Deus omnipotens’. Ut Antichristus sit dominus et  
 845 deus non erit magna vis, quia sarraceni, tartari et iudei adhererunt ei; sed contradicetur a christianis. Ideo vocatur Antichristus, qui dicitur ab ‚anti’, quod est contra, et Christus, quia contra Christum et christianos. Ideo thema: «Pravum est cor hominis et inscrutable», ille filius perditionis, qui se ostendet [f. 62/58r] bonum et deuotum, et  
 850 tamen contrarium erit.

Sum modo in materia. Videamus quibus modis vtetur Antichristus pro habendo ista predicta. Sacra Scriptura declarat quod omnes spiritus maligni et expresse Lucifer, iuuabunt eum ut adoretur (et percepit esse quod nos poterimus videre illum Antichristum). Quatuor bella  
 855 faciet Antichristus contra christianos:  
 primum erit per dona placentia;  
 secundum, per miracula euidencia;  
 tertium, per argumenta insolibilia;  
 quartum, per tormenta intollerabilia.

860 Primum bellum erit quod dabit dominis terrenis multa bona, videlicet aurum et argentum, que sunt placentia. Praticam pone de thesauris omnibus mundi et mare et venis terre. (Require in alio sermone). Quare permittet hec Deus, ut demones apportent Antichristo tantos thesauros? «Seducet gentes, que sunt super angulos terre, Got et Magot, et congregabit eos ad bellum, cuius numerus est sicut arena maris», *Apocalypsis*, xx<sup>o</sup>. Secretum: Got et Magot. Aliqui dicunt quod Got et Magot sunt decem tribus Israel, inclusi intra montes Caspios. Non est verum. Got vult dicere ‚tectum’ et Magot detectum. Aliqui sequentes Antichristum erunt tecti, dicentes quod ibunt contra infideles. Alii sunt detecti, sicut ribaldi et homicide, et istos subiugabit per  
 870 dona. Non erit necesse Antichristo facere bella, quia christianitas est diuisa et reges et principes inter se ad invicem sunt diuisi, *Daniel*, xi<sup>o</sup>, ad litteram: «Magnificabit gloriam suis et dabit eis potestatem et mul-

---

841-842 *Ps* LXXXI, 6 844-845 E. g., *Gen*, I, 1 848 *Ier* xvii, 9 848-849 *II Thess* II, 3

852-854 *Apoc* XIII, 4 853 percepit *lect dub* precepit (*lege forsitan* poterit?)

862 864-866 *Apoc* xx, 7 866-867 ADSO DERVENSIS, *De ortu et tempore Antichristi*. (VERHELST, CC CM, XLV, Turnholt, Brepols 1976, ) 873-874 *Dan* xi, 39-43 876-877 *Sap* xi, 17 883-884 *I Io* II, 15 884-886 Pseudo-SENECA (cf. notam ad lin. 328-329: talia enim verba absunt etiam a R. BUSA, A. ZAMPOLLI, *Concordantiae Senecanae*, Hildesheim, Georg Olms Verlag 1775, 80, col. 1

tis in terra diuidet, gratuito... dominabitur thesauros auri et argenti». 875  
 Questio: Quare Deus permictet hoc fieri, quod demones portent thesauros? Regula est theologie, que dicit: «Per que quis peccat, per hec et torquetur», *Sapientie*, XI<sup>o</sup> capitulo. Contra istud est armatura dilectio celestialis, quod antequam veniat bellum, quod forte veniet cito et valde breviter, ut aliqui dicunt per revelationem, quod XV anni sunt quod natus est Antichristus. Si vera sunt ista, cito erit bellum. Ideo, 880  
 accipiamus dilectionem celestialem, ut ista bona temporalia, honores, carnalitates euitemus, pensantes in isto bello Antichristi. Auctoritas: «Nolite diligere mundum nec ea que in mundo sunt», I<sup>a</sup> *Iobannis*, II<sup>o</sup> capitulo. «Si quis diligit mundum, non dilectus», SENECA [f. 62/58v]: «Nichil cum dolore admittitur, nisi qui cum amore posseditur». 885

Secundum bellum erit per miracula euidencia. Facto primo bello, restabunt persone habentes deuotionem celestem et contra istas personas erit secundum bellum. Quia Antichristus et eius discipuli facient tanta miracula, quod illi mirabuntur; non intelligatis quod Antichristus faciat miracula, sed videre miracula est opus mirabile per divinam potentiam factum. APOSTOLUS: «Reuelabitur ille iniquus..., cuius est aduentus secundum operacionem Sathane», I<sup>a</sup> *Ad Thessal.* II<sup>o</sup> capitulo, in omnibus signis et prodigiis apendatibus, que miracula seu mira faciet; auctoritas IOHANNIS, *Apocbal.* XII, ponit duo: 890  
 primum erit quod faciet «ignem cadere de celo» prout apparebit, *Iob*, I<sup>o</sup>, quod «Sathanas misit ignem de celo super oves et mortue sunt», etc.; et hoc fuit permissione divina. Antichristus se vocare faciet Emanuel, per illam prophetiam: «Ecce virgo concipiet et pariet filium et vocabitur Emanuel», *Ysaie*, VII<sup>o</sup>. Aliud signum erit quod faciet loqui ymages sanctorum, et dicit *Apoc.* XIII<sup>o</sup>. «Tunc surgent seudo christi et seudo prophete et dabunt signa et prodigia» (dicitur quasi procul a digito, quia miraculum non potest fieri per hominem). Quare hoc fiet? Ratio: «Per que quis peccat, per hec et torquetur», *Sapientie*, XI<sup>o</sup>. 895

Contra secundum bellum est armatura deuotio spiritualis, ut totam vestram ponatis in nomine Ihesu Christi, quod omnia sunt in illo nomine Ihesu et in omnibus LX nominibus non est nomen proprium nisi Ihesus: «Vocatum est nomen eius Ihesus»; omnia illa sexaginta nomina accipiet Antichristus, sed expugnabit nomen proprium Ihesus: «Super egros manus imponent et bene habebunt..., in nomine meo demonia eicient, linguis loquentur novis», *Marci*, ultimo. Dominus 900

---

892-893 II *Thes* II, 8-9 895-896 *Apoc* XIII, 13 896-897 *Iob* I, 10 899-900 *Is* VII, 14 900-901 *Apoc* XIII, 15 901-902 *Matth* XXIV, 24 904 *Sap* XI, 17  
 908 *Lc* II, 21 910-911 *Mc* XVI, 18. 17 914-916 *Ps* XXXIX, 5 916-918 *Philip* II, 9-10

noster in ascensione dedit remedia: «Signa autem eos qui crediderint» (nota, quod non dicit apostolos et discipulos) «linguis loquentur nouis, serpentes tollent». DAVID, *Psalmo*, XXXIX: *Expectans expectauit*: 915 «Beatus vir cui est nomen Domini spes eius et non respexit in vanitates et insanias falsas»; «Dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Ihesu omne genu flectatur celestium, terrestrium et infernorum», *Ad Philip.*, III<sup>o</sup>.

Tertium bellum erit per argumenta insolubilia. Antichristus et eius 920 discipuli argumenta facient insolubilia per hominem; et in isto tertio [f. 63/59r] prelio restabunt multi clerici et theologo, decretaliste, iuriste et nonnulli clerici, et disputare habebunt discipuli Antichristi cum christianis et devinent eos, etc., *I<sup>a</sup> ad Thimoteum*, IIII<sup>o</sup> capitulo: 925 «Spiritus magnifeste dicit quod in nouissimis diebus discedent quidam a fide», scilicet, theologo, qui nunc predicant fidem Christi, «accedentes in spiritu erroris». Pone praticam de doctoribus, qui tunc erunt, qui non scient respondere rationibus Antichristi, et faciet iuxta voluntatem suam. «Rex eleuabitur» et datum est ei «os ad loquendum ingencia» et verba insolubilia, *Daniel*, VII<sup>o</sup> et XI<sup>o</sup>: Quare hoc 930 sustinebit Deus? Ratio: quia «per que quis peccat, per hec et torquetur», *Sapientie*, XI capitulo; quia doctores de presenti vilipendunt *Bibliam* et non legunt *Bibliam*.

Armatura contra istud tertium bellum est ut vos fidem christianam non fundetis in argumentis, sed in deuotione; argumenta confortant intellectum, sed non fundant: «Tolle argumenta, vt est fides». 935 AMBROSIIUS dicit quod pro vno argumento, quod dabitur in tempore Antichristi, ipse Antichristus et eius discipuli dabunt centum. Si diceret alicui: «Quomodo credis tu quod Pater et Filius et Spiritus Sanctus sunt vnus?», debes dicere, non debes dicere argumentum, sed debes 940 tenere fidem per hoberentiam. Auctoritas: «Fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute» hoberentie «Dei».

Quartum bellum erit per terribilia et forcia tormenta. Quando per 945 bella Antichristus habebit quasi totum mundum, tantum dabit et tanta terribilia tormenta, quod illa pena sanctorum Laurencii et Bartholomei nichil sunt in comparacione illorum, que faciet Antichristus:

923-926 *I Tim* IV, 1 928-929 *Dan* XI, 36; VII, 8 934 *Sap* XI, 17

935 AMBROSIIUS: «Aufer hinc argumenta, ubi fides quaeritur», *De fide libri quinque*, I, XIII, 84 (ML 16, Paris 1845, col. 548) 940-941 *I Cor* II, 5

944-945 *Legenda aurea*, *De la vida de sent Lorens*, *De la vida de sent Barthomeu apòstol* (REBULL, Olot 1976, 405-406 i 441; KNAZZEH/NEUGAARD, III, Barcelona 1977, 177-178) 946-947 *Dan* VII, 25 948 regnabit *ms* regnabit 949-950 *Apoc* XIII, 17 959-961 *Mt* XXIV, 21-22 960 abreuierentur *corr* abreuierentur (-re- *exp*) arentur 961-962 *Sap* XI, 17

«Conteret sanctorum Altissimi... et tradentur in manibus eius per tempus et tempora et dimidium temporis», id est, per tres annos et dimidium: tot regnabit Antichristus. Dicit IOHANNES, *Apoch.*, quod «nemo audet emere, vendere» nec aliquid facere, nisi «habeat signum Antichristi in fronte aut in manu», aut in ore; et quando quis emere voluerit panem, dicitur ei prius: ‚Quis vivat?‘ Et si homo dicit quod ‚Vivat Emanuel‘, erit condemnatus. Si tu dicis ore: ‚Vivat Antichristus‘, et hoc timore, dampnatus es. Si vnus miles renegaret regem ore, decollaretur, tanto forcius ille qui renegauerit Ihesum Christum. Si dicat: ‚Quis vivat?‘, si dicat: ‚Ihesus‘, incontinenti accipietur et graviter membratim punietur, etc. Et istud bellum erit durum, tunc non remanebunt veri [f. 63/59v] christiani in villis et civitatibus, sed fugient in locis heremis, et in hoc manebunt per tres annos et dimidium annum. Auctoritas: «Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab inicio mundi, nec fiet, nisi dies abreuarentur, nulla caro salua facta esset», MATTHEI, XXIII<sup>o</sup>. Quare hoc permittet, etc.? «Per que quis peccat, per hec et torquetur», *Sapientie*, XI<sup>o</sup> capitulo. Ibi qui tunc fient martyres erunt gloriosiores quam illi qui sunt in prima ecclesia. Ratio: quia primi martyres faciebant miracula, et non sic erit in fine mundi, quia Antichristus faciet miracula.

Armatura belli est in ultimo sermone quem fecit Salvator publice ante passionem suam de istis tribulationibus, et est oratio cordialis: «Vigilate», ita orantes in omni tempore, ut fugere habeatis omnia mala ista ventura, «vigilate omni tempore». scilicet, omni die, mane et cero dicatis orationem vestram, scilicet, *Credo*, *Pater noster*, et *Ave Maria*.

Ideo, vigilate itaque orantes, ut stare possitis ante Filium hominis in die iudicii. Amen, etc.

## V

(f. 97/88v) SERMO FERIE SECVNDE POST LETARE IHERUSALEM

*Magnificauit eum in timore*

Habetur originaliter libro *Ecclesiastici*, XLV<sup>o</sup> capitulo.

Verbum propositum dat motivum predicare de timore, quem debemus habere, habito respectu ad magestatem Dei. Ideo, salutabimus virginem Mariam, dicendo *Aue Maria*.

968 Cf. *Mt* XXIV, 42; XXV, 13; *Mc* XIII, 37; *Lc* XXI, 36

971-972 *Lc* XXI, 36

974 *Eccli* XLV, 2

*Magnificavit eum in timore*, libro et capitulo, ut dixi.

- 980 Verbum istud dicere vult quod persona, que timorem habet ne faciat contra Deum, talis persona magnificatur erga Deum, Deus magnificat, etc.

- 985 Primo, magnificat Deus personam timorantem in penitentia, quia timor non est nisi stimulus pungens personam ut doleat de peccatis preteritis, tangens dolorem et intentionem de non redire ad peccata. Auctoritas: «Timor Domini expellit peccatum, nam qui sine timore est non iustificabitur», *Ecclesiastici*, primo capitulo.

- 990 Item, magnificat in sanctitate, quia timor Domini est fons redundans in corde hominis per penitentiam ieiunando, audiendo missas et faciendo orationem, etc. Auctoritas: «Qui timet Deum faciet bona et qui continens est iustitie apprehendet illam et obuiabit illi», etc. *Ecclesiastici*, xv<sup>o</sup>, «et qui continens est iustitie apprehendet illam», scilicet, per timorem; qui diceret, ego non facio bona opera, ideo Dominus dampnaret me.

- 995 Item, magnificat in sapientia, quia ille timor est candela illuminans corda hominum, ut cognoscat que facienda sunt. DAVID, *Psalmo CXI<sup>o</sup>*: «Beatus vir, qui timet Dominum, in mandatis eius cupit nimis». «Initium sapientie timor Domini, intellectus bonus omnibus facientibus», etc.

- 1000 Item, magnificat in bonis temporalibus: nunquam fuit persona, que habuerit timorem Domini in corde, que venerit ad paupertatem. Ideo, timor Domini est sicut fructuosus campus, qui dat habundanter fructus. DAVID, *Psalmo XXXIII<sup>o</sup>*: «Timete Dominum omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum». Christiani sunt sanctificati in baptismo, ideo vocantur ‚sancti‘.

- 1005 Item, mag-[f. 98/89r]-nificat in vita et perseuerantia, quia timor Domini est fundamentum sustinens personam, sicut fundamentum sustinet domum, et sic facit perseuerare. Auctoritas: «Si non in timore Domini tenueris te, instanter et cito subvertetur domus tua», *Ecclesiastici*, xxvii<sup>o</sup>.

- 1010 Item, magnificat in morte: quando homo venit ad mortem, dyaboli veniunt ad mortem volentes accipere animam defuncti.

---

979 *Ibid.*

986-987 *Eclli* i, 27

990-992 *Eclli* xv, 1-2

996-998 *Ps* cxi, 1 998-999 *Ps* cx, 10

1002 sicut *seq* tempus *canc exp* | fructuosus *corr* fructuosuns 1003-1004 *Ps* xxxiii,

10 1004-1005 *Colos* iii, 12

1008-1010 *Eclli* xxxvii, 4

1011-1012 Cf. textum linearum 350-375

Ponamus similitudinem: in isto campo est multitudo seu congregatio herbe, in qua perdrix includitur, et venatores sequuntur, et perdrix non potest manere in herba, et venatores faciunt volare falconem de superius et excitant canes ad mouendum perdricem; et perdrix, videns quod non potest manere quin capiatur a canibus in terra aut a falcone in aëre, sed credit euadere volando quam aliter, et leuat se volando; et falco, qui est de superius, videt eam leuare et descendit volando et capit eam. Sic est de homine, cuius anima est in campo corporis, et exitur foras et sunt ibi centum mille dyaboli ad habendum animam, quia non est persona que non videat demones nec viderit, excepta Virgine. Dyabolus venit ad mortem Christi, sperans habere animam Christi: hoc dicit BEDA in *Glossa super Thobiam*, vii°. Quid ergo faciet anima peccatoris, quod si vult ire in altum, capiatur a demonibus; si restat in terra, canes, id est, dyaboli, amouebunt eam et portabunt eam ad infernum, nisi timor Domini deffendat eam animam quod euadat manus demoniorum. Auctoritas: «Timenti Deum bene erit in extremis, et in die deffunctionis sue benedicetur», *Eccli*, i°. Item, magnificat in gloria paradisi, quia timor Domini est thesaurus faciens animam ducere in gloriam. DAVID, *Psalmo*, xliii°. «Ad nichilum deductus est malignus, timentes autem Dominum glorificat» Ideo, timor magnificat creaturam: «Domine, qui timent te, magni erunt apud te», *Iudith*, xvii°, «per omnia».

Postquam timor Dei facit tanta bona, volo declarare materiam. Nos debemus timorem Dei habere in tribus:  
 primo, sicut dominum rigorosum  
 secundo, sicut amicum proficientem  
 tertio, sicut patrem generosum.

Primo, debemus dubitare Deum sicut dominum rigorosum: quando quis [f. 98/89v] dominus est rigorosus ad puniendum inhobedientes preceptis suis et punit eos, talis est timendus et tremendus; e contrario, de illis qui non puniunt inhobedientes, non timentur. Similitudinem accipere possumus: quando in campo seminato ponuntur, li espaventa' ad similitudinem hominum, ne aues et agrestes animalia veniant ad comedendum bladum, sed quando aves et animalia vident quod ille non deffendit et tendit arcum, approximantes paulatim ascendunt super caput et faciunt stercora: sic est de domino, qui habet regimen patrie: quando ordinationes sue non timentur et

1024 BEDA: «...Domino passo in cruce venit diabolus, qui eum crucifici docuerat, quarens si quid forte in eius anima sceleris inveniret», *In librum beati Patris Tobiae allegorica interpretatio*, VI, 8 (ML 91, Paris 1862, col. 928/C) 1028-1029 *Eccli* 1, 19 1031-1032 *Ps* xiv, 4 1033-1034 *Iudith* xvi, 19

- 1050 non punit inhobedientes. Et hoc non valet nisi puniatur ille qui fecit malum, ideo dominus rigorosus timetur. Auctoritas: Nabuchodonosor erat ita rigorosus quod incontinenti puniebat malefactores et rogaerunt aliqui Danielelem: «O, timeo dominum meum regem, qui statuit» in contrarium, et si ego facerem que dicitis «capud meum esset regi»,
- 1055 *Daniel*, 1<sup>o</sup>. Numquam fuit nec erit dominus ita rigorosus sicut Deus. Videamus in quibus rebus punit Deus et quomodo punit et tempus in quo punit. Rex temporalis punit in bonis et corpore, sed Deus punit in corpore et anima, in bonis et parentibus; in corpore, quia plures infirmitates sustinemus per totum corpus membratim et post, mortem dat Deus: «Nulla ei nocebit aduersitas, si nulla ei dominetur iniquitas», GREGORIUS. Item, punit in anima, quia nullus rex punit in anima, sed Deus punit animam in inferno vel in purgatorio.
- 1060 Miraculum: erat homo deuotus et bone laudabilis vite, et quando fuit decessus, anima eius apparuit cuidam heremite, dicens quod magnam penam patiebatur in purgatorio, quia consueverat de vespere bibere antequam iret cubitum plenum vitrum vini, purum sine aqua, ut requiesceret in lecto, etc. Quid fiet de illis, qui se inebriant cothidie?
- 1065 Item, punit Deus in bonis temporalibus, quare veniunt tempestates, tribulationes, infirmitates, guerre et siccitates? Propter peccata mundi, propter peccata parentum filii sunt infirmi, aliqui ceci, aliqui claudi, aliqui muti, et similia mala. Dicit quis: Scriptura dicit quod pater, etc.: «Omnes anime mee sunt, ut anima patris, anima filii». «Filius non portabit iniquitatem [f. 99/90r] patris et pater non portabit sui filii iniquitatem», *Ezechiel*, XVIII<sup>o</sup>, scilicet in corpore, et non in anima, quia filii aliquociens sunt infirmi, claudi, propter defectum parentum.
- 1070 Item, punit in bonis temporalibus, quia pro peccatis tuis Deus auferet a te bona et parentes, sed domini temporales dant punitionem per mala opera, sed Dominus dat punitionem quod pro vno risu vano punit in purgatorio; domini temporales non puniunt cogitationes, sed Dominus punit cogitationes et opera mala, quamvis secreta fiant.
- 1075 Item, punit de verbo occioso et blasphemo, etc., et de diffamatione proximi. Verbum occiosum est quod non facit bonum nec malum. Auctoritas: «Dico vobis, quod de omni verbo occioso, quod luquuti fuerunt homines, redditori sunt rationem in die iudicii», *Matthei*, XII<sup>o</sup>.

---

1053-1054 *Dan* 1, 10

1060-1061 MISSALE ROMANUM, MISSALE VICENSE, *Feria VI post Cineres. Oratio super populum.*

1072-1075 *Ez* XVIII, 2-4 1073-1075 *ibid.*, 20

1082 Cf. *Mt* v, 28

1085-1086 *Mt* XII, 36 1086 fuerunt *Vulg* fuerint



Item, de cogitationibus cordis non est timendus rex terrenus, sed Deus qui punit et scit cogitationes hominum, punit acriter: «Dico vobis, quod omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mechatus est», *Matthei*, v<sup>o</sup>. Ad idem de mulieribus. 1090

Item, punit de bonis operibus quando non fiunt cum diligencia et intencione recta, sicut qui celebrat missam et non facit deuote et non habet in memoriam passionis, etc., et quando defficit in aliquo puncto, ideo acriter punit. Ad idem de predicatione, que est bonum opus; etiam punit de ieiuniis, quando non fiunt in pascientia et humilitate. 1095

Item, de confessione punit Deus, quando fit negligenter, sicut aliqui, qui non recordantur peccata sua, et dicunt: «Pater, recordamini mihi peccata mea». DAVID, *Psalmo* LXXIII<sup>o</sup>: «Cum accepero tempus, ego iusticias iudicabo», non solum iniustitias, sed iusticias, quando fiunt indiligentia. «Cuncta que fiunt, adducet Dominus ad iudicium, siue bonum, siue malum», *Ecclesiastes*, XII<sup>o</sup>. 1100

Ideo, habeamus timorem Domini, quia punit in corpore et anima, in bonis temporalibus et aliis premissis, quia punicio Dei perpetua, scilicet, in inferno in secula seculorum, quia pro peccato mortali, in quo permanserit homo per diem et horam, pena erit perpetua in inferno. Auctoritas: «Ostendam vobis, amici mei, quem timeatis». «Dico vobis, amici mei, non terreamini ab hiis qui occidunt corpus..., [f. 99/90v] sed eum timete qui» potest corpus et animam «mictere in gehennam». 1105

Contrarium est, quia domini temporales plus timentur quam Deus. Ratio: quia precepta Dei ne[mo] dubitat frangere et interrumpere. In hoc est maxima stulticia: si ex precepto iustitie proclamaretur ne quis iret ad talem locum sub pena amissionis pedis, nemo iret. Sed Dominus fecit proclamationem plus quam mille anni sunt elapsi, quod homo vel mulier non audeat transgredere mandatum Dei, nec ire ad sortilegos, et hoc sub pena perditionis corporis et anime. Item, de aliis statutis Dei blaphematores. Ad idem, de obseruacione operum, ne fiant in die dominico: Ecce seruus Domini sui non timebit. «Si ego sum Dominus, vbi sunt seruitores mei?», *Malachie*, I<sup>o</sup>: «... est timor meus, dicit Dominus exercituum». «Etenim, quia non profertur cito contra malos sententia, ideo filii hominum absque timore vllo perpetratum malum», *Ecclesiastes*, VIII<sup>o</sup>. 1110  
1115  
1120

Dominus vult tenere morem iudicis iusti, quia licet Deus sciat et videat peccata hominum, non punit donec ad iusticiam venerit, quia

1088-1090 *Mt* v, 28

1098-1099 *Ps* LXXIV, 3 1099 solum *seq* iustitias *canc exp* 1100-1101 *Eccle* XII, 14  
1106-1109 *Lc* XII, 4-5

1115-1116 *Lev* XIX, 31; XX, 6 1116-1117 *Deut* v, 16 1117-1118 *Ex* XX, 8-11  
1118-1119 *Cf. Mal* I, 6 1120-1122 *Eccle* VIII, 11

- 1125 prius fit processus; quia iudex, sciens peccatum malefactoris, non debet iudicare nisi constet per alios testes ydoneos et quod ille malefactor confiteatur. Sic Dominus, sciens peccata, non punit, sed attendit testes accusantes et examinat, et hoc in exitu anime a corpore, et anima accusatur a dyabolo, et dicit: ‚Domine, iustitiam postulo contra istam animam’, et angellus bonus examinatur a Deo et conscientia anime etiam examinatur; et sic duo testes. Auctoritas: «Dominus interrogat iustum et impium», *Psalmus In Domino confido*. Hoc facit, licet ipse sciat peccata, servat ordinem iusticie, et dicit Dominus dyabolo: «Tolle quod tuum est» in inferno. «Non est similis tibi, Domine, magnus es tu, Domine», *Ieremie*, x<sup>o</sup>.

- Secundo, debemus timere Deum sicut amicum proficientem. Si aliquis habuit amicum a quo acceperit multa bona, timet eum et non vult offendere eum. Auctoritas: David habebat filium paruum et fuit infirmus; Dauid orabat et infans mortuus est. Timuerunt serui David nuntiare ei quod puer defunctus esset et hoc propter seruicium, quod faciebant ei, *II<sup>o</sup> Regum*, xii<sup>o</sup>. Sic est de Deo, quod debemus eum timere, quia non debemus dicere nec facere aliquid contra Deum, quia est amicus noster proficiens, quia nobis dedit omnia bona, scilicet corpus et animam, et omnia [f. 100/91r] que habere possimus, a Deo sunt nobis data. Si peteretur ab alioquo, quis dedit sibi corpus, si diceret quod pater et mater, nichil est, sed Deus dedit sibi corpus in ventre matris et formavit corpus, ossa, venas, neruos. Auctoritas *Iob*, x<sup>o</sup>: «Manus tue fecerunt me et plasmaverunt me totum in circuitu» (pone lectionem totam vsque) «ossibus et nervis compegisti me, vitam et misericordiam tribuisti michi». Ideo, Deus timendus est tamquam amicus proficiens.

- Si quidam medicus sanaret te sine pretio, nunquid honoraretur? Sic Deus dedit nobis. Item, quis dedit animam, que est ad ymaginem Dei facta: sicut Deus est vnus in essentia, sic anima habet tres potencias, memoriam, scientiam et voluntatem; et anima est immortalis. Sed anima animalis moritur cum animal moritur, quia totum suum esse habet a corpore animali. Auctoritas: «Producat terra animam

---

1129 dicit *corr* dixit *exp* -x- 1131-1132 *Ps* x, 6 1134 *Mt* xx, 14 1134-1135 *Ier* x, 6

1138-1141 Cf. *II Reg* (*II Sam*), xii, 15-18 1142 est *int lin* 1147-1150 *Iob* x, 8-12 1147 *Iob* *seq* Joho<sup>o</sup> *canc exp* 1148-1149 pone lectionem totam: «Manus tuae fecerunt me / et plasmaverunt me totum in circuitu; / Et sic repente praecipitas me? / Memento, quaeso, quod sicut lutum feceris me, / et in pulverem reduces me. / Nonne sicut lac mulsisti me, / Et sicut caseum me coagulasti? / Pelle et carnibus vestisti me; / ossibus et nervis compegisti me. / Vitam et misericordiam tribuisti mihi.»

1152-1153 Cf. *Gen* i, 26-27 1157-1158 *Ibid.*, 24 1163 quia *seq* sine *canc exp* 1166 Cf. *Gen* i, 11 1167 *Io* ii, 9. 11 1169-1170 *Ecli* vi, 17

viuentem in genere suo», *Genesis*. Sed anima hominis est rationalis, formavit ergo Dominus hominem; quando corpus moritur, anima remanet immortalis, ideo quia Deus dedit memoriam, voluntatem et rationem anime, debet homo diligere Deum, sicut amicum proficientem, quia dat nobis bona temporalia, sicut blada, vina et alia bona. Si aliqui dicerent quod natura dat fructus, non est verum, quia pluma non scribet nisi moueatur per scribam, sic terra non dat fructus nisi Deus faciat, quia primo granum frumenti putrefactum est in terra, et postmodum venit in herbam virentem, et sic de aliis. Quando vinee scinduntur exit aqua de vite, et quis potest conuertere aquam in vinum, nisi Deus? Et sic de singulis. O quantum debemus diligere istum amicum, qui nobis dat tanta bona, et eum timere. «Qui timet Deum eque habebit amicitiam et secundum voluntatem Dei erit amicus eius», *Ecclesiastici*, VI<sup>o</sup>.

Miraculum, Secundo libro *Machabeorum*: erat quidam bonus homo ieiunans et venit rex Antiochus et inhiuit ei ne ieiunaret, et dedit ei cibum vetitum a Lege Dei et rex ille dedit sententiam mortis contra illum hominem, quia nolebat comedere; expoliato homine, portauerunt cibum, ut simularet se comedere et noluit comedere: «Domine, qui habes scientiam manifeste scis..., sed propter timorem tuum, etc.», II *Macchab.*, VI<sup>o</sup>. Et ibi notatur [f. 100/91v] quod quadraginta diebus debes ieiunare secundum preceptum legis christiane. Item, cum fuissent omnes condempnati ad infernum, Dominus venit in incarnatione et postmodum ad mortem crucis, ne credentes et hobedientes suspendantur in furca inferni, et ibi maxima amicitia est. Ideo, debemus ipsum Deum timere, et de istis dicit thema: «Magnificavit...».

Tertio, debemus timere Deum tamquam patrem generosum. Sacra Scriptura dicit quod quando quis est generosus et diues et habet filium vnum, ipse filius custodit ne offendant patrem, ut habeat hereditatem, quia si filius fieret inimicus patris, dubitaret ut emanciparetur, etc. «Vnusquisque habeat timorem patris et matris», ne perdat hereditatem, *Leuitici*, XIX<sup>o</sup>. Quam hereditatem nobis preparauit? Deum, paradisum, et gloriam eius. Ideo, ne perdamus hereditatem debemus timere Deum, ex duabus de causis: primo, per excellentiam hereditatis et per facilitatem. De excellentia, *Paulus*: «Scio hominem raptum..., siue in corpore, siue extra corpus..., vsque ad tertium celum, etc.», II<sup>a</sup> *Ad Cor*, XII<sup>o</sup>. «Oculus non vidit, nec auris au-

---

1172-1175 II *Mac* VI, 30 1178-1179 Praeceptum de ieiunio quadragesimali 1179-1181 *Eph* II, 5 1183 *Ecli* XIV, 2 1188-1189 *Lev* XIX, 3 1192-1194 II *Cor* XII, 2 1194-1196 II *Cor* II, 9 1199 *Ps* CXXII, 1 1201-1202 *Bar* III, 24 1205 potestati *lect dub* peccandi 1206-1207 Cf. *Iac* II, 10 1209 admittit *lege* amittit | si *ms* se 1210-1215 *Ps* XXXIII, 13-15

- 1195 diuit nec in cor hominis ascendit, que preparauit Deus diligentibus se, nobis autem reuelauit per Spiritum suum». Oculus non vidit per scientiam speculatiuam et intelligenciam, quia philosophi non potuerunt inuenire excellentiam celi, et nobis reuelauit per Spiritum suum: primo, cuius est celum empireum: «Ad te leuauit oculos meos, qui habitas in celis». Homo qui respicit celum ex aduerso debet cogitare quantam pulcritudinem habet et quanta est infra celum: «O Israel, quam magna est domus Domini et ingens locus possessionis eius», *Baruc*, III<sup>o</sup>. Sic pensa que ornamenta sunt.
- 1200 Secundo, debemus timere Deum tamquam patrem generosum ne per facilitatem potestatis perdamus paradysum, quia pro vno peccato mortali tantum perdit homo paradysum. Auctoritas: «Si homo custodierit omnia mandata Dei et vnum dimiserit, factus est omnium reus», *Iacobi*, II<sup>o</sup>. Filius regis temporalis, si peccauerit contra patrem, non propter hoc admittit hereditatem patris, sed nos per contrarium. Ideo, si
- 1210 velimus habere gloriam paradysi, habeamus ea que dicit DAVID, *Psalmo Benedicam*, etc.: «Quis est [f. 101/92r] homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo», id est, ne loquaris contra Deum, «et labia tua ne loquantur dolum», scilicet contra proximum, «diuerte a malo et fac bonum, inquire pacem et persequere eam».
- 1215 De tali poterit dici thema propositum: «Magnificavit eum in timore». Ideo, timore Deum debemus timere tanquam Deum rigorosum, qui nobis habet punire; tanquam amicum proficientem, qui cotidie habet nobis providere; tanquam patrem generosum, qui in
- 1220 gloria eterna nos habeat hereditare. Amen

## VI

(F. 103r) SERMO ANNUNCIATIONIS BEATE MARIE MARCII

*Inuenisti gratiam apud Dominum**Luce*, primo.

- 1225 In isto sermone volo predicare de incarnatione Filii Dei et annunciatione virginis Marie. Sed ut Deus det nobis suam gratiam copiosam, nos debemus presentare salutationem angelicam virgini Marie, dicendo: *Ave Maria*.

*Inuenisti gratiam apud Dominum*, loco et capitulo ut dixi.1216-1217 *Ecli* XLV, 21222 *Lc* I, 301228 *Lc* I, 30

Verbum prepositum est thema. Verbum est archangeli Gabrielis, dictum virgini Marie. Pro declaratione verbi et introductione materie, sciatis quod in principio mundi vsque modo et ad finem fuerunt due mulieres contrarie in suis operibus, quarum prima fuit Eua, alia fuit virgo Maria. Et in fine mundi prima Eua invenit maliciam et iniquitatem contra Deum, et virgo Maria invenit gratiam coram Domino. Ideo possimus dicere Eue: ‚Invenisti iniquitatem contra Deum‘; et Virgini possimus dicere: «Invenisti gratiam apud Dominum».

De inventione gratie videamus ordinationem: persona humana que prima invenit maliciam fuit Eua, mulier, non homo, ideo quia, sicut per mulierem erat principium malitie et iniquitatis, sic oportebat quod mulier foret causa gratie et misericordie; prima mulier Eua virgo fuit, ideo voluit Dominus quod inuentum gratie fuisset per virginem. Item, Eua fuit virgo sponsata Ade; Deus voluit quod virgo Maria virgo fuisset, desponsata virgo. Item, Eua fuit mulier sponsata et per malum angelum temptata. Ideo voluit Dominus quod virgo Maria, virgo sponsata, fuisset per angelum bonum salutata. Item, Eua fuit virgo sponsata temptata et decepta per dyabolum; Deus, per contrarium, voluit quod virgo Maria fuisset sponsata, salutata et informata veritate. Item, Eua fuit virgo, etc., decepta et saturata fructu; sic de virgine Maria, que fuit saturata fructu vite. Item, sicut per Euam venit malicia et iniquitas et fuit decepta, et venit malum per gustum fructus, sic per contrarium fuit Maria virgo, etc., quod per fructum virginis Marie est saluatio et redemptio tocius humani generis per fructum vite eterne. Iste due mulieres contrarie: de Eua, de qua venit omne malum et etiam finaliter mors irreuocabilis. Auctoritas Amuliere initium facti est peccatum et per illam mors irreuocabilis», *Ecclesiastici*, XXVIII; et per contrarium de Virgine, quia ipsa fuit initium gratie et benedictionis et vite eterne: «Invenisti gratiam apud Deum».

In quantum tangit evvangelium, ego noto tres gratias, etc. [f. 112v/103]

Prima est gratia salutationis angelice  
 Secunda est gratia incarnationis divinalis  
 Tertia est gratia benedictionis eternalis;  
 Ideo, «invenisti gratiam apud Deum».

Legitur in Veteri Testamento quod alique persone per angelos erant salutate, et hoc supra; sed saluatio ita excellens, sicut saluatio virgi-

1236 Lc 1, 30  
 1238 Gen III, 6 1255-1256 Eccli XXIV, 25-26 1257 Lc 1, 30  
 1263 Lc 1, 30  
 1264 Gen XVI, 7; Ex XXIII, 20, etc. 1266 Lc 1, 26 1270 Is VII, 14 1272 quando  
 seq vrij cano exp

nis Marie, non reperitur; ideo «Missus est angelus ad virginem», etc. Virgo puella sciebat totam scripturam Veteris Testamenti et intelligebat omnes prophetias, plus quam alii prophete, quia erat illuminata. Quadam die, ipsa virgo reuelauit Helisabeth; ipsa orabat in prophetia *Ysaie*: «Ecce virgo concipiet et pariet filium et vocabitur nomen eius Hemanuel», *Ysaie*, vi: concipiet Filium, et non Patrem, non Spiritum Sanctum; et quando virgo, stans sola in contemplatione sua, dicebat: ,O, Domine, Filius vester debet concipi in ventre virginis. O Domine, penso quod illa virgo est nata, peto gratiam vobis quod non moriar donec videro virginem illam; et conseruate me et corpus meum ut possim me vocari ancilla huius sanctissime ac reuerendissime virginis, que erit digna ad portandum talem fructum in aluo suo sacro! Que gratia erit illi virgini quod sit mater Dei!

In hac contemplacione existens virgo, subito intrauit angelus Gabriel cameram clausam in formam iuuenis resplendentis faciem pulchram. IERONIMUS dicit quod virgo consueuerat videre angelos, sed nunquam viderat similem angelum resplendentem; et tunc angelus fecit virgini maximam reuerenciam, dicendo: «Ave, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus; que cum audisset [Virgo] turbata est in sermone eius et cogitabat qualis esset ista salutatio». IERONIMUS dicit: «Non visione angeli, non, fuit turbata, sed per humilitatem»: persone vere humili magna turbacio est quando fit ei salutatio inconsueta, sicut mulieri deuote habendo milites iuuenes facientes reuerentiam inconsuetam, turbatur. Ideo dicit angelus: ,Flos paradisi, camera Dei, Aue', etc. Ideo, de tali reuerentia non consueta Virgo fuit turbata, licet angelus non posset salutare virginem Mariam vane, sed quia in quolibet verbo angelus se inclinabat. Ideo Virgo per humilitatem fuit turbata «et cogitabat qualis esset ista salutatio»; et non respondit, dicens secum: ,Quomodo mihi, pauperi creature, mictitur angelus et facit [f. 113/104r] tantam reuerentiam: ego non sum ita sancta'. «Et angelus ait: ,Ne timeas, [virgo] Maria», de verbis et de salutatione, «invenisti gratiam apud Dominum», vt angelus istam reuerentiam tibi impendat; et sic invenit virgo Maria gratiam. Si virgo Maria «cogitabat ,qualis esset ista salutatio'», nos debemus bene cogitare salutationem virginis Marie: «Aue, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus»; et nichil facimus, dicit AUGUSTINUS. Sed ecclesia addidit ,Maria'. Item, angelus non dixit: ,Benedictus fructus ventris tui', quia nondum conceperat, sed post conceptionem sancta Helisabeth dixit: «Benedictus fructus ventris

---

1279-1280 Cf. *Lc* 1, 26 | HIERONYMUS: saltem ad litteram talis assertio non invenitur in operibus Hieronymi 1283-1285 *Lc* 1, 28-29 1285-1287 HIERONYMUS cf. notam ad lin. 1279-1280 1293 *Lc* 1, 29 1296-1297 *Lc* 1, 30 1299 *Lc* 1, 29 1300-1301 *Lc* 1, 29 1301-1302 AUGUSTINUS 1304-1305 *Lc* 1, 42

tui»; et nos addimus: ‚Ihesus’; et post addimus: ‚Ora pro nobis, amen’.

In ista salutatione sunt sex clausule, que notant excellentiam Virginis:

Prima, quando dicitur: ‚Ave Maria’, que notat puram excellentiam, id est claram puritatem [...].

Prima, clara puritas, quando dicimus: *Aue, Maria*. Secundum interpretationem grecam, id est, ‚sine ve’, id est, sine peccato. Peccatum est ratio per quam Dominus dicit anime volenti intrare paradysum: ‚Ve’. Auctoritas: «Ve nobis, quia peccavimus». Auctoritas *Trenorum*, sexto capitulo. Auctoritas: «Ve, genti peccatrici, filiis sceleratis», *Ysaie*, primo capitulo. Ideo, ‚Aue’ vult dicere: ‚Virgo, vos estis sine peccato’; quia virgo numquam fecit peccatum corde, voce et opere, et ista excellentia singularis est virgini: quia numquam fuit sanctus et sancta quin fecerint peccatum veniale, cogitando aut loquendo, opere. AUGUSTINUS, *Libro de Natura*, dicit: «Si omnes sancti congregati fuissent et interrogati fuissent utrum essent sine peccato, omnes dixissent: Nemo est sine peccato, preter sola virgine Maria». Et istam claram puritatem habuit virgo Maria. Ideo, ‚Aue, id est, sine peccato’. Ideo Spiritus Sanctus, amatorus Virginis Marie, fecit vnam pulchram cameram de ea, dicendo: «Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es..., tota pulchra es, et non est macula in te», *Cantica Canticorum*, quarto; quam pulchra corde, quam pulchra ore, tota pulchra corpore: et ibi est clara puritas virginis Marie.

Secundo, tota sanctitas, ideo ‚gratia plena’. Numquam fuit [ff. 113v/104v) sanctus qui habuerit plenitudinem gratiarum, quin haberet aliquem defectum: verbi gratia, alique persone habent deuotionem, quod scilicet, fundunt lacrimas: gratia est, sed non habent gratiam scientie; ad idem, per contrarium, qui habent scientiam et non habent deuotionem, quia communiter videmus quod quanto quis habet maiorem scientiam tanto peiorem habet conscientiam, malam conscientiam; item, alique persone sunt ita misericordes erga proximos, sed defficiunt in iusticia, quia per illam dulcedinem misericordie nolunt

1310 puritatem seq spat vac quatuor linearum, ubi scrib erat schema sermonis

1314 *Tbren* v, 16 | *Ve* seq vobis *canc exp* 1315 *Is* 1, 4 1319-1322 AUGUSTINUS: «...excepta itaque sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem», *De natura et gratia ad Timasium et Iacobum contra Pelagium liber unus*, xxxvi, 42 (ML 44, Paris 1841, col. 267) 1325-1326 *Cant* iv, 1. 7 1329 plena *int lin* 1338 quia seq habet *canc exp* 1346-1347 *ICor* xii, 4-11 1347-1348 *Eph* iv, 7 1351 BERNARDUS: nec ope microschedarum invenire potui conceptus hic prolatos

facere iusticiam; alie persone, per contrarium, quia habent tantum rigorem iusticie in puniendo malefacta, sed non habent dulcedinem misericordie, quia non se inclinant ad misericordiam; alie persone habent castitatem et honestatem, et est gratia Dei, sed non habent humilitatem, sed preciantur se de castitate et virginitate, despiciendo alios (virginitas superbi non placet Deo); alie persone sunt, per contrarium, quod sunt ita humiles et non habent castitatem; et sic de aliis conditionibus. Et iste defectus est hodiernis temporibus in natura humana. Auctoritas: «Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus..., diuidens singulis prout vult», *Prima ad Corinthios*, XII<sup>o</sup>: «data est gratia nobis secundum mensuram donationis Christi», *Ad Ephesios*, III<sup>o</sup>. Sed virgini Marie data est tota plenitudo gratie, quia fuit plena sancte misericordie et rigore iustitie, castitatis, humilitatis. Ideo presentamus istam humilitatem sibi: ‚gratia plena’. BERNARDUS: «Bene plena gratia, et in ceteris datur per partes gratia, sed virgini Marie tota se infundit».

Tertia: «Dominus tecum»: et hic est alta dignitas. Quanto aliqua persona habet coniunctionem proximam, de tanto habet plus dignitatem; quam dignitatem habet crux Christi, quam adoramus, postquam Christus fuit crucifixus; per istam coniunctionem adoramus crucem, sepulcrum Christi, per coniunctionem corporis Christi, nos adoramus tela lini: non habet dignitatem, sed post coniunctionem corporis involuti, adoramus; et per consecrationem fiunt corporalia digna; idem de calice.

Numquam fuit creatura nec erit, quod ita proxima fuerit Christo sicut virgo Maria, quia nouem menses ipsum portauit in ventre suo et post nativitatem eius ipsum portauit in brachiis. Ideo, si dignitas creature venit pro approximatione Dei, ideo virgo, dixit BERNARDUS: «Dominus tecum, plus quam mecum, quamuis esset cum angelis, sed plus fuit in virgine Maria». Auctoritas: «Vade coram Domino ad interpellandum pro nobis», quia Dominus tecum, quia virgo.

«Benedicta tu [f. 114r/105r] in mulieribus»: in hoc est magna pietas. Et dicet quis: ‚Que excellentia est Virgini, etc.?’ Ab antiquo mulieres erant subiecte maledictioni, quia quando veniebant defectus, «a femina factum est initium peccati», *Ecclesiastici*, XXI<sup>o</sup>. Sed virgo Maria conuertit maledictionem in benedictionem, quia maiorem gratiam ha-

1354 Lc I, 25

1363 Maria seq quem canc exp | Lc II, 5-6 1365 BERNARDUS: cf. notam ad lin. 1351  
1367-1368 Cf. Hebr VII, 25

1369 Lc I, 42 1371-1372 Eccli XXV, 33 1377 Lc I, 42 | seq spat vac pro duodecim  
litteris 1378-1379 Gen xxx, 13



buimus per Virginem quam non habuimus maledictionem per Euam, quia per Euam eiecti sumus de paradiso terrestri, sed per Virginem aperta est nobis gloria paradisi, et modo illa maledictio auffertur a mulieribus. Ideo, «Benedicta tu in mulieribus»; ideo virgo Maria [...] potest dicere hoc pro beatitudine: «Beatam me dicent omnes mulieres», *Genesis*, xxx<sup>o</sup>. 1375

Item, est «benedictus fructus ventris tui», Ihesus: et ibi presentamus excellentiam, scilicet, plenam vtilitatem. Si in ista terra esset arbor que daret fructus contra omnes infirmitates et daret sanitatem, talis arbor, benediceretur. Virgo Maria est arbor vite et fructus est Ihesus, qui valet contra omnes infirmitates corporis. Si caput dolet, ponatis de fructu arboris virginis Marie: est plastrum, dicentes: ,Ihesus': sanabitur, si sanatio debet esse utilis anime; et sic de aliis membris. Ideo, «benedictus fructus ventris tui», Ihesus; et est ibi plenitudo; si est aliquis qui possit habere contritionem, faciat coram crucifixo signum crucis in pectore, dicens: ,Ihesus'; ideo, in passione Ihesu Christi, quando passus est in cruce, «petre scindebantur et monumenta aperiebantur». Sic est cor hominis lapideum, et scinditur per virtutem nominis Ihesu Christi, monumentum corporis aperietur per confessionem oris. Auctoritas: «Habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem vero vitam eternam», *Ad Romanos*, vi<sup>o</sup>. 1380  
1385  
1390

Sexto, dicimus: «Ora pro nobis peccatoribus, amen». In illo puncto presentamus excellentiam, scilicet, largam caritatem, quia pro omnibus nobis, bonis et malis, orat pro nobis. Primo, pro nobis christianis, quia multum tempus est preteritum, quo mundus fuisset destructus, nisi foret oratio virginis Marie, que cothidie orat pro nobis. Item, orat pro infidelibus iudeis, ut veniant ad saluationem, quia de genere suo sunt. Pro sarracenis orat, ut conuertantur ad fidem catholicam; et sic de aliis. Ideo dicimus: «Ora pro nobis peccatoribus», amen. «Ora, ergo, pro nobis, quia sancta es», *Iudith*, viii<sup>o</sup>. 1395  
1400

Miraculum: sciatis [f. 114v/105v] quod erat quidam probus, et numquam poterat adiscere orationem, nisi tantum *Aue, Maria*. Infra annum non poterat nisi adiscere *Aue, Maria*; finaliter accepit tantam dulcedinem, quod de mane dicebat *Aue, Maria*, genibus flexis; quando transibat coram ymagine, dicebat *Aue, Maria*; et quando pulsaba-

1380 *Lc* 1, 42 1387 *Lc* 1, 42 1388 qui possit *leg* qui non possit 1390-1391 *Mt* xxvii, 51-52 1393-1394 *Rom* vi, 22

1398-1399 Vide narrationem de tribus lanceis, quibus Christus minabatur mundum, in *Sermone facto Barchinone in die sancti Dominici die sabbati Dominica vi post Trinitatem*, in «Arxiu de Textos Catalans Antics» IV (1985), 267-277, in lineis 922-986.

1402-1403 *Iudith* viii, 29 1416-1417 *Rom* xvi, 6

- 1410 tur simbalum misse, sic similiter dicebat; in fine mortis, sciens curatus quod nichil sciebat nisi duo verba, *Aue, Maria*, fecit ipsum sepelliri in terra prophana. Et in crastinum in capite sepulture fuit flos lilli, et in quolibet flore erat scriptum. *Aue, Maria*, litteris aureis; et tota ciuitas fuit mota, quia tempore hyemis erat, et videre voluerunt vnde exhibat, et invenerunt quod ex ore deffuncti exhibat; fuit data sepultura ecclesiastica; et sic ostendit virgo Maria quod multum sibi placet saluatio angelica. Saluta virginem Mariam, ‚quia multum laboravit pro nobis‘. Et hoc de prima gratia.

- 1420 Secunda gratia est de incarnatione divina. Ab inicio mundi vsque ad virginem Mariam transsierunt plus de quinque milia anni quod Deus voluit incarnari. Ratio, quia numquam fuit mulier virgo sponsata que potuerit tantam gratiam recipiendum et concipiendum Filium Dei; dicebat Filius Dei in celo: ista digna est ut me recipiat in ventre suo. Dicit Evvangelium: Angelus nunciauit mandatum suum: «Ecce concipies in vthero et paries filium et vocabitur nomen eius Ihesum» (usque ad) «et regni eius non erit finis».

In istis verbis sunt octo clausule:

- 1430 Prima: ‚ecce in vthero‘; gloria: quare dicit ‚in vthero?‘ Quia concipiet mulier in ventre et non in aure, quia virgo conceperat Deum in ventre suo, dicit: ‚in vthero‘. Secretum est, quia infideles et heretici mirantur, quomodo conceperat sine semine hominis, et hic est stulticia: nux, auellana, castanea habent granum in ventre; virgo est auellana, castanea; quis facit hoc? Deus. Scilicet, intra avellanam Deus dat fructum. Ita, infra ventrem virginis, sine apercione. Ideo dixit angelus: «Ecce in vthero concipies» sine rupcione, sive hominis semine, et
- 1435 «Et paries filium», et non filiam, scilicet, Filium Dei et hominem; et ibi deficit similitudo auellane, que concipit filium, scilicet, granum, et non exit filium nisi frangatur. Et alia similitudo: sicut in ecclesia est
- 1440 [f. 115r/106r] fenestra et est vitriata et infra vitriam intrat sol et non frangitur, ymo clarior efficitur, sic Filius Dei est radius eternalis, qui, «cum sit splendor glorie», venit in mundum et est transiens per por-

---

1419 ad *int lin* 1423-1425 *Lc* 1, 31-35: el text de la *Vulgata* diu així: «...ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius: et regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei» 1435-1436 *Breviarium Romanum*. In festo Nativitatis Domini. Ad laudes, ex hymno *A solis ortus cardine* 1438 concipit filium *corr* confilium *canc* con- 1442 *Hebr* 1, 3 1443-1444 *Breviarium Romanum* 1445 profert *corr* proferet *exp* -e-

tam ventris virginis; venit in mundum, et post partum virgo permansit purior et pulcior et virgo permansit sine dolore et sine macula. Ideo cantat ecclesia: «Sicut sydus radium profert, sic Virgo Filium pari forma». 1445

«Et vocabis nomen eius Ihesum». Quare? Secretum passionis: quia Ihesus vult dicere Saluator: «Nichil enim nobis nasci profuit, nisi nasci pati profuisset», AUGUSTINUS. Ihesus, quomodo scribitur in littera? In hoc nomine Ihesus est tota passio Christi; tres littere sunt. PRISCIANUS dicit quod .h. non est littera, sed aspiracio; sic Christus in cruce non fuit littera legibilis, quia non cognoscebatur. Auctoritas: «Vidimus eum et non erat aspectus..., vnde reputauimus eum quasi leprosum», *Ysayas*, LIII<sup>o</sup>, quia «inclinato capite emisit spiritum». Prima littera .s. dextera, hoc Ihesus; et alia retorta, et corpus flagitatum; et titulus divinitatem. Et istud nomen habet tres substancias: prima enim bonum latronem significat: «Ne quidem... dignum facti recipiant», *Luce*, XXIII<sup>o</sup>: «Domine, memento mei dum veneris in regnum tuum»; retorta significat malum latronem, et significat superbiam, quia blasphematur Christum, dicendo: «Si tu es Christus, salvum te fac et nos»; 1450  
primus punctus fuit virgo Maria et alter iste Iohannes: tota fides catholica in vno puncto, scilicet in Virgine: «Ipse enim salvum faciet populum», *Matthaei*, I<sup>o</sup>; item, «Hic erit magnus...»; et ibi notatur descensus a cruce in limbo; primo, Filius Dei fuit cum Deo Patre et Spiritu Sancto, magnus in morte fuit et magnus inferno, quando descendit ad liberandum sanctos patres, et non solum fuit magnus in celo sed in inferno, quia descendit ad liberandum sanctos patres, et non solum fuit magnus in celo, sed in inferno. Auctoritas: «In nomine domini Ihesu omne genu flectatur celestium... et infernorum», *A Philipenses*. 1455  
1460  
1465  
1470

«Et Filius Altissimi vocabitur»: et ibi notatur resurrectio, quia sicut nos patimur, sic Kristus; et quando fuit resuscitatus fuit Filius Altissimi. Ideo dixit: «Noli me tangere, nondum ascendi ad Patrem».

---

1447 *Lc* 1, 31 1447-1448 *Mt* 1, 21 1448-1449 AUGUSTINUS: «Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi... Sic et materna propinquitas nihil Mariae profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset», *De sancta virginitate, liber unus*, III (ML 40, París 1861), col. 398; ZYCHA, CSEL, 41, Viena 1900, 237, líns. 12-19) 1451-1452 PRISCIANUS, *Institutionum grammaticarum*, lib. I, cap. IV: «H autem aspirationis est nota, et nihil aliud habet litterae» (KREHL, *Prisciani Caesariensis grammatici opera*, I), Leipzig, Weidmann 1819, 18, núm. 16 | Interpretationem sacram litterarum nominis Ihesu invenies apud PSEUDO-IOACHIMUM DE FLORE, *De semine scripturarum*; unde occasionem sumpsit propriae interpretationi exponendae ARNALDUS DE VILLANOVA, *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum 1452-1454* *Is* LIII, 2-4 1454 *Io* XIX, 30 1455 hoc seq spat vac pro duabus litteris 1457-1458 *Lc* XXIII, 40-42 1460 *Lc* XXIII, 39 1462-1463 *Mt* 1, 21 1463 *Lc* 1, 32 1468-1469 *Philip* II, 10  
1471 *Lc* 1, 32 1473 *Io* XX, 17

1475 «Et dabit illi Dominus sedem Daud patris eius»: et in hoc est ascensio Christi; sedes David fuit super omnes reges; ideo, in ascensione fuit data potestas, et tunc prophetie complentur. «Super solium Daud et super regnum eius sedebit».

1480 «Et regnabit in domo Iacob in eternum», *Ysaie*, IX<sup>o</sup>: hic est sacramentum altaris: domus Iacob est ecclesia militans, in qua Deus regnat in sacramento altaris; stans in celo, Christus regnat in terra, «in domo [f. 115/106v] Iacob»; quare dicit «in domo Iacob»? Iacob interpretatur ‚luctator‘, quia luctare habemus cum dyabolo, qui nos impellere vult ad sinistram partem, scilicet, ad peccatum per superbiam et per peccata mortalia. Ideo, debemus luctare contra eum, ne cadamus ad sinistram partem. Pone practicam peccatorum mortalium. Dicit Ihesus in ascensione, et apostoli letantes, et virgo Maria: «Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi», *Matthei*, ultimo, id est, in sacramento altaris, quia licet sit in celo, tamen est in sacramento altaris: sicut radius solis intrat per mille foramina, tamen sol est in celo, sic est corpus Ihesu Christi.

1490 «Et regni eius non erit finis». Hic notatur finis mundi: si loquamur de illis qui erunt saluati, illud regnum non habebit finem; si loquamur de regno iusticie, scilicet, de inferno, in secula seculorum regnabit super eos, quia numquam morientur nec poterunt penitere nec euadere, quia in inferno nulla est redemptio; ideo, «regni eius non erit finis». Ideo, DAVID, *Psalmo* C: «Regnum tuum regnum omnium seculorum et dominatio tua in omni generatione et generatione».

1500 Et istam portavit archangelus virgini Marie, et tunc fecit questionem virgo Maria angelo, dicendo: «Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?» Quia voui virginitatem mente et corpore; quomodo poterit fieri sine voti fractione, ut concipiam? Non dubitabat de dictis dixit angelus, sed volebat scire modum. Dixit angelus: «Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei», non filius hominis. Moralitas: Virgo Maria vouerat semper seruare virginitatem, et quando angelus nunciauit sibi de incarnatione, recordata fuit de voto suo. Ideo: «Quomodo fiet istud?»

1510 In hoc declaratur quomodo quisque nostrum debet seruare votum, et specialiter nos religiosi, quia fecimus plus sollempne votum quam

---

1474 Lc 1, 32 1476-1477 Is IX, 7  
 1478 Lc 1, 32 | Is IX, 7 1481-1482 HIERONYMI, *De nominibus*, 795: «Jacob, lucta vel pulvis» 1486-1488 Mt XXVIII, 20  
 1491 Lc 1, 33 1496-1498 Ps CXLIV, 13  
 1499 istam adde salutationem 1500 Lc 1, 34 1503 dictis dixit leg dictis quae dixit 1504-1505 Lc 1, 35 1508 Lc 1, 33

virgo Maria. Quare? Quia virgo Maria fecit sola in camera sua, sed religiosus facit votum puritatis et castitatis publice in capitulo coram religiosis; et quando religiosus frangit votum suum, maius peccatum est quam occidere hominem, et sic de presbiteris; non tamen expressum votum, sed annexum. Et sic de aliis personis mundi: 1515  
 maximum peccatum est frangere votum. Angelus portabat dispensationem a papa Deo, si necessaria esset. Votum castitatis, fracto voto castitatis aut ad frangendum, nemo potest dispensare nisi papa, tamen papa non dispensavit: «Si quid vouisti Deo, memoreris reddere Deo...; in omni quod vouisti reddere, multum displicet»; multo melius [f. 116/107r] est non vouere quam votum non reddere. 1520

Infidelitatem sapit se truffare a Deo quando vota non complentur. Illi pueri qui intrant religiosam vitam ad decimum quintum annum debent facere professionem.

Tercia gratia fuit gratia saluationis et benedictionis humanalis, quia 1525  
 per istam gratiam habemus vitam eternam. Figura: rex Ezechias, sanctus homo, venit ad mortem. Dixit *Ysaïas*: «Ordina domui tue, quia morieris»; et tunc rex fleuit et dixit: ‚Domine, moriar ego sine filio?’, *Ysaïe*, xxxviii<sup>o</sup>. Reuersus dixit: ‚Rex, Dominus audiuit orationem tuam, quindecim anni adduntur tibi in vita’; et petiit habere signum, 1530  
 et datum est illi signum solis, quod sol per decem gradus retrocedet ad orientem et quando sol descenderit; et descendit sol per decem lineas per gradus, et tunc rex fuit sanatus.

Secretum est hic: Iste rex infirmus significabat humanum genus et debebat mori in inferno et debebat sanari in solis descensu. Ecclesia: 1535  
 «Felix namque es, sacra virgo Maria, et omni laude dignissima». Genus humanum erat condempnatum ad mortem, et signum solis, scilicet Filius Dei, descendit per decem gradus in vthero virginis; decem gradus sunt creaturarum: primo, altior, Seraphim; secundo, Cherubin, ordo creaturarum spiritualium; tertio, Throni, creature spirituales; quarto, Dominationes; quinto, Potestates; ... decimo, homines et pisces. Decem gradus descendit sol, scilicet, Filius Dei, quia non accepit naturam angelicam. Auctoritas: «Non enim angelos apprehendit, sed naturam Abrahe»; ideo descendit pro sanatione humani generis in ventre virginali. Auctoritas *Ysaïe*: «Ecce Deus, salvator meus, fidu- 1540  
 1545

1519-1520 *Eccle* v, 3 | in mg *Eccli* 6<sup>o</sup> | memoreris *lect dub* ne moreris

1523 *ad al man add -d*

1525-1533 *Is* xxxviii, 1-8

1535-1536 *Breviarium Romanum. Commune festorum B. Mariae Virginis. Ad Matutinum, Responsorium post lectionem septimam*

1543-1544 *Hebr* ii, 16 1545-1546 *Is* xii, 2 1546 *timebit Vulg timebo* 1548 *Is* xii, 2 1548-1550 *Lc* ii, 30. 36 1551-1552 *Lc* i, 37

cialiter agam et non timebit», *Ysaie*, XII<sup>o</sup>: ‚fiducialiter’: secretum est, quia poterat operari fiducialiter, agere non timebit, scilicet, infernum; «Factus est michi in salvationem». Ideo «invenisti gratiam apud Dominum... Et ecce Helizabeth cognata tua et ipsa concepit filium in senectute sua». Helizabeth erat sterilis et habebat octoginta annos, quia Deus dedit filium ei, et sic poterit vobis dare, «quia non erit impossibile apud Deum omne verbum».

Virgo intelligens hec tres partes flexis genibus, dixit lacrimando: «Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum»; in illo puncto quo virgo dixit: «Ecce ancilla», et Filius Dei desc[en]dit; et, dicto «tuum», fuit in ventre eius, scilicet, virginis, sicut sol intrat per vitriam et non frangitur, sed fortius radicitur, et sol non est color vitri. Sicut sol generat et producit [f. 116v/107v] radium et calorem, sic a Patre exit Filius, Spiritus ab utroque, Pater generans, Filius generatus, Spiritus procedens. Sicut sol non capit vitriam, sed radius, sic pater non accepit carnem, sed Filius.

«Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum». In hac responsione sunt octo verba, quibus completis fuit incarnatus Filius Dei in ventre Virginis, et virgo Maria adoravit in ventre suo Filium Dei et angelus etiam adoravit Filium Dei in ventre virginis. Notatur hoc de sacramento altaris: quando dicit presbiter verba consecrationis, donec dicit ‚meum’, non est ibi corpus, nisi panis, quia ante prolationem verborum non debet adorari, nisi fuerint completa verba; et sicut incontinenti Virgo adoravit Filium suum in ventre, sic incontinenti debemus adorare sacram hostiam; sicut Virgo fuit pregnata de Filio Dei, sic hostia est pregnata de corpore Ihesu Christi. Non per conditionem debet adorari, quia omnis res que cum dubitatione creditur, non firmatur in corde. Ideo, non debet dicere homo: ‚Adoro te, si tu es Deus’; quia si presbiter est malus aut excommunicatus non debet dubitare quia est in dampnationem presbiteri. DAVID, *Psalmo* LXXXV<sup>o</sup>: «Tollite hostias et introite atria eius, adorate Dominum in atrio sancto eius»: *Glosa*: «In corde dilatato, non stricto per dubitationem».

Et ibi est nostra saluatio, et in istis tribus punctis.  
1580 Et sic est sermo completus. Amen.

---

1553 hec lege has 1554 Lc 1, 38 1556-1561 Cf. textum linearum 1439-1446 1559 (generans) Filius corr Filium canc -m

1562 Lc 1, 38 1575-1577 Ps xcvi, 8-9 1577-1578 Glosa: (de qua glossa agitur?)

## VII

## (F. 121/112r) SERMO IN SABBATO POST LETARE

*Non desinam in habitatione sancta*

Habetur verbum istud originaliter *Ecclesiastici*, XXIII<sup>o</sup> capitulo, recitativae in epistola de beata Maria virgine.

Verbum propositum dat mihi motiuum predicare de signis et conditionibus que habent persone que habitare debent in celi gloria; sed ut gratiam habeamus, deuote ad fontem gratie recurramus dicentes *Ave Maria*. 1585

*Non desinam in habitatione sancta*, libro et capitulo sicut prius.

Verbum propositum dicitur in persona virginis Marie, dum erat in mundo dicens: «Non desinam in habitatione sancta», quia iam certa erat per gratiam et reuelationem Domini quod alte habitaret in gloria paradisi. Ideo in corde dicebat «Non desinam, etc.». 1590

Pro declaratione, sciatis quod in Sacra Scriptura reperimus tres habitationes proprias: 1595

- prima, habitatio infernalis;
- secunda, habitatio eternalis;
- tertia, habitatio terrenal.

Habitatio infernalis stat in corde terre, et non potest vocari sancta, sed praua et obscura et obstinata, quia nulla virtus est. Iustitia est ibi ad puniendum effectualiter, et ibi est malicia et induracio et blasphemie; et si possent habere tantam sanctitatem sicut granum sinapi per contritionem, in continenti liberarentur, sed non possunt, quia obstinati sunt; in hoc mundo est penitentia et illi dampnati blasphemant Deum; ideo ibi non est sanctitas. Auctoritas DAVID, in *Psalmo* XV<sup>o</sup>: *Conserva me*: «Quoniam non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem», scilicet, illam; et ista habitatio infernalis subter nos. 1600

Alia habitatio est contraria, in celo, que est summa, et non tantum sancta; quia omnes sancti et sancte et pueri boni, qui malum non fecerunt, omnes sunt sancti, quia ibi non est peccatum, quia non pos- 1610

1581 LETARE in *mg man Io. Besseri* Nota bene nunc de habitatione sancta

1582 *Eccli* XXIV, 14 1584 *Missale Romanum*, Commune Festorum B. M. Virginis a Purificatione ad Pascha. Epistola

1586 habitare *seq* habent *canc*

1589 *Eccli* XXIV, 14

1591 *Ibid.* 1593 *Ibid.*

1602 sinapi *leg* sinapis 1605-1607 *Ps* XV, 10

sunt facere malum, sicut dampnati non possunt facere bonum et sancti numquam malum. Auctoritas *Ysaie*, IIII capitulo: «Omnis qui relictus fuerit in Syon et residuus in Iherusalem, sanctum vocabitur»; 1615  
 1615 omnis qui scriptus est in vita futura est in Iherusalem. Quare dicit: ,est omnis'? Quia tres sunt gradus sanctitatis: vna est sola in anima, sicut anima sancti Petri et Pauli sunt in paradiso et corpora sunt in mundo, et quando corpus vadit ad corruptionem, anima vadit ad beatitudinem. Ideo «omnis qui relictus fuerit in Syon», quia anima non 1620  
 1620 habet corruptionem, quia substantia spiritualis est et relinquitur in Syon, id est, in contemplatione, videns Deum facie ad faciem. «Et omnis qui residuus fuerit in Iherusalem»; secundus gradus sanctitatis erit in die iudicii, quando anima accipiet ut in eodem glorientur, quia sicut corpus et anima fecerunt bonum, simul, sic recipient meritum, 1625  
 1625 sed quia anima primo cogitavit [f. 121/112v] et deliberavit bonum facere, ideo primo accipit gloriam; et quia corpus, post opus exsequitionem facit, ideo post accipiet gloriam; ideo: «Omnis qui residuus fuerit in Iherusalem...». Quare dicit primo Syon quam Iherusalem? Differentia est sicut inter partem et totum, quia Syon erat pars Iherusalem 1630  
 1630 et Iherusalem est tota civitas. Ideo Syon significat gloriam anime, quam nunc habet, et Iherusalem significat plenitudinem glorie; «Omnis qui scriptus est in vita futura in Iherusalem», ibi est sanctitas predestinationis, quia iam omnes sunt scripti in libro vite et quod intrabunt, non quod Deus auferat liberum arbitrium. Ideo apparet quod alte in 1635  
 1635 celo per resurrectionem et predestinationem est habitatio sancta; ideo, quando videtis stellas lucentes, sed non omnes equales, sed alie sunt maiores, sed omnes sunt lucentes sine macula.

Tertia habitatio terrena est, non sancta, sed corrupta; prophetiam: 1640  
 1640 «omne modum participat naturam extremorum», sicut qui est ad ignem ab vna parte habet calorem et ab alia frigus; sic, habitatio terrena participat cum habitatione sancta et cum habitatione infernali, quia multe persone sunt deuote et spirituales, et iste participant cum habitatione sancta celesti; sed sunt multe persone peruerse: quanti vsurarii, quanti mali religiosi et presbiteri, et hoc venit de inferno, et hoc 1645  
 1645 stat ex participatione extremorum. Auctoritas: «Simile est regnum celorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo..., et venit dyabolus et seminavit zizaniam», et finaliter insimul crescunt, *Matthæi* XIII<sup>o</sup>; dicit Dominus «Sinite vtraque crescere..., colligite faciculos, zizaniam, ad comburendum», frumentum ponite in orrea; ager est mun-

---

1613-1614 *Is* iv, 3a-c 1614 in *add int lin* | sanctum *leg* sanctus 1619 *Is* iv, 3ab  
 1622 in *seq* Syon *canc exp* 1627-1628 *Is* iv, 3ab 1631-1632 *Is* iv, 3d

1638 prophetiam *leg* philosophia 1639 modum *leg* medium 1645-1649 *Mt* XIII, 24-26. 30 1645-1657 cf. textum lin. 9-76 1649 frumentum *corr* fructum 1649-1651 *Mt* XIII, 39 1650 persone *add int lin* 1654-1655 *Mt* XIII, 30



1650  
 dus, bonum semen sunt bone gentes et bone persone, inimicus est dyabolus, zizania sunt peccatores; deuote persone sunt semen, quod semen est Filius Virginis in hoc mundo, filios nequam seminavit dyabolus, et omnes sunt mixti; messis est consummatio seculi, messores sunt angeli, qui diuident zizaniam a frumento et facient fasciculos ad comburendum in inferno; et hoc ex participatione inferiori 1655  
 extremo. Ideo, habitatio terrena potest dici sancta et prava, quia insimul omnes boni et mali habitant.

Et sic thema declaratum est: «Non desinam in habitatione sancta».

1660  
 Modo sum in materia: nos non sumus beati sicut virgo Maria, vt in sancta habitatione habitemus, sed habemus signa que sunt in auctoritate DAVID, *Psalmo*, XIII<sup>o</sup>: primo versu fit questio: «Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?» Responderetur: «Qui ingreditur sine macula, et operatur iustitiam; qui loquitur [f. 122/113r] veritatem in corde suo..., nec facit proximo suo 1665  
 malum».

1670  
 Prima condicio est quando David petit dicendo: «Quis habitabit in tabernaculo tuo?» Responso: «Qui ingreditur sine macula», scilicet, quando persona moritur et est sine macula; et ibi notatur puritas baptismalis: quia pueri in illa hora et in illa die aut in anno, aut antequam mortale peccatum faciat, quando isti pueri descedunt, vadunt et habitant in paradiso, quando sunt baptizati; quia si puer moriatur in ventre matris, aut antequam sit baptizatus, non intrat paradysum, quia non est sine macula. Auctoritas: «Non intrabit in illam aliquid coinquinatum, nec qui facit abhominacionem», *Apocalypsis*, XXI<sup>o</sup>. Dicere posset quis: 'Quam maculam peccati habet puer qui descedit sine baptismo?' Dicunt doctores quod habet maculam peccati originalis, que macula non intrare permittit in gloriam paradisi. 1675

1680  
 Pone similitudinem de ymagine Virginis, que dum efficitur et pingitur a pictore, si portetur ad templum et portando cadit in luto, non presentatur ad altare donec lota fuerit a fece; dico vobis quod omnis anima rationalis ymago Dei est, quam Deus fecit pro stando in templo glorie. Auctoritas: «In templo tuo omnes dicent gloriam», quia anima creando infunditur et infundendo creatur; Adam non habuit

1658-1659 *Eccli* xxiv, 14

1660 nos *corr* nons 1662-1663 *Ps* xiv, 1 1664-1666 *Ps* xiv, 2-3 1666 malum *seq* tota linea vac

1667-1668 *Ps* xiv, 1-2 1671 faciat *leg* faciant | descedunt *leg* decedunt 1674-1675 *Apoc* xxi, 27

1683 *Ps* xxviii, 9c 1684 infunditur *corr* infunditur 1688-1689 *Mt* xxv, 11: *Lc* xiii, 25 1693-1695 *Io* iii, 5

- 1685 peccatum originale, quia fuit formatus de terra, nec eciam Eua, quia fuit formata de costa Ade. Sed quia ymago Dei, scilicet, anima rationalis, cadit in luto peccati originalis, numquam poterit intrare paradysum nisi fuerit lota aqua baptismali; bene posset dicere: «Domine, domine, aperi nobis», *Luce*, XIII<sup>o</sup>; et respondere posset Dominus:
- 1690 «Respice maculam tuam, quia non est lota; ideo, vade ad limbum», in quo non est pena, sed carentia lucis divine, et ibi habent illi magnam placentiam et tantam scientiam et maiorem quam habuerunt vmquam philosophi et sancti. Auctoritas: «Amen, amen, dico tibi, quia nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto non potest introire in Regnum Dei», *Ioannis*, III<sup>o</sup> capitulo.

Secunda conditio est: «...et operatur iustitiam»: et ista vocatur equitas penitentialis; et ista facit pro nobis, licet omnes fuerimus purifficati in baptismo, tamen propter peccata sumus maculati, et hec macula abluitor per penitentiam precedentem confessionem, quia nihil aliud est penitentia nisi iustitia voluntarie sumpta, quam debet facere quisque [f. 122/113v] pro peccatis suis commissis, et iustitiam facere in corpore suo per penitentiam de peccatis cordis, loquutionis, operis et omissionis; pone practicam de omnibus censibus corporis.

- 1705 Maximum priuilegium et excellentissimum dedit Deus christianitati, quod quilibet homo vel mulier, quantumcumque peccator sit, si vult, potest esse iudex in sua causa et reuocabitur iustitia Dei contra ipsum, que data fuerat per peccatum suum. Auctoritas: *Prima ad Corinthios*, XI<sup>o</sup>: «Si nosmetipsos diiudicemus, non vtique iudicemur, cum autem iudicamur, a Domino corripimur»; *Glossa*, AUGUSTINUS:
- 1710 «Cessat enim diuina vindicta, si precurrat humana iustitia». Quanta culpa erit peccatori, qui non vult esse iudex de presenti in sua causa propria. David, qui multa peccata fecerat, fecit penitentiam: *Psalmo* CXVIII<sup>o</sup>, *Beati immaculati*: «Feci iudicium et iustitiam, non tradas me calumpniantibus me». Pone practicam de anima que fecit iustitiam in hoc mundo: «Audis quanta aduersum te dicunt testimonia?» *Matthei*, XX<sup>o</sup> capitulo; dicit anima: «Feci iudicium et iustitiam, etc.».

---

1696 est *int lin* | *Ps* XIV, 2b 1703 *censibus leg sensibus* 1707-1709 *I Cor* XI, 31-32 1709-1710 *Glosa* PETRI LOMBARDI ex AUGUSTINO: «Peccata enim sive parua, sive magna sint, impunita esse non possunt, quia vel homine poenitente, vel Deo iudicante plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si confessio praecurrat humana», PETRI LOMBARDI, *Collectanea in omnes diui Pauli Epistolas. In Epistolam I ad Corinthios*, c. XI, v. 30-34 (ML, 191, Paris 1854, col. 1648/C) 1712-1714 *Ps* CXVIII, 121 1714 *que fecit leg que [non] fecit* | *testimonia seq x canc* 1715-1716 *Mt* XXV, 13 1716 *Ps* CXVIII, 121

Tertia condicio est: «Qui loquitur veritatem in corde suo». Hic notatur fidelitas cordialis: qui veritatem continet in corde, de fide catholica loquitur; omnes qui sumus christiani habemus veritatem fidei catholice in ore et tamen non in corde: quare fides catholica? 1720  
 Quia sicut candela in lanterna, sic fides in corde hominis. Auctoritas *David*: «Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine, illumina tenebras meas», ne habeamus timorem nec dubitationem in corde; quando candela clauditur in loco, in quo non est aspiratio, extinguitur; sic est de fide catholica, que stat in corde, et vos tenetis clausam, et non dicitis 1725  
 per os paulatim, fides catholica extinguitur in vobis et venietis ad errorem et dubitationem; ideo, qualibet die dicatis fidem catholicam de mane et de sero; quia tanta est virtus fidei catholice, quod conseruat personam: «Si confitearis in ore tuo dominum nostrum Ihesum Christum et in corde tuo crederis, saluus eris», *Ad Romanos*, x<sup>o</sup>: «Corde enim 1730  
 creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem».

Quarta condicio est: «Qui non egit dolum in lingua sua». Veritas vocalis notatur hominibus ibi quoad proximum: hoc tangit mercatores, scambiariorum seu trapesetas, notarios, advocatos, iudices, iuristas; et quando quis petit mercatori quot valet hoc de tribus grossis, dicit 1735  
 quod valet decem; et nunquam talis intrabit in paradysum. Idem de illis qui emunt de simplici [f. 123/114r] homine, pretio mutuo. Ad idem de notariis, qui faciunt prolixas litteras pro extorquendo peccunias, et ibi est «dolum in lingua sua»; idem de advocatis, qui faciunt falsas advocaciones et vanas et prolixas, et ideo, qui volunt intrare paradysum custodiant se a talibus: «Depponentes omne mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo», *Ad Ephesios*, III<sup>o</sup>: 1740  
 «Omnes sumus ad invicem membra», quia membrum corporis non fraudat alium. Ideo, non defraudemus proximos nostros.

Quinta condicio est: «Nec fecit proximo suo malum». Hoc vocatur innocuitas proximalis: tribus modis facit homo malum proximo: in bonis temporalibus, in bona fama et in corpore. Si vos, layci, retinetis decimas, promissiones ecclesie, dampnificatis vos; ad idem de 1745

---

1717 *Ps* XIV, 3 1721-1723 *Ps* XVII, 29 1729-1731 *Rom* X, 9-10 1730 *credideris*  
*Vulg* *credideris*

1732 *Ps* XIV, 3b 1741-1743 *Eph* IV, 24

1745 *Ps* XIV, 3c 1748 promissiones *lege* primitias 1754-1755 *Prov* XXII, 1 1755  
 debet *corr* debent 1757 *ligua leg* lingua 1759 Quod tibi...: Ad litteram hexametrum  
 apud Hans WALTER, *Proverbia Sententiaeque Latinitatis Medii Aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung*. Teil 4: Q - Si (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina, II/4), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1966, 495, ubi duo versus dystichi sic se habent: «Quod tibi non faceres, aliis fecisse caveto / Vulnera ne facias, que potes ipse pati.» 1761-1762 *Rom* XIII, 9

- censibus dominorum; ad idem, de receptione mercedis mercenariorum.
- 1750 Item, si fecisti malum parentibus nolentes eos subvenire, et maxime animabus existentibus in purgatoriis locis, quia per unam diem quam morantur, videtur eis stasse per mille annos. Item, facimus dampnum in bona fama eos diffamando aut fecte sustinendo. Auctoritas *Proverbiorum*, XXII<sup>o</sup>: «Melius nomen bonum quam divicie multe, et super aurum et argentum est bona fama». Sicut latro debet restituere furta, sic tu debes restituere bonam famam proximo tuo, quem diffamasti cum lingua, et cum lingua debes ei restituere; et sic non faciamus malum proximis nec in persona neque in bonis. Ratio: quia lex caritatis dicit: «Quod tibi non faceres, aliis fecisse caveto», etc.; tu non velles quod filius tuus te iniuriaret; ideo, tu non facias patri; tu non vis quod quis te percutiat; ideo, nec tu; et sic de singulis. Auctoritas: «Diliges proximum tuum sicut te ipsum» diligis, *Ad Romanos*, XIII<sup>o</sup>.

- Sexta condicio est: «Nec accepit opprobrium aduersus proximos suos»: in hoc est benignitas spiritualis, quod de illis, qui faciunt penitentiam non trufemus. Verbi gratia: Si quis religiosus velit tenere *Regulam*, quando incipit facere et tenere bonam vitam, et incontinenti est in opprobrium aliorum; ad idem, de presbyteris, qui volunt servire Deo digne et deuote et corrigere vitam suam et emendare in melius, derriduntur ab aliis sacerdotibus viuentibus infeliciter; et sic de omnibus aliis statibus. Auctoritas: «Videte ne contempnatis vnum ex istis pusillis, qui in me credunt; amen, dico vobis...», *Matthei*, XVIII<sup>o</sup>. Nota ‚pusillis‘: quia pueri communiter fugiunt vergam, [f. 123/114v] modo veniunt ad disciplinam, sed homo vel mulier in illo puncto quo vult accipere penitentiam, noscitur in gratia Dei; ideo ‚pusillus‘.
- 1775 Ideo, «cavete ne contempnatis unum ex...», etc., «melius esset ut suspenderetur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris», id est, inferni.

- Septima condicio est: «Ad nichilum deductus est in conspectu malignus»: in hoc notatur execatio malefactorum. ‚Malignus‘, quasi 1780 ‚male igneus‘, quia non solum malus sibi, sed toti patrie, sicut sortilegia, divinationes et similia; et quando tales persone sustinentur, ira Dei est in patria, et pro vno sufficiens est quod tota patria destruat. Ideo debent tales persone maligne comburi. Auctoritas: «Vir siue mulier, in quibus fuerit spiritus fitonitus, moriatur, lapidibus

---

1763 Ps xiv, 4a 1770-1771 Mt xviii, 6. 10 1775-1776 Mt xviii, 6  
 1778 Ps xiv, 4b | in conspectu *Vulg add eius* 1783-1785 Lev xx, 27  
 1788 Ps xiv, 4b 1795 *Missale Romanum. Ordo Missae. Gloria in excelsis Deo* 1797 Ps  
 xiv, 4b 1797-1798 Ps xxxiii, 12 1801-1802 Ps xiv, 4b  
 1804 Ps xiv, 4c 1812-1813 Ex xx, 7

obruant eum», *Levitici*, xx<sup>o</sup> capitulo; Domine, vultis quod secundum peccatum detur pena? Ideo sortilegi debent ab omnibus lapidari. Quare? Quia culpa est omnibus noxiua. 1785

Octava condicio est: «Timentes autem Dominum glorificat»: ibi notatur generatio ecclesiasticorum. Omnes dubitant Deum, expresse ecclesiastici viri; sicut omnes timent regem Francie, sed magis illi, qui sunt proximi, sic debent esse viri ecclesiastici, qui sunt propinqui Regis eterni; seruitores Regis sunt sicut illi qui equitant leonem, et omnes timent, sed magis debet timere ipse, ne leo rapiat ipsum. Sic est de nobis, quod rex noster est Christus, quia alii reges dicuntur abusive reges, «Quoniam tu solus Dominus, tu solus Altissimus». Et qui sunt seruitores propinqui regi? Presbyteri, et debent timere multum; ideo: «Timentes...». Auctoritas: «Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos». Tres condiciones gencium sunt que habere debent timorem a Deo: presbyteri sunt primi, secundo milites, qui cothidie bellant, alii marinarii, qui semper sunt in articulo mortis; et tales tres conditiones debent timere Deum; ideo: «Timentes autem Dominum glorificat»; et debetis honorare presbyteros honestos, qui bene se regunt, etc. 1790  
1795  
1800

Nona condicio est: «Qui iurat proximo suo et non decipit»: ibi notatur complexio promissorum. Vos, qui iuratis vel voce promictitis proximo vel Deo, non faciatis fraudem, nec iuretis pro aliqua re ultra quam debetis. Item, intelligitur in hoc iuramentum illorum, qui intrant iustitie regimen, et non seruant iustitiam, et hoc est in dampnum animarum. Item, de coniugibus, quando promictunt in sponsalibus, dicendo: 'Custodite, ne sic faciatis in viro vestro, ne faciatis adlterium', quia corpus hominis et corpus mulieris vnum corpus sunt. Idem, de seruatoribus ad dominos. Ideo, cavete: «Non iurabis nomen meum [f. 124/115r] in vanum», nec decipies proximum. 1805  
1810

Decima condicio est: «Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram»: hic exercendum est opus ut nemo prestet ad vsuram. Dicunt quidam quod non est peccatum de prestare ad vsuram; et sic essent pertinaces, hoc esset hereticum. Fundamentum rationis userariorum in confessione habet errorem et falcitatem, quia nemo est in hoc mundo, qui proprie sit Dominus rerum, quas habet. Racio: quia dominus rerum non tenetur dare rationem alicui, et nos tenemur dare rationem de parvo 1815  
1820

---

1814 Ps XIV, 5a 1816 sic leg si vel si sic 1819 Dominus seq habet *canc exp* 1822-1823 Ps XXIII, 1 1825-1827 I Cor IX, 1 1826 ministeriorum leg mysteriorum 1832-1833 Deut XXIII, 19

- obolo Ihesu Christo, de vino, de blado; ideo, non est dominus bonorum. Auctoritas: «Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrarum...», *Psalmo* XXIII<sup>o</sup>. Ideo diuites non sunt nisi dispensatores Dei et thesaurorum Dei, qui precipit diuitibus bona vt dispensare habeant
- 1825 Christo, distribuendo Christi pauperibus. Auctoritas: «Sic vos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores ministeriorum Dei», *Prima ad Corinthios*, III<sup>o</sup>. Ideo, quando vsarius dicit: ‚Ego exponam meam monetam’, error est, quia non est sua; et quia vos estis dispensatores, debetis facere ad voluntatem regis eterni, quia pro mille milia francorum non debet accipere avellanam pro usura. Si thesaurarius regis Francie vellet habere vsuram de bonis regis in dispensatione, suspenderetur. Auctoritas: «Non fenerabis fratri tuo peccuniam nec frugem», *Deuteronomi*, XXIII<sup>o</sup>.

- 1835 Undecima condicio est: «Munera super innocentem non accipit»: vitatio donorum: scilicet, symoniam non faciant viri ecclesiastici. Innocens est Christus. Custodite ne de spiritualibus recipiatis, in confessione, nec pro restitutione fienda; confessores non petant peccunias, et sic de aliis sacramentis dandis. Auctoritas: «Qui prohibet auaritiam», etc., *Ysaie*, XXX<sup>o</sup>.

- 1840 Duodecima condicio est: «Qui facit hec, non mouebitur in eternum»: et ibi est continuacio bonorum operum: quia homo debet perseverare in bonis operibus vsque in finem, et Deus vult quod secundum laborem sit merces, non tantum pro tanto, sed proportionaliter, quia de penitentia et de perseverantia temporali datur merces eterna. Ideo,
- 1845 per totam vitam deseruire Deo in vitam eternam habeas, quia persona forte seruiuit Deo per annum et habet infirmitates, gloriam Deo: «Qui facit hec, non mouebitur in eternum». Auctoritas: «Iudicium pacis audite filii..., et sic facite continuando vt salvi sitis».

- 1850 Ideo, sicut Virgo dicebat secure thema propositum, sic non equaliter, sed similiter, etc., etc.

---

1834 *Ps* XIV, 5b 1838-1839 *Is* XXXIII, 15

1840 *Ps* XIV, 5c 1847 *ibid.* 1847-1848 Cf. *Zach* VIII, 16

1849 Virgo seq dei *canc exp*

## VIII

(F. 128/119v) FERIA SECUNDA POST DOMINICAM IN PASSIONE.

## SERMO

*Nouissimo die magno festiuitatis stabat Ihesus*

Habetur verbum illud originaliter *Ioannis*, vii<sup>o</sup>, et in euuangelio hodierno. 1855

Pro declaratione thematis, secundum intellectum litteralem, sciat quod secundum quod recitat *Iobannes*, vii<sup>o</sup>, in civitate Iherusalem fuit festiuitas, que durauit septem dies; prima dies, multum sollempnis, quartus etiam, sed maxime ultima dies sollempnis erat; et in istis tribus diebus: prima, quarta et ultima, non fuit Ihesus per periculum mortis, qui eminebat persone sue. Quia prima die vacabant iudei cibis et potibus et non curabant de deuotione. Ideo dixit Ihesus: «Vos ascendite ad diem festum istum, ego autem non ascendam ad diem hunc», *Ioannis*, vii<sup>o</sup>; de quarta die, in qua gentes erant in deuotione, legitur quod Ihesus in festo illo ascendit. Textus: «Iam die festo mediante, ascendit Ihesus in Iherusalem in templo et predicauit»; septimo, vltima die, que maior erat aliis, Ihesus stabat alte et dixit: «Si quis sitit veniat ad me et bibat...; hoc autem dixit de Spiritu Sancto, quem concepturi essent credentes in eum», *Ioannis*, vii<sup>o</sup>. Hoc dicebat Ihesus, quia dabat gratiam Spiritus Sancti credentes in se et de hac die est thema: «Nouissimo die magno festiuitatis stabat Ihesus». 1860 1865 1870

Hic est intellectus litteralis; sed intellectus spiritualis est quod tres dies sunt, quos debemus tenere memoriter in mente nostra:

Prima est dies mortis corporalis 1875

Secunda est dies iudicii generalis

Tertia est dies glorie eternalis.

Istos dies figurabat illa festiuitas. Magna dies est dies mortis. Maior dies iudicii. Maxima, dies eterne glorie.

Primo, debemus habere in intellectu et memoria diem mortis temporalis, quia quilibet sententialiter et irreuocabiliter est condempnatus ad mortem corporalem, quia nunquam fuit nec erit persona que fuerit excepta a die mortis. Iudex Ihesus non pepercit matri sue, vir- 1880

---

1851-1852 *al man in mg sin* Nota bene

1853 *Io* vii, 37

1857 *Io* vii, 10-53 1863-1864 *Io* vii, 8 1865-1867 *Io* vii, 14 1868-1869 *Io* vii, 37. 39 1870 credentes *lege* credentibus 1871-1872 *Io* vii, 37

- gini Marie, quod non moriretur. Et istam sententiam dedit Deus Pater, et noluit parcere proprio filio suo, scilicet Ihesu Christo. Auctoritas: «Nonne ita oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam», quia homo fuit? *Luce* ultimo: «Statutum est hominibus semel mori». In ista ratione debemus pensare et cogitare diem mortis corporalis, que indubitanter venit. Dies natiuitatis hominis dat motivum superbie, sicut qui pensat generositatem [f. 129/120r] suam, et etiam vita et prosperitas. Sed dies mortis facit humiliare cor hominis et ordinare vitam.
- 1885 Similitudo: quando bubulcus vult arare campum, ponit se retro aratrum, ut facias lineas rectas et non vadit ante boues, quia nichil faceret; sic quisque debet pensare quod vita nostra est campus, in quo debemus seminare opera fructuosa, scilicet, penitentiam; ideo, ponatis vos retro aratrum pensando vitam, quomodo se rexit, pensando in diem mortis. Auctoritas: «Melior est dies mortis quam natiuitatis, et melius est ire ad domum luctus quam ad domum conuiuii», *Ecclesiastes*, vii<sup>o</sup>, scilicet, ad ordinandam vitam suam, melius est ire ad domum luctus quam ad domum conuiuii. Ratio est quia homo quando est in domo defuncti pensat in vita sua, viuens cogitat quid futurum sit; in domo conuiuii multa peccata mortalia committuntur, scilicet, superbia et cetera peccata. Ideo debemus pensare diem mortis: «In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua et in eternum non peccabis», *Ecclesiastici*, vii<sup>o</sup>. Quare ‚nouissima? Duodecim nouissima veniunt ad mortem hominis, que recordare debemus.
- 1890
- 1895
- 1900
- 1905

- Primum nouissimum est quod homo debet recordare quod admittet divicias mundi; quia si tu haberes mille milia scutorum et omnia mundi, in articulo mortis omnia admittes, nichil tecum portabis, nisi solum camisiam vnam ruptam, sordidiorem; sicut homo intrat in mundum nudus et inermis, sic nudus egreditur, quia nascitur nudus cum camisiam pellis, quam frangit commater, et cum alia camisiam tele egreditur de mundo. Auctoritas *Iob*: «Nudus egressus sum de utero matris mee, nudus reuertar illuc». Ideo debes pensare quod nichil tecum portabis et, pensando in illis, non peccabis per auariciam; et, si bene penses in hoc, restitues rapinas, furta, etc. Auctoritas: IERONIMUS, in *Epistola ad Palamum*, viii<sup>o</sup> capitulo: «Facile contempnit omnia, qui cogitat se esse moriturum».
- 1910
- 1915

1884 moriretur *lege* moreretur 1885 Cf. *Rom* viii, 32 1886 *Lc* xxiv, 26 1887 *Hebr* ix, 27

1893 facias *lege* faciat 1897-1898 *Eccle* vii, 2-3 1903-1905 *Eccli* vii, 40

1909 Cf. lín. 1929 | admittes *lege* amittes 1913-1914 *Iob* i, 21 1917-1918 HIERONYMI, *Epistola LIII ad Paulinum*, 10 (ML, XXII, París 1864, 549, in fine)



Secundum nouissimum est quod homo penset quod honores omnes istius mundi transeunt et deficiunt in die mortis. Quia imperatores, papa, reges, duces et comites in illa die perdunt honores et potentiam et dominium, non equitant in cellis aureis, sed supini portantur ad ecclesiam, non induuntur vestibus pretiosis, sed omnino spoliantur preter camisiam pauci valoris, non comedunt delicata, sed terram gignantem vilia, non retrahunt se in aulis paratis, sed in sepulcris fetidis ossibus et vermibus plenis, non requiescunt in lectis [f. 129/120v] mollibus sed in bustis factis ex lapidibus duris, non fricantur corpora ipsorum per domicellas, ut delectentur, sed roduntur per vermes, ut deuorentur. Ideo, si quis pensat in die mortis, despiciet honores. Auctoritas: «Vanitas vanitatum et omnia vanitas», dicit *Eclesiastes*, 1<sup>o</sup>. 1920  
1925  
1930

Tercium nouissimum est quod omne gaudium et placencia carnis in die mortis deficit, quia omnia que facimus in hoc mundo, facimus pro carne nutrienda et pro anima saluanda. Verbum Dei est vestis anime et omnia alia sunt cibus carnis. Ideo pensa in die mortis, que gaudia, que placencia erunt corpori mortuo, quia caro tua erit cibus vermium, nemo nobilis vel mulier vellet esse famulus vel ancilla regis coquine viventes, et tamen mortui estis coquinarii vermium, et cotidie paratis corpus vestrum vermibus in cibum; corpora laboratorum nolunt comedere vermes. Ratio: quia sunt nimis dura propter penam et laborem que paciuntur colendo terram, sed corpora nobilium, que sunt pingua et tenera. Ideo qui in talibus cogitant, non curant nutrire carnem, nec sibi administrare tanta delicia. Auctoritas? AUGUSTINUS: «Carnem vestram domate ieiuniis, abstinentia cibi et potus, quantum valitudo permittit». 1935  
1940  
1945

Quartum novissimum est quod debes pensare amicos tuos, propter quod omnes dimictent te in die necessitatis, scilicet, mortis, quia si umquam homo fuit in necessitate amicorum pro aliquo forefacto, forcius erunt sibi necesse amici in die mortis, ad pacifficandum iram Ihesu Christi et ad terrendum inimicos, scilicet, dyabolos volentes sibi nocere, scilicet, anime. Et qui erit in die illa amicus fidelis et cordialis, scilicet, in die mortis, qui maneret tecum te associando infra tumulum, iacendo tecum? Nemo: bene te associabunt usque hic, et non ultra, et dimictent te in forciori loco in bello inter inimicos; et dicent: 1950

1922 cellis leg sellis 1924 Cf. lín. 1410 1925 gignantem leg gignentem 1926 vermibus leg vermibus 1930 *Eccle* 1, 2

1943 administrare leg administrare 1943-1945 AUGUSTINUS, *Epistola CCXI*, 8 (ML XXXIII, París 1861, col. 960)

- 1955 ,Cohoperite bene amicum nostrum, dampnum est de suo corpore (nullo fiet mentio de anima) et facite tumultum profundum', ad finem quod non exeat fetor e sepulcro. Redeunt ad domum ad comedendum bona; deinde diuidendo alia bona, que congregauerat mortuus dum viuebat et in ipsis comictetur furtum. Si sint plures heredes quam vnus,
- 1960 rapiet hinc et alter inde, et tamen erit lis, rissa, iuramenta, periurationes et tante discordie, etc.: quid faciendo ad pacificandum heredes? Quod dum viuimus quod faciamus quod habeamus amicos spirituales, scilicet, sanctos et sanctas Dei, et helemosinas et orationes et [f. 130/121r] alia quamplurima bona, quia isti amici non separabuntur a nobis, sed erunt nobis deffensores in necessitate. Auctoritas: «Vnusquisque a fratre suo se custodiat et in fratrem non habeat fiduciam», *Ieremie*, nono.

- 1970 Quintum nouissimum est quod debes pensare in dolore mortis, qui dolor est in separatione corporis et anime; quando aliqua pars corporis scinditur est dolor magnus, quia anima discedit radicaliter per membra et quia anima habet se retrahere et dimictere membrum, ideo sentitur dolor magnus; sed de membro alio, videlicet de toto corpore, de quo anima habet exire integre per scisionem gladii mortis et dum separatur a corpore, ibi est maximus dolor, quia corpus dimictitur, quod solebat ire per loca et per placencia dimictitur ibi mortuus et anima vadit per loca dolorosa; ergo est ibi in illa separatione illorum duorum amicorum maximus dolor. Pensate, ergo, in isto dolore et non habeatis leticiam. Auctoritas: «Ultima terribilium omnium est mors». Sicut ille qui debet suspendi pensat in morte et non potest ridere, sic qui pensat in morte non ridet nec letatur in bonis temporalibus.

- 1985 Sextum nouissimum est quod debes pensare exitum anime et corporis, videlicet quod ibi veniunt dyaboli et non vnus sed multi et nullus se potuit excusare preter quam virgo Maria et illa ex gratia speciali habuit et ad requestam eius quod dyaboli non interessent morti sue, sed illa fuit singularis; quia omnes mortui non possunt se excusare, nec viui non excusabuntur quod dyaboli non intersint morti eorum, sint saluati aut dampnandi, videlicet ad dexteram angeli boni et ad sinistram angeli mali, scilicet, dyaboli. Et quando anima vult exire tristatur tristitia magna. Ratio: quia nescit quo ire, si ibit ad paradisum vel ad infernum; ideo anima se retrahit cum dolore. Sicut ille qui est in

---

1958 mortuus *ms* mortuus mortuus 1965 nobis (sed) *corr* vobis 1965-1967 *Ier* IX, 4

1978-1979 Cf. I *Cor* xv, 26

carcere et debet suspendi, non vult exire: sic est de anima, que est in presione corporis, et quando anima se sentit in peccato mortali, non vult exire, ideo quia nescimus si anima nostra erit saluata aut dampnata: non debemus gaudere temporaliter. Auctoritas: «Nescit homo finem suum», *Ecclesiastes*, IX<sup>o</sup>. 1995

Septimum nouissimum est quod debemus pensare quod anima, dum separata est a corpore, presentatur coram iudice. Non quod anima ascendat ad celum, nec Christus descendat ad terram. Et tunc dyabolus accusat animam dicendo: ‚O anima maledicta, credis tu intrare paradysum, que tanta [f. 130/121v] mala forefacta commisisti, et pro tantis temporibus Deum offendisti, in diversis peccatis, quod ego qui eram angelus et dignior te, pro vno peccato solum et pro vna hora solum, cecidi in infernum sine redemptione, et tu es tam maledicta et de tantis temporibus et de diversis peccatis plena! Venias accipere meritum tuarum indignationum’. Tunc dicet Ihesus anime: ‚Audis quanta aduersum te dicunt testimonia?», *Matthei XXVI*<sup>o</sup>. 2000  
2005

Octauum nouissimum est quod debes pensare in iudicio, quod iudex iustus, scilicet, Ihesus Christus dabit contra te, qui ostendet tibi vulnera brachiorum, pedum et corporis siue lateris dextri, non quomodo sint perforata, sed signa apparentia vulnerum; et tunc dicet anime: 2010

– ‚Creatura, vide quanta passus fui pro te, vide passionem, dolorem et tristitiam, quam pro te sustinui, et obprobria infinita, et tu quid fecisti pro me? Vbi sunt precepta legis, que dedi tibi, vbi sunt doctrine, que docui tibi, vbi est honor, quem dedisti mihi, vbi est amor, quem portasti mihi, vbi est timor, quem habuisti de offensionibus mihi factis, vbi sunt orationes, misse et oblationes et helemosine que fecisti? Responde.’ 2015

– ‚Reuerende, dicet anima, semper habui fiduciam in multitudine misericordie tue, qui es tantus misericors.’ 2020

– ‚Dicet Ihesus: ‚Fui tibi paciens et misericors in vita corporali, taliter, quod non potes conqueri! Quid mali gessi tibi? Tu bene audiueras quod misericordia mea non durabat nisi per totam vitam corporalem, et ultra, iustitia. Numquid tradidisti obliuioni?’ Auctoritas DAVID, *Psalmo* [...]: ‚Cum accepero tempus, ego iusticias iudicabo». ‚Deinde audiuisti partem tuam aduersam, qualiter petit mihi contra te fieri iudicium, et iusticiam dare de forefactis.’ 2025

---

1995-1996 *Eccle* IX, 12

2016 docui tibi *lege* docui te

2007 *Mt* XXVII, 13

2026 *Ps* LXXIV, 3

2030 Iustitia Dei est quod secundum quantitatem peccatorum sit modus penarum, etc. Ideo, pensa quod antequam venias coram tanto iudice, quod providearis et aviseris quam rationem redere debes illi. Auctoritas IOANNIS PLATONIS: «Sententia fuit omnium mendicantium: cogitatio mortis, vita sapientis».

2035 Nonum nouissimum est quod debes pensare inimicos tuos, scilicet, dyabolos portantés informationes forefactorum tuorum, dies et horas, cogitationes malas et opera et personas cum quibus peccasti, et loca et furta, rapinas et omnia alia mala; in illa hora erunt contra te accusancia et aparencia in presencia tui et inimici, scilicet, dyaboli, [f. 131/122r] querent de te a Deo iustitiam, et omnia mala que fecisti te accusabunt. Tunc iudex, auditis clamoribus demoniorum et visis forefactis et casibus infinitis, contradicet, te condempnando: «Seruum invtilem abicite et prohicite in tenebras exteriores, vbi erit fletus et [s]tridor dentium», *Matthei*, xxvi<sup>o</sup>. Et tunc non erit tempus orandi nec penitendi; ideo, provide dum es in vita temporalí, quod non audias 2045 tantos rumores nec vindictam Dei, sed emenda te ut lete et iocunde recipiaris.

Decimum nouissimum est quod pensare debes quod, facto iudicio, veniet dyabolus et accipiet animam illam dampnatam et per Deum condempnatam et deliberatam demonibus per pedes, capite submisso, cum multis iniuriis obprobriis et maledicionibus, torquendo eam ex diuersis generibus penarum secundum diuersitatem peccatorum. Quid dicit Sancta Scriptura de talibus animabus dampnatis?: «Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille»: hoc dicit de Iuda dampnato. 2055 *Glosa*: «Melius esset Iude et aliis sibi consimilibus non fuisse, quam natum esse», *Matthei*, xxv<sup>o</sup>. Ideo, provide dum tempus habes ne sic gubernaris per dyabolos, quia sine remedio sunt, etc.

Vndecimum nouissimum est quod debes pensare quod quando dyabolus portauerit animam ad infernum, quis clamor, quis terror erit ibi, quis dolor; et licet non esset alia pena, nisi solum videre demones facie ad faciem, qui sunt ita imperfecti et odyosi, quod lingua hominis non potest dari nec corpus meditari deformitatem illorum dyabolorum;

---

2032-2033 IOANNIS PLATONIS | mendicantium *lec dub* meditantium  
 2041-2043 *Mt* xxv, 30 2043 *Matthei seq V canc* 2045 *ne corr nec canc -c* 2045-2046 *Mt* xxv, 30. 34-35  
 2052-2053 *Mt* xxvi, 24; *Mc* xiv, 21 2054-2055 *Glosa ordinaria* WALAFRIDI STRABONIS: «Solemus dicere simpliciter: melius esset non esse quam male esse» (ML 114, col. 168) | *Mt* xxvi, 24

ideo caue quod non sis in societate illorum, ne taliter terrearis et crucieris, etc.

Duodecimum nouissimum est quod debes pensare in penis inferni, que sunt in illis maledictis mansionibus inferni, in quibus eternaliter cruciaberis sine momento solo quietis, in quibus locis sunt tante diuerse pene, scilicet, ignis infernalis, glacies, serpentes, vermes, bufones, dracones, fumus, tenebre sine lumine, ira infinita, maledictiones clamorum demoniorum et animam tristantium, negatores Dei et vituperatores tocius curie celestis et super infinite societatis demoniorum. O tanta pena erit illis maledictis dampnatis! Numquid terminabitur nec finem habebit? Auctoritas: «Laborabit [f. 131/122v] in eternum et viuet adhuc in finem», *Psalmus David*. Miraculum in *Vitis Patrum*: Erat quidam sanctus homo, et quando venit ad diem mortis, incepit plorare et lacrimare, et alii dixerunt: «Pater, tu fles?» Dixit quod cothidie habebat illum timorem de die mortis. 2065  
2070

Et ibi est prima dies: «Ascendite vos ad diem festum, ego autem non ascendam», quia nos habemus ascendere ad mortem sed Deus non; ideo cogitare habemus diem mortis. Auctoritas: «Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur», *Ad Rom*, VI<sup>o</sup> capitulo. Ideo cogitare semper debemus, etc. 2080

\* \* \*

Secunda dies est iudicii generalis, quando veniet dies iudicii, qui cito, et bene cito et valde breuiter veniet. Quam diem debemus pensare, ut ordinemus vitam nostram, ut reddere possimus rationem vite nostre, sicut receptor regis habet reddere rationem (pensate in illa die, in paymentis suis et in cedulis sibi datis). Sic nos habemus pensare, quia thesaurarii regis sumus, de memoria, de intelligentia, de voluntate reddicturi sumus rationem in iudicii die et de omnibus censibus corporalibus, quia de omnibus reddere habemus rationem Deo, ac etiam de omni verbo occioso. Auctoritas: «Dico enim vobis, quod de omni verbo occioso, quod loquuti fuerint homines, reddituri sunt rationem in die iudicii», *Matthei*, XII<sup>o</sup>. Verbum occiosum est illud quod non portat profiguam et fructum, nec bonum neque malum; ne homo desperet se de racione vite, quare reddere debemus rationem, habemus consolationem ut confiteamur peccata nostra Christi sacerdotibus cum dolore et contritione et satisfactione; quando veniemus ad 2085  
2090  
2095

2068 sine corr sime 2072-2073 *Ps* XLVIII, 9-10 2073-2076 *Vitae patrum*  
2077-2078 *Io* VII, 8 2079-2081 *Rom* VI, 9

2083 cito et bene cito et valde breuiter: aquesta frase és traducció llatina de la catalana, específica dels sermons ferrerians: tost, tost e ben tost 2085 Cf. *Mt* XVIII, 23 2088 censibus leg sensibus 2090-2092 *Mt* XII, 36 2097 *Lc* XVI, 2 | et seq habeb *canc exp* 2105 *Mt* XXV, 21

- iudicium, dicetur nobis: «Redde rationem villicationis tue», *Luce*, XVIII<sup>o</sup>; poterimus dicere quod reddimus rationem in confessione et habemus cartam, scilicet ornatum anime per absolutionem. Dicit
- 2100 Ihesus: ‚Postquam officialis meus dedit absolutionem, ego volo’. Sed qui non dederit rationem in presenti vita locumtenenti Dei, impossibile est quod anima non vadat ad infernum. Antiquitus, in Veteri Testamento, nemo intrabat paradisum, quia non confitebantur peccata sua; sed modo in confessione reddimus rationem de peccatis nostris
- 2105 bonis confessoribus. Auctoritas: «Euge, serue bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium domini tui», *Matthei*, XXV capitulo; quia in confessione [f. 132/123r] et penitentia, quamvis pauca. Ideo intrate in gaudium; ibi est magna consolatio; et non attendatis in die iudicii, ut dare habeatis rationem coram Deo, quia impossibile esset ne descenderetis ad infernum.
- 2110

Alique persone confitentur nimis singulariter et particulariter, nominando personam; et non debet nominari persona, et hoc est indiuidue; alique confitentur in genere, dicendo: ‚Peccaui in superbia, in auaritia et luxuria’; et hoc non valet, sed debet dicere: ‚Ego fui superbus erga patrem’; et mulier debet dicere: ‚Fui superba contra maritum’; et hoc est confiteri speciem; et sic de auaritia. Et quando confessi fuerimus in specie, securi redemus rationem. Auctoritas: «Amen, dico vobis, quecumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in celis, et quodcumque...», etc. *Matthei*, XVIII<sup>o</sup>.

- 2120 Secretum: Quare primo dicit Ihesus hoc Petro? Quia erat papa unicus, etc. In confessione presbiter ligat et soluit: soluit peccatores a vinculis peccatorum, quia quolibet peccatum habet cathenam suam cum qua ligatur anima; anima habet membra spiritualia et dat vitam corporis membris. Ideo anima, secundum peccata que fecit, habet cathenam in membris secundum quod per membra peccauit. Auctoritas:
- 2125 «Iniquitates sue capiunt impium», *Prouerbiorum*, v<sup>o</sup>. Quando presbiter dat absolutionem, dicens: «Ego te absoluo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti», tunc frangit omnes cathenas, quibus anima erat ligata; et post presbiter ligat personam, non ligamentis malos sed bonos, dando penitentiam quam debet tenere et complere penitens, quia
- 2130 coram Deo ligatus est. Ideo: «Quecumque ligaueritis...», etc.

De die iudicii. Auctoritas: «Manus dies Domini et terribilis valde, quis sustinebit eum? Nunc conuertimini ad me in toto corde vestro,

---

2117 *Mt* XVIII, 18 2118 quecumque *lege* quodcumque  
 2120 Cf. *Mt* XVI, 19 2122 quolibet *leg* quodlibet 2126 *Prov* V, 22 2127 *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae. De sacramento penitentiae* 2130 debet *corr* debent 2131 *Mt* XVIII, 18  
 2132 *Ioel* II, 11-12 | Manus *leg* Magnus (cf. líns. 2134-2135)

dicit Dominus», *Ioelis*, 1<sup>o</sup>. Secretum: quare dies iudicii dicitur ‚magnus? Erit maior quam dies alter? Non, ymo erit breuior; sed dicitur magnus propter magna que fient in die illa iudicii. 2135

Primum erit quod omnes mortui, a principio mundi vsque ad vltimum, habemus resuscitare: christiani, iudei et sarraceni, et anime puerorum qui decesserunt in ventre matris. Auctoritas: «Iam enim misterium dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes ymitabimur», *Prima ad Corinthios*, xv<sup>o</sup>. 2140

Secundo, erit congregatio uniuersalis, quia omnes congregabuntur in Valle Iosaphat. Auctoritas: «In tempore illo..., dicit Dominus, congregabo omnes gentes in Valle Iosaphat et [f. 132/123v] disceptabo cum eis», *Ioelis*, III<sup>o</sup>. 2145

Tercio, erit ordinacio iudicialis, quia non stabimus mixti, quia boni erunt a dextris seu ad dexteram, et mali ad sinistram. Auctoritas: «Cum venerit Filius hominis..., et omnes angeli cum eo, sedebit... et statuet oues a dextris...», *Matthei*, xxv<sup>o</sup>.

Quarto, erit diffinitio sententialis, quia dicet illis qui erunt ad dexteram: «Venite, benedicti Patris mei», *Matthei*, xxv<sup>o</sup>, et illis de sinistra dicet: «Discedite, maledicti, in ignem eternum», *Matthei*, xxv<sup>o</sup>. 2150

Quinto, erit exsequio perpetualis, quia, data sententia, terra aperietur subito, et infernus accipiet dampnatos in corpore et anima. Auctoritas: «Congregabuntur in congregatione vnus fascis», *Ysaie*, xxiii<sup>o</sup>. 2155  
De bonis, auctoritas: «Qui redempti fuerunt a Domino venient in Syon et laudent...», etc., *Ysaie*, xxxv<sup>o</sup>. Ideo magnus dies erit illa dies iudicii propter magna que ibi fient. Nunc ergo conuertimini, quia nunc debemus facere penitentiam et habere dolorem de peccatis. Auctoritas: «Iam autem die festo mediante, ascendit Ihesus in templo»: dies iudicii est medius inter diem mortis et diem glorie; et ascendit cum sanctis facto iudicio et docebit, quia per diem iudicii omnes cognoscentur, sive bona sive mala, et glorificabuntur. Auctoritas: «Nolite itaque, fratres, ante tempus iudicare quousque...», etc. 2160

Tercia dies erit glorie eterne. DAVID, *Psalmo* LXXXIII<sup>o</sup>, *Quam dilecta tabernacula*: «Melior est dies vna in atriis tuis super milia». Secretum: hic dies vna, conclusio theologie, quod nullus potest esse in paradiso 2165

---

2139-2141 *I Cor* xv, 51 2140-2141 ymitabimur *corr* ymutabimur *leg* immutabimur

2143-2145 *Ioel* III, 1-2 2144 *et int lin* | *et seq* discep *exp*

2147-2149 *Mt* xxv, 31. 33

2151 *Mt* xxv, 34 2152 *Mt* xxv, 41

2155 *Is* xxiv, 22 | fascis *seq* de bonis *canc exp* 2156-2157 *Is* xxxv, 10 2158-2159 *Cf. Mt* I, 15 2160 *Io* vii, 14 2162 omnes *lege* omnia 2163-2164 *I Cor*, iv, 5

2165 *Ps* LXXXIII, 11 2168 *Apoc* xxi, 25 2172 *Ps* LXXXIII, 11

nisi per vnam diem. Racio: quia in paradiso non est nox. Quare in  
 2170 vita nostra sunt plures dies? Quia nox est que diuidit dies. Sed in pa-  
 radiso non est nisi vna dies, que est dies eternitatis; nullus sanctus po-  
 test durare in paradiso nisi per vnam diem; est hec conclusio theologie:  
 «In atriis...».

In paradiso sunt novem celi. Dicunt astrologi quod minima stella  
 celi maior est sepcies quam tota terra. Ideo, pensa quemlibet ordinem  
 2175 paradisi! Auctoritas: «Platee civitatis aurum purum», *Apocalypsis*, XXI<sup>o</sup>.

Nouem sunt chori angelorum et omnes chori stabunt in vno loco.  
 Sed in prima platea sunt Angeli; et ibi erunt persone que sustinue-  
 runt afflictionem penitentialem.

In secunda sunt Archangeli; et ibi erunt persone deuote spiritua-  
 2180 les et non solum penitentes.

In tertia platea sunt Principatus; et ibi erunt non solum [f.  
 133/124r] penitentes et devoti sed: «Ecce Michael, unus de principi-  
 bus...», *Daniel*, IX<sup>o</sup>; ibi erunt persone misericordiales.

In quarta platea erunt Potestates; et ibi erunt persone patientes vir-  
 2185 tualiter.

In quinta platea sunt Virtutes; et ibi erunt persone de perfecta  
 concordia fraternali, que non habent malitiam.

In sexta platea sunt Dominationes; et ibi erunt persone pauce et  
 domini temporales boni et prelati.

In septima platea sunt Throni; et ibi erunt persone que habuerunt  
 2190 paupertatem apostolicam.

In octaua platea sunt Cherubin; et ibi erunt sapientes diuinales, qui  
 habuerunt intellectum secretorum Dei.

In nona platea sunt Seraphin ardentes; et ibi erunt persone super-  
 2195 ne caritatis, ardentes in caritate Dei, quia incontinenti se fundant in  
 lacrimis: «Maior horum est caritas»; ideo «Melior est dies vna in  
 atriis tuis super milia». Ideo DAVID, *Psalmo* CXVIII<sup>o</sup>: «Ordinatione  
 tua perseverat dies, quoniam omnia seruiunt tibi».

De ista die dicit thema: «In novissimo die magno festiuitatis, sta-  
 2200 bat Ihesus»; non dicit: «Transibat», quia dies, illa dies, stabit semper,  
 quia numquam dies defficiet. Restat ut nos deuote rogemus Deum,  
 qui nobis donet recordationem de defectuum nostrorum, et gratiam tan-  
 tam, per quam habeamus gloriam paradisi, etc.

2173 in mg Nota bene 2175 Apoc XXI, 21 | Platee Vulg Platea

2182 sed seq ego exp 2182-2183 Dan x, 13

2196 I Cor XIII, 13 2195-2196 Ps LXXXIII, 11 2197-2198 Ps CXVIII, 91

2199-2200 Io VII, 37



## IX

(F. 133/124r) TERTIA FERIA POST DOMINICAM DE PASSIONE. SERMO

- Discipuli tui videant opera tua.* 2205  
 Ioannis, vii<sup>o</sup>, et in euuangelio hodierno.  
 Istud verbum dat motiuum predicare de operibus, que fecit dominus noster Ihesus pro redemptione nostra. Et erit materia utilis et animarum nostrarum instructiua. Sed invocemus virginem Mariam, dicendo *Ave, Maria.* 2210
- Discipuli tui videant opera tua*, in euuangelio et capitulo prealegatis, aut sicut dixi.  
 Pro declaratione, pono duas questiones.  
 Prima, qui sunt discipuli Christi veraciter;  
 secunda, que sunt opera que debent cognoscere aperte. 2215  
 Prima erit pro introductione et alia pro prosecutione materie.
- Prima questio est qui sunt discipuli Christi veraciter. Vnde, sciendum est quod due sunt condiciones per quas vnusquisque potest esse discipulus Christi: prima est vera credentia de Deo; secunda, plena hoberdientia. 2220
- Prima condicio est vera credentia, utpote quod credamus [f. 133/124v] dominum nostrum Ihesum Christum et articulos fidei in corde sine dubitatione et errore et aliqua falsitate, et tunc erimus discipuli Domini. Auctoritas: «Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis et veritas vos...», *Ioannis*, viii<sup>o</sup>; et sic, stando discipuli mei «cognoscetis veritatem»; unde philosophi in articulos erat in errore, quia cognoscebant unum Deum solum et principium unum, verumtamen non credebant in Deo esse tres persone, tria nomina, ideo errabant. Similiter dicebant celum esse perpetuum et sic falsum habebant et errabant. Ideo, debemus credere veraciter et sine aliqua falsa opinione et errore fidem catholicam, et «veritas liberabit vos». 2225 2230
- Secunda condicio est plena obedientia: sicut qui vult addiscere ad faciendum raupas est sub hoberdientia magistri, sic et nos debemus maxime hoberdire Deo, quia ipse est magister et dominus omnium crea-

2204 *In mg* Nota2205 *Io* vii, 32211 *Io* vii, 32217 Christi *int lin*2221-2223 Cf. *Rom* x, 9-11 2224-2225 *Io* viii, 312226 *Ibid.* | in articulos erat *leg* in articulis erant 2231 fidem *seq cl canc* | *Io* viii, 32

- 2235 turarum vniuersaliter et speculativa et in practica, secundum quod precepit. Auctoritas: «In hoc clarificatus est Pater meus... usque... mei discipuli», *Ioannis*, xv; et ecce declaratam primam questionem.  
Et de ista est thema preassumptum, dicendo: «Discipuli tui videant opera tua».
- 2240 Secunda questio est que sunt opera quas debent videre seu cognoscere aperte discipuli Christi, et sunt plura: opera creationis, opera gubernacionis, opus instructionis, et opera retributionis.  
De istis operibus retributionis intendo loqui, que sunt septem:  
Primum est humilis incarnatio
- 2245 Secundum est pauper conuersacio  
Tertium est certa predicacio  
Quartum est amara passio  
Quintum est benigna descensio  
Sextum est plena retribucio
- 2250 Septimum, alta ascensio.  
Ecce septem opera, in quibus stat retribucio nostra. Et de isto opere retributionis loquitur thema: «Discipuli tui videant opera tua», et non solum speculative, sed practice, procedendo in opus. Vnde *Psalmo David* cviii<sup>o</sup>, *Domine probasti*: «Mirabilia testimonia tua et anima mea cognosceat nimis»; quare ,nimis?', non solum speculative, sed etiam practice.

- Primum opus miraculosum fuit humilis incarnatio. Pone ibi quomodo descendit incarnari, et cetera. Pone similitudinem: Si sol descenderet in campo, totus mundus vellet videre, et esset mirum, sed
- 2260 multum est in comparatione ad illum, qui est creator omnium. O, quantum debebant mirari illi qui videbant Ihesum corporaliter! Et est tam miraculosum quod Deus in persona propria voluit [f. 134/125r] descendere, quia si voluisset, per alium modum fuisset facta redemptio nostra. Auctoritas: «Cum in forma Dei esset non rapinam arbitratus est esse se equalem Patri, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens», *Ad Colescenses* secundo capitulo. Non rapinam, sicut primus angelus, qui voluit transcendere vsque ad celum et esse equalem Deo, *Ysaie*, xliii<sup>o</sup>; Adam similiter rapinam arbitratus est, *Genesis*,

---

2236-2237 *Io* xv, 8: «In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis et efficiamini mei discipuli»

2238-2239 *Io* vii, 3

2252 *Io* vii, 3 2253-2255 *Ps* cxxxviii, 14

2260 multum *lect dub* nichilum 2264-2266 *Philip* ii, 6-7 2266 *Colescenses lege*  
*Colossenses* 2267-2268 *Is* xiv, 12-14 2268-2270 *Gen* iii, 5 2270-2271 *Philip* ii, 7  
2275 *ite leg ita* 2280 *Mt* xi, 29 | *discedite lege discite*

tertio: «Eritis sicut dii, scientes bonum et malum»: ecce quomodo  
 voluit habere rapinam. Sed Deus per humilitatem semetipsum exina- 2270  
 niuit et in habitu inventus ut homo; quia, sicut vestimentum coho-  
 perit corpus, ita humanitas cohaberuit diuinitatem, quando voluit  
 descendere de illa superna celesti gloria in hunc stabulum, scilicet,  
 mundum fetidum et corruptum. Si, ergo, Deus voluerit humiliari 2275  
 vsque ad famem, sitim, frigus, sompnum, egrotum, ite et nos debe-  
 mus nos humiliari et habere paruas vestes et de superfluitate vestire  
 pauperes, ad idem, de superfluitate ciborum et equorum, scientes quod  
 superbus est porta inferni, quia omnes tales intrabunt infernum, si non  
 fuerint humiles; ideo voluit humiliari, ut nos iremus ad paradysum.  
 Auctoritas: «Discedite a me, quia mitis sum et humilis corde», *Mat-* 2280  
*thæi*, XI<sup>o</sup>, quia numquam loquebatur cum ira, mitis in conuersatione,  
 mitis in vestimentis, et tunc «inuenietis requiem animabus vestris»;  
 et sic, superbi vadunt ad infernum, ita humiles vadunt ad paradysum.  
 Ecce primum opus per quod humilis incarnatio.

Secundum opus nostre redemptionis fuit pauper conuersatio: quia 2285  
 in vestimento numquam in mundo fuit ita pauper homo sicut Chris-  
 tus. Quia per triginta annos non habuit nisi vnam vestem. Vnde, in  
 tempore illo dabatur lac pueris per tres annos, et quando Ihesus erat  
 in etate trium annorum, virgo Maria fecit sibi illam raupam seu ves- 2290  
 tem inconsutilem et portauit illam triginta annis, et sicut Ihesus cres-  
 cebat, sic vestis crescebat. Auctoritas: «Non scindamus illam, sed  
 sorciamus de illa, cuius sit», *Ioannis*, XIX<sup>o</sup> capitulo; Erat enim incon-  
 sutilis. Item, fuit Ihesus in comedendo, vnde *Marci*, XI<sup>o</sup>, quod quan-  
 do Ihesus predicasset, circumspicis omnibus exiit in Bethaniam, quia 2295  
 dum fecerat sermonem, respiciebat si aliquis eum invitaret ad come-  
 dendum; et quia non invitauit eum aliquis, iuit ad Bethaniam; et in  
 tempore messium comedebat grana bladi secundum consuetudinem  
 Legis [f. 134/125v] et colligebat spicas et comedebat et postea bibe-  
 bat aquam. Item, fuit pauper in dormiendo: dum exibat de Iherusa- 2300  
 lem dormiebat supra paleam vel in montibus. Auctoritas: «Exiit in  
 monte cum discipulis orare»; et ita pauper erat, quod non habebat in  
 mundo, vbi posset se reclinare. Auctoritas, *Matthæi*, VIII<sup>o</sup>: «Vulpes ha-  
 bent foueas et aues nidos, Filius autem hominis non habet vbi capud  
 reclinet» suum, licet esset dominus omnium creaturarum. Auctoritas:  
 David, *Psalmo* XXXII<sup>o</sup>: «Domini est terra et plenitudo eius»; ideo ,mi- 2305  
 rabilia testimonia ideo scrutata est et anima mea «cognoscet nimis».

2290 *Io* XIX, 23 2291-2292 *Io* XIX, 24 2297 Cf. *Mt* XII, 1 2297-2298 *Lev* XXIII, 22; cf. *Deut* XXIII, 25 2300-2301 *Lc* VI, 12 (ubi tamen, nec *Mt* XIV, 23, nihil de discipulis) 2302-2304 *Mt* VIII, 20 2305 *Pf* XXIII, 1 2306 *Pf* CXXXVIII, 14

Moraliter seu practice: si dominus Ihesus, qui est Deus creator omnium, voluit esse ita pauper, quid nos debemus facere? Quia aliqui sunt ita mali in divitiis, vsuris et rapinis, quod non solum eis sufficit obligatio bonorum corporum personarum pauperum, sed faciunt obligare animam per sententiam excommunicationis, et uolunt tantum habere obligationem corporum et bonorum, ubi habeant obligationem anime, que de Deo est, quia ad eius similitudinem facta; plus valet anima quam mille mundi et quam omnes res create; quia si celum empireum, sol, luna et stelle, et omnia bona temporalia possent in vna parte statere stare, et de alia parte anima, in valore plus ponderat anima quam omnia mundi, in valore, etc. Auctoritas: «Quid prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, anime vero sue detrimentum paciatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?» Quasi dicat, quod nullam, *Matthei*, xvi<sup>o</sup> Quid lucraretur qui animam perderet? Nichil. Et ideo vos, vsurarii, qui vultis obligationem anime, que Dei est? Auctoritas: «Omnes anime mee sunt, sicut anima patris, ita et anima filii», *Ezechiel*, xviii<sup>o</sup>. Hic dicit specialiter de anima, quia anima est ad ymaginem Dei, que est substantia immortalis et corpus habet participare cum anima, corpus patris temporalis; et tu, falsarii, vsurarie, qui filiam Regis eterni vis obligare, quid tibi fiet, cogitate.

In hoc notatur negligentia, quam habent tales erga iudices ecclesie: quia, sicut dominus temporalis dat penam temporalem, sic ecclesia dat penam spiritualem; vnde, maxima pena, quam ecclesia possit dare, est excommunicatio. Scilicet, per intrationem vinee tue et receptionem vnius racemi, tu impetras monitionem et interdictum, hoc facis extra contemptum ecclesie. Sicut si peteres a Rege ut interficere faceret corporaliter illum qui a te accepit [f. 135/126r] vnum racemum, et peius est, quia petis quod anima moriatur. Eapropter, qui fuerunt in causa talium, erradicent illum modum, et quod renuant specialiter obligationem anime. Item, plus facitis vos, qui propter auariciam frangitis diem dominicum eundo ad forum, ad nundinas et in sabbato vaditis et in die dominico reuertimini, et admictitis missas, et est ita malefactum, sicut in die dominico laboraretis cum aratro, quia non debetis exire villam, nisi pro audiendo sermones, confessionem, et peregrinando.

Tercium opus est certa predicatio. Quia Ihesus venit ad predicandum, et postquam incepit predicare, semper ibat de loco in locum,

---

2311 *al man in mg* Nota de sententia excommunicationis 2313 *Gen* 1, 26 2317-2320 *Mt* xvi, 26 2318 *homini seq fi canc exp* 2322-2323 *Ez* xviii, 4 2326 *falsarii lege falsari*

2332 *unius int lin* 2339 *admictitis leg amittitis*

quia non manebat in villa, qua hodie erat, cras non, sed alibi, quia ipsemet annuntia[ue]rat sua precepta. Similitudo: si rex Francie iret cum tuba per regnum denuntiando certa mandata, diceretur de eo quod multum humilis est; et hoc faceret rex ad maiorem efficaciam, ut fortius ordinatio sua teneatur, que fuit facta in parlamento suo. Sic fuit ordinatum in concilio Trinitatis quid debeamus facere et credere. Auctoritas: «Et misit tubicinos», *Genesis*, vi<sup>o</sup>: primo, Nohe, qui predicauit centum annos ante diluuium, et sic de aliis. Et videns quod nolebant sibi hobedire, ipse ibat de civitate in civitatem, de provincia in provinciam. Auctoritas: «Clama, ne cesses, quasi tuba», *Ysaie*, LI<sup>o</sup>. Tuba tenetur cum manu et tangitur cum ore; ita predicator debet illa que predicat ore, complere facto; quia, quando predicator predicat humilitatem, caueat ne sit superbus, et sic de aliis: «Annuncia populo meo scelera eorum», qui faciunt contra Deum, quia Deus ipsemet accepit tubam et venit predicare; quia, si diceretur ei: ‚Quare hic Vos?’, diceret: ‚Ut gentes habeant maiorem fidem’; et sic, Ihesus Christus, ad maiorem credenciam sine dubitatione, ipsemet venit ad predicandum fidem catholicam. Ideo, potest quilibet dicere: ‚O Domine, postquam predicauistis quid est Trinitas, credo’; et sic de aliis; ‚Postquam Vos predicastis quod corpus vestrum venit in altari infra hostiam, credo’, et sic de aliis. Ecce quare fecit certam predicationem. Auctoritas: «Deum nemo vidit vmquam», nisi Christus, «qui in sinu Patris est, ipse enarravit nobis», *Ioannis*, I<sup>o</sup>. Dixit ‚nemo’ vniuersaliter, quia nec prophete, nec patriarche, nec aliquis [f. 135/126v] sanctus vidit Deum, sed Filius Dei, et ipse vidit et dixit nobis. Auctoritas: «Scio cui credidi et certus sum...», I *Thimoteum*, I<sup>o</sup>.

Quartum opus est amara passio, quia fuit captus et ligatus, crucifixus, sputus et suspensus in cruce. Similitudo seu casus: Parisius, in carcere regis, sunt plures latrones homicide, capti et iudicati ad sententiam mortis, ut suspendantur; et vnicus et primogenitus regis filius diceret regi:

‚Pater mi, misericordia sum motus et multum dolens in corde meo de illis homicidis et latronibus, si suspendantur; peto ut concedatis mihi istam gratiam, ne fiat sententia contra eos’; et rex concedat omnia que petit filius, dum tamen non sit contra iustitiam.

Et filius diceret: ‚Volo quod iustitia seruetur, sed volo quod ego pro ipsis suspendar pro illis’.

‚Et quare vultis hoc, fili mi?’, rex diceret: ‚Vos estis innocens’.

Et responderet filius: ‚Propter compassionem’.

2345 qua lege quia 2346 annuntia[ue]rat in mg -[ue]- 2351 Gen vi, 13 2354 Is  
LVIII, 1a | LIV *canc* -v 2357 Is LVIII, 1c 2366 Io I, 19 2370 II *Tim* I, 12

2385 Nonne istud esset mirum et valde mirabile, si vnicus et primogenitus filius regis suspenderetur pro illis homicidis et latronibus?

Ita fecit Ihesus Christus, Filius Dei. Adam et Eua fuerunt latrones, quia acceperunt fructus contra Dei voluntatem, deinde nos omnes depredamur, removendo sibi honorem, eundo ad sortilegos; ad idem, de iuramentis falsis contra Dei voluntatem, quia nonnulli pro gabellis  
2390 facere iurare iuramenta infidelium, sicuti renegare paradisum et accipere cameram in inferno; et hec blaphemia in Deum, in dampnationem illorum, qui hoc faciunt facere. Adam fuit latro, ita et nos, quia furamus diem festi, et propter hoc sententia data est quod omnes descendentes ab Adam essent suspensi. Ideo, oportet quod seruet iusticiam; unde iusticia Dei et misericordia est ipse Deus, quia misericordia  
2395 et iusticia non sunt in Deo qualitates auentitie.

‚Et quomodo fiet hoc?’

Respondit filius quod iustitia fiat: ‚Ego plus valeo quam totus mundus. Ideo, ego ero captus, ligatus et suspensus in cruce, et omnes liberati erunt a subiectione et dampnatione inferni’. Pone ibi conditiones  
2400 passionis, et: ‚Ego volo verberari, ut credentes et michi hobedientes sint liberati a flagellis [f. 136/127r] inferni’, et sic de aliis; et ibi misericordia et iusticia servabitur; misericordia, quia non teneor; iustitia, quia moriar. Et hoc est mirabile, quia iudei numquam potuerunt  
2405 credere. Auctoritas: «Nos predicamus Ihesum Christum, natum et passum», *Prima Corinthios*, 1<sup>o</sup>.

Moraliter instruimur quod iudices seruent iustitiam et misericordiam, et eciam habeamus pascienciam. Ideo: «Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum», *Matthei*, 3<sup>o</sup> IX<sup>o</sup>.

2410 Quintum opus est benigna descencio, quia quando anima separata fuit a corpore, descendit anima cum divinitate ad limbum sanctorum patrum, et extraxit omnes animas ibi existentes, et ibi stetit quantum corpus fuit in sepulcro. O, quanta leticia ibi erat, et hoc per tres dies. Que descensio fuit benigna, quia poterat mictere angelum.

2415 Pone talem similitudinem: si Parisius esset carcer fetidum et orribile et obscurum, et rex descenderet ad confortandum et extrahendum incarceratos, et staret ibi per tres dies, nonne esset maxima benignitas, quia potuisset mictere militem, qui eos a carcere extraheret? Ita fecit Dominus Ihesus, quia carcer, in quem descendit, est  
2420 magis profundus quam sunt tria milia lancearum, et hoc descendit ut

---

2386-2387 *Gen* III, 6 2388 *Lev* XX, 6; *Deut* XVIII, 10 | honorem *lect dub* hominem  
2389 *Ex* XX, 16 2390 facere *leg* faciunt 2391 blaphemia *lege blasphemia*  
2405 *I Cor* I, 23  
2408-2409 *Mt* IV, 17  
2410-2412 *Cf. Ps* XLVIII, 16

honoraret parentes. Auctoritas: «Nusquam apprehendit angelos, sed semen Abrahe apprehendit», *Hebreos*, II<sup>o</sup>. Et ita est mirabile, quod Ioannes Baptista mirabatur. Auctoritas: «Tu es qui venturus es, an alium expectamus?» Et loqui de adventu Christi ad feros secundum *Homeliam* GREGORII. Si, ergo, Ihesus voluit humiliari pro parentibus, debemus nos honorare parentes, quia qui non honorat parentes habet maledictionem Dei, et qui honorauerit habebit benedictionem. Debemus honorare parentes, primo corde, non despiciere eos; secundo verbo, non eos iniuriare; tertio, eis subveniendo. Auctoritas: «Qui timet Deum, honorat...», *Ecclesiastici*, tertio. 2425 2430

Sextum opus redemptionis est plena resurrectio. Quare ,plena'? Quia in corpore et anima. Et est mirabile, in tantum quod numquam fuit tanta difficultas in aliis articulis sicut in isto. Unde, *Actuum*, VII<sup>o</sup>, quando Paulus [f. 136/127v] incepit predicare primum articulum, et quando venit in articulo resurrectionis inceperunt iudei dicere: «Quid vult dicere seminator verborum, etc.», *Actuum*, VII<sup>o</sup>. Ideo in *Credo* scribitur: «Tertia die resurrexit... secundum Scripturas». Auctoritas: «Tradidi vobis quod accepi», etc. usque: «secundum Scripturas», *I<sup>a</sup> Corinthios*, XV<sup>o</sup>. Doctrina est: hic Christus stetit tres dies in sepulcro, sic nos qui sumus in peccato, debemus resurgere a peccato tertia die: prima dies est contritio de peccatis preteritis; pone praticam de puero qui deffedat raupam nouam, vera contritio non est, sed misericordia Dei; secundus dies est confessio vera cum proposito de non redeundi; tertia dies est: penitentia data et, illa completa, resuscitatur anima a peccato. Auctoritas *Exodi*: «Hoc eamus...» vsque... «laudabilis». «Quomodo Christus ambulavit, ita et nos in nouitate vite ambulemus», *Ad Romanos*, VI<sup>o</sup>. 2435 2440 2445

Septimum opus redemptionis fuit alta ascensio, quia postquam stetit hic cum discipulis quadraginta diebus, voluit ascendere cum animabus illis, vnde *Psalmo* LXVII<sup>o</sup>: *Exurgat Deus et discipentur...*: «Ascendisti 2450

---

2421-2422 *Hebr* II, 16 2423-2424 *Mt* XI, 2; *Lc* VII, 19-20 2424 feros leg inferos 2424-2425 GREGORII, *Registri epistolarum liber septimus. Epistola XV ad Georgium presbyterum*: «Descendens quippe ad inferos, solos illos per suam gratiam liberavit, qui eum et venturum esse crediderunt et praecepta eius uiuendo tenuerunt» (ML 77, París 1862, 869-870; NORBERG, CC SL, CXL, Turnholt, Brepols 1982, 465, líns. 16-18) 2426-2427 *Deut* XXVII, 16 2429-2430 *Ecli* III, 8

2433-2436 Cf. *Act* XVII, 31-32; *Act* VI, 13 2436 in *int lin* 2436-2437 Inde ab HIPPOLYTO ROMANO, *Traditio Apostolica (recensio latina)*: «...et resurrexit die tertia vivus a mortuis...»: DENZ, 10/10. 2437-2439 *I Cor* XV, 3-4 2439-2440 *Colos* II, 12 2445-2446 ???Ex??? 2446-2447 *Rom* VI, 4

2450-2451 *Ps* LXVII, 19ab: «Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem / Accepisti dona in hominibus» 2455-2456 *Gen* III, 23-24 2458-2460 *Breviarium Romanum. Antiphona*

- in altum», etc... (vsque) ... «hominibus», et in hoc debemus similari Domino, ascendendo tres habitudines. Habet Dominus vnam per angelos, aliam per hominem et aliam pro animalibus: pro angelis, paradisum celestem, et pro homine terrestrem paradisum, et pro animalibus
- 2455 istum mundum. Et quare ergo sumus hic? Quia expulsi a paradiso terrestri. Si bestie scirent loqui, possent dicere: ‚Quare habitatis in terram nostram?‘ Ideo debemus ire ad terram nostram, scilicet, ad paradisum; vnde cantat ecclesia ad Virginem in antiphona *Salve, regina*: «Ad te clamamus exules et filii Eue, ad te suspiramus gementes et
- 2460 flentes in hac lacrimarum valle». Auctoritas: «Non habemus hic civitatem permanentem, sed futuram inquirimus», *Hebre.*, ultimo. Auctoritas: «Si consurrexistis cum Christo...», *Ad Colossenses*, tertio. O beata creatura, que considerat ista. Auctoritas: «Nostra conuersatio in celis est».
- 2465 Et tunc poterimus dicere: «Discipuli tui videant opera tua». Deo gratias. etc., etc.

## X

(F. 136/127) FERIA QUARTA POST DOMINICAM IN PASSIONE, SERMO

- Multa bona opera ostendi vobis.* Habetur verbum istud [f. 137/128r] originaliter, *Ioannis*, decimo, recitatiue in euuangelio hodierno.
- 2470 Sermo de presenti erit de euuangelio diei presentis, et continet multas, etc. Sed primo, pro gratia obtinenda, salutabimus virginem Mariam, dicentes *Aue, Maria*.

- Multa bona opera ostendi vobis*, euuangelio et capitulo, ut dixi.
- In sancto euuangelio presentis diei, dominus Ihesus per exemplum operis sui demonstrat nobis quatuor res multum vtilis:
- 2475 prima est deuocio spiritualis  
 secunda est distinctio intellectualis  
 tertia est reprehensio rigorosa  
 quarta est deffencio virtuosa.

---

*finalis B M. Virginis. Salve, Regina* 2460-2461 *Hebr* XIII, 14 2462 *Colos* III, 1 2463-2464 *Philip* III, 20

2465 *Io* VII, 3

2468 *Io* X, 32

2473 *Io* X, 32

2475 *sui seq* sicut *canc exp*



Istas quatuor virtutes ostendit nobis, et de ultima loquitur thema: 2480  
*Multa bona ostendi vobis.*

Primo, dominus Ihesus in euuangelio hodierno docet nobis bonam 2485  
 doctrinam et deuocionem spiritualem. Deuocio spiritualis est quando  
 homo vel mulier est diligens in officio divino, sicut venire ad eccle-  
 siam pro audiendo missam et precepta Dei. Textus: «Facta sunt ence- 2485  
 nia in Ierosolimis et yems erat et ambulabat Iesus in porticu  
 Salomonis». ‚Encenia’ vocabulum grecum est, Iohannes Euuangelista  
 de Grecia accepit ‚encenia’, id est, nouitates, ab ‚in’ quod est [...] le-  
 gimus [...], *Prima Machabeorum*, vii<sup>o</sup> capitulo, cum templum Iherusa- 2490  
 lem fuerit pollutum per Anthiochenum, infra templum Dei fecit  
 lupanar. Item, sicut solebant sacrificare oues, etc., per contrarium ille  
 rex Anthiochenus faciebat occidere carnes et porcos. Et post Iudas  
 Machabeus cum sociis multis deffendit Iherusalem et recuperauit tem-  
 plum et fecit ipsum reconsiliare et aptare et fuit quasi novum; et de 2495  
 illa purificatione et renouatione dicitur quod est ‚encenia’, id est, in-  
 novacione. Iidem ordinauerunt quod anno quolibet fieret festum sol-  
 lempne de dedicatione templi, xxv mensis noni, in fine mensis  
 nouembris est yemps; et quia illa die fiebant innouationes, dominus  
 Ihesus voluit esse in illo festo, quod erat xxv mensis septembris. Am-  
 bulabat Ihesus in templo et in ambulatorio Salomonis, scilicet, in 2500  
 porticu Salomonis? Dico sic, quod dominus Ihesus nos docet bonam  
 doctrinam et deuotionem spiritualem, sic ipse voluit venire in templo  
 in die festo.

Sic nos debemus venire ad ecclesiam in die dominica et aliis festis 2505  
 preceptis ab ecclesia; si Ihesus veniebat ad ecclesiam, qui non indige-  
 bat oratione, quanto magis nos qui indigemus oratione propter def-  
 defectus nostros, quia omnia que habemus veniunt a fonte [f. 137/128v]  
 ecclesie, si deuote et frequenter oretur in ea, quod plus prosperantur  
 bona dum vos estis in ecclesia quam in alio tempore, quia fons om- 2510  
 nium bonorum est ecclesia, a quo fonte bona tam temporalia quam  
 spiritualia. Idcirco venire debetis ad ecclesiam in diebus dominicis et  
 in aliis festiuitatibus cum quatuor conditionibus necessariis. Pone qua-  
 tuor que sunt necessaria ad audiendam missam, quia in missa fit sup-  
 plicatio de peccatis perpetratis ad Deum.

Primo, debet venire ad missam ieiuno stomacho et non potatus, 2515  
 quandoque talis persona non potest facere orationem devotam, nec

2481 Io x, 32

2485 Io x, 22-23 2488 est seq spat vac 2488-2489 legimus seq spat vac 2490-  
 2492 I Mac 1, 57-60 2493-2494 I Macc iv, 36-58 2496-2497 I Mac iv, 59 2500 Io  
 x, 32 2501 Ihesus add int lin

2512 cum quatuor conditionibus Cf. lin. 2515-2584

- Deus eam exaudit; sed quando homo est ieiunus, audit missam deuote, tunc oratio eius erit Deo acceptabilis et placens et angelis; sicut fumus thuris ascendit alte, sic oratio persone deuote et ieiune. Ideo poterit dicere auctoritatem, *Psalmus* CXL: «Dirigatur, Domine, oratio mea sicut insensum in conspectu tuo». Et quis potest excusari ab isto ieiunio? Benedictus erit a Deo, qui istam formam seruabit; et presbyteri habent dicere missam bene mane, quia aliqui dicunt missam ad meridiem.
- 2520
- 2525       Secunda conditio est quod vos sitis in principio misse, scilicet, ad *Confiteor*, quia ibi interesse debetis in ecclesia dum fit confessio generalis, quia pro vobis fit, quia presbiter debet esse confessus sacramentaliter, aut aliter faceret maximum peccatum. Si quis descenderit subito in ebdomada et deuote missam audierit et confessus fuerit, pro illa confessione generali facta in dominica cum conditionibus premissis, illa conditio valeret vobis et pro confessione vobis reputaretur.
- 2530
- Similitudo: quando aliqui invitati sunt ad conuiuium regis, debent esse in ablutione manuum, et qui non est in ablutione, reputatur pro rustico. Istud conuiuium est sacramentum altaris, ablutio manuum est confessio, in qua abluuntur opera et peccata, iamque presbiter iniungens manus petit istam aquam, scilicet aquam gratie et misericordie Spiritus Sancti; ideo, si vultis comedere de hoc conuiuio, debetis esse abluti. Dicit quis rusticus, quod presbiter comedit de illo sacrificio altaris et non alii: corpus hominis habet multa membra et nullum recipit cibum nisi os, et quando os recepit cibum, cetera membra sunt refecta; sic in missa. Modo sumus multe gentes in missa, ego recepi corpus Christi, et non sum nisi vnum corpus, et vos omnes estis refecti cibo spirituali; ideo, in complendo, refecti cibo spirituali. Ideo missa est cibus populi christiani: qui sunt in ecclesia quando [f. 2535 138/129r] missa celebratur, omnes sunt refecti. Auctoritas DAVID, *Psalmus* LXXXIX<sup>o</sup>: «Populus eius et oves pascue eius, introite portas eius in confessione». Nota: non dicit ‚in epistola’ nec ‚in euangelio’, sed ‚in confessione’. Multi sunt qui stant extra ecclesiam, quando dicitur missa: in hoc est maximum malum et consequitur dampnum, quia 2540 nemo debet stare extra domum Dei, quod sciat quod diuinum officium exercetur, donec completum erit integre, aliter peccaret acriter, propter hoc caueant tales, etc.
- 2545
- 2550

---

2520-2521 *Ps* CXL, 2 2521 insensum *leg* incensum 2526 *Confiteor*: *Missale Romanum. Ordo Missae. Preces introductionis* 2528 descenderit *leg* decesserit

2539-2540 recipit *leg* recipit 2545-2547 *Ps* XCIX, 3-4 2550 (sciat) quod *seq* dum *canc exp*

Tercia conditio: quod quando eritis in ecclesia, quamdiu missa celebrabitur, non habeatis loqui cum aliquo; sed bene potest dare honorem alteri inclinando caput, sed non dare verbum. Si pater tuus veniret de Romanis partibus et intraret ecclesiam et esses infra, non debes ei reddere verbum, sed facere signum, te inclinando. Ideo, illi qui loquuntur in missa faciunt maximum peccatum; quando aliqua verba profertis ad invicem et loquimini vana, non impetratis a Deo veniam nec ea que petitis potestis obtinere. Ideo, dicere debetis orationes vestras distincte et cordialiter, submissa voce. Auctoritas *Ysaie*: «Si reuertamini et quiescatis, salui eritis». Nota: «In silentio et in spe erit fortitudo vestra», *Ysaie*, xxx<sup>o</sup>. Quare dicit: «Si revertamini et quiescatis»? Quia per ebdomadam laboratis et in die dominico quiescatis, quia opus aliquod non debetis facere, quia dominus Ihesus accepit requiem glorie in die resurrectionis. Si reuertamini a negotiis et operibus mundanis et quiescatis, scilicet, in die dominico, salui eritis.

Quarta conditio est quod non exeatis ecclesiam donec presbiter dederit benedictionem post missam, quia presbiter dat benedictionem populo, dicens: «Benedictio Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti descendat super vos et maneat semper», et post potestis ire ad domos vestras pro comedendo, bibendo et letari, et hoc sine peccato. Racio: quia omne opus Dei debet habere perfectionem, quia si opus est imperfectum non est de Deo. Auctoritas: «Date magnificentiam Deo nostro, Dei perfecta sunt opera», *Deuteronomii*, xxxiii<sup>o</sup>. Tunc poteritis dicere quod debitum vestrum fecistis, etc., et in hoc est deuotio spiritualis. Ideo, dominus Ihesus per exemplum dedit nobis doctrinam ut habeamus deuotionem spiritualem. Questio: ‚Nonne, domine Ihesu, corpus vestrum est templum?‘ Auctoritas: «Soluite templum hoc, et ego post triduum rehedificabo eum», *Ioannis*, ii<sup>o</sup>: «Hoc enim dicebat de templo corporis». ‚Et quare vos ibatis ad templum Salomonis?‘ Respondit Ihesus quod hoc fecit pro exemplo nobis dando: «Omnis enim Christi actio nostra est instructio», AUGUSTINUS, etc., etc., etc. [f. 138/129v]

\* \* \*

Secunda doctrina est discretio intellectualis, ut in intellectu nos simus discreti, ut respondere habeamus rationibus, que nobis poterunt

2561-2563 *Is* xxx, 15

2570-2571 *Missale Romanum. Ordo Missae. De fine missae* 2574-2575 *Deut* xxxii, 3-4  
2579-2581 *Io* ii, 19. 21 2582-2583 «Omnis Christi actio nostra est instructio»: sobre aquesta fórmula, hom pot veure el meu *L'Alia Informatio Beguinorum* d'Arnau de Vilanova (Studia, textus, subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 28-29 | AUGUSTINUS, de cuius christologia et christocentrismo, cf. E. PORTALIÉ, *DThC*, I/II, París 1931, cols. 2361-2375; et Ch. BOYER, «Dictionnaire de Spiritualité», I, París 1937, cols. 1110-1112.

feri; et sancta doctrina nobis ostendit in hoc: «Circumdederunt eum iudei, dicentes: quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus...» ,Circumdederunt', ut non posset Ihesus exire; et dixit Ihesus: 2590 ,Quid vultis?' Et fecerunt questionem dicentes: «Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam», quia tu dicis aliqua verba, per que dicis quod Christus es et alia que non dicunt quod tu sis Christus.

O iudei traditores, calumpniose dicebant, si Christus dixisset 2595 quod non erat Christus, non poterat dicere quia... Auctoritas: «Ego sum via, veritas et vita», *Ioannis*, XIII<sup>o</sup>. Si dixisset se esse messiam, incontinenti acceperunt. Auctoritas: «Iam enim conspicaerant iudei, ut si quis confiteretur esse Christus, esset extra synagogam», *Ioannes*, IX<sup>o</sup>: «Quousque animam nostram tollis?» Quia nescimus quod credere debeamus. Et respondit Ihesus caute, non timore, sed ostendens 2600 nobis quomodo debemus refrenare linguam. Auctoritas: «Loquor vobis et non creditis mihi, opera que ego facio... Patris mei, ipsa testimonium perhibent de me», quare non vultis ut dicam vobis, loquor vobis et pluries dixi, cum opera Patris mei, que ego feci, sicut illuminare cecos, sanare leprosos, resuscitare mortuos, ipsa opera testi- 2605 moniant de me, quia talia opera sunt opera Dei et non hominis. Ideo dicebat esse Christus et Messias.

Quando prophete faciebant miracula, sicut Helias, qui resuscitavit mortuum, ipsi non faciebant, sed Deus pro eis ad magnificandam fidem et augendam; sed Ihesus Christus facit ut Deus faciebat, sine instanter errore. Ideo dicebat Ihesus: ,Iudei, non licet vobis loqui, quia opera que facio testimonium dant': «Ecce Deus noster veniet et saluabit nos; tunc aperientur oculi cecorum et aurium surdorum, paralitici sallientur», *Ysaie*, xxxv<sup>o</sup>, «ut ceruus, etc.» Ihesus primo erat 2615 castus, purus et nunquam voluit habere familiam cum mulieribus. Ideo auctoritas: «Mirabantur discipuli eius quomodo cum muliere loqueretur», *Ioannis*, III<sup>o</sup>; et non curabat de bonis temporalibus. Et ista dabant testimonium de ipso.

Ideo quisque debet per opera bona confirmare virtutes quas habet. 2620 Pone similitudinem de debitis regis bene scriptis et non sigillatis de sigillo regis. Sic est de predicante bene et non habente bonam vitam, quia predicator debet esse humilis, caritativus et castus, etc. Ideo ostendit nobis Ihesus per responcionem discretam in petitione calumpniosa. Verbi gratia, si petatis cuidam persone si ieiunat [f. 139/130r]

---

2587 *Io* x, 24 2588 quousque *seq* ad *canc exp*  
 2595-2596 *Io* xiv, 6 2597-2598 *Io* ix, 22 2597 conspicaerant *lege* conspiraverant 2599 *Io* x, 24 2601-2603 *Io* x, 25  
 2608 qui *int lin* 2608-2609 *III Reg* xvii, 17-24 2612-2614 *Is* xxxv, 4-6 2616-2617 *Io* iv, 27 | loqueretur *seq* et *canc*

in pane et aqua: si dicit ,non', et tamen ieiunat, peccat per mendacium; si respondet quod ,ita', periculum est de vana gloria; sed debet respondere: bene vellem habere istam deuotionem ut ieiunare possem; in hac forma erit discrecio intellectualis et euitabitur petitio calumpniosa; et idem de aliis penitentiis. Item, si homo intrat domum vestram qui prosequitur per homicidam et petatur vobis si homo est in domo vestra, si dicitis ,ita', peccatis mortaliter, quia inimici eum occident; et si dicitis ,non', peccatis per mendacium. Quomodo respondetis tunc? Dicitis: ,O domine, iste homo non consuevit intrare domum meam, et quando vidistis vos intrare eum in domum meam?' Ibi erit discrecio intellectualis. Auctoritas: *Ad Coloscenses*, III<sup>o</sup>: «In sapientia ambulate ad eos qui foris» sive extra, scilicet, a gloria Dei, qui veniunt cum calumpnia. «Omnis sermo sale discretionis sit conditum», sicut cibus non vadit de cossorio ad os, sed primo salsatur, sic de verbo debetis facere cum discretionem, «ut sciatis quomodo vos oporteat unicuique respondere».

\* \* \*

Tertia doctrina est reprehensio rigorosa, quia Iudei cum illa malitia dixerunt. Respondit eis Ihesus: «Vos non creditis mihi quia non estis ex ouibus meis. Oues mee cognoscunt... usque etc. ...quia ego et Pater vnum sumus». ,Vos non estis ex ouibus meis', quia non erant predestinati, quia Ihesus sciebat omnes illos qui erant saluandi, quia in illo puncto conceptionis sue in ventre Virginis, omnia ista legit Ihesus Christus; ideo, ipse sciebat quod iudei non erant predestinati sed erant presciti; ,vos vero estis ex ouibus meis', scilicet per predestinationem. Tria signa coniecturalia, per que cognoscitur predestinatus.

Primum signum est credulitas fidei, et hoc per contrarium notatur in hoc: ,vos ex ouibus meis'; secundum, ,oues mee audiunt'; tertium est signum: ,oues sequuntur me'. Primum signum predestinationis est credulitas fidei in corde sine falsa opinione et errore; et vnusquisque poterit cognoscere de se si est predestinatus: os manifestat secretum cordis; et quando dicitur fides catholica de mane et de cero, tunc facit homagium Deo, dicendo: «Credo in Deum...»; et ista confessio vere dat cognoscere quod talis persona habet primum signum predestinationis, quia lingua dat testimonium cordis. Auctoritas: «Si confitearis in ore tuo Dominum nostrum Ihesum Christum,

2630 prosequitur *lege* persequitur 2635-2636 *Colos* IV, 5 2637-2638 *Ibid.*, 6 | conditum *leg* conditus 2639-2640 *Colos* IV, 6

2642-2644 *Io* X, 26-30

2653 Cf. *Rom* x, 9-10 2656 cero *leg* sero 2656-2658 *Rom* x, 10 2659-2661 *Ibid.*

2660 salvus eris», *Ad Romanos*, x<sup>o</sup>: «Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem».

Secundum signum predestinationis est: «Oues mee [f. 139/130v] vocem meam audiunt». Vos qui estis hic, qui de longinco venistis, est signum predestinationis. Declaratio: Si veniret homo vel mulier de

2665 Alexandria aut de Cipro, narrans noua de illa terra, et si aliqui interrogent ipsum de prosperitate, etc., gaudium erit interroganti quia de patria illa estis. Ideo vult scire noua. Sic est dominus Ihesus Christus de partibus longinquis, scilicet, de celo empireo. Ideo predicatorum habent dicere noua de Deo, et quando vos vultis audire noua de Deo, 2670 signum est predestinationis. Ideo, dicebat Ihesus: «Qui ex Deo est, verba Dei audit. Et propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis». Igitur, habete istud signum, ut audiatis verbum Dei.

Tercium signum est: «Oues mee... sequuntur me.» Per quod iter sequemur Ihesum? Per hoberedientiam. Auctoritas: «Factus est hoberedientem vsque ad mortem», *Ad Philipenses*, II<sup>o</sup>. Ideo, si volumus habere signum

2675 predestinationis, habeamus hoberedientiam mandatorum Dei; et quia sunt decem diete: prima dieta est credere vnum Deum corde, et omnia que sunt nobis necessaria petamus Deo, non ad sortilegos. Alia dieta est ut honoremus Deum verbo reuerenter et non iurare nec blaphemare. Tertia dieta est honore Deum opere, ut die dominica seruiamus Christo. Quarta dieta est honorare parentes et non iniuriare. Quinta dieta est non occidere nec verberare. Sexta dieta est castitas, vt quisque custodiat se a peccato luxurie. Septima dieta est non furtum facere nec aliquid depredare. Octava dieta est non diffamare proximum.

2685 Nona dieta est non habere concupiscentiam filiam, uxorem, nec ancillam proximi tui. Decima dieta est non concupiscere bona proximi, etc. Radix omnium malorum est cupiditas, *Prima Thimoteum*, VI<sup>o</sup>. Ideo, ecce «oues mee sequuntur me», (credendo corde, audiendo verbo Dei et sequendo per hoberedientiam); «et ego do eis vitam eternam».

2690 Ergo, «si vis ad vitam ingredi, serua mandata», *Matthei* XIX.

\* \* \*

Quarta doctrina est deffencio virtuosa, quia Christus dabat in verbis intelligere quod Deus erat, vnus cum Patre et Spiritu Sancto, in

2662-2663 *Io* x, 27 2670-2671 *Io* VIII, 47

2673 *Io* x, 27 2674-2675 *Philip* II, 8 2677 *Rom* x, 10 2677-2686 *Ex* XX, 1-17; *Deut* v, 6-21 2678 Cf. *Deut* XVIII, 10 2679-2680 *Ex* XX, 7; *Mt* v, 34 2680 blaphemare lege blaphemare | honore lege honorare 2687 *Io* x, 27-28

2690 *Mt* XIX, 17

2691 deffencio leg defencio 2693 *Io* x, 28 2694 *Io* x, 14 2695 *Io* x, 30 2697-2699 *Io* x, 33-36: «Responderunt ei Iudaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blaphemia: et quia tu, homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra quia ego dixi: Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et

hoc quod dicit: «Ego vitam eternam do eis»: et quis potest dare vitam eternam, nisi Deus? Item, in hoc quod dicit: «Ego cognosco oues meas». Item, in hoc quod dicit: «Ego et Pater vnum sumus» (non dicit ‚vnus‘, sed ‚vnum‘, hoc est, ego et pater sumus vna essentia, vna substantia). Et tunc iudei tulerunt lapides, ut lapidarent eum, etc. «De bono opere non lapidamus te... (pone textum vsque) ...quare dixistis quod blasphemie». Et quando [f. 140/131r] voluerunt eum lapidare, dixit Ihesus: «Multa bona ostendi vobis», dicebat illi qui habebat gremium plenum lapidibus: ‚Ego sanavi filium tuum, etc., et filiam, etc.‘ Ideo, multa bona ostendi vobis..., propter quod opus bonum vultis me lapidare», ‚dicatis michi, quare vultis me lapidare‘. Dixerunt iudei: «De bono opere non lapidamus te, sed de blaphemia, quia te... dicis Deum». Respondit Ihesus: «Nonne in Lege vestra scriptum est...» («Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem eorum deos diiudicat», *Psalmus* DAVID: «Ego dixi: ‚dii estis, et filii Excelsi omnes»): «Si David dixit quod ‚dii estis‘», ‚si ego dico quod sum Deus, non blaphemo‘. Non fit argumentum ‚a simili‘, sed ad ‚a minori‘: si ille persone que participant gratie divine dicunt[ur] dii, quanto magis ille qui participat cum Deo et divinitate dicitur Deus!

Secretum morale: «De bono opere vere non lapidamus te, sed de blaphemia». Blaphemia sunt peccata, cuius species sunt blaphemie. Dicunt doctores et MAGISTER SENTENTIARUM, *Secundo libro Sententiarum*: dicuntur blaphemie affirmative, blaphemia negativa, alia est vsurpativa blaphemia. Blaphemia affirmativa est dicere de Deo ea que non decet, sicut qui diceret quod est peccator, ignorans; et blaphemia negativa est negare quod est, dicentes quod nos s[ci]imus quod homo iste est peccator; est blaphemia negativa negare quod est de Deo, sicut qui diceret quod Deus non est iustus. Ideo iudei: «Non est hic homo a Deo, quia soluit sabbatum», *Ioannis*, IX<sup>o</sup>. Alia, blaphemia vsurpativa: acribuere creature honorem Dei: «Dominum Deum tuum adorabis et illi soli seruias», *Matthei*, IIII<sup>o</sup>, sicut faciunt aliqui qui adorant solem. Iudei vsurpabant honorem Ihesu Christo, quia dicebant non esse Deum. Sic vos facitis, quando pro sanitate habenda vaditis ad sortilegos, pro sanitate recipienda, qui sunt perdit: in hoc est blaphemia, quia acribuitur dyabolo scientia divina tacite.

---

non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et misit in mundum vos dicitis: Quia blasphemias, quia dixi: Filius Dei sum?» 2699 blasphemie lege blasphemias 2700 *Io* x, 32 2702 *ibid.* 2703 me seq occidere exp 2704 *Io* x, 33 | blaphemia lege blasphemias 2705 *ibid.*, 34 2706 *Pi* LXXXI, 1 2707 *ibid.*, 6 2708-2709 *Io* x, 35-36

2712 *Io* x, 33 2713-2726 blaphemia lege blasphemias 2714 MAGISTER SENTENTIARUM, Talis doctrina non apparet in quatuor libris Magistri Sententiarum 2720-2721 *Io* IX, 16 2721 *In mg* Joannes IX<sup>o</sup> 2722-2723 *Mt* IV, 10

Et sic de aliis. Auctoritas: «Maledicti erunt qui contempserunt te et condempnati quia blasphemaverunt te», *Tobie*, XIII<sup>o</sup>, etc.

2730 Et sic est finis sermonis.

## XI

(F.140/131r) SERMO IOVIS POST DOMINICAM DE PASSIONE

*Sic fiat sacrificium nostrum, ut placeat tibi*

Daniel, III<sup>o</sup> capitulo et in epistola hodierna.

2735 Quia sermo non habet efficaciam [f. 140/131v] absque gratia divina, ideo, ut sermo noster sit ad honorem et laudem Dei et emendationem vite nostre, ideo deuote ad fontem gratie recurramus, presentando salutationem angelicam, dicentes: *Ave, Maria*.

*Sic fiat sacrificium nostrum ut placeat tibi*, libro et capitulo vbi supra.

2740 Verbum propositum est quasi oratio sancte matris ecclesie penitentis pro tota christianitate ut sacrificium nostre penitentiae sit placens Deo. Sciatis quod opus humanum, quantum bonum de genere sit ubi placeat Deo, non prodest creature nec ad iustificationem nec ad meritum glorie. Ratio: tres sunt que habent exire per gradus voluntas divina.

2745 Voluntas divina est ratio, causa et mensura sanctitatis spiritualis, in tantum quod quodcumque opus bonum non esset virtuosum, nisi placeret Deo. Ideo, Ihesus, de operibus bonis que fiebant in mundo: «Ita, Pater, quo modo fuit placitum ante te», *Matthei*, XI<sup>o</sup>. Sanctitas spiritualis est res, utilitas operis virtuosi, quia nullum opus sine sanctitate spirituali non placeret Deo et non prosunt (sicut laborare, vendere).

2750 Auctoritas: «Exerce teipsum ad pietatem, nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est», *I ad Thimoteum*, III<sup>o</sup>; «Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens...». Ideo, si tota utilitas humana veniret per sanctitatem spiritualem et voluntatem diuinam, omnia opera erunt bona et profigua. GREGORIUS, in *Collecta*, quam facit, petit ut penitentia sic accepta fiat: «Quesumus, Domine, per gratiam tuam

---

2728-2729 *Tob* XIII, 16 2728 contempserunt *leg* contempserunt

2732 *Dan* III, 40

2738 *Dan* III, 40

2748 *Mt* XI, 26

2751-2753 *I Tim* IV, 7-8 2755 profigua *leg* proficua | GREGORIUS, *Missale Romanum Pii Papae V auctoritate recognitum, Collecta Sabbati ante Dominicam de Passione*



fructuosus nostre devotionis effectus, quia tunc nobis proderunt, si tue sint placita pietati». Ideo thema propositum est declaratum.

Sum in materia, pro eo quod in thema ‚penitentia’ vocatur ‚sacrificium’; volo declarare quare vocatur sacrificium. Reperi quod in vera et condigna penitentia concurrunt septem sacrificia: 2760

Primum est contritio dolorosa

Secundum est propositio virtuosa

Tertium est confessio verecunda

Quartum est afflictio rigorosa 2765

Quintum est oratio deuociosa

Sextum est donacio pietosa

Septimum est comunio graciosa.

Primum sacrificium penitencie est contritio dolorosa; et est Deo placens et acceptabilis. Scilicet, quando homo recordatur mala preterita que fecit et offensiones, et venit in corde dolor maximus; et ista contritio est sacrificium Deo placens et acceptabile. 2770

Declaracio: antiquitus sacrificium fiebat, *Leuitici*, 1<sup>o</sup>: accipiebant ouem, capram, vaccam vel similem, et [f. 141/132r] ponebant ligna super altare et desuper animal, et incendebant; et hoc erat sacrificium. 2775

Similiter in contritione est: altare sacrificii est cor, ligna sunt dampna que assequuntur creaturam; et quando recordatur dampna que consequutus fuit, verbi gratia, qualiter debet colligi istud lignum, quando pensat quod propter peccata venit in iram Dei et in indignationem, tunc congregat ligna ad faciendum sacrificium. Item, quando pensat quod pro peccato mortali venit in iram omnium sanctorum et Domini sui. Item, quando pensat quod peccator per peccatum mortale amisit omnia bona et merita que fecit (si haberet persona omnia merita patriarcharum, prophetarum, apostolorum et meritum omnium sanctorum, in illo puncto quando homo peccat mortaliter, omnia merita perdit). Item, debet pensare quod perdidit hereditatem paradisi, quia Deus persone in gratia existenti parauit gloriam, sed in puncto illo quo peccat mortaliter perdidit hereditatem paradisi. Item, pensare debet quod per peccatum condempnatus est in curia iustitie Dei in infernum perpetualiter, et tu condempnatus es et vadis currendo 2780

cum curru quatuor rotarum, scilicet, quatuor temporum; et tunc, collectis lignis, pone animam tuam desuper, habendo dolorem, etc. Auctoritas: II<sup>o</sup> *Regum*, capitulis X<sup>o</sup> et XI<sup>o</sup>, *Psalmo* 1<sup>o</sup>: «Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum, Deus, non des- 2785

2790

2773-2774 *Lev* 1, 2-13 2790-2791 Cf. textum linearum 680-682 2793 II *Reg* xi-  
xii 2793-2795 *Ps* 1, 19 2795-2796 *Dan* iii, 40

2795 picies». Ideo, sancta ecclesia cantat seu petit pro christianitate: «Sic fiat sacrificium nostrum vt placeat tibi».

2800 Secundum sacrificium est propositio virtuosa. Propositio virtuosa est quod postquam peccator habet displicentiam et dolet de peccatis debet accipere prepositum virtuosum, ut amodo viuat honeste. Verbi gratia: ego eram superbus, vanus, pomposus: amodo volo esse humilis; et sic de aliis peccatis mortalibus. Ratio: si habes dolorem de peccatis preteritis, accipe prepositum de non iterare. In quo altare fit? In voluntate hominis, quia propositio bene facere est in voluntate, et ligna sunt precepta Dei, ut homo non eat ad sortilegos. Pone quomodo  
2805 homo debet custodire et seruare mandata Dei. Et istud sacrificium fit super altare voluntatis per obseruantiam mandatorum Dei. Auctoritas: «Sacrificium salutare placens, accedere mandatis et discedere ab omni iniquitate», *Ecclesiastici*, xxxv<sup>o</sup>. Ergo, «Sic fiat sacrificium, etc.» [f. 141/132v]

2810 Tercium sacrificium penitentiae est confessio verecundosa. Quando homo vel mulier habent dolorem peccatorum et prepositum de non reiterare peccata, debet venire ad confessionem. Sed tu posses dicere: ‚Si ego vado ad confessorem, ipse tenet me per probum hominem, et ero diffamatus apud illum’. Hoc est verecundia, dicere: ‚Vos ordinastis istam verecundiam confessionem’. Cuius sacrificii confessionem? Altare est os, et ligna sunt peccata. Quomodo? Quatuor modis potest confiteri peccator et colligere ligna, scilicet, peccata:

2820 primo, cogitatione, locutione, opere et omissione. Pro primo, debet cogitare peccator si habuit cogitationes de superbia et vana gloria et delectationes multas, in hiis considerando, videlicet in bonis nature et bonis gratie et in bonis fortune, et sic de aliis peccatis mortalibus.

2825 Item, in loquutione, ut confiteatur omnia que loquutus est contra Deum et proximum. Item, opere confiteatur in specie. Item, omissione, quia non compleuit ea que debet complere. Et per istas quatuor conditiones fit sacrificium. Item, sunt quinque instrumenta peccandi, scilicet, quinque sensus corporales, et omnia ista debes colligere: ista ligna presentanda in altari oris.

---

2799, 2802, 2811 prepositum *leg* propositum 2800 esse *seq* superbus *canc exp* 2804 *Lev* xx, 6 2807-2809 *Eccli* xxxv, 2 2808 iniquitate *seq* ergo, sic fiat sacrificium, etc. *canc exp* 2808-2809 *Dan* iii, 40

2813 confessorem *corr* confessiorem *exp* -i- 2815 confessionem *lec dub* verecundiam 2816 et *seq* li *canc exp*

2828 presentanda *seq* et *canc* | *in* int lin

Item, tercio modo debet quis septem modos, in quibus peccauit, scilicet, septem peccata mortalia, que debes colligere super altare oris in confessione, dicendo omnia peccata. 2830

Quarto modo, debes confiteri per decem precepta Legis: doctrina theologie, quod nullum est peccatum mortale, nisi sit contra decem precepta Dei. AUGUSTINUS: «Peccatum est dictum, factum vel concupitum contra Legem Dei». AMBROSIIUS: «Peccatum est transgressio Legis Dei et inobedientia celestium mandatorum». Ideo, confessio verecundosa est sacrificium. Auctoritas: DAVID, *Psalmo*, [...]: «Voluntarie sacrificabo tibi et confitebor nomini tuo, quoniam bonum est». Confessio facta temporaliter condempnat hominem. Sed confessio sacramentalis que est voluntaria, est Deo sacrificium acceptabile, et per illam confessionem peccata condempnantur et sententia absolutoria datur peccatori. Secretum: «Confitebor nomini tuo»: quare non: «Confitebor presbitero»? Quia presbiter non habet proprium nomen, sed nomen Dei: «Quorum remisistis peccata, remittuntur...», *Ioannis*, XX<sup>o</sup> capitulo. Ideo: «Sic fiat sacrificium nostrum, ut placeat, etc.». 2835  
2840  
2845

Quartum sacrificium est afflictio rigorosa, quia, facta confessione debet subsequi penitentia afflictuosa. Anima, que est immortalis de natura sua, semper vellet Deum laudare, sed caro atrahit [f. 141bis/133r] animam semper ad yma. Similitudo est falconis, qui semper volat ad altum, et si lapis ponatur ad pedem, semper nitetur volare ad altum: sic anima rationalis semper affectat ascendere ad celum, sed caro que ei coniungitur coniunctione essentiali, trahit eam ad yma. 2850

Verbi gratia: si quis velit facere orationem, anima erigitur ad alta; incontinenti caro pensat ad mundana. Auctoritas Veteris Testamenti: «Corpus quod corrumpitur agravat animam et depremit censem tenemus habitacio multa cogitantem», *Sapientia*, IX<sup>o</sup>. Auctoritas Noui Testamenti: «Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem concupiscit aduersus carnem», *Ad Galatas*, v<sup>o</sup>. Ista ratione debemus affligere carnem rigore per ieiunia, portando cilicium, abstinere a vino, faciendo disciplinam. Regula generalis: Omnis afflictio carnis discreta est accepta a Deo, dum tamen non faciat per vnam gloriam, 2855  
2860

---

2834-2835 AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum*: «... peccatum est factum vel dictum vel concupitum aliquid contra aeternam legem» (ML 42, col. 485; ZYCHA, 25,1: CSEL, Vienna 1891, 621) 2835-2836 AMBROSIIUS: «Quid est enim peccatum, nisi praevaricatio legis divinae, et caelestium inobedientia praeceptorum?», *De paradiso liber unus*, VIII, 59 (ML 14, Paris 1845, col. 292) 2837 Ps LIII, 8 2842 *ibid.* 2843 proprium seq s *canc* 2844 *Io* xx, 23 2845 *Dan* III, 40

2855-2856 *Sap* IX, 15. Textus *Vulgatae* sic se habet: «Corpus enim quod corrumpitur agravat animam / Et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem» | tenemus *Vulg* terrena 2855 censem leg sensum 2857-2858 *Gal* v, 17 2861 vnam leg vanam 2862-2865 *Rom* XII, 1

sed intencione recta. Auctoritas: «Obsecro vos, itaque, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, ut acceptabile fiat sacrificium vestrum», *Romanos*, 2865 XII<sup>o</sup>.

Secretum: quia antiquitus sacrificium accipiebat mortem, sed modo non, ymo sacrificium dat vitam, «rationabile obsequium vestrum». Ideo disciplina non debet reprobari, quia tot posset homo ieiunare, quod veniret stultus, et orare, quod esset amens. Auctoritas: «Attendite ne faciatis iustitiam vestram coram hominibus ne videamini ab eis, alioquin» recepistis mercedem vestram, *Matthei*, VI<sup>o</sup>. Auctoritas: «Sic luceant opera vestra coram hominibus, ut videantur opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, qui in celis est», *Matthei*, sexto.

2875 Quintum sacrificium penitentiae est oratio deuociosa. Quare? Quia oratio oris, nisi veniat ex corde per contritionem, parum prodest. Quando leuatis vos, credo quod facitis orationem induendo vos, etc.: nichil valet, hoc non est sacrificium Deo placens, sed preualet aliquam orationem dicere quam nichil. Sed quando vultis facere orationem, debetis pensare cum quo habetis loqui, quia loqui habetis cum 2880 Deo omnipotenti et cum contritione et corde recto dicere habetis: *Pater noster*; ad idem, quando dicitis *Aue, Maria*, et genibus flexis; et hoc sacrificium est Deo placens. In quo altare fit? In intellectu, quia proprie oratio est ratio intellectus rationis. Auctoritas: «oratio est ascensio intellectus ad Deum», ANSELMUS. Auctoritas: «Si orem lingua..., 2885 mens mea sine fructu; ...orabit spiritu, orabo mente», I<sup>o</sup> *Corinthios*, XIII<sup>o</sup> [f. 141bis/133v]. Et sic oratio est altus intellectus, ligna sunt verba que dicuntur in orando, sicut *Pater noster*, et sic de omnibus petitionibus contentis in *Pater noster*; panis est promissio. Auctoritas: «In sudore vultus tui vexeris pane tuo», *Genesis*, III<sup>o</sup>. Sic oratio cordialis est 2890 sacrificium Deo placens, quia amor Dei inflammat cor, infundit lacrimas. Auctoritas DAVID, *Psalmo* CXL: «Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, et eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum». Secretum: «Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum»; quia due manus eleuantur, quia duabus indigemus, scilicet, habundantia bonorum spiritualium et habundantia bonorum temporalium. Quare sacrificium vespertinum? Antiquitus fiebant duo sacrificia, unum de mane et aliud de cero, sed illud de cero acceptabilius, quia erat de agno puro. Sic debemus facere bis sacrificium, scilicet, orationem de mane et de cero, quod est purum, etc.

---

2867 *Rom* XII, 1 2869-2871 *Mt* VI, 1 2872-2873 *Mt* V, 16  
 2883 est *seq* ad *canc exp* | I *Cor* XIV, 14-15 2884 orem *seq* ee *exp* 2885 orabo  
*seq* nocte *canc exp* | mente *int lin* 2888-2889 *Gen* III, 19 2891-2893 *Ps* CXL, 2 2893-  
 2894 *Ps* CXL 2b 2897 cero *leg* sero 2899 cero *leg* sero | quod *seq* illud *canc*

Sextum sacrificium est donacio pietosa, quia quilibet tenetur dare 2900  
 helemosynam proximo indigenti et pauperibus aliis opressis, maxime  
 inopis temporaliter et spiritualiter, et debemus eos cibare et potare esu-  
 rientes, propter septem opera misericordie complenda.

Septimum ponit *Thobias*, est sepellire mortuos.

Septem opera spiritualia etiam pone, etc.; et ista opera sunt sacri- 2905  
 ficium placens Deo: altare est manus pauperis, ligna sunt miserie  
 pauperis, ratio est consideratio miserie pauperis, quia omnes sumus  
 filii Dei. Item, ratio habendi misericordiam sunt ea que precepit Deus,  
 qui Deus precepit ut demus et acomodemus Christi pauperibus; et  
 debemus pensare quod Ihesus effudit sanguinem suum pro redemp- 2910  
 tione pauperum sicut divitum. Item, ratio: sicut iste pauper venit a  
 me, sic ego veniam ad Deum, dicendo: «Domine, domine, aperi no-  
 bis», *Matthei*, xxv°. Ideo, ut Deus me recipiat in domo sua, ego reci-  
 piam pauperem in domo mea, et sic erit sacrificium; et ignis erit  
 compassio pauperum. Auctoritas: «Qui facit misericordiam, facit sa- 2915  
 crificium Domino», *Ecclesiastici*, xxxv°.

Septimum sacrificium penitentie est communio gratiosa, quia, si-  
 cut peccator facit sacrificia sex predicta, restat communio gratiosa: ut  
 peccator recipiat Corpus Christi in altare ecclesie; ligna sunt ut homo 2920  
 penset dolores et contumelias, que Christus passus est in sua benedic-  
 ta passione, que omnia sustinuit pacienter, ne dampnaremur [f.  
 142/134r] in inferno. Et sic pensare debet omnia que Deus sustinuit  
 in passione, in cruce. Agnus est esca. Auctoritas: «Quoscienscumque  
 manducabitis panem hunc vel calicem bibetis, mortem Domini an- 2925  
 nunciabitis donec veniat», I<sup>a</sup> *Corinthios*. Per istam rationem, post sep-  
 tem ebdomadas quadragesime, omnes christiani debent communicare.  
 Ideo, estote parati. Auctoritas: «Omnis homo qui mundus est in via  
 non erit», faciat sacrificium Deo, *Numeri*, IX°.

Et sic apparet quod penitentia est sacrificium. Ideo: «Sic fiat sa- 2930  
 crificium, etc.». Amen.

2900 donacio seq -sa *canc exp*

2904 *Tob* I, 20

2912-2913 *Mt* xxv, 11 2915-2916 *Eccli* xxxv, 4

2923-2925 I *Cor* XI, 26 2924 mandu[a]cabatis *exp* [a] 2925-2926 «...suscipiens re-  
 verenter ad minus in Pascha eucharistiae sacramentum...» *De confessione facienda et non revelanda  
 a sacerdote et saltem in pascha communicando*, inter *Constitutiones Conc. Lateranensis IV, Const. XXI*:  
 «Omnis utriusque sexus...» (ALBERIGO, *Conciliorum...*, 221, núm. 21); inde in *Decretalium li-  
 brum V*, tit. XXXVIII, cap XII: *Idem (Innocentius III) in concilio generali*: «Omnis utriusque sex-  
 us...» (FRIEDBERG II, , col. 887) 2927-2928 *Num* IX, 10, 13

2929-2930 *Dan* III, 40

## XII

(f. 142/134r) SERMO VENERIS POST DOMINICAM DE PASSIONE

*Abiit in regionem iuxta desertum.*Habetur verbum illud originaliter, *Ioannis*, XI<sup>o</sup> capitulo, recitatiue in euuangelio hodierno.

- 2935 Sermo, de presenti, erit de euuangelio, quia continet multas doctrinas speculativas et morales. Sed primo salutabimus virginem Mariam, dicentes *Aue*, *Maria*.

*Abiit in regionem iuxta desertum*, euuangelio et capitulo, ut supra.

- 2940 Sanctum euuangelium presentis diei [...] concilium quod fuit congregatum contra Ihesum Christum per iudeos inimicos suos. In illo concilio, quantum tangit, noto tres causas sequentes, quarum prima est maligna propositio  
secunda est indigna diffinitio  
tertia est benigna persecutio.

- 2945 De tertia dicit thema: *Abiit in regionem iuxta desertum in civitatem Efre*m.

Primo, videamus propositionem malignam. De ista dicit euuangelium: «Congregauerunt... concilium pharisei et iudei, et dixerunt: Quid faciemus, homo iste... conuertit totam gentem, etc., venient Romani, etc.».

- 2950 Oportet declarare quia pontiffices et pharisei inierunt concilium. Pontiffices erant illi qui habebant regimen spirituale in templo, et illi qui erant maiores persequebantur Ihesum. Quare? Quia Ihesus publice reprehendebat eos de peccatis notoriis, quia tanta erant peccata, quod malum erat. Auctoritas: «Peccantem notorie argue», *Ad Corinthios*, primo. Auctoritas: «Ve vobis, pharisei, Iudei, ypocrite, qui clauditis regnum Dei», *Matthei*, XXIII<sup>o</sup>. Quare ‚ypocrite‘? Ab ‚ypos-‘, quod est supra, et ‚-crisis‘, quod est aurum, quia desuper erant deaurati et infra erant pleni nequicie et maledictionis et invidie, etc. Que est porta Dei? *Numeri*, III<sup>o</sup>: «Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum Dei». «Vos non intratis nec intrare volentes sinitis». Ideo grauiter re-[f.

2932 *Io* XI, 542938 *Io* XI, 542939 diei *seq spat vac*2945-2946 *Io* XI, 542948-2950 *Io* XI, 47-482955 *ITim* v, 10 2956-2957 *Mt* XXIII, 13 2960-2961 *Mt* IV, 17 2961 *Mt* XXIII, 13

142/134v]-prehendebat eos. Ideo, murmurabant et cogitabant eum occidere.

Pharisei erant alia condicione gentium. Pharisei dicuntur a ‚Phar-es-‘, quod est diuisus, quia in habitu et in omnibus actibus suis erant divisi ab aliis; et illi erant magistri et doctores, et persequabantur Ihesum Christum per invidiam. Antequam Ihesus haberet triginta annos, ipse predicabat, et quando Ihesus incepit predicare, tanta erat dulcedo sermonis Ihesu, quod non curabant audire phariseos. Ideo pharisei volebant eum occidere, quia fama eorum tota aufferebatur. Dicebat populus: ‚Predicatio vestra nichil est‘. Auctoritas: Persequabantur eum pharisei. «Omnis enim populus suspensus erat ad audiendum eum», *Luce*, XIX<sup>o</sup>. Glosa: «Persequabantur eum quia, relicto eorum magisterio sequebantur omnes Ihesum».

Iste due condiciones gentium persequabantur Ihesum. Auctoritas: «Miserunt pontiffices et pharisei ministros, ut caperent Ihesum», *Ioannis*, VII<sup>o</sup>. Quando illi venerunt ad Ihesum, ipse predicabat; sciens Ihesus omnia, predicavit taliter, quod seruietes illi fuerunt conuersi. Textus: «Dixerunt autem [pontiffices et pharisei]: Quare non adduxistis eum? Responderunt: Numquam homo sic loquutus est iste homo» dicebat; dicebant enim quod conuersi erant. Videntes pharisei et pontiffices quod ministri, etc., «collegerunt pontiffices et pharisei consilium adversus Ihesum», et ibi propositio maligna: «Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?» Illuminat cecos, facit audire surdos et mutos loqui, infirmos curat, debiles fortificat, leprosos mundat a lepra, mortuos resuscitat. «Si dimictimus eum, omnes credent in eum et facient eum regem et venient Romani et tollent locum nostrum et gentem». Ideo, remediemus: et hic maligna propositio.

Due prophetie sunt de ista propositione maligna. Prima est de patriarcha Iacob, qui habebat duodecim filios, *Genesis*, XLIX<sup>o</sup>: Ruben, Symon (et secundus filius vocabatur Symeon), tercius Leui; de tribu Symeon exierunt pharisei, et de tribu Leui pontiffices. Quando Iacob voluit mori, vocavit filios, et dixit Symeoni et Leui. Auctoritas: «Symeon et Leui, fratres, vasa iniquitatis bellancia, in concilium eorum non veniat anima mea et gloria mea non sit in eorum societate, quia in furore suo occiderunt vnum et in voluntate sua suffoderunt murum» in doctrina. Doctrina [f. 143/135r] Christi dicebatur murus, *Genesis*, XLIX<sup>o</sup>, quia tuebatur personas christianas. Auctoritas: «Vix fortitudi-

2972 *Lc* XIX, 48 2973 *Glossa ordinaria* WALAFRIDI STRABONIS: «...ideo volebant perdere, quia, neglecto suo magisterio, totum populum videbant ad eius doctrinam confugere» (ML 114, col. 330) 2976 *Io* VII, 32 2979-2981 *Io* VII, 45-46 2982-2988 *Io* XI, 47-48

2990 *Gen* XLIX, 1-27 2991 Symeon *add -e- int lin* 2993-2998 *Gen* XLIX, 5-6 2998-2999 *Is* XXVI, 1 2998 *Vix Vulg Urbs* 3002-3004 *Ps* XX, 12

- nis nostre Syon, saluator ponetur in ea murus antemurale», *Ysaie*,  
 3000 xxvi<sup>o</sup>, quia doctrina Christi habebat duo precepta alta et precepta et  
 consilia. Euuangelium: maledictus furor eorum, quia partura, et indignacio illa, quia dura. Alia auctoritas DAVID, *Psalmo* xx<sup>o</sup>, *Domine, in  
 virtute tua letabitur*: «Quoniam declinauerunt in te mala cogitauerunt  
 consilia, que non potuerunt stabilire».
- 3005 Videamus declarationem. Dicunt gramatici quod declinatio habet  
 sex casus, scilicet, nominatiuum, etc. De nominativo dicebant de Ihe-  
 su: «Ecce potator vini, amicus peccatorum», *Matthei*, xi<sup>o</sup>. Quare vo-  
 cabant eum sic? Quia Christus recipiebatur per pauperes. Ideo,  
 accusabant eum, dicentes quod Ihesus libenter accipiebat conuiuia.  
 3010 Ideo dicebant: ‚Potator vini, amicus peccatorum‘, scilicet, publicano-  
 rum, quia eos conuertebat ad penitentiam. De genitivo dicebant, vi-  
 tuperando eum per generationem, quia virgo Maria pauper erat, Ioseph  
 sponsus Virginis lignifaber; ideo dicebant: «Nonne hic est filius fabri,  
 nonne mater eius dicitur Maria», *Matthei*, xiii<sup>o</sup>. De dactivo, dicebant  
 3015 quando Ihesus sanabat aliquem infirmum, dicebant quod in opere dya-  
 boli faciebat, dicentes: «In Belzebuc, principe demoniorum, hec fa-  
 cit». De accusatiuo, *Luce*, xi<sup>o</sup> accusabant: «Non est hic homo a Deo,  
 quia soluit sabbatum». De vocatiuo, *Iohannis*, ix<sup>o</sup>: «Nonne bene dici-  
 mus nos quia samaritanus es et demonium habes». De ablativo, aufe-  
 3020 rendo ab eo gentes: «Quare eum auditis, insanus est et demonium  
 habet», *Ioannis*, viii<sup>o</sup>. Et hec est declinatio. Ideo cogitauerunt concilia.  
 Moraliter, super verbo: «Hic homo multa signa facit». Bone gen-  
 tes, sicut homo qui habet plures oues et facit signa plura ut cognos-  
 cantur, sic facit Ihesus tria signa. Primum signum creationis in  
 3025 anima, quando anima creatur, in ventre mulieris creando infunditur  
 et infundendo creatur. Sicut in sera imprimitur sigillum, sic Trinitas  
 inprimit ymaginem suam in animam. Vnus Deus solus habet tres  
 personas distinctas et indivisibiles, sic anima et corpus vnum est, et  
 anima habet tres potencias: memoriam preteritorum, intelligenciam  
 3030 et voluntatem, et ista tria non sunt nisi vna anima; et ibi ponitur sig-  
 num Dei in creatione. Auctoritas DAVID, *Psalmo* iv<sup>o</sup>: «Signatum est su-  
 per nos lumen vultus tui, Domine». Secretum: ‚Super nos‘ [f.  
 143/135v], non dicit ‚inter nos‘, sed ‚super nos‘. Tres partes distingunt  
 3035 doctores: pars infima est corpus, pars media est sensualitas, pars alta  
 est mens, in qua manet anima. Anime dampnate habent ymaginem  
 Dei, sed tam obscura est et fetida, quod mirum est; et hoc per fumum

---

3007 *Mt* xi, 19 3010 *Ibid.* 3011 genitivo *corr* genitive *canc exp* 3013 *Mt* xiii,  
 55 3014 in mg *Matthei* xiii<sup>o</sup> 3016-3017 *Lc* xi, 15 3017-3018 *Io* ix, 16 3018-  
 3019 *Io* viii, 48 3020 eum *seq* audistis *canc exp* 3020-3021 *Io* x, 20  
 3022 *Io* xi, 47 3026 sera *leg* cera 3031-3032 *Ps* iv, 7 3038 *Ibid.*



et tenebras. Sed illi qui stant in Dei gratia habent ymaginem claram sicut aurum. DAVID: «Dedisti leticiam in corde meo».

Aliud signum adoptionis est istud: datur in baptismo, in illo puncto quando anima baptisatur per presbiterum vel per aliam personam in necessitate, seruata forma, etc., «In nomine Patris, etc.», in illo puncto datur signum animum indelibile, quod vocatur caracter, quod numquam, nec per dampnationem, nec per saluationem delebitur. Auctoritas PAULI, *Ad Ephesios*, II<sup>o</sup>: «In Christo credentes signati estis», scilicet, spiritu promissionis, sicut qui est «pignus hereditatis» nostre. Illud signum est ita mirabile, quod non potest considerari. Illi qui fuerunt baptizati habent signum, et illi qui fuerunt martires, non baptizati, non habent illud signum. Ioannes Bapstista dixit: «Domine, ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me», *Matthei*, III<sup>o</sup>. Si non esset baptizatus, non haberet signum. Virgo Maria et apostoli fuerunt baptizati a Domino Ihesu, et nomen eius scriptum in frontibus eorum, *Apocalypsis*, XIII<sup>o</sup>. Anima habet membra spiritualia et sustinentur membra corporalia, quia membra corporalia non possent aliquid facere, nisi membra anime facerent; «Et hic homo multa signa facit»; ideo potest dici ‚multum‘, nisi per tres distinctiones superius dictas.

Tercium signum est reconsiliationis, quod facit omnes baptizatos filios Dei; sed quia peccauimus, facti sumus inimici Dei Patris, quia bellamus cothidie contra Deum blaphemando, persequendo eum contra precepta. Sed possumus reconsiliari per penitentiam, quia dulcis est Pater noster, et potes reconsiliari habendo dolorem de peccatis cum proposito de non reiterare, et sic de aliis, et sic erit reconsiliatus. In istis datur signum pulcrum, vocatus ornatus per theologos, sicut domicella sponsa bene induta et ornata est pulcra, sed pulcior ornatus penitencie, non tamen est indelibile, quia potest deleri; et quando presbiter dat absolutionem, Spiritus Sanctus dat signum ornatus, quia anima in illo ornata exit corpus, videt dyabolos et angelos bonos; si anima est reconsiliata, dyaboli [f. 144/136r] fugiunt longe, et angeli portant animam ad paradysum. Si forte anima non habeat signum reconsiliationis, dyaboli portant animam ad infernum. Auctoritas DAVID, *Psalmo* LXXXV<sup>o</sup>, *Inclina, Domine*: «Fac mecum signum in bonum, ut videant qui oderunt me et confundantur, quoniam tu, Domine, adiuvisti me et consolatus es me».

---

3041 *Mt* XXVIII, 19 3042 Initio saeculi XIII, Decretalis INNOCENTII III, *Maiores Ecclesiae causas*, distinguit inter ‚rem et caracterem sacramenti baptismatis‘: Henricus DENZINGER, Adolphus SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum*,<sup>33</sup> Barcelona, Herder 1965, 251, núm. 781. 3044 *Eph* I, 13 3045 *Eph* I, 14 3048-3049 *Mt* III, 14 3050 signum in *mg* Jo. III<sup>o</sup> et III<sup>o</sup> 3051 nomen *seq* esse *canc exp Apoc* XIV, 1 3054 *Io* XI, 47 3064 est *seq d canc* 3066 si *corr sic canc -c* 3069-3072 *Ps* LXXXV, 17

- Secunda diffinitio est quod fuit diffinitio quod Ihesus moriretur. Non erat dignum quod moriretur. Textus euuangelii: «Unus autem  
 3075 ex eis, Cayphas nomine, cum esset pontifex anni illius: Vos nescitis...  
 usque ...interficerent.» Facta propositione maligna predicta, pontifex  
 anni illius. Quare? Quia dignitas Veteris Testamenti mutabatur, quia  
 qui plus dabat in dignitate, habebat pontificium. Iste dixit diffini-  
 tionem, et alii numquam dixerunt aliquid. Interrogatis omnibus in  
 3080 concilio quomodo fuit, concurritur illud concilium. Quinque oppi-  
 niones fuerunt in illo concilio, facta propositione predicta, quod nos  
 sumus perdit: «Homo iste multa signa facit». Dixerunt aliqui in con-  
 silio (quia maximum consilium erat in Iherusalem). Dixit Rabi Al-  
 quiba: ‚Domini venerabiles, mihi videtur quod iste homo moriatur,  
 3085 quia verecundat prelatos, et se exaltat, etc. Ideo, moriatur’. Alii dixe-  
 runt: ‚Si nos volumus per sententiam condempnare istum hominem  
 ad mortem, sumus sub potestate Imperii; ipse appellabit, quia non ha-  
 bemus rationem iustam, ut moriatur’. Textus: «Omnes credent in eum  
 et venient Romani et tollent, etc.», quia Ihesu erat subiecta Roma.  
 3090 Alii dixerunt: ‚Domini mei, mihi videtur quod moriatur, quia excita-  
 bit quadam die populum, et occident nos. Ideo, occidamus eum. Ego  
 scio bene modum. Ipse pauper est, et recipit conuiuia, et ponemus ve-  
 nenum in cibo et potu suo, et morietur’. Auctoritas prophetie *Ieremie*:  
 «Tu, Domine, demonstrasti mihi et ego cognovi, etc.», *Ioannis*, XI<sup>o</sup>:  
 3095 «Venite et ponamus lignum in pomerem eius»; lignum erat Iherusa-  
 lem, quia qui comedebat de illo, moriebatur, maxime erat pulueriza-  
 tum. Alius dixit: ‚Modus iste esset bonus. Nescitis quod pluries  
 voluimus eum occidere, et non potuimus eum habere, quia ipse se fa-  
 cit invisibilem. Ideo se custodiet de veneno’. Alius dixit: ‚Faciemus sic  
 3100 et capiamus eum et ponamus in carcerem [f. 144/136v], et non pre-  
 dicabit, etc., et moriatur’. Alius dixit: ‚Si tenetis eum in carcerem,  
 populus habebit eum et leuabit se contra nos, et occident nos’. Auc-  
 toritas: «Voluerunt ipsum capere, sed timuerunt populum», *Matthei*,  
 XXI<sup>o</sup>, «quia sicut prophetam habebant». Alter dicebat quod fieret  
 3105 preceptum strictum, quod non audeat predicare, quia numquam ad-  
 discit litteras, et ‚conuocemus eum, sub pena mortis inhibeamus pre-  
 dicationem’. Auctoritas: «Intrabat Ihesus in templum et docebat

---

3074 *Io* xi, 49-53: «Unus autem ex eis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam, nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit, quod Iesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum.» 3082 *Io* xi, 47 3088-3089 *Ibid.*, 48 3093-3094 *Ier* xi, 18 3095 *Ier* xi, 19c 3103-3104 *Mt* xxi, 46 3105-3106 *Io* vii, 14 3107-3108 *Mt* xxi, 12; *Lc* v, 3; *Io* vii, 1b 3112-3113 *Lc* vi, 17-18

turbas: Mea doctrina non est mea». Ideo dicebat alter Iudeus, quod doctrina non est sua. Alter dicebat: ‚Faciamus preceptum populo, ut nemo veniat ad sermonem suum, et tunc non predicabit’. ‚Et quomodo fiet istud, dixit alter, quomodo posset fieri quod non veniant ad sermonem, quia multi veniunt pro sanatione?’ Auctoritas: «Turba plebis copiosa ab omni, etc., ut sanarentur», *Luce*, vi<sup>o</sup>. Et quid tunc faciemus?

Et tunc Cayphas fecit conclusionem: «Vos nescitis quicquam, nec cogitatis. Expedi ut unus homo moriatur... et non tota gens pereat». Intellectus Spiritus Sancti, qui mouebat linguam Cayphe, sicut linguam asine Balaam, mouit linguam, ut dicit *Ioannes*, quod Ihesus Christus debebat mori pro redemptione humani generis et vt congregatos filios Dei ad fidem unam et credentiam. Hic est diffinitio. Et tunc surrexerunt de consilio, et fecerunt diffinitionem indignam.

Moraliter: quod Christus moriturus erat, ut congregaret. Quatuor congregationes sunt populi. Prima congregatio est per misericordiam, quia homines erant dispersi et diuisi, quia unus tenebat unam sectam, alter aliam; Ideo Ihesus voluit congregationem facere de hominibus misericorditer, quia credentia vera et hoberiencia saluant hominem, et qui non habet veram credenciam et hoberientiam, dampnatur; sicut Iudei, etiam christiani, qui accipiunt in corde aliquam dubitationem. Auctoritas: «Quid enim prodest, fratres mei, si quis dicat fidem habere, et opera fidei non habere», *Iacobi*, ii<sup>o</sup>. Ideo Dominus voluit congregationem per misericordiam: «Iherusalem, Iherusalem, qui occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quotienscumque volui congragare vos quemadmodum gallina congregat pullos», *Matthei*, xxiii<sup>o</sup>.

Secretum: quando gallina videt venire miluum, pulli non aduertunt, sed gallina cohoperit eos cum alis, et tunc conseruantur; sed illi qui remanent extra alas, portantur a miluo. Sic falsi christiani, qui nolunt hoberidire galline, scilicet, ecclesie sancte, sed manent extra alas, venit miluus, scilicet, dyabolus et secum portat ad infernum. Si gallina ieiunat pro pullis et fit maxillenta, sic Ihesus Christus, ut nobis daret pinguedinem dulcedinis paradisi, ieiunabat. [f. 145/137r] *Glossa*, quod propter ieiunia erat maxillentus, gallina rauca est propter pullos: DAVID: «Rauca facte sunt fauces mee», sed quando miluus, id est dyabolus, quando reperit aliquem hominem, qui intendit et superbit, extendit alas (prima est credentia et alia est vera hoberiencia),

3114-3115 *Io* xi, 49-50 3116 *Ibid.*, 51 3116-3117 *Num* xx, 30 3117-3119 *Io* xi, 51-52

3128-3129 *Iac* ii, 14 3130-3133 *Mt* xxiii, 37

3134 miluum *corr* milluum *exp alt* -l- 3135 Cf. *Mt* xxiii, 37 3139-3140 *Mt* iv, 1-2 3142 *Ps* lxxviii, 4 3145 *Mt* xi, 28 3145-3146 *Ps* xvi, 8c

3145 dicens: «Venite ad me», *David*: «Sub umbra alarum tuarum protege me».

Secunda congregatio exit per iustitiam, in die iudicii cito, et bene cito, et valde breuiter. Illa die congregabuntur omnes homines, quia in corpore et anima habemus resurgere et congregare in Valle Iosaphat;

3150 et ibi erunt omnes homines in corpore et anima, ut boni habeant retributionem, et mali punicionem; anime sanctorum habent gloriam de presenti in paradiso, et corpora eorum habebunt gloriam in paradiso in die iudicii. Quare anima precedit corpori in gloria? Racio: quia primo laborauit in voluntate. Require ista in *Sermone de Resurrectione*.

3155 Auctoritas Veteris Testamenti: «In tempore illo, dicit Dominus, ego congregabo omnes gentes in Valle Iosaphat, et disceptabo cum eis», ubi Ihesus condempnatus fuit ad mortem, *Ioelis*, III<sup>o</sup>. Auctoritas: «Cum venerit filius hominis... et omnes angeli cum eo, tunc... congregabuntur», *Matthei*, XXV<sup>o</sup>.

3160 Tertia congregatio erit cum miseria, quando mali homines et mulieres tenentes malam vitam, et nolunt penitere et moriuntur, omnes descendunt ad infernum. Deus dedit illi decem annos, et alteri viginti annos penitendi, et nolunt facere, ideo dampnabuntur. «In die illa visitabit super maliciam celi in excelso», *Ysaie*, XXIII<sup>o</sup>, «Et super reges terre, qui sedent super terram, et congregabuntur in congregatione unius fascis», *Ysaie*, XXIII<sup>o</sup>.

3165

Quarta congregatio erit per gloriam, quia, congregatis malis in inferno, tunc Ihesus bonis dicit: «Venite, benedicti Patris mei», et illa congregatio erit perpetua et sine fine. Auctoritas: «Occurramus omnes... in virum perfectum, in etatem plenitudinis Christi», *Ad Ephesios*, III<sup>o</sup>. Auctoritas: «Ventilabuntur in manu eius, etc., et congregabit frumentum in orreum suum», *Matthei*, III<sup>o</sup>: ventilabrum est auctoritas quam habet Christus iudicando, palee sunt superbi, etc.

3170

Tercia est benigna consequutio ex parte Ihesus: «Ihesus autem, iam non palam ambulabat in Iherusalem (usque) cum discipulis». Facto consilio, editum fecerunt Iudei ut omnis homo vel mulier, qui sciret incantatorem Ihesum, haberet reuelare. Iam mandatum [f. 145/137v] dederunt Iudei. Et, hoc facto, Deus iuit cum discipulis vsque ad horam passionis.

3175

---

3147-3148 cito: cf. notam ad lin. 2883 3149 *Ioel* III, 2. 12 3154 *Sermones de Resurrectione* require in vol. XVIII huius seriei ATCA, 774-775, nn. 827-828. 3155-3157 *Ioel* III, 2 3158-3160 *Mt* XXV, 31-32 3163-3166 *Is* XXIV, 21-22

3168 *Mt* XXV 34 3169-3170 *Eph* IV, 13 3171-3172 *Mt* III, 12; *Mt* XIII, 30 3174-3175 *Io* XI, 54: «Ihesus autem iam non in palam ambulabat apud Iudaeos, sed abiit in regionem iuxta desertum, in civitatem quae dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis.» 3175 ambulabat -ba- *int lin* 3176-3177 *Io* XI, 56 3176 editum *leg* edictum 3177 *in mg* *Johannis* IX<sup>o</sup>

Moraliter ostendit nobis Christus. Sentencia diffinitiva data contra animam, que peccauerit, autem «anima que peccaverit, ipsa morietur», *Exechiel*, XVIII<sup>o</sup>. Sed remedium habemus. Sicut Ihesus «abiit in regionem iuxta desertum», ita nos debemus ire ad penitentiam, que desertum vocatur; quia, sicut desertum est solitarium, ita penitentia est deserta, quia pauci habitant. Auctoritas *David*: «In terra deserta, in via, in aquosa, sic in Sancto aparui». Si volumus fugere sententiam diffinitivam mortis eterne, eamus ad regionem penitentie, que 'deserta' vocatur, et reuocabitur sententia. Si omnia peccata essent in vno homine, per penitentiam potest habere misericordiam Dei. Auctoritas: «Si impius egerit penitentiam ab omnibus peccatis, que operari solent..., vita viuet et non morietur», *Exechielis*, XVIII<sup>o</sup>. Effrem dicitur fructuosa et habundans, penitentia figuratur per Effrem, quia est fructuosa, scilicet, in dolore et contritione et ieiunio et helemosina, et habundans. Auctoritas: «Omni habenti, dabitur et habundabit», et omni habenti penitentiam dabitur gratia et habundabit in finem glorie, «et ab eo autem, qui non habet..., auferetur ei», *Matthei*, XXV<sup>o</sup>, etc., etc.

## XIII

## (F. 154/146v) SERMO LUNE SANCTA

*Venit vox de celo dicens: clarificaui et iterum clarificabo.*

Habetur verbum illud originaliter, *Ioannis*, XII<sup>o</sup>, et recitatie in euuangelio hodierno. 3200

Bone gentes, thema propositum dat motiuum predicandi de materia multum necessaria, ad septem sacramentis ecclesie, que habent multiplicam virtutem. Vt Deus suam gratiam nobis dare velit, ad fontem gratie, scilicet ad virginem Mariam, salutabimus eam reuerenter, dicendo *Aue, Maria*. 3205

*Venit vox de celo dicens: clarificaui et iterum clarificabo*, euuangelio et capitulo, ut dixi.

Pro declaratione thematis et declaratione materie, sciatis quod Dominus, pro dando claram cognitionem veritatis humane nature, dedit duas claras cognitiones, quarum prima est per predicationem apostolicam, secunda est per operationem sacramentalem. 3210

---

3181 *Ez* XVIII, 4    3182-3183 *Io* XI, 54    3185-3186 *Ps* LXII, 3    3190-3191 *Ez* XVIII, 21    3191-3192 Effrem dicitur    3194-3195 *Mt* XXV, 29  
 3198 *Io* XII, 28  
 3206 *Io* XII, 28

- Antequam fieret predicatio apostolica, totus mundus erat in tenebris erroris, in tantum quod maiores philosophi erant in errore. Philosophus Aristoteles venit ad cognitionem quod erat vnus Deus
- 3215 indiuisibilis et vocabat eum principium; sed errorem habebat quod, sicut dicebat quod erat vnum principium, ita vnam personam dicebat Deum habere; ibi est error, quia tres sunt persone; item, cognitionem quod Deus erat eternus. Ideo, Dominus Deus clarificavit nos per predicationem apostolicam et ostendit nobis; ideo de hoc dicit auctoritas: «Clariffica me, Pater, apud te clarifficatione», *Ioannis*, xvii<sup>o</sup>. Alia est clarifficatio per sacramenta ecclesiastica. Conclusio theologica quod in quolibet sacramento ecclesiastico clarifficatur anima. Ideo thema: «Venit vox de celo dicens: clarifficaui» per predicationem apostolicam, «et iterum clarifficabo», per operationem sacramentalem.
- 3225 Ideo dicit vox, quia sicut vox predicationis fuit per vocem vnus, sic operatio sacramenti. AUGUSTINUS: «Accedit vox ad helementum [et fit] sacramentum». Auctoritas DAVID, *Psalmo* lxxviii<sup>o</sup>: «Ecce dabit voci sue vocem virtutis», ad clarifficandum. De ista voce, per quam clarifficatur anima, predicabo. Prophetia est DAVID, *Psalmo* xxviii<sup>o</sup>, *Afferte*:
- 3230 «Vox Domini super aquas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia».

Et pone ibi illos versus, qui continent septem ‚vox‘. [f. 155/147r]

- Primo loquitur de sacramento baptismi, dicendo: «Vox domini super aquas»; et est vox Domini per ecclesiam ordinata et stat in decem verbis latinis et gallicis, dicendo «Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti». Et hic est vox Domini; et ista vox debet continere quod presbiter, cui datur auctoritas, et in necessitate layicis, seruent istam vocem, scilicet, decem verba, quia aliter non esset baptizatus. Vos, mulieres, seruete quod vocem seruetis. Si mutaretis verba, non esset vox Domini, sed vox tua. Exemplum habemus de quodam magistro in theologia, qui fuit baptizatus per quamdam vetulam... Et per istam rationem iussit Deus apostolis, dicens: «Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti», *Matthei* ultimo capitulo; quia qui diceret: ‚Ego te baptizo in nomine Genitoris, et in nomine Geniti, et in nomine
- 3235
- 3240
- 3245

---

3220 *Io* xvii, 5 3223-3224 *Io* xii, 28  
 3226-3227 AUGUSTINUS, *In Iobannis Evangelium tractatus*, lxxx, 3 (ML 35, col. 1840; WILLEMS, CC SSL, XXXVI, Turnholt, Brepols 1954, 529) 3227-3228 *Ps* lxxvii, 24 3229-3231 *Ps* xxviii, 3. 4  
 3232 *Ps* xxviii, 5. 7. 8. 9  
 3233-3234 *Ps* xxviii, 3 3235-3236 *Mt* xxviii, 19; *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae*. De sacramento baptismi 3242-3243 *Mt* xxviii, 19

procedentis', non esset baptizatus. Item, si etiam diceretis: 'Ego te baptizo in nomine Trinitatis', non esset baptizatus.

Ideo, «vox Domini super aquas», et non dicit 'ante aquas', nec 'retro aquas'. Quidam dicunt et faciunt quod ante dictum: «Ego te baptizo», antequam infundant aquam; sed 'super aquas', scilicet, quod non sit intentio inter formam et materiam sacramenti, quia tanta posset esse divisio seu distantia et interruptio, quod non esset sacramentum. Questio hic: «Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum». Dixi quod sit forma et materia: quare dicit 'super aquas' et non dicit 'super aquam'? Due rationes sunt: prima: Dominus instituit sacramentum baptismi in Iordane, quia aliqui habebant errorem quod non poterat fieri baptismum nisi in Iordane, ideo dicit 'super aquas'. *Glossa*: «Dominus noster Ihesus, tactu sue mundissime carnis, vim regenerativam dedit aquis», *Super Mattheum*, III<sup>o</sup>.

Alia ratio: quando creatura baptizatur, descendunt septem flumina maiora quam Rodanus, scilicet, septem dona Spiritus Sancti. Auctoritas: «Requiescet super eum spiritus Domini», *Ysaie*, XI<sup>o</sup> capitulo, et habitualiter iste septem gratie dantur anime in baptismo, quia aqua exterior non posset purificare animam. Ideo dicit, 'super aquas', et sequitur: «Deus magestatis intonuit, Dominus super aquas multas», quia Deus Sanctus Spiritus infundit septem flumina predicta in animam. Ideo, Dominus Ihesus dicebat: «Amen, amen dico vobis, nisi quis renatus fuerit ex aqua [f. 155/147v] et Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei», *Ioannis*, III<sup>o</sup>.

Secundum est: «Vox Domini in virtute», et est in secundo sacramento confirmationis, quod debet dari per episcopum, dicentem: «Consigno te...». Quantas virtutes dat? Primo: de nuncio facit militem, ideo datur alapa. In baptismo est seruus et in confirmatione est miles Christi. O, quantus honor! Ideo, si habetis duos pueros et unus est confirmatus et alter non, et ambo moriantur, ille qui est confirmatus habet maiorem gloriam in paradiso quam alter: et hic vna virtus. Si persona recipit sacramentum confirmationis et sit in peccato mortali, dum non sit obstinatus, recipit gratiam, quia de non grato accipit gratum. Tercio, quod si homo est in gratia, multiplicat gratum et confirmat fidem catholicam in tantum, quod si sint due persone, vna confirmata et alia non, et veniant inter infideles aut tempore An-

3248 *Ps* xxviii, 3 3253 Inde a *Catechesibus Mystagogicis* CYRILLI HYEROSOLYMITANI anno circiter 348 intravit in confessionem fidei articulus hic: «Credimus... etiam in unum baptismum poenitentiae ad remissionem peccatorum»: DENZ, 30, núm. 41. 3257-3259 *Glossa in Mt III*, 16

3262 *Is* xi, 2 3265 *Ps* xxviii, 2bc 3267-3269 *Io* iii, 5

3270 *Ps* xxviii, 3 3272 *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae*.

tichristi, et requirant de fide, ille qui erit confirmatus erit audacior in fide, et non confirmatus erit in timore. Item, sicut in baptismo datur signum indelebile, scilicet, character, sic datur signum indelebile in confirmatione, quia ille qui est confirmatus habebit duas coronas glorie. Item, sacramentum non potest dari nisi per episcopum: ideo, cum diligentia magna debetis habere presenciam episcopi ad confirmandum ut «vox Domini in virtute» sit in nobis. Auctoritas *Apocalypsis*, vii<sup>o</sup>: «Vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui scriptum in frontibus eorum; et clamavit voce magna...: Signemus servos Dei nostri in frontibus eorum». Episcopus est alter angelus spiritualiter, ratione ista: apostoli Dei habentes fidem in corde suo, non erant confirmati. Auctoritas: «Vos sedete in civitate donec induamini virtute ex alto», *Luce*, ultimo, quia ante confirmationem non audebant predicare. Auctoritas: «Hic est virtus Dei magna», *Actuum*, viii<sup>o</sup>.

Tercium est «vox Domini in magnificentia», in quo notatur sacramentum altaris, in quo venit «vox Domini in magnificentia». Nota: est ibi magnificentia, dum sacerdos dicit verba sacramenti, vox est Domini et non presbiteri, et dictis verbis, ibi Christi corpus est, et tamen apperuntur celi et substantia panis transubstantiatur in Corpus Ihesu Christi, Dei et hominis. O quanta magna magnificentia, ut os presbiteri sit clavis paradisi. Legimus quod Virgo Maria habuit clauem paradisi, quando dixit: «Ecce ancilla Domini, fiat michi secundum verbum tuum». Maiorem excellentiam habet lingua sacerdotis quam lingua Virginis Marie; vertit se per octo [f. 156/148r] voces, dicens: «Ecce ancilla Domini», in confirmatione mundi fuit incarnatus; sed presbiter non dicit quinque verba, in sacramento sanguinis sunt viginti duo verba; quando presbiter dicit verba, et completis verbis, ibi est Deus et homo, et debet adorari Christus. O quanta magnificentia est in verbis istis. Deus non dedit nisi Virgini Marie istam magnificentiam apperendi celum in incarnatione nisi semel, sed presbytero datur cothidie magnificentia apperendi celum. GREGORIUS, in quarto libro *Dyalogorum*: «Quis fidelium habere possit in dubium quod ad vocem sacerdotis in illa hora celum aperitur, non frangitur per modum

---

3288 *Ps* xxviii, 4 | vox *ms* vos 3288-3291 *Apoc* vii, 2-3  
 3293-3294 *Lc* xxiv, 42 3295 *Dei int lin* 3295-3296 *Act* viii, 10  
 3297-3298 *Ps* xxviii, 46 3304-3305 *Lc* i, 38 3307 *Ibid.* 3313-3316 sancti GREGORII MAGNI, *Dyalogorum*, IV, LVIII: «Quis enim fidelium habere dubium possit in ipsa imolationis hora ad sacerdotis vocem caelos aperiri, in illo Ihesu Christi mysterio angelorum choros adesce, summis ima sociari...» (ML LXXVII, Paris 1862, col. 425-428) 3319-3320 *Ez* xxviii, 23; xxxiii, 11 3320-3321 *Ps* xxviii, 4b 3321-3322 *Ps* cx, 3 3324-3325 *Deut* xxxii, 3-4



fracture, et Deus est intra hostiam et angelorum chorus interesse»; si presbiter est bonus et honestus, bona hora se surrexit, et congratulatur presbiter; si es malus, dicunt angeli: ‚Domine, vis ut occidamus eum?‘ Dicit Ihesus: «Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat»: et ibi est vox Domini, *Ezechielis*, viii<sup>o</sup>. Ibi est «vox Domini in magnificentia». Auctoritas DAVID, *Psalmo*, cx: «Confessio et magnificentia in conspectu eius et iustitia eius manet in seculum seculi». Quare dicit ‚confessio?‘ Quia presbiter debet esse primo confessus perfecte. Auctoritas: «Date magnificentiam Deo nostro, Dei perfecta sunt opera», *Deuteronomii*, xxxii<sup>o</sup>. 3320 3325

Quarta vox est «vox Domini confringentis cedros». Ibi notatur confessio. Cedrus sunt arbores in Libano, in montana alta, et arbores sunt. Alta montana significat superbos et cedrus significat peccata mortalia, quia, sicut in illo monte nascuntur cedri, sic de superbia oriuntur peccata mortalia. Pone practicam. Quid est superbia: Non velle esse sub ordinatione Dei; de avaritia, de luxuria, et de aliis peccatis mortalibus pone practicam. Auctoritas: «Initium omnis peccati est superbia, et qui illam tenuerit implebitur maledictis», *Ecclesiastici*, X<sup>o</sup>. Secundum confessionem, quando presbiter dat absolutionem, dicit: «Ego te absolvo...». Est vox Dei confringentis cedros, scilicet, peccata mortalia, quantumcumque sint, in illo puncto omnia franguntur et anima purificatur ab omni culpa. Et confringet Dominus cedros Libani, scilicet, peccata mortalia. Sunt hic plures, qui nondum sunt confessi; ideo, confitemini peccata vestra, et ibi est vox Dei confringentis cedros. Auctoritas: «Et vox prima quam audivi, citaredorum citarentium». [f. 156/148v] Quicteria habet octo cordas, sic in confessione: primo, dolor peccatorum constrictio, oris confessio, delictorum restitutio, iniuriarum remissio, corporis afflictio, fame reparatio, Auctoritas: «Non pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, unde exierunt vulnera». 3330 3335 3340 3345

Quinta: «vox Domini intercedentis flammam ignis»: sacramentum matrimonii. Quelibet creatura ex ventre matris traxit ardorem ignis, fomes peccati vocatur, licet ille ardor in baptismo refrigeretur; iam stat persona, quia aqua baptismi extinguit ignem purgatorii et inferni, sed non potest extinguere quin habeat persona concupiscentiam, sed 3350

3326 Ps xxviii, 5 3332-3333 Eccli x, 15 3335 Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae. De sacramento poenitentiae | Ps xxviii, 5 3337-3338 Ps xxviii, 7 3340-3341 Apoc xiv, 2 3344-3345 ??

3346 Ps xxviii, 7 3347 ardorem corr ardores exp -s 3350 quin corr quim 3353-3354 Iob xxxi, 12? 3356 aliquam lege aliam seq l canc 3358 Ps xxxviii, 7 3359-3360 Eccli li, 4. 6

remanet prima in corde, in adultis inflammatur per concupiscentiam, nec potest extingui per penitentiam, quia penitentes habent primam. Auctoritas: «Ignis est, usque ad consumptionem per actualem concupiscentiam, *Iob*, xxx°. Quid illi de matrimonio? Non extinguunt flammam nec prunam, ‚la brasa’, sed intercidunt quando faciunt matrimonium, ideo quod non cures nec habeas aliquam mulierem. Ad idem, mulier se custodiat ne habeat voluntatem ad alium hominem. Ideo, «vox Domini intercedentis flammam ignis». Ideo, mulier servans matrimonium potest dicere: «Liberasti me... a pressura flamme, que circumdedit me, et in medio ignis non sum extuata (vel estuatus)», 3360 quia ille ignis non exivit.

Sexto, «vox Domini concurrentis desertum». Ibi est ordo, sacramentum ordinis. In hoc est vox, quam profert episcopus concurrentis desertum. Vita laycalis dicitur desertum, quia sicut in deserto sunt multa animalia, sic in hoc mundo sunt leones, id est superbi, vel serpentes, scilicet avari, porci, id est luxuriosi, canes id est invidentes, detractores, lupi rapaces per gulositatem, ydrus per iram, asini per pigriciam. Ideo, mundus iste quantum ad illam vitam laycalem est desertum, in quo deserto non est iter nec aqua. Auctoritas DAVID, *Psalmo*, LXII°, in 3370 «de terra deserta, invia et inaquosa, sic in sancto apparuit tibi». Ideo, quando sunt ordines, vox Domini concussit desertum, quando unus vult de vita laycali transplantari in ecclesiam, ibi est commocio in christianitate, quia in ebdomada illa, in qua dantur ordines, tota christianitas habet ieiunare per tres dies. Quare? Ut illi qui habent accipere [f. 157/149r] ordines sint honesti ad vocem christianitatis, et in honorem Dei omnipotentis. Ideo commovetur desertum per ieiunia que precipit ecclesia, per presbiteros arbores deserti transplantantur, et commovebunt desertum cades. Cades, id est, sancta; per ‚cades’ intelligitur sancta christianitas, quia infideles non possunt accipere ordines. 3380

Septimum: «Vox Domini preparantis servos». Ibi est sacramentum extreme unctionis, quod datur per presbiterum, quando dicit: «Per istam unctionem et suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Deus

---

3362 *Ps* xxviii, 8 3362 i 3363 concurrentis *leg* concutientis 3369-3370 *Ps* LXII, 3 | apparuit *leg* apparui 3373-3374 Agitur de hebdomadibus Quatuor Temporum 3378 Cades, id est, sancta: HIERONYMUS, *Interpretationis...*, *Inerpretationes de Numero* (CC SL, Turnholt, Brepols . 80, lín. 3) 792: «Cades, commutatus, sive sanctus»

3381 *Ps* xxviii, 9 | servos *leg* cervos 3382-3384 *Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae* 3386-3387 *Iac*, v, 14-15 3390 *Ps* xxviii, 9 | servos *Leg* cervos 3391-3392 *Ps* xvii, 34 | servorum *leg* cervorum 3394-3395 admiserit *leg* amiserit 3396-3397 *Ps* xxviii, 9bc

quicquid peccasti per visum» (et sic de aliis). Et efficacia sacramenti istius, quod si sanitas ut in utilitate anime, indubitanter sanabitur. 3385  
 Auctoritas: «Si quis infirmatur in vobis, inducat presbiteros, et oratio fidei liberabit infirmum», *Iacobi*, v<sup>o</sup>. Si creatura per alia sacramenta inmundum [non] habeat gratiam Dei, istud sibi dabit gratiam, et si habeat gratiam, multiplicabit et omnia obstacula removet ab anima. Ideo dicit: «Preparantis servos», quia anima habet facere saltum ad celum. 3390  
 Auctoritas DAVID, *Psalmo* xviii<sup>o</sup>, *Diligam te*: «Qui perfecit pedes meos tanquam servorum et super excelsa statues (!) me». Ideo, quilibet in infirmitate, debet dicere: «Ego volo habere sacramentum Extreme unctionis», quia si non requiritur non debet dari; quia, licet persona admiserit (!) intellectum in infirmitate, dum tamen peccerit, sibi dari 3395  
 debet sacramentum. Ideo dicit: «Revelabit condempsa (!), in templo eius dicent...». ‚Condempsa’ (!) sunt secreta fidei, que videbuntur in celo. Et omnes illi in templo dicent ‚gloriam’.

Et ibi sunt septem sacramenta.

Expliciunt, etc.

3400

#### XIV

(F. 161/153v) SERMO MERCURII SANCTA

*Domine, memento mei dum veneris in regnum tuum.*

Habetur *Luce*, xxiii<sup>o</sup> capitulo, recitatiue in *Passione Domini*.

Verbum propositum dat mihi motiuum predicandi quot modis nos 3405  
 possimus assequi Regnum Dei.

Vt gratiam Dei impetremus, dicamus *Aue Maria*.

*Domine, memento mei dum veneris in regnum tuum*, libro et capitulo quibus supra.

Verbum propositum fuit oratio deuota et efficacie magne dicta Ihesu per latronem suspensum ad dexteram Ihesu Christi. Prout scitis, die 3410  
 Veneris Sancta fuerunt duo latrones suspensi, quorum vnus fuit dampnatus et alter saluatus, dicunt doctores. Ihesus stans in medio latronum, vnus erat ad dexteram et alter ad sinistram; erat ora sexta et sol dans in corpore Christi, umbra corporis Christi fuit super latronem,

3402 *Lc* xxiii, 42

3407 *Lc* xxiii, 42

3411 *Lc* xxiii, 33. 39-43 3413 ora sexta *Lc* xxiii, 44 3417 *Act* v, 15 3417-3418 transiebat *leg* transibat 3420-3422 *Act* v, 14-15

- 3415 et tanta fuit virtus vmbre Christi, quod ille latro fuit illuminatus, quod  
 peccit misericordiam; vnde habuit tantam virtutem vmbra illa? Legi-  
 tur *Actuum*, v<sup>o</sup>, quod tanta erat virtus sancti Petri, quod quando tran-  
 siebat per plateam, gentes affectabant tactum vmbre sancti Petri, et  
 ab alia parte qua sol veniebat se ponebant infirmi, ceci, leprosi, et, ipso  
 3420 transeunte, vmbra tangens infirmum, sanabantur. Auctoritas: «Auge-  
 batur in Domino multitudo credentium tam virorum quam mulie-  
 rum..., ut poneret infirmos», *Actuum*, quinto. Si vmbra sancti Petri per  
 Dei virtutem habeat tantam efficaciam, ni[l] mirum si vmbra Ihesu  
 Christi tangens latronem sanavit conscientiam anime latronis, dans fi-  
 dem et certitudinem.

- Alia ratio: tanta erat pressura gentium, quod «omnis turba vole-  
 bat eum tangere, quia virtus de illo exibat». Quocumque intrabat, in  
 villas aut civitates, «in viis ponebant infirmos», *Matthei*, vi<sup>o</sup>: non sana-  
 bantur in corpore, sed in anima. Conclusio theologica est quod quos-  
 3430 ciens [f. 162/154r] Ihesus sanabat, quem sanabat, in corpore et in  
 anima. Auctoritas: totum hominem sanavit in sabbato. «Date magni-  
 ficentiam Deo..., Dei perfecta sunt opera». Ille latro fuit ita illumina-  
 tus in fide, reuersus est ad Ihesum, dicens: «Domine, memento mei,  
 dum veneris in regnum tuum»; propter quod verbum dictum in con-  
 3435 trictione habuit remissionem pene et culpe.

Respondit Ihesus: «Hodie mecum eris in paradiso», quod est vi-  
 dere Deum in facie.

Ideo sum modo in materia. Scimus modum, per quem latro habuit  
 regnum celeste.

- 3440 Quinque modi sunt pro habendo regnum celeste. Alique persone  
 habent regnum celeste  
 emendo rigorese;  
 permutando virtuose;  
 per vim forciose;  
 3445 furtum cautelose;  
 obuiando fortuitu.

De quinto ‚obuiando fortuitu‘: in hoc modo habuit latro, quia te-  
 nuerat malam vitam. Declaremus quinque iste modus.

- 3450 Primo, aliquae persone habent regnum paradisi emendo rigorese,  
 solvendo precium. Videamus quot valet. In hoc fecerunt martires, quia  
 pro Dei Regno dederunt corpora sua, que fuerunt pretium. Et iste ri-

---

3426-3427 *Lc* vi, 19 3428 *Nc* vi, 56 3431 *Io* vii, 23 3431-3432 *Deut* xxxii,  
 2-3 3433-3434 *Lc* xxiv, 42  
 3436 *Lc* xxiii, 43  
 3448 iste modus *leg* istos modos

gor martirii non intelligitur per equalitatem, sed proportionaliter, quia omnia merita sanctorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, virginum et omnium electorum: si omnia ista essent in vna persona non est aliquid pro habendo gloriam paradisi per vnam diem, quia non, etc. Auctoritas: «Existimo enim quod non sunt condigne passionibus huius temporis ad futuram gloriam, que reuelabitur in nobis», *Ad Rom*, octavo°. Ideo, non intelligitur per equalitatem sed proportionaliter. Iustum est quod postquam creatura dat vitam suam ad passionem per honorem Iesu Christi, quod Iesus det sibi vitam eternam, quia de vita temporali non est equalitas ad vitam eternam: «Beati, qui persecutionem paciuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum», *Matthei*, quinto.

Secretum est: ,per iustitiam': quare non dicitur ,propter fidem'? Fides est virtus singularis, iustitia est virtus generalis, quod quilibet virtus est instituit; humilitas est iusticia, ad idem et sic de aliis virtutibus; fides est virtus theologalis, etc. Si Dominus [f. 162/154v] dixisset: ,Beati qui persecutionem paciuntur propter fidem', pauci martyres essent, quia sanctus Bapstista non fuisset martyr, quia Herodes erat luxuriosus, fuit reprehensus a Iohanne, dicendo: «Non licet tibi habere vxorem fratris tui», *Marci*, vi°; et propter istam iusticiam fuit martir Ioannes Bapstista, de quo cantat Ecclesia: «Prepotens martir / Here-mique cultor...». O quanta larga via iustitie martirii, quia pro qualibet virtute homo potest esse martir; in virginis incarnationis legitur in *Ystoria sancte Dulce* quod propter virtutem castitatis passa est mortem: «Periculose [...] ministrat, cuius vultum frequenter actendens», *Glossa Ecclesiastici*, XLII°. O quantum debent mulieres custodire castitatem! Si mulier moriatur propterea, et iam non fuerit confessa, erit saluata, sed non tantum pro fide, sed pro iustitia castitatis. Ad idem

3456-3458 *Rom* viii, 18 3462-3463 *Mt* v, 10

3470-3471 *Mc* vi, 18 3472 *Breviarium Romanum* 3475 *Historia sanctae Dulciae*: Suposant que aquesta ,santa Dolça' sigui la germana del framenor espiritual i joaquimita Hug de Digna, coneguda com santa Doucelina, de la qual existeix una *Vida* en llengua provençal, atribuïda a PHILIPPINA DE PORCELLET i publicada primer per H. ALBANÈS el 18.. i per R. GOUT el 1927, que m'ha estat impossible de veure, i a la breu biografia de R. AIGRAIN, dins «Catholicisme», III, París, Letouzey 1972, col. 1049-1051, i a l'article d'Ernest RENAN, *Philippine de Porcellet, auteur présumé de la vie de Sainte Douceline*, dins «Histoire Littéraire de la France», XXIX, París, Imprimerie Nationale 1885, 526-546, que reporta fragments en provençal, m'he hagut de limitar a allò que permet de saber la unilateral i ensucrada recreació de Gabriel MOUREY, *Sainte Douceline beguine de Provence* (Les jardins de la foi), París, Éditions du Monde Nouveau 1922, 262 pp.; la frase de mestre Vicent s'hauria pogut donar dins l'episodi del mirall en la cambra de la mare (26-30) o a la narració sobre l'estudiant italià trobat malferit i guarit a casa (47-50), que, segons Mourey, hauria estat «la première et dernière rencontre de Douceline avec l'amour» (50). 3477 *Glossa ordinaria* WALAFRIDI STRABONIS ad Eccli, XLII, 6-14: ad versum 11: «Unde, periculose tibi ministrat, cuius vultum frequenter attendis» (ML 113, ) 3482 *Mt* v, 10 3483-3485 *Sap* v, 16

- 3480 de aliis virtutibus: si pro sustinendo veritatem et non peccare venialiter, verbi gratia, si quis diceret quod capa nigra est alba, et alter non vellet dicere; ideo dicit: «Beati qui persecutionem paciuntur». Auctoritas: «Iusti in perpetuum viuent et apud Deum est merces eorum et cogitatio illorum apud Altissimum», *Sapientie*, V<sup>o</sup>.
- 3485 Secretum est ,quia merces eorum apud Altissimum': quia si martirium fiat, necesse est quod fiat respectu Dei, quia peccatum mortale est contra Deum; et si quis cogitaret quod prediligeret mori quam peccare mortaliter, hoc est martirium, et accipere dyadema de manu Domini: O quantus honor est accipere coronam de manu Domini,
- 3490 etc.

Secundo, aliquae persone habent regnum celeste, emendo, scilicet, scambiando, dantes precium pro vita eterna. In hunc modum habent religiosi, si tenent *Regulam*, quia dant bona temporalia pro aeternis quietis. Religio stat essentialiter in tribus: in hoberdientia, in castitate, et

3495 paupertate; et pro istis tribus recipit tria: dat animam per hoberdientiam, que est in libero arbitrio, quia contra inclinationes et consuetudines corporis vult se subdere hoberdientie *Regule*; incontinenti quod anima exit de corpore habet gloriam paradisi, quia regula est theologie quod religiosi qui tenent regulam cum serimoniis omnibus,

3500 quando moriuntur habent gloriam. Si sarracenus veniret ad baptismum ex deuotione sua et, recepto sacramento, si obiret, incontinenti [f. 163/155r] anima ascenderet ad celum. Sic de religioso, ex virtute religionis, quod quando intrat religionem perfecte remictuntur sibi peccata omnia, dando animam Deo per hoberdientiam et habet anima

3505 gloriam; corpus datur Deo per votum castitatis; quando corpus inclinatur carnalitati corrumpitur; sed religiosus uolens inclinare voluntatem, sed seruit castitati, ideo, in die iudicii habebit corpus gloriosum glorificatum. Ideo fit illi scambium: bona temporalia dant religiosi, quia omnia dimictunt et nichil retinent, quia regula apostolica nichil vult: «Habentes alimenta...»; ideo dabitur gloria, etc.

Quilibet beatus est omnipotens sue voluntatis, *Prima Thim*, VI<sup>o</sup>; AUGUSTINUS: «O felix permutacio, dare terram et accipere celum, dare lutum et accipere aurum, dare temporalia transitoria et accipere pro aeternis gaudiis». Ideo, Petrus Apostolus per istum modum dicebat;

3515 auctoritas: «Ecce nos reliquimus omnia et sequuti sumus te: quid, ergo, erit nobis?», *Matthei*, XIX<sup>o</sup>: ,omnia', scilicet animam et corpus et bona temporalia. Respondit Ihesus. Dicunt doctores quod responsio facta

---

3499 serimoniis leg cerimoniis 3510 I *Tim* VI, 8  
 3511 I *Tim* VI, 10 ? 3512-3514 AUGUSTINUS nec ope brattaeolarum CETEDOC inveni tales conceptus in operibus Augustini 3515-3522 *Mt* XIX, 27-28 3532-3533 *Mt* V, 16 3535-3537 *Mt* XI, 12

Petro fuit facta omnibus religiosis tenentibus vitam apostolicam: «Amen dico vobis, quod vos, qui reliquistis omnia et sequi estis me» 3520  
in fide, castitate, paupertate et in hoberiencia, «dum sederit Filius hominis in magestate sua, eritis mecum iudicantes duodecim tribus Israel», *Matthei*, XIX<sup>o</sup>. Auctoritas: «Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum», *Matthei*, VI<sup>o</sup>, etc.

Tercio, alique persone habent regnum, forsando virtuose. Quomodo? Per vim. Auctoritas: «Dico vobis quod a diebus Iohannis Bap- 3525  
tiste regnum celorum vim patitur et violenti rapiunt illud», *Matthei*, XI<sup>o</sup>. Quomodo intelligitur? Per penitentiam intelligitur, quia omnis penitentia est violencia. Quando persona vult facere aliquam penitentiam, contradicitur per dyabolum, per amicos, per parentes, quia ad votum 3530  
faciendum nemo reperit socium, sed ad malum faciendum socios plures habebit. Ideo, necesse est quod fiat violenter contra contradictores: «Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videantur opera vestra bona, etc.», *Matthei*, VI<sup>o</sup>. Alii dicunt quod est pollucio templi, etc. Si fideles trucidarentur in ecclesia, non polluitur, sed sanctificatur; ideo, «Regnum... vim patitur». 3535

Secretum: quare dicebat Ihesus: «A diebus [f. 163/155r] Iohannis Bap-  
tiste regnum celorum vim patitur?», dicens quod primus homo qui predicavit quod regnum celorum per penitentiam poterat haberi. Auctoritas: «Penitentiam agite, appropinquabit regnum celorum», 3540  
*Matthei*, III<sup>o</sup>, et hoc per violenciam, quia Iohannes comedebat herbas agrestes et mel siluestre, lancustas, etc., et omnes reprobabat. Auctoritas: «Venit Ihesus non manducans nec bibens» cibum humanum, et dicunt ei: ‚demonium habet’, *Matthei*, XI<sup>o</sup>: accipiebat locustas et sic-  
cabat eas ad solem et post comedebat. Ideo semper penitentia habet inimicos dicentes: ‚Noua res est, etc.’. 3545

Quarto modo, furando cautelose: ut, sicut armati volunt ascende-  
re castrum cum scala de nocte cautelose, sic possumus furari regnum celorum secrete in penitentia, quam facere debemus secreta, sicut qui portat infra secreta cilicium et extra honorifice erit indutus: talis vult 3550  
secreta furari regnum paradisi. Ad idem de aliis. AUGUSTINUS: «Surgunt indocti et rapiunt celum; nos autem docti descendimus ad infernum». Miraculum in *Vitis Patrum*. Legitur de duobus heremitis sociis stantibus in deserto, facientibus penitentiam; appropinquante

3539-3540 *Mt* III, 2 3541 *Mt* III, 4 3542-3543 *Mt* XI, 18 3542 *Ihesus leg* Iohannes

3550-3552 AUGUSTINUS, *Confessiones*, VIII, VIII, 19: «Surgunt indocti et caelum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris sine corde ecce ubi uolutamur in carne et sanguine» (CC SL, XVII, Turholt, Brepols 1981, 125/l. 4-6) 3552 *Vitae Patrum*

termino, per magnam familiaritatem quam habebant cum Deo, dixerunt Deo quod reuelaret eis cum quibus essent equales in paradiso.

3555 Ihesus respondit eis dicendo: ‚Ite ad civitatem ad vnum Eucarist, qui cum illo et vxore sua habebitis equalem gloriam in paradiso’.

Tunc heremite ceperunt flere, dicentes: ‚Heu! Habebimus modo societatem cum illis mundanis, qui separati sumus a mundana per multis temporibus et fuimus in deserto faciendo penitentiam, conuersando 3560 cum animalibus brutis, agrestibus. Sed propter hobedientiam ibimus’.

Dum fuerunt in illa domo, in qua Dominus preceperat eis, inuenerunt vxorem hominis illius, que recepit ipsos honorifice et humiliter. Tandem venit maritus hora vesperorum, ieiunus ex deuotione 3565 cothidiana.

Dixerunt heremite: ‚Quam vitam tenes?’

Respondit vir: ‚Domini mei, paruam!’ Tandem dixit quod ‚tot anni sunt elapsi quod fuimus insimul ego et vxor mea. In prima nocte nuptiarum vouimus ambo virginitatem et semper fuimus in vno lecto 3570 insimul et in amore maximo, seruando omnino virginitatem cum divino auxilio’.

Heremite talia audientes, dixerunt: ‚Nec grates nec gratias habemus et nos qui sumus sine societate muliebri, et vltra participationem, in quo seruauimus castitatem? Et hic duo, existente vnus [f. 164/156r] 3575 cum altero, loquente vni altero, iacente vnus cum alio, et seruauerunt castitatem: ecce magnum mirabile’.

Et quam penitentiam facitis?

Amplius dixit vir: ‚A post ieiunauimus in gero phagio preter Diem Dominicum’.

3580 Et quid amplius, dixerunt heremite.

Dixit vir: ‚Dum sum in nemoribus et in pascuis, custodiendo oves meas, facio orationem meam genibus flexis, oculis celum intentis, cum feruore; in diebus dominicis vadimus ad ecclesiam auditum officium et precepta et missam integre; et ex bona hora et post benedictionem 3585 datam per sacerdotem et recepta ea que debent recipi in ecclesia, recedimus ad domum, vt prius ad refectionem corporalem recipiendam’.

Interrogatus ab heremitis, quas helemosinas faciebant, dixit vir quod de lana ouium et de hiis que vxor mea lucratur nendo et alia opera faciendo seruilia, retento victum et vestitum, residuum datur ecclesie seruatoribus deuotis et pauperibus et aliis pauperibus laycis, 3590 opressis, maxime inopiis.

Et quid amplius? ‚Vigilamus de nocte orationem faciendo; post orationem operamur in temporalibus, deinde dormimus, et quiescendo membra nostra et de mane surgimus de lecto cum precedente signo 3595 sancte Crucis in memoriam passionis et mortis Ihesu Christi, et incontinenti intramus deuotioni nostre Deum implorando lacrimis plurimis infundendo, de deffectibus nostris dolendo et pro toto statu



sancte matris Ecclesie supplicando tam pro viuus quam pro mortuis, quibus orationes et suffragia fidelium possint subuenire et remedium eis dare'. 3600

Et tunc heremite mirati sunt et gauisi de eorum vita, videlicet, de vita coniugatorum et stupefacti de eorum moribus; et iterato gauisi de promissione Dei, qui dixit eis quod in gloria in qua erit pastor ovium et vxor sua ipsi erunt, et de equali merito'.

Et tunc dixerunt viro et vxori sue quod ipsi erant constituti per Deum accipere equale meritum cum illis et quod perseuerarent vsque ad finem, quia ipsi retrocedebant in deserto ut prius fuerant et in feruentiori oratione pristina. 3605

Et ibi sunt quatuor scale ad ascendendum celum, quarum prima est virginitas, secunda est abstinencia et cilicium, tertia est oratio deuota, quarta est misericordia. Auctoritas: «Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vobis dare regnum» celeste, *Luce*, XII<sup>o</sup>, etc. 3610

Quinto, obuiando fortuitu. Quando homo non curat, et reperit [f.164/156v] in itinere. Latro dextre partis non curauerat de paradiso, sed, semper mala faciens, debebat intrare infernum, quia in illo puncto debebat esse dampnatus. Sed dixit: «Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum». Quilibet vellet habere paradysum sicut ille latro, faciendo et tenendo malam vitam. O! tenere malam vitam et bonum finem non potest fieri. In tota sacra Scriptura non reperitur simile, quod homo male vite sit saluatus, ut in fine conteratur. «Maius opus est contritio quam resuscitare mortuum», AUGUSTINUS. «Qui credit in me, opera que ego facio et ipse faciet»: Auctoritas *Glosse*: «Maius opus est de impio facere iustum quam celum declinare». AUGUSTINUS: «Hic creacio celi contrarie sit opus Dei omnipotentis, tamen ibi non fuit contradicchio; sed iustificatio impii est contradictio, quia voluntas hominis contradicit; et est necessaria creatio, et sunt necessaria quindecim: primo, gratia divina; secundo, fides formata, spes formata, caritas sacrata, septem dona Spiritus Sancti, item quatuor virtutes morales: fortitudo, etc., et omnes iste requiruntur in creatio justificationis impii». 3615 3620 3625 3630

Quidam dicunt quod sicut Deus fuit misericors latroni, ita erit nobis. ,O stulte! De centum annis non fuit visum miraculum tale', etc. Auctoritas: «Non dicas: misericordia Domini magna est, maxima est

3611-3612 *Lc* XII, 32

3616 *Lc* XXIII, 42 3620-3621 AUGUSTINUS: cf. notam ad lin. 3633-3635 3621-3622 *Io* XIV, 12 3622-3623 *Glossa* 3623-3624 AUGUSTINUS: cf. notam ad lin. 3633-3635 3633-3636 Doctrina linearum 3620-3625 pendet ab AUGUSTINI, *Tractatu in Iobannem*, LXXII, 2-3 (WILLEMS, CC SL, XXXVI, Turnholt, Brepols 1954, 508-509), ubi illa quae discipuli maiora facient pertinent ad conversionem et sanctificationem hominis.

3635 Dei misericordia, maxima est sua iusticia in fine, sed si homo penite-  
at et habeat dolorem et contritionem et confessionem, etc., et tunc  
habebit misericordiam».

Pone practicam regis, qui hedifficauit civitatem et compleuit in ea  
necessaria et fecit proclamare quod quicumque veniret ad civitatem,  
ipse rex daret domos, etc. Duo domicelli regis iverunt ad civitatem,  
3640 vnus accepit duodecim francos, alter non accepit, et ibant per civita-  
tem. Iste rex est ille, de quo dicit IOAN.: «Rex regum et dominus domi-  
nantium»; gloriosa, qui ait, in illa civitate erit Dominus; in illa civitate  
Christi intrant duo, scilicet, rebelles, scilicet christiani; duodecim die-  
te sunt duodecim opera penitentiae: prima est peccatorum cognitio;  
3645 secunda est cordis contritio; tertio, boni propositio; [quarto], occa-  
sionum vitatio: «que nocitura tenes, quamvis sint cara, relinque»;  
quinto, oris confessio; sexto, carnis afflictio; septimo, spiritualis ora-  
tio, octavo, elemosinarum largitio; nono, debitorum restitutio: «non  
dimititur peccatum, nisi restituatur ablatum»; decimo, iniuriarum re-  
3650 missio: «Si enim non remiseritis, etc.»; undecimo, fame reparatio; duo-  
decimo, eucaristie communio.

Et sic eritis cum rege: «Penitentiam agite», etc., etc.

---

3641-3642 *Apoc* XIX, 16 3646 «Quae nocitura tenes, quamvis sint cara relinque: / Uti-  
litas opibus praeponi tempore debet», *Dicta Catonis quae vulgo inscribuntur Catonis Disticha de  
moribus*, iterum edidit Geyza MÉMETHY (Editiones criticae scriptorum Graecorum et Romano-  
rum), Budapest, Accademia Litterarum Hungarica 1895, 18, núm. 6. Cf. també *Proverbia sen-  
tentiaeque Latinitatis Medii Aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in  
alphabetischer Anordnung*. Gesammelt und herausgegeben von Hans WALTHER. Teil 4: Q - Sil  
(Carmina Medii Aevi Posterioris Latina, II,4), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1966, 833,  
núm. 28219a (cf. 835, núm. 28228) 3648-3649 AUGUSTINUS, *Epistola CLIII. Augustinus epis-  
copus famulus Christi familiaeque eius dilecto filio Macedonio, in Domino salutem*, VI, 20 (ML XXXIII,  
coll. 662; et einde in *Decreto Gratiani* c. 14, p. 6, c. 1, FRIEDBERG, I, 742): «Si enim res aliena,  
propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur paenitentia, sed fingit-  
tur; si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum; sed, ut dixi,  
cum restitui potest», *Sancti Aureli Augustini Hipponiensis episcopi epistolae* (GOLDBACHER, III, Cor-  
pus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum xxxiii), Viena i Leipzig 1904, 419, lín. 5-9)  
3650 *Mt* XVIII, 25

3652 *Mt* III, 2; IV, 17

## TAULA DE MOTS

Són aplicables a aquesta taula les observacions escrites al començament de la corresponent al l'article immediatament anterior en aquest volum d'ATCA. M'excuso de les incomoditats que aquesta remissió pugui causar als usuaris de la present taula.

La fidelitat a la grafia de de ,u/v' en el text manuscrit fa que es trobin sota ambdues lletres inicials paraules idèntiques com ,uxor/vxor'.

- a 116, 219, 221, 251, 280, 290, 291, 308, 309, 322, 326, 327, 348, 426, 525, 530, 536, 610, 629, 709, 732, 755, 764, 799, 846, 903, 925, 1017, 1025, 1079, 1128, 1129, 1130, 1137, 1144, 1157, 1174, 1212, 1254, 1214, 1371, 1376, 1464, 1469, 1517, 1522, 1558, 1654, 1680, 1681, 1709, 1741, 1799, 1883, 1964, 1966, 1974, 1998, 2039, 2121, 2137, 2147, 2149, 2156, 2280, 2333, 2334, 2400, 2402, 2411, 2418, 2440, 2445, 2455, 2507, 2510, 2522, 2559, 2566, 2636, 2683, 2709, 2709, 2721, 2859, 2861, 2911, 2964, 2986, 3017, 3049, 3051, 3136, 3359, 3470, 3525, 3536, 3559, 3578
- ab 133, 134, 521, 569, 605, 797, 847, 959, 1107, 1145, 1370, 1418, 1559, 1640, 1640, 1769, 1786, 2394, 2488, 2505, 2521, 2807, 2870, 2957, 2966, 3020, 3113, 3190, 3196, 3289, 3337, 3389, 3419, 3587
- (abbrevio) abbreuiarentur 960
- Abel 83, 85, 87, 90, 92, 96, 99
- (abeo) abiiit 2932, 2938, 2945, 3182
- (abhominatio) abhominacionem 1675
- (abicio) abicite 2042; abiecta 417
- (ablativus) ablativo 3019
- (abluo) abluitur 1699; abluuntur 2535; abluti 2538
- ablutio 2534; ablutione 2533, 2533
- (abnego) abneget 456; abnegare 457
- (Abraham) Abraha 1544, 2422
- (abscondo) absconderunt 753; absconditur 395; abscondito 74
- (absolutio) absolutionem 2099, 2100, 2127, 3065, 3334
- (absolutorius) absolutoria 2841
- absolvo 3335; absoluo 2127
- (absorbeo) absorbuit 101
- absque 1121, 2734
- abstinentia 520, 1944; abstinentia 3610; abstinentie 251, 287; abstinentiam 232; abstinentiam 238
- (abstineo) abstinent 251; abstineatis 115; abstinerere 530, 2859; abstinando 250, 525
- (absum) absit 621
- (abundo) habundant 782; habundabit 3194, 3195; habundans 3192, 3193-3194
- abusive 1794
- ac 1276, 2089
- (accedo) accedit 3226; accedere 404-405, 2807; accedentes 925-926
- acceptabilis 2518, 2770; acceptabile 198, 203, 223, 282, 2772, 2840, 2864; acceptabilem 259-260, 317
- acceptabilius 2897-2898
- (acceptio) acceptione 407-408
- (accepto) acceptat 145; acceptis 401
- (accidens) accidenti 247
- (accidia) accidie 357
- (accipio) accipit 1626, 3278-3279; accipiunt 3127; accipiebat 2866, 3009, 3543; accipiebant 2773; accipiet 909, 1623, 1627, 2048, 2154; accipi 2438; accipit 84, 398, 705, 1406, 1542-1543, 1561, 1763, 1834, 2334, 2359, 2488, 2565-2566, 3640, 3640; acceperunt 2387; accipe 620, 2802; accipere 618, 763, 1012, 1044, 1774, 1830, 2005-2006, 2390-2391, 2799, 3374-3375, 3379, 3488, 3489, 3512, 3513, 3513, 3606; accipiat 32, 45, 597; accipiamus 59, 68, 618, 881; accepero 1098, 2026; acceperit 1137; acceperissent 2597; accipitur 838, 843; accipietur 955; accipiens 390, 458-459, 463, 2266; accepta 2756, 2861; accipiendo 400; accipiendam 391

- (accommodo) acomodemus 2909  
 (accusativus) accusatiuo 3017  
 (accuso) accusat 2000; accusabant 3008, 3017; accusabunt 2040; accusatur 1129; accusantes 132, 1128; accusancia 2038; accusantia 134  
 Acheldemac 3, 4, 102;  
 (acordo) acordat 653  
 (acquiro) acquirit 371; acquisitis 173  
 acriter 1088, 1094, 2551  
 actio 2583  
 (actualis) actuale 337; actualem 3353  
 (actus) actuum 3, 2433, 2436, 3296, 3427, 3422; actibus 2965  
 ad 24, 47, 70, 88, 91, 97, 157, 172, 175, 196, 200, 201, 204, 206, 209, 210, 211, 219, 228, 255, 257, 273, 332, 361, 383, 391, 404, 429, 430, 465, 468, 470, 471, 475, 480, 483, 486, 487, 489, 490, 493, 501, 502, 507, 508, 509, 525, 532, 533, 534, 536, 549, 558, 562, 563, 564, 565, 566, 585, 605, 610, 611, 612, 621, 643, 660, 676, 681, 685, 689, 692, 704, 706, 710, 717, 749, 750, 773, 786, 787, 788, 798, 800, 801, 807, 816, 865, 872, 873, 893, 918, 923, 928, 977, 985, 1001, 1011, 1012, 1016, 1021, 1023, 1026, 1031, 1041, 1045, 1046, 1089, 1090, 1094, 1100, 1113, 1115, 1117, 1124, 1153, 1180, 1181, 1193, 1194, 1199, 1231, 1266, 1277, 1333, 1340, 1347, 1348, 1367, 1394, 1400, 1401, 1419, 1425, 1466, 1467, 1473, 1483, 1485, 1487, 1518, 1523, 1527, 1532, 1537, 1587, 1601, 1618, 1621, 1639, 1649, 1654, 1680, 1681, 1690, 1707, 1726, 1730, 1731, 1731, 1737, 1742, 1743, 1748, 1749, 1762, 1767, 1773, 1778, 1812, 1814, 1815, 1816, 1827, 1829, 1863, 1864, 1868, 1882, 1898, 1899, 1900, 1905, 1917, 1923, 1949, 1950, 1956, 1957, 1957, 1961, 1985, 1988, 1988, 1990, 1991, 1999, 1999, 2058, 2060, 2074, 2077, 2078, 2080, 2096, 2102, 2110, 2133, 2137, 2141, 2147, 2150, 2232, 2260, 2266, 2267, 2275, 2277, 2279, 2283, 2283, 2295, 2296, 2313, 2324, 2338, 2338, 2343, 2348, 2361, 2361, 2373, 2388, 2411, 2416, 2424, 2447, 2457, 2457, 2458, 2459, 2459, 2462, 2484, 2504, 2505, 2511, 2513, 2514, 2515, 2523, 2526, 2532, 2539, 2571, 2581, 2609, 2635, 2636, 2638, 2660, 2661, 2675, 2678, 2690, 2709, 2725, 2735, 2736, 2742, 2751, 2752, 2780, 2804, 2812, 2813, 2849, 2850, 2851, 2852, 2854, 2858, 2881, 2884, 2912, 2955, 2972, 2977, 3011, 3044, 3049, 3069, 3087, 3110, 3111, 3119, 3131, 3138, 3145, 3157, 3162, 3170, 3178, 3183, 3187, 3202, 3203, 3204, 3214, 3226, 3228, 3287, 3314, 3356, 3357, 3368, 3375, 3390, 3410, 3413, 3433, 3457, 3458, 3460, 3461, 3466, 3479, 3500, 3502, 3509, 3529, 3530, 3544, 3550, 3551, 3556, 3556, 3583, 3586, 3607, 3638, 3639  
 Adam 82, 92, 837, 1684, 2268, 2386, 2392, 2394; Ade 1242, 1686  
 Adchimelech 383  
 (addisco) addiscit 3105-3106; addiscere 1405, 1406  
 (addo) addimus 1305; addidit 1302; additur 247; adduntur 1530  
 (adduco) adducet 1100; adduxistis 2979-2980  
 (adhereo) adhererunt 845  
 adhuc 2073  
 (adiectivus) adiectivum 222-223  
 (adiuvo) adiuvisiti 3071-3072  
 (administro) administrare 1943  
 (admitto) admittit 1209; admittitis 2339; admittet 1909; admittet 1907-1908; admiserit 3394-3395; admisit 588; admittitur 885  
 (adnecto) annexum 1515  
 (adoptio) adopcionis 3039  
 adoro 1573; adoramus 1356, 1357, 1358, 1360; adorate 1578; adorant 2723; adoravit 1564, 1565, 1569; adorabis 2722-2723; adorare 1570; adorari 827, 1568, 1572, 3310; adoretur 853  
 aduentus 893  
 aduerbium 207, 212  
 aduersitas 1060  
 aduersus 89, 1763, 2858; aduerso 1200; aduersam 2027  
 (adultus) adultis 3351  
 (adventus) adventu 2424  
 (adverso) aduersatur 829  
 aduersum 1715, 2007  
 aduersus 652, 2857, 2983  
 (adverto) aduertunt 3134-3135  
 advlterium 1811  
 (advocatio) advocaciones 1740  
 (advocatus) advocatos 1734 advocatis 1739  
 (aedifico) hedificant 400; hedificavit 3637; hedificabo 651

- (aegrotus) egrotum 2275  
(aegrus) egros 910  
(aequalis) equale 366; equali 3604; equallem 2265, 2267-2268, 3557; equales 1636, 3555  
(aequalitas) equalitas 3461; equalitatem 3452, 3458; equalite 1849-1850  
(aeque) eque 1170  
(aequitas) equitas 1696-1697  
(aëre) aëre 1018  
(aestas) estas 682  
(aestuo) estuatus 3360  
(aetas) etatem 3170; etate 2289  
(aeternitas) eternitatis 2170  
(aeternus) eternus 3218; eterna 1220, 1844, 3492; eternum 33, 1478, 1840-1841, 1847, 1904, 2073, 2152; eterni 1792, 1829, 2326; eterne 1253, 1257, 1879, 2165, 3187; eternam 32, 493, 1394, 1526, 1845, 2689, 2693, 2694, 3461, 3461; eternis 3493, 3514  
(affecto) affectat 2851; affectabant 3418; affectabit 760  
(affero) afferte 3229  
affirmative 2715  
(affirmativus) affirmativa 2716  
afflictio 2765, 2846, 2860, 3343, 3647; afflictionem 239, 2178; afflictionem 232  
(afflictuosus) afflictuosa 2847  
(affligo) affligere 258, 2859; affligitur 379  
ager 3, 4, 7, 8, 9, 14, 73, 76, 77, 82, 102, 1649; agri 10, 70; agro 16, 42, 74, 89, 99 1646; agrum 80, 97, 196;  
(agravo) agravat 567, 2855  
(aggredior) agreditur 220  
agnus 2923; agni 647, 648; agno 2898  
(ago) agunt 251; egit 401, 404, 1732; agere 201, 406-407, 1547; agite 2408, 2960, 3539, 3652; agam 1546; egerit 3190; egisset 399  
agonia 121, 123  
(agrestis) agrestes 1045, 3541; agrestibus 3561  
(aio) ait 1296, 3642  
(ala) alarum 3145; alis 3135; alas 3136, 3147, 3144  
alapa 3273  
(albus) alba 3481  
Alexandria 2665  
alibi 557, 578, 2345  
(alienus) alieni 193  
(alimentum) alimenta 3510  
(alioquin) 2871  
(aliqua) 421  
aliquando 390-391  
aliquis 57, 597, 1136-1137, 1188, 2295, 2296, 2268; aliqua 601, 763, 1354, 1806, 1969, 2223, 2230, 2558, 2591-2592; aliquod 160-161, 599, 2565; aliquid 172, 949, 1142, 1674, 2684, 3053, 3079, 3455; alicui 141, 938, 1820; aliquem 1331, 3015, 3143; aliquam 2877-2878, 3127, 3356, 3528; aliquo 571-572, 763, 1093, 1145, 1948, 2554; aliqui 18, 272, 866, 868, 879, 1053, 1071, 1072, 1096-1097, 1162-1163, 2308, 2523, 2532, 2665, 2723, 3082, 3256; aliique 341, 510, 1264, 1331, 1336, 2111, 2113, 3440, 3524;  
aliquociens 1076  
aliter 380, 763, 1018, 2528, 2551, 3238  
alium 365, 368, 3097, 3099, 3101; alia 134, 358, 486, 583, 747, 1162, 1232, 1439, 1455, 1609, 1640, 1935, 1958, 1964, 2037, 2059, 2216, 2316, 2592, 2678, 2715, 2721, 2964, 3002, 3144, 3220, 3260, 3281, 3387, 3419, 3426, 3588; aliud 900, 1699, 2897, 3039; alio 730, 843, 862, 1972, 3575; alium 614, 638, 670, 691, 790, 1744, 2263, 2423, 3357; alia 358; aliam 2453, 2453, 3040, 3124; alii 753, 793, 798, 870, 1268, 1794, 1800, 2075, 2539, 3079, 3085, 3090, 3533; alie 511, 1338, 1340, 1343, 1636; aliorum 1767; alios 746, 1126, 1342; aliis 113, 377, 603, 605, 688, 797, 804, 1116, 1166, 1344, 1386, 1402, 1515, 1759, 1769, 1770, 1838, 1867, 2054, 2352, 2357, 2363, 2365, 2402, 2433, 2504, 2512, 2629, 2728, 2801, 2821, 2901, 2966, 3061, 3331, 3384, 3466, 3480, 3550, 3590  
Alquiba 3083-3084  
altare 1681, 2775, 2776, 2802, 2806, 2816, 2830, 2882, 2906, 2919; altaris 27, 1479, 1480, 1488, 1489, 1566, 2534, 2538-2539, 3298; altari 2364, 2828  
alte 1519, 1592, 1634, 1867  
alter 83, 743, 745, 753, 1461, 1960, 2135, 3104, 3108, 3109, 3111, 3124, 3275, 3276, 3292, 3412, 3413, 3481, 3640; alterius 190; alteri 379, 726, 2555, 3162; alterum 699, 3289; altero 3575  
Altissimus 1795; Altissimi 946, 1471, 1472-1473, 1504; Altissimum 3484, 3485  
altus 2886; alta 565, 1354, 2250, 2448, 2853, 3000, 3034, 3327, 3328; alto 3294; altum 562, 563, 1025, 2451,

- 2850; altior 1539; alcior 778; altiores 783  
(alvus) aluo 1277  
(amaritudo) amaritudinis 181  
(amarus) amara 2247, 2371  
ambo 3275, 3569  
Ambrosius 936, 2835  
(ambulatorium) ambulatorio 2500  
(ambulo) ambulabat 2486, 2499-2500, 3175; ambulavit 2446; ambulate 2636; ambulemus 2446-2447  
Amen 495, 811, 972, 1220, 1306, 1395, 1402, 1580, 1693, 1693, 1771, 2117, 2930, 3267, 3519  
amens 2869  
amica 1325  
amicitia 723, 1182; amicitia 757; amicitie 719, 758, 759; amicitiam 763, 1170  
amicus 84, 727, 1143, 1150, 1170, 1951, 3007, 3010; amici 1106, 1107, 1949, 1964; amicum 722-723, 1136, 1137, 1161, 1168-1169, 1218, 1938, 1955; amicorum 1948, 1977; amicos 1946, 1962, 3529;  
(amissio) amissionis 1113  
(amitto) amisit 2783  
amodo 358, 2799, 2800  
amor 2016, 2890; amore 380, 599-600, 729, 885, 3570;  
(amoro) amatoratus 1324  
(amoveo) amouebunt 1026  
amplius 3578, 3580, 3592  
an 396, 2423  
ancilla 1276, 1554, 1555, 1562, 1937, 3304, 3307; ancillam 2685-2686  
(angelicus) angelica 1416; angelice 1260; angelicam 1226, 1543, 2737  
angelus 1266, 1279, 1282, 1289, 1291, 1292, 1295, 1296, 1297, 1302, 1423, 1433-1434, 1503, 1503, 1507, 1516, 1565, 2003, 2267, 3292; angellus 1130; angeli 511, 1286, 1654, 1988, 1989, 2148, 2177, 3067, 3158, 3318; angelo 1500; angelum 244, 416, 1245, 1282, 2414, 3289; angelorum 836, 2176, 3316; angelos 34, 1264, 1281, 1543, 2421, 2452-2453, 3066; angelis 514-515, 1366, 2453, 2518;  
(angulus) angulos 864  
anima 32, 124, 132, 145, 320, 321, 328, 512-513, 519, 548, 560, 564, 568, 603, 672, 767, 785, 1020, 1024, 1058, 1061, 1062, 1064, 1073, 1076, 1103, 1128-1129, 1154, 1155, 1156, 1158, 1159, 1616, 1617, 1618, 1619, 1623, 1624, 1624-1625, 1682, 1684, 1686, 1714, 1716, 1934, 1956, 1970, 1971, 1973, 1976, 1989, 1991, 1992, 1993, 1994, 1997, 1998-1999, 2000, 2020, 2102, 2123, 2123, 2124, 2128, 2154, 2254, 2306, 2314, 2316, 2317, 2320, 2323, 2323, 2324, 2325, 2335, 2410, 2411, 2432, 2445, 2847, 2851, 2853, 2995, 3025, 3028, 3029, 3030, 3035, 3040, 3052, 3065-3066, 3066, 3148, 3150, 3153, 3181, 3222, 3229, 3337, 3389, 3390, 3429, 3431, 3498, 3502, 3504, 3968; animam 259, 514, 518, 521, 524, 567, 625, 787, 787-788, 1012, 1021, 1023, 1027, 1030, 1062, 1108, 1130, 1144, 1153, 1157, 1606, 2000, 2048, 2058, 2069, 2311, 2588, 2590, 2599, 2792, 2849, 2855, 3027, 3068, 3069, 3181, 3264, 3266-3267, 3495, 3504, 3516; anime 37, 38, 39, 113, 145, 472, 553, 565, 596, 609, 624, 626, 1073, 1116, 1128, 1130-1131, 1161, 1313, 1386, 1630, 1934-1935, 1951, 1969, 1982, 2006, 2011-2012, 2099, 2138-2139, 2313, 2318, 2322, 2337, 3035, 3042, 3054, 3151, 3263, 3385, 3424; animarum 1809, 2208-2209; animas 254, 2412; animabus 242-243, 1751, 2052, 2282, 2449-2450;  
animal 1156, 2775; animalis 1156; animalia 1157; animalia 512, 692, 714, 1045-1046, 1046, 3365; animalibus 515-516, 2453, 2454, 3561  
(annuntiatio) annunciationis 1221: annuntiatione 1224-1225  
(annuntio) annuncia 2357; annuntia[ue]rat 2346; annuntiabit 2924-2925  
(annus) annum 301, 958-959, 1406, 1523, 1846; anni 879, 1114, 1419, 1530, 3075, 3077, 3567; anno 1670, 2496; annorum 2289; annos 288, 722, 947, 958, 1550, 1752, 2287, 2352, 2967-2968, 3162, 3163; annis 2290, 3632  
Anselmus 2884  
ante 130, 131, 413, 967, 971, 1567, 1893, 2164, 2352, 2748, 3248, 3249, 3294  
antemurale 2999  
antequam 224, 772-773, 878, 1066, 1670-1671, 1673, 2030, 2967, 3212, 3250  
anthiochenus 2492; anthiochenum 2490  
anti 847  
Antichristus 824, 842, 844, 846, 851-852, 855, 880, 889, 891, 898, 909, 919, 937,

- 943, 945, 948, 952-953, 965; Antichristi 820, 882, 922, 927, 937, 950, 3281-3282; Antichristum 854, 969; Antichristo 817, 863, 871
- Antiochus 1173
- antiphona 2458
- antiquitus 2102, 2773, 2866, 2896
- (antiquus) antiquo 1370; antiquum 41
- aparencia 2038
- (aperio) aperuit 174, 188; aperi 1689, 2912; aperiemus 171, 174, 372, 373; aperitur 3315; apperiuntur 3301; aperiebantur 1390-1391; aperietur 1392, 2153-2154; aperientur 2613; aperta 1376; aperte 2215, 2241; apertas 170; apperiendi 3312, 3313;
- (apertio) apercione 133, 187
- Apocalypsis 153, 647, 866, 895, 901, 948, 1675, 2175, 3052, 3288
- apostata 799
- (apostolicus) apostolica 3212, 3509; apostolicam 2191, 3211, 3219, 3223, 3518
- apostolus 202-203, 892, 3514; apostoli 1486, 3050, 3292; apostolorum 2784, 3453; apostolis 3242; apostolos 913
- apparentia 2011
- (appareo) apparet 1634, 2929; aparui 3186; apparuit 702, 1064, 3370; apparebit 896;
- (appello) appellauit 87; appellabit 3087
- (appendix) appendatibus 894
- (apporto) apportent 863
- (apprehendo) apprehendit 1543-1544, 2421, 2422; apprehendet 991, 992
- (appretio) appreciate 673
- (appropinquo) appropinquauit 785; appropinquabit 2408-2409, 2960, 3539; appropinquet 225; appropinquante 3553
- (approprio) appropriare 673
- (approximatio) approximatione 1365
- (approximo) approximantes 1047
- (apto) aptare 2494
- apud 1033, 1222, 1228, 1236, 1257, 1263, 1297, 1548, 1552, 2814, 3220, 3483, 3484, 3485
- aqua 81, 189, 192, 393, 1066, 1167, 1688, 1694, 2625, 3264, 3268, 3349, 3369; aquam 1167, 2299, 2536, 2536, 3250, 3255; aquas 3230, 3234, 3248, 3249, 3250, 3254, 3257, 3264, 3265; aquis 3259
- aratrum 1892-1893, 1896; aratro 2340
- arbitrium 1634; arbitrio 3496
- (arbitror) arbitratus 2264-2265, 2268
- arbor 1381-1382, 1383, 1383; arboris 1385; arbores 3327, 3377
- archa 663; archam 374
- archangelus 1499; archangeli 1229, 2179; archangelos 34
- (arcte) arctius 427
- (arcus) arcum 1047
- (ardeo) ardentis 2194, 2195
- ardor 3348; ardorem 3347
- arena
- argentum 861, 1755; argenti 874
- argumentum 939, 2709; argumento 936; argumenta 858, 919, 920, 934, 935; argumentis 934
- (arguo) argue 2955; arguendo 528
- Aristoteles 3214
- arma 424
- armatura 877, 905, 933, 966
- (armo) armati 3546
- (aro) arare 1892
- (articulus) articulum 2434; articulo 1800, 1909, 2435; articulos 2222, 2226; articulis 2433
- artifex 213
- (ascendo) ascendi 1473; ascendisti 2450 ascendit 784, 1195, 1865, 1866, 2160, 2161, 2519; ascendite 1863, 2077; ascendunt 1048; ascendere 2078, 2448, 2851, 3546-3547; ascendam 1863-1864, 2078; ascendat 1999; ascendamus 335; ascenderet 3502; ascendentem 3289; ascendendo 2452; ascendendum 3609
- ascensio 1474-1475, 2250, 2448, 2883-2884; ascensione 912, 1475-1476, 1486
- (asina) asine 3117
- (asinarius) asinaria 1776
- (asinus) asini 3367
- aspectus 1453
- (aspergo) aspersus 140; aspersa 153
- (aspicio) aspexisti 253-254
- aspiratio 1724; aspiracio 1451
- (assequor) assequuntur 2777; assequi 3495
- (assigno) assignat 326; assignare 314
- (associo) associabunt 1953; associando 1952
- (astrologus) astrologi 2173
- atque 477
- (atrium) atrio 1576; atria 1576; atriis 2166, 2172, 2197
- (attendo) actendit 1127; actendite 186, 2869-2870; actendatis 2109; actendens 3476
- (attraho) atrahit 563, 2848
- (attribuo) attribueret 2722; attribuitur 2727

- auaritia 2113-2114, 2116; auaritiam 1838;  
 auariciam 1915, 2337-2338  
 auctoritas 12-13, 68, 115, 121, 134, 138,  
 139-140, 149, 152, 187-188, 516, 566,  
 637,669, 840, 882, 895, 940, 959, 986,  
 990, 1008, 1028, 1051, 1085, 1106,  
 1131, 1138, 1147, 1157, 1206, 1254,  
 1314, 1315, 1346, 1367, 1393, 1452,  
 1468, 1513, 1543, 1545, 1605, 1645,  
 1674, 1683, 1693, 1707, 1721, 1753,  
 1761, 1770, 1783, 1797, 1822, 1825,  
 1832, 1838, 1847, 1885, 1897, 1913,  
 1916, 1930, 1943, 1965, 1978, 1995,  
 2025-2026, 2032, 2072, 2079, 2090,  
 2105, 2117, 2125, 2132, 2139, 2143,  
 2147, 2154-2155, 2156, 2159-2160,  
 2163, 2175, 2224, 2236, 2264, 2280,  
 2291, 2300, 2302, 2304, 2317, 2322,  
 2350-2351, 2354, 2366, 2369, 2405,  
 2421, 2423, 2429, 2445, 2460, 2461-  
 2462, 2463, 2545, 2561, 2574, 2579,  
 2595, 2597, 2601, 2616, 2635, 2658-  
 2659, 2674, 2728, 2751, 2792-2793,  
 2806-2807, 2837, 2854, 2856, 2862,  
 2869, 2871, 2883, 2884, 2888, 2891,  
 2915, 2923, 2927, 2955, 2956, 2971,  
 2975, 2993, 2998, 3002, 3031, 3044,  
 3069, 3093, 3102-3103, 3107, 3112,  
 3128, 3155, 3157, 3169, 3171, 3172,  
 3185, 3189, 3194, 3219, 3227, 3237,  
 3261-3262, 3288, 3293, 3295, 3321,  
 3324, 3332, 3340, 3344, 3353, 3369,  
 3386, 3391, 3420, 3431, 3456, 3482-  
 3483, 3515, 3522, 3525, 3538-3539,  
 3541-3542, 3611, 3622, 3633; auctori-  
 tatem 2520; auctoritate 266, 466,  
 1661-1662  
 (audax) audactor 3282  
 (audeo) audet 949; audebant 3295; aude-  
 ar 1115, 3105  
 (audio) audis 1715, 2007; audit 2517,  
 2671; auditis 2040, 2671, 3020; au-  
 diunt 2651, 2663; audiui 3340; au-  
 diuisti 2027; audiuit 1194-1195, 1529;  
 audiueras 2023-2024; audiet 760; au-  
 dire 2669, 2969, 2984; audite 1797,  
 1848; audias 2044; audiatis 2672; au-  
 dierit 2529; audisset 1284; audiatur  
 257; audientes 3572; auditus 391; au-  
 ditum 3583; audiendum 2972; au-  
 diendam 2513; audiendo 989, 2341,  
 2485, 2688  
 aue 978, 1289,1300, 1311, 1316, 1323,  
 1406, 1407, 1408, 1410, 1412, 1495,  
 2472, 2881, 2937, 3205, 3406; ave Ave  
 504, 818, 970, 1227, 1283, 1309, 1588,  
 2210, 2737  
 auellana 1431, 1431-1432; auellane 1438;  
 avellanam 1432, 1830  
 (aufero) auferet 1078-1079; auferat 1634;  
 auffertur 1376; aufferebatur 2970; auf-  
 feretur 3196; ablatum 3649; auferen-  
 do 3019-3020  
 (augeo) augebatur; 3420-3421; augendam  
 2610  
 (augmentatio) augmentationem 503  
 Augustinus 1301-1302, 1319-1320, 1449,  
 1709, 1943, 2583, 2834, 3226, 3512,  
 3550, 3621, 3623-3624  
 (aula) aulis 1925  
 (aureus) aureis 1412, 1922  
 auris 1194; aure 1428; aurium 2613;  
 aurum 738, 740, 750, 861, 1754-1755, 2175,  
 2958, 3038, 3513; auri 736, 874,  
 aut 57, 79, 144, 367, 396, 700, 737, 763,  
 950, 1017, 1319, 1518, 1574, 1663,  
 1670, 1673, 1753, 1988, 1994, 2212,  
 2319, 2528, 2665, 3281, 3428  
 autem 372, 387, 414, 420, 430, 460, 465-  
 466, 468, 472, 475, 488, 841, 912, 1032,  
 1196, 1346, 1709, 1731, 1788, 1801,  
 1863, 1868, 2077, 2160, 2303, 2660,  
 2706, 2857, 2979, 3074, 3174, 3181,  
 3196, 3551,  
 autumpnus 682  
 (auxilio) auxiliatus 227  
 auxilium 574; auxilio 3571  
 avaritia 3331; avaritiam 169  
 (avarus) avari 3366;  
 (aventitius) auentitie 2396  
 (avis) aues 1045, 2303; aves 1046  
 (aviso) aviseris 2031  
 Babstista 3048, 3469, 3472; Babstiste 3525-  
 3526, 3537  
 baculus 453, 617; baculo 450, 452, 453,  
 467  
 Balaam 3117  
 baptisma 3253  
 baptismalis 1670; baptismali 1688  
 baptismus 337-338; baptisimi 3233, 3256,  
 3349; baptismo 1005, 1677, 1698,  
 3039, 3263, 3273, 3283, 3348; bap-  
 tismum 3257, 3500;  
 Baptista 2423  
 (baptiso) baptisatur 3040; baptisatorum 38;  
 baptizo 3235, 3244-3245, 3246-3247, 3249-  
 3250; baptizatur 3260; baptizari 3049;



- baptizantes 3243; baptizatus 1673, 3049-3050, 3239, 3241, 3246, 3247; baptizati 1672, 3047, 3047-3048, 3050-3051; baptizato 43, 43-44; baptizatos 3057  
 (barba) barbam 706  
 (Bartholomaeus) Bartholomei 944-945  
 Baruc 1203  
 Basan 177, 179  
 Basserii 199  
 (beatitudo) beatitudinem 1618-1619; beatitudine 1378  
 beatus 60, 62, 474, 571, 588, 915, 997, 3511; beata 1584, 2462; beatam 1378; beato 587; beati 571, 646, 649, 1660, 1713, 3462, 3467-3468, 3482, 3522; beate 1221  
 Beda 1024  
 Befage 480, 481  
 (bello) bellamus 3058; bellant 1799-1800; bellancia 2994;  
 bellum 123, 130, 131, 860, 865, 878, 880, 887, 889, 905, 919, 933, 942, 956; belli 966; bello 882, 887, 1954; bella 857, 871, 943  
 Belzebuc 3016  
 bene 173, 433, 435, 752, 910, 1028, 1299, 1351, 1688, 1802, 1915, 1953, 1955, 2023, 2083, 2523, 2554, 2620, 2621, 2627, 2803, 3018, 3063, 3092, 3147  
 (benedico) benedixit 402; benedicam 1211; benedicere 407; benedicetur 1029; benediceretur 1383; benedictus 1302-1303, 1304, 1380, 1387, 2522; benedicta 1284, 1301, 1369, 1377, 2920-2921; benedicti 2151, 3168  
 benedictio 2570; benedictionis 1257, 1262, 1525; benedictionem 1373, 2427, 2569, 2569, 3584; benedictione 404;  
 (beneplacitum) beneplacito 226  
 benignitas 1764, 2418  
 benignus 305; benigna 2248, 2410, 2414, 2944, 3174  
 Bernardus 482, 571, 573, 575, 582, 588, 1351, 1365; Bernardi 571; Bernardo 587  
 (bestia) bestie 2456  
 (Bethania) Bethaniam 2294, 2296  
 (Biblia) Bibliam 931-932, 932  
 (bibere) bibit 527; bibeat 2298-2299; bibetis 2924; biberunt 754; bibere 1065-1066; bibat 1868; bibamus 185; bibens 3542; bibendo 183, 2572;  
 bis 767, 2898  
 bladum 1046; bladi 2297; blado 1821; blada 1162  
 (blasphematio) blasphemationes 67  
 (blasphemator) blaphematores 1117  
 (blasphemia) blaphemia 2391, 2616, 2704, 2713, 2713, 2715, 2716, 2717, 2719, 2721, 2726; blasphemie 1601-1602, 2699; blaphemie 2713, 2715  
 blasphemo 2709; blasphemar 1459-1460; blasphemant 1604-1605; blasphemarunt 69; blasphemaverunt 2729; blaphemare 2680; blaphemando 3058  
 (blasphemus) blasphemus 1083  
 (bonitas) bonitatis 11, 49, 75; bonitatem 96  
 bonus 84, 998, 1130, 1172, 3097, 3317; bona 53, 246, 647, 860, 881, 990, 993, 1035, 1079, 1137, 1143, 1162, 1162, 1169, 1747, 1753, 1755, 1824, 1958, 1958, 1964, 2163, 2315, 2468, 2473, 2481, 2509, 2510, 2619, 2686, 2700, 2702, 2755, 2783, 2873, 3317, 3493, 3508, 3516, 3532, 3584; bonum 14, 15, 16, 42, 51, 59, 72, 81, 200, 201, 206, 209, 228, 247, 597, 604, 760, 849, 1084, 1094, 1101, 1214, 1245, 1457, 1612, 1624, 1625, 1646, 1650, 1754, 2052, 2093, 2269, 2702, 2741, 2746, 2838, 3070, 3618-3619; boni 190, 193, 1610, 1657, 1988, 2146, 2189, 3150, 3645; bone 1063, 1650, 1650, 2105, 3022, 3201; bono 2698, 2704, 2712; bonam 205, 1756, 1766, 2482, 2501, 2621; bonorum 1821-1822, 1841, 2310, 2312, 2510, 2895, 2895; bonis 85, 86, 173, 292, 596, 1000, 1057, 1058, 1069, 1078, 1091, 1103, 1397, 1747, 1758, 1831, 1842, 1980, 2105, 2156, 2617, 2747, 2820, 2821, 2821, 3168; bonos 793, 1212, 2129-2130, 3066; bonas 501  
 (bordo) bordonem 618, 620  
 (bos) boues 1893  
 (brachium) brachia 138; brachiorum 2010; brachiis 1364  
 brasa 3355  
 breuiter 212, 228, 2083, 3148; breuiter 879  
 (brevis) breui 546; breues 63; breuior 2135  
 breuitas) breuitatem 213, 214  
 (brutum) bruta 513; brutis 3561  
 bubulcus 1892  
 (bufo) bufones 2067-2068  
 (busta) bustis 1926  
 c 1496

- Cades 3378  
(cado) cadit 641, 1680, 1687; cecidi 2004;  
cadere 896; cadat 626-627; cadamus  
1484-1485; caderent 764; cadendo 764  
(calefacio) calefaceret 192  
(calidus) calida 193  
calix 487; calicem 2924; calice 1360-  
1361  
(calor) calorem 542, 668, 1558, 1640  
(calumnio) calumpniantibus 1714  
(calumniose) calumpniose 2594  
(calumniosus) calumpniosa 2623-2624,  
2628-2629  
calumpnia 2637  
camera 339, 340, 1289, 1511; cameram  
1280, 1324, 2391  
camisia 1912; camisiam 1910, 1924  
campus 1002, 1894; campo 13, 54, 641,  
1013, 1020, 1044, 2259; campum 88,  
1892; campis 88  
Cananea 306, 308, 311, 312-313, 534, 535  
candela 995, 1721, 1723-1724  
canes 1016, 1026, 3366; canum 179; ca-  
nibus 1017  
(canticum) Cantica 474, 1326; Canticorum  
99, 1326  
(canto) cantat 1435, 1445, 2458, 2795,  
3472; cantamus 523  
capa 3481  
(capio) capit 1020, 1560; capiunt 2126;  
capere 3103; capiamus 3100; caperent  
2976; capietur 1025; capi 203; capia-  
tur 1017; captus 2371, 2399; capti  
2373;  
(capio) ceperunt 3558  
(capitosis) capitositatis 269  
(capitulum) capitulo 195, 498, 505, 814,  
877, 884, 894, 923, 931, 962, 975, 979,  
987, 1228, 1315, 1316, 1512, 1583,  
1589, 1613, 1695, 1716, 1785, 1917,  
2081, 2107, 2211, 2266, 2292, 2473,  
2489, 2733, 2738, 2845, 2933, 2938,  
3207, 3244, 3262, 3403, 3407; capitu-  
lis 2793  
capra 603; capram 2774; caprarum 158  
(capucium) capuciis 157  
caput 163, 1048, 1384, 2555; capud 1054,  
2303; capite 152, 162, 270, 1411, 1454,  
2049  
character 3042, 3284  
carcer 2415, 2419; carcerem 3100, 3101;  
carcere 276, 702, 1992, 2373, 2418; car-  
ceribus 277  
carentia 1691  
caritas 624, 2196, 3628; caritatis 1759,  
2195; caritatem 1396; caritate 50,  
2195  
caritativus 2622  
(carnalis) carnali 530; carnalibus 525  
(carnalitas) carnalitati 3506; carnalitates  
882  
(carnispraevium) Carnispreuii 2  
caro 379, 380, 562, 565, 960, 1936, 2848,  
2851, 2854, 2857; carnis 1932, 1935,  
2860, 3258, 3647; carni 107; carnem  
264, 1561, 1943, 1944, 2858, 2859; car-  
ne 1934; carnes 2492;  
(carta) cartam 2099  
(carus) cara 3646; carius 225  
(Caspius) Caspius 867  
castanea 1431, 1432  
castitas 624, 2682; castitatis 795, 1350,  
1512, 1517, 1518, 3475, 3479, 3505;  
castitati 3507; castitatem 1341, 1344,  
3477-3478, 3574, 3576; castitate 1342,  
3494, 3520  
castrum 3547  
castus 2615, 2622  
casus 2372, 3006; casum 664-665; casibus  
2041  
(catena) catherenam 2122, 2124-2125; ca-  
thenas 2128  
(catholicus) catholica 1461-1462, 1718-  
1719, 1720, 1725, 1726, 2655; catholi-  
ce 17, 1720, 1728; catholicam 1401,  
1727, 2231, 2362, 3280  
(cauda) caudas 602  
causa 218, 329, 1240, 1706, 1711, 2336,  
2745; causam 314, 326; causas 2941;  
causis 1191  
cautelose 3445, 3546, 3547  
(cautus) caute 2600  
(caveo) caue 2062; caueat 2357; caueant  
2552; cavete 1775, 1812; caveto 1759  
Caym 83, 84, 85, 89, 92, 94, 96, 99  
Cayphas 3075, 3114; Cayphe 3116  
cecus 324; ceci 1071, 3419; cecorum 2613;  
cecos 2605, 2984  
Cedrus 3327, 3328; cedri 3329; cedros  
3326, 3335, 3337, 3340  
(cedula) cedulis 2086  
(celebro) celebrat 1092; celebratur 2545;  
celebrabitur 2553-2554  
celestialis 878; celestialem 881  
celestis 2070; celeste 3439, 3440, 3441,  
3491, 3612; celesti 677-678, 782, 1643,  
2273; celestem 888, 2454; celestium  
917, 1469, 2836

- cella 589; cellam 587; cellis 1922  
 celum 300, 303, 310, 402, 1194, 1199,  
 1200, 1201, 1999, 2229, 2267, 2315,  
 2851, 3312, 3313, 3315, 3390, 3502,  
 3512, 3551, 3582, 3609, 3623; celi 79,  
 1198, 1586, 2173, 2174, 3164, 3301,  
 3624; celo 11, 34, 896, 897, 1422,  
 1467, 1468, 1480, 1488, 1490, 1609,  
 1634, 2668, 3198, 3206, 3223, 3398;  
 celorum 13, 73, 74, 1645-1646, 2409,  
 3463, 3523, 3526, 3537, 3538, 3539,  
 3548; celis 1200, 2118, 2463, 2873;  
 (cena) Cene 119  
 (census) census 567, 2855; censibus  
 1703, 1749, 2088  
 centum 551, 937, 1021, 2352, 3632  
 (cera) sera 3026;  
 (cerimonia) cerimonias 795; serimoniis  
 3499  
 certe 421  
 (certitudo) certitudinem 3425  
 certus 2370; certa 1591, 2246, 2343,  
 2347; certum 160; certam 2365;  
 ceruus 2614  
 (cesso) cessat 1710; cesses 2354  
 (ceterus) cetera 1902-1903, 2258, 2540; ce-  
 teris 1352  
 Cherubin 1539-1540, 2192  
 (chorus) chori 2176; choros 3316  
 (Christe eleison) Cristeleison 717  
 Christeleison 654  
 christianitas 871, 3373-3374, 3379; chris-  
 tianitatis 3375; christianitati 1704-  
 1705; christianitate 2740, 2795, 3373  
 (christiana) christiana 416; Christiani 538,  
 957, 1004, 1719, 2138, 2544, 2926,  
 3127, 3136, 3643; christiane 1179;  
 christianam 933-934; christianos 506-  
 507, 847-848, 855; christianas 2998;  
 christianis 846, 923, 1397;  
 Christus 19, 108, 142, 196, 413, 415, 430,  
 468, 621, 847, 1356-1357, 1451, 1460,  
 1480, 1492, 1794, 1836, 1999, 2009,  
 2079, 2286-2287, 2360, 2366, 2386,  
 2439, 2446, 2588-2589, 2591, 2592,  
 2593, 2594, 2595, 2598, 2607, 2610,  
 2647, 2667, 2691, 2920, 3008, 3118,  
 3121, 3140, 3173, 3180, 3310; Christi  
 65, 125, 182, 246, 340, 453, 489, 619,  
 622, 709, 901, 906, 925, 1023, 1023-  
 1024, 1348, 1356, 1358, 1389-1390,  
 1392, 1450, 1475, 1490, 1571, 1825,  
 1826, 1950, 2095, 2214, 2217, 2219,  
 2241, 2424, 2542, 2583, 2909, 2919,  
 2997, 3000, 3170, 3274, 3300, 3302,  
 3410, 3414, 3414, 3415, 3424, 3460,  
 3595, 3643; Christo 139, 432, 435, 462,  
 535, 1362, 1821, 1824, 1885, 2462,  
 2681, 2724, 3044; Christum 837, 847,  
 954, 1460, 1729-1730, 1886, 2222,  
 2405, 2659, 2940, 2967; Christe 655  
 (Chrysostomus) Crisostomus 380-381, 404-  
 405  
 (cibo) cibare 2902  
 cibus 1935, 1936, 2544, 2638; cibi 1944;  
 cibo 2543, 3093; cibus 384, 408,  
 1174, 1176, 1939, 2540, 2540, 3542; ci-  
 borum 2277; cibus 251, 291, 394, 530,  
 755, 1862  
 cilicium 2859, 3549, 3610  
 (cinis) cineres 197  
 circa 227  
 (circuitus) circuitu 1148  
 (circumcisio) circumcisionis 105; circumci-  
 sione 106, 108  
 (circumdo) circumdedit 3360; Circumde-  
 derunt 2587, 2589  
 (circumplector) circumplexi 155  
 (circumspicio) circumspicis 2294  
 (citharaedus) citaredorum 3340  
 (citharaeo) citarentium 3340-3341  
 cito 878, 880, 1009, 1120, 2083, 2083,  
 3147, 3148; cicius 265  
 ciuitas 1413; civitas 1630; civitatis 2175;  
 civitatem 440, 2353, 2460-2461, 2945,  
 3556, 3637, 3638, 3639, 3640-3641; ci-  
 vitate 1857, 2353, 3293, 3542, 3642;  
 civitates 3428; civitatibus 957  
 (clamo) clamans 733; clamat 91; clamamus  
 2459; clamabat 308; clamaui 787;  
 clamauit 3290; clama 2354; clamare  
 310, 644; clamemus 300, 303; clama-  
 remus 310-311; clamantem 307, 732;  
 clamantes 755; clamandum 311, 329  
 clamor 257, 2058; clamorum 2069; cla-  
 moribus 2040  
 (clarificatio) clarificatio 3221; clarificatio-  
 ne 3220  
 (clarifico) clarificauit 3198, 3206; clarificauit  
 3223; clarificavit 3218; Clariffica 3220;  
 clarificabo 3198; clarificabo 3206,  
 3224; clarificatur 3222, 3228-3229;  
 clarificandum 3228; clarificatus 2236  
 (clarus) clara 1311, 1327; claram 1310,  
 1322, 3037, 3209; claras 3210; clarior  
 1441  
 (claudio) claudit 350, 371, 371; clauditis  
 2956; claudere 360, 361; claudi 1071,

- 1076; claudens 364, 365, 365, 370; clauditur 1724; clausam 1280; 1725; clausas 169  
 claus 3303; clavis 352; clauem 3303; clauibus 168  
 (clausula) clausule 1307, 1426; clavibus 351  
 clemens 323  
 clementia 323  
 (clericus) clerici 921, 922  
 cogitatio 2033, 3484; cogitatione 569, 583, 2818; cogitationes 570, 576, 1081, 1088, 2036, 2819; cogitaciones 1082; cogitationibus 1087  
 cogito 581; cogitat 726, 1901, 1917-1918; cogitatis 3115; cogitant 1942; cogitabat 746, 1285, 1293, 1299; cogitabant 2962; cogitavit 1625; cogitauerunt 3003, 3021; cogitare 1200, 1300, 1888, 2079, 2081, 2819; cogitaret 3487; cogitate 2327; cogitantem 2856; cogitando 619, 1319; cogitandum 558  
 (cognatus) cognata 1549  
 cognitio 3645; cognitionem 3209, 3214, 3217; cognitiones 3210  
 cognosco 1501, 2694; cognoscunt 2643; cognoscebant 2227; cognovi 3094; cognoscet 2255, 2306; cognoscetis 2226; cognoscere 2215, 2240-2241, 2654, 2657; cognoscat 996; cognoscitur 2649; cognoscebatur 1452; cognoscuntur 2162-2163; cognoscantur 3023-3024  
 (cogor) cogamur 427  
 (coinquino) coinquinatum 1675  
 (colligatio) colligationes 260-261  
 (colligo, -as) colligasti 276  
 (colligo, -is) collegerunt 2982; colligebat 2298; colligere 2817, 2827, 2830; colligite 1648; colligi 2778; collecta 2755; collectis 2791-2792  
 (collis) collibus 63  
 collum 764; collo 1776  
 (colo) colitis 78; colendo 1941  
 color 1557  
 (Colosensis) Colescenses 2266; Coloscenses 2635; Colossenses 2462  
 columpna 137  
 (combuero) comburi 1783; comburendum 1649, 1655;  
 (comedo) comedit 527, 2538; comedunt 1924; comedebat 2297, 2298, 3096, 3540, 3544; comederunt 754; comedere 531, 1175, 1176, 1940, 2537; comedamus 184-185; comedendum 2295-2296, 1046, 1957; comedendo 183, 2293, 2572; comesto 749;  
 (comes) comites 694, 694-695, 1921  
 (comestio) comestionis 406  
 commater 1912  
 (commendo) commendemus 423-424  
 (commينو) comminabatur 149  
 (committo) commictuntur 1902; comictentur 1959; (committo) commisisse 2001; committat 112; commissorum 46; commissis 1701  
 (commotio) commoocio 3372  
 (commoveo) commovebunt 3378; commovetur 3376  
 (communico) communicaverunt 107; communicare 2926; communicemus 109-110  
 communio 2917, 2918, 3651; comunio 2768  
 communiter 209, 1334, 1772  
 (commutatio) commutationem 2319  
 (comparatio) comparacione 945; comparatione 2260  
 (comparo) comparatur 515  
 compassio 2915; compassionem 2383  
 (compatior) compati 478  
 (compingo) compegisti 1149  
 (complacentia) complacentie 358; complacentiam 772  
 (complaceo) complacuit 3612  
 (compleo) compleuit 2825, 3637; comple-re 2130, 2356, 2825; complentur 1476, 1522; completus 1580; completa 1568, 2444; completum 2551; completis 1563, 3309; complenda 2903; complendo 2543  
 complexio 1805  
 (compositio) compositionem 510  
 (comprimo) comprimis 245  
 (concedo) concedat 494; concedat 2378; concedatis 2377-2378  
 (conceptio) conceptionis 2646; conceptionem 1304; conceptione 831  
 concilium 2939, 2948, 2951, 2994, 3080; concilio 2350, 2941, 3080, 3081; concilia 3021;  
 (concupio) concipit 1438; concipies 1424, 1434; concipiet 899, 1270, 1271, 1427-1428; concipit 1436, 1549; conceperat 1303, 1428, 1430; concipiam 1502; concipi 1273; concepturi 1869; concipiendum 1421  
 conclusio 2167, 2171, 3221, 3429; 631-632, 3114

- concordia 2187  
 (concupinarius) concubinarius 606  
 (conculco) conculcauit 713, 715  
 (concupiscentia) concupiscentiam 2685, 3350, 3351, 3353-3354  
 (concupisco) concupiscit 2857, 2858; concupiscere 2686; concupitum 2834-2835; concupiscendam 1089  
 (concurro) concurrunt 2761; concurritur 3080; concurrentis 3362, 3363  
 (concutior) concussit 3371  
 (condemno) condemnat 2839; condemnare 3086; condemnantur 2841; condemnando 2041; condemnatus 675, 684, 952, 1881-1882, 2789, 2790, 3157; condemnata 688-689; condemnatam 2049; condemnatum 1537; condemnati 24, 69, 675, 685, 1180, 2729  
 condempnatio 657, 674  
 condempna 3396, 3397  
 condicio 1667, 1717, 1732, 1745, 1763, 1778, 1788, 1804, 1814, 1834, 1840, 2221, 2232, 2531; conditio 417, 1696, 2525, 2553, 2568; conditionis 31; condicionem 1571-1572; condicione 2964; condiciones 1798, 2218, 2975; conditiones 6, 1801, 2400, 2826; conditionibus 1586, 2512, 2530; condicionibus 1344-1345  
 condigne 3456  
 (condignus) condigna 2761  
 (condo) conditus 2637-2638  
 (confero) confert 393-394  
 confessio 1731, 2443, 2526, 2535, 2657, 2661, 2764, 2810, 2836, 2839, 2839, 3321, 3323, 3326-3327, 3342, 3647; confessionis 45; confessionem 47, 234, 332, 336, 340, 372, 1392-1393, 1699, 2341-2342, 2812, 2815, 2815, 2841, 3334, 3635; confessione 342, 368, 1096, 1817-1818, 1836-1837, 2098, 2104, 2107, 2121, 2529-2530, 2531, 2547, 2548, 2831, 2846, 3341  
 (confessor) confessorem 146, 2813; confessor 761; confessores 1837; confessoribus 2105  
 confido 1132; confidit 320, 767; confidemus 725;  
 (confirmatio) confirmationis 3271, 3277; confirmationem 3294-3295; confirmatione 3273, 3285, 3307  
 (confirmo) confirmat 3280; confirmare 2619; confirmandum 3287-3288; confirmatus 3275, 3275-3276, 3282, 3283, 3285; confirmata 3281; confirmati 3293  
 confiteor 2526, 3253; confitetur 349, 368; confitemur 244; confitemini 3339; confitentur 2111, 2113; confitebantur 2103; confitebor 2838, 2842, 2842-2843; confiteatur 367, 1127, 2823, 2824; confiteamur 2095; confiteantur 634; confiteri 350, 2116, 2817, 2832; confiteretur 2598; confessus 573, 2527, 2529, 3323; confessa 3478; confessi 2116, 3338-3339  
 (conforto) confortant 934-935; confortandum 2416  
 (confringo) confringet 3337; confringentis 3326, 3335, 3339; confracti 262  
 (confundo) confundantur 3071  
 confusio 179  
 conragare 3132  
 (congratulo) congratulantur 3317-3318  
 congregatio 1013-1014, 2142, 3122, 3147, 3160, 3167, 3169; congregationem 3124, 3130; congregatione 2155, 3165-3166; congregationes 3122  
 (congrego) congregat 2780, 3132; congregabo 2143-2144, 3156; congregabit 865, 3171; congregauerat 1958; congregauerunt 2948; congregare 3132, 3149; congregaret 3121; congregabuntur 2142, 2155, 3148, 3158-3159, 3165; congregatum 2939-2940; congregati 1320; congregatos 3118-3119; congregatis 3167  
 (congruo) congruit 410  
 (coniecturale) coniecturalia 2649  
 (coniugatus) coniugatorum 3602  
 (coniunctio) coniunctionem 1355  
 (coniunctio) coniunctionem 1357, 1358, 1359; coniunctione 2852  
 (coniunctio) coniungitur 2852  
 (coniux) coniugibus 1809  
 conqueror 575; conqueri 2023; conquerendo 574  
 conscientia 339, 348-349, 1130; conscientie 482; conscientiam 234, 331-332, 1335, 1335-1336, 3424  
 (consecratio) consecrationis 1566; consecrationem 1360  
 (consecro) consecrata 29; consecratam 28  
 (consentio) consentire 703  
 (consequor) consequitur 2549; consequutus 2778  
 consequutio 3174  
 (conservo) conservat 1728; conservat 139, 521; Conserva 221, 1606; conseruate

- 1275; conservatur 520; conseruantur 3135  
 consideratio 2907  
 (considero) considerat 2463; considerari 3046; considerando 2820  
 Consigno 3272  
 consilium 574, 2983, 3083; consilio 3082-3083, 3120, 3176; consilia 3001, 3004; (consimilis) consimilibus 2054  
 consolatio 647, 2108-2109; consolationem 2095; consolationes 782  
 (consolo) consolari 788; consolatus 3072  
 (conspetus) conspectu 1778, 2521, 2892, 3322  
 (conspicio) conspiciuerant 2597  
 constat 389, 393; constet 1126; constans 599, 600  
 (constituo) constituam 2106; constituti 3605  
 (consuesco) consuevit 339; consuevit 2633; consueuerat 1281; consueverat 1065; consueta 1290  
 (consuetudo) consuetudinem 406, 2297; consuetudines 3496-3497  
 (consugo) consurrexit 89; consurrexistis 2462;  
 consummatio 1653; consummationem 1487  
 consumptionem  
 (contemno) contempnit 1917; contempnit 455; contempnerunt 69, 2728; contempnatis 1770, 1775; contempnitur 800; contemptum 2333; contempnendo 791  
 (contemplatio) contemplacione 1279, 1272, 1621  
 (contemplo) contemplatur 392  
 (contero) conteret 946; conteritur 367, 368; conteratur 3620; constrictum 2794  
 (contineo) continet 1718, 2470, 2935; continent 3232; continere 3237; continetur 240; continens 991, 992; continenti 1603; contentus 827; contentis 2888  
 continuacio 1841  
 continue 669  
 continuo 188; continuando 1848  
 contra 109, 126, 141, 156, 169, 182, 189, 337, 338, 541, 542, 543, 593, 594, 613, 638, 670, 694, 695, 696, 696, 698, 699, 701, 801, 810, 847, 847, 855, 869, 877, 888, 905, 933, 981, 1120, 1129, 1142, 1174, 1208, 1213, 1213-1214, 1234, 1235, 1382, 1384, 1484, 1706, 2009, 2028, 2037, 2115, 2358, 2378, 2379, 2387, 2389, 2823, 2833, 2835, 2940, 3058, 3058-3059, 3102, 3180-3181, 3487, 3496, 3531  
 (contradico) contradicit 3626; contradicet 2041; contradicitur 3529; contradicetur 846  
 contradictio 3625; contradiccio 3625  
 (contradictor) contradictores 3531  
 contrarie 1232, 1253, 3624  
 contrarium 850, 1054, 1110, 1209, 1246-1247, 1251, 1256, 1333, 1338, 1343, 2491, 2650; contrario 1043; contraria 1609  
 (contribulor) contribulatus 2794  
 constrictio 2441, 2442, 2762, 2772, 3342, 3621, 3645; constrictio 2769; constrictio 181; constrictio 366, 373; constrictio 1388, 1603, 2875, 3635; constrictio 2096, 2776, 2880, 3193, 3434-3435  
 (contristor) contristari 216  
 (contumelia) contumelie 721; contumelias 2920  
 (conturbor) conturbatus 671; conturbata 615, 623  
 conuenientia 470; conuenientia 466; conuenientiam 514  
 conuiuium 2532, 2534; conuiuii 1899, 1900; conuiuii 2537; conuiuii 3009  
 (conuentio) conuentiones 256  
 conuersatio 2285, 2463; conuersacio 2245; conuersacionem 423; conuersatione 2281  
 (conuersatio) conuersationem 236  
 (converso) conuersando 3560  
 (conuerto) conuertit 1373, 2949; conuertebat 3011; conuertere 1167; conuertam 180; conuertam 177, 178; conuertimini 2133, 2158; conuertatur 3319; conuertantur 1401; conuertetur 704; conuersi 2978, 2981  
 conuicium 424; conuicia 434  
 (convivium) conuiuii 1902; conuivia 3092  
 (convoco) conuocemus 3106  
 (cooperio) cohoperit 2271-2272, 3135; cohoperiuit 2272; cohoperite 1955  
 (copiosus) copiosa 3113; copiosam 1225-1226  
 (coquina) coquine 1938  
 (coquinarius) coquinarii 1938;  
 cor 36, 192, 360, 364, 366, 371, 373, 558, 588, 685, 686, 783, 813, 819, 848, 1194, 1195, 1391, 1891, 2776, 2794, 2890; cordis 181, 366, 1087, 1702, 2655, 2658, 3645; corda 186, 631, 996; cor-

- de 84, 138, 189, 191, 989, 1001, 1317, 1327, 1573, 1577, 1593, 1599, 1665, 1717, 1718, 1720, 1721, 1723, 1725, 1730, 1730, 2133, 2223, 2280, 2376, 2428, 2653, 2660, 2677, 2688, 2771, 2875, 2880, 3038, 3127, 3293, 3351
- coram 132, 164, 1234, 1367, 1388, 1408, 1512-1513, 1998, 2030, 2109-2110, 2131, 2870, 2872, 3532
- (corda) cordas 3341
- cordialis 967, 1718, 1951-1952, 2889
- cordialiter 2561
- (Corinthius) Corinthios 199, 1347, 1707-1708, 1827, 2141, 2406, 2439, 2885, 2925, 2955
- (cornu) cornua 157, 602-603
- corona 154; corone 151; coronam 160, 3489; coronas 3285
- (coronatio) coronatione 151
- (corono) coronatus 152
- corporalis 1875, 1888, 2751; corporali 244, 2022; corporalem 232, 239, 515, 1882, 2025, 3586; corporales 511, 2827; corporalia 1360, 3053; corporalibus 2089
- corporaliter 2261, 2334
- corpus 95, 124, 133, 137, 388, 512, 517, 519, 520, 523, 566, 635, 660, 661, 663, 1059, 1107, 1108, 1143, 1145, 1146, 1147, 1159, 1193, 1275, 1455, 1490, 1567, 1618, 1623-1624, 1626, 1811, 1811-1812, 1939, 1974, 2061, 2272, 2325, 2325, 2364, 2413, 2539, 2542, 2542, 2579, 2855, 2919, 3028, 3034, 3066, 3300, 3301, 3505, 3505, 3507, 3516; corporis 357, 390, 472, 655, 690, 718, 718, 1020, 1116, 1358, 1359, 1384, 1392, 1703, 1743, 1969, 1969-1970, 1982-1983, 1993, 2010, 2123-2124, 2581, 3343, 3414, 3497; corpori 1936, 3153; corpore 31, 93, 121, 191, 345, 519, 520-521, 548, 623, 677, 1057, 1058, 1075, 1102, 1128, 1157, 1192, 1327, 1501, 1571, 1702, 1747, 1955, 1972-1973, 1974, 1998, 2154, 2411, 2432, 3148, 3150, 3414, 3429, 3430, 3498; corpora 1617, 1928, 1939, 1941, 2863, 3152, 3451; corporum 2310, 2312; corporibus 243
- (corrigo) corrigere 1768
- (corripio) corripimur 1709
- (corrumpo) corrumpitur 566-567, 2855, 3506; corruptum 2274; corrupta 1638
- (corruptio) corruptionem 1607, 1618, 1620; corruptione 521
- (cossorius) cossorio 2638
- costa 1686
- crapula 186
- cras 2345
- crastinum 1411
- creacio 3624; creatio 3626; creationis 2241, 3024; creatione 3031, 3629-3630;
- creator 827, 2260, 2307;
- creatura 561, 1362, 2013, 2463, 3260, 3347, 3387, 3459; creature 510, 511, 1294, 1364-1365, 1540, 2722, 2742; creaturam 1033, 2777; creaturarum 634, 1539, 1540, 2234-2235, 2304; creaturas 510
- credentia 2219, 2221, 3125, 3144; credentiam 2361, 3126; credentiam 3119
- credo 970, 2363, 2365, 2436, 2656, 2876; credis 938, 2000; credit 563, 1018, 3622; creditis 2602, 2642; credunt 1771; credidi 2370; credent 2986-2987, 3088; credere 2230, 2350, 2405, 2599-2600, 2677; credebant 2228; crederis 1730; crediderint 912-913; credamus 2221; credentes 25, 1181, 1870, 2401, 3044; credentium 3421; creditur 1572, 1731, 2660; credendo 2688
- credulitas 2650, 2653
- (creo) creatur 1684, 3025, 3026; creando 1684, 3025; create 2314
- (cresco) crescunt 1647; crescebat 2290-2291, 2291; crescere 1648
- crisis 2958
- crucifixus 167, 1357, 2371-2372; crucifixo 1388
- (crucio) cruciaberis 2066; crucieris 2062-2063
- crux 453, 1356; crucis 64, 466, 469, 619, 620, 1181, 1389, 3595; cruce 162, 622, 1390, 1451, 1464, 2372, 2399, 2923; crucem 25, 456, 469, 1357
- (cubitus) cubitum 1066
- culpa 1711, 1787, 3337; culpe 359, 3435
- cultor 3473
- cum 46, 49, 57, 58, 64, 89, 107, 112, 124, 149, 168, 183, 185, 201, 208, 213, 223, 240, 263, 266, 267, 274, 277, 279, 288, 299, 301, 341, 347, 350, 351, 389, 391, 392, 395, 399, 407, 432, 451, 463, 466, 471, 472, 475, 477, 494, 514, 589, 762, 763, 763, 885, 885, 923, 1091, 1098, 1156, 1179, 1284, 1366, 1442, 1464, 1482, 1572, 1641, 1642, 1709, 1742, 1756, 1757, 1911, 1991, 2026, 2036,

- 2050, 2096, 2122, 2145, 2147, 2148, 2161, 2264, 2281, 2301, 2325, 2340, 2346, 2355, 2411, 2443, 2449, 2462, 2489, 2493, 2512, 2530, 2554, 2604, 2615, 2616, 2637, 2639, 2641, 2692, 2711, 2791, 2879, 2879, 2880, 3061, 3075, 3135, 3156, 3157, 3158, 3160, 3175, 3178, 3286, 3499, 3547, 3554, 3555, 3557, 3559, 3561, 3570, 3575, 3575, 3582, 3594, 3606, 3652
- Cumque 99  
(cunctus) cuncta 1100; cunctis 476  
cupiditas 2687  
(cupio) cupit 997; cupiunt 477; cupientes 479  
curatus 1409-1410  
curia 677, 2789; curie 2070  
(curo) curat 2985, 3613; curant 478, 1942; curabat 2617; curabant 1862, 2969; curauerat 3614; cures 3356  
(curro) currimus 680; currentis 500; currendo 2790  
currus 681; curru 2791  
(cursus) cursum 664, 681  
(custodio) custodit 1186; custodiet 3099; custodire 771, 2805, 3477; custodite 185, 1810, 1836; custodiat 765, 1966, 2683, 3357; custodiant 1741; custodierit 440, 1206-1207; custodiendo 3581  
custos 438, 439  
(Cyprus) Cipro 2665
- (damnatio) dampnationem 24, 33, 1575, 2391-2392, 3043; dampnatione 2400  
(damnifico) dampnificatis 1748  
(damno) dampnat 567; dampnate 3036; dampnatur 3126-3127; dampnabuntur 3163; dampnaret 994; dampnaremur 2921; dampnandi 1988; dampnatus 953, 3411-3412, 3616; dampnato 2053; dampnata 1994-1995; dampnatorum 37; dampnatam 2048; dampnatos 2154; dampnatis 2052, 2071; dampnari 1604, 1612;  
dampnum 1752, 1808-1809, 1955, 2549; dampni 190; dampna 2776-2777, 2777;  
Daniel 872, 929, 1055, 2183, 2733; Danielem 1053  
Dauid 59, 177, 309, 316, 321-322, 323, 324, 325, 383, 497, 505, 536, 538, 549, 593, 609-610, 613, 638, 670, 686, 765, 784, 786, 801, 811, 840-841, 914, 996, 1139, 1474, 1477, 1003, 1031, 1098, 1138, 1139, 1210, 1475, 1496, 1575, 1605, 1662, 1667, 1712, 1721, 2026, 2073, 2165, 2197, 2254, 2305, 2545, 2707, 2708, 2837, 2891, 3002, 3031, 3038, 3069, 3142, 3145, 3185, 3227, 3229, 3321, 3369, 3391  
de 11, 14, 22, 72, 79, 80, 86, 91, 92, 158, 173, 184, 192, 202, 203, 205, 229, 270, 283, 306, 307, 345, 392, 394, 416, 432, 439, 480, 500, 516, 546, 546, 556, 561, 564, 578, 581, 586, 603, 605, 608, 611, 639, 642, 666, 684, 696, 697, 700, 742, 748, 765, 773, 777, 779, 780, 800, 816, 817, 820, 822, 827, 832, 861, 896, 897, 926, 931, 967, 976, 984, 985, 1016, 1019, 1020, 1043, 1048, 1065, 1067, 1083, 1085, 1087, 1090, 1091, 1094, 1095, 1096, 1116, 1117, 1141, 1166, 1167, 1168, 1183, 1191, 1192, 1216, 1224, 1237, 1248, 1253, 1253, 1256, 1290, 1296, 1296, 1320, 1325, 1342, 1344, 1355, 1360, 1375, 1385, 1386, 1400, 1402, 1407, 1418, 1419, 1492, 1493, 1503, 1507, 1514, 1515, 1566, 1570, 1571, 1584, 1585, 1644, 1679, 1685, 1686, 1702, 1703, 1711, 1714, 1718, 1724, 1727, 1728, 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1748, 1749, 1761, 1764, 1767, 1770, 1793, 1809, 1812, 1816, 1820, 1821, 1821, 1831, 1836, 1838, 1844, 1862, 1864, 1868, 1871, 1913, 1955, 1956, 1972, 1973, 1992, 2005, 2017, 2028, 2039, 2052, 2053, 2076, 2087, 2087, 2089, 2090, 2094, 2104, 2116, 2132, 2151, 2156, 2159, 2182, 2186, 2199, 2204, 2207, 2219, 2238, 2243, 2251, 2273, 2276, 2277, 2292, 2299, 2313, 2316, 2324, 2344, 2347, 2352, 2353, 2353, 2357, 2363, 2365, 2377, 2388, 2402, 2424, 2441, 2443, 2470, 2480, 2488, 2494, 2497, 2514, 2537, 2538, 2556, 2574, 2581, 2603, 2606, 2610, 2617, 2618, 2620, 2621, 2626, 2629, 2638, 2639, 2654, 2655, 2656, 2663, 2664, 2665, 2666, 2668, 2669, 2697, 2704, 2704, 2712, 2712, 2716, 2719, 2728, 2731, 2741, 2747, 2798, 2801, 2802, 2811, 2819, 2821, 2847, 2887, 2897, 2898, 2899, 2931, 2935, 2935, 2945, 2947, 2954, 2988, 2989, 2991, 2992, 3006, 3011, 3014, 3017, 3018, 3019, 3060, 3061, 3096, 3099, 3120, 3124, 3151, 3154,



- 3198, 3201, 3206, 3219, 3223, 3228, 3233, 3241, 3272, 3278, 3282, 3329, 3331, 3331, 3331, 3354, 3370, 3372, 3384, 3427, 3447, 3461, 3466, 3472, 3480, 3488, 3489, 3498, 3502, 3547, 3550, 3552, 3588, 3588, 3592, 3594, 3594, 3597, 3601, 3601, 3602, 3603, 3604, 3614, 3623, 3632, 3641  
 (deauratus) deaurati 2958  
 debeo 3049; debes 939, 1179, 1756, 1757, 1914, 1946, 1968, 1982, 2008, 2031, 2034, 2047, 2057, 2064, 2556, 2827, 2830, 2832; debet 314, 457, 518, 549, 617, 821, 1125-1126, 1161, 1200, 1273, 1386, 1509, 1568, 1572, 1573, 1574, 1700, 1755, 1793, 1830, 1841, 1894, 1907, 1979, 1992, 2112, 2114, 2115, 2130, 2355, 2515, 2527, 2550, 2573, 2619, 2622, 2626, 2778, 2786, 2788, 2799, 2805, 2812, 2818-2819, 2825, 2829, 2847, 2868, 2922, 3237, 3271, 3310, 3323, 3393, 3394, 3396; debemus 40, 49, 230, 238, 294, 331, 334, 376, 408, 422, 445, 447, 448, 530, 538, 543, 544, 673, 976-977, 1036, 1040, 1136, 1141, 1142, 1168, 1182-1183, 1184, 1191, 1204, 1217, 1226, 1299, 1484, 1570, 1874, 1880, 1888, 1894-1895, 1903, 1906, 1995, 1997, 2081, 2083, 2094, 2159, 2230, 2233, 2275-2276, 2308, 2425-2426, 2427-2428, 2440, 2451, 2457, 2504, 2601, 2858, 2898, 2902, 2910, 3183, 3548; debetis 1802, 1807, 1829, 2341, 2511, 2526, 2537, 2560, 2565, 2639, 2879, 3287; debent 788, 1524, 1586, 1783, 1786, 1791, 1796, 1798, 1801, 2215, 2240, 2532, 2926, 3477, 3585; debebat 1535, 3118, 3615, 3616; debebant 2261; debuit 108; debeamus 2350, 2600; debitum 2576; debito 224; debita 278, 280; debitorum 3648; debitis 2620  
 (debilis) debiles 2985  
 (debitor) debitores 255, 281  
 (decedo) decesserunt 2139; descedit 1676; descidunt 1671; desciderit 2528  
 decem 722, 867, 1531, 1532, 1538, 1538, 1542, 1736, 2677, 2832, 2833, 3162, 3234-3235, 3238  
 decessus 1064  
 decet 2717  
 decima 1814, 2686; decimo 1541, 2469, 3649; decimum 1523, 2047; decimas 1748  
 (decipio) decipit 1804; decipies 1813; decipiet 765; decipiat 727; decepta 1246, 1248, 1250  
 declaracio 2773; declaratio 2664; declarationem 3005; declaratione 6, 1230, 1594, 1856, 2213, 3208, 3208;  
 (declaro) declarat 852; declarare 1035, 2760, 2951; declaremus 3448; declaratur 1509 declaratum 1658, 2758; declaratam 2237  
 declinatio 3005, 3021  
 (declino) declina 221; declinauerunt 3003; declinare 3623  
 (decollo) decollaretur 954  
 (decretalista) decretaliste 921  
 (decurro) decurrentis 122  
 (decursus) decursum 492  
 (dedicatio) dedicatione 2497  
 (deduco) deductus 1031, 1778  
 (defaedo) deffedat 2442  
 (defensio) deffencio 2479, 2691; deffendit 1047, 2493; deffendat 1027  
 (defensores) deffensores 1965  
 deffectus 592, 608-609, 719, 757, 759, 1345, 1371, 2505-2506; defectum 1331; deffectum 573, 592, 768, 1076; deffectu 766; deffectuum 2202; deffectibus 3597  
 deffunctus 1140; deffuncti 1012, 1414, 1901  
 (deficio) deficit 1438; defficit 1093, 1933; defficiunt 1337, 1920; defficiebat 86; defficiet 2201; defficere 135, 663, 669; defficerentur 749  
 (deformitas) deformitatem 2061  
 (defraudo) defraudabimus 725; defraudemus 1744  
 (defunctio) deffunctionis 1029  
 deinde 47, 728, 747-748, 754, 1958, 2027, 2387, 3593  
 delectationes 476, 2820  
 (delecto) delectatur 395; delectabatur 484; delectetur 394; delectentur 1928  
 (deleo) delebitur 3044; deleri 3064  
 (delibero) deliberat 458; deliberauit 1625; deliberatam 2049  
 (delicatus) delicata 1924  
 delicia 1943; delicias 318  
 (delictum) delicta 634; delictorum 3342  
 (demergo) demergatur 1776  
 (demon) demoni 362; demones 132, 251-252, 863, 875, 1022, 2059; demonibus 426, 1025, 2049;  
 demoniacus 361

- demonium 346, 347, 348, 375, 433, 434, 441, 442, 3019, 3020, 3543; demonio 309, 326, 327, 537; demoniorum 1028, 2040, 2069, 2070-2071, 3016; demonia 133, 345, 911;
- (demonstro) demonstrat 2475; demonstrasti 3094; demonstrare 236, 422; demonstrativum 208
- denique 449
- (dens) dentium 2043
- (denuntio) denuntiando 2347
- (depono) Deponentes 1741
- (depraedo) depredat 727; depredare 2684; depredamur 2387-2388; depredando 691
- (deprimo) deprimis 277, 278; depremit 2855; deprime 276; deprimentes 261
- (deputo) deputatum 202
- (derido) deridetur 796; deriduntur 1769
- (descendo) descendit 566, 611, 1019, 1465-1466, 1467, 1532, 1538, 1542, 1544, 1555, 2258, 2411, 2419, 2420; descendimus 3551; descendunt 3162, 3260; descendebat 85-86; descendere 2263, 2273; descendat 1999, 2570-2571; descenderet 2258-2259, 2416; descenderetis 2110; descenderit 1532; descendentes 2393-2394
- descensio 2248, 2414; descensio 2414
- descensus 1464; descensu 1535
- (desero) deserta 3185, 3187-3188, 3370; deserti 3377; deserto 369, 3364, 3553, 3560, 3607; desertum 2932, 2938, 2945, 3183, 3184, 3184, 3362, 3363-3364, 3364, 3368, 3371, 3376, 3378
- (deservio) deseruire 1845
- desiderium 97; desiderii 117
- (desidero) desiderat 824; desiderant 478
- (desino) desinam 1582, 1589, 1591, 1593, 1658
- (despectio) despectione 803, 808-809
- desperatio 355
- (despero) desperet 2094
- (despicio) despicit 790; despiciunt 791, 792, 793; despicias 2794-2795; despiciet 1929; despexeris 264; despiciere 2428; despiciendo 1342 despicitur 796-797;
- (desponso) desponsata 1243
- (destruo) destruat 1782; destructus 1398
- desuper 2775, 2792, 2958
- (detegeo) detectum 868; detecti 870
- deterius 382
- (detractor) detractores 3366-3367
- detrimentum 2319
- deuocio 2476, 2483; deuocionem 2483
- deuote 537, 1092, 1288, 1587, 1642, 1651, 1768, 2179, 2201, 2508, 2517-2518, 2519, 2529, 2736
- deuotio 905, 2576; devotioni 3596; deuotionem 888, 1331-1332, 1334, 2502, 2578, 2627; deuotione 934, 1862, 1865, 3501, 3564
- deuotus 1063; deuota 760, 3409, 3610-1511; deuotum 849; deuotam 507; deuotis 762, 3590
- Deus 20, 21, 29, 70, 72, 113, 124, 145, 147, 170, 173, 226, 300, 304, 307, 319, 345, 400, 418, 428, 473, 483, 516, 579, 676, 679, 686, 712, 715, 766, 808, 827, 829, 841, 843, 844, 845, 863, 875, 930, 981, 983, 1055, 1056, 1057, 1060, 1062, 1069, 1078, 1088, 1096, 1110, 1123, 1146, 1150, 1153, 1154, 1160, 1164, 1168, 1195, 1225, 1242, 1246, 1420, 1432, 1479, 1545, 1551, 1574, 1634, 1682, 1704, 1842, 1884, 2078, 2262, 2270, 2274, 2307, 2358, 2395, 2450, 2517, 2609, 2610, 2612, 2692, 2694, 2706, 2708, 2711, 2720, 2787, 2794, 2908, 2909, 2913, 2922, 3027, 3162, 3178, 3203, 3214, 3218, 3242, 3265, 3265, 3310, 3311, 3316, 3383, 3631;
- Dei 15, 59, 68, 84, 115, 165, 166, 348, 429, 463, 524, 599, 830, 838, 840, 941, 977, 1035, 1036, 1103, 1111, 1115, 1117, 1154, 1170, 1174, 1207, 1224, 1278, 1289, 1341, 1365, 1422, 1422, 1436, 1437, 1441, 1464, 1505, 1538, 1542, 1555, 1564, 1565, 1565, 1571, 1682, 1686, 1695, 1706, 1774, 1782, 1823, 1824, 1826, 1934, 1963, 2029, 2045, 2069, 2101, 2193, 2195, 2264, 2322, 2324, 2369, 2386, 2387, 2389, 2395, 2427, 2443, 2485, 2490, 2550, 2570, 2573, 2575, 2606, 2636, 2671, 2672, 2676, 2688, 2722, 2735, 2779, 2790, 2804, 2805, 2806, 2834, 2835, 2836, 2844, 2863, 2890, 2908, 2957, 2960, 2961, 3031, 3036, 3037, 3057, 3058, 3119, 3189, 3269, 3290, 3291, 3292, 3295, 3302, 3324, 3331, 3335, 3339, 3376, 3388, 3405, 3406, 3423, 3432, 3451, 3486, 3603, 3624, 3634;
- Deo 113, 132, 253, 280, 494, 500, 811, 1130, 1144, 1343, 1464, 1517, 1519, 1520, 1522, 1768, 1799, 1806, 1845, 1846, 2039, 2089, 2110, 2131, 2219,

- 2228, 2234, 2268, 2313, 2396, 2466, 2518, 2522, 2559, 2574, 2574, 2656, 2669, 2669, 2670, 2671, 2678, 2711, 2716, 2719, 2721, 2741, 2742, 2747, 2750, 2769, 2772, 2793, 2840, 2861, 2864, 2877, 2880, 2882, 2890, 2906, 2928, 3017, 3324, 3432, 3504, 3505, 3554, 3555; Deum 143, 490, 556, 559, 981, 990, 1028, 1040, 1136, 1142, 1161, 1169, 1183, 1184, 1190, 1191, 1204, 1213, 1217, 1234, 1235, 1257, 1263, 1428, 1552, 1605, 1621, 1789, 1801, 2002, 2048, 2201, 2227, 2358, 2366, 2369, 2391, 2430, 2514, 2656, 2677, 2679, 2680, 2705, 2722, 2725, 2824, 2848, 2884, 2912, 3058, 3216, 3437, 3483, 3487, 3596. 3606; dii 832, 2269, 2707, 2708, 2710; deorum 841, 2706; deos 841, 2706
- (Deuteronomium) Deuteronomi 1833; Deuteronomii 2575, 3325
- (devinco) devincent 932
- (devoro) deurentur 1929
- devotio 521; devotionis 2757
- (devotiosus) deuociosa 2766, 2874
- (devotus) devotam 2516; devoti 2181
- dextera 1455; dextra 476; dextri 2010; dextre 3614; dexteram 1988, 2147, 2150-2151, 3410, 3413; dextram 172; dextris 2147, 2149
- diabolus 54, 55, 66; diaboli 57. 58, 58-59
- (dialogus) Dyalogorum 3314
- dico 294, 331, 376, 447, 1085, 1088, 1106, 1681, 1693, 1771, 2090, 2117, 2140, 2501, 2708, 3267, 3519, 3525; dicis 952, 2591, 2592, 2705; dicit 154, 202, 238, 258, 297, 328, 378, 380, 404, 438, 450, 472, 474, 482, 486, 546, 556, 575, 579, 582, 584, 586, 588, 648, 653, 687, 716, 734, 743, 766, 767, 775, 786, 805, 806, 807, 810-811, 830, 832, 876, 901, 913, 924, 936, 948, 951, 1024, 1072, 1120, 1129, 1133, 1183, 1185, 1210, 1281, 1286, 1289, 1301, 1320, 1423, 1427, 1429, 1451, 1481, 1486, 1566, 1567, 1615, 1628, 1648, 1716, 1759, 1827, 1930, 2052, 2053, 2120, 2134, 2143, 2199, 2200, 2323, 2547, 2563, 2625, 2693, 2694, 2695-2696, 2696, 2945, 2947, 3033, 3117, 3155, 3219, 3225, 3248, 3254, 3254, 3257, 3264, 3299, 3308, 3309, 3319, 3323, 3334, 3382, 3390, 3396, 3482, 3641; dicimus 244, 435, 804, 1311, 1395, 1402, 3018-3019; dicitis 1054, 1725, 2631, 2632, 2881; dicunt 660, 866, 879, 1097, 1577, 1715, 1815, 2007, 2173, 2523, 2592, 2713-2714, 3005, 3249, 3318, 3412, 3517, 3533, 3543, 3631; dicebat 707, 1273, 1407, 1408, 1409, 1422, 1593, 1849, 1870, 2580-2581, 2607, 2611, 2670, 2700, 2970, 2981, 3104, 3108, 3109, 3216, 3216, 3267, 3514, 3536; dicebant 2229, 2594, 2724, 2981, 3006, 3010, 3011, 3013, 3014, 3015; dixi 819, 842, 979, 1228, 2212, 2473, 2604, 2707, 3207, 3254; dixit 24, 90, 96, 177, 705, 708, 737, 741, 751, 1302, 1304, 1365, 1433, 1473, 1503, 1527, 1528, 1553, 1555, 1862, 1868, 2075, 2367, 2369, 2589, 2700, 2708, 2993, 3048, 3078, 3083, 3097, 3099, 3101, 3111, 3304, 3567, 3578, 3581, 3587, 3603, 3616; diximus 433; dixistis 2698; dixerunt 733, 739, 2075, 2642, 2703, 2948, 2979, 3079, 3082, 3085-3086, 3090, 3554-3555, 3566, 3572, 3580, 3605; dicit 113, 725-726, 1072, 1370, 1735, 2006, 2011, 2020, 2022, 2099, 2150, 2152, 2538, 3168; dicent 1378, 1683, 1954, 3397, 3398; dic 2591; dicere 4, 123, 281, 334, 382, 427, 449, 451-452, 517, 569-570, 582, 868, 939, 980, 1142, 1235, 1236, 1316, 1378, 1448, 1573, 1675-1676, 1688, 2098, 2114, 2115, 2362, 2435, 2436, 2456, 2465, 2520, 2523, 2560, 2576, 2595, 2669, 2716, 2812, 2814, 2878, 2880, 3359, 3393, 3482; dicam 2603; dicas 3633; dicat 954-955, 955, 2320, 3128-3129; dicamus 3406; dicatis 970, 1727, 2633, 2703; diceret 363, 937-938, 993, 1145, 2360, 2375, 2380, 2382, 2717, 2720, 3244, 3481; diceretis 3246; dicerent 1163; dixisset 2594, 2596, 3467; dixissent 432, 1321; dixisse 383; dicens 308, 325, 363, 416, 536, 702-703, 1064, 1294, 1389, 1591, 2127, 2570, 3145, 3198, 3206, 3223, 3242, 3306, 3433, 3537; dicentem 3271; dicentes 504, 539, 869, 1385, 1587-1588, 2472, 2588, 2590, 2718, 2737, 2937, 3008, 3016, 3545, 3558; dicentibus 797; dictum 396, 1230, 2834, 3249, 3434; dicti 728; dicto 700, 1555; dictu 654; dicta 3409; dictas 3055; dictis 1503, 3300; dicitur 76, 77, 82, 95, 208, 209, 213, 227-228, 239,

- 266, 278, 288, 307, 312, 361, 398, 401, 412, 422, 431-432, 462, 467, 471, 480, 485, 829, 835, 846, 902, 1309, 1590, 2134, 2135, 2495, 2548, 2655, 2711, 3014, 3191, 3364, 3464; dicuntur 446, 1794, 2710, 2715, 2887, 2964; dicebatur 2997; dicetur 284, 951, 2097; dici 246, 340, 1216, 1656, 3055; diceretur 666, 2347, 2359; dicendum 297; dicendo 87, 128, 316, 573-574, 585, 593, 818, 978, 1227, 1283, 1325, 1460, 1500, 1667, 1810, 2000, 2113, 2210, 2238, 2656, 2831, 2912, 3205, 3233, 3235, 3470, 3556
- dies 105, 240, 242, 246, 273, 284, 291, 526, 527, 531, 773, 960, 1212, 1858, 1858, 1859, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1889, 1891, 1897, 2035, 2077, 2082, 2082, 2132, 2134, 2135, 2157, 2157, 2160, 2165, 2166, 2167, 2169, 2169, 2170, 2196, 2198, 2200, 2200, 2201, 2413, 2417, 2439, 2441, 2443, 2444, 3374; diei 131, 2470, 2474, 2939; diem 257, 258, 259, 273, 771, 1105, 1751, 1863, 1864, 1880, 1888, 1896, 1903, 2074, 2077, 2079, 2083, 2161, 2162, 2168, 2171, 2338, 2393, 3455, 3578; die 2, 105, 227, 243, 254, 269, 277, 291, 485, 531, 713, 716, 787, 969, 972, 1029, 1086, 1118, 1269, 1622, 1670, 1727, 1853, 1861, 1864, 1866, 1867, 1871, 1871, 1883, 1920, 1921, 1929, 1933, 1935, 1947, 1949, 1951, 1952, 2076, 2085, 2088, 2092, 2109, 2132, 2136, 2160, 2199, 2199, 2339, 2340, 2437, 2440, 2498, 2503, 2504, 2564, 2566, 2567, 2680, 3091, 3147, 3148, 3153, 3163, 3410, 3507; diebus 289, 290, 924, 1178, 1487, 1860, 2449, 2511, 3525, 3536, 3583
- dieta 2677, 2678-2679, 2680, 2681, 2682, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686; diete 2677, 3643-4644
- (difamatio) diffamazione 1083-1084
- (difamo) diffamasti 1756; diffamare 2684; diffamando 1753; diffamatus 2814
- differentia 1628
- difficultas 2433
- diffinicio 2943, 3119, 2150, 3073, 3073; diffinitionem 3078-3079, 3120
- (difinitivus) diffinitiva 3180; diffinitivam 3187
- (digitus) digiti 388; digito 903
- digne 1768
- dignitas 1354, 1364, 3077; dignitatem 1355, 1356, 1359 dignitate 3078
- (dignus) digna 1277, 1360, 1422; dignum 1457, 3074; dignior 2003; dignissima 1532
- (diudico) diiudicat 84, 2606-2607; diiudicarem 1708
- (dilato) dilatato 1577
- dilectio 877-878; dilectionem 881
- diligentia 3287; diligencia 1091
- (diligo) diligit 1762; diligit 180, 723, 884, 1211-1212; diligunt 693; diligere 1161, 1168, 883; diligam 3391; diliges 1761; diligamus 194; diliguntur 484; diligens 2484; diligentes 130, 729; diligentibus 1195; dilectus 884; dilecta 2165;
- diluuium 2352
- dimidium 947, 947-948, 958
- (dimitto) dimictit 598; dimictimus 2986; dimictunt 3509; dimisit 293; dimictet 604-605, 607; dimictent 1947, 1954; dimictere 606, 609, 1971; dimittere 283; dimitte 261; dimittamus 67-68; dimictatis 58, 161; dimiserit 1207; dimittitur 3649; dimictitur 1974-1975, 1975; dimitti 280; dimictendi 601-602
- (dirigo) dirigatur 2520, 2891
- (discedo) discedit 1970; discedent 924; discedere 2807; discedite 2152, 2280
- (discepto) disceptabo 2144, 3156
- disciplina 2868; disciplinam 1773, 2860
- (disciplino) disciplinantibus 648
- (discipulo) discipentur 2450
- discipulus 2219; discipuli 889, 920, 922, 937, 2211, 2214, 2217, 2223-2224, 2224-2225, 2225-2226, 2237, 2238, 2241, 2252, 2295, 2465, 2616; discipulorum 419; discipulis 411, 412, 2301, 2449, 3175, 3178; discipulos 414, 913
- (discordia) discordie 1961
- discrecio 2628; discretio 2585, 2635; discretionis 2637; discretione 2639;
- discreta 2861; discretam 2623; discreti 2586
- (discumbo) discumbentibus 399, 411
- (dispensatio) dispensatione 1831; dispensationem 1516-1517
- (dispensator) dispensatores 1823, 1826, 1828-1829
- (dispenso) dispensare 1518, 1824
- (dispenso) dispensavit 1519
- (disperdo) dispersi 3123

- displacentia 141, 190, 193; displicentiam 46, 636, 2798  
 (displiceo) displicet 1520; displicens 112-113  
 (disputo) disputare 922  
 (disrumpto) disrumpe 262  
 (dissensio) discensiones 66  
 (dissolvo) dissolue 260, 275  
 distantia 3252  
 distinctio 2477; distinctiones 3055  
 (distinguo) distingunt 3033; distinctas 3028; distincte 2561  
 (distribuo) distribuit 399, 411, 412, 413-414; distribuendo 1824;  
 diues 420, 1185; divitem 383; divites 292-293; diuites 791, 1823; divitum 2911; diuitibus 1824  
 (diversitas) diuersitatem 2051  
 (diversus) diversa 409; diuerse 2067; diuersis 2051; diversis 2002, 2005  
 (diverto) diuerte 1214  
 (divido) diuidit 2169; diuidet 874; diuidemus 738; diuident 1654; dividamus 740; diuidens 1347; diuidendo 1958; diuisus 2965; diuisa 872; diuisi 744, 872, 3123; divisi 2966  
 divinalis 1261; diuinales 2192;  
 (divinatio) divinationes 56, 62-63, 1781  
 (divinitas) diuinitatem 2272; divinitatem 1456; divinitate 2411, 2711  
 (divinus) divina 519, 522, 898, 1418, 2727, 2734-2735, 2743-2744, 2745, 3627; diuina 1710; diuine 491; diuine 355, 1691, 2710; diuinam 2754; diuinam 348, 892; diuinum 2550; divino 2484, 3571;  
 divisio 3251; diuisiones 1346  
 (divitia) divicie 1754; divicias 318, 1907; divitiis 2309  
 do 2689, 2693; dar 4, 147, 419, 420, 421, 482, 976, 1002, 1060, 1080, 1162, 1163, 1164, 1169, 1432, 1585, 1889, 2123, 2127, 2207, 2329, 2330, 2569, 2657, 2658, 2867, 3065, 3065, 3201, 3272, 3334, 3404, 3459, 3495; dant 1079, 2612, 3493, 3508; dedi 2015; dabat 1870, 2691, 3078; dabant 2617-2618; dedisti 2016, 3038; dedit 403, 408, 410, 912, 916, 1143, 1145, 1146, 1153, 1160, 1173, 1174, 1551, 1704, 1814, 1884, 2100, 2577, 3162, 3209-3210, 3259, 3311; dederunt 3178, 3451; dabo 583; dabis 1607; dabit 607, 860, 873, 943, 1474, 2009, 2319, 3227, 3388;  
 dabimus 284-285; dabunt 902, 937;  
 dare 283, 378, 410, 683, 1551, 1820, 1820, 2028, 2109, 2331, 2512, 2554, 2555, 2693, 2900, 3203, 3512, 3513, 3600, 3612; da 385, 396; det 98, 1225, 3460; demus 2909; daret 1382, 3140, 3639; dederit 2101, 2569; datur 207, 308, 387, 390, 677, 1352, 1844, 2842, 3039, 3042, 3062, 3237, 3273, 3283-3284, 3284, 3312, 3382, 3505, 3589; dantur 223-224, 3263, 3373; dabatur 2288; dabitur 936, 3194, 3195, 3510; dari 617, 3271, 3286, 3394, 3395; detur 1786; dans 3414, 3424; dante 501; dantes 241, 248, 3492; dando 421, 2130, 2582, 3209, 3504; dandis 1838; data 146, 680, 711, 1145, 1347, 1349, 1414, 1476, 1707, 2153, 2393, 2444, 3180; datum 928, 1531; datam 3585; date 2574, 3324, 3431; datis 2086; dactivo 3014  
 (doceo) docet 311, 2482, 2501; docebat 3107; docui 2016; docuit 309, 311; doceo 1798; docebit 2162; docete 3243; docti 3551; docendum 490  
 (doctor) doctoris 702; doctores 18, 660, 931, 1677, 2714, 2966, 3034, 3412, 3517; doctoribus 926  
 doctrina 416, 2439, 2585, 2587, 2641, 2691, 2832, 2997, 2997, 3000, 3108, 3109; doctrine 2015-2016; doctrinam 109, 2483, 2502, 2577; doctrinas 501, 2935-2936;  
 doleo 578; dolet 1384, 2798; doleat 984; dolens 2376; dolendo 636, 3597  
 dolor 177, 190, 1969, 1970, 1972, 1974, 1977, 2059, 2771, 3341; dolorem 46, 108, 111, 114, 985, 2013, 2159, 2792, 2801, 2811, 3060, 3635; dolore 885, 1444, 1968, 1977, 1991, 2096, 3193; dolores 125, 126, 781, 2920; doloribus 723  
 (dolorosus) dolorosa 1976, 2762, 2769  
 dolum 1213, 1732, 1739  
 (domesticus) domesticos 211  
 domicella 3062-3063; domicellas 1928  
 (domicellus) domicelli 3639  
 dominatio 1497; dominationem 840; Dominationes 1541, 2188  
 (dominicus) dominica 197, 288, 305-306, 344, 398, 431, 432, 460, 506, 508, 524, 2504, 2530, 2680; dominice 496, 500; dominico 1118, 2339, 2340, 2564, 2567; dominicum 2338, 3579; domi-

- nicam 1851, 2204, 2467, 2731, 2931;  
 dominicis 2511, 3583
- dominium 711, 1922  
 (dominor) dominabitur 874, 2080; domina-  
 ri 843; dominetur 1060; dominantium  
 3641-3642
- dominus 10-11, 54, 78-79, 90, 104, 130,  
 183-184, 258, 440, 537, 825, 826, 844,  
 911, 994, 1041, 1051, 1055, 1080, 1082,  
 1100, 1113-1114, 1119, 1120, 1123,  
 1127, 1131, 1133, 1159, 1180, 1241,  
 1244, 1283-1284, 1300, 1354, 1366,  
 1368, 1474, 1529, 1648, 1689, 1795,  
 1819, 1819, 1821, 2134, 2143, 2207-  
 2208, 2234, 2304, 2307, 2329, 2419,  
 2452, 2474, 2482, 2498, 2501, 2565,  
 2577, 2667, 3129, 3155, 3209, 3218,  
 3255, 3258, 3265, 3267, 3337, 3467,  
 3562, 3641, 3642; Domini 60, 526, 622,  
 839, 915, 986, 998, 1001, 1002, 1007,  
 1009, 1027, 1030, 1079, 1081, 1102,  
 1110, 1118, 1202, 1469, 1554, 1562,  
 1592, 1797, 1822, 2106-2107, 2132,  
 2189, 2224, 2305, 2782, 2924, 3084,  
 3090, 3230, 3233, 3234, 3236, 3240,  
 3248, 3262, 3270, 3288, 3297, 3298,  
 3299-3300, 3304, 3307, 3320, 3326,  
 3346, 3358, 3362, 3371, 3381, 3403,  
 3489, 3489, 3567, 3633; Domino 62,  
 177, 260, 839, 1132, 1234-1235, 1367,  
 1709, 1948, 2156, 2452, 2916, 3051,  
 3421; Dominum 49, 492, 997, 1003,  
 1032, 1037, 1040, 1053, 1222, 1228,  
 1236, 1297, 1549, 1576, 1729, 1788,  
 1801, 2222, 2659, 2722; domine 51,  
 68, 322, 324, 428, 474-475, 594, 614,  
 615, 622-623, 639, 645, 654, 671, 786,  
 787, 802, 803, 1033, 1129, 1134, 1135,  
 1176, 1273, 1274, 1458, 1528, 1662,  
 1688, 1689, 1722, 1785, 2362, 2520,  
 2578, 2633, 2756, 2912, 2912, 3002,  
 3032, 3048, 3070, 3071, 3094, 3318,  
 3402, 3407, 3433, 3616; dominorum  
 1749; dominos 1812; dominis 860
- (domo) domate 1944
- domus 481, 1009, 1202, 1435, 1479; do-  
 mui 1527; domum 263, 481, 483,  
 1008, 1898, 1898, 1899, 1957, 2550,  
 2629, 2634, 2634, 3586; domo 137,  
 1478, 1481, 1481, 1900, 1901, 2631,  
 2913, 2914, 3562; domos 2571, 3639
- donacio 2767, 2900; donationis 1348
- donec 1124, 1275, 1567, 1681, 2551, 2568,  
 2925, 3293-3294
- (dono) donet 2202; donorum 1835  
 (donum) dona 856, 871, 3261, 3628  
 (dormio) dormiebat 2300; dormiendo 2299;  
 dormimus 3593  
 (draco) dracones 2068  
 (dubitatio) dubitationem 1577-1578, 1723,  
 1727, 3128; dubitatione 1572, 2223,  
 2361  
 (dubito) dubitat 394, 1111; dubitant 1789;  
 dubitabat 1502-1503; dubitare 1040,  
 1575; dubites 742; dubitaret 1187  
 dubium 3314  
 (duco) ducere 1031; ducatur 676; ductus  
 362  
 dulcedo 2968-2969; dulcedinis 781, 3140;  
 dulcedinem 1337, 1339, 1407  
 dulcis 3059; dulce 3475  
 dum 120, 210, 379, 563, 564, 575, 586,  
 589, 738, 745, 747, 1458, 1590, 1679,  
 1958, 1962, 1974, 1998, 2043, 2055,  
 2295, 2299, 2379, 2509, 2526, 2861,  
 3278, 3299, 3395, 3402, 3407, 3434,  
 3520, 3562, 3581, 3616  
 duo 92, 93, 200, 434, 551, 641, 725, 737,  
 739, 895, 1131, 1410, 2896, 3000, 3309,  
 3411, 3574, 3639, 3643; due 1232,  
 1253, 2218, 2894, 2975, 2989, 3255,  
 3280; duorum 1977; duos 82, 744,  
 3274; duobus 402, 838, 3552; duabus  
 451, 471, 1191, 2894; duas 6, 740,  
 2213, 3210, 3285;  
 duodecim 1905, 2990, 3521, 3640, 3643,  
 3644  
 (duodecimus) duodecima 1840; duodecimo  
 3650-3651; duodecimum 2064  
 (duplex) duplici 472, 488-489; dupplicem  
 768  
 (duplico) duplicat 805  
 (duro) durat 212, 228; durabat 2024; du-  
 rait 1858; durare 2171  
 (durus) durum 956; dura 1940, 3002; du-  
 ris 927  
 (dux) duces 694, 1921  
 dyabolus 301, 343, 350, 360, 371, 702, 705,  
 706, 708-709, 713, 1023, 1646-1647,  
 1651, 1652-1653, 1999-2000, 2048,  
 2057-2058, 3138, 3143; dyaboli 339-  
 340, 1011-1012, 1021, 1026, 1983,  
 1985, 1987, 1989, 2038, 3015-3016,  
 3067, 3069; dyabolo 708, 1129, 1133,  
 1482, 2727; dyabolum 706, 1246,  
 3529; dyabolorum 2061; dyabolos  
 1950, 2035, 2056, 3066  
 dyadema 3488; dyademata 152-153, 154

- e 1042, 1957  
 eapropter 2335  
 ebdomada 2529, 3373; ebdomadam 2564;  
 ebdomas 2926  
 (ebullio) ebulit 685, 686;  
 ecce 90, 899, 198, 203, 208, 240, 245, 255,  
 267, 269, 308, 1118, 1270, 1424, 1427,  
 1434, 1486, 1545, 1549, 1554, 1555,  
 1562, 2182, 2237, 2251, 2269, 2284,  
 2365, 2612, 2688, 3007, 3227, 3304,  
 3307, 3515, 3576  
 ecclesia 271, 287, 296, 305, 344, 397, 431,  
 460, 479, 485, 506, 524, 528, 532, 716,  
 807, 963, 1302, 1435, 1439, 1445, 1479,  
 1535, 2329-2330, 2330, 2458, 2505,  
 2510, 2526, 2544, 2553, 2795, 3377,  
 3472, 3534, 3585; ecclesie 449, 1748,  
 2328-2329, 2333, 2508, 2739, 2919,  
 3137, 3202, 3589-3590, 3598; ecclesiam  
 651, 1923, 2484-2485, 2504, 2505,  
 2511, 2548, 2556, 2568, 3372, 3583  
 Ecclesiastes 1101, 1122, 1898, 1930-1931,  
 1996  
 (ecclesiasticus) ecclesiastica 1415, 3221; ec-  
 clesiastico 3222; ecclesiasticorum 1789;  
 ecclesiasticos 696  
 (Ecclesiasticus) Ecclesiastici 219, 221, 695,  
 834, 975, 987, 991-992, 1009-1010,  
 1029, 1171, 1255, 1372, 1583, 1790,  
 1791, 1835, 1905, 2430, 2808, 2916,  
 3333, 3477  
 (edo) editum 3176  
 (educo) educ 263  
 effectualiter 1601  
 effectus 2757  
 efficacia 3384; efficacie 3409; efficaciam  
 556, 2348, 2734, 3423  
 (efficio) efficitur 1441, 1679; efficiatur  
 340  
 Effrem 3191, 3192; Efrem 2946  
 (effundo) effudit 101, 104, 104, 119, 136,  
 151, 167, 184, 187, 196, 2910  
 (effusio) effusiones 191  
 (egenus) egenos 263  
 (egeo) egentis 380  
 ego 364, 434, 442, 487, 575, 583, 584,  
 612, 726, 742, 822, 842, 993, 1054,  
 1099, 1118, 1258, 1295, 1487, 1528,  
 1827, 1863, 2002, 2026, 2077, 2100,  
 2114, 2127, 2380, 2398, 2399, 2401,  
 2541, 2580, 2595, 2602, 2604, 2643,  
 2689, 2693, 2694, 2695, 2696, 2701,  
 2707, 2708, 2800, 2813, 2912, 2913,  
 3048, 3091, 3094, 3155, 3235, 3244,  
 3246, 3249, 3335, 3393, 3568, 3622;  
 mei 321, 322, 325; michi 98, 621,  
 1150, 1548, 2401, 2703, 3304; mihi 25,  
 385, 396, 575, 579, 1098, 1293, 1554,  
 1562, 1585, 2016, 2017, 2027, 2378,  
 2602, 2642, 3084, 3090, 3094, 3404;  
 me 91, 443, 456, 457, 487, 612, 615,  
 622, 637, 640, 713, 714, 715, 994, 1148,  
 1149, 1275, 1276, 1378, 1422, 1473,  
 1606, 1713, 1714, 1771, 1797, 1868,  
 2015, 2133, 2280, 2603, 2606, 2652,  
 2673, 2688, 2703, 2813, 2912, 2913,  
 3049, 3071, 3072, 3145, 3146, 3220,  
 3359, 3360, 3392, 3519, 3622; mi  
 2376, 2382;  
 (egredior) egreditur 1911, 1912-1913;  
 Egrediamur 96-97, 88; egressus 1913;  
 egressa 308  
 (eicio) eicitur 348, 522; eicient 911; eie-  
 cisset 347; eicietur 343, 375; eiciens  
 346; eiecti 1375  
 (elabor) elapsi 1114, 3568  
 (elementum) helementum 3226; helemen-  
 ta 512  
 elemosina 382, 385, 387, 389-390; elemo-  
 sinam 378, 388, 391 elemosinarum  
 3648; helemosina 395, 3193; helemo-  
 sine 2018; helemosinam 173, 420; he-  
 lemosynam 2901; helemosinas 1963,  
 3587  
 eleuatio 2892, 2893  
 (elevo) eleuas 245; elevat 633; eleuare 565,  
 627, 628, 629; elevet 633; eleuantur  
 2894; eleuabitur 928; eleuari 561, 788;  
 elevari 568; eleuandi 626  
 (elevo) heleuatam 580  
 (elevo?) elando 163  
 (eligo) elegi 258, 260, 268, 275; electorum  
 3454  
 (emancipo) emanciparetur 1188  
 Emanuel 898-899, 900, 952  
 emenda 2045  
 (emendatio) emendationem 502-503, 2735-  
 2736  
 (emendo) emendare 331, 1768  
 (emineo) eminebat 1861  
 (emitto) emit 1454  
 (emo) emit 748; emunt 1737; emere 949,  
 950; emendo 3442, 3449, 3491  
 (empiraeus) empireum 1199, 2315; empi-  
 reo 2668  
 (emundo) emundare 234; emundemur  
 333; emundata 340  
 (enarro) enarrauit 2367

- encenia 2485-2486, 2487, 2488, 2495  
 enim 208, 223, 229, 250, 251, 296, 321,  
 347, 366, 377, 403, 404, 436, 438, 439,  
 448, 478, 1448, 1456, 1462, 1543, 1710,  
 1730, 2090, 2139, 2292, 2409, 2580,  
 2583, 2597, 2857, 2960, 2972, 2981,  
 3128, 3456, 3650  
 eo 10, 425, 2148, 2347, 2759, 3020, 3158,  
 3196; ibat 571, 745, 2344, 2353; ive-  
 runt 3639; ibatis 2581; ibant 730,  
 3540; iuit 2296, 3178; iuerat 745 ibit  
 1990; ibimus 3561; ibunt 869; ire  
 475, 1025, 1115, 1898, 1899, 1974,  
 1990, 2457, 2571, 3183; ite 3556; iret  
 1066, 1113, 1113, 2346; iremus 2279;  
 eat 2804; eamus 2445, 3187; euntes  
 3242; eundo 572, 2338, 2388;  
 (Ephesius) Ephesios 1348, 1742, 3044,  
 3170-3171  
 Episcopus 3291, 3363; episcopi 3287; epis-  
 copum 3471, 3286  
 epistola 240, 461, 461-462, 467, 815,  
 1584, 1917, 2547, 2733  
 (equito) equitant 1792, 1922  
 (equus) equorum 2277  
 erga 143, 981, 1336, 2115, 2328  
 ergo 163, 238, 272, 284, 290, 371, 413, 427,  
 589, 741, 1024, 1159, 1402, 1976, 1977,  
 2158, 2274, 2425, 2455, 2690, 2808,  
 3515  
 (erigo) erigitur 2853  
 (erradico) erradicent 2336  
 (erro) errabant 2229, 2230  
 error 1828, 3217; erroris 926, 3213; erro-  
 rem 1726-1727, 1818, 3215, 3256;  
 errore 2223, 2227, 2231, 2611, 2654,  
 3213  
 (erumpo) erumpet 264  
 esca 252, 2923; escas 407  
 espaventa 1045  
 essentia 1154, 2696  
 (essentialis) essentiali 2852  
 essentialiter 844, 3494  
 (esurio) esuriit 289; esuriamus 291; esurienti  
 262, 282; esurientes 292, 2902-2903  
 et 1, 12, 22, 24, 25, 31, 34, 45, 46, 47, 49,  
 52, 56, 59, 60, 62, 63, 66, 68, 69, 75, 81,  
 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 94, 95, 96, 97,  
 101, 103, 104, 107, 109, 113, 117, 121,  
 126, 127, 130, 134, 135, 138, 139, 144,  
 148, 153, 155, 157, 164, 169, 170, 172,  
 174, 175, 177, 181, 182, 188, 189, 190,  
 191, 192, 193, 195, 201, 203, 205, 206,  
 212, 214, 221, 223, 224, 225, 227,  
 240, 243, 245, 251, 252, 253, 254, 255,  
 256, 259, 262, 263, 264, 265, 270, 271,  
 277, 284, 289, 292, 296, 300, 304, 305,  
 311, 312, 314, 324, 326, 335, 344, 346,  
 347, 348, 360, 362, 363, 364, 367, 368,  
 369, 371, 374, 379, 382, 386, 394, 399,  
 402, 407, 408, 411, 412, 421, 426, 428,  
 433, 436, 437, 441, 448, 451, 453, 456,  
 464, 466, 468, 471, 472, 473, 476, 478,  
 481, 483, 484, 485, 491, 494, 495, 498,  
 500, 502, 503, 511, 512, 514, 517, 520,  
 523, 526, 527, 535, 544, 548, 550, 551,  
 558, 560, 563, 564, 567, 572, 577, 582,  
 584, 587, 592, 594, 598, 598, 602, 603,  
 605, 607, 612, 622, 624, 625, 628, 631,  
 633, 636, 643, 644, 650, 661, 663, 664,  
 668, 672, 675, 680, 683, 687, 692, 693,  
 695, 696, 697, 699, 704, 705, 706, 707,  
 711, 717, 722, 723, 726, 727, 728, 740,  
 747, 748, 749, 750, 753, 754, 755, 757,  
 761, 764, 768, 772, 777, 780, 782, 783,  
 784, 792, 794, 795, 796, 797, 799, 805,  
 806, 813, 816, 817, 819, 824, 825, 827,  
 829, 831, 832, 833, 834, 836, 837, 839,  
 842, 844, 845, 847, 848, 849, 853, 861,  
 862, 864, 865, 866, 867, 868, 870, 872,  
 873, 874, 877, 878, 888, 889, 894, 897,  
 898, 899, 901, 902, 904, 907, 910, 913,  
 915, 916, 918, 919, 920, 921, 922, 923,  
 927, 928, 929, 930, 932, 937, 938, 942,  
 943, 944, 946, 947, 950, 951, 953, 955,  
 956, 957, 958, 962, 964, 967, 969, 970,  
 979, 985, 989, 990, 991, 992, 1006,  
 1008, 1009, 1014, 1014, 1015, 1016,  
 1018, 1019, 1020, 1021, 1026, 1029,  
 1042, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049,  
 1050, 1052, 1054, 1056, 1057, 1058,  
 1059, 1063, 1070, 1072, 1074, 1075,  
 1079, 1082, 1083, 1088, 1091, 1092,  
 1093, 1095, 1097, 1102, 1103, 1105,  
 1108, 1111, 1116, 1123, 1126, 1128,  
 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1137,  
 1138, 1139, 1140, 1144, 1146, 1147,  
 1148, 1149, 1155, 1160, 1162, 1165,  
 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1173,  
 1174, 1176, 1178, 1181, 1182, 1183,  
 1185, 1188, 1190, 1192, 1197, 1198,  
 1201, 1202, 1207, 1213, 1214, 1224,  
 1228, 1230, 1231, 1233, 1234, 1235,  
 1239, 1240, 1244, 1246, 1247, 1248,  
 1250, 1250, 1252, 1254, 1255, 1256,  
 1257, 1265, 1267, 1270, 1270, 1271,  
 1272, 1275, 1282, 1285, 1293, 1295,  
 1296, 1298, 1301, 1305, 1317, 1318,



1321, 1326, 1327, 1333, 1341, 1342,  
 1344, 1345, 1350, 1352, 1354, 1360,  
 1363, 1370, 1376, 1380, 1382, 1383,  
 1386, 1387, 1391, 1397, 1401, 1404,  
 1408, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415,  
 1417, 1421, 1424, 1425, 1428, 1429,  
 1430, 1434, 1437, 1438, 1439, 1440,  
 1442, 1443, 1444, 1447, 1453, 1455,  
 1456, 1459, 1460, 1461, 1463, 1464,  
 1465, 1466, 1467, 1469, 1471, 1472,  
 1474, 1476, 1477, 1478, 1484, 1486,  
 1491, 1497, 1499, 1501, 1504, 1507,  
 1510, 1512, 1513, 1514, 1515, 1518,  
 1525, 1528, 1530, 1531, 1532, 1533,  
 1534, 1535, 1536, 1537, 1541, 1546,  
 1549, 1550, 1551, 1555, 1557, 1558,  
 1564, 1565, 1568, 1576, 1579, 1579,  
 1580, 1585, 1589, 1592, 1599, 1600,  
 1601, 1602, 1604, 1607, 1609, 1610,  
 1612, 1613, 1614, 1617, 1618, 1620,  
 1621, 1624, 1625, 1626, 1629, 1631,  
 1633, 1635, 1640, 1642, 1644, 1645,  
 1647, 1653, 1654, 1655, 1656, 1657,  
 1658, 1664, 1669, 1670, 1672, 1679,  
 1680, 1684, 1689, 1691, 1692, 1693,  
 1694, 1696, 1697, 1698, 1701, 1702,  
 1704, 1706, 1713, 1716, 1720, 1725,  
 1726, 1727, 1728, 1730, 1735, 1736,  
 1739, 1740, 1747, 1750, 1754, 1755,  
 1757, 1761, 1766, 1766, 1768, 1769,  
 1776, 1781, 1782, 1792, 1795, 1796,  
 1800, 1802, 1804, 1808, 1811, 1816,  
 1818, 1820, 1822, 1823, 1826, 1828,  
 1838, 1841, 1842, 1844, 1846, 1848,  
 1854, 1859, 1860, 1862, 1866, 1867,  
 1868, 1870, 1880, 1881, 1884, 1885,  
 1886, 1888, 1890, 1891, 1893, 1897,  
 1902, 1904, 1908, 1911, 1915, 1920,  
 1921, 1922, 1926, 1930, 1932, 1934,  
 1935, 1938, 1938, 1941, 1942, 1944,  
 1950, 1951, 1953, 1954, 1956, 1959,  
 1960, 1961, 1963, 1967, 1969, 1971,  
 1971, 1973, 1975, 1976, 1978, 1979,  
 1982, 1983, 1983, 1984, 1985, 1988,  
 989, 1992, 1993, 1999, 2001, 2003,  
 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2018,  
 2019, 2022, 2025, 2028, 2031, 2035,  
 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041,  
 2042, 2043, 2045, 2048, 2049, 2050,  
 2054, 2059, 2060, 2062, 2069, 2070,  
 2073, 2074, 2075, 2077, 2083, 2086,  
 2088, 2093, 2096, 2098, 2105, 2107,  
 2109, 2111, 2112, 2114, 2115, 2116,  
 2118, 2121, 2123, 2127, 2128, 2129,  
 2130, 2132, 2138, 2144, 2147, 2148,  
 2148, 2151, 2154, 2157, 2159, 2161,  
 2162, 2163, 2176, 2177, 2179, 2180,  
 2181, 2182, 2184, 2186, 2188, 2189,  
 2190, 2192, 2194, 2202, 2206, 2208,  
 2211, 2216, 2222, 2223, 2225, 2227,  
 2229, 2230, 2231, 2233, 2234, 2235,  
 2237, 2238, 2241, 2242, 2251, 2252,  
 2254, 2258, 2259, 2261, 2267, 2269,  
 2271, 2274, 2275, 2276, 2277, 2280,  
 2282, 2283, 2288, 2290, 2296, 2298,  
 2301, 2303, 2305, 2306, 2309, 2311,  
 2312, 2314, 2315, 2315, 2316, 2323,  
 2325, 2326, 2331, 2332, 2335, 2336,  
 2338, 2339, 2340, 2342, 2344, 2348,  
 2350, 2351, 2352, 2355, 2357, 2359,  
 2360, 2363, 2365, 2369, 2370, 2371,  
 2372, 2373, 2374, 2376, 2377, 2378,  
 2380, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386,  
 2390, 2391, 2392, 2393, 2395, 2396,  
 2397, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403,  
 2404, 2405, 2407, 2408, 2412, 2413,  
 2415, 2416, 2417, 2420, 2422, 2424,  
 2427, 2432, 2434, 2444, 2446, 2450,  
 2451, 2453, 2454, 2455, 2459, 2465,  
 2470, 2473, 2480, 2483, 2485, 2486,  
 2492, 2493, 2494, 2495, 2498, 2500,  
 2502, 2504, 2509, 2511, 2515, 2518,  
 2519, 2521, 2522, 2529, 2531, 2533,  
 2535, 2536, 2539, 2540, 2542, 2546,  
 2549, 2556, 2559, 2561, 2562, 2563,  
 2564, 2566, 2567, 2570, 2571, 2572,  
 2576, 2580, 2587, 2589, 2590, 2592,  
 2596, 2600, 2602, 2604, 2606, 2607,  
 2610, 2612, 2615, 2617, 2620, 2621,  
 2622, 2625, 2628, 2629, 2630, 2632,  
 2634, 2643, 2650, 2653, 2654, 2655,  
 2656, 2657, 2665, 2669, 2671, 2676,  
 2677, 2679, 2681, 2689, 2692, 2693,  
 2695, 2696, 2697, 2699, 2701, 2707,  
 2711, 2714, 2717, 2723, 2728, 2729,  
 2730, 2733, 2735, 2738, 2745, 2750,  
 2754, 2755, 2761, 2769, 2770, 2771,  
 2772, 2774, 2775, 2777, 2779, 2782,  
 2783, 2784, 2790, 2791, 2793, 2794,  
 2798, 2801, 2803, 2805, 2807, 2811,  
 2813, 2816, 2817, 2818, 2819, 2820,  
 2821, 2824, 2825, 2827, 2836, 2838,  
 2840, 2841, 2850, 2855, 2869, 2873,  
 2880, 2881, 2886, 2887, 2892, 2895,  
 2897, 2899, 2901, 2902, 2905, 2909,  
 2914, 2920, 2922, 2929, 2936, 2938,  
 2948, 2951, 2952, 2958, 2959, 2962,  
 2965, 2966, 2968, 2976, 2979, 2982,

- 2983, 2985, 2987, 2988, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 3000, 3001, 3019, 3020, 3021, 3023, 3025, 3028, 3030, 3036, 3037, 3047, 3049, 3050, 3052, 3054, 3060, 3061, 3063, 3064, 3066, 3067, 3071, 3072, 3079, 3085, 3089, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3098, 3100, 3101, 3102, 3106, 3107, 3110, 3113, 3114, 3115, 3118, 3119, 3120, 3123, 3125, 3126, 3129, 3131, 3135, 3138, 3143, 3144, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3156, 3158, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3168, 3169, 3171, 3178, 3188, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3198, 3206, 3206, 3208, 3215, 3219, 3224, 3226, 3232, 3234, 3235, 3236, 3237, 3242, 3243, 3245, 3248, 3249, 3251, 3252, 3254, 3263, 3265, 3268, 3270, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3280, 3281, 3282, 3283, 3290, 3300, 3301, 3302, 3309, 3310, 3316, 3317, 3319, 3320, 3321, 3322, 3327, 3328, 3331, 3333, 3336, 3337, 3339, 3340, 3349, 3360, 3370, 3375, 3378, 3383, 3384, 3386, 3388, 3389, 3392, 3398, 3399, 3407, 3409, 3412, 3413, 3415, 3418, 3419, 3425, 3430, 3435, 3451, 3454, 3466, 3471, 3478, 3480, 3481, 3483, 3484, 3487, 3488, 3494, 3495, 3496, 3501, 3504, 3509, 3512, 3513, 3516, 3519, 3520, 3526, 3540, 3541, 3542, 3543, 3544, 3549, 3551, 3557, 3560, 3563, 3568, 3569, 3570, 3573, 3574, 3575, 3577, 3580, 3581, 3584, 3585, 3588, 3589, 3590, 3592, 3593, 3594, 3595, 3597, 3599, 3601, 3602, 3604, 3605, 3606, 3607, 3609, 3610, 3613, 3618, 3622, 3626, 3629, 3635, 3636, 3637, 3638, 3640, 3641, 3652
- etc. 74, 96, 109, 118, 150, 161, 163, 165, 196, 245, 275, 303, 324, 440, 724, 727, 755, 756, 762, 811, 898, 923, 956, 961, 972, 982, 990, 991, 999, 1067, 1083, 1093, 1177, 1188, 1194, 1211, 1248, 1251, 1258, 1266, 1289, 1370, 1593, 1716, 1759, 1775, 1803, 1839, 1850, 1916, 1961, 2030, 2056, 2063, 2081, 2119, 2121, 2131, 2157, 2164, 2203, 2317, 2436, 2438, 2451, 2466, 2471, 2491, 2552, 2576, 2583, 2614, 2622, 2643, 2666, 2687, 2697, 2701, 2702, 2729, 2792, 2809, 2845, 2876, 2899, 2905, 2930, 2949, 2950, 2959, 2982, 3006, 3041, 3085, 3089, 3094, 3101, 3113, 3171, 3173, 3196, 3196, 3400, 3456, 3467, 3490, 3510, 3523, 3533, 3533, 3541, 3545, 3612, 3629, 3632, 3636, 3639, 3650
- etiam 75, 157, 171, 174, 276, 283, 290, 294, 332, 344, 389, 397, 410, 426, 479, 485, 491, 1095, 1131, 1254, 1565, 1859, 1890, 2090, 2905, 3127, 3246; eciam 1685, 2408
- Eua 92, 1232, 1233, 1238, 1241, 1242, 1243, 1245, 1248, 1253, 1685, 2386; Eue 1235, 2459; Euam 1249, 1374, 1375
- euangelium 306; euangelio 289, 461, 480
- eucarist 3556
- (eucharistia) eucaristie 3651
- euge 2015
- euidencia 857, 887
- euuangelista 2487
- euuangelium 2939, 2947-2948, 3001; ev-  
vangelium 1258, 1423; euuangelii  
3074; Evangelio 344-345; Evangelio  
398; euuangelio 499, 500, 1854, 2206,  
2211, 2934, 2469, 2470, 2473, 2474,  
2482, 2547, 2935, 2938, 3200, 3206
- (evado) euadere 1018, 1495; euadat 1027
- (evello) euelli 600; evelli 559
- (evenio) eueniunt 576
- (evito) euitemus 882; euitabitur 2628
- ex 246, 247, 469, 637, 729, 1112, 1191,  
1200, 1414, 1505, 1645, 1655, 1694,  
1771, 1775, 1926, 1984, 2051, 2080,  
2643, 2644, 2648, 2651, 2670, 2671,  
2875, 3075, 3174, 3268, 3294, 3344,  
3347, 3501, 3502, 3564, 3584
- (exaestuo) extuata 3360
- (exalto) exaltas 639; exaltat 473, 3085; exal-  
tavit 473; exaltabis 215
- (examino) examinat 1128; examinatur  
1130, 1131;
- (exaudio) exaudi 594; exaudit 2517; exau-  
diui 227; exaudivit 307
- execratio 1779
- excellencia 1192, 1317-1318, 1370; exce-  
llentiam 1192, 1198, 1307, 1309,  
1381, 1396, 3305
- (excellētissimus) excellētissimum 1704
- (excello) excellens 1265
- (excelsus) excelsa 3392; excelso 257, 3164;  
excelsi 842, 2707
- (excepto) exceptare 679; excepta 1022,  
1883
- (excessus) excessibus 603

- (excito) excitant 1016; excitabit 3090-3091; exitat 533  
 excommunicatio 2331; excommunicationis 2311  
 (excommunico) excommunicatus 1574  
 (excuso) excusare 1984, 1986; excusabuntur 1987; excusari 2521  
 Exechiel 3182; Exechielis 3191; Ezechiel 1075, 2323; Ezechielis 3320  
 (executio) exsequionem 1626  
 exemplum 403, 571, 701, 2474-2475, 2577, 3240; exemplo 429, 430, 444, 2582  
 (exeo) exit 1167, 1438, 1559, 3066, 3147, 3498; exit 132, 345, 2294, 2300; exiuit 188, 191, 192; exivit 3361  
 exire 630, 632, 1973, 1989, 1992, 1994, 2341, 2589, 2743; exeat 631, 1957; exeat 2568; exiret 362; exibat 1414, 2299, 3427; exierunt 92, 2992, 3344; exitur 1021  
 (exerceo) exerce 2751; exercetur 2551; exercendum 1815  
 exercitacio 2752  
 (exercitus) exercitu 299, 301; exercituum 1120  
 (exhibeo) exhibeatis 2863  
 (exigo) exigunt 278  
 (exinanio) exinaniuit 458, 2265, 2270-2271; exinaniuit 463  
 existimo 3456; existimet 1825-1826  
 (existo) existens 1279; existenti 2787; existente 3574; existentes 2412; existentibus 88, 1751  
 (exitus) exitu 1128, 113; exitum 1982  
 (exodus) Exodi 2445  
 (exonero) exhonerari 569  
 (expecto) expectamus 2424; expectavit 914; Expectans 59-60, 914  
 (expedio) expedit 3115  
 (expello) expellit 986; expulsi 2455  
 (explicio) expliciunt 3400  
 (expolio) expoliato 1175  
 (expono) exponam 1827  
 expresse 853, 1789  
 (exprimo) expressum 1515  
 (expugno) expugnabit 909  
 exsequio 2153  
 (exurgo) exurgat 2450  
 extendit 173, 175, 3144  
 exterior 3264; exteriores 2042  
 (extinguo) extinguit 3349; extingunt 3354; extingere 3350; extinguitur 1724, 1726; extingui 3352  
 (extolli) extollitur 829  
 (extorqueo) extorquendo 1738  
 extra 1193, 2333, 2548, 2550, 2598, 2636, 3136, 3137, 3549;  
 (extraho) extraxit 2412; extraheret 2418-2419; extrahendum 2416-2417  
 extreme 3382, 3393  
 (extremus) extremis 1028-1029; extremo 1655; extremorum 776, 1639, 1645  
 (exul) exules 2459  
 Ezechias 1526  
 (faber) fabri 3013  
 (facies) facie 1621, 2059-2060, 3437; faciem 517, 1280, 1621, 2060  
 (facilis) facile 1917  
 (facilitas) facilitatem 1192, 1205  
 facio 575, 993, 2602, 2612, 3582, 3622; facis 2333; facit 57, 534, 796, 797, 1008, 1035, 1084, 1092, 1132, 1295, 1432, 1512, 1575, 1626, 1665, 1697, 1746, 1840, 1847, 1891, 2610, 2656, 2755, 2915, 2915, 2918, 2984, 2984, 3016-3017, 3022, 3023, 3024, 3054, 3056, 3082, 3098-3099, 3272; facimus 1301, 1752, 1933, 1933, 2983-2984; facitis 2337, 2876, 3577; faciunt 317, 719, 1015, 1048, 1738, 1739, 1764, 2310, 2358, 2392, 2558, 2723, 3249, 3355; faciebat 120, 540, 2492, 2610, 3016; faciebant 437-438, 964, 1141, 2608, 2609, 3587; feci 1713, 1716, 2604; fecisti 114, 1750, 2015, 2018-2019, 2039; fecit 53, 158, 159, 400, 537, 579, 638, 670, 704, 712, 739, 748, 750, 966 1050, 1114, 1282-1283, 1317, 1324, 1410, 1499, 1511, 1682, 1712, 1714, 1745, 2124, 2207, 2289, 2365, 2386, 2419, 2490, 2494, 2582, 2771, 2783, 3114, 3638; fecimus 1510; fecistis 2576; fecerunt 1148, 1610-1611, 1624, 2590, 3120, 3176, 3450; fecerat 529, 1712, 2295; facere 47, 415, 539, 598-599, 613, 871, 949; 1142, 1338, 1524, 1612, 1625, 1700, 1701, 1766, 1829, 2159, 2308, 2350, 2390, 2392, 2516, 2557, 2565, 2639, 2684, 2803, 2853, 2878, 2898, 3053, 3124, 3163, 3390, 3528, 3548, 3623; fac 1214, 1460, 3070; facite 1848, 1956; faciet 741, 827, 855, 895, 896, 898, 900, 927, 945, 965, 990, 1024, 1462, 3622; faciemus 2949, 3113; faciam 889-890, 920, 1654, 2987; faciam 726; facias 1760, 1893; faciat 891,

- 980-981, 1165, 1388, 1671, 2861, 2928; faciamus 131, 532, 740, 1757, 1962, 3099, 3109; faciatis 1806, 1810, 1810-1811, 2870; faciant 1835; facerem 1054; faceres 1759; faceret 436, 1893-1894, 2334, 2348, 2528; facerent 3054; fecerint 1319; fecisse 1759; faciens 1030, 3615; facientes 166, 1288; facientibus 998-999, 3553; fit 110, 141, 1096, 1125, 1287, 1436, 1662, 1731, 2513, 2526, 2527, 2661, 2709, 2802, 2805, 2826, 2882, 3227, 3508; friunt 1091, 1095, 1100, 1100, 1360: fiebat 2773; fiebant 2498, 2747, 2896; fiet 761, 904, 960, 1067, 1500, 1508, 1956, 2327, 2397, 3111; fient 962, 2136, 2158; fieret 1187, 2496, 3104, 3212; fieri 417, 486, 488, 875, 903, 1502, 2028, 2587, 3111, 3257, 3619; fienda 1837; fiat 1554, 1562, 2378, 2398, 2732, 2738, 2756, 2796, 2808, 2845, 2864, 2929, 3304, 3486, 3486, 3531; fiant 1082, 1117; factus 2, 121, 464, 465, 468, 1207, 1548, 2674; facta 960, 1154, 2263, 2313, 2349, 2485, 2530, 2839, 2846, 3076, 3081, 3517, 3517; facti 298, 728, 1255, 1457, 3057; factum 641-642, 643, 892, 1372, 2834; facte 3142; facto 142, 700, 887, 2047, 2162, 2356, 3175, 3178; factis 1229, 2018; facienda 996; faciendum 172-173, 200, 209, 2233, 2780, 3530, 3530; faciendam 507, 533; faciendo 691-692, 990, 1961, 2860, 3560, 3589, 3592, 3618
- falco 1019; falconis 2849; falconem 1015; falcone 1017-1018
- (falsarius) falsarii 2326
- (falsitas) falcitatis 56; falcitatem 1818; falsitate 2223
- (falsus) falsa 66, 443, 2231, 2653; falsum 2229; falsam 441; falsi 3136; falsas 61, 63, 916, 1740; falsis 2389
- fama 1747, 1753, 1755, 2970; fame 3343, 3650; famam 1756
- (fames) famem 2275
- (familia) familiam 2615
- (familiaritas) familiaritatem 3554
- famulus 1937
- (fasciculus) fasciculos 261, 276, 1654; fasciculos 1648
- fascis 2155, 3166
- (faux) fauces 3142
- Felix 1536, 3512
- femina 1372; femine 157, 602
- (fenero) fenerabis 1832
- fenestra 1440
- (fer) fay 209; faria 210
- fera 692
- (ferculum) fercula 409
- ferre 369
- feria 160, 1851, 2204, 2467; ferie 812, 973
- (fero) tulerunt 2697;
- (ferus) feros 2424
- (fervens) feruentiori 3607-3608
- (fervor) feruore 3583
- (festinanter) festinantius 214
- (festino) festinat 220
- festiuitas 1858, 1878; festiuitatis 1853, 1871, 2199; festiuitatibus 2512
- festum 1863, 2077, 2496; festi 2393; festo 1865, 1865, 2160, 2499, 2503; festis 2504
- (fetidus) fetidum 2273, 2415; fetida 3036; fetidis 1926;
- fetor 1957
- (fex) fece 1681
- fidelis 1951, 2105, 2106; fideles 3533-3534; fidelium 3314, 3599
- fidelitas 1718
- fides 624, 935, 940, 1461, 1720, 1721, 1726, 2655, 3464-3465, 3467, 3627; fidei 17, 211, 1719, 1728, 2222, 2650, 2653, 3129, 3387, 3397; fidem 704, 925, 933, 940, 1401, 1609-2610, 1727, 2231, 2360, 2362, 3119, 3129, 3280, 3292, 3424-3425, 3464, 3468; fide 925, 1718, 1725, 3282, 3283, 3433, 3479, 3520
- (fiducia) fiduciam 1966, 2020
- fiducialiter 1545-1546, 1546, 1547
- Figura 1526
- (figuro) figurabat 1878; figuratur 3192
- filia 307, 309, 321, 326, 327, 535, 536, 541; filiam 538, 1437, 2326, 2685, 2701
- (filialis) filialem 237, 448;
- (filiolus) filioli 194
- Filius 15, 94, 429, 634, 828, 835, 848-849, 938, 1073-1074, 1186, 1187, 1208, 1273, 1422, 1438, 1441, 1464, 1471, 1472, 1505, 1505, 1538, 1542, 1555, 1559, 1559, 1561, 1563, 1652, 1760, 2148, 2303, 2369, 2374-2375, 2379, 2380, 2383, 2385, 2386, 2398, 2991, 3013, 3158, 3520; filii 92, 93, 842, 1071, 1073, 1074, 1076, 1121, 1224, 1315, 1797, 1848, 2127-2128, 2323,

- 2459, 2570, 2707, 2908, 3236, 3243; filio 495, 1528, 1570, 1885; filium 717, 899, 971, 1138, 1185-1186, 1271, 1279, 1421-1422, 1424, 1436, 1437, 1437, 1438, 1445, 1549, 1551, 1564, 1565, 1569, 2701; Fili 221, 309, 316, 323, 325, 497, 505, 536, 539, 2382; filios 83, 1652, 2990, 2993, 3058, 3119;
- finaliter 12, 1254, 1406, 1647
- (fingo) ficta 757; ficte 1753
- finis 1425, 1491, 1491, 1495, 2730; finem 476, 749, 1231, 1394, 1492, 1842, 1956, 1995-1996, 2072, 2073, 3195, 3607, 3619; fine 452, 494, 964, 1233, 1409, 2497, 3169, 3620, 3634; finibus 308
- (firmo) firmatur 1573
- (fitonicus) fitonitus 1784
- (flagellatio) flagellatione 136-137
- (flagellum) flagellis 2402
- (flagito) flagitatum 1455
- (flamma) flammam 3346, 3355, 3358; flammæ 3359
- (flecto) flectatur 917, 1469; flexis 1407, 1553, 2881, 3582
- (fleo) fles 2075; flere 3558; flentes 2460; fleuit 1528
- fletus 2042
- Flos 1289, 1411; flore 1412
- (flumen) flumina 3260-3261, 3266
- (fluxitudo) fluxitudinem 454
- fomes 3348
- fons 988, 2509; fontem 1587, 2736, 3203-3204; fonte 2507, 2510
- (for) fari 2061
- (foramen) foramina 1490
- foras 88, 343, 375, 1021
- forciose 3444
- forefacta 633, 2001; forefacto 1948; forefactorum 2035; forefactis 2028, 2040-2041
- foris 2636
- forma 463, 702, 1445-1446, 2264, 2628, 3041, 3254; formam 458, 463, 1280, 2265, 2522, 3251
- (formo) Formavit 516, 1147, 1159; formatus 1685; formata 1686, 3627, 3628
- (fornicatio) fornicatione 116
- (forse) forsando 3524
- forte 186, 367, 878, 1846, 3068; fortius 147, 529, 725, 782, 1557, 2348-2349
- (fortifico) fortificat 2985
- fortis 560
- (fortis) forcia 942; forciori 1954; forcius 954, 1949
- fortiter 559
- fortitudo 2563, 3629; fortitudinis 2998-2999
- (fortuitus) fortuitu 3446, 3447, 3613
- fortune 2821
- forum 2338
- (fouea) foueas 2303
- (fractio) fractione 1502
- (fractura) fracture 3316
- (fragro) fragrans 393
- (Francia) Francie 1790, 1831, 2346
- (francus) francorum 1830; francos 3640
- (frango) frangit 1513, 1912, 2128; frangitis 2338; frange 262, 282; frangere 1111, 1516; frangerent 764; frangitur 663, 1441, 1557, 3315; franguntur 3336; frangatur 1439; frangendum 1518; fracto 1517; fregit 402
- frater 370, 765; fratris 91, 3471; fratri 1832; fratrem 85, 87, 89, 98, 1966; fratrem 764, 1966; fratres 2164, 2862, 2994, 3128
- (fraternalis) fraternali 2187
- (fraudo) fraudat 1744
- (fraus) fraudem 1806
- frequenter 2508, 3476
- (frequento) frequentanda 296
- (frico) fricantur 1927-1928
- (frigidus) frigida 103
- frigus 542, 668, 950, 1640, 2275
- (frons) frontibus 3051, 3290, 3291
- (fructifico) fructificaret 81-82
- fructuosus 1002, 2757; fructuosa 1895, 3191-3192, 3192
- fructus 1003, 1163, 1164, 1251, 1303, 1304, 1380, 1382, 1383, 1387; fructu 1248, 1249, 1385, 2885, 1251, 1252-1253, 1277, 1393, 1433, 2093
- frumentum 1649, 3172; frumenti 1165; frumento 1654
- (fruor) frui 477
- (frux) frugem 1832-1833
- (fugio) fugiunt 1772, 3067; fugient 957; fugere 968, 3186
- fumus 784, 2068, 2518-2519; fumum 3036
- fundamentum 1007, 1817
- (fundo) fundunt 1332; fundetis 934; fundant 935, 2195
- furca 1182; furcas 676, 681
- (furo) furamus 2393; furari 3547, 3550; furando 3546
- furor 3001; furore 2995-2996
- furtum 1959, 2683, 3445; furta 1755, 1916, 2037

- (gabella) gabellis 2389  
Gabriel 1279-1280; Gabrielis 1229  
(Galata) Galatas 210, 621, 2858  
(gallicus) gallicis 3235  
gallina 3132, 3134, 3135, 3138-3139, 3141;  
galline 3137  
(gaudeo) gaudet 772; gaudere 1995; gaud-  
deant 774; gauisi 3601, 3602  
gaudium 1932, 2106, 2108, 2666; gaudia  
1935-1936; gaudiis 3514;  
(gehenna) gehennam 1108-1109  
(gemo) gementes 2459  
generalis 1876, 2082, 2526-2527, 2860,  
3465; generali 2530;  
generaliter 23  
generatio 1789; generationem 3012; gene-  
racione 1497, 1497-1498  
(genero) generat 1558; generans 1559  
(generositas) generositatem 1890  
generosus 1185; generosum 1039, 1184,  
1204, 1219  
Genesis 91, 450, 1158, 1379, 2268, 2351,  
2889, 2990, 2997  
(genitivus) genitivo 3011  
(generator) genitoris 3245  
gens 3115; genti 1315; gentem 2949,  
2988; gentes 10, 117, 864, 1650, 1864,  
2144, 2360, 2541, 3020, 3022-3023,  
3156, 3201, 3243, 3418; gentium 2975,  
3426; gencium 1798, 2964  
genu 917, 1469; genibus 1407, 1553, 2881,  
3582  
genus 522, 1534, 1536-1537; generis 1252,  
1544, 3118; genere 1158, 1400, 2113,  
2741; generibus 2051;  
(gero) gessi 2023  
(gerophagium) gerophagio 3578  
(gigno) gignantem 1925; geniti 3245; ge-  
neratus 1559-1560  
glacies 2067  
(gladium) gladii 1973; gladiis 57  
gloria 493, 777, 778, 779, 780, 1030, 1220,  
1376, 1427, 1586, 1592-1593, 2273,  
2627, 2636, 2819, 2995, 3153, 3510,  
3603; gloriam 12, 797, 873, 1190,  
1031, 1210, 1626, 1627, 1630, 1678,  
1683, 1846, 1886, 2203, 2787, 2861,  
3151, 3152, 3167, 3276, 3398, 3455,  
3457, 3498, 3500, 3505, 3557; glorie  
1442, 1631, 1683, 1877, 1879, 2161,  
2165, 2566, 2743, 3195, 3285-3286;  
(glorifico) glorificat 1032, 1788, 1802;  
glorificent 2873; glorificabuntur 2163;  
glorificatum 3508;  
(glorior) gloriatur 390; gloriari 621-622;  
gloriantur 1623  
(gloriosus) gloriosa 3642; gloriosum 3507;  
gloriosiores 963  
Glosa 1577, 2054, 2973, 3140-3141; glos-  
sa 1024, 1709, 3257-3258, 3477, 3622  
Got 864, 866, 866, 868  
gradus 1531, 1533, 1538, 1539, 1542, 1616,  
1622, 2743  
(Graecia) Grecia 2488  
(grammus) grecum 2487; grecam 1312  
(grammaricus) gramatici 3005  
granum 1165, 1431, 1438, 1602; grana  
2297  
grates 3572  
gratia 419, 519, 522, 601, 776, 1260, 1261,  
1262, 1278, 1283, 1300, 1329, 1331,  
1332, 1341, 1347-1348, 1351, 1352,  
1352, 1417, 1418, 1525, 1765, 1774,  
1984, 2471, 2614, 2734, 2778, 2787,  
2800, 2853, 3037, 3195, 3279, 3481,  
3627; gratie 503, 1237, 1240, 1241,  
1256, 1349, 1587, 2536, 2710, 2736,  
2821, 3204, 3263; gratiam 164, 330,  
348, 579, 1222, 1225, 1228, 1234, 1236,  
1257, 1263, 1274, 1297, 1298, 1332,  
1373, 1421, 1526, 1548, 1586, 1592,  
1870, 2202, 2378, 2756, 3203, 3278,  
3388, 3389, 3406; gratiarum 407,  
1330, 1346; gratias 399, 401, 404, 406,  
811, 1258, 2466, 3572  
(gratiosus) graciosa 2768; gratiosa 2917,  
2918  
(gratuitus) gratuito 874  
(gratus) gratum 3279; grato 3278  
graviter 955, 2961  
(gravio) grauentur 186  
Gregorius 378, 1061, 2755, 3313; Gregorii  
2425  
gremium 2701  
grex 3611  
(grossus) grossis 1735  
(gubernatio) gubernacionis 2242  
(guberno) gubernaris 2056  
(guerra) guerre 1070  
(gula) gule 182  
(gulositas) gulositatem 3367  
(gustus) gustum 1250; gustu 394  
(gutta) guttel 222  
h. 1451  
habeo 281, 434, 443, 580; habes 384, 433,  
441, 733, 1177, 2055, 2801, 3019; ha-  
bet 9, 70, 152, 406, 475, 513, 514, 515,

- 601, 604, 610, 628, 664, 771, 980, 1049, 1093, 1154, 1157, 1185, 1201, 1218, 1219, 1334, 1335, 1355, 1356, 1359, 1456, 1619, 1631, 1640, 1676, 1677, 1818, 1819, 1846, 1971, 1973, 2085, 2122, 2123, 2124, 2303, 2325, 2426, 2452, 2539, 2619, 2657, 2734, 2798, 2843, 3005, 3021, 3023, 3027, 3029, 3052, 3126, 3173, 3196, 3276, 3305, 3341, 3374, 3390, 3498, 3504, 3543, 3544; habemus 211, 229, 556, 659, 667, 676-677, 678, 768, 783, 1482, 1526, 1661, 1719, 2078, 2079, 2086, 2089, 2099, 2138, 2460, 2507, 3087-3088, 3149, 3182, 3240, 3572-3573; habetis 1393, 2879, 2880, 3274; habent 217, 279, 509, 592, 602, 840, 1331, 1332, 1333, 1333-1334, 1338, 1339, 1340, 1341, 1344, 1431, 1586, 1691, 2187, 2302-2303, 2328, 2523, 2669, 2811, 3035, 3037, 3047, 3048, 3151, 3202, 3352, 3374, 3441, 3449, 3491, 3492, 3500, 3524; habebar 1138, 1550, 2076, 2301, 2700, 2990, 3000, 3078, 3215; habebant 97, 2230, 2952, 3104, 3256, 3554; habui 2020; habuisti 51, 2017; habuit 82, 635, 661, 1137, 1323, 1684, 1985, 2287, 2819, 3303, 3416, 3435, 3438, 3447; habuimus 1373-1374, 1374; habuerunt 1692, 2190, 2193; habebit 826, 943, 1170, 1492, 2072, 2427, 3102, 3285, 3507, 3531, 3636; habebimus 501, 3558; habebitis 3557; habebunt 910, 922, 3152; habere 12, 518, 761, 977, 1023, 1036, 1144, 1210, 1367, 1388, 1530, 1602, 1798, 1831, 1880, 2159, 2270, 2276, 2312, 2573, 2615, 2627, 2675, 2685, 3098, 3129, 3129, 3189, 3217, 3287, 3314, 3395, 3470, 3617; habete 2672; habeam 577; habeas 1845, 3356; habeat 144, 148, 570, 636, 665, 949, 1186, 1188, 1220, 1966, 3068, 3350, 3357, 3388, 3388-3389, 3423, 3635; habeamus 109, 171-172, 257, 728, 1102, 1210, 1586, 1723, 1962, 2094-2095, 2203, 2408, 2586, 2676; habeatis 968, 1978, 2109, 2554; habeant 1824, 2312, 2360, 3150; haberes 1908; haberet 123, 1330-1331, 2783, 2967, 3050, 3177; habuerit 1001, 1330; habens 2753; habenti 3194, 3194-3195; habentem 3289; habente 2621; habentes 888, 3292, 3510; habenda 2725; habendum 1021; habendi 2908; habendo 586, 746, 852, 1288, 2792, 3060, 3440, 3455; habetur 498, 814, 819, 975, 1583, 1854, 2468, 2933, 3199, 3403; haberi 3538
- habitacio 2856; habitatio 1596, 1597, 1598, 1599, 1607, 1609, 1635, 1638, 1640, 1656; habitacione 1582, 1589, 1591, 1641, 1642-1643, 1658, 1661; habitaciones 1594-1595;
- habito 977; habitas 1199-1200; habitamus 364; habitatis 2456; habitant 1657, 1672, 3185; habitabit 1663, 1667; habitare 1586; habitemus 1661; habitaret 1592;
- habitualiter 3263
- (habitud) habitudines 2452
- (habitus) habitu 464, 2271, 2965
- habundancia 720; habundantia 770, 2895, 2895
- habundanter 1002
- (haereditas) hereditatis 1192, 3045; hereditatem 493, 1186-1187, 1189, 1190-1191, 1209, 2786, 2788;
- (haeredito) hereditare 1220
- (haeres) heredes 1959, 1961
- (haereticus) hereticum 1817; heretici 1429
- (haustus) haustum 748, 755
- (hebraeus) hebreos 166, 179, 680, 2422, 2461
- Helias 2608
- Helisabeth 1269, 1304, 1549, 1550
- Hemanuel 1271
- herba 1015; herbam 1166; herbe 1014
- herbas 3540
- heremita 579, 584, 585, 734; heremitam 572, 731; heremite 574, 588, 733, 735, 1064, 3558, 3566, 3572, 3580, 3601; heremitis 3552, 3587
- (heremus) heremique 3472-3473; heremis 958
- Herodes 3469
- heu 3558
- hic 283, 375, 468, 472, 598, 780, 1354, 1430, 1463, 1478, 1491, 1534, 1815, 1873, 1953, 2167, 2323, 2359, 2439, 2449, 2455, 2460, 2663, 2720, 2984, 2988, 3013, 3017, 3022, 3054, 3119, 3236, 3253, 3276, 3295, 3338, 3574, 3624; hec 115, 438, 475, 863, 876, 904, 930, 962, 1553, 1698, 1840, 1847, 2171, 2391, 3016, 3021; hoc 3, 97, 99, 102, 103, 109, 126, 136, 139, 141, 155, 169, 171 181, 182, 189, 239, 260, 268, 275,

- 278, 295, 302, 305, 332, 344, 379, 385, 387, 396, 397, 403, 414, 431, 441, 451, 460, 462, 469, 477, 479, 484, 517, 522, 592, 608, 653, 683, 697, 742, 794, 807, 827, 875, 897, 903, 929, 953, 958, 961, 1024, 1050, 1112, 1116, 1128, 1132, 1140, 1209, 1265, 1369, 1378, 1417, 1432, 1450, 1455, 1474, 1509, 1566, 1604, 1644, 1644, 1652, 1655, 2328, 2332, 2348, 2382, 2392, 2393, 2397, 2404, 2413, 2420, 2445, 2451, 2537, 2549, 2552, 2572, 2576, 2579, 2580, 2582, 2587, 2650, 2651, 2693, 2694, 2695, 2696, 2726, 2775, 2814, 2877, 2881, 3036, 3178, 3219, 3363, 3365, 3447, 3450, 3488, 3540; huius 204, 342, 454, 483, 1276, 3457; hunc 369, 1864, 2273, 2924, 3492; hanc 257, 273, 287; hac 508, 546, 1279, 1562, 1871, 2460, 2628; horum 2196; hiis 216, 290, 1107, 2820, 3588
- hinc 1960
- hodie 532, 2345, 2345
- (hodiernus) hodierna 815, 2733; hodierno 499, 1854-1855, 2206, 2469, 2482, 2934, 3200; hodiernis 697, 724, 1345;
- homagium 2656
- homeliam 2424-2425;
- (homicida) homicide 870, 2373; homicidam 2630; homicidis 2377, 2385
- homo 22, 464, 509, 513, 546, 557, 562, 598, 659, 665, 675, 713, 715, 722, 771, 776, 825, 828, 830, 951, 1011, 1063, 1105, 1114, 1161, 1172, 1200, 1206, 1211, 1238, 1527, 1573, 1705, 1745, 1773, 1826, 1841, 1887, 1900, 1907, 1910, 1919, 1948, 1995, 2053, 2074, 2093, 2271, 2286, 2319, 2484, 2517, 2629, 2630, 2633, 2664, 2718, 2721, 2770, 2785, 2804, 2805, 2810, 2868, 2919, 2927, 2949, 2980, 2981, 2984, 3017, 3022, 3023, 3054, 3082, 3084, 3115, 3176, 3279, 3310, 3474, 3537, 3613, 3620, 3634 hominis 158, 192-193, 346, 648-649, 663, 813, 819, 836, 848, 971, 989, 1195, 1391, 1430, 1434, 1506, 1721, 1811, 1889, 1891, 1906, 2060, 2148, 2303, 2539, 2606, 2803, 3158, 3302, 3520-3521, 3563, 3626; homini 13, 1646, 2318; hominem 200, 258, 343, 516, 903, 920, 1159, 1175, 1193, 1437, 1514, 2453, 2813, 2839, 3086, 3125-3126, 3143, 3357, 3431; homine 364, 763, 1020, 1175, 1737, 2454, 3188-3189; homines 156-157, 417, 708, 710, 725, 729, 730, 733, 1086, 1541, 2091, 3123, 3148, 3150, 3160; hominum 1045, 1088, 1121, 1124, 63-64, 415, 464, 941, 996; hominibus 417, 679-680, 1733, 1887, 2451, 2870, 2872, 3124-3125, 3532;
- (honestas) honestatem 1341
- honeste 2799
- honestus 3317; honesti 3375; honestos 1802
- honor 2016, 3274, 3489; honorem 2388, 2554-2555, 2722, 2724, 2735, 3376, 3460; honore 117, 2680; honores 881, 1919, 1921, 1930
- honorifice 3549, 3563
- (honorificus) honorifico443/444
- (honoro) honorat 2426, 2430; honorare 1802, 2426, 2428, 2681; honoremus 2679; honoraret 2421; honorauerit 2427; honoraretur 1152
- honus 262
- hora 774, 1670, 2004, 2037, 3315, 3317, 3564, 3584; horam 1105, 3178-3179; horas 2035-2036
- (horreum) orreum 374, 3172; orrea 1649
- (horribilis) orribile 2415-1416
- hostia 29, 1571 hostiam 28, 1570, 2365, 2863, 3316; hostias 1576
- huiusmodi 397, 437, 484
- humanalis 658, 1525
- humanitas 2272; humanitatis 690
- (humanus) humana 417, 1237, 1345-1346, 1710, 2753; humanum 1534, 1537, 2741, 3542; humani 1252, 1544, 3118; humane489, 3209;
- (humiditas) humiditatem 668
- (humiliatio) humiliationem 237, 448
- (humilio) humiliamus 254; humiliavit 464-465; humiliare 1891; humiliabitur 473; humiliari 2275, 2276, 2279, 2425; humiliatum 2794
- humilis 2244, 2257, 2280, 2284, 2348, 2622, 2800-2801; humili 1287; humiles 448, 1344, 2279, 2283; humilia 163-164
- humilitas 624, 3466; humilitatis 1350; humilitatem 162, 639, 645, 1286-1287, 1292-1293, 1341-1342, 1351, 2270, 2357; humilitate 1095
- humiliter 50, 296-297, 3563-3564
- (hyems) hyemis 1413
- (hypocrita) ypocrite 2956, 2957
- (iaceo) iacente 3575; iacendo 1953



- Iacob 450, 1478, 1479, 1481, 1481, 1481, 2990, 2992  
 (Iacobus) Iacobi 1208, 3129, 3387  
 (iaculum) iaculis 58  
 iam 677, 1089, 1591, 1633, 1865, 2080, 2139, 2160, 2597, 3174, 3177, 3348, 3478  
 iamque 2535  
 ibi 269, 318, 321, 326, 558, 558, 687, 688, 734, 782, 805, 962, 1021, 1178, 1182, 1327, 1380, 1387, 1438, 1463, 1471, 1567, 1579, 1601, 1601, 1605, 1611, 1632, 1669, 1691, 1733, 1739, 1788, 1804, 1841, 1974, 1975, 1976, 1983, 2058, 2077, 2108, 2158, 2177, 2179, 2181, 2183, 2184, 2186, 2188, 2190, 2192, 2194, 2257, 2400, 2402, 2412, 2412, 2413, 2417, 2526, 2635, 2983, 3030, 3150, 3217, 3232, 3299, 3300, 3309, 3320, 3320, 3326, 3339, 3362, 3372, 3381, 3399, 3609, 3625  
 idcirco 2511  
 idem 524, 605, 765, 773, 800, 1090, 1094, 1117, 1333, 1346, 1360, 1736, 1738, 1739, 1748, 1749, 1767, 1812, 2277, 2388, 2629, 2881, 3357, 3466, 3479, 3550; eodem 43, 1623; iidem 2496  
 ideo 15, 42, 58, 62, 67, 70, 75, 82, 101, 129, 161, 185, 210, 215, 219, 221, 226, 247, 252, 324, 329, 396, 515, 518, 522, 533, 538, 541, 543, 566, 592, 617, 649, 649, 670, 673, 673, 711, 712, 716, 762, 779, 784, 786, 788, 810, 834, 846, 848, 880, 971, 977, 993, 1002, 1005, 1032, 1051, 1094, 1102, 1121, 1150, 1160, 1182, 1190, 1209, 1217, 1235, 1238, 1241, 1244, 1263, 1266, 1289, 1290, 1292, 1316, 1323, 1329, 1350, 1364, 1365, 1377, 1387, 1389, 1402, 1433, 1444, 1473, 1475, 1484, 1486, 1495, 1508, 1544, 1548, 1573, 1593, 1605, 1619, 1625, 1627, 1627, 1630, 1634, 1635, 1656, 1690, 1727, 1740, 1744, 1760, 1761, 1774, 1775, 1783, 1786, 1796, 1801, 1812, 1821, 1823, 1827, 1844, 1849, 1862, 1895, 1903, 1914, 1929, 1935, 1942, 1972, 1991, 1994, 2030, 2044, 2055, 2062, 2079, 2081, 2108, 2124, 2131, 2157, 2174, 2196, 2197, 2229, 2240, 2279, 2305, 2306, 2321, 2362, 2394, 2399, 2408, 2436, 2457, 2519, 2537, 2543, 2543, 2557, 2560, 2577, 2607, 2611, 2615, 2619, 2622, 2647, 2667, 2668, 2670, 2675, 2687, 2702, 2720, 2735, 2736, 2747, 2753, 2758, 2795, 2836, 2845, 2868, 2913, 2927, 2929, 2961, 2962, 2969, 2988, 3008, 3010, 3013, 3021, 3054, 3085, 3091, 3099, 3108, 3124, 3129, 3163, 3218, 3219, 3222, 3225, 3248, 3257, 3264, 3267, 3273, 3274, 3286, 3339, 3356, 3358, 3358, 3368, 3370, 3376, 3389, 3392, 3396, 3438, 3458, 3482, 3507, 3508, 3510, 3514, 3531, 3534, 3544,  
 ideoque 1505  
 ieiune 2519  
 ieiunium 247, 253, 258, 259, 260, 266, 267, 268, 268, 270, 274, 275, 282, 525, 526, 528; ieiunii 254, 269, 277; ieiunio 244, 246, 523, 2522, 3193; ieiunia 272, 520, 2859, 3141, 3376; ieiuniis 425-426, 1095, 1944  
 (ieiuno) ieiunat 2624, 2625, 3139; ieiunamus 253; ieiunatis 256; ieiunant 270; ieiunabat 3140; ieiunavit 527, 529; ieiunauimus 3578; ieiunare 256, 272, 1179, 2627, 2868, 3374; Ieiunemus 290; ieiunaret 1173; ieiunaueris 381; ieiunasset 288; ieiunans 1173; ieiunandum 508; ieiunando 989;  
 ieiunus 2517, 3564; ieiuno 2515  
 (Ieremias) Ieremie 765, 814, 1135, 1967, 3093  
 Ieronimus 1281, 1285-1286, 1916  
 Igitur 287, 312, 336, 384, 444, 2672  
 igneus 1780  
 ignis 2067, 2914, 3346, 3347, 3353, 3358, 3360, 3361; ignem 33, 896, 897, 1639-1640, 2152, 3349, 776-777  
 (ignorantia) ignoranciam 792  
 (ignoro) ignorans 2717  
 Iherusalem 973, 1614, 1615, 1622, 1627-1628, 1628, 1629, 1629-1630, 1631, 1632, 1857, 1866, 2299-2300, 2489-2490, 2493, 3083, 3095-3096, 3130, 3175; Ierosolimis 2486  
 Ihesus 24, 53, 61, 104, 110-111, 119, 123, 134, 161, 346, 398, 434, 480, 661, 908, 909-910, 955, 1305, 1380, 1384, 1385-1386, 1387, 1389, 1447, 1449, 1450, 1455, 1486, 1853, 1860, 1863, 1865, 1866, 1867, 1870, 1871-1872, 1883, 2006, 2009, 2022, 2100, 2120, 2160, 2200, 2208, 2288, 2290, 2293, 2294, 2307, 2343, 2360, 2386, 2419, 2425, 2474, 2482, 2499, 2500, 2501, 2505, 2565, 2577, 2582, 2589, 2589, 2600,

- 2610, 2611, 2614, 2623, 2642, 2645, 2646-2647, 2667, 2670, 2700, 2705, 2747, 2910, 2953, 2967, 2968, 2977-2978, 3009, 3015, 3024, 3073, 3107, 3117, 3124, 3139, 3157, 3168, 3174, 3182, 3258, 3267, 3319, 3412, 3430, 3436, 3460, 3517, 3526, 3542, 3556; Iesus 2486; Iesu 462; Ihesu 65, 95, 622, 906, 907, 917, 1389, 1392, 1469, 1490, 1571, 1821, 1885, 1950, 2578-2579, 2724, 2969, 3006-3007, 3051, 3089, 3302, 3409-3410, 3410, 3423, 3460, 3595; Ihesum 100, 536, 954, 1405, 1424-1425, 1447, 1729, 2222, 2261, 2659, 2674, 2940, 2953, 2967, 2974, 2975, 2976, 2977, 2983, 3177, 3433
- ille 158, 309, 363, 458, 727, 797, 799, 836, 848, 892, 954, 995, 1047, 1050, 1126, 1174, 1979, 1991, 2053, 2492, 2709, 2711, 3275, 3282, 3285, 3348, 3361, 3415, 3432, 3617, 3641; illa 29, 114, 145, 148, 485, 560, 711, 780, 908, 944, 1274, 1376, 1670, 1878, 1921, 1951, 1976, 1984, 1986, 2037, 2085, 2136, 2157, 2200, 2273, 2292, 2355, 2444, 2495, 2498, 2529, 2530, 2641, 2665, 2667, 3002, 3148, 3163, 3168, 3315, 3373, 3416, 3562, 3642, 3642; illud 110, 112, 297, 341, 346, 383, 427, 449, 498, 734, 814, 819, 1492, 1854, 2092, 2897, 2933, 3046, 3048, 3080, 3199, 3526; illius 145, 3075, 3077, 3563; Illi 735, 890, 916, 963, 991, 1278, 1474, 1523, 1531, 1604, 1691, 1790, 1792, 2031, 2080, 2261, 2557, 2700, 2723, 2952, 2952, 2966, 2977, 2978, 3037, 3046, 3047, 3135, 3162, 3354, 3374, 3398, 3508; illum 473, 610, 854, 1175, 2076, 2260, 2334, 2336, 2814; illam 110, 144, 534, 899, 991, 992, 1255, 1275, 1337, 1607, 1674, 2048, 2289, 2290, 2291, 2841, 3333, 3368; illo 112, 906, 1395, 1554, 1773, 1865, 2143, 2288, 2499, 2538, 2646, 2785, 2788, 2940, 3039, 3041, 3066, 3081, 3096, 3155, 3329, 3336, 3427, 3557, 3615; illorum 270, 737, 945, 1807, 1976-1977, 2062, 2062, 2392, 3484; illis 278, 308, 724, 823, 1043, 1067, 1492, 1737, 1764, 1915, 2065, 2071, 2150, 2151, 2377, 2381, 2385, 2450, 3559, 3606; illos 277, 2645, 3232
- illic 467, 471  
illuc 1914
- (illumino) illuminas 1722; illuminat 634, 635, 2984; illumina 1722; illuminare 2604-2605; illuminans 995-996; illuminatus 3415, 3432-3433; illuminata 1268-1269
- (imaginatio) ymaginationem 558
- (imago) ymago 1682, 1686; ymaginem 1153, 2025, 2324, 3027, 3037; ymagine 1408, 1679; ymagines 901
- (imitor) imitantur 252; imitari 237, 447; immitari 477; ymitabimur 2140-2141
- (immaculatus) immaculati 1713
- immediate 413
- (immisericordia) immisericordiam 169
- immisericorditer 278-279
- immortalis 1155, 1160
- (immunditia) inmunditias 114
- (immundus) immunda 339
- (immundus) inmundum 3387-3388
- impacientiam 620
- impedimentum 577
- (impedio) impediatur 368
- (impello) impellere 1482-1483
- (impendo) impendat 1298
- (imperator) imperatores 1920-1921
- (imperfectus) imperfectum 2573-2574
- (imperfectus) imperfecti 2060
- (imperium) Imperii 3087
- impertinencia 820
- (impetro) impetras 2332; impetratis 2559; impetremus 3406; impetrandum 405
- impie 256
- (impietas) impietatis 261
- impius 3190; impii 3625, 3630; impio 3623; impium 1132, 2126
- (impleo) implevit 292; implere 382; implebitur 3333
- (imploro) implorando 3596
- (impono) imponent 910; imponebatur 436
- impossibile 627, 1551-1552, 2101-2102, 2110
- (imprimit) inprimit 3027
- (imprimo) imprimit 3027; imprimitur 3026
- (improbitas) improbitatem 87, 94
- (impugno) impugnamur 427
- (imus) yma 2849, 2852
- in 2, 10, 11, 13, 16, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 42, 43, 50, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 67, 72, 74, 80, 84, 85, 89, 99, 100, 105, 106, 108, 111, 113, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 128, 129, 136, 137, 139, 144, 146, 148, 151, 152, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 164, 168, 178, 180,

182, 186, 187, 189, 191, 193, 194, 197,  
 204, 205, 215, 216, 227, 239, 243, 254,  
 257, 263, 266, 267, 269, 276, 277, 284,  
 287, 288, 291, 299, 300, 301, 302, 303,  
 306, 310, 319, 320, 324, 342, 344, 345,  
 363, 368, 384, 385, 387, 395, 398, 402,  
 406, 407, 409, 424, 431, 447, 450, 452,  
 453, 455, 460, 461, 462, 463, 464, 467,  
 476, 479, 483, 485, 490, 494, 496, 499,  
 506, 508, 517, 519, 520, 522, 523, 524,  
 530, 531, 540, 544, 548, 550, 551, 552,  
 556, 558, 559, 560, 561, 563, 586, 592,  
 596, 600, 601, 612, 619, 622, 623, 627,  
 629, 636, 641, 646, 648, 653, 663, 667,  
 671, 672, 677, 683, 688, 691, 692, 702,  
 716, 723, 724, 738, 747, 748, 755, 758,  
 759, 761, 767, 768, 778, 785, 804, 805,  
 806, 815, 822, 823, 825, 829, 831, 838,  
 839, 841, 851, 862, 874, 882, 883, 894,  
 906, 907, 910, 912, 915, 917, 920, 924,  
 926, 934, 936, 940, 941, 945, 946, 950,  
 957, 958, 963, 964, 966, 968, 972, 974,  
 979, 983, 988, 989, 995, 997, 1000,  
 1001, 1005, 1006, 1008, 1011, 1013,  
 1014, 1015, 1017, 1018, 1020, 1024,  
 1025, 1026, 1028, 1029, 1030, 1031,  
 1036, 1044, 1054, 1056, 1057, 1058,  
 1061, 1062, 1065, 1067, 1069, 1075,  
 1075, 1078, 1081, 1086, 1093, 1095,  
 1102, 1103, 1104, 1105, 1108, 1111,  
 1118, 1128, 1132, 1134, 1146, 1148,  
 1154, 1158, 1165, 1166, 1167, 1180,  
 1182, 1192, 1195, 1200, 1216, 1219,  
 1224, 1231, 1232, 1233, 1264, 1269,  
 1272, 1273, 1277, 1279, 1280, 1284,  
 1285, 1292, 1301, 1307, 1326, 1337,  
 1339, 1345, 1352, 1363, 1364, 1367,  
 1369, 1369, 1373, 1377, 1381, 1389,  
 1390, 1393, 1395, 1409, 1411, 1412,  
 1422, 1424, 1426, 1427, 1428, 1429,  
 1431, 1434, 1439, 1442, 1443, 1449,  
 1450, 1451, 1458, 1462, 1464, 1465,  
 1466, 1467, 1468, 1474, 1475, 1478,  
 1479, 1480, 1481, 1486, 1488, 1489,  
 1490, 1493, 1495, 1497, 1504, 1509,  
 1511, 1512, 1520, 1530, 1535, 1538,  
 1545, 1548, 1549, 1554, 1556, 1562,  
 1564, 1565, 1569, 1573, 1575, 1576,  
 1577, 1579, 1581, 1582, 1584, 1586,  
 1589, 1590, 1591, 1592, 1593, 1594,  
 1599, 1603, 1604, 1605, 1606, 1609,  
 1614, 1615, 1616, 1617, 1619, 1620,  
 1621, 1622, 1623, 1627, 1632, 1633,  
 1634, 1646, 1649, 1652, 1655, 1658,  
 1660, 1661, 1663, 1665, 1668, 1670,  
 1672, 1673, 1674, 1678, 1680, 1682,  
 1683, 1687, 1691, 1695, 1698, 1701,  
 1706, 1711, 1715, 1717, 1718, 1720,  
 1721, 1723, 1724, 1725, 1726, 1729,  
 1730, 1732, 1736, 1739, 1747, 1751,  
 1753, 1758, 1764, 1767, 1768, 1771,  
 1773, 1774, 1776, 1778, 1779, 1782,  
 1784, 1800, 1807, 1808, 1809, 1810,  
 1813, 1817, 1818, 1831, 1836, 1840,  
 1842, 1845, 1847, 1851, 1854, 1857,  
 1859, 1864, 1865, 1866, 1869, 1870,  
 1874, 1880, 1886, 1888, 1894, 1896,  
 1900, 1901, 1903, 1904, 1909, 1910,  
 1915, 1916, 1920, 1921, 1922, 1925,  
 1926, 1929, 1933, 1935, 1939, 1942,  
 1947, 1948, 1949, 1951, 1952, 1954,  
 1959, 1965, 1966, 1968, 1969, 1976,  
 1977, 1979, 1980, 1992, 1993, 2002,  
 2004, 2008, 2020, 2022, 2037, 2038,  
 2042, 2044, 2062, 2064, 2065, 2066,  
 2072, 2073, 2085, 2086, 2088, 2092,  
 2098, 2101, 2102, 2104, 2105, 2106,  
 2107, 2108, 2109, 2113, 2117, 2118,  
 2121, 2125, 2127, 2133, 2136, 2139,  
 2143, 2144, 2152, 2154, 2155, 2156,  
 2160, 2166, 2167, 2168, 2168, 2170,  
 2171, 2172, 2173, 2176, 2177, 2179,  
 2181, 2184, 2186, 2188, 2190, 2192,  
 2194, 2195, 2196, 2199, 2206, 2211,  
 2222, 2224, 2226, 2226, 2228, 2235,  
 2236, 2251, 2253, 2259, 2260, 2262,  
 2264, 2271, 2273, 2281, 2282, 2286,  
 2287, 2289, 2293, 2294, 2296, 2299,  
 2300, 2301, 2309, 2316, 2317, 2328,  
 2336, 2338, 2339, 2340, 2344, 2345,  
 2349, 2350, 2353, 2354, 2364, 2366,  
 2372, 2376, 2391, 2396, 2399, 2413,  
 2419, 2432, 2433, 2435, 2436, 2439,  
 2440, 2446, 2451, 2456, 2458, 2460,  
 2463, 2467, 2469, 2474, 2482, 2484,  
 2486, 2486, 2488, 2497, 2499, 2500,  
 2502, 2503, 2504, 2508, 2509, 2511,  
 2512, 2513, 2521, 2525, 2526, 2529,  
 2530, 2533, 2535, 2541, 2543, 2544,  
 2546, 2547, 2549, 2553, 2558, 2562,  
 2564, 2566, 2567, 2576, 2585, 2587,  
 2623, 2625, 2628, 2631, 2634, 2635,  
 2646, 2651, 2653, 2656, 2659, 2691,  
 2692, 2694, 2695, 2705, 2706, 2726,  
 2733, 2746, 2747, 2755, 2759, 2760,  
 2771, 2776, 2779, 2781, 2785, 2787,  
 2789, 2790, 2802, 2803, 2820, 2821,  
 2823, 2824, 2828, 2829, 2831, 2873,

- 2882, 2887, 2888, 2892, 2913, 2914, 2919, 2920, 2922, 2923, 2927, 2932, 2934, 2938, 2940, 2945, 2952, 2965, 2987, 2994, 2995, 2996, 2999, 3002, 3003, 3015, 3016, 3024, 3025, 3026, 3027, 3031, 3035, 3037, 3038, 3039, 3041, 3044, 3051, 3061, 3066, 3070, 3078, 3079, 3081, 3082, 3083, 3089, 3093, 3095, 3100, 3101, 3107, 3127, 3147, 3148, 3149, 3150, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3163, 3164, 3165, 3167, 3170, 3171, 3172, 3175, 3183, 3185, 3186, 3188, 3193, 3195, 3212, 3213, 3213, 3222, 3230, 3230, 3235, 3237, 3241, 3243, 3245, 3247, 3253, 3256, 3257, 3263, 3266, 3269, 3270, 3273, 3276, 3277, 3279, 3280, 3283, 3284, 3288, 3290, 3291, 3292, 3293, 3297, 3298, 3302, 3307, 3308, 3311, 3312, 3313, 3314, 3315, 3320, 3322, 3327, 3329, 3336, 3341, 3348, 3351, 3360, 3363, 3364, 3365, 3368, 3369, 3370, 3372, 3373, 3375, 3385, 3386, 3392, 3395, 3396, 3397, 3398, 3402, 3403, 3407, 3412, 3414, 3421, 3427, 3428, 3429, 3430, 3431, 3433, 3434, 3436, 3437, 3438, 3447, 3450, 3454, 3457, 3474, 3475, 3483, 3492, 3494, 3496, 3507, 3520, 3521, 3534, 3548, 3552, 3553, 3555, 3557, 3560, 3562, 3568, 3569, 3570, 3574, 3578, 3581, 3583, 3585, 3593, 3595, 3603, 3607, 3614, 3615, 3617, 3619, 3622, 3629, 3634, 3637, 3642, 3697
- (inanis) inanes 293  
 (inaquosus) inaquosa 3186, 3370  
 (incantator) incantatorem 3177  
 incarcerationatos 275-276, 2417  
 incarnatio 2244, 2257, 2284; incarnationis 21, 1261, 3474; incarnatione 1180-1181, 1224, 1418, 1507, 3312  
 (incarno) incarnari 1420, 2258; incarnatus 1563, 3307  
 (incendo) incendebant 2775  
 (incensus) incensus 2891-2892; insensum 2521  
 (incipio) incipit 598, 1766; incipimus 669; Incipiunt 1, 550; incepit 2075, 2344, 2434, 2968; inceperunt 2435; incipientium 686  
 (inclavatio) inclavatione 176  
 (inclinatio) inclinaciones 3496  
 (inclinio) inclinans 1340; inclinabat 1292; inclina 3070; inclinabitur 558-559; inclinare 3506; inclinaremus 162; inclinatur 3505-3506; inclinando 2555, 2557; inclinato 162, 1454  
 (includo) includitur 1014; inclusi 867  
 (inconstantia) inconstantia 596; incostancia 554, 607  
 (inconsuetus) inconsueta 1288; inconsuetam 1289  
 inconsutilis 2292-2293; inconsutilem 2290  
 incontinenti 142, 537-538, 598, 754, 955, 1052, 1569, 1766-1767, 2195, 2596-2507, 2854, 3497, 3501, 3595-3596  
 (incredulitas) incredulitatem 95  
 inde 379, 631, 1960  
 (indelebilis) indelebile 3284, 3284, 3042, 3064  
 (indemoniatus) indemoniata 535  
 (indevotus) indeuota 534-535  
 indifferenter 696  
 (indigentia) indigentiam 235, 321, 376-377  
 (indigeo) indigemus 2506, 2894; indigebat 2505-2506; indigenti 2901  
 indignacio 3001-3002; indignationem 2779-2780; indignationum 2006  
 (indignus) indigna 2943; indignam 3120; indiligentia 1100  
 indiuidue 2112-2113  
 indiuisibilis 3214-3215; indivisibiles 3028  
 (indoctus) indocti 3551  
 indubitanter 675, 1889, 3385  
 (induco) inducit 228; induxit 430; induxerit 431  
 (induo) induamini 3294; induuntur 1923; induta 3063;  
 (inebrio) inebriant 1067; inebriare 382  
 inefficacia 553; inefficaciam 594-595  
 (ineo) inierunt 2951  
 inermis 1911  
 infancia 826  
 infans 1139  
 infeliciter 1769  
 (inferior) inferior 283, 616, 777; inferiori 1655; inferiora 562, 564, 611;  
 infernalis 1596, 1599, 1608, 2067  
 infernus 777, 783, 2154; inferni 646, 650, 782, 1182, 1777, 2064-2065, 2065, 2278, 2400, 2402, 3349; inferi 651; inferno 26, 778, 785, 1062, 1104, 1105-1106, 1134, 1465, 1467, 1468, 1493, 1495, 1535, 1606, 1644, 1655, 2391, 2922, 3167-3168; infernum 36, 566, 798, 1026, 1180, 1547-1548, 1991, 2004, 2058, 2102, 2110, 2278, 2283,

- 2790, 3069, 3138, 3162, 3551-3552, 3615; inferorum 918, 1469  
 (infero) inferuntur 434  
 infidelis 535; infideles 869-870, 1429, 3281, 3379; infidelibus 1400; infidelium 2390  
 (infidelitas) infidelitatem 1522  
 (infimus) infima 3034  
 (infinitus) infinita 133, 2014, 2068; infinite 2070; infinitis 2041  
 (infirmas) infirmitate 144, 3393, 3395; infirmitates 1059, 1070, 1382, 1384, 1846  
 (infirmus) infirmatur 321, 3386; infirmata 616  
 infirmus 322, 615, 619-620, 1139, 1534; infirma 616; infirmi 1071, 1076, 3419; infirmum 3015, 3387, 3420; infirmos 2985, 3422, 3428;  
 (inflammo) inflammat 2890; inflammatur 3351  
 (informatio) informationem 501-502; informationes 2035  
 (informo) informata 1247  
 infra 1201, 1433, 1440, 1952, 2364, 2490, 2556, 2958-2959, 3549  
 (infundo) infundit 1353, 2890, 3266; infundant 3250; infunditur 1684, 3025; infundendo 1684, 3026, 3597  
 ingens 1202; ingencia 929  
 (ingredior) ingreditur 1664, 1668; ingredi 2690  
 (inhibeo) inhibeamus 3106; inhiuit 1173  
 inobedientia 2836  
 (inhonoro) inhonorastis 443  
 initium 833, 1256; inicio 959-960, 1418  
 inimicus 53, 642, 728, 1187, 1650; inimici 2038, 2631, 3057; inimicos 1950, 1954, 2034, 2940, 3545; inimicis 639;  
 iniquitas 1061, 1250; iniquitatis 1239, 2994; iniquitatem 1074, 1075, 1233-1234, 1235; iniquitate 2808; iniquitates 2126  
 iniquus 892-893; iniquis 426  
 initium 998, 1254-1255, 1372, 3332  
 (iniungo) iniungens 2535-2536  
 (iniuria) iniuriam 707; iniuriarum 3343, 3649; iniuriis 2050;  
 (iniurio) iniuriare 2429, 2681; iniuriaret 1760  
 (iniuriosus) iniuriosa 445  
 iniuste 172  
 (iniustitia) iniustitiam 86; iniustitias 1099  
 immortalis 2324-2325, 2847  
 Innocens 1835-1836, 2382; innocentem 1834  
 innocuitas 1746  
 (innovatio) innovacione 2495-2496; innovationes 2498;  
 (inobediens) inobedientes 1041-1042, 1043, 1050  
 (inobservatio) inobservationem 436  
 inopia 1004; inopiis 3591  
 (inops) inopis 2902; inopi 175  
 inopotentia 555, 626  
 inpugnans 713  
 inquantum 515, 561, 1258  
 (inquo) inquit 279-280, 346  
 (inquiro) inquirimus 2461; inquire 1214  
 (insania) insanias 61, 63, 916  
 insanus 3020  
 inscrutable 819; inscructabile 813, 848  
 Insequor) insequi 479  
 insimul 1647, 1656, 3568, 3570  
 (insipidus) insapida 393  
 (insisto) incistendo 761  
 (insolubile) insolubilia 858, 919, 920, 929  
 (inspiro) inspiravit 517  
 instanter 329, 1009, 2610-2611  
 (instituo) instituunt 272; instituit 271, 3255, 3466; instituti 243; instituta 332-333  
 instructio 2583; instructionis 2242; instructionem 502  
 (instrumentum) instrumenta 2826  
 (instruo) instruit 407; instruiumur 2407; instructiua 2209  
 insuper 470  
 (insurgo) insurgit 698  
 (intactus) Intacta 1436,  
 integre 47, 500, 577, 1973, 2551, 3584  
 intellectualis 2477, 2585, 2628, 2635  
 intellectus 998, 1873, 1873, 2883, 2884, 2886, 3116; intellectum 576, 577-578, 634, 935, 1856, 2193, 3395; intellectu 1880, 2585, 2882  
 intelligentia 2087; intelligenciam 1197, 3029;  
 (intelligo) intelligebat 1267-1268; intelligere 2692; intelligatis 890; intelligitur 832, 1807, 3378-3379, 3452, 3458, 3527, 3527; intelligi 4, 385; intelligens 1553  
 intendo 2243; intendit 3143; intentum 419; intentis 3582  
 intentio 3251; intentionem 985; intentione 1092, 2862  
 inter 220, 438, 486, 510, 729, 744, 872, 1629, 1954, 2161, 3033, 3251, 3281

- (intercido) intercidunt 3355; intercedentis 3346, 3358  
interdictum 2332  
(interficio) interficiam 742; interfecit 90, 753; interficere 746, 2333: interficerent 3076; interfectorias 748  
(interpello) interpellandum 1367-1368  
(interpretatio) interpretationem 1311-1312  
(interpreto) interpretatur 439, 481, 1481-1482;  
(interrogatio) interrogat 1131-1132; interrogant 2665-2666; interroganti 2666; interrogatus 3587; interrogati 1321; Interrogatis 3079  
(interrumpo) interrumpere 1111  
interruptio 3252  
(intersum) interesse 2526, 3316; interessent 1985; intersint 1987  
(intingo) intingatur 178, 181-182  
(intolerabilis) intollerabilia 859  
(intono) intonuit 3265  
(intra 28, 36, 739, 746, 783, 867, 1432, 2106, 3316  
(intratio) intrationem 2331  
(intricatus) intricati 155  
(intro) intrat 1440, 1489, 1557, 1673, 1910, 2629, 3503; intrant 1523, 1807-1808, 3643; intramus 3596; intratis 2961; intrabat 2103, 3107, 3427; intrabit 1636, 1674; intrabunt 1633, 2278; intrauit 1279; intrare 1313, 1678, 1687, 1740, 1886, 2001, 2633, 2634, 2961, 3269, 3615; intrate 2108; intraret 2556  
(introductio) introductione 1230, 2216  
(introeo) introire 1694-1695; introite 1576, 2546  
(intus 630  
(inutilis) invtilem 2042  
(invenio) Invenisti 1222, 1228, 1235, 1236, 1257, 1263, 1297, 1548; invenit 572, 1233, 1234, 1238, 1298; invenerunt 731, 1414, 3562-3563; inuenire 478; invenire 1198, 397, 665; invenies 164; invenietis 2282; inuenitur 254-255; invenitur 269; inuentus 464; inventus 2271; inuentum 1241  
(inventio) inventione 1237  
(invicem 693, 710, 754, 1743, 2559  
(invidens) invidentes 3366  
invidia 190, 193; invidie 189, 2959; invidiam 84, 95, 2967  
(invidus) invidi 193  
invisibilis 20; invisibilem 3099  
(invito) invitavit 2296; invitaret 2295; invitati 2532  
(invius) invia 3186, 3370  
(invoco) invocabimus 504, 818; invocemus 2209  
(involvere) involuti 1358  
Iob 427, 547, 896, 1147, 1913, 3354  
(iocundus) iocunde 2045  
(Ioel) Ioelis 2134, 2145, 3157  
Iohannes 948, 1461, 1857, 2487, 3540; Ioannis 195, 474, 1695, 1854, 1864, 1869, 2032, 2206, 2225, 2237, 2292, 2367, 2469, 2580, 2596, 2617, 2721, 2844, 2933, 2976-2977, 3021, 3094, 3199, 3220, 3269, 3641: Ioannes 2422-2423, 2598, 3048, 3117, 3472; Iohannis 199, 341, 883, 895, 3018, 3525, 3536; Iohanne 3470  
(Iordanis) Iordanem 450, 452, 453, 467-468; Iordane 3256, 3257  
Iosaphat 2143, 2144, 3149, 3156  
Ioseph 3012  
ipse 21, 292, 429, 439, 619, 937 1133, 1186, 1462, 1793, 2234, 2353, 2367, 2369, 2395, 2502, 2647, 2813, 2968, 2977, 3087, 3092, 3098, 3622; ipsa 541, 1256, 1269, 1269, 1549, 2602, 2605, 3181; ipsius 190; ipsi 2609, 3604, 3605, 3607; ipsum 753, 753-754, 1183, 1363, 1364, 1410, 1707, 1762, 1793, 2494, 2666, 3103; ipso 2618, 3344, 3419; ipsorum 730, 1928, 3462-3463, 3522-3523; ipsos 710, 711-712, 744, 3563; ipsis 88, 1959, 2381  
ipsemet 2345-2346, 2358, 2361  
ira 672, 1781, 2068, 2281; iram 141, 1949, 2779, 2781, 3367  
irreducibilis 677, 678, 1254, 1255  
irreducibiliter 1881  
(is) ea 762, 817, 883, 1210, 1325, 2508, 2560, 2716, 2825, 2908, 2999, 3585, 3637; id 66, 179, 181, 302, 321, 323, 342, 457, 488, 947, 1026, 1212, 1310, 1312, 1323, 1488, 1620, 1777, 2488, 2495, 3142, 3365, 3366, 3366, 3378; eius 60, 61, 122, 152, 161, 188, 322, 703, 772, 817, 831, 889, 908, 915, 919, 937, 946, 997, 1003, 1064, 1171, 1190, 1202, 1271, 1285, 1364, 1424, 1425, 1447, 1474, 1477, 1491, 1495, 1556, 1576, 1577, 1776, 1822, 1985, 2305, 2313, 2518, 2546, 2546, 2546, 2616, 3014, 3051, 3095, 3171, 3322, 3322, 3397; ei 436, 444, 617, 702, 703, 705,

- 845, 928, 951, 1060, 1140, 1141, 1173, 1287, 1551, 1757, 2053, 2359, 2556, 2852, 3196, 3543; eum 90, 108, 264, 563, 632, 706, 727, 727, 742, 761, 853, 974, 979, 1004, 1108, 1137, 1138, 1141, 1169, 1216, 1453, 1453, 1484, 1785, 1869, 2133, 2295, 2296, 2580, 2587, 2631, 2634, 2697, 2699, 2962, 2970, 2971, 2972, 2973, 2980, 2986, 2987, 2987, 3008, 3008, 3012, 3020, 3058, 3088, 3091, 3098, 3098, 3100, 3101, 3102, 3106, 3215, 3262, 3319, 3427; eam 469, 562, 607, 652, 762, 833, 1019, 1020, 1026, 1026, 1027, 1089, 1215, 2050, 2517, 2852, 3204; eorum 140, 262, 1987, 2358, 2706, 2970, 2973, 2994, 2995, 3001, 3051, 3152, 3290, 3291, 3483, 3485, 3601, 3602; eis 107, 747, 873, 1752, 2145, 2309, 2429, 2609, 2642, 2689, 2693, 2871, 3075, 3156, 3555, 3556, 3562, 3600, 3603; eas 170, 3544; eos 261, 299, 791, 865, 912, 923, 1042, 1494, 1750, 1753, 2378, 2418, 2428, 2429, 2636, 2902, 2954, 2962, 3011, 3131, 3135, 3243;
- Israel 637, 867, 1201, 3521-3522
- iste 7, 8, 9, 77, 101, 487, 585, 668, 1253, 1345, 1461, 1534, 1642, 2633, 2719, 2911, 2949, 2975, 2980, 3078, 3082, 3084, 3097, 3263, 3368, 3448, 3451, 3629, 3641; ista 58, 67, 161, 266, 288, 312, 506, 535, 540, 569, 647, 676, 852, 880, 881, 969, 1285, 1293, 1299, 1307, 1317, 1381, 1422, 1435, 1607, 1696, 1697, 1888, 2199, 2238, 2463, 2617, 2646, 2657, 2771, 2827, 2858, 2905, 2947, 2989, 3030, 3154, 3228, 3237, 3292, 3454; istud 18, 259, 270, 528, 560, 877, 933, 956, 980 1456, 1500, 1508, 1583, 2207, 2384, 2468, 2534, 2672, 2778, 2805, 3039, 3111, 3388; istius 492, 567-568, 1920, 2285, 3385; isti 242, 273, 291, 730, 733, 739, 1671, 1964; istum 80, 450-451, 453, 468, 592, 1168, 1863, 2455, 3086, 3514; istam 593, 613, 638, 650, 670, 676, 701, 801, 1130, 1297, 1351, 1357, 1499, 1526, 1884, 2378, 2522, 2536, 2627, 2815, 2925, 3238, 3242, 3311, 3383, 3471; isto 54, 294, 302, 331, 364, 372, 376, 410, 422, 447, 453, 766, 882, 920, 1013, 1224, 1977, 2433, 2521; istis 967, 1183, 1426, 1579, 1771, 1859, 2243, 3062, 3311, 3495; istos 870, 1878; istas 718, 826, 888, 1480, 2825
- ita 568, 599, 600, 609, 611, 618, 646, 650, 678, 829, 968, 1052, 1055, 1265, 1295, 1336, 1344, 1362, 1433, 1886, 1886, 2060, 2272, 2275, 2283, 2286, 2301, 2308, 2309, 2323, 2340, 2355, 2386, 2392, 2419, 2422, 2446, 2626, 2631, 2748, 3046, 3183, 3184, 3216, 3432, 3631
- itaque 971, 2163-2164, 2862
- item 21, 27, 30, 43, 45, 49, 107, 457, 835, 988, 995, 1000, 1006, 1011, 1029, 1061, 1069, 1078, 1083, 1087, 1091, 1096, 1116, 1153, 1179, 1242, 1243, 1245, 1248, 1249, 1302, 1336, 1380, 1399, 1463, 1750, 1752, 1807, 1809, 2293, 2299, 2337, 2491, 2629, 2694, 2695, 2780, 2782, 2786, 2788, 2823, 2824, 2824, 2826, 2829, 2908, 2911, 3217, 3246, 3283, 3286, 3628
- iter 734, 735, 2673, 3369; itinere 572, 3614
- (itero) iterare 2802; iterandi 47; itinerando 731; iterato 3602
- iterum 3198, 3206, 3224
- (iubeo) iussit 3242
- iudaicus 93, 100
- Iudas 297, 310, 334, 2492; Iude 2054; Iuda 2053
- iudeus 3108; iudei 432, 845, 1862, 2138, 2404, 2435, 2588, 2594, 2597, 2611, 2641, 2647, 2697, 2704, 2720, 2724, 2948, 2956, 3127, 3175, 3178; iudeis 1400; iudeos 2940
- iudex 1125, 1706, 1711, 1883, 2008-2009, 2040; iudicis 1123; iudice 1998, 2030-2031; iudices 1734, 2328, 2407
- iudicialis 657, 674, 2146
- iudicium 341, 1100, 1716, 1847, 2028, 2097; iudicii 131, 972, 1086, 1623, 1876, 1879, 2082, 2088, 2092, 2109, 2132, 2134, 2136, 2157-2158, 2161, 2162, 3147, 3153, 3507; iudicio 2008, 2047, 2162
- (iudico) iudicabo 1099, 2026-2027; iudicare 1126, 2164; iudicamur 1709; iudicatur 341; iudicaremur 1708; iudicans 134; iudicantes 3521; iudicati 2373; iudicando 3173
- Iudith 1033-1034, 1403
- (Iuppiter) Iovis 2731
- iuramentum 1807; iuramenta 66, 1960, 2390; iuramentis 2389

- (iurista) iuriste 921-922; iuristas 1734  
 (iuro) iurat 1804; iuratis 1805, 1806; iurare 2390, 2679; iurabis 1812  
 iustificatio 3625; iustificacionis 285-286, 3630; iustificacionem 2742; iustificacionibus 277  
 (iustifico) iustificabitur 987  
 iustitia 1601, 1700, 1706, 1710, 2025, 2029, 2380, 2398, 2403-2404, 3322, 3465, 3479; iusticia 1337, 2395, 2396, 2403, 3466, 3634; iusticie 425, 1133, 1339, 1493; iustitie 991, 992, 1112, 1350, 1808, 2789, 3473; iustitiam 1129, 1664, 1696, 1701, 1713, 1714, 1716, 1730, 1808, 2039, 2379, 2407, 2660, 2870, 3147, 3462, 3464; iusticiam 1124, 1338, 2028, 2394-2395, 3471; iusticias 1099, 1099, 2026  
 iustus 84, 2009, 2720; iusta 726; iusti 1123, 3483; iustam 3088; iustum 1132, 3459, 3623; iustorum 267, 274;  
 iuuenis 1280; iuuenes 790, 1288  
 (iuvo) iuvat 222; iuuabunt 853  
 iuxta 455, 776, 927-928, 2932, 2938, 2945, 3183
- Kyrieleison 653-654, 807
- L 2793  
 la 732, 732, 755, 3355  
 (labium) labia 1213  
 (labor) laborem 214-215, 1843, 1941  
 (laborator) laboratorum 1939  
 (laboro) laborat 367, 369, 421; laboratis 78, 2564; laborauit 3154; laboravit 1416; Laborabit 2072; laborare 2750; laboraretis 2340; laborauerit 659-660;  
 lac 2288  
 lacrima 607; lacrimarum 2460; lacrimas 1332, 2890-2891; lacrimis 2196, 3596  
 (lacrimo) lacrimare 2075; lacrimando 1553  
 (laete) lete 2045  
 (laetifico) letifica 787  
 (laetitia) leticia 190, 2413; letitie 780; leticiam 686, 771, 1978, 3038;  
 (laetor) letatur 391, 1980; letabitur 3003; letare 973, 1581; letari 2572: letantes 1486  
 (laicus) layci 696, 1747; layci 696; laycos 696; laycis 3590; laycis 3238  
 lana 3588  
 lancea 188; lanceam 133; lancearum 2420  
 (lancusta) lancustas 3541  
 lanterna 1721  
 (lapideus) lapideum 1391  
 (lapido) lapidas 3131; lapidamus 2698, 2704, 2712; lapidare 2699, 2703, 2703; lapidarent 2697; lapidari 1786  
 lapis 563, 611, 2850; lapidem 562; lapides 2697; lapidibus 1785, 1927, 2701  
 large 50  
 largire 379; largiris 245  
 largitio 3648  
 (largus) larga 3473; largam 1396; largas 170,  
 (latinus) latinis 3235  
 latro 1755, 2392, 3415, 3432, 3438, 3447, 3614, 3618; latronis 3424; latroni 3631; latronem 1457, 1459, 3410, 3414, 3424; latrones 2373, 2386, 3411; latronum 3412-3413; latronibus 605, 2377, 2385  
 latus 188; lateris 81, 187, 2010; latere 192; laudabilis 1063, 2445-2446  
 (laudo) laudare 2848; laudent 2157; laudatur 799;  
 (Laurentius) Laurentii 944  
 (laus) laudem 2735; laude 1536  
 (lavo) lauant 646, 649; lota 1681, 1688, 1690  
 (laxus) laxa 279  
 laycalis 3364; laycali 3372; laycalem 3368; (lectio) lectionem 1148  
 (lectum) lecto 1067, 3504, 3569-3570; lectis 1926;  
 legibilis 1452  
 (lego) legis 1179; legis 2015; legit 2646: legunt 932: legimus 82, 2488-2489, 3303: legitur 306, 345, 383, 455, 485, 1264, 1865, 3416-3417, 3474, 3552  
 leo 698, 1793; leonem 698, 1792; leones 3365  
 lepra 2986  
 (leprosus) leprosum 1453-1454; leprosi 3419; leprosos 2605, 2985  
 Leui 2991, 2992, 2993, 2994  
 leuis 564  
 (Leviticus) Levitici 1189, 1785, 2773  
 (levo) leuat 1018; leuatis 2876; leuauit 788, 1199; levavi 802; leuavit 753; leuabit 3102; leuare 1019  
 Lex 1758; Legis 436, 2298, 2832, 2835-2836; Legem 2835; Lege 1174, 2705;  
 li 1045  
 (Libanus) Libani 3337-3338; Libano 3327  
 libenter 3009; libencius 214  
 (liber) libero 3496; liberum 1634; liberos 262



- (liber) libro 975, 979, 1172, 1320, 1589, 1633, 2714, 2738, 3314, 3407
- (libero) Liberasti 3359; liberabit 2231, 3387; liberarentur 1603; liberandum 1466, 1467; liberati 2399-2400, 2402
- licet 28, 203, 1123, 1132, 1291, 1488, 1697, 2059, 2304, 2611, 3348, 3394, 3470
- (ligamentum) ligamentis 2129
- lignifaber 3013
- lignum 2778, 3095, 3095; ligna 2774, 2776, 2780, 2803-2804, 2816, 2817, 2828, 2886, 2906, 2919; lignis 2792
- (ligo) ligat 562, 2121, 2129; ligaueritis 2131, 2118; ligatur 2123; ligatus 137, 2131, 2371, 2399; ligatum 2118; ligata 565, 2129
- (limbus) limbo 1464; limbum 38, 1690, 2411; linbum 41
- (limus) limo 516
- (linea) lineas 1532-1533, 1893
- linga 179, 2884; lingua 194, 1732, 1739, 1757, 2060, 2658, 3305, 3306; linguam 1212, 2601, 3116, 3116-3117, 3117; linguis 911, 913
- (linum) lini 1359
- lis 1960; lites 255
- littera 1449-1450, 1451, 1452, 1455; litteram 873; littere 1450; litteras 1738, 3106; litteris 1412
- litteralis 1873; litteralem 1856
- (locumenens) locumtenenti 2101
- locus 201, 1202; loco 385, 1228, 1724, 1954, 2176, 2344; locum 1113, 2344, 2987; loca 1975, 1976, 2037; locis 958, 1751, 2066
- (locusta) locustas 3543
- (locutio) loquutionis 1702; loquutione 2823; locutione 2818
- longe 352, 3067
- (longinquus) longinco 2663; longinquus 2668
- loquor 2601, 2603; loquitur 349, 717, 1665, 1717, 1719, 2252, 2480, 3233; loquimini 1741-1742, 2559; loquuntur 820, 822, 2557-2558; loquebatur 14, 2281; loquentur 911, 913-914; loqui 72, 900, 2243, 2424, 2456, 2554, 2611, 2879, 2879, 2985; loquar 823; loquaris 1213; loquamur 1491-1492, 1492-1493; loquantur 1213; loqueretur 2616-1617; loquente 3575; locutus 347; loquutus 2823, 2980; loquuti 2091; loquuti 1085; loquendo 572, 1319; loquendum 928-929
- (Lucas) Lucha 455; Luce 61, 122, 135, 186, 325, 401, 411, 1223, 1458, 1689, 1887, 2097, 2973, 3017, 3294, 3403, 3612
- (luceo) luceat 3532; luceant 2872; lucentes 1636, 1637
- (lucerna) lucernam 1722
- Lucifer 835, 836, 853
- (lucror) lucratur 369; lucratur 3588; lucratur 2318; lucraretur 2320
- luctator 1482
- (lucto) luctare 1482, 1484
- luctus 1898, 1899-1900
- Ludovicus 158
- lumen 265, 3032; lumine 2068
- luna 2315; lune 3197
- lupanar 2491
- lupus 698; lupi 3367; lupum 699;
- lutum 2513, luto 303, 1680, 1687
- lux 3532; lucis 1691;
- luxuria 2114, 3331; luxurie 109, 303, 2683
- luxuriosus 3469-3470; luxuriosi 3366; luxuriosis 113;
- (maceratio) macerationem 239
- (macero) maceramur 426
- Machabeus 297-298, 310, 334, 2493; Machabeorum 298, 334, 1172, 1178, 2489
- macula 333, 1326, 1444, 1637, 1664, 1668, 1669, 1674, 1678, 1698; maculam 1676, 1677, 1690;
- (maculo) maculati 1698
- magis 418, 591, 1790, 1793, 2419-2420, 2506, 2710
- magister 2234, 2714; magistri 2233, 2966; magistro 3241
- (magisterium) magisterio 2973-2974
- magnifeste 924
- magnificencia 3298, 3299, 3230-3231, 3297, 3302, 3310, 3313, 3321, 3321-3322; magnificentiam 2574, 3311-3312, 3324, 3431-3432
- (magnifico) magnificat 981-982, 983, 995, 1000, 1006, 1011, 1029-1030, 1032-1033; magnificauit 974, 979, 1183, 1216; Magnificabit 873; magnificatur 981; magnificandam 2609;
- magnus 757, 1134-1135, 1463, 1465, 1465, 1466, 1468, 1970, 1972, 2134-2135, 2136, 2157; magna 164, 598, 688, 697, 732, 845, 959, 1202, 1287, 1369, 1878, 1990, 2108, 2136, 2158, 3287, 3290-3291, 3296, 3302, 3633; magnum 3576; magni 1033; magne 3409; magno 1853, 1871, 2199; magnam 683,

- 687, 602, 1064-1065, 1691-1692, 3554;  
 maior 163, 1867, 1878, 2135, 2174,  
 2196; maiorem 579, 1335, 1373, 1692,  
 2348, 2360, 2361, 3276, 3305; maius  
 260, 268, 275, 1413, 3620, 3623;  
 maiores 1636, 2953, 3213; maiora 3261
- Magot 864-865, 866, 867, 868;  
 (maiestas) magestatis 3265; magestatem  
 977; magestate 3521
- (Malachias) Malachie 1119
- male 327, 590, 799, 1780, 3620;  
 (maledico) maledictus 3001-3002; male-  
 dicta 2000, 2004-2005; maledicti 68,  
 2152, 2728; maledictis 2065, 2071,  
 3333
- maledictio 1376; maledictionis 2959; ma-  
 ledictioni 1371; maledictionem 1373,  
 1374, 2427; maledictiones 2068-2069;  
 maledicionibus 2050
- (malefacio) malefacta 1339; malefactum  
 2340
- malefactor 1126-1127; malefactoris 1125;  
 malefactores 1052; malefactorum 1779
- malicia 194, 1250, 1601; maliciam 1233,  
 1238, 3164
- maligne 1783
- malignus 1032, 1778-1779, 1779; maligna  
 2942, 2983, 2988, 2989, 3076; malig-  
 nam 2947; maligni 853;
- malitia 2641-2642; malitie 354, 1239; ma-  
 litiam 2187
- malus 28, 83, 94, 1574, 1780, 3318; mala  
 53, 691, 710, 711, 968, 1072, 1080,  
 1082, 2001, 2037, 2039, 2163, 2770,  
 3003, 3615; malum 328, 1051, 1101,  
 1084, 1122, 1244, 1250, 1254, 1459,  
 1610, 1612, 1613, 1666, 1745, 1746,  
 1750, 1757, 2093, 2269, 2549, 2955,  
 3530; mali 1644, 1657, 1989, 2023,  
 2147, 2309, 3151, 3160; malo 221,  
 1212, 1214; malam 1335, 3161, 3448,  
 3618, 3618; malorum 2687; malos  
 1121, 2129; malas 2036; malis 785,  
 834, 1397, 3167;
- mandatum 1115, 1423, 3177; mandata  
 1207, 2347, 2690, 2805; mandatorum  
 2676, 2806, 2836; mandatis 997,  
 2807;
- (manduco) manducabit 2924; manducans  
 3542
- mane 219, 265, 969, 1407, 1728, 2523,  
 2655, 2897, 2899, 3594
- (maneo) manet 3035, 3322; manent 3137;  
 manebat 2345; manebunt 958; mane-  
 re 1015, 1017; manete 612; manenat  
 2571; maneret 1952;
- (manualis) manualem 235, 377
- manus 168, 169, 171, 174, 910, 1028, 1147,  
 2132, 2536, 2894, 2906; manum 171,  
 172, 199; manu 384, 387, 395, 950,  
 2355, 3171, 3488, 3489; manuum  
 2533, 2534, 2892, 2893; manibus 168,  
 946
- marcipium 361, 365, 370, 371, 373
- (Marcus) Marci 911, 2293, 3471
- mare 862; maris 178, 180-181, 865-866,  
 1777; mari 299, 301
- Margarita 704, 705, 708; Margarite 701
- Maria 504, 818, 970, 978, 1227, 1233, 1234,  
 1243, 1244-1245, 1247, 1249, 1251,  
 1296, 1298, 1299, 1302, 1309, 1311,  
 1322, 1323, 1363, 1367, 1372, 1377,  
 1383, 1406, 1407, 1408, 1410, 1412,  
 1415, 1461, 1486, 1500, 1506, 1511,  
 1511, 1564, 1584, 1588, 1660, 1984,  
 2210, 2289, 2472, 2737, 2881, 2937,  
 3012, 3014, 3050, 3205, 3303, 3406;  
 Marie 1221, 1225, 1226, 1230, 1252,  
 1266, 1300, 1324, 1328, 1349, 1352,  
 1385, 1399, 1499, 1590, 1884, 3306,  
 3311; Mariam 35, 504, 818, 978,  
 1291, 1416, 2209, 2471-2472, 2936-  
 2937, 3204
- (marinarius) marinarii 1800
- maritus 3564; maritum 2115
- (mars) martis 2
- (martius) marci 1221;
- martyr 3469; martir 3471, 3472, 3474;  
 martires 3047, 3450; martyres 962-963,  
 964, 3468; martyrum 3454
- (martyrium) martirium 3485-3486, 3488;  
 martirii 3452, 3473
- mater 271, 506, 533, 716, 821, 1146, 1278,  
 3013; matris 98, 1146, 1188, 1673,  
 1913-1914, 2139, 2739, 3347, 3598;  
 matri 1883; matrem 679
- materia 318, 540, 820, 851, 1660, 2208,  
 2759, 3201-3202, 3254, 3438; materie  
 1230-1231, 2216, 3208; materiam  
 1035, 3251
- (materialis) materiales 512
- matrimonium 3355-3356, 3359; matrimo-  
 nii 3347; matrimonio 3354
- (Matthaeus) Matthei 14, 42, 52, 74, 498,  
 523, 961, 1086, 1090, 1463, 1488, 1647,  
 1715-1716, 1771, 2007, 2043, 2055,  
 2092, 2107, 2119, 2149, 2151, 2152,  
 2280-2281, 2302, 2320, 2409, 2690,

- 2723, 2748, 2871, 2873, 2913, 2957, 3007, 3014, 3049, 3103, 3133, 3159, 3173, 3196, 3244, 3428, 3463, 3516, 3522, 3523, 3526, 3533, 3540, 3543; Mattheum 3259
- maxillentus 3141; maxillenta 3139
- maxime 211, 224, 1750, 1859, 2233-2234, 2901, 3096, 3591
- maximus 176-177, 608, 1974, 1977, 2771; maxima 794, 1112, 1182, 1879, 2330, 2417, 3633, 3634; maximum 1516, 1704, 2528, 2549, 2558, 3083; maxiam 1283; maximo 3570
- mecum 1366, 3070, 3436, 3521; (medicamentum) medicamenta 3344
- (medicina) medicine 223
- medicus 1152
- (medio) mediante 420, 1866, 2160; mediantibus 411, 426
- (medito) meditari 2061
- medius 2161; media 3034; medio 586, 778, 841, 2706, 3360, 3412; medium 775
- mel 3541; mellis 780, 781
- melior 1897, 2166, 2196; melius 378, 1520-1521, 1754, 1769, 1775, 1897-1898, 1899, 2054
- membratim 956, 1059
- membrum 1743, 1971; membro 111, 112, 284, 1972; membris 1386-1387, 2124, 2125; membra 1743, 1971, 2123, 2125, 2539, 2540, 3052, 3052-3053, 3053, 3054, 3594
- (memini) memento 324, 1458, 3402, 3407, 3433, 3616; mementote 298
- memoria 1880, 2087; memoriam 633, 1093, 1155, 1160, 3029, 3595
- memoriter 1874
- (memoro) memoror 561; memorare 1904; memoreris 1519
- mendacium 1741, 2625-2626, 2632
- (mendico) mendicantium 2032
- mens 2885, 3035; mentem 245, 580; mente 1501, 1874, 2885
- (mensa) 218, 2745;
- (mensura) mensuram 1348
- (mentalis) mentalem 233, 295
- mentio 1956
- (mercator) mercatori 1735; mercatores 1733-1734
- (mercenarius) mercenariorum 1749
- merces 1843, 1844, 3483, 3485; mercedis 1749; mercedem 32, 2871
- (mercurius) mercurii 3401
- (mereor) meretur 421;
- (meridies) meridiem 2524
- meritorium 206
- meritum 419, 467, 1624, 2006, 2742-2743, 2784, 3606; merito 246, 3604; merita 2783, 2784, 2786, 3453;
- Messias 2607; messiam 2596
- messis 1653; messium 2297
- (messor) messoros 1653
- (metzinaria) mezinarias 56
- meus 364, 367, 370, 428, 672, 1119, 1545, 2100, 2236; mea 140, 309, 320, 326, 428, 536, 616, 672, 767, 785, 1098, 1325, 2024, 2255, 2306, 2521, 2885, 2891, 2914, 2995, 2995, 3108, 3568, 3588; meum 98, 282, 366, 444, 576, 1053, 1054, 1275, 1567, 1813; meam 580, 583, 594, 639, 645, 651, 788, 1606, 1722, 1828, 2634, 2634, 2663, 3582; mei 194, 309, 316, 319, 322, 325, 497, 505, 536, 539, 594, 614, 639, 644, 655, 671, 686, 712, 715, 766, 767, 786, 805, 811, 1106, 1107, 1119, 1458, 2151, 2225, 2226, 2236, 2602, 2604, 3090, 3127, 3168, 3402, 3407, 3433, 3567, 3616; meo 450, 452, 467, 910, 2224, 2358, 2377, 3038; mee 98, 1073, 1914, 2322, 2643, 2651, 2662, 2673, 2688, 3142; mearum 2892, 2893; meos 1199, 3391; meas 1723, 2695, 3582; meis 2643, 2644, 2648, 2651;
- Michael 2182
- miles 953, 3274; militem 2418, 3272-3273;
- milia 551, 1419, 1829-1830, 1908, 2166, 2197, 2420
- (milito) militans 1479; milites 641, 695, 1288, 1799; militum 188
- mille 1021, 1114, 1489, 1752, 1829, 1908, 2314
- miluus 3138, 3142; miluo 3136; miluum 3134
- (minimus) minima 2173
- (minister) ministri 2982; ministros 1826, 2976
- ministerium 248, 415; ministeriorum 1826
- (ministro) ministrat 3476; ministrare 418; ministranda 409
- (minor) minori 2709
- (mirabilis) mirabile 891, 2383, 2404, 2422, 2432, 3046, 3576; mirabilia 2254, 2305-2306
- (miraculosus) miraculosum 2257, 2262

- miraculum 405, 903, 701, 1063, 1172, 1404, 2073, 3552, 3632; miracula 796, 857, 887, 890, 891, 891, 895, 964, 965, 2608;
- miror 714; mirantur 1430; mirabatur 2423; mirabantur 2616; mirabuntur 890; mirari 2261; mirati 3601
- (mirus) mira 895; mirum 2259, 2384, 3036, 3423
- (misereor) miseretur 226; miserebitur 300, 304; Miserere 308-309, 316, 318, 319, 322, 325, 497, 505, 536, 539, 550, 594, 614, 638-639, 644, 654-655, 655, 671, 686, 712, 715, 766, 766, 767, 786, 802, 802, 804, 805-806, 808, 811;
- miseria 546, 553, 596, 598, 626, 674, 676, 688, 690, 697-698, 3160; miseriam 541, 543, 593, 613, 638, 670, 676, 701-702, 801, 810; miserie 544, 547-548, 655, 818, 2906, 2907; miserias 718; miseriis 547
- misericordia 312, 541, 543, 810, 2024, 2376, 2395, 2395, 2402-2403, 2403, 2442-2443, 3611, 3633, 3634; misericordie 355, 1240, 1337, 1340, 1350, 2021, 2536, 2903; misericordiam 318-319, 329, 542, 545, 549, 687, 803-804, 1149-1150, 1340, 2122-3123, 2407-2408, 2862-2863, 2908, 2915, 3130, 3189, 3383, 3416, 3636;
- (misericordialis) misericordiales 2183
- misericorditer 280, 307, 3125
- misericors 305, 2021, 2022, 3631; misericordes 1336
- misterium 241, 285, 2140
- mitis 2280, 2281, 2282
- (mitto) mictere 1108, 2414, 2418; mictitur 1294; misit 897, 2351; miserunt 2976; missus 1266; missi 3131; missa 2513, 2541, 2541, 2544, 2545, 2548-2549, 2553, 2558; missam 570, 1092, 2485, 2513, 2515, 2517, 2523, 2523, 2529, 2569, 3584; misse 244, 653, 716, 806, 1409, 2018, 2525; missas 989, 2339;
- mixti 1653, 2146; mistum 755
- modicum 215, 2752
- modus 2029-2030, 3097, 3448; modo 181, 430, 540, 694, 843, 851, 1231, 1376, 1660, 1773, 2104, 2541, 2748, 2829, 2832, 2866, 3438, 3447, 3546, 3558; modum 157, 369, 1503, 1639, 2263, 2336, 3092, 3315, 3438, 3492, 3514; modi 3440; modos 2829; modis 838, 851, 1746, 2816, 3404;
- (moechor) mechatus 1090
- mola 1776
- (mollis) mollibus 1926
- (momentum) momento 2066
- (moneta) monetam 1828
- (monitio) monitionem 2332
- (mons) montem 480; monte 1663, 2301, 3329; montes 867; montibus 2300
- (montanus) montana 3327, 3328
- monumentum 1392; monumenta 1390
- (moralis) morale 2712; morales 502, 2936, 3629
- moralitas 1506
- moraliter 2307, 2407, 3022, 3121, 3180
- (morior) moritur 512, 513, 1156, 1159, 1669, 2080; moriuntur 3161, 3500; moriebatur 3096; mori 678, 680, 729, 821, 1535, 1887, 2993, 3118, 3487; morieris 1528; morietur 3093, 3181-3182, 3191; morientur 1494; moriar 1275, 1528, 2404; moriatur 1672, 1784, 2335, 3084, 3085, 3088, 3090, 3101, 3115, 3478; moriantur 3275; moriretur 1884, 3073, 3074; morirentur 749; moriturus 3121; moriturum 1918
- (moro) morantur 1752
- mors 734, 1254, 1255, 1979, 2080; mortis 224, 1174, 1409, 1800, 1861, 1875, 1878, 1880, 1883, 1888, 1891, 1897, 1897, 1903, 1909, 1920, 1929, 1933, 1935, 1947, 1949, 1952, 1968, 1973, 2033, 2074, 2076, 2079, 2161, 2374, 3106, 3187, 3595; morti 1985, 1987; mortem 465, 468, 660, 666, 685, 689, 1011, 1012, 1023, 1059-1060, 1181, 1527, 1537, 1882, 1906, 2078, 2675, 2866, 2924, 3087, 3157, 3319, 3475-3476; morte 187, 1011, 1465, 1979, 1980;
- mort 732, 732, 756
- mortalis 204; mortale 643, 1671, 2783, 2833, 3486-3487; mortali 627, 1104, 1206, 1993, 2781, 3278; mortalia 44, 674-675, 1484, 1902, 2830, 3328-3329, 3330, 3336, 3338; mortaliu 1485; mortalibus 2801, 2821-2822, 3332
- mortaliter 2631, 2785, 2788, 3488
- mortuus 642, 662, 1139, 1958, 1975; mortui 643-644, 754, 1938, 1986, 2137; mortue 897; mortuo 1936; mortuos 2605, 2904, 2986, 2609, 3621; mortuis 2080, 3598
- (mos) morem 1123; moribus 3602

- motium 976, 1585, 2207, 3201, 3404, 1889  
 motus 218, 2376; mota 1413  
 (moveo) mouet 208; mouent 200; mouebat 3116; mouit 3117; mouebitur 1840, 1847; moueatur 1164; mouendum 1016  
 mox 340  
 (mula) mule 587; mulam 583, 586  
 (muliebris) muliebri 3573  
 mulier 308, 509, 534, 540, 665, 760, 1115, 1238, 1240, 1243, 1420, 1428, 1705, 1773, 1784, 1937, 2115, 2484, 2664, 2811, 3176, 3357, 3358, 3478; mulieris 649, 1811, 3025; mulieri 1288; mulierem 771-772, 1089, 1239, 3356; muliere 546, 763, 1254, 2616; mulieres 1232, 1253, 1370-1371, 1378-1379, 3160-3161, 3239, 3477; mulierum 3421-3422; mulieribus 773, 1090, 1284, 1301, 1369, 1376-1377, 1377, 2615  
 multiplex 414; multiplici 328; multiplicam 3203  
 multipliciter 222, 800  
 (multiplico) multiplicat 3279; multiplicabit 3389; multiplicabatur 85  
 multitudo 721, 790, 794, 1013, 3421; multitudinem 2020  
 (multus) multa 153, 424, 820, 822, 860, 1137, 1712, 1902, 2106, 2468, 2473, 2481, 2539, 2700, 2702, 2856, 2984, 3022, 3054, 3082, 3364; multi 568, 921, 1983, 2548, 3112; multe 1642, 1643, 1754, 2541; multo 1520; multum 112, 127, 132, 184, 378, 802, 808, 1398, 1415, 1416, 1520, 1796, 1858, 2260, 2348, 2376, 2475, 3055, 3202; multas 302, 501, 2470-2471, 2820, 2935, 3265; multis 424, 547, 873-874, 2050, 2493, 3559-3560  
 mundane 591-592, 781, 781  
 (mundanus) mundana 2854, 3559; mundanis 581, 592, 2567, 3559; mundanis 581, 592  
 mundissime 3258  
 (mundo) mundat 2986; mundare 335  
 mundus 7, 8, 9, 15, 70, 76, 77, 101-102, 1398, 1649-1650, 2259, 2399, 2927, 3212, 3368; mundi 341, 342, 603, 825, 826, 827-828, 843, 862, 960, 964, 1071, 1231, 1233, 1418, 1491, 1515, 1908, 1909, 1920, 2137, 2314, 2317, 3307; mundo 55, 72, 156, 302, 470, 544, 548, 683-684, 691, 883, 1591, 1604, 1617-1618, 1652, 1715, 1818, 1913, 1933, 2286, 2302, 2747, 3365; mundum 11, 883, 884, 943, 1442, 1443, 1910-1911, 2273, 2318, 2455  
 (munus) munera 1834  
 murmur 138  
 (murmuro) murmurabat 142; murmurabant 2962  
 murus 2997, 2999; murum 2996  
 (mutabilis) mutabilium 218; mutabiliter 217  
 (muto) mutaretis 3239-3240; mutabatur 3077; mutabitur 219 mutetur 220; mutus 347, 349; mutum 347; muti 346, 1072; mutos 2985  
 (mutuum) mutuo 1737  
 Nabuchodonosor 1051  
 nam 305, 471, 473, 986, 2751  
 namque 243, 1536  
 (narro) narrans 2665  
 (nascor) nascitur 1911; nascuntur 3329; nascetur 821, 1505; nasci 1448, 1449; natus 22, 546, 880, 2053; nata 669, 1274; natum 2055, 2405; nati 669  
 (nativitas) nativitatis 105-106, 1897; natiuitatis 1889; nativitatem 817, 1364  
 natura 561, 1163, 1320, 1345, 2847-2848; nature 489-490, 664, 2820-2821, 3209; naturam 776, 1543, 1544, 1639  
 naturalis 656; naturalem 659  
 naturaliter 610, 660, 775-776  
 naufragium 337  
 ne 109, 160, 186, 220, 264, 366, 367, 369, 605, 980, 1045, 1112, 1117, 1173, 1181, 1186, 1189, 1190, 1204, 1212, 1213, 1296, 1457, 1484, 1723, 1770, 1775, 1793, 1810, 1836, 2055, 2062, 2093, 2110, 2354, 2357, 2378, 2870, 2870, 2921, 3357  
 nec 18, 124, 159, 160, 184, 279, 285, 360, 581, 599, 600, 698, 699, 707, 883, 949, 960, 1022, 1055, 1084, 1115, 1142, 1194, 1195, 1362, 1494, 1495, 1607, 1665, 1675, 1685, 1723, 1745, 1758, 1761, 1763, 1806, 1813, 1832, 1837, 1882, 1943, 1980, 1986, 1999, 2043, 2045, 2061, 2072, 2093, 2368, 2516, 2547, 2560, 2679, 2682, 2684, 2685, 2742, 2961, 3043, 3114, 3248, 3352, 3355, 3356, 3369, 3542, 3572  
 (necessarius) necessaria 150, 165, 425, 747, 810, 1517, 2513, 2678, 3202, 3626, 3627, 3638; necessariis 2512  
 necesse 374, 762, 871, 1949, 3486, 3531

- (necessitas) necessitatis 1947; necessitate 1948, 1965, 3041, 3237; necessitatibus 490
- (negativus) negativa 2715, 2717-2718, 2719
- (negator) negatores 2069
- negligenter 1096
- negligentia 2328; negligentie 127
- (negligo) neclegunt 270-271; neglexerunt 735; negligentes 127, 129
- (nego) negavit 441; negare 2718, 2719; negans 438
- (negotium) negotiis 2566
- nemo 111, 475, 609, 770, 949, 1111, 1113, 1322, 1518, 1815, 1818, 1937, 1953, 2103, 2366, 2367, 2549, 3110, 3530; nemini 241, 248
- nempe 425
- (nemus) nemore 731; nemoribus 692, 3581
- (neo) nendo 3588
- nequam 1652
- neque 527, 1758, 2093
- nequitia 252; nequicie 2959
- (nervus) neruos 1147; nervis 1149
- (nescio) nescit 1990, 1995; nescimus 1994, 2599; nescitis 3075, 3097, 3114 nescisti 254; nesciens 1436
- nichil 612, 885, 945, 1146, 1301, 1410, 1448, 1893, 1909, 1914, 2877, 2878, 2971, 3509, 3509; nichilum 1031, 1778; nichilo 611
- nichilominus 392
- (nidus) nidos 2303
- (niger) nigra 3481
- nihil 1699
- nil 3423;
- nimis 997-998, 1940, 2255, 2255, 2306
- (nimius) nimiam 84
- nisi 229, 242, 404, 440, 522, 550, 622, 632, 662, 783, 885, 908, 949, 960, 984, 1027, 1050, 1126, 1164, 1168, 1399, 1405, 1406, 1410, 1439, 1448, 1518, 1567, 1568, 1688, 1694, 1700, 1823, 1909, 2024, 2059, 2168, 2170, 2171, 2287, 2341, 2366, 2540, 2542, 2694, 2746, 2833, 2875, 3030, 3053, 3055, 3257, 3267, 3311, 3312, 3649
- (nitor) nititur 360-361; nitetur 2850:
- nobilis 1937; nobilium 1941
- (noceo) nocebit 1060; nocere 1951; nocitura 3646
- (nocivus) noxiua 1787
- Nohe 2351
- nolo 3319; nolit 475; nolunt 1337, 1940, 3137, 3161, 3163; nolebat 1175; nolebant 2353 noluit 1176, 1885; nolle 418, 483; Noli 1473; Nolite 256, 272, 734, 883, 2163, 3611; nolentes 1750
- nomen 60, 61, 217, 222, 363, 838, 907, 908, 909, 915, 916, 916-917, 1270-1271, 1424, 1447, 1456, 1754, 1813, 2843, 2843-2844, 3051; nomine 906, 907, 910, 917, 1450, 1468-1469, 2127, 3041, 3075, 3236, 3243, 3245, 3245, 3245, 3247; nomina 909, 2228; nominis 65, 1392; nomini 2838, 2842; nominibus 907
- (nominatio) nominatione 65
- (nominativus) nominativum 3006; nominativo 3006
- (nomino) nominari 2112; nominando 2111-2112
- non 25, 38, 39, 47, 60, 62, 73, 74, 117, 123, 129, 135, 138, 142, 149, 154, 158, 163, 180, 184, 194, 209, 210, 229, 241, 247, 248, 250, 252, 253, 273, 281, 360, 403, 405, 413, 434, 438, 442, 442, 478, 478, 479, 487, 488, 522, 527, 529, 550, 556, 557, 560, 565, 568, 568, 577, 581, 589, 597, 604, 607, 609, 617, 628, 630, 632, 644, 649, 651, 687, 692, 709, 714, 714, 715, 742, 757, 762, 783, 822, 827, 845, 867, 871, 884, 890, 903, 907, 913, 915, 927, 932, 934, 935, 939, 940, 956, 959, 964, 984, 985, 987, 993, 3318, 1004, 1008, 1015, 1017, 1022, 1043, 1047, 1049, 1050, 1074, 1074, 1075, 1081, 1084, 1087, 1091, 1092, 1092, 1095, 1097, 1099, 1107, 1115, 1118, 1120, 1124, 1125, 1127, 1134, 1137, 1142, 1163, 1164, 1194, 1196, 1197, 1208, 1238, 1266, 1271, 1274, 1286, 1286, 1290, 1291, 1293, 1295, 1302, 1326, 1332, 1333, 1339, 1340, 1341, 1343, 1344, 1359, 1374, 1406, 1425, 1428, 1437, 1438, 1440, 1451, 1452, 1453, 1466, 1468, 1491, 1492, 1496, 1501, 1502, 1505, 1514, 1519, 1521, 1522, 1542, 1543, 1546, 1547, 1551, 1557, 1557, 1560, 1561, 1567, 1568, 1571, 1573, 1573, 1574, 1577, 1582, 1589, 1591, 1593, 1599, 1603, 1605, 1606, 1609, 1610, 1611, 1612, 1619, 1633, 1636, 1638, 1658, 1660, 1673, 1674, 1678, 1680, 1684, 1690, 1691, 1694, 1708, 1711, 1713, 1720, 1724, 1725, 1732, 1743, 1744, 1757, 1759, 1760, 1765, 1780, 1804, 1806, 1808,

- 1812, 1814, 1816, 1819, 1821, 1823, 1828, 1830, 1832, 1834, 1835, 1837, 1840, 1843, 1847, 1849, 1860, 1862, 1863, 1883, 1884, 1893, 1904, 1915, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1942, 1953, 1957, 1964, 1966, 1978, 1979, 1980, 1983, 1985, 1986, 1987, 1987, 1992, 1993, 1995, 1998, 2010, 2023, 2024, 2043, 2044, 2053, 2054, 2059, 2061, 2062, 2078, 2080, 2093, 2101, 2102, 2103, 2109, 2112, 2114, 2129, 2135, 2140, 2146, 2168, 2170, 2180, 2181, 2187, 2200, 2228, 2253, 2255, 2264, 2266, 2278, 2287, 2291, 2296, 2301, 2303, 2309, 2341, 2345, 2379, 2396, 2403, 2426, 2428, 2429, 2442, 2443, 2460, 2505, 2515, 2516, 2533, 2539, 2542, 2547, 2554, 2555, 2556, 2559, 2565, 2568, 2574, 2589, 2592, 2594, 2595, 2600, 2602, 2603, 2606, 2609, 2611, 2617, 2620, 2621, 2625, 2632, 2633, 2638, 2642, 2644, 2647, 2671, 2678, 2679, 2681, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2695, 2698, 2704, 2708, 2709, 2712, 2716, 2720, 2724, 2734, 2742, 2746, 2750, 2750, 2794, 2802, 2804, 2811, 2825, 2842, 2843, 2861, 2867, 2868, 2877, 2928, 2961, 2969, 2979, 2994, 2995, 3004, 3017, 3030, 3033, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3053, 3061, 3064, 3068, 3074, 3087, 3098, 3100, 3105, 3108, 3109, 3110, 3111, 3115, 3126, 3129, 3134, 3175, 3191, 3196, 3238, 3240, 3246, 3247, 3248, 3250, 3252, 3254, 3256, 3264, 3268, 3275, 3278, 3278, 3281, 3283, 3286, 3293, 3295, 3300, 3308, 3311, 3315, 3330, 3344, 3350, 3354, 3356, 3360, 3361, 3369, 3379, 3388, 3394, 3394, 3428, 3452, 3455, 3456, 3456, 3458, 3461, 3464, 3469, 3470, 3478, 3479, 3480, 3481, 3534, 3542, 3613, 3614, 3619, 3619, 3625, 3632, 3633, 3640, 3648, 3650
- nondum 1303, 1473, 3338
- nonne 51, 113, 260, 268, 274, 420, 432, 435, 1886, 2384, 2417, 2578, 2705, 3013, 3014, 3018
- (nonnullus) nonnulli 169, 922, 2389; nonnulla 820
- (nonus) nona 1804, 2194, 2685; noni 2497; nono 1967, 3648; nonum 2034
- nos 131, 162, 170, 174, 206, 228, 290, 302, 309, 311, 335, 363, 371, 407, 430, 431, 433, 435, 493, 506, 508, 525, 529, 530, 533, 538, 611, 618, 643, 667, 669, 673, 693, 699, 778, 803, 854, 1035, 1209, 1220, 1226, 1299, 1305, 1358, 1460, 1472, 1482, 1510, 1608, 1660, 1820, 2078, 2086, 2201, 2233, 2276, 2279, 2308, 2387, 2392. 2405, 2426, 2440, 2446, 2501, 2504, 2506, 2585, 2613, 2718, 3019, 3032, 3033, 3081, 3086, 3091, 3102, 3183, 3219, 3404, 3515, 3551, 3573; nobis 174, 287, 370, 403, 446, 493-494, 525-526, 528, 642, 684, 711, 777, 1143, 1144-1145, 1153, 1162, 1169, 1189, 1196, 1198, 1218, 1219, 1225, 1305, 1314, 1348, 1368, 1376, 1395, 1397, 1397, 1397, 1399, 1402, 1403, 1417, 1448, 1689, 1697, 1793, 1965, 2097, 2202, 2367, 2369, 2475, 2480, 2482, 2577, 2582, 2586, 2587, 2591, 2601, 2623, 2678, 2757, 2912-2913, 3140, 3180, 3203, 3219, 3288, 3457-3458, 3516, 3632;
- (nosco) noscitur 1774
- (nosmetipsi) nosmetipsos 424, 1708
- noster 184, 300, 582, 585, 586, 741, 912, 970, 1143, 1794, 2208, 2612, 2735, 2881, 2887, 2888, 3060, 3258; nostra 429, 1579, 1874, 1894, 1994, 2095, 2169, 2208, 2251, 2264, 2463, 2583, 3594; nostrum 241-242, 249, 419, 825, 1509, 1729, 1955, 2222, 2659, 2732, 2738, 2796, 2845, 2988; nostri 300, 304, 444, 622, 802, 806, 808, 3291; nostre 23, 27, 502, 2285, 2736, 2740, 2757, 2999, 3045, 3596; nostram 2084, 2457, 2457, 2588, 2591, 2599; nostro 2574-2575, 3324; nostrorum 2202; nostrarum 2209; nostris 490, 2104, 3597; nostras 171, 254, 491; nostros 1744, 2507
- (notarius) notariis 1738; notarios 1734
- noto; 1258, 2941; notant 1307; nota 804, 913, 1772, 2547, 2562, 3298; notatur 204, 1178, 1463, 1471, 1491, 1565, 1669, 1717-1718, 1733, 1779, 1789, 1805, 2328, 2650-2651, 3297, 3326; notandum 350
- (notorius) notorie 2955; notoriis 2954
- nouem 547, 549, 550, 1363 2173, 2176; nouembris 2498
- (novissimus) nouissima 1904, 1905; Nouissimo 1853, 1871; nouissimum 1907, 1932, 1968, 1982, 1997, 2008, 2034, 2047, 2057, 2064, 1919; nouissimis 924

- (novitas) nouitate 2446; nouitates 2488  
 (novus) noua 2665, 2667, 2669, 2669, 3545;  
 noui 2856; nouis 914; novum 2494;  
 nouam 2442; novis 911; novissimo  
 2199; novissimum 1946  
 nox 2168, 2169; nocte 119, 159, 527, 527-  
 528, 3547, 3568, 3592; noctibus 289;  
 nudus 1911, 1911, 1911, 1913, 1914; nu-  
 dum 264  
 nullus 569, 1061, 1983-1984, 2167, 2170;  
 nulla 960, 1060, 1495, 1600, 1955-  
 1956; nullum 2539, 2749, 2833; nulli  
 284; nullam 2320;  
 numerus 865; Numeri 2928, 2960; nume-  
 ro 387;  
 numquam 698, 722, 1055, 1317, 1318,  
 1329, 1362, 1405, 1494, 1613, 1687,  
 2201, 2281, 2286, 2404, 2432, 2980,  
 3043, 3079, 3105; nunquam 18, 663,  
 707, 1000, 1282, 1736, 1882, 2615  
 numquid 257, 259, 2025, 2071; nunquid  
 1152  
 nunc 198, 203, 213, 215, 238, 240, 300,  
 303, 331, 335, 336, 341, 372, 378, 384,  
 422, 425, 427, 447, 451, 471, 925, 1630,  
 2133, 2158, 2158  
 (nundinae) nundinas 2338  
 nuntio 420; nuncio 3272; nunciauit  
 1423, 1507; nuntiare 1140  
 (nuptiae) nubcias 159; nuptiarum 3569  
 nusquam 2421  
 (nutrio) nutrire 1942-1943; nutrienda 1934  
 nux 1431  
 O 474, 676, 1053, 1168, 1201, 1273, 1273,  
 2000, 2071, 2260, 2362, 2413, 2462,  
 2594, 2633, 3274, 3302, 3310, 3473,  
 3477, 3489, 3512, 3618, 3632  
 (obcessus) obcessum 343  
 obedientia 483-484, 2232; obedientie 454,  
 481, 482; obedientiam 237, 447-448;  
 hobediencia 2233, 3125, 3144, 3520;  
 hobediencia 2219-2220, 3494; hobe-  
 diencie 3497; hobediencie 795, 941;  
 hobediencia 940, 2674, 2676, 2689,  
 3126, 3495-3496, 3504, 3561  
 (obedio) hobedire 2234, 2353, 3137; obe-  
 diens 452, 465, 468; hobediens 2674;  
 hobedientes 25, 449, 1181, 2401  
 (obeo) obiret 3501  
 (oblatio) oblationes 2018  
 obligatio 2310; obligationem 2312, 2312-  
 1313, 2321-2322, 2337  
 (obligo) obligare 2311, 2326  
 (oblivio) obliuioni 2025  
 (obolus) obolo 1821  
 obprobrium 440-441; obprobria 443, 2014;  
 obprobriis 2050  
 (obruo) obruant 1785  
 (obscurus) obscura 1600, 3036; obscurum  
 2416  
 obsecro 2862  
 obsequium 2867  
 (observantia) obseruantiam 287, 2806  
 (observatio) obseruacione 1118  
 (obseruo) obseruare 230, 250, 238, 445  
 (obstaculum) obstacula 3389, 1600  
 obstinatio 354  
 obstinatus 831, 3278; obstinati 1604;  
 obtepti 803  
 (obtineo) obtinere 2560; obtineant 330; ob-  
 tinenda 2471  
 (obumbro) obumbrabit 1504  
 (obvio) obuiaabit 991; obuiaando 3446, 3447,  
 3613  
 occasio 835-836; occasionum 3635-3646  
 (occido) occidis 3131; occidunt 1107; oc-  
 ciderunt 2996; occident 2632, 3091,  
 3102; occidere 1514, 2492, 2682, 2963,  
 2970, 3098; occidamus 3091, 3318; oc-  
 ciosum 1084, 2092; occioso 1083,  
 1085, 2090, 2091; occiosis 128  
 oculus 672, 1194; oculus 1196; oculi  
 2613; oculos 1199; oculis 392; ocu-  
 lis 3582;  
 (occurro) occurramus 3169  
 (octavus) octaua 2192; octava 105, 359,  
 1788, 2684; Octauum 2008; octavo  
 3458, 3648  
 octo 351, 1426, 1563, 3306, 3341  
 octoginta 1550  
 (odi) oderunt 3071  
 (odiosus) odiosi 2060  
 (odoratus) odoratu 393  
 (ofendo) offendunt 250; offendisti 2002; of-  
 fendere 1138; offendar 1186;  
 (ofensio) offensiones 2771; offensionem  
 241, 248, 285; offensionibus 2017  
 (ofero) offertur 392  
 officium 9-10, 70, 365, 653, 2550, 3583; of-  
 ficio 2484;  
 (oficialis) officialis 2100  
 (oficialiter) officialiter 498-499  
 Oliubrus 703; Oliubro 703  
 (Oliuetum) Oliueti 480-481  
 (omissio) omissionis 1703; omissione 2818,  
 2824-2825  
 omnino 541, 798, 1923, 3570



- omnipotens 844, 3511; omnipotentis 3376, 3624; omnipotenti 2880
- omnis 324, 833, 1089, 1572, 1613, 1614, 1615-1616, 1619, 1621, 1627, 1631, 1681, 2582, 2637, 2860, 2927, 2972, 3176, 3332, 3426, 3527; omne 262, 775, 829, 916, 917, 1254, 1469, 1552, 1639, 1741, 1932, 2573; omni 968, 969, 1085, 1497, 1520, 1536, 2090, 2091, 2808, 3113, 3194, 3194, 3337; omnes 23, 25, 30, 124-125, 125, 127, 191, 255, 369, 477, 510, 628, 678, 842, 852, 1003, 1073, 1180, 1268, 1320, 1321, 1378, 1382, 1384, 1475, 1583, 1610, 1611, 1633, 1636, 1637, 1653, 1656, 1697, 1719, 1743, 1789, 1790, 1792, 1919-1920, 1947, 1986, 2128, 2137, 2140, 2140, 2142, 2144, 2148, 2162, 2176, 2278, 2314, 2322, 2387, 2393, 2399, 2412, 2542, 2545, 2645, 2707, 2907, 2926, 2974, 2986, 3056, 3088, 3148, 3150, 3156, 3158, 3161, 3169-3170, 3243, 3398, 3541, 3629; omnia 58, 400, 444, 615, 906, 908, 968, 1034, 1143, 1144, 1207, 1908, 1909, 1917, 1930, 1933, 1935, 2037, 2039, 2198, 2315, 2317, 2379, 2507, 2646, 2677-2678, 2752-2753, 2754, 2783, 2783-2784, 2786, 2823, 2827, 2831, 2921, 2922, 2978, 3188, 3336, 3389, 3453, 3454, 3504, 3509, 3515, 3516, 3519; omnium 1207, 1496-1497, 1978, 2032, 2234, 2260, 2304, 2308, 2509-2510, 2687, 2781, 2785, 3454; omnibus 64, 164, 370, 552, 608, 679, 696-697, 800, 804, 805, 843, 862, 894, 907, 998, 1396-1397, 1487, 1703, 1770, 1786, 1787, 1903, 2088, 2089, 2294, 2887, 2965, 3079, 3190, 3499, 3518;
- operatio 3226; operationem 205, 3211, 3224; operacionem 893
- (opero) operatur 1664, 1696; operamur 3593; operari 1547, 3190; operemur 211
- (opinio) opinione 2231; oppinione 2653; oppiniones 3080-3081
- oportet 215, 630, 2951; oportet 79, 134-135, 779, 2394; oportebat 1239-1240; oportuit 1886; oporteat 2639-2640
- (oppono) opositum 724; oppositum 693
- (opportunitas) oportunitas 204, 208;
- (oppressio) opressis 2901, 3591
- opprobrium 1763, 1767; opprobrii 780, 794;
- opus 200, 201, 206, 228, 891, 1094, 1626, 1815, 2242, 2253, 2257, 2284, 2285, 2343, 2371, 2410, 2431, 2448, 2565, 2573, 2702, 2741, 2746, 2749, 3621, 3623, 3624; operis 1702, 2475, 2749; operi 264; opere 195, 1317, 1319, 2251-2252, 2680, 2698, 2704, 2712, 2818, 2824, 3015; opera 710, 993, 1080, 1082, 1895, 2036, 2205, 2211, 2215, 2239, 2240, 2241, 2241, 2242, 2251, 2252, 2465, 2468, 2473, 2535, 2575, 2602, 2604, 2605, 2606, 2606, 2612, 2619, 2754-2755, 2872, 2872, 2903, 2905, 2905, 3129, 3324-3325, 3432, 3532, 3588-3589, 3622, 3644; operum 1117, 1841; operibus 64, 596-597, 1091, 1232, 1842, 1903-1904, 2207, 2243, 2567, 2747
- oratio 521, 967, 1399, 2518, 2519, 2520, 2739, 2766, 2874, 2875, 2883, 2883, 2886, 2889, 2891, 3386, 3409, 3610, 3647-3648; orationis 131, 586; orationem 120, 130-131, 233, 285, 295, 304, 314, 316, 317, 507, 509, 532, 533, 534, 537, 539, 540, 575, 594, 704, 970, 990, 1405, 1529, 2516, 2853, 2876, 2878, 2878-2879, 2899, 3582, 3592, 3592-3593; oratione 128, 129, 129-130, 523, 523-524, 2506, 2506, 3608; orationes 1963, 2018, 2560, 3599
- orbis 1822
- ordinacio 2146, 2349; ordinationem 1237; ordinatione 2197, 3331; ordinationes 1049
- (ordino) ordinavit 593, 613; ordinastis 2814-2815; ordinauerunt 2496; ordina 1527; ordinare 1891; ordinemus 2084; ordinetur 780; ordinandam 1899; ordinatum 661, 2350
- ordo 1540, 3362; ordinis 795, 3363; ordinem 1133, 2174; ordines 3371, 3373, 3375, 3379-3380;
- originalis 1677, 1687; originale 338, 1685; originalia 44
- originaliter 814, 975, 1583, 1854, 2469, 2933, 3199
- (orior) orietur 265; oriuntur 3329-3330; orientem 1532; Orto 120
- (ornamentum) ornamenta 1203
- ornatus 3062, 3063, 3065
- (orno) ornata 3063, 3066; ornatum 2099
- (oro) orat 1397, 1399, 1401; orabat 121, 488, 1139, 1269; orabatis 589; orabo 2885; orabit 2885; Ora 1305, 1395,

- 1402, 3413; orare 135, 577, 580, 2301, 2869; orem 2884; oretur 2508; orans 486; orantes 557, 968, 971; orandi 553, 595, 2043; orando 556, 2887; orandum 564
- (ortus) ortu 3289
- os 350, 360, 365, 371, 372, 928, 1726, 2540, 2638, 2654, 2816, 3302; oris 1393, 2828, 2830, 2875, 3342, 3647; ore 67, 950, 952, 953, 1327, 1414, 1720, 1729, 1731, 2355, 2356, 2659, 2660, 3344
- (os) ossa 616, 624, 1147, ossibus 1149, 1926
- (Oseas) Osee 637
- (ostendo) ostendit 133, 1415, 2480, 2587, 2622-2623, 3180, 3219; ostendi 2468, 2473, 2481, 2700, 2702; Ostendam 1106; ostendet 849, 2009; ostenditur 409; ostendens 2600; ostendendum 489
- (ovis) ouem 2774; oues 2149, 2491, 2643, 2651, 2662, 2673, 2688, 2694, 3023; oves 897, 2546, 2652, 3581; ouium 3588; ovium 3604; ovibus 2644, 2651 ouibus 2643, 2648
- (pacifico) pacificandum 1949, 1961
- (pagamentum) paymentis 2086
- palam 2591, 3175
- (Palamus) Palamus 1917
- (palea) paleam 2300; palee 3173
- (palma) Palmarum 460-461; palmas 175
- panis 292, 1567, 2888, 3301; pane 263, 282, 408, 747, 749, 951, 2625, 2889, 2924; panes 385, 396, 398, 401, 412, 414; panibus 402
- papa 1517, 1518, 1519, 1921, 2120
- (par) pari 1445
- (paradisus) paradisi 12, 493, 645-646, 650, 777, 779, 781, 1030, 1210, 1289, 1376, 1593, 1678, 2175, 2203, 2787, 2788, 3140, 3303, 3304, 3449, 3455, 3498, 3550; paradiso 146, 778, 1375, 1617, 1672, 2167, 2168, 2169-2170, 2171, 2173, 2455, 3152, 3152, 3276, 3436, 3555, 3557, 3614; paradisum 1190, 1205, 1206, 1313, 1673, 1687-1688, 1736, 1740-1741, 1990, 2001, 2103, 2279, 2283, 2390, 2453-2454, 2454, 2458, 3068, 3617
- (paraliticus) paralitici 2613-2614
- (parco) parcere 1885; pepercit 1883
- (parens) parentes 1079, 2421, 2426, 2426, 2428, 2681, 3529; parentibus 1058, 1750, 2425; parentum 1071, 1077;
- (pario) paries 1424, 1437; pariet 899, 1279; partum 1443
- Parisius 2372, 2415
- (parlamentum) parlamento 2349
- (paro) parauit 2787; paratus 729; parati 2927; paratis 1925, 1939;
- pars 106, 531, 1629, 1969, 3034, 3034, 3034; partis 3614; partem 110, 1483, 1485, 1629, 2027; parte 114, 133, 134, 1640, 2316, 2316, 3174, 3419; partes 740, 1352, 1553, 3033; partibus 2556, 2668
- (participatio) participationem 3573; participacione 1645, 1655
- participative 838-839
- (participo) participat 776, 1639, 1641, 2711; participant 839, 1642, 2710; participare 780, 2325; participauit 107; participemus 779
- particulariter 2111
- partura 3001
- parum 2875
- (parvus) paruum 1138; parvo 1820; paruum 3567; paruas 2276;
- (Pascha) Pasche 292
- pascientia 1095; pascientiam 2408
- (pascua) pascue 2546; pascuis 3581
- passio 1450, 2247, 2371; passionis 709, 1093, 1447, 2401, 3179, 3595; passionem 130, 967, 2013, 3469; passione 80, 100, 117, 182, 432, 461, 485, 619, 1387, 1851, 2204, 2467, 2731, 2921, 2923, 2931, 3403; passiones 3457
- pastor 3603
- pater 406, 582, 585, 586, 633, 821, 938, 970, 1073, 1074, 1097, 1146, 1559, 1560-1561, 1884-1885, 2075, 2236, 2376, 2555, 2644, 2695, 2696, 2748, 2880-2881, 2887, 2888, 3060, 3220; patris 1073, 1074, 1187, 1188, 1209, 1474, 2127, 2151, 2323, 2325, 2367, 2570, 2602, 2604, 3041, 3057, 3168, 3235-3236, 3243; patri 24, 1760, 2265, 3612; patrem 444, 470, 486, 1039, 1184, 1186, 1204, 1208, 1219, 1271, 1473, 2115, 2873; Patre 494, 1464, 1559, 2692; patres 97, 299, 1466, 1467; Patrum 41, 2074, 2412, 3552
- patiencia 424, 425, 428, 429; patientia 150; paciencia 143, 165; patientia 148; pacienciam 139; patientiam 148; patientiam 422-423, 429, 430; patientiam 144, 145, 147, 150, 236, 445;
- patienter 50, 142-143; patienter 2921

- (patior) patitur 3526, 3535, 3537; patimur 1472; paciuntur 1941, 3462, 3468, 3482; patiebatur 1065; pati 1449, 1886; paciatur 2319; pateretur 149; paciens 442, 2022; patientes 2184; passus 108, 111, 114, 661, 707, 1390, 2013, 2920; passa 3475; passum 2405-2406; passurus 125
- patria 1782, 1782, 2667; patrie 1049, 1780
- patriarcha 2989-2990; patriarche 2368; patriarcharum 2784, 3453
- (paucus) pauci 474, 1924, 3195, 3468; paucē 2188; pauca 783, 2106; pauca 2108
- paulatim 1048, 1726
- Paulus 830, 1192, 2434; Pauli 828, 1617, 3044; paulo 761
- pauper 382, 386, 2245, 2285, 2286, 2299, 2301, 2308, 2911, 3012, 3092; pauperis 388, 391, 395, 2906, 2907; pauperi 420, 1294; pauperem 2914; pauperes 175, 791, 2277, 3008, 3522; pauperibus 409, 1825, 2901, 2909, 3590, 3590; pauperum 2310, 2911, 2915
- pauperrime 502
- (paupertas) paupertatis 795; paupertatem 1001, 2191; paupertate 3495, 3520
- (pax) pacis 1848; pacem 1214
- peccator 45-46, 342, 349, 635, 2717, 2719, 2782, 2798, 2817, 2819, 2918, 2919; peccatoris 350, 366, 633, 1025, 3319; peccatori 1711, 2842; peccatorem 628, 635; peccatores 1651, 2121; peccatoribus 1395, 1402
- peccatrix 327; peccatrici 1315
- peccatum 109, 110, 112, 156, 182, 189, 337, 338, 343, 529, 599, 643, 762, 832, 986, 1125, 1255, 312, 1317, 1319, 1483, 1514, 1516, 1611, 1671, 1685, 1707, 1786, 816, 2122, 2528, 2558, 2782, 2789, 2833, 2834, 2835, 3486, 3649; peccati 828, 830, 833, 1372, 1676, 1677, 1687, 3332, 3348; peccato 530, 627, 629, 831-832, 1104, 1205, 1312, 1316, 1321, 1322, 1323, 1993, 2003, 2440, 2440, 2445, 2572, 2683, 2781, 3277; peccata 44, 47, 66, 349, 351, 646, 650, 674, 985, 1070, 1071, 1097, 1098, 1124, 1127, 1133, 1484, 1698, 1712, 1902, 1903, 2095, 2103-2104, 2124, 2535, 2713, 2779, 2812, 2816, 2817, 2830, 2831, 2841, 2844, 2954, 3188, 3328, 3330, 3335-3336, 3338, 3339, 3503-3504; peccatorum 46, 146, 149, 333, 1485, 2029, 2051, 2122, 2811, 3007, 3010, 3253, 3342, 3644; peccatis 140, 600, 608, 984, 1078, 1701, 1702, 2002, 2005, 2104, 2159, 2441, 2514, 2631, 2632, 2798, 2801, 2802, 2821, 2954, 3190, 3331;
- (pecco) peccat 876, 904, 930, 961, 2785, 2788; peccat 2625; peccatis 3060; peccauī 2113; peccasti 2036, 3384; peccauit 2125, 2829; peccauium 3057; peccavimus 1314; peccabis 1904, 1915; peccare 631, 3480, 3488; peccaret 2551; peccauerit 1208, 3181; peccaverit 3181; peccantem 2955; peccandi 2826; peccando 636
- (peccunia) peccuniam 384, 746, 1814, 1832; peccunias 744, 1738-1739, 1837
- (pectus) pectoris 1435; pectore 1389; peius 2335; peiorem 1335; pellis 1912
- pena 944, 1105, 1113, 1116, 1691, 1786, 2059, 2071, 2330, 3106; penam 1065, 1940, 2329, 2330; pene 2067, 3435; penarum 2030 2051; penis 2064
- penes 771
- penitentia 143, 145, 146, 336-337, 453, 518, 983, 1604, 1700, 1844, 2108, 2444, 2756, 2759, 2761, 2847, 2929, 3184, 3192, 3527-3528, 3544, 3548; penitentiam 48, 201, 507, 618, 989, 1699, 1702, 1712, 1764-1765, 1774, 1895, 2130, 2159, 2408, 2577, 2960, 3011, 3059, 3183, 3189, 3190, 3195, 3352, 3527, 3528, 3538, 3539, 3553, 3560, 3652; penitencie 45, 356, 531, 2769, 3064, 2740, 2810, 2874, 2917, 3187, 3644; penitentiis 2629
- penitentialis 1697; penitentialem 2178
- (peniteo) penitere 1494, 3161; peniteat 2634-3635; penitens 2130; penitentes 313; penitentes 2180, 2182, 3352; penitendi 2044, 3163; penitendo 636
- (pensatio) pensatione 560
- penso 1274; pensat 559, 1890, 1901, 1929, 1979, 1980, 2779, 2781, 2782, 2854; pensant 592; pensare 543, 1888, 1894, 1903, 1914, 1946, 1968, 1982, 1997, 2008, 2034, 2047, 2057, 2064, 2083-2084, 2086, 2786, 2788, 2879, 2910, 2922; pensa 1203, 1935, 2030, 2174; pensate 1977, 2085; pensēs 1916; penset 1919, 2920; pensantes 882; pensando 620, 1896, 1896, 1915

- per 88, 110, 137, 146, 147, 150, 162, 163, 169, 199, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 258, 295, 301, 302, 332, 336, 340, 343, 348, 369, 372, 373, 374, 377, 388, 414, 416, 417, 423, 424, 443, 448, 454, 469, 527, 530, 550, 600, 616, 620, 624, 627, 630, 631, 632, 643, 662, 664, 674, 680, 693, 706, 710, 718, 734, 762, 770, 797, 856, 857, 858, 859, 870, 876, 879, 887, 892, 899, 903, 904, 919, 920, 930, 940, 942, 946, 947, 958, 961, 962, 989, 993 1034, 1059, 1080, 1105, 1126, 1164, 1191, 1192, 1196, 1198, 1205, 1209, 1239, 1241, 1244, 1245, 1246, 1246, 1249, 1250, 1251, 1252, 1255, 1256, 1264, 1286, 1292, 1333, 1337, 1338, 1343, 1352, 1357, 1358, 1360, 1374, 1374, 1375, 1375, 1391, 1392, 1442, 1483, 1484, 1489, 1526, 1531, 1532, 1533, 1538, 1557, 1571, 1577, 1592, 1603, 1634, 1699, 1702, 1707, 1726, 1751, 1752, 1845, 1846, 1860, 1915, 1928, 1929, 1970, 1973, 1975, 1975, 1976, 2024, 2048, 2049, 2056, 2099, 2125, 2162, 2168, 2171, 2203, 2218, 2263, 2270, 2284, 2287, 2288, 2311, 2331, 2347, 2413, 2417, 2452, 2453, 2474, 2490, 2491, 2564, 2577, 2592, 2619, 2623, 2625, 2630, 2632, 2648, 2649, 2650, 2673, 2674, 2689, 2743, 2754, 2756, 2782, 2789, 2806, 2813, 2825, 2832, 2840, 2859, 2861, 2862, 2875, 2925, 2940, 2967, 3008, 3012, 3036, 3040, 3040, 3043, 3043, 3055, 3059, 3062, 3086, 3122, 3130, 3147, 3167, 3189, 3192, 3210, 3211, 3219, 3221, 3223, 3224, 3225, 3228, 3234, 3241, 3243, 3271, 3286, 3306, 3315, 3351, 3352, 3353, 3367, 3374, 3376, 3377, 3378, 3382, 3382, 3384, 3387, 3410, 3418, 3422, 3438, 3444, 3452, 3455, 3458, 3460, 3464, 3495, 3504, 3505, 3514, 3525, 3527, 3529, 3538, 3540, 3554, 3559, 3585, 3605, 3640
- (percipio) percipit 853  
 (percutio) percutitis 256; percutiat 1761  
 perditio 637; perditionis 828; perditionis 835, 835, 836, 849, 1116  
 (perdo) perdit 1206, 2786; perdidit 2786, 2788; perdat 1189; perdamus 1190, 1205; perdunt 1921; perderet 2321; perdit 2726, 3082  
 perdrinx 1014, 1014-1015, 1016; perdricem 1016  
 (perduco) perducat 492-493  
 (peregrino) peregrinando 2342  
 (pereo) pereat 3115  
 perfecte 40, 3324, 3504  
 (perfectio) perfectionem 2573  
 (perfectus) perfecta 2186, 2575, 3324, 3432; perfectum 3170; perfecti 568, 3391  
 (perforo) perforata 2011  
 (perhibeo) perhibent 2603  
 periculose 3476  
 periculum 1861, 2626  
 (periuratio) periurationes 1960-1961  
 (permaneo) permansit 1443, 1444; permanebit 560; permanserit 1105; permanentem 2461;  
 (permissio) permissione 898  
 (permitto) permittit 1678; permictet 863, 875, 961; permittit 1945;  
 permutacio 2512  
 (permuto) permutando 3443  
 (perpendo) perpendebatis 589  
 (perpetro) perpetratis 2514; perpetratum 1121  
 perpetualis 2153  
 perpetualiter 2790  
 (perpetuus) perpetua 1103, 1105, 3169; perpetuum 2229, 3483  
 (persequor) persequitur 690-691; persequuntur 692, 714; persequerantur 2953, 2966, 2971, 2973, 2975; persequere 1214-1215; persecutus 302; persequendo 3058  
 persequutio 658, 690; persequutio 2944; persequotionem 3462, 3468, 3482  
 perseuerantia 1006, 1844  
 (persevero) perseverat 2198; perseueramus 597; perseuerare 1008, 1841-1842; perseuerarent 3606; perseuerandi 554, 596, 608;  
 persona 143-144, 601, 601, 616, 626, 688, 980, 981, 1000, 1022, 1237, 1355, 1590, 1669, 1758, 1845-1846, 1882, 2112, 2262, 2516, 2657, 2783, 3277, 3349, 3350, 3394, 3454, 3528; persone 147-148, 320, 503, 592, 788, 888, 1264, 1287, 1331, 1336, 1338, 1340, 1343, 1586, 1642, 1643, 1650, 1651, 1781, 1783, 1861, 2111, 2177, 2179, 2183, 2184, 2188, 2190, 2194, 2228, 2519, 2624, 2710, 2787, 3217, 3280, 3440, 3449, 3491, 3524; personam 313, 629, 666, 983, 984, 1007, 1729, 2112, 2128, 3040, 3216; personarum 67, 801, 816, 2310; personas 888-889,

- 2036, 2998, 3028; personis 426, 762, 1515;  
 (pertinax) pertinaces 1816  
 peruerse 1643  
 (peruenio) peruenire 475  
 pes 178, 182; pedis 1113; pedem 565, 2850; pede 563; pedes 2049, 3391; pedum 2010; pedibus 183, 184  
 petitio 2628; petitione 2623; petitiones 491; petitionibus 2887-2888  
 peto 319, 1274, 2377; petis 2335; petit 1667, 1735, 2027, 2379, 2536, 2755, 2795; petimus 803; petitis 2560; petite 317; petebat 325, 488; petiit 542, 1530; peccit 3416; petere 544, 549; petamus 2678; petatis 2624; petant 1837; peteres 2333; petitur 323; petatur 2630; peteretur 1145; peccierit 3395; petentis 320, 2739-2740  
 (petra) petre 1390; petram 650-651  
 Petrus 3514; Petri 150, 215, 1617, 3417, 3418, 3422; Petro 2120, 3517;  
 Pharao 299, 301  
 Phares 2964-2965  
 (pharisaeus) pharisei 2948, 2951, 2956, 2964, 2964, 2969, 2972, 2976, 2979, 2981, 2982, 2992; phariseos 2969  
 (philippensis) Philipenses 918, 1470, 2675  
 (philosophia) philosophie 775  
 philosophus 3213-3214; philosophi 18, 1197, 1693, 2226, 3213;  
 (pictor) pictore 1680  
 pietas 1369-1370, 2752; pietati 2758; pietatem 2751;  
 (pietosis) pietosa 2767, 2900  
 (pigeo) pigeat 3344  
 (piger) pigri 129  
 pignus 3045  
 (pigritia) pigritie 126-127; pigriciam 3367  
 (Pilatus) Pilati 137  
 (pingo) pingitur 1679-1680  
 (pinguedo) pinguedinem 3140  
 (pinguis) pinguia 1942  
 (piscis) pisces 408, 410, 412, 1542; piscibus 402  
 (pius) piissimam 3383  
 (placeo) placet 253, 1343, 1415; placeat 2732, 2738, 2742, 2796, 2845; placeret 2747, 2750; placens 2518, 2740, 2770, 2772, 2807, 2877, 2882, 2890, 2906; placentem 2864; placencia 1936; placencia 856, 861, 1932, 1975; placentiam 635-636, 1692; placitum 2748; placita 2758  
 (plasma) plasmauerunt 1148  
 platea 2177, 2181, 2184, 2186, 2188, 2190, 2192, 2194; platee 2175; plateam 3418  
 (Plato) Platonis 2032  
 plastrum 1385  
 (plebs) plebis 3112  
 plenitudo 1349, 1387, 1822, 2305; plenitudinis 3170; plenitudinem 1330, 1631  
 (plenus) plena 1283, 1300, 1329, 1349, 1351, 1351, 2005, 2219, 2232, 2249, 2431, 2431; plenum 736, 1066, 2701; pleni 2959; plene 168; plenam 1381; plenis 1926  
 plerumque 483  
 (ploro) plorare 2075  
 pluma 1163  
 (pluralis) plurali 805  
 plus 11, 485, 1110, 1114, 1268, 1679, 1703, 1714, 2257, 2258, 2400, 2415, 2441, 2512, 2620, 2698, 2792, 2804, 2905, 3232, 3330, 3332, 3637; plura 691, 2241, 3023; plures 1058-1059, 1959, 2169, 2373, 3023, 3338, 3530-3531; plurium 816; pluribus 155; pluries 2604, 3097; plurimis 3596-3597  
 (poder) poyria 210  
 pono 2213; ponit 557, 895, 1892, 2904; ponebant 2774, 3419, 3428; posuit 130, 549, 748; ponemus 3092; ponere 630; pone 608, 861, 926; ponite 84, 1649; poneret 3422; ponerent 412-413; ponitur 3030; ponetur 2999; ponuntur 1044  
 pontifex 3075, 3076; pontifices 2951, 2976, 2979, 2992; pontifices 2952, 2982, 2982  
 pontificium 3078  
 populus 93, 93-94, 100, 2546, 2970-2971, 2972, 3102; populi 2544, 3122; populum 1462-1463, 3091, 3103; populo 799, 2357-2358, 2570, 3109;  
 (porcus) porci 3366; porcous 2492  
 porta 2278, 2960; portam 1442-1443; porte 645, 646, 650, 650, 651  
 (porticus) porticu 2486, 2501  
 (porto) portas 752, 2546; portat 2093, 3138, 3549; portant 157, 3067, 3069; portabat 1516; portasti 2017; portabis 1909, 1915; portabit 1074, 1074; portauerunt 1175-1176; portabunt 1026; portent 875; portaret 160; portantur 63, 1922-1923, 3136; portantes 2035; portauit 1363, 1364, 2290; portavit

- 1499; portauerit 2058; portetur 1680; portando 751, 1680, 2859; portandum 1277  
 (possideo) posseditur 885-886; possidere 116; possideret 750  
 possum 577; potes 2023, 3060; potest 360, 375, 382, 385, 486, 565, 568, 617, 630, 631, 632, 903, 1015, 1017, 1108, 1167, 1378, 1518, 1599, 1656, 1694, 1706, 1979, 2061, 2167, 2170-2171, 2218, 2362, 2516, 2521, 2554, 2693, 2816, 3046, 3054, 3064, 3189, 3268, 3286, 3350, 3352, 3359, 3474, 3619; possumus 644, 709, 1044, 3059; potestis 582, 613, 2560, 2571; possunt 246, 569, 1603, 1611-1612, 1612, 1986, 3379; potuit 1984; potuimus 3098; potuerunt 19, 1197, 2404, 3004; poterat 416, 1405, 1406, 1547, 2414, 2595, 3257, 3538; poteris 397; poterit 451, 559, 600, 1216, 1502, 1551, 1687, 2520, 2654; poterimus 854, 2098, 2465; poteritis 2575; poterunt 1494, 2586; pos-  
 sim 1276; possit 203, 341, 366, 569, 627, 771, 1388, 2330, 3314; possumus 12, 1144, 1235, 1236, 2084, 3405, 3547; possitis 971; possint 10, 3599; posse 726; potuerit 1421; potuisset 2418; possem 2627-2628; posses 2812; posset 247, 281, 1291, 1676, 1688, 1689, 2302, 2589, 2868, 3111, 3251, 3264; possent 629, 1602, 2315, 2456, 3053  
 post 197, 337, 456, 474, 486, 492, 604, 606, 622, 761, 812, 817, 973, 1059, 1303, 1305, 1359, 1364, 1443, 1581, 1626, 1627, 1851, 2129, 2204, 2467, 2492, 2569, 2571, 2580, 2731, 2925, 2931, 3544, 3578, 3584, 3592,  
 postea 289, 291, 738, 2298  
 postmodum 312, 727, 1165-1166, 1181  
 (postpono) postponatur 223  
 postquam 110, 1035, 1356, 2100, 2344, 2362-2363, 2364, 2448, 2798, 3459  
 postulo 1129; postulare 233, 294; postu-  
 landa 297;  
 potator 3007, 3010  
 potentia 165; potentiam 348, 892; poten-  
 ciam 1922; potencias 1154-1155; po-  
 tencias 3029  
 potestas 711, 1476; potestatis 1205; po-  
 testatem 873; potestate 3087; potesta-  
 tes 1541, 2184  
 (poto) potare 2902; potatus 2515  
 potus 1944; potu 755, 3093; potibus 1862  
 practica 2235; practice 2253, 2256, 2307;  
 practicam 1485, 1703, 1714, 3330,  
 3637; praticam 861, 926, 2441, 3332  
 (praeallego) prealegatis 2211  
 (praeassumo) preassumptum 2238  
 (praecedo) precedit 3153; precedentem 373,  
 1699; precedente 3594  
 (praeceptum) preceptum 1179, 3105, 3109;  
 precepto 1112; precepta 1111, 2015,  
 2346, 2485, 2804, 2832, 2834, 3000,  
 3059, 3584; preceptis 448-449, 1042,  
 2505  
 (praecipio) precipit 1824, 3377; precepit  
 362, 2236, 2908, 2909; preceperat 3562  
 (praecipue) precipue 230, 296  
 (praecurro) precurrat 1710  
 (praedestinatio) predestinationis 1632, 2658,  
 2653, 2664, 2662, 2676, 2670; predes-  
 tinationem 1635, 2648-2649  
 (praedestino) predestinatus 2649, 2654; pre-  
 destinati 2645, 2647  
 (praedico) predicamus 2405; predicat 2356;  
 predicant 925; predicabat 2968, 2977;  
 predicauit 1866-1867, 2351-2352,  
 2978, 3538; predicauistis 2363; predi-  
 castis 2364; predicabo 3229; predica-  
 bit 3100-3101, 3110; predicare 817,  
 976, 1224, 1585, 2207, 2344, 2359,  
 2434, 2968, 3105, 3295; predicasset  
 2294; predicandi 3201, 3404; predi-  
 cante 2621; predicandum 2343-2344,  
 2361-2362  
 (praedico) predicta 466, 852, 2918, 3076,  
 3081, 3266; predictas 52  
 (praediligo) prediligeret 3487  
 (praefatio) prefatione 244  
 (praegno) pregnata 1570, 1571  
 (praelatus) prelati 695, 839, 2189; prelatos  
 695, 3085;  
 (praelium) prelio 921  
 (praemitto) premitit 283; premittere 314,  
 316; premissa 404; premissis 1103,  
 2530; premittendo 303-304  
 (praemium) premia 245  
 (praeparo) preparauit 1189-1190, 1195; pre-  
 parantis 3381, 3390  
 (praepositio) preposicio 2803  
 (praesbyter) presbiter 28, 653, 1566, 1574,  
 2121, 2126-2127, 2129, 2527, 2535,  
 2538, 2568, 2569, 2843, 3064-3065,  
 3237, 3308, 3309, 3317, 3318, 3323,  
 3334; presbiteri 792, 1575, 1644, 2522-  
 2523, 3300, 3303; presbyteri 1796,  
 1799; presbytero 3312; presbitero

- 2843; presbiterum 3040, 3382; presbyteros 792, 3377, 3386; presbyteros 1802; presbiteris 1514; presbyteris 1767  
 (praescio) presciti 2648  
 (praesens) presens 208; presentis 212, 313, 2470, 2474, 2939; presenti 240, 500, 506, 816, 931, 1711, 2101, 2470, 2935, 3152  
 (praesentia) presencia 2038; presenciam 3287  
 (praesentialiter) presentialiter 207  
 (praesento) presentat 287; presentamus 1350-1351, 1380-1381, 1396; presenta-re 1226; presentatur 1681, 1998; presentanda 2828; presentando 2737  
 (praeservo) preservasse 662  
 (praessio) presione 1993  
 (praesto) prestet 1815; prestare 1816  
 (praestolatio) prestolatio 428  
 (praesumptio) presumptio 353; presumptionis 824; presumptione 832-833; presumpciones 826  
 (praesumptuosus) presumptuosus 834-835  
 (praetero) preteritum 1398; preterita 2770-2771; preteritorum 3029; preteritis 985, 2441, 2802  
 (praetior) preciantur 1342  
 (praetiosus) preciosum 101; pretiosis 1923  
 (praetium) pretium 3451; precium 3450, 3492; pretio 1152, 1737  
 (praevallet) prevalet 2877; prevalet 651  
 (pravus) prava 1600; prava 1656; prauum 813, 819; pravum 848; prave 251  
 predicatio 2343, 2971, 3212; predicatio 2246; predicationis 3225; predicationem 2365, 3106-3107, 3210, 3218-3219, 3223; predicatione 601, 1094; predicationibus 600  
 predicator 2355, 2356, 2622; predicatorem 760; predicatores 2668  
 prepositum 1229, 2799, 2802, 2811  
 prepotens 3472  
 pressura 3359, 3426  
 preter 1924, 1984, 3578  
 primogenitus 2374, 2384-2385  
 primus 83, 93, 592, 1461, 2267, 3537; prima 288, 215, 352, 507, 518, 524, 531, 553, 556, 681, 963, 1232, 1233, 1238, 1240, 1260, 1309, 1311, 1347, 1417, 1427, 1455, 1456, 1596, 1667, 1707, 1827, 1858, 1860, 1861, 1875, 2077, 2141, 2177, 2214, 2216, 2217, 2219, 2221, 2406, 2441, 2476, 2489, 2677, 2687, 2942, 2989, 3122, 3144, 3210, 3255, 3340, 3511, 3568, 3609, 3644; primum 435, 471, 856, 860, 896, 1907, 2137, 2244, 2257, 2284, 2434, 2650, 2652, 2657, 2762, 2769, 3024; primi 964, 1799; primo 1, 3, 7, 9, 17, 104, 171, 207, 232, 238, 313, 316, 317, 334, 400, 489, 504, 659, 818, 887, 983, 987, 1037, 1040, 1165, 1191, 1198-1199, 1223, 1316, 1397, 1464, 1539, 1625, 1626, 1628, 1662, 1880, 2120, 2351, 2428, 2471, 2482, 2515, 2614, 2638, 2818, 2818, 2936, 2947, 2956, 3154, 3233, 3272, 3323, 3341, 3449, 3627; primam 2237:  
 princeps 342; principe 3016; principes 840, 872; principibus 843, 2182-2183  
 principatus 2181  
 principium 610, 1239, 2227, 3215, 3216; principio 406, 716, 806, 1231, 2137, 2525;  
 (Priscianus) Pricianus 1450-1451  
 (pristinus) pristina 3608  
 priuilegium 1704  
 prius 283, 951, 1125, 1589, 3586, 3607  
 pro 6, 11, 136, 140, 143, 145, 174, 307, 425, 535, 548, 571, 586, 606, 621, 726, 730, 731, 746, 761, 765, 774, 852, 936, 1078, 1080, 1104, 1205, 1230, 1305, 1365, 1368, 1378, 1395, 1396, 1397, 1397, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1417, 1544, 1594, 1682, 1697, 1701, 1738, 1782, 1806, 1829, 1830, 1837, 1843, 1856, 1934, 1934, 1948, 2001, 2003, 2003, 2013, 2014, 2015, 2208, 2213, 2216, 2216, 2319, 2341, 2380, 2381, 2385, 2389, 2425, 2453, 2454, 2471, 2485, 2527, 2529, 2531, 2533, 2572, 2582, 2609, 2725, 2726, 2740, 2759, 2781, 2795, 2818, 2910, 3112, 3118, 3139, 3208, 3209, 3440, 3451, 3455, 3473, 3479, 3480, 3492, 3493, 3495, 3513, 3597, 3598  
 (probitas) probitatem 96  
 (probo) probat 207, 212, 217, 222; probasti 2254  
 probus 1404; probum 2813  
 (procedo) procedendo 2253; procedens 1560; procedentis 3246  
 processus 1125  
 (proclamatio) proclamationem 1114  
 (proclamo) proclamare 3638; proclamaretur 1112  
 procul 902

- (prodigium) prodigia902; prodigiis 894  
 (produco) producit 1558; producat 1157  
 (profero) profert 1445, 3363; profertis 2559; profertur 1120; proferre 3344;  
 (professio) professionem 1524  
 (proficio) proficiens 1143, 1151; proficien-  
 tem 1038, 1136, 1161, 1218  
 (proficuus) profigua 2755; profiguum 2093  
 profundus 2420: profundum 178, 180,  
 1776, 1956; profundo 629  
 (prohibeo) prohibuit 159-160; prohibe  
 1212  
 (proicio) proicit 1838; proiecit 706; pro-  
 icite 2042  
 proinde 311  
 (prolatio) prolacionem 1567-1568  
 (prolixus) prolixo 128; prolixus 121; pro-  
 lixas 1738, 1740  
 promissio 2888; promissionis 3045; pro-  
 missionem 166, 730, 2753; promissio-  
 ne 3603; promissiones 1748  
 (promitto) promittit 1805; promittunt  
 1809; promissorum 1805  
 (promptitudo) promptitudinem 454  
 prope 666, 784  
 (prophanus) prophana 1411  
 (propheta) prophetam 3104; prophete 902,  
 1268, 2368, 2608; prophetarum 2784,  
 3453; prophetas 3131  
 propheta 609, 1270, 3229; prophetie 1476,  
 2989, 3093; prophetiam 899, 1638;  
 prophetias 1268  
 (propinquus) propinqui 1791, 1796  
 (propono) proposuit 528; proposuerat 750;  
 proponendo 525  
 proporcionabiliter 3458-3459  
 proporcionaliter 3452; proportionaliter  
 1843  
 (proportionatus) proporcionatum 661  
 propositio 2763, 2797, 2942, 2988; propo-  
 sitio 2797, 2983, 3645; proposicionem  
 2947; proposicione 3076, 2989, 3081  
 propositum 4, 597, 604, 976, 1216, 1585,  
 1590, 1849, 2739, 2758, 3201, 3404,  
 3409; proposito 46-47, 2443, 3061;  
 proprie 8, 78, 540, 810, 1818-1819, 2882-  
 2883  
 (proprius) propria 272, 1712, 2262; pro-  
 prium 907, 909, 2843; propriam 457;  
 proprio 1885; proprias 1595;  
 propter 86, 94, 96, 239, 405, 419, 472-473,  
 477, 711, 755, 767-768, 772, 792, 793,  
 1070, 1071, 1076, 1140, 1177, 1208-  
 1209, 1698, 1940, 1946-1947, 2136,  
 2158, 2337, 2383, 2393, 2506, 2551-  
 2552, 2702, 2779, 2903, 3141, 3434,  
 3462, 3464, 3468, 3471, 3475, 3561  
 propterea 2671, 3478  
 (prosecutio) prosecutione 2216  
 (prosequor) prosequitur 2630; prosequimur  
 699; prosequendo 710; prosequuti 735  
 prosperitas 1890-1891; prosperitate 2666  
 (prospero) prosperantur 2508  
 (prostro) prostravit 585  
 (prosum) prodest 2317-2318, 2742, 2875,  
 3128; proderet 649; proderunt 2757  
 (prosum) profuit 1448; profuisset 1449  
 (prosum) prosunt 2750  
 (protego) protego 3145  
 (protervitas) proteruitatem 86-87, 94  
 prout 896, 1347, 3410  
 (proverbium) Prouerbiorum 175, 2126; Pro-  
 verbiorum 1753-1754  
 provide 2044, 2055  
 (provideo) providere 1219; providearis 2031  
 provincia 2353; provinciam 2354  
 (provoco) prouocat 506, 532; prouocauit  
 508, 509, 525,  
 proximalis 1746  
 (proximus) proxima 1362; proximi 3376,  
 380, 1084, 1791, 2686, 2686; proximo  
 1665, 1742, 1745, 1746, 1756, 1804,  
 1806, 2901; proximum 180, 250, 1214,  
 1733, 1761-1762, 1813, 2684, 2824;  
 proximam 1355; proximis 1758; pro-  
 ximos 1336, 1744, 1763  
 pruna 3351; prunam 3352, 3355  
 psalmus 440, 712, 1132. 2073, 2520, 2707;  
 psalmi 551; psalmo 59, 177, 319, 324,  
 593, 614, 638, 670-671, 686, 766, 784,  
 786, 801, 841, 914, 996, 1003, 1031,  
 1098, 1210-1211, 1496, 1575, 1605,  
 1662, 1712, 1823, 2026, 2165, 2197,  
 2253-2254, 2305, 2450, 2545-2546,  
 2793, 2837, 2891, 3002, 3031, 3069-  
 3070, 3227, 3229, 3321, 3369, 3391  
 (psalterium) psalterii 614; psalterio 550,  
 551  
 (pseudo) seudo 901, 902  
 (publicanus) publicanorum 3010-3011  
 publice 966, 1512, 2953-2954  
 (pudicus) pudici 1435  
 pudor 359  
 puella 1267  
 puer 1140, 1672, 1676; pueri 106, 1523,  
 1610, 1670, 1671, 1772; puero 2441-  
 2442; puerorum 2139; pueros 3274;  
 pueris 2288



- pugno 256; pignant 641  
 (pulcher) pulcra 220, 1325, 1325, 1326,  
 1327, 1327, 1327, 3063; pulcrum 3062;  
 pulcrum 771, 1280-1281, 1324; pulcrior  
 1444, 3063  
 (pulchritudo) pulchritudinem 772, 1201  
 (pullus) pulli 3134; pullis 3139; pullos  
 3132-3133, 3142  
 (pulso) pulsabatur 1408-1409  
 (pulverizatum) puluerizatum 3096-3097  
 punctus 77, 1461; puncto 1093-1094,  
 1395-1396, 1462, 1554, 1773, 2646,  
 2785, 2788, 3039-3040, 3042, 3336,  
 3615-3616; punctis 1579  
 (pungo) pungens 984  
 punicio 1103; punicionem 3151; punitio-  
 nem 1079, 1080;  
 (punio) punit 1042, 1050, 1056, 1057, 1058,  
 1061, 1062, 1069, 1078, 1081, 1082,  
 1083, 1088, 1091, 1094, 1095, 1096,  
 1102, 1124, 1127; puniunt 1043, 1081;  
 puniebat 1052; puniet 1088; punire  
 1218; puniatur 1050; punietur 956;  
 puniendo 1339; puniendum 1041, 1601  
 purgatorium 39; purgatorii 3349; purga-  
 torio 1062, 1065, 1081; purgatoriis  
 1751;  
 (purgo) purgantur 39  
 (purificatio) purificazione 2495  
 (purifico) purificare 3264; purificatur  
 3337; purificati 1697-1698  
 puritas 1311, 1327-1328, 1669; puritatis  
 1512; puritatem 1310, 1322-1323  
 purus 2615; puro 2898; purum 1066,  
 2175, 2899; puram 522, 1309; purior  
 1444  
 pusillus 1774, 3611; pusillis 1771, 1772  
 (puteus) puteo 629  
 puto 396  
 (putrefacio) putrefactum 1165  
  
 (quamplurimus) quamplurima 1964  
 quadragesima 333, 496; quadragesime 1,  
 202, 242, 306, 2926  
 (quadragesimalis) quadragesimali 230  
 quadraginta 288-289, 289, 290, 526, 527,  
 530-531, 1178, 2449;  
 (quaero) querit 329; quesivit 747; querent  
 2039  
 (quaeso) quesumus 2756; quesitum 737,  
 745  
 qualis 959, 1285, 1293, 1299;  
 (qualitas) qualitates 667, 668, 2396  
 qualiter 726-727, 2027, 2778  
  
 quamdiu 2553  
 quamvis 1082, 2108, 3646; quamuis 1366  
 quando 56-57, 78, 132, 137, 141, 152, 167,  
 180, 327, 445, 512, 641, 688, 723, 779,  
 832, 942, 950, 1011, 1040-1041, 1044,  
 1046, 1049, 1063, 1091, 1093, 1095,  
 1096, 1099, 1159, 1166, 1185, 1272,  
 1287, 1309, 1311, 1371, 1390, 1407-  
 1408, 1408, 1465, 1472, 1507, 1513,  
 1522, 1532, 1566, 1618, 1623, 1635,  
 1667, 1669, 1671, 1672, 1723, 1735,  
 1766, 1781, 1809, 1827, 1892, 1900,  
 1969, 1989, 1993, 2057, 2074, 2082,  
 2096, 2116, 2126, 2272, 2288, 2293-  
 2294, 2356, 2410, 2434, 2435, 2483,  
 2517, 2532, 2540, 2544, 2548, 2553,  
 2559, 2608, 2634, 2655, 2669, 2699,  
 2725, 2770, 2777, 2779, 2780-2781,  
 2782, 2785, 2810-2811, 2876, 2878,  
 2881, 2968, 2977, 2992, 3015, 3025,  
 3040, 3064, 3134, 3142, 3143, 3260,  
 3304, 3309, 3334, 3355, 3371, 3382,  
 3417, 3500, 3503, 3505, 3528, 3613  
 quandoque 2516  
 quant 209, 210  
 (quantitas) quantitatem 2029  
 quantumcumque 338, 1705, 3336;  
 quantus 3274, 3489; quanta 466, 470,  
 1013, 1201, 1710, 1715, 2007, 2413,  
 3302, 3310, 3473; quantum 470,  
 1168, 1944, 2261, 2412, 2741, 2941,  
 3368, 3477; quantam 1201; quanto  
 163, 591, 659, 1334, 1354, 2506, 2710;  
 quanti 1643, 1644; quantas 3272  
 quare 7, 8, 9, 14, 53, 77, 114, 154, 246, 253,  
 329, 414, 478, 648, 708, 733, 767, 830,  
 863, 875, 903, 929, 961, 1069, 1427,  
 1447, 1481, 1511, 1615, 1628, 1720,  
 1786-1787, 1905, 2094, 2120, 2134,  
 2168, 2255, 2359, 2365, 2382, 2431,  
 2455, 2456, 2563, 2581, 2603, 2698,  
 2703, 2760, 2842, 2874, 2896, 2953,  
 2957, 2979, 3007, 3020, 3077, 3153,  
 3254, 3322-3323, 3374, 3464, 3536  
 quartus 1859; quarta 355, 397-398, 682,  
 1732, 1860, 1864, 2184, 2467, 2479,  
 2568, 2681, 2691, 3167, 3326, 3611;  
 Quartum 859, 942, 1946, 2247, 2371,  
 2765, 2846; quarto 151, 222, 235,  
 284, 376, 1326, 1541, 2150, 2832, 3313,  
 3546, 3645;  
 quasi 264, 902, 943, 1453, 1779, 2320,  
 2354, 2494, 2739  
 quatinus 492

- quatuor 665, 667, 668, 854, 2475, 2480,  
 2512, 2512-21609, 1661, 1678, 1679,  
 1707, 1714, 1725, 1798, 1858, 1867,  
 1882, 1888, 1906  
 -que 89, 99, 263, 483, 2840, 3472  
 quemadmodum 3132  
 querimonia 138  
 questio 875, 1662, 2217, 2240, 2578,  
 3253; questionem 1499-1500, 2237,  
 2590; questiones 6, 2213  
 quia 10, 23, 28, 30, 43, 85, 106, 108, 110,  
 120, 125, 127, 132, 143, 145, 169, 207,  
 212, 217, 222, 229, 247, 273, 281, 291,  
 292, 312, 313, 318, 328, 336, 349, 387,  
 388, 389, 393, 400, 408, 410, 435, 438,  
 442, 467, 513, 536, 542, 556, 560, 565,  
 569, 575, 588, 589, 597, 609, 612, 627,  
 628, 648, 653, 659, 674, 677, 684, 690,  
 698, 725, 734, 742, 752, 770, 777, 780,  
 782, 785, 787, 802, 805, 806, 808, 831,  
 835, 836, 845, 847, 871, 889, 903, 930,  
 931, 963, 964, 983, 988, 995, 1006,  
 1022, 1030, 1058, 1061, 1065, 1076,  
 1078, 1102, 1103, 1104, 1110, 1111,  
 1120, 1123, 1124, 1125, 1142, 1142,  
 1143, 1156, 1160, 1162, 1163, 1165,  
 1175, 1187, 1197, 1205, 1238, 1256,  
 1268, 1292, 1303, 1314, 1317, 1318,  
 1334, 1337, 1338, 1340, 1349, 1363,  
 1368, 1371, 1373, 1375, 1396, 1398,  
 1400, 1403, 1413, 1416, 1420, 1427,  
 1428, 1429, 1447, 1452, 1454, 1459,  
 1467, 1471, 1482, 1488, 1494, 1495,  
 1501, 1510, 1511, 1525, 1527, 1542,  
 1547, 1551, 1551, 1567, 1572, 1574,  
 1575, 1591, 1600, 1603, 1610, 1611,  
 1616, 1619, 1620, 1623, 1624, 1626,  
 1629, 1633, 1641, 1656, 1670, 1672,  
 1674, 1683, 1685, 1686, 1690, 1694,  
 1699, 1720, 1728, 1743, 1751, 1758,  
 1772, 1780, 1787, 1794, 1811, 1818,  
 1819, 1828, 1829, 1841, 1843, 1845,  
 1861, 1870, 1881, 1882, 1887, 1893,  
 1900, 1908, 1911, 1920, 1933, 1936,  
 1940, 1947, 1964, 1970, 1971, 1974,  
 1986, 1990, 1994, 2056, 2078, 2087,  
 2089, 2103, 2105, 2107, 2110, 2120,  
 2122, 2130, 2142, 2146, 2146, 2150,  
 2153, 2158, 2162, 2168, 2169, 2195,  
 2200, 2201, 2227, 2234, 2263, 2271,  
 2278, 2280, 2281, 2285, 2287, 2294,  
 2296, 2308, 2313, 2314, 2324, 2329,  
 2335, 2341, 2343, 2345, 2345, 2356,  
 2358, 2359, 2368, 2371, 2387, 2389,  
 2392, 2395, 2403, 2404, 2404, 2410,  
 2414, 2418, 2419, 2426, 2432, 2448,  
 2455, 2498, 2507, 2509, 2513, 2523,  
 2526, 2527, 2550, 2564, 2565, 2565,  
 2569, 2573, 2573, 2591, 2595, 2599,  
 2606, 2611, 2622, 2631, 2641, 2642,  
 2643, 2644, 2645, 2645, 2658, 2666,  
 2671, 2676, 2691, 2704, 2721, 2724,  
 2727, 2729, 2734, 2749, 2757, 2787,  
 2803, 2825, 2843, 2846, 2866, 2868,  
 2874, 2879, 2882, 2890, 2894, 2898,  
 2900, 2907, 2917, 2935, 2951, 2953,  
 2954, 2958, 2965, 2970, 2973, 2984,  
 2995, 2998, 3000, 3001, 3002, 3008,  
 3011, 3012, 3018, 3019, 3053, 3057,  
 3059, 3064, 3065, 3077, 3083, 3085,  
 3087, 3089, 3090, 3096, 3098, 3104,  
 3105, 3112, 3123, 3125, 3148, 3153,  
 3167, 3184, 3192, 3195, 3217, 3225,  
 3238, 3244, 3251, 3256, 3263, 3265,  
 3278, 3285, 3294, 3323, 3329, 3349,  
 3352, 3361, 3364, 3373, 3379, 3390,  
 3394, 3427, 3447, 3450, 3452, 3456,  
 3461, 3469, 3473, 3485, 3486, 3493,  
 3496, 3498, 3509, 3527, 3529, 3540,  
 3607, 3612, 3615, 3626  
 quicteria 3341  
 quicumque 3638; quecumque 2118, 2131;  
 quodcumque 2119, 2746; cuiuscumque  
 31; quocumque 3427  
 quidam 361, 557, 924-925, 1152, 1172,  
 1404, 1815, 2074, 3249, 3631; quedam  
 437; cuiusdam 345; quemdam 362,  
 572; quandam 3241; quadam 1269,  
 3091; cuidam 1064, 2624; quodam  
 731, 3241;  
 quidem 317, 416, 436, 1457, 2140  
 quidquid 396; quicquid 3384; quicquam  
 3114  
 (quies) quietis 2066, 3493-3494  
 (quiesco) quiescatis 2562, 2564, 2564-2565,  
 2567; quiescendo 3593  
 quilibet 342, 1705, 1881, 2362, 2900, 3392,  
 3511, 3617; cuiuslibet 313; quelibet  
 3347, 3465; quemlibet 2174; quolibet  
 1292, 1412, 2122, 2496, 3222; quali-  
 bet 243, 548-549, 1727, 3473-3474;  
 quin 570, 577, 1017, 1319, 1330, 3350  
 quindecim 552, 1530, 3627  
 quingenti 551  
 quinquaginta 551  
 quinque 385, 388, 389, 390, 396, 398-399,  
 400-401, 401, 1419, 2826, 2827, 3080,  
 3308, 3440, 3448

- (quintus) quinta 356, 431, 1745, 2186, 2682, 3346; quinto 167, 236, 422, 1541, 2153, 3422, 3447, 3463, 3613, 3647; quintum 1523, 1968, 2248, 2410, 2766, 2874
- quique 2840
- quis 98, 180, 281, 314, 329, 394, 629, 723, 821, 876, 884, 904, 920, 950, 951, 955, 961, 1041, 1072, 1112, 1145, 1153, 1167, 1185, 1211, 1334, 1370, 1432, 1662, 1663, 1667, 1676, 1694, 1735, 1760, 1868, 1929, 2058, 2058, 2059, 2133, 2521, 2528, 2538, 2598, 2693, 2829, 2853, 3128, 3268, 3314, 3386, 3481, 3487; qui 13, 15, 16, 53, 62, 63, 69, 80, 83, 85, 95, 100, 149, 209, 242, 244, 250, 251, 261, 270, 278, 301, 323, 362, 363, 370, 421, 429, 450, 454, 455, 458, 462, 473, 475, 482, 484, 494, 526, 529, 529, 538, 550, 562, 569, 609, 611, 639, 646, 649, 665, 739, 745, 798, 799, 803, 828, 833, 839, 840, 846, 849, 885, 912, 925, 926, 927, 954, 962, 963, 986, 990, 991, 992, 993, 997, 1002, 1019, 1033, 1043, 1049, 1050, 1053, 1067, 1088, 1089, 1092, 1097, 1107, 1108, 1169, 1177, 1199, 1200, 1211, 1218, 1219, 1330, 1333, 1384, 1388, 1441, 1482, 1492, 1523, 1610, 1613, 1615, 1619, 1621, 1627, 1631, 1639, 1646, 1654, 1664, 1664, 1668, 1675, 1676, 1711, 1712, 1717, 1718, 1719, 1732, 1737, 1738, 1739, 1740, 1764, 1767, 1771, 1790, 1791, 1792, 1795, 1799, 1800, 1802, 1804, 1805, 1807, 1814, 1818, 1824, 1838, 1840, 1847, 1861, 1890, 1917, 1942, 1951, 1952, 1968, 1979, 1980, 1991, 2003, 2009, 2021, 2060, 2082, 2101, 2139, 2150, 2156, 2192, 2202, 2214, 2217, 2232, 2260, 2261, 2267, 2307, 2321, 2326, 2334, 2335, 2337, 2351, 2358, 2366, 2392, 2418, 2423, 2426, 2427, 2429, 2440, 2442, 2505, 2506, 2522, 2533, 2544, 2548, 2557, 2608, 2630, 2636, 2645, 2663, 2670, 2700, 2711, 2717, 2720, 2723, 2726, 2728, 2849, 2909, 2915, 2927, 2953, 2956, 2990, 3023, 3037, 3045, 3046, 3047, 3071, 3078, 3096, 3116, 3126, 3127, 3131, 3136, 3143, 3165, 3176, 3196, 3232, 3241, 3244, 3275, 3282, 3285, 3333, 3338, 3374, 3391, 3462, 3468, 3482, 3499, 3519, 3538, 3548, 3557, 3559, 3573, 3603, 3621, 3637, 3642, 3873; que 39, 105, 200, 206, 246, 271, 339, 400, 431, 493, 564, 565, 592, 602, 616, 676, 760, 775, 817, 821, 822, 823, 861, 864, 876, 876, 883, 894, 904, 930, 945, 961, 980, 996, 1000, 1001, 1022, 1054, 1094, 1100, 1144, 1153, 1195, 1203, 1210, 1238, 1249, 1277, 1278, 1284, 1307, 1309, 1370, 1382, 1399, 1421, 1438, 1572, 1586, 1586, 1609, 1661, 1678, 1679, 1707, 1714, 1725, 1798, 1858, 1867, 1882, 1888, 1906, 1933, 1935, 1936, 1941, 1958, 1992, 2001, 2015, 2016, 2018, 2039, 2065, 2124, 2136, 2158, 2169, 2170, 2177, 2187, 2190, 2207, 2215, 2215, 2240, 2243, 2313, 2322, 2324, 2349, 2356, 2379, 2414, 2463, 2507, 2513, 2560, 2586, 2592, 2602, 2604, 2612, 2649, 2678, 2710, 2716, 2743, 2747, 2771, 2777, 2783, 2823, 2825, 2830, 2840, 2847, 2851, 2887, 2908, 2920, 2921, 2922, 2959, 3004, 3181, 3181, 3183, 3187, 3190, 3202, 3359, 3377, 3397, 3451, 3457, 3496, 3563, 3585, 3588, 3622, 3646; quod 19, 21, 59, 70, 78, 79, 81, 82, 97, 108, 112, 123, 154, 156, 172, 179, 184, 189, 207, 212, 217, 222, 228, 238, 258, 260, 268, 275, 288, 294, 297, 310, 331, 345, 350, 361, 368, 368, 376, 379, 383, 389, 394, 398, 403, 407, 409, 410, 413, 415, 418, 422, 425, 430, 433, 436, 437, 447, 449, 462, 473, 476, 478, 480, 486, 487, 488, 488, 537, 541, 556, 559, 566, 568, 576, 577, 579, 580, 599, 627, 630, 642, 654, 660, 666, 678, 678, 678, 703, 705, 707, 709, 724, 729, 750, 765, 770, 775, 779, 797, 804, 824, 829, 829, 847, 852, 854, 860, 866, 869, 875, 878, 879, 880, 890, 896, 897, 900, 906, 913, 916, 924, 936, 938, 944, 948, 951, 980, 1017, 1025, 1027, 1047, 1052, 1064, 1072, 1080, 1084, 1085, 1085, 1089, 1114, 1126, 1134, 1140, 1140, 1141, 1145, 1163, 1178, 1185, 1231, 1240, 1241, 1242, 1244, 1247, 1251, 1264, 1274, 1274, 1278, 1281, 1332, 1334, 1344, 1362, 1404, 1407, 1410, 1414, 1415, 1419, 1451, 1505, 1520, 1531, 1592, 1594, 1633, 1634, 1651, 1677, 1681, 1705, 1728, 1736, 1759, 1759, 1760, 1764, 1782, 1785, 1794, 1816, 1842, 1857, 1857, 1865, 1873, 1884, 1894, 1907, 1914, 1919, 1932, 1946, 1947,

- 1957, 1962, 1962, 1968, 1975, 1982, 1983, 1985, 1987, 1997, 1998, 2002, 2008, 2023, 2024, 2029, 2030, 2031, 2034, 2044, 2047, 2057, 2060, 2062, 2064, 2076, 2090, 2091, 2092, 2098, 2102, 2125, 2137, 2167, 2173, 2218, 2221, 2235, 2262, 2277, 2284, 2293, 2301, 2309, 2320, 2335, 2336, 2348, 2352, 2364, 2380, 2380, 2393, 2394, 2398, 2407, 2422, 2432, 2438, 2488, 2495, 2496, 2499, 2501, 2508, 2525, 2538, 2550, 2550, 2553, 2568, 2576, 2582, 2592, 2592, 2595, 2599, 2626, 2647, 2657, 2673, 2692, 2693, 2694, 2695, 2699, 2702, 2708, 2717, 2718, 2719, 2720, 2741, 2746, 2759, 2760, 2779, 2781, 2782, 2786, 2789, 2798, 2833, 2855, 2869, 2869, 2876, 2899, 2910, 2929, 2939, 2954, 2957, 2958, 2965, 2969, 2978, 2981, 2982, 3005, 3008, 3015, 3036, 3042, 3046, 3056, 3073, 3074, 3081, 3084, 3090, 3097, 3104, 3105, 3108, 3111, 3117, 3121, 3141, 3208, 3213, 3214, 3215, 3216, 3217, 3221, 3237, 3239, 3249, 3250, 3252, 3254, 3256, 3271, 3279, 3280, 3303, 3314, 3356, 3382, 3385, 3415, 3417, 3426, 3429, 3434, 3436, 3456, 3459, 3460, 3465, 3475, 3481, 3486, 3487, 3497, 3499, 3503, 3517, 3519, 3531, 3533, 3537, 3538, 3555, 3567, 3568, 3588, 3603, 3605, 3606, 3620, 3631, 3638; quid 281, 311, 384, 733, 741, 1024, 1067, 1519, 1901, 1961, 2014, 2023, 2052, 2308, 2317, 2320, 2326, 2350, 2363, 2435, 2590, 2949, 2983, 3113, 3128, 3330, 3354, 3515, 3580, 3592; quem 101, 114, 768, 966, 976, 1106, 1756, 1869, 2016, 2017, 2017, 2419, 3430, 3438; quam 44, 290, 306, 317, 393, 406, 461, 474, 493, 534, 607, 963, 1018, 1110, 1114, 1189, 1202, 1268, 1325, 1326, 1327, 1356, 1366, 1374, 1510, 1514, 1521, 1628, 1630, 1676, 1682, 1692, 1700, 1751, 1754, 1807, 1897, 1898, 1900, 1912, 1959, 1984, 2014, 2031, 2054, 2083, 2130, 2135, 2165, 2174, 2203, 2314, 2317, 2319, 2328, 2330, 2398, 2420, 2509, 2510, 2755, 2878, 3173, 3228, 3261, 3276, 3305, 3340, 3363, 3421, 3487, 3548, 3554, 3566, 3577, 3598, 3621, 3623; cuius 60, 415, 865, 893, 1020, 1199, 2292, 2713, 2815, 3476; cui 915, 2370, 3237; quo 72, 176, 181, 202, 204, 205, 215, 283, 323, 345, 407, 409, 439, 505, 578, 610, 749, 1057, 1105, 1137, 1398, 1555, 1691, 1724, 1773, 1894, 1973, 1990, 2510, 2748, 2788, 2802, 2879, 2882, 3297, 3298, 3369, 3472, 3574, 3641; qua 106, 159, 306, 307, 386, 388, 1014, 1253, 1479, 1864, 2123, 2345, 2535, 3035, 3373, 3419, 3562, 3603; quorum 83, 93, 741, 2844, 3411; quarum 1232, 2941, 3210, 3609; quos 276, 277, 1874; quas 125, 1819, 2218, 2240, 2619, 3587; quibus 252, 360, 724, 748, 851, 1056, 1563, 1784, 2036, 2065, 2066, 2128, 2251, 2829, 3407-3408, 3555, 3598; quisque 183, 420-421, 631, 1509, 1700-1701, 1894, 2619, 2683 quoad 467, 519, 521, 523, 524, 1733 quomodo 298, 619, 620, 938, 1056, 1294, 1430, 1449, 1500, 1502, 1508, 1509, 1896, 2010-2011, 2257-2258, 2269, 2397, 2446, 2601, 2616, 2632, 2639, 2804, 2816, 3080, 3110-3111, 3111, 3524-3525, 3527 quoniam 164, 304, 319-320, 322, 614, 615, 623, 671, 712, 715, 766-767, 786, 1004, 1500, 1606, 1722, 1795, 2198, 2838, 3003, 3071, 3462, 3522 quot 543, 1735, 2450, 3404 (quotidianus) cothidiana3565 (quotidie) corhidie 1067-1068, 1219, 1399, 1799, 1938-1939, 2076, 3058, 3313 (quotiens) quosciens 3429-3430 quotienscumque 3131-3132; quoscienscumque 2923 quousque 2164, 2588, 2590, 2599 rabi 3083 (racemus) racemi 2332; racemum 2334-2335 ratio 9, 774, 1819, 2168, 2572, 2883, 3153; rationem 1820, 2031, 2097; ratione 2094 radicaliter 1970 (radico) radicator 1557 radius 1441, 1489, 1560; radium 1445, 1558 radix 2687 (ramus) rami 155; ramis 155, 460 (rapax) rapaces 3367 (rapina) rapinam 2264, 2266, 2268, 2270; rapinas 1916, 2037; rapinis 2309

- (rapio) rapiunt 3526, 3551; rapiet 1960; rapiat 1793; raptum 1193
- ratio 509, 664, 904, 930, 963, 1111, 1420, 1435, 1758, 1900, 1940, 1990, 2743, 2745, 2801, 2907, 2908, 2911, 3260, 3436; rationis 568, 1817, 2883; rationem 314-315, 326, 416, 1086, 1160-1161, 1820, 2084, 2085, 2088, 2089, 2091-2092, 2094, 2098, 2101, 2104, 2109, 2117, 2925, 3088, 3242; ratione 124, 489, 1888, 2858, 3292; rationes 3255; rationibus 927, 2586
- (rationabilis) rationabile 2867
- rationalis 560-561, 1158, 1682, 1686-1687, 2851;
- rauca 3141; rauce 3142;
- (raupa) raupam 2289, 2442; raupas 2233
- (reaedefico) rehedificabo 2580
- (rebellis) rebelles 3643
- (recedo) recedimus 3585-3586
- (receptio) receptionem 2331-2332; receptione 1749; recepta 3585; recepto 3501; receptor 2085
- (recipio) recipit 2539-2540, 3092, 3277, 3278, 3495; recipi 2541; recipit 438, 2540, 3563; recepistis 2871; recipient 1624; recipiam 2913-2914; recipiat 1422, 2913, 2919; recipiatis 1836; recipient 1457; recipi 3585; recipiebatur 3008; recipiatis 2046; recipienda 2726; recipiendam 3586; recipiendum 1421
- recitatiue 814-815, 1583-1584, 2469, 2933, 3403
- (recito) recitat 1857
- (reclino) reclinet 2304; reclinare 2302;
- (reconciliatio) reconsiliationis 3056; reconsiliationis 3068-3069; reconsiliatus 3061
- (reconcilio) reconsiliare 2494; reconsiliari 3059, 3060; reconsiliata 3067
- (recordatio) recordationem 2202
- (recordor) recordatur 2770, 2777; recordamini 1097; recordare 1906, 1907; recordantur 1097; recordetur 633; recordata 1507
- (recreatio) recreationis 27
- (recreo) recreetur 380
- (rectus) rectum 589; recta 337, 1092, 2862; recto 2880; rectas 1893
- (recupero) recuperavit 2493
- (recurro) recurrere 491; recurramus 1587. 2736
- (reddo) reddit 442; reddimus 2104; reddidimus 2098; redemus 2117; redde 2097; reddere 1519, 1520, 1521, 2084, 2085, 2089, 2094, 2557; redere 2031; reddituri 1086, 2091; reddicturi 2088
- redemptio 1252, 1495, 2263-2264; redemptionis 23, 2285, 2431, 2448; redemptione 2004, 2208, 2910-2911, 3118
- (redeo) redeunt 1957; redire 985; redeundi 2444
- (redimo) redempti 2156
- (redundo) redundans 988-989
- (refectio) refectioem 3586
- (reficio) reficitur 386 refecti 2542-2543, 2543, 2545; refecta 2541
- (refreno) refrenare 2601
- (refrigero) refrigeretur 3348
- (regeneratio) regenerativam 3258-3259
- (regia) regiam 160
- regimen 1049, 1808, 2952
- regina 2458-2459; regine 159. 160
- (regio) regionem 2932, 2938, 2945, 3183, 3187
- regno 1493, 3451; regnat 494, 1479-1480, 1480; regnabit 948, 1478, 1494; regnare 477
- regnum 73, 73-74, 13, 1458, 1477, 1492, 1496, 1645, 1695, 2347, 2409, 2957, 2960, 3269, 3402, 3405, 3407, 3434, 3439, 3440, 3441, 3449, 3463, 3491, 3523, 3524, 3526, 3535, 3537, 3538, 3539, 3547, 3550, 3612, 3617; regni 1425, 1491, 1495;
- (rego) regunt 1802-1803; rexit 1896
- regredior 451, 471
- regula 775, 876, 2860, 3498, 3509; regule 3497; regulam 793, 794, 796, 798, 800, 1766, 3493, 3499;
- (reiterare) reiterare 2812, 3061
- religio 3494; religionis 3502-3503; religionem 3503
- religiosus 794, 798, 1511-1512, 1513, 1765, 3506; religiosi 791-792, 1510, 1644, 3493, 3499, 3508; religioso 3502; religiosam 1523; religionis 806, 1513, 3518; religiosos 792-793, 793
- (relinquo) reliquimus 3515; reliquistis 3519; relinques 1606; relinque 3646; relinquitor 1620; relinquendo 343-344; relictus 1613, 1619; relicto 2973
- (remaneo) remanent 3136, 1159-1160, 3351; remanserant 739; remanebunt 957
- (remedio) remediemus 2988

- remedium 3182, 3599; remedio 2056; remedia 912  
 (reminisco) Reminiscere 812  
 (remissio) remissio 147, 3343, 3649-3650; remissionem 148, 3253, 3435  
 (remitto) remictuntur 2844, 3504; remiseritis 2844, 3650; remittuntur 44  
 (removeo) removendo 2388; removet 3389  
 (renascor) renatus 1694, 3268  
 (renego) renegare 2390; renegaret 953; renegauerit 954  
 (renovatio) renouatione 2495  
 (renovo) renovare 335  
 (renuo) renuat 2336  
 reparacio 3650, 3344  
 repente 1436  
 (reperio) reperi 2760; reperimus 1594; reperit 722, 3143, 3530, 3613; reperitur 1266, 3619; reperuntur 822, 823; repertum 750; reperti 735-736;  
 (repeto) repetitis 255;  
 (repleo) replebitur 834; repletus 547; repleta 784-785; repleti 802-803, 808  
 (reporto) reportetis 166  
 (repraesento) representat 305, 344, 397, 431, 460, 479, 485, 682-683  
 (reprehendo) reprehendebat 2954; reprehendebat 2961-2962; reprehensus 3470  
 reprehensio 2478, 2641  
 (reprobo) reprobabat 3541; reprobari 2868  
 (reprobus) reproborum 266, 268-269  
 (reputo) reputauimus 1453; reputatur 381, 2533; reputaretur 2531  
 (requesta) requestam 1985; requeste 816  
 (requies) requiem 2282, 2566  
 (requiesco) requiescunt 1926; requiescet 1663, 3262; requiesceret 1067  
 (requiro) require 161, 862, 3154; requiritur 3394; requiruntur 3629; requirant 3282  
 res 610, 1572, 2314, 2475, 2749, 3545; rei 317; re 1806; rerum 218, 1819; rebus 1056  
 residuus 1614, 1622, 1627; residuum 3589  
 (resono) resonat 138  
 (respectus) respectu 977, 3486;  
 (respicio) respicit 1200; respiciebat 2295; respexit 60, 402, 915; respice 1690; respiciens 604  
 (resplendo) resplendentis 1280; resplendentem 1282  
 (respondeo) respondet 2626; respondetis 2632-2633; respondit 53, 363, 433-434, 442, 1294, 2398, 2582, 2600, 2642, 2705, 3436, 3517, 3556, 3567; responderunt 2980; respondere 927, 1689, 2019, 2586, 2627, 2640; responderet 2383; respondetur 1664  
 responsio 1668, 3517; responcionem 2623; responsione 1563  
 (restinguo) restinguendi 555  
 restitucio 3648; restitutio 3342-3343; restitutione 1837  
 (restituo) restituumus 172; restituantur 279; restituaatur 3649; restitues 1916; restituere 1755, 1756, 1757  
 (resto) restat 1025, 2201, 2918; restabunt 888, 921  
 (resurgo) resurgemus 31, 2140; resurgere 2440, 3149; resurgens 2079; resurrexit 2437  
 resurrectio 1471, 2431; resurrectionis 30, 2435, 2566; resurrectionem 1634-1635; resurrectione 3154  
 (resuscito) resuscitat 2986; resuscitauit 2608 resuscitare 2138, 2605; resuscitatus 1472; resuscitare 3621; resuscitatur 2444  
 (retineo) retinetis 1747-1748; retinent 3509; retento 3589  
 retorta 1455, 1459  
 (retraho) retrahit 1991; retrahunt 1925; retrahere 1971  
 retribucio 2249, 2251; retributionis 2242, 2243, 2252; retributionem 3150-3151  
 retro 1892, 1896, 3248-3249  
 (retrocedo) retrocedebant 3607; retrocedet 1531  
 reuerenter 2679; reuerenter 3205  
 reuerentia 1290; reuerentiam 1289, 1295, 1298  
 reus 1207  
 (revelatio) reuelationem 1592; reuelationem 879  
 (revelo) reuelauit 1196, 1198, 1269; reuelabit 3396; reuelare 3177; reuelaret 3555; reuelabitur 828, 892, 3457  
 (reverendus) Reuerende 2020; reuerendissime 1276  
 (reverentia) reuerentiam 1283  
 (revertor) reuertar 1914; reuertimini 2339; reuertamini 2563; reuertamini 2562, 2566; reuersus 1529, 3433  
 (revoco) reuocabitur 1706, 3188  
 rex 158, 528, 928, 1057, 1061, 1087, 1173, 1174, 1416, 1526, 1528, 1529, 1533, 1534, 1794, 2346, 2348, 2378, 2382,

- 2492, 3639, 3641, 3641; regis 1208, 1791-1792, 1792, 1829, 1831, 1831, 1937-1938, 2085, 2087, 2326, 2373, 2374, 2385, 2532, 2620, 2621, 3637, 3639; regi 1054, 1796, 2375; regem 953, 1053, 1790, 2987; rege 2333, 3652; reges 694, 839, 872, 1475, 1794, 1794, 1921, 3164-3165; regum 1141, 2793, 3641
- ribaldus 799; ribaldus 607, 870
- (rideo) ridet 1980; ridere 1980; rideret 684
- rigor 3451-3452; rigore 1350; rigorem 1338-1339
- rigorose 2859, 3442, 3449
- rigorosus 1041, 1051, 1052, 1055; rigorosa 2478, 2641, 2765, 2846; rigorosum 1037, 1040, 1217-1218;
- rissa 1960
- (risus) risum 683; risu 1080
- Rodanus 3261
- (rodo) roduntur 1928
- (rogo) rogavit 621; rogauerunt 1052-1053; rogemus 492, 2201
- romanus 2081, 3458, 3089; romani 2950, 2987, 3089; romanis 2556; romanos 1394, 1730, 1762, 2447, 2660, 2864
- (roro) roravit 80; rorando 136; rorandum 196; roratus 103; rorata 79
- (ros) rorem 120; rore 79
- rota 681; rotarum 2791
- Ruben 2990
- (rubrus) rubro 299, 302
- (rumor) rumores 2045
- (ruptio) rupcione 1434
- (ruptus) ruptam 1910
- rusticus 2538; rustico 2534
- .s. 1455
- sabbatum 437, 2721, 3018; sabbato 1581, 2339, 3431
- saccus) saccum 736
- (sacer) sacra 546, 682, 822, 823, 838, 852, 1184, 1536, 1594, 3619; sacram 1570; sacre 119; sacro 1277
- sacerdos 3299; sacerdotis 3305, 3315; sacerdotem 3585, 383-384; sacerdotibus 1769, 2095-2096
- sacramentalis 2839-2840; sacramentalem 234, 332, 336, 3211, 3224
- sacramentaliter 2527-2528
- sacramentum 1479-1480, 2534, 3227, 3252, 3255-3256, 3277, 3286, 3297-3298, 3346, 3362-3363, 3381, 3393, 3396; sacramenti 3226, 3251, 3299, 3384; sacramento 28, 1480, 1488, 1489, 1566, 3222, 3233, 3270-3271, 3308, 3501; sacramenta 3221, 3387, 3399; sacramentis 1838, 3202
- (sacratus) sacrata 3628
- sacrificium 2732, 2738, 2740, 2759-2760, 2760, 2769, 2772, 2773, 2780, 2796, 2797, 2805, 2808, 2826, 2837, 2840, 2845, 2846, 2864, 2866, 2867, 2874, 2877, 2882, 2890, 2892, 2893, 2896, 2898, 2900, 2905-2906, 2914, 2915-2916, 2917, 2929, 2929-2930; sacrificium 2775, 2793, 2807, 2810, 2928; sacrificii 2776, 2815; sacrificio 2538; sacrificia 2761, 2897, 2918;
- (sacrifico) sacrificabo 2838; sacrificare 2491
- (saecularis) secularibus 806
- (saeculum) saeculum 3322; seculi 454-455, 1487-1488, 1653, 3322; secula 1104, 1493; saeculorum 1104, 1493, 1497
- (sal) sale 2637
- (salio) sallientur 2614
- (Salomon) Salomonis 2487, 2500, 2501, 2581
- (salso) salsatur 2638
- (saltus) saltum 3390
- Saluator 1448, 2999, 3412, 3620
- salubriter 243
- (salus) salutis 227, 240, 242, 273, 284, 291, 330; salutem 1731, 2661;
- salutatio 1265, 1265, 1285, 1287, 1293, 1299, 1416; salutationis 1260; salutationem 1226, 1300, 2737; salutatione 1297, 1307
- (saluto) salutabimus 977, 2471, 2936, 3204; saluta 1416; salutare 1291, 2807; salutata 1265; salutata 1245, 1247
- saluus 1730; salvus 2660; salvum 1460, 1462; salvi 184; salua 960; salui 298, 2562, 2567;
- (salvatio) saluatio 1252, 1579; saluationis 1525; saluationem 1400, 3044; saluationem 1548
- salvator 522, 966, 1545; salvatoris 445, 455, 526
- (salvo) saluant 3125; saluabit 2612-1613; salve 2458; saluata 1994, 3479; saluati 1492, 1988; saluanda 1934; saluandi 2645
- samaritanus 433, 435, 438-439, 3019; samaritani 437
- sanatio 1386; sanatione 1544, 3112
- sanctificatio 115; sanctificatione 117, 1393

- (sanctifico) sanctificatur 3534; sanctificati 1004-1005
- sanctitas 1329, 1605, 1632, 2748; sanctitatis 12, 43, 1616, 1622, 2745; sanctitatem 1602, 2754; sanctitate 988, 2749-2750
- sanctus 158, 310, 573, 582, 635, 938-939, 1318, 1324, 1330, 1504, 1526-1527, 2074, 2170, 2368, 3065, 3266, 3469; sancta 271, 335, 506, 524, 528, 533, 704, 705, 708, 716, 806-807, 1296, 1304, 1318, 1403, 1582, 1589, 1591, 1599-1600, 1610, 1635, 1638, 1643, 1656, 1658-1659, 1661, 2052, 2587, 2795, 3197, 3378, 3379, 3401, 3411; sanctum 362, 807, 1272, 1505, 1607, 1614, 2939; sancte 17-18, 250, 285, 592, 628, 701, 808, 1349-1350, 1610, 2739, 3137, 3475, 3595, 3598; sanctam 2863-2864; Sancto 291, 495, 1465, 1577, 1663, 1694, 1869, 2474, 2692, 3186, 3268, 3370; sancti 97, 628, 1003, 1005, 1320, 1610, 1611, 1612, 1617, 1693, 1870, 2128, 2537, 2570, 3116, 3236, 3244, 3261, 3417, 3418, 3422, 3628; sanctorum 41, 901, 944, 946, 2411, 2781, 2785, 3151, 3453; sanctos 1466, 1467, 1963; sanctas 1963; sanctis 2162; sanctissime 1276
- sanguis 140, 188-189, 192, 648; sanguinis 3, 4-5, 8, 78, 82, 90, 102, 102, 120, 122, 191, 3308; sanguini 107; sanguinem 101, 104, 105, 119, 136, 151, 167, 184, 187, 196, 2910; sanguine 80, 153, 168, 178, 646-647, 648
- sanitas 265, 3385; sanitatem 1382; sanitate 2725, 2726
- (sano) sanabat 3015, 3430, 3430; sanauit 2701; sanauit 3424, 3431; sanavit 538 sanare 2605; sanaret 1152; sanabantur 3420, 3428-3429; sanabitur 1386, 3385; sanari 1535; sanarentur 3113; sanatus 1533
- (sanus) sana 615, 622
- (sapiens) sapientis 2033; sapientium 685; sapientes 2192
- sapientia 940-941, 995, 2635-2636, 2856; sapientie 567, 669-670, 877, 904, 931, 962, 998, 3484;
- (sapio) sapit 1522
- sarracenus 3500; sarraceni 845, 2138; sarracenis 1401
- Sathanas 897; Sathane 893
- satis 410
- (satisfacio) satisfaciat 369; satisfaciendum 816
- satisfactionem 374; satisfactione 2096
- (saturo) saturata 1248, 1249
- scala 630-631, 3547; scale 3609
- (scambiarus) scambiaros 1734
- (scambio) scambiendo 3492
- scambium 3508
- (sceleratus) sceleratis 1315
- (scelus) scelera 2358
- scientia 2727; scientie 1333; scientiam 1155, 1177, 1196-1197, 1333, 1335, 1692
- scilicet 17, 36, 54, 56, 100, 123, 167, 185, 275, 277, 323, 412, 443, 469, 472, 514, 516, 518, 667, 683, 925, 969, 970, 992-993, 1075, 1104, 1143, 1213, 1332, 1381, 1396, 1432, 1437, 1438, 1462, 1483, 1493, 1537-1538, 1542, 1547, 1556, 1607, 1668-1669, 1686, 1835, 1885, 1895, 1899, 1902, 1947, 1950, 1951, 1952, 1963, 1989, 2009, 2034-2035, 2038, 2067, 2099, 2273, 2331, 2457, 2500, 2525, 2536, 2567, 2636, 2648, 2668, 2770, 2791, 2817, 2827, 2830, 2894-2895, 2898-2899, 3006, 3010, 3045, 3137, 3138, 3193, 3204, 3238, 3250, 3261, 3284, 3335, 3338, 3366, 3491, 3516, 3643
- (scindo) scindamus 2291; scinditur 1391, 1970; scinduntur 1166-1167; scindebatur 106; scindebantur 1390
- scio 1192, 2370, 3992; scis 1177; scit 1088; scimus 2718, 3438; scitis 3410; sciebas 113; sciebat 124, 1267, 1410, 2645, 2647; scient 927 scire 1503, 2667; sciat 116, 1123, 1133, 2550; sciatis 78, 154, 1231, 1404, 1594, 1856-1857, 2639, 2741, 3208; sciret 3176; scirent 2456; sciens 1125, 1127, 1409, 2977; scientes 2269, 2277; scientibus 476 sciendum 2217-2218
- (scisio) scisionem 1973
- (scribo) scribam 1164; scribet 1164; scribitur 1449, 2436-2437; scriptus 199, 1115, 1631-1632; scriptum 1412, 2705, 3051, 3290; scripti 1633; scriptis 2620
- scriptura 546, 682, 822, 832, 838, 852, 1072, 1185, 1594, 2052, 3619; scripturam 1267; scripturas 2437, 2438
- (scruto) scrutata 2306
- (scutum) scutorum 1908
- se 126, 158, 183, 210, 217, 473, 564, 585, 617, 627, 629, 630, 632, 653, 692, 704,



- 710, 729, 739, 746, 764, 771, 827, 849, 872, 898 1018, 1067, 1176, 1195, 1292, 1340, 1342, 1352, 1522, 1741, 1802, 1870, 1892, 1896, 1918, 1925, 1966, 1971, 1984, 1986, 1991, 1993, 2094, 2195, 2265, 2302, 2596, 2654, 2683, 3085, 3098, 3099, 3102, 3306, 3317, 3357, 3497; sibi 148, 272, 1145, 1146, 1351, 1415, 1507, 1780, 1943, 1949, 1950, 2054, 2086, 2289, 2353, 2388, 3395, 3460, 3504;
- secrete 2712, 2842, 2866, 3032, 3134, 3464, 3485, 3536
- secretum 17, 387, 616, 623, 641, 866, 1429, 1447, 1534, 1546, 2120, 2134, 2166, 2655, 2712, 2842, 2866, 3032, 3134, 3464, 3485, 3536; secreta 3397
- sectam 3123
- secum 572-573, 1294, 3138
- secundus 77, 95, 375, 1622, 2443, 2991; secunda 305, 353, 508, 519, 520, 554, 596, 674, 681, 770, 774 1261, 1418, 1597, 1696, 1851, 1876, 2082, 2179, 2215, 2219, 2232, 2240, 2477, 2525, 2585, 2943, 3073, 3147, 3211, 3610, 3645; secundum 205, 310, 415, 418, 440, 544, 687, 730, 857, 887, 889, 893, 905, 1170, 1179, 1311, 1348, 1554, 1562, 1785, 1842, 1856, 1857, 1919, 2029, 2052, 2124, 2125, 2235, 2245, 2285, 2297, 2424, 2437, 2438, 2651, 2662, 2763, 2797, 3270, 3304, 3334; secundo 8, 119, 212, 233, 267, 274, 294, 314, 320, 326, 408, 490, 1038, 1136, 1172, 1204, 1329, 1539, 1799, 2142, 2266, 2428, 2714, 3270, 3491, 3627; secunde 496, 973; secundam 532
- secure 1849
- (securus) secura 757; securi 2117
- sed 19, 66, 72, 73, 75, 124, 128, 129, 130, 139, 142, 155, 159, 170, 192, 194, 281, 303, 318, 350, 381, 394, 405, 414, 417, 438, 441, 443, 474, 479, 487, 488, 504, 513, 532, 559, 562, 604, 630, 631, 644, 663, 692, 694, 709, 714, 716, 724, 735, 757, 759, 772, 781, 783, 799, 818, 822, 825, 846, 891, 909, 934, 935, 939, 941, 957, 1018, 1046, 1057, 1062, 1079, 1080, 1082, 1087, 1099, 1108, 1113, 1127, 1146, 1156, 1158, 1177, 1209, 1225, 1265, 1281, 1286, 1291, 1302, 1303, 1332, 1336, 1339, 1341, 1342, 1349, 1352, 1359, 1366, 1372, 1375, 1451, 1467, 1468, 1503, 1511, 1515, 1544, 1557, 1560, 1561, 1587, 1600, 1603, 1624, 1636, 1636, 1637, 1638, 1643, 1661, 1686, 1691, 1773, 1780, 1790, 1793, 1843, 1850, 1859, 1873, 1891, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1928, 1941, 1965, 1972, 1983, 1986, 2011, 2045, 2078, 2101, 2104, 2114, 2129, 2135, 2140, 2169, 2177, 2182, 2209, 2253, 2259, 2265, 2270, 2291, 2310, 2345, 2369, 2380, 2421, 2442, 2461, 2471, 2517, 2547, 2554, 2555, 2557, 2600, 2609, 2610, 2626, 2638, 2647, 2696, 2704, 2709, 2712, 2787, 2812, 2839, 2843, 2848, 2851, 2862, 2866, 2877, 2878, 2897, 2936, 3033, 3036, 3037, 3058, 3059, 3063, 3103, 3135, 3135, 3137, 3142, 3182, 3215, 3240, 3250, 3307, 3312, 3319, 3350, 3350, 3355, 3429, 3452, 3458, 3479, 3479, 3506, 3507, 3530, 3534, 3561, 3615, 3616, 3625, 3634
- (sedeo) sedent 3165; sederit 3520; sedebit 1477, 2148; sedeat 830; sedere 3293
- sedes 1475; sedem 1474
- (seduco) Seducet 864
- (seipse) seipsum 456
- semel 531, 571, 680, 715, 728, 1887, 3312
- semen 11, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 27, 42, 43, 45, 49, 51, 55, 57, 58, 59, 68, 73, 75, 81, 1646, 1650, 1651, 1651-1652, 2422; semine 14, 1430, 1434;
- semetipsum 457, 458, 463, 465, 2265, 2270
- seminator 2436; seminatori 16
- (semino) seminat 15, 16, 54, 66; seminasti 51; seminastis 52; seminavit 13, 23, 27, 30, 34, 80, 1646, 1647; seminavit 17, 19, 21, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 49, 55, 71, 72, 75, 81, 1652; seminare 19, 1895; seminatur 10; seminato 1044; seminando 11; seminandum 70
- semper 29, 135, 252, 831, 506, 1800, 2020, 2081, 2200, 2344, 2571, 2848, 2849, 2849, 2850, 2851, 3544, 3569, 3614
- Seneca 328, 884
- (senectus) senectutem 662, 664; senectute 1550
- (senis) senes 791
- sensualitas 124, 125, 672-673, 3034
- sensus 2827; sensum 227; sencibus 389, 390
- sententia 677, 680, 1121, 2032, 2153, 2378, 2393, 2841, 3188; sententia 3180; sententiam 1174; sententiam 1884, 2311, 2373-2374, 3086, 3186; Sententiarum 2714

- sententialis 2150  
 sententialiter 1881  
 (sentio) sentit 1993; sentite 462; sentitur 1972  
 (separatio) separatione 1969, 1976  
 (separo) separatur 1974; separabuntur 1964; separati 3559; separata 1998, 2410  
 (sepellio) sepellire 2904; sepelliri 1410-1411  
 septem 1858, 2243, 2251, 2761, 2829, 2830, 2903, 2905, 2925-2926, 3202, 3232, 3260, 3261, 3263, 3266, 3399, 3628;  
 septembris 2499  
 septies 103, 104, 196; sepcies 2174  
 (septimus) septima 1778, 2190, 2683; septimum 3647, 1997, 2250, 2448, 2768, 2904, 2917, 3381; septimo 187, 1867  
 sepulcrum 1357-1358; sepulcro 1957, 2413, 2439; sepulcris 1925-1926  
 sepultura 1414-1415; sepulture 1411  
 (sequor) sequitur 282, 3265; sequuntur 1014, 2652, 2673, 2688; sequuntur 246; sequebantur 2974; sequemur 2673-2674; sequentur 817; sequi 458, 479; sequeretur 299; sequatur 456; sequentes 868-869, 2941; sequencia 230-231; sequendo 2689; sequiti 3519; sequiti 3515  
 Seraphim 1539; Seraphin 2194  
 sermo 2, 197, 375, 496, 500, 812, 973, 1221, 1580, 1581, 1851-1852, 2204, 2467, 2470, 2637, 2731, 2734, 2735, 2931, 2935, 3197, 3401; sermonis 2730, 2969; sermonem 604, 606, 2295, 3110, 3111-3112; sermone 862, 966, 1224, 1285, 2224, 3154; sermones 1, 2341  
 (sermocinare) sermocinando 606  
 sero 1728; cero 969, 2656, 2897, 2897, 2899  
 (serpens) serpentes 665, 667, 669, 914, 2067, 3365  
 seruicium 1140;  
 (servilis) seruilia 3589  
 (servio) seruit 3507; seruiunt 2198; seruiuit 1846; seruiet 2723; servire 1767-1768; seruiamus 2680-2681; seruietes 2978;  
 (servitor) seruitores 1119, 1792, 1795-1796; seruitoribus 1812, 3590  
 (servo) servat 1133; seruant 1808; seruauius 3574; seruaerunt 3575; seruaabit 2522; serua 2690; seruaere 1506, 1509, 2805; serua 2690; seruet 2394; seruetis 3239; seruent 2407, 3238; servatur 663; servabitur 2403; seruetur 2380; servans 3358; servando 796, 3570; seruata 3041; seruate 3239  
 (servus) seruus 699, 1118, 3273; servi 787; serui 458, 463, 1139, 2266; seruum 699, 2041; serue 2105; servorum 3392; servos 3291, 3381, 3390  
 seu 6, 77, 701, 895, 1013, 1734, 2147, 2240, 2289, 2307, 2372, 2795, 3252  
 sex 1307, 2918, 3006  
 sexaginta 908  
 (sextus) sexta 160, 357, 460, 1763, 2188, 2682, 3413; sexte 812; sexto 210, 237, 447, 1315; 1395, 2873, 3362, 3647; sextum 1982, 2249, 2431, 2767, 2900  
 si 43, 46, 52, 72, 147, 171, 173, 215, 276, 280, 367, 368, 373, 377, 381, 384, 417, 486, 557, 559, 579, 582, 592, 597, 598, 601, 606, 618, 619, 626, 641, 642, 661, 665, 666, 675, 684, 703, 713, 714, 725, 771, 773, 776, 794, 798, 880, 884, 937, 951, 952, 953, 954, 955, 1008, 1025, 1054, 1060, 1112, 1118, 1136, 1145, 1152, 1162, 1187, 1206, 1208, 1209, 1298, 1320, 1364, 1381, 1384, 1386, 1388, 1388, 1460, 1491, 1492, 1517, 1519, 1573, 1574, 1602, 1672, 1680, 1705, 1708, 1710, 1729, 1747, 1750, 1765, 1830, 1868, 1908, 1915, 1929, 1948, 1959, 1990, 1994, 2053, 2224, 2258, 2263, 2274, 2278, 2295, 2307, 2314, 2318, 2333, 2346, 2359, 2377, 2384, 2415, 2425, 2456, 2462, 2505, 2508, 2528, 2537, 2555, 2561, 2563, 2566, 2573, 2588, 2591, 2594, 2596, 2598, 2624, 2625, 2626, 2629, 2630, 2631, 2632, 2654, 2659, 2664, 2665, 2675, 2690, 2708, 2709, 2753, 2757, 2783, 2801, 2813, 2819, 2850, 2853, 2884, 2986, 3049, 3066, 3068, 3086, 3101, 3128, 3138, 3186, 3188, 3190, 3239, 3246, 3274, 3277, 3279, 3280, 3316, 3318, 3385, 3386, 3387, 3388, 3394, 3422, 3423, 3454, 3467, 3478, 3480, 3481, 3485, 3487, 3493, 3500, 3501, 3533, 3634, 3650  
 sic 10, 55, 79, 92, 131, 155, 196, 220, 225, 243, 251, 273, 284, 304, 324, 374, 412, 421, 427, 442, 487, 514, 520, 528, 529, 531, 543, 564, 603, 607, 624, 631, 642, 666, 680, 684, 696, 722, 757, 777, 964, 1008, 1020, 1048, 1127, 1131, 1141,

- 1152, 1154, 1164, 1166, 1168, 1203, 1239, 1248, 1251, 1298, 1344, 1386, 1391, 1401, 1409, 1415, 1441, 1445, 1451, 1472, 1490, 1514, 1551, 1558, 1560, 1569, 1571, 1580, 1624, 1640, 1658, 1721, 1724, 1755, 1757, 1761, 1769, 1791, 1793, 1810, 1816, 1825, 1838, 1848, 1849, 1894, 1911, 1980, 1992, 2055, 2086, 2116, 2225, 2229, 2233, 2283, 2291, 2329, 2349, 2352, 2357, 2360, 2363, 2365, 2402, 2440, 2501, 2502, 2504, 2519, 2541, 2621, 2638, 2667, 2728, 2730, 2732, 2738, 2756, 2795, 2801, 2808, 2821, 2845, 2851, 2872, 2886, 2887, 2889, 2898, 2912, 2914, 2922, 2929, 2929, 2980, 3008, 3024, 3026, 3028, 3061, 3099, 3136, 3139, 3186, 3226, 3284, 3329, 3341, 3365, 3370, 3384, 3466, 3502, 3532, 3547, 3652,
- (siccitas) siccitatem 668; siccitates 1070  
(sicco) siccabat 3543-3544  
sicut 54, 63, 117, 122, 183, 257, 334, 337, 380, 380, 401, 404, 474, 507, 511, 512, 542, 562, 602, 603, 611, 623, 629, 635, 645, 649, 662, 684, 821, 825, 827, 865, 870, 1002, 1007, 1037, 1038, 1039, 1040, 1055, 1092, 1096, 1136, 1154, 1161, 1162, 1239, 1249, 1265, 1288, 1363, 1439, 1445, 1471-1472, 1489, 1556, 1558, 1560, 1568, 1570, 1589, 1602, 1612, 1616, 1623, 1629, 1639, 1660, 1720-1721, 1755, 1762, 1780, 1790, 1792, 1849, 1889-1890, 1910, 1979, 1991, 2085, 2212, 2232, 2266, 2269, 2271, 2286, 2290, 2322-2323, 2329, 2333, 2340, 2433, 2484, 2491, 2518, 2521, 2604, 2608, 2638, 2717, 2719-2720, 2723, 2750, 2887, 2891, 2911, 2917-2918, 3023, 3026, 3038, 3045, 3062, 3104, 3116, 3127, 3182, 3184, 3215, 3225, 3283, 3329, 3364, 3546, 3548, 3617, 3631  
sicuti 57, 2390  
(sigillo) sigillatis 2621  
sigillum 3026; sigillo 2621  
(significo) significat 313, 481, 1457, 1459, 1630, 1631, 3328, 3328; significabat 1534  
(signo) signemus 3291; signatum 3031; signati 3044  
signum 64, 900, 949, 1389, 1530, 1531, 1537, 2557, 2650, 2652, 2652, 2658, 2662, 2664, 2670, 2672, 2673, 2675, 3024, 3030-3031, 3039, 3042, 3046, 3047, 3048, 3050, 3056, 3062, 3065, 3068, 3070, 3284, 3284, 3290; signo 3594; signa 902, 912, 1661, 2011, 2649, 2984, 3022, 3023, 3024, 3054, 3082; signis 894, 1585  
(silentium) silentio 2562  
(silva) silvis 692  
(silvestris) siluestre 3541  
simbalum 1409  
similis 1134; simile 13, 73, 608, 1645, 3619-3620; similem 1282, 2774; simili 2709; similia 56, 693, 1072, 1781; similibus 693  
similiter 225, 1409, 1850, 2229, 2268, 2776  
similitudo 1438, 1439, 1892, 2346, 2372, 2532, 2849; similitudinem 464, 728, 1013, 1043-1044, 1045, 1679, 2258, 2313, 2415, 2620  
(similo) similari 2451; similitur 15  
(simonia) symoniam 1835  
(simplex) simplici 1737  
simul 1624  
(simulo) simulet 1176  
(sinapis) sinapi 1602  
sine 381, 494, 583, 612, 986, 1066, 1152, 1312, 1312, 1316, 1321, 1322, 1323, 1430, 1433, 1434, 1444, 1444, 1502, 1528, 1637, 1664, 1668, 1669, 1674, 1676, 2004, 2056, 2066, 2068, 2223, 2230, 2361, 2572, 2610, 2749, 2753, 2885, 3169, 3573  
singularis 1318, 1986, 3465; singularem 509-510  
singulariter 513, 746, 2111  
(singulus) singulis 1168, 1347, 1761  
(sinister) sinistra 2151-2152; sinistram 171, 1483, 1485, 1988-1989, 2147, 3413  
(sino) sinitis 2961; sinite 1648  
(sinus) sinu 395, 2366;  
(sitio) sitit 1868  
(sitis) sitim 2275  
siue 295, 239, 1101, 1101, 1192, 1193, 1783, 2010, 1434, 2163, 2163, 2636  
(societas) societatis 2070; societatem 3558-3559; societate 2062, 2995, 3573;  
socius 364, 367, 368-369, 741; socium 3530; socios 751, 3530; sociis 2493, 3553,  
sol 1440, 1490, 1531, 1532, 1532, 1542, 1556, 1557, 1558, 1560, 2258, 2315, 3413, 3419; solis 1489, 1531, 1535, 1537, 3289; soli 2723; solem 2724, 3544;

- (solatium) solacio 761  
 (soleo) solet 3190-3191; solebat 1975; solebant 2491  
 (solitarius) solitarium 3184  
 solium 1476  
 sollempnis 1858-1859, 1859; sollempne 796, 1510, 2496-2497  
 solus 20, 750, 1795, 3027; sola 1272, 1372, 1511, 1616; solum 73, 74-75, 98, 154, 1099, 1466, 1468, 1780, 1910, 2003, 2004, 2059, 2180, 2181, 2227, 2253, 2255, 2309; solius 165; solo 261, 2066  
 (solvo) soluit 2121, 2721, 3018; soluite 2579; solvendo 3450  
 sompnum 2275  
 (sordidus) sordidiorem 1910  
 (sortilegium) sortilegia 1780-1781  
 (sortilegus) sortilegi 1786; sortilegos 1115-1116, 2388, 2678, 2725-2726, 2804;  
 (sortior) sorciamus 2292  
 (spatio) spatium 730-731  
 (specialis) speciali 1984  
 specialiter 202, 332, 484, 1510, 2323, 2337  
 species 748, 2713; speciem 2116; specie 2117, 2824  
 speculative 2253;  
 (speculativus) speculativa 2235; speculativum 1197; speculativas 501, 2936;  
 (spero) sperat 62; speravi 671; sperans 1023  
 spes 60, 624, 352, 915, 3628; spe 2562  
 (spica) spicas 2298  
 (spina) spinarum 151  
 (spineus) spinea 154  
 spiraculum 517  
 spiritualis 561, 905, 1620, 1764, 1873, 2476, 2483, 2576-2577, 2745, 2749, 3647; spirituale 2952; spirituali 2543, 2750; spiritualem 295, 514, 2330, 2483, 2502, 2578, 2754; spirituales 511, 1540-1541, 1642, 1962-1963, 2179-2180; spiritualia 2123, 2511, 2905, 3052; spiritualium 1540, 2895; spiritualibus 759, 769, 1836  
 spiritaliter 2902, 3292  
 Spiritus 634-635, 705, 852-853, 924, 938, 1323-1324, 1346, 1504, 1559, 1560, 1784, 1870, 2128, 2537, 2570, 2794, 2857, 3065, 3116, 3236, 3243-3244, 3261, 3262, 3266, 3628; Spiritum 807, 1196, 1198, 1272, 1454, 2857; Spiritu 495, 926, 1465, 1694, 1868-1869, 2692, 2885, 3045, 3268, 3522  
 splendor 1442  
 (spolio) spoliantur 1923-1924  
 sponsa 3063  
 (sponsalia) sponsalibus 1810  
 sponsata 1242, 1243, 1245, 1246, 1247, 1420-1421  
 sponsus 3013  
 sputus 2372  
 (stabilio) stabilire 3004  
 stabulum 339, 2273  
 (statera) statere 2316  
 (statuo) statuit 1053; statues 3382; statuet 2148;  
 status 31; statu 3597; statibus 697, 800-801, 1770  
 statutum 679, 1887; statutis 1116-1117  
 stella 2173; stelle 2315; stellas 1636  
 (stercus) stercora 1048  
 sterilis 1550  
 (stilla) stille 781  
 (stillo) stillantia 780  
 stimulus 984  
 (sto) stat 189, 191, 513, 1599, 1645, 1725, 2251, 3348, 3494; stant 2548, 3037; stabat 1853, 1867, 1871, 2199-2200; stetit 162, 841, 2412, 2439, 2448-2449, 2706; stabit 2200; stabimus 2146; stabunt 2176; stare 971, 2316, 2550; staret 2417; stasse 1752; stans 702, 1272, 1480, 3412; stantibus 3553; stando 1682, 2225  
 stola 472; stolas 646  
 (stomachus) stomacho 2515  
 stricte 50  
 stridor 2043  
 (stringo) strinxerunt 126; strictum 3105; stricto 1577;  
 strumentum 753  
 stulte 3632  
 stulticia 1112, 1430-1431; stultitiam 683  
 stultus 684, 2869  
 (stupefacio) stupefacti 3602  
 sub 1113, 1116, 2233, 3087, 3106, 3145, 3331  
 (subdo) subdere 3497  
 (subiaceo) subiacet 328; subiecta 3089; subiecte 1371  
 (subiectio) subiectione 2400  
 (subinfero) subinfertur 267-268  
 subito 1279, 2154, 2528  
 (subiugo) subiugabit 870  
 (subiungo) subiungitur 274  
 (sublevo) sublevare 235, 376  
 (submitto) submittere 491; submissa 2561; submisso 2049-2050

(subsequor) subsequi 2847; subsequentem 374	1332, 1341, 1345, 1347, 1349, 1354, 1369, 1370, 1372, 1376, 1380, 1383, 1383, 1385, 1387, 1388, 1390, 1391, 1398, 1418, 1422, 1429, 1430, 1431, 1435, 1439, 1440, 1441, 1442, 1450, 1451, 1474, 1478, 1479, 1488, 1489, 1490, 1490, 1495, 1514, 1516, 1521, 1531, 1534, 1546, 1548, 1557, 1567, 1571, 1574, 1575, 1579, 1580, 1600, 1601, 1601, 1604, 1605, 1609, 1609, 1611, 1615, 1616, 1620, 1621, 1628, 1630, 1632, 1632, 1635, 1638, 1639, 1645, 1649, 1650, 1652, 1653, 1658, 1667, 1669, 1674, 1682, 1690, 1691, 1696, 1700, 1717, 1724, 1728, 1732, 1739, 1745, 1755, 1763, 1764, 1767, 1777, 1778, 1782, 1782, 1787, 1788, 1793, 1794, 1804, 1808, 1814, 1815, 1816, 1818, 1821, 1822, 1828, 1828, 1834, 1836, 1840, 1841, 1871, 1873, 1873, 1875, 1876, 1877, 1878, 1881, 1887, 1894, 1897, 1898, 1899, 1900, 1900, 1907, 1919, 1932, 1934, 1946, 1955, 1968, 1969, 1970, 1974, 1976, 1979, 1982, 1991, 1992, 1992, 1997, 1998, 2008, 2016, 2016, 2017, 2029, 2034, 2047, 2057, 2064, 2077, 2082, 2092, 2102, 2108, 2112, 2116, 2131, 2161, 2166, 2168, 2169, 2170, 2171, 2174, 2196, 2217, 2218, 2219, 2221, 2232, 2233, 2234, 2236, 2238, 2240, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2260, 2262, 2265, 2268, 2278, 2305, 2306, 2307, 2313, 2322, 2324, 2331, 2335, 2340, 2343, 2348, 2363, 2367, 2371, 2393, 2395, 2404, 2410, 2419, 2422, 2431, 2432, 2439, 2441, 2442, 2443, 2444, 2464, 2476, 2477, 2478, 2479, 2483, 2484, 2487, 2488, 2495, 2498, 2510, 2517, 2525, 2533, 2534, 2544, 2549, 2568, 2573, 2574, 2576, 2579, 2583, 2585, 2621, 2626, 2630, 2641, 2650, 2652, 2653, 2654, 2662, 2663, 2667, 2670, 2673, 2674, 2677, 2679, 2680, 2681, 2682, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2687, 2691, 2696, 2705, 2715, 2716, 2717, 2718, 2718, 2719, 2720, 2720, 2726, 2730, 2739, 2745, 2749, 2752, 2753, 2758, 2762, 2763, 2764, 2765, 2766, 2767, 2768, 2769, 2772, 2776, 2789, 2797, 2798, 2803, 2810, 2814, 2816, 2823, 2833, 2834, 2835, 2837, 2838, 2840, 2846, 2847, 2849, 2861, 2873, 2874, 2877,
substantia 1620, 2324, 2697, 3301; substantiam 513, 515; substantias 1456	
(substantivus) substantivum 217-218	
(subtraho) subtrahis 379	
subtus 1608	
(subvenio) subvenire 1750, 3599; subveniendo 2429	
(subventio) subventionem 235, 377	
(subverto) subvertetur 1009	
(súdo) sudavit 120	
sudor 122; sudore 2888-2889	
(sufficio) sufficiens 1782; sufficit 2309	
(suffodio) suffoderunt 2996	
(suffragium) suffragia 3599	
(sugo) suggestem 98	
sum 227, 322, 540, 615, 851, 1118, 1295, 1487, 1660, 1913, 2280, 2370, 2376, 2542, 2596, 2708, 2759, 3360, 3438, 3581; es 163, 428, 433, 435, 619, 953, 1135, 1325, 1326, 1403, 1460, 1536, 1574, 2004, 2021, 2044, 2423, 2423, 2588, 2591, 2592, 2790, 3019, 3072, 3318; est 3, 13, 14, 15, 19, 21, 29, 54, 57, 59, 60, 66, 73, 77, 97, 102, 112, 115, 121, 140, 141, 143, 146, 150, 156, 165, 179, 181, 190, 193, 201, 202, 218, 252, 258, 260, 268, 269, 270, 275, 296, 297, 301, 302, 305, 321, 323, 329, 330, 333, 337, 341, 342, 347, 352, 362, 366, 370, 382, 414, 418, 424, 427, 429, 439, 453, 457, 462, 468, 493, 509, 531, 541, 542, 543, 553, 561, 564, 565, 569, 573, 592, 596, 598, 608, 623, 626, 627, 642, 643, 647, 654, 664, 666, 672, 673, 674, 676, 678, 679, 680, 681, 682, 684, 688, 690, 697, 707, 711, 723, 727, 734, 757, 757, 759, 762, 770, 775, 776, 777, 778, 783, 784, 785, 790, 794, 799, 810, 813, 819, 828, 833, 847, 848, 865, 868, 871, 876, 877, 880, 891, 893, 905, 907, 908, 915, 916, 928, 933, 935, 947, 966, 967, 984, 987, 988, 991, 992, 995, 1002, 1004, 1007, 1013, 1019, 1020, 1020, 1022, 1026, 1030, 1031, 1041, 1042, 1048, 1084, 1087, 1090, 1094, 1110, 1112, 1119, 1134, 1134, 1139, 1141, 1142, 1146, 1150, 1153, 1154, 1155, 1158, 1163, 1165, 1182, 1185, 1199, 1201, 1202, 1207, 1211, 1212, 1229, 1229, 1252, 1255, 1260, 1261, 1262, 1266, 1274, 1285, 1287, 1310, 1312, 1312, 1318, 1322, 1323, 1326, 1327,	

2882, 2883, 2886, 2888, 2889, 2899,  
 2900, 2904, 2906, 2907, 2917, 2920,  
 2923, 2927, 2929, 2942, 2943, 2944,  
 2957, 2958, 2959, 2965, 2971, 2980,  
 2989, 3013, 3017, 3020, 3021, 3028,  
 3031, 3034, 3035, 3036, 3039, 3045,  
 3046, 3056, 3060, 3063, 3064, 3067,  
 3073, 3092, 3108, 3109, 3119, 3122,  
 3141, 3143, 3144, 3172, 3174, 3184,  
 3185, 3192, 3210, 3211, 3217, 3220,  
 3229, 3234, 3236, 3270, 3273, 3275,  
 3279, 3285, 3291, 3295, 3297, 3299,  
 3300, 3309, 3310, 3316, 3317, 3320,  
 3326, 3330, 3332, 3335, 3339, 3362,  
 3363, 3365, 3366, 3366, 3368, 3369,  
 3372, 3378, 3381, 3429, 3433, 3436,  
 3455, 3459, 3461, 3463, 3464, 3465,  
 3465, 3466, 3466, 3467, 3475, 3481,  
 3483, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489,  
 3496, 3498, 3511, 3523, 3528, 3531,  
 3533, 3545, 3610, 3611, 3621, 3623,  
 3625, 3626, 3633, 3634, 3641, 3644,  
 3645; sumus 127, 128, 129, 363, 529-  
 530, 538, 611, 643, 675, 685, 778, 803,  
 808, 1375, 1660, 1698, 1718, 1743,  
 2087, 2088, 2440, 2455, 2541, 2644,  
 2695, 2696, 2907, 3057, 3082, 3087,  
 3515, 3559, 3573; estis 842, 1316, 1828,  
 1938, 2382, 2509, 2542, 2642-2643,  
 2644, 2648, 2663, 2667, 2671, 2707,  
 2708, 3044, 3519; sunt 38, 39, 53, 58,  
 68, 69, 200, 242, 243, 388, 409, 484,  
 510, 520, 544, 547, 550, 551, 615, 645,  
 646, 650, 655, 668, 718, 725, 735, 736,  
 744, 755, 781, 783, 861, 864, 867, 870,  
 872, 879, 880, 883, 897, 906, 939, 945,  
 963, 996, 1004, 1021, 1071, 1073, 1076,  
 1086, 1114, 1119, 1144, 1203, 1307,  
 1336, 1343, 1344, 1346, 1401, 1426,  
 1450, 1539, 1563, 1604, 1611, 1616,  
 1617, 1617, 1633, 1636, 1637, 1642,  
 1643, 1650, 1651, 1653, 1654, 1661,  
 1672, 1791, 1792, 1795, 1798, 1799,  
 1800, 1812, 1823, 1874, 1935, 1940,  
 1942, 2015, 2015, 2018, 2056, 2060,  
 2065, 2066, 2091, 2169, 2173, 2176,  
 2177, 2179, 2181, 2186, 2188, 2190,  
 2192, 2194, 2214, 2215, 2217, 2218,  
 2240, 2241, 2243, 2309, 2322, 2373,  
 2396, 2420, 2485, 2513, 2532, 2540,  
 2544, 2545, 2548, 2575, 2606, 2677,  
 2678, 2713, 2713, 2726, 2743, 2776,  
 2804, 2816, 2826, 2886, 2905, 2906,  
 2908, 2919, 2989, 3030, 3122, 3131,  
 3142, 3173, 3217, 3255, 3308, 3324,  
 3327, 3328, 3338, 3364, 3365, 3371,  
 3397, 3399, 3432, 3440, 3456, 3568,  
 3601, 3609, 3626, 3644; eram 2003,  
 2800; erat 125, 153, 154, 346, 438, 589,  
 705, 729, 760, 1052, 1063, 1172, 1239,  
 1268, 1404, 1412, 1413, 1453, 1537,  
 1550, 1590, 1592, 1629, 1859, 1867,  
 2053, 2074, 2120, 2128, 2226, 2288,  
 2292, 2301, 2345, 2413, 2486, 2499,  
 2595, 2614, 2692, 2775, 2898, 2955,  
 2968, 2972, 3012, 3074, 3083, 3089,  
 3095, 3096, 3121, 3141, 3212, 3214,  
 3216, 3218, 3413, 3413, 3417, 3426,  
 3469; eramus 23-24; erant 155, 1264,  
 1371, 1865, 2644, 2645, 2647, 2648,  
 2952, 2953, 2954, 2958, 2959, 2964,  
 2965, 2966, 2981, 3123, 3213, 3293,  
 3605; fui 114, 2013, 2022, 2114, 2115;  
 fuisti 2106, fuit 83, 93, 95, 100, 103,  
 105, 108, 111, 126, 136, 137, 139, 152,  
 156, 167, 169, 176, 182, 189, 191, 323,  
 441, 586, 619, 747, 835, 898, 959, 1000,  
 1055, 1064, 1138, 1232, 1233, 1238,  
 1241, 1242, 1243, 1245, 1248, 1249,  
 1250, 1251, 1256, 1286, 1290, 1293,  
 1318, 1329, 1349, 1357, 1362, 1366,  
 1411, 1413, 1414, 1420, 1452, 1461,  
 1464, 1465, 1466, 1468, 1472, 1475,  
 1476, 1507, 1525, 1533, 1556, 1563,  
 1570, 1685, 1686, 1858, 1860, 1882,  
 1887, 1948, 1986, 2032, 2257, 2285,  
 2286, 2293, 2299, 2349, 2371, 2392,  
 2411, 2413, 2414, 2433, 2448, 2494,  
 2748, 2778, 2939, 3073, 3080, 3157,  
 3225, 3241, 3307, 3409, 3411, 3414,  
 3415, 3432, 3470, 3471, 3517, 3625,  
 3631, 3632; fuimus 3560, 3568, 3569;  
 fuerunt 728, 1086, 1231, 2156, 2335-  
 2336, 2386, 2978, 3046-3047, 3047,  
 3050, 3081, 3411, 3451, 3562; fuerat  
 1707; fuerant 3607; ero 2399, 2814;  
 eris 1435, 1730, 2660, 3436; erit 146,  
 148, 500, 599, 600, 821, 821, 824, 825,  
 831, 834, 845, 850, 856, 860, 871, 880,  
 887, 889, 896, 900, 919, 942, 952, 956,  
 959, 964, 1028, 1055, 1105, 1170, 1277,  
 1278, 1362, 1425, 1463, 1491, 1495,  
 1551, 1622, 1711, 1882, 1936, 1951,  
 1960, 1994, 2042, 2043, 2058, 2071,  
 2118, 2135, 2135, 2137, 2142, 2146,  
 2150, 2153, 2157, 2165, 2208, 2216,  
 2470, 2518, 2522, 2551, 2563, 2628,  
 2635, 2666, 2914, 2915, 2928, 2935,

- 3061, 3160, 3167, 3169, 3282, 3282, 3283, 3478, 3516, 3549, 3603, 3631, 3642; erimus 2223; eritis 2225, 2269, 2553, 2562, 2567, 3521, 3652; erunt 68, 132, 133, 284, 869, 927, 963, 1033, 1492, 1936, 1949, 1965, 2037, 2147, 2150, 2177, 2179, 2181, 2183, 2184, 2184, 2186, 2188, 2190, 2192, 2194, 2400, 2728, 2755, 3150, 3604; esse 247, 339, 375, 396, 449, 825, 826, 854, 1157, 1386, 1706, 1711, 1791, 1918, 1937, 2055, 2167, 2218, 2228, 2229, 2265, 2267, 2308, 2527, 2533, 2537, 2596, 2598, 2607, 2622, 2725, 2800, 3252, 3323, 3331, 3474, 3616; estote 2927; sis 2062, 2593; sit 28, 79, 144, 282, 311, 338, 374, 466, 609, 675, 773, 798, 844, 940, 1278, 1442, 1488, 1673, 1705, 1819, 1843, 1901, 2029, 2292, 2357, 2379, 2637, 2735, 2740, 2741, 2833, 2995, 3251, 3254, 3277, 3278, 3288, 3303, 3620, 3624; simus 31, 129, 2586; sint 279, 1959, 1987, 2011, 2402, 2758, 3280, 3336, 3375, 3646; sitis 1848, 2525; esses 2556; esset 102-103, 417, 463, 684, 703, 960, 1054, 1140, 1285, 1293, 1299, 1366, 1381, 1517, 1775, 1817, 2054, 2059, 2110, 2259, 2264, 2304, 2384, 2415, 2417, 2598, 2746, 2869, 3049, 3075, 3097, 3238-3239, 3246, 3247, 3252; essent 89, 99, 273, 1321, 1816, 2394, 3188, 3454, 3468, 3555; foret 1240, 1399; fuerit 616, 1362, 1614, 1619, 1622, 1627, 1681, 1688, 1694, 1784, 1883, 2490, 2529, 3268, 3478; fuerimus 1697, 2116-2117; fuerint 2091, 2279; fuisset 661-662, 662, 1241, 1243, 1245, 1247, 1398, 2053, 2263, 3469; fuissent 1179-1180, 1320, 1321; fuisse 2054; futura 1615, 1632; futurum 1901; futuram 2461, 3457
- summa 1609
- (sumo) sumere 408; sumpta 1700
- super 149, 474, 711, 829, 864, 897, 910, 916, 1024, 1048, 1475, 1476, 1477, 1494, 1754, 1834, 2070, 2118, 2166, 2197, 2571, 2774, 2806, 2830, 3022, 3031-3032, 3032, 3033, 3164, 3165, 3230, 3234, 3248, 3250, 3254, 3255, 3257, 3259, 3262, 3264, 3265, 3392, 3414
- superbia 156, 832, 833, 1902, 2113, 2819, 3329, 3330, 3332-3333; superbie 156, 303, 824, 1889; superbiam 163, 1459, 1483;
- (superbio) superbit 3143-3144
- superbus 834, 2114, 2278, 2357, 2800; superba 2115; superbi 1343, 2283, 3173, 3365; superbos 3328;
- (superfluitas) superfluitate 2276, 2277
- superius 34, 1016, 1019, 3055
- (supernus) superna 789, 2273; superne 2194-2195
- (supervenio) superveniet 1504
- (supinus) supini 1922
- supplicatio 2513-2514
- (supplicio) supplicando 3598
- supra 505, 650, 1265, 2106, 2300, 2738, 2938, 2958, 3408
- (surdus) surdorum 2613; surdos 2985
- (surgo) surgimus 3594; surgent 901; surgunt 3550-3551; surrexit 99, 100, 3317, surrexerunt 3120; surgere 644
- (suscito) suscitatur 386
- (suspendo) suspendi 24-25, 1979, 1992; suspendar 2381; suspendantur 26, 1182, 2374, 2377; suspenderetur 1775-1776, 1831-1832, 2385; suspensus 2372, 2399, 2972; suspensum 3410; suspensi 2394, 3411
- (suspiro) suspiramus 2459
- sustentatio 623; sustentationis 617-618
- (sustento) sustentetur 389
- (sustineo) sustinet 183, 1008; sustinemus 1059; sustinent 214, 625; sustinebat 143; sustinui 2014; sustinuit 159, 2921, 2922; sustinuerunt 2177-2178; sustinebit 930, 2133; sustinere 617; sustinentur 1781, 3052; sustinens 1007; sustinendo 1753, 3480
- (suus) sua 80, 100, 278, 349, 351, 535, 826, 1097, 1272, 1511, 1550, 1706, 1711, 1732, 1739, 1828, 1901, 2104, 2320, 2346, 2349, 2848, 2913, 2920, 2996, 3109, 3451, 3501, 3521, 3557, 3604, 3634; suas 174, 175, 646; suum 81, 85, 87, 90, 104, 105, 116, 119, 136, 151, 363, 482, 483, 573, 1156, 1196, 1198, 1423, 1513, 1569, 1707, 1996, 2304, 2910, 3110, 3172; sui 81, 194, 1074, 1118, 2475, 2782; suis 873, 1042, 1232, 1701, 2086, 2965; sue 126, 159, 406, 1029, 1049, 1861, 1883, 1985, 2126, 2318, 2646, 3228, 3258, 3511, 3605; suo 13, 16, 121, 225, 226, 300, 301, 429, 430, 764, 1158, 1278, 1363, 1400, 1423, 1429, 1508, 1545, 1564,

- 1665, 1665, 1702, 1717, 1742, 1745, 1804, 1885, 1955, 1966, 2349, 2996, 3093, 3293; suam 86, 259, 456, 538, 540, 558, 679, 928, 967, 1225, 1768, 1814, 1886, 1890, 1899, 2122, 3027, 3203, 3383, 3459; suos 751, 1764, 2940;
- sydus 1445
- Symeon 2991, 2992, 2993-2994; Symeoni 2993
- Symon 2991
- synagoga 841, 2706; synagoge 93; synagoga 2598
- Syon 1614, 1619, 1620, 1628, 1629, 1630, 2156, 2999
- (tabernaculum) tabernaculo 1663, 1668; tabernacula 2166
- tabula 337
- tacite 2727
- (tacitus) tacito 139
- tactus 394-395; tactum 3418; tactu 3258
- talis 799, 981, 1042, 1383, 1736, 2516, 2657, 3549; tale 252, 257, 397, 3632; tali 666, 729, 1216, 1290; talem 666, 707, 1113, 1277, 2415; tales 1781, 1783, 1800, 2278, 2328, 2552; talia 57, 604, 797, 2606, 3572; talium 2336; talibus 1741, 1942, 2052
- taliter 158, 559, 576. 580, 2022-2023, 2062, 2978
- tam 44, 461, 537, 2004, 2262, 2510, 3036, 3421, 3598
- tamen 28, 278, 850, 1489, 1490, 1514-1515, 1518-1519, 1698, 1720, 1938, 1960, 2379, 2625, 2861, 3064, 3300-3301, 3395, 3624-3625
- tamquam 1150, 1184, 1204, 1218, 1219
- tandem 3564, 3567
- (tango) tangit 805, 1258, 1733, 2941; tangere 1473, 3427; tangitur 266, 274, 2355; tanguntur 205; tangens 985, 3420, 3424
- tantum 1217, 3392
- tantummodo 637
- tantus 2021; tanta 52, 156, 889, 943-944, 1035, 1169, 1728, 1943, 2001, 2071, 2433, 2954, 2968, 3251, 3415, 3417, 3426; tantum 111, 943, 1206, 1338, 1405, 1609, 1843, 2311-2312, 2432, 2746, 3213, 3280, 3479; tante 576, 824, 1961, 2066; tantam 707, 1295, 1406, 1421, 1602, 1692, 2202-2203, 3416, 3423; tanto 147, 529, 954, 1335, 1355, 1843, 2030; tantos 863, 2045; tantis 2002, 2005
- (tartarus) tartari 845
- tectum 868; tecti 869
- tecum 1284, 1301, 1354, 1366, 1368, 1909, 1914, 1952, 1953
- tela 1358; tele 1912
- temperanter 50
- temperantia 185
- (tempestatas) tempestatas 1069-1070
- templum 336, 1435-1436, 1680, 2489, 2490, 2493-2494, 2579, 2579, 2581, 3107; templi 2497, 3533; templo 830, 1682-1683, 1683, 1866, 2160, 2500, 2502, 2581, 2952, 3396, 3398
- temporalis 1057, 1208, 1880-1881, 2325-2326, 2329; temporalis 1844, 2044, 3461; temporalem 2329; temporales 1079, 1081, 1110, 2189; temporalia 881, 1162, 2315, 2510, 3493, 3508, 3513, 3517; temporalium 2896; temporalibus 558, 758, 768, 1000, 1069, 1078, 1103, 1747, 1980-1981, 2617, 3593
- temporaliter 1995, 2839, 2902
- (tempo) tamptauit 836
- tempus 198, 201, 202, 203, 207, 210-211, 218, 219-220, 221, 224, 228, 681, 946-947, 1056-1057, 1098, 1398, 2026, 2043, 2055, 2164; tempore 204, 205, 224, 225, 226, 230, 294, 296, 331, 372, 376, 410, 422, 447, 547, 709, 936, 968, 969, 1413, 2143, 2288, 2297, 3155, 3281; temporis 204, 212-213, 492, 947, 3457; tempora 220, 947; temporum 2791; temporibus 215, 377, 697, 724, 1345, 2002, 2005, 3560
- (tendo) tendit 560, 610, 1047; tendimus 61-612
- (tenebra) tenebre 2068; tenebras 1722, 2042, 3037; tenebris 3212-3213
- (teneo) tenebat 3123; teneatur 2349; teneas 3566, 3646; tenet 794, 800, 2813; tenemus 2855-2856 tenetis 1725, 3101; tenent 798, 3493, 3499; tenuit 170; tenuerat 3447-3448; tenere 940, 1123, 1765, 1766, 1874, 2130, 3618; tenueris 1009; tenuerit 833, 3333; tener 2403; tenetur 1820, 2355, 2900; tenemur 377-378, 1820; tenentes 169, 793, 3161; tenentibus 3518; tenendo 3618
- (tener) tenera 1942
- (tento) temptat 714; temptabat 708; temptare 709; temptata 1244, 1246



- ter 653, 654, 654, 716, 807  
 tercius 2991; Tercia 626, 690, 1525, 2165,  
 2553, 3174; Tercio 2146, 2829, 3279,  
 3524, 1932, 2343, 2673, 2810, 3056,  
 3297  
 (termino) terminabitur 2071-2072  
 (terminus) termino 3554  
 terra 56, 79, 91, 101, 157, 874, 1017, 1026,  
 1164, 1165, 1381, 1411, 1480, 1685,  
 1822, 2153, 2174, 2305, 2665, 3185,  
 3370; terre 36, 516, 783-784, 862, 864,  
 1599, 3165; terram 78-79, 122, 585,  
 612, 643, 706, 1925, 1941, 1999, 2118,  
 2456-2457, 2457, 3165, 3512; terrarum  
 1822-1823  
 terrenalis 1598  
 terrenus 1087; terrena 1638, 1640-1641,  
 1656; terrenis 860  
 (terreo) terrearis 2062; terreamini 1107; te-  
 rendum 1950  
 (terrestris) terrestri 1375, 2455-2456; te-  
 rrestrem 2454; terrestrium 917  
 terribilis 2132; terribilia 942, 944; terri-  
 bilium 1978  
 terror 2058  
 tertius 370; tertia 344, 354, 519, 555, 682,  
 790, 1262, 1354, 1598, 1638, 1717,  
 1877, 2181, 2204, 2437, 2440, 2444,  
 2478, 2641, 2680, 2944, 2945, 3160,  
 3610; tertio 136, 217, 234, 322, 331,  
 410, 418, 920, 1039, 1184, 1540, 2269,  
 2429, 2430, 2462, 3645; tertium 858,  
 919, 933, 1193-1194, 2246, 2651-2652,  
 2764  
 (testamentum) testamenti 1267, 2854, 2857,  
 3077, 3155; testamento 1264, 2103  
 (testifico) testificans 134  
 (testimonio) testimoniant 2605-2606  
 testimonium 2602-2603, 2612, 2618, 2658;  
 testimonia 1715, 2007, 2254, 2306  
 (testis) testes 1126, 1128, 1131  
 textualiter 498  
 textus 828, 1865, 2485, 2979, 3074, 3088;  
 textum 2698;  
 thema 129, 811, 848, 1183, 1216, 658,  
 1849, 1871, 2199, 2238, 2252, 2480,  
 2758, 2759, 2945, 3201, 3222; themat-  
 is 6, 1856, 3208; themate 240  
 theologalis 3467  
 theologia 3241; theologie 632, 876, 2167,  
 2171, 2833, 3498-3499;  
 (theologicus) theologica 3221, 3429  
 (theologus) theologi 921, 925; theologos  
 3062  
 thesaurarius 1830; thesaurarii 2087  
 thesaurus 1030; thesauro 74; thesaurum  
 75; thesaurorum 1824; thesauris 861-  
 862; thesauros 864, 874, 875-876  
 (Thessaloninensis) Thessalonicenses 118,  
 830, 1894  
 (Thimotaeus) Thimoteum 923, 2370, 2687,  
 2752, 3511  
 Thobias 2904; Thobie 69, 2729; Tho-  
 biam 1024  
 (Thronus) Throni 1540, 2190  
 (thus) thuris 2519  
 (tibia) tibias 138  
 timeo 1053; timet 990, 997, 1137, 1160,  
 2429; timent 1033, 1790, 1792-1793;  
 timuerunt 1139, 3103; timebit 1118,  
 1546, 1547; timeate 1003, 1108; time-  
 re 1136, 1141-1142, 1169, 1183, 1184,  
 1191, 1204, 1217, 1793, 1796, 1801,  
 3611; timeas 1296; timeatis 1106; ti-  
 metur 1051; timentur 1043, 1049,  
 1110; timentis 1028; timentes 1032,  
 1788, 1797, 1801; timentibus 1004; ti-  
 mendus 1042, 1087, 1150  
 timor 356, 984, 986, 988, 995, 998, 1002,  
 1006, 1027, 1030, 1032, 1035, 1119,  
 2017; timorem 980, 993, 1001, 1036,  
 1102, 1177, 1188, 1723, 1797, 1798-  
 1799, 2076; timore 599, 953, 974, 976,  
 979, 986, 1008-1009, 1121, 1216-1217,  
 1217, 3283;  
 (timoro) timorantem 983  
 titulus 1456  
 (tollo) tollis 2588, 2591, 2599; tollent 914,  
 2987, 3089; tolle 935, 1134; tollite  
 1576; tollat 456  
 (tormentum) tormenta 859, 942, 944  
 (torqueo) torquetur 877, 904, 930-931, 962;  
 torquendo 2050  
 tot 53, 948, 2868, 3567  
 totaliter 39-40, 510-511, 511  
 totus 28, 2259, 2398-2399, 3212; tota 628,  
 632, 713, 716, 787, 831, 1325, 1327,  
 1329, 1349, 1352, 1412, 1450, 1461,  
 1630, 1782, 2174, 2740, 2753, 2970,  
 3115, 3373, 3619; totum 301, 587,  
 943, 1059, 1148, 1156, 1629, 3431; to-  
 tius 1, 825; tocus 826, 1252, 2070;  
 toti 1780; totam 905-906, 1149,  
 1267, 1845, 2024, 2949; toto 203, 230,  
 1972, 2122, 3597;  
 (traditor) traditores 2594  
 (trado) tradidi 2437-2438; tradidisti  
 2025; tradas 1713; tradentur 946

- (traho) trahit 562, 566, 2852; traxit 3347  
 (transago) transacta 773  
 (transcendo) transcendere 2267  
 (transeo) transeunt 1920; transeat 487;  
 transeunte 3420; transit 454; transibat  
 1408, 2200; transiebat 3417-3418; transiui  
 450, 452, 467; transire 734; transiret  
 437, 469; transiens 1442; transierunt  
 1419  
 (transgredior) transgrediuntur 271; transgre-  
 dere 1115  
 transgressio 2835  
 (transitorius) transitoria 3513  
 (transplanto) transplantantur 3377; trans-  
 plantari 3372  
 (transubstantio) transubstantiatur 3302  
 (trapeseta) trapesetas 1734  
 (tremo) tremendus 1042  
 (treni) trenorum 1314  
 tres 363, 548, 655, 718, 718, 728, 730,  
 947, 958, 1154, 1258, 1450, 1456, 1553,  
 1594, 1616, 1798, 1800, 1873, 2228,  
 2288, 2413, 2417, 2439, 2452, 2743,  
 2941, 3027, 3029, 3033, 3055, 3217,  
 3374; tria 317, 518, 2228, 2420, 2649,  
 3024, 3030, 3495; trium 2289; tribus  
 867, 1036, 1579, 1735, 1746, 1860,  
 3494, 3495, 3521; tribu 2991, 2992  
 tribulatio 656, 959; tribulationem 147, 659;  
 tribulatione 144  
 tribulationes 1070; tribulationibus 967  
 (tribulo) tribulavit 713  
 (tribuo) tribuisti 1150; tribuendo 444  
 triduum 2580  
 triginta 722, 2287, 2290, 2967  
 Trinitas 19, 628, 632, 2363, 3026; Trinitatis  
 18, 2350, 3247  
 tristitia 1990; tristitia 778-779; tristicie  
 720, 770, 782; tristitiam 685, 2014;  
 tristiciis 723  
 (tristor) tristatur 773, 1989-1990; tristan-  
 tur 774; tristantium 2069  
 (trucido) trucidarentur 3534  
 (truffo) truffemus 1765; truffare 1522  
 tu 114, 428, 433, 435, 487, 619, 737, 938,  
 952, 1135, 1284, 1301, 1369, 1377,  
 1460, 1573, 1722, 1756, 1759, 1760,  
 1760, 1761, 1795, 1795, 1908, 2000,  
 2004, 2014, 2023, 2075, 2326, 2332,  
 2423, 2588, 2591, 2591, 2593, 2790,  
 2812, 3049, 3071, 3093; tibi 280, 379,  
 1134, 1298, 1504, 1530, 1693, 1759,  
 2009, 2015, 2016, 2022, 2023, 2198,  
 2327, 2732, 2738, 2796, 2838, 3370,  
 3383, 3470; te 69, 164, 227, 320, 474,  
 475, 477, 671, 765, 767, 786, 787, 801,  
 1009, 1033, 1079, 1152, 1199, 1326,  
 1460, 1504, 1505, 1573, 1715, 1760,  
 1761, 1762, 1947, 1952, 1953, 1954,  
 2003, 2007, 2009, 2013, 2014, 2028,  
 2037, 2039, 2039, 2041, 2045, 2106,  
 2127, 2334, 2459, 2459, 2557, 2698,  
 2704, 2704, 2712, 2728, 2729, 2748,  
 3003, 3049, 3131, 3220, 3235, 3246,  
 3249, 3272, 3335, 3391, 3515;  
 tuba 2347, 2354, 2355; tubam 2359  
 (tubicinus) tubicinos 2351  
 (tueor) tuebatur 2998  
 (tuirpe) teipsum 2751;  
 tum 387, 388, 389  
 (tumulus) tumulum 1952-1953, 1956  
 tunc 120, 264, 327, 342m 349, 582, 603,  
 704, 705, 707, 901, 926, 956, 959, 962,  
 1282, 1476, 1499, 1518, 1533, 1999,  
 2006, 2011, 2040, 2043, 2128, 2223,  
 2282, 2465, 2518, 2575, 2613, 2633,  
 2656, 2697, 2757, 2780, 2791, 3110,  
 3113, 3114, 3120, 3135, 3158, 3168,  
 3558, 3601, 3605, 3635  
 turba 3112, 3426; turbas 413, 3108;  
 turbacio 1287  
 (turbo) turbatur 1289; turbata 1285, 1286,  
 1291, 1293  
 (turma) turmis 451, 471  
 tuus 178, 182, 765, 1760, 2555; tua 265,  
 379, 476, 637, 1009, 1213, 1497, 1549,  
 1904, 1936, 2198, 2205, 2211, 2239,  
 2252, 2254, 2465, 3003, 3240; tua 265;  
 tuum 236, 265, 283, 381, 1134, 1177,  
 1458, 1496, 1556, 1562, 1607, 1762,  
 2701, 2722, 3305, 3402, 3407, 3434,  
 3617; tui 91, 227, 787, 1303, 1305,  
 1380, 1387, 2038, 2107, 2205, 2211,  
 2238, 2252, 2465, 2686, 2889, 3032,  
 3471; tue 1147, 1527, 2021, 2097,  
 2331, 2757; tuo 1663, 1663, 1668,  
 1683, 1729, 1730, 1756, 1832, 2521,  
 2659, 2838, 2842, 2889, 2892; tuam  
 263, 264, 687, 1212, 1530, 1690, 2027,  
 2756, 2792; tuorum 179, 2035; tuarum  
 2006, 3145; tuos 1946, 2034; tuis  
 1904, 2166, 2197  
 (uber) vbera 98  
 ubi 227, 244, 288, 398, 427, 432, 462, 480,  
 485, 2312, 2741, 3157;  
 uel 213, 278, 295, 384, 385  
 uerbum 451, 55; verbi 419

- uiliendum 381  
 (ullus) ullam 241, 248, 285; villo 1121  
 (ultimus) ultima 1859, 1860, 1978, 2480;  
 ultimo 175, 621, 647, 911, 966, 1887,  
 2461, 3244, 3294; vltima 1867; vlti-  
 mo1488; vltimum 2138  
 ultra 1806, 1954, 2025, 2080  
 (ululo) ullulans 706  
 umbra 3145, 3414  
 umquam 1948  
 (unctio) unctiois 3382, 3393-3394; unctio-  
 tionem 3383  
 unde 231, 334, 361, 411, 423, 481, 2226,  
 2395, 2433, 3344  
 (undecimus) undecima 1834; undecimo  
 3650  
 unicus 2120-2121  
 (unitas) vnitate 494  
 uniuersalis 2142  
 (uniuersus) vniuersum 2318  
 unus 188, 2182, 3074, 3115, 3123, 3274,  
 3371; una 607; unius 702, 316;  
 unum 1775, 2227, 2897, 3253; unam  
 1751, 3119, 3123  
 unusquisque 116; unamquamque 544; uni-  
 cuique 2640  
 usque 219, 273, 465, 468, 476, 1425, 1487,  
 1953, 2236, 2438, 2643, 3076, 3175  
 usura 1830; usuris 278  
 (usura) vsuram 1814, 1815, 1816, 1831;  
 vsuris 2309,  
 (usurarius) userariorum 1817; usurariis 605;  
 vsurarius 1827; vsurarii 1643-1644,  
 2321  
 (usurpativus) vsurpativa 2715-2716, 2721-  
 2722  
 (usurpo) vsurpabant 2724  
 ut 10, 12, 25, 32, 45, 102, 109, 115, 116,  
 162, 165, 170, 178, 181, 192, 241, 257,  
 281, 291, 330, 333, 340, 362, 412, 437,  
 438, 441, 449, 455, 464, 469, 482, 532,  
 631, 633, 634, 635, 703, 749, 819, 839,  
 844, 844, 853, 863, 879, 881, 905, 917,  
 933, 968, 971, 979, 984, 996, 1067,  
 1073, 1176, 1186, 1187, 1225, 1228,  
 1276, 1400, 1401, 1422, 1502, 1587,  
 1623, 1775, 1815, 1826, 1893, 1928,  
 1929, 2045, 2084, 2084, 2095, 2109,  
 2201, 2271, 2279, 2333, 2348, 2360,  
 2374, 2377, 2401, 2420, 2473, 2578,  
 2585, 2586, 2589, 2598, 2603, 2610,  
 2614, 2627, 2639, 2672, 2679, 2680,  
 2697, 2732, 2735, 2738, 2740, 2755,  
 2799, 2804, 2823, 2845, 2863, 2864,  
 2872, 2909, 2913, 2918, 2919, 2938,  
 2976, 3023, 3070, 3088, 3109, 3113,  
 3115, 3117, 3121, 3140, 3150, 3176,  
 3207, 3288, 3302, 3318, 3319, 3374,  
 3385, 3422, 3532, 3546, 3607, 3620  
 (uterque) vtraque 1648; vtroque 1559  
 (uterus) uthero 1913; vthero 1424, 1427,  
 1429, 1434, 1538  
 utilis 1386; vtiles 2475, 2208, 2752, 2753  
 utilitas 2749; utilitate 3385  
 (utor) vtetur 851  
 utpote 2221  
 utrum 1321  
 (uxor) uxori 159; uxorem 2685  
 (vaca) vaccam 2774  
 (vaco) vaccabant 1861-1862  
 vado 2813; vadis 2790; vadit 214, 1618,  
 1618, 1893, 1976, 2638; vadimus 3583;  
 vaditis 2339, 2725; vadunt 798, 1671,  
 2283, 2283; vade 737, 1367, 1690; va-  
 dat 2102  
 (vagus) vagos 263  
 valde 879, 2083, 2132, 2384, 3148  
 valeo 2398; valet 1050, 1384, 1735, 1736,  
 2114, 2314, 2877, 3450; valeamus  
 449; valent 223; valeret 2531  
 valitudo 1945  
 (vallis) valle 2143, 2144, 2460, 3149, 3156  
 (valor) valoris 1924; valore 2316, 2317;  
 vane 1291  
 vanitas 1930; vanitatem 602; vanitates  
 61, 62, 161, 302-303, 915-916; vanita-  
 tum 1930  
 vanus 2800; vana 129, 2559, 2627, 2819;  
 vanum 1813; vanam 797; vano 1080;  
 vas 116, vasa 2994  
 (vaxillo) vaxillant 576  
 vbi 36, 38, 39, 51, 821, 1119, 2015, 2016,  
 2016, 2017, 2018, 2042, 2302, 2303,  
 2738  
 ve 1312, 1314, 1315, 2956;  
 (veho) vexeris 2889  
 vel 31, 32, 78, 141, 401, 509, 574, 649, 665,  
 722, 1062, 1115, 1705, 1773, 1805,  
 1806, 1937, 1990, 2300, 2484, 2664,  
 2774, 2811, 2834, 2924, 3040, 3176,  
 3360, 3365  
 (vena) vene 126; venas 1147;  
 (venale) venalia 225  
 (venator) venatores 1014, 1015  
 (vendo) venduntur 225; vendere 949, 2750-  
 2751  
 venenum 3092-3093; veneno 3099

- (venerabilis) venerabiles 3084  
 (venia) venie 353  
 (venialis) veniale 1319  
 venialiter 3480-3481  
 (venio) venis 862, 3049; venit 11, 480, 483, 536, 560, 750, 1011, 1023, 1166, 1173, 1180, 1249-1250, 1250, 1253, 1364, 1442, 1443, 1527, 1644, 1646, 1889, 2074, 2343, 2359, 2361, 2363, 2435, 2771, 2779, 2781, 2911, 3138, 3198, 3206, 3214, 3223, 3298, 3542, 3564; veniunt 1012, 1069, 1773, 1905, 1983, 2507, 2637, 3112; veniebat 2505, 3419; veniebant 1371; venistis 2663; venerunt 126, 2977; veniet 878, 2048, 2082, 2083, 2612; veniemus 2096; venietis 1726; venient 2156, 2949, 2987, 3089; Venite 1797, 2151, 3095, 3145, 3168; venire 456, 2484, 2502, 2504, 2511, 2515, 2812, 3134; veniam 2559, 2912; Venias 2005, 2030; veniat 878, 1868, 2875, 2925, 2995, 3110; veniant 1046, 1400, 3111, 3281; veniret 2555, 2664, 2754, 2869, 3500, 3638; veneris 738, 752, 1458, 2931, 3402, 3407, 3411, 3434, 3617; venerit 1001, 1124, 2148, 3158;  
 venter 672; ventris 1303, 1304, 1380, 1387, 1443; ventrem 382, 1433; ventre 22, 667, 1146. 1273, 1363, 1423, 1428, 1429, 1431, 1545, 1556, 1564, 1564, 1565, 1569, 1673, 2139, 2646, 3025, 3347;  
 ventilabrum 3172  
 (ventilo) ventilabuntur 3171  
 venturus 2423; ventura 969  
 ver 681  
 veraciter 7, 2214, 2217, 2230  
 (verberare) verberare 2682; verberari 2401; verberando 691  
 verbum 4, 498, 735, 814, 976, 980, 1084, 1229, 1229, 1552, 1554, 1562, 1583, 1585, 2468, 2555, 2557, 2672, 2739, 2933, 3199, 3304-3305, 3404, 3409, 3434; verbi 601, 776, 1230, 1331, 1765, 2624, 2778, 2799, 2853, 3481; verbo 141, 1083, 1085, 1292, 1436, 2090, 2091, 2428-2429, 2639, 2679, 2688, 3022; verba 128, 445, 929, 1410, 1563, 1566, 2558, 2592, 2671, 2886, 3238, 3240, 3299, 3308, 3309; verborum 1568, 2436; verbis 128, 1296, 1426, 2691-2692, 3235, 3300, 3309, 3311  
 vere 428, 1287, 2224, 2657, 2712  
 verecundia 2814; verecundiam 2815  
 (verecundo) verecundat 3085  
 verecundosa 106, 2810, 2837  
 (verecundus) verecunda 2764; verecundo 111  
 veritas 1732, 2225, 2231, 2596; veritatis 11, 55, 75, 3209; veritatem 17, 30, 1665, 1717, 1718, 1719, 1742, 2226, 3480; veritate 195, 1248; ueritatem 489  
 vermis 1926; vermes 1929, 1940, 2067; vermium 1937, 1938; vermibus 1939  
 versum 593, 614, 638, 670, 712,  
 versus 550, 552, 3232  
 (versus) versu 1662; versibus 804  
 (verto) vertit 3306  
 verumtamen 487, 2228  
 verus 29, 452; vera 880, 2219, 2221, 2442, 2443, 2760, 3125, 3144; vero 529, 661, 1394, 2318, 2648; verum 328, 723, 868, 1163; veram 3126; veri 957;  
 (vesper) vespere 1065; vesperorum 3564  
 (vespera) vesperam 219  
 vespertinum 2893, 2893-2894, 2896;  
 vester 257, 1273; vestra 115, 186, 255, 940, 2563, 2631, 2705, 2863, 2872, 2971, 3339, 3532, 3532; vestre 168; vestro 1810, 2133; vestrum 116, 588, 1393, 1939, 2364, 2576, 2579, 2864, 2867, 2873; vestram 906, 970, 1944, 2630, 2870, 2871; vestri 267, 269, 299; vestros 255; vestras 2560-2561, 2572; vestris 64, 2282;  
 vestimentum 2271; vestimento 2286 vestimenta 140; vestimentis 2282  
 vestire 2276  
 vestis 1934, 2291; vestem 2287, 2289-2290; veste 153 vestes 2276; vestibus 1923  
 vestitus 153; vestitum 3589  
 (veto) vetitum 1174  
 (vetula) vetulam 3241-3242  
 (vetus) veteris 1267, 2854, 3077, 3155; veteri 1264, 2102  
 (vexo) vexarent 665-666; vexatur 309, 327, 327, 537; vexabatur 542  
 via 2596, 2927, 3473  
 (via) viis 3428  
 viator 213, 220  
 (victualis) victualia 745  
 victus 751; victum 737-738, 3589  
 videlicet 21, 200-201, 531, 532, 533-534, 860-861, 1972, 1983, 1988, 200-201, 2820, 3601

- (video) vides 466; videt 1019, 3066, 3134; videmus 1334; videtis 1636; vident 1046-1047; videbat 125; videbant 2261; vidi 3289; vidit 1194, 1196, 2366, 2368-2369, 2369; vidimus 1452-1453; vidistis 2634 viderat 854, 981, 1282; videre 1212, 1281, 1413, 1607, 2059, 2240, 2259, 3436-3437; vide 639, 645, 2013, 2013; videte 413, 1770; videas 470; videat 1022. 1124; videamus 851, 1056, 1237, 2947, 3005, 3450; videant 2205, 2211, 2238-2239, 2252, 2465, 3071; videro 1275; videris 263; viderit 1022, 1089; videns 213, 214, 541, 1016-1017, 1621, 2352; videntes 2981; videtur 1752, 3084, 3090; videbuntur 3397; videamini 2870; videantur 2872, 3532; videretur 418; visis 2040;
- vigilate 968, 969, 971  
(vigilo) vigilamus 3592  
viginti 3162-3163, 3308-3309  
(vilipendo) vilipendunt 931  
(vilis) vilia 1925  
villa 738, 747, 2345; villam 2341; villas 3428; villis 957  
(villicatio) villicationis 2097  
(vinco) victi 643  
(vinculum) vinculis 2121-2122  
(vindico) vindicamur 142  
vindicta 1710; vindictam 2045  
(vinea) vinee 1166, 2331  
vinum 393, 747, 748-749, 1167; vini 1066, 3007, 3010; vino 1821, 2860; vina 1162  
violencia 3528; violenciam 3540  
violenter 3531  
(violentus) violenti 3526  
vir 60, 915, 997, 3567, 3578, 3581, 3587; viri 482, 1790, 1791, 1835; viro 1810, 3605; virum 362, 1436, 1500-1501, 3170; virorum 3421; viros 793  
(virens) virentem 1166  
(virga) vergam 1772; virgis 57  
(virginalis) virginali 22, 1545  
virginitas 1342-1343, 3610; virginitatem 1501, 1506, 3569, 3570; virginitate 1342  
virgo 899, 1233, 1234, 1241, 1242, 1242, 1243, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1251, 1267, 1269, 1270, 1272, 1274, 1279, 1281, 1284, 1290, 1292, 1296, 1298, 1298-1299, 1316, 1317, 1323, 1363, 1365, 1368, 1372, 1377, 1383, 1415, 1420, 1428, 1431, 1435, 1443, 1444, 1445, 1461, 1486, 1500, 1506, 1511, 1536, 1553, 1555, 1564, 1569, 1570, 1660, 1849, 1984, 2289, 3012, 3050, 3303; virginis 1225, 1252, 1265-1266, 1273, 1276-1277, 1300, 1307-1308, 1324, 1328, 1385, 1399, 1443, 1538, 1556, 1564, 1565, 1590, 1652, 1679, 2646, 3013, 3306, 3474; virgini 1226, 1230, 1236, 1278, 1283, 1318, 1349, 1352, 1379, 1499, 1883-1884, 3311; virginem 34-35, 504, 818, 978, 1242, 1266, 1275, 1291, 1374, 1375, 1416, 1419, 2209, 2458, 2471, 2936, 3204; Virgine 1022-1023, 1249, 1256, 1367, 1462, 1584; virginum 3454  
(virtualis) uirtualem 236; virtualemente 423  
virtualiter 2184-2185  
virtuose 3443, 3524  
(virtuosus) virtuosa 2479, 2691, 2763, 2797, 2797; virtuosus 2749; virtuosum 2746, 2799  
virtus 1504, 1600, 1728, 3276-3277, 3295, 3415, 3417, 3427, 3465, 3465-3466, 3467; virtutis 49, 3228; virtutem 245, 1391, 3203, 3416, 3423, 3475; virtute 941, 3003, 3230, 3270, 3288, 3294, 3474, 3502; virtutes 53, 624, 645, 650, 2186. 2480, 2619, 3272, 3629; virtutibus 3466, 3480  
vis 280, 845, 1760, 2326, 2690, 3318; vim 3258, 3444, 3525, 3526, 3535, 3537; vi 199, 670, 1171, 1178, 1271, 1394, 1783, 2081, 2351, 2447, 2687, 2871, 3113, 3428, 3471, 3511, 3523, 3533  
(visio) visione 1286  
(visito) visitabit 3164  
visus 392; visum 3384, 3632;  
vita 161, 548, 785, 831, 1006, 1530, 1615, 1632, 1890, 1894, 1901, 2022, 2033, 2044, 2101, 2169, 2596, 3191, 3364, 3372, 3461, 3492, 3601, 3602; vitam 32, 251, 1149, 1211, 1394, 1523, 1526, 1766, 1768, 1845, 1845, 1891, 1896, 1899, 2024, 2084, 2123, 2621, 2689, 2690, 2693, 2693, 2867, 3161, 3368, 3448, 3459, 3460, 3461, 3518, 3566, 3618 vite 204, 292, 352, 502, 517, 799, 1063, 1167, 1249, 1253, 1257, 1383, 1633, 2084, 2094, 2446, 2736, 3620; vitis 2073, 3552  
vitatio 1835, 3646  
vitium 126; vitio 328; vicia 244; vitiis 290;

- (vitriatus) vitriata 1440  
(vitrius) vitriam 1440, 1556-1557, 1560  
vitrum 662, 1066; vitri 1557  
(vituperero) vituperetur 241, 248, 605; vituperabitur 285; vituperatores 2070; vituperando 3011-3012  
(viuo) viuis 3598; viuit 494; viuius 1962; viuebat 1959; viuet 2073, 3191; vivet 722; viuent 3483; viuere 10; vivere 49; vivat 951, 952, 952, 955, 3320; viuat 2799; viuens 547, 1901; viuentem 518, 1158, 2863; viuentes 1938; viuentibus 1769; viuituris 697; viui 1987, 3290;  
vix 2998  
vltra 3573  
vmbra 3416, 3420, 3422, 3423; vmbre 3415, 3418  
vmquam 1693, 2366  
vnde 209, 213, 279, 297, 319, 378, 382, 1413, 1453, 2217, 2253, 2287, 2293, 2330, 2450, 2458, 3416  
vndecimum 2057  
vnicus 2374, 2384;  
vniuersalis 30  
vniuersaliter 2235, 2367  
vnus 19, 641, 690, 699, 725, 729, 731, 736, 737, 741, 751, 790, 825, 939, 936, 953, 1154, 1959, 1983, 2692, 2696, 3027, 3214, 3411, 3413, 3574, 3575, 3640; vna 133, 760, 774, 1616, 1640, 2003, 2166, 2167, 2170, 2196, 2316, 2696, 2696, 3030, 3276, 3281, 3454; vnum 1186, 1207, 1770, 1811, 2334, 2542, 2644, 2677, 2695, 2696, 2996, 3028, 3216, 3556; vnus 155, 2155, 2332, 3225; vni 3575; vni 737, 3575; vnam 770, 1324, 1910, 2168, 2171, 2287, 2452, 2861, 3216, 3455; vno 936, 1080, 1205, 1462, 1782, 2003, 2176, 3188, 3569;  
vnusquisque 32, 764, 1188, 1742, 1965-1966, 2218, 2654; Vnaquaue 610  
vocabulary 2487  
vocalis 1733; vocalem 295  
(vocativus) vocatiuo 3018  
Vocatum  
(vocifero) vociferatur 392  
(voco) vocor 364; vocabat 3215; vocabant 3007-3008; vocaui 259; vocauit 2993; vocabis 1447; vocare 898; vocatur 7, 8, 9, 77, 102, 364, 364-365, 846, 1696, 1745-1746, 2759, 2760, 3042, 3184, 3188, 3348; vocantur 839, 840, 1005; vocabatur 2991; vocabitur 900, 1270, 1424, 1505, 1614, 1471; vocari 1276, 1599; vocatus 3062; vocatum 61, 908  
(voler) volria 210  
(volo) volat 2849; volare 563, 1015, 2850; volando 1018, 1019;  
volo 24, 487, 584, 743, 817, 1035, 1224, 2100, 2380, 2380, 2401, 2760, 2800, 3393; vult 4, 123, 351, 455, 517, 564, 609, 779, 868, 980, 1025, 1123, 1138, 1211, 1316, 1347, 1447, 1483, 1706, 1711, 1774, 1842, 1892, 1989, 1992, 1994, 2232, 2436, 2667, 3372, 3497, 3510, 3528, 3549; volumus 72, 2675, 3086, 3186; vultis 1785, 2321, 2382, 2537, 2590, 2603, 2669, 2702-2703, 2703, 2878; uolunt 2311; uolunt 475, 477, 1740, 1767, 3546; volebat 1503, 3426-3427; volebant 2970; volet 842-843; volui 3132; voluit 184, 415, 679, 1241, 1242, 1244, 1247, 1420, 2262, 2267, 2270, 2272, 2279, 2308, 2425, 2449, 2502, 2615, 2993, 3124, 3130; voluimus 3098; voluerunt 1413, 2699, 3103; velle 482, 3330; velit 1765, 2853, 3203; velimus 618, 1210; velint 606; vellem 2627; velles 1759; veller 488, 561, 662, 703, 1831, 1937, 2259, 2848, 3482, 3617; voluero 579-580; voluerit 951, 2274; voluisset 2263; uolens 3506; volenti 1313; volentes 788, 1012, 1950, 2961;  
voluntaria 2840; voluntarie 1700, 2837-2838  
voluntas 115, 255, 270, 2743, 2745, 3626; voluntatis 2806, 3511; voluntati 491; voluntatem 165-166, 457, 601, 928, 1155, 1160, 1170, 1829, 2387, 2389, 2754, 3030, 3357, 3506-3507; voluntate 272, 700, 2087-2088, 2803, 2803, 2996, 3154  
vos 52, 78, 116, 443, 673, 933, 1316, 1725, 1747, 1748, 1798, 1805, 1825, 1828, 1863, 1896, 2077, 2224, 2225, 2231, 2321, 2337, 2359, 2364, 2382, 2509, 2525, 2542, 2571, 2581, 2634, 2639, 2642, 2644, 2648, 2651, 2663, 2669, 2671, 2814, 2862, 2876, 2876, 2961, 3075, 3114, 3132, 3239, 3288, 3293, 3519; vobis 150, 165, 462, 583, 612, 726, 823, 1085, 1089, 1106, 1107, 1274, 1551, 1681, 1726, 1771, 2090, 2117-2118, 2438, 2468, 2473, 2481, 2527, 2531, 2531, 2601-2602, 2603, 2604, 2611, 2630, 2700, 2702, 2956, 3267, 3386, 3519, 3525, 3612 vobiscum 1487

- votum 795, 796, 1509, 1510, 1512, 1513,  
 1515, 1516, 1517, 1521, 3505, 3529;  
 voti 1502; voto 1507, 1517; vota 1522  
 (voveo) voui 1501; vouisti 1519, 1520;  
 vouimus 3569; vouere 1521; vouerat  
 1506  
 vox 90, 3198, 3206, 3223, 3225, 3225,  
 3226, 3230, 3230, 3230, 3232, 3233,  
 3234, 3236, 3237, 3240, 3270, 3297,  
 3298, 3299, 3320, 3320, 3326, 3326,  
 3335, 3339, 3340, 3346, 3358, 3362,  
 3363, 3371, 3381; voci 3227; vocem  
 2663, 3225, 3228, 3238, 3239, 3314-  
 3315, 3375; voce 732, 1317, 1805,  
 2561, 3228, 3290; voces 3306;  
 vsque 688, 1149, 1193, 1231, 1418, 1842,  
 2137, 2267, 2275, 2445, 2451, 2675,  
 2698, 3178, 3606  
 vsurarie 2326  
 vt 81, 935, 1297, 1660, 1824, 1848, 2682,  
 2796, 3118, 3203, 3406, 3586  
 vtilitas 2753; vtilitatem 1381  
 vtique 1708  
 (vulnus) vulnera 133, 2010, 3345; vulne-  
 rum 2011  
 vulpes 2302  
 vultus 2889, 3032; vultum 3476;  
 vxor 703, 3568, 3588, 3604; uxori 3605;  
 vxorem 3470-3471, 3562; vxore 3557  
 ymmo 339, 373; ymo 757, 1441, 2135,  
 2867  
 ypos 2957  
 Ysaia 226; Ysaias 1527; Ysayas 1454;  
 Ysaie 168, 253, 900, 1270, 1271, 1315,  
 1478, 1529, 1545, 1546, 1613, 1839,  
 2155, 2157, 2268, 2354, 2561, 2563,  
 2614, 2999, 3164, 3166, 3262  
 ystoria 3475  
 zizania 1651; zizaniam 51, 54, 66, 1647,  
 1648-1649, 1654

## TAULA DE REFERÈNCIES BÍBLIQUES

*Gènesi*

- I, 1 : 844-845  
 11 : 1166  
 24 : 1157-1158  
 26 : 2313  
 26-27 : 1152-1153  
 II, 7 : 516-517  
 III, 5 : 2268-2270  
 6 : 2386-2387  
 19 : 2888-2889  
 23-24 : 2455-2456  
 IV, 1-12 : 82-92  
 1-2 : 92  
 8 : 88-90, 96-97, 98  
 10 : 91-92, 98  
 VI, 13 : 2351  
 XVI, 7 : 1264  
 XXX, 13 : 1378-1379  
 XXXII, 2 : 450-451, 471  
 XLIX, 1-27 : 2990  
 5-6 : 2993-2994

*Èxode*

- XX, 1-17 : 2677-2686  
 7 : 1812-1813, 2679-2680  
 8-11 : 1117-1118  
 16 : 2389  
 XXIII, 20 : 1264

*Levític*

- I, 2-13 : 2773-2774  
 XIX, 3 : 1188-1189  
 31 : 1115-1116  
 XX, 6 : 1115-1116, 2388, 2804  
 27 : 1783-1785  
 XXXIII, 22 : 2297-2298

*Nombres*

- IX, 10-13* : 2927-2928  
*XX, 30* : 3116-3117

*Deuteronomi*

- V, 6-21 : 2677-2686  
 16 : 1116-1117  
 XVIII, 10 : 2388  
 XXIII, 19 : 1832-1833  
 25 : 2297-2298  
 XXXVII, 16 : 2426-2427  
 XXXII, 2-3 : 3431-3432  
 3-4 : 3574-2575, 3324-3325

*I Samuel (I Reis)*

- XXXI, 3 : 384-385

*II Samuel (II Reis)*

- XII, 15-18 : 1138-1141

*III Reis*

- XVII, 17-24 : 2608-2609

*Tobies*

- I, 20 : 2904  
 XIII, 16 : 2728-2729  
 XV, 16 : 68-69

*Judit*

- VIII, 29 : 1402-1403  
 XVI, 19 : 1033-1034

*Job*

- I, 10 : 896-897  
 I, 21 : 1913-1914  
 X, 8-12 : 1147-1150  
 XIV, 1 : 546-547  
 XVII, 15 : 427-428  
 XXXI, 12 : 3353-3354

*Salms*

- I, 3 : 686-687  
 I, 19 : 2793-2795  
 IV, 2 : 594-550, 593-594  
 7 : 3031-3032, 3038  
 VI, 2 : 549-550  
 3 : 322, 614-615, 622-623  
 IX, 14 : 549-550, 638-640, 644-645  
 X, 6 : 1131-1132  
 XIV, 1 : 1162-1163  
 1-2 : 1667-1668  
 2-3 : 1664-1666  
 2b : 1696  
 3 : 1717  
 3b : 1732  
 3c : 1745  
 4 : 1031-1032  
 4a : 1763  
 4b : 1778, 1788, 1797, 1801-1802  
 5a : 1814  
 5b : 1834  
 5c : 1840, 1847  
 XV, 10 : 1605-1607



- XVI, 8c : 3145-3146  
 XVII, 29 : 1721-1722  
     34 : 3391-3392  
 XX, 12 : 3002-3004  
 XXI, 17 : 167, 176  
 XXIII, 1 : 1822-1823, 2305  
 XXVIII, 2bc : 3265  
     3, 4 : 3229-3231, 3233-3234,  
         3248, 3270, 3288  
     5. 7. 8. 9 : 3233  
         5 : 3226, 3235  
         7 : 3337-3338, 3346  
         8 : 3362  
         9 : 3381, 3390  
         9bc : 1683, 3396-3397  
         46 : 3297-3298  
 XXX, 10 : 549-550, 670-672  
 XXXIII, 10 : 1003-1004  
     12 : 1797-1798  
     13-15 : 1210-1215  
 XXXV, 10 : 476  
 XXXIX, 5 : 59-61  
     XLIV, 3 : 660-661  
 XLVIII, 9-10 : 2072-2073  
     L, 3 : 549-550  
     LIII, 8 : 2837  
     LV, 2 : 549-550, 712-713, 715-716  
     LVI, 2 : 319-320  
     LXII, 3 : 3185-3186, 3369-3370  
 LXVII, 19ab : 2450-2451  
     23 : 180-181  
     23-24 : 177-179  
     24 : 2227-2228  
 LXVIII, 4 : 3142  
 LXXIV, 3 : 1098-1099, 2026  
 LXXX, 3 : 549-550  
 LXXXI, 1 : 2706  
     6 : 841-842, 2707  
 LXXXIII, 11 : 2165, 2172, 2195-2196  
 LXXXV, 3 : 786-788  
     17 : 3069-3072  
 LXXXVII, 4 : 784-785  
 LXXXIX, 5 : 914-916  
     XCV, 8-9 : 1575-1577  
     XCIX, 3-4 : 2545-2547  
         CX, 3 : 3321  
             10 : 998-999  
         CXI, 1 : 996-998  
 CXVIII, 59 : 5549-550  
     91 : 2197-2198  
     121 : 17112-1713, 1716  
 CXXII, 1 : 1199  
     3 : 549-550, 801-803  
 CXXVI, 1 : 440  
  
 CXXXI, 1 : 324  
 CXXXVIII, 14 : 2253-2255, 2306  
     CLX, 2 : 2520-2521  
     CXLIV, 13 : 1496-1498  
     CLX, 2 : 2891-2893  
         2b : 2893-2894
- Proverbis*
- V, 22 : 2126  
 XXII, 1 : 1754-1755  
 XXXI, 20 : 174-175
- Eclesiastes*
- I, 2 : 1930  
 V, 3 : 1519-1520  
 VII, 2-3 : 1897-1898  
     5 : 685-686  
 VIII, 11 : 1120-1122  
 IX, 12 : 1995-1996  
 XII, 14 : 1100-1101
- Cant dels Cants*
- IV, 1-7 : 1325-1326  
 VIII, 1 : 98
- Saviesa*
- V, 13 : 669-670  
     16 : 3483-3484  
 IX, 15 : 566-567, 2855-2856  
 XI, 17 : 876-877, 934, 961-962
- Eclesiàstic*
- I, 19 : 1028-1029  
     27 : 986-987  
 III, 8 : 2429-2430  
     20 : 164  
 VI, 17 : 1169-1170  
 VII, 40 : 1903-1905  
 X, 15 : 833-834, 3332-3333  
 XV, 1-2 : 990-992  
 XVIII, 26 : 219-220  
 XXIV, 14 : 1582, 1589, 1658-1659  
     25-26 : 1255-1256  
 XXV, 33 : 1371-1372  
 XXIX, 15 : 395  
 XXXV, 2 : 2807-2909  
     4 : 2915-2916  
 XXXVII, 4 : 1008-1010  
     XLII : 3477  
     XLV, 2 : 974, 1183, 1216-1217  
     LI, 4. 6 : 3359-3360
- Isaïes*
- I, 4 : 1315

- 15 : 168  
 IV, 3ab : 1619, 1627-1628  
   3ac : 1613-1614  
   3d : 1631-1632  
 VII, 14 : 899-900, 1270  
 IX, 7 : 1476-1477, 1478  
 XI, 2 : 3262  
 XII, 2 : 1545-1546, 1548  
 XIV, 12-14 : 835-837, 2667-2668  
 XXIV, 21-22 : 3163-3166  
   22 : 2155  
 XXVI, 1 : 2998-2999  
 XXX, 15 : 2561-2563  
 XXXIII, 15 : 1838-1839  
 XXXV, 4-6 : 2512-2614  
   10 : 2156-2157  
 XXXVIII, 1-8 : 1524-1533  
 XLIX, 8 : 226-227  
 LIII, 2-4 : 1452-1454  
 LVIII, 1a : 2354  
   1c : 2357  
   3-8 : 253-265  
   3 : 267, 269-270  
   6 : 268  
   7 : 282  
   8 : 284-285  
 LXIII, 3 : 140
- Jeremias*
- IX, 4 : 1965-1967  
 X, 6 : 1134-1135  
 XI, 18 : 3093-3094  
   19c : 3095  
 XVII, 9 : 813, 819, 848
- Baruc*
- III, 24 : 1201-1202
- Ezequiel*
- XVIII, 2-4 : 1072-1075  
   4 : 2322-2323, 3181  
   20 : 1073-1075  
   21 : 3190-3191  
 XXVIII, 23 : 3319-3320  
 XXXIII, 11 : 3319-3320
- Daniel*
- I, 10 : 1053-1054  
 III, 40 : 2732, 2738, 2795-2796,  
   2808-2809, 2845, 2929-  
   2930  
 VII, 8 : 928-929  
   25 : 946-947  
 X, 13 : 2182-2183
- XI, 36 : 928-929  
   39-43 : 873-874
- Osees*
- XIII, 9 : 637
- Joel*
- II, 11-12 : 2132  
   13 : 304-305  
 III, 1-2 : 2143-2145  
   2 : 3149, 3155-3157
- Zacarias*
- VIII, 16 : 1847-1848
- Malaquies*
- I, 6 : 1118-1119
- I Macabeus*
- I, 57-60 : 2490-2492  
   59 : 2496-2497  
 IV, 9-10 : 298-300, 310  
   36 : 334-335
- II Macabeus*
- VI, 30 : 1172-1175
- Mateu*
- I, 15 : 2158-2159  
   21 : 1447-1448, 1462-1463  
   25 : 22  
 III, 2 : 3539-3540, 3652  
   4 : 3541  
   12 : 3171-3172  
   16 : 3257-3259  
 IV, 1 : 2869-2871  
   1-2 : 3139-3140  
   1-11 : 288-289  
   10 : 2722-2723  
   17 : 2408-2409, 3652  
 V, 3-12 : 49-50  
   10 : 3462-3463, 3482  
   16 : 2872-2873, 3532-3533  
   28 : 1082, 1088-1090  
   34 : 2679-2680  
   VI, 3 : 171-172  
   VIII, 20 : 2302-2304  
   XI, 2 : 2423-2424  
   12 : 3535-3537  
   18 : 3542-3543  
   19 : 3007, 3010  
   26 : 2748  
   28 : 3145  
   29 : 2280

- XII, 1 : 2297  
     36 : 1085, 2090-2092  
 XIII, 24 : 13-14, 16, 42  
     24-26 : 1645-1649  
     27 : 51-52  
     28 : 53  
     30 : 1646-1649, 1654-1655,  
         3171-3172  
     37-38 : 14-15  
     38 : 58  
     39 : 54, 1649-1651  
     41-42 : 36-37  
     44 : 73-74  
     55 : 3013  
 XIV, 23 : 2300-2301  
     47-50 : 32-33  
     50 : 36-37  
 XV, 2 : 321  
     22 : 316, 497, 505, 535-536,  
         539, 811  
     22-28 : 308-309, 311-315  
     28 : 537-538  
 XVI, 18 : 650-652  
     19 : 2120  
     24 : 455-457  
     26 : 2317-2320  
 XVII, 20 : 522-523  
 XVIII, 6. 10 : 1770-1771, 1775-1776  
     18 : 2031  
     25 : 3560  
 XIX, 17 : 2690  
     27-28 : 3522  
 XX, 14 : 1131-1132  
 XXI, 1 : 480-481  
     12 : 3107-3108  
     46 : 3103-3104  
 XXIII, 13 : 2956-2957, 2961  
     37 : 3130-3133, 3135  
 XXIV, 21-22 : 959-961  
     42 : 968  
 XXV, 11 : 1688-1689  
     21 : 2105  
     29 : 3194-3195  
     30 : 2041-2043, 2045-2046  
     31-33 : 2147-2149, 3158-3160  
     34-35 : 2045-2046, 2158-3160  
     41 : 2152  
 XXVI, 18 : 2117  
     24 : 2052-2053  
     36-46 : 130-131  
     39 : 485-488  
 XXVII, 13 : 1715-1716, 2007  
     24-25 : 100-101  
     26 : 137-138  
     27-29 : 151  
     51-52 : 1390-1391  
 XXVIII, 19 : 3041, 3235-3236, 3242-  
         3243  
     20 : 1486-1488  
     23 : 2085
- Marc*
- VI, 18 : 3470-3471  
 XIII, 37 : 968  
 XIV, 21 : 2052-2053  
     32-42 : 130-131  
 XV, 15 : 137-138  
     16-17 : 151  
 XVI, 17. 18 : 910-911
- Lluc*
- I, 25 : 1354  
     26 : 1266, 1279-1280  
 28-29 : 1293, 1299, 1300-1301  
     29 : 1293, 1299, 1300-1301  
     30 : 1222, 1228, 1236, 1257,  
         1263, 1296-1297  
 31-35 : 1423-1425, 1447  
     32 : 1463, 1471, 1474, 1478  
     33 : 1491, 1508  
     34 : 1500  
     35 : 1504-1505  
     37 : 1551-1552  
     38 : 1554, 1562, 3304-3305,  
         3307  
 II, 5-6 : 1363  
     21 : 61, 105, 908  
 30-36 : 1548-1550  
     V, 3 : 3708-3708  
 VI, 12 : 2300-2301  
     17-18 : 3112-3113  
     19 : 3426-3427  
     20-23 : 49-50  
 VII, 19-20 : 2423-2424  
     IX, 16 : 411-412  
     XI, 15 : 3016-3017  
     XII, 4-5 : 1106-1109  
         32 : 3611-3612  
     XIII, 25 : 1688-1689  
     XIV, 11 : 473  
     XVI, 2 : 2097  
     XVIII, 1 : 134-135  
         38 : 325  
     XIX, 48 : 2972  
     XXI, 34 : 186  
         36 : 968, 971-972  
     XXII, 43-44 : 122  
     XXIII, 33 : 3411

- 39 : 1463, 3411  
 40-42 : 1457-1458  
 42 : 3402, 3403, 3616  
 43 : 3426  
 44 : 3413  
 XXIV, 26 : 1886  
 42 : 3293-3294, 3433-3434
- Joan*
- I, 19 : 2366  
 21 : 1913-1914  
 II, 9 : 1167  
 11 : 1167  
 19 : 2597-2581  
 21 : 2597-2581  
 III, 5 : 1693-1695, 3267-3269  
 IV, 27 : 2616-2617  
 VI, 1-15 : 397-399  
 11 : 397-399, 400-401  
 VII, 1b : 3107-3108  
 3 : 2205, 2211, 2238-2239,  
 2252, 2465  
 8 : 1863-1864, 2077-2078  
 10-53 : 1857  
 14 : 1865-1867, 2160, 3105-  
 3106  
 23 : 2431  
 32 : 2976  
 37 : 1853, 1868-1869, 1871-  
 1872, 2199-2200  
 39 : 1868-1869  
 45-46 : 2979-2981  
 47-48 : 2982-2988  
 VIII, 31 : 2224-2225  
 32 : 2231  
 47 : 2670-2671  
 48 : 432-433, 441, 3018-3019  
 49 : 434, 442-444  
 IX, 16 : 2720-2721, 3017-3018  
 X, 14 : 2694  
 20 : 3020-3021  
 22-23 : 2485  
 24 : 2587  
 26-30 : 2642-2643  
 27 : 2662-2663, 2673  
 27-28 : 2687  
 28 : 2693  
 30 : 2695  
 32 : 2468, 2473, 2481, 2460,  
 2702  
 33-36 : 2697-2699  
 33 : 2704, 2712  
 34 : 2705  
 35-36 : 2708-2709
- XI, 47 : 3022, 3054, 3082  
 47-48 : 2948-2950, 3088-3089  
 49-50 : 3114-3115  
 49-53 : 3074  
 51 : 3116, 3117-3119  
 54 : 2932, 2938, 2945-2946,  
 3174-3175, 3182-3183  
 56 : 3176-3177  
 XII, 28 : 3198, 3206, 3223-3224  
 31 : 341-343  
 XIV, 1 : 546-547  
 6 : 2595-2596  
 12 : 3621-3622  
 22 : 2597-2598  
 24 : 2599  
 25 : 2601-2603  
 XV, 4 : 612-613  
 8 : 2236-2237  
 XVII, 5 : 3220  
 XIX, 1 : 137-138  
 2 : 151  
 23 : 2290  
 24 : 2291-2292  
 30 : 162, 1454  
 34 : 80-81, 188-189  
 XX, 17 : 1471  
 23 : 2844
- Actes*
- I, 19 : 3, 102  
 V, 14-15 : 3420-3422  
 15 : 3417  
 VI, 13 : 2433-2436  
 VIII, 10 : 3295-3296  
 XVII, 31-32 : 2433-2436
- Romans*
- V, 17 : 678  
 VI, 4 : 2446-2447  
 9 : 2079-2081  
 22 : 1393-1394  
 VIII, 18 : 3456-3458  
 X, 9-10 : 1729-1731, 2653  
 9-11 : 2221-2223  
 10 : 2656-2658, 2659-2661,  
 2677  
 XII, 1 : 2862-2865, 2867  
 XIII, 9 : 1761-1762  
 XV, 4 : 150  
 XVI, 6 : 1416-1417
- I Corintis*
- I, 23 : 2405  
 II, 5 : 940-941

- IV, 5 : 2163-2164  
 IX, 1 : 1825-1827  
 XI, 26 : 2923-2924  
 31-32 : 1707-1709  
 XIII, 13 : 2196  
 XIV, 14-15 : 2883  
 XV, 3-4 : 2437-2439  
 26 : 1978-1979  
 51 : 3031, 2139-2140
- II Corintis*  
 II, 9 : 1194-1196  
 VI, 2 : 199, 203  
 2-3 : 240-242  
 3 : 248-249  
 4-7 : 423-425  
 XII, 2 : 1192-1193
- Gàlates*  
 V, 17 : 2857-2858  
 VI, 10 : 210-211  
 14 : 621-622
- Efesis*  
 I, 13 : 3044  
 14 : 3045  
 II, 5 : 1179-1181  
 IV, 7 : 1347-1348  
 13 : 3169-3170  
 24 : 1741-1743
- Filipencs*  
 II, 5-8 : 452-466  
 6-7 : 2264-2266  
 7 : 458-459, 2270-2271  
 8 : 468-469, 2674-2675  
 9 : 472-473  
 9-10 : 916-918  
 10 : 1468-1469  
 III, 20 : 2463-2464
- Colossencs*  
 II, 12 : 2439-2440  
 III, 1 : 2462  
 12 : 1004-1005  
 IV, 5 : 2635-2636
- I Tessalonicencs*  
 IV, 3-5 : 115-118
- II Tessalonicencs*  
 II, 3 : 848-849  
 3-4 : 828-830  
 8-9 : 892-893
- I Timoteu*  
 IV, 1 : 923-926  
 7-8 : 2751-2753  
 VI, 8 : 3510  
 10 : 3511
- II Timoteu*  
 I, 12 : 2370
- Hebreus*  
 I, 3 : 1442  
 II, 14 : 106-107  
 16 : 1543-1544, 2421-2422  
 VII, 25 : 1367-1368  
 IX, 27 : 678-680, 1887  
 X, 36 : 165-166  
 XIII, 14 : 2460-2461
- Jaume*  
 II, 10 : 1206-1207  
 14 : 3128-3129  
 V, 14-15 : 3386-3387
- I de Pere*  
 II, 23 : 149-150
- I de Joan*  
 II, 15 : 383-384  
 III, 18 : 194-195  
 V, 7 : 19-20
- Apocalipsi*  
 VII, 2-3 : 3288-3291  
 XIII, 4 : 852-854  
 13 : 895-896  
 15 : 900-901  
 17 : 949-950  
 XIV, 1 : 3051  
 2 : 3040-3041  
 XIX, 12 : 152-153  
 16 : 3641-3642  
 XX, 7 : 864-865  
 XXI, 21 : 2175  
 25 : 2168  
 27 : 1674-1675  
 XXII, 14 : 646-647

## TAULA D'AUTORITATS EXTRABÍBLIQUES

- ADSO DERVENSIS 821, 866-867  
 AMBROSIIUS 935, 2835-2836  
 AUGUSTINUS 416-418, 1301-1302, 1319-1322, 1448-1449, 1709-1710, 1943-1945, 2582-2583, 2834-2835, 3226-3227, 3512-3514, 3550-3552, 3620-3621, 3623-3624, 3648-3649  
 BEDA 1024  
 BERNARDUS 482-483, 1351, 1365  
 CHRYSOSTOMUS 36-37, 380-382, 405-407  
 DISTICHA CATONIS 3646  
*Glossa* 481, 1577-1578, 1709-1710, 2054-2055, 2973, 3257-3259, 3477, 3622-3623  
 GREGORIUS MAGNUS 378-380, 2424-2425, 2755, 3313-3316  
 HIERONYMUS 1279-1280, 1285-1287, 1481-1482, 1917-1918, 3378  
 HIPPOLYTUS ROMANUS 2436-2437  
*Historia sanctae Dulciae* 3475  
 IACOBUS DE BENEVENTO 821  
 IOANNES 474-479  
 IOANNES PLATO 2032-2033  
 MAGISTER SENTENTIARUM 2714  
 PRISCIANUS 1451-1452  
 SENECA 328-329, 884-886  
 THOMAS AQUINAS 28, 38, 190, 218, 674-675, 775-776, 821  
 WALAFRIDUS STRABO 481, 2054-2055, 2973, 3477



no p[er] me d[omi]n[u]m p[er]m[itt]it[ur] et ab illa vestra d[omi]n[u]s ad d[omi]n[u]m  
 m[er]it[ur] p[er] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]s v[est]r[um] p[er] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] ad m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] et laudat  
 colunt b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]s p[er] g[ra]t[u]m s[an]c[t]u[m] et ad d[omi]n[u]m p[er] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]s p[er]m[itt]it[ur] et  
 p[er]m[itt]it[ur] s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]s p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] d[omi]n[u]m et b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]s  
 et b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]s p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] ad d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m d[omi]n[u]m  
 p[er]m[itt]it[ur] d[omi]n[u]m et m[er]it[ur] et laudat. s[an]c[t]u[m] ad m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur]  
 b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]s b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m a b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m. q[ui] m[er]it[ur]  
 m[er]it[ur] m[er]it[ur] m[er]it[ur] d[omi]n[u]m m[er]it[ur] s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m ad d[omi]n[u]m. et  
 ut m[er]it[ur] et m[er]it[ur] et m[er]it[ur] m[er]it[ur] m[er]it[ur] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur]  
 ut d[omi]n[u]m m[er]it[ur] et m[er]it[ur] d[omi]n[u]m. ego m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] et m[er]it[ur]  
 p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] ego b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e  
 p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] ego.  
 labia p[er]m[itt]it[ur] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] et d[omi]n[u]m q[ui] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] et  
 b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m. s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur]  
 d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] m[er]it[ur] et nobis b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] et m[er]it[ur]  
 b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] ut d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] et  
 nobis p[er]m[itt]it[ur] et m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] et p[er]m[itt]it[ur] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m]  
 faciendo d[omi]n[u]m b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m]  
 d[omi]n[u]m p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] et p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] q[ui] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e  
 p[er]m[itt]it[ur] et d[omi]n[u]m p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] x[rist]u[m] ut p[er]m[itt]it[ur] acceptabile

Et ut m[er]it[ur] accep[er]it. et corp[us] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] q[ui] m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] ad b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m]  
 b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] et age p[er]m[itt]it[ur] ad b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m  
 p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] de q[ui] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] accipit et h[ic] p[er]m[itt]it[ur] et toto t[em]p[or]e h[ic]  
 mortalit[er] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] oportunitas ad op[er]at[ur] s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m]  
 p[er]m[itt]it[ur] de t[em]p[or]e et ad op[er]at[ur] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] m[er]it[ur] m[er]it[ur] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m]  
 p[er]m[itt]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur] ad b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] ad d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m]  
 m[er]it[ur] ad facie[n]s b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] q[ui] no[n] facit p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e  
 ut no[n] se facit ad galat[er] p[er]m[itt]it[ur] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] m[er]it[ur] m[er]it[ur]  
 ad d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur] ad b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur]  
 t[em]p[or]e ad d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] ut accipit b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur]  
 et b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] lib[er]os p[er]m[itt]it[ur] et labor[er] et p[er]m[itt]it[ur]  
 p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] m[er]it[ur] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur]  
 h[ic] m[er]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur] ad b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] m[er]it[ur]  
 h[ic] m[er]it[ur] m[er]it[ur] m[er]it[ur] m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] s[an]c[t]u[m] s[an]c[t]u[m] d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] q[ui] p[er]m[itt]it[ur]  
 p[er]m[itt]it[ur] b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] no[n] est v[er]u[m] p[er]m[itt]it[ur]  
 q[ui] p[er]m[itt]it[ur] et d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] v[er]u[m] p[er]m[itt]it[ur] m[er]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur] p[er]m[itt]it[ur]  
 d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] ad p[er]m[itt]it[ur] accipit m[er]it[ur] ad b[e]n[e]d[i]c[t]i[n]e d[omi]n[u]m s[an]c[t]u[m] p[er]m[itt]it[ur] d[omi]n[u]m



NOTES I DOCUMENTS



Andreas KIESEWETTER

LA RISTAMPA DEL DIPLOMATARI DE L'ORIENT CATALÀ  
DI ANTONI RUBIÓ I LLUCH. ALCUNE OSSERVAZIONI<sup>1</sup>

È trascorso più di mezzo secolo da quando fu pubblicata per la prima volta la monumentale collezione di documenti riguardanti la dominazione catalana in Grecia, tratti dal lascito dell'erudito Antoni RUBIÓ I LLUCH († 8 giugno 1937) per iniziativa di suo figlio Jordi (1947).<sup>2</sup> Tale edizione del *Diplomatari* fu a lungo impedita dalla guerra civile spagnola e, in seguito, ebbe anche una limitata diffusione a causa del divieto del regime di Franco di pubblicare libri in lingua catalana. Per questo oggi per gli studiosi, almeno fuori della Spagna, la prima edizione dell'opera è reperibile solo con grande difficoltà. In Austria, ad esempio, si trova una unica copia nella Biblioteca della Accademia delle Scienze, come un solo esemplare esiste nello Stato federale della Baviera nella Biblioteca Statale di Monaco ed anche a Roma il volume è posseduto solamente dalla Biblioteca Vaticana. Certo è che RUBIÓ I LLUCH, autore di ben 40 libri e saggi<sup>3</sup> sulla storia dei suoi compatrioti in Oriente durante il Trecento, non riuscì a vedere la pubblicazione della sua monumentale raccolta di documenti, benchè proprio l'edizione del *Diplomatari* segni indubbiamente il coronamento dei suoi studi sulla Grecia catalana e il frutto di cinquant'anni di infaticabili ricerche archivistiche condotte anche in precarie condizioni di salute.

RUBIÓ I LLUCH non fu tuttavia il primo a raccogliere materiale e documenti per la storia di Atene sotto il dominio catalano. Infatti già a metà Ottocento il francese Jean-Alexandre BUCHON aveva raccolto numerosi documenti sulla storia della Grecia continentale sotto i 'Franchi', soprattutto nelle Archives Nationales de France a Parigi, nell'Archivio di Stato di Palermo e nell'Archivio Ricasoli-Firidolfi a Firenze (in cui è affluito l'archivio degli Acciaiuoli), e fra essi

---

1. *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*. Edició a cura d'Antoni RUBIÓ I LLUCH. Edició facsímil amb pròleg de Maria Teresa FERRER I MALLOL (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, LVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, [10] + LXV + 800 pp.

Ringrazio mio amico dott. Giovanguualberto Carducci (Taranto) per la revisione stilistica del testo italiano.

2. Su Antoni Rubió i Lluch (1855-1937), cf. E. SOLÀ I FARRÉS, *Antoni Rubió i Lluch, bizantinista i grecista*, Barcellona 1988; A. BALCELLS, *Pròleg*, dins *Documents per la història de la cultura catalana mig-èval*, a cura di A. RUBIÓ I LLUCH, reedició a cura d'A. BALCELLS, Barcellona 2000, 5-42.

3. Cf. la bibliografia ragionata in K. M. SETTON, *Catalan Domination of Athens 1311-1388*,<sup>2</sup> Londra 1975, 286-291.

si trovano anche alcuni atti relativi al dominio catalano in Attica e Beozia.<sup>4</sup> Negli anni ottanta e novanta del secolo XIX Georg Martin THOMAS e Louis DE MAS LATRIE pubblicarono importanti collezioni di documenti tratti dall'Archivio di Stato di Venezia e assai rilevanti per le relazioni della Repubblica di San Marco con il bacino orientale del Mediterraneo, in particolare per i rapporti con i ducati catalani di Atene e Neopatras.<sup>5</sup> La prima raccolta di fonti con speciale riferimento ad Atene sotto la dominazione latina è dovuta invece a Spiros LAMPROS che, nel volume d'appendice (III) alla sua traduzione greca della *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter* di Ferdinand GREGOROVIVUS, pubblicò documenti dell'Archivio Segreto Vaticano, dell'Archivio di Stato di Palermo, dell'Archivio di Stato di Venezia, della Biblioteca Mediceo-Laurenziana a Firenze e dell'Archivio Ricasoli-Firidolfi.<sup>6</sup> Tuttavia tutti questi studiosi rinunciarono a ricerche nell'Arxiu de la Corona d'Aragó, e soprattutto le raccolte di BUCHON e LAMPROS riguardano essenzialmente la signoria ed il ducato di Atene sia sotto i de la Roche e Gualtieri V di Brienne (1204-1311), sia sotto gli Acciaiuoli (1388-1456/1460), mentre riportano solo pochi documenti sulla signoria del Catalani sulla città di Temistocle i Pericle negli anni 1311-1388.

4. Non si tratta di un'edizione organica e sistematica, ma gli atti furono pubblicati (e spesso ripubblicati) senza un chiaro principio cronologico o archivistico in diverse opere del BUCHON, come le *Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française aux XIII<sup>e</sup>, XIV<sup>e</sup> et XV<sup>e</sup> siècles dans les provinces démembrées de l'empire grec à la suite de la quatrième croisade*, I, Parigi 1840; le *Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies à la suite de la quatrième croisade*, I-II, Paris 1843, e le *Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies. Première époque. Conquête et établissement féodal de l'an 1205 à l'an 1333*, I-II, Parigi 1845. Per le vicende dell'Archivio Acciaiuoli, cf. I. G. RAO, *Gli Acciaiuoli in Archivi dell'aristocrazia fiorentina. Mostra di documenti privati restaurati a cura della Sovraintendenza archivistica per la Toscana tra il 1977 e il 1989* (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, 19 ottobre-9 dicembre 1989), Firenze 1989, pp. 21-39.

5. *Diplomatarium Veneto-Levanticum sive acta et diplomata res Venetas, Graecas atque Levantis illustrantia*. I (1300-1350) - I (1351-1454) a cura di G. M. THOMAS[-R. PREDELLI], Venezia 1880-1889; L. DE MAS LATRIE (a cura di), *Commerce et expéditions militaires de la France et de Venise au Moyen Âge*, in *Mélanges historiques. Choix de documents* III, Parigi 1880, 1-240; ID., *Documents concernant divers pays de l'Orient latin (1382-1413)*, in «Bibliothèque de l'École des Chartes», 58 (1897), 78-125. Ma cf. anche R. PREDELLI (a cura di), I «libri commemoriali» della Repubblica (sic) di Venezia. *Regesti I-IV (libri I-XIII)*, Venezia 1876-1883.

6. F. GREGOROVIVUS, *Ιστορία της πόλεως Αθηνών κατά τους Μέσους Αιώνας* I-II, tr. Sp. LAMPROS, Atene 1906; III (Έγγραφα αναφερόμενα εις την μεσαιωνικη ιστορίαν των Αθηνών), a cura di Sp. LAMPROS, Atene 1906. Alcune lettere, conservate nel carteggio Acciaiuoli della Biblioteca Medicea Laurenziana e relative alla Grecia, furono pubblicate anche da F. GREGOROVIVUS, *Briefe aus der «Corrispondenza Acciaiuoli» in der Laurenziana zu Florenz*, in «Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München» (1890)/II, 285-311. Per il «Carteggio Acciaiuoli», cf. adesso il registro di I. G. RAO, *Il Carteggio Acciaiuoli della Biblioteca medicea laurenziana di Firenze*, Roma 1996. Di scarso rilievo per la storia della dominazione catalana in Grecia si rivelano invece le raccolte di fonti a cura di G. MÜLLER, *Documenti sulle relazioni delle città toscane coll'Oriente cristiano e coi Turchi fino all'anno MDXXXI*, Firenze 1879, e di E. GERLAND, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras*, Lipsia 1903.

A metà Ottocento soltanto lo storico tedesco Karl HOPF, autore di una famosa (e, per certi versi, anche famigerata) storia della Grecia nel Medioevo,<sup>7</sup> maturò l'intenzione di compulsare l'Arxiu de la Corona d'Aragó, come dimostra un fascicolo nel suo lascito (distrutto, come è ben noto, durante la seconda guerra mondiale), segnato *Reisenotizen für Wien, Venedig, Genua {und Barcelona}* («*Notizie per viaggi a Vienna, Venezia, Genova {e Barcellona}*»).<sup>8</sup> Tuttavia l'HOPF abbandonò in seguito il suo progetto e, dopo alcune ricerche nell'Archivio di Stato di Palermo, giunse alla conclusione, senz'altro errata, che appunto in quest'ultimo archivio fosse custodita tutta la documentazione aragonese-catalana riguardante il dominio dei Catalani in Oriente. Solo un altro studioso tedesco, Heinrich FINKE, cui si ebbe la conoscenza del fondo più interessante conservato nell'Archivio della Corona d'Aragona (vale a dire le *Cartes reials*), pubblicò in seguito alcuni documenti di detto archivio nella sua monumentale collezione di documenti sul regno di Giacomo II d'Aragona (1291-1327).<sup>9</sup> Ma, di là dal fatto che tale edizione si interrompe con la morte di questo sovrano, va sottolineato che l'interesse dello storico tedesco era rivolto quasi esclusivamente ai rapporti del re aragonese con il papato, per cui egli raccolse quasi esclusivamente gli atti importanti per i rapporti di Giacomo con i pontefici in particolare e con le altre potenze europee in generale.

Quasi nello stesso momento in cui la collezione documentale di RUBIÓ I LLUCH vide la luce, e tuttavia senza averla potuta consultare, lo storico america-

7. K. HOPF, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit*, in *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, a cura di J. S. ERSCH-J. G. GRUBER, LXXXV, Lipsia 1867, 67-465; LXXXVI 1868, 1-190.

8. E. GERLAND, *Bericht über Carl Hopfs literarischen Nachlass und die darin vorhandene fränkisch-griechische Regestensammlung*, in «*Byzantinische Zeitschrift*», 8 (1899), 347-386, qui 360, n° IV/A. Secondo il GERLAND, la parola «Barcelona» fu cancellata. L'errore, per dir così «clamoroso», dell'Hopf, fu conseguente ad una lettera inviata da Pròsper o Manuel de BOFARULL (a metà Ottocento direttori dell'Arxiu de la Corona d'Aragó) secondo il quale in quest'archivio era custodita una sola bolla (già edita da P. ABARCA, *Los reyes de Aragón en anales históricos I-II*, Madrid - Salamanca 1682-1684) per la storia dei catalani in Grecia! Cf. K. HOPF, *Reisebericht IV*, in «*Monatsberichte der kgl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*» (1864), 193-235, qui 198. Questo «strafalcione» dell'HOPF - o meglio del BOFARULL - si spiega soprattutto con il fatto che il fondo più ricco di documenti per la storia dei catalani nell'Oriente conservato a Barcellona, vale a dire, le *Cartes reials* (dove il RUBIÓ I LLUCH trasse «la parte del leone» del suo codice diplomatico), era allora completamente inesplorato, sebbene Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón* (I-VI, Saragozza 1578-1585, poi diverse ristampe; a cura di A. CANELLAS LÓPEZ, I-IX, Saragozza 1977-1990) avesse già accennato anche a numerosi documenti, inseriti nei registri reali, per la dominazione catalana in Grecia. In ogni caso in seguito HOPF limitò le sue ricerche al solo Archivio di Stato di Palermo, convinto di aver trovato nella capitale della Sicilia la vera ed unica «miniera» archivistica per il dominio catalano in Oriente.

9. «*Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaimes II. (1291-1327)*», I-III, a cura di H. FINKE, Berlino/Lipsia 1908-1922; *Nachträge und Ergänzungen zu der «Acta Aragonensia»*, in «*Gesammelte Aufsätze zu Kulturgeschichte Spaniens*», 4 (1933), 355-536. Qualche documento riguardante la «Companyia Catalana» si trova anche in H. FINKE, *Papsttum und Untergang des Templerordens*, II (*Quellen*), Münster i. W. 1907.

no Kenneth M. SETTON pubblicò un pregevole volume sulla dominazione catalana in Grecia,<sup>10</sup> elaborato sulla scorta di tutta la documentazione disponibile fino al 1946. Il SETTON maturò presto la consapevolezza del limite quasi capitale della sua opera, ossia la mancata conoscenza dei numerosi documenti allora pubblicati per la prima volta dal collega catalano. Purtroppo per motivi tecnici e tipografici il SETTON non poté inserire gli atti del *Diplomatari* neanche in una seconda edizione del suo volume,<sup>11</sup> ma almeno in seguito li utilizzò largamente nel suo contributo sulla dominazione catalana in Grecia per la *History of the Crusades* e nella sua monumentale opera sui rapporti fra il papato ed il Mediterraneo orientale nel Medioevo.<sup>12</sup>

Nella premessa del volume il RUBIÓ I LLUCH ci informa dettagliatamente sulla genesi dell'opera. L'archivio principale per la raccolta dei documenti fu naturalmente l'Arxiu de la Corona d'Aragó, senza dubbio l'archivio medievale più completo insieme con l'Archivio Segreto Vaticano. Solo chi si è immerso nel 'mare magnum' dei documenti custoditi in quell'archivio, può valutare a pieno l'immensa opera compiuta dall'editore. Ad esempio, per il periodo investigato dal RUBIÓ I LLUCH, solo per i regni di Giacomo II (1291-1327) e Pietro III, 'il Ceremonioso' (1336-1387) sono conservati rispettivamente 338 e 1241 volumi di registri con più di un milione di atti nella sezione *Cancelleria*, ai quali si devono aggiungere migliaia di pergamene (*Pergamins* e *Pergamins extrainven-*

10. K. M. SETTON, *Catalan Domination of Athens 1311-1388*, Cambridge, Mass. 1948.

11. Cf. n. 3.

12. K. M. SETTON, *The Catalans in Greece 1311-1380*, in *A History of the Crusades* III, a cura di K. M. SETTON-H. W. HAZARD, Madison, Wisc.-Londra 1975, 167-224; ID., *The Catalans and Florentines in Greece 1380-1462*, in *ibid.*, 225-277 (ristampe in: ID., *Athens in the Middle Ages*, Londra 1975, nn° IV e VI); ID., *The Papacy and the Levant 1204-1571 I. The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia 1976. Ulteriori ricerche sul dominio catalano in Grecia dopo il 1947 hanno naturalmente ampiamente utilizzato la raccolta del RUBIÓ I LLUCH. Cf. 'pars pro toto' -oltre le sintesi di F. GIUNTA, *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo II. La presenza catalana nel Levante dalle origini a Giacomo II*, Palermo 1959; S. TRAMONTANA, *La Spagna catalana nel Mediterraneo e in Sicilia*, in «Nuova rivista Storica», 50 (1966), 545-579 (ristampa abbreviata con il titolo di *Soluzione catalana del Vespro*, in ID., *Gli anni del Vespro. L'immaginario, la cronaca, la storia*, Bari 1989, 183-228); LI. NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, Barcellona<sup>3</sup> 1974 (prima edizione, Barcellona 1926) e J. LALINDE ABADIA, *La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval (1229-1479)*, Saragossa 1979 (302-305 bibliografia)- D. JACOBY, *Catalans, Turcs et Vénitiens en Roumanie (1305-1332). Un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello*, in «Studi medievali», 3 ser., 15 (1974), 217-261 (rist. anast. in ID., *Recherches sur la Méditerranée orientale du XIIe au XIVe siècles. Peuples, sociétés, économies*, Londra 1979, n° V); E. A. ZACHARIADOU, *The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area*, in «Studi medievali», 3 ser., 21 (1980), 821-838 (rist. anast. in ID., *Romania and the Turks (c. 1300-1500)*, Londra 1985, n° V); S. A. GARCIA, *The Territorial and Economic Expansion of the Crown of Aragon in Romania and the Venetian Response to Catalan Domination of Athens 1311-1331*, in «Medievalia», 11 (1994), 9-31; A. KIESEWETTER, *Ferdinando (Ferran) di Maiorca*, in *Dizionario biografico degli Italiani*, XLVI (1996), 252-258; ID., *Flor, Ruggiero di*, in *Dizionario biografico degli Italiani*, XLVIII (1997), 302-306. Problematico è invece il saggio di S. TRAMONTANA, *Per la storia della «Compagnia catalana» in Oriente*, in «Nuova Rivista Storica», 46 (1962), 58-95 (ristampa abbreviata in: ID., *Gli anni del Vespro*, cit., 229-267), il quale (66-67) cita il *Diplomatari* ma non lo usa appropriatamente, datando, per esempio, erroneamente già nel 1302 l'arrivo di Roger de Flor a Costantinopoli.

*taris*), nonchè le famose Carte reali (*Cartes reials diplomàtiques*: CRD).<sup>13</sup> Così in decenni di ricerche lo storico catalano riuscì a trascrivere oltre 500 documenti, dispersi soprattutto nei registri reali e nelle *Cartes reials* dell'Arxiu de la Corona d'Aragó, non solo per il dominio del ,felix exercitus Francorum in finibus Romanie commorans' (come si intitolava la famosa Compagnia catalana), ma anche per la storia di tutto il bacino del Mediterraneo nel Trecento. Troviamo così, tanto per accennare ad alcuni argomenti, documenti riguardanti anche la storia bizantina, i tentativi de Carlo di Valois di riconquistare l'impero latino di Costantinopoli, gli Angioini di Napoli e le lotte fra Ghibellini e Guelfi in Italia. L'apporto dei documenti, conservati nell'Arxiu de la Corona d'Aragó, per la storia dei ducati catalani di Atene e Neopatro è sotto questo punto di vista quasi completo, benchè una ,completezza assoluta' sia ovviamente irraggiungibile, visti i milioni di documenti ancora da esplorare nell'archivio di Barcellona. Future generazioni di storici riusciranno sicuramente a trovare ancora questo o quel documento ,nascosto', ma ciò non toglierà alcun valore all'opera monumentale del RUBIÓ I LLUCH e sicuramente non modificherà le linee essenziali del quadro del dominio catalano in Grecia, un quadro molto più chiaro e definito di quello sulla signoria dei de la Roche su Atene e Tebe nel Duecento, per la quale abbiamo solo pochi documenti a disposizione.<sup>14</sup> Chi scrive, ad esempio, è riuscito ancora a trovare sia due lettere di re Filippo il Bello e dell'erede al trono, Luigi X di Francia, dirette ai catalani dopo la totale disfatta dell'esercito franco sotto il comando di Gualtieri V di Brienne nella leggendaria battaglia di Almiro in Tessaglia, avvenuta il 15 marzo 1311, e la successiva conquista del ducato di Atene da parte dei catalani, sia una lettera di Roberto d'Angiò sui preparativi del figlio ed erede di Gualtieri V, Gualtieri VI

13. Per i diversi fondi, custoditi nell'Arxiu de la Corona d'Aragó, cf. E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Guia histórico-descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona*, Madrid 1920, che indica (86) per tutto il Medioevo 6.704 volumi di registri con più di 3.000.000 documenti; F. UDINA MARTORELL, *Guia histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid 1986.

14. Cf. da ultimo A. KIESEWETTER, *Ricerche costituzionali e documenti per la signoria ed il ducato di Atene sotto i de la Roche e Gualtieri V di Brienne*, (1204-1311) in Βυζάντιο, Βενετία και ο ελληνοφραγκικός κόσμος (13ος-15ος αιώνας). Πρακτικά του διεθνούς Συνεδρίου που οργανώθηκε με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας από τη γέννηση του Raymond-Joseph LOENERTZ o.p. (Βενετία, 1-2 δεκεμβρίου 2000), a cura di C.A. MALTEZOU-P. SCHREINER, Venezia 2002, 289-347.

15. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Canc.*, *Pergamins extrainventaris Jaume II*, nn° 387-388; *Cartes reials diplomàtiques, Alfons III*, n° 3678 (stralcio in FINKE, *Nachträge und Ergänzungen*, cit., 510-511, n. 49). Della lettera di Luigi X il RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari*, 729, n° 703, fornisce un breve stralcio sulla base di *Acta Aragonensia III*, cit. 223, n° 104, precisando però di non aver ritrovato il documento indicato dal FINKE. Chi scrive pubblicherà presto tutte e tre le lettere in un saggio sulla spedizione di Gualtieri VI in Grecia negli anni 1331-1332. Un altro documento, sfuggito al RUBIÓ I LLUCH, si trova nella sezione di *Canc.*, reg. 205, f. 174v (Ordine di Giacomo II del 28 giugno 1308 a Berenguer de Rocafort di mantenere sotto la sua protezione alcuni monasteri nella ,Romania'). Alcune aggiunte si trovano anche nei registi di F. UDINA [MARTORELL], M. M. COSTA, *Documents relatifs aux Balcanes (XIII-XIX ss.) conservés aux Archives de la Couronne d'Aragon (Barcelone)*, Sofia 1987.

Va sottolineato che nelle sue ricerche archivistiche il RUBIÓ I LLUCH non si limitò solo all'Arxiu de la Corona d'Aragó, ma estese le sue indagini anche ad altri archivi, soprattutto all'Archivio di Stato di Venezia, all'Archivio di Stato di Palermo e all'Archivio Segreto Vaticano. Da questo punto di vista, però, la raccolta documentale è molto meno completa e ciò si spiega facilmente considerando che durante i suoi viaggi per ricerche in questi istituti il RUBIÓ I LLUCH ebbe solo poche settimane a disposizione, come egli stesso deplora nella prefazione della sua opera.<sup>16</sup> Lo storico catalano fu perciò costretto ad orientarsi verso la documentazione ed i registi già noti, come quelli del BUCHON,<sup>17</sup> dell'HOPF<sup>18</sup> e del LAMPROS<sup>19</sup> per Palermo, dell'HOPF, del PREDELLI, del MAS LATRIE e del THOMAS<sup>20</sup> per Venezia e quasi esclusivamente di Odorico RAYNALDUS (RINALDI),<sup>21</sup> di Luke WADDING,<sup>22</sup> Giovanni SBARALEA (SBARAGLIA),<sup>23</sup> Tomàs RIPOLL,<sup>24</sup> e del LAMPROS<sup>25</sup> per l'Archivio Vaticano (visto che solo nel 1881 Leone XIII decise di aprire quest'ultimo archivio alla libera consultazione degli studiosi, non vi aveva avuto accesso l'infaticabile HOPF, che pure aveva esteso le sue ricerche addirittura ad archivi privati in Grecia<sup>26</sup>).

Infatti, alcuni storici -soprattutto Raymond-Joseph LOENERTZ e Julian CHRYSOSTOMIDES- sono riusciti in seguito ad allargare notevolmente la documentazione veneziana per la storia dei ducati catalani.<sup>27</sup> Manca invece ancora

16. *Pròleg*, XIX-XXIX.

17. Cf. n. 4.

18. Cf. n. 7.

19. Cf. n. 6.

20. Cf. n. 5.

21. O. RAYNALDUS [RINALDI] (a cura di), *Annales ecclesiastici*, a cura di A. THEINER, XXIII-XXVII (1286-1423), Bar-le-Duc/Parigi/Fribourg 1880.

22. L. WADDING (a cura di), *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, a cura di J. M. FONSECA, VI-IX (1301-1417), Quaracchi 1931-1932 (prima edizione Lione 1625-1648).

23. G. G. SBARALEA (a cura di), *Bullarium franciscanum Romanorum Pontificum*, a cura di C. EUBEL, V-VII (1303-1431), Roma 1898-1904.

24. T. RIPOLL (a cura di), *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum*, a cura di A. BREMOND, II (1281-1435), Roma 1730.

25. Cf. n. 6.

26. Per le ricerche dello HOPF in Grecia, cf. le sue *Reiseberichte* IV, cit., 208-235.

27. R. J. LOENERTZ, *Athènes et Néopatras I. Régestes et notices pour servir à l'histoire des ducs catalans (1311-1394)*, in ID., *Byzantina et Franco-Graeca* II, a cura di E. FOLLIERI-P. SCHREINER, Roma 1978, 183-303 (prima edizione in «Archivum Fratrum Praedicatorum», 25 [1955], 100-212, 428-431); ID., *Athènes et Néopatras II. Régestes et notices pour servir à l'histoire des ducs catalans (1311-1395)*, in: ID., *Byzantina et Franco-Graeca* II, cit., 305-393 (prima edizione in «Archivum Fratrum Praedicatorum», 28 (1958), 5-91); ID., *Hospitaliers et Navarrais en Grèce 1376-1383. Régestes et documents*, in ID., *Byzantina et Franco-Graeca* I, a cura di P. SCHREINER, Roma 1970, 329-369 (prima edizione in «Orientalia Christiana Periodica», 22<sup>70</sup> [1956], 319-360); *Monumenta peloponnesiaca. Documents for the History of the Peloponnese in the 14<sup>th</sup> and 15<sup>th</sup> Centuries*, a cura di J. CHRYSOSTOMIDES, Atene 1995. Cf. anche F. THIRIET, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie* I (1329-1399)- II (1400-1430), Parigi / L'Aja 1966-1971. Per completezza indico anche un'altra raccolta di fonti, tratte soprattutto dall'Archivio Ricasoli-Firidolfi e di minore interesse per la storia dei catalani in Oriente: *Docu-*



uno spoglio completo per l'Archivio Segreto Vaticano, ove nei Registri Vaticani e nei Registri Avignonesi sono conservati ancora numerosi documenti inediti.<sup>28</sup> Chi scrive, ad esempio, ha trovato alcune importantissime lettere di papa Giovanni XXII per la già citata campagna di Gualtieri VI di Brienne in Grecia negli anni 1331-1332.<sup>29</sup>

Stranamente -forse a causa dei suoi crescenti problemi di vista-<sup>30</sup> il RUBIÓ I LLUCH non ha mai visitato l'Archivio di Stato di Napoli, nel quale fino al 1943 era custodito l'archivio angioino. Già un rapido sguardo all'opera di HOPF ci permette di verificare che (fino alla loro distruzione durante la seconda guerra mondiale) anche in questo archivio erano conservati numerosi documenti sul dominio dei catalani in Attica, visto che nel Trecento furono principi di Acaia alcuni principi angioini cadetti, come i tre principi di Taranto Filippo I, Roberto e Filippo II, nonchè Giovanni di Gravina. E proprio fra il principato di Acaia (feudo della corona di Napoli sin dal 1267, come è ben noto) ed il ducato catalano di Atene vi fu per quasi tutto il Trecento una sorta di 'guerra fredda', che si rifletté anche in molti atti emanati dalla cancelleria angioina.<sup>31</sup> Un fatto tanto più deplorabile, visto che questo materiale è andato poi perduto per sempre, per cui oggi bisogna sempre limitarsi alle notizie offerte dall'HOPF nella sua opera, oltre che a qualche sunto nell'opera di Romolo CAGGESE su Roberto d'Angiò e ad alcune trascrizioni di Salvatore e Giuseppe Maria FUSCO dai registri originali, attualmente custodite nel lascito di questi eruditi nella Biblioteca Nazionale di Napoli.<sup>32</sup>

---

*ments sur le régime des terres dans la principauté de Morée au XIV<sup>e</sup> siècle*, a cura di J. LONGNON- P. TOPPING, Parigi-L'Aja 1969.

28. Ad alcune lettere papali, inserite nelle due serie di registri, accenna il LOENERTZ nei suoi studi citati nella n. 27.

29. Saranno pubblicate nel saggio indicato nella n. 15.

30. Lo stesso RUBIÓ I LLUCH accenna diverse volte nel *Pròleg* (XX-XXI) al suo *Diplomatari* a questi problemi che ostacolavano notevolmente le sue ricerche.

31. Ad esempio, solo un documento di Roberto d'Angiò del 19 luglio 1321 (G. M. MONTI, *Ricerche sul dominio angioino in Grecia II. Roberto di Angiò e il principato di Acaia nel 1321*, in ID. *Nuovi studi angioini*, Trani 1937, 606-629, qui 626-627, n° 7) - fino a poco tempo fa completamente sconosciuto almeno sotto quest'aspetto - accenna alla temporanea occupazione di Durrès (Durazzo) da parte dei catalani. Cf. adesso A. KIESEWETTER, *I principi di Taranto e la Grecia (1294-1373/83)*, in «Archivio Storico Pugliese», 54 (2001), 53-100, qui, 70, n. 48. Si deve invece a S. E. l'ambasciatore Pëllumb Xhufi la cortese indicazione che ancora oggi 'il catalano' significa nella tradizione popolare albanese 'furfante': allusione che si spiega forse con la breve occupazione di alcune località della costa albanese.

32. R. CAGGESE, *Roberto d'Angiò e i suoi tempi II*, Firenze 1930 (rist. anast. Napoli 2002), 302-343. Per le Carte Fusco, cf. P. BALZANO, *Della vita e delle opere di Salvatore e Giovan Vincenzo Fusco*, in *Onori funebri renduti alla memoria di Salvatore e Giovanni Vincenzo Fusco*, a cura di M. L. D'AVELLA, Napoli 1850, 201-207; B. C[APASSO], *Giuseppe Maria Fusco*, in «Archivio storico per le province napoletane», 3 (1878), 843-846; J. MAZZOLENI, *Le pergamene della società napoletana di storia patria I*, Napoli 1966, 3-4. Due di questi atti relativi alla politica greca degli Angioini sono stati pubblicati da chi scrive: A. KIESEWETTER, *Il trattato del 18 ottobre 1305 fra Filippo I di Taranto e Giovanni I Orsini di Cefalonia per la conquista dell'Epiro*, in «Archivio storico pugliese», 47 (1994), 177-213, qui 207-213, nn° 3-4; ID., *Das Ende des «Livre de la conquête de l'Amorée»*

Eppure, nonostante tanti ,limiti' e la datazione errata di alcuni documenti, corretta poi dal LOENERTZ in alcuni suoi studi (ai quali rinvia anche Maria Teresa FERRER I MALLOL nella sua prefazione),<sup>33</sup> l'opera titanica di un codice diplomatico di 627 atti per la dominazione catalana in Grecia, curato in molti anni di studio e con immensa fatica dal RUBIÓ I LLUCH, rimane sempre un indispensabile punto di partenza per tutti gli studi sul Mediterraneo nel XIV secolo. Non resta, dunque, che esprimere la speranza che la ristampa di quella ,miniera d'oro' di documenti trovi oggi una diffusione più ampia della prima edizione.

---

(1301-1304). *Ein Beitrag zur Geschichte des fränkischen Griechenland zu Beginn des 14. Jahrhunderts* in «Βυζαντικά», 16 (1996), 143-190, qui 187-190. Chi scrive pubblicherà alcuni altri documenti dai registri angioini, tramandati nelle Carte Fusco, fra poco in un saggio sulla lotta fra Carlo II d'Angiò e Filippo di Savoia per il principato di Acaia (1305-1308) e la fine del dominio della casa di Villehardouin sulla Morea (1307-1311).

33. M. T. FERRER I MALLOL, *Pròleg*, 8-10.

Josep PERARNAU I ESPELT

CONSIDERACIONS SOBRE EL TEMA *MISSIÓ I CROADA*  
EN RAMON LLULL DINS PUBLICACIONS RECENTS

En els darrers anys, entre les publicacions dedicades al tema indicat en el títol, destaquen les quatre següents:

- (I). Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull, il suo impegno missionario*, dins «Analecta TOR», 32 (2001), 379-388.
- (II). Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull i l'Islam. «Infideles sunt homines, sicut et nos»*, dins «Vós sou sant, Senyor Déu únic». *Franciscanisme i Islam* (Jornades d'Estudis Franciscans, 2001), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 115-143.
- (III). Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Raimondo Lullo. Una teologia per la missione* (Eredità medievale, 02/20), Milano, Jaca Book 2002, 156 pp.
- (IV). Ramon LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*. Introducció de Jordi GAYÀ. Traducció de Pere LLABRÉS (Clàssics del Cristianisme, 91), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya - Fundació Enciclopèdia Catalana 2002, 7-65.

Publicats tots quatre títols durant els anys 2001-2002, llur ordre sembla ésser el que encapçala aquesta recensió, car el segon promet el terç, dient que ja es troba en premsa (139, nota 48), i el darrer suposa ja publicat el terç (51, nota 52), i devia sortir de l'enquadrernació molt a darreries del 2002, si no ja encetat el 2003. En l'exposició, doncs, d'allò que aquests títols aporten, ens atindrem a aquest ordre.

Tots quatre tenen un comú denominador, el d'ésser una presentació global del pensament de Ramon Llull sobre la missió i la croada, també la de fer-ho de forma progressiva.

(I) El primer, en efecte, és un text de circumstàncies, introductor i a una celebració litúrgica a honor del Beat. Subratlla els contactes de Llull amb l'Islam, tant a Mallorca com fora (379-382), bo i formulant que «sarebbe esagerato affermare cha la sua conoscenza dell'Islam fu esatta e completa» (381). Reafirma la «necessità di un nuovo metodo missionario» (382-385), el mètode de Crist i els apòstols, principi que, col·locat davant els seguidors de Mahoma, lletrats, equival a afirmar la necessitat de raons convincents, tal com demostra el cas de

Miramolí,<sup>1</sup> segons la *Vita coetanea*, l'experiència de Bugia i segueix essent la proposta a Frederic III de Trinàcria cap al final de la vida. Cal, doncs, aquell diàleg esbossat en el *Llibre del gentil* i també formulat en el cap. 187 del *Llibre de contemplació* (385-388). Però els greus esdeveniments en què es veié implicat, la persistència de la violència armada entre països de religió diversa i la indiferència per part d'aquells que li haurien d'haver fet cas, l'haurien fet evolucionar del diàleg a la disputa; el diàleg, doncs, té un interlocutor precís, els lletrats, i «non può ignorare la persistenza dello scontro armato»: aquesta és la situació, a la qual respon el *Liber de fine* (388).

(II) El segon presenta l'objectiu missioner de Llull a partir d'allò que en diu la *Vita coetanea*, on la mateixa figura de Llull sembla col·locada en la penombra i, en canvi, «el tema de la missió és allò que domina tota l'obra» (117), amb el ben entès que es tracta d'«una forma diferent de missió» (118), ja que ell no és ni clergue, ni religiós, ni lletrat, i en canvi la seva missió és centrada en l'Art (en tant que neix de contemplació i vida virtuosa; pren el camí del diàleg i del coneixement de l'altre; i prescriu mètode i contingut de la proposició de la fe cris-

---

1. És possible que un document del papa Gregori IX, acabat de reproduir, tingui alguna relació amb l'episodi tantes vegades citat per Ramon Llull; diu així: «Nobili viro Miramolino, viam agnoscere veritatis et in ea fideliter permanere. In aliis litteris nostris [datades el 15 II 1233 i 26 V 1233, als soldans de Damasc i del Marroc], quas per dilectos filios Fratres de Ordine Minorum magnitudini tue dirigimus, veritatem tibi ostendentes fidei christiane, Patri luminum, sicut possumus, supplicamus, ut pietate sua respiciens nostre intentionis affectum, precibus nostris clemens assistat, benignus aspiret, ianuamque misericordie sue reserare dignetur, adaperiatque aures precordiorum tuorum, ut nobis sitientibus tibi gratiam in presenti et gloriam in futuro, in devotione cordis et humilitate spiritus acquiescas. Desideramus siquidem et ardentem deprecemur, ut tibi, qui in tenebris ambulas, unicum Filium suum verum lumen ostendat, teque ad fidem christiane veritatis misericorditer advocet in agnitionem eiusdem Filii sui domini Iesu Christi, ut per lavacrum regenerationis absolutus Domino in novitate vite tanquam filius adoptionis ipsius, valeas complacere, qui fideles suos sibi vult in regnis celestibus congregare. Et utinam fiducia, quam concepimus, non fallamur, de tua conversione sperantes, pro eo quod religiosus viris fidei nostre, et specialiter venerabili fratri nostro A[gnello], Facensi episcopo, et aliis fratribus de Ordine Minorum te mansuetum exhibes et benignum; et eos, in quibus decet, habes propensius commendatos, quod ad salvationem tuam perspicuum indicium divine miserationis existit. Unde episcopus et fratres predicti te in Christo sincerius diligentes, temporale et eternum commodum tuum apud dominum et Sedem Apostolicam indefesse pietatis studio et amore satagunt promovere. Denique, cum ineffabiles sint bonitatis Christi divitie, summam spem debes habere, plenamque fiduciam quod, si mutatio dextere Excelsi in te facta fuit, quod cupimus et optamus, ipse tui principatus honorem augebit, qui dilectoribus suis in via centuplum et vitam eternam in Patria pollicetur; nosque tibi maiora et digniora ad ampliorem tui laudem et magnificentiam commitemus. Alioquin si forte Christi hostis esse malueris quam amicus, nullatenus patiemur, sicut nec pati debemus, quod tibi a suis fidelibus serviat. Datum Laterani VI kalendas iunii pont. nostri anno septimo»; transcrit de Eliseo SÁINZ RIPA, *La documentación pontificia de Gregorio IX (1227-1241)*. Vol I (Monumenta Hispaniae Vaticana. Sección Registros, XI), Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 2001, 441, núm. 373.

La posició de la Santa Seu en relació a la croada durant el s. XIII acaba d'ésser exposada amb abundant bibliografia per Michel MENZEN, *Kreuzzugsideologie unter Innozens III.*, dins «Historisches Jahrbuch» 120 (2000), 39-79.

tiana) (118-121). Aquesta missió té un punt de referència: la manera dels apòstols, que, d'acord amb la coneguda narració del rei musulmà, exigeix raons per a convertir-se, on altra vegada trobem que «l'aproximació cultural i l'ús del mètode demostratiu, racional de l'Art, són les dues característiques que hauran de definir l'actuació del missioner» (123), car, d'acord amb el sentit de l'evolució dels temps, tal com diu el mateix Llull en el *Fèlix*, «ara som esdevenuts en temps que les gents amen raons necessàries... les quals raons sien per filosofia i teologia» (127). Cal insistir en l'aproximació cultural, que per a Llull representà un estudi de la llengua àrab i de la doctrina islàmica durant nou anys i en el qual encara que no li donés un coneixement exhaustiu, s'hi manifestà un 'interès cordial' (130) i «la característica pròpia de l'aproximació de Llull a la cultura àrab i islàmica és a l'hora de construir l'Art» (129); la missió, sobretot per a Llull, representa partir d'una base comuna de recerca, tal com trobem en la *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita*, amb la triple exigència d'acceptar les dignitats, les tesis de teodicea bàsica i la doctrina dels punts transcendents, teoria que ja hauria estat aplicada en la *Disputatio Raimundi christiani et Hamar sarraceni*, segons la *Vita...* (131-135). La formació del missioner, personificada per Miramar, combina contemplació i missió, unificades pel primer manament de la Llei de Déu i en particular per l'obligació de 'conèixer Déu' esmerçant-hi totes les forces i amb el benentès que això és més important que el possible mèrit personal (136-139); la síntesi s'anomena 'integritat de la fe', que ho englobaria tot: aprofundiment intel·lectual, contemplació i vida (140-142).

(III) El terç, comença amb unes pàgines inicials, en les quals l'autor fa un resum de les investigacions dedicades a Llull durant «mezzo secolo abbondante» (17: només? Ni Longpré ni els Carreras Artau, ni Galmés no compten?), que resumeix en quatre punts: dades biogràfiques bàsiques segures; la finalitat missionera del sistema lul·lià; la utilització en el sistema d'elements de procedència diversa, en particular islàmica; i un coneixement no pas exhaustiu, però suficient de la cultura contemporània (17), ens endinsem en el llibre després d'haver establert en la introducció que la missió és punt central tant de l'activitat de Ramon Llull com de la seva *Art* i que a ella s'adrecen els tres objectius de tota la seva vida segons la *Vita coetanea* (21-23), s'estructura en tres capítols desiguals: els dos que hom diria centrats, respectivament dedicats a la missió (27-71) i a una exposició horitzontal i fenomènica de l'*Art* (73-103), i un que fa l'efecte de recopilació i esbossa les grans línies d'una teologia lul·liana (105-123). El llibre és completat amb uns elements de cronologia (125-129) i amb un catàleg de les obres lul·lianes (131-143).

(IV) A diferència dels tres precedents, aquest escrit es delimita per la necessitat de justificar la tria d'uns determinats textos o fragments lul·lians considerats representatius; i així sabem que «el mateix criteri que ha servit per a escollir les obres d'aquest volum, inspira també els límits d'aquesta introducció» (8), la font de la qual, tot i les seves limitacions, és la *Vita coetanea*: «la

missió i l'Art, són els vertaders protagonistes de la història» (10), que comença amb els orígens familiars, ressegueix els principals fets biogràfics i acaba amb el darrer viatge (11-25). I ací comença l'exposició del pensament, al centre del qual, tal com ja hem vist, hi ha la missió, conseqüència del primer manament de conèixer i estimar Déu, i, doncs, Llull hi ajuda amb llibres catequètics i amb l'Art, en un procés vital que engloba la contemplació i per als missioners, l'aprenentatge específic en escoles com Miramar. A partir d'ací, l'autor ens exposa els temes que ja coneixem per (III): la missió (29-40) i l'Art (41-50), ambdós explicats ací de forma abreujada, amb la seva aplicació a temes teològics (50-58), fora del cas de la croada, que a (IV) té sotítol propi (39-41), sens dubte exigít pel fet que el dit (IV) és dedicat en primer lloc a l'edició del *De fine*, on la croada seria «part subordinada d'una unitat més ampla..., la missió a través del diàleg i del debat...» (41). Les darreres pàgines exposen les grans etapes de l'herència lul·liana entre el segle XIV i el XXI (59-61) i raona l'elecció dels textos traduïts en aquell llibre (62-65); comparteix amb (III) la cronologia (66-59), però resumeix la bibliografia (70-71).

\* \* \*

Sense cap mica de dubte, el fet d'haver-se encarat amb un tema major de la doctrina i del projecte lul·lià com és la missió és una empresa ben digna de qui és considerat un dels capdavanters del lul·lisme actual, per la qual també mereix la gratitud. Que li sigui reconeguda i proclamada la nostra des d'aquestes pàgines. I com que en el curs de les seves explicacions l'autor s'ha trobat davant nombre de qüestions vives en l'actual estudi del lul·lisme, li ha d'ésser agraïda la claredat amb què hi pren posició, encara que, per ventura, el lector en resulti poc convençut. Sempre és un punt de referència a l'hora d'intentar alguna clarificació.

Com el de qualsevol obra humana, també el resultat d'aquesta empresa té les seves limitacions, i això ha d'ésser assenyalat ací a fi que amb la col·laboració de tots arribem a una formulació del tema més ajustada al pensament de Ramon Llull.

Comencem per allò que és més fàcilment constatable i que alhora ens conduirà a estrats més profunds de la doctrina.

L'estudi de la missió en la doctrina de Llull té un precedent il·lustre, el del prof. Ramon Sugranyes de Franch, amb la seva tesi *Raymond Lulle docteur des missions*; aquest llibre no és citat en cap dels quatre estudis esmentats, ni tan sols en la bibliografia de III, 145-150, ni l'autor es troba, un parell de pàgines més tard, en l'*Indice dei nomi* citats en el mateix llibret (III, 152). Un oblit bibliogràfic no és, certament, un pecat mortal, ni tan sols venial, tampoc en aquest cas, però ha tingut les seves conseqüències doctrinals i aquestes sí que s'han d'assenyalar: per exemple, la del fet que Sugranyes va considerar tan important el capítol CCCXLVI del *Llibre de Contemplació* que el traduí sencer al francès; tenia tota la raó, car el dit capítol és una autèntica síntesi de la doctrina de Llull sobre la missió, segurament la primera i, si no m'erro, mai no retractada en les que Ramon

Llull escriuria durant la seva vida; i, si la meua recerca no ha resultat falsa, el dit capítol no és ni esmentat enlloc dels quatre títols als quals ens referim; no cal dir que l'exposició doctrinal que ens ofereixen no té en compte aquella síntesi.

Heus-la ací.<sup>2</sup>

Ja en el primer paràgraf, núm. 1, Llull estableix dos punts: l'objectiu de capítol i el mètode de l'exposició. Objectiu:

«...apercebre l'art e la manera per la qual los catòlics pusquen convertir los infeels a via de veritat per tal que sien adorants e contemplants en vós vertaderament...»;

mètode:

«...afigur figures sensuais per ço que per elles pusca pujar son enteniment a l'entel·lectual figura per la qual se demostra l'art e la manera ab la qual hom ab gràcia e ab ajuda vostra pot convertir e endreçar a glòria e a laor de nostre senyor...»

Els dos paràgrafs següents (2 i 3) despleguen el mètode, les tretze primeres majúscules de l'alfabet llatí poden entrar en la formulació de les figures sensuais;<sup>3</sup> per això explica en el 2 quines són les tretze lletres, que poden entrar a formar les dites figures; i en el 3 ja es limita a les lletres de la segona columna i a llur incidència en la intel·ligència humana o en N:

«...com hom met la B, e la D, e la F, e la H, e la K e la M en la N, adoncs apercep la N la manera e l'art per la qual hom pot gitar los infeels de lur error e-ls pot fer venir a creença de veritat».

2. Utilitzo el text publicat en les *Obres essencials* (OE), II (Biblioteca Perenne, 17), Barcelona, Editorial Selecta 1960, 1149-1154. Vaig ocupar-me d'aquest capítol en el meu *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París l'establiment d'escoles de llengües* (Clarmont-Ferrand, BMI, ms. 96), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 123-218, en particular 158-165; però allí m'interessava aquest capítol pels fragments on pledejava a favor de les escoles de llengües; ara, en canvi, m'interessa en tant que hi ha la formulació d'una primera teoria lul·liana de la missió.

3. Per a la informació del lector i per a la comprensió de la doctrina distribuïrem les tretze lletres en tres columnes: hi ha en la primera les sis lletres que denoten realitats objectives; la segona, les altres sis que vehiculen la significació de les primeres; la tercera té una sola lletra, la N, i representa la intel·ligència humana, en tant que receptora de les significacions de la columna segona i de punt on es realitzen les operacions intel·lectuals, en les quals hom assoleix l'objectiu formulat al principi

Columna objectiva	Columna de significacions	
A = Jesucrist	B	
C = tots los crestians	D	
E = món	F	N
G = franc poder, saber i voler dels crestians	H	
I = potència motiva	K	
L = acabament	M	

El lector pot col·locar mentalment una línia que vagi de cada una de les lletres de la segona columna a la N, ja que la significació incideix en la intel·ligència del subjecte humà reflexionant sobre el tema.

I ja de bell començament, una precisió: la dita ,art e manera' s'ha de prestigiari per la seva eficàcia o per la seva ,necessitat', car «les arts e les maneres segons que són profitables les unes més que les altres segons lo major profit que se'n segueix, sí són pus necessàries»; i com que el màxim grau de profit i de necessitat es troba en la manera com «vós ab la vostra passió e ab los apòstols començàs la manera com los errats ixen d'error» diguem que aquesta és la gran ,demostració necessària' dels articles de la fe; en conseqüència l'art e la manera es redueix i concreta en aquesta pregària:

«...que ara retornets aquella manera e devoció que adoncs era en lo món com vós e ls apòstols morís e ploràs per sanar e lavar nostres langors e nostres culpes».

Establerta la continuïtat entre la manera de Crist i els apòstols, no pas en tant que realitzadors de miracles, ans en tant que donadors de la pròpia sang i vida per la missió,<sup>4</sup> i la manera com ara aquesta ha d'ésser eficaç com a doctrina bàsica en el punt de la missió cristiana, intentem de seguir el raonament de Ramon Llull en aquesta teoria de la missió.

Els núms. 4 i 5 comencen el joc de les ,figures sensuals' o del diguem-ne ,joc de lletres' que ha de portar la intel·ligència a les conclusions lul·lianes. I de moment en tenim prou amb les quatre primeres, d'entre les quals destaca la B, que és la ,significació de Jesucrist', car aquesta

- a) «...demostra e significa que l'A ha més en est món vicari e loctinent seu, ço és, lo sant apostoli, e los cardenals, e ls prelats, e ls religiosos, e ls prínceps, e ls altres crestians»;<sup>5</sup> i també
- b) «...lo gran càrrec en què l'A ha mesa la C per tal que endreç e ordén l'E a glòria e a laor de l'A», recordant, tal com ja sabem, «la gran pobrea e la gran mort angoixosa que lo vostre cors sostenc per amor de la C».<sup>6</sup>

Amb expressions com ,la C és ocasionada' o ,lo gran càrrec en què l'A ha posada la C' dels núms. 4 i 5, Llull sembla que preparava el camí per a posar el dit a la llaga, cosa que fa introduint lletres noves en qualitat de també noves ,figures sensuals'. Llegim directament Llull en una frase de gairebé tot el núm. 6, que aparentment és un jeroglífic:

4. Per això, enmig de les operacions intel·lectuals de significació entre les lletres de les dues columnes (cf. nota anterior), no manquen frases com aquesta: «...la memòria remembra la gran pobrea e la gran mort angoixosa que lo vostre cors sostenc per amor de la C» (OE, II, 1150, núm. 4).

5. Segurament Llull féu equivaldre la C al concepte ,tots els crestians' i evità la paraula ,església', per dues raons: perquè ,església' tenia en el seu temps un sentit extremadament jurídic, com en la definició medieval «Ecclesia Romana est papa cum cardinalibus», i àdhuc polític, com quan entenia ,església' en el sentit d',Estats Pontificis'; i perquè a ell, en tocar el tema de la missió, li interessava de subratllar que en la significació de B hi són inclosos ,tots los crestians', tal com explicita la frase que acabem de transcriure.

6. OE, II, 1149-1150, núms. 4-5. Ambdós fragments formen part de la ,significació' de B; per això creuria que en la ,significació' lul·liana, almenys en la d'aquest capítol, hi entra tota la càrrega doctrinal, ací teològica, inclosa o implicada dins un mot.



«...com la B e la D han significat a la N l'ocasió que la C ha d'amar l'honrament de l'A, adoncs la D demostra a la N de la C lo franc poder e saber e voler que l'A ha donat a la C per tal que la C se mova ab la I a honrar e a loar l'A, per tal que en la C sia la L per la qual la C ús de la G que li ha donada l'A per tal que la M demostre acabada la C, per tal que la B dó demostació a la N de l'acabament de l'A, en quant és creador e en quant és creatura»

I ara intentem-ne una ,traducció intel·ligible': fidel a la trajectòria de la seva actuació, en la qual és essencial el respecte a la llibertat (cf. núm. 19), l'A (Jesucrist/Déu - Déu/Jesucrist) ha donat al conjunt dels cristians «franc poder e saber e voler» (és a dir, G) per tal que aquestes potències humanes siguin efectives o es moguin amb efectivitat (I) i condueixin a l',acabament' o plena realització (L) de C, de manera que M (significació d'acabament o realització plena) informi la intel·ligència humana (N), que amb això és arribada la plena realització d'A. Amb altres paraules: el núm. 6 descriu el pressupòsit que totes les condicions, especialment la I (actuació decidida i eficaç a favor de la missió) i la L (realització plena o acabament de l'objectiu) hagin estat posats a la pràctica i plenament realitzats.

Però tant com hi ha la possibilitat d'una plena realització de les condicions, sobretot de les dues, I i L, també hi ha la possibilitat que les dites condicions no es compleixin, cosa que Llull exposa, després d'haver reafirmat que C o conjunt de cristians té a les mans unes possibilitats que no té cap altre poble:

«...la D e la F e la H e la M signifiquen a la N que no ha en l'E null poble qui haja tan gran poder ni saber en honrar son creador com ha la C; e la B demostra a la N que en l'E no ha null poble qui haja tan ocasionada sa volentat en amar son creador com és la C» (núm. 7; extrem repetit en el núm. 9).

I ara sí, al bell mig del núm. 7 i en els nús. 8 i 9, el dit comença de tocar la nafra: en comparació del poder i del saber, en el poble dels cristians, el voler falla, tant en el grau de decisió efectiva com en el de realització plena, o més just, falla la plena realització perquè no hi ha la decisió efectiva que caldria; i així arribem al núm. 9, en el qual, alhora que torna a constatar on és la font del mal, assenyala d'on ha de venir el remei:

«... la privació de la L és en lo voler de la C pus la I no mou tant lo voler com és lo poder e-l saber. On, com açò sia enaixí, doncs l'art e la manera de convertir lo món a la C, és que hom ocasioneig la I (potència motiva o efectiva) com se mova egualment per tota la G (poder, saber i voler), qui és en la C» (núm. 9):<sup>7</sup>

---

7. Quan cal, el principi és explícitament repetit, com en el núm. 9: «...la B no cessa nit ne dia de significar e demostrar l'A a la N per tal que la I egualment sia en lo voler de la C a honrar l'A ab lo poder e-l saber...».

Clar i net, cal elevar el voler a l'altura que en el poble cristià han assolit poder i saber, principi que serà repetit constantment en els números següents (10, 11, 12, 14...), en els quals també tindrem la constatació que quelcom falla tant si és per part de la I com de la L.

I comencem per assenyalar que la dinàmica de les potències humanes de poder, saber i voler, ja es dona en la relació entre els jerarques de l'Església i aquells cristians que estan disposats a continuar la missió:

«...en la C lo sant pare apostoli e sos companyons han poder e saber de fer mostrar diverses llenguatges als sants religiosos, los quals la D demostra ésser en la C, adoncs cové que hom s'esforç aitant com pusca com la I se mova per tota la G de l'apostoli e dels cardenals per tal que la I egualment se mova en la G dels sants religiosos qui per gràcia vostra han poder e saber de convertir los infels...» (núm. 10).

Tenim una doble concreció: la missió de l'església es concentra principalment en la jerarquia suprema, i el primer resultat de la I i la L en llur voler ha d'ésser resoldre les necessitats d'aquells que seran els primers deixebles de Miramar (encara que ací no es parli explícitament d'escola de llengües, però el ,mostrar diverses llenguatges als sants religioses' difícilment podia ésser proposat sense pensar en una escola, tal com el verb ,mostrar' indica; al cap de poc, seria l'escola lul·liana de sèrie A).<sup>8</sup> Els números següents repetiran la posició i la funció motiva dels jerarques fins que en el núm. 16, tal doctrina serà la premissa per a una altra proposta concreta:

«...així com lo cap de l'home és pus vertuós en ço que conté més de senys sensuals que no fa negun altre membre del cors, enaixí lo cap de la C contén major poder que negú dels altres individus, lo qual poder l'obliga pus fortment a metre la L en la C per tal que tota l'E sia en la C... On, com açò sia enaixí, doncs cové que primerament la I se mova en lo cap de la C per tal que tota la C se mova per lo moviment del cap a honrar l'A metent l'E en la C:

«on, per açò cové que sien trameses missatges als sarraïns per lo moviment de la I en lo cap de la C, los quals sarraïns vegen les coses en les quals s'acorden e-s desacorden ab la C, segons que la B demostra a la N...»<sup>9</sup>

---

8. Mentrestant, no oblidem una frase important, nascuda del pressupòsit negatiu que papa i cardenals no fessin cas de llur obligació d'ésser motors: «...e si tant és que la I no pusca moure la G dels damunt dits (del sant pare apostoli, e dels cardenals, e dels prelats, e dels religiosos e dels prínceps), cové que aquells qui són moguts per la I ab egual voler del poder e-l saber, que pregunten e adoren e contemplen tant l'A e que facen tantes d'affliccions, d'entrò que l'A per mèrit d'aquells mova lo voler segons lo poder e-l saber que ha donat al sant apostoli e als altres damunt dits», 1151, núm. 14.

9. 1152, II, núm. 16.

És l'escola lul·liana de sèrie B, a favor de la qual Llull seguiria pledejant fins als seus darrers anys.<sup>10</sup>

L'objectiu d'aquesta escola lul·liana de sèrie B no és pas la de produir conversions com si hom digués en sèrie o de forma automàtica, ans el de treure un obstacle que si no era superat seria sempre una barrera insalvable: Llull mateix ens ho explica:

«...la sancta trinitat e la sancta encarnació que la B demostra de l'A no és ço que los sarràins ni-ls jueus se cuiden que nós cream en l'A, adoncs la N entén que-l contrast és de nós a ells per ço com ells no entenen ço que nós creem; car ells se cuiden que nós cream de l'A ço que no creem e no saben ço que de l'A creem e sabem; car en ço que ells oen trinitat se cuiden que cream en tres déus, lo Pare que sia ans que-l Fill; e en ço que oen encarnació, se cuiden que cream que la deïtat s'alteràs e morís; on, per açò és lo contrast fet en lo predicat, com qui diu: Déus és un en trinitat, e Déus és encarnat. On, si ells entenien lo predicat segons que nós l'entendem, ells e nós no contrastariem... On, com açò sia enaixí, doncs per açò lo papa e-ls prínceps deuriem trametre missatge als infeels per donar a entendre del predicat ço que ells no entenen, per tal que ab la C en lo subject e predicat s'acordassen».<sup>11</sup>

La I i la L segueixen donant joc en la proposta d'allò que anomenaria l'escola lul·liana de sèrie C, o l'escola obligatòria, descrita així:

«... la B demostra a la N que l'A ha donat poder a la C que destrenya alguns sarràins qui són catius e alguns jueus e per força lur faça mostrar la nostra creença en qual manera creu en lo subject e en lo predicat, com se diu: Un Déu en trinitat, e com se diu: Lo Fill és encarnat...».<sup>12</sup>

10. Ho faria en temps pròxim en integrar l'escola lul·liana de sèrie B en el dispositiu de defensa dels cristians contra les escomeses de l'anticrist en el seu *Llibre contra Anticrist* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 151-152, línies 1448-1458); i encara hi pledejaria el 1312, en demanar en el *Liber de participatione Christianorum et Sarracenorum*, la col·laboració de Frederic d'Aragó, rei de Trinàcia, amb vistes a un intercanvi de lletrats entre Sicília i Tunis; el fragment és reproduït en el meu *La còpia manuscrita...* (cit. en la nota 1), 195-196.

11. OE, II, 1152, núm. 17.

12. OE, II, 1152, núm. 18. Basant-se en aquest número, Mark D. JOHNSTON, *Ramon Llull and the Compulsory Evangelisation of Jews and Muslims*, dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*. Studies in Honor of Robert I. Burns S.J. Volume I. Proceedings of Kalamazoo edited by Larry J. SIMON (The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures, 400-1453, 4), Leiden, E. J. Brill 1995, 3-37, en particular 14-32: *Ramon Llull and Compulsory Evangelization*: l'autor és taxatiu: «It is difficult to discover in this passage any indication of the courtesy, good-will, respect, or tolerance for non-Christians that some modern scholars find in Llull's arguments» (14). Crec que el judici de Johnston podria haver estat un altre, si s'hagués adonat que en aquesta escola de tipus C s'hauria tractat de ,mostrar', el verb que en català medieval expressa la relació didàctica o pedagògica entre mestre i deixeble (cf. ALCOVER-MOLL, s.v., 4; COLOM, *Glossari General Lul·lià*, III, 379, 4) i que és utilitzat en el núm. 10 del mateix capítol justament amb idèntic sentit pedagògic: «lo sant pare apostoli e sos companyons han poder e saber de fer mostrar diverses lenguatges als sants religiosos...»; jo espero que en virtut de la presència del ,mostrar' amb sentit didàctic en ambdós fragments, Johnston estengui la seva tesi de la ,compulsory evangelisation' als tretze framenors que

La I i la L segueixen dominant la reflexió lul·liana amb aquesta semiobjecció: si l'A vol realment que tota la G de la E s'integri en la C i és omnipotent, només li cal decidir-ho i serà un fet.

Ramon Llull, reafirmant el respecte absolut de Déu a la llibertat de l'home, sobretot en el punt de l'acte de fe, exposa la resposta en els tres números següents, 19, 20 i 21:

«... si l'A forçava lo franc voler dels errats e-ls constreyia a entrar en la C, o si forçava lo franc voler de la C que constretament forçassen los errats d'entrar en la C, la M demostraria a la N que la L no seria en l'A ni en la C; on, per açò, la N entén que l'A no vol ésser contra lo franc voler de la C ni dels infeels, car si ho era, seria lo creador contra lo franc voler qui és en la creatura; e açò és cosa impossívol.»<sup>13</sup>

Establerta aquesta tesi incontrovertible, segons la qual l'única art e manera de convertir els infidels és la que «la C mova la I intel·lectual de los infeels ab la I intel·lectual de la C per tal que la I sensual dels infeels se mova en la C per lo moviment de la I intel·lectual, qui reeba ço que la B demostra de l'A» (*núm.* 20), es presenten dues hipòtesis de treball, d'alguna forma complementàries: que la C, refiada de la seva potència material, emprengués una actuació purament humana forçant el poder dels infidels; i que la C se n'hagués de defensar. La desqualificació de la primera hipòtesi no pot ésser més radical i taxativa:

«... com la I sensual de la C vol forçar la I sensual dels infeels sens la I intel·lectual, adoncs la M demostra que la L defall en la C, per lo qual defalliment los infeels no poden entrar en la C ni la C no és digna que ells hi entren, pus los hi vol metre contra ço que la B demostra de l'A.»<sup>14</sup>

La resposta a la segona hipòtesi és condicionada per dos pressupòsits: el primer és que en la C predomini per damunt de tot la I intel·lectual; la segona és que la potència material dels infidels es dediqui (o almenys amenaci) a destruir la realitat de la C:

---

estudiaven a Miramar ja abans del 1275. Però tampoc no hi havia 'evangelisation', ans només uns exercicis d'anàlisi gramatical entre subjecte i predicat, tal com diuen les paraules finals del fragment del núm. 18 transcrit per mi; perquè aquesta anàlisi gramatical entre subjecte i predicat era també justament la raó d'ésser de l'escola lul·liana de sèrie B, tal com hom pot veure en el fragment acabat de copiar, corresponent a la nota 10. La diferència entre els 'alumnes' de l'escola B i la dels de la C consistia en el fet, realment important, que els de la B, els quals, si tenim en compte les frases del núm 16 («sien trameses missatges als sarraïns») i del núm. 17 al final («deurien trametre missatges als infeels»), devien ésser completament lliures (i en aquest cas de sèrie B no trobo el verb 'mostrar'), mentre els del núm. 18 eren obligats a un ensenyament d'anàlisi gramatical entorn al significat dels articles de la fe. Que de més a més, en la ment de Llull en escriure el capítol CCCXVI del *Llibre de contemplació*, les seves propostes didàctiques no comportaven cap forma 'compulsory', resulta clar només pel fet que hom llegeixi els tres números que segueixen el 18, els 19-21. Del fet de l'obligatorietat en parlarem de seguida que haguem analitzat el capítol.

13. OE, II, 1152, núm. 19.

14. OE, II, 1153, núm. 20.

«On, si la C mou la I entel·lectual a endreçar la I entel·lectual de los infeels, adoncs és leguda cosa que per armes e per força sensual se mova la I sensual de la C contra la I sensual dels infeels, qui vol destruir la I sensual de la C.»<sup>15</sup>

Els tres números següents semblen contenir una reflexió complementària sobre les dues hipòtesis acabades de recordar:

- a) en primer lloc es reafirma en la voluntat salvífica universal (al final del núm. 22 i com a resposta a una objecció en tot el núm. 27).<sup>16</sup> També hi reafirma Llull la seva convicció que si «la G qui no és en la C entre en la C» (núm. 22), és a dir, la conversió i integració dels infidels en la comunitat cristiana, seria com passar ells de la potència a l'acte, una elevació, un perfeccionament (cf. primeres frases del núm. 21);
- b) també es reafirma a negar qualsevol valor cristià a l'intent d'obtenir que «la G qui no és en la C entre en la C» «més per amor de les coses sensuales que per amor de les coses entel·lectuals», ja que també en aquest punt val l'exigència «que la I de la C se dó a la primera entenció ab les coses entel·lectuals e dó la segona entenció a les coses sensuales» (núm. 23); i
- c) no sols insisteix una vegada més en la veritat que «major volentat ha l'A e major plaer que la C mova la I entel·lectual contra la I entel·lectual dels infeels, que no ha que la I sensual de la C se mova contra la I sensual dels infeels», ans encara torna a reafirmar que «més són los infeels que vostra humana natura e los apòstols meteren en la C ab armes intel·lectuals, que los infeels que la C ha meses en si mateixa ab armes sensuales»; en conseqüència, «qui vol veer l'art ni la manera de convertir lo món a la C, veja com per lo moviment entel·lectual de la I en la G se pot més convertir que per lo moviment sensual.»<sup>17</sup>

Els dos núms. següents (25 i 26) són pura conseqüència lògica de la frase acabada de transcriure, amb la qual es clou el núm. 24. I heus ací que el «moviment intel·lectual de la I en la G» és a l'abast de la mà, perquè

«... molts hòmens són en la C, religiosos e lecs, qui volrien morir per honrar l'A en l'E»

15. També a favor d'aquesta hipòtesi, Ramon Llull demana tot seguit, en el mateix número, una llei general de l'Església: «On, si lo cap de la C prenia tant de tresor e de la renda de la G e l'assignava a tots temps a moure la I sensual e entel·lectual de la C contra la I sensual e entel·lectual dels infeels, adoncs la forma potencial de la L vendria de potència en actu en l'E e de l'E en la C, tant tro que tota l'E seria sotsmesa a la C, per la qual subjecció la I mouria tota la G de l'E a loar e a glorificar l'A en la C» (OE, II, 1153, núm. 21).

16. «... la B demostra a la N que l'A volria que tota la G de l'E fos en la C; on, per açò la B obliga la G de la C que-s mova ab la I eguament per la G, per tal que la G qui no és en la C entre en la C.» (OE, II, 1153, núm. 22); i «... entendria e la memòria remembraria com l'A sostenc molts de treballs e molt greu mort ab sos apòstols per tal que tota la G de l'E entràs en la C: mas com la N no reep la B e com dubta en l'A, per açò la G no-s mou a devoció com l'A sia honrada e coneguda per tota l'E. On tot lo mellor ordonament que hom pogués fer a convertir l'E, seria que per raons necessàries hom li fes conèixer ço que la B demostra a la N de l'A» (OE, II, 1154, núm. 27).

17. OE, II, 1153, núm. 24.

tal com diu el núm. 25, o

«...algun dels hòmens de la C són a açò venguts que són moguts per la I entel·lectual a honrar l'A per tota l'E e no dubten mort a soferre per amor de l'A...».<sup>18</sup>

Existeix, doncs, dins el conjunt dels cristians qui està disposat a donar aquella gran mostra d'arts e maneres necessàries' (cf. núm. 3), que és la continuïtat pura i simple amb l'actuació i mort de Crist i dels apòstols (núm. 25), o, assegurada aquesta com a base, de més a més està capacitat a moure's ,per la I entel·lectual', tal com diu el núm. 26: aquesta és la proposta lul·liana d'art e manera per a la conversió dels infidels o, tal com ell es complau a repetir, a fi «que tota la G de la E entri en la C».

La conseqüència que segueix és lògica pura:

«...adoncs cové que lo cap de la C e sos conselladors e los prínceps e ls prelats se moguen a donar art e manera com los benaurats moguts entel·lectualment a honrar l'A en l'E, se moven sensualment per tota l'E per tal que l'A sia honrada per tota l'E, la qual art e manera és, Sényer, que hom lur dó maestres e llibres e despeses per tal que-s pusquen moure sensualment segons lo moviment entel·lectual; e cové que ab los llibres qui mills demostren veritat de l'A e mills donen devoció a la C, hom retorn la devoció qui era en lo temps dels apòstols...» (núm. 26).

Ja només restava una altra conseqüència, també lògica i coherent de fins on arriben les exigències vinculades a la I i a la L:

«...la N entén que si lo cap de la C ordonava que aquells, on la L seria pus fortment fossen sos procuradors, e si los cardenals ordonaven que aquell on la L seria pus fortment fos lo cap de la C, adoncs hauria la I ocasió com mogué per tota la C per tal que entràs en ella tota la G de l'E...» (núm. 28).

Ara Ramon Llull només afegirà que, tot i les dificultats que l'empresa presenta, «los sarraïns s'acosten més a la C que nulles altres creences» i que «la memòria remembra que la C en quant s'acorda mills ab los sarraïns que ab null altre poble, per açò és pus leugera cosa de convertir los sarraïns que null altre poble...» (núm. 29).

### *Reflexions i preguntes*

1. Aquesta és, si no m'erro, la primera síntesi doctrinal lul·liana sobre el tema de missió i croada i per això crec que és justificada la pregunta de si hom

18. *Ibid.*, 1154, núms. 25 i 26.

pot parlar d'una ,teologia de la missió en Ramon Llull' prescindint d'aquest capítol; perquè, per molta evolució que hi hagi hagut en el pensament lul·lià, caldria justificar la decisió de prescindir-ne, demostrant que en els anys posteriors ell no sols corregí ans encara trabucà el seu pensament.

Perquè la primera constatació que em sembla deduir-se d'aquell capítol primerenc és que Llull no sols evità el mot ,església' en donar la significació de les lletres i en concret la de la C, ans, de més a més, tota l'exposició parteix d'una situació que no és pròpiament d'Església, ans de cristiandat, situació que Llull accepta pel cap baix ,de facto' i amb la qual compta, car almenys quatre vegades en enumerar els estaments cristians afectats pel seu projecte, hi fa entrar els prínceps.<sup>19</sup>

I aquesta constatació té repercussions enormes, car, d'una banda en depèn tota la presa de posició entorn la, tan teòrica com es vulgui i amb tots els condicionants que es vulguin, però lícita actuació de «la I sensual de la C contra la I sensual dels infeels», és a dir, de la croada; i de l'altra el reconeixement de l'autoritat dels poders públics en règim de cristiandat a establir una escola obligatòria (l'escola lul·liana de sèrie C) amb l'objectiu de clarificar, fins i tot gramaticalment, les bases reals de la confrontació religiosa, sempre conflictiva i sovint violent, entre blocs religiosos coexistents dins l'àmbit de llur jurisdicció. M'agradaria que especialistes en dret polític de la Baixa Edat Mitjana (preciso la cronologia, perquè en aquells darrers segles medievals el ,ius commune' ja havia triomfat i la figura del ,prínceps' s'anava engrandint i enfortint), estudiessin des de perspectiva purament jurídica el dret dels prínceps a establir les dites escoles. Estic segur que el resultat es trobaria a les antípodes o almenys enormement allunyat de les estranyes desqualificacions apriorístiques i infundades del prof. Mark D. Johnston.

Tindríem, doncs, juxtaposats, una sèrie d'elements vàlids per a una teologia de la missió, i una altra d'introduïts pel fet de la confusió de poders o d'ordres (l'eclesiàstic i el civil) pròpia (per no dir constitutiva) de la cristiandat. I en una barreja en la qual es troben teologia i política, ja se sap (i els medievals ho sabien de cor) que ,peiores semper sequitur conclusio partem'. Teologia, doncs, de la missió en Ramon Llull? Una certa teoria, sí; un cert cos doctrinal, sí, però teologia?

2. Hi ha un altre problema de fons. A mesura que hom va llegint les exposicions de mons. Gayà, s'adona de la importància que ell atribueix a l',Art' lul·liana, fins a arribar a formulacions o exposicions que almenys pràcticament redueixen la ,teologia' de la missió a l',Art', interpretant així un fragment del *Llibre de meravelles* sobre el sentit teològic del devenir històric (II, 127; III,

19. Les quatre vegades es troben en els nùms. 4, 14, 17 i 26. Consta, d'altra banda, que en escriure el *Liber de fine*, Llull era conscient de la diferència almenys verbal entre els dos conceptes: «...si ecclesia et christianitas faceret posse suum...» (MADRE, CC CM XXXV / ROL IX, 277, líns. 894-895).

73-103); un dels dos capítols bàsics de (III) és exclusivament dedicat a una exposició estàtica de l',Art'; i ja en (II, 121), trobem formulada la tesi de la seva centralitat, com a element diferencial de la ,teologia' lul·liana de la missió, tesi repetida així en (IV, 38): «De fet, però, és l'Art la que pren el lloc central del projecte missioner lul·lià, ja que ella no és sols el mitjà de l'exposició de les veritats de la fe, sinó també el mètode de la vida cristiana». Però aquesta insistència en la centralitat de l',Art' a l'interior de la missió obliga a preguntar-se, primer, si la insistència en la línia de continuïtat entre l'actuació testimonial i martirial de Crist i els apòstols i la que tants estan disposats a repetir dins l'Església ha passat a segon o tercer terme, i segon, lul·lianament si l',Art' és per primera o per segona intenció (cf. IV, 26). Com també obliga a preguntar-se si la tesi de la centralitat de l',Art' en la doctrina de la missió no estarà relacionada i qui sap si determinada pel fet que «el punt central dels estudis lul·lians contemporanis és, sens dubte, l'Art lul·liana» (IV, 61).

Aquesta afirmació de la centralitat de l',Art' m'obliga a preguntar-me si no ha determinat també el concepte de ,demostració', que ha conduït mons. Gayà a l'afirmació següent, copiada literalment i íntegra: «Grazie all'intervento dell'inquisitore Nicolau Eimerich la teologia di Raimondo Lullo irrompe nel panorama della teologia medievale con la sua tesi sulla possibilità di dimostrare le verità della fede. L'interpretazione di Eimerich è certamente falsa, frutto persino del travestimento dei testi. Coglie tuttavia nel segno, considerando che questa tesi costituisce il fondamento di tutta l'opera lulliana». És a dir, Eimerich fa diana en el cor mateix de la doctrina lul·liana de la demostrabilitat dels articles de la fe; i si fa diana, deu ésser perquè, en emprar el mot ,demostrar' / demostració' ambdós pensen en el mateix o tots dos donen a ambdues paraules la mateixa significació tècnica filosoficoteològica. Però és realment així? I altra vegada ens trobem amb el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, la simple lectura del qual posa davant els ulls significats no unitaris de ,demostrar', on, per exemple, trobem ,demostrar/demostració' dins aquestes frases, corresponents al número indicat al final de cada una, sempre del capítol esmentat:

1. «...la B demostra e significa a la N que l'A ha més en est món vicari e loctinent seu...» (núm. 4);
2. «...com la N reep ço que la B li demostra de l'A...» (núm. 4);
3. «...la N entendria que la B no demostraria que l'A hagués fet en aquest món vicari ni procurador...» (núm. 4)
4. «...entenem que la B demostra a la N lo gran càrrec e què l'A ha posada la C per tal que endreç e ordén l'E...» (núm. 5);
5. «...la N entén la D que demostra com la C és molt fortment encarregada d'amar e servir l'A...» (núm. 5);
6. «... la D demostra a la N de la C lo franc poder e saber e voler que l'A ha donat a la C...» (núm. 6);
7. «...per tal que la B dó demostració a la N de l'acabament de l'A...» (núm. 6);



8. «... la B demostra a la N que en l'E no ha null poble que haja tan ocasionada sa volentat en amar son creador com ha la C...» (núm. 7);
9. «...la K demostra a la N la privació de la L en la I...» (núm. 7);
10. «...segons que la B demostra potencial moviment de la G a honrar l'A...» (núm. 7);
11. «...en ço que la D demostra de la C...» (núm. 8);
12. «...dementre que la N entén totes estes coses, la K li demostra...» (núm. 8);
13. «...la M demostra que la L priva pus fort en lo voler de la C...» (núm. 8);
14. «... com la D demostre a la N que en la C lo sant pare apostoli...» (núm. 10)
15. «...sants religiosos, los quals la D demostra ésser en la C...» (núm. 10);
16. «...la B no cessa nit ne dia de significat e demostrar l'A a la N...» (núm. 11);
17. «...la D demostra de la C que lo voler de la C és franc...» (núm. 11);
18. «... la B no poria demostrar a la N la L en l'A...» (núm. 11);
19. «...la F demostra a la N que en l'E és la L e son contrari...» (núm. 13);
20. «...la F li dóna demostració que pus forta cosa és en si la L que son contrari...» (núm. 13);
21. «...la M demostra que pus leugera cosa és que la veritat vença son contrari...» (núm. 13);
22. «...la B no poria demostrar a la N que la L fos en l'A...» (núm. 13);
23. «...és demostrant la F a la N que la veritat és pus forts cosa...» (núm. 13);
24. «...la B demostra que l'A ha pus obligat lo cap de la C...» (núm. 16);
25. «...vegen les coses en les quals s'acorden e-s desacorden ab la C segons que la B demostra a la N...» (núm. 16);
26. «...com la N entén çp que la V li demostra de l'A...» (núm. 17);
27. «...la sancta trinitat e la sancta encarnació que la B demostra de l'A...» (núm. 17);
28. «...la B demostra a la N que l'A ha donat poder a la C...» (núm. 18);
29. «...ço que la B demostra de l'A...» (núm. 18);
30. «...la N entén que la B demostra que l'A ha donat poder a la C...» (núm. 18);
31. «...la B significa e demostra a la N que l'A ha la G...» (núm. 19);
32. «...la M li demostra (a la N) que si l'A forçava lo franc voler dels errats...» (núm. 19);
33. «...la M demmostraria a la N que la L no seria en l'A ni en la C...» (núm. 19);
34. «...per ço que la B demostra de l'A a la N.» (núm. 20);
35. «...ço que la B ab la L demostra de l'A, adoncs la M demostra defalliment de la L en la C.» (núm. 20);
36. «...adoncs la M demostra que la L defall en el C...» (núm. 20);
37. «...contra ço que la B demostra de l'A.» (núm. 20);

38. «...la d demostra a la N que la L està potencialment en l'E per lo poder e-l saber que l B demostra que l'A ha donat a la C...» (núm. 21);
39. «...la M demostra a la N que la L més és en l'E...» (núm. 22);
40. «...la K demostra a la N que aïtant com la L és més en l'E...» (núm. 22);
41. «...la D demostra ab la H a la N que la G...» (núm. 22);
42. «...la B demostra a la N que l'A volria que tota la G de l'E fos en la C...» (núm. 22);
43. «...aïtant com la K demostra que la I se mou més per les coses sensuals...» (núm. 23);
44. «...la D demostra que la C no pot comprendre tota la G de l'E...» (núm. 23);
45. «...la H demostra que la C porà contenir tota la G de la C...» (núm. 23);
46. «...la B demostra a la N que major volentat ha l'A...» (núm. 24);
47. «...la M demostra que la L cové més entrar en l'E...» (núm. 24);
48. «...dementre que la B demostra l'A a la N...» (núm. 25);
49. «...com la N de la C reep ço que la B demostra de l'A...» (núm. 25);
50. «...la M demostra que la L no és en la N d'aquells ui han aïtal opinió e la D demostra que la N no reep ço que la B demostra de l'A...» (núm. 27);
51. «...per raons necessàries hom li feés conèixer ço que la B demostra a la N de l'A...» (núm. 27);
52. «...la F demostra a la N que molts hòmens són per l'E...» (núm. 28);
53. «...com la N entén com l'A se demostra ab la B a la C...» (núm. 28);
54. «...dementre que la D açò demostra a la N...» (núm. 29);
55. «...la F li demostra que pus la C hagués convertits los sarraïns...» (núm. 29);
56. «...com nós hajam demostrada l'art e la manera com per gràcia vostra tot lo món se pusca convertir...» (núm. 30).

Si no m'erro, en totes aquestes vora seixanta repeticions de ,demostrar/demonstració' el subjecte és sempre, sense excepció, una de les lletres que en la nota 2 formen la columna de les significacions; és a dir, per a Ramon Llull significar equival a demostrar o a la inversa, cosa que, de més a més, explícita en aquells casos en què empra el sintagma ,significa e demostra'; certament, no és aquest el sentit de ,demostració' de Nicolau Eimeric i els seus seguidors.<sup>20</sup> I si no parlen del mateix, encara que emprin el verb ,demonstrare', com es pot dit que Eimeric ,coglie nel segno?

Ni que sigui com a hipòtesi de treball, proposaré la possibilitat inversa, la que les posteriors intuïcions com la que l',ésser és actiu' i la consegüent teoria dels correlatius, no són altra cosa que el successiu complement de la teoria de la significació: allò que la significació conté i explícita sobre l'A i que omple les

---

20. La covada antilul·liana de Nicolau Eimeric és ara coneguda pel llibre d'Alois MADRE, *Die theologische Polemik gegen Raimundus Lullus: Eine Untersuchung zu den Elenchi auctorum de Raimundo male sententium* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, N. F., 11), Münster, Aschendorff 1973.

explicacions del nostre capítol CCCXLVI, a mesura que Ramon Llull anà perfeccionant la seva teoria de les coses, també integrà nuclis doctrinals com els acabats d'esmentar i que tanta d'importància han tingut en la configuració del bloc doctrinal del lul·lisme.

3. Qualsevol que sigui la resposta a la hipòtesi acabada de formular, allò que és possible d'afirmar amb certesa és que l',Art' no ha comportat en Llull la convenció de ,demostrar els articles de la fe'. N'és prova el *Llibre contra anticrist*, en el qual, d'una banda, ja són suposades les ,veres demostracions' de l'*Art abreuçada de trobar veritat*,<sup>21</sup> i de l'altra, en el cas més ,ad hoc', que és el dels alumnes de l'escola lul·liana de sèrie B, alumnes que han entrat infidels i que, segons l',encertada' acusació d'Eimeric, haurien d'eixir-ne fidels cristians, resulta que Llull mateix preveu un resultat clarament divers; per la seva importància, s'ho val de transcriure el paràgraf:

«Establiment e ordonament cové ésser fet com lo sant pare apostoli tremetra als reys dels infaels que li tremeten hòmens savis en llurs sextes e que a aquells sia mostrat latí e los libres, per los quals la fe chrestiana és revelada e demostrada ésser en veritat. E que sien a aquells savis dons donats e agradablement sien servits e que retornen en llurs terres paguats del acullyment que hom a ells haurà fet. E tot açò se cové a la art de convertir los infaels, per tal que aquells la fe cathòlica recompten en llurs terres e que se'n vagen ab enteniment il·luminat e ab consciència nafrada per la sciència que enfre los chrestians hauran apresada sobre la revelació de la fe cathòlica.»<sup>22</sup>

4. No crec que calguin més explicacions. Per això posaré punt final a aquesta ja massa llarga nota amb certes observacions de detall, que han d'ésser precisades: «Non si è potuta trovare... alcuna eco della dottrina lulliana in autori contemporanei...» (25); prescindint del dubtós Guillelmus de Sequavilla, introduït recentment en les llistes dels antilul·listes per Vincent Serverat, certament no res menys que tot un Agostino Trionfo es queixaria perquè ell ha estat ací desconegut, o desestimat el seu *Contra divinatores et sompniatores* d'entorn el 1310, on mons. Gayà pot trobar tot un capítol, el sisè, contra el pretès raciona-

21. «...per estes tres spècies de demostració [les acabades d'exposar en les línies 960-963: per aequiparantiam, a posteriori, a priori] pot ésser reprès Antechrist qua<n>tra los falços arguments que farà contra la conseqüència dels primers comensaments, hon se formen veres demostracions segons la *Art abreuçada de trobar veritat*» (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 117-118, línies 967-974).

22. *Ibid.*, 151-152, línies 1447-1458. Ultra el ,mostrar', és fàcil de veure-hi tres punts: a) els alumnes de l'escola lul·liana de sèrie B se n'han d'entornar sabent (per dir-ho com el capítol CCCXLVI) qui és el subjecte i quin el predicat dels articles de la fe; b) han d'haver rebut els arguments favorables a la fe cristiana; i c) el resultat o la suma dels dos factors precedents no és la conversió a la fe cristiana, ans només la ,intel·ligència il·luminada i la consciència nafrada', és a dir, que per la clarificació de subjecte i predicat i pel coneixement dels arguments, aquells lletrats infidels haurien de marxar de l'escola de sèrie B (perdó per l'expressió popular) amb un perdigó a l'ala.

lisme de Ramon Llull. La pàgina següent ens diu que aquest del racionalisme és «practicamente... l'unico tema su cui Lullo prende una posizione esplicita all'interno della teologia cattolica»; cal suposar que el de la Puríssima, en el qual Llull té tesi positiva i diàfana ja el 1298 (sembla que abans de Duns Escot) és teològicament un tema irrellevant i no s'ho val d'esmentar-lo; o la tesi sobre el sentit de l'Encarnació; o la mateixa doctrina sobre la missió i la conversió dels infidels, que no era pas la propugnada per tots els seus contemporanis (i segurament per d'altres de posteriors).

Punt final. Mons. Jordi Gayà Estelrich ha dedicat a un tema lul·lià tothora roent un nombre considerable de pàgines que inciten a seguir-hi reflexionant; i un servidor estaria molt satisfet si aquestes pàgines aportessin quelcom a l'elucidació d'un punt, que, per la seva relació amb la violència, és ara d'una actualitat indiscutible.

Barcelona, sants Pere i Pau 2003

Teresa SOLÀ SIMON

«NISI CREDIDERITIS NON INTELLIGETIS»  
LECTURA D'IS VII, 9 PER RAMON LLULL

## I. INTRODUCCIÓ

Molts són els factors que s'han de tenir en compte a l'hora d'estudiar un text antic, més quan el text és bíblic. Però sens dubte el primer que hom ha de tenir present és el marc històric que donà origen al text i l'època de formació del mateix.

La Bíblia és un clar i bell exponent d'estudi d'un text a partir de la interdisciplinarietat amb moltes dades externes i internes que l'envolten, i a partir dels diferents mètodes exegètics acceptats avui dia s'obren nous camins a l'estudi de la Bíblia.<sup>1</sup> Però la Bíblia presenta una gran diferència respecte d'altres textos antics: el protagonista principal no és l'home sinó Déu mateix. Un Déu, el Déu d'Israel, que es comunica i es revela a l'home entrant en la història sense capgirar-la, un Déu que es fa proper a l'home a partir de la *paraula*, encarnant-se, i donant la total i plena llibertat a l'home en la seva opció i en el seu obrar.

L'exegesi diu: « Per mitjà dels homes i a la manera humana Déu ens parla, per què parlant així ve al nostre encontre».

De totes les vocacions que trobem al llarg i ample de la Bíblia podem dir que, allà on Déu es comunica d'una manera especial, amb la *paraula*, amb el seu דָּבַר «dabar», i on la vocació adquireix una gran humanitat i bellesa és en els Profetes.

El primer pas per a la comprensió del text d'Is 7,9 serà conèixer breument el seu context històric i el significat teològic de l'expressió isaïana:

אִם לֹא תֵאֱמִינּוּ כִּי לֹא תֵאֱמִינּוּ

## II. IS 7,9. MARC HISTÒRIC I TEOLÒGIC

Amb el capítol 7 d'Isaïas s'enceta l'anomenat «Llibre de l'Emmanuel» format pels cc. 7-11. Com diu Alonso-Schökel: «Si bé pot resultar un títol sorprenent, resulta, però, ben encertat».<sup>2</sup> El «signe» del nen nascut d'una noia jove és el punt d'unitat i fil conductor dels capítols que el formen.

---

1. PONTIFICIA COMISSIÓ BÍBLICA, *La interpretació de la Bíblia en l'Església*, Pròleg de F. RAURELL, Roma 1993.

2. L. ALONSO SCHÖKEL- J. L. SICRE DÍAZ, *Profetas I*, Madrid, Ed. Cristiandad, 1980.

Isaïas neix vers la segona meitat del s. VIII, en temps del regnat del rei Ozias-Azarias (767-739). Fou un temps de benestar si es compara amb els anys anteriors en què Israel quedà dividit en dos regnes, el del Nord i el del Sud (Judà- Israel).

A la mort del rei Ozias pujà al tron Yotan, i serà en el curs del seu regnat que s'anirà enfortint Damasc.<sup>3</sup> De sobte, però, en l'Antic Pròxim Orient se sentiran insegurs davant l'aparició d'una gran potència: Assíria.

Passat el temps del rei Yotan, el succeirà en el tron de Judà el rei Acaz, temps que desembocarà en la guerra siro-efraïmita.<sup>4</sup> Una guerra provocada per la resistència del rei Acaz a entrar a formar part de la coalició Samaria (Regne del Nord o Efraïm) - Damasc (Síria) contra l'imperi Assiri. La resistència d'Acaz causarà aquesta guerra de Samaria-Damasc contra Judà.<sup>5</sup>

El rei Acaz atemorit demanarà ajut a Tiglatpilésser III,<sup>6</sup> un ajut que lluny de dur a la «salvació» que desitjava el rei Acaz, conduirà Judà a greus conseqüències, quedant sotmesa a Assíria i sota forts tributs. «O quam cito transit gloria mundi», el regne del Nord, Israel, desapareix definitivament en el 721 i Judà arrossega el seu desencert força temps.<sup>7</sup>

Enmig d'aquestes circumstàncies entrarà en escena Isaïas, portador d'un missatge lliure i alliberador. Els cc. 7-11 que formen l'anomenat «Llibre de l'Emmanuel» els emmarquem en aquest context històric de la guerra siro-efraïmita.<sup>8</sup> Aquests capítols certament són una pàgina de fe, el rei Acaz posa tota la seva confiança i fe en les armes, cercant la «salvació» en una aliança política, però la tasca del profeta serà dir en tot moment i recordar tothora que la vida d'Israel no depèn d'aquest tipus d'aliança, ni en la pròpia força, sinó en Déu, d'aquí *Is* 7,9: «Si no creieu (=si no us feu forts en mi, si no teniu fe) tampoc no podreu subsistir».

Aquesta és pròpiament la traducció i interpretació de l'expressió isaiana *Is* 7,9:

אם לא תאמינך כי לא תאמנך<sup>9</sup>

3. Cf. *2Re* xv, 37.

4. Serà en contra d'Assíria i per iniciativa d'una altra gran potència: Egipte, que es formarà la coalició dels regnes de Síria i Israel i a la qual s'intentarà d'arrossegar també Judà.

5. Certament que el nom de guerra siro-efraïmita no respon del tot a la realitat històrica dels fets, ja que serà Síria i Israel formant coalició qui farà la guerra al regne de Judà en no poder aliar-se a fi de rebel·lar-se contra Assíria. Israel i Síria resultaven ,poca cosa' davant l'imperi Assiri i necessitaven Judà.

6. *2Re* xvi, 7-9. Podem trobar el mateix fet històric interpretat de forma diferent, degut al tarannà del Cronista, en *2Cr* xxviii, 16-21.

7. J. BRIGHT, *La historia de Israel*, Bilbao, Desclée de Brouwer, 1970.

8. Al llarg dels cc. vii-xi s'intercalen passatges de l'últim temps d'Isaïas o de deixebles seus.

9. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, R. KITTEL-P. KAHLE-W. RUDOLPH- H.P. RÜGER (eds.), Stuttgart 19879.

Només la confiança, només la fe en Déu serà i és la que manté Israel fort i ferm.<sup>10</sup> Els raonaments del profeta ténen com a base i font la teologia de l'Aliança: Israel només pot tenir història a partir de la fe; el seu origen es deu a Déu.<sup>11</sup> Tot i així Acaz prefereix pactar amb Assíria posant, d'aquesta manera, en perill la gratuïtat de l'Aliança i de la salvació.<sup>12</sup> D'aquí la paraula alliberadora d'Isaïas: de la feblesa, d'una noia jove, en naixerà un infant que portarà per nom *Emmanuel*, que serà el vertader portador de la salvació d'Israel, per què en ell sí que: «Déu-serà- amb-nosaltres».<sup>13</sup>

### 1. Significat de l'arrel del verb ׀ִמַּן 'mn.

Amb l'arrel (׀ִמַּן) l'hebreu vol significar el verb: *ser ferm, estar segur, ser lleial*.

Trobem aquesta arrel documentada en arameu imperial o bíblic, en arameu i en les branques semítiques del sud. Si bé altres investigacions fan saber que podria tenir relació amb l'egipci *mn* «ser ferm, romandre».

És freqüent l'ús d'aquesta arrel en els modes verbals anomenats: *nifal* «tenir duració, durar, ser lleial, fidel», i *hifil* «estar segur, confiar, tenir fe, creure».

El significat base de l'arrel del verb ׀ִמַּן 'mn és molt discutit, l'opinió tradicional li dóna el sentit de «ferm, segur, de confiança». I així ens ho demostren els autors bíblics més recents de l'AT que encara coneixen el significat originari de l'arrel del verb ׀ִמַּן 'mn (*Job* 39,24) i també els escrits de Qumran.

En la seva forma *nifal* i en un sentit eticoreligiós expressa «fidelitat, lleialtat». Pròpiament no es pot dir que existeixi un terme oposat, per tant hi ha el costum d'usar-lo en un sentit negatiu afegint-hi la partícula *no* (lo) - ׀ִל, al davant, com és el cas d'*Is* 7,9.<sup>14</sup>

10. Aquest també és el sentit, per analogia, de l'expressió bíblica: «Déu és una roca». Tota la resta és fràgil, inconsistent, insegur. *Sl* LXXXVI, 8; *Is* XXX, 29. Fa servir la mateixa comparació bíblica *Mt* VII, 24-27 aplicada a l'amor i a la fidelitat fonamentats sobre Déu: l'home que edifica la seva família i la seva vida damunt la roca no serà vençut per res.

11. F. RAURELL, *Isaïas en La Bíblia dia a dia*, E. CORTÈS-J.O. TUÑÍ- F. RAURELL (eds.), Associació Bíblica de Catalunya, Barcelona 1980. Cf. *Is* XXX, 15-17.

12. En la mateixa línia trobem el deuteronomista; sense oblidar la influència rebuda del corrent profètic, tota la tradició deuteronomista ens fa adonar d'allò més greu, del pecat pitjor que pot cometre Israel: faltat a la fidelitat de l'Aliança, la manca de confiança en Déu, de fe en Déu. Serà en aquest sentit que la tradició deuteronomística, de clara tendència antimonàrquica, no dubtarà ni un moment a posar en relleu les faltes d'infidelitat a l'Aliança i, per tant, a Déu, comeses pels reis d'Israel, tot fent un judici positiu o negatiu de la història d'Israel en relació a aquesta fidelitat.

13. *Is* XXVII, 7, 14: שֵׁמֶן עִמָּנוּ אֵל «Emmanuel».

14. Cf. *Jer* XV, 18. *Sl* LXXXVIII, 37.

En la seva forma *bifil* יָאֵן 'mn té un sentit original físico-concret existent encara avui dia «estar ferm, estar-se quiet».<sup>15</sup>

Però el sentit psicològic és més freqüent «tenir confiança, ser confiat».<sup>16</sup>

Així en *Is* 7,9<sup>17</sup> יָאֵן 'mn és usat per la seva rellevància teològica «tenir fe, confiança en, creure», i és usat tant en la forma *nifal* com *bifil* en afirmacions teològiques.<sup>18</sup>

En l'expressió isaïana que trobem en 7,9 apareix aquesta arrel en les seves dues formes verbals *nifal* - *bifil*, així tenim:

- a) תַּמְיַןְךָ [...] en forma *bifil causativa* «fes que siguis»
- b) תַּמְיַןְךָ [...] en forma *nifal reflexiva* «sigues».

D'aquesta manera els text d'*Is* 7,9 serà: «Si no us feu forts (si no feu que si-gueu forts en Déu) no romandreu sòlids (no subsistireu fidels, no romandreu fidels en Déu, no sereu fidels)».

## 2. Les traduccions al grec i al llatí

Aquesta expressió d'*Is* 7,9 entesa així pren un sentit nou al ser traduïda al grec pels LXX i posteriorment al llatí per la *Vetus Latina* i els Pares, exceptuant St. Jeroni en la versió llatina de la *Vulgata*.

<i>Bíblia Hebraica</i>	LXX	<i>La Vulgata</i>
אִם לֹא תִאֲמִינְךָ כִּי לֹא תִאֲמִינְךָ	καὶ ἂν μὴ πιστεύσητε οὐδὲ μὴ συνῆτε	si non credideritis non permanebitis

15. En parlar, per ex., dels cavalls. E. JENNI-C. WESTERMANN, *Diccionario teológico manual del Antiguo Testamento*, I, Madrid, Cristiandad 1978.

16. Cf. *Sl* xxvii, 13; cxvi, 10. El terme «confiança» en hebreu és expressat amb el verb בָּטַח *btb*. Documentat esporàdicament fora de l'AT. A part de designar una situació i sentiment de seguretat també expressa l'acte de confiança. L'ús pròpiament teològic el trobem allà on la confiança en Jahvè és ferma i és fonamentada, o bé en expressions on es diu de forma clara que no existeix cap altre ésser o objecte digne de l'última confiança, fet que succeeix en tots els llocs on s'usa el terme בָּטַח. El mot és un terme teològic eminent que s'apropa pel seu significat al sinònim יָאֵן 'mn en forma *bifil*. Tanmateix, però, la diferència és notable, mentre יָאֵן 'mn és entès en sentit de «recolzar-se amb total seguretat en ... (Déu)», el verb בָּטַח *btb* té un sentit de «seguretat en ... (braços de la mare)», és usual trobar-lo en *Jeremies* i en salms de lamentació.

17. Cf. *Is* xxviii, 16.

18. Déu, en l'AT, també és anomenat el Déu de la 'aemæt, de la veritat, de la fidelitat, de la confiança. Així Jahvè és un Déu *ne'aeman*, un Déu de «fiar» (*Dt* vii,9). És en aquest sentit que *Ap* iii, 14, anomena Crist «Amen». Per un sentit ple del terme יָאֵן 'mn (*Dt* xxvii, 15-16). J. B. BAUER, *Diccionario de Teología Bíblica*, Herder, Barcelona 1967.



El text de la Vulgata és pres directament del text hebreu,<sup>19</sup> mentre que el text dels LXX té un notable canvi en la seva traducció. La primera forma del verb יָדַע 'mn és traduïda pel verb πιστεύω «creure, confiar, estar segur...». La segona forma del verb יָדַע 'mn és traduïda, en canvi, pel verb grec συνη̄τε «comprendre, entendre...».

L'expressió, doncs, si bé és entesa pels traductors dels LXX en la mateixa línia original que el text hebreu resulta canviada substancialment en la traducció: « Si no creieu, no comprendreu (entendreu)».<sup>20</sup>

Així trobem versions en llatí, que prenen com a base el text dels LXX o fan una traducció pròpia tenint en compte el text grec més que l'hebreu, i podem llegir *Is* 7,9:

«Nisi credideritis, inquit (*Isa.* VII) non intelligetis»<sup>21</sup>

«Si enim non credideris, inquit, nec intelligetis (*Isa.* VII,9)»<sup>22</sup>

### III. EL PENSAMENT FILOSÒFIC EN RAMON LLULL

Sovint Ramon Llull ha estat titllat de racionalista, el cert és que al llarg de l'Edat Mitja el tema de reflexió principal fou la relació existent entre fe i raó, però també és cert que en Llull aquest tema adquireix una rellevància especial.<sup>23</sup> Podem dir que dos són els punts de partença de la doctrina lul·liana: 1) el seu afany per convertir infidels, i que serà un dels tres propòsits de la seva vida; 2) la triple facultat de l'ànima, és a dir, les tres potències de l'ànima de St. Agustí, *en-*

19. St. Jeroni només dóna per vàlid el text hebreu: estava tan convençut de la *veritas hebraica* que pràcticament adoptà el cànon rabínic de l'AT. Tot i així la *Vetus Latina* no fou arraconada fins, podem dir, al Concili de Trento. Pares de l'Església i la mateixa Església de Roma tant feien servir el text de la *Vulgata* com el de la *Vetus Latina*, i trobem casos on es barregen les traduccions. Aquest element cal que es tingui present. És de gran utilitat en aquest aspecte B. FISCHER, *Lateinische Bibelhandschriften im frühen Mittelalter*, Freiburg i. Breisgau 1985. F. RAURELL, «*I Déu digué...*». *La Paraula feta història*, Barcelona 1995.

20. La traducció grega dels LXX suposaria que la segona forma verbal συνη̄τε, hauria llegit un text, on la forma verbal hebrea fos תְּבִינְךָ en lloc de תְּאִמְיִנְךָ. És de suposar que els traductors, per no caure un una reiteració del verb πιστεύω, haurien traduït la segona forma pel verb συνη̄τε, canviant el sentit de l'expressió. Cal tenir en compte que el grec no té, però, un terme equivalent a l'hebreu. La qüestió aquí fora saber quin text hebreu tenien els traductors dels LXX, ja que les investigacions han fet veure que aquests redactors podien disposar d'alguns textos hebreus més antics que els masorètics. Hom podria pensar si tal vegada no fóra més fidel i originària (fins i tot pel tarannà teològic del profetisme i del deuteronomista) la traducció dels LXX que la transmissió del mateix Text Masorètic. Més endavant intentarem respondre.

21. TERTUL·LIÀ, *Ad Marcionem* IV, 408, (PL 2, 438)

22. AMBRÒS DE MILÀ, *De interpellatione Job et David*, Lib.I, c.IX (PL 14, 848)

23. M. EGEA I GER, *Fe i raó en Ramon Llull*, dins «Sapientia», LV (2000), 385-396.

*teniment-memòria-voluntat*, i a partir de les quals Llull justifica la finalitat i el sentit d'existència de l'home.

Llull assenyala dues raons en l'home: 1) *raó d'existència*, l'home existeix, està en el món perquè és homaníficat; 2) *raó d'agència*, la finalitat que l'home té en la vida, entendre-recordar-estimar Déu. Aquesta raó o fruit és més noble que el primer.

Així, doncs, les *raons necessàries* més que articular el sistema de Llull són aquelles eines *necessàries* destinades a una finalitat major: *convertir els infidels i entendre Déu* i, alhora, *demostrar l'indole racional de la fe cristiana. Sobretot dels dogmes de la Trinitat i de l'Encarnació*.<sup>24</sup>

Per a Llull l'home està en el món per *entendre Déu*, i per aquest motiu Déu ha donat a l'home l'ús de raó. Els infidels, però, no entenen Déu, per això es fa necessari demostrar els 14 articles de fe amb *raons necessàries*, car si els infidels no tenen fe, no poden creure en Déu i, per tant, no poden entendre'l.

Per entendre s'ha de creure i per creure s'ha d'entendre:

«Si tu vols entendre lo ver fe e'ntendre t'auran mester. Ab fe comença a obrar en ço que volras encercar».<sup>25</sup>

No era estrany que Llull donés més importància a la raó que a la fe a l'hora de convertir els infidels, ja que la raó és comú a tothom, mentre que la fe no. Per Llull l'únic camí pel qual l'infidel pot arribar a creure en Crist és entenent *raons necessàries*.<sup>26</sup>

És lògic, doncs, que ens preguntem quin paper juga la fe en el pensament de R.Llull.

La fe, en Llull, sembla tenir major importància que l'enteniment en la mesura que permet creure allò que no es pot entendre, és una virtut que Déu dóna per creure en la seva unitat i trinitat:

«[...] Deus ha donada fe per so que guany mèrit a creure les coses que no entén. [...] Fe sobrepuja, en est mon enteniment, car més pot hom per fe amar Déu que per enteniment membrar Déu [...] Amable fill, per lum de fe s'exalsa l'ente-

24. Serà en *Arbre de ciència* on donarà cinc raons 'necessàries' per a entendre cada un dels catorze articles del *Símbol de la fe*. Llull anomena *raons* (rationes) els atributs divins, que també designa amb els termes de 'dignitats', 'virtuts', 'proprietats' i 'qualitats', i els considera en les seves mútues relacions. Però també els anomena 'rationes cogentes' i 'rationes probabiles' (equivalent pel context a 'rationes probativae'). Tanmateix, Llull dirà obertament que amb aquestes 'proves' o 'raons' no es poden construir arguments estrictament apodíctics, per a la demostració dels articles de la fe cristiana, sinó, únicament, 'rationes per aequiparantiam': S. GARCÍAS PALOU, *Ramon Llull en la historia del ecumenismo*, Barcelona 1986.

25. R. LLULL, *Lògica del Gatzell*, dins *Obres de Ramon Llull*, XVI, p. 28. Podem dir que aquesta seria la interpretació feta per Llull al text del profeta Isaïas: «Nisi crederitis, non intelligetis» (Is VII, 9).

26. R. LLULL, *Llibre de les meravelles*, dins *Obres Essencials I*, 445.

niment a entendre; car enaixí com lo lum va davant per demostrar les carreres, anaixí fe va davant al enteniment».<sup>27</sup>

Fent un pas més endavant, el capítol 154 del *Llibre de contemplació* és on Llull estableix les diferències i analogies entre fe i raó, per Lull, la fe *aprebèn* les coses invisibles, mentre que la raó *aprebèn* les visibles; la fe tracta d'allò que la sola raó no pot arribar a entendre, així la fe queda reservada únicament a l'àmbit intel·lectual, mentre que la raó pertany al camp intel·lectual i sensorial.

Per Lull la fe no distingeix el verdader del fals, sinó que creu sense dubtar, mentre que la raó pot distingir allò verdader d'allò que és fals i, per tant, pot fer dubtar la fe de l'altre.<sup>28</sup> Endemés, per Lull, la fe ajuda a la raó perquè creu en allò que no entén, per tant, motiva la raó a entendre-ho.<sup>29</sup>

En Lull la fe i la raó són dos camins amb els quals l'home busca la veritat.<sup>30</sup> La fe estimant recorda i recordant entén; la raó recorda i estima allò que entén.

De mica en mica, però, Lull, donà més importància a la fe que a la raó, i, si bé, la raó és capaç de comprendre tot allò que és objecte de creença, la fe serà per Lull cada cop més indispensable a la raó. Així les raons semblen anar perdent força en tota l'argumentació lul·liana.<sup>31</sup> Tanmateix no sembla que Ramón Lull

27. R. LLULL, *Doctrina pueril*, dins *Obres de Ramon Lull*, I, 89-90.

28. Certament que la fe mena a la confiança, però en tot allò que hem dit fins ara sobre la fe considero que Ramon Lull confon la fe amb la confiança, fet normal en el seu temps. Però la fe no es redueix a creure allò que la raó no entén; si fos així estaríem sempre a un pas del fonamentalisme. Hem de recordar que l'Església Catòlica enfront del Protestantisme sempre ha cregut que la fe comporta unes raons que fan possible que hom s'hi adhereixi. Un altre fet important és saber que la fe sempre ha distingit el bé del mal, i ho fa a partir de molts elements: la Tradició, la lectura del text bíblic, els Concilis, els Pares... De fet el Magisteri té consciència que és necessari clarificar certs conceptes. És important notar que l'evangelista Joan distingeix clarament entre πιστεύω, 'creure' i ἐλπίζω, 'confiar'. Cf. n. 15, noti's com en la Bíblia fe i confiança estan en un mateix pla. Per altra part és important tenir present que en l'AT, com en el NT i els Setanta, 'creure' és més una qüestió ontològica que no pas epistemològica.

29. La qüestió és: si la fe ajuda la raó a 'entendre' allò que per ella sola no podria arribar a comprendre, com es pot pretendre que els infidels tinguin la fe cristiana amb la sola raó(?). Lull dirà, referint-se a St. Agustí, que «compongué un llibre per a provar la Trinitat divina, *suposat el mèrit de la fe*». El cert és que St. Agustí també es formulà aquest mateix problema donant-hi una resposta referida a *Is VII, 9*: «si no hi hagués veritats que no poguessin ésser compreses abans de creure-les, el profeta (referint-se a Isaïas) no hauria dit: 'si no creieu, no comprendreu' (*Is VII, 9*)», el fet és que Isaïas no va dir mai aquesta expressió, i, d'haver-la dita, no crec que el sentit fos el que s'ha volgut aplicar posteriorment.

30. Cf. *1Cor I, 19*.

31. El Papa Climent V sempre tingué molt present la qüestió de la croada com una constant preocupació, de fet entenia que França i Anglaterra obraven pels seus propis interessos. Però de manera especial s'esforçà a respondre al desig del rei armeni que demanà ajut enfront de les persecucions musulmanes. El Papa francès sembla ésser que demanarà ajut per mitjà de la predicació a R. Lull. Cf. *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Correspondenz Jaumes II (1291-1327)*. H. FINKE (ed.), I-III Berlin 1908-1922. En concret el vol.II, pp. 62-66 on sembla ésser que la predicació de la croada fou encomanada a Ramon Lull per ordre de Climent V. Cf. *Ramon Lull, Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*, Col·lecció Clàssics del Cristianisme 91, Introducció de Jordi GAYÀ.

descarti mai la fe enfront de la raó ni a l'inrevés. Per ell *fe-raó* són un binomi inseparable.<sup>32</sup>

#### IV. LECTURA D'IS 7,9 EN ALGUNS PARES DE L'ESGLÉSIA<sup>33</sup>

La relació fe-raó, tan debatuda al llarg dels temps i que troba el seu fonament en *Is* 7,9 (Setanta), comença a veure la llum ja des del principi del cristianisme en el NT,<sup>34</sup> i gràcies a l'actitud positiva de St. Agustí a favor d'una fecunda síntesi entre fe-raó serà possible convertir la religió en teologia.

Sembla ser que Ireneu de Lió, fou el primer dels autors cristians a interpretar *Is* 7,9 en termes de *problema-coneixement*.<sup>35</sup>

«[...] nosaltres hem de mantenir inalterable la Regla de fe [...]. Per tant, un comportament d'aquest estil és una conquesta de la fe, perquè, com diu *Isaïas*: *Si no creieu no comprendreu*; la fe no es concedeix per la veritat, ja que la fe es fonamenta en la veritat [...]».<sup>36</sup>

La Regla de fe són els continguts fonamentals del cristianisme, el cristià la rep pel Baptisme. Per St. Ireneu la veritat fa adquirir la fe, perquè la fe està fonamentada sobre allò que és verdaderament el ser de les coses. Per Ireneu l'acompliment de la Regla de fe (dels manaments) és l'adquisició mateixa de la fe. Així el verdader coneixement consisteix en la fe mateixa.<sup>37</sup>

---

Traducció de Pere LLABRÉS, pp. 39-41.

32. M. EGEA I GER, *o.c.*, «no accepto que diguin reacionalista R. Lulll », p. 393.

33. Entrar en un estudi detallat del pensament dels Pares Occidentals i Orientals en relació al tema fe-raó fóra una tasca de massa envergadura per les pretensions d'aquest treball. Així, doncs, farem una breu selecció d'autors i d'obres que ens podran ajudar a entendre millor la pluralitat amb que *Is* VII,9 va ser llegit i interpretat.

34. Pau refusa en un principi la saviesa d'aquest món per fer-la servir en un segon moment a favor del seu pensar (*1 Cor* 1, 19; *Act* XVII, 18). Igualment trobem en Joan una estreta relació entre «creure » i «conèixer», fins el punt d'afirmar d'un mateix fet que pot ser cregut i conegut (*Jn* VI, 69; VIII, 24. 28; XVII, 8; *1 Jn* XVII, 8) i, per tant, conèixer, serà la realització i la finalitat del creure (*Jn* X, 38). De fet hi ha qui considera, dins els escrits judeo-cristians, *La Carta a Bernabé* com la primera al·lusió, dins la literatura cristiana, a la consigna agustiniana: *intellige ut credas; crede ut intelligas*. Consigna que set segles més tard, St. Anselm, posarà en curs per tota la fonamentació escolàstica: *fides quaerens intellectum*. Cf. *Bern* 1, 5; 21, 5; 2, 3. Pel que fa al verb «conèixer», en la seva forma (*y'd*) צדק dins el context bíblic d'Israel, no té un significat d'operació intel·lectual sinó de «relació íntima amb ... l'altre», en aquesta línia tenim sobretot el llibre del profeta *Oseas* (*Os* VI, 6). Per això considero que *Is* VII, 9, si emprés el verb «conèixer», ho faria en aquests termes i no com un operació intel·lectual en la direcció lul·liana.

35. R.J. DE SIMONE, *Fe en Diccionario Patrístico y de la antigüedad cristiana*, A. di BERARDINO (ed.), Salamanca 1991.

36. IRENEU DE LIÓ, *Dem* I, 3 (CCG VII, 56)

37. En Ireneu hi ha una sola fe idèntica. La fe d'Abraham i del cristianisme és la mateixa. Per oposició al determinisme gnòstic dirà: «[...] l'assentiment de la intel·ligència a la fe és lliure».

Trobem en Tertul·lià la citació, també explícita, d'Is 7,9:

«Aquesta serà la fe que també havia donat la intel·ligència: *Si no creïeu* (Is 7,9) *no entendreu*. Aprovant aquesta fe de la dona que únicament que creia [...] etc.»<sup>38</sup>

Si no hi ha prèviament la fe no es pot fer una lectura verdadera dels esdeveniments. Tertul·lià va obrir com ningú l'abisme entre cristianisme i filosofia antiga.<sup>39</sup>

Climent d'Alexandria cita en diferents obres Is 7, 9, aquí tenim un exemple:

«[...] quan un comença a viure la fe, adquireix el judici necessari per a rebre les divines paraules, perquè posseeix la fe mateixa com a criteri raonable de judici. Després ve la persuasió. I això mateix és el que significa el dit profètic: *Si no creïeu, no entendreu*. Com a conseqüència, mentre tinguem temps, fem el bé a tothom, però especialment als germans en la fe. [...]».<sup>40</sup>

«[...] *El meu just viurà de la fe*, va dir el profeta. I un altre profeta afirma: *Si no teniu fe, no entendreu*. [...]».<sup>41</sup>

Per Climent d'Alexandria la fe és criteri raonable de judici. L'ordre natural i l'ordre sobrenatural provenen de Déu. La fe és necessària per a obtenir el coneixement ple de la veritat. La fe, en St.Climent, és accés a la ciència de Déu i a la seva gràcia, és principi d'intel·lecció i d'acció. Fe i coneixement estan implicats, però no identificats. Climent d'Alexandria usa Is 7,9 en un pla filosòfic relacionant-lo amb l'evidència. Climent d'Alexandria té una teologia de la fe orientada bíblicament, sobre la base d'Is 7, 9, i explica clarament que: *Sense la fe no es pot aprendre res, ja que no es pot aprendre res sense un concepte intel·lectual previ*.

Trobem Is 7,9 citat, també, per St. Ambròs de Milà:

«[...] Desconeix l'home el seu camí, ni en els homes s'ha trobat la saviesa perfecta, ni en Moisès [...] ni en David que digué[...]. Conèixer l'altitud de la saviesa, o home, et depassa; en tens prou de creure. Perquè *si no creïeu, diu, no entendreu*. No pots conèixer ni comprendre l'abisme; com comprendràs l'altura de la saviesa? [...]».<sup>42</sup>

38. Traducció pròpia. TERTUL·LIÀ, *Ad Marcionem* IV, 408, (PL 2, 438). «[...] Haec erit fides, quae contulerat etiam intellectum: *Nisi credideritis (Isa VII), non intelligetis*. Hanc fidem probans Christus ejus feminae, quae solum credebat [...]».  
Aquesta obra fou elaborada contra Marció i la seva tesi herètica de separar el Déu (dolent) de l'AT del Déu (bo) del NT.

39. Tertul·lià dirà en un moment de la seva vida quan ja no pertanyia a l'Església sinó a la secta montanista: «Credo quia absurdum est», fórmula que no és històrica però que en substància mostra el sentir de Tertul·lià.

40. Traducció pròpia. CLIMENT D'ALEXANDRIA, *Stromata* I, 1,8.2 (CCG IX): *εκαὶ τοῦτ ἦν ἀρὰ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο. εἰ μὴ πιστευσῆτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε*».

41. Traducció pròpia. CLIMENT D'ALEXANDRIA, *Stromata* II, 2,8.2 (CCG IX): «[...] Λεγει δὲ καὶ ἄλλος προφητῆς· εἰ μὴ πιστευσῆτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε[...]».

42. Traducció pròpia. AMBRÒS DE MILÀ, *De interpellatione Job et David*, Lib.I, c.IX (PL 14, 848): «[...] Supra est et scire, o homo, altitudinem Sapientiae, satis est tibi ut credas. *Si enim non*

Tenim una clara al·lusió a *Job* 28. És una utilització intel·lectual del text, que no recull la frase en termes de confiança, sinó que intel·lectualitza la fe.<sup>43</sup>

Podem dir que el punt culminant de la filosofia patristica és St. Agustí. La seva obra ha quedat per sempre com a font de primer ordre per a l'esperit filosòfic i teològic d'Occident. Deixeble de St. Ambròs de Milà (qui batejà Agustí el 387), la seva obra té la influència directa de Plató i dels seus escrits. L'aforisme agustinian: «crede ut intelligas» pres d'*Is* 7,9, serà la base i fonament de tota la filosofia medieval.<sup>44</sup>

«La fe precedeix l'entendre. Tu deies: Entendré, per tal de creure. Jo deia: Perquè entenguis, creu. La discussió és coneguda. Entendré, dius, per tal de creure. Creu, dic jo, per tal que entenguis. Respongui el profeta: *Si no creieu, no entendreu*»<sup>45</sup>

El doble principi agustinian respon a la dificultat, primera, de donar a la vida una orientació certa i prudent, i, segon, al fet que ningú no creu «si abans no ha pensat en què ha de creure», ja que és la raó la que demostra «a qui s'ha de creure».

Per St. Agustí primer hi ha un cert coneixement del fet de la revelació, després l'assentiment de la fe sota la influència de la gràcia, i finalment la reflexió sobre el que es creu i que porta a una comprensió més profunda. Per Agustí hi ha coses que si no se les comprèn no es poden creure, però n'hi ha d'altres que si no se les creu prèviament, no se les pot comprendre.<sup>46</sup>

---

*credideritis, inquit, nec intellegitis (Isa VII, 9). Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere, quomodo altitudinem Sapientiae comprehendes? Abyssus dixit: Non est in me: et tu potes dicere quia in te est Sapientia?».*

43. Aquest tipus de lectura apologetica és la que trobarem, en part, en St. TOMÀS D'AQUINO, en relació a les *vies* per al coneixement de l'existència de Déu. Tomàs d'Aquino, però, negà que la raó pogués entendre els articles de fe. Per a ell la fe era superior a la raó i aquesta, davant els infidels, havia d'ésser defensada i no pas demostrada, perquè depassa l'enteniment. En l'aristotèlic St. Tomàs hi ha una nova valoració de la ciència natural enfront del coneixement de la fe. Aquell no és ja un simple instrument de la teologia, sinó que es presenta independent i amb els seus propis drets. Per a St. Tomàs la idea que Déu és allò primer conegut no és acceptada, per tant hi ha un refús del coneixement de les raons eternes, tan importants en St. Agustí. L'home necessita un coneixement sensible, si vol arribar a un coneixement verdader. Tanmateix St. Tomàs concedeix el privilegi a la fe, al voltant de la qual s'ha de desplegar la concepció del món i on tot saber filosòfic s'ha d'integrar.

44. Per una breu i bona aproximació al pensament de St. Agustí, vegeu J. HIRSCHBERGER, *Historia de la Filosofia*, I, ed. Herder, Barcelona 198513.

45. Traducció pròpia. AGUSTÍ D'HIPONA, *Sermones* 43, 6-9 (PL XXXVIII, París 1861, 257): «*Fides praecedat intelligere. [...] Tu dicebas, Intelligam, ut credam; ego dicebam, Ut intelligas, crede. Nota est controversia [...]. Intelligam, inquis, ut credam: Crede, inquam, ut intelligas. Respondeat propheta: Nisi credideritis, non intellegitis (Isa. VII, 9 sec. LXX). [...] et ego qui dico, sicut dicit Propheta, Imo crede, ut intelligas: verum dicimus, concordemus. Ergo intellige, ut credas: crede, ut intelligas [...]. Intellige, ut credas, verbum meum; crede, ut intelligas, verbum Dei.*».

46. Cf. *Ro* x, 17: «La fe ve, doncs, de la predicació, i la predicació és l'anunci de la paraula de Crist».

Agustí pressuposa un determinat concepte de veritat, aquesta ha de ser eterna i necessària (per ex., les veritats matemàtiques), mentre que en el món dels cossos, la veritat és mutable. Per tant, la font de la veritat no està dins l'experiència del món sensible. Així l'ànima té en ella mateixa una llei o regles que guien la sensibilitat i que fan que puguem entendre el món sensible, encara que aquest no ens ofereixi la base per a les veritats eternes. Arribem, així, a l'esperit de l'home. Per a Agustí l'esperit de l'home està unit (adherit) a quelcom superior a ell: tot el que trobi ser verdader, no ho troba per si mateix. La veritat són les idees i raons eternes en l'esperit de Déu, i acabarà dient que la veritat és Déu mateix.<sup>47</sup> Per St. Agustí la veritat s'irradia des de Déu a l'esperit de l'home (Teoria de la il·luminació), però no és una espècie de revelació, sinó quelcom natural. És la veritat participada (per l'home) de la veritat absoluta<sup>48</sup> (Déu).

Agustí admet raons eternes que fonamenten tot ser de veritat, i en la seva llum, que és patrimoni originari i aprioric de l'esperit de l'home, ens trobem amb el món, elensem i l'entenem, però aquestes raons eternes no pertanyen a l'enteniment humà sinó que pertanyen a Déu. Aquest principi epistemològic ha quedat com a base de la Teoria de la il·luminació.<sup>49</sup>

## V. IS 7,9 LLEGIT PER RAMON LLULL

### 1. Reflexió de R. Llull a l'entorn d'Is 7,9

La tensió entre la fe, com acceptació de la predicació de l'evangeli feta pels apòstols i per l'Església primitiva, i la raó com un esforç de la intel·ligència de la fe recorre tota la història del pensament cristià. Aquesta tensió, encara no resolta, troba un referent en Is 7,9, i és rellegida i interpretada pels Pares amb un tractament, més proper al significat del text original, si bé utilitza una traducció provinent dels LXX.<sup>50</sup>

47. La veritat serà, doncs, ontològica.

48. És la mateixa idea platònica del Bé absolut.

49. El sistema filosòfic agustinianà prepara, en part, el pensament lul·lià, si admetem que en St. Agustí la raó prepara la fe i la fe prepara la raó.

50. Si bé no llegien el text hebreu, en tant que apel·laven a la fe, com a fonament, per a la raó estaven més propers al sentit bíblic de l'expressió isaïana. S'entén que la lectura d'Is VII, 9, els Pares Grecs la varen fer a partir de la versió dels LXX, i els Pares Llatins (anterior a La Vulgata) la varen fer a partir del text de la Vetus Latina o a partir de les diferents traduccions que corrien provinents del text grec la qüestió fóra saber cada Pare quin text base utilitzava; aquest interrogant, però, no el podem respondre, ja que els Pares no donen raó del text bíblic sobre el qual han fonamentat la seva interpretació el problema, doncs, queda obert. Tanmateix, però, el problema fe-raó ja havia nascut, i farà el seu curs fins els nostres dies, al marge de la traducció més fidel de La Vulgata. V. nota 18.

Aquest d'Is 7,9 pren una lectura diferent dins el pensament lul·lià:

«[...] Però com que Déu no és copsable pels sentits ni per la imaginació, li semblà que tenir coneixement d'aquests actes intrínsecs era molt difícil [...] *Si no creieu, no entendreu*. I aleshores l'intel·lecte volgué ésser creient, per tal que el creure pogués entendre».<sup>51</sup>

L'única manera d'entendre un Déu no captable pels sentits ni per l'enteniment és a partir d'Is 7,9 amb allò que diu el profeta: la fe.

«[...] Isaïas digué (*Is 7,9*): *Si no creieu, no entendreu*. I així se segueix, que si creiem entenem. Però els jueus diuen que de Déu no entenen res. Però els cristians creiem. Perquè de Déu sabem moltes coses, com és ara la relació en la divinitat i els actes intrínsecs de la raó divina [...]».<sup>52</sup>

En Llull es dona una doble metodologia argumentativa: 1) *de fe*, amb els fidels; en aquest diàleg, els fidels han d'usar la fe com instrument de revelació. 2) *de raó*, amb els infidels; en aquest diàleg estaria fent una lectura acomodaticia d'Is 7,9<sup>53</sup> com un acte més de la intel·ligència o de la raó.

En el seu diàleg amb els infidels vol fer intel·ligibles veritats d'ordre revelat.<sup>54</sup> El cert és que el pensament lul·lià arrenca de dues grans branques constantment interrelacionades: la *lògica* i la *mística*.<sup>55</sup>

## 2. Selecció de textos lul·lians

Oferim tot seguit un conjunt de diferents textos lul·lians on apareix de forma clara i amb citació literal el text d'Is 7,9; sempre segons la versió dels LXX.

51. Traducció pròpia. Ramon LLULL, *De ascensu et descensu intellectus IX* (CC CM XXXV, 139/IX/5): «[...] Sed quia Deus est insensibilis et inimaginabilis, uisum fuit sibi, quod habere notitiam de istis intrinsecis actibus erat ualde difficile. [...] *Nisi credideritis, non intelligetis*. et tunc intellectus uoluit esse creditiuus, ut credere posset intelligere.[...]».

52. Traducció pròpia. R. LLULL, *De Fine I.3* (CC CM XXXV, 258/235): «[...] Isaïas dixit (*Is 7,9*): *Nisi credideritis, non intelligetis*. Et sic sequitur, quod si credimus, intelligimus. Iudaei, uero dicunt [...] Sed nos christiani credimus, quia de Deo multa scimus, sicut relationem in diuinis et in actibus intrinsecis diuinarum rationum [...]».

53. Llull utilitza *Is VII, 9*, en una versió llatina que té com a text base la versió dels LXX.

54. V. nota 45. El pensament lul·lià partia del pressupòsit que els éssers i les seves propietats estan animats per un cert dinamisme lògicamental. La seva obra *Ars Magna* desenvolupa aquest pressupòsit.

55. En aquesta línia estarien les seves obres *Libre de Amic e Amat* i *Libre de contemplació en Déu*; culminació del seu pensament filosòfic, i on l'esperit s'instala en la voluntat amativa, per sobre de la memòria i l'enteniment.



Una interpretació apologètica del text d'Isaïas la trobem en:

«Maior est duplex, quia actus diuersi sunt. Verumtamen profert intelligere per credere, quia credere disponit intelligere, sicut dixit Isaïas propheta (7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*. Minor simpliciter est uera, quoniam ponendo secundum sensum maioris, priuat primum».<sup>56</sup>

La reflexió de Ramon Llull és correcta: així com l'amor ennobleix la voluntat, igualment la fe ennobleix l'intel·lecte. Llull de bell nou fa una aproximació no literal del text isia:

«Unde patet, quod sicut uelle naturale non deterioratur per ascensum, quem facit per amare, interpretatum per caritatem, immo exaltatur et fortificatur, sic a simili credere per fidem interpretatum, non deterioratur, immo exaltatur et fortificatur per ascensum, quem facit intellectus cum intelligere, eo quia ipsum credere est causa siue coadiutor ascensus intelligendi. Et hoc patet per Isaïam prophetam, qui dicit (Is 7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*».<sup>57</sup>

Tampoc no és el tema d'Isaïas el que aquí ens presenta Llull, per bé que l'argumentació sobre les virtuts teològals sigui bella i suggestiva:

«Et nisi caritas ista diligeret, non esset magnanima. Amplius: Est alia magnanimitas, scilicet, quando fides disponit intellectum ad magis intelligere. Ut patet per Isaïam, qui dicit (Is 7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*. Et nisi fides disponeret intellectum ad intelligendum alta de Deo, praedicta caritas non posset esse magnanima...».<sup>58</sup>

Continua una lectura acomodaticia i apologètica del text d'Isaïas:

«Et ideo quando intellectus est inuestigatiuus cun lumine fidei, sicut dixit Isias (Is. 7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*, et transit ad intelligendum definitiones naturae diuinae et eternitatis, ...».<sup>59</sup>

«Quia dixit: *Nisi credideritis, non intelligetis*, et credere et intelligere sunt actus ipsius intellectus, et intellectus est signatus per F, propter hoc eligimus F.»<sup>60</sup>

56. R. LLULL, *De Novis Fallaciis* (LOHR, CC CM XXXVII; ROL XI, Turnholt, Brepols 1983, 35, líns. 359-361).

57. R. LLULL, *De Centum Signis* (MADRE, CC CM CXIV; ROL XXII, Turnholt, Brepols 1998, 299, líns. 22-29).

58. R. LLULL, *Liber Clericorum*, V. 5 (MADRE, CC CM CXIV; ROL XXII, Turnholt, Brepols 1998, 347, líns. 214-216).

59. R. LLULL, *Ars Compendiosa Dei*, (BAUZÀ, CC CM XXXIX; ROL XIII, Turnholt, Brepols 1985, 191, líns. 391-399).

60. R. LLULL, *Ars Compendiosa Dei* (BAUZÀ, CC CM XXXIX; ROL XIII, Turnholt, Brepols 1985, 325, líns. 1235-1252).

L'aproximació del text següent no agafa el nucli literal, sinó que és una aproximació pretextual:

«Ante uero quam Raimundista syllogizaret, uoluit dicere ista uerba:

Credere autem habet duas species. Una est credere, quod disponit intellectum, ut intelligat uerum. Cuius intellectus subiectum est intelligibile, sicut dicit Isaias propheta (cf. Is. 7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*».<sup>61</sup>

L'enteniment i la fe. Per Llull creure és superior a l'enteniment, si bé l'un ajuda l'altre:

«Ait Raimundus: In pluribus locis monstraui intellectum sub habitu fidei posse intelligere, suo quidem intelligere existente inferiore et suo credere superiore, sicut oleum supernatans aquae. Et numquid scis Esaiam dixisse (cf. Is. 7, 9): *Nisi credideritis, non intelligetis?*».<sup>62</sup>

Aquí Llull com Bonaventura se serveix apològicament de la doctrina dels quatre sentits de la Bíblia:<sup>63</sup>

«...in hoc apparet rusticitas Iudaeorum, qui stant ad litteram et non ad sensum allegoricum et tropologicum et anagogicum, sicut faciunt christiani [...] Anagogice: Sicut seminare, credere et intelligere inuicem obiectiue in eodem tempore existere non possunt. Nam prius oportet credere deinde intelligere, sicut figuratum est per Isaiam prophetam, probantem et dicentem (Is 7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*. Et cum ipsis sequitur meritum saluationis, scilicet fides, spes, caritas; sed simpliciter de littera non, sed de diuinis, ut dictum est. Et cum hoc ita sit, apparet, quod Iudaei sunt in errore, eo quia stant ad litteram tantum».<sup>64</sup>

En aquest text següent trobem una altra vegada una interpretació acomodaticia i alhora espiritual:

«|Quidam doctor in theologia et quidam homo saecularis inter se de fide catholica disputabant. Doctor dicebat, quod fides catholica non potest comprobari; homo uero saecularis partem oppositam asserebat, dicendo sic: Si potest probari, uirtus et ueritas ecclesiae habent maius subiectum a minoritate prolongatum, quam si non possit approbari; etiam dixit Isaias: *Nisi credideritis, non intelligetis* (Is. 7,9). Hoc est dictum, quod mediante fide ad intellec-

61. R: LLULL, *Liber Contradictionis* (HARADA, CC CM XXXII; ROL VII, Turnholt, Brepols 1975, 140, líns. 78-80).

62. R. LLULL, *Disputatio Petri et Raimundi*, I (OLIVER, SENELLART, DOMÍNGUEZ, CC CM LXXVIII; ROL XVI, Turnholt, Brepols 1988, 19, líns. 182-183).

63. Cf. F. RAURELL, *Ermeneutica biblico-bonaventuriana*, Barcelona 1998, pp. 59-100.

64. R. LLULL, *Liber Praedicationis contra Iudaeos* (MADRE, CC CM XXXVIII; ROL XII, Turnholt, Brepols 1984, 75, líns. 445-448).

tum deuenimus. Et super hoc coram papa ambo simul fuerunt ad iudicium audiendum».<sup>65</sup>

Una aproximació no literal apològica també la podem llegir en:

«Sed quid potest per se, est intelligere Deum, adiuuante tamen credere ad suum intelligere; sicut dixit Isaias (Is.7,9): *Nisi credideritis, non intelligetis*. Sicut aliquis homo, qui non erat philosophus, credebat Deum esse. Sed cum fuit philosophus, intellexit Deum esse; et tunc intellectus ascendit ad illum gradum, intelligendo, in quo erat credendo».<sup>66</sup>

Una lectura «pastoral» del text, que no el fa créixer d'una manera homogènia, la trobem en:

«Quia homo credit fidem ut intelligat, secundum quod dixit Isaias (7,9) dicens: *Nisi credideritis, non intelligetis*, exstat principaliter intelligere finis temperantie. Et credere ueraciter exstat secundario finis temperantie; et hoc idem potest dici de imaginari. Vnde cum hoc ita sit, potest igitur cognoscere gradus, per quos exstat ordinata temperantia pro fidei seruiendo et eandem uenerando».<sup>67</sup>

La reflexió lul·liana d'esperit augustiniana i bonaventuriana no és una exegesi literal del text bíblic. Aquest esdevé un suport extrínsec per a la seva teologia:

«I Spiritus sanctus dat intellectui fidem, eo ut credat ueritatem, quam intelligere non potest, quia non est dispositus intelligere alta de Deo; sicut intellectus hominis mechanici, carpentoris uel fabri. Sed si homo est naturalis et theologus, potest Spiritus sanctus dare maiorem gratiam intellectui illius pro intelligendo, quam pro credendo; cum ita sit, quod credere sit, ob hoc ut sit intelligere. Quod quidem credere est instrumentum ad credendum. Et hoc significauit Isaias propheta, quando dixit: *Si non credideritis, non intelligetis* (Is.7,9)».<sup>68</sup>

Una interpretació acomodativa, però no literal, on el profeta, segons Llull, no plantejaria el tema de la distinció entre fe i raó, sinó el tema que «creure és entendre i entendre és creure» la trobem en:

«Quaeritur primo: Quare homo fidem acquirere non potest? Et respondendum est per intellectum, qui non habet naturam inueniendi ueritatem fidei cre-

65. R. LLULL, *Liber de Consilio* (SALA MOLINS, CC CM XXVI; ROL X, Turnholt, Brepols 1982, 199, líns. 516-519).

66. R. LLULL, *Ars Generalis Ultima*, IX, 1 (MADRE. CC CM LXXV; ROL XIV, Turholt, Brepols 1986, 276, líns. 560-563).

67. R. LLULL, *De Virtutibus et Peccatis*, III, 4,1 (DOMÍNGUEZ, SORIA CC CM LXXVI; ROL XV, Turnholt, Brepols 1987, 204-205, líns. 69-70).

68. R. LLULL, *De Septem Donis*, III (CC CM LXXVI; ROL XV, Turnholt, Brepols 1987, 444, líns. 75-77).

dendo | proprie, sed intelligendo ueritatem demonstratiue [...] Quaeritur: Vtrum euacuetur fides, cum aliquis attingit per rationem id, quod credebat per fidem? Et dicimus, quod non simpliciter, sed secundum quid; nam in eo, quod attingit per rationem, transit credere in intelligere; remanet, tamen fides per habitum, per quem se habet homo ad credendum per fidem [...] Et hoc bonum est esse, etiam ut remaneat coniunctio scientiae et fidei, per quam homo differenter quiescat | per credere et intelligere. Et etiam hoc significauit Isaias quando dixit: *Nisi credideritis non intelligetis*».<sup>69</sup>

## VI. CONCLUSIÓ

Les investigacions sobre els LXX han permès descobrir que els seus traductors tenien, per alguns llibres, un text hebreu més antic que l'arquetipus dels masoretetes. Estaríem, per tant, en condicions de poder dir que el text grec és més fidel, a l'hora de traduir *Is* 7,9, que el text original hebreu usat pels masoretetes?.

Certament, no. Primer perquè sabem que els traductors grecs, pel que fa al text d'Isaïas, no semblen tenir un text hebreu més antic que el dels masoretetes i sabem, també, que els LXX, en Isaïas, interpreten.

Argumentaré també dos factors que crec importants. El tarannà del pensar profètic, i que fonamenta el pensar del deuteronomista és molt clar. L'important per a Israel és la fe en Déu i la fidelitat a l'Aliança. Solament mantenint-se fidel en la fe a Jahvè, Israel serà salvat de tot mal, perquè serà el poble just i perfecte. No entra, doncs, dins els esquemes profètics una comprensió «intel·lectual» de la fe. La fe en Israel és creure en Déu U.

Si el text d'*Is* 7,9 parlés d'un «coneixement de Déu», tampoc crec que ho fes en un sentit d'operació intel·lectual. El «coneixement de Déu» dins el pensar bíblic, i profètic en concret, es dirigeix cap a la «relació íntima amb... l'altre, amb ...Déu». Conèixer és posseir l'altre en tant que s'entra en una íntima i plena relació (*Ex* 3,13-14; *Os* 6,6). Certament podem dir que el saber sobre els éssers i les coses ens fa estimar-les, però no és menys cert que estimant coneixem.

Tanmateix, però, hem d'estar alerta a no fer una lectura desvirtuada dels LXX. Estigmatitzar-lo fóra un error. La traducció no implica necessàriament una traïció. Traduir no pot ser mai, perquè així ho exigeix el text, una pura operació mecànica de *transliteració*. Comporta necessàriament una interpretació, i com més s'apropi a la veritat del text, lluny de restar-li sentit, li afegirà un plus.<sup>70</sup>

Certament que *Is* 7,9, en els LXX queda considerablement modificat. Hom es pot preguntar si tal vegada traïx el text original hebreu. Si de cas, fonamenta bíblicament el pensar filosòfic dels Pares que gira a l'entorn del diàleg fe-raó.

69. R. LLULL, *Lectura Artis, quae intitulata est Brevis practica Tabulae Generalis*, VI (CC CM CXIII; ROL XX, Turnholt, Brepols 1995, 395, lín. 680; 413, líns. 1370-1371).

70. F. RAURELL, *o.c.*, pp. 3-154. L'autor, amb el seu depurat estil literari, ens ajuda a comprendre el sentit de la traducció-interpretació del text bíblic.

Creure en *Is* 7,9 és posar la confiança en Déu; creure, per a Israel i pels profetes, és la fe fidel i confiada en Jahvè, en Déu. Un Déu que salva i que es manté fidel perquè estima sense condicions.

*Is* 7,9, en els Pares, s'apropa més al significat originari hebreu, si bé utilitzen una traducció provinent del text grec dels LXX. Fe i raó es complementen, i en ocasions són independents (St. Tomàs, Duns Escot), però la fe no perd la primacia. La raó aprofundeix la pròpia «intel·ligència de la fe», i alhora la raó, l'intel·lecte, queda elevat per la fe.

Ramon Llull es mou contínuament entre fe i raó. Les seves obres apunten a la raó per donar pas després a la fe. Hom diu que en les seves obres s'observa una evolució del seu pensar filosòfic on la primacia de la raó donaria pas a la primacia de la fe. Però una relació logicamística, (més que no pas una relació fe-raó), és sempre present en el pensament lul·lià formant un tot. Un tot, que en el diàleg amb els «infidels» guanya terreny la lògica i l'intel·lecte, i on el creure, fonamentant-se en *Is* 7,9, es converteix en una operació intel·lectual. Llull parteix de premisses no racionals fonamentades solsament en la fe. Tal vegada, però, Ramón Llull s'oblidà de mostrar Déu.

Ramón Llull ens fa do, en les seves obres, de la seva genial lògica i profunda mística, i ens ajuda, avui dia més, a continuar aprofundint en el diàleg interreligiós a partir de la fe i la raó.



Claudia HEIMANN

## VOM UNKRAUT UNTER DEM WEIZEN, ODER WARUM INQUISITOREN ENGEL SIND

Bibelkommentare gehören nicht unbedingt zu der Quellengruppe, die auf den ersten Blick für den Historiker von größerem Interesse sind. Dieser Umstand wird auch am Beispiel des aragonesischen Inquisitors Nicolaus Eymerich (vor 1320-1399) deutlich. Der in Gerona gebürtige Dominikaner hat rund 40 Werke hinterlassen, von denen das *Directorium inquisitorium* – nicht zuletzt durch die von Franciscus Pegna im 16. und 17. Jahrhundert initiierten Neuauflagen – Berühmtheit erlangt hat.<sup>1</sup> Von seinen restlichen Werken fanden zumindest seine den Lullismus des 14. Jahrhunderts behandelnden Traktate Aufmerksamkeit<sup>2</sup>, neuerdings teilweise auch seine weiteren inquisitionstechnischen Arbeiten.<sup>3</sup>

Doch die sechs Kommentare Eymerichs, die die vier Evangelien und zwei Paulusbriefe zum Inhalt haben, sind bis heute völlig außer Acht gelassen worden, obwohl gerade diese Werke bis auf eines im Autograph vorliegen.<sup>4</sup> Das

---

1. Die letzte Auflage des *Directorium inquisitorium* in der Bearbeitung von Franciscus PEGNA wurde 1607 in Venedig gedruckt. Zu den einzelnen Ausgaben s. Emil VAN DER VEKENÉ, *Die gedruckten Ausgaben des „Directorium inquisitorium“ des Nicolaus Eymerich*, Gutenberg-Jahrbuch 1973, S. 286-297; ergänzt durch Agostino BORROMEO, *A proposito del „Directorium inquisitorium“ di Nicolas Eymerich e delle sue edizioni cinquecentesche*, in «Critica Storica» 20 (1983), 499-547. Zu Pegas Überarbeitung s. Andrea ERRERA, *Processus in causa fidei. L'evoluzione dei manuali inquisitoriali nei secoli XVI-XVIII e il manuale inedito di un inquisitore perugino*, in «Archivio per la storia del diritto medioevale e moderno. Studi e testi raccolti da Filippo Liotta», 4 (2000), bes. S. 118-134.

2. Hier sei auf die zahlreichen Arbeiten und Editionen von Josep Perarnau i Espelt und Jaume de Puig i Oliver verwiesen, v.a. auf Josep PERARNAU I ESPELT, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'ars amativa de Llull en còpia autògrafa de l'Inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antilul·lianes del seu „Directorium inquisitorium“*, in «ATCA», XVI (1997), 7-129, und Jaume de PUIG I OLIVER, *La sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes, problemes*, in «ATCA», XIX (2000), 297-388.

3. S. Claudia HEIMANN, «*Quis proprie hereticus est?*» Nicolaus Eymerichs Häresiebegriff und dessen Anwendung auf die Juden, in «Akten des Symposiums Die Rolle der Dominikaner in der mittelalterlichen Inquisition», 23.-25. Februar 2002 in Rom, 551-580. Darin werden neben dem *Directorium inquisitorium* Eymerichs auch seine Traktate *De iurisdictione inquisitorum in et contra christianos demones invocantes* (1359) und *De iurisdictione ecclesie et inquisitorum contra infideles demones invocantes vel alias fidem catholicam agitantes* (ca. 1370) berücksichtigt.

4. Es handelt sich dabei um folgende Werke: *Postilla litteralis super evangelium Matthei* (begonnen Barcelona, 1367; beendet Rom, 10. April 1377); *Postilla litteralis super evangelium Iohannis* (begonnen Rom, 1. Mai 1377; beendet Avignon, 31. Mai 1383); *Postilla litteralis super evangelium Luce* (begonnen Avignon, 1. Mai 1383; beendet Gerona, 12. Januar 1386 oder 1387). Die *Postilla litteralis super evangelium Marci* (begonnen in Gerona; beendet Avignon, 10. Februar/12. März 1389) ist nicht im Autograph erhalten; *Postilla super epistolam ad Hebraeos* (begonnen Seu d'Urgell, 1393; beendet Avignon, 25. November 1396) und die *Postilla super epistolam*

mag einerseits daran liegen, daß Eymerich nicht als bedeutender oder gar schulbildender Theologe seiner Zeit gilt und somit für den Theologen seine Werke keine Attraktivität besitzen. Auf der anderen Seite fragt ein Historiker zu Recht, inwieweit z.B. gerade der Kommentar zum Matthäusevangelium als Quelle für das Leben oder die Tätigkeiten Eymerichs und seinen Einfluß auf Zeitgenossen und nachkommende Generationen dienen könnte, da es gerade auf diesen Gebieten immer noch zahlreiche ungelöste Fragen gibt. Doch gilt es nicht nur, das Leben dieses Inquisitors und seine fast vierzigjährige Tätigkeit als „inquisitor heretice pravitatis“ zu erforschen und zu hinterfragen: vor allem seine Haltung und sein Kampf gegen die sog. Lullisten im Aragon des 14. Jahrhunderts haben es immer wieder provoziert, daß man in dem Dominikaner eine kämpferische, engstirnige, ja fast fanatische Persönlichkeit sehen wollte, der sozusagen dem Prototypen eines sadistischen und menschenfeindlichen Inquisitors à la F. Murray Abraham als Bernard Gui in der Verfilmung des Romans von Umberto Eco *Der Name der Rose* gefährlich nahekommte.<sup>5</sup>

Um solche Polemisierungen zu vermeiden und zu einer ausgewogeneren Charakterisierung zu gelangen, ist es daher unabdingbar, nach den Vorstellungen und Idealen eines solchen Mannes zu fahnden oder den Versuch zu unternehmen, die in seinen Augen gegebene Legitimation seines Tuns nachzuvollziehen. Auf der Suche nach Äußerungen, die einen tieferen Einblick in diese Materie gestatten, kommt man aber an den theologischen Arbeiten Eymerichs, die immerhin 80% seiner literarischen Hinterlassenschaft ausmachen, nicht vorbei. Und dies nicht nur hinsichtlich seiner zahlreichen Arbeiten über einzelne Fragen zur Orthodoxie<sup>6</sup>, sondern eben auch in Bezug auf seine Bibelkommentare.<sup>7</sup>

---

*ad Galatas* (begonnen Avignon; beendet Gerona nach 11. September 1398). Die Kommentare zum Römer- und zum Titusbrief gelten als verloren. Bis auf den Hebräerbrief gibt es von den einzelnen Texten mehrere (z.T. unvollständige) Abschriften, s. dazu ausführlich Claudia HEIMANN, *Nicolaus Eymerich (vor 1320-1399) –, praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius“*. *Leben und Werk eines Inquisitors* (SpF 37, 2001) S. 182-183, 187-191 und S. 204-207.

5. Als eines der jüngsten Beispiele sei die kurze Abhandlung von Josep BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ, *Nicolau Eimeric (1320-1399) i la polèmica inquisitorial* (Episodis de la Història 319, 1998) angeführt, die, so der Klappentext, vom Leben „d'un dels inquisitors més cruels i desmesurats de la nostra història, sobretot per la polèmica desenfrenada que va mantenir contra la figura i l'obra literària de Ramon Llull“ handelt.

6. Wie z.B. die Traktate *Contra prefigentes certum terminum fini mundi* oder *Contra haereticali-ter asserentes beatum Johannem evangelistam fuisse Virginis Marie filium naturalem*. *Et quedam alia falsa* aus der letzten Schaffensperiode des Inquisitors im zweiten Exil in Avignon.

7. Den Grund, weshalb eine genaue Untersuchung der exegetischen Literatur gerade im Bereich der Forschungen zur religiösen Unterweisung der Laien (und somit auch innerhalb der Inquisitionsforschung) von Nutzen sein kann, hat Herbert Grundmann trefflich formuliert: „Darin [i.e. die Kommentare] spiegelt sich oft fast unbewußt der Wandel der Denkweise, der Vorstellungen und Probleme, und was die Exegeten in ihren Kommentaren zur Bibel schrieben, konnte überdies durch die Vermittlung der Predigt, die ja immer vom Bibeltext und seiner Auslegung ausgeht, stärker in die Breite wirken, als die theologische Schulgelehrsamkeit scholastischer Summen, Sentenzen, Quaestionen.“ S. Herbert GRUNDMANN, „*Oportet et haereses esse*“. *Das Problem der Ketzerei im Spiegel der mittelalterlichen Biblexegese*, in «Archiv für Kulturgeschichte» 45



Dies soll im folgenden an einem Beispiel aufgezeigt werden, und zwar anhand des Gleichnisses vom Unkraut unter dem Weizen aus dem Matthäusevangelium (Mt 13,24-30). Mit dem Himmelreich, so steht es da, sei es wie mit dem Mann, der Weizen auf seinem Feld sät. Nun kommt nächstens sein Feind und streut Unkrautsamen zwischen den Weizen. Als die Knechte des Ackerbesitzers dies bemerken, wollen sie das gerade aufgegangene Unkraut ausreißen. Doch der Herr gestattet dies nicht und weist sie an, bis zum Tage der Ernte zu warten. Solange Getreide und Weizen, so der Sinn dieser Anweisung, nicht voll ausgereift sind, kann man sie schlecht voneinander unterscheiden und daher besteht die Gefahr, daß man mit dem Unkraut auch den Weizen ausreißt und vernichtet.

Wie, so fragt man sich, hat wohl ein Inquisitor dieses Gleichnis aufgefaßt, wo er doch vor der Ernte, d.h. vor dem Jüngsten Gericht, bereits damit beschäftigt ist, das Unkraut, hier stellvertretend für die Vertreter des Bösen bzw. die Häretiker, auszureißen? Deshalb soll im folgenden in einem ersten Abschnitt dargestellt werden, wie Nicolaus Eymerich dieses Gleichnis im Kommentar zum Matthäusevangelium, den er in den 60er und 70er Jahren des 14. Jahrhunderts schrieb, ausgelegt hat (I).<sup>8</sup> Um seine Aussagen einordnen zu können, wird im Anschluß daran kurz darauf eingegangen, was der große Theologe und Dominikaner, Thomas von Aquin, darüber hat verlauten lassen (II). In einem dritten Abschnitt soll die Rolle, die der Geronese dem Inquisitor in seinem Kommentar zuweist, näher untersucht und mit der Darlegung aus einem weiteren Werk – einer Predigt zum Tode eines Inquisitors – ergänzt werden (III).

### 1. *Nicolaus Eymerich zum Gleichnis vom Unkraut unter dem Weizen*

Gemäß der oben erläuterten Fragestellung konzentriert sich die Untersuchung vor allem auf zwei Aussagen des Gleichnisses: auf die Verse 13,29 und 13,30:

«Et ait: Non, ne forte colligentes zizania eradicetis simul cum eis et triticum, sinite utraque crescere usque ad messem. Et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania et alligate ea in fasciculos ad comburendum ea, triticum autem congregate in horreum meum».

(1963), 129-164, hier S. 145. In der Ausgabe Herbert GRUNDMANN, *Ausgewählte Aufsätze 1: Religiöse Bewegungen* (Schriften der MGH 25/1, 1976) S. 328-363, das Zitat auf S. 344.

8. Neben dem Autograph in der Biblioteca de Catalunya in Barcelona (Cod. 1278: 3 Bände aus Papier, einspaltig mit einem Schriftspiegel von 22,5 x 15 cm beschrieben) gibt es noch eine von einem Konventsbruder Eymerichs gefertigte Abschrift, die heute in der Biblioteca Colombina in Sevilla (Cod. 141-23-19) aufbewahrt wird.

Eymerich beginnt seinen Kommentar zu diesen Versen mit der Feststellung, daß es – wie Unkraut und Weizen zugleich auf dem Acker wachsen – auf der Welt gleichzeitig Fromme und Unfromme, Christen wie Nichtchristen, Rechtgläubige und Häretiker gäbe. Jedoch sei es durchaus möglich, daß einer, der heute ein Ketzer sei, sich morgen zum rechten Glauben bekehren könne, andere wiederum würden dies nicht tun und Häretiker bleiben. Einige der gegenwärtigen Häretiker aber seien schwer zu erkennen, weshalb auch Eymerich durchaus die in Vers 29 angesprochene Gefahr sieht, daß man „aus Versehen“ anstelle eines Unkrautpflänzchens einen Weizenhalm ausreißt, «... ne nos in precindendo eos de medio errare contingat.»<sup>9</sup> Gleich nach diesen Ausführungen kommt er auf Vers 13,30 zu sprechen: „Sinite crescere“ etc. Die Ernte, so der Geronese, sei unzweifelhaft das Ende der Welt «mundi consummatio et finis.» Wenn dies gekommen sei, dann würden die schlechten Menschen als Unkrautgarben gesammelt verbrannt, die guten hingegen als Weizen «in celesti orreo» eingefahren werden.<sup>10</sup> Im folgenden wird deutlich, daß Eymerich diesen Vers des Gleichnisses durchaus im Kontext der Inquisition für äußerst wichtig hält, weshalb er ihn in seinem Kommentar ausführlich behandelt:

«De hac mese saluator loquitur cum in presenti ait 'sinite crescere usque ad mesem'. Ut sit sensus 'zizania non eradicetis', hoc est hereticos non perimetis, sed 'sinite utraque crescere', hoc est permitite catholicos et hereticos in suo sensu habundare et sistere, 'usque ad mesem', hoc est usque ad seculi consumationem».<sup>11</sup>

Eine Aussage, die ein Inquisitor als solche eigentlich als äußerst beunruhigend empfinden muß. Das ist auch bei Nicolaus Eymerich der Fall: «Sed mirum ualde est», schreibt er weiter, «cur saluator sic affatus est et quidnam hoc est, quod saluator uelit hereticos homines pestiferos fore ab ecclesia tolerandos.»<sup>12</sup> Schließlich, so Eymerich, würde man ein infiziertes Tier aus seiner Herde entfernen, würden Leprakranke am Rande der Gesellschaft leben müssen, um andere nicht anzustecken. Und sollten sie (= die Rechtgläubigen) tatsächlich erlauben und dulden, daß Häretiker unter ihnen leben? Diese Ketzer, die nichts anderes seien als «oues infecte et morbide, qui sunt discurrentes per uineam uulpecule, qui sunt leprose persone». Sollte wirklich das Ausreißen des Unkrautes, also der Häretiker, verboten sein und diese bis zur Vollendung der Welt zu erdulden, «quomodo tantum malum de medio nostri tolletur!» Da dies nicht so stehenbleiben kann, sucht Eymerich Hilfe bei den Kirchenvätern. Laut Augustinus, Chrysostomus und auch Thomas von Aquin seien in diesem Zusammenhang zwei Aspekte zu berücksichtigen. Erstens die große Schuld, die Häretiker auf sich laden. Denn es sei ja viel schlimmer, den christlichen Glauben zu korrumpieren, «per quam vita spiritualis subsistitur», als Geld zu

9. EYMERICH, Hs. Barcelona, fol. 223v-224r.

10. A.a.O., fol. 224r.

11. A.a.O., fol. 224r.

12. A.a.O., fol. 224r.

fälschen, «per quam humane vite subuenitur.»<sup>13</sup> Und doch würden Geldfälscher wegen ihres Deliktes von den weltlichen Fürsten – und dies völlig rechtens – getötet werden. Um so mehr sei es eingängig, daß ein Häretiker nicht nur von der Kirche exkommuniziert und aus der Gemeinschaft der Gläubigen vertrieben, sondern auch dem weltlichen Arm zur Vollstreckung des Urteils übergeben wird.<sup>14</sup>

Zweitens sei die Rechtsprechung der Kirche zu bedenken, die einerseits als Medizin, andererseits als Mittel der Gerechtigkeit diene. Durchaus sei die Kirche bemüht, Häretiker auf den rechten Weg zurückzuführen, weshalb ein Irrender bis zu zweimal zurechtgewiesen werde. Damit ist der medizinische Aspekt auch schon abgehandelt. Denn könnte man nach dem zweiten Tadel nicht mehr darauf hoffen, daß derjenige wieder zur Herde zurückfinde, dann müsse man ihn zum Schutz der anderen entfernen, was bereits unter die Ausübung der „iustitia“ fällt. Jedoch gebe es auch Fälle, bei denen zwar ein Verdacht bestehe, ein Urteil aber nicht ausgesprochen werden könne: «nemo enim, ut iura clamant, propter solam suspicionem de aliquo crimine condempnatur.»<sup>15</sup> Und darauf ziele die Aussage Christi ab, wenn er sagt, „Sinite zizania“ etc. Außerdem sei es ja durchaus schwierig, zu unterscheiden, so wiederholt Eymerich, «an aliquis hereticus existat uel catholicus.» In einem solchen Fall müsse dann die Verurteilung auf den jüngsten Tag verschoben werden: „Vbi enim quid ambiguum inuenimus non cito sententiam proferamus, sed deo iudici reservemus, ut, cum aduenerit dies iudicii atque messis, ille sit ultor criminis ...“<sup>16</sup>.

Es gibt noch einen zweiten Fall, der Probleme bereitet. Sind die Häretiker zahlreich oder haben sie „graues defensores“, dann könnten sie nicht ohne schwerwiegenden Skandal für den Glauben oder gar ohne Todesgefahr für die Gläubigen von der Gemeinschaft entfernt werden. Und auch dies, so der Inquisitor, habe der Erlöser bedacht, als er davon sprach, das Unkraut bis zum Zeitpunkt der Ernte wachsen zu lassen, ja genau diese beiden Fälle – die schwierige Beweislage und die Gefahren, die aus einer Verurteilung von Häretikern resultieren können – seien diejenigen, die durch das Gleichnis angesprochen werden.<sup>17</sup> Die Häretiker, die in einer dieser beiden geschilderten Situationen existierten, wären von der Kirche zu erdulden – ansonsten aber auf gar keinen Fall, worauf Eymerich nochmals dezidiert verweist:

«Istis autem duobus casibus cessantibus et ubi predicta duo pericula non occurrant, heretici pertinaces non sunt ab ecclesia tolerandi, sed potius sunt mucro-

13. A.a.O., fol. 224r.

14. EYMERICH, Hs. Barcelona, fol. 224v: „Tanto magis heretici mox ut de heresi conuincuntur iuste possunt non solum ab ecclesia excommunicari et a comunione fidelium repelli, uerum etiam seculari potestati tradi et materiali gladio interemi.“

15. A.a.O., fol. 224v.

16. A.a.O., fol. 224v.

17. A.a.O., fol. 224v: „In hiis igitur duobus casibus iuste heretici ad tempus ab ecclesia tolerantur.“

ne excommunicationis sententie ab ecclesie separandi et relictis iusticie seculari per mortem sunt animaduersione debita feriendi, ne per eos totum corpus ecclesie corrumpatur».<sup>18</sup>

Die Aussage des Gleichnisses vom Unkraut unter dem Weizen ist also laut Eymerich nicht auf den "Normalfall", sondern nur auf zwei schwierige Ausnahmefälle zu beziehen. Die Verurteilung von Häretikern, deren Vergehen nachgewiesen werden können, steht, so die Auslegung Eymerichs, nicht im Widerspruch mit dem Gebot, das Unkraut bis zur Ernte auf dem Acker stehen zu lassen.

Diese Eingrenzung der Bedeutung des Gleichnisses auf zwei besondere Fälle hat zumindest auf den ersten Blick und vor allem bedingt durch die heutige aufgeklärte und kritische Haltung gegenüber der Inquisition einen schalen Beigeschmack, oder anders formuliert, erweckt den Eindruck, Eymerich habe, um sich aus der Zwickmühle zu ziehen, in die ihn die Bedeutung des Gleichnis zuerst brachte, eine Konstruktion "erfunden", die ihm in seinem Kommentar über eine äußerst heikle Stelle im Matthäusevangelium hinweghilft, ohne die er seine Tätigkeit in einem äußerst kritischen Licht hinterfragen müßte.

Daher stellt sich die Frage, ob diese Haltung des Geronesen eine originelle, allein von ihm vertretene, sozusagen eher "inquisitorische" als theologische Interpretation einer Stelle des Matthäusevangeliums war oder nicht. Um dies beantworten zu können, soll im folgenden erläutert werden, was einer der grossen und die mittelalterliche Theologie prägende Dominikaner, Thomas von Aquin, dazu schrieb.

## 2. Zum Vergleich: Thomas von Aquin

Da Eymerich an einer Stelle seines Kommentars – ohne genauere Angaben zu machen – kurz auf die Kirchenväter Chrysostomus, Augustinus und auf Thomas von Aquin verweist, ist es angebracht, nachzuvollziehen, ob er ihnen gänzlich folgt oder an einem bestimmten Punkt von ihrer Darstellung – hier exemplarisch an der des Aquinaten untersucht – abweicht. Thomas von Aquin hat selbst einen Kommentar zum Matthäusevangelium geschrieben, und darin zu 13,29 vier Gründe aufgeführt, warum der Erlöser nicht will, daß man das Unkraut vor der Zeit ausreißt: Erstens, weil durch die Bösen die Guten erzogen werden – «Si non fuissent haeretici, non claruisset scientia sanctorum, Augustini, et aliorum.» Dabei verweist der Aquinate auf den vielzitierten Paulus-Satz aus 1 Kor 11,19: «Oporet et haereses esse».<sup>19</sup> Zweitens, so Thomas, könnten ja

18. EYMERICH, Hs. Barcelona, fol. 224v.

19. Zur Interpretation dieser Stelle aus dem ersten Korintherbrief s. GRUNDMANN (wie Anm. 7), zu Thomas von Aquin bes. S. 160-162 (Schriften der MGH: S. 359-361).

auch die Menschen, die nun schlecht seien, später wieder zum Glauben bzw. zum Guten zurückfinden. Als Beispiel führt er den Apostel Paulus an; wenn dieser getötet worden wäre, dann müßten die Gläubigen nun seiner Lehre entbehren. Drittens mag einer nur als ein böser Mensch scheinen, es aber nicht sein: «Ideo si vis eradicare, eradicabis simul et triticum, scilicet eum, qui erit triticum.» Und zum vierten führt Thomas an, daß, wenn man einen schlechten Menschen, der über Macht verfüge, ausschließe, dann würde er viele mit sich ziehen, und so würden viele mit jenem schlechten Menschen zugrundegehen.<sup>20</sup>

Diese vier Einwände seien also der Hintergrund, weshalb in dem Gleichnis der Herr nicht wolle, daß seine Knechte das Unkraut vor der Ernte vom Acker entfernen. Doch sollte man diese schlechten Menschen gar für immer verschonen? («Sed numquid semper parceretur eis?») Nein, das nicht, schließlich hieße es «Sinite utraque crescere usque ad messem», also nur bis zur Ernte, d.h. bis zum Tag des jüngsten Gerichts. Die vier Erklärungen, die Thomas nun im Anschluß zu Vers 13,30 des Matthäusevangeliums anführt, und die diese "Verzögerung" begründen sollen, entsprechen den bereits zitierten: Erstens der Aspekt der Erziehung: «... quia etsi mali sunt, prosunt ad exercitationem.» Zweitens die mögliche Umkehr: «Item aliqui qui modo sunt mali, fiunt post boni» und drittens die nur scheinbar schlechten Menschen: «... quia scilicet multi videntur mali qui sunt boni ...». Beim vierten Argument gibt es eine kleine Abwandlung: Zwar dürfe, wie bereits erwähnt, ein Fürst nicht exkommuniziert werden, wenn man sieht, daß diese Exkommunikation ein größerer Skandal wäre als das, was er begangen hätte; doch wenn er etwas getan hätte, daß zur Gefahr für den Glauben gereiche, dann müsse er exkommuniziert werden, «quodcumque inde accidat damnum.»<sup>21</sup>

Der Kommentar des Thomas von Aquin zum Gleichnis vom Unkraut unter dem Weizen ist damit noch nicht zuende, uns interessiert aber im angesprochenen Zusammenhang nur noch seine Interpretation der *messores*, der Erntehelfer. Auf die Frage, wer damit gemeint sei, antwortet der Dominikaner: In der ersten Ernte seien es die Apostel gewesen, in der zweiten (gleichsam noch ausstehenden Ernte) werden es die Engel sein.<sup>22</sup>

Diese im Vergleich zu Eymerich sehr viel kürzere Darlegung des Aquinaten enthält bestimmte Elemente, die von Eymerich nicht angesprochen werden: Zwar berücksichtigt auch der Inquisitor den Tatbestand der möglichen Umkehr, den zweiten von Thomas von Aquin angeführten Grund für die Aussage von 13,29. Während aber Thomas anmerkt, daß es ja Menschen geben könne, die nur zum Schein schlecht, in Wahrheit aber gut seien, wird dies von Eymerich nicht angesprochen, ebensowenig spricht er in Bezug auf 13,29 vom vierten von Thomas angeführten Punkt, geht aber anläßlich des folgenden

20. THOMAS VON AQUIN, *Super evangelium Matthaei lectura*, hg. von Raphaelis CAI, O. P., Rom 1951, S. 179, Nr. 1149.

21. A.a.O., Nr. 1150-1151.

22. A.a.O., Nr. 1154, mit Bezug auf Jo 4,38 zu den Aposteln und Off 14,15 zu den Engeln: „Mitte falcem tuam et mete, quia venit hora, ut metatur, quoniam arruit messis terrae.“

Verses darauf ein. Doch führt Thomas an, daß eine Exkommunikation eines schlechten (= häretischen) Menschen unter Umständen ohne Rücksicht auf einen womöglich damit verbunden Schaden unbedingt auszusprechen sei<sup>23</sup>, während Eymerich an dieser Stelle von einer Verurteilung desjenigen als Häretiker spricht, und somit bei der Anwendung der Aussage des Gleichnisses einen ganzen Schritt weitergeht.<sup>24</sup>

Trotzdem befindet sich Eymerich durchaus im Einklang mit Thomas von Aquin, wohl aber hat er bei seinem Verweis auf den Aquinaten nicht an dessen Kommentar zum Matthäusevangelium selbst gedacht, sondern an eine Stelle in der *Summa theologica*, an den achten Artikel der zehnten Frage, *Utrum infideles compellendi sint ad fidem*<sup>25</sup>. Thomas beginnt hier mit dem Gleichnis vom Unkraut unter dem Weizen, und auch er grenzt die vordergründige Bedeutung des Gleichnisses – die in diesem Fall als Verbot der Tötung eines Ungläubigen bzw. der Anwendung jedweden Zwanges zum Glauben verstanden wird – unter Berufung auf Augustinus ein: «Cum metus iste non subest, id est quando ita cuiusque crimen notum est et omnibus execrabile apparet ut vel nullus prorsus, vel non tales habeat defensores per quos possit schisma contingere, non dormiat severitas discipline.»<sup>26</sup> Beendet wird diese Frage bei Thomas mit dem Verweis auf die Auseinandersetzung zwischen König David und seinem Sohn Absalom, der, so schmerzlich es für den Vater auch gewesen sei, hätte sterben müssen zum Wohle des Hauses David (2 Sam 15-18), eine Bibelstelle, die auch Eymerich in diesem Zusammenhang aufführt<sup>27</sup>.

Eine weitere Frage des Aquinaten aus der *Summa theologica* – „Utrum haereticus sint tolerandi“ – hat Eymerich für seinen Kommentar zum Unkraut-Gleichnis weidlich ausgeschöpft: Auch hier beginnt Thomas mit dem Gleichnis vom Unkraut unter dem Weizen, um über das Apostelzitat aus Tit 3,10 zum Vergleich mit der Falschmünzerei und danach zu dem des Häre-

23. Vgl. oben Anm. 20.

24. Am Schluß seines Kommentars zu Mt 13,30 auf fol. 224v will Eymerich, so scheint es, noch einen Aspekt, den er im Gegensatz zum Kommentar des Thomas von Aquin noch nicht angebracht, hat, nachtragen und stellt im Anschluß an den oben zitierten Absatz die Frage, warum eigentlich der Erlöser überhaupt gestattet, daß es Häretiker gebe. Hier geht er im folgenden auf den „Erziehungsaspekt“ ein, den Thomas bereits ganz zu Beginn anführt. Dieser Absatz ist im Autograph in der Hs. Barcelona von Eymerich nachträglich hinzugefügt worden, wenngleich er sich in Tinte und Ausführung nicht vom vorigen Text unterscheidet. Während aber Eymerich auf fol. 225r oben mit dem Kommentar zu Mt 13,31 weiterschreibt, führt er die Ausführungen zum „Erziehungsaspekt“ von fol. 224v auf den unteren Seitenrand von fol. 225r weiter.

25. THOMAS VON AQUIN, *Summa theologica*, II-2, qu. 10, a. 8 (Deutsche Thomas-Ausgabe, Bd. 15 [1950] S. 133).

26. AUGUSTINUS, *Contra Epistolam Parmen.* lib. 3, cap. 2, zitiert nach der Deutschen Thomas-Ausgabe (wie Anm. 25) S. 213.

27. EYMERICH, Hs. Barcelona, fol. 224v: „Aliter enim, ut dicit Augustinus, dominus David habere pacem non potuit, nisi quia Absalom eius filius in bello, quod induxerat contra patrem, interiiit, licet autem eius interitum pater fleuerit. Tunc enim pax ecclesie redditur quando hereticorum seucicia sepe litur et hereticorum insania alligatur.“

tikers mit dem rüdigem Schaf zu gelangen<sup>28</sup>. Alle diese Stationen sind bei Eymerich, wenn auch teilweise in anderer Reihenfolge, sorgsam aufgeführt.

Am Ende dieses Artikels bei Thomas wird besonders deutlich, wie sehr sich Eymerich an den Aquinaten angelehnt hat, und wie wenig der Geronese bei der Interpretation der Stelle im Matthäusevangelium "Neuland" betreten hat. Denn auch der Aquinate schränkt die Bedeutung des Gleichnisses vom Unkraut unter dem Weizen ein und verweist darauf, daß das Ausrotten der Häretiker durchaus mit der Aussage dieses Gleichnisses in Übereinstimmung zu bringen ist, die sich nur auf den Fall beziehe, in dem es nicht möglich sei, das Unkraut ohne den Weizen auszureißen.<sup>29</sup> Somit mag man als das einzig ‚Neue‘ am Kommentar Eymerichs den Umstand charakterisieren können, daß er, der bei dessen Abfassung bereits viele Jahre als Inquisitor tätig ist, die Bibelstelle mit einer Problematik verknüpft, die für Thomas in seinem Kommentar zum Matthäusevangelium keinen Platz hatte, wohl aber in der theologischen Gesamtdarstellung zur Sprache gebracht wurde, und somit die praktische Tätigkeit Eymerichs Eingang gefunden hatte in seine theologisch-literarische Arbeit.

### 3. *Der Inquisitor ein Engel?*

Mit Blick auf einen weiteren Text Eymerichs wird deutlich, daß seine Darstellung im Kommentar zum Matthäusevangelium auch mit seinen an anderer Stelle geäußerten Vorstellungen korrespondiert. So werden im Verlauf seines Kommentars – ebenso wie bei Thomas von Aquin – die *messores*, also diejenigen, die letztendlich das Unkraut ausreißen und verbrennen, einerseits mit den Aposteln, andererseits mit den Engeln identifiziert. In der Konsequenz der Darstellung Eymerichs bedeutet dies, daß der Inquisitor, der als „messor“ die Arbeit der Apostel und Engel vor der eigentlichen Erntezeit erledigt, ebenfalls in die Rolle eines Engels schlüpft. Nun mag uns die Vorstellung, einen „inquisitor haeretice pravitatis“ mit einem Engel zu vergleichen, arg befremden und diese Schlußfolgerung als viel zu weitgehend erscheinen, doch bestätigt ein Blick auf die weiteren Arbeiten Eymerichs, daß sie richtig und vom Verfasser beabsichtigt ist.

Ungefähr zeitgleich zum Kommentar des Matthäusevangeliums verfaßt Eymerich eine Sammlung von Predigten, die in einem Codex der Biblioteca Colombina in Sevilla unter dem Titel *Opus sermonum de communi sanctorum* zusammengefaßt sind.<sup>30</sup> Die darin enthaltenen Predigten sind nach Berufsklassen

28. THOMAS VON AQUIN, *Summa theologica* II-2, qu. 11, a. 3 (wie Anm. 25) S. 240-243.

29. A.a.O., S. 243: „Si tamen totaliter eradicentur per mortem haeretici, non est etiam contra mandatum Domini, quod est in eo casu intelligendum, quando non possunt extirpari zizania sine extirpatione tritici, ...“.

30. Sevilla, Biblioteca Colombina, 141-23-11. Eine Beschreibung des Codex mit einer Auflistung der einzelnen Predigten findet sich bei Jaume de PUIG I OLIVER, *Manuscripts eymericians de*

und Standeszugehörigkeiten katalogisiert; darunter sind auch zwei *Sermones* zum Tode eines Inquisitors, von denen eine in diesem Zusammenhang von Interesse ist.<sup>31</sup>

Eymerich leitet diese Predigt mit einem Zitat aus Genesis ein: «Collocavit ante paradisum voluptatis cherubim et flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vite» (Gen 3,24). Daraus, so der Inquisitor, ließe sich schließen, daß das irdische Paradies die „ecclesia militans“ manifestiere, durch den himmlischen Cherubim der „inquisitor hereticorum“ dargestellt werde, wie auch das Flammenschwert als Symbol für die „potestas iudiciaria“ zu gelten habe. Diese drei Thesen werden im weiteren Verlauf genauer erläutert. Die Interpretation des Cherubim als Symbol für den Glaubensrichter begründet er folgendermaßen:

«Cherubim habet scientie eminentiam».

«Cherubim habet potentie excellentiam.»

«Cherubim habet constancie efficaciam».

Und genau diese Eigenschaften, so Eymerich, seien auch einem Inquisitor zueigen, „si verus et bonus inquisitor est“. Er müsse nicht nur ein großer Theologe sein, um zwischen Häresie und Orthodoxie unterscheiden zu können, sondern auch ein großer Philosoph. Letzteres wegen der großen Schlaueit und Täuschungen der Häretiker, unter denen ebenfalls große Philosophen seien, und die vermöge ihres Wissens den wahren Sinn der heiligen Schrift verdrehen würden. Zum zweiten bedürfe es einer „excellencia potentia et virtute“. Denn weil der Inquisitor Richter in einer so „brennenden“ Angelegenheit („in causa tam ardua“) sei, in der er nicht der Befürworter der Personen sein dürfe, sollen ihn weder positive Gefühle wie Liebe noch negative wie Angst, weder Versprechungen noch Drohungen bewegen, nichts solle er fürchten außer Gott.<sup>32</sup> Doch nicht nur eine mentale Stärke sei vonnöten, auch körperlich müsse ein Inquisitor stark sein, um die erforderlichen Kräfte für das Arbeiten, Studieren, Inquirieren und Hin- und Herreisen („ad discurrendum“) aufbringen zu können. Drittens bedürfe es einer großen Standhaftigkeit, um die zahlreichen körperlichen Gefahren, Drohungen und Verfolgungen bis hin zum „mors corporalis“ erdulden zu können und sich dadurch nicht ängstigen zu lassen. Der Inquisitor

la Biblioteca Capitulare y Colombina de Sevilla, provinents de Girona, in «ATCA» 17 (1998), 295-380, hier S. 303-310. Eymerich hat die Arbeiten zu dieser Predigtsammlung im Jahr 1373 abgeschlossen, s. in der Hs. Sevilla fol. 239[240]r.

31. Die genannten *Sermones pro defuncto inquisitore heretice pravitatis* sind hierneben, S. 236-254, ediert von Jaume de PUIG I OLIVER. Für die vorzeitige Überlassung seines Textes sei ihm an dieser Stelle gedankt.

32. EYMERICH, *Pro defuncto inquisitore*, S. 248: „Nam cum sit iudex in causa tam ardua, in qua non debet esse acceptor personarum, nec emolliri amore, nec flecti terrore nec promissis nec minis, debet esse potens virtute ut nullum timeat nisi Deum.“



müsse sich ein Beispiel an den Blutzeugen Christi nehmen, die bis zuletzt für den Glauben kämpften, wie auch Petrus Martyr (Peter von Verona) und andere Inquisitoren dies bereits getan haben.

Aus alledem folgt, so Eymerich, daß durch den himmlischen Cherub-Engel auf den Inquisitor angespielt werde<sup>33</sup>, ja der Inquisitor ein „cherubim angelus virtualiter“ sei. Denn der Papst, so Eymerich, der von ganzem Herzen wünsche, daß die Kirche ein Paradies auf Erden sei, gereinigt von Stacheln und Dornen der Häresien und Irrtümer, habe, wohl wissend, daß dieser ehrwürdige Vater, vor dessen Leichnam sie nun stünden, ein Mann gewesen sei, «ut alterum cherubim scientia eminentem, excellentem et constantia refulgentem et alias magnum fidei zelatorem, moribusque et virtutibus redimitum», diesem das Flammenschwert übergeben, und damit die richterliche Machtausübung, d.h. das Amt der Inquisition «ad custodiendum viam ligni vite.»<sup>34</sup> Er, der Papst (von Eymerich zu Beginn mit dem Vermerk „Dic quis fuit“ versehen), habe ihn, den toten Inquisitor, vor das irdische Paradies hingestellt, denn schließlich hätte er ihn zum „inquisitor heretice pravitatis“ bestimmt. Daraus könne man, so Eymerich, die große Klugheit (*prudentia*) des Papstes ersehen und zum anderen die große Achtsamkeit (*diligentia*) des verstorbenen Inquisitors, der sich bemüht habe, den katholischen Glauben zu behüten.

Nachdem Eymerich auf diese beiden Aspekte ausführlich eingegangen ist, schließt er seine Predigt mit den Worten: «Nam inquisitores secundum eorum privilegia apostolica non solum habent indulgentiam plenariam in morte, sicut eorum socii et notarii et ceteri eis necessarii, immo etiam in vita quandocumque in officio laborant.» Also könne man getrost davon ausgehen, daß der Verstorbene nun im Paradies sei.<sup>35</sup> Hier also formuliert Nicolaus Eymerich eine Vorstellung, die in seinem Kommentar zum Matthäusevangelium nur indirekt angesprochen wird, in aller Deutlichkeit. Diese Gleichsetzung des Inquisitors mit dem Cherubim aber liefert gleichsam die Legitimation dafür, daß der Inhaber des officium inquisitionis in bestimmten Fällen der Arbeit der Engel vorgereifen darf.

#### 4. EIN FAZIT

Wenn also die (von uns gezogene) Schlußfolgerung aus Eymerichs Kommentar zum Gleichnis vom Weizen unter dem Unkraut an anderer Stelle von ihm explicit formuliert wurde, dann sind die im Kommentar selbst vorge-

33. A.a.O., S. 249: „Patet igitur quod per cherubim angelum celestem inquisitor hereticorum proprie designatur.“

34. A.a.O., S. 250.

35. A.a.o., S. 254. In der anderen Predigt *pro defuncto inquisitore* – s. PUIG (wie Anm. 31) S. 238 – wird der Inquisitor zwar ebenso als vom Papst bestellter Wächter des irdischen Paradieses charakterisiert, allerdings ohne wortwörtlich als Cherubim bezeichnet zu werden.

brachten Argumente (die ja zu der genannten Schlußfolgerung führen) durchaus ernstzunehmen. Diese auf den ersten Blick banale Feststellung scheint notwendig, weil Eymerich als vom Gleichnis angesprochene "Sonderfälle" der Inquisition ja jene charakterisiert, in denen entweder die Beweise für die Verdachtsmomente für eine Verurteilung nicht ausreichen («nemo enim, ut iura clamant, propter solam suspicionem de aliquo crimine condempnatur») oder die Verurteilung eine Person treffen würde, die über bedeutende Verteidiger verfüge oder in denen der angeklagten Häretiker zuviele seien.<sup>36</sup> Und in diesen Fällen sei also von einem Vorgehen, so Eymerich, gegen die Häretiker abzu- sehen und sie dem Jüngsten Gericht zu überlassen.

Gerade das mutet im ersten Moment seltsam an; denn war es tatsächlich so, daß der Inquisitor in diesen Fällen untätig blieb? Vor allem hinsichtlich des zweiten Sonderfalls mögen einem Zweifel kommen, denn bedenkt man z.B. die Verfolgungen der großen Ketzergruppen wie der Waldenser oder Katharer im 13. und beginnenden 14. Jahrhundert, dann erscheint einem diese Bemerkung beinahe zynisch; zumindest mag man nicht so recht daran glauben, daß Eymerich dieses Argument allen Ernstes auch bei der Ausübung seines Amtes in Betracht gezogen hat.

Wie also sind seine Ausführungen mit seiner praktischen Tätigkeit vereinbar? Klafft hier eine Lücke zwischen theoretischer, literarischer Darstellung und praktischer, realer Vorgehensweise? Bedenkt man andererseits, wie sehr gerade Eymerichs Hauptwerk, das *Directorium inquisitorum*, von der Nähe zur praktischen Tätigkeit und vom Bemühen, damit eine echte Handhabung für Inquisitoren zu schaffen, geprägt ist, so scheint einem eine derartige ‚Losgelöstheit‘ von der Alltagspraxis auch an dieser Stelle unwahrscheinlich. Leider existieren keine vollständigen Inquisitionsakten des aragonesischen Inquisitors – ja nicht einmal ein einziger Inquisitionsfall aus der fast vierzigjährigen Tätigkeit Eymerichs läßt sich von Anfang bis Ende rekonstruieren – die uns erlauben würden, die Aussagen des Geronesen mit seiner praktischen Tätigkeit genau zu vergleichen und damit zu überprüfen. Beim Hinweis auf eine große Anzahl möglicher Ketzer nämlich geraten sofort Eymerichs Anstrengungen hinsichtlich der Verfolgung der Lullisten in den Blick. Raymund Lull hatte, wenn auch postum, durch seine Schriften großen Einfluß und spätestens in König Peter III. einen „gravis defensor“. Und doch hat sich hier der Dominikaner nicht darauf verlassen wollen, daß die von ihm der Häresie verdächtigten Lullisten am Tage des Jüngsten Gerichtes dafür bestraft werden, sondern große Mühe darauf verwandt, hier als „cherubim angelus“ seinen späteren ‚Kollegen‘ die Arbeit bereits abzunehmen. Trotzdem gilt es aber zu bedenken, daß Nicolaus Eymerich alle hier aufgeführten Schriften, aus denen er zitiert wird, spätestens 1378 abgeschlossen hatte; seine zitierten Standpunkte also aus einer

---

36. EYMERICH, Hs. Barcelona, fol. 224v: „... si heretici sint totaliter manifesti et sunt numerositate tam plures uel habent tam graues defensores, quod pro nunc non possunt comode absque graui fidei scandalo seu fidelium mortis uel subuersionis periculo de medio amputari“.

Zeit stammen, in denen er gerade erst damit begonnen hatte, die Werke des Raymund Lull zu untersuchen – von einer tatsächlichen Verfolgung von Lullisten war vor 1387 jedoch nicht die Rede.<sup>37</sup> Sollte der aragonesische Inquisitor wirklich der Auffassung gewesen sein, besonders einflußreiche Persönlichkeiten bzw. deren zahlreiche Anhängerschaft seien von der Inquisition – in Hinblick auf einen zu erwartenden Schaden für die Kirche – nicht zu verfolgen, dann hat er schlußendlich den Einfluß der *Opera lulliana* im Aragon des 14. Jahrhunderts und die Menge ihrer Anhänger (und vor allem deren Durchhaltevermögen) vollkommen unterschätzt. Spätestens 1394 mußte Eymerich wegen des Aufsehens, den seine Inquisitionen in Valencia hervorgerufen hatten, wegen des Unmuts, den die über Jahre andauernden Klagen der Bürger von València, Barcelona und Lleida beim aragonesischen König Johann I. hervorgerufen hatten, seine Heimat ein zweites Mal verlassen und sich wiederum an die avignonesische Kurie in die Verbannung begeben.<sup>38</sup> Hier hat der ‚arbeitslose‘ Inquisitor zahlreiche Werke zur Orthodoxie verfaßt und reflektierte er auch darüber, wie es zu seiner zweiten Verbannung kommen konnte. In einem seiner Traktate, der *Confessio fidei*<sup>39</sup>, berichtet er davon: «Ecce insurrexerunt quasi vir unus belial filii», so Eymerich, und betont, daß es keine „Experten“, keine gelehrten und in Sachen Orthodoxie und Häresie erfahrene Männer waren, – «set viri utique inscii litteris inperiti non duces, non presides, non comites, non barones, non marchiones, sed pocius mercatores, sutores, cerdone, sartores, fullones, fabri lignarii, ferrarii, argentarii, lanarii, tabernarii, pigmentarii» – die ihn zu Fall brachten. «Hii siquidem ... insurrexerunt in me, lacerarunt me, clamauerunt contra me, calcaneum suum leuauerunt contra me, et quod gaudens reffero et refferendo gaudeo per vicos et plateas, civitates et villas tubis resonantibus buccis crepantibus cum Sancto Johanne filio Zebedei consanguineo domini Ihesu Christi a tota Aragonie, Valencie et Cathalonie natali patria solempniter relegari execati malicia procurarunt.»<sup>40</sup> Was ihn am Ende seines Lebens beschäftigte, war also weniger der Umstand, daß er wegen der Verfolgung der Lullisten verbannt worden war, sondern daß es gerade diese waren, die seine Verbannung verursachten und erreichten. Möglich, daß in diesen Formulierungen ein Staunen mitschwingt, das ein Indiz dafür sein mag, daß er sich eine solche Entwicklung nicht hatte vorstellen können. Doch ist

37. Zur Widerlegung der Darstellung bei Faustino D. GAZULLA, *Historia de la falsa bula á nombre del Papa Gregorio XI. inventada por el doménico fray Nicolás Aymerich contra las doctrinas Lullianas*, Palma de Mallorca 1910, bes. S. 6, Eymerich hätte bereits Ende der 60er Jahre des 14. Jahrhunderts Lullisten verfolgt, s. HEIMANN (wie Anm. 3) S. 75-80.

38. Zum genauen Datum der Verbannung und ihrer Vorgeschichte s. HEIMANN (wie Anm. 3) S. 120-142.

39. Eymerich hat diesen Traktat 1396 vor dem 11. Oktober in Avignon beendet. Der Benedikt XIII. gewidmete Text liegt in zwei Handschriften vor, s. HEIMANN (wie Anm. 4) S. 201; zum Traktat s.a. Jaume de PUIG I OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimerich en el marc del Cisma d'Occident*, BSCC 56 (1980), 319-463, hier S. 419-424.

40. EYMERICH, *Confessio fidei*, Hs. Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. lat. 3171 fol. 6v-7r. Ausführlicher bei HEIMANN (wie Anm. 3) S. 142 und PUIG I OLIVER (wie Anm. 39) S. 421-422.

letztendlich damit die Frage, ob er die in der ersten Hälfte der siebziger Jahre des 14. Jahrhunderts formulierten Ausnahmefälle, in denen sich die Inquisition zurückzuhalten hätte, auch noch in den späten 80er Jahren vertrat, nicht zu beantworten.

Trotzdem ist deutlich geworden, wie lohnend das Heranziehen der theologischen Werke Eymerichs und ihre Untersuchung sein kann: zeigt doch der Kommentar zum Gleichnis vom Unkraut unter dem Weizen, wie sehr seine praktische Tätigkeit als Inquisitor auf seine Arbeiten als Theologe Einfluß nahm – oder anders formuliert: Eymerich hat diese beiden Bereiche nicht voneinander getrennt, ja nicht voneinander trennen können. Da es so gut wie keine anderen Quellen gibt, die uns Aufschluß über seine Vorstellungen und Ansichten geben könnten, sollte gerade seinen zahlreichen Werken diesbezüglich mehr Aufmerksamkeit geschenkt werden. Doch darf hierbei nicht der Fehler begangen werden, nur die antilullistischen, die theologischen oder die inquisitorischen Werke jeweils für sich zu betrachten – alle Schriften müssen zusammen in den Blick genommen werden, um die Vorstellungen eines Eymerichs ergründen zu können.

Ein erster Schritt wäre, daß wir seine Inquisitionstätigkeit als Ausfluß seiner theologischen und seelsorgerischen Interessen sehen (und nicht umgekehrt), denn man muß bedenken, daß Eymerich sich als Theologe und Inquisitor verstanden hat, und zwar immer gleichzeitig – nicht Mittags als Inquisitor und Abends als Theologe. Ob er sich auch für einen Engel gehalten hat, bleibt ungeklärt.

Jaume de PUIG I OLIVER

NOVES FONTS PER A L'ESTUDI DE LA *INCANTATIO STUDII  
ILLERDENSIS* DE NICOLAU EIMERIC

Quan vam editar aquest tractat antilul·lià d'Eimeric<sup>1</sup> vam aventurar la hipòtesi que el grup atacat per l'inquisidor podia haver estat influït directament o indirecta pel *Libellus fratris Thelesphori presbyteri ac eremitae secundum auctoritates sanctorum prophetarum et veterum chronicarum de causis, statu, cognitione ac fine praesentis schismatis et tribulationum futurarum*<sup>2</sup>. En efecte, pel que aleshores sabíem d'aquesta obra, constatarem que els lul·listes lleidatans hi tenien més d'una coincidència:

- a) la referència reiterada als vaticinis profètics
- b) el tema de la persecució del personal clerical i religiós
- c) la destrucció dels temples i la desaparició del culte cristià
- d) l'obertura d'una època religiosa nova
- e) el passatge a Jerusalem i l'elecció d'un papa angèlic.

Vam poder fonamentar aleshores aquestes coincidències gràcies a fonts indirectes i molt escaduseres<sup>3</sup>. Posteriorment hem pogut consultar el ms. lat. 3184 de la BNP que conté, entre d'altres, l'obra de Telesfor de Cosenza<sup>4</sup>, i això ens porta avui a donar alguns textos d'aquest manuscrit que podran completar i en algun cas aclarir ulteriorment el que vam dir ara fa alguns anys.

a) Pel que fa a l'aplec de vaticinis profètics de tota mena, n'hi ha prou de reproduir el començament del llibre, on aquests vaticinis són enumerats detalladament:

«In nomine Domini nostri Ihesu Christi et gloriose Genitricis eius ac tocius celestis curie. Amen. Incipit libellus fratris Thelofori presbyteri heremite secundum auctoritates prescriptorum prophetarum et verarum chronicarum de causis, statu, cognitione ac fine presentis schismatis et tribulationum futurarum, maxime tempore futuri regis aquilonis vocantis se Fredericum imperatorem tercium,

---

1. Cf. *La Incantatio Studii Ilerdensis de Nicolau Eimeric, O.P. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 8-108.

2. Cf. *ib.*, 29, nota 82.

3. Cf. *ib.*, 29-37.

4. Per a la descripció del ms. cf. F. KAMPERS, *Kaiserprophetien und Kaisersagen*, Munich 1895, 248; E. DONCKEL, *Studien über die Prophezeiung des Fr. Telesforus von Cosenza O.F.M.*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», XXVI (1934), 35, 50; N. VALOIS, *La France et le Grand schisme I*, 373, n. 4; *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des mss. latins*, t. IV (nos. 3014 à 3277), París 1958, 322-323. El ms. procedeix del convent de Carmelites de Clermont-Ferrand: cf. *Catalogue général des manuscrits des Bibliothèques de France. Départements*, t. XIV, p. xvi.

vsque ad tempora futuri pape vocati Angelici pastoris, et Karoli regis Francie futuri imperatoris post Fredericum tertium supradictum. Item de summis pontificibus Romane ecclesie a tempore dicti Angelici pastoris vsque ad tempus vltimi antichristi. Item a tempore dicti vltimi antichristi et post mortem ipsius vsque ad extremum Dei iudicium, et cetera.

«Vniuersis ac singulis fidelibus christianis, ecclesiasticis ac secularibus, humilis frater Theoloforus de Cusantia, pauper presbiter ac heremita prope Thebas, humiliari sub diuina potentia maiestatis ac ipsius gratiam et gloriam.

«Cum tristis et dolens de malis presentis scismatis, accionibus occurrentibus et verisimiliter occursuris mansuetissimum Dominum cum jeuniorum lacrimarumque copia sepius humiliter exorassem quatinus instantis scismatis causas et quis in ipso scismate asserencium se summos pontifices verus pontifex et quis pseudo pontifex exstaret, ipsius quoque scismatis qualem et quorum finem ac quando finito scismate Dei Ecclesia maxime cum principibus secularibus regeretur, ipse Dominus michi seruo ostendere dignaretur, anno a nativitate Domini predicti millesimo CCCmo LXXX VI<sup>o</sup> prefati Domini mei, michi dormienti leui sompno et quasi hoc stupenti missum extiti[t] uidere angelum Domini virginei aspectus et altitudinis duorum cubitorum, ornatum duabus alis valde nitentibus, alba et clara ueste amictum michique dulciter alloquentem hec verba: «Dominus exaudiuit preces tuas dicens quod seruis suis dilectis Cirillo presbitero et heremite in monte Carmeli, Joachim abbati et multis aliis seruis suis presens scisma futurum et eius scismatis causas et qui esset orto pontifex et qui pseudo pontifex finemque eius, et post ipsum scisma futurum Ecclesie regimen per Spiritum Sanctum et angelum iam diu indicauit et apperuit. Queras igitur predictorum libros et scripta et tunc tue erit satisfactum voluntati. Et quod in ipsis libris uel scriptis reperis scribe et aliis pro tua et ipsorum salute indica et reuela». Quibus dictis et auditis, prefatus angelus illico disparuit.

«Ego autem timidus a sompno surgens vocaui fratrem meum carissimum fratrem Eusebium Vercellensem, cui omnia supradicta patefeci. Cuius consilio ipse et ego cum maxima diligentia in ciuitate Thebarum et Consencia, vbi ortus est prefatus Joachim sanctus propheta, et in aliis locis circumuicinis ipsi ciuitatibus predictorum virorum libros quesiuimus.

«Et tandem inuenimus supradicti *Cirilli* librum qui «Domui totius diuine» etc. Cuius libri verba angelus Domini in duabus tabulis argenteis continentia futura magna negotia, incipiendo ab anno M CC LIIII, ipsi Cirillo nuntiauit dum celebrabat, ut uidi alibi, et dedit.

«Item inuenimus omnes libros prefati magni prophete *Joachim* et maxime ipsius singulares missos Henrico de Sueuia imperatori VI, ac olim singularem librum ipsius intitulatum *Librum de Flore* de summis pontificibus, ab Innocencio quarto vsque ad Antichristum, qui incipit: «Tempore colubri leene filii».

«Item inuenimus vnum singularem librum intitulatum «Hic incipit reuelatio que de *Orosco* intitulatur», extractum de ebreo in latinum a Dandalo Ilerdensi de summis pontificibus futuris a Nicholao tertio vsque ad angelicum pastorem, qui incipit: «Etenim omnipotens est opifex».

Item vnum quemdam parvum librum intitulum *Hec est reuelacio Merlini de summis pontificibus*, qui incipit: «Glorioso patri B. diuina prouidentia».

«Item inuenimus quemdam parvum librum intitulum *Rabani de summis pontificibus* qui incipit; «Genus nequam».

«Item inuenimus quamdam reuelacionem factam per Spiritum Sanctum beato *Francisco* de presenti scismate, qui incipit: «Sacri beati Francisci».

«Item inuenimus multas alias prophetias et visiones sanctorum et maxime quasdam singulas, quarum vna incipit: «Ve mundo in C annis». Alia autem incipit: «In vigilia Ascensionis». Alia autem incipit: «Scitote qui».

«Item inuenimus librum continentem vates Ambrosi, Merlini, Sibille Erithee, de Babilonia, Sibille Tiburtine et Sibille Helespontine de presagiis futurorum.

«Item etiam inuenimus extracciones propheticarum continentes que ventura sunt et debent ab anno natiuitatis Domini M<sup>o</sup> CC vsque finem Antichristi magni.

«Item inuenimus cronicas Cusantini Antifertis ac fratris Theleuci de Luca, et multas alias cronicas scribentes omnia gesta Ecclesie et specialiter scismatum et intrusionem romane Ecclesie de anno supradicto natiuitatis Domini millesimo CCC XVI uel citra.

«Quibus omnibus et singulis per me fratrem Theloforum uigilantissimo studio perlectis ac orationibus et lacrimis Domino sepe effusis vt veritatem predictorum michi ostendere dignaretur, valde gauisus sum tamquam clarefactus de predictis que diu scire desideraueram. Namque clare cognoui presens scisma eiusque causas per Spiritum Sanctum CL annis elapsis prefatis Joachim, Cirillo et aliis supradictis sanctis uiris fuisse predicta et demonstrata. Quorum prophetarum et sanctorum uirorum verba inseram pura fide presenti libello, nichil de meo ponens, obediensque in hoc mandato angelico qui michi reuelauit vt inuenta in predictis scripturis aliis reuelarem»<sup>5</sup>.

b) Pel que fa al càstig i reformació de l'estament clerical, el llibre de Telesfor és explícit. D'antuvi recollirem el tema que en la perspectiva de la persecució dels eclesiàstics, els clergues no gosaran manifestar-se externament com a tals i que amagaran la tonsura<sup>6</sup>:

«Item in diebus illis erit Ecclesia Dei bonis superfluis circumscisa et bonis temporalibus spoliata, spiritualibus autem maximis predita. Sed antequam hec

5. BNP ms. lat. 3184, f. 106r, línia 20 - 106v, línia 41.

6. Cf. l'article setè dels lul.listes al.legat per Eimeric en la *Incantatio*: «... nec aliquis clericus auderet allegare coronam»; *a. c.*, p. 48.

fiant necesse est ut cleri incrassati et in superbia eorum viventes tonsuram suam abscindent et se clericos negent»<sup>7</sup>.

«... sic infra hanc tribulationem vacabit sedes romana et credo per unum annum cum dimidio, prout habetur in capitulo V et VII libri Cyrilli, in quo tempore vacationis clerus erit nimirum tribulatus et afflicto, quod tonsuram abscondet et se clericum negabit quasi omnis ecclesiastica persona.»<sup>8</sup>

bb) La causa del gran cisma és el propòsit de reformar l'Església de dalt a baix, apartant-la dels béns temporals:

«Et dico secundum Spiritum Sanctum et Joachim in libro Cirilli et super Jeremiam, ut exprimeretur et probatur infra, quod causa efficiens presentis scismatis est Deus, qui propter peccata cleri et dispositione et tolleracione promissit promittitque presens scisma, quia initium omnium malorum, ut VI c. Cirilli, c. *Si multum*, in glossa, verbo *Jeroboam*. Causa autem finalis est reformatio et conuersio cleri in spiritualibus .... nam cum diuicie et dominia temporalia fecerunt clerum repudiatum ut viciosum et attendentem solum ad temporalia, ipse Deus disposuit ipsa bona et dominia temporalia ab eo auferre, ut ipse clerus discat vivere et attendere in spiritualibus secundum formam datam ipsi clero a Petro et aliis fundatoribus dicti cleri et ecclesiasticorum. Unde Joachim in libro de consolatione: «Quanto erit maior confusio et diuisio in Ecclesia Dei tanto erit maior consolatio, quia fluctuando exaltabitur sponsa Christi et erugo cadet a facie Ecclesie triumphantis»<sup>9</sup>.

«Ostensis igitur causis efficienti et finali presentis scismatis, id est, viciis et peccatis cleri prouenientibus et maxime ex habundancia diuiciarum et exercicio domini temporalis, quas diuitias et dominia temporalia Deus disposuit, ut supra apparet, auferre a romana Ecclesia et toto clero, vt ipsis bonis temporalibus dimissis delectentur solum in spiritualibus, et ipse clerus dimissis sordibus viuat in Domino, restat uidere de religiosis mendicantibus bona temporalia possidere non debentibus. Actamen, antequam ad statum perueniatur, sciendum est quod supradicta reformatio et omnia supradicta tangunt quemcumque et qualescumque»<sup>10</sup>.

«Item afflictio tangit omnes ordines. Unde Joachim SUPER JEREMIAM ad H. imperatorem super verbo *luxit Judea* sic dicit: «Omnes ordines Ecclesie affligentur, nam primi vastandi, secundi destruendi, tertii precipitandi. De primis: seminaverunt triticum fidei coniugalis et spinas mensuraverunt fornicantes. De secundis: isti currebant ad temporalia et ego non mittebam eos nisi ad spiritualia. De tertiis: scopulis currentium inclinati sunt, quia de contemplanti sublimibus inclinantur ad terrena desideria uanitatibus.»<sup>11</sup>

7. BNP ms. lat. 3184, f. 108r, línies 32-35.

8. *Ib.*, f. 117v, línies 21-25.

9. *Ib.*, f. 108r, línies 20-31.

10. *Ib.*, f. 110r, línies 33-41.

11. *Ib.*, f. 110v, línies 7-13.



«De peccatis et viciis religiosorum mendicantium propter que ipsi religiosi et eorum ordines iusto Dei iudicio destrui et auferri debeant ab ecclesia romana et Dei vniuersali ecclesia. Item de sancta et noua religione facienda et ordinanda virtute Spiritus Sancti que precedet omnes antiquas religiones sanctitate, bonitate et virtute.

«[V]ertatur nunc stilus ad statum et processum religiosorum mendicantium, qui temporalia bona possidere non debent; fronte verecunda dico dolens de ipsorum proxima et inexplicabili ruina quam Spiritus Sanctus dicto Cirillo non solum semel, sed pluries dixit eorum ruinam ac vnum singulare capitulum Spiritus Sanctus exposuit de principio, medio ac fine dictorum religiosorum. Tetigit Spiritus Sanctus de ipsis in c. VI Cirilli ibi, *Tunc eptigadis*, et ibi, *Si laueris*. Et in verbo *ore ortum* et in c. VII ibi, *Tunc palam false* etc. et in c. VIII<sup>o</sup> ibi. *Ne obliuiscaris*. Et in omnibus predictis locis sunt glosse Joachim cum Spiritu Sancto dictis religiosiis maxima verba cominantes, cuius capituli verba breuitatis causa non in totum diffusim hic inserere, sed aliqua propter que ueritas cognoscatur de ruina et vita ipsorum religiosorum, quod capitulum incipit *Ve mulieribus* et est c. XX, XI dicti libri Cirilli, licet aliqui ponant quod c. XI<sup>m</sup> et capitulum vltimum est. In quo c. Spiritus Sanctus de ipsorum religiosorum vita et ruina inter cetera dicit infrascripta uerba: “*Ve mulieribus excisis de petra ...*»<sup>12</sup>.

«Super verbo *frondes arbores decorantes*, intelligit prelatos religiosos qui ad ecclesiasticas dignitates promoti in ordine eodem eorumdem honorem et gloriam redundabunt, ut falso putabunt, falso inquam quoniam spiritualem paupertatem reicere et ad splendidas diuitias peruenire non est honorabile eis quo ad Deum, sed uituperabile potius. Super uerbo *flores odoriferos*, bonam famam intelligit, qua tandem carebunt. Super uerbo *lupi rapaces*, hic ostendet quod non solum extrinsecus quo ad secularia, sed intrinsecus quo ad se inuicem prauis existent, alius alium persequendo uel offendendo inique.»<sup>13</sup>

«Item Joachim in c. VIII Cirilli quod incipit *grandis aquila*, super uerbo *obliuiscaris*, dicit quod ordo fratrum minorum acerbissime punietur, sed totaliter non destruetur propter sanctitatem fundatoris eiusdem. Ceteri ordines mendicantium penitus destruentur.»<sup>14</sup>

«Quando autem ista persecutio et per quem fieri debeat contra dictos religiosos respondetur quod incipietur per imperatorem nomine Fredericum qui secundum communem opinionem prophetarum incipiet regnare infra sex annos. Item dicti fratres minores multum patientur et dispergentur quando in ciuitate Parisii fiet illa nouitas et vacatio romane ecclesie de quibus Spiritus Sanctus loquitur in VI c. libri Cirilli in li. *peribit nouitas mandata*, in uerbo *expa(e)rtigadis*, et ibi glossa Joachim. Maior autem persecutio et destructio fiet tempore sanctissimi primi pape futuri post has et alias tribulaciones. Item Ioachim in libro Cirilli in c. *de mulieribus* supradicto, super uerbo *multos*, expresse et clare tenet quod Deus etiam aliquas religiones que sunt sub habitu nigro destruet et reprobabit»<sup>15</sup>.

12. *Ib.*, f. 110v, línies 20-31.

13. *Ib.*, f. 111r, línia 37 - 11v, línia 2.

14. *Ib.*, f. 111v, línies 20-23.

15. *Ib.*, f. 112r, línies 4-14.

«... romana ecclesia et prelati perdent magnam partem domini temporalis et aliorum bonorum ratione instantis scismatis et etiam punientur in personis, multa dampna et iniurias recipientes. Item Joachim in *Libro de flore*, Merlinus, Dandalus et Rabanus in libris superius nominatis expresse dicunt quod tempore angelici pastoris et duorum proxime successorum ipsius romani pontifices sponte renuntiabunt dominio temporali spiritualibus adherentes et per consilium generale ordinabitur quod prelati et clerus habeant solum victum et vestitum honestum et vere necessarium, reiectis omnibus pompis ac deliciis et prelatorum et cleri bonis distributis pauperibus Christi; de quibus angelico pastore ac successoribus clarius inferius describitur, cum de ipsis tractabitur ...»<sup>16</sup>

«Viso de destructione et ruina romane ecclesie, cleri secularis, religiosorum, specialiter mendicantium religiosorum ac aqualiter de eorum spirituali reparatione in futuris, restat uidere quo tempore hec destructio fiet. Item per quos fiet. Item in quibus bonis. Item quis in presenti scismate est verus pontifex. Item quis est pseudo pontifex et qualis erit finis presentis scismatis. Item si an verus pontifex uel pseudo vincat. Item quo loco pseudo pontifex punietur cum sequacibus. Item quanto tempore durabunt scisma et tribulatio. Ad primum respondet secundum Spiritum Sanctum et Joachim in predicto Cirillo in VII<sup>o</sup> c. quod vniuersalis ecclesie calamitas et destructio incipient presenti scismate [*segueixen nou línies ratllades*] inchoante, que uerba Spiritus Sancti sunt hec: Tunc quoque si...»<sup>17</sup>

«Ad secundum autem uidelicet per quos romana ecclesia et clerus debeant molestari et conculcari personaliter et realiter, dico quod Joachim super Jeremiam ad imperatorem clare et notanter dicit quod romana ecclesia et totus clerus tripliciter percutientur hiis temporibus antequam flagellum cesset. Que uerba Joachim sunt in 1<sup>o</sup> c. in verbo *secundum numerum animarum tuarum alius Dei tui nida* (?) et sic dicit: romana ecclesia et prelati percutiendi sunt uirga imperialis potentie, atterendi sunt gladio prophetie, vastandi leone gentis incredule ad exterminium uite carnalis. Nam ipsa tria necessaria sunt: uirga discipline, gladius doctrine, leo potentie. Disciplina motus corrigit inquietos, doctrina sensus instruit imperitos, potentia actus comprimit dissolutos. Quis autem sit imperator qui percutere debeat romanam ecclesiam? Respondetur quod est Fredericus genere alemannus qui in breui ad cumulum alemannorum fiet imperator et uocabit se Fredericum imperatorem tertium et erit de genere Frederici imperatoris secundi. Hic Fredericus supra quem credi posset omnia deustabit secundum concordiam omnium prophetiarum tam veteris quam novi testamenti, de quo Frederico aliquid inferius dicetur. Quis sit pseudo-propheta supradictus? Respondetur maxime quod erit pseudopontifex seu antipapa qui erit natione alemanno (*sic*) eligendus malicia dicti Frederici. Unde Joachim s[uper] Apoc., super verbo *tenebre* etc., clare dicit quod vltima persecutio pseudoprophete erit grauior et inhumanior omni alia preterita persecutione clero et populo christianis pseudo prophetam preambulum antiChristi sibi que contemporaneum inferenda, cui tertius Fredericus regulus illius perfidie potentiora uenena diffundet, quod ex illo Apoc. loco conuertitur ubi bestia de terra consurgens prioris bestie vniuer-

16. *Ib.*, f. 112v, línies 28-37.

17. *Ib.*, f. 112v, línies 4-12 i 21-22.

sam faciei uissionem. Hec Joaqchim vbi supra. Que autem sit gens incredula que debeat percutere clerum et populum xtianum ? Respondetur per Spiritum Sanctum in libro Cirilli, in c. *grandis aquila*, quod erunt turci, greci et sarraceni qui coniugentur dicto Frederico ut dictos ecclesiam et populum xtianum humiliant et destruent. Etiam erunt alii sarraceni et tartari qui secundum sibillam Helesponticam, ubi ponit de VI miliario, et Joachim hiis temporibus fortiter debent affligere clerum et populum christianum et in fine VIe etatis in qua sumus secundum omnes prophetas.»<sup>18</sup>

«Quomodo ecclesia et clerus iuste a Deo punientur, quia non distribuunt bona temporalia pauperibus, ut debent, et habent arma, cum orationibus debeant insistere.

«Viso per quos ecclesia affligi debeat, restat uidere in quibus. Respondetur quod personaliter et realiter. Quod autem ecclesia debeat affligi realiter et etiam personaliter satis supra in multis locis dictum est, sed speciali verbo dicendum est quod ecclesia romana specialiter perdet donacionem factam ecclesie per Constantinum imperatorem, quam Spiritus Sanctus in c. VII libri Cirilli uocat priuatum munus; qui vere Constantinus in ecclesia Dei infudit, cum tanti metalli superbiam Silvestro pape contulit. Joachim ibi, est de *ipsa predicere*, et in c. *Multa grafizas*<sup>19</sup>.

c) Si no hem trobat en el manuscrit parisenc de Telesfor de Cosenza la referència a la destrucció d'esglésies i altars, sí que n'hi ha una al misteriós Policarp que la vaticinava:

«Dicit etiam Joachim quod legit in volumine alio anno lapso quod quasi prophetiam Policardus diaconus edidit, ubi dicitur quod multe religiones mendicantes ex deuocione apostolice paupertatis euenient de quibus aliqui ob eorum importunitatem, insolenciam et grauamen elemosinarum per ecclesiam destruentur et alique famosiores ex ipsis remanebunt ad tempus, que attamen non modicum locum in ecclesia sibi vendicabunt. Et quia multis graeci ditabuntur clerus timebit eos et timebit et seruiet ob timorem donec et ipse cum aliis destruentur. Item Joachim *super Jeremiam* ad li. in uerbo *derelinquam vos in manus tyrannorum* sic dicit: Hic notandum quod sicut Sodoma duo angeli euerterunt et sinagogam, sic etiam duo angeli Iohannes et Christus destruxerunt. Et sic oportet quod duo equi angeli officium predicationis habentes in duobus ordinibus designati in Moyse et in Helya, qui ordines secundum glosatores et Joachim sunt predicatorum et minores qui subuertent Ecclesiam in spiritu.»<sup>20</sup>

d) Pel que fa a l'obertura d'una època religiosa nova, Telesfor de Cosenza remet a les profecies de Joaquim de Fiore:

«Item singulariter notandum est quod Ioachim in *libro Concordie* expresse tenet quod insurget sanctissima et noua religio, que religio erit libera et spiritualis,

18. *Ib.*, f. 112v, línia 40 - f. 113r, línia 60.

19. *Ib.*, f. 113r, línies 27-36.

20. *Ib.*, f. 111r, línies 8-19.

in qua romani pontifices pace ecclesie se continebunt, quam religionem et ordinem Deus super omnes diliget, que perfectio illius religionis illius ecclesie vincet aliorum omnium et ipsum et ordinem religionum.»<sup>21</sup>

e) Pel que fa al passatge a Jerusalem i l'elecció d'un papa veritable, que anirà de tronc amb un nou emperador, Telesfor de Cosenza és formal i partidari que el nou titular de l'imperi sigui el rei de França. A més, vaticina que les grans tribulacions comencen el 1364 i duren fins al 1409:

«Et primo refero quod frater Gilbertus de Anglia, Petrus Johannis, Jacobus grecus et magni theologi dixerunt clare quod magnus Sathan diabolus fuit solutus ad male agendum et dicte tribulaciones inceperunt in mundo anno natiuitatis Domini M CCC LXVIII uel circa et durabunt usque M CCCC IX, et hoc probant per authoritatem Danielis, quod ego eciam approbo, maxime quia dominus noster Christus, Math. XXVIII loquens de aduentu Antichristi et volens solvere questionem discipulorum dicentium Christo: «Dic nobis quando hec erunt quod signum aduentus tui», etc., reuelando tempus de orationibus prophetarum pseudo de quibus ibi loquitur, remittit ad Danielelem dicens: «Cum viderint abhominacionem desolationis que dicta est a Daniele propheta stante in loco sancto» etc., in quo cap. Daniel continetur sic: Daniel audiens narrare tot tribulaciones ante adventum Christi et in veteri testamento, voluit cerciorari ab angelo sibi loquente an dicte tribulaciones euenient in nouo testamento; cui Danieli fuit responsum sic per hec verba: «A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abhominacio in desolacione[m] dies M CC XC. Beatus qui expectat et peruenit ad dies M CCC XXXV. Tu autem Daniel vade ad prefinitum tempus et stabis in sorte tua». Et est notandum quod prophete accipiunt diem pro anno. Iuge autem sacrificium ablatum fuit de templo et in ea fuit desolatio per Ptitum et Basbasianum imperatorem post natiuitatem Domini per LXXVIII annos, quibus LXXVIII annis adiunctis ad M CCXC sunt anni a natiuitate Domini M CCC XXXV. Sunt anni M CCCC IX quibus finietur dicta tribulacio, quia dicitur ibi: «Beatus qui expectat et peruenit ad dies M CCC XXXV annos», infra quos annos incipiendo a M CCC LXVIII a natiuitate Domini usque ad mille CCCC IX, principes reges et populi fideles et infideles et specialiter Romana ecclesia et alius clerus turbari debent a potestate et malicia dicti Sathan, et eciam multi antichristi in ecclesia Dei et in populo christiano insurgent infra illud tempus et maxime supradictus Fredericus cum tribus antipapis turbabit mundum et maxime incarcerando regem Francie nomine Karolum, quem Deus miraculose liberabit a carcere. Et post fiet ab ipso sancto et angelico pastore prius priuatis prelati et ducibus Alamannie ad quos spectat electio imperii. Qui imperator cum angelico pastore qui ipsum coronabit reformabit ecclesiam in statu paupertatis et Dei obsequiis. Et ipse imperator cum vno sancto papa facient septimum et ultimum passagium per terram sanctam quam recuperabunt, nec ante nec post fiet aliud passagium; ante non poterit propter supradictas tribulaciones, et post non erit necesse, quia terra sancta erit recuperata a christianis et iudei, greci et alii infideles incipient conuerti ad Christum. Et hoc secundum Joachim et Rabanum in diuersis libris.»<sup>22</sup>

21. *Ib.*, f. 112r, línies 14-18.

22. *Ib.*, f. 116v, línia 34 - f. 117r, línia 27.

Atès que el ms. de la BNP és un testimoni textualment útil del llibre de Telesfor de Cosenza<sup>23</sup>, els extrets que n'hem ofert serviran potser per a il·lustrar el clima d'expectació, de tensió i gairebé gosariem dir d'histèria que es va apoderar d'alguns cercles exaltats a partir dels fets que menaren al gran cisma. Els lul·listes de la *Incantatio* i les seves lucubracions, fossin o no fossin indegudament manipulades per l'inquisidor, pertanyen, doncs, a un grup típic de llur època.

D'altra banda, el lector haurà pogut observar que Telesfor de Cosenza recull alguna tesi típicament arnaldiana. D'una banda, atorga a les ,profecies' del seu temps el valor de ,quax paraula de Déu' que els atorgava Arnau<sup>24</sup>; d'altra banda, com Arnau, profetitza la vinguda de l'Anticrist a data fixa, basant-se en els textos combinats de Dan 12, 11-12 i Mt 24, 15, i en el principi exegetíc de ,dies pro anno'<sup>25</sup>. La cita de l'*Horoscopus*<sup>26</sup>, qui sap si inventat per Arnau<sup>27</sup>, i de la profecia *Vae mundo in centum annis*, donada a conèixer pel vilanovà en el seu tractat *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*<sup>28</sup>, fan comprendre que Telesfor de Cosenza, el qual no cita tanmateix ni el nom ni cap obra d'Arnau, n'havia sofert la influència, sigui directament, sigui indirecta. O almenys es movia en uns quadres de pensament que no podien ésser aliens als cercles

23. Així ho estampa DONCKEL, *o. c.*, 39.

24. Cfr. supra, p. 611. Sobre la possibilitat de trobar ,revelació' fora de l'Escriptura, admesa per Arnau, hom pot veure l'edició de Josep PERARNAU de *L'Alia informatio Beguinorum d'Arnau de Vilanova* (Studia, textus, subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 52, línies 295-310 i pp. 54-55; i la seva transcripció del text del *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 7/8 (1988-1989), 151-152, línies 754-775.

25. Cfr supra e). Pel que fa a Arnau, cfr *De tempore adventus Antichristi*, dins *ibid.*, 7/8 (1988-1989), 145-150 i 169, línies 481-569, 573-575, 694-698 i 1518; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *ibid.*, 84-86, 91-92, línies 575-615, 724-730.

26. Cfr supra a). Pel que fa a Arnau, cfr *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca praedicatorum*, Vat. Lat. 3824, f. 239ab, citat per Jaume MENSA I VALLS, *Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'"Expositio super Apocalypsi": anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 13 (1994), 140, nota 85; també és esmentat l'*Horoscopus* en la lletra d'Arnau a Bartomeua Montaner, New Haven, Yale Univ. Library, ms. Marston 225, f. 28v, citada per R. E. LERNER, *On the Origins of the earliest Latin pope prophecies: A reconsideration*, dins *Fälschungen im Mittelalter*, V, Hannover 1988, 630, nota 44: Cf. ATCA, XI (1992), 21/27. La profecia de l'*Horoscopus* amb el seu comentari és present a l'inventari post mortem dels llibres d'Arnau de Vilanova: cfr Roc CHABÀS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1903), 193, nota 97; 194 nota 145; 199 notes 265-266; 202 nota 368, sense que això signifiqui res pel que fa la paternitat arnaldiana de la profecia o del seu comentari.

27. Ja des del temps de H. GRUNDMANN, en *Liber de Flore. Eine Schrift der Franziskaner-Spirituellen aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts*, dins «Historisches Jahrbuch», 49 (1929), 33-91, reeditat en *Id.*, *Ausgewählte Aufsätze*, II, Stuttgart 1977, 101-165, especialment 109-110, la paternitat de l'*Horoscopus* és controvertida: cfr, R. E. LERNER, *On the Origins...*, 623-631 (admet que Dàndal de Lleida pot ésser un personatge real); R. RUSCONI, *À la recherche des traces authentiques de Joachim de Flore dans la France Méridionale*, dins *Fin du monde et signes des temps*, «Cahiers de Fanjeaux», 27 (1992), 70 (creu que Dàndal és un personatge fictici i que tant el text com el comentari de l'*Horoscopus* són d'Arnau de Vilanova).

28. Cfr. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *ib.*, 102-103, línies 947-999.

lul·lians atacats per Eimeric en la *Incantatio*, a propòsit dels quals ja vam tenir l'oportunitat de remarcar fins a quin punt tenien coincidències amb algunes doctrines arnaldianes típiques.<sup>29</sup>

---

29. Les coincidències entre lul·lisme i arnaldisme durant la segona meitat del segle XIV han estat posteriorment confirmades: cfr Jaume DE PUIG I OLIVER, *El "Dialogus contra lullistas" de Nicolau Eimeric, O. P. Edició i estudi, dins "ATCA" 19 (2000), especialment 74-88.*

Josep CLARA I RESPLANDIS

APROXIMACIÓ A BERNAT ESTRUÇ,  
POETA CATALÀ DEL SEGLE XV

L'any 1501 van ser impreses, a Girona, unes *Cobles de gran devoció e contemplació a glòria e labor de Nostre Senyor Déu Jesuchrist e de la Sacratíssima Verge Maria mare sua*, escrites per ,lo magnífich mossèn Bernat Estrús'. Es tracta d'una composició de setanta cobles de nou versos i una tornada de cinc, feta amb un to ascètic i amb nombroses confessions personals, segons que diu el mateix autor, quan solament li restaven tres dies de vida. L'editor fou el misteriós Baltasar Avella, prevere, de qui els arxius gironins, ara com ara, no han pogut fornir notícies.<sup>1</sup>

La personalitat de l'escriptor de les cobles és força mancada d'informació, tot i que no deixa de ser esmentat en les diverses històries de la literatura catalana. La cronologia essencial dels qui l'han citat o s'han interessat per ell i la seva obra és la que tot seguit detalllem:

1864: Al volum dels Jocs Florals de Barcelona, i com a lema a una composició premiada, Marian Aguiló publicà uns pocs versos d'una de les cobles d'Estruç.

1865: Manuel Milà i Fontanals esmenta ,mossèn B. Estruç de Girona' i afirma que ,segurament és de las darrerias del segle [XV]' i que només coneix la mostra publicada per Aguiló l'any anterior.<sup>2</sup>

1876: Enric Claudi Girbal, després d'haver obtingut una transcripció completa de l'obra per mitjà del bibliotecari de la Colombina, on es conservava l'únic exemplar conegut fins que desaparegué, tornà a publicar les Cobles, precedides d'una introducció breu, en la qual reportava una consulta feta a Aguiló, qui li va confessar que «nostre poemeta no és anterior al últim terç del segle XV, y més probable encara que's compongué molt poch avans de imprimir-se». Girbal anuncià que es proposava de publicar «un llarch y entretingut treball sobre la genealogia de aquella antiquíssima família gironina que tant figura en nostra història local», la qual cosa no ens consta que arribés a materialitzar.<sup>3</sup>

1909: Antoni Elías de Molins va pretendre identificar l'autor amb un abat de Sant Esteve de Banyoles i de Sant Cugat (Bernat Estruch), mort el 1419.<sup>4</sup>

---

1. Enric MIRAMBELL I BELLOC, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona, Institut d'Estudis Gironins 1988, 27. Baltasar Avella hauria impresa una altra obra el 1502: el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei, edició de la qual no es coneix cap exemplar.

2. Manuel MILÀ I FONTANALS, *Ressenya històrica y crítica dels antics poetes catalans*, dins *Obras completas*, III, Barcelona, Librería de Alvaro Verdaguer 1890, 212.

3. Enric Claudi GIRBAL, *Un poeta antic gironí*, dins «La Renaixensa», 1876, 5-27.

4. Antonio ELÍAS DE MOLINS, *Inscripciones sepulcrales de escritores catalanes de la Edad Media*, dins «Cultura Española», XIV (1909), 400-402.

1929: Carles Rahola l'esmenta entre els gironins esclarits, basant-se en les obres d'Aguiló i Milà i Fontanals.<sup>5</sup>

1953: Jordi Rubió no acceptà la identificació d'Elias de Molins i, amb documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, va proposar de cercar l'autor entre els membres d'una família gironina que documenta d'ençà de 1380, que exerciren càrrecs públics a la ciutat de l'Onyar, durant aquell segle i el següent. És partidari d'inclinar-se pel donzell que el 1457 obtingué el càrrec de procurador fiscal i havia lluitat en l'estol d'Alfons IV Trastàmara. Considera que les cobles «son indudablemente obra de un hombre ya entrado en la vejez, y por su forma, el verso de diez sílabas clásico de la escuela catalana y no de arte mayor, no parece próximo a la fecha de la primera edición».<sup>6</sup>

1964: Josep Romeu parla de Bernat Estruç, «oficial del rei i possiblement gironí, autor d'unes cobles publicades molt posteriorment (1501)».<sup>7</sup>

1966: Martí de Riquer segueix la identificació de Jordi Rubió, sense aportar dades noves.<sup>8</sup>

Es pot afirmar, doncs, que d'ençà de Rubió i Balaguer la investigació no ha avançat. En aquest treball, però, resumirem el resultat de la recerca sobre la documentació dels arxius gironins, la qual cosa ens ha permès d'ampliar les notícies sobre la família i de fer precisions sobre el possible autor.

### *La família Estruç*

El diccionari heràldic i genealògic de García Carraffa afirma que el cognom Estruç és originari de «Cataluña, con casas en Cervera, Lleyda y Urgel».<sup>9</sup> Nosaltres, en canvi, constatem que la família va ser present en la vida de la ciutat de Girona, del segle XII al XVII,<sup>10</sup> i que els components, a part de tenir representació en l'estament eclesiàstic, hi exerciren càrrecs oficials, com els de batlle, procurador fiscal o jurat del municipi.

5. Carles RAHOLA, *La ciutat de Girona*, Barcelona, Editorial Barcino 1929, 94-95.

6. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Historia General de las Literaturas Hispánicas*, III, Barcelona, 1953, 799-800.

7. Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, IV. *El segle XV. Segona part*, Barcelona, Barcino 1964, 97.

8. Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*. III. Barcelona, Ariel 1966, 471-472.

9. Alberto y Arturo GARCÍA CARAFFA, *Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos*, XXX, Madrid 1956, 214.

10. El primer conegut és Arnau Estruç, qui el 1171 testificà a favor de la Seu de Girona (M. Josepa ARNALL i Josep M. PONS I GURI, *L'escriptura a les terres gironines*, Girona, Diputació 1993, 116-117). Els darrers components que hem trobat foren els germans Lluís, mercader, i Francesc Estruç, beneficiat de la Seu, que vivien el 1620. Santiago SOBREQÜÉS esmenta un Bernat Estruç, donzell, de Castelló d'Empúries, el 1410: *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, Curial 1973, 264.



Un Bernat Estruç fou jurat de la mà major el 1326, i un altre -si admetem que no era el mateix- va ser-ho en 1357, 1361, 1367 i 1373. Aquest mateix càrrec va ser exercit per Lluís Estruç els anys 1356, 1365, 1376, 1379 i 1390, per Pere Benguer Estruç el 1366, per Joan Estruç el 1393, per Guerau Estruç el 1427, per Bernat Guillem Estruç el 1441 i per un altre Joan Estruç el 1443. D'altra banda, ens consta que Bernat Estruç va ser batlle el 1334 i Lluís Estruç el 1494. Es tractava d'una nissaga de l'oligarquia urbana, ben relacionada amb la corona i que tenia la sepultura a l'església col·legiata de Sant Feliu de Girona.<sup>11</sup>

Una proposta d'arbre genealògic referit als segles XIV i XV ens servirà per a retrobar i situar el possible autor entre els diversos Bernats que van viure a la segona meitat del Quatre-cents, ja que, com va avançar Enric Claudi Girbal, el «nom de font se troba, a usansa de aquells tems, repetit tant freqüentment entre'ls membres de la mateixa família, que se requereix molt seny pera no confondre'ls entre sí».

### *L'autor*

Tenint en compte les indicacions de Jordi Rubió, així com el títol de mossèn que reporten les *Cobles*, i la data de la seva mort (1501), ens inclinem també a atribuir-les a Bernat Estruç, donzell, procurador fiscal, que va viure, com a home madur, a la segona meitat del segle XV.

Els seus pares foren un altre Bernat Estruç, que morí el 1457, membre del braç militar i nebot de l'escriptor Francesc de la Via,<sup>12</sup> i Margarida, els quals, a part del poeta, tingueren sis filles: Sibil·la, esposa de Bartomeu de Raset, donzell; Rafaela, casada amb Narcís Pere, ciutadà; Eleonor, casada amb Joan de Segueró, donzell; Lluïsa, Mondina i Estruç, monges del monestir de Sant Feliu de Cadins. Mondina arribà a abadessa del mateix monestir, plaçat aleshores al Mercadal de Girona.<sup>13</sup>

El poeta es casà amb Eleonor Miquel, d'un llinatge burgès de Girona, i no va tenir fills. Fou un membre de la petita noblesa catalana, i residí temporalment a Madremanya. Sabem que es relacionà amb el canonge Roger de Cartellà, qui l'any 1466 li féu una deixa testamentària: «aliud ronsinum meum de pèl».<sup>14</sup>

11. Algunes notícies són reportades per Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*. II. Barcelona, Ajuntament de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 270-271. La tomba de Bernat Estruç, mort el 1398, és prop dels graons que duen a l'altar major i de la reixa que el tanca.

12. Sobre la família de la Via, vegeu el meu *Entorn la personalitat del poeta Francesc de la Via*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», III (1984), 193-217.

13. Sobre aquest monestir, vegeu Narcís PUIGDEVALL i DIUMÉ, *Història de la comunitat cistercenca de Cadins (1169-1992)*, Girona, Diputació 1992, que no reporta els noms de totes les abadesses.

14. Enric MIRAMBELL BELLOC, *El testamento de Roger de Cartellà y su notable biblioteca*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XVII (1964-1965), 402.

Altres documents coetanis parlen de l'activitat del nostre Bernat Estruç, on és atestat com a procurador fiscal. Així, per exemple, el de 19 de juliol de 1458, en què constituí Bernat Lepard, paraire de Girona, perquè, en nom seu, pogués regir el dit ofici en la vegueria i la batllia de Girona.<sup>15</sup> També, el juny de 1477, és esmentat com a procurador de Pere Torroella, noble de Sant Cebrià de Lladó.<sup>16</sup>

De Bernat Estruç es conserven dos testaments, redactats els anys 1468 i 1485, en els quals no hi ha cap referència a l'esposa, la qual cosa vol dir que era vidu en aquelles dates. En ambdós nomenà hereva universal la seva germana Rafaela, vídua de Narcís Pere. Si el primer és interessant en la part final, perquè conté un memorial dels deutes del personatge i permet de saber amb qui tenia normalment més tracte,<sup>17</sup> el segon conté, de més a més, una anotació marginal que ens facilita la data de la mort: el 7 de setembre de 1501, a Lleida. Tenint en compte que l'estampació de les *Cobles* és datada el dia 13 d'octubre del mateix any, sembla evident que ambdós jorns es poden relacionar.

## APÈNDIX DOCUMENTAL

### 1

1458 juliol 19. Girona

AHPG, notaria 3<sup>a</sup> de Girona  
(A. Arnau), vol. 85

*Bernat Estruç nomena Bernat Lepard, paraire de Girona, regent l'ofici de procurador fiscal en la vegueria i batllia de Girona.*

Bernardus Strus, domicellus, domiciliatus in diocesi Gerundensi, procurator fischalis curie vicarie et baiulie Gerunde ex concessione regia, habensque a dicto domino Rege plenum et liberum posse dictum officium regendi personaliter aut per substitutum, idcirco vigore dicte potestatis mihi, ut predicatur, attribute, revocando primitus vos Bernardum Lepard, paratorem Gerunde, a regimine dicti officii, substituo et ordino vos dictum Bernardum Lepard presentem et acceptantem, ad regendum, procurandum et administrandum dictum officium procuratoris fischalis sub modis, formis, pactis et condicionibus sequentibus:

Ab aquestes condicions e pacte, en Bernat Strús, donzell, procurador fischal de Girona, constitueix en Bernat Lepard per regir en nom seu e per ell, lo dit ofici de fischalia en la dita veguaria e batlia.

15. Vegeu l'apèndix documental 1.

16. Vegeu l'apèndix documental 3.

17. Vegeu l'apèndix documental 2.

E, primerament, lo dit Bernat Strús és content donar al dit Leopard, per sos treballs, la mittat del salari que. l Senyor Rey dóna al dit Bernat Strús, per rahó del demont dit offici.

Ítem, vol lo dit Strús que lo dit Leopard jure, com és acostumat, en la forma que lo dit Strús jurà com prèss possessió del offici, que serà bo e leyal al Senyor Rey regint e-xercint lo demont dit offici e en totes coses pertanyents en aquell.

Ítem, vol lo dit Strús que de tots emoluments, ventures e ganys que lo dit Lepart haurà e farà per rahó del dit offici e regint aquell, haia a donar la mittat al dit Strús, e de .IIII. en .IIII. mesos haia a donar compte al dit Strús e, en absència sua, a la senyora sa mare, dels dits emoluments, e vol lo dit Strús que lo dit Leopard li faça sagrament que dels dits emoluments, ventures e ganys, donarà bon e leyal compte.

Ítem, vol lo dit Strús spressament, que lo dit Leopard sia tengut e obligat ab jurament en fer e metre en memorial tots aquells processus que-ll sabrà que-s remetran sens presència sua per qualsevol official, spressant en lo dit memorial qual official ho haurà fet e, per lo semblant, qui seran los delats e querelats, ne d'on són. E aquest memorial lo dit Leopard haia a donar al dit Strús a cap dels .IIII. mesos, com li donarà e retrà lo compte a ell o assa mara, com és dit demont.

Et ego, dictus Bernardus Leopard, accepto e promitto me bene et legaliter me habere in regimine dicti officii, et alia et omnia attendere et complere prout superius continetur. Et pro hiis me obligo et renuntians foro, juro.

Actum Gerunde, die mercurii, XVIIIiIiIiIiIiIi anno predicto.

Testes Jacobus Boschà, mercator, et Petrus Reyal, parator, cives Gerunde.

2

1468 juliol 12. Girona

AHG, notaria 3<sup>a</sup> de Girona  
(A. Arnau), vol. 139.

*Memorial de deutes de Bernat Estruç consignats en el testament de 1468.*

Memorial dels deutes los quals lo dit honorable mossèn Bernat Strús, ab dit son testament, manà specialment ésser satisfets.

E, primerament, deig a.n Poralgues, pallicer, certa quantitat segons és contengut en algun compte de sa mà a mi donat stant entre les mies scriptures, del qual compte li.n he donat hun moltó d'or com aní a Barchinona, però no.m record haia ab ell may comptat.

Ítem més, deig a.n Serdà, draper de Gerona, XXVIII lliures, ... sous, segons se monstra ab carta de deuta per mi a ell feta e fermada en poder d'en Martí Sartre, notari de Gerona, en lo corrent mes de juliol.

Ítem, deig a.n Pere Ferran, sartre de dita ciutat, VIII lliures, segons se monstre en son libre de la mia mà; ha reebut après VIII sous per vin que li he venut.

Ítem, deig al Capítol de Gerona, certa quantitat segons se monstre en lo meu libre de la mia mà.

Ítem, deig a.n Phelip Bosch, specier, quondam, o a son hereter, certa quantitat per rahó de medecines; la derrera cosa que li he dada són dues migeres de avallanes per preu de X sous la migera. Ço que és se monstra en son libre de la mia mà.

Ítem, deig a mossèn Gabriel Capmany, ciutadà de Gerona, segons se mostra en son libre.

Ítem, deig a.n Johan Olms, mercader de Barchinona, sis florins d'or.

Ítem, deig a un missatge qui ha nom Johan Solers, de Legostera, per resta de la soldada que ha gonyada ab mi, XXV sous.

Ítem, deig a.n Otger, sartre de Monells, V lliures; és ver que après ha pres vin per preu de XXII sous VI [diners].

Ítem, deig a.n Perereda, sabater de Sent Sedorní, segons se monstra en son libre; ha reebut après mig sach de avallanes per preu de XX sous.

Ítem, deig a.n Romaguera, per resta de la soldada que ha stat ab mi, sinch lliures, III sous V [diners].

Ítem, deig a.n Resclosa, boter de Monells, V lliures VIII sous; après ha reebut entre vin e diners III lliures VIII sous.

Ítem, deig a.n Pinyol, fuster de dit loch, I lliura, VIII sous.

Ítem, a madona Devesa, de Gerona, per drap que prenguí vivent son marit de la sua botigua, segons se monstra en son libre, ha reebut cert vin.

Ítem, deig a.n Ferran, botiguer de Gerona, IIII lliures, de què li he dats II lliures; és-li degut lo restant.

Ítem, deig a.n Aymerich, de Burdils, una migera de forment.

Ítem, deig a.n Andreu Baucells, de la Bisbal, dotze sous, VI.

Ítem, a.n Ventelló, fuster de Gerona, vint (vuit?) sous.

Ítem, fas memòria com entre mi e en Barthomeu Fabre, giponer, à cert compte, per lo qual crech ésser-li poch tengut, però jo me·n remet en alguns papers de sa mà scrits e comptes meus contenguts en lo libre meu patit de comptes, a (hon *int lin al man*) són los dits seus papers fichats. E té lo dit libre a.n Gabriel Capmany ab altre libre de comptes meu, e ab tots los meus encartaments dins una caixa.

Ítem més, te·n lo dit Capmany dues vànoves, dos cortinatges, dues catiffes e una coberta de coxí dins una altre gran caixa.<sup>18</sup>

Ítem, té més, dins una altra caixa del dit Capmany, totes les armes de la mia persona. Totes aquestes dues caxes e açò qui és dins té penyora lo dit mossèn Capmany per cert[s] diners e forment e civada que jo li dech, segons se monstra en los seus comptes en los quals jo vull sia donada plena fe.<sup>19</sup>

Testes predicti.

18. Nota al marge esquerre: «Dixit que les ha cobrades»

19. Nota al marge esquerre: «Dixit que les ha cobrades»

3

1477 juny 14. Girona

AHG, notaria 3<sup>a</sup> de Girona  
(A. Arnau), vol. 105

*Bernat Estruç, procurador de Pere Torroella, noble i propietari de la casa del Mont, de Lledó, lloga i arrenda a Antoni Juliol, de la parròquia de Santa Pellaia, el delme i altres drets.*

Bernardus Strus, domicellus, domiciliatus in parrochia de Matremagna, procurator ad hec et alia legitime constitutus a magnifico domino Petro Torroella, milite, domino domus del Mont, parrochie Sancti Cipriani de Letone, prout de huiusmodi mea procuracione constat instrumento publico acto... [*bi ha espai de quatre ratlles en blanc*]... dicto procuracionis nomine gratis, a prima die mensis junii currentis ad duos annos proxime venturos, loco et arrendo vobis Anthonio Juliol, parrochie Sancte Pelagie, presenti et acceptanti et vestris, etc., totam decimam panis, vini et carnalagii, lini, canapis, et omnes et singulos census, taschas, agraria una cum medietate ternorum laudismiorum et foriscapiorum, in quibus eciam volo comprehendi decima terrarum et possessionum dicte domus vocate de Mont. Ita quod vos et vestri dicto tempore durante petatis, prout decima solita est colligi in dicta parrochia. Hoc autem arrendo et facio prout melius: precio, videlicet, quindecim librarum et decem solidorum monete currentis. Quod precium solvatis hinc ad per totum mensem septembris proxime venturum, terciam partem. Et sic postea de quatuor menses terciam partem, donech etc. sicut constituo et cedo, etc.. Quibus etc. apochas exequi mandans et promittens facere, habere et tenere de empcione et obligacione in curia, etc. Ad hec ego, dictus Anthonius Juliol, predictis consentio et promitto dictum precium solvere dictis terminis, et nisi et obligo renunciants foro et iuri. Et promitto non facere etc. nec censum bonorum. Item quod si procuratores ad firmandum instrumentum in curia etc. et vos.

Actum Gerunde, die XIII junii anno predicto.

Testes Johannes Suardell et Petrus Garriga, parrochie de Juyano.

4

1485 novembre 5. Girona AHG, notaria 3<sup>a</sup> de Girona (A. Arnau), vol. 142.

*Testament de Bernat Estruç, donzell, de la parròquia de Madremanya.*<sup>20</sup>

In Christi nomine, etc. Bernardus Strus, domicellus, domiciliatus in parrochia de Matremagna, vicarie Gerunde, sanus per Dei gratiam mente et corpore, etc. meum condo, facio et ordino testamentum, in quo meos pono et eligo manumissores et huius mei ultimi testamenti exequutores, videlicet, reverendam dominam Mondinam Struçà, Dei

20. Nota al marge: «Obiit VII septembris MD primo Ilerde. Est notatum in libro III testamentorum».

gratia abbatissam monasterii Sancti Ffelicis de Catinis, honorabilem dominam Raphaelam Pera, uxorem honorabilis Narcissi Petri, quondam, civis Gerunde, sorores meas, et venerabilem Gabrielem Capmany, mercatorem, civem Gerunde, et discretum Michaelem Bellver, presbiterum, sacristam ecclesie dicte parrochie de Matremagna: Quibus omnibus quatuor, tribus et duobus eorum in solidum, de quibus tamen habeat esse unus dictus venerabilis Gabriel Capmany dum vixerit, et post eius decessum habeant esse una dicta honorabilis Raphaela Pera, soror mea, dono plenum posse.

In primis, etc. Eligo autem sepulturam corpori meo fiendam in cimisterio illius ecclesie, in cuius parrochia me contigerit mori, quam sepulturam volo et mando fieri simpliciter et sine aliqua pompa, nisi prout fuerit fieri solitum de aliis incolis et habitatoribus simplicibus illius parrochie in qua me contigerit mori.

Item, dimitto eidem ecclesie, pro iure sepulture, decem solidos.

Item, dimitto altaribus dicte ecclesie, pro ornamentis, decem solidos, distribuendos in operibus necessariis dicte ecclesie ad noticiam operariorum illius ecclesie.

Item eciam, si me mori contigerit extra parrochiam de Matremagna, eodem casu dimitto eidem ecclesie decem solidos, distribuendos in ornamentis altarium, cereorum et ‚rotles‘ ad noticiam operariorum dicte ecclesie.

Item, sciens et non ignorans quod ea solum retinentur que ad honorem omnipotentis Dei elargiuntur, idcirco instituo, facio et ordino unum perpetuum aniversarium anno quolibet celebrandum in dicta ecclesia de Matremagna pro animabus parentum, et Margarite eorum filie et sororis mee, et anime mee, et omnium fidelium defunctorum in quatuor vicibus anni, videlicet, in diebus ‚dels dejunis de les quatre tèmposes‘, videlicet, VIII ‚dies deçà o dellà‘, videlicet, quod omnes presbiteri dicte ecclesie habeant missam celebrare illo die, et postea dicti presbiteri habeant et teneantur facere absolucionem cum crece (!) et aqua benedicta et prout est fieri solitum de aliis aniversariis dicte ecclesie supra tumulum in quo corpus dicte Margarite requiescit, quod est in cimisterio inferiori iuxta canteriam domus que fuit ‚d'en Lepard‘ et nunc est ‚d'en Bosch‘ dicte parrochie, pro cuius anniversarii celebratione dimitto viginti solidos, quos heres meus habeat annuatim soluere dictis presbiteris dicte ecclesie pro dicto anniversario celebrando, quos eciam assigno solvendos super omnibus bonis meis generaliter, et specialiter et expresse super illud terçonum decime quem ego recipio in decimali dicto de Baniano.

Item eciam, in remissionem peccaminum meorum et ditorum parentum, fratrum et sororum meorum et aliorum omnium, quorum aliquo modo teneat, instituo, facio et ordino duas missas ‚de stacha‘ in qualibet septimana, celebrandas in altari sancte Anne dicte ecclesie de Matremagna, quarum unam volo et mando celebrari de officio passionis domini nostri Iesu Christi et in die veneris, aliam volo celebrari de officio beate Anne et illa die cuiuslibet ebdomede qua melius fieri poterit, quod de predictis missis habeant celebrare omnes presbiteri dicte ecclesie transeundo<sup>21</sup> quemlibet „per stacha“ unum post alium, qui tamen fuerint presentes in eadem ecclesia, sic tamen quod absens non spectetur per presentes, taliter quod dicte misse dicantur in qualibet ebdomeda per illos qui fuerint presentes.

Pro quarum missarum caritate et oblatione dimitto et assigno in et super omnibus et singulis bonis meis presentibus et futuris centum solidos annuales rendales censuales et perpetuales, generaliter, specialiter et expresse super toto illo censuali proprietatis trecentarum librarum et pensionis annue de decem libris quod hereditas de Segerono

21. Ms. ‚transteundo‘.

hodie facit et prestat honorabili Eleonori de Seguerono, sorori mee, de omni vita sua et post eius obitum faciet mihi et meis titulo donacionis, quam eadem soror mea mihi fecit de omnibus bonis suis post eius obitum, prout constat instrumento recepto in posse notarii subscripti die XXVIII novembris anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCCC LXXIII.

Item eciam, dictis ex causis dimitto eidem ecclesie de Matremagna fieri et sustentari de bonis meis quendam cereum cere quem ego iam in eadem ecclesia arderi facio diu est et ponderis quatuor librarum de cera, quem volo arderi in qualibet missa pro me desuper ordinata celebrari in dicto altari sancte Anne, et in aliis omnibus missis que in eodem altari abinde celebrabuntur, videlicet, a sanctus usque receptionem corporis et sanguinis Christi inclusive, et eciam tantum quantum tardabit cantare Salve Regina alta voce post completorium in qualibet die ante altari beate Marie dicte ecclesie, et eciam in qualibet missa que celebrabitur in eodem altari beate Marie in diebus sabbatinis, videlicet, prout est dictum de aliis predictis missis. Item, eciam cremabit et cremare sive ardere volo et ordino in quolibet festo ‚ayali‘ tantum quantum tardabit celebrare missa maior ‚e segones vespres‘ cuiuslibet dictorum quatuor festorum et quatuor festorum beate Marie et in die sancte Trinitatis et in die corporis Christi, prout supra est dictum, et eodem die serviet ardendo ad sociandum corpus domini nostri Ihesu in professione corporis Christi, in eadem parrochia; et etiam cremabit in festo omnium sanctorum, prout supra, et eciam in festo sancti Stephani ‚de Nadal‘ et in festo sancti Michaelis mensis septembris, prout in aliis festis ‚ayals‘. Et eciam volo et ordino quod die qua fiet absolutio dicti anniversarii quod dictus cereus portetur ardendo cum cruce ad dictam absolutiorem.

Pro cuius cerei sustentacione dimitto et assigno super bonis meis viginti solidos annuatim, de quibus dictus cereus sustentetur.

Item eciam, instituo, facio et ordino unum perpetuum anniversarium anno quolibet celebrandum in ecclesia Sancti Stephani de Seguerono, vicarie Bisulduni, pro anima dicte Timbós, quondam, de Segueró, et Johannis et Guillelmi de Seguerono, filiorum suorum, et Guillelmi de Seguerono, eius neptis siue ‚nét‘, post octavas omnium sanctorum pro cuius celebrari dimitto et assigno rectori seu presbiteris dicte ecclesie decem solidos annuales in et super toto illo censuali quod universitas ville Castilionis Impuriarum faciebat dicte domine Timbós, quod pro nunc certis titulis annuatim recipit dicta domina Elienor de Seguerono, soror mea, de omni vita sua et post eius obitum pertinet mihi vigore dicte donacionis.

Item, dimitto honorabili domine Sibile de Raseto, sorori mee, de omni vita sua naturali et non ultra illud censuale XXIII librarum, VI solidorum et III [denariorum] annualium quod ego annuatim recipio super hereditate et bonis ‚d'en Rocha de Romanyà‘ pro quo teneo et possideo decimam parrochie Sancti Christophori de Cogolls, vallis de Hostalesio. Attamen quod habeat et teneatur solvere annuatim illos centum solidos quos ego annuatim facere teneor hereditati domini Bartholomei de Raseto, quondam, viri sui m[...] cui pertinebant. Et eciam habeat et teneatur annuatim, tantum quantum recipiet annuas soluciones dicti censualis de „mossèn Rocha“, solvere reverende domine abbatisse sancti Felicis de Catinis et Struceta de Strus, monialis dicti monasterii, sororibus meis et suis, quatuor libras inter ambas de omni earum vita tantum.

Item, dimitto honorabili domine Elienori de Segurono, sorori mee, habitationem in domo mea dicte parrochie de Matremagna et cameram in qua pro nunc iacet et sive tenet in eadem cum lecto gomito, prout eum iam tenet cum duobus paribus lintheaminum de omni vita sua naturali; cetera alia bona mobilia que fuerunt in dicta sua camera, que sunt mea, remaneant heredi meo subscripto prout descripta sunt in inventario et

memorialibus: que memorialia sunt in quadam papiro siue papiris mea manu scriptis in libro compotorum hereditatis de Seguerono, qui est intus cofretum ‚de les cartes‘, et per aliud memoriale quod tenet venerabilis Gabriel Capmany, manu mea scriptum.

Item, sciens et attendens quod ego teneo in mea domo parrochie de Matremagna septem caxias et ‚extrades‘, quas habui in tempore guerre ab aliquibus personis, quas volo et mando extimari iuste per dictos meos manumissores et quod eorum valor et extima detur et distribuatur in piis causis ad eorum noticiam pro animabus illorum quorum fuerunt. Et sunt dicte caxie in eadem domo dicte parrochie de Matremagna, et non sunt plura alia nisi una alia larga in qua ‚stant los confits e un gran coffre pintat de les mies armes‘ et unum ‚coffre ferrat antich qui vuy és a casa del dit Capmany ab les cartes‘.

Item eciam, dimitto, volo et ordino quod honorabilis domina Sibilia de Raseto, soror mea, valeat et possit stare et habitare de omni eius vita in dictis meis domibus dicte parrochie de Matremagna, in illa parte quam ipsa maluerit.

Item, dimitto Michaeli Bohet, maiori dierum, dicte parrochie, mecum commoranti, viginti migerias frumenti ad mensuram Gerunde hoc modo, videlicet, in tempore quo decima mea fuerit congregata in dicta parrochia post finem meum, decem migerias, in alio anno sequenti alias decem migerias in remunerationem et satisfaccionem bonorum servitorum que mihi fecit.

Intellecto tamen et declarato quod casu quo aliqua ex predictis de vita mea aliena-vero, ordina-vero et assigna-vero et seu solvero, quod eo casu ea que, ut predictur, aliena-vero, solvero et assigna-vero nunc pro tunc illa revoco et pro revocatis habere volo in presenti testamento.

In omnibus vero aliis bonis meis, mobilibus et immobilibus, iuribus et accionibus meis, presentibus et futuris, et preter ea de quibus superius sum testatus, instituo et mihi heredem meum universalem facio dictam honorabilem dominam Raphaelem (sic), vxorem honorabilis Narcissi Petri, quondam, civis Gerunde, sororem meam, et suos ad suas et suorum omnimodas voluntates.

Revocans omnia et quecumque testamentua.

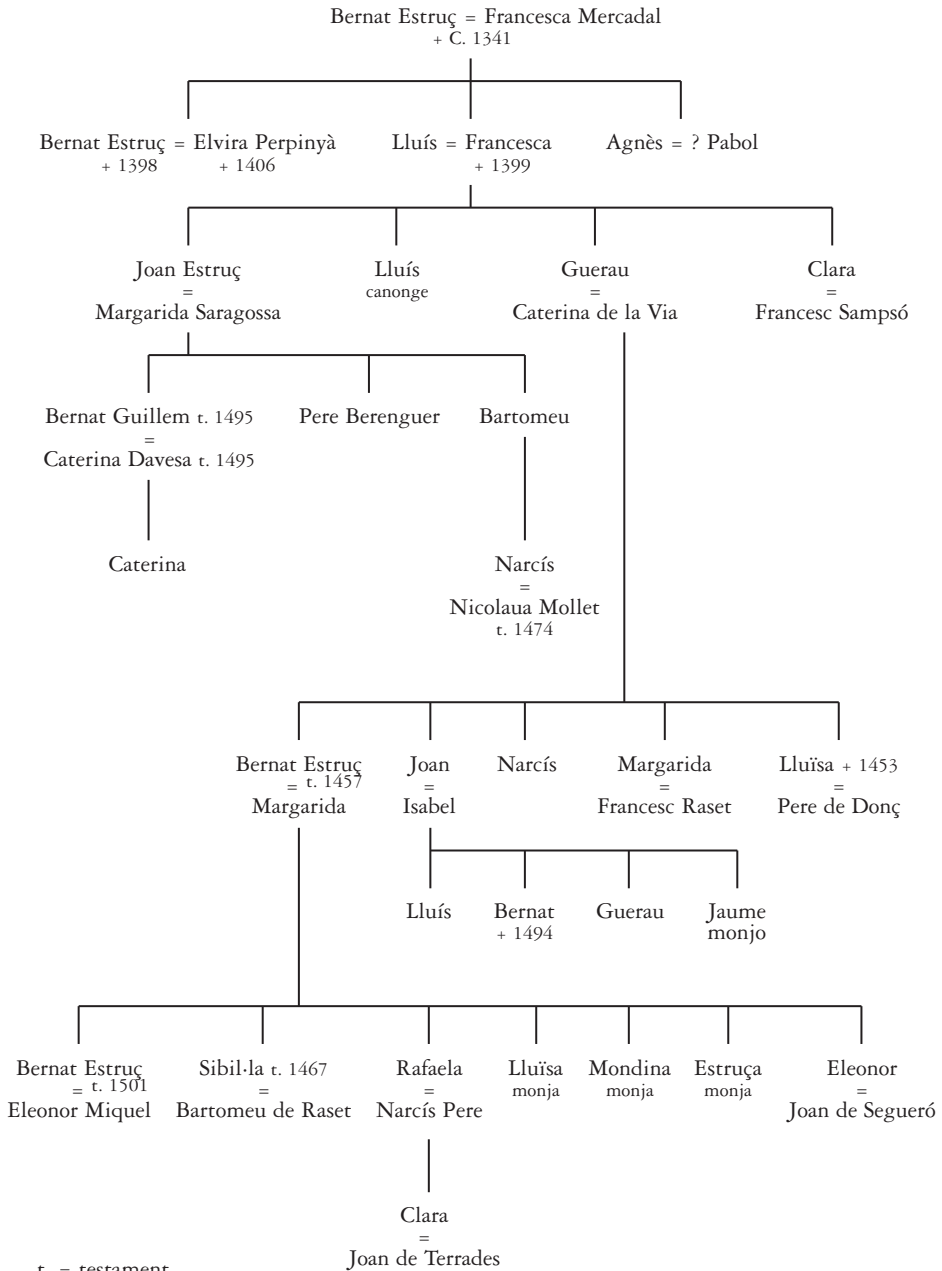
Et hec est mea ultima voluntas.

Actum Gerunde, die sabbati, V mensis novembris anno a nativitate Domini M<sup>o</sup> CCCCLXXXV<sup>o</sup>.

Testes vocati et rogati huius testamenti sunt honorabilis Johannes Capmany, civis, discretus Guillelmus Maior, clericus, prepositus prepositure de Mieriis ecclesie Sancti Felicis Gerunde, discretus Michael Vilella, scriptor, civis Gerunde, Bernadinus Valli-crosa, blanquerius, Johannes Comes, assahonator, Johannes de Siuoya, fornerius, et Antonius Pagès, parrochie de Villa asinorum.



FAMÍLIA ESTRUÇ





Jaume de PUIG I OLIVER

PETITA CONTRIBUCIÓ A LA BIBLIOGRAFIA  
DEL P. TOMÀS VICENT TOSCA

Darrerament la bibliografia de i sobre Tosca s'ha animat, com es pot comprovar en les pàgines de notícies bibliogràfiques d'aquest anuari.<sup>1</sup> Seguint en això el fat de tants intel·lectuals d'aquest país durant l'època moderna, Tosca només va publicar una part molt petita de la seva obra científica: el *Compendio matemático*, el *Compendium philosophicum* i el *Tratado de Arquitectura civil, montea y cantería*.<sup>2</sup> La major part d'obres de l'oratorià - que ja es veurà més endavant, quan siguin estudiades o publicades, si són menors - han restat manuscrites i per això resulten ara pràcticament inaccessibles.<sup>3</sup> La major part d'aquest fons es conserva al Col·legi del Patriarca de la ciutat de València, però n'hi ha a d'altres llocs. Per tant, ha semblat oportú de donar a conèixer un manuscrit de Tosca conservat a la biblioteca pública d'Alacant, just un any després que Vicent Martines Peres publicués una primera exploració orientativa sobre els fons antics d'aquella biblioteca.<sup>4</sup> Esperem que la nostra iniciativa s'inscrigui també en el camí de revalorització dels fons d'un centre bibliogràfic que, com s'ha pogut comprovar, res no aconsellaria als investigadors catalans i valencians de passar per alt. Donarem, doncs, ara la descripció del manuscrit alacantí<sup>5</sup> i en apèndix transcriurem els epígrafs de les tesis i capítols de les tres obres que conté, per tal que puguin servir de guia per als qui s'interessen per la història de la ciència en l'àmbit valenciano-català.

---

1. Cfr «ATCA», XVI (1997), 763-764, not. bibliogr. núm. 12487; XVIII (1999) 1073, not. bibliogr. núm. 14217; XIX (2000), 935-936, not. bibliogr. núm. 15140; XXI (2002), 1024-1025, not. bibliogr. núms. 17150-17151.

2. Cfr Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de Autores Españoles del siglo XVIII*, t. VIII, Madrid 1995, 155-157.

3. Cfr Francisco José LEÓN TELLO, *Introducción a la teoría de la arquitectura del P. Tosca, 1651-1725*, dins «Revista de Ideas Estéticas» 140 (1977), 287-298, especialment 290-292, on esmenta les tres obres transmeses també pel manuscrit alacantí.

4. Cfr Vicent MARTINES PERES, *Un tast en el fons antic de la Biblioteca Provincial d'Alacant. Materials amb interès codicològic, d'història cultural, lingüístic i didàctic*, dins «ATCA», XXI (2002), 727-734.

5. Seguim la metodologia sistematitzada per Josep Perarnau i Jaume Mensa i exposada a Jaume DE PUIG I OLIVER, *Manuscrits eimericians de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla provinents de Girona*, dins «ATCA», XVII (1998), 296-298, en nota preliminar.

*Alacant, Biblioteca Pública de l'Estat, ms. 39-9-1.*

## I. ENQUADERNACIÓ

### 1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: 116 x 173 x 50.
- b) Material: mitja ànima de cartró i pergamí groc.

### 2. Llom del mateix pergamí, ras.

- a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Relligadura única. Tècnica d'enquaderiació amb teler, els plec directament cosits a les tapes mitjançant quatre nervis que surten a l'exterior de les dues cobertes sense formar nervis exteriors.
- b) Sense seccions. Dalt de tot, en tinta negra: «De | PLANETIS | minoribus | et | ordinatione | [temp]orum». A baix, etiqueta enganxada, amb un traç en tinta que sembla el número ,1'.

### 3. Altres elements:

- a) Folis de guarda: IV al davant, de paper verjurat, sense que s'hi vegi filigrana.  
Foli de guarda anterior IVv, dalt de tot, angle superior esquerre, en llapis, signatura actual del ms.: "39-9-1".
  - b) Tancadors: dos, de cintes de pergamí.
  - c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda anteriors.
  - d) Talls de color vermell, força esvaït.
  - e) Capçalera i capçada dalt i baix.
  - f) Queix del mateix pergamí
  - g) Llavis del mateix pergamí
4. Conclusió: Es l'enquaderiació original del manuscrit. Data: s. XVIII.

## II. COS DEL VOLUM

### 1. Composició material: Ms. miscel.lani.

### 2. Matèria: paper.

### 4. Folis: IV + 399.

### 5. Dimensions: 115 x 168 x 45

### 6. Plecs:

[Liber de tribus superioribus Planetis, Saturno, Iove et Marte, Auct. Thoma Vincentio Tosca, Congreg. Orat. Pesb. (*sic*)

- 1) Plec coix de 5/6, folis 1-11, amb reclam: ,Pars 2?'
- 2) Plec de 5 x 2, folis [11 bis] - [19 bis] amb reclam: ,in medio'
- 3) Plec de 5 x 2, folis 20-29, amb reclam: ,Arcum BP'
- 4) Plec de 5 x 2, folis 30-39, amb reclam: ,puncto'

- 5) Plec de 5 x 2, folis 40-49, amb reclam: ,diagrammate'
- 6) Plec de 5 x 2, folis 50-59, amb reclam: ,motui'
- 7) Plec de 5 x 2, folis 60-69, amb reclam: ,secundum'
- 8) Plec de 5 x 2, folis 70-79, amb reclam: ,Anno'
- 9) Plec de 5 x 2, folis 80-89, amb reclam: ,Martis'
- 10) Plec de 5 x 2, folis 90-99, amb reclam: ,Prop. 55'
- 11) Plec de 5 x 2, folis 100-109, amb reclam: ,propinqua'
- 12) Plec de 5 x 2, folis 110-119, amb reclam: ,Radix'
- 13) Plec de 5 x 2, folis 120-128, amb reclam: ,Prop. 72'
- 14) Plec de 5 x 2, folis 129-138, amb reclam: ,in motum'
- 15) Plec de 5 x 2, folis 139-148, amb reclam: ,directe'
- 16) Plec de 5 x 2, folis 149-158, amb reclam: ,variatur'
- 17) Plec de 5 x 2, folis 159-168, sense reclam

[Liber de Venere et Mercurio]

- 18) Plec de 5 x 2, folis 169-178, amb reclam: ,sumpto'
- 19) Plec de 5 x 2, folis 179-188, amb reclam: ,Mensurae'
- 20) Plec de 5 x 2, folis 189-198, amb reclam: ,Prop. 23'
- 21) Plec de 5 x 2, folis 199-208, amb reclam: ,VL'
- 22) Plec de 5 x 2, folis 209-218, amb reclam: ,thesisibus'
- 23) Plec de 5 x 2, folis 219-228, amb reclam: ,Apogeo'
- 24) Plec de 5 x 2, folis 229-238, amb reclam: ,Sole Perigeo'
- 25) Plec coix de 5/6, folis 239-249, sense reclam

[Tractatus de ratione temporum et eorum ordinatione]

- 26) Plec coix de 5/6, folis 250-260, reclam: ,Luna-'
- 27) Plec de 5 x 2, folis 261-270, amb reclam: ,cui'
- 28) Plec de 5 x 2, folis 271-280, amb reclam: ,continent'
- 29) Plec de 5 x 2, folis 281-290, amb reclam: ,a 21'
- 30) Plec de 5 x 2, folis 291-300, amb reclam: ,-nuarii'
- 31) Plec de 5 x 2, folis 301-310, amb reclam: ,numeri'
- 32) Plec de 5 x 2, folis 311-320, amb reclam: ,9'
- 33) Plec de 5 x 2, folis 321-330, amb reclam: ,locis'
- 34) Plec de 5 x 2, folis 31-340, amb reclam: ,gradu'
- 35) Plec de 5 x 2, folis 341-350, amb reclam: ,-positionem'
- 36) Plec de 5 x 2, folis 351-360, amb reclam: ,Hinc'
- 37) Plec de 5 x 2, folis 361-370, amb reclam: ,quartadecima'
- 38) Plec de 5 x 2, folis 371-380, amb reclam: ,4390'
- 39) Plec de 5 x 2, folis 381-390, amb reclam: ,Tabula 3?'
- 40) Plec coix de 5/4, folis 391-399.

En el plec 2, abans del foli 12, hi ha un foli sense numerar que nosaltres comptem com a foli [11 bis]; i després del foli 19 hi ha un altre foli sense numerar que comptem com a foli [19 bis].

En el plec 13, entre els folis 125 i 126 hi ha un foli no numerat.

El plec 17 té els folis 167-168 buits.

El plec 25 té els folis 248-249 buits.

8. Foliació del segle XX, a llapis, contínua, a l'angle superior dret del recto dels folis.

10. Filigranes:

- a) de la corona: folis 1-7, 10, 16, 19, 26-27, 29, 36-37, 46-47, 49, 56-57, 59, 66-67, 76-77, 85, 88-89, 96-97, 99, 106-107, 116-117, 119, 125, 127, 136-137, 144-145, 148, 154, 157, 161-162, 168, 174, 177, 194, 197-198, 200, 204, 209, 214, 217, 225-226, 235-236, 238, 244, 247, 249-250, 266-267, 270, 274-275, 280, 286, 289-290, 298-299, 308-309, 327-328, 330, 346-347, 350, 357-358, 360, 368, 377-378, 380, 386-390, 396, 399.
- b) del raïm: folis 8-9, 11, 17-18, 25, 28, 35, 38-39, 45, 48, 55, 58, 65, 68-69, 75, 78-79, 86-87, 95, 98, 105, 108-109, 115, 118, 126, 128, 134-135, 138, 146-147, 149, 155-156, 163, 167, 175-176, 178, 195-196, 199, 205-206, 215-216, 219, 224, 227, 234, 237, 245-246, 248, 255-258, 268-269, 278-279, 287-288, 296-297, 300, 306-307, 310, 329, 332-333, 336, 340, 349, 356, 359, 366-370, 376, 379, 397-398.

11. Forats: A part dels forats de corc, hi ha un forat ben visible a la part de l'angle esquerre del recto dels folis que havia de servir per a la construcció del plec, amb la finalitat que hi passés el primer nervi interior del volum. Es rodó i regular.

12. Sistema de ratllat: No n'hi ha, però l'escriptura és molt regular i sembla feta sobre pausat.

### III. CONTINGUT LITERARI

#### I

1. Folis 1-168. Foli 1r, *inc.* del foli de títol: *Liber de tribus superioribus planetis Saturno, Iove et Marte*, Auctore Thoma Vincentio Tosca, Congregat. Orat. Pesb (*sic*).

Foli 1v buit. Foli 2r, *inc.* de l'obra: «Planetas Graeci *πλανητας* aut *πλανοντας* appelant errone videlicet, aut errabundos, non quasi huc illucque sine lege vagantes per incertas Etheri spacij semitas pererrent; suas enim periodos habent certis finibus circumscriptas; sed quod non easdem inter se, et cum fixis distantiis observent ...»

Foli 166v, *exp.*: «Proinde oculus in Saturno, et multo magis in aliqua fixa positus, existimaret, non modo Mercurium, ac Venerem, sicut nos ex Terra existimamus, verum etiam Martem ac Iovem esse satellites Solis, utpote non integro circulo ab eo digredientes. Sed de his alibi Deo dante: ac in presenti satis de tribus superioribus Planetis».

Folis 167 i 168 buits.

2. Identificació de l'autor i obra: Tomàs Vicent TOSCA, *Liber de tribus superioribus planetis Saturno, Iove et Marte*.

3. Catàlegs i bibliografia: V. XIMENO, *Escritores del Reyno de Valencia*, València, J. E. Dolz 1749, 194a-199a, espec. 198b (núm. 16);

4. Inèdit.

## II

1. Folis 169-249. Foli 169r, *inc.*: «Liber de Venere et Mercurio. Postquam satis egimus libro precedenti de tribus superioribus Planetis Saturno, Iove et Marte modo nobis de duobus reliquis agere oportet, nempe de Venere, ac Mercurio, ea quidem fusius exponentes quae ipsis fuerint peculiariora, ea demum quae eisdem cum ceteris fuerint communia, brevius perstringemus ...»

Foli 247v, *exp.*: « ... 6. Occidunt heliace mane, seu occasu apparente matutino condunt se sub solis radiis paulo ante Martis cum sole apogeam sicque latent vsque ad emersionem vespertinam. Reliqua vide libro preced. a prop. 94.»

Folis 248-249 buits.

2. Identificació de l'autor i obra: Tomàs Vicent TOSCA, *Liber de Venere et Mercurio*.

4. Inèdit.

## III

1. Folis 250-399. Foli 250, *inc.* del foli de títol: «Tractatus de ratione temporum et eorum ordinatione Auctore Thoma Vincentio Tosca S.T.D. Congreg. Oratorii Presbitero Valentino».

Fol 250v buit.

Fol 251r, *inc.*: «Ita nectuntur invicem Tempus et Motus vt vix sit possibile de tempore sermonem habere, quin aliqua motus ratio habeatur, neque huius quicquam determinare quin aliqua de tempore praemitantur; est enim Tempus iuxta Philosophum numerus motus. Postquam igitur in praecedentibus caelestium motuum periodos determinavimus, oportunius in presenti temporum rationes, divisiones, atque ordinationes exponere decernimus ...»

Fol. 398v, *exp.*: «... Correctio Kalend. Gregoriana | 6295 | 1582 | octobris 5/15».

Foli 399 buit.

2. Identificació de l'autor i obra: Tomàs Vicent TOSCA, *Tractatus de ratione temporum et eorum ordinatione*.

4. Inèdit.

## IV. ESCRITURA

1. Caixa d'escriptura: 57 x 142, a columna tirada. Impaginació: 8 + 57 + 40 x 5 + 142 + 15.

2. Tipus de ratllat: Ja hem dit que no n'hi ha, però la regularitat i pulcritud de la caixa inclina a creure que el copista escrivia sobre falsilla o pautat. Les línies són 24 o 25. UR = 6.

3. Tipus de lletra i mans: Lletra del segle XVII, d'una sola mà, amb tinta marron fosc.

4. Reclams horitzontals de foli a foli.

5. Decoració: Lletres majúscules i lletres minúscules de caixa més alta que l'emprada regularment en els títols de les obres i de llurs diverses parts (fols. 1, 11bis recto, 169, 250). Figures geomètriques il·lustratives ,passim', molt pulcres i finament executades, que molt sovint trenquen la caixa d'escriptura, i a voltes ocupen el marge. També hi ha quadres, que trenquen també la caixa. Textos bíblics i alguna altra cita subratllats; també a voltes són subratllats mots com *Exemplum*, *Demonstratio* i altres.

7. Timbre de la Biblioteca Provincial d'Alacant als folis 1r, 2r, 398v.

9. Copista: Probablement el mateix Tosca.

10. Revisions i correccions: fol 7r, 10r, 26rv, 35v, 36r, 30r, 40v, 41r, 42v, 63v, 70v, 71v, 78v, 80v, 87r, 96r, 99rv, 113v, 133v, 156v, 158r, 159r, 163v, 177r-178r, 188v, 196v, 211v-212r, 214rv, 220r-221r, 239v-241r, 244v, 258r, 261v, 265r, 270v, 275rv, 279r, 284v, 289v-291r, 292v, 294v, 299v-301v, 313v-315, 318v, 326r, 333r, 340v-341r, 343v, 346r, 349v-350r, 353v, 366r, 376v-377r, 379v-380r.

11. Antiques signatures: no n'hi ha. Al foli 1r, dalt de tot, en tinta blava, número de registre del ms.: "R. 2969".

12. Probablement el volum no formava part de la col·lecció que Tosca va llegir al seu deixeble Joseph Serra, que Ximeno va veure i a partir de la qual va donar el seu catàleg de les obres de Tosca, perquè Ximeno només cita el *Liber de tribus superioribus Planetis* i desconeix el *Liber de Venere et Mercurio* i el *Tractatus de ratione Temporum*. Però Ximeno podria haver-se limitat a examinar el volum per la primera pàgina ...

## V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació: Correcte, malgrat els forats de corc i l'oxidació d'algunes pàgines.

2. Datació: Escrit a finals del s. XVII o principis del XVIII.

3. Origen: Valencià.



## APÈNDIX

*Liber de tribus superioribus Planetis Saturno Iove et Marte*

- [Pròleg], fol 2r
- Pars 1 De natura ac proprietatibus aliquibus trium superiorum Planetarum, fol. 2v.
- Prop. 1 Martis figura et apparientiae, fol. 3r-4r
- Prop. 2 Iovis Figura et apparientiae, fol. 4r-5r
- Prop. 3 Stellae Mediceae, sive Iovis satellites, eorumve numerus determinatur, fol. 5r-v
- Prop. 4 Situs satellitum, eorumve motus circa Iovim explicantur, fol. 5v-8r
- Prop. 5 Eclipses ac illuminationes satellitum Iovis explicantur, fol. 8r-v
- Prop. 6 Probl. Iovis distantiam a Terra ope satellitum observare, fol. 8v-9v
- Prop. 7 Saturni Figura et apparientiae, fol. 9v-10v
- Prop. 8 Planetae superiores semper pleni lumine apparent, excepto Marte, qui gibbus apparere potest, fol. 10v-11r.
- Pars 2 De motibus trium superiorum Planetarum et Hypothesis quibus explicantur, fol. [11 bis]r-v
- Prop. 9 Probl. Loca quinque planetarum observare, fol. [11 bis]v-12r
- Prop. 10 Motuum species, ac Varietates quae in tribus superioribus Planetis observantur, recensentur, fol. 12r-16v
- Caput 1. De Hypothesi ptolemaica Saturni, Iovis et Martis vsque ad Copernicum usitata, fol. 16v-18r
- Prop. 11 Hypothesis Ptolemaica explicatur, fol. 18r-v
- Prop. 12 Explicantur termini et partes huius Hypothesis Excentricitates et Apogei, fol. 18v-19v
- Duodecim lineae in hac Hypothesi memorabiles, fol. 19v-20v
- Prop. 13 Explicatur in hac Hypothesi Motus Apogeorum eorumque Aequatio, fol. 20v-21v
- Regulae de Motu Apogaei Medii, fol. 21v-22v
- Aequatio Apogaei Medii, fol. 22v
- Regulae Aequationis Apogaei Medii seu Centri in Epicyclo, fol. 22v-23r
- Prop. 14 Explicatur in hac Hypothesi Motus centri Epicycli, seu Anomaliae Excentrici et ipsius Aequatio, fol. 23r-v
- Definitiones, fol. 23v-25r
- Regulae Aequationis motus centri Epicycli, fol. 25r-26r

- Prop. 15 Explicatur in hac Hypothesi Motus Planetae in Epicyclo, seu Anomalia Orbis, eiusque Aequationes. Definitiones spectantes ad Anomaliam orbis seu motus Planetae in Epicyclo, fol. 26r-v  
Regulae Anomaliae Orbis seu motus Planetae in Epicyclo, fol. 26v-28r  
Regulae Aequationis Anomaliae Orbis seu motus Planetae in Epicyclo, fol. 28r-29v
- Prop. 16 Methodus Calculi Geometrici pro vero motu planetae in longitudine, fol. 29v-31r
- Prop. 17 Mensurae et numeri ad Ptolemaicam hypothesim spectantes, fol. 31r-33r
- Prop. 18 Consensus huius Hypothesis Ptolemaicae cum observatis, fol. 33r-35r
- Prop. 19 In quo deficiat Hypothesis Ptolemaica Saturni, Iovis, Martis, fol. 35r-37r
- Caput 2. De hypothesi triplici Copernicana Saturni, Iovis et Martis, fol. 37r-38r
- Prop. 20 Prima Hypothesis Copernici explicatur, fol. 38r-40v
- Prop. 21 Secunda Hypothesis Copernici explicatur, fol. 40v-42r
- Prop. 22 Tertia Hypothesis Copernici exponitur, fol. 42r-43r
- Prop. 23 Probl. Methodus calculi geometrici harum Hypothesium indicatur, fol. 43r-v
- Prop. 24 Numeri ac Mensurae ad Copernici Hypothesim spectantes, fol. 44r-46v
- Prop. 25 Iudicium Copernicanae Hypotheseos, fol. 46v-47r
- Caput 3. De Tychonis, et Longomontani Hypothesi, fol. 47r-v
- Prop. 26 Hypothesis Tychonis et Longomontani explicatur, fol. 47v-48v
- Prop. 27 Methodus calculi Geometrici in hac Hypothesi, fol. 48v-49v
- Prop. 28 Mensurae et numeri ad Tychonis aut Longomontani Hypothesim spectantes, fol. 49v-51v
- Prop. 29 Huius Hypothesis Danicae iudicium, fol. 52r
- Caput 4. De Hypothesi Philippi Lansbergii, fol. 57r
- Prop. 30 Lansbergii Hypothesis explicatur, fol. 57r-53v
- Prop. 31 Probl. Methodus Calculi Geometrici in hypothesi Lansbergii, fol. 53v-55r
- Prop. 32 Mensurae ac numeri ad Hypothesim Lansbergianam, fol. 55v-57r
- Caput 5. De Hypothesi Kepleri et Bullialdi, fol. 57r-v
- Prop. 33 Hypothesis Kepleri et Bullialdi explicatur, fol. 57v-59r

- Prop. 34 Apsidum linea quinque minorum planetarum transit per centrum corporis Planetæ, ac Solis, fol. 59v
- Prop. 35 In secunda inæqualitate, seu in Anomalie commutationis mensura, non media Planetarum cum sole oppositio, vel coniunctio, nec Medius motus; sed vera verusque seu apparens solis motus adhibendus est, fol. 59v-60v
- Prop. 36 Planetæ iter est per lineam oviformem, seu Ellypticam: seu Orbis illum deferens non est perfectus circulus, sed Ellipsis, fol. 60v-62r
- Prop. 37 Eccentricitas in qua fundatur prima inæqualitas motus Planetarum bissecanda est; seu dimidium huius inæqualitatis eccentricitati deferentis tribuendum est; alterum vero dimidium causæ alteri realiter retardanti, aut acceleranti motum Planetæ; ac proinde opus est Aequante, fol. 62r-63v
- Prop. 38 Explicatur in hac Hypothesi, prima Inæqualitas eiusque Aequationes, fol. 63v-64v
- Prop. 39 Exponitur Calculus Geometricus pro Aequatione Orbis, seu secundæ inæqualitatis, in hac Hypothesi, fol. 64v-65v
- Prop. 40 Numeri ac mensuræ ad hanc Hypothesim spectantes, fol. 65v-67v
- Prop. 41 Iudicium huius Hypothesis, fol. 67v-68r
- Caput 6. P. Ricciolii Hypothesis trium superiorum Planetarum explicatur, fol. 68r
- Prop. 42 Riccioli Hypothesis trium superiorum Planetarum exponitur, fol. 68v-70r
- Prop. 43 Methodus calculi Geometrici in hac hypothesi explicatur, fol. 70r-73v
- Prop. 44 Iudicium huius Hypothesis, fol. 74r
- Pars 3. De investigandis ordinandisque motibus trium superiorum Planetarum, fol. 74v-76r
- Caput 1. De Methodo investigandi primam inæqualitatem trium superiorum Planetarum, fol. 76r-v
- Prop. 45 Probl. Momentum veræ oppositionis Planetæ cum Sole observare, fol. 76v-77v
- Prop. 46 Probl. Motum Medium Saturni, Iovis et Martis, licet non omnino accuratum, investigare, fol. 77v-78r  
Motus Medius Saturni, fol. 78r-79v  
Motus Medius Iovis, fol. 79v-80r  
Motus Medius Martis, fol. 80r-81v

- Prop. 47 Probl. Methodus communis, et Ptolemaica qua ex tribus veris oppositionibus Saturni, Iovis et Martis cum Sole investigatur eorum Eccentricitas et Apogaeum, fol. 81v-84r
- Prop. 48 Probl. Secunda Methodus inveniendi Apogaeum et Eccentricitatem ex Herigonio, fol. 84r-86r
- Prop. 49 Probl. Tertia Methodus inquirendi Eccentricitatem et Apogaeum ex Keplero, fol. 86r-89v
- Prop. 50 Probl. quarta Methodus inquirendi Eccentricitatem et Apogaeum ex Bullialdo, fol. 89v-94r
- Prop. 51 Probl. Quinta Methodus inveniendi Eccentricitatem et Apogaeum ex P. Andrea Tacquet, fol. 94r-v  
Oppositiones verae Saturni, Iovis, Martis cum vero Solis loco observatae Hafniae, fol. 94v-95r  
Thesis De loco Apogaei Saturni, Iovis et Martis iuxta diversos Astronomos, fol. 95v-96r
- Prop. 52 Probl. Medios motus trium superiorum Planetarum Saturni, Iovis et Martis vltimo accuratius determinare, fol. 96r-97r
- Prop. 53 Probl. Radicem Mediorum motuum constituere, fol. 97r-98r
- Prop. 54 Probl. Motum Apogaei trium superiorum Planetarum determinare, et in Tabulas distribuere. Tum, et Radicem huius motus constituere, fol. 98r-99v
- Prop. 55 Probl. Excentricitatem maximam, mediam et minimam diligentius inquirere, fol. 100r-v
- Prop. 56 Probl. Tabulam Prostaphaereseon Centri constituere, fol. 101r-102r
- Caput 2. De Methodo investigandi secundam inaequalitatem trium superiorum Planetarum, fol. 102r-v
- Prop. 57 Explicantur aliqua ad secundam inaequalitatem et Prostaphaereses orbis pertinentia, fol. 102v-105r
- Prop. 58 Probl. Prostaphaeresin orbis observatione colligere, fol. 105v-106r
- Prop. 60 (*sic*) Probl. Dato Radio Epicycli Prostaphaereses orbis investigare, fol. 106r  
Constructio Tabularum Aequationis Orbis artificio Antiquorum, fol. 106r-107v
- Prop. 61 Probl. Scrupula proportionalia in Tabula Aequationum Centri distribuere, fol. 107v-109r
- Prop. 62 Probl. Maximas Prostaphaereses Centri; tum et gradum Anomaliae, in quo fiunt colligere, fol. 109r
- Prop. 63 Probl. Maximas Prostaphaereses orbis, in quocumque loco Eccentrici Epicyclus sit, ex Tabulis aequationum colligere; nec non locum illarum in Epicyclo, fol. 109r-110r  
Constructio Tabularum Aequationum Orbis iuxta Neotericos, fol. 110r

- Prop. 64 Probl. Tabulam generalem Prostaphaereseon orbis construere, fol. 110r-v
- Pars 4. De proprietatibus trium superiorum Planetarum Saturni, Iovis et Martis, fol. 111r
- Caput 1. De passionibus trium Superiorum Planetarum secundum latitudinem, fol. 111r
- Prop. 65 Quae observata sint in latitudine trium superiorum Planetarum recensentur, fol. 111r-112v
- Prop. 66 Hypothesis Ptolemaica latitudinis Saturni, Iovis et Martis, fol. 113r-114v  
Corollaria, fol. 114v  
Eadem Hypothesis in figura explicatur, fol. 115r-116v  
Motus Nodorum in Ptolemaica Hypothesi, fol. 116v-117v
- Prop. 67 Hypothesis Copernici Latitudinis Saturni, Iovis et Martis, fol. 117v-120r
- Prop. 68 Hypothesis Lansbergii circa latitudinem Saturni, Iovis et Martis, fol. 120r-v
- Prop. 69 Hypothesis Latitudinis Danica seu Longomontanica Saturni, Iovis et Martis explicatur, fol. 121r-123r
- Prop. 70 Hypothesis P. Joan. Bapt. Ricciolii circa Latitudinem Saturni, Iovis et Martis, fol. 123v-124r
- Prop. 71 Hypothesis Kepleri, et Bullialdi circa Latitudinem Saturni, Iovis et Martis explicatur fol. 124r-128v
- Prop. 72 Prob. Loca Nodorum observare, eorum motus invenire, ac in Tabulis redigere, fol. 129r-130r
- Prop. 73 Probl. Latitudinem maximam observatione colligere, fol. 130r
- Prop. 74 Prob. Inclinationem Orbitae, seu Eccentrici ad Eclipticam determinare, data maxima latitudine Planetae, fol. 130r-131r
- Prop. 75 Prob. Inclinationem Orbitae ad Eclipticam data maxima latitudine Planetae investigare, iuxta Longomontanum, fol. 131r-v
- Prop. 76 Probl. Latitudinem Planetae quolibet tempore inquirere in forma Ptolemaica correctae, iuxta Millietum, fol. 131v-133r
- Prop. 77 Prob. Reductionem loci Planetae in sua Orbita ad Eclipticam et e converso investigare et adhibere, fol. 133v-134v
- Prop. 78 Probl. Curtationem intervalli reperire data distantia Planetae a centro Eclipticae, fol. 135r-136r
- Caput 2. De passionibus trium superiorum Planetarum secundum Longitudinem, non exclusa Latitudine, fol. 136r
- Prop. 79 Planetae Tardi, Veloces; Aucti aut Minuti numero, quando dicantur, fol. 136v
- Prop. 80 Planetae minores dicuntur Directi; Retrogradi ac Stationarii, fol. 137r-138r

- Prop. 81 Loca stationum, earum numerus ac tempora tum Directionum, tum retrogressionum, fol. 138r-v
- Theoria Stationum, Directionum et Retrogradationum in Hypothesi Ptolemaica seu Apollonii Pergaei, fol. 138v-139r
- Prop. 82 Si in Trianguli latere, abscissa sit pars non minor latere sibi contermino, maior erit ratio partis abscissae ad reliquum lateris, quam anguli ipsi adjacentis, ad angulum lateri vicino oppositum, fol. 139r-140r
- Prop. 83 Si ex puncto extra Circulum posito, ducatur secans per circuli centrum, et alia secans, maior erit ratio dimidiae chordae prioris ad exterius assumptam, quam dimidiae posterioris ad exterius pariter assumptam, fol. 140r
- Prop. 84 Probl. Data ratione minori, quam sit ratio semidiametri ad exterius assumptam, ducere seccantem, cuius dimidia chorda ad exterius assumptam rationem habeat aequalem rationi propositae, fol. 140v-141r
- Prop. 85 Si ratio semidiametri Epicycli, ad distantiam Perigaei Epicycli a centro Terrae non fuerit maior ratione velocitatis centri Epicycli ad velocitatem motus Planetae in Epicyclo, non poterit Planeta nobis apparere retrogradus, fol. 141r-142r
- Prop. 86 Si radius Epicycli ad distantiam Perigei a centro Terrae maiorem rationem habeat, quam velocitas centri Epicycli in Zodiaco ad velocitatem Planetae in Epicyclo, Planeta retrogradus apparebit: et determinari potest arcus directionis, retrogradationis, et puncta stationum, fol. 142r-143v
- Prop. 87 Probl. invenire rationem quam habet velocitas veri motus centri Epicycli ad motum Planetae in Epicyclo, fol. 143v-144v
- Prop. 88 Planetae minores apparent stationarii et retrogradi; sol et Luna nunquam, fol. 144v-145v
- Prop. 89 Probl. Puncta stationum Arithmetice determinare; tum arcus directionis et retrogradationis, fol. 145v-146v. Corollarium, fol. 146v-147r
- Prop. 90 Probl. Ad datum tempus vtrum Planeta sit directus, Retrogradus aut Stationarius, inquirere, fol. 147r-v  
Theorica et causae Directionum, Stationum, ac Retrogradationum in Hypothesi Terrae motae Saturni, Iovis et Martis, fol. 147v-150r. Corollarium, fol. 150r-v
- Prop. 91 [sense títol] fol. 150v
- Prop. 92 [sense títol] fol. 150v-151r
- Prop. 93 [sense títol] fol. 151r
- Prop. 94 Aliquae Passiones Planetis respective ad Solem convenientes (*sic*), fol. 151r-152v
- Prop. 95 Explicantur arcus ad Emersionem et occultationem Planetarum spectantes, fol. 152v

- Planetarum distantiae a Sole in principio 69 posito, pro emersionibus, fol. 153v  
 Arcus Visionis in climate 4° ex Ptolomaeo, fol. 153v-154r
- Prop. 96 Ortus et occasus trium superiorum Planetarum explicantur, fol. 154r-v
- Prop. 97 Aspectus Planetarum, eorumve differentiae explicantur, fol. 154r-155v  
 Quantitas, seu Lux Orbium, fol. 155v-156r
- Prop. 98 Quid sit Apocatastasis, seu Revolutio et Quotuplex, fol. 156r-v
- Prop. 99 Coniunctiones maximae, et magnae superiorum Planetarum, fol. 157r-v
- Caput 3. De passionibus trium Superiorum Planetarum secundum altitudinem, fol. 157v
- Prop. 100 Distantia Planetarum a centro Terrae varia est, fol. 158r-159v
- Prop. 101 Proportio distantiarum a terra trium superiorum Planetarum, cum distantia Solis a terra, fol. 150r-160r
- Prop. 102 Methodus inveniendi distantias Planetarum in Semidiametri Terrae, fol. 160v-161r
- Prop. 103 Probl. Parallaxin Minorum 5. Planetarum inquirere, fol. 161v-162v
- Prop. 104 Probl. Planetarum diametros apparentes dimetiri, fol. 162v-163r
- Prop. 105 Probl. Data Semidiametro apparenti Planetae, ac eiusdem distantia a Terra, verum eiusdem semidiametrum, ac diametrum inquirere, fol. 163r-v
- Prop. 106 Planetarum veras magnitudines ex vera diametro determinare, fol. 163v
- Prop. 107 Quoties quilibet Planeta Terram continere possit determinatur, fol. 164r-v
- Prop. 108 Probl. Magnitudo apparens Planetarum, Fixarum, Telluris, ac Orbium aliquorum, si aliunde spectentur, quam ex Terra Determinare, fol. 164v-166v

*Liber de Venere et Mercurio*

- Pars 1. De natura et proprietatibus Veneris, et Mercurii
- Prop. 1 Veneris ac Mercurii figura explicatur, fol. 169r-170r
- Prop. 2 Venus, ac Mercurius aliquando supra, aliquando infra Solem existunt, fol. 170r-v
- Prop. 3 Venus, ac Mercurius sunt corpus durum, opacum ac scabrum, fol. 171r
- Pars 2. De Motibus Veneris, et Mercurii et Hypothesibus quibus explicantur

- Prop. 3 (*sic*) Motuum diversitas, quae in Venere, et Mercurio observantur, recensentur, fol. 171v-173r
- Caput 1. De Hypothesi Ptolemaica Veneris, ac Mercurii vsque ad Copernicum vsitata, fol. 173r-v
- Prop. 4 Ea quibus Venus, ac Mercurius sic differunt a superioribus Planetis, vel inter se conveniant, recensentur, fol. 173v-176r
- Prop. 5 Hypothesis Ptolemaica Veneris explicatur, fol. 176r-v
- Prop. 6 Hypothesis Mercurii Ptolemaica, fol. 176v-179v
- Prop. 7 Methodus calculi Geometrici explicatur, fol. 179v-180v
- Prop. 8 Mensurae, ac numeri ad hanc hypothesim Ptolemaicam spectantes, fol. 181r-182r
- Prop. 9 Defectus huius Hypotheseos, fol. 182v
- Caput 2. De Hypothesi Copernicaea Veneris, et Mercurii, fol. 182v-183r
- Prop. 10 Hypothesis Veneris Copernicaea exponitur, fol. 183r-184r
- Prop. 11 Methodus calculi Geometrici in hac hypothesi, fol. 184v-186v
- Prop. 12 Hypothesis Copernicaea Mercurii, fol. 186v-188r
- Prop. 13 Methodus calculi Geometrici in hac hypothesi, fol. 188r-188v
- Prop. 14 Mensurae, ac Numeri pro hypothesi Veneris ac Mercurii copernicaea, fol. 188v-189v
- Prop. 15 Haec Hypothesis in aliquibus defficit, fol. 190r
- Caput 3. De Hypothesi Lansbergiana Veneris, ac Mercurii
- Prop. 16 Theorica Veneris, fol. 190v-191r
- Prop. 17 Methodus calculi Geometrici in hac Veneris Hypothesi, fol. 191r-193r
- Prop. 18 Theorica Mercurii, fol. 193r-v
- Prop. 19 Methodus calculi Geometrici pro Mercurio, fol. 193v-195v
- Prop. 20 Mensurae, ac Numeri pro hac Hypothesi Lansbergiana, fol. 195v-196v
- Caput. 4 De Hypothesi Tyconica Veneris et Mercurii
- Prop. 21 Veneris et Mercurii Tyconica hypothesis explicatur, fol. 196v-197v
- Prop. 22 Methodus calculi Geometrici in hac Hypothesi, fol. 197v-198v
- Prop. 23 Mensurae ad hanc Hypothesim spectantes, fol. 199r-200v
- Caput. 5 De Kepleriana et Bullialdica Hypothesi Veneris et Mercurii
- Prop. 24 Exponitur haec Hypothesis, fol. 200v-202v
- Prop. 25 Methodus Calculi Geometrici in hac Hypothesi, fol. 202v-203r
- Prop. 26 Mensurae ad hanc Hypothesim spectantes, fol. 203r-205v
- Caput. 6 De P. Ricciolii Hypothesi Veneris et Mercurii



- Prop. 27 Ricciolii Hypothesis Veneris exponitur, fol. 205v-206v  
 Prop. 28 Methodus calculi Geometrici in hac Hypothesi, fol. 206v-207v  
 Prop. 29 Ricciolii Mercurii hypothesis exponitur, fol. 207v-208v  
 Prop. 30 Methodus calculi Geometrici in hac hypothesis, fol. 208v-210v
- Pars 3. De investigandis, ordinandisque Motibus Veneris et Mercurii, fol. 210v-211v
- Caput 1<sup>m</sup> De Methodo investigandi primam Veneris et Mercurii inaequalitatem, fol. 211v-212r
- Prop. 31 Digressiones maximas Veneris, et Mercurii a loco Solis medio observare, fol. 212v-213v  
 Prop. 32 Locum Apogaei Veneris, et Mercurii investigare, fol. 213v-214v  
 Prop. 33 Lubricus est predictus modus indagandi Apogeum, Ideo cautiones adhibendae, fol. 214v-215r  
 Prop. 34 Motum Apogei Eccentrici determinare, fol. 215r-216r  
 Prop. 35 Veneris excentricitatem, et Epicycli Radium investigare, fol. 216r-217r  
 Prop. 36 Mercurii excentricitatem maximam et minimam invenire, fol. 217v-219r
- Caput 2. De Methodo investigandi secundam Veneris et Mercurii inaequalitatem, fol. 219r-220r
- Prop. 37 Medium motum Anomaliae orbis primo invenire, fol. 220r  
 Pro Venere, fol. 220r-221v  
 Pro Mercurio, fol. 221v-223r  
 Prop. 38 Anomaliam Orbis mediam ad datum Tempus ex observatione concludere, fol. 223r-224r  
 Prop. 39 Motus Medius Anomaliae Orbis vltimo determinatur, fol. 225r-225r
- Caput 3. De constructione Tabularum praedictorum motuum Veneris et Mercurii
- Prop. 40 Tabulas Mediorum Motuum Veneris et Mercurii construere, fol. 225r-226r  
 Prop. 41 Epochas horum motuum constituere, fol. 226r  
 Prop. 42 Tabulas Aequationum construere, fol. 226r-v
- Pars 4. De proprietatibus Planetarum Veneris, et Mercurii, fol. 226v
- Caput 1. De passionibus Mercurii, ac Veneris secundum latitudinem
- Prop. 43 Hypothesis Ptolemaica circa latitudinem Veneris, et Mercurii, fol. 227r-v  
 Leges Epicycli Veneris et Mercurii, fol. 227v-229r  
 Prop. 44 Motus Nodorum in Hypothesi Ptolemaica, fol. 229r-230r

- Prop. 45 Copernici Hypothesis circa latitudinem Veneris et Mercurii, fol. 230r-231v
- Prop. 46 Motus Nodorum Veneris et Mercurii in Hypothesi Copernicea, fol. 231v-232v
- Prop. 47 Hypothesis Lansbergii circa latitudinem Veneris et Mercurii, fol. 233r-234r
- Prop. 48 Hypothesis Danica, seu Longomontanica Latitudinis Veneris et Mercurii, fol. 234v-235r  
 Hypothesis Danica in hypothesi Terrae stantis, fol. 235r-236r  
 Hypothesis Danica accomodatur motui Terrae, fol. 236r-237r
- Prop. 49 Kepleri ac Bullialdi Hypothesis de Latitudine Veneris et Mercurii, fol. 237r-239r
- Prop. 50 Loca Nodorum observare, eorum motus invenire, ac in Tabulas redigere, fol. 239r
- Prop. 51 Inclinationem Epicycli cum Eccentrico invenire data maxima latitudine Planetæ et vicissim, fol. 239r-240r
- Prop. 52 Exponitur ex P. Millieto nova hypothesis circa latitudinem Veneris et Mercurii, fol. 240r-242r
- Prop. 53 Locum Nodorum stabilium in Zodiaco invenire, fol. 242r-243r
- Prop. 54 Invenire quolibet tempore distantiam Planetæ a modo mobili, fol. 243r-v
- Prop. 55 Inclinationem Epicycli cum Ecliptica invenire, fol. 243v-244v
- Prop. 56 Distantias singulorum punctorum Epicycli ab Ecliptica invenire, fol. 244v-245r
- Prop. 57 Latitudinem Veneris et Mercurii ad datum tempus supputare, fol. 245r-v
- Caput 2. De passionibus Mercurii ac Veneris secundum Longitudinem, fol. 245v
- Prop. 58 Theorica, et causae stationum, ac retrogressuum Veneris et Mercurii in Hypothesi Terræ motæ, fol. 245v-246v
- Prop. 59 Ordo ortuum et occasuum Veneris et Mercurii, fol. 246v-247v

*Tractatus de Ratione Temporum et eorum ordinatione*  
 fol. 250r-251r

Pars 1. De Temporis divisione

Caput 1. De Die eiusque in Horas partitione, fol. 251v-254r  
 Problema Horas vnus in horas alterius speciei convertere, fol. 254r-256v

Caput 2. De Hebdomadibus, fol. 256v-257r

- Caput 4 (*sic*) De Mensibus, fol. 257r-258v
- Caput 5. De Anno Solari, fol. 258v-259v
- Caput 6. De Anno Lunari, fol. 250v-260v
- Pars 2. De Calendario Romano antiquo eiusque progressu ad vsque Gregorianam reformationem, fol. 261r-v
- Caput 1<sup>m</sup> De prima Romani Calendarii institutione a Romulo facta, fol. 261v-263v
- Caput 2<sup>m</sup> De reformatione Calendarii Romani facta a Numa Pompilio, fol. 263v-265v
- Caput 3<sup>m</sup> De Calendarii Romani reformatione a Julio Caesare facta sive de Anno Iuliano, fol. 265v-268r
- Pars 3. Romani Calendarii Annique Iuliani ad Ecclesiasticos vsus atque Paschatis celebrationem applicatio, fol. 268r
- Caput 1. De cyclo Solari et Litera dominicali, fol. 268v-270r
- Caput 2. Dispositio Literarum Dominicalium in Calendario Ecclesiastico veteri explicatur, fol. 270r-271r
- Problema 1. Cuiuslibet Anni dati Cyclum solarem invenire, fol. 271r-273v
- Problema 2. Literam Dominicalem invenire iuxta vetus Calendarium fol. 273v-274v
- Problema 3. Numerum Annorum bisextilium elapsorum et quinam Anni sint bisextiles invenire, fol. 274v-275v.
- Problema 4. Calendas, Nonas et Idus determinare, fol. 275v-277r
- Caput 3. De Annis Lunisolaribus, sive de reductione Annorum Lunarum ad Solares per embolismum, fol. 277r-281v
- Caput 4. De cyclis Lunisolaribus, seu de Aequatione Annorum Lunarum cum solaribus, fol. 282r-284v
- Caput 5. Aliqua notanda circa cyclum decennovenalem explicantur, fol. 284v-286r
- Problema. Quolibet Anno Christi cyclum Lunarem seu Aureum Numerum assignare, fol. 286r-287r

- Caput 6. Celebrandi Paschatis tempus a Nicaena Synodo praescriptum exponitur, fol. 287r-291v
- Caput 7. Paschalis temporis occasione cyclus Decem-novenalis seu Numerus aureus in Calendarium introductus, fol. 291v-295r
- Caput 8. Cuiusmodi fuerit Aurei Numeri per Calendarium Romanum facta distributio, fol. 295r-297r
- Caput 9. De ordine et numero Annorum intercalarium, in cyclo Decem-novenali contentorum, fol. 297r-303v  
Calendarium Ecclesiasticum Vetus, fol. 304r-309v
- Caput 10. Calendarii Veteris praecipue quoad aureum numerum vsus explicatur, fol. 310r-312r
- Problema. Diem Paschatis reperire quolibet Anno dato, iuxta vetus Calendarium, fol. 312r-313r
- Caput 11. De cyclo indictionum, fol. 313r-v
- Problema. Quolibet Anno dato tam ante quam post Christum indictionis numerum assignare, fol. 313v-314r
- Pars 4. De Calendario Gregoriano sive De Reformatione Romani Calendarii a Gregorio XIII Pontifice Summo sic adhibita, vt constare perpetuum possit, fol. 314r-v
- Caput 1. De prima corrigendi Calendarii causa, sive de Aequinoctii anticipatione, fol. 314v-317r
- Caput 2. De secunda corrigendi Calendarii causa, seu de Cycli Lunaris labe, fol. 317r-319r
- Caput 3. De correctione Calendarii circa Aequinoctia, seu de Aequinoctiarum restitutione, fol. 319r-322r
- Caput 4. De reparatione literarum Dominicalium, fol. 322r-324v
- Caput 5. De reformatione Calendarii circa cyclum Lunarem, fol. 325r-326v
- Caput 6. Epactarum dispositio de Calendario Gregoriano, fol. 326v-328v
- Caput 7. Aliqua dubia circa praedictam Epactarum dispositionem resolvuntur, fol. 328v-334r

- Caput 8. Constructio et expositio Tabulae expansae Epactarum, fol. 334r-336r  
 Tabula Epactarum expansa, fol. 336v-337r
- Caput 9. Constructio ex expositio Tabulae Aequationis Epactarum, fol. 337v-342v
- Caput 10. Constructio et expositio Tabulae Epactarum perpetuae, fol. 343r-v  
 Problema Invenire quolibet anno Epactam, fol. 343v-344v  
 Problema. Epactam veterem invenire, fol. 345r  
 Problema. Epactam iuxta novum calendarium invenire, fol. 345r  
 Problema. Epactam iuxta novum calendarium invenire, fol. 345r  
 Problema. Aureum numerum ope Tabulae inferius positae invenire, fol. 345v-346r
- Caput 11. Aliqua Problemata resolvuntur, fol. 346r-v  
 Problema. Tabella qua facillime cyclus solaris invenitur, fol. 346v-347v  
 Problema. Literam Dominicalem reperire iuxta novum Calendarium, fol. 347v  
 Tabula Generalis Literarum Dominicalium ad quaelibet saecula, fol. 348r-349r  
 Problema. Feriam in quam incidit dies quaecumque in veteri Calendario invenire, fol. 349r-v  
 Problema. Feriam in quam incidit dies quaecumque in novo Calendario invenire, fol. 349v-350r
- Caput 12. De Paschate, Festisque mobilibus in novo Calendario, fol. 350r-352v  
 Problema. Diem Paschae caeteraque Festa mobilia iuxta novum Calendarium invenire, fol. 352v-354v
- Caput 13. Aliqua circa praesentem materiam explicantur, fol. 354v-356r
- Pars 5. De Periodis fictis, Annis diversarum nationum et Epochis insignioribus, fol. 356r-v
- Caput 1. De Periodo Dyonisiana, fol. 356v-358r  
 Problema. Dati anni Aerae vulgaris cyclum solis ac Lunae ope periodi Dyonisiana invenire, fol. 358r-v  
 Problema. Datis cyclis solis et Lunae reperire quotus sit Annus Periodi Dyonisiana, fol. 358v-360v.
- Caput 2. De periodo Iuliana, fol. 360v-363r

Problema. Datis tribus Cyclis invenire Annum periodi Iulianae cui tales cycli conveniunt, fol. 363r-364v

Caput 3. De periodo Solis-aurea Patris Ricciolii, fol. 364v-365r

Caput 4. De periodo Callippica, fol. 365r-367v

Problema. Dato die et Anno periodi Calippicae, diem et Annum Iulianum illi respondentem assignare, fol. 368r-v.

Problema. Dato Anno Periodi Iulianae et die, determinare periodum Calippicam, Annum et Diem cui correspondet, fol. 368v-369r

Caput 5. De annis magnis, fol. 369r-370r.

Caput 6. De Anno Hebreorum tum antiquo tum neoterio, fol. 370r-374r

Problema. Dato annos iudaicos convertere in annos ante vel post epocham Christi, quorum Autumno incoepit, vel incipiet Annus Iudaicus, fol. 374r-v

Problema. Annos Epochae Christi convertere in Annos iudaicos cum ipsis concurrentes, vsque ad autumnale initium sequentis anni, fol. 374v-375r

Caput 7. De Anno Aegyptiaco, fol. 375r-378v

Problema. Dato quocumque anno periodi Iulianae, principium Anni Aegyptiaci, seu primum diem Neomeniae Toth, eidem anno respondentis, invenire, fol. 378v-380r

Problema. Numerum Annorum Nabonassari cum annis Iulianis et e contra convertere, fol. 380r-381r

Problema. Quemlibet diem Anni Aegyptiaci aplanare cum die periodi Iulianae et e converso, fol. 381r-v.

Problema. Ferias in Anno Nabonassari investigare, fol. 381v-382r

Caput 8. De Anno Persico, fol. 382v-383v

Caput 9. De Anno Graecorum, fol. 383v-386r

Caput 10. De Olympiadibus, fol. 386r-387r

Problema. Olympiadum annos cum annis periodi Iulianae coniungere, fol. 387r-v

Problema. Datum Annum periodi Iulianae cum annis Olympiadum convertere, fol. 387v

Caput 11. De Anno Arabico seu Turcarum, eorumve Epochae, Hegira appellata, fol. 387v-391r

Problema. Cuilibet anno Christi dato, quis annus Hegirae et dies correspondeat, exhibere, fol. 391r-v

Problema. Assignare Diem in quo coepit quaelibet Neomenia anni Arabici, fol. 391v-393r

Problema. Datis Anno, mense et die Hegirae, annum et diem correspondentem in annis Christi exhibere, fol. 393r-393v

Caput 12. De Annis diversarum nationum eorumque dispositione, fol. 393v-396v

Caput 13. De Annis ab Urbe condita eorumve cum annis Iulianis connexione, fol. 396v-397r  
Epochae insigniores, fol. 397v-398r.





Pep VILA

## UNA COL·LECCIÓ DE GOIGS CATALANS A LA BIBLIOTECA MUNICIPAL DE ROUEN

### *Introducció*

L'any 1995 vaig visitar, pel meu compte, la Biblioteca Municipal de Rouen per tal d'examinar el fons Coquebert de Montbret d'aquesta institució. Als «Plecs d'Història Local» de la revista L'«Avenç» (núm. 194, de juliol-agost 1995) vaig donar compte dels llibres d'història i de les obres lul·lianes que hi vaig localitzar.

En aquesta ocasió descriu una col·lecció manuscrita de goigs catalans que, per la seva naturalesa, no van tenir cabuda en aquell article. Les 21 peces del segle XVIII es troben en el manuscrit antic núm. 86 [914] de la BMR: *Chansons pieuses populaires, en catalan, pour diverses églises du Roussillon et la Cerdagne*. Al volum 48 del *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France* (1933, pàg. 116) hi ha una breu descripció d'aquesta obra. Els goigs, bastant mal conservats, sobretot pel que fa als marges, es troben copiats en fulls sols de diverses mides dins una carpeta. El recull no duu cap detall d'un possible copista o posseïdor, encara que per les dades que alguns ofereixen podem creure que aquests goigs pertanyien a alguna església o convent rossellonès. El recull mostra, una vegada més, com la literatura gogística catalana, estesa a tot el nostre domini lingüístic, a més d'ésser un signe de pietat i de fervor, s'erigeix a instrument de conreu i de conservació de la llengua.

Alguns almenys són clarament anteriors al segle XIX, com els *Goigs del Roser per a la Quaresma* (núm. 4; dels quals, per identitat d'èplicit, sembla variant el núm. 3), o els *Goigs al gloriós sant Roc*, amb peu d'impremta del 1723 (núm. 18); potser també les *Estances* en llatí, del núm. 1. De cada obra dono el primer i el darrer vers, que separo amb una barra espaiadora.

### *Descripció*

- 1) *Stances* en llatí: Virgo miranda/protege semper
- 2) *Coblas en alabansa de N<sup>a</sup> S<sup>a</sup> de Victoria*: Del cel y terra alegria/ vos reclaman de bon cor.
- 3) Poemet en català de vuit versos, sense títol: Contemplau com se mostrava/ quinza actes de ma vida.

4) *Goigs amorosos de Nostra Senyora del Roser/ que se canten en la Quaresma*: Puix que rosa molt suau/ quinze actes de la vida.

5) *Goigs en llaor del nom del Maria Sanctissima*: Vostre nom senyora mia/ es en vos reyna Maria.

6) *Goigs de la Immaculada Concepció/ de Maria Sanctissima. Protectora del ordre ecclesiastic en Rosselló, que-s cantan en la iglesia del lloch del Soler, en Rosselló*: Ab eternos decretada/ concebuda sens peccat.

7) *Goigs que se cantan en lo monastir de pares / servitas a nostra senyora de Belloch, sa patrona, y titular en la Cerdanya*: Ab lo bon Deu assentada/ mare de Deu de Belloch.

8) *Goigs de nostre senyora de la Rodone / los quals se cantan en lo ters ordre de sant Francés de la villa d'Illa*: De dotze brillants estrelles/princesa de la Rodona.

9) *Coblas/ en honor de la Sta. Corona d'Espines, per ser cantadas/ davant la reliquia de la Santa Espina, exposada la semmana de Passió, en la capella de la sanch de Joch, en la iglesia parroquial de la villa de Tbuir*: Per alcansar dignament / de totes las medecinas.

10) *Goigs de la mare de Deu del Marcadall, Patrona del lloch de Casteillnou*: Puix sou Verge singular/ y de altre qualsevol mal.

11) *Goigs de Nostra Senyora del Espinàs, situada/ en lo lloch de Costoja*: Puix que en vos exercità / senyora del Espinàs.

12) [Sense títol]: Com Esther oficiosa/ en quiscuna ocasió.

13) *Goigs en alabansa/ de la purissima Concepció/ de Maria Santissima*: Clara aurora immaculada/ en quiscuna ocasió. 14) *Goigs de la Verge Maria/ de la Pau*: Cantarem ab veu suau/ verge mare de la Pau.

15) *Goigs de la mare de Deu de la Salut/ que se cantan cada diumenja en l'iglesia parrochial/ de St. Salvador de la villa d'Arles en Vallespir*: Cantem tots vostres virtuts/ en la terra y en lo cel.

16) *Goigs de nostre senyore del Carme, los quals se cantan en lo ters ordre del Carmel de la villa d'Illa*: Puix del cel sou grand Senyora/ del Carme verge sagrada.

17) *Goigs de nostra senyora de Gracia/ la imatge de la qual presideix en una capella del lloch de las/ Escaldas, en Cerdanya, abont naix una font calenta que cura/ de molt malts als desamparats de remey*: Mare del gran Redemptor/ vida, llum del pecador.

18) *Goigs del glorios St. Roch que se cantan/ en la sua capella, en la vila d'Estagell./ Ab llicencia i estampat en Perpinya en casa de Francisco Reynier any 1723*: Pus la divina clemencia/ en lo temps de pestilencia. [Còpia manuscrita]

19) *Goigs en alabamen del glorios apostol Sant Andreu/ insigne patró y titular de la iglesia parroquial de Ribesaltes*: Andreu, apostol sagrat/ per son medi tot favor.

20) *Goigs de nostra Senyora del Roure, situada/ en los termes de Tallert/, bisbat de Elna*: Verge pura immaculada/ vullaunos sempre ajudar.

21) *Goigs de nostre Senyora del Carme que se cantan/ en la iglesia de St. Cosma de la vila de Prades*: Verge tota Immaculada/ concediu vostre favor

Josep PERARNAU I ESPELT

## L'ALCOVER-MOLL, NO S'HAURIA DE COMPLETAR?

La primavera del 2003 ha assistit a homenatges al més alt nivell a les dues personalitats que, pel pes de llur obra conjunta, han de figurar en primer pla d'una ideal Galeria de Personalitats Il·lustres dels Països Catalans. Tant a Palma de Mallorca com a Barcelona s'han celebrat sessions acadèmiques destinades a recordar Don (o mossèn) Antoni M. Alcover i Sureda i En Francesc de Borja Moll i Casasnovas i a enaltir llur riquíssima herència, personificada en el *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

No cal dir que aquells homenatges i tots els que s'hi puguin afegir són més que plenament justificats, tant en la part que s'adreçava directament als dos autors com en la que era destinada al *Diccionari*.

A mesura que els darrers anys van posant a l'abast del públic la documentació relativa a mossèn Alcover, àdhuc els qui no l'hem conegut, ens podem adonar que ell fou com una explosió de la naturalesa, amb la diferència que si les erupcions volcàniques escampen pertot a ulls clucs la fúria de llur potència, en el cas de Don Antoni aquesta estigué totalment dominada per una fèrria i productiva voluntat i metodologia de treball, que, per exemple, en programar el *Diccionari* sabé assegurar-se col·laboradors en tota la geografia de la llengua i, en preparar cada una de les entrades, procurà d'informar-se sobre totes les variants i usos de cada mot i expressió en les diferents contrades. I En Francesc de Borja Moll demostrà que, sota una aparença fràgil i ja prou carregada per obligacions familiars, amagava la força i el braó d'un autèntic tità, car altrament hauria estat impossible que hagués reeixit a dominar i publicar l'allau d'informació que li arribava de l'herència de Mn. Alcover i del propi treball.

Sobrehumans, certament, i això no obstant sotmesos a les limitacions imposades pel temps, al qual ja en la *Introducció* el *Diccionari* se sotmetia i li pagava així el seu tribut:

«Darrere cada definició o significat ve la part documental, a la qual pertanyen: ... c) una o més frases tretes de la llengua escrita, on figura el mot en qüestió... Sistemàticament transcrivim sempre el text més antic que en coneixem, per tal de datar l'aparició del mot dins la història de la llengua...»<sup>1</sup>

---

1. Francesc de B. MOLL, *Introducció, dins Diccionari català-valencià-balear...* Obra iniciada per Mn. Antoni M.<sup>a</sup> ALCOVER. Tom I. Redactat per Mn. Antoni M.<sup>a</sup> ALCOVER i Francesc de B. MOLL. A-ARQ, Palma de Mallorca, Editorial Moll 1985, XXV.

Cal només repassar la llista bibliogràfica de les pàgines XXIX-LXXVII per adonar-se que verament els nostres autors ho escorcollaren tot a fi de documentar la diacronia de la llengua escrita, tant en textos diguem-ne literaris, com en documentals.

I no és cap demèrit de ningú, per suposat no d'ells, que una de les aportacions estel·lars dels darrers decennis a la cultura catalana sigui la publicació de documents dels segles que van entre el VIII<sup>a</sup> i el XIII<sup>a</sup>, en els quals, dins la prosa eixuta dels notaris, trobem perles esparses, paraules catalanes, amb les quals documentem llur naixement abans, sovint alguns segles abans, d'allò que consta en l'*Alcover-Moll*.<sup>2</sup> Per als temps més moderns hi ha una altra font de vocabulari no documentat en el DCVB, el que compareix en processos de tota mena publicats els darrers temps, però no són objecte d'aquestes pàgines, limitades a documentació d'entorn l'any Mil, dins la qual també hi ha les actes judicials.

No costarà gens de donar-ne una molt matinera mostra, justament relativa a la preposició ,a', en la seva primera accepció,<sup>3</sup> la primera mostra escrita de la qual en un text català és tret de la *Crònica* de Ramon Muntaner, doncs, d'entorn el 1330.

Suara arribava de Vic el primer lliurament de la publicació dels seus documents del segle XI,<sup>4</sup> al començament dels quals l'editor en repesca tres del segle X, darrerament descoberts; en el primer, que ell data d'entre els anys 987-996, després de la invocació divina, trobem aquesta frase inicial: «Ego Salamon donator sum a Domino Deo...»: l',ad' llatí ja havia feta tota la trajectòria i era arribat a la preposició ,a' tan catalana com la que emprem el 2003; amb això no vull pas dir que aquesta sigui la primera vegada que es documenta la dita preposició en un document nostre, ans només demostrar amb un exemple ben a l'abast de la mà, la facilitat amb la qual les datacions, que Mn. Antoni M.<sup>a</sup> Alcover i Francesc de B. Moll pogueren documentar, ara poden ésser superades de segles, en aquest cas d'uns 330 anys.

A Catalunya i a Mallorca en aquest moment les publicacions d'actes notariais d'entorn l'any 1000 segurament depassen la cinquantena de volums, d'entre els quals crec que per llur importància numèrica és de justícia destacar

2. Aquesta publicació de documentació notarial catalana d'entorn l'any 1000, apareguda de forma esparsa en gran part de la geografia catalana, Andorra inclosa, i al monestir de la Real de Mallorca, ha cridat l'atenció internacional, tal com hom pot veure en la informació signada per Pierre BONNASSIE i Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, dins «Le Moyen Âge. Revue d'Histoire et de Philologie», CV (1999), 148-160, sota el títol: *Les documents catalans des IX<sup>e</sup>-XII<sup>e</sup> siècles: éditions récentes et publications en cours* (cf. ATCA, XX (2001), 881, núm. 15.726).

3. *Ibid.*, 1: «Indica la direcció inicial i progressiva del moviment, tant si el seu terme és un lloc o objecte material com si és un ésser immaterial o una acció».

4. Ramon ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic. Segle XI* (Sèrie Documents, 2), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs - Arxiu i Biblioteca Episcopal 2000, XVI i 208 pp.; la frase transcrita es troba en la p. 1. De molts dels aplecs de documentació antiga hi ha recensió en els volums anteriors d'aquest anuari, on és normal que siguin assenyalats almenys alguns dels mots catalans que aporten alguna novetat en relació al DCVB.

les edicions curades pel malaguanyat P. Cebrià Baraut dins «Urgellia» i les degudes al mecenatge de la més que benemèrita Fundació Noguera, publicades en les col·leccions «Acta Notariorum Cataloniae» i «Diplomatariis».

Una dels darrers volums de la col·lecció acabada d'esmentar és dedicat als documents més antics de Santa Maria i Sant Pere de Terrassa.<sup>5</sup> Tot llegint-los m'anava anotant els mots catalans que em cridaven l'atenció, i que ara posaré a l'abast dels possibles lectors en llista alfabètica:<sup>6</sup>

ARAGAL 293/66/8 (1079 - n. d.): de circi... in aragal  
 AVAL 332/95/8 (1105 - Llull, *Contemplació*): de ipso Rovescal in aval  
 BÈSTIA 352/107/2 (1115 - 1242): bèsties IIII  
 BORRAC 368/119/6 (1131 - 1410): et II borrac  
 CAMISA 352/107/10 (1115 - 1204): et gonela I et camisa  
 CARTERAS (quarteres?) 362/116/7 (1122 - 1162): et in messe II carteras  
 CHASAL 287/62/4 (1066 - 1230): teras et vineas cultas et ermas e(t c)hasal  
 CHOMITAL 248/31/11 (1035 - desc.): de meridie in terra chomital  
 COMPLANTER 293/66/17 (1079 - desc.) in ipso complanter qui est in sua terra  
 COMTALL 311/80/9 (1092 - *Crònica* de Pere III): de oriente in terra comtall  
 CHONNAMINA (conamina - coromina) 257/39/5 (1047 - s. XII): ipsa medietate de mea chonnamina  
 DINERS 256/38/5 (1046 - Llull, *Contemplació*): valente unumqueque solidos II et diners II  
 EMINA 351/107/1 del final (1115 - 1252): de meo sementer emines III  
 ENGAN 257/39/18 (1047 - 1050): de formén recipiente sine engan  
 ESCRIVÀ 352/108/2 (1115 - Llull, *Gentil*): ad escrivà, ove I  
 FINA 319/86/3 (1097 - Muntaner, *Crònica*): de plata fina  
 FOLADOR 360/113/15 (1119 - 1129): et folador I  
 FONT 287/62/3 final (1066 - Llull, *Contemplació*): in via qui pergit ad ipsa font  
 FORMENT 230/16/11 (1007-1058): enima I de forment  
 GALINES 336/98/16 (1109 - Llull, *Mil proverbis*): et de ipsa mansione parilium I de galines  
 LAUDAMENT 297/69/22 (1084-1112): a laudament de boni homines  
 MALOLA 283/57/3 (1065 - fem. desc.): de malola vinea

5. *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara Terrassa 958-1207*. Edició a cura de Pere PUIG I USTRELL, Vicenç RUIZ I GÓMEZ, Joan SOLER I JIMÉNEZ (*Diplomatariis*, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 600 pp. N'hi ha recensió en la secció corresponent d'aquest volum.

6. En la llista següent trobem aquests elements, ordenats així: a) paraula catalana trobada en document terrassenc; b) pàgina, número del document i línia, referides a l'edició acabada d'indicar en la nota anterior; c) entre parèntesis, any en què la dita paraula surt per primera vegada en la documentació terrassenca i en el *DCVB* (o desc. = desconegut; o n. d. = no documentat, en cas de no ésser-ho en aquest darrer); d) frase dins la qual el mot català es troba en l'edició de la nota anterior.

- MANTENENCA 315/83/6 (1093 - Llull, *Fèlix*): et tuum bonum servicium et tuam mantinenca
- MISSES 360/113/7 (1119 - Llull, *Blanquerna*): pro anima mea et per misses
- NOSTRE 315/83/7 (1093-1244): de nostre iure in vestrum tradimus
- OLIVERA 273/50/3 final (1063 - segle XIII): neque olivera incidat
- ORIENT 225/12/6 (997 - Jaume I, *Crònica*): et de orient in via sive in rio<sup>7</sup>
- PAST 282/57/13 (1065 - Antoni Canals, *De arra*): a penso legitimo pensato simul cum ipso past<sup>8</sup>
- PLATA 319/86/3 (1097 - segle XIII): solidos XLV et medio de plata fina
- PECA (peça) 295/68/6 (1081 - Llull, *Contemplació*): peca I de terra exceptus vinea
- PUGNERA (punyera) 351/107/4 final (1115 - 1321): pugnera forment
- QUARTERA 351/107/4 final (1115 - 1162): et quartera I ordeí
- QUARTERADA 282/57/3 (1065 - 1260): vindimus tibi quarterada I
- RASA 247/30/7 (1035 - 1493): pronum et planum et ras[a]
- REGER 291/65/8 (1075 - 1799): de parte orientis in ipso reger
- RIERA 334/97/10 (1108 - 1390): in ipsa riera qui discurrit
- SABATES 438/172/12 (1170 - Llull, *Blanquerna*): et sabates
- SEMENTER 351/107/1 final (1115 - 1305): tercia parte de meo sementer
- SENDER 257/39/11 (1047 - 1455): de occiduo in sender
- SERA (serra) 350/106/7 (1115 - 1388): de occiduo in ipsa sera
- SESTER 283/58/5 (1066 - segle XI): sester I de ordeo
- TERRA 248/31/11. 12 i 14 (1035 - 1283 [accepció 4. a]): terra de nos vinditores... terra cum arboribus
- TORRENT 226/13/12 (998 - *Crònica* del Ps-Desclot): de aquilonis in ipso torrent
- VIERON/VIERÚ (viaró) 298/70/6 final / 289/63/11 (1084/1067 - Pons, *Auca*, 1893): de circio in vieron / ab occiduo in ipso torrente et in vierú
- VINADA 297/69/16 (1084 - n. d.): Et abeatis vestra vinada
- VINER 290/64/7 (1067 - n. d.): in ipso viner ante Sancti Christofori.

Cal dir que tant com els dos autors tingueren a l'abast de la mà documents dels primers segles del segon mil·lenni pogueren documentar alguns mots en anys anteriors al de llur compareixença en aquesta documentació terrassenca; són els següents: barril, blat, borrac/borràs, chosta/costa, cub, fexa, gonela i porc.

Però seria equivocat de pensar que les novetats només vénen dels segles d'entorn l'any Mil, car en realitat també arriben de temps ben posteriors. El 1999, per exemple, l'esmentada Fundació Noguera publicava un registre nota-

7. El mateix any 997 'orient' és documentat al *Diplomatari...* de Vic (cf. nota 4), 2/653/5: «...de orient in terra de Ennego».

8. És possible que aquesta accepció de 'past' (de 'pesar', no de 'péixer') no sigui documentada.

rial de Vilafranca del Penedès<sup>9</sup> i a través d'aquells documents arribaven les següents novetats:

CASALOT 187/88/5 (1385-1386 / Massó 1896);

ERREU 314/155/6 final (variant desconeguda d',arreu');

LOU El DCVB no recull aquest sentit jurídic: «recto laudimio sive lou pro firmamento carte»;

ROSTOBLE 459/229/5 (variant més antiga i desconeguda de ,restoble', que no compareix fins al 1404);

VIERANY 85/32/21 i cinc vegades més (variant desconeguda i molt més antiga de ,viarany', que només compareix en Massó 1896).

Encara un segle just més tard, el testament del gironí Bernat Estruç publicat entre les *Notes i Documents* d'aquest volum, ens obsequia amb un ,extrades', altrament desconegut:

EXTRADES: «... teneo in mea domo... septem caxias et extrades, quas habui in tempore guerre...».

\* \* \*

Una cosa és, o almenys em sembla, clara: assistim aquests darrers decennis a un degoteig, constant i previsiblement durador, de mots o de variants, que si haguessin estat conegudes pels dos autors del *DCVB*, ells segurament les haurien tingut en compte.

A honor, doncs, d'aquells dos gegants de la llengua catalana i de llur obra principal, crec que cal emprendre l'aplec de tot allò que pot ajudar a convertir aquesta en l'«inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals», que és l'objectiu per ells proclamat en el mateix subtítol de l'obra.

Fins ara mateix, si hom hagués esmentat el complement d'aquest objectiu, hauria hagut de preveure una publicació en forma de fulls o de fascicles, complementaris del *DCVB*. Ara, establerts definitivament en l'era informàtica, suposo que caldria pensar en alguna forma de banc de dades i que caldrà tenir en compte els drets de l'Editorial Moll, tant com el projecte fes referència al *DCVB*. Només puc afegir que tant les entrades que figuren en aquestes pàgines com les aplegades en nombre de recensions publicades dins «ATCA» podrien entrar en el dit aplec.

Aquesta és la meva ínfima contribució a l'homenatge a aquells dos gegants de la llengua catalana.

Barcelona, juliol del 2003

---

9. *El manual de Joan de Cabreny (1385-1386)*. Edició a cura de M. Carme COLL I FONT, Xavier CAZENEUVE I DESCARREGA, Josep HERNANDO I DELGADO (*Acta Notariorum Cataloniae*, 9), Barcelona, Fundació Noguera 1999, 552 pp. (cf. «ATCA», XX (2001), 738-740).





SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA



Jaume MENSA I VALLS  
Sebastià GIRALT

BIBLIOGRAFIA ARNALDIANA (1994-2003)

Jaume MENSA I VALLS

PRIMERA PART: ARNAU DE VILANOVA, ESPIRITUAL

*Introducció*

L'objectiu d'aquest butlletí bibliogràfic consisteix a aplegar fitxes bibliogràfiques d'estudis arnaldians publicats entre l'any 1994 i el 2003. Així posarem al dia la guia bibliogràfica (cf. *infra*, apartat següent) publicada en ocasió de la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», l'any 1994.<sup>1</sup> Hem agrupat les fitxes seguint una classificació semblant a la que segueix l'esmentada guia. Les fitxes solen anar acompanyades d'un breu resum i, en alguns casos, de la referència a alguna recensió o notícia bibliogràfica.

I. La «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»

La «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», tinguda a Barcelona els dies 6-8 d'abril de 1994 amb l'objectiu d'estudiar monogràficament, d'una banda, l'autenticitat d'obres problemàtiques (teològiques, mèdiques i alquímiques) i, de l'altra, la relació entre l'obra científica i l'espiritual, significà un revulsiu fort per als estudis arnaldians. Així ho proven, no només els dos volums de les actes de la trobada, sinó, i potser sobretot, la florida d'estudis dels anys immediatament posteriors. Dies abans i com a preparació de la «I Trobada» —i en la mateixa col·lecció en què foren publicades les actes— sortí la dita guia bibliogràfica, que aplegava les fitxes dels estudis arnaldians.

A continuació, doncs, el possible lector trobarà la fitxa de l'esmentada guia bibliogràfica, les dels volums de les actes de la «I Trobada» i les de les notícies, cròniques o comentaris que em són conegudes de la mateixa.

---

1. En aquesta part del present butlletí bibliogràfic utilitzaré alguns estudis arnaldians bibliogràfics que he publicat aquests darrers anys. Cf. *infra* apartat «II. Estudis bibliogràfics». Des d'aquestes ratlles voldria agrair la informació i les observacions que m'han fet arribar Josep Perarnau i Sebastià Giralt.

a) *Guia bibliogràfica*

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994.

La *Guia bibliogràfica* és formada per més de set-centes fitxes, classificades temàticament (bibliografies, fonts, biografies, llistes d'obres espirituals, manuscrits, edicions i estudis, presentacions divulgadores), amb introduccions. Un apèndix sobre bibliografia mèdica, un segon apèndix sobre la polèmica escatològica, un *post scriptum* i les taules (d'obres d'Arnau de Vilanova, d'autors i general) completen el llibre.

Recensions de BERNARDINO DE ARMELLADA dins «Collectanea Franciscana», 66 (1996), 322-323; d'Agustí BOADAS dins «Archivo Ibero-Americano», LVI (1996), 472-473, i, en català, dins «Revista Catalana de Teologia», XXI/2 (1996), 485-487; de Montserrat CABRÉ, dins «Dynamis», XV (1995), 496-497; de Jaume de PUIG dins «Revista Catalana de Teologia», XX/1 (1995) 207-208; i de Francesco SANTI dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIII (1994), 426-427. Notícies bibliogràfiques de Mikel de EPALZA dins «Índice Histórico Español», 32 (1994), 111; d'E. MANNING dins «Bulletin de Théologie Ancienne et Médiévale», XVI (1995), 221; i de Francesco SANTI dins «Medioevo Latino», XV (1994), 63.

b) *Actes*

*Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, I. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995; i dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIII (1994), 5-412.

És el primer volum de les actes de la «I Trobada», dedicat als estudis sobre les obres espirituals problemàtiques: criteris interns i externs d'autenticitat, i algunes obres en concret, en especial l'*Expositio Apocalypsis*. Ultra les ponències, inclou, també, una presentació, la crònica de la trobada, les corresponents taules i unes respostes a un qüestionari que els organitzadors proposaren de respondre als participants. Aquest qüestionari té un valor de síntesi.<sup>2</sup>

Presentació, 5-6;

---

2. El lector interessat trobarà un resum de les *Respostes al qüestionari* i de les ponències dins el meu *Bibliografia arnaldiana recent...*, 187-190 i 186-187, respectivament.

Jaume de PUIG I OLIVER, *Crònica de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, 9-22 (amb un resum sobre les aportacions de cada àmbit de la trobada, de Jaume de Puig, Juan A. Paniagua, Giuliana Camilli i Joseph Ziegler);

Josep PERARNAU I ESPELT, *Problemes i criteris d'autenticitat d'obres espirituals d'Arnau de Vilanova*, 25-103

Jaume MENSA I VALLS, *Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'«Expositio super Apocalypsi»: anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova*, 105-205

Jaume de PUIG I OLIVER, *Unes prediccions pseudo-arnaldianes del segle XV. Edició i estudi*, 207-285

Gian Luca POTESTÀ, *Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del Pastore Angelico. Gli scritti di Arnaldo di Vilanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani*, 287-344

Francesco SANTI, *Note sulla fisionomia di un autore. Contributo allo studio dell'«Expositio super Apocalypsi»*, 345-376

*Respostes al qüestionari*, 377-408

*Taula de citacions bíbliques*, 409-411,

*Taula de fons manuscrits i documentals*, 413-414,

*Taula de persones i títols anònims*, 415-424;

Recensió de BERNARDINO DE ARMELLADA dins «Collectanea Franciscana», 66 (1966), 320-322; d'Agustí BOADAS dins «Revista Catalana de Teologia», XXI/2 (1996), 485-487, i, en castellà, dins «Archivo Ibero-Americano», LVI (1996), 472-473; de Joan BOTAM I CASALS, dins «Studi Medievali», XL (1999), 782-792; d'Eusebi COLOMER dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIV (1995), 333-341; de G. PASSERAT, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», XCVIII/4 (1997), 413-414; i de Peter SEGL, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 54 (1998), 715-716.

*Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, II. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995; i dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIV (1995) 3-306.

El segon volum recull els estudis sobre l'obra mèdica, l'alquímica, l'espiritual, i sobre les relacions entre la mèdica i l'espiritual.<sup>3</sup>

3. Per a un breu resum dels estudis d'aquest volum, cf. *infra* el meu *Bibliografia arnaldiana recent...*, 190-191.

*Presentació*, 5,

Juan Antonio PANIAGUA, *En torno a la problemática del «corpus» científico arnaldiano*, 9-22,

Lluís GARCIA BALLESTER, *Hacia el establecimiento de un «canon» de las obras médicas de Arnau de Vilanova*, 23-29,

Lluís GARCIA BALLESTER, Fernando SALMÓN i Eustaquio SÁNCHEZ SALOR, *Tradición manuscrita y autoría: sobre la posible autenticidad del comentario de Arnau de Vilanova al «De morbo et accidenti» de Galeno*, 31-74,

Michael R. McVAUGH, *Two texts, one problem: the authorship of the «Antidotarium» and «De venenis» attributed to Arnau de Vilanova*, 75-94,

Michela PEREIRA, *Arnaldo da Villanova e l'alchimia. Un'indagine preliminare*, 95-174,

Giuliana CAMILLI, *Il «Rosarius philosophorum» attribuito ad Arnaldo da Villanova nella tradizione alchemica del Trecento*, 175-208,

Eusebi COLOMER I POUS, *L'antropologia en els escrits espirituals d'Arnau de Vilanova*, 209-226,

Dianne M. BAZELL, *«De esu carniium»: Arnald of Villanova's defence of carthusian abstinence*, 227-248,

Joseph ZIEGLER, *Arnau de Vilanova: a case-study of a theologizing physician*, 249-303,

*Taula de citacions bíbliques*, 305-306,

*Taula de fons manuscrits i documentals*, 307-309,

*Taula d'autors i d'obres anònimes*, 309-318.

Recensió d'Agustí BOADAS dins «*Revista Catalana de Teologia*», XXI/2 (1996), 485-487, i en castellà, dins «*Archivo Ibero-Americano*», LVI (1996) 472-473; de Joan BOTAM I CASALS, dins «*Studi Medievali*», XL (1999), 782-792; i de BERNARDINO DE ARMELLADA dins «*Collectanea Franciscana*», 66 (1966), 320-322; d'Enric CASASSAS dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», XVI (1997), 499-504; i de G. PASSERAT, dins «*Bulletin de Littérature Ecclésiastique*», XCVIII/4 (1997), 413-414.

*Notícies, cròniques i comentaris*

Ultra les ressenyes bibliogràfiques dels volums de les actes, algunes publicacions periòdiques han ofert als seus lectors cròniques, notícies o comentaris de la «I Trobada».

Jaume M[ENSA], *Vers una comprensió integral de l'obra d'Arnau de Vilanova: La «I Trobada Internacional d'estudis sobre Arnau de Vilanova»*, dins l'«*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*», VI (1994 [1995]), 243-244.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 677.

Jaume de PUIG, *Encontre internacional d'estudis sobre Arnau de Vilanova*, dins «Serra d'Or», 425 (1995), 382-383.

Albert SOLER, *Estudis arnaldians*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 8 (1997), 540-548.

Fabio TRONCARELLI, *I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, dins «Antonianum», LXXV (2000), 609-614.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 20 (2001), 770.

## II. *Estudis bibliogràfics*

Els estudiosos interessats poden seguir la recerca arnaldiana per mitjà de les notícies que n'ofereixen revistes especialitzades i per butlletins bibliogràfics.

### *a) Notícies bibliogràfiques en publicacions periòdiques*

Les publicacions periòdiques indicades a continuació informen detalladament dels estudis arnaldians.<sup>4</sup>

«Arxiu de Textos Catalans Antics»: XIII (1994), 597-599; XIV (1995), 557-559; XV (1996), 774-777; XVI (1997), 677-680; XVII (1998), 838-842; XVIII (1999), 1006-1013; XIX (2000), 860-863; XX (2001), 919-921; XXI (2002), 951-954.

«Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIV»: XIV (1993) 63-68; XV (1994) 62-64; XVI (1995) 44-45; XVII (1996) 39-40; XVIII (1997), 41-43; XIX (1998), 39-40; XX (1999), 41-42; XXI (2000), 45-46; XXII (2001), 50-53; XXIII (2002), 46.

---

4. La revista «Bibliographie annuelle du Moyen Âge tardif. Auteurs et textes latins» sol dedicar un apartat a oferir fitxes bibliogràfiques d'estudis arnaldians. També les revistes «Quiern. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna», a partir de l'any 1995, i «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval» recullen fitxes bibliogràfiques (entrades pel cognom de l'autor) sobre estudis arnaldians.

*b) Estudis bibliogràfics sobre Arnau de Vilanova i l'arnaldisme*

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, espiritual. Darreres aportacions*, dins «Anales Valentinus», 48 (1998), 303-337.

Notícia i síntesi d'aportacions als estudis arnaldians dels anys 1987-1997: bibliografies, fonts, biografies, manuscrits i edicions, estudis monogràfics.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 861.

Jaume MENSA I VALLS, *Bibliografia arnaldiana recent (1994-1996)*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXII (1997), 179-210.

Butlletí bibliogràfic destinat a posar al dia completant-la amb la bibliografia arnaldiana publicada durant els tres anys indicats en el títol, la *Guia bibliogràfica*. El butlletí comprèn quaranta-sis fitxes precedides de breus comentaris. Un apèndix amb bibliografia anterior a l'any 1994 i una taula d'autors completen l'article.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1006-1007.

Jaume MENSA I VALLS, *Els estudis sobre Arnau de Vilanova*, dins Tomàs CARRERAS I ARTAU, Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Història de la filosofia espanyola. Filosofia cristiana del segle XIII al XV*, I. Edició facsímil. Estudis preliminars a cura de Pere LLUÍS FONT, Jaume MENSA, Jaume de PUIG, Josep M. RUIZ SIMON, Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Diputació de Girona, 2001, 25-43.

„Status quaestionis’ dels estudis arnaldians dels «darrers seixanta anys», és a dir, dels que separen la primera edició de l'obra de la present edició facsímil. En les pàgines 39-49, llista de les obres arnaldianes.

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 759-762.

Jaume MENSA I VALLS, *L'«Arxiu de Textos Catalans Antics» i els estudis arnaldians*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», V (1992-1993 [1994]), 169-174.

Resum i balanç de les aportacions arnaldianes publicades —majoritàriament per Josep Perarnau— dins l'«Arxiu de Textos Catalans Antics» en els deu primers volums: edicions d'obres, estudis, recensions i notícies bibliogràfiques.



Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 775.

Jaume DE PUIG, *Els estudis sobre el lul·lisme i l'arnaldisme medievals*, dins Tomàs CARRERAS I ARTAU, Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Història de la filosofia espanyola. Filosofia cristiana del segle XIII al XV*, I. Edició facsímil. Estudis preliminars a cura de Pere LLUÍS FONT, Jaume MENSA, Jaume de PUIG, Josep M. RUIZ SIMON, Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Diputació de Girona, 2001, 43-59.

,Status quaestionis' de les aportacions dels darrers decennis als estudis sobre l'arnaldisme i el lul·lisme medievals.

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 759-762.

Albert SOLER, *Selecció d'edicions i d'estudis arnaldians recents*, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 441-444.

### III. Reedicions i reculls d'estudis arnaldians

Durant aquests darrers deu anys han vist la llum pública volums dedicats a aplegar els estudis arnaldians de destacats investigadors, com p. ex., Miquel Batllori i Juan Antonio Paniagua. O volums personals que recullen publicacions de temàtica més àmplia, però que també inclouen estudis arnaldians, com p. ex. els de Raoul Manselli, J. Carreras i Artau o de M. Batllori (*Cultura i finances i Ocho siglos*). Una reedició de la gran obra de J. M. Pou ha posat aquest clàssic a l'abast de més lectors.

Miquel BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme (Obra completa, III)*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Giuseppe TAVANI (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 20), València, Tres i Quatre, 1994.

Giuseppe TAVANI, *Pròleg: Miquel Batllori, medievalista i arnaldista*, VII-XV (traduït al català per Josep Solervicens),

1. *Trajectòria personal:*  
*La pàtria i la família*, 3-37,<sup>5</sup>

---

5. Fou escrit originàriament en castellà, conjuntament amb Joaquim CARRERAS I ARTAU, i publicat dins la revista «Analecta Sacra Tarraconensia», 20 (1947), 5-57. Ara ha estat traduït al català per Josep SOLERVICENS.

*El parentiu amb Joan Blasi a través de la documentació de Marsella, 75-126,*<sup>6</sup>  
*La connexió amb Itàlia 1267?-1276?, 127-146,*<sup>7</sup>

2. *La producció escrita:*

*Escrips espirituals, 151-177,*<sup>8</sup>

*El «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi», i l'«Expositio super 24m Capitulum Mathei», 179-212,*<sup>9</sup>

*Versions italianes medievals, 213-231,*<sup>10</sup>

*Obres mèdiques, 233-257,*<sup>11</sup>

3. *Comentaris a obres arnaldianes:*

*Arnau de Vilanova, antiscòlastic, 261-272,*<sup>12</sup>

*«Ço que ara s'és descobert en la província de Toscana». Aclariment d'un passatge obscur del «Raonament d'Avinyó», 273-278,*<sup>13</sup>

*Obres mèdiques: fonts dels Regiments de Sanitat, 279-283,*<sup>14</sup>

6. Traduït del castellà per Josep SOLERVICENS. Havia estat publicat dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 21 (1949) 75-119.

7. És traduït per Enric CASASSAS FIGUERES. Amb el títol *Arnau de Vilanova en Italie, 1267?-1276?*, fou publicat dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 23 (1950), 83-101.

8. Arnau de VILANOVA, *Obres catalanes. Volum I. Escrips religiosos*. A cura del P. Miquel BATLLORI, S.I. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU, membre de l'I.E.C. (Els Nostres Clàssics. Col·lecció A, 53-54), Barcelona, Editorial Barcino, 1947.

9. Aparegué dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 28 (1955), 45-70: *Dos nous escrips espirituals d'Arnau de Vilanova*. L'article inclou *Noves dades biogràfiques extretes del «Tractatus»*, que és la traducció del text actualitzat de *Nuevos datos biográficos sobre Arnaldo de Vilanova*, publicat originàriament dins «Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica», 8 (= *Actas del XV Congreso internacional de historia de la medicina*, I), Madrid 1956, 235-237, i per segona vegada dins Miquel BATLLORI, *Temas de varia historia. Anthropolos. Suplementos*, 23, Barcelona, 1990, 24-25.

10. Fou la introducció a l'edició d'obres de *Les versions italianes medievals d'obres religioses de mestre Arnau*, dins «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», 1 (1951), 397-410.

11. Introducció a Arnau de VILANOVA, *Obres catalanes, II. Escrips mèdics*. A cura del P. Miquel BATLLORI, S.I. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU, membre de l'I.E.C. (Els Nostres Clàssics, Col·lecció A, 55-56), Barcelona, Editorial Barcino, 1947.

12. Traduït de l'original francès per Josep SOLERVICENS: *Arnau de Vilanova antiescolastique d'après les textes catalans et italiens*, dins *Scholastica ratione historico-critica instauranda. Acta Congressus scholastici internationalis Romae anno sancto MCML celebrati*, Roma, Pontificium Athenaeum Antonianum, 1951, 568-581 (i, parcialment, dins *Vuit segles de cultura catalana a Europa*).

13. Publicat per primera vegada dins «Estudis Romànics», 2 (1949-1950), 165-170; i, després, dins Miquel BATLLORI, *Temas de varia historia. Anthropolos. Suplementos*, 23, Barcelona, 1990, 24-25.

14. Traducció catalana sintètica dels articles *El «Regimen sanitatis» de Arnau de Vilanova*, aparegut dins *Actas de la Academia Científico-Deontológica de la Hermandad de Sant Cosme y Sant Damián de Palma de Mallorca*, 1 (1944-1945), 6-8; i *Entorn de les fonts dels «Regiments de sanitat» d'Arnau de Vilanova*, publicats dins *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la medicina catalana (Barcelona-Montpeller, 1-7 de juny de 1970)*, Barcelona, 1971, 153-154. També foren inclosos dins Miquel BATLLORI, *Temas de varia historia, Anthropolos. Suplementos*, 23, Barcelona, 1990, 28-29.

4. *Orientacions bibliogràfiques*, 285-299.<sup>15</sup>
5. *Ramon Llull i Arnau de Vilanova*:  
*Llur relació amb la filosofia i les ciències orientals del segle XIII*, 303-319,<sup>16</sup>  
*Profecies sobre la Croada pervivents a Barcelona l'any 1520*, 321-324,<sup>17</sup>  
*La difusió de llurs textos*, 325-344,<sup>18</sup>
6. *L'arnaldisme*:  
*Sicília i la Corona d'Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada*, 347-363,<sup>19</sup>  
*Un carteig erudit sobre l'autenticitat del «Breviarum practicae» al segle XVIII*, 365-389,<sup>20</sup>
7. *Notes crítiques*:  
*Els textos espirituals en llengua grega*, 393-397,<sup>21</sup>  
*Un opuscle inèdit*, 397-406,<sup>22</sup>  
*Advertiment al lector en l'edició de l'«Expositio super Apocalypsi» (Brussel·les i Barcelona, 1971)*, 406-410,<sup>23</sup>  
*Joaquim Carreras i Artau i l'arnaldisme*, 410-414.  
 Una Nota editorial, 415-416; les *Sigles i Abreviatures*, 417-418; l'*Índex onomàstic*, 419-443; i el general, 445-446, arrodoneixen el llibre.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 774-775.

15. El text original, *Orientacions bibliogràfiques para el estudio de Arnau de Vilanova*, fou publicat dins «Pensamiento», 10 (1954), 311-323. L'actual traducció al català és deguda a Josep SOLERVICENS.

16. Publicat anteriorment també en català dins *A través de la història i la cultura*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia, 1979, 15-35. Originàriament escrit en italià (*Raimondo Lullo e Arnaldo da Vilanova ed i loro rapporti con la filosofia e con le scienze orientali del secolo XIII*, fou publicat l'any 1971 dins les actes del *Convegno internazionale, 9-15 aprile 1969. Tema: Oriente e Occidente nel Medioevo: Filosofia e scienze*).

17. Publicat dins *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*, València, Universitat de València, 1975, 257-259, i dins *A través de la història i la cultura*, 279-282.

18. Traducció, de Josep SOLERVICENS, d'*El pseudo-Lull y Arnau de Vilanova. Notas de manuscritos italianos*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 28 (1942), 441-458.

19. *Mediterraneo medievale: Studi in onore di Francesco Giunta*, Boveria, Mannelli-Catanzaro, Rubbettino editore, 1989, 89-105.

20. Prové de: *Records de Llull i Vilanova a Itàlia*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 10 (1934), 11-43.

21. Publicat dins «Quaderns ibero-americanos», 2 (1949-1954), 358-361.

22. Traducció catalana de l'obra anterior (amb un estudi introductori). Originàriament fou publicada dins «Miscellanea Melchor de Pobladora», I, Roma, Institutum Historicum O.F.M. Cap., 1964, 215-223.

23. És una nota que precedeix el text de l'*Expositio Apocalypsis*: ARNALDI DE VILLANOVA, *Expositio super Apocalypsi*. Cura et studio Ioachimi CARRERAS I ARTAU, cooperantibus Olga MARINELLI MERCACCI et Iosepho M. MORATÓ I THOMÀS (Scripta Spiritualia, I), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1971, XXI-XXIV.

Miquel BATLLORI, *Cultura i finances a l'Edat Moderna (Obra completa, VIII)*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Marino BERENGO (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 25), València, Tres i Quatre, 1997.

*Una visió apocalíptica del futur de Portugal*, 285-292, reproduïx l'article, de 1986, Arnau de Vilanova, Joan de Rocatalhada i Antoni Vieira).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 882-883.

Miquel BATLLORI, *Ocho siglos de cultura catalana en Europa*. Prólogo de Jordi RUBÍ I BALAGUER, epílogo de Gregorio MARAÑÓN, Barcelona, Círculo de Lectores, 1996.

Traducció (21-29) al castellà de l'article *L'antitomisme pintoresc d'Arnau de Vilanova* (cf. *supra*, *Obra completa*, III, *Arnau de Vilanova*, anitescolàtic)

Tomàs CARRERAS I ARTAU, Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Història de la filosofia espanyola. Filosofia cristiana del segle XIII al XV*, I. Edició facsímil. Estudis preliminars a cura de Pere LLUÍS FONT, Jaume MENSA, Jaume de PUIG, Josep M. RUIZ SIMON, Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Diputació de Girona, 2001.

Són dedicats a Arnau de Vilanova els capítols següents:

Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Las bibliotecas españolas de la Edad Media. Bibliotecas de particulares. Arnaldo de Vilanova*, 80-84;

Joaquim CARRERAS I ARTAU, *El anti-escolasticismo. Arnaldo de Vilanova*, 199-230;

Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Catálogo bibliográfico-cronológico de las obras teológicas de Arnaldo de Vilanova*, 641-646.

Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Lista de escritos originales de Arnaldo de Vilanova en lengua vulgar*, 647.

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 759-762.

Raoul MANSELLI, *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo. Studi sul francescanesimo spirituale, sull'ecclesiologia e sull'escatologismo bassomedievali*. Introduzione a cura di Paolo VIAN (Nuovi Studi Storici, 36), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1997.

Inclou els estudis arnaldians següents:

*Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo*, 1-18 (de l'any 1959);

*La política religiosa di Frederico III d'Aragona, 445-453*, (del 1976, publicat el 1994);  
*Cristoforo Colombo, Alessandro VI e i primi missionari francescani, 669-680*, (de 1984).

Recensió de Gian Carlo GARFAGNINI dins «Studi Medievali», XLI (2000), 478-479; i notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1008.

Raoul MANSELLI, *Scritti sul Medioevo*, Roma, Bulzoni, 1994.

Hi trobem els estudis arnaldians següents:

*Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo tra religione e politica*, 329-349,<sup>24</sup>  
*L'Apocalisse e l'interpretazione francescana della storia*, 371-387,<sup>25</sup>  
*La politica religiosa di Federico III d'Aragona*, 478-481.<sup>26</sup>

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU I ESPELT dins «Arxiu de Textos Catalans Antics» XVI (1997), 679; i dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1009.

José M. POU Y MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*.  
 Estudio preliminar de Albert HAUF I VALLS, Alacant, Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Diputación Provincial, 1996.

L'obra de J. M. Pou és precedida per un extens estudi introductori d'Albert Hauf (9-112).

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 633-636.

#### *Apèndix: selecció bibliogràfica d'estudis sobre arnaldistes destacats*

Aquests darrers deu anys ens han deixat tres destacats arnaldistes: Eusebi Colomer (1997), Lluís Garcia Ballester (2000) i Miquel Batllori (2003). Com a reconeixement de la seva tasca, recollim alguns estudis (dels molts que han estat publicats) sobre la seva vida i obra. També donem notícia d'algun estudi sobre Joaquim Carreras i Artau publicat en ocasió del centenari del seu naixement i l'inventari del seu arxiu.

24. Publicat anteriorment dins «Studi Romani», VII (1959), 146-161; i dins «Clio», 9 (1973), 324-342.

25. Originàriament publicat dins W. LOURDAUX i D. VERHELST, *The Bible and Medieval Culture* (Mediaevalia Lovaniensia, I/VII), Lovaina 1979, 157-170.

26. Inèdit.

a) *Miquel Batllori*

Mireia CABRÉ, *Miquel Batllori medievalista*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 357-373.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 752.

*Jornades sobre l'obra de Miquel Batllori. Barcelona, 3 i 4 de març de 1997* (Jornades Científiques, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998.

Ens interessa particularment: Albert G. HAUF I VALLS, *Els estudis medievals de Miquel Batllori*, 33-43.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 751-752.

Antoni Lluís MOLL BENEJAM, *Miquel Batllori: del Renaixement a la Il·lustració*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 397-418.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 752.

Gonzalo PASAMAR ALZURIA, Ignacio PEIRÓ MARTÍN, *Miquel Batllori i Munné*, dins *Diccionario Akal de Historiadores españoles contemporáneos*, Madrid, Akal, 2002, 113-115.

b) *Joaquim Carreras Artau*

Concepció CARRERAS I FONTSERÈ, *Arxiu Joaquim Carreras i Artau* (Unitat Bibliogràfica. Secció de Manuscrits, 15), Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1999.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 1031-1032.

Pere LLUÍS FONT, *Centenari Joaquim Carreras i Artau (1894-1994)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1994:

D'aquest llibre ens interessa particularment:  
*Semblança de Joaquim Carreras i Artau*, 5-14,  
*Joaquim Carreras i Artau (Girona 1894 - Tiana, 1968). Nota biogràfica*, 31-38,  
*Bibliografia de Joaquim Carreras i Artau*, 39-48,  
*Bibliografia sobre Joaquim Carreras i Artau*, 49.

Joan VERGÈS XIFRA, *Cent anys del professor Joaquim Carreras i Artau*, dins «Revista de Girona», 167 (novembre-desembre 1994), 30-33.

c) *Eusebi Colomer*<sup>27</sup>

Ramon ALCOBERRO, *Eusebi Colomer: una filosofia cristiana possible*, dins «Serra d'Or», XXXX/459 (març de 1998), 15-17;

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 753-154.

Lola BADIA, *Eusebi Colomer: investigar i divulgar el pensament català de l'Edat Mitjana i del Renaixement*, dins «Serra d'Or», XXXX/459 (març de 1998), 18-19;

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 753-154.

Miquel BATLLORI, *Eusebi Colomer i Pous, S. I. (1923-1997)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 17 (1998), 465-471;

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 753-154.

Josep CORTADA, *Eusebi Colomer i Pous: pensem en diàleg*, dins «Revista de Girona», 188 (1988), 86-92;

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 753-154.

Eudaldo FORMENT, *Eusebio Colomer, historiador de la filosofía (1923-1997)*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 279-293.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 753-154.

Pere LLUÍS FONT, *Necrològica d'Eusebi Colomer*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», 9 (1997 [1998]), 181-184;

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 753-154.

---

27. Dins Eusebi COLOMER, *El pensament...*, hom trobarà la reedició d'algun estudi. Cf. *infra*.

Ceferino SANTOS-ESCUADERO, *Bibliografía del profesor Eusebi Colomer Pous*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994 = *Pensar en diàleg*. «Miscel·lània en homenatge al prof. Dr. Eusebi Colomer»), 31-50.

Francesc TORRALBA, *Perfil humà i filosòfic del professor Eusebi Colomer*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994 = *Pensar en diàleg*. «Miscel·lània en homenatge al prof. Dr. Eusebi Colomer»), 11-29.

d) *Lluís Garcia Ballester*

Lluís CIFUENTES, *In memoriam. Lluís Garcia Ballester: Herència i record*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 535-542.

«Dynamis», 22 (2001): *Luis García Ballester (1936-2000), in memoriam*:

José M. LÓPEZ PIÑERO, *Fragmentos del constante recuerdo de Luis García Ballester. I. Los comienzos en los años sesenta*, 437-446.

Juan Antonio PANIAGUA, *Ante la muerte de un amigo*, 447-452.

Andrew CUNNINGHAM - Roger FRENCH, *Luis*, 453-455.

Vivian NUTTON, *Luis García Ballester and Galen*, 457-464.

Danielle JACQUART, *Contribution de Luis García Ballester à l'histoire intellectuelle de la médecine médiévale*, 465-469.

Ron BARKAI, *Luis García Ballester y la medicina de las minorías en España*, 471-478.

«Dynamis», 23 (2002): *Luis García Ballester (1936-2000) (continuación)*:

Michael R. McVAUGH, *Luis García Ballester: Personal recollections*, 487-492.

Rosa BALLESTER, «*Hay hombres que luchan toda la vida: esos son los imprescindibles*» (B. Brecht). *Luis García Ballester, un historiador ejemplar*, 477-480.

Esteban RODRÍGUEZ OCAÑA, *Luis García Ballester, profesor en Granada: un recuerdo personal*, 481-484.

Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *En la muerte de Luis García Ballester*, 487-492.

Josep María COMELLES, *Luis García Ballester, antropólogo*, 487-49.

Guillermo SÁNCHEZ, *Luis García Ballester, universitario*, 493-494.

Jon ARRIZABALAGA, *Luis García Ballester (Valencia, 1936 - Puente Arce, Cantabria, 2000)*, dins «Medicina & historia», (2000/4), 16.

Agustín ALBARRACÍN - José Luis PESET, *En recuerdo de Luis García Ballester*, dins «Asclepio», 53/1 (2001), 331-332.

Vivian NUTTON, *Luis García Ballester (1936 - 2000)*, dins «Medical History», 45 (2001), 115-116.



## IV. FONTS

Aquest apartat inclou els estudis sobre documentació relativa a Arnau de Vilanova o a la seva influència (beguinisme).

*Carte reali diplomatiche di Giacomo II d'Aragona (1291-1327) riguardanti l'Italia.*

A cura di Marina SCARLATA (Documenti per servire alla storia della Sicilia. 1 serie. Diplomatica, XXXI), Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria, 1993, 186-189

Edició d'una descripció oficial feta per Jaume II dels resultats de l'ambaixada d'Arnau de Vilanova a París davant Felip el Bell per tal de negociar sobre l'afer de la Val d'Aran: ACA, *CDR de Jaume II*, Caixa 9, núm. 1187.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 919.

Jean COSTE, *Boniface VIII en procès. Articles d'accusation et dépositions des témoins (1303-1311)*. Édition critique, introductions et notes par Jean COSTE (Studi e documenti d'archivio 5), Roma, «L'Erma» di Bretschneider, 1995, 146-147.

En el text d'acusació a Bonifaci VIII, trobem una referència a la seva actuació en relació amb els fets de París.<sup>28</sup>

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU I ESPELT dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 666.

---

28. J. Coste, *Boniface VIII en procès...*, 146-147: «Item quendam librum compositum per magistrum Arnaldum de Villanova, medicum, continemtem sive sapientem heresim, per episcopum Parisiensem, et per magistros theologice facultatis Parisiensis reprobatum, damnatum et combustum, et per ipsum Bonifatium publice et in pleno consistorio cardinalium similiter reprobatum, condemnatum et combustum, postmodum rescriptum, idem vitium continens, revocavit et etiam approbavit».

Ni que no fos editat en els darrers anys, àmbit temporal del present butlletí bibliogràfic, voldria fer referència a una obra que ens interessa per la seva aportació documental, relativa precisament al procés de Bonifaci VIII, i que en el seu moment no vam recollir: Tilmann Schmidt, *Der Bonifaz-Prozess. Verfahren der Papsanklage in der Zeit Bonifaz'VIII und Clemens'V* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht, 19), Colònia i Viena, Böhlau Verlag, 1989. Relacionades amb documents sobre el procés de Bonifaci VIII trobem les següents referències a Arnau de Vilanova: Bonifaci VIII va aprovar una obra prèviament condemnada (72); Climent V —confessa a Arnau— ha de dedicar tant de temps al procés que no li'n queda per a d'altres afers (141); segons la correspondència d'Arnau de Vilanova amb Jaume II, Arnau de Vilanova s'hauria queixat de Giovanni de Murrovalle per la seva forma de procedir en el conflicte dels espirituals (149-150); segons Arnau de Vilanova, Pero Rodríguez fou l'únic cardenal que féu costat al papa Bonifaci VIII en l'atemptat d'Anagni (151); segons Guido de Baisio, l'acusació contra Bonifaci VIII d'ésser benèvol davant Arnau de Vilanova tindria el seu origen en enemistats personals (365).

Vegeu la notícia bibliogràfica de Josep Perarnau dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1007.

Alan FRIEDLANDER, *Processus Bernardi Delitiosi. The trial of Fr. Bernard Délicieux, 3 september - 8 december 1319*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1996, 39-52, 70, 85-89, 97-100, 138, 106-107, 178-180.

Referències a la presumpta participació d'Arnau de Vilanova en el també presumpte enverinament de Benet XI, per part de Bernat Deliciós.

Recensió de Michael ROBSON dins «Revue d'Histoire Ecclésiastique», XCIII (1998), 118-121; notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU I ESPELT, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 961-962.

MARTÍ DE BARCELONA, *Influència de les prediccions arnaldianes*, dins «Modilium», 11 (desembre 1994), 3-8.

Transcripció i adaptació (7-8) en català actual, de Josep Ruaix, d'una carta, conservada en l'Arxiu Parroquial de Moià. La lletra, que tenia com a destinatari el rei Jaume II, informa de la por que provocà a la vila de Moià l'anunci apocalíptic, basat entre d'altres autors en Arnau de Vilanova. El text català antic ja havia estat editat per Martí de Barcelona. Josep Perarnau creu que la lletra hauria estat escrita abans del 7 de juliol de 1304 i no l'agost de l'any 1305, com proposa l'autor.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 15 (1996), 775.

Josèp PERARNAU I ESPELT, *Opere di Fr. Petrus Johannis in processi catalani d'inquisizione della prima metà del XIV secolo*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 91 (1998), 505-516; i dins PIETRO DI GIOVANNI OLIVI, *Opera edita et inedita*. Atti delle Giornate Internazionali di Studio. Grottaferrata (Roma), 4-5 dicembre 1997, Grottaferrata, Editiones «Archivum Franciscanum Historicum», 1999, 505-516.

L'autor estudia la influència d'obres de fra Pèire Joan en el moviment espiritual a base de la documentació dels processos contra Guillem des Quer, del 1325, i contra els beguins de Vilafranca del Penedès, del 1345. Perarnau aporta molta documentació, en bona part inèdita.

Recensió de Jaume MENSA dins «Revista Catalana de Teologia», XXIV (1999), 527-529; i notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 865.

Josèp PERARNAU I ESPELT, *Un paràgraf del «Primer del crestià» de Francesc Eiximenis inspirat en el «De mysterio cymbalorum» d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 17 (1998), 507-510.

Francesc Eiximenis en el *Primer del crestià* s'inspirà en el *De mysterio cymbalorum*. J. Perarnau ofereix els textos paral·lels. Eiximenis, però, «no segueix Arnau en l'aplicació del símil a la segona vinguda, l'escatològica, de Crist» (509).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 865

Jaume de PUIG I OLIVER, *Manuscrits eimericians de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla provinents de Girona*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 17 (1998), 376.

Entre les obres d'Eimeric trobades a Sevilla, no hi ha la perduda *Contra haereses Arnaldi de Villanova* (1348?).

Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a l'Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria. Edició facsímil (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 56), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, 50, doc. xl.

En aquesta obra (editada per primer cop l'any 1947) trobem la transcripció d'una carta de Jaume II relacionada amb l'afer dels monjos del Mont Athos (Arnau de Vilanova intercedí davant Jaume II per tal que la Companyia Catalana no causés perjudicis als monjos).

Nota bibliogràfica d'Andreas KIESEWETTER, *La ristampa del Diplomatari de l'Orient Català di Antoni Rubió i Lluch*. *Alcune osservazioni*, dins aquest volum, 553-560.

## V. Estudis biogràfics i sobre el context històric

### a) Estudis biogràfics

Molts estudis d'altres apartats (vegeu sobretot els articles de diccionari), per raons diverses, podrien ésser col·locats en aquest epígraf. Presentem a continuació un llibret divulgatiu sobre la vida i obra d'Arnau de Vilanova i un estudi que dona a conèixer un possible nou fet de la biografia d'Arnau de Vilanova.

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova* (Episodis de la Història, 313), Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1997.

Presentació general de la vida i l'obra d'Arnau de Vilanova, amb capítols dedicats a: *El món d'Arnau de Vilanova* (9-11), *Perfil biogràfic* (12-35), *L'obra*

mèdica (37-56), *L'obra teològica* (57-88) i *La memòria d'Arnau de Vilanova* (89-94).

Recensió d'Agustí BOADAS dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 631; de Josep FERRER I BOJONS dins «La Veu de l'Anoia», 12 de desembre de 1997, 29; de Pep MARTÍ, dins «Revista el Triangle», 424 (1998); de Joan GALA, dins «Som», 183 (1998), 28; i notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1006; i d'Ignasi ARAGAY, dins «Avui» (21 de desembre de 1997), 54.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Arnau de Vilanova, polemista antijueu a Lleida el 1303?*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIX (1994 = *Pensar en diàleg. «Miscel·lània en homenatge al prof. Dr. Eusebi Colomer»*), 109-118.

Arnau de Vilanova hauria pogut ésser el savi cristià —de qui parla Selomó ben Adret en el seu *Responsum*— que polemitzà amb la comunitat jueva de Lleida.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 776.

*b) Apèndix: referències a Arnau de Vilanova en obres sobre el seu context històric, cultural o científic*

David ABULAFIA, *The Aragonese Kingdom of Albania: An Angevin Project of 1311-1316*, dins «Mediterranean Historical Review» 10 (1995) 1-13.

La mort d'Arnau de Vilanova hauria retardat una carta de Jaume II a Frederic de Sicília, l'any 1312. En aquells moments Jaume II i els Anjou negociaven per tal de modificar el Tractat de Caltabellotta.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 654.

Martin AURELL, *Messianisme royal de la Couronne d'Aragon (14e-15e siècles)*, dins «Annales. Histoire, Sciences Sociales», any 52 (1997/1), 119-155.

En el context indicat en el títol de l'article, l'autor presenta Arnau de Vilanova (127-130) —l'obra del qual «détermine, plusieurs décennies durant, l'avenir du franciscanisme de la confédération catalano-aragonaise» (127)— des del punt de vista de les relacions amb els beguins.

Martin AURELL, *Eschatologie, spiritualité et politique dans la confédération catalano-aragonaise (1282-1412)*, dins *Cahiers de Fanjeaux* (1992), 27, 191-235.

En el context dels segles XIII-XV, l'autor presenta (195-198) l'obra d'Arnau de Vilanova com «la naissance de l'école prophétique catalane». M. Aurell (197) afirma que «en 1306, l'*Expositio super Apocalypsim* reprend les thèmes joachimites de la division trithéiste de l'histoire et de l'attente d'un pape angélique».

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Munus docendi en la edad media en Valencia. La catequesis en los sínodos medievales valentinos*, dins «Anales Valentinus», 48 (1998), 405-419.

Referència puntual a l'*Alphabetum catholicorum sive de elementis catholicae fidei*.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 863.

Luca BIANCHI, *Arnaud de Villeneuve et le progrès dans l'exégèse biblique*, dins *Censure et liberté intellectuelle à l'université de Paris (XIIIe-XIVe siècles)* (L'âne d'or), París, Les Belles Lettres, 1999, 76-77.

Arnau de Vilanova, en el context de la polèmica amb els professors de París, «revindiqua constamment son droit d'introduire des innovations dans l'interprétation de la Bible» (76).

Luca BIANCHI, *Censure, liberté et progrès intellectuel à l'Université de Paris au XIIIe siècle*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen âge», 63 (1996), 45-93.

Esparces en l'article (p. ex. pàgines 53, 54, 58, 59, 72, 73, 89, 91), trobem diverses referències a la polèmica que enfrontà Arnau de Vilanova amb els teòlegs de París per il·lustrar com s'exercia el control doctrinal (retenció d'obres, empresonament...).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1007.

*Federico III d'Aragona re di Sicilia (1296-1337)*. Convegno di studi. Palermo, 27-30 novembre 1996. Atti a cura di Massimo GANCI, Vincenzo D'ALESSANDRO, Rosa SCAGLIONE GUCCIONE, dins «Archivio Storico Siciliano», XXIII (1997).

Actes del congrés dedicat a Frederic de trinàcria. Els estudis que tracten d'algun aspecte relacionat amb Arnau de Vilanova tenen fitxa bibliogràfica pròpia, en l'apartat corresponent.

Sylvain GOUGUENHEIM, *La sibylle du Rhin. Hildegarde du Bingen, abesse et prophétesse, rhénane*, París, Publications de la Sorbonne, 1996, 175-176.

Arnau de Vilanova hauria estat influït per Hildegarda de Bingen.

José GUADALAJARA MEDINA, *Mesianismo y especulación profética en Arnaldo de Vilanova*, dins *Las profecías del Anticristo en la Edad Media* (Manuales), Madrid, Editorial Gredos, 1996, 195-206.

Presenta la temàtica apocalíptica d'Arnau de Vilanova en relació amb el profetisme medieval.

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 633-636.

Alain GUERRAU, *Remarques sur l'arpentage selon Bertrand Boysset (Arles, vers 1400-1410)*, dins *Campagnes médiévales: l'homme et son espace*. «Études offertes à Robert Fossier». Travaux réunis par Elisabeth MORNET, Paris, Publications de la Sorbonne, 1995, 87-102.

Arnau de Vilanova i Robert d'Anjou, promotors de l'agrimensura.<sup>29</sup>

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU I ESPELT dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 680.

Clifford R. BACKMAN, *Arnau de Vilanova and the Body at the End of the World*, dins *Last things: Death and the Apocalypse in the Middle Ages*. Edited by Caroline Walker BYNUM and Paul FREEDMAN, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2000.

Antoni MARGARIT, *Toponimia medieval*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», LXXIV (setembre 1998), 37-41.

Arnau de Vilanova seria «descendent dels Vilanova penedesencs, que s'havien establert a Vilanova de Carbonera de les terres valencianes» (41).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 828.

Enrico MAZZARESE FARDELLA, *Aspetti della legislazione di Federico III d'Aragona re di Sicilia*, dins *Federico III...*, 47-58.

---

29. Vegeu en aquest mateix sentit la tesi presentada per Pierre PORTET, *Bertrand Boysset, arpenteur arlésien de la fin du XIV<sup>e</sup> siècle (1355-1415)*, a la Université de Toulouse II Le Mirail, l'any 1995, amb diverses referències a Arnau de Vilanova. Una versió digital (*La vie et les oeuvres techniques d'un arpenteur médiéval*) és disponible a l'adreça d'Internet: <http://boysset.iffrance.com/boysset/introduc.htm>.

Tracta de les *Ordinationes generales* (1309) de Sicília. L'autor no té en compte, però, l'aportació arnaldiana.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1012.

Bernard MCGINN, *Anticrist. Two Thousand Years of the Human Fascination with Evil*, San Francisco, Harper Collins Publishers, 1994. Traducció castellana de Ramón A. DÍEZ ARAGÓN i Ma Carmen BLANCO MORENO amb el títol *El Anticristo. Dos milenios de fascinación humana por el mal*, Barcelona, Buenos Aires, Ed. Paidós, 1997.

En l'apartat *El Anticristo según algunos teólogos y poetas*, l'autor recorda (185-186) la polèmica d'Arnau amb els professors de París i algunes repercussions posteriors (Joan de París, Henry of Harclay). El comentari arnaldia [?] a l'Apocalipsi mostra la influència dels franciscans espirituals.

Sophia MENACHE, *Clement V* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, 36), Cambridge, University Press, 1998.

Referències a Arnau de Vilanova com a metge de Climent V.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 864.

Ronald G. MUSGO, *Franciscan Joachimism at the Court of Naples, 1309-1345: A New Appraisal*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 90 (1997), 419-486.

En el context de l'estudi sobre la presència d'idees joaquimites a la Cort de Nàpols, l'autor es refereix, diverses vegades, a la possible influència d'Arnau de Vilanova.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1007-1008.

Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *Il Corpo del Papa*, Torí, Einaudi, 1994.<sup>30</sup>

Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *La cour des papes au XIIIe siècle*, París, Hachette, 1995, 186-187.

---

30. El llibre ha estat traduït a l'anglès per David S. PETERSON, amb el títol *The Pope's Body* i publicat per la University of Chicago Press, l'any 2000.

Arnau de Vilanova és recordat com a metge de Bonifaci VIII.

Pierre PORTET, *La vie et les oeuvres techniques d'un arpenteur médiéval* (Cf. p. 684, nota 29).

*Profecia i poder al Renaixement. Texts profètics catalans favorables a Ferran el Catòlic.* Estudi i edició a cura d'Eulàlia DURAN i Joan REQUESENS (Col·lecció 3 i 4, 157), València, Eliseu Climent, editor, 1997.

En l'apartat *La formulació d'un corrent profètic hispànic: la profecia «Vae mundo» difosa per Arnau de Vilanova*, sobretot en les pàgines 31-33, trobem diverses referències a Arnau de Vilanova: els autors recorden la proposta profeticoapocalíptica arnaldiana. En el decurs del llibre sovintegen les referències a Arnau de Vilanova.

Recensió de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 651-654.

Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans. De la rosa a la creu*. Pròleg de Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, Lleida, Pagès editors, 1996, 432-433.

Durant el setge de Miravet, Arnau de Vilanova hauria estat requerit per a visitar Berenguer de Santjust. Així es desprèn de la petició de permís que aquest adreçà a Jaume II.

Laura SCIASCIA, *Federico III d'Aragona re di Sicilia. Palermo 27-30 novembre 1996*, dins «Quaderni medievali», 43 (1997), 251-257.

Frederic III de Sicília és mereixedor del congrés que li ha dedicat la SocietÀ Siciliana di Storia Patria.

Notícia bibliogrÀfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1010.

Giacomo TODESCHINI, *Gli Spirituali e il regno di Sicilia agli inizi del Trecento*, dins *Federico III...*, 185-203.

En l'obra d'Arnau de Vilanova hi ha un interès per l'ordre social i polític que l'historiografia no sempre ha sabut copsar.

Notícia bibliogrÀfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1013.

Dominique URVOY, *Traces arabes dans la pensée européenne non scolastique*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», CI (2000), 137-148.



A les pàgines 143-144, referències a Arnau de Vilanova («visió màgica del món»).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (2002), 943-944.

#### VI. *Les obres espirituals: manuscrits, edicions, versions, estudis*

Presentem a continuació fitxes d'estudis dedicats a manuscrits (notícies històriques o descripcions),<sup>31</sup> a edicions (crítiques o simples transcripcions) d'obres, versions i estudis monogràfics sobre aquestes obres.

##### a) *Manuscrits*

*Catalogo dei manoscritti filosofici nelle biblioteche italiane*. Volume 9: Firenze. A cura di Gabriella POMARO (Unione Accademica Nazionale. Subsidia al «Corpus Philosophorum Medii Aevi», XI), Florència, Sismel, Edizioni del Galluzzo, 1999, 137.

El ms. D.2.1538, ff. 60a-73a, conté un *Sermo de tempore adventus antichristi*, que, com suggereix Josep Perarnau, podria ésser el *De tempore...* d'Arnau de Vilanova.

Notícia bibliogràfica, Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 1045.

Nieves MUNSURI ROSADO, Raquel MADRID SOUTO, *Aproximación a la vida conventual mercedaria a través de un inventario del siglo XV*, dins «Estudios Castellonencs», 7 (1996-1997), 41-86.

En l'inventari (Inventario Convento de la Merced, 1459) estudiat per les autors (Arxiu del Regne de València, Secció Protocols, notari Miquel Puigmitjà, signatura 1906) consta una *Sposicio Quantilene Arnaldi de Vilanova* (85: «en paper ab posts engrutades») que, segons J. Perarnau, podria ésser la *Dancia Jacobi II cum commento Arnaldi de Villanova*.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1038.

---

31. Sovint les edicions crítiques donen notícia o descriuen els manuscrits que han pres com a base. És el cas p. ex. d'Arnaldi DE VILLANOVA, *Tractatus octo...* (cf. *infra*) que descriu (14-24) el ms. de Sant Petersburg, Biblioteca Pública, Graecus 113.

Gilbert OUY, *Les manuscrits de l'Abbaye de Saint-Victor. Catalogue établi sur la base du répertoire de Claude de Grandrue (1514)*. Tome I. *Introduction - Concordances - Index*. Tome II. *Texte* (Biblioteca Victorina, X), Tournholt, Brepols Publishers, 1999.

Al convent de Sant Víctor de París hi hagué obres espirituals d'Arnau de Vilanova: una tal *Collocutio didascalica super elementis catholicae fidei*, el *De mysterio cymbalorum*, i una *Appellatio ab Episcopo Parisiensi et Facultate Theologie*.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 1036.

Francesco SANTI, *Due nuovi manoscritti parigini del «De adventu Anticristi» di Arnaldo de Villanova*, dins «Filologia mediolatina. Rivista della Fondazione Ezio Franceschini», II (1995), 279-291.

Descriu el manuscrit núm. 241 de la Bibliothèque Mazarine, de París; i el manuscrit de la Biblioteca Nacional de París, lat. 3708 (segle XIV [aquest, però, és conegut des de Barthélemy Hauréau]), que contenen el *De tempore...*<sup>32</sup>

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU I ESPELT dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 678.

### b) Edicions<sup>33</sup>

Projectes:

Jospe PERARNAU I ESPELT, *Progetti di edizioni catalane di Arnau de Vilanova, Joan de Rocatalbada e Francesc Eiximenis*, dins *Editori di Quaracchi. 100 anni dopo. Bilancio e prospettive*. Atti del Colloquio Internazionale. Roma 29-30 Maggio 1995. A cura di Alvaro CACCIOTTI e Barbara FAES DE MOTTONI (Medioevo, 3), Roma, Edizioni Antonianum, 1997, 367-372.

Pel que fa a Arnau de Vilanova, J. Perarnau informa de les edicions crítiques d'obres d'Arnau publicades dins l'«Arxiu de Textos Catalans Antics»: obres, manuscrits i esquema seguit en l'edició (introducció, text i aparats crítics).

32. D'aquest darrer manuscrit, però, ja en vaig donar una breu notícia dins la meua *Guia bibliogràfica...*, 74.

33. Dins *Repertorium edierter Texte des Mittelalters aus dem Bereich der Philosophie und angrenzender Gebiete*. Herausgegeben von Rolf SCHÖNBERGER und Brigitte KIBLE, Berlín, Akademie Verlag, 1994, 150-153, hom trobarà informació sobre algunes edicions d'obres arnaldianes.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1013.<sup>34</sup>

Fragments:

Jospe PERARNAU I ESPELT, *Fragments catalans del «De belemosina et sacrificio» d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 400-405.

Jospe Perarnau identifica i edita quatre fragments de l'original català, ara perdut, del *De belemosina et sacrificio* que foren copiats en una obra anònima en temps de Joan I. També edita un altre fragment que probablement procedia d'alguna de les obres arnaldianes perdudes.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 839.

Edicions crítiques:

Jospe PERARNAU I ESPELT, *L'«Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra Tractatum Arnaldi «De adventu Antichristi»*», dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 7-348; i dins Josep PERARNAU, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, Textus, Subsidia, X), Facultat de Teologia de Catalunya, Barcelona 2002, 7-348.

Jospe Perarnau edita críticament l'*Apologia...* a base del Vat. lat. 3824, amb informació dels altres manuscrits coneguts (Borgh. 205, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana; III Varia I, del Collegio Internazionale Carmelitano, de Roma; Misc. 370 de la Bodleian Library, d'Oxford; Cheltenham, Biblioteca Philipps, ms 3119; i Londres, British Museum, Cotton, Vitellius E. II) en l'aparat crític. També ofereix aparat de fonts i de comentaris. Arrodoneixen l'edició del text (57-151), una taula de referències textuais (152-157), la taula de tots els mots (158-199), i un extens i aprofundit estudi introductori (7-56), amb esquema detallat del contingut (17-20).

En apèndix, Josep Perarnau transcriu (201-271) el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra Tractatum Arnaldi «De adventu Antichristi»* de l'únic manuscrit que ha conservat l'obra, el III Varia I, del Collegio Internazionale Carmelitano, de Roma. La taula de mots (272-348) completa el

---

34. Hom trobarà una breu crònica del congrés dins Jaume MENSA, *100 anni di Quaracchi*, dins «Estudios Franciscanos», 97 (1996), 449-450.

text. En l'estudi introductorï (amb esquema del contingut en les pàgines 20-23), comú amb el de l'*Apologia...*, J. Perarnau (24) afirma que «és tan estrident la diferència entre els dos textos que en el futur els estudiosos es preguntaran com ha estat possible que algú hagi defensada la paternitat arnaldiana del *Tratatus quidam...*»

Recensions de Jaume MENSA dins «Analecta Sacra Tarraconensia»; i dins «Archivum Franciscanum Historicum», 95 (2002), 455-456; comentari d'Albert SOLER, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 441-444.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre la primera crisi entorn el «De adventu Anticbristi» d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402; i dins Josep PERARNAU, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, Textus, Subsidia, X), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2002, 349-402.

J. Perarnau edita, per primera vegada críticament, l'*Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem* (277-382), a base, principalment, del manuscrit de París, BN, lat. 17534, i del lat. 15033; i la *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum*, pàgines 382-388 (París, BN, lat. 17534), amb taula dels mots (388-402). L'estudi previ reconstrueix cronològicament els fets i ofereix la llista dels documents relatius a la dita crisi parisenca.

Recensions de Miquel BATLLORI, dins «Arxiu de Textos Catalana Antics», XXI (2002), 786-787; Jaume MENSA dins «Analecta Sacra Tarraconensia»; i dins «Archivum Franciscanum Historicum». Comentari d'Albert SOLER, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 442-443.

Josep PERARNAU, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, Textus, Subsidia, X), Facultat de Teologia de Catalunya, Barcelona 2002, 7-348.

Edició en forma de llibre, conservant la mateixa paginació, dels articles *L'«Apologia...»* i *Sobre la primera crisi...* Inclou, també, una presentació (5), la taula general (6), una taula de fons manuscrits (403) i una altra d'antropònims i obres anònimes (405-408).

Recensions de Miquel BATLLORI dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 21 (2002), 786-787; de Jaume de PUIG I OLIVER, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVII (2002), 502-506; i de Jaume MENSA dins «Analecta Sacra Tarraconensia»; i dins «Archivum Franciscanum Historicum», 95 (2002), 455-456. Comentari d'Albert SOLER, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 441-444. Ramon SUGRANYES DE FRANCH, dins «Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie», 50 (2003), 219-220.

Arnaldi DE VILLANOVA, *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petroplitanus graecus 113)*. Nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, Universitatis Atheniensis doctore (Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevi, Scripta Spiritualia, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002.

Edició crítica de la traducció grega (pàgines parells) de vuit opuscles d'Arnau de Vilanova acompanyat de l'original (lletí o en un cas català), d'alguna versió medieval en italià o, fins i tot, en català modern (pàgines senars). Les obres editades són:

1. Pàgines 64-87: *Per ciò che molti...*, amb el text de la versió a l'italià-toscà editat per M. Batllori (i contrastat amb el text editat per Raoul Manselli). Introducció a l'edició de l'obra en les pàgines 59-62.

2. Pàgines 93-145: *De caritate...* amb el text de la versió a l'italià-toscà editat per M. Batllori (i contrastat amb el text editat per Raoul Manselli). Atès que en el manuscrit que serví de base per a l'edició de M. Batllori i R. Manselli manca un llarg paràgraf (sobre els metges jueus), en les pàgines senars s'ha ofert una versió (de J. Nadal) catalana del text grec (línies 214-315). Introducció a l'edició de l'obra en les pàgines 89-90.

3. Pàgines 150-181: *Lliçó de Narbona*, amb el text català ofert per Miquel Batllori (Els Nostres Clàssics). Introducció en les pàgines 147-148.

4. Pàgines 186-199: *De humilitate...* amb la versió catalana moderna del Miquel Batllori.<sup>35</sup>

5. Pàgines 204-259: *Alphabetum catholicorum*, amb transcripció del text lletí de W. Burger (contrastada amb el còdex Borgh. lat. 205). Introducció en les pàgines 201-202.

6. Pàgines 264-361: *Philosophia catholica*, amb el text editat per Josep Perarnau (Vat. lat. 9968). Introducció en les pàgines 261-262.

7. Pàgines 366-383: *Eulogium...*, amb el text lletí editat per Joaquim Carreras Artau. Introducció en les pàgines 263-264.

8. Pàgines 388-439: *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton*, amb el text lletí ofert per Joaquim Carreras Artau. Introducció en les pàgines 385-386.

Els aparats crítics (de fonts i de notes explicatives, en el text grec; i de variants entre el text editat i algun manuscrit, i de diferències entre el text grec i el lletí, en els textos complementaris) completen l'edició.

La introducció (13-56) descriu el manuscrit (14-24), es pregunta pel text original que serví de base a la traducció grega (24-29), estudia les anotacions i correccions del manuscrit (30-32) (fou Angelo Clareno qui revisà el manuscrit?) i la 'grecitat' (32-34) de la traducció grega (una transliteració de l'original català, en molts casos). El traductor (34-35) seria un «bizantí d'una certa cultu-

35. M. BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme*, 400-406.

ra, fins i tot, religiosa, que coneix el català i el llatí, encara que no perfectament»... «si es volgués apurar més sobre la personalitat del traductor, ens inclinàriem a pensar en un comerciant bizantí benestant resident a Calàbria o a Sicília» (35). A continuació J. Nadal planteja l'«ocasió i circumstàncies de la traducció» (35-55) (Arnau de Vilanova hauria fet preparar el còdex arran dels contactes amb monjos del mont Athos que li haurien comentat l'ideari religiós del patriarca Atanasi I. El còdex, però, no arribà mai al seu destinatari). La introducció es clou amb unes observacions sobre l'edició (55-56). Segueix la introducció una taula sobre «signes crítics» (57). L'índex (7), un prefaci d'Anscari M. Mundó (9-10), el pròleg (11) i la bibliografia (441-446) completen el llibre.

Recensió d'Ernest MARCOS HIERRO, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 769-771.

*Transcripcions d'obres:*

Francesco SANTI, *Teologia per immagini e mistica. Le tre denuncie di Marsiglia di Arnaldo da Villanova ed altri punti per una macchina metaforica*, dins *Immagini del Medioevo. Saggi di cultura mediolatina*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1994, 233-255.

Transcripció de les denúncies presentades per Arnau de Vilanova davant el bisbe de Marsella, a base del ms. Vat. lat 3824, amb indicació de les variants del ms. d'Arlès, Bibliothèque municipale, 97.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 678.

*Versions d'obres*

Arnau de VILANOVA, *La prudència de l'escolar catòlic i altres escrits*. Introducció de Jaume MENSA, traducció de Jordi RAVENTÓS (Clàssics del Cristianisme, 93), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, 2002.

Versió (amb algunes notes) al català de cinc obres arnaldianes llatines (47-208): *De significatione nominis Tetragrammaton* (51-83), *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (83-98), *De mysterio cymbalorum* (99-135), *Philosophia catholica et divina* (137-189) i *Allocutio christini de hiis quae conveniunt secundum propriam dignitatem creaturae rationalis* (193-208). Una introducció (7-33), la cronologia (34-38) i la bibliografia (39-45) completen el llibre. La versió és obra de Jordi Raventós i la introducció de Jaume Mensa.

*Versions de fragments*

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova (c. 1240-1311)* (Biblioteca filosòfica, 95), Madrid, Ediciones del Orto, 1998.

Crestomatia que inclou quaranta-quatre textos arnaldians (51-81) (més sis de relacionats amb Arnau de Vilanova, 82-86), traduïts al castellà, d'obres diverses (entre les quals hi ha el *Gladius...*, l'*Antidotum...* i la *Praesentatio facta Burdegaliae*, obres inèdites). Un quadre cronològic (7-12) i una introducció (13-51) precedeixen la selecció de textos. Una 'bibliografia selecta' completa el llibre (87-92).

Recensió de Jorge M. AYALA dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 7 (2000), 265; i notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 861.

Arnau de VILANOVA, *De ultimis temporibus seculi. Antologia mínima de textos escolàstics sobre la fi del món*. Introducció, selecció, traducció i notes de Jordi CASTELLS-CAMBRAY (Textos bàsics de Filosofia i d'Història de la Ciència), Santa Coloma de Gramanet, Casal del mestre, 1999.

Jordi Castells-Cambray ofereix una antologia de textos traduïts al català, extrets del *De tempore...* (23-33) i del *De mysterio cymbalorum* (35-44), a partir de l'edició de Josep Perarnau. Una introducció (5-20) i una bibliografia (21) arrodoneixen el llibret.

*c) Estudis monogràfics*

«Acta Academiae Scientiarum», 4 (1997 = *Qu'est-ce que la philosophie au moyen Âge? Der 10. Internationale Kongress für mittelalterliche Philosophie vom 25. bis 30. August 1997 in Erfurt in Kurzfassungen*. Herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Andreas SPEER).<sup>36</sup>

Breu notícia de les ponències i de les comunicacions presentades en el congrés indicat en el títol. Les que estudien algun aspecte de la vida o obra arnaldiana tenen fitxa pròpia.

Clifford R. BACKMAN, *The Decline and Fall of medieval Sicily: Politics, Religion and Economy in the Reign of Frederick III, 1296-1337*, Cambridge, University Press 1995.

36. Vegeu Jaume MENSA, «Was ist Philosophie im Mittelalter?», en «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», X (1998), 175.

En el context del període estudiat, Backman presenta la relació d'Arnau de Vilanova amb l'illa de Sicília, sobretot des del punt de vista de la «política religiosa».

Recensió de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 835-838.

Clifford R. BACKMAN, *The reception of Arnau de Vilanova's religious ideas*, dins *Christendom and its discontents. Exclusion, persecution and rebellion, 1000-1500*. Edited by Scott L. WAUGH and Peter D. DIEHL, Cambridge, University Press, 1996, 112-131.

Anàlisi de la repercussió de l'obra d'Arnau de Vilanova, tant des del punt de vista «profètic» com mèdic.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1009-1010.

Daniele BARCA, *La profezia tripolitana in Catalogna*, Roma, 1996.

Llibre només conegut per referència.

Daniele BARCA, *Alfonso il Magnanimo e la tradizione dell'immaginario profetico catalano*, dins «XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politico-istituzionali. La circolazione degli uomini, delle idee, delle merci. Gli influssi sulla società e sul costume*. Celebrazioni Alfonsine. Alto Patrocinio del Presidente della Repubblica Italiana, Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997, Napoli, Paparo Edizioni, 2000, 183-191.

Anàlisi d'un fragment del *Vae mundo in centum annis*.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 954.

Miquel BATLLORI, *Cultura: la Mediterrània a la cultura catalana medieval entre sondeigs: Lull, Vilanova, Muntaner*, dins *Els ideals de la Mediterrània dins la cultura europea*. A cura de Georges DUBY, et al., Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, 229-241.

Presentació de la medicina i de l'espiritualitat apocalíptica d'Arnau de Vilanova en relació amb els «ideals de la Mediterrània».<sup>37</sup>

---

37. Miquel Batllori (233) reconeix que el *Tractatus quidam...* no és d'Arnau de Vilanova: «Posterioris estudis del doctor Josep Perarnau han demostrat que és una obra d'algun dels seus deixebles».



John August BOLLWEG, *Sense of Mission: Arnau de Vilanova on the Conversion of Jews and Muslims*, dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, Leiden, Nova York, Colònia, E. J. Brill, 1995, 50-71.

Anàlisi de les propostes de conversió dels infidels: l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, amb la qual Arnau de Vilanova s'hauria allunyat dels mètodes de «conversió racional» dels dominics, proposa una «conversió apocalíptica»; la *Informació espiritual*, una conversió per l'«exemple espiritual»

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 841.

Eusebi COLOMER, *El pensament als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Scripta et documenta, 54), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

En el llibre trobem articles dedicats a Arnau de Vilanova. El primer, *Panorama general: de l'Escolàstica a l'Humanisme: L'antiescolasticisme d'Arnau de Vilanova*, 34-44, ofereix una presentació global del pensament arnaldia. El segon, *Les bases antropològiques i epistemològiques d'un projecte espiritual*, 44-57, és dedicat principalment a l'antropologia i teoria del coneixement; i el tercer, *Ramon Martí i Arnau de Vilanova: dues interpretacions del Nom innominable*, 239-252 (és una refosa de l'article publicat dins «Miscellanea Mediaevalia», 13 (1981), 937-945), i a la interpretació del tetragrammaton tal com és presentat en l'*Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton*.

Recensió de Jaume de PUIG dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 625-626.

Michael CUSATO, *The Cost of Discipleship in the Early 14th Century: Arnold of Villanova and the Beguins of Catalonia*, dins «Collectanea Franciscana», 65 (1995), 183-205.

L'article estudia la relació d'Arnau de Vilanova amb els beguins catalans.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU I ESPELT dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 679.

Manfred GERWING, *Vom Ende der Zeit. Der Traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge, 45), Münster, Aschendorff Verlag, 1996.

L'autor, després de presentar les característiques de l'època, els trets biogràfics d'Arnau de Vilanova se centra a estudiar, des d'una perspectiva teològico-doctrinal, el *De tempore...* i les respostes positives i negatives que el missatge apocalíptic d'aquesta obra suscità.

Notícia bibliogràfica dels capítols corresponents a les pàgines 254-448 i 449-636 de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 839-841; dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 504-507 pel que fa a la part del llibre referent al *De tempore...*; i dins el volum XX (2001), 561-574 del mateix «Arxiu...», sobre l'estructura del dit tractat arnaldia.

Albert G. HAUF, *Corrientes teológicas valencianas, s. XIV-XV: Arnau de Vilanova, Ramon Llull y Francisc Eiximenis*, dins *Teología en Valencia. Raíces y retos. Buscando nuestro orígenes cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Histórica (3-5 marzo 1999) (Serie Valentina, XLV), València, Facultat de Teologia, 2000, 9-47.

L'article presenta els trets de la teologia arnaldiana: Arnau de Vilanova no acceptaria la síntesi filosòfico-teològica, característica dels tomistes. La seva proposta, de retorn a la Bíblia, tingué per aquesta raó gran influència entre el poble.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 951-952.

Matthias KAUP, Robert E. LERNER, *Gentile of Foligno interprets the Prophecy «Woe to the World»*. *With an Edition and English Translation*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 56 (2001), 149-211.

Edició, amb traducció anglesa, del text del *Vae mundo...* amb els comentaris de Gentile da Foligno.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «ATCA», XXII (2003), 936, n. 17.769.

Jaume MENSA VALLS, *Arnau de Vilanova y la filosofía: observaciones críticas*, dins «Acta Academiae Scientiarum», 4 (1997 = *Qu'est-ce que la philosophie au moyen Âge? Der 10. Internationale Kongress für mittelalterliche Philosophie vom 25. bis 30. August 1997 in Erfurt in Kurzfassungen*. Herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Andreas SPEER), 322-323.

Breu resum de la comunicació presentada en el congrés: fins que no s'hagin editat totes les obres arnaldianes no serà possible de reconstruir la valoració i

l'ús que fa Arnau de Vilanova de la filosofia. Mentrestant, i basant-se en les obres publicades, l'autor fa unes observacions crítiques.

Jaume MENSA, *Arnau de Vilanova, un «foll apocalíptic»?* , dins «Revista d'Igualada», 3 (1999), 23-27.

Síntesi i interpretació de la polèmica escatològica que Arnau de Vilanova sostingué amb els teòlegs professionals en el conjunt de la seva vida i pensament.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 919.

Jaume MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis d'interpretació bíblica de les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova, i les de l'«Expositio Apocalypsis» i de l'«Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 17 (1998), 221-294.

La primera part de l'article (221-251) és dedicada a estudiar l'exegesi arnaldiana; la segona (251-270) planteja si les *regulae expositionis sacrae paginae* al·ludides i seguides per l'autor de l'*Expositio Apocalypsis* i l'exegesi en general poden tenir el seu origen en Arnau; la tercera part (270-294) compara l'exegesi de l'*Expositio Apocalypsis* amb la de l'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei*, i les dites *regulae* amb els *principia* del manuscrit carmelità de Roma (AGOC), III Varia 1. L'autor arriba a la conclusió que existeix una «incompatibilitat, quant a l'autoria, entre les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova, d'un costat, i l'*Expositio Apocalypsis* i l'*Expositio {super vigesimum quartum capitulum Matthaei}* (amb els *Principia*) de l'altre. També es desprèn que, per bé que l'*Expositio {super vigesimum quartum capitulum Matthaei}* i l'*Expositio Apocalypsis* no són absolutament contraposades i incompatibles, existeixen elements que fan pensar en una autoria diversa» (294).

Notícia bibliogràfica del mateix autor dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 935-936, n. 17.768.

Jaume MENSA I VALLS, «*En aquest centenar que ara corre fenirà lo món*». *Els darrers temps en autors catalans del segle XIV: Arnau de Vilanova i Ponç Carbonell*, dins «Afers», 37 (2000 = *Mil·lenarisme i utopia*), 569-584.

L'autor descriu la proposta apocalíptica d'Arnau de Vilanova en el context de les idees profeticoapocalíptiques i dels grups espirituals en la Catalunya del segle XIV. L'obra *De mundi aetatibus et tentationibus et de Antichristo* de Ponç Carbonell és absolutament contrària a les tesis arnaldianes.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 953.

Jaume MENSA I VALLS, *¿Fue Arnau de Vilanova un profeta apocalíptico?*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», XXXVIII (1996), 129-140.

Les tesis profeticoapocalíptiques d'Arnau de Vilanova s'han d'interpretar en el context del seu pensament. Llegides així no són vaticinis gratuïts sobre temps futurs, ans tenen una incidència present de cara a promoure una reforma.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 839.

Jaume MENSA I VALLS, *L'antropologia espiritualista d'Arnau de Vilanova: anàlisi de les obres polèmiques (1297-1305)*, dins *Actes del Simposi Internacional de la Filosofia de l'Edat Mitjana (Vic-Girona, 11-16 d'abril de 1993)*. Edició a cura de Paloma LLORENTE, Agustí BOADAS, Francesc J. FORTUNY, Andreu GRAU i Ignasi ROVIRO (Sèrie «Actes», 1) Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1996, 329-335.

L'autor resumeix l'antropologia que dibuixen les obres arnaldianes polèmiques.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 839.

Jaume MENSA I VALLS, *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», V (1992-1993 [1994]), 263-275.

Resum de la tesi doctoral defensada per l'autor, i publicada (en forma de llibre) amb el títol *Les raons d'un anunci apocalíptic* (cf. *infra*).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 775.

Jaume MENSA I VALLS, *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions* (Col·lectània Sant Pacià, 61), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1998.

Tesi doctoral. Reconstrucció històrica i doctrinal de la polèmica escatològica, especialment des del punt de vista de l'argumentació de les tesis defensades, que enfrontà Arnau de Vilanova amb els teòlegs de París i els dominics. També s'hi estudien les repercussions posteriors en d'altres autors.

Recensió de Miquel BATLLORI dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 630-631; de Josep PERARNAU dins «Archivum Franciscanum Historicum», 92 (1999), 251-253; de Jorge M. AYALA, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 6 (1999), 300; d'Evangelista VILANOVA, dins «Qüestions de vida cristiana», 192 (1990), 129-130; d'Agustí BOADAS, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIV (1999), 527-529; de Josep Ignasi SARANYANA dins «Anuario de Historia de la Iglesia», 8 (1999), 457-459; de Josep FERRER I BOJONS, dins «La Veu de l'Anoia», núm. 820 (29 de maig de 1998), 27.

Jaume MENSA I VALLS, *Observacions sobre l'autoria i la finalitat del «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra Tractatum Arnaldi de adventu Antichristi»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 402-452.

Estudi sobre l'autoria i finalitat del *Tractatus quidam...* L'autor no seria Arnau de Vilanova, ans un teòleg d'ofici, familiaritzat amb algunes obres d'Arnau, que no té els «falsos religiosos» per enemics, ans els clergues. L'autor de l'estudi planteja la hipòtesi que l'obra sorgís els anys immediatament anteriors a la sentència inquisitorial de Tarragona (o posteriors) per tal de defensar la memòria d'Arnau de Vilanova i justificar les tesis arnaldianes a partir dels seus propis textos.

Notícia bibliogràfica del mateix autor dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 935, n. 17.767. Comentari d'Albert SOLER, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 443.

Manuel MOURELLE DE LEMA, *La llengua valenciana del segle XIV, reflexada en Arnau de Vilanova*, dins «Revista de Filologia Valenciana», 2 (1995), 63-71.

L'autor estudia el «valencià» del *Raonament d'Avinyó* i la *Informació espiritual* en comparació amb el castellà de Berceo, i en constata la seva proximitat.

Josep PERARNAU I ESPELT, *D'Arnau de Vilanova a Joan de Rocatalhada*, dins Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana medieval del «Liber secretorum eventuum» de Joan de Rocatalhada. Edició del text i apèndixs*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 29-32 i apèndix II, núsms 1-5, 8-9, 12 i 15.

J. Perarnau estudia les possibles influències escatològiques d'Arnau de Vilanova en Joan de Rocatalhada. Així, tots dos autors utilitzen els textos de Daniel XII, 11, Ezequiel IV, 6; tots dos autors defensen la conveniència de conèixer prèviament els darrers temps i ofereixen un recompte concret per a l'arribada de l'Anticrist.

Recensió d'Albert HAUF I VALLS, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 701-710.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estructura global del «De tempore adventus Antichristi» d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 561-574.

Estudi de l'estructura i de les parts internes del *De tempore...*, que permet «donar per definitivament tallada una cadena de despropòsits» (571). La versió definitiva del tractat, tal com ens ha arribat, consta de quatre parts: les actuals primera i quarta formaven el tractat primitiu, la segona i la tercera foren afegides posteriorment.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «ATCA», XXII (2003), 935, n. 17.766; comentari d'Albert SOLER, dins «Llengua & Literatura», 14 (2003), 442-443.

Gian Luca POTESTÀ, *Radical Apocalyptic Movements in the Later Middle Ages*, dins *The Encyclopedia of Apocalypticism. II. Apocalypticism in Western History of Culture*. Edited by Bernard MCGINN, Nova York, Continuum, 1999, 110-142.

L'any 1299 comença un període caracteritzat per les obres de temàtica escatològica que es clourà entre el 1304 i 1305. Aquests anys, Arnau de Vilanova abandonà aquesta temàtica i se centra en l'esperança en l'arribada d'un «papa angèlic». El *Tractatus quidam...* i *Expositio Apocalypsis* posarien de manifest aquest canvi.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 920.

Marjorie REEVES, *The Prophetic Sense of History in Medieval and Renaissance Europe* (Variorum Collected Studies Series: CS660), Aldershot, Ashgate 1999.

Recull d'articles, amb referències a l'apocalíptica arnaldiana.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 919.

Manuel Augusto RODRIGUES, *Arnaldo de Vilanova y el espíritu laico medieval*, dins «Acta Academiae Scientiarum», 4 (1997 = *Qu'est-ce que la philosophie au moyen Âge? Der 10. Internationale Kongress für mittelalterliche Philosophie vom 25. bis 30. August 1997 in Erfurt in Kurzfassungen*. Herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Andreas SPEER), 117.

Breu resum de la comunicació presentada en el congrés: Arnau de Vilanova és un exemple típic de l'esperit laic típic del segle XIII.

Manuel Alejandro RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, «*Hesper*», el «*Vespro*» y el «*Vespertilio*»: Elementos de continuidad entre el milenarismo staúfico y el ciclo profético del imperio aragonés, dins «Congreso Internacional Jaime II 700 años después. Actas». Juan Antonio BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, Juan Francisco JIMÉNEZ ALCÁZAR, editores, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 11 (1996-1997), 685-697.

L'autor presenta l'escatologia (joaquimita!) d'Arnau de Vilanova a partir d'obres com la *Introductio in librum Ioachim de semine Scripturarum* i l'*Expositio Apocalypsis* (que l'autor atribueix a Arnau de Vilanova).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 953.

Roberto RUSCONI, *Antichrist and Antichrists*, dins *The Encyclopedia of Apocalypticism. II. Apocalypticism in Western History of Culture*. Edited by Bernard MCGINN, Nova York, Continuum, 1999, 305-306.

Presenta la polèmica de París, entre Arnau de Vilanova i els teòlegs. L'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei*, Arnau de Vilanova (a qui, seguint G. L. Potestà, l'autor de l'article atribueix l'obra) s'hauria centrat en les persecucions que havien de precedir la vinguda de l'anticrist.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 920-921.

Roberto RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo* (Opere di Gioacchino da Fiore: testi e strumenti, 9), San Giovanni in Fiore, Centro Internazionale di Studi Gioacchimiti, 1999.

Alguns dels articles d'aquest llibre tracten de la proposta profeticoapocalíptica d'Arnau de Vilanova.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 920-921.

Francesco SANTI, *La nozione di umano, superumano e subumano*, dins «Acta Academiae Scientiarum», 4 (1997 = *Qu'est-ce que la philosophie au moyen Âge? Der 10. Internationale Kongress für mittelalterliche Philosophie vom 25. bis 30. August 1997 in Erfurt in Kurzfassungen*. Herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Andreas SPEER), 54.

Resum de la comunicació presentada. Santi analitza els conceptes arnaldians d'humà, infrahumà i superhumà.

Francesco SANTI, *L'album del Dio creatore. Tempo, spazio e velocità nella scrittura mistica della fine del Medioevo*, dins *Album. I luoghi dove si accumulano i segni (dal manoscritto alle reti telematiche)*. Atti del Convegno di Studio della Fondazione Ezio Franceschini e della Fondazione IBM Italia, Certosa del Galluzzo, 20-21 ottobre 1995. A cura di Claudio LEONARDI, Marcello MORELLI e Francesco SANTI (Quaderni di Cultura Mediolatina, 14), Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1996, 75-90.

Arnau de Vilanova hauria justificat la ràpida redacció del *De mysterio cymbalorum* a partir d'un ús personal de la Bíblia.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 917-918.

Francesco SANTI, *La Bibbia e la letteratura profetico-apocalittica*, dins *La Bibbia nel Medioevo*. A cura di Giuseppe CREMASCOLI e Claudio LEONARDI (La Bibbia nella storia, 16), Bologna, Edizioni Dehoniane, 1996, 389-409.

Presentació de l'exegesi arnaldiana en el context de la canviant literatura profètica medieval.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 862.

Francesco SANTI, *La buona morte di Federico III d'Aragona, re di Trinacria, e l'insegnamento di Arnaldo da Villanova*, dins Lothar KOLMER (Hrsg.), *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn, Ferdinand Schöningh, 1997, 75-88.

L'autor ressegueix la influència que exercí Arnau de Vilanova en Frederic de Sicília. Arnau de Vilanova elaborà un programa d'actuació per al rei basat en la «veritat del cristianisme», que inclou també la «bona mort»

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 862.

Pere SANTONJA, *Arnau de Vilanova i la influència del pensament jueu en els seus tractats espirituals*, dins «Afers», 39 (2001), 457-476.

Pere SANTONJA, *La influencia del pensamiento judío en la obra de Arnau de Vilanova*, dins «Helmántica», 52 (2001), 101-121.



Tracta de les relacions d'Arnau de Vilanova, autor, segons Santonja, probablement d'origen jueu, amb la cultura jueva.

Recensió de Harvey HAMES dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 176-177; notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 940-941, n. 17.770-17.772.

Pedro SANTONJA, *La influencia de la cultura judía en la obra de Arnau de Vilanova (¿1238?-1311): la espiritualidad de su tiempo* (Biblioteca Valenciana, Colección Ideas), València, Generalitat Valenciana, 2001.

Després d'un primer capítol introductori (*Arnau de Vilanova y el espíritu de su tiempo*, 11-35) dedicat a presentar sobretot el context cultural i els moviments reformistes,<sup>38</sup> l'autor planteja de forma general, i en un marc biogràfic, els contactes d'Arnau de Vilanova amb el judaisme («a pesar de su actitud antijudaica, que era muy propia en el momento histórico que nos ocupa, sus relaciones con la cultura judía fueron constantes», 51). El tercer capítol (69-95) tracta de l'etapa de Montpeller, en la qual Arnau de Vilanova «intensifica sus obsesiones religiosas» (69) i «recibe la influencia de las corrientes neoplatónicas que ya se perfilaban como escuela opuesta al tomismo». El llibre es clou amb sis apèndixs (101-121) i bibliografia (123-158).

Laura SMOLLER, *The Alfonsine Tables and the End of the World: Astrology and Apocalyptic Calculation in the Later Middle Ages*, dins *The Devil, Heresy and Witchcraft in the Middle Ages. Essays in Honor of Jeffrey B. Russel* edited by Alberto FERREIRO (Cultures, Beliefs and Traditions. Medieval and Early Modern Peoples, 6), Leiden, Boston, Colònia, Brill 1998, 211-239.

L'autora recorda la posició de Joan de París davant l'anunci apocalíptic d'Arnau de Vilanova.<sup>39</sup>

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 861-862.

Albet SOLER, *Espiritualitat i cultura: Els laics i l'accés al saber a final del segle XIII a la Corona d'Aragó*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXVIII (1998), 3-26.

38. En la pàgina 35, l'autor, referint-se a l'*Expositio Apocalypsis*, afirma que «en la actualidad es valorado como apócrifo».

39. D'aquesta mateixa autora és interessant la conferència *Apocalyptic Calculators of the Later Middle Ages*, amb referència a Arnau de Vilanova, que podem llegir dins la pàgina web [www.mille.org](http://www.mille.org).

Anàlisi de les aportacions que feren Ramon Llull i Arnau de Vilanova a un programa espiritual i cultural per als laics. Les aportacions d'aquests autors són «decisives al caràcter propi d'aquesta tradició» (3).

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 862-863.

Anna TRIAS I TEIXIDOR, *El català en el llatí del «Regimen sanitatis ad Regem Aragonum» d'Arnau de Vilanova*, dins *Miscel·lània Germà Colón 5* («Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXII [1996]), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, 33-52.

Anàlisi del vocabulari català utilitzat, en traducció llatina o introduït per la fórmula «vulgariter dicitur» en el *Regiment de sanitat*.

Notícia bibliogràfica de JAUME DE PUIG dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 678.

Joseph ZIEGLER, *Medicine and Religion c. 1300. The Case of Arnau de Vilanova* (Oxford Historical Monographs), Oxford, Clarendon Press, 1998.

L'autor estudia les relacions entre l'obra mèdica i la teològica d'Arnau de Vilanova. La introducció (1-45) situa l'obra i la vida d'Arnau de Vilanova en el seu context històric. Un primer capítol (46-113) és dedicat a l'estudi del lèxic, especialment metàfores i símilis, utilitzat per Arnau de Vilanova. El capítol següent (115-175) se centra en el concepte de teologia i de teòleg («speculator») i a les seves similituds amb el concepte de medicina i de metge. El capítol següent (176-213) té com a tema l'estudi dels coneixements mèdics en la predicació de l'època. El darrer capítol pròpiament dit (214-267) tracta de la relació entre la medicina i la teologia en la història del cristianisme. En la conclusió Ziegler constata i concreta la influència de la medicina en l'espiritualitat araldiana: llenguatge mèdic, la funció espiritual de la medicina, el concepte de caritat i el coneixement de l'ànima i les seves passions. Completen el llibre tres apèndixs (277-315), dedicats a Giovanni di Sant Gemignano, Pierre Bersuire i Humbert de Romans, l'índex de fonts i bibliogràfic (316-334) i el temàtic (335-342).

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 696-700.

VII. *Algunes presentacions generals*

Hubert BONNET, *Arnaud de Villeneuve (1235-1315)*, dins «Bulletin de l'Académie des Sciences et Lettres de Montpellier. Nouvelle Série», 26 (1995), 91-103.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 838-839.

Bernard MCGINN, *Arnald of Villanova*, dins *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*. With a New Preface and Expanded Bibliography (Records of Civilization: Sources and Studies, XCVI), Nova York, Columbia University Press, 1998, 222-225.

Recensió de Gian Carlo GARFAGNINI dins «Studi Medievali», XLI (2000), 480-481.

José PERARNAU, *Vilanova, Arnau de*, dins *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, III (P-Z), Barcelona, Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, 2001, 686-687.

Oriol PI DE CABANYES, *Arnau de Vilanova*, dins «La Vanguardia», 4/VI/2003, 26.

Presentació molt personal d'Arnau de Vilanova.

Francesco SANTI, *Arnald de Villeneuve*, dins *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*. Sous la direction de André VAUCHEZ. Avec la collaboration de Catherine VINCENT. Tome I: A-K, Cambridge, París, Roma, James Clarke & Co. LTD, Éditions du Cerf, Città Nuova 1997, 124-125.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 875.

José I. SARANYANA, Ana de ZABALLA, *De Arnau de Vilanova (†1311) a Cristóbal Colón (†1506)*, dins *Joaquín de Fiore y América*, Pamplona, Ediciones Eunote, 1995, 162-169.

Leonardo SILEO, *Arnaldo di Villanova*, dins Giulio d'ONOFRIO (dir.), *Storia della Teologia nel Medioevo*, III. *La teologia delle scuole*, Asti, Piemme, 1996, 189-194 i (bibliografia) 218-220.

Santiago DE VILANOVA, *Arnau de Vilanova, «la trompeta de Dios»*, dins «Letra y Espíritu», 2 (1998), 31-40.

*Paraula conclusiva*

Voldria acabar aquest butlletí bibliogràfic fent algunes observacions de caràcter general.

En primer lloc, constatem que aquests deu anys han estat molt fèrtils per als estudis arnaldians: la quantitat d'estudis publicats ho posa clarament de manifest. Com a conseqüència del planteig de la «I Trobada...», la recerca sobre obres problemàtiques (especialment sobre el *Tractatus quidam...* i, també, l'*Expositio Apocalypsis*), i sobre les relacions entre medicina i teologia ha avançat força. Algunes edicions d'obres arnaldianes hi han contribuït.

Crida l'atenció que aquests darrers anys ha estat reeditada l'obra arnaldiana de destacats estudiosos. Aquests tipus d'obres, de gran valor, permeten, d'una banda, recuperar estudis arnaldians fonamentals i, de l'altra, evidencien que s'està produint o s'ha produït un canvi generacional. Lamentem en aquest sentit (i des d'aquestes ratlles ens afegim al condol) la mort d'Eusebi Colomer, Lluís Garcia Ballester i Miquel Batllori, persones que tant han aportat als estudis arnaldians.

Les edicions d'obres arnaldianes també han estat particularment interessants. L'edició de l'obra completa de l'obra mèdica va tirant endavant (l'any 2000 celebrà el 25è aniversari del seu començament). L'edició del tractat medicoespiritual *De esu carniū* cau, en part, en l'àmbit d'estudi de l'Arnau de Vilanova espiritual. De les obres espirituals, han vist la llum pública l'*Apologia...*, el *Tractatus quidam...*, les denúncies de Marsella i, encara, altres obres menors. Algunes versions a llengües modernes també han ajudat a divulgar entre un públic més extens l'obra arnaldiana.

Un comentari especial mereix l'edició de vuit tractats en versió grega d'obres arnaldianes. És el segon volum (el primer és de l'any 1971) de l'edició *Scripta Spiritualia* (Unió Acadèmica Internacional i Institut d'Estudis Catalans). Si d'una banda cal saludar efusivament l'aparició d'aquest volum (que de fet representa la continuació de l'edició de l'obra espiritual arnaldiana, tal com demanaren per carta els participants de la «I Trobada...» a l'Institut d'Estudis Catalans),<sup>40</sup> obra d'un reconegut hel·lenista i medievalista, de l'altra, lamentem que l'edició d'aquesta obra s'hagi portat a terme sense la necessària informació i transparència.

Des del punt de vista dels estudis sobre l'obra teològica, bona part dels títols publicats s'han centrat en la polèmica escatològica i especialment en les obres de la primera fase (París). La cronologia, el sentit de les obres, la interpretació del missatge profeticoapocalíptic d'Arnau de Vilanova han rebut nova llum.

Igualada, Pasqua de 2003

40. Cf. crònica de la «I Trobada», dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIII (1994), 21.

## Sebastià GIRALT

SEGONA PART: CORPUS MÈDIC I ALQUÍMIC<sup>41</sup>*Introducció*

Durant els deu anys passats els estudis sobre el corpus mèdic i alquímic arnaldianà han prosseguit amb una notable producció d'edicions i d'estudis. En el camp historicomèdic és obvi que la prematura mort de Luis García Ballester ha suposat una pèrdua irreparable i un daltabaix per al projecte de les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (AVOMO)*, a causa de l'absència sobtada tant de la seva pròpia contribució científica com del seu impuls entusiasta i tenaç, que fins llavors havia constituït l'ànima del projecte editorial, juntament amb Juan Antonio Paniagua i Michael McVaugh. Tanmateix el sotrac s'ha superat, en la mesura del possible, amb la creació d'un nou consell editorial format per Jon Arrizabalaga, Pedro Gil Sotres, Michael McVaugh i Fernando Salmón, que n'ha assegurat la continuïtat després d'un parèntesi forçat.

Incloc en aquest repertori algunes referències del 1993 que no havien estat a temps de ser incorporades en la part dedicada a l'obra mèdica arnaldiana de la guia bibliogràfica de Jaume Mensa. En canvi he exclòs d'aquesta part els treballs ja esmentats a la primera part, com els publicats a les *Actes de la I Trobada Internacional*.

Per acabar cal que esmentem l'arrencada espectacular que ha experimentat la recerca en el corpus alquímic atribuït a Arnau, que fins ara havia estat gairebé deixat de banda, gràcies sobretot als treballs de Chiara Crisciani, Michela Pereira i Antoine Calvet, i gràcies a l'aparició de les que són pràcticament les primeres edicions actuals de textos alquímics arnaldians. Però també s'ha de dir que, a mesura que s'hi va aprofundint, la seva autenticitat es veu cada vegada més qüestionada.

I. *Recalls*

Juan Antonio PANIAGUA, *Studia Arnaldiana. Trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c. 1240-1311*, Barcelona, Fundación Uriach, 1994.

*Presentación*, 9-39,

---

41. Agraeixo l'ajut proporcionat per Jon Arrizabalaga, Michael McVaugh, Lluís Cifuentes, Antoine Calvet, Jaume Mensa i Fernando Salmón. Les observacions i dades que m'han aportat han corregit i han enriquit en gran mesura el present repertori, si bé les llacunes i omissions que hi pugui haver són responsabilitat únicament de qui signa.

- I. *El Maestro Arnau de Vilanova, médico*, 49-143,<sup>42</sup>
- II. *Maître Arnau de Vilanova paradigme de la Médecine Universitaire Médiévale*, 145-156,<sup>43</sup>
- III. *La obra médica de Arnau de Vilanova. I: Introducción y fuentes*, 157-210,<sup>44</sup>
- IV. *La patología general en la obra de Arnaldo de Vilanova*, 211-284,<sup>45</sup>
- V. *Arnau de Vilanova médico escolástico*, 285-303,<sup>46</sup>
- VI. *Arnau de Vilanova, Maître-régent l'École de Médecine de Montpellier*, 305-316,<sup>47</sup>
- VII. *L'Arabisme. Montpellier dans l'oeuvre d'Arnau de Vilanova*, 317-325,<sup>48</sup>
- VIII. *Las traducciones de textos médicos hechas del árabe al latín por el Maestro Arnau de Vilanova*, 327-334,<sup>49</sup>
- IX. *El «Regimen sanitatis ad Regem Aragonum» y otros presuntos regímenes arnaldianos*, 335-383,<sup>50</sup>
- X. *Abstinencia de carnes y medicina. (El «Tractatus de esu carniuum» de Arnau de Vilanova)*, 385-410,<sup>51</sup>
- XI. *El opusculum «Contra calculum» de Arnaldo de Vilanova*, 411-421,<sup>52</sup>
- XII. *La psicoterapia en las obras médicas de Arnau de Vilanova*, 423-437,<sup>53</sup>
- XIII. *Arnaldo de Villanova: «Cautelas de los médicos»*, 439-447,<sup>54</sup>
- XIV. *Notas en torno a los escritos de Alquimia atribuidos a Arnau de Vilanova*,

---

42. Edició corregida i actualitzada del llibre homònim (València, Càtedra e Instituto de Historia de la Medicina, 1969).

43. Comunicació al «Colloque International d'Histoire de la Médecine Médiévale» Orléans, Société Orléanaise d'Histoire de la Médecine - Centre Jeanne d'Arc, 1985, I, 64-73.

44. Publicat per primera vegada dins «Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica», 11 (1959).

45. Publicat per primera vegada dins «Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina», 1 (1949), 49-119.

46. Publicat prèviament dins «Asclepio», 18-19 (1966-1967), 517-532.

47. Aparegut per primera vegada dins les «Actes du 110e Congrès National des Sociétés Savantes, Montpellier 1985», París, C.T.H.S., 1985, 57-66.

48. Publicat per primer cop dins «Comptes rendus du XVIe Congrès International d'Histoire de la Médecine (Montpellier, 1958)», Brussel·les, 1959, 163-169; i posteriorment dins «Le Scalpel», 117 (1964), 631-637.

49. Publicat per primer cop dins les «Actas del XXVII Congreso Internacional de Historia de la Medicina (Barcelona, 1980)», Barcelona, Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears, 1981, I, 321-326.

50. Introducció a l'edició facísmil de la versió castellana de Jerónimo de Mondragón (1606), *El maravilloso regimiento y orden de vivir (una versión castellana del "Regimen Sanitatis ad regem Aragonum")*, Saragossa, Càtedra de Historia de la Medicina, 1980, 31-77.

51. Publicat anteriorment dins «Scripta Theologica», 16 (1984), 323-346.

52. Publicat originàriament dins les «Actas del Segundo Congreso Español de Historia de la Medicina (Salamanca, 1965)», Madrid, Sociedad Española de Historia de la Medicina, 1966, I, 103-111.

53. Publicat per primer cop dins «Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica», 15 (1963), 3-15.

54. Publicat dins «Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina», 1 (1949), 367-373.

449-464,<sup>55</sup>

XV. *Cronología de los hechos conocidos de la vida de Arnau de Vilanova*, 465-481,<sup>56</sup>

*Fe de erratas*, 483-485

*Relación de Publicaciones histórico-médicas del Prof. Juan A. Paniagua*, 487-493.

Recensions de Lluís CIFUENTES dins «History and Philosophy of the Life Sciences», 18 (1996), 243-244; Charles BURNETT dins “Annals of science”, 53 (1996), 427; D. GENTILCORE dins “Ambix”, 43 (1996), 113-114.

Luis GARCÍA BALLESTER, *Medicine in a Multicultural Society. Christian, Jewish and Muslim Practitioners in the Spanish Kingdoms, 1222-1610*, Aldershot, Ashgate, 2001, “Variorum Collected Studies Series”, CS702.

Entre d'altres, inclou els treballs següents:

III. *Medical licensing and learning in fourteenth century Valencia*<sup>57</sup>;

IV. *Jewish appreciation of 14th-century scholastic medicine*<sup>58</sup>;

V. *Changes in the Regimina sanitatis: the role of the Jewish physicians*<sup>59</sup>;

VI. *Dietetic and pharmacological therapy: a dilemma among 14th-century Jewish practitioners in the Montpellier area*<sup>60</sup>;

VII. *A marginal learned medical world: Jewish, Muslim and Christian medical practitioners, and the use of Arabic medical sources in late medieval Spain* (vegeu *infra*).

Recensió de Lluís CIFUENTES dins «Aljamía» (Oviedo), 14 (2002), 379-83.

Luis GARCÍA BALLESTER, *Galen and Galenism. Theory and Medical Practice from Antiquity to the European Renaissance*, editat per Jon ARRIZABALAGA, Montserrat CABRÉ, Lluís CIFUENTES i Fernando SALMÓN, Aldershot, Ashgate, 2003, “Variorum Collected Studies Series”, CS710.

---

55. «Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica», 11 (1959), 406-419.

56. Publicat dins «Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica», 11 (1959), 420-432.

57. Luis GARCÍA BALLESTER - Michael R. McVAUGH - Agustin RUBIO VELA, publicat per primera vegada com a llibre: *Medical licensing and learning in fourteenth century Valencia*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1989, «Transactions of the American Philosophical Society», 79.

58. Luis GARCÍA BALLESTER - Lola FERRE - Eduard FELIU, publicat per primera vegada dins «Osiris», 6 (1990), 85-117.

59. Publicat per primera vegada dins S. CAMPBELL-B. HALL -D. KLAUSNER, *Health, Disease and Healing in Medieval Culture*, Londres, MacMillan, 1992.

60. Publicat per primer cop dins «Clio Medica», 22 (1991), 23-38.

Entre altres, inclou els treballs següents:

V. "The New Galen: a challenge to Latin Galenism in 13th-century Montpellier" (vegeu *infra*);

VI. "Artifex factivus sanitatis": *Health and medical Care in medieval Latin Galenism* (vegeu *infra*);

VIII. *La recepción del Colliget de Averroes en Montpellier (c. 1285) y su influencia en las polémicas sobre la naturaleza de la fiebre*<sup>61</sup>;

IX. *La fiebre y la doctrina de las cualidades y los grados, según Arnau de Vilanova*<sup>62</sup>;

X. *Galenism and medical teaching at the University of Salamanca in the 15th century*<sup>63</sup>;

## II. Edicions i traduccions

### a) Projectes

Jon ARRIZABALAGA (ed.), *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (1975-2000). 25 anys d'un projecte internacional*, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 2001, (Col·loquis d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 3).

A més de la presentació de Jon ARRIZABALAGA inclou les tres contribucions a la taula rodona de commemoració del vint-i-cinquè aniversari de l'inici les AVOMO, celebrada el 26 de maig del 2000 al CSIC de Barcelona:

Juan Antonio PANIAGUA, *Preliminares del proyecto de edición crítica de la obra médica de Arnau de Vilanova*, 9-12;

Luis GARCÍA BALLESTER, *El «proyecto Arnau»: origen y gestación*, 13-21;

Michael McVAUGH, *The 25th-anniversary volume of the AVOMO: De intentione medicorum*, 23-24.

Montse FRISACH, *Arnau de Vilanova, metge de reis i de papes*, «Avui», 27 de maig de 2000, p. 47, crònica periodística de l'acte commemoratiu del 25è aniversari de les AVOMO.

61. Publicat per primera vegada dins «Homenaje al prof. Darío Cabanelas Rodríguez, O.F.M., con motivo de su LXX aniversario», II, Granada, Universidad de Granada, 1987, 317-332.

62. Publicat per primera vegada dins Luis GARCÍA BALLESTER - Eustaquio SÁNCHEZ SALOR (1985), "Introducción", AVOMO, XV: *Commentum supra tractatum Galieni De malicia complexionis diverse / Doctrina Galieni de interioribus*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 110-117 i 136-137.

63. Versió anglesa resumida de *Galenismo y enseñanza médica en la universidad de Salamanca del siglo XV* (vegeu *infra*).



Antònia CARRÉ, *Arnau de Vilanova: vint-i-cinc anys*, «Avui» (25 de maig 2000), suplement «Cultura», p. IX.

Recensió de la sèrie *AVOMO* completa per Antònia CARRÉ dins “Mot so razo”, 2 (2003), 90-91, i dins “Llengua i Literatura”, 12 (2001), 569-70.

Crònica i recensió de la sèrie *AVOMO* per Lluís CIFUENTES, *Vint-i-cinc anys d'un gran projecte internacional: “Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia”*, dins «Ictineu: Butlletí de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, filial de l'Institut d'Estudis Catalans», 14 (2000), 10-11.

*b) Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (AVOMO):*

*Tractatus de intentione medicorum*. Edidit Michael R. McVAUGH et praefatione et commentariis catalanis anglicisque instruxerunt Michael R. McVAUGH («Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», V.1), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Noguera, 2000.

Edició crítica de Michael McVaugh de l'important tractat teòric *De intentione medicorum* amb un aprofundit estudi introductori del mateix estudiós que el situa en el procés encapçalat per Arnau d'introducció del nou Galè en la universitat de Montpeller i la construcció de la medicina com una *scientia* a partir de l'anàlisi de l'instrumentalisme del saber mèdic que hi defensa Arnau i de les quatre qüestions medicofilosòfiques que aborda el tractat: si el cor és l'únic membre principal o només un d'ells, les diferències entre els aliments i les medicines, l'existència d'una disposició neutra entre malaltia i salut i la natura de l'ànima.

Recensió d'Antònia CARRÉ dins “Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos”, 40 (2000), 207-208; i de la mateixa autora, *L'objectiu dels metges a l'Edat Mitjana*, dins el diari «Avui, Suplement Cultural» (13 de juliol del 2000); recensió de Josep PERARNAU I ESPELT, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 783-785.

*Commentum in quasdam parabolis et alias aphorismorum series: Aphorismi particulares; Aphorismi de memoria, Aphorismi extravagantes*. Ediderunt et praefationibus et comentariis catalanis hispanisque instruxerunt Juan A. PANIAGUA et Pedro GIL SOTRES, adiuvantibus L. GARCIA BALLESTER et E. FELIU («Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», VI.2), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Noguera 1993.

D'una banda aquest volum inclou la introducció de les *Medicationis parabole* d'Arnau editades en el volum VI.1 de la mateixa sèrie: en tracta el contingut, l'autenticitat, la datació, la tradició manuscrita i impresa (a càrrec de Juan

Antonio Paniagua i Pedro Gil Sotres) i la versió hebrea d'Abraham Abigdor (a càrrec de Luis García Ballester i Eduard Feliu)<sup>64</sup>. De l'altra banda Juan Antonio Paniagua i Pedro Gil Sotres hi editen críticament també el comentari de les primeres *Medicationis parabole*, així com les altres sèries d'aforismes arnaldians amb les seves respectives introduccions, que en demostren l'autenticitat i n'analitzen el contingut i la tradició textual: *Aphorismi particulares*, *Aphorismi de memoria* i *Aphorismi extravagantes*.

Recensió de Jole AGRIMI dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 590-595.

*Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*. Ediderunt Luis GARCÍA BALLESTER et Michael R. MCVAUGH et praefatione et commentariis catalanis hispanisque instruxerunt Pedro GIL SOTRES adiuvantibus Juan A. PANIAGUA et L. GARCÍA BALLESTER («Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», X.1), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Noguera, 1996.

Edició del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* realitzada per Michael McVAUGH i Luis GARCÍA BALLESTER amb un ampli estudi introductor dividit en tres parts: Pedro GIL SOTRES, “Els *regimina sanitatis*” sobre les característiques i l'evolució del gènere; Pedro GIL SOTRES, “La higiene medieval” sobre els diversos aspectes del mode de vida sana recomanat pel galenisme; Juan Antonio PANIAGUA i Luis GARCÍA BALLESTER, “El *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*” sobre les circumstàncies de composició i les versions de l'obra.

Recensions d'Antònia CARRÉ dins “Studia Lulliana”, 37 (1997), 126-128, i de Walton Orvyl SCHALICK dins “Bulletin of the History of Medicine”, 84 (2000), pp.153-154.

*Regimen Almarie (Regimen castra sequentium)*. Edidit Michael R. MCVAUGH et praefatione et commentariis catalanis anglicisque instruxerunt Lluís CIFUENTES et Michael R. MCVAUGH («Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», X.2), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Noguera, 1998.

Edició crítica del *Regimen Almarie* realitzada per Michael McVaugh, amb un estudi introductor de Lluís Cifuentes i Michael McVaugh sobre els professionals mèdics i la sanitat a la campanya d'Almeria de 1309-1310 i les circumstàncies en les quals va ser escrit l'opuscle.

---

64. Traducció castellana d'aquesta part: *Las relaciones intelectuales entre médicos judíos y cristianos: la traducción hebrea de las Medicationis parabole de Arnau de Vilanova, por Abraham Abigdor (ca. 1384)*, «Asclepio», 45/1 (1993), 55-88.

Recensió d'Antònia CARRÉ dins «Studia Lulliana», 39 (1999), 137-140; i de Fernando SALMÓN dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 732-733.

*De esu carniium*. Edidit et praefatione et commentariis catalanis anglicisque instruxit Dianne M. BAZELL («Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», XI), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Noguera, 1999.

Edició crítica de l'obra medicoespiritual *De esu carniium*, a base del manuscrit Vat. lat. 3824, amb un aprofundit estudi de les circumstàncies de composició de l'obra, del seu contingut, de les tradicions mèdica i espiritual en què s'inscriu i de la seva tradició textual.

Recensió de Josep PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 694-696, i d'Antònia CARRÉ dins «Studia Lulliana», 40, (2000), 205-207.

*Translatio libri Abuzale de medicinis simplicibus*. Ediderunt José MARTÍNEZ GÁZQUEZ et Michael R. McVAUGH et praefatione et commentariis catalanis, anglicis gallicisque instruxerunt Ana LABARTA, Michael R. McVAUGH et José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Danielle JACQUART et Lluís CIFUENTES («Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia», XVII), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Noguera, 2003.

El volum ofereix l'edició d'Ana Labarta de la versió original àrab del *De medicinis simplicibus* d'Abu-l-Salt, l'edició de José Martínez Gázquez i Michael McVaugh de la traducció llatina d'Arnau de Vilanova del mateix escrit i la transcripció de Lluís Cifuentes de la traducció catalana anònima. Les introduccions són a càrrec d'Ana Labarta ("El text àrab"), Michael McVaugh i José Martínez Gázquez ("El text llatí"), Danielle Jacquart ("Característiques de la traducció") i Lluís Cifuentes ("El text català"). De la versió catalana se'n publicarà l'edició crítica i un estudi de la traducció dins la col·lecció "Els nostres clàssics" a càrrec de Lluís Cifuentes.

c) *Altres edicions de l'obra mèdica*

*Translatio libri Avicennae de viribus cordis et medicinis cordialibus Arnaldi de Villanova*, tesi doctoral de Kristin E. PETERSON, dirigida per John MURDOCH, Harvard University, 1993.

Edició crítica i comentari de la traducció arnaldiana del *De viribus cordis*.

Referència procedent de la Wellcome Library for the History and Understanding of Medicine.

*Arnaldi de Villanova Regimen sanitatis ad regem Aragonum (Un tractat de dietètica de l'any 1305)*, edició crítica, comentaris i notes a cura d'Anna TRIAS TEIXIDOR, Barcelona, ETD Micropublicaciones, 1994.

Publicació de la tesi doctoral d'Anna Trias (Universitat de Barcelona, 1992), dirigida per Joan Bastardas, que inclou l'edició crítica del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* amb una introducció sobre el seu context històric i cultural, la seva estructura i la tradició textual i amb un gran nombre de notes relatives al lèxic i a l'aparat crític.

Recensió d'Eulàlia DURAN dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIV (1995), 331-333.

ARNAU DE VILANOVA, *Régimen de salud*, traducció castellana de Jerónimo Mondragón, apèndix de Juan CRUZ CRUZ, *Dietética medieval. Apèndice con la versión castellana del Régimen de salud de Arnau de Vilanova*, Osca, La Val de Onsera, 1997.

L'apèndix (293-354) ofereix l'edició anotada i actualitzada ortogràficament del *Maravilloso regimiento y orden de vivir*, traducció castellana del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* realitzada per Jerónimo de Mondragón (1606) com a complement de l'ampli estudi sobre la higiene propugnada per Arnau i altres autors del galenisme medieval.

#### d) Edicions facsímils

ARNAU DE VILANOVA, *Antidotario*, edició coordinada per Pedro VERNIA, traducció de Juan COSTA CATALÀ, Ajuntament de València, 1994, 2 vols.

El primer volum ofereix una reproducció facsímil de l'edició de l'incunable imprès a València el 1495 per Nicolaus Spindeler. El segon aporta una sèrie d'estudis sobre la defensa de l'origen valencià d'Arnau i la farmacologia araldiana per Pedro Vernia, la traducció i un comentari al text per Juan Costa Català, que es refereix a un pretès idioma valencià amb un seguit de mots idèntics als del català central.

PETRUS DE EBOLO, *Nomina et virtutes balneorum Putheoli et Baiarum / Tabula super balneis Puteoli* [atribuïda a Arnau de Vilanova], València, Universitat de València, 1977.

El primer volum és l'edició facsímil del MS 860, Biblioteca Universitària de València, que transmet el poema sobre els banys de Pietro da Eboli i la taula que s'hi basa, atribuïda a Arnau de Vilanova; el segon aporta una sèrie de treballs coordinats per Luis García Ballester: un estudi historicomèdic, un estudi

historicoartístic de M. José López Terrada i Felipe Jerez Moliner, transcripció llatina i traducció castellana de José Luis Gil Aristu i traducció anglesa de Michael McVaugh.

AVICENNA, *Canon medicinae: estudio y edición facsímil del ms. 2197 de la Biblioteca Universitaria de Bolonia*, I-II, Madrid, AyN Ediciones, 2002.

El primer volum és l'edició facsímil del MS 2197 de la Biblioteca Universitària de Bolonya, que transmet la traducció hebrea de Nathan ha-Meati (ca. 1279-1283) del *Qanun fi-l-tibb* d'Ibn Sina (Avicenna); el segon aporta una sèrie de treballs sobre la vida i l'obra filosòfica i mèdica d'Avicenna (Lluís CIFUENTES), on és glossada la traducció arnaldiana del *De viribus cordis*, sobre els aspectes codicològics i ornamentals del MS (Laura MIANI, Javier DOCAMPO), i sobre la traducció hebrea (Lola FERRE), amb traducció d'alguns passatges seleccionats de l'hebreu al castellà (Lola FERRE) i una completa bibliografia.

e) *Corpus alquímic*

*Le Rosier alchimique de Montpellier. Lo Rosari*, introducció i edició d'Antoine CALVET (CEROC, 9), París, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1997.

Edició de la traducció occitana del *Rosarius philosophorum* atribuït a Arnau realitzada per Antoine Calvet amb una introducció del mateix estudiós que tracta d'Arnau i del corpus alquímic que li és atribuït, del text llatí del *Rosarius*, de la seva autoria, del text occità i de la seva tradició textual.

Recensió de Michela PEREIRA, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 811-844.

Antoine CALVET, *Le "De secretis naturae" du Ps.-Arnaud de Villeneuve. Édition, traduction et présentation*, dins «Chrysopoeia», 6 (1997-99), 155-206.

Edició i traducció francesa del *Liber de secretis naturae*, editat al segle XVI sota el títol de *De philosophorum lapide*, amb una introducció que n'estudia la tradició textual, la falsedat de l'atribució arnaldiana, les fonts i el contingut.

Antoine CALVET - Sylvain MATTON, *Quelques versions de la Flos Florum pseudo-arnaldienne: Le "Livre de Roussinus", "Liber perfecti magisterii", "Opus magisterii", "Perfectum magisterium", "Parvum rosarium per O. Fineum transcriptum"*, dins «Chrysopoeia», 6 (1997-1999), 207-271.

Presentació d'Antoine Calvet i edició de Sylvain Matton de diverses versions del *Flos Florum*.

Antoine CALVET, *Le "Tractatus parabolicus" du pseudo-Arnaud de Villeneuve*, dins «Chrysopoeia», 5 (1992-1996), 145-171.

Edició del text llatí i traducció francesa d'Antoine Calvet amb una introducció que n'analitza la tradició textual, la possible datació, el gènere, el contingut i l'autoria d'Arnau, que es demostra falsa, si bé la influència que s'hi observa de les seves idees espirituals suggereix un entorn pròxim<sup>65</sup>.

f) *Traduccions actuals*

ARNALDO DI VILLANOVA, *Il fiore dei fiori / L'epistola al Re di Napoli*, dins *La biblioteca degli alchimisti. Itinerario alchemico attraverso i testi dei veri sapienti*, edició, selecció i traducció de Sabina i Rosario PICCOLINI (Muzzio biblioteca), Pàdua, F. Muzzio, 1996, 41-55.

Notícia procedent de l'«Archivio bibliografico cumulativo IMSS».

ARNALDO DI VILLANOVA, *Lo specchio dell'alchimia*, dins *9 trattati alchemici*, edició, selecció i traducció de Sabina i Rosario PICCOLINI (Collana Mimesis), Milà, Associazione culturale Mimesis, 1996.

Notícia procedent de l'«Archivio bibliografico cumulativo IMSS».

ARNAU DE VILANOVA, *El Rosario de los filósofos. Rosarium Arnaldi*, introducció de Miguel GIMÉNEZ BLUNDEN, traducció i notes de Joan BORRELL (Archi-vo hermético, 8), Barcelona, Indigo, 1998.

La introducció no distingeix entre el mite i la realitat històrica d'Arnau. Pel que fa a la traducció «se ha realizado directamente a partir del texto latino de la *Opera omnia* (sic), cuya primera edición fue impresa en Basilea el año 1585 (sic)».

ARNAU DE VILANOVA, *Régimen de salud* (Cuadernos tradicionales, 1), L'Hospitalet, Encarte Editorial, 1998.

Traducció castellana del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* a partir de les versions castellana de Jerónimo de Mondragón (1606) i catalana de Berenguer Sarriera (s. XIV).

---

65. Aquests i altres textos alquímics llatins, com el publicat en *Le "De vita philosophorum" du pseudo-Arnaud de Villeneuve. Texte du manuscrit B.N. lat. 7817, édité et traduit*, dins «Chrysopoeia», 4 (1990-1991), seran reeditats, revisats i estudiats dins Antoine CALVET, *Les alchimica d'Arnaud de Villeneuve: médecine, alchimie et prophétie au Moyen Âge* (en preparació) dins la col·lecció «Textes et travaux de Chrysopoeia».

ARNALDO DI VILLANOVA, *Il Fiore dei fiori / Epistola al Re di Napoli / Lo Specchio dell'Alchimia*, dins *Il Filo di Arianna. 42 trattati di Alchimia dall'antichità al XVIII secolo*. I. edició, selecció i traducció de Sabina i Rosario PICCOLINI (Collana Mimesis), Associazione culturale Mimesis, 2001.

Notícia procedent de la web de l'editorial (<http://www.mimesisedizioni.it>).

### III. *Visions de conjunt*

Emilio BALAGUER, *Arnau de Vilanova. La medicina, la ciencia y la técnica en tiempos de Jaime II*, dins J. A. BARRIO *et al.* (dir.), «Congreso Internacional Jaime II 700 años después. Actas, Alacant, Universitat d'Alacant», 1997, 13-27.

Hubert BONNET, *Arnaud de Villeneuve* (v. 1235-1311), dins «Bulletin de liaison de l'Association des Amis du Musée de la Pharmacie», 20 (1995), 1-16.

Sebastià GIRALT, *Arnau de Vilanova en el galenisme medieval*, dins «Auriga», 16 (1996), 13-17.

Michael McVAUGH, *Arnau de Vilanova*, dins E. Michael GURLI (ed.), *Medieval Iberia: An Encyclopedia*, Nova York, Routledge, 2003, 837-838.

### IV. *Estudis sobre l'obra mèdica arnaldiana i el seu entorn*

Jole AGRIMI - Chiara CRISCIANI, *Les consilia médicaux*, (Typologie des sources du moyen âge occidental, 69), Turnhout, Brepols 1994.

Breus al·lusions als escrits arnaldians pertanyents al gènere del *consilium* —escrits mèdics que donen un tractament adreçat a un pacient concret.

Jole AGRIMI, *Aforismi, parabole, esempi. Forme di scrittura della medicina operativa: il modello da Arnaldo da Villanova*, M. GALUZZI - G. MICHELE - M. T. MONTI (eds.), *Le forme della comunicazione scientifica*, Milà, Franco Angeli, 1998, 361-392.

Aproximació a les diverses sèries aforístiques d'Arnau com a gènere de la literatura mèdica situat entre la teoria i la pràctica, entre l'ensenyament i l'actuació professional, amb referència a la seva recepció posterior.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 861.

Ana Maria ALFONSO-GOLDFARB - Maria A. PILEGGI PERASSOLLO, *O universo cultural e científico valenciano durante os séculos XIII e XIV e a contextualização da obra de Arnaldo de Vilanova*, «História, ciências, saúde - Manguinhos», 2/3 (1995-1996), 32-43.

S'hi cerca l'originalitat del pensament mèdic d'Arnau en la influència àrab rebuda en la València de la seva joventut, de la qual es descriu l'ambient intel·lectual.

Resum accessible dins la web de la revista (<http://www.coc.fiocruz.br/hscience>). Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 677.

Alberto ALONSO GUARDO, *Los Aphorismi extravagantes y el Regimen podagre de Arnaldo de Vilanova. Estudio comparativo*, M. PÉREZ GONZÁLEZ (coord.), *Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval (León, 11-14 de Noviembre de 1997)*, Lleó, Universidad de León, 1998, I, 201-209.

Posa en evidència els estrets paral·lismes entre dos escrits d'Arnau —el *Regimen podagre* i els *Aphorismi extravagantes* dedicats al poagre— i les conseqüències que se'n deriven en la tradició textual.

Jon ARRIZABALAGA, *El libro científico en la primera imprenta castellana (1485-1520)*, L. GARCÍA BALLESTER, *Historia de la ciencia y de la técnica en la Corona de Castilla*, II. *Edad Media*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 2002.

Panoràmica dels inicis de la producció científica impresa a Castella que recull els escrits arnaldians i pseudoarnaldians editats en llatí i castellà en aquell període.

Montserrat CABRÉ, *La Cura del cos femení i la medicina medieval de tradició llatina: els tractats De Ornatu i De decorationibus mulierum atribuïts a Arnau de Vilanova*, Tròtula de mestre Joan, i Flos del tresor de beutat, atribuït a Manuel Díez de Calatayud, tesi doctoral dirigida per Luis GARCIA BALLESTER i Maria-Milagros RIVERA GARRETAS, Universitat de Barcelona, 1994.

Inclou l'edició del *De Ornatu* i *De decorationibus mulierum* atribuïts a Arnau, presentats com a dubtosos o apòcrifs, en el marc d'un estudi de l'atenció de la medicina baixmedieval envers les dones.

Publicació: «Tesis doctorals microfitxades», Universitat de Barcelona, 1996.



Mar CAMPOS SOUTO, *Los remedios castellanos del «Recetario para diversas enfermedades» atribuido a Arnau de Vilanova*, dins «Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica», 14 (1996), 59-68.

Edició d'aquest *Recetario* castellà atribuït a Arnau i transmès pel MS b-IV-31 de la Biblioteca del Monasterio de El Escorial.

Lluís CIFUENTES, *Translatar ciència en romans catalanesch. La difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el renaixement*, dins «Llengua & literatura», 8 (1997), 7-42.

Presentació d'una línia de recerca sobre la vernacularització de la medicina en català entre els segles XIII i XVI, on es proposa la hipòtesi interpretativa que la sustenta (vegeu el llibre del mateix autor citat *infra*). S'hi troben diverses al·lusions a les traduccions catalanes d'obres d'Arnau, en especial el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 1024.

Lluís CIFUENTES, *Vernacularization as an intellectual and social bridge. The Catalan translations of Teodorico's "Chirurgia" and of Arnau de Vilanova's "Regimen sanitatis"*, dins «Early science and medicine», 4/2 (1999), 127-148.

Estudi del context sociomèdic i de la finalitat observables en l'aparició de traduccions d'obres mèdiques a la llengua vulgar, a partir dels exemples considerats característics de les traduccions catalanes de la *Chirurgia* de Teodorico i del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 919-920.

Lluís CIFUENTES, *La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç (fl. 1421-1464)*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 429-79.

Estudi del procés d'emergència social dels barbers fonamentat en la pràctica quirúrgica i en l'ús de la literatura mèdica en llengua vulgar, a partir de l'edició i exhaustiu comentari de l'inventari de béns *post mortem* de Joan Vicenç († Barcelona 1464) en el qual apareix un volum amb la traducció catalana del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 998.

Lluís CIFUENTES, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona - Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2002.

Ampli estudi sobre la literatura científica que va circular en català entre els segles XIII i XVI en forma manuscrita i impresa que inclou nombroses versions de textos mèdics i alquímics arnaldians i pseudoarnaldians.

Recensió de Sebastià GIRALT dins «Early science and medicine», 8/3 (2003); d'Antònia CARRÉ dins «Llengua & Literatura» (en premsa); i de Michela PEREIRA, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics» (en preparació).

Miguel CORDERO DEL CAMPILLO, *Arnau de Vilanova y la parasitología*, Lleó, Universidad de León, 1994.

Identificació de les afeccions provocades pels paràsits, segons l'etiologia actual, amb les malalties i els tractaments corresponents descrits en les obres arnaldianes i pseudoarnaldianes.

Miguel CORDERO DEL CAMPILLO - Jean-Jacques ROUSSET, *Le taenia ne serait-il pas folium?*, dins «Histoire des sciences médicales», 31/1 (1997), 57-60.

El pseudoarnaldia *Breviarium practice* es considera l'origen de la denominació linneana de *Taenia solium*. Tanmateix ,solium' podria ser en realitat una mala lliçó per ,folium'.

Antonio CORVI, *Le pillole nel XVI secolo: la riforma proposta dal pillularium di Pantaleone da Confienza*, «Atti e memorie (Accademia italiana di storia della farmacia)», 18/1 (2001), 11-16.

Referència procedent de Wellcome Library for the History and Understanding of Medicine

Roger FRENCH, *Medicine before Science. The Business of Medicine from the Middle Ages to the Enlightenment*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Diverses al·lusions a la carrera i als escrits d'Arnau en el marc de la història dels metges universitaris des de l'Edat Mitjana al segle XVIII.

Roger FRENCH, *Canonical medicine. Gentile da Foligno and scholasticism*, Leiden - Boston - Colònia, Brill, 2001.

Diverses referències a la fama d'Arnau com a metge escolàstic i a alguns dels seus escrits.

Luis GARCÍA BALLESTER, *A marginal learned medical world: Jewish, Muslim and Christian medical practitioners, and the use of Arabic medical sources in late medieval Spain*, L. GARCÍA BALLESTER - R. FRENCH - J. ARRIZABALAGA - A. CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, 353-394.

S'hi troba una breu referència a l'activitat traductora d'Arnau en el marc de les relacions entre les tres comunitats religioses de la península Ibèrica.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 842.

Luis GARCÍA BALLESTER, *La medicina*, J. M. JOVER (dir.), *Historia de España Menéndez Pidal, XVI: La época del gótico en la cultura española (c. 1220-c. 1480?)*, Madrid, Espasa Calpe, 1994, 595-656.

Inclou una breu caracterització de la producció escrita d'Arnau en el marc de la literatura mèdica dels regnes hispànics.

Luis GARCÍA BALLESTER, *Artifex factivus sanitatis. Health and medical care in medieval Latin Galenism*, D. BATES (ed.), *Knowledge and the scholarly medical traditions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 127-150.

Les finalitats diferents de la filosofia natural i de la medicina segons els autors del segle XIII, entre els quals Arnau.

Luis GARCÍA BALLESTER, *Ethical problems in the relationship between doctors and patients in fourteenth-century Spain: On Christian and Jews practitioners*, S. KOTTEK - L. GARCÍA BALLESTER (eds.), *Medicine and medical ethics in medieval and early modern Spain: An intercultural approach*, Jerusalem, The Magnes Press, 1996, 136S153.

Aproximació a la nova relació entre el metge i el seu pacient sorgida en els ambients universitaris i jueus amb la renovació del galenisme.

Luis GARCÍA BALLESTER, *The New Galen: a challenge to Latin Galenism in thirteenth-century Montpellier*, dins K.-D. FISCHER - D. NICKEL - P. POTTER, *Text and Tradition. Studies in ancient medicine and its transmission*, Brill, Leiden - Boston - Colònia, 1998, 55-83.

Versió anglesa resumida i posada al dia de *Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): El Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno*, dins «Dynamis», 2 (1982), 97-158.

Luis GARCÍA BALLESTER, *Galenismo y enseñanza médica en la universidad de Salamanca del siglo XV*, «Dynamis», 20 (2000), 209-247.

Hi és exposat el recurs a Arnau en la facultat de medicina de Salamanca al segle XV.

Luis GARCÍA BALLESTER, *La búsqueda de la salud. Sanadores y enfermos en la España medieval*, (Historia, Ciencia, Sociedad, 321), Barcelona, Península, 2001.

S'hi recullen nombroses notícies al voltant de l'ús i la circulació dels escrits arnaldians en la corona de Castella fins a l'inici del segle XVI.

Recensions de Guillermo OLAGÜE DE ROS dins «Dynamis», 22 (2002); Lluís CIFUENTES dins «Aljamía» (Oviedo), 14 (2002), 373-79; Bertha GUTIÉRREZ RODILLA dins «Asclepio», LIV(2) (2002), 283-287; i Antònia CARRÉ dins «Estudis Romànics», 25 (2003), 409-411.

Pedro GIL SOTRES, *Le regole di vita sana*, M. D. GRMEK (dir.), *Storia del pensiero medico occidentale, I: Antichità e Medioevo*, Bari, Laterza, 1993, 399-484.

Estudi de l'origen, evolució, característiques i continguts dels regiments de sanitats medievals.

Pedro GIL SOTRES, *Derivation and revulsion: the theory and practice of medieval phlebotomy*, L. GARCÍA BALLESTER - R. FRENCH - J. ARRIZABALAGA - A. CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, 110-155.

Anàlisi de la teoria i la pràctica de la sagnia desenvolupada pel galenisme medieval amb un recurs destacat a Arnau i al seu *De consideracionibus operis medicine*.

Pedro GIL SOTRES, *Modelo teórico y observación clínica: las pasiones del alma en la psicología médica medieval*, dins *Comprendre et maîtriser la nature au Moyen Âge. Mélanges d'histoire des sciences offerts à Guy Beaujouan* (Hautes Études Médiévales et Modernes", 73), Ginebra - París, Librairie Droz - Librairie Champion 1994, 181-204.

Estudi de l'origen i els efectes de les emocions en la salut i el seu tractament com un dels àmbits de la higiene galenista.

Sebastià GIRALT, *Arnau de Vilanova i les propietats ocultes, de la màgia a la medicina universitària*, J. BATLLÓ - P. DE LA FUENTE - R. PUIG (coord.), *V Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Roquetes, 11-13 de desembre de 1998*,

Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (IEC), 2000, 393-398.

Aproximació al recurs mèdic de la màgia natural i la seva justificació teòrica en l'obra d'Arnau.

Notícia bibliogràfica de Josep PERARNAU, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 952.

Sebastià GIRALT, "*Decus Arnaldi*". *Estudis entorn dels escrits de medicina pràctica, l'ocultisme i la pervivència del corpus atribuït a Arnau de Vilanova*, tesi doctoral dirigida per José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Universitat Autònoma de Barcelona, 2002.

Inclou una introducció general a Arnau i el seu corpus mèdic i quatre estudis sobre aspectes de la seva obra: els *consilia* que li són atribuïts, amb l'edició crítica del *Regimen quartane*; l'autoria del *Contra calculum*, *Contra catarrum*, *De tremore cordis* i *De epilepsia*; l'actitud d'Arnau envers les arts ocultes emmarcada en la tradició i en el context europeu contemporani, amb l'edició crítica i estudi del *De reprobacione nigromantice fictionis*, i finalment la pervivència del corpus arnaldià en la impremta moderna.

Serà disponible per internet: <http://www.tdx.cbuc.es>

Sebastià GIRALT, *Nota sobre alguns ictiònims d'origen occità en textos mèdics d'Arnau de Vilanova i d'altres autors medievals*, «Estudis romànics», 24 (2002), 103-108.

Anàlisi del significat i de l'origen occità d'alguns noms de peixos i crustacis presents en els arnaldians *Regimen quartane* i el *Regimen podagre* i en textos d'altres metges de Montpeller.

Sebastià GIRALT, *Regimen quartane atribuït a Arnau de Vilanova, un consilium polèmic*, dins " J. BATLLÓ - P. BERNAT - R. PUIG (coord.), *VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Universitat de Vic, 27-29 d'octubre de 2000*, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (IEC) 2002, 319-325.

Estudi de l'estructura, el contingut i el context de rivalitat professional en què podria haver sorgit el *Regimen quartane*.

Sebastià GIRALT, *The 'consilia' attributed to Arnau de Vilanova*, dins «Early science and medicine», 7/4 (2002), 311-356.

Estudi del gènere, dels continguts, de l'autenticitat i de l'entorn professional dels *consilia* pertanyents al corpus arnaldia: *Regimen quartane*, *Cura febris ethice* i *Regimen podagre* i el medicoespiritual *Epistola ad Bremundum Montisferriarii*.

Sebastià GIRALT, *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista* (Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 5), Manresa, Col·legi Oficial de Metges de Barcelona - Mútua Manresana, 2002.

Recull de totes les impressions modernes dels escrits atribuïts a Arnau, sigui en edicions generals, edicions particulars i compilacions, amb una anàlisi de l'evolució que experimenten, dels medis intel·lectuals en què van sorgir i de les possibles motivacions que van impulsar a recuperar un metge medieval. Així mateix inclou l'edició i la traducció dels prefacis de les *Opera* generals.

Sebastià GIRALT, "Arnaldus astrologus?" *La astrologia en la medicina de Arnau de Vilanova*", dins «Medicina & historia», 2003/2, 1-15.

Estudi de conjunt de l'aplicació de l'astrologia a la pràctica professional d'Arnau, de la seva justificació teòrica i de l'autenticitat dels escrits astrològics pertanyents al corpus arnaldia.

Thomas GLONING, *Der Weintraktat des Arnald von Villanova und die deutsche Bearbeitung durch Wilhelm von Hirnkofen (1478). Neue Beobachtungen zur Textgeschichte*, dins «Würzburger medizinhistorische Mitteilungen», 13 (1995), 199-208.

Referència procedent de Wellcome Library for the History and Understanding of Medicine

Ana LABARTA, *Traducción del prólogo del Libro de medicamentos simples de Abû-l-Salt de Denia*, dins «Dynamis», 18 (1998), 479-87 .

Traducció castellana del pròleg que Arnau va ometre en la seva traducció llatina del text d'Abû-l-Salt (*De medicinis simplicibus*) amb una presentació en què s'exposen algunes hipòtesis per explicar tal absència.

José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Las Artes Liberales en Arnau de Vilanova y Ramón Lull*, I. X. Adiego (ed.), *Actes del XIII Simposi de la Secció Catalana de la S.E.E.C. (Tortosa, 15-18 d'abril de 1998)*, Tortosa, 1998, 229-234.

Anàlisi de les consideracions exposades per Arnau en la *Reportatio super Vita brevis* sobre les ciències profanes.

Michael McVAUGH, *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon, 1285-1345*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

En aquest ampli estudi dels diversos aspectes que configuraven la medicina i el seu entorn en la societat de la corona d'Aragó Arnau apareix com un dels grans protagonistes tant per la seva actuació professional en la cort reial com per la importància de la seva obra.

Recensions de Teresa ORTIZ dins "Dynamis", 15 (1995), 513-515; Michela PEREIRA dins "Nuncius", 10 (1995), 786-788; Joseph SHATZMILLER dins "Journal of the history of medicine and allied sciences", 50 (1995), 561-562; G. FEDERICI VESCOVINI dins "Archives internationales d'histoire des sciences", 46 (1996), 434-435; Roger FRENCH dins "Isis", 87 (1996), 158-159; Katherine PARKER dins "Bulletin of history of medicine", 70 (1996), 311-312; Joseph ZIEGLER dins «The English historical review», 111 (1996), 431-432.

Michael McVAUGH, *Petrus Cellerarius, discipulus Arnaldi de Villanova*, dins *Comprendre et maîtriser la nature au Moyen Âge. Mélanges d'Histoire des Sciences offerts à Guy Beaujouan*, Ginebra - París, Librairie Doz - Librairie Champion, 1994, 337-350.

Síntesi de les dades conegudes sobre el metge aragonès Pedro Cellerer, deixeble d'Arnau i possible editor dels escrits deixats pòstumament pel seu mestre, amb la transcripció de documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que en parlen.

Michael McVAUGH, *Beside manners in the Middle Ages*, «Bulletin of the History of Medicine», 71/2 (1997), 201-223.

Examen de la relació entre el metge i el pacient en els segles XIII i XIV a partir dels escrits d'Arnau, en especial de la *Reportatio super Vita brevis*, i d'altres autors, que suggereix que la nova medicina acadèmica va contribuir a establir l'autoritat del metge en l'atenció al malalt.

Michael McVAUGH, *Armengaud Blaise as a translator of Galen*, dins E. SYLLA - M. McVAUGH (eds.), *Texts and Contexts in Ancient and Medieval Science. Studies on the Occasion of John E. Murdoch's Seventeenth Birthday*, Leiden - Nova York - Colònia, Brill, 1997, 115-133.

Revisió de les traduccions de dos textos galènics realitzades per Ermengau Blasi, nebot d'Arnau, i l'edició d'un d'ells, el *De cognitione propriorum defectuum et viciorum*.

Michael McVAUGH, *Moments of inflection: the careers of Arnau de Vilanova*, dins P. BILLER - J. ZIEGLER (ed.), *Religion and medicine in the Middle Ages*, York, Medieval Press, 2001, 47-67.

Aproximació a les possibles interaccions entre la carrera mèdica i l'espiritual d'Arnau, amb una atenció especial al problema de l'ànima tractat al *De intentione*.

Michael McVAUGH, *Coriandri bulliti in aceto et exiccati: an Arnaldian touchstone?*, dins «Arxiu de textos catalans antics», XXI (2002), 659-663.

L'ús d'una preparació de coriandre pot ser un indicatiu que ajudi a confirmar l'autoria arnaldiana dels escrits de medicina pràctica l'autenticitat dels quals resta encara dubtosa.

Michael McVAUGH - Lola FERRE, *The Tabula antidotarii of Armengaud Blaise and its Hebrew translation*, dins «Philadelphia American Philosophical Society», 2000.

Edició de la *Tabula antidotarii* d'Ermengau Blasi, nebot d'Arnau de Vilanova, acompanyada de la versió hebrea d'Estori ha-Parhi i de la traducció anglesa. La introducció inclou diverses referències a la medicina d'Arnau.

Michael McVAUGH - Luis GARCÍA BALLESTER, *Therapeutic method in the later Middle Ages: Arnau de Vilanova on medical contingency*, dins «Caduceus», 11 (1995), 73-86.

Traducció anglesa d'un llarg passatge de la *Reportatio super Vita brevis* d'Arnau sobre l'atenció professional als pacients.

Enrique MONTERO CARTELLE, *De la Antigüedad a la Edad media: medicina, magia y astrología latinas*, dins «Ciencia y magia en la Edad Media, Cuadernos del CEMYR», 8 (2000).

Repàs al recurs de la màgia i l'astrologia en la medicina antiga i medieval amb referència a diverses obres arnaldianes i pseudoarnaldianes.

Juan Antonio PANIAGUA, *Los Aforismos de la memoria del maestro Arnau de Vilanova*, dins Juan RIERA PALMERO (coord.). *Historia y Medicina en España. Homenaje al profesor Luis S. Granjel*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 1994, 27-33.

Anàlisi de la traducció textual i del contingut dels *Aphorismi de memoria* arnaldians.

Fernando SALMÓN, *Academic discourse and pain in medical scholasticism (thirteenth-fourteenth centuries)*, dins S. KOTTEK - L. GARCÍA BALLESTER (eds.), *Medicine and medical ethics in medieval and early modern Spain: An intercultural approach*, Jerusalem, The Magnes Press, 1996, 136-153.



Anàlisi dels discursos mèdics sobre el dolor en els medis acadèmics baixmedievals amb una atenció especial envers alguns escrits d'Arnau de Vilanova.

Fernando SALMÓN, *Sources for a Galenic visual theory in late thirteenth century*, dins «Sudhoffs Archiv», 80/2 (1996), 167-183.

Aproximació als textos del galenisme medieval que desenvolupen la teoria de la visió, entre els quals el comentari del *De morbo et accidenti* atribuït a Arnau.

Fernando SALMÓN, *The many Galens of the medieval commentators on vision*, dins «Revue d'Histoire des Sciences», 50/4 (1997), 397-419.

Anàlisi de l'ús de les autoritats per construir el discursos mèdics entre els segles XIII i XIV, inclòs el *De morbo et accidenti* atribuït a Arnau.

Fernando SALMÓN, *Technologies of authority in the medical classroom in the thirteenth and fourteenth centuries*, dins «Dynamis», 20 (2000), 135-157.

A partir dels diversos comentaris del *De morbo et accidenti*, entre els quals l'atribuït a Arnau, s'hi analitza el canvi en l'ús de les autoritats tendent a recórrer cada vegada més als autors contemporanis.

Fernando SALMÓN, *Pain and the Medieval Physician*, dins «American Pain Society Bulletin», 10/3 (2002), disponible a <http://www.ampain-soc.org/pub/bulletin>.

Aproximació a la definició mèdica del dolor per part dels metges universitaris, entre els quals Arnau, entre els segles XIII i XIV com una preocupació important.

Anna TRIAS I TEIXIDOR, *El català en el llatí del "Regimen sanitatis ad Regem Aragonum" d'Arnau de Vilanova*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», 32 (1996 = Miscel·lània Germà Colón, 5), 33-52.

Estudi del lèxic d'origen català present en el *Regimen sanitatis*.

Nicolas WEILL-PAROT, *Les 'images astrologiques' au Moyen-Âge et à la Renaissance - Spéculation intellectuelle et pratiques magiques (XIIe - XVe siècle)*, París, Honoré Champion 2002.

En el seu origen és una tesi dirigida per André Vauchez (Université de Paris X-Nanterre, 1998): és un aprofundit estudi de la tradició de les imatges astrològiques entre els segles XII i XV que dedica un apartat a l'aplicació mèdica que en féu Arnau i als escrits arnaldians i pseudoarnaldians que en

tracten, inclosa l'anàlisi de l'autenticitat dels que hi són consagrats com el *De sigillis*.

Recensió de Sebastià GIRALT dins «Dynamis», 23 (2003).

Joseph ZIEGLER, *Steinschneider (1816-1907) revisited: on the translation of medical writings from Latin to Hebrew*, dins «Medieval Encounters», 3 (1997), 94-102.

Primera versió del treball citat a continuació.

Joseph ZIEGLER, *Religion and Medicine: on the Adaptation of Latin and vernacular medical Texts to Hebrew readership*, dins «Würzburger medizinhistorische Mitteilungen», 18 (1999), 149-158.

La traducció de textos mèdics llatins a l'hebreu planteja problemes d'adaptació a l'ortodòxia jueva, tal com es veu en el cas dels arnaldians *Medicationis parabole* i *Regimen sanitatis*.

Joseph ZIEGLER, *The medieval kidney*, dins «American Journal of Nephrology», 22 (2002), 152-59.

Anàlisi de la concepció i del tractament de les malalties del ronyó a partir d'un seguit de textos del galenisme medieval, entre els quals els pertanyents al corpus arnaldia.

#### V. Estudis sobre escrits mèdics apòcrifs

Pedro CONDE - Enrique MONTERO - M<sup>a</sup> Cruz HERRERO, *Tractatus de conceptu. El tratado Sobre la concepción atribuido a Pierre Nadille, Tractatus de conceptu. Tractatus de sterilitate mulierum*, Valladolid, Universidad de Valladolid 1999, 27-45,

El *De conceptu*, aquí editat, és un apòcrif arnaldia segons demostra la diversitat d'autors sota els quals s'empara, la seva orientació pràctica i els pocs escrits a copiar nombrosos passatges del *Lilium medicine* de Bernart de Gordon.

Luke DEMAITRE, *The Relevance of Futility: Jordanus de Turre (fl. 1313-1335) on the Treatment of Leprosy. Appendix: Jordanus de Turre, De lepra nota*, dins «Bulletin of the History of Medicine», 70/1 (1996), 25-61.

El *De signis lepre*, adscrit a Arnau, és la segona part, terapèutica, d'una *Summa de lepra* de Iordanus de Turre, un altre professor de la facultat mèdica de Montpeller (fl. 1313-1335).

Mari-Ange ETAYO-PIÑOL, *Le livre médical espagnol à Lyon aux XVIe et XVIIIe siècles: l'aport espagnol aux progrès de la médecine*, dins «Revue Historique», CCXCIV/595 (1995), 45-58.

Dóna notícia d'una versió francesa del *Regimen sanitatis* salernità editada diverses voltes a Lió.

Luis GARCÍA BALLESTER, *Sobre el origen de los tratados de baños (de balneis) como género literario en la medicina medieval*, dins «Cronos», 1/1 (1998), 7-59.

S'hi parla de dos escrits sota la poc probable atribució a Arnau sobre banys terapèutics, una *Tabula* del poema *Nomina et virtutes balneorum Puteoli et Baiaurum* de Pietro da Eboli i un tractadet en prosa titulat *De balneis*.

Extracte de Petrus de Ebolo, *Nomina et virtutes balneorum Puteoli et Baiaurum...* (vegeu *supra*).

Sebastià GIRALT, *El autor del Contra calculum y de otros tres tratados médicos: Arnau de Vilanova o Galvano da Levanto?*, dins «Sudhoffs Archiv», 87/1 (2003), 32-68.

El *Contra catarrum*, el *De tremore cordis* i el *De epilentia*, atribuïts a Arnau de Vilanova, procedeixen en realitat d'obres del metge genovès contemporani Galvano da Levanto. A partir d'aquesta constatació es dedueix que és el mateix cas que el *Contra calculum*.

Miguel Ángel GONZÁLEZ MANJARRÉS, *Problemas de autoría en el Tractatus contra calculum, obra atribuida a Arnaldo de Villanova*, dins M. PÉREZ GONZÁLEZ (coord.), *Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval (León, 11-14 de Noviembre de 1997)*, Lleó, Universidad de León, I, 1998, 515-524.

A partir de l'anàlisi de la tradició textual, el context històric, les fonts i l'estil del *Contra calculum* se'n defensa el caràcter apòcrif.

Enrique MONTERO CARTELLE, *El Liliun Medicinae de Bernardo de Gordon y la literatura medieval sobre la esterilidad*, dins A. M. ALDAMA et al. (eds.), *La filología latina hoy. Actualización y perspectivas*, I Madrid, Sociedad de Estudios Latinos, 1999, 709-715.

El *De sterilitate* i el *De conceptu* atribuïts a Arnau, entre altres autors, són apòcrifs, derivats del *Liliun medicine* de Bernart de Gordon.

Judith WILCOX - John M. RIDDLE, *Quista ibn Luq's "Physical Ligatures" and the recognition of the placebo effect. With an edition and translation*, dins «Medieval

Encounters. Jewish, Christian and Muslim culture in confluence and dialogue», 1 (1995), 1-48.

Edició i traducció de la versió llatina del *De physicis ligaturis* amb una introducció que n'analitza el contingut amb la conclusió que el poder terapèutic dels amulets pot derivar de l'efecte placebo. També s'hi suggereix que la traducció es degué a Constantí l'Africà, alhora que s'hi rebutja l'atribució a Arnau, atesa l'existència d'un manuscrit del segle XII.

## VI. *Estudis sobre el corpus alquímic*

Pascale BARTHÉLEMY, *Le verre dans la Sedacina totius artis alchimie de Guillaume Sedacer*, dins D. KAHN - S. MATTON (dir.), *Alchimie. Art, histoire et mythes. «Actes du premier colloque international de la Société d'Étude de l'Histoire de l'Alchimie, Paris, Collège de France, 14-15-16 mars 1991»* (Textes et travaux de *Chrysopoieia*, 1), París - Milà, S.É.H.A.- Archè, 1995.

El corpus alquímic arnaldià és una de les fonts de la *Sedacina* de Guillem Sedacer.

Antoine CALVET, *Les alchimica d'Arnaud de Villeneuve à travers la tradition imprimée (XVIe-XVIIe siècles). Questions bibliographiques*, dins D. KAHN - S. MATTON (dir.), *Alchimie. Art, histoire et mythes. Actes du premier colloque international de la Société d'Étude de l'Histoire de l'Alchimie, Paris, Collège de France, 14-15-16 mars 1991*, (Textes et travaux de *Chrysopoieia*, 1), París - Milà, S.É.H.A.- Archè 1995, 157-190.

Estudi de la tradició impresa del corpus alquímic pseudoarnaldià en les edicions generals i particulars i en recopilacions alquímiques entre els segles XVI i XVII.

Antoine CALVET, *Mutations de l'achimie médicale au XVe siècle. A propos des textes authentiques et apocryphes d'Arnaud de Villeneuve*, dins «Micrologus», 3 (1995), 185-209.

Aproximació a les possibles relacions entre els escrits medicofarmacèutics arnaldians i alguns dels tractats del corpus alquímic.

Antoine CALVET, *Un commentaire alchimique du XIVe siècle: le Tractatus parabolicus du Ps.-Arnaud de Villeneuve*, dins M. O. GOULET-CAZÉ (dir.), *Le commentaire entre tradition et innovation. «Actes du colloque international de l'Institut des traditions textuelles, Paris et Villejuif, 22-25 septembre 1999»*, París, Vrin 2000, 465-474.

Anàlisi del contingut del *Tractatus parabolicus* com a escrit d'exègesi alquímica de la Bíblia i contextualització de la mateixa obra dins la tradició alquímica.

Giuliana CAMILLI, "*Scientia mineralis*" e "*prolongatio vitae*" nel "*Rosarius philosophorum*", dins «*Micrologus*», 3 (1995), 211-225.

Després de revisar l'estat de la qüestió de l'autoria arnaldiana del *Rosarius philosophorum* s'hi suggereix que la primera versió podria ser l'occitana i que podria provenir de l'entorn de Montpeller. Finalment inscriu la seva aportació en la tradició alquímica.

Chiara CRISCIANI, *Aspetti della trasmissione del sapere nell'alchimia latina. Un'immagine di formazione, uno stile di commento*, dins «*Micrologus*», 3 (1995), 148-184.

Aproximació als mitjans de transmissió del saber alquímic i de formació dels qui el practiquen, extraacadèmica però no desvinculada de les ciències universitàries, a partir dels textos alquímics, entre els quals els pseudoarnaldians.

Chiara CRISCIANI, *Oro potabile fra alchimia e medicina: due testi in tempo di peste*, dins «*Reconditi dell'Accademia Nazionale delle Scienze detta dei XL. Memorie di Scienze Fisiche e Naturali, serie V, vol. XXI, parte II, tomo II*», 1997; reeditat dins "*Panacea*", 4 (2002), <http://www.ucm.es/info/folchia/panacea4.htm>.

Dos tractats anònims de medicina alquímica contra la pesta tenen, entre les seves fonts, escrits pseudoarnaldians.

Chiara CRISCIANI, *Alchemy and medicine in the Middle Ages. Recent studies and projects for research*, dins «*Bulletin de Philosophie Médiévale*», 38 (1996), 9-21.

Article que acaba assenyalant diverses línies de recerca a seguir al voltant del corpus alquímic pseudoarnaldia.

Chiara CRISCIANI, *Esperienza, comunicazione e scrittura in alchimia (secoli XIII-XIV)*, dins M. GALUZZI - G. MICHELE - M. T. MONTI (eds.), *Le forme della comunicazione scientifica*, Milà, FrancoAngeli, 1998, 85-110.

Aproximació a la transmissió de l'alquímia baixmedieval, centrada en aspectes com les dicotomies, en la seva epistemologia, entre l'*experientia* i teoria i entre tradició escrita i secretisme.

Chiara CRISCIANI - Michela PEREIRA, *L'arte del sole e della luna. Alchimia e filosofia nel medioevo*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1996.

En la introducció es descriu l'evolució, de les doctrines i la circulació i la pseudoepigrafia dels textos i la transmissió dels sabers alquímics, inclosos alguns de pseudoarnaldians, en la segona; entre els textos hi ha la traducció italiana del *Tractatus parabolicus* o *Liber propheticarum*, i entre els estudis traduïts a l'italià també es refereixen al corpus arnaldià: Robert MULTHAUF, «*L'alchimia nell'età della scolastica*», Robert HALLEUX, «*Il linguaggio degli alchimisti*», i Harry SHEPPARD, «*La perfezione della materia*».

Didier KAHN, *Les manuscrits originaux des alchimistes de Flers*, D. KAHN - S. MATTON (dir.), *Alchimie. Art, histoire et mythes*. «Actes du premier colloque international de la Société d'Étude de l'Histoire de l'Alchimie, Paris, Collège de France, 14-15-16 mars 1991» (Textes et travaux de *Chrysopoeia*”, 1), Paris - Milà, S.É.H.A.- Archè, 1995, 347-427.

El corpus alquímic arnaldià és una de les fonts dels alquimistes de Flers (Pierre de Vitecoq, Noël le Vallois i Nicolas de Grosparmy).

Miguel LÓPEZ PÉREZ, *La influencia de la alquimia medieval hispana en la Europa moderna*, dins «*Asclepius*», 54/2 (2002), 211-229.

Estudi sobre l'ús en l'edat moderna dels corpus alquímics atribuïts a Ramon Llull, Arnau de Vilanova i Joan de Rocatalhada.

Michela PEREIRA, *Un tesoro inestimabile: elixir e “prolongatio vitae” nell'alchimia del '300*, dins «*Micrologus*», 1 (1993), 161-187.

La recerca de l'elixir com a medicament perfecte és un dels principals objectius de l'alquímia mèdica i del corpus atribuït a Arnau.

Michela PEREIRA, *Teorie dell'elixir nell'alchimia latina medievale*, dins «*Micrologus*», 3 (1995), 103-148.

Anàlisi de les diverses concepcions de l'elixir que es diferencien en la seva finalitat i composició, a través de textos alquímics medievals, inclosos uns quants de pseudoarnaldians.

Michela PEREIRA, *Alchemy and the use of vernacular languages in the late Middle Ages*, dins «*Speculum*», 74 (1999), 336-356.

Aproximació a l'utilització de les diverses llengües vernacles en el conreu i la transmissió de l'alquímia durant la baixa edat mitjana amb referències a obres atribuïdes a Arnau en català, occità i alemany.

Michela PEREIRA, *Arcana sapientia. L'alchimia dalle origini a Jung*. Roma, Carocci editore, 2001.

Assaig de caire històric i divulgatiu que recorre les etapes fonamentals del desenvolupament de l'alquímia des dels orígens alexandrins fins a les interpretacions psicològiques de Jung

Referència procedent de la recensió de Massimo Marra dins "Airesis" (<http://www.airesis.net/recensioni/recension3.htm>)

Michela PEREIRA - Barbara SPAGGIARI, "Introduzione", PSEUDO-LLULL, *Il Testamentum alchemico attribuito a Raimondo Lullo. Edizione del testo latino e catalano dal manoscritto Oxford, Corpus Christi College, 244*, edició de Michela Pereira i Barbara Spaggiari (Millennio medievale. Testi", 14), Tavarnuzze (Firenze), SISMEL - Edizioni del Galluzzo, 1999.

La introducció posa en evidència les influències de la farmacologia arnaldiana en el contingut alquímic del *Testamentum pseudolul·lià*.

Recensió de Michael McVAUGH, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 733-734.

*Apèndix:*

*selecció bibliogràfica d'estudis sobre arnaldistes destacats* (Luis García Ballester)

Jon ARRIZABALAGA, *Luis García Ballester (Valencia, 1936 - Puente Arce, Cantabria, 2000)*, dins «Medicina & historia», 2000/4, p. 16.

Lluís CIFUENTES i Carmel FERRAGUD, *Lluís García Ballester: perfil d'urgència*, *El Temps* (València), 17 (857) (14 de novembre de 2000), suplement *El Temps d'Història*, 1, p. 16.

Agustín ALBARRACÍN - José Luis PESET, *En recuerdo de Luis García Ballester*, dins «Asclepio», 53/1 (2001), 331-332.

Vivian NUTTON, "Luis García Ballester (1936 - 2000)", «Medical History», 45 (2001), 115-116.

Lluís CIFUENTES, *In memoriam Lluís Garcia Ballester: herència i record*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 535-542.

Antònia CARRÉ, *Lluís Garcia Ballester (1936-2000)*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 559-560.

Luis GARCÍA BALLESTER (1936-2000), *in memoriam*, dins «Dynamis», 21 (2001):

José M. LÓPEZ PIÑERO, *Fragmentos del constante recuerdo de Luis García Ballester. I. Los comienzos en los años sesenta*, 437-446.

Juan Antonio PANIAGUA, *Ante la muerte de un amigo*, 447-452.

Andrew CUNNINGHAM - Roger FRENCH, *Luis*, 453-455.

Vivian NUTTON, *Luis García Ballester and Galen*, 457-464.

Danielle JACQUART, "Contribution de Luis García Ballester à l'Histoire intellectuelle de la médecine médiévale", 465-469.

Ron BARKAI, *Luis García Ballester y la medicina de las minorías en España*, 471-478.

*Luis García Ballester (1936-2000)* (continuación), *Dynamis*, 22 (2002):

Michael R. McVAUGH, *Luis García Ballester: Personal recollections*, 487-492.

Rosa BALLESTER AÑÓN, «Hay hombres que luchan toda la vida: esos son los imprescindibles» (B. Brecht). *Luis García Ballester, un historiador ejemplar*, 477-480.

Esteban RODRÍGUEZ OCAÑA, *Luis García Ballester, profesor en Granada: un recuerdo personal*, 481-484.

Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *En la muerte de Luis García Ballester*, 487-492.

Josep María COMELLES, *Luis García Ballester, antropólogo*, 487-49.

Guillermo SÁNCHEZ, *Luis García Ballester, universitario*, 493-494.



## RECENSIONES

VICTORIS TUNNUNENSIS, *Chroniconcum reliquiis ex Consularibus Caesaraugustanis et Iohannis Biclarenis Chronicon*, edidit Carmen CARDELLE DE HARTMANN. *Commentaria historica ad Consularia Caesaraugustana et ad Iohannis Biclarenis Chronicon* edidit Roger COLLINS (Corpus Christianorum, Series Latina, CLXXIII), Turnhout, Brepols Publishers, 2001, 160\* + 160 pp.

JOÃO DE SANTARÉM (BICLARENSE), *Crónica*. Edição crítica e introdução: Carmen CARDELLE DE HARTMANN. Comentário histórico: Roger COLLINS (Obras clásicas da literatura portuguesa, 106), Lisboa, Ediçoes Colibri 2002, 184 pp.

Presentem a continuació dos llibres de la professora Carmen Cardelle de Hartmann publicats recentment. El primer és la seva edició crítica de tres textos de caràcter històric d'enorme importància per als estudiosos de l'Antiguitat tardana: la crònica de Víctor de Tunnuna (CPL 2260), les *Reliquiae Chroniconum Caesaraugustanorum* (CPL 2267) i la crònica de Joan de Girona (dit de Biclara) (CPL 2261).

La publicació conjunta d'aquestes obres és justificada per l'estreta relació que hi ha entre totes tres i per la pròpia tradició textual, ja que sempre figuren plegades en els manuscrits, fins al punt que no es té esment que ni una hagi comptat amb una transmissió manuscrita independent.

El llibre s'estructura grosso modo en tres parts: una àmplia introducció en castellà (7\*-157\*), l'edició del text llatí (1-83) i un estudi històric en anglès obra del professor Roger Collins (95-148).

Tal com confessa la pròpia autora a las primeres pàgines, la finalitat que es proposa és doble: posar a l'abast dels estudiosos un text fiable i aclarir la complicada història textual d'aquestes cròniques. La part més important i de major substància de la introducció és, sens dubte, l'apartat dedicat a la transmissió textual de les obres (12\*-94\*). El nombre de manuscrits amb què comptem actualment es limita a nou: un de la segona meitat del segle XIII, quatre que féu copiar Joan Baptista Pérez al segle XVI (coneguts genèricament amb el nom de ,perezians') i quatre còdexs moderns que deriven directament o indirecta d'un d'aquests manuscrits de Pérez (concretament de l'exemplar de El Escorial). En el seu estudi sobre la tradició manuscrita la professora Cardelle repassa els vuit còdexs perduts dels quals es té notícia (13\*-27\*) i els nou conservats abans esmentats (27\*-45\*), i ens ofereix a més un elenc de totes les edicions aparegudes des que veié la llum l',editio princeps' de Canisius el 1600 (45\*-57\*). Gran competència i rigor mostra l'editora en l'estudi de les relacions entre els còdexs (59\*-76\*), capítol en què, exclosos els manuscrits que són còpies de còdexs conservats o d'edicions i després d'estudiar les relacions entre les quatre còpies encarregades per Joan Baptista Pérez al segle XVI i les connexions existents entre la resta de còdexs, arriba a individualitzar tres manuscrits sobre els quals basa la seva edició: Madrid, Biblioteca General de la Universidad Complutense, *Fondo Histórico* 134, de mitjan segle XIII (U); i dos perezians: El Escorial, Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo, &.IV.23 (P-E), i un còdex de l'Arxiu Catedralici de Sogorb avui dia perdut, però del qual es conserva una reproducció fotogràfica a la biblioteca de l'Institut de Història del CSIC a Madrid, (P-S). Precisament una de les aportacions de l'edició de Cardelle és haver pogut emprar aquestes fotografies de l'anomenat còdex soriense que durant anys s'havien donat per perdudes i que aparegueren novament el 1998 (de fet els dos últims editors de Joan de Girona i de Víctor, Campos i Placanica respectivament, no van poder utilitzar-les).

D'altra banda, si el capítol dedicat a l'estudi de la tradició manuscrita és importantíssim per a l'establiment de l'edició crítica, no menys meritori és el capítol consagrat a la història dels textos (77\*-94\*). Articulat en tres parts, estudia la fortuna d'aquestes cròniques al llarg de l'Edat Mitjana, al segle XVI i la seva posterior difusió una vegada impreses. Cardelle posa de manifest com al segle XVI l'afany per conèixer les fonts manuscrites relatives a la història d'Espanya va empènyer l'atenció dels erudits cap a aquestes obres. Aquest fou el cas d'historiadors i estudiosos com Juan Vaseo, Florián Ocampo, Juan Páez de Castro, Jerónimo Zurita, Ambrosio de Morales i Joan Baptista Pérez. No obstant, malgrat el coneixement que d'aquestes cròniques tenien els eru-

dits espanyols de l'època, les obres no es van imprimir, sinó que es limitaren a circular en còpies manuscrites. La transmissió impresa d'aquestes obres arrenca de la còpia manuscrita que realitzà Andreas Schott del còdex P-E i que a través de Markus Welser arribà a les mans de Canisius, qui publicà la primera edició de les cròniques a la qual seguí tres anys després l'edició d'Escaliger. La primera edició pròpiament crítica de Joan de Biclara fou la de Flórez (1751), essent la de Mommsen la primera edició crítica dels tres textos plegats (MGH 1894). Precisament aquesta edició de Mommsen és la que ha marcat notablement la posterior de Campos (per a Joan de Girona) i de Placanica (per a Víctor de Tunnuna).

A aquest llarg capítol sobre la tradició textual (manuscrita i impresa), segueixen altres tres consagrats a cadascuna de les obres editades. En el dedicat a Víctor (pp. 95\*-115\*), Cardelle considera que la seva crònica, emmarcada en la disputa cristològica dels segles V i VI, fou redactada en data posterior al 568 o fins i tot al 575, i que el seu autor va morir poc després. El seu nom, Tunnunensis, faria referència a una ciutat nord-africana, Tunnuna, que en cap cas s'hauria d'identificar amb Tunis. Molt interessants són les suposicions sobre el fet que Joan de Girona va poder conèixer a Constantinoble l'ancià Víctor abans de morir, i que precisament el bisbe africà li pogué facilitar una còpia de la seva crònica, exemplar que Joan s'hauria endut a Hispània i del qual arrencaria tota la tradició manuscrita conservada (que és únicament hispana). Aquesta hipòtesi explicaria la inexistència de manuscrits de Víctor fora de la Península Ibèrica i també l'escassa difusió de la crònica entre els autors occidentals (només en féu ús Isidor).

Pel que fa a les *Reliquiae Chronicorum Caesaraugustanorum* (115\*-124\*), es tracta d'unes anotacions marginals que es troben a P-E al costat del text de Víctor i en una única ocasió al costat del de Joan, tot i que Cardelle pensa que també es trobaven en d'altres manuscrits. L'editora descarta que aquestes notes siguin restes de la crònica escrita per Màxim de Saragossa (hipòtesi plantejada el 1874 per Hertzberg i acceptada per Mommsen, qui precisament per aquest motiu les anomenà *Reliquiae Chronicorum Caesaraugustanorum*). Cardelle creu que les anotacions no són les restes d'una crònica perduda, sinó que algú es limità a completar el text de Víctor amb una o dues llistes consulars, i fins i tot conjectura que hauria estat el propi Joan de Girona qui afegí aquestes notes marginals amb posterioritat a la redacció de la seva crònica. Partint d'aquestes consideracions, Cardelle anomena aquestes notes *Consularia Caesaraugustana*.

Quant a la crònica del Biclarense (124\*-143\*), l'editora creu que fou escrita l'any 602. La data contrasta amb l'opinió de la majoria dels estudiosos. En efecte, atès que la crònica de Joan de Girona conclou l'any 590 i que la pràctica usual dels cronistes és continuar la seva obra fins a l'any en què escriuen, la 'communis opinio' és que la crònica fou redactada el 590. No obstant, la data topa amb un obstacle: el fet que en tots els manuscrits les notícies sobre l'emperador Maurici i sobre el papa Gregori el Gran endarrerixen la composició fins el 602. En aquest punt dues havien estat les actituds preses pels estudiosos. Mommsen i Campos consideraven que les notícies sobre Maurici i Gregori el Gran eren interpolacions, mentre Díaz y Díaz les justificava i intentava compaginar ambdues dates adduint una recensió el 602 obra d'un monjo de Biclara, recensió de la qual hauria arrencat tota la tradició manuscrita. Enfront d'aquestes dues opinions, la interpolació i la recensió, la hipòtesi de Cardelle es mostra summament enginyosa. La crònica hauria estat escrita pel propi Joan de Girona el 602, tot i acabar dotze anys abans del període en què escriu. Cardelle argumenta a favor d'aquesta idea dient que la crònica presenta un pla ben definit, ja que no es limita a la mera acumulació de dades històriques com la resta d'obres del gènere, ans al contrari, mostra el triomf del poder central enfront de les forces disgregadores, així com el de l'ortodòxia enfront de l'heretgia, representat tot això, pel que fa referència a Hispània, en la figura del rei Recared. Així doncs, a la mort d'aquest rei (desembre del 601), el Biclarense hauria compost la seva crònica potser també fins i tot en un intent de contenir la possible aparició de forces disgregadores envers el nou sobirà, Lluva II, fill de Recared. En relació als desajustos que presenta la cronologia de Joan, Cardelle creu que en bona part remunten al propi cronista i que no són errades en el procés de transmissió manuscrita de la crònica. Es justificarien per la manca de fonts escrites per part de l'autor, així com per la llunyania que el separava dels esdeveniments narrats. Pel que fa a la debatuda qüestió de la ubicació del monestir de Biclara, Cardelle s'inclina per la pàtria catalana, tal com seria d'esperar després del bandejament de Joan a Barcelona i el seu posterior nomenament a bisbe de la seu de Girona, la qual cosa indicaria que en tornar de Constantino-

ble va estar a la Tarraconense i no tornà a la seva Lusitània natal. La toponímia avala aquesta idea, ja que el monestir de Biclara hauria estat localitzat a Vallclara (lloc que ja va identificar Vaseo al s. XV) tal com demostrà Joan Coromines al llibre *Tópica hispérica* en 1972 (p. 176) [dades a les quals s'hauria d'afegir també, del propi Coromines, l'*Onomasticon Cataloniae*, vol. 7, 408-411]. Cardelle rebutja la idea de Menéndez Pidal que localitzava el susdit monestir a l'actual Béjar, en la Lusitània. (En aquest sentit, Cardelle recull la identificació que Menéndez Pidal féu de 'Biclaro' i de l'actual 'Béjar', però desconeix en quina obra de l'erudit espanyol apareix aquesta afirmació, ja que cita a través de Díaz y Díaz (tal com reconeix a 126\* n. 244; i també novament a 38 n. 44 de l'edició portuguesa). El passatge en qüestió es troba en el pròleg a la *Historia de España* dirigida pel propi Menéndez Pidal, t. III: *España visigoda*, Madrid, Espasa-Calpe, 1940, p. XXIV, nota 1; cita que pot llegir-se també a la nova edició de l'obra, totalment refeta per nous autors, però que conserva el pròleg originari de Menéndez Pidal, *Historia de España*, t. III, vol. 1, Madrid, Espasa-Calpe, 1991, p. XXXI, nota 1).

La introducció es clou exposant els criteris seguits per l'editora a l'hora de reconstruir el text. Atès que els manuscrits que ens han conservat els textos són recents (el més antic, el de la Universitat Complutense, remunta al segle XIII, mentre que els altres són del segle XVI), la professora Cardelle opta per intentar reconstruir l'arquetip del qual ha partit tota la tradició conservada, no els originals. A més, intenta respectar la grafia de l'arquetip, partint del coneixement que tenim avui dia de l'anomenat llatí tardà (en aquest sentit, rebutja la regularització 'clàssica' pròpia d'edicions anteriors). El text que fa servir com a base per a la seva edició és el transmès pel manuscrit U. Finalment, l'estudi introductor i es tanca amb una àmplia bibliografia (146\*-157\*).

L'edició pròpiament dita presenta la particularitat d'incloure entre el text de Víctor i el de Joan el dels *Consularia Caesaraugustana*, que apareix en cursiva per a diferenciar-lo dels textos de Víctor i de Joan, publicats en rodona. Ultra l'aparat crític, l'autora ens n'ofereix de fonts i de testimonis, a més d'incloure els passatges citats per Vaseo, perquè permeten reconstruir el còdex Alcobacense perdut. Les qüestions textuais especialment conflictives, mereixedores d'una explicació més detinguda, són discutides a l'apartat *Notas críticas*, on l'editora mostra la seva habilitat i competència. (pp. 85-94).

Segueix a l'edició un estudi històric en anglès del professor Roger Collins, un dels més importants especialistes de la història de l'Alta Edat Mitjana (95-148). El comentari del professor Collins deixa de banda la crònica de Víctor, atès que aquesta ja té un bon estudi a l'edició de Planica, i s'ocupa dels *Consularia Caesaraugustana* i de la crònica del Biclarense. És, sens dubte, el colofó idoni per a aquesta excel·lent edició.

\* \* \*

El volum *João de Santarém (Biclarense), Crònica*, publicat a Lisboa, deixa de banda Víctor i els *Consularia* i s'ocupa únicament de Joan de Girona. S'hi troba una introducció, el text llatí de l'edició de Brepols, una traducció i el comentari històric de Roger Collins, tot en llengua portuguesa. No obstant, aquest volum no es limita a ser una mera traducció al portuguès de la part consagrada a Joan de Biclara en el volum del *Corpus Christianorum*, sinó que en alguns aspectes ve a ésser un excel·lent complement de l'esmentada edició. En aquest sentit, la introducció que presenta el volum de Lisboa és molt més àmplia, ja que, tot i centrar-se només en Joan de Biclara, ofereix alguns capítols inexistents en l'edició de Brepols. La introducció s'obre amb un excel·lent capítol sobre les cròniques de l'Antiguitat Tardana (11-36), n'ofereix una panoràmica històrica i un elenc de les seves característiques. Hi segueix un estudi de la vida i l'obra de Joan de Biclara que és, en aquest cas sí, la traducció al portuguès del publicat en l'edició de Brepols. No obstant, el capítol relatiu a l'obra del Biclarense es clou amb un estudi sobre la seva llengua, estudi que tampoc no es troba en l'edició del *Corpus Christianorum*. En l'apartat de particularitats lingüístiques de la crònica (104-118), Cardelle destaca l'estil concís de Joan de Girona, caracteritzat per una sintaxi molt simple, en què amb prou feines apareix subordinació i on escassejen les floritures retòriques.

Arribats en aquest punt, voldríem fer unes petites puntualitzacions. Es tracta de corregir algunes errates o omissions que en absolut resten gens ni mica de rigor al magnífic treball d'edició duta a terme per la professora Cardelle. A l'apartat de les edicions impreses de les cròniques, els

textos de Víctor i Joan foren incorporats a la *Patrologia Latina* de Migne en els volums 68 i 72, publicats, segons la professora Cardelle, els anys 1866 i 1878 respectivament (51\*; la informació es repeteix a l'edició portuguesa però només referida a Joan de Girona, 60). En realitat es publicaren uns quants anys abans, exactament el 1847 (vol. 68) i 1849 (vol. 72). Els anys que cita la professora Cardelle són els de la segona edició. L'errada és comprensible pel fet que el propi Migne publicà segones edicions (o, per ser més correctes, reimpressions) sense especificar-hi que ho eren, per la qual cosa en ocasions l'investigador que consulta els volums de la *Patrologia* pot fer servir una reimpressió sense saber-ho. De fet, la primera edició dels 217 volums de la *Patrologia Latina* sortí a llum entre els anys 1844 i 1855 (uns anys després, entre 1862 i 1865, es publicaren els quatre volums d'índexs). D'altra banda, la p. 58\* de l'edició de Brepols (i la p. 66 de la versió portuguesa) fa una relació de totes les traduccions dels textos editats. En aquest sentit, Cardelle apunta l'existència d'una única traducció de Víctor a una llengua moderna, concretament a l'italià (Placanica, 1997), mentre que Joan ha gaudit de major fortuna, ja que ha estat traduït en tres ocasions: dues al castellà (Álvarez Rubio, 1943, i Arias, 1948), i una a l'anglès (Wolf, 1990). Es cita fins i tot que alguns passatges de Víctor i Joan han estat traduïts al búlgar (1958). Malauradament, Cardelle desconeix la traducció de la crònica de Joan de Biçlara al català obra de Jaume Fàbregas al volum *Escrips de bisbes catalans del primer mil·lenni*, Barcelona, Edicions Proa, 1992, 225-238 (Clàssics del Cristianisme, 27). Segons això, la traducció més actual (fins a l'aparició de la versió portuguesa de la pròpia Cardelle, evidentment) no és la de Wolf (1990), com creu Cardelle, sinó la de Fàbregas (1992). Pel que fa a les errates, deixant de banda les tipogràfiques gairebé inevitables en qualsevol llibre imprès, a la p. 12\*, en parlar dels còdexs desapareguts, es diu que són "A, S, O i T", sèrie que hauria de canviar-se per "A, So, O i T". Com una errata s'ha d'interpretar també la referència que apareix a la p. 43\* (p. 57 de l'edició portuguesa) sobre els anys de vida de Canisius que certament no foren 1557-1682, sinó 1548-1610. Passant al terreny de la bibliografia, per a les referències que es fan en l'aparat de fonts als concilis visigòtics, concretament al III Concili de Toledo, s'utilitza l'edició de Vives (Barcelona-Madrid 1963). El llibre és certament tot un clàssic i ha ajudat en nombroses ocasions tots els que estudien aquest període a causa de la comoditat que suposa tenir en un volum de format reduït tots els concilis visigòtics. No obstant, ateses les limitacions des del punt de vista textual de l'edició de Vives, es troba a faltar en la bibliografia l'edició crítica dels concilis visigòtics de Félix Rodríguez en els volums de *La Colección Canónica Hispana*, edició que inicià Gonzalo Martínez Díez. Les actes del III Concili de Toledo es poden llegir concretament al volum V (*Concilios hispanos: Segunda parte*), Madrid, CSIC, 1992, 49-148. Com es pot veure, es tracta de petites correccions.

Aquests comentaris són merament secundaris i no afecten en el més mínim l'edició dels textos ressenyats, edició que, hem d'insistir-hi una vegada més, ens sembla brillantíssima i que satisfarà amb escreix les expectatives del filòleg més exigent.

En summa, la professora Carmen Cardelle ha dut a terme de forma brillant l'estudi i l'edició d'aquests tres textos històrics de l'Antiguitat tardana, acomplint amb escreix els dos objectius que es plantejava en el prefaç del llibre, ja que ens ofereix un text crític amb plenes garanties i aconsegueix portar llum sobre la història textual d'aquestes cròniques. A més, el comentari històric de Collins facilita la pinzellada final a aquest magnífic treball.

Pel que fa a Joan de Girona, hem d'insistir que ambdós volums són totalment complementaris i necessaris per a qualsevol que a partir d'avui vulgui apropar-se a la figura i a l'obra del bisbe de Girona.

Salvador Iranzo Abellán

Ramon ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic. Segle XI* (Sèrie Documents, 2), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs - Arxiu i Biblioteca Episcopals 2000, XVI i 208 pp.

Ja completada l'edició dels documents vigatans anteriors a l'any 1000, que fa anys havia emprès Eduard Junyent i Subirà i que en temps més pròxims havia completat l'editor del llibre

que ens ocupa, toca ara el torn als del segle XI, amb la qual cosa segueixen a bon ritme les aportacions catalanes al coneixement d'aquell segle, que fins fa poc encara semblava una mar desconeguda i basardosa. El sentit de continuïtat entre els documents anteriors i els posteriors a l'any Mil, resulta ben explícit pel fet que el primer dels ací publicats porta el número 652. Diguem, encara, que aquest i els tres que el segueixen són complements d'aquells, descoberts després de l'edició dels mateixos. Per això, pròpiament, l'aplec del segle XI comença a la pàgina 5 sota l'epígraf de *Documents del segle XI*, el primer dels quals ja té el núm. 655.

Val a dir, de bell començament, que el conjunt dels documents vigatans transcrits en aquest llibre només inclou els del primer terç del segle XI (el darrer és datat el 19 de juny del 1030); i més interessant encara, que l'aplec presenta unes característiques ben individuades: la base és, certament, constituïda per aquells documents, per assegurar-se la possessió dels quals la gent del poble anava i va a cal notari: actes de compra-venda, donacions, permutes, heretaments. El tenor textual és normalment formulat mitjançant mostres notariales ben congudes, entre les quals predomina la de *Per banc scripturam*, sense que hi manquin, de tant en tant, les de *Manifestum enim quia placuit...* (58/692 o la variant de *Certum quidem et manifestum est...*, 41/695), o la d'*Ego... et ego... supignoratores (donatores/venditores) sumus...* (47/701).

Però hi ha un altre pla de documentació, el vinculat a l'església de Vic o més personalment al bisbe; per cert al bisbe Arnulf es refereix l'exemplar d',epistola formata', que podria ésser considerada el seu passaport per a la peregrinació a Terra Santa l'any 1005 (36-37/670); no manquen diplomes que fan referència a cases comtals o a llurs titulars, com la darrera voluntat de Bernat de Conflent. I encara hi ha una altra font d'informació, que salta més enllà del pla estrictament personal, repercutint en la història de tota la comunitat; de l'esmentat bisbe Arnulf, consta que participà en l'expedició catalana contra Còrdoba el 1010, que tornà ferit de guerra i que morí de les nafres en el castell de Calonge, on féu testament (61-62 i 63-64), expedició a la qual consta per aquests documents que també haurien assistit dos germans barcelonins, Elias i Gotmar/Gondemar, fills d'Esteges, els quals moriren en l'operació bèl·lica (67-71/720-722), documents que permeten de conèixer els noms d'altres participants en aquella expedició militar, que amb més sort tornaren i pogueren donar testimoni de les darreres voluntats dels dos difunts esmentats; i aquesta és una informació concreta, que assenyalava dates precises i localitzacions de les referides accions bèl·liques.

El present conjunt documental ens innova, doncs, des dels fets més normals de la convivència, fins a aquells que més han pogut influir en la trajectòria general d'aquella societat.

Contemplat des de la perspectiva de l'interès global, el present recull és realment ric; si, d'una banda, som informats d'una razzia sarraïna del 1003, que encara el 1020 era resumida amb la frase «vastata est civitas Minorisa destructeque sunt ecclesie et a fundamentis evulse, ita ut non remanserunt in eis volumina librorum sive instrumenta cartarum» (144/809); de l'altra coneixem alguna de les conseqüències mortals de l'expedició contra Còrdoba el 1010; i som, també informats d'una altra expedició el 1013, en la qual «domnus Reimundus comite et domna Ermesinda comitissa volunt pergere contra Spania cum comitis, episcopis, vicescomitis, cum omnium exercitu illorum, maximis et minimis» (86/741/1-3); un dels expedicionaris, Guitart, dictà un ,brevum testamentum' (*ibid.*, 4), i per document d'aplicació sabem que «sic obiit, sic fuit lanceatus sive perforatus» (92/747/19); foren, doncs, anys de violència aquells dos primers decennis del nostre segle XI, en què calgué assegurar la frontera de ponent, i, en tant que la situació podia afectar l'església de Vic, tenim en el present recull ben documentades les decisions preses per bisbe i capítol.

D'una banda, el 30 d'abril del 1015, havent rebut dels comtes una «terra erema, partim culta partim inculta... in ultimarum finium ipsius marchiarum... contra Spania» (99/754/6, 10-11 i 19), delimitaven la contrada dins la qual destacaven els tres turons de Calaf, Calafell i Ferrera, i la posaven en mans del levita Guillem amb l'encàrrec de «ibidem munitiones construas... agricultores ibi obducas ad habitandum et ad excolendum opus rusticum» (100/754/7-9); val a dir que el levita Guillem ja havia fet l'aprenentatge de colonitzador a Aguilar de Segarra i, ultra la zona de Calaf, encara li seria encomanada la de Tous (171/837), tot i que en aquest cas, l'església de Vic hagués de defensar els drets seus i els de Guillem, ja qualificat de canonge (201-203).

Aquells eren temps en què calia fer el cor fort en la pròpia defensa ,contra Spania', que ací significa ,terra de moros', però també era necessari de prendre decisions no pas fàcils; car, si d'una

banda, defensar els béns de l'església contra les depredacions dels senyorets feudals devia entrar dins una certa normalitat (i ací en donen testimoni l'avís proclamat per un sínodo de Narbona del 1022) (150-151/816), devia fer-se més costa amunt amenaçar amb excomunió una persona determinada, si no restituïa un alou a la seu de Barcelona (204-205/879). Però en aquella inicial trentena d'anys del segle XI, cap acte de govern no degué ésser tan difícil com la supressió de la comunitat femenina de Sant Joan de les Abadesses, la situació insostenible de la qual segueix essent tothora ben viva en el record popular (el lector pot veure en aquest volum la notícia bibliogràfica que resumeix l'article de Marcel Miquel i Fageda, en el qual segles més tard sembla ressonar encara la mala fama); després de la petició conjunta del bisbe de Vic, Borrell, i del comte Bernat de Besalú, la decisió inapel·lable era presa a Roma els anys 1016-1017: la comunitat femenina era suprimida, les monges disperses i la institució encomanada a una comunitat de canonges augustinians; el dur i serè document papal és ací transcrit (118-119/778).

També ens passen davant els ulls textos jurídics en els quals podem copsar graduacions diverses de coneixement (fins a arribar al domini) de la llengua llatina. Ja he esmentat l'epistola formada per al bisbe Arnulf; afegim-hi l'acta d'elecció de successor a favor de l'aleshores encara diaca Borrell, que seria una bona base per a estudiar la influència d'un comte (extensible als altres casos?) en una elecció episcopal (66/719); però on potser l'intent de confeigir un text més elevat es pot trobar és en la introducció i d'alguna manera en tot el testament de l'ardiaca Sunifred, escrit l'any 1011, on hom també pot veure la riquesa material d'un elevat dignatari de l'església de Vic (76-79/730).

Col·locats en el pla de la cultura escrita, assenyalarem la presència d'un 'Ricolfó, caput scole', de Vic, és clar (32/685/línia 6 del final), i la repetida d'un seu successor 'Guifredus, caput scole' (95/751/3 i 130/792/4-3 del final); el Gibert gramàtic és més representat en la nostra documentació (125/785/7; 133/795/línia darrera; 153/818/2 del final; i 168/833/línia última); els llibres documentats són més aviat escassos: un *Prosarius* (130/792/9), el *Liber Ludiciorum* (136/799/6 del final i 160/825/línia darrera) i uns innominats 'alios libros' (161/825/1); assenyalarem la transcripció completa de quatre constitucions de Pau i Treva, del sínodo de Vic 1029 (205/880); i el detall que, almenys una vegada, l'escrivà Seniofredus repetí la seva signatura amb caràcters grecs (172/837/5 del final). Una vegada almenys compareix el cèlebre jutge barceloní Bonfill Marc (140/804/13).

La lectura d'aquests centenars de documents produeix en el lector la sensació agradable de cosa acuradament ben feta; essent però obra humana permet de trobar algunes grafies, davant les quals el lector resta amb el dubte de si els originals diuen allò que ell llegeix, o s'hi ha interposat la tendència, tan humana, a entrebancar-se: 'supracripta < suprascripta (27/679/8); condicione < condiciones (39/693/11); atques < atque (100/754/12); loca... cultui, mancipata < loca... cultui mancipata (118/778/9-10); optimi < optimis (118/778/4 final); lascive < lascivie (119/10); sententiam < sententia (119/16). La llista no sé si és exhaustiva, car no l'he cercada a dretes.

Com tampoc no he cercat la de mots catalans, presents en gairebé totes les pàgines, fora dels que hi ha en els documents inicials, repescats del segle X, en els quals ja s'hi troba llengua catalana; dues vegades la preposició 'a': 'donator sum a Domino' el 996, en sentit plenament actual, que és l'invers de l',a' llatina (1/652/1 i 6); Senfret (*ibid.*, lín. 5); el pronom 'que' en sentit actual: 'locum que dicunt' el 997 (2/653/4 i 3/654/9, 10, 12); i el substantiu comú 'orient' emprat dues vegades en el document 654, línies 5 i 8 (el DCVB només el documenta en Jaume I prop de tres segles més tard). De la presència de paraules catalanes en els documents del segle XI només en dono alguna mostra, ja que la llista completa es podria fer inacabable: 'esporas', desconegut del DCVB (78/720/29); 'ipsa font que dicunt de salice' (84/139/9, any 1013; al DCVB la font només arriba amb Llull); es repeteix i confirma 'orient' (85/740/5; 93/749/5 i etc., anys 1013 i 1014; al DCVB, amb Jaume I); 'ab' (amb) (87/741/1, any 1013; en el DCVB, fins a Ramon Muntaner); 'prads et rocas' (89/744/6, any 1013; al DCVB, fins a Llull); 'ipsa resclosa et ipso glevario et ipso rego et caput rego et ipsas molas' (98/753/3-4, any 1015; al DCVB, resclosa fins al 1080; glevar fins al 1083); 'sponna' (99/754/3 final, any 1015; al DCVB fins a Andreu Febrer i Eiximenis); 'pecia I de maliolo' (111/768/3, any 1016; al DCVB, 1043); 'cinglo' (128/789/7, any 1018; al DCVB 1150); 'non decebré te... ne ten decebré ne ten tolré ne no tolré' (128/790/2 i darrera); 'mea caldera cum suo cremasculo' (129/791/3 del final, any entre 1015-1018; al DCVB, 'caldera'

és contemporània: 1016); ,litto I de drapos' (130/791/8 i 9; any entre 1015 i 1018; drap, fins a Llull en el DCVB); ,blad' (130/971/24, any com l'anterior; en el DCVB 1074); ,Prat Narbones' (132/794/5: el ,prat' equival al ,vilare' llatí: 133/796/6); ,mancoso I et migo' (139/803/12, any 1019; al DCVB ,mancús' ha d'esperar els *Usatges*; ,mig', fins a Llull); ,Udalard defuncr' (155/821/4, any 1022; ,defunt', al DCVB, fins al 1329); ,mul nostre' (158/823/10, any 1022; al DCVB, ,mul', fins al 1030; ,nostre', fins al s. XIII); ,estadals iiii de cera' (158/823/18-19, any 1022; al DCVB, 1268); ,Argemir mulner' (ibid., 27, any 1022; al DCVB és desconegut i ,molner' només com a llinatge); ,alnes vii de trapo tolsà' (185/855/9, any 1025; al DCVB,alna, fins al s. XIII); ,tolsà' és només conegut com a llinatge, sense datació); ,riba' (192/865/7, any 1027; al DCVB, fins a Jaume I); ,Seniofret ferer' (193/866/5, any 1027; al DCVB, fins a Llull); ,davant ipso solarío' (198/873/6, any 1028; al DCVB, fins a les *Homilies d'Organyà*); ,complantar' (206/881/4, any 1029; desconegut del DCVB). Repeteixo que la llista segurament podria ésser molt més llarga, car no respon a cap intent d'exhaustivitat; però és més que suficient per a adonar-se de com aquests i semblants documents enriqueixen la història de la llengua catalana.

Molts altres aspectes interessants podrien ésser subratllats amb profit, com és ara el fet que en les primeres pàgines els antropònims consisteixen sempre en una única paraula; el 1013 compareixen dos antropònims compostos units per ,de': Mir de Comellas, Sendredus de ipso Campo (86/741/8), Ego de Sancti Aziscli (*ibid.*, lín. 4 del final de pàgina); set anys més tard ja compareix nom i cognom en la forma actual: Guillermi Bianchi (145/6). L'herència es reparteix a parts iguals: ,equalitatem divideant' (87/742/9). En les transaccions de terres a Barcelona, consta la mida en dextres de cada peça (51/707); a Vic només es troba una vegada (132/794).

La indicació de detalls interessants podria ésser gairebé interminable. Però cal posar punt final dient que aquest primer fascicle sobre el segle XI vigatà és un plat exquisit presentat de forma que fa goig de llegir; esperem els següents, convençuts que, si en el primer hi ha hagut alguna petita falla, en els següents augmentarà, si és possible (és obra humana), l'exigència de qualitat.

\* \* \*

A tall, diria hom, o escaiguda de tot aquest bé de Déu, Ramon Ordeig, després de recordar-nos que els dos arxius de l'església de Vic, el Capitular i el de la Mensa Episcopal, conserven a hores d'ara més d'un miler de documents en pergami del segle XI, ens fa a saber en les pàgines introductòries (VIII-XIV), que ja des dels segles medievals hom es basquejà per la seva conservació mitjançant compilacions com el *Liber dotationum antiquarum*, i que els dits fons han estat utilitzats des del segle XVII per una rècula d'estudiosos que, encapçalats per Joan-Lluís de Montcada i per Peire de Marca, s'enriqueix amb els noms de Jaume Pasqual, Jaume Caresmar, Jaume Villanueva (que informà d'una aleshores recent troballa de documents antics, amagats en un forat darrere un armari de l'arxiu vell), Jaume Ripoll i Vilamajor, Pròsper de Bofarull i Mascaró, Josep Gudiol i Cunill, Paul F. Kehr, Anselm M. Albareda, Josep M. Font i Rius, Eduard Junyent i Subirà i Raimon d'Abadal i de Vinyals, el treball dels quals té plena continuïtat en tot un estol de recercadors en plena feina. I que sigui per molts anys!

Josep Perarnau

Antoni BACH I RIU, *Diplomatari de l'arxiu diocesà de Solsona (1101-1200)* I-II. (Col·lecció diplomataris, 26), Barcelona: Fundació Noguera 2002, 832 pp..

Ja fa uns quants anys que la Fundació Noguera es dedica a la publicació de textos documentals. La seva tasca ha de ser més que valorada, ha de ser estimada. Sobretot en un territori com el català on la seva absència hauria incrementat massa la sensació de buit i indiferència envers aquests tipus d'edicions. Les seves publicacions semblen dotar d'una certa coherència l'edició de textos documentals, o almenys hauria de ser així. Al marge d'editar dins la col·lecció «Diplomatari» tots els documents dins uns llibres que es poden reconèixer a simple vista pel seu color bla-

vós, el seu interior però, ens depara una amalgama sovint excessivament creativa de propostes d'edició. Aquesta sensació la tornem a tenir en el diplomatari que mossèn Antoni Bach i Riu, amb la col·laboració de Ramon Sarobe i Huesca, ens acaben d'oferir. Ens trobem massa sovint edicions fonamentades a partir de criteris un pèl improvisats, seguint criteris aleatoris d'inèrcia productiva, de qualitat sí, però excessivament mancats de coherència. D'aquesta tasca d'unificació de criteris la mateixa Fundació Noguera se n'hauria d'encarregar, però no passa.

La nostra primera observació passa per reclamar d'una vegada per sempre una línia de treball, tan flexible com es vulgui, però coherent, amb uns principis bàsics per a l'edició dels textos documentals, podent presentar, així, tot l'enorme embalum de documentació altmedieval catalana, sota unes mateixes directrius. De fet, ja l'any 1995 la Direcció General del Patrimoni Cultural i el Servei d'Arxius de la Generalitat encarregà a Pere Puig i Ustrell la tasca d'unificar criteris a l'hora d'editar els pergamins documentals. L'autor reeixí en escriure oferir un seguit de receptes per a la bona edició, però tot i així, no ha estat gaire seguit. No sabem per què. La manca de l'esforç de Pere Puig és que no ens diu gaires coses sobre quins serien els elements essencials per a una bona introducció d'una col·lecció de pergamins. Potser per això encara els editors de textos naveguen debades.

En el cas del diplomatari de Solsona ens trobem davant una edició un xic desigual. D'una banda un gran volum de documentació editada, un total de 615 documents entre el 1101 i el 1200, bona part d'ells originals i els altres recuperats gràcies a dos cartorals que es conserven a l'Arxiu Diocesà de Solsona. D'altra banda una introducció força coixa, que sembla més aviat els apunts presos per a la redacció definitiva de la introducció que hauria d'haver estat. Hauria de ser principi per a editors i diplomates, la presentació adequada de la documentació. I aquesta presentació, creiem, cal que respongui a uns principis de diplomàtica general fonamentals: l'anàlisi de les formes dels documents, l'estudi de la tipologia documental i una síntesi sobre la història de la institució que els ha generat. Requisits que en la introducció del diplomatari de Solsona s'acompleixen, però massa reduïdament. I de forma un xic dispersa.

La introducció comença amb una síntesi sobre la conjuntura històrica. Amb la conversió de l'església de Santa Maria de Solsona en un priorat augustinà a l'entorn del 1080, començarà la posició rellevant de la nova institució en l'ordenament territorial i en la feudalització dels territoris de frontera. Especialment important serà la seva relació directa amb els comtes d'Urgell i amb els bisbes urgellencs. De la documentació d'aquest primer període, és a dir, del 1080 fins al 1100, però, se'n parla vagament, i de forma confusa. El fet és que tota la documentació conservada a l'Arxiu Diocesà de Solsona, anterior al 1100, ja fou editada per la revista «Urgellia», però no se citen les fonts adequades i cal anar a expurgar aquestes revistes i veure exactament què hi ha i com està editat. Tampoc no resulta gaire clar quin és el volum real de documents anteriors al 1100. En principi sembla que són uns 408, dels quals només 161 farien referència directa a l'església i al patrimoni de Santa Maria de Solsona. Aquests 161 serien anteriors al 1070. Entre el 1070 i el 1100 no entenem quants n'hi ha. A més d'aquesta documentació editada dins la revista «Urgellia», caldria tenir en compte l'edició del *Cartoral de Roca Rossa* a cura de J.M. Pons i Guri i alguns pergamins inèdits de l'AHN i de l'ACA, inclosos en la present edició.

A continuació hi ha un apartat amb el títol *Distribució Geogràfica*, on es realitza una enumeració alfabètica d'un extens repertori de topònims i localitats, on la canònica de Solsona tenia possessions i n'extreia un cens. En altres diplomataris s'ha estilat la inclusió d'un mapa amb la localització de tots aquests topònims, que en aquest cas no haguera estat malament. En finalitzar l'apartat s'apunta que «caldria afegir-hi algunes parròquies del Penedès [de] les quals es conserven els documents en el nostre arxiu», i ja foren publicats per l'autor en un volum editat pel Servei d'Arxius de la Generalitat l'any 1987. Malauradament aquest era el lloc per referir aquestes altres parròquies, i en tot cas, si es fa referència a un altre volum caldria posar la cita bibliogràfica sencera.

Tot seguit trobem un apartat titulat *Classes de Documents*. No estem d'acord en parlar de 'classes', quan parlem de documents, sinó més aviat de 'tipus' o de 'tipologia', terminologia en tot cas més estesa entre diplomates. Però és una qüestió més aviat d'estil. A la llista que ens ofereix d'aquests tipus documentals, però, ens hi manca una mica de definició d'allò que entén l'autor per cada concepte. Per exemple hom podrà observar que diversifica entre donacions a la canònica,



donacions ‚post mortem‘ i donacions personals. És que no hi ha donacions ‚post mortem‘ a la canònica? Aleshores en aquest cas on les hauríem de col·locar? Hom tendeix a diversificar entre donacions simples, donacions ‚reservato usufructu‘ i donacions a tinença o cartes precàries. Les donacions simples serien aquelles realitzades gratuïtament (si és que existiren mai), o aquelles, en les quals el document no explicita cap tipus de contraprestació. Les dues altres variants sí que preveuen un intercanvi desigual. Estem en ple feudalisme i és obvi que darrere la donació sempre s'hi amagui algun tipus de compensació. Hem de suposar que és el que l'autor entén dins la tipologia dels arrendaments.

El problema que tenim és que la terminologia documental dels s. X-XII no parla mai d'arrendament, sinó que precisament l'interpretem a partir de conceptes com ‚carta precària‘ o ‚donacions‘. Fins que a mitjan s. XIII aparegui el concepte d'‚emfiteusi‘, reprès del dret romà, hom no pot assegurar que aquell document sigui un arrendament al cent per cent, encara que se'n malfiï. Volem dir, en definitiva, que caldria que l'autor definís tant el concepte ‚arrendament‘ com totes les altres donacions que proposa, atès que la presentació en els termes actuals no roman molt clara. Tampoc no estem molt d'acord a parlar de ‚compres del monestir‘, atès que no sabem quines eren les condicions reals de venda que portaven el venedor a oferir la peça de terra o vinya a la canònica de Solsona. Volem dir que aquesta de Solsona no era una empresa, i per tant no tenia un departament de compres, sinó en tot cas d'adquisicions regulades per un règim feudal que primava més la renda que s'extreia del concepte immoble o moble, que no pas la ‚compra‘ de la possessió. La canònica adquiria drets, no pas capitalitzava possessions.

Un cop repassada la tipologia documental, fa un breu excurs sobre les característiques d'aquests documents, dins un apartat titulat *Encapçalament i Escatocol*. Tornant a parlar de terminologia, ja que es parla d'escatocol, hom podria parlar de protocol per a l'encapçalament dels documents. La descripció és excessivament sumària. Comença a més amb una frase que caldria perfeccionar. L'autor ens diu: «La diplomàtica tenia les seves normes segons la classe del document i també un costumari, que en la nostra documentació era fruit de l'ambient monacal i catedralici» (15). La diplomàtica no ‚tenia‘, atès que és una disciplina nascuda a finals del s.XVII. En tot cas hom podria parlar d'ars dictandi, ars scribendi o ars notariae. Doncs això, l'ars notariae o ars dictandi, tenia les seves normes segons el tipus (ja hem dit que ho preferim a classe) de document i també un formulari (en comptes de costumari), que en la documentació presentada «era fruit de l'ambient monacal i catedralici». La idea és interessant. Molt probablement els canonges de Solsona i els escriptors de la seva àrea d'influència seguirien uns formularis semblants que seria engrescador d'estudiar. En tot cas, però, atès que la idea pressuposa que efectivament hi ha una ‚especificitat‘ en el redactar dels escriptors de l'àrea solsonina, caldria haver determinat en quines fórmules, en quines clàusules, en quina manera de datar, són peculiars aquests documents, i sobretot, demostrar que són ‚fruit de l'ambient monacal i catedralici‘ i no pas d'influència de cancelleria comtal o d'altre tipus, per exemple.

Al final de l'apartat l'autor parla de les datacions i a continuació parla de clàusules de sanció, incloent-les, sembla, en l'escatocol, i no és el cas. La sanció sempre es trobaria inclosa en el text o el context del document.

Un subsegüent apartat ens parla dels *Actors dels documents*. No és freqüent en diplomàtica veure parlar d'actors, i sí més aviat d'autors. Cal especificar a més que s'acostumen a diferenciar els diferents autors dels documents, aquells que són autors de l'acte jurídic i aquells que són autors materials de la redacció del document. En el present cas l'autor de la introducció només ens parla d'autors d'actes jurídics. A la llista d'autors que presenta observem que distingeix entre ‚feudataris‘ i ‚terratinents‘. Per sobre d'aquests hi hauria comtes i nobles. Aleshores aquests feudataris haurien de ser tractats com a senyors mitjans, i els terratinents com a emfiteutes? La idea sembla clara, però la documentació permet realment distingir entre uns i altres? De la mateixa manera és difícil identificar-los quan apareixen com a destinataris o beneficiaris dels actes jurídics. D'aquesta manera l'autor de l'edició distingeix entre ‚aloers o feudataris‘ i ‚vassalls‘. Bé, en un règim feudal tothom és més o menys vassall del seu senyor immediatament superior. I certament no és fàcil dirimir qui és simplement ‚vassall‘, entès com a pagès, i un feudatari. En aquest apartat, a més, desapareixen els terratinents.

A continuació hom podrà trobar una llista dels prepòsits o prebosts que estigueren al capdavant de la canònica de Solsona entre el 1079 i el 1200. En aquesta però apareixen sovint noms repetits que no sabem si es tracta de personatges homònims o de la mateixa persona que deixa la prepositura durant un temps i la reprèn més endavant. Caldria haver precisat més aquesta llista, atès que pot ésser una eina molt útil per a datar documents sense data o de lectura dificultosa. Tot seguit l'autor ens parla de dos tipus de documents, les concòrdies i els testaments. Ens ha cridat l'atenció una afirmació al voltant dels testaments (18), en què l'autor diu que «la major part dels testaments que hi ha en aquest fons documental tenen una referència amb l'església de Solsona o amb altres esglésies que en depenien, o la documentació de les quals ha vingut a parar en aquest fons; aquests testaments, pervinguts a l'arxiu de la canònica, són fets entre particulars i no tenen relació directa amb l'església de Solsona». Hem de suposar que malgrat que els testaments no explicitin una donació directa a la canònica de Solsona, la seva presència al fons de l'Arxiu Diocesà no és per res gratuïta, i que en tot cas caldria connectar aquest document amb un element en transacció, que més tard acabarà formant part dels drets jurisdiccionals de la canònica. D'altra banda cal precisar que un testament no es 'fa' entre particulars, no es tracta d'un document sinal·lagmàtic sinó unilateral.

La introducció continua amb un petit comentari sobre mesures i monedes que apareixen en la documentació, seguint amb una ràpida valoració sobre la redacció dels documents i una breu nota sobre els escrivans (els autors materials del document). Quatre apreciacions sobre problemes de transcripció que ha trobat l'autor, però sense precisar en cap moment quins criteris ha seguit. No es tracta només de presentar una breu casuística dels problemes que hom pot trobar, sinó d'especificar quina línia de treball se segueix.

Tot plegat acaba amb una, ara sí, àmplia consideració sobre els *Cartorals* I i II de l'Arxiu Diocesà de Solsona, que han servit de base per a complementar els originals que conserva l'arxiu. Observa l'autor que un treball complet sobre aquests cartorals encara està per fer, i que caldria recuperar més endavant tota la documentació posterior a la cronologia dels presents dos volums, d'igual manera que confrontar els documents copiats amb els originals anteriors al 1101. El cartoral I es confeccionà al voltant del 1218, essent prepòsit Bernat III, i el cartoral II vers el 1328. L'existència de dos cartorals pot obeir a una divisió feta en tres administracions del territori de Solsona (vers el 1153), però l'autor admet que encara cal avaluar més circumstàncies històriques, que permetin d'entendre per què es realitzà aquest segon cartoral.

Una darrera observació ens alerta de les possibilitats que encara amaga l'Arxiu Diocesà de Solsona, ja que encara resten inèdits tots els pergamins dels fons de monestirs així com tota la documentació del s. XIII, que servirien, i esperem que serviran, per a completar els documents ja publicats.

Valorem a continuació les transcripcions efectuades per l'autor amb la col·laboració de Ramon Sarobe. Si bé la introducció dels dos volums del diplomataris de Solsona ens ha semblat en línies generals desigual, les transcripcions són més que acceptables. Cert és que a distància, i sense veure els originals hom pot fer poques suposicions i perilloses apreciacions sobre paraules que semblarien mal transcrites i en l'original en canvi apareixen d'aquesta manera. Ens abstindrem doncs de valorar en aquest sentit.

En línies generals direm que els registres són força extensos, malgrat que alguns potser es queden un xic curts. També és cert que hi ha uns límits editorials clars en la tria del registre més o menys llarg. Pensem que l'ideal seria un registre el màxim de complet possible. Aquesta necessitat no és tant pel professional, que malgrat llegir el registre, ràpidament anirà a confrontar-ho amb el text del document, sinó pel no professional, poc avesat o habituat al llatí documental i que vol accedir a aquesta documentació. Per aquest motiu la inclusió d'un mínim d'aparat crític en la documentació, hauria satisfet els dubtes del professional i hauria facilitat la comprensió al no professional. Trobem a faltar-hi una mica més de comentari diplomàtic al voltant de documents problemàtics. Documents sobretot amb datacions poc clares o simplement sense data. En alguns documents amb problemes de datació veiem que l'editor ha posat una nota a final del document amb un breu comentari sobre la problemàtica.

En canvi sí que trobem notes a peu del document. Aquestes però segueixen una terminologia poc usada. Quan hom troba un espai malmès al document, aquest es designa com a 'trecat'. En aquests casos no s'acostuma a posar una nota, sinó més aviat a reconstruir mitjançant el signe "±"

i el nombre de lletres que podrien faltar. En cas que l'espai sigui molt llarg, i de més d'una línia, hom hi posa tres puntets.

D'altra banda veiem que quan un document es conserva en el pergami original i també es troba transcrit en un dels cartorals, no sabem quin dels dos ha utilitzat el transcriptor. Suposem, una mica per principis lògics, que ha seguit el text de l'original, però en aquests casos de multiplicitat de fonts, hom acostuma a col·locar un asterisc al costat de la font emprada.

En alguns (pocs) casos la documentació de Solsona relativa als anys entre el 1101 i el 1200 ja ha estat prèviament editada. Sobretot fou Joan Serra i Vilaró, qui en una abundant bibliografia sobre el Solsonès, ja s'havia avançat a la feina. Vegeu-la al volum relatiu al Solsonès de la *Catalunya Romànica*. En alguns documents hem vist que se cita l'edició feta per Serra i Vilaró, però la referència bibliogràfica és potser massa breu per a allò que una edició crítica requereix. A més no existeix una bibliografia de referència en els dos volums del diplomatar, ni després de la introducció ni al final de les transcripcions, manca que trobem important.

Ens volem aturar amb deteniment en algunes datacions. De tothom és sabut que els darrers anys els problemes de la cronologia utilitzada en època medieval han fet un tomb important cap a la desesperació. Tot sembla indicar que ens movem entre maresmes d'inconcreció i dubte, i que el que fins ara havia semblat Encarnació no era res més que Nativitat. Dos treballs han de ser atesos, d'una banda un estudi publicat a la revista «RVBRICA» de la Universitat de Barcelona, volum VII (any 1998) de Josep Baucells, intitulat *La cronologia a Catalunya en general i a Barcelona en particular* (7-99), i d'una altra el capítol dedicat a la cronologia, escrit per Gaspar Feliu, de *Els pergamins de l'arxiu comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer*, publicat per la Fundació Noguera l'any 1999 (p. 143-216). Si bé és cert que el primer se centra exclusivament en la documentació del comtat de Barcelona, el segon estudi abraça estadísticament tot Catalunya, però analitza amb detall les cronologies emprades als comtats de Pallars i d'Urgell. En tot cas, el treball de Gaspar Feliu ens alerta que probablement allí on hem trobat indicada una datació segons l'any de l'Encarnació, i que fins ara s'havia entès l'any que començava el 25 de març (amb les variants florentina i pisana), probablement indica en realitat l'any de la Nativitat del Senyor, i per tant que començaria el 25 de desembre. A manca d'un estudi més concret, l'alerta és temible. Temible perquè, si es confirmés, ens veuríem obligats a canviar moltíssimes datacions errònies, a repassar-ho tot! En el cas del diplomatar de Solsona, l'alerta encara no s'ha tingut en compte, i nosaltres tampoc la tindrem, de moment. Si fem referència al tema de la cronologia és per un parell de fets que volem destacar.

D'una banda, per als documents datats segons el rei franc Felip I (1060-1108), caldria haver especificat quina data d'inici s'utilitzava. L'autor del diplomatar ha datat els documents redactats sota el regnat de Felip I a partir del 29 d'agost, data, aparentment, de la mort del seu antecessor Enric I. Aquesta datació havia estat acceptada fins ara per Adriano Cappelli (i així ho indica al seu manual de cronologia) i d'altres autors com Monsalvatje i Manuel Mundó. Tanmateix Josep Baucells repren la datació del 4 d'agost, com a data d'inici del regnat de Felip I, acceptada per Campillo, Flórez, Villanueva i Cebrià Baraut. En aquest sentit, un o altre inici poden fer variar considerablement la data dels documents situats en el període crític entre el 4 i el 29 d'agost, podent variar d'un any amunt o avall la data correcta. Tampoc no s'ha tingut en compte la proposta de Manuel Mundó de considerar el 24 de juny com a data convencional per al canvi d'any a partir del rei Robert (996-1031). No és que apostem per una o altra data, sinó que és obligatori indicar en la introducció o en els documents, quin criteri de datació s'ha seguit, per evitar incomprensions i dubtes.

Un altra consideració a fer és que l'autor de l'edició ha utilitzat sempre, per als altres reis francs (Lluís VI, Lluís el Jove, Felip II), la data de la mort de l'antecessor per a les datacions segons els reis francs, sense considerar la data del 24 de juny com a dia del canvi. En aquest sentit, advertim de dos documents que haurien d'ésser analitzats amb més deteniment. El doc. 279, datat per l'autor el 3 d'abril del 1138, diu així: «III nonas aprilis, anno XXX regni Ledovici». Aquest any trenta es correspondria al 1138, i per tant a gairebé nou mesos després de la mort de Lluís VI. En aquests casos hom pot entendre que l'escriptor encara utilitzi la datació pel rei difunt, per desconeixement de la seva mort, per exemple, però al cap de nou mesos potser ja començava d'ésser hora que ho sapigués. En tot cas, malgrat que l'error d'escriptor sempre cal que sigui considerat, pensem que es podria tractar de Lluís el Jove, i per tant l'any 30 del seu regnat correspondria al

1167. S'hauria de confirmar amb dades històriques, és evident. Un cas semblant passa amb el doc. 420. L'autor s'adona que hi ha quelcom d'estrany a la datació, i ja ens adverteix entre parèntesis que la data del 27 de març del 1172 és dubtosa. El document diu: «hoc VI kalendas aprilis, anno XXXV Ludovici regni». Sabem que el rei Lluís VI regnà només 29 anys, i acceptem que encara ens podríem trobar documents datats en l'any trentè per desconeixement de la mort del monarca, però trenta-cinc anys seria admissible? L'autor en nota explica que l'escrivent podria haver afegit un numeral de més a les desenes, i en realitat volia dir vint-i-cinc en comptes de trenta-cinc. Bo i admetent aquest cas, aleshores la data del document seria el 1133. Nosaltres pensem, emperò, que potser es tracta d'un altre document on l'adjectiu 'junioris' pel rei Lluís desapareix, com en el cas anterior, i que tranquil·lament podria ésser datat l'any 1172. De nou però, ens haurem de remetre a dades històriques per polir aquesta verificació.

Criem poder precisar les datacions d'altres documents del diplomatar de Solsona. El doc. 1, datat a la primera meitat del s. XII, es podria col·locar entre el 1151 i el 1161, atès que hi apareix el prebost Guillem, el qual consta en la llista de prebosts de la introducció. El doc. 4 es pot datar el 14 d'abril del 1101, si hi apliquem una encarnació florentina, la qual encaixaria amb la data del rei franc. El doc. 19, del 8 de maig del 1102, hauria de ser posat en el 1103, atès que es precisa el quaranta-tresè any del regnat de Felip, i estem parlant del 8 de maig, i no pas de data posterior al 4 d'agost o al 29 d'agost. Els docs. 25 i 26 poden ésser datats segons una encarnació pisana, que encaixaria perfectament amb l'any del regnat, essent tots dos del 1103 i no pas del 1104. El doc. 46 consta de l'any 45è del rei Felip, és a dir, entre el 1104 i el 1105, mai entre el 1105 i 1106 com proposa l'autor. El doc. 50 encaixaria una encarnació florentina amb la data del rei franc, essent del 23 de novembre del 1106, i no pas del 1105. El doc. 200, malgrat que presenta un buit per mala conservació del document, just a l'inici de la datació s'hi pot llegir 'idus', i així el podem posar sense por entre el 6 i el 13 de desembre del 1125, en comptes de dir simplement desembre del 1125. El doc. 327 es troba datat a mitjan s. XII, però figura en el document el prebòsit Gauspert, que en tot cas, mai serà posterior al 1151, segons la llista dels prebosts que trobem en la introducció. El doc. 435 és col·locat el maig del 1174, però el text fa així: «in mense madii, feria III<sup>a</sup> post Pentecosten»; la Pasqua de l'any 1174, segons la cronologia de Cappelli, escaigué el 24 de març, per tant Pentecosta escaigué el dia 12 de maig, i la 'feria III', és a dir, el dimarts de la setmana de Pentecosta de l'any 1174 fou el 14 de maig.

Una darrera consideració al voltant de les datacions. Caldria contrastar els documents pontificis (documents 366, 367, 368, 369, 372, 373, 374 i 375), datats només amb els anys extrems del pontificat d'Alexandre III (1159-1181). No sabem (l'aparat crític no ens ho diu) si s'han consultat els *Regesta Pontificum Romanorum a condita Ecclesia ad a. p. Chr. n. 1198*, 2<sup>a</sup> ed. (WATTENBACH), Leipzig 1885 i 1888 de P. JAFFÉ i S. LÖWENFELD, per verificar si es pot precisar més la data, bo i atenent que en algunes d'aquestes *Litterae* hi apareix la data tòpica, de manera que, seguint l'itinerari del papa es podria potser concretar una mica més.

La documentació editada, conjuntament amb la que hem citat al principi, ens ofereix un panorama esplèndid per l'estudi de la consolidació del feudalisme en els territoris recentment conquerits. L'ampli espectre de personatges que intervenen permet a la vegada una visió de conjunt força fidedigna. Al marge de les consideracions crítiques que hem formulat fins al moment, que són simplement intents de purificar detalls en la mida del possible i en base a les humils possibilitats que la nostra opinió ofereix, cal valorar sempre de forma més que positiva l'edició i la notícia de la documentació dels s. X-XII, en un territori com el català, curull de material encara per editar. Per aquest motiu hem d'ésser exigents amb les publicacions i que l'alt nivell que presenta l'edició de textos en territori català es pugui continuar millorant i perfeccionant.

Pensem, al voltant del paper de la canònica de Solsona, que no s'hauria de veure tant el seu paper vertebrador, allí on disposava de possessions i drets, sinó de totes les altres persones que apareixen en la documentació, circumstancialment inclosos en la xarxa de la canònica, però que a la vegada teixien xarxes paral·leles. I en aquestes xarxes paral·leles hi eren inclosos tots aquells 'vassalls' i 'terratinents' que compareixien en la introducció, però que malauradament no són ni la meitat dels que probablement hi havia.

Antoni UDINA i ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II* (Textos i documents, 33), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 416 pp.

Ni que només sigui per la particularitat de la documentació aplegada en aquest llibre, és explicable que ell també suscití un major interès del lector i del crític; cal només recordar que, tal com demostra l'estudi introductori, un plec de documentació semblant fou elaborat per a ésser llegit amb tota l'atenció possible pels nou compromissaris de Casp (i per tots els qui paral·lelament es capficaren en el gran afer).

Tal com és normal en els volums publicats per la benemèrita Fundació Noguera, també el que ens ocupa ofereix al lector un tríptic, format per una considerable introducció (9-66), per la transcripció dels testaments comtals i reials (67-391) i per una taula onomàstica única d'antropònims i de topònims (393-416).

Les pàgines introductòries comencen explicant la gènesi del llibre, iniciat en l'actual volum d'ACA, *Generalitat*, G-235, en què, amb motiu de l'interregne dels anys 1410-1412, aquella institució féu copiar «els testaments dels sobirans catalanoaragonesos des del comte Ramon Berenguer IV fins a Martí el Jove» (9), i completat amb d'altra documentació, com tota la relativa a comtes anteriors a la donació del regne d'Aragó al comte de Barcelona (documents 1-12, pp. 69-103), i la posterior a l'Interregne (documents 52-55, pàgines 382-391). La majoria, però, de les pàgines introductòries, és dedicada a un *Comentari històric i jurídic* de les peces (11-61) i completada amb bibliografia (63-66).

Cal, però, tenir en compte que en els seus cinquanta-cinc documents el present recull no aplega només aquells en els quals els comtes (o els comtes-reis) manifestaven davant notari llurs darreres voluntats (tal com sembla prometre el títol), ans també documentació complementària derivada d'aquells, com la donació de Tossa, testamentàriament assignada pel comte Miró al monestir de Ripoll, però només feta efectiva pels marmessors el 996 (73-74, en document que suara havíem pogut llegir publicat de nou, traduït i àmpliament estudiat per Mario Zucchitello en el seu llibre sobre Tossa, resumit dins ATCA, XXI (2002), 886, núm. 16.647).

Tots els nostres comtes i reis manifesten en els testaments, amb major o menor claredat, els punts que els pesen en la consciència. Destaca en aquest sentit el testament definitiu de Jaume I, car ultra l'aspecte personal, forneix dades importants sobre actuacions seves en tant que rei, cosa que convida a controlar (ofereixo la feina al col·laborador Jordi Bruguera) si dues de les puntualitzacions biogràfiques han estat o no recordades en el *Llibre dels fets*. Es tracta de la justificació donada pel rei en consciència pel fet d'haver privat de llurs senyories en el Regne de València un nombre considerable de cavallers, que no havien complert les condicions de la repoblació i sobretot les del vassallatge, i havien deixat el rei a l'estacada, contra totes les obligacions de fidelitat, en els moments difícils de la conquesta inicial a l'hora del setge i rendició de Xàtiva (145; segurament hi hagué reclamacions dels interessats, o potser el rei reconeixia a l'hora de la veritat que n'havia fet un gra de massa: 160); o potser recordava que en el darrer alçament d'Al-Azraq, els sarraïns havien fets presoners alguns servidors de la casa reial vora Llutxent i Alcoi (161). L'altre 'detall' es refereix a les obligacions de financiació dels ports de Portvendres i de Cotlliure, aquest establert pel rei, obligacions que, mort ell, passaven i gravaven el seu hereu al Rosselló, l'infant Jaume, futur Jaume II de Mallorca (144-146). Eren documentats en altres fonts els fets narrats en el testament i en cas que la resposta fos positiva, coincideixen o dissenteixen les narracions? Pel primer codicil, sabem que a l'hora de la veritat suprema, la consciència del rei era turmentada pel fet de no haver complert la condició amb la qual el papa li havia concedida la dècima per a la conquesta o reconquesta o la pacificació del Regne de València, la d'expulsar-ne els sarraïns; ho encarregava a l'hereu (157, que tampoc no la compliria); és, per exemple, conegut el detall de la solemne confirmació del dit compromís, davant l'altar major de la Seu de València? No cal dir que, almenys al darrer moment, i en el segon codicil, ja del juliol 1276, arribaria la voluntat de restituir deutes o quantitats il·legalment exigides (159-160).

Però més enllà dels problemes personals de consciència, dos temes de gran importància en la història dels Països Catalans són directament tocats per les voluntats darreres aplegades en el present llibre. D'una banda, la no sé fins a quin punt explicable i fins a quin punt inexplicable, voluntat de Jaume I de distribuir els seus regnes i terres entre els seus dos fills, els infants Pere, futur Pere el Gran de Catalunya-Aragó, i Jaume, futur Jaume II de Mallorca; d'una banda el testament del 1272, justificava la divisió justament en la previsió de la perfecta unió entre els dos fills: «Immo, si aliquis vel aliqui voluerint divisionem mittere aut dissensionem inserere in regnis, terris et dominationibus nostris, ipsi filii nostri sint in unum...» (143): qui li havia de dir a Jaume I, que una dotzena d'anys més tard no serien pas els estranys, ans el mateix fill Jaume qui s'oferiria al papa a substituir el seu germà en la corona catalano-aragonesa gràcies a la Croada contra Catalunya, tal com demostra el document acabat de publicar per Giulio Battelli, resumit en les *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum; l'altre aspecte digne d'ésser subratllat és la forma com aquell regne de Mallorca o el títol de ‚rex Maioricarum‘ compareix en la titulació real posterior a Jaume I; Pere el Gran es limità a intitular-se ‚rex Aragonum‘, potser per evitar que dins l'enumeració de tots els títols hom vegés l'absència d'aquell; el 1287, en canvi, Alfons II, després de la reintegració consecutiva al fracàs dels croats en la Croada contra Catalunya, s'intitula ‚rex Aragonum, Maioricarum et Valencie‘ (179), titulació repetida pel seu germà i successor, Jaume II en el primer testament del 1291 (177); després del Tractat d'Anagni, que encaminava la solució d'aquella gran crisi, el títol de Mallorca torna a desaparèixer, fins que retorna amb Pere el Cerimoniós el 1354, però amb seqüència diferent: ‚rex Aragonum, Valentie, Maiorice...‘ (227).

Quant al tema de la successió en la sobirania damunt els regnes i terres de la Corona a l'hora de Casp, és absolutament nítid el testament de Jaume I (que té la importància afegida d'ésser la voluntat fundacional de la Corona en la seva situació jurídica definitiva i bàsica); i a fi que ningú no pugui pensar que l'exposició d'aquestes pàgines és d'alguna manera inventada i a fi de contribuir a la clarificació d'un ‚compromís‘ que segueix essent un ‚compromís‘ per a autors que no arriben als documents bàsics, no em resisteixo a transcriure la part del tercer i últim testament de Jaume I, del 26 d'agost del 1272, que determina el mecanisme de la successió, pàgines 150 i 151 del llibre: la seva importància crec que justifica no sols la seva transcripció ‚in extenso‘, ans encara la disposició que permeti de copsar la determinació real i real de posseïdor de dret successori:

*Hipòtesi 1 o descendència masculina legítima:*

«...si, quod absit, predicti filii nostri, infans Petrus (II de Catalunya) et infans Iacobus (II de Mallorca) et filii eius seu descendentes ab eis in recta linea legitimi masculi, sine filio vel filiis masculis decederent»;

*Hipòtesi 2 o descendència masculina il·legítima:*

«volumus et statuimus ac mandamus quod regna predicta omnia et comitatus omnes predicti et villa Montispesulani cum toto eius dominio et omnia predicta alia que eis dimittimus, ut supra continentur, devolvantur ad Iacobum predictum filium nostrum et dite dompne Theresie [Gil de Vidaurre], si tunc vixerit, et si mortuus fuerit, ad filios eius legitimos masculos seu descendentes ab eo in recta linea, legitimos masculos, revertantur. Et eo Iacobo sive filiis eius vel descendentes in recta linea ab eodem legitimis masculis in casu predicto defficientibus vel si decederent sine filio vel filiis legitimis masculis, volumus et statuimus quod omnia regna et comitatus predicti et Monspesulanus et terre predictae omnes devolvantur ad Petrum filium nostrum et dompne Theresie antedictae, si vixerit, vel ad filios eius seu descendentes ab eo in recta linea legitimos et masculos tunc extantes»;

*Hipòtesi 3, o descendència femenina legítima:*

«Quo Petro filio nostro ac descendentes ab eo, ut dictum est, defficientibus vel decedentibus sine filiis legitimis masculis, regna et comitatus predicti et villa Montispesulani cum suo dominio et predicta omnia devolvantur ad filios legitimos masculos illustris regine Castelle, dompne Yolant, filie nostre, cuius filiis legitimis masculis defficientibus, quod absit, [151] predicta omnia devolvantur ad legitimos filios masculos dompne Constancie, filie nostre inferius memorate; et filiis ipsius Constancie legitimis masculis defficientibus, devol-

vantur predicta omnia ad filios legitimos masculos dompne Elisabet, filie nostre, regine quoque Ffrancie antedictæ»;

*Hipòtesi 4, o descendència masculina directa en general:*

«Et defficiantibus, quod absit, omnibus predictis, ut supra dictum est, volumus et statuimus quod predicta omnia devolvantur ad illum qui nobis erit proximior in linea parentele, qui tamen fuerit legitimus et masculus et descendat recto gradu de genere nostro» (150-151).

No crec que es pugui demanar més claredat: prescindint de la hipòtesi núm. 4, mai no contemplada a l'hora de determinar qui havia d'ésser rei de la Corona catalanoaragonesa, la persona masculina, en la qual s'havia de concentrar la titularitat sobirana damunt tots els regnes i terres de la Corona, havia d'ésser determinada per aquest ordre de prioritats:

1. la de la successió biològica masculina legítima (aquesta era la situació del comte Jaume d'Urgell, besnet del rei Alfons el Benigne (1327-1336), i encara d'algun altre, com el comte de Dénia, nét de Jaume II);
2. si manqués el primer supòsit, la determinació de l'hereu hauria d'anar per la successió biològica masculina il·legítima (aquesta era la situació de possibles successors d'algun fill natural tant de Jaume I com de Jaume II, i, cal suposar, de l'infant Frederic, nét de Martí l'Humà);
3. en cas que manqués tant la successió biològica masculina, legítima com la il·legítima, la successió podria seguir el camí de la línia femenina legítima (no sembla que fos prevista la successió per línia femenina il·legítima); (aquesta era la situació del pretendent Anjou, nét de Joan I pel camí de la seva mare encara vivent, Violant d'Aragó, filla de Joan I i de Violant de Bar; i la de l'infant de Castella, Fernando de Trastámara, nét de Pere el Cerimoniós pel camí de la mare de Fernando).

La ,iniquitat de Casp', per dir-ho amb una expressió que s'ha fet cèlebre, consistí a desestimar el dret prioritari de tots els altres pretendents i a fer saltar al primer pla de la llista el qui per la situació objectiva de la derivació biològica, només podia ocupar el darrer lloc.

Qui féu aquell joc de mans? L'únic que podia donar aparent legitimitat a la jugada era Benet XIII; i resulta que existeix la narració de Luís Panzán, notari de l'infant de Castella en els moments de la successió, recordant que el resultat de les declaracions i constatacions dels comissaris de Casp, fou enviat a Benet XIII, a Peníscola, per mans de Felip de Malla, i que allí el consell papal decidí que les conveniències de Benet XIII anaven pel camí de Fernando de Trastámara, és a dir, pel de l'Infant de Castella, tal com aleshores era anomenat (cf. ATCA, XII (1993), 442-444). Els compromissaris de Casp eren uns simples jutges d'instrucció i tota la parafernàlia del Compromís no fou altra cosa que la posada en pràctica, com si diguéssim l'assaig general, de la ,via compromissi' excogitada per Benet XIII per a posar fi al Cisma d'Occident (fins i tot la denominació de ,compromís' porta a una de les sortides previstes per al dit Cisma)', excogitada per Benet XIII per posar remei a favor propi a la duplicitat o triplicitat de papes i de respectives obediències existents en l'Església Romana entorn al 1410.

Iniquitat o no, aquesta és la veritat del Compromís de Casp: un tapabruts que permetés a Benet XIII decidir la successió d'acord amb les seves conveniències, salvant la cara amb uns compromissaris que donessin a la conveniència personal una mà de pintura del color de la justícia.

Creuria àdhuc que fins al darrer moment els compromissaris en general cregueren que tenien la darrera paraula i que aquesta aniria pel camí de les previsions exposades més amunt. N'és prova meridiana, la pàgina preparada amb l'esborrany de la Sentència de Casp, publicada a tall d'il·lustració en l'article dedicat a la dita sentència en la Gran Enciclopèdia Catalana, on el nom de la persona, a favor de la qual estava a punt de recaure la sentència, és ratllat de tal manera que és impossible de llegir-lo. Vol dir que, abans no arribés la ,Sentència de Peníscola', la ,Sentència de Casp' anava pel camí de tenir un altre final, que la decisió de Peníscola trasbalsà.

És evident que en aquella situació i en el seu desenllaç incidiren un gran nombre de filies i de fòbies, d'interessos de tota mena, personals i institucionals, com també hi incidí el curs dels esde-

veniments durant els anys de l'Interregne; però el nucli jurídic del problema era determinat amb la claredat màxima en la pàgina de Jaume I.

Les recensions de documentació antiga, publicades en aquestes pàgines, han estat sempre molt atentes a l'aparició de paraules catalanes. En aquest cas, sempre atenent-nos a les grafies ofertes per l'editor, trobem ja el 911 una ,faxes', que deu ésser un pas entremig (els filòlegs l'explicaran) entre ,fascia' i ,fexa/feixa' (62, línia penúltima); no gaire més tard, però el mateix 911, surt un ,torrent' (72, línia 14 del final de pàgina); el 993 tenim un ,vachas cent' (doblement interessant, perquè hom esperaria la xifra romana .C.: 79, línia 22); ja el 1076 compareix un ,escundir' en el sentit de ,desentendre's': «non se voleat inde escundir per sacramentum...» (81, línia 11 del final).

Un conjunt documental de la importància del que ens ocupa hauria d'ésser presentat amb aquell màxim de condícia, que exigeix d'evitar totes les faltes en el text editat: dissortadament no és aquest el cas actual, on podem llegir, per exemple, ,fratrum proxime Ihesu Christi' < ,fratrum Penitentie Ihesu Christi' (147/21/17), ,singulis diebus proprio' < ,singulis diebus perpetuo' (163/24/26), ,facere proprio < facere perpetuo' (ibid., lín. 29-30), ,octuagesimo susceptio' < ,octuagesimo septimo' (174/28/5), ,Deo proprio' < ,Deo propitio' (177/30/5); quan en una trentena de pàgines hom troba, sense cercar-les, tals relliscades (sense comptar les faltes, diguen-ne gramaticals, de llatí), és natural que hom es pregunti sobre la validesa d'aquesta edició d'uns documents que, per la seva importància, mereixien d'ésser publicats de manera totalment satisfactòria.

I és de doldre, perquè el planteig de l'editor era molt encertat i la feina posada en la publicació d'aquest volum molt d'agrair.

Josep Perarnau

*Diplomataris de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara Terrassa 958-1207*. Edició a cura de Pere PUIG I USTRELL, Vicenç RUIZ I GÓMEZ, Joan SOLER I JIMÉNEZ (Diplomataris, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 600 pp.

Si els volums de la col·lecció *Diplomataris* acostumen a presentar la forma de tríptic, en aquest la dita estructura no sols és visible, sinó que hom s'adona que tant la introducció, signada només per l'editor principal (31-208), com les taules finals (509-587), sense que arribin a eclipsar la importància del bloc central constituït pels dos-cents vint-i-dos documents (209-507), assoleixen una qualitat que, sobretot en les pàgines introductòries, arriben a la categoria de monografia vàlida per ella mateixa.

Hi trobem, en efecte, una presentació, també ella exposada en tríptic: ens passa, efectivament, davant els ulls en primer lloc l'esdevenir històric de les esglésies antigues, ubicació d'una seu episcopal visigòtica que costarà d'oblidar, convertides després en parròquia, tot seguit en priorat de Sant Ruf d'Avinyó, i ja en temps posteriors als documents d'aquest volum, en col·legiata, per a tornar els darrers segles a parròquia: seu almenys titular, parròquia, priorat, col·legiata, parròquia, quatre paraules que sintetitzen dotze segles d'història d'una institució important (27-71), com important és el seu diplomatar, la trajectòria del qual és exposada amb considerable detall, encara major per als moments de perill com els dels anys 1936-1939 amb motiu de la contrarevolució i la guerra civil, i arriba als treballs entorn del mateix realitzats fins als darrers anys del segle XX (71-124); a partir d'ací assistim a una exposició detallada del contingut dels documents d'acord amb llur tipologia jurídica, des de les butlles papals o les concessions comtals i reials fins a les donacions personals i a les fundacions piadoses, passant per un enfilall on es troben si no totes les situacions importants de la vida, poc se'n deu faltar (124-161), exposició que desemboca en un estudi diplomàtic dels documents, en el qual entra tant llur l'estructura interna com les anotacions que hom afegí als pergamins al llarg dels segles i la llista dels escrivans i la dels priors de Santa Maria d'Ègara (161-190); el tríptic introductori és completat amb pàgines de bibliografia general i dels fons documentals (191-203) i amb la presentació de la metodologia (204-208).



El contingut documental del volum ha estat àmpliament presentat i resumit en una de les seccions de la introducció acabada de recordar (124-161) i el meu intent de concentrar les dites pàgines no tindria sentit. Faré, en canvi, una observació que, possiblement, assenyalarà una línia interpretativa. El contacte amb els volums de la sèrie «Diplomatariis» de la Fundació Noguera, als quals aquest anuari dedica una atenció constant, com també ho fa en el present, m'ha fet adonar del detall que, tot i ésser volums de materials diguem-ne homogenis, cadascú té característiques individuals que li donen personalitat. Els tres volums de documentació comtal del segle XI (cf. ATCA, XX (2001), 714-718), tenen, per la seva mateixa naturalesa, característiques de contingut que els personalitzen; podem dir el mateix de la publicació de documents osonencs del mateix segle, la recensió dels quals hom pot veure en aquesta secció.

El volum egarenc n'és una altra mostra; com en els esmentats, també en el que ens ocupa la documentació entorn decisions privades és com una plana dins la qual destaca una muntanya, a Egara la seu (no goso a dir-ne l'antiga seu' perquè en els primers documents segueix essent allí, amb tota la seva força institucional); llegits els texts s'ha anat formant dins meu la convicció que no seria perdre el temps estudiar la vivència o supervivència de la Seu d'Egara fins al pas a priorat augustiní de Sant Ruf d'Avinyó; seria una petita recerca, que no té el seu lloc en una recensió i per això em limitaré a donar-ne alguna referència. Els documents inicials d'aquest conjunt (del 958 ençà), tot i arribar dins un context ,franc' i de Marca Hispànica, cent cinquanta anys després que la Seu d'Egara era sepultada en el passat visigòtic, es refereixen a aquesta Seu com si fos present, tal com demostren els documents nùms. 3 i 4 del recull, on trobem, respectivament, «domum Sancti Petri apostoli, qui est situs in sede Egarensis» (213/3/1-2) i «Sancta Maria, que est sita (in) sedis Egarensis» (215/4/2); la llista es podria allargar gairebé a cor què vols: 216/6/2; 219/7/8; 223/10/2; 229/15/3: era el 1005; trenta anys després sembla com si se n'hagués perduda la memòria, car la seu ja no és esmentada el 1037: «domum Sancti Petri Apostoli, cuius ecclesia fundata est Egarensis» (249/32/2-3), però en atansar-se el final del segle XI, tot porta a pensar que reneix amb força el record de l'antiga Seu: «...terminio... sedis Egara...» (303/74/3); era el 1088 (303/74/3); «Sancti Petri Apostoli, que vocant Sedis Egara» i encara «in terminis Terracie prope sedis Egara» (308/78/3 i 309/78/2); però heus ací que el 1096, en la dotalia de Sant Miquel de Sorbet, el bisbe de Barcelona l'esmenta així: «infra terminos Sancti Petri Egarensis ecclesia» (318/85/7-8); però la ,seu' és ben arrelada i quatre anys després torna a fer acte de presència en la documentació: «Sancto Petro sedis Egarensis» (323/89/1-2) i encara l'any sobre: «Sancte Marie sedis Egarensis» (327/91/4); almenys en la documentació d'aquest volum, aquesta és la darrera alenada de la ,seu'.

El 1110, de forma gairebé necrològicament premonitòria, hom ja només parla de «Sancto Petro Egara», i el 1112 arribava el cop definitiu, quan en l'acta de consagració i dotació de Santa Maria, el bisbe de Barcelona fa constar, jo diria que amb tota la intenció, que la «domus Dei in honore... genitricis Dei Marie» és ubicada (i fixem-nos en la frase): «iuxta ecclesias parrochiale sancti Petri, in loco eodem ubi antiquitus Egarensis sedes erat constructa»: Santa Maria era una senzilla església, Sant Pere era parròquia i de ,sedes', ara res de res, car només ho havia estat ,antiquitus' (339/99/8-11). La parròquia duraria poc, car només un any després arribava la decisió del bisbe de Barcelona, de donar a Déu i a l'abat de Sant Ruf d'Avinyó les tres esglésies terrassenques de Santa Maria, Sant Pere i Sant Julià (343-346/104): sorgia el priorat i, cal suposar, la canònica de Sant Pere.

Aquest sí que seria un pas d'àmplies conseqüències, sense cap dubte per a la institució eclesiàstica de Terrassa, però també en d'altres camps, un parell de les quals són copsables en la nostra documentació: aquells canonges avinyonencs segurament havien fet més estudis que els nostres clergues del segle XI, arribaven amarats d'herència doctrinal i literària augustiniana i sabien més llatí; l'herència teològica i literària del patriarca Agustí ressona per exemple en l'acta d'autodonació o de professió en la comunitat (quan aquesta encara era a Sant Adrià de Besós) i en particular en frases com «spondeo, ipso qui dedit velle dante Deo...» (333/96/13).

Quant al domini del llatí, potser podria assenyalar la diferència entre les pàgines 328 i 330, documents 92 i 93, redactats encara a Sant Adrià de Besós, pel mateix escrivà Pere, prevere i canonge, que en redactar el primer tingué presents, almenys en part, els mòduls tradicionals (els copiats en els primers documents del recull, com «Manifestum est enim...»; «Ego... et ego...

donatores (vinditores) sumus...»; «Per hanc scripturam...», etc.); en escriure el segon, en canvi, demostrà un notable domini de la llengua; i aquest domini no sols té, per a la nostra documentació, efectes positius, ans també és possible d'assenyalar-ne un de relativament negatiu. El llatí dels escrivans terrassencs, com els de la Catalunya vella en general durant el segle XI (la Nova era encara Hispània, terra de sarraïns), era com una bella i vella túnica, que el nou romanç català foradava a cada instant i deixava testimoni no sols de com parlava la gent, ans també de la incapacitat dels dits escrivans a dir en llatí allò que la gent li deia en català; en canvi, amb els canonges augustinians el considerable degoteig de mots catalans oferts pels primers cent vint documents d'aquest aplec pràcticament s'estroneja i ja només de tant en tant ens n'arriba alguna gota escadussera.

És natural que, tractant-se del cartulari de Sant Pere i Santa Maria d'Egara, aquestes esglésies amb les institucions que hi eren ubicades siguin el pal de paller de la documentació del volum, però això no vol dir que no hi trobem elements d'interès més general en un moment en què s'acabava d'imposar el sistema dels intermediaris feudals, del qual a 455/188 tenim una informació impagable: la forma com es repartien els emoluments uns senyors i un batlle. Salvada sempre la capacitat humana d'error, constatem que el 1035 compareix en la designació d'homes el nom doble és a dir, nom i cognom, en aquell cas ,Raimundo Maieri/Compano Maieri', és a dir, si no m'erro, Mâger (247/30/2); immediatament després compareix ,Bernardus Marcucio', signatura penúltima de 250/32, i hom es pregunta si és el barceloní. Un any després, ,querimonia' equival a acusació judicial (251/34/11); una dotzena d'anys més tard trobem establiments de terres o vinyes (261/42/10 del final). El 1057 trobem un preu precís: «sexarios II de ordeo valebunt mancusos IIII de auro ad ipso die» (262/43/12). Amb el feudalisme es multiplicava la violència i per això calia la *Confirmatio pacis et tregue sive Pacti Domini*, el 1063 (272/50). Encara el 1075 establir-se ,ultra alveum Lubricato' devia ésser una proesa que calia fer constar per escrit (291/65/4-5). El 1093 (o el 1092) devia ésser any dolent (i ben segur que no era el primer): ,isto anno malo' (315/83/5). Dos anys després ja és documentada la canònica de Sant Ruf a Sant Adrià de Besòs (315/84), i el futur metropolità de Tarragona, sant Oleguer; segurament per incompatibilitat amb la carolíngia o aquisgranesa de la Seu de Barcelona, el 1113 la dita canònica seria traslladada pel bisbe just a Santa Maria i Sant Pere de Terrassa, tal com ja sabem (343-348 i 363-366). Els anys 1096 i 1112 serien consagrades respectivament les esglésies de Sant Miquel de Sorbet (Viladecavalls) i de Santa Maria d'Egara (317/85 i 339/100). El 1137 els caps de casa de Santa Perpètua de Mogoda eren almenys setanta-tres (372/124). El 1144 un matrimoni s'alliberava de la ,remença' per quatre morabatins i quatre sous (375/126) i només un any després hom imposava que l'herència d'un masover anés «uni tantum de infantibus» (377/127/19): s'hi manifestava la institució de l'hereu. En un altre pla, hom té la impressió que certes actes de devolució de béns eclesiàstics són resultat, més o menys tardà, de la lluita de les investitures (389/137, 392/140, 419/157, 420/158, 430/165, 442/177).

Si ens preguntem per les dades relatives a llibres i a texts, ens caldrà reconèixer que de llibre pròpiament dit només sembla haver-n'hi un: aquell en el qual un donant volia que «in libro memoria eius scribatur» (436/171/7); n'hi ha un altre de citat sovint encara que de forma implícita, el *Liber iudicum*, del qual eren consignades frases, a tall de principis jurídics, en nombre de documents; en el primer cas, el principi citat diu: «Res donate et in presenti tradite sunt, nullo modo repetantur a donatore» (266/47/1-2; cf. 314/83/2-3); trobem frases semblants a 298/70/1; 299/71/1; 316/84/1; 321/87/1; 380/130/1-3; 433/168/5-6: era el 1169 i ja es devia començar de fer sentir la reintroducció del ,ius commune'. Enllà d'això, només coneixem els noms d'un ,Berillus grammaticus', de la Seu de Barcelona (267/47/8), d'un ,Guillelmus Levite, qui et caput scole' de la mateixa Seu (299/70/3 del final) i d'un ,Berengarii, levite, qui et capitus scole' (339/100/2 del final; 346/104/4 del final). I en una concòrdia de convivència entre pares i pubills, el darrer es compromet a ensenyar «uni filiis nostris magisterium tuum, et ille doceat tecum alio fratri suo» (455/188/14), un ,mestratge' que sembla ésser el d'un ofici, altrament suposo que parlaria de ,docere litteras'.

Amb molta satisfacció declaro que la lectura d'aquests centenars de documents deixa la sensació de feina ben feta, feina que és explicada amb detall en l'estudi introductori i ha comportat comprovacions repetides, des de la primera transcripció de Mn. Fortià Solà i Moreta (206-207);

que els curadors de l'edició en rebien tot l'elogi. Algunes lectures, però, també han deixat interrogant, com ,diversi generi' per ,diversi generis' (321/87/8), ,tanum' < ,tantum' (,inter tantum', entretant: 341/102/2 del final); el document de 344/104 genera tres dubtes: ,omnis' al final de la línia 3: «et Filius eius omnis pacificus» < «et Filius eius Rex pacificus»; a la línia 11, ,Precedenti' no té sentit, car no mira al passat, sinó al futur i, doncs, ,Procedenti vero tempore' = amb l'aveng del temps; i entre les línies 10-11 , religione' < ,religioni'; a 384/132/14 ,dilecte in Domino fili[oj]' si la transcripció amb la ,o' final fos literalment correcta, gramaticalment ho seria sense la ,o'; 386/134/9: ,usque du' < ,usque dum'; 481/208/1-2: ,alii fratris' < ,alii fratres'; i 485/211/14 del final: ,contradictione aliquam' < ,contradictione aliqua'; de cap manera no dic que siguin faltes, dic només que són entrebancs de lectura, certament no buscats ni a l'hora d'escriure i a la de llegir; si els originals diuen allò que diu el text, perfecte; i en cas contrari seran només la prova que el gran treball d'editar aquesta documentació (dins el qual han de pesar molt els de vegades llargs, minuciosos i enriquidors regests) és obra humana i per tant sotmesa, com tota, a la possibilitat d'error; i s'adveraria en aquest cas, amb tota veritat, que les lectures acabades d'esmentar de cap manera ni rebaixen ni entelen el gran mèrit d'una feina ben feta, i completada per la taula final (515-587); i un apèndix amb nou documents d'altra procedència.

Per tota la feina, els col·laboradors de l'edició són dignes de tot l'agraïment, certament del meu.

Josep Perarnau

*Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del Castell de Besalú (segles X-XV)*. Edició a cura de Josep M. PONS I GURI i Hug PALOU i MIQUEL (Diplomatari, 28), Barcelona, Fundació Noguera 2002, 171 pp.

Tal com ens té acostumats la Fundació Noguera, també l'edició d'aquest cartoral ens presenta una introducció (9-18), el cos del volum format per la transcripció dels documents (21-118), completat amb la *Relació cronològica dels documents del cartoral* (119-130) més un *Apèndix documental* (131-133), i l'*Índex onomàstic* (135-163).

Les pàgines introductòries s'enceten amb la descripció del ms. 406 de Barcelona, Col·legi d'Advocats, definit pels autors com a «recull documental preparat per a defensar les immunitats, preeminències i exempcions de la canònica agustiniana de Santa Maria del Castell de Besalú i les de la congregació canònica de Sant Ruf, de la qual formava part» (10-11), realitzat durant la segona meitat del segle XV. La feina dels editors ha consistit a transcriure els cinquanta-sis documents dels segles X-XV, amb tots els complements exigits per una edició d'aquest tipus; no cal dir que són nombroses les dades que aquells documents ofereixen sobre Besalú i el seu comtat i sobre l'adscripció de Santa Maria de Besalú a la família canònica agustiniana de Sant Ruf d'Avinyó (13-16). Al final de la introducció hi ha llista de fonts tant manuscrites com impreses (17-18). Afegim-hi que en algun moment, els mateixos texts permeten de saber quelcom més de les fonts en què s'ha basat l'actual aplec, com quan l'escrivà del primer document fa constar que en redactar el present recull tenia davant els ulls tant una ,carta antiqua' com un llibre previ a l'actual, car la llista de signatures podia haver estat molt més extensa: «Et multi alii [signa apposerunt], qui sunt in carta antiqua ultra quam in libro» (23/1/línies 4-3 del final del text); ell, tot i conèixer l'existència de documents més antics, es limità a transcriure allò que trobava en un llibre, que ell tenia per original, del qual el seu era còpia.

La finalitat del recull, a la qual ens acabem de referir, determina la fesomia del conjunt. A diferència dels que els darrers anys han estat publicats amb tanta d'abundància per la mateixa Fundació Noguera o per d'altres, constantment presentats als lectors en aquesta mateixa secció del nostre anuari, el que ens ocupa no inclou les acostumades quantitats de documentació privada, de compravendes o d'establiments, de donacions o de testaments, ans només instruments relatius a Santa Maria, Sant Miquel i Sant Genís del castell de Besalú. El sentit de l'aplec es fa progressivament diàfan a mesura que llegim els documents; els primers, en efecte, són (amb alguna excepció privada) donacions dels comtes locals i de llurs successors els comtes de Barcelona i reis d'Aragó

fins a Pere el Catòlic del 1213; immediatament, sense solució de continuïtat, trobem la dotzena d'escrits papals en forma de butlla o de breu, confirmant esglésies de Besalú i llurs béns i col·locant-los sota protecció apostòlica (66-92, núms. 28-39, d'alguna forma completats amb la certificació dels onze privilegis papals a favor de la congregació de Sant Ruf: 78/34); amb els segles XII-XIII arriba una novetat: la de la presència i protagonisme d'aquesta congregació canònica, a la qual pertany el priorat de Besalú: les repetides proteccions papals i reials a la dita família religiosa recobreixen la casa besuldunenca i la protegeixen d'ingerències exteriors; aquestes tenen un nom, que es va engrandint en la nostra documentació dels segles XIII-XIV, el del bisbe de Girona (i en mesura molt menor, el del metropolità de Tarragona) i llur pretensió de controlar o de practicar o exigir els drets episcopals o metropolitans a la casa de Besalú des del moment que el seu bisbat propi no arribava a la majoria d'edat.

Ens trobem, doncs, davant un aplec de documentació, realitzat per iniciativa privada sense cap validació notarial, destinat a proporcionar raons d'autodefensa davant possibles intents episcopals d'ingerència en el camp eclesiàstic, o d'altres en l'àmbit senyorial dins el propi territori. En aquest sentit deu constituir com el centre del recull l'autèntic o fals decret del metropolità de Narbona, establint que per a la visita de Sant Vicenç de Besalú el bisbe gironí només té dret a ésser hostatjat «de septem equitaturis et totidem sociis» (30, dues línies darreres); i que de Girona han de rebre el crisma també les esglésies de Sant Genís i de Sant Miquel i llurs sotmeses (31) (la referència a ‚pace et treugam‘ (línies 10-9 del final de pàgina) permetria de datar-lo amb una certa precisió, almenys quant al ‚terminus a quo‘? O pot ésser significatiu el fet que una altra referència a la ‚pace et treuga‘ es trobi en la confirmació de drets atorgada per Ramon Berenguer IV el 1136 o 1137, 59/23/12-13); o potser és immediatament anterior al breu d'Alexandre III (76-77), que precisaria de forma molt més detallada els drets del bisbe de Girona?

No cal dir que, ultra aquest punt bàsic, el conjunt que ens ocupa és generós d'altres informacions, evidentment en antroponímia contemporània, en particular en l'antroponímia dels escriptors; en relació a aquests, potser és significatiu el fet de trobar en els primers documents clara referència als coneguts mòduls de *Magnum mihi et satis licitum esse videtur...* (24/2/1), *Ego... donator sum...* (31/5/1-2; 33/6/1-2), o *Certum quidem et manifestum est...* (38-39/10), línies darrera i primera, respectivament), o encara *Manifestum est nobis quia placuit...* (53/19/2), mòdul que, en canvi, o són abandonats o només seguits amb certa llibertat en la redacció del document.

En un altre camp, em pregunto si podria tenir importància per als actuals estudiosos de la servitud pagesa el fet de trobar en el doc. 11, del 999, la frase «et est alodium meum cum hominibus et feminabus, quae ibi sunt, vel futuri sunt» (40/línies 6-4), frase repetida en el mateix document: «mansum meum de Carrera, qui est alodium meum similiter, cum hominibus et feminabus, qui ibi sunt vel futuri sunt...» (41/1-2), quan tant els documents anteriors com els posteriors només feien constar les edificacions (‚casus, casalibus...‘) o les plantacions (‚arboribus pomiferis et inpomiferis...‘) d'una propietat, sense esmentar les persones.

L'any 1027 compareixia tres vegades el mot ‚acaptir‘ (56/21/18-21 i 24), que el DCVB només coneix en la variant ‚acaptiri‘ del 1392. En el camp del llenguatge, prenem nota de la grafia ‚Olibà‘ (49, 51 i amb abast general 150), tal com, si no recordo malament, hom havia propugnat des d'aquestes pàgines.

Aquesta recensió no es pot acabar sense donar als dos autors el testimoniatge de llur feina ben feta: la lectura dels instruments és agradable perquè en general els texts llatins deixen el regust de ben transcrits, tot i que en algun cas encara es deixi veure la inqüestionable proclivitat humana a l'error, com en ‚Desidorium‘ en començar la important butlla de Benet VIII erigint el 1017 el bisbat de Besalú, ‚incipit‘ coincident i correctament transcrit en la pàgina 66; encara a la p. 91, línia 12 del final, ‚apparent‘ ha d'ésser ‚appareat‘. Però els pocs casos discutibles confirmen la qualitat del text ofert, pel qual, sumat a tota l'altra feina, editors i Fundació Noguera són dignes de tot elogi.

Josep Perarnau

Band II. *Tabulae*. Band III. *Exempla*. München, DVH -Verlag, 2001, VIII i 596, XX i 659, i XVI i 451 pp.

L'objectiu confessat del llibre del prof. von Hübner no és l'estudi exhaustiu de la tradició del cant en l'orde premonstratenc, ans només el de les seves singularitats en el cant antifonal, i encara limitat al període indicat en el títol. Per tant, l'atenció aquí dedicada a tal estudi es justifica per la presència dels premonstratencs en les terres catalanes i assenyaladament en el monestir de Bellpuig de les Avellanes, justificadament famós per l'eclosió de l'escola històrica del seu nom, durant el segle XVIII i abans de la seva extinció. Les particularitats, doncs, estudiades pel Dr. von Hübner amb tanta d'atenció com encert, ressonaren durant segles en l'aire de la Catalunya Nova i bé mereixen que amb aquestes pàgines contribuïm a salvar-les de l'oblit.

L'estructura de l'obra és clara: hi ha una introducció amb cinc capítols (A), una primera part dedicada a l'estudi de les fonts, distribuïda en sis capítols (B), i una segona dedicada a l'estudi de l'antifonari en tres capítols, el darrer dels quals se subdivideix en quatre apartats (C); després vénen la conclusió (D), les notes del text -desenvolupades sovint com aclariments i excursus- (E), la llista d'abreviatures (F), la bibliografia (G) i les taules: de llocs (H), de persones (I) i de matèries (K).

Un primer capítol introductori passa revista a la història de l'orde premonstratenc, sobre el fons de les diverses comunitats regides per la regla augustiniana i les reformes sobrevingudes al llarg del temps, amb especial atenció a la reforma de sant Norbert, fundador de l'orde (5-25).

El segon capítol és dedicat a l'estudi de la litúrgia de l'orde, ja que, segons l'autor, «una història adequada del moviment canonical i implícitament dels premonstratencs és la història de llur litúrgia». A part de certs costums i cerimònies pròpies de l'orde, corresponents també a certs costums dominicans, l'autor recull les divergències entre el *Gradual* i l'*Antifonari Romans* i el *Gradual* i l'*Antifonari Premonstratencs*, tant pel que fa a les festes del temps com a les festes dels sants (26-121).

El tercer capítol és dedicat al calendari litúrgic, i en concret al santoral. L'autor recull d'antuvi les festes litúrgiques de l'Església universal -romana- medieval: festes del Senyor, de la Mare de Déu, dels àngels i dels sants. Després, i amb el mateix ordre, les festes del calendari medieval premonstratenc, indicant amb cura les fonts de cada informació (121-204). El capítol quart resumeix l'estat de la recerca sobre el cant dels canonges augustinians, no sense oferir dues llistes de fonts, la de vint-i-un manuscrits establerta per Raphael van Waefelghem, i una altra d'ampliada per l'autor fins a trenta-sis manuscrits, que transmeten el *Gradual* i el *Missal* de l'orde (204-211). El capítol cinquè precisa la problemàtica pendent i traça el programa de l'estudi (211-212).

Després de la introducció, doncs, són donades les fonts utilitzades per von Hübner: llista de biblioteques amb indicació dels manuscrits consultats -no hi ha cap biblioteca hispànica i això és dit ací a tall de simple constatació-, sigles dels diversos còdexs, descripció dels mateixos, stemma, variants i corruptes, i examen crític de llur valor i de les relacions que es poden establir entre ells (213-250). També són recordats els còdexs i edicions de l'ofici diví de l'església llatina universal (250-251) i les edicions dels tonaris antics, amb llurs sigles (251-253), així com les fonts i edicions útils per a l'estudi de les diferències del cant premonstratenc, sigles suplementàries incloses (253-256), les edicions litúrgiques (256-257) i les himnològiques (257), sempre amb les sigles corresponents.

En la segona part l'autor entra directament en matèria, no sense oferir primer un resum històric de l'evolució del cant occidental (258-280), i algunes generalitats sobre l'antifonari de l'ofici diví (280-284). Estudia primer la salmòdia (284-291), després les diferències (291-300), les antifones (300-314) i finalment les 'versiones chorales' (314-322). No caldria ni dir que l'estudi és, en aquesta segona part i en les conclusions que la clouen, rigorosament tècnic musical i amb referència a les particularitats tècniques del cant, que anomenem gregorià, emprat en la litúrgia catòlica.

Aquest és el contingut del volum primer. El segon (*Tabulae*) és un corpus de les antifones de l'ofici diví premonstratenc ordenat alfabèticament i amb un aparat de fonts i de característiques musicals, imponent. El tercer volum (*Exempla*) ofereix una selecció del corpus antifonal premons-

tratenc, a través del qual hom pot percebre adequadament les particularitats musicals desenvolupades per l'orde.

És evident que aquest treball va molt més enllà d'allò que diu l'autor. Tant per les fonts utilitzades i descobertes, com pel moviment que infon a una massa de bibliografia enorme, generalment desconeguda del gran públic culte i fins i tot de l'erudit, von Hübner ha remogut pregonament les aigües de la història de la música medieval i certament ha contribuït a un, d'ara endavant, possible 'corpus' de la música litúrgica premonstratena de forma decisiva.

Des d'aquestes pàgines saludem l'aparició d'aquests tres volums com una contribució particularment reeixida a un camp d'estudi estretament lligat amb la sensibilitat religiosa i artística de l'Occident llatí, i, doncs, de Catalunya, i a través d'ells tornen a ressonar entre nosaltres les mateixes melodies que hi foren cantades durant segles.

Jaume de Puig i Oliver

Domènec SANGÉS, *Els documents del segle XII (1101-1175) del fons de Guissona, conservats a l'Arxiu Diocesà d'Urgell*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 167-313.

Aquest és el segon lliurament d'aquella documentació, car les primeres vuitanta-set peces foren copiades en el volum III d'«Urgellia», i presentades als nostres lectors en la recensió publicada dins ATCA, II (1983), 403-405.

Tal com és normal en les publicacions de documentació antiga, ens trobem davant un treball distribuït en tres parts: introducció (167-179), regest i transcripció dels nous documents (180-288) i taules finals (289-313).

La introducció ens presenta la qualificació i quantitatiu de cada grup documental: setanta-sis donacions, disset testaments, nou vendes, i quantitats molt menors d'altres actes jurídics com quatre definicions o liquidacions, tres 'convenientiae', etc. (168-179), amb particular atenció als preus i a les monedes emprades en les compra-vendes (171; cf. 174), i a les informacions relatives a la comarca: castells (173), quadres (174), la canònica i els seus priors (175-176), als nobles (176), a la dotalia desconeguda de Santa Maria de Lluçà (un cas de clonació amb la parròquia del Lluçanès, segles abans que la biològica fos inventada?) i a la presència de paraules catalanes en el text llatí dels documents (177-178).

Però per ventura és possible de veure d'altres dades en els cent vint-i-un documents que formen el cos d'aquest segon lliurament: entre els anys 1058 i el 1175, dates extremes de la present compilació, les terres de la Catalunya Nova foren afectades per un esdeveniment que, malgrat ésser format per actes, cada un dels quals podia ésser d'abast mínim, el conjunt fou més que de primera categoria: aquelles comarques anaren passant de sobirania de l'Islam a la de prínceps cristians i foren reintegrades a la cristiandat. Els capitans dels exèrcits, de vegades, o dels escamots, d'altres vegades, es consideraven senyors de la terra conquerida i s'atribuïen, amb raó o sense, el dret a percebre el delme de tota la producció dins el propi senyoriu. No és estrany, doncs, que nombre dels documents ací publicats consisteixi en restitució dels delmes a les institucions eclesiàstiques, primera de les quals Santa Maria de Guissona. Però l'onada de restitucions arribà després que el futur sant Ot, bisbe d'Urgell, hagué presa la decisió extrema de promulgar interdicte i excomunió damunt de tot el bisbat contra tots aquells senyors que es consideraven amos de les esglésies que tenien en les respectives demarcacions, amb el resultat que una quinzena 'anaren a Canossa'; era el 1104 (184/92). Per això, el document que segueix immediatament després de l'indicat, la dotalia de la Santa Maria de Llussà segarrenca, fa constar de forma explícita l'obligació de donar a l'església dedicada «omnes decimas omnium rerum nostrarum dominicarum», i d'altres extrems com el que els cavallers locals «unquam amplius non mittamus clericum in hac ecclesia, nisi illum que episcopus nobis dederit» (185/93). Tot seguit es presentaven les restitucions de delmes; com a 188/95.

El text dels documents comença emprant els mòduls coneguts de *Manifestum est enim* (180/88), del predominant *Per hanc scripturam* (182/90; 183/91; 190/97; 191/98; 193/100;

195/102 i 103, etc.), sense que manqui el de *Ego... et ego... donatores sumus* (196/104): amb el pas del temps, els escrivents anirien dominant l'ofici i es refiarien de la pròpia inventiva.

Ultra els escrivents, figura un ,Odo, magister' (186/94/15) i sobretot un ,Esforcat', que, amb els seus pares, rep una peça de terra en alou, com a paga «ut teneat et nutriat eum et donet ei alimentum et faciat ei insignare ad clericatum usque ad .iiii. annos» un fill del donant (191/98/14-15); la importància de la dada salta molt més enllà de Guissona: els ,scolares' destinats a la clerecia i per tant a ésser tonsurats pel bisbe havien d'estudiar durant quatre anys i cal suposar que la matèria d'ensenyament devia ésser la gramàtica llatina, potser amb algun tema complementari.

Benvingut, doncs, aquest aplec documental, que informa de la vida del segle XII a Guissona i en una contrada més àmplia.

Josep Perarnau

Anscari M. MUNDÓ, *Les Bibles de Ripoll. Estudi dels mss. Vaticà, Lat. 5729 i París, BNF, Lat. 6* (Studi e Testi 408), Città del Vaticano. Biblioteca Apostolica Vaticana, 2002, 401 pp.

L'estudi que presentem és el volum III d'una magna obra, impulsada pel qui fou Rector de la Parròquia de Santa Maria de Ripoll, Mn. Ramon Toneu, traspasat abans de la seva conclusió i a qui és dedicat el volum. Els altres dos volums corresponen a les edicions facsímil de les pàgines amb il·lustracions de les Bibles ripolleses de Roma i de París: el primer (I) va aparèixer juntament amb aquest volum III («Codices e Vaticanis Selecti. Series maior», n. 86), i el segon (II) serà publicat ben aviat. El llibre representa la culminació de la recerca iniciada fa molts anys i menada a bon port per l'erudit Anscari M. Mundó i Marcet, i és prestigiat amb un pròleg de l'actual Prefecte de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, don Raffele Farina sdb. L'altre prefaci és del Dr. Carles Riera, actual rector de Santa Maria de Ripoll.

L'autor aconsegueix demostrar -d'una vegada per sempre- l'origen ripollès de dues grans bíblies llatines conservades a Roma (Vaticà, lat. 5729) i París (BNF, lat. 6), conegudes, respectivament, durant molts anys com la Bíblia de Farfa i la Bíblia de Rodes. L'estudi conclou que aquestes dues bíblies, conservades íntegrament, foren produïdes a l'escriptori del monestir benedictí de Santa Maria de Ripoll la primera meitat del segle XI i que, per tant, han de ser anomenades amb propietat «Bibles de Ripoll». A aquestes dues bíblies s'afegeix una tercera Bíblia ripollesa, molt fragmentària (els fragments es conserven a Barcelona, Montserrat i Banyoles), destinada a l'abadia de Sant Miquel de Fluvià, i que, per aquest motiu, és designada per l'autor amb aquest nom. Pel que fa a les altres dues bíblies, el mateix autor proposa d'anomenar «Bíblia de Ripoll» (i no de Farfa!) l'exemplar de la Vaticana i «Bíblia de Rodes» l'exemplar parisenc. Amb arguments definitius, bandeja la denominació de «Bíblia de Farfa», ja que es tracta d'un error de lectura (,farfe' per ,jn fine' en el foli 159v), -d'altra banda, bastant fàcil de cometre- i que hauria portat no pocs investigadors (Tommasi i Estiennot, entre d'altres) a situar la Bíblia de Ripoll en el monestir italià de Farfa i a datar-la l'any 1200.

De fet, en el capítol II del seu llibre, Mundó ressegueix les vicissituds de la Bíblia de Ripoll des que sortí del monestir català (segle XII) i abans que entrés a la Biblioteca Vaticana (inici del segle XVII) passant abans per Sant Víctor de Marsella i Provença, així com les circumstàncies que portaren la Bíblia de Rodes a mans del mariscal de Noailles, primer, i, finalment, a la biblioteca del rei de França l'any 1740. En aquest punt (43-69), ell conclou de manera inapel·lable que, des del punt de vista històric, les tres bíblies (Ripoll, Rodes i Fluvià) han estat escrites al monestir de Ripoll. L'època de la seva producció és l'abadiat d'Oliba, és a dir, entre el 1008 i el 1047.

Si la primera part de l'estudi que presentem (23-70) és una contribució documentada i sòlida sobre l'origen de les bíblies ripolleses des del punt de vista de la història dels manuscrits i de les vicissituds que hagueren de sofrir, des de Ripoll, lloc de producció, fins a París i Roma, lloc de conservació, la segona part (71-202) analitza els continguts de les tres Bibles ripolleses que ens han vingut i conclou una vegada més el seu origen ripollès. La paleografia, la codicologia i la

crítica textual permeten, però, de donar un pas més i mostrar que la Bíblia de la Vaticana és posterior a la Bíblia conservada a París, si bé, en opinió de l'autor, «la transcripció i la decoració de les Bibles ripolleses... fou seguida i, en part, simultània» (88).

Aquesta és, certament, la gran aportació d'aquest estudi: la identificació dels copistes i il·luminadors (dibuixants i coloristes), tant d'il·lustracions com de caplletres i decoracions, que ornamenten les Bibles i en fan un punt àlgid en la història de la Bíblia a Europa. Sota la batuta d'Oliba, el treball de l'escriptori ripollès fou frenètic. Segons la hipòtesi de Mundó, en un temps molt breu, entre el 1010 al 1015, sis copistes haurien transcrit la Bíblia de Rodes, el 1017 estaria enllestida la Bíblia de Fluvià i cap al 1020 el monjo Guifré havia completat, tot sol i en uns quatre anys, la transcripció de la Bíblia de Ripoll, ampliant i corregint les gloses i els textos extrabíblics que s'havien copiat en la Bíblia de Rodes i que encara era a l'escriptori ripollès. Pel que fa als artistes que embelliren les Bibles, l'a. dóna els seus resultats en forma de quadre a la p. 162: quatre decoradors, a més dels copistes, haurien intervingut en la de Rodes, i també quatre haurien estat els il·lustradors d'aquesta Bíblia (entre els quals l'omnipresent Guifré). De fet, segons l'autor, Guifré hauria estat no tan sols el copista sinó el decorador i el responsable de la gran majoria de les il·lustracions de la Bíblia de Ripoll, així com d'una part important de les il·lustracions de Rodes. Així, doncs, Guifré, segons la hipòtesi proposada per Mundó esdevé un artista excepcional, ja que a ell són atribuïbles fins a una desena més de còdexs, a part de les Bibles, que l'autor ha anat identificant pacientment i que el monjo ripollès hauria escrit abans i després del treball amb les Bibles (79-82). El nom de Guifré de Ripoll, que apareix en el manuscrit d'ACA, *Ripoll*, 52, fol. 1v, amb obres de sant Gregori papa, s'afegeix, doncs, amb lletres de motlle al de Bonsom de Sant Cugat, del qual l'autor ha mostrat que, a final del segle X, copià una Bíblia en tres columnes (ACA, frag. 250).

A més de l'estudi dels manuscrits bíblics ripollesos i de la seva història, que és la primera aportació d'aquest estudi, i de la reconstrucció de la gènesi de les il·luminacions que s'hi troben —la segona i més específica contribució del seu autor—, hem d'esmentar un tercer camp: el textual, és a dir, l'estudi del text bíblic com a tal i dels textos extrabíblics que l'acompanyen. L'autor dedica el capítol IV de l'obra (98-130) a tractar-lo. És sabut que les Bibles ripolleses contenen el text de la Vulgata, si bé són de notable interès els textos dobles d'Ester, Judit i Tobies, presents en la Bíblia de Rodes, copiats dues vegades (segons la Vulgata i segons la *Vetus Latina*). El cas més interessant és el del Salteri, que és doble a Rodes (gal·licà i «iuxta Haebreos») i simple a Ripoll (només aquest darrer, el salteri traduït directament de l'hebreu). A més, la Bíblia de Rodes conté un colofó a Ester, atribuït per l'autor amb bons arguments a Cassiodor, i que és una prova de les excel·lents fonts manuscrites de què disposava l'escriptori de Ripoll. Els llibres o fragments provinents de la *Vetus latina* han estat tipificats, en l'edició de Beuron, com a pertanyents a una 'recensió catalana'. De manera semblant, i pel que fa al text de la Vulgata, no pocs autors afirmen que les Bibles ripolleses representen un tipus de text que S. Berger anomenà «texte languedocien» i que potser seria millor d'anomenar «text catalanooccità», ja que circulà a banda i banda del Pirineu, a cavall entre els textos hispànics i de Teodulf i els textos francosaxons i d'Alcuí.

Aquesta és una conclusió que encaixa amb allò que observà H. Quentin en la seva obra sobre el text de la Vulgata (Roma, 1922): les nostres Bibles contenen un text eclèctic, barrejat, que combina lliçons de procedències diverses, si bé hi domina la influència d'Alcuí, sobretot en el cas de Rodes. Resta molt més dubtosa la relació de les Bibles ripolleses amb un hipotètic substrat hispànic, que hauria fixat el bisbe Peregrí en el segle V. Aquesta opinió de Teófilo Ayuso (vegeu 122 n. 6) és més aviat peregrina! Les fonts ripolleses vénen del món carolingi (on és viva la influència de l'hispanoromà Teodulf, nascut probablement a la Tarraconense), tot i l'evident rerefons de gust hispànic detectable en alguns elements extrabíblics. L'autor repassa aquests elements i altres característiques de les Bibles: títols dels llibres, esticomètria, anotacions «sàvies» de tipus exegetic, ordre dels llibres, divisions internes, canons d'Eusebi, transcripció d'escrits apòcrifs (Pregària de Manassès, Confessió d'Esdras i Carta als Laodicencs, tots ells habituals). D'altra banda, hom subratlla la gran quantitat d'unitats literàries extrabíbliques (312!) que converteixen les Bibles de Ripoll en «unes enciclopèdies sagrades» (109). El cas més esclatant són els Salmes, amb 34 textos introductoris, provinents del còdex o còdexs bíblics dels quals són copiats, de les col·leccions específiques amb materials introductoris i dels còdexs patristics



propis. Jeroni i Isidor són els autors recurrents, i això és un indicatiu de les influències hispàniques; en canvi, no ho és, al meu entendre, el pròleg de *Proverbis*, que, originat en Peregrí, ara ja s'ha escampat massivament més enllà de l'àmbit hispànic. Curiosament, els cànons priscil·lians que precedeixen les cartes de Pau només es troben a la *Bíblia de Ripoll* i no en la més primitiva, la de Rodes. Aquest, i d'altres detalls, farien pensar que el text-base del qual copia Rodes és més aviat carolingi, d'Alcuí, i que Ripoll ha introduït més elements de tipus hispànic, tant textuals (Rodes té una segona mà amb lectures d'aquest tipus) com extratextuals. Remarquem encara la pervivència d'elements molt antics que ja es troben en l'*Amiatinus*, el gran còdex de Northumbria del segle VIII, pròxim a Alcuí, o forjats en els segles IV-V i que han resistit (i resistiran!) el pas dels segles: les sis edats del món o les genealogies (vegeu 116-118). Finalment, el caràcter enciclopèdic de les *Bíblias* no en descura l'ús litúrgic, testimoniatiu per l'abundància de càntics i himnes bíblics, professions de fe i sobretot el *Capitulare Evangeliorum*, semblant al de la *Bíblia d'Urgell* (Rodes) o idèntic a la recensió romana (Ripoll).

La quarta aportació d'aquest estudi és l'extensa Bibliografia sobre el tema (175-202), gairebé exhaustiva pel que fa als aspectes artístics, però que, en relació al text, presenta algunes llacunes. Citem, a tall d'exemple, l'obra de P. Riché i G. Lobrichon (*Le Moyen Age et la Bible* [Bible de tous les temps 4], Paris: Beauchesne 1984). Després de la Bibliografia, segueix una Concordança dels textos, bíblics i extrabíblics (203-221), que ajuda a copsar les semblances i diferències entre Rodes i Ripoll. Aquí cal corregir la indicació relativa al *Salteri* de la *Bíblia de Ripoll* (208), que no és el gal·licà sinó el «iuxta Haebreos» (en canvi, correctament, a les 102 i 108). Tanca el llibre una *Descripció iconogràfica de les Bíblias de Ripoll* (pp. 223-315), que és una explicació acuradíssima de les escenes il·lustrades de les Bíblias, amb una *Taula de les làmines i dels folis reproduïts en els volums I i II* (317-327), és a dir, els llibres dedicats a les *Bíblias* de Rodes i Ripoll, respectivament. L'Apèndix dona un resum de les conclusions de l'obra traduït a cinc llengües (italià, francès, anglès, alemany i castellà) (329-371). El lector encara es pot adelitar amb un grapat de làmines que recullen manuscrits de Ripoll i d'altres procedències, esmentats en el decurs de l'estudi (373-403). Malauradament, l'obra es presenta despallada d'índexs (citacions, d'autors i temàtic). Un altre inconvenient afecta les pàgines de la *Concordança*, en les quals la part tocant al lloc és sovint il·legible per un desencaix entre les columnes i el tall provocat per l'enquadernació.

En resum, l'obra que presentem és esplèndida i necessària. L'autor hi ha recollit les seves recerques sobre les *Bíblias* de Ripoll efectuades durant més de sis dècennis, com ell mateix explica (18). Només A. M. Mundó podia escriure aquest llibre –i em consta que tenia moltes ganes de fer-ho!–, i oferir unes conclusions, prou fonamentades, a l'estudi de les dues Vulgates catalanes més importants. La saviesa i l'erudició del Dr. Mundó s'han agermanat amb la tenacitat de Mn. Toneu. Rector que fou de Ripoll, i amb la generositat del bisbat de Vic, en la persona del Dr. Josep M. Guix, pastor de la seu d'Oliba. Els tres volums projectats seran un monument esplèndid a dues peces excepcionals en la història cultural d'Europa. La nostra felicitació i el nostre reconeixement al Dr. Mundó, que ha pogut culminar aquesta obra, la importància de la qual queda prou expressada en una de les seves primeres frases: «Les Bíblias ripolleses són un motiu d'orgull per a Catalunya en el període més significatiu de la seva formació com a poble, quan aquest, al trencall de l'any 1000, començava a entrar, amb fesomia pròpia, en el moviment cultural de les nacions europees» (17).

Armand Puig i Tàrrach

*Homilies d'Organyà, facsímil del manuscrit, edicions diplomàtica i crítica* d' Amadeu-J. SOBERANAS i Andreu ROSSINYOL amb un estudi d'Armand PUIG i TÀRRECH (Els nostres clàssics, B, 20), Barcelona, Editorial Barcino, 2001, 338 pp.

Davant la nova edició de les *Homilies d'Organyà* de l'Editorial Barcino és possible que hom es preguntés per què, si ja teníem les edicions crítiques de Maurice Molho i Joan Coromines. Naturalment que aquesta estranyesa sorgida a cop calent resulta una mica ingènua: si els qui n'han tin-

gut cura, A.-J. Soberanas i A. Rossinyol, l'han feta, és perquè consideraven que les anteriors (afegint-hi les edicions diplomàtiques més antigues de J. Miret i A. Griera) eren evidentment perfectibles, tot i que no ho manifesten clarament enlloc. Si, a més, pot sobtar d'entrada que l'edició d'un text tan breu com les *Homilies d'Organyà* doni per a un llarg volum de més de tres-cents pàgines, tot queda aclarit i justificat quan comprovem que molt més de la segona meitat del llibre conté un extensíssim i molt erudit estudi d'A. Puig sobre l'estructura i les fonts de les *Homilies*, inexistent fins ara amb les seves característiques.

El llibre, doncs, té una primera part de caràcter filològic i lingüístic i una segona de caràcter històric i hermenèutic. I podem avançar, sense temor d'exagerar, que tenim ara la monografia més completa, fins al moment, sobre les *Homilies d'Organyà*.

En la introducció a la primera part del llibre trobem una molt més afinada història del descobriment del manuscrit de les *Homilies* que féu Joaquim Miret i Sans, amb una nova datació d'aquell descobriment, establerta ara al 1905 en lloc del 1904, com es creia fins ara. Totes les noves precisions aportades són fruit d'un nou i acurat estudi del manuscrit 3937 de la Biblioteca de Catalunya, que conté els papers de Miret, i del procés d'adquisició del manuscrit per la Biblioteca l'any 1913.

En la descripció del manuscrit, així com en les consideracions sobre el seu copista i l'època de la seva còpia, els autors segueixen plenament les opinions de J. Alturo i M. Molho: les *Homilies* són un cas d'arcaisme gràfic, de lletra postcarolina documentària amb elements protogòtics, que cal situar a l'inici del segle XIII.

L'apartat dedicat a la grafia és l'únic que tracta d'aspectes lingüístics de les *Homilies*. Els autors diuen que un estudi lingüístic de tot el text no és el seu propòsit, sinó tan sols de fer una tria de trets gràfics que podrien desconcertar el lector poc familiaritzat amb textos medievals. Franca-ment, crec que és una llàstima, i me'n dolc. És molt lloable i convenient la consideració a un lector poc familiaritzat amb el català medieval, però aquest mateix lector i els altres, ja no tan poc familiaritzats, que també són destinataris habituals de la col·lecció «Els nostres clàssics», haurien agraït, crec, una gramàtica més completa de la llengua de les *Homilies*, que, d'altra banda, mereixia també una edició com aquesta que pretén d'ésser, encara que no ho digui, l'última síntesi més completa sobre el nostre text venerable. Les deu substancioses pàgines del treball d'Adnan Gökçen, l'únic estudi gramatical existent de les *Homilies*, haurien pogut ésser encara més arrodonides per acompanyar la magnífica edició que ara en tenim.

Segueix una relació detallada i comentada de les edicions precedents a l'actual: les tres diplomàtiques de Miret, les dues diplomàtiques de Griera, la diplomàtica i crítica de Molho i la crítica de Coromines.

La bibliografia específica sobre les *Homilies*, així com la llista bibliogràfica de les obres i els treballs més estretament relacionats amb l'estudi filològic, són exhaustives.

Aquesta edició ofereix, com era d'esperar, el facsímil del còdex, sens dubte el més ben reproduït dels que s'han publicat fins ara, acarat amb la transcripció diplomàtica, que respecta ratlla per ratlla la disposició del text de l'original. A continuació vénen les notes corresponents. Tenint al davant les edicions diplomàtiques i crítiques anteriors, els autors han tingut també tots els trumfos a la mà per a fer bones jugades a l'hora de triar o descobrir les possibles millors solucions als problemes textuais, tant a l'edició diplomàtica com a l'edició crítica. I val a dir, també en descàrrec al petit retret de fa un moment, que moltes de les seves notes són afortunats comentaris breus de caràcter lingüístic sobre el nostre text, que tenen molt més abast. Per això em permeto de subratllar o comentar alguns punts que, crec, poden tenir interès en un sentit o un altre per a la gramàtica de les *Homilies* i el coneixement general del català antic.

P. 78, n. 7-8. Com un bon exemple d'això que acabo de dir, tenim aquí un magnífic comentari lingüístic sobre l'ús de l'article amb noms propis, amb l'indefinit 'tots' i en altres casos, en comparació amb certs usos actuals semblants.

P. 79, n. 14 i p. 93, n. 10-11. Remarques sobre l'absorció en general de consonants en contacte.

P. 79, n. 18. Forma arcaica ,é' ,és', documentada en altres textos més antics.

P. 79, n. 19. Vestigis de la declinació llatina, en dobles formes de cas recte i cas oblic: ,Déus / Déu', ,Séiner/ Seïnor', ,res / re(n)', etc., amb casos també de no distinció. Faig notar que els autors

sembla que presentin aquest ús flexional com un arcaisme propi només de les *Homilies*. I cal remarcar que el fenomen és molt general en català antic (també amb vacil·lacions d'ús) fins ben enllà, com per exemple en Lull, les grans *Cròniques*, etc. Observo també que en aquesta mateixa nota hi ha una citació de J. Bastardas, que segons la bibliografia hauria de tractar-se del seu llibre *Els camins del mar...*, amb una referència de pàgines que no correspon al text. I és que hi ha un error de llibre. Es tracta de l'altre obra de J. BASTARDAS, *La llengua catalana mil anys enrere*, no citada a la bibliografia.

P. 79, n. 22. L'adjectiu ,peridors'/,peridores', en forma masculina, però aplicat al substantiu femení ,coses', deu ésser sens dubte una relíquia de la invariabilitat primitiva dels adjectius de la tercera declinació, en aquest cas els acabats en -,tor', -,toris' (cf. també A. M. BADIA I MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*, 1951, p. 258, § 117, III, 3). Però no veig per què s'hagi de postular per a aquest ,peridors' un derivat del participi de futur llatí ,perituras'. El sentit passiu possible que tenen molts adjectius en -,dor' (,llegidor', ,pagador', ,segador') és aplicable a ,peridor', derivat d'un verb intransitiu, amb el mateix valor que ,moridor'. El mateix Coromines sembla fer la mateixa interpretació del ,peridor' de les *Homilies* aplicant-hi un aberrant ,perescible' (*DECat*, VI, 295 b, s. v. *parir*).

P. 80, n. 4. Gènere femení de mots acabats en ,a', com ,la propheta', ús encara més estès a altres mots en les *Homilies de Tortosa*.

P. 81, n. 13. Variants d'alguns mots, aparentment erronis, com ,pentència / penitència / penetència'.

P. 81, n. 23. Ús repetit de l'adverbi ,sí' amb valor expletiu, ben estès, d'altra banda al llarg del català antic.

P. 83, n. 21-23. Un cas de puntuació, aparentment poc important, que els autors afinen amb encert, amb la corroboració erudita de tres eximis romanistes: Monteverdi, Elcock i Tagliavini.

P. 86, n. 15-16. Un problema textual important amb repercussions per a la història de la morfosintaxi: en el fragment «Aqest ceg ere justa [la via] prob de Jericó», els autors assumeixen la interpretació de Molho i Coromines de ,justa' (ll. *iuxta*), que Coromines considera una redundància del següent ,prob', però hi supleixen enmig ,la via', induïts sobretot pel fet que el text llatí diu: «cum appropinquaret Jericho, caecus quidam sedebat secus viam, mendicans». La proposta és certament versemblant. Però se m'acudeixen aquestes observacions: 1) És notable que totes les supleccions que fan els nostres editors són sempre de lletres o fragments de paraula exigits pel context o per un paral·lelisme evident. Els únics mots sencers restituïts són precisament els del sintagma ,la via'. 2) La suggestió que pot causar el text llatí és relativa: de fet, com en altres casos, l'autor de les *Homilies* fa una versió un xic laxa del text llatí (cf. la de 2r5-6: «de la una part conoxem e de l'altra prophetam»): «Aqest ceg ere justa prop de Jericó», amb els mots ,justa' i ,prob', que en tot cas evoquen el verb ,appropinquaret' llatí, que té per subjecte precisament Jesús i no pas el cec. Però, és clar, el redactor de l'homilia tenia sobretot present el protagonista de l'escena, el cec, assegut al camí d'allà on s'acostava Jesús, Jericó. 3) Finalment em permeto un suggeriment: fóra un disbarat d'interpretar així el text: «Aqest ceg ere just a prob de Jericó?». Es tractaria de l'adverbi ,just', ,justament, precisament' unit a la preposició ,a', aglutinació gràfica corrent, com es dona unes poques ratlles més avall, a 3v23: «sia tu platz, qe veja». Però, per dir-ho tot, tenim a 2v22: ,caded prob de la via', l'únic altre cas de ,prob', i sense preposició *a*, i l'únic cas de ,via' (no restablert) regit de ,prob', no de ,justa'.

P. 97, n. 1. Crec que és una bona i ben documentada argumentació per a adoptar la lliçó ,grat'.

P. 98-99, n. 3. Els autors suggereixen d'interpretar el verb ,atendre' en el sentit de ,anar, assistir', accepció a què pot donar peu el mateix verb llatí ,attendere', i es basen en diversos textos paral·lels del segle XII, que en podrien ser fonts. Però potser no fóra del tot necessari aquest recurs interpretatiu, si observem i admetem el possible paral·lelisme a què pot donar lloc una doble regència del verb ,atendre': «devem atendre a sancte eclésia», «(atendre) a odir nostres menestirs». En l'adaptació del text al català actual, la puntuació que adopten i la introducció d'una conjunció *i* que no té l'original, suposa ja clarament un partit pres de la interpretació: «cal que dejunem... fent caritat i oracions i, de tot cor, acudim a la santa església per escoltar els oficis religiosos».

P. 99, n. 3-5. És molt suggestiva la interpretació que els autors fan de l'expressió ,for qe farem' («qe Déus nos parcesqe nostres pecats for qe farem»): no correspondria a un verb ,forfer', sinó que, a part de l'existència d'una preposició ,for', excepte, llevat, tret de', ja documentada antigament, ,for' representaria un valor de substantiu, ,manera, ús', amb base en l'occità ,a for de', que correspon al castellà ,a fuer de'. Podríem entendre, doncs, tota la frase així: «que Déu ens perdoni els pecats en la mesura que nosaltres farem» (és a dir, ,perdonarem'). D'entrada, si fos així, tindríem un altre possible occitanisme a les *Homilies*. Però hi veig dificultats. En primer lloc, si ,for qe farem' significués ,en la mesura que farem', és a dir, ,que farem la mateixa cosa, perdonar', em sembla que no hi hauria faltat el pronom feble ,ho / o' davant ,farem', com no se sol ometre a les *Homilies* en casos semblants de complement directe. D'altra banda, ultra l'existència del francès ,forfaire' i l'occità ,forsfaire', només cal consultar el *DCVB*, V, 979, s.v. ,forfet, forfetor, forfeitura', i el *DECat*, III, 961, s. v. ,fer' per veure els nombrosos exemples del verb ,forfer', cometre un manquement, una falta' (,forfeyt, forfeyà, forfasia, forfet'), més les formes nominals (,forfeyt, forfeitura) en els textos medievals. Vegem-ho ja en els mateixos *Usatges de Barcelona*: «...si-ls fils... re forfan (llatí: ,forifecerint') ... que aquele forfeitura (llatí: ,forifactorum')» (106, 1), «...si... algú... don o forfeityra farà (llatí: ,forifactorum')» (71, 11); «...res... no li forfaçan (llatí: ,forifaciunt')... aquella forfeitura (llatí: ,forifactorum')» (109, 4-5) (Joan BASTARDAS, *Usatges de Barcelona. El codi de mitjan segle XII*, Barcelona, Fundació Noguera 1991). Em sembla que l'etimologia llatina de ,forfer', FORIFACERE, amb l'element adverbial ,foris', és pura evidència. La tesi que postula Coromines pot constituir un hàpax, però no cap aberració. I, en canvi, em sembla que té molt més pes l'ús força habitual del verb ,forfer', que, d'altra banda, no desdii gens del sentit del text: el predicador demana a Déu, ja ara, el perdó dels pecats que sap que encara, dissortadament, cometrem.

P. 104, n. 5. Els autors han assumit encertadament la lectura de ,pos = després' en lloc de ,pos = posi', que postulava Coromines, insistint-hi, a més, sense cap argument al seu *DECat*, VI, 738 a, s. v. *pos*. Pel sentit del context és claríssim que no pot tractar-se d'una forma del verb *posar*, sinó d'una preposició. La interpretació és corroborada sens dubte per totes les fonts llatines de l'homilia. Ara, el que no queda ben decidit és què tenim en el mot *pos*. El *DCVB* l'entra com a preposició antiga ,després de', amb aquest mateix text de les *Homilies* com a únic exemple i li dona com a etimologia el llatí ,post', solució, crec, ben possible (cf. *DECat*, VI 861 a 55 i b 8, s. v. *puix*). Segons Renedo, podria tractar-se d'una falsa lectura de l'occità *po(i)s*, que surt a les *Homilies de Tortosa*, i que l'autor de les *Homilies d'Organyà* hauria pogut tenir també al davant en un text occità, si traduïa. En aquest cas el mot procediria d'un llatí *POSTEA*, com el català ,puix, puis'. Si fos així, tindríem en ,pos' un altre occitanisme camuflat. Diria que totes dues postulacions són possibles.

Després d'un extens glossari, els autors ofereixen una repetició de l'edició crítica, però no anotada, per facilitar, segons diuen, la lectura del text. Potser no hauria calgut tant de luxe editorial, i més encara, si tenim en compte que dins l'estudi d'Armand Puig es torna a repetir el text crític anotat per confrontar-lo amb les seves fonts. De fet, no crec que uns numerets volats siguin tant entrebanc de lectura. I totes les edicions bíbliques, no duen també els numerets volats dels versicles?

El text adaptat al català actual és útil realment. Però els autors potser han fet sovint una paràfrasi o traducció lliure del text antic de les *Homilies*, més aviat que una simple adaptació de les formes lingüístiques no entenedores per a un lector modern no preparat. Em sembla que pot ser interessant de conservar el regust d'un text tan antic, mentre s'entengui.

\* \* \*

La segona part del llibre que ressenyem conté l'extens estudi d'Armand Puig, de gran interès històric, teològic i patristic, primordialment, i amb una natural ressonància filològica a causa d'aquestes mateixes investigacions, que animen l'autor a aventurar les seves hipòtesis sobre l'origen i la datació de les nostres *Homilies*.

La primera part de l'estudi tracta de l'estructura i el contingut de cada una de les sis homilies, amb especial remarca de les fonts bíbliques i patristiques i comparació amb altres passatges de les

mateixes homilies. Presenta una aprofundida exposició del tractament que fa cada homilia de diversos temes teològics i intenta provar la hipòtesi que la primera homilia correspongués a la festa litúrgica del trasllat de les despulles de sant Agustí des de Sardenya fins a Pavia, celebració pròpia dels canonges regulars augustinians que s'escau el 28 de febrer, circumstància que li permet després d'aventurar la datació de les *Homilies*.

La segona part s'ocupa de les característiques de les *Homilies*, que devien formar part d'un manual de predicació quaresmal més complet, per a ús dels preveres, que les havien de memoritzar primer i predicar després. L'estil de les *Homilies* és molt sobri i auster, que se cenyeix sempre a glossar un fragment bíblic, sense recórrer a altres il·lustracions diferents.

Les *Homilies*, escrites totes en català, representen el trànsit de les homilies escrites en llatí o en llatí vulgar, com solen ser les d'homiliaris anteriors, a les escrites exclusivament en la llengua del poble, al costat de textos d'un altre nivell, escrits encara en llatí. Les *Homilies* són literatura religiosa en llengua vulgar, que situen la llengua parlada del poble en un registre nou i paral·lel a la literatura cortesana profana.

Una estructura comuna i constant domina a totes les sis *Homilies*, cosa que pressuposa una mateixa mà d'un redactor final, el qual, més enllà de les fonts llatines o provençals que hagi utilitzat, ha volgut conferir una unitat a les predicacions. Els sermons consten d'un íncipit llatí, un cos expositiu i una cloenda, i són tractats amb una tècnica compositiva tripartita que presenta una interpretació literal o històrica del text bíblic, una altra d'al·legòrica o teològica i una tercera de tropològica o moral, com ja era habitual sobretot en els sermons de sant Gregori el Gran.

L'autor de les *Homilies*, anònim, com sol ser habitual en els sermons medievals en llengua vulgar, sembla un eclesiàstic, no gaire teòleg, però sensible a les necessitats pastorals, que pretén d'oferir a les canòniques augustinianes una eina senzilla i pràctica per a una predicació quaresmal digna. L'estudi comparatiu de les *Homilies* mostra una sèrie de lligams i de característiques comunes, sobretot expressions lingüístiques i motius teològics, que demostren la unitat de l'autor d'aquests sermons.

A. Puig subratlla que un punt característic, i a favor de l'autor anònim de les *Homilies* no és precisament l'originalitat dels seus continguts, al capdavant depenents d'altres fonts llatines o occitanes, sinó la decidida opció per la llengua catalana a l'hora d'elaborar-les. Una llengua catalana, en tot cas, de la modalitat occidental, tant si l'autor procedia de terres tortosines com urgellenques.

El manuscrit que conservem de les *Homilies* és, segons acceptació comuna, una còpia, no un original. Una còpia sense pretensions de còdex, sinó una llibreta. Cal distingir entre un autor-redactor i un copista. Aquest pot haver estat un canonge d'Organyà o d'una altra canònica d'Urgell o de Vic. Coneixedor de l'occità, potser fins i tot catalanooccità. Amb coneixements deficients del llatí, apressat i poc curós. A. Puig detalla la gran quantitat d'errors que pul·lulen en títols, rúbriques i fragments llatins, i subratlla que la manca d'estudis sobre la gran varietat textual en les diverses recensions de la Vulgata llatina entre els segles X i XII ens impedeix de resoldre alguns problemes que planteja el text llatí d'Organyà.

El deficient coneixement del llatí que té el copista d'Organyà ens brinda als filòlegs, en contrapartida, alguns errors ben interessants de transcripció que poden ésser símptomes inequívocs de la pronúncia catalana del llatí d'aleshores: ‚vanitancium, sessabunt, plantu, tum, esurit‘.

El marc social que revelen les *Homilies* és el del feudalisme, amb una realitat social i religiosa, on el respecte a la propietat, la denúncia de la violència verbal i física, la defensa de la fidelitat conjugal i la valoració de la veritat són factors decisius per a l'estabilitat social. El món de les *Homilies* és el món de la ‚christianitas‘ medieval.

A la tercera part del treball són tractades minuciosament les fonts llatines i provençals de les *Homilies*. Comença amb una àmplia exposició de la fundació de la canònica augustiniana de Tortosa, molt rica en textos provinents de Sant Ruf d'Avinyó, sobretot homiliaris, que es difongueren més tard a molts indrets.

Puig dóna, ben útilment, els textos llatins complets, base de cada una de les *Homilies*, segons l'edició crítica de la Vulgata anomenada de Stuttgart.

Segueix la presentació de les principals fonts llatines d'Organyà, textos de gran importància per a la història de l'homilètica medieval: les quaranta homilies de sant Gregori el Gran, els ho-

miliaris carolingis de Luculentius i Liverani, els carolingis (I) i (A), el manuscrit 130 de Ripoll i, ben especialment, el manuscrit 106 de Tortosa, el de les *Homilies occitanes*. Aquesta part acaba amb una comparació analítica de les *Homilies* amb les seves fonts, en què repeteix el text crític i dóna a peu de pàgina les fonts dels diversos fragments, precedides de les sigles de cada homiliari anterior i amb remarques, a la introducció a cada homilia, de les característiques generals de dependència de les fonts.

L'estudi es clou amb dos apèndixs sobre «auctoritates» bíbliques i patrístiques i sobre la datació de les *Homilies*, i un tercer que ens fa assequibles les homilies franceses de Maurice de Sully, de gran interès per a la història de la llengua francesa.

L'àmplia tasca informativa i erudita que ens ofereix Armand Puig sobre les *Homilies d'Organyà* i, a més, sobre tota l'homilètica medieval li és el marc i alhora el fonament per a tres hipòtesis importants sobre el nostre text venerable: l'origen dels sermons, la identificació de la primera homilia i la datació del conjunt.

A. Puig, contràriament a l'opinió de J. Moran i meva, té la ferma convicció que les *Homilies* no són una versió d'un text occità ni d'un text llatí. Són deutors de textos llatins i occitans, però no en són una traducció. Amb tot, els seus arguments no són apodíctics. Com tampoc no ho són els de l'altra opinió. Ni ho poden ésser els que ara pugui jo exposar per relativitzar, si més no, els seus.

Puig afirma que la composició de les *Homilies* s'explica per una mena de triangle cultural entre llengua culta (llatí), llengua referencial (occità) i llengua pròpia (català). Si considera que l'autor d'Organyà fa una clara opció per la llengua pròpia, sense eludir els altres influxos triangulars, no li podia semblar un rebaixament a aquest autor ni la inspiració en unes fonts llatines ni tan sols la traducció d'una llengua referencial de prestigi, com l'occità, si, d'altra banda, ja va fer-ho clarament en el cas de l'homilia IV, del Dimecres de Cendra.

Per a Puig «sembla clar que les *Homilies*, llevat la IV, són obra original d'un autor-redactor autòcton que ha produït directament un text català a partir de fonts llatines. I, si bé aquest text integra un cert nombre d'occitanismes, no és traducció de cap original occità». La raó principal de Puig és la unitat redaccional de les *Homilies* que revelen el seu estudi comparatiu (unitat en la tria de temes, d'expressions, de tècniques compositives). Però, si l'homilia IV demostra, pel seu caràcter selectiu respecte a l'homilia V occitana de Tortosa, la personalitat de l'autor d'Organyà, malgrat de treballar en la traducció d'un text occità, per què no hauria pogut tenir aquesta mateixa actuació selectiva i estilística també amb altres textos occitans?

A. Puig creu fermament que l'estudi de les fonts llatines possibles i versemblants de les *Homilies* desaconsella de mantenir la hipòtesi del seu origen occità. Però això sense haver d'admetre en contraposició l'origen llatí de les *Homilies*, és a dir, que aquestes siguin una traducció d'altres de llatines. Si fos així, com ja subratllava M. Zink, no s'explicaria que un traductor del llatí deixés en aquesta llengua les citacions bíbliques sense traduir-les en vulgar. En canvi, els redactors en occità o català mantenien les autoritats llatines. Puig subratlla també, com a prova que les *Homilies* no poden ésser una versió del llatí, l'existència de moltes expressions idiomàtiques catalanes, algunes amb figures de llenguatge o ritmes i assonàncies de tipus aforístic, que no semblen gaire possibles d'usar, tan escaientment i amb tanta sensibilitat lingüística pròpia, per un traductor del llatí. Però precisament aquest argument, ben important des d'un punt de vista lingüístic, pot afavorir també la hipòtesi de l'origen occità de les nostres *Homilies*: el que podia ésser una dificultat, una proesa, traduïnt del llatí, no havia de ser-ho tant traduïnt de l'occità, una llengua romànica bessona del català, on és més fàcil i explicable l'afinitat d'expressions i fraseologismes, que, de fet, ja sol donar-se entre llengües romàniques en general i, en el camp més ampli paremiològic, fins entre llengües més diferenciades tipològicament. En aquest tema de l'afinitat fraseològica i paremiològica entre les llengües romàniques ja hi havia insistit particularment Gerhard Rohlfs (*Miscel-lània Aramon i Serra, II*, Curial, Barcelona, 1980, p. 543-548).

Per a A. Puig, la presència d'occitanismes en les *Homilies d'Organyà* no és prou argument per a fer-ne una versió catalana de l'occità, atesa la relació entre totes dues llengües i el prestigi de la llengua occitana en la nostra a l'època medieval. Val a dir que Puig es fonamenta en el meu mateix estudi sobre els occitanismes de les *Homilies* per refusar que aquestes siguin una versió de l'occità. Es recolza en la meua reduïda apreciació quantitativa d'occitanismes (un 3 %) per relativitzar-ne la força provadora. Però en aquest cas té més valor la qualitat que la quantitat. Que un text català contin-

gui uns pocs occitanismes lèxics, sobretot si poden ser justificats per un àmbit determinat, com el jurídic, per exemple, no vol dir que aquest text sigui una versió de l'occità. Ara, que a un autor català que vol escriure en la seva llengua, inspirant-se en uns textos llatins —tot i no copiar-los—, se li escapin occitanismes, no sols lèxics, sinó, encara més, gràfics i fonètics (,avetz, diz, faitz, falimentz, gentz, moltz, nuitz, palaz, pecatz, pensamentz, platz, podetz, sapiatz, totz; aizeles, aizí, aizò, audir, auzel, avoleza, cobeza, cobeeza, demandà, dezie, dezme, fazam, fraire, garenza, gazardò, laire, liar, maleza, oreeza, ozid, pauc, rezebam, vezer') i morfològics (,exajet, lexet'), ja és més difícil de justificar, si no admetem que aquell autor —o el seu ambient— era molt ,occitanitzat'. Cal reconèixer que alguns d'aquests presumptes occitanismes alternen també amb les corresponents formes catalanes; solen ésser, però, més nombroses les ocurrencies occitanes dels dobles. És normal que els copistes medievals solguin manifestar una despreocupació per la uniformitat en l'escriptura —tan xocant per a nosaltres, observants d'una normativa—, fins al punt que una mateixa paraula és escrita diferentment en una separació d'alguns pocs mots o d'alguna línia. Aquesta mateixa despreocupació pot explicar que un mateix mot sigui escrit en català i en occità; però, en aquest cas, crec, només si l'escriptent té al davant un text occità. Se li acudiria a un autor catalanoparlant, redactant en la seva llengua, d'usar de tant en tant la forma occitana d'un mot català?

L'argumentació d'A. Puig per a identificar l'homilia I com a corresponent a la festa del trasllat de les despulles de sant Agustí del 28 de febrer, així com per a fixar la possible data de composició de les *Homilies* en el 1203, és ben raonada i suggestiva, però potser no prou corroboradora de la seva hipòtesi. Que el tema de la caritat sigui el preferit de l'espiritualitat agustiniana i que per això fos triada pels canonges regulars la famosa epístola de sant Pau per a la festa de sant Agustí, potser és postular massa. La caritat és el fonament indiscutible del cristianisme, tema bàsic i recurrent sempre i arreu. Tema característic de la Regla de sant Agustí? I les altres regles monàstiques?

Si, amb tot, l'epístola paulina fou una lectura escollida preferentment per a la festa de sant Agustí, és una mica curiós que l'homileta no fes cap al·lusió al sant, com solia passar en altres homilies de festes de sants. També és casual i xocant que l'epístola de 1Co XIII sigui la mateixa del diumenge de Quinquagèsima. Cal reconèixer que totes les homilies, menys aquesta i la IV del Dimecres de Cendra, comenten textos evangèlics. Per al diumenge de Quinquagèsima tindríem aleshores dues homilies, sobre l'epístola i sobre l'evangeli. Però també hauria estat possible que l'autor i recopilador de textos homilètics n'hagués recollit algun de més que li resultés particularment important i d'interès, com el referit al tema de la caritat, tan clàssicament exposat, de l'*Epístola als Corintis*. Amb tot, l'ordre de les *Homilies* també fa pensar.

Pel que fa a l'establiment de la data de composició de les *Homilies*, si el raonament és plausible, tampoc no és prou clar que l'homileta preparés el seu manual de predicació per a un any litúrgic determinat, el de l'any 1204, en lloc de donar-li una destinació cronològica més àmplia, i que, en conseqüència, l'elaborés l'any anterior, el 1203.

Per a acabar, em veig obligat a tocar un punt personal, tot demanant-ne excuses. Armand Puig em fa l'honor de citar-me en diverses ocasions, cosa que li agraeixo ben de cor. Però inexplicablement em cita un treball, *El vocabulari de les Homilies d'Organyà i els seus possibles occitanismes*, que és realment, com remarca ell, una versió inèdita, que, per raons que ací no escau d'exposar, fou avortada. Aquest treball no era més que la fusió en un de sol dels dos estudis sobre els occitanismes i sobre el vocabulari de les *Homilies* que ja apareixen citats com cal en la bibliografia del llibre. Ignoro per què A. Puig no els va citar d'acord amb la realitat que manifesta aquesta bibliografia. Potser hi va haver una certa manca de coordinació general en l'elaboració d'un llibre amb tres col·laboradors. En tot cas, em sembla que és just i pot ésser útil que doni les referències actualment publicades de les citacions que em fa l'autor (abreujant els títols dels treballs, *Occitanismes* o *Vocabulari*): p. 161, n. 58 = V. p. 46-47; p. 165, n. 68 = V. p. 44; p. 198, n. 196 = O. p. 260-261; p. 206, n. 218 = O. p. 261; p. 215, n. 260 = O. p. 235-261; p. 257, n. 348 = O. p. 257; en canvi, a la p. 209, n. 226, la citació correspon al llibre *Homilies d'Organyà. Edició facsímil...*, p. 18.

Malgrat les observacions i fins discrepàncies que una obra d'aquesta envergadura i de tan gran interès pugui suscitar, hem de felicitar ben sincerament els tres estudiosos que ens l'han preparada amb tanta escrupolositat i competència.

Eliseo SÁINZ RIPA, *La documentación pontificia de Gregorio IX (1227-1241)*. Vols. I-II (Monumenta Hispaniae Vaticana. Sección Registros, XI), Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 2001, 648 i 616 pp.

Només de veure els anys indicats en el títol i recordar que dins aquells coincidiren dos esdeveniments tan importants per a la nostra història com la conquesta de Mallorca i d'Eivissa el 1229 i la de València deu anys després, i que ambdues foren declarades croades justament per Gregori IX; i, de més a més, també tenint en comte que al costat d'aquell papa, segurament informant-lo de la realitat de Catalunya i col·laborant amb ell a prendre les decisions, hi havia una personalitat de tanta envergadura com sant Ramon de Penyafort, ens adonem de la importància que hom ha d'atribuir a la documentació publicada en aquests dos volums: 1218 peces, transcrites íntegres normalment de fons de l'Arxiu Secret Vaticà, però, si la peça papal no s'ha conservat en aquell arxiu romà, és copiada d'altres fons, entre les quals l'ACA de Barcelona ocupa, ja des de bell començament, un lloc ben destacat. Cal no oblidar, certament, que un nombre considerable d'aquests diplomes fa referència a afers de tota l'església, com la recomanació d'ordes religiosos específics (Hospitalers: I/82/5, 110/33; Mercedaris: I/83/6; Dominics: I/89 i 92/12 i 15, 108/30, 111/35, etc.; Templers: I/93/16; Franciscans: 113/38, Menorettes: 125/52; Císter: 126-134/54-63; Carmelitans: 212-215/137-139), a les corones de Portugal i de Castella o al regne estricte d'Aragó, però àdhuc així el nombre i sobretot la qualitat dels documents papals que fan referència a les nostres terres o als nostres conciutadans obliga a celebrar aquestes pàgines com una aportació que ha d'ésser saludada amb clara satisfacció i, esperem-ho, constantment aprofitada.

La lectura dels documents, en els dos volums separats pels anys, permet d'agrupar-los en períodes més amplis, com per exemple, fins a la visita del cardenal legat Jean d'Abbeville (189/115, 201/127) i la conquesta de Mallorca, coincidents el 1229. No és pas que manquin d'altres temes, com és ara la protecció decidida de la Santa Seu a Jaume I, menor d'edat (95/19; 215/140; 331/250), que toca sostre en la promesa de coronació reial (216/141): n'hi ha un de llèpol, el de la lluita entorn el fet que el(s) bisbe(s) exigia(en) rebre una part de les deixes testamentàries dels clergues difunts (167/98, 207/134, 209/135, 253/180). No cal dir que el cardenal legat procurà que les darreres voluntats es complissin íntegres (232-234/159-161); hi ha d'altres proves de la seva actuació: la que podríem anomenar *Ordinatio cultus ecclesiae Barchinone* (270/199, 316/242: consta que hom també preguntava oficialment si es podien mantenir trenta canonges a la Seu de Tarragona: 357/272) i sobretot la intervenció en l'afer de l'anul·lació del matrimoni del rei (202/128, 287-292/215, 294/219).

Però el primer tema estrella és el de la conquesta de Mallorca. Ja un any abans el papa encarregava de predicar la croada a favor de l'empresa (236/164); i poc després de la conquesta encarregava als metropolitans provençals d'Embrun i d'Ais de fomentar el repoblament de Mallorca (267/194): una sèrie de butlles manifesten la intervenció de Pere de Portugal, durant alguns anys senyor de l'illa (446/377), i el facul·ten a posar remei a una situació preocupant i a desarrejar mals costums, «prout ad te pertinet» (448/379).

Coincideix amb aquells moments l'establiment el 1232 de la inquisició papal a la corona catalanoaragonesa (336/256), el protagonista de la qual, Pere de Cadireta, canonge de Vic, hagué d'actuar contra el seu bisbe, Guillem de Tavertet (protagonista d'un dels articles del present volum), extrem ben documentat en aquestes pàgines (331/250, 368/287-288, 405/332, 408-409/335-36), la liquidació del qual conflicte exigí decisions ben meditates (292-294/320-323); afegim que tot l'afer tindria un final feliç amb el nomenament papal del successor, sant Bernat Calvó, a bisbe de Vic (466/400).

Però la base estructural de la institució Església a Mallorca encara trigaria temps a solucionar-se, car el 1235, durant el senyoriu de Pere de Portugal, calia recordar els compromisos dels senyors en aquell punt proclamats abans d'emprendre la campanya (574/531); i problemes concrets obligarien a preses de posició papals, com el de la jurisdicció eclesiàstica damunt Eivissa (II, 462/1083), el de la participació de cristians i sarraïns en la repoblació de Mallorca (II, 463/1084; 468/1091), el de nomenament del (primer?) bisbe, encarregat l'any 1237 als de Lleida i Vic i a mestre Ramon de Penyafort (II, 256/832), o el de les concessions de facultats al ja existent bisbe



de Mallorca (464/1085-1089; 468/1091-1105; 530/1183); per la seva banda, el papa confirmava la fundació de La Real, feta amb consentiment del rei pel comte de Rosselló, Nuno Sang, un dels senyors de la conquesta (254/828).

Mentrestant, en una situació en la qual les tensions pels béns i drets materials són constants i, sembla, de gran extensió social, destaquen les intervencions papals col·locant sota la seva protecció immediata els monestirs: Sant Cugat del Vallès (176/104, 381/310, Sant Benet de Bages (394/325) i sobretot 391/319), Poblet (359/275, 377/304, 426/359).

Enmig d'això, petites sorpreses com la notícia de les dues lletres papals del 1233 al conegut rei de Marrocs, Miramamolim, una de les quals és ací transcrita (441/373), que obliguen a posar-la en relació amb la tan repetida i coneguda narració de Ramon Llull, amb la qual també s'emparenta, encara que no sigui protagonitzada per cap Miramamolim però que tingui final positiu, la relativa a la conversió de Zeit Abu Zeit els anys previs a la conquesta de València (II, 13/563).

Però a mesura que ens allunyem d'aquell any 1229, cimal en ambdós camps, al qual hom dóna un darrer complement amb la conquesta d'Eivissa (II/15/565; cf. 91/643), d'entre la multitud d'intervencions papals destinades a rebaixar enemistats, destaquen dos punts: d'una banda es va dibuixant una inquisició fortament propugnada pel papa, formada per un bisbe ajudat per dos dominics (II/17-22/567-574), i de l'altra una clara política d'elevant la categoria jurídica de Poblet amb nombre de concessions en les quals es veu clara la protecció papal (cal suposar que amb el consentiment del rei) (II/27-28/582, 33/591, 35/594, 41/599, 72/617); en aquest camp, segurament també volguda pel rei, arribava la 'normalització' de l'orde de la Mercè, sotmentent-la a la regla de sant Agustí (I/575/533).

En relació al nostre país, els darrers anys de pontificat de Gregori IX, ultra la posada en temes fonamentals (II/463/1084; 468/1091), en particular al de les bases materials de l'església de Mallorca, que s'allargava de forma no massa clara, l'atenció papal era centrada en la conquesta i primers moments de la València reconquerida: de bell antuvi, el papa demanava que hom ajudés Jaume I en l'empresa de la croada (II/155/713; cf. 213/779); i consta que dites crides i ajuts es repetiren (200/761; 207/770; 372/983); un episodi, potser desconegut, podria haver retardat l'empresa de València, el de la tensió entre els comtes de Tolosa i de Provença entorn el pas de la ciutat de Marsella de la senyoria del segon a la del primer, ja que el mateix papa reconeixia que, si el rei de França no controlava el de Tolosa, Jaume I estaria obligat a defensar el de Provença («...dictus rex [Iacobus]... eundem comitem Provincie, cui nulla potest ratione deesse, multis ex causis defendere teneatur...» 243, lín. 9-13) i no es podria dedicar a la presa de València (II, 242-248/810-818); era el 1237. De seguida una dada discutida, com la localització de l'antiga seu de Segobriga en l'actual Sogorb, incidia, com si aquesta fos segura, en aquella conquesta (II, 189/745); de fet, la possessió i la delimitació del territori de Sogorb seguiria oferint tema a documents papals (398/1016-399/1017). Però com si el rei hagués après la lliçó de les dificultats a Mallorca, potser fruit de la pluralitat de senyorius, en la conquesta de València volgué col·laboradors, però no cosenyors, i els punts bàsics d'establiment de l'església semblen portats directament entre rei i papa; i així, aquell col·locava Sant Vicent sota patronat reial (II, 374/385-386) i aquest hi afegia el papal amb els consegüents privilegis (II, 545/1193); tot seguit arribaria l'aprovació papal a l'*Ordinatio ecclesiae Valentinae* (II, 392/1006; 412/1020; 432-433/1038-1039; 532/1185), seguida el 1239 per l'erectió de la seu de València, un any després de la conquesta (443/1052).

Si fora d'aquests afers d'alta volada política, alguna cosa destaca d'entre la documentació papal que ens afecta, és la figura del futur sant Ramon de Penyafort, i més en concret, l'absoluta i constant confiança amb què el papa el distingia; són ben bé una dotzena els documents papals que posen en les seves soles mans la solució d'afers que afecten personalment, per exemple, tant el rei com el metropolità de Tarragona; em limitaré a assenyalar la referència dels dits documents papals: II, 206/769; 208-212/772-777; 215/782; 227/795; 230/799; 254/827; 256-258/832-834; 301/887.

No cal dir que passa per aquestes pàgines una multitud de casos, tan variats com la vida o, en aquest camp, com la vida eclesiàstica; el possible interessat en persones o llocs pot trobar una primera informació en l'*Index rerum, personarum et locorum*, que clou el segon volum (583-614); d'entre tanta informació, destaquem dues intervencions papals, una a favor del rector de Balaguer (521/1175) i l'altra de canonges de Girona, 'in scientia litterarum studentibus' (531/1184).

No cal dir que el fet de tenir a l'abast de la mà aplegada la documentació pontifícia relativa a uns moments tan importants en la història dels Països Catalans és un servei que ha d'ésser cordialment agraït, agraïment que hom manifesta en nom de tots els que en seran usuaris a tots els qui han contribuït en la preparació i edició d'aquests dos volums, en particular a l'amic Eliseo Sáinz Ripa i al romà Instituto Español de Historia Eclesiàstica amb els seus responsables. Grans i sentides mercès!

Josep Perarnau

Ramon LLULL, *The Book of the Lover and the Beloved*. An English Translation with Latin and Old Catalan Versions Transcribed from Original Manuscripts by Mark D. JOHNSTON. Foreword by Geoffrey PRIDHAM, Warminster (England), Aris & Phillips Ltd (1996), 142 pp.

El prof. Pridham presenta en les pàgines inicials les publicacions del «Centre for Mediterranean Studies» de la Universitat de Bristol, la tercera de les quals és aquest llibre (VII). Segueix la introducció del prof. Johnston, en la qual, després d'unes primeres pàgines dedicades a resumir breument la trajectòria de Ramon Llull i el sentit de l',Art' (XI-XVI), presenta el *Llibre d'Amic i Amat* i, distanciant-se clarament d'aquells que, basats en una senzilla referència als ,sufits', converteixen el *Llibre* en una obra d'espiritualitat musulmana, afirma que «this Muslim spiritual tradition contributes much less to the work's style and content than does traditional Christian spirituality, Ramon Llull's own Great Art, or the courtly love lyric» (XVIII), extrems que exposa amb una certa detenció en les pàgines següents, en les quals per a cada un dels punts estudiats assenyalava el o els autors en els quals (o contra els quals) Johnston basa les seves preses de posició (XVIII-XXII). Les darreres pàgines de la introducció presenten les característiques de l'edició present: la primera és la d'oferir els dos texts originals (català i llatí) i la traducció anglesa; els originals són transcrits respectivament dels manuscrits de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Hisp. [Cat.] 67 (però és estrany que ni doni ni assenyalí cap descripció del manuscrit, tot i que existeix l'assumida com a pròpia per la Staatsbibliothek de Munic, tampoc no recollida en la bibliografia), i Venècia, BNazionale Marciana, Ms. lat. VI.200 (XXV-XXVI); quant a la traducció anglesa, l'autor exposa les dificultats per a traduir expressions específiques de la cultura medieval o de la llengua catalana en mans de Ramon Llull (XXIII-XXIV). Hi ha bibliografia (XXVII-XXXIII).

El triple text és distribuït d'aquesta manera: les pàgines parells contenen els texts català i, sota aquest, el llatí de cada número del *Llibre...*; les pàgines senars, la traducció anglesa i les notes a peu de pàgina; una d'aquestes justifica amb la fidelitat al text català la grafia ,Blanquerna' (p. 3, núm. 1 [presa de posició que coincideix amb la propugnada en aquestes pàgines). He tingut ocasió de controlar el text català de les pàgines 2-8 amb el del manuscrit muniquès; aquest és el resultat: p. 2, núm. 1, lín. 2: ,recluses < rescluses'; lín. 7: ,damunt < demunt'; p. 4, núm. 3, lín. 2: ,reconta < recomta'; p. 6, títol: ,metafores < metaforas'; p. 8, núm. 9, lín. 9: ,do[203r]bles tes languors' < ,do[203r]ble tes langors'.

Una altra observació textual: a diferència dels textos llatí i anglès, completats amb la corresponent puntuació, el català n'és orfe; hom podria pensar en una fidelitat absoluta a la còpia medieval manuscrita, però no és aquesta la raó, car no s'ha salvat en la transcripció de Johnston la diferència, tan clara en l'original, entre ,u/v'. De fet, la manca de puntuació ha portat a situacions com aquesta: «...quis convenia a lur vida e pensa que anas...» (p. 2, núm. 1, lín. 3 i 4 del text); fins i tot el manuscrit porta una fina línia inclinada de separació entre ,vida' i ,e'; crec que hauria estat més encertada una ,ratio editionis' que hagués permès de transcriure almenys d'aquesta manera: «...qui-s convenia a lur vida; e pensà que anàs...».

El treball de l'editor tant en l'estudi preliminar com en la solució donada a la presentació dels tres texts i les corresponents notes en aquesta edició, ha donat uns resultats que es poden considerar molt vàlids i, malgrat l'anterior puntualització d'alguns detalls, l'autor mereix un ben explícit reconeixement i beneplàcit.

Josep Perarnau

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus 113)*, nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, moderante Anshario Emm. MUNDÓ (Scripta Spirituality II), Barcelona, Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevii, Institut d'Estudis Catalans 2002, 446 pp.

Tal com indica el Dr. Anscari M. Mundó en el prefaci d'aquest volum, amb la publicació dels vuit opuscles «in graecum sermonem versi» d'Arnau de Vilanova que ens ha preservat el Codex Petropolitanus graecus 113 de la Biblioteca Pública de Sant Petersburg, es reprèn, després d'una llarga interrupció, un projecte d'edició de tots els tractats espirituals del famós pensador català sota el patrocini de la Unió Acadèmica Internacional (UAI), que data dels anys cinquanta del segle passat i del qual, fins ara, només n'havia aparegut el primer lliurament – de l'apòcrifa *l'Expositio super Apocalypsi* – el 1971, preparada per J. Carreras i Artau, amb la col·laboració d'O. Marinelli Mercacci i J. M. Morató i Thomàs.

Al llarg d'aquests anys, una sèrie d'imponderables, exposats en part en el text del Dr. Mundó, han endarrerit la continuació formal d'aquesta iniciativa, però no pas la publicació pel Dr. J. Pearnau de les obres espirituals en llatí i en català de Vilanova, les quals han anat apareixent regularment en la col·lecció «Arxiu de Textos Catalans Antics» de l'IEC. Ara, per l'entusiasta insistència del traspassat pare Miquel Batllori, a qui és dedicat aquest volum, aparegut poques setmanes abans de la seva mort, aquesta col·lecció inacabada dels «Scripta Spirituality» de Vilanova ens ofereix una autèntica raresa, l'interès de la qual depassa, al meu entendre, l'àmbit estricte dels estudis arnaldians. En efecte, com les famoses traduccions al grec dels tractats teològics de Tomàs d'Aquino per Demetri Kidones, aquests petits tractats del manuscrit de Sant Petersburg són un testimoni de gran vàlua sobre el diàleg – ara diríem – intercultural que tingué lloc durant el s. XIV entre alguns intel·lectuals de l'Europa Occidental d'obediència romana i els representats del denominat partit filollatí de l'Església de l'Imperi bizantí, un acostament que sembla haver estat determinant per a l'actitud de rebuig que la majoria d'aquests brillants erudits grecs mostraren envers el moviment hesicasta de Gregori Palamàs. En el cas que ens ocupa, aquesta dimensió no passa desaparebuda gràcies a la presència, com a editor dels textos, d'un bizantinista de fama internacional, especialista, precisament, en les controvèrsies teològiques d'aquesta època, el pare Joan Nadal i Cañellas.

El pare Nadal dedica una bona part de la seva introducció a esbrinar les circumstàncies concretes de temps i de localització geogràfica, en les quals es va produir aquesta traducció, tractant, al mateix temps, d'establir, si no la identitat, almenys allò que podríem denominar els trets més característics de la personalitat del seu possible autor: la seva 'grecitat', la seva professió, el seu coneixement dels textos originals catalans i/o llatins etc. Sobre aquestes qüestions, que són, naturalment, les més opinables i també les més difícils d'escatir amb certesa, retornaré en la part final d'aquesta recensió, mentre ara descriuré en primer lloc el contingut del llibre.

Després del prefaci del Dr. Mundó i del breu pròleg i l'extensa introducció general del pare Nadal, trobem l'edició dels vuit opuscles d'Arnau de Vilanova que conté l'esmentat Codex Petropolitanus graecus 113, del qual l'editor estableix com a data els primers decennis del s. XIV i com a lloc d'origen Reggio Calabria, a causa, entre d'altres coses, de l'escriptura sicilocalabresa que mostra. Cada obreta és precedida per una petita introducció, que ens dona notícia de la identificació del tractat en qüestió a partir dels inventaris del corpus arnaldià, de la seva segura o possible datació i de l'existència de versions en altres llengües, català, castellà, llatí o italià medieval (toscà o napolità). Seguidament, el pare Nadal n'edita a les pàgines parells – aplicant, «en la mesura del que és possible» (55), els criteris vigents per a les publicacions del "Corpus Christianorum – Series Graeca" de Lovaina – el text del manuscrit grec amb un primer aparat crític que registra les lectures del còdex per ell esmenades i els comentaris i anotacions escrites als marges per un lector que supervisava i corregia, aparentment, la tasca del traductor i/o copista, tal vegada per encàrrec del propi Arnau de Vilanova (vg. pp. 30-32 de la Introducció). A més, hi afegeix també un altre aparat que, a banda de les fonts bíbliques i litúrgiques de les citacions, ofereix breus notícies sobre els personatges històrics i llocs geogràfics esmentats en els textos, unes poques frases que ens remetent sovint a d'altres edicions del corpus arnaldià i són redactades en el lla-

tí elegant i precís que empra sempre el pare Nadal en tots els seus escrits filològics. A continuació, en les pàgines senars, es reproduïx l'edició preexistent d'una versió en llatí o en italià de l'obra en qüestió, d'acord amb un criteri de preferència, certament variable, que ve exposat cada vegada en la introducció corresponent. Com el pare Nadal indica a la Introducció general (23-29), no és possible de saber exactament en quina llengua eren escrits els 'originals' a partir dels qual es traduïren al grec aquests textos. De vegades, els malentesos de la traducció apunten amb tota claredat a l'existència d'un original o bé llatí o bé català, però l'examen filològic revela sempre que no es tractava exactament del mateix text que conservem de manera independent. Tanmateix, el pare Nadal reproduïx en el seu llibre aquestes versions conservades, les quals, per la llengua en què estan escrites – llatí o català – provenen versemblantment de la ploma del propi Arnau i que ja havien estat prèviament publicades per altres editors com el pare Batllori (Opuscle III, conegut en la seva versió catalana amb el nom de *Lliçó de Narbona* i aparegut a Arnau de Vilanova, *Obres catalanes* I (1947)), W. Burger (Opuscle V *Alphabetum Catholicorum ad inclitum dominum regum Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholice fidei*, aparegut a la «Römische Quartalschrift» (1907)), J. Carreras Artau (Opuscle VII, *Eulogium de noticia verorum et pseudo apostolorum*, aparegut als «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» (1950); i Opuscle VIII, *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton tam in lingua hebrayca quam latina, et super declaratione misterii trinitatis evidentibus rationibus atque signis*, publicat dins «Sefarad» (1949)), i J. Perarnau (Opuscle VI, *Philosophia catholica et divina tradens artem adnichilandi versutias maximi antichristi et omnium membrorum ipsius ad sacrum collegium Romanorum*, aparegut a «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991).

D'altra banda, pel que fa als Opuscles I (*Per ciò che molti desiderano...*) i II, (*Tractatus de caritate*), dels quals no hem conservat la versió original de l'autor, sinó dues traduccions italianes 'antigues', i al IV, (*Filla, deveu saber que la persona...*), del qual només tenim precisament el text grec del Codex Petropolitanus graecus 113, el pare Nadal ha optat per reproduir també en els dos primers casos les edicions d'aquestes traduccions fetes pel pare Batllori per a l'«Archivio Italiano per la Storia della Pietà» (1951), i en l'últim, la traducció al català modern feta pel mateix mestre jesuïta, publicada, de manera completa, el volum intitulat *Arnau de Vilanova i l'Arnaldisme* de la seva *Obra completa* (1994). A excepció d'aquest darrer tractat, reproduït en la traducció de Batllori sense cap mena de notes, els altres textos de la pàgina senar han estat objecte del curós treball filològic del pare Nadal, que fins i tot els ha col·lacionat, en alguns casos, amb els manuscrits originals i, en conseqüència, els ha esmenat allà on li ha semblat oportú de fer-ho, tot consignant en el seu aparat crític les variants respecte del 'textus receptus' de l'edició que segueix. A continuació, en notes a peu de pàgina, procedeix a comparar ambdós textos – el text grec del Codex Petropolitanus de la pàgina parell i el català, llatí o italià medieval de la pàgina senar – i a consignar-ne i comentar en llatí amb molt detall les diferències de contingut, les omissions o els afegiments de passatges que presenten l'un i l'altre, traduint, tanmateix, al català contemporani *només* aquelles oracions i expressions, aquells mots que es troben al manuscrit de Sant Petersburg i no pas a les altres versions, és a dir, les lectures específiques del còdex grec que divergeixen del text més divulgat, sigui escrit aquest en la llengua que sigui. De fet, el volum en qüestió ofereix molt més d'allò que promet el seu títol, perquè, a més de l'edició dels tractats del Codex Petropolitanus, el pare Nadal ens proporciona també, com hem vist, una edició revisada dels textos del corpus arnaldic que s'hi corresponen. Un treball molt meritori i de gran complexitat que posa en relleu, entre d'altres coses, no només la dificultat o la pràctica impossibilitat d'identificar els models exactes per a la traducció d'una obra, sinó també, fins i tot, la 'impertinència' de preguntar-se per l'existència d'una 'versió original' de qualsevol d'aquests tractats, reescrits pel propi autor en diverses ocasions i distintes llengües, segons les necessitats que cada moment li imposava. D'altra banda, però, l'efecte és de vegades confús, sobretot quan hom intenta d'emprar el text de la pàgina senar com a ajuda per comprendre millor el de la pàgina parell, és a dir, quan allò que preval en l'ànim del lector és llegir i entendre un text escrit en grec i no pas reconstruir, de manera més o menys explícita, un presumpte 'original' arnaldic, que resultés de la confrontació entre les dues versions que se'ns n'ofereixen.

Des d'aquest punt de vista, potser hauria estat preferible la solució que la tradició manuscrita imposa necessàriament en el cas de l'Opuscle IV, és a dir, fer i publicar una traducció al català

contemporani del text grec, però aquesta elecció, sens dubte, hauria complagut més a l'estudiós del grec bizantí que a l'especialista en Arnau de Vilanova, precisament el públic al qual s'adreça aquest volum en primer terme. Per aquesta raó, trobo que, comptat i debatut, l'elecció feta pel pare Nadal és intitllable.

Seguint el fil d'aquestes darreres reflexions i concentrant, per tant, la meua atenció en la lectura de les pàgines parells, voldria fer, en primer lloc, alguns comentaris sobre el judici de la ,qualitat lingüística' dels textos del Codex Petropolitanus graecus 113 que ens dona el pare Nadal en la seva introducció (vg., especialment, 32-34).

D'entrada, no em sembla oportú parlar de la ,grecitat' d'un text escrit en grec bizantí del s. XIV en els termes que el nostre editor empra, és a dir, prenent el dialecte àtic o allò que es denomina de manera convencional la ,byzantinische Hochsprache' com a model normatiu. Al meu entendre, no es poden considerar ,errors' ni ,barbarismes' fenòmens tan habituals en els textos d'aquesta època i de segles anteriors com la concordança en plural de verbs i subjectes neutres, l'ús ,arbitrari' del mode optatiu o la presència de formes verbals qualificades de ,demòtiques'. En aquest sentit, el judici de l'editor i del seu col·laborador, el prof. D. Benetos, doctor de la Universitat d'Atenes, sobre la ,bellesa' del text grec dels opuscles arnaldians del Codex Petropolitanus no és pertinent. Més aviat al contrari: deixant de banda qualsevol prejudici estètic basat en els criteris arcaïtzants dels erudits del s. XIV, aquestes obretes tenen un enorme interès des del punt de vista lingüístic, perquè constitueixen una de les mostres més antigues de prosa teològica grega en un registre lingüístic que podríem qualificar com a ,mixt', de morfologia arcaïtzant, però de sintaxi ,moderna', essent, per tant, un testimoni molt valuós sobre la possibilitat en aquesta època de debatre sobre temes dogmàtics, al menys en l'espai siculocalabrès, en ,bizantí contemporani'.

Tanmateix, sí són pertinents, i molt, les observacions de l'editor sobre el grau d'intel·ligibilitat total en grec d'aquests textos, amb independència de coneixements previs de llatí o català medievals del lector. Com demostra de manera convincent el pare Nadal, moltes expressions que per a un lector grec són, ,a prima vista', incomprendibles, només poden entendre's com a traduccions literals – poc afortunades – del llatí o del català, un fet que ens porta necessàriament a demanar-nos per la identitat de l'autor d'aquestes versions i del públic al qual anaven adreçades. En aquest sentit, trobo correcta la hipòtesi sobre la condició de grec ortodox, llatinitzat o ,romanitzat', en un sentit molt ample, del traductor dels textos, però no em sembla pas tan clara la identificació del patriarca Atanasi I de Constantinoble com a interlocutor d'Arnau de Vilanova. Certament, ambdós personatges compartien totes aquelles coses que el pare Nadal enumera en les pàgines 41 i següents de la seva Introducció general, des del desig general de ,reformar' l'Església a l'antisemitisme, passant per la condemna de la sodomia o la usura, però això no passen d'ésser, al meu entendre, tòpics propis de l'època i de l'estament eclesiàstic, al qual ambdós, en definitiva, pertanyien. Potser les comunitats del Mont Athos, amb les quals sabem que Arnau va entrar en contacte a la cúria d'Avinyó per causa dels estralls fets pels almogàvers en la sagrada península, en poden haver estat simplement els primers i principals destinataris.

De tota manera, més enllà d'aquestes observacions, que fan sobretot referència a qüestions, com deia al principi d'aquesta recensió, perfectament opinables, no em queda altra cosa que felicitar molt cordialment el pare Nadal i l'IEC per l'excel·lent edició d'aquests textos i encoratjar-los perquè en facin la difusió internacional que mereixen.

Ernest Marcos Hierro

Nota: En l'excel·lent presentació del marc històric de l'època he trobat, tanmateix, un error a la p. 52 que em sembla que cal esmenar: no fou Pere el Gran qui renuncià a la corona de Sicília per causa del seu matrimoni amb Blanca d'Anjou, sinó el seu fill Jaume II, en virtut del Tractat d'Anagni.

Maria Àngels DIÉGUEZ SEGUÍ, *El Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321). Estudi lingüístic*, Pròleg de Jordi COLOMINA I CASTANYER (Biblioteca Sanchis Guarnier, 56), Institut Inte-

runiversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Alacant - Barcelona, 2001.

Maria Àngels DIÉGUEZ SEGUÍ, *Clams i crims en la València medieval, segons el "Llibre de Cort de Justícia" (1279-1321)* (Biblioteca de Filologia Catalana, 11), Pròleg de Joan VENY, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, Alacant, 2002.

Aquestes dues obres de la professora M. A. Diéguez, per raó del contingut i pel fet d'haver constituït la seva tesi doctoral, presentada el juliol de 1999 a la Universitat d'Alacant, haurien hagut de formar un sol llibre. Per causes no explicitades —es pot suposar que d'ordre pràctic editorial— es publicaren per separat i en l'ordre exposat. El fet que l'edició crítica del text s'hagi publicat separatament i en un segon volum ha obligat l'autora a repetir-hi algunes parts del primer, com els criteris d'edició i alguns punts resumits de l'estudi lingüístic.

L'interès pel coneixement de la llengua antiga més viva, la col·loquial, lliure d'artificis literaris, manifestada en els textos de caràcter judicial dels llibres de cort medievals, que ja havia estimulat d'altres estudiosos (Miralles, Farreny, Ponsoda, Rabella, etc.), ha seduït també M. A. Diéguez. L'autora demostra una gran maduresa en el coneixement dels mètodes de la gramàtica històrica tradicional en l'estudi que ens ofereix d'uns dels textos judicials més antics del català de València, a cavall entre el segle XIII i el XIV.

La varietat de registres que presenta el *Llibre de Cort de Justícia de València* (= LCV), així com la diversitat cultural, social i geogràfica dels seus protagonistes, ens acostia extraordinàriament a la realitat lingüística de l'època. L'antiguitat del text analitzat i la seva extensió al llarg d'una quarantena d'anys ens fa conèixer profundament el procés evolutiu de la llengua en un període molt important de la seva configuració al País Valencià.

En la presentació general del seu estudi, M. A. Diéguez fa la descripció dels volums que integren el LCV amb els seus continguts. N'ha fet una transcripció selectiva, tot i que per a l'estudi lingüístic han estat tinguts en compte tots els volums complets. Els escrivans, que no tenen identificació expressa, són denominats amb lletres, amb descripció i nombre d'actuacions de tots ells.

La llengua del LCV és habitualment el català, amb algunes excepcions de cartes en aragonès, castellà i llatí. La darrera llengua és usada sempre en les missives del rei i en la indicació de la data de l'inici d'un assentament o al final d'una carta.

Després dels criteris de transcripció del LCV, l'autora en detalla les referències historicosocials: els problemes entre cristians i mudèjars, els conflictes entre la cavalleria d'Aragó i el regne de València, en un període que abasta els regnats de Pere II, Alfons II i Jaume II.

En el capítol sobre onomàstica i repobladors, l'autora presenta un resum dels antropònims, que completa en el segon volum. Però en aquest primer fa un més ampli estudi estadístic sobre els diversos tipus de formació dels cognoms de l'època.

L'estudi lingüístic és presentat en els tres plans clàssics: el de la fonètica i grafèmica, la morfosintaxi i el lèxic. M. A. Diéguez fa un estudi lingüístic del LCV que es converteix en una veritable gramàtica històrica catalana general. Molts estudis lingüístics d'obres importants per a la història de la llengua catalana solen tractar només aquelles particularitats de cada text que poden il·lustrar, en un sentit o un altre, el que ja sabem de gramàtica històrica. Diéguez, amb molta discreció, sense pretendre-ho manifestament, eixampla el seu camp d'estudi, sobretot amb moltes referències comparatives i subratllant les característiques que poden posar en relleu les notes diferencials de les modalitats o dels estadis evolutius de la llengua.

No podent fer —ni caldria— un comentari a cada un dels punts tractats, em limito a remarcar-ne alguns que m'han semblat especialment ben desenvolupats i il·lustrats. En el capítol de la fonètica i grafèmica: el tractament de A + CT, de E i O tòniques, la confusió de //y/, la conservació i pèrdua de -R final, la confusió de ç i ss, l'evolució de -D-, -C<sup>h</sup>-, -TY- entre vocals.

En morfosintaxi: l'article derivat de ,illum', ,illam', amb la remarca de l'existència d'algun ús de ,lo' en funció abstractiva; els pronoms àtons, les preposicions ,a' i ,en', les conjuncions condicionals, que, per cert, generen tot un excursus de sintaxi oracional sobre les diverses modalitats d'oracions condicionals; les desinències de la primera persona singular del present i del perfet d'indicatiu. L'autora també s'ocupa d'un aspecte de la morfologia lèxica que no sol ésser tractat en estudis lingüístics d'aquesta naturalesa: l'estudi dels prefixos i sufixos al LCV.

Al començ de la morfosintaxi, parlant de les restes del nominatiu de la declinació llatina, s'ha esmunyit un ‚quid pro quo‘, probablement per contagi d'altres exemples del mateix cas. Em refereixo al fet de considerar el mot ‚prevere‘ provinent del nominatiu ‚presbyter‘. Precisament aquest és un dels exemples explícits que dona Coromines (*Lleures*, 185) quan explica la seva llei fonètica de l'evolució del grup -TR- entre vocals: ‚presbyterum‘ > ‚prevere‘ (però, en canvi, ‚presbyter‘ > fr. ‚prêtre‘, *DECat*, VI, 809 a).

Gairebé la meitat del llibre de M. A. Diéguez s'ocupa del lèxic del LCV, en un estudi molt complet i interessant per la informació que ens forneix, molta no continguda en el *DCVB* ni el *DECat*, com ara datacions més antigues i algunes referències a treballs d'estudiosos actuals.

Amb excuses per referir-me ara a una citació personal que, entre d'altres, l'autora em fa l'honor de fer-me, a les pàgines 246 i 333 cita BRUGUERA (1985), obra que es va escapar de la bibliografia general: es tracta de la *Història del lèxic català*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1985.

Després de l'exposició del lèxic del LCV, M. A. Diéguez ens ofereix una llarga llista de mots i expressions d'interès jurídic i administratiu, cosa ben lògica tractant-se d'un text de cort, i ens parla extensament de la variació sinonímica a què recorre constantment el LCV, com és propi del llenguatge jurídic de sempre, preocupat per assegurar la màxima precisió i comprensió del text, sense deixar marge a possibles subterfugis semàntics per part dels obligats al compliment de les lleis. Tot al revés de la univocitat a què tendeix el llenguatge científic.

Diéguez remarca que el LCV conté unes 2.200 veus diferents, la majoria ben usuals en el català medieval. Així i tot, el LCV registra una bona quantitat de mots o accepcions no enregistrats al *DCVB* o el *DECat*. Encara, una seixantena de mots anticipen la primera documentació entre cent i dos-cents anys, i un nombre gairebé semblant avancen la primera documentació entre cinquanta i cent anys.

El LCV acusa la presència d'elements d'altres llengües, com l'aragonès, l'occità i l'àrab. Els aragonesismes que s'hi troben gairebé sempre apareixen en boca de gent aragonesa. Els occitanismes, en bon nombre, han d'esser atribuïts sobretot a raons històriques, socials o literàries, tot i tenir en compte que en aquell moment les diferències entre ambdues llengües no eren gaire acusades. Diéguez parla amb la mateixa tessitura dels arabismes. Però jo diria que aquests han de tenir una altra consideració, atès que la gran majoria ja devien ésser elements més plenament integrats de temps a la llengua.

En el capítol de les conclusions generals l'autora fa un substanciós resum dels diversos aspectes lingüístics tractats abans. Subratlla com la variació de registres lingüístics es reflecteix d'una manera destacada en el lèxic utilitzat. El lèxic dels diversos àmbits de la vida quotidiana que, per moltes motivacions, es veuen particularment implicats en l'ordre jurídic.

Un aspecte molt atractiu és el dels fraseologismes que solen aparèixer en el registre narratiu, ací aplegats, que en el cos del recull del lèxic quedaven més diluïts.

La fina anàlisi del LCV que fa M. A. Diéguez obté una caracterització lingüística de cada un dels escrivans anònims, segons les preferències lingüístiques que manifesten.

El volum acaba amb una òptima breu síntesi sobre el valor filològic i lingüístic del LCV, que amb notables afinitats amb textos anàlegs, ratifica una vegada més la unitat de la nostra llengua medieval.

El segon llibre de M. A. Diéguez, com ja deia al començament, conté l'edició crítica del text del LCV, amb algunes repeticions de part de l'estudi del primer llibre. Després del text, tenim un glossari dels mots menys coneguts o usats actualment i un ampli apèndix onomàstic que estudia la toponímia urbana, la del regne de València i altres topònims; i després l'antroponímia, que recull noms, masculins i femenins, de cristians, mudèjars i jueus, amb una especial classificació detallada de les procedències i formacions dels cognoms cristians.

L'extensa obra de M. A. Diéguez mereix, crec, un ple reconeixement i una sincera felicitació.

Jordi Bruguera

En la llinda d'aquestes pàgines l'autor ens recorda que es tracta d'una 'segona part', completiva de la primera publicada en el mateix anuari, XII (1994-1995), 7-414 (coneguda dels lectors d'ATCA, per la recenzió publicada dins el volum XVIII (1999), 817-820). Com totes les publicacions documentals que s'estimen, aquesta és formada per una introducció (315-328), per la part documental (329-444) i per les taules finals (445-465).

La introducció dóna una primera idea dels documents aplegats en el cos de l'article: una gran part són els acostumats en institucions com el monestir de Tavèrnoles, destinat des del primer moment de la intervenció carolíngia, a ésser al sud dels Pirineus, el nucli que havia d'assegurar el pas del monacat visigòtic al de l'Imperi de Carlemany, el benedictí, i per això dotat de prerrogatives tant en l'ordre eclesiàstic (jurisdicció damunt una constel·lació d'esglésies i de priorats independents, però sotsmesos a la casa-mare: 318) com en el temporal, amb els corresponents drets senyorialis, cosa que en la nostra documentació es manifesta en establiments, permutes, judicis i arbitratges, drets feudals i privilegis, ací resumits (316-318); essent prou coneguda la tipologia d'aquests documents des del segle XIV, em limitaré a assenyalar-ne dos, un que segurament pot fer les delícies dels molts estudiosos que en aquests moments esbrinen les particularitats del règim de remença: és l'acta del 1314, en la qual el marit d'una pubilla de mas, fa constar que per la dita raó matrimonial és «homo proprius, solidus et affocatus» de l'abat de Tavèrnoles, però que, si per mort de l'esposa ell eixís del mas també seria lliure de les obligacions masoveres (332-333, núm. 297); el segon és un capbreu de censos exigits el 1388 (350-351, núm. 317). Allò, però, que confereix fesomia particular a aquest aplec de documents són les actes de vuit visites canòniques datades entre el 1441 i el 1584, cada una de les quals és resumida ja en les pàgines introductòries (319-332).

Com si es tractés de subratllar que el conjunt dels cent-nou documents (dels quals trenta-set només són resumits en regist procedent del *Liber bullarum* de Tavèrnoles, ja del segle XVIII: 328) se centra en les actes de visita, trobem a l'entrada mateixa de la part central, els texts segon i terç, que són respectivament la negativa a permetre que el visitador del metropolità de Tarragona, i futur bisbe de Vic, Galceran Sacosta, practiqués visita canònica a Tavèrnoles, pel fet que el monestir era exempt de jurisdicció episcopal; era el 27 de desembre del 1312; i la resposta papal favorable a l'exempció de Tavèrnoles, donada just deu dies abans (la data donada pel P. Baraut, la del 18 de desembre del 1313, és equivocada d'un any, car els documents papals d'aquest dia són datats no a Avinyó, com el nostre, ans a 'Montellis', segurament Monteux, entre Avinyó i Carpentràs; són, en canvi, datats a Avinyó els del 18 de desembre del 1312, com el nostre; car l'annus octavus' de Climent V va del 15 de novembre del 1312 al 14 de novembre del 1313, tal com hom pot veure en el darrer volum del *Registrum Clementis papae V*, i encara amb més facilitat en les pàgines inicials de l'*Annuario Pontificio*; el 18 de desembre de l'annus octavus, només pot ésser el de l'any 1312). El cert és, però, que el P. Cebrià Baraut ens ha obsequiat amb un diploma papal fins ara desconegut. La resposta papal havia estat provocada per un intent anterior de visita metropolitana encarregada a Pere Ros, canonge de Tarassona (332/296/1).

Ultra la descripció de l'estat de coses constatat en cada visita, allò que sembla més interessant del conjunt d'actes és que aquestes permeten d'assistir a la imparable agonia d'aquell monestir, en un principi destinat a un rol imperial; no diré que aquestes fossin les causes úniques, però les dites actes semblen indicar-ne dues: la inicial és la conseqüència dels terratrèmols dels anys 1427 i 1428 (cf. ATCA, XXI (2002), 665-671), que convertiren l'edifici en un munt de runes, tal com abans d'haver passat dos anys constatava un delegat del cardenal legat Peire de Foix, el qual «perquirendo et circueondo [dictum monasterium] intus et extra, vidimus totali ruina minari et celera (!) reparatione debere subveniri ne monachi ibidem servientes et comanentes cogantur omnino deserere eundem» (359); i preguntat l'abat si preveia alguna reconstrucció, aquest repongué que havia demanat pressupost, però, atesa la gran pobresa, «cum non posset ad vitam suam et sui monasterii sufficere, minus ad reparationem operum fiendorum» (*ibid.*); la conseqüència fou que el monestir fou abandonat i la comunitat, «propter metum malarum gentium», s'establí en un edifici de la Seu d'Urgell (405); i si a Tavèrnoles hi tornà a haver vida, fou agònica, car el 1534 «propter terretremula et bandositates» s'havia enfonsat la teulada del monestir (412). L'altra causa fou el nomenament d'abats comendataris en la segona meitat del segle XV, que en una de les visites posteriors eren considerats la pesta de l'abadia, «qui proprie mercenarii sunt» (421).



Amb raó el visitador del monestir, en constatar que aquest servia de tant en tant de refugi de bandolers (421 i 430), que no hi havia capbeus de possessions i drets, i que els edificis «non ecclesiam, sed potius stabulum... videantur», confessava que «omnibus perspectis non potui oculos lacrimis continere». Quan hom en llegir les actes de visita del segle XVI comprèn l'estat de prostració tant material com sobretot espiritual de la casa, no s'estranya que, atesa l'empenta de la contrareforma, el 1592 arribés la butlla de Climent VIII que suprimia Tavèrnoles i afectava els seus béns a una institució específica de la dita contrareforma, el Seminari de la Seu d'Urgell (439-444).

Una de les pedres de toc que assenyalen la qualitat de vida d'una casa religiosa és la seva biblioteca; de Tavèrnoles coneixem els alts i baixos en la presència de llibres litúrgics, però fora d'aquest només sabem l'existència d'un altre: les *Constitucions dels Concilis de Tarragona*, que eren llegides als fidels en un moment en què ni es llegia públicament ni era explicada la doctrina cristiana (433, línia 6 del final de pàgina).

Les taules ens donen llistes alfabètiques d'antropònims (445-453), d'escriptors (453-454), de topònims (454-463) i d'esglésies (463-465).

En acabar aquesta recopilació dels documents de Sant Serni de Tavèrnoles, l'amic P. Cebrià Baraut ens ha obsequiat amb una més de les seves importants produccions; n'és mereixedor de tota gratitud.

\* \* \*

Ja redactada aquesta recensió, durant la preparació de l'actual volum d'ATCA, el P. Cebrià Baraut moria en el seu monestir de Montserrat el dia 8 de juny 2003, festa de Pentecosta. La mort de l'amic impacta profundament, i és moment i ocasió de reafirmar la vàlua, 'aere perennius' de la seva obra, sens cap dubte pionera amb la publicació de tota la documentació urgellenca conservada anterior al segle XIII, i àdhuc més enllà, com en el cas de Tavèrnoles.

Josep Perarnau

*Sermonario de san Vicente Ferrer del Real Colegio Seminario del Corpus Christi de Valencia*. Estudio y transcripción de Francisco GIMENO BLAY y M<sup>a</sup> Luz MANDINGORRA LLAVATA. [Presentación de Alfonso ESPONERA CERDÁN]. Traducción de Francisco CALERO CALERO, Valencia, Ajuntament 2002, 830 pp.

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Aproximació als sermons de sant Vicent Ferrer*. Presentació de Germà COLÓN (Col·lecció Francesc Ferrer i Pastor. Investigació, 8), Paiporta, Editorial Denes 2002, 188 pp.

El primer dels títols presentats en aquesta recensió conjunta és realment una 'gran obra': ho és pel tamany extern, engrandit pel fet que el gran volum és acompanyat d'una reproducció facsimilar i notarialment confirmada del volum manuscrit conservat a València, Col·legi del Patriarca, que fou objecte d'estudi en pàgines del nostre volum XVIII (1999), 399-453.

El llibre dedicat a transcripció i traducció d'aquell llibre manuscrit, després de les pàgines institucionals, s'enceta amb una *Presentación* (11-13), en la qual Alfonso Esponera recorda que ja Josep Teixidor dubtava que aquell llibre manuscrit fos autògraf de mestre Vicent i demanava proves a qui s'entestés a afirmar-ho (que fins ara no em consta que hagin arribat).

A la pàgina 15 comença el cos del volum pròpiament dit, amb portada pròpia: «San Vicente Ferrer / Sermones / Transcripción del manuscrito del Real Colegio y / Seminario del Corpus Christi de Valencia / por / Francisco M. Gimeno Blay y M<sup>a</sup> Luz Mandingorra Llavata / Universitat de València. Estudi General».

El *Preliminar* d'aquests dos autors recorda que la família Gavaldà, de Morella, mantingué durant segles el record d'haver rebut el dit llibre de mestre Vicent el 1414; els autors barrocs el convertiren en autògraf i, després d'haver-ne dubtat Josep Teixidor, «la moderna investigació ha

puesto de relieve argumentos muy sólidos que muestran como la materialidad del manuscrito no es el resultado de la actuación de un único escriviente» (17: cf. ATCA, XVIII (1999), 402-406). Immediatament després, els responsables de l'edició dediquen un espai considerable a explicar la metodologia aplicada.

Per la seva banda, el traductor de totes les prèdiques al castellà, donant per descomptat que l'autor d'aquella ‚llatinització‘ dels sermons vicentins dels anys 1411-1412 és mestre Vicent (no caldria provar-ho? Parlo de la traducció llatina), diu que el seu llatí «es especialmente descuidado, abundando las repeticiones de algunos términos y los cortes sintácticos» (21); però el mestre no predicava en llatí i segurament per això les seves altres qualitats esclaten fins i tot en un llenguatge deficient: la imaginació que es manifesta en comparacions didàctiques, tretes normalment de l'experiència agrícola, la senzillesa personal que no evita la crítica a institucions i autoritats i el sentit pedagògic de divisions i corresponents frases sintètiques (21-22). La part introductòria s'acaba amb la llista de sermons (23-29).

A partir d'ací tenim el cos del volum, que, basant-se en l'estudi de l'actual configuració d'aquell llibre, publicat en les nostres pàgines d'ATCA, XVIII (1999), 399-453, on hom assenyalava les pèrdues àdhuc de quaderns sencers i la repercussió d'aquestes mancances en el text conservat, com també les confusions en què havia caigut qualche autor per no haver constatat aquest detall, conté text i traducció dels cent vuitanta-tres sermons vicentins presentats en dues columnes paral·leles en cada pàgina de la 31 a la 824, completades amb set fragments (825-826). La transcripció del text llatí és acompanyada al final de cada sermó amb les anotacions crítiques exigides pel text del manuscrit.

Els professors Gimeno i Mandingorra presenten una transcripció, de la qual m'atreveixo a fer els dos màxims elogis que caben en aquestes pàgines, normalment tan sensibles davant, ai las!, tantes transcripcions impresentables: la d'ells es llegeix no sols sense els entrebancs de les faltes, ans encara amb el gust que proporciona tenir davant els ulls una transcripció neta i ben feta. A ells, doncs, tot el reconeixement, lloança i gratitud, extensible als qui han fet possible aquesta, no sols per l'embalum, gran obra. Afegiré només un ‚desideratum‘ i una pregunta: el desideratum apunta a com una edició com aquesta hauria resultat encara molt més valuosa amb una taula de mots, lemes o formes, ni que fos amb microfita purament alfabètica. La pregunta és: com és possible que en un volum com aquest no aparegui per enlloc, s'anomeni com es vulgui, la llengua mateixa en la qual predicava de sant Vicent Ferrer?

\* \* \*

El llibre de Tomàs Martínez ens transporta a l'extrem oposat en el treball sobre els sermons de mestre Vicent: de l'estricta transcripció textual, a l'estudi i interpretació de predicació i predicador.

Comença, en efecte, distingint la imatge popular i panegírica de la documentada i encara en aquesta el religiós, el predicador de masses, que ell veu emmarcat en la seva companyia de penitents, i l'home públic (17-24), i immediatament formula el seu propòsit: «m'he aventurat a oferir ‚una‘ aproximació als sermons i al personatge, amb la voluntat de transmetre la visió del que realment fou i representà Vicent Ferrer segons -lògicament- el meu particular punt de vista» (25)

El primer pas consisteix en un capítol destinat «a contextualitzar el personatge dins els corrents literaris i ideològics del moment i dins la història de la literatura i les idees» (*ibid.*). Si la meua lectura del llibre ha estat la correcta, el prof. Martínez Romero s'ha preguntat què significa ‚contextualització‘ en tots els capítols del seu llibre: com es contextualitza mentre Vicent en un moment de redescoberta de l'antiguitat filosòfica i clàssica (27-49); com es contextualitza mestre Vicent en relació a les *Artes praedicandi* medievals (51-126); com es contextualitza mestre Vicent en relació a la corrupció de costums de la Baixa Edat Mitjana europea (127-150); i com es contextualitza mestre Vicent en relació a les representacions teatrals dels ‚misteris‘ contemporanis (151-171).

I si, altra vegada, la meua lectura ha estat correcta, al capdavant en tots els casos el prof. Martínez Romero constata que el ‚fenomen mestre Vicent‘ és irreductible a les modes de l'humanisme,

a les *Artes praedicatorum* i a les exigències del teatre. M'atreveria a encunyar-ho en poques paraules: Mestre Vicent no feia teatre.

Atesa la importància del llibre del prof. Martínez Romero, crec que cal insistir en aquest resultat, perquè, altra vegada si no m'erro, crec que hauria d'ésser el punt de partida dels futurs investigadors.

Fa ja alguns anys acabava la meua exposició d'allò que el segle XX representà per a l'estudi dels sermons de sant Vicent Ferrer, dient que, ultra el fet realment bàsic de la descoberta de nous manuscrits, l'altre element important fou l'atenció posada en els sermons vicentins per professors i alumnes universitaris. El llibre que ens ocupa demostra que la dita atenció segueix viva.

Per això creuria que cal formular alguns pressupòsits, que altrament els estudiosos potser només descobririen com a resultat de moltes hores de feina i, tenint-los en compte, se la podrien estalviar.

El primer pressupòsit és aquest: mestre Vicent viu en un marc vital de cristiandat i mai ni en dubta ni se'l replanteja; ell viu dins aquell augubarreig en virtut del qual són les autoritats municipals, molt més que els bisbes, els qui demanen la seva presència i predicacions; el marc vital de cristiandat comporta que només el dret canònic i els preceptes de l'Església determinen els actes bàsics i les formes de l'existència, com els diversos estats de vida: solters o casats, clergues o religiosos, i això tant en la societat civil com en l'eclèsial: l'Estat no té legislació sobre la validesa del matrimoni, per al qual és indispensable no l'edat de discreció, ans la de pubertat (147); validesa que, en el cas *ratum et non consummatum*, pot ésser anul·lada, més enllà de la separació dels esposos, separació que, en canvi, entra dins les possibilitats legals per causa d'adulteri (149).

Mestre Vicent (i som en el segon pressupòsit) era un predicador escatològic, gairebé diria un predicador escatològic en estat pur, amb una precisió, la que la seva missió i missatge no era pas tant el de proclamar que els esdeveniments finals de la història eren a tocar (*tost, tost e ben tost*), com sobretot el d'enfortir el poble cristià de manera que resistís les escameses de l'Anticrist (més o menys en la línia de com ho havien fet Ramon Llull en el *Llibre qui és contra Anticrist*, ATCA, IX (1990), 7-182, i Arnau de Vilanova, en el *Tractatus de tempore adventus Anticristi*, ATCA, VII-VIII (1987-1988), 134-169, i sobretot en la *Philosophia catholica et divina*, inicialment intitulada *Ars catholice philosophie*, ATCA, X (1991), 7-223; i ho havia resumit ell mateix en la *Confessió de Barcelona*, del 1305; i també en la línia d'allò que mestre Vicent hauria d'explicar a Benet XIII en la cèlebre *Epistola de Anticristo et fine mundi* del 1413). Tot en ell o al costat d'ell era encaminat al mateix objectiu, des de l'entrada en les poblacions amb la companyia en processó penitencial al clam de «Senyor Déu, misericòrdia!», passant pels sermons al poble que devien durar tot el matí en espai fora els temples des d'un cadafal després de la missa acompanyada d'orgue, fins a l'elaboració d'*Ordinacions civils de vida cristiana* en col·laboració amb les autoritats locals (ATCA, XV (1966), 336-340).

Per a saber què representava el fenomen 'mestre Vicent' hauria calgut que algú l'hagués pogut acompanyar les vint-i-quatre hores enregistrant tots els moments en un vídeo, cosa impossible en aquell temps, raó per la qual ens hem de limitar al poc que ens en diuen la lletra morta dels resums de sermons o les anecdòtiques i escasses notícies de les declaracions de testimonis en els processos de canonització. Una cosa, però, pot ésser afirmada com una tesi, amb la seguretat que un hipotètic vídeo no la desmentiria: mestre Vicent no feia comèdia. I això no vol dir que ell no aprofités per al seu objectiu detalls encara més expressius que els dels comedians, entre d'altres raons perquè, representats per un frare dominicà, impactaven més: afigurem-nos-el, amb el seu hàbit blanc i negre, escarnint una mare en actitud d'ensenyar la seva filla a pintar-se, a pentinar-se i a ballar, de costat: encara m'arriba el ressò dels esclafits de tota la multitud davant l'espectacle; però amb aquest escarni i el ressò popular o amb altres mil positures, ni mestre Vicent feia comèdia ni els seus oients eren mers espectadors, car la relació que ell volia que s'establís entre els dos pols era la de la participació, la de la complicitat, la de la col·laboració vers el mateix objectiu d'enfortir-se davant les imminents escameses de l'Anticrist; si, tal com un servidor considero, les frases, tan estudiades, amb les quals s'estableix la divisió de les parts d'un sermó, eren destinades a ésser repetides per tota la multitud a fi que tornés a casa amb aquella síntesi apresada de cor, tindríem un dels punts en els quals fins a un cert punt s'hauria assegurat la col·laboració entre predicador i audiència. Caldria que tot això els futurs estudiosos no ho oblidessin, tal com el

prof. Martínez Romero no ho oblidia, ja que acaba el seu text afirmant que qualsevol element emprat per mestre Vicent estava «en funció de la utilitat i de la difusió d'un missatge concret» (171).

I ara em penso que podem avaluar l'aportació d'aquest llibre: el prof. Martínez Romero ha realitzada la feina indispensable de passar revista a totes les figures de dicció o de retòrica que havien ocupat els teòrics de les *Artes praedicandi*; i a totes les formes de representació teatral utilitzades en les abundants representacions, en general sacres, de la Baixa Edat Mitjana europea; i ha assenyalat els paral·lelismes que és possible d'establir amb allò que sabem de la predicació i dels sermons de mestre Vicent Ferrer. Assegurada aquesta feina, realment impagable, ara allò que ningú com ell no està tan ben preparat a fer és prosseguir el treball des de l'altra banda: estudiant què era la predicació i el sermó (o sermons) de mestre Vicent, tant si encaixen com si no en la preceptiva de les *Artes praedicandi* o de les representacions escèniques.

El prof. Martínez Romero ha intitulat el seu llibre amb la paraula 'aproximació', i el crític ha de constatar que realment s'ha aproximat -i molt- als sermons de sant Vicent Ferrer; potser, ni que sigui demanant disculpa, el crític el pot empènyer a capbussar-s'hi de ple; ni que no sabés de nedar, no s'hi ofegaria, ans estic segur que n'eixiria campió.

De moment, però, enhorabona i grans mercès per tota la feina que hi ha darrere les pàgines d'aquest llibre i pels resultats oferts a la futura investigació.

Josep Perarnau

Stefano M. CINGOLANI, *El somni d'una cultura: 'Lo somni' de Bernat Metge*, Barcelona, Quaderns Crema 2002, 292 pp.

Aquest llibre se situa entre alguns treballs recents de l'autor, publicats o en premsa, citats en la bibliografia, i una anunciada nova edició crítica de *Lo Somni*, que ha d'aparèixer dins «Els Nostres Clàssics» d'un moment a l'altre, i que auguràrem que hagués aparegut en arribar aquest volum a les mans dels lectors. D'alguna manera, i salvant retocs d'última hora sempre possibles, hom té la impressió que el volum ací comentat és la conclusió que Cingolani extreu del seu treball d'editor. Per allò que deixa entreveure en les pàgines introductòries, el nou text medeix «és molt més llatinitzant i les fonts segures passen a ser, de les divuit ja conegudes, unes quaranta» (14). Aquesta enorme ampliació del ventall de complexitats que caracteritzen el diàleg de Metge imposava una nova anàlisi de *Lo Somni*, on totes les qüestions fossin debatudes. A partir d'ella han emergit unes realitats historicoliteràries que, sense cap por d'exagerar, han d'ésser considerades resolutives.

En l'exposició que fa Cingolani de l'estat de la qüestió mediciana anterior a les seves reflexions queda clar que cap dels estudis dignes d'aquest nom dedicats a Metge no havia estat decisiu. En aspectes parcials, sí; però no en conjunt. I el dominador comú d'aquests estudis és que, amb més o menys intensitat, amb més o menys picardia, tots deixaven pràcticament intacte el principi que *Lo Somni* era un llibre elaborat amb unes intencions i finalitats pragmàtiques personals perfectament documentables. Aquest és el punt de vista que Cingolani supera, i a partir de la seva superació reinteгра Bernat Metge en un univers literari estret. Donem-li la paraula: «L'amplària de les fonts, la profunditat de la lectura i també la recerca del significat i dels seus models, la capacitat extraordinària d'utilitzar-los i recrear-los, i la transcendència i les implicacions ètiques dels temes tractats al diàleg permeten de destacar Bernat com un 'unicum' en el marc de la literatura catalana precedent, contemporània i àdhuc posterior. Aquests trets el situen igualment, entre els innovadors i els capdavanters de la cultura europea de l'època, perfectament digna de comparació, tot i els seus límits i el seu noviciat, amb la italiana» (15).

Si els primers estudiosos de Bernat Metge l'havien presentat com un 'classicista' o un 'humanista', i després aquesta línia interpretativa havia estat blasmada com insuficient, l'aproximació de Cingolani al nostre primer prosista medieval el reinteгра en el món cultural del seu temps des d'una gran riquesa d'aspectes, com fins ara ningú no havia fet. L'estudi i l'edició de Martí de Ri-

quer, veritable xarnera moderna dels estudis medicians, amb la seva gran aportació documental, queden també justificats en la nova síntesi del professor italià i segurament en una línia que, a qui més ha de complaure és al mateix prof. Martí de Riquer. Guanyar definitivament Bernat Metge com a literat i com un gran literat, amb un mètode d'aproximació crítica que admetrà modificacions de detall, no de conjunt, era una tasca romosa en suspens. Cingolani l'ha duta a terme d'una manera que escau ara d'intentar resumir.

Després d'una consideració general de l'estat de la cultura catalana en el pas del segle XIV al XV, on se subratllen sobretot els problemes que encara no han estat prou escatits, Cingolani insisteix en el detall que, tot i haver-se format en els ambients de l'*Ars dictaminis* de la Cancelleria reial del seu temps, on és conegut un grupet de 'dictatores' amb una curiositat per sobre del comú, però molt per sota d'altres 'standards' culturals, Bernat Metge se singularitza per la vastitud de les seves lectures, assenyaladament Ciceró. A més, Bernat Metge llegeix Ciceró a fons i s'interessa poc per aquell aspecte que el feia més conegut a d'altres col·legues seus: l'obra retòrica, sigui en textos ciceronians autèntics, sigui en textos atribuïts.

La profunditat de les lectures medicianes i la manera com conflueixen en *Lo Somni*, una mena de pa pastat amb les millors farines a l'abast, és l'argument central del llibre de Cingolani i el seu aspecte més innovador. Però perquè la cultura del secretari i la problemàtica que porta annexa puguin ésser copsades nítidament, calia primer de tot destruir des dels fonaments la tesi de llarga vigència, segons la qual *Lo Somni* fou escrit amb intencions pràctiques i instrumentals molt precises. Tot un capítol és dedicat a aquesta matèria.

Cingolani resulta molt convincent quan analitza el procés de 1396 a la llum de l'estira-i-arrossa permanent entre la cort reial i les grans ciutats de la corona catalanoaragonesa. A més, en la successió del rei Joan I hi ha algun element que no havia estat tingut en compte fins ara: Maria de Luna forma un consell de regència amb homes del partit oposat al rei difunt -la ciutat de Barcelona-, passant per sobre del governador general, Ramon Alemany de Cervelló, que en absència del rei i del seu lloctinent era l'autoritat suprema competent. El consell de regència instrueix el procés i empresona bona part del fidels de Joan I. Maria de Luna i Martí I s'asseguren així el suport de les ciutats en una successió que s'obre pas a trompades, fins al punt que el testament de Joan I no es fa públic fins dos mesos i mig després de la seva mort i de l'elecció o nomenament de Martí. En tot aquest tripijoc, el procés del 1396 és una de les monedes de canvi que maneja la monarquia i que, en el moment oportú, cau pel seu propi pes, perquè, com recorda Cingolani, són les corts les qui han reduït la monarquia a un dèficit crònic i són les ciutats les qui han sortit guanyant amb l'alienació del patrimoni reial. Les corrupteles que les ciutats imputen als curials són certes, però són alhora l'únic mitjà que permetia el sosteniment de l'activitat normal de la cort i, cal no oblidar-ho, el tren de vida dels càrrecs més alts. Però les grans paraules-conspiració, traïció- són buides, i la sentència absolutòria de Martí I se les emporta d'una revolada.

Cingolani conclou que ni la camarilla era totpoderosa, ni les ciutats eren innocents, ni la majoria de les acusacions eren veritat, ni Bernat Metge no va estar a la presó, ni les profecies que hi ha a *Lo Somni* són altra cosa que prediccions 'post eventum'. *Lo Somni* no és l'autojustificació del secretari desnonat ni té altres finalitats pràctiques. És i s'ha de prendre com una obra literària de dalt a baix, i prou. En tot cas, Cingolani admet que si Metge justifica quelcom en la seva obra són les figures dels reis Joan i Martí, i des d'aquest punt de vista s'arreglera amb la política reial, combatuda per les ciutats amb expedients sense base sòlida. Ara bé, aquest singular monarquisme té a veure amb l'actitud literària d'imitació de les fonts clàssiques i classicitzants (Valeri Màxim, Petrarca, Boccaccio), de manera que les referències a l'actualitat política contemporània adquireixen en *Lo Somni* «un sentit primerament literari, del tot coherent amb les intencions generals del diàleg» (125).

L'estudi de les relacions entre *Lo Somni*, d'una banda, i Ciceró i Petrarca, de l'altra, és a parer nostre un dels millors capítols del llibre de Cingolani perquè ha ampliat considerablement el camp d'aquestes relacions literàries. Per començar, les estén a d'altres obres de Metge, com és ara la traducció de *Walter i Griselda*; d'altra banda, subratlla la pregona influència estructural del *Secretum* en *Lo Somni* i aporta una nova font petrarquesca per a l'inici de l'*Apologia (Familiares, XV, 3, i potser III, 18)*. Cingolani dóna un esbós molt viu de la influència de Petrarca sobre Metge; és una influència creixent, la clau de la mutació que sofreix Bernat com a escriptor en relació amb els

seus contemporanis, i ja no diguem amb els seus col·legues de la Cancelleria. Amb una honestetat que l'honora, Cingolani reconeix que es fa molt difícil de dir si és Ciceró qui ha dut Metge a Petrarca o és aquest qui l'ha encaminat cap al romà. Com sigui, tant Petrarca com Ciceró saturen *Lo Somni*. És ben cert que també hi ha moltes altres presències, i Cingolani estableix, per primera vegada, una jerarquia de fonts de *Lo Somni*: estructurals (Ciceró, Gregori el Gran, Boeci, Petrarca, Boccaccio, Valeri Màxim, Sèneca, Dante i Virgili), erudites (Cassiodor, Isidor, Joan de Balbis, Pierre le Mangeur), psicològiques (*Somnium Scipionis* de Ciceró, *Secretum* de Petrarca, *Corbaccio* de Boccaccio), de referència (Boeci, Petrarca, Boccaccio), de pensament (Ciceró: *Tusculanae Disputationes*, *Cato maior sive de senectute*, *De natura deorum*; Petrarca: *Familiares* i *Secretum*). Però no es tracta, ni de bon tros, d'una conjunció aleatòria: «*Lo Somni* és un text construït a partir d'unes tradicions i que pretén situar-se en aquestes tradicions: les qüestions i els dubtes plantejats per Bernat, tot i ésser ,nous' per a ell, són ben antics i és, doncs, a aquesta tradició que recorre per analitzar-los i per estructurar la seva obra... Tota qüestió i tota resposta ja pertanyien a la tradició i, per tant, així, la novetat consistiria en la selecció de texts i en el muntatge d'aquests per a formar un nou text que, amb aquesta forma, no existia, i també en haver dut a terme aquesta operació literària en el context cultural de la corona d'Aragó de les acaballes del segle XIV» (142). Bernat Metge, doncs, s'insereix en la gran tradició literària que el precedeix amb una viva consciència d'ésser un escriptor d'aquesta tradició, com l'havia expressada el Dant en la *Commedia*, com ho féu Petrarca en la seva fabulosa i fabulada aventura literària, com s'esdevé en els grans escriptors d'abans de la impremta.

Ara bé, en aquesta caracterització de Metge com a gran escriptor, Cingolani anota una limitació: Metge no és tan complex com Petrarca, un dels seus models italians. I altres limitacions, que li vindrien de la feblesa del nervi intel·lectual de l'ambient on es va moure. A llibre llegit, aquesta limitació resulta relativa. L'estudi de com Metge utilitza i recompte els materials en què s'inspira -la gran tradició- més aviat impel·leix Cingolani a concloure que Bernat Metge intentà un gran ,tour de force': primerament s'insereix en la gran tradició estètica i de pensament occidental, reinserint-se ell mateix dins aquesta tradició mitjançant l'artifici literari. En segon lloc reflexiona des del punt de vista ètic i estètic sobre sistemes i maneres de pensar i de creure, sospesant-ne els punts forts i les debilitats, amb un discurs molt diversificat i des d'un punt de vista laic, en gran part ofert per les fonts ciceronianes i amb una inclinació cap al «dubte com a opció personal no del tot formulada i racionalitzada» (272). Allà on Bernat no arriba a donar la talla és en el desconsol final, quan els dubtes i les qüestions queden sobre la taula, perquè Bernat no pot formular la regla de llur unificació. Les instàncies clàssiques -laïques- i cristianes, els patrons ètics clàssics i/o cristians i altres instàncies més personals i humanes, com és ara l'amor, són d'unificació impossible. Davant el fet, en comptes d'acceptar-lo en tota la seva complexitat i en comptes d'erigir-lo en norma d'una vida moral que se sap moure a diferents nivells i entre registres diferents, Bernat deixa en suspens el diàleg.

Seria va per part nostra voler entrar en detalls, sobretot en no disposar encara de la nova edició de *Lo Somni*. Temps hi haurà de fer-ho, perquè el llibre de Cingolani exigirà més d'una lectura. Moltes afirmacions seves, per ara irrefutables perquè es basen en la manca de coneixements específics de situacions concretes -els ,studia humanitatis' en els ambients curials catalanoaragonesos i les influències italianes [i quines] que s'hi poden detectar- i de figures -lògics, teòlegs, moralistes, escriptors tan rigorosament inèdits com Eiximenis-, atrauran l'atenció dels lectors i seran objecte de discussió i d'aportacions críticament necessàries. Ens limitarem a insinuar que en el camp de l'*ars dictaminis* hom no ha dregat encara un inventari complet de manuscrits dels segles XIV i XV relacionats amb aquesta matèria que van circular per Catalunya i que podrien oferir pistes segures per a entendre quines teories retòriques van tenir vigència en els ambients cancellerescos. A títol d'exemple, escau de recordar aquí que el manuscrit 7-3-17 de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla, on hi ha la correspondència entre els *dictatores* Bartomeu Sirvent i Pere Guizard, evocada més d'un cop en el llibre de Cingolani, conté la *Practica epistolandi variis* de Llorenç d'Aquileia, la *Rethorica* de Joan de Sicília, «a *Rethorica Tullii compilata*», fragments en llatí de l'*Hercules furens* de Sèneca, fragments de Boccaccio i Petrarca, a més d'altres peces de tipus retòric. I encara, des d'un punt estrictament filosòfic, caldria aprofundir si l'escepticisme de bona jeia mediciana no caldria relacionar-lo *també* amb l'evolució de la filosofia durant el segle XIV, quan

la reacció antiaristotèlica i un cert retorn a Agustí van acabar derivant cap a la relativització de les facultats humanes de conèixer i la crítica de les posicions dogmàtiques. És evident que en un tal context l'emergència de l'academicisme ciceronià hi anava com l'anell al dit.

A part, doncs, de les remarques sempre possibles a propòsit de tota investigació seriosa, l'encert de l'obra de Cingolani rau en el fet que ha retocat a fons tots els punts essencials que havien de confluïr en una nova manera de veure Metge i la seva obra cabdal. En primer lloc, Metge ha estat observat des de lluny, a partir de la tradició trescentista italiana, i l'exercici ha donat resultats falaguers. Perquè, i en segon lloc, a partir d'ara el nostre millor prosista medieval resulta molt més ben definit en relació als seus models estètics i ideològics (Ciceró, Petrarca). En tercer lloc, Cingolani assenyalava amb molta concreció allò que a parer seu no va conèixer o no va copsar Metge de la tradició d'on mamava: les limitacions. Finalment, en ésser reintegrat a la cultura del seu temps com una gran figura literària europea, Metge ha rebut una justícia que mai fins ara no li havia estat feta. Per desconeixement o per infravaloració. I això ja no podrà passar mai més.

El lector veurà pel seu compte si el llibre de Cingolani no és decisiu.

Jaume de Puig i Oliver

*Missale Vicense 1496*. Edició facsimilar reduïda. A cura de Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ (Biblioteca Litúrgica Catalana, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 790 pp.

La Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, ultra l'anuari «Miscel·lània Litúrgica Catalana», publica una col·lecció de volums de tema monogràfic intitulada «Biblioteca Litúrgica Catalana», de la qual el volum que ens ocupa és el núm. 3.

El *Missale Vicense* fou imprès el 1496 damunt 316 folis de paper de 298 x 212 mm a doble columna de 34 línies; se'n conserva un únic exemplar a l'Arxiu Capitular de Vic, procedent de l'antiga biblioteca del canonge Jaume Ripoll; només el *Canon Missae*, encapçalat per una representació del Sant Crist (262 x 166), té pàgines de quinze línies de tota l'amplària de pàgina. Les caplletres són abundants, però poc vistoses. Les que enceten el text d'un formulari de missa són lleugerament més grans; les inicials de textos litúrgics o bíblics són simplement en color.

La notació musical és escassa i presentada a doble columna. Hi ha cinc tons del *Gloria* i tres del *Credo*; també hi ha els prefecis de Nadal, Epifania, Pasqua, Ascensió, Pentecosta, Apòstols, Santa Trinitat, Santa Maria i el ferial de la Creu. A continuació, els anteriors són repetits i presentats amb música més senzilla per a les celebracions ferials, intitulats d'aquesta manera: *Prefacio ferialis et omnes sequentes. Prefacio in Natale Domini modo feriali*, i així tota la resta. La notació és quadrada sobre quatre ratlles.

El *Missal de Vic* en la seva edició del 1496 és també conegut amb el nom del bisbe Joan de Peralta. Fou estampat pel cèlebre impressor Joan Rosenbach i pel seu company Joan Luschner. Tal com fa notar l'estudi preliminar del dr. F. X. Altés, l'edició es beneficia del qui era considerat l'impressor per excel·lència de llibres litúrgics a Catalunya. És el més antic missal imprès de les diòcesis catalanes, que ha pervingut sencer, encara que no sigui el primer en l'ordre cronològic i aquest detall ja justifica l'edició que presentem.

Pel que fa als orígens i al contingut del missal, és evident que es tracta d'un llibre de les misses pensat i fet per a la diòcesi de Vic, que, segons que sembla, estigué en ús durant bona part de la primera meitat del segle XVI. Com a tal reflecteix els costums i les particularitats del bisbat vigatà. Francesc X. Altés creu que representa el darrer estadi del model de missal diocesà de Vic compilat durant la segona meitat del segle XIII d'acord amb un costumari catedralici fixat durant el primer quart de segle.

El primers folis contenen el calendari litúrgic; segueixen les benediccions de l'aigua i del pa de caritat. El cicle del temporal comença amb el primer diumenge d'Advent i s'acaba amb el diumenge vint-i-quatrè 'post Trinitatem'. Aquesta sèrie reflecteix la tradició gregorianaadriana amb molt poques excepcions i l'anàlisi que l'editor en fa condueix a un coneixement detallat de les principals fonts litúrgiques, en les quals el *Missal* s'inspirà. I l'estudi comparatiu al qual sot-

met el santoral facilita el descobriment de les diferències del *Missal de Vic* en comparació amb les seves fonts més immediates, en particular amb les de l'àmbit català, i acaba amb una anàlisi pròpia del santoral del bisbat i de la ciutat de Vic. És un estudi particular de cada un d'ells. La part final del missal vigatà conté el comú dels sants, i les misses votives, de difunts i els rituals.

Essent una edició facsimilar, en les pàgines 54-60 el responsable de la mateixa reproduïx models de folis amb característiques que permeten d'apreciar un seguit de detalls especials, gràcies a la varietat que presenta la selecció: hom hi pot veure un full de calendari del principi de l'obra, el magnífic foli on comencen les misses del temporal, emmarcat dins una orla molt treballada, una pàgina musicada, la pàgina amb el *Te igitur* del *Cànon*, i la missa de Sant Esteve: són reproduccions que atansen més a l'original, atès que són reproduïdes amb el color de les tintes originals de l'incunable. La reproducció que ofereix el nostre volum és a una sola tinta i de fàcil lectura, gràcies al grau de conservació de l'original. Això no obstant, pel major o menor relleu de la lletra impresa, s'endevina el color vermell dels títols de cada formulari i el de les lletres inicials de les peces litúrgiques o bíbliques. Les pàgines 94-729 contenen la reproducció íntegra d'aquell missal incunable.

En les primeres noranta-quatre pàgines, l'editor Francesc Xavier Altés resumeix la història, les vicissituds i peculiaritats del dit missal, a base de les fonts documentals i la bibliografia recordeades al començament.

Aquesta edició s'acaba amb índexs; el primer aplega tots els íncipits d'oracions, antifones i peces musicals; el segon és hagiogràfic; el terç és dedicat al propi dels sants i a les misses votives.

El dr. Francesc Xavier Altés, la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics i l'Institut d'Estudis Catalans mereixen tota la gratitud per haver posat a les mans dels estudiosos un autèntic 'monumentum' de la litúrgia catalana i en particular vigatana anterior al Concili de Trento, acompanyat d'un consciencios estudi que en facilita la comprensió, valoració i utilització. Grans i sentides gràcies!

Joan Bellavista

Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620). Volum I. Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya*, Compilació a cura de M. del Mar BATLLE, Eulàlia MIRALLES, Maria TOLDRÀ i Joan TRES (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, L), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 391 pp.

Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620). Volum II.1: Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat*, Compilació a cura d'Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRÀ (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 411 pp.

Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620). Volum II.2: Barcelona: Biblioteca de la Universitat*, Compilació a cura d'Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRÀ (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001 [2002], 384 pp.

Sens dubte els avatars històrics del país han condicionat l'estudi de la cultura pròpia, i, dintre d'ella, de la literatura antiga. I si bé la recerca en literatura medieval ja podem dir que es troba normalitzada, quant a la moderna encara arrosseguem un dèficit notable, fruit de prejudicis i interessos d'altres èpoques de què altres països s'han desempallegat fa molt temps, i que entre nosaltres han entorpit fins fa poc l'accés plenament normalitzat a aquest dilatat segment de la nostra cultura literària. La manca d'eines de recerca bàsica, d'infraestructures fonamentals (en el sentit literal, de fonament) és una prova del retard. I els volums que ara ressenyo, sortosament, són una mostra que viatgem cap a la normalització. En la recerca en història literària antiga, aquestes eines —prèvies a qualsevol recerca parcial o global que no vulgui envellir en pocs dies o abocar-se a la inexactitud—, són els repertoris de manuscrits i d'edicions. El pas següent són les edicions rigoroses de les obres. Finalment, la recerca ha de recórrer a instruments de doble funció



(difusió de la recerca dels investigadors / consulta per a emprendre noves recerques) com són els repertoris bibliogràfics d'estudis i edicions sobre literatura catalana antiga d'actualització permanent (com les seccions bibliogràfiques anyals de l'«Arxiu de Textos Catalans Antics» o la part catalana del «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», a càrrec de Lola Badia, i «Quèrn. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna»). Només amb aquests materials a plena disposició es poden afrontar amb una certa garantia altres dels productes bàsics, ara adreçats especialment a la docència, com poden ésser diccionaris d'escriptors i d'obres literàries, repertoris biobibliogràfics, i obres de síntesi històrica i assaigs de periodització (manuais universitaris, etc.). Després, hom pot deixar camp lliure a l'hermenèutica i als estudis aprofundits sota qualsevol perspectiva amb la garantia que treballaran sobre terreny sòlid. Ara per ara, però, gran part d'aquella plataforma bàsica, de recerca i difusió, és encara per fer, tot i que a poc a poc hi anem posant remei.

Quant al cas concret dels repertoris generals de manuscrits com el que tractem hi ha només un precedent equiparable: és el cas del *Repertori de manuscrits catalans* encetat als anys 20 del segle passat per Pere Bohigas. Però la guerra i la postguerra esguerraren la continuïtat del projecte, després d'haver repertoriat els manuscrits catalans (fins al XVIII) de biblioteques parisenques i angleses. Els materials (cedularis, etc.) elaborats per Bohigas (veg. *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985) són avui a la BC però no se n'ha fet la publicació. Més específic, i limitat en el temps —però que sí va veure la impremta—, va ser el *Repertori de l'antiga literatura catalana. La poesia, Vol. 1*, de Jaume Massó i Torrents (Barcelona, Alpha, 1932), que només recull manuscrits poètics medievals. Hi ha repertoris de característiques més parcials, per fons (el de F. Miquel Rosell per a la BUB, el de Massó-Rubió per a la BC, el d'Alexandre Olivar per a la Biblioteca de Montserrat, el *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional* de J. Domínguez Bordona, el *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial* de Julián Zarco Cuevas, el *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia* de Marcelino Gutiérrez del Caño, etc., per esmentar només els més coneguts i importants) o per matèries (com els dos volums dedicats a *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, de Josep Perarnau, o el *Catàleg de manuscrits de teatre en català a l'Institut del Teatre* d'Anna Vázquez, o els *Manuscrits eimericians de la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla*, de Jaume de Puig i Oliver, posem per cas). Faig menció de catàlegs i repertoris impresos al segle XX, només.

\* \* \*

El projecte al qual pertanyen els volums que ressenyo té un precedent directe, iniciat al voltant de 1980 —però ràpidament avortat—, amb una vocació cronològica més àmplia. Un equip integrat per August Bover, Eulàlia Duran i Albert Rossich, coordinat per Joaquim Molas, pretenia repertoriar els manuscrits, fonamentalment literaris, de tota l'edat moderna. Dificultats diverses, la més important de les quals va ser l'estroncament del suport financer al cap de poc d'haver començat, van fer que el projecte se n'anés en orris en una fase incipient. Sortosament, un sector d'aquell grup inicial ha decidit reprendre el projecte. Però hi fa una restricció cronològica dràstica: només descriurà els manuscrits del període 1474-1620. La primera data es justifica per la coincidència entre la immediata postguerra al Principat i els inicis de la implantació de la impremta a la Corona catalanoaragonesa; la segona, perquè implica l'inici de la producció de Vicent Garcia i, per tant, l'entrada dels nous models barrocs, alhora que permet encara recollir la producció escrita d'autors nascuts a la dècada dels setanta del Cinccents. És a dir: repertoria els manuscrits que s'inclouen en el que enteníem per època del renaixement, en un sentit molt ampli. En definitiva: selecció d'obres escrites o copiades en el període, però també còpies posteriors (fins a mitjan XIX) d'obres produïdes entre 1474-1620. Aquestes consideracions, òbviament, són opinables. Tanmateix no hi guanyaríem pas gaire si proposàvem altres opcions, no exemptes tampoc d'arbitrarietat. No hem d'oblidar les dificultats que comporta confinar aquesta mena de materials dins qualsevol delimitació cronològica, perquè només de forma excepcional són explícitament datats, i sovint són molt difícils de datar. Potser el més gran handicap del *Repertori* rau en el fet que es repertoria només un període limitat —uns cent cinquanta anys— de l'edat moderna. Sóc

sabedor que un projecte de l'envergadura que reclama inventariar els manuscrits facturats al país durant més de tres-cents cinquanta anys, no entrava dins dels horitzonts i possibilitats materials i humanes de l'equip concret que l'ha emprès. També sóc conscient que si s'havia d'esperar a reprendre el projecte ampli abandonat a poc de començar a principi dels vuitanta, segur que trigàriem encara molt a tenir-ho. Però és manifest que l'opció del present *Repertori* trosseja gran part dels manuscrits i fa que, qualsevol que es plantegi la continuïtat de l'obra per a èpoques posteriors, ben sovint haurà de tornar a fragmentar els mateixos manuscrits, tot seleccionant peces excloses en aquest; el resultat serà que l'usuari d'una obra com aquesta haurà d'anar saltant d'un lloc a l'altre per mirar de conjuntar materials descrits de manera dispersa. Així doncs, si per una part hem de felicitar la Dra. Duran per haver posat mans a part de l'obra, per l'altra no puc deixar d'experimentar una certa recança perquè quedarà —aneu a saber durant quants anys— una feïnada colossal encara per fer: repertoria els manuscrits catalans entre 1620 i mitjan segle XIX, amb els condicionaments que he expressat. Una oportunitat desaproveïda de fer una obra de conjunt. Una més.

Insisteixo que aquesta reflexió no afecta la tasca concreta que és responsabilitat de la Dra. Duran. Continuem. A aquesta limitació temporal, el *Repertori de manuscrits catalans* n'afegeix una de 'gènere': se seleccionen obres literàries, historiogràfiques, filosòfiques, científiques, religioses, jurídiques i epistolares «d'interès cultural», terme d'operativitat molt subjectiva, afegiria jo; es bandegen expressament «les obres que són fruit directe d'una activitat administrativa o legislativa, com actes de corts, processos, furs, i també els textos litúrgics i els cançoners musicals», així com també els «reculls d'arbres de llinatges», per tal com aquestes menes de textos comporten una «problemàtica específica pròpia», com diu Eulàlia Duran a la *Presentació*. Les restriccions són molt importants i, en algun cas, no compartibles fàcilment. En tot cas, dins de la necessària delimitació del vast corpus de textos escrits, potser hauria estat encertat haver-se atrevit a incloure els cançoners musicals, pel que tenen de vinculació amb l'activitat literària, pel que signifiquen d'«emergència» de la lírica oral en l'escrit; a més, no n'hi ha en nombre ingent, alhora que per tractar-ne l'especificitat, es podria haver comptat amb l'assessorament d'un musicòleg especialitzat en l'època.

Restava una última qüestió per debatre a l'hora de decidir quins textos s'inclouen i quins s'exclouen: el mot 'catalans' del títol. El *Repertori* entén per textos manuscrits catalans, amb un criteri de 'catalanitat' que —per a l'època— comparteixo plenament, tots aquells escrits en qualsevol llengua vulgar o sàvia «sempre que l'autor, el copista o l'obra pertanyin a l'àmbit català o hi estiguin vinculats explícitament», amplitud lingüística que casa perfectament amb les coordenades reals en què es mogué la cultura literària catalana moderna.

\* \* \*

Cada volum apareix encapçalat per una «Presentació» de la directora, Eulàlia Duran, on explica els objectius i criteris generals de l'obra, i on especifica aspectes concrets del volum en qüestió. A continuació figura una taula d'abreviatures i la descripció dels manuscrits pròpiament dita. El *Repertori* descriu els manuscrits per fons. L'apartat dedicat a cada fons conté una sintètica notícia històrica, la llista dels manuscrits seleccionats i la descripció de cadascun, seguint l'ordenació pròpia del fons. Com es pot observar pels títols, el volum I conté la descripció dels fons manuscrits segons el criteri de selecció establert pel *Repertori*, de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i de la Biblioteca de Catalunya; al volum II.1 hi ha buidat el fons corresponent de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona i aproximadament la meitat del de la Biblioteca Universitària de Barcelona; finalment, el volum II.2 conté la descripció de la resta del fons de la BUB.

Cada volum es clou amb l'apartat bibliogràfic i un índex onomàstic i d'obres anònimes, excepte II.1 perquè l'índex corresponent al conjunt del volum II apareix al segon tom, el II.2.

L'apartat específic de descripció dels manuscrits de cada fons respon a un format estàndard amb diverses seccions: identificació del manuscrit, descripció externa, descripció interna —és a dir, desglossament del contingut en funció dels criteris de selecció esmentats—, bibliografia i un apartat d'observacions que conté informacions diverses.

Convé fer diverses remarques sobre alguns aspectes d'aquesta distribució. Quant a la descripció dels textos continguts en un manuscrit concret, s'ha decidit de fer-la més minuciosa si es tractava de textos en llengua catalana que no pas si eren textos en altres llengües. La bibliografia dóna compte d'edicions recents –i si no n'hi ha, de les antigues– de cada text descrit, inclou referències que aporten dades sobre el manuscrit en qüestió i bibliografia sobre l'autor i el text descrit; és un apartat fet amb gran exhaustivitat i és d'enorme utilitat per als usuaris del *Repertori*. També és un encert l'apartat final, el d'observacions, perquè ofereix dades d'ordre molt divers però ben seleccionades, que aporten valuosa informació col·lateral a la descripció del manuscrit i dels seus textos.

La continuïtat del *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* en propers volums respondrà a una distribució aproximadament com aquesta: el volum III (en un o dos toms, encara està per veure) recollirà els manuscrits de la resta de fons de la ciutat de Barcelona; el IV, els fons de fora de la ciutat de Barcelona; finalment, el volum V donarà compte dels manuscrits conservats en fons de fora del Principat, tant de l'Estat espanyol com d'altres països.

\* \* \*

Gosaria dir que una obra d'aquestes característiques té molta més transcendència per a la història de la nostra cultura que eines semblants per a la d'altres països veïns. M'explico. Per tal com gran part de la cultura escrita en la nostra llengua (literatura, història...) tingué un accés limitat i interferit a l'univers de l'imprès, conèixer a fons els materials dispersos que romangueren manuscrits és fonamental per fer-nos una idea més real del desenvolupament cultural de l'època. No és el cas de cultures amb llengües majoritàries, amb un accés progressiu a les premses sense interferències significatives d'altres llengües vulgars, on els fons manuscrits són més aviat un complement a les edicions impreses o una font de materials culturals força més secundària. En la producció i difusió de la cultura escrita en llengua catalana, el manuscrit tingué, sens dubte, molta més importància que no pas l'imprès. D'altra banda, és ben coneguda la labilitat d'aquest suport escrit, amb exemplars únics o molt poques còpies dels textos, al costat dels centenars d'exemplars dels textos impresos. D'aquí que avui conservem un testimoniatge molt minoritari respecte del que degué ésser la circulació cultural escrita real. Si més no, força menor que el de les cultures que tingueren l'imprès com a vehicle principal de difusió cultural.

Més que amb cap altra tasca, doncs, penso que uns materials com aquests permetran rebatre sense més discursos tota apreciació rutinària i desinformada que vol veure el període modern com un desert cultural. No cal dir que l'ampliació del repertori a la resta del XVII i tot el XVIII (entès en un sentit ampli, fins al triomf del romanticisme), que –pel que conec– donarà pla més feina que el buidatge de l'època que abasta el present *Repertori* (pensar només en el gran nombre de prèdiques conservades en manuscrits del XVIII en les biblioteques catalanes fa venir mareig), oferirà una panoràmica molt més completa de la nostra cultura literària en el passat.

L'execució d'una tasca com aquesta aporta, de més a més, un seguit de notícies valuoses immediates: la descoberta d'obres ignotes, l'aflorent de còpies desconegudes, de vegades anteriors a altres donades per 'canòniques', d'atribucions d'obres fins ara anònimes, etc. Remeto a la pàgina 9 del primer dels volums i a les pàgines 7-8 del II.1, dins les respectives *Presentació* que fa Eulàlia Duran per algunes d'aquestes descobertes importants.

Obviament, només qui no té una idea, ni que sigui aproximada, de la feïnada i complexitats que comporta un projecte com el que aquests volums inicien, de la tasca ingrata i sovint poc emocionant d'aquesta mena de treballs, pot atrevir-se a fer crítiques demolidores. A menys que tot plegat fos un desastre. No és gens el cas. Ni podia ser-ho, per les persones que hi han treballat ni per la institució que ha donat aixopluc a la publicació. Seria molt poc honest per la meua part si em posava a buscar amb lupa les errades, incoherències o obllits que, inevitablement, s'escolen en una obra d'aquesta envergadura, en comptes de saludar la iniciativa com es mereix. Com es mereix la cultura literària catalana moderna. Me'n guardaré bé prou de fer-ho. En tot cas, i donat que em consta que la voluntat dels qui hi treballen és anar modificant i millorant, a mesura que l'obra avanci, aquells aspectes que han vist que eren millorables, em permetré d'apuntar un parell o tres de qüestions que crec modestament que poden millorar alguna faceta de l'obra. Les investigado-

res mateixes han posat en pràctica aquella divisa, havent incorporat canvis fruit de la pràctica mateixa o bé de crítiques constructives i consells de l'entorn del projecte. Vegem-ne dues mostres. En el volum II.1, a la «Presentació», Eulàlia Duran anuncia alguna modificació en els criteris respecte del volum I que avancen en la millora del *Repertori*. Per exemple, s'ha optat per fer una descripció més detallada dels sermonaris, havent estat descrit ara cada sermó (amb unes limitacions ben concretes: veg. vol. II.1 pp. 11-12), mentre que en el volum I es feia una descripció molt més general, de tot el sermonari, amb l'«íncipit» del primer sermó i l'«explicít» del darrer, restant així sense buidar el contingut de l'aplec homilètic, la qual cosa resultava ser una proposta totalment insuficient; la decisió és molt encertada, més que més quan es tracta, com és el cas del volum II, de fons que contenen gran nombre d'aquests textos. Les característiques d'aquests mateixos materials, els sermonaris, ha portat a una segona modificació: el relaxament de l'encotillament cronològic, especialment pel que fa al límit superior (1620), per passar a descriure els sermonaris d'aquesta època de manera completa, independentment de les dates dels sermons.

Bé: apunto, com deia, un parell de comentaris constructius, només perquè em consta que les responsables del projecte s'han compromès —com deia— amb el perfeccionament permanent de la feina així que es va realitzant. Avui, més enllà d'un índex onomàstic i d'obres anònimes (que inclou, a més dels títols, també els primers versos de poesies), tot i que conté alguna referència temàtica, és imprescindible un índex complet de matèries. Sóc conscient de les dificultats i dedicació que requereix un treball d'aquesta índole, però el resultat final d'un projecte d'aquesta envergadura assoliria així uns nivells d'utilitat incontestables.

Encara que d'una importància molt més col·lateral que el punt anterior, també facilitaria la consulta de l'obra que en l'apartat clau i més extens dels volums, el de la descripció dels manuscrits, constés a l'encapçalament de pàgina una referència abreujada al manuscrit corresponent (p.e., 608 BC; 125 BUB).

Una última qüestió està relacionada amb els criteris de transcripció dels textos antics. Aquests han estat regularitzats a través de l'aplicació dels criteris «dels darrers volums de la col·lecció 'Els Nostres Clàssics'». Ara bé: s'hi ha regularitzat un tret ortogràfic que no recordo que aparegui descrit explícitament en els volums de la col·lecció esmentada i que, a més, em fa l'efecte que no és pertinent de fer-ho. Em refereixo a la regularització de la forma ,ñ' en ,ny'. Crec que no es pot defensar que ,ñ' volgués representar a l'edat moderna catalana una abreviatura que poguem desenvolupar avui amb el dígraf ,ny'. En principi, aquesta titlla sobre una lletra era un signe d'abreviació d'una nasal. Més aviat hem de pensar en l'adopció pura i simple de la forma gràfica procedent del castellà per representar el so /ø/. Notem que aquesta forma difícilment la trobarem en el català medieval (que usava formes com ,ny', ,yn', ,y' ...) i, en canvi, comença a presentar-se en els textos en llengua catalana —sempre en posició intervocàlica— quan els lletrats catalans tenen una certa familiaritat amb la lectura i escriptura del castellà; i això s'esdevé al segle XVI. No la podem regularitzar, doncs, igual com no transcriuríem, segons els criteris esmentats, ,garnacha' per ,garnatxa', posem per cas, mostra també d'una interferència gràfica castellana.

\* \* \*

He començat parlant de les mancances d'eines bàsiques que patim en la recerca en filologia i història de la nostra literatura moderna, que aquest repertori comença a paliar de manera molt eficaç. Hi ha altres projectes equivalents en curs que auguren un futur d'estudis més sòlid. D'una banda, es troba en un estadi avançat d'elaboració un *Repertori de textos teatrals antics en llengua catalana*, treball que inventaria els manuscrits i edicions de teatre antic, fins a 1865, amb informació sobre els testimonis, els textos, les edicions, la bibliografia, etc. Alhora s'ha encetat un projecte de col·lecció d'edicions rigoroses adreçades a un públic universitari i culte en general, un «corpus mínim» de textos literaris moderns de tots els gèneres en diversos volums. S'ha començat a treballar també en un *Corpus textual de la Catalunya Nord*, que s'ocuparà d'inventariar la producció manuscrita i impresa d'aquell territori. Finalment, es troba en fase de preparació avançada una *Guia crítica de la literatura catalana* per a la literatura del període modern, que aplegarà els estudis més rellevants dels darrers anys, aplec completat amb descripcions actualitzades de l'estat dels estudis, edicions i bibliografia, així com de les mancances. Tots són projectes on intervenen de mane-

ra activa i coordinada investigadors i professors de totes les universitats dels Països Catalans. I només parlo del que conec de més a prop. Sembla, doncs, que hi hem posat fil a l'agulla. Quant a l'inventari de manuscrits... ara només falta fer el mateix per als dos-cents anys llargs següents!

Pep Valsalobre

Joan Baptista ANYÉS, *Obra profana. Apologies. València 1545*. Introducció d'Eulàlia DURAN. Edició del text llatí i traducció catalana de Martí DURAN I MATEU, Barcelona, Universidad Nacional a Distancia – Reial Acadèmia de Bones Lletres [de Barcelona] 2001, 448 pp.

Tres aspectes d'aquest volum que la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona ha estampat i lliurat per al goig d'estudiosos i lectors lletraferits mereixen ser posats en relleu.

N'és el primer el fet mateix de poder tenir en lletra impresa l'obra profana llatina de l'humanista Joan Baptista Anyés. Fou un prevere valencià descendent d'una família genovesa per part de pare, dada que la tercera nota de la 'Introducció' ens mostra amb la forma italiana del cognom, Agnesi, i en justifica la grafia catalanitzada d'Anyés. Aquest primer aspecte, el de la seva publicació, mereix una lloanxa dedicada a la institució que l'ha feta possible com també, tot cal dir-ho, a la Universitat de Barcelona i a la UNED que hi han participat aportant el seu suport econòmic. Gràcies a aquesta conjunció de voluntats tenim avui la sorprenent obra d'un humanista, el llatí del qual ens permet d'estar en companyia de tots aquells bons llatínistes que en l'Europa renaixentista deixaren el seu perenne llegat al futur.

Dit això, ja el volum a les mans, podem dar-ne una descripció ràpida. Després de la portada i dels crèdits de la pàgina següent, s'obre amb l'Índex (7); la Introducció (9-42); l'arbre genealògic dels ducs de Calàbria, dels comtes d'Oliva i de la família Borja (43); una cronologia dels fets principals de l'època que abraça la vida de l'autor (1480-1553) (44-46). A continuació s'inicia l'edició llatina i catalana confrontada de les obres següents: les tres *Apologies*, pròleg i índex (47-60), dedicatòries i textos generals –que l'editor presenta com a '[Preliminars]–', (63-76); les dedicatòries de la primera (78-102) i text de la primera *Apologia* (102-222) més una darrera endreça (224-226). Dedicatòries de la segona, una feta pel comte d'Oliva a J. B. Anyés, datada el 23 d'abril de 1542 (228) i, l'altra, de l'autor, sense data, a Mencía de Mendoza (228-230), text de la segona *Apologia* (230-248). Dedicatòria de la tercera *Apologia* (250) i text (252-266); text del comte d'Oliva a Anyés (266-268) i d'aquest a aquell (268-270) i ampliació, 'scolis' del text (270-332). Sota l'epígraf general de 'vària' s'apleguen una obra en defensa dels neòfits agarens (335-356); una elegia –no dues si considerem els díctics de la intercessió demanada al comte d'Oliva com a part inicial– dedicada a l'arquebisbe de València, Jordi d'Àustria (358-362); el *Col·loqui de Pasquí i Gonari* amb dedicatòria inicial (364-366), una elegia intercalada (366-370), una segona dedicatòria doble (370-372) i el text (372-384). Finalment, un conjunt de quinze elegies a la mort de diversos personatges, com dues a Joan Lluís Vives, una al seu germà, altra a la seva mare i una darrera per a qui tingui por de la mort (386-412). El volum es clou amb l'apèndix de les 'marginalia' del text d'Anyés en versió llatina i catalana i indicació del foli (417-431) més l'índex de noms de persones i famílies, mitològics i històrics i topònims (433-448). Arrodoneixen el volum tres il·lustracions, dos retrats de J. B. Anyés fets per Joan de Joanes (11 i 19) i la portada de l'edició d'aquestes *Apologies* empremtades a València el 1543 (23).

El segon aspecte d'aquest volum correspon a la seva 'Introducció' i, parlant d'ella, ho farem de l'ànima que ha empès aquesta edició. Tenim a les mans un altre dels fruits madurs que pacientment i sàvia ens dona la Dra. Eulàlia Duran des del mestratge i guiatge de la Càtedra de Literatura Moderna de la Universitat de Barcelona. D'ella són les trenta-una pàgines introductòries en les quals resumeix el que avui coneixem de l'humanista valencià; de les seves relacions socials; del gruix de la seva producció inserida «amb més o menys fortuna en les característiques de l'humanisme català, tan lligat a l'humanisme napolità» (9). I ens recorda quin és el valor d'aquesta nostra tradició que, «a diferència de l'humanisme florentí i, en general, del nord d'Itàlia, interessat primordialment a l'estudi filològic dels textos clàssics (depuració dels textos,

edició crítica d'aquests i comentaris), el napolitanocatalà es decantava més per la imitació literària clàssica en poesia neolatina, per la història, per la filosofia i per la teologia» (9). Amb claredat emmarca l'obra d'Anyés; dedica unes línies al contingut de l'obra religiosa en llatí, única encara inèdita, i ens memora que la catalana ja fou editada per Max Cahner (M. CAHNER, *Juan Baptista Anyes. Obra catalana*, Barcelona, Curial, 1987). Comento, ara, la grafia diversa del cognom de l'autor, l'estampada en aquesta edició de la seva obra catalana i la del volum que comentem: Anyes i Anyés. Si l'arrel és la llengua italiana, bé podríem considerar una ,e' oberta i obtindríem Anyès i un mot oxíton a partir del paroxíton ,Agnesi'. Però amb encert s'ha optat per adaptar des de l'ètim llatí, del qual i ja d'antic tenim ,anyell' amb una ,e' tancada.

El gruix de la ,Introducció' se l'emporta la descripció de l'original imprès, del qual es coneixen tres exemplars, amb una esquematització del seu contingut atesa la complexitat i varietat de tot el que hi aplegà Anyés. Aquesta ocupa quasi tres pàgines, ens assabenta dels folis que cada obra omple amb les seves corresponents dedicatòries i seccions, els fragments que són en vers i els de prosa, els originals d'Anyés i alguna part que és del comte d'Oliva, el qual hi té «un paper important i no només com a mecenes de la publicació de l'obra sinó també com a coautor d'aquesta» (27); i les dates de composició quan hi són conegudes. La part central és la contextualització històrica i interpretació un cop dilucidada la data de la seva composició i compilació. Aquesta darre- ra és la de l'any 1542, just abans de la d'estampació el 1543, però que un follet (o qui o què?) alterà en la portada i en la coberta del volum. És possible que a més d'un lector passí desapercuda l'errada: entre mans tindrà un llibre on al títol es llegeix «València 1545» i en la pàgina 23 contemplarà reproduïda la portada original amb un «Valentiae [...] 1543»...

Constitueixen la primera part del volum les tres *Apologies* que «tenen una unitat temàtica, les Germanies» (32). No cal dir que la professora Eulàlia Duran desgrana, per al lector, el valor històric d'aquests textos que «són una de les fonts primeres per al coneixement dels fets de la guerra» (31). I ens en fa saber la intenció amb aquest paràgraf: «[...] tot i que les dues primeres *Apologies* estan dedicades de ple a elogiar l'actuació dels nobles valencians i, de manera especial, el Marquès de Cenete, pare de la nova duquesa de Calàbria, la tercera és més complexa, perquè defensa els dos bàndols i es decanta —cosa insòlita en aquests tipus d'escrits— per la raó del bàndol agermanat» (34). En efecte, la tercera és un somni que té Anyés durant el qual les aus —això és: els agermanats— es queixen dels caçadors —és a dir: els nobles— i ho fan a través del discurs del corb a fi i efecte que intercedeixi davant del comte d'Oliva; aquest respon en defensa dels caçadors; replica Anyés, però la discussió fineix amb l'acceptació del punt de vista del Comte, això és, perden els agermanats i l'*Apologia* es converteix en una recerca etimològica del nom de les aus. I el resultat és, també, un aplec de citacions clàssiques amb errors, confusions i repeticions (trencacolls per a l'interpretador i el traductor) juntament amb la intenció de fons: emprar una falla entorn dels agermanats; i de torna se'ns dona un testimoni de la denominació popular dels ocells que en alguns casos és encara viva avui. Estudiades les *Apologies*, E. Duran presenta la resta de l'obra que conté un poema en defensa dels neòfits agarencs, el col·loqui de l'estàtua romana Pasquí i la valenciana Gonari per distreure el dolor que produí en els ducs de Calàbria la mort d'una germana d'ell. Tot i la seva temàtica festiva i irònica, aquest col·loqui cal considerar-lo una obra més del conjunt de poemes que constitueixen la tercera part del volum: una elegia consolatòria en la malaltia de l'arquebisbe de València, Jordi d'Àustria, dotze poemes fúnebres, un de dedicat al propi aniversari i dos en memòria elogiosa de Lluís Vives. La *Introducció* es clou amb els criteris d'edició.

El tercer aspecte, evidentment, és la traducció feta per Martí Duran i Mateu. Cal dir-ne la part bona i la mala. És aquella la gosadia d'haver-se mesurat amb uns dístics i una prosa humanístics no gens exempts de dificultats, de les quals ha eixit, globalment, airós. Aquesta, l'explanaré per triple raó: donar un cop de mà al traductor qui, com jo i no pas tant, s'erra —errem—, i si un crític ens diu el relatiu encert que gastem en els nostres treballs podem evitar l'envaniment i aprendre'n més per a demà; per alertar dels mancaments que en una segona edició serà possible d'esmenar; i per fer de crític objectiu tant com pugui i així realçar amb aquesta balança de la part mala la lloança de la bona.

Vegem uns exemples que es podrien classificar com a imprecisió de traducció lèxica. A (60) el text llatí ens dona aquest conjunt de mots en les seves tretze línies: ,dominam' ,dominum' ,domino' ,dominum' ,dominae' ,coniugis' ,dominae' i la seva traducció (61) els següents: ,dona'

,don' ,senyor' ,don' ,dona' ,dona' ,senyora', on comprovem que el ,senyor' correspon a un infant i ,senyora' a ,coniugis' quan paral·lelament (a 65 línia 2) ,dominam' es torna a traduir per ,dona' i a 337 els ,dominun' ,domino' dels títols passen a ,don' i a ,micer' respectivament, un cas únic, aquest, si no m'error. Semblantment a (152-153), final del segon paràgraf): ,equites' i ,milites quos pedites et uulgo soldatos dicimus' són traduïts per ,cavallers' i ,soldats que anomenem *pedites* i, popularment «soldats», versió que deu voler dir: ,militars que anomenem peons [d'infanteria] i popularment soldats', la qual cosa lligaria amb el ,pede' (de 242, l. 15) traduït per ,infanteria'. Del món guerrer podem passar al religiós i trobarem (270-271, en el fragment de prosa) al costat de Jeroni i d'Agustí, Pares de l'Església, els adjectius: ,dium magnumque' ,diius' ,diius' traduïts com a ,gran i magne' ,sant' ,sant' aplicats, els dos primers, a Jeroni. I si deixem aquests exemples de conjunts de mots per paraules soles, podem esmentar, entre diverses, i fent-nos preguntes, les següents: pot ser correcte, d'acord amb el context, traduir el verb ,ostendere' per ,demostrar' (54-55 l. 2)?; ajustant-se igualment al context, el verb ,proponere' per ,considerar' (92 l. 10)?; ,animus' per ,esperit' en comptes d',ànim' o ,valor' o ,decisió' si ens fixem en els dos mots següents (92 l. 13)? El ,llibre primer de les *Tristies*' és el ,libro primo de *Tristibus*', és a dir, de les [coses] *Tristes* (o *Adverses*) (110 l. 2)? La traducció ,un cop mort' correspon clarament a ,iugulato' (228 l. 4) parlant de l'ajusticiat Vicent Peris? El ,patrio nostro ore' (310 l. 6) esdevé ,la nostra llengua materna', versió prou ajustada a la terminologia d'avui, però potser no tant a la d'Anyés. Hem trobat ,groguenc' per ,albo' (316 l. 8); ,i' per ,atque aequè' (332 l. 11); ,agarens' per ,saracenis' (344 l. 4); ,grege', en un context que et duu a pensar en ,escola' o ,colla', o bé ,secta', es tradueix per ,truçada', mot falsiós, penso, encara que Anyés consideri blasmables els epicuris (en qui pensava?), als quals s'aplica, en els dístics següents (346 l. 16); i un ,suis' passa a ,teus' (346 l. 21). Mereix atenció, també, la traducció següent: ,aurea quis referat domata, quisue domos?' així: ,qui contarà les domata [sic] dorades, qui les cases?' on la paraula remarcada és en els diccionaris ,sostre', ,taginat', ,embigat', i em pregunto si calia crear un cultisme i escriure'l a més com a mot paroxíton i sense concordança de nombre (111 l. 19). El nostre humanista Anyés se'ns presenta en els títols que encapçalen dístics, dedicatòries i altres parts de les seves obres com a sacerdot i amb dos epítets més: ara ,theologus' (66, 72, 98) adés ,theosophus' (64, 80, 96, 224, 228, 230, 253) mentre que la traducció sempre és reduïda a ,teòleg' sense veure'n el criteri. Ja he fet referència a la trencacolls que suposa passar a la nostra llengua la part de la tercera *Apologia* dedicada als ocells. Cal tenir present que en aquestes pàgines hi ha una doble concurrència, diguem de dues fonts: J. B. Anyés té un coneixement dels ocells del seu entorn i damunt de l'escriptori la *Història dels animals* d'Aristòtil i la *Història natural* de Plini i pretén conjuminar-ho. A partir d'aquestes dues fonts –i d'altres que ens són detallades a la ,Introducció' (37-39)– la professora E. Duran ha d'afirmar amb tota raó que aquesta aportació d'Anyés no pot «considerar-se rellevant, per tant, per al coneixement de l'ornitologia històrica del País Valencià» (38); no va més enllà d'«una metàfora en el seu hipotètic al·legat en pro dels agermanats» (39). És del tot comprensible, doncs, que la traducció d'aquests escolis ornitològics contingui imprecisions malgrat l'esforç del traductor i l'aportació del professor Joaquim Maluquer, autor de les notes núms. 159-247, i del senyor Abilio Reig Ferrer als quals els responsables del volum agraeixen la seva aportació i cal que aquí també consti.

Ben mirat, el resultat d'algunes línies confuses té el seu origen en el mateix text llatí en voler-hi acordar les fonts clàssiques i els coneixements populars d'un valencià del s. XVI. El ball de lletres rodones i cursives no passa de ser una qüestió mecànica. Vegem-ne uns exemples: «quaeris erodius ut doceam sitne ardea Gazae» passa a «demanes que expliqui si l'*erodius* és l'*ardea* de què parla Teodor de Gaza» (270 l. 7); ,busqueretam' (312 l. 5) passa a ,bosquereta'; ,tudon' i ,torquazo' (314 l. 8) a ,tudón' i ,torquazo'; ,cohetam' (314 l. 20) a ,cueta'; ,egithus' [sic] (324 l. 9) a ,aegithus'; ,passer solitarius' (324 l. 13) a ,moixó solitari' [sic]; ,mollipicem malacocraneum' (328 l. 17) passa a ,«el de cap tendre i suau» [sic]; etc. És a dir, hi ha, entre mot i mot, una traducció, una simple literalitat, una adaptació ortogràfica? Davant d'aquesta dificultat afegida a la traducció que aquí es comenta, alguna volta sembla haver-se perdut la norma proposada en els criteris d'edició (42) per a les espècies de les fonts clàssiques que no s'han pogut identificar. Potser és així en el cas de ,luer' que passa a ,luer' (330 l. 21) després d'haver afirmat que el mot és el popular de ,ligurinum' traspasat al català com a ,ligurinus' i que, encara, a continuació es concreta amb

aquesta afirmació: «et certe acantis, id est, ligurinus, longe alius est...» que s'ha traduït per: «i certament l'*acantis*, és a dir, el lluer, és molt diferent...». Manca també una certa homogeneïtat de versió en la transcripció de dates: ,Valentiae, Iulii 23, 1542' (72) transcrita: ,A València, vint-i-tres de juliol de 1542'; ,Oliuae, Augusti 17, 1542' (74) transcrita: ,A Oliva, disset d'agost de 1542'; ,Valentiae 6 calendis Martii 1542' (102) transcrita: ,València, 24 de febrer de 1542'; ,Oliuae, Idibus Februarii, 1542' (68) transcrita amb l'error de dos dies de més: ,A Oliva, quinze de febrer de 1542'.

Fins aquí m'he estès en alguns exemples qualificats d'imprecisió lèxica que de vegades afecten, lògicament, tot un sintagma o frases senceres, i alguna volta mots afegits o desapareguts. És el cas dels tres darrers paràgrafs de (52): ,pueri tumultuantes [...] ignibus tradunt' traduït ,els nens porten a la foguera en un tumult [...]'] on veiem que la versió de ,tumultuantes' pot ser ,en tumult', però no pas ,en un tumult' perquè no voldria dir la manera com el porten, és a dir' ,esvalotats', sinó el lloc on hi ha un avallot; petita errada, per cert, que no es repeteix pas en la segona vegada que Anyés esmenta aquest fet: ,pueri magno impetuosoque facto tumultu' (128 l.19) perquè , tot i traduir ara ,pueri' per ,infants' i el verb ,fer' per ,constituir-se', bé distingeix un substantiu d'una forma verbal, dues paraules –el verb i el nom– que coincideixen (a 52 l. 34-35 i 37): ,populus tumultuans' i (52 l. 39): ,maiori tumultu' amb la versió següent: ,en tumult' i 'en un tumult' respectivament amb bona exactitud. En aquest fragment que escruto també llegim: ,populus non post dies multos alium' (52 l. 32-33) amb la traducció: ,el poble, un altre, no pas gaire després'; ara bé, en la repetició ja esmentada del fet el sintagma 'non multos post dies' (130 l. 20-21) la versió és del tot ajustada : ,no gaires dies després'; en efecte, el context dels dos fragments no permet una traducció diferent perquè signifiquen temporalment el mateix.

Una tercera qüestió d'aquesta mateixa pàgina (52 l. 35) és la traducció sense nota explicativa de ,in seviratum' –això és, ,en el sexvirat'– feta així: ,per a la juderia'. A (66 l. 21) som davant d'un text més aviat d'estil lapidari amb un ,vincis, et uictor' ampliat en la traducció: ,vences, i, un cop vencedor' amb una certa, de més a més, combinació de comes. Tot seguit el text diu així: ,cui erit amicus, qui sibi est inimicus? Cui fidus, qui sibi est infidus?' i és traduït en primera persona i en present, versió al meu entendre un poc allunyada de la seva concisió i necessitat del mateix context: ,puc ser amic d'aquell que és enemic d'ell mateix? Puc ser fidel a aquell que és infidel a ell mateix?' De badada involuntària, sens dubte, s'ha de qualificar el pas d'un datiu a un genitiu (80 l. 6). En aquesta tesitura de feta involuntària potser també podem sumar-hi els tres detalls següents: ,felicissimam nostram [...] necessitatem' com a ,molt ben vinguda, la nostra necessitat'; la desaparició de ,qui urbem'; i, per contra, l'aparició d'un ,com vosaltres'... per a millor comprensió del fragment? (94 darrer paràgraf). D'una fàisó semblant podem qualificar el fet de convertir un ,prudētissimus', en el sentit d'atribut del personatge del qual s'està parlant en el fragment, en el complement verbal ,amb molta prudència' sense que aparegui en canvi l'adverbi que enfatitza l'acció, això és ,actutum'; i en fer desaparèixer un ,at' que enllaça aquesta proposició o frase amb la següent en què es contraposen les actituds del bisbe i del virrei quan precisament aquesta contraposició l'explicita aquest mot amb tota claredat mentre que la seva oblitó ens deixa unes simples oracions juxtaposades, evidentment menys expressives que les llatines (132 l. 8-9); i també altra vegada un ,prudens' traduït com ,amb prudència' (132 l. 13). En el pas del paràgraf entre les pàgines 312-314 traduït a la 313 hi ha la presència d'unes paraules que em pregunto si no haurien d'anar millor en nota per deixar paral·lelament més iguals el text llatí i la seva versió. Anyés explica que té un hort ,apud diuum Iulianum suburbii viae Sagunti' que esdevé ,prop del monestir de Sant Julià als afores de València, al camí cap a morredre'. No cal dir que aquest darrer mot és una d'aquelles inexplicables errades que s'esllavissen: hom llegirà correctament Morvedre (traducció de ,Sagunti' que, però, a (188 l. 22; 198 l. 19 i 22; etc.) esdevé Sagunt). Calia, doncs, afegir ,monestir' i ,València' en el mateix text? I fineix aquesta explicació amb ,per dies plurimos' traduït ,durant més d'un dia', versió que per instint de dur la narració em fa pensar si fou un dia i mig –durant el qual s'estigué mirant el tellerol del seu hortet– o bé fou ,durant molts dies' en el sentit de diverses vegades en jorns distints. En rossinyol fou convertida la filla d'un rei, es conta tot recordant Ovidi, i la seva germana en oreneta. Ara bé, ¿com s'explica que el ,conuersa' de la primera és traduït per un ,fou convertida' i la segona, per un ,es va convertir' –veu activa!– desmanegant la lectura del verb que és el mateix, tot i que implícit en



parlar de la germana? (316 l. 11-12). ¿Coincideixen ben bé llatí i català: ‚Qui si quid hoc in ope-  
llo dignum lectu inuenerunt, tibi habebunt gratias‘, ‚i si trobem res digne de lectura en aquesta  
obreta, que te'n donin les gràcies‘ (332 l. 17-18)? Dupto que calgui duplicar el verb ‚erradicabit‘  
d'aquesta frase: ‚obduratas errorum erradicabit sentes, lolium [...]‘ així: ‚erradicarà els esbarzers  
enfortits dels errors i arrancant de terra el jull‘ (138, penúltima i última línia). Entre els díctics 18  
i 19 (344) sembla que se n'ha perdut un puix que es llegeix en la traducció, si no és que els vuit  
mots hi són adventicis.

Em pregunto també, i canvio de tema, si calia afegir un ‚sisplau‘ a l'oració de (68 l. 9-10), no  
tant per un mot de més com per la tria feta. Vull dir si la dificultat del llatí d'Anyés podia ser un  
xic superada amb una mirada a l'estil de la seva obra catalana, en la qual no escau, em sembla, una  
paraula d'aquesta factura i sí un cert gruix de reforçament sintàctic i sinònims més aviat cultes.  
Aquesta menudalla de ‚sisplau‘ i altres evidencien la voluntat del traductor concentrada a cercar  
un estil de traducció assequible al lector d'avui –intenció lloable–, la qual, però, pretereix bastant  
l'estil de l'autor quan precisament s'ha de convidar el lector a gaudir-ne a través de la versió que  
en manifesti tot el que es pugui. Cal pensar que un humanista escriu per a transmetre una infor-  
mació, pensaments i sentiments, però també, i Déu n'hi do!, amb una forma bella –J. B. Anyés  
calquejà la seva– en la combinació descursiva o lineal ben variada que fa de la sintaxi de la llen-  
gua, el seu instrument de comunicació i de *captatio beneuolentiae*, simultàniament, de cap a cap del  
text.

El desencaix entre llatí i català: «*primae centuriaie 2 adagio 11*» i «en l'adagi 1211» (316, dar-  
rera línia) em porta a parlar de les notes puix que aquí es remet a una. S'ha d'agrair sense reserves  
l'esforç i el resultat final per la quantitat i qualitat de totes les que hi ha a peu de pàgina. En tot  
cas les ombrreja el desig de trobar-n'hi encara més. Per exemple, esclarint noms de personatges, de  
muses i llurs sinònims, constel·lacions, topònims i altres cent provinents del món clàssic o bí-  
blic... que tal volta avui són música per a ben poques orelles. En aquest desig hi entrarien paraules  
com ‚Erynnem‘ (101 l. 9); ‚Pieris‘ (101 l. 10); ‚Arcto‘ (110 l. 3); ‚Phlegetontis‘ (176 l. 21); ‚ca-  
moenas‘ (230 l. 7; 268 l. 33 i 408 l. 20); ‚Geryones‘ i ‚Cacos‘ (232 l. 31); ‚Bromio‘ (252 l. 23);  
‚Moab‘ i ‚Seth‘ i ‚Leui‘ (traduït ‚Levi‘?) (338 l. 22-23); ‚Thespiadum‘ (398 l. 16); etc. etc.

Malgrat les moltes minúcies assenyalades, aquestes pàgines s'han de cloure repetint les felici-  
tacions ja expressades: a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, a les entitats col·labora-  
dores i a tots els qui en nom d'elles hi han cooperat; al traductor de tan implexa obra; als senyors  
Joaquim Maluquer i Abilio Reig Ferrer; i a la professora Eulàlia Duran que tot i col·locar-la en  
darrer lloc la considerem la primera impulsora o cap-i-*causa* d'aquest volum.

Joan Requesens i Piquer

Pere SERAFÍ, *Poesies catalanes*, edició crítica de Josep ROMEU I FIGUERAS (Els Nostres Clàssics, B  
21), Barcelona, Barcino 2001, 492 pp.

Dins dels paràmetres limitats de la filologia catalana, i més concretament de l'estudi de la  
nostra literatura antiga, convé dir –i avui no és cap tòpic– que aquest era un dels llibres més llar-  
gament esperats pels estudiosos. I si la revisió d'una edició d'un autor modern més d'una vegada  
fa dir, malauradament, ‚ara convé que algú es posi a fer-ne la bona, la definitiva‘, no és gens  
aquest el cas del llibre que comento. I no ho podia ésser, perquè Josep Romeu és, com ho ha de-  
mostrat sempre, una persona rigorosíssima i exhaustiva en la seva tasca investigadora i editora.  
Sabíem que el producte havia de resultar de qualitat. Això feia que l'espera fos confiada, tot i el  
temor que no arribéssim a veure'n enllestida i difosa la publicació. Fins ara havíem de fer recurs a  
una selecció, l'*Antologia poètica* preparada per August Bover i publicada per Edicions 62 el 1987,  
la qual, si bé ha estat prou útil, presentava mancances. La principal deriva del fet mateix de ser  
una edició incompleta, una tria personal de l'editor, per la qual cosa no podia constituir la base de  
recerques globals sobre la poesia serafiniana, òbviament. En tot cas, m'imagino que Bover no tenia  
la pretensió d'omplir durant tants anys un forat clamorós en la nostra literatura cinccentista.

L'hem feta servir de valent: no en teníem d'altra i la selecció de Bover ha hagut d'acomplir un paper per al qual no estava destinada.

El títol del llibre preparat per Romeu (Pere Serafí, *Poesies catalanes*) no s'adiu amb total exactitud al contingut del llibre. En rigor, el volum d'«Els Nostres Clàssics» ha estat plantejat com una edició dels *Dos llibres de Pedro Seraphin de poesia vulgar en lengua cathalana* imprès per Claudi Bornat el 1565. Amb tot, de les 169 poesies incloses en aquesta edició (170, amb el sonet dedicat a Jeroni Galceran Serapi de Sorribes), n'hi ha cinc que no són seves. A més, en apèndix, a més d'altres poemes catalans de Serafí publicats en indrets diferents, hi compareixen poesies castellanes que li han estat atribuïdes, amb tota versemblança, pel mateix Romeu.

El volum d'«Els Nostres Clàssics» s'enceta amb una introducció (7-63) on l'editor fa repàs de la biografia del pintor-poeta i de la seva producció literària (apartats I i II). Aquest estudi és força sumari, però hem de tenir present que Romeu ha publicat nombrosos articles dedicats a la figura i a l'obra de Serafí dels quals aquest ve a ser una síntesi. Excepte en un apartat important: el de l'anàlisi dels temes poètics serafinians. Si bé Romeu havia fet pinzellades sobre la qüestió en publicacions anteriors, aquí ens ofereix un estudi sintètic però sistemàtic de la teoria amorosa de la poesia de Serafí, dels seus motius literaris i altres aspectes temàtics (31-45). La introducció fineix amb dos apartats breus: la descripció de l'edició prínceps, que conté la transcripció dels textos dels preliminars (entre els quals, la interessant dedicatòria de Serafí al donzell Sorribes) i l'exposició dels criteris que ha seguit en la preparació del text. A continuació figura l'edició de les 169 poesies que conformen les dues parts del volum cinccentista (*Libre primer, de amors i Libre segon, de les obres espirituals*), precedides del sonet proemial adreçat per Serafí a Sorribes (67-408). (Quant de temps haurem d'esperar algú que es posi a investigar a fons sobre el recanvi en el patronatge de la literatura en català per part de la noblesa menor, després de la defecció generalitzada de l'alta noblesa respecte de la cultura en la llengua del país?) En apèndixs (409-441), com he dit, Romeu ha aplegat altres textos poètics conservats de Serafí així com els poemes castellans que li són atribuïts, de tal manera que podem concloure que, de fet, som davant d'unes «obres completes». Completen el volum una bibliografia (443-452), un índex de primers versos (453-455), un índex onomàstic (457-466), un glossari (467-471) i la taula.

La part més important del llibre, òbviament, és l'edició dels textos poètics de Serafí per Romeu. L'edició del text de cada poema és acompanyada per uns additaments crítics i interpretatius que presenten la disposició següent: núm. d'ordre, títol o rúbrica que consta a l'original, text poètic i comentaris del curador, on consta la forma estròfica i l'esquema mètric i de rima, una exposició del tema del poema i una paràfrasi sintètica del mateix, i, finalment, les notes als versos (amb informació gramatical, de fonts, explicació de passatges d'interpretació dubtosa, etc.).

La lectura del poemari ens confirma plenament les conclusions que sobre l'obra literària serafiniana Romeu ha exposat en manta ocasió. Si bé el pes de la tradició poètica catalana culta i popular en la col·lecció poètica de Serafí és molt vistent (vers decasil·làbic tradicional culte —però amb tendència molt marcada cap al model rítmic italianitzant, de vegades versos «italians» cabals—, octaves també de tradició medieval, amb tornada, recursos de rima i retòrics propis de la poesia anterior —i dels certàmens poètics coetanis—, l'ascendent d'Ausiàs Marc, etc.), de cap manera no es pot dir que sigui un autor retrògrad. Sobretot en els poemes amorosos, ha estat detectada la influència de Francesco Petrarca (a la p. 53 hi ha la relació dels poemes d'influència petrarquista, tot i que sorprèn l'absència del sonet I, essent, com és, un pròleg equivalent al del *Canzoniere*), de Maurice Scève, Serafíno dell'Aquila, Pietro Aretino, Garcilaso de la Vega, Joan Boscà, etc. A banda dels ressons clàssics de Virgili, Ovidi i Horaci. I això que l'estudi sistemàtic de les fonts serafinians encara és per fer: només disposem d'estudis sobre textos concrets. L'ús abundantíssim de formes estròfiques alienes a la tradició catalana, així com altres recursos formals (la presència notable de rimes femenines, el ritme italianitzant que he esmentat...), fan de Serafí un poeta atent a les novetats literàries europees de l'època. Més encara: no tot allò que sembla «antic» ho és tant. M'explico. La influència de Marc en la lírica cinccentista hispànica, i en Serafí, adopta unes característiques completament noves, en l'òrbita petrarquista. Tampoc no podem situar directament en el compte de la tradició la presència importantíssima de la lírica d'arrel popular (imitació de cançons tradicionals, cançons de refranys i cobles glossadores, etc.) en el llibre de Serafí, ans al contrari: revela una actitud moderna, pròpia del temps, la de la recupera-

ció i reelaboració de la tradició oral pels poetes cultes. Finalment, alguns dels temes i motius provinents de la tradició són servits en motlles formals radicalment nous. Penso ara en l'«enuig» expressat en un sonet amb cua (XXXIII) o en la cançó de croada (CXXXI) i set goigs també en sonets.

Tothom que s'ha enfrontat amb una tasca d'aquesta envergadura i característiques sap com és d'inevitable que s'escolli alguna errada en la transcripció. Així, havent-me mirat amb més deteniment els primers textos del poemari, volia comentar-ne tres que afecten els cinc sonets primers. La primera sobta particularment perquè és fàcil de detectar, car la forma *amb* (I, 11) és inexistent en textos catalans antics: ha de ser *ab* (el mateix s'esdevé a XLIX, 3; sense que n'hagi fet una recerca sistemàtica). Les altres dues comporten modificacions en el sentit dels mots que han estat deficientment transcrits: a II, 7, l'original fa *quant*, forma quantitativa que és la pertinent al text, i no pas la forma temporal *quan* (la qual condiona la interpretació de l'editor); a V, 11, l'original fa *al món* per comptes de *el món*, com apareix transcrit, essent la primera l'adequada en introduir el locatiu amb una preposició. Potser proposaria de fer alguns canvis en certes puntuacions, que si bé no solen aportar més que lleugeres matisacions, en alguna ocasió plantegen una interpretació ben diferent de la proposada per l'editor: p.e., a XII, 12-13, on em fa l'efecte que seria més pertinent puntuar-ho així: «Rompent l'estam les parques ab gran força / ans de ser mig, per accident ferida, / ...». D'aquesta manera la imatge remet a la idea d'una Aldonça de Cardona que va morir jove. Nimieses, al capdavant, en un conjunt tan compacte i rigorós. La dada definitiva és que aquesta edició és importantíssima i que constitueix la base per a tota aproximació, en qualsevol sentit, que hàgim de fer a la poesia serafiniana.

Justament ara, amb el text crític a l'abast, és quan podem començar a plantejar discrepàncies respecte de les interpretacions dels textos serafinians. N'esmento molt sumàriament unes poques. Crec que el sonet II constitueix una contraposició completa respecte de l'immediat anterior. La clau és als versos finals. Em fa l'efecte que el mot «natura» del v. 13 remet al concepte de l'*'amor naturalis'*, l'amor recíproc, probablement una referència a l'amor dins del matrimoni (així era definit al segle anterior; notem les expressions idèntiques o paral·leles a poemes com XXVII i XXXIX, que tracten del matrimoni); Serafi oposa així l'amor insatisfactori del sonet I, 'la folla amor', al del sonet II, plenament gratificant, l'amor virtuós. La perspectiva 'positiva' del final d'aquest sonet obliga a reinterpretar-lo tot, inclosa la puntuació i les aglutinacions de mots (v.g., «nos quita», «ens redimeix, ens compensa, ens allibera»; no pas «no: quita» i considerar *quita* un castellanisme, 'cesa, deixa'). De fet no parla pas del cas d'amor concret del jo poètic, sinó d'un cas d'amor més general i diferent, contraposat al convencional del sonet I, decebedor i, doncs, rebutjable, perquè hi ha alternativa. Penso que al vers 2 del sonet V, l'expressió «mil de cadena», que deriva del vers segon del sonet II del *Canzoniere*, «et punire in un dí ben mille offese» (el primer quartet del qual li fa de model directe), no l'hem d'entendre com mil amants encadenats' sinó, seguint el model, «mil [crueses] juntes», que entenc que són les crueltats a les quals sotmet la dama el jo poètic i que vol venjar Amor d'un sol tret. En fi, em fa l'efecte que el concepte *fantasia*, en Serafi com en els poetes i intel·lectuals medievals i renaixentistes, té un rerefons diferent del que sospita Romeu (veg. la nota a VII, 8, i glossari, p. 468, p.e.). El mot és recurrent en la poesia amorosa serafiniana (IX, 3; XXXII, 95; XL, 4; etc.) i potser al·ludeix a la teoria pneumofantasmològica (passeu-me el mot), de la qual Robert Klein i Giorgio Agamben —per citar dos dels autors més acostats a nosaltres— han estudiat l'evolució des dels orígens aristotèlics i l'*'aggiornamento'* neoplatònic, així com el rastre patent que deixa en la poesia dels 'stilnovisti', Dante, etc. Aquest no és el lloc, però, per estendre'ns-hi.

Alguna cosa d'un cert interès puc afegir en el cas d'un personatge lloat per Serafi, fruit de l'encreuament d'un parell de dades disperses, d'altra banda ben conegudes. El sonet XXXV («Si los antics astròlechs mostra plana») al·ludeix a un Benet, «doctor en medicina», continuador —i superador— de les pràctiques de medicina astral antigues. Romeu identifica el personatge al·ludit amb un Llorenç Benet, metge que testà a Barcelona al 1564. És molt probable que així sigui. El personatge ens remet al pròleg de Rafael Mambla al seu *De dialectica sive rationali philosophia* publicada a Barcelona al 1540 i adreçat a Miquel Mai. El text ha estat traduït al català per Joan Bastardas i publicat recentment a l'aplec de textos *Renaixement a la carta* a càrrec d'Eulàlia Duran i Josep Solervicens (57-60). Doncs bé: al final d'aquell pròleg, Mambla —que pretén dur a terme la

difícil tasca de renovar la dialèctica, segrestada pels escolàstics, en paral·lel a la renovació de les bones lletres pels humanistes—erziba una copiosa relació d'«hispanos nostros que estimen i protegen amb especial interès la literatura més treballada», ‚ergo‘ les ‚humaniores litterae‘. En aquesta llista destaquen poetes cortesans com Diego Hurtado de Mendoza, protectors de les lletres com Ferran Folc de Cardona i poetes del seu entorn com Boscà, Durall, Agustí (i el mateix Mendoza), etc. i membres del cercle erasmista barceloní de Miquel Mai com Vicenç Navarra, entre altres. Enmig d'aquesta nòmina de gent il·lustre, erasmista i humanista, hi apareix un «Llorenç Benet, metge», que pot ben bé ésser el que esmenta Romeu i, doncs, el mateix lloat per Serafí. La dada ens brinda més informació interessant dels cercles que freqüentava o amb què mantenia relació el pintor-poeta. És clar que el fet que el pare de Llorenç Benet es digués igual i fos també metge fa que la hipòtesi quedi en suspens ara per ara.

En tot cas, el que sabem de Serafí, tot i ser força, és encara irrisori respecte del que aquesta edició permetrà avançar en el futur. Penso ara en un apartat de la introducció on Romeu tracta d'un tema poètic serafinià com el de l'amor conjugal. L'amor en el matrimoni com a objecte de reflexió (p.e., *Della famiglia* d'Alberti) o com objecte artístic (p.e., *El matrimoni Arnolfini* de Jan van Eyck) o literari feia relativament poc que havia estat inaugurat. Es rebutja el feudal amor cortès pel burgès amor casolà, dit brutalment. Després de les reflexions, o consignes, de Ficino al *De Amore*, posem per cas, la manca de correspondència amorosa és un atzucac insuportable mentre que la sortida plausible només pot ser l'amor correspost, cantat amb les notes més vehemement positives. Entre els nostros poetes hi havia el precedent de Romeu Llull. I de Boscà, l'obra del qual era ben coneguda per Serafí. Certament, com ha vist Romeu, Serafí canta aquest nou tema líric en diverses composicions (XVIII, XXVII, XXXIX, i, a parer meu, també el II), de vegades amb to desenfadat (recordem els *Consells* també burlescos d'Andreu Martí Pineda impresos a València cap a mitjan Cinccents, on no hi ha, però, cap referència a l'amor conjugal). I també en el *Capítol moral* (XXXII), part del qual, com és sabut, té com a referent la *Respuesta de Boscán a don Diego de Mendoza*. I tot i que ha estat dit que el text de Serafí es diferencia ideològicament del de Boscà en el fet que s'hi detecta un correctiu moral cristià atribuïble a la influència de la Contrareforma no seria potser inútil llegir-lo també al costat de les doctrines que propugnaven humanistes com Erasme o Vives, verbigràcia a *Encomium matrimonii*, *De officio mariti* o *De institutione foeminae christiana*—aquest darrer traduït al castellà per Giustiniani a València el 1528—, i veure què en surt. O al costat dels *Coloquios matrimoniales* de l'erasmista Pedro de Luján que va gaudir d'un gran èxit editorial i el trobem força difós a la Barcelona de la segona meitat del Cinccents. A primer cop d'ull fa tot l'efecte que les afirmacions serafinianes són perfectament rastrejables en les doctrines del *De officio mariti* vivesià, per exemple.

Signi com sigui, en aquest poemari Serafí estableix la contraposició, i superació, tot i que no del tot formalitzada, a l'amor cortès. Vull dir que en Serafí conflueixen diversos discursos amorosos: el cortès („subsector desconexença“), el rebuig d'aquest —molt visible en els sonets que obren i tanquen el llibre ‚d'amors‘— i l'loança de l'amor conjugal. Tanmateix, no sembla que el poeta-pintor acabi d'articular un discurs propi, un camí que unifiqui aquests discursos en una evolució, un *canzoniere*, per entendre'ns. El fet és que el conreu d'aquesta temàtica en la poesia serafiniana obre noves perspectives sobre les seves percepcions culturals i ideològiques. I ens enriqueix novament el personatge. Com cada vegada que algú s'acosta amb rigor i sense prejudicis a la seva obra, que encara té molt a dir-nos.

Tot i que Romeu no tracta el tema a la seva introducció, acabo fent una ràpida al·lusió a la recepció antiga de Serafí, de la qual tenim poques dades. Més que no pas de recepció, serà més apropiat parlar simplement de la presència del llibre imprès de poesies catalanes en alguna biblioteca privada de final del XVI (com la del ciutadà barceloní Miquel Joan de Junyent, que el 1584 disposava de dos exemplars en una biblioteca molt literària) i en els estocs de poques llibreries (p.e., Jaume Pla i Jerònima Manescal, el 1583 i 1590, respectivament). Sobre la qüestió hi ha una notícia interessant que no recordo que hagi estat comentada. A l'inventari de béns de Joaquim Setantí (Cristian Cortès, *Els Setantí*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1973, p. 163), del 1617, figura la referència «Item. altre llibre intitulat *Obras, de Serafí...*». Podria tractar-se perfectament d'un exemplar dels *Dos llibres* publicats al 1565, però si tenim en compte que el catàleg sol reproduir literalment els títols de les obres —per bé que sovint els tradueix al català— es pot aven-

turar la hipòtesi que faci al·lusió a una obra diferent de la catalana. Més encara: per tal com l'escriptor transcriu els plurals catalans en la forma *-es* (sense aplicar la nova 'regla' de fer-los *-as*), potser podríem especular amb la possibilitat que al·ludís a un exemplar d'un volum de poesies castellanes, aquella *Silva* —com l'intitulava la llicència— per a la qual Serafí tenia llicència d'impressió el 1564 i contracte signat el 1565. ¿Era un volum imprès —si és que va arribar a les premses, perquè avui no n'hi ha rastre— o manuscrit? Això no ho podem saber ara mateix.

Tot i ésser un poeta fonamentalment de 'dispositio' i francament poc hàbil en l'elocutio', com tantes vegades ha demostrat el mateix Romeu, potser, finalment, Serafí se'ns revelarà com un poeta no tan impersonal com podia semblar en aproximacions parcials. No ho sabrem fins que ens posem seriosament a analitzar el conjunt de textos serafinians en el seu context. I el treball de Romeu ens ho facilitarà, cosa que no podem fer sense entrebancs fins ara. Tot plegat revela la necessitat que l'estudi de la cultura catalana, així en general, tenia d'aquesta edició. Tant de bo totes les edicions d'autors moderns fossin tan rigoroses i completes com aquesta!

Pep Valsalobre

Josep IGLÉSIES: *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans-Societat Catalana de Geografia, 2002, XLVII+329 pp.

Josep Iglésies i Fort (1902-1986) fou un prolífic estudiós i erudit de les comarques i implicat en la Ponència de la divisió territorial de 1931, que es va distingir en la història local, la demografia històrica i l'exhumació de textos cabdals, amb una metodologia depurada, malgrat no tenir formació universitària. Factòtum de la Societat Catalana de Geografia als moments més negres de la postguerra civil, va treballar intensament amb Josep M. Puchades i Lluís Solé, que el va incloure en la nòmina dels col·laboradors de la *Geografia de Catalunya* de l'editorial Aedos (1958-68), àmbit on el vaig conèixer. Un índex del món erudit i patriòtic on es movia, n'és que fóra gendre d'Eduard Fontseré. El llibre que comentem es publica amb ocasió del centenari del naixement de J. Iglésies i és una reedició del que va imprimir-se el 1949 a Igualada, dins uns *Quaderns de Geografia*, dels quals només va sortir un altre volum, el mateix any.

El bessó de la publicació (149-305) que ens ocupa és la transcripció escrupolosa que va fer Iglésies del *Llibre primer de la història Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña*. Procedeix d'un manuscrit (2311, abans 235) de la Biblioteca del Seminari Conciliar de Barcelona i és el mateix que va manejar el 1897 mossèn Norbert Font i Sagué, que se'n declarava posseïdor, encara que sembla que li havia arribat a través de la Biblioteca Episcopal, hereva de la de la Companyia suprimida per Carles III. L'autor, Pere Gil (1551-1622) fou un insigne jesuïta, natural de Reus com l'editor, doctorat a Gandia, que exercí nombrosos càrrecs a la Companyia de Jesús, tant al vessant espiritual com al cívic, p.e., de rector de l'església de Betlem i del col·legi de Montision de Mallorca. Aquella església era senyora de Creixell i Roda de Berà, l'administració dels quals féu del bon religiós un expert en economia. Fou també 'confessor' del virrei Duc de Maqueda (1592-96), de qui venia a ésser un vertader conseller àulic. Un detall cridaner de la biografia del pare Gil és la seva defensa de les pobres dones que, en uns moments d'incertesa social, eren processades com a bruixes. Intervingué de manera decisiva al procés de canonització de sant Ignasi i fou un il·lustre promotor de la revaloració de la Santa Cova de Manresa.

El llibre manuscrit inacabat, però definitiu, fou escrit entre 1598 i 1600 i no és exactament una *Geografia de Catalunya* —com se'ns presenta el 1949 i ara—, sinó com a molt una *Història natural de Catalunya* (com ve a dir el barroquitzant títol) amb un fort tombant econòmic. Aquesta presentació del país era un gènere precientífic o pregeogràfic usual entre els que solem qualificar de 'cronistes' dels Països Catalans com Diago, Viciano, Escolano, etc. i té un precedent immediat en el llibre anterior de Francesc Calça (1588) que Pere Gil va emprar en el seu preàmbul d'una obra que havia de ser molt més àmplia, als llibres segon i tercer de la qual —mai no escrits— al·ludí sovint.

El tombant naturalístic del llibre —que sembla del tot original, perquè no té gaires precedents— ens permet analitzar-lo amb ulls geogràfics, tot i que la ciència dels Sis-cents obeïa a uns paràmetres més tost clàssics, per no dir plinians. La descripció que fa del país, gairebé 'mapística', és impossible per a un viatger d'aleshores. Gil era un home ben informat: els seus coneixements directes devien completar-se amb converses i interrogatoris dels seus companys de religió —nombrós i de naixença diversa— i alumnes dels col·legis, però així i tot, no podem descartar una base cartogràfica quan, p.e., descriu els rius, braços i rams ordenadament o quan li escapa (f. 22 vº) els 'colls de la mappa'. Quin mapa va usar? Manuscrit o imprès? Seria ben interessant d'escatir-ho.

Considera el relleu, seguint un tòpic dels segles XVI i XVII, d'una Catalunya molt accidentada i malplana: «Tota la Terra de Cathaluña es montuosissima; y ayxi sepot dir que tota ella, ò casi tota ella es montañas» (f. 22 rº), però la coberta vegetal i la fertilitat ho compensa. Pel que fa al clima, és més explícit en la diferenciació d'una terra «ni demasiadament freda; ni demasiadament, calenta, sino molt templada», assenyalant-hi la fredor de les comarques com Osona i la Cerdanya: «...en aquells plans per raho del fret nos pujan plantar ni pujan viurer Oliveres ni vinyas» (f. 4 rº). Justament, les dues espècies més sensibles de la trilogia mediterrània. I encara li recorden 'els ambats de mar', embats o brises, que moderen la temperatura litoral.

Dins el capítol hidrològic, parla d'estanys —pocs i incomplets— però «de ayguas netas y no corruptas», entre els que esmenta el de Castelló d'Empúries que «te cerca una llegua de llarc, y mes de un quart de llegua d'ample» i dues goles (14 vº). També surt el d'Ivars al Pla d'Urgell i, en canvi, manca el de Banyoles. L'enumeració dels rius, que són disset exactament, inclosa la Garona, és prou primcernuda i sembla escrita amb un mapa al davant. M'abelleix reproduir aquesta referència al riu Besòs: «...camina casi per tots sos rams des de Tramontana à mitgdia, per espay de sinc o sis llegues: y per esta causa en temps de grans plujas creyx molt...» (f. 15 vº). És una observació de dissimetria hidrològica molt encertada. Dels rius i l'aigua corrent en té una visió utilitària 'preindustrial'. El Ter propulsa molins fariners, drapers, paperers, per a obrar ferro, serrar fusta i moure altres ginys. Ell no çaça papallones ni fa volar coloms: la natura al servei de l'home.

En el regne mineral desfilen pedreres i mines —possibles i reals— de sofre, cofoll (galena o antimoni), salnitre (nitrat potàssic), vidriol, caparrós o alum, de més a més dels metalls (ferro, plom, aram, argent, or en palletes). No manca l'al·lusió al corall indígena ni un llarg apartat dedicat a la sal, reblit d'una erudició enfadosa. S'adona del paper de les fargues (39 rº) que ara mirem només amb enyorament antropològic.

Els regnes vegetal i animal es mereixen una consideració encara més pragmàtica. La varietat i abundància de la fusta és justificada pel caràcter 'muntanyenc' del país, esmentat abans. Emfatitza, entre d'altres, la fusta enraierada per flotació Segre avall, o les posts de melis per a fer sostres o l'assortiment de llenyam per a la construcció naval. Del lli, el cànem, la llana i la seda en fa un bon capítol més artesanal que natural. Els draps i les sedes es mesclen amb els colorants i els vidres artístics, dels quals demostra estar ben cofoi (f. 36 vº). No podia relegar les herbes aromàtiques i medicinals, ni els animals de terra, ni els ocells, ni els peixos de la mar o dels estanys en el seu meticulós inventari. Ni tan sols els gossets de falda, la possessió dels quals «seria molt ascertat se prohibis».

El que he remarcat fins ara no implica menystenir el contingut geogràfic humà de l'obra egidiana, ja que que per tot mostra una Catalunya habitada fins i tot a les muntanyes; «ni per ningun camí se poden caminar casi tres o quatre lleguas que nos encontren viles ò llochs, ò almenys cases y hostals bons». Aleshores, tot i que la densitat demogràfica fóra baixa, la dispersió i una distribució més equilibrada del poblament es feia notar. No és aliena a aquesta problemàtica la qüestió comarcal o territorial, l'ítem pel qual ha estat més citat el nostre autor —gràcies als comentaris de N. Font i, sobretot, del mateix J. Iglésies. P. Gil parla de 59 'regions' i 27 'parts' o 'climes' o 'comarques' (30 en realitat), que etiqueta, ordena i descriu (ff. 8 rº-12 vº). Addueix també la distinció de Catalunya Vella i Catalunya Nova, a les quals n'afegeix una de 'Novíssima', la del Rosselló i la Cerdanya, que justament deu ésser la més vella.

M'és impossible sintetitzar l'embalum d'informació enciclopèdica i econòmica de l'esborrany del pare Gil. Em cenyiré a donar-ne algun tast, que m'ha cridat prou l'atenció. Un és l'extens al·legat que fa en pro de la séquia del Segre a fi de poder regar el Pla d'Urgell, en contra de l'opinió dels «senyors temporals» (ff. 49 vº i ss). L'altre és la qüestió de les 'moles catalanes'

(cap. VIII), pedres de molí fariner que es treien i obraven majoritàriament a Montjuïc: «...en lo moll de Barcelona sempre y ha molas aparelladas» i s'exportaven, sobretot per via marítima: «Las molas della van per tot lo mon» (ff. 22 v<sup>o</sup> i 25 v<sup>o</sup>). No em puc estar de recordar la ingènua creença del jesuïta que la pedrera de Montjuïc creixia a mesura que se'n treien moles...

La propensió al ditirambe l'han assenyalada Iglésies i Vilà als estudis respectius que introdueixen el llibre. «Es lo Comptat de Rosello per raho de las ditas minas deferro, y per raho de molts rius y terras planas y montuosas que te fertilissimas: molt semblant à la terra de promissio. La qual se pinta Deuteromij cap 8 B...». N'és un exemple de tants. Un patriotisme elemental que s'autojustifica amb un contrapunt providencialista: «...tots quants habitam en aquest Principat de Cathalunya; havem de fer moltes gracias al Senyor; que havent nos volgut criar y donar ser de homens...» (f. 4 v<sup>o</sup>). Tal volta on estil-la més la crítica és al capítol de les ,complexions i condicions naturals', on malda a fer psicociologia, recorrent a una contraposició clàssica dels autors renaixentistes. No la vull estalviar:

«la natural inclinacio de les tres Nacions ço es Valenciana, Aragonesa, y Cathalana pinta en una tela tres homens; Un home Valencia vestit de seda ab ramellet enla ma quel olorava; altre Aragones vestit de Conray los dits posats en lo front, y lo cap ficat enterra com qui porfiava: y lo tercer Cathala vestit de pardo abla ma estreta; y ab la dreta señalava enlo dit una pugesa que estava enterra, y un titol que deya, guarda la pugesa. Significant que lo Valencia es delicat y facil; lo Aragones Toçudo; y lo Cathala escàs y cubdicios. Lo qual no es universalment de tots» (f. 68 v<sup>o</sup>).

La pugesa era una moneda fraccionària mínima, un quart de diner. No seria elegant reblar el clau, però el jesuïta participava del tòpic.

Avui en dia encabiríem al caixó de les curiositats els quatre capítols *Dels señals y effectes naturals dels cels y elements*, que relacionen cronològicament fams, pestes, seques, diluvis i altres desastres amb l'aparició de cometes o l'esdeveniment d'eclipsis o conjuncions d'astres. Era l'astrologia d'aquell temps, admesa científicament. «Affluxant nostre Senyor per sa clemencia la ma enves lo Principat de Cathalunya». Per un altre cap no deixa de cridar l'atenció un cert interès de l'autor per l'etimologia dels topònims com Ripoll que fa venir de RIVI PLURIMI (!), o Orlina, «perque te principi de mines dor» (f. 42 r<sup>o</sup>). Encerta més quan deriva Llobregat de RUBRICATUS. Home conservador, té una certa tendència a l'arcaisme toponímic; m'han sobtat Sant Miquel ,des' Fai, Sant Joan ,Sas' Badesses, p.e. Altrament, el català que empra no és d'allò més depurat. Als habituals castellanismes introduïts entre els erudits per via renaixentista (*Ptolomeo, Plinio, Hebro, Mediterraneo, Pyrineos, Osceano.*), s'hi junten moltes indecisions lèxiques, morfològiques i ortogràfiques d'un llenguatge, tanmateix, vitenc i entenedor. Gairebé demana perdó en justificar l'ús de la seva llengua, perquè el castellà «no troba entenensa de la gent comuna» més que en les «ciutats que estan en camins reals».

Més de la meitat del volum (148 pàgines) ara editat correspon a la minuciosa i documentada introducció de J. Iglésies, on es parla de la biografia de l'autor, de l'obra i les fonts i de totes les altres obres conegudes. Un substanciós article de Joan Vilà n'analitza el contingut geogràfic i, a les pàgines finals encara, s'han afegit unes postil·les de M. Mercè Gras sobre la vida i la producció de Pere Gil. No puc ocultar que la proporció d'errades d'impresma, sense ésser greu, supera l'habitual dels llibres que duen el marxamo de l'Institut d'Estudis Catalans.

Concloent, ara disposem d'una obra significativa i singular que, si no és una geografia, és un testimoni valuós de l'erudició del final del segle XVI que delegava als historiadors o cronistes l'obligació d'un capítol o llibre introductori, el rètol del qual s'ha consagrat com a ,història natural', tot i que tenia una finalitat més aviat econòmica. El tombant moralitzador propi del temps s'accentua al manuscrit inacabat d'un il·lustre membre de la Companyia, tocat per l'amor a la terra. La divisió territorial historicista –per no dir feudalitzant– que ha estat adduïda com un dels valors estelars de l'obra egidiana, no cal que la manegem el segle XXI, traient-la de context. Qui pot defensar a hores d'ara una divisió que ja era ,arqueologia' els anys nou-cents?

*Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714). El dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà.* Edició a cura de Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ (Col·lecció Jaume Caresmar, 14). Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives / Eumo Editorial, 2001, 153 p.

El volum *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714)* treu a la llum i analitza per primer cop dos textos que permeten copsar el panorama viscut durant la Guerra de Successió a Catalunya, les dues cares del conflicte: d'una banda, el *Dietari del Convent de Santa Caterina* i, de l'altra, les memòries del felipista Honorat de Pallejà. El llibre compta amb un breu pròleg de Josep M. Sans i Travé (p. 5-7) al qual segueix la introducció (p. 9-34) i l'edició dels dos textos esmentats (p. 35-152), a càrrec del prof. Albareda.

La situació actual dels estudis pel que fa a la Guerra de Successió és per a Albareda quantiosa i vàlida, tot i que remarca que queda encara nombrosa documentació de caràcter institucional i informacions de caràcter privat (dietaris, correspondència, llibres de comptes, versos) per exhumar i treballar (p. 9). Així, la present edició respon a la necessitat de difondre alguns d'aquests textos.

El *Dietari* i les *Memòries* ens han pervingut per via manuscrita. Els volums que els reporten provenen, respectivament, de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra (IHJVV, Fons Crexell, Col·lecció Crexell, s. XVIII/1) i de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC, Fons Llinatge Pallejà (Saleta), núm. 399), dos fons encara no explorats en la seva totalitat i en ambdós casos mancats d'una catalogació definitiva; la notícia de la pertinença als esmentats fons (p. 6 i 11 i p. 6-7 i 22) és acompanyada d'una breu descripció dels volums (p. 11 i 22).

Malgrat que es tracta de textos coetanis, *Dietari* i *Memòries* dibuixen uns punts de vista de natura molt diversa durant els anys de la Guerra; d'aquesta perspectiva oposada dels seus autors neix, precisament, la seva complementarietat i l'encert de l'editor de publicar-los conjuntament. Per bé que divergents, ambdues narracions comparteixen entre elles la vivesa del relat viscut i la implicació directa dels seus autors en els fets narrats.

Del *Dietari* sabem per Albareda que formava part d'una obra major (com es dedueix de la paginació: f. 316-365) i que segurament es tracta "d'una part del primer esborrany de la crònica extensa del *Lumen Domus o Annals del convent de santa Caterina de Barcelona, de l'orde dels predicadors* inclosa en el volum III, manuscrit 1007, de la Biblioteca Universitària de Barcelona, que abasta el període 1701-1801" (p. 11). Tot i que hi ha fragments pràcticament calcats en ambdós textos, el *Lumen domus* és més extens i complet, i incorpora documents, impresos i manuscrits, que no figuren al primer; per contra, en algun cas comptat, certes anotacions del *Dietari* no queden reflectides al *Lumen domus*.

L'anàlisi del *Dietari* pel curador de l'edició comença amb una breu contextualització històrica: Albareda recorda la importància del convent de Santa Caterina a la Barcelona de l'Edat Moderna, la rellevància dels dominics en la vida social i política de la ciutat, així com la vinculació dels burgesos a la confraria del Roser; les seves cel·les van ser punt de trobada per a les reunions d'austriacistes i molts dominics eren seguidors de l'arxiduc Carles, raons que expliquen el càstig posterior de les tropes de Felip V i l'elecció com a prior del pare Tomàs Carreter, felipista confés, que havia de servir per apaivagar les ires dels guanyadors contra el convent. El 'dietarista anònim' no només es fa ressò de la vida conventual i ciutadana sinó que també detalla els avatars polítics i militars de la Guerra: la repressió contra els felipistes després de la presa de Barcelona per Carles d'Àustria el 1705 i les divisions socials que provocà el conflicte, paleses també en la vida de la comunitat, la política de duresa de l'Arxiduc envers els eclesiàstics, la penúria econòmica, que queda reflectida en dosis més escasses de menjar i en l'empenyorament del convent, així com una presència cada cop més elevada d'actes religiosos en la vida ciutadana, entre moltes altres dades.

Pel que fa a l'altre text exhumat, Albareda ha començat reconstruint la biografia d'Honorat de Pallejà més enllà de les dates que abracen les *Memòries*: des dels primers temps de la guerra i el suport a Velasco fins a l'ocupació de Barcelona per l'arxiduc i fugida cap a Perpinyà (1705), els anys en aquesta ciutat —on havia nascut el seu pare— i els nomenaments com a jutge de confiscacions de la Cerdanya (1710-1713) i jutge d'apel·lacions (1712), i la tornada a Barcelona un cop ja instaurat el règim borbònic (1714), on ocupà diversos càrrecs (fou un dels administradors enca-



rregats de gestionar l'Ajuntament, oïdor català de l'Audiència, etc.); un any abans de morir, i en recompensa pels seus serveis, va rebre els privilegis de cavaller i de noble. De les idees polítiques de l'autor de les *Memòries*, Albareda remarca que tot el que trobem al text és l'argument de fidelitat al rei, però que sobretot el que traslluen els mots de Pallejà és «la figura d'un home rudimentari i pusil·lànim —als antípodes dels herois austriacistes de la guerra [...]— només preocupat —ultra que per la família, cal reconèixer-ho— per assolir càrrecs i obtenir prebendes com a recompensa per la lleialtat» (32-33); la imatge immediata de Pallejà pel lector és conduïda pel curador de la mà de Francesc de Castellví, que, a l'altre bàndol, ja és de preveure que no n'havia de tenir una gran opinió. Independentment de les simpaties que despertí, les notes de Pallejà són el testimoni únic d'un felipista que va viure a la pell la persecució dels inicis de la Guerra: dona testimoni de primera mà d'alguns dels qualificatius dels quals era objecte per part dels austriacistes (traïdor, botifler, bugre, gitano), del protagonisme dels eclesiàstics en els esdeveniments, del saqueig i la repressió; dibuixa amb precisió els nuclis de poder d'ambdós col·lectius, els austriacistes i els felipistes; es fa ressò del càstig exemplar que infligien els felipistes als pobles ocupats o de la fama de lladres dels miquelets.

Tant en el cas del *Dietari* com de les *Memòries*, el curador ha contrastat les dades fornides amb les que recullen altres fonts documentals i literàries, algunes de les quals inèdites, que ajuden a completar i refer el context històric. Entre els fons on ha anat a buscar les primeres destaquen l'ADPO (Archives Départementales des Pyrénées Orientales, Perpinyà), ANC (Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat), AHN (Archivo Histórico Nacional, Madrid) i SHAT (Service Historique de l'Armée de Terre, París). Pel que fa a les literàries, remarquem l'esmentat *Lumen domus o Annals del convent de Santa Caterina* —especialment per al *Dietari* però també per a les *Memòries* de Pallejà—, així com les *Narracions històriques* de Francesc de Castellví, el *Diari* de Manuel Mas i Soldevila, o part de les *Memòries de la família Bellolell*.

La introducció també proporciona al lector els criteris d'edició seguits (p. 10-11); hi som advertits, a més, que en tots dos manuscrits els primers fulls es troben en mal estat: en el cas del *Dietari* s'ha optat per no transcriure, per la seva dificultat, els dos primers folis (p. 11), mentre que per la mateixa raó l'edició de les primeres pàgines de les *Memòries* és incompleta (22).

Amb aquest estudi Albareda s'ha endinsat en un gènere literari de difícil definició, la 'memorialística' o 'dietarística'. El curador situa sota l'etiqueta «informacions de caràcter privat» el gruix de literatura format per «dietaris, correspondència, llibres de comptes, versos» (9), mentre que Sans, en aquest mateix volum, prefereix la de 'narracions autobiogràfiques' per comprendre-hi «dietaris, memòries, relats genealògics, llibres d'administració i altres tipologies» (5). Aquesta situació pot suggerir-nos la conveniència d'establir una tipologia i una terminologia que sigui acceptada per tots els estudiosos pel que fa a la literatura d'àmbit privat o particular, tot i que ara no sigui el moment de solucionar-ho.

El primer aspecte que voldria comentar de l'edició d'Albareda és la 'transcripció dels textos' establerta. A la feina de transliteració de M. Ferrer hauria calgut sumar-hi uns criteris d'edició rigorosos i coherents; precisament per tractar-se d'una col·lecció de caràcter divulgatiu, com afirma el curador, no dirigida únicament a un públic especialitzat, s'agraïria certa uniformitat en les pautes a seguir: els criteris de regularització d'acord amb la normativa actual no són sempre observats de la mateixa manera, així com tampoc el desenvolupament de les abreviatures, i, a més, en alguns casos es restitueixen alguns noms de personatges i en altres més difícilment identificables no; les rúbriques no responen a allò que trobem en el manuscrit, de vegades es marquen els espais en blanc o llacunes i en d'altres això no passa, etc.

Dels dos textos editats, centrem ara l'atenció en alguns aspectes del primer, el *Dietari del convent de Santa Caterina*. El manuscrit on es troba es guarda en bon estat, tot i que ja ha estat assenyalat que la foliació indica que falten almenys els 315 primers folis; es conserva juntament amb documentació i altres textos, aquests del segle XVIII, entre els quals destaca un volum miscel·lani de manuscrits i impresos sobre la mort de Carles II que, segons les notes de Crexell, possiblement formava part de la biblioteca d'Antoni de Bofarull. El *Dietari* no està enquadrat i es troba protegit amb un f. amb notes de Crexell (veg. 11, ed. Albareda) i acompanyat d'una transcripció mecanografiada fragmentària de l'original. El text és farcit de notes al marge i a la interlínia, i cal assenyalar que, a banda dels fragments més elaborats, hi ha papers reaprofitats amb anotacions, etc.

El curador ha triat la primer rúbrica conservada (*Dietari del siti de Barcelona de l'any 1705*) per encapçalar la narració, una opció si més no desorientadora perquè fa únicament referència a la informació continguda als f. 316-317 del manuscrit, que recullen precisament les notícies del setge que, com indica el mateix Albareda, no són editades; tot i això, queda explicat que la narració s'allarga fins a 1714.

D'altra banda, l'editor ha optat per modificar les rúbriques del *Dietari* (en negreta a l'edició), afegint-ne de noves i sense deixar-ho indicat. La decisió em sembla també qüestionable, sobretot pels problemes d'ordenació que presenta el recull, i que, d'aquesta manera, es fan difícils de solucionar sense anar a la font.

Algun dels problemes que es detecten a l'edició haurien pogut ésser resolts amb l'acarament sistemàtic del *Dietari* amb el *Lumen domus*; malgrat que aquest no era l'objectiu perseguit per Albareda en una edició d'aquestes característiques, pel que fa a la possible solució d'alguns problemes del text o d'interpretació, es troba a faltar. El *Lumen domus*, en tres volums (BUB, ms. 1005-1007), és un d'aquests dietaris de l'Edat Moderna citats pels historiadors amb freqüència però encara poc estudiat (és útil la descripció que en va fer Francesc Miquel, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid, Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas 1961, vol. III, p. 11-14, amb un llistat dels impresos intercalats, i també, pel que fa al primer volum, E. Duran et al., *Repertori de manuscrits catalans (1464-1620)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, vol. II.1, p. 273-279). Fou iniciat de manera oficial el 1603 per Francesc Camprubí i continuat per diversos freres al llarg dels segles XVII-XIX; l'any 1743 el bibliotecari del convent, Pere Màrtir Anglès, va prendre'n les regnes per encàrrec del prior Josep Mercader i va continuar-lo, va ordenar els dos volums anteriors i va redactar els índexs del primer, que completà amb materials procedents d'altres obres sobre la mateixa temàtica. Es va fer, explica, «ab la incumbència no sols de remplassar y addicionar los dos tomos precedents en todas aquellas cosas que havían estadas en ells omissas o bé tractades diminutas, sí també de continuar dit *Lumen Domus* o *Annals* des de l'any 1700 no complert fins a l'any 1743, y més avant [...]. Lo que executarà no sols inseguint e imitant los precedents [volums], sí també segons lo verdader orde chronològic, ephímero, diari e historial, posant y notant exactament y ab tota fidelitat las notícias segons que las anirà acquirint o jasía de papers y authèntics instruments o jasía de fidedignas personas segons que aquellas hauran vist o oït a dir o altres a las quals se'ls puga y se'ls dega donar fe» (BUB, ms. 1007, f. [3]).

Segons una nota de Crexell, al lloc del manuscrit de l'IHJVV figurava l'anotació *Tomo XXII. Noticias de 1716 a 1744*; per un altre costat, i gràcies a les dades que reporta el ms. 1007 de la BUB, dedueix que hi havia, almenys, vint-i-sis volums de notícies —alguns dels quals en més d'una part— de les mateixes característiques que el que tractem ara. Aquestes notícies, i d'altres, devien ser les esmentades per Anglès com a base per a la redacció del *Lumen domus*.

La manca de notícies referents als anys 1705-1706 al *Dietari* és paral·lela a la que presenta el *Lumen domus* per aquests anys —fet que en confirma la relació de dependència, tal i com afirma Albareda—; el redactor d'aquest últim mirà de justificar aquestes mancances amb diverses notes i inserint documentació complementària («En est present any 1705 no-s troba notada altra cosa si sols uns papers estampats, los quals assí incerits podrà vèurer lo lector la matèria de què tràctan [...]. En est present any 1706, des de lo mes de janer fins al 10<sup>bre</sup> del matex any no-s troba cosa què notar per trobar-se lo siti de dit any 1706 —lo qual comensà a 31 de mars y durà fins als 13 de maig que fou la retirada— imprès y así inserit, com ho podrà vèurer lo lector [...], y los demás papers impresos que aquí no van incerits per no aboltar se trobaran en las remiccions del present tomo»: BUB, ms. 1007, f. [101-101v]), i allargà com va poder les dades de què disposava.

L'acarament amb el *Lumen domus* hauria, a més, solucionat els esmentats errors d'ordenació del recull —que, d'altra banda, fan evident que la numeració antiga que abarca la totalitat del volum (f. 316-365) ha de ser posterior al procés d'escriptura—. Albareda remarca que manté la cronologia del *Dietari* (1): no reordena les notes consignades posteriorment al text i que fan referència a un esdeveniment concret que ja ha estat relatat, o a un dia la informació del qual no s'havia omplert i ha estat completada posteriorment, un fet ben habitual en la literatura d'aquestes característiques (veg., per exemple, l'anotació del dia 12 de gener de 1708, que ha estat afegida posteriorment al ms. —40 de l'ed.; f. 325v del ms.—; o la dels 2-7 de maig de 1708, a

continuació d'altres del mateix 7, i les del 8-9 de maig, també més tardanes —49; f. 344v— i que fa que comparteixi del tot la decisió del curador. Ara bé, una cosa ben diferent és no qüestionar-se l'ordenació dels quaderns i folis que conformen el manuscrit.

Es fa poc còmode, per exemple, seguir el fil narratiu dels mesos de maig-novembre de 1712: tot i que les rúbriques del manuscrit permeten no perdre el fil del relat, hauria calgut veure que el bifoli que reporta la informació (f. 345-346 —62-64 de l'ed.—) ha estat mal plegat, i que cal llegir-lo a la inversa (f. 346 + 345) i editar-lo, doncs, en conseqüència; d'altra banda, el fragment de notícia que falta corresponent al dia 19 de novembre de 1712 caldrà anar a buscar-lo al *Lumen domus* (BUB, ms. 1007, f. [126]).

Però aquest, poc important, no és l'únic problema d'ordenació: segons llegim a l'edició el dia 14 de setembre de 1711 «lo P. Fr. Massanes ha perduda la càtedra de Teologia vacant per lo P. Abad i l'ha obtinguda un agostino» (59), i el 18 de juny de 1712 «és mort en esta casa lo P. M. Fr. Anton Abad, regent que fou de la Minerva, prior i catredàtic de teologia en esta ciutat» (p. 63); d'entrada, no sembla versemblant que la càtedra vaqui quan la mort del titular encara no s'ha produït (fora del cas que s'hagués produït per alguna raó convincent, com malaltia o vellesa del titular). L'annotació transcrita aquí com a pertanyent a l'any 1711 és en un f. reaprofitat que va ser relligat sense ordre i que invita a pensar en uns apunts més que no pas en una redacció definitiva; on diu: ,agost de 1711' i ,setembre de 1711' —afegit per l'editor— hi hauríem de llegir agost i setembre de 1712 (les notícies anteriors, a partir del 16 de juliol de 1711 —59— també són de l'any següent), com confirma la comparació amb el *Lumen domus* (BUB, ms. 1007, f. [124v-125]).

A més dels exemples adduïts, la confrontació d'IHJVV amb BUB hauria permès completar llacunes, establir amb més precisió la cronologia (a més de les vacil·lacions esmentades, n'hi ha també que afecten els dies) i també afinar algunes lectures (,regent del rei' i no ,regiment del rei'; ,donar casulla' i no ,donar cogulla', etc.: 59 de l'edició). Per tancar, voldria fer una precisió d'ordre lèxic. Albareda comenta el substantiu “bugre” remetent al diccionari de Pere Labèrnia («sodomita, qualificatiu que s'aplica comunament per despreci, sense l'idea de sodomia», 29). El DECLC (*s.v.* ,bútxara') el documenta en ambients populars barcelonins i assenyalava que hi ha tres substantius d'arrel llatina comuna —el nom nacional BÚLGARUS— el significat dels quals s'ha confós: el primer, «home que fa la seva a ultrança sense respectes humans», que ens vingué a través d'Itàlia i que sembla l'accepció que encaixaria més bé en el context on som ara; el castellà ,bujarrón' (català ,bujarró'), ,sodomita', l'etimologia del qual coincideix amb el primer en el fons però no amb el seu significat, tret del matís pejoratiu; i, finalment, “bugre”, de sentit també insultant. Els dos últims mots, a diferència del primer, entren a través del francès (,bougeron' i ,bougre'). Tampoc no resulta baldera la informació del *Diccionario de Autoridades*: «Voz puramente francesa, en cuyo idioma significa lo mismo que puto en castellano; y de oír esta palabra la gente común, vulgar y licenciosa a los mismos franceses, sin saber su significado, los llaman bugres».

Eulàlia Miralles i Jori

Francisco de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Volumen III: Año 1710-Año 1711-Año 1712-Año 1713. Volumen IV: Años 1714-1724. Edición al cuidado de Josep M. MUNDET I GIFRE y José M. ALSINA ROCA, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo 1999-2002, 872 i 835 pp.

La publicació dels dos darrers volums de l'obra de Francisco de Castellví, *Narraciones históricas*, la millor crònica de la guerra de Successió a Catalunya —essencial, també, per interpretar el conflicte a escala hispànica— culmina un treball tan complex per part dels autors de l'edició com esperat pels especialistes del tema. En els dos primers volums Castellví (tal com vam exposar en la ressenya feta a «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 862-865) ens explicava amb tota mena de detalls per quins camins els catalans havien abraçat la causa de l'arxiduc Carles d'Àustria (Carles III) a la vegada que descrivia els avatars i els problemes derivats de la guerra fins a l'any 1709. Ara, en els dos següents, que completen l'obra, ens ofereix una visió directa i impli-

cada sobre el tomb definitiu dels esdeveniments a partir de 1710 que van culminar amb el setge de Barcelona durant catorze mesos i la ruptura política que va significar la caiguda de la ciutat enfront de les tropes borbòniques l'11 de setembre de 1714.

En el tercer volum, que abasta el període de 1710 a 1713, Castellví percep amb clarividència una qüestió que sovint ha passat desapercibuda als historiadors de la guerra de Successió (sobre la qual van cridar l'atenció les historiadores Linda i Marsha Frey dins *The Treaties of the War of the Spanish Succession*, Greenwood Press, 1995). En morir l'emperador Josep I (17 d'abril de 1711) que propicià l'accés al tron imperial de Carles III, l'arxiduc (un fet que sol explicar-se com a decisiu per justificar la sortida de la guerra dels britànics), ja feia un any que aquests negociaven secretament amb els francesos les contrapartides que obtindrien en cas que la pau es materialitzés. Com diu Castellví «esta muerte varió del todo el sistema de Europa y dio al ministerio inglés ocasión, sin tanta nota, para practicar desde luego el proyecto convenido con la Francia, de obrar con esfuerzo a fin de que el rey Felipe conservase el cetro español». (III, 221). I, en un altre lloc, parla de «la clandestina negociación de paz que el Ministerio de Inglaterra tenía con la Francia, que es la intriga más enorme que da horror a todo el género humano» (III, 296). Sense cap mena de dubte, la seva interpretació del «cas dels catalans» coincideix amb la dels whig i la historiografia posterior d'aquesta tendència: «después de esta prueba de total submisión del Ministerio británico a la corte de España y que los puntos de honor y de conciencia fueron manchados con tan feo borrón que la diuturnidad de los siglos no olvidará, les era difícil a los ministros ingleses ocultar los deseos que tenían de sacrificar prontamente aquellos pueblos, así por lo que tenían convenido como porque las voces lastimosas de aquella nación no encendieran más el fuego que ardía en Inglaterra por el común descontento de la paz» (III, 524). Castellví, a l'hora d'analitzar aquesta qüestió fonamental per a entendre el canvi de rumb dels britànics i, en definitiva, de la guerra, fa una anàlisi profunda de la pugna dels partits whig i tory que va menar als acords entre França i el Regne Unit, plasmats en els tractats d'Utrecht.

Ahora, ens descriu el desgovern que patia Catalunya en aquells anys, fruit de la precarietat econòmica i de la incapacitat financera de Carles III, l'arxiduc, per fer front a les despeses de la guerra, la qual provocà constants abusos per part de les tropes damunt la població i les lògiques protestes dels municipis i de les institucions catalanes.

D'altra banda, en el volum hi són ben exposats els fets de guerra: la recuperació de Saragossa per part dels aliats i la conquesta efímera de Madrid l'any 1710 —imposada pels britànics—, on Carles III l'arxiduc fou mal rebut; la contraofensiva de Felip V per Valladolid i els triomfs borbònics de Brihuega i Villaviciosa; l'ofensiva del duc de Noailles al davant dels exèrcits francesos per l'Empordà i la rendició de Girona; l'atac filipista de Prats del Rei, la caiguda de Morella, de Miravet i de Tortosa; la repressió borbònica a l'Aragó; els enfrontaments entre els dos exèrcits a les terres de Lleida i Balaguer; la retirada de les tropes britàniques i portugueses el 1712, en virtut dels acords amb França.

Un altre episodi decisiu esplèndidament reflectit per Castellví és el virregnat d'Starhemberg, un cop l'emperadriu ja havia marxat a Viena. El 17 d'abril de 1713 els diputats rebien notícia del tractat d'evacuació —en compliment dels acords d'Utrecht— en un ambient d'una radicalització extremada en el qual els partidaris de negociar amb els borbònics vivien amenaçats («no se oían por las calles otras voces que privilegios o morir», escriu Castellví, III, 581).

Exposa que hi va haver reunions de partidaris de la rendició a casa de Francesc Copons, animats per Starhemberg i pel cardenal Benet Sala i Caramany. En aquest context, l'autor remarca la seva actitud constitucionalista, partidària de no negociar amb els militars borbònics sense convocar la Junta de Braços (o «estados generales»), coincidint amb Sebastià Dalmau i Manuel Ferrer i Sitges. Mentre Starhemberg preparava l'evacuació, les autoritats catalanes s'esforçaven per mantenir l'ordre públic mitjançant l'aplicació de severes mesures repressives en un ambient impregnat d'una religiositat exacerbada. Entretant, arribaven informacions preocupants de la cort reial: «los catalanes que se hallaban en Madrid siguiendo el partido del rey Felipe avisaban repetidamente que todo se debía esperar de la clemencia del rey Felipe. Esto no obstante, se tuvieron avisos secretos de Madrid que no había que pensar en privilegios» (III, 562). En aquest context d'incerteses, el juliol de 1713, es celebrà la Junta de Braços que, després de reticències inicials del Braç militar, acabà optant per la resistència. Castellví, amb molt d'encert, reproduceix algunes de

les intervencions més remarcables que hi van tenir lloc, que ens il·lustren de les diverses actituds dels representants estamentals en aquell moment tan crític (entre les quals hi ha la cèlebre del cavaller Emmanuel Ferrer i Sitges). De fet, l'estiu de 1713 els exèrcits borbònics ja dominaven pràcticament tot Catalunya i es preparaven per al setge de Barcelona. S'havia produït l'evacuació de Tarragona per part dels imperials i Mataró aixoplugava una munió de nobles, eclesiàstics i burgesos que no veien viable la resistència. L'expedició del diputat militar Berenguer per intentar alçar el país i trencar el setge de Barcelona va fracassar alhora que s'enduria la repressió per part dels borbònics.

El quart volum cobreix el període 1714-24. Aporta informació sobre els tractats de Rastatt i Baden. Exposa la divisió en les files resistents a Barcelona, on els grups populars van assolir un protagonisme cada cop més gran —de fet, la Coronela va esdevenir la principal força armada—, en un procés que va conduir a principis de 1714 a la cessió del comandament de la Diputació del General —que ja no controlava el territori ni disposava de recursos— a la Ciutat.

En ell, Castellví analitza els ressorts complexos que van menar la ciutat de Barcelona a una resistència a ultrança, en els quals van influir les cartes de suport de l'emperador i de l'emperadriu del 23 d'abril, de les quals es van escampar còpies impreses per la ciutat i se'n van fer 1000 exemplars per a ésser distribuïts per Catalunya. L'autor de les *Narraciones...* i protagonista dels esdeveniments analitza la negociació del comerciant Sebastià Dalmau amb el ministre de Felip V, Jean Orry, que s'havia desplaçat a Barcelona amb plens poders del Consell d'Estat de Felip V a fi d'assolir la rendició de la ciutat i estalviar, així, al rei d'Espanya haver de demanar ajut al seu avi Lluís XIV en un moment difícil en la relació entre els dos monarques. Joan Francisc Verneda, el cunyat de l'influent Secretari de Despatx Universal de l'Imperi, el marquès de Rialp, culpà la ciutat de no haver sabut aprofitar l'avinentesa de la negociació. Castellví, tanmateix, en fa responsables les cartes de Viena. Les seves crítiques sovint s'adrecen al marquès de Rialp, tant per haver donat esperances falses com per haver menystingut els ambaixadors catalans (que el nostre autor no deixa d'elogiar). Aquesta independència de criteri diu molt a favor de Castellví ja que, com és sabut, el 1726 va fer cap a Viena on va rebre una pensió de l'emperador que li serví, tal com explica, per redactar les *Narraciones...* que havia iniciat el 1705. Tanmateix, i malgrat les crítiques als ministres imperials, Castellví exalta l'actitud de l'emperador envers els catalans al llarg del conflicte.

Ens parla, també, de la protesta popular contra les noves contribucions imposades per Pòpuli, sorgida arreu de Catalunya entre finals de 1713 i principis de 1714 —de fet, fou la darrera—, que donà lloc als intents frustrats per part dels austriacistes per a recuperar Mataró, Vilassar i El Masnou, i va provocar la reacció filipista dirigida pel duc de Pòpuli, que va dur a terme accions repressives brutals a Arbúcies, Viladrau, Espinelves o Manresa.

Castellví mostra fins a quin punt el context internacional, torna a jugar un paper determinant en el desenllaç del conflicte. Així, analitza les disposicions del govern britànic per subjectar Barcelona, preses a instàncies de Felip V mitjançant les gestions del general Patricio Lawles a Londres, que es van concretar en l'ordre de Bolingbroke a l'almirall Wishart de sotmetre els catalans. De Viena estant, el marquès de Rialp, assabentat de l'assumpte per l'ambaixador a Londres Dalmasas, donà instruccions secretes al marquès de Rubí (virrei de Mallorca) i a Verneda (a qui havia enviat a Barcelona) a fi que intentessin que Catalunya i Mallorca restessin en dipòsit sota els britànics, els quals havien de garantir la suspensió d'armes. Tal com exposa Castellví els britànics van ser ben rebuts a Barcelona el 22 i 23 desembre de 1713, amb crits de 'visca la nació anglesa' (IV, 136). Però aquests, finalment, —en un context polític incert per la salut crítica de la reina Anna i gràcies a les instàncies realitzades pel marquès de Rubí davant els militars britànics— van optar per no manifestar-se ni a favor ni en contra de Barcelona. El caràcter envitricollat de l'afer, fa exclamar a l'autor de les *Narraciones*: «¡Oh cuán difícil es saber la verdad, aún en el tiempo mismo que suceden los hechos!» (IV, 135).

Castellví descriu, a continuació, amb tota mena de detalls, la resistència tenaç dels barcelonins durant el setge, agreujada per la fam i les estretors econòmiques que portà a la renúncia d'Antoni Villarroel com a comandant en cap i a l'adopció de la Mercè com a general, per part dels resistents. Proporciona un balanç precís dels morts i ferits, la relació dels oficials defensors, la d'assetjadors i d'assetjats, la relació d'esvorancs oberts en la muralla. També relata en primera

persona la reunió feta al Consell de Cent per deliberar sobre la capitulació. Castellví explica que, en els darrers moments del setge, féu explicar al coronel Joan Francesc Ferrer la proposta del marquès de Rubí, seguint les instruccions del marquès de Rialp, que havia de fer als borbònics abans de la caiguda de Barcelona i que consistia a lliurar Mallorca i Eivissa al duc de Berwick a canvi que respectés les Constitucions i privilegis tant de Catalunya com de Mallorca i Eivissa. A la fi, Ferrer, en el moment de la capitulació, la va proposar a Berwick que la rebutjà per tardana. En tot cas, la lentitud en la presa de decisions per part dels resistents i la persistència de l'esperança fins al darrer moment en una intervenció dels aliats —que es produí massa tard, en morir la reina Anna i accedir Jordi I al tron i els whig al govern— queda ben reflectida en la descripció dels fets. A tall d'exemple, el dia 12 de setembre es trobaven reunits, alhora, per debatre la capitulació, els consellers i la Junta de guerra; els diputats; i el braç militar. El temor a la repressió inevitable, en cas de capitular, esdevé, sens dubte, un altre element a tenir en compte a l'hora d'intentar explicar el radicalisme dels resistents de Barcelona.

El testimoni que proporcionen les *Narraciones* dels esdeveniments que van succeir l'endemà de la caiguda de la ciutat és precís i punyent alhora. Parlen del nou govern interí, del capteniment correcte dels soldats francesos —que frenaven el desig de venjança dels castellans— i l'autor mostra, per aquest motiu, admiració pel duc de Berwick. La represa de la normalitat el dia 14 de setembre, que pot deduir-se de l'activitat dels menestrals i botiguers, va acompanyada d'un seguit de mesures repressives: la liquidació de les institucions de govern, l'exoneració dels càrrecs dels representants institucionals, la detenció dels militars que havien restat a la ciutat, el desterrament de molts austriacistes, l'obligació de lliurar les armes, el pes feixuc de la fiscalitat percebuda, 'manu militari', la confiscació dels béns dels austriacistes, el clima de terror i de delació regnant...

Castellví també explica com la imminència de l'ocupació de Mallorca per part dels britànics (la qual va tenir lloc el juliol de 1715), mobilitzà de nou la cort vienesa en unes negociacions fallides —sense el suport britànic— amb la cort de París mitjançant el comte Juan Amor de Soria, secretari del marquès de Rialp, per tal de restablir les *Constitucions de Catalunya* i les de Mallorca.

L'enderrocament d'una part important del barri de la Ribera per tal de construir-hi la Ciutadella, la imposició del cadastre, els decrets de Nova Planta i la creació de la Universitat de Cervera també són ben analitzats per Castellví, així com l'alçament dels Carrasquets que es va produir el 1719, en el context de la guerra de la Quàdruple Aliança contra el govern espanyol. En aquesta ocasió el cronista es mostra crític amb 'un ministre de la cort de Viena' per haver proposat a l'exiliat Antoni Desvallés que aixequés els catalans, per considerar que una nova revolta seria contraproduent i desencadenaria una altra onada repressiva, tal com, efectivament, va succeir. Tanmateix, Castellví no estalvia els elogis a Carrasquet, el director de l'aixecament.

Aquestes són algunes de les aportacions remarcables de l'extensa narració de l'historiador austriacista montblanquí, entre moltes d'altres que és impossible de detallar. Es tracta d'una narració acompanyada, sovint, de reflexions prou interessants, com la que dedica al component de guerra civil d'aquell conflicte internacional, moment en què, per reforçar el seu argument, cita una frase del tinent general borbònic Juan de Acuña (de qui diu que era «hábil general y político muy inclinado a la nación catalana»), que pronuncià amb motiu de la caiguda de Barcelona: «Hoy se acabó del todo la libertad de la monarquía» (IV, 295), en unes paraules que semblen evocar Villalar. O bé, quan Castellví es dol que la història l'escriuen els vencedors: «Si el autor hubiera escrito de las guerras de la nación portuguesa, estados generales de las Provincias Unidas y sucesos del reino de Suecia, reinos y provincias que en el pasado y presente siglo restablecieron la libertad en sus patrias, sin duda hubiera escrito con la modestia y verdad que se debe de los hechos porque, ayudados de la suerte, mejoraron de fortuna. Las operaciones de los catalanes en la resolución de defensa, y hechos que siguieron, les critica con todo género de injurias con sólo el motivo de no haber sido vencedores, acto que manifiesta la mayor baja en el ánimo del que los refiere». La crítica l'adreçava a Quincy (*Histoire militaire du règne de Louis le Grand*) i Tricaud de Belmont (*Histoire de la dernière revolte des catalans et du siège de Barcelona*) (IV, 19).

Penso que no cal insistir en el valor excepcional de les *Narraciones...*, que combinen bé una explicació ponderada dels fets per part d'un contemporani —malgrat la seva clara adscripció política austriacista— amb l'ús de diverses fonts d'informació (bibliografia francesa, britànica, castellana, catalana...) i de testimonis de primera mà (com cartes o memòries que no s'han conservat o loca-

litzat com les de Joan Francesc Verneda), que s'afegeixen a la narració de cada any. També cal remarcar la utilitat de l'índex onomàstic general que es troba en el quart volum. Per tant, cal felicitar entusiàsticament tant l'editorial com els curadors d'aquesta magna i imprescindible obra (encara que aquests darrers s'entestin, en la introducció, a afirmar que aquella guerra internacional i civil fou per motius religiosos).

Joaquim Albareda Salvadó

José Francisco SÁEZ GUILLÉN, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla*. Elaboración de índices de Pilar JIMÉNEZ DE CISNEROS VENCELÁ, José Francisco SÁEZ GUILLÉN. Siendo Director de la Biblioteca el Exmo. Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA. Sevilla, Cabildo de la Santa Metropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla - Institución Colombina 2002, 770 pp.

José Francisco SÁEZ GUILLÉN, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla. Índices*. Elaboración de Índices de Pilar JIMÉNEZ DE CISNEROS VENCELÁ, José Francisco SÁEZ GUILLÉN. Siendo Director de la Biblioteca el Exmo. Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA. Sevilla, Cabildo de la Santa Metropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla - Institución Colombina, 2002, X + 771-1168 pp.

La considerable quantitat de llibres manuscrits d'alguna manera relacionats amb els Països Catalans i ara conservats en la biblioteca esmentada en el títol justifica la inclusió d'aquests dos volums en la nostra secció de recensions; la relació del dit grup de manuscrits amb les nostres terres té, encara, una torna en el fet que les anotacions de Fernando Colón fan constar haver estat comprats a Barcelona (cf., p. e., 987), exemplars que ni són d'autor ni de tema català; són, almenys, els descrits sota els números d'ordre 15, 29, 35 (d'aquest consta, de més a més, que tingué un posseïdor que es deia Joan Rovira), 37, 61, 124, 240, 241, 391, 414 i 554, de cada un dels quals l'anotació del comprador fa contar la data i el preu de l'adquisició, i així sabem el valor que hom donava a aquell exemplar en el mercat de llibres de Barcelona, cap al 1536, extrem que no és pas normal de trobar en les descripcions d'altres fons de manuscrits (i, doncs, és doblement d'agrair).

A fi, però, de precisar el camp, al qual s'estén, però també es limita el catàleg que ens ocupa, cal tenir present allò que diuen els autors en la primera pàgina de la introducció: «Los manuscritos recogidos en este catálogo son todos aquellos adscritos a la Biblioteca Colombina, atendiendo únicamente al factor espacial (que esté materialmente localizado entre los libros que pertenecieron a Hernando Colón), a sabiendas de que en muchos casos un libro de la sección Capitular se encuentra dentro del fondo ‚fernandino‘» (9); i així s'explica que no es trobin en aquest catàleg, per exemple, els volums gironins amb pràcticament les *Opera Omnia* de Nicolau Eimeric (cf. ATCA, XVII (1998), 295-380), entrats en la Capitular no fa gaires decennis i que, per tant, no es deuen ni s'han de trobar entre els fons d'Hernando Colón.

La informació sobre els ‚nostres‘ texts en volums de la Colombina seguirà l'ordre en què els trobem en aquest catàleg, i així, després del corresponent número d'ordre farem constar dins parèntesis ( ) la signatura i tot seguit els extrems del volum descrit que han de constar en les nostres pàgines.

Ja el núm. 4 (7-2-29) ens ofereix les *Introducciones physiques* del metge (valencià?) Jeroni Pardo, seguides de les *Introducciones librorum de anima* del mateix, 32-33; dins el núm. 5 (5-1-2) trobem les *Medicationis parabolae* i els *Aphorismi de ingeniis nocivis*, de o atribuïts a Arnau de Vilanova, pp. 33-34; en el núm. 9 (5-1-7) és assenyalada una traducció castellana del *Llibre de paraules e dites de savis e philosophs*, de Yahudà ben Astruc, 37, i en el núm. 11 (5-1-9), dos texts d'astronomia, un *Tractat en lo qual se tracta de disposició de celestial spera...* i una traducció catalana de Bernat de Trília, *Qüestions sobre la spera*, 38-39. El primer dels texts copiats en el núm. 18 (5-1-16) enceta un conjunt de sermons de sant Vicent Ferrer de procedència italiana, 46. El ms. 21 (5-1-19), adquirit a Pàdua, és encapçalat així: *Questiones supra librum Physicorum compilate a domino Ioanne Mabre magis-*

tro in artibus de Cathelonia, 53. Un tractat pseudolul·lià compareix en el volum 278 (5-1-25): *Ars quaedam Raimundi de secretorum secretis*, p. 59-60, i una obra autèntica, *Tractatus novus de astronomia*, en el núm. 30 (5-1-28), p. 64; i al núm. 44 (5-1-42), almenys dos textos del mateix Lluïl, *De consilio* i *Ars iuris*, aquesta incompleta, i quatre o cinc que semblen explicacions d'escola lul·liana (de Barcelona?), volum comprat a Valladolid, on ja era a darreries del s. XV (74-75). En el núm. 47 (5-1-45) trobem dos tractats de Joan Jaume i vuit de o atribuïts a Arnau de Vilanova, pp. 80-83, i un altre pseudo-Lluïl en el volum 48 (5-1-46), *Liber de lumine*, pp. 83-84. El volum 58 (5-2-10/1), conté *Pràctiques i costums de la rectoria de Badalona*, del 1493 (95); en el 73 (5-2-23), hi ha còpia de la *Rosa philosophie*, de Pere Ramon (al qual foren dedicades algunes pàgines en el volum XVII d'aquest anuari (1998), 554-569), pp. 111-112. El núm. 98 (5-2-48) conté el *De actione missarum* de Florus de Lió, en còpia gairebé contemporània, de mitjan segle IX (137-138).

El volum núm. 115 (5-3-14/3) té el *Tractatus de divite christiano*, de fra Pere Tomàs, pp. 154-155; i el núm. 143 (5-3-25/18), la *Introductio in sapientiam* de Joan Lluïl Vives (176). El volum 146 transmet tres tractats pseudolul·lians ben coneguts: el *Testamentum*, la *Practica Testamenti* i la *Cantinela*, 178. El volum 161 (5-3-42) conté el *Llibre de solitud* o *De religione* de l'abbas Isaac, seguit de *La laor de la cel·la*, després de la qual venen tres texts en castellà i al final *L'epístola quel glorioso confessor sant Uicent enviò a Pedro de Luna quando era papa, de Antichristo e de la fin del mundo*, 199-200. El volum 185 (5-4-22/2), és tot ell dedicat als *Usatici Barchinone*, seguits d'un grup de *Constitucions de Catalunya*. 220-223. Un *Llibre de concordances, appellat diccionari*, de Jaume Marc, es troba en el volum 190 (5-4-29), seguit de dues oracions, una d'elles atribuïda a Pere Torroella, 226;

El *Llibre de menescalia* i el *Llibre de les mules*, de Manuel Dies, són en el volum 207 (5-4-46), 238; el primer dels sis texts aplegats en el volum 209 (5-4-48) és el *De levitate et ponderositate elementorum* de Ramon Lluïl (240), i el 212 (5-5-3) és el Valeri Màxim, *Factorum et dictorum memorabilium*, retraduint al castellà a partir de la versió catalana de fra Antoni Canals, 242-243; en canvi, el 214 (5-5-5) és la traducció catalana dels *Disticha Catonis* (345); en el núm. 234 hi ha tres fulls de receptes en català, 270; l'aplec de tractats mèdics del volum 237 (5-5-21) conté el *Liber Avicenne de viribus cordis et medicinis cordialibus...*, traduït per Arnau de Vilanova a Barcelona, 275/32; el volum 239 (5-5-23) és un altre aplec, ara de tractats de moral i dret canònic; hi figura la *Summula de Summa Penitentie* de sant Ramon de Penyafort, 285/11; també és un aplec, aquesta vegada de texts religiosos, el volum 242 (5-5-26); conté, entre d'altres coses, ultra el *Compendium historiarum*, una traducció catalana dels llibres III i IV dels Reis i del I i II de les *Cròniques*, 290/4-5 (cf. les pàgines de Jaume de Puig, ATCA, XXI [2002], 621-640); el volum 243 (5-5-27) és un aplec de peces de dret canònic, entre les quals hi ha el *De boris canonicis* de Pero de Luna i el *Manipulus curatorum* de Guu de Montroquer, 290-293/14 i 19. El volum 247 (5-5-31) és el *Compendium Constitutionum Cataloniae* de Narcís de Sant Dionís, seguit dels *Usatici Barchinone* i de quatre documents de concòrdia sobre punts de jurisdicció, pp. 300-301; el volum 266 (5-6-10) conté una *Història del Vell Testament* en llengua catalana, pp. 318-319. En el volum 284 (5-6-28/2) hi ha les *Regulae Cancellariae* de Calixt III, pp. 345-346 (repetides en el núm. 522 [7-5-26/2], pp. 607-608). Una *Vita magistri Vincentii Ferrerii* es troba en el vol. 288 (5-6-32), p. 349; l'*Ars iuris* i l'*Ars brevis, que est de inventione iuris*, ambdós títols de Ramon Lluïl, són els dos texts primers del núm. 291 (5-6-35), pp. 351-352.

El volum 329 (7-1-13) és un recull poètic de Francesco Filelfo; algunes de les peces (les 1, 3 i 31) foren dedicades a Alfons IV Trastàmara, i una (la núm. 6), al conseller real Joan Olzina, 389-393. El volum núm. 342 (7-1-26) és una gramàtica, l'incipit de la qual: «Deus, cum tui infinita gratia et bonitate, ut melius de grammaticalibus doctrinam ...», la faria d'escola lul·liana i caldrà compararla amb els exemplars de la Biblioteca Vaticana, Ottob. lat. 1250, i de Munic, BSB, Hisp. [Cat.], 63, 409-410. El volum 346 (7-1-30) reproduceix els *Costums de la batllia de Miravet*, 416. El núm. 353 (7-1-35) és un aplec de lletres d'Andrea Contrario, entre les quals n'hi ha tres d'adreçades al cardenal de Lleida, [Antoni Cerdà], nús. 5-6, i 12; a Alfons IV Trastàmara, nús. 9, 18; i quatre himnes destinats a l'ofici litúrgic de sant Vicent Ferrer, nús. 73-76. El volum 364 (7-1-46), conté dos escrits de Joan Serra, *De agro noviter sato* i *Ars nova epistolandi*, amb nota de possessió de Pere Miquel Carbonell. En el volum 367 (7-1-49), aplec de texts de Giovanni Aurelio Augurelli, trobem un *Epitaphium trium regum Aragonensium per Cantalygium Episcopum*,



núm. 54; i *De morte illustrissimi Iobannis Aragonei*, núm. 57, pp. 437-441. El primer dels texts copiat en el volum núm. 372 (7-2-1) és els *Aphorismi de conservanda memoria* d'Arnau de Vilanova, 448-450. El volum 376 (7-2-5), de Godofridus de Trano, porta al final una *Tabula super summam Raymundi (de Penyaforti)*, 452-453.

El framenor fra Ponç Carbonell tingué ,ad usum' el volum 408 (7-2-26), que, per tant, almenys durant la temporada de l'ús es trobà a Sant Francesc de Barcelona, 480-482. El núm. 409 (7-2-27) és el *Liber de fine* de Ramon Llull, 482-483. El núm. 417 (7-2-35) conté les dues summes de sant Ramon de Penyafort, 496, repetides en el núm. 421 (7-2-39), 501, i en el 587 (7-7-3), 682-683. El núm. 426 (7-3-3/1), ultra les dues summes esmentades, conserva dos texts complementaris: «Nota qualiter confessor se debet habere...» i «He sunt consultationes fratris Raimundi de Pennaforti facte a fratribus», i encara: «Hi sunt casus qui inducunt irregularitatem...», no atribuït, 506-507. En el núm. 438 (7-3-13) tenim les *Formalitates seu de distinctione praedicamentorum*, de fra Pere Tomàs, 527-528, el volum 440 (7-3-15), transcriu el *Contra Iudaeos* de Jerónimo de Santa Fe, que havia pertangut al convent dominicà de Mallorca, 528-529. El volum núm. 470 (7-4-5) s'intitula *Felicitis philosophi peregrinatio e meraviglie in dialogo de la grandezza de Dio e de la natura* i és en realitat almenys una traducció italiana de Ramon Llull, el *Fèlix o llibre de meravelles*, 552-553. En el volum 493 (7-4-27) hi ha dos tractats d'Antoni Ricart en català; i també en romanç el *Macer de les virtuts de les herbes*, el *Plateari* i receptes, 577-578. El volum següent, núm. 494 (7-4-28/7) porta una còpia del *Liber rabi Moysi Egipci de securibus operationibus medicorum et de regimine sanorum et egrotorum et specialiter de asmate*, en traducció d'Ermengol Blasi, 578-579.

El volum núm. 505 (7-5-9) és una tria dels capítols de *El crestià* de Francesc Eiximenis, el text dels quals hi és copiat, 595-596 (cf. «ATCA» 20 [2001], 453-477). El volum núm. 526 (7-5-28) és la part del *Dyalogus* de Guillem Occam, *De haereticis*, copiat a Roma per a Joan Falcó, abat de Sant Bernat de València (a un doctor Joan Falcó, de la facultat de Medicina de Montpeller, és atribuïda una *Quaestio medicinalis de somniis* en el volum núm. 555 (7-6-12/5), 644-645); el volum 584 (7-6-11) conté còpia de quaranta-tres tractats de Ramon Llull, 673-678. El volum núm. 590 (7-7-6) ens ha conservat la *Bíblia rimada* i una transcripció del *Saltiri* traduït per fra Romeu Sabrugera, 685-686 (cf. p. 21); el volum núm. 592 (7-7-8), finalment, conté una còpia de Ramon Llull, *Liber de ascensu et descensu intellectus*, 687.

\* \* \*

No cal malgastar paraules per a subratllar ni galejar la riquesa i la importància d'aquest conjunt, la utilització del qual és facilitada per una sèrie de taules: d'autors i d'obres anònimes (769-872), de títols (875-954), de matèries (957-967), de llocs (971-972), d'escriptors (975-977), de propietaris (981-983), de poblacions, on els llibres foren comprats (987-988), d'incipits (991-1095), de primers versos (1099-1139), de dades cronològiques (1143-1146), de llengües (1149-1150), de suport material (1153-1154) i de signatures anteriors (1157-1166).

No puc posar punt final a aquesta ja prou llarga recensió sense agrair les dues referències a la meua persona (9 i 12), oi més, perquè les considero immerescudes, car no recordo haver ajudat a l'elaboració del present catàleg: per aquest, sobretot, i per les dues referències, grans gràcies! Bo i esperant que sense haver de trigar gaire tinguem un altre volum dedicat a la descripció dels manuscrits de la Biblioteca Colombina de Sevilla.

Josep Perarnau

Albert ROSSICH (coord.), *El teatre català dels orígens al segle XVIII*. Actes del II Col·loqui Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: «Teatre català antic». Girona, 6 al 9 de juliol de 1998. Edició a cura d'Albert ROSSICH, Antoni SERRÀ CAMPINS i Pep VALSALOBRE; amb la col·laboració de David PRATS VIDAL. Kassel, Reichenberger, 2001, 512 pp.

No sempre resulta fàcil acostar-se a les actes d'un congrés, col·loqui o simposi. Sovint s'ha aprofitat un tema genèric per agrupar diversos treballs, de caràcter i qualitat desiguals, i, lluny de potenciar una lectura global del volum, han esdevingut una mera aglutinació de materials sense una gradació clara. No és aquest el cas de les actes del II Col·loqui *Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga*, organitzat per la secció Francesc Eiximenis de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, que constitueixen un veritable model metodològic: aquell que s'hi apropi podrà submergir-se en un univers complet i realitzar-ne una lectura com si d'un tot unitari es tractés. A aquest fet, hi contribueixen factors com la qualitat (avalada per les dilatades trajectòries investigadores dels participants) i l'ordenació cronològica de les aportacions.

Encarregades als màxims especialistes de cadascun dels períodes, sis ponències de caràcter general se succeïxen en perfecta progressió cronològica i reflecteixen l'evolució produïda des del teatre medieval fins a la consolidació de les dramaturgies nacionals. Es tracta de revisions panoràmiques que enllacen les manifestacions dramàtiques amb els densos entramats ideològics, culturals, socials, etc., del moment, i mostren la vitalitat d'un gènere amb representació dels diversos territoris de parla catalana. «No volia que aquesta ponència es convertís en un eixut catàleg d'obres» (pàg. 59), ens diu un dels curadors del volum, Albert Rossich; però aquest és un parany en què no cau cap de les contribucions.

Josep Romeu i Figueras, figura cabdal i capdavantera en els estudis del teatre català antic, s'ocupa del teatre català medieval des del segle XII fins al 1500. La ponència se centra en el pas del drama litúrgic als misteris que s'inicien en el segle XIV. Després d'assenyalar els principals trets de la dramaturgia medieval postlitúrgica, com a espectacle visual i auditiu global, agrupa les obres en relativament pocs cicles temàtics, cosa que en facilita l'estudi: el veterotestamentari, el de Nadal, el de la Passió, el de l'Assumpció de la Verge, l'hagiogràfic i el cicle de la vida pública de Jesús. I relacionada amb aquests cicles hi ha la processó de Corpus, concebuda com una exaltació de l'Eucaristia. Contràriament al que s'ha pretès fins ara, «[...] la història del teatre medieval no pot ésser objecte vàlid de la història general de la literatura» (pàg. 5), perquè el text era un simple fil conductor de l'acció i la pretensió literària no arribarà fins a l'aparició del teatre humanístic. És per aquest motiu que Romeu dedica força ratlles a la complexa posada en escena que exigia la dramaturgia medieval, amb una clara funció doctrinària: el lloc teatral, l'escenografia (que garantia una estreta comunicació entre l'espectacle i l'espectador), els actors, el vestuari, el trucatge, etc. I clou la seva intervenció amb unes breus indicacions sobre teatre profà medieval, malgrat l'escassetat de textos que ens n'han pervingut.

Considerant-lo no com a epígon del teatre medieval sinó com una mostra de gran importància cultural, Joan Mas i Vives constata el moment d'esplendor viscut pel teatre en català de temàtica religiosa durant el segle XVI. En primer lloc, en destaca diversos elements externs o contextuals: a) l'escassa evolució culta d'aquestes pràctiques teatrals (a causa de la manca d'incidència de les formes renaixentistes, com a conseqüència de l'activitat de la cort, una de les vies de castellanització més importants, i per la competència del teatre castellà en els àmbits populars, lligada a l'aparició de companyies ambulants); b) la procedència dels textos i de les informacions (apreciació general que no sempre ha estat tinguda en compte); c) els espais teatrals emprats per a la representació; i d) els cicles segons l'època de l'any i la celebració litúrgica corresponent. Quant als elements interns, és a dir, els que es desprenen de l'anàlisi de les peces conservades, reflexiona entorn dels sistemes de redacció (la modificació de materials dramàtics preexistents, tradicionals o cultes) i entorn de la necessitat de valorar les qüestions ideològiques (que enllacen les obres amb formes de devoció tradicional i deixen entreveure les crisis espirituals pròpies de l'època). Per acabar, ofereix de manera esquemàtica els models dramàtics més evidents, seguint una gradació de menor a major complexitat.

De manera paral·lela, es generava als Països Catalans un teatre profà caracteritzat per l'oscil·lació entre diversos corrents de força. Josep Lluís Sirera presenta en el seu estudi una imprescindible contextualització d'aquestes manifestacions essencialment en un univers festiu ampli, que condicionarà els trets de les obres. Partint d'una periodització en tres etapes, analitza les causes del fracàs de les temptatives de mantenir la tradició medievalitzant i de construir una dramaturgia basada en l'herència autòctona, de manera similar al que es produïa a la resta d'Europa, i n'exposa els principals resultats teatrals. En les primeres dècades, destaquen les entrades reials,

les processons rituals de caire cívic i els carnavales, que acomplien determinades funcions sociològiques i ideològiques. Tres foren les vies de circulació i evolució teatral, segons Sirera: la primera, el teatre cortesà (durant el segon terç del segle, la festa esdevé privativa dels nobles i les representacions tenen lloc a la cort reial o a les corts de grans senyors, com la dels ducs de Calàbria, marc de *La vesita*, de Joan Ferrandis d'Herèdia); la segona, el teatre escolar (les universitats i, més endavant, els col·legis jesuítics esdevingueren l'àmbit en què es representaven peces erudites, escrites preferentment en llatí, com a activitat pedagògica); i la tercera, el teatre populista (caracteritzat per la castellanització potenciada per un públic d'extracció baixa, que havia optat pel teatre populista castellà, d'una banda, i per motius econòmics que van empènyer les companyies teatrals a dur només obres en castellà, de l'altra, (amb l'excepció que ens ha pervingut d'*En Cornei*). En conclusió, s'observa un gran contrast entre el vigor del teatre religiós autòcton en llengua catalana i la final imposició del teatre profà en llengua castellana; amb tot, una assimilació que no arribà a anorrear per complet la tradició pròpia.

Com a conseqüència directa dels processos de castellanització iniciats durant el Cinccents, la producció teatral de l'etapa posterior quedarà marcada per la influència i l'entronització de les formes dramàtiques pròpies de la literatura castellana. Albert Rossich estudia el teatre barroc del segle XVII, i ho fa esmicolant la realitat de manera molt precisa. Després de remarcar el naixement d'un important nou costum, el de llegir teatre, postula la diferència sociològica existent entre teatre profà i teatre religiós, cosa que li permet definir els trets caracteritzadors: immobilisme i continuïtat, quant al religiós; perfeccionament i substitució (també lingüística), per al profà. Tres blocs diferenciats articulen el seu discurs, dedicats al teatre religiós, al teatre profà i al teatre breu. D'una banda, assenyalava els aspectes menys coneguts de la tradició teatral catalana (essencialment de tipus culte) durant el barroc i, de l'altra, remet als textos més estudiats (com la *Comèdia de santa Bàrbara* (1617), entre les comèdies hagiogràfiques, *La famosa comèdia de La gala està en son punt* (1630), primera mostra conservada del teatre burlesc peninsular, o la *Tragicomèdia pastoral d'Amor, Firmesa i Potfía i Lo Desengany*, per citar un parell d'obres de Francesc Fontanella, considerat com l'inaugurador del teatre culte en català). També s'ocupa de les Passions, del teatre de tema històric i del teatre breu, ço és, aquelles composicions dramàtiques més breus que completaven la representació de la peça central (lloes, balls, entremesos o passos de comèdia, actes sacramentals, etc.).

En el segle XVIII, culminen tots aquests processos i la castellanització esdevé quasi absoluta en l'àmbit teatral. Pep Vila dedica la seva ponència al teatre de l'època de la Il·lustració. Després de fer unes consideracions teòriques prèvies sobre alguns elements ideològics que afavoriren la «descatalanització» de l'escena i sobre qüestions estètiques generals (centrant-se en algunes peces profanes deutores del barroc), el ponent constata la «mediocritat de la major part de l'escena catalana setcentista» (pàg. 87), salvada només per l'«arxipèlag de llum» que representen les obres pròpiament il·lustrades. És entorn d'aquestes manifestacions que girarà el seu treball, resseguint-les i llistant-les amb un criteri geogràfic. Primer, caracteritza l'activitat teatral del Principat; entre altres fets, exposa la proliferació d'escenaris particulars i clandestins, amb una programació al marge de l'escena oficial. El teatre culte en català a Menorca i al Rosselló, per les particularitats històriques i socioculturals d'ambdós territoris, fou el més innovador tant literàriament com ideològicament parlant. D'entre l'aportació menorquina, destaquen les obres de Joan Ramis i les adaptacions de Vicenç Albertí; al Rosselló, les traduccions al català del francès (en especial, de tragèdies bíbliques franceses del segle XVII) i de l'italià (com, per exemple, les d'obres de Metastasio) i les pastorals, impulsades pel grup de Tuïr.

La tradició popular, al marge de l'escriptura, també ocupa un lloc en aquestes actes: Antoni Serrà Campins parla de les *Formes dramàtiques de composició oral*. Tot i que, pel tipus de peces, s'ha de basar en indicis i fer-ne una aproximació indirecta, en basteix una panoràmica acurada i d'allò més ben travada. I ho fa a partir dels dos procediments de composició, que pot ser prèvia o simultània a la representació. Amb el primer mètode, han estat creats diverses comèdies hagiogràfiques, entremesos, balls parlats...; *all'improvviso*, molts monòlegs i diàlegs basats en arguments i personatges ficticis o inspirats en persones i esdeveniments reals (aleshores amb un alt contingut satíric), com sermons burlescos, pastorades o testaments satírics, entre altres. No s'oblida tampoc d'un gènere fronterer entre la poesia i el teatre, els combats de corrandistes, glosadors o inversa-

dors, tençons populars que donaven lloc a veritables diàlegs teatrals, posant a prova la capacitat d'improvisació d'aquells que hi participaven.

Malgrat la progressiva castellanització constatada en l'esfera teatral, els ponents presenten uns textos que, per l'ambició i eficàcia literària, poden igualar-se a les obres castellanes de més renom, exposen els factors que condueixen al desenvolupament d'un teatre professional modern en llengua catalana i recullen una nòmina d'autors (com Joan de Timoneda, Joan Ferrandis d'Herèdia, Francesc Fontanella o Joan Ramis, per anomenar-ne els més coneguts) i d'obres que justifiquen la vitalitat d'aquest gènere en llengua catalana en el decurs de l'edat mitjana i l'època moderna. No es podrien justificar, si no, les diverses pàgines que, al final de les actes, recopilen una completa i utilíssima *Bibliografia sobre teatre català antic (segles XIII-XVIII)*, fixada a finals de 1999, a cura d'Albert Rossich i Pep Vila. Desglossada en dues parts (el «repertori bibliogràfic» pròpiament dit i un «índex de les edicions d'autors i obres anònimes en llengua catalana»), recull tant estudis sobre teatre català antic com edicions crítiques de textos dramàtics d'aquest període.

A continuació de les ponències, més d'una vintena de comunicacions aporten informacions complementàries d'una manera, podríem dir-ne, caleidoscòpica. Des d'una multiplicitat d'òptiques i perspectives, és analitzada la complexitat del fet teatral en tots els seus aspectes: a) històrics o contextuals (fonts documentals, fets historicopolítics o socioculturals), b) literaris (datació de peces a través de criteris filològics, recerca de fonts tradicionals o literàries, edició de textos, transmissió i còpies), c) teatrals (espectacularitat de l'escenografia, interpretació simbòlica dels elements escènics, evolució teatral) i d) musicals (melodies); i tot sovint s'esquitxen dades sobre alguns aspectes litúrgics, antropològics i festius. Tots aquests factors demostren la necessitat de tractar de manera interdisciplinària l'estudi del gènere teatral.

Són força nombrosos els treballs que tracten de qüestions contextuals. N'hi ha de relacionats directament amb les fonts documentals (inventaris, dietaris, cronicons...): Gabriel Llopart edita en annex un parell de *Fonts menors i mínimes del teatre medieval mallorquí*, un procés criminal i un memorial de comptes, i presenta un breu estat de la recerca duta a terme als arxius municipals i a l'Arxiu de la Catedral de Mallorca; Ramon Miró ressegueix la vitalitat de diverses activitats para-teatrals i rituals de temàtica pasqual a les terres de Lleida a partir de les despeses específiques que generaren; i Jordi Roca edita en annex un parell de documents siscentistes conservats a l'Arxiu Diocesà de Girona que fan referència explícita a la Processó de Verges i a la seva confraria organitzadora.

Enric Querol fa una panoràmica de la *Pervivència del teatre a la ciutat de Tortosa en els segles XVI i XVIII* a través de les institucions i entitats que promogueren aquestes activitats: l'Estudi de Gramàtica de la ciutat, el Capítol, els Reials Col·legis de Sant Domènec i Sant Jordi, els gremis i les confraries i el Consell General o Ajuntament. Dedicada a una altra entitat, la Casa de les Comèdies d'Alacant (1616-1793), el primer local estable del País Valencià consagrat exclusivament a l'espectacle dramàtic, es troba l'extensa contribució de Jaume Lloret, qui en reconstrueix l'organització de l'activitat escènica.

Dues de les comunicacions aporten notes de caràcter històric sobre el *Descendiment*: Felip Munar s'ocupa del Davallament i les representacions de Setmana Santa a diverses poblacions mallorquines, centrant-se en la transformació de la celebració fins a esdevenir una cerimònia muda; Joan Armangué parla, al seu torn, del Desclavament a la catedral de l'Alguer, de les passions sardes i del procés de simplificació paral·lel al que s'esdevingué a Mallorca.

Diverses intervencions prenen com a matèria primera els textos dramàtics. Gabriel Ensenyat i Pep Vila descriuen, analitzen i editen dues de les peces més antigues del cicle de teatre passional català, el parell de fragments exhumats per Josep Maria Quadrado a l'Arxiu del Regne de Mallorca. L'edició i estudi del *Col·loqui per a la festa de Nostra Senyora de la Esperança en lo any 1730...* és l'eix central del treball de Gabriel Sansano, que destaca la peculiaritat d'un text que empra la tècnica del *contrafactum* o paròdia religiosa amb una clara finalitat didàctica.

L'anàlisi de les peces dramàtiques segons el gènere al qual pertanyen i la recerca de les fonts literàries són el fonament dels estudis de Joan F. Alcina (que proposa una breu presentació dels gèneres que es conreen en el teatre humanístic, aplicada especialment als inicis del teatre neollatí a Barcelona i a València, i centrant-se en l'estudi literari de la tragèdia *Galathea* d'Hèrcules Florus) i de Josep Solervicens (que dedica la seva comunicació, en canvi, a la comè-

dia del Renaixement i, més en concret, a la caracterització dels personatges dels criats i dels senyors en dues peces emblemàtiques de la dramaturgia civil: *La vesita* de Joan Ferrandis d'Herèdia i l'anònima *En Cornei*.

Algunes vegades s'ha optat per presentar la història literària a partir d'uns quants autors i de la seva obra o obres fonamentals. Hi ha comunicacions que també segueixen aquest esquema: Maria Mercè Miró planteja algunes reflexions sobre la *Diversitat de temes i de registres en el teatre de Francesc Fontanella*, que passen per la defensa de la llengua i teatre catalans, el bucolisme, la burla i el grotesc i el teatre religiós, entre altres; Vicent de Melchor fa una nova aportació a l'estudi de la *Lucrecia o Roma lliure* (1769) de Joan Ramis i la qualifica de «clàssic menor de la literatura catalana» (n'analitza els models literaris i l'adhesió plena a la preceptiva neoclàssica, i recorre a la literatura comparada per situar l'obra dins la història de la literatura europea). Menys conegut que els anteriors és el religiós barceloní Pau Puig, autor de la comèdia de sants intitulada *Lo clarí d'Aquitània i martell de l'beretgia, sant Hilari*, i de tres entremesos, que són comentats per Maria Rosa Serra.

També cal incorporar a la història del teatre català *Les traduccions teatrals dels il·lustrats menorquins*. Aquesta és la proposta que fan Josefina i Maite Salord, amb una visió diacrònica de les adaptacions realitzades per erudits aixoplugats sota la Societat Maonesa de Cultura, com Joan Soler i Sans o Pere Ramis i Ramis, per Vicenç Albertí i per Antoni Febrer i Cardona. I a l'anvers d'aquest teatre culte, Antoni-Joan Pons analitza la tradició i modernitat del teatre popular a la Menorca dels segles XVIII i XIX, i, en concret, l'abundant presència d'obres barroques en el fons teatral d'Es Migjorn Gran.

L'anàlisi dels aspectes teatrals pren com a fonts bàsiques els textos i documents escrits i la iconografia de l'època (retalles, miniatures en còdexs, etc.). Antoni I. Alomar ens ofereix una succinta descripció de les representacions fetes en la festa del patró protector de la ciutat de Mallorca, l'Àngel Custodi, i aporta dades inèdites (també contextuals) sobre elements teatrals de la processó del Corpus Christi. En un suggerent estudi, Francesc Massip descriu detalladament els elements que caracteritzen l'aparició de *L'infern en escena* en el teatre medieval europeu, amb la corresponent interpretació simbòlica: el decorat extern (la boca de drac), el decorat intern (amb tots els ginys escenotècnics que permetien aconseguir els efectes visuals, sons i odorífers pertinents) i la caracterització d'una variada tipologia demoníaca europea.

Les dues consuetes del manuscrit Llabrés dedicades a la resurrecció de Llàtzer i les representacions de la *Comèdia de santa Àgueda* des del segle XVI al XX, són objecte d'estudis literaris i escenogràfics, a càrrec de Pere Santandreu i Ramon Díaz, respectivament.

Dels aspectes musicals, se n'ocupa Maricarmen Gómez en la seva recerca de *Les arrels del Cant de la Sibíl·la a la Península Ibèrica*; al final del treball presenta un parell de taules que contenen els manuscrits, conservats a tot Espanya, que recullen la música dels versos sibil·lins, tant versions llatines com en vulgar, entorn dels quals fa diverses apreciacions (com les peculiaritats de la melodia o la interpretació dels versos).

L'única comunicació que s'escapa de la classificació precedent, pel seu caràcter bibliogràfic, és la de Joan Castaño, que presenta un estat de la qüestió de la rigorosa tasca investigadora que s'ha dut a terme entorn de la *Festa o Misteri d'Elx* en els darrers cent trenta anys, exposant-ne els antecedents, dividint la recerca en etapes i evocant les diverses línies d'actuació empreses fins al moment.

No em sembla adequat, donada l'envergadura de l'obra, cercar-li les mancances (pràcticament imperceptibles, ben segur). Ja ha estat constatada en un altre lloc la utilitat que hauria tingut un índex de noms i una llista dels arxius i fons documentals on s'ha dut a terme la investigació. M'hi adhereixo. Prefereixo, però, remarcar-ne breument alguns dels encerts generals: s'ordenen les informacions disperses per configurar un estat de la qüestió dels coneixements actuals i es para esment en aspectes desatesos fins ara; es prenen en consideració totes les obres d'autors pertanyents a l'àmbit català, escrites en l'idioma que sigui, i se'n fa una valoració crítica recurrent sovint a la literatura comparada; es desfan errors de la historiografia literària catalana, es matisen tòpics i s'eliminen prejudicis, argumentant de forma sòlida l'opció per la qual s'ha acabat prenent partit i treient a la llum dades inèdites, bo i admetent la provisionalitat d'algunes de les conclusions.

I no només es mostra el camí recorregut sinó també el que encara queda per caminar: es posa en relleu la necessitat d'inventariar els manuscrits que contenen els diferents textos teatrals, a fi de facilitar l'elaboració d'una posterior edició crítica amb el major nombre de testimonis possible i d'un estudi aprofundit, i es remarca la productivitat científica d'alguns terrenys poc fressats. Tot això evidencia uns buits en la investigació que cal cobrir. Aquest volum omple «el buit del que algun dia haurà de ser la primera història del teatre català antic completa i solvent» (pàg. 2), amb el desig de servir de punt d'arrencada de la revisió dels estudis dedicats al teatre català i d'impuls per a noves investigacions i noves troballes que ampliïn el camp d'anàlisi.

Mireia Campabadal i Bertran

## NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

### A. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Àlvar MADUELL, *Autors editats en català a principis del XIX (1809-1833)* (Col·lecció Maduixer, 9), Teià 2001, 104 pp.

Entre els autors que figuren en aquestes pàgines n'hi ha que havien vist editades obres seves en segles anteriors: Josep Ignasi Abat, *Història dels sants màrtirs Hermenter i Celdoni...*, Cervera 1778 (11); Joan Carles i Amat, *Quatre-cents aforismes catalans*, 1636 i una trentena més d'edicions els segles XVII i XVIII (13); Francesc Armanyà i Font, *Compendi de la doctrina christiana*, escrit abans del 1792 (14); Pere Bonaure, *Tractat de la imitació de Crist i menyspreu del món*, traducció ja publicada a Perpinyà 1698 i sovint després (21); Miquel Burguera, *Preceptes, elegàncies, calendes i frases que se ensenyen en les escoles de gramàtica...*, del 1752 (24); Onofre Cugat, *Documents polítics i morals...*, del 1760 ençà (35); Antoni Vicenç Domènech, *Historia general de los santos... de Cataluña*, Barcelona 1602, amb edicions parcials posteriors (36); Josep Formiguera, *Alvío de pastors i past de ovelles...*, del 1718 (41); Diego Garcia i Julià, *Doctrina cristiana...*, del 1715 (42); Francesc Vicent Garcia i Torres, *Poesies*, i *La armonia del Parnàs* (43); Melcior Gelabert, *Regla de vida*, Perpinyà 1750; *Regula cleri*, 1757; *Manual de càntics*, 1755 (46); Jean Hervieu Basan de Flamenville, *Compendi de la doctrina cristiana*, 1698 (48); Francesc Ifern, *Compendi breu de les quatre regles*, del segle XVIII (49); Joan Antoni de Barcelona, *Incendi de dos flames...*, d'entorn el 1718 (50); Francesc Matheu i Smàndia, *Compendi o breu explicació de la doctrina cristiana...*, de darreries del segle XVIII (57); Jaume Montanyès, *Espill de ben viure...*, València 1559 (59); Francesc Nadal, *Compendi de la doctrina cristiana*, 1790 (?); Marc Antoni Orellana i Mojolí, *Catàlego i descripció dels pardals de l'Albufera...*, 1795 (63); Francesc Orriols, *Diàlegs o diàlogos de la doctrina cristiana...*, del segle XVIII (64); Baldiri Reixac i Carbó, *Instruccions per l'ensenyança de minyons*, del 1749 (74); Francesc Roca, *Tresor per als vius...*, del 1733 (?); Carles Ros i Hebrera, editor de la *Rondalla de rondalles...*, atribuïda a Lluís Galiana (80); Simó Salamó, *Regla de vida molt útil*, 1750; *Regula cleri*, 1751; *Praeparatio proxima ad mortem*, 1756; *Manual de càntics*, 1755 (83); Anselm Turmeda, *Llibre de bons amonestaments*, reimprès des del 1635 (92); Josep Ullastra, *Exercici del cristià* (93). — J. P. E. [17.270

*Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya*. Volum III. P - Z, Barcelona, Generalitat de Catalunya - Editorial Claret 2001, XXII i 750 pp.

El present volum completa el *Diccionari...*; [els anteriors han estat presentats als nostres lectors dins ATCA, XIX (2000), 737-738, n. 14338; i XXI (2002), 809-810, n. 16369]. Les biobibliografies dels personatges següents entren en el nostre camp: Sant Pacià, bisbe de Barcelona (2); Padró i Serrals, Joan (3-4); Pagès, Magí (5); Palau i Soler, Josep de (11); Pallars i Faro, Francesc (15); Palomar, Joan de (17-18); Paner, Ramon (20-21); Papió, Joan (22); Pas, Àngel del (29-30); Pascual, Raimon (30); Pasqual [Pascal], Joan (31); Pasqual i Coromines, Jaume (31-32); Pasqual i Lleu, Antoni (32); Pastor, Salvador (36); Patau, Guillem Arnau de (38); Pau, Jeroni (41); Pau de Blanes (41); Pau de la Mare de Déu; Pau de Sarrià (42); Paulhac, Francesc de (43); Pedrol(o), Joan; Pedrol(o), Miquel (51); Peiró, Bartomeu (52); Penyafort, Ramon de, s. (56-57); Peradaltas, Francesc (58); Peramàs i Guarro, Joan Manuel (60); Perarnau, Miquel (61); Pere d'Arenys (63); Pere de Lleida (65); Pere de Sant Joan (67); Pérez, Antonio (69); Pérez de Secastilla, Josep; Pérez de Valdivia, Diego (71); Pibiri i Serra, Jordi (87); Pinell, Esteve (92); Pla, Francesc; Pla, Joaquim (102); Plana, Antoni (105); Planella de Sant Jeroni de la Murtra (107); Poch, Reginald (114); Ponç, Josep; Ponç Bonfill, Marc (117); Pons, Pere (118); Pons, Salvador (118-119); Pons i Grau, Pere Màrtir (119); Pons i Massana, Josep (119-120); Pont, Antoni; Pont [o Despont], Ramon de

(121); Pontich, Miquel (123-124); Pontich, Sulpici (124); Poquí, Francesc (125); Porquet, Antoni (126); Portella i Anrich, Antoni (128); Posa, Pere (129); Pou, Onofre; Pou i Comella de Palau, Segimon (131); Pou i Puigserver, Bartomeu (132-133); Pratdesaba, Onofre (139); Puig, Jaume; Puig, Leopold Jeroni; Puig, Onofre (164); Puig i Puig, Antoni (166); Puig i Xuriguier, Salvador (168); Puigcerdà, Simó de (170); Puigmarí i Funes, Pere (173); Pujol, Joan (177); Punter i Barreda, Gaspar (181).

Queixal, Antoni (186-187); Queralt i Noet, Josep (189); Ques, Bonaventura (190-191); Quiles (Quiliç), Nicolau (191).

Rabassa, Pere (195); Radicati, Joaquim (196); Rafael de Taradell (197); Ramon, Josep (203); Ramon de Jesús (207); Ramon del Prado; Ramon de Sant Josep (208); Ramon de Sitges (209); Ramoneda, Ignasi (211); Rebullida (o Rebulleda), Pau (214); Rei, Ferran (219-220); Reiner, Pere (221); Reixach i Carbó, Baldiri (222); Relles, Onofre (223); Requesens, Jeroni de; Requesens i de Relat, Guerau de (227); Reventós, Lesmes (230); Rey, Francesc (232); Ribas, Marià (234); Ribas i Calaf, Benet (234-235); Ribera, Bernat (236); Ribes, Vicenç de (239); Ribes de Vilar, Miquel (240); Ribot, Felip (241-242); Rico, Fèlix (244); Riera, Climent; Riera, Narcís; Riera, Rafael (246); Ripoll, Tomàs (248-249); Riquer i de Sabater, Maria Teresa; Riquet, Pere (251); Riu [o de Rivo], Pere (252); Riu i Tord, Honorat (253-254); Roca, Antoni (259-260); Roca, Francesc (260); Rocabertí, Josep (265); Rocabertí u d'Erill, Bernat Hug; Rocabertí i de Peralada, Josep (266); Rocabertí i de Safortesa, Joan Tomàs (266-267); Rocabertí i de Soler, Isabel de (267); Rocatalhada (Roquetallade), Joan (272); Roig, Josep (279); Roig i Jalpí, Joan Gaspar (280); Romaguera, Francesc (282); Romeguera, Josep (283); Romeu, Francesc (284); Romeu de Llivia (284); Ros, Alexandre Domènec; Ros, Ramon (287); Ros i Rodríguez, Francesc (288); Rossell, Josep i Rossell, Josep; Rossell, Nicolau; Rossell i Montfart, Jeroni (290); Rovira, Francesc (292-293); Rovira i Arnella, Josep; Rovira i Bonet, Francesc (293); Rovira i Guixeras, Joan (294); Rubió, Guillem de (298).

Sacharles, Joan de Nicolau; Sacosta (ça Costa), Nicolau (309); Sedacer (Cedacer), Guillem (310); Sagarra, Emmanuel; Sagarra i Baldrich, Josep (312); Sagarró, Àngel (313); Saiol, Baltasar (318); Sala i Berart, Gaspar; Sala i Bernart, Ciril (319); Salamó, Simó (323); Sales, Ascensi (325-326); Sales i Alcalà, Agustí (326); Salsas i Trillas, Pere (333); Sanç, Josep (342); Sança, Baltasar; Sánchez, Francisco (343); Santafè, Jeroni de (393-394); Santcliment, Francesc de; Santdionís, Narcís de (395); Sanxo (Sancho) i Olives, Pere (401); Sapera, Vicenç; Saplana, Arnau (402); Sarroca, Jaume (405); Satorres, Francesc (406); Sentmenat i Cartellà, Antoni (420-421); Sera (Serra), Francesc (421-422); Serra, Francesc (424); Serra, Joan Àngel (425); Serra, Salvador (426); Serra i Postius, Pere (429); Serret, Francesc (435); Sibiuda, Ramon (442-445); Silvestre de Barcelona; Simó, Arnau; Simó, Pere Joan (447); Sire, Agustí (453); Sitjó, Jaume (454-455); Solà, Magí (459); Solanell i Montellà, Antoni de (462); Soler, Agustí; Soler, Agustí Miquel (463); Soler, Manuel; Soler, Ramon; Soler i d'Armendaris, Melcior (464); Soler i Ramos, Antoni (466); Sorrió, Baltasar; Sorita (Çorita), Nicasi (476).

Tagell, Francesc (491); Taix, Jeroni; Taixequet i Fluixà, Miquel Tomàs de (492); Tallada, Julià de (493); Tarafa i Savall, Francesc (497); Tàrrega, Ramon de (508); Teixidor, Domènec (519-520); Tella, Gaspar (520); Telm, Lluís (521); Terrassa, Pere de (535); Terrena, Arnau de; Terrena, Guiu de (358); Thió, Jaume (539-540); Tolrà, Tomàs (545); Tomàs, Pere (546); Torrella, Joan (556); Torres i Oliva, Ignasi (564); Totosaus, Francesc (577); Tristany-Bofill i Benac, Bonaventura (587); Turbaví, Miquel (589-590); Turmeda, Anselm (590).

Ullastra, Josep (595); Universitat de Cervera (600-601); Urgell, Joan (602).

Valero, Joan (613-614); Valladares y Mejía, Gabino de (616); Vallès, Miquel (625); Vallespinosa, Joan (626); Vallgornera, Tomàs (628); Valls, Francesc (631-632); Valls i Geli, Cirus (832); Ventallol, Magí (640); Verdaguer, Pere (641); Verdú i de Sans, Blai (644); Vicens, Gaspar; Vicent, Francesc (659); Vidal, Jaume (663); Vidal, Joan; Vidal, Pau; Vidal, Ramon (664); Vidal i Cabacers, Francesc (666); Vila, Benet; Vila, Jaume-Ramon (670); Vila, Josep (670-671); Vila, Pere Albert (671); Vila i Giral, Antoni (672); Vilalta, Bernat (683); Vilanova, Arnau de (686-687); Vilar, Jaume (693); Vilar, Narcís (694); Vileta, Joan Lluís (702); Xaupí, Josep (722). I en apèndix: Bacó, Francesc (735). — J. P. E. [17.271



«Lexikon für Theologie und Kirche». Zehnter Band. *Thomaschristen bis Zytomyr*, Freiburg - Basel - Rom - Wien, Herder 2001, 14 pp. i 1536 columnes.

Entren en la temàtica d'aquest anuari els articles següents: Trastámara, de Ludwig Vones (196); Turmeda, Anselmo (*sic*), de Fernando Domínguez (315); Valencia (Spanien), d'Odilo Engels (513-515); Vileta, Juan Luis (*sic*), de Fernando Domínguez (791); Vinzenz von Saragossa, de Domingo Ramos-Lissón (800); Vives, Juan Luis (*sic*), de Fernando Domínguez (834-835); i Xiberta, Bartolomé Maria (*sic*), de Karl J. Becker (1346). — J. P. E. [17.272]

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli IV-XV)», XXII (2001), XL i 1448 pp.

La part d'aquest volum més clarament relacionada amb el nostre tema és la primera, *Autori e testi*; hi trobem bibliografia recent sobre Abraham bar Hiyya (7); Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (17); Alexander VI papa (27); *Annales Rodenses* (43); Anthonius Andreae (49-50); Antonius Canals (50); Antonius Ginebreda (51); Arnaldus de Vilanova (54-55); Arnaldus de Villanova, pseudo (55); *Articella* (57); Aufredus Gonteri Brito (58); Bartholomaeus Mates (68); Benedictus XIII antipapa (73-74); Bernardus Oliverii OESA (84); Bonushomo Barcinonensis iudex (98); Calixtus III papa (102); Claudius Taurinensis ep. (110); *Compendium examinatorum Parisiense* (114); *De anima in arte alchimiae* (119); Dhouda (123); Durandus de Huesca (128); Felix Urgellensis ep. (141); Florus Lugdunensis (143); Franciscus [E]ximenius Gerundensis (153-154); Fridericus Ambergensis; Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (158); Gaspar Torrella (163); *Gesta Comitum Barcinonensium* (173); Guillelmus de Rubione (199); Hieronymus Paulus, Barcinonensis (213); Hieronymus Torrella (219); Iacobus I Aragoniae rex (232 i 934-935); Iacobus II Aragoniae rex (232); Iacobus III Maioricarum rex (233); Ioannes Biclarenensis abb. (247); Ioannes Burgundus de Maioricis (248); Ioannes de Montesono Valentinus (263); Ioannes Rivipullensis mon. (267); Iustus Urgellensis (283); *Liber de secretis naturae* (297); *Liber sancti Iacobi* (298-299); Nicolaus Eymerici (327); Nicolaus Rossell Maioricensis (330); Oliba Rivipullensis et Cuxanensis abb. (333); Petrus de Albalat, Tarraconensis arch. (347) Petrus III Aragonum rex (348); Petrus de Atarrabia (348); Philippus Riboti (364); Pontius Carbonellus (367-368); Raymundus Lullus (373-376); Raymundus Lullus pseudo (376); Raymundus Martini (376); Raymundus de Pennaforti (377); Raymundus Sabunde (377); Renallus Barcinonensis grammaticus (378); *Rosarium philosophorum* (387); Theodulphus Aurelianensis ep. (403-404); *Tractatus parabolarum* (429); Vincentius Ferrarii (436-437); Vitalis de Canellas (438).

En la secció de *Vitae, miracula, passiones...*, trobem bibliografia sobre Eulalia Barcinonae mart. (454); Olegarius Barcinonensis deïn Tarraconensis ep. (474); Raymundus Lullus (478); Vincentius Cesaraugustanus diac., Valentiae mart. (482); Vincentius Ferrerius (*sic!*) (482).

A partir de la terça secció i dels seus nombrosos apartats, la bibliografia que ens afecta és present, però esparsa; es pot assenyalar alguna excepció com la dedicada a biblioteques, on trobem bibliografia agrupada per a les de Barcelona (690), Fluvià (693), Mallorca (694), Poblet (697), Ripoll (698), Tortosa, València (700); en l'apartat de concilis hi ha referències als de Lleida (706), de Tarragona i de València (708).

Tornem a trobar bibliografia agrupada en la secció de bisbats, monestirs i catedrals: Barcelona (953), Girona (963), Lleida (966), Palma de Mallorca (971), Sant Cugat del Vallès (976), Seu d'Urgell (977), Tarragona (978), Tortosa (979), València (981) i Vilabertran (982); i en la d'història de les ciutats: Barcelona (998-999), Cardona (1004), Castelló d'Empúries, Castelló de la Plana, Cervera (1004), Girona (1016), Lleida (1019), Manresa (1021), Palma de Mallorca (1028), Perpinyà (1029), Serrateix (1040), Solius (1043), Tortosa (1045), València (1046), Valls (1047), Vic (1051).

En els apartats següents la bibliografia no és agrupada.

El volum és completat amb cinc taules: de manuscrits i d'edicions de textos (1333-1353), lèxic (1355-1356), geogràfic (1357-1374), d'estudiosos (1375-1444) i de CD-ROM (1445-1446). — J. P. E. [17.273]

«*Qüern. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna*», 4 (2001), 192 pp.

Lola BADIA (coord.), *Bibliografía de la Literatura Catalana medieval*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 14 (2000), 1-63 pp.

Lola BADIA (coord.), *Bibliografía de la Literatura Catalana Medieval*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 15 (2001), 1-48.

Les tres bibliografies, tot i les diferències clarament indicades en els títols, tenen un comú denominador, el d'oferir els títols dels estudis (cal precisar que sota la denominació d'estudis també són aplegades recensions) i una brevíssima indicació del contingut. També presenten diferències, com és ara el caràcter biennal del «*Qüern*» i l'anyal de les altres dues bibliografies. El primer reporta 1395 unitats per als dos anys, els altres dos, 264 i 218, respectivament. En tots tres hi ha taula final dels autors o temes estudiats (els autors actuals no necessiten taula, car són presentats en seqüència alfabètica). — J. P. E. [17.274-17.275-17.276]

*Repertori de Catalanòfils/4*, a cura de Jenny BRUMME (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XXXVI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 376 pp.

*Repertori de Catalanòfils/5*, a cura de Jenny BRUMME (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XXXVII), Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 242 pp.

Bibliografia dels membres de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes no inclosos en aplecs anteriors, que reporta llurs publicacions fins al final del 1996, des d'Agustí i Farreny, Alfred, fins a Muntaner i Pascual, Ignasi M. Els associats que van de Nadal Farreras, Josep M., a Zimmermann, Marie-Claire, ocupen la major part del volum cinquè. Al final hi ha taula temàtica, amb indicació dels autors que han tocat cada un dels temes i són inclosos en els dos volums. — J. P. E.

[17.277-17.278]

*Repertori de Catalanòlegs/6*, a cura de Núria MAÑÉ i Albert SOLER (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XLI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 316 pp.

Aquest nou lliurament del *Repertori* aplega les bibliografies dels membres de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, que no les havien enviades amb temps per a ésser incloses en els aplecs anteriors, i les complementa amb els títols publicats després del 1997 per aquells que ja havien vist publicada ací la seva precedent. En aquestes pàgines s'inclouen noms que van d'Abràmova, Marina a Zimmermann, Marie Claire. — J. P. E. [17.279]

Anna CORTADELLAS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó*. Barcelona 2001.

[Cfr. ATCA, XIX (2000), 781, núm. 14.520; XXI (2002), 972, núm. 16.950]. Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.280]

F. HUERTA I VIÑAS, *La cançó popular en el teatre nadalenc medieval*, dins «Onzè Col·loqui», III, 177-189.

En la línia de Josep Romeu i Figueras, l'autor s'ocupa «d'aquells casos d'infiltració folklòrica que apareixen a les peces o textos fragmentaris de teatre català nadalenc de tècnica medieval que s'han conservat fins al segle XVI» (178), no indicats per Romeu; pertanyen a dos tipus: el que recull en el text teatral temàtica freqüentment tractada a la cançó popular medieval i el que integra directament al text dramàtic recursos poètics i expressius o estrofes i combinacions mètriques utilitzats als textos folklòrics. Els personatges amb infiltracions folklòriques són «Josep i Maria, els quatre Pastors, Joanet lo Mosso, i els tres Reis d'Orient» (179), infiltracions que es trobarien

en «pràcticament tot el recull de peces conservades» (179-180), amb anàlisi de casos per a cada un dels personatges: Josep (180-183), Maria (183-186), Pastors (186-188), «que utilitzen una cançó abans d'adorar Jesús» (188). — J. P. E. [17.281]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la 'Biblioteca Capitular y Colombina' de Sevilla*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 453-510.

En aquestes pàgines són descrits dos volums de la biblioteca de referència (ms. 7-5-9 i 5-5-26), el primer dels quals és una vasta antologia dels llibres I, II, III i XII del *Crestià* de Francesc Eiximenis, distribuïda en 351 capítols, el text dels quals és degudament identificat, assenyalant el llibre al qual pertany i el número de capítol que obté en els exemplars barcelonins dels manuscrits d'Eiximenis i, pel que fa al *Segon del crestià*, als exemplars de Madrid, BN, mss. 1791 i 2215. El segon mss. de Sevilla, ací descrit i estudiat, és un volum miscel·lani i facticí, en el qual han estat identificats els fragments i títols que segueixen: a) *Què cové per venir al terme prefix de la mort*; b) *Oració de sant Cebrià* i c) *Confessionari* d'autors anònims; d) un llarg fragment del *Compendi historial o Gènesi d'escriptura*, obra fins ara només coneguda en els mss. de París, BN, esp. 46 i 541; e) quatre llibres històrics del Vell Testament en la traducció catalana medieval del segle XIV: *IIIReg v*, 10 - *IVReg xxv*, 29; i *IPar i*, 1 - *IIPar xi*, 1; f) un fragment de la traducció al català del *Dialogus Petri cognomento Alphonis ex iudaeo christiani et Moysi Iudaei* (títol III i fragments del títol IX), que fins ara només era coneguda per un bifoli de l'ACB; g) un fragment de la traducció catalana medieval de la *Historia Apollonii regis Tyri*, que no era fins ara coneguda; h) el *Llibre de les semblances de tots los hòmens*, tractat d'astrologia anònim; i) un recull d'oracions diverses en llatí i en català; j) les *Rúbriques del Llibre de consolació de filosofia* de Boeci, en traducció catalana medieval de Pere Saplana i Antoni Ginebreda. És estudiada amb algun detall la traducció fragmentària de la *Historia Apollonii regis Tyri*, comparant-la amb altres versions llatines i franceses, i arribant a la conclusió que el traductor català ha pogut tenir en compte diversos estats de la tradició manuscrita al moment de posar-se a treballar; és transcrita sencera en l'apèndix, acompanyada d'una lletra de deseiximent de Joan Quintana a Gabriel Paradís, del 5 de novembre del 1520 (505-510). — J. de P. [17.282]

Vicenç BELTRAN PEPIÓ, *Tipología y génesis de los cancioneros. La organización de los materiales*, dins *Estudios sobre poesía de cancioneros*, Noia, Toxosoutos 2001, 9-54.

Conexedor d'una vasta bibliografia, l'autor concentra l'atenció en la tipologia genètica dels cançoners: «de dónde procedían los materiales que integraron, cómo se ensamblaban y qué luz pueden dar sobre la difusión de la poesía en el siglo XV» (16), però la branca italiana o catalanoaragonesa ha estat poc estudiada (15). Es fixa en particular en el *Cancionero del marquès de Barberà*, ara a Montserrat, ms 992, del temps de Carles de Viana (24, 29, 34), escrit per mà única en llarg espai de temps; en l'*Esp.* 225, de París, BN., de clara estructura factícia d'origen català, com l'*Esp.* 231, inicialment escrit amb lletra catalana (31), constituïrien un nucli posteriorment ampliat. El ms. de Madrid, BN, 39, comença amb Ausiàs Marc, posteriorment enriquit amb altres composicions catalanes i castellanes; era vinculat als Centelles, comtes d'Oliva (42-44). — J. P. E. [17.283]

Juan Antonio FRAGO GRACIA, *Las lenguas de Aragón en la Edad Media*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXXI (2001), 465-478.

Presentació global, dins la qual hi ha informació de la presència de la llengua catalana, de la seva extensió (fins a Montsó, encara a darreries del segle XV: 474), i de la seva extensió enfora a Balears i a València. — J. P. E. [17.284]

Antoni I. ALOMAR I CANYELLES, *Comparació entre diccionaris a través d'un camp lèxic, el de l'armament medieval*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 315-368.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «resultat d'una primera provatura», que abasta des dels anys de la conquesta de Mallorca fins al 1550; els diccionaris i d'altres obres objecte de comparació (316), són el resultat, quant al lèxic de l'armament, d'una recerca secular que, començant amb Onofre Pou, arriba a una primera digitalització en l'*Hiperdiccionari Català-Castellà-Anglès* (quadres sinòptics: 321-326) i ha integrat en llistes de mots l'herència de la literatura bèl·lica catalana medieval (320-327); el resultat fa avinent la situació del dit lèxic en els diccionaris Aguiló i posteriors en comparació amb aquest, que és font aprofitada per tots, encara que successivament ampliada en l'Alcover-Moll, Wilhelm Giese, Riquer i el mateix autor, i ha desembocat en el diccionari normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans (331-362). Al final hi ha un vocabulari que inclou tant mots i expressions com llur significat (362-368). — J. P. E. [17.285]

Antònia CABRÉ, *Nova terminologia mèdica medieval*, dins «Misc. Tavani, 1», 9-17.

L'autora dreça la llista d'una quarantena de mots propis de la terminologia mèdica, que apareixen en el text de la versió catalana medieval dels *Aforismes* d'Hipòcrates amb el comentari de Galè, darrerament publicada [cf. ATCA, XXI (2002), 783-786], mots no integrats ni en el DCVB ni en el DECat, ni són tampoc presents en d'altres edicions de texts ni repertoris mèdico-naturals. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.286]

Pierre GUICHARD, *Retour sur un petit problème anthropto-toponymique: Lobrecati/Torre de Lupricato*, dins «Misc. Llobregat, II», 149-152.

L'autor propugna que hi ha identitat d'origen lèxic entre la ,mansio Lupricatum' de l'*Anònim de Ravenna*, la ,Turris de Lupricato' d'una delimitació del bisbat de Tortosa del 1225 i un ,Rahal Alubrecati'; el darrer correspon a una possessió de Mallorca, present en el *Llibre llatinoaràbic del repartiment*; quant a la ,Turris de Lupricato', l'autor proposa d'identificar-la amb un turó en l'extrem sud del terme d'Alcalà de Xivert, pròxim al riu Sant Miquel. — J. P. E. [17.287]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Nòtula sobre el català antic rogiçler (castellà rosiçler)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 335-337.

L'autor esbrina la derivació filològica del mot en un estudi del 1971, on remetia a un fragment d'inventari del 1412, i del qual només darrerament, publicada l'*Obra completa* de Marçal Olivar, ha pogut ésser precisada la font (336); hi ha afegides dues altres mostres textuals del segle XV, amb grafies diverses (337). — J. P. E. [17.288]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Sobre els peixos ,gerret' i ,xucla'*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 91-101.

Discrepant de l'etimologia que Miquel Duran i Ordinyana dóna de les paraules ,xucla' i ,gerret', l'autor du a terme un estudi lèxic sobre els dits mots, tenint també en compte les formes occitanes ,gerlet', ,jarret' i ,juscle', així com el sinònim ,caramel' del castellà meridional. En apèndix publica sis notes dels *Llibres de Consell* de l'AM de Castelló de la Plana, respectivament datats el 1375, 1381, 1382, 1392, i 1393, que documenten per aquests anys la forma valenciana ,sucla'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.289]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Traduir y traducció en catalán, con una ojeada a los romances vecinos*, dins *Medieval Translation*, 153-171.

L'autor enceta l'article recordant els inicis dels mots 'traduir/traductor' en les llengües romàniques, corregeix les afirmacions de Joan Coromines sobre el tema i considera que 'traducció' comparegué el 1472 en text de Francesc Alegre (154-156); recordat el sentit del 'traducere' llatí (157), aplega els fragments que contenen alguna de les formes de 'traduir' entre el 1472 i el 1650 (158-169) i els que empren d'altres expressions catalanes medievals de la mateixa acció (aromancar, vulgaritzar, etc.), durant el segle XV i fins al 1518 (161-164). Segueixen les pàgines dedicades a d'altres llengües. Hi ha bibliografia (169-171). — J. P. E. [17.290]

Stefano M. CINGOLANI, *Traducció literària i traducció cultural*, dins *Medieval Translation*, 129-152.

L'encàrrec de Jaume II a fra Pere Marsili de traduir en llatí el *Llibre dels fets* del seu avi responia a la necessitat de donar a aquell llibre un abast internacional, atesa la preponderància absoluta del llatí en tots els camps medievals de cultura (130); però traduir és intercomunicar sistemes d'expressió i comprensió de tots els camps, i així, Ferran Valentí no sols traduí del llatí o de l'italià per a fer més pròxims uns texts, ans encara per a subratllar-hi certs valors (134-135). Després d'aquesta introducció, l'autor s'endinsa en «les conseqüències de la traducció de sistemes, de pensament i literaris... en Metge sobretot, i en menor mesura Corella i Martorell» (135); el primer, si d'una banda refà la constitució de la frase (139-143), de l'altra demostra una 'capacitat combinatòria', que li permet d'«assimilar les seves fonts no només a nivell verbal i estilístic, sinó també a nivell de contingut» (144), tal com demostraria una anàlisi de *Lo Somni*, en el qual l'autor s'hauria atorgat llibertat dogmàtica, llibertat cultural, llibertat emotiva i llibertat expressiva o de llengua (145-147). Corella no arriba al planteig de Metge, ans es limita a escapades del món mental cristià i a hipotitzar a base del clàssic pagà, en un pla més psicològic que filosòfic, i, com la literatura clàssica, retòric (148-149). Martorell no tradueix, però aprofitant els seus models, des dels clàssics als contemporanis, recrea un món cavalleresc que, per a ésser fidel a la tradició, ha d'ésser 'traduït'. Hi ha bibliografia (151-152). — J. P. E. [17.291]

Joan COBA FEMENIA, *L'expressió duplicada de la possessió* (sos drets d'els), dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 379-387.

Aquella doble expressió de relació possessiva sembla provenir del llatí vulgar (p. e., 'sua casa illorum') i ha passat a algunes llengües romàniques i en concret al català, per al qual l'autor aplega mostres des del 1250 al segle XVIII (383), també d'algunes de paral·leles (384, nota 2). Hi ha llista de fonts i bibliografia (385-387). — J. P. E. [17.292]

Vicenç M. ROSSELLÓ, *Topònims urbans del País Valencià a les cartes portolanes*, dins «Misc. Llobregat, II, 183-196.

L'autor té agrupades cinquanta dues cartes portolanes, datades entre el 1280 i el 1661, que serien la majoria de les sis dotzenes que es troben en l'Estat Espanyol (193-194); hi ha aplegat vint-i-tres topònims, que analitza ací, tres dels quals són escrits en rúbrica, significat la importància de ciutat i port: València, Dénia i Alacant (184-185), per a cada un dels quals assenyala les variants en la grafia del topònim, cosa que també fa amb els escrits en negre, alguns dels quals són constants en tots els portolans (Peníscola, Orpesa, Borriana, Morvedre, Cullera, Gandia, Oliiva i Guardamar); els altres són esporàdics (Vinaròs, Benicarló, Benicàssim, El Puig de Santa Maria, el Grau de València, Moraira, Calp, Altea, Benidorm, La Vila Joiosa, Santa Pola i Oriola). Hi ha bibliografia (195) i reproducció dels fragments català i valencià d'un portolà del 1533 (196). — J. P. E. [17.293]

Lluís GIMENO BETÍ, *Notes toponímiques castellanenques a l'Onomasticon Cataloniae*, dins «Braçal (Sagunt)», núm. 21-22 (2000), 217-246.

Lluís GIMENO BETÍ, *Lèxic i toponímia: algunes precisions als diccionaris històrics i a l'Onomasticon Cataloniae*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 389-425.

Ambdós títols contenen versions més o menys extenses d'un mateix tema, el de la necessitat de reforçar el dit *Onomasticon* amb toponímia local contrastada, cosa que l'autor fa aportant nombrosa documentació dels segles XIV-XIX per als mots ,redonda' (390-392), ,assagador/assegador' (393-396), ,lligallo' (397-401); segueix un apartat dedicat als apel·latius propis de les vies pecuàries: ,carrerassa' (402) i ,quadra/quadrella' (402-406); el següent és per als apel·latius de terra de regadiu: ,botera' (407-408), ,braçal' (408-409), ,canalat' (409-410), ,capçada' (410-411), ,ull/ullal' (410-411) i ,badina' (411-412). D'altres apel·latius són ,sas' [de ,saxum'] (412-414), ,pujol' (414-415), ,buitrera' (415-418) i ,safra' (418-421). Hi ha bibliografia (421-425). — J. P. E. [17.294-17.295]

Manuel RIU I RIU, *Aspectes històrics i arqueològics del mas*, dins *Mas català*, 19-48.

Aquestes pàgines presenten l'estat actual dels coneixements sobre el tema, tant si procedeixen d'aportacions documentals com de prospeccions arqueològiques. La primera part, recordades les darreres novetats bibliogràfiques, resumeix allò que hom sap ara del poblament en els moments immediatament posteriors a la reconquesta, de la presència i funció del mas a l'interior del dit poblament, i de la seva evolució i transformacions (19-26); la segona part informa de casos concrets, en els quals s'ha realitzat l'aportació d'ambdues fonts en relació a Palà Vell de Coma, centre dels vescomtes de Cardona, als masos de la Creu de Pedra (Solsonès) i als dos de Vilosiu (Berguedà) (27-34). Les darreres pàgines descriuen la situació evolutiva dels masovers (34-36) i les formes de construcció (superfícies, cossos, alçades, materials, etc.) (36-38). Hi ha bibliografia (38-40) i nou croquis o fotografies (41-48). — J. P. E. [17.296]

Flocel SABATÉ, *El cort a Catalunya*, dins «Misc. Riu, II», 351-372.

«El cort és una magistratura judicial local documentada des del tombant del segle XI al XII amb un caire representatiu comtal, pròpia dels indrets repoblats tant sota domini del titular de Barcelona com de l'urgellenc, la qual es veurà afectada per la feudalització, pel desenvolupament urbà i per l'aplicació de fórmules romanistes, alhora que aviat serà espill de les relacions entre el poder municipal i la corona fins a haver d'integrar-se, a partir del pas del segle XIII al XIV, en les institucions jurisdiccionals batliars i vicarials» (381). L'autor no pretén pas d'haver acabat un estudi complet, ans només «l'esbós dels eixos articuladors de la figura i de la seva evolució» (352), per accés directe a nombre d'arxius catalans, moltes dades dels quals han ja passat a estudis diversos de l'autor i d'altres (352 ss.). El ,cort' compareix en el pas del segle XI al XII com a extensió de la ,curia/cort' comtal a les poblacions del comtat, i, doncs, amb sentit de delegat del comte; la seva figura associa «la representativitat del titular de la jurisdicció i la proximitat a la població local» (356), evolucionarà atansant-se al castlà (fins a identificar-s'hi en el comtat d'Urgell: 358, 361) i desembocant en el batlle i la seva cort, fora del cas de poblacions que tenen veu pròpia, com les ciutats de Barcelona i de Lleida (352-360). Els elements constitutius, sota la pressió del Dret Romà, conduïren d'una banda a reforçar la intervenció reial pel camí del cort, però de l'altra a posar el nou càrrec a les mans dels poders anteriors, alhora que compareixen veguer i batlle en les zones reials (360-364), que avançarà vers la unificació de funcions executives pel camí de l'acord entre el rei i les autoritats locals i per tant amb solucions diverses (365-371). — J. P. E. [17.297]

Esteve BOSCH CAPDEVILA, *La trajectòria històrica del principi Nemo pro parte en el dret civil català*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 13-91.

L'autor dibuixa la trajectòria del principi «Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest», anomenat ,principi d'incompatibilitat de títols successoris» en el codi català de successions ara vigent. L'autor analitza de bell antuvi el significat i les conseqüències del principi segons els juristes europeus del ,ius commune'; en segon lloc estudia vigència i significat del principi en el dret històric català (drets locals de Barcelona i Tortosa) i les seves conseqüències. Aquest és el capítol que reporta fragments de les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, de Joan Pere Fontanella, Jaume Càncer, Josep Finestres, Josep Comes i Bonaventura de Tristany, i dels *Costums de Tortosa*. El desenvolupament posterior de la doctrina emanada del principi ,Nemo pro parte' fins al codi de successions actual, ja no entra en l'esfera d'interès d'aquest anuari. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.298]

Antoni JORDÀ FERNÀNDEZ, *Pàtria potestat i emancipació per causa de matrimoni. Del dret romà a la seva concreció als Costums de Tortosa i als Furs de València*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 93-123.

L'autor analitza la regulació jurídica de les institucions esmentades en el títol, dins els *Costums de Tortosa*. Comença exposant el concepte de la pàtria potestat i de l'emancipació dels fills en el dret romà i la seva transformació posterior en les lleis visigòtiques. Entra després en l'estudi detallat dels *Costums* i dels *Furs de València* pel que fa a la pàtria potestat i a l'emancipació, bo i citant els textos legals corresponents. Finalment, compara les institucions en ambdós codis. La conclusió és que els *Costums de Tortosa* modernitzaren el dret romà tradicional innovant en nombre de punts. És possible que els *Costums* hagin pogut servir d'orientació als redactors del *Recognoverunt proceres*, de la constitució de cort del 1351, i dels revisors del *Furs de València* del 1403. — J. de P. [17.299]

M<sup>a</sup> Dolores GUILLOT ALIAGA, Juan Alfredo OBARRIO MORENO, *La voz Donatio propter nuptias, sponsalium, creix, en el derecho medieval de Valencia y Cataluña*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXVI (2000), 75-90.

Assenyalats els punts dubtosos entorn als termes indicats en el títol, els autors aporten tant texts constitutius (*Usatges, Furs de València*), com tesis de juristes (Joan Pere Fontanella, Jaume Càncer) i capítols matrimonials inèdits de València, ARV, *Protocolos notariales*, en el sentit que l',escreix/creix' és un element de la ,donatio propter nuptias' (76-79). Quant a la naturalesa de l',escreix/creix', tot i que Fontanella el considera lliure, els texts legislatius el fan obligatori, si l'esposa ha aportat dot, i, segons certs autors, només si el matrimoni ha estat consumat i ella trobada verge (80-83); normalment era exigible en enviudar la muller, però es donaven situacions que justificaven la recuperació de dot i ,escreix/creix' encara en vida del marit, situació que, amb el de vídua que es torna a casar durant l'any de dol, provocà nombre de plets (84-90). — J. P. E. [17.300]

Aniceto MASFERRER DOMINGO, *La dimensión ejemplarizante del Derecho penal municipal catalán en el marco de la tradición jurídica europea. Algunas reflexiones iushistórico-penales de carácter metodológico*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 439-471.

Els darrers temps s'han multiplicat els estudis sobre dret penal municipal, però l'autor considera que és possible d'ampliar-ne el camp «ya sea prestando atención al influjo de otro texto como los *Usatges*, o bien analizando algunas instituciones penales recogidas en las *Costums* desde las categorías del ,Ius commune'» (441). L'autor, en concret, subratlla l'abast europeu de «la regulació de certes conductes delictives relacionades con los valores morales cristianos y en la imposición de castigos humillantes» (456-457); i encara que en aquest camp les ordinacions municipals catalanes s'autolimiten molt més que les del centre d'Europa, incideixen en certs desordres, com els *Costums* de Lleida en relació al càstig de l'adulteri, de la blasfèmia o de l'heretgia, en les quals seria clar l'influx del dret eclesiàstic (457-461). Les pàgines següents assenyalen al-

guns casos de càstig per vergonya pública (466-470), que consten en quadre sinòptic de penes municipals a Lleida, Horta de Sant Joan, Miravet, Torre de l'Espanyol, Balaguer i Perpinyà (471). — J. P. E. [17.301]

Armand QUINTANA, *La revista Inquietud*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 251-269.

Les primeres pàgines informen del marc vigatà progressivament congriat en els anys 1950 i manifestat en camps diversos, com la literatura/poesia i l'art, que es concretà en la trimestral «Inquietud», nascuda l'agost del 1955 i prest (setembre 1958) capolada per la policia franquista. Essent pràcticament desconeguda la seva aportació al nostre camp, assenyalarem els articles que hi recauen: potser Josep Tarín-Iglesias, *El temperamento constructor del abad Oliva* (núm. 8, gener 1957); Ricard Torrents, *Entorn de Ramon Llull* (núm. 11, desembre 1957); Joan Triadú, *En Tirant lo Blanc a Grècia* de Joan Sales (núm. 13, maig 1958); després es decantaria a ésser artística, àdhuc en el títol, i ja només hi trobem potser les pàgines de Jordi Vivet, *Música i societat en la poesia dels trobadors* (núm. 34, novembre 1965), i certament les de Ramon Llull, *Com és tractat de la manera segons la qual raó és vera o falsa* (núm. 35, abril 1966) [Els dos títols lul·lians no figuren en la bibliografia de Rudolf Brummer ni en la seva traducció catalana]. — J. P. E. [17.302]

Anna GUDAYOL, *Història del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)*, dins «Item. Revista de Biblioteconomia i de Documentació», 27 (2000), 4-64.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.303]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició*, dins «Onzè Col·loqui», III, 347-372.

Resum biogràfic (1825-1897), que subratlla la dedicació de tota la vida a l'aplec de manifestacions de la llengua catalana, facilitada pel seu treball professional de bibliotecari, en un moment en què li calia fer-se càrrec dels fons procedents de la Desamortització (351); però la seva passió fou la d'aplegar romanços i cançons en tota l'extensió dels Països Catalans (350-356); el 1852 rebia del govern central la comissió d'estudiar «els manuscrits catalans escampats pertot arreu», cosa que féu en diversos fons de l'Estat (357); bibliotecari de la Universitat de València des del 1858, empenqué la *Bibliografia catalana*, que només seria publicada el 1927 amb el títol de *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (358); retornat a la Biblioteca Universitària de Barcelona el 1861 encetava el 1873 les edicions de textos antics en la «Biblioteca Catalana» (366-367), el 1879 la «Biblioteca de obres singulars...» i el 1893 la «Biblioteca Catalana Popular» (366-367); en el seu peregrinar, havia aplegat exemplars de llibres, manuscrits o impresos. o n'havia tret còpia, i esdevingué un dels fons fundacionals de la Biblioteca de Catalunya (367), a la qual féu cap el seu arxiu, amb el de Josep M. de Casacuberta (351). — J. P. E. [17.304]

Maria Pilar PEREA, *Cap a una bibliografia d'Antoni M. Alcover*, dins «Randa», 47 (2001 = Cultura popular i cultura científica a les Illes Balears), 35-118.

Maria Pilar PEREA, *La momentània i incompleta reconducció balear de 'L'Obra del Diccionari': A. M. Alcover i 'La personalitat llingüística de Mallorca'*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 239-295.

L'autora recorda els intents de confegir una (bio)bibliografia d'Antoni M. Alcover i Sureda des de la seva primera necrologia fins a l'aplec bibliogràfic de tema rondallístic, publicat per Jau-



me Guiscafrè en el núm. 38 (1996) de la mateixa «Randa», intent que l'autora considera ,exhaustiu' (35), raó per la qual «la bibliografia que es desenvoluparà en aquest treball no pren en consideració el vessant rondallístic» (36); exclòs, doncs, aquest, el present aplec es divideix en vint-i-una seccions, algunes de les quals encara es subdivideixen (37-38); de més a més, cal tenir present que, en no haver signat (ni amb algun dels seus pseudònims: 40-41), nombre de pàgines periodístiques, «la intuïció suggereix encara que la participació d'Alcover en les pàgines de ,La Aurora' supera el nombre d'articles que es fan constar en aquesta bibliografia» (41). Malgrat aquestes (i, qui sap si, d'altres) limitacions, el nombre de títols aplegats recollits en aquestes pàgines arriba a 2437 (44-118); una almenys de les vint-i-una seccions recau de ple en el nostre camp, la relativa a *Llull i l'edició lul·liana* (111); d'altres almenys en (bona) part, com els títols aplegats dins la secció *Els estudis històrics* (108-110); i molts de la secció *L'Obra del Diccionari* tenen darrere seu molt de treball en arxius o damunt texts antics (71-78).

El segon títol narra l'episodi de ruptura d'A. M. Alcover amb l'Institut d'Estudis Catalans els anys 1917-1919; són, doncs, anys centrats per a la biografia científica d'Alcover i, de més a més, els escrits polèmics d'aquella ocasió, són en part autobiogràfics (253-265). Ultra algunes lletres (270-274), són reproduïdes les quatre parts en què es dividí la publicació de *La personalitat llingüística de Mallorca* (274-295). HI ha bibliografia (268-270). — J. P. E. [17.305-17.306]

Carme ORIOL, *Antoni M. Alcover, col·lector i escriptor de rondalles*, dins «Serra d'Or», núm. 501 (setembre 2001), 48/672-50/674.

M. Pilar PEREA, *Antoni M. Alcover i la lexicografia catalana*, dins «Serra d'Or», núm. 497 (maig 2001), 23/375-23/379.

Mila SEGARRA, *Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans*, dins «Serra d'Or», núm. 504 (desembre 2001), 20/892-31/895.

El primer títol entra en les nostres pàgines perquè completa la fesomia de l'autor i perquè algunes o qui sap si moltes d'aquelles rondalles ja eren narrades abans del segle XIX.

Pel camí de les rondalles, i sota un primitiu mestratge de Marià Aguiló i de Tomàs Forteza, que el féu passar de planteigs insulars (*Mostra de diccionari mallorquí, Llista de noms mallorquins*) al que abastava tot l'àmbit de la llengua i la seva dimensió diacrònica, s'inicià en la lexicografia; d'ací nasqué la *Lletra de convit* del 1901 i la publicació del *Diccionari català-valencià-balear*, el primer volum del qual, del 1930, encara pogué veure mossèn Alcover; retenim-ne la notícia que una de les feines de la preparació del DCVB fou el «buidatge de més de mil dues-centes obres, que abastaven reculls lexicogràfics, obres literàries i no literàries i documents d'arxiu, l'origen temporal dels quals es remunta al segle XI» (26/378).

El tercer títol exposa amb objectivitat l'evolució de les relacions entre mossèn Alcover i l'IEC, i més en concret, amb la Secció Filològica, en les quals les posicions gramaticals seves i les de Pompeu Fabra (*Normes ortogràfiques* del 1913) s'enduriren per implicacions polítiques o administratives; mn. Alcover es retregué a Mallorca dedicat al *Diccionari*, el primer volum del qual el 1930 encara no havia acceptat l'ortografia de l'IEC. — J. P. E. [17.307-17.308-17.309]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Ramon Aramon i Serra (1907-2000)*, dins «Llengua i Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 12 (2001), 521-547.

Els anys 1941 i 1942, en reviscolar l'Institut d'Estudis Catalans dins la clandestinitat, Aramon fou encarregat de la redacció de les actes «en qualitat de secretari-redactor» (522) i el maig del 1942 era nomenat secretari general de l'Institut, «en atenció, singularment a les seves edicions de textos medievals» (523; cf. 525, 531, 543). A partir d'ací la narració retrocedeix als anys d'estudis (Barcelona, Madrid, Leipzig, Berlín) i als del retorn a Barcelona, on col·laborà a l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura de la Biblioteca Balma, a les Oficines Lexicogràfiques de la Secció Filològica de l'IEC, a la Universitat Autònoma de la Generalitat Republicana i a l'Institut-Escola (525-531); i després avança, sobretot des del moment en què del

1946 ençà foren represes les publicacions de l'Institut i s'anaren donant passos vers una certa vida i activitat normals (revistes, premis, societats filials, activitats i relacions internacionals) fins al signe de normalitat que fou el retorn a la Casa de Convalescència, seu anterior al 1939 (533-547). — J. P. E. [17.310]

Joan ARMANGUÉ i HERRERO, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (Biblioteca Filològica, XLIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 288 pp.

Aplec d'estudis de l'autor sobre el tema indicat en el títol, que comença amb una visió diacrònica de conjunt en què, després de contactes esporàdics, aquests esdevingueren presència omnímoda després del 1323; cresqué fins al segle XVI i es mantingué sobretot en forma de *Goigs* fins enllà del segle XVIII. Després trobem: *Els primers contactes culturals entre els Països Catalans i Sardenya* (15-28); *Els primers anys de presència catalana a Sardenya* (29-32); *Les llengües a Sardenya a través dels estatuts de les ciutats reials* (33-41); *Missatgers arboresos a la Cancelleria reial* (43-46); *Els documents catalans de l'Arxiu Històric d'Esglésies* (47-62); *Els incunables catalans de la Biblioteca Universitària de Càller: Joan Roís de Corella* (63-74); *L'ús del català a l'arquebisbat d'Arborea durant els segles XVI-XVIII* (75-85); *Naufragi, llegenda i goigs: Santa Maria Navarresa* (87-93); *Les «Instruccions» del doctor Tiberi Angelèrio contra la pesta* (95-109); *El dietari alguerès de Ramon Ursoni* (111-114); *Un exili a Barcelona durant la Guerra de Successió: Juan Pilo Frasso* (115-125); *La cançó del Pare Vassallo* (127-133); *Poesia castellanollatina a l'Alguer* (135-142); *La introducció de la poesia arcàdica a l'Alguer* (143-152); *Els goigs profans* (153-162). Els títols següents pertanyen als segles XIX i XX. Hi ha bibliografia (269-282) i referències bibliogràfiques als articles del volum (283-286). — J. P. E. [17.311]

Joana ESCOBEDO, *Retrat d'un col·lega comú: Pere Bohigas i Balaguer*, dins «Llengua i Literatura», 12 (2001), 517-520.

Pere BOHIGAS, *Inventari de còdices miniaturados o iluminados de procedència catalana o existents en Catalunya*. Presentació per Vinyet PENYELLA. Pròleg i edició facsímil de Joana ESCOBEDO, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 2000, 112 pp.

En el primer títol l'autora dibuixa «uns trets evocadors forjats al llarg d'anys de coneixença» (517), en els quals, però, són recordats tant el *Repertori de manuscrits catalans* i les edicions de textos antics, com el títol següent.

En complir els cent anys de vida el dr. Pere Bohigas i Balaguer, la Biblioteca de Catalunya li reté l'homenatge consistent a reproduir el text de les pàgines 145-223 de *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña*, vol. III, Barcelona 1967; les dites pàgines contenen informació de 969 volums manuscrits, ordenats en seguici alfabètic d'autors, títols o temàtica (23-90), completada amb la llista també alfabètica dels topònims, on es troben les biblioteques consultades (99-101). Hi ha bibliografia (103-107) i un apèndix amb una esmena i cinc complements (109-110). Joana Escobedo esbossa el ventall de la múltiple dedicació del prof. Bohigas, però també assenyalà el punt, en el qual l'atenció es concentrava: «la passió de la lletra en un món de llibres» (15). — J. P. E. [17.312-17.313]

Lola BADIA, *Pere Bohigas o la vigència d'una obra filològica*, dins «Serra d'Or», núm. 501 (setembre 2001), 30/654-33/657.

En aquestes pàgines l'experiència personal del tracte de l'autora amb Pere Bohigas i amb els seus llibres, acompanya l'exposició de la vigència o «l'actualitat intemporal» de l'obra editora de Pere Bohigas, sobretot la publicació de les *Poesies*, d'Ausiàs Marc, renovada el 2000. En llur conjunt, els estudis de Pere Bohigas «són encara un element quotidià per als qui practiquen la recerca filològica», perquè són feina ben feta. [Les pàgines de Lola Badia eren publicades amb motiu

de complir cent anys de vida Pere Bohigas; mentrestant ell ens ha deixat «viam universae carnis ingressus», per dir-ho amb la fórmula medieval; que aquestes línies siguin de record emocionat]. — J. P. E. [17.314

Eulàlia DURAN, *Duran i Sanpere, Agustí. Semblança*, dins «Revista de Catalunya», núm. 155 (octubre de 2000), 11-21.

Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Duran i Sanpere, historiador*, dins «Revista de Catalunya», núm. 155 (octubre de 2000), 22-33.

Josep M. AINAUD DE LASARTE, *El senyor Duran, divulgador de la cultura*, dins «Revista de Catalunya», núm. 155 (octubre de 2000), 34-38.

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Agustí Duran i Sanpere, arxiver*, dins «Revista de Catalunya», núm. 156 (novembre de 2000), 9-16.

La filla Eulàlia refà la raguèlia des del segle XVII, que proporcionà a Duran i Sanpere el contacte amb la primera biblioteca, la familiar, de fesomia jurídica; la feina a l'arxiu municipal de Cervera li aplanà el 1917 el camí al de Barcelona, que convertí en AHCB. La seva gran obra fou el salvament del patrimoni documental de Catalunya els anys 1936-1939, que li reconegueren àdhuc els depuradors franquistes. Per a l'autora, el seu pare hauria estat un ,historiador humanista' i un ,definidor i propagador de polítiques culturals'.

Sobrequés situa Duran en la tercera etapa del positivisme, definida per «una tècnica de treball rigorosa, sense implicacions teòriques» entorn un punt principal, la història de Barcelona, dins la qual té interès a integrar els aspectes artístics i arquitectònics, atent, però a descobrir la vida institucional, gremial i menestral, econòmica i religiosa; amb Josep Sanabre edità el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*. També s'esforçà a posar-les a l'abast del poble en «Barcelona, divulgació històrica» a través de la ràdio. Col·laborà en el projecte d'una ,gran història de Barcelona', que, de fet, només arribà al segle XVI. La dedicació a Barcelona no féu oblidar Cervera. Hi ha bibliografia.

Ainaud es rabeja a evocar detalls de l'amplitud que agafa la divulgació històrica de Barcelona, tant en la publicació dels seus vuit volums, com en altres activitats, també editorials, gràcies a l'editor Aymà. «Pensà sempre en el públic senzill».

Sans i Travé repassa la trajectòria de Duran des de l'arxiu municipal de Cervera, que li valgué ésser nomenat director de l'AHCB, i ja en els temps de la retrobada Generalitat de Catalunya, l'establiment d'un sistema català d'arxius, i sobretot els anys 1936-1939, la feinada ingent de salvació del patrimoni escrit en una xarxa de dipòsits que es concentraren a Poblet, a Pedralbes i a Viladrau. — J. P. E. [17.315-17.316-17.317-17.318

Dolors MONTAGUT BALCELLS, *Agustí Duran i Sanpere i l'Arxiu Històric de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 21-33.

Maria Teresa SALAT NOGUERA, *Agustí Duran i Sanpere. Historiador a Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 61-96.

Albert TURULL, *Contribucions d'Agustí Duran i Sanpere en el camp de la filologia*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 105-165.

Els tres títols tenen un comú denominador, el de presentar Agustí Duran i Sanpere des de la seva vinculació i actuació local de Cervera amb trets, molts dels quals tenen repercussió a tot el país, com la iniciativa pionera d'aplegar tota la documentació cerverina en un arxiu únic, que fou l'embrió de la xarxa d'arxius històrics comarcals de Catalunya, o la seva activitat frenètica (i més d'una vegada perillosa) en la salvació de l'herència documental i artística durant la revolució del 1936-1939 i la postguerra fins a veure tot el fons altra vegada a Cervera (I, 23-31 i II, 67-76), o els estudis dedicats a temes locals (II, 82-92), o la seva plural atenció a temes d'història cultural de Catalunya, com els inventaris de biblioteques particulars (III, 143-146), o la convivència més o menys difícil amb la comunitat jueva (III, 146-149), o les traduccions bíbliques al català (III,

149-152, amb referències a la retraducció de l'Antic Testament al català per Manuel Gralla) o a l'onomàstica i toponímica (III, 152-165). — J. P. E. [17.319-17.320-17.321]

Salvador Galmés i Sancho, *Articles, pròlegs i altres treballs. Epistolari*, a cura de Pere Roselló i Bover, Barcelona i Sant Llorenç des Cardassar, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament 2001, 326 pp.

Dins un conjunt polí crom format per introduccions a traduccions de clàssics llatins, pàgines d'història i d'altres temes esparsos, recauen particularment en el nostre camp dos títols aplegats en aquest volum, que contribueixen a fer conèixer el seu treball: *Ramón Llull (Raymond Lulle) et son chef-d'oeuvre le «Libre de Contemplació»*; i *Edición de las Obras Lulianas. La actitud de Don Antonio M. Alcover*. (Aquest volum és el quart de la sèrie dedicada a l'obra escrita de mossèn Galmés i la dona per acabada). — J. P. E. [17.322]

Lluís Cifuentes, *Im memoriam. Lluís Garcia Ballester. Herència i record*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 535-543.

*Arnaldi de Villanova opera medica omnia (1275-2000). 25 anys d'un projecte internacional* (Col·loqui d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 34 pp.

El traspàs del prof. Garcia Ballester el 10 d'octubre del 2000 arribava justos quatre mesos i mig després d'haver celebrat el XXV aniversari de les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*; les primeres pàgines rememoren aquell acte (535-538); les següents repassen la trajectòria acadèmica i científica de Garcia Ballester, fins a esdevenir una autoritat internacionalment reconeguda en el camp de la història de la medicina, en particular en la seva qualitat de principal editor de les obres mèdiques d'Arnau de Vilanova (538-543).-

El fascicle presentat en segon lloc conté els parlaments amb què fou commemorat el dit vint-i-cinquè aniversari: de Juan A. Paniagua, *Preliminares del proyecto de edición crítica de la obra médica de Arnau de Vilanova* (9-12); Lluís Garcia Ballester, *El 'Proyecto Arnau': origen y gestación* (13-21); i Michael R. McVaugh, *The 25th-anniversary volume of the AVOMO: De intentione medicorum* (23-24); hi ha la llista de les edicions crítiques de les *Arnaldi de Villanova opera medica omnia* (27) i altra bibliografia (29-30). — J. P. E. [17.323-17.324]

Francesc de Rocafiguera i Garcia, *Biobibliografia d'Arcadi Garcia i Sanz*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 297-303.

[Cf. ATCA, XXI (2002), 827, núm. 16419]. Garcia i Sanz visqué a Vic els anys de la seva formació, on es vinculà de forma definitiva al nucli d'investigadors centrats en els arxius capitular i episcopal, amb particular atenció a la història del dret; és també recordada la seva trajectòria universitària a Barcelona, València i Castelló. La bibliografia, que abasta del 1952 al 1997 (299-303), i dins la qual destaquen les edicions crítiques dels *Furs de València* i del *Llibre del Consolat de Mar*, gira pràcticament tota entorn la temàtica de la història jurídica de Catalunya i València. — J. P. E. [17.325]

Ramon Ordeig i Mata, *Eduard Junyent: infància i joventut*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/147 (2001), 463-487.

Miquel dels S. Gros i Pujol, *Eduard Junyent i el Monestir de Sant Pere de Rodes*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/147 (2001), 489-494.

Eduard Junyent i Subirà, *Estudis d'història i d'art (segles IX-XX)*. Pròleg, selecció i edició a cura de Ramon Ordeig i Mata (Monografies, 21), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2001, 558 pp.

Sota el primer títol es desplega la biografia del Dr. Eduard Junyent i Subirà durant els anys d'estudis a Vic i sobretot a Roma a l'aleshores novament creat Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, fins que el maig del 1931, succeint Josep Gudiol, era nomenat Conservador del Museu Episcopal de Vic; les narracions són tretes de reportatges del mateix Junyent, publicats en premsa vigatana d'entorn l'any 1930, i de lletres seves, la localització arxivística de les quals no consta.

El segon títol presenta els tres estudis que Junyent dedicà al monestir empordanès: el 1948, en preparar la publicació del *Diplomatari del bisbe Oliba*, el qual hauria aprofitat la consagració d'aquella església monacal per posar remei a les depredacions de béns del monestir; el 1960-1961, dins la *Catalunya romànica*, que li hauria despertat l'interès per Sant Pere de Rodes, cosa que ja es manifestaria en l'edició catalana de l'obra; i en *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, publicada pòstuma el 1983, on descobria l'estructura arquitectònica del temple anterior al consagrat el 1022.

Després de les pàgines dedicades a autor i obra (9-15), al final de les quals som innovats que el present recull aplega «discursos acadèmics, conferències i memòries publicats en forma d'opuscle i diversos estudis apareguts» en revistes, «referents a història de Catalunya», el llibre és tripartit en seccions cronològiques; la primera inclou estudis sobre l'època comtal, entre els quals destaquem els més veïns a la temàtica del nostre anuari: *L'abat i bisbe Oliba, la seva vida i la seva obra* (87-91); *La figure de l'abbé Oliba: esquisse biographique* (93-104); *Le rouleau funéraire d'Oliba, abbé de Notre Dame de Ripoll et de Saint Miquel de Cuixà, évêque de Vic* (105-120); *La consagració de Sant Julià de Vilatorrada l'any 1050* (133-144); *La biblioteca de la canònica de Vic en els segles X-XI* (161-170); *Le Scriptorium de la Cathédrale de Vic* (171-176); *El necrologi del monestir de Sant Joan de les Abadesses* (243-290); i *El necrologi del monestir de Ripoll* (291-299). En la segona, dedicada a la Baixa Edat Mitjana, trobem estudis de bibliologia, com *Un important llegat de llibres en el segle XIII* (311-315); *Biblioteca clàssica del papa Calixt III* (363-365, cf. ATCA, XV (1996), 607-609); *Repertori de notícies sobre manuscrits catalans procedents d'inventaris de la Cúria Fumada de Vic* (389-408); afegim-hi la *Llista de les parròquies del bisbat de Vic, segons la visita pastoral del bisbe Galceran Sacosta (1330-1339)*; *Intervencions reials en la constitució del Consell de Vic (1315-1450)* (353-361); *Visites pastorals a Cervera* (367-387); *Jaume Callís (1364-1434): síntesi biogràfica* (415-419) i *El cicle concepcionista de la Seu de Barcelona* (421-432). De les pàgines incloses en la tercera part, dedicada als temps moderns, ens criden l'atenció *Escultors vigatans dels segles XVII-XIX* (445-469) i les semblances d'*El canonge Jaume Collell i Bancells (1846-1932)* i de *Mossèn Josep Gudiol i Cunill (1872-1931)* (511-521). — J. P. E. [17.326-17.327-17.328

*Bibliografia del Dr. Josep M. Llobet i Portella des de l'any 1973 al 2000*, Cervera, UNED-Centre Associat 2001, 38 pp.

El present recull aplega en una primera secció els llibres i opuscles (5-6), després de la qual segueix la d'articles en publicacions periòdiques, agrupats després del títol de la publicació en la qual s'editaren, títols que són ordenats de forma alfabètica (6-29); la tercera secció és dedicada a col·laboracions en obres col·lectives (29-37) i la quarta i darrera a articles en CD-Rom (37). — J. P. E. [17.329

*Curriculum vitae del Dr. D. Enrique A. Llobregat Conesa*, dins «Misc. Llobregat, I», 19-37.

L. ABAD CASAL, *Enrique A. Llobregat: Treinta años de arqueología alicantina*, dins *Ibid.*, 39-52.

R. AZUAR RUIZ, *Enrique A. Llobregat: Del pacto de Teodomiro a los orígenes del País Valenciano*, dins *Ibid.*, 53-65.

Gaspar JAÉN I URBAN, *Els escrits sobre art i arquitectura d'Enric Llobregat*, dins *Ibid.*, 67-75

Els quatre títols expliciten fesomies diverses que ajuden a comprendre més la persona, la trajectòria i l'herència del prof. Llobregat, particularment eficaç a les comarques meridionals del País Valencià.

El primer, tant com la biografia, traça la trajectòria universitària, tant d'estudiant com de professor, i sobretot agrupa en cinc capítols la seva abundant bibliografia: monografies i articles en revistes científiques, des del 1962 (20-27), col·laboracions en la «Gran Enciclopèdia de la Regió Valenciana» (2743), capítols per a *Nuestra Historia* (35), col·laboracions d'abast local (35-37) i obra d'assaig i creació (37).

En el camp de l'arqueologia, fou format i impulsà la línia que, procedent d'abans de la Guerra Civil del 1936-1939, de Barcelona arribà a València amb Miquel Tarradell i Mateu, i ell aplicà en el Museu d'Alacant i en particular a la investigació de l'escultura ibèrica (43-44), sense oblidar els coneixements proporcionats per noves inscripcions romanes; ell mateix impulsà la informació de tema arqueològic amb nombrosos articles (45-52).

El tercer títol recorda la tesi científicament certa però d'impacte polític conflictiu, que el País Valencià comença com a tal amb Jaume I, cosa que obliga a redimensionar la significació de l'època islàmica i del *Pacte de Tudmir*, ací publicat en traducció castellana (57-58); allò que restava dels més primitius prevalencians fou expulsat el 1609.

D'entre les manifestacions de la sensibilitat d'Enric A. Llobregat per les concrecions de la bel·lesa, hem de destacar ací l'atenció posada a aspectes diversos de la *Festa d'Elx*, entre els quals no manca una anàlisi de la mètrica (67-75). En tots els quatre articles hi ha abundant bibliografia. — J. P. E. [17.330-17.331-17.332-17.333]

Albert MESTRES, *Maspons i Labrós (1840-1901). El notari d'una tradició moribunda*, dins «Afers. Fulls de recerca i Pensament», XVI/39 (2001), 479-491.

Home de lleis, procedent de la pagesia propietària del Vallès afincat a Barcelona, on esdevingué un dels prohoms de la Renaixença, Francesc de Sales Maspons i Labrós, escriví articles diversos sobre temes medievals catalans, per als quals s'hagué d'informar en documentació de primera mà (484), assenyalant el llarg article dedicat a *Lo Còdich de las Costums de Tortosa* del 1879 (481). Però la seva gran aportació fou l'aplec de rondalles, publicat en ocasions diverses, en les quals veia el resultat d'una cultura popular ancestral que ell aplegà de viva veu durant la segona meitat del segle XIX. La voluntat d'ésser fidel a les narracions tal com des dels segles passats li eren contades, els conserva tota la frescor i actualitat (489). — J. P. E. [17.334]

*Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans (1900-1918). Edició crítica i estudi* a cura de Philip D. RASICO (Biblioteca Filològica, XLV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 256 pp.

Fill i hereu de família burgesa, encaminat pels estudis universitaris vers la temàtica medieval catalana, integrat en les dues màximes institucions culturals barcelonines de començaments del segle XX, Institut d'Estudis Catalans i Reial Acadèmia de Bones Lletres, pogué dedicar les seves possibilitats econòmiques a la recerca i adquisició de testimonis escrits del passat català medieval, d'entre els quals destaquen la gran quantitat de pergamins, fora d'alguna excepció (130, nota 86) donats a l'Institut d'Estudis Catalans i ara conservats a la Biblioteca de Catalunya (22); i el fascicle de les *Homilies d'Organyà* (24). En els trenta-un diaris de viatge, allargassats entre el 1900 i el 1918, el lector és informat de pràcticament tots els detalls de les seves activitats en les diverses estades turístiques d'aquells anys; les que han d'ésser recordades en aquestes pàgines són les hores de treball a la sala de reserva de la BN de França a París, i els contactes amb personalitats de l'Institut de France, o la trobada amb els tres estudiants catalans a Halle an der Saale (Montoliu, Barnils i Grieria) i amb llurs professors (151-152), ocasió aprofitada per a fer conèixer publicacions medievals pròpies o d'altri (23-24), el gran interès de les quals era el de documentar el 'sermo plebeicus' català anterior als texts literaris del segle XIII (24-26). Hi ha bibliografia (239-241) i taules d'antropònims (243-246) i de topònims (247-256). — J. P. E. [17.335]

Emma LLACH, Elvís MALLORQUÍ, *Bibliografia de Josep M. Pons i Guri*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans 2001, 22 p.

Antoni REYES i VALENT, *Josep Maria Pons Guri i el Llibre de la Universitat de la Vila de Blanes*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 9-18.

Max CAHNER, *Josep M. Pons Guri i la Gran Enciclopèdia Catalana*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 19-21.

El fulletó independent, però unit als dos fascicles d'«Estudis a honor de Josep M. Pons i Guri», aplega «dos-cents seixanta-vuit treballs publicats entre el 1931 i el 2000 -sense comptar-hi els seus articles que figuren en diversos diccionaris i enciclopèdies» (5). És dividit en cinc seccions: de llibres i publicacions independents (6-8); d'articles en revistes i publicacions especialitzades (8-15); d'articles en revistes i publicacions locals (15-21); de pròlegs i recensions crítiques d'obres d'altres autors (21); i de col·laboracions en alguns diccionaris i enciclopèdies (22). Dins cada apartat, els títols són ordenats seguint la cronologia de llur publicació.

Reyes refà les vicissituds que acompanyaren la iniciativa de la publicació d'aquell *Llibre...*, en el qual el 1518 fra Vicenç Sala, de Girona, Sant Pere de Galligants, aplegà els privilegis i altra documentació bàsica d'aquella vila, completada pels successius escrivents municipals fins ben entrat el segle XVII. Quatre segles i mig més tard, el 1969 la publicació del dit *Llibre...* s'hagué d'encarar amb dificultats de tota mena pel fet d'ésser un volum totalment en llengua catalana. Tant el volum manuscrit com dos centenars de pergamins, fins al 1998 a l'AP, són ara cedits per conservació i estudi a l'AM de Blanes. El text és completat amb sis fotografies.

Max Cahner exposa la gestació del projecte de Gran Enciclopèdia Catalana durant el seu exili a Perpinyà el 1964 i ss., i la col·laboració de Pons i Guri en la informació i precisió terminològica sobre fets i institucions d'història del Dret Català. — J. P. E. [17.336-17.337-17.338]

Salomó MARQUÈS, *Notes per a una biografia de Modest Prats i Domingo*, dins «Misc. Prats», I, 15-25.

Enric MIRAMBELL, *Un professor qüestionat*, dins «Misc. Prats», I, 27-32.

*Bibliografia de Modest Prats*, dins «Misc. Prats», I, 3-53.

Salomó Marquès descriu la trajectòria que, des dels estudis i l'activitat eclesiàstica, conduí Modest Prats al recentment creat Col·legi Universitari i després a la Universitat de Girona, com a professor de Llengua Catalana i col·laborador en el grup d'història de la mateixa llengua.

Enric Mirambell desvela les tensions que acompanyaren el nomenament de Modest Prats a professor del Col·legi Universitari de Girona, coincidint amb els moments de tensió màxima dels darrers anys del règim franquista.

La bibliografia té una primera part dedicada als *Estudis, assaigs i pròlegs* (33-39), on immediatament trobem publicacions sobre la temàtica de la seva dedicació universitària; assenyalam la seva presència en les pàgines d'ATCA, II (1983), 413-414. En la part periodística, els títols dedicats a temes d'ATCA són molt més escassos. — J. P. E. [17.339-17.340-17.341]

Lola BADIA, *Martí de Riquer, al canvi de mil·lenni*, dins «Serra d'Or», núm. 493 (gener 2001), 47-50.

Repàs de les publicacions del prof. de Riquer posteriors al 1990, aplegades en tres grups: a) el de les dedicades al tema de la cavalleria i en particular al *Tirant*, on també destaca un estudi sobre *El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia*; l'autor hi confronta les manifestacions literàries amb la realitat documentada; b) el dels trobadors i poetes, on l'atenció de l'autor es concentra en Guillem de Cervera/Cerverí de Girona i en Guillem de Berguedà i en una presentació antològica de poetes catalans medievals, qualsevol que fos la llengua en què haguessin escrit; c) el terç pre-

senta publicacions sobre història literària com les *Llegendes històriques catalanes*, o sobre història com les *Quinze generacions d'un família catalana*. — J. P. E. [17.342]

Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 46 pp.

El resum biogràfic sintetitza la significació de Rubió i Lluch dient que «combinà les influències romàntiques i les positivistes i se'l considera el pare de la moderna escola històrica catalana a través dels seus deixebles» (15), formats més en els Estudis Universitaris Catalans que en la Universitat. El seu mestratge es concentrà en la història de la literatura catalana, creada per ell gairebé del no-res (17); però en comptes de llançar-se a l'elaboració de síntesis, preferí aplegar la documentació bàsica en els *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval* (20-22) i després en el *Diplomatari de l'Orient català* (23 [cfr. 551-558 d'aquest volum]). Les darreres pàgines recorden els problemes que li tocà sofrir en la presidència de l'Institut d'Estudis Catalans (25-29) i els intents de reconeixement ja en la vellesa (30-34). La bibliografia de Rubió i Lluch clou el fascicle (35-42), completat amb cinc fotografies. — J. P. E. [17.343]

Antoni RUBIÓ I LLUCH, *El record dels catalans en la tradició popular, històrica, i literària de Grècia*.

Introducció, edició i apèndixs a cura d'Eusebi AYENSA I PRAT (Textos i estudis de Cultura Catalana, 83), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 162 pp.

La dedicació d'Antoni Rubió i Lluch a refer la història dels catalans del segle XIV a Grècia, coronada amb el pòstum *Diplomatari...* [cf. 551-558 d'aquest volum], fou constant des de darreries del 1879 fins a la mort el 1937. Entremig, el 1926 havia redactat una síntesi del tema, en la qual, ultra les fonts històriques medievals i les versions dels historiadors moderns, tenia presents els (normalment mals) records d'aquells catalans transmeses pel poble grec. *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*; perdut durant anys, ha reaparegut a Montserrat, en el fons de l'Obra del Cançoner Popular (7-8); l'editor repassa cada un dels capítols, assenyala tant les fonts (especialment les descobertes en els successius tres viatges a Grècia), com els punts en les quals es manifesta el progressiu domini del tema per part d'Antoni Rubió (9-19). El text de *El record...* (23-109) és completat per apèndixs: *Nous testimoniatges folclòrics sobre la presència catalana a Grècia*, de l'editor (111-129) i *Recull epistolari*, on són transcrites nou lletres de Rubió a Nikólaos G. Politis dels anys 1882-1896 (132-140); quatre (1897-1925, aquesta de condol per la mort), de correspondència amb Spirídon P. Lambros (141-144) i quatre (1921-1922) a Dimítrios G. Kamburoglus (145-147). Assenyalem el treball de l'editor a completar la bibliografia. — J. P. E. [17.344]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Homenatge al Dr. José Sánchez Real*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 5-8.

CENTRE D'ESTUDIS DE LA CONCA DE BARBERÀ, *Bibliografia Històrica sobre Montblanc i la Conca de Barberà de José Sánchez Real (1974-1998)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 9-12.

Josep M. PORTA I BALANYÀ, *Bibliografia sobre la Conca de Barberà (2000-2001)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 179-181.

Andalús esdevingut tarragoní, químic esdevingut arqueòleg i historiador, José Sánchez Real durant més d'un quart de segle ha dedicat molt del seu temps al descobriment de restes arqueològiques de contrades tarragonines i a la presentació de retalls del passat de Montblanc i de la Conca de Barberà pacientment recuperats en els arxius de Montblanc mateix, de Tarragona i de Barcelona, recuperació del passat que es manifesta en la bibliografia específica de les pàgines 9-12, ací també recuperada de publicacions múltiples i de no fàcil accés.



Les aportacions d'autors diversos, col·locades en ordre alfabètic, nombre de les quals, per no dir totes, recauen en el nostre camp, i publicades en els dos anys indicats en el títol, clouen el número 19 de l'anuari del Centre d'Estudis. — J. P. E. [17.345-17.346-17.347]

Johannes KABATEK, Tilbert D. STEGMANN, *Brigitte Schlieben-Lange (1943-2000)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 14 (2001), 7-17.

Resum biogrficonecrològic, acadèmic i científic, que destaca la dedicació d'aquella profesora a les dues llengües germanes, l'occità i el català, objecte de diversos estudis seus, indicats en la bibliografia escollida que ocupa les pàgines 11-14; la completa es troba a «Grenzgänge», 7/14 (2000), 155-173. — J. P. E. [17.348]

Enric PUJOL I CASADEMONT, *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1894-1971)*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 197-199.

Avanç de tesi doctoral, una de les parts de la qual consistí en l'exploració de noves fonts per a dilucidar els aspectes foscos i desconeguts del personatge i de la seva obra; l'altra és un intent d'esbós «d'una història de la historiografia catalana» del segle XX, en la qual s'entrellacen «historiografia i institucionalització política i cultural» (199), i de la col·locació que hi correspon a la figura de Ferran Soldevila. — J. P. E. [17.349]

Joana CRESPI, *Índices de Anuario Musical, 1-55 (1946-2000)*, dins «Anuario Musical», 56 (2001), 223-293.

L'any 1946, Higiní Anglès i Pàmies tenia la satisfacció de veure nada una de les seves obres més desitjades, un anuari dedicat a la musicologia, també en la seva dimensió diacrònica, en la qual, com no podia ésser menys en qui fins al 1936 havia estat el gran precursor de la musicologia històrica a Catalunya, una atenció considerable era dedicada a la història documentada de la música i dels músics dels Països Catalans, tal com hom pot veure en aquestes taules de tots els volums d'aquell anuari publicats fins ara. La seva primera part es fixa en llur presentació externa i en els canvis del consell director (224-226); segueix la taula alfabètica de col·laboradors, on després de cada nom segueixen el(s) títol(s) del(s) respectiu(s) treball(s), bon nombre dels quals recau en el nostre camp (227-267); la darrera part és taula alfabètica única de temes o de personatges de la història musical estudiats en aquelles pàgines (268-293). — J. P. E. [17.350]

*Bibliografia (2000-2001)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 417-423.

Aquesta llista bibliogràfica unitària, ordenada d'acord amb el seguici alfabètic de les inicials dels cognoms, es limita a les publicacions de les Illes Balears, i encara «a aquells títols dels quals la Societat Arqueològica Lul·liana ha tingut notícia» (417, nota); també es limita a donar nom i cognom(s) de l'autor, títol de la publicació, lloc i any d'edició i nombre de pàgines. Molts dels títols recauen en el nostre camp. — J. P. E. [17.351]

BIBLIOTECA JOAN TRIADÚ DE VIC, *Bibliografia d'Osona (1999)*. *Bibliografia d'Osona (2000)*, *Bibliografia d'Osona (2001)* dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/143 (1999), 569-590; XIX/145 (2000), 291-304; i XIX/146 (2001), 532-552.

Encara que no es tracti de bibliografies específiques del nostre camp, en els tres casos són incloses les fitxes de publicacions osonenques individuals (amb exclusió de les editades en revistes o anuaris), que hi recauen. Totes tres llistes, ordenades per seguici alfabètic dels cognoms dels autors, són completades amb altra llista, també alfabètica, dels temes. La primera és encara perfeccionada amb un apèndix de títols de l'any 1998 (586-589); la segona amb els del 1999 que no figuren en la primera (303-304); i la tercera amb els del 2000 que no figuren en l'anterior (548-552). — J. P. E.- [17.352-17.353-17.354]

Agustí DALMAU I FONT, *Bibliografia comarcal, anys 1999-2000*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 203-213.

També aquesta bibliografia és general i no específica de la nostra temàtica, la qual, però, hi és ben representada. Es tracta de dues llistes alfabètiques pel primer cognom dels autors, la primera per a les publicacions del 1999 (203-208), la segona per al 2000 (208-213). — J. P. E. [17.355]

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'història de l'Església d'àmbit català (2001)*, dins «Analec-ta Sacra Tarraconensia», 74 (2001), 545-560.

L'autora ens ofereix llistes alfabètiques de títols aplegades sota aquests epígrafs: general (545-549); arqueologia i història antiga (549); història medieval (550-554); història moderna (554-556); i història contemporània (556-557); les darreres pàgines ofereixen bibliografia sobre art (558-560). — J. P. E. [17.356]

## B. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Lluís PONS I SERRA, *L'epidèmia de terçanes de l'any 1785 a Agramunt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14(2001), 205-215.

L'AM d'Agramunt conté el fons patrimonial Siscar, que al seu torn integra documentació municipal, extrem explicable pel fet que els Siscar tingueren lloc destacat a l'ajutament borbònic d'Agramunt. A través de la documentació coneixem les gestions fetes amb motiu de les terçanes del 1785: petició de metges, que foren enviats; petició del medicament adequat, la quina, que també estigué a disposició; i petició d'ajut per a alimentar els pobres afectats, ajut que només vingué de la mateixa vila en forma de captes setmanals: són transcrits sis lletres i cinc estats de comptes (208-215); hi ha reproducció d'una pàgina manuscrita (207). — J. P. E. [17.357]

Joaquim ALVARADO I COSTA, *Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 249-268.

Una sentència arbitral del 1667 obligava els pagesos d'Agullana a permetre l'entrada dels menestrals a llurs terres a fi de proveir-se de llenya morta i fer-hi pasturar els ramats. L'autor, a base de bibliografia publicada i de referències a l'AM d'Agullana, estudia els rastres de béns comunals i la conflictivitat que originaren en l'època moderna. — J. de P. [17.358]

Rafael PÉREZ JIMÉNEZ, Manuel OLCINA DOMÉNECH, *Lucentum y la Albufereta: ciudad antigua y ciudad contemporánea a través del análisis de la planimetría*, dins «Misc. Llobregat, II», 263-294.

Les pàgines 264-266 informen de l'existència i supervivència a l'AM d'Alacant d'un plànol dibuixat en el pas del segle XVII al XVIII (286, figura 1). Un de posterior, atribuït a Francesc Pérez Bayer, i integrat en el *Voyage pittoresque* d'A. de Laborde, ja asseyalava restes arqueològiques, sobretot les de la muralla; potser és còpia del que alçà el comte de Lumiares, però les explicacions, en francès, són poc encertades (265-266). — J. P. E. [17.359]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *La rendibilitat econòmica de les plantes industrials durant l'edat moderna: l'explotació de l'espart a Alacant*, dins «Misc. Llobregat, II», 209-215.

Tant Gaspar Escolano i Vicent Bendicho en el segle XVII com Anton Josep Cavanilles en el XVIII havien assenyalat la importància econòmica del cultiu de l'espart per a la zona d'Alacant. L'autor, basat en documentació inèdita d'Alacant, AM, *Cartas escritas, Procés de la ciutat de Alacant sobre lo filet i faixcar* i en general la d'*Armaris*, descriu el procés laboral des de la collita a la fabricació d'objectes diversos, recorda el *Reial Privilegi* del 1596, prohibint als forasters d'ocupar-se en la fabricació de l'espart, privilegi que es girà en contra en el moment de la pesta del 1676-1678, perquè paralizà aquella indústria i féu créixer la competència dels forans, provocant tensió, car esparters, espartenyers i sarriers volien seguir fruitint dels seus privilegis; els darrers plantaren cara en el pla jurídic amb nous estatuts que vedaven «el treball de l'espart a tota persona no agremiada» (213) però no convenceren el consell de la ciutat (214). De fet, a darreries del segle XVIII la llibertat d'establir físicament i emfiteùticament ,pales', on treballar l'espart significava la davallada definitiva dels relatius gremis. — J. P. E. [17.360]

Inmaculada VIDAL BERNABÉ, *Fuentes de inspiración del barroco alicantino: las puertas del claustro de la capilla de comunión de San Nicolás de Alicante*, dins «Misc. Llobregat, II», 335-356.

Després d'un estudi paral·lel, del 1986, sobre el cor de la Seu d'Oriola, l'autora segueix ací esbrinant on s'inspirà el tallista escultor de les escenes gravades en la dita porta. Primer descriu cada una de les dues escenes (337-340) i després indica que, tal com succeí a Oriola, les escenes tallades en les dues esglésies equivalen a les que des del 1562 acompanyaven el text de la *Biblia Vulgata* en l'edició de Lió, Guillem Rouille, tal com demostra la comparació entre les dues representacions en les pàgines 347-356; el tallista escultor hauria estat Joan Bta. Borja (343-344). — J. P. E. [17.361]

Esperanza LÓPEZ VILLELLAS, Rosa María MONZÓ SEVA, M. Jesús PATERNINA BONO, *Cronología de las imprentas de la familia Carratalá*, dins «Misc. Llobregat, II», 529-536.

Si a Alacant (capital i província) hi ha imprentes des del 1602, d'entre totes destaca la Carratalà per la seva durada (1737-1911), per l'atenció als progressos i per la qualitat dels productes; durant el segle XVIII hi ha tres variants del binomi bàsic i constant ,Nicolás Carratalá': 1. N. Carratalá; 2. Impreso por Nicolás Carratalá. Impresor de la Ilustre y Siempre Fiel Ciudad de Alicante; i 3: Nicolás Carratalá. impresor de la Ciudad en la Plaza del Mar. La denominació bàsica encara es mantenia els primers decennis del segle XIX. — J. P. E. [17.362]

Andreu Josep VILLALONGA VIDAL, *El castillo de Alaró como santuario. La iconografía de Nuestra Señora del Refugio y los seudomártires Cabrit y Bassa*, dins «Memoria Ecclesiae», XIX (2001), 157-163.

L'autor transcriu de Palma de Mallorca, ARM, C-2575, la narració amb la qual Joan Coll, rector d'Alaró, recordava que l'any 1622 ell havia iniciat la processó de pujada al Castell d'Alaró en petició de pluja, arribada abundosa l'endemà mateix, considerada gràcia dels ,sants' Cabrit i

Bassa; la processó es convertí immediatament en anyal, s'enfortí el 1652, en associar-se amb la devoció a la Mare de Déu del Remei, protectora contra la pesta del darrer any, i fou assenyalada amb la construcció d'una capella i d'un retaule i amb la fundació d'una confraria (158-163); la reforma posttridentina intentà frenar el culte als sants esmentats (183), però la processó segueix viva. — J. P. E. [17.363]

Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÉS, *L'argenter Joan Picó i la custòdia barroca d'Algaida*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 289-293.

Nou decisions del Consell Municipal d'Algaida, conservades en l'AM, 25, de la vila, datades entre el 1657 i el 1669, ací transcrits (291-293), s'estenen de la primera decisió d'encarregar la dita custòdia, manada construir en acta de visita pastoral, al darrer pagament de la mateixa, com els anteriors a favor de Joan Picó; «el més remarcable de la peça... ve per la superposició d'elements de distintes èpoques, que... s'han atribuït a principis del s. XVII i a la segona meitat del s. XVIII» (289). — J. P. E. [17.364]

Corrado ZEDDA, *Il commercio del corallo e i contratti d'ingaggio dei corallieri ad Alghero nel XV secolo*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 85-105.

Després de la repoblació de l'Alguer, Pere III el Cerimoniós manava que qualsevol embarcació dedicada a pescar corall hi fés escala; els anys 1453-1459 el nombre d'assegurances documentades entre Barcelona i l'Alguer a l'AHPB, *Antoni Vilanova és de 193* contra 28 per a Càller (87: disset són transcrits o resumits en apèndix: 97-105), encara que en d'altres notaris la proporció variava; en conjunt, l'autor ha aplegat 252 assegurances per a l'Alguer i 69 per a Càller entre el 1436 i 1461 (88); les pàgines següents, també basades en Càller, AS, *Atti Notarili Sciolti*, es fixen en els convenis notariais relatius a corall, pescat a l'Alguer i tramés a Barcelona per a la seva elaboració. — J. P. E. [17.365]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Mil·lenari de la butlla del papa Silvestre II (1001-2001)*, [Presentació de Joan MARTÍ ALANIS, bisbe d'Urgell i príncep d'Andorra] Andorra 2001, 80 pp.

El 988 els comtes d'Urgell d'una banda i el bisbe i canonges de l'altra feien una permuta de contrades, en virtut de la qual aquests passaven a ésser senyors al·lodials i feudals de la Vall d'Andorra; tres anys després el bisbe Sal·la obtenia de Silvestre II la plena convalidació de la dita permuta. Ambdós documents són transcrits, traduïts i reproduïts fotogràficament a partir de llurs originals conservats a l'Arxiu i al Museu episcopal d'Urgell (49-76), i contextualitzats en llur marc històric català per l'autor, que, resumida la intervenció carolíngia a Urgell i les seves conseqüències (11-17), refà amb detall la fesomia i l'actuació episcopal de Sal·la (18-37) i analitza la butlla del papa Silvestre (38-48), en tant que els dits esdeveniments conflueixen en el senyoriu dels bisbes d'Urgell en la Vall d'Andorra. — J. P. E. [17.366]

Ignasi J. BAIGES JARDÍ, *Les taxes del notaris andorrans (1356)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 22 (2001 = Homenatge al dr. Manuel Riu i Riu»), 485-507.

Les primeres pàgines apleguen notícies sobre el notariat a l'Andorra baixmedieval i sobre la queixa generalitzada pels emoluments excessius dels notaris, queixa a la qual els dos veguers andorrans donaren resposta amb el document ací transcrit (494-507), en el qual els dits veguers dictaminen en seixanta dels seixanta dos capítols constitutius del decret allò que el notari andorrà té dret a percebre per a cada classe de document en moneda barcelonesa; ultra aquesta informació, l'acta conté els noms dels representants de les parròquies andorranes (495). — J. P. E. [17.367]

Àngel APARICIO Y PASCUAL, *La torre de Sant Francesc (port d'Andratx). Referències històriques (s. XVIII-XXI)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 70-71 (juny 2001-gener 2002), 105-116.

La possessió de Menorca per anglesos o francesos i llurs batusses durant el segle XVIII obligà a atendre a la defensa del Port d'Andratx (112: croquis de la zona en el mapa del cardinal Despuig) amb una torre quadrada i amb peces d'artilleria i d'altre armament; l'autor aplega ací totes les anotacions relatives a la tramesa de material de construcció o bèl·lic al dit punt de defensa trobades a l'ARM, *Reial Patrimoni* (106-112); també hi ha informació de les cabanes circumdants que, per derivació de l'àrab 'al-qubba', han retingut la denominació d'Alcoves (112-113). Hi ha bibliografia (116). — J. P. E. [17.368]

Pedro PAYÀ LÓPEZ, *Carta puebla y concordancias del señorío valenciano de Anna (1611-1654)*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 183-204.

Anna, població de moriscs amb 150 famílies el 1609, pertanyia al comtat homònim, creat el 1604; repoblat de cristians, rebé nova carta de poblament el 1611, igual com les poblacions en situació idèntica (190), conservades a Elda, AM, i a Toledo, AHN, *Nobleza. Fernan-Núñez*; segueix un resum, atent sobretot a la tributació de parceria (191-192); aquella carta hagué d'ésser revisada els anys 1626 (193-194) i 1654 (195); la repoblació posterior al 1609 hauria estat lenta i problemàtica. És transcrita la concòrdia del 1626 (198-203), conservada en els arxius citats (190, nota 19). — J. P. E. [17.369]

Manel SALICRÚ I PUIG, Roser SALICRÚ I LLUCH, *Notes sobre uns pergamins del segle XVI, referents a Arenys, conservats al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri», 141-147.

Els dits pergamins són quatre, pertanyents a actuacions notaries de veïns de Sant Martí d'Arenys, ara conservats al *Fons Marfà* del Museu-Arxiu mataroní; dos d'ells són establiments de dot de dues noies casadores, els anys 1500 i 1508; el terç és el testament d'una propietària, casada però sense fills, del 1563; i el darrer una compra venda de propietat el 1598. Ultra el regest de tots quatre (146-147), els autors completen dades sobre els protagonistes i les respectives famílies. — J. P. E. [17.370]

Josep PUIG I SUÀREZ, Joan TRAYTER I SABATER, *Avinyonet de Puigventós. Dades demogràfiques i d'altres a partir del registre parroquial d'òbits del 1675 al 1947*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 269-293.

Els autors presenten l'estat complet d'òbits registrats en els llibres parroquials corresponents del 1675 al 1947, amb quadres, mitjanes i estudi de les causes de les defuncions i llocs d'enterrament. — J. de P. [17.371]

Lily ARAD, *Liturgical Aspects in the Depiction of the Sin and of the Annunciation in Santa Maria de Barberà del Vallès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 127-137.

L'autora fixa la seva atenció en el detall que la representació del Pecat Original i la de l'Anunciació es troben pintades en columnes contraposades a banda i banda de l'absis, representació pictòrica amb la qual a mitjan segle XII el pintor o els comitents volgueren fer visible la doctrina segons la qual el primitiu pecat de supèrbia i les seves conseqüències foren reconduïts i reparats per la submissió de la Verge Maria i per les seves conseqüències, tal com diu la tradició doctrinal cristiana des dels orígens, de la qual són ací presentats nombre de fragments (129-130),

com també la seva aplicació a les pintures de Barberà del Vallès (132-134). Hi ha tres il·lustracions fotogràfiques (135-137). — J. P. E. [17.372]

Josep MORAN i OCERÍNJAUREGUIL, *Els derivats de FURCA i CRUCE en la toponímia del Pla de Barcelona*, dins «Anuari de Filologia. Llengua i Literatura Catalanes», XXI (1998-1999 [2001?]), 115-125.

Basat en documentació diversa del segle XI, d'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, i de l'ACB, *Libri Antiquitatum*, l'autor recorda que les Forques es refereixen a una bifurcació o confluència de camins segons els casos, on justament s'alçaven les forques penals (119), i que, almenys en un punt, era assenyalat per creu (de terme?), la Creu Coberta. — J. P. E. [17.373]

Stephen P. BENSCH, *Poder, dinero y control del comercio en la Barcelona del régimen municipal de Barcelona*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 49-58.

«... a pesar de que los historiadores han relacionado de forma directa la prosperidad comercial y los nuevos grupos sociales que ésta favoreció con la ascensión del Consell de Cent, la lucha por el control y la explotación de la actividad comercial fue crucial en la definición de la forma y los límites del consejo municipal de Barcelona» (50). A base d'estudis anteriors i de la documentació de l'ACB, l'autor es distancia de la tesi segons la qual el creixement econòmic de Barcelona hauria acabat vencent les asfíxies imposades pel poder feudal; per contra, documenta concessions de rebaixes fiscals des de començament del segle XII, d'una banda, i implicació contemporània de mercaders en l'administració dels drets i rèdits comtals (50-52); hi influí en bona part ja vers el final d'aquell segle la formació de la zona d'alfòndecs entorn Santa Maria del Mar, de la de dressanes al Regomir, i de punts concrets de mercat en llocs diversos, ultra grans inversions privades en terres pròximes a la ciutat (52-53). Aquesta nova classe dels prohoms aliats del comte-rei, de la qual isqué un primer grup de ,prohoms' directores de la comunitat urbana, desaparegué pel creixement del veguer responsable de l'ordre públic en virtut de les *Constitucions de Pau i Treva* (54-56); sense participació política important, la tensió contra els rics de la nova situació esclatà en l'assassinat d'En Bernat Marquet i provocà, de retruc, la configuració ,definitiva' del govern municipal de Barcelona el 1258, que n'esbatanava les portes a l'oligarquia barcelonina; també naixien els ,Prohoms de Ribera', decisió que col·locava la zona comercial fora la jurisdicció del veguer; desembocarien en el Consolat de Mar. Així es configurà la primera Barcelona municipal (56-58). — J. P. E. [17.374]

Nikolas JASPERT, *El Consell de Cent i les institucions eclesiàstiques: cap a una visió comprensiva*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 108-127.

L'autor constata que «ens manca una visió de conjunt moderna de les institucions eclesiàstiques i de les seves relacions amb el Consell de Cent» (110); ell ho intenta des de pressupòsits historiogràfics que subratllen «els forts lligams entre les institucions eclesiàstiques, sobretot les de caràcter mendicant, i els ciutadans i les seves institucions polítiques» i «les bases religioses i espirituals més àmplies de la ciutat medieval en general» (111). Les manifestacions de religiositat pública, en particular les processons, o la simbologia del poder, com el retaule de la Mare de Déu dels consellers, eren maneres de manifestar la mateixa definició de la col·lectivitat (113-114), tot i l'existència d'una font contínua de conflictes com era la jurisdicció damunt els clergues o llurs esclaus per actes en la vida civil, ben coneguts per l'ADB, *Communium*, o l'exempció d'impostos en punts que afectaven tothom, com els murs (115-116), però ni els actes de protesta no poden ésser considerats manifestacions anticlericals (116-117); particular significació tenia el tracte que la Ciutat dispensà a les cases religioses, ben demostrada en l'AHCB, *Lletres closes*, sobretot a les dels mendicants (118-126), totes les quals repercutiren en la configuració urbana. [L'autor

sembla desconèixer un fet bàsic: la comunitat humana barcelonina presidida pel Consell de la Ciutat era essencialment i per definició una comunitat només de cristians; els altres ni formaven part ni eren integrats en la ciutat, com els jueus, ben separats pels murs del propi call i no vinculats per res als organismes de la ciutat, ans només i directament al rei]. — J. P. E. [17.375]

Carme BATLLE I GALLART, *Guillem de Banyeres, canonge de la Seu de Barcelona* (+ 1284), dins «Misc. Riu, II», 265-289.

La documentació de Barcelona, ACB, *Pergamins*, ha permès a l'autora de reconstruir la família Banyeres, fabricants de drap, mercaders i prestamistes durant el segle XIII (264-265; arbre genealògic: 285); el clergue Guillem, jurista (266), participà en les activitats de la família, ni que només fos mitjançant comandes comercials (266-269; quadre: 267); però el document principal és el testament, a l'anàlisi del qual són dedicades nombre de pàgines (270-277), l'aplicació del qual causà problemes als marmessors (278-281; quadres: 282-284). Són transcrits tres dels documents (286-289). — J. P. E. [17.376]

M<sup>a</sup> José BORDOY BORDOY, *Algunes notes sobre les possessions del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona a Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 105-116.

Jonqueres era el monestir femení de l'Orde de Santiago a Barcelona des del 1214, fundat a Sant Vicenç de Jonqueres i traslladat a Barcelona el 1300; era relacionat amb Mallorca per la fundació del convent de Santa Margalida, a Ciutat, i per possessions diverses a l'illa (107-108); la documentació relativa existent en l'ARM, es troba en *Protocols notarials* (l'autora ha buidat els dels anys 1461-1518) i en els *Capbreus de Jonqueres a Mallorca* (Binissalem, Ciutat i Sentcelles, segles XVI-XIX (encara que el primer és del 1416), amb llista dels conservats després de la Desamortització (110); hi ha notícies sobre els administradors dels béns (111) i descripció de les possessions principals en les tres localitats (112-115). Hi ha bibliografia (115). — J. P. E. [17.377]

Josep M. VILA I CARABASA, *La participació de l'estament artesanal en el Consell de la Ciutat (segles XIII-XVI): l'exemple dels terrissers*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 183-192.

A base d'un buidatge sistemàtic de les sèries de l'AHCB, *Llibres del consell* i *Registres de deliberacions*, i de tota la documentació relacionada amb les eleccions de membres del Consell, l'autor exposa la intervenció dels terrissers en el Consell de Cent des de la seva constitució fins al 1552, en tant que mostra de la intervenció de l'estament menestral en els afers municipals; hi detecta tres moments: al Consell del 1257 llur participació és dubtosa, només tres són documentats en la segona meitat del segle XIII, i dos en cada una de les nòmines dels anys 1392, 1393 i 1398, també dos durant el sexenni 1434-1439; en la reorganització del 1455, el Consell tenia un membre gerrer i un rajoler; els anys en què vigí la insaculació: 1498 i el 1526 foren catorze els terrissers (190-191). — J. P. E. [17.378]

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *El règim jurídic dels juristes de Barcelona (1243-1399)*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 193-212.

Repàs cronològic de les decisions reials o de la ciutat sobre l'acceptació i l'actuació dels juristes en els tribunals de Barcelona: per la pragmàtica de Jaume I del 1243 n'eren exclosos, car no eren admeses altres fonts de dret que els costums i els *Usatges* interpretats pels prohoms; però ja en el *Recognoverunt proceres* del 1285, els juristes constaven entre els redactors d'aquest cos jurídic barceloní; les decisions reials posteriors dibuixaran les condicions que han d'assegurar els juristes

i el 1295 el rei promulgarà *Ordinacions* sobre advocats i administració de justícia a Barcelona, amb autoexclusió de la potestat normativa règia (195-199); a partir d'ací, l'autor presenta i resumeix les successives intervencions normatives fins a la provisió del rei Martí aprovant els capítols d'ordinacions sobre els juristes de Barcelona, que perfeccionen les anteriors (209-211). — J. P. E. [17.379]

Marc TORRAS I SERRA, *El sistema de redacció dels manifestes a Barcelona i a Manresa a inicis del segle XIV*, dins «Misc. Riu, II», 339-350.

Havent sorgit desavinença a Manresa sobre la distribució d'una talla, ambdues parts recorregueren al rei, el qual l'any 1312 encomanà la resolució de l'afer a Guillem de Vallseca; la seva sentència del mateix 1312 s'ha conservat en còpia notarial del 1315 a Manresa, AHC, *Fons Manresa. Llibre I de Privilegis*, d'on és ací transcrita (345-350); dins la sentència hi ha una exposició del mateix Vallseca en llengua catalana intitulada *Aquesta és la forma com les tayles de Barchelona se fan* (347-348). Les pàgines introductòries fan referència als més antics llibres de talles conservats a Catalunya i als estudis que els han estat dedicats en anys recents (340-342). — J. P. E. [17.380]

Albert CUBELES I BONET, *L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 128-145.

El 1301 es creava dins el Consell de Cent el càrrec d'Obrer de la Ciutat, el qual durant la primera meitat del segle XIV dugué a terme obres esporàdiques i publicà normes com les *Ordinacions d'En Sanctacília* (129-131); però només cinquanta anys més tard, segons l'AHCB, *Llibre del consell* i d'altres sèries com *Albarans*, *Àpoques* i *Clavaria*, sense oblidar les *Rúbriques d'En Bruniquer*, les seves obres es multiplicarien, començant per la Plaça del Blat i seguint per altres construccions, «tant arquitectòniques com artístiques, de gran envergadura i de forta repercussió i impacte» (132); començà la Casa de la Ciutat tant dins Predicadors com en el lloc actual des del 1369 en què per una actuació inquisitorial Ciutat i Predicadors es distanciaren; es construí la Llotja, diverses places foren ampliades en resposta a la pública utilitat (133-137) i sobretot fou planificada i escomesa una nova conducció i distribució d'aigües a la ciutat des de Sarrià i de les mines de Collserola (138-142). L'autor subratlla el fet que per primera vegada triomfava el principi de la utilitat pública i que possiblement aquesta nova valoració fou efecte de la Pesta Negra (142-145). — J. P. E. [17.381]

Joan BELLAVISTA, *Un calendari litúrgic barceloní*, dins «Miscel·lània litúrgica catalana», X (2001), 361-375.

El dit calendari es troba en el manuscrit de la BVaticana, Ottob. lat. 3058, *Liber Usaticum Barchinomensium*, copiat al començament del segle XIV; conté aixímateix *Constitucions*, *Ordenances* i *Privilegis* de Barcelona, i, al començament, el dit calendari i fragments dels quatre evangelis per als juraments; el calendari és complet, de gener a desembre, al qual s'anaren afegint festes introduïdes per raó de celebracions litúrgiques en temps posteriors (362-363); hi ha d'altres frases sobre els temps de l'any, o el convenient a les sagnies i una anotació del terratrèmol del 3. III. 1373 (363-365). El text del calendari és transcrit en les pàgines 367-375. — J. P. E. [17.382]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Educació i socialització a Barcelona als darrers segles medievals*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 224-236.

Anàlisi de la transmissió de coneixements d'una generació a l'altra: de mare a filla, de mestre a aprenent, de professor a estudiant en un moment en què el pas incipient de la societat rural a la urbana allargava els anys de joventut (als *Usatges* els nois pagesos eren majors als 15 anys, els fills



de cavallers als 20; a les *Constitucions...* als 25); i així aplega fragments textuais dels segles XIV i XV sobre convivència constant d'infants amb les mares; Eiximenis per una banda, però també la documentació de l'Hospital de Barcelona permet de saber com era vista l'educació de les nenes, que en el millor dels casos, com era general en el cas del nois, desembocava en aprenentatge d'un ofici; en el cas d'un aprenentatge de lletra (cada vegada més estès a partir de les classes elevades), tenim el testimoni de quant costava any rere any els catorze d'estudi des del moment que un ,scolaris' entrava a l'escola de gramàtica (600 sous anyals) fins que ja era doctor en una de les facultats universitàries (1000 sous anyals) (229). Les pàgines següents resumeixen la diversificació d'escoles, més plurals en el pla elemental, més semblants en el de gramàtica i arts fins a la unificació de les de la Seu i de la Ciutat el 1431 (232), que provocà conflictes entre antics socis mestres (233-234); quant a l'Estudi General, les autoritats barcelonines de temps del rei Martí foren reàcties a fundar-ne a Barcelona; calgué esperar al 1450 i al 1536. — J. P. E. [17.383]

Pere ORTÍ I GOST, *El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 33-48.

Les parròquies i pobles que han acabat integrats a Barcelona han estat objecte d'estudi en el pas del s. XIX al XX i els darrers decennis del XX, però encara segueix la idea que el dit terme (zona d'aplicació de la potestat municipal barcelonina) tenia dues parts, la seva totalitat entre Besòs i Llobregat fins a Molins de Rei i el nucli central, dit ,Hort i vinyet' (33-36). L'autor intenta demostrar «d'una banda, que aquest segon terme, ,l'Hort i vinyet' no existia i, de l'altra, que difícilment podem considerar el primer com a municipal» (36). Resumit l'origen de la dita versió (36-39) i la seva defensa del ,terme ampli' a partir de l'usatge *Item statuerunt* (39-42), l'autor recorda que «fins al 1339 el municipi no tenia cap tipus de jurisdicció sobre la ciutat», any en què començà de tenir la que corresponia al mostassaf (43), mentre que en les altres poblacions «la jurisdicció civil era exercida pel senyor o senyors de les dites parròquies, mentre la jurisdicció criminal ho era pel veguer [reial] de Barcelona» (44-45); per tant, el municipi de Barcelona només hauria tingut autoritat administrativa en el territori de les parròquies ciutadanes. — J. P. E. [17.384]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona en temps d'Alfons el Benigne (1327-1336)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 649-691.

Si l'assortiment de productes alimentaris (bàsicament el gra per al pa) ha estat deficitari a Catalunya, durant aquells anys s'hi afegí el ,mal any primer', el 1333, en què el poble es revoltà. El conjunt de mesures que prengueren tant la corona com la ciutat en els casos de fretura de blats i en particular el 1333 són conegudes per l'ACA, *Canc., reg.*, i per l'AHCB, *Consell de Cent*, i són ací esquemàticament sintetitzades: elements de la política bladera: prohibició de sortida de gra, foment de la circulació de cereals, importació tant de Catalunya (Segarra, Urgell, Empordà), com de fora, sobretot de Sardènia (i si era possible, de Sicília); el camí d'arribada era sobretot el marítim, seguit del fluvial i després del terrestre. La política ciutadana de proveïment anava pel camí de trobar i incitar amb guanys uns mercaders que es comprometessin a portar gra, i en darrera instància calia aplicar el privilegi de ,vi vel gratia', és a dir, d'obligar de grat o per força a portar a Barcelona el gra que passava per la seva terra o mar (672-677); tant el 1333 com el 1334 la quartera de gra, normalment de 10 sous, arribà als 40 (679). La ciutat promulgà ordinacions sobre el blat (682-683), la farina (683), el descarregament i emmagatzematge (684). El control de la mesura de gra pesava damunt el ,mesurador de la quartera' (685). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (678-691). — J. P. E. [17.385]

Albert ESTRADA-RIUS, *La percepció del fogatge de 1359 a Barcelona; un exemple de col·laboració entre les fiscalitats estamental i municipal*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 59-88.

A fi de veure la relació entre municipi i Generalitat de Catalunya en el pla fiscal, l'autor se centra «en un episodi puntual però d'intensa significació, com és la percepció del fogatge concordat a la cort general de Cervera de 1359» en la ciutat de Barcelona (61). Una primera part resumeix la presa de decisió contributiva dels tres braços en la financiació de la guerra amb Pere el Cruel (144.000 lliures anyals íntegres) i les grans línies del mecanisme de percepció de la talla, encarregada als municipis (62-65) pels *Capítols del donatiu* [cf. ATCA, XIX (2000), 676-679]; la segona, més detallada, dibuixa la dinàmica «de fer scriure e après cullir» el fogatge, deduïble de l'AHCB, *Consell de Cent. Rebudes e dades i Clavaria*; calgué primer fogatjar tota la ciutat (60-70; [cf. ATCA, XVII (1998), 542, recompte immediatament anterior, no de focs, sinó de persones]), després tallar («carregan als uns més e als altres menys», deien els capítols del donatiu) (71-72), la col·lecta i els col·lectors (73-75), els canviadors dipositaris (75-76) i el destí final del donatiu (76-77). — J. P. E. [17.386]

Víctor MATA I VENTURA, *El cos dels procuradors de plets de les corts del veguer i del batlle de Barcelona en el segle XIV*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 213-225.

Els procuradors barcelonins es constituïren en confraria el 1512, però ja abans havien estat objecte de decisions legislatives, que la confraria volgué tenir agrupades i n'encarregà l'aplec (214, nota 4; 215, nota 10); entre aquelles hi ha les *Ordinacions fetes per los honorables consellers... sobre los plets...* del 1394, conservades a l'AHCB, *Registre d'ordinacions*, ací analitzades en les seves dues parts, la relativa a les condicions prèvies a l'acceptació i ingrés en el cos de procuradors (217-220) i les relatives a l'exercici professional (220-222). — J. P. E. [17.387]

Jaume AURELL, *La moral del trabajo en la Barcelona mercantil bajomedieval*, dins *Expansió catalana*, 1-14.

A base d'estudis ja publicats i de documentació de l'AHPB, l'autor es proposa d'aprofundir en el tema indicat en el títol i suposada l'evolució moderna en la imatge del mercader indica els punts en què aquells trets nous s'anaren configurant: la cultura escrita (el mercader barceloní sap de llegir i d'escriure i no sols en català i el llatí, ans també en francès [i provençal i italià?]), cosa que li facilita l'ascens social; la seva cultura és sobretot mercantívol i coneix els nous sistemes de comptabilitat empresarial, fallides incloses, però la seva escola no passa gaire més enllà de la de primeres lletres de l'aprenentatge casolà (4-6); la diversitat d'inversions i la inversió en endeutament públic afavorí l'ascens social del mercader, tal com demostren els inventaris 'post mortem' de l'AHPB; entre les inversions no manquen les d'adquisició de vinyes, la qual cosa representa una classe intermitja entre l'ascensió social i la connexió amb la ruralia; esdevé rendista, s'allunya de la mercaderia; mancà un Eiximenis modern (7-12). — J. P. E. [17.388]

M. Carme DOMÍNGUEZ RODÉS, Sílvia CAÑELLAS I MARTÍNEZ, *La Casa Llotja del Mar de Barcelona: revisió del seu procés constructiu a través de la documentació (segles XIV-XVI)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 67-83.

Resumides les dades sobre construccions de locals per als mercaders, les autores consideren que la Llotja definitiva hauria començat envers el 1352 i que no s'acabà amb el segle XIV, sinó que «s'allargà encara alguns anys més, probablement fins a l'any 1403» (69). Donada notícia de la dispersió actual de la documentació del Consolat de Mar (BC, BATeneu Barcelonès i AHCB), informen que la corresponent a la construcció de l'edifici es troba també a l'ACA i a l'AHPB, on s'ha identificat el document d'obra més antic, del 1398 (69). A partir d'ací som informats de les successives obres addicionals: l'hort de la Llotja (70), el porxo (71-73), pedrissos a la tanca de l'hort i al porxo, i la casa nova de la Llotja (74). El 1423 s'acabaren les obres de construcció i començaren les d'embelliment, entre les quals destaquen les finestres i les vidrieres (76-82); per a

tots els extrems hi ha les corresponents referències documentals, sovint transcrits almenys parcialment. — J. P. E. [17.389]

Maria Elisa SOLDANI, *Assicurazioni Marittime e commerci a Barcellona attraverso lo studio del Manual d'assegurances marítimes (1428-1429) di Bartomeu Masons*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 107-143.

El dit manual es conserva a Barcelona, AHPB; hi són documentades 413 assegurances, el text de les quals repeteix una mostra única; l'autora hi esbrina «l'identità e il ruolo degli operatori commerciali, il loro inserimento nel tessuto urbano e nel contesto mediterraneo, la loro gestione nell'andamento dei traffici relativi all'importazione e all'esportazione delle merci, nonché le peculiarità del tipo di contratto» (108), i així en les pàgines següents aplega les dades sobre les assegurances (108-118), sobre els agents comercials o contractants (119-134) i sobre els trajectes i les embarcacions (135-136). L'apèndix reproduïx cinquanta-tres ‚signa mercatorum‘ (137-143). — J. P. E. [17.390]

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Dot, patrimoni i treball femení. Dues recerques en comparació: l'àrea milanesa i l'àrea barcelonina*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 23-46.

La mateixa autora resumeix així l'aportació d'aquestes pàgines, basades en la comparació de fons notariais d'ambdues capitals: «... articulo aquest article en quatre eixos...: 1. introducció general, amb consideracions específiques sobre la tasca duta a terme pels notaris medievals: 2. Dot i economia: Llombardia; 3. Les dones a la Barcelona medieval. 4. Mètode per (a) copsar la presència de les dones en l'activitat econòmica: Monza i Milà» (23). Ens pertoca el punt terç, que comença presentant la situació jurídica de la dona com a resultat de l'evolució de les nostres fonts del dret a partir del visigòtic: ‚consuetudines‘ i *Usatges* i, ja reintroduït el *Corpus iuris* tant civil com canònic, *Constitucions de Catalunya*, d'acord amb la qual legislació són redactats els documents notariais de la segona meitat del segle XV, ací transcrits (34-44), de Barcelona, AHPB, d'entre els quals destaca el testament de Joana Pipinelli, nada pisana De Franeta (41-44). En general la dona casada té capacitat d'actuar amb consentiment previ del marit (37); vídua, usufructuària dels béns matrimonials, té en les seves mans les regnes de l'empresa i fa i desfà amb independència absoluta (36-37). — J. P. E. [17.391]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El Consolat de Mar i els consolats d'Ultramar. Instrument i manifestació de l'expansió del comerç català*, dins *Expansió catalana*, 53-79.

L'autora comença resumint la lenta creixença de l'imperi naval de Barcelona després de la conquesta de Lluís el Piadós el 801; en el segle XII ja són documentades les activitats de mercaders barcelonesos per la Mediterrània; i si per a l'expedició punitiva de Mallorca el 1115 calgué un estol internacional, el 1229 el català fou suficient per a la conquesta de Mallorca (53-57). Les activitats marítimes repercutien a Barcelona en el barri de Ribera, que durant el segle XIII fou afavorit amb privilegis reials, entre d'altres el de creació de la ‚Universitat de prohoms de Ribera‘, que el 1258 rebia *Ordinacions* pròpies (58-61); tingué poca durada, car des del 1279 anà essent substituït pels còsols de mercaders, que representaven també els homes de mar; la institució fou repetida a Mallorca i a València i el 1348 reestructurada la de Barcelona, que seguí ampliant-se per Catalunya i l'estranger; la seva jurisdicció s'estenia als conflictes entre mercaders, i les decisions reials i l'experiència foren aplegades en el *Llibre del Consolat de Mar* (62-65). La segona part de l'article, recordada la presència de mercaders catalans per tota la Mediterrània africana i oriental, ressegueix el naixement dels consolats de catalans, més de setanta a darreries del segle XV, personificadors de l'autoritat reial sobre els súbdits en els respectius països, ultra els còsols itine-

rants. També per autoritat reial el nomenament de cònsols de fet acabà a les mans dels consellers de Barcelona (67-71); havia de representar el rei, defensar els mercaders i els altres catalans de la seva demarcació, i fer justícia en casos conflictius; gaudia d'immunitat i era l'autoritat dins l'alfòndec, on la colònia normalment feia la vida (72-78). — J. P. E. [17.392]

Daniel DURAN I DUELT, *Monarquia, consellers i mercaders. Conflictivitat en el Consolat Català de Constantinoble a la primera meitat del segle XV*, dins *Expansió catalana*, 27-51.

El joc d'interessos entre la corona i un col·lectiu de súbdits té un camp d'observació en la setantena de documents conservats d'entorn els anys 1428-1453 a l'AHCB, *Cònsols*, completa-ble amb la de l'ACA. La intervenció del rei Alfons, suggerint primer als consellers de Barcelona el nomenament de cònsol de Constantinoble a favor d'una persona determinada, i mantenint-lo després davant la cort imperial, quan, per les raons que sigui, els consellers l'hagueren de destituir i li nomenaren successor, és un episodi més en el canvi de trajectòria política introduït pel rei Alfons Trastámara, que passava de l'objectivitat de les normes a l'interès personal del monarca, també actiu en el comerç amb l'Orient mediterrani. I és també camp d'observació del capteniment de la cort imperial i de col·lectius de mercaders davant la intervenció reial. — J. P. E. [17.393]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *Armament tramès per Barcelona a la seva baronia d'Elx i Crevillent*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 219-230.

En una operació destinada al manteniment de la Casa de Barcelona en la sobirania damunt l'illa de Sicília, la ciutat comtal comprà els drets senyorials damunt aquelles dues poblacions, conservats fins al 1460; entorn el 1450, conseqüència de friccions amb d'altres senyors i de la proximitat del regne sarraí de Granada, el regent barceloní en aquell senyoriu demanà ajut militar, en un primer moment en forma de trenta pavesos i un any després divers material bèl·lic i cent ballestes; les deliberacions al respecte són transcrits en les pàgines finals (228-229), transcrits de l'AHCB, *Consellers. Deliberacions*. L'autor posa particular atenció a precisar el sentit de diverses expressions militars. — J. P. E. [17.394]

Pere ORTÍ GOST, *El Consell de Cent durant l'Edat Mitjana*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 21-48.

Les primeres pàgines resumeixen els estudis dedicats al tema durant el segle XX i llurs línies historiogràfiques (21-24). L'autor es proposa «donar una visió dinàmica del municipi de Barcelona en l'època medieval», començant amb un intent de precisar «què volem dir quan parlem de municipi autònom i quan l'adjectivem d'oligàrquic» (24-25); l'autor hi veu quatre elements: un grup social amb aspiració i capacitat de governar la ciutat; que controli col·lectivament els ressorts del poder urbà; capacitat a generar i distribuir riquesa a través d'un sistema fiscal; inserció dins una entitat política, en aquest cas, de Catalunya (25). Aquests elements s'haurien anat imposant entre el s. XII i el XV i l'autor, resumint sobretot els estudis recents, però també amb referències directes a ACA, *Canc.*, i a AHCB, *Llibre verd*, o sèries com *Manual*, *Censals*, *Imposicions*, es fixa en les seves dues primeres etapes: la de senyoriu reial els segles XII-XIII (26-36), i la de la lenta evolució vers el municipi autònom fins entorn el 1370 (36-45); les darreres pàgines resumeixen l'evolució fins a darreries del segle XV (46-48). — J. P. E. [17.395]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Les malles barcelonines de Joana i Carles*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 105-110.

Recordades les tentines explicatòries de la dita moneda, l'autor es proposa donar «una explicació coherent de l'origen i la natura d'aquestes misterioses peces barcelonines i il·luminar una mica el difícil període de la moneda de billó barcelonina», identificant-les amb les malles batudes durant el regnat de Joana i Carles (106); recordades les vicissituds de la fabricació de monedes barcelonines els primers decennis del segle XVI (106-108), l'autor arriba a la conclusió que, de fet, l'única emissió efectiva hauria estat la del 1524 (108-109). És transcrita una lletra de Ferran II on són precisades les característiques dels menuts barcelonins, de l'AHCB, *Consell de Cent. Lletres reials originals* (110). — J. P. E. [17.396]

Joaquim GARRIGA, *Benet Sanxes Galindo, pintor i poeta del segle XVI a Catalunya*, dins «Misc. Prats», I, 69-129.

Pràcticament desconegut, Bento Sanches Galindo, oriünd de l'Estremadura portuguesa i ciutadà de Barcelona, és objecte d'aquestes pàgines basades en gran part en documentació ja publicada i en part en ACA, *Generalitat. Deliberacions i Registre de cauteles i albarans* (101-102): és documentat treballant en monestirs benedictins de Catalunya i a la Casa de la Ciutat i a la Generalitat de Catalunya entre el 1563 i el 1591: Sant Benet de Bages, Serrateix i Montserrat li encarregaren pintures diverses, de les quals es conserven restes als museus de Manresa i de Solsona. De més a més, el 1576 publicà a Barcelona la *Primera y segunda parte de la Cbristi Victoria...*, d'on és transcrit el sonet proemial (89-90). Hi ha reproducció de fragments pictòrics (119-129). — J. P. E. [17.397]

María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Espacios de poder: orden familiar, nobleza y uso de los derechos patrimoniales en la Barcelona moderna*, dins «Obradoiro de Historia Moderna», núm. 10 (2001), 55-71.

María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Legislación familiar patrimonial y ordenación del poder institucional en la Cataluña del siglo XVI*, dins «Cuadernos de Historia Moderna», núm 26 (2001), 89-114.

María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *El mercat del poder. Insaculació, matrimoni i patrimoni al municipi de Barcelona a l'inici de l'època moderna*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 40 (2001), 683-694.

[L'autora s'ha anat especialitzant en aquesta temàtica i des del 1994 l'ATCA s'ha fet ressò dels seus successius estudis, assenyalats a en els volums XIX (2000), 776, núm. 14498, XX (2001), 777-778, núm. 15294, i XXI (2002), 836, núm. 16458]. En els tres d'ara, [per ventura sense adonar-se de la importància que en tot aquest afer té la Constitució de Catalunya del 1585 *Zelant la conservació de les cases principals* (97 i 100), perquè es tractava d'enfortir o almenys de conservar les cases] dedueix de casos ja coneguts per publicacions o per documentació notarial inèdita dels diversos arxius barcelonins (ACA, AHCB, AHPB, BC), les normes d'actuació que imposaven la cohesió familiar i patrimonial en mans del ,paterfamilias' o de la vídua usufructuària [sense atenció al cas en què conflueix el ,pater' i la ,materfamilias', el de la pubilla, senyora i majora del patrimoni familiar]. El segon títol estableix la relació entre la norma d'augment del patrimoni i les possibilitats d'ascens social i polític, amb els passos d'adquisició de títol universitari sobretot per part de l'hereu, i d'entrada en les institucions d'administració pública, amb preferència per la Reial Audiència (102). El terç fita l'atenció en vint famílies representatives del vell patriciat urbà barceloní i esbrina les estratègies a través de les quals s'introdueixen i es perpetuen dins el Consell de Cent en començar l'edat moderna fins i tot saltant «per sobre l'atzar», essencial en el sistema d'insaculació (684-686); el mecanisme es reduïa a assegurar la presència en les bosses d'insaculació i aquesta arribava amb els enllaços matrimonials entre famílies, que asseguraven solidaritats; resultat: en els cent deu anys que van del 1516 al 1626, 113 membres, sobretot els hereus, de la vintena de famílies estudiades ocuparen alguna de les principals conselleries, en contrast amb les famílies noves (692): quadre sinòptic. — J. P. E. [17.398-17.399-17.400]

Ramon PINTO, *Noves aportacions a l'estudi dels luthiers catalans (segles XVI al XVII)*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 39-53.

El fet que no existís a Barcelona un Gremi de Mestres Violers no vol dir que aquests fossin inexistents i l'autor n'ha cercada la confirmació a l'AHCB, *Gremis. Fusters*, on ha trobat les *Ordinacions del Gremi de Fusters*, publicades el 1393 pel rei Joan I (40-41), després de les quals, es formà un grup de mestres violers, però el 1648 fou oficialment refusat el títol de ‚mestre violer‘ (42), i ells eren de nou acollits en el gremi (43), presència que és constantment certificada tant en la documentació esmentada com en la de la Confraria de Músics establerta el 1592 (48-49). Les darreres pàgines documenten les intervencions reials contra ordinacions anteriors en les decisions posteriors a la Nova Planta (50-53). — J. P. E. [17.401]

Luis R. CORTEGUERRA, *The Painter Who Lost His Hat: Artisans and Justice in Early Modern Barcelona*, dins «The Sixteenth Century Journal», XXIX (1998), 1023-1042. Traducció catalana de Xavier GIL, *El pintor que va perdre el seu barret: artesans i justícia a la Barcelona moderna*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 20 (2000), 145-172.

Un episodi, en què el 1624 dins una aglomeració festiva a Sant Martí de Provençals el pintor Guerau Vilagran perdé el seu barret per un cop que ell considerà insultant del jutge reial, Miquel Carreres, qui, de més a més, el bufetejà i el féu detenir, donà ocasió a un debat entorn el sentit de la justícia. Les peces manuscrites es troben a l'ACA, *Consell d'Aragó*, 273/37; l'episodi és resumit en les pàgines 149-151; segueix el resum del procés en el qual testimonis contemporanis manifestaren llur parer sobre la pretesa injúria, que també afectava el gremi (152-154); i el recurs al rei amb un memorial demanant que l'autoritat suprema obligués a realitzar una informació verídica, cosa que obtingué (155-160). En les al·legacions de Vilagran batega la idea religiosa del poder públic, i de la consegüent obligació, també religiosa, de fer justícia. — J. P. E. [17.402]

Antoni SIMON I TARRÉS, *La identitat de Barcelona i dels Barcelonins a l'època moderna*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 137-153.

L'autor es proposa de «veure la fonamentació i caracterització del patriotisme barceloní en el període de l'alta edat moderna i... realitzar algunes consideracions sobre la incardinació del patriotisme de la capital del Principat amb la identitat nacional catalana dels temps moderns» (139); recorda els llibres dedicats a Barcelona des de la *Barcino* de Jeroni Pau fins a l'*Apologia...* de Josep Soldevila (140-141), que, al capdamunt d'una llista d'altres excel·lències, feien valdre l'antiguitat de fundació o la de recepció del cristianisme i la puresa de la fe davant moros i jueus, fins a convertir-la en ciutat ideal, exemple de convivència pacífica i políticament poc menys que sobirana, salvada sempre la fidelitat a la corona (140-148); d'ací vingué el reconeixement d'una certa preeminència en relació a les altres ciutats de Catalunya i d'un pes decisiu en la vida política del Principat, que alçà els corresponents recels (149-153). — J. P. E. [17.403]

Bernat CABRÉ I CERCÓS, *Francesc Espelt (1690-1699) i la crisi de la capella de Santa Maria del Mar de Barcelona*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 55-71.

Aquestes pàgines toquen dos temes: la biografia d'aquell mestre de capella i la situació crítica de la de Santa Maria del Mar els darrers anys del segle XVII. Les dades ofertes pels autors sobre Francesc Espelt són un garbuix inconnex, que l'autor intenta de conjuntar a base del *Llibre del concell* de Santa Maria del Mar, de l'AHPB, *Rafael Albià*, i de Barcelona, BC, M 695/d (58-60), amb resum cronològic (61). De la dita documentació se'n deduiria una refundació de la Capella de Música de Santa Maria del Mar el 27 de gener del 1699; en la documentació corresponent destaca el *Memorial de les obligacions del Mestre de Capella* (62-67). En apèndix són publicats tres documents: l'acta de la comunitat de beneficiats de Santa Maria nomenant mestre

de Capella Francesc Espelt el 1690; la donació al seu germà Pau, de la casa de Barcelona, carrer de Cotoners, ambdós de l'AHPB; i acta de casament del dit Espelt, de l'Arxiu de Santa Maria del Mar (68-71). — J. P. E. [17.404

Xavier LENCINA PÉREZ, *La història des del subjecte. Inventaris post mortem: consum, microhistòria i cultura material a la Barcelona moderna*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 199-242.

L'autor precisa que el seu interès no es limita a la materialitat dels inventaris ans en tant que és font per al coneixement històric, aspecte entorn del qual desplega tota «una panoràmica, des de l'apreciació de la naturalesa de la font documental i els problemes que planteja, a l'obtenció de resultats prou manejables» (202), i així ens fa passar davant els ulls l'exposició d'allò que és un inventari 'post mortem' i la seva estructura textual (203-206), els seus valors i mancances com a font de reconstrucció històrica (206-208), la quantificació dels 285 inventaris barcelonins del segle XVII, l'àmplia gamma social que reflecteixen (209-211), i la prova de la seva vàlua amb una mostra de dades diverses documentades en dimensió diacrònica pels del segle XVII en començar, al mig i a les acaballes del mateix, com és, per exemple, entre els dotze casos objecte d'altres tants quadres, la presència de cadires en el parament de les respectives llars, que durant aquells cent anys es generalitzà (220) o els mots denominant colors dels objectes (214-216); una altra mostra constata l'evolució global de parament i utilatge d'una casa en el cas dels Gualbes barcelonins durant el segle XV (225-232); també és notable la quantitat de detalls concrets en la descripció d'objectes o de situacions (233-242). — J. P. E. [17.405

Josep BORRÀS I ROCA, *Constructors d'instruments de vent-fusta a Barcelona entre 1742 i 1826*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 93-156.

A base dels documents notariaus aplegats, l'autor pensa que precisa els inicis «d'aquesta especialitat de determinats personatges» (94), integrats dins el Gremi de torners de Barcelona; fins al 1769, llur documentació es troba a l'AHPB, *Francesc Mas i Güell. Llibre d'actes de confraries...*, i *Josep Francesc Mas i Vidal*; hi consten els actes gremials, en particular els exàmens de maestria, que, amb les anotacions del Baró de Maldà i les *Llibretes de comunió* de Santa Maria del Pi, permeten de conèixer les principals famílies agremiades (cf. 116-121), els noms dels examinats i els dels examinadors (98-108); alguns dels instruments documentats s'han conservat (114-115). Són transcrits catorze documents, la majoria actes d'examen (129-146). — J. P. E. [17.406

Josep PAVIA I SIMÓ, *La Capella de Música de la Seu de Barcelona des de la mort del mestre Francesc Valls (2-6-1747) fins a l'any 1755*, dins «Anuario Musical», 56 (2001), 131-162.

Continuació de les recerques de l'autor [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 413-414/4074; XVI (1997), 571/11689]. En el present títol tenim un «aplec de notícies que fan referència als mestres organistes, minyons cantors, altres cantors i als instruments i a les normes que regien la Capella» (132). Les informacions procedeixen de l'ACB, i són sovint textualment transcrites. Les primeres són d'abast general, com l'intent de redactar noves *Ordinacions per a la Capella de Música*, tant per part del Capítol com dels músics, i d'altres *Constitucions del Cor* catedralici, o les modificacions tant positives com negatives en la intervenció musical dins la litúrgia, i les retribucions, o novetats en la interpretació musical (132-135). Segueix la part que repassa un per un els músics de la Seu, començant pels mestres de capella, Francesc Valls i Josep Pujol (136-137) i seguint pels membres dels diversos col·lectius: diaques, sotsdiaques, escolans de cota de grana, entonadors, contralts, tenor, organistes i manxaire, i els professionals dels diversos instruments. — J. P. E. [17.407

Aurora PÉREZ SANTAMARIA, *El retaule de Sant Pau de la Catedral de Barcelona (1769-1770)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 259-278.

Canonge de la Seu de Barcelona, Josep Nadal i Ferrer disposava en testament que dels seus béns hi fos construït un retaule a honor de Sant Pau, extrem documentat tant a l'ACB, *Llibre de resolucions i actes capitulars*, com a l'AHPB (259-260); en fou constructor Carles Grau, ben conegut per d'altres obres seves (263, nota 17), però del qual només seria conegut aquest retaule (261-264); són també documentades les decisions relatives a la col·locació i liquidació del dit retaule (265-267). Les pàgines següents analitzen aquella obra, tothora existent, des del punt de vista artístic (268-276). Són transcrites en apèndix dues èpoques, una relativa al retaule i l'altra al seu daurat, de l'AHPB (277-278). — J. P. E. [17.408

Máximo DIAGO HERNANDO, *El comercio de productos alimenarios entre las coronas de Castilla y Aragón en los siglos XIV y XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 603-648

A base sobretot de la documentació de Barcelona, ACA., *Canc., reg.* (cf. 606, nota 2), completada en algun punt per la de la Diputació de Saragossa, i per les informacions ja publicades, l'autor defensa que en els intercanvis entre les dues corones, els productes alimenticis passaren de la Corona de Castella a la Catalanoaragonesa. El primer producte importat foren els caps de bestiar, sobretot a València des d'on el 1393 s'arribà a demanar l'exportació d'uns trenta mil ovis, quan el consum normal durant un any podia ésser d'uns 60 a 80.000 (608); encara que no tant documentada, també n'hi hagué exportació a Saragossa i a d'altres ciutats aragoneses (612-615); la destinada a Catalunya hauria estat esporàdica (616-617). L'altre gran producte procedent de Castella era el peix, transportat tant per mar com per terra, sobretot la tonyina (617-627). El gra hauria circulat en ambdues direccions, sobretot en moments puntuals difícils per a ciutats castellanques o per al consum familiar (627-637). En canvi, de la Corona Catalanoaragonesa anaven a Castella les espècies; l'oli circulava en ambdues direccions (640-642); el vi tingué un comerç limitat a les zones fredes (643-646). Era normal que mercaders o privats fessin l'anada amb un producte i el retorn amb un altre. — J. P. E. [17.409

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Llocs, viles i ciutats entre l'edat mitjana i l'edat moderna. El nom i la valoració a través d'un cas concret*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 15-28.

L'autor esbrina en documentació de fons diversos (Bellpuig, AM, *Pergamins, Llibre de consells*; Cervera, AHC, *Bellpuig; Fons municipal de Cervera. Llibre de Clavaria*; Tàrraga, AHC, *Fons municipal. Llibre de consells*, i ACA, *Sant Joan de Jerusalem*) la forma com, no formant part de les deu ciutats de Catalunya (16), la vila de Bellpuig fou denominada i els referents localitzadors que l'acompanyen, des de 'terra erma' l'any 1139, on havia d'ésser construït un castell, passant per 'lloc', que es va combinant amb 'vila' fins que en el segle XVI ja només és emprada la darrera qualificació. Hi ha bibliografia (28). — J. P. E. [17.410

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Mestres de gramàtica de Bellpuig (1603-1643)*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 9-14.

Presentació i transcripció de cinc documents, datats entre el 1603 i el 1643, el primer dels quals conté els capítols establerts entre uns caps de casa de Bellpuig i un mestre de gramàtica, el qual es compromet a ensenyar i a «legir-los los auctors ordinaris y convenientes a lo dit effecte»; el conveni preveu la possibilitat que «la universitat de Bellpuig' conductés un mestre i li prohibís de llegir gramàtica (11); els altres fan referència a operacions econòmiques, en les quals intervenen diferents mestres de gramàtica bellpuigencs. Així sabem els noms dels successius mestres següents: Baltasar Gener (1603), Jaume Fuster (1626 i 1627), Francesc Alòs (1630) i Felip Llobera (1643). Els documents procedeixen de Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*. (Cf. p. 27, nota 52). — J. P. E. [17.411



Josep M. PLANES I CLOSA, *Joan Font, prevere bellpuigenc del segle XVI*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 29-56.

L'escorcoll d'allò que resta de la documentació notarial de Bellpuig a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, posà davant els ulls de l'autor les dades ací aplegades sobre aquell personatge i el seu entorn familiar (52-53), que, tot i no arribar al nivell normal en coneixements literaris (31, nota 6), s'anà convertint en protagonista dels esdeveniments familiars i en persona de confiança, a les mans del qual hom posà la solució d'affers col·lectius, sobretot econòmics. — J. P. E. [17.412]

Èrika SERNA I COBA, Joan SERRA I PERALS, *Noves dades per a l'estudi de l'art (Borrassà, segles XVII-XVIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001). 303-323.

Els autors analitzen i publiquen en apèndix cinc escriptures notariales de Figueres i Siurana d'Empordà, relacionades amb la construcció de l'església, sagristia i capella de Sant Genís de Vilamorell, de Borrassà, durant els segles XVII i XVIII. La construcció fou encarregada al mestre de cases d'Hostalric, Lluís Figueres, el qual realitzà la feina convinguda amb sobrietat decorativa. — J. de P. [17.413]

J. C. LINARES BAYO, *Estructura agrària i urbanística en el Borriol de finals del segle XVIII. A partir dels protocols notarians de 1775 (Josep Artola)*, dins «Actes. IV Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. La Vall d'Alba - Octubre 1999», Castelló, Diputació 2001, 65-79.

La situació agrària a Borriol en el darrer quart del segle XVIII és ací exposada a partir de les dades que n'aplegà Anton Josep Cavanilles en les seves *Observaciones...*, i de la documentació de Castelló, AM, *Cort de justícia, Llibres de la peita i Protocols notarians*; les dades són aplegades en dos quadres sinòptics, un dedicat a l'evolució demogràfica de la comarca de la Plana de l'Arc (69) i un altre on són sistematitzades totes les informacions proporcionades per cada un dels actes notarians de Josep Artola, tant personals com sobre béns de veïns de Borriol (71-79), per on som informats que només un 15% dels qui acudien a cal notari sabien escriure la pròpia signatura (70). — J. P. E. [17.414]

Josep BENEDITO NUEZ, José Manuel MELCHOR MONTSERRAT, *Campañas de excavaciones arqueológicas en los yacimientos de 'El Palau' (Burriana, Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 303-321.

La dita excavació ha estat ajudada amb notícies documentades tant del segle XIV com d'un procés de la primera meitat del segle XVIII (304 i 308). Hi ha bibliografia (313-314) i tretze fotografies del jaciment (315-321). — J. P. E. [17.415]

Jaume AYMAR I RAGOLTA, *La cellera de Sant Martí de Calonge i la consagració del 1423*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 49-64.

En aquestes pàgines l'autor aplega notícies sobre la cellera, l'església, la doma i el cementiri de Calonge (50-57); sobretot, però, presenta l'acta de consagració de l'església, datada el 12 setembre 1423, conservada a Girona, ADG, *Manuale Itinerum 1419-1427*, ací reproduïda en fotografia (59) i traduïda al català (64); fou consagrànt Andreu Bertran (61). — J. P. E. [17.416]

Laura QUER I MONTSERRAT, *Els interiors de les cases de Calonge (1750-1800)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 99-124.

Els inventaris ,post mortem' de vint-i-sis calongins, conservats a Girona, AH, *Fons notarial. Calonge*, l'lista dels quals es troba a la pàgina 121, han estat analitzats per l'autora i el resultat reduït a tres quadres sinòptics de les dues pàgines següents (122-123); només en tres consta un escriptori, i d'aquests només en un és documentada una «guarnició de fusta per a llibres» (122); en les pàgines inicials l'autora intenta de reconstruir la forma de vida en les cases d'aquella segona meitat del segle XVIII i del servei que hi feien els objectes inventariats (104-116); també explica què eren els capítols matrimonials (117-118). Hi ha bibliografia (124). — J. P. E. [17.417]

E. CAMARERO CASAS, *Unas normativas venatorias de Pedro IV concedidas a Castàlia en 1340*, dins «Misc. Llobregat, II», 169-181.

Pere III de Catalunya, rei de València, d'acord amb la tradició catalana de llibertat de caça fora dels vedats, concedia al vigilant del castell de Castàlia el dret de delimitar entorn del castell un vedat de conills en un espai de dos trets de ballesta, vedat que no s'aplicava als cèrvols ni als senglars; el document reial és de l'ACA, *Canc., reg.*, ací transcrit i traduït al castellà. Hi ha bibliografia (181). — J. P. E. [17.418]

Christian GUILLERÉ, *Le registre particulier d'un marchand de Montepulciano installé à Castelló d'Empúries, Taddeo Brunacini*, dins «Annales du Midi», 113 (2001), 509-549.

El registre ací presentat es troba a Girona, AH, *Castelló d'Empúries*, 160: és un llibre notarial exclusiu per a les operacions de Taddeo Brunacini, de tota naturalesa, però amb predomini de les relacionades amb el tint de roba; no hi manquen les compres de cases o de collites, les comandes o les operacions de comerç de drap amb mercaders tant del país, de Llenguadoc o de punts diversos d'Itàlia: són cent-vint-i-tres, datades entre el 1336 i el 1340, ací resumides en regest (515-542). Hi ha croquis del ròdol geogràfic al qual les dites operacions s'estenien (514). Hi ha taules onomàstica (543-548) i toponímica (548-549). — J. P. E. [17.419]

Francesc GUSI I JENER, *Una estatuilla amuleto cristianizada: N. S. del Lledó (Castellón de la Plana). Una hipòtesis razonable*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 323-343.

La zona de la capella és documentada tant en la segona meitat del segle XIV com en el *Llibre del bé i del mal* del segle XVI (336). Hi ha bibliografia (339-340) i sis fotografies del jaciment (341-343). — J. P. E. [17.420]

Arturo OLIVER FOIX, *Excavación de la cripta de la Virgen en la iglesia de Santa María de Castellón*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000-2001), 447-459.

Els treballs recents per a construir una cripta a Santa Maria de Castelló foren premiats amb la troballa de l'antiga, a la qual pertanyen les fotografies (456-459); aquesta antiga hauria estat en funcionament funerari fins al final del segle XVIII, extrem confirmat per la moneda trobada, de Felip V, ací descrita, inclosa la inscripció, transcrita (453). Hi ha bibliografia (455). — J. P. E. [17.421]

Vicent GIL VICENT, *El Libro del Oficio de Tejedores de Lino y lana de Castelló de la Plana. Gremios e industrialización en el siglo XVII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 119-142.

El dit *Llibre* es conserva a València, ARV, *Diversos. Gremis*, 173: és ací descrit i indicats els documents principals, datats els anys 1601-1603 (120-123); allora que reglamentaven el treball de l'ofici i defensaven de la competència exterior, obrien la porta al progrés tècnic i a l'adaptació del producte a les exigències del mercat, per exemple, no refusant la producció de seda; (127-129) foren respectats per les autoritats borbòniques, que no introduïren altra novetat que la de llur traducció al castellà, amb la qual cosa reconeixien que el nou impuls del segle XVIII es trobava en continuïtat amb les bases posades a començament del segle XVII (131). El text de les *Ordinacions del ofici de teixidors de la vila de Castelló*, amb els documents complementaris, ocupa les pàgines 132-142. — J. P. E. [17.422]

Yolanda GIL SAURA, *La polémica en torno al retablo mayor de la iglesia de Santa María de Castellón de Leonardo Julio Capuz*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 189-205.

Desaparegut completament l'edifici en la contrarevolució del 1936, ara la remodelació a la qual responia el retaule de darreries del segle XVII, construït 'al modern', és coneguda per València, ARV, *Procesos, Procés del dr. Joseph Castellet... contra Leonardo Julio Capuz*, i per Tortosa, Arxiu Capitular, *Visites pastorals*. Ací és recordada la traça i el contracte inicials i alguna modificació posterior. Acabat el 1697, els responsables de la parròquia el 1704 posaren plet acusant Capuz de no haver complert «los capítols, planta y trasa de la dita obra» (194); el conflicte es concretà no pas en l'obra del retaule, sinó en el planteig, «perquè tapa a la vista la major part de ella» o «ha llevat al poble la vista del retaule en lo cos de dins» (196); responsables de tapar o llevar la vista eren unes columnes salomòniques. En el fons, la contraposició girava entorn conceptes divergents d'arquitectura i de perspectiva (198-204): era un punt d'inflexió en l'evolució artística dels gustos al Regne de València. — J. P. E. [17.423]

Albert COMPTE, *La Canònica gironina i la geografia urbana de Castelló d'Empúries en la Baixa Edat Mitjana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 103-158.

Resumida la història de la Canònica de Castelló durant l'Alta Edat Mitjana i la seva relació estretíssima amb la Seu de Girona, l'anàlisi de dos capbreus del segle XIV, un del 1332 i un del 1383, de Girona, AC, no publicats, dóna ocasió a l'autor d'intentar reconstruir la geografia urbana de Castelló a finals de l'Edat Mitjana: trama urbana de la vila, delimitació de carrers i places, ubicació del personal humà, dels edificis singulars, etc. Hi ha mapes i quadres. — J. de P. [17.424]

Albert ESTRADA I RIUS, *La Deputació del General de Catalunya i el territori del principat: notes per al seu estudi*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 75-94.

Albert ESTRADA I RIUS, *La jurisdicció atribuïda a la Deputació del General de Catalunya y su ejercicio*, dins «Rudimentos legales. Revista de Historia del Derecho de la Universidad de Jaén», I (1999), 131-164.

La relació entre Generalitat i geografia de Catalunya pot semblar evident, però no ho és; l'autor l'estudia en quatre punts: la representativitat territorial del braç reial; la fixació de la seu central de la institució; la delimitació territorial clara i estable per a la funció tributària; i l'organització interna del territori en l'única institució civil que s'estenia a tot i només a Catalunya (76-77). La Generalitat era projecció de la Cort General; tots tres braços tenien abast territorial, però en particular el de les ciutats i viles reials (77-83); i si, quant a la ubicació dels serveis col·lectius, en els moments inicials no hi hagué ubicació unitària, entre el 1333 i el 1359, la decisió es decantà per Barcelona, segurament pel pes polític, demogràfic i econòmic de la ciutat, fent així un pas més vers la capitalitat de Catalunya; en conseqüència, els represen-

tants dels tres braços que exercien l'autoritat de la Generalitat, s'anomenaven ,deputats residents en Barchinona' (83-85); la funció essencialment fiscal de la Generalitat de Catalunya i el fet que la dita fiscalitat es basés en part en el dret d'entrades i eixides obligà a precisar amb claredat el territori en el qual exercir la dita funció exactiva; i així formaren part de Catalunya els territoris integrats en la Generalitat i eren catalans els seus habitants (86-87); sota la Generalitat podien actuar comissions, col·lectes o diputats locals, pla en el qual es torna a fer sentir la preponderància del braç reial i així «les capitalitats es situaven en ciutats i viles reials, usualment cap de vegueria, el que facilitava la col·laboració ,deputat' local/veguer reial» (90). Hi ha bibliografia (92-94).

El segon títol només m'és conegut per referència. — J. P. E.

[17.425

Damien COULON, *El comercio catalán del azúcar en el siglo XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 727-756.

Resumida la trajectòria del sucre de Llevant a Ponent, l'autor, basat en part en documentació ja publicada i en d'altra d'inèdita a Barcelona, ACA, *Generalitat*, ACB, *Extravagants*. Joan Benet (735), i AHPB, dedueix que els anys 1380 les importacions minvaren més d'un 75% d'allò que havien estat abans, per l'arribada de sucre de Sicília cultivat per catalans, i d'altres bandes (736); resumeix les dades sobre la ruta marítima, sobre les classes de sucre i sobre les formes de presentació (339-342). Hi ha bibliografia (743-744), i nombre de quadres, gràfiques i reproduccions fotogràfiques (745-756). — J. P. E.

[17.426

Pere VERDÉS I PIJUAN, *Una espècie autòctona: el comerç del safrà a Catalunya durant el segle XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 757-785.

Tant el *Llibre de Sent Soví* com el *Llibre de coch* compten amb el safrà per a l'art culinària i la sèrie d'ACA, *Generalitat*. *Correspondència*, informa d'allò que el safrà representava per a l'economia de Catalunya, sobretot de la Nova (cf mapa de la pàgina 784), durant el segle XV. En aquestes pàgines, qualificades de ,primera aproximació' (763), l'autor resumeix dades sobre quatre punts: l'estret control de la producció i l'elaboració del safrà, control basat en una constitució de Pere III el Cerimoniós, oficialment traduïda al català (761, nota 12); el control combatia els fraus de producció (764-767); segon, la fèrria regulació del comerç d'aquell producte, assenyalant llocs i en aquests el punt concret de venda (768-772); la creació de personal qualificat que vetllés per la qualitat i per la tributació (veedors i cerca de safrà i diputats residents a Barcelona: 772-775); i la fiscalitat damunt l'exportació del safrà, és a dir, el ,Dret d'eixida del safrà' (776-777). Tot era sintetitzat en les *Ordinacions per a l'elaboració i comerç del safrà*, del 1444, ací transcrites d'ACA, *Generalitat*. *Correspondència* 653 (779-882). Hi ha quadres dels mercats del safrà (783 i 785). — J. P. E.

[17.427

M. Teresa FERRER I MALLOL, *Fruita seca i fruita assecada, una especialitat de l'àrea econòmica catalana-valenciana-balear*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 833-943.

A base d'*Ordinacions municipals* ja publicades o de *Llibres del mostassaf*, de documentació inèdita d'ACA, *Canc.*, reg., *Reial Patrimoni*. *Batllia*, i *Monacals*, de l'ACB, *Libri antiquitatum*, de l'AHPB, i de treballs d'altri, l'autora aplega notícies sobre zones de producció i formes de comercialització tant de fruita seca: ametlla (893-897), avellana (897-900), castanyes i nous (900-903), i pinyons (803-805); com d'assecada: figues (905-910), panses (911-917), dàtils (917-919). En una segona part les dades de la primera, sobretot els moviments comercials documentats directament o a través d'altri, són reduïts a vint-i-set quadres sinòptics, on consta la data, destinació, responsable de l'operació, quantitat, contracte i font (920-943). — J. P. E.

[17.428

J. VALL-LLOSERA I TARRÉS, *Nous tipus i varietats de monedes catalanes*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 97-104.

En aquestes pàgines són presentades quatre monedes urgellenques medievals (97-98), una de Girona i dues de Camprodon de temps de Felip I (II de Castella) (100-104). De totes consten les inscripcions. — J. P. E. [17.429]

Enric VENTOSA, *Velles esglésies de la Cerdanya. Origen, descripció i característiques*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 495-622.

Tercer dels lliuraments dedicats al tema; els anteriors es troben en la mateixa revista, XII (1994-1995), 525-564 i XIII (1996-1997), 439-552. L'anàlisi de les característiques estructurals de cada un dels edificis, acompanyada de plànols i de fotografies, és completada, quan és possible, amb transcripció d'inscripcions, ni que siguin les mínimes de l'any fet constar en una campana, i amb referències a documentació antiga, i sempre amb indicació de la bibliografia que els ha estat dedicada. — J. P. E. [17.430]

Guy RANCOULE, *Une famille frontalière cerdane aux XVII<sup>e</sup>/XVIII<sup>e</sup> s.*, dins «IBIX / Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (1998-1999 [2000]), 211-220.

Basat en l'AHC de Puigcerdà, *Lligall Carbonell*, en els AM i AP de les respectives Cases de la Vila d'Ur i de Sallagosa i en els familiars Carbonell-Blanc, d'Ur, i Blanquer-Blanc, de Molí del Rei (la Cabanassa) l'autor reconstrueix les vicissituds d'ambdues famílies durant els segles XVII i XVIII amb particular esment a la presa de posició de Jacint Cornet, 'burgès noble de Puigcerdà' (una de les cases que desembocaren en la dels Carbonell) en els anys de la partició de la Cerdanya entre França i Espanya. Hom assisteix a una línia dubtosa la segona meitat del segle XV, que serà molt més clarament antifrancesa a mitjan segle XVII. — J. P. E. [17.431]

Max TURULL RUBINAT, *Arca Communis: Dret, Municipi i Fiscalitat (D'una petició de privilegi fiscal al segle XVIII als orígens medievals de la fiscalitat municipal a Catalunya)*, dins «Estat, Dret i Societat al segle XVIII. Homenatge al prof. Josep M. Gay Escoda, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», I (1996), 581-610.

Max TURULL RUBINAT, *Universitas, commune, consilium: Sur le rôle de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XII-XIV siècles, extrait de Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron (Studies in Comparative Legal History). Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI, 2002, 637-677.*

L'autor qualifica el primer títol d'avanç del segon, raó per la qual resumiré el segon, que incideix en el tema de l'origen dels consells municipals a Catalunya des d'una temàtica parcial, la de la història del binomi constituït per la gènesi de les finances municipals i l'aparició del consell, en tant que institució del govern municipal, en una trajectòria que parteix dels estudis del prof. Font i Riús, i fa aquesta pregunta concreta: «quel fut le facteur décisif, l'élément moteur, qui provoqua la naissance du conseil en tant que véhicule exprimant la volonté de la corporation» (639); el dit motor hauria estat la fiscalitat municipal en el pas del s. XIII al XIV, i aquesta funció financera hauria creat la institució del govern municipal (641), cosa confirmada pels casos de Lleida (642-652), Cervera (652-663), i Tàrraga (664-675), de senyoriu reial directe. L'examen de la respectiva documentació municipal primitiva, ja publicada o inèdita en els arxius de la Paeria o dels dos ajuntaments (aquests en els AHC de Cervera i Tàrraga) condueix a la constatació que a Lleida la presència d'organització municipal segueix en el pas del segle XII al XIII els passos de caixa comuna, reconeixement d' 'universitas' i presència documentada de cònsuls amb el càrrec d'administrar i governar la ciutat; presència simultàniament documentada en les altres dues po-

blacions, on el consell municipal era plenament format durant la primera meitat del XIV, en connexió amb les peticions reials d'ajuda (675-677). — J. P. E. [17.432

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La historiografia cerverina entre 1890 i 1972*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 9-18.

En els anys indicats en el títol, que portarien d'una historiografia, resum de la tradicional, àdhuc amb repetició de dades fabuloses, però que tot seguit descobriria els fons arxivístics i aprendria a utilitzar-los, a un esplet de recerca de categoria universitària, els estudis i publicacions de la història de Cervera, ultra la reproducció dels dits fons arxivístics, posà a les mans del públic estudis sobre la impremta, sobre la universitat del segle XVIII, també sobre les institucions d'església i sobre cerverins il·lustres. Algunes de la seixantena de publicacions indicades en l'article són posteriors al segle XVIII i per això no les tenim en compte. — J. P. E. [17.433

Prim BERTRAN, *Historiografia cerverina (1975-2000): l'època medieval*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 169-187.

Gaspar FELIU, *Historiografia cerverina (1975-2000): l'època moderna*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 189-239.

Jaume BARRULL PELEGRÍ, *Historiografia cerverina (1975-2000): l'època contemporània*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 241-295.

Tots tres títols semblen respondre a un projecte comú, car tenen estructura idèntica, de dues meitats dedicades respectivament a l'exposició del tema (I, 169-180; II, 189-231; III, 241-287) i a una àmplia bibliografia ordenada per llista alfabètica del primer cognom dels autors (I, 181-187; II, 232-239; III, 288-295); el primer informa de la recerca de fons arxivístics medievals i de llur utilització en estudis monogràfics tant de les institucions (172-174) com de la societat i els seus diversos estrats (175-179), amb particular atenció a la cultura [on hauria encaixat tant la informació sobre llibres del s. XV documentats a Cervera, en el volum XVI (1997), 405-415 d'aquest anuari; com la notícia, realment fora de sèrie, del volum XVII (1998), 544]. El II reparteix l'espai de la part expositiva entre el segle XVI, amb particular atenció a la injecció biològica personificada pels 'gavatxs' i a les manifestacions de la cultura barroca, particularment en les festes religioses entorn d'un centre, que a Cervera és per força el Santíssim Misteri (190-199); i el segle XVIII (199-229), on el 'borbonisme' cerverí (200-212) desemboca en el gran tema de la Universitat, en el tractament del qual l'autor conjunta informació i resum de les publicacions, i esperit crític en la línia de superar la 'ideologia tradicional' (214-229). I encara que la major part del III caigui fora els límits d'aquest anuari, toca un tema que li és comú amb el II, el de la Universitat de Cervera en els seus darrers temps (259-265). En tots tres estudis és visible el creixement de l'atenció dels autors als temes, de forma proporcional a llur proximitat al temps actual. — J. P. E. [17.434

David VIZCAÍNO LEÓN, Eva M. BRAVO HINOJO, José Manuel de ANTONIO OTAL, Amparo BARRACHINA IBÁÑEZ, *Memoria de la intervención arqueológica en el castillo de Cervera del Maestre (Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 357-395.

La localització del castell és il·lustrada amb documentació del segle XIII (donació de Ramon Berenguer IV a Sant Joan de Jerusalem), i amb descripcions de Rafael Martí de Vicianà i d'Anton Josep Cabanilles, aquesta transcrita (358-360). Hi ha bibliografia (385-387), i setze fotografies de castell i obres (388-395). — J. P. E. [17.435

Bernat MOLL MERCADAL, Joaquim SÁNCHEZ NAVARRO, *Antecedents històrics de la ciutat*, dins «Publicacions des Born (Ciutadella)», núm. 7 (juliol 2000), 15-34.

Florenci SASTRE PORTELLA, *El convent de Sant Francesc de Ciutadella*, dins «Publicacions des Born», núm. 7 (juliol 2000), 35-42.

El primer títol resumeix i remet a les fonts que permeten de conèixer el passat de la ciutat, tant en l'època clàssica com en la musulmana, després de les quals és transcrit el fragment que conté la donació del 'ortus del arraiz' (Sa'ïd b. Hakam) als framenors per a convent i església en el moment de la conquesta, 1287. Hi ha indicació de les principals fonts i bibliografia (32-34).

El segon títol, encara que fora d'alguna transcripció mínima no explícita les seves fonts, sembla resum de successiva documentació fins a començament del segle XIX (el 1962 esdevingué seu de Correus i Telègrafs). — J. P. E. [17.436-17.437]

Jaume TEIXIDÓ I MONTALÀ, *Una mostra dels veïns de la Conca de Barberà l'any 1715*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 25-74.

Als molts estudis sobre la demografia de la Conca de Barberà (25, nota 2), l'autor afegeix les dades que proporciona «la resposta a la pregunta feta per la Superintendència de Catalunya l'any 1715» informant del nombre de caps de casa, de la riquesa de cada un i d'allò que el poble ja havia pagat a l'administració borbònica fins aleshores (25), conservada a Barcelona, BC, *Fons Josep Aparici. Cadastre* (26). L'autor, ultra el local, fa un recompte global i comparatiu de població entre el 1708 i el 1717, amb el resultat que a aquest darrer li mancaven cinc unitats per igualar el nombre de deu anys abans, 1266 i 1261, respectivament (38), i dona en apèndix la llista nominativa dels caps de casa amb la quantificació de la respectiva riquesa: Barberà de la Conca, Belltall, Biure de Gaià, Blancafort, Conesa, l'Espluga de Francolí, Forés, la Guàrdia dels Prats, Lilla, Montblanc, Montbrió de la Marca, Pontils, Rocafort de Queralt, Rojals, Santa Perpètua de Gaià, Sarral, Savallà del Comtat, Segura, Solivella, Vallespinosa, i Vilanova de Prades (41-74). — J. P. E. [17.438]

Jordi SOTORRA I MONTBLANCH, *El Fogatge de 1515. A la Conca de Barberà i la Baixa Segarra*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 45-64.

[Cf. ATCA, XIX (2000), 904, núm. 15.018 i XXI (2002), 1004, núm. 17.066]. Segueix amb el present títol la publicació de dades d'aquell *Fogatge*, conservat a ACA, *Reial Patrimoni*, reg. 2968. L'autor dreça la llista alfabètica de les poblacions d'ambdues comarques, per a cada una de les quals ofereix en paral·lel les dades dels fogatges de 1359, 1368, 1497, 1515 i 1553 (47), i publica el nombre global i les llistes nominals de contribuents de cada una de les poblacions en el del 1515 (48-64). — J. P. E. [17.439]

Enric PRAT, Rotllà SERRES-BRIÀ, Pep VILA, *El 'Llibre de notas y cosas curiosas' de la família Bonafós de Corbera*, dins «IBIX / Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (1998-1999 [2000]), 221-258.

La família Bonafós, de Corbera de Rosselló, conserva el dit llibre, el títol del qual és completat així: *Compost per mi, Joan Bonafós, adroguer del dit lloch de Corbera*, datat el 1684, però amb anotacions del 1675 ençà, ací descrit (221-222), com també hi ha un conjunt de notícies sobre la població (222-224). El *Llibre...*, el text del qual és completat amb notes explicatives (253-258), inicialment centrat en els esdeveniments familiars, successivament s'amplià vers els fets econòmics (herències, censals), els fenòmens meteorològics, els esdeveniments importants per a la població o el Rosselló (la primera pedra de la nova Universitat, el 27 maig 1760: 236; o l'aplicació de penes capitals); són consignades les dues representacions teatrals: la de *La tragèdia o martiri del gloriós sant Sebastià* a la plaça de Toluges el 16 d'agost del 1778 (247); i la

de *La presó de l'Hort*, a l'església, el 24 de maig del 1800 (253). Mostra de la comunicació entre el Principat i els Comtats, el desembre del 1782 fou predicada una Santa Missió a Toluges «per 4 religiosos mínims del convent de l'Ascornalbou, de Espannye, bisbat de Tarragona» (248). — J. P. E. [17.440]

Joan CASTAÑO I GARCIA, *El Misteri o la Festa de la Mare de Déu d'Elx*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 261-274.

Presentació global de la *Festa*, començant per datar-ne el darrer text del segle XV, amb revisions fins al XVII; la festa ja és documentada el 1523; és resumida tota la celebració anyal, que es concentra entorn els 14 i 15 d'agost, dies del *misteri*, però es desplega del 6 al 22 del mateix mes, sense que hi manqui el cant final dels *Goigs* (264-267). Les pàgines següents són dedicades als principals elements de la representació escènica: andador, cadafal, mangrana, araceli i coronació, amb referències a l'origen històric i reproducció dels versos de la *Festa* quan aquests s'hi refereixen (268-273). — J. P. E.- [17.441]

Carmen GUTIÉRREZ CARDONA, Rafael NAVARRO MALLEBRERA, *Dos bibliotecas jurídicas ilícitas de fines del s. XVIII*, dins «Misc. Llobregat, II», 505-527.

Els dos inventaris ací presentats són els únics de darreries del segle XVIII; els títols inventariats són escrits en llatí en la seva immensa majoria (el 77'50%), essent la majoria (58'02%) edicions del segle XVII (587). La secció jurídica de l'inventari de Carles Gràcia d'Ivorra contenia vint-i-tres títols (509 i 512-520), i el de Pere Sempere de Soler, vint-i-nou (509-510 i 520-527). Recauen particularment en el nostre camp el *Tbeatrum iurisprudenciae...* de Nicolau Bas i Galceran (514/13), una obra d'Acaci de Ripoll i Bas, el *Regalium tractatus*, Barcelona 1622 (524, notes 43 i 45); de Tomàs Ferrandis de Mesa, *Arte històrica y legal...*; n'hi ha edició valenciana del 1761 (519, nota 26); com també de la de Joan Jeroni d'Iranzo, *Praxis protestationum...*, València 1668 (520/n. 29): hi havia un plec de llibres de Jaume Càncer, segurament *Variarum resolutionum*, Barcelona 1594, i *Tractatus in tres partes dissectus*, Barcelona 1535 (522); el *Iuris responsum in causa reductionis villae Elxii et Crevillent ad Regiam Coronam*; i Joan Bta. Trobat, *De effectibus immemorabilis praescriptionis*, València 1690-1700 (525/50). — J. P. E. [17.442]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *Emigració baixempordanesa a les illes Balears a l'Edat Mitjana (el cas de la Plana del Baix Ter, 1290-1348)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 303-312.

En el seu escorcoll sistemàtic d'arxius gironins (ADG, Torroella de Montgrí, i notarial de l'AHG; cf. notícia bibliogràfica següent), l'autor ha aplegat i resumeix en regest vint documents datats entre el 1304 i el 1334 (309-311), i se'n serveix per a «analitzar l'arribada i establiment a les Illes d'homes i dones procedents de la zona del Baix Empordà, durant les darreres dècades del segle XIII i les primeres del segle XIV» i suggerir la suma de tals informacions amb les que poden proporcionar els arxius mallorquins a fi de completar el coneixement de l'emigració empordanesa amb el de la immigració mallorquina; les poblacions d'origen haurien estat Ullà, Ruplà, Palau sa Tor i sobretot Torroella de Montgrí; l'autor ha documentat catorze casos segurs i trenta-tres de possibles (304), la destinació mallorquina o menorquina dels quals és però, gairebé sempre, només genèrica (305); eren, normalment, menestrals o jornalers (306-307). Cas particular és el de Torroella de Mongrí, car entre aquesta vila «i les Illes existia intensa i activa una xarxa comercial» ja que aquelles eren destí preferent del comerç torroellenc (307-308); els documents diuen clar que les Balears eren destí preferent de l'emigració del Baix Ter, sense comparació amb la que s'adreçava a València. — J. P. E. [17.443]



Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La transhumància entre el Baix Empordà i el Pirineu*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 107-115.

L'autor analitza els «moviments transhumants entre la comarca de Torroella de Montgrí i el Pirineu» i «les relacions econòmiques i demogràfiques que es vertebraren al seu voltant», a partir del centenar de referències espigolades en la documentació notarial de Torroella, ara a Girona, AHG, o a l'ADG, anteriors a la Pesta Negra. Les referències són aplegades en grups relatius a la transhumància (108), al mercadeig (109-111) i als casos documentats d'emigració transpirenenca a Torroella de Montgrí per feina o casori (112-113). — J. P. E. [17.444

David IGUAL LUIS, *La difusión de productos en el Mediterráneo y en Europa occidental en el tránsito de la Edad Media a la Moderna*, dins *Fiere e mercati nella integrazione delle Economie Europee secc. XIII-XVIII*. «Atti della Trentaduesima Settimana di Studi. 8-12 Maggio 2000», a cura di Simonetta CAVACIOCCHI (Atti delle Settimane di Studi e altri Convegni, serie II, 32), Prato, Istituto Internazionale di Storia Economica F. Datini 2001, 455-494.

David IGUAL LUIS, *Itinerarios comerciales en el espacio meridional mediterráneo de la Baja Edad Media*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 al 23 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 113-158.

En el primer títol, l'autor concentra l'atenció «en tres conjuntos de factores que... parecen estar hoy en la base de la producción historiográfica sobre el tema...: el examen de la evolución de los principales ejes que estructuraron entre los citados siglos XIII-XVI la economía mercantil europea, tomada esta en su totalidad como una especie de universo de tráfico dinámico y, hasta cierto punto, homogéneo. En segundo lugar, la observación de las secuelas de estos macrocircuitos del comercio internacional sobre determinados ámbitos locales, con vistas a tratar de percibir el auténtico grado de extensión social de los productos circulantes. Y en tercero y último lugar, partiendo de estos mismos ámbitos locales, el análisis de la progresiva construcción de redes jerarquizadas de comercio que, por un lado, permitían a los núcleos de actividad disponer de ciertos espacios de influencia, y, por el otro, consentían a sus grupos emprendedores... contar con clientelas extendidas territorial y profesionalmente y adaptadas en su demanda a las coyunturas de los mercados y de los propios gastos de consumo» (456).

El segon títol, per la seva banda, dibuixa «el ámbito dinámicamente unitario de circulación que fue perfilándose... gracias a tres circunstancias particularmente favorables. Una, el progreso de factores productivos regionales, ligados a la conversión de este espacio en lugar de proyección exterior de unas fértiles comarcas agropecuarias, que comenzaron a especializarse... en cosechas fuertemente demandadas... como las lanas, fibras o frutos... Dos, el despegue en el territorio del uso de técnicas avanzadas de gestión y navegación que se difundieron mediante la presencia en las realidades locales de operadores de origen diverso, entre los que pronto despuntaron los catalanes, mallorquines y valencianos... y los italianos... Y tres, fundamentalmente, la definición paulatina en su seno de itinerarios que solían perseguir dos objetivos mercantiles...: o la contratación específica de los productos conseguidos en el área, que eran trasladados en cortos recorridos en el interior de la misma; o la inserción de sus puertos en largos viajes entre Oriente, Italia y Flandes para los que tales cargadores sólo eran utilizados como paradas intermedias en negociaciones que escapaban a su control» (121-122). Ambdós títols tenen el comú denominador d'ésser aplec dels resultats als quals ha arribat una àmplia bibliografia; en el segon, de més a més, trobem referències diverses a fonts manuscrites de l'ARV, *Fons notarial* (128, 130, 145). — J. P. E. [17.445-17.446

Dolors BRAMON, *Una nova proposta etimològica per a la Febró (Baix Camp)*, dins «Misc. Riu, II», 795-797.

Joan Coromines fa derivar La Febró del llatí ‚faber/fabrica‘; l'autora, amb referència a topònims portuguesos, on no manca la grafia ‚Febro(s)‘, que els filòlegs portuguesos deriven del llatí ‚fiber, -bri‘ o ‚feber -bri‘, és a dir, de ‚castor‘, confirmada amb la notícia d'Estrabó segons el qual ‚es crien

castors en els rius d'Hispania', notícia que alguns autors àrabs (Ibn Gàlib, Yàqût, al-Udrî) concreten en l'Ebre i encara al seu pas per Tortosa. Així, doncs, lloc de castors. — J. P. E. [17.447]

Pere SEGURA CORTÈS, *La neu a Felanitx*, dins *Jornades Felanitx*, 229-239.

Aplec de notícies procedents dels arxius municipal i del Convent de Sant Agustí sobre nevades i sobre transport, comerç i consum (sanitari, festiu i representatiu) de neu en la població durant els segles XVII i XVIII, on destaca el paràgraf de l'acta de sessió municipal del 1758, en què els regidors intentaren d'assegurar que hi hagués servei constant de neu a la vila (233). — J. P. E. [17.448]

Onofre VAQUER, *Migracions a Felanitx als inicis de l'edat moderna*, dins *Jornades Felanitx*, 253-322.

Al principi l'autor dóna dades tant sobre immigrants a, com sobre emigrants de Felanitx; després estableix amb una certa seqüència cronològica la llista dels centenars d'immigrants qui de fora l'illa de Mallorca anaren a Felanitx entre el 1460 i darreries del segle XVI, on figura el lloc de procedència. La font són l'ARM, *Protocols notariais*, i l'ADM, *Concessos*. — J. P. E. [17.449]

Josep M. BERNILS I MACH, *Els cementiris de Figueres*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 221-248.

A base de bibliografia publicada, l'autor dóna notícia de la necròpolis dels Cendrassos, del primer cementiri de l'Església, del cementiri construït el 1765 al costat del mur medieval, ara carrer Pujada del Canigó, i el definitiu de 1814. També esmenta el cementiri de l'Hospital de Caritat (1620-1887) i els dels antics convents de franciscans i caputxins. — J. de P. [17.450]

Jordi VILAMALA SARDANS, *La Consueta de Santa Maria de Folgueroles (Osona); el salvament de la memòria administrativa després de la Guerra dels segadors. Tavèrmoles, Arxiu Patrimonial de Serrabou*, Llibre de memorias. Repartiment del delme (1655?), dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 443-476.

El 1654 l'exèrcit francès robà tot allò que li féu peça de l'església de Folgueroles i incendià la rectoria; cremà tot l'arxiu parroquial amb l'excepció de «lo llevador dels aniversaris y lo llibre dels òbits» (446), raó per la qual calgué refer la consuetud i els punts més importants de la memòria parroquial; fou obra del rector, Gaspar Sala, nascut en una de les grans masies del terme i rector de la parròquia des de feia més de cinquanta anys, el qual, impedit d'escriure, dictà de memòria al vicari, Gregori Amatller. La introducció aplega notícies tant de la parròquia com d'algunes de les cases i descriu el volum que conserva la consuetud (443-446); aquesta és formada per vint-i-dos capítols i quatre apèndixs (447-448) (449); després de la reproducció d'una pàgina (450), el text, permet de conèixer l'economia que voltava una parròquia de pagès i de la llengua osonenca de mitjan segle XVII, ocupa les pàgines 450-470 i és completat amb un primer apèndix, *Advertències sobre la unió de terme y parròquia de Folgueroles* (470-472), i els altres tres sobre alous de la rectoria, sobre el Mas Solà, de Sant Julià, i sobre capbreus (472-476). — J. P. E. [17.451]

David IGUAL LUIS, *Sucre i comerç internacional al voltant del 1500*, dins *Sucre & Borja. La canyamel dels ducs. Del Trapig a la taula. Gandia 2000*. Del 21 de desembre de 2000 al 23 de febrer de 2001. Edició a cura de Josep A. GISBERT. Gandia i València, Ajuntament i Generalitat Valenciana 2001, 89-107.

Entre el començament i l'acabament del segle XV, la producció de sucre a la Safor, centrada entorn Gandia, passà de l'exclusiva en el mercat internacional a la competició amb el sucre produït a les Canàries i a Madeira; això no obstant, el sucre valencià resistí de dues maneres: convertint València en punt d'arribada i de distribució del sucre atlàntic, extrem confirmat pels protocols notariaus de l'ARV i del Col·legi del Patriarca (92-93); i participant en el cultiu i en la comercialització en la nova zona sucraera, tot i que constituí una competència a la producció pròpia (93-94), extrems també ben documentats, com també ho són els seus protagonistes, tant italians com valencians, entre els quals destaca Lluís Garcia (95-98); en la comercialització tant es troba l'empresari que abasta totes les fases de la mateixa com aquells que la distribuïren en tres o quatre parts de la cadena contractual (99-103). — J. P. E. [17.452

Narcís M. AMICH I RAURICH, Josep M. NOLLA I BRUFAU, *El Sarcòfag de Sant Feliu: una aproximació històricaarqueològica*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 77-93.

Dels vuit sarcòfags antics, ara incrustats a les parets del presbiteri de Sant Feliu de Girona, un és conegut com el 'sarcòfag de Sant Feliu'. Els autors estudien aquest conjunt escultòric funerari romà i paleocristià i conclouen que «un d'aquests sarcòfags... fou molt probablement el sepulcre real on s'haurien conservat les despulles del màrtir Feliu, adquirit segurament per la comunitat cristiana gironina després de la pau de Constantí (313), i que les altres set peces haurien estat enterraments privilegiats de personatges importants del primer cristianisme gironí, prou rics i poderosos per adquirir objectes de luxe d'importació» (80). Analitzen després el sarcòfag feliuà des del punt de vista iconogràfic, identificant-ne les diverses escenes evangèliques esculpides, i l'estudien tot seguit a la llum de la documentació tardoantiga i medieval, ocasionalment citada; al final, precisen les diverses ubicacions del dit sarcòfag fins que l'any 1943 «fou incorporat... al seu actual emplaçament» (93). — J. de P. [17.453

Carles BUENACASA PÉREZ, Jordina SALES CARBONELL, *Importància geopolítica d'una ciutat en època visigoda: Girona després de Vouillé (ss. VI-VII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 59-75.

Exposats els fets històrics del període considerat i el paper que hi assumeix Girona durant la dominació ostrogoda, els autors valoren el paper estratègic de la ciutat quan els reis visigots abandonen la idea d'una recuperació de les terres al nord dels Pirineus. Ultra el seu caràcter militar rellevant, Girona té seca, el bisbe Frontinià hi organitza un concili l'any 517, els cànons del qual s'incorporarien a la *Collectio canonica hispana*, i el nom de la ciutat és cèlebre a tota Hispània gràcies al martiri de sant Feliu, el culte del qual s'estén des de Girona. La bibliografia emprada i parcialment citada no és inèdita. — J. de P. [17.454

Brígida NONÓ RIUS, *Aquí es redacten i s'esculpeixen inscripcions*. *Aproximació al Corpus epigràfic de la ciutat de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 115-130.

Atès el caràcter de mitjà de comunicació, propi de l'escriptura, l'autora veu en l'epigrafia un moment àlgid de caràcter eminentment social d'aquesta forma d'escriptura, apta tant per als alfabetitzats com per als analfabets. A continuació, són aplegades diverses mostres epigràfiques de la ciutat de Girona a fi de «demostrar que l'anàlisi de l'escriptura i de la societat que la produeix no és un fenomen exclusiu d'un determinat període històric, sinó que és vàlid per a qualsevol societat en qualsevol temps» (119). Analitza i transcriu quinze mostres, també reproduïdes fotogràficament. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.455

Jordi BOLÓS, Víctor HURTADO, *L'aportació de la cartografia a l'estudi de la ciutat de Girona i del seu territori en època carolíngia*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 103-114.

Autors dels *Atles del comtat de Besalú (785-988)* (1998), *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)* (1999) i *Atles del comtat de Girona (785-933)* (2000), ara valoren la cartografia històrica com a «font d'informació per ella mateixa», puix que llur experiència els convenç que és possible de refer l'organització territorial d'una «època no tan fosca i llunyana com pot semblar» (114) amb tota la seva diversitat, la xarxa de poblament, les comunicacions i els fluxos econòmics que se'n desprenen. Un exemple de la utilitat de l'aplicació de la cartografia a l'estudi de la història podria ésser aquest: les esglésies de Girona i del seu pla tenen una advocació visigòtica o de l'antiguitat; les que tenen una advocació gàl·lica es troben en indrets més marginals. — J. de P. [17.456

Josep M. MARQUÈS I [PLANAGUMÀ], *El temple de Sant Feliu de Girona, al segle XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 131-150.

A base de documentació de l'arxiu d'aquesta església, ara a l'ADG, l'autor analitza l'estat del temple abans del període estudiat, els ingressos i despeses de l'obra i dona els detalls de la construcció pel que fa a la desapareguda capella del Sant Sepulcre, el claustre també desaparegut, el campanar, les fortificacions que foren afegides a l'església, reixes, seients, llibres, orgue, llànties, ciris, ornaments i joies. — J. de P. [17.457

Anna GIRONELLA DELGÀ, *La cultura de la caritat: inventari dels béns de l'hospital de la Seu (Girona, 31 de gener 1342)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 163-177.

Analitzada sumàriament l'atenció als pobres durant l'Edat Mitjana i les institucions que se n'ocuparen, l'autora presenta l'Hospital de la Seu en les seves línies essencials. L'anàlisi de l'inventari que publica és ocasió d'explicar en detall el marc arquitectònic i les seves dependències internes, els objectes, eines, estris i mobles que posseïa amb llurs funcions, i els aliments que s'hi conservaven o elaboraven. Són publicats en apèndix els fragments de l'inventari del dit Hospital, ordenat pel seu rector, Pere Miquel. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.458

Xavier TORRAS I SANS, *La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 25-44.

A base de bibliografia històrica publicada, l'autor exposa sintèticament l'evolució de la ciutat de Girona des de finals del segle XV a darreries del segle XVIII: decadència de la manufactura, amb un repunt durant la primera meitat del segle XVI; l'aristocratització de la ciutat, amb l'aparició de les bandositats i la participació dels terratinents en activitats comercials i en el govern de la ciutat; la conventualització i militarització de Girona, sobretot com a conseqüència del trasllat de la frontera amb França a l'Albera després del 1659, amb un segle XVIII que no registra la industrialització que es dona en altres comarques catalanes i en el nucli barceloní. — J. de P. [17.459

Joan VALERO MOLINA, *L'etapa gironina de l'escultor Pere de Sant Joan*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 221-236.

Autor d'alguns treballs a la catedral de Ciutat de Mallorca, probablement a la porta del Mirador i a la portada de l'església de Sant Miquel de la mateixa ciutat, Pere de Sant Joan esdevenia el 1397 mestre d'obres de la catedral de Girona. Mitjançant bibliografia publicada i les dades del *Llibre d'obra* de Girona, ACG, l'autor documenta l'activitat de Sant Joan a la Seu de Girona i li adjudica la paternitat del Sant Gabriel esculpit al cim del tercer pilar del presbiteri, costat de l'Evangeli, i de l'estàtua de la Mare de Déu de l'Hospital de Santa Caterina, de Girona, descoberta

l'any 1936. El 1405, Pere de Sant Joan treballava a la catedral d'Elna, i després molt probablement en la portalada de la parroquial de Castelló d'Empúries. És igualment coneguda la contractació del cadiram per a la catedral de la Seu d'Urgell el 1410, un fragment del qual es conserva a Madrid, Museo Lázaro Galdiano. — J. de P. [17.460]

Pere FREIXAS I CAMPS, *Aportació documental sobre el pintor Ramon Solà I*, dins «Arxiu de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 237-241.

Ramon Solà I, del qual no s'ha conservat cap obra, treballà del 1424 al 1462. Fou autor d'un retaule de Sant Pere a Torroella de Montgrí, de la Mare de Déu, sant Cugat i sant Jaume, a Fornells, de sant Miquel al claustre de la catedral de Girona, dels sants Quirze i Julita a Verges, dels sants Joans, Baptista i Evangelista, a Foixà, ultra d'altres treballs menors. És publicat en apèndix el contracte, conservat a Girona, AHG, per a la fàbrica del retaule de sant Mateu per a la parroquial de Sant Martí de Vilanna, del 23 de setembre de 1433, fins ara desconegut. — J. de P. [17.461]

Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, Pep VILA, *Referències al teatre medieval en les actes capitulars de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 261-280.

Recordat l'interès de les actes capitulars en tant que font documental rica i variada, i de tocar en llurs generalitats les representacions teatrals de Nadal i de Setmana Santa, que tenien lloc en la Seu gironina, els autors analitzen diverses resolucions capitulars per tal d'extreure'n tota la informació possible en ordre a tipificar les escenificacions dels dos cicles esmentats i altres celebracions teatrals hagiogràfiques, processons i 'paralitúrgies'. Finalment, són publicades vint-i-dues resolucions de fons diversos de l'ACG, que abasten del 1350 al 1670. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.462]

Marc SUREDA I JUBANY, *Dos itineraris litúrgics per a la Girona medieval i moderna*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 281-303.

L'autor publica un text de la *Consuetudo antiquíssima* de la Seu de Girona i un fragment del *Rituale secundum consuetudinem ecclesiae Gerundensis*, ms. 229 de Barcelona, BU. El primer descriu la processó de Corpus, tal com es desplegava a Girona el 1360; el segon, l'itinerari d'una processó d'enterrament. Ambdós itineraris són molt útils per a la reconstrucció de la ciutat medieval, tot i que en la pràctica presentin més d'un problema tothora no resolt. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.463]

Ramon PLANES I ALBETS, *Notes d'Arxiu sobre arrendaments i inventaris de molins fariners de Girona (1496-1498)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 578-585.

Presentació i transcripció de dos contractes d'arrendament i de tres inventaris corresponents a molins fariners de quatre propietaris, tres de Girona i un de Celrà, datats els anys indicats en el títol, procedents de Girona, AH, *Fons notariais*. És notable el detall que en dos dels inventaris es fa constar el gruix de les moles. — J. P. E. [17.464]

Rosa CONGOST, *Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 379-395.

L'autora analitza l'aplicació efectiva a Girona del *Plan General para la defensa del Principado* ordenat el 1795 per una assemblea de representants de les classes dominants de Catalunya, que «tenia dos objectius clars: mobilitzar els catalans per a la guerra i recaptar una contribució extraordinària per a pagar les despeses que comportaria el manteniment del nou exèrcit». A Giro-

na, AM, s'ha conservat una valuosa documentació, estudiada amb detall perquè aporta dades de primera mà potser per primera vegada elaborades amb rigor i sinceritat, sobre l'estructura social i econòmica de Girona i rodalia i sobre l'aparició d'una mentalitat decididament innovadora dins un grup social gironí, tant entre l'arrelat a la ciutat com entre el de pagès, que manifestà la voluntat de constituir-se en classe dirigent a la moderna, és a dir, superant alguns dels més típics prejudicis socials de l'antic règim. — J. de P. [17.465]

Ramon RIPOLL I MASFERRER, *Girona, ciutat de pas. La carretera de dins la ciutat a finals del segle XVIII i principis del segle XIX*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 423-434.

A base de documentació municipal gironina i dels fons d'ACA, *Reial Audiència*, l'autor esbrina l'estat dels camins i carreteres que passaven o confluïen a Girona, i les actuacions dels poders públics per a mantenir-los i millorar-los. Atenció específica mereix el camí ral, tant en allò que es refereix als accessos com al pas per dins la ciutat, la 'ronda' exterior i els ponts (de Sant Francesc i Pont Major). La conclusió és que l'estructura viària de Girona era poca cosa, que eren esmerçades sumes escarransides en el seu manteniment i millora i que la ciutat no semblava tenir gran deler a inserir-se en el marc físic, econòmic i social del gran territori. — J. de P. [17.466]

Lluís SOLER I PERICH, *El pou de glaç de Vilanna*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 493-532.

Descrita la situació, l'arquitectura, les dimensions, les singularitats i les actuacions que s'haurien de dur a terme per a preservar el pou de glaç de Vilanna, l'autor es fixa en els pous veïns i en la indústria del glaç al Pla de Girona: utilitat del glaç, pous existents, temporades i feina d'empouar i desempouar, mides dels pans de glaç, boll i tècnica de preservar-lo, preu d'un pou de glaç i pèrdues ocasionades per la tragina d'un material tan delicat. És estudiat tot seguit el comerç del glaç: preus a boca de pou i comercial, preu en relació al cost de la vida, els oficis de pesadors i venedors de neu, negoci i consum de glaç. Ultra la ja publicada, la documentació aportada, pertanyent als segles XVII i XVIII, prové d'Anglès i Girona, AM, i Montfullà, Arxiu particular del mas Porcell, *Llibre de comptes del dr. Josep Cendra*, rector d'Estanyol. — J. de P. [17.467]

Joan DUCH I MAS, Gener GONZALVO I BOU, *Els pergamins reials sobre el mercat i les fires de Guimerà. El privilegi de Jaume II*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 54-57.

Conservats amb d'altre material i paperassa en la caixa forta de l'Ajuntament de Guimerà, aparegueren dos pergamins reials, d'Alfons Trastámara i de Carles d'Habsburg, confirmant el 1417 i el 1526 la concessió de mercat setmanal i de fira, ara dipositats a Tàrraga, AHC; els autors fan constar la cronologia de la troballa, autenticació i trasllat al dit AHC, alhora que transcriuen d'ACA, *Canc., reg.*, i tradueixen el document de Jaume II concedint a Guimerà mercat setmanal els dimecres. — J. P. E. [17.468]

Miquel Àngel FARRÉ I TARGA, *Obres al castell de Guimerà a les acaballes del segle XVI: el Portal del vescomte d'Èvol*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 199-204.

El fons indicat en la notícia bibliogràfica anterior conté la *Memoria de cómo a de ser el portal de la portellada del castillo de Guimaran*, del 1585, ací transcrit (202-204), que estableix les condicions de la dita obra; les informacions del document són completades amb les que proporcionen el coneixement concret de la situació actual, d'altres fonts entorn els protagonistes, entre d'altres la possible inscripció de la creu, que podia ésser pariona de la de terme: «Tempore Philippi primi comitis de Evolo» (202). — J. P. E. [17.469]

*Llibre de les constitucions i estatuts de l'Estudi General de Lleida*, edició a cura de Joan J. BUSQUETA, Lleida 2000, 151 pp. i 28 de facsímils.

Edició commemorativa del setè centenari de la institució de l'Estudi General de Lleida per obra del papa Bonifaci VIII i de Jaume II de Catalunya-Aragó; hi és reproduït el *Liber constitutionum et statutorum Generalis Studii Ilerdensis* en transcripció original, traduccions catalana i castellana i reproducció fotogràfica; hi ha apèndix documental; el volum és completat amb bibliografia sobre la universitat de Lleida aplegada per Roser Gort, Elena Sardoy i Xavier Eritja. — J. P. E. [17.470]

Isidre PIÑOL CERRO, *El Capbreu de Na Blanca d'Anglesola a la ciutat de Lleida a principis del segle XIV*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 136-145.

De l'esmentat capbreu només se n'és conservada la part corresponent al terme i a la ciutat de Lleida en un recull documental ara a l'AC de Lleida [la signatura del qual no és indicada]. La introducció resumeix les dades sobre orígens tant de Vallbona com del seu senyoriu, al qual pertanyen els béns capbreuats durant els anys 1308-1309. Sense transcriure el text, l'autor redueix a quadre sinòptic les dades proporcionades on consten nom i data del declarant, bé declarat, afrontacions, testimonis i quantitat satisfeta (142-144). — J. P. E. [17.471]

Francesc FITÉ I LLEVOT, *El monument funerari de l'ardiaca major de la Seu Vella de Lleida, Berenguer Barutell*, dins «Misc. Riu, II», 617-669.

Aquell monument fou obra del mestre francès Rotllí Gaulter i demostració «de l'alt nivell de la seva professionalitat i qualitat artística» (619). Les pàgines introductòries resumeixen la seva trajectòria professional a Catalunya, des de Perpinyà entorn el 1410, després a Girona i a Barcelona, fins a Lleida el 1436, sempre com a mestre d'obra i escultor (619-621); a Lleida és documentat com a ciutadà (622-623), i en la qualificació professional, en concret en el sepulcre Barutell (625-632). La segona part de l'article transcriu o resumeix les anotacions de despeses en la construcció del dit sepulcre corresponents als anys 1437-1439, transcripcions de Lleida, ACatedral, *Llibre d'obra*, vol. 40 (633-646) i la comptabilitat de jornals i despeses de l'esmentat Gauter en la mateixa obra, entre el 1437 i el 1439, del mateix volum, *Carpeta d'albarans* (646-665); a diferència de les primeres, segurament escrites per un escrivà de la Seu, les segones semblen redactades, qui sap si autògrafes de Gauter, en un català aproximat (646-665). Hi ha quatre fotografies del sepulcre (666-669). — J. P. E. [17.472]

Ignasi ROS I FONTANA, *La regió d'hivernada transhumant del Pla de Lleida: la seva influència al Ripollès entre els segles XVI-XVII*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 117-130.

El buidatge de dues sèries de Lleida, AC, *Pabordies* i *Libri arrendamentorum*, han proporcionat a l'autor els contractes d'arrendament de pastures els dos segles esmentats, contractes que són resumits en les pàgines de text; compareixen arrendadors ripollesos en els primers llibres, els del 1533 (122); les dades són després estructurades en quadre sinòptic per als anys 1533-1752 (126-129). Les dades sobre el delme permeten de conèixer el nombre de caps de bestiar (129). — J. P. E. [17.473]

Antoni PASSOLA I TEJEDOR, *La élite municipal leridana bajo los Austrias*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 269-312.

Aquest article és estructurat en tres parts: la inicial i més general, que descriu l'entorn urbà de la Lleida dels Àustries, i les característiques del municipi català modern (270-282); el central, que estudia i caracteritza l'élite socioeconòmica lleidetana (283-305) i el terç, que esbrina el com-

portament d'aquest grup dins la Paeria ciutadana (305-311). Encara que totes tres es basen en documentació inèdita, sobretot de l'APAeria, en particular la segona es basa en un escorcoll sistemàtic dels *Protocolos notariales* de l'AH de Lleida i de Barcelona, AHPB, i en particular en els testaments i inventaris 'post mortem', que fan visibles les diferències entre les tres mans (284, nota 31), les dades dels quals i les derivades d'altres fonts són integrades en quadres sinòptics (285 i 287), base econòmica que, amb les relacions personals era la clau de l'ascens social (292-295), posició que calia conservar amb un capteniment d'acord amb el 'status', que era més de la 'casa' que de l'individu (296-305); a la Paeria, la mà major actuà portada pels principis del clientelisme, decisiu a l'hora d'atribució de càrrecs, i sempre amb la bandera de la fidelitat a la monarquia i als seus valors (306-311). — J. P. E. [17.474]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda de Lleida al segle XVII*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 111-148.

«Aquest article pretén tractar les encunyacions monetàries lleidetanes sorgides arran del renovat privilegi del 1599, i closes, encara durant la Catalunya sobirana» (112), sobre la base dels cinquanta documents inclosos en l'apèndix documental, set dels quals procedeixen d'ACA, *Consell d'Aragó*, un de l'AHCB, *Registre de deliberacions*, i els altres de Lleida, APAeria, *Actes del Consell General* o *Actes del Consell Particular* (126-148); vint-i-tres són transcrits 'in extenso'. El privilegi reial del 1599 permetia a Lleida d'encunyar menuts de coure (descripció tècnica: 114-115) en lloc de pugeses; hom en féu un bon ús, detall que permeté de superar crisis monetàries fins al 1623, en què una nova emissió tingué falsificacions, àdhuc en la inscripció (119: reproduccions), que provocaren la crisi del 1630 (117); la Guerra dels Segadors obligà a nous remeis, entre els que hi ha l'encuny de moneda castellana (123-124). Hi ha quadre sinòptic de les nou emissions dels anys 1599-1651 (125). — J. P. E. [17.475]

Elvis MALLORQUÍ, *El terme de Lloret de Mar del segle XI al XVIII: una aproximació cartogràfica*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 67-82.

El topònim 'Lloret' compareix en la donació de Tossa al monestir de Ripoll el 966 [cf. ATCA, XXI (2002), 886, núm. 16.647] i els altres i les delimitacions de zones són conegudes pels successius documents medievals; ara són completats i sobretot localitzats per un mapa de la contrada del segle XVIII trobat a Girona, ACG, ací reproduït (72); el conjunt de fonts ha permès de precisar geogràficament terme (74) i masos (77), d'establir la llista dels topònims (78-79) i d'oferir alguna dada històrica de vuitanta-vuit masos de Lloret (79-82). — J. P. E. [17.476]

Hug PALOU I MIQUEL, *El retaule de sant Romà, diaca de l'Església de Cesarea i màrtir d'Antioquia, de l'església parroquial de Lloret. Assaig cronohistòric i algunes hipòtesis*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 149-174.

L'autor, recordades les publicacions anteriors sobre el tema, aporta documentació nova entorn el dit retaule, començant per precisar-ne el titular, que identifica amb el màrtir, ben documentat des de Prudenci i recordat el 18 de novembre en el *Martyrologium Romanum* i per l'*Oracional tarragoní de Verona*, encara que en data poc allunyada (150-153). Resumides les vicissituds de la construcció de la nova església en el raval del port els segles XV-XVI, documentades a Lloret de Mar, AM, *Pergamins*, i a Girona, AH, *Fons notarial* (153-155), arriba la part dedicada al retaule, basada en els fons ja esmentats i en d'altres, sobretot de Girona, ADG, *Manual*, i de Barcelona, ACA, *Notariales*. Vària, AHCB, *Fons notarial* i AHPB, que aplega notícies sobre els artistes i els models del retaule (155-161), els materials i la tècnica (162) i el finançament i el ritme



dels treballs, que generaren documentació des del 1541 al 1559 (163-166). Són transcrits quatre documents: *Capítols per a la construcció del retaule*, del 1541; la modificació de l'anterior, del 1543, ambdós d'ACA, *Notarials. Vària* (167-169); l'acta d'examen de la feina feta, del 1546, de Girona, AH, *Fons notarial. Lloret* (169); i els *Capítols per a la pintura i dauvat del retaule de Lloret*, del 1548, de Barcelona, AHPN (170); en tots ells figura com a part contractant el poeta Pere Serafí. Hi ha cinc reproduccions fotogràfiques (170-174). — J. P. E. [17.477

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Derecho, venganza y duelo en la Mallorca medieval y moderna*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics», 9 (1999), 7-24.

Entre la conquesta de Mallorca i el final del segle XVI, en què es fa sentir l'influx doctrinal i moral del Concili de Trento, assistim a una supervivència de costums feudals en la *Carta de poblament* del 1230, a la progressiva desqualificació jurídica, amb qualque ziga-zaga, de la possibilitat de fer-se justícia un mateix, a partir de la revisió de la dita carta el 1299, tot i que sempre restà l'ombra del dubte de si la llei acceptava la venjança privada en algun cas extrem (13), i alhora a una persistència de la dita justícia en tant que realitat socialment acceptada. El duel, tot i haver estat més reconegut, tingué una evolució paral·lela, amb més acceptació social entre els nobles (16-17). La doctrina del dit concili enfortí la posició negativa de l'autoritat contra la venjança privada i contra el duel (18). Són publicats tres documents reials dels anys 1425, 1436 i 1462, transcrits de l'ARM (20-24). — J. P. E. [17.478

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *El abogado de la ciudad y reino de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 61-82.

Exposició sistemàtica dels principals punts constitutius d'aquell càrrec municipal, començant pel fet que abans del 1359 el Consell de Mallorca decidí nomenar un advocat oficial de la corporació i assignar-li una nòmina; els primers anys del segle XV n'eren previstos dos, numerari i supernumerari (62); el darrer es convertiria en perpetu el 1617 (63); el 1621 eren promulgades unes *Ordinacions* que precisaven les funcions de cadascun; encara s'hi afegiria un ajudant, al qual amb el temps seria reconegut el dret de successió (64). Les seves funcions eren les d'assessorar els jurats (p. e., en l'elaboració d'ordinacions municipals o en els camps en què la ciutat tenia competència exclusiva, com els afers de mostassafia) i defensar la ciutat davant els tribunals (65-68); segueix el resum de les formalitats d'elecció, dels requisits personals i de les incompatibilitats, horari de treball i retribució (68-72), la seva posició en les lluites entre ciutat i part forana (73-74); i les modificacions introduïdes pel *Decret de Nova Planta* (74-77). L'apèndix proporciona quatre documents, tots de l'ARM, *Lletres reials*, *Actes del General Consell*, *Arxiu de l'Audiència i Extraordinaris de la Universitat*, datats entre el 1477 i el 1657 (78-81). — J. P. E. [17.479

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El sistema fiscal del reino de Mallorca en los inicios de la crisis*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 47-62.

Repàs cronològic dels sistemes impositius vigents a les Illes després del retorn de Jaume II de Mallorca (1300) fins al 1356, en esclatar la guerra amb Castella, a base de seccions diverses de l'ARM, *Pergamins*, *Arxiu Històric*, *Reial Patrimoni*, i ADM, *MSL*. D'entrada, Jaume II imposà a les illes una indemnització en concepte de nou anys de càstig per haver acceptat els reis de la corona catalanoaragonesa i controlà les finances del consell, que només era responsable del repartiment i cobrament de la multa (50-51); les prerrogatives de la Carta Municipal del 1249 no començaren a tornar fins al 1314, amb una política reial de retallar-les (sostracció del call a l'erari municipal; creació del Sindicat de Fora); la sobirania eminent del rei catalanoaragonès obligava a contribuir a empreses com la conquesta de Sardenya o la guerra amb Gènova. Bàsicament eren gravats els productes panificables, el vi i la carn, i el 1321 s'insinuava el gravamen damunt els beneficis empre-

sarials i les rendes (54). El 1330, amb motiu de guerra amb Gènova, fou estudiat un ajut ,secret', però la fiscalitat fou ampliada als traspassos de propietat; el ,mal any primer' i l'obertura d'un nou front, el del Marroc, comportaren la decisió de gravar la propietat de béns; el 1340, els jurats recorrien al préstec (59). Després de la reintegració del Regne de Mallorca a la Corona, arribaria la Pesta Negra i la nova guerra amb Gènova, en la qual del 1351 al 1356 foren esmerçats 3.195.464 de sous (61); el 1355 calgué recórrer al deute públic municipal i a estendre les imposicions fiscals als teixits (62). — J. P. E. [17.480

Jaume SASTRE MOLL, *Les rendes reials i de la porció de Gastó de Bearn. La seva estructura i valoració*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 63-83.

Jaume II de Mallorca hauria perseguida una política d',integració' de drets senyorials d'altri a la corona; el 1310 es presentà l'ocasió d'integrar els de Gastó de Bearn, comprats per sis mil lliures; les noves bases econòmiques havien de permetre la realització d'un ambiciós programa d'obres públiques (71-72 i 83). La consistència d'aquells drets és exposada per l'autor a base de l'ARM, *Reial Patrimoni*, que permet de conèixer l'estructura de l'administració del patrimoni i les fonts del finançament o rendes reials (74-77); segueix el detall de les rendes de Gastó de Bearn (78-80) i d'altres (80-81); les de Menorca i d'Eivissa i Formentera (81-82), amb quadre on consten les sumes tant parcials com total entre 1318 i 1330; el 1325 aquestes aribaren al màxim de 25.748 lliures (82-83). — J. P. E. [17.481

Maria BARCELÓ CRESPI, *Murada i vida quotidiana*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 70-71 (juny 2001-gener 2002), 7-16.

Aplec de notícies tretes de sèries diverses de l'ARM, que fan referència a la preocupació reial per l'enfortiment i correcta disposició dels murs i de l'espai immediat, ja en la segona meitat del segle XIV i en temps posteriors, amb indicació del cost d'obres de reparació (9) i de les vendes de censals o d'imposicions de talls per a finançar-les (10-11 i 13). El *Llibre del mostassaf*, per la seva banda, contenia prescripcions sobre la neteja de murs i valls; de fet, però, en algun tram el mur devia semblar un femer, car el Reial Patrimoni es venia els dits fems (12); la sèrie *Pregons* de l'ARM informa de les multes, l'import de les quals era destinat al manteniment dels murs, tal com demostren nombre d'exemples, entre els quals es troba el relatiu a la col·locació dels protocols de notaris difunts a mans de l'escrivà del consell o d'algun altre notari (14-15). Aquella muralla resistiria fins a la segona meitat del segle XVI. — J. P. E. [17.482

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El Regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1336)* (El Tall del temps, 30) Palma de Mallorca, El Tall editorial 1998.

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La trentena esgarrifadora: Guerra i fiscalitat (el Regne de Mallorca, 1330-1357)* (El Tall del temps, 33), Palma de Mallorca, El Tall Editorial 2000, 142 pp.

El segon títol és, tal com diu el mateix autor, reelaboració del primer deguda a noves dades documentals (11, nota 1). Durant aquells anys, ultra la de reintegració directa a la corona catalanoaragonesa, el Regne de Mallorca sofrí altres quatre guerres: dues amb Gènova, una amb el Marroc i una amb Castella; la tesi de l'autor és que «cada una de les esmentades cinc guerres va tenir annexada una fórmula o combinació de fórmules de finançament» (135), tesi que és exposada en els successius capítols i resumida en onze taules sinòptiques. I així, la primera amb Gènova (1330-1336) fou finançada a base d'ajudes, d'imposicions sobre la ramaderia, sobre les rendes del capital i sobre els beneficis empresarials; tenim quadres de taxes de tràfic marítim, de revisió de tarifes i de taxes damunt operacions comercials. La guerra amb Marrocs (1338) féu néixer un cadastre de la riquesa immobiliària de les Illes, base per a imposicions directes; hi ha quadres dels

membres locals de la comissió avaluadora de la part forana. Amb la reintegració a la sobirania directa de la corona catalanoaragonesa (1333-1334) arribava el préstec privat, i la cisa general, per a la qual, amb la Pesta Negra, creixerien les imposicions i disminuirien els contribuents. Per a la segona guerra amb Gènova (1351-1355), calgué explotar un conjunt format per ajudes, imposicions, préstecs i deute públic municipal, amb avaladors intermediaris; també hi hagué composició directa amb els jueus i venda de rendes; els quadres sinòptics ens presenten els ingressos de la procuració reial el 1352 i les imposicions i ajudes de Menorca. Per a la guerra amb Castella, altra vegada la imposició directa anà acompanyada de xarxa d'ajuts i imposicions: els quadres ens informen de la contribució de les viles foranes el 1356, dels nous sjuts del mateix any i del deute públic de Barcelona el 1356. A tot això cal afegir els problemes entre Ciutat i Part Forana, entre Mallorca i les altres illes, entre la ciutat cristiana i el call jueu, tot conegut amb referències constants a estudis anteriors i a documentació de l'ARM, *Arxiu Històric*, *Lletres reials* i *Reial Patrimoni*, a l'ADM/MSL, i a l'ACA, *Canc.*, reg. — J. P. E. [17.483-17.484]

Félix CARMONA MORENO, *Iconografía de la iglesia y monasterio de Nuestra Señora de la Concepción de las Agustinas de Palma de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 125-152.

Establerta el darrer terç del segle XIV al Puig de Pollença, traslladada a Palma de Mallorca el 1564, la comunitat d'Agustines hagué d'emprendre la construcció de l'església, que s'allargà del 1614 al 1685. Nombre de dades sobre les obres de construcció i d'embelliment (escultures i pintures) consten en el *Llibre de sor Elizabeth Puig about aparen diferents coses obrades per la iglesia del convent*, de Palma de Mallorca, Arxiu del Monestir de la Puríssima Concepció (124, nota 8); en el *Llibre dels miracles del sant Crucifixi de Santa Margarita del mateix arxiu*, en el *Libre de rebudes y pagaments de la obra de la església* i en el *Llibre d'actes*. — J. P. E. [17.485]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Jaume BOVER PUJOL, *El comerç de l'orxella. Mallorca, s. XV. Algunes notes*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 283-288.

Aplec de trenta-tres resums documentals que van del 1400 al 1499, la majoria dels quals són acompanyats de la respectiva referència arxivística; un dels resums, del 1410, és completat amb el text sencer d'una lletra del governador general de l'illa al batlle d'Andratx, manant-li de defensar el dret adquirint pels orxellers a aplegar aquest pols d'orxella en muntanyes i roques de propietat privada; és còpia de Palma de Mallorca, ARM, LC 90 (283-284). — J. P. E. [17.486]

Guillem MORRO VENY, *Els mitjans econòmics del Sindicat de Fora (segles XV-XVI)*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 105-131.

Nascut de les sentències arbitrals de Sanç I el 1315, ara a l'ARM, *Còdexs* 14 i 15, *Sindicat de Fora*; representació oficial de tota la ruralia mallorquina paral·lela al Consell de Ciutat, en pugna entorn de si cada part havia d'aportar el 50% de les despeses o de si el Sindicat de Fora només el 33% (108-109), en línia amb el terç de què la part forana es pogué plevir en la cisa dels anys 1300-1309 de Jaume II (110); a mitjan segle XV el patrimoni de la Part Forana havia disminuït notablement, raó per la qual aquesta pretenia contribuir només amb la sisena part (111), però el resultat de les Germanies no hi fou favorable (112). A continuació és resumida la política reial en relació a aquelles sentències, tant per part de la dinastia privativa com per part de Pere III el Cerimoniós (112-114); des del 1365 l'ARM, *Arxiu Històric*, conserva registres de clavaria del sindicat, les dades dels quals són a la base de les pàgines següents (114-119). En el pas del segle XV al XVI, el Sindicat hagué de recórrer a les talles directes damunt les viles i defensar-se de l'escomesa dels jurats de ciutat, contraris a la independència econòmica de la Part Forana (122); el recurs a la creació de censals es féu habitual i provocà una doble política: crear-ne de nous a for més baix que

els anteriors, redimint aquests, i cercant compradors a la Part Forana que no presentessin problemes i costos addicionals (120-124); encara que amb el temps també cobraren pel càrrec, i exceptuat algun cas realment singular, els síndics de Part Forana demostraren un sentit estricte de la responsabilitat econòmica i sovint implicaren el propi crèdit en l'acompliment dels encàrrecs oficials (125-131). — J. P. E. [17.487]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 83-90.

Les denominacions aplegades en aquestes pàgines provenen bàsicament d'un registre intitulat *Censal de dinés, pebra, cera... 1480-1482*; l'autora les agrupa en topònims que indiquen un lloc de forma directa, com 'carrer d'En Sureda'; i els que l'indiquen d'alguna de les formes indirectes (prop l'Almudaina, etc.) (84-87); de més a més, ha completats els topònims oferts per aquell llibre amb d'altres de trobats per ella en documentació diversa (87-89). — J. P. E. [17.488]

Esther CRUZ PÉREZ, *Els infants abandonats de l'Hospital General (1456-1499)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 91-104.

Fins al 1456, unificació dels hospitals medievals mallorquins en el general, els infants abandonats eren acollits en institucions assistencials diverses. Els des d'aquell any aplegats en el General són coneguts pel *Llibre d'ingressos de personal, nins i malalts*, conservat a l'ARM, *Hospital*, 416, que abasta els anys indicats en el títol; per als aspectes assistencials i mèdics l'autora ha tingut en compte Damià Carbó, *Libro del arte de las comadres...*, Palma de Mallorca, Hernando de Cansolas 1541, i documentació del segle XVI, del mateix ARM, com el *Llibre de les persones* i les *Ordinacions de l'Hospital General*, aquestes conservades a l'Arxiu de la Misericòrdia. L'autora fa constar els 332 infants abandonats a l'Hospital en 17 anys (93), i d'altres detalls coneguts pel *Llibre d'ingressos*: nombre, quadre sinòptic (97-98), edat, nom i baptisme en entrar (98-100); la taxa de mortalitat era de 2'94 per any (101); en alguns casos consta la sortida professional (102). — J. P. E. [17.489]

Miquel José DEYÀ BAUZÀ, *La indústria tèxtil a Manacor durant l'Antic Règim*, dins *Manacor 2000*, 193-207.

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *La economia mallorquina en època de Carlos I: innovaciones y continuidades*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 49-61.

Les pàgines del primer títol són repartides en dues seccions, respectivament dedicades al temps anterior i al posterior a les Germanies, basades en l'ARM, *Protocols notarialis*, que certifiquen la constitució de societats ramaderes i el mercadeig amb la llana a espera. En el temps anterior, nombre de possessions eren clarament dedicades a la ramaderia i la llana tenia un mercat segur entre els teixidors tant de ciutat com de la comarca, al preu que marcava la llotja de Palma, sense que manquin les implicacions entre productor, marxant i teixidor normalment casolà (195-198). Les pàgines relatives al temps posterior a la Germania són resum de les del segon article, amb referències a la situació de Manacor.

L'autor es proposa precisar continuïtat i novetat de l'economia mallorquina del segle XVI en relació a la de l'anterior; creu, en aquest sentit, que si és ver que en general sofria de recessió de producció i d'inflació de preus, hi havia excepcions com la producció tèxtil i l'augment demogràfic (50-51); però ja abans de les Germanies s'insinuava un desplaçament de treballadors per compte propi a jornalers tant en l'agricultura com en la indústria, desplaçament enfortit per les mesures antiagermanades. La reacció ascendent és assenyalada pel consum de gra entorn el 1536, indicador de creixement demogràfic (53); però cresqué el grup dels jornalers, per l'interès dels senyors a ésser també propietaris útils i administrar directament les terres, ara latifundis agrícols,

sobretot d'olivera (54-56). La competència dels genovesos en els mercats del sud d'Itàlia i de Sicília els anà tancant i calgué cercar-ne d'alternatius vers el nord d'Àfrica (57-60). Aquest conjunt de dades configuraven una nova societat, en la qual augmentava la distància entre els senyors i els jornalers. — J. P. E. [17.490-17.491]

José ORLANDIS, *Noticias históricas sobre la familia Orlandis de Pisa*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 31-44.

El primer Orlandi afincat a Mallorca, Benedetto, hi arribà el 1488; la major part de pàgines d'aquest article fan referència a la família Orlandi de Pisa. Les darreres pàgines, basades en la documentació de l'arxiu familiar, recorden les relacions de les dues primeres generacions dels Orlandis mallorquins amb la casa pairal pisana, documentades fins a començaments del segle XVII; un d'aquests, Benet, aniria a estudiar a Pisa [ja en la segona meitat del segle XVI] (42-44). — J. P. E. [17.492]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *El darrer recinte: els inicis de la quinta murada de Ciutat de Mallorca (s. XVI)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 79-71 (juny 2001-gener 2002), 37-60.

Entorn el 1550 la bel·ligerància turca obligà a un planteig defensiu, que a Mallorca es resumí en tres punts: «un sistema defensiu organitzat a tres nivells (estol militar marí / torres de guaita a la costa / fortificacions urbanes), una modernització de les forces militars i la tecnificació de l'exèrcit» (38); el perill turc a la Mediterrània, sobretot després de l'arrasament de Ciutadella i de Maó, i la utilització de l'artilleria en la guerra i en particular en els setges, obligaren a un replanteig seriós de les murades mallorquines, que fins aleshores eren les de Madina Mayurqa amb pedaços posteriors a la Conquesta i a la Germania (40-42); ara, en canvi, actuaven els enginyers amb visió de projecte bèl·lic conjunt: Joanot Ros, Luis de Montemayor, Hughes de Courtray, Giovanni Battista Calvi (42-45); els nombrosos estudis sobre el tema, i la documentació de l'ARM, *Reial Patrimoni, Extraordinaris Universitat i Arxiu Històric*, unida a la de Simancas, Archivo General, permeten de conèixer les dificultats tant financeres com sobretot polítiques que frenaren les obres fins que, després de mesures que enfortien el poder reial al Regne de Mallorca, Felip II entorn el 1575 «decidí de manera imperiosa la reforma total de les fortificacions de les Balears» (46); aquell any arribava a Mallorca un altre enginyer italià, Jacobo Paleazzo (àlies Fratin), que treballà en la línia de Calvi, però sorgiren dificultats de tota mena i ni l'enginyer ni el rei pogueren veure realitzat el seu projecte, que els avenços de l'enginyeria militar i naval tornarien a sobrepassar (48-59). Hi ha croquis esquemàtics de la muralla proposada (60). Les pàgines següents reproduïxen una col·lecció de fotografies dels primers anys del s. XX que documenten l'enderroc de les muralles de Palma i per tant permeten de saber com eren (63-87) i reediten articles periodístics del 1868, del 1902 i del 1912 que descriuen o valoren l'esmentat enderroc (88-101). — J. P. E. [17.493]

Onofre VAQUER, *Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2, 1)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 321-338.

[Coneguts per precedents Notícies bibliogràfiques els treballs de l'autor sobre el tema], trobem en l'actual, limitat al darrer quart del segle XVI, en primer lloc quadre sinòptic de les procedències, la principal de les quals és la marina de Catalunya, al nord de Barcelona, que, sumada a la dels altres Països Catalans, pujava a més del 39% (321); i a continuació llista alfabètica de tots els immigrants, de cada un dels quals consten les dades documentades en les fonts de l'ARM, *Protocolos notariales*, i de l'ADM, *Concessos*; en les pàgines actuals només consten els cognoms A-F. — J. P. E. [17.494]

José María Jesús CORTÉS VERDAGUER, *Notas sobre la sanidad marítima mallorquina en el siglo XVIII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 163-170.

El *Decret de Nova Planta* modificà la situació de la Junta de Morbers de Mallorca, abans elegits per insaculació i depenents del Gran e General Consell; després serien elegits i dependrien del Capità General. Les seves actuacions són conegudes pels *Autos de Morberia* de l'ARM, *Arxiu Històric. Sanitat*. El lligall 763/46 conserva la documentació relativa a un vaixell holandès del 1746, avariàt, procedent d'Alexandria, dins el qual hi havia malalts d'escorbut i una càrrega d'arròs destinada a Marsella, on fou portada per vaixells mallorquins, mentre l'holandès era cremat a Mallorca (167-168). Són transcrits dos documents presentats pel capità als morbers (169). — J. P. E. [17.495]

Antònia MOREY TOUS, *Noblesa i desvinculació a Mallorca als segles XVIII i XIX. Les repercussions de la legislació desvinculadora sobre els patrimonis nobiliaris*. Pròleg de M. Teresa PÉREZ PICAZO (Biblioteca Abat Oliba, 213), Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 1999, 454 pp.

La desvinculació, que és l'objecte propi d'aquest estudi, fou obra de governs liberals de la primera part del segle XIX i, per tant, recau fora del nostre camp, on només entra el planteig de la situació anterior, que aquella legislació modificà, planteig que té una doble cara: la real de com de fet el vincle afectava la possessió de béns familiars, i la mental, de com el problema era percebut, exposat i analitzat pels autors d'escrits reformistes, començant pels il·lustrats mallorquins del segle XVIII. L'autora, exposada la situació de les herències amb indicació d'hereu i de substituïts, general a Mallorca per continuïtat amb Catalunya (cf. 55), presenta les bases arxivístiques de la investigació, per a la qual ha preferit els registres d'hipoteques a les col·leccions de protocols notariais, ambdues a l'ARM (29-44 i 449-451), mentre els escrits doctrinals es poden trobar en l'arxiu de la Sociedad Económica de Amigos del País (també a l'ARM), en arxius particulars (450) o a Madrid, AHN, *Consejos suprimidos. Justicia de Mallorca*, o ja publicats o estudiats en la bibliografia (419-447). Atès, doncs, que la legislació de l'Estat Espanyol contemplava sobretot els 'mayorazgos' castellans (67), l'autora dedica tot un ampli primer apartat a esbrinar si el fideicomís era una institució a abolir o només a reformar (45-120), sobretot tenint en compte que de fet els fideicomisos mallorquins de la segona meitat del segle XVIII havien esdevingut tan perpetus com els 'mayorazgos', àdhuc anteposant el cognom o llinatge del fundador al propi (61) i per tant, «a la Mallorca de final del segle XVIII s'havia convertit... en un greu entrebanc per a la lliure circulació de la terra...» (65); a continuació tenim resumides les respostes que la Reial Audiència de Mallorca anà donant entre el 1768 i el 1800 a les consultes del Consejo de Castilla (67-82). En aquell moment, l'aristocràcia mallorquina tenia unes característiques que són exposades en el capítol següent (123-228): amb la nova dinastia, hom demana a l'aristocràcia que sigui 'útil' i per això en comptes de permetre-li de refer la Confraria de Sant Jordi, la impulsa a constituir-se en secció mallorquina de la Sociedad Económica de Amigos del País (124-133); els seus efectius consten per la darrera llista de membres de la confraria, del 1777, que completa la del *Alistamiento Noble* del 1762, i dóna unes 115 cases (135-153), que, segons les comarques, l'any 1768 controlaven entre el 25'28% i el 53'94% del total de les terres i esdevenien el grup terratinent hegemònic (155-165); l'olivera era el cultiu més redditici (168), i els dots i les càrregues en pensions i censals sobretot els endarrerits, les raons de major endeutament, que acostaven al perill de veure segrestats tots els béns (205-228). La repercussió de les lleis liberalitzadores durant el segle XVIII fou molt limitada, car només arribaren a un 3% de l'extensió total posseïda pels nobles, i encara cedida en forma d'emfiteusi (259, 261-373; cf. 314-332 per a la dinàmica de les alienacions; 408-409) i només donaria el gran salt entre el 1841 i el 1862 (231-344). El cas de Can Vivot és mostra d'un procés en els segles XVIII-XX fins al 1935 (353-363, a base de dades de l'arxiu familiar). — J. P. E. [17.496]

Miguel FERRER FLÓREZ, *Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 171-202.

La primera part de l'article, relativa al segle XVIII, ultra resumir les dades numèriques ja publicades (175-180), aporta la novetat de la resposta mallorquina a la Reial Ordre del 1775, que demanava informació reservada sobre la ubicació de les cases de religiosos i religioses (ARM, *Audiència, Exp. XXVII/19; i Exp. XXII*), les dades de les respostes tant sobre la situació fàctica, com sobre les perspectives de reducció de nombre de religiosos, a partir del pressupòsit que per a la subsistència d'un religiós calien dos-cents ducats anyals, han estat resumides en dos quadres sinòptics (181-182). Aquestes dades influïrien en la política eclesiàstica del segle XIX. — J. P. E. [17.497]

Catalina MARTÍNEZ I TABERNER, *L'oblit d'un codi escrit*, dins *Onzè Col·loqui*, II, 79-106.

Catalina MARTÍNEZ I TABERNER, *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del segle XIX*. Pròleg de Joan MAS I VIVES (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 13), Barcelona i Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 2000, 408 pp.

El primer títol només és un avanç del segon.

L'autora enceta l'exposició del tema amb el *Decret de Nova Planta* per a Mallorca, a partir del qual la pressió de la llengua castellana des de la capital de la monarquia tindria un component oficial, tal com manava una resposta reial del 1717: «se procure mañosamente ir introduciendo la lengua castellana» (17 i 27). L'autora, delimitat el camp d'estudi en la llengua escrita, formula així el seu objectiu: «analitzar el procés que va seguir la introducció de la llengua castellana en els diversos grups socials...», esbrinar quan es trenca definitivament la tradició de l'escriptura en llengua catalana, és a dir, quan s'imposa l'ús de la llengua castellana escrita perquè el catalanoparlant ja ha perdut tots els referents de l'escriptura en la seva pròpia llengua» (18), procés en el qual tingueren particular significació escriptors i clergues actuant com a notaris (19), però també s'ha de resseguir en l'ensenyament, en l'àmbit d'ús públic o privat i en d'altres texts (20-21), a base de material d'arxiu de procedència privada encara que dipositat a l'ARM, o a les biblioteques Llabrés i March; de protocols notariais, també de l'ARM, com també s'hi troba la documentació de l'Audiència; dels arxius municipals de Sineu, Pollença i Artà, dels arxius de cases religioses, de les enquestes de població i de diccionaris i gramàtiques (23-32). La situació de l'ensenyament a Mallorca durant el segle XVIII o en l'Antic Règim és exposada en les pàgines 33-69, amb aquest resultat: la «catalana era la llengua utilitzada normalment en l'aprenentatge de qualsevol matèria, la qual cosa significa que, malgrat les imposicions, la llengua castellana no havia escombrat del tot la catalana» (69), tot i que ja havia començat la política castellanitzadora de la Sociedad Económica de Amigos del País (80-86). Segueix el capítol dedicat als àmbits d'ús, començant pels públics i en concret per l'administració municipal, en què les actes dels Ajuntaments són en català fins a la Real Cédula del 1768, i l'altra documentació també després (103-120); en el notariat, calia el castellà per als documents oficials, i seguia el català en els altres (120-141); la llengua de l'Audiència fou automàticament el castellà des de la *Nova Planta*, no pas la de la documentació particular que li era adreçada (142-147); quant a l'ús privat: les plagues de l'administració domèstica són en català fins ben enllà del segle XIX (148-167), també els contractes d'arrendament, la correspondència i els llibres de comptabilitat (168-179), és coneguda la pressió de dos bisbes a favor del castellà en la segona meitat del segle XVIII; la documentació dels ordes religiosos és majoritàriament en català durant el segle XVIII, però al final els dominics canvien de llengua i els jesuïtes des de sempre escriuïen en castellà gairebé sense excepció (179-185). El capítol d'anàlisi de la llengua estudia gramaticalment i filològicament restaments del segle XVIII prèviament copiats (189-226); els contractes d'arrendament (253-295) i una llista de factures i albarans (309-317); característica dels capítols sobre els àmbits d'ús i següents és l'abundància de mostres textuals. En general la llengua escrita es manifesta partícip d'un codi unitari, que hagué d'ésser après a l'escola, encara que la qualitat de la llengua sigui diversa (359-360). Hi ha bibliografia (363-404). — J. P. E. [17.498-17.499]

Luis Ignacio GOMILA JAQUOTOT Y SANCHO (+), *Derechos sobre el agua de la fuente de la villa en la Huerta de Palma. Año MDCCCLXVIII*. I (Text). Estudi preliminar: Manuel OLIVER MORA-GUES, Palma de Mallorca, Ajuntament-Arxiu Municipal 2000, LX i 208 pp.

Encara que l'estudi de Gomila sigui de la segona meitat del segle XIX i per tant aliè a aquestes pàgines, l'estudi preliminar comença amb «un petit text inèdit» de Josep M. Quadra-do, arxiver municipal, datat el 1893, en el qual refereix tota la documentació reial dels segles XIII-XV en què es basen els drets dels ciutadans mallorquins en relació a l'aigua (XIV-XV), documentació que és puntualment consignada en les pàgines de cronologia (LIII-LVI), i des-prés és al·legada, amb tots els seus complements, en el text amb el qual Gomila informa de la situació hídrica de cada una de les finques. Trobem, de més a més, dins l'estudi preliminar una reproducció del *Diàmetre dels canons de la síquia segons el llibre de Privilegis de la Casa, Col·legi i Tribunal de l'Horta*, dibuixat durant el segle XVIII (XVI). Les pàgines següents, ultra repro-duir el dibuix acolorit de la Síquia de la Vila, també del segle XVIII (XXII-XXVII), informen de la funció del Tribunal de l'Horta (XXIX-XXX, amb dibuix de la sala: XXVIII), de la Casa de l'Horta, amb còpia de l'inventari del 1702 (XXX-XXXI), i de l'arxiu, l'inventari del qual el 1854 comptava «2623 assentaments corresponents a llibres, quaderns, expedients o lligalls» (XXXII). Encara que a partir de la pàgina XXXIV l'estudi entra en el segle XIX, trobem repro-duïts en les pàgines XLIV-XLV els *Capítols de la case, y col·legi de la Horta*, trets del *Llibre de Privilegis, Capítols, y altres actes tocants a la Jurisdicció de dit col·legi*, en impressió del 1682. Hi ha bibliografia (LVII-LVIII) i nombre d'il·lustracions i al final taula única d'antropònims i topò-nims (191-206). — J. P. E. [17.500]

*Santa Catalina de Sena. Memòria Històrica d'un Convent (1659-1966)*. 24 d'abril-24 de maig del 2001. Església de Santa Catalina de Sena. Palma, Ciutat de Mallorca, Universitat de les Illes Balears 2001, 112 pp.

Opuscle editat amb motiu de l'exposició muntada en el temple indicat en el títol, on també consta el temps que estigué oberta. En successius capítols som informats i abundantment il·lustrats dels inicis de l'Orde Dominicà a Mallorca (9-17). Entorn el 1610 Mallorca s'encaterinà amb el coneixement i la devoció a Santa Caterina de Siena, també manifestada en una peça teatral de Sebastià Pons, mestre de Gramàtica a l'Estudi General, dedicada a la vida de la santa. El con-vent fou fundat el 1658, però la consolidació fou molt lenta, i les successives obres són ben docu-mentades en l'Arxiu de Santa Caterina (19-58). El capítol dedicat a Monges il·lustres destina unes pàgines a sor Aina-Maria del Santíssim Sagrament (59-62); entre les altres destaca Pasquala Caro i Sureda, dels Marquesos de La Romana, doctora en filosofia per la Universitat de València, a un examen de la qual havia presentat un *Ensayo de Historia, Física y Matemáticas* (67-69). El con-vent sucumbí el 1962 víctima del Pla de Reforma del 1941 i fou substituït per uns grans magatz-ems (74-85). Hi ha cronologia (86-89) i pàgines finals de fonts arxivístiques i bibliografia (108-110). — J. P. E. [17.501]

Àngel APARICIO PASCUAL, *La marina de Manacor (segles XVI-XVII). Aproximació crítica a l'estudi de la vigilància costanera*, dins *Manacor 2000*, 181-191.

Els atacs d'enemics diversos per la Marina obligaren a establir un servei anyal de vigilància del primer d'abril a Sant Miquel de Setembre, ben documentat a l'ARM, *Arxiu Històric, Extraor-dinaris Universitat i Actes del Gran e General Consell*; el primer servei són les 'lletres d'avis', conegu-des des del 1500, una de les quals és transcrita (186), després, la col·locació de talaiers o guardes, que havien d'avisar amb senyals de foc o de fum; poblacions i Consell insular discutiren qui havia de pagar aquest servei. Certificat el perill, era normal distribuir armes entre els homes capaços de servir-se'n (184-185). El perill imminent era assenyalat amb crit de 'Via fora' (186). Les diversitats de la costa obligaren a reforçar la vigilància amb 'guardes secretes', cinc de Manacor (190-191). — J. P. E. [17.502]



Albert CARVAJAL MESQUIDA, Antoni GOMILA GRIMALT, Joan LLITERAS VIVES, *Història de les campanes de la parròquia dels Dolors*, dins *Manacor 2000*, 425-449.

En aquestes pàgines hom pot trobar tant explicacions doctrinals sobre la funció de les campanes en l'església com informacions sobre les de la dita parròquia; les dels segles medievals procedeixen de publicacions d'altri; les dels segles barrocs del *Llibre segon de visites* de l'AP o del *Cronicó manacorí del segle XVII* (426-428, 430-431, 433); les notícies sobre la utilització de les campanes provenen del dit *Cronicó* i de l'AM, *Llibre del clavariat* (436-438); hi ha informació sobre els diversos tocs i llurs denominacions (443-449: la denominació de ,Diafora (448)' és corrupció moderna del crit medieval de ,Via fora!'). — J. P. E. [17.503]

Júlia ROMAN QUETGLES, *Aportació a l'estudi històric i artístic del convent de sant Vicenç Ferrer. Segles XVI-XVIII*, dins *Manacor 2000*, 385-401.

A base de la documentació d'aquell convent, ara a Palma, ARM, *C(onvents)* i *Protocolos notariales*, i ADM, l'autora esbrina la configuració tipològica i l'aportació artística del conjunt conventual, i amb particular interès les de l'església i el claustre; assegurada la renda anyal de 1.500 lliures, hom emprengué la construcció de l'església amb la col·laboració d'institucions i de particulars (*Llibre de les promeses dels senyors cavallers*) sota la direcció dels religiosos entre el 1576 i la primera meitat del segle XVIII, en què el claustre es donà per acabat (386-390; 396-400). Els detalls de projecte i construcció de l'església (391-396) i els del claustre (397-400), són deduits bàsicament de l'ADM, còd. 61, amb transcripció de fragments textuais; en resultà un conjunt de gust barroc més o menys exuberant (396 i 399). Hi ha bibliografia (401). — J. P. E. [17.504]

Pere A. SEGURA CORTÈS, *El comerç i el consum de la neu a Manacor*, dins *Manacor 2000*, 227-241.

El comerç de la neu, regulat per uns *Capítols de obligat de la neu*, del Gran e General Consell, és documentat a l'AM de Manacor, *Llibre d'actes* i *Llibre de juntes*; ja el 1659 i de nou el 1730 l'ajuntament decidia ajudar l'arrendador del servei a fi d'assegurar neu fins a Sant Miquel de setembre (228 i 231-232); les anotacions es repeteixen durant el segle XVIII (229), com també les referències a la necessitat que en tenen els malalts (232-233); el 1750 es fixava el preu de taxa: 4 sous per lliura (234); hi havia una multa si l'arrendador no tenia neu per a vendre (235). Hi ha quadre dels arrendaments del servei amb les condicions econòmiques (239-240). — J. P. E. [17.505]

Tomeu CAIMARI CALAFAT, Aina COLL COLL, *Notes per a l'estudi de l'aprovisionament de l'escrivania i porteria de Manacor als inicis del segle XVIII*, dins *Manacor 2000*, 219-225.

Els dos càrrecs indicats en el títol pertanyien a l'administració reial menor; l'escrivania passà per successius titulars, tots absents, el primer dels quals, Nicolau Truyols i Dameto, primer marquès de la Torre, sofrí totes les vicissituds del pas de Carles II a Felip V, d'aquest a l'arxiduc Carles, i encara a Felip V (220-223); la porteria fou propietat de membres diversos de la família Canals Vallès (223-224). La documentació és de l'ARM, *Lletres reials*, *Reial Audiència* i *Protocolos notariales* (225). — J. P. E. [17.506]

Antònia MOREY TOUS, *Aproximació a la situació econòmica de Manacor a partir de l'interrogatori de 1800*, dins *Manacor 2000*, 243-255.

Mallorquí de naixença, Miquel Gaietà Soler, nomenat ministre d'Hisenda el 1798, durant el 1800 encarregà als intendants de les diverses zones d'informar-lo de la situació econòmica i social del país, bo i suggerint camins de millora; el de Mallorca elaborà un interrogatori, datat el 30 de juny del 1800, tramès als batlles reials de l'Illa; les respostes es conserven a Palma de Mallorca,

AM, i la de Manacor és ací transcrita (248-255); l'autora subratlla que en una situació mallorquina de polarització en la riquesa d'uns pocs i la pobresa de la immensa majoria depenent d'aquells, Manacor destaca per ésser la població amb major percentatge de treball industrial, vora el 20% (246); quant a l'ensenyament, hi havia escola pública per a nois, on aprenien doctrina cristiana, llegir, escriure, comptar i llatí, sembla amb un sol mestre (254). — J. P. E. [17.507]

Alejandro RAMOS CARRIQUE, *La romería de San Marcial en Marratxí - Mallorca (s. XV-XX)*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 479-497.

Les notícies documentades sobre la devoció de Mallorca a sant Marçal començarien amb el *Breviarium Maioricensis Ecclesiae*, conservat a l'Arxiu del Monestir de Santa Magdalena (Palma de Mallorca); les relatives a la Confraria i a la festa, en l'ADM, *Collationum*; i a la parròquia de Sant Marçal de Marratxí el 1569, en què comença la documentació de l'AP, ara a l'ADM, sobre el temple (483-484 i sobre la processó i festa (487, 490-491); són transcrits fragments de *Goigs*, aplegats durant el segle XIX, possiblement de segle o segles anteriors (496-497). — J. P. E. [17.508]

Aina PASCUAL, *Els Caiïlls de Marratxí: un estudio arquitectónico y documental a partir de los pleitos y alianzas de la familia Salas*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 105-135.

La part d'aquest estudi que cau en el segle XVIII informa del «proceso de acumulación patrimonial de la Casa de Salas» per enllaços matrimonials (107), a base sobretot de l'ARM, *Protocolos notariales i Audiència*, i de l'AM de Palma, on destaca la concòrdia del 1697 entre dues branques dels Salas (106); la de Fuster de Sales entroncà per matrimoni amb els Verí, i per una clàusula testamentària del 1717, el 1775 els darrers reclamaren drets que els foren reconeguts en sentència del 1800, obligant a la partició de Son Sales en dues parts de valor igual, Son Sales Vell i Son Sales Nou, també dit Caiïlls (116-118), que anà a mans dels Verí. Hi ha arbre genealògic (134-135) i reproducció d'una pàgina del 1757 amb tres signatures (128). — J. P. E. [17.509]

Esteve CANYAMERES I RAMONEDA, *Can Solà del Racó de Matadepera (segles XII-XVII)*, dins «Terme (Terrassa). Revista d'Història», núm. 16 (2001), 91-109.

L'autor, a base de les dades aplegades en documents des del segle XI, començant per un d'ubicació dubtosa del 1068, establiment concedit per l'abat de Sant Llorenç del Munt (92) reconstrueix la trajectòria secular de la casa esmentada; la primera dada segura és del 1321, on la identitat entre el topònim casolà i el cognom familiar permet de suposar l'existència de casa i família des de la segona meitat del segle XIII (93-94); des d'aquell moment, la casa té continuïtat documental, però fractures successòries, superades a mitjan segle XV; la trajectòria, diguem-ne normal pels seus vaivens, tingué empenta els segles XVII-XVIII (100-103). La documentació de base és la inèdita o publicada de Terrassa, AHC; de Sabadell, AH; i de Barcelona, ACA, ADB i AHPB (104). Hi ha arbre genealògic (105-107). — J. P. E. [17.510]

Jaime SASTRE MOLL, *Los pobres y su asistencia hospitalaria en Menorca. La captación de limosnas por órdenes religiosas*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 49-60.

Aplec de dades, directes o indirectes, sobre el tema, més importants pel fet de l'escassetat de documentació medieval menorquina, destruïda pels turcs a mitjan segle XVI. L'autor, partint del concepte fiscal de pobre (insolvent, perquè la vàlua dels seus béns no arriba a les deu lliures), recorda la suma del morabatí els anys 1329 i 1336, que dóna el nombre de caps de casa obligats al

dit tribut, 13.651 i 14.232, respectivament, d'on es dedueix que els 'pobres' podien oscil·lar entre el 5 i el 41% de la població (50-51); una altra font són les deixes a pobres, en particular els casos en què són constituïts hereus universals en un testament (53); hi ha, encara, els pobres per vot religiós, als quals eren concedides llicències d'acaptar (54-55), i sobretot les almoines per a l'alliberació de captius (56-57), documentades en l'ARM, *Arxiu històric, LC i LR*. La posició de la casa reial fou més benèvola després de la reintegració del regne a la corona. Són transcrits en apèndix dues lletres reials, una relacionada amb l'alliberació d'un captiu i l'altra a una capta a favor de les monges de Santa Maria Magdalena. — J. P. E. [17.511

Miquel A. CASANOVAS CAMPS, *La transformació d'una economia insular. El cas de Menorca (1600-1920)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 145-160.

Des del segle XIV, Menorca no ha estat mai una illa autàrquica, ans inserta en les xarxes comercials mediterrànies a través del comerç de la llana. A partir de la crisi del segle XVII, Menorca substituïa les pastures pel conreu del blat i es convertia en exportadora de gra; s'hi ha de sumar la dinàmica creada pel port de Maó. El s. XVIII menorquí, dominat per la imposició anglesa de la franquícia comercial, intensificà el comerç i les operacions de reexportació. La reintegració de Menorca al Regne d'Espanya i l'anul·lació de la franquícia comercial no comportà ruptura, ans continuïtat i àdhuc una intensificació d'activitats durant el període bèl·lic de finals del s. XVIII i principis del XIX, sense que el capital acumulat en aquesta etapa expansiva entrés en contacte amb la producció agrícola o industrial. — J. de P. [17.512

Josep GALOBART I SOLER, *Una obra desconeguda del pintor Joan Gascó: el retaule de l'església de Sant Sebastià de Moià*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 365-371.

Josep GALOBART I SOLER, *La imatge processional de plata de sant Sebastià, de Moià, contractada amb l'argenter vigatà Onofre Rafart i acabada per l'orfebre barceloní Felip Ros*, dins «Modilianum», núm. 23 (desembre 2000), 3-20.

Igual com a Barcelona, a Moià les successives pestes del segle XVI impulsaren la devoció a sant Sebastià, al qual durant aquella centúria foren dedicades una església, un retaule i una imatge de plata. En relació al retaule, l'autor, recordats els estudis dedicats a aquell pintor navarrès afincat a Vic durant el primer terç del segle XVI, aporta dos documents de Moià, AM, *Papers de Mn. Pere Bertran*, contracte i rebut definitiu de liquidació del deute (369-371), que permeten de reconstruir la disposició de les vuit escenes representades. I quant a la imatge, han estat aplegats a Moià, AM, *Protocols notarials*, i a Barcelona, AHPB, quatre documents, ací publicats (16-20) que informen del projecte inicial i del fet que la seva elaboració no fou exclusiva de l'argenter vigatà Rafart, ans també del barceloní Ros, encara que no sigui possible de precisar allò que corresponia a cada un d'ells. — J. P. E. [17.513-17.514

Carles RIERA I FONTS, *Els cirurgians Carbonell, de Moià*, dins «Modilianum», núm. 23 (desembre 2000), 25-50.

Els documents de l'AM de Moià, aplegats en l'apèndix (40-50), sobretot els capítols matrimonials (27) i diversos llibres de l'antiga Comunitat de preveres de Moià (28), completats amb altres fonts, d'entre les quals destaquen les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví (36), han permès de dibuixar l'arbre genealògic de la família de cirurgians Carbonell els segles XVII i XVIII; un d'ells, Francesc Carbonell, fou destacat partidari i col·laborador de l'arxiduc Carles d'Àustria en la Guerra de Successió, seguint el qual s'exilià a Itàlia i a Viena després del 1714 (33-38). — J. P. E. [17.515

Jaume FELIP SÁNCHEZ, *Taula pintada de possible pertinença al retaule de la Confraria de Santa Anna, de Montblanc (s. XVII)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 155-162.

El retaule de Santa Anna, ara a Santa Maria de Montblanc procedent de l'antic Hospital, ha d'ésser completat amb una taula de la Transfiguració, conservada a la Plebania, tal com indica la similitud estilística i confirma un document del 1578, ara a Tarragona, AH, *Fons notarial. Montblanc*, ací transcrit (160-162), on consta que el retaule de Santa Anna pot ésser col·locat en un altre altar, però ha d'ésser completat amb la «historiam Transfigurationis domini nostri Jhesuchristi» (161 i 162). — J. P. E. [17.516]

Francisco BAILA HERRERA, *La educación en la orden de Santa María de Montesa* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 44), Castelló, Diputació 2001, 320 pp.

L'autor ha escorcollat una sèrie d'arxius (Barcelona, ACA; Madrid, AHN, RAHistoria i BN; Morella, Arxiu Històric Eclesiàstic i Biblioteca privada Manuel Milián Boix; València, ARV i AM; i Vinaròs, AM), ha revisat la bibliografia sobre el tema (20-34), i ha aplegat les dades en una síntesi que presenta la història de l'orde des de la seva prehistòria en els dos grans ordes militars del Temple i de Sant Joan de Jerusalem, però amb major atenció a les dues grans etapes en la història de Montesa, la primitiva (39-85) i la posterior a l'agregació a la Corona en temps de Felip I (II de Castella), fins a la supressió (87-105). El capítol dedicat a l'estructura institucional de l'orde, recorda l'existència tant de biblioteca com d'arxiu (112 i 125), del càrrec d'arxiver (121) i del de lector o professor, que havia de fer classe tant al matí com a la tarda (121 i 125). Segueixen les pàgines dedicades al Col·legi de Sant Jordi, de València (129-173), a la presència de montesians a la universitat (173-181), als estudis i classes (181-185) i a la pedagogia i comportament (185-193); també existien estudis menors a Sant Mateu, Traiguera i Vinaròs (202-205). L'apèndix documental conté regist i transcripció de quaranta-tres documents anteriors al segle XIX; hi trobem des de les butlles fundacionals de Joan XXII, passant per la d'agregació de Sant Jordi d'Alfama a Montesa, i arribant a la de vinculació a la corona, de finals del segle XVI; després, ultra les constitucions del Col·legi de Sant Jordi, trobem els documents que afecten la vida diària dels col·legials, com l'hora de sopar, les ocasions d'eixir del Col·legi, i una informació sobre les qualitats personals dels frares, ja de darreries del segle XVIII (209-311). — J. P. E. [17.517]

Jordi BOLÓS, *El naixement d'un vilar medieval: Morell (Gironès) en època carolíngia*, dins «Misc. Riu, II», 181-190.

L'autor, prosseguint els seus treballs sobre geografia històrica, concretats sobretot en alguns *Atles històrics*, i a partir dels esments del 'villare Molletello' en un document del 926, publicat per Francesc Monsalvatge, i en un altre del 955, editat recentment per Esteve Pruença; i del fet que els documents esmentats assenyalin mides d'algun camp en destres, confrontats amb plànols actuals, i ha arribat a la conclusió que alguna de les actuals peces de terra segueix tenint les mateixes mides determinades per la 'centuriació' romana; i a la hipòtesi que alguna altra delimitació sigui anterior a l'època carolíngia. Hi ha un croquis de la contrada (190). — J. P. E. [17.518]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII-XV)*, Morella, Ajuntament 2000, 532 pp.

L'autor, després d'haver-se preguntat en què s'assembla el nucli urbà de la Morella actual al de la medieval i quines coses se n'han conservat fins al dia d'avui, formula així el seu objectiu en aquest llibre: «...analitzant punt per punt els diferents elements que integren l'àmbit de l'urbanisme d'una vila antiga i medieval, començant pel plànol, disposició i distribució dels carrers, i acabant per l'estudi dels edificis i espais, públics i privats. Aquest és el contingut temàtic

del llibre» (12). I de fet les seves pàgines ens acompanyen en un constant moviment de llançadora entre la descripció del passat i la constatació del present, aquella realitzada a base de documents medievals, sobretot de l'Arxiu Reial o ACA, ací abundantment transcrits, aquesta sovint per les descripcions que en la segona meitat del segle XIX en féu Josep Segura i Barreda. És justament la documentació reial la que permet de saber que, tot i que les autoritats municipals volien aprofitar la situació posterior al gran incendi del 1356 per a eixamplar els carrers, els propietaris prevalgueren i només fou prohibida la reconstrucció dels passos elevats que comunicaven cases del mateix amo entre les dues bandes d'un carrer (317-323); la vila, doncs, tingué la mateixa estructura viària que tenia abans (51-58). A partir d'ací comença l'exposició de punts concrets, encebada pel castell, on, ultra la seva descripció, som informats amb un cert detall, aquesta vegada no per documentació de cancelleria, ans de *Generalitat. Turbationum Cataloniae*, de l'estada de quinze dies del Primogènit, Carles de Viana, empresonat pel seu pare, Joan II Trastàmara (63-78). Segueixen dos capítols dedicats a obres comunes, com murs, torres i portals (l'obratge dels quals provocà la cèlebre lluita entre Morella i les Aldees) (81-99) i sobretot l'església de Santa Maria, detalladament descrita i documentada per dins i per fora, començant per datar la feina de Reinard des Fonoll en el segon terç del segle XIV; aquest llarg capítol és coronat amb la proposta del rei Martí l'Humà a Benet XIII d'elevat l'arxiprestal de Morella a seu episcopal, dins un programa que preveia una forta reestructuració de bisbats a l'Aragó i a València, i de retruc a Catalunya, on Tortosa hauria resultat afectada pel pretès nou bisbat de Morella (99-146). A continuació repassem d'altres llocs o punts concrets de la vila, on hi ha les pàgines dedicades als Banys que s'acullen a l'autoritat d'Arnau de Vilanova, fins i tot reproduint una pàgina del *Speculum introductionum medicinalium* (326-333); però sobretot ens afecten les pàgines dedicades a la Casa dels Estudis, institució municipal, que assegurava els ensenyaments de gramàtica i d'arts, és a dir, de llengua llatina, tant teòrica com pràctica, i d'altres assignatures, globalment dites 'Grammaticam, Logicam et Naturalia', sense oblidar els mestres de volada com els framenors Joan Lledó i Nicolau Quiliç (297-305). Són aplegades al final del llibre les indicacions de fonts documentals i la bibliografia (403-412), un aplec de vint documents transcrits dels registres de l'Arxiu Reial (415-437), un vocabulari de mots tècnics amb la corresponent explicació (439-455), taules d'il·lustracions (459-464) i taula única d'antropònims i topònims (465-523). — J. P. E. [17.519

Antoni MAYOL LLOMPART, *La fiscalitat directa en el món rural medieval: la vila de Muro a finals del segle XIV*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 133-157.

El primer punt a dilucidar és la capacitat fiscal del municipi, que essent únic a Mallorca per decisió de Jaume I el 1249, no arriba a les poblacions de Part Forana fins a la concessió de Pere el Cerimoniós del 1358 (137-138); d'altra banda, la documentació fiscal de l'AM de Muro, *Actes del consell* i *Clavaria*, comença el 1377, és l'estudiada i té l'avantatge d'informar sobre el mecanisme de les imposicions, començant pel nombre de contribuents (140) i llur esgraonament social en les tres mans (150-151, 153 i 156), determinades pel valor del patrimoni, gravat amb tres sous i tres diners per cada cinquanta lliures posseïdes (146); però si el principi impositiu era molt clar, la claredat de la recaptació és nul·la perquè els llibres de clavaria només fan constar les quantitats ingressades, sense que consti a quina talla corresponen ni l'any de la mateixa (148-149); la comparació amb la talla de l'Armada Santa del 1399 indica que entre el 1377 i el 1399 la mà mitjana havia baixat més del 10%, mentre la menor havia augmentat més del 7'5% i la major de més d'un 1% (156). — J. P. E. [17.520

Pere FIOL TORNILA, *El Retaule de l'Altar Major de Muro*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 153-162.

Acabat el nou temple parroquial el 1601, de moment l'altar major fou presidit pel vell retaule de Sant Sebastià mentre les autoritats decidien la construcció del retaule nou, documentada a Muro, tant en l'AM, *Actes del consell*, com en l'AP, *Llibre XXXIX*, entrebancada tant per la

discòrdia entre mestres entorn l'estil renaixentista o barroc del mateix, com per l'emigració de famílies a València el 1610 (re població després de l'expulsió dels moriscs) i per la situació econòmica; des del 1704, una comissió s'encarregà del finançament de l'obra, tal com consta en el *Llibre CXLIII*, però l'obra del retaule s'allargaria fins al 1785 i el daurat saltaria al segle XIX, any 1855 (157-158). Hi ha una descripció del conjunt (158). — J. P. E. [17.521]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Repartiments de terres a Oriola després de la conquesta de Jaume II*, dins «Misc. Riu, II», 509-535.

El *Llibre del repartiment d'Oriola*, ja publicat per Juan Torres Fontes, conté una part afegida, que informa sobre el repartiment posterior a l'agregació definitiva de la vila al Regne de València; l'autora aporta al tema les dades que proporciona l'ACA, *Canc., reg.*, d'on es dedueix que en aquell repartiment incidiren tant la conquesta del Regne de Múrcia als sarraïns com el gronxament del dit regne entre les corones de Catalunya-Aragó i de Castella, situació que s'allargà durant setanta anys; aquest article exposa les successives confiscacions, repartiments i restitucions entre el 1296 i el 1303 (511-521, amb quadre sinòptic: 512-513); les concessions posteriors a la incorporació definitiva al Regne de València són indicades en les pàgines 522 i ss. (amb quadre sinòptic: 530); en aquest segon període hi tingué un cert protagonisme el consell d'Oriola. Hi ha un croquis de la zona (535). — J. P. E. [17.522]

Joaquín APARICI MARTÍ, *El Alto Palancia como polo de desarrollo económico en el siglo XV. El sector de la manufactura textil* (María de Luna, VIII), Sogorb, Ajuntament 2001, 240 pp.

Part de tesi doctoral, que entra dins el projecte de l'autor d'avaluar el dinamisme propi de comarques o poblacions altres que la capital del regne i llur contribució a l'empenta industrial i comercial de València durant el segle XV, sobretot en el camp de la manufactura tèxtil; ací tenim tres capítols. El primer, dedicat a la llana en tant que motor de l'activitat tèxtil de la comarca (7-64); el segon dedicat a les fibres vegetals (65-78) i el terç al menestral i a les seves condicions de vida (79-107). Per a tot l'estudi són bàsics, ultra l'ARV i el del Col·legi del Patriarca, els sogorbins de la Seu i del Municipi i els també municipals d'Altura i de Terol (118); però ho són molt més per a la segona part de l'estudi, d'informació prosopogràfica dels monestrals del ram de la producció tèxtil, per a cada un dels quals són aplegades totes les dades fornides per les fonts, amb referència a la corresponent en cada cas (127-235). Hi ha bibliografia (119-125). — J. P. E. [17.523]

Anna Maria CORREDOR PLAJA, *Les possessions de la Universitat de Pals el 1672*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 73-86.

A l'ACA, *Batllia de Catalunya*, fou trobat el *Capbreu de Pals* dels anys 1671-1672; l'autora l'aprofita per fer conèixer la toponímia del terme documentada en les declaracions de reconeixement de senyoriu, i sobretot per transcriure la confessió de les autoritats municipals relativa a les terres i als serveis comuns, que reconeixen tenir en emfiteusi per concessió de la senyoria (83-86). — J. P. E. [17.524]

Salvador CASTELLET CASANOVA. *La Pelejana. (Dades documentals)*, dins «Actes. IV Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. La Vall d'Alba - Octubre 1999», Castelló, Diputació 2001, 29-32.

Aplec de notícies documentals sobre la localitat indicada en el títol, datades des del 1448 al 1800, relatives a deutes de veïns, a canvis de propietat, a estimes municipals o a informacions en guies de camins entre els regnes de València i d'Aragó, aplegades a Castelló, AM, *Cort del justícia*, AHP i AHDiputació, *Protocols notariais*, i a Vilafamés, AM, *Llibres de la peita*; són transcrits dos

fragments, d'un inventari del 1751 i d'un testament del 1800, descrivint trossos de terreny d'una propietat. — J. P. E. [17.525]

Aymat CATAFAU, *La villa Perpinià: son territoire et ses limites (X<sup>e</sup>-XIII<sup>e</sup> siècles)*, dins *Ciutat Poders*, 41-67.

Pierre PONSICH, *Perpinyà haut-médiévale. Naissance d'une cité comtale (X<sup>e</sup>-XII<sup>e</sup> siècles)*, dins *Ciutat Poders*, 69-77.

Renada-Laura PORTET, *Les coronells de Perpinyà*, dins *Ciutat Poders*, 29-34.

Catafau, tenint sempre a les mans la documentació de l'ADPO, convida el lector a un passeig de cinc estacions pel temps i l'espai amb la intenció de copsar el sentit de l'evolució d'un lloc convertit en vila i després en ciutat al mig d'un paisatge transformat per aquest procés urbà. La primera parada és ocasió de fixar-se en el territori de Perpinyà abans d'ésser vila, bo i preguntant-se si hi actuava una herència històrica, la col·locació geogràfica privilegiada o era un espai buit: a diferència de pertor al Rosselló, Perpinyà no pot presentar arrels prehistòriques, ni documents de l'ADPO per a l'alta Edat Mitjana, abans de la segona meitat del segle X; què explica que els comtes s'hi establissin? (42-46) La segona aturada ens col·loca davant les primeres notícies de la vila i de la parròquia: el 927 compareix la frase «in termino de villa Perpiniano» i dos anys després, com a topònim al qual mena un camí, topònim que el 959 correspon a propietat de la família comtal, que consta comprada en alou a un tal Ató; el 1025 compareix l'església (amb cementiri al voltant) de Sant Joan el dia de la seva consagració, localitzada al comtat de Rosselló, bisbat d'Elna, 'villa' de Perpinyà; el 1116, a tocar de la cellera on hi ha l'església, sorgeix l'hospital de Perpinyà; el comte signava l'acta de consagració de l'església (47-51). Tercera aturada: en el moment en què la família comtal d'Empúries-Rosselló es bifurca, la branca de Rosselló s'instal·la a Perpinyà i en fa punt de partida de les accions militars del comte en els moments àlgids de la violència feudal, documentada en les 'rancures' del comte d'Empúries, però Perpinyà s'enforteix el 1102 amb l'establiment comtal de la canònica de Sant Joan de Perpinyà, el 1116 amb la de l'hospital annex, que també toca la muralla i en el pas del s. XI al XII amb la residència comtal: ja s'ha format el nucli, el 'bourg' (52-59). El tram següent, quart, ens condueix de la vila a la ciutat, els segles XII-XIII: neix o creix la consciència de comunitat responsable i la població ja no s'encabeix dins els murs vells, s'han de construir nous murs i valls i Alfons I ha proposat que el desplaçament vagi vers el Puig dels Mesells, però els perpinyanesos volen que el mercat segueixi allà on és; Perpinyà no es desplaçarà, però li naixeran ravals o barris en planificació radial: Sant Mateu, Vilanova, Puig de Sant Jaume, la Real, en contraposició a la Vila Vella; des del 1262 aquest poble rep del rei l'administració dels seus impostos (60-62). I influeix damunt les poblacions de la comarca (63-65 i croquis de la p. 67).

Pierre Ponsich repassa la trajectòria que acabem de conèixer, fixa el seu esment en els deu comtes de la dinastia d'Empúries-Rosselló (73-75), sota els quals s'hauria format el conjunt de *Costums de Perpinyà*, reconeguts per Guerau II el 1162, confirmats per Alfons I de Catalunya-Aragó i conservats en tres còpies manuscrites de la BM i de l'AM de Perpinyà; en el fons, la *Carta comunal* del 1197 «ne faisait que confirmer un état de choses bien antérieur» (77).

Després d'algunes consideracions filològiques, dama Portet repassa l'aparició i l'ús del mot 'coronell' en la documentació perpinyanesa, en concret en el registre de l'ADPO, 1B60, enquesta al servei del rei Jaume II de Mallorca prèvia a la construcció del Castell Reial; 'coronell' equival a l'insula / illa' clàssica (30-31); els anys 1599-1613 la paraula és usada en el registre de la parròquia de Sant Joan (32-33); en l'inventari del 1750, ja en francès, el mot es transformava en 'coronnel' (33-34). — J. P. E. [17.526-17.527-17.528]

Laure VERDON, *Le quartier Saint-Mathieu de Perpignan: un exemple de la croissance d'une ville au XIII<sup>e</sup> siècle*, dins *Ciutat Poders*, 99-107.

El raval de Sant Mateu hauria nascut entre el 1233 i el 1247 i el 1280 ja seria completament edificat; el *Cartulari del Temple*, ara a Perpinyà, ADPO, amb els establiments de patis a edificar

allí consignats, permet de resseguir l'empenta del poblament i de fer-se una idea de la composició socioprofessional dels habitants. La gràfica de la pàgina 106 fa saber que les construccions es dispararen entorn el 1240 i arribaren al cim entre el 1270-1280; que el convent de framenors hi donà nom almenys a un carrer i a un forn; i que els habitants eren jornalers o menestrals. Les relacions comercials es concentraven principalment amb el Llenguadoc i amb Flandes (104-105); hi ha tres gràfiques (106-107). — J. P. E. [17.529]

Sylvie CAUCANAS, *Mesures d'ordre et de police réglementant l'usage des eaux: l'exemple des canaux de Perpignan aux XIV et XV siècles*, dins *Ciutat Poders*, 119-129.

Presentats els recs principals de Perpinyà (120) i les etapes bàsiques d'engrandiment de la xarxa hidràulica (121), la seva mateixa multiplicació exigia reglaments escrits i clars, nombrosos als ADPO, sèrie 1 B (122, notes 7-9); l'autora es fixa en les ordinations del 1398 per al Rec de Tuïr i del 1425 per al Rec reial de Perpinyà (AM de Perpinyà, DD 45), que insisteixen en tres principis: el repartiment just de l'aigua, el manteniment dels canals en bon estat, i el respecte dels drets d'altri (123-127); hi havia un servei de vigilància a càrrec dels ,reguers' i imposició de multes per als abusos (128). — J. P. E. [17.530]

Daniel TABART, *Heraldique monétaire*, dins «La Pallofe», núm. 42 (Janvier 2001), 10-24.

La major part d'aquestes pàgines és dedicada a emissions de reis francesos; les pàgines 17-21 presenten emissions perpinyaneses (on consten les corresponents inscripcions) desde Martí l'Humà; les monedes porten les quatre barres, l'origen de les quals l'autor veu en el papat, a través dels comtes de Provença, des d'on haurien pasat a la Casa de Barcelona pel matrimoni de Dolça de Provença amb Ramon Berenguer III el 1112 (17 i 23-24 [ara caldria demostrar que les reines consorts imposaven les armes de llur casa originària a la del marit, per molt que fos hereu]). — J. P. E. [17.531]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Notícia sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Martí de les Piles de Gaià (segle XVIII)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 145-153.

Les pàgines inicials apleguen en fonts diverses, dades demogràfiques i econòmiques del poble el segle XVIII: vint-i-dues cases el 1760 sembla dada segura (145); la distribució de conreus és la del cadastre del 1716 (146). Segueixen notícies sobre construcció d'esglésies en la comarca durant el mateix segle (147-148) i presentació i transcripció del contracte per a la construcció de la nova església parroquial de Les Piles el 1784, de Tarragona, AH, *Fons notarial. Santa Coloma de Queralt* (150-153). — J. P. E. [17.532]

Antoni PLADEVALL I FONT, *La domus de Menola a Pineda de Mar*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 57-66.

L',Amendola', llatí convertit en ,Menola', ha donat nom a aquella ,domus', i a la família propietària, documentada des del darrer quart del segle XII; dos segles més tard, per matrimoni de púbbilla, béns i documents Menola passaven a mans dels Mont-rodon i ara llurs documents es troben a Barcelona, BC, *Reserva. Marquès de Saudín*, i són resumits en la *Rúbrica dels actes y títols fabents per lo castell, casa y beretat de Montrodon...*, obra de Ramon Sans i de Puig, del 1691, conservat a l'arxiu patrimonial Mon-rodon (Taradell), que permet de resseguir la història de la raguèlia fins al segle XVI (61-63). Hi ha tres fotografies de Menola i una de Mont-rodon (65-66). — J. P. E. [17.533]



David ASENSIO I VILARÓ, Ramon CARDONA I COLELL, Conxita FERRER I ÀLVAREZ, Jordi MORER DE LORENS. Josep POU I VALLÈS, *Les excavacions arqueològiques e el jaciment iberoromà i medieval de la Codina (Pinell, Solsonès). Campanyes de 1996 i 1997*, dins «Oppidum», I (2001), 83-110.

Ultra la informació sobre la campanya d'excavacions a la Codina de Pinell, tenim en aquestes pàgines transcripció d'afrontacions de propietats localitzables en la contrada, transcrits de documentació inèdita de Solsona, ADS, *Pergamins*, dels anys 1003-1047 (90-92). — J. P. E. [17.534

David GUASCH I DALMAU, *Premses i vi al Pirineu (segles IX-X)*, dins *Mas català*, 87-101.

L'autor aplega en alguns dels reculls documentals publicats pel pare Cebrià Baraut les referències a premses, estris i atuells per a la producció o conservació del vi (90-91), amb particular atenció a les vinyes esmentades en els documents (92-93) i als sòcols i contrapesos de premses, que encara es poden trobar per la comarca de l'Alt Urgell i la Cerdanya (95-97 i il·lustracions: 99-101). — J. P. E. [17.535

Joan Anton ABELLAN, *Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba*. Volum I, Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals 2001, 248 pp.

Dins aquest aplec de cent cinquanta goigs, en trobem alguns d'explícitament datats abans del segle XIX: *Cobles del gloriós bisbe y màrtir sant Martirià*, del 1668 (núm. 18); *Goigs del gloriós sant Thirs*, 1798 (núm. 38); *Goigs del gloriós sant Pallari*, dels anys 1749 i 1761 (núms. 164 i 165; el núm. 163 també deu ésser del segle XVIII, però no és datat). — J. P. E. [17.536

Gener GONZALVO BOU, *Poblet, panteó reial* (Episodis de la història, 328), Barcelona, Rafael Dalmau editor 2001, 96 pp.

Aquestes pàgines tenen un triple objectiu: resseguir la història dels enterraments ducals i reials, detallar el procés de llur destrucció durant el segle XIX i dedicar breus notes a llur 'desafortunada reconstrucció' de mitjan segle XX (10); només el primer dels tres objectius recau en el nostre camp, en l'exposició del qual l'autor ha aplegat dades tant del *Diplomatari de Poblet* i d'altres aplecs documentals i de les *Cròniques reials*, com de l'ACA, *Canc.*, *perg.*, i de les històries de Poblet de Jaume Finestres i d'Agustí Altisent: ultra l'atenció i protecció constant de Poblet i els seus béns, els reis, des d'Alfons I, el Cast, manaren per testament rebre sepultura en aquell monestir (10-18 [ara, per l'aplec de documentació pontificia de Gregori IX, d'Eliseo Sáinz Ripa, hom pot veure entre les *Recensions* d'aquest volum en la dedicada al dit aplec documental que Poblet també fou àmpliament afavorit per aquell papa]). Amb Pere III el Cerimoniós el projecte reial damunt Poblet s'engrandeix i [amb el lloc de la biblioteca reial] hi vol, projecta i fa executar durant gairebé trenta anys allò que seria el gran panteó reial oficial de la Casa de Barcelona (31-34), voluntat que, malgrat tot (55-56), es complí tant en els seus dos fills reis com en els de la casa de Trastàmara (35-53); amb motiu de la darrera sepultura, la de Joan II, el monjo Miquel Longares i el cronista reial Pere Miquel Carbonell deixaren extenses descripcions d'exèquies reials (48-49). La predilecció reial arrossegà les de nombrosos nobles, d'entre els quals destaca la de la raguèlia dels Folc de Cardona (56-63). La bibliografia dels panteons reials de Poblet és extensa, i l'autor reproduïx la descripció d'Antoni Ponç, de darreries del segle XVIII (67-71). — J. P. E. [17.537

Valentí GUAL I VILÀ, *Conflictes entre Poblet i Montblanc per Prenafeta. Segles XV-XVI*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 13-24.

Recordat l'emboïc de drets damunt Prenafeta derivats de concessions reials contraposades o de compres parcials de drets de senyoriu entre el monestir de Poblet i la vila de Montblanc, l'autor exhuma i resumeix tres documents de l'Arxiu actual de Poblet, calaixos 3 i 5, en els quals el monestir havia defensat els propis drets senyoriais contra intervencions militars de veugers o sotsveugers a Prenafeta per circumstàncies diverses en el pas del segle XV al XVI (17-23). — J. P. E. [17.538]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Pere SALAS VIVES, *El Barroc a Pollença. Noticiari de la història de Pollença* (Temes Pollencins, 6), Pollença, El Gall Editor 2001, 80 pp.

Tres són els escriptors que han deixat descripcions o notícies de la Pollença barroca: Joan Binimelis, en la *Història de Mallorca* del 1595, que subratllà l'origen romà de la vila i descriví el terme i les seves particularitats; aquesta secció de la dita *Història* és transcrita de la seva redacció original catalana, ara a Madrid, BN, ms. 18.394 (*De la vila y parròquia de Pollença*, 25-32); aquesta còpia fou escrita de mà del pollencí Bartomeu Martorell, el qual hi afegí notícia d'efemèrides locals religioses corresponents al pas del segle XVII al XVIII: *Fundació del col·legi de los pares de la Compañia de Jesús en dita vila de Pollença* (33-37); *Visita del bisbe de Mallorca i del virrei* (38); *Entredit* (39); i *Festas de Carlos 3<sup>o</sup>* (40-41: única anotació civil, que proclama l'austriacisme de l'autor); *Electió del bisbat de Malta en persona del Il·lm. senyor don fr. Jaume Cànevas, fill y natural de esta vila de Pollença* (42-43); *Felip V* (44); *Combregar dels malalts* (46); *Jbs. Fundació de Monti-Sion* (47-48); *Sant Christo de Alcúdia, die 28 julii 1697* (49); *Benedicció de Monti-Sion* (50-51) *Capelle en la fortaleza* (52); *Benedicció de la campana* (53); *St. Pio 5* (54); *Beato Regis* (55); i *Fundació o benedicció de la primera pedra de la Iglésia parrochial de Pollença* (56-58). Ja a mitjan segle XIX, Joaquim M. Bover aplegà en el *Noticiari* del volum onzè de les seves *Miscel·lànies* (Palma de Mallorca, Biblioteca March), dades del segle XVIII pollencí (61-64). La mateixa biblioteca (*Capta 6/9*) posseeix un *Noticario del Rdo. Dn. Bartolomé Ferragut y Oliver Pro. Beneficiado en Selva*, que descriu les pregàries per secada a Pollença els anys 1748 i 1749 (71-73). Hi ha il·lustracions, entre les quals una pàgina de la *Història* de Binimelis (70). — J. P. E. [17.539]

Maria BARCELÓ CRESPI, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Nota sobre alguns objectes de l'església parroquial de Porreres (1442)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 313-316.

Després de la conquesta, Porreres tingué tres temples parroquials successius: l'inicial, el construït el segle XIV i el barroc actual; al segon correspon l'*Inventari de les robes, joies, arnesos i altres béns de l'església parroquial de Porreres*, datat el 1442, conservat a l'ARM, *Arxiu Antic XXII/1903*, ff. 4-6v, ací transcrit (313-315); hom hi feia constar que aquella església parroquial posseïa (almenys) setze volums: tres missals (dos dels quals vells); 'hun avaniatiste' (= evangelister); dos epistolers, nou i vell; consuetat antiga; dos ordinaris; un de 'vitoris' (= invitoris); antífoner dominical i santoral; un breviari 'gran, bo e sufficient'; i un saltiri vell; i encara tres volums no identificats, que contenien texts 'notats'. De més a més, cent anys després de la seva mort la parròquia de Porreres conservava objectes preciosos llegats pel cardenal Nicolau Rossell [quina relació havia tingut amb Porreres?]: «hun càlser gran ab panna de argent ab smalts ab senyal de mossèn Nicholau Rossel, ab sa tovallola»; «hun ensanser de argent ab una barcha de argent ab dos smalts, tot ab senyal de mossèn Nicholau Rossell, quondam»; «una capseta de argent de tenir hòsties e dues canadelles de argent ab lo dit senyal de mossèn Rossell e una caxeta pocha verda ab lo seu senyal»; «hun stoig de corporals de vellut vermell ab lletres a la redor ab lo crucifix al mig ab ymatges de la Verge Maria e de Sent Johan de una part e ab stelles de la altra, tot d'or ab senyals de mossèn Rossell»; i «hun pali de vellut de grana vermell... ab senyal del dit mossèn Rossell»; hi havia encara «hun coffret de argent de tenir lo cors de Jesucrist», l'escut del qual no era clar si era del cardenal o d'algu altre. — J. P. E. [17.540]

Jordi MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 43), Barcelona, CSIC 2001, 1008 pp.  
Tesi doctoral de l'autor, només coneguda per referència. — J. P. E. [17.541]

FAMÍLIA BONADA, *Història d'una família. Els Bonada, del Bearn a la Vall de Ribes*, dins «IBIX /Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (1998-1999 [2000]), 201-209.

Narració de com, del 1923 ençà, s'ha anat formant l'arxiu familiar Bonada, de Ripoll, que abasta la documentació datada des del 1500, aplegada sobretot en els arxius de la comarca o de les veïnes, o també e els Archives Départementales des Pyrenées Atlantiques, de Pau; el primer pergamí, del 1519, és ací transcrit en traducció catalana (207-208). — J. P. E. [17.542]

Josep TRENCHS I ÒDENA, *La sagristia de Ripoll (1336-1337) i Benet XII. Documents pontificis*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 81-83.

La disputa entre dos monjos de Ripoll per la possessió de la sagristia del monestir, repercutí en procés en cort romana, la documentació del qual s'ha conservat a la Ciutat del Vaticà, ASV, *Collet.*, 425, que conté uns vint-i-cinc documents presents per ambdues parts; *Reg. Aven.*, 51, que conserva les declaracions dels testimonis; i encara *Instr. Misc.*, on hi ha quatre documents sobre el mateix afer. [Aquesta és publicació pòstuma de l'autor]. — J. P. E. [17.543]

Manel LÓPEZ I CEBALLOS, *Els santuaris del Ripollès: Núria i Montgrony*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 85-113.

Encara que l'interès d'aquest títol caigui fora el nostre tema, algunes de les seves pàgines hi encaixen: la descripció de Montgrony en *El jardín de María* de Narcís Camós (94 i 100); quant a Núria, trobem un fragment de Visita Pastoral del 1760 (102), la descripció d'un 'miracle' datat el 1566 (104), i anotacions diverses del *Llibre de presentalles*, anys 1606-1727, ara a la Seu d'Urgell, AD (105-107); els exemplars de goigs són conservats en edicions posteriors al s. XVIII [però el text podria ésser anterior] (108). — J. P. E. [17.544]

Josep M. CONTIJOCH CASANOVAS, *Rectors de la parròquia de Rojals (anys 1725-2001)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 75-88.

A base dels registres parroquials, conservats a Tarragona, AHA, *Rojals*, l'autor ha reconstruït la nissaga dels rectors; assenyalades les característiques generals dels dits volums (76), la llista dels rectors ocupa la pàgina 78, on consten els anys del càrrec, nom i cognom i alguna nota destacable consignada en el registre. — J. P. E. [17.545]

Paul FREEDMAN, *Servitude en Roussillon*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 112 (2000), 867-882.

El gruix de documentació medieval a Catalunya Nord és menor que el del Sud, però ultra la conservada a l'ADPO, en forma original o en còpies en els cinc volums del *Fons Fossà*, la BM conserva els 62 reculls de Bernard Alart, i d'altra banda la situació política dels Comtats no convidava a presentar una història pròpia; i així, en la segona meitat del segle XIX, Jean-Auguste Brutails i Jean de Gazanyola subratllaven que una de les diferències amb Catalunya hauria estat l'absència de servitud al Rosselló; investigacions recents de Lluís To, Aymat Catafau i Laura Verdon s'allunyen d'aquella tesi (867-870). Per la seva banda, l'autor, conscient de la complicació

mental induïda per la distinció entre Catalunya Nord i Sud i entre Catalunya Vella i Nova, però no menys conscient del fet que, justament els darrers segles medievals encunyaren la definició geogràfica de Catalunya com el triangle existent entre Salses, Tortosa i Lleida (o el Cinca), per la seva banda estableix que «these exactions [onerous (que serien les pròpies de Catalunya)] are at least present if not overwhelmingly visible in the sources for Roussillon» (873) i indica les dites fonts: documents que demostren opressió senyorial, trobats també per Pierre Bonnassie i Thomas Bisson; el *Cartulari de Masdeu* conté multitud de pagaments que inclouen alguna dependència, ultra l'econòmica; les queixes (‘quaerimoniae’) per opressió injusta; cartes de poblament on consta l'exempció de ‘mals usos’; les quantitats de moneda pagades pels privilegis d'exempció d'aquells mals usos; documents privats on individus i famílies senceres reconeixen ésser ‘homines proprii’, propietat d'un senyor, o que comencen d'ésser-ho (874-878); i entorn el 1450, representants del Rosselló formaven part del Sindicat Remença (870-871); però no és clar si aquesta dependència era tan forta com en l'altra Catalunya Vella (878-880). — J. P. E. [17.546]

Olivier POISON, *Aspects concrets i profans en la pintura mural romànica nordcatalana*, dins «Llambard. Estudis d'Art medieval», XIII (2000-2001), 81-95.

En estudiar les restes de pintura mural romànica conservada en algunes esglésies del Rosselló, l'autor esmenta les inscripcions, sempre fragmentàries, de les esglésies de Santa Maria del Vil·lar (Vilallonga dels Monts), Sant Martí de Fenollar (Morellàs - les Illes), i Sant Salvador de Casanoves (Illa de Tet), ací escrites a l'inrevés. — J. de P. [17.547]

Antony PINTO, *Les sources notariales, miroir des cycles d'exportation du pastel languedocien en Roussillon et dans de Nord-Est de la Catalogne (XIV<sup>e</sup> siècle - premier quart du XV<sup>e</sup> siècle)*, dins «Annales du Midi», 113 (2001), 423-455.

La documentació oficial de Barcelona, ACA, *Batllia general. Coses vedades* és pobra de notícies sobre el tema, a diferència dels arxius de Perpinyà, ADPO, i de Girona, AH, *Protocols notariales*, que han proporcionat les dades exposades en aquestes pàgines, en les quals resulta clar que, malgrat les prohibicions franceses d'exportar ‘pastís’ el 1305 i el 1318, el comerç d'aquell producte utilitzat en el tint de drap seguí essent important en totes direccions, amb repercussions en l'emigració de mercaders, tant toscans com catalans, vers Tolosa de Llenguadoc. Hi ha dos croquis de l'abast geogràfic de les operacions (430 i 441). — J. P. E. [17.548]

Ramon SALA, *Els catalans del Nord a l'Edat Moderna: aproximació a la identitat rossellonesa*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 20 (2000), 63-79.

«Estudiarem les qüestions d'identitat a la Catalunya del Nord en dos temps: abans i després del 1659» (64). La primera part aplega diversos testimonis literaris (de Francesc Comte, d'Andreu Bosch, la identificació del vent del Nord amb Jan de França, l'odi de Berry, governador de Llenguadoc; afegim-hi la identificació entre gavatx i heretge, i documentació diversa de l'ADPO), i no cal dir que el 1642 Perpinyà queia en mans de ‘lo enemic francès’ (64-68). Les Corberes són la frontera, també en la psicologia col·lectiva (fins i tot els francolíns es moren quan volen a França) (68-69); i tot i la vel·leïtat antibarcelonina, la catalanitat és constantment reafirmada, igual com la de la llengua comuna (69-70). Tots aquests factors es reforcen després del 1659 en reacció a l'ocupació política i militar i comença la imposició de llengua i cultura francesa i el 1700 començaven les prohibicions expressives de la llengua (71-72) i la desconfiança dels intendents parisencs envers els rossellonesos (72-73), pressionant en el sentit de negar la catalanitat, qualificant els indígenes d'‘espanyols’ (72-73) i concentrant en ells tota sort de malignitat (73-75); en resulta la progressiva acceptació de França (documentada en els informes oficials conservats en l'ADPO), que, però, mai no és total: el rei no arriba a fer oblidar els antics reis,

l'alfabetització segueix fent-se en llengua catalana i només el 2-3% sabia el francès; i la religiositat francesa passada pel jansenisme no s'arriba a imposar a un cristianisme que en devocions i en altars barrocs segueix essent catalana (71-79). — J. P. E. [17.549]

Oscar JANÉ CHECA, *Un exemple de contraidentitat formadora d'identitat col·lectiva: els catalans enfront de França a l'època moderna*, dins «Revista de Catalunya», núm. 151 (2000), 11-31.

Oscar JANÉ CHECA, *Aspectes de la relació identitària de Catalunya amb França a l'època de Lluís XIV*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 103-136.

Objectiu de l'autor: a base dels estudis ja publicats i de documentació inèdita de Perpinyà, ADPO, de Vincennes, Archives Historiques de l'Armée de Terre, de París, Archives du Ministère d'Affaires Étrangères, i de la Seu d'Urgell, AD, «entendre el posicionament global dels catalans (autoritats o poble) enfront de França, des dels primers contactes d'aliança amb França (1640) fins a l'oposició frontal certificada pel rebuig de Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV, com a rei d'Espanya» (104). I encara precisa: «esbós dels precedents que marcaren les relacions de França amb Catalunya» (105) i més en concret amb els comtats de Rosselló i Cerdanya, car hi hauria hagut un principi d'evolució diferent entre els comtats i la resta del Principat. I així l'autor es pregunta quines són les arrels del rebuig a França per part dels comtats (106): el record de l'ocupació dels comtats els anys 1462-1473 i sobretot del setge 1474-1475 i posterior reocupació fins al 1493 (108-111); el perill herètic de l'hugonot infiltrat en les tropes franceses, que endueix l'ocupació militar, i la contrapartida de la intervenció de Felip II a França, dispara la rumorologia; i el 1640 es repetia el setge amb tots els seus extrems d'inhumanitat (112-114); els conflictes puntuals amb els ,gavatxos' llenguadocians nouvinguts (114-117); l'enfortiment de la incomprensió entre Barcelona i Perpinyà pel fet que el poder de Catalunya demana l'ajut de França el 1640 (117-118). Després del Tractat dels Pirineus, els qui personificaren la col·laboració amb França a Perpinyà eren els barcelonins profrancesos (124-125) i amb la supressió de les institucions catalanes i la creació del Consell Sobirà del Rosselló «podem dir que... havia perdut el més essencial de la seva identitat jurídica» (125); la política reial fou, de més a més, de direcció contraposada al Sud (una normalització que permeté l'empenta) i al Nord (imposicions odioses i tancament de fronteres en totes direccions); al Nord, l'ensenyament, francès, era centrat en els jesuïtes i era camí de promoció social, alhora que començava la pressió contra la llengua catalana (126-129 i 131-132) i naixia la malfiança oficial contra clergat i ordes religiosos autòctons (130); d'aquesta manera ja s'aniria modificant la identitat del Rosselló (130-132), car «les bases de la integració a França sí que sembla que es van començar a establir durant el regnat de Lluís XIV» (135). — J. P. E. [17.550-17.551]

Santi TORRAS I TILLÓ, *Més dades sobre l'Església de Sant Pere de Rubí en l'art i en el temps (1506-1702)*, dins «Terme. Terrassa. Revista d'Història», num. 16 (novembre 2001), 111-144.

Dins el «magre context demogràfic i econòmic», en què es trobava Rubí durant els segles moderns manifestat en els primers inventaris de l'església, cap a darreries del segle XVI s'encetà nova etapa amb la construcció i decoració de la capella del Roser (115-116), una imatge de sant Joan Evangelista (119-120) i sobretot el retaule de l'altar major, obra de Francesc Rubió i col·laboradors, de Moià (121-125), seguí durant el segle XVII amb construcció i retaule de la capella de sant Sebastià (125-126) i arribà al 1702 amb l'altar del sant Crist (127-129); l'autor posa particular esment a la identificació dels models iconogràfics europeus contemporanis, on no manca alguna làmina de Hieronymus Wierix per a les *Evangelicae Historiae Imagines* de Jeroni Nadal (119-123). Tot i que es tracti d'un estudi d'història de l'art, trobem aplegada en apèndix documentació relativa a les diverses obres i escultures, de Rubí, AM, *Fons parroquial*, Terrassa, AHC, i Barcelona, Arxiu Reial (ACA): dos instruments relatius a la Mare de Déu del Roser, quatre al retaule de l'altar major, un a la nova sagristia, un a sant Sebastià i un a l'altar del sant Crist (130-139). — J. P. E. [17.552]

M<sup>a</sup> Luisa MELERO MONEO, *Iconografía de los oficios artísticos en el románico. Algunas representaciones en la escultura monumental*, dins «Lambard. Estudios d'Art Medieval», XIII (2000-2001), 61-79,

Resumits estudis anteriors sobre l'artista medieval i la manera com ell mateix s'autocomprenia -fonamentalment un home d'ofici-, l'autora subratlla l'orgull professional o personal que es fa evident en les signatures i representacions d'escultors romànics en plena feina. És cèlebre la inscripció d'Arnau Cadell en el claustre de Sant Cugat del Vallès, reproduïda ací (71).  
— J. de P. [17.553

M. Cristina FORNS DE RIVERA, *El bosc de Valldonzella: conflictes d'interès, explotació i domini segons un document del 1340*, dins «Materials del Baix Llobregat», 4 (1998), 151-161.

M. Cristina FORNS DE RIVERA, *El forn senyorial i el proveïment de pa a Sant Feliu de Llobregat (segle XIV)*, dins «Estudis Històrics i Documents del Arxiu de Protocols», XIX (2001), 47-66.

La duplicitat senyorial damunt un mateix territori (Almoïna de la Seu de Barcelona i família Ferriol) fou font de tensions entre ells i amb els senyors veïns i en particular amb el monestir de Valldonzella. El primer títol conté un estudi de «la discòrdia que es produí entre aquestes monges i els senyors de Sant Feliu, motivada per l'interès dels senyors a exercir els seus drets d'explotació en exclusiva del bosc de Valldonzella la Vella, propietat de les monges» (47), que s'acabà cedint un limitat dret d'empru del bosc i dret de pas a favor dels Ferriol.

El segon títol, a base de l'ACB, *Pergamins*, prossegueix l'estudi de les tensions, aquesta vegada entorn dos punts: el forn (48-57) i la comercialització del pa en la vila (57-58). Les dades sobre el forn i els respectius drets i deures de senyors, propietaris útils i usuaris consten en les clàusules de dos convenis d'establiment dels anys 1367 i 1384, i els compara amb els d'un establiment contemporani fet per Jaume March, senyor d'Eramprunyà, a Sant Climent de Llobregat (56). Altra documentació del mateix fons, dels anys 1330 i següents, ens permet d'assistir a una disputa jurisdiccional entre l'Almoïna de la Seu de Barcelona, senyora, i la mostassafia de la Ciutat de Barcelona entorn el control de pesos i mesures en les viles dins els termes de la capital, que desembocà en la delimitació de funcions policials sobre la venda, a favor de la Ciutat, amb el consentiment tant dels Consellers com de l'Almoïna (61). Hi ha d'altres notícies sobre el tema, algunes de les quals procedents del *Llibre de marmessoria de Bartomeu de Miramat* (65 [cf. ATCA [XV], 1996, 788, n. 11335]). — J. P. E. [17.554-17.555

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *L'arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses. Regestos dels documents dels anys 1115-1200*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 74 (2002), 5-72.

Els documents ací regestats pugen a dos-cents dotze, de «tipologia molt variada... que permetrà d'anar molt enllà en el coneixement de la formació i el manteniment del patrimoni canonical, de la seva explotació i de la vida interna de la comunitat» (9). Hi ha diplomes papals, ja integrats en les corresponents compilacions (núms. 32, 38, 44); i no manquen els dels comtes de Barcelona (núms. 5, 27, 33, 39, 69) o d'altres (núms. 10, 11); el major nombre de documents s'emmarca en el feudalisme, amb quantitat d'establiments, algunes donacions en feu o en alou, permutes d'alou, redempció de drets senyorials, creació de senescalia (127), determinació de drets de batlles (147, 168, 204), o permís per a construir un castell (núms. 202, 203); hi són ben representats aquells actes característics de la rapacitat dels senyors feudals: la restitució de delmes o de drets feudals a Sant Joan (núms. 9, 29, 47, 60, 74, 76, 87, 88, 96, 114, 122, 131, 149, 161, 170, 175, 178) i les cèlebres ‚convenientiae‘ que havien de posar fi a tensions o lluites (núms. 14, 15, 18, 45, 49, 57, 108, 123, 130, 137, 140, 143, 156, 190, 197, 198, 200); els capbreus recullen el resultat de les operacions anteriors (núms. 169, 210-212). No cal dir que és abundosa la documentació relativa a actes de la vida normal, com compra-vendes i donacions (d'entre les darreres, assenyalem les fetes en vistes a l'entrada d'un infant al monestir per a ésser-ne monjo (núms. 22, 26), o la d'una propietat ‚ad usum pauperum‘ (núm. 82); hi ha bon nombre de testa-

ments i no manquen les dotaties en consagracions d'esglésies, no totes conegudes (núms. 48, 62, 85, 91, 94; la del núm. 62 és la de l'església del monestir el 1150, ja publicada per Jaume Villanueva i per Francesc Monsalvatge); indiquem l'encàrrec de tutoria d'un menor (núm. 195), les donacions per dot o esponsalici (núms. 138, 167, 181, 196); i tres sentències judicials (núms. 71, 73, 205); i les prescripcions per a la vida interna de la comunitat, on hom pot trobar dades sobre dietètica en el segle XII (núms. 40, 109, 117, 118, 145, 180). Els registres escrits en llatí són copiats del *Llibre de canalars* i molts dels catalans són resum dels documents copiats en el *Diplomatari de Sant Joan de les Abadesses*, ambdós conservats en l'arxiu del monestir; els altres catalans han estat realitzats a base de la documentació d'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer III*, *Ramon Berenguer IV* i *Alfons I*. Tal com diu l'autor, aquesta regestació «permetrà a la llarga publicar el diplomatar del monestir de Sant Joan de les Abadesses» (9) [desitgem que sigui aviat]. — J. P. E. [17.556]

Miró AYATS I VERGÉS, *El règim municipal de Sant Joan de les Abadesses al segle XVII*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 323-328.

Suprimit el monestir de Sant Joan de les Abadesses el 1592 i traspassada la jurisdicció sobre la vila a les cinc dignitats reials de les seus de Barcelona, Vic i Girona, calgué establir noves bases de relació entre senyoriu i vila: fou la *Concòrdia* del 1630, que creà el consell de trenta jurats vilatans, representants de la universitat de Sant Joan; les atribucions de consell i de jurats consten en les successives *Ordinacions*; ací són resumides les determinacions de la *Concòrdia*, amb organigrama (325), i particular atenció a les condicions i procediment d'elecció de jurats (326-327). — J. P. E. [17.557]

Lluïsa AMENÓS, *Les intervencions arquitectòniques a l'església de Sant Pere de Graudescales: història i dades inèdites*, dins «Lambard. Estudis d'Art medieval», XIII (2000-2001), 99-109.

En l'anàlisi de l'estat de l'edifici i de les intervencions arquitectòniques que el varen restaurar de forma poc satisfactòria a parer de l'autora, són esmentats uns fragments de pintura mural trobats el 1995, amb restes d'una inscripció en dos registres sobreposats; del superior no en resta altra cosa que dues petites mòsses; de l'inferior, tres lletres, les dues darreres una .I. i una .S. — J. de P. [17.558]

Sílvia CANALDA I LLOBET, *Com podria haver estat el retaule major de la parròquia de Santa Coloma: la traça de Pere Costa*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 119-143.

L'autora informa d'haver localitzat en col·lecció particular de Barcelona una traça intitolada *Idea per lo retaule de la iglésia de Santa Coloma de Caralt, bisbat de Vic... per Pere Costa escultor de Barona*, ací reproduïda (120), i n'analitza les característiques tècniques i artístiques, amb particular atenció als escuts de Santa Coloma i dels Queralt, també presents en l'obra del mateix Costa, *Nobiliario catalán*, ara a Barcelona, BC, ms. 153, reproduïts en les pàgines 133 i 135, d'on són transcrites les explicacions pertinents (134 i 136). La documentació coneguda permet de saber que la traça fou pagada a Pere Costa, però, per raons econòmiques, el retaule no fou construït (138). — J. P. E. [17.559]

Jocelyn N. HILLGARTH, *Els Torrella de Santa Maria*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 45-57.

Procedents de Torroella de Montgrí, els Torrella tingueren aquella possessió des de la conquesta fins al segle XVII, en què la possible venda ocasionà dues intervencions reials dels anys 1670 i 1671, ara en l'arxiu de l'autor (445, nota 5), ací transcrites (48-49); el 1671 era comprada

per Francesc Coroner i el 1689 n'era alçat inventari, ara a Palma, AM, *Cotoner*, 805; en aquell moment era destinada a la reproducció d'èquids, car d'entre un nombre considerable d'egües, pollins, rucs i burros, someres i poltres, hi consta un guarà (55/466). Només hi havia un llibre, un *Missal* romà, usat (53/402). Hi ha notícia d'un altre inventari, del 1749, del mateix arxiu i fons, el núm. 1489 del qual era «una *Doctrina* per quant el sacerdot ha dit la missa, per explicar a los ohihents» (57). — J. P. E. [17.560]

Joan PAPELL I TARDIU, *El domini del monestir de Santes Creus. Un exemple d'organització del territori en època medieval (1150-1233)*, dins *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació*, III, Lleida, Universitat 1999-2000, 191-254.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[17.561]

Coral CUADRADA, *Santes Creus: els monjos colonitzadors i l'ordenació del territori*, dins *El Císter, ideals i realitat d'un orde monàstic*. Actes del Simposi Internacional sobre el Císter. Valldigna (1298-1998). Ferran GARCIA-OLIVER, editor. València, Universitat 2001, 143-156.

A base del *Llibre Blanc de Santes Creus*, l'autora recorda que els tres monestirs cistercencs s'ubicaren en la Catalunya Nova immediatament després de la conquesta del territori i foren col·laboradors en establir la nova societat. A Santes Creus, els primers anys foren presidits pel translat de Valldaura al monestir definitiu; després, una de les grans línies d'actuació fou el de l'extensió de les pastures (mapa: 148); també ensenyaren noves tècniques agrícoles, sobretot en les granges pròpies; la dispersió de béns i granges repercutí en l'administració del monestir, en relació amb el qual les granges disposaven d'una certa autonomia. — J. P. E. [17.562]

Amparo BARRACHINA IBÁÑEZ, *Segorbe y la excavación de la calle del Papa Luna. Aportación al conocimiento de la ciudad y su historia*, dins «*Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*», 21 (2000 [2001]), 397-426.

La informació històrica de la zona, des del segle XV (Sogorb, AM, *Llibre de gremis, Llibre d'aveïnaments*, etc.) fins a Anton Josep Cabanilles (397-398), passant per algun capbreu del segle XVII (423), és completada amb l'abundant troballa de ceràmica i de dues monedes de la segona meitat del segle XVIII, les inscripcions de les quals són transcrites (421). Hi ha bibliografia (424-426). — J. P. E. [17.563]

Ramon CARDONA I COLELL, *De vies antigues a camins rals*, dins «*IBIX. Annals*», 2 (2000-2001 [2002]), 83-103.

Aplec de dades sobre els dits camins en la comarca del Solsonès o relatives a poblacions de la contrada, procedents de fonts d'informació diverses, entre les quals figuren les que provénen d'autors clàssics (99-100 i 106, nota 52-53), les proporcionades per diplomataris medievals solsonins o de la Seu d'Urgell (96) o per documentació moderna (91 i 94) i les observacions de Francisco de Zamora (83). — J. P. E. [17.564]

Ramon PLANES I ALBETS, *Les Ordinacions de la Mostassaferia de Solsona de 1590*, dins «*Oppidum*», I (2001), 41-57.

Revisió ampliada de les ordinacions del 1434, les del 1590, fragmentàriament conegudes però globalment inèdites, es conserven a Solsona, AHC, *Arxiu de la Ciutat de Solsona*, 13, dues



pàgines de les quals són reproduïdes en fotografia (49), resumides en llurs vint-i-cinc capítols (44-47) i publicades en llur integritat (50-55); el 1702, ateses les picabaralles entre mostassafs i batlles dels cossenyors (bisbe i duc de Cardona), aquests encarregaren un parer sobre la jurisdicció pròpia del mostassaf, del qual ha sobreviscut la llista de documents que calia tenir presents a l'hora de precisar la dita jurisdicció; es conserva en el mateix AHC i fons, núm. 90, doc. 9, i és ací publicada (55-57). — J. P. E. [17.565]

Jordi RASIES I PLANAS, *Els Bordons: una família de mestres de fer orgues de Solsona (s. XVI-XVII)*, dins «Oppidum», I (2001), 113-118.

A base de documentació ja publicada per tot Catalunya i d'altra d'inèdita a Solsona, ADS, *Claustre*, l'autor estableix l'arbre genealògic del 1572 al 1650 (113) i la llista dels quaranta-un orgues construïts per les quatre generacions de la raguèlia entre el 1541 i el 1646 (115-116), distribuïts per tot Catalunya i València d'acord amb el mapa (114). — J. P. E. [17.566]

Clara ARBUÉS, Jaume OLIVER, *Pocs prats per a tants masos? Els prats en els espais agraris feudals de muntanya: els casos de Sorre (Vall d'Àssua - Pallars Sobirà) i Músser (Baridà - Cerdanya)*, dins *Mas català*, 67-85.

Amb l'anàlisi de la documentació i la restitució arqueològica de les superfícies destinades a prats en els dos llocs indicats en el títol, els autors intenten «identificar la lògica que explica l'existència i la gestió d'aquestes superfícies» (67). La base documental de l'estudi es troba en les col·leccions de documents (d'Abadal, Baraut, Puig; 81-82), ultra l'accés directe a l'Arxiu Ducal Medinaceli, al Diocesa d'Urgell, a l'ACA o als AHC de Puigcerdà i de Sort. Els prats compareixen en la documentació dels segles X-XI, però són una ‚rarsa relativa‘ comparats amb els camps de sembradura; ubicats normalment vora aigua (fonts, rierols, pous) són, de vegades, vedats o deveses; la diferència entre herbes verdes i seques, també documentada, permet de saber quelcom de la gestió dels prats (72), tant a Sorre (73-74) com a Músser (75-76). Ja en època moderna, l'apreciació comercial de la carn féu créixer la superfície destinada a prats, d'altra banda exempts de delme i primícia (77-78). Hi ha quatre croquis (83-85). — J. P. E. [17.567]

Salvador VEGA I FERRER, *La recuperació de l'Almoïna del pa cuit del Dijous Sant i la reparació de l'Església parroquial de la Tallada (1685)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 87-98.

L'acta de la reunió del Consell General del Castell de la Tallada, corresponent al 15 de juliol del 1685, ací transcrita de Girona, AHG, *Fons notarial. Verges*, certifica que en aquella data, a fi de poder complir les prescripcions de la darrera visita pastoral del bisbe de Girona, posaven en mans dels obrers de l'església els béns de la «caritat del Dijous Sant», destinadors a reparació i adob de l'església (88-89); amb la dita ocasió, l'autor explica quins eren els serveis municipals a darrereries del segle XVII (90-91), les dificultats amb les quals s'havia d'encarar el dit consell (92-94) i les notícies contemporànies ofertes per les actes de visita pastoral, existents a Girona, ADG, *Visitationum* (94-97). — J. P. E. [17.568]

Eugeni PEREA SIMÓN, *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*. Pròleg de Carlos MARTÍNEZ SHAW, Tarragona, Diputació 2000, 596 pp.

Sobre la base dels fons arxivístics esparsos pel bisbat, d'entre els quals destaquen l'AHA, tant en la seva part diocesana com en la de les parròquies, i el Capitular de Tarragona, també l'AH o

l'AHC de Reus, i els parroquials de l'Alcover, l'Alforja, Montblanc, Riudecols, Senan i Ulldemolins (493-502), que han proporcionat a l'autor 782 actes de visita pastoral i 1331 testaments (base completada amb la corresponent bibliografia) (503-530), ell ofereix en aquest llibre una visió global de la situació religiosa de les poblacions de l'arquebisbat de Tarragona en el canviant segle XVIII, començant per les institucions d'abast general: arquebisbe i capítol de la Seu, vistos també en tant que senyors temporals de llocs, ordes religiosos i seminari, amb quadres quantitativs sinòptics per a tots els casos (19-34); seguint per l'estructura parroquial i els seus servidors (37-63), per la clerecia tant secular com regular (67-97). Des d'ací, l'autor entra de ple en el tema de les visites pastorals: primer, en tant que esdeveniment en la vida d'una parròquia (101-121: assenyallem els objectius formulats per l'arquebisbe Francesc Armanyà: 112), i tot seguit en tant que revisava els diversos llibres de la parròquia, de les fundacions o de les confraries, donant-nos així una visió dels arxius parroquials tarragonins del segle XVIII (125-147). Els capítols successius repassen els diversos camps d'atenció de la visita; el temple i les seves parts i llur bon estat (151-188), el culte litúrgic parroquial tant en els actes sacramentals com en les celebracions lligades als temps successius de l'any (191-236), les accions litúrgiques en tant que fet personal (recepció de sagraments i celebració funerària: aquest és un dels punts que més concentren l'atenció dels visitadors. Assenyallem algunes composicions en vers: 255-256, 264, 308) (239-324), les manifestacions de vida cristiana, personals o col·lectives (327-353), l'ensenyament de la doctrina de l'església en el catecisme, la predicació ordinària o la solemne, les missions, i les escoles; i en sentit negatiu, els processos inquisitorials en matèria de fe (357-403); l'aiguabarreig de sagrat i profà (407-444), on trobem, per exemple, els permisos per a la representació pública d'obres teatrals, i finalment la correcció de desviacions o d'abusos (447-478, amb noves estrofes: 452 i 458-9, i un apartat sobre censura de llibres: 469-472). Són transcrits en apèndix documental un memorial de greuges del rector de l'Alcover contra els beneficiats de la parròquia, 1800 (432-534); consuetud de Tarrés (s. XVIII) (545-547); text de dos sermons, un de Pasqua a l'Albiol i un de missió d'un franciscà d'Escornalbou (548-555) i explicació catequètica per a joves de punts diversos amb preguntes i respostes (556-577); la consuetud de Tarrés, ja del 1810, conté un apartat sobre el cant de goigs, evidentment anteriors al segle XIX (537). Hi ha taula única d'antònims i de topònims (579-589). — J. P. E. [17.569

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Música i església a Tàrraga (del segle XV a inicis del XVIII)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 151-198.

L'autor ha realitzat un escorcoll sistemàtic del fons municipal de Tàrraga, AHC, a la recerca de dades sobre el tema (*Llibres de consells, d'albarans, de comptes, d'èpoques comunes, de pòlisses, de capitulacions*) i en un primer apartat resumeix totes les anotacions que hi fan referència des del 1437 al 1717 (153-172), amb particular atenció a orgues i orgueners (172-174), a organistes i manxadors (174-177), a mestres de cant (177-179), a d'altres músics (179-180) i a campaners (180). L'altre apartat conté cinquanta quatre registres i transcripcions de fragments documentals del fons abans esmentat (184-197). Hi ha bibliografia (182-183). — J. P. E. [17.570

Raúl BALSERA BOLAÑO, *Evolució de la història d'Ègara en onze manuscrits procedents de la Col·legiata del Sant Esperit de Terrassa: el trànsit de l'antiquarisme a l'arqueologia*, dins «Terme. Revista d'història», núm. 16 (novembre 2001), 61-87.

Com que des de sempre el passat ha estat instrumentalitzat per les societats humanes en funció del present, l'autor dóna ací el resultat del seu estudi, aplicat al cas de Terrassa, a base d'onze manuscrits redactats entre el començament del segle XVIII i el començ del XIX, procedents de l'arxiu del Sant Esperit i ara conservats a l'AHC de Terrassa, en els quals l'autor esbrina, també gràcies al coneixement de la biografia intel·lectual dels respectius autors, el paral·lelisme entre contingut narratiu i pressupòsits; ens són presentats títols successius com les *Grandeses i antiguitats d'Ègara-Terrassa*, de Joan Arnella [el qual, amb certesa absoluta, no pogué ésser «ordenat sa-

cerdot el primer de març del 1599 i, deu dies més tard, prevere...»: 64], la *Descripción de Egara*, d'autor anònim deutor de Jaume Pasqual i de darreries del segle XVIII, el també anònim *Noticias de la ciudad de Egara*, on l'autor, certament religiós, conjuga les dades conegudes amb fantàstiques i admirables invencions (67), i l'encara d'autor desconegut, *Breu relació de las grandesses y antiguitats de la vila de Terrassa, dita antigament Egara*, de mitjan segle XVIII (67-68); tots tres es basen en historiadors recents, entre els quals detaquen Jeroni Pujades i Francisco Diago. Els altres manuscrits pertanyen al segle XIX i XX. Un tema recurrent és el de la coincidència local entre Egara i Terrassa, que ja Joan Arnella establí sobre base epigràfica i després fou confirmada a mesura que es conegueren els documents altomedievals (76-77); l'epigrafia i la numismàtica foren objecte d'atenció constant per part de molts d'aquells autors (78-82). — J. P. E. [17.571

Cristian FOLCH, Joan LLINÀS, Carme MONTALBÁN, Alons RAMÍREZ, Marc SUREDA, *Torcafelló. La descoberta arqueològica d'un castell del vescomtat de Cabrera*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 33-56.

Correctament localitzat el 1985 a Maçanet de la Selva, Turó de Sant Jordi, successivament utilitzat com a fortalesa senyorial, com a capella de Sant Jordi i com a torre de telegrafia òptica, el dit castell pertanyia en alou als Cabrera, sots els quals passà per graus diversos d'inefudació. És documentat des de començos del segle XII en pergamins tant de Girona, ACG com de la Seu d'Urgell, AM, que informen tant sobre la pertanyença als Cabrera com sobre les subinefudacions i el preu que hom en pagava (34-37), i també aporten dades sobre l'existència i la delimitació entre poblacions veïnes (44-45). L'excavació intentava de trobar informació sobre el castell primitiu, on han estat individuals la cisterna, la torre mestra i el recinte sobirà amb les altres cambres (38-41); els fragments de terrissa confirmen la datació dels segles XI-XIII (41-43). Hi ha bibliografia (47-48), croquis de les construccions (49-53) i dibuixos de la terrissa (54-56). — J. P. E. [17.572

Francisco A. ROCA TRAVER, *Pleito entre los oficiales de la villa de Torreblanca con el Cabildo de Tortosa ante la interpretación de los nombramientos en el régimen de la Nueva Planta*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 97-117.

Després de la conquesta, Jaume I posà Torreblanca sots senyoriu del bisbe de Tortosa; però amb la *Nova Planta*, que, malgrat tot respectava els senyorius, sorgí un conflicte en moment de seu vacant, en què el capítol de Tortosa nomenà el seu Alcalde major a Torreblanca, que no fou acceptat pels regidors existents perquè no corresponia al tradicional batlle del bisbe, el qual era presentat per la vila i elegit pel bisbe; allò que es discutia era si la vila tenia dret de presentació. La documentació d'ambdues parts ací transcrita de València, ARV, *Escrivanes de Cambra. Expedients*, confirma que l'Audiència donà la raó a la vila (113-117). Entre la documentació presentada en aquell moment, consta un llibre intítulat *Ordinacions fetes per la present vila de Torreblanca y el bisbe de Tortosa, baró y senyor de la present vila, sobre lo govern y regiment de dita present vila* (110). — J. P. E. [17.573

Christian GUILLERÉ, *De Torroella de Montgrí à Tossa: les Catalans et la mer (fin XIIIe-XIVe siècle)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 83-108.

L'expansió mediterrània de Catalunya no és pas el resultat de l'empena de Barcelona, car les poblacions de Marina han contribuït a la dita empena sota la direcció dels comtes-reis, que en el pas del segle XIII al XIV potenciaren la creació de ports o carregadors en la costa gironina: Sant Feliu de Guíxols, Palamós, i el nou camí directe des de Girona (87-89); Pere el Cerimoniós convertí el port de Sant Feliu en «carrer» de Girona, donant-li així una empena definitiva, confirmada pels alts percentatges de gent de mar en els *Fogatges* de la segona meitat del segle XIV i pels documents notariais, ara a Girona, AH, que establien els paçoners de diverses classes de vaixells i

les condicions de llur construcció (90-93); l'ACA i l'ARV, *Mestre racional. Coses vedades*, permeten de conèixer l'activitat portuària gironina en aquell capítol i més en particular les tretes de grans (17.000 mitgeres entre 1351-1357) (95-101). Les dades de la documentació són reduïdes a quadres sinòptics: tretes concedides pel batlle general, 1350-1357 (102-103); ports de destí o d'origen dels vaixells sortints o entrants a S. Feliu de Guíxols (104-105); ganxons patrons de nau (105-106); i activitat del dit port el 1351 (107-108). — J. P. E. [17.574

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Del Cantábrico al Mediterráneo: la vía fluvial del Ebro*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 189-220.

En el trajecte del riu d'Ebre des del seu naixement a la Mediterrània, el riu passa per Catalunya, on, ja en el segle XI s'ubicaven tres dels punts de peatge per als productes transportats pel riu entre Tudela i el mar: Mequinença, Ascó i Tortosa (194-195); després de la conquesta, trobem genovesos i narbonesos en els 'fondejqs' tortosins, d'una banda (197), i constatem, de l'altra, que Tortosa és centre d'atenció de Jaume II, que l'enforteix amb la intenció d'integrar-la en la política reial de configuració del territori i de les seves possibilitats mercantívoles, i d'unitat de poder (203-205), que també hauria intentat d'ésser una unitat econòmica (211-212; assenyalem el cost d'una barca el 1431: 214) i hauria creat organismes de control de ports i vores fluvials, ben documentats en fons d'ACA, *Canc. reg.* (216 i nota 59), font que, amb d'altres, permet de conèixer la utilització del riu per al transport (216-217). — J. P. E. [17.575

Mario ZUCCHITELLO, *Jurisdiccions compartides. Els exemples de Tossa i Lloret de Mar*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Joaep M. Pons i Guri), 109-140.

Aquestes pàgines s'ocupen de dues sentències arbitrals dels anys 1348 i 1357 que establien la jurisdicció respectivament damunt Tossa i Lloret, discutida entre els senyors eclesiàstics (Ripoll i Seu de Girona) i les pretensions dels Montcada, als quals Jaume II, en compensació al dot de la tercera muller, Elisenda de Montcada, donà jurisdicció senyorial i mer i mixt imperi sobre Lloret i Tossa; fou immediatament una font de conflictes, complicats pel fet d'afectar drets d'institucions eclesiàstiques, defensats amb penes canòniques com l'excomunió (109-111), sense que manquessin intents de solució, entre els quals cal comptar les sentències arbitrals, dues de les quals són ací transcrites: la del 1348 relativa a Tossa, conservada a Sevilla, Archivo Ducal Medinaceli, *Montcada* [ara potser Toledo, AHN, *Nobleza. Medinaceli. Montcada*] (128-135), i la del 1357 per a Lloret-Llagostera, transcrita de Girona, ACG, *Llibre verd II* (135-140). — J. P. E. [17.576

Cebrià BARAUT, Jesús CASTELLS, Benigne MARQUÈS, Enric MOLINÉ, *Episcopologi de l'Església d'Urgell*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 7-136.

Aquestes pàgines són dividides en quatre apartats: el primer presenta les fonts que ofereixen dades sobre antics bisbes urgellesos: la *Llista de Gerri*, i la seva versió ampliada en un pergami del 1425; els episcopologis dels segles XVI, XVII i de la primera part del segle XVIII, el *Diptycon Sanctae Cathedralis Ecclesiae Urgellensis Pontificum* del 1747, el *Manual Digest* andorrà d'Antoni Fiter i Rossell del 1748, que ja desemboquen en episcopologis elaborats amb criteris moderns com el *Compendio Histórico* de 1762/1763, el *Viage literario* de Jaume Villanueva, un episcopologi incomplet i encara inèdit a l'ACU, *Episcopologis*, i el publicat dins el *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya* del qual el present és ampliació (7-19); aquesta primera part és completada amb àmplia llista bibliogràfica (20-30). El segon apartat conté la biografia de cada un dels bisbes, on també és indicada la bibliografia que els és pròpia, des de Sant Just d'Urgell a l'actual mons. Joan Martí Alanis (31-123). L'apartat terç conté entre d'altres apèndixs, el doble text de la llista de

Gerri, *Haec sunt nomina episcoporum Urgellitanae Ecclesiae* (124-125). El darrer apartat és dedicat a *Taules*: la cronològica i l'alfabètica (131-136). — J. P. E. [17.577]

M<sup>a</sup> de los Desamparados CABANES PECOURT, *San Vicente de la Roqueta, santuario valenciano de peregrinación*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 531-538.

Sant Vicent de la Roqueta és documentat en escrits contemporanis de Jaume I (533) i en texts posteriors (p. e., de sant Vicent Ferrer) (533-535) o anteriors com el de Hermann abat de Tournai d'entorn el 1140 (536-537). — J. P. E. [17.578]

J. Alfredo OBARRIO MORENO, *La prueba judicial en los Furs de València*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXX (2000), 297-350.

J. Alfredo OBARRIO MORENO, *Ius proprium - ius commune, La sentencia en el ordenamiento foral valenciano*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 501-572.

El primer títol és dedicat «al análisis y desarrollo pormenorizado de una de sus [Els *Furs*] instituciones menos estudiadas, la prueba judicial» (298). Les pàgines següents representen una sistematització de la doctrina sobre el tema, que té en compte els diversos llocs dels *Furs*, les fonts antigues i els estudis actuals; trobem, doncs, doctrina sobre *El càrrec de la prova* i la seva valoració entre prova plena i prova legal; sobre els instruments de la prova: jurament, confessió, testimonis, els documents o ,vox mortua', el turment i la ,inquisitio', el duel judicial i les presumpcions.

El segon títol concentra l'atenció de l'autor en la sentència, en tant que determinada pel dret propi i pel romanojustinianeu; el tema obliga a recórrer «no sólo a las fuentes jurídicas -Fueros, Privilegios y Fueros de Cortes- o a la práctica procesal y a la literatura jurídica valenciana, sino que, a su vez, éste se ha de poner en correlación con las fuentes y la doctrina, ya sea esta civil, canónica o procesal, propias del ,ius commune'»(501). L'exposició comença clarificant concepte i espècies de sentència (501-510) i exposa tot seguit les possibilitats d'impugnació de la mateixa: l'apel·lació (510-538), el recurs de súplica (539-547), el recurs de nul·litat amb la ,restitutio in integrum' (548-556) i el recurs per ,quaerela' o queixa (556-559); la darrera part resumeix els efectes de la sentència (559-572). — J. P. E. [17.579-17.580]

Antoni FURIÓ, *La domesticación del mundo natural. Agricultura, ecología y economía en el País Valenciano en la Baja Edad Media*, dins *El medio natural en la España medieval*. Actas del I Congreso sobre ecohistoria e historia medieval, Julián CLEMENTE RAMOS editor, Cáceres, Universidad de Extremadura 2001, 57-103.

Introduït el tema, l'autor formula el seu objectiu: «analizar los cambios introducidos por los diferentes sistemas sociales y económicos que se sucedieron en la zona, desde la construcción de grandes y pequeñas huertas en época andalusí a las transformaciones del paisaje agrario provocadas por la conquista cristiana y la sustitución de cultivos tradicionales por otros más especulativos y rentables» (67). En realitat, aquestes pàgines resumeixen els resultats d'estudis (i són d'alguna manera un butlletí bibliogràfic) sobre el sistema de reg en la València (i en la Mallorca), andalusines (73-82), sobre les novetats introduïdes per la reconquesta tant en el sistema anterior com en la colonització mitjançant poblacions i cultius nous (83-97), o en temps posteriors per exigències econòmiques, exemplificades en la canyamel i el trepig (97-102). — J. P. E. [17.581]

David IGUAL LUIS, *Itinerarios comerciales en el espacio meridional mediterráneo de la Baja Edad Media*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 113-158.

Aquesta ponència es concentra en el creixement del radi d'abast de la navegació i comerç medieval fins al seu màxim grau en el pas del segle XIV al XV (115) de l'Estret de Gibraltar a les costes valencianes (119-120), dibuixat a base dels estudis tant propis com d'altri i de la documentació de València, ARV, *Generalitat*, i *Protocols notarial*s, que confirma la distinció entre ,identitat de navegació', donada per la nau i el seu patró, i la ,identitat d'acte mercantil', que dins la unitat anterior pot ésser múltiple (118); per a Múrcia, Màlaga i Sevilla, València era el mercat on proveir-se de roba, armes, esclaus i d'altres productes de vàlua (123), tal com confirmen les dades acumulades per l'autor en les pàgines 126-137; les pàgines següents recorden que la navegació era bàsicament de ,cabotatge', però que hom s'aventurava a la ,dreta via' o a seguir la ruta més breu i començava a utilitzar embarcacions de major tonelatge, cosa que introduí variacions en les assegurances, parcialitzant-les, i fórmules de comunicació per a abreujar o modificar les rutes (138-149). — J. P. E. [17.582]

Joan Vicent GARCIA MARSILLA, *La formació d'un mercat del crèdit. Orígens i difusió del censal en la societat valenciana (segles XIII-XIV)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 135-144.

L'autor estudia origen i difusió del censal a València a base de l'ARV, *Fons notarial*, i de l'AMV. Contra la tendència a primar l'estudi «d'aquells aspectes de l'economia preindustrial que ,anunciaven' d'una o altra manera l'adveniment del capitalisme» (135), l'autor defensa l'interès històric del censal i en reivindica els aspectes positius: 1) permeté a àmplies capes de la societat d'obtenir capitals amb uns interessos baixos i condicions favorables; 2) el segle d'or econòmic valencià anà de tronc amb el triomf del censal. Lluny d'ésser un factor d'estancament i una invitació a la peresa, el censal va permetre la financiació de l'empresa mercantil valenciana durant el segle XV; de més a més, «el ràpid desenvolupament d'un mercat secundari d'aquestes rendes» (142) que en feia una inversió rendible, demostraria la seva virtualitat en una economia preindustrial. També les institucions públiques recorregueren al censal i en el cas de València «el municipi sempre mantingué una certa posició de força per la gran oferta de capitals existent, que li permetia renegociar a la baixa els ingressos de les seves rendes» (143). Expressió acabada del feudalisme, el censal implicava el protagonisme del numerari sobre el valor de la terra, monetitzava totes les esferes de la vida i permetia de dotar la societat del capital que el mercat necessitava i reclamava. — J. de P. [17.583]

Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LLUÍS, Joaquín APARICI MARTÍ, *Los inmigrantes y sus formas de inserción social en el sistema urbano del reino de Valencia (siglos XIV-XVI)*, dins «Revista d'Història Medieval», 10 (1999 [2000]), 161-199.

Després de reflexionar entorn la interacció demogràfica de ciutat i territori (161-166), els autors delimiten la seva aportació en la demografia de la ciutat de València en el pas del segle XV al XVI: assenyalen la insuficiència d'uns recomptes basats només en l'AMV, *Manuale de consells o Llibres d'aveïnaments* (173, nota 32 i 175, nota 37), perquè hi ha d'altres fonts i perquè no tenen en compte la dimensió diacrònica de la demografia, sobretot en uns anys en què la pesta s'abraonà repetidament damunt el Regne de València, i propugnen l'alternativa d'una base de dades per «informatització de los avecindamientos del período 1450-1526» (176), que, de més a més, dóna nombre de fitxes prosopogràfiques i, quantitativament, ofereix resultats com aquest: les fonts municipals informen de només vint-i-vuit italians aveïnats entre el 1450 i el 1510, i el conjunt de totes les fonts ja ha permès d'arribar a set-cents tretze per als anys 1450-1525 (174). La metodologia aplicada al recompte d'italians (179-185) es pot repetir amb la immigració castellana tant a ciutat com a poblacions del regne (187-191), també als procedents de comarques regnícules, com poden ésser els aprenents, o els esclaus (192-197). — J. P. E. [17.584]

M<sup>a</sup> Nieves MUNSURI ROSADO, *El clero parroquial de San Esteban en la Valencia del siglo XV*, dins «Anales Valentinos. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 373-382.

El 1448 la Santa Seu atorgava al rei Alfons Trastàmara un impost damunt els rèdits dels eclesiàstics, entre d'altres del Regne de València, de quatre sous per lliura; la documentació generada per la percepció del dit impost, completada amb la del respectiu AP, *Comptes dels síndics 1425-1572*, permet de conèixer amb detall tant les dades personals dels clergues (en general preveres) vinculats a una parròquia com llurs ingresos; els de Sant Esteve eren setze; de tres d'ells, el *Liber ordinum* de l'ADV, permet de saber que reberen ordes entre els 1404 i el 1409 (377); d'entre els altres destaca el nom de Bernat Fenollar, que el 1449 consta prevere (375), els rèdits del qual, a Sant Esteve, pujarien a quinze lliures; el normal es trobava entre aquesta quantitat i les cinquanta; només dos casos, de nom desconegut, arribaven a les tres-cents deu lliures (379). — J. P. E. [17.585]

Vicente PONS ALÓS, M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *La diócesis de Valencia durante los pontificados de los Borja*, dins «Anales Valentinos. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 87-119.

Els autors es proposen d'estudiar la clerecia dels bisbats valencians en temps dels Borja i comencen pel bisbat de València. La investigació es basa en els rèdits del delme apostòlic, documentats en l'ACA, i a València, ACV, i ADV, i Arxiu del Baró de Llaurí per als *Libri ordinum* i *Libri collationum*; també en el sínode de 1432 (90-91). La clerecia del bisbat era aplegada en ardiaconats, però el de la seu i de les col·legiates tenia la seva pròpia estructura; l'administració de tot el bisbat, també en l'ordre judicial, era en mans de la cúria, sovint en conflicte amb les administracions civils (101-108); les parròquies constituïen els nuclis primaris de l'estructura eclesiàstica i moltes, i no cal dir les principals (118), ultra la clerecia parroquial, tenien comunitats de beneficiats (108-117). El sínode diocesà del 1429 sota Alfons de Borja es col·locava en una certa línia de reforma (112-115). Roma es feia present per la intervenció en col·lacions de beneficis i per la petició de subsidis o concessió d'aquests als reis, peticions i concessions sempre malvistes (116-117). — J. P. E. [17.586]

Pilar VALOR MONCHO, *Los miembros del Consell General de Valencia desde la muerte de Fernando el Católico hasta las Germanías. 1515-1523*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 11-38.

Precisem que el 1523 les Germanies s'acabaven. La trajectòria d'aquells anys anà a la recuperació de protagonisme de la ciutat davant les intervencions de Ferran II i al pas al Consell General (en el qual entraren els jurats artista i menestral) de prerrogatives de què s'havia apropiat el Consell Secret. A base dels contemporanis *Manuals de consells*, completats amb els *Quierns de provisions*, ambdós de l'AM de València, l'autora intenta «conocer y contrastar datos sobre los consejeros que durante estos años integraron el 'Consell General'» (14), dades que són resumides en sis quadres sinòptics i una gràfica. El procediment d'elecció venia de temps de Pere III el Cerimoniós, i, precisat per Alfons i Ferran II Trastàmara, constava de cavallers o generosos, juristes, jurats vells, representants de parròquies, i consellers dels oficis (17-28); els elegits juraven el càrrec la vespra de sant Joan i, prèvia convocatòria, ja podien intervenir en el Consell General, al qual, de fet durant aquells anys assistiren d'altres personatges, nobles i juristes sobretot, en qualitat de 'prohoms'; les convocatòries saltaren de 10 el curs 1515-1516 a 37 el 1521-1522 (28-32): fins i tot estadísticament resulta que els representants de parròquia i d'oficis eren els més constants, qualsevol que fos la temàtica, mentre els altres eren presents en temes que els afectaven; i que la manca d'assistència als Consells Generals s'accentuà el 1519-1520, en què es presentà l'exigència que dos membres de mà menor entressin en el Consell Secret i que el Consell General augmentés el seu protagonisme (32-36). — J. P. E. [17.587]

Amparo FELIPO ORTS, *El síndico de la ciudad de Valencia. De las Germanías a la insaculación*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 51-78.

L'autora, basada en documentació de l'AM de València, *Manuals de consells*, *Lletres missives* i *Cartes reials*, i de l'ARV, *Reial. Partium Valentiae*, o de l'anònim *Llibre de memòries de diversos successos e fets memorables...*, d'on són transcrits nombre de fragments, intenta d'esbrinar la política reial d'intervenció en el govern municipal de València a través del síndic, càrrec vitalici responsable dels deutes a la ciutat i membre del Consell Secret; un intent de fer-lo triennal, presentat pels braços reial i eclesiàstic en la cort del 1510, no fou acceptat i seguí estant en mans de la família Dassió fins a finals del segle XVI (52-57), en què contemporàniament difunts el darrer Dassió i Felip II, la cort reial intentà desdoblar el càrrec, que «fuesse triennal y que vuestra magestad le nombrasse» (56); així fou, però la ciutat reaccionà en la cort del 1604 i recuperà la facultat d'elegir síndic; els anys següents del segle XVII hi hagué la novetat de la insaculació prèvia a l'elecció d'ambdós càrrecs (58-69). Les darreres pàgines informen sobre les persones que ocuparen el càrrec els segles XVI-XVII (70-72). En apèndix són transcrits dos documents reials relatius a l'ennobliment de Joan Onofre Dassió (73-77). — J. P. E. [17.588

Asunción ALEJOS MORÁN, *Centros para estudiantes de Teología en Valencia. Visión retrospectiva*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 181-194.

L'autora recorda els col·legis valencians d'estudiants teòlegs i es fixa en tres: el de la Presentació o Sant Tomàs de Villanueva, perquè la institució perviu, no el primitiu edifici, el de la Purificació i de Sant Fulgenci, perquè no ha subsistit ni institució ni edifici; i el dels Escolapis, perquè la casa continua, però no la institució; les pàgines dedicades a cada un dels tres, resumeixen les característiques d'edifici i d'església amb llurs transformacions històriques indica la documentació fundacional i la seva localització arxivística, o d'altres notícies, com la conservació d'un *Rationale divinatorum officiorum* de Joan Beleth amb anotacions marginals de Sant Tomàs de Villanueva; el segon tingué vida curta, car el 1611 ja no tenia estudiants, encara que revisqué, car hi ha edició de les *Constitucions* l'any 1742, i és documentat en els *Manuals de consells* de l'AMV; el de l'Escola Pia, fundat el 1737, és ben documentat en publicacions de la segona meitat d'aquell segle (191-192). Hi ha bibliografia (192-194). — J. P. E. [17.589

Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *La visita de los municipios por el gobernador de Valencia*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 39-50.

En temps de Pere III el Cerimoniós, la Cort de València del 1342 establia que el Governador del Regne o son lloctinent havia d'estar almenys un mes al nord del riu d'Uixó i un altre al sud del Xúquer i controlar i corregir els oficials reials i altres autoritats; n'eren excloses les poblacions de senyors amb mer imperi i aquelles que, com Vila-real, haguessin comprada la immunitat de visita (41-43); la documentació de València, ARV, *Governació*, en part transcrita, permet de conèixer casos concrets de la visita general del 1538 a Xàtiva, Alzira o la del 1562 a Vila-real: la visita començava amb la crida inicial, que prometia fer i administrar justícia a tothom generalment, però el seu procedir sumari, només per acusació i resposta verbal, sense documentació, pot amagar arbitrarietat i encara més les composicions monetàries per delictes a una administració reial sempre exhausta; de més a més, la distància entre les visites no permet de controlar documentació i comptes dels municipis o les actuacions dels tribunals de justícia; en algun cas, la por a les incursions sarraïnes es tradueix en ordinations restrictives de la llibertat de moviments; i en casos en què la visita ha detectat mala administració de les autoritats, aquestes responen de forma que les fa pràcticament immunes (44-49). És transcrita la crida per a la visita de Xàtiva 1538 (50). — J. P. E. [17.590



Francesc CROSAS, Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Ressò a València dels efectes que tingué la pesta de 1599 a l'Urgell*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 3-7.

L'actual ms. de París, BN, Esp. 60, factici intitulat al lloc *Pragmàtica de València*, conté en els ff. 197r-198v una crida, d'incipit normal «Ara ojats què us fan a saber...», amb la qual els justícia i jurats de la ciutat de València notifiquen que els ha arribat nova de pesta a la vila de Bellpuig, en lo Urgell, raó per la qual prohibeixen que cap habitant de la ciutat i contribució de València aculli cap nouvingut de la vila o de cap dels pobles de la baronia de Bellpuig (Golmés, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig, Preixana i Eixaders), com tampoc de l'Aguiló ni de Vallfogona; també hi ha certificat d'haver estat proclamada la dita crida a toc de trompeta i copiada «de los originals registres custodiats en la scrivania de la sala de la ciutat de València» (7). — J. P. E. [17.591]

Ana M<sup>a</sup> BUCHÓN CUEVAS, M<sup>a</sup> José LÓPEZ AZORÍN, *Escultores extranjeros, maestros del gremio de carpinteros de Valencia: Nicolás de Bussy, Julio Capuz y Francisco Stolf*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 161-168.

Aplec de notícies sobre aquests tres escultors, actius a València durant els darrers decennis del segle XVII i la primera meitat del segle XVIII, dins el qual són sintetitzades les dades proporcionades per altri i les procedents de València, ARV, *Gremis*. El punt cèntric és la data en què cada un d'ells obtingué el títol de mestre: 7 agost 1668, 27 juliol 1669 i 24 agost 1733, respectivament; tots tres haurien estat relacionats amb el portal barroc de la Seu de València. — J. P. E. [17.592]

Antoni MAS FORNERS, Joan Lluís MONJO MASCARÓ, *Repobladors mallorquins a la Marina Alta i Baixa del País Valencià (segle XVII). El cas de Manacor*, dins *Manacor 2000*, 209-217.

Després de l'expulsió dels moriscs, calgué repoblar les zones buides amb immigrants d'Aragó, Castella, Múrcia, Catalunya, Occitània i Lúgúria. El Gran i General Consell de Mallorca era conscient que l'illa es buidava 'per poblar lo Regne de València' (209), procedència que és consignada en les noves *Cartes de poblament* (211), com també ho és la destinació ben concreta, com la dels manacorins que anaren a Tàrbena i a la Vall de Seta (210), encara que després hi hagué redistribució de repobladors. La parla influí especialment en la comarca del Marquesat (211-212); hi ha llista de poblacions mallorquines amb les corresponents valencianes (212-213) i indicació dels arxius parroquials on es poden documentar els immigrants, sobretot Tàrbena i Vall d'Alaguar (213-215), amb transcripció de quatre anotacions, tres de matrimoni i una de baptisme (215-216). Hi ha bibliografia (216-217). — J. P. E. [17.593]

Núria PETIT BORDES, *Estudi de les fonts documentals que informen sobre els orígens, la fundació i els primers temps del monestir cistercenc de Vallbona*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 84-116.

El primer a estudiar la documentació de Vallbona fou Jaume Pasqual, seguit per Joan Josep Piquer i Jover; després ha comparegut documentació sobre el tema en estudis d'Agustí Altisent; se'n dedueix que els inicis d'aquella casa giren entorn de dos personatges: Ramon de Vallbona i Berenguera de Cervera, sobre els quals l'autora aplega un conjunt de vint-i-tres documents, transcrits íntegres (97-109), de la discussió dels quals dedueix que ell, tot i no veure clar que pertangués a la família noble dels Anglesola, hauria estat home de confiança de reis i nobles per a la repoblació de les terres de Ponent acabades de reconquerir, defugí la vida comunitària i seguí l'eremítica, i encara itinerant per llocs diversos de la contrada (85-89). Berenguera, en canvi, nada Anglesola i vídua de Guillem de Cervera, incideix, tant pel seu origen com pel casament, en la repoblació cristiana de la contrada, i fou ella qui vinculà la comunitat femenina de Vallbona a l'orde cistercenc pel camí de Tolebres / Colebres, tal com resumeix Pere Miquel Carbonell (91). — J. P. E. [17.594]

Maria GARCIA I FIGUERAS, *La fàbrica de la nova església parroquial de Sant Joan Baptista de Valls. Construcció i estudi arquitectònic* (Publicacions de l'AHC de Valls, 10), Lleida i Valls, Pagès editors, Consell Comarcal i AHC 2001, 356 pp.

El subtítol fa constar la naturalesa bàsica d'aquestes pàgines, la d'ésser un estudi arquitectònic i artístic, que, en principi, les allunyaria del nostre interès directe; però des de la pàgina 147 trobem transcrits les dues fonts que han permès de refer en la primera part les successives etapes de la construcció: en primer lloc el *Llibre de la fàbrica de la Yglésia nova, en lo qual se contenen las personas que foren elegidas per dit efecte y todas las determinacions de aquells*, ara a Valls, AHC, on consten totes les passes prèvies, entre les quals la d'assegurar una base econòmica consistent en els rèdits de les moltes fundacions vallenques, nou destí per al qual calgué l'aprovació de la cúria romana; recordem que una de les raons al·legades en demanar la reducció era la de satisfer les despeses del «astudi públich de gramàtica y filosofia», sostingut pel Consell municipal de Valls (150, núm. 6); dins aquesta secció trobem els *Capítols per a la construcció de la nova església*, concordats amb el mestre d'obres Bartomeu Roig el 1569 (165-173); l'acta de la col·locació de la primera pedra, 17 gener 1570 (174-175), i el plànol per a la construcció de l'orgue, concordat amb el suís Lluís Scherrer (197-200); també hi són anotades les quantitats successivament pagades per aquella junta. L'altra font és constituïda per les dues-centes vint-i-nou determinacions del consell municipal, relacionades amb l'esmentada construcció entre el 1553 i el 1590 (203-324), transcrits dels *Llibres del Consell General*, del mateix AHC. El llibre és completat amb trenta-sis il·lustracions fotogràfiques (325-348) i la corresponent bibliografia (349-354). — J. P. E. [17.595]

Josep M. SALIS I CLOS, *Les campanes de Verdú. Recerca històrica i etnomusicològica*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 60-81.

L'article és centrat en la desaparició de les antigues campanes en la Guerra Civil del 1936 i la restauració després del 1938, però un apartat aplega notícies de tocs de campanes des del segle XIV en documentació de l'AP (68-72), i de campaners des del s. XVI (76-77). — J. P. E. [17.596]

Rafael GINEBRA I MOLINS, *Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV. Els inventaris de la tresoreria de 1342 i 1368*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 377-413.

Els dos inventaris de béns mobles de la catedral de Vic (joies, ornaments, robes litúrgiques i llibres), objecte del present estudi, són els únics del segle XIV aplegats dins el lligall de signatura ACV 34/5 (378); descrita la materialitat dels dos inventaris (378-383), l'autor es fixa globalment en llur contingut, predominantment interessat a subratllar el valor material dels objectes; la diferència entre els dos inventaris, en allò que més interessa les nostres pàgines, rau en l'escassetat de llibres del primer (només un evangeliari i cinc missals: 383), que contrasta amb l'abundància en literatura tant bíblica com patristica, teològica i litúrgica del segon (409-411). La transcripció del primer inventari ocupa les pàgines 388-395 i la del segon les 396-413. Eren particularment abundants els objectes heretats del bisbe Galceran Sacosta; també hi havia una capa professional donada pel patriarca Joan d'Aragó (383), essent normal que hom faci constar els donants. Hi ha reproducció fotogràfica d'una pàgina (387). — J. P. E. [17.597]

Imma OLLICH I CASTANYER, Maria OCAÑA I SUBIRANA, *El treball artesanal i el comerç de la pell a l'Edat Mitjana. Una arquetxa baixmedieval conservada al Museu de l'Art de la Pell de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 373-383.

Repetició de les pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA per la notícia bibliogràfica publicada en el volum XX (2001), 858, núm. 15.627. — J. P. E. [17.598]

Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 73-106.

Durant aquells tres anys podia semblar que totes les malvestats s'havien abatut damunt Vic i la Plana: foren anys de fam i de pesta, agreujats per la irrupció dels escamots de l'infant de Mallorca. Tot i la manca d'estudis, la documentació no és escassa i es troba gairebé en la seva totalitat a Vic, AE, *Cúria Fumada*, que també engloba l'AM, i sobretot en un dels fons de la mateixa *Cúria*, l'*Arxiu de la Veueria*, i en particular el seu *Llibre de crides* (77); els estralls de la pesta són quantificables en una altra sèrie de l'AE, l'*Arxiu del Capbreu*. Damunt aquestes bases l'autor descriu el perill d'invasió venjativa de Jaume de Mallorca (80-83), l'escassetat de queviures i la política d'assortir-se'n a Barcelona (84-89, amb quadre sinòptic de procedència de les 630 quarteres de gra enviades: 88); i el rebrot de la pesta: els difunts sepultats en el cementiri de la Seu de Vic haurien pujat a uns 170 (89-90). La proclamació de l'usatge *Princeps namque* urgia a concentrar les vitalles en fortaleses i a defensar-se contra l'Infant de Mallorca, però la situació hauria estat pròxima al caos. El febrer del 1375 moria Jaume de Mallorca, però la fretura de vitalles s'accentuava durant tot aquell any, sempre acompanyada de la pesta (91-99). La recuperació fou lenta (99-103). Hi ha bibliografia (103-105). — J. P. E. [17.599

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal de Vic (I): Ploms i senyals (1470-1513)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 385-396.

Establerta la situació del tema de la moneda vigatana com a resultat de les aportacions d'autors diversos (385), per la seva banda l'autor se centra en l'emissió de moneda menuda per la ciutat de Vic, aporta nous documents i precisa la cronologia de les dites emissions. Són onze els documents de Vic, AM, *Llibres d'acords i Clavaria*, dels anys 1473-1512 ací transcrits o registats en apèndix (391-395), en els quals hom troba esments diversos a moneda vigatana del 1366 al 1461 (386-387) i són documentades emissions dels anys 1470-1475, 1484, 1493 i 1511-1512 (388-391). Les monedes són reproduïdes en fotografia (396). — J. P. E. [17.600

Miquel MIRAMBELL I ABANCÓ, *El taller d'un argenter vigatà cincentista. Inventari dels béns de Pere Navarro (+ 1548)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 19-34.

Valencià habitant a Vic des d'entorn el 1525, ben documentat per les seves obres escampades per Osona i l'Alt Urgell, conegudes per documentació inèdita de Vic, AC, *Llibre de les capes*, i AE, *Cúria Fumada*; la darrera ha proporcionat l'inventari 'post mortem' dels béns, i el resultat econòmic de llur subhasta a l'encant (24-30), que ha permès de conèixer la llista de les eines i llur denominació, presentada en forma de vocabulari alfabètic (30-34). — J. P. E. [17.601

Carles DORICO I ALUJAS, *Una traça de Pere Costa per al retaule major de l'església de la Pietat de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 341-363.

L'autor defensa que la *Idea feta per lo altar major de la iglésia de Nostra Senyora de la Pietat... de Vic...*, conservada a Vic, Museu Episcopal, pot ésser atribuïda «amb un marge d'error molt escàs» (342) al vigatà Pere Costa en virtut de la documentació ací indicada i en part transcrita de Vic, AE, *Cúria fumada*, AC, *Llibre del secretari*, i AM, *Llibres d'acords i Clavaries*, i la data entorn el 1753 (343-347), refa la biografia de Pere Costa (348-350), analitza les característiques artístiques de la traça (351-354) i li n'atribueix l'autoria (355-362). Hi ha reproduccions fotogràfiques de les obres. — J. P. E. [17.602

Josep M. MASACHS I SURIOL, *Arxius judicials de Vilafranca del Penedès*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 252-268.

L'autor resumeix en la introducció algunes de les vicissituds de la formació recent de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès. En un primer capítol explica l'organització judicial de l'antic règim com una extensió de les tasques administratives i judicials dels magnats, que se serviren de veguers i batlles. El segon exposa amb detall aquestes dues figures, llur funció i jurisdicció, i la documentació que se'n conserva a Vilafranca. El tercer capítol estudia la concurrència de les funcions vicarial i batlliar, sistema substituït en el segle XVIII pel corregiment, organisme de govern dotat de poder absolut i orientació centralista i centralitzada en el seu àmbit d'actuació, matèria exposada en el capítol quart. El cinquè és dedicat a la jurisdicció eclesiàstica. El capítol sisè esmenta les ,corts d'emfiteusi' i les ,corts de mostassaferia', de jurisdicció específica. El capítol setè exposa el funcionament de les corts judicials durant l'antic règim i el personal que hi treballava: assessors, escrivans de cort, saigs, nuncis, corredors públics, sotsvegues i sotsbatlles. El darrer capítol resumeix l'organització de la justícia a partir de les reformes liberals. — J. de P. [17.603]

Josep M. FONT RIUS, *Fundació i enfranquiment de la Vilanova d'Àger (1315)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 249-253.

Un document d'ACA, *Canc.*, reg., fins ara desconegut, ací transcrit (252-253), permet de saber que en aquell moment fou assumit i protegit per l'aleshores comte d'Urgell el projecte de poblar un raval a Àger, que ell mateix batejà com a Vilanova d'Àger. L'autor subratlla el fet que la iniciativa partia de tres persones privades, en un moment en què l'onada de repoblacions s'acabava. — J. P. E. [17.604]

Jaume SABATÉ ALENTORN, *Onomàstica del poble i terme de la Vilella Alta* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, V), Barcelona 2000, 256 pp.

Amb poc més de cinc quilòmetres quadrats, la Vilella Alta és un dels pobles més minsos del Priorat, sobre el qual, però, ara el lector es pot considerar ben informat gràcies a les dades tant geogràfiques com històriques de la introducció, entre les quals hi ha les transcrits del *Registre Universal de totes les escriptures que estan en lo arxiu de Scala Dei*, del 1635 (16-17) o les dels successius fogatges (18-19) o encara les relatives a característiques de la parla (39-41). Per a qui en volgués saber més, assenyalam les pàgines dedicades a fonts arxivístiques (44-51) i a la bibliografia (51-52). El cos del llibre és dedicat a establir i documentar un per un els topònims (alguns d'ells convertits en cognoms), després de cada un dels quals trobem transcrita la frase o frases on és documentat, moltes de les quals anteriors al segle XIX (59-248). Són aplegades en apèndix les llistes de cognoms, de re-noms de casa i de denominacions de partides del terme (249-255). — J. P. E. [17.605]

Joan SERRALLONGA I URQUIDI, *Proboms, propietaris i artesans de camí a la industrialització. La crisi del Gremi de Paraires de Voltregà (Osona), 1760-1796*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 163-184.

Delimitats el marc geogràfic format pels tres municipis de Sant Hipòlit, les Masies i Santa Cecília, i la situació demogràfica de la zona durant el segle XVIII, d'un clar però desigual creixement (165-172), la documentació de Voltregà, AM, de Barcelona, AHCB, i de Vic, AE, permet de resseguir la trajectòria de la Confraria de Paraires, que compareix en l'acta de Visita Pastoral del 1724 (168-169); per a les despeses de reconstrucció durant el segle XVIII calgué crear censals, en els quals invertiren els paraires, no pas els pagesos; el municipi pagava un substitut de notari, un mestre de minyons i un de gramàtica (171); el 1741 hi havia cinquanta-set fabricants, el 1765 només eren quaranta-quatre (172-173, però la confraria mantingué força i empenta demostrades tant en la construcció de la faraònica església parroquial com en la del santuari de la Gleva, amb lluites intes-

tines que arribaren a la Cúria Romana i propiciaren *Decisions de la Sagrada Rota Romana...*, Vic 1761 (174-176). El 1780 hauria assenyalat el punt d'inflexió, car la producció era de poca vàlua i no podia mantenir la competència amb Manlleu ni amb Vic; els propietaris rurals vencerien els paraires i en els anys de pas al segle XIX «la destrucció del vell Gremi de Paraires i Teixidors queda pràcticament completada» (176-181). Hi ha sis quadres sinòptics. — J. P. E. [17.606]

Joaquín ALFONSO LLORENS, Inmaculada SUÁREZ RODRÍGUEZ, *Presupuesto para unas obras del Castillo de Xivert en 1596*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXVI (2000), 91-95.

Presentació i transcripció de la *Visura de les obres necessàries y precisas del Castell de la Vila de Xivert...*, conservada a València, ARV, *Clerecia*; el document respon a la situació en què, esdevingut el rei Mestre general de l'orde de Montesa, calia conèixer la situació de cada una de les poblacions del senyoriu; la *Visura...* permet de conèixer estructura i mal estat del dit castell. — J. P. E. [17.607]

David BERNABÉ GIL, *Insaculación, oligarquía e intervencionismo regio en la villa de Xixona (ss. XVI-XVII)*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 79-122.

Els investigadors actuals han acceptat que el joc dels tres conceptes presents en el títol presidí o almenys influí fortament en la vida dels municipis valencians de l'edat moderna i l'autor en vol fer la prova en un de concret, mitjaner, fortament rural àdhuc en els estrats socials més elevats; presentada la seva configuració geogràfica i el creixement demogràfic de 265 focs el 1505, a 605 el 1703 (83-84), es fixa en el decret i capítols d'insaculació, del 1511, conservats a València, ARV, *Procesos. I: L/595*; la novetat no degué plaure a tothom, car «sach, privilegis e provisions reials» foren fets desaparèixer i calgué que el rei en concedís de nous (86); a mitjan segle hi havia a Xixona «grans discussions, altercacions, debats e queixes sobre la insaculació» (89) i en la segona meitat de segle i fins entorn el 1630 es repetiren les visites de delegats del virrei per motiu d'insaculació, en la qual uns agraviats volien entrar i en la qual s'anaven repetint cada vegada més uns mateixos cognoms (89-106). Fins al *Decret de Nova Planta*, en general no hi hagué altres dificultats que els dubtes sobre si persones concretes tenien les condicions per a ésser insaculades, fora de la intervenció del síndic de Xixona en la Cort del 1645, demanant que el batlle reial de la vila no tingués vot en les eleccions per als càrrecs municipals, però la petició reial fou evasiva i es mantingué la situació (106-107). El *Llibre de extraccions de oficials de la vila de Sexona* permet de conèixer els cognoms de les autoritats, la repetició dels set més constants en l'acapament de càrrecs, llur situació socioeconòmica i el salt qualitatiu que representà per al consell municipal l'entrada de membres anteriors, però acabats d'elevat a la categoria de cavallers o generosos. — J. P. E. [17.608]

### C. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Miquel CURA-MORERA, *Les ceràmiques gregues i de vernís negre del jaciment de Sant Miquel de Sorba (Montmajor, Barcelona)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 137-151.

Els materials corresponents a Sant Miquel de Sorba es conserven a Solsona, Museu Diocesà i Comarcal, procedents d'excavacions realitzades els anys 1920-1921 per Joan Serra i Vilaró; ací és presentat el resultat de l'anàlisi individualitzat del conjunt dels dits fragments, bon nombre dels quals presenten inscripcions normalment fragmentàries, de grafies ibèri-

ques; són els números d'inventari 397, 2432, 2427, 2426 (145), 2425, 387, 382 (146), 380, 388, 392 (148) i 375 (149); les grafies, integrades en les anàlisis dels fragments, són reproduïdes en els croquis de les pàgines 144, 146 i 147; pertanyen als segles II-I aC (150). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [17.609]

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Noves aportacions a l'epigrafia ibèrica del Tossal de la Balaguera (la Pobla Tornesa, Castelló)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 183-187.

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Introducció al poblament ibèric a la Plana de l'Arc (Castelló)* (Col·lecció Universitària, 45), Castelló, Diputació 2001, 384 pp.

Són presentades i reproduïdes en croquis tres grafies ibèriques, d'una, dues o tres lletres (184-186). Quant a la Plana de l'Arc, l'autor proposa una presentació global dels resultats de les prospeccions realitzades en una trentena de jaciments, amb la qual vol contribuir al coneixement de com s'organitzaren territorialment els habitants de la dita Plana entre els segles XI-I aC.: hi trobem una secció destinada a presentar la dotzena d'inscripcions ibèriques, una procedent de la necròpolis de les Llànties i les altres de la Balaguera, que resumeix l'exposada pel mateix autor en l'*Epigrafia ibèrica de la Balaguera (la Pobla Tornesa, Castelló)*, dins «I Jornades Culturals de la Plana de l'Arc, la Pobla Tornesa 1996», 3-11; també són analitzades vuit de les catorze monedes d'època ibèrica, tretze de les quals del Tossal de la Balaguera (180-183). Hi ha bibliografia (227-2550) i reproducció de les inscripcions (322). — J. P. E. [17.610-17.611]

Ignacio GRAU MIRA, *Territorio y lugares de culto en el área central de la Contestania Ibérica*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 195-220.

Les valls de l'Alcoià i del Comtat, nucli central de la Contestània, han proporcionat objectes diversos, datables de la segona meitat del s. III aC, en general conservats a Alcoi, Museu Arqueològic Municipal; alguns objectes tenen inscripcions ibèriques, una de les quals almenys és legible a simple vista en la reproducció (201, núm. 9) i transcrita (202). Hi ha bibliografia (221-223). — J. P. E. [17.612]

J. M. NOLLA, *Aspectes de la romanització. De la llengua dels indigets al llatí. Algunes dades*, dins «Misc. Prats», I, 415-428.

Per imposició de la matèria prima, l'autor ha limitat el seu estudi i exposició als grafitos incisos en terrissa del segle I aC en una zona que va per mar de Roses a Blanes i per l'interior fins a Girona i Sant Julià de Ramis (426): paral·lela a les monedes romanes amb inscripció ibèrica (419), l'existència de grafitos en terrissa trobada en els jaciments de la zona permet de deduir-ne un «ús preferencial, gairebé exclusiu» de la llengua pròpia (419-420), car fins i tot se'n troba algun d'incís ibèric en fragments que tenen 'sigillum' llatí (423-424); en canvi, «a partir del darrer terç del segle I aC només trobem signes llatins» (422); «el darrer terç/darrer quart del segle I aC, l'ibèric deixà pas al llatí» (425); hi ha reproduccions de grafitos (427-428). — J. P. E. [17.613]

Leandre VILLARONGA, *Dracmes emporitanes d'arracada singular*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 31-47.

El tresoret descobert el 1942 a Santa Coloma de Gramenet, Puig Castellar, constava d'un centenar de dracmes, que es dispersaren, i de les quals l'autor n'ha localitzades entorn 46 (41-47); figura en totes la inscripció EMPORITON (37-38); l'autor es fixa en la característica que ell anomena d'«arracada singular». — J. P. E. [17.614]

Víctor M. GUERRERO, Carles QUINTANA, *Comercio y difusión de ánforas ibéricas en Baleares*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 153-182.

Tot i tractar-se d'àmfores ibèriques, les úniques inscripcions reportades són llatines en àmfores d'època posterior barrejades amb les púniques en el jaciment de Pollentia (166).- Hi ha bibliografia (177-180). — J. P. E. [17.615]

Ana RONDA FEMENÍA, Feliciano SALA SELLÉS, *El asentamiento tardorromano del barrio de Benalúa (Alicante): las actuaciones arqueológicas de 1989*, dins «Misc. Llobregat, I», 443-458.

Entre els objectes trobats en aquella excavació hi ha les monedes, de tipus i estat de conservació divers, algunes de les quals han pogut ésser identificades; són datades del temps de Constanci II, c. 355-360, de Justinia i d'època bizantina, sense que hi manquin monedes vàndales. — J. P. E. [17.616]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (addenda tercera)*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 17-30.

Tal com diu el títol, [aquestes pàgines continuen les conegudes dels lectors d'ATCA, XVIII (1999), 958, núm. 13.804 i XX (2001), 862, núm. 15645]; informen d'una dotzena d'exemplars de moneda romana republicana amb llegenda ibèrica (17-20 i 22-25, on són més clares les inscripcions); sis per al període romà, quatre de Galba i dues de Vitel·li (20-21 i 26-27); quatre de període visigòtic, de Viteric, Sisebut i Suintil·la i Ègila (21-22 i 27-28). N'hi ha reproduccions fotogràfiques (23 i 29). — J. P. E. [17.617]

José UROZ SÁEZ, *Las monedas de época antigua de la colección Luis Duart*, dins «Misc. Llobregat, II», 77-135.

Actualment propietat de l'Ajuntament de Benidorm, sembla que només dues de les 219 peces procedeixen d'una ceca de Països Catalans: el semis d'Illici, dedicat a Tiberi Cèsar (80) i potser l'as de Celsa, també d'època imperial (81); els corresponen les reproduccions 3-12 (117-118). — J. P. E. [17.618]

Francesc ESTEVE I GÀLVEZ, *Les fonts antigues*, Castelló, Diputació 2001, 96 pp.

Darrera publicació de l'autor, pòstuma. Hi exposa text i sentit de les informacions relatives a les comarques castellonenques i veïnes ofertes pels *Ora Marítima* (11-27), Hecateu (29-32), i d'altres sobre Tenebrium (33-64), Onussa (65-84) i Hibera (85-91). Cada un dels apartats és completat amb la corresponent bibliografia. — J. P. E. [17.619]

Joaquín ALFONSO LLORENS, *Hallazgo de una nueva inscripción funeraria romana en Jérica (Alto Palancia)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 483-486.

Bloc quadrangular petri, de propietat particular, ací descrit, dibuixat i fotografiat, amb inscripció funerària, de la qual només s'han salvat quatre lletres, «...s est', que permet d'ésser completada amb ,(situ)s est'. — J. P. E. [17.620]

Lluís BUSCATÓ i SOMOZA, Lluís PONS i PUJOL, *La Real Academia de la Historia y los yacimientos de RHODE y EMPORION en el s. XIX*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCVIII (2001), 155-174.

L'actuació de l'Estat Espanyol en relació als dos jaciments ha estat acusada d'ineficaç, però els autors creuen que «a la luz de los documentos que aquí presentamos, probablemente tengamos que replantearnos y matizar los hechos» (156). Els esdeveniments posteriors a la Desamortització demostren que la reacció estatal per a la salvació del patrimoni arqueològic, monumental i cultural fou massa tardana; de fet, però, el 1868 l'Academia de la Historia indicava a la Comissió de Monuments de Girona que aquesta era l'única autoritat damunt els territoris a excavar, i assenyala Emporion, que es podria valdre de la descripció de Titus Livi (164-166); però prospeccions realitzades entorn el 1840 havien donat resultat tan negatiu que a Girona els interessats consideraven que Emporion no existia i no calia malgastar-hi diners (167-170); quant a Rhode, la seva localització només fou coneguda a mitjan segle XX, ja que les restes són extremadament escasses (171-173). — J. P. E. [17.621

Margarita ORFILA, Mateu RIERA, Miquel Àngel CAU, Antonio ARRIBAS, *Aproximación a la topografía urbana tardía de Pollentia (Mallorca): construcciones defensivas*, dins «V Reunión», 229-235.

Els autors es fixen en dos recintes murats, que certifiquen l'emmurallament de la ciutat des del segle III dC., datació confirmada per la inscripció truncada, trobada en la paret nord, ací transcrita (233, nota 6). Hi ha bibliografia (235). — J. P. E. [17.621 bis

Juan Carlos MÁRQUEZ VILLORA, Antonio M. POVEDA NAVARRO, *Espacio religioso y cultura material en Ilici (ss. IV-VI dC)*, dins «V Reunión», 185-198.

Els autors es concentren en l'anàlisi de la basílica-sinagoga d'Ílici (Alcúdia d'Elx), en particular en la dels fragments de mosaic amb inscripció grega, que desplegaria el cicle del profeta Jonàs i el seu missatge escatològic (189-190), també hi foren trobades monedes del primer terç del segle IX (192). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [17.622

Albert V. RIBERA i LACOMBA, *La primitiva cristiandat (s. IV-VI) a Valentia*, dins «Misc. Llobregat, I», 459-480.

L'autor, sobre la base dels resultats de les excavacions dels darrers anys fins al 1999, dona «una visió d'aquesta època, necessàriament esquemàtica, però ja quelcom més concreta a l'hora de datar i d'interpretar les troballes» (459), possiblement correctora de les síntesis precedents. A darreries del segle III s'hauria produït un 'veritable cataclisma urbanístic', segurament confirmat pel tresoret de 89 monedes que assenjala els anys posteriors al 270 (460), però que el 281 ja s'havia asserenat, tal com demostra la inscripció a honor de l'emperador Probus per iniciativa d'Allius Maximus legatus iuridicus' de la Tarraconense; una altra al déu de l'aigua indicaria la pervivència del culte pagà durant el segle IV, cosa que encaixaria amb el martiri de sant Vicent (460-461), relacionable amb qualche prova de presència cristiana (461-462). La segona meitat del s. V hauria portat noves destruccions i incendis, però en el pas del segle V al VI trobaríem una necròpolis a la zona del Macellum i esglésies de l'àrea episcopal al sud de la Cúria, una de les quals, del s. VI, rememoraria el martiri de sant Vicent (464; cf. 469); en la segona meitat avançada del s. VI sorgeix 'la gran església catedral'; les destruccions d'edificis pagans són documentades per la inscripció fragmentària al déu de l'aigua (466 i 473); de la zona de l'Almoina procedeix l'epitafi d'un bisbe desconegut de València, trobat el segle XVIII. Hi ha bibliografia (470-472) i croquis i fotografies dels jaciments (473-480). — J. P. E. [17.623



Jaume MEDINA, *Sobre la presència de sant Agustí als Països Catalans*, dins «Misc. Prats», I, 443-463.

Començant per Consenci [que certament havia llegit llibres de sant Agustí i es desplaçà a Hipona per a discutir personalment amb ell en un moment en què Agustí era convalescent a l'interior d'Àfrica], l'autor aplega les notícies de llibres augustinians en els treballs de Jesús Alturo, Eduard Junyent, Pere Bohigas, Josep Hernando, Josep M. Madurell i Jordi Rubió, Enric Mirambell, Jocelyn N. Hillgarth i d'Antoni Palau i Dulcet; [li ha passat per malla almenys la important Biblioteca Papal de Peníscola (ATCA, VI (1987), que tenia secció dedicada a Agustí: 69-81, núms. 206-322, i volums esparsos en d'altres; també important perquè molts d'aquells exemplars es dispersaren pels Països Catalans: 232-236]. — J. P. E. [17.624

Teresa MAROT, M<sup>a</sup> del Mar LLORENS, Feliciano SALA, *Contextos monetarios del siglo VI: las monedas procedentes de los vertederos del Barrio de Benalúa (Alicante)*, dins «V<sup>a</sup> Reunión», 507-517.

Les cent quaranta-sis petites monedes de bronze, en general ,nummi', la majoria d'atribució vàndala i bizantina, són ací, fins a vuitanta-cinc, reproduïdes en fotografia (512-513) i analitzades, on consten les que tenen inscripció il·legible (515-516). Hi ha bibliografia (516-517). — J. P. E. [17.625

Sergio VIDAL ÁLVAREZ, *Los Encolpia bizantinos de bronce en relieve del levante peninsular: Sant Pere de Rodes y Sant Cugat del Vallès*, dins «V<sup>a</sup> Reunión», 551-570.

Les dues peces, conservades respectivament a Girona, Museu d'Art, i a Sant Cugat del Vallès, Parròquia, són ací descrites, fent constar les inscripcions de cada una i les lectures que hom ha donat a la gironina (555), ultra les lletres inicials dels quatre evangelistes (556). — J. P. E. [17.626

M. Dolores del AMO, *Tarraco en el período de la ocupación bizantina del SE español*, dins «V Reunión», 145-149.

Sobre l'origen de la devoció tarragonina a santa Tecla, l'autora es manifesta en desacord amb l'opinió dels qui el col·loquen en el segle VI per influx de Bizanxi a l'església de Tarragona, i considera que hi ha elements objectius de relació amb l'Orient que assenyalarien els segles IV-VI, entre els quals les *Acta Pauli et Theclae* i les *Orationes Pseudocyprianae*, l'epitafi del bisbe Sergi de mitjan segle XV (146) i la *Chronica de Luitprand*. — J. P. E. [17.627

Salvador IRANZO ABELLÁN, *En torno al epistolario del conde Bulgarano*, dins «Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval (León, 11-14 de noviembre de 1997). II, León, Universidad 1998, 569-574.

El comte Bulgaranus sembla que fou governador de Septimània; se li coneixen sis lletres, redactades entre el 610-612, ací estudiades des de les particularitats del seu estil afectat, de la utilització sistemàtica de termes rebuscats i de sinònims i una estudiada disposició dels termes en la construcció de la frase, que, si en la intenció responia a la recerca d'un estil solemne i acurat, en realitat li resultà artificios. — J. P. E. [17.628

Míkel de EPALZA, *Félix de Urgel: influencias islámicas encubiertas de judaísmo y los mozárabes del siglo VIII*, dins «Misc. Riu, II», 31-66.

Les primeres pàgines són dedicades a l'adopcionisme en l'Al-Andalus i a les seves relacions de passivitat amb la cultura i pensament de l'Islam (31-48); l'apèndix I recorda les tres preguntes que l'autor féu presentar en les *Jornades Internacionals d'Estudi sobre Feliu d'Urgell*, 1999, sobre els orígens familiars de Feliu d'Urgell, sobre el seu origen sacerdotal, i sobre la seva inserció episcopal (49-51); els apèndixs segon i terç presenten i transcriuen tant la bibliografia personal (51-57), com la més general sobre el tema (57-66). [La resposta a la problemàtica plantejada en aquestes pàgines ha de tenir presents les pàgines de la secció *Respostes a les preguntes de les citades Jornades...*, II, 249-267, en el marc de les quals també han d'ésser col·locades aquestes; perquè en relació a Feliu d'Urgell la pregunta s'ha de formular així: és aplicable a la situació dels mossàrabs refugiats i apilotats en les valls pirinenques d'Urgell, als quals s'ha de suposar una disposició de resistència, si no de bel·ligerància, antiislàmica, la disponibilitat a acceptar l'estructura política i l'influx religiós de l'Islam, que hom suposa (suposa, però prova?) haver estat la posició religiosocultural dels mossàrabs romanos al voltant de Còrdova?]. — J. P. E. [17.629]

A[bigail] FIREY, *Carolingian Ecclesiology and Heresy. A Southern Gallic Juridical Tract against Adoptionism*, dins «Sacris Erudiri. A Journal on the Inheritance of Early and Medieval Christianity», XXXIX (2000), 253-316.

L'autor assenyala que cinc manuscrits carolíngis de la *Collectio Dacheriana*, els d'Albi, BRochegude 42; Lió, BM 571; i París, BN, lat. 1927, 10741 i 3879 (257, núm. 8), afegeixen un suplement de trenta-sis texts a la dita *Collectio* [per què no batejar-lo *Complementum Dacherianae?*], que haurien estat aplegats a Lió o a la seva rodalia de «during or soon after the punitive exile of... Felix of Urgel» (255). La primera part de la *Collectio...* aplega decretals de papes, de les quals es dedueix que Roma pot prescindir o saltar per damunt l'autoritat primacial de Toledo (261-268). Segueix el sermó 67 de sant Agustí, on subratlla que l'Església ha estat fundada per Jesús, ver Déu, no pas fill adoptiu de Déu; en la secció de l'article que és dedicada al pare africà, Firey transcriu més fragments de Beatus de Liébana que del mateix Agustí [com si entre ells no hi hagués diferències, una de les quals és visible en el text de les notes 59-60: la resurrecció de Crist és atribuïda a Pare i Fill per Agustí, a Crist sol, que ‚Deus est‘, per Beatus] (268-288). La secció terça del *Complementum* és ‚somewhat complex‘ (288), dedicada a «to explicit Christological discussion» (290), justament amb Feliu d'Urgell (290), al qual l'autor reconeix que sovint «seems to agree with the orthodox rather than with Elipandus» (307), comença amb les confessions de fe de Nicea, Constantinoble i Calcedònia (289), i amb altres texts antimonofisites, en particular contra Eutiques (291-292), fins al punt que Firey es pregunta si el compilador no fou el mateix Feliu (307); desestima la hipòtesi, però considera que es tracta d'un aplec de bases doctrinals destinades a un diàleg i atansament amb posicions felicianes (310-312). En apèndix tenim la llista dels trenta-sis texts o fragments, amb la corresponent indicació de fonts (313-316) [Crec que caldria examinar possibles hipòtesis no contemplades per Firey: que el *Complementum Decherianae* nasqués a Narbona i no a Lió (cf. l'article de Jean Mercier resumit dins ATCA, XXI (2002), 910, núm. 16.738); i la relació, vinculació o influx de Benet d'Aniana, responsable justament de la reintegració dels felicians en ambdues vessants dels Pirineus. I un complement d'informació: la *Felicitis Epistola*, en el títol del manuscrit parisenc, es diu *Felicitis pape Epistola...*]. — J. P. E. [17.630]

DHOUDA, *Handbook for her warrior son. Liber manualis*. Edited and translated by Marcelle THIÉBAUX (Cambridge Medieval Classics, 8), Cambridge, University Press 1998, 276 pp.

En la introducció, l'editora, ultra les dades normals, subratlla que en el *Liber...* és perceptible la situació de la dona sola, que es fa present en la vida del fill llunyà, al qual recorda l'estructura de la jerarquia carolíngia: pare, emperador, Déu (1-39). El text és transcrit en llatí i traduït a l'anglès. — J. P. E. [17.631]

Eulalia RODÓN, *Romance emergente y latinidad media*, dins «Revista de Filología Española», LXXXI (2001), 369-401.

A base de la documentació de Sant Climent de Codinet (un conjunt de quaranta-dos documents), datats entre el 829 i el 1004, publicats per Cebrià Baraut, l'autora esbrina les característiques de la vulgarització del llatí i la incorporació de formes verbals noves creades per la també nova realitat. Entra en tema recordant les nombroses variants dels topònims ‚Codinet’ o ‚Segre’ (371-372), dels noms dels mesos (372-373) o de fórmules juríduques com el ‚nullius cogentis imperio’ (374); la major part de les pàgines és dedicada a presentar per ordre alfabètic, els mots, per als quals hi ha ara una datació de vegades alguns segles anterior a la coneguda, des de ‚cabomàs (capmàs)’, del 937, a ‚veteranos’, del 1051 (382-401). — J. P. E. [17.632]

Pierre PONSICH, *Wifred le Velu et ses frères*, dins «IBIX», 1 (setembre 2000), 55-86.

L'autor comença recordant la llegenda brodada entorn Jofre el Pelut i els treballs de Raimon d'Abadal i de Miquel Coll i Alentorn clarificant el seu caràcter llegendari, que estén fins i tot al suposat origen a Pià, del Rosselló. A base de la documentació exhumada els darrers segles tant per part llenguadociana (*Histoire générale du Languedoc*) com catalana, considera, en canvi, demostrat que el comte Belló de Carcassona era l'avi matern de Jofre el Pelut. Per la banda paterna, l'avi hauria estat Borrell, d'Urgell-Cerdanya, que hauria participat en les incursions de Lluís el Piadós els primers anys del segle IX fins a l'efímera reconquesta de Tortosa el 808. El seu fill Sunifred seguí recolzant els reis carolingis, dels quals rebé alous diversos i el títol de marquès de Gòtia. Després del parèntesi de Salomó, comte d'Urgell, Cerdanya i Conflent, arriba la generació dels nets de Belló i de Borrell (60-62); som entorn el 870, en què compareixen els fills de Sunifred (63-67), en particular Jofre (68-71); aquest, comte d'Urgell-Cerdanya i de Barcelona, realitzà la proesa d'assegurar la continuïtat entre aquells dos extrems amb la colonització del comtat d'Osona i la fundació de Sant Joan de les Abadesses; reafirmà la integració dels bisbats catalans en la província eclesiàstica de Narbona i, d'acord amb la notícia dels àrabs Isa ben Ahmad i Ibn Haigan, morí en guerra el dia 11 d'agost del 897 (68-71). Començaven uns anys confusos de lluita total entre els successors de Jofre el Pelut i Sunyer d'Empúries i els seus, per als quals l'autor remet al seu *Le problème de la partition du Comté du Roussillon entre les maisons de Cerdanye et d'Empories, à la mort du comte Miron I le Vieux* (896), dins «Études Roussillonaises», XIII (1994-1995), 91-102. Hi ha arbres genealògics de les cases d'Empúries i de Barcelona (79-80). — J. P. E. [17.633]

Ramon ORDEIG I MATA, *Cel-les monàstiques vinculades a Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora (vers 871-897)*, dins «Misc. Riu II», 89-119.

La destitució de Feliu d'Urgell i la substitució de les institucions visigòtiques per les carolíngies, es concretà, ja des del 814, en la concessió imperial de terres per a monestirs i en la fundació, per obra de Benet d'Aniana, tant d'aquests com de cel-les depenents d'ells, tant abans com després de la seva mort el 821; és considerable la munió de cel-les depenents del monestir de Banyoles (89-91). Ací l'autor, basat en la documentació del segle IX en part publicada per ell mateix, dóna «notícia de l'existència, en les últimes dècades del segle IX, de diverses cel-les monàstiques o paramonàstiques vinculades al comte Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora» (92): la primera tongada afectà les contrades de l'Alt Berguedà i de la Vall de Lord, on ja des de la dècada del 830 el monestir de Tavèrnoles s'estenia a les esglésies de la Pobra de Lillet, fundava Sant Salvador de la Vedella i sorgien noves esglésies a Saldes i, dins la Vall de Lord, a la Pedra; en els anys de Jofre el Pelut sorgien Sant Andreu de Gréixer i Sant Llorenç de Morunys (93-96): i Santa Maria de Ripoll, entorn la qual sorgien ‚cel-lae’: Santa Maria de Matamala, Santa Maria de Borredà, Santa Maria de Sorba, Centcelles, esglésies de Montserrat, i incorporava Sant Andreu de Gréixer (96-106); i ja en els darrers anys, Sant Joan de les Abadesses s'estenia a Sant Pere de Montgrony, Sant Martí de Congost, Sant Quirze de Besora, Santa Eulàlia i Santa Leocàdia de Vic, Sant Joan de Bergús i Sant Vicenç de Colitzà o del Sallent (106-116); i al Berguedà, Santa Maria de la Quar i

Sant Sebastià del Sull (116-118). Hi ha un mapa de les cel·les vinculades a Jofre el Pelut (119). — J. P. E. [17.634]

Ramon ORDEIG I MATA, *Un document berguedà de l'any 872, el més antic dels arxius berguedans*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 137-140.

L'Arxiu Capitular de Vic posseeix un plec de set documents berguedans, fins ara datats entre el 870 i el 996 (137-138); un d'ells, el que porta la signatura de Calaix 9, episcopologi 1, núm. 31, sisè d'aquell grup fou col·locat entre els altres amb la data del 929; la comparació de les datacions de certes persones, qualificades d',infants' en aquests document i en d'altres, demostra que el document esmentat és de l'any 32 de Carles el Calb, 872. Hi ha fotografia del document esmentat (139). — J. P. E. [17.635]

Jordi GARSAVALL I RIBASÉS, *La canònica abans de la canònica. El paper dels canonges de la Seu d'Urgell fins a la institució del capítol el 1010*, dins *Actes Gerbert*, 783-803.

El 1010, amb la separació entre la mensa episcopal i la canonical de la Seu d'Urgell, emergeix la canònica com a institució independent. En una primera pàgina l'autor resumeix les aportacions recents al tema de les canòniques catalanes (784). Després, a base de la documentació ja publicada per Cebrià Baraut [cf. ATCA, I (1982), 292-293], en la qual, ja desestimat el precepte fals del 835 (385-387), ha trobades vint-i-tres referències al tema, del 833 (795-796; [però el ,canonice condotavimus' d'aquell any no fa referència ni a cap canonge ni a cap canònica, ans a la legalitat: ,dotarem d'acord amb la llei'] al 1010, on subratlla la progressiva distanciació entre bisbe i clergues (797-798, entre els quals destaca el sagristà: 793-794 i 799-800), recorda la coincidència temporal amb la compareixença de les canòniques de Barcelona i Girona, en el moment en què s'imposa la jerarquia feudal del poder: «la canònica serà a la llarga una altra manera perquè la noblesa pugui participar de les riqueses de l'Església» (794). — J. P. E. [17.636]

Conxa PEIG I GINABREDA, *Santa Maria de Ripoll: l'acta de consagració de l'any 977 i el problema dels Títuli. Aproximació a una nova lectura arquitectònica*, dins *Actes Gerbert*, 839-860.

L'autora, basada en la *Brevis historia monasterii Rivipullensis*, es proposa d'esbrinar en connexió amb l'estructura arquitectònica de temple i monestir, «la interpretació correcta del terme ,titulis', emprat en l'acta de consagració» d'aquell any; a la interpretació acostumada d',altar en un absis lateral', contraposa el sentit de ,fundació privada', destinada a cada una de les quatre advocacions. Refusada la interpretació anterior (842: si es tractava d'altars, com és que no s'esmenta el principal, el de Santa Maria?), l'autora repassa la presència d'aquelles quatre advocacions en documentació posterior i es reafirma en el sentit de fundacions privades, almenys en algun cas «lloc reservat per a la litúrgia funerària», fora, però de la zona d'absis de l'església de Santa Maria (854-856). — J. P. E. [17.637]

Luis GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, *Cluny y las congregaciones benedictinas catalanas en el tránsito del siglo X al siglo XI*, dins *Actes Gerbert*, 805-816.

[En un moment en què el poder central francès es manifesta ineficaç], la constel·lació de petits monestirs benedictins de la Catalunya Vella cerquen un reforç mutu sobretot enfront del poder episcopal en actuacions conjuntes, que dibuixarien un principi de confederació, ja entorn Cuixà (807), però sobretot amb la recerca de vinculació directa a Roma, confirmada amb butlles diverses ja el 950 i sobretot el 1011 (808-809); en conseqüència, la submissió al govern episcopal (,sub regimine') es reduïa a assegurar-li l'honor (,debitum honorem') (810); és possible que la

prèvia visita de comtes i abats a Roma no cerqués tant l'afebliment de submissió a l'autoritat episcopal com a la metropolitana de l'arquebisbe de Narbona (812). En aquesta dinàmica, l'influx de Cluny hauria estat marginal (815). — J. P. E. [17.638]

Àngel FÀBREGA I GRAU, *Un calendari litúrgic franco-mossàrab (ss. X-XI) a l'arxiu de la Catedral de Barcelona*, dins «Misc. Riu II», 151-179.

Amb la quantitat de fragments de pergami utilitzats durant segles com a cobertes de tota classe de documents, l'ACB forma una sèrie, intitulada *Codicum fragmenta*, i agrupada en capsos, la numeració de les quals és integrada en la dels 258 *Codices*, amb els nùms. 178-187b; el publicat és el núm. 1 de la capsa 185; el fragment és ací descrit (152-153): escrit en lletra carolíngia datable entre el final del segle X i el començament del XI; l'anàlisi del santoral, en el qual els sants visigòtics van desaparèixer i deixant el lloc als del calendari romà i als gèl·lics, demostra la procedència d'un ambient determinat per la supremacia eclesiàstica carolíngia (153-159); el text és transcrit i comentat (162-173) i reproduïdes fotogràficament dues pàgines (178-189). — J. P. E. [17.639]

José M. MARTÍ BONET, *Roma y Compostela. (Pergamino del siglo X del archivo episcopal de Vic)*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 125-138.

La narració conservada a Vic, AE, *Episcopal*, I/76, és ací transcrita (127-129); copiada durant la primera meitat del segle XI, informa el bisbe de Roma del restabliment de la dignitat metropolitana de Tarragona en l'abat Cesari de Montserrat per part dels bisbes de Gallaecia i alhora de la contraposició del metropolità de Narbona i dels bisbes de les seus catalanes i representa un episodi de la tensió entre l'església visigòtica que intenta de sobreviure i reconquerir la Tarraconense (135-136), i la carolíngia pròpia de la marca Hispànica (136-138). L'autor creu que la lletra no és autèntica, car manifesta gran desconeixement de la realitat eclesiàstica del moment en la Tarraconense i de la normativa canònica de restabliment de seus episcopals. — J. P. E. [17.640]

Victor FARIAS ZURITA, *El medio natural en una sociedad señorializada. Composición, explotación y apropiación del incultum en la Catalunya del noreste (siglos X-XIII)*, dins *El medio natural en la España medieval*. «Actas del I Congreso sobre ecohistoria e historia medieval». Julián CLEMENTE RAMOS, editor, Cáceres, Universidad de Extremadura 2001, 277-299.

A base de bon nombre de les recents edicions de documentació catalana d'entorn l'any Mil (298), l'autor pretén «mostrar que los señores eran conscientes de ello [del fet que les superfícies incultes eren indispensables per a la subsistència d'un mas] y que, a pesar del dominio que pretendieron ejercer sobre los espacios incultos, no dudaron en realizar un notable esfuerzo por garantizar el acceso de los hombres de mas a los ,spacia heremarum terrarum'» (277), extrem que documenta en tota la zona mediterrània de la Catalunya Vella, d'Elna al Llobregat (299). Explicada la nomenclatura (278-279), l'autor constata en la dita documentació la presència d'espais pluralment incults i erms, sobretot de boscs i de llurs arbres, tant en vendes com en establiments des de mitjan segle XI, en què passaren a propietat particular (285); caça i pastura exigiren atenció particular en la normativa d'explotació (288-293), car un diploma del 1025 concedia als habitants del comtat de Barcelona la lliure explotació de les zones no cultivades (294). — J. P. E. [17.641]

Gaspar FELIU, *Algunas consideraciones sobre la metrologia altmedieval catalana*, dins «Misc. Riu, II», 121-149.

L'autor no pretén pas solucionar, «però potser sí que puc esbossar una mica de camí... en els canvis que separaren metrològicament la proto-Catalunya de l'ascendent romà i del vernís car-

lingi» (122). Les primeres pàgines exposen les possibles relacions entre «tres modis romans, tres de precarolingis i un de carolingi» (131), i així arriba *El modi i el cafís barcelonins cap a l'any mil*; a partir d'ací, l'autor analitza la documentació més antiga tant de l'ACB, *Pergamins*, com de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, fins a les *Consuetudines Ilerdenses*, i concreta les anàlisis en deu quadres sinòptics; al final resumeix els resultats de la investigació, començant per recordar que encara som lluny de «reconstruir els sistemes metrològics barcelonins de l'Alta Edat Mitjana; molt més encara la diversitat de sistemes catalans», ja que «les mesures del s. X són radicalment diferents de les del s. XII» (147); això no obstant, Feliu formula en tretze punts la nova base de partida, on trobem un resultat sòlid: l',asta' és equivalent al ,destre' de tretze pams (148/12). En apèndix, i en successió alfabètica, trobem l'equivalència de cafís, destre, faneca, modius, mujada, pam, peu, quartera i sextarius (148-148). — J. P. E. [17.642]

*Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep MORAN i OCERIN JAUREGUI i Joan Anton RABELLA I RIBAS (Clàssics Catalans, 1), Barcelona, Edicions Proa 2001, 132 pp.

La introducció comença recordant que la llengua catalana s'anà configurant a partir del llatí parlat pel poble després de la caiguda de l'Imperi d'Occident, però passaren segles sense que la nova llengua es manifestés en els texts escrits. Les primeres mostres, consistents en paraules esparses dins texts llatins, serien de la segona meitat del segle IX, localitzables en documentació dels comtats de la Marca Hispànica, coincidents amb l'extensió de la llengua (16-18); dades que els Il·lustrats interpretaren com a mostres d'una ,lingua romana' catalana i provençal alhora i mare de les altres llengües llatines (19-20), on, però, els investigadors i filòlegs de la Renaixença ençà, amb aportacions constants, han reconegut ésser específicament catalanes, que compareixen com a mots esparsos abans de l'any mil, en forma de frase entorn al canvi de mil·leni i ja en la primera meitat del segle XI en fórmules de jurament dins documents llatins, que esdevenen paràgrafs sencers cap a finals d'aquell segle, quan compareix el primer text tot ell en català, seguit d'altres al cap de poc ja a començaments del segle XII; en acabar, ja són texts pròpiament dits (*Homilies d'Organyà*, traduccions del *Liber iudiciorum*); en el segle XIII s'hi afegiria documentació de la cancelleria reial (21-34). Establerts els criteris d'edició i recordada la bibliografia (35-41), arriba el bloc principal, on trobem presentats, transcrits i traduïts en llenguatge actual quinze texts o fragments: tres juraments del segle XI (45-55), un memorial de greuges presentat per Guitard Isarn, senyor de Caboet (57-62), un jurament de pau i treva al bisbe d'Urgell del pas del segle XI-XII (63-66), i un altre memorial de greuges dels caps de casa de Sant Pere de Graudescales, s. XII (67-73); traduccions del *Liber iudicum* (75-82); *Capbreu de Castellbisbal*, tots del s. XII (83-85); *Homilies d'Organyà i de Tortosa*, del pas del s. XII al XIII (87-96); *Rendició del castell de Llorenç*, del 1211 (97-99); recurs de Bernat de Sa Portella al metropolità de Tarragona, del 1215 (101-104); un reconeixement de deutes a Pere de Canet, de la primera meitat del s. XIII (105-108); fragments dels *Usatges* de Barcelona (109-116); lletra al bisbe d'Urgell, Ponç de Vilamur, 1251 (117-125); i *Proemi dels Costums de Tortosa*, 1272 (127-129). — J. P. E. [17.643]

Cebrià BARAUT, *Les fonts documentals i bagiogràfiques medievals de la vida i miracles de sant Ermengol, bisbe d'Urgell (1010-1035)*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 137-165.

Resumides tant biografia de com culte retut a sant Ermengol d'Urgell, bàsicament conegudes per la *Vita sancti Ermengaudi*, de la qual no s'ha conservat cap exemplar sencer, l'autor presenta les quatre versions, ,incompletes i manipulades' (142) de la mateixa, sobre les quals fonamenta el seu estudi: el *Legendarium Sedis Barchinone* de mitjan s. XIV (ACB); el *Breviarium* de Sant Miquel de Cuixà (XIII/I), perdut; el *Lectionarium* de Serrateix (XIV), ara a Solsona, AC; i el *Breviarium Ecclesiae Urgellensis*, del 1487. Els dos primers testimonis, publicats en paral·lel, donen la versió biogràfica bàsica (144-149), completada pel primer en la part final i dotada d'introducció en els dos darrers (149-152); la narració dels miracles és pròpia del *Breviarium* i d'un altre exemplar fragmentari manuscrit, ara de l'AC d'Urgell (152-155). Altra vegada el *Breviarium* i un altre fragment del mateix

arxiu semblen dependre d'un sermó predicat la festa del sant (156-158). En conclusió, la *Vita*, escrita segurament pel contemporani ‚Borrellus scolasticus‘, datable els anys 1042-1044, fou completada amb narracions de gràcies i miracles. Les darreres pàgines contenen reproducció de fragments de les sis fonts bàsiques (160-165). — J. P. E. [17.644

Anna M. BALAGUER, M. Teresa SISÓ, *Dos tipus monetaris inèdits del comtat de Barcelona de Berenguer Ramon I (1018-1035)*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 79-84.

Es tracta de tres peces trobades en els darrers anys, a Örrius, en col·lecció antiga de Girona i a Terrassa en unes excavacions, la primera encunyada a Girona, les altres a Barcelona, amb les corresponents inscripcions local i del comte de Barcelona, Berenguer Ramon, ací descrites; hi hauria hagut evolució entre elles. — J. P. E. [17.645

Pilar SENDRA I BELTRAN, *Formació del primer patrimoni de la Canònica de Sant Tomàs de Riudeperes (Osona) al llarg del segle XI*, dins *Actes Gerbert*, 763-781.

[Estudis de l'autora dedicats a aquella canònica són coneguts dels lectors d'ATCA pels resums publicats en els volums XX (2001), 886, núms. 15745-15746, i XXI (2002), 909, núm. 16734]. El títol actual, a base sempre de la documentació d'aquella casa conservada a Barcelona, Arxiu Provincial Franciscà, i després d'unes pàgines inicials que resumeixen el sentit de la vida canonical, la seva adaptació al marc carolingi mitjançant la *Institutio canonicorum* del 816 i la principal bibliografia (763-766), narra els inicis de casa i comunitat de Riudeperes sota l'influx de Sant Ruf d'Avinyó la segona meitat del segle XI (767-771), i concentra l'atenció en el creixement del patrimoni per donacions de les famílies Amalric i Riudeperes (771-775), constatable en els dotze documents ací resumits en regest, datats entre el 1094 i el 1100 (776-779). — J. P. E. [17.646

Roger E. REYNOLDS, *An Early Rule for Canons Regular from Santa Maria de l'Estany (New York, Hispanic Society of America, Ms. HC 380/819)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 165-191.

L'actual volum indicat en el títol és idèntic al vist per Jaume Villanueva al monestir de l'Estany el 1806 i descrit en el volum VII del *Viage...*, però fins ara pràcticament no tingut en compte (166-167); l'autor repassa els texts copiats en el dit volum (167-170) i es fixa en el que hi és intitulat *Hec que secuntur usu fiunt tam in ecclesia Sancti Ruphi quam domo*, en el qual troba algunes particularitats, com la referència a texts conciliaris o patristics per a justificar normes litúrgiques, la connexió de Sant Ruf amb Lucca o la substitució del mot ‚prior‘ pel d'‚abbas‘ en alguns punts (171-172); tot i que el pas de prior a abat a l'Estany és del 1264 (172), l'autor data el text els anys 1113-1122 (173). Hi ha una mostra de pàgina manuscrita (175) i transcripció anotada d'aquell text, que l'autor bateja amb el títol de *Liber consuetudinum Sancti Ruphi monasterii Stagnensis* (176-191), on en seixanta-tres paràgrafs tenim les indicacions per a les celebracions litúrgiques de quaresma. — J. P. E. [17.647

Alexandre OLIVAR, *El Sacramentari fragment I/14 de la Biblioteca Episcopal de Vic*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 193-202.

Fa més de cinquanta anys l'autor donava a conèixer un bifoli d'un sacramentari del Museu Episcopal de Vic; darrerament n'ha aparegut un altre, «germà indiscutible del bifoli anterior»: ambdós havien servit de cobertes de quaderns de documentació arxival i tenen ara la signatura unitària de ‚fragm. I/14‘; l'autor els descriu de forma unitària, els considera d'‚origen ausonès‘, els transcriu (196-197 i 198-199) i comenta un per un, atenent sobretot a l'evolució dels formularis litúrgics (199-201 i 201-202). — J. P. E. [17.648

Alfonso VIDAL TABOADA, *Notas para un estudio iconográfico: los ciclos de los profetas Daniel y Jonás y la Portada de Ripoll*, dins *Actes Gerbert*, 817-837.

Al començament, l'autor assumeix com a punt de partida el fet que les *Bíblies de Rodes* i de *Ripoll* (París, BN, lat 6; i Bibl. Vaticana, Vat lat. 5729, respectivament) i la portalada del porxo de Santa Maria de Ripoll, manifesten l'eclosió artística del dit monestir, resultat al qual han arribat nombrosos estudis realitzats durant més d'un segle (818-819); les pàgines següents es dediquen a l'anàlisi d'influències artístiques. — J. P. E. [17.649]

Alejandro BARCENILLA, *Las bibliotecas de la Alta Edad Media IV: Las bibliotecas de la Marca Hispánica*, dins «Perficit. Publicación de Estudios Clásicos», XXI (1997 [1998]), 111-132.

La Marca Hispànica de l'autor devia incloure els monestirs navarresos de Leyre i de San Zacarías (116-118), després dels quals ell presenta i transcriu d'edicions anteriors les llistes de llibres de Poble en el segle XII (118-120), de Ripoll el 1046 (121-126), de Sant Joan de les Abadesses el 1874 (127-128), de Montserrat en segles diversos (128-131) i de Sant Cugat [on l'autor sembla ignorar que els manuscrits salvats de Sant Cugat formen sèrie independent dins l'ACA, paral·lela als de Ripoll, que foren descrits, i que llur catàleg ja era publicat abans del 1936]. — J. P. E. [17.650]

José M. MARTÍ BONET, *Peregrinatio pro Christo en el Diplomatario de San Oleguer*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 101-123.

L'autor ha aplegat cent trenta-quatre documents relatius al bisbe de Barcelona esmentat en el títol; resumida la biografia del sant (102), entra en el tema de la peregrinació, bo i recordant que en la cristiandat medieval aquesta podia ésser penitencial, missionera o devocional, i que en el segle XII hom hi integrà la redempció de captius i la croada a l'Orient i a Hispània (103-105). Des d'ací és exposada la implicació de Sant Oleguer en les diverses formes de peregrinació, primer sota l'obligació d'acollir peregrins en tant que canonge de Barcelona; en tant que prior de Sant Adrià de Besós intervingué en la 'peregrinatio' a Terra Santa de dos croats catalans el 1101 o en la sort d'un captiu sarraí, possible resultat de la croada; la incursió pisanocatalana a les Balears provocà l'elevació d'Oleguer a la seu de Barcelona; ell mateix hauria anat a Jerusalem, ja conquerida, participà en concilis, el primer del Laterà inclòs, que s'ocuparen de pelegrins i de croats i de les exigències de vida cristiana dels cavallers croats (106-114); ell fou l'encarregat d'infondre nou impuls conqueridor als pobles d'Hispània, vinculant a la reconquesta els qui abans havien segregat béns o drets eclesiàstics, en concret els delmes. L'impuls a la devoció als llocs sants es traduí a Barcelona en la dedicació d'una capella de la Seu al Sant Sepulcre i amb el favor als templers (118-123). — J. P. E. [17.651]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *Génesis de las compilaciones del Derecho Catalán*, dins «Studia Gratiana», XXIX (1998), 685-708.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.652]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Los Usatges de Barcelona. Una nota crítica*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 385-408.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *De Usaticis, quomodo inventi fuerunt*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 25-212.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Usatici, paces, constitutiones. Edición del ms. lat. 4.249 de la Bibliothèque Nationale de París*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 481-714.



El primer títol constata que la taula de l'edició dels *Usatges de Barcelona* a cura de Raimon d'Abadal i de Vinyals i de Ferran Valls i Taberner, Barcelona 1913, no tingué en compte les variants entre el text català i el llatí; també constata que la tradició textual de la dita taula és confusa. En l'apèndix I, l'autor dóna tant en català com en llatí, la llista alfabètica dels paràgrafs, que les *Constitucions de Catalunya* dels anys 1588 i 1704 qualifiquen d',usatges' (389-397); i en l'apèndix II la llista alfabètica llatina dels capítols en l'edició d'Abadal i de Valls (398-408).

El segon títol, l'objectiu del qual és el de «recoger determinados datos que permiten pensar que esta reconstrucción del arquetipo [dels *Usatges*] sea una cuestión todavía abierta» (73), recorda que segons la historiografia medieval, arrodonida en els *Gesta comitum Barcinonensium*, els *Usatges* haurien estat establerts per acte sobirà de Ramon Berenguer el Vell, del qual, però, no s'és conservada cap memòria documental (25-28). I ací començaren els qüestionaments crítics, que condueïren a propugnar un nucli de Ramon Berenguer I el Vell, a partir del qual, amb els ulls fets en els dos problemes de l'antiguitat cronològica, i del moment en què alguna font (p. e., les *Exceptiones Petri*) s'hauria introduït en *Usatges* diversos, aquests augmentaren en nombre fins al 1412 i a la seva publicació el 1588-1589; més encara, el nucli inicial correspondria al temps de Ramon Berenguer IV. L'autor cerca recolzaments en fets objectius que permetin de clarificar el problema, com l'expressió ,leges et mores', on la llei és la gòtica i els ,mores' els fets nous, els de l'*Usatge* 81, que «secundum usaticum esse iudicanda» (39); però cal distingir entre ,usaticum' i ,usualia de curialibus usibus', aquests explicats en l'*Usatge* 80 (42); serien «el resultado de la identificación de aquello que era justo a juicio del juez de la curia», mentre els ,usatici' eren els ,usualia' des del moment que foren establerts pel ,princeps' Ramon Berenguer I (46). A partir d'ací, l'autor es planteja el tema de la prehistòria (emmarcada en l'Alta Edat Mitjana) i de la història (en la Baixa) del *Usatges* (48; cf. 52), que, en tant que escrits són documentats el 1173 en la reunió de Fontaldara (Fondarella?) i reconeguts «como parte del ordenamiento jurídico de la tierra del conde de Barcelona» (53); però ¿hi ha almenys un nucli que remunta a Ramon Berenguer I i podria ésser el dels *Usatges* 4-59? (64) L'autor discuteix les posicions de Ferran Valls i Taberner, de Pierre Bonassie i de Joan Bastardas (56-74, 84-86); per a ell «aquella sociedad que se asoma a la documentación [comtal del s. XI suara publicada] es aquella... que surge del texto de los *Usatges*...» (78). Entre les pàgines 80 i 99 trobem les que, segons l'autor, serien les grans línies de la prehistòria dels *Usatges*: situació creada per la integració dins l'imperi franc, primeres manifestacions de novetat en temps del comte Borrell («statuimus in melius»: 83), novetat que en els *Usatges* ja pertanyia al temps pretèrit i té punts de referència com el desplaçament terminològic de ,lex' a ,constitutio', propi de la Pau i Treva (88-89), o el fet que les sentències de la cúria comtal són donades, certament ,legaliter', però també, i cada vegada més, ,usualiter', fins al punt que la mateixa cúria sentència «secundum consuetudines curie Barchinone» ja el 1151; les novetats són ampliades en temps d'Alfons I, en què ja són esmentats per primera vegada uns *Usatges* (94-98). A partir d'ací, entrariem en la història dels *Usatges* (99), on l'autor declara que el seu treball «no está destinado a dar soluciones, sino a plantear problemas» (100); insisteix en la significació de les coincidències terminològiques i assenjala la presència de ,lex usuaría' en un document del 1151, expressió que «parece implicar la existencia de un texto escrito» (101), com també que «la vinculación de esta ,lex usuaría' con los *Usatges* parece evidente» (102), però el tractament de les eixorquies en les sentències contemporànies no hauria estat la dels *Usatges* (104-107); la conclusió de l'autor, constatada d'una banda la multiplicat de denominacions inicials (110) i la diversitat d'esquemes seguits pels manuscrits més antics (119), és la de refusar l'existència d'un arquetip, l'afirmació que els *usatges* foren el resultat de la conjunció de dos elements, els ,usatici' establerts i els ,usualia de curialibus usibus'; i que «se debe reconocer la existencia de dos redacciones al menos diferenciadas» (121). La part textual comença amb la reproducció de divuit documents judicials dels anys 1032-1069 (127-150); segueix amb el text d'*Usatges* que presenten paral·lels, sobretot amb constitucions de Pau i Treva (151-159); amb trenta-un fragments judicials o sentències del segle XII, 1118-1194 (160-186) i vint-i-vuit fragments en llur major part de constitucions de Pau i Treva (187-195); hi ha dos quadres sinòptics, el primer de la presència de cada *usatge* en les diverses compilacions (196-204), i el segon dedicat a l'ordre de compareixença dels *Usatges* (205-212).

El tercer article és, tal com diu el títol, l'edició dels *Usatici Barchinone* conservats a París, BN, lat. 4249, text que, amb els seus cent trenta-nou capítols i el seu aparat crític ocupa les pàgines 593-650; el segueix *Pacis et treuge, constitutiones* (651-680), i en apèndixs, la taula dels capítols dels *Usatges* (681-685), la dels capítols glossats (686-598), i la d'abreviatures i elisions (699-714). En les pàgines introductòries, l'autor recorda que s'ha fixat l'objectiu d'anar oferint una transcripció «lo más fiel posible, de los distintos manuscritos» (481) amb la finalitat de «mostrar que las valiosas aportaciones de Mor y de Bastardas se han elevado sobre una débil base y que es necesario un estudio más detenido de los diferentes manuscritos antes de poder ofrecer una solución a los muchos problemas existentes» (483); l'estudi dels diversos aspectes d'aquell volum (no copiat abans del 1251, amb més precisió entorn el 1260: 534) ocupa les pàgines 486 i següents, on és tingut en compte tant el text com els títols o epígrafs i l'aparat de glosses, i les correccions introduïdes (510-525); també és esbrinada la qualificació de la lletra (534-537) i la significació de les grafies i de les abreviatures emprades (538-588). — J. P. E. [17.653-17.654-17.655]

Adam J. KOSTO, *The limited Impact of the Usatges de Barcelona in twelfth-century Catalonia*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 56 (2001), 53-88.

Legislació bàsica de Catalunya fins al *Decret de Nova Planta*, actualment concentra entorn al seu text un considerable nombre d'estudis, que coincideixen a assenyalar el mitjan segle XII com a moment en què la compilació era completa (56), però segueixen els intents de datar usatges individuals o grups entre Ramon Berenguer I i Ramon Berenguer IV (56-58). L'autor, atès que la compilació com a tal només compareix en el segle XVI (els compiladors del 1413 els repartiren temàticament pels diversos llibres de les *Constitucions de Catalunya*) i que la tradició manuscrita, començant pel volum de París, BN lat. 4792, no presenta complet el text dels 174 *Usatges* (59-60 i 63), estudia la presència i l'impacte dels *Usatges* en la documentació de la segona meitat del segle XII (58-59), a partir de la reconstrucció de l'arquetipus de mitjan segle XII feta per Joan Bastardas (63). Kosto, examinat els fragments normalment adduïts com a prova de la recepció dels *Usatges*, els considera en general poc provatius, sobretot si es compara amb les sovintejades referències al *Liber iudiciorum*, i afirma que les referències clares comencen el 1196 (64-75); també afirma que el llenguatge dels *Usatges* no correspon de cap manera amb el dels documents del segle XII (76-80), ni es manifesta en les decisions del tribunal del comte de Barcelona (81-83); de més a més, en el colla-amolla entre barons i comte(rei) en els moments d'aplicació de Pau i Treva, ambdues parts s'apropriaven els *Usatges* (84-86). — J. P. E. [17.656]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Tractatus de legitima secundum legem gothicam. Edición*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 471-480.

Desconegut, tot i haver donada Guillem M. de Brocà referència al ms. lat. 4249 de París, BN, ara l'autor informa d'altres textos copiats en el mateix manuscrit (427, nota 4), resumeix el raonament del *Tractatus de legitima* en la intenció d'augmentar-ne el percentatge en relació a la totalitat de l'herència i esbrina la relació entre les referències a un ,t' (titulus?) i el *Liber iudicum*; segons l'autor aquella doctrina hauria acabat integrada en les *Constitucions de Catalunya* (475). El text i el seu aparat crític ocupen les pàgines 479-480. — J. P. E. [17.657]

Antoni LLAGOSTERA I FERNÀNDEZ, Ramon ALABAU I SELVA, *Primera traducció al català dels poemes del trobador ripollès Ponç de la Guàrdia*, dins «Annals 1999-2000», Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 2001, 11-32.

L'origen ripollès de Ponç de Guàrdia és documentat i la seva vida datada en la segona meitat del segle XII; se n'han conservat nou composicions, que el col·loquen immediatament després de

Guillem de Berguedà, i són ací totes traduïdes en català (15-26). Remarquem la delimitació de la seva pàtria o país, «de Tremp a Salses» [en un moment en què el domini polític de la Casa de Barcelona era prou més extens] (15, poema I, vers 5). — J. P. E. [17.658]

M. A. SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *La originalidad y el supuesto origen agustiniano de las Homilias d'Organyà*, dins M. A. SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *La primitiva predicación hispánica medieval. Tres estudios*, Salamanca, Sociedad Española de Historia del Libro 2000, 11-37.

Article de tesi: «...en mi opinión, las *Homilias* no son obra original, sino traducción, más o menos fiel, de un original latino» (14), anterior a les *Artes praedicandi* de la Baixa Edat Mitjana (21), a favor de la qual presenta la prova de la relació entre la II d'Organyà, *Dominica in LX*, i la núm. 9 de l'homiliari carolingi d'Angers, que fins i tot permet d'omplir algun buit textual (25 i 29); també afirma que les *Homilias* no eren destinades al poble, ans a una comunitat monàstica (32), que no seria una canònica agustiniana de Sant Ruf d'Avinyó. També assenyalava que la primera homilia de Nadal de les *Homilies de Tortosa* correspon a la peça II de Carpentràs, BInghimbertaine, ms. 13, ff. 68-70 (36). [Però sembla que les d'Organyà conserven vestigis romànics; per tant, origen llatí a través de Provença i Occitània?]. — J. P. E. [17.659]

André GOURON, *La place de la carte de Perpignan dans l'évolution du douzième siècle méditerranéen*, dins *Ciutat Poders*, 17-22.

La carta del 1197, «... constitue un épisode majeur dans l'histoire des villes, non seulement de Catalogne, mais plus généralement de la Méditerranée occidentale, à l'extrême fin du douzième siècle...» (17-18), per tres raons: «le consulat, le peuple et les coutumes» (18). El consolat venia d'Itàlia portat per l'expansió del ,ius commune' i surt en els documents molt abans que fos una institució reconeguda; en algun cas (Montpeller, Vic) el consolat s'imposà per revolta popular contra els abusos de forasters; fou el cas de Perpinyà, on aquests encarregats d'evitar injustícies havien d'actuar d'acord amb veguer i batlle reials (18-19); el segon detall era el concepte clàssic, ciceronià, de ,populus': «universitas, id est, populus» (20), tal com es trobava en una concessió de Ramon Berenguer IV als narbonesos de Tortosa, «cuncto populo Narbonensi» i com a Provença formularà *Lo Codi*; era més important el reconeixement d',universitas' que la denominació de ,cònsols', que també es podien dir, ,paciarii' i ,boni homines' (20-21). El càrrec d'aquests consisteix a defensar, amb batlle i veguer, el ,populus/universitas' segons el ,jus et ratio' dels juristes nous i d'acord amb els ,mores et consuetudines' de tota una comunitat [no pas per les vel·leïtats de la prepotència d'un de sol]. — J. P. E. [17.660]

Jordi J. COSTA, *A propòsit dels noms dels cinc cònsols de la carta de 1197*, dins *Ciutat Poders*, 23-27.

En la *Carta*, els noms dels cinc cònsols són escrits en llatí, quan ja feia segles que en la llengua parlada s'havien catalanitzat els antropònims de totes les procedències, llatines o germàniques; els cònsols són denominats a base de dos elements, solució estesa des del segle XI; tres dels ,cognoms' subratllen les vinculacions occitanes; tal com permet de veure un fragment de les *Ordinacions de Perpinyà* del 1275, la grafia dels noms a darreries del s. XII era diversa de l'actual i, doncs, la traducció de la *Carta* ho havia de tenir en compte. — J. P. E. [17.661]

Gaspar FELIU I MONTFORT, *Els antecedents de la remença i dels mals usos*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Salvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 209-228.

L'autor ressegueix la compareixença dels mals usos en la documentació catalana, tant ja publicada com la inèdita sobretot a l'ACA, *Canc. Pergamins*, anterior al 1213, començament del regnat de Jaume I. Feliu concentra la seva atenció en les primeres compareixences d'aquells drets senyorials, sovint compartits per les coexistents capes de senyoriu, i diferencia els mals usos d'origen judicial (211-215) dels d'origen feudal (217-225). Els primers són la cugúcia (sovint aparellada amb l'homicidi) i l'arsia, presents en documentació de naturalesa judicial i d'autenticitat segura en la segona meitat del segle XI, unes quaranta vegades la primera i només tretze la segona; en ambdós casos alguns documents fan constar que es tracta de drets senyorials ja no exigits (211-215). Són d'origen feudal l'eixorquia i la intèstia, la firma d'espoli forçada i la remença, que anaren apareixent durant els segles XI i XII: l'eixorquia el 1050, la remença el 1123, la intèstia el 1147, la ferma d'espoli forçada el 1186 (216-224). L'autor es fixa en la ,remença', ,marca distintiva de la servitud catalana', car el remença és ,de fet' propietari de les seves terres, però és sotrmès al senyor no sols per la terra, ans en la seva persona, car és ,homo solidus' i ,proprius' (220-221), que dibuixa ,una servitud personal deslligada de la terra' (222), tema, al qual l'autor promet de dedicar un estudi específic (221); el sistema hauria entrat en crisi a mitjan segle XII per la necessitat de repoblar amb possibles remences de la Catalunya Vella les comarques de Lleida i Tortosa, acabades de conquerir (222). Hi ha bibliografia (226-228). — J. P. E. [17.662

Pierre BONNASSIE, *Le servage: une sous-féodalité? Le témoignage des documents catalans (fin XI- XII siècle)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 112 (2000), 643-661.

«Mon intervention sera centrée sur le statut des habitants du manse», car el mas seria l'instrument més eficaç d'asserviment de la pagesia. Per a mesurar fins a quin punt, l'autor es fixa en el contracte de concessió d'un mas; en la qualificació de la masoveria; i en el lligam de dependència del masover envers el senyor. La concessió d'un mas és ,stabilire', paraula directament derivada del llenguatge feudal, que substituï el de ,convenientia', encara més feudal; però és estrany que un mot, que significa acord lliure, hagi desplaçat el seu sentit vers la servitud, tal com permeten de veure els dos documents del *Cartulari de Tavèrnoles* (645-647); paral·lelament, allò que podria semblar concessió de feu es converteix en comanda, que el senyor pot desnonar: el contracte ja no és entre iguals, ans entre senyor i súbdit (647-649); la dependència del masover envers el propietari és, des de la primera meitat del segle XII, la de l',homo solidus' i implica fidelitat exclusiva i servei continu, dependència imposada a tots els vassalls d'origen no noble: guardians de castells, masovers, milites castrí i ,ministeriales'; cal doncs, saber quan s'introduí la distància entre dependència honorable o ,more militari' i dependència servil o ,more rustico': l'*Usatge XII* la precisa i seria d'entorn 1100 (654-659). Són transcrits tres documents dels anys 1080-1123, i 1097, de l'ACapítular de la Seu d'Urgell, ja publicats per Cebrià Baraut (660-661). — J. P. E. [17.663

Lluís TO FIGUERAS, *Servitude et mobilité paysanne: les origines de la ,remença' catalane (XII-XIII siècle)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 112 (2000), 827-865.

L'autor descriu els elements constitutius de la situació dels pagesos de remença durant els dos segles indicats en el títol; era una dependència personal o submissió a la jurisdicció baronial que havia d'ésser redimida (de remença) i, sense implicar augment d'imposicions, comportava obligació de residència i tribut particular sobre matrimonis i successions (mals usos); després presenta «l'histoire de ce rachat et de son rapport avec la mobilité paysanne, ce qui mène à s'interroger sur les raisons de l'exceptionnelle solidité de la servitude catalane dans une Europe où l'institution était sur le déclin» (829); i així fa una anàlisi dels diversos elements que es troben en les vint-i-nou liquidacions de remença del segle XII, aplegades en nombre d'arxius i biblioteques de Catalunya (829, nota 6): hi són sotmesos homes i dones; remença seguida de submissió a un altre senyor, o d'autodonació, preu de la remença, lligam a un mas, previsions per al matrimoni dels fills i denominació del rescat i dels que hi són sotmesos (,redimere, redemptio, enfranqui-

mentum / dominicus, servus, colonus') (830-844). La segona part descriu la cronologia i la geografia de la remença damunt el mapa (844-851). La part tercera esbrina la situació de la remença en terres de reialenc; en principi, el rei era un senyor i tenia dret a la remença; però, ultra els casos de concessió col·lectiva de llibertat (Caldes i Llagostera el 1241, vegueria de Berga), és documentada d'una banda la tensió entre rei i senyors entorn al tema ja en temps d'Alfons I (1162-1196), i de l'altra l'existència de ciutats o viles reials constituïa una incitació constant a transferir-s'hi, atesa la immunitat de remença després d'un any, un mes i un dia d'estada; la prova de la sagnia que representaven aquestes ciutats i viles per als senyors de remença és la constitució de la cort de Barcelona 1283 (*Item, quod in terris sive locis...*), en què el rei ha d'acceptar que respectarà els drets dels senyors a fi que aquests li garanteixin l'ajut en la defensa de Catalunya contra els croats després de les Vespres Sicilianes (851-864). — J. P. E. [17.664]

Lluís TO FIGUERAS, *Els remences i el desenvolupament de les viles catalanes a l'entorn de 1200*, dins *Ciutat Poders*, 132-156.

L'autor es fixa en la relació entre la difusió de la servitud i les noves oportunitats que oferien als immigrants les ciutats i viles dins l'espai que va de Perpinyà a Girona, igualment que les terres conquerides a mitjan segle XI a ponent i al sud de Catalunya. Seria un fet que les ciutats del s. XII cresqueren per immigració rural. Després de les pàgines dedicades al fenomen complex de la servitud pagesa (autodonacions i reconeixements servils, liquidacions personals o redempcions, tot abundantment documentat des de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, i BC, passant pel d'Arenys i pels arxius de Girona, fins a Perpinyà (134-147), exposa els casos documentats en què senyors de viles es comprometen a no acceptar remences d'altre senyoriu, decisió confirmada per la Constitució: *Item, quod in terris sive locis...*, i la realitat del pas de remences dels masos a les viles (148-151); de fet, les redempcions foren pagades «en gran nombre a partir del segle XIII i per tant, els pagesos pogueren canviar de senyoria i abandonar els seus masos» (152-156). — J. P. E. [17.665]

Pere BENITO I MONCLÚS, *La formació de la gran tinença pagesa i la gènesi del mas com a estructura senyorial (segles XII-XIII)*, dins *Mas català*, 103-124.

Resumides les teories sobre el significat del mas, de Pierre Bonnassie ençà, l'autor es pregunta «fins a quin punt no hi hagué més dinamisme pagès que iniciativa senyorial als segles XII-XIII» (105); la resposta és part de les conclusions de la seva tesi doctoral, «basada en documentació de gestió del patrimoni procedent, majoritàriament, d'arxius de senyories eclesiàstiques que tingueren implantació territorial al comtat de Barcelona» (106, nota 11), és a dir, la Seu de Barcelona i el monestir de Sant Cugat del Vallès: en un primer moment, les concessions de terres haurien pres forma de 'precària'; després, però, l'engrandiment de la tinença pagesa hauria estat el resultat de la iniciativa dels pagesos benestants, tal com demostren els casos concrets coneguts per la documentació de l'ACB o del *Cartulari de Sant Cugat* (112-116), que, de més a més, assenyalen la continuïtat de dret a la propietat útil per herència biològica (116-119). Hi ha croquis de la contrada (124). — J. P. E. [17.666]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El leccionari i col·lectari santoral de Santa Maria de Serrateix (Solsona, Arxiu Diocesà)*, dins «Miscel·lània litúrgica catalana», X (2001), 211-293.

De l'antic monestir benedictí de Santa Maria de Serrateix se n'han salvat un martirologi destinat a l'«officium capitulí», ara a Copenhague, Det Kongelige Bibliotek, *Ny Kgl. S.*, 1794 Fol, en relació al qual l'autor aplega totes les dades al seu abast (212), i el leccionari i col·lectari santoral, ara a Solsona, Arxiu Diocesà, en dipòsit del Museu Diocesà, ací descrit (213-214), on són identificades cinc unitats, les quatre inicials, de primeria del segle XIII: un full escadusser al començament, el leccionari santoral (ff. 2-121), el col·lectari santoral per a l'ofici diví (ff. 121-128), un leccionari per

a l'ofici de la Mare de Déu (ff. 129-135) i l'ofici del Corpus afegit durant el segle XV (ff. 136-146); són analitzats amb més detall el leccionari santoral, cosa que ha permès d'identificar els fragments de Vic, BEpiscopal, *Fragments XXI/3*, 11 i 13 (215-219), el col·lectari santoral (219-223) i el santoral propi del monestir de Serrateix (Urbici, Víctor, Felícula i Zenó: 223-226), el leccionari per a l'ofici de la Mare de Déu (227-229), tres antífones complementàries (229-230) i l'ofici de Corpus (230-231); després de dues pàgines de mostra de lletra (232-233), segueix la transcripció dels cinc blocs de textos (234-286); l'estudi es clou amb la taula d'incipits de les peces del leccionari (287-290) i la de les oracions del col·lectari (291-293). — J. P. E. [17.667]

Josep M. SALRACH I MARÉS, *La viticultura de la Catalunya Nova després de la Conquesta: societat i mercat en el segle XII*, dins «Misc. Riu, II», 229-256.

Els documents lleidatans, pobletans i tortosins del segle XII publicats els darrers anys són la base en la qual l'autor aplega notícies sobre les vinyes que hi havia en les contrades de la Catalunya nova sota els sarraïns, a les quals afegeix les dels documents esmentats sobre expropiacions, donacions i contractes (233-237), sobre complantacions i donacions a cens (237-242), sobre parceries i mitgeries (242-246), sobre dinàmica del mercat, amb compra-ventes, però també operacions de crèdit i subestabliments (246-250); són també aplegades les notícies que relacionen les vinyes amb el seu entorn, com el fet que siguin de secà o de regadiu, o que els ceps compartissin la terra amb oliveres o d'altres arbres, i que el tros corresponent fos tancat o obert (250-255). Ja no es tractava d'una viticultura de subsistència, ans cada vegada més destinada al mercat (256). — J. P. E. [17.668]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Francisco de Asís y la ruta jacobea. Fuentes para su estudio*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 237-240.

L'autor aplega en aquesta nota les fonts tant les generals de l'orde franciscà com les particulars de la província catalana de framenors, i la recent troballa documental de Girona, AM, *Fons notarial*. Sant Francesc hauria passat per Catalunya en tornar del pelegrinatge a Compostela a darreries del 1214 o començaments del 1215. — J. P. E. [17.669]

Rafael GINEBRA I MOLINS, *Un fragment del llibre notarial de 1221 a l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 7-22.

En els darrers anys hi ha hagut una certa competició sobre quin era l'exemplar més antic de manual notarial a Catalunya: han ocupat successivament el primer lloc Vic, Cúria Fumada, 1230; Siurana, 1229; l'Alcover 1228; Manresa 1222. Dins els treballs de reorganització i informatització de l'Arxiu i de la Biblioteca Episcopal de Vic, en un lligall intítulat *Vària, s. XVI*, ha aparegut un full doblat en quart, que pertanyia a un plec però no n'era el full central, perquè no hi ha continuïtat entre les anotacions del f. 1v i les del 2r, anotacions datades a mitjan juliol i a primers d'agost del 1221 respectivament, cosa que per ara el converteix en el full més antic dels registres notariais dels Països Catalans; són descrits els cinc exemplars més antics (9-14), reproduït fotogràficament el full vigatà (10-11), transcrites les seves vint-i-nou anotacions (15-20) i completes amb taula única d'antropònims i de topònims (20-22). — J. P. E. [17.670]

Pedro LÓPEZ ELUM, *Las Cortes de Cataluña y la Corona de Aragón y su participación en los asedios de Peñíscola, Mallorca y Valencia*, dins «Misc. Llobregat, II», 159-167.

L'estratègia bèl·lica de la primera meitat del segle XIII exigia estar disposat a superar la 'razzia' momentània i a planificar actuacions de llarga durada i, doncs, a posseir la considerable quan-

titat de diner necessària, que havia d'ésser assegurada per tota la població representada en corts: la de Tortosa 1225, també assemblea de Pau i Treva, per a Peníscola, la de Barcelona 1228 per a Mallorca i la de Montsó 1236 per a València (160). La preparació de la conquesta de Mallorca és exposada en el *Llibre dels fets* de Jaume I, i ací analitzada en les seves parts constitutives des de la convocatòria a la conclusió (161-165); la de Montsó només és coneguda per un document, fou pràcticament dels aragonesos, però l'ajuda efectiva és la constatable en el *Llibre del repartiment de València*; aquest certifica que foren cinc les ciutats aragoneses premiades amb zones de la ciutat, per vuit de catalanes (165-166) (167). — J. P. E. [17.671

Francesc MASSIP, Lenke KOVÁCS, *La Danse macabre dans le Royaume d'Aragon: iconographie et spectacle au moyen âge et survivances traditionnelles*, dins «Revue des Langues Romanes», CV (2001), 201-228.

[Precisem que 'Royaume' vol dir 'Corona' i que en realitat aquestes pàgines s'ocupen, no pas del Regne d'Aragó, ans dels Països Catalans] i dins aquests de les representacions de la Passió i de la Mort fins als nostres dies, començant per la Dança de Verges (202-204); l'espectacle sobtat de la mort fou present en l'entrada a Barcelona i en la coronació a Saragossa de Ferran I d'Antequera, recordat en la descripció que en féu Àlvar García de Santa María (205); i presidia la sala capitular dels Framenors de Morella, les inscripcions de la qual són ací reproduïdes (205-209). De Framenors de Girona sembla provenir el capítell de la pàgina 213 (209-212). La darrera part de l'article descriu els diversos elements iconogràfics de la Dança de Verges (213-218). — J. P. E. [17.672

Alexandre FONT, *Algunes observacions a l'entorn d'un document de delimitació de propietats de 1232 (II)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 281-282.

[Cf. ATCA, XXI (2002), 923, núm. 16.779]. Les possessions esmentades en el dit document es troben entre els termes de Lluçmajor, Porreres, Montuiri, Sant Joan, Petra, Manacor i Felanitx. L'autor torna al tema de llur identificació i localització valent-se del mapa del cardenal Antoni Despuig (làmina 29) i proposa les de trenta-sis topònims, la llista dels quals és a les pàgines 281-282. — J. P. E. [17.673

Robert Ignatius BURNS, *Transition in Crusader Valencia. Years of Triumph, Years of War 1264-1270* (Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The registered Charters of its Conqueror Jaume I, 1257-1276. III. Documents 501-1000), Princeton and Oxford, Princeton University Press 2001, XII i 578 pp.

Aquest volum terç del *Diplomatarium Regni Valentiae* només cobreix sis anys de la vida del rei conqueridor, en els quals les onades de la mar existencial l'enfilaren tant a la glòria de les victòries com l'enfonsaren en el ridícul d'una croada tragicòmica. I malgrat que el rei es trobés poc a València, aquesta segueix ocupant lloc destacat en la seva política com demostren els cinc-cents documents d'aquest volum; són també nombrosos els documents emanats del primogènit, futur Pere el Gran. La *Introducció* (3-23) sintetitza allò que hom hi pot trobar sobre àrees diverses com la configuració de l'espai físic, la geografia humana, els espais fiscal, jurídic i religiós, sense que manqui l'atenció a les societats paral·leles, jueva i musulmana, ni a la campanya de conquesta de Múrcia, ni a la presència de les dones. El cos del volum conté el segon mig milenar de documents del *Diplomatarium*, corresponents als números 501-1000 (23-578), per a cada un dels quals, després de la datació i la signatura actual, tenim ampli resum-regest del contingut del document, text normalment complet del mateix i notes crítiques o explicatives. El repàs que acabem de fer de la introducció ens informa de la múltiple temàtica dels documents. En realitat, la documentació reial és en la seva majoria de tipus administratiu o econòmic (retiment de comptes per part d'administradors del patrimoni reial o reconeixement de deutes a gran nombre de persones), a

l'interior de la qual hom troba, per exemple, concessions d'escrivanies o notaries (Ontinyent, 29; de la cort de Xàtiva i de Lliria, 61, 193 i 410; d'una galera reial en construcció, 68; de Lliria, 87; de Morella, 94; o nomenament d'un ,scriptor regis', 115; o dels sarraïns [alaminus et scriptor saracenorum], 444; i Cullera, 578). Hi ha record de la presa de València i de la millora d'aquell moment ençà introduïda tant en secà com en regadiu (289); de la decisió reial manant que en endavant els actes judicials siguin escrits ,en romanç' (96-97), com també de la referència als ,militres' en les escriptures públiques de compra-venda (519-520); no manca algun document sobre la relació de la casa de Barcelona amb Manfred Hohenstaufen (103). Tampoc no manca alguna decisió aplicadora a tots els regnes i terres, com el document que encarrega a Pau Cristià, Ramon de Penyafor, Ramon Martí, entre d'altres, de treure dels llibres hebreus les blasfèmies contra Crist i Maria (66); recordem el nomenament d',exeaticus' per a la conducció de captius sota protecció reial (291); la concessió als sarraïns que els dies de festa (exceptuades les anyals) tinguessin oberts llurs obradors (314); la ,cartam morescam' amb el conveni sobre els castells de Tàrbena (351); encàrrec de defensar els jueus de Xàtiva, sobretot el Divendres Sant (380); el mestre d'obres de la Seu de València era Arnau Vidal (386); confraria de pellicers a Sant Domènec de València (394); comissió a dos advocats per a defensar en cort romana els drets del rei al delme del Regne de València (424); els Frates ordinis Penitentie Ihesu Christi tenien casa a Xàtiva (452); sentència sobre límits de partides dins un terme, vigents des de temps de sarraïns (456-457); Jaume Sarroca (Iacobus de Rocha) és personatge prou famós i sovint present en aquestes pàgines, però sembla particularment interessant la llista nominal dels seus clergues ,familiars', tots els quals tenien dret a viure al monestir de Sant Vicent de València (511). No sé si és parent d'Arnau de Vilanova, el Bertran de Vilanova, que compareix algunes vegades i rebé el senyoriu de Sumacàrcer, castell i vila de Xixona (203-206, 210, 219, 336); o el Ramon de Vilanova, agraciats amb un molí a Gandia (331); cal suposar que és antecessor de Joan Roís de Corella el Sanç que el 1269 era lloctinent de l'infant Pere en la batllia de Gandia (543, 573). Són reproduïts dibuixos d'indrets valencians publicats a darreries del segle XVIII en les *Observaciones...* d'Anton Josep Cabanilles (24, 90) o d'altres (561). — J. P. E. [17.674

Francisco Javier CASINOS MORA, *La compra-venda i la responsabilitat per evicció en els Furs de València. Precedents romans*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 15-44.

L'estudi uneix als *Furs de València* els privilegis reials complementaris, partint del principi que «en contrats sol lo consentiment de les parts abasta», per exemple, acord en el preu, encara que no hi hagi hagut lliurament del preu, tant en les vendes com en les compres sense escriptura; l'altra condició és la mercaderia o objecte que ha canviat de propietari, és a dir, la seva existència i alienabilitat lícita (16-24); a partir d'aquest principi se solucionen les qüestions que es presenten: qui rep les conseqüències d'una cosa malmesa? Qui pot rescindir el contracte? Quan és possible l'evicció? I quina és la ,iusta causa traditionis?' (25-30). La segona part és dedicada a les decisions sobre evicció tant en el dret romà (31-34), com en els *Furs*, amb tota la seva complexitat i pluralitat de pressupòsits, amb particular esment a les set condicions, sense el conjunt de les quals el venedor no seria passible d'evicció, o la determinació del preu a restituir, o els casos en què el venedor és lliure d'evicció (35-41). Hi ha llista de les fonts citades de Dret Romà (43-44). — J. P. E. [17.675

Arcadi GARCIA SANZ, *Privilegis de València en els Costums de Tortosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 23-36.

És sabut que privilegis diversos atorgats per Jaume I a la ciutat de València fins al 1252 foren d'alguna manera integrats en els *Furs de València* i l'autor esbrina si també tingueren repercussió en els *Costums de Tortosa* del 1272; per això, posa i comenta quatre exemples de concòrdia textual entre els texts d'altres tants privilegis reials, el text llatí dels *Furs de València*, i els texts



catalans dels mateixos *Furs* i dels *Costums de Tortosa* (24-29); també presenta dos casos de discordància, els relatius als drets de naufragi i de ribatge; el primer atribuïa al rei les restes dels naufragis, mentre els *Costums* reconeixen els drets de propietat; el segon no accepta a Tortosa el duel judicial (30-32). Al final l'autor es pregunta qui fou el principal redactor dels *Costums* i, vistes les dades del *Pròleg* i «les actes del judici arbitral d'aprovació o reprovació dels Costums de Tortosa» (35), arriba a la conclusió que el redactor principal fou el notari Ramon de Besalú (36). — J. P. E. [17.676]

Vicent GARCIA EDO, *Fons documentals dels Costums de Tortosa i la influència de la notarialística italiana del dret comú a la rúbrica «De notaris»*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (2000), 37-56.

L'autor concreta la recerca de les fonts textuales dels *Costums de Tortosa* en la rúbrica *De notariis* i contra allò que hom acostumava a dir, afirma que els dits *Costums* es basen en els de València i no al revés (38) i, resumides les aportacions sobre el tema, insisteix a parlar de la redacció definitiva dels *Costums de Tortosa* del 1272, elaborats a partir de tres fonts: els privilegis reials a Tortosa, el *Corpus iuris civilis* i els *Costums de València* i així s'expliquen les rúbriques noves d'aquells (41-42), car onze són transcrits del text llatí dels de València, posterior al 1252 i anterior al 1260 (43-44). Centrat en la rúbrica *De notariis*, recorda les dues versions, la del 1272 (45-47) i la definitiva del 1277-1279 (47-48), on destria els influxos valencians i els italians (49-51). Les darreres pàgines reproduïxen els onze paràgrafs del *De notariis*, de cada un dels quals dóna els fragments de l'*Arx Notariae* de Salatiele, i de la *Summa Artis Notariae. De officio tabellionatus* de Rolando Passeggeri (52-56). — J. P. E. [17.677]

Josep M. PUJOL, *¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei en Jaume*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 147-172.

Havent suggerit José Villarroja i Jaume Villanueva a principis del segle XIX la prioritat cronològica de la *Chronica* de Pere Marsili sobre el *Llibre del rei En Jaume*, i havent negat en conseqüència que el rei fos autor del dit *Llibre*, Pujol repassa les opinions de diversos erudits sobre aquella autoria: José Amador de los Ríos, Marcelino Menéndez y Pelayo, Manuel de Gayangos, Manuel de Montoliu, Nicolau d'Olwer, Martí de Riquer, Ferran Soldevila, Miquel Coll i Alentorn, Jaume Riera i Sans i Stefano Asperti, i a continuació escomet el problema central que havia originat el debat i havia inclinat alguns erudits a postular redactors diversos del rei per a la totalitat de l'obra o per alguna de les seves parts (el pròleg): les citacions en llatí del text català del *Llibre dels feyts*. Examinades les onze citacions bíbliques en llatí i les tres en català, Pujol conclou: que els coneixements bíblics i escripturístics són vacil·lants i impropis d'un eclesiàstic; que en aquest aspecte no hi ha diferències entre el pròleg i el cos de l'obra; que la banalitat i la brevetat de les citacions les fan compatibles amb la cultura general d'un laic piadós; que són un element retòric habitual en l'oratòria pública, àdhuc dels laics. Per tot això, no hi ha motiu per a negar a Jaume I l'autoria plena del conjunt de l'obra, pròleg inclòs. Addicionalment, l'autor identifica quatre citacions no bíbliques i demostra que la llengua d'un passatge heteroglòssic posat en boca de Gregori X és l'italià. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.678]

Sebastià RIERA VIADER, *El Cronicle Barceloní, I*, dins «Misc. Riu, II», 257-262.

Les dues primers pàgines informen de l'aparició de crònics en català entorn el 1283, de l'edició parcial del *Cronicle Barceloní I* per Lluís Nicolau d'Olwer, a base del text de Barcelona, AHCB, *Constitutionum et privilegiorum antiquorum liber* (ms. L-5), ara transcrit complet en les seves tres parts temàtiques (memòria de fets històrics, cronologia dels reis francs, dades sobre equivalència de monedes barcelonines o de còmput de temps) (259-262). — J. P. E. [17.679]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Sacramenari Episcopal d'Elna, ms. 209 de la Biblioteca Episcopal de Vic*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 295-359.

El volum esmentat en el títol, amb els de París, BN, nouv. acq. lat. 557 (*Liber mysticus* de Combret/Prats de Molló), i Tolosa de Llenguadoc, BM, 124 (consueta del bisbe Guillem d'Ortafà) i Madrid, BN, 415 (missal de Sant Martí de Canet/Perpinyà: 298), permeten de conèixer la litúrgia medieval del bisbat d'Elna, pertanyent a la Narbonesa; el volum ara vigatà, de 96 folis però incomplet, seria del darrer quart del segle XIII, és ací descrit en la seva materialitat i cal·ligrafia (típic gòtica primitiva, ja ben formada': 297; mostres de pàgines: 308-312); el text salvat en els dits folis pertany als temps d'advent-Nadal, quaresma-setmana santa, temps pasqual i posterior a Pentecosta, misses de comú i de difunts, i benediccions episcopals (298-306). És un sacramentari episcopal de tradició gregoriana completada amb els textos afegits per Benet d'Aniana torn el 800, en el qual s'ha conservat una relíquia de la litúrgia visigòtica, l'*Ad te loquor* previ a l'*Alleluia*' de la nit pasqual, i únic llibre litúrgic de la catedral d'Elna (307). Les set-centes catorze peces actuals són indicades o transcrites en les pàgines dedicades al text (314-349) i completades amb taules alfabètiques de les peces (benediccions, cants, lectures, oracions: 350-359). — J. P. E. [17.680]

Antoni FERRANDO I FRANCÈS, *Aproximació dialectològica al Llibre dels fets del rei En Jaume I*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 511-531.

Resumits els parers de filòlegs, l'autor es pregunta «si realment la comparació entre els trets lingüístics dels mss. H [BUB] i C [BCB] pot ajudar a aclarir quin dels dos presenta característiques més pròximes a la llengua de l'hipotètic original del *Llibre dels fets*» (514). Reporta les posicions contraposades de Joan Coromines i de Jordi Bruguera, favorable el primer del caràcter occidental del lèxic, i el segon del caràcter oriental (515-518). L'autor, per la seva banda, afirma i raona que «l'examen d'alguns trets gràfics, morfosintàctics i lèxics de H i la seua comparació amb C, no convida a subscriure aquesta hipòtesi» [de Bruguera] (518), extrems llargament exposats (519-529). Les conclusions diuen que els «trets fonètics orientals [del còdex H] són atribuïbles en gran part a Celestí Destorrens. En canvi, l'elevat nombre d'indícis occidentals de tipus fonètic, morfològic i lèxic apunten cap a la dependència d'un text occidental» (529); i «l'anàlisi de les opcions gràfiques, morfosintàctiques i lèxiques que hem apuntat, reflecteix el tipus de català que Jaume I va aprendre en la seua infantesa i adolescència [al castell templer de Montsò] i, per tant, corroboren la intervenció personal del rei» (530). Hi ha bibliografia (530-531). — J. P. E. [17.681]

Jordi BRUGUERA, *Les batalles de Jaume I*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 13-36.

Tant els historiadors de la literatura com els especialistes en història militar reconeixen a Jaume I els dots d'estratega, tal com ell mateix els reporta en el *Llibre dels fets*; l'autor es proposa d'esbrinar si hi ha regularitat en «com solen desenvolupar-se les batalles» narrades en el dit llibre (14); els fragments del *Llibre...* són aplegats en dues parts: la primera reporta els elements materials, humans o psicològics, ni que sigui el reconeixement de les qualitats de l'enemic, o la pregària prèvia a les operacions importants o les invocacions de Déu i Santa Maria (14-18); la segona part transcriu descripcions de batalles, progressivament més detallades (18-29). Les pàgines darreres apleguen les fórmules redaccionals que serveixen per a determinar lloc, principals protagonistes, instrumental bèl·lic, descripció de batalles (tot i que hi manquen les navals) i llur resultat, sovint expressat amb frase ben cisellada (30-36). — J. P. E. [17.682]

M. Àngels VILADOT I PRESAS, *El català a Múrcia*, dins «Revista de Catalunya», núm. 164 (juliol-agost 2001), 47-60.

El tema d'aquestes pàgines és la presència de la llengua catalana a l'antic Regne de Múrcia els anys de la conquesta i els del pas del segle XIII al XIV; en relació al dit tema, són adduïdes les notícies dels cronistes Bernat Desclot i Ramon Muntaner, les del *Llibre del repartiment* i les de la corresponència registrada o conservada a l'ACA, *Canc., reg. i CRD* (52-55); les pàgines finals contenen una considerable bibliografia (58-60). — J. P. E. [17.683]

Giulia ROSSI VARO, *Isabella d'Aragona*, Rainha santa de Portugal, e il monastero di Santa Chiara e Santa Isabel de Coimbra (1286-1336), dins «Collectanea Franciscana», 71 (2001), 139-169.

Néta de Jaume I, filla de Pere el Gran i de Constança Hohenstaufen, germana de Jaume II de Catalunya-Aragó, en restar viuda del rei de Portugal el 1325 dedicà els onze darrers anys de vida al monestir de menorettes de Coimbra, fundat per ella el 1314, abandonat durant segles per les riudes del Mondego i darrerament recuperat; aquestes pàgines presenten la reina en la seva dedicació a aquella casa, ara redescoberta, que en la seva estructura subratlla trets de la fesomia reial: sentit d'iniciativa i exigència en la concepció del conjunt de l'obra i dels seus detalls, vinculació directa amb casa pròpia prop de l'obra, configuració de la vida comunitària en col·laboració amb Joan XXII confirmada per les butlles papals (162-163), punt en el qual hi ha paral·lelisme amb Elisenda de Montcada i el monestir de Pedralbes (164-165); deu ésser particularment significativa la fundació d'un hospital per a pobres vinculat al monestir (147 i 165). — J. P. E. [17.684]

Armand PUIG I TÀRRECH, *Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia*, dins *El text: lectures i història* (Scripta Biblica, 3), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Associació Bíblica de Catalunya 2002, 107-231.

El volum XVII d'aquest anuari (1998), 621-623, dedicava una recensió al títol *La Bíblia a Catalunya, les Illes i el País Valencià fins al segle XV*, lligó inaugural del curs 1997-1998 de l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós de Tarragona. Ara el dit estudi, ampliat i corregit, ha estat publicat en la col·lecció «Scripta Biblica». Les ampliacions introduïdes afecten la història de les vulgates medievals de l'àrea catalana i occitana, les quals, presumiblement, estan en relació amb les versions bíbliques catalanes; el tractament de la Bíblia de Jaume de Montjuïc (1287) i els probables continguts d'aquest manuscrit bíblic, tothora desconegut; els pròlegs i els 'capitula' dels llibres bíblics, sobretot els del Nou Testament, i les relacions entre els salteris de Peiresc i Egerton amb el de l'Arxiu Capitular de València, ms. 104. Tot plegat s'emmarca en el projecte del «Corpus Biblicum Catalanicum», que ha començat de fer els seus primers passos. — J. P. E. [17.685]

Gemma AVENOZA, *La Bíblia de Ajuda y la Megil-lat Antiochus en romance* (Biblioteca de Filología Hispánica, 25), Madrid, CSIC 2001, 216 pp., amb 17 reproduccions fotogràfiques.

Amb motiu de l'estudi dedicat al volum esmentat en el títol, pertanyent a la Biblioteca Reial de Lisboa, Ms. 52-XIII-1, i mostra d'un text bíblic per a jueus castellans, ja des del començament l'autora el col·loca dins la tradició bíblica textual ibèrica (3) i per això dedica algunes pàgines a presentar les traduccions en vernacle per a ús de jueus o conversos, particularment recercades per la inquisició (6-8), i tot seguit estableix un inventari de traduccions catalanes dels llibres o fragments de la Bíblia coneguts actualment (8-14), seguida de la de texts parabíblics (14-16); en ambdós casos completa la informació amb breus descripcions dels exemplars manuscrits afegides en nota de les pàgines esmentades: Londres, BL, Egerton 1526; València, ARV, Gremi de Fusters; París, BN, Esp. 2-4 i 5; Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, 7-7-8; Barcelona, BU 1029; París, Mazarine 1228; París, BN, esp. 376 i fr. 2433; Nova York, Hispanic Society B1482; i París, BN, esp 541, esp 46; Florència, Laurenziana, Rediano 149; Barcelona, ACA, Còdexs. Vària VIII; i l'antic de Santa Maria del Mar (perdut el 1936). — J. P. E. [17.686]

Floriana MILISENDA, *I monasteri delle clarisse in Sicilia nel XIII e nel XIV secolo*, dins «Collectanea Franciscana», 70 (2000), 485-519.

La Casa de Barcelona s'assentà a Sicília després de les Vespres Sicilianes en virtut dels drets dinàstics de Constança de Hohenstaufen, muller de Pere el Gran; la documentació pontifícia col·loca la confirmació papal de la fundació de Santa Chiara de Messina al temps de Celestí V, 1294, i diu explícitament que la fundadora fou Constança, també que el fill, Frederic d'Aragó, rei de Trinària, mantenia la protecció reial (494-495); els seus successors coincidirien amb els reis de la Casa de Barcelona en la inclinació vers l'orde franciscà, manifestat en la fundació i patrocini de monestirs de clarisses durant els segles XIV i XV (498-513). — J. P. E. [17.687]

Jill R. WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana. Els primers menorets i menorettes de la Corona d'Aragó* (Seminari, sèrie Catalònia, 14), Lleida, Pagès editors 2000, 370 pp.

La llista de fons documentals dels Països Catalans i de fora escorcollats per l'autora (341-348), i la bibliografia aplegada (349-355 [uns i altra incomplets, tot i que dins la darrera figura (355) uns 'Textos Catalans Antics' amb sis volums, si no m'erro, inexistents]) han proporcionat a l'autora un conjunt de notícies que ella ha distribuït en nou capítols dedicats a sant Francesc i la fundació de convents de la província d'Aragó (24-78), a les relacions amb la casa reial (79-106) i amb d'altres contemporanis (107-150), a la vida espiritual (151-175), a la vida conventual (177-216), al terç orde, als espirituals i als moviments de reforma anteriors a la Pesta Negra (217-234), a la vida cultural (235-264), a la consolidació de la missió dels menorets (265-294) i al segon orde: les clarisses (295-331). Hi ha diverses taules: de cases (357-358), de monestirs de monges (359), de framenors (361-363) i de clarisses (365). Sovint les dades són aplegades en parlar de les diferents cases o d'alguns dels framenors. — J. P. E. [17.688]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Corpus d'antiga poesia popular* (Els Nostres Clàssics, B, 18), Barcelona, Editorial Barcino 2000, 421 pp.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E. [17.689]

Giuseppe SANSONE, *Poesia catalana del medioevo. Antologia* (Studi 28), Novara, Interlinea edizioni 2001, 256 pp.

Després d'un cordial resum d'història de la literatura catalana sobretot medieval, que subratlla el seu creixement dins la poesia dels trobadors (11-26), l'autor explica la seva tria en el sentit d'haver escollit una representació vàlida tant dels grans noms com dels menors, tendent a una certa unificació, també familiar (els tres Marc, els dos Masdovelles): «Implicitamente si è voluto sottolineare un ambito culturale di non ingente distanza cronologica che caratterizzasse uno specifico circuito colto» (27). Aquesta primera antologia de poesia catalana medieval a Itàlia, presenta les composicions en pàgines encarades, en català a mà esquerra del lector i la traducció italiana a la dreta. Hi trobem tres composicions de Ramon Llull (30-37), dues del Capellà de Bolquera (38-43), una de Pere Alemany (44-47), de la Reina de Mallorca (48-51) i de Pere III el Cerimoniós (52-53); quatre de Gilabert de Pròixita (54-59); set de Jordi de Sant Jordi (60-85); tres d'Andreu Febrer (86-93); una de Melcior de Gualbes (94-95) i Pere de Queralt (96-99); dues de Lluís d'Icard (100-101), una de Guillem de Masdovelles (102-105) i de Guillem i Joan Berenguer de Masdovelles (106-109) i quatre del darrer (110-115); una de Francesc Ferrer (116-119), de Francesc Ferrer i Vallterra (120-123), de Lluís de Vilarrasa (124-125), i de Jaume Escrivà (126-129); dues de Joan Basset (130-133); una de Jaume Marc (134-135), una de Jaume i Pere Marc (136-139), dues de Pere Marc (140-147) i divuit d'Ausiàs Marc (148-207); una de Pero Martines (208-211); tres de Pere Torroella (212-221); dues de Romeu Llull (222-227); quatre de Joan Roís de Corella (228-233); tres de Pere Serafi (234-239); i sis d'anònimes (240-253). Hi ha notes tant al text català com a la traducció italiana. — J. P. E. [17.690]

Dolors BRAMON, *841: una algarada fins ara mal coneguda contra la Plana de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 133-135.

La part d'*al-Muqtabis* d'Ibn Hayyân, desapareguda el 1956 i darrerament retrobada, informa i precisa la cronologia d'una ,aseifa': s'hauria realitzat entre el novembre del 840 i el desembre del 841, sota al-Mutarrif contra el país dels francs, conquerint Awsûnah / Ausona i T.râtânah / Tara-dell (134-135). — J. P. E. [17.691]

Dolors BRAMON, *Girona en els textos àrabs: encara algunes novetats*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 95-102.

L'aportació de l'autora en aquestes pàgines, després del seu treball de continuació de recerca i publicació de fonts àrabs referents a Catalunya iniciada per Josep M. Millàs i Vallicrosa, consisteix a assenyalar tres novetats: tres nous texts d'Ibn Hayyan (987-1076), donats anteriorment per perduts, el primer dels quals narra la conquesta franca de Barcelona i s'esmenta el trasllat de la guarnició franca de Girona a la capital; el segon precisa el setge de Girona durant el mes de ,rabî' del 827; la tercera novetat és la notícia [donada en la notícia bibliogràfica anterior], que estalvià Girona entre el 22 d'agost i el 20 de setembre del 841. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.692]

Sonia GUTIÉRREZ LLORET, *La identificación de Madīnat IYIH y su relación con la sede episcopal elotana. Nuevas perspectivas sobre viejos problemas*, dins «Misc. Llobregat, I», 481-501.

En principi les qüestions són dues: la localització de la ,madīna' i la de la catedral d'Elo. L'autora recorda les dades aportades pels geògrafs àrabs entorn d'aquesta (483 i 495) i els resultats d'excavacions a el Tolmo de Minateda, definitivament deixada durant el s. IX (488); «En conclusión, sabemos que el Tolmo de Minateda recibía en la Alta Edad Media el nombre de ,Madīnat Iyih'...» (489) i així dóna resposta a les raons contràries (490-494). Hi ha bibliografia (496-499) i croquis i reproduccions fotogràfiques (500-501). — J. P. E. [17.693]

Antoni RIERA MELIS, *Las plantas que llegaron de Levante. Acerca del legado alimentario islámico en la Cataluña medieval*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 787-841.

L'autor es pregunta si els sistemes alimentaris cristià i islàmic s'influïren mútuament i, recordada la renovació agrícola impulsada pels àrabs en la Mediterrània Oriental entre el 750 i el 1200 (790-818), esbrina la manera com algunes de les plantes introduïdes pels àrabs s'integraren en els cultius i en la dieta dels catalans (789) ja en la Baixa Edat Mitjana, en concret el sucre, documentat en els aranzels i acollit per Arnau de Vilanova en el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (823-824) i poc després pel *Llibre de Sent Soví* (285-288) i per Francesc Eiximenis (829), extrems que es poden repetir per a l'arròs (829-832), els cítrics (833-835), l'albergínia (836-837) i els espinacs (838-839). «...la alta cocina catalana medieval comparte muchas más características con la musulmana que con la latina» (840). — J. P. E. [17.694]

Jordina SALES, Jordi ENRICH, Joan ENRICH, *Una pequeña ocultación monetaria del siglo XI: los mancos de ,Can Paleta' (Castellfollit del Boix, Barcelona)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 142 (septiembre 2001), 59-62.

Jordina SALES I CARBONELL, Joan ENRICH I HOJA, Jordi ENRICH I HOJA, *Troballes monetàries XVII. Descoberta d'un amagatall de mancos al jaciment de Can Paleta (Castellfollit del Boix, Ba-ges)*, dins «Acta Numismática», 31 (2001), 207-214.

Descoberts l'agost del 2000 aquells nou mancos, les inscripcions àrabs dels quals són fins ara il·legibles, però semblen imitar les dels dinhars de Yahyà al-Mutali, de Ceuta, i podrien haver

estat emesos a Barcelona entre el 1055 i 1069. en temps de Ramon Berenguer I. Hi ha bibliografia i reproducció fotogràfica d'ambdues cares de cada moneda (62). — J. P. E. [17.695-17.696]

Miquel BARCELÓ, *Ermessenda i el rei de Dénia. Una comtessa, de tribut, ben servida*, dins «Misc. Prats», I, 211-219.

L'autor repeteix «les dificultats que hi ha per acceptar l'autenticitat del document» del 18. XI. 1058. pel qual el ,dux' de Dénia atorgava al bisbe de Barcelona jurisdicció exclusiva sobre els cristians del seu territori, i s'exclama perquè «en tota l'antiquíssima discussió mai no es precisa el context en què s'havia produït el conveni» (212), context que es trobaria en la presència narrada per Adhemar de Chabannes mort el 1034, d'un escamot de normands sota el capdill Roger el qual el 1018 (217) amb estratagemes entre inhumans i calculats hauria obtingut una pària per a la comtessa Ermessenda de Barcelona (215). [Però si la presència de mercaders i d'escamots militars es mantingué durant els quaranta anys que van del 1018 al 1058, el document del ,dux' de Dénia podia no haver estat res més que la garantia oficial del servei religiós a aquells forasters d'alguna forma súbdits del comte de Barcelona, igual com en els fonducs, si ja no es tractava d'un o d'algun d'aquests]. — J. P. E. [17.697]

Gerard ELMORE, *Poised Expectancy: Ibn al-'Arabi's Roots in Sharq al-Andalus*, dins «Studia Islamica», 90 (2000), 51-66.

Nascut a Múrcia, Ibn al-Arabî estigué en relació amb el conegut com a Rei Llop (Abû `Abd Allâh Muhammad b. Sa'd Ibn Mardanih), senyor de tota la costa mediterrània d'Al Andalus; ací, però, són particularment recordats dos escriptors, amb els quals Ibn al-Arabî estigué relacionat: Abû l-Husayn Muhammad b. Ahmad Ibn Jubayr, de València (60); i Abû Ahmad Ja'far b. `Abd Allâh Ibn Saydabûn, nat a Cocentaina, sufí a Elx, sobre el qual són transcrits en anglès alguns fragments d'Ibn al-`Arabî (61-62). — J. P. E. [17.698]

G[uillem] ROSSELLÓ BORDOY, *Nuevo dirham de `Alî b. Mu`âbid, hallado en Ciutadella de Menorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 271-272.

La dita moneda de plata, encunyada a Dénia entre el 1044 i el 1075, fou descoberta el 2001 en l'excavació realitzada prop l'absis de la Seu de Menorca; donada la notícia de la troballa, l'autor descriu la moneda, transcriu i tradueix les inscripcions àrabs; les dues cares de la moneda són reproduïdes en la làmina XXXI. — J. P. E. [17.699]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, Les coves on los moros estaven. *Els darrers nuclis de resistència dels vençuts (1230-1242)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica lul·liana», LVII (2001), 29-48.

Segons Ibn Àmira al-Makzuhumi, quan els sarraïns foren conscients de quina seria la fi del setge de la ciutat de Mallorca pel rei En Jaume «Ibn Sahyri... la va abandonar d'amagat i se n'anà a l'interior de l'illa amb els qui volgueren seguir-lo», des d'on i en concret des d'un dels avencs d'Esporles, intentà de desviar l'aigua, de manera que els vencedors haguessin de capitular per set; també ho recorden les *Cròniques* de Bernat Desclot i de Jaume I, el qual, de més a més, reporta la cavalcada del rei contra els emboscats per la Serra de Tramuntana, Sòller, Almetruig i Baialbaar; també n'hi havia a la Serra de Llevant, i aquests s'amagaven en una cova en aquella serra; foren reduïts el 1231 (30). Els autors fan avinent que les recerques arqueològiques i diverses ,rondaies' han confirmat la dada relativa a les coves, (31), tal com exposen amb detall les pàgines següents, amb referències als jaciments del Figueral de Son Real (Santa Margalida) i de s'Hospitalet Vell

(Manacor), a la multitud de balmes, coves i avencs (33-34) i sobretot els 'tresors de moros', que han deixat rastre en els *Llunaris*, en qualque procés inquisitorial del 1605 (35) i sobretot en el 'tesor almohade' (36-37); també n'han deixada en la memòria popular (38-43). És aplegada en l'apèndix I la informació sobre jaciments arqueològics pertinents (45-47) i en el II la llista «de possibles llocs d'ocupació» (47-48). — J. P. E. [17.700

Catalina VANRELL BERGA, *Unas noticias de Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyârî referidas a las Islas Orientales de Al-Andalus*, dins «Qurtuba», (1999), 197-202.

Catalina VANRELL BERGA, *Les illes de Minûrqa i Yâbisa segons el Kitâb al-Rawd al-Mi'tar fî Jabar al-Aktâr d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyârî*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana», LVII (2001), 273-276.

Ambdós títols ofereixen respectivament les traduccions castellana i catalana dels fragments dedicats a l'illa Balear menor i a la Pitiüsa major en el diccionari geogràfic d'al-Himyârî, que, després de la primera redacció en el pas del s. XIII al XIV, hauria estat sotmès a revisió en la segona meitat del s. XV. — J. P. E. [17.701-17.702

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La circulación de las élites económicas en el Mediterráneo occidental. El Magreb como polo de atracción de los mercaderes catalanoaragoneses*, dins «Misc. Riu, II», 721-734.

Són nombrosos els estudis sobre migracions d'una banda a l'altra de la Mediterrània, escassos, en canvi, els que n'esbrinen les causes, i l'autora, obligada per la documentació existent, delimita el seu treball en els catalans, mallorquins i valencians a base sobretot de treballs previs, d'ella o d'altri, sense que manqui alguna referència als ARM i ARV (723). La part principal de l'article és dedicada als nostres mercaders per terres del Maghreb, als alfondecs i consulsats, a la situació en moments de guerra com la de l'Estret, i a la documentació reial que generaven (724-732); en canvi, només excepcionalment, per concessió reial arxivada i conservada, coneixem l'existència d'algun mercader maghrebí a les terres de la corona (733-734). — J. P. E. [17.703

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Aspectos del cautiverio musulmán en los países de la Corona de Aragón (primer tercio del siglo XIV)*, a través de tres processos, dins «Misc. Riu, II», 372-395.

M<sup>a</sup>. Dolores LÓPEZ PÉREZ, *Sobre la trata de esclavos magrebíes: el aprovisionamiento de los mercados catalanoaragoneses (x. XIV)*, dins *De l'esclavitud a la llibertat a l'Edat Mitjana*. Col·loqui Internacional, Barcelona 2000, 39-73.

El primer dels tres processos fou substanciat el 1318 a l'Aragó i l'únic detall que justifica el seu esment ací és que els tres musulmans, la propietat dels quals era discutida, s'adreçaven a València (375-378). El segon, en canvi, gira entorn els captius granadins del Camp de Tarragona el 1324, sobre disset dels quals l'administració reial volia ésser informada, car els que constessin procedir del regne de Granada havien d'ésser-hi restituïts; les informacions són riques de detalls (379-385); encara són més complicades les del tercer procés, dels anys 1334-1335, car esclaus musulmans del regne de Granada, havien passat a mans de l'infant Ramon Berenguer a Elx i Crivillent, i aleshores un corsari valencià els havia portats a Mallorca, cosa que multiplicava els problemes jurídics, començant per la de saber si havien estat capturats 'en bona guerra' o víctimes de corsaris (386-395). Els dos primers processos es conserven a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Processos en quart*; el terç a Palma de Mallorca, ARM, *Suplicacions*, 9.

El segon títol transcriu un procés conservat a Palma de Mallorca, ARM, *Suplicacions*, i només m'és conegut per referència. — J. P. E. [17.704-17.705

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Entre Cristiandad e Islam en el Mediterráneo ibérico*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 83-112.

A base de recerca recent sobre documentació arxivística, completats amb textos de la Baixa Edat Mitjana de Catalunya com el *Llibre dels fets* de Jaume I (88, nota 18) i del *Tirant lo Blanc* (90, nota 20), l'autora limita el tema d'aquestes pàgines al «proceso de vertebración de Mallorca al espacio ibérico tras la conquista cristiana» i a «la especificidad de Mallorca en el Mediterráneo medieval: su articulación al Norte de África» (87). El resultat és que d'una banda, no es produïren mutacions fonamentals en les rutes marítimes mercantils entre el 1284 i les dels segles XIV i primera meitat del segle XV (110); de l'altra que, tal com feia avinent Pere III el Cerimoniós, les possibilitats de subsistència de Mallorca li venien de la connexió amb Sicília i Sardenya (111), connexió que es basava sobretot en la draperia (112). — J. P. E. [17.706]

Eloy MARTÍN CORRALES, *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVIII). El comercio con los 'enemigos de la fe'*, Barcelona 2001.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[17.707]

Dominique VALERIAN, *Le facteur économique dans la politique catalane à Bougie (XIII<sup>e</sup>-XIV<sup>e</sup> siècles)*, dins *Expansió catalana*, 145-160.

A diferència de les repúbliques italianes, la intervenció de Catalunya a Bugia no hauria estat només mercantívol, ans també militar, però el primer aspecte prevalgué sempre sobre el segon. En pàgines successives, basades directament o indirecta en ACA, *Canc.*, *reg.* i *Monacals*, ACB, *Diversorum*, i ARM, *Guiatges* i *Protocols notariais*, l'autor recorda estades de mercaders catalans a Bugia ben documentades i arriba a suggerir que la conquesta de Mallorca hauria estat relacionada amb la necessitat de netejar de pirates la ruta entre Catalunya i Afríqiya (144-145); recorda també la situació de Bugia en tant que mercat de productes africans (149) i els que interessaven als nostres mercaders en tant que compradors (llana, cuir, alum i l'or saharià) o venedors (cotó, drap, sal, oli i gra de Sicília). En part, l'interès comercial era facilitat per l'existència de famílies jueves i musulmanes en ambdues bandes, pels còsols i pels alfòndecs (153-154) i no mancaren les ocasions en què les autoritats municipals de Barcelona i de Mallorca demanaren la intervenció del rei a favor dels mercaders (154-155), però mai no s'establí una ocupació ni submissió estable de Bugia (156-158). — J. P. E. [17.708]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *La Corona de Aragón y Génova en la Granada del siglo XV*, dins *Expansió catalana*, 121-144.

Els arxius reials de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, de València, ARV, *Batllia. Lletres i privilegis*, i de Gènova, AS, *Archivio Segreto* i *Diversorum Filze*, ultra una consistent bibliografia, permeten l'autora «dar a conocer algunos de los elementos que, bajo varios puntos de vista y desde varias procedencias, permiten combatir» la versió segons la qual el Regne musulmà de Granada hauria estat gairebé una colònia comercial de Gènova (121-124). Per contra, tenint en compte les fonts d'ambdues bandes, «podemos afirmar que todos los indicios apuntan, a medida que avanza el siglo XV, hacia una pérdida de posiciones genovesas mientras que, en cambio, por lo menos a lo largo de la primera mitad del siglo XV, se afianza la penetración catalanoaragonesa y, especialmente, la valenciana» (124). I la prova de la força del col·lectiu cristià valencià és el fet que el 1417 obtingué l'exclusiva de l'exportació de la seda i el 1426 el de la importació de la sal (125-129). La versió progenovesa es basava en fonts notariais, però la documentació oficial del Comune permet de resseguir les constants reclamacions genoveses per abusos del soldà o dels seus oficials des de ben abans del 1430, accions que afectaven una situació en què Gènova es trobava



immobilitzada entre les exigències de Castella contra Granada i de Granada contra Castella, mentre la nostre corona restava fora del conflicte (130-134). Que aquella situació jugava a favor dels catalans ho podria demostrar el canvi clar d'actitud del 1441 quan, contra la normal parcialitat de les autoritats a favor de Gènova, un acte de pirateria de genovesos contra la nau del valencià Joan Berenguer fou immediatament castigat per l'autoritat musulmana (135-138); i el 1479, quan Gènova intentava de reconduir la situació mitjançant l'ambaixada de Pietro Fieschi, aquesta no sols no obtingué de retornar a un impost del 6% antic, ans s'hagué d'ajupir a un nominal 6'75%, que en realitat era el 10'5% (139-143). — J. P. E. [17.709]

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La expansión económica catalanoaragonesa hacia el Magreb medieval*, dins *Expansió catalana*, 81-104.

Les conseqüències de la desfeta de Las Navas de Tolosa repercutiren al Nord d'Àfrica amb la creació de tres estats: Afríqiya/Tunis a llevant, Marroc/Fez a ponent i entremig Tremecén. L'autora es pregunta com aquests canvis de poder afectaren les relacions amb els catalans. Resumides les tesis de Charles-Emanuel Dufourcq (82-89) i les aportacions d'altres, sobretot en el punt de la 'Guerra de l'Estret' (89-92), a partir d'ací resumeix les seves pròpies investigacions, que la conduïxen a suggerir que «a lo largo del trescientos parece producirse un reparto de áreas de influencia, de zonas de actuación preferentes de las tres principales plazas mercantiles, es decir, Barcelona, Valencia y Mallorca» (95), que remarca les dues darreres, basada en la documentació valenciana (97-98) i sobretot mallorquina, «cuantitativamente y cualitativamente espectacular» (100, nota 41). — J. P. E. [17.710]

Mercè VILADRICH, *Jaque al Sultán en el 'damero maldito'. Edición y traducción de un tratado diplomático entre los mercaderes catalanes y el sultanato mameluco (1429)*, dins *Expansió catalana*, 160-205.

El darrer dels documents en àrab conservats a l'ACA, *Cartes àrabs*, 161, tractat de pau entre Alfons IV Trastàmara i el soldà Barsbay, ja havia atreta l'atenció d'estudiosos (168). L'autora l'edita (173-190) i el tradueix (190-202) amb un breu estudi, en el qual, ultra la descripció del moment (162-163), tenim un glossari de mots àrabs emprats en el text (164-167), i atesa la situació de 111 fulls esparsos, l'autora els ha ordenats (171-172) i els publica seguint l'esquema proposat: hauria estat un acord pràctic, en el qual la part catalana requeria seguretats de persones, béns i administració de justícia i es manifestava representada pel cònsol de Barcelona a Alexandria (203-204). — J. P. E. [17.711]

Dolors BRAMON, *La Jana < yâna < ianua = porta*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001?]), 167-171.

Segons Joan Coromines aquell topònim i els seus derivats vindrien del llatí 'Diana' i vehicularien el significat de 'fada/dona d'aigua'; però ja en el pas del segle XI al XII, al-Idrísí l'esmenta en informar dels camins del Llevant Peninsular en el seu *Nubzat al-mustâq*, cosa que «permet establir l'origen d'aquest topònim en el llatí 'ianua' amb el significat de 'porta'», origen confirmat pel 'muwassah' del contemporani Yosef b. Saddiq (170). — J. P. E. [17.712]

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *El funcionamiento de las instituciones locales en un lugar de moriscos: Muro en vísperas de la expulsión*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 123-164.

Muro era un agregat musulmà o morisc de Cocentaina, 'universitat' de cristians fins que el senyor el n'independitzà el 1584 (160-164); per això, la documentació anterior es troba a Cocentaina, AM, o a València, ARV, *Reial Audiència* (124, nota 4). Al moment de l'expulsió tenia 320 famílies;

l'autor esbrina quin fou el «proceso de elección de los magistrados locales, la actividad de los ,consells', la administración de las fuentes de ingresos y su fiscalización por el señor» (125); assenyalen les pàgines que expliquen les complicacions de tota mena en la separació entre Muro i Cocentaina, començant per la de si la tal facultat era exclusivament reial (128-140); les pàgines següents escateixen quina era la funció de cada un dels càrrecs municipals (141-157), en una situació en què un municipi musulmà amb solidesa pròpia era estrany a llur dret (124). — J. P. E. [17.713]

José Ramón MAGDALENA NOM DE DÉU, *Judíos de Onda (Castellón) a mediados del siglo XV en un conflicto de jurisdicciones*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001?]), 149-153.

El batlle general del Regne de València, Berenguer Mercader, intervingué en l'intent municipal de desplaçar a la moreria d'Onda uns jueus que tenien casa i obrador a la plaça del Raval de la vila, amb una lletra del 1450, conservada a l'ARV, *Batllia general*, ací transcrita i reproduïda, en què desqualificava el dit intent, perquè, segons *Furs* i constitucions reials, l'autoritat damunt els jueus era del rei o del seu batlle general o local. — J. P. E. [17.714]

*Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148-1149)*. «Actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 850è aniversari de la seva concessió. Tortosa, 14, 15 i 16 de maig de 1999». Edició a cura de Josep SERRANO I DAURA, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya 2000, 350 pp.

Obra només coneguda per la recensió publicada dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 790-793, signada per Guillermo Hierrezuelo Conde. — J. P. E. [17.715]

Hagith SIVAN, *The Invisible Jews of Visigothic Spain*, dins «Revue des études juives», 159 (2000), 369-385.

Tota la primera part de l'article resumeix les prescripcions de la legislació civil i dels concilis de Toledo aplicables al tema (371-380). Una segona part, centrada en la memòria salvada d'aquells segles en temps posteriors, es basa en les informacions recollides ja en el segle XII pel barceloní Yehudà b. Barzilai en el seu *Sefer Haittin* (382-383). Una de les tradicions col·locava la primera presència d'hebreus a Sefarad en el moment de la deportació del poble jueu a Babilònia. — J. P. E. [17.716]

José HINOJOSA MONTALVO, *Los judíos de España y sus lazos con el mediodía de Francia*, dins «Misc. Riu, II», 311-326.

El mateix autor no sols indica que de fet aquelles relacions ,de España' es concentraven a Catalunya, ans encara que hi havia una continuïtat de vincles «culturales, sociales y económicos» (325) entre els jueus del ,Midi', és a dir, del Llenguadoc i els de Catalunya. Les pàgines actuals no són resultat d'investigació de primera mà, ans síntesi de dades publicades per autors diversos en el curs de més d'un segle (312). Les dades són ací aplegades en dues seccions, la de relacions culturals amb indicació dels principals savis jueus d'ambdues bandes (313-318) i la de contactes humans (319-325). — J. P. E. [17.717]

Claude DENJEAN, *Être juif à Perpignan et dans sa Collecta après 1260*, dins *Ciutat Poders*, 109-118.

Els jueus de Perpinyà haurien estat marginats per partida triple i s'haurien ressentit de les successives expulsions sobretot del Nord, fins que els arribà el torn el 1493; en els comtats matei-

xos, vivien en la línia de Perpinyà-Vilafranca de Conflent-Puigcerdà, tal com permet d'endevenir la documentació ja publicada i la conservada a Puigcerdà, AHC, i a Perpinyà, ADPO; en les poblacions es concentren en punts determinats, tant els vius en call com els difunts en el Fossar dels jueus; i només Perpinyà disposava de tots els llocs necessaris per a la pregària, l'estudi, les prescripcions alimentàries i els ritus de purificació i de sepultura; la configuració interior de la sinagoga es pot deduir de la miniatura de París, BN, Hebr. 7, copiat a Perpinyà, la ,scola' de la qual era coneguda i respectada fora; «mais le caractère le plus original de l'établissement juif perpignanais demeure sa spécialisation dans le crédit agricole itinérant» (116), que els fa ,ésser de' llocs diversos davant notari (116-118). — J. P. E. [17.718

Sílvia PLANAS I MARCÉ, *Una pretesa interculturalitat: la comunitat jueva de Girona i la seva relació amb la comunitat cristiana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 179-200.

A base de la documentació de Girona, AH, *Protocols notarial*s dels anys 1312-1395, l'autora presenta i descriu l'organització de la comunitat jueva de Girona en aljames i col·lectes i la compara amb la societat cristiana gironina, bo i subratllant les diferències legals entre una i altra, sempre en perjudici dels jueus, i alhora la decidida voluntat d'aquests a no deixar-se assimilar pels cristians. La diferència legal esclata quan hom comença d'estudiar el repartiment de les càrregues fiscals entre uns i altres, que és del 1 al 10, i les discriminacions socials que afectaven els jueus. D'altra banda, si en alguna cosa coincideixen ambdues comunitats és en les diferències de classe que es donen tant en l'una com en l'altra; en aquest aspecte, tant els cristians com els jueus actuaven amb idèntics reflexos de solidaritat i de desafecció. Al final, l'autora dóna la llista nominal dels secretaris i dels singulars de l'aljama gironina, tal com es desprèn de la documentació estudiada. — J. de P. [17.719

Lídia DONAT PÉREZ, *La relació dels jueus de Girona amb la terra*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 201-210.

A base de documentació ja publicada sobre els jueus gironins, provinent de Girona, AHM, AH, ADG; de Barcelona, ACA, i de dues sèries de registres de documentació notarial aplegades a l'Institut d'Estudis Nahmànides, l'autora estudia la localització, usos i règim jurídic de les terres propietat de jueus, situades amb preferència pels voltants de la ciutat. Els jueus conreaven sobretot la vinya, però també les hortalisses i els cereals. Moltes propietats són en franc alou, sense que manquin establiments emfitèutics de jueus a favor de cristians ni d'aquests a favor d'aquells. També es dóna el cas del propietari jueu important, que arrenda una bona explotació agrícola a cristians, com és el cas de la Torre del Jueu, a Gironella del Pla. — J. de P. [17.720

Irene LLOP I JORDANA, *Les relacions entre les comunitats jueves de Vic i Girona (s. XIV)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 211-220.

Després d'algunes consideracions generals sobre el règim fiscal dels jueus a Catalunya durant la catorzena centúria, l'autora detalla la particularitat que els jueus de Vic eren de jurisdicció baronial (Casa de Montcada) i per això difícilment podien integrar-se dins alguna aljama per disfrutar de la protecció reial sense acceptar-ne les càrregues fiscals, ja que els jueus vigatans pagaven els seus propis impostos a la casa de Montcada. Es refereix després a l'activitat creditícia dels de Vic, amb un quadre de les sumes prestades els anys que van del 1334 al 1350, bo i destacant les que s'encaminaren a Girona, i els llaços familiars que alguns jueus vigatans tenien amb els gironins [on es basa en documentació de l'ADG sense citar-ne la procedència], tot i que és utilitzada i ben citada altra documentació procedent de Vic, AE, Arxiu de la Cúria Fumada, de Barcelona, ACA, i de bibliografia de publicacions citades amb regularitat. — J. de P. [17.721

Paul B. FENTON, *R. Abraham Ibn Ezra a-t-il composé un commentaire sur la Sefer Yesirâ?*, dins «Revue des études juives», CLX (2001), 33-60.

Diversos escriptors d'àrea catalana (R. Juda Lleó b. Moisès Mosconi, mort a Mallorca, Samuel ibn Sarsa, de València c. 1350; i sobretot R. Juda ben Barzillay al-Bargeloní, s. XI-XV) fan referència a uns fragments d'un *Sefer Yesirâ* o *Llibre de la creació*, versió hebrea fins ara desconeguda d'aquest llibre d'Abraham ibn Ezra, molt més antiga que les conegudes. Els fragments reportats pels nostres es troben a les pàgines 39-40 i sobretot el llarg fragment d'al-Bargeloní en les 47-48. — J. P. E. [17.722

Ram BEN-SHALOM, *The Ban Placed by the Community of Barcelona on the Study of Philosophy and Allegorical Preaching - A New Study*, dins «Revue des études juives», 159 (2000), 387-404.

Després de llarga negociació amb el rau Abba Mari i els seus seguidors provençals, l'estiu del 1305 Shalomó ben Adret proclamava a Barcelona la prohibició d'integrar la filosofia natural en la formació intel·lectual del jovent hebreu. L'autor replanteja el tema, amb la novetat d'introduir-hi les relacions dels jueus amb l'Església. La primera part de l'article ressegueix els esdeveniments preparatoris (389-393); exposa tot seguit el canvi de posició de Ben Adret, davant la reacció dels 'filòsofs' montpellerins demanant la intervenció del poder civil en el tema; Ben Adret hi hauria respost desqualificant «as heretics that group of residents of Provence, which studied and disseminated radical rationalist commentary» (397); el sentit de la segona intervenció hauria estat el de parar els peus dels inquisidors, interessats a introduir-se en la vida intel·lectual dels calls a fi d'evitar que des d'allí es propaguessin doctrines contràries a la fe cristiana (402-404) [caldría clarificar conceptes abans d'escriure: Montpeller no pertany a la Provença, sinó al Llençguadoc; i les decisions del rei de França relatives als jueus no afectaven els de Montpeller, que es trobaven sota autoritat del rei de Mallorca]. — J. P. E. [17.723

Manuel FORCANO, *La fi de la polèmica maimonidiana a Catalunya i Provença: l'expulsió dels jueus de França de 1306*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001]), 137-148.

Malgrat la seva desfeta en la Croada contra Catalunya, el rei francès seguí pressionant damunt el rei de Mallorca i el bisbe de Melghell a fi d'ésser reconegut senyor feudal de Montpeller, raó per la qual l'expulsió dels jueus dels territoris del rei de França fou aplicada als de Montpeller (137-142), la majoria dels quals emigrà a Perpinyà (143-144, amb fragment elegíac de Salomon ben Menahem Meïri), d'altres a Provença i seixanta famílies foren acollides pel Jaume II a Barcelona, d'altres per tot Catalunya; la comunitat de Montpeller i la seva escola havien desaparegut i també emmudiria la polèmica que fins aleshores havia dividit 'tradicionalistes' i 'racionalistes', però la malfiança dels uns envers els altres pervivia, com ho demostra el cas del rau Abba Mari, no acceptat pel call de Perpinyà atès que era un dels caps dels 'tradicionalistes', tal com diu en una lletra seva a Salomó ben Adret, ací en part transcrita. Si la puixança intel·lectual de les comunitats jueves de Catalunya i Occitània els havia arribat amb els expulsats d'Al-Andalus pels almohades, ara el reflux els feia tornar cap al sud (147-148). — J. P. E. [17.724

Judit TARGARONA BORRÀS, Angel SÁENZ-BADILLOS, *Poemas de S'lomob de Piera a las bodas de Vidal Ben Benvenist y Vidal Benvenist Ben Labi*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001?]), 173-205.

Vidal Ben Benvenist fou representant de l'aljama de Saragossa a la *Disputa de Tortosa*, on amb altres disset es convertí al cristianisme i fou conegut com a Vidal de la Caballería o Gonzalo de la Caballería. El poema escrit per a ell és traduït (177-186) i reproduït en hebreu (194-200); hi ha bibliografia (191-183). — J. P. E. [17.725

Judit TARGARONA BORRÀS, Raymond P. SCHEINDLIN, *Litterary correspondence between Vidal Benvenist ben Lavi and Salomon ben Meshulam de Piera*, dins «Revue des études juives», CLX (2001), 61-133.

L'aragonès Vidal Benvenist i el català Meshulam de Piera, aquest mestre de l'altre; ambdós es convertiren al cristianisme amb motiu de la *Disputa de Tortosa*; en temps anterior, durant el regnat de Martí l'Humà, ambdós s'havien intercanviat una correspondència de contingut sapiencial, coneguda per nou manuscrits de Nova York, Jewish Theological Seminary; Oxford, Bodleian Library; Berlín, Staatsbibliothek; Cambridge, University Library; i de Londres, BMontefiore i British Library (79). Les quatre peces, dues de cada un, són ací presentades (71-76), reproduïdes en edició crítica del text hebreu (80-111) i traduïdes a l'anglès (112-133). — J. P. E. [17.726

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Una sentència relacionada amb una família de jueus de Solsona (1460)*, dins «Oppidum», I (2001), 61-65.

El document de Cervera, AHC, *Manuscrits. Jueus*, transcriu la sentència arbitral de Guerau d'Alta-riba, procurador general del comtat de Cardona, en el cas d'una jueva solsonina vídua, que, en contra de les prescripcions legals, no es volia casar amb el seu cunyat; el text transcrit ocupa les pàgines 62-64 i la 65 en reproduceix una del manuscrit. — J. P. E. [17.727

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Mossè Natan, valedor dels jueus de Tàrraga (segle XIV)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 147-150.

Presentació i transcripció de tres lletres dels anys 1317-1319, de Cervera, AHC, *Vegueria. Registre de cort*, dels anys esmentats, totes tres a favor del jueu targarí, Astruc Sullam, avalat pel savi cerverí Mossè Natan, en casos relacionats amb l'activitat de Sullam de prestador de diners. — J. P. E. [17.728

Anna RICH ABAD, *L'estructura familiar al si del call jueu de Barcelona*, dins «Misc. Riu, II», 411-434.

«Aquest article és una adaptació del capítol del mateix nom, que forma part de la tesi doctoral presentada sota el nom de *La comunitat jueva de Barcelona. Segle XIV...* En aquesta tesi es planteja l'estudi de la dita comunitat hebrea entre els anys 1348 i 1391 a partir dels documents notariais conservats a Barcelona pertanyents al referit període». — J. P. E. [17.729

Irene LLOP I JORDANA, *Una ketubà inèdita a l'Arxiu Episcopal de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 55-60.

Conservat a Vic, AE, sota la signatura ACV 55/2 (1412), el dit contracte matrimonial jueu és ací descrit (és només la part dreta d'un document), transcrit i traduït al català; n'hi ha fotografia (59). — J. P. E. [17.730

Marco PERANI, *Fragments from the 'Italian Genizab'. An Exhibition. Catalogue*, Jerusalem, Jewish National and University Library. December, 12, 1999 - January, 12, 2000, Bologna 1999, 38 pp.

Segons el catàleg, el núm. 28 d'aquella exposició era un fragment del *Comentari a la Thora. Deuteronomi*, de Moshe ben Nahman o Nahmànides, procedent de Correggio, Archivio Storico Comunale (21); i el núm. 41 un altre del *Sefer ha-shorashim* de Yonah ben Janah, en traducció he-

brea fins ara desconeguda, potser de Yehuda ben Isaac Barceloní, procedent de Modena, Archivio Storico Comunale (26). — J. P. E. [17.731]

*El papa Climent VII (1523-1534) absol de la nota d'infàmia a Pere Terongí i a les seves filles Elionor, Francina i Joana.* Transcripció i traducció de Francesc RIERA i MONTSERRAT, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 317-320.

El 1526, el papa signava la butlla ací transcrita i traduïda, en la qual, després de constatar que l'avi patern de Pere Tarongí, [Guillem, llibreter], havia estat condemnat 'post mortem' per heretge [judaïtzant] i cremat en efígie [l'any 1512], allibera de la nota d'infàmia i d'altres possibles repercussions legals les persones esmentades en la butlla i les restableix a la fruïció de tots els drets normals a un catòlic; la butlla es conserva a Palma de Mallorca, AC, calaix 45, núm. 11. — J. P. E. [17.732]

Francesc RIERA i MONTSERRAT, *Dos judaïtzants a Felanitx en el segle XVII*, dins *Jornades Felanitx*, 133-144.

Francesc Garau en la *Fee triunfante* informa que Miquel Piña, passamaner o marxant de Felanitx, empresonat per judaïtzant, morí en presó el 1678; l'altre encausat era el seu pare i homònim, que, en les declaracions el fill havia presentat com el seu introductor al judaisme, tal com consta a Madrid, AHN, *Inquisición de Mallorca*, on també consta la narració de com el fill fou detingut, ací transcrita (143-144). — J. P. E. [17.733]

Francesc RIERA i MONTSERRAT, *Acta martyrum*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 369-382.

La marginació social secular dels xuetes a Mallorca tingué un dels moments àlgids en l'episodi inquisitorial del 1691, conegut com la 'Cremadissa'; tres d'ells preferiren ésser cremats abans que renegar de llur fe jueva; ací són transcrits amb àmplia anotació explicativa els respectius processos que desembocaren en actes de fe, procedents de Madrid, AHN, Libro 866: *Inquisición. I. de Mallorca, Relación de las causas de fee despachadas en la Inquisición de Mallorca los años de 1691 y 1692. Año de 1691. Relajados pertinaces*, el primer dels quals fou Rafael Valls (370-375), seguit de Rafael Benet Teronjí (375-380) i de Catalina Teronjí (375-380). — J. P. E. [17.734]

*Bibliografia lul·lística I. Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes (!). II. Estudis lul·lístics*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 119-128.

Llista bibliogràfica de numeració única, encara que repartida sota dos sotstítols. Les edicions de textos sumen vuit fitxes, els estudis, del núm. 9 al 72; els títols són lul·lians en sentit ampli. La llista és seguida per la secció de *Resenyes* ordenada també de forma alfabètica; ocupa les pàgines 129-180, en les quals hom pot trobar informació complementària i valoració de gairebé tots els títols. — J. P. E. [17.735]

Sara MUZZI, *Raimondo Lullo: un'esperienza, un tentativo di dialogo tra Cristianesimo e Islam*, dins «Frate Francesco. Rivista de cultura francescana», 67 (2001), 125-160.

Les primeres pàgines recorden els fets biogràfics de Lull amb major incidència en el tema de la missió, fets que desembocaren en un intent de teologia i de mètode de la missió (141); les disputes hi entraven tant com una predicació convençuda de la força de la veritat i del respecte a la llibertat i

a la cultura de l'infidel (142-145), amb una reforma de la societat cristiana (146); una de les exigències de la predicació és l'ús d'un llenguatge apropiat, també en les llengües dels infidels (147-149), apreses en institucions com Miramar, constantment demanades (151-153): «L'originalità delle opere di Lullo consiste anche nel suo continuo tentativo di unire i progetti missionari a quelli di crociata» (154), tot i que «ci fu un periodo della sua vita caratterizzato unicamente dall'ideale missionario; il pensiero lulliano cambia dopo la perdita di S. Giovanni d'Acri» (155): «a questa contraddizione si può dare una spiegazione psicologica» (156). — J. P. E. [17.736]

Joan SANTANACH I PUJOL, *Perduts, amagats i retrobats. Història de dos manuscrits de la Doctrina puèril*, dins «Els Marges», núm. 63 (desembre de 2000), 106-117.

Els dos manuscrits serien els que a començaments del segle XX es trobaven respectivament a Barcelona, Biblioteca del Seminari, i a Mallorca, procedent de la Cartoixa de Valldemossa, i foren coneguts i utilitzats per Mateu Obrador per a la seva edició d'aquell llibre lul·lià. L'autor identifica respectivament els dos manuscrits (amb més seguretat en el segon cas que en el primer) amb l'actual ms. 3187 de Barcelona, BC, procedent de la donació Marés [cf. ATCA, XV (1996), 613-616] i amb el de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, ara en dipòsit al Museu de Mallorca. L'exemplar barceloní té llarga història: hauria eixit de Mallorca dins el grup de volums destinats a desencallar la Causa Lul·liana en les Congregacions Romanes, per camins desconeguts hauria arribat al Seminari de Barcelona, on ja no s'hauria trobat després de la Guerra Civil 1936-1939 i a través de Frederic Marés hauria arribat a la BC després d'haver sofert un intent de desfiguració. — J. P. E. [17.737]

BIBLIOTECA CIVICA DI BERGAMO, *Codici e incunaboli miniati della Biblioteca Civica di Bergamo*, Bergamo, Credito Bergamasco 1989, 496 pp.

Aquella biblioteca, formada en la seva major part per la pròpia del cardenal Angelo Mai, posseeix sota la signatura MA 365 (già Delta 7.5) una còpia manuscrita de Ramon Llull, *Ars demonstrativa*; ací, Marco Rossi presenta un resum del contingut, amb particular esment a les característiques decoratives de les figures lul·lianes (358 i 360); aquell volum conté en els seus primers folis sota el títol de *Summarium scientie*, una còpia del *Liber definitionum*, també present en el Clm 28970, ff. 2v-3v; i en el f. 6v, un text breu amb l'incipit: «Ne secundum sententiam...». — J. P. E. [17.738]

Marta ROMANO, *Un modo nuovo di essere autore: Raimondo Lullo e il caso dell' Ars amativa*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 39-63.

Llull seria autor d'una manera nova «per una sorta di 'passione' per il libro che conduce Lullo autore ad essere, editore di se stesso», detall que «mi sembra che suggerisca anche una pista utile a chi vuol seguire la tradizione dei suoi testi fino ai nostri giorni» i l'*Ars amativa* podria oferir la possibilitat d'un test (39). Recordades les tres sèries d'obres lul·lianes destinades per testament a París, Gènova i Mallorca (40-41), l'autora insisteix en l'aspecte «artístic» de l'obra lul·liana, propi dels menestrals i mercaders que malden en la difusió del producte (en aquest cas, «del suo prodotto culturale»: 48); objectiu en el qual, en el cas de Llull, s'integra l'interès a assegurar traduccions dels seus llibres, o llur comprensió, com en l'*Art amativa*, la *Taula d'esta art*; i, més en general, la recerca de l'ajut de reis i papes (42-52). En la trilogia lul·liana de «saber, poder i voler», l'*Art amativa* voldria assegurar el «voler efectiu»; traduïda del català al llatí i amb desig de traduir-la a l'àrab, les dues còpies manuscrites del text llatí són primitives (53-55), Munic, Clm 10496 potser utilitzat per Thomas Le Myésier, que integrà fragments de l'*Ars amativa* en l'*Electorium magnum* (55-57), i el Vat. lat. 7199, utilitzat per Nicolau Eimeric abans del 1376 (58-59); en començar el segle XVIII, Ju Salzinger preferiria traduir de nou l'*Art amativa* del català per a la seva Edició Moguntina (60-61):

tres autors han rellegit el text de Llull amb finalitats ben diverses: la de fer conèixer la doctrina, la d'atacar-la i la de donar una traducció fiable (62-63). — J. P. E. [17.739]

Reinhard KRÜGER, *Kosmologisches Wissen, das Konzept des Universums und die Kugelgestalt der Erde bei Ramon Llull (1232-1316)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik/Revista d'Estudis Catalans», 11 (1998), 33-78.

L'objectiu de l'autor és el de col·locar el pensament cosmològic de Llull dins el corrent del de la Baixa Edat Mitjana, amb particular atenció al que s'expressava en llengua vulgar com en el *Llibre de Sidrac*; i comença amb una exposició d'aquella línia de pensament, a la qual contribuïren gran quantitat d'autors (34-43). A continuació, repassades les diverses obres lul·lianes dedicades al tema (43-68), l'autor assenyala que, qualsevulla que sigui la manera d'escriure de Llull, ell sempre es refereix a la realitat física de l'univers com a una forma esfèrica, cosa que il·lustra amb referència a les formes d'explicar els antípodes, àdhuc reproduint dibuixos contemporanis. — J. P. E. [17.740]

Günter HÄGELE, Friedrich PUKELSHEIM, *Lulls Schriften zu Wahlverfahren* (Reports des Instituts für Mathematik der Universität Augsburg, 434), Augsburg, Universität 2000, 30 pp.

Günter HÄGELE, Friedrich PUKELSHEIM, *Llull's Writings on electoral Systems*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 3-38.

Mathias DRTON, Günter HÄGELE, Dominik HANEBERG, Friedrich PUKELSHEIM, Wolfgang REIF, *A rediscovered Llull tract and the Augsburg Web edition of Llull's electoral writings*, Augsburg, Institut für Mathematik 2001, 10 pp.

Tres escrits lul·lians dels anys 1283-1299, ací transcrits, s'ocupen de sistemes electorals: l'*Artificium electionis personarum* del Vat. lat. 9332, ací publicat per primera vegada (7-11), el capítol del *Blanquerna*, *En qual manera Natana fo eleta a abadessa*, de Munic, BSB, Hisp.[Cat.] 67 (12-16) i *De arte electionis*, de Bernkastel, St. Nikolaus Hospital, Cod. Cus. 83 (16-20). Ultra l'edició dels tres texts i llur traducció alemanya o anglesa en cada un dels dos primers títols, els autors expliquen la dinàmica de cada un dels sistemes electorals i llur resultat.

Els mateixos autors resumeixen així el tercer títol: «The present paper is accompanied by a web edition at [www.uniaugsburg.de/llull/](http://www.uniaugsburg.de/llull/) which offers a linked triple text consisting of facsimile, transcription and translation, for each of the three works» (5) i alhora expliquen com es realitzà llur treball. — J. P. E. [17.741-17.742-17.743]

Esteve JAULENT, *Arbor scientiae: Immanenz und Transzendenz im Denken Lulls*, dins «Zeitschrift für Katalanistik / Revista d'Estudis Catalans», 11 (1998), 8-32.

L'autor explica la tesi segons la qual Ramon Llull és un autor clàssic i modern alhora i que pot salvar la modernitat o ,pensiero debole', des de dintre, restant un realista (8-10). Resumida l'*Art* (10-28), proposa que la demostració de l'existència d'un sol Déu en l'*Arbor scientiae* és la millor prova de la seva tesi, car permet de copsar la dinàmica efectiva dels principis lul·lians, en el sentit que la bondat limitada dels éssers del món pressuposa i condueix a la infinita, ja que la limitada no pot ésser raó ni causa d'ella mateixa; cal, doncs, que existeixi una Bondat que és per ella mateixa i enclou tota altra qualitat o ,dignitat'. Aquest raonament no és ni ontoteològic ni immanentístic (28-32). — J. P. E. [17.744]

Robert HUGUES, *Deification/Hominification and the Doctrine of Intentions: internal christological Evidence for Re-dating Cent noms de Déu*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 111-115.



Els autors que han estudiat la cristologia lul·liana han acostumat a veure en *Els cent noms de Déu* (llibre que daten del 1285) el punt d'inflexió en el qual Llull hauria deixat la doctrina redempcionista i hauria assumit la que dona a l'encarnació la finalitat de màxima glorificació de Déu i no pas únicament la redempció del pecat, amb la conseqüència que la redempció era decidida abans del pecat d'Adam; l'autor, per contra, considerant que només en la *Disputació de cinc savis* [cf. ATCA, V (1986), 75 i 159-160] Llull arribà a una formulació plenament jerarquitzada de les finalitats de l'encarnació (1<sup>a</sup>: que Déus sia home; 2<sup>a</sup>: que home sia Déus; i 2<sup>b</sup>: redempció de l'human gendre), creu que *Els cent noms de Déu* són pròxims a aquesta formulació i els col·loca entorn el 1292 (115). — J. P. E. [17.745]

José G. HIGUERA RUBIO, *Del horror al ocio en el 'Ars' Luliana y el problema del vacío en la discusión Leibniz-Clarke. Principios teológicos en la epistemología de las ciencias*, dins «Convenit Selecta», 5 (2000), 77-94.

A base d'algun text de Llull, en el qual aquest nega l'existència (o àdhuc, potser, la possibilitat) d'ociositat en Déu, i de la teoria Leibniziana de la no existència de buit en l'espai, l'autor subratlla el paral·lelisme entre els pressupòsits tant filosòfics com teològics d'ambdós pensadors, entre els quals assenyala la unitat activa de tots els atributs divins i l'influx d'aquesta unitat en les lleis de la naturalesa i, d'ací, en el coneixement humà. — J. P. E. [17.746]

Joan SANTANACH I PUJOL, *Les definicions lul·lianes del ms. 11559 de la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Llengua i Literatura», 12 (2001), 203-238.

En una sumària introducció, l'autor evoca la preocupació que s'observa al llarg de tota la producció de Llull per la concreció semàntica dels mots que s'hi utilitzen, preocupació derivada sobretot de l'invent de l',Art'. El paral·lel·lià *Llibre de definicions*, publicat per Lola Badia, descobert per Mateu Obrador a Milà, molt manipulat al llarg d'una transmissió complexa, donaria testimoni de la mateixa preocupació en el lul·lisme que sobreviu a Llull. Santanach considera que el vocabulari conservat als folis 119-128 del ms. 11559 de Madrid, BN, és un cas paral·lel al del *Llibre de definicions* pel que fa a la utilització del material lul·lià per a dur a terme el nou vocabulari. Aquest és format de fragments de *Doctrina pueril*, *Llibre de Santa Maria* i del *Liber de benedicta tu in mulieribus*, dels quals l'autor estudia l'organització en diversos blocs: articles, sacraments, dons de l'esperit Sant, benaurances, virtuts, pecats, les tres lleis, les arts liberals. El compilador sembla interessat en definicions de tipus catequètic i devocional, sense que sigui possible comprendre bé la finalitat del recull. El text de les definicions és editat seguint una 'ratio editionis' exposada en el lloc corresponent, amb identificació de la font d'on ha estat copiada. És donada en apèndix una descripció del ms. 11559 de Madrid, BN (229-235). Hi ha bibliografia (235-238).. — J. de P. [17.747]

Anthony BONNER, *Recent Scholarship on Ramon Llull*, dins «Romance Philology», 54 (2001), 377-392.

Charles LOHR, Anthony BONNER, *The Philosophy of Ramon Llull. A Survey of Recent Literature*, dins «Recherches de Théologie et Philosophie médiévales», LXVIII (2001), 170-179.

Presentació delimitada de les aportacions dels darrers anys al tema lul·lià, ja que exceptua les relatives a història del lul·lisme (385, nota 26). Llull hauria estat objecte d'estudi en tant que figura fontal de la literatura catalana. Friedrich Stegmüller hauria encetat el camí de les edicions de l'obra llatina, seguides per la represa d'una sèrie de les catalanes i de les de traduccions antigues i noves a llengües diverses (380: quadre [les traduccions medievals existents d'obres de Llull no són dues, sinó tres o més]); llur multiplicitat dificulta les edicions crítiques (378-380); de més a més, les obres 'literàries' foren escrites dins coordenades 'artístiques' i amb finalitat apostòlica, extrems que expliquen la qualificació de 'novell / novus-nova' inclosa en nombre de títols i han

estat objecte d'estudi, en gran part centrat en la lògica lul·liana, en concrecions seves com els correlatius i en obres úniques com l'*Arbre de ciència* (381-383). Recents aportacions han indicat que les ,novetats' lul·lianes arrelen en el mateix cor de l',Art', més en línia amb els *Tòpics* que amb els *Primers analítics* d'Aristòtil; la ,novetat' també s'havia d'aplicar a la pedagogia de la ,disputatio' per a la conversió dels infidels (383-384); també per aquesta raó han estat nombrosos els estudis entorn la relació de Llull amb les cultures musulmana i jueva (384-385). La persecució d'aquests objectius, era utopia? (385). Les pàgines 385-392 contenen bibliografia.

El segon títol, després d'haver afirmat que l'estudi recent entorn Ramon Llull ha confirmat que aquest representa una autèntica revolució en la metodologia científica medieval (171), es limita a repetir parcialment el primer a partir de la pàgina en què l'autor explica la ,novetat' de tants llibres lul·lians. Tampoc no hi ha la secció de bibliografia. — J. P. E. [17.748-17.749]

Robert PRING-MILL, *Der Mikrokosmos Ramon Llulls. Eine Einführung in das mittelalterliche Weltbild.*

Aus dem katalanischen Übersetz von Ulli ROTH (Clavis Pansophie, 9), Stuttgart (Bad Cannstatt), Friedrich Frommann Verlag - Günther Holzboog 2001, XII i 141 pp.

Traducció de l'opuscle publicat a Palma de Mallorca el 1960, després reeditat, al qual, per a aquesta edició, s'han afegit algunes notes i bibliografia. [Recensió, signada per Bernardino de Armellada, de la dita traducció, dins «Collectanea Franciscana», 71 (2001), 594-595]. — J. P. E. [17.750]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Ramon Llull peregrina a Santiago. Su juicio valorativo sobre los peregrinos*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 87-99.

L'autor recorda amb la *Vita coetanea* que, després de la conversió i d'haver fixat els objectius de la seva activitat, Ramon Llull emprengué una llarga peregrinació que el dugué a Sant Jaume de Galícia; i parafraseja els trenta punts del capítol CXIII del *Llibre de contemplació*, intitulat *Com hom se pren guarda de ço que fan los pelegrins e ls romeus*, en el qual dibuixa el sentit cristià de la peregrinació, però alhora assenyalava els abusos que hom hi ha introduït. — J. P. E. [17.751]

Jordi PARDO PASTOR, *L'amor diví en el De consolatione philosophiae de Boeci i en el Llibre d'Amich e Amat de Ramon Llull*, dins «Convenit-Selecta», 5 (2000), 71-76.

Jordi PARDO PASTOR, *Tradición misticoplática en el Llibre d'amic e amat de Ramon Llull*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 287-299.

En el primer títol, l'autor, tal com diu ell mateix, «doy ciertos paralelismos entre ambas obras, resiguiendo, punto a punto, la concepción del amor *heroos* de ambos autores» (288, nota 2), fins al punt que l'aristotelisme i àdhuc el platonisme de Llull derivarien del *De consolatione...* de Boeci perquè el terme de la felicitat en Déu o en l'Amat són coincidents.

Per la seva banda, en el títol segon, l'autor contraposa l'amor esponsal exalçat en el *Càntic dels càntics* a l'espiritual per via d'intel·ligència i voluntat formulat per la filosofia platònica o per via d'intercomunicació de ,spiritus' (292) (i en aquest sentit, «el esqueleto sin carne del *Llibre d'Amich e Amat* no es otra cosa que el proceso de enamoramiento platónico que tan bien expone Ficino»: 292); però l'amor lul·lià, en el qual l'Amat baixa per a trobar-se amb l'amic i alhora atreu l'amic a pujar, dóna un pas enfora la tradició neoplàtonica (296), en concretar en Jesucrist mitjancer, Déu i home, aquell punt de trobada (294-295), que és obert a tothom, car «Tu [Amat] est tal que pots abundar a ésser de tot cascú qui es dóna a tu tot» (298). — J. P. E. [17.752-17.753]

Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull, il suo impegno missionario*, dins «Analecta TOR», 32 (2001), 379-388.

Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull i l'islam*. «*Infideles sunt homines, sicut et nos*», dins «*Vós sou sant, Senyor Déu únic*». *Franciscanisme i Islam* (Jornades d'Estudis Franciscans, 2001), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 115-143.

Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Raimondo Lullo. Una teologia per la missione* (Eredità medieval, 02/20), Milano, Jaca Book 2002, 156 pp.

Ramon LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*. Introducció de Jordi GAYÀ. Traducció de Pere LLABRÉS (Clàssics del Cristianisme, 91), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya - Fundació Enciclopèdia Catalana 2002, 7-65.

Vegeu la secció de Notes i documents d'aquest volum, pp. 561-578. — J. P. E.

[17.754-17.755-17.756-17.757]

Jürgen SARNOWSKY, *Der Joanniterorden und die Kreuzzüge*, dins *Vita religiosa im Mittelalter. Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag*. Herausgegeben von Franz J. FELTEN und Nikolas JASPERT unter Mitarbeit von Stephanie HAARLÄNDER (Berliner Historische Studien, 31; Ordensstudien, 13), Berlín, Duncker & Humbolt 1999, 345-367.

L'autor té en compte els projectes per a la recuperació de Terra Santa formulats per Ramon Llull després de la caiguda de Sant Joan d'Acre en mans dels musulmans i del lloc que hi ocupava l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, tant abans com després del procés contra els Templers, que solucionà el problema de la duplicitat d'ordes militars per a un objectiu únic. — J. P. E. [17.758]

Catalina PONS-ESTEL TUGORES, *Ramon Llull i la tolerància*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núm. 98 (2000), 91-98.

«Ens referirem a la tolerància civil, a nivell ideològic» (91), cosa que l'autora compleix fent precedir la part lul·liana d'unes pinzellades històriques (92-93); quant a Llull, la seva posició és presentada a base de la *Disputatio clerici et Raymundi phantastici* i del *De modo convertendi infideles*, i seguint exposicions de Ramon Sugranyes, de Sebastià Garcias Palou i d'Anthony Bonner, d'on es deduiria que «el reconeixement de servir-se de les armes per preparar la conversió ha estat sempre un postulat de la doctrina lul·liana, de conformitat amb la mateixa doctrina d'Innocenci IV»; o «desenganyat pel fracàs de les seves campanyes a favor de les missions... el Llull madur hauria acabat acceptant les guerres de religió, que havia rebutjat en la seva joventut»; o «cap a la meitat del segle XIII (Llull) canvià la seva estratègia evangelitzadora a causa dels canvis demogràfics en què les possessions musulmanes es reduïren al Regne de Granada...» (95). Això suposat, «és d'una evidència meridiana que cap responsabilitat històrica ni arriba a Llull ni al seu discurs missional, que no cal que purifiquin cap memòria, ni que es reconciliïn de res ni amb ningú» (97). — J. P. E. [17.759]

José M. SEVILLA, *Las buellas humanas según una teoría de Ramon Llull*, dins «*Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos*», 41 (2001), 117-118.

Així com la teoria dels correlatius sembla que contribuï a convèncer Isabel la Catòlica de l'existència de platges a l'altra banda, que fessin de contrapès a les atlàntiques europees en el flux i reflux de les onades marines, així mateix els arqueòlegs s'han de qüestionar sobre l',-are' dels homes prehistòrics documentats per llurs restes òssies (ells eren l',-ans'), damunt les eines i estris i altres deixalles també documentades en les excavacions (i serien l',-atum' o ,-bile'), és a dir, sobre la utilització humana de les coses naturals o artificials. — J. P. E. [17.760]

José GARCÍA SANTOS, *La evangelización luliana: el Obispado de Telde*, dins «*Almogaren*. Revista de centro teológico de Las Palmas», núm 9 (junio 1992), 55-85.

L'autor recorda les fites: 1344, nomenament papal de rei per a les Illes Afortunades (Canàries), 1345, butlla de croada per a la conquesta, tot avortat per la Pesta Negra; però abans, entorn el 1342 hi haurien arribat els mallorquins, car abans del 1343 ja s'havia fet un viatge, i haurien seguit actuant en la línia de Ramon Llull. Passada la Pesta Negra, el 1351 arriben les autoritzacions papals a una anada de cristians d'ací i de neòfits canaris a aquelles illes i el nomenament de Bernat Font a bisbe, repetit el 1351 en el dominicà Bartomeu, i el framenor Bonanat Terí(n) el 1369, aquesta vegada amb designació de seu: 'electo Teldensi', que ja hauria estat la dels dos antecessors (62); el mateix any el papa recomanava als bisbes de Barcelona i de Tortosa una expedició de deu clergues i vint frares mendicants, conduïts per dos ciutadans de Barcelona; el 1386 un grup de 'pobres ermitans i d'altres' estaven disposats a anar a les Canàries, el 1392 sera nomenat bisbe fra Jaume Ulzina i el 1393 arribaria «la terrible expedició cántabro-andaluz» i el punt final «de esta hermosa epopeya» (58-63; cf. 69), que, per nombre d'indícis, era lul·liana (64-65); hauria tingut poc èxit immediat, però en general hi hauria hagut convivència amb els indígenes (65-69). Les darreres pàgines assenyalen problemes no aclarits d'història cristiana de les Canàries (69-78) i transcriu els quatre nomenaments de bisbes (79-85). — J. P. E. [17.761]

Harvey J. HAMES, *Elia del Medigo: An Archetype of the Halachic Man?*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 56 (2001), 213-227.

Averroïsta jueu de darreries del segle XV, que polemitzà amb Pico della Mirandola entorn les *Conclusiones* d'aquest dels anys 1485-1486. Les seves posicions haurien topat amb les de mestres hebreus contemporanis i llur distanciament hauria estat paral·lel al que existí entre Llull i els averroïstes parisencs entorn el problema de l'única o doble via d'accés a la veritat (220-222). — J. P. E. [17.762]

Miquel FERRER i FLÓREZ, *Culte a Ramon Llull: discòrdies i controvèrsies*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 65-89.

L'autor dóna una visió general del culte de Ramon Llull des del segle XIV, però exposa amb detall els esdeveniments del segle XVIII, amb particular atenció a les peces de la controvèrsia literària entorn mitjan segle (69-70) i a les batusses de la segona meitat, afavorides en la banda lul·lista per pluges en moments de gran secada, atribuïdes a la intercessió del Beat Ramon, 1750, amb festa d'agraïment, a la qual no es volgueren associar els dominics (71-72); i en la banda anti-lul·lista per l'actuació del bisbe de Mallorca Juan Díaz de la Guerra, que en general intentà d'ofegar el culte al Beat (75 i 82-85) i controlar la Causa Pia Lul·liana (76), i en particular encengué passions en les parròquies d'Andratx i de Calvià (78-81). La intervenció de l'autoritat civil en l'afer és documentada per l'ARM, *Reial Audiència. Lligalls diversos* (77-78, nota 22). Un grup de nobles, actuant en nom del Cuerpo de la Nobleza del Reino de Mallorca elevà una representació escrita al rei (1777?), a la qual aquest féu contestar pel Consejo de Castilla «que en lo subcesivo se abstengan de formar semejante y legal Cuerpo, y de usar con motivo alguno de sus representaciones de tan (im)propio e indecente estilo» (88); aquest document es troba en la sèrie esmentada de l'ARM, lligall XXVII, núm. 2035. — J. P. E. [17.763]

Sebastià TRIAS MERCANT, *Les cartes lul·lianes entre Mateu Obrador i Lluís S. Vives*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 91-110.

Tant Mateu Obrador com la família Vives coincidien en el seguici al servei de l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg, més encara, Obrador hauria fet de mestre particular dels fills d'Antoni Vives, als quals principalment és destinada aquesta correspondència, que forma part de la de l'arxiduc adquirida recentment pel Consell Insular de Mallorca [sense que consti referència arxivística actual]. D'entre les deu lletres ací transcrites, tenen particular interès les que informen de

la seva recerca de texts lul·lians a la BMarciana de Venècia, a l'ACA de Barcelona, amb particular atenció als autògrafs lul·lians, en un moment en què, en gran part pel seu interès, hom redescobria els manuscrits després dels segles d'edicions (justament, en parlar de l'edició del *Blanquerna* (València, 1520), transcriu la frase «traduït en llengua valenciana» i en dóna l'equivalent: «es decir, rehecho y ,modernizado'» (106); i del treball de transcripció a Valldemossa del *Llibre de contemplació* a base d'un manuscrit del Col·legi de la Sapiència de Mallorca, considerat aleshores (1899-1900) el millor, si no l'únic del dit llibre. — J. P. E. [17.764

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre la primera crisi entorn el De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estructura global del De tempore adventus Antichristi d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 561-574.

És cosa sabuda que Arnau de Vilanova aprofità una seva missió diplomàtica del 1299 a París per presentar el *De adventu Antichristi* als mestres de la Facultat de Teologia, la reacció dels quals fou la d'encausar-lo ,in causa fidei' davant el bisbe de París. D'aquell procés inquisitorial se n'han salvat l'apel·lació a la Santa Seu i la informació i protesta de tot l'afer al rei de França. Les actuals pàgines es limiten a intentar «conèixer quants i quins escrits podem saber que aquella topada provocà, llur ordenació cronològica, i de quants podem disposar en aquest moment» (351). Refeta la seqüència cronològica dels esdeveniments, enmig dels quals hi hagué un viatge de París a Barcelona i a València i retorn (354-368), arriba la llista dels quinze documents oficials que havien de trobar-se en el dit procés (369-371), i l'edició dels dos conservats: *Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem* (377-382) i *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum* (382-388), amb respectiva taula de mots d'ambdós textos (388-402).

Passat el mal tràngol parisenc, Arnau completà el seu tractat amb respostes a les objeccions que aleshores li foren presentades i en resultà un text divers, fins i tot en el títol, ara *De tempore adventus Antichristi*. Darrerament hi ha hagut discussió entorn l'estructura del dit tractat definitiu; la posició alternativa identificava la part afegida en la segona redacció del *De tempore...* en unes *Responsiones ad argumenta et oppositiones doctorum Parisiensium*, assenyalades per Nicolás Antonio en el ms. del Collegio Carmelitano de Roma (és a dir, el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi...*), resultat que es desqualifica per ell mateix. Per contra, suposat el text primitiu, la redacció posterior conté sengles respostes als qui només havien titllat d',inconveniències' la doctrina d'aquell tractat, i als qui l'havien atacada de ,temeraria'. — J. P. E. [17.765-17.766

Jaume MENSA I VALLS, *Observacions sobre l'autoria i la finalitat del Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra Tractatum Arnaldi de adventu Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 402-452.

Després de passar revista als estudis anteriors sobre el *Tractatus quidam...* (403-412), l'article se centra en les característiques generals de l'obra (412-418), en el seu contingut (418-428), en l',aportació de l'autor' (428-437) i en la cronologia, autoria i finalitat de l'obra (437-443). L'autor no seria Arnau de Vilanova, ans un teòleg d'ofici que, potser poc abans o poc després de la sentència inquisitorial de Tarragona de 1316, intentava de justificar les tesis arnaldianes (i defensava així la seva memòria) a partir dels seus propis textos. Al final, dos apèndixs comparen la forma com uns mateixos autors són citats per Arnau de Vilanova i per l'autor del *Tractatus...* (444), i els texts d'Arnau de Vilanova citats en l'esmentat *Tractatus...* (445-451). — J. M. V. [17.767

Jaume MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis d'interpretació bíblica de les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova, i les de l'«Expositio Apocalypsis» i de l'«Expositio super vigesi-*

*mum quartum capitulum Matthæi*», dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 221-294.

L'article es divideix en tres parts: la primera (221-251) estudia l'exegesi arnaldiana; la segona (251-270) compara les *Regule expositionis sacre pagine* esmentades i utilitzades per l'autor de l'*Expositio Apocalypsis* amb les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova; la tercera part (270-294) és dedicada a la possible relació entre l'*Expositio Apocalypsis* i l'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthæi* d'una banda, i les dites ‚regulæ’ amb els ‚principia’ del manuscrit carmelità de Roma (Arch. Gen. Ord. Carmelitarum), III *Varia* I), de l'altra. Les exegesis d'Arnau de Vilanova i les de l'autor de l'*Expositio Apocalypsis* són contraposades i incompatibles. Per bé que les respectives exegesis de l'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthæi* i l'*Expositio Apocalypsis* no siguin totalment incompatibles, les diversitats fan pensar en alteritat d'autors. — J. M. V. [17.768]

Matthias KAUP, Robert E. LERNER, *Gentile of Foligno interprets the Prophecy «Woe to the World.» With an Edition and English Translation*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 56 (2001), 149-211.

Gentile da Foligno, estudiant a París poc després de la presentació del *De adventu Antichristi* d'Arnau de Vilanova [cf. ATCA, XX (2002), 349-402], on el 1300 copià el *De mysterio cymbalorum*, que una trentena d'anys després (entorn el 1332: 178) retrobà, i aleshores escriví el comentari al *Vae mundo a centum annis* (188), comentari que s'ha conservat en quatre manuscrits, els d'Arras, BM 138; Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum 405; i Florència, BN, Magl. VII, 1081 i Magl. XXXV, 344 (180-182; 310), i és publicat ací, amb traducció anglesa en pàgines paral·leles (188-211); el dit comentari és testimoni de dos extrems: de la continuïtat de les posicions apocalíptiques d'uns ‚espirituals’ de la primera meitat del segle XIV, i de l'acomodació dels pronòstics ‚profètics’ a una realitat política que ja no era la de començament d'aquell segle. La introducció subratlla el fet que el frare agustinianà Gentile da Foligno, després dels estudis universitaris parisencs, es relacionà amb el cap ‚espiritual’ Angelo Clareno (150-154 i 159-160) i resumeix els fets relacionats tant amb la crisi de París entorn el *De adventu Antichristi* (155-158) com la ‚rehabilitació’ romana manifestada en el *De mysterio cymbalorum*, dins el qual Arnau integrà el *Vae mundo in centum annis* (160-162); assenyalen la notícia que Hug de Novocastro veié a la biblioteca dels franciscans de París la còpia del *De Mysterio* enviada a ells per Arnau, després perduda en la Revolució Francesa (157, nota 23, i 163, nota 42); aquest darrer lloc recorda que el tractat romà d'Arnau és copiat a Zagreb, UB, MS MR 154, f. 80. — J. P. E. [17.769]

Pere SANTONJA, *Arnau de Vilanova i la influència del pensament jueu en els seus tractats espirituals*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XVI/39 (2001), 457-476.

Pere SANTONJA, *La influencia del pensamiento judío en la obra de Arnau de Vilanova, médico y escritor espiritual*, dins «Helmántica», 52 (2001), 101-129.

Pere SANTONJA, *La influencia de la cultura judía en la obra de Arnau de Vilanova (¿1238?-1311): la espiritualidad de su tiempo* (Biblioteca Valenciana. Colección Ideas), València, Generalitat Valenciana, 2000.

L'autor es pregunta si Arnau de Vilanova no fou un convers que, per reacció contra el passat, hauria esdevingut ‚perseguidor dels seus germans de raça’ (459); i recorda la posició antijueva general manifestada en la *Informació espiritual per al rei Frederic* (459), i en particular la participació en l'apologètica antijueva amb el *De significatione nominis Tetragrammaton*, on «Arnau empra en aquesta demostració la metodologia dels cabalistes hebreus» (461 i 463), la d'esbrinar el sentit ocult de les lletres, també subjacent en la interpretació dels texts bíblics de la seva tesi escatològica (462) i ja abans en la *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum* (464-465). En l'esmentada *Informació...* exigeix que hom posi límits a l'activitat professional dels metges jueus envers pacients cristians (466-467); recorda que l'acusació de judaisme li fou feta per Henry of Harclay (471 i 473). Al final, però, reporta una afirmació de Gerhard Sholem, segons el qual no es confirmaria la relació entre el

*Tetragrammaton* d'Arnau i el cabalista Abraham Abulafia (476). L'autor, sense donar cap raó, se-  
gueix considerant autèntica l'*Expositio super Apocalypsi* (471 i 474). [Dins «Studia Lulliana, olim  
Estudios Lulianos», 41 (2001), 176-177, Harvey Hames conclou: «Santonja... tries to tie Montpe-  
llier, medicine, Arnau's possible Jewish descent (very speculative), spirituality, mysticism and Kab-  
alah into one Gordian knot...»]. — J. P. E. [17.770-17.771-17.772]

Anton M. ESPADALER, *La Catalogna dei re*, dins *Lo spazio letterario del medioevo. 2. Il medioevo volga-  
re. Vol I. La produzione del testo*. Tomo II, Roma, Salerno Editore 2001, 873-933.

La nissaga de la Casa de Barcelona (800?-1410) manifestà un interès constant per la promoció cultural i en particular per les lletres, i no sols el tronc central, ans encara les branques mallorquina i siciliana (especialment la de Mallorca) i àdhuc personatges concrets com l'infant Pere (després fra Pere) d'Aragó (878-879). El temps dels comtes i dels primers comtes reis, a cavall de les dues vessants dels Pirineus, fou també el de la gran poesia occitana i provençal, els poetes de la qual lloaren o bescantaren els reis segons allò que en treien, però sempre cantaren l'amor cortès (881-892). En el regnat de Jaume I, a mesura que s'aprimava el llaç amb Occitània, s'anava morfonent l'esplendor trobadoresc, malgrat poetes com Cerverí de Girona o Huguet de Mataplana, però entrava decidida la llengua catalana primer en la prosa i després en la poesia (892-902). Durant els regnats de Jaume II i del seu fill Alfons III, la prosa saltà de les grans *Cròniques* al pensament en els llibres de Ramon Llull, i a la medicina i a la radicalitat cristiana en Arnau de Vilanova (903-908). En el llarg regnat de Pere III el Cerimoniós i en el dels seus fills, la llengua catalana ocupà pràcticament tots els camps del saber, també a través de traduccions (909-920). Els darrers reis de la nissaga foren testimonis de la plena normalització de la llengua en la prosa de Francesc Eiximenis i de Bernat Metge i d'una primera catalanització de la poesia per obra de Fra Anselm, sense acabar de tallar els vincles amb Occitània en protegir Joan I el Consistori de la Gaia Ciència, i Martí l'Humà la literatura espiritual d'acord amb la moda personificada per Benet XIII en la cort papal d'Avinyó. — J. P. E. [17.773]

Claude MUTAFIAN, *La Catalogne et le Royaume Arménien de Cilicie (XIII-XIV siècles)*, dins *Expansió catalana*, 105-119.

Repàs dels esdeveniments noticiables i documentats de les relacions entre els nostres reis i el de Cilícia, des de Jaume I a Joan I de Catalunya-Aragó, basada en les *Cròniques* del rei Jaume i de Ramon Muntaner, en la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *CRD*, normalment coneguda a través de Heinrich Finke o d'altres, i de vuit portulans catalans del segle XIV. La narració té en compte tant la situació complicada de l'Orient mediterrani (empenta de l'Islam, amenaces dels mame-luks, presència dels Mongols) com la de l'Occident (Vespres Sicilianes, front francopapal d'una banda, herència Hohenstaufen de l'altra, presència dels almogàvars a l'Orient, projectes de croada) i sempre les relacions comercials i la presència de missioners. — J. P. E. [17.774]

Giulio BATTELLI, *Suppliche al papa di Giacomo II, re di Maiorca, e di Giacomo II, re di Aragona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 4-32.

Totes les súpriques publicades en aquest article provénen de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Jaume II*; per la seva signficació històrica és particularment important la de Jaume II de Mallorca, en la qual aquest, preveint la imminència de la croada contra Catalunya i ja aliniat amb els croats contra la pròpia família i terra, demanava al papa que li concedís durant deu anys la dècima de tots els béns eclesiàstics tant de les illes com dels comtats continentals del Regne de Mallorca per a reforçar els castells; i que amb butlla papal li donés totes les possessions del seu germà hereu, ja ,quondam' (és a dir, depositat o desposseït) rei. La súplica té una datació fàcil: entre la deposició de Pere el Gran per Martí IV i la concessió del títol reial d'Aragó al príncep Anjou (8-10). Les cinc súpri-

ques de Jaume II de Catalunya-Aragó incideixen en la petició d'una dècima per a la conquesta dels regnes de Sardenya i Còrsega, a ell donats pel papa, en la petició de beneficis eclesiàstics per a clergues al servei de la casa reial i a modificacions en certes cases religioses (11-24). Hi ha reproducció fotogràfica dels pergamins (25-32). — J. P. E. [17.775]

Guillem MORRO VENY, *Les ordinacions de Jaume II*, dins *Jornades Felanitx*, 108-132.

Jaume ANDREU GALMÉS, *Les Ordinacions del 1300 de les viles de Felanitx i Petra. Una comparació dels dos documents*, dins *Jornades Felanitx*, 22-28.

En recuperar el govern de les Balears, Jaume II de Mallorca necessitava enfortir la pròpia reialesa, volgué fer foc nou i les *Ordinacions* hi havien de contribuir enfortint el pes de la Part Forana, en el sentit que era ell qui donava les noves *Cartes de poblament*, per cert en condicions envejables, si hom les compara amb la situació dels ,homines proprii, solidi'. Les noves ,pobles' mallorquines havien de tenir cent pobladors, als quals eren assegurades terres determinades tant dins el poble com en el seu terme i àdhuc els eren oferts préstecs a retornar en quatre anys; a l'interior dels murs, entorn al centre ocupat per l'església, s'havien de dibuixar els carrers i les places i assenyalar el lloc per als serveis públics. Uns ,ordinadors' eren els responsables de la posada en pràctica de la normativa (118-122). Són transcrits tant el text de les *Ordinacions*, de l'ARM, *Reial Patrimoni* (123-127), com l'acta de la seva aplicació a Felanitx, d'*ibid.* (128-131). Hi ha bibliografia.

El segon títol conté anàlisi comparativa de les actes d'aplicació de les *Ordinacions* a les dues viles esmentades en el títol, quant al contingut, a l'estructuració i a la forma; això permet d'endevinar el treball dels ,ordinadors' en compliment de les *Ordinacions reials*, de les quals manlleven fins i tot la terminologia (27). [Hom es pot preguntar quina relació tenia aquesta política amb la de Jaume I en crear noves poblacions al Regne de València, per exemple, Vila-real, i amb la de Jaume II de Catalunya-Aragó, en fer nàixer nous nuclis urbans, com Figueres]. — J. P. E. [17.776-17.777]

Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *La murada de la ciutat de Mallorca a través dels textos literaris medievals*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 70/71 (juny 2001-gener 2002), 29-36.

El primer text a donar informació sobre el(s) mur(s) de Madina Mayurqa és el *Liber Maiolichinus*, que manifesta la prevenció dels expedicionaris davant les imponents muralles, alhora que informa de les existents dins el clos de ciutat entre diferents barris i de les accions i estratègies militars amb les quals foren conquerides en l'expedició pisanocatalana (30-31); informacions paral·leles són proporcionades per les cròniques de Jaume I i de Bernat Desclot, de Ramon Muntaner i de Pere III el Cerimoniós, sobretot per les dues primeres, on els estratagemes per al domini de les murades són descrits amb molt més detall i amb noms i cognoms dels protagonistes: lo bon comte d'Empúries i la seva gran cava, En Prohet i En Joan Xicó, de Lleida, i llur sistema d'emplenar les valls (32-33). També hi ha notícia d'altres ciutats murades (Alaró, Pollença i Santueri) (35). Els episodis de les murades havien d'ésser recordats cada any en el *Sermó de la conquesta* i de fet ho foren en el primer dels conservats, del 1644 (33); en canvi són més que problemàtiques les cent vint ciutats mallorquines murades, de les quals parla Anselm Turmeda en la *Tuhfa* (35). — J. P. E. [17.778]

Giovanna CRESCIMANNO, *'Signa' nel Tabulario di Santa Maria di Malfinò (sec. XIV)*, dins «Schede Medievali. Rassegna dell'Officina di Studi Medievali», 39 (2001), 55-84.

L'Archivio di Stato di Palerm conserva el fons de pergamins del monestir femení indicat en el títol; l'autora aplega les signatures dels ,stratigotus' de Messina, entre les quals figuren les de Gonçal Eiximenis d'Arenós, del 1338; de Ponç de Queralt, 1301; de Ramon de Vilaragut, 1331 i 1332; i de Roderic Garcia de Villana, 1333 (58-60). — J. P. E. [17.779]



Maria Antonietta RUSSO, *Sciacca, l'infanta Eleanora e Guglielmo Peralta: tre nomi intrecciati in un'unica storia*, dins «Schede Medievali», 38 (2000), 277-294.

Les pàgines inicials contenen nombre de referències a catalans presents a l'illa de Sicília durant el segle XIV (283, 284, 285), sobretot després de l'entrada dels nous rei i reina, Martí el Jove i Maria (i el futur Martí l'Humà) (286); el testament de Nicola Peralta del 1398, ara a Palerm, Archivio di Stato, *Archivio Belmonte* i *Archivio Moncada*, on són reconeguts com a reis Martí i Maria (289), nomena marmessors, ultra la infantessa Eleanora, mare seva, el (cardenal) Pere Serra i l'almirall del regne de Sicília, Bernat de Cabrera (293). — J. P. E. [17.780]

Joan REQUESENS I PIQUER, *Profecies polítiques del Renaixement o la catacresi com a gènere literari*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 431-451.

Exposició teòrica entorn al concepte de 'catacresi', en la qual, després d'una primera part que recorda les característiques tant de la profecia bíblica com de la medieval, l'autor delimita el gènere literari de 'catacresi' com a 'discurs' conduït per «una intenció que abusa d'uns textos ja classificats literàriament segons el seu gènere, convertint-los... a uns nous referents, que sí que tenen els seus mots referencials i amb els quals la semblança la troba qui en fa la translació». L'exposició doctrinal conté múltiples referències a autors catalans, com és ara Arnau de Vilanova, Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, i a textos profètics de l'època esguardada. — J. de P. [17.781]

Víctor FARÍAS ZURITA, *El mas en los dominios reales de Terrassa según una encuesta real de los años 1311-1314*, dins *Mas català*, 159-188.

Complint un encàrrec del rei, el batlle general de Catalunya delegava en Ferrer de Sitjar una investigació oficial sobre la situació dels masos d'alou reial de Terrassa i en concret sobre si eren desertats per llurs emfiteutes, el resultat de la qual es conserva a l'ACA, *Canc.*, *Processos en quart* i és ací transcrit (174-185); l'autor redueix les dades a quadres sinòptics en els quals consten els propietaris útils dels trenta-set masos enquestats (186-187) i la situació d'aquests, confirmatòria de les sospites del rei, car només set constaven construïts i només quatre habitats (188). — J. P. E. [17.782]

Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Arengas académicas de la Universidad de Lérida (s. XIV-XV)*, dins *Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron*. Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI (Studies in Comparative Legal History), Berkeley, University of California 2000, 205-225.

En les primeres pàgines l'autor aplega notícies de professors lleidetans de dret, civil o canònic, extretes tant de manuscrits jurídics de la Seu d'Urgell, Biblioteca Capitular, com d'altres, com és ara l'antic ms. 55 de Madrid, Universitat Central, ara inexistent a la BU Complutense (206-208); després es fixa en el ms. 2065 de la seu Urgellenca i en la seva col·lecció de trenta arengues lleidetanes, la fitxa textual de les quals ocupa les pàgines 214-217. Tres d'aquestes, l'*Arenga post approbationem et dationem birretorum et civotecarum* (218-221), l'*Arenga intrantis examinationem (!)* (222-223) i l'*Arenga in principio facta primi libri Decretalium* (224-225), són transcrites íntegres. — J. P. E. [17.783]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Alfons el Benigne i el govern municipal de Barcelona: aspectes concrets*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 146-154.

L'autora es mira les dites relacions sobretot des de la documentació de l'Arxiu Reial o ACA, *Canc. reg.*, també des de l'òptica de l'AHCB, *Llibre verd* i *Llibre del consell* i de la *Crònica* de Pere III

el Cerimoniós. En l'afer capdal de la lluita amb Gènova i de la guerra a Sardenya, si en un primer moment el rei féu el sord a la lluita amb Gènova, la ciutat el féu a la guerra a Sardenya; hi hagué tensió en el pagament per les solemnitats del casament del rei, que obligaren a la primera imposició indirecta. Aquestes prestacions econòmiques eren compensades per confirmació de privilegis o per concessió de nous; finalment, foren motiu de fricció les concessions reials de port d'armes a persones singulars contra les ordinations restrictives de la ciutat. — J. P. E. [17.784

Damien COULON, *Ascensió, apogeo y caída de Joan Lombarda, mercader-armador de Barcelona, comprometido en el comercio con el Mediterráneo Oriental (segundo tercio del siglo XIV)*, dins *Expansió catalana*, 15-25.

Inicialment conegut per la seva relació amb d'altres mercaders, en un segon moment ja actua per encàrrec de la casa reial en les relacions amb Xipre (17), i arriba al cim al voltant el 1350, quan, amb llicència papal per a viatges a Alexandria, seria empresari que treballaria amb els navilis d'altri i alhora ajudaria Pere III el Cerimoniós en l'empresa de l'Alguer, mereixent així figurar en la *Crònica* del rei (20-21); però entorn el 1365 tot d'una desapareix de la documentació i l'autor creu que hauria caigut en la desconfiança del rei Pere III arrossegat per la caiguda de Bernat de Cabrera. La documentació que permet de reconstruir la trajectòria pertany a tots els arxius barcelonins: ACA, *Canc.*, reg., AHCB, *Consell de Cent*, ACB, *Extravagants*, ADB, *Reg. Communium*, i AHPB. — J. P. E. [17.785

Carme BATLLE I GALLART, *Pere de Narbona, bisbe d'Urgell (1342-1347), i l'inventari dels seus béns*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 467-493.

Les pàgines introductòries intenten d'esbrinar tant les circumstàncies del nomenament i presa de possessió del bisbat d'Urgell per aquell bisbe, com el seu origen en la casa vescomtal de Narbona i la seva activitat tant la de fora la diòcesi, com sobretot la de dins el bisbat, a base de la documentació de l'ACU (467-480) [enriquant així molt notablement el resum biogràfic de la pàgina 61 del mateix volum]; assenyalen les notícies del capteniment del bisbe en la guerra de reintegració del Regne de Mallorca a la Corona catalanoaragonesa, car una part del bisbat era en el dit regne (470-471); retinguem també la notícia que es conserva el seu breviarí, llegat a la catedral de Narbona (470), la de concessió de permisos per a estudiar i les relatives a l'estudi de gramàtica de Guissona (472: tonsura de deu 'scolares' i 473: permís als 'scolares' de Guillem Sabater de fer el salpàs als pobles de la rodalia). Però l'aportació principal d'aquestes pàgines és l'inventari dels seus béns, establert pels representants de la Cambra Apostòlica en virtut del 'ius spolií', transcrit sencer al final (489-493). L'atenció del col·lector pontifici es fixava en els objectes de valor propietat del bisbe difunt. — J. P. E. [17.786

Josep PLANA I BORRÀS, *The Accounts of Joan Benet's trading Venture from Barcelona to Famagusta*, dins «Epetería (Nicosia)», (1992), 105-169.

Josep PLANA I BORRÀS, *Embalatge de mercaderies a la Mediterrània a mitjan segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 945-958,

Les dades d'ambdós articles procedeixen del *Llibre de comptes del viatge a Xipre de Joan Benet, 1343*, conservat a Barcelona, ACB, *Extravagants*, on trobem utilitzats el 'pont', que l'autor considera un sac per al transport de pebre, gíngebre i arròs (947-948); les caixes, per al de pebre, gíngebre i canyella (948-950); les gerres, per al de líquids i la girofla; el cofi, cabàs d'espart per a l'alcofol (951); el barquí, de terrissa per al mercuri, i encara devia anar recobert d'aluda; el marsapà, potser caps metal·lica per al transport de bòrax; les bústies, de cartó, per a la flor de canyella (952); i el pot per a fruita confitada o substàncies més o menys líquides (953). Les darreres pàgines resumeixen els treballs que calia assegurar al port abans de considerar acceptable i emalable la mercaderia, carre-

gar-la i obtenir els albarans per a l'exportació (953-956). Hi ha quadres d'equivalències ponderals entre Barcelona i Famagusta i d'embalatges (957-958). — J. P. E. [17.787-17.788]

Daniel DURAN I DUELT, *La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: El cas dels consolats de Pera i Constantinoble*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 155-164.

La reintegració del Regne privatiu de Mallorca en la corona representà la fi dels consolats que aquell regne havia establert per la Mediterrània, no sense repercutir en el sistema consular català, tal com l'autor il·lustra en els dos casos indicats en el títol. Sense esperar gaire es presentà la contraposició entre Barcelona i Ciutat de Mallorca quant al dret a nomenar còsols en aquelles poblacions, car Pere el Cerimoniós havia jurat mantenir drets i prerrogatives dels mallorquins. Hi hagué exposició de les respectives pretensions ací resumides d'ACA, *Canc.*, reg. 1410-1418, on és transcrita la llista dels consolats depenents de Barcelona i la dels depenents de Mallorca (160-161); Pere III seguí durant temps signant nomenaments de còsols proposats per Mallorca, el darrer dels quals, encara el 1368, a cònsol de Pera, ara, però, 'consulem cathalanorum' (163). «Les unions, la guerra amb els genovesos a Sardenya i a l'Orient, etc., determinaren que el rei Pere canviés d'estratègia i reconegués el privilegi de Barcelona» (162). — J. P. E. [17.789]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *La identitat de Jaume Ferrer, el Navegant (1346)*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 7-20.

Joan Francesc Masdéu lloà un tal Jaume mallorquí, 'matemático habilísimo... práctico en instrumentos y cartas de navegar' al servei del rei de Portugal; Anton Ramon Pasqual repetí la informació i sense saber qui era el tal Jaume, li afegí Gabriel Vallseca per la seva carta geogràfica; Jaume Villanueva descobrí a la cartoiça de Vall de Crist un altre mapa, de Macià de Viladestera, amb notícia d'una nau comanada per Jaume Ferrer de Mallorca, encaminada el 1346 vers el Riu de l'Or (9); el 1895, Miquel Bonet i Ferrer publicava documentació sobre un Jaume Ferrer, patró de nau (10-11), del qual l'autor ha aplegat i transcrit set nous documents dels anys 1325-1343 en l'ARM, *Arxiu Històric, Lletres comunes i Protocols notariais* (15-20), d'on dedueix que el Jaume Ferrer és el Jacomino Ferrer, de llinatge genovès, afincat a Mallorca (13). — J. P. E. [17.790]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Establiments de masos després de la Pesta Negra*, dins *Mas català*, 189-241.

L'autora es pregunta si la situació dels pagesos emfiteutes després de la Pesta Negra fou millor o pitjor que la d'abans. A fi d'esbrinar-ho ha estudiat la documentació dels anys 1355-1386, conservada a l'ACA, *Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya*, de la qual extracta i transcriu la part decisòria de trenta-tres documents relatius a nous establiments de masos vacants per la Pesta Negra o conseqüències (213-241); el resultat de l'anàlisi és que la dita documentació «no ens mostra pas que la situació dels pagesos hagués empitjorat com a conseqüència de la davallada demogràfica provocada per la Pesta Negra, sinó que, al contrari, és perceptible una millora» (212). — J. P. E. [17.791]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *Un nou manuscrit de la Crònica dels Reis d'Aragó i Comtes de Barcelona*, dins «Misc. Tavaní, 1», 19-36.

Notícia que el ms. Ventimiliano 1/8 de la BRegional Universitaria de Catània és un segon exemplar de la suposada traducció al català feta per Gaspar de Talamanca de la versió llatina de

la *Crònica* dita *de sant Joan de la Penya*, traduïda entre el 1369 i el 1375 per Guillem Nicolau. Descrit sumàriament el manuscrit (tanmateix complet) i resumides les poques dades històriques certes sobre Talamanca, l'autor intenta identificar el text llatí, a partir del qual hauria treballat el traductor. Aplega totes les dades que l'erudició del segle passat forní sobre la dita crònica i conclou que Guillem Nicolau hauria treballat sobre dues redaccions llatines anteriors, però que Talamanca traduí a partir d'un «llatí anterior a la prosa ornada de Guillem Nicolau»; el manuscrit de Catània reflectiria un primer text llatí extens de la *Crònica*, que més endavant seria corregida i compendiada. Atès, doncs, que l'exemplar fins ara conegut de la traducció de Talamanca (ms. 3066 de la Biblioteca del Palau Reial de Madrid) és incomplet, el manuscrit catanès podria ésser la «versió més completa i acurada» de la dita crònica. En apèndix és editada la introducció i els tres primers capítols de la traducció de Talamanca i el capítol I de l'edició del text català de la *Crònica* (ed. Soberanas 1961, segons el ms. 2664 de la BUiversitaria de Salamanca), per tal de fer sensible que el text llatí a partir del qual tradueix Talamanca és més extens que el de la versió catalana del ms. salmantí, el qual representaria una redacció compendiada de la *Crònica*. — J. de P. [17.792

Elisa VARELA, Teresa VINYOLÉS, *La caixa de núvia. Un procés del segle XIV*, dins «Misc. Riu, II», 469-483.

Presentació esquemàtica del fragment de procés del 1379, conservat a Barcelona, ACA, *Processos en quart*. Es tractava d'un marit exclòs de Pau i Treva, amb el corresponent segrest de béns, entre els quals es troben els del dot de l'esposa; aquesta eleva súplica al rei, assenyalant la injustícia; l'enquesta permet de conèixer amb detall no sols la consistència del dot, sinó també la caixa de núvia («una caixa de noguer ab peus») en què l'aixovar era endreçat; són transcrits alguns fragments que descriuen peces de l'aixovar. — J. P. E. [17.793

Pep VILA, *El viatge d'estudis de Francesc Eiximenis a París*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 265-267.

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Noves dades sobre la difusió de Lo llibre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 255-264.

El primer títol informa de l'existència a Girona, ADG, *Litterarum*, d'una concessió de cinc florins, donats pel bisbe Ènec de Vallterra al framenor Francesc Eiximenis en ajut a l'anada d'estudis a París, 1364; hi ha transcripció i traducció catalana del document (267).

El segon títol informa de la identificació d'un fragment de pergamí, posteriorment utilitzat per a coberta en l'ADB, que conté una petita part del *Llibre de les dones*, ací reproduït (263-264) i identificat per l'autor com a pertanyent als capítols CLXIV i CLXV del mateix llibre (257), el qual, de més a més, recorda còpies totals o parcials existents (258 [a les quals s'ha d'afegir el bifoli de l'ACA, que presentem en aquest volum]) i notícies de la seva presència en inventaris datats entre el 1429 i el 1608 (258-262). — J. P. E. [17.794-17.795

David J. VIERA, Jordi PIQUÉ, *França a l'obra de Francesc Eiximenis*, dins «Misc. Tavani, 2», 5-16.

Partint d'una observació d'Henri Probst sobre el desencís d'Eiximenis vers França i els seus reis, els autors apleguen diversos texts, on apareixen les causes del dit desencís: l'orgull, la pompa, la prodigalitat, els canvis induïts en el valor de la moneda i la poca consideració de Felip VI i de Carles V envers els súbdits, deixant de banda la follia de Carles VI, del qual el framenor gironí no parla. Eiximenis és un testimoni del renom i del pes del reialme de França en l'Europa del seu temps i de la seva influència en l'Església. És probable que la parcialitat francesa a favor del papa

d'Avinyó durant el gran Cisma d'Occident, s'afegís als motius pels quals Eiximenis reduí progressivament la seva estima vers França. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.796]

Robert E. LERNER, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 190 pp.

Aquest llibre, dedicat a exposar la visió que Joaquim de Flore i els seus seguidors tingueren del poble jueu, destina un capítol, el setè, a Francesc Eiximenis, simplement intítulat *Francisc Eiximenis* (text: 101-110; notes: 167-174). Comença amb una caracterització d'Eiximenis: partícip de les expectatives de canvi, 'mil·lenial' en acostar-se el 1400, sense ésser-ne proselitista amb voluntat de martiri, car era home de confiança dels reis i tenia molt en compte d'on bufava el vent, raó per la qual les seves formulacions teòriques han d'ésser llegides a contrallum dels esdeveniments. Resumida la biografia (101-102: [on trobo a mancar que era home de confiança de Benet XIII]), l'autor esbrina el seu tema en *Lo Cristià*, el primer del qual esmenta l'*Oraculum Cyrilli*, qualifica Joan de Rocatalhada de 'gran doctor', reporta doctrina sobre l'Anticrist místic que sembla de fra Pèire Joan, i s'hauria adherit a les línies bàsiques de la profecia joaquimita: treballs creixents per a l'Església i entorn el 1400 el gran canvi d'un Sabbath meravellós, com si el paradís hagués baixat a la terra (103-103), però refusa decidit que s'hagi de preveure un trasllat de la seu de Pere a Jerusalem, no parla de la conversió dels jueus, prevista dins la conversió universal en el *De triplici statu mundi*, que preveu un imminent estat mundial de l'Esperit Sant, i que Lerner se gueix atribuint a Eiximenis. El gran canvi arribaria amb el *Dotzè*, del 1385, on el nostre framenor, posant-ho en boca d'altri ('they/ells' = «the "they" were in fact a Franciscan named Eiximenis»: 105), però que segons Lerner «it expressed his own sentiments» (106), fa una àmplia descripció dels canvis vinculats als esdeveniments finals: conversió dels jueus, transferència de la seu de Pere a Jerusalem, papa i emperador de llinatge de jueus (105-105), Lerner explica la contradicció entre un autèntic Eiximenis del 1378 i un suposat Eiximenis del 1385 pel «fact that in 1382 the king of Aragon ended his neutrality and joined the Avignonesse obedience» (106-107 [la declaració reial d'obediència avinyonesa és del 24 de febrer del 1387 i ni tan sols la féu el rei que regnava el 1382]. Un dels elements d'aquella descripció, el que pronosticava la desaparició dels reis fora del de França i la multiplicació de les ciutats lliures com les de l'Imperi tant a Alemanya com a Itàlia, esverà la casa reial i Joan I encarregà Pere d'Artés de demanar explicacions a Eiximenis; aquest les donà per carta i, de més a més, abans que s'acabés el 1391 afegí al *Dotzè* uns capítols clarificant que els 'ells' no eren 'ell' i que el seu pensament seguia essent el del *Primer del Cristià*, fins i tot reafirmit en relació als 'pogroms' del juliol d'aquell any que la llei tant canònica com civil refusaven les conversions fruit de la violència (107-108). Això no obstant, en el *Llibre dels àngels*, del 1392, igual com en la *Vita Christi* (abans del 1404) Eiximenis seguí reportant profecies i en el darrer pronosticant que després de la conversió dels jueus, els sants del Vell Testament seran celebrats com els del Nou (109-110 [aquest darrer pronòstic no té absolutament res d'estrany, car cada dia mestre Eiximenis demanava en el *Canon missae secundum usum Romanae Curiae*, l'usat pels framenors, que Déu acollís aquell sacrifici com havia acollit «munera pueri tui iusti Abel, et sacrificium patriarchae nostri Abrahæ: et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech»; a fi d'evitar estranyeses en aquest camp, em permetria de suggerir la lectura d'un estudi d'Yves M. J. Congar, *Ecclesia ab Abel*]). — J. P. E. [17.797]

Albert HAUF I VALLS, *Fray Hernando de Talavera, O. S. H., y las traducciones castellanas de la Vita Christi de Fr. Francisc Eiximenis, O. F. M.*, dins *Medieval Translation*, 203-250.

Recordat el tema de l'influx de l'espiritualisme català de la Baixa Edat Mitjana en l'erasmisme castellà del segle XVI, l'autor es proposa d'esbrinar el «nivel de originalidad de la versión [d'Hernando de Talavera] y de la empatía existente entre el autor y el traductor frente a temas fundamentales relativos a una manera de entender la misión del cristianismo en el seno de la 'res publica'» (206), mitjançant la juxtaposició de llargs fragments d'ambdós autors

(qualque vegada completats amb algun de Guillelmus Parisiensis) sobre temes com el sentit cristià dels càrrecs i el retorn a la pobresa primitiva de l'Església (209-213), els pobres i el patrimoni de Jesucrist (213-222), vagància i treball manual (222-229). Tot seguit es pregunta si la sintonia entre ambdós autors no porta indicis de «possible sensibilidad conversa (228-232). Les pàgines següents només s'ocupen d'Hernando de Talavera. Al final hi ha bibliografia (247-250). — J. P. E. [17.798

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La convocatoria del Usatge 'Princeps namque' en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001 = *El temps del Consell de Cent. I. L'emergència del municipi, segles XIII-XIV*), 79-107.

D'entre la gran quantitat de documentació generada per aquella convocatòria en un dels episodis de la guerra amb Castella, inèdita en l'ACA, *Canc., reg.*, a l'AHCB, o publicada en la sèrie d'actes de corts, l'autor transcriu d'una banda, tres mostres documentals (105-107), i de l'altra estudia, prescindint dels altres aspectes (p. e., jurídics, militars), la proclamació de l'*usatge* 68 *Princeps namque* (transcrit: 81, nota 7) en tant que, essent una regalia que no havia de passar per la cort, podia servir per a establir una 'nova' fiscalitat real directa. Els dos registres d'ACA, *Canc., reg.*, 1519-1520, els contemporanis llibres de l'AHCB, *Clavaria* i *Àpoques*, i la documentació de *Corts* permeten de considerar que els fets del 1368 «acceleraron la transformació del *Princeps namque* en un simple 'fogatge', cosa que seria evident ja en 1374» (80); i així ens passen davant els ulls els perills exteriors d'aquells anys, la resposta immediata de la Cort de Barcelona i la proclamació de l'*Usatge*, la proporció de combatents i focs, i la transformació del servei militar personal en pagament d'homes d'armes més professionals i ben preparats (87-90). Les darreres pàgines resumeixen les dades comptables de la col·laboració barcelonina, amb llista personal dels acordats per set o cinc sous diaris (95). — J. P. E. [17.799

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La presión fiscal en un año difícil: Cataluña, a mediados de 1374 - mediados de 1375*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 25-45.

Els mesos indicats en el títol totes les dissorts es vessaren damunt Catalunya: any de secada i, doncs, de fam, amb rebrots de pesta en comarques com Osona, i invasió dels escamots del pretendent Jaume IV de Mallorca i feia poc que s'havien repetit els terratrèmols. En aquestes pàgines, a base d'estudis d'altri i de la documentació inèdita de Barcelona, ACA, *Canc., reg.* 1520, l'autor exposa els procediments a través dels quals el servei de cavall i armes obligat pel *Princeps namque* es convertí en una contribució pecuniària, que repartia entre deu focs el cost de manteniment de cavall i cavaller. Els precedents del 1368 (constituïció d'un primer exèrcit professional pagat per la Generalitat) i del 1372 (un exèrcit format pels grups de cada població o vegueria), foren substituïts en acabar el 1374 per la «contratación centralizada de profesionales de guerra», pagats amb diner de la Generalitat, administrat per una junta de quatre membres (un de cada braç i un del rei) (34-35); però no fou fàcil de rebre la contribució dels focs (37-39). De més a més, la primavera del 1375 calgué una altra contribució en prevenció de possibles atacs, aquesta vegada en forma de préstec a retornar amb el 10% d'interès (40-41); però aquestes necessitats s'abalançaven damunt un país que en el pas del 1374 al 1375 havia vist com el preu del blat es multiplicava un 600% i en què, com succeïa a Tarragona, el nombre de focs havia perdut uns 400 dels 1366 que figuraven en el recompte del 1360 (43). És publicada en apèndix la *Compositio facta super usatico Princeps namque* del registre esmentat (44-45). — J. P. E. [17.800

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La sucesión intestada de los impúberes y la supuesta aplicación de las Constituciones de Cataluña en Mallorca. Reflexiones en torno a un pleito en 1375-1378*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 95-123.

Presentació de la part del plet conservada a Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials*, 30, on, sota el cas del dret de successió d'uns impúbbers, el punt discutit era la vigència a Mallorca de la constitució *Impuberibus* (96-97) emanada en la primera de les Corts Generals de Montsó, 1363 (96 i 100), constitució vàlida a Mallorca segons una de les parts (109) i per al rei Pere III el Cerimoniós (del qual són transcrits cinc lletres sobre l'afer: 98-108), perquè «...nuntii dicti regni interfuerant confectioni dicte constitutionis et eidem consenserant utpote facte in curiis generalibus, quas tenuimus in dicto loco, et non in curia spetiali, que specialiter celebraretur habitantibus tamen (! tantum?) in Cathalonie principatu...» (100); i, per contra, no aplicable per a l'altra, ni per als jurats del Regne de Mallorca (101-108) ni per a l'autor (120-121), segons els quals aquella era una Constitució de Catalunya no aplicable a Mallorca. — J. P. E. [17.801

Vito-Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los capítulos provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón, pertenecientes a los años 1371, 1372 y 1373*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 199-242.

Igual com en les dels anys anteriors [cf. ATCA, XVIII (1999), 1018, núm. 14010 i XIX (2000), 11, nota 16], també en les presents trobem, ultra dades que poden servir a la història de la cultura popular, com els advertiments contra festes en misses noves amb balls, joglars i mims (207, 220), el ‚ludus taxillorum / joc d'atzar‘ i els rences (232-233), són sobretot importants per a nosaltres les notícies sobre distribució anyal d'estudis i d'estudiants en tots els convents de la província dominicana d'Aragó i sobre els que eren destinats a universitats estrangeres. I així consta que el futur sant Vicent Ferrer fou professor de lògica a Lleida el curs 1371-1372 (210) i que els dos anys següents estudiava teologia a Barcelona (224 i 236); són moltes les notícies sobre frares que després han estat cèlebres, com p. e.: Antoni Canals el 1371 era estudiant de lògica al convent de Mallorca i el 1373 a Barcelona (212, 237); també hi ha notícies relatives a Pere Bagueny (209), Pere d'Arenys (209-210, 225, 238), Antoni Ginebreda, a Lleida i després a Cervera (210 i 237), Joan de Montsó, lector a Lleida (236). Era dominicà el ‚lector Sedis‘ de Tortosa; aquells anys ho foren Francesc Monia i Bernat Montanyana (212, 226 i 238). Estudiants de la província eren enviats a les universitats de París, Tolosa, Montpeller, Bolonya i Florència (212-213, 226-227 i 239). — J. P. E. [17.802

Josep HERNANDO I DELGADO, *La redhibició i l'evicció en els contractes de la compra-venda d'esclaus (s. XIV i XV)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 29-248.

Ja el dret romà legislava en el *Digest* sobre l'honestetat en les compra-ventes i sobre el dret del comprador (o d'un tercer drethavent, i és evicció) a desfer el contracte si jurídicament havia estat estafat, en el cas de compravenda d'esclaus, per ‚morbus/malura‘ o ‚vitium/tara‘ de l'esclau o esclava (229-231). Els *Costums de Tortosa* incloïen una llista de les malures (232-233); Barcelona també elaborà i féu públiques el 1403 les seves *Ordinacions sobre los ús i costums dels esclaus e esclaves*, ací transcrites, de l'AHCB, *Consell de Cent* (236-238); per la seva banda, l'autor ha aplegat en aquest i a l'ACB, *Fons notarial*, i en l'AHPB, tant les fórmules que dins el contracte exclouen ‚morbus/vitium‘ de l'esclau venut (234-235), com casos en els quals el venedor fa constar en l'instrument notarial amb molta precisió i detall malures o tares (240-248). — J. P. E. [17.803

Maria Mercè COSTA, *La misteriosa Dama de Xèrica*, dins «Misc. Riu, II», 671-678.

Coneguda, però romasa en penombra la dita Dama de Xèrica en el llibre de l'autora sobre *La casa de Xèrica...*, surt ara amb la figura ben precisa gràcies a la documentació de Girona, AH, *Fons notarial*. Castelló, en particular al *Liber apocharum manumissorie nobilis domine Beatrix... Petri de Xèrica filie*, i mare de la dita dama, que nomia Elionor; també la documentació de Barcelona, ACA,

*Canc., reg.*, ha contribuït a precisar la figura i la seva trajectòria vital, on destaca el fet que, ja vídua i en necessitat, per impagament de censals, li calia disposar de documents familiars segrestats que també li eren negats. — J. P. E. [17.804]

Eusebi AYENSA, *Sobre l'origen grec de 'La Dama d'Aragó'*, dins «Onzè Col·loqui», III, 43-60.

Intent d'assenyalar l'origen de la dita 'bellíssima balada catalana' (43-44), ací transcrita (44), difosa per tots els Països Catalans (51-52), paral·lela de la grega *La padrina convertida en núvia*, ací transcrita i traduïda al català (45-47); l'autor, tenint en compte versions no publicades de la balada grega (49-55), reafirma la procedència grega [però va més enllà dels versos 14 i 15? cf. 54-55] i considera que ens hauria arribat o bé des d'Atenes i Neopàtria en la segona meitat del segle XIV o per camins comercials, o de pirateria o d'esclaus (58). [Quant al vers «N'és filla del rey de Fransa, germana del de Aragó» (44), tenint en compte que en català tradicionalment la denominació de 'filla' també s'aplica a la nora o jove d'una família, no hi ha raó de desestimar la hipòtesi de Manuel Milà i Fontanals (44, nota 3); en tal cas, la repoetització catalana podria haver estat anterior. I una altra hipòtesi: qui és el 'Rei d'Aragó'? No podria ésser l'Anjou que en tenia el títol en els anys de la Croada contra Catalunya? Som en temps contemporani al de Pere el Gran]. — J. P. E. [17.805]

Juan IGLESIAS, *Fr. Antonio Blas Dexart: documentos para una biografía y una controversia*, dins «Estudios», LVII (2001), 59-99.

Els quinze documents, tots de l'ACA, *Canc., reg.*, i tots ja publicats per llur relació amb l'Orient català o per la implicació amb el corsari castellà Pero Niño, ací d'alguna manera reproduïts (67-99), demostrarien la duplicitat personal entre Antoni Ballester, framenor, i el seu successor i darrer arquebisbe de l'Atenes catalana, Antoni Blai, mercedari; i informarien d'activitats sobretot polítiques d'aquest a Sardenya, en ésser nomenat arquebisbe de Càller. — J. P. E. [17.806]

Júlia BUTINYÀ, *Al voltant de les obres més curtes de Metge*, dins «Misc. Tavani, 2», 17-43.

L'autora retreu l'opinió de Lola Badia, segons la qual el *Sermó* estaria «bigarrat d'actituds vitals normalment condemnades pels moralistes»; en canvi, ella proposa una lectura de l'obra no com el capgirament teòric dels valors del cristianisme, sinó com «la crítica del capgirament que dels valors cristians n'havia fet el cristianisme medieval»; «aquesta proposta de lectura s'avé amb la personalitat d'uns homes que no perseguïen la sinceritat, ans l'autenticitat, i que varen ser rarament ben entesos; per exemple, ja no es deixaven cremar per les seves idees, com bé prova que no hi hagi humanistes màrtirs. Però que de fet estaven donant els primers passos cap a una autèntica llibertat i dignitat humana» (30-31). Pel que fa a la *Medicina*, «l'exageració burlesca de Metge segueix bé la tradició dels lletovarís, gènere, que consisteix a fer una paròdia, que salta del món de la medicina a l'anímic. Paròdia de recepta d'apotecari, per a la qual era molt apte Bernat, a causa de l'obrador del seu pare, Guillem Metge. Ara bé, els coneixements d'aquell món precisament els omet, mentre que sembla tenir ben present l'atac a aquesta professió des del vessant d'ésser presumptuosa de ciència, segons havia fet ja Petrarca a *Invective contra medicum*» (39). Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.807]

Júlia BUTINYÀ, *Al voltant dels conceptes de la qualitat i el profetisme a 'Lo somni' de Bernat Metge i la font del 'Secretum'*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 47-75.

L'autora resumeix així el seu estudi: «Tot plegat, sota les idees de la gentilitat i el profetisme, se'ns confirma un Metge molt arrelat al classicisme i que comptava amb els conceptes de la tradi-



ció bíblica, com bé palesen les fonts i les manifestacions a favor del valor de les lletres del cabal antic, alhora que apreua el seu temps i rellevava les lletres modernes. I ho feia segons el que admirava en Dante el certaldès -qui homologava teologia i poesia-, tot coneixent i imitant els clàssics (recordem més amunt la primera citació del *Trattatello*). Ara bé, també aplica envers els trescentistes petites rectificacions (ironies, burles, matisos...), junt amb una correcció moral molt severa de la mà dels clàssics. Els dos darrers llibres de *Lo Somni* serien l'esforç per a apropar la moral del cristianisme del seu temps a la racionalitat del classicisme, segons el sincretisme que al I s'havia mostrat en temes filosòfics. Així, doncs, ell estaria aplicant als dos amics italians el que havia après d'ells. Tot ras, els gentils tenen valor profètic quan poden fer de guies morals; o millor, el reformador Metge estava acusant l'anticristià cristianisme dels vells temps i del nou corrent. El llibre I de *Lo somni* era la plataforma per tal de renyar-los després quant a filosofia moral. Amb això tenim que a *Lo somni* els gentils fan de model per als cristians, cosa que ja havia fet Llull al *Llibre del gentil i dels tres savis*. I cosa que fa ja anys m'havia donat peu per a posar Metge com a bon lul·lista i admirador de sant Agustí». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.808]

Stefano M. CINGOLANI, *Bernat Metge, vindicat*, dins «Revista de Catalunya», núm. 166 (octubre 2001), 113-134.

Aquest treball se situa en continuïtat amb un d'anterior, publicat en la mateixa revista el 1999 [cf. ATCA, XXI (2002), 974, núm. 16.955], on l'autor alliberava Metge «de les acusacions antigues i modernes de corrupció i de cinisme literari» (115), Resumeix les opinions que la crítica ha elaborat sobre Bernat Metge, subratllant el fet que, a l'inrevés de Llull, Ausiàs Marc i Joanot Martorell, la seva figura no ha tingut cap projecció europea; pondera *Lo Somni* com una obra literària única en el marc de la literatura catalana precedent, contemporània i també posterior. És una ‚consolatio‘ amb punts de contacte inequívocs amb la de Boeci, el *Somnium Scipionis* de Ciceró, els *Commentarii* de Macrobi, el *Secretum* de Petrarca i *Il Corbaccio* boccaccesc. És, sobretot, «una notable ficció literària, en la qual el joc de manipulació i transformació de la realitat és molt subtil». Cingolani insisteix en la duplicitat del ‚jo‘, que Metge maneja en *Lo Somni*: el jo narrador «que fa creïble el missatge de l'obra a un nivell superficial», i el jo autor, «que no es desxifra sense tenir en compte el joc literari i, per tant, la cultura efectiva del Metge real». En *Lo Somni* es confronten i s'integren el pensament cristià i el clàssic en les qüestions metafísiques -l'ànima i l'altre món-; pel que fa a la vida de l'home sobre la terra, tant el cristianisme com el pensament antic anul·len el món terrenal i els seus plaers en nom d'un ascetisme religiós o laic, «i aquest és l'interrogant que Metge posa i no soluciona». Aquestes tesis són comprovades en les diverses parts de què consta l'obra, molt complexa a nivell formal, fins i tot ‚aberrant quant a gènere‘, perquè Metge n'experimenta diversos: filosòfic, satíric, erudit, moral. En aquest viatge a la tradició, Metge es crea literàriament com un personatge de la mateixa tradició, amb una posició precisa, que representa un pas endavant respecte dels seus contemporanis: «La desconsolació final li arriba exactament de la incapacitat de formular una resposta clara i satisfactiva als dubtes que mouen tot el diàleg; de la incapacitat de compaginar a fons no tan sols una cultura cristiana amb una de clàssica, sinó de fer dialogar coherentment els patrons ètics que aquestes li proporcionen amb altres instàncies més personals i més humanes» [Vegeu en la secció de *Recensions* la dedicada al llibre del mateix autor, en el qual exposa amb més amplitud el seu pensament sobre Bernat Metge]. — J. de P. [17.809]

Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *L'astrologia a la Catalunya medieval: ressenya d'una edició recent*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 462-468.

Tot i que sigui pràcticament desconeguda, la producció catalana medieval d'obres científiques és important, i el text copiat i salvat en el ms. 1 dels Arxius Nacionals d'Andorra en seria una possible mostra; assenyalades algunes de les unitats aplegades en aquell volum factici, entre les quals hi ha un tractat d'astrologia d'intenció divulgativa, sabem que també aquest era resultat

de l'agregació de quatre fonts en altres tantes parts: traducció catalana del *Ghayat al-bakim*, cap. XII de la segona part; traducció catalana del *De pronosticationibus egritudinum secundum motum lune*, d'Hipocràs; la tercera part és resultat de fonts diverses, com l'*Introductorium de principiis iudiciorum* de Zahel, i el *Llibre dels judicis de les estrelles* d'Ali ibn Abi-l-Rijal; la darrera és el *Tractat de bahare o ensenyament (de les llunes)*.... Aquell text, copiat en la segona meitat del segle XV, però escrit en temps de Joan I de Catalunya-Aragó, ha estat publicat per Susanna Vela Palomares amb el títol de *Tencar: una miscel·lània d'astrologia del segle XV a Andorra*. — J. P. E. [17.810]

Vicent FERRER I MAYANS, *Noves vies d'aproximació a la història 'oriental' de Jacob Xalabín*, dins «Misc. Tavani, 2», 45-82.

Partint de la publicació de les *Novel·letes exemplars* catalanes medievals, feta per Ramon Aramon el 1934, l'autor comença comparant *La filla del rey d'Ungria* amb *La filla de l'emperador Contastí*, i conclou que en aquesta «és visible tot aquell desplegament de recursos que, a la fi de l'Edat Mitjana... conduïen els gèneres narratius cap a l'autonomia literària, entesa com a des-sacralització o pèrdua progressiva de 'sens' col·lectiu, històric o religiós» (48). Després recorda que la *Història de Jacob Xalabín* ha estat interpretada gairebé per tothom com si vingués «a reflectir no solament l'existència de productes literaris 'colonials', sinó també un estat d'opinió en contra dels cabdills otomans que arrabassaren, a les darreries del s. XIV, les darreres àrees d'influència de la corona catalanoaragonesa a Grècia» (50). Atès que no hi ha dades documentals positives que confirmin o infirmen les interpretacions projectades sobre la novel·la 'oriental' catalana, l'autor proposa «la reexploració de camins d'anàlisi inexplicablement desaprovechats per la investigació més recent» (51). Aquests camins són la comparació lingüística, estilística i literària de *La filla de l'emperador Contastí* i la *Història de Jacob Xalabín*, i l'obtenció de més dades informatives sobre el manuscrit, que ha tramés els dos textos (París, BN, esp. 475): «Establertes... matrius de regularitat lingüística i fraseològica o contextual coincident -que permet situar la redacció dels dos textos en el mateix període cronològic-, s'esdevé una hipòtesi insostenible, i majorment si no s'aporten en el cas concret raons positives, que HJX i FEC comparteixen tan sols un suport manuscrit i que l'autor 'no era en absolut el mateix'» (65). Ambdues obres són contes morals de base folklòrica, però tant l'un com l'altre «han estat reescrits sota la interposició o mediatització de gèneres propers a la cronística o la literatura històrica... És en els espais intermedis d'aquests referents genèrics que cal imaginar el projecte literari de FEC i HJX» (78). Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.811]

Carlos ALVAR, *Una veintena de traductores del siglo XV: prolegómenos a un repertorio*, dins *Medieval Translation*, 15-44.

Encara que aquest títol es limiti als traductors en llengua castellana, dedica dues de les seves presentacions personals a l'aragonès montserratí Bernat Boïl, i a Antoni Canals, del qual nega que sigui el retraductor al castellà del Valeri Màxim a partir de la seva traducció catalana, treball que hauria estat obra de Juan Alfonso de Zamora (23-24). — J. P. E. [17.812]

Gemma AVENOZA, *Antoni Canals i la traducció del Valeri Màxim. Una primera aproximació*, dins *La cultura catalana tra l'Umanesimo e il Barocco*. Acti del V Congresso della Società Italiana di Studi Catalani, a cura de C. ROMERO e Rossend ARQUÉS, Venezia, Programma 1994, 277-290.

Gemma AVENOZA, *El paper d'Antoni Canals a la traducció catalana de Valeri Màxim*, dins «Bulletin of Hispanic Studies», LXXVII (2000), 339-357.

Gemma AVENOZA, *Antoni Canals, Simón de Hesdin, Nicolás de Gonesse, Juan Alfonso de Zamora y Hugo de Urriés: lecturas e interpretaciones de un clásico (Valerio Máximo) y de sus comentaristas (Dionisio de Burgo Santo Sepulcro y fray Lucas)*, dins *Medieval Translation*, 45-73.

Havent assenyalat en el primer article que els pretesos i gallejats errors d'Antoni Canals en la traducció dels *Factorum dictorumque memorabilium*, en realitat s'explicaven pel fet que es tractava de llocs que havien estat traduïts no directament del llatí antic ans d'una glossa de mitjan XIV d'un també dominicà, Frater Lucas, ara l'autora esbrina en el segon les interpolacions procedents del dit 'frater' i les vegades que Canals s'equivocà sense ajut del comentarista, començant per les explicacions de termes afegides per ell, en tractar-se de nomenclatura estranya als Països Catalans en el pas del segle XIV al XV (340-344); segueixen les interpolacions més llargues, que pertanyen al comentari, on les equivocacions són ocasionades per aquest (344-346); d'altres són de collita pròpia (346-347), en general destinades a aclarir el text: «La seva 'traïció' a la lletra es justifica per la intenció d'oferir un text clar i entenedor» (349). Hi ha llista i localització dels fragments analitzats, resumits en un mot temàtic (350-352).

Les treballs previs a l'edició de l'arromançament castellà del *Valeri Màxim* realitzat per Juan Alfonso de Zamora obligaren «a tener muy en cuenta el romanceamiento catalán y sus fuentes» (45), car des del català haurien passat al castellà, escrit a Barcelona en el pas del 1418-1419, errors i encerts que provenen de les fonts de Canals; en conseqüència, l'autora posa l'atenció en la glossa llatina d'un frater Lucas, conservada a Madrid, BN ms. 7540, exemplar utilitzat per Canals, el qual, contra la seva intenció de prescindir de glosses per a la seva «versión catalana rigurosa» (47), algunes vegades féu excepció per donar claredat al text; de fet, l'obra de Canals tingué un gran èxit (se'n conserven deu manuscrits: 50, nota 11), i fou traduïda al castellà, però Juan Alfonso de Zamora no sabé distingir el text de les glosses afegides (50-51); segueix una mostra de com un fragment de frater Lucas passà a Canals i a Zamora (52-54), i una altra en què són successivament transcrits el text de Valeri Màxim, de frater Lucas, de fra Canals i de Zamora (59-63), ambdues amb el respectiu apartat crític. Hi ha bibliografia (70-74). — J. P. E. [17.813-17.814-17.815]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Algunas consideraciones sobre la Tabulatio Senecae y su traducción catalana*, dins «Evfrosyne», XXIX (2001), 95-110.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[17.816]

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Sobre la intencionalitat del Valeri Màxim d'Antoni Canals*, dins *Medieval Translation*, 251-268.

La dedicatòria-pròleg de la traducció del *Valeri Màxim* al cardenal Jaume d'Aragó, en la qual Martínez concentra la seva atenció, explica que en aquest cas no consti la finalitat edificant de la dita feina, cosa que, però, no vol dir que no existeixi, exactament igual que en altres obres de Canals com el *De providència i Scipió i Anibal*, en les quals també subratlla que molts fets dels gentils són exemple per als cristians (253-257), i que ell treballa en la traducció d'aquells llibres a fi que també els il·lustrats siguin conscients dels exemples dels antics (258-259); els *Factorum dictorumque memorabilium*, en efecte, són un rebost ple d'anècdotes a punt per a ésser emprades amb finalitat didàctica: «Canals ofereix una predicació embolcallada per un pròleg dedicatòria...» (266). Hi ha bibliografia (267-268). — J. P. E. [17.817]

Curt WITTLIN, *Das altkatalanische gereimte Streitgespräch von Herrn Buc und seinem Pferd*, dins «Zeitschrift für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans», 14 (2001), 15-32.

Resumida la informació sobre *La disputació d'En Buc ab son cavall*, des del seu descobriment en un manuscrit de la BnGhimbertaine de Carpentras, que ara es troba a París, BN, les edicions i la interpretació que n'han donat els historiadors de la literatura catalana, condueix a una anàlisi de l'autor, que, confirmada la datació de darreries del segle XIV, hi subratlla tres punts: el joc d'un intercanvi d'insults, la confessió fingida i el testament humorístic; l'autor ha traduït la *Disputació...* a l'alemany, permetent-se certes llibertats a fi de donar als nous lectors el sentit popular de

certes expressions (19-27) i després de la bibliografia (27-28), reproduïx el text català (29-32). — J. P. E. [17.818]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: El regnat de Martí l'Humà (1396-1410)*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 165-182.

L'autora ha aplegat en l'AHCB nou documents dels anys 1396-1398, vuit dels quals del *Llibre dels consells* i el darrer de les *Lletres reials originals*, són ací transcrits (172-182); a través d'ells és perceptible la pau que regnava entre el rei i la ciutat, dins la qual el tema més vidriós fou el judici a càrrec de consellers de Joan I; les bones relacions repercutiren en fets com la preferència pels càrrecs reials sobre els municipals, en la resistència d'alguns prohoms a l'acceptar missatgeries de la ciutat o en l'absència als consells municipals. — J. P. E. [17.819]

Salvador CLARAMUNT, *La política universitària de Martí I el Humà*, dins «Misc. Riu, II», 735-745.

Resum de la documentació publicada per Johannes Vincke, *Die Hochschulpolitik der aragonesischen Könige im Mittelalter*, del 1942 i per Antonio de la Torre y del Cerro i Jordi Rubió i Balaguer, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, I, del 1971, que permet a l'autor de reconstruir els esdeveniments d'aquell regnat: la voluntat decidida de fundar a Barcelona les facultats universitàries d'Arts i de Medicina; la contraposició del Consell de la Ciutat de Barcelona; i la lluita d'un partit de metges contra Francesc de Granollachs, home de confiança del rei quant a l'Estudi de Barcelona. — J. P. E. [17.820]

Patrizia SARDINA, *L'inventario dei beni di Bernardo Roudus: un catalano a capo del Castello a Mare di Palermo (1397-1403)*, dins «Schede Medievali. Rassegna dell'Officina di Studi medievali», 39 (2001), 145-174.

Col·laborador i home de confiança de Martí el Jove, que el 1397 el nomenà capità del Castello a Mare de Palerm, li establí terres confiscades als rebels i l'agràcià amb concessions diverses. Morí entorn el 1402. A Palerm, Archivio di Stato, *Corte Pretoriana. Spezzoni*, busta 1-7, es conserven tant l'inventari 'post mortem' com l'encant dels seus béns, ací transcrits (154-174), on destaquen la propietat de vaixells diversos (155-156), un trepig per a la producció de sucre (166 i 173), la relació personal amb diversos catalans i l'existència de productes, qualificats de ,catalans': ,frumentum cathalaniskum' (158 i 165) i ,iarrre [geres?] cathalaniske' (166 i 172). — J. P. E. [17.821]

Sebastián FUSTER PERELLÓ, *La ,etapa històrica del Espiritu' en San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 7-55.

Tast d'un estudi més ampli sobre l'afinitat de mestre Vicent amb Joaquim de Flore. La idea bàsica és la centralitat de Crist en la història, expressada mitjançant símbols diversos, com els successius dotze signes del zodíac o les quatre etapes de la història o d'altres formes d'establir quatre (o tres) èpoques (9-16). Quatre o tres, la terça és la de Crist, alhora sèptima de les edats del món que, per la seva banda, en el seu interior es divideix en set, com les set cares de la lluna; la darrera d'aquestes cares tindria dos moments, el de l'atac definitiu de l'Anticrist i l'immediatament següent triomf també definitiu de Crist; l'autor fita la seva atenció en la darrera etapa de triomf, tant en els tractats (27-30), com en els sermons (31-54). De manera més serena, els tractats pronostiquen els nous temps, aquells en què floriran els nous apòstols i es produirà la renovació del món i de l'Església (28); dels sermons, en canvi, regalima més angoixa davant un present decrepit, agònic i ple d'injustícies dels poderosos contra la pobra gent (32-38), un perill d'enfonsada

total per l'envestida de l'Anticrist i la certesa esperançada de la victòria de Crist (43-46), que regnarà no sols damunt els individus, sinó també damunt la societat (35-38), però només els quaranta-cinc dies tradicionals [cf. ATCA, IV (1985), 273, lín. 961-964], sense apropiar-se la interpretació arnaldiana del 'dies pro anno' (47-54). — J. P. E. [17.822]

Agustín RUBIO VELA, *Del asedio de Buñol al de Balaguer. Los valencianos y la sublevación de Jaime d'Urgell (1413)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 155-217.

No acceptat el veredict dels Compromissaris de Casp [que en realitat fou el de Benet XIII. cf. ATCA, XII (1993), 442-444; i desestimades les propostes del mateix per a un nou compromís], Jaume d'Urgell, després d'un temps de preparació durant el qual no fou assegurat el secret de l'intent, entorn el 25 de maig del 1413 iniciava obertament la seva sublevació, que afectà el Regne de València pels senyorius que hi posseïa el comte, entre els quals la Foia de Bunyol. L'autor ha aplegat i transcrit quaranta-cinc anotacions de l'AMV, *Manuale de consells*, datades entre el 25 de maig i el 30 de desembre d'aquell any (186-217), a través de les quals hom pot anar seguint la reacció dels jurats de la Ciutat de València, totalment favorable a Ferran I Trastàmara, al qual informaren de les noves, oferiren quantitats importants de diners i posaren a la seva disposició els ginys bèl·lics de la ciutat per a la reducció del castell de Bunyol. Jaume d'Urgell es rendia el primer de novembre del 1413, i València ho celebrà amb gran processó (214). La primera part de l'estudi exposa amb més detall el seguici dels fets, amb particular atenció a la contraofensiva informadora dels partidaris valencians del comte, completant la documentació de l'AMV amb la d'altres fonts. — J. P. E. [17.823]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Johannes Merbout copista de llibres a Catalunya 1413-1414*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 575-577.

Identificat el 1999 com a copista de la *Postilla super epistolam ad Galatas*, de Nicolau Eimeric [cf. «ATCA», XVII (1998), 374-376], Merhout ja havia estat esmentat per Rudolf Beer, juntament amb d'altres copistes centroeuropeus, que treballaven a començaments del segle XV a Catalunya. Merhout acabà la còpia de l'obra d'Eimeric el 2 de setembre del 1413, segurament encarregada pel convent dominicà de Girona; i el 21 de juny del 1414, la còpia de la *Lectura de usibus feudorum* de Baldo de Perusa, encarregada pel monestir de Ripoll. La juxtaposició dels dos fets aclareix per què la *Postilla* podia tenir un copista del bisbat de Liège [potser arribat a terres catalanes en el seguici de Benet XIII]. — J. de P. [17.824]

Jaume de PUIG I OLIVER, *L'exemplar sevillà manuscrit del Compendium Constitutionum Cataloniae generalium de Narcís de Sant Dionís*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Gumf), 281-288.

És ací descrit el ms. 5-5-31 de la biblioteca indicada en el títol, que conté el *Compendium* del gironí Narcís de Sant Dionís, bo i editant-ne en apèndix les rúbriques, que no sempre coincideixen amb les publicades per Raimon d'Abadal i Jordi Rubió. — J. de P. [17.825]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *El retaule de Sant Andreu de Gurb de Lluís Borrassà*. Estudi històric, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 141-171.

El 1914, Josep Gudiol i Cunill, deixava constància de l'adquisició d'un retaule atribuïble a Lluís Borrassà pel Museu Episcopal de Vic, retaule que la *Llibreta de comptes* del mateix museu, declarava procedent de Gurb (142-143), però fins ara no havia pogut ésser documentat. L'autor ha

individuats a Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, *Foranes 63*, cinc documents del 1415, ací transcrits, relacionats amb el contracte entre els parroquians de Gurb i Lluís Borrassà per a la pintura del dit retaule (160-166), documents que són completats amb dos del 1417, de Barcelona, AHPB, ja publicats, ací reproduïts (168-171), documentació que no sols permet de saber els detalls de la dita construcció, ans també allò que els parroquians de Gurb volien veure en el retaule. — J. P. E. [17.826

Roser SALICRÚ I LLUCH, Propter vetustatem et terremotum. *Els terratrèmols de 1427-1428 i el castell de Castellví de Rosanes*, dins «Misc. Riu, II», 565-600.

L'autora recorda les aportacions dels darrers decennis a l'estudi dels terratrèmols dels anys 1427-1428 [a les quals ara es pot afegir la publicada dins ATCA, XXI (2002), 665-670] (565 i 566, nota 1), i aporta la constatació dels estralls que el terratrèmol d'aquells dos anys produí en el castell de Castellví de Rosanes, consignats en l'acta notarial d'inspecció, realitzada el 31 de maig del 1428, conservada a Barcelona, AHCB, *Consellers XX (Processos)*, en la qual Bernat çà Fàbrega, lloctinent de batlle general de Catalunya, desgranava la situació de cada un dels edificis del castell. Resumida la situació anterior als terratrèmols (569-573) i la visita d'inspecció (573-584), és oferta la transcripció de la dita acta (585-600). La reparació dels estralls hauria costat sis-centes lliures barcelonines de tern (580). — J. P. E. [17.827

Armin WOLF, Legimus apud Platonem. *Ein Gesetz Alfons' des Grossberzigen für Sizilien aus dem Jahre 1433 im europäischen Kontext*, dins Excerptiones iuris: *Studies in Honor of André Gouron*. Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI (Studies in Comparative Legal History), Berkeley, University of California 2000, 817-827.

Presentació, transcripció fragmentària i paràfrasi del pròleg a la dita llei, integrada dins la recopilació dels *Capitula regni Siciliae quae ad hodiernum diem lata sunt*, del 1741, i a cada una de les seves quatre frases: la justícia, fonament de la convivència humana; necessitat de canvi en les lleis i particular responsabilitat dels reis en la matèria; canvis introduïts per la naturalesa en el regne de Sicília, amb la consegüent necessitat d'adaptar-hi les lleis; i insistència en la necessitat que les lleis siguin aplicades, font de fama en aquest món i de glòria en l'altre. — J. P. E. [17.828

Hèctor GONZÀLVEZ I ESCOLANO, *Els models cavallerescos en el «Curial e Güelfa»*, dins «Misc. Tavana, 1», 37-60.

Establerta la tesi que l'Edat Mitjana, per influència del 'neoplatonisme imperant', desenvolupà extraordinàriament la imitació de models, l'autor estudia aquest paràmetre en el *Curial e Güelfa*, on hi ha tres models clars de cavalleria: Aquil·les, Hèctor i Hèrcules. Cada un es caracteritza per uns trets que en provocaran l'acceptació o el rebuig com a model imitable. L'autor contrasta quines qualitats atribuïdes als cavallers clàssics es mantenen respecte a d'altres obres medievals i en quines hom innova o àdhuc tergiversa. Esmenta les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne, les *Genealogiae* de Giovanni Boccaccio, *Los doce trabajos de Hércules* i la traducció al castellà de l'*Eneida* d'Enric de Villena i el *Tirant lo Blanc*, la traducció al castellà de la *Iliada* de Juan de Mena, el *Libro de Alexandre*, l'*Oratio in Hypocritas* de Leonardo Bruni i, pel que fa a la concentració en Hèrcules de totes les virtuts cavalleresques, les *Etimologiae* de sant Isidor de Sevilla. En el *Curial*, Aquil·les respon al model de cavaller entès en les armes i en les lletres, per bé que la supèrbia i la luxúria que el dominen el descarten com a model a imitar; Hèctor és un heroi virtuós, però secundari; en canvi, Hèrcules hi apareix amb «vel·leïtats humanístiques, plenament inserit en el debat de les armes i les lletres». Hèrcules esdevé, doncs, el cavaller integral; virtuós, savi i militar, «tota una imatge de ressò humanista, apaïvagada, però, pel context on se'n mostra». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.829

Montserrat PIERA, *„Curial e Güelfa’ y las novelas de caballerías españolas*, Madrid, Pliegos 1998, 187 pp.

Només conegut per la recensió de Glòria Sabaté, dins «Bulletin of Hispanic Studies», 80 (2003), 125-126. — J. P. E. [17.830]

Jaume TURRÓ TORRENT, *Una cort a Barcelona per a la literatura del segle XV*, dins «Revista de Catalunya», núm. 163 (juny de 2001), 97-123.

L'absència del rei Alfons Trastàmara dels regnes peninsulars, definitiva des del 1432, creà una situació nova: «la noblesa havia d'enviar els seus fills a educar-se en corts lluny del regne de València i de Catalunya» (98), raó per la qual la reina Maria cercava en la de Castella per a Guillem Ramon de Vilarrasa (97-98) allò que la seva només podia oferir a les noies de la noblesa. Hom ha propugnat que els màxims escriptors catalans d'aquella centúria visqueren en tal ambient i substituïren la cort per les tertúlies aristocràtiques (o intentaren de refer-la entorn el Príncep de Viana) (100-104); en forniria la prova el *Dietari de la Generalitat* de Jaume Safont, que traspuja la queixa per la distància entre la cort i les institucions representatives (105-106). Però la documentació exhumada els darrers anys «ens fa recuperar per a la literatura el seu espai natural, on es donen les pautes literàries i on aspira a imposar-se un escriptor» (108), i les pàgines següents en donen qualche exemple per als anys de Joan II i Carles de Viana, sobretot en aquesta, on s'hauria mogut Joanot Martorell i d'altres (108-111), on la poesia d'Ausiàs Marc hauria estat reconeguda i ell fet poeta de referència (112-115); també Joan Roís de Corella hauria estat un escriptor lligat a la cort (115-117) i Joanot Martorell era a la de Nàpols els anys de la caiguda de Constantinoble i de l'efervescència verbal a favor d'una gran croada sota la capitania del rei Alfons Trastàmara: «el *Tirant* ja estaria acabat a primers de 1464 o poc després» (117-121); d'aquests anys serien, finalment, les compilacions poètiques dels cançoners (121-123). — J. P. E. [17.831]

Dominique de COURCELLES, *Les bibles en Catalogne à la fin du Moyen Âge ou l'occultation de la lettre sacrée*, dins «Revue de l'histoire des religions», 218 (2001) 65-82.

Repàs cronològic des de les primeres notícies de bíblies en català en temps de Jaume I i de les traduccions o reelaboracions del text bíblic en llengua catalana des del moment en què, en el pas del segle XIII al XIV, començaren a comparèixer les dites traduccions, normalment basades en la *Vulgata*, fins que a mitjan segle XV són documentats exemplars bíblics en català traduïts de l'hebreu (71-72); després de la Inquisición Española només se salvaren petites restes del naufragi, com el foli darrer de la *Bíblia* impresa el 1478, ara a Nova Iork, Hispanic Society, o el fragment manuscrit de l'ARV, publicat en aquestes pàgines (75-76 [cf. ATCA, X (1991), 261-273]); restaren els saltiris, tant manuscrits com impresos, i els texts bíblics dins la litúrgia (75-76) i sobretot la rica literatura substitutòria del *Flos sanctorum*, *Bíblia parva* i *Vita Christi* [vegeu resum següent] i d'altres narracions bíbliques parcials (79-81). — J. P. E. [17.832]

Dominique de COURCELLES, *Traduire et citer les évangiles en Catalogne à la fin du XV<sup>e</sup> siècle: quelques enjeux de la traduction et de la citation dans la Vita Christi de sor Isabel de Villena*, dins *Medieval Translation*, 173-190.

Ja la biblioteca reial de Joan I i de Martí l'Humà posseïa una *Bíblia* catalana en dos volums, que potser era la de la reina Maria, esposa d'Alfons Trastàmara, i el 1478 era publicada a València la *Bíblia* en català i al cap de poc n'eren cremats tots els exemplars. El 1497, però, era publicada a València la *Vita Christi* d'Isabel de Villena. El primer terç d'aquestes pàgines resumeix l'ambient cultural i teològic de València en la segona meitat del segle XV, influent en sor Isabel pel tracte amb Joan Roís de Corella i amb fra Jaume Peres de València (175-179); el segon s'encara amb la narració del Darrer Sopar, basada en l'*Evangeli de Lluc*, que diferencia de la de la institució de

l'eucaristia (180-184); el terç, ja basat en els tres sinòptics, ressegueix la Passió, bo i subratllant el continu vessament de sang fins a arribar al punt de la mort, en què el cos de Jesús no n'hauria conservada gens (184-188). La mateixa narració de la Passió i de la Sang vessada, destinada a mantenir-ne viva la memòria, seria una forma de comunió eucarística (188). Hi ha bibliografia (189-190). — J. P. E. [17.833]

*El Cavaller i la Princesa. El Sant Jordi de Pere Niçard i la Ciutat de Mallorca*, Palma de Mallorca, SA NOSTRA i Consell de Mallorca 2001, 224 pp.

Amb motiu de la segona restauració del Sant Jordi de Pere Niçard (la primera fou realitzada el 1960), hom enllestí una exposició, de la qual el present llibre és la part explicativa. Conté cinc treballs, tots bellament i abundantment il·lustrats: *Història del retaule de Sant Jordi de Pere Niçard. La confraria dels cavallers i la festa de l'Estendard*, de Joana M. Palou (10-31), que resumeix dades sobre confraria, capella, retaule i processó, i reproduïx l'original del contracte, del 1468 (13-15) i la concessió de Jaume I desde «la ost de Xàtiva» el 1244, facultant els cavallers a comprar béns i rendes fins a cinc cents morabatins d'or (17); de Francesc Ruiz i Quesada, *La badia de Palma, un marc per a la lluita de Sant Jordi i el drac* (32-56); de Gabriel Llopart, *País, paisatge i paisanatge a la taula de Sant Jordi de Pere Niçard* (58-89), on els elements pintats en la taula són documentats amb fragments textuais mallorquins, ja publicats o inèdits; i de José M. Pardo Falcón, qui en *La pràctica pictòrica de l'època de Niçard. Materials i procediments al retaule de Sant Jordi* (90-119) i *El retaule de Sant Jordi. Darrers treballs de conservació* (120-140), exposa els aspectes tècnics de la restauració del 2000. — J. P. E. [17.834]

Guillem MORRO VENY, *El context ideològic de la revolta (1450-1453): poder i repressió. Les conseqüències a Manacor*, dins *Manacor 2000*, 161-179.

La primera aportació d'aquestes pàgines és un repàs historiogràfic de com, fins als nostres dies, els autors, començant per Joan Binimelis, han presentat aquell alçament de la part forana, sempre depenent de llurs idees polítiques (162-168); l'autor es pregunta quines foren les motivacions doctrinals i contesta resumint els punts consignats en el procés contra la insurrecció ara a l'ARM, *Arxiu Històric*, reg. 4468, del sermó del dominic fra Joan Tey (4/V/1451) a Sant Martí de Ciutat, en què arribava fins al tiranicidi (171-172), punt que també proclamaven els revoltats de la Part Forana: «Los de Lluçmajor e lo camp de aquells està en possessió de matar reys» (172-173). Però Alfons IV Trastàmara, fins i tot contradient-se, acceptà l'oferta dels ciutadans (un terç de 50.000 florins) i es girà contra els forans, esclafats militarment en la batalla d'Inca (175): ultra l'ajusticiament dels capitosts i les destrosses causades per l'exèrcit reial, Manacor hagué de pagar una suma de 14.000 lliures, més onerosa pel fet que en foren exceptuats els 'recatxats', que, tot i haver estat «los principals dels dits insults» (176), s'havien passat a l'altre bàndol. És transcrit en apèndix un document dels habitants de Manacor defensant que els dits 'recatxats' havien de contribuir en la penalització econòmica, de l'ARM, *Arxiu Històric*, reg. 4124, *Clavaria d'En Feliu Ballester*. — J. P. E. [17.835]

Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *La literatura catalana medieval a Mallorca* (Conèixer Mallorca, 6), Palma de Mallorca, El Tall Editorial 1999, 86 pp.

Maria BARCELÓ I CRESPI, Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'edat mitjana*. Pròleg de J. N. HILLGARTH (Menjaments, 36), Palma de Mallorca, Edicions Documenta Balear 2000, 231 pp.

El primer títol ofereix una visió global d'intenció divulgativa, a base però de tota la informació a l'abast de la mà de l'autor; el qualificatiu de 'catalana' no exclou ni la part escrita en occità els primers temps, ni l'escrita en llatí els darrers de l'època presentada. L'autor la distribueix en



quatre capítols, el quart dels quals és síntesi del segon títol resumit a continuació; els tres primers són dedicats a Ramon Llull (9-30), als autors mallorquins fins a mitjan segle XV (31-51) i a Anselm Turmeda (53-64). En la mesura que és possible d'encabir obres senceres en poques pàgines (tota la 'literatura' de Llull en vint-i-dues), l'autor no sols informa del contingut dels llibres que presenta, ans encara dels problemes que la investigació hi ha anat estudiant.

El segon títol vol ésser «...aportació a la nostra història cultural i literària feta a partir de la documentació arxivística» (15: sobretot de l'ARM, *Protocols*), que subratlla «l'arribada de nous ideals estètics, els protagonistes 'documentats' d'això i les condicions generals que ho feren possible», entre dibuix del marc social i atenció a les individualitats (17). Davant la diversitat de posicions entorn si hi hagué o no humanisme als Països Catalans (19-20), els autors precisen: «L'objecte és veure com dins un món encara ben medieval, no humanista, figuren determinats personatges, àdhuc nissagues, grups i actituds de caràcter més o menys procliu a les noves mentalitats o que en tenen certs ingredients» (23). Les pàgines del llibre ens porten de la cort d'Alfons IV Trastàmara a Nàpols (25-56), als homes de lleis de la Mallorca contemporània (57-94), als d'església (95-100) i d'ací al lul·lisme (101-116); als professionals liberals (117-124), a les mostres clàssiques dins l'onomàstica i l'art (125-136) i a l'herència humanística mallorquina (137-142). En aquest viatge som informats de tot allò que sobretot les fonts mallorquines ens permeten de saber de biografia, família, béns i escrits dels tres col·laboradors i consellers del rei Alfons: Francesc Aixaló (32-40), Mateu Malferit (40-48) i Joan Valero (48-54); i després, dels juristes de les famílies Berard (59-62), Muntanyans (63-65), Olesa (66-74), Valentí (74-87) Verí (87-92); entre els eclesiàstics trobem un Francesc Eiximenis divers del franciscà gironí, el cardenal Antoni Cerdà i de Lloscos, Esperandéu Espanyol, Arnau de Santacília, Joan Domènec i Arnau Albertí (95-100). El capítol dedicat al lul·lisme (101-116) no pretén d'entrar en camps doctrinals (fora per ventura d'alguna incursió al tema de la Puríssima: 113, on podem endevinar que fou una controvèrsia entorn aquell tema amb l'inquisidor dominic Guillem Caselles la que desfermà l'antilul·lisme dels segles moderns amb l'edició del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric, Barcelona 1503), sinó d'assenyalar la vinculació entre lul·lisme i corrents culturals renovadors, també manifestada a Europa (103); a Mallorca es multiplicaren les donacions lul·lianes destinades a ensenyament (105-108); lul·listes foren els introductors de la impremta i de la 'Devotio moderna' (109-111), participaren en certàmens poètics (111-112), puríssims (113), relacionats amb els viatges de Cristòfor Colom (113-114) i amb el naixement de l'Estudi General Lul·lià (115-116). No mancaren innovadors entre les professions liberals ni entre els mercaders (117-124) i són considerables les petjades que l'humanisme ha deixat en l'onomàstica i en l'art (125-136). Cal col·locar entre els nuclis emanants de l'humanisme la cort papal dels dos papes Borja, el pas del príncep de Viana per Mallorca; les lloances de l'interès d'italians dels clàssics i l'explosió de classicisme en la visita de Carles I a Mallorca el 1541, que clouen el llibre (137-142), al centre del qual hi ha un plec de fotografies d'obres plàstiques mallorquines humanistes (116-117). Hi ha un apèndix documental amb set fragments textuais o documents datats entre el 1440 i el 1516 (211-220) i una bibliografia d'obres d'autors mallorquins renaixentistes (221-224). — J. P. E. [17.836-17.837]

Götz-Rüdiger TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 95), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2001, 470 pp.

L'autor es proposa un estudi comparatiu entorn les relacions dels diversos països i regions europeus amb la cúria Romana, centrat en els pontificats de Calixt III (20 IV 1455-6 VIII 1458) i de dos dels seus successors. En el pontificat del primer papa Borja haurien estat expedides 7429 butlles de concessions pontifícies. Per a cada pontificat, aquestes concessions són aplegades primer d'acord amb les unitats formades pels Estats moderns i dins aquestes per províncies eclesiàstiques d'aleshores (21-27), oferint després una visió de conjunt (27-29). A fi de proporcionar una primera idea diferenciada, l'autor les reuneix en dos altres capítols: el de concessions de beneficis o similars i el d'altres matèries, on ja és possible de constatar algunes diferències entre províncies

(p. e., a la de Sevilla, les peticions de beneficis senzills són notablement elevades: 37); arreu són pocs els estrangers agraciats amb prebendes del país, en general ,italians'; el normal és que els noms només compareguin una vegada, però el 10% es repeteixen i entre aquests hi ha d'haver els ,caçadors de beneficis'. Una segona part esbrina causes i conseqüències d'aquella situació. La reflexió sobre les relacions de la perifèria amb el centre en temps de Calixt III s'intitula *La força de les normes*, les quals en les terres de la nostra corona eren molt negatives quant a l'acceptació de butlles papals, limitades als beneficis menors (151-152). D'altra banda, la majoria de breus de Calixt III no són registrats, car ell només volia que ho fossin aquells que eren significatius per a deixar constància de la seva política (153), com els 436 relatius a la croada, en els quals ni l'emperador ni els prínceps germànics compten per a gaire res; França, Milà i Castella es trobaven en un terme mig, mentre el màxim de col·laboració arribava de Bretanya, de Borgonya i de la nostra confederació (154-155), on ningú, ni els cardenals foren eximits de pagar la dècima per a la croada, ,secundum verum valorem' (160). Les provisions de cancelleria en els bisbats catalans són reduïts a quadre en les pàgines 367 (Calixt III), 378 (Innocenci VIII) i 389 (Lleó X). Les darreres pàgines indiquen les fonts arxivístiques i la bibliografia (397-424). — J. P. E. [17.838

Carmelo CAPIZZI, *L'Oratio ad Alphonsum, regem Aragonum (1454), di Nicola Sagundino, riedita secondo un ms. finora ignoto*, dins «Orientalia Christiana Periodica», 64 (1998), 329-357.

Indicades les successives aportacions bibliogràfiques sobre l'*Oratio...* (329-331), l'autor presenta les vint-i-dues còpies manuscrites conegudes, la majoria en biblioteques d'Itàlia, quatre a les d'Àustria i una a Anglaterra (332-334). Nicola, grec nat a Eubea, format també en llatí, vingué a Itàlia com a traductor del llatí al grec en el concili de Florència; caiguda Constantinoble, fou immediatament encarregat d'una ambaixada veneciana al nou Soldà, cosa que el convertí en testimoni ocular dels estralls de la conquesta, d'on tornà amb la convicció que Itàlia era realment amenaçada. D'ací l'ambaixada al rei Alfons, davant el qual resumí els episodis del setge i caiguda de la capital, els propòsits bèl·lics i les males intencions del Soldà en relació a Itàlia, i la potència bèl·lica del Turc; conclouia demanant la intervenció efectiva d'Alfons a fi d'unificar voluntats d'Itàlia i de combatre el Turc (339-343). L'edició del text, basada en el ms. de Mòdena, AS, *Stati e città*, 193, i completada amb aparat crític, ocupa les pàgines finals (345-357). — J. P. E. [17.839

M. José BORDOY BORDOY, Esther CRUZ PÉREZ, *Siluetes humanistes a Felanitx: Bartomeu i Guillem Caldentey*, dins *Jornades Felanitx*, 49-64.

Associats a les generacions mallorquines de la segona part del segle XV i començament del XVI, els dos felanitxers oncle i nebot són documentats a l'ARM, *Protocols notarialis, Extraordinaris Universitat i Actes del Gran e General Consell*. Bartomeu contribuï en avenços com la introducció de la impremta, la fundació de la pròpia escola lul·liana a Ciutat, després portada a l'ermita de la Trinitat prop Miramar, i les gestions davant el rei per a l'Estudi General Lul·lià. El nebot Guillem, metge, edità a Pavia la *Hugonis Senensis expositio in libros Tegni Galeni* i col·laborà amb Isabel Cifre en la fundació de l'escola femenina de La Criança. Les darreres pàgines dibuixen la conselleria de mallorquins que col·laboraren en els dits objectius (59-62). Hi ha bibliografia (63-64). — J. P. E. [17.840

Maria BARCELÓ CRESPI, *Semblança de Guillem Villasclar*, dins *Jornades Felanitx*, 38-48.

L'ARM, *Protocols notarialis i Extraordinaris Universitat*, han proporcionat documents que permeten de refer amb considerable precisió la biografia tant privada com professional d'aquell picapedrer i mestre d'obres procedent de Felanitx que succeí Guillem Sagrera en la direcció de l'obra de la Llotja mallorquina en ésser aquest cridat a Nàpols pel rei Alfons Trastàmara. — J. P. E. [17.841

Alexander FIDORA, *La relación entre teología y antropología filosófica en el Liber creaturarum de Ramon Sibiuda*, «Revista Española de Filosofía Medieval», 8 (2001), 177-185.

Una de les darreres aportacions en el camp de la teologia catòlica és la personificada per Karl Rahner, que cerca bases per als principals dogmes cristians en l'estructura antropològica; i l'autor creu trobar-hi un precedent en el *Liber creaturarum sive de homine* de Ramon Sibiuda. En l'anàlisi de l'antropologia sibiudiana, Fidora s'entreté a descriure el concepte particular de ,scientia - certitudo - experientia-, que tant desemboca cap a línies de pensament filosòfiques com teològiques en el *Liber creaturarum*, i que tant pot arrencar de la contemplació de l'ordre del món, com de l'anàlisi de la racionalitat i llibertat humanes. L'autor creu que Sibiuda s'apropa a les veritats cristianes més misterioses de forma ,pragmàtica', defugint tant el perill del racionalisme com el de l'irracionalisme, gràcies al principi positiu del millor, en virtut del qual l'home pot orientar raonablement les seves opcions fonamentals i la seva conducta de forma plenament raonable i convincent. Al final recorda que Sibiuda fou posat a l'*Index*, primer de forma total, després només parcialment, i que la seva antropologia ha rebut crítiques per la dificultat d'engalzar-se amb una teologia correcta. — J. de P. [17.842

David IGUAL LUIS, *Entre Valencia y Nápoles. Banca y hombres de negocios desde el reinado de Alfonso el Magnánimo*, dins «En la España Medieval», 24 (2001), 103-143.

Per a la financiació sobretot de les seves empreses italianes, Alfons Trastàmara recorregué a les possibilitats del crèdit o al préstec privat, que li oferien les xarxes bancàries, actuant per conducta del tresorer general per mitjà de les lletres de canvi; i, encara que en els manuals italians de mercaderia, hom avisava de no fiar-se de les garanties donades pels reis, no mancaren les ocasions d'utilitzar aquell sistema, tal com demostra la documentació de la dita tresoreria, conservada a València, ARV, *Mestre racional*, resumida per l'autor en les pàgines 107-119. Les divuit lletres girades des de Nàpols a València entre el febrer i el setembre del 1444 pel rei o el mestre racional (120-121) confirmarien que la ciutat esdevenia un centre financer o que, ultra ciutat comercial, València es convertia en ciutat bancària i industrial (123), que no s'aturava ni davant l'aplicació de les lleis eclesiàstiques contra la usura (124); la documentació notarial confirma la vivacitat monetària valenciana i les *Pratiche di mercatura* donen fe que els ,diners valencians' s'havien convertit en moneda de canvi internacional (124-125). Mort Alfons Trastàmara la vinculació financera amb Nàpols no s'interrompé, fet ben confirmat per la documentació notarial, que també permet de resseguir el creixement de les banques florentines (131-142). — J. P. E. [17.843

Josep Lluís MARTOS, *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella. Edició crítica* (Biblioteca Sanchis Guarnier), Barcelona i València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana 2001.

Josep Lluís MARTOS, *Fonts i seqüència cronològica de les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, Alacant, Universitat (Departament de Filologia Catalana) 2001, 317 pp.

Els dos títols són complementaris, car el primer ofereix l'edició crítica del text i el segon l'estudi dedicat per l'autor al descobriment de les fonts i a la cronologia de les dites proses. Els dos volums només em són coneguts per referència. — J. P. E. [17.844-17.845

Anicet MASFERRER, *Simposi sobre Tomàs Mieres, jurista (Girona, 1400 - Barcelona, 1474)*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 239-241.

L'autor informa en aquestes pàgines del simposi celebrat a Girona el 20 de desembre del 2000 i resumeix les tres conferències dels professors Antonio Pérez Martín (vegeu la següent notícia bibliogràfica), Josep Sarrión Gualda i Josep Canal i Roquet. Sarrión féu un retrat de Mieres com a jurista i es fixà principalment en les seves dues obres *Usantiae et Consuetudines civitatis et dio-*

*cesis Gerundae* i en l'*Apparatus super Constitutionibus Cataloniae*, presentant de forma sintètica el pensament jurídicopolític del gironí. Per la seva banda, Josep Canal analitzà el paper de Tomàs Mieres en la qüestió remença, decidíu tant en l'aspecte teòric com en el pràctic, quan aconsellà als pagesos de presentar una demanda col·lectiva davant la cort reial, de la qual derivà la sentència interlocutòria signada per rei Alfons Trastàmara el 1455. — J. de P. [17.846]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *La presencia de los catalanes en Bolonia*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 243-250.

En el marc del Simposi sobre Tomàs de Mieres [cf. notícia bibliogràfica precedent], l'autor resumeix dades sobre la presència d'estudiants catalans a les universitats italianes, especialment Bolonya. En general hi són més presents que els castellans, fins i tot en el Col·legi d'Albornoz bolonyès. També s'hi doctoraven i alguns hi arribaren a ensenyar. La tirada dels catalans a Bolonya podia ésser deguda a la proximitat geogràfica, al fet que la societat catalana era més urbana i necessitava uns coneixements jurídics més cultes, i sobretot al fet que les autoritats eclesiàstiques catalanes foren més sensibles a promocionar la formació jurídica de l'alta clerecia. — J. de P. [17.847]

Maria TOLDRÀ, *Aportació a la biografia de Joan de Socarrats*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 269-279.

L'autora proporciona «algunes pistes sobre l'activitat de Socarrats entre 1462 i 1483» (270), partint de les dades que proporciona el volum manuscrit, actualment d'ACA, *Sant Cugat*, 40, potser copiat entorn el 1463, però certament utilitzat per Socarrats, que hi deixà notes autògrafes (270-271); és especialment interessant l'escripta a Vic el 1463 sobre dret penal militar, que passaria als seus *Commentaria...*, acabats després del 1480 (272); d'altres anotacions permeten de completar la informació sobre les actuacions de Joan de Socarrats sobretot a la Reial Audiència de Barcelona durant aquells vint anys (275-279). — J. P. E. [17.848]

Lluís LUCERO COMAS, *La tradición manuscrita y el uso de las fuentes en el libro II del Paralipomenon Hispaniae*, dins «II Congreso de postgraduados en estudios hispánicos», Londres 1996, 101-111.

Lluís LUCERO COMAS, *Joan Margarit i Mallorca: presència de les Illes Balears en el Paralipomenon Hispaniae libri decem*, dins «Homenatge a Miquel Dolç. Actes del XII Simposi de la Secció Catalana i I de la Secció Balear de la SEEC», Palma de Mallorca 1997, 495-498.

Lluís LUCERO COMAS, *Joan Margarit, Fidel Fita i Robert R. Tate: la dedicatòria del Paralipomenon Hispaniae*, dins «Misc. Prats», I, 465-473.

Els tres títols són tast de la tesi doctoral de l'autor sobre *Els Paralipomenon Hispaniae libri decem de Joan Margarit: edició crítica, traducció i estudi*. Els dos primers només em són coneguts per referència. El terç s'encara amb el fet que el text llatí de la dedicatòria dels dits *Paralipomena* no encaixa amb la traducció que en donà Robert R. Tate en el seu clàssic llibre sobre Joan Margarit, tot i que afirmi que «tradueixo íntegrament» l'esmentada dedicatòria (466-467). L'explicació es troba en el fet que Tate es refià de la traducció castellana de Fidel Fita i la copià (467). Per la seva banda, l'autor ofereix text crític (469-471) i traducció catalana de la dedicatòria (471-473). — J. P. E. [17.849-17.850-17.851]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Xenofont, Anaxàgores i l'emperador: sobre dues anècdotes del 'Breviloqui' al 'Tirant lo Blanc'*, dins «Misc. Tavani, 1», 61-75.

Convençut que la cultura medieval és essencialment llibresca, l'autor insisteix en la importància de l'estudi i de la valoració adequada de les fonts que els autors de les obres medievals hi inseriren de forma conscient. En aquestes pàgines, l'autor detecta una font del capítol 124 del *Tirant*: les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne en la traducció catalana de Jaume Conesa, i una altra per al capítol 254, el *Breviloquium* de Joan de Gal·les. Assenyala encara un altre fragment de les *Històries*, que pot haver influït en un passatge diferent del *Tirant* i que, si es confirmava, demostraria que «Martorell estaria utilitzant una cosa tan seriosa com una tragèdia en un context totalment jocós». L'ús de textos aliens no seria un plagi, ans una sembra sàvia d'indícis, referències, connotacions, signes i complicitats. D'ací l'interès de la 'fontaneria'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.852]

Joaquim ANYÓ I OLIVER, '*Tirant lo Blanc' a Anglaterra. Notes de recepció literària*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 221-227.

Contrastant amb les poques al·lusions a la novel·la de Joanot Martorell en ambients hispànics entre els segles XVI i XVIII, a Anglaterra el *Tirant* té una altra fortuna. Primer negativa, a través del judici sever de Joan Lluís Vives, estampat en la *Institutio feminae christiana*, traduïda a l'anglès per Richard Hyrde el 1524. Després Thomas Warton el 1774, Matthew Lewis el 1797, Robert Southey el 1807, i sobretot J. Dunlop el 1814 i H. F. Furness el 1899, se'n fan ressò «sota el signe del Romanticisme i per l'interès que aquest moviment cultural havia fet renàixer pel passat medieval». Dunlop és qui es va adonar que el *Tirant* havia fornit a William Shakespeare un estratagema que aquest introduí en *Much Ado about Nothing*. L'autor recorda també l'esment de l'autor del *Tirant* fet pel suís J. Ch. L. de Sismondi el 1813 i l'«avertissement» de Nicolas Fréret en la traducció francesa del *Tirant* del 1740. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.853]

Albert HAUF I VALLS, *Del 'Speculum humanae salvationis' a 'L'Espill' de Jaume Roig: itinerari especular i figural*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 173-219.

Partint de la convicció que hom no pot comprendre el *Llibre de les dones o Spill* de Jaume Roig sense un mínim coneixement d'altres espills literaris anteriors i de les teories que s'hi relacionen, l'autor escometa en una primera part l'estudi del procés que transforma el concepte d'espill en una metàfora d'abast religiós, filosòfic i literari, on el cristocentrisme d'encuny medieval pren una importància que avui ja és difícil de copsar des de la sensibilitat -o, més ben dit, la insensibilitat-moderna entorn al fet religiós. Amb una evident intenció pedagògica, Hauf exposa detalladament la teoria figural de l'escriptura, que origina un veritable sistema, 'figural' i, a través del cristocentrisme, una visió unitària de l'Esclusura i de la història de la humanitat. Estudia després dos espills medievals, que directament o indirecta varen influir en l'*Espill* de Jaume Roig: la *Biblia pauperum* i el *Speculum humanae salvationis*. En una llarga part tercera escatex el nucli d'idees teològiques de l'*Espill* de Jaume Roig, a la lum del *Speculum humanae salvationis*, presentant les coincidències genèriques en la intencionalitat i en l'estil, i les figures que són utilitzades en ambdues obres (figures tradicionals, marianes i cristocèntriques). En conclou la necessitat de llegir el llibre de Roig tenint molt en compte aquests altres espills «que en més d'una ocasió es reflecteixen mútuament i ens projecten, encara ara, un nitidíssim reflex del tradicional sentit cristià de la història del món, cristocèntricament concebuda com la història de la Redempció». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.854]

Miquel SITJAR, *Comentari als capítols signats entre la Vall de Ribes i el rei Lluís XI de França*, dins «IBIX. Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (setembre 2000), 105-111.

En la Guerra entre Joan II i Catalunya, el rei pagà l'ajut proporcionat pel de França empenyent-li les rendes reials dels comtats de Rosselló i Cerdanya, cosa que de fet comportà el pas

d'aquests a administració francesa. A la Vall de Ribes, part del comtat de Cerdanya, la política francesa s'emmarca en els *Capítols fets entre lo senyor rei de França e la Vall de Ribes*, ací transcrits sense indicació arxivística (109-111), en els quals hom subratllava la cohesió de les parròquies de la dita Vall i d'aquesta amb els dos comtats, i veia reconegudes totes les peticions presentades a la nova corona, «més condescendent i favorable als ,privilegis i llibertats'» (108) que els reis Trastàmara. — J. P. E. [17.855]

Antònia CARRÉ, *L'Espill de Jaume Roig: Bibliografia comentada*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 15 (2001), 383-414.

L'autora defineix aquestes pàgines com a «recopilació dels treballs publicats sobre l'*Espill* de Jaume Roig des del 1610-11 fins a l'any 2001. Recullo des dels apunts més antics dels segles XVII i XVIII (els de Gaspar Escolano, Josep Rodrigues, Antoni Bastero, Gregori Maians, Vicent Ximeno i Martín Sarmiento), perquè tenen el valor anecdòtic d'esmentar Jaume Roig i de posar de manifest els prejudicis ideològics de la seva època, fins als articles més actuals de què tinc notícia, passant per l'estudi d'Alfred Morel-Fatio (1884-1885), que és el primer assaig d'envergadura dedicat a l'*Espill*» (383). Són cent publicacions, les vint-i-tres primeres de les quals presenten el ms. Vat. lat. 4806, les edicions, traduccions i transformacions dels versos en narració prosaica (384-391); les següents presenten i resumeixen les altres setanta-sis, per ordre alfabètic del primer cognom dels autors (391-414); totes les fitxes porten, ultra el títol, un resum del contingut. — J. P. E. [17.856]

Anna Isabel PEIRATS NAVARRO, *De no concepta: debat versus veritat a l'Espill de Jaume Roig*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 12 (2001), 7-45.

Després d'una exposició de conceptes teològics emparentats amb el tema (7-11), l'autora concentra la seva atenció en el cent tres versos dedicats al tema de la Puríssima Concepció de Maria en l'*Espill* de Jaume Roig, i en la seva dualitat redaccional entre el text del manuscrit (Vat. lat. 4806) i la primera edició del mateix (València 1531): «allà on Roig havia incidit en una postura oberta i permissiva d'opinions a favor / en contra del dogma immaculista, aquesta primera edició capgirava totalment la lectura» (10), a favor de la tesi puríssima; entremig havia eixit també a València 1518 l'edició del *Liber de conceptu virginali* o *Liber secularis et iacobitae* [de Ramon Estruc de Cortielles: cf. ATCA, XVIII (1999), 844-848] (19-21 i 41); la dualitat manuscrit-edició és exposada de forma analítica seguint les quatre parts del dit fragment en el nucli central de l'article (22-40), fins i tot reduint les diferències a gràfiques (38-39). La conclusió és que tots els elements de judici resultants de la dita anàlisi condueixen a la conclusió que el fragment puríssim de l'edició no és de Jaume Roig, ans d'autor diferent (41). Hi ha bibliografia (42-45). — J. P. E. [17.857]

Pep VILA, *Un rudiment d'un misteri nadalenc del segle XV*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 247-249.

Entorn el 1929 Josep Gudiol i Cunill donava a conèixer una vintena de versos d'un misteri nadalenc copiat a darreries del segle XV en un manual del Museu Episcopal de Vic; no havent estat aquells versos coneguts pels investigadors posteriors, l'autor els ha cercat en el fons esmentat i, en no trobar-los, els reproduceix tal com havien estat publicats per Gudiol (249). — J. P. E. [17.858]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Agnès de Pacs i l'entorn humanista*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 21-47.

L'autora enceta el seu article amb un recompte d'allò que Mallorca produí de destacat en les lletres i en la cultura catalana del segle XV. Quant a Agnès de Pacs (c. 1415-1485), ens n'és presentada, un per un, tota la família: pares, germans i germanes (22-23); casada amb Nicolau de Quint i Net, també coneixem la família del marit (24). Ella es deia Agnès de Pacs i Segarra i esdevingué famosa «com a protectora de l'Estudi General i, sobretot, de la càtedra lul·lística»; i tingué tres fills (resums de dos testaments: 26-28), tot i que «restà vídua gairebé cinquanta anys» (25-26): mestressa d'una de les primeres fortunes mallorquines del moment, constituïda sobretot per censals; fou decididament reialista i contrària a les institucions catalanes en la guerra contra Joan II (30-31); en cinc generacions els Quint passaren de mercaders a cavallers (31); per successius inventaris de l'ARM, *Protocolos notariales*, és conegut l'alberg dels Quint a Ciutat i els seus estadants, on no mancaven llibres vells no identificats dins una caixa, i llibres de comptes de mercader, aquests ben identificats (31-34); resumit el gruixut testament (del mateix fons de l'ARM: 34-36), arriba la fundació lul·liana a favor de les «scolis reverendi magistri Raymundi Lulli», l'èxit de les quals en la persona de Pere Deguí revifà la contraposició inquisitorial; aquesta no fou l'única dificultat (36-39); les darreres pàgines presenten els parents interessats en lul·lisme: Esperandéu Espanyol i Pacs, Joan Gual i Pacs, Ferrando i Teseu Valentí, Gregori Genovard i Espanyol, Nicolau de Pacs, Miquel Abellar, Joan Cabaspre, Pere Martorell, Jaume de Montanyans, Francesc Prats, Antoni Nadal, Lluçia Colomines i Andreu Sañç (40-46). — J. P. E. [17.859]

Maria BARCELÓ I CRESPI, *Els Llitrà, Una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval* (Llibres de la Nostra Terra, 49), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, editor 2001, 296 pp.

Tres seccions configuren aquest llibre; les d'exposició directa del tema (7-114), completades amb les de bibliografia i arbres genealògics (117-124); el regest de la documentació arxivística relativa a la família Llitrà i persones connexes (127-249); i la dedicada a transcripció de documents i lletres (250-291). Els arbres genealògics (121-123) ajuden a comprendre la secció documental, on és aplegat tot allò que fa referència als diversos Llitrà, alfabèticament ordenats, entre els quals destaca Pere, ambaixador del Gran e General Consell davant Ferran II Trastàmara el 1487 per a haver revocació del fet dels tintorers, i protagonista de les pàgines 166-208. També surten en aquesta secció d'altres personatges com Beatriu de Pinós (155), el futur Alexandre VI de pas per Mallorca (177), Francesc Prats (209), Bartomeu Caldenteu i Nicolau Calafat (221); també hi ha notícies interessants per a aquestes pàgines com és ara la decisió del capítol catedralici de Mallorca establir el càrrec de mestre de cant el 1462 (239) i el resum d'un document notarial contractant un ensenyament particular i casolà el 1474 (245) o la compra de registres d'altres notaris (192). Els documents aplegats al final, ultra informar de l'afer pel qual Pere Llitrà era en cort reial, donen notícia de la por de les autoritats davant la possibilitat que se'ls presentessin els nous inquisidors, d'una banda, i de l'altra de l'avenç militar de Ferran II amb la conquesta de Vélez Málaga i Málaga, amb informació d'episodis d'aquella guerra (268-269) i admirada descripció del l'entorn de la dita capital (275-278), dins la qual una frase crida l'atenció: «Sian fetas gràcias a N. S. Déu qui tal terra ha volguda vendicar e restituir a la professió sanctíssima cristiana e maiorment a la felïcissima Casa d'Aragó, licet omnes castellani hoc equo animo minus ferant, etc.» (277); en l'inventari 'post mortem' del fuster pollencí Pere Llitrà trobem que posseïa un *Breviari d'amor* i «un altra libre, los Avangelis en pla descornat» (254: 1460); i en el del també pollencí Martí Llitrà, prevere, del 1495, constaven «un Breviari de preguamí molt vell sens cubertas» (segurament el mateix que el 1505 tornava a comparèixer en l'inventari del també pollencí i prevere Jaume Cerdà: «hun breviari de preguamí descornat molt vell»: 165), i «hun libra de paper... apellat *Lo Floret*» (260). Tot aquest gruix de documentació i d'altra que no és explicada permet de reconstruir tant el personatge, Pere Llitrà, nascut el 1445 i traspasat el 1504 (9-18), com la seva trajectòria professional de notari d'algunes de les institucions mallorquines més importants (18-34), les sis ambaixades davant el rei en nom de la ciutat, en un moment en què hom col·locava il·lusions i esperances en el 'redreç' de Ferran II (35-66) i l'herència escrita de les lletres, salvades en un petit quadern afegit al volum AH 683 de l'ARM, «bona mostra de bella

prosa en català» (66-69). Les pàgines restants són dedicades a altres membres de la família o relacionats amb aquesta (99-114). — J. P. E. [17.860]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Entorn de Pere Miquel Carbonell. Primer comentari sobre les Regles d'esquivar vocables. (Edició i estudi de 1999)*, dins «Misc. Tavani, 2», 83-95.

L'autor repassa el ressò que ha tingut la seva recent publicació en llibre de les *Regles...*, i les reticències sobre algun punt concret: l'autoria de Pere Miquel Carbonell, que l'autor té per ben fonamentada i resolta. Tracta amb detall l'alt grau de coneixement dels parlars valencians que demostren les *Regles*; un cop debatuda, la qüestió resulta centrada, si es tenen en compte d'altres interessos, com és ara la defensa de la llengua culta, el pes de l'etimologia, l'acceptació social dels vocables en joc, que també concorren en l'obra de Carbonell, els quals reduirien a una proporció més ponderada aquell suposat valencianisme. Els materials amb què hauria treballat Carbonell són de procedència variada, i hauria estat sota la influència del seu cosí Jeroni Pau, que arribava d'Itàlia. Finalment, quant al nom que Carbonell donaria a la llengua, no hi ha cap diferència amb la manera com avui la coneix la romanística. — J. de P. [17.861]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Les Regles d'esquivar vocables. Autoria i entorn lingüístic* (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 112.

La nova edició de les *Regles...* pel dr. Antoni M. Badia i Margarit [cf. ATCA, XIX (2000), 715-719 i notícia bibliogràfica precedent], ha estat l'ocasió «per acostar-nos a aquest notable monument lingüístic» (10); resumit el llibre (10-12), assenjala el seu capgirament d'atribucions de les seves dues parts (a Jeroni Pau o Miquel Carbonell la primera, a Bernat Fenollar la segona) (13-14). Per la seva banda, l'autor declara el seu propòsit d'afegir a algunes de les *Regles...* «algunes dades documentals d'interès» i de comparar els consells o recomanacions de les regles amb el que topem als escrits de Carbonell i de Fenollar i en altres monuments de la llengua» (16), cosa que fa en el capítol 4. *Anàlisi de normes proposades i reprovades* (18-93). La conclusió afirma que Carbonell no pot ésser l'autor perquè en els seus escrits prescindeix normalment de les *Regles...*; i «en canvi... no trobem aquestes contradiccions en els escrits de Fenollar...» (94-95); «...hi ha en elles [les *Regles*] una llavor valenciana i... només a partir de València s'explica la majoria de les prescripcions», que serien un ressò no massa allunyat de Fenollar (96). Hi ha bibliografia (97-105) i taula de mots (107-112). — J. P. E. [17.862]

Antònia CARRÉ, Lluís CIFUENTES, *Quesits (Barcelona, Pere Posa, 1499): una traducció catalana desconeguda del Liber de homine (Il perchè) de Girolamo Manfredi amb filtre napolità*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 543-560.

Els *Quesits*, atribuïts a Albert el Gran, foren publicats per Pere Posa, presents per partida triple en l'inventari autògraf de la seva impremta poc abans de la mort; se n'han conservat quatre exemplars; Konrad Haebler la identificà amb el *Liber aggregationis seu de secretis* del dit mestre i així ha estat repetit (544-548); els autors, en canvi, afirmen: «Una anàlisi comparada de l'obra impresa per Pere Posa ens ha permès d'identificar-la com una traducció del *Liber de homine...* de Girolamo Manfredi» (548); presentat el nou autor i la seva obra, arriba la juxtaposició dels dos texts de tres paràgrafs d'un capítol (553); la traducció catalana es basaria en la italiana de Nàpols 1478, tal com demostra la comparació de texts (557), edició que, a diferència de l'original bolonyesa del 1474, fou furtada a Girolamo Manfredi i atribuïda a Albert el Gran; aquesta atribució, present en l'exemplar vingut de Nàpols a Catalunya, fou repetida per Pere Posa (558-560). — J. P. E. [17.863]



Lluís CIFUENTES, *Las traducciones catalanas y castellanas de la Chirurgia magna de Lanfranco de Milán: un ejemplo de intercomunicación cultural y científica a finales de la Edad Media*, dins *Medieval Translation*, 95-127.

Resumida l'obra de Lanfranco da Milano i la seva fortuna editorial, tant l'anterior com la posterior a la impremta (97-100), aquesta fou particularment àmplia en llengua catalana, tal com demostren els quatre manuscrits conservats (101) i la vintena de documentats en antigues biblioteques dels Països Catalans i de Sicília. Les dades dels inventaris manifesten l'existència d'almenys dues traduccions catalanes, ben distintes d'acord amb la mostra textual, que s'estén a la comparació entre un text català i l'original llatí (106-107); el text català, de més a més, hauria estat el pont entre Itàlia i Castella, com demostrarien el primer text del ms. de Madrid, BN ms. 10011, sembla escrit per un castellà potser a Barcelona (110-116; reproducció d'una pàgina: 113), i l'edició de Sevilla 1496, d'autor clarament vinculat a ensenyament de mestre valencià (117-119); hi hagué d'altres possibles influxos (120-121). Hi ha bibliografia (122-127). — J. P. E. [17.864

Joan SOLER I JIMÉNEZ, *La biblioteca litúrgica de l'església de Sant Pere de Terrassa (1406-1606)*, dins «Terme. Revista d'Història», 16 (novembre 2001), 29-60.

Durant aquells dos segles se succeïren vint-i-tres inventaris de béns, en els quals eren inclosos els llibres. Exposada la dinàmica, a la qual responia la redacció d'un inventari, normalment pel canvi de responsable dels béns materials d'una església, com també les causes de la renovació dels llibres, en part per les novetats introduïdes en la litúrgia (29-36), segueix la qualificació de cada classe de llibres litúrgics (37-44) i l'aplec de notícies relatives als llibres d'aquella església, tretes sobretot d'actes de visita pastoral (44-48); segueix l'aplec de notícies sobre tots i cada un dels llibres litúrgics de la dita parròquia (49-56) i dels altres dos no litúrgics: un *Graecismus* d'Everhard de Béthune i un *Tractatus de corpore Christi* de Gil de Roma (Aegidius Romanus) (56). La documentació de base és a Terrassa, AHC, *Llibre de consells de la parròquia de Sant Pere*, i Barcelona, ADB, *Visitationum*. — J. P. E. [17.865

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *L'escut dels Gualba*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2001), 115-118.

Nissaga famosa per personatges com Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona a començaments del segle XIV, per Joan de Gualba, conservador i editor del *Tirant lo Blanc*, i per Lucrècia de Gualba, patrocinadora de la construcció de la Casa de Convalescència, ara Institut d'Estudis Catalans, cantada el 1624 en una dècima no excessivament reeixida (116-117), l'autor ha identificat per partida doble el dit escut en l'edifici esmentat; n'hi ha tres reproduccions (116-118). — J. P. E. [17.866

Víctor NAVARRO BROTONS, *Escolasticisme i humanisme en els estudis científics de la Universitat de València*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», núm. 38 (2001), 15-38.

Presos en sentit molt ampli tant ,ciència' com ,humanisme', l'autor considera que «el ric panorama de doctrines i personalitats que es reuniren entorn de la Universitat de València al segle XVI, ens pot ajudar a repassar algunes de les novetats historiogràfiques que s'han produït darrerament respecte als dos conceptes esmentats» (19). El corrent bàsic seguia essent l'aristotelisme, al qual Joan de Salaia, tot i el seu arrelament nominalista, va contribuir amb el comentari al *De coelo et mundo* del 1517, on ja, resultat dels descobriments geogràfics, revisava conceptes com la forma i estructura de la terra o la inhabilitat de la zona tòrrida (21-23). Joan Lluís Vives editant el comentari de Hans Dullaert de Gant als *Metheorologorum* d'Aristòtil contribuïa a posar en dubte les idees rebudes sobre l'habitabilitat de la Terra i sobre si la Via Làctia era constituïda pels quatre elements (23). El metge mallorquí transplantat a València, Pere d'Olesa, no pas atomista, ans aristotèlic i averroista, es distanciava dels dos mestres «en la interpretació del concepte de forma substancial i de la

composició de la substància material constituïda, segons Olesa, per partícules o ,mínims naturals' dels elements» (24). En les dècades centrals del segle, hom abandonaria el nominalisme i tornaria a Aristòtil, però amb mentalitat més restringida. Pere Joan Nunyes, *De causis obscuritatis Aristotelis* del 1554, feia una dissecció entre allò que en l'aristotelisme era vàlid i allò que no ho era a mitjan segle XVI i ja donava a conèixer les ,hipòtesis' de Nicolau Copèrnic. Contribuirien a aquesta línia Bartomeu Josep Pasqual i Joan Bta. Montllor, i alguns mestres de la Facultat de Medicina (25-27), els quals completaven Aristòtil amb aportacions d'astronomia i d'astrologia (28-29). Jeroni Munyòs, catedràtic primer d'hebreu i després de matemàtiques, no publicà cap dels seus escrits, però aquests ara fan descobrir que també realitzà «activitats relacionades amb la tècnica o les matemàtiques aplicades» (30), que «el major volum d'escrits... són d'astronomia» (31), punt en el qual destaca el *Libro del nuevo cometa*, és a dir la ,supernova' (32), i que la conjunció d'humanisme i ciència (36) es realitzà sobretot en el seu *Commentum in C. Plinii Historiam naturalem*, on, ultra els resultats de la geografia renaixentista «exposa les seues idees cosmològiques i teològiques» (34), amb una certa coloració estoica (31-36). Dídac Mas intentava de sintetitzar les aportacions noves en la seva tradició aristotèlicotomista (37-38). — J. P. E. [17.867]

Mariàngela VILALLONGA, *Humanisme català*, dins «Misc. Prats», I, 475-488.

L'autora recorda la posició negativa dels qui almenys dubten que hagi existit un ,humanisme català dels nostres escriptors en vulgar' en els segles XIV i XV, admetent que hi hagué humanistes catalans que escriviren en llatí (476-478). Amb J. N. Hillgarth també recorda que «no va existir un humanisme en estat pur, ni tan sols a Itàlia» (478-479), bo i afegint que no s'ha d'amidar l'humanisme català amb les mesures ni del toscà ni del castellà (480), car hi ha un element comú de l'humanisme, consistent en «la voluntat de l'ús d'una llengua elegant equiparable a la de l'antiga Roma, prioritàriament la llengua llatina però sense deixar de banda la llengua vulgar» (480), fins a darreries del segle XV format per aquells que Pere Miquel Carbonell acollí en el seu *De uiris illustribus catalanis*, bons coneixedors i àdhuc professionals dels ,studia humanitatis' (482-483), en relació als quals segueix pendent el gran deure de conèixer i de publicar llurs obres. «Per tot això, penso que podem parlar sense complexos d'humanisme a Mallorca, a Catalunya i a València» (487). — J. P. E. [17.868]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los juristas mallorquines del siglo XVI*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 63-104.

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los juristas mallorquines del siglo XVII*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 59-105.

Les pàgines inicials d'aquest article recorden que durant el segle XVI Mallorca no tenia escola universitària de dret i que només durant un parell d'anys Antoni de Verí explicà els *Instituta* entorn el 1513 (64); per això calgué que els juristes es formessin en universitats continentals, Lleida o Salamanca, però sobretot en les italianes de Pavia, Pàdua, Bolonya i encara més en la de Pisa (64-65). Potser per això, les autoritats eren més exigents a l'hora de reconèixer títols d'universitats llunyanes. El camp d'actuació dels lletrats a Mallorca era abundant, des de la Reial Audiència, passant per les assessories de jutges reials, advocacia de la universitat del Regne, Inquisició i d'altres càrrecs dins el Gran i General Consell (65-68) o en l'Església; s'anaren dibuixant raguèlies de juristes (68-69) i alguns escriviren de temes diversos, però manca «una literatura dedicada al derecho peculiar de Mallorca» (70). Segueixen les breus biografies dels juristes mallorquins del segle XVI, per ordre alfabètic, amb abundosa indicació de fonts; Jeroni Colomines hauria escrit alguns *Responsa* inclosos en l'aplec de Ramon de Verí (78); Pere Malferit de Montanyans és autor d'un *Apologeticum iuris responsum pro justitia Regum Catholicorum in occupatione Indiarum*, publicat el 1592, i d'un informe sobre el dret del rei al ducat de Milà (83); Miquel Miralles i Armadans escriví una autodefensa: *Pro Michaele Miralles...*, i un repertori de privilegis del Reial Patrimoni, *Index rerum quae... Regium Patrimonium iurisdictionemve concernunt...*, inèdit (85);

Pere Moll i Ballester el 1574 publicà dues obres a Bolonya: *Responsum pro amico... i Brevi ac moralis admonitio...* (86); Jaume Montanyans i Berard publicà el 1536 a València *Disputatio de armis clericorum et religiosorum...* (87); Ramon de Verí i Moyà, ultra un escrit d'autodefensa *Pro sui honoris defensione in causa sindicatus*, recollí en tres volums inèdits dictàmens i al·legacions d'advocats diversos: *Consiliorum seu responsorum ad causas...* (97). Les darreres pàgines apleguen bibliografia (101-104).

Les pàgines relatives al segle XVII són paral·leles de les del segle XVI; les introductòries recorden la defensa del Gran e General Consell de l'exclusivitat de mallorquins entre els jutges de la Reial Audiència de Mallorca (59), l'escassetat de càrrecs públics per a advocats, les universitats, normalment de la Corona, on els mallorquins estudiaven, i deixant Itàlia amb una, la de Pavia, l'habilitació tant civil com eclesiàstica encarregada a la facultat de Mallorca des del 1691 (61-62), les repercussions de les bandositats de Canamunt i Canavall, la importància de les biblioteques de religiosos (64), la poca quantitat de llibres jurídics d'autors mallorquins del segle XVII (64-65). En la secció de fitxes personals, ultra els abundants autors d'al·legacions jurídiques impreses, trobem que algunes dissertacions de Gaspar Amer foren publicades el 1711 pel seu deixeble Miquel Serra i Maura (68); el *Por la Junta de la Universal Consignación...* de Bernard Bauzà Ferrando (70-71); la *Recopilació de les franqueses y dret municipal de Mallorca*, de Pere Joan Canet, Antoni Mesquida Romaguera i Jordi Zaforteza, que no arribà a ésser publicada (65 i 74); la *Historia General del Reyno Baleárico*, de Joan Bta. Dameto (77); l'*Aparato astronómico* i escrits de matemàtiques de Diego Desclapés de Montornés (78); el *Príncipe en la guerra y en la paz* i la continuació de la història de Dameto, de Vicens Mut i Armengol (90-91); l'entremès *El's tres Joans* de Jaume Pujol (95). Hi ha bibliografia (103-104). — J. P. E. [17.869-17.870]

Jordi Pardo Pastor, *El cercle lul·lià de València: Alonso de Proaza i Joan Bonllavi*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 14 (2001), 33-45.

La protecció reial i la vitalitat de l'Escola Lul·liana de Barcelona estengueren el lul·lisme pels altres estats de la Corona; Proaza hauria estat figura cèntrica en el grup de València en el pas del segle XV al XVI des de l'edició de l'*Ars metaphysicalis* de Jaume Janer a la de llibres diversos del mateix Lluïll, en un dels quals, la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni*, publicà per primera vegada l'anomenada *Sententia definitiva* del 1419 [però no s'entén la frase aplicada a la dita ,sententia: «tot i aprovant-se en els arxius locals de l'Església» (37); el text de la dita *Sententia* publicada per Proaza és transcripció de la còpia (còpia!, no original) legalitzada per un vicari general i tres notaris de Mallorca, còpia que encara es troba a l'Arxiu del Regne de Mallorca]; en una altra de les edicions lul·lianes afegia una *Epistola Jobanni Bonlabii*, que continuaria la feina editorial amb la publicació a València 1521 del *Blanquerna* revisat (41-45). — J. P. E. [17.871]

Miquel Mirambell i Abancó, *Contribució a la història del llibre cincenista del bisbat de Vic*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 145-173.

Només el 1743 arribaria el primer llibre imprès a Vic; els segles anteriors calgué encarregar els llibres vigatans, sobretot els vinculats al bisbat de Vic, a impremtes foranes; l'autor ha rastrejada la documentació pertinent a Vic, Arxius de la Cúria Fumada i Capitular, exposada ací en quatre apartats dedicats a la tipografia, al suport escriptural, a l'enquadernació i als texts manuscrits, amb el resultat de confirmar la persistència del llibre gòtic fins ben entrat el segle XVI. Quant a les tipografies, Vic depengué de Barcelona i ja el 1495 el bisbat contractava amb Joan Rosenbach i Joan Luschner quatre-cents exemplars del *Missale Vicense*; abans, el 1482 Nicolau Spindeler havia imprès el *Breviarium Vicense*, que el 1498 Rosenbach tornaria a editar i encara imprimiria el 1507 unes *Hores* del bisbat de Vic i el 1508 un *Ordinarium Vicense* (147-150); el 1546 seguiria nova edició de *Missale* i d'*Ordinarium Vicense* a Lió, on en anys successius serien editats d'altres llibres litúrgics de bisbats de Catalunya (153); el *Breviarium Vicense* del 1557, també de Lió, havia prescindit de la lletreria gòtica i emprava la humanística (159), com Claudi Bornat en

L'*Ordinarium Vicense* del 1568 i Sebastià de Cormelles el 1596 (155). El paper era predominant (156), però amb alguna excepció a favor del pergamí (158, nota 34); els documents confirmen que l'enquadernació no anava inclosa en la impressió i era feina dels llibreters; no mancava alguna enquadració amb argenteria (158-161) ni algun encàrrec escadusser de còpia manuscrita (162-163). L'apèndix conté onze documents dels anys 1507-1562, tots de l'AEpiscopal de Vic (165-173). — J. P. E. [17.872]

Felip MUNAR I MUNAR, *La Passió de Jesucrist i el Cançoner popular*, dins «Onzè Col·loqui», III, 156-175.

Recull de versos dedicats a la Passió, començant per les cinc breus composicions aplegades en l'*Cançoner Rovirola* del 1507 (156-157); en segueixen del segle XVIII (136-137) i tota una corrua de diverses en diferents versions i no datades, però que podrien ésser anteriors al segle XIX, fins que arribem a *Deixem lo dol*, que els menorquins del segle XVIII s'endugueren a San Agustín, de Florida (159-162). Segueixen més composicions no datades (163-174). Hi ha bibliografia (174-175). — J. P. E. [17.873]

Eulàlia DURAN I GRAU, *Patriotisme i historiografia humanística*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 43-58.

Encara que l'autora ja de bell començament qualifiqui aquestes pàgines d'«hipòtesi d'interpretació dels diferents mecanismes que articulen el sentiment patriòtic al llarg del segle XVI» (44), allò que li serveix de primera matèria, que són els textos, per força ha d'entrar en aquestes pàgines, en les quals ella ha aplegat les manifestacions formulades pels nostres escriptors del Renaixement; quant al mot 'nacionalisme', desconegut abans del segle XVIII, ens en donen l'equivalent l'ús que ells fan de paraules com 'pàtria, nació, privilegis, llibertat' i, no cal dir, 'llengua', que «pot arribar a definir la pròpia pàtria» o nació, «que designava els que parlaven una mateixa llengua» (45) i es trobaven sota una mateixa estructura política presidida per una monarquia; el darrer element «pot explicar potser l'ambigüitat del marc patriòtic que oscil·la entre regnes, Corona d'Aragó, Espanya, Europa» (46). Els retòrics-historiadors de la Renaixença haurien concentrat la seva atenció en allò que enaltia la pròpia 'nació': els orígens mítics en la línia d'Anno da Viterbo, la legitimitat 'gòtica' dels fundadors de la Casa de Barcelona, herois com Jofre el Pelut o Otger Cataló i en l'inici dels nous regnes i configuració definitiva de la Corona, Jaume I (47-51). Però l'absència del rei i la castellanització d'Espanya' (52-54), féu néixer un patriotisme centrat en la defensa de les pròpies institucions sovint contra la monarquia i els seus representants, cas de Joan Fiveller; però les protestes contra la identificació Espanya = Castella no foren prou eficaces; i Zurita obrí un altre front dins la corona, en minimitzar, contra la documentació que ell coneixia, l'aportació de Catalunya, polèmicament defensada per Francesc Comte, Andreu Bosch o Antoni Viladamor (55-58). — J. P. E. [17.874]

Mariàngela VILALLONGA i Daniel FERRER, *La fundació de Girona en la historiografia humanística: l'exemple de Francesc Tarafa*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 305-322.

Els dos autors pretenen «estudiar l'origen mític de la fundació de la ciutat de Girona a través de la historiografia generada durant els segles XV i XVI, tant en llatí com en català». Són, doncs, estudiats els punts de vista de Jeroni Pau, Pere Tomic, Joan Margarit, Pere Miquel Carbonell i Francesc Comte, entre d'altres. I són contrastats amb el d'Anno da Viterbo (Giovanni Nanni), 'el gran falsificador', que proposà una genealogia núpida per al fundador mític de Gerunda, Gerió, al qual atribueix tres fills. Anno hauria influït en Nebrija, Luca Marineo Siculo, Anton Beuter i sobretot en Francesc Tarafa, que s'empassà acríticament les propostes d'Anno. Joan Lluís Vives i

assenyaladament Francesc Calça rebateren les tesis d'Annio. Gaspar Roig i Jalpí, altre falsificador acreditat, és el més murri: en escriure la *Crònica* com a fals Bernat Boades «no s'atreveix a assegurar que Girona fou fundada per Gerion; mentre que en el *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, reconegudament escrit en ple segle XVII, ja és Gerion qui funda Girona i qui basteix la torre Gironella». Roig i Jalpí sabia perfectament que foren els humanistes de finals del segle XV i del XVI els qui divulgaren la llegenda de Gerion. — J. de P. [17.875]

M<sup>a</sup> Dolores DÍAZ DE MIRANDA MACÍAS, Ana M<sup>a</sup> HERRERO MONTERO, *La filigrana papelera del peregrino*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 317-338.

Són integrades en aquestes pàgines les dades descobertes per Oriol Valls i Subirà, documentant la fabricació i ús de paper amb aquesta filigrana a Catalunya durant el segle XVI (318-320); la seva presència en arxius de Catalunya (329-330); i set reproduccions de dibuixos diversos de la dita filigrana en paper fabricat durant el segle XVI a Barcelona, Olot, Tarragona i Vic (333-334). — J. P. E. [17.876]

Josep M. PONS I GURI, *Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas, l'any 1527*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 155-224.

L'autor resumeix la història dels titulars dels vescomtats de Cabrera i de Bas des de la guerra civil catalana del segle XV fins a principis del segle XVI, per tal d'aclarir eficaçment «els factors que van comportar que s'introduís en aquells vescomtats la nova dinastia baronial dels almiralls majors de Castella» (155-162). Després descriu el contingut de l'acta de presa de possessió d'ambdós vescomtats per Federique Enríquez de Cabrera, representat pel seu procurador Joan de Villarroel, esdeveniment que s'allargassà del 24 de maig al 3 de juny del 1572 (163-169). És publicat al final el llarguíssim instrument dels notaris Marc i Jaume Joan Coll (171-224). L'autor, pouant en el seu coneixement de la documentació històrica dels dits vescomtats converteix aquesta edició d'un text administratiu en una finestra oberta sobre un esdeveniment social (feudal) captat en tota la seva vivor. — J. de P. [17.877]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *L'obra profana d'Andreu Martí Pineda i la literatura valenciana a la primera meitat del segle XVI*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 78-104.

L'autor fa un esforç per a situar en el context cultural, literari i editorial valencià de la primera meitat del segle XVI dues obretes de tema profà d'Andreu Martí Pineda, autor poc conegut i del qual Martínez Romero resumeix vida i obra. Presenta després *Consells a un casat*, *Consells a una casada* i la *Disputa de viudes i donzelles*, obres en vers de temàtica matrimonial i to lleuger, més aviat tradicionals, lluny de preocupacions humanístiques i assenyaladament del *De institutione feminae christiana* o del *De officio mariti* de Joan Lluís Vives i de la influència que Erasme de Rotterdam tingué a València. Per això les data d'abans del 1528, quan apareix la *Institutio feminae* de Vives. L'edició valenciana del 1561 dels mediocres versos de Martí Pineda al costat del clàssic Roig s'hauria d'explicar no solament a partir del patriotisme lingüístic, ans també perquè la literatura de temàtica matrimonial escrita massivament en castellà a València en aquell moment hauria creat unes expectatives que l'autor aprofità. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.878]

Perellós de PACS, *Noticiari d'una casa noble mallorquina (1539-1576)*. Estudi, transcripció i notes a cura de Jaume ALBERTÍ i Ramon ROSSELLÓ. Presentació: Lleonard MUNTANER (L'Espill, 1), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner 2001, 134 pp.

Perdut l'original, les anotacions privades de Perellós de Pacs es conserven en còpia de Bartomeu Pascual datada el 1870 ara a l'ARM, *Miscel·lànies Pascual*, VIII. Les pàgines introductòries ens presenten autor, família i obra; l'autor és fadrí d'una de les principals cases nobles mallorquines, perseguida per la Germania, 'castellans' del castell de Bellver; ell personalment és donzell i per la muller Paula vinculat a una altra de les grans famílies, els Albertí, ambdós ben coneguts pels respectius testaments (20-22), als quals cal afegir un fragment d'inventari (23); la principal dedicació d'En Perellós sembla haver estat la de negociar amb inversions en censals (18-20), cosa que constitueix el tema principal de les seves anotacions privades; altre tema recurrent són les dades sobre inici, pagues i final del servei dels criats i criades, dels quals fa constar la nació o el poble de procedència; entremig d'aquestes menudències, trobem excepcions com és ara la descripció de la visita de l'emperador Carles a Mallorca l'octubre del 1541, descripció que deixa entreveure que les coses no anaren fines ja des del moment de l'arribada (88-90); assenyalem també la narració del seu empresonament per una fiança (43) i la d'un empresonament de tres encausats i fuga de dos del castell de Bellver (52-53). Hi ha vocabulari de mots inusuals (103-116), bibliografia (117-118) i taules onomàstica (119-124), toponímica (125-126) i de matèries (127-129). — J. P. E. [17.879]

Pablo PÉREZ GARCÍA, Jorge Antonio CATALÀ SANZ, *Epígonos del encubertismo. Proceso contra los agermanados de 1541* (Historia. Estudios), València, Biblioteca Valenciana 2000.

Llibre només conegut per la recensió publicada dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 769-772. — J. P. E. [17.880]

Andrea BATTISTINI, *Il ,De Disciplinis', enciclopedia irenica di Juan Luis Vives*, dins *Le origini della Modernità. I. Linguaggi e saperi tra XV e XVI secolo. II. Linguaggi e saperi nel XVII secolo*. A cura di Walter TEGA, Florència, Leo S. Olschki Editore 1998-1999, I, 153-164.

Títol només conegut per la referència de «Collectanea Franciscana», 71 (2001), 583. — J. P. E. [17.881]

J. A. FERNÁNDEZ-SANTAMARÍA, *The Theater of Man: J. L. Vives on Society*, Philadelphia, American Philosophical Society 1998, XI i 209 pp.

Llibre només conegut per la recensió de Hilmar B. Pabel, dins «The Sixteenth Century Journal», XXX (1999), 487-489. — J. P. E. [17.882]

Valentín MORENO GALLEGO, *Consideracions sobre Joan Lluís Vives als cercles cortesans europeus*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001), 71-95.

Els 'cercles cortesans europeus' eren aquells que en les corts diverses donaven i imposaven la pauta per a l'educació dels cortesans, on entrava la relació del noble cortesà amb les lletres, i l'autor s'encara amb el tema de «com s'hi insereix la figura intel·lectual i personal de Joan Lluís Vives» (72), recordant, primer, la producció vivesiana de caràcter polític (74-75), i esbrinant tot seguit la relació entre l'entorn cortesà i l'elaboració de certs escrits de Vives, sobretot els de la seva etapa anglesa (77-83), a la qual seguí la relacionada amb la cort de Carles V, de qui rebé pensió anyal després del *De concordia et discordia in humano genere*, en la cort del qual, però, havia baixat la valoració social del llatí («la gramàtica era per a estudiants pobres»), la dedicatòria de les *Declamationes sullanae* a Joan de Portugal, i la de les *Exercitationes linguae latinae* al príncep futur Felip I (II de Castella) (84-89). Les atencions dels sobirans a Vives li asseguraren les dels cortesans, en particular les dels valencians (90-94). — J. P. E. [17.883]

Francesc PONS FUSTER, Miquel ALMENARA, *Les relacions dels humanistes valencians amb la cort imperial de Carles V*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001), 39-69.

Durant el regnat de l'emperador Carles foren comptats els valencians que tingueren relació, sobretot estable, amb la cort imperial (40). Entre els qui n'hi mantingueren, els autors assenyalen tres graons, el primer dels quals, tret de Vives, és ocupat pels qui hi tingueren relació duradora: Joan Martí Població, Honorat Joan i Frederic Furió i Ceriol; en segon grau es troben els qui tingueren relació esporàdica, potser perquè no conseguiren pujar al primer grau: Pere Joan Oliver, Joan Martí Cordero, Jeroni Munyòs i Joan Salaia; ocupen el tercer graó els qui dedicaren obres a l'emperador o escriviren sobre política imperial: Joan Bta. Anyés, Francesc Deci, Joan Lluís de Cervelló, Bernardo Pérez de Chinchón, Pere Anton Beuter i Joan Àngel González (44), de cada un dels quals són exposats els mèrits en les pàgines següents [però Honorat Joan (45-46) no féu una lectura d'Ausiàs Marc per als cortesans?] i parcialment traduït el fragment de Salaia enaltint l'emperador per la seva política en la dedicatòria dels *Commentaria in secundum Sententiarum* del 1531 (52-53). En canvi, aquells anys coincidiren amb la dedicació dels humanistes valencians a la universitat i foren protegits per la noblesa del Regne, punt en el qual els autors veuen l'ocasió «de qüestionar algunes idees que han estat exposades sobre l'evolució de l'humanisme valencià i d'estudiar l'encaix d'aquestes idees, prenent com a punt de referència les diverses corts nobiliàries que protegiren el treball d'aqueixos humanistes (56), punt al qual són dedicades les pàgines finals (57-69). — J. P. E. [17.884

Blanca GARÍ DE AGUILERA, *Vidas espirituales y prácticas de la confesión. La recepción y transmisión de la auto-biografía espiritual femenina en la península ibérica y el Nuevo Mundo*, dins «Misc. Riu, II», 679-696.

Elisabeth RHODES, Y yo dije, sí Señor, *Ana Domenge and the Barcelona Inquisition*, dins *Women and Inquisition*, edited by M. E. GILES, Baltimore, John Hopkins University Press 1999, 134-154.

L'autora considera que les memòries escrites per religioses o dones similars «son textos que pertenecen a un proyecto literario común, fruto de la dirección espiritual y del diálogo entre confesores y mujeres devotas» (680). Dins aquest marc són presentades la mallorquina Isabel Cifre [cf. ATCA, XXI (2002), 1004, núm. 17.067-17.068, i 1011, núm. 17.096-17.097], autora de *Vida y revelacions de sor Helisabeth Cifra*, de Palma de Mallorca, Biblioteca March, *Manuscrits*, cas en el qual és el confessor, Gabriel Mora, qui escriu les descripcions de vivències espirituals rebudes en confessió (689-690); i la perpinyanesa Anna Domenge, que per manament del confessor féu escriure a una companya Petronila Piereç les seves vivències espirituals (*Autobiografía de Anna Domenge*, Barcelona, BU, ms. 1038), amb les quals es barregen les de les germanes Petronila i Ana María Piereç; Domenge fou objecte de l'interès de la Inquisición Española els anys 1609-1610 (691-693).

El segon títol se centra en les esmentades investigacions de la Inquisición Española [sense que, però, resulti clar si l'autora coneix el procés inquisitorial]. — J. P. E. [17.885-17.886

Pere MOLAS I RIBALTA, *Noblesa absentista i retòrica catalana*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 27-41.

L'absentisme de la gran aristocràcia de Catalunya a l'època moderna es compensava únicament a nivell retòric: discursos, gests, ritus. A base de bibliografia publicada i d'algun document de Barcelona, AHPB, l'autor analitza aquesta dialèctica en el cas dels Montcada-Aitona, dels Cardona i d'altra noblesa menor. Els moments de polarització d'aquesta dialèctica són, naturalment, la crisi del 1640 i la Guerra de Successió. Durant el segle borbònic per antonomàsia i més enllà, «la història es repetia, però en un context prou diferent». — J. P. E. [17.887

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Sobre Beatriu Fernández de Córdoba (1523-1553) i la seva família*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 69-102.

Muller de Ferran Folc de Cardona-Anglesola, almirall del regne de Nàpols, qui sufragà l'edició barcelonina, 1560, de les *Obres del valeros cavaller y elegantíssim poeta Aussisàs March* (82-93), néta del Gran Capitán (82-83 i 71-75), aveïnada a Barcelona al carrer Ample i parroquiana dels Sants Just i Pastor, és objecte d'aquestes pàgines per la documentació final de la seva vida, el testament i inventari de béns (69-71); text d'ambdós documents, de Barcelona, AHPB, *Joan Jeroni Canyelles*: 94-102); és també transcrita la inscripció del sepulcre dels Cardona-Anglesola en l'església del convent de Bellpuig (76-80) i resumits el testament de Ramon Folc de Cardona-Anglesola, Nàpols 1522, i els capítols matrimonials entre Ferran i Beatriu (93-94), resums transcrits del *Índice y sumario de las escrituras que están el archivo de Bellpuig del duque de Sessa*, ara a Cervera, AHC, principal font de les presents pàgines, amb l'Arxiu del Marquès de Caldes de Montbui, *Papers del carrer Ample*. Entre les joies d'aquella dama consten «un llibre d'hores en pergamí, molt sumptuós, i tres saltiris amb incrustació de pedreria» (70 i 101). — J. P. E.

[17.888]

Arturo LLIN CHÁFER, *San Juan de Ávila y los arzobispos santo Tomás de Villanueva y san Juan de Ribera*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», 53 (157-179).

Pàgines de visió global. La relació de Juan de Ávila amb Tomàs de Villanueva es basa en la coincidència d'ambdós a Sevilla en un moment en què era fort l'influx espiritual de Fernando de Contreras (158-162); Juan de Ribera nasqué a Sevilla el 1532 i la seva relació amb Ávila començà els anys universitaris de Salamanca; ja bisbe i arquebisbe mantigué la relació personal i procurà de posseir un volum de sermons, l'actual ms. 1049 de València, Col·legi del Patriarca, en part autògraf de Ribera (174-176); aquella relació resultaria enfortida per la de Ribera amb Luis de Granada (177-178). — J. P. E.

[17.889]

Stefania PASTORE, *A proposito di Matteo 18. 15. correctio fraterna e inquisitione nella Spagna del Cinquecento*, dins «Rivista Storica Italiana», CXIII (2001), 323-368.

En la persecució de l'heretge, la Inquisició Espanyola no s'aturava ni davant el secret de confessió, i segons l'autora «i gesuiti... non esitavano a rompere il segreto sacramentale per denunciare eventuali difetti di confratelli ai superiori» (326, nota 4), i molt més si es tractava d'heretgia oculta. Hi hagué discussions entre teòlegs i juristes, sense que manqui una lletra d'informació sobre el fet que pel Camp de Tarragona un antic cistercenc feia córrer que «la confession no era necessaria»: 348). Jeroni Nadal, en canvi, tant en les *Orationis observationes* com en les *Epistolae*, considerava adient als objectius pastorals de la Companyia l'ús del privilegi pontifici d'absoldre 'in foro conscientiae' l'heretge ocult però penedit (350), tema que al cap de poc esdevindria cas de ,espada y capa' entre Inquisició i Companyia (353-366). — J. P. E.

[17.890]

Luca D'ASCIA, *Frederic Furió i Ceriol. Entre Erasme i Maquiavel*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001), 123-154.

Traducció catalana de l'article de l'autor resumit per als lectors d'ATCA, XX (2001), 982-983, núm. 16.110. — J. P. E.

[17.891]

Antonello MATTONE, *Il regno di Sardegna e il Mediterraneo nell'età di Filippo II. Difesa del territorio e accentramento statale*, dins «Studi Storici. Rivista Trimestrale dell'Istituto Gramsci», 42 (2001), 263-335.



Perduda La Goleta per a la monarquia hispànica a mans dels turcs, Sardenya es trobava a la primera línia de la tensió entre els dos blocs (Cristiandat i Islam) i això li assegurava una particular atenció en la política general de la monarquia. I el primer pas fou el d'encarregar una informació sobre l'estat de les costes sardes a Marc Antoni Camós i Requesens (epitafi: 263, nota 1), que entorn el 1572 presentava dues diverses *Relación de todas las costas marítimas de lo (!) Reyno de Cerdeña*, ara a Simancas, AG, *Estado* (263-265 i 293). Sardenya pertanyia a la Corona catalano-aragonesa, pluralment manifestada, per exemple en l'«attacco deciso alle libertà ,forali'» que sofrien tots els regnes per part de la monarquia (269-270); en el paral·lelisme entre les estructures polítiques tant municipals com estatals o corts i en la utilització de la llengua catalana com a pròpia de les Corts sardes (271; 316-317); en el sistema defensiu (i la seva financiació) a base de torres de guaita, inspirat en *De la fortificació e guarda ordinària del Regne de València*, del 1565 (291); igual com a Mallorca, també fou establert el tribunal de la Reial Audiència, «ad usum Regiae Audientiae Principatus Cataloniae» (325). — J. P. E. [17.892]

Gonzalo FERNÁNDEZ-GALLARDO J., *La supresión de los franciscanos conventuales de la Corona de Aragón*, dins «Archivo Ibero-Americano. Revista Franciscana de Estudios Históricos», LX (2000), 217-241.

A base d'antigues cròniques franciscanes i de publicacions recents, són resumits els actes oficials de substitució dels franciscans conventuals pels franciscans observants, realitzats amb assistència de totes les autoritats l'onze de maig del 1567, tant a Sant Francesc de Barcelona, com a Sant Francesc de Palma de Mallorca (220-224). La segona part de l'article exposa les possibles raons per les quals ambdues autoritats s'associaren a imposar aquella substitució. — J. P. E. [17.893]

J. Enric MUT I RUIZ, *La biblioteca de don Joan de Vic, bisbe de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 339-368.

En ésser nomenat l'any 1573 bisbe de Mallorca, el noble valencià Joan de Vic encarregà l'inventari dels seus béns, la tercera part del qual és dedicat a la biblioteca, en aquell moment formada per quatre-cents seixanta-un títols, amb cinc-cents vuitanta-cinc volums, només superada el 1550 per la del duc de Calàbria i ho seria el 1611 per la del patriarca Juan de Ribera (340-342); «el text s'edita complet, anotat pel que fa a la biblioteca» (342), [dels volums de la qual només són coneguts autors i títols, sense llocs d'edició]; hi trobem exemplars d'Antoni Beuter, *De cermóniis missae* (347/33); Joan de Timoneda, *Alivio de caminantes* (347/35); ,Auzias March, duo tomi' (347/42); *Floresta de varia poesia* (352/170: València 1562); Jaume Peres de València, *In psalmos* (354/229 i 231); Montanesii (Miquel Montanyès), *Dialectica* (357/294: València 1563 i 1564); Raymundi Lulli, *Unus tomus* (?) (359/368); Stella (Joan Cristòfor Calvet d'Estrella), *De bello aprodísseo* (361/395); Vives, *De {causis} corruptarum {artium}. De disciplinis* (363/456); Vincen-tii, *Sermones*, tres tomi (363/457); posseïa també un missal i un pontifical (345). Hi ha taula alfabètica de noms (364-367). — J. P. E. [17.894]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Documents inèdits del Consell de Cent sobre la Visita Apostòlica de Montserrat (1582-1585) (I)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 74 (2001), 73-130.

La convivència entre monjos castellans i catalans a Montserrat arribà a ésser tan conflictiva que, al final, les dues autoritats supremes s'acordaren a posar-hi el remei d'una visita apostòlica, inicialment encarregada al bisbe Benet de Tocco, i per mort d'aquest al també bisbe Francesc de la Figuera (74-81). Les autoritats de la Ciutat de Barcelona intervingueren en l'afer, tal com demostren els cinquanta-sis documents ací transcrits de l'AHCB, *Lletres closes i Deliberacions del Consell*. En aquest sentit són particularment interessants les lletres de la Ciutat de Barcelona al rei formulant les dues queixes bàsiques: la múltiple marginació a Montserrat dels monjos naturals

de la Corona Catalanoaragonesa en comparació dels ,monjos estrangers' (o no són admesos o no arriben a càrrecs: en un segle només havien estat abats un valencià, Miquel Forner, i un català, Bartomeu Garriga) i l'administració descontrolada, quan no expoli, dels béns del monestir (82-84; cfr. 86-87; 99-101, 106-108); i el memorial signat nominalment pels monjos catalans al Consell de Cent, exposant la situació (121-124). Els altres documents corresponen, en general, a les decisions preses pel dit Consell en relació a gestions en l'afer. — J. P. E. [17.895]

Miquel YLLA-CATALÀ i GENÍS, *Un receptari del segle XVI, la Concòrdia de Barcelona de l'any 1587, a la Biblioteca Episcopal de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 187-194.

Després d'una breu descripció de la biblioteca i de l'arxiu episcopal de Vic, l'autor innova d'haver-hi trobat un receptari «relligat en pergamí en molt mal estat de conservació» i de més a més, mancat de les primeres i de les darreres pàgines, que resultà ésser un exemplar de la *Concordia Pharmacopolarum Barcinonensium* del 1587 (189), del text de la qual dóna alguns fragments; assenyalen que conté sis receptes atribuïdes a Arnau de Vilanova (190); que n'és ací transcrita una de Bernat de Granollachs (191) i alguna altra (192-193). Els exemplars ara coneguts d'aquella edició serien vint-i-tres (194). — J. P. E. [17.896]

Eulàlia MIRALLES i JORI, *Notícies sobre l'Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona (c. 1588/89)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri», 307-318.

Les successives edicions de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* entre el 1495 i el 1704, portaven una informació sobre comtes-reis, que en les dues esmentades començava amb la donació del Regne d'Aragó al comte de Barcelona, mentre l'edició del 1588 conté l'*Epítome...* esmentada en el títol, l'autoria de la qual és atribuïda a Francesc Calça o a Pere Antoni de Viladamor; els darrers anys semblava vèncer el primer, però l'autora sospesa les raons textuals o històriques a favor de cadascú, amb el propòsit de fer valdre «dos fets -la data límit de 1583 i els setges- que no permeten descartar Viladamor com a autor de l'*Epítome*» (318: [Viladamor morí el 1585; i la referència als setges de Théroanne i Hesdin per l'exèrcit de Carles V s'explicaria més per la presència de Viladamor en aquells fets]). — J. P. E. [17.897]

Javier LÓPEZ DE GOICOECHEA ZABALA, *Marco Antonio de Camós (1544-1606): Neoplatonismo y política en el barroco hispano*, dins «La Ciudad de Dios», CCXIV (2001), 55-85.

Nat a Barcelona i mort a Nàpols després d'una vida dedicada primer a la política com a administrador de Sardenya i després a l'estudi en la religió dins l'orde augustinià, publicà dues obres, *Microcosmia y gobierno universal del hombre cristiano*, i *La fuente deseada...* (Barcelona, 1592 i 1598), en les quals propugna respostes a les preguntes reals a base d'un humanisme sapiencial sota la llum de Crist (60), d'on dedueix una ,imago hominis', cimal de l'escala dels éssers i microcosmos, forjador del món, i sobretot capacitat a configurar-se interiorment (61-66); una ,imago societatis', en col·laboració i concòrdia com un eixam d'abelles (67-71); una ,imago regis' amb tres virtuts, la religió envers Déu, la justícia envers els súbdits i el domini damunt l'exèrcit, i set condicions de justícia (72-79); i una ,ratio mystica politica', on deixa clara la diferència entre els camps civil i eclesiàstic, però admet una certa supervisió moral del papa damunt els estats (80-85). — J. P. E. [17.898]

Valentí GUAL VILÀ, *La crisi política catalana de finals del segle XVI. Elements complementaris*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 65-85.

L'abat de Poblet, Francesc Oliver de Boteller, durant el seu segon trienni de diputat eclesiàstic en la Generalitat de Catalunya (1596-1599), aplegà documentació d'aquest organisme que ha restat a l'Arxiu de Poblet, d'entre la qual transcriu lletres oficials relatives a alguns afers conflictius en la relació amb la corona o amb els seus oficials: el de les divuitenes, que pertany al primer trienni al cap de la Generalitat (1587-1590), resumit en el *Memorial de las cartas más importantes que ha escrito... el señor Abad de Poblet* (68-90); el de les comandes de l'orde de Sant Joan atribuïdes contra constitucions de Catalunya (70-78); i els de les noves obres del Palau de la Generalitat i del terç tramès a defensa del Rosselló (79-84). El fons del problema és sintetitzat en una frase del 1597: «V. Magestat, ensemps ab la cort general, han disposat e observat en lo que toca a la llibera administració del General de aquest Principat... havent-se los dits predecessors y V. Magestat abdicada la potestat de poder dispondre ni ordenar altre del que ells [els diputats dels tres braços] hauran disposat y ordenat en lo exercici de son ministeri...» (79). — J. P. E. [17.899]

Eduardo GALVÁN RODRÍGUEZ, *Aproximación institucional al Consejo de Aragón a la luz de los manuscritos de Londres y París (1586-1589)*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXVIII (1998), 239-384.

La solució donada durant els regnats dels Àustries a l'encaix de la unitat de la monarquia amb la diversitat dels regnes (244) ha conduït l'autor a aquest estudi, dividit en tres parts: evolució històrica fins a Felip II (247-259); i durant el regnat d'aquest, amb particular atenció a la dels anys 1586-1589, car aquests són més coneguts gràcies a la documentació conservada a Londres, BL, *Addit.*, 28382-28383 (242), on trobem la funció del dit consell com a defensor de les prerrogatives reials, amb la consegüent tensió amb les institucions representatives de la terra (264-265), i en concret amb les catalanes (281-283). Les pàgines següents exposen l'estructura interna del dit consell, la seva relació amb els altres de la cort reial i les seves funcions (285-364), entre les quals hi havia la censura i llicència de publicar llibres (353-354). Hi ha bibliografia (377-384). — J. P. E. [17.900]

Marcel MIQUEL I FAGEDA, *La cançó de Les monges de Sant Amanç: una versió inèdita*, dins «Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1999-2000 [2001], 33-49.

Segons el *Llibre de exercici de jurisdicció* de la col·legiata de Sant Joan de les Abadesses, el 1594 el jutge amonestava Jaume Roca perquè «dicta, se trau o compon y a altres ensenya» cançons com «la de las Monjas de Sant Amans, molt difamatòria y falsa» (41), que sembla transportada de França [i, essent de tema denigratori de la vida religiosa, podria tenir relació amb les posicions anticatòliques dels hugonots?]; de fet, una *Cançó de les monges de Sant Amanç* es transmeté per tradició popular i fou enregistrada en versions diverses per folcloristes dels segles XIX i XX. Ací en són publicades dues, procedents de Montserrat, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya, Materials Aguiló* (44-46). També hi ha la música aplegada de forma independent de les versions esmentades (47). — J. P. E. [17.901]

Antoni VAQUER ALOY, *En el quart centenari de la seva mort: Antoni Oliba i el dret català*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 227-237.

Resum biogràfic d'Antoni Oliba (1534-1601), que aporta documentació nova de Lleida, ACatedral, de Barcelona, ACA, i d'autors contemporanis com Jeroni Pujades. En la segona part hi és estudiat el jurista, autor d'uns *Commentarii de Actionibus* (dret privat), en dos volums, reeditats els anys 1997-1998, i del *Commentarius ad usaticum Alium namque de iure fisci, lib. X Constitutionum Cataloniae* (dret públic), Barcelona 1600. Oliba escriu per combatre el desconeixement del dret català dels advocats del Principat, i així «el llibre tercer de la primera part de l'obra pot considerar-se com la primera història i la primera exposició impresa amb pretensió de completesa del

dret català». De fet, Oliba equipara el dret català al ,ius commune' en demanar per a aquell el mateix tractament científic que hom aplica al dret romà. — J. de P. [17.902

Jordi NADAL, Emili GIRALT, *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Traducció d'Imma ESTANY i MORROS, pròleg de Jaume TORRES, Vic, Eumo Editorial 2000.

Traducció catalana de l'estudi que, publicat a França el 1960, es constituí en pioner de les investigacions sobre immigració gavatxa a Catalunya durant els segles barrocs; la traducció no ha modificat els elements d'aquella edició. — J. P. E. [17.903

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Biblioteques, llibres i lectors. La cultura a Menorca entre la Contrareforma i el Barroc*, Barcelona i Maó, Institut Menorquí d'Estudis, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.904

Juan Francisco BALTAR RODRÍGUEZ, *Las negociaciones del Consejo de Aragón en el siglo XVII*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 267-313.

Les dites negociacions giraven entorn al secretari general del Consell d'Aragó, la figura i importància del qual és dibuixada en les primeres pàgines (267-275); fou particularment dubtós el límit entre competències de secretari (particular de cada regne) i les de protonotari (per a tots els regnes de la corona) (276-279): són presentats els secretaris de Catalunya (281-283), de València (283-285), de Mallorca amb les altres illes (285-286), de Sardenya (287-293) i la de l'Orde Militar de Montesa (293-300) durant els regnats de Felip II i Felip III (III i IV de Castella); en el darrer, foren nomenats vuit secretaris que no tenien experiència en afers de cancelleria (304); el secretari de Catalunya era normalment ascendit al càrrec suprem de protonotari (304). Hi ha llista nominal de secretaris (306-309), dades que són presentades en quadre sinòptic (310-313). — J. P. E. [17.905

Pep VILA, *El viatge de Thomas Platter per la Catalunya del segle XVI*, dins «Revista de Catalunya», núm. 164 (juliol-agost de 2001), 116-133.

L'any 2000 l'editor parisenc Fayard ha publicat la traducció francesa del llibre, editat en alemany el 1968, en el qual el suís Thomas Platter aplegava els records del seu viatge per la Vall del Rose, Occitània i Catalunya. Recordada la literatura de viatges relacionats amb el nostre país (116-117) i presentada la família Platter (118-119), Thomas, després d'aprendre tant francès com occità a Montpeller, el 1599 entrava a Catalunya per Salses fent-se passar per comerciant occità; ultra les descripcions més o menys usuals (no se li escapà el fenomen del bandolerisme, ni la presència de la Inquisició Espanyola, ni la vitalitat del port de Barcelona), Platter té una curiositat particular en allò que es refereix a ensenyament i pràctica de la medicina, anotant el nombre de metges de les capitals (vuit a Perpinyà, vint-i-dos a Barcelona); als fets culturals més destacats (la càtedra de lul·lisme a Barcelona no tenia activitat «per la senilitat que patia el titular» (123); i a la llengua particular, en la qual eren redactats els documents personals com certificats de sanitat o lletres de canvi (124-130). — J. P. E. [17.906

Emilio CALLADO ESTELA, *En torno a la beatificación del arzobispo de Valencia fray Tomás de Villanueva en 1618*, dins «Anales Valentinus», 54 (2001), 355-371.

L'ambient de contrareforma impregnà tota la vida valenciana i un dels seus aspectes fou el d'exaltació dels propis i recents sants; i així, la cort del 1604 repetí per a la beatificació de Sant Tomàs de Villanueva la col·laboració econòmica que el 1585 havia estat assignada a la de Sant Lluís Bertran; és transcrit el fur (356-358), en virtut del qual una comissió d'electes (358, nota 8) permeté d'assegurar els passos previs, en particular el procés de testimoni, conservat a València, ARV, *Reial* 527 (358-360); el document papal de beatificació arribà el 1618 (360-361: traducció castellana contemporània: 369-370) i desencadenà un seguit de festes, conegudes per la crònica de Gerónimo Martínez de la Vega, *Solemnes y grandiosas fiestas...* (262-366 i 368-371); fou escollit patró de la ciutat (366-367). — J. P. E. [17.907

Pasqual MAS i USÓ, *Antonio Folch de Cardona y La Jácara del Mellado*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 323-334.

Gènere de fets en el límit de la legalitat, amb arrels a València com *Lo Somni de Joan Joan o Lo procés de les olives*, cultivat per escriptors castellans del Barroc, també en l'episodi del Mellado (323-325), ho fou també pel valencià Antoni Folch de Cardona en la seva única 'jácara', en què dues de les seves professionals defensen llur pinxo d'haver assassinat un client de bordell i l'alliberen de la forca; resumeix l'argument (325-327), són presentats els cinc manuscrits que han conservada la peça (Barcelona, Institut del Teatre; València, AM; i Madrid, BN, mss. 15403, 17160 i 16. 29245) i n'és editat per primera vegada el text a base dels dos primers exemplars madrilenys, amb aparat crític (329-334). — J. P. E. [17.908

Mariano LAMBEA, *Los villancicos de Joan Pau Pujol (1570-1626). Contribución al estudio del villancico en Cataluña*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 231-237.

Resum i esquema de tesi doctoral, elaborada amb la doble finalitat d'establir un catàleg de les nades i romanços religiosos de Joan Pau Pujol, i d'esbrinar la seva col·locació dins la història de la música barroca, A partir d'inventaris i memorials, haurien estat cent-un, però només se n'han conservat vint-i-quatre, alguns dels quals en la biblioteca del rei de Portugal; són estudiades les característiques literàries i ideològiques dels texts, llur transmissió per obra dels diversos copistes i la tècnica compositora, atesa la relació entre text i música. — J. P. E. [17.909

Enric PRAT, Pep VILA, *Una versió desconeguda del Ball d'En Serrallonga*, dins «Onzè Col·loqui», III, 217-251.

A Perpinyà, Biblioteca Particular Puiggarí, es conserven divuit folis, on fou copiada el 1804 (220 i 221) aquesta versió desconeguda de *Lo Ball d'En Serrallonga*; el text no presenta dialectalismes rossellonesos, i d'altra banda és documentat que durant el segle XVIII el *Ball...* era representat al Rosselló (218). Hi ha transcripció anotada del text (221-251). — J. P. E. [17.910

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Las lecturas de las dones i dels sectors populars a la Barcelona del Sis-cents (1600-1660)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 162 (maig de 2001), 25-47.

Només seixanta-cinc dels 3.324 inventaris 'post mortem' trobats a l'AHPB de Barcelona informen de l'existència de llibres propietat de dones, la majoria (trenta-set) pertanyents a classe menestral (25-26); només en trenta-dos casos són consignats els títols, normalment de temàtica religiosa; i només en dos casos d'exemplar únic, els títols són profans: *Las seys comedias de Terencio...*, Alcalá de Henares 1583; i *La Diana* de Jorge de Montemayor (25-28). Per a l'autor els 'sectors populars' eren constituïts de «menestrals, camperols, jornalers, mariners, botiguers, cirurgians, apotecaris, estudiants i escrivans» i llurs llibres són coneguts en cent quaranta-dos casos (35); predominen els vo-

lums de tema religiós (37-41), sense que manquin els títols d'informació sobre fenòmens naturals (41-42), de poesia, d'història o d'arquitectura i àdhuc d'artilleria, els de gramàtica tant llatina com grega, o d'entreteniment (42-45). Hi ha bibliografia (47). — J. P. E. [17.911

Laia VALLÈS I CASAS, *La Nativitat del comte de Santa Coloma*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 87-118.

Nascut el 1593, comte de Santa Coloma des del 1606 i casat el 1612, Dalmau III de Queralt i Codina, l'any 1619 encarregà a l'astròleg Sebastià Vilagut un seu pronòstic astrològic, *Judici Astronòmic* *acerca del que lo Cel té imprimit...* *del compte de Santa Coloma*, conservat a Barcelona, AHCB, A-193, tant en original català com en traducció castellana; són ací transcrits els títols dels tretze capítols i resumits, sovint amb transcripció de fragments, els pronòstics (93-110; un d'ells li predeïa que no tindria «dignitats ni càrrechs notables»: 107). Són transcrits els símbols i cinc mapes astrals inclosos en aquell text (112-117). Hi ha bibliografia (118). — J. P. E. [17.912

Josep GALOBART, *L'autèntic primer cognom de Joan Carles i Amat*, dins «Serra d'Or», núm. 494 (2001), 85.

Corregint allò que diuen i encara defensen algunes obres de referència, l'autor afirma i demostra que el primer cognom de qui fou autor, entre d'altres obres, de *Quatre cents aforismes catalans* amb més de quaranta edicions després de la primera del 1636, és «Carles», tal com es dedueix del fet que els seus pares eren Joan Carles i Joana Amat; en donen testimoni la documentació de l'AM de Monistrol de Montserrat (i la de l'AP d'abans del 1936), i l'apel·latiu de «doctor Carles» amb què fou conegut. — J. P. E. [17.913

Emilio CALLADO ESTELA, *La biblioteca del arzobispo fray Isidoro Aliaga (1568-1648)*, dins «Escriptos del Vedat», XXXI (2001), 283-332.

[Els estudis de l'autor sobre Isidoro Aliaga són ben coneguts dels nostres lectors: cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms. 16126-16130; XXI (2002), 846, núm. 16494; 1016-1017, núm. 17119]; ací ens ofereix l'inventari de llibres de la seva biblioteca, part del més general dels béns «post mortem», conservat a València, AC, lligall 79. Hi trobem exemplars que recauen en el nostre camp: Vicent Justinià Antist, *Tratado de la Inmaculada Concepción...* (290); *Aureum opus regaliū privilegiorum civitatis et regni Valentie* (291); Pere Anton Beuter, *Primera parte de la crónica...* (293); Francesc Boil, *Nuestra Señora del Puig*; *Concilium Provinciale Valentinum...* 1565; *Constitutiones de la capilla y colegio del Corpus Christi* (297); *Constitutiones Metropolitanae Ecclesiae Valentinae* (298); Francisco Diago, *Anales del reino de Valencia* (299); Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones*; *Pastorale* (300); Gaspar Escolano, *Década primera...*; Francesc Escrivà, *Vida de D. Juan de Ribera...*; Josep Esteve, *De bello sacro...*; *Sacri Rosarii...*; Nicolau Factor, *Sermones de Sanctis* (301); Antoni Honcala, *Commentaria in Genesim* (193); Juan de Ribera, *Regla y constituciones de las monjas reformadas...* (305); Álvaro de Luna y Mendoza, *Definiciones... de Montesa y Sanct Jorge* (306); Dionís Pau Llopis, *Flosculum de clericorum et sacerdotum excellentiis...*; Tomàs Maluenda, *De anticristo*; *De paradiiso voluptatis* (307); Joan Bta. Monllor, *Paraphrasis et scholia...* (309); Pere Joan Nunyes, *Institutionum Rhetoricarum...*; Marc Antoni Ortí, *Siglo cuarto de la conquista de Valencia* (310); Francisco Peña, *Vita sancti Raymundi de Pennaforti* (312); Jaume Peres de València, *In psalmos...* (313); Lluís Pons d'Icart, *De las grandezas... de Tarragona* (314); Miquel Bartomeu Salom, *Controversia de justitia...* (316); Baltasar Sorio, *Sermonum de sanctis...* (318); Joan Gil Trullench, *Bullae Sanctae Cruciae expositio...*; *De obligatione assistendi et canendi...* (319-320) i Jerónimo Zurita, *Anales...* (321); entre la llista de no identificats sembla que recauen en el nostre tema, el de fr. Joan Martí, *Tractatus de spiritualibus documentis*, i el *Catecisme* del bisbe de Tortosa, Gaspar Punter (323, núms. 442 i 449). — J. P. E. [17.914

Pep VILA, *Reginald Poc, escriptor i predicador dominicà. Apèndix* de Miquel STJGAR, dins «Annals 1999-2000 [2001]». Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 115-140.

Afincats a Planoles de la Vall de Ribes, dels Poch hauria sorgit el dominicà que actuava al Rosselló en la primera meitat del segle XVII: escriví la censura a la traducció castellana de Miquel Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura...* (136) i fou autor del *Compendio de la vida, muerte y milagros de... San Galderique de Canigon y San Isidro de Madrid*, Perpinyà 1627 (117-119) i de la *Historia de la vida y milagros del glorioso mártir S. Magín*, Barcelona 1630 (119-120 i 124); escriví sermons diversos, manuscrits a Barcelona, BU, mss. 1092, 1097 i 1406 (120-121). Ací són transcrits els *Goigs del gloriós llaurador / Sant Galderic, confessor* (125-128); *Goigs de Sant Isidro, pagès* (128-131); i *Goigs del gloriós mártir / Sant Magí* (131-135). — J. P. E. [17.915]

Lluís de PEGUERA, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Catalunya, y matèrias incidents en aquellas*. Facsímil de la edició de Rafael Figueró (1701). *Estudi introductor* de Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, Madrid-Barcelona, Contro de Estudios Constitucionales-Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1998.

Publicada per primera vegada a Barcelona el 1632, reeditada allí mateix el 1701, en ambdós casos en el marc de la preparació de sengles Corts de Catalunya, és ara novament publicada de forma reprogràfica, que ofereix el text del 1701 (una anterior reproducció del 1974 havia difós el text del 1632) amb un estudi del prof. de Montagut, únic element nou de l'edició. Hi trobem una biografia de Peguera i de la seva obra jurídica (XIV-XXX); la *Pràctica...* equivalia a un reglament de les Corts de Catalunya, escrit en sintonia amb la tradició doctrinal d'on sorgiren les corts, sense que, però, arribi a concretar el seu pensament en el tema bàsic de les relacions entre rei i representació de Catalunya i, doncs, en el tema de pactisme. — J. P. E. [17.916]

Xavier TORRES SANS, *Els naturals i el rei natural en la Catalunya de la Guerra dels Segadors: a propòsit d'un Sermó de Gaspar Sala (1641)*, dins «Misc. Prats», I, 221-240.

«La Guerra dels Segadors (1640-1652/59) va ser també una guerra d'idees o arguments polítics» (221), que aprofità les facilitats d'arribar a gran nombre de lectors ofertes per la impremta. Ja abans del 1640 era ben coneguda a Barcelona la publicació de fulls transmissors de notícies (223-224), però en la situació creada el 1640 els escrits vehiculaven ‚preceptes jurídics i polítics‘, destinats als cercles del poder, però que també suscitaven ‚notable expectació popular‘ (224-225), i així Francesc Martí i Viladamor volia «reducir a términos del derecho» les alteracions de Catalunya en la *Notícia universal de Catalunya*. Un altre concepte utilitzat en aquella situació fou el del ‚rei natural‘ (226): ‚naturalesa‘ era la base mateixa de la pertanyença a una comunitat política, que es traduïa en exigència de fidelitat mútua entre sobirà i súbdits; per això, «una bona part dels opuscles i tractats polítics catalans de la guerra dels Segadors s'escrigueren i s'imprimiren per tal de provar la fidelitat innata de la ‚nació catalana‘». Gaspar Sala elaborà amb particular dedicació el concepte de ‚rei natural‘ (227). Exposada la doctrina política tradicional sobre el binomi ‚naturalesa-lleialtat‘ (227-234), l'autor recorda que en la polèmica cada una de les parts insistia en aquell extrem (naturalitat vs. lleialtat) que li era favorable (234-236); per la seva banda, Gaspar Sala exposava la ‚naturalitat‘ entre Catalunya i França en el *Sermó chronològich del illustre mártir y patró... Sant Jordi* (234-238); des de banda francesa algú presentava Catalunya no pas com empeltada ans com usurpadora de França (239-240). — J. P. E. [17.917]

Rafael RAMOS, *El "Cancionero del Barón de Claret": fama de Lope de Vega y Calderón de la Barca en la Cataluña del siglo XVII*, dins «Misc. Prats», I, 363-379.

Reconeixement reial de Felip IV per la col·laboració durant la Guerra del 1640, Martí d'Areny i Erill era ennoblit el 1654 amb títols diversos. La nova situació exigia una elevació cultural, manifestada en l'actual ms. 2.222 de Barcelona, BC, ací descrit (365-369), el text del qual

manifesta una «abrumadora presencia de Lope de Vega» (369), tant d'obres no dramàtiques com sobretot dramàtiques (371-375), sense que hi manquin fragments de Pedro Calderón de la Barca (376-378). — J. P. E. [17.918]

Joan BUSQUETS, *Catalunya i la Pau de Westfàlia. La missió diplomàtica de Fontanella al Congrés de Münster*, dins «Misc. Prats», I, 241-259.

Des que Catalunya escollí per sobirà el rei de França després dels esdeveniments del 1640, es trobà immersa en la Guerra dels Trenta Anys i sotmesa a les decisions internacionals per a la solució de la dita guerra preses en el Congrés de Münster i en la Pau de Westfàlia. El 1643 les institucions catalanes nomenaren representant seu Josep Fontanella, que oficialment era a Münster membre de la delegació francesa, però el cardenal àrbitre, Fabio Chigi, pressionat per la delegació espanyola, mai no el volgué reconèixer com a representant de Catalunya i aquestes pàgines resumeixen, a base de la correspondència del dit cardenal amb el secretari d'Estat del Vaticà i amb el nunci a París conservada a la BAV, *Barberini lat. 8535, i Chigi, A.III.67*, els inútils intents constants de Fontanella a ésser rebut i escoltat i els temes que havien d'ésser solucionats (248-256); a mig desembre del 1644, quan França ja havia decidit permetre la desmembració de Catalunya, el rei el cridà de sobre a París (257). Tot i la protesta de les institucions catalanes contra la desmembració, aquesta fou imposada i Fontanella, desenganyat a Perpinyà, entrà en l'Orde de Predicadors (258-259). — J. P. E. [17.919]

*Histoire de l'ermitage de Notre-Dame de Nuria et des principaux Miracles qui s'y sont opérés traduite du catalan par M<sup>me</sup> L. de P[ÉYRALADE]*. Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1998, [XXX] i 254 pp.

Francesc Marès publicava a Barcelona el 1666 la *Història e miracles de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Núria*. Dos segles després sortia a Tolosa de Llenguadoc la traducció francesa feta sobre l'edició catalana del 1864 per una senyora, de la qual només és conegut el cognom. Ara el Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès reedita aquesta traducció, completada amb una *Nota preliminar* de Miquel Sitjar i Serra en català (VI-XVI) i en francès [XVII-XXVIII], en la qual completa amb dades sobre l'autor el silenci que li imposà la traductora; l'autor de la nota preliminar recorda la contribució d'autors rossellonesos com Joan Amade i Josep Sebastià Pons, que subratllen la fluïdesa virgiliana de la prosa de Marès i, per comparació entre els texts de les diverses edicions catalanes, arriben a la conclusió que la utilitzada per la traductora fou la de Barcelona 1864. — J. P. E. [17.920]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *L'escultor vigatà Feliu Vidal i l'església parroquial de Sant Feliu de Pallerols*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 173-186.

El *Llibre d'obra* de l'AP d'aquella població i els seus llibres notariais, ara a Olot, AHC, *Sant Feliu de Pallerols*, completats amb l'ADG, *Sèrie U (Regesta Litterarum)*, d'on resulta que el temple parroquial, destruït pels teratrèmols dels anys 1427-1428, no començà a ésser substituït per un de nou fins a la segona meitat del segle XVI i no es completà fins al 1631. Quaranta anys més tard hom empenia la construcció del retaule principal, que encomanava a Feliu Vidal (177-182), i cap a mitjan segle XVIII li era completada la dauradura i el nou sagrari (182-185). Són transcrites dels esmentats fons notariais dues èpoques, amb les quals Feliu Vidal reconeixia haver cobrat tota la seva feina (185-186). — J. P. E. [17.921]

Pep VILA, *De com un mestre de minyons barceloní va demanar permís per a establir-se a Girona (1637)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 335-338.



És publicada la instància, conservada en el *Manual d'Acords* del 1637, presentada als jurats de Girona pel batxiller i mestre de minyons Esteve Mas, natural de Barcelona, que havia exercit a Cervera el 1631. Hi ha una «bibliografia sumària de referència» sobre ensenyament a Catalunya des de la Baixa Edat Mitjana fins a l'època actual. — J. de P. [17.922]

Pep VILA, *Una edició gironina de 1637 del 'Llibre de bons amonestaments' d'Anselm Turmeda*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 339-359.

L'autor comença anunciant l'edició crítica d'un manuscrit del *Llibre de bons amonestaments*, del segle XV, copiat a Fornells de la Selva, dreça la llista d'edicions impreses anteriors a la gironina del 1637, completada amb l'esment dels quatre còdexs coneguts, ultra l'escrit a Fornells. L'exemplar imprès de l'edició gironina del 1637 és per ara únic i pertany al fons de fulletons de la Biblioteca del Palau de Peralada. Anotades les particularitats o irregularitats de l'edició, aquesta és ací reproduïda de forma anastàtica. — J. de P. [17.923]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *La religiositat popular en el segle XVII: les festes de beatificació de Rosa de Lima en el convent de Manacor. Un exemple de resistència cultural a la Mallorca del segle XVII*, dins *Manacor 2000*, 359-383.

A diferència dels temps anteriors, en què les cases religioses s'havien concentrat gairebé exclusivament a Ciutat, en la Contrareforma s'escamparen per l'illa, i una d'aquestes famílies foren els dominicans, plantats a Manacor, Pollença, Lloret i Inca entre el 1576 i el 1605 (363); el convent de Manacor fou col·locat sota el patronatge de Sant Vicenç Ferrer, que havia estat a Mallorca a diferència dels nous sants (361-363), i tingué un gran impacte en la vida de la vila perquè, ultra formes d'espiritualitat pròpia (Minerva, Roser: 368-370), asseguraren des del 1579 l'aula de gramàtica (367-368) i aprofitaren les avinenteses de canonització de sants dominicans per a exaltar-los amb festes barroques: sant Pius V (371-372) i santa Rosa de Lima, beatificada el 1645, canonitzada el 1671 (373-378); s'han conservat els elements literaris de la festa del 1645 a Palma, BP, ms. 307, on foren copiats per fra Vicenç Pons el 1670, possiblement amb vistes de la segona festa; al començament i acabament hi ha romanços escrits en llengua catalana, en els quals hom podia sentir un dring reivindicatiu (378-379); els dits textos literaris són transcrits al final (379-383). — J. P. E. [17.924]

Eduard MARTIN, Joan SANTACANA, *Sants i mals esperits. Manuscrit d'un rector del Barroc* (Cartipàs, n. 4), Calafell, Llibres de Matrícula 2001, 132 pp.

[Sota títol fantasiós] trobem notícia d'haver-se conservat a Calafell, Arxiu de la parròquia, un llibre intítulat en temps posterior (51) *Notes antigues útils*, darrerament ingressat a Tarragona, AHA, *Calafell*; sota un i altre títol hi ha una normal consuetada (52: 'la consuetada de la parròquia'), també desdibuixada sota el barroquisme de l'epígraf original: *Llibra de las obligaciones, consuetud y prematricas, que té y observar deu lo rector de la parrochial iglesia de Santa Creu de Calafell, del bisbat de Barcelona, scrit per mi, Climent Rollan, indigne rector de dita parrochial iglesia, natural de la vila de Ripoll, bisbat de Vich. També se trobaran los aniversaris, missas, censos, directe señoria que té dit rector y los censos de grans y oli que reb lo obrer de dita iglesia fins vuy 26 de mars de 1680*, encara enriquit amb el *Capbreu dels aniversaris per tots los mesos del any*, el text dels quals, completat amb una acta notarial d'inventari de la rectoria, del 1682, és d'alguna manera transcrit al final (87-116). Les pàgines inicials informen sobre la situació de poble i contrada, amb particular atenció a moments especials com la Guerra de Separació (24-28), sobre les relacions, sobretot econòmiques, entre rector i parroquians de Calafell (41-49), i sobre les característiques d'una consuetada catalana postridentina, que permet d'assistir als actes de la comunitat parroquial, diaris, setmanals i anyals, amb esment particular a devoció i culte a la Mare de Déu de la Cova (72-74). — J. P. E. [17.925]

Jordi COLOMER I SALOMÓ, *Inventari del llegat d'un pastor de finals del segle XVII*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 131-138.

Pràcticament desconegut, Joan Coronas sobreviu per l'inventari dels seus béns ,post mortem' del 1696, conservat a Ripoll, AHC, *Fons de Santa Maria i de Sant Pere de Ripoll*, ací transcrit; consta de dues parts: la llista de peces de roba personal o familiar (133-136); i la de diners i caps de bestiar escampat en punts diversos de la contrada (136-137). — J. P. E. [17.926]

Pep VILA I MEDINYÀ, *Cicle nadalenc al Rosselló*, dins «Revista de Catalunya», núm. 168 (desembre de 2001), 86-98.

Repàs dels ,pastorets' escrits als Comtats durant els segles XVI-XVIII, començant per la notícia del 1581, publicada a «Tramontane» el 1946, informant de representacions nadalenques al castell de Biosca i a Torà, segons dues lletres conservades [encara?] a l'AP de la darrera població (87); els texts nadalencs reportats són: *Relació dramàtica de la Nativitat del Fill de Déu*, del segle XVII, d'estil ben travat i inspiració barroca, ja publicada (87-88); la inèdita *Pastorel-la devota per la nit de Nadal*, que consta representada a Caputxins de Solsona el 1781, de regust medievalitzant, farcida de cants populars (89). En canvi, *Pastoril sobre la Nativitat de Jesucrist...*, de darreries del s. XVIII, obra potser d'algun autor del Cercle de Tuir, ja és tota ella amarada de l',espirit' clàssic francès (90-92). Les pàgines següents pertanyen al segle XIX. — J. P. E. [17.927]

Pep VILA I MEDINYÀ, *La Relació nova i molt curiosa de la vida dels pastors*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001), 213-236.

Datada per algun autor cap a final del segle XVI, només impresa des del segle XIX (213-214 i 216-217), la *Relació...* és una codolada que transforma en plaers i valors cristians les estretors de la vida dels pastors, amb particular esment a la lluita amb el llop; es transmeté de viva veu en català oriental i és ací transcrita de l'edició manresana de Pau Roca, 1864 (220-232). En el sarró pastoril no mancava un llibret (o eren dos?): devocionari i catecisme (224). — J. P. E. [17.928]

Francesc VALLS I JUNYENT, *El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 161-172.

A base de documentació de Tarragona, Arxiu del Port, de l'AHCB, *Fons comercials, Cases fallides*, de l'AHC de Valls, i d'arxius francesos i anglesos, l'autor pot dividir les exportacions vitivinícoles en dos cicles: el de l'aiguardent, fins al s. XVIII, i el del vi, des del s. XIX. Pel que fa a l'aiguardent, l'autor n'exposa les etapes: predomini d'Amsterdam com a terme de l'exportació destinada als ports del Nord de França (1763-1793), amb un ,boom' remarcable la dècada del 1770; a partir de la Revolució Francesa, l'exportació s'orientà vers les ciutats hanseàtiques. La contrapartida d'aquest comerç no fou només l'adquisició de béns de consum, sinó també la de productes semiacabats, als quals s'afegeix valor amb processos ulteriors com la pintura o l'estampat, amb la qual cosa sorgí la indústria tèxtil cotonera, cridada a liderar el procés d'industrialització del segle XIX. — J. de P. [17.929]

Benet OLIVA I RICÓS, *La generació de Felin de la Peña. Burgesia mercantil i Guerra de Sucessió entre el Maresme i Barcelona* (Col·lecció Josep Lladonosa, 11), Lleida i Alguaire, Universitat i Municipi 2001, 236 pp.

Sobre la base documental inèdita dels arxius de Barcelona i del Maresme (17) i de l'abundant bibliografia aplegada en les pàgines 217-236, l'autor parteix de la convicció que «el model federal i pactista... en un projecte comú i plural d'Espanya i d'Europa» (13) coincidiria amb les opcions cata-

lanes en la Guerra de Successió, opcions que haurien estat les del «sector social clau del bloc austriacista català» entorn Narcís Feliu de la Peña, «el més simbòlic de la burgesia mercantil i del bloc austriacista, l'únic que tenia un projecte clar i diferent d'Espanya que enllaça amb els corrents imperants a bona part d'Europa» (15). La xarxa formada pels masos del Baix Maresme i d'Osona amb els seus fadristerns en la menestralia barcelonessa hauria estat el fil conductor que uniria l'abans i el després de les guerres del 1640 i del 1704 fins més enllà del 1714, quan les estructures polítiques acabaren enfonsant-se «però els patrimonis i les nissagues familiars es mantenen... i continuen creixent... i sempre torna el triomf social» (16). L'autor condueix el lector des de la situació concreta reconstruïda per a Vilassar de Mar abans del 1640 (19-89) a través del capteniment de la burgesia barcelonina en relació a la monarquia durant la segona meitat del segle XVII (93-148), allargat als anys posteriors (150-185) i a la represa després del 1714 (189-212). — J. P. E. [17.930]

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)* (Referències, 31), Vic, Eumo editorial 2001, 234 pp.

Exposició de la xarxa estructural, que s'havia anat donant l'església catalana en aplicació de la normativa del Concili de Trento, sintetitzant allò que el mateix autor ha esbrinat en arxius diversos sobretot eclesiàstics, entre els quals destaquen els AD de Barcelona, Girona i Vic, els ADPO de Perpinyà, l'AH de Girona, l'AHC d'Olot, i la BC de Barcelona. els AP d'el Pi, Riudellots de la Selva, Sant Martí de Sesgueioles i Viloví d'Onyar, i una nombrosa bibliografia citada en les notes a peu de pàgina. La dita xarxa estructural tenia aleshores el nucli bàsic de les parròquies, a les quals són dedicats els tres capítols bàsics: la parròquia en ella mateixa i dins el bisbat (19-52); el responsable de la parròquia o rector (53-110); els responsables del temple, o obrers parroquials (111-167); els enquadraments laborals i devocionals o les confraries (169-194). El darrer capítol desemboca en la revolució liberal, ja en el segle XIX. En tot el llibre és constant la referència a fonts inèdites, sovint parcialment transcrits; també és constant la reducció de dades a nombrosos quadres sinòptics; però hi ha pàgines més veïnes a la temàtica d'aquest anuari, com les dels síndes diocesans (57-60), la literatura de 'manuals per a rectors' (60-66), o els rectors cultivats del Setcent, d'entre els quals destaca Francesc Mirambell i Giol per la seva ordenació de l'Arxiu Parroquial de Sant Martí de Sesgueioles (88-110, en particular 103 ss.). — J. P. E. [17.931]

August RAFANELL, Albert ROSSICH, *La llengua occitana a la Catalunya del segle XVIII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 156 (novembre de 2000), 77-95.

Durant el segle XVIII s'hauria formulat amb molta claredat la «identitat lingüística catalano-occitana» (78), de la qual els autors descriuen les manifestacions anteriors a la Renaixença (79), després que l'allau de gavatxos dels segles XVI i XVII havia col·locat els catalans davant uns 'estrangers polítics', però lingüísticament familiars acomunats sota la designació de 'llemosí' (80); ja en començar el segle XVIII Joan Bta. Gualbes, recordava aquella identitat 'de Múrcia a Narbona' en el pròleg a l'obra de Francesc Vicent Garcia; el seguiria Joan Torres i Oliva, Segimon Comas, Agustí Eura, Pere Màrtir Anglès i Josep de Mora fins als jesuïtes expulsats i després Antoni de Capmany i Antoni Francesc de Tudó, tots els quals «representen justament una consciència nítida d'unió» (87), que hom veurà separats pel contracop dels dos estats, francès i espanyol (89). D'entre tots, destaca l'obra d'Antoni de Bastero, «primer notari de la unitat factual de l'occità de Catalunya i el de França» (91), unitat reafirmada constantment en els seus escrits i confirmada amb casos concrets contemporanis, com els texts de les pregàries populars bàsiques, aplegats per ell en llocs diversos d'Occitània (92-95). — J. P. E. [17.932]

Enrique JIMÉNEZ LÓPEZ, Juan RICO JIMÉNEZ, *Los últimos días de la Valencia borbónica en la correspondencia del virrey Marqués de Villagarcía*, dins «Misc. Llobregat, II», 197-208.

La documentació conservada a Madrid, AHN, *Consejos*, 18473, que conté la correspondència entre el virrei de València i la cort entre l'agost 1704 i el novembre 1705, en la qual hom constata «la desprotecció del Reino y la actitud del Virrey, para muchos pusilánime, atezado por la falta de tropas y dinero, para enfrentarse con mínimas garantías de éxito a la creciente ola de fervor austriacista» (197); les pàgines següents ens permeten d'assistir als esdeveniments amb constants transcripcions de frases i àdhuc de paràgrafs, que confirmen el diagnòstic de l'autor. — J. P. E. [17.933]

Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, *Felip V i Catalunya*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 29-40.

Per a l'autor, el tema dinàstic no fou decisiu en l'opció catalana de la Guerra de Successió, car pretenia assegurar-se «un rei que garantís l'estructura ,federal', pactista i els projectes econòmics a l',holandesa'» (30), objectiu que semblava més adient en la dinastia d'Habsburg que en la de França, sobretot després que les autoritats borbòniques posteriors a la cort del 1702 «no es mostressin gens respectuoses amb les Constitucions», perquè, segons que constata el comte de Marcin, ambaixador del rei de França «les Castellans... ont une aversion insurmontable pour les catalans» (31). Un cop encetada la guerra, la posició de Felip V, segons tots els testimonis contemporanis, hauria estat obstinadament inflexible i hauria portat al contracop de la resistència a ultrança (32-34). Més enllà de la doctrina política conscient que la representativitat és insubstituïble, l'opció de Catalunya mirava d'assegurar un sistema pactista i representatiu de caràcter ,federal', contra l'absolutista i unitarista borbònic (37) i la memòria popular se'n feia ressò encara durant el segle XIX. Hi ha bibliografia (39-40). — J. P. E. [17.934]

Josefina MATEU IBARS, «Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey don Philip IV, nostre senyor, celebradas en la civtat de Barcelona, any M.DCCII.». *Referencia a sus compilaciones*, dins «Misc. Riu, II», 799-810.

Resum tant de les vicissituds històriques que expliquen aquella edició darrera de les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, com dels títols i sotstítols de cada un dels seus llibres, a partir de la reedició del 1995, patrocinada per la Generalitat de Catalunya; per això la introducció escrita per Josep M. Pons i Guri per a aquesta darrera edició és paral·lela a les pàgines inicials d'aquest article, que sintetitzen dades sobre la formació del cos de les *Constitucions...* i les seves successives edicions impreses ja a darreries del segle XV. — J. P. E. [17.935]

Jordi RIFÉ i SANTALÓ, *Noves dades biogràfiques de Felip Olivelles*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 221-222.

Cantor de la Catedral de Barcelona, mestre de capella de la de Tarragona i del Palau de la Comtessa, morí a la Bisbal del Penedès el 1702, tal com demostren les anotacions d'òbit tant del Palau com de l'AP de la Bisbal del Penedès, ací transcrites. — J. P. E. [17.936]

José SOLÍS FERNÁNDEZ, *Las Juntas de Secuestros y confiscaciones del Archiduque Carlos en Cataluña, Aragón y Valencia*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXIX (1999), 427-462.

El domini efectiu d'un territori per part de l'arxiduc d'Àustria o del duc d'Anjou durant la Guerra de Successió comportava el segrest o dessegrest de béns dels lleials a l'un o a l'altre dels dos pretendents (o més senzillament, dels absents), béns que eren col·locats sota administració de les respectives Juntes de segrests, dues per a cada estat de la corona: la civil i l'eclesiàstica,

que fou la més efectiva. Tant les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví com d'altra documentació permet de reconstruir la constitució i l'activitat de les juntes de Catalunya (430-433) i de València (436-439); llurs decisions en situacions concretes són conegudes per Barcelona, ACA, *Generalitat* 924, i per Madrid, AHN, *Consejos suprimidos* i *Estado* (439-447). Hi ha la composició personal de les juntes (448) i breu presentació de cada un dels membres (449-459). — J. P. E. [17.937]

Maria Antònia MARTÍ i ESCAYOL, *Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la Guerra de Successió*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 175-194.

Ja des de finals del segle XVIII hom sabia la importància científica de les reunions en la farmàcia dels Salvador pel llibre de Pedro Andrés Pourret, *Noticia histórica de la familia de Salvador*, Barcelona 1796; ara s'hi afegeixen els llibres de dos dels assistents, metges de l'exèrcit angloholandès, John Freind, *An Account of the Earl of Peterborow's conduct in Spain*, Londres 1707, i John Polus Lecaan, *Advice to the gentlemen in the Army of the her Majesty's forces in Spain and Portugal...*, Londres 1708, i sobretot les lletres conservades a Londres, British Library, *Sloane*, i a Barcelona, Institut Botànic (177, notes 7 i 8); ultra les informacions de la respectiva estada a Barcelona els anys 1705-1707 i 1708-1711 (179) i de la situació sanitària de l'exèrcit, que influïa de forma decisiva en la programació d'accions militars (182-186), aquestes pàgines ens permeten d'assistir al planteig de la revolució mèdica, consistent a no vincular la salut personal o col·lectiva a les qualitats de l'aire, i a reconèixer la importància dels constitutius químics i dels agents naturals que els contenen, en particular les plantes (186-191), punt sobre el qual ja Pau Martí i Rovellat donaria alguns passos amb el seu *Llibre de confitures i de drogues* del 1796, mss. a Barcelona, BU (182). — J. P. E. [17.938]

Joaquim ALBAREDA, *L'austriacisme i l'alternativa catalanoaragonesa segons Ernest Lluch*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 9-24.

Intent de síntesi de les principals idees i aportacions del malaguanyat Ernest Lluch a la investigació de la història de Catalunya durant la divuitena centúria. L'autor repassa els diversos treballs que Lluch hi va dedicar i els punts essencials de la revisió historiogràfica que se'n dedueixen: voluntat de Catalunya d'esdevenir província en el sentit d'entitat social tipificada, prerrenaixença, austriacisme persistent enfront d'un pensament absolutista que semblava únic a Espanya, partit aragonès, cameralisme i pensament neckerià enfront de l'agrariisme estricte, redescoberta i valoració de Ramon Vilana i Perlas com a polític rellevant. Segons Lluch l'alternativa catalanoaragonesa vençuda el 1714 podria haver donat origen a un procés històric menys traumàtic cap a l'estat contemporani que el que va tenir el conjunt d'Espanya d'ençà de l'arribada dels Borbons. — J. de P. [17.939]

Josep M. TORRAS i RIBÉ, *La rereguarda catalana entre la darrera ofensiva aliada i el capgirament internacional (1710-1712)*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 63-91.

Rapàs dels esdeveniments que en el curs d'aquells tres anys desembocaren en l'agonia i la desfeta del 1714, resseguits a base de la documentació d'ACA, *Generalitat. Dietaris*, de BC, mss., i del *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*. El 1709 fou un 'mal any', i repercutí en la relació conflictiva dels pobles amb els exèrcits, que exigien aliments sense contemplacions (64-67); el 1710 la campanya vers el centre de la península, tot i els èxits inicials, s'acabà a Madrid amb els fracassos de Brihuega i Villaviciosa (68-72); per contra, les partides borbòniques contraatacaven en verals d'una Catalunya indefensa, tant al centre com a l'Empordà fins a assetjar Girona, amb exaccions al poble per ambdues bandes (73-82); el 1711 portaria els 'tories' al govern

d'Anglaterra, per l'abril moria l'emperador Josep d'Habsburg i pel setembre l'arxiduc Carles, ja emperador, marxava a Viena (73-86). Per l'octubre, Anglaterra i França arribaven a un principi d'acord i els primers treien el seu exèrcit de Catalunya el setembre del 1712, seguits pels holandesos i els portuguesos (87-89). Les potències havien creat i posat damunt la taula el 'cas dels catalans' (89-91). — J. P. E. [17.940]

Nicolás BAS MARTÍN, *La contribución de la ilustración valenciana al derecho español*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 57-73.

Repàs biobibliogràfic dels principals juristes valencians del segle XVIII, els quals, i no la facultat de dret de la Universitat, haurien causat la renovació dels estudis jurídics valencians: Gregori Maians i Ciscar (59-64), Joaquim Marín (64-66); a continuació, els autors són aplegats en temes: història del dret valencià (66-69): Francesc Xavier Borrull i Vilanova, Vicent Branchat, Josep Villarroya, Carles Ros Hebrera, Marià Madramany i Calatayud, Josep Vicent Ortí i Mayor, Josep Ortí i Moles, Joaquim Ortí i Figuerola i Bartomeu Ribelles), dret romà (69-71: Josep Berní i Català, Josep Nebot i Sans, Pere Josep Borrull d'Arbizu, Nicolau Bas i Galceran, Miquel Serrano i Belezar, Tomàs Manuel Fernández de Mesa, Jaume Belda, Joan Bta. Ferrer i Castro, Maties Perelló), dret canònic (71: Francesc Borrull i Ramon, Joan Bta. Battifora, Josep Falcó i Miralles, Lluís i Salvador Adell), dret reial (71-73: Joan Sala Banyuls, Francesc Cerdà i Rico, Francesc Sempere i Guarinos) i dret natural o de gents (73: Pere Joan Noguera i Climent) i tants d'altres. — J. P. E. [17.941]

Jordi MASCARELLA I ROVIRA, *Domingo Portusach, un memorialista ripollès entre els segles XVII i XVIII*, dins «Annals 1999-2000 [2001]». Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 51-78.

De família gavatxa procedent d'Occitània els primers anys del segle XVI, Domingo, documentat entre el 1691 i el 1732, fou bel·ligerant contra el senyoriu de l'abat de Ripoll per part de la vila i de la comunitat de preveres, deixà nombre de pàgines, ara conservades a Ripoll, Arxiu de Sant Pere, d'on han estat transcrits anotacions basades en historiografia barroca (56-58) o en experiència personal, relatives a la tibantor entre monestir i parròquia i població de la vila (58-67); també és transcrit un document considerat perdut i descobert en el dit arxiu, el privilegi de Carles III, arxiduc, atorgant a Ripoll categoria d'universitat, formació de consell municipal i elecció de cònsols l'any 1707 (68-78). — J. P. E. [17.942]

Joan VILAMALA I TERRICABRES, *Josep Pujol i Jubí (Folgueroles, 1734 -Sant Llorenç de Morunys, 1809). L'últim gran escultor del barroc català*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 321-340.

Joan VILAMALA I TERRICABRES, *Els Pujol, escultors, una nissaga folguerolesca. (1721-1785)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 195-216.

El primer títol aplega les dades biogràfiques d'aquell escultor i de la seva raguèlia, tretes d'arxius com els episcopals de Vic i Solsona, els parroquials de Folgueroles, Casserres, Serrateix, Sant Llorenç de Morunys i Castell de l'Areny, i el familiar de Navés, Can Feliu d'Ossea, d'on són transcrits fragments i àdhuc el contracte sencer per a la construcció del retaule major de Folgueroles (327), amb el resultat d'establir una cronologia dels escultors Pujol entre el 1672 i el 1844 (336-339), i l'arbre genealògic de cinc generacions (339). Hi ha bibliografia (340).

L'article segon, dedicat a tota la raguèlia, es basa gairebé de forma exclusiva en l'AP de Folgueroles, completat amb els de Sant Feliu de Pallerols i de Granollers de la Plana, d'on també són transcrits fragments. L'aplec de dades documentades permet de presentar un resum de l'obra escultòrica dels successius Pujol, dins la qual destaca l'altar de la Mare de Déu dels Colls, a Sant Llorenç de Morunys. Ambdós articles són il·lustrats amb nombre de fotografies d'obra diversa. — J. P. E. [17.943-17.944]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *La nómina de los alcaldes mayores de Cataluña (1717-1834)*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 45-74.

A base de la documentació inèdita de l'ACA, *Canc., Reg., i Reial Audiència* i de l'AHCB, també *Reial Audiència*, i de les investigacions anteriors, l'autor ofereix un estudi en la línia de les aportacions prosopogràfiques, amb dues parts, la primera general que descriu l'aparició del càrrec a Tortosa el 1709, l'extensió a tot el Principat pel *Decret de Nova Planta* i la modificació del 1749, que unificà el nomenament per al càrrec en mans del rei (fins aleshores cada corregidor havia nomenat el seu o seus alcaldes majors), i així a partir d'aquella data fou normal el nomenament de castellans, fins a entorn d'un 50% (52), i tant abans com després era càrrec militaritzat (47). Essent càrrec que exigia coneixements jurídics, la majoria havia fet estudis universitaris de dret, amb una certa preponderància per Cervera (48-51). Per contra, el nivell de vida a Catalunya era més car, raó per la qual els forasters no hi duraven i era constant la petició d'augment de sou (54-55); pocs pujaren en l'escalfó (58-62). La segona part o apèndix ofereix llistes completes (amb indicació dels anys en el càrrec) dels alcaldes majors de Barcelona (civils i criminals: 62-63), Mataró, Granollers, Girona, Besalú, Vic, Camprodon, Puigcerdà, Lleida, Balaguer, Tàrraga, Tortosa, Tarragona, Montblanc, Vilafranca del Penedès, Igualada, Agramunt-Cervera, Manresa i Berga (62-74). — J. P. E. [17.945]

Antoni HOMS I GUZMAN, *Una altra relació sobre Terra Santa: El llibre de la mia peregrinació del pare Antoni Fluxà (1732-1736)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 74 (2001), 131-285.

[Aquesta és 'Una altra relació' perquè la primera havia estat publicada per l'autor en la mateixa revista un any abans i és resumida dins ATCA, XXI (2002), 1025, núm. 17.152]. En la present, ultra una semblança de l'autor, el mallorquí Antoni Fluxà (133-137), trobem una anàlisi de l'obra, conjunt de set blocs, determinats per la presència de l'autor en punts geogràfics determinats, que, ultra els records dels viatges d'anada i de retorn, es concentren en els detalls copsats en els santuaris de Palestina i respectives poblacions, al centre de les quals hi ha Jerusalem (137-142); escrit en un català del segle XVIII, no acurat però ben acceptable o amb les seves característiques personals (142-144), el *Llibre...* es conserva ara a Barcelona, BC, ms. 755, donació de Ramon d'Alòs-Moner. El text transcrit ocupa les pàgines 146-285; l'autor hi capta tant les particularitats del viatge per mar com la realitat de les illes i terra ferma de la Mediterrània Oriental, i descriu allò que veu i tal com ho veu i s'interessa pels aspectes de la geografia física, per la situació dels santuaris i de les institucions cristianes i franciscanes. Hom diria que, des que arriba a l'Orient, la seva atenció com resulta acaparada per l'aiguabarreig humà de turcs, grecs, armenis, maronites, i per detalls com aquest: a l'antiga catedral de Nicòsia, aleshores mesquita: «lo diuendres lo santó principal predica i sempre que predica té una espasa en la mà. La raó és perquè... los bons turcs no han de voler sentir mai raons que els convencin, sinó l'espasa per defensar la sua mala llei» (165). — J. P. E. [17.946]

José Luis BARRIO MOYA, *La biblioteca de Don Luis Ignacio Francisco de Borja, Duque de Gandía (1740)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXVI (2000), 169-187.

Darrer descendent directe de sant Francesc de Borja, n'és resumit ací el testament del 1734; mort el 1740, fou alçat inventari dels béns relictos amb la corresponent valoració dels objectes, un i altre conservats a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos, 16046; en són transcrites les parts relatives a escultures i a cotxes (172-174), a estris de cuina, a tapissos i a alguns mobles (186-187), i sobretot la de la biblioteca; hi consten, Jerónimo Zurita, *Anales* (174), Gaspar Escolano, Francisco Diago, Martí de Viciana, Hipòlit Samper, Pere Anton Beuter, Bonaventura Tristany, Hipòlita de Jesús Rocabertí, Miquel Agustí, Francesc Escrivà, sant Vicent Ferrer, Manuel Maria Ribera, Gabriel Agustín Rius, Antoni Agostí, Guerau Cervelló, José Pellicer de Ossau, Francesc de Radés, *Furs de València, Furs i corts generals de València, Privilegis de la ciutat de València, Constitucions i altres drets de Catalunya; Repertori dels Furs de València, Noticia de Catalunya; Catalunya desengañada* (174-186). Bon nombre d'altres havien estat publicats a Barcelona o a València. — J. P. E. [17.947]

Miquel BORRELL SABATER, *Les solucions a la pobresa el segle XVIII. La xarxa assistencial selvatana*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri), 175-194.

La política il·lustrada dels Borbons posà particular atenció en els pobres (classificats en captaires o pidolaires, vergonyants i indigents) i la pobresa; en els pobles de la comarca de la Selva, entre el 1717 i el 1762, els ,pobres de solemnitat' podien arribar entre el 7'4% i el 32% (177), situació allunyada del preromanticisme de Jaume Caresmar i en canvi veïna d'allò que dibuixava en ,romanço' del 1756, *Romanço entretingut on se reciten les fatigues i treballs que passen los casats, curts de havers...*, de Barcelona, AHCB, *Romanços* (178-179). En general, però també en la realitat dels pobles de la Selva, els mecanismes d'ajut als pobres eren quatre: els ajuts a donzelles pobres a maridar (180-181), les ,almoines' per a roba de vestir (182), l',almoïna' principal, que era la del pa per als pobres (183-185), i els hospitals (186-194: estats de comptes de tres: 190-191), institucions ben documentades a Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, Girona, ADG, *Visites pastorals*, AH, *Fons notariais i Hospici*, a la Bisbal d'Empordà i Santa Coloma de Farners, AHC, a Lloret de Mar, AM, o a Sant Hilari Sacalm, AP. — J. P. E. [17.948

Francisco Xavier de GARMA Y DURAN, *Adarga catalana. Arte, Heráldica, y Prácticas reglas de Blasón...*, I-II, Barcelona, M. Martí 1753, 260 i 330 + [28] pp.

Reproducció anastàtica del sol text, sense cap complement, de l'edició barcelonina del 1753, ara realitzada a València, per París-València el 1997. — J. P. E. [17.949

Josep QUER MONTSERRAT, *Llibre de la història y notas del Convent de la Casa de Déu fet en lo any 1753*, edició de José Luis SANTIAGO. Madrid, Ediciones «Revista Agustiniiana», 2001, 254 pp.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E. [17.950

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *José Teixidor OP (1694-1775): Los Borjas y san Vicente Ferrer*, dins «Anales Valentinos. Revista de Filosofía y Teología», 53 (2001), 121-141.

Deixeble de Jacint Segura, qui l'encaminà al cultiu de la història exclusivament basada en documents, el seu treball en els arxius valencians donà un primer fruit el 1759 en exposar la relació entre sant Vicent Ferrer i els estudis de València (123); s'ocupà dels Borja en *Episcopologio de Valencia*, on aprofità treballs de Francisco Diago (125-128) i s'interessà en la relació dels Borja amb s. Vicent Ferrer, reafirmant la historicitat de la profecia del futur sant sobre el futur papa, críticament analitzada en les seves tres concrecions de predicció feta a la mare, a un oncle i al mateix Alfons de Borja (132-134); la relativa a Calix III (i al seu vot de croada per a la recuperació de Constantinoble) hauria tingut una derivació en el moment de l'expulsió dels moriscs del Regne de València: «E-l any nou (1609) darà un gran bram lo bou, e-l any après, ni moros ni dinés» (136-139). És publicada la resposta a una consulta de Teixidor sobre Calixt III i el seu origen de Gandia, conservada a València, Arxiu del Patriarca (140-141). — J. P. E. [17.951

Albert BURGUNY I CASTELLÓ, *Poesia i teatre*. Edició a cura de Ramon DÍAZ I VILLALONGA (Biblioteca Marian Aguiló, 22), Palma de Mallorca i Barcelona, Universitat de les Illes Balears i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997.

Frare llec de Sant Domènec de Palma de Mallorca, dotat per a les arts plàstiques, autor de retauls i escriptor, al qual són atribuïdes i ací publicades amb anotació crítica, una *Comèdia famosa del gloriós sant Cayetano*, dues composicions llargues en vers i dues de breus; les llargues són



la *Breu i substancial notícia de los enormes crims d'un famosíssim gat...*, comentari burlesc a un episodi conventual, i *Codolada de l'unicorn de Sant Domingo*, composició de circumstàncies motivada pel decret de Carles III declarant la Puríssima patrona d'Espanya, en la qual, bo i acceptant el privilegi maria, aprofita l'ocasió per a donar burxadetes als lul·listes, també befat en una de les obres breus, petició d'un xueta a Ramon Llull demanant-li que l'ajudi a tenir bona venda de botons. — J. P. E. [17.952]

Paulino CAPDEPÓN VERDÚ, *La obra instrumental del P. Antonio Soler (1729-1783)*, dins «La Ciudad de Dios», CCXIV (2001), 403-422.

Paulino CAPDEPÓN VERDÚ, *La obra vocal del P. Antonio Soler (1729-1783)*, dins «La Ciudad de Dios», CCXIV (2001), 733-752.

El primer títol no conté res que pertanyi al nostre tema, però és esmentat ací per la completesa de la figura del P. Antoni Soler. El segon, en canvi, ens informa de la música destinada a servir tota mena de texts, començant pels llatins que entraven en la celebració litúrgica; són ací reproduïts els primers compassos de tres responsoris, d'un motet i de la seqüència *Stabat Mater* (736-744); segueixen les composicions per a texts en castellà, sobretot *Nadales* (en són conegudes 125: 746-748), amb mostra de dues, a vuit i quatre veus, respectivament (745-750); i les darreres pàgines s'ocupen de la seva música per al teatre, que suma fins a trenta-dues peces, un bon nombre de les quals era destinat a representacions internes dels estudiants del monestir (752). — J. P. E. [17.953-17.954]

Gabriel SANSANO, Romans nou y curiós sobre un pleyt de un pollastre / que se li perdé a Don Salvador Mas, natural de Elig... (1776), *un col·loqui il·licità setcentista. Estudi i edició*, dins «Onzè Col·loqui», III, 279-307.

El romanç es troba a Elx, AHM, i sembla ésser còpia única contemporània; en les pàgines inicials l'autor recorda la vivacitat dels romanços valencians dels segles moderns, particularitat dels quals seria la de presentar-se en forma de col·loquis (281); ultra les mostres de literatura popular conservades en el mateix AHM, *Papeles curiosos* de Pere Ibarra, Francesc Almarç donà notícia de dos altres col·loquis il·licitans, propietat seva i potser no perduts (286-288); de l'autor només es pot dir amb molta versemblança que era un jurista (289). Per la riquesa de la llengua, l'autor ha optat per donar el text sencer (293-307). Hi ha bibliografia (291-292). — J. P. E. [17.955]

Agustí NIETO GALÁN, Antoni ROCA ROSSELL (coord.), *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts i Institut d'Estudis Catalans 2000, 388 pp.

En el marc de l'empenta que han pres darrerament a Catalunya els estudis sobre història social de la Ciència, els coordinadors d'aquest volum consideraren que els prop de dos-cents quaranta anys d'història de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona podia constituir un tema de fàcil concentració de col·laboracions. De fet el llibre aplega estudis dedicats a cada un dels tres segles; recauen en el nostre camp els del segle XVIII, que recorden l'escenari científic europeu, en el qual la nova acadèmia, ni que sigui de lluny, s'emmarcava, de Pere Grapí Vilumara (55-80); els quatre enfocaments inicials, de Manuel García-Doncel, introducció als documents publicats en apèndix, que contenen directrius generals i plans d'estudis (81-124); la particular contribució de Tomàs Cerdà, exposada per Lluís Gassiot i Matas (125-133); els passos vers una institució mèdica paral·lela, d'Àlvar Martínez Vidal i José Pardo Tomás (137-164); en general, els altres títols ja entren en el s. XIX. En l'apèndix documental són publicats el discurs inaugural del 1764, de Francesc Subiràs, ja conegut (339-353), i la Cèdula Reial del 1765 (355-371), ambdós a base dels originals conservats en l'arxiu de la institució. — J. P. E. [17.956]

Pep VILA, *Un paper reivindicatiu sobre la situació socioeconòmica de Girona en el segle XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 411-421.

Conservat a Girona, AM, l'autor publica un manuscrit d'autor desconegut de darreries del segle XVIII, informe més aviat poc complaent sobre la ciutat de Girona i les dificultats que n'impedien el progrés. Hipotitzant sobre possibles responsables de l'informe, l'autor avança, a títol de meres conjectures, els noms de Jaume Oliveras, organitzador d'una Conferència de Física (1772) i de la Societat Econòmica Gironina d'Amics del País (1777), i el de Josep Ignasi de Castellví, alcalde major i lloctinent del corregiment de Girona, que el 1771 va enviar al comte d'Aranda un informe sobre l'estat de la ciutat. — J. de P. [17.957]

Miguel FERRER FLÓREZ, *La Cofradía de San Jorge y los orígenes de la RSEMAP*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis genealògics, heràldics i històrics», 10 (2000), 137-170.

La Reial Confraria de Sant Jordi del Regne de Mallorca fundada el 1460 fou suprimida el 1743 i definitivament el 1778, desautoritzant així una provisió d'Antoni d'Alós i Rius, que l'havia restaurada el 1777 (138-141: transcripció de l'epitafi d'aquest a Sant Miquel de Barcelona); la negativa del govern central suggeria d'afiliar-se a la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País (RSEMP), els primers passos de la qual són documentats a l'ARM, *Audiència. Expedients*, ací transcrits (159-169) i resumits (142-143; també els estatuts: 144-147), amb indicació dels socis eminentes (150). D'ideologia borbònica il·lustrada, promogué a Ciutat bon nombre d'escoles especialitzades entre el 1778 i el 1799, amb la intenció d'incidir mitjançant l'ensenyament en la millora de les classes més desvalgudes; seguí durant els primers decennis del segle XIX. — J. P. E. [17.958]

Miguel FERRER FLÓREZ, *Un reformador político del Antiguo Régimen (José Desbrull Boil de Arenós)*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 107-148.

La producció escrita de Josep Desbrull Boil d'Arenós presenta dues meitats, pràcticament coincidents amb el pas del segle XVIII al XIX; nascut el 1753, ingressà a l'Orde de Malta el 1773 (109, nota 4). La producció escrita del segle XVIII reflecteix el seu treball en documentació d'arxiu (111-112), en el qual destaquen els tres volums de *Concessos eclesiàstics... copiats de la Cúria Eclesiàstica y altres notes*, un per a cada un dels segles XV, XVI i XVII, amb les respectives taules; són a Palma, BM; és possible que hi hagi un volum quart (110-111); l'*Appendix de Los Anales de Mallorca... porta data del 1799*, conservat a la mateixa biblioteca (117-118); ni la *Nobleza catalana. Explicación de sus armas*, ni el *Tratado del blasón* no veig que siguin datats. L'altra part de la producció escrita o consta o pot pertànyer al segle XIX. — J. P. E. [17.959]

Joaquim LLOVET, *Els inicis de l'Escola de Navegació i Pilotatge de Mataró (segle XVIII)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 195-200.

Fundada el 1779, ja funcionant dos anys més tard, l'«Escuela de Náutica de Mataró» tingué en el seu primer any de vida vint-i-sis alumnes, noms i dades dels quals consten en visita d'inspecció, ara conservada a Madrid, Museo Naval, i són ací transcrits (198-200). — J. P. E. [17.960]

Emilio SOLER, *La juventud oriolana de Joaquín Lorenzo Villanueva*, dins «Misc. Llobregat, II», 237-244.

Germà, mentor i col·laborador de Jaume, ambdós nats a Xàtiva de pare aragonès i mare italiana, Joaquim, la trajectòria del qual és coneguda per la pròpia *Vida literaria o Memoria de sus es-*

*critos...* i pels arxius de Madrid, AHN, *Estado*, Archivo General de Palacio, *Expedientes personales*, Oriola, *Archivo Histórico. Universidad* i BPFernando de Loaces, es formà a la Universitat de València en la línia dels ,novatores' i il·lustrats antijesuïtes, sobretot de Joan Bta. Muñoz i de Vicent Blasco; sota el bisbe Josep Tormo i Julià, obtingué càtedra de filosofia al seminari d'Oriola, on encaminà el seu germà Jaume en els primers passos de l'estudi, fins que l'ambient irrespirable d'una lluita entre tendències doctrinals el decideixen entorn el 1780 a refugiar-se sota l'antic mestre Muñoz a Madrid. — J. P. E. [17.961

Javier ANTÓN PELAYO, *El discurs de presentació d'Antoni de Capmany a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (1782), dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 163-174.

En les primeres pàgines l'autor resumeix tant biografia (164-165) com ideari d'Antoni de Capmany i de Montpalau; aquest es troba en el seu *Comentario sobre el Doctor Festivo...*, escrit a Sevilla el 1773, on propugnava els ideals i els objectius de la Il·lustració («la raó laica, els valors de la burgesia i els factors que col·laboren en el progrés de la civilització» 166), després reafirmats en ocasions diverses, però aigualits en presentar-se la Revolució francesa i les invasions napoleòniques; el *Discurso pronunciado por Dn Antonio de Capmany en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en el día de su recepción*, conservat i descobert a Barcelona, BC, ms. 3822, és ací transcrit amb anotacions; l'editor fa avinent que hom pot llegir ,la nació catalana' en contextos en què a Madrid es refereix a ,la nació espanyola' (167-183). Hi ha bibliografia (173-174). — J. P. E. [17.962

Daniel CRESPO DELGADO, *Una escuela para una ciudad del XVIII. La fundación de la escuela de dibujo de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 365-378.

A base de bibliografia ja publicada i de documentació de Girona, AM, l'autor estudia els antecedents, la gestació i fundació de l'escola de dibuix de Girona (1790), en la qual prengueren un paper rellevant el comissionat de l'ajuntament, Josep de Font, i sobretot el bisbe Tomàs de Lorenzana, que en fou el protector decidit, si no l'ànima, ja des del 1788; fou ell qui imposà Joan Carles Panyó a director, qui la inaugurà el 1790 i qui en fou considerat el fundador. El mirall de l'escola de Girona fou la de Barcelona i en alguna mesura també la d'Olot, aleshores, amb Barcelona, una de les ciutats més dinàmiques de Catalunya. — J. de P. [17.963

Ramon RIPOLL MASFERRER, Gemma VINYES-MIRALPEIX SALA, *El llibre mestre del mas Vinyes* (1791). *Advertències de com conduir un mas*, dins *Mas català*, 587-591.

L'hereu del Mas Vinyes (la Celler de Ter), Josep Viñolasdavall, posava punt final al *Llibre mestre del mas Vinyes* el 4 d'agost del 1791; hi havia aplegat tots els documents de la casa (amb més precisió: del capmàs) del 1060 ençà i destinava les darreres pàgines a un conjunt d'avisos per als hereus, en les quals concentrava tota la saviesa pràctica de la raguèlia; els autors hi veuen vuit temes: successió de la propietat, aspecte religiós, el pes dels avantpassats, la importància de la caritat, la formació de l'hereu del mas, perillositat dels plets, ajut als parents i amics i fidelitat a les recomanacions per al bon funcionament del mas. Hi ha mostra textual de dos paràgrafs i invocació inicial (590-591). El *Llibre* es conserva a Santa Coloma de Farners, AHC. — J. P. E. [17.964

Marc MARTI, *L'espace pastoral à l'épreuve de l'Histoire: étude narratologique du roman de Pedro Montengon* El Mirtilo o los pastores trashumantes, dins «Cahiers de narratologie», núm. 7 (1996 = Mélanges espace et temps), 49-62.

Marc MARTI, *Menosprecio de corte y alabanza de aldea en la novela de finales del siglo XVIII*, dins «Revista de Literatura», LXIII (2001), 197-206.

Pere Montegon propugnà en *El Mirtilo* la teoria que els immensos espais deixats a la ramaderia per a la transhumància havien d'ésser rescatats per a l'agricultura, que provocaria un canvi radical tant en la repoblació demogràfica com en la producció de béns de consum i, doncs, en l'augment de la riquesa i del benestar social (199-202); idèntic missatge es troba en l'*Eusebio* del mateix autor i en obres contemporànies com *El Valdemaro* de Vicent Martínez Colomer (201-202); els llibres foren publicats els anys 1786-1792. Aquest és el marc cultural que també es manifestava en empreses de la política borbònica com la colonització de Sierra Morena o en la creació de les Societades Econòmiques de Amigos del País, que pretenia de convertir els mateixos senyors i propietaris agrícoles en protagonistes de la reforma (203-204). — J. P. E. [17.965-17.966]

*El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*, edició a cura de Joan PAPELL I TARDIU. Volums I-II (Acta Notariorum Cataloniae, 11 i 12), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 1234 pp. entre tots dos volums.

El registre notarial ací presentat i transcrit es conserva a Valls, AHC, *Fons notarial* 12; en la introducció, l'editor resumeix les dades biogràfiques dels dos notaris Cases, ciutadans honorats de Barcelona, però notaris de Tarragona a Valls en la segona meitat del segle XVIII, en particular d'Ignasi Cases, que actuava com a notari el 29 de maig del 1781 i morí a les acaballes d'abril del 1809 (13-14). Descrit el volum (14-16) i establerta la 'ratio editionis' (17-19), comença la transcripció completa dels tres-cents vuitanta documents, datats entre el 29 de desembre del 1790 i el 21 de desembre del 1791 (23-1170), pràcticament tots pertanyents al camp del dret privat: «revendes o redempcions de vendes a carta de gràcia, procures, èpoques, èpoques amb revenda, definició de comptes, promeses de satisfacció de debitori de quantitats degudes amb cessions, fatigues, creacions, encarregament, lluçió i aprobació de censals, arrendaments i establiments emfiteútics i a rabassa morta, requeriments noterials amb resposta o sense, notificacions i protestacions de lletres i les respostes corresponents, vendes amb absolució, cessions i lluçions, reconeixements de deutes, empenyoraments o vendes a carta de gràcia, debitoris, concòrdies i permutes, tabes d'arrendaments, etc.» (17); a les pàgines 1173-1180 hi ha qualificació o tipologia de cada un dels documents); d'acord amb llur naturalesa, també la llengua en què són escrits és la del poble, amb comptadíssimes excepcions, que també es col·loquen fora la llista transcrita. Una d'aquestes excepcions és el document fundacional de la processó general i solemne a honor de la Mare de Déu de la Candela, el qual, com els seus complementaris, són en llengua castellana (144-151, 28 gener 1791). Hi ha taules onomàstica (1181-1213), toponomàstica (1215-1221) i temàtica (1223-1226). — J. P. E. [17.967]

M. Betlem CASTELLÀ I PUJOLS, *La Guerra Gran a l'abric de la historiografia catalana*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 199-217.

Al lector d'aquestes pàgines li passen davant els ulls les successives reduccions i interpretacions que els historiadors catalans han donat d'aquells episodis bèl·lics dels anys 1793-1795, començant per la divergència frontal entre les pàgines de les autoritats, sobretot eclesiaístiques, i les reaccions populars. Els autors del s. XIX hi veien o una primera gran reacció del poble a les humiliacions del 1714 o una alçada dels temps moderns, sobretot de la llibertat (202-204); en la primera meitat del s. XX, la interpretació política es bifurcà, veient-hi una revifada de la consciència nacional i àdhuc una ocasió d'independència, o una confirmació de la pertanyença de Catalunya a Espanya (204-207). I si en llur abast general, Jaume Vicens i Pierre Vilar donaven el to, de fet els estudis es limitaven a casos locals, normalment de fora Barcelona, i constataren que la reacció de la societat catalana no fou ni unitària ni, molt menys, entusiasta (208-213). Hi ha bibliografia (214-217). — J. P. E. [17.968]

Ramon CODINA BONET, *La biblioteca de don Pedro Caro y Sureda*, dins «Revista de historia naval», 67 (1999), 111-114

Ramon CODINA BONET, *Els llibres de música de Pere Caro i Sureda*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica lul·liana», LVII (2001), 383-384.

El III Marquès de la Romana (1761-1811), formà la seva biblioteca sobretot amb fons anteriors al segle XIX; el 1864 fou comprada per l'Estat Espanyol, i els seus fons destinats a la BN de Madrid. Els llibres sobre música eren tots dels segles XVI, XVII i XVIII, en llur majoria d'autor i edició estrangera, amb només dues excepcions: *Libro de música práctica*, de Francisco Tovar, Barcelona 1510; i *Libro de música de vibuela de mano*, de Luís de Milán, València 1536 (384). — J. P. E. [17.969-17.970]

Maria PAREDES I BAULIDA, *Antoni Febrer i la poesia popular*, dins «Onzè Col·loqui», III, 191-215.

L'obra escrita d'Antoni Febrer és datada del segle XIX; però ací és retrasmesa la notícia d'un escrit de Gaspar Cardona, *Plàtica que ensenya el camí del cel, composta per un feel cristiá*, del 1794 (195); en canvi, consta que un dels treballs de Febrer fou la *Recopilació de las còblas qu'es cantávan antigament en las festas d'alguns Sants Advocads* (201), aplec de goigs del segle XVIII (p. e., *Goigs a la Mare de Déu de Gràcia*, datats el 1799; *Goigs de Sant Josep*, del 1738) o anteriors, com els *Goigs del Roser* (205 i 213). — J. P. E. [17.971]

Maria PAREDES I BAULIDA, *'Matrona animi virilis'. Notes sobre les fonts clàssiques de la 'Lucrecia' (1796) de Joan Ramis*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 229-255.

La tragèdia del menorquí té una finalitat didàctica: exposar davant la ment uns determinats valors, potenciat per la intel·lectualització i la sensibilitat il·lustrades, i presentats dins els cànons de l'estètica neoclàssica: la fidelitat, la pietat, el respecte, la virtut o excel·lència moral. Els personatges són portaveus d'aquests valors i Ramis els dibuixa a partir de la caracterització literal que reben en els texts clàssics de Titus Livi i d'Ovidi, bo i explicitant-los mitjançant la dialèctica dramàtica, referida sempre a la figura central, Lucrecia. A més, la tragèdia de Ramis s'insereix en una llarga tradició medieval i moderna de conreu, al·lusió i interpretació de la història exemplar de la dama romana, que l'autora resumeix. Ramis no pretendria transformar, ans potenciar la tragèdia davant els espectadors o lectors del seu temps; per això segueix al peu de la lletra les convencions aleshores en ús sobre l'acció dramàtica (les tres unitats), tria un personatge històric d'elevada posició social, manté intacta l'essència del mite i el presenta des de l'òptica del seu temps: la raó demostra a través de l'exemple dels personatges que la virtut sempre guanya. I la virtut en temps de Ramis ja no és només la virtut moral, ans també la virtut cívica. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.972]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *La parla dels grups marginals de València als segles XVIII i XIX*, dins «Misc. Tavani, 2», 97-142.

L'autor es proposa d'estudiar el llenguatge de l'antiga delinqüència valenciana, que segurament s'avança en el temps a l'aparició dels argots principatins. Una sèrie de col·loquis anònims, que cal atribuir a Carles León, publicats a finals del segle XVIII, forneixen a l'autor el punt de partida per a enquadrar l'expressió literària de la mala vida valenciana i observar-la des d'un punt de vista sociològic. Al final, recull «els mots i expressions fraseològiques» d'aquesta producció, no totes exclusives de la parla marginal, però totes dins el registre popular i col·loquial. Alguns mots d'origen certament marginal reberen «una ampliació posterior del seu àmbit d'ús inicial». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.973]

## D. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

## ALACANT

Juan Carlos GALENDE DÍAZ, *Alicante y su historia: relación documental de sus fuentes (1775-1833)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 281-322.

Buidatge dels llibres de registre de dos fons de Madrid, AHN, *Consejos. Escribanía séptima*, relatius a la ciutat d'Alacant (283 i nota 7); els registres dels ,expedientes de oficio y gobierno' ocupen les pàgines 284-296; ens afecten en particular el que demana l'establiment d'Acadèmia de Mestres de Primeres Lletres, juliol 1781 i juny 1786; o l'homologació del títol de doctor en lleis per Alcalá de Henares a fi d'exercir d'advocat a Alacant, setembre 1782; sobre el jornal dels mestres que substitueixen els jesuïtes expulsats, gener 1783; reconeixement dels estudis de teologia, del convent dominicà del Roser, febrer 1785 i agost 1786; escrit sobre l'educació popular, març 1786; retribució al copista de les cròniques de la ciutat, juliol 1786; vigència d'*Ordinacions del Gremi de boters*, juny 1788; demanant permís de representar comèdies, març 1790; deute per una composició musical, juny 1791; la ciutat d'Alacant demana que no es treuguin papers del seu arxiu, maig 1794; permuta d'un any de filologia [! filosofia?] per un de lleis, novembre 1798; nomenament de censor de llibres estrangers, juny 1800. Segueixen els registres dels ,expedientes de partes'; recauen en el nostre camp: petició de títol de mestre de primeres lletres, agost 1780 i agost i novembre 1781, maig i juliol 1782; que es donin als mestres dos mesos per a anar al Consejo a treure el títol, maig 1781; petició que siguin lliurades dues caixes de llibres retingudes a la Duana, novembre 1784, març 1788; o demanant l'aprovació de les normes per a la consulta de documents de l'AM, agost 1800; o demanant títol de barxiller en lleis expedit per la universitat d'Oriola, agost 1800; també hi ha peticions d'expedició de títols diversos (302-314). — J. P. E. [17.974

## ALEMANYA

Kurt Hans STAUB, *Jüngere Theologische Texte*, beschrieben von K. H. S. unter Verwendung von Vorarbeiten von Hermann KNAUS (Die Handschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt, 5.1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2001, 208 pp.

Només un volum entra en les nostres pàgines: el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, potser transcrit d'una edició incunable. — J. P. E. [17.975

Maria KAPP, *Handschriften in Goslar. Stadtarchiv. Städtisches Museum. Marktkirchenbibliothek. Jacobigemeinde* (Mittelalterliche Handschriften in Niedersachsen. Kurzkatalog, 5), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2001, 318 pp.

El Museu Municipal (Städtisches Museum) de Goslar posseeix dos fragments de pergamí, el text dels quals pertany al *Commentarium in Summam de casibus penitentiae* de s. Ramon de Penyafort, atribuïble a Ricardus Petronius de Senis (243). — J. P. E. [17.976

Peter VOGEL, *Manuscripta Historica*. (Die Handschriften der Universitätsbibliothek Kassel, 4/3), Wiesbaden, Harrassowitz 2000, XL i 280 pp.

El volum 2º Ms. hist. 5/2, f. 92, conté un text de prospectiva política per a Alexandre VI el 1494. — J. P. E. [17.977]

#### ANGLATERRA

R. M. THOMSON, *A Descriptive Catalogue of the Medieval Manuscripts in Worcester Cathedral Library*, Cambridge, D. S. Drewer 2001, XLVIII i 256 i 56 pp. de làmines.

Entre els manuscrits d'aquella catedral trobem al ms. F. 62, la *Summa de penitentia* de Joan de Friburg basada en la de sant Ramon de Penyafort (39 i fotografies 37a/b i 48); la mateixa obra es troba en el ms. F. 113 (75). Hi ha dos texts de Ponç de Lleida, *Cavillationes contra instrumenta*, en el ms. F.74, f. 46 (47), i *Breviarium Decreti*, en el ms. F.159, ff. 182-185 (108); i de sant Ramon de Penyafort, la *Summa de casibus* sola en el ms. F.127 (91); i totes dues (*De casibus* i *De matrimonio*) en el Q.98 (183). — J. P. E. [17.978]

#### BANYALBUFAR

Maria ROBLES COLL, Carme MONER ENSENYAT i Isabel GARAU LLOMPART, coord., *Inventari de l'Arxiu Municipal de Banyalbufar* (Instruments de descripció documental, 19), Palma de Mallorca, Consell de Mallorca i Ajuntament de Banyalbufar 2001, 102 pp.

Encara que la majoria dels fons d'aquell AM pertanyen als segles XIX i XX, són anteriors les *Ordres i disposicions del batlle*, del 1645, i el corresponent *Registre*, del 1708 (43); els *Llibres de sentències dels jurats*, del 1684 (44); *Ordres de la Junta Municipal de Sanitat* del 1800 (52); el *Llibre d'administració de forments comuns*, del 1697 (59); els *Llibres de comptes del clavari*, del 1703; el *Llibre de registre de pòlisses*, del 1781; i el *llibre d'obligacions*, del 1678 (62); tota la secció de *Cúria reial* és anterior al segle XIX (80-81); *Pergamins*, del 1582; i *Fons notariais* del 1427 (83). — J. P. E. [17.979]

#### BARCELONA

Jaume RIERA I SANS, *L'arxiu com a dipòsit*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 30 (estiu de 2001), 1-2.

L'autor documenta situacions diverses en les quals, per decisió més o menys oficial de l'autoritat pública, l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) ha estat constituït dipòsit de documentació d'altres institucions. — J. P. E. [17.980]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Fragullas ou Migallas* (5), dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 439-444.

L'autor es fixa en dos passatges de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* i els compara en dues còpies manuscrites ara a l'ACA: *Casa reial*, 10, i *Generalitat*, 2, que presenten la mateixa llacuna en l'*Usatge* 159; però en la còpia d'un acord de pau de la Cort de Cervera sota el Cerimoniós, el text del primer és complet i el del segon presenta una llacuna, d'on dedueix que «nin o ms. CR 10 è o orixinal nin o ms. G-2 è a sua copia autenticada», i ho confirma transcrivint el *Liber sextus: De impuberum et aliis substitutionibus* i assenyalant en nota les divergències textuais entre els dos volums esmentats. — J. P. E. [17.981]

Jordi MORELLÓ BAGET, *El Regne de Mallorca a través dels albarans del Mestre Racional d'ençà la seva reincorporació a la Corona d'Aragó*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 85-104.

Els dits albarans, que equivalen al certificat d'haver estat rebuts uns comptes presentats pels batlles o pels arrendadors de béns o drets reials, es troben a l'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional* (89, nota 5: llista de registres i equivalència d'anys de la Procuració de Mallorca); l'autor ofereix «tot un seguit de notícies i referències de diversa índole extretes de la sobredita sèrie documental» (88) i assenjala «quin tipus d'informació proporcionen aquests registres» corresponent als anys 1347-1389 (89) sobre els qui intervingueren en l'administració econòmica dels drets i béns reials a l'illa (90-94); també són font d'informació per als esdeveniments d'aquells anys (95-96), i en especial per a la relació econòmica amb el Gran e General Consell de Mallorca (97-99), amb els jueus (99-100) i amb el braç eclesíastic, també els anys del Cisma d'Occident (100-101). Hi ha informació sobre l'equivalència de monedes (101); i quadres de rendicions de comptes i d'illencs identificats en els dits registres (102-103). — J. P. E. [17.982]

Andreas KIESEWETTER, *I principi di Taranto e la Grecia (1294-1373/83)*, dins «Archivio Storico Pugliese», LIV (2001), 53-100.

Perduda, sembla que ja abans d'acabar-se l'Edat Mitjana, la documentació de la branca dels Anjou-Taranto ha d'ésser suplerta per documents de tot Europa, en primer lloc per la de Barcelona, ACA, *Canc. Pergamins*, d'on l'autor assenjala els actes oficials de Filipo I (57, nota 17); d'altra banda, en aquella situació política europea, en la qual cada moviment provocava un replanteig general de l'estabilitat, l'interès de la Casa de França a recuperar en el dit Filipo di Taranto el títol fantasma d'«imperator Constantinopolitanus» (títol que mai no féu constar en les lletres adreçades a Jaume II, 80, nota 80), la nova presència al Peloponès trobà la contraposició, entre d'altres, de Ferran de Mallorca, i l'actuació de la Companyia Catalana (84); les dites pretensions sobiranes foren ofertes a Jaume III de Mallorca (86). — J. P. E. [17.983]

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *Ordenanzas y otros documentos complementarios, relativos a las corporaciones de oficios en el Reino de Aragón* (Fuentes Históricas Aragonesas, 28), Zaragoza, Institución Fernando el Católico 1997, 810 pp.

L'autora ha aplegat i transcrit dos-cents vuitanta-quatre documents, datats entre el 1218 i el 1515, procedents de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i BC, i de València, ARV, i de la «Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón» o CODOIN. — J. P. E. [17.984]

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Fiscalidad de estado y comercio exterior en Aragón*, dins «Misc. Riu, II», 459-467.

Una de les fonts inèdites en què es basen aquestes pàgines és l'ACA, *Canc.*, i *Processos de corts*. — J. P. E. [17.985]



B. BASÁÑEZ, *Las morerías aragonesas durante el reinado de Jaime II. Catálogo de la documentación de la Cancellaría real. I. (1291-1310)*, Teruel 1999.

D'acord amb el títol, la documentació, a la qual és dedicat aquest volum, és tota de Barcelona, ACA, *Canc.* — J. P. E. [17.986]

Sergio CASTILLO ESPINOSA, *Las relaciones de poder de la nobleza a través de sus archivos en el Aragón del Antiguo Régimen*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de Historia», 75 (2000), 37-54.

Assenyalem les notícies que la documentació dels comtes de Sástago, Casa de Alagón, es troba a Barcelona, ACA; que la dels Castro-Pinós és repartida entre la de Híjar (Saragossa, AHP provincial) i la de Medinaceli (Toledo, AHN, Noblesa); que la dels comtes de Sobradriel és a Àvila, Archivo del conde de Orgaz; i que l'arxiu dels ducs de Villahermosa (Pedrola, Palacio de los duques de Villahermosa) posseeix documents de la casa de Ribagorça (40-41 i 45). — J. P. E. [17.987]

Sebastià RIERA I VIADER, *Les fonts municipals del període 1249-1714. Guia d'investigació*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 239-275.

L'AHCB divideix els seus fons en dues grans seccions, la de *Consell de Cent* i la de *Consellers*, la documentació de les quals no sempre coincideix amb el títol dins el qual es troba; per això, els responsables del dit arxiu elaboraren una altra distribució, purament teòrica, que «reflectís millor l'estructura orgànica i el funcionament de l'antic Consell de Cent: es tracta d'agrupar les sèries segons les oficines, els oficials o les competències municipals que les creaven» (239), i és resumida en la pàgina final, on la documentació és repartida bàsicament entre les escriptories del Consell i les dels oficis de la ciutat, d'una banda, i les sèries factícies, de l'altra (275). En la presentació de les sèries de cada escriptoria o de les factícies, no sols és indicat l'abast i distribució dels documents que corresponen a cada una, ans encara, en arribar, per exemple, a la secció de *Pergamins* som informats que, per trobar-se des de segles a Sant Francesc de Barcelona, en el moment de la desamortització passà a l'Arxiu Reial un bloc de 521 unitats, entre les quals hi ha peces de primeríssima importància (244); en la de *Manuscrits* trobem informació sobre els *Llibres Verd* i el *Vermell*, i sobre els *Usatges de Ramon Ferrer* (245-248). Acabada la presentació de les sèries corresponents a cada una de les escriptories de l'organigrama municipal o factícies, arriba una taula on consten «el nom dels subfons, de les sèries o de peces concretes, i dels oficials i oficines municipals o conceptes» (270-274). — J. P. E. [17.988]

D. MARTÍNEZ LATORRE, *El testament de l'enginyer Giovanni Battista Calvi (1556)*, dins «Locus Amoenus», 5 (2000-2001), 195-203.

Arquitecte deixeble d'Antonio di Sangallo, posat al servei de Felip II per a projectar les muralles capaces de defensar en la guerra moderna sobretot les ciutats de la Mediterrània, féu testament a Barcelona el 1556, conservat a l'AHCB, *Notaris* III-6, en el qual, entre d'altres extrems, manava que, un cop mort, les seves 'traces' fossin cremades; ell sobrevisqué anys al testament, però la prescripció de cremar els plànols es complí. — J. P. E. [17.989]

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. I. Segles XIII-XV*. Presentació de Laureà PAGAROLAS I SABATÉ (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 468 pp.

L'inventari complet de l'AHPB és programat en cinc volums, dels quals l'actual és el primer (15); és dividit en els tres segles als quals s'estén (XIII: 27; XIV: 29-127; i XV: 129-426); cada sector és ordenat cronològicament i personalment: l'ordre en la successió dels notaris és determinat per

l'antiguitat del primer dels seus registres. Com si es tractés de deixalles d'un naufragi, de molts professionals en resten pocs volums i, com és d'esperar, a mesura que passen els decennis també augmenta el nombre de llibres de cada notari. La documentació copiada en els volums es pot presentar de forma plural (en el sentit que un volum conté anotació d'actes notariais corresponents a la multiplicitat de clients d'un notari i de tota la varietat d'actes dels quals cal donar fe) o de faísó especialitzada o monogràfica, en el sentit de contenir només aquells actes que fan referència a una institució (són ací molt nombroses les de naturalesa eclesiàstica) o a un afer (com la marmessoria d'una persona determinada). Cal dir també que a través d'aquest volum no sols es pot trobar informació relativa a ciutadans o institucions de Barcelona, ans també d'un gran nombre de poblacions de Catalunya i àdhuc de fora, com és ara la *Diputatio Generalis Regni Aragonum* (195) o una quantitat considerable de *Llibres d'èpoques de censals del Regne de Mallorca* (181); en algun cas s'entra en la política d'altura, com quan els homes de remença fan entre ells una talla de vint-i-sis mil florins i els ofereixen al rei Alfons entre el 1449 i el 1457 (259). Hi ha quatre pàgines reproduïdes en làmina (192-193). Al final, taules cronològica (427-430) i alfabètica (431-437) de notaris. [Sigui'm llegut de fer una petició: després dels cinc volums d'inventari, crec que hi hauria d'haver una taula global d'antropònims o potser de temes: ajudaria a individuar en aquesta riquíssima mina de documents allò que pot interessar als diversos recercadors]. — J. P. E. [17.990]

Karl-Werner GÜMPEL, *Neues Quellenmaterial zur Geschichte der liturgischen Allegorese in Katalonien*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 415-442.

Les primers pàgines són destinades a presentar la constitució material i el contingut literari del ms. 309 de Barcelona, BC; l'autor es fixa en els dos fragments de la traducció catalana del *Speculum Ecclesiae* d'Hug de Sant Cap (Hugo de Sancto Caro) (ff. 123r-136v i 143r-145v); el primer és una exposició de la darrera part de la missa, des del 'memento' de difunts al final, completada amb algunes indicacions sobre les hores canòniques; el segon fragment conté 'quaestiones' entorn la missa (la primera de les quals ja es troba al final del primer) (418-419). Per a la seva edició l'autor té en compte els títols paral·lels de la tradició cristiana (420-422). L'autor presenta edició crítica del text català, donant el text llatí immediatament després de cada paràgraf de la traducció (423-442). — J. P. E. [17.991]

Alicia CORDÓN MESA, *Pliegos sueltos poéticos en castellano del siglo XVII de la Biblioteca de Catalunya*. *Catálogo* (Repertorios bibliográficos, 3), Alcalá, Universidad 2001, 224 pp.

Aquestes pàgines ofereixen llista alfabètica per cognoms d'autors o títols d'obres anònimes de fullatons publicats entre el 1601 i el 1700, la immensa majoria dels quals ho foren a Barcelona (185-186), en gran part relatius a la Guerra de Separació; cada fitxa fa constar nom, títol, íncipit, èpica, impressor, lloc i data, i signatura actual de l'exemplar dins la Biblioteca de Catalunya. Al final hi ha taules d'autors (181-182), d'impressors i llibreters (183-184), de llocs d'impressió (185-187), geogràfica i cronològica de llibreters (189), de censors i de signants de l'aprovació (191) i de primers versos (193-220). — J. P. E. [17.992]

Maria Josepa ARNALL I JUAN, *Llibres de dret a la Biblioteca de Sant Josep de Barcelona (segles XV-XIX)*, dins «Quaderns de la Selva», 13 (2001 = Estudis a honor de Josep M. Pons i Guri), 289-306.

L'autora recorda els estudis que ella ha dedicats a l'esmentada biblioteca (289-290), que, en acabar-se el segle XVIII constava d'uns 7.500 volums, tres-cents quatre dels quals pertanyien a alguna de les branques del dret; la llista ocupa la major part de l'article (292-306); són assenyalats donant-ne l'actual signatura de la BU de Barcelona, els exemplars que s'han salvat en aquesta. — J. P. E. [17.993]

Rosa M. SARÀBIA, *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i el seu fons documental*, dins Agustí NIETO GALÁN, Antoni ROCA ROSSELL (coord.), *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts i Institut d'Estudis Catalans 2000, 323-335.

Fundada el 1764, aquella Reial Acadèmia conserva i posa a l'abast dels estudiosos la documentació des dels anys fundacionals, en concret les actes de juntes, també les de la Junta Particular, especialment activa a darreries del segle XVIII. EL 1770 es començaren de publicar les memòries oficials, alhora que l'Acadèmia en rebia de particulars sobre temàtica diversa (328). Hi ha el fons arxivístic especial de l'Observatori Fabra (330); també comença el 1768 la documentació relativa a les càtedres (331). — J. P. E. [17.994]

Isabel JUNCOSA I GINESTÀ, *Catàleg del Fons de Reserva de la secció de Litúrgia de la Biblioteca Episcopal de Barcelona (segles XVI-XVII): bases per a establir criteris en la catalogació de llibres antics de temàtica litúrgica*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 47-117.

L'Internet ha facilitada la difusió d'informacions sobre el llibre antic; la relativa al llibre litúrgic presenta sovint la dificultat de no emprar la terminologia adequada, raó per la qual l'autora proposa catorze denominacions o apartats, en què es poden agrupar els exemplars d'edicions modernes de llibres litúrgics (49-50); el catàleg pròpiament dit informa d'exemplars de cinquanta edicions del segle XVI (51-67); les altres, fins al núm. 212 pertanyen al segle XVII (67-117). No cal dir que la majoria d'exemplars correspon a missals complets o parcials i a breviaris, també complets o parcials. En una nota de les pàgines introductòries l'autora justifica en la comoditat dels bibliotecaris la inclusió d'obres de teologia pròpiament dita (50, nota 9), situació que ja trobem en el núm. 2, *Missae Expositio* de Gabriel Biel [segurament més d'un deplorarà la dita decisió, perquè l'obra esmentada, i tantes com ella, no és un llibre normatiu per a una celebració litúrgica]. — J. P. E. [17.995]

Isabel de la FUENTE I CASTELLÓ, *L'armari arxiu de l'Ofici i Confraria dels Argenters de Barcelona. Història d'un fons inèdit*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 175-198.

La documentació d'aquella confraria, extingida en el segle XIX, és dividida entre l'AHCB, *Gremis Argenters*, que en conserva tretze unitats (175, nota 2), entre les quals es troba el regest dels pergamins realitzat a darreries del segle XVII (177 i 180), i l'Arxiu de Montserrat, al qual anà el 1998 l'armari esmentat en el títol, construït el 1682 (179), amb els seus dos-cents set pergamins i quaranta-vuit llibres (176), la llista dels quals llibres és a les pàgines finals (187-198); llur temàtica engloba «testaments, capítols matrimonials, vendes, censos i establiments emfitèutics, censals morts i violaris, còpies dels privilegis reials, llistats de drets d'exàmens, actes de juntes gremials o processos judicials»; un dels llibres esmentats és el *Llibre de marques* (177-178). El conjunt s'ha salvat pràcticament íntegre, raó per la qual l'autora afirma que la documentació es mantingué en la seu social de la «Congregació, Col·legi i Art dels Argenters», fins al segrest total dels béns mobles el 1903; l'armari fou comprat per Estanislau Segarra i els seus hereus el donaren a Montserrat (195-196). — J. P. E. [17.996]

## ESPANYA

*Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*. XIV (9501 a 10200), Madrid, Biblioteca Nacional 2000, XVI i 592 pp.

El ms. 9510 conté el *De confectionibus vinorum* i el *De retardanda senectute* d'Arnau de Vilanova i alguna obra alquímica (6); el 9522, ff. 126-127: *Juramento que fiso el papa Calisto tercero después de erigido* (12); 9524, ff. 81-82: *Relación de la vitoria en... Rusellón*, 1639 (13); 9562: *Llum de philosophia*, i *Lletres de Sèneca* (63); *Levantamiento de la voluntad de Dios*, de Bernat Oliver (65); 9568, Pere Tomic, *Històries...* (65); 9571, Gonzalo García de Santa María, *Ioannis secundi Aragonum regis vita* (67); 9572, ff. 20-30: Justa poètica de València (imprès) (67-68); 9576, Francesc Llançol de Romaní, *Provisions de Montesa, 1537-1543* (69); Antoni Miralles y Febres, *Cargos sobre rendició fortalesa Figueras*, 1797 (77); 9594, Aegidius Romanus, *De regimine principum*, posseït per Gregori Maians (77-78); i Virgili, *Aeneis*, també de Maians (78); 9609, *Localis memoria per Raimundum Lullum*, del s. XVII (86); 9617, *Disputationes Tusculanae* de Ciceró, propietat de Gregori Maians (97); 9628, informes sobre l'avalot de Nàpols, 1647; n'hi ha d'autors catalans i valencians (100-101); 9635, Alfonso Cano, *Historia del Monasterio de Sant Feliu de Guixols* (104); 9639-9640, *Epistolari* de Gregori Maians amb Antoni Nebot i Sanz (106); 9716: entre escrits relatius a s. Ignasi de Loiola hi ha una *Revelation faite a St. François de Borgia...* (124); 9719, *Rituale*, procedent de Gregori Maians (125); 9750, *Curial e Güelfa* (147); 9759, Documentació del temps de Benet XIII, en particular la *Bulla contra Iudaeos* (150); 9760, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (151); 9794, *Nonni paraphrasis Evangelii secundum Ioannem*, traducció llatina de Vicent Mariner (161); 9795, *Lógica de Aristóteles*, traducida en llenguaje castellano por Vicent Mariner (161); 9796, Quinti Calabri, *Troia expugnata*, traducció llatina de Vicent Mariner (161), les altres obres o traduccions del qual arriben fins al ms.9813 (161-167); 9855, *Lletra de Carles I a Germana de Foix sobre la mort de Ferran II Trastàmara* (181); 9859-9872, volums de traduccions del grec al llatí fetes per Vicent Mariner (185-188); 9880, Extret del testament d'Ermengol, comte d'Urgell, del 1314, de mà del s. XVII (196); 9880, Privilegis del rei Otó a l'església de Vic, mà del s. XVII; 9880, *Privilegium de non dando tributo ecclesiae Narbonensi*, ex tabulario eccl. Vicensis, a 906; i 9880, Execució de clàusula testamentària del comte Jofre II (196), volum en el qual també es troben *Apuntamientos de diversas escrituras de Cataluña*, de Josep Llobet; i d'altres de Joan Lluís de Montcada sobre episcopologi de Vic (197), i documents relatius a la ciutat de València (201); 9898, Breu (de Benet XIV) sobre el culte de Raimundo Lulio, Castelgandolfo, 16 VI 1751, i altra documentació sobre batusses entre lul-listes i antilul-listes (227); 9913, Miscel·lània sobre Antoni Agostí (233); 9926, establint que el capítol de Tortosa ha de tenir un insaculat en l'elecció de diputats del Regne de València (242); 9956, aplec d'escrits purissimers: jurament de la Universitat de Barcelona, 1618; escrits entorn la Pragmàtica de Joan I; *Del estatut, o ordinatió per lo... rey Martí, a refrenar los contraris qui ab color del Offici de la Inquisitió vexaven los auenglizants e preycants Puritat de la Sanctíssima Concepció de Nostra Dona* (253-254); 9962, Sebastián Cotes, *Sobre las cuentas del subsidio y excusado de la provincia {eclesiástica?} de Tarragona* (269); 9965, aplec d'escrits; un d'ells és la «consulta sobre la revuelta en Valencia por el bombardeo de Alicante», 1692 (270); Ramon Llätzer Dou i de Bassols, *La absoluta independencia de los reyes...* (272); 9971, 9972, 9973, traduccions i obres de Vicent Mariner, entre les quals *El officio de intérprete* (272-273); 9978, Martí de Vicianà, *Libro segundo de la crónica de la ínclita... ciudad de València* (9978); 9983, escrits, el primer dels quals: *Memorial del pleyto sobre la ciudad de Segorbe entre la duquesa de Cardona*, el Reial Patrimoni i el Síndic de Segorb (277); 10011, volum factici, els dos primers texts del qual són en català; derivarien de la *Summa moralium philosophorum* de Guillem de Conches (290-291); 10050, *Missal de Scala Dei* (Tarragona) (311); 10078, *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova, traducció de Berenguer de Sarriera (325-326); 10103, Ramon Llull, *Llibre de oració...*; *Apostrophbe* (337); 10118, Francesc Eiximenis, *De natura angélica*, trad. d'Alfonso de Zamora (345); 10121, Jaume I, *Crònica* (347); 10128, Martí de Vicianà, *Crònica... de Valencia...* (351); 10130, Martí de Vicianà, *Crònica... Segunda parte* (361); 10156, Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones* (377); 10162, Lanfranc de Milà, *Cirurgia pràctica*, addicionada i traduïda al valencià per Guillem Salvà i Receptes de mestre Miquel (380); 10178, Roque de Arangoiti, *Phylosophya jesuitica sive peripatetica moderata* (sembla procedent de Cervera i amb texts d'autors catalans: Josep Roca, Jaume Coll, Magí Salvador, F. Xavier Pedroló de Castellví) (387); 10185, *Constitucions generals de Catalunya, Usatges de Barcelona, Capítols de corts...* (390). Les pàgines 403-489 contenen taules diverses. — J. P. E. [17.997

Antonio SEGURA MORERA, Pilar VALLEJO ORELLANA, *Catálogo de los impresos del siglo XVI de la Biblioteca Colombina de Sevilla*. Vol. I: A-B. Siendo Director de la Biblioteca el Exmo. Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA [Sevilla], Cabildo de la Catedral de Sevilla / Institución Colombina 2001, 510 pp.

Ahora que els responsables de la Colombina, treballant sota la direcció de Juan Guillén Torralba, ens obsequien amb el catalàleg de manuscrits [cf. la secció de recensions d'aquest volum] ens posen a les mans el dels impresos del segle XVI (llibres, als quals els italians comencen de donar el nom de 'cinccentines'), el primer dels quals és el volum que ens ocupa. Sabem, doncs, que la Colombina de Sevilla posseeix els següents exemplars nostres: *Administració dels sacraments de Penitència i Extrema Unció*, Barcelona 1531 (33/28); Aurelii Augustini, *De Civitate Dei*, cui accesserunt commentarii Ioannis Lodovici Vives ab auctore recogniti, París 1531-1532, [6] i 312 ff. (49/63); Arnau Albertí, *Tractatus sive quaestio de secreto*, València 1534 (64/97); Joan Almenar, *Libellus ad evitandum et expellendum morbum gallicum*, Roma 1502 (103/183); Jeroni Amiguet, *Introductio ad artem grammaticam*, Barcelona, 1514 (114/208); Antoni Andreu, *Expositiones super artem veterem...* Venècia 1517 (122/224), Joan Esteve, *Oratio in laudem Stephani Crivalerii...*, Barcelona 1516 (138/258); Arnau de Vilanova, *Speculum medicinae*, etc., Lió 1509; i l'atribuït *Le tresor des pouures...*, Lió 1527 (168-169/319-320); Joan Aznar, *Termini secundum viam realium...* (190-191/366); Joan Bassols, *In quatuor Sententiarum libros*, París 1516-1517 (224/439); Pere Joan Belluga, *Speculum principum et iustitiae...*, París 1530 (239/475); Pere Benet Mateu, *Liber in examen apothecariorum ...*, Barcelona 1521 (242/482). El volum és completat amb taules d'autors i d'obres anònimes (357-388), de títols (391-430), de matèries (433-441), d'impressors i d'editors (445-458), de llocs d'edició i d'impressió (461-472), dels mateixos llocs agrupats d'acord amb els estats actuals (475-477), tot coronat amb vint-i-dues làmines. — J. P. E. [17.998

## FIGUERES

Joan FORT I OLIVELLA, Erika SERNA I COBA, Santi SOLER I SIMON, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 26), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 552 pp.

La introducció narra els fets històrics que expliquen que els llibres notarials del districte de Figueres es trobin ara a l'Arxiu Històric de Girona, el principal dels quals fou el transport del fons anterior al segle XIX a lloc segur (el Noguer, de Viladrau) durant la Guerra Civil 1936-1938, d'on passaren a l'ACA i després a l'esmentat arxiu històric (9-14). Dels més de set mil llibres que constitueixen el fons del districte, més de la meitat, 4.663, són inventariats en aquest primer volum; corresponen a les notaries de Borrassà (15-18 i 73-81), Cabanes (18-20 i 83-84), Cadaqués (20-21 i 85-88), Capmany (21-25 i 89-90), Castelló d'Empúries (25-39 i 91-341), Cistella (39-40 i 343-345), Darnius (40-42 i 347-351) i Figueres (42-67 i 353-526); les primeres pàgines indicades després de cada topònim corresponen a la introducció; els autors hi han aplegat notícies històriques i documents que fan referència a la corresponent notaria; les següents, a l'inventari dels respectius fons notarials; d'acord amb les informacions resumides en començar aquesta notícia bibliogràfica, la immensa majoria de les indicacions arxivístiques que consten en la fitxa de cada unitat notarial antiga remetent a l'AH de Girona, i les posteriors al segle XVIII, a l'AHC de Figueres. Hi ha dues làmines il·lustratives i al final la taula alfabètica de notaris del districte de Figueres (527-533), seguida de la geogràfica i cronològica dels mateixos (535-541). — J. P. E. [17.999

## FRANÇA

Denis MUZERELLE, avec la collaboration de Geneviève GRAND, Guy LANOË, Monique PEYRAFORT-HUIN, *Manuscripts datés des bibliothèques de France. I. Cambrai*, París, Centre National de la Recherche Scientifique 2000, 334 pp., 168 de les quals són de reproduccions fotogràfiques de pàgines.

El ms. de Cambrai, Bibliothèque municipale 179, conté un *Manipulus curatorum*, de Guiu de Montroquer, copiat el 1466 (38 i fotografia de la primera pàgina: 127); i el 918 és una traducció francesa de *Le petit Rosaire*, atribuït a Arnau de Vilanova, copiat el 1426 (107-108, i fotografia: 118), ambdós volums precedeixen de l'antiga abadia del Sant Sepulcre de Cambrai. — J. P. E. [18.000

Pep VILA, *Fullets històrics francesos, de tema gironí, a la Biblioteca Municipal de Tolosa de Llenguadoc*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 361-364.

L'autor esmenta: *Relation de l'arrivée de l'armée navale du roy au Cadaquiez en Catalogne*, Tolose 1641; *Relation du progrès de l'armée navale du roy dans la coste de Catalogne du 24 avril 1641*, Tolose 1641; *La prise de diverses places en Catalogne*, Tolose 1667; i *Relation de la prise de Girona per l'Armée du Roi commandée par le Duc de Noailles* (24 gener 1711), amb reproducció fotogràfica de la portada de les quatre primeres peces. — J. de P. [18.001

## GIRONA

M. Josepa ARNALL I JUAN, *Fragment d'un formulari notarial del segle XIV conservat a l'Arxiu Històric de Girona*, dins «Misc. Riu, II», 435-457.

A Girona, AH, *Fons notarial. La Bisbal*, núm. 480, trobem, ultra un registre notarial, un volum fragmentari de mostres per a documents notariais diversos, tema ben estudiat els darrers anys (436, nota 5); descrit el fragment, tant en la seva materialitat com en les característiques paleogràfiques (437-442), l'autora presenta les característiques d'alguns dels tipus documentals, particularment vinculades a Mallorca (443-448); segueixen dues mostres de lletra corresponents a pàgines que el copista aprofità per manifestar la seva afecció al dibuix (450-451). En les darreres pàgines hi ha transcripció dels títols indicant el tipus de document per al qual pot servir la mostra (452-455) i de tres mostres, totes relacionades amb llibres: venda d'un *Digestum* per vint-i-cinc lliures; contracte de còpia d'un *Decretum*, i contracte de lloguer anyal d'un *Codex* per cinquanta lliures mallorquines (455-457). — J. P. E. [18.002

## ITÀLIA

Pia Italia VERGINE, *Bibliographia antiqua Lupiensis. Incunaboli delle Biblioteche pubbliche e private di Lecce e provincia*. Prefazione di Donato VALLI (Saggi e Ricerche, XLII), Galatina (Le), Mario Congedo Editore 2001, 308 pp. i 16 de reproduccions.

Assenyalem quatre exemplars d'Antoni Andreu, *Quaestiones super metaphysicam Aristotelis*, en edicions de Nàpols 1475, de Venècia 1491 (dos exemplars) i de Venècia 1495 (?) (18-21); un de

Pere Garcia, *Determinationes magistrales contra conclusiones Iobannis Pici Mirandolani*, Roma 1489 (134-135); i *Regimen sanitatis Salernitanum cum expositione magistri Arnaldi de Villanova Catbellano*, Venècia, c. 1500 (215-216). — J. P. E. [18.003]

Anna GONZO, *Gli incunaboli e le cinquecentine della Biblioteca comunale di Ala*. Prefazione di Edoardo BARBIERI, Trento, Provincia Autonoma 2000, 352 pp.

Aquella biblioteca posseeix exemplars de Jeroni Cucaló, *Repertorium in lecturas Iasonis (Maynii)*..., Lió, 1542, núm. 128 (126); Pere Joan Perpinyà, *Orationes duodeviginti*, Ingolstadt 1595, núm. 264 (212); *Regimen Sanitatis Salernitanum cum commentis Arnaldi de Villanova*, Venècia c. 1500, núm. 284 (224); i Joan Lluís Vives, *Dialogica linguae latinae exercitatio*, Brixie (Brescia) 1569, núm. 356 (269). — J. P. E. [18.004]

## MARRATXÍ

Maria Antònia FERRER VIDAL, Julio ONCALA FERNÁNDEZ, Catalina TIMONER GAYÀ, Joana Maria MATAS ALOMAR; María José MOYA PAIS, redac., Isabel GARAU LLOMPART, coord., *Inventari de l'Arxiu Municipal de Marratxí* (Instruments de descripció documental, 16), Palma de Mallorca, Consell de Mallorca i Ajuntament de Marratxí 2000, 192 pp.

La majoria de fons d'aquest AM porten data dels segles XIX i XX; són anteriors un *Llibre de resolucions de la batllia*, del 1718 (50), un *Llibre dels jurats i determinacions de consell*, del 1715, i un *Llibre d'actes del ple municipal*, del 1753 (52); *Expedients de recrutament*, del 1777 (72) i *Subministrament militar* del 1731 (73); *Llibres de censals*, del 1747 (74-75); *Llista de repartiment de blat*, del 1724; i *Repartiment de pa*, del 1734 (105); *Registre de talls d'arbres*, del 1752 (109); totes les sèries de la secció del clavari són anteriors al s. XIX (113-117); el *Cadastr*e d'entorn el 1730; i els *Estims*, del 1728 (137); *Llibres d'utensili*, del 1721 (144-145); *Llibres de talla i fragments*, del 1683; i *Llibres de talla ordinària*, del 1730 (147-149) i els *Llibres de talla general*, del 1712 (150-151); els *Pagaments de censos a l'Ajuntament*, del 1693 (157); i *Llibre d'actes d'actuacions de la cúria*, del 1771; i i el *Llibre comú d'actuacions de la cúria*, del 1727 (165). — J. P. E. [18.005]

## PALAFRUGELL

Jordi TURRÓ ANGUILA, *L'Arxiu de la parròquia de Palafrugell: els registres sacramentals*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 189-208.

Les primeres pàgines informen de les vicissituds per les quals en els darrers segles han passat els arxius municipal i sobretot parroquial de Palafrugell, com també dels treballs de catalogació realitzats cap a darreries del s. XIX i del XX. Ací l'autor ens dóna el nombre de volums existents en cada una de les catorze sèries de l'AP (195) i presenta cada un dels sis registres de baptismes anteriors al segle XIX (197), l'únic llibre de confirmacions (200), els tres de matrimonis (202-203) i els cinc d'òbits (205). Els altres registres són posteriors al 1801. — J. P. E. [18.006]

## PORTUGAL

MINISTÉRIO DE CULTURA. BIBLIOTECA NACIONAL, *Inventario des códices iluminados até 1500*. Vol II. *Distritos de Aveiro...*, Lisboa, Biblioteca Nacional 2001, 280 pp.

La BU de Coimbra posseeix en el ms. 720 una còpia incompleta del *Pugio fidei* de fra Ramon Martí; ací n'hi ha breu descripció i fotografia d'un fragment (85). I a Porto, Biblioteca Municipal, en el ms. 800, hi ha, entre d'altres, una còpia de l'*Explanatio in Cantica Canticorum* de s. Just d'Urgell; i el ms. 803 és un exemplar del *Liuro da Corte Enperial* (185). — J. P. E. [18.007

## RIPOLL

Joan FERRER I GODOY, *Catàleg de la biblioteca de la Comunitat de Domers i Preveres de l'església parroquial de Sant Pere de Ripoll: segles XV-XVI*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 215-250.

Les unitats bibliogràfiques ací presentades pertanyen a l'Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll i es troben en dipòsit a la mateixa vila, AHC; els vuit primers exemplars són incunables (1479-1500); hi ha setanta-sis exemplars d'edicions cinccentines, als quals s'han de sumar cinc volums d'edicions no datades (241) i sis d'altres ara il·localitzables (242-244). Hi ha un exemplar de l'edició lleidetana, 1495, del *Sagramental* de Clemente Sánchez de Vercial traduït al català (218); de l'*Ordinarium Vicense*, 1508, i del *Missale parvum*, 1509, de Barcelona, Rosenbach (220-221); de l'*Ordinarium sacramentorum*, 1522, Barcelona, Montpezat; Ramon Sibiuda, *Theologia naturalis*, 1526, Lió, Myt (223); Vicent Montanyès, *Commentarii in Propheticum Phoeniceum...*, 1564, València, Mey (231); Franciscus Titelmans, *Compendium Physicae...*, 1572, Barcelona, Pere Malo; i *Compendium Dialecticae*, 1580, Barcelona (233 i 235) Joan Lluís Vives, *Linguae latinae exercitatio*, 1574, Lió, Rouville; Paolo Manuzio, *Elegancias*, trad. de Lorenzo Palmireno, 1578, València (235); Martín Alfonso Vivaldo, *Candelabrum aureum Ecclesiae sanctae Dei*, 1596, Barcelona, Valentí Vilomara (239); Diego Jiménez Arias, *Lexicon ecclesiasticum*, 1597, Barcelona, Cendrat; i *Bulla indictionis... Concilii Tridentini*, 1599, Barcelona, Cormellas (239). Entre els exemplars perduts, hi ha *De sacra ratione concionandi* de Diego Pérez de Valdívia, 1588, Barcelona, Pere Malo; i *{Oración?} mental...*, 1596, Barcelona, Cendrat (243). Hi ha taules d'autors, d'anys d'edició i de matèries (245-248). — J. P. E.- [18.008

## ROSSELLÓ

Núria SALES, *La llengua dels documents baronials. Un cop d'ull a papers rossellonesos de l'arxiu del marquès d'Alfarràs (1660-1860)*, dins «Misc. Prats», I, 261-281.

Després del *Tractat dels Pirineus*, els senyors rossellonesos que s'havien col·locat en territori del rei d'Espanya, com els Llupià, des d'aleshores domiciliats a Barcelona, no perderen llurs drets senyorials en la Catalunya Nord sota sobirania francesa, ans següeren posseint-los a condició de reconèixer que els tenien en feu pel rei de França, i complerta aquesta condició, exercint-los, tal com n'és mostra la *Rúbrica o especulo dels béns de França*, conservada en l'arxiu del marquès d'Alfarràs a Viladellops, que precisa els drets senyorials dels Llupià en les diverses poblacions de llurs baronies nordcatalanes (263-265); la corresponent documentació seguí essent redactada en català, no sols la senyorial fins ben entrat en segle XIX, ans també la de relació amb els seus pro-



curadors en els comtats del Nord almenys fins al 1740, en què s'anà introduint el francès (268); seguien essent en català els comptes i la correspondència familiar, tal com demostren les transcripcions integrades dins aquestes pàgines (273-279), i els «capítols matrimonials, testaments, cartes familiars, llevadors de censos, crides i ordinacions baronials, comptes, tractes i contractes, inventaris i registres judicials de les corts baronials» (280). — J. P. E. [18.009]

## LA SEU D'URGELL

Antoni CAGIGÓS I SORO, *El Beatus de la Seu d'Urgell i totes les seves miniatures. Un llibre del primer mil·lenni amb missatges per a avui*. Pròleg de mons. Joan MARTÍ I ALANIS, la Seu d'Urgell, Museu Diocesà d'Urgell 2001, 235 pp.

Exemplar de luxe. Les primeres pàgines són dedicades a la temàtica apocalíptica en el primer mil·lenni cristià, amb atenció particular a les controvèrsies de l'adopcionisme, sobretot les que tingueren per protagonista Feliu d'Urgell (27-31). Dins la branca toledana de la controvèrsia (Beat de Lièbana contra Elipand de Toledo) sorgiren els *Beatus* il·lustrats, un dels quals, el de la Seu d'Urgell, ací des del s. X, és escrit amb lletra visigòtica en lloc incert, potser a la Rioja o a l'Aragó (36). La font del text dels *Beatus* són l'*Apocalipsi* i el *Llibre de Daniel* (37-51). A continuació, l'autor concentra la seva atenció en l'exemplar de la Seu d'Urgell, on amb seguretat es trobava el 1147 (54); descrit paleogràficament en la situació en què es troba després del robatori del 1996 (58-62), són reproduïdes i analitzades una per una les seves noranta-dues miniatures (63-226). Hi ha bibliografia (227) i taula general ([229-235]). — J. P. E. [18.010]

Peter LINEHAN, «*Consuetudines Ecclesiae Anglicanae*», *Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell ms. 2874*.

A *Note*, dins «*Revista Española de Derecho Canónico*», 53 (1996), 9-14.

Transcrita la *Lectura super IV Librum Decretalium* de Jaume Sitjó en el manuscrit indicat en el títol, el copista afegí un text relatiu al procés a seguir per un capítol catedralici en seu vacant per a l'elecció del bisbe, text que, ultra esmentar de forma explícita les *Consuetudines Ecclesiae Anglicanae* de Laurence of Somergate, 'officialis' del bisbat de Chichester, desvia a Lleida o al rei Alfons III de Catalunya-Aragó, les referències a Chichester o al rei d'Anglaterra. — J. P. E. [18.011]

## TÀRREGA

Lluís SARRET I PONS, *Les signatures dels notaris de Tàrraga*. Edició a cura de Gener GONZALVO I BOU (Ardèvol, 3), Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal 2001, 64 pp.

Targarí des del 1916, arxiver de l'ajuntament des del 1925, assassinat el juliol del 1936, aplegà i reproduí manualment durant aquells onze anys en fitxes específiques, signum i nom de notaris targarins des del 1273 al 1932, la majoria de les quals (12-42, 49-58 i 60) recauen en el nostre camp. — J. P. E. [18.012]

## TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *Arxiu Històric Comarcal de Terrassa: Novetats del servei i perspectives davant la nova llei d'arxius i documents*, dins «Terme. Revista d'Història», 16 (2001), 11-12.

D'entre les novetats, recau particularment en el nostre camp, la notícia que aquell AHC ha rebut en donació «el fons patrimonial de can Perellada, que en aquests moments constitueix l'arxiu més complet dels procedents d'una família històrica terrassenca» (11). — J. P. E. [18.013]

Montserrat BUSQUET I DURAN, *La Biblioteca Central de Terrassa*, dins «Terme (Terrassa)», 16 (2001), 13-16.

Ultra la informació general sobre la dita biblioteca, trobem aquestes dues notícies: que un 10% dels fons bibliogràfics (unes 70.000 unitats) pertany a l'antiga Biblioteca Soler i Palet i consisteix en «llibres més o menys antics» (14); i que constitueix la major part dels cinc centenars d'impressos dels segles XVI-XVIII existents a la mateixa biblioteca. — J. P. E. [18.014]

Sandra CORONEL, Jordi RIFÉ, Josep M. GREGORI, *L'Arxiu de Manuscrits musicals de la basílica del Sant Esperit de Terrassa*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 157-164.

En començar el segle XVII el Sant Esperit substituï les esglésies visigòtiques de Sant Pere i Santa Maria i n'heretà els fons documentals, patrimonials i musicals, successivament delmats per les guerres dels Segadors, de Successió, de Napoleó i la revolta del 1936, raó per la qual només s'han salvat peces musicals de darreries del segle XVIII, normalment interpretades en la mateixa església, sota mestres de capella i organistes, la majoria dels quals s'havien format a l'Escolania de Montserrat i llurs composicions seguien «la tradició tímbrica del barroc tardà, amb formacions a doble cor per a quatre i vuit veus, amb l'acompanyament continu, normalment xifrat» (158); en aquesta pàgina consta la llista dels mestres de capella i organistes del segle XVIII; comparada amb la d'autors, només sembla haver-se conservat cinc peces de Pau Marsal i Bogunyà, que visqué entre els segles XVIII i XIX. — J. P. E. [18.015]

## TXÈQUIA

Jitka SIMÁKOVÁ, Jaroslav VRCHOTKA, *Katalog provotiskèù Knihovny Národního muzea v Praze a zámecký'ch a bradních knihoven v Ceske republice*. Praha, Koniasch Latin Press 2001, LXXVIII i 542 pp.

Aquells fons posseeixen exemplars d'Adam Magister, *Summula {de Summa Raymundi}*, Colònia 1498 (3); d'Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*, en exemplars de sengles edicions de Venècia 1481 i c. 1500 (?); i de les *Quaestiones in Gilberti Porretani librum VI Principiorum*, de Venècia, 1483 (20 i 151); d'Arnau de Vilanova, *Breviarium practicae medicinae*, exemplars de sengles edicions de Venècia 1494-1495 i 1497 (39); s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, quatre jocs complets dels tres volums i dos d'incomplets d'edicions d'Estrasburg 1488-1489 i 1493-1494 (el darrer, repetit); Basilea 1488; Nuremberg 1492 i Lió 1499 (162-163); i Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, exemplars de quatre edicions: en alguna ciutat d'Alemanya, 1474, (dos exemplars); Roma 1477; Urach 1478-1480 (dos exemplars); i Estrasburg 1483 (189-190). — J. P. E. [18.016]

## VALÈNCIA

Elena ALCAIDE ROMERO, et alii, *Guía del Archivo del Reino de Valencia* (Biblioteca Valenciana), València, Arxiu del Regne de València 2000, 114 pp.

Les pàgines inicials informen dels serveis i horaris actuals, de la història de l'ARV des del 1419, i de la distribució general dels fons (7-14). A partir d'ací som informats de la consistència documental de cada secció: Cancelleria, 1419-1707 (15-20); Mestre Racional, 1355-1707 (21-23); Audiència, 1349-1835 (25-30); Governació, 1346-1707 (31-32); Batllia General i Intendència, 1302-1872 (33-38); Generalitat, 1403-1718 (39-52); Justícies de València, 1279-1848 (43-47); Clerecia, 1245-1851 (49-54); registres notarials, 1285-1897 (55-56); Comptadoria d'Hipoteques, 1769-1836 (57); Diversos, 1236-1974 (69-75); Pergamins, 1223-1907 (77-81); Mapes i plànols, ss. XVI-XX (83-85); Col·lecció sigil·logràfica, 1309-1829 (87-88); i Biblioteca auxiliar (89-90). Hi ha nombre de reproduccions fotogràfiques de pàgines manuscrites, en particular en les pàgines 93-97. Hi ha bibliografia, general i específica (101-112). — J. P. E. [18.017

Antonio ANDRÉS FERRANDIS, *La música en los códices, incunables y raros de la catedral de Valencia* (Compendium Musicae, 1), València, Institutió Alfons el Magnànim 2001, 134 pp.

Després de pàgines introductòries que, ultra recordar les dificultats de l'autor en la preparació del present llibre, permeten de conèixer la situació de la Biblioteca Capítular de València durant els anys del dit treball, que ha obligat a no incloure en aquesta presentació els impresos de la llibreria corrent, dels quals, però, és donada llista (13-14), i explicada la metodologia del treball, l'autor assenyala les característiques bàsiques i les parts musicals dels còdexs 58 (26-27), 60 (27-28), 75 (28-29), 76 (30), 77 (31-32), 85 (32-33), 94 (33-34), 105 (35-36), 110 (36-37), 116 (37-38), 119 (38-40), 144 (40-42), 165 (42), 166 (43-45), 172 (46), 188 (46-47), 196 (48), 205 (48-49), 287 (49-50), 289 (50-51), 290 (51-52), 292 (52-53), 305 (53-54) i un *Capitularium canonicale* encara no catalogat (54-55). En la secció d'impresos trobem una informació semblant a la dels còdexs per als exemplars següents: Inc. 47 (49-50), Inc. 48 (60-61), Inc 108 (olim 109) (61-63; i en la secció de rars hi ha: Rar. 37 (67-73), Rar. 69 (73-75), Rar. 144 (76), Rar. 145 (76-77), Rar. 146 (76), Rar. 147 (77), Rar. 153 (78-79), Rar. 170 (80-82), Rar. 173 (82-83), Rar. 180 (83-90). Els apèndixs contenen un glossari de mots tècnics (93-94), transcripció de dues obres polifòniques (95-109: *Non sumus digni a te exaudiri...; Domine Iesu Christe, qui bona diei ultima...*); notícia de *Dos artículos de Vicente Ripollés Pérez sobre las Epístolas farcidas de Navidad y de San Esteban* (111-114), i set làmines en negre i color (115-123). Al final hi ha taules de copistes, impressions, llocs d'impressió, matèries i cronològic general (127-131). — J. P. E. [18.018

Pedro LÓPEZ GÓMEZ, M<sup>a</sup> del Mar GARCÍA MIRAZ, *Fuentes archivísticas para la historia del Brasil en España (siglos XV-XVIII)*, dins «Revista de Indias», LX (2000), 135-179.

Un petit apartat informa dels fons de l'ARV, on hom pot trobar dades escadusseres en les seccions de *Reial Acord* i *Reial Audiència*. *Escrivanes de Cambra*; i un cert bloc compacte en el *Fons de Jesuïtes*: les lletres quadrimestrals trameses des del Col·legi de Barcelona a les províncies de Portugal, Brasil i l'Índia en la dècada del 1560 (170-171). — J. P. E. [18.019

Juan Luis CORBÍN FERRER, *Aportaciones del archivo metropolitano de Valencia a algunas romerías a santuarios o iglesias de esta diócesis*, dins «Memoria Ecclesiae», XIX (2001), 37-39.

Després de la introducció subratllant la devoció valenciana a la Mare de Déu de Gràcia (parròquia de Sant Agustí), l'autor resumeix cinc edictes del bisbe Hug de Llupià, dels anys 1421-1425,

en què afavoreix o mana processó a la dita Mare de Déu o a d'altres santuaris en necessitats públiques de pesta o de secada; la darrera fou ,per la salut del rey e de sa gent' en una expedició cal suposar bèl·lica; fora de València, una de les concessions és a favor d'Alzira. — J. P. E. [18.020]

Jorge FERNÁNDEZ LÓPEZ, *Un manuscrito aragonés de Quintiliano: el código 629 de la Universidad de Valencia y sus notas*, dins «Excerpta Philologica», IX (1999), 259-275.  
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [18.021]

José Vicente BOSCA CODINA, M<sup>a</sup> Luz MANDINGORRA LLAVATA, *Acta Romanorum Pontificum in Archivo Historico Provinciae Aragoniae Ordinis Praedicatorum asservata (ab anno 1220 usque ad annum 1423 edicta)*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 243-281.

Amb la desamortització del 1835 desaparegueren la Província d'Aragó i el seu arxiu, que passà a institucions estatals diverses. Amb el restabliment de la província fou creat un arxiu nou a Barcelona, que durant els anys 1936-1939 fou salvat a la Biblioteca de Catalunya i el 1947 fou traslladat a València. Aquestes pàgines ofereixen regest dels seixanta-un documents pontificis datats en els anys del títol i conservats en l'actual arxiu dominicà a València (251-269), completats amb taules dels ,scriptores' (270-272), dels íncipit (273-274), dels ,nomina et notabilia' [però de cap manera ,Nomina et notabilia res'!] (275-278). Hi ha bibliografia (279-281). — J. P. E. [18.022]

## VIC

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Cinc fragments de manuscrits de l'escriptori de la catedral de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 61-72.

Procedents de cobertes, quatre dels cinc fragments pertanyen al *Dispòsit*, «un dels homiliaris carolingis que gaudí de més prestigi en la Catedral i en les parròquies del bisbat de Vic»; el cinquè és part d'un sacramentari. Són ací descrits pels seus «caràcters externs i el seu contingut amb reproducció fotogràfica parcial, però en el mateix format de l'original» (62); tots cinc haurien estat escrits per mà idèntica amb minúscula carolina força descurada, que sembla la d'un escriptor de la catedral de nom ,Oliba' (o potser Olibà?), autor d'un document datat el 936 i ací fotografiat (71), dada que encaixa amb la presència de tres *Dispòsits* i quatre *Missals* en l'inventari del 957 de la Catedral de Vic (72). — J. P. E. [18.023]

F. Xavier ALTÉS I AGUILÓ, Alexandre OLIVAR I DAYDÍ, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca Episcopal de Vic* (Sèrie Catàlegs, 5), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, Museu i Biblioteca Episcopal 2000, 110 pp.

La presentació, signada per Manuel Royes i Vila, president de la Diputació de Barcelona, col·loca aquest catàleg dins un «projecte que contempla el condicionament i reubicació dels fons, el tractament documental i la catalogació, així com l'automatització de totes les sèries documentals i fons bibliogràfics» de l'Església de Vic. Per la seva banda, Miquel dels S. Gros i Pujol, director de la Biblioteca Episcopal, recorda les etapes de formació del fons d'incunables (9-11). La metodologia de descripció es basa en la referència a les grans col·leccions, fora dels casos d'exemplars desconeguts o de nova atribució tipogràfica (13). El cos del catàleg dóna informació sobre cent noranta-vuit edicions, setze de les quals corresponen a impressors barcelonins, a un de Montserrat i de Tarragona i a dos de València (95-104). Assenyaem les dues edicions de la tra-

ducció catalana d'Aegidius Romanus, *Regiment de prínceps* (núms. 2 i 3); la traducció llatina del *De viribus cordis* d'Avicenna feta per Arnau de Vilanova (núm. 28); un *Tractat breu de confessió* (n. 63), *Constitucions* de Corts de Catalunya (núms. 65, 66, 67); el *Llibre dels àngels* i el *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis (núms. 84 i 85); el *Gamaliel, Procés de la passió de Jhesucrist...* (núm. 92); Petrus Garsias, *Determinationes magistrales* (núm. 93); *Missale Barcinonense* (núm. 132) i quatre exemplars del *Missale Vicense* (núms. 133-136); la *Sentència de Guadalupe* (núm. 166); les *Quaestiones atrabatenenses* de Ramon Llull (núm. 186); i tres volums dels *Sermones* de sant Vicent Ferrer (195-197). Hi ha vint-i-vuit reproduccions d'altres tantes pàgines, algunes d'elles polícromes. Hi ha llista de possessors i de procedències (105-107). — J. P. E. [18.024]

## LLOCS DIVERSOS

Anna GUDAYOL, *Inventaris de biblioteques en el món hispànic a l'època tardomedieval i moderna. Balanç bibliogràfic (1980-1997)*, dins «Anuari de Filologia. Llengua i Literatura Catalanes», XXI (1998-1999 [2001?]), 31-113.

El 1980 la «Revue Française de l'Histoire du Livre» dedicava un article als inventaris de biblioteques i documents de llibreries del món hispànic, bibliografia que l'autora completa per als anys posteriors fins al 1997. Ja en la secció general, dedicada als inventaris dels successius segles, trobem fitxes bibliogràfiques que recauen en el nostre camp, i, de més a més, hi ha una secció destinada als inventaris de biblioteques de Catalunya, Illes Balears i València (47-54). Hi ha taules d'autors, posseïdors, matèries i topònims (94-113). — J. P. E. [18.025]

Clara ESTRADA I CAMPANY, *La salvaguarda dels arxius catalans durant la guerra civil*, dins «Serra d'Or», núm. 498 (juny 2001), 28/460-35/467.

L'esclat de la Guerra Civil fou ocasió per a posar en pràctica un sistema arxivístic català, programat al començament de la II República, a base d'una xarxa formada per l'Arxiu General de Catalunya i arxius comarcals; el 4 d'agost del 1936 era publicat el decret de confiscació; el primer a ésser integrat en l'AGC fou l'ACB; el perill que possibles bombardeigs afectessin els documents els féu concentrar fora de Barcelona, a Viladrau per a la Catalunya Vella i a Poblet per a la Nova, de fet, però, molts arxius d'aquesta anaren a Viladrau (Tortosa, Montblanc, Vallbona de les Monges, Cervera); en els temps finals de la guerra, davant les emergències, molta documentació fou aplegada al monestir de Pedralbes. — J. P. E. [18.026]

«Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 29 (primavera de 2001), 8 pp.; núm. 30 (estiu de 2001), 8 pp.; núm. 31 (tardor de 2001), 8 pp.; i núm. 32 (hivern de 2001), 8 pp.

El núm. 29 ens innova de la inauguració del AHC de Berga (3-4); de l'ingrés a l'AHC de Figueres, del fons de Benvingut Rivas (la Jonquera), del 1792 ençà, i reproducció del *Llibre mestre* del fons patrimonial Bualous, de Riudarenes; al d'Olot, un lligall de correspondència del fons patrimonial Casabó (1751-1828); al de Berga, un pergami del segle XIV; a l'AH de Girona, el fons patrimonial Julià, de Sant Jordi Desvalls (1372-1940); al de Santa Coloma de Farners, un llibre d'escriptures notaries diverses (1720-1831); al de Sort, el fons patrimonial Bringué, de Ginestarré (1330-1996); i al d'Aran, documentació patrimonial de ço de Benet d'Arres, de Jos (s. XVIII-XX). En aquest número (p. 3), Albert Villaró parla dels perills que planen damunt els arxius patrimonials pirinencs, en un moment en què tantes cases es tanquen; propugna «un exercici equidistant entre la diplomàcia i l'audàcia» i suggereix que en el cas extrem en què «no és possible una cessió en dipòsit, la digitalització evita qualsevol suspicàcia».

El núm. 30 ens informa d'adquisició per compra de fons diversos d'època moderna, entre els quals destaca el *Plet pels terrenys de la Ciutadella de Barcelona*, del segle XVI i posteriors; el fons patrimonial Carreras (Palau de la Virreina), del segle XVII ençà; i diversos llevadors i llibres de conductes, ara a l'ANacional de Catalunya (3 i 8); hi ha un considerable grup de documentació de Calonge, destinada a l'AHC de la Bisbal d'Empordà: una *Universitas artis notariae* de Pere Pagès, del segle XVIII, dipositat a la BC; i documentació mataronina del 1614 ençà, per a l'AHC de Mataró (3). Fora d'això, ha ingressat a l'AHC de Montblanc un fons patrimonial Canals-Piñol, d'Arbeca (les Garrigues), del 1724 ençà; a l'AH de Tarragona nous fons de l'ajuntament, del 1779 ençà; i a l'Arxiu Istòric Generau d'Aran, diversos fons patrimonials, del segle XVIII (4-5).

El núm. 31 informa d'ingressos esparços a l'AHC de Berga, entre els quals figura una acta d'empara de la comtessa de Pallars damunt béns de Ramon de Peguera, segle XIII (4); a l'AHC de Mataró, documents familiars Jofre, del 1614 ençà; al de Sort, el fons patrimonial de Casa Mora d'Arrós de Cardós, 1565 ençà, i dos pergamins de Lluís Bosch, de Llessú, dels anys 1489 i 1572 (4-5). També han ingressat els fons patrimonial i personal de Tomàs Carreras i Artau; i col·lecció de manuscrits i documents dels esposos Esteve i Paula Montfart, anys 1614-1665 (8).

El núm. 32 informa de la inauguració de l'AHC de Ripoll; de les adquisicions de documents per donació o compra (4); i de l'ingrés a Girona, AH, de microfilms amb la documentació patrimonial Cors Guinart, de Celrà, i dels de cinc volums de la *Correspondance politique* de París, Archives des Affaires Étrangères, anys 1640-1659; a l'AHC de Santa Coloma de Farners, del fons patrimonial Can Masoller, del 1273 ençà; a l'AHC de Terrassa, fotocòpia de capbreu de la casa de la Cartoixa de Vallparadís, 1573-1597; i a l'AHGenerau d'Aran, fons de l'ajuntament d'Es Bòrdes, del 1799 ençà (5). — J. P. E. [18.027-18.028-18.029-18.030]

Els resums d'aquesta secció de *Notícies bibliogràfiques* són de J. M. i V. (Jaume Mensa i Valls), J. P. E. (Josep Perarnau i Espelt) i J. de P. (Jaume de Puig i Oliver)

## ABREVIATURES EMPRADES EN LA PRESENT SECCIÓ DE NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

*Actes Gerbert* = *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlbac i el seu temps: «Catalunya i Europa a la fi del I mil·leni*. Vic-Ripoll, 10-13 de novembre de 1999». Coordinació, presentació i edició Imma OLLICH i CASTANYER, Vic, Eumo Editorial 1999, 888 pp.

*Ciutat Poders* = *La Ciutat i els Poders. La Ville et les Pouvoirs*. «Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà, 23/25 d'octubre 1997». Sota la direcció de Louis ASSIER ANDRIEU et Raymond SALA, Perpinyà, Institut Català de Recerques en Ciències Socials 2000, 680 pp.

*Expansió catalana* = *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*. Actes del Seminari organitzat per la Casa de Velázquez (Madrid) i la Institució Milà i Fontanals (CSIC, Barcelona). Maria Teresa FERRER i MALLOL, Damien COULON, editors, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, X i 210 pp.

*Jornades Felanitx* = «I Jornades d'Estudis Locals [de Felanitx. Actes Commemoratiu. 700 Aniversari Fundació de la Vila, maig 2002]», Felanitx, Ajuntament 2001, 364 pp.

*Manacor 2000* = *Manacor cultura i territori*. «I Jornades d'estudis locals de Manacor. 5 i 6 de maig del 2000», Manacor, Ajuntament 2001, 536 pp.

*Mas català* = *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. *Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Actes del Col·loqui celebrat a Barcelona, del 3 al 5 de novembre de 1999. M. Teresa, FERRER i MALLOL, Josefina MUTGÉ VIVES, Manuel RIU i RIU (eds.) (Anuario de Estudios Medievales, 42), Barcelona, CSIC 2001, XVI i 660 pp.

*Medieval Translation* = *Essays in Medieval Translation in the Iberian Peninsula*, Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, Roxana RECIO (eds.) (Estudis sobre la traducció, 9), Castelló i Omaha, Universitat Jaume I i Creighton University 2001, 352 pp.

- «Misc. Llobregat, I/II» = «Scripta in honorem Enrique A Llobregat Conesa», vols. I-II, Alacant, Instituto Alicantino de Cultura 'Juan Gil-Albert' 2000, 464 i 544 pp.
- «Misc. Prats, I» = «Estudi General» 21 (2001 = *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*, I-II), 528 pp.
- «Misc. Riu, II» = «Acta historica et archaeologica medievalia», 22 (2001 = Homenatge al dr. Manuel Riu i Riu, II), 814 pp.
- «Misc. Tavani, 1/» = «Miscel·lània Giuseppe Tavani, 1/2. Estudis de Llengua i Literatura catalanes, XLII», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001.
- «Onzè Col·loqui» = «Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1997», a cura de Joan MAS i VIVES, Joan MIRALLES i MONSERRAT i Pere ROSSELLÓ BOVER, I i III (Biblioteca Abat Oliba, 222), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999 i 2000, 480 pp.
- «V Reunió» = «V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Cartagena, 17-19 d'abril de 1998» (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, VII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Universitats de Barcelona i Autònoma de Barcelona 2000, 632 pp.





## TAULA D'ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

- AGRAMUNT  
Arxiu Municipal  
Fons Siscar 832
- AGULLANA  
Arxiu Municipal 832
- AIORA  
Arxiu Parroquial  
Manuscrit de sermons vicentins 353
- ALA(Trento)  
Biblioteca comunale  
Incunaboli e cinquecentine 1004
- ALACANT  
Arxiu Municipal 833, 986  
Cartas escritas 833  
Armaris 833  
Procés sobre lo filet 833  
Biblioteca Pública  
Manuscrits 633
- ALBI  
Bibliothèque Rochegeude  
Manuscrits 904
- ALCOBAÇA  
Antiga biblioteca 737
- ALCOI  
Museu Arqueològic Municipal 900
- ALCOVER, L'  
Arxiu parroquial 888
- ALFORJA  
Arxiu parroquial 888
- ALGAIDA  
Arxiu Municipal 834
- ALTURA  
Archivo Municipal 876
- ANDORRA  
Arxius Nacionals  
Manuscrits 951
- ARENYS DE MAR  
Arxiu Històric Fidel Fita 915
- ARLES DE PROVENÇA  
Bibliothèque Municipale  
Manuscrits 692
- ARRAS  
Bibliothèque Municipale  
Manuscrits 940
- ARTÀ  
Arxiu Municipal 869
- AUTUN  
Bibliothèque Municipale  
mss. 71
- AVINYÓ  
Médiathèque Municipale  
Manuscrits 354, 355
- AVINYONET DE PUIGVENTÓS  
Arxiu Parroquial 835
- BANYALBUFAR  
Arxiu Municipal 997
- BARCELONA  
Arxiu reial (ACA) 555, 558, 766, 840, 842,  
843, 874, 875, 883, 887, 893, 929, 939,  
977, 997  
Casa Reial 998  
Cancelleria  
Registres 185, 187-221, 557, 839, 842,  
846, 848, 850, 860, 865, 876, 890,  
898, 921, 926, 941, 943, 944, 945,  
948, 950, 989, 998  
Cartes Reials Diplomatiques 187, 555,  
557, 679, 921, 941

- Pergamins 742, 836, 879, 884, 908, 914, 915, 941, 998  
 Fragments 269-307, 817  
 Pergamins extrainventaris 557  
 Processos 925  
   Processos de cort 998  
   Processos en quart 943, 946  
 Batllia General de Catalunya 876, 945  
   Coses vedades 882, 890  
 Reial Patrimoni 850, 853, 945  
   Mestre racional 998  
 Reial Audiència 860, 989, 990  
 Cartes àrabs 927  
 Ripoll 17, 758, 764, 910  
 Sant Cugat 810, 962  
 Monacals. Hisenda 271, 276, 282, 850, 926, 998  
 Generalitat 747, 850, 875, 987  
   Deliberacions 843  
   Registre de cauteles i albarans 843  
   Correspondència 850  
   Consell d'Aragó 844, 862  
   Sant Joan de Jerusalem 846  
   Notarials. Vària 862, 863  
   Còdexs. Vària. VIII 921  
 Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB) 872, 1011  
   Llibri Antiquitatum 836, 850  
   Codices 907  
   Llibre de resolucions capitulars 846  
   Pergamins 836, 837, 884, 908, 915  
   Extravagants 850, 944  
   Codicum fragmenta 907  
   Fons Notarial 949  
 Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) 985  
   Communium 836, 944  
   Visitacionum 967  
   Fragments 269  
 Arxiu Històric Ciutat de Barcelona 825, 840, 843, 898, 948  
   A-3 980  
   Lletres reials originals 954  
   Lletres closes 975  
   Llibres del Consell 837, 838, 943, 949, 954  
   Consell de Cent 839, 944  
   Consellers. Deliberacions 842, 954, 975  
   Registres de deliberacions 837, 862  
   Registre d'Ordinacions 840  
   Constitutionum et privilegiorum antiquorum 919  
   Reial Audiència 989  
   Lletres closes 836  
   Manual 842  
   Censals 842  
   Imposicions 842  
   Albarans 838  
   Èpoques 838, 948  
   Clavaria 838, 840, 948  
   Rebudes e dades 840  
   Gremis 844  
   Còsols 842  
   Corts 948  
   Manuscrits 782-787  
   Llibre Verd 842, 943  
   Fons comercials 984  
   Protocols notarials 862  
   Romanços 990  
 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona 834, 840, 841, 843, 844, 845, 846, 850, 862, 863, 873, 872, 944, 949, 973, 974, 979  
 Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts 991  
 Arxiu de l'Institut Botànic 987  
 Arxiu de Santa Maria del Mar  
   Llibre del concell 844, 845  
   Manuscrit bíblic perdut el 1936 921  
 Arxiu Parroquial del Pi 985  
   Llibretes de comunió 845  
 Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau 839  
 Arxiu dels Framenors de Catalunya 909  
 Arxiu del Palau de la Comtessa 986  
 Arxiu restablert de la Província Dominicana d'Aragó 1010  
 Biblioteca de Catalunya 822, 840, 985, 998, 1010  
   Manuscrits 138, 141-142, 148, 150, 152, 166, 276, 277, 282, 310, 353, 354, 599-602, 604, 608, 760, 782-787, 859, 885, 920, 933, 982, 987, 989, 993, 1012  
   Manuscrit Llabrés 811  
   Arxiu 843, 915  
   Pergamins 828  
   Fons Josep Aparici 853  
   Reserva. Marquès de Saidín 878  
   Música 844  
 Biblioteca de la Universitat 822  
   Manuscrits 276, 282, 782-787, 798, 800, 920, 921, 973, 981  
   Incunables 279  
 Biblioteca Episcopal del Seminari  
   Manuscrits 782-787, 795-797, 933  
 Biblioteca del Col·legi d'Advocats

- Manuscrits 753-754  
 Universitat Pompeu Fabra  
 Inst. Univers. d'Història. Fons Crexell 798  
 Institut del Teatre 979  
 Antiga Biblioteca de Sant Joan 269  
 Arxiu del Marquès de Caldas de Montbui  
 Papers del carrer Ample 974
- BELLPUIG**  
 Arxiu Municipal  
 Pergamins 846  
 Llibres de consells 846
- BERGA**  
 Arxiu Històric Comarcal 1011  
 Pergamins 1011  
 Ingrés de documentació esparsa 1012
- BERGAMO**  
 Biblioteca Civica  
 Manuscrits lul·lians 933
- BERLÍN**  
 Staatsbibliothek 931  
 Mss. Hebr. 831
- BERNKASTEL**  
 St. Nikolaus Hospital  
 Manuscrits 934
- BISBAL D'EMPORDÀ, LA**  
 Arxiu Històric Comarcal 990  
 Fons notarial 1004  
 Adquisicions destinades 1012
- BISBAL DEL PENEDÈS, LA**  
 Arxiu Parroquial 986
- BLANES**  
 Arxiu Parroquial 829  
 Arxiu Municipal 829
- BOLÒNIA**  
 Biblioteca Universitària  
 Manuscrits 715
- BORRASSÀ**  
 Antic fons notarial 1003
- BUDAPEST**  
 Magyar Nemzeti Múzeum  
 Manuscrits 940
- CABANES**  
 Antic fons notarial 1003
- CADAQUÉS**  
 Antic fons notarial 1003
- CALAFELL**  
 Arxiu Parroquial 983
- CÀLLER**  
 Archivio di Stato  
 Atti notarili sciolti 834  
 Biblioteca Universitària  
 Incunables 824
- CAMBRAI**  
 Bibliothèque Municipale  
 Manuscrits datats 1004  
 Antiga biblioteca del Sant Sepulcre 1004
- CAMBRIDGE**  
 University Library  
 Addit. mss. 158, 159, 172  
 Mss. Hebr. 931
- CAPMANY**  
 Antic fons notarial 1003
- CARPENTRAS**  
 Bibliothèque Inghimbertaine  
 Manuscrits 139-140, 913, 953
- CASSERRES**  
 Arxiu Parroquial 988
- CASTELL DE L'ARENY**  
 Arxiu Parroquial 988
- CASTELLÓ D'EMPÚRIES**  
 Antic fons notarial 1003
- CASTELLÓ DE LA PLANA**  
 Arxiu Municipal

- Llibres del consell 818  
Cort del justícia 847, 876  
Llibres de la peita 847  
Protocols notariais 847  
Arxiu Històric de la Diputació  
Protocols notariais 876  
Arxiu Històric Provincial  
Protocols notariais 876
- CATÀNIA  
Biblioteca Regionale e Universitaria  
Ms. Ventimiliano 945
- CERVERA  
Antic Arxiu Municipal 825  
Arxiu Històric Comarcal 851, 974  
Fons Municipal. Cervera 846  
Llibre de clavaria 846  
Vegueria. Llibre de cort 931  
Fons notarial. Bellpuig 847  
Manuscrits hebreus 931
- CHANTILLY  
Institut de France  
Manuscrits 276, 277, 282
- CISTELLA  
Antic fons notarial 1003
- CIUTAT DEL VATICÀ  
Archivio Segreto Vaticano 554, 558, 766,  
959-960  
Reg. Vat. 559  
Reg. Aven. 559, 881  
Collett. 881  
Instrumenta Miscellanea 881  
Biblioteca Apostòlica Vaticana 553  
Barb. lat. 982  
Borgh. lat. 689, 691  
Chigi 982  
Ottob. lat. 806, 838  
Palat. lat. 66  
Vat. lat. 689, 691, 692, 713, 757, 910,  
933, 934, 964
- CLARMONT-FERRAND  
Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire  
Manuscrits 343-350, 356-359, 565
- COCENTAINA  
Arxiu Municipal 927
- COIMBRA  
Codices Iluminados 1006
- COPENHAGUE  
Det Kongelige Bibliotek  
Ny kgl S. 915
- CORREGGIO  
Archivio Storico Comunale  
Fragments hebreus 931
- DARMSTADT  
Hessische Landes- und Hochschulbibliothek  
Manuscrits 996
- DARNIUS  
Antic fons notarial 1003
- EL ESCORIAL  
Biblioteca del Monasterio  
Manuscrits 269, 735
- ELDA  
Arxiu Municipal 835
- ELX  
Arxiu Històric Municipal 991  
Papeles curiosos 991
- ES MIGJORN GRAN  
Fons Teatral 811
- ESGLÉSIES (Sardenya)  
Archivio Storico 824
- FELANITX  
Arxiu Municipal 856  
Arxiu del Convent de Sant Agustí 856
- FIGUERES  
Antic fons notarial 1003  
Arxiu Històric Comarcal 1003  
Fons Benvingut Rivas 1011  
Llibre mestre Bualous 1011

- FLORENCIA**  
 Biblioteca Nazionale  
   Magliab.  
     Manuscrits 940  
 Biblioteca Medico-Laurenziana 554  
   Archivio Ricasoli-Firidolfi  
     Fondo Acciaoli 553, 554, 558, 559  
   Rediano 921  
   Fons notarial. Verges 887, 889  
   Hospici 990  
   Museu d'Art 903  
   Institut d'Estudis Nahmànides 929
- FOLGUEROLES**  
 Arxiu Parroquial 988
- GÈNOVA**  
 Archivio di Stato  
 Archivio Segreto 926  
 Diversorum. Filze 926
- GIRONA**  
 Arxiu de la Catedral 859  
   Capbreus 849  
   Hospital de la Seu 858  
   Llibre d'obra 858  
   Actes capitulars 859  
   Pergamins 889, 915  
   Mapes 862  
   Llibre verd 890  
 Biblioteca de la Catedral  
   Manuscrits 159  
 Arxiu Diocesà (ADG) 810, 929, 985  
   Manual 862  
   Reg. litter. 180, 186, 946, 982  
   Manuale Itinerum 847  
   Visitationum 887, 990  
   Sant Feliu de Girona 858  
   Fons Torroella de Montgrí 854  
   Pergamins 915  
 Arxiu Municipal 859, 860, 929, 992, 993  
   Manuals d'acords 982  
 Arxiu Històric 862, 863, 882, 985  
   Correspondance politique (1640-1659),  
   cinc volums en microfilm (París, Arch.  
   d'Affaires Étrangères)  
   Fons patrimonial Cors Guinart (microfilm)  
   Fons patrimonial Julià, de St. Jordi Des-  
   valls 1011  
   Fons notarial 990  
   Fons notarial. Calonge 848  
   Fons notarial. Castelló d'Empúries 848,  
   949  
   Fons notarial. Girona 929  
   Fons notarial. Torroella de Montgrí 854,  
   859
- GOSLAR**  
 Städtisches Museum  
 Fragments de manuscrits 996
- GRANOLLERS DE LA PLANA**  
 Arxiu Parroquial 988
- GUIMERÀ**  
 Arxiu Municipal 860
- KASSEL**  
 Universitätsbibliothek  
 Manuscrits 997
- LECCE**  
 Biblioteques de la província 1004
- LIÓ**  
 Bibliothèque Municipale  
 Manuscrits 904
- LISBOA**  
 Biblioteca Reial  
 Manuscrits 921  
 Secció de Música 979
- LLEIDA**  
 Arxiu de la Catedral 861, 977  
   Llibre d'obra 861  
   Pabordies 861  
   Carpeta d'albarans 861  
   Libri arrendamentorum 861  
 Arxiu de la Paeria 851, 862  
   Actes del Consell General 862  
   Actes del Consell Particular 862  
 Arxiu Històric  
   Protocols Notarials 862
- LLORET DE MAR**  
 Arxiu Municipal 990  
   Pergamins 862
- LONDRES**  
 British Library (British Museum)

- Manuscrits 140  
 Egerton 921  
 Sloane 987  
 Addit. Mss. 977  
 Mss. Hebr. 931  
 Manuscrits desapareguts 689  
 Biblioteca Montefiore  
 Mss. Hebr. 931
- MADRID**
- Archivo General de Palacio  
 Expedientes personales 993  
 Biblioteca de Palacio  
 Manuscrits 146  
 Real Academia de la Historia 874  
 Archivo Histórico Nacional 799, 874  
 Estado 987, 993  
 Consejos 986, 987, 996  
 Consejos suprimidos 687  
 Clero  
 Pergamins 742  
 Inquisición  
 Mallorca 932  
 Biblioteca Nacional  
 Manuscrits 138, 140-141, 142-143, 148,  
 150, 151, 152-162, 173, 817, 874, 880,  
 920, 935, 953, 967, 979, 995  
 Biblioteca Universidad Complutense  
 Fondo Histórico 735, 737, 943  
 Archivo Histórico de Protocolos 989  
 Museo Naval 992  
 Museo Lázaro Galdiano 859
- MALLORCA**
- Arxiu del Regne de Mallorca 810, 863, 864,  
 969  
 Lletres reials 863, 865, 871, 949  
 Lletres comunes 945  
 Pergamins 863  
 Reial Audiència 869, 871, 938  
 Expedients 992  
 Reial Patrimoni 835, 863, 864, 865, 867,  
 942  
 Sèrie C 833  
 Guiatges 926  
 Arxiu Històric 863, 865, 867, 870, 873,  
 880, 945, 958, 965  
 Sanitat 868  
 Actes del Gran e General Consell 863,  
 870, 871, 960  
 Extraordinaris. Universitat 960  
 Arxiu de l'Audiència 863  
 Suplicacions 925
- Pregons 864  
 LC 865, 873  
 LR 873  
 Extraordinaris Universitat 863, 867, 870  
 Sindicat de fora 865  
 Registre d'hipoteques 868  
 Hospital 866  
 Sociedad Económica de Amigos del País  
 868, 869  
 Còdexs 865  
 Protocolos notariales 837, 856, 867, 868,  
 869, 871, 872, 926, 945, 959, 960  
 Convents 871  
 Capbreus de Jonquieres a Mallorca 837  
 Miscel·lànies Pascual 972  
 Fons privats 869  
 Arxiu de la Catedral 810  
 Calaix 45 932  
 Arxiu Diocesà de Mallorca 871  
 Collationum 872  
 Concessos 856, 867  
 MSL 863, 865  
 Còdexs 871  
 Fons parroquial. Marratxí 872  
 Arxiu Municipal  
 Fons Cotoner 886  
 Arxiu de la Casa de l'Horta 870  
 Arxiu de la Misericòrdia 866  
 Arxiu Monestir Santa Magdalena 872  
 Arxiu del Convent de Santa Caterina 870  
 Arxiu del Convent de la Puríssima 865  
 Arxiu familiar Can Vivot 868  
 Arxiu familiar Orlandis 860  
 Biblioteca Pública  
 Manuscrits 983  
 Biblioteca Municipal 992  
 Biblioteca Bartomeu March, 869  
 Manuscrit d'Eimeric 233  
 Manuscrits 973  
 Miscel·lànies Bover 880  
 Biblioteca Llabrés 869  
 Antic Col·legi de la Sapiència  
 Manuscrits 939  
 Antiga biblioteca de Sant Domènec 807  
 Arxius Municipals de l'Illa 810  
 Museu de Mallorca  
 Manuscrits 933
- MANACOR**
- Arxiu Municipal  
 Llibre d'actes 871  
 Llibre de juntes 871  
 Llibres de clavaria 871

- Arxiu Parròquia dels Dolors  
Llibre II de visites 871
- MANRESA  
Arxiu Històric Comarcal  
Fons Manresa 838
- MARRATXÍ  
Arxiu Municipal  
Llibres de batlle, jurats i consell 1005  
Recrutament i subministrament militar 1005  
Llibres de censals i repartiments 1005  
Clavaria 1005  
Cadastre, talles i pagaments 1005  
Registres d'actuacions judicials 1005
- MATARÓ  
Arxiu Històric Comarcal  
Ingrés documents locals s. XVII 1012  
Fons patrimonial Jofre 1012  
Museu Arxiu de Santa Maria  
Fons Marfà 835
- MODENA  
Archivio di Stato  
Stati e città 960  
Archivio Storico Comunale  
Fragments hebreus 932
- MOIÀ  
Arxiu Municipal  
Papers de Mn. Pere Bertran 873  
Protocols Notarials 873  
Arxiu Parroquial 680
- MOLÍ DEL REI (la Cabanassa)  
Arxiu familiar Blanquer-Blanc 851
- MONISTROL DE MONTSERRAT  
Arxiu Municipal 980  
Antic Arxiu Parroquial 980
- MONTBLANC  
Arxiu Històric Comarcal  
Fons patrimonial Canals-Piñol 1012  
Arxiu parroquial 888
- MONTFULLÀ  
Arxiu familiar Mas Porcell 860
- MONTSERRAT  
Biblioteca del Monestir  
Cançoner del marquès de Barberà 817  
Obra del Cançoner Popular 830  
Fons Aguiló 977
- MORELLA  
Arxiu Històric Eclesiàstic 874  
Biblioteca Manuel Milian 874
- MUNIC (MÜNCHEN)  
Bayerische Staatsbibliothek 553  
Clm. 933  
Cod. Hisp. [Cat.] 768, 806, 934
- MURO  
Arxiu Municipal  
Actes del Consell 875  
Clavaria 875  
Arxiu Parroquial  
Llibres 875, 876
- NÀPOLS  
Archivio di Stato 559  
Carte Fusco 560
- NAVÈS  
Arxiu familiar Can Feliu d'Ossea 988
- NEW HAVEN  
Yale University Library  
Mss. Martson 619
- NEW YORK  
Hispanic Society of America  
Manuscripts 909, 957  
Jewish Theological Seminary  
Manuscripts 931
- OTLOT  
Arxiu Històric Comarcal 985  
Fons St. Feliu de Pallarols 982  
Fons patrimonial Casabó
- ORIOLA  
Archivo Histórico  
Universidad 993  
Biblioteca Pública Fernando de Loaces 993

- OXFORD**  
 Bodleian Library  
 Misc. 689  
 Mss. Hebr. 931
- PALAFRUGELL**  
 Arxiu Parroquial 2005
- PALERM**  
 Archivio di Stato 553, 554, 555, 558, 942, 943  
 Corte Pretoriana. Spezzoni 954  
 Archivio Belmonte 943  
 Archivio Moncada 943
- PARÍS**  
 Archives Nationales 553  
 Archives du Ministère des Affaires Étrangères 883  
 Bibliothèque Nationale 828  
 lat 21, 71, 609, 611, 613-618, 608, 716, 757, 904, 910, 912  
 nouv. acq. lat. 185, 920  
 fr. 154, 156, 158, 159, 164, 921  
 esp. 137, 139-140, 142, 148, 150, 151, 152-162, 167, 817, 895, 921, 952, 953  
 hebr. 929  
 Bibliothèque Mazarine  
 Manuscrits 688, 921  
 Antiga Biblioteca de Sant Víctor 688  
 Antiga biblioteca de Sant Francesc 940
- PAU**  
 Archives Departementales des Pyrénées Atlantiques 881
- PENÍSCOLA**  
 Antiga Biblioteca Papal 269
- PERALADA**  
 Biblioteca del Palau  
 Fulletons 983
- PERPINYÀ**  
 Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals 799, 877, 882, 883, 915, 929, 985  
 Série 1B60 877  
 Cartulari del Temple 877  
 Fonds Fossà 881  
 Protocols Notarials 882
- ARXIU MUNICIPAL 877, 878**  
**BIBLIOTECA MUNICIPAL 877**  
 Col·lecció de Bernard Alart 881  
**BIBLIOTECA PARTICULAR PUIGGARÍ 979**
- POBLET**  
 Arxiu del monestir 977  
 Calaixos 880
- POLLENÇA**  
 Arxiu Municipal 869
- PORTO**  
 Codices iluminados 1006
- PRAGA**  
 Knihovny Národního muzea  
 Incunables 1008
- PUIGCERDÀ**  
 Arxiu Històric Comarcal 887, 929  
 Lligall Carbonell 851
- REUS**  
 Arxiu Històric Comarcal 888
- RIUDECOLS**  
 Arxiu parroquial 888
- RIPOLL**  
 Arxiu Històric Comarcal 1012  
 Fons parroquial de Ripoll 984, 988  
 Biblioteca de la comunitat de Domers i Preveres 1006  
 Arxiu familiar Bonada 881
- RIUDELLOTS DE LA SELVA**  
 Arxiu Parroquial 985
- RODA**  
 Arxiu de la Catedral  
 Còdex de Roda 43, 54
- ROMA**  
 Convento Carmelitano  
 III Varia I 689, 939-940



- ROUEN  
Bibliothèque Municipale  
Manuscrits 172  
Fond Coquelet 655-656
- RUBÍ  
Arxiu Municipal  
Fons Parroquial 883
- SABADELL  
Arxiu municipal 872
- SALAMANCA  
Biblioteca Universitaria  
Manuscrits 946
- SALLAGOSA  
Arxiu Municipal 851
- SANT CUGAT DEL VALLÈS  
Arxiu Nacional de Catalunya 799  
Fons Llinatge Pallejà 798  
Adquisicions destinades 1012  
Biblioteca del Centre Borja  
Manuscrits 276, 282  
Parròquia 903
- SANT FELIU DE PALLAROLS  
Arxiu Parroquial 988  
Llibre d'obra 982
- SANT HILARI SACALM  
Arxiu Parroquial 990
- SANT JOAN DE LES ABADESSES  
Arxiu del monestir 885
- SANT LORENÇ DE MORUNYS  
Arxiu Parroquial 988
- SANT MARTÍ SESGUEIOLES  
Arxiu Parroquial 985
- SANT PERE DE CASSERRES  
Llibres per al monestir 104, 113
- SANT PETERSBURG  
Biblioteca Pública
- Graecus 687, 691-692, 769-771
- SANTA COLOMA DE FARNERS  
Arxiu Històric Comarcal 990  
Fons Vinyes 993  
Fons patrimonial Can Masoller  
Fons notarial 1011
- SANTA MARIA  
Arxiu Particular Son Torrella 885
- SANTES CREUS  
Antiga biblioteca del monestir 269
- SARAGOSSA  
Archivo de la Diputación 846
- SCALA DEI  
Antic Arxiu Prioral 898
- SERRATEIX  
Arxiu Parroquial 988
- SEU D'URGELL  
Arxiu de la Catedral 890, 908, 914, 944  
Episcopologis 890  
Manuscrits 1007  
Biblioteca Capitular 943  
Beatus 1007  
Arxiu Diocesà 834, 883, 887  
Fons de Guissona 756  
Fons de Tavèrnoles 774  
Llibre de presentalles de Núria 881  
Arxiu Municipal  
Pergamins 889  
Museu Diocesà 834
- SEVILLA  
Biblioteca Capitular y Colombina  
Manuscrits 223-267, 599, 605-607, 681,  
780, 805-807, 817, 921, 955  
Archivo Ducal Medinaceli 887, 890
- SIMANCAS  
Archivo General 867  
Estado 975
- SINEU  
Arxiu Municipal 869

## SOGORB

- Arxiu de la Catedral 735
- Arxiu Municipal
  - Llibre dels gremis 886
  - Llibre d'aveïnament 886

## SOLSONA

- Arxiu Capitular 876, 908
- Arxiu Expiscopal/Diocesà 988
- Pergamins 741-746, 879
- Fons del Claustre 887
- Fons de Serrateix 915
- Arxiu Històric Comarcal
  - Fons Ciutat de Solsona 886
- Antic Arxiu Municipal 876
- Museu Diocesà i Comarcal 899

## SORT

- Arxiu Històric Comarcal 887
- Fons patrimonial Bringué, de Ginestarre 1011
- Fons patrimonial Casa Mora d'Arròs de Cardós 1012
- Pergamins 1012

## TARADELL

- Arxiu patrimonial Mont-rodon 878

## TÀRBENA

- Arxiu Parroquial 895

## TARRAGONA

- Arxiu Històric Arxidiocesà 887
- Fons de Calafell 983
- Parròquies. Rojals 881
- Arxiu de la Catedral 887
- Arxiu Històric 887
- Documentació municipal s. XVIII 1012
- Fons Notarial 878
- Montblanc 874
- Arxiu del Port 984
- Biblioteca Pública 154
- Santes Creus 270

## TÀRREGA

- Arxiu Històric Comarcal
  - Fons municipal. Tàrrega
    - Llibre de consells 846, 888
    - Llibres d'albarans, etc. 888
    - Llibre de capitulacions 888
    - Fons notarial 1007

Documents en dipòsit 860

## TAVÈRNOLES (Osona)

- Arxiu patrimonial Serrabou 865

## TEROL

- Archivo Municipal 876

## TERRASSA

- Arxiu Històric Comarcal 872, 883, 1008
- Fons de Sant Pere i Santa Maria 659, 750-753
- Llibre de consells 967
- Fons patrimonial Can Perellada 1008
- Arxiu del Sant Esperit
  - Manuscrits musicals 1008
- Antic arxiu del Sant Esperit 888
- Capbreu de la Cartoixa de Vallparadís 1012
- Biblioteca Central de Terrassa 1008

## TOLEDO

- Archivo Histórico Nacional. Nobleza Fernán Núñez 835

## TOLOSA DE LLENGUADOC

- Bibliothèque Municipale
- Manuscrits 920
- Fulletons Guerra Segadors 1004

## TORÀ

- Arxiu Parroquial 984

## TORTOSA

- Arxiu de la Catedral
- Manuscrits 764
- Visites Pastorals 849

## ULLDEMOLINS

- Arxiu parroquial 888

## UR

- Arxiu Municipal 851
- Arxiu familiar Carbonell-Blanc 851

## VALÈNCIA

- Arxiu del Regne de València (ARV) 874, 925, 998, 1009
- Cancelleria 1009

- Real 979  
 R. Partium Valentie 894  
 Lletres i privilegis 926  
 Batllia General i Intendència 926, 928, 1009  
 Escrivanies de cambra 889  
 Mestre racional 961, 1009  
   Coses vedades 890  
 Reial Acord 1009  
 Reial Audiència 927, 1009  
 Processos 849, 899  
 Justícies de València 1009  
 Clerecia 899, 1009  
 Gremis 895  
   Gremi de fusters 921, 957  
 Generalitat 892, 1009  
 Protocols Notarials 687, 821, 857, 876, 892, 1009  
 Fons de Jesuïtes 1009  
 Comptadoria d'Hipoteques 1009  
 Diversos 1009  
 Pergamins 1009  
 Mapes i plànols 1009  
 Col·lecció sigil·logràfica 1009  
 Biblioteca Auxiliar 1009  
 Arxiu Municipal 874, 979  
   Cartes reials 894  
   Manuels de consells 892, 893, 894, 955  
   Lletres missives 894  
   Llibres d'aveïnaments 892  
   Quèrns de provisions 893  
 Arxiu Catedral de València 893  
   Manuscrits 921  
   Lligalls 980  
   Manuscrits i edicions musicals 1009  
 Arxiu Diocesà de València  
   Liber ordinum 893  
 Arxiu de la Província Dominicana d'Aragó 1010  
 Arxiu parroquial de Sant Esteve  
   Comptes dels síndics 893  
 Arxiu del baró de Llaudí  
   Liber collationum 893  
 Biblioteca de la Universitat 822  
   Manuscrits 138, 143-147, 149, 150, 152-166, 714, 1010  
 Col·legi del Patriarca  
   Arxiu 990  
   Manuscrits 633, 775, 974  
   Protocols Notarials 857, 876
- VALL D'ALEGUAR**  
 Arxiu Parroquial 895
- VALLDECRIST**  
 Antiga Cartoixa. Biblioteca 945
- VALLDEMOSSA**  
 Biblioteca de l'Antiga Cartoixa 933
- VALLS**  
 Arxiu Històric Comarcal 896, 984  
 Llibre del Consell General 896  
 Protocols notarials 994
- VENÈCIA**  
 Archivio di Stato 554, 558  
 Biblioteca Statale Marciana  
 Manuscrits 769, 939
- VERDÚ**  
 Arxiu Parroquial 896
- VIC**  
 Arxiu Capitular 826, 906, 931, 969  
   Llibre del secretari 897  
   Llibre de les capes 897  
   Calaix 9 906  
   Manuscrits i fragments 114-119, 121, 123, 125-136, 658, 738-741  
   Incunables 781  
   Lligalls 896  
 Biblioteca Capitular 827  
   Manuscrits i fragments 103-136, 1010  
 Arxiu Episcopal 105, 120, 826, 898, 970, 985, 988  
   Arxiu de la Mensa Episcopal 741  
   Visites pastorals 898  
   Cúria Fumada 108, 120, 827, 896, 897, 929, 969  
   Foranes 956  
   Lligall Vària XVI 916  
   Arxiu del capbreu 897  
   Fragments 909  
 Biblioteca Episcopal 916, 976  
   Manuscrits i fragments 105, 113, 120, 122, 309, 310, 916, 920  
   Incunables 1010  
 Arxiu Històric Comarcal 103  
 Arxiu Municipal 309, 896  
   Llibres d'acords 897  
   Clavaria 897  
 Museu Episcopal 827, 897, 964  
 Museu de l'Art de la Pell 896

VIELHA	VILOVÍ D'ONYAR
Arxiu Istòric Generau d'Aran	Arxiu Parroquial 985
Documentació municipal d'Es Bordes	
Fons patrimonial de Ço de Benet D'Arres, de Jo 1011	VINARÒS
Fons patrimonials diversos 1012	Arxiu Municipal 874
VIENA (WIEN)	VINCENNES
Österreichische Akademie der Wissenschaften Bibliothek 553	Archives Historiques de l'Armée de Terre 799, 883
VILADELLOPS	VOLTREGÀ
Arxiu del marquès d'Alfarràs 1006	Arxiu Municipal 898
VILAFAMÉS	WORCESTER
Arxiu Municipal	Cathedral Library
Llibres de la peita 876	Manuscrits 997
VILAFRANCA DEL PENEDÈS	ZAGREB
Arxiu Històric Comarcal 898	Biblioteca Universitària
Fons notarial 661	Manuscrits 940

## TAULA D'AUTORS I D'OBRES ANÒNIMES

Abad, Anton 801	Acaz 580, 581
Abad, Lily 835	Acta Notariorum Cataloniae 659
Abad Casal, L. 827	<i>Acta Pauli et Thecle</i> 903
Abadal i de Vinyals, Raimon d' 741, 887, 905, 911, 955	<i>Acta Romanorum Pontificum</i> 1010
Abarca 555	<i>Actus Apostolorum</i> 26, 160
Abat, Josep Ignasi 813	Acuña, Juan de 804
Abba Mari 930	<i>Ad te loquar...</i> 920
Abbas Isaac 806	Adam Magister 1008
Abdó de Fleury 163	Adell, Lluís 988
Abellán, Joan Anton 879	Adell, Salvador 988
Abellar, Miquel 965	Adhemar de Chavannes 924
Abigdor, Abraham 712	<i>Administració dels sagraments de penitència i extre-</i> <i>ma unció</i> 1003
Abraham bar Hiyya 815	Adso Dervensis 383, 384, 398
Abraham ibn Ezra 930	<i>Advertències sobre unió terme i parròquia Folguero-</i> <i>les</i> 856
Abràmova, Marina 816	Aegidius Romanus 967, 1002, 1011
'Abu 'Abd... Ibn Mardanîsh 924	Aertsen, Jan A. 693, 696, 700, 701
Abulafia, Abraham 941	Agamben, Giorgio 793
Abulafia, David 682	Agnellus, episc. Facensis 562
Abu-l-Sant 713, 724	

- Agobard de Lió 48, 56-59, 101, 815  
 Agostí, Antoni 989, 1002  
 Agrimi, Jole 712, 717  
 Aguilar Àvila, Josep Anton 972  
 Aguilar Piñal, Francisco 533  
 Aguiló i Fuster, Marià 621, 822, 823  
 Agustí d'Hipona 9-102, 246, 285, 340, 371, 396, 397, 401, 408, 415, 438, 441, 452, 460, 461, 463, 464, 548, 583, 585, 586, 588, 589, 600, 602, 604, 763, 765, 767, 781, 789, 903, 904, 951, 1003  
 Agustí, Miquel 981, 989  
 Agustí, poeta 794  
 Agustí Farreny, Alfred 816  
 Agustín i Rius, Gabriel 989  
 Aigrain, R. 459  
 Aina-Maria del Santíssim Sagrament 870  
 Ainaud de Lasarte, Josep M. 825  
 Aixaló, Francesc 959  
 Al-Azraq 747  
 Al-Himyârî 925  
 Al-Idrîsî 927  
 Al-Mutarrif 923  
 Al-'Udrî 856  
 Alabau i Selva, Ramon 912  
 Alanyà i Roig, Josep 874, 875  
 Albalat, Pere d' 815  
 Albanès, H. 459  
 Albareda, Anselm M. 741  
 Albareda i Salvador, Joaquim 798-805, 986, 987  
 Albarracín, Agustín 678, 733  
 Alberigo, Giuseppe 359, 443  
 Alberola Romà, Armando 833  
 Albert el Gran 966  
 Albertí, Arnau 959, 1003  
 Albertí, Jaume 971  
 Albertí, Leone Battista 794  
 Albertí, Vicenç 809, 811  
 Alcaide Romero, Elena 1009  
 Alcina, Joan F. 810  
 Alcover i Sureda, Antoni M. 171, 569, 657-661, 822, 823, 826  
 Alcoverro, Ramon 677  
 Alcuí 48, 56, 57, 67-69, 97, 101, 758, 759  
 Aldama, A. M. 729  
 Alegre, Francesc 918  
 Alemany, Pere 922  
 Alemany de Cervelló, Guerau 241  
 Alemany de Cervelló, Ramon 779  
 Alegre, Francesc 188, 189  
 Alejos Morán, Asunción 894  
 Alessandro, Vincenzo d' 683  
 Alexander de Villadei 173, 621  
 Alexandre III 746, 754  
 Alexandre IV 238  
 Alexandre VI 675, 815, 959, 997  
 Alfons I de Catalunya-Aragó 877, 879, 885, 911, 915  
 Alfons II de Catalunya-Aragó, el Liberal 177, 178, 772  
 Alfons III de Catalunya-Aragó, el Benigne 178, 191, 941, 943, 1007  
 Alfons IV Trastàmara 806, 842, 860, 893, 927, 956, 957, 958, 959, 960, 960, 961, 962, 1000  
 Alfonso d'Alprão 225  
 Alfonso Goldfarb, Ana Maria 718  
 Alfonso Llorens, Joaquín 899, 901  
 Algatzell 248, 584  
 'Alî b. Muyâhid 924  
 Ali ibn Abi-l-Rijal 952  
 Aliaga, Isidoro 269, 980  
*Alistamiento noble* 1762 868  
 Alkindi 248  
 Allepuz Marzà, Xavier 900  
 Allius Maximus 902  
*Almanac perpetu* 143  
 Almarche, Francesc 991  
 Almenar, Joan 1003  
 Almenara, Miquel 973  
 Alomar i Canyelles, Antoni I. 811, 818  
 Alonso Guardo, Alberto 718  
 Alonso Schökel, Luis 579  
 Alós, Francesc 846  
 Alós-Moner, Ramon 989  
 Alós i Rius, Antoni 992  
 Alsina Roca, José M. 801  
 Alta-riba, Guerau d' 931  
 Altés i Aguiló, Francesc Xavier 352, 781-782, 915, 1010  
 Altisent Altisent, Agustí 879, 895  
 Alturo i Perucho, Jesús 269, 760, 903, 946  
 Alvar, Carlos 279, 952  
 Alvarado i Costa, Joaquim 832  
 Álvarez Méndez, Juan 140  
 Álvarez Rubio, 738  
 Amade, Jean 982  
 Amador de los Ríos, José 919  
 Amalrich, família 909  
 Amat i de Cortada, Rafael d' 845  
 Amatller, Gregori 856  
 Amberg, Friedrich von 815  
 Ambròs de Milà 61, 82, 89, 246, 285, 583, 587, 588, 386, 441, 548, 613  
 Ambrosiàster 16  
 Amengual i Batle, Josep 9-102  
 Amenós, Lluïsa 885

- Amer, Gaspar 969  
 Amich i Raurich, Narcís M. 857  
 Amiguet, Jeroni 1003  
 Amo, Dolores del 903  
 Amor de Soria, Juan 804  
 Anaxàgores 962  
 Andrés Ferrandis, Antonio 1009  
 Andreu, Antoni 815, 1003, 1004, 1008  
 Andreu Galmés, Jaume 942  
 Angelèrio, Tiberi 824  
 Anglade, Joseph 154, 170  
 Anglès, Guillem 199  
 Anglès, Pere Màrtir 800, 985  
 Anglès i Pàmies, Higini 831  
 Anjou, Carles II d' 560  
 Anjou, Robert d' 559  
 Anjou-Taranto, família 998  
 Anna d'Anglaterra 803, 804  
*Annales Rodenses* 815  
*Annals del Convent de Santa Caterina* 798, 799  
 Annio da Viterbo 970, 971  
*Anònim de Ravenna* 818  
 Anselm de Cantorbery 586  
*Antiphonarium Praemonstratense* 755  
 Antist, Vicent Justinà 980  
 Anton Pelayo, Javier 993  
 Antonio, Nicolás 939  
 Antonio Otal, José Manuel 852  
 Anyés, Joan Baptista 787-791, 973  
 Anyó i Oliver, Joaquim 963  
 Aparici Martí, Joaquín 876, 892  
 Aparicio y Pascual, Ángel 835, 870  
*Apocalipsi* 244, 253, 244, 253  
 Apollonius 644  
*Aquesta és la forma com les tayles de Barcelona se fan* 838  
 Aquila, Serafino dell' 792  
 Aragay, Ignasi 682  
 Aragó, Isabel d', Rainha Santa 921  
 Aragó, Jaume d', cardenal 953  
 Aragó, Joan d', infant, patriarca 896  
 Aragó, Pere d', infant fra 189, 941  
 Aramon i Serra, Ramon 823, 952  
 Aranda, comte d' 991  
 Arbués, Clara 887  
*Arengae tres Studii Ilerdensis* 943  
 Areny i Erill, Martí d' 981  
 Arenys, Pere d' 949  
 Aretino, Pietro 792  
 Arias, 738  
 Aristòtil 248, 637, 789, 936, 967, 968, 1004  
 Armangué Herrero, Joan 810, 824  
 Armanyà i Font, Francesc 813, 888  
*Arnaldi de Villanova opera medica omnia* 826  
 Arnall i Juan, M. Josepa 622, 1000, 1004  
 Arnella, Joan 888, 889  
 Arnulf de Vic 739, 740  
 Arribas, Antonio 902  
 Arrizabalaga, Jon 678, 707, 709, 710, 718, 722, 733  
*Ars dictaminis* 779, 780  
*Ars quaedam Raimundi de secretorum secretis* 806  
 Artés, Pere d' 947  
 Artola, Josep 847  
 Asensio i Vilaró, David 879  
 Asperti, Stefano 140, 170, 919  
 Assier Andrieu, Louis 1012  
 Astruc de Cortielles, Ramon 964  
 Astruc de Piera 241, 253  
 Astruc Sullam 931  
 Atanasi I, patriarca de Constantinoble 692, 771  
 Atarrabia, Pero de 815  
 Ató 877  
 Auger, G. 191  
 Augurelli, Giovanni Aurelio 806  
 Aurell i Cardona, Jaume 840  
 Aurell i Cardona, Martí 682  
 Ausejo, Serafín de 159, 172  
 Àustria, Jordi d' 787  
 Avella, Baltasar 621  
 Avenoza, Gemma 137, 170, 172, 921, 952  
 Averrois 248, 710  
 Avicenna 248, 713, 715, 806, 1011  
 Aviè 901  
 Ávila, Juan de, s. 974, 974  
 Ayala, Jorge M. 693, 699  
 Ayats i Vergés, Miró 885  
 Ayensa i Prat, Eusebi 830, 950  
 Aymar i Ragolta, Jaume 847  
 Aymeric, N' 626  
 Ayuso Mazaruela, Teófilo 758  
 Aznar, Joan 1003  
 Aznar Ruiz, R. 827  
 Bach i Riu, Antoni 741-746  
 Bacht, Heinrich 56  
 Backmann, Clifford 684, 693-694  
 Bacó, Francesc 814  
 Badia, Lola 137, 677, 783, 816, 824, 829, 935, 950  
 Badia i Margarit, Antoni M. 760, 761, 966  
 Baer, Fritz 253  
 Bagueny, Pere 184, 211, 215, 949  
 Baiges i Jardí, Ignasi J. 834  
 Baila Herrera, Francisco 874  
 Balaguer, Anna Maria 909  
 Balaguer, Emilio 717

- Baldo de Perusa 955  
 Balcells, Albert 553, 830  
 Ballester, Antoni 950  
 Ballester Añón, Rosa 678, 734  
 Balsera Bolaño, Raúl 888  
 Baltar Rodríguez, Juan Francisco 978  
 Balzano, P. 559  
 Baquiari 15, 50  
 Baraut, Cebríà 659, 745, 773-775, 879, 887, 890, 905, 906, 908, 914  
 Barbieri, Edoardo 1005  
 Barca, Daniele 694  
 Barceló, Miquel 924  
 Barceló Crespí, Maria 864, 866, 880, 958, 960, 964, 965  
 Barcenilla, Alejandro 910  
 Bardy, Gustave 30, 35, 47, 69, 81,  
 Barkai, Ron 678, 734  
 Barnils, Pere 828  
 Baró de Maldà = Amat i de Cortada, Rafael d'  
 Baró, Robert 48, 69  
 Barrachina Ibáñez, Amparo 852, 886  
 Barrio, Juan Antonio 701  
 Barrio, Maximiliano 173  
 Barrio Moya, José Luis 989  
 Barsbay, soldà 927  
 Barull Pelegrí, Jaume 852  
 Barutell, Berenguer 861  
 Barthélemy, Pascale 730  
 Bartomeu, bisbe de Canàries 938  
 Bas i Galceran, Nicolau 854, 988  
 Bas Martín, Nicolás 988  
 Basáñez, B. 999  
 Basili de Cesarea 61  
 Basser, Joan 348, 349, 350, 351, 364, 365  
 Basset, Joan 922  
 Bassols, Joan 1003  
 Bastardas i Parera, Joan 714, 761, 762, 793, 911, 912  
 Bastero, Antoni 964, 985  
 Bataillon, Louis-Jacques 225  
 Bates, D. 721  
 Batlle, M. del Mar 782  
 Batlle i Gallart, Carme 837  
 Batlló, J. 722, 723  
 Batllori i Munné, Miquel 671, 672, 675, 676, 677, 691, 694, 699, 706, 769  
 Battelli, Giulio 748, 941  
 Battifora, Joan Bta. 988  
 Battistini, Andrea 972  
 Baucells, Andreu 626  
 Baucells i Reig, Josep 745  
 Bauquier, Joseph 170  
 Bauzà Ferrando, Bernardí 969  
 Bauzà Ochagavía, Manuel 591, 592  
 Bazell, Dianne M. 668, 713  
 Beat de Liébana, 55, 101, 904, 1007  
*Beatus* 1007  
 Becker, Karl J. 815  
 Beda el Venerable 60-63, 81, 144, 154, 389, 548  
 Beda el Venerable, pseudo 92  
 Beer, Rudolf 955  
 Belda, Jaume 988  
 Beleth, Joannes 894  
 Bellavista, Joan 781-782, 838  
 Belló de Carcassona 905  
 Belluga, Pere Joan 1003  
 Bellver, Miquel 630  
 Beltran Pepió, Vicenç 137, 141, 170, 172, 816  
 Ben Shalom, Ram 930  
 Benages, Jaume 902  
 Bendicho, Vicent 833  
 Benedito Nuez, Josep 847  
 Benet VIII 754  
 Benet XII 881  
 Benet XIII 269, 749, 777, 806, 815, 875, 886, 941, 947, 955, 1002  
 Benet XIV 1002  
 Benet d'Aniana 904, 905, 920  
 Benet, Joan 944  
 Benet, Llorenç 793, 794  
 Benet Mateu, Pere 1003  
 Benet Teronjí, Rafael 932  
 Benetos, Dionís 691, 769  
 Benito i Monclús, Pere 915  
 Benlloch Poveda, Antonio 683  
 Bensch, Stephen 836  
 Benvenist, Samuel 253  
 Benviure, Pere de 207  
 Berard, família 959  
 Berengo, Marino 674  
 Berenguer, Joan 927  
 Berenguer Ramon 909  
 Berenguer, cabiscol 752  
 Berenguer, diputat militar 803  
 Berger, Samuel 758  
 Berillus, grammaticus 752  
 Bernabé Gil, David 899  
 Bernardino de Armellada 666, 667, 936  
 Bernat de Besalú 740  
 Bernat de Claresvalls 356, 373, 397, 548  
 Bernat de Conflent 738  
 Bernat, prior de Casserres 103  
 Bernat sa Portella 908  
 Bernat III prebost de Solsona 744  
 Bernat de Trília 805

- Bernat, P. 723  
 Bernat Roca, Margalida 867, 924  
 Berní i Català, Josep 988  
 Bernils i Mach, Josep M. 856  
 Berry, duc de 882  
 Bersuire, Pierre 704  
 Bertran, Andreu 847  
 Bertran, Lluís, s. 979  
 Bertran i Roigé, Prim 834, 852  
 Berwick, duc de 804  
 Besser, Joan 405  
 Beuter, Antoni 975  
 Beuter, Pere Anton 973, 970, 980, 989  
 Bianchi, Luca 683  
*Biblia* 91, 106-111, 115-118, 127, 128, 133, 224-226, 229, 236-253, 279, 287, 288, 293, 296, 326-342, 356, 358, 542-547, 579-595, 757-759, 806, 817, 825, 919, 921, 957, 974, 1007  
*Biblia de Farfa* 757  
*Biblia de Fluvià* 757  
*Biblia de Ripoll* 757-759, 910  
*Biblia de Rodes* 757, 910  
*Biblia d'Urgell* 759  
*Biblia parva* 957  
*Biblia pauperum* 963  
*Biblia rimada de Sevilla* 807  
*Bibliografia sobre teatre català antic* 810  
 Biel, Gabriel 1001  
 Biller, P. 725  
 Binimelis, Joan 880, 958  
 Blai, Antoni 950  
 Bianchi, Guillermus 741  
 Blanca d'Anjou, reina de Catalunya-Aragó 771  
 Blanco Moreno, M. Carmen 685  
 Blasco, Vicent 993  
 Blasi, Ermengol 725, 807  
 Blasi, Joan 672  
 Blumenkranz, Bernhard 41  
 Boadas, Agustí 666, 667, 668, 682, 698, 699  
 Boadas, Bernat, pseudo 970  
 Boccaccio, Giovanni 779, 951, 956  
 Boeci 780, 817, 936, 951  
 Bofarull, Manuel de 555  
 Bofarull i Mascaró, Pròsper de 555, 741, 799  
 Bohet, Miquel 630  
 Bohigas i Balaguer, Pere 140, 170, 783, 824, 903  
 Boïl, Francesc 980  
 Bolingbroke 803  
 Bollweg, John August 695  
 Bolós, Jordi 858, 874  
 Bonada, família 881  
 Bonafós, família 853  
 Bonafós, Joan 853  
 Bonastre, Bernat de 203  
 Bonaura, Pere 813  
 Bonaventura de Bagnoreggio, s. 592  
 Bonet i Ferrer, Miquel 945  
 Bonfill Marc 740, 815  
 Bonifaci VIII 189, 238, 679, 861  
 Bonllavi, Joan 969  
 Bonnassie, Pierre 658, 882, 911, 914, 915  
 Bonner, Anthony 935, 937  
 Bonnet, Hubert 705  
 Bonsom de Sant Cugat 758  
 Bordons, família 887  
 Bordoy Bordoy, M. José 837, 960  
 Borja, família 893, 959, 990  
 Borja, Alfons de 893  
 Borja, Francesc de, s. 1002  
 Borja, Joan Bta. 833  
 Borja, Luis Ignacio Francisco de 989  
 Borja, Roderic de 965  
 Bornat, Claudi 792, 969  
 Borobio, Dionisio 155, 159, 171  
 Borràs Roca, Josep 845  
 Borrassà, Lluís 955, 956  
 Borrell, comte 911  
 Borrell d'Urgell-Cerdanya 905  
 Borrell, bisbe de Vic 740  
 Borrell, Joan 716  
 Borrell Sabater, Miquel 990  
 Borrellus, scolasticus 909  
 Borromeo, Agostino 597  
 Borrull d'Arbizu, Pere Josep 988  
 Borrull i Ramon, Francesc 988  
 Borrull i Vilanova, Francesc Xavier 988  
 Boscà, Jaume 625  
 Boscà, Joan 792, 794  
 Boscà Codina, José Vicente 1010  
 Bosch, Andreu 882, 970  
 Bosch, Felip 626, 628  
 Bosch, Lluís 1012  
 Bosch Capdevila, Esteve 820  
 Botam, Joan 667, 668  
 Botta, Patrizia 172  
 Bover, Joaquim M. 880  
 Bover i Font, August 272, 282, 783, 791, 792  
 Bover Pujol, Jaume 865  
 Boyer, Charles 433  
 Boÿl, Bernat 279, 952  
 Boyle, Leonard E. 271  
 Boysset, Bernard 682  
 Brahe, Thyco 640, 646  
 Bramon, Dolors 855, 923, 927  
 Branchat, Vicent 988



- Bravo Hinojo, Eva 852  
 Bremond, A. 558  
*Breu relació de les grandeses y antiguitats... de Terrassa* 889  
*Breviari de Cuixà* 908  
*Breviari de Pere de Narbona* 944  
*Breviari d'amor* 965  
*Breviarium Maioricense* 872  
*Breviarium officiale* 104, 113, 122  
*Breviarium practicae* 673  
*Breviarium Romanum* 364, 400, 403, 429, 459  
*Breviarium Urgellense* 908  
*Breviarium Vicense* 969  
*Breviloquium* 962  
*Brevis historia monasterii Rivipullensis* 906  
 Bright, J. 580  
 Brouette, E. 69  
 Brugada i Gutiérrez, Josep 598  
 Bruguera, Jordi 747, 759-765, 771-773, 920  
 Brumme, Jenny 816  
 Brummer, Rudolf 822  
 Brunacini, Taddeo 848  
 Brunel, Clovis 156, 157, 158, 159, 164, 171  
 Bruni, Leonardo 956  
 Brutails, Jean-Auguste 881  
 Buchon, Jean-Alexandre 553, 554, 558  
 Buchon Cuevas, Ana María 895  
 Buenacasa Pérez, Carles 857  
 Bulgaranus 903  
*Bulla indictionis... concilii Tridentini* 1006  
 Bullicardus 641, 642, 646, 648  
 Burger, Walter 691, 770  
 Burguera, Miquel 813  
 Burguny i Castelló, Albert 990  
 Burgunyó, Joan 815  
 Burn, A.E. 20  
 Burnett, Charles 709  
 Burns, Robert Ignatius 569, 917  
 Burry, Nicolas de 895  
 Busa, R. 369, 384  
 Buscató i Somoza, Lluís 902  
 Busquet i Duran, Montserrat 1008  
 Busquets i Dalmau, Joan 982  
 Butinyà, Júlia 950  
 Bynum, Walter 684  
  
 Cabanes Pecourt, M. Desamparados 138, 143, 152, 891  
 Cabanilles i Palop, Anton Josep 833, 852, 886, 918  
 Cabaspre, Joan 965  
 Cabezuelo Pliego, José Vicente 701  
 Cabré, Mireia 676  
 Cabré, Montserrat 666, 709, 718  
  
 Cabré Cercós, Bernat 844  
 Cabreny, Joan de 661  
 Cabrera, família 889  
 Cabrera, Bernat I de 944  
 Cabrera, Bernat II de 943  
 Cabrit i Bassa 833  
 Cacciotti, Alvaro 688  
 Cadell, Arnau 884  
 Cadereta, Pere de 766  
 Caggese, Romolo 559  
 Cagigós i Soro, Antoni 1007  
 Çağrau, Miquel 282  
 Cahner, Max 788, 829  
 Cai, Raphael 603  
 Caimari Calafat, Tomeu 871  
 Calàbria, duc de 975  
 Calafat, Nicolau 965  
 Calbó, Bernat, s. 103, 766  
 Calça, Francesc 795, 971, 976  
 Calderó, Guillem 218, 219, 220  
*Calendari de Girona* 154  
*Calendari rimat* 137-173  
 Caldentey, Bartomeu 865, 960  
 Caldentey, Guillem 960  
 Calderón de la Barca, Pedro 981, 982  
 Calero Calero, Francisco 775  
 Calixt III 806, 815, 827, 959, 960, 990, 1002  
 Callado Estela, Emilio 978, 980  
 Callís, Jaume 827  
 Calvet, Antoine 707, 715, 716, 730  
 Calvet d'Estrella, Joan Cristòfor 975  
 Calvi, Giovanni Battista 867, 999  
 Camarero Casas, E. 848  
 Camilli, Giuliana 667, 731  
 Camós, Narcís 881  
 Camós i Requesens, Marc Antoni 975, 976  
 Campabadal i Bertran, Mireia 807-812  
 Campbell, S. 709  
 Campillo, Antoni 745  
 Campos, Julio 43, 735, 736  
 Campos Souto, Mar 719  
 Camprubí, Francesc 800  
 Canal i Roquet, Josep 961  
 Canalda i Llobet, Sílvia 885  
 Canals, Antoni 806, 815, 940, 952, 953  
 Canals Vallès, família 871  
 Canamunt i Canavall 969  
 Càncer, Jaume 854  
*Cancionero del barón de Claret* 981  
*Cançó de Croada* 793  
*Cançó del P. Vassallo* 824  
*Cançoner Rovirola* 970  
*Cançoner Vega-Aguiló* 160  
 Canellas López, Angel 555

- Canet, Pere de 207  
 Canet, Pere Joan 969  
 Canisius 735, 736  
 Cano, Alfonso 1002  
*Canon missae* 947  
*Canons d'Eusebi* 758  
 Cànovas, Jaume 880  
*Cantilena* 806  
 Canyameres i Ramoneda, Esteve 872  
 Canyelles, Vidal de 815  
 Cañellas i Martínez, Sílvia 840  
 Capasso, B. 559  
*Capbreu de Blanca d'Anglesola* 861  
*Capbreu de Castellbisbal* 908  
*Capbreu de Pals* 876  
 Capdepón Verdú, Paulino 991  
 Capellà de Bolquera 922  
 Capellà Galmés, Miquel Àngel 834  
*Capítols construcció nova església Valls* 896  
*Capítols construcció retaule de Lloret* 863  
*Capítols entre lo rei de França i la Vall de Ribes* 964  
*Capítols per a la pintura i daurat del retaule de Lloret* 863  
*Capítols del donatiu* 840  
*Capítols de obligat de la neu* 871  
*Capitula Regni Siciliae quae ad bodiernum diem lata sunt* 956  
*Capitulare Evangeliorum* 759  
 Capizzi, Carmelo 960  
 Capmany i de Montpalau, Antoni de 985, 993  
 Capmany, Gabriel 626, 628, 630  
 Capmany, Joan 630  
 Cappelli, Adriano 159, 171, 745, 746  
 Capuz, Leonardo Julio 849, 895  
 Carbó, Damià 866  
 Carbonell, família 873  
 Carbonell, Francesc 873  
 Carbonell, Pere Miquel 806, 879, 895, 966, 968, 970  
 Carbonell, Ponç 679, 807, 815  
 Càrcel Ortí, M. Milagros 893  
 Cardelle de Hartmann, Carmen 735-738  
 Cardona, família 973  
 Cardona, Aldonça de 793  
 Cardona, Gaspar 995  
 Cardona, Huguet de 180  
 Cardona Collell, Ramon 879, 886  
 Cardoner i Planas, Antoni 253  
 Carducci, Giovangualberto  
 Caremar, Jaume 741, 990  
 Carlemany 56, 63, 81, 96-97, 774  
 Carles el Calb 906  
 Carles I Habsburg, emperador 842, 860, 866, 959, 972, 973, 976, 1002  
 Carles II Habsburg 799, 871  
 Carles III arxiduc 798, 801-805, 871, 873, 880, 986, 988  
 Carles III Borbó 795  
 Carles V de França 946  
 Carles VI de França 946  
 Carles de Viana 817, 875, 957, 959  
 Carles de Valois 557  
 Carles, Joan 980; Joana Amat, muller 980  
 Carles i Amat, Joan 813, 980  
 Carmona Moreno, Félix 866  
 Caro i Sureda, Pasquala 870  
 Caro i Sureda, Pere 995  
 Carratalà, impressors 833  
 Carrasclat 804  
 Carré, Antònia 711, 720, 722, 733, 818, 964, 966  
 Carreras Artau, Joaquim 563, 671, 672, 673, 674, 676, 691, 769, 770  
 Carreras Artau, Tomàs 563, 670, 674, 1012  
 Carreras Candi, Francesc 185  
 Carreras Fontserè, Concepció 676  
 Carreres, Miquel 844  
 Carreter, Tomàs 798  
*Carta comunal de Perpinyà* 876, 913  
 Cartellà, Roger de 623  
*Cartes de poblament de Mallorca* 863, 942  
*Cartes portolanes* 819  
*Cartorals I-II de l'església de Solsona* 744  
*Cartulari de Masdeu* 882  
*Cartulari de Sant Cugat del Vallès* 915  
*Cartulari de Tavernòles* 914  
 Carvajal Mesquida, Albert 871  
 Casacuberta i de Balanzó, Josep Maria de 822  
 Casanovas Camps, Miquel A. 873, 978  
 Casassas, Enric 668  
 Casassas Figueres, Enric 672  
 Caselles, Guillem 959  
 Cases i Ferrer, Ignasi 994  
 Cases Lloscos, Lluïsa 999  
 Casinos Mora, Francesc Xavier 918  
 Cassiodor 757, 780  
 Castaño i García, Joan 811  
 Castellà i Pujols, M. Betlem 994  
 Castellet, Josep 849  
 Castelló, 373  
 Castells, Jesús 880  
 Castells-Cambrai, Jordi 693  
 Castellví, Francesc de 799, 801-805, 873, 987  
 Castellví, Josep Ignasi de 992  
 Castillo Espinosa, Sergio 999  
 Castro-Pinós, família 999  
 Català Sanz, Jorge Antonio 972  
 Cateura Bennässer, Pau 864-865

- Cathaluña desengañada* 989  
 Cau, Miquel Àngel 902  
 Caucanas, Sylvie 878  
 Causa (Pia) Lul·liana 933, 938  
 Cavaciocchi, Simonetta 855  
 Cavadini, John C. 59  
 Cazeneuve i Descarrega, Xavier 661  
 Celestí V 922  
 Cenete, marquès de 788  
 Centelles, família, comtes d'Oliva 817  
 Cerdà, Jaume 965  
 Cerdà, Tomàs 991  
 Cerdà i de Lloscos, Antoni 806, 959  
 Cerdà i Rico, Francesc 988  
 Cerro Nargánez, Rafael 989  
*Certum quidem et manifestum est...* 739, 754  
 Cervelló, Guerau 989  
 Cervelló, Joan Lluís de 973  
 Cerverí de Girona 829, 941  
 Cesari de Montserrat 906  
 Chabàs, Roc 619  
*Chansons pieuses populaires, en catalan...* 655  
 Charland, Thomas 225  
 Chatillon, Jean 35  
 Chigi, Fabio 982  
*Chronica Cusantini Antifertis* 613  
*Chronica de Luitprand* 903  
*Chronica Tbeleuci de Lucca* 613  
 Chrysostomides, J. 558  
 Ciceró 779, 780, 781, 913, 951  
 Cifre, Isabel 960, 973  
 Cifuentes Matamala, Lluís 139, 171, 678, 707, 709, 711, 712, 715, 719, 720, 733, 826, 951, 966, 967  
 Cingolani, Stefano M. 778-781, 819, 951  
 Ciril d'Alexandria 101  
 Ciril de Jerusalem 453  
 Cirillus presbyter et eremita 613, 614, 615, 616, 616  
 Cisma d'Occident 998  
 Clara i Resplandis, Josep 621-631  
 Claramunt, Salvador 139, 171, 954  
 Clareno, Angelo 691, 940  
 Clarke, Samuel 935  
 Claudi de Torí 816  
 Clemente Ramos, Julián 891, 907  
 Cleon, abar 280  
 Climent IV 240, 245  
 Climent V 585, 679  
 Climent VII 215, 932  
 Climent VIII 775  
 Climent d'Alexandria 587  
 Coba Femenia, Joan 819  
*Coblas...de N. S. de la Victòria...* 655  
*Coblas...de la Santa Corona d'Espines...* 656  
*Cobles del gloriós Sant Martíria* 879  
*Codex* 112, 1004  
*Codex Amiatinus* 759  
*Codex Iustiniani* 112  
*Codi, lo* 913  
 Codina Bonet, Ramon 995  
 Codinachs, Berenguer de 204, 208, 210  
 CODOIN 998  
 Coll, Jaume 1002  
 Coll, Jaume Joan 971  
 Coll, Joan 833  
 Coll, Marc 971  
 Coll Coll, Anna 871  
 Coll i Alentorn, Miquel 905, 919  
 Coll Costa, Alberto 179  
 Coll i Font, M. del Carme 661  
*Collectio canonica hispana* 857  
*Collectio Dacheriana* 904  
 Collell i Bancells, Jaume 827  
 Collins, Roger 735, 737, 738  
*Col·loqui per a la festa de N. S. de l'Esperança* 810  
 Colom, Cristòfor 959  
 Colom Mateu, Miquel 569  
 Colombo, Cristòfor 674, 675, 705  
 Colomer i Pous, Eusebi 667, 668, 675, 695  
 Colomer i Salomó, Jordi 984  
 Colomina Castanyer, Jordi 771-773  
 Colomines, Jeroni 968  
 Colomines, Llucià 965  
 Colón, Fernando 805  
 Colón Domènech, Germà 775, 818, 819, 966  
*Com Esther oficiosa...* 656  
 Comas, Antoni 272, 282  
 Comas, Segimon 985  
*Comèdia de Santa Agueda* 811  
*Comèdia de Santa Bàrbara* 811  
 Comelles, Josep M. 678, 734  
 Comes, Guillem 207  
 Comes, Joan 630  
 Comes, Josep 821  
 Compendi 221  
*Compendi historial* 806, 817  
*Compendium examinatorum Parisiense* 815  
*Compositio facta super usatico Princeps namque* 948  
*Comput en francès* 164  
 Compromís de Casp 747-750  
 Comte d'Empúries (lo bon) 942  
 Compte, Albert 849  
 Comte, Francesc 882, 970  
 Concheff, Beatrice 170  
 Concili d'Aquisgrà 56, 59  
 Concili de Besers 1242 229

- Concili I de Braga 25, 47  
 Concili de Calcedònia 56  
 Concili de Constança 360  
 Concili I del Laterà 910  
 Concili IV del Laterà 443  
 Concili I de Lió 360  
 Concili Provincial de Lleida 123, 815  
 Concili de Narbona 1022 740  
 Concili de Nicea 25, 27, 159, 166  
 Concilis de Tarragona 815  
 Concilis de Toledo 10, 14, 15, 20, 46-53, 57, 58, 59, 99, 159, 738, 928  
 Concili de Trento 782, 863, 985  
 Concilis de València 815  
*Concordia Pharmacopolarum Barcinonensium* 976  
*Concordia de Sant Joan de les Abadesses* 885  
 Conde, Pedro 725  
 Conesa, Jaume 201, 205-207, 209, 963  
*Confessionari* 817  
*Confessions de fe* 904  
*Confirmatio pacis et tregue* 752  
 Confraria de músics 844  
 Congar, Yves M. J. 362, 947  
 Congost, Rosa 859  
 Congrés de Münster 982  
 Consenci 9, 11, 15, 19, 22, 23, 41, 50, 98  
 Consistori de la Gaia Ciència 941  
 Consolat de Mar 836, 840, 841  
*Consuetudines Ecclesiae Anglicanae* 1007  
*Consuetudines Ilerdenses* 908  
 Constança d'Aragó 748  
 Constança de Hohenstaufen, reina de Catalunya-Aragó 187, 921, 927  
 Constantí, emperador 857  
 Constantí l'Africà 730  
 Constantinus 617  
*Constituciones de capilla y colegio del Corpus Christi* 980  
*Constitucions de Catalunya* 806, 821, 839, 841, 911, 912, 948-949, 976, 986  
*Constitucions, Usatges i Capítols de Cort de Catalunya* 1002, 1011  
*Constitucions del Col·legi de Sant Jordi* 874  
*Constitucions del Col·legi de la Purificació i Sant Fulgenci* 894  
*Constitucions dels concilis de Tarragona* 775  
*Constitucions, Ordenances i Privilegis de Barcelona* 838  
*Constitucions de cor de la Seu de Barcelona* 845  
*Constitucions de Pau i Treva* 836  
*Constitutiones Metropolitanæ Ecclesiae Valetinae* 980  
*Consueta de Tarrés* 888  
*Consularia Caesaraugustana* 736, 737  
 Contijoch Casanovas, Josep M. 881  
 Contrario, Andrea 806  
 Contreras, Fernando de 947  
 Copèrnic, Nicolau 640, 646, 648, 968  
 Corbín Ferrer, Juan Luis 1009  
 Cordero, Joan Martí 973  
 Cordero del Campillo, Miguel 720  
 Cordoliani, Alfred 154, 159, 163, 171  
 Cordón Mesa, Alicia 1000  
 Cormelles, Sebastià de 970  
 Cornet, Jacint 851  
 Coromines i Vignaux, Joan 153, 157, 160, 171, 172, 272, 282, 359, 759, 760, 761, 819, 855, 920, 927  
 Coronas, Joan 984  
 Coronel, Sandra 1008  
*Corpus Iuris Civilis* 919  
*Corpus textual de la Catalunya Nord* 786  
 Corredor Plaja, Anna M. 876  
 Corsino, Jacob 139  
 Cortadellas, Anna 819  
 Corteguerra, Luis R. 844  
 Cortès Minguella, Enric 581  
 Corts, Ferrer ces 202, 204  
 Cortada, Josep 677  
 Cortès, Cristian 794  
 Cortès Verdaguer, J. M. J. 868  
 Costa, Jordi J. 913  
 Costa, Guillem 178, 181, 192, 193  
 Costa i Català, Joan 714  
 Costa i Paretas, M. Mercè 557, 949  
 Coste, Jean 679  
*Costums de la batllia de Miravet* 806  
*Costums de Lleida* 821  
*Costums de Perpinyà* 877  
*Costums de Tortosa* 821, 828, 908, 918, 919, 949  
*Costums de València* 919  
 Cotes, Sebastián 1002  
 Cotoner, Francesc 886  
 Couderc, Camille 343  
 Coulon, Damien 850, 944, 1012  
 Courcelles, Dominique de 957  
 Courtray, Hughes de 867  
 Crazier, Pierre 33, 34  
 Cremascoli, Giuseppe 702  
 Cremonesi, Carla 154, 171  
 Crescimanno, Giovanna 942  
 Crespí, Joana 831  
 Crexell 799, 800  
 Crisciani, Chiara 707, 717, 722, 731  
 Cristià, Pau 918  
 Croada contra Catalunya 941, 950  
*Crònica de Sant Joan de la Penya* 946

- Cronicó Barceloní, I* 919  
*Cronicó manacorí del segle XVII* 871  
*Cròniques reials* 879, 941  
 Cronista (bíflic) 580  
 Crosas, Francesc 895  
 Cruz Cruz, Juan 714  
 Cruz Pérez, Esther 866, 960  
 Cuadrada Majó, Coral 841, 886  
 Cubeles i Bonet, Albert 838  
 Cucaló, Jeroni 1005  
 Cugat, Onofre 813  
 Cunningham, Andrew 678, 721, 722, 734  
 Cura-Morera, Miquel 899  
*Curial e Güelfa* 955-956, 1002  
 Cusato, Michael 695
- D'Ascia, Luca 974  
 D'Avella, M. L. 559  
 Dalmases, ambaixador 803  
 Dalmau, Sebastià 802  
 Dalmau i Font, Agustí 832  
 Dama de Xèrica 949  
 Dameto, Joan Bta. 969  
 Dança de Verges 917  
 Dandalus Ilerdensis 612, 616, 619  
 Dante Alighieri 780, 793, 951  
 Daniel profeta 618  
 Dassió, família 893  
 Dassió, Joan Onofre 894  
*De anima in arte alchimiae* 815  
 De Déu, Mateu 221, 222  
*De la fortificació e guarda del Regne de Valencia* 975  
*De la providència del consell* 279  
 De la Roche, família 554, 557  
*De secretis naturae* 715  
*De sex dierum creatione* 78-81  
 De Simone, R. J. 586  
*De vita philosophorum* 716  
 Deci, Francesc 973  
*Decisions de la Sagrada Rota Romana* 899  
*Decret de Nova Planta* 844, 863, 868, 869, 889, 900, 912, 989  
*Decretales* 113, 238  
*Decretum* 113, 122, 1004  
*Decretum Gratiani* 464  
 Deguí, Pere 965  
*Deixem lo dol* 970  
 Dekkers, Eligius 23, 63, 65  
 Deliciós, Bernat 680  
 Demaitre, Luke 728  
 Denjean, Claude 928  
 Denzinger, Henricus 20, 359, 360, 361, 447, 453
- Desbrull Boil d'Arenós, Josep 992  
 Desclapés de Montornés, Diego 969  
 Desclot, Bernat 660, 921, 924, 942  
*Descripción de Egara* 889  
 Despuig Dameto, Antoni 835, 917  
 Destorrents, Celestí 920  
 Desvalls, Antoni 804  
 Devesa, madona 626  
 Devotio Moderna 959  
 Deyà Bauzà, Miquel J. 866  
 Dhouda 815, 904  
 Di Bernardino, Angelo 21, 586  
 Diago, Francisco 795, 889, 980, 989  
 Diago Hernando, Máximo 846  
*Dialogus Petri cognomento Alphonso...et Moysi Iudaei* 817  
*Dialogus quaestionum LXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis* 9, 24  
*Diàmetre dels canons de la síquia...* 870  
 Díaz, Ramon 811  
 Díaz y Díaz, Manuel Cecilio 30, 31, 736, 737  
 Díaz de la Guerra, Juan 938  
 Díaz de Miranda Macías, M. Dolores 971  
 Díaz i Villalonga, Ramon 990  
*Diccionari Aguiló* 818  
*Diccionari Català Valencià Balear* 153, 157, 160, 165, 278, 657-661, 740, 741, 762, 818, 822, 823  
*Diccionario de autoridades* 801  
*Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya* 813-814  
*Dicta Catonis* 464, 548  
 Díez de Calataiud, Manuel 718, 806  
 Diéguez Seguí, M. Àngels 771-773  
 Diehl, Peter D. 694  
*Dietari de l'Antic Consell Barceloní* 987  
*Dietari del convent de Santa Caterina* 798  
*Dietari del siti de Barcelona de l'any 1405* 800  
 Díez Aragón, Ramón A. 685  
*Digestum Iuris Civilis* 123, 949, 1004  
 Dionis Areopagita, pseudo 231  
 Dionís el Petit (Dyonisius Exiguus) 163  
 Dionisio da Borgo San Sepolcro 952  
*Diplomatari del bisbe Oliba* 827  
*Diplomatari de l'Orient català* 553-560, 830  
*Diplomatari de Poblet* 879  
*Diplomatarium Regni Valentiae* 917  
*Dispositus (Liber)* 1010  
*Diputatio Generalis Regni Aragonum* 1000  
 Disputa de Tortosa 930, 931  
*Disputació d'En Buc amb son cavall* 953  
*Distica Catonis* 806  
*Doctrina cristiana* 886  
 Dolça de Provença 878

- Dolcelina de Digna, s. 458, 548  
Domènec, Joan 959  
Domènech, Antoni Vicenç 813  
Domènech, Jaume 179-180, 201, 202, 205-207, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222  
Domenge, Anna 973  
*Domine Iesu Christe, qui hora diei ultima...* 1009  
Domínguez Bordona, Juan 140, 171, 783  
Domínguez Reboiras, Fernando 592, 593, 815  
Domínguez Rodés M. Carme 840  
Domínguez del Val, Ursicino 29, 30, 31, 34, 36, 99  
Donat Pérez, Lidia 929  
Donckel, E. 611  
Dondaine, A. 248  
Dorico Alujas, Carles 897  
Dou i de Bassols, Ramon Llätzer de 1002  
Drton, Mathias 934  
Duart, Lluís 901  
Duch i Mas, Joan 860  
Dufourcq, Charles-Emanuel 927  
Dullaert, Hans 967  
Dunlop, J. 963  
Duns Scot, Joan 578, 595  
Durall, poeta 794  
Duran d'Osca 815  
Duran i Duelt, Daniel 842, 945  
Duran i Grau, Eulàlia 671, 674, 686, 686, 782-787, 787-791, 793, 800, 825, 970  
Duran i Mateu, Martí 787  
Duran i Ordinyana, Miquel 818  
Duran i Sanpere, Agustí 271, 825  
Durand, Bernard 943, 956  
*Dypticon Sanctae Cathedralis Ecclesiae Urgellensis Pontificum* 890  
Eco, Umberto 598  
*Edictum VIII de Pontici tractus vicario* 112  
Egea i Ger, Marc 583, 586  
Ègila 901  
*Ego... et ego... (donatores) sumus* 739, 751-752, 754, 757  
Eimeric, Nicolau 181-184, 203, 208, 210, 223-267, 576, 597-610, 611-620, 805, 815, 933, 955, 959  
Eiximèn d'Arenós, Gonçal 942  
Eiximenis, Francesc 225, 269-307, 307, 680, 681, 683, 686, 740, 780, 807, 815, 816, 829, 839, 840, 923, 941, 943, 946, 947, 980, 1002, 1011  
Eiximenis, Francesc, mallorquí 959  
Elcock, 861  
Eleanora, infantessa de Sicília 943  
Elia del Medigo 938  
Elias 739  
Elias de Molins, Antoni 621  
Eligi de Noyon, pseudo 69  
Elionor de Xèrica 949  
Elipand de Toledo 60, 101, 904, 1007  
Elisabeth d'Aragó, reina de França 749  
Elisenda de Montcada, reina 921  
Elmote, Gerard 924  
En Cornet 809, 811  
Engels, Odilo 815  
Enric I de França 745  
Enrich Hoja, Joan 923  
Enrich Hoja, Jordi 923  
Enriquez de Cabrera, Federique 971  
Ensenyat Pujol, Gabriel 810, 942, 958  
Epalza, Míkel de 666, 903  
*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona* 976  
Erasmus de Rotterdam 794, 974  
Eritja, Xavier 861  
Ermengol d'Urgell, s. 908  
Ermengol d'Urgell 1002  
Ermengol, Bernat 202, 204, 208, 210  
Ermessenda de Barcelona 924  
Errera, Andrea 240, 597  
Ersch, J. S. 555  
Escaliger 736  
Escobedo, Joana 824  
Escolano, Gaspar 795, 833, 964, 980, 989  
Escrivà, Francesc 980, 989  
Escrivà, Jaume 922  
Esforcat de Guissona 757  
Espadaler, Anton M. 941  
Espanyol i Pacs, Esperandéu 959, 965  
Espelt, Francesc 844, 845  
Espelt, Pau 845  
Espino López, Antonio 979  
Esponera Cerdán, Alfonso 775, 990  
*Estances llatines* 655  
Estany i Morros, Imma 978  
Esteges 739  
Esteve, Joan 1003  
Esteve, Josep 980  
Esteve Gàlvez, Francesc 901  
Estiennot 757  
Estrabó 855  
Estrada i Campmany, Clara 1011  
Estrada-Rius, Albert 839, 849  
Estruç, Arnau 622  
Estruç, Bernat 621-631, 661  
Estruç, Estruçeta d' 629  
Estruç, família 622, 623, 631

- Estruç, Francesc 622  
 Estruç, Mundina 627  
 Etayo-Piñol, Mari-Ange 729  
 Eteri d'Osma 55, 101  
 Eubel, Conradus 558  
 Eugipi 19-23, 34, 66, 75, 76, 101  
 Eulàlia de Barcelona, santa 815  
 Euqueri de Lió 14-17, 24, 25, 29, 38, 63  
 Euqueri de Lió, pseudo 70-78, 74, 76-78, 82, 98  
 Eura, Agustí 985  
 Eusebius Vercellensis 612  
 Eustaci 61  
 Eutiques 904  
*Evangelí de Joan* 16, 24, 26, 28, 117, 118, 123, 134, 585, 586  
*Evangelí de Lluc* 19, 279, 957  
*Evangelí de Marc* 279  
*Evangelí de Mateu* 15, 16, 110, 111, 121, 129, 224, 244, 279, 328, 332-333, 334, 337, 599-602, 603-605, 618, 974  
 Evans 64  
 Everhard de Béthune 967  
*Exceptiones Petri* 911  
 Exhimeron 82  
*Expositio Apocalypsis* 666, 673, 683, 677, 703, 706, 769, 939, 940, 941  
*Expositio super XXIV capitulum Matthaei* 672, 697, 939-940  
*Extravagantes communes* 238  
  
 Fabra, Pompeu 823  
 Fabre, Bartomeu 626  
 Fàbrega, Bernat ça 957  
 Fàbrega i Grau, Àngel 907  
 Fàbregas, Jaume 738  
 Febrer, Antoni 991  
 Factor, Nicolau, s. 980  
 Faes de Montoni, Barbara 688  
 Falcó, Joan 807  
 Falcó i Miralles, Josep 988  
 Falcón Pérez, M. Isabel 998  
 Farauo de Saint Germain, Lluís 138, 139, 143, 144, 152, 161, 165, 171, 172  
 Fargas Peñarrocha, M. Adela 843  
 Farías Zurita, Victor 907, 943  
 Farina, Raffele 757  
 Farré Targa, Miquel Àngel 860  
 Fayard, editor 978  
 Febrer, Andreu 740, 922  
 Febrer i Cardona, Antoni 811  
 Federici Vescovini, G. 725  
*Felicitas pape epistola* 904  
 Felip I de França 745  
 Felip I comte d'Èvol 860  
 Felip II de França 745  
 Felip I/(II) Habsburg 851, 867, 874, 883, 894, 972, 974, 977, 999  
 Felip II (III) Habsburg 978  
 Felip III (IV) Habsburg 978, 981  
 Felip V Borbó 802, 803, 848, 871, 883986  
 Felip el Bell, de França 557, 672  
 Felip VI de França 946  
 Felip Sánchez, Jaume 874  
 Felipo Orts, Amparo 894  
 Feliu, màrtir 857  
 Feliu d'Urgell 48, 49, 52, 56-60, 98, 101, 815, 903, 904, 905, 1007  
 Feliu, Eduard 709, 711  
 Feliu i Montfort, Gaspar 745, 852, 907, 913-914  
 Feliu de la Penya, Narcís 984, 985  
 Felten, Franz J. 937  
 Fenollar, Bernat 893, 966  
 Fenton, Paul B. 930  
 Feraut, Raimon 139, 154, 156, 159, 164  
 Fernández de Córdoba, Beatriu 974  
 Fernández-Cuadrench, Jordi 658  
 Fernández-Gallardo J., Gonzalo 975  
 Fernández López, Jorge 1010  
 Fernández de Mesa, Tomàs Manuel 988  
 Fernández-Santamaría, J. A. 972  
 Ferragud, Carmel 733  
 Ferragut i Oliver, Bartomeu 880  
 Ferran I Trastàmara 917, 955  
 Ferran II Trastàmara, el Catòlic 177, 185, 843, 893, 965, 1002  
 Ferran, botiguer 626  
 Ferran, Pere 625  
 Ferrandis d'Herèdia, Joan 809, 810, 811  
 Ferrandis de Mesa, Tomàs 854  
 Ferrando i Francès, Antoni 920  
 Ferre, Lola 709, 715, 726  
 Ferreny, Agustí 772  
 Ferrer, Alfons 144  
 Ferrer, Daniel 970  
 Ferrer, Francesc 922  
 Ferrer, Jaume 945 = Jacomino Ferrar  
 Ferrer, Joan Francesc 804  
 Ferrer, M. 799  
 Ferrer, Vicent, s. 309-342, 343-548, 775-778, 805, 806, 815, 949, 943, 954, 975, 989, 990, 1008, 1011  
 Ferrer i Àlvarez, Concepció 879  
 Ferrer Bojons, Josep 682, 699  
 Ferrer i Castro, Joan Bta. 988  
 Ferrer Godoy, Joan 1006  
 Ferrer Flórez, Miquel 868, 938, 991

- Ferrer i Mallol, M. Teresa 553, 560, 841, 850, 876, 945, 954, 1012  
 Ferrer i Mayans, Vicent 952  
 Ferrer i Sitges, Manuel 802, 803  
 Ferrer i Vallterra, Francesc 922  
 Ferrer i Vidal, M. Antònia 1005  
 Ferreiro, Alberto 703  
 Ferriol, família 884  
*Festa d'Elx = Misteri d'Elx*  
 Ficino, Marsilio 794, 936  
*Fides catholica* 15, 58,  
*Fides Romanorum* 15  
*Fides sancti Hieronymi* 15  
 Fidora, Alexander 961, 960  
 Fieschi, Pietro 927  
 Figuera, Francesc de la 975  
 Figueres, Lluís 847  
 Figueró, Rafael 981  
 Filelfo, Francesco 806  
 Filippo di Savoia 560  
 Filippo I di Anjou-Taranto 998  
 Filippo I di Taranto 559  
 Filippo II di Taranto 559  
 Finestres, Jaume 879  
 Finestres, Josep 821  
 Finke, Heinrich 555, 557, 585, 941  
 Fiol Tornila, Pere 875  
 Firey, Abigail 904  
 Fischer, B. 583  
 Fischer, K. D. 721  
 Fita i Colomer, Fidel 962  
 Fité i Llevot, Francesc 861  
 Fiter i Rossell, Antoni 890  
 Fiveller, Joan 970  
 Fiveller, Ramon 188, 189  
*Floresta de varia poesia* 975  
 Flórez, Enrique 736, 745  
 Florus de Lió 806, 815  
*Flos florum* 715  
*Flos sanctorum* 957  
 Fluxà, Antoni 989  
 Foix, Francesc (?) 198, 200  
 Foix, Germana de, reina 1002  
 Foix, Pèire de 774  
 Folc de Cardona, família 879  
 Folc de Cardona, Ferran 794  
 Folc de Cardona-Anglesola, Ferran 974  
 Folc de Cardona-Anglesola, Ramon 974  
 Folch de Cardona, Antonio 979  
 Folch, Cristian 889  
 Follieri, E. 558, 559  
 Fonoll, Reinard des 875  
 Fonseca, J. M. 558  
 Font, Alexandre 917  
 Font, Bernat 938  
 Font, Joan 847  
 Font, Josep de 993  
 Font i Rius, Josep M. 741, 851, 898  
 Font i Sagué, Norbert 795  
 Fontaine, Jacques 36, 66  
 Fontanella, Francesc 809, 810, 811  
 Fontanella, Joan Pere 821  
 Fontanella, Josep 982  
 Fontseré, Eduard 795  
 Forcano, Manuel 930  
 Forment, Eudaldo 677  
 Formiguera, Josep 813  
 Forner, Miquel 976  
 Forns de Ribera, Cristina 884  
 Fort Olivella, Joan 1003  
 Forteza, Tomàs 823  
 Fortuny, Francesc F. 698  
 Frago Gracia, Juan Antonio 817  
 Fraipont, 65  
 Franc, Ramon 200  
 Francesc d'Assís, s. 916, 922  
 Fratin = Paleazzo, Jacobo  
 Fratres Ordinis Penitentiae Ihesu Christi 750, 918  
 Frederic III de Trinàcria 562, 569, 675, 682, 683, 686, 693, 702, 815, 922  
 Freedman, Paul 684, 881  
 Freind, John 987  
 Freixas i Camps, Pere 859  
 French, Roger 678, 720, 721, 722, 725, 726, 734  
 Fréret, Nicolas 963  
 Frey, Linda 802  
 Frey, Marsha 802  
 Fridugisus 68  
 Friedberg, Emil 238, 443, 464  
 Fridham, Geoffrey 768  
 Friedlander, Alan 680  
 Frisach, Montse 710  
 Frontinià de Girona 857  
 Fuente, P. de la 722  
 Fuente Castelló, Isabel de la 1001  
 Furió, Antoni 891  
 Furió i Ceriol, Frederic 973, 974  
 Furness, H. F. 963  
*Furs de València* 821, 826, 891, 918, 928, 989  
*Furs i Corts generals de València* 989  
 Fusco, Giuseppe 559  
 Fusco, Salvatore 559  
 Fuster, Jaume 846  
 Fuster Perelló, Sebastián 355, 954  
 Gabriel, Pere 173



- Gala, Joan 682  
 Galba 901  
 Galè 818, 960  
 Galiana, Lluís 813  
 Galmés i Sanxo, Salvador 563, 826  
 Galobart i Soler, Joep 873, 980  
 Galuzzi, M. 717, 731  
 Galván Rodríguez, Eduardo 977  
 Galvano da Lavanto 729  
*Gamaliel* 1011  
 Ganci, Massimo 683  
 Garau, Francesc 932  
 Garau Llompart, Isabel 997, 1005  
 García, Lluís 857  
 García, Pere 1005, 1011  
 García Ballester, Lluís 668, 675, 678, 706, 707, 709-712, 714, 718, 721, 722, 728, 729, 733, 734, 826  
 García Caraffa, Alberto 622  
 García Caraffa, Arturo 622  
 García Cárcel, Ricardo 678, 734  
 García Edo, Vicent 919  
 García i Figueras, Maria 896  
 García García, Antonio 943  
 García-Guijarro Ramos, Luis 906  
 García Iglesias, L. 41  
 Garcia i Julià, Diego 813  
 García Larragueta, Santos 158, 163, 171  
 Garcia Marcilla, Joan Vicent 892  
 García Miraz, M. del Mar 1009  
 Garcia Oliver, Ferran 886  
 García de Santa María, Alvar 917  
 García de Santa María, Gonzalo 1002  
 García Santos, José 937  
 García Sanz, Arcadi 154, 157, 160, 161, 167, 171, 826, 918  
 Garcia i Torres, Francesc Vicent 783, 813, 985  
 García de Vilana, Roderic 942  
 García Villada, Zacarías 43, 54  
 Garcias Palou, Sebastià 584, 937  
 Garfagnini, Giancarlo 675, 705  
 Garí de Aguilera, Blanca 973  
 Garma y Duran, Francisco Xavier 990  
 Garrido i Valls, Josep-David 842, 945  
 Garriga, Bartomeu 976  
 Garriga, Joaquim 843  
 Garriga, Pere 627  
 Garsavall i Ribasés, Jordi 906  
 Garsias, Petrus = Garcia, Pere  
 Gascó, Joan 873  
 Gassiot i Matas, Lluís 991  
 Gastó de Bearn 864  
 Gaulter, Rotllí 861  
 Gauspert, prebost de Solsona 746  
 Gayà Estelrich, Jordi 561-578, 586, 936, 937  
 Gayangos, Manuel de 919  
 Gayangos y Arce, Pascual de 140, 173  
 Gazanyola, Jean de 881  
 Gazulla, Faustino D. 609  
 Gelabert, Melcior 813  
 Gener, Baltasar 846  
 Gener, Jaume 969  
*Gènesi d'escriptura* 817  
 Genovard i Espanyol, Gregori 965  
 Genovès, Bartomeu 241  
 Gentilcore, D. 709  
 Gentile da Foligno 696, 940  
 Gerbert d'Orlhac 1012  
 Gerion 970, 971  
 Gerland, G. 554, 555  
 Gerwing, Manfred 695  
*Gesta comitum Barcinonensium* 815, 911  
 Ghayat al-Hakim 952  
 Gibert, gramàtic 740  
 Giese, Wilhelm 818  
 Gil de Roma = Aegidius Romanus  
 Gil, Pere 795-799  
 Gil Aristu, José Luis 715  
 Gil Sotres, Pedro 707, 711, 712, 722  
 Gil de Vidaurre, Teresa 748  
 Gil, Xavier 844  
 Gil Saura, Yolanda 849  
 Gil Vicent, Vicent 848  
 Gilbert, Pere 139  
 Gilbertus de Anglia 618  
 Giles, M. E. 973  
 Gilson, Étienne 225  
 Giménez Blunden, Miguel 716  
 Giménez Chornet, Vicent 894  
 Gimeno Betí, Lluís 820  
 Gimeno Blay, Francisco 775  
 Ginebra i Molins, Rafael 896, 916, 955  
 Ginebreda, Antoni 815, 817, 949  
 Giovanni I Orsini 559  
 Giovanni da Gravina 559  
 Giovanni da Murrovalle 679  
 Giovanni di San Gimignano 704  
 Giralt, Emili 978  
 Giralt, Sebastià 665, 707-734  
 Girbal, Enric Claudi 621, 623  
 Girona, Capítol de 625  
 Gironella Delgà, Anna 858  
 Gisbert, Josep 856  
 Giunta, Francesco 673  
 Giustiniani, 794  
 Gloning, Thomas 724  
 Glorieux, Palémon 101

- Glosses bíbliques* 106-111, 115-118, 246, 247, 548  
 Godofridus de Trano 807  
 Gökçen, Adnan 760  
*Goigs* 655-656, 792, 824, 854, 872, 879, 881, 888, 981, 995  
 Goldbacher 15, 464  
 Gomila Grimalt, Antoni 871  
 Gomila Jaquetot y Sancho, Luis Ignacio 870  
 Gómez, Maricarmen 801  
 Gómez García, Vito Tomás 949  
 Gómez Pallarès, Joan 172  
 Gonesse, Nicolas de 952  
 Gonter, Alfred 815  
 González, Francisco Antonio 49  
 González, Joan Àngel 973  
 González Hurtebise, E. 557  
 González Manjarrés, Miguel Àngel 729  
 Gonzalo de la Caballería 930  
 González i Escolano, Hèctor 956  
 Gonzalvo i Bou, Gener 860, 879, 1007  
 Gonzo, Anna 1005  
 Gordon, Bernat de 729  
 Gorman, Michael M. 63, 81, 82, 92  
 Gostemps, Pere de 202, 203, 211  
 Gotmar 739  
 Gouguenheim, Sylvain 683  
 Goulet-Cazé, M. O. 730  
 Gouron, André 913  
 Gout, R. 459  
 Gracia, Jorge J. E. 283  
 Gràcia d'Ivorra, Carles 854  
*Graduale Praemonstratense* 755  
 Grahit, Emili 269, 270  
 Gralla, Manuel 826  
 Gran e General Consell 998  
 Granada, Luis de 974  
 Grand, Geneviève 1004  
 Grandrue, Claude de 688  
 Granollachs, Bernat de 976  
 Granollachs, Francesc de 954  
 Grapí Rovira, Orland 137-173  
 Grapí Vilumara, Pere 991  
 Gras, M. Mercè 797  
 Grau, Andreu 698  
 Grau, Carles 846  
 Grau Mora, Ignacio 900  
 Grau i Pujol, Josep M. T. 830, 878  
 Gregori I el Gran 46, 82, 249, 288, 340, 352, 736, 758, 763, 780  
 Gregori IX 103, 113, 122, 562, 766-768, 879  
 Gregori X 238, 919  
 Gregori XI 223, 241  
 Gregori XIII 637, 650  
 Gregori d'Il·líberis 12, 15, 23, 47, 49-50, 58  
 Gregori, Josep M. 1008  
 Gregorovius, Ferdinand 554  
 Griera, Antoni 760, 828  
 Grillmaier, Aloys 56  
 Gros i Pujol, Miquel dels Sants 884, 1010  
 Grosparmy, Nicolas de 732, 103-136, 826, 920  
 Grundmann, H. 598, 602, 619  
 Guadalajara Medina, José 684  
 Gual i Pacs, Joan 965  
 Gual i Vilà, Valentí 879, 976  
 Gualba, família 967  
 Gualba, Joan de 967  
 Gualba, Lucrècia de 967  
 Gualba, Ponç de 967  
 Gualbes, família 845  
 Gualbes, Joan Bra. 985  
 Gualbes, Melcior de 822  
 Gualter V de Brienne 554, 557  
 Gualter VI de Brienne 557, 559  
 Guasch i Dalmau, David 879  
 Gudayol, Anna 1011  
 Gudiol i Cunill, Josep 309-310, 741, 827, 955, 964  
 Guerau II de Rosselló 877  
 Guerrau, Alain 684  
 Guerrero, Víctor M. 901  
*Guia crítica de la literatura catalana* 786  
 Guichard, Pierre 818  
 Guido da Baisio 679  
 Guido delle Colonne 956, 963  
 Guifré Borrell, comte 747  
 Guifré de Ripoll 758  
 Guillelmus Levite, cabiscol 752  
 Guillelmus Parisiensis 948  
 Guillelmus de Sequavilla 577  
 Guillem 739  
 Guillem d'Alvèrnia 118, 123  
 Guillem d'Auxerre 118, 123  
 Guillem de Banyeres 837  
 Guillem de Berguedà 829, 913  
 Guillem de Calonge 187  
 Guillem de Cervera 895; Berenguera, muller 895  
 Guillem de Conches 1002  
 Guillem de Solsona 746  
 Guillén Torralba, Juan 805, 1003  
 Guilleré, Christian 623, 848, 889  
 Guillot Aliaga, M. Dolors 821  
 Guiscafrè, Jaume 822-823  
 Guitard Isarn 908  
 Guitard, Pere 780  
 Guitart 739

- Guiu, Bernat 598  
 Guiu de Montroquer 806, 996, 1002, 1008, 1009  
 Gulsoy, Joseph 156  
 Gumbrecht, Hans Ulrich 172  
 Gumiel, Diego de 279  
 Gumpel, Karl-Werner 1000  
 Gurli, Michael E. 717, 731  
 Gusi i Gener, Francesc 848  
 Gutiérrez del Caño, Marcelino 143, 173, 783  
 Gutiérrez Cardona, Carmen 854  
 Gutiérrez Lloret, Sonia 923  
 Gutiérrez Rodilla, Bertha 722
- Haag, Herbert 172, 172  
 Haarländer, Stephanie 937  
 Habsburg, Lluís Salvador, arxiduc 938  
 Haebler, Konrad 966  
 Hägele, Günter 934  
 Hall, B. 709  
 Halleux, Robert 732  
 Hames, Harvey 703, 938, 941  
 Hamilton, E. J. 178  
 Haneberg, Dominik 934  
 Hanslik, Rudolf 102  
 Harada, Hermogenes 592  
 Harclay, Henry of 685, 940  
 Hauf i Valls, Albert 225, 675, 676, 696, 700, 947, 963  
 Hauréau, Barthélemy 688  
 Hecateu 901  
 Heimann, Claudia 175, 178, 224, 241, 244, 245, 248, 253, 597-610  
 Hercules Florus 810  
 Herigonius 642  
 Hernández, Ramon 41  
 Hernando i Delgado, Josep 661, 903, 949  
 Herrero, M. Cruz 728  
 Herrero Montero, Ana M. 971  
 Hervieu Basan de Flamenville, Jean 813  
 Herweg, Johannes 81, 92  
 Hetzberg, 736  
 Hierrezuelo Conde, Guillermo 928  
 Higuera Rubio, José G. 935  
 Hilari de Poitiers 82  
 Hildegarda de Bingen 683  
 Hillgarth, Jocelyn Nigel 26, 48, 101, 271, 885, 903, 958, 968  
 Hinojosa Montalvo, José 928  
 Hipòcrates 818, 952  
 Hippolitus Romanus 429, 548  
 Hirschberger, J. 588  
*Histoire Générale du Languedoc* 905  
*Historia Apollonii regis Tyri* 817
- Història del Vell Testament* 806  
 Holder, Johannes 21  
*Homiliari carolingi d'Angers* 913  
*Homilies d'Organyà* 741, 759-765, 828, 908, 913  
*Homilies de Tortosa* 761, 762, 764, 908, 013  
 Homs i Guzman, Antoni 989  
 Honcala, Antoni 980  
 Hopf, K. 555, 558, 559  
 Honori d'Autun 250  
 Horaci Flac 792  
*Hores del bisbat de Vic* 969  
*Horoscopus* 612, 618, 619  
 Huebner, Dietmar von 754, 756  
 Huerta i Viñas, F. 816  
 Hug de Digna 459  
 Hugo de Sancto Caro 1000  
 Hugues, Robert 934  
 Huguet de Mataplana 941  
 Hurtado, Víctor 858  
 Hurtado de Mendoza, Diego 794  
 Hyrde, Richard 963
- Ibarra, Pere 991  
 Ibarra Folgado, Josep M. 310  
 Ibn al-'Arabi 924  
 Ibn Amîra al-Makzuhumi 924  
 Ibn Gàlib 856  
 Ibn Haigan 905  
 Ibn Hayyân 932  
 Ibn Jubayr 924  
 Ibn Sahyri 924  
 Ibn Saydabûn 924  
 Içac Vidal Ravaya 211  
 Icard, Lluís d' 922  
*Idea per lo altar major de la Pietat de Vic* 897  
 Ifern, Francesc 813  
 Iglesia Ferreirós, Aquilino 910-912, 997  
 Iglesias, Josep A. 271  
 Iglesias, Juan 950  
 Iglésies, Josep 795-797  
 Igual Luis, David 855, 856, 891, 892, 961  
 Ildefonso de Toledo 31, 41  
*Ille humani generis* 238  
*Impuberibus* 949  
 Incerti Auctoris Hispanicis 27  
*Index Librorum Prohibitorum* 961  
*Índice y sumario de las escrituras en Bellpuig del duque de Sessa* 974  
*Indiculus Caelestino I attributus* 361  
 Innocenci III 141, 238, 356, 361, 443, 447  
 Innocenci IV 238, 937  
 Innocenci VIII 960  
 Inquisición Española 957, 973, 974, 978

- Institutio canonicorum* 909  
*Inventari de l'església parroquial de Porreres* 880  
 Ioannes Biclarensis 735-738  
 Ioannes de Forda 373  
 Ioannes Friburgensis 887  
 Ioannes Halgrini de Abbatisvilla 373, 766  
 Ioannes Plato 418, 548  
 Iranzo, Joan Jeroni d' 854  
 Iranzo Abellán, Salvador 735-738, 903  
 Ireneu de Lió, s. 586  
 Isa ben Ahmad 905  
 Isaac, abat (Abbas Ysaac) 279  
 Isabel Trastàmara, reina de Castella, la Catòlica 177  
 Isaïes profeta 579-595  
 Isidor de Sevilla 29-43, 46, 63, 65, 66, 78, 79, 82, 96, 99, 101, 155, 736, 759, 780, 956  
*Item, quod in terris sive locis* 915  
*Item statuerunt* 839  
 Iu de Chartres 119, 136  
 Iulius Caesar 649  
 Iunilius 82  
*Iustiniani Imperatoris legum excerpta* 112  
  
*Jacob Xalabín* 952  
 Jacobus de Benevento 383, 548  
 Jacobus graecus 618  
 Jacobus de Voragine 364, 380  
 Jacquard, Danielle 678, 713, 734  
 Jaén i Urban, Gaspar 827  
 Jaffé, P. 746  
 Jané Checa, Òscar 883  
 Janer, Jaume = Gener, Jaume  
 Jaspert, Nikolas 836, 937  
 Jaulent, Esteve 934  
 Jaume d'Aragó, bord de Jaume I 748  
 Jaume I de Catalunya-Aragó 156, 160, 177, 660, 740, 741, 747, 748, 749, 750, 766, 767, 815, 819, 828, 837, 875, 889, 891, 914, 917, 918, 919, 920, 921, 924, 926, 941, 942, 957, 958, 970  
 Jaume II de Catalunya-Aragó 177, 178, 181, 187, 555, 585, 679, 681, 682, 714, 717, 748, 749, 770, 771, 772, 815, 819, 860, 861, 890, 921, 930, 941, 942, 998, 999  
 Jaume II de Mallorca 815, 863, 864, 865, 877, 941, 942  
 Jaume III de Mallorca 180, 747, 748, 998  
 Jaume IV de Mallorca, infant 897, 948  
 Jaume d'Aragó, comte d'Urgell 955  
 Jaume de Montjuïc 921  
 Jaume, Joan 806  
 Jauss, Hans Robert 172  
  
 Jedin, Hubert 60  
 Jenni, E. 682  
 Jeremies profeta 229-231, 238-239  
 Jeroni, s. 10, 21, 359, 373, 396, 402, 414, 456, 548, 583, 759, 789  
 Jerónimo de Santa Fe 807, 814  
 Jiménez Alcázar, Juan Francisco 701  
 Jiménez Arias, Diego 1006  
 Jiménez de Cisneros Vencelá, Pilar 805  
 Jiménez López, Enrique 985  
 Joachim de Flore 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 674, 947, 954  
 Joachim de Flore, pseudo 401  
 Joan I de Catalunya-Aragó 139, 140, 177, 183, 214, 215, 216, 221, 698, 749, 779, 844, 941, 947, 952, 954, 957, 963, 1002  
 Joan II de Catalunya-Aragó 747, 807, 875, 879, 957, 965, 1002  
 Joan XXII 167, 180, 559, 874, 921  
 Joan Antoni de Barcelona 813  
 Joan de Balbis 780  
 Joan Crisòstom 280, 285, 288, 360, 371, 548, 600, 602  
 Joan de Gal·les 963  
 Joan de Girona (dit de Biclara) 735-738, 815  
 Joan de París 685, 703  
 Joan de Portugal 972  
 Joan de Ripoll 815  
 Joan de Sicília 780  
 Joan, mestre 718  
 Joan, Honorat 973  
 Joana I la Boja 842, 843  
 Joanes, Joan de 787  
 João de Santarem = Joan de Girona  
 Jofre el Pelut 905, 906, 970  
 Jofre II, comte 1002  
 Jofre, cabiscol de Vic 740  
 Johnston, Mark D. 569, 573, 768  
 Jordà Fernández, Antoni 821  
 Jordanus de Turre 728  
 Jordi I d'Anglaterra 804  
 Josep I, emperador 802, 988  
 Jover, J. M. 721  
 Juda Lleó b. Moisès Marconi 930  
 Juda ben Barzilay al-Bargeloní 930  
 Juliol, Antoni 626  
 Juncosa Ginestà, Isabel 1001  
 Jungmann, Joseph Andreas 60  
 Junyent, Miquel Joan de 794  
 Junyent i Subirà, Eduard 271, 738, 741, 826-827, 903  
 Just d'Urgell, s. 815, 890, 1006  
 Just, Albert 179, 195  
 Justinià 901

- Kabarek, Johannes 831  
 Kaeppli, Thomas 179  
 Kahle, P. 580  
 Kahn, D. 730, 732  
 Kamburoglus, Dimitrios G. 830  
 Kampers, F. 611  
 Kapp, Maria 996  
 Kaplan, H. 225  
 Kaup, Matthias 940  
 Kepler, Johannes 641, 642, 643, 646, 648  
 Kaup, Matthias 696  
 Kehr, Paul 741  
 Kidones, Demetri 769  
 Kienzle, Beverly Mayne 225  
 Kiesewetter, Andreas 553-560, 681, 998  
 Kittel, R. 580  
 Klausner, D. 709  
 Klein, Robert 793  
 Knaus, Hermann 996  
 Kniazzezh, Charlotte S. Maneikis 155, 157,  
 160, 161, 172, 359, 380, 386  
 Köhler, Erich 172  
 Kolmer, Lothar 702  
 Kosto, Adam J. 912  
 Kottek, S. 721, 726  
 Kovács, Lenke 917  
 Krehl, 401  
 Krüger, Reinhard 934  
 Künstle, Karl 14, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 20,  
 47  
 Krusch, Bruno 69  
  
*La Dama d'Aragó* 950  
*La famosa comèdia de La gala...* 809  
*La filla de l'emperador Contastí* 952  
*La fiyyla del rey d'Ungria* 952  
*La laor de la cel-la* 806  
*La padrina convertida en núvia* 950  
*La presó de l'Hort* 853  
*La tragèdia o martiri del gloriós sant Sebastià* 853  
 La Marnierre, Edith de 172  
 Labarta, Ana 713, 724  
 Labèrnia, Pere 801  
 Laborde, Alexandre de 833  
 Lagarde, P. de 359  
 Lamarca, Montserrat 279  
 Lambea, Mariano 979  
 Lampros, Spiros 554, 558, 828  
 Landsberg, Felip 640, 643, 646, 648  
 Lanfranc de Milà 1002  
 Lanoë, Guy 1004  
*Las seis comedias de Terencio* 979  
 Lanfranco da Milano 967  
 Lawles, Patrick 803  
  
 Lawson, A. C. 34  
 Lawson, Christopher M. 34, 35  
 Lecaan, John Polus 987  
 Leclercq, Henri 69  
*Lectionarium* (de Serrateix) 908  
*Legendarium Sedis Barchinome* 908  
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 935  
 Lencina Pérez, Xavier 845  
 León Tello, Francisco José 633  
 Leonardi, Claudio 702  
 Lepard, Bernat 624, 625  
 Lerner, Robert 619, 696, 940, 947  
*Les monges de Sant Amanç* 977  
 Levy, Emil 173  
 Lewis, Matthew 963  
 Leon, Carles 995  
*Lexikon für Theologie und Kirche* 815  
*Liber apocharum manumissorie...Beatrix, Petri de  
 Exerica filie* 949  
*Liber bullarum de Tavèrnoles* 774  
*Liber de conceptu virginali (Liber saecularis et iaco-  
 bitae)* 964  
*Liber consuetudinum Sti. Rupbi monasterii Stag-  
 nensis* 909  
*Liber de lumine* 806  
*Liber de secretis naturae* 815  
*Liber dotationum antiquarum* 741  
*Liber iudiciorum* 740, 752, 908, 912  
*Liber Maiolichinus* 942  
*Liber perfecti magisterii* 715  
*Liber Rabani de Summis Pontificibus* 613, 616  
*Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae* 420,  
 452, 453, 455  
*Liber Sancti Iacobi* 815  
*Liber Sextus Decretalium* 234, 998  
 Libri, G. 139, 148  
*Libro de Alexandre* 956  
 Linares Bayo, J. C. 847  
 Lindsay, Wallace M. 31  
 Linehan, Peter 1007  
 Liotta, Filippo 597  
 Liverani 764  
*Livre de Roussinus* 715  
*Livre II* 736  
*Livro da Corte Emperial* 1006  
 Llabrés i Martorell, Pere 561, 586  
 Llach, Emma 829  
 Llagostera i Fernández, Antoni 912  
 Llançol de Romaní, Francesc 1002  
 Lledó, Joan 875  
 Lleó I papa 367  
 Lleo X, papa 960  
*Lletra de Bernabé* 586  
*Llibre de Benedicta tu in mulieribus* 935

- Llibre Blanch de Santes Creus* 886  
*Llibre de coch* 850  
*Llibre del bé i del mal* 848  
*Llibre de canalars de Sant Joan de les Abadesses* 885  
*Llibre de comptes de Joan Benet* 944  
*Llibre de comptes de Josep Cendra* 860  
*Llibre del Consolat de Mar* 826, 841  
*Llibre de les constitucions i estatuts de l'Estudi General de Lleida* 861  
*Llibre de cort del Justícia de València* 771  
*Llibre de crides de la Cúria Fumada* 897  
*Llibre de l'Emmanuel* 579, 580  
*Llibre d'extraccions d'oficials de Xixona* 899  
*Llibre de la fàbrica de l'església nova de Valls* 896  
*Llibre dels fets* 819  
*Llibre llatinoaràbic del repartiment de Mallorca* 818  
*Llibre de la marmessoria de Bartomeu de Miramat* 884  
*Llibre de marques d'argenters* 1001  
*Llibre de memòries de diversos successos* 894  
*Llibre dels miracles del Sant Crucifixi* 865  
*Llibre del mostassaf de Mallorca* 864  
*Llibre de notas i coses curiosas dels Bonafús* 853  
*Llibre I de Privilegis de Manresa* 838  
*Llibre de privilegis, capítols i altres drets del Col·legi de l'Horta* 870  
*Llibre del repartiment (de Múrcia?)* 921  
*Llibre del repartiment de València* 917  
*Llibre de les semblances dels hòmens* 817  
*Llibre de Sent Soví* 950, 923  
*Llibre de Sidrac* 934  
*Llibre de les promeses dels senyors cavallers* 871  
*Llibre del repartiment d'Oriola* 876  
*Llibre de les solemnitats de Barcelona* 825  
*Llibre de sor Elisabet Puig...* 865  
*Llibre de la Universitat de la Vila de Blanes* 829  
*Llibres d'èpoques de censals del Regne de Mallorca* 1000  
 Llin Cháfer, Arturo 974  
 Llinàs, Joan 889  
*Lista de Gerri* 890, 891  
 Lliteras Vives, Joan 871  
 Llitrà, família 965  
 Llitrà, Martí 965  
 Llitrà, Pere 965  
 Llobera, Felip 846  
 Llobet, Josep 1002  
 Llobet i Portella, Josep M. 271, 827, 846, 852, 931  
 Llobregat Conesa, Enric 829, 1012  
 Llompарт i Moragas, Gabriel 271, 945, 958  
 Llop i Jordana, Irene 929, 931  
 Llopis, Dionís Pau 980  
 Llorenç d'Aquileia 780  
 Llorens, M. del Mar 903  
 Llorente, Paloma 698  
 Lloret, Jaume 820  
 Llovet, Joaquim 992  
 Lluch, Ernest 987  
 Lluís el Piadós 841, 905  
 Lluís VI de França 745, 746  
 Lluís X de França 557  
 Lluís XI de França 963  
 Lluís XIV de França 883  
 Lluís el Jove de França 754, 746  
 Lluís Font, Pere 671, 674, 676, 677  
 Llull, Ramon 157, 162, 173, 383, 561-578, 579-595, 608, 609, 659, 660, 673, 694, 696, 704, 724, 732, 733, 740, 741, 761, 767, 768, 806, 807, 815, 822, 823, 826, 922, 932-939, 941, 951, 959, 965, 969, 975, 978, 991, 1002, 1011  
 Llull, Ramon, pseudo 815, 1002  
 Llull, Romeu 794, 922  
*Llum de philosophia* 1002  
*Llunaris* 925  
*Llunari valencià* 138, 143  
 Llupià, família 1006  
 Llupià i Bages, Hug de 198, 199, 1009  
*Lo ball d'En Serrallonga* 979  
*Lo procés de les olives* 979  
*Lo Rosari* 715  
*Lo somni de Joan Joan* 979  
 Lobrichon, G. 759  
 Löfstedt, 55  
 Löwenfeld, 746  
 Loenertz, Raymond-Joseph 557, 558, 559, 560  
*Lo floret* 965  
 Lohr, Charles 591, 935  
 Loiasa 33, 34  
 Loiola, Ignasi de, s. 795, 1002  
 Lombarda, Joan 944  
 Longares, Miquel 879  
 Longnon, J. 559  
 Longomontanus 640, 643, 648  
 Longpré, Ephrem 563  
 Lope de Vega y Carpio, Félix 981, 982  
 López Azorín, M. José 895  
 López i Ceballos, Manuel 879  
 López Elum, Pedro 916  
 López de Goicoechea Zapata, Javier 976  
 López Gómez, Pedro 1009  
 López Pérez, Miguel 732  
 López Pérez, M. Dolores 925, 927  
 López Piñero, José M. 678, 734

- López Terrada, M. José 715  
 López Villellas, Esperanza 833  
 Lorenzana, Tomás de 993  
 Lourdaux, W. 675  
 Lozano, F. J. 32  
 Lucas, fra 952, 953  
 Lucero Comas, Lluís 962  
 Luciferianus Hispanicus 25, 58  
 Luculentius 764  
 Luján, Pedro de 794  
*Lumen Domus* 798, 799, 800  
 Lumiares, comte de 833  
 Luna y Mendoza, Alvaro de 980  
 Luschner, Joan 781, 969  
  
 Macer, E. 143  
*Macer de les virtuts de les herbes* 807  
 Macrobi 951  
 Madoz, José 14, 15, 17, 18, 21, 23, 24, 28, 29, 32, 48, 99-100  
 Madramany i Calatayud, Marià 988  
 Madre, Alois 573, 591, 592, 593  
 Madrid Souto, Raquel 687  
 Maduell, Àlvar 813  
 Madurell i Marimon, Josep M. 270, 271, 903  
 Magarola, Berenguer de 212, 216, 217, 218, 219, 220, 221  
 Magarola, Pere de 204  
 Magdalena Nom de Déu, José Ramón 928  
 Mai, Angelo 933  
 Mai, Miquel 793  
 Maians i Ciscar, Gregori 964, 988, 1002  
 Maimònides 248  
 Maisonneuve, Henri 234  
 Major, Guillem 630  
 Malferit, Mateu 959  
 Malferit de Montanyans, Pere 968  
 Mall, Edouard 138, 172  
 Malla, Felip de 749  
 Mallorca, Ferran de 998  
 Mallorquí, Elvis 829, 862  
 Maltezou, C. A. 557  
 Maluenda, Tomàs 980  
 Maluquer, Joaquim 789, 791  
 Mambra, Rafael 793  
 Mandingorra Llavata, M. Luz 775, 1010  
 Manfred Hohenstaufen 918  
 Manfredi, Girolamo 966  
*Manifestum est (enim) quia placuit...* 739, 751, 754, 756  
 Manning, E. 666  
 Manselli, Raoul 671, 675, 691  
 Mansi, Johannes Dominicus 229  
 Manuzio, Paulo 1006  
  
 Mañé, Núria 816  
 Maqueda, duc de 795  
 Maquiavel, Niccolò 974  
 Marañón, Gregorio 674  
 Marbre, Joan 805  
 Marc, Ausiàs 792, 817, 824, 922, 951, 957, 973, 975, 974  
 Marc, Jaume 806, 884, 922  
 Marc, Pere 922  
 Marca, Peire de 741  
 Marció 587  
 Marcos Casqueiro, Manuel A. 30  
 Marcos Hierro, Ernest 771  
 Marcucio, Bernardus 752  
 Marés, Frederic 933, 982  
 Margarit, Antoni 684  
 Margarit, Joan 962, 970  
 Marí, Pere 188  
 Maria de Luna, reina, muller de Martí I 779  
 Maria, reina, muller d'Alfons IV Trastàmara 270, 957  
 Marín, Joaquim 988  
 Marín Martínez, Tomás 15  
 Marinelli Mercacci, Olga 673, 769  
 Marineo Sículo, Luca 970  
 Mariner, Vicent 1002  
 Marot, Teresa 903  
 Marquès, Benigne 58, 890  
 Marquès, Salomó 829  
 Marquès i Planagumà, Josep M. 154, 172, 858, 859  
 Marquès de Villagarcía 985  
 Marquet, Bernat 836  
 Márquez Villora, Juan Carlos 902  
 Marsal i Bogunyà, Pau 1008  
 Marsili, Pere 819, 919  
 Martène, Edmund 81  
 Martí I l'Humà 779, 838, 839, 875, 878, 931, 941, 943, 954, 957, 1002  
 Martí el Jove 747, 943, 954; Maria, muller, reina 943  
 Martí IV papa 941  
 Martí de Barcelona 225, 680  
 Martí de Tours, s. 242  
 Martí, Joan 980  
 Martí, Pep 682  
 Martí, Marc 993, 994  
 Martí, Ramon, fra 815, 918, 1006  
 Martí Alanis, Joan 890, 1007  
 Martí Bonet, Josep M. 907, 910  
 Martí i Escayol, M. Antònia 987  
 Martí Mestre, Joaquim 995  
 Martí Pineda, Andreu 794, 971  
 Martí i Rovellat, Pau 987

- Martí Viladamor, Francesc 981  
 Martin, 371  
 Martín de Córdoba 225  
 Martín, Eduard 983  
 Martín Corrales, Eloy 926  
 Martínez, Pero 922  
 Martínez Peres, Vicent 633  
 Martínez Colomer, Vicent 994  
 Martínez Díez, Gonzalo 15, 738  
 Martínez Gázquez, José 723, 724  
 Martínez Latorre, D. 999  
 Martínez Romero, Tomàs 279, 775, 776-778, 953, 971, 1012  
 Martínez Shaw, Carlos 887  
 Martínez i Taberner, Catalina 869  
 Martínez de la Vega, Gerónimo 979  
 Martínez Vidal, Alvar 991  
 Martorell, Bartomeu 880  
 Martorell, Joanot 819, 926, 951, 957, 962, 963  
 Martorell, Pere 965  
 Martos, Josep Lluís 961  
*Martyrologium Romanum* 862  
 Marvilla, Jaquet de 270  
 Mas, Dídac 968  
 Mas, Esteve 983  
 Mas Latrie, Louis de 554, 558  
 Mas Forners, Antoni 895  
 Mas i Soldevila, Manuel 799  
 Mas i Usó, Pasqual 979  
 Mas i Vives, Joan 808, 1013  
 Masachs i Suriol, Josep M. 897  
 Mascarella i Rovira, Jordi 988  
 Masdéu, Joan Francesc 945  
 Masdovelles, Guillem de 922  
 Masdovelles, Joan Berenguer de 922  
 Masferrer Domingo, Aniceto 821, 960, 961  
 Maspons i Labrós, Francesc de Sales 828  
 Massana, Pau 271  
 Massanes, Francesc 801  
 Massip i Bonet, Francesc 811, 917  
 Massó i Torrents, Jaume 143, 172, 269, 276, 309, 310, 783  
 Massons, Bartomeu 841  
 Massot i Muntaner, Josep 822, 823  
 Mata i Ventura, Víctor 840  
 Matas Alomar, Joana M. 1005  
 Mates, Bartomeu 815  
 Mateu Ibars, Josefina 986  
 Mateu i Llopis, Felip 309, 310, 311, 312, 313  
 Matheu i Smandia, Francesc 813  
 Matton, Sylvain 715, 730, 732  
 Mattone, Antonello 974  
 Maurice de Sully 764  
 Maurici, emperador 736  
 Màxim de Saragossa 736  
 Mayali, Laurent 943, 956  
 Mayol Llompart, Antoni 875  
 Mazzaresse Fardella, Enrico 684  
 Mazzoleni, J. 559  
 McGinn, Bernard 685, 705  
 McNally, Robertus 26, 63-66  
 McVaugh, Michael 668, 678, 707, 710-713, 715, 717, 725, 726, 734, 826  
 Medina, Jaume 903  
*Medioevo Latino* 815  
 Melchor de Pobladura 673  
 Melchor, Vicent de 811  
 Melchor Montserrat, José Manuel 847  
 Melero Moneo, M. Luisa 884  
 Melliet, 643, 648  
 Mémethy, Geyza 464  
*Memorial de las cartas más importantes del abad de Poblet* 977  
*Memorial de les obligacions del mestre de capella* 844  
*Memorial del portal de la portalada de Guimaran* 860  
*Memòries de la família Bellsollell* 799  
 Mena, Juan de 956  
 Menache, Sophia 685  
 Mendizábal = Álvarez Méndez, Juan  
 Mendoza, Mencía de 787  
 Menéndez y Pelayo, Marcelino 919  
 Menéndez Pidal, Ramón 737  
 Menescal, Jerònia 794  
 Menot, Michel 225  
 Mensa i Valls, Jaume 633, 665-706, 707, 939  
 Menzen, Michael 562  
 Mercader, Berenguer 928  
 Mercader, Josep 800  
 Mercier, Jean 904  
 Merhout, Johannes 955  
 Merlí 613, 616  
 Mesquida Romaguera, Antoni 969  
 Mestres, Albert 828  
 Metastasio 809  
 Metge, Bernat 778-781, 819, 941, 950, 951  
 Metge, Guillem 950  
 Meyer, Paul 137, 138, 139, 140, 148, 152-161, 164, 172  
 Meyvaert, Paul 63  
 Miani, Laura 715  
 Michele, G. 717, 731  
 Mieres, Tomàs 961-962  
 Migne, Jean-Paul 9, 11, 12, 15, 16, 21, 26, 27, 28, 30, 31, 32-35, 37-40, 42-45, 47, 50-53, 60-84, 86-98, 154, 155, 173, 279, 280, 281, 373, 389, 397, 401, 429, 441, 454, 738



- Mikkers, 373  
 Milà i Fontanals, Manuel 621, 950  
 Milán, Luis de 995  
 Milisenda, Floriana 922  
 Millàs Vallicrosa, Josep M. 139, 143, 172, 173  
 Miquel, mestre de medicina 1002  
 Miquel, Elionor 623  
 Miquel, Pere 858  
 Miquel i Fageda, Marcel 740, 977  
 Miquel i Rossell, Francesc 783, 800  
 Mir de Comellas 741  
 Miralles i Armadans, Miquel 968  
 Miralles i Febres, Antoni 1002  
 Miralles i Jori, Eulàlia 782, 798-801, 976  
 Miralles i Monserrat, Joan 772, 1013  
 Mirambell i Abancó, Miquel 891, 969  
 Mirambell i Belloc, Enric 621, 623, 829, 903  
 Mirambell i Giol, Francesc 985  
 Miramamolí 562, 767  
 Miravet, Francesc de 208  
 Miret i Sans, Joaquim 760, 828  
 Miró, comte 747  
 Miró, Maria Mercè 811  
 Miró i Baldrich, Ramon 810, 846, 888, 895  
*Missal de Scala Dei* 1002  
*Missale Barcinonense* 1011  
*Missale Maioricense* 352  
*Missale Praemonstratense* 753  
*Missale Romanum* 367, 374, 378, 390, 405, 410, 432, 433, 886  
*Missale Vicense* 352, 781-782, 896, 969, 1011  
*Misteri d'Elx* 811, 828, 854  
 Molho, Maurice 759, 760, 761  
 Moisès 243  
 Molas i Batllori, Joaquim 785  
 Molas i Ribalta, Pere 973  
 Mölk, Hans-Ulrich 172  
 Moliné, Enric 890  
 Moll i Ballester, Pere 969  
 Moll Benejam, Antoni Lluís 676  
 Moll i Casasnovas, Francesc de Borja 171, 569, 657-661  
 Moll Mercadal, Bernat 853  
 Mommsen, Theodor 736  
 Mompó Saura, Vicent 310, 311  
 Mondragón, Jerónimo de 708, 714, 716  
 Moner Ensenyat, Carme 997  
 Monia, Francesc 949  
 Monjo i Mascaró, Joan Lluís 895  
 Monllor, Joan Bta. 968, 980  
 Monsalvatge i Fossas, Francesc 745, 847, 885  
 Montagnès, Bernard 248  
 Montagut Balcells, Dolors 825  
 Montagut i Estragués, Tomàs de 837, 981  
 Montalbán, Carme 889  
 Montanyana, Bernat 949  
 Montanyans i Berard, Jaume de 965, 969  
 Montanyès, Jaume 813  
 Montanyès, Miquel 976  
 Montanyès, Vicent 1006  
 Montcada-Aitona, família 973  
 Montcada, Elisenda de, reina 890  
 Montcada, Joan Lluís de 741  
 Montemayor, Jorge de 979  
 Montemayor, Luis de 867  
 Montengon, Pere 993, 994  
 Montero Cartelle, Enrique 726, 728, 729  
 Monteverdi, 761  
 Montfart, Esteve 1012; Paula, muller 1012  
 Monti, G. M. 559  
 Monti, M. F. 717, 731  
 Montoliu, Manuel de 828, 919  
 Montpahó, Bernat de 187  
 Montsó, Joan de 815, 949  
*Monumenta Germaniae Historica* 736  
 Monzó Seva, Rosa M. 833  
 Mor, Carlo Guido 912  
 Mora, Gabriel 973  
 Mora, Josep de 985  
 Morales, Ambrosio de 735  
 Moran i Ocerinjaregui, Josep 764, 836, 908, 967  
 Morató i Thomàs, Josep M. 673, 769  
 Morel-Fatio, Alfred 964  
 Morelló Baget, Jordi 881, 998  
 Moreno Gallego, Valentín 972  
 Morer de Llorens, Jordi 879  
 Morey Tous, Antònia 868  
 Mornet, Elisabeth 684  
 Morro Veny, Guillem 865, 942, 958  
 Mossè Natan 931  
 Mossè ben Nahman (Nahmanides) 931  
 Mosset, Aimar de 180-181  
 Mourelle de Lema, Manuel 699  
 Mowey, Gabriel 459  
 Moya Pais, M. José 1005  
 Müller, G. 554  
 Multhauf, Robert 732  
 Munar i Munar, Felip 810, 970  
 Mundet i Gifre, Josep M. 801  
 Mundó i Marcet, Anscari M. 692, 745, 757, 769  
 Munsuri Rosado, M. Nieves 687, 893  
 Muntada, Bertran ça 205  
 Muntaner, Leonard 971  
 Muntaner, Ramon 658, 694, 740, 921, 941, 942

- Muntaner i Pascual, Ignasi M. 816  
 Muntanyans, família 959  
 Munyòs, Jeroni 973, 968  
 Muñoz, Joan Bta. 993  
 Murdoch, John 713  
 Musgo, Ronald 685  
 Mut i Armengol, Vicenç 969  
 Mut i Ruiz, J. Enric 975  
 Mutafian, Claude 941  
 Mutgé i Vives, Josefina 839, 943, 1012  
 Muzerelle, Denis 1004  
 Muzzi, Sara 932
- Naccarato, Frank 269, 272, 282  
 Nadal, Antoni 965  
 Nadal, Francesc 813  
 Nadal, Jeroni 883, 974  
 Nadal, Jordi 978  
 Nadal Cañellas, Joan 691-692, 769-771  
 Nadal Farreras, Josep M. 816  
 Nadal i Ferrer, Josep 846  
*Nadales* 991  
 Nanni, Giovanni = Annio da Viterbo  
 Navarra, Vicenç 794  
 Navarro, Pere 897  
 Navarro Brotons, Víctor 967  
 Navarro Espinach, Germán 892  
 Navarro Mallebrera, Rafael 854  
*Ne secundum sententiam...* 933  
 Nebot i Sans, Josep 988  
 Nebot i Sanz, Antoni 1002  
 Nebrija, Antonio de 970  
 Nestori 17, 18, 59  
 Neugaard, Edward J. 155, 157, 160, 161, 172, 359, 380, 386  
 Niçard, Pere 758  
 Nickel, D. 721  
 Nicolau de Calàbria 241  
 Nicolau, Guillem 946  
 Nicolau d'Olwer, Lluís 919  
 Nieto Galán, Agustí 991, 1001  
 Niño, Pero 950  
 Nisard, Pere = Niçard, Pere  
 Noailles, mariscal de 757  
 Noguera i Climent, Pere Joan 988  
 Nolla, Josep M. 900  
 Nolla i Brufau, Josep 857  
*Non sumus digni a te exaudiri...* 1009  
 Nonó Rius, Brígida 857  
 Norberg, Dag 429  
*Noticia de Catalunya* 989  
*Noticias de la ciudad de Egara* 889  
*Novella Constitutio CXXVIII de cultoribus...* 113  
 Novocastro, Hug de 940
- Nuno Sanç 767  
 Nunyes, Pere Joan 968, 980  
 Nutton, Vivian 678, 733, 734
- Obarrio Moreno, Juan Alfredo 821, 891  
 Oberleitner, Manfred 102  
 Obrador, Mateu 933, 935, 938-939  
 Ocampo, Florián 735  
 Ocaña i Subirana, Maria 896  
 Occam, Guillem d' 807  
 Odo, magister 757  
 Olagüe de Ros, Guillermo 722  
 Olcina Domènech, Manuel 832  
 Oleguer, s. 752, 815, 910  
 Olesa, Pere d' 967, 968  
 Oliba, abat de Ripoll i de Cuixà 815, 822, 827  
 Oliba 758, 1010  
 Oliba, Antoni 977, 978  
 Oliva, comte d' 787, 788  
 Oliva i Ricós, Bener 984  
 Olivari, Marçal 818  
 Olivari i Daydí, Alexandre 156, 173, 783, 909, 1010  
 Olivelles, Felip 986  
 Oliver, Antoni 592  
 Oliver, Bernat 815, 1002  
 Oliver, Jaume 887  
 Oliver, Pere Joan 973  
 Oliver de Boteller, Francesc 976  
 Oliver Foix, Arturo 848  
 Oliver Moragues, Manuel 876  
 Oliveras, Jaume 992  
 Ollich i Castanyer, Imma 896, 1012  
 Olms, Joan 626  
 Olzina, Joan 806  
 Olzinelles, Bernat d' 196, 202, 203  
 Omont, Henri 185  
 Oncala Fernández, Julio 2005  
 Onofrio, Giulio d' 705  
*Onomasticon Cataloniae* 820  
*Opus Magisterii* 715  
*Oració de sant Cebrí* 817  
*Oracional de Verona* 862  
*Oraculum Cyrilli* 947  
*Orationes Pseudocyprianae* 903  
 Ordeig i Mata, Ramon 658, 738-741, 826, 905, 906  
*Ordinacions del advocats de la Ciutat del Regne de Mallorca* 863  
*Ordinacions capella música Seu Barcelona* 845  
*Ordinacions civils de vida cristiana* 777  
*Ordinacions elaboració i comerç safrà* 850  
*Ordinacions fetes per la present vila de Torreblanca y el bisbe de Tortosa* 889

- Ordinacions del gremi de boters* 996  
*Ordinacions del gremi de fusters* 844  
*Ordinacions de l'Hospital General de Mallorca* 866  
*Ordinacions de Mallorca* 1300 942  
*Ordinacions de Perpinyà* 913  
*Ordinacions del mostassaf de Solsona* 886-887  
*Ordinacions d'En Sanctacília* 838  
*Ordinacions ofici teixidors vila Castelló* 849  
*Ordinacions sobre advocats* 838  
*Ordinacions dels Proboms de Ribera* 841  
*Ordinacions... sobre los plets* 840  
*Ordinacions per als recs de Tuïr i Comtal* 878  
*Ordinacions sobre los ús e costums dels esclaus e esclaves* 949  
*Ordinarium Sacramentorum* 1006  
*Ordinarium Vicense* 969, 970, 1006  
*Ordinatio cultus ecclesiae Barchinone* 766  
*Ordinatio ecclesie Valentine* 767  
*Ordinatio facta super solutionibus faciendis...* 201  
*Ordinationes generales Regni Siciliae* 684-685  
 Orellana i Mojolí, Marc Antoni 813  
 Orfila, Margarita 902  
 Orígenes 290, 291  
 Oriol, Carme 823  
 Orlandi, Benedetto 867  
 Orlandis, Benet 867  
 Orlandis, José 41, 867  
 Orosi 11  
 Oroz Reta, José 30, 31  
 Orriols, Francesc 813  
 Orry, Jean 803  
 Ortí i Figuerola, Joaquim 988  
 Ortí i Gost, Pere 839, 842, 980  
 Ortí i Mayor, Josep Vicent 988  
 Ortí i Moles, Josep 988  
 Ortigues, Galceran d' 216, 222  
 Ortiz, Teresa 725  
 Ot d'Urgell, s. 756  
 Otger, sastre 626  
 Otger Cataló 970  
 Otó, rei de França 1002  
 Ouy, Gilbert 688  
 Ovidi Nasó 790, 792, 995  
 Ozias/Azarias 580
- Pabel, Hilmar B. 972  
 Pacià, bisbe de Barcelona, s. 813  
 Pacs, família 965  
 Pacs, Nicolau de 965  
 Pacs, Perellós de 971, 972; Paula Albertí, muller 972  
 Pacs i Segarra, Agnès 965  
*Pacte de Tudmir* 828  
 Padró i Serrals, Joan 813
- Páez de Castro, Juan 736  
 Pagarolas Sabaté, Laureà 686, 999  
 Pagès, Amadeu 140, 173  
 Pagès, Antoni 630  
 Pagès, Magí 813  
 Palamàs, Gregori 769  
 Palau i Dulcet, Antoni 903  
 Palau i Soler, Josep de 813  
 Paleazzo, Jacobo 867  
 Pallars i Faro, Francesc 813  
 Pallejà, Honorat de 798, 799  
 Palmireno, Juan Lorenzo 2006  
 Palomar, Joan de 813  
 Palou, Joana M. 958  
 Palou i Miquel, Hug 753, 862  
 Paner, Ramon 813  
 Paniagua, Juan Antonio 667, 668, 671, 678, 707, 710, 711, 712, 726, 734, 826  
 Pantaleone da Confienza 720  
 Panyó, Joan Carles 993  
 Panzán, Luis 749  
 Papell i Tardiu, Joan 886, 994  
 Papió, Joan 813  
 Paradís, Gabriel 817  
 Paravicini-Bagliani, Agostino 685, 707, 710, 711, 712, 726  
 Pardo, Jeroni 805  
 Pardo Falcón, José M. 958  
 Pardo Pastor, Jordi 936, 969  
 Pardo Tomás, José 991  
 Paredes, Javier 167, 173  
 Paredes i Baulida, Maria 995  
 Parilla, Carmen 172  
 Parker, Catherine 725  
 Parramon i Blasco, Jordi 163, 173  
*Parvum Rosarium per O. Fineum transcriptum* 715  
 Pas, Àngel del 813  
 Pasamar Alzurria, Gonzalo 676  
 Pascual, Aina 872  
 Pascual, Bartomeu 972  
 Pascual, Raimon 813  
 Pascual Torró, Joaquim 15, 58  
 Pasqual, Anton Ramon 945  
 Pasqual, Bartomeu Josep 968  
 Pasqual [Pascal], Joan 813  
 Pasqual i Coromines, Jaume 741, 813, 841, 889, 895  
 Pasqual i Lleu, Antoni 813  
 Passerat, G. 667  
 Passola i Tejedor, Antoni 861  
 Pastor, Salvador 813  
*Pastorel-la devota per la nit de Nadal* 984  
*Pastoril sobre la Nativitat de Jhesucrist* 984  
 Pastore, Stefania 974

- Patau, Guillem Arnau de 813  
 Paternina Bono, M. Jesús 833  
 Pau apòstol 26, 31, 232, 296, 586  
 Pau, Jeroni 813, 815, 844  
 Pau de Blanes 813  
 Pau de la Mare de Déu 813  
 Pau de Sarrià 813  
*Pau i Treva* 740, 911, 912, 917, 946  
*Pau de Westfàlia* 982  
 Paulhac, Francesc de 813  
 Paulí d'Aquileia 98  
 Pavia Simó, Josep 845  
 Pax, Agnès de 964-965  
 Payá López, Pedro 835  
 Pedro I de Castella, el Cruel 182, 840  
 Pedrol(o), Joan 813  
 Pedrol(o), Miquel 813  
 Pedrolo de Castellví, Francesc Xavier 1002  
 Pegna (Peña), Francisco 231, 247, 597  
 Peguera, Lluís de 981  
 Peguera, Ramon de 1012  
 Peig i Ginebreda, Conxa 906  
 Peirats Navarro, Anna Isabel 964  
 Pèire, Joan (Oliu), fr. 618, 680, 947  
 Peiró, Bartomeu 813  
 Peiró Martín, Ignacio 676  
 Pelegrí, Bernat 187  
 Pellargues, pellicer 625  
 Pellegriño, Michele 30, 36  
 Pellicer de Ossau, José 989  
 Pèllumb Xhufi 559  
*Pensio assignata inquisitori heretice pravitatis* 202  
 Penyafort, Ramon de, s. 175, 369, 766, 767, 806, 807, 813, 815, 918, 996, 997  
 Penyella, Vinyet 824  
 Peña, Francisco 980  
*Per banc scripturam...* 739, 752, 756  
 Pera, Bernat ça 191  
 Peradaltas, Francesc 813  
 Peralta, Joan de 781  
 Peramàs i Guarro, Joan Manuel 813  
 Perani, Marco 931  
 Perarnau, Miquel 813  
 Perarnau i Espelt, Josep 21, 48, 56, 57, 59, 181, 233, 253, 269-307, 310, 343-548, 561-578, 597, 619, 633, 657-661, 665-706, 711, 713, 738-741, 747-750, 750-755, 766-768, 770, 773-775, 775-778, 783, 939  
 Pere I, el Catòlic 754  
 Pere II, el Gran 177, 187, 748, 771, 772, 917, 918, 921, 922, 941, 950  
 Pere III, el Cerimoniós 139, 140, 173, 178-182, 184, 192, 192-196, 198, 200-215, 218, 219, 220, 221, 241, 659, 749, 815, 834, 865, 875, 879, 889, 893, 894, 922, 926, 941, 943, 944-945, 945, 949, 998  
 Pere d'Aragó, bord de Jaume I 748  
 Pere d'Arenys 813  
 Pere de Banyoles 187  
 Pere de Canet 908  
 Pere de Lleida 813  
 Pere de Narbona 944  
 Pere de Portugal 766  
 Pere Llombart 360, 408, 437, 548  
 Pere Màrtir, s. 607  
 Pere de Sant Joan 813  
 Pere Màrtir, s. (de Verona) 248, 249  
 Pere, Narcís, 623, 624, 628, 630; Rafaela, muller 628, 630  
 Perea, M. Pilar 822, 823  
 Perea Simon, Eugeni 887  
 Pereira, Michela 668, 707, 715, 720, 725, 731, 732, 733  
 Perelló, Maties 988  
 Perereda, sabater 626  
 Peres de València, Jaume 957, 975, 980  
 Pérez, Antonio 813  
 Pérez, Joan Bta. 735  
 Pérez Bayer, Francesc 833  
 Pérez de Chinchón, Bernardo 973  
 Pérez García, Pablo 972  
 Pérez González, M. 718, 729  
 Pérez Jiménez, Rafael 832  
 Pérez Martín, Antonio 910, 961, 962  
 Pérez Pascual, Ignacio 172  
 Pérez Santamaria, Aurora 846  
 Pérez de Secastilla, Josep 813  
 Pérez de Valdivia, Diego 813, 1006  
*Perfectum magisterium* 715  
 Peris, Vicent 789  
 Perpinyà, Pere Joan 1005  
 Perrin, Charles-Edouard 343  
 Peset, José Luis 733  
 Peterson, David S. 685  
 Peterson, Kristin E. 713  
 Petit Bordes, Núria 885  
 Petrarca, Francesco 779, 780, 781, 792, 950, 951  
 Petrus Cellarius 725  
 Petrus Comestor 780  
 Petrus de Eboles 714, 729  
 Petrus Johannis 618  
 Peyrefort-Huin, Monique 1004  
 Peyrelade, Madame L. 982  
 Philippe de Thaon 138, 149, 158, 159, 172  
 Philippine de Porcellet 459

- Pi de Cabanyes, Oriol 705  
 Pibiri i Serra, Jordi 813  
 Piccolini, Rosario 716, 717  
 Piccolini, Sabina 716, 717  
 Picó, Joan 834  
 Pico della Mirandola, Giovanni 938, 1005  
 Piera, Montserrat 957  
 Piereç, Petronila 973  
 Piereç, Ana María 973  
 Pierre de Vilecoq 732  
 Pileggi Perassolo, M. A. 718  
 Pilo Frasso, Juan 824  
 Pinell, Esteve 813  
 Pinós, Beatriu de 965  
 Pinós, Bernat de 202  
 Pinto, Antoni 882  
 Pintó, Ramon 844  
 Pinyol, fuster 626  
 Piña, Miquel 932  
 Piñol Cerro, Isidre 861  
 Pipinelli, Joana 841  
 Piqué, Jordi 946  
 Piquer i Jover, Joan Josep 895  
 Pius V, papa 880, 983  
 Pizzani, Ubaldo 21  
 Pla, Francesc 813  
 Pla, Jaume 796  
 Pla, Joaquim 813  
 Pla Alberola, Primitivo 927  
 Placànica 735, 736, 737, 738  
 Pladevall i Font, Antoni 878  
*Plan General para la defensa del Principado* 859  
 Plana, Antoni 813  
 Plana i Borràs, Josep 944  
 Planas i Marcé, Sílvia 929  
 Planas Rosselló, Antonio 863, 948, 968  
 Planella de Sant Jeroni de la Murtra 813  
 Planes, Dalmau ces 139  
 Planes i Albets, Ramon 859, 886  
 Planes i Closa, Josep M. 847  
 Plató 588, 956  
 Platter, Thomas 978  
*Plet pels terrenys de la Ciutadella de Barcelona*  
 1012  
 Plini 789  
 Plini el Vell 968  
 Població, Joan Martí 973  
 Poch, Reginald 813, 981  
*Poema del comput* 137-173  
 Poison, Olivier 882  
 Policardus 617  
 Politis, Nikólaos G. 830  
 Ponç, Antoni 879  
 Ponç, Josep 813  
 Ponç Bonfill, Marc 813  
 Ponç de Guàrdia 912  
 Ponç de Lleida 997  
 Ponç de Vilamur 813  
 Pons, Antoni-Joan 811  
 Pons, Josep Sebastià 982  
 Pons, Pere 813  
 Pons, Salvador 813  
 Pons, Sebastià 870  
 Pons, Vicenc 983  
 Pons Alós, Vicente 893  
 Pons d'Icart, Lluís 980  
 Pons-Estel Togores, Catalina 937  
 Pons Fuster, Francesc 973  
 Pons i Grau, Pere Màrtir 813  
 Pons i Guri, Josep M. 269, 622, 742, 753,  
 829, 971, 986  
 Pons i Massana, Josep 813  
 Pons i Pujol, Lluís 902  
 Pons Serra, Lluís 832  
 Ponsich, Pierre 877  
 Pont, Antoni 813  
 Pont [o Despont], Ramon de 813-814  
 Pontich, Miquel 814  
 Pontich, Sulpici 814  
 Pòpuli, duc de 803  
 Poquí, Francesc 814  
 Porquet, Antoni 814  
 Porta i Balanyà, Josep M. 830  
 Portalí, E. 433  
 Portella i Anrich, Antoni 814  
 Portet, Pierre 684, 686  
 Portet, Renada-Laura 877  
 Portulans 941  
 Portusach, Domingo 988  
 Posa, Pere 814, 966  
 Potestà, Gian-Luca 667, 700  
 Potter, P. 721  
 Pou, Onofre 814, 818  
 Pou i Comella de Palau, Segimon 814  
 Pou i Martí, Josep M. 181, 671, 675  
 Pou i Puigserver, Bartomeu 814  
 Pou i Vallès, Josep 879  
 Pourret, Pedro Andrés 987  
 Poveda Navarro, Antonio M. 902  
*Practica Testamenti* 806  
*Pràctiques i costums de la rectoria de Badalona* 806  
*Praebiarium de multorum exemplaribus* 63-65  
 Prat, Enric 853, 979  
 Pratedesaba, Onofre 814  
*Pratiche di mercatura* 961  
 Prats, Francesc 965  
 Prats i Domingo, Modest 829, 1012  
 Prats Vidal, David 807

- Predelli, R. 554, 558  
*Prefatio ferialis et omnes sequentes* 781  
*Prefatio in Natali Domini modo feriali* 781  
 Préhac, 369  
*Princeps namque* 897, 948  
 Pring-Mill, Robert 936  
 Priscianus 401, 548  
*Prise de diverses places en Catalogne, La* 1004  
*Privilegis de la ciutat de València* 989  
*Privilegium de non dando tributo ecclesiae Narbo-*  
*nensi* 1002  
 Proaza, Alonso de 969  
 Probst, Henri 946  
 Probus 902  
 Prohet, En 942  
 Prohom, Francesc de 196, 197  
 Pròixita, Gilabert de 922  
*Prosarius* 740  
 Prudenci 862  
 Pruença, Esteve 874  
 Ptolomeu 640, 643, 646, 647  
 Puchades, Josep M. 795  
 Puig, Bernat de 191  
 Puig, Jaume 814  
 Puig, Leopold Jeroni 814  
 Puig, Onofre 814  
 Puig, Pau 811  
 Puig, R. 722, 723  
 Puig i Ferrater, Ignasi 887  
 Puig i Oliver, Jaume de 175-221, 223-267,  
 309-342, 597, 605, 606, 607, 609,  
 611-620, 633-653, 667, 668, 669, 670,  
 671, 674, 681, 695, 704, 754-756,  
 778-781, 783, 817, 955  
 Puig i Puig, Antoni 814  
 Puig i Suárez, Josep 835  
 Puig i Tàrrach, Armand 757-765, 921  
 Puig i Ustrell, Pere 659, 742, 750, 1008  
 Puig i Xuriguera, Salvador 814  
 Puigercós, Bernat de 188, 189  
 Puigcerdà, Simó de 814  
 Puigdevall i Diumé, Narcís 623  
 Puigferrat i Oliva, Carles 897  
 Puigmarí i Funes, Pere 814  
 Puigmitjà, Miquel 687  
 Puigvert i Solà, Joaquim M. 985  
 Pujades, Jeroni 889, 977  
 Pujol, Jaume 969  
 Pujol, Joan 814  
 Pujol, Joan Pau 979  
 Pujol, Josep 845  
 Pujol, Josep M. 919  
 Pujol i Casademont, Enric 831  
 Pujol i Juhí, Josep 988  
 Pukelsheim, Friedrich 934  
 Punter i Barreda, Gaspar 814, 980  
 Quadrado, Josep M. 810, 870  
*Quaestiones Orosii et responsiones Augustini* 9-102  
*Quaestiones sancti Isidori tam de Novo quam de Ve-*  
*teri Testamento* 26, 66  
*Què cové per venir al terme prefix de la mort* 817  
 Queixal, Antoni 814  
 Quentin, H. 758  
 Quer, Guillem des 680  
 Quer Montserrat, Josep 990  
 Quer i Montserrat, Laura 847  
 Queralt, Pere de 922  
 Queralt, Ponç de 942  
 Queralt i Codina, Dalmau III de 980  
 Queralt i Noet, Josep 814  
 Querol, Enric 810  
 Ques, Bonaventura 814  
 Quicumque 20, 51, 101  
 Quiles (Quiliç), Nicolau 814, 875  
 Quincy 804  
 Quint i Net, Nicolau 965  
 Quintana, Armand 822  
 Quintana, Carles 901  
 Quintana, Joan 817  
 Quintilià 1010  
 Qumran 581  
 Qusta ibn Luqa 729  
 Rabassa, Pere 814  
 Rabella i Ribas, Joan Anton 772, 908  
 Radés, Francesc de 989  
 Radicati, Joaquim 814  
 Rafanell, August 985  
 Rafart, Onofre 873  
 Rafael de Taradell 814  
 Rahner, Karl 961  
 Rahola, Carles 622  
 Ramírez, Alons 889  
 Ramis, Joan 809, 810, 811, 995  
 Ramis i Ramis, Pere 811  
 Ramon Berenguer I 911, 912, 924  
 Ramon Berenguer III 885  
 Ramon Berenguer IV 747, 754, 852, 885,  
 911, 912, 913  
 Ramon Berenguer, infant  
 Ramon Borrell, comte; Ermessèn, comtessa  
 739, 745  
 Ramon, Josep 814  
 Ramon de Besalú 919  
 Ramon de la Bisbal 103  
 Ramon de Jesús 814  
 Ramon, Pere 806

- Ramon del Prado 814  
 Ramon de Sant Benet de Bages 103, 104  
 Ramon de Sant Josep 814  
 Ramon de Sitges 814  
 Ramon Solà I 859  
 Ramon de Tàrrega 241  
 Ramon de Vallbona 895  
 Ramoneda, Ignasi 814  
 Ramos, Rafael 981  
 Ramos Carrique, Alejandro 872  
 Ramos-Lisson, Domingo 35, 173, 815  
 Rancoule, Guy 851  
 Rao, I. G. 554  
*Raonament d'Avinyó* 674  
 Raset, Bartomeu de 623  
 Raset, Sibilla de 629, 630  
 Rasico, Philip D. 828  
 Rasies i Planes, Jordi 887  
 Ratramne de Corbei 11  
 Rauf de Lenham 139  
 Raurell, Frederic 579, 581, 583, 592, 594  
 Raventós, Jordi 692  
 Raynaldi (Rinalidi), Odoricus 558  
 Rebull, Nolasc 359, 386,  
 Rebullida (o Rebulleda), Pau 814  
 Recared, rei 736  
 Receptes 806  
*Receptari* 976  
 Recio, Roxana 279, 1012  
*Recognoverunt proceres* 821, 837  
*Recopilació dels actes i papers... Sant Pere de Casse-*  
*rres* 103  
*Recull d'eximplis...* 380  
 Redi, Francesco 148  
 Reeves, Marjorie 700  
*Registrum Clementis papae V* 774  
*Regimen sanitatis* 672  
*Registre universal de totes les escriptures de... Scala*  
*Dei* 898  
 Reglà Campistol, Joan 673  
*Regles d'esquivar vocables...* 966  
*Regula fidei catholicae Concilii Tolet. I* 15  
*Regulae expositionis Sacrae Paginae* 940  
 Rei, Ferran 814  
 Rei Llop = 'Abu 'Abd... Ibn Mardanîsh  
*Reial Cèdula del 1765* 991  
 Reial Confraria de Sant Jordi del Regne de Ma-  
 llorca 992  
*Reial Privilegi de l'Espart* 833  
 Reif, Wolfgang 934  
 Reig Ferrer, Abilio 789, 791  
 Reina de Mallorca 922  
 Reiner, Pere 814  
 Reixach i Carbó, Baldiri 813, 814  
*Relació dramàtica de la Nativitat del Fill de Déu*  
 984  
*Relació nova i molt curiosa de la vida dels pastors*  
 904  
*Relación de la vitoria en Rossellón* 1002  
 Relat, Berenguer de 219  
*Relation de l'arrivée de l'armée navale... en Cata-*  
*logne* 1004  
*Relation de la prise de Girone par l'armée du Roy*  
 1004  
*Relation du progrès de l'armée navale du roy dans la*  
*coste de Catalogne...* 1004  
*Reliquiae Chronicorum Caesaraugustanorum*  
 735, 736  
 Relles, Onofre 814  
 Renall de Barcelona 815  
 Renan, Ernest 459  
*Rendició del castell de Llorenç* 908  
 Renedo, Xavier 762  
*Repertori dels Furs de València* 989  
*Repertori de manuscrits catalans* 824  
*Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*  
 782-787  
*Repertori de textos teatrals antics en llengua catala-*  
*na* 786  
 Requesens, Jeroni de 814  
 Requesens i Piquer, Joan 686, 787-791, 943  
 Requesens i de Relat, Guerau de 814  
 Resclosa, boter 626  
*Revelatio Merlini de Summis Pontificibus* 613  
 Reventós, Lesmes 814  
 Rey, Francesc 814  
 Rey, P. 625  
 Reyes i Valent, Antoni 829  
 Reynolds, Roger E. 909  
 Rhodes, Elisabeth 973  
 Rialp, marquès de 803, 804  
 Ribas, Marià 814  
 Ribas i Calaf, Benet 814  
 Ribelles, Bartomeu 988  
 Ribera, Bernat 814  
 Ribera, Juan de, s. 974, 975, 980  
 Ribera, Manuel Marià 989  
 Ribera Lacomba, Albert V, 902  
 Ribes, Vicenç de 814  
 Ribes de Vilar, Miquel 814  
 Ribot, Felip 181, 814, 815  
 Ricardus Petronius de Senis 996  
 Ricart, Antoni 807  
 Riccioli, 641, 643, 646-647, 652  
 Rich Abad, Anna 931  
 Riché, P. 759  
 Rico, Fèlix 814  
 Rico Jiménez, Juan 985

- Riculf, cabiscol de Vic 740  
 Riddle, John M. 729  
 Riera, Carles 757  
 Riera, Climent 814  
 Riera, Mateu 902  
 Riera, Narcís 814  
 Riera, Rafael 814  
 Riera Fonts, Carles 873  
 Riera Melis, Antoni 923  
 Riera i Montserrat, Francesc 932  
 Riera Palmero, Juan 726  
 Riera i Sans, Jaume 919, 997  
 Riera i Viader, Sebastià 919  
 Rifé Santaló, Jordi 986, 1008  
 Ripoll, Tomàs 558, 814  
 Ripoll i Bas, Acaci de 854  
 Ripoll i Masferrer, Ramon 860, 993  
 Ripoll i Vilamajor, Jaume 741, 781  
 Ripollès Pérez, Vicent 1009  
 Riquer, Martí de 622, 778-779, 818, 829, 919  
 Riquer i de Sabater, Maria Teresa 814  
 Riquet, Pere 814  
*Ritnale* 1002  
 Riu [o de Rivo], Pere 814  
 Riu i Riu, Manuel 820, 1012  
 Riu i Tord, Honorat 814  
 Riudeperes, família 909  
 Rivera Garretas, M. Milagros 718  
 Robert d'Anjou 557  
 Robert de França 745  
 Roberto di Taranto 559  
 Robles Carcedo, Laureano 43, 179  
 Robles Coll, Maria 997  
 Robles Sierra, Adolfo 178, 352, 353, 355  
 Robson, Michael 680  
 Roca, Antoni 814  
 Roca, Francesc 813  
 Roca, Jaume 977  
 Roca, Jordi 810  
 Roca, Josep 1002  
 Roca, Pau 984  
 Roca, Pedro 140, 141, 173  
 Roca de Romanyà, En 639  
 Roca Rossell, Antoni 991, 1001  
 Roca Traver, Francisco de A. 889  
 Rocabertí, Hipòlita de Jesús 989  
 Rocabertí, Josep 814  
 Rocabertí i d'Erill, Bernat Hug 814  
 Rocabertí i de Peralada, Josep 814  
 Rocabertí i de Safortesa, Joan Tomàs 814  
 Rocabertí i de Soler, Isabel de 814  
 Rocafiguera i Garcia, Francesc de 103, 104, 154, 157, 160, 161, 167, 171, 826  
 Rocatalhada (Roquetaillade), Joan 673, 674, 688, 699, 732, 814, 947  
 Rodón, Eulalia 905  
 Rodrigues, Josep 964  
 Rodrigues, Manuel Augusto 700  
 Rodríguez, Félix 738  
 Rodríguez, Pero 679  
 Rodríguez Ocaña, Esteban 678, 734  
 Rodríguez de la Peña, Manuel Alejandro 701  
 Roger normand 924  
 Rohlf, Gerhard 764  
 Roig, Bartomeu 896  
 Roig, Jaume 964, 963, 964, 971  
 Roig, Josep 814  
 Roig i Jalpí, Joan Gaspar 814, 971  
 Roís de Corella, Joan 819, 824, 918, 922, 957, 961  
 Roís de Corella, Sanç 918  
 Rolando Passeggeri 919  
 Rollan, Climent 983  
 Roma, Francesc 197, 198, 199, 204, 208-210  
 Romaguera, En 626  
 Romaguera, Francesc 814  
 Roman Quetglas, Júlia 871  
 Romanis, Humbertus de 704  
 Romano, David 139, 173  
 Romano, Marta 933  
*Romans nou y curiós sobre un pleyt de un pollastre...* 991  
*Romanso entretingut on se reciten les fatigues i treballs...* 990  
 Romeguera, Josep 814  
 Romeu i Figueras, Josep 622, 791-795, 808, 816, 922  
 Romeu, Francesc 814  
 Romeu de Llivia 814  
 Ronda Femenía, Ana 901  
 Ros, Alexandre Domènec 814  
 Ros, Felip 873  
 Ros, Joanot 867  
 Ros, Ramon 814  
 Ros i Fontana, Ignasi 861  
 Ros i Hebrera, Carles 813, 988  
 Ros i Rodríguez, Francesc 814  
 Rosa de Lima, s. 983  
*Rosarium philosophorum* 815  
 Rosenbach, Hans 282, 781, 969  
 Rossell, Josep 814  
 Rossell, Josep 814  
 Rossell, Nicolau 182, 196, 197, 204, 815, 880  
 Rossell i Montfart, Jeroni 814  
 Rosselló, Ramon 971  
 Rosselló, Vicenç M. 795-797, 819



- Rosselló Bordoy, Guillem 924  
 Rosselló i Bover, Pere 826, 1013  
 Rosselló Lliteras, Juan 936  
 Rosselló Vaquer, Ramon 865, 880  
 Rossi, Mario 933  
 Rossi Varo, Giulia 921  
 Rossich, Albert 785, 807, 809, 810, 985  
 Rossinyol, Andreu 759, 760  
 Roth, Ulli 936  
 Rotterdam, Erasme de 971  
 Rouco Varela, Antonio María 173  
 Roudus, Bernardo 954  
 Rouille, Guillaume 833  
 Roura Roca, Jaume 241  
 Rovira, Joan 805  
 Rovira, Francesc 814  
 Rovira i Arnella, Josep 814  
 Rovira i Bonet, Francesc 814  
 Rovira i Guixeras, Joan 814  
 Roviró, Ignasi 698  
 Royes Vila, Manuel 1010  
 Ruaix i Vinyet, Josep 680  
 Rubí, marquès de 803, 804  
 Rubio, Fernando 225  
 Rubió, Francesc 883  
 Rubió, Guillem de 814, 815  
 Rubió i Balaguer, Jordi 553, 621, 622, 783, 903, 954, 955  
 Rubió i Lluç, Antoni 179, 225, 241, 553-560, 674, 681, 830  
 Rubio Vela, Agustín 955  
*Rúbrica o espèculo dels béns de França* 1006  
*Rúbriques dels actes y títols... de Mont-rodon* 878  
*Rúbriques d'En Bruniquer* 838  
*Rúbriques del Llibre de consolació de filosofia* 817  
 Rudolph, W. 580  
 Rüger, H. P. 580  
 Ruiz Gómez, Vicenç 659, 750  
 Ruiz i Quesada, Francesc 958  
 Rusconi, Roberto 701  
 Russo, Maria Antonietta 943  
  
 Sabaté, Flocel 820  
 Sabaté, Glòria 172, 957  
 Sabaté Alentorn, Jaume 898  
 Sabater, Guillem de 944  
 Sabruguera, Romeu 807  
 Sacharles, Joan de Nicolau 814  
 Sacosta, Galceran 774, 827, 896  
 Sacosta (ça Costa), Nicolau 814  
 Sadacer (Cedacer), Guillem 814  
 Sáez Guillén, José Francisco 805  
 Sáenz Badillos, Ángel 930  
 Safont, Jaume 957  
  
 Sagarra, Emmanuel 814  
 Sagarra i Baldrich, Josep 814  
 Sagarró, Àngel 814  
 Sagrera, Guillem 960  
 Sagundino, Nicola 960  
 Sa'ïd b. Hakam 853  
 Sáinz Ripa, Eliseo 562, 766-768, 879  
 Saiol, Baltasar 814  
 Sala, Gaspar 856, 981  
 Sala, Ramon 882  
 Sala, Raymond 1012  
 Sala, Vicenç 829  
 Sala Banyuls, Joan 988  
 Sala i Berart, Gaspar 814  
 Sala i Bernart, Ciril 814  
 Sala i Caramany, Benet 802  
 Sala Molins, Lluís 593  
 Sala Sallés, Feliciano 901, 903  
 Salaia, Joan de 973, 967  
 Salamó, Simó 813, 814  
 Salamon 658  
 Salas, família 872  
 Salas Vives, Pere 880  
 Salat Noguera, M. Teresa 825  
 Salatiele 919  
 Sales, Ascensi 814  
 Sales, Joan 822  
 Sales i Alcalà, Agustí 814  
 Sales i Carbonell, Jordina 857, 923  
 Salicrú i Lluç, Roser 835, 926, 956  
 Salicrú i Puig, Manuel 835  
 Salisi i Clos, Josep M. 896  
 Sal-la d'Urgell 834  
 Salmón, Fernando 668, 707, 709, 713, 726  
 Salomó d'Urgell-Cerdanya-Conflent 905  
 Salomó de Piera 930, 931  
 Salomon ben Menahem Meiri 930  
 Salon, Miquel Bartomeu 980  
 Salord, Josefina 811  
 Salord, Maite 811  
 Salrach i Marés, J. M. 916  
 Salsas i Trillas, Pere 814  
*Salteri* 758, 759, 921  
 Salvà, Guillem 1002  
 Salvador, família d'apotecaris 987  
 Salvador, Magí 1002  
 Salzinger, Ivo 933  
 Samper, Hipòlit 989  
 Samsó, Julio 139, 173  
 Samuel Ibn Sarsa 930  
 Sanabre i Sanromà, Josep 825  
 Sanahuja Anguera, Xavier 842, 862, 897  
 Sanç I de Mallorca 865  
 Sanç, Andreu 965

- Sañç, Eiximèn 198, 200  
 Sañç, Josep 814  
 Sañça, Baltasar 814  
 Sánchez, Francisco 814  
 Sánchez, Guillermo 678, 734  
 Sánchez Mariana, Manuel 140, 173  
 Sánchez Martínez, Manuel 925, 948  
 Sánchez Navarro, Joaquim 853  
 Sánchez Real, José 830  
 Sánchez Salor, Eustaquio 710  
 Sánchez Sánchez, M. A. 913  
 Sánchez de Vercial, Clemente 1006  
 Sanchis Guarner, Manuel 345, 352  
 Sanchis Sivera, Josep 309, 345  
 Sangallo, Antonio di 999  
 Sangés, Domènec 756  
 Sans i de Puig, Ramon 878  
 Sans i Travé, Josep M. 686, 798, 825  
 Sansano, Gabriel 810, 991  
 Sansone, Giuseppe 922  
 Sant Joan, Pere de 858  
 Sant Jordi, Jordi de 922  
 Santacana, Joan 983  
 Santacília, Arnau de 959  
 Santafè, Jeroni de = Jerónimo de Santa Fe  
 Santanach i Pujol, Joan 933, 935  
 Santandreu, Pere 811  
 Santcliment, Francesc de 814  
 Santdionís, Narcís de 806, 814, 955  
 Santi, Francesco 688, 701, 702, 705  
 Santiago, José Luis 990  
 Santonja, Pere 702, 703, 940-941  
 Santos Escudero, Ceferino 678  
 Sanches Galindo, Bento 843  
 Sanxo (Sancho) i Olives, Pere 814  
 Sapera, Vicenç 814  
 Saplana, Arnau 814  
 Saplana, Pere 817  
 Sarabia, Rosa M. 1001  
 Saranyana, Josep Ignasi 699, 705  
 Sardoy, Elena 861  
 Sargatal i Pellicer, Ramon 154, 173  
 Sarmiento, Martín 964  
 Sarnowsky, Jürgen 937  
 Sarobe i Huesca, Ramon 742, 744  
 Sarret i Pons, Lluís 1007  
 Sarriera, Berenguer de 716, 1002  
 Sarrión Gualda, Josep 961  
 Sarroca, Jaume 814, 918  
 Sartre, Martí 625  
 Sastre Moll, Jaume 864, 872  
 Sastre Portella, Florenci 853  
 Satorra i Montblanc, Jordi 853  
 Satorres, Francesc 814  
 Sbaralea (Sbaraglia), Giovanni 558  
 Scaglione Guccione, Rosa 683  
 Scarlata, Marina 679  
 Scève, Maurice 792  
 Schaferdiek, Knut 59  
 Schalick, Walton Orvyl 712  
 Schatzmiller, Joseph 725  
 Scheindlin, Raymond P. 931  
 Scherrer, Lluís 896  
 Schib, Gret 157, 173  
 Schlieben-Lange, Brigitte 831  
 Schmidt, Tilmann 679  
 Schönmetzer, Adolfus 20, 359, 360, 361, 447, 453  
 Schott, Andreas 736  
 Schreiner, P. 557, 558  
 Sciascia, Laura 686  
 Sebran, Bernat de 188  
 Segarra, Estanislau 1001  
 Segarra, Mila 823  
 Segl, Peter 667  
 Segre, C. 138  
 Segueró, Elionor de 629  
 Segueró, Joan de 623  
 Segueró, família 629  
 Segura, Jacint 990  
 Segura Barreda, Josep 875  
 Segura Cortès, Pere A. 856, 871  
 Segura Morera, Antonio 1003  
 Selomó ben Adret 682  
 Sempere i Guarinos, Francesc 988  
 Sempere de Soler, Pere 854  
 Sendra i Beltran, Pilar 909  
 Sendredus de Ipso Campo 741  
 Sèneca 780, 953, 1002  
 Sèneca, pseudo 369, 384, 548  
 Senellart, 592  
 Senfret 740  
 Sentència de Casp 749  
*Sentència definitiva* 969  
*Sentència de Guadalupe* 1011  
*Sentència inquisitorial de Tarragona* 1316 939  
*Sententiae sanctorum patrum excerptae de fide Sanctae Trinitatis...* 23-29, 56  
 Sentmenat i Cartellà, Antoni 814  
 Sera (Serra), Francesc 814  
 Serafí, Pere 791-795, 922  
 Serdà, draper 625  
 Sergi de Tarragona 903  
*Sermo Ariani cuiusdam* 12  
*Sermó de la Conquesta* 942  
 Serna i Coba, Èrika 847, 1003  
 Serra, Francesc 814  
 Serra, Joan 806

- Serra, Joan Àngel 814  
 Serra, Josep 638  
 Serra, Maria Rosa 811  
 Serra, Pere 943  
 Serra, Salvador 814  
 Serra i Barceló, Jaume 867, 924, 983  
 Serra i Campdelacreu, Josep 309, 310, 311, 312  
 Serrà Campins, Antoni 807, 809  
 Serra de Manresa, Valentí 916  
 Serra i Maura, Miquel 969  
 Serra i Perals, Joan 847  
 Serra i Postius, Pere 814  
 Serra i Vilaró, Joan 745, 899  
 Serrallonga i Urquidi, Joan 898  
 Serrano i Belezar, Miquel 988  
 Serrano Daura, Josep 928  
 Serres-Brià, Rotllà 853  
 Serret, Francesc 814  
 Serverat, Vincent 577  
 Sesma Muñoz, J. Àngel 890, 998  
*Setanta* (LXX) 583, 586, 588, 590, 591, 594, 595  
 Setantí, Joaquim 794  
 Setton, Kenneth M. 553, 556  
 Sève, Roger 343  
 Severià de Gàlbala 281, 285  
 Sevilla, José M. 837  
 Shakespeare, William 963  
 Shelomó ben Adret 930  
 Sholem, Gerhard 940  
 Sibil·les 613, 617  
 Sibiuda, Ramon 814, 961, 1006  
 Sicre, Diaz, J. L. 579  
 Sileo, Leonardo 705  
 Silvestre II 834  
 Silvestre de Barcelona 814  
 Simáková, Jitka 1008  
 Simó, Arnau 814  
 Simó, Pere Joan 814  
 Simon, Larry J. 459  
 Simon de Hesdin 952  
 Simon i Tarrés, Antoni 844  
 Simonetti, Manlio 15, 23  
*Símode de Vic* 1029 740  
 Sire, Agustí 814  
 Sirera, Josep Lluís 808  
 Sirvent, Bartomeu 780  
 Sisebut 901  
 Sismondi, J. Ch. L. 963  
 Sisó, M. Teresa 909  
 Sitjar, Ferrer de 943  
 Sitjar i Serra, Miquel 963, 982  
 Sitjó, Jaume 814, 1007  
 Sivath, Hagith 928  
 Sivoya, Joan de 630  
 Smoller, Laura 703  
 Soberanas, Amadeu J. 759, 760, 946  
 Sobradiel, família 999  
 Sobrequés, Santiago 622  
 Sobrequés i Callicó, Jaume 825  
 Socarrats, Joan de 962  
 Solà, Magí 814  
 Solà i Colomer, Xavier 982  
 Solà i Farrés, E. 553  
 Solà i Moreta, Fortià 752  
 Solà Simon, Teresa 579-595  
 Solanell i Montellà, Antoni de 814  
 Solano, Jesús 56, 58  
 Soldani, Maria Elisa 841  
 Soldevila, Josep 844  
 Soldevila, Ferran 831, 919  
 Soldevila Temporal, Xavier 854, 855  
 Solé i Sabarís, Lluís 795  
 Soler, Agustí 814  
 Soler, Agustí Miquel 814  
 Soler, Albert 669, 671, 690, 699, 700, 703, 816  
 Soler, Antoni 991  
 Soler, Emilio 992  
 Soler, Manuel 814  
 Soler, Miquel Gaietà 871  
 Soler, Ramon 814  
 Soler i d'Armandaris, Melcior 814  
 Soler i Jiménez, Joan 659, 967  
 Soler i Perich, Lluís 860  
 Soler i Ramos, Antoni 814  
 Soler i Sans, Joan 811  
 Soler Simon, Santi 1003  
 Solervicens, Josep 671, 672, 673, 674, 793, 810  
 Solers, Joan 626  
 Somergate, Laurence of 1007  
 Soria, Abraham 593  
 Soriano, Lourdes 172  
 Sorió, Baltasar 814, 980  
 Sorita (Çorita), Nicasi 814  
 Sorribes, Jeroni Galceran Serapi de 792  
 Southey, Robert 963  
 Spaggiari, Barbara 733  
*Speculum humanae salvationis* 963  
 Speer, Andreas 693, 696, 700, 701  
 Spindeler, Nicolaus 714, 969  
*Stabat Mater* 991  
 Starhemberg, comte de 802  
 Staub, Kurt Hans 996  
 Stegmann, Tilbert D. 831  
 Stegmüller, Friedrich 359, 935

- Steinschneider, 728  
 Stolf, Francisco 895  
 Suardell, Joan 627  
 Suárez, Luis 173  
 Suárez Rodríguez, Imaculada 899  
 Subiràs, Francesc 991  
 Sugranyes de Franch, Ramon 564, 937  
 Suintila 901  
 Sulpicius Severus 242  
*Summarium scientiae* 933  
 Sunifred de Gòtia 905  
 Sunifred, ardiaca de Vic 740  
 Sunyer d'Empúries 905  
 Sureda i Jubany, Marc 859, 889
- Tabart, Daniel 878  
*Tabulatio Senecae* 953  
 Tacquet, Andreas 642  
 Tagell, Francesc 814  
 Tagliavini, 761  
 Taix, Jeroni 814  
 Taixequet i Fluixà, Miquel Tomàs de 814  
 Tajó de Saragossa 44-46, 63  
 Talamanca, Gaspar de 945, 946  
 Talavera, Hernando de 947, 948  
 Tallada, Julià de 814  
 Tarafa i Savall, Francesc 814, 970  
 Targarona Borràs, Judit 930, 931  
 Tarí(n), Bonanat 938  
 Tarín-Iglesias, Josep 822  
 Tarradell i Mateu, Miquel 828  
 Tàrrega, Ramon de 814  
 Tate, Robert R. 962  
 Tauler, Joan 194  
 Tavani, Giuseppe 671, 1013  
 Tavertet. Bernat de 121  
 Tavertet, Guillem de 103-136, 766  
 Tavertet, Pelegrí de 121; Saurina, muller 121  
 Tega, Walter 972  
 Teixidó Montalà, Jaume 853  
 Teixidor, Domènec 814  
 Teixidor, Josep 775, 990  
 Tejada y Ramiro, Juan 49, 55  
 Telesfor de Cosença 611, 617, 618, 619  
 Tella, Gaspar 814  
 Telm, Lluís 814  
 Teodor de Gaza 789  
 Teodorico de Lucca 719  
 Teodulf d'Orleans 758, 815  
 Terongí, Catalina 932  
 Terongí, Elionor 932  
 Terongí, Francina 932  
 Terongí, Guillem 932  
 Terongí, Joana 932
- Terrassa, Pere de 814  
 Terrena, Arnau de 814  
 Terrena, Guiu de 814  
 Tertul·lià 369, 583, 587  
*Testamentum* 806  
 Tewes, Götz-Rüdiger 959  
 Tey, Joan 958  
 Theiner, A. 558  
 Thiébaux, Marcelle 904  
 Thió, Jaume 814  
 Thiriet, F. 558  
 Thomas, Georg Martin 554, 558  
 Thomas Le Myésier 933  
 Thomson, R. M. 997  
 Tiberi Cèsar 901  
 Tiglatpilésser III 580  
 Timoneda, Joan de 809, 975  
 Timoner Gayà, Catalina 1005  
*Tirant lo Blanc* 829, 956, 962, 963, 967  
 Titelmans, Franciscus 1006  
 Titus Livi 902, 995  
 To i Figueras, Lluís 881, 914, 915  
 Tocco, Benet de 975  
 Todeschini, Giacomo 686  
 Toldrà, Maria 782, 962  
 Tolrà, Tomàs 814  
 Tomàs d'Aquino 12, 13, 58, 99, 101, 247, 251, 352, 360, 365, 366, 379, 381, 383, 548, 588, 595, 599, 600, 602-605, 769  
 Tomàs, Pere, fra 806, 807, 814  
 Tomeu, Ramon 757, 759  
 Tomic, Pere 970, 1002  
 Tommasi, 757  
 Topping, P. 559  
 Tormo i Julià, Josep 993  
 Torralba, Francesc 678  
 Torralba, Sanç de 189  
 Torra, Jordi 279  
 Torras i Ribé, Josep M. 987  
 Torras i Sans, Xavier 858  
 Torras i Serra, Marc 838  
 Torras i Telló, Santi 883  
 Torre, Bernat ça 198, 199  
 Torre y del Cerro, Antonio de la 954  
 Torrella, Gaspar 815  
 Torrella, Jeroni 815  
 Torrella, Joan 814  
 Torrents, Ricard 822  
 Torres, Jaume 978  
 Torres Fontes, Juan 876  
 Torres i Oliva, Ignasi 814  
 Torres i Oliva, Joan 985  
 Torres i Sans, Xavier 981  
 Torroella, Pere 624, 627, 922

- Tosca, Tomàs Vicent 633-653  
 Totosaus, Francesc 814  
 Tovar, Francisco 995  
 Tractat d'Anagni 748, 771  
 Tractat de Baden 803  
*Tractat de babare...* 952  
*Tractat breu de confessió* 1011  
 Tractat de Rastatt 803  
 Tractat dels Pirineus 883  
*Tractat de disposició de celestial spera* 805  
*Tractatus de legitima secundum legem gothicam* 912  
*Tractatus parabolarum* 815  
*Tractatus parabolicus* 717  
*Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus... contra tractatum Arnaldi De adventu Anticristi* 672, 706  
 Trastàmara, família 815, 964  
 Trastàmara, Fernando de 749  
 Trayter i Sabater, Joan 835  
 Tregurà, Jaspers de 207  
 Trenchs i Odena, Josep 881  
 Tres, Joan 782  
 Tresbéns, Bartomeu de 139, 173  
 Triadú, Joan 822  
 Trias Mercant, Sebastià 938  
 Trias Teixidor, Anna 704, 714, 727  
 Tricaud de Belmont 803  
 Trionfo, Agostino 247, 577  
 Tristany, Bonaventura 989  
 Tristany-Bofill i Benac, Bonaventura de 814, 821  
 Trobat, Joan Bta. 854  
 Troncarelli, Fabio 669  
 Trullench, Joan Gil 980  
 Truyols i Dameto, Nicolau 871  
 Tudó, Antoni Francesc de 985  
 Tuñí, J. O. 581  
 Turbaví, Miquel 814  
 Turmeda, Anselm 813, 814, 815, 942, 959, 983  
 Turró Anguila, Jordi 1005  
 Turró Torrent, Jaume 957  
 Turull, Albert 825  
 Turull Rubinat, Max 851  
  
 Udalard 741  
 Udina Abelló, Antoni 747  
 Udina i Martorell, Frederic 557  
 Ullastra, Josep 813, 814  
 Ulzina, Jaume 938  
 Universitat de Cervera 814, 852  
 Urbà IV 167, 238, 245  
 Urgell, Joan 814  
 Uroz Sáez, José  
 Urries, Hugo de 952  
  
 Ursoni, Ramon 824  
 Urvoy, Dominique 686  
*Usatges* 104, 113, 741, 762, 821, 837, 838, 841, 908, 910-912, 914, 947, 998  
*Usatges de Ramon Ferrer* 999  
*Usatici Barchinone* 806, 838, 912  
  
*Vae mundo in centum annis* 613, 619, 694, 696, 940  
 Valentí, família 959  
 Valentí, Ferrando 819, 965  
 Valentí, Teseu 965  
 Valeri Màxim 779, 780, 806, 952, 953  
 Valerian, Dominique 926  
 Valero, Joan 814, 959  
 Valero Molina, Joan 858  
 Vall, Pere ça 210  
 Valladares y Mejía, Gabino de 814  
 Vallejo Orellana, Pilar 1003  
 Vallès, Miquel 814  
 Vallès i Casas, Laia 980  
 Vallespinosa, Joan 814  
 Vallgornera, Tomàs 814  
 Valli, Donato 1004  
 Vallicrosa, Bernardí 630  
 Vall-llosera i Tarrés, J. 851  
 Vallois, Noël le 732  
 Vallosera, Berenguer 215  
 Valls, Francesc 814, 845  
 Valls, Rafael 932  
 Valls i Geli, Cirus 814  
 Valls i Subirà, Oriol 971  
 Valls i Taberner, Ferran 911  
 Vallseca, Guillem de 838, 945  
 Vallterra, Ènec de 946  
 Valois, Noël 611  
 Valor Moncho, Pilar 893  
 Valsalobre, Pep 782-787, 791-795, 807  
 Van Acker, L. 57  
 Van Eyck, Jan 794  
 Van den Born, A. 159, 172  
 Van der Vekene, Emil 597  
 Van Wijk, E. 163, 173  
 Vanrell Berga, Catalina 925  
 Vaquer, Onofre 856, 867  
 Vaquer Aloy, Antoni 977  
 Varela, Elisa 946  
 Vaseo, Juan 735, 737  
 Vauchez, André 705, 727  
 Vázquez, Anna 783  
 Vega, Garcilaso de la 792  
 Vega i Ferrer, Salvador 887  
 Vela Palomares, Susanna 952  
 Ventallol, Magí 814

- Ventelló, fuster 626  
 Ventosa, Enric 851  
 Veny i Clar, Joan 772  
 Verdaguer, Pere 814  
 Verdés i Pijoan, Pere 850  
 Verdon, Laure 887, 881  
 Verdú i de Sans, Blai 814  
 Vergés Xifra, Joan 677  
 Vergine, Pia Italia 1004  
 Verhelst, D. 383, 388, 675  
 Verí, família 959  
 Verí, Antoni de 968  
 Verí i Moyà, Ramon de 968, 969  
 Verneda, Joan Francesc 803, 805  
 Vernet, Joan 139, 173  
 Vernia, Pedro 714  
*Vespres Sicilianes* 915, 922, 941  
*Vetus latina* 583, 589, 758  
 Via, Francesc de la 623  
 Vic, Joan de 975  
 Vicenç de Lerins 17-20, 20  
 Vicenç, Joan 719  
 Vicens, Gaspar 814  
 Vicens Vives, Jaume 994  
 Vicent, Francesc 814  
 Vicent, màrtir, s. 815, 902  
 Vicianà, Martí de 795, 989, 1002  
 Vicianà, Rafael Martí de 852  
 Victor Tunnunensis 735, 736, 737  
 Vidal, Arnau 918  
 Vidal, Feliu 982  
 Vidal, Francesc 213, 215  
 Vidal, J. M. 181  
 Vidal, Jaume 814  
 Vidal, Joan 814  
 Vidal, Pau 814  
 Vidal, Ramon 814  
 Vidal Ben Benvenist 930  
 Vidal Benvenist Ben Labi 930, 931  
 Vidal Álvarez, Sergio 903  
 Vidal Bernabé, Inmaculada 833  
 Vidal i Cabacers, Francesc 814  
 Vidal de la Caballeria 930  
 Vidal Taboada, Alfonso 910  
 Vieira, Antonio 674  
 Viera, David J. 946  
 Vila, Benet 814  
 Vila, Jaume-Ramon 814  
 Vila, Josep 814  
 Vila i Medinyà, Pep 655-656, 809, 810, 853, 859, 946, 964, 978, 979, 981, 982, 983, 984, 992, 1004  
 Vila, Pere Albert (671);  
 Vila i Carabasa, Josep M. 837  
 Vila i Giralt, Antoni 814  
 Vilà i Valentí, Joan 797  
 Viladamor, Pere Antoni de 970, 977  
 Viladesters, Macià de 945  
 Viladot Presas, M. Àngels 920  
 Viladrich, Mercè 927  
 Vilagran, Guerau 844  
 Vilagut, Sebastià 980  
 Vilallonga, Mariàngela 962, 970  
 Vilalta, Bernat 814  
 Vilamala Cerdans, Jordi 856  
 Vilamala i Terricabres, Joan 988  
 Vilana i Perlas, Ramon 787  
 Vilanova, Evangelista 699  
 Vilanova, Arnau de 173, 279, 280, 378, 401, 433, 619, 665-734, 767, 805, 806, 807, 814, 815, 875, 918, 939-941, 941, 976, 1002, 1005, 1008, 1011  
 Vilanova, Arnau de, pseudo 815, 1003, 1004  
 Vilanova, Bertran de 918  
 Vilanova, Ramon de 218, 219, 220, 918  
 Vilanova, Santiago de 705  
 Vilar, Jaume 814  
 Vilar, Narcís 814  
 Vilar, Pierre 994  
 Vilaragut, Ramon de 942, 943  
 Villarrasa, Guillem Ramon de 957  
 Villarrasa, Lluís de 922  
 Vilella, Miquel 630  
 Vileta, Joan Lluís 814, 815  
 Villalonga Vidal, Andreu Josep 833  
 Villanueva, Tomás de, s. 893, 974, 978, 979  
 Villanueva Estengo, Jaume 269, 741, 745, 885, 890, 909, 919, 945, 992, 993  
 Villanueva Estengo, Joaquim Llorenç 992, 993  
 Villaró, Albert 1011  
 Villaronga, Leandre 900  
 Villarroel, Antoni 803  
 Villarroel, Joan de 971  
 Villarroya, José 919, 988  
 Villasclar, Guillem 960  
 Villena, Enric de 956  
 Villena, Isabel de 957  
 Vincent, Catherine 705  
 Vincke, Johannes 175-178, 185, 186, 192, 193, 195-197, 200-205, 207-210, 212, 954  
 Vindel, Francisco 140, 173  
 Vinyes-Miralpeix Sala, Gemma 993  
 Vinyoles, M. Teresa 946  
 Viñolasdavall, Josep 993  
 Violant d'Aragó, reina de Castella 748  
 Violant d'Aragó, reina de Sicília 749

- Violant de Bar, reina de Catalunya-Aragó 749  
 Virgili Maró 89, 100, 780, 792, 1002  
 Virgili de Tapse, pseudo 23, 24, 26  
*Visura de les obres necessàries al Castell de Xivert* 899  
*Vita coetanea* 157, 562, 563, 936  
*Vita sancti Ermengaudi* 908  
*Vitae Christi* 957  
*Vitae Patrum* 280, 293, 294, 280, 293, 294, 461  
 Vitel-li 901  
 Viteric 901  
 Vivaldo, Martín Alfonso 1006  
 Vives, Lluís S. 938  
 Vives, Joan Lluís 787, 788, 794, 806, 815, 963, 967, 970, 971, 972, 975, 1003, 1005, 1006  
 Vives i Gatell, Josep 15, 738  
 Vivet, Jordi 822  
 Vizcaíno León, David 852  
 Vogel, Peter 997  
 Vogüe, A. de 69  
 Vola, Joan 206, 207, 209  
 Vones, Ludwig 815  
 Vrchoťka, Jaroslav 1008  
*Vulgata* 109-111, 115-117, 122, 359, 400, 441, 445, 583, 589, 758, 763, 833, 957  
  
 Wadding, Luke 558  
 Waefelghem, Raphael 755  
 Walafridus Strabo 246, 278, 373, 418, 445, 459, 548  
 Wallach, Luitpold 97  
*Walter i Griselda* 779  
 Walther, Hans 409, 464  
 Warton, Thomas 963  
 Wattenbach, 746  
 Waugh, Scott L. 694  
 Webster, Jill R. 922  
 Weil-Parot, Nicolas 727  
 Welser, Marcus 736  
 Westermann, C. 582  
 Wierix, Hieronymus 883  
  
 Wigbod 79, 81-96  
 Wilcox, Judith 729  
 Willems, 452, 463  
 Wishart, almirall 803  
 Wittlin, Curt 269, 270, 272, 277, 282, 953  
 Wolf, 738  
 Wolf, Armin 956  
  
 Xaupí, Josep 814  
 Xenofont 962  
 Xiberta, Bartomeu M. 815  
 Xicó, Joan 942  
 Ximenes d'Arenós, Sança 271  
 Ximénez de Rada, Rodrigo 141  
 Ximeno, Vicent 637, 638, 964  
  
 Yahya al-Mutali 923  
 Yâqût 856  
 Yeguas i Gassó, Joan 974  
 Yehudà ben Astruc 805  
 Yehudà b. Barzilai 928  
 Ylla-Català i Genís, Miquel 976  
 Yonah ben Janah 931  
 Yosef b. Saddiq 927  
 Yotan 580  
  
 Zabala, Ana de 705  
 Zaforteza, Jordi 969  
 Zahel 952  
 Zamora, Francisco de 886  
 Zamora, Juan Alfonso de 952, 953, 1002  
 Zampolli, A. 369, 384  
 Zaragoza Pascual, Ernest 975  
 Zarco Cuevas, Julián 783  
 Zedda, Corrado 834  
*Zelant la conservació de les cases principals* 843  
 Ziegler, Joseph 667, 668, 704, 725, 728  
 Zimmermann, Marie-Claire 816  
 Zink, M. 764  
 Zucchitello, Mario 747, 890  
 Zurita, Jerónimo 555, 735, 970, 980, 989  
 Zycha, J. 64, 401, 441

## OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

- «Acta Numismàtica», 31 (2001), 238 pp.
- «Afers. Fulls de recerca i pensament», núms. 42/43 (2002 = *Dossier: Joan Fuster*. Coordinació i Presentació. Vicent S. OLMOS I TAMARIT), 261-688.- núm. 44 (2003 = *Dossier: Pensar la nació històricament*. Coordinació i presentació: Agustí COLOMINES I COMPANYS), 266 pp.
- Agustí ALCOBERRO, *L'exili austriacista (1713-1747)* (I-II) (Textos i documents 35-36), Barcelona, Fundació Noguera 2002, 280 i 416 pp.
- F. Xavier ALTÉS I AGUILÓ, Alexandre OLIVAR I DAYDÍ, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca Episcopal de Vic* (Sèrie Catàlegs, 5), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, Museu i Biblioteca Episcopal 2000, 110 pp.
- Josep AMENGUAL I BATLE, *La preilustración en los medios eclesiásticos de Mallorca* (ss. XVII-XVIII), extret de «Hispania. Revista Española de Historia», LXII (2002), 907-756.- *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)* (Refaubetx, 12), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner editor 2002, 256 pp.- Josep AMENGUAL, Pere FULLANA, *L'Església de Mallorca i la contemporaneïtat* (Quaderns d'Història Contemporània de les Illes Balears, 39), Palma de Mallorca, Edicions Documenta Balear 2003, 64 pp.
- Amics de l'Art Romànic. Un quart de segle d'activitat científica (1977-2002), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 32 pp.
- «Analecta Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci», 34 / 170 (2003), 520 pp.
- «ANC. Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya», núm. 3 (gener 2003), 24 pp.- Núm. 4 (febrer 2003), 16 pp.
- «Anjub. Quadern de Cultura Tradicional i Popular», núm. 6 (juny 2002), 24 pp.
- «Annals 1999-2000 [octubre 2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 296 pp.
- Arnaldi de Villanova tractatus octo in Graecum sermonem versi (Petropolitanus Graecus 113)*, nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, Universitatis Atheniensis doctore (Union Académique Internationale. Corpus Scriptorum Medii Aevi. Scripta Spiritualia II), Barcinone, Institut d'Estudis Catalans MMII, 446 pp.
- Art i cultura als monestirs del Ripollès. Santa Maria de Ripoll-Sant Joan de les Abadesses-Sant Pere de Camporodon*. Ponències de la Iª Setmana d'Estudis. Sessions del 16 al 18 de setembre de 1992 (Biblioteca Milà i Fontanals, 20), Associació Amics dels Monestirs del Ripollès - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995, 108 pp.
- «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 36 (hivern de 2002), 8 pp.- Núm. 37 (primavera de 2003), 8 pp.
- Miguel Àngel ASIAIN, *Páginas inéditas de un diario. Autobiografía íntima de San José de Calasanz* (Analecta Calasanziana, 89-90), Madrid, Instituto Calasanz 2003, 620 pp.
- Atles lingüístic del domini català. Presentació del primer volum* (Publicacions de la Presidència, 15), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 48 pp.
- Josep AMENGUAL I BATLE, *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)*. Volum II (Refaubetx/ 12), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner 2002, 256 pp.
- «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 37 (primavera de 2003), 8 pp.
- «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XX (2002 = *Cinquanta anys de cultura a Osona*), 384 pp.
- Josep BABORÉS I HOMS, *La Guerra del Francès a Gualba. (Història de la Guerra de 1808 a 1814). Poema d'aversió i lluites contra Napoleó, una quinzena d'anys anterior a l'inici de la Renaixença*. Edició, transcripció i notes a càrrec d'Àlvar MADUPELL (Maduixer, 10), Teià 2002, 422 pp.
- Albert BALCELLS, Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Volum I. 1907-1942 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 396 pp.



- Pascale BARTHÉLEMY, *La Sedacina ou l'Oeuvre au crible. L'alchimie de Guillaume Sedacer, carme catalan de la fin du XIV<sup>e</sup> siècle*. Préface de Guy BEAUJOUAN I. *Études et outils*. II. *Sedacina*. Édition critique et traduction suivie du *Liber alterquinus* (Textes et Travaux de Chrysopoeia, 8), Paris - Milan S. É. H. A - Archè 2002, 398 i 496 pp.
- Vicenç BELTRAN PEPIÓ, *Tipología y génesis de los cancioneros. La organización de los materiales*, extret de *Estudios sobre poesía de cancioneros*, 9-54.
- M. Antònia BISBAL I SENDRA, M. Teresa MIRET I SOLÉ, Conxa MUNCUNILL I VIDAL, *Els goigs a la comarca de l'Anoia* (Publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana, 132), Barcelona, Fundació Vives i Casajuana 2001, 448 pp.
- «Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 14 (2000), 598 pp.- «Boletín bibliográfico de la Asociación hispánica de Literatura medieval», 15 (2001), 478 pp.
- Maurizio CAMBI, *La Machina del discorso. Lullismo e retorica negli scritti latini di Giordano Bruno*. Con una nota di Michele CILIBERTO (La Cultura Storica, 20), Napoli, Liguori Editore 2002, XVIII i 224 pp.
- Cançoner del Ripollès*. Edició de Maria Antònia JUAN I NEBOT. Revisió dels textos: Jordi MASCELLA I ROVIRA, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1998, 584 pp.
- M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *La paleografía y diplomática en las Universidades españolas*, extret de «Signo. Revista de Historia de la Cultura Escrita», 9 (2002), 37-104.- *Las visitas Ad Limina: Propuesta de edición*, extret de *Les chemins de Rome. Les visites Ad Limina à l'époque moderne dans l'Europe méridionale et le Monde Hispano-Américain (XVI-XIX<sup>e</sup> siècle)* sous la direction de Philippe BOUTRY et Bernard VINCENT (Collection de l'École Française de Rome, 293), Rome, École Française 2002, 5-37.- *Clérigos de la diócesis de Cartagena ordenados en Valencia en el siglo XV*, extret de «Littera Scripta in honorem Prof. Lope Pascual Martínez», Múrcia, Universitat 2002, 131-148.
- Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Josep Cardona, estel de santedat* (Publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana, 133), Barcelona, Fundació Vives i Casajuana 2002, 176 pp.
- Carmina Rivipullensia. El cançoner eròtic de Ripoll*. Introducció i versió al català de Ramon SARGATAL, Ripoll, Consell Comarcal del Ripollès 1995, 112 pp.
- Joan CARRERAS I PÉRA, *Els Goigs de Mossèn Cinto*, Barcelona, Editorial Claret 2003, 220 pp.
- Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. I. Segles XIII-XV* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 468 pp.
- Francisco de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*. Volumen IV: *Años 1714-1724*. Edición de Josep M. MUNDET I GIFRE y José M. ALSINA Y ROCA, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo de Pèrcopo 2002, 840 pp.
- Chroniques de la Bibliothèque nationale de France*, núm. 28 (juillet-août-septembre 2003), 24 pp.
- José CLOSA FARRÉS, *El Corpus Epigraphicum de Ali Bey (Leptis y Tripoli)*, extret de «Homenaje al profesor Carlos Posac Mon. III», Ceuta, Instituto de Estudios Ceutíes 1998, 57-64.- *La imagen de los primeros obispos y mártires cristianos en los versos de san Dámaso*, extret de *Vescoovi e Pastori in epoca Teodosiana* (Studia Ephemeridis Augustinianum, 58), Roma 1997, 493-502.- *La tradición patristica en los concilios de san Cesáreo de Arlés*, extret de *I concili della cristianità occidentale. Secoli III-V* (Studia Ephemeridis Augustinianum, 78), Roma 2002, 393-408.- *La tradición romana de san Pedro y san Pablo*, extret de *Pietro e Paolo. Il loro rapporto con Roma nelle testimonianze antiche* (Studia Ephemeridis Augustinianum, 74), Roma 2001, 135-153.- *Nebrija y el legado gramatical del Medioevo*, extret de *Antonio de Nebrija: edad media y renacimiento*, Salamanca, Ediciones de la Universidad, s. a., 287-295.- *San Ambrosio de Milán, como modelo de la elocuencia sagrada. La lectura de los tratadistas hispanos*, extret de *Nec timeo mori. «Acti del Congresso Internazionale di studi ambrosiani nel XVI Centenario della morte di sant'Ambrogio»*. Milano, 4-11 aprile 1997, a cura di Luigi F. PIZZOLATO e Marco RIZZI, Milano, Vita e Pensiero 1998, 595-601.- *I Tradició clàssica i tradició romàntica a l'obra modernista de Víctor Català*, extret de «II Jornades d'Estudi, Vida i obra de Caterina Albert i paradís (Víctor Català), 1869-1966. L'Escala, 20, 21 i 22 de setembre de 2001», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, s. a., 155-169.

- Germà COLÓN DOMÈNECH, Josep TORMO COLOMINA, *L'ornitologia rossellonesa de Pere Barrere (1745)*, Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura M.M.III, 168 pp.
- «Compactus. Revista d'Arxius i Biblioteques», núm. 4 (maig-agost 2002), 60 pp.- Núm. 5 (setembre-desembre 2002), 60 pp.- Núm. 6 (gener-abril 2003), 68 pp.
- «Coneixement i Societat. Revista d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació», 1 (2003), 140 pp.
- CONSELL INTERACADÈMIC DE CATALUNYA, *Directori d'Acadèmies de Catalunya*, Barcelona, Departament de Justícia 2002, 202 pp.
- Martino CONTI, *La vita fatta preghiera nei salmi di lamentazione individuale (Spicilegium Pontificii Athenaei Antonianum, 37)*, Roma, Antonianum 2002, 416 pp.
- Ramon CORTS I BLAY, *Josep Puig i Cadafalch: un polític catalanista i catòlic. Els fets de Corpus de Barcelona de 1919* Mataró 2002, 92 pp.- *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. II. Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)* (Studia, Textus, Subsidia, XI), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2003, 200 pp.
- Manuel CRUSAFONT I SABATER amb la col·laboració de Xavier SANAHUJA ANGUERA i d'Anna M. BALAGUER, *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana). 1640-1652*, amb un pròleg d'Eva SERRA I PUIG, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics 2001, 536 pp.
- Cultura catalana i franquisme*, Nadala 2002, any XXXVI, Barcelona, Fundació Jaume I 2002, 120 pp.
- Cultura i estudi local a la Plana de l'Arc*. V Jornades culturals a la Plana de l'Arc. J. Cristian Linares Bayo, ed. (Biblioteca de les Aules, 12), Castelló, Diputació i Universitat Jaume I 2003, 292 pp.
- De la preceptiva de la llengua catalana. Reflreccions i notes 2000-2002*, a cura de Joan MARTÍ I CASTELL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 200 pp.
- Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Estudi i edició a cura d'Antoni BACH I RIU amb la col·laboració de Ramon SAROBRE I HUESCA (I-II) (Diplomatari, 26), Barcelona, Fundació Noguera 2002, 834 pp. els dos volums.
- Edició crítica dels manuscrits catalans inèdits de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (segles XIV-XV)*, per Ricardo CIERBIDE (Textos i Documents, 34), Barcelona, Fundació Noguera 2002, 492 pp.
- El dret*. Edició a cura de Josep MONSERRAT MOLAS i Ignasi ROVIRÓ ALEMANY (Col·loquis de Vic, VI), Barcelona, Universitat 2002, 156 pp.
- El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Edició a cura de Joan PAPELL I TARDIU (Acta Notariorum Cataloniae, 11), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 1236 pp. els dos volums.
- Els premis Nobel de l'any 2001* (Publicacions de la Presidència, 13), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 136 pp.
- Els substrats de la llengua catalana: una visió actual* (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura. 1), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 130 pp.
- Arnold ESCH, Andreas KIESEWETTER, *Südtalien unter den ersten Angiovinen: Abschriften aus den verlorenen Anjou-Registern im Nachlass Eduard Stabmer*, extret de «Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken», 74 (1994), 646-663.
- Fancesca ESPAÑOL, *El salterio y libro de horas de Alfonso el Magnánimo y el cardenal Joan de Casanova (British Library)*, Ms. Add. 28962), extret de «Locus Amoenus», 6 (2002-2003), 91-114.
- «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 364 pp.
- Joan FORT I OLIVELLA, Erika SERNA I COBA, Santi SOLER I SIMON, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)* (inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 26), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 552 pp.
- Martin FRÜH, *Profecía y realidad: una oda de Antonio Geraldini al rey Fernando el Católico*, extret de *De litteris Neolatinis in America Meridionali, Portugalla, Hispania, Italia cultis*, herausgegeben von Dietrich BRIESEMEISTER, u. Axel SCHÖNBERG, Frankfurt am Main, Valentia 2002, 47-67.
- Pilar GARCIA-LORDA, Jordi SALAS-SALVADÓ, Màrius FOZ, *Estat nutricional de la població de gent gran a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 40 pp.

- Antonio J. GASCÓ SIDRO, *La Capilla de la Sangre. EL arte de la Pasión*, Castelló, Diputació 2003, 244 pp.
- Emili GIRALT, *Les fonts del Llibre dels secrets d'agricultura de fra Miquel Agustí (1617)*, extret de «Mélanges offerts à Charles Leselbaum, Luis NEGRO ACEDO, éd., París, Éditions Hispaniques 2002, 327-339.
- Sebastià GIRALT, *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista (segle XVI)* (Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 5), Manresa 2002, 220 pp.- *Nota sobre alguns ictiònims d'origen occità en textos mèdics d'Arnau de Vilanova i d'altres autors medievals*, extret de «Estudis Romànics», XXIV (2002), 103-108.- *Regimen Quartanae atribuït a Arnau de Vilanova, un Consilium polèmic*, extret de «Actes de la VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 319-325.
- Gener GONZALVO I BOU, *Poblet, panteó reial* (Episodis de la història, 328), Barcelona, Rafael Dalmau, editor 2001, 96 pp.
- Joan GÓMEZ PALLARÉS, *Poesia epigràfica llatina als Països Catalans. Edició i comentari*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Universitat Autònoma de Barcelona 2002, 196 pp.
- Josep M. T. GRAU I PUJOL, Ricard BINIMELI MORROS, *La recuperació del patrimoni documental de Roda de Berà*, extret de «Boí. Miscel·lània del Centre d'Estudis Rodencs», núm. 9 (Estiu 2002), 8-10.
- Manuel GÜELL, *El setge de Tarragona del 1641* (Els llibres del Consell, A/E), Tarragona, Arola Editors 2003, 224 pp.
- Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Sobre prenom i cognoms. L'antropologia medieval, eina d'anàlisi històrica*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2002-2003, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 62 pp.
- Història del pensament cristià. Quaranta figures*. Pere Lluís Font (coord.) (La mirada filosòfica, 60), Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Fundació Joan Maragall 2002, 1176 pp.
- Homilies d'Organyà. Facsímil del manuscrit. Edicions diplomàtica i crítica* d'Amadeu-J. SOBERANAS i Andeu ROSSINYOL. Amb un estudi d'Armand PUIG I TÀRRECH (Els nostres clàssics, B/20), Barcelona, Editorial Barcino 2001, 338 pp.
- Dietmar von HUEBNER, *Frihe Zeugnisse prämonstratensischer Choraltradition. Kommentar (1126-1331). Studie zu Offiziumsantiphonen des Prämonstratenserordens*. Band I. *Kommentar*. Band II. *Tabulae*. Band III. *Exempla*. München, DVH -Verlag, 2001, VIII i 596, XX i 659, i XVI i 451 pp.
- Josep IGLÉSIES, *Pere Gil, S. J. (1551-1622). Geografia de Catalunya. Seguit de la transcripció del Llibre primer de la historia Cathalana, en lo qual se tracta de historia o descripció natural, ço és de cosas naturals de Cathaluña*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, L i 330 pp.
- INSTITUT DE LA COMUNICACIÓ, *Informe de la comunicació a Catalunya. 2001-2002* (Documents, 1), Barcelona, Universitat Autònoma 2003, 330 pp.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori de membres 1907-2002*, Barcelona, IEC 2002, 440 pp.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Memòria 2001-2002*, Barcelona, IEC 2003, 472 pp.
- IOACHIM ABBAS FLORENSIS, *Tractatus super quatuor Evangelia* (Fonti per la Storia dell'Italia Medievale. Antiquitatis, 17. Ioachimi abbatis Opera Omnia, V), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2002, LXXXII i 394 pp.
- Salvador IRANZO ABELLÁN, *Composiciones poéticas menores de época visigoda*, extret de *Roma, Magistra Mundi. Itineraria Culturae Medievalis*. «Mélanges offerts au Père L. E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire (Textes et études du Moyen Âge, 10, 3) Louvain-La-Neuve 1998, 189-199.- *En torno al epistolario del conde Bulgarano*, extret de «Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval (León, 11-14 de noviembre de 1997)», II, Maurilio PÉREZ GONZÁLEZ (coord.), León, Universidad 1998, 569-574.
- Josep JANÉ SOLÀ (coord.), *Laureà Figuerola i la pesseta*. [Intervencions en el cicle d'actes en homenatge a Laureà FIGUEROLA, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 184 pp.
- «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis catalans a Girona (25 i 26 de maig de 2001)», Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Universitat de Girona 2002, 128 pp.

- Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Estudis d'història i art. (Segles IX-XX)*. Pròleg, selecció i edició a cura de Ramon ORDEIG I MATA (Monografies, 21), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2001, 560 pp.- *Poesia. Recull de poesies i cantates (1922-1926)*. *La crema de la catedral de Vic (1936)*. Pròleg, selecció i edició a cura de Maria-Mercè MIRÓ (Sèrie Bisbe Oliba, 3), Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal 2002, 128 pp.
- Andreas KIESEWETTER, *Das Geburtsjahr König Roberts von Anjou und Fürst Philipps I. von Tarent*, extret de «Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken», 74 (1994), 664-672; *Das sizilianische Zweistaatenproblem 1282-1302*, extret de *Unità politica e differenze regionali nel regno di Sicilia*. «Atti del Convegno Internazionale di Studio in occasione dell'VIII centenario della morte di Guglielmo II, re di Sicilia (Lecce - Potenza, 19-22 aprile 1989)», a cura di Cosimo Damiano FONSECA, Hubert HOUBEN, Benedetto VETTERE, 1992, 247-295; *Die Heirat zwischen Konstanze Anna von Hohenstaufen und Kaiser Johannes III. Batatzes von Nikaia (Ende 1240 oder Anfang 1241) und der Angriff des Johannes auf Konstantinopel im Mai oder Juni 1241*, extret de «Römische Historische Mitteilungen», 41 (1999), 239-250; *I Principi di Taranto e la Grecia (1294-1373/83)*, extret de «Archivio Storico Pugliese», LIC (2001), 53-100; *La Cancelleria Angioina*, extret de *L'État Angevin. Pouvoir, culture et société entre XIII<sup>e</sup> et XIV<sup>e</sup> siècle*. «Actes du colloque international organisé par l'American Academy in Rome, l'École française de Rome, l'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, l'U. M. R. Telemme et l'Université de Provence, l'Università degli Studi di Napoli, Federico II' (Rome-Naples, 7-11 novembre 1995)», Roma, École Française 1998, 361-415; *Le strutture castellane Tarantine nell'Età Angioina*, extret de «Cenacolo», N. S, VII/XIX (1995), 21-51; *Ricerche Costituzionali e Documenti per la Signoria e il Ducato di Atene sotto i De La Roche e Gualtieri V di Brienne (1204-1311)*, extret de *Bisanzio, Venezia e il mondo franco-greco (XIII-XV secolo)*. «Convegni, 5 = Atti del Colloquio Internazionale organizzato nel Centenario della nascita di Raymond-Joseph Loenertz o.p. Venezia, 1-2 dicembre 2000», a cura de Chryssa A. MALTEZOU e Peter SCHREINER, Venècia, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini 2002, 289-347.
- La ciència en la història dels Països Catalans. Presentació del projecte* (Publicacions de la Presidència, 12), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 62 pp.
- «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XIV (2001-2002 [2002]), 190 pp.
- La politica estera e di sicurezza di Alcide De Gasperi: il valore di quelle scelte, ieri e oggi*, a cura di Angelo BERNASSOLA et Emilio LONERO (Pubblicazioni della Fondazione Alcide De Gasperi. Studi e ricerca, II), Roma, Fondazione Alcide De Gasperi 2001, 80 pp.
- Les idees i els dies: un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans* (La Mirada, 58), Barcelona, Proa 2002, 344 pp.
- «Librería Anticuaria Studio»: *Llibres antics, rars i curiosos*, núm. 7, Barcelona [2002], 240 pp.
- «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 13 (2002), 520 pp.
- Josep M. LLOBET PORTELLA, *Escritos de adhesión a la monarquía absoluta de algunos eclesiásticos del obispado de Solsona (1823)*, extret de «Espacio, tiempo y forma. V. Historia contemporánea», 14 (2001), 55-72.
- Ramon LLULL, *Començaments de medicina. Tractat d'astronomia*. A cura de Lola BADIA (Nova edició de les Obres de Ramon Llull, V), Palma de Mallorca, Patronat Ramon Llull 2002, 382 pp.- *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*. Introducció de Jordi GAYÀ, Traducció de Pere LLABRÉS (Clàssics del Cristianisme, 91), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 228 pp.- *Doctrina pueril*. Prima traduzione in lingua italiana dal catalano di Anna BAGGIANI CASES, Anna Maria SALUDES I AMAT. Presentazione di Giuseppe FLORES D'ARCAIS (Accademia Pedagogica, 1). Pisa, Giardini Editore e Stampatore 2003, 138 pp.
- [Francesc MARÈS I MARÈS], *Histoire de l'ermitage de Notre-Dame de Nùria et des principaux miracles qui s'y sont opérés. Trauite du catalan par M<sup>me</sup> L. de P.....*, Toulouse, Imprimerie Ch. Douladoure 1867. [Amb nota preliminar de Miquel SITJAR], Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1998, [XXX] i 252 pp.
- Magdalena MARTÍNEZ ALMIRA, Jorge PAYÀ SELLÉS, Noelia MARCOS FUSTER, *Visitas pastorales a la parroquia de Sant Joan d'Alacant (XVII). Edición parcial*, Samt Joan d'Alacant, Ajuntament 2001, 242 pp.

- Josep M. MARTÍ BONET, *Oleguer, servent de les Esglésies de Barcelona i Tarragona. Comentaris als documents de sant Oleguer*, Pròleg de Joan GUITERAS VILANOVA, Barcelona, Arxiu Diocesà 2003, 552 pp.
- Josep MASSOT I MUNTANER, *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló*. Discurs llegit el dia 6 de juny de 2002 en l'acte de recepció pública de J. M. i M. a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'Acadèmic numerari Joaquim MOLAS I BATLLORI, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 2002, 96 pp.
- «Medieval Philosophy and Theology», 10 (2001), 156 pp.
- Lluís Meseguer, Castelló literari. Estudi d'història cultural de la ciutat (Biblioteca de les Aules. Maior, 2), Castelló, Diputació i Universitat Jaume I 2003, 450 pp.
- «Mirabilia. Revista de Història Antiga e Medieval», 2 (2003), 240 pp.
- Francesc MIRALLES, Julio MONFORT, Margarita MARÍN, *Els homes i les pedres. La pedra seca a Vilafranca. Un paisatge humanitzat*. [Proemi de Joan GARÍ], Castelló, Diputació 2002, 182 pp.
- «Miscel·lània Cerverina. Història, Economia i Cultura a la Segarra», 14 (2000-2001), 334 pp.- 15 (2002), 372 pp.
- «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 26 (juny 2002), 80 pp.- Núm. 27 (desembre 2002), 80 pp.
- Miquel MONTSERRAT I CAPELLA, *Narratives de l'idealisme; un assaig sobre la historiografia filosòfica de l'idealisme alemany*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 140 pp.
- Anscari M. MUNDÓ, *Les Bibles de Ripoll. Estudi dels mss. Vat. lat. 5729 i París, BNF, lat. 6 (Studi e Testi 408)*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 2002, 404 pp.
- Sara MUZZI, *Raimondo Lullo: un tentativo di dialogo tra Cristianesimo e Islam*, dins «Frate Francesco. Rivista de cultura francescana», 67 (2001), 125-160.
- Miquel NAVARRO SORNÍ, Calixto III Borja y Alfonso el Magnánimo frente a la Cruzada (Colección Minor, 13), València, Ajuntament 2003, 282 pp.
- Francesc NICOLAU, *Origen de la vida. Implicacions filosòfiques*. Lliçó inaugural del curs acadèmic 2002-2003, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, Facultat Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya, Barcelona 2002, 82 pp.
- Nous reptes per als nostres països: perspectives i estratègies de futur*, a cura de Joan MARTÍ I CASTELL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 70 pp.
- «Oppidum. Revista Cultural del Solsonès», I (2001), 122 pp.; II (desembre 2002), 144 pp.
- Ramon ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic. Segle XI (Sèrie Documents, 2)*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs - Arxiu i Biblioteca Episcopals 2000, XVI i 208 pp.- *Fascicle segon*, Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs 2003, 209-416 pp.
- «Palestra Universitària», 15 (2002), 240 pp.
- Josep PERARNAU, *Arxiu de Textos Catalans Antics. Taules dels volums XI-XX*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 72 pp.- *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'estudi de París l'establiment d'escoles de llengües (Clarmont-Ferrand, BMI, ms. 96)*, extret d'«*Arxiu de Textos Catalans Antics*», XXI (2002), 123-218.- *Una nova font de Felip d'Urgell?; La Quaestio de congruo és de Ramon Llull?; i La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candelera, 1428*; extrets d'«*Arxiu de Textos Catalans Antics*», XXI (2002), 645-650, 651-658 i 665-671.
- Ramon Planes i Albets, Laureà Pagarolas i Sabaté, Pere Puig i Ustrell, *L'Arxiu de la Corona d'Aragó. Un nou perfil per a l'Arxiu Reial de Barcelona*, Barcelona, Associació d'Arxivers de Catalunya 2003, 116 pp.
- Margot PONS I ESPÓ, *El fons municipal en pergamí de l'antiga universitat de Lloret de Mar*. Pòrtic de Josep M. PONS I GURI (Es Freres, 6), Lloret de Mar, Ajuntament 2002, 276 pp.
- Josep M. PONS I GURI, *Hostalric, capital i arxiu del Vescomtat de Cabrera*, extret de «*Quaderns de la Selva*, 14 (2002), 16 pp.- *Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas, l'any 1527*, extret de «*Revista de Dret Històric Català*», I (2001), 155-226 pp.
- Primer Centenari. Convento de Madres Clarisas de Almazora. 1898-1998*, Castelló, Diputació 2003, 144 pp.

- «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 14 (2002), 342 pp.
- «Recerca. Revista de diàleg i estudis d'espiritualitat cristiana», 30 (2002), 40 pp.-31 (2003), 40 pp.
- Repertori de Manuscrits catalans (1474-1620)*. Volum II. 2. Barcelona, Biblioteca de la Universitat (II). Direcció Eulàlia DURAN. Compilació a cura d'Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRA (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 413-802 pp.- Volum III. Barcelona: *Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apendix*. Direcció: Eulàlia DURAN. Compilació a cura de Maria TOLRÀ (coordinació), Eulàlia MIRALLES, Antoni Lluís MOLL (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2003, 560 pp.
- Joan REQUESENS I PIQUER, *Mossèn Cinto Verdaguier, catequista*, extret de «Quaderns de pastoral», núm. 186 (octubre-desembre 2002), 29-47.
- «V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica». Cartagena, 16-19 d'abril de 1998 (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, VII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Universitats de Barcelona i Autònoma de Barcelona 2000, 632 pp.
- «Revista Catalana de Dret Privat», I (2002), 224 pp.
- «Revista Catalana de Teologia», XXVII/1 (2002), 258 pp.- XXVII/2 (2002), 247-558.
- Antoni RUBIÓ i LLUCH, El record dels catalans en la tradició popular, històrica, i literària de Grècia (Textos i estudis de Cultura Catalana, 83), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 162 pp.
- Agustín RUBIO VELA, *Valencia y los aragoneses en la Baja Edad Media: la ruta del trigo*, extret de «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 32 (Primavera 2002), 95-110.
- Jaume SABATÉ ALENTORN, *Onomàstica del poble i terme de la Vilella Alta* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, V), Barcelona 2000, 256 pp.
- José Francisco SÁEZ GUILLÉN, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla*. Elaboración de índices de Pilar JIMÉNEZ DE CISNEROS VENCELÁ, José Francisco SÁEZ GUILLÉN. Siendo Director de la Biblioteca el Exmo. Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA. Sevilla, Cabildo de la Santa Metropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla - Institución Colombina 2002, 770 pp.- *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla. Índices*. Elaboración de índices de Pilar JIMÉNEZ DE CISNEROS VENCELÁ, José Francisco SÁEZ GUILLÉN. Siendo Director de la Biblioteca el Exmo. Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA. Sevilla, Cabildo de la Santa Metropolitana y Patriarcal Iglesia Catedral de Sevilla - Institución Colombina, 2002, X + 771-1168 pp.
- Eliseo SÁIZ RIPA, *La documentación pontificia de Gregorio IX (1227-1241)* (Monumenta Hispaniae Vaticana. Sección Registros, XI), Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 2001, 648 i 616 pp.
- Núria SALES, *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)* (Recerca i pensament, 14), Catarroja - Barcelona, Editorial Afers 2002, 230 pp.
- Josep Maria SANS i TRAVÉ, *El Llibre Verd del pare Jaume Pasqual, primera història del monestir de Vallbona* (Textos i documents, 37), Barcelona, Fundació Noguera 2002, 256 pp.
- Sant Fost, el paisatge de la memòria*. Fotografies de Xavi MARGAIX GINER, Sant Fost de Campsentelles, Centre d'Estudis Santfostencs 2002, 20 pp.
- Xavi del SEÑOR, *Columbretes. Una mirada 100 anys després de Salvator*, Castelló, Diputació 2003, 174 pp.
- Pere Serafí, Poesies catalanes. Edició crítica de Josep Romeu i Figueras (Els Nostres Clàssics, B/21), Barcelona, Editorial Barcino 2001, 482 pp.
- Sermonario de san Vicente Ferrer del Real Colegio Seminario del Corpus Christi de València*. Estudio y transcripción de Francisco GIMENO BLAY y M<sup>a</sup> Luz MANDINGORRA LLAVATA. [Presentación de Alfonso ESPONERA CERDÁN]. Traducción de Francisco CALERO CALERO, València, Ajuntament 2002, 830 pp.

- Vincent SERVERAT, *Chanter à deux voix. Poésie et altérité chez Ramon Llull*, extret d'«Anali dell'Istituto Universitario Orientale. Sezione Romanza», XXXV (1993), 584-628.- *Cberche genre idéal pour délivrer le beau-père. Du Conde Lucanor (I, 25) au roman* París et Vienne, extret de «Les Cahiers de l'ILCE», 2 (2000 = *Enfermement et captivité dans le monde hispanique*. Travaux réunis par Anita GONZÁLEZ-RAYMOND), 159-180.- *L'énigme du moi: scolastique et essor de la subjectivité dans le «Cant espiritual» d'Ausiàs March*, extret de *Ausiàs March (1400-1959). Premier poète en langue catalane* (s. II., s. d.), 123-155.- *Le pourpre et la glèbe. Rhétorique des états de la société dans l'Espagne médiévale* (Moyen Âge Européen), Grenoble, Ellug Université Stendhal 1977, 312 pp.- *L'être et la joie. La philosophie de Ramon Llull dans le «Libre d'amic e amat»* (*Greifswalder Beiträge zum Mittelalter*, 26 - Studien zur Mittelalterlichen Literatur, 4), Greifswald, Reinecke-Verlag 1993, 470 pp.- *Une contribution au mythe de Tolède: La Parabola Gentilis du lulliste Thomas Le Myésier*, extret de «Hommage à Nelly Clemessy», II, Nice, Université 1993, 613-628.- *Utopie et histoire. Les postulats théoriques de la praxis missionnaire*, extret de «Les Cahiers de Fanjeaux», 22 (19.. = *Raymond Lulle et le Pays d'Oc*, Tolosa de Llenguadoc, Privat 19.., 191-229).
- Janusz SYTY, *Il primato nell'ecclesiologia ortodossa attuale. Il contributo dell'ecclesiologia eucaristica da Nicola Afanassieff a John Zizoulas* (Studia Antoniana cura Pontificii Athenaei Antoniani edita, 46), Roma, Pontificio Ateneo Antonianum 2002. 428 pp.
- Victor SAXER, *Saint Vincent, diacre et martyr. Culte et légendes avant l'an Mil* (Susidia hagiographica, 83), Bruxelles, Société des Bollandistes 2002, 376.
- «Tamid», 3 (2000-2001), 278 pp.
- «Terme. Revista d'Història», 16 (novembre 2001), 208 pp.- Núm. 17 (novembre 2002), 226.
- Jordi TORNER I PLANELL, *Catàleg del fons personal Joaquim Amat i Piniella* (Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 9), Manresa, Arxiu Històric Comarcal 2001, 44 pp.
- Ricard TORRENTS, *Noves raons de la Universitat. Un assaig sobre l'espai universitari català* (Interseccions, 27), Vic, Eumo Editorial 2002, 276 pp.
- «Treballs de Comunicació», núm. 17 (juny 2002), 250 pp.
- «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núms. 53-54 (desembre 2002), 320 pp.
- Fabio TRONCARELLI, *Originalia Joachim de Florensi Monasterio: Il Codice Chigi A VIII 231 e la Commissione di Anagni*, extret de «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», IX (Studi e Testi, 409), Città del Vaticano, BAV 2002, 399-426.
- Joan TRIADÚ, *Dies de memòria 1938-1940. Diari d'un mestre adolescent* (Perfils, 28), Barcelona, Editorial Proa 2001, 272 pp.
- Max TURULL RUBINAT, Universitas, commune, consilium: *Sur le rôle de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XII-XIV siècles*, extret de *Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron* (Studies in Comparative Legal History). Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI, 2002. 637-677.
- Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del Castell de Besalú (segles X-XV)*. Edició a cura de Josep M. PONS I GURI i Hug PALOU i MIQUEL (Diplomatariis, 28), Barcelona, Fundació Noguera 2002, 171 pp.
- «Urtx.Revista Cultural de l'Urgell», 16 (abril de 2003), 360 pp.
- Verdaguer i Manyà, vides creuades*, a cura de Joaquim BLANCH, Joan MARTÍNEZ, i Pere POY, Tortosa, Fundació Joan Bta. Manyà 2002, 48 pp.
- Verba Domini mei. Gli opuscula di Francesco d'Assisi a 25 anni dalla edizione di Kajetan Esser, OFM.* «Atti del Convegno Internazionale. Roma 10-12 aprile 2002», a cura di Alvaro CACCIOTTI (Medioevo, 6), Roma, Pontificio Ateneo Antonianum 2003, 504 pp.
- Arnau de VILANOVA, *La prudència de l'escolar catòlic i altres escrits*. Introducció de Jaume MENSA. Traducció de Jordi RAVENTÓS (Clàssics del Cristianisme, 93), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 212 pp.
- Jill R. WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana. Els primers menoretis i menoretis a la Corona d'Aragó* (Sèrie Catalònia, 14), Lleida, Pagès editors 2000, 374 pp.
- Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*. Introducció de Ramon CORTS I BLAY (Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, II/XXX), Barcelona, Editorial Balmes 2002, 430 pp.

## TAULA GENERAL

NOTA EDITORIAL . . . . .	5
ARTICLES	
Josep AMENGUAL I BATLE, <i>Pervivència de les Quaestiones Orosii et responsiones Augustini, fins a finals del s. VIII</i> . . . . .	9-102
Miquel dels S. GROS I PUJOL, <i>A propòsit de la biblioteca particular de Guillem de Tavertet, bisbe de Vic</i> . . . . .	103-136
Orland GRAPÍ I ROVIRA, <i>Un calendari rimat català medieval. Estudi i edició</i> . . . . .	137-173
Jaume de PUIG I OLIVER, <i>El pagament dels inquisidors en la Corona d'aragó els segles XIII i XIV. Recull documental</i> . . . . .	175-222
Jaume de PUIG I OLIVER, <i>Dos sermons de Nicolau Eimeric</i> . . . . .	223-267
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Un nou bifoli del Llibre de les dones de Francesc Eiximenis</i> . . . . .	269-308
Jaume de PUIG I OLIVER, <i>Desaparició, emergència i intent de reconstrucció d'un manuscrit vicentí vigatà</i> . . . . .	309-342
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>La (darvera?) quaresma transmesa de sant Vicent Ferrer: Clarmont Ferrand, BMI, ms. 45</i> . . . . .	343-550
NOTES I DOCUMENTS	
Andreas KIESEWETTER, <i>La ristampa del Diplomatarium de l'Orient Català di Antoni Rubió i Lluch. Alcune osservazioni</i> . . . . .	553-560
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Consideracions sobre el tema de «Missió i Croada» en Ramon Llull. A propòsit de publicacions recents</i> . . . . .	561-578
Teresa SOLÀ, <i>Nisi credideritis non intelligetis. Lectura d'Is VII, 9 per Ramon Llull</i> . . . . .	579-595
Claudia HEIMANN, <i>Vom Unkraut unter dem Weizen, oder warum Inquisitoren Engel sind</i> . . . . .	597-610
Jaume de PUIG I OLIVER, <i>Noves fonts per a l'estudi de la Incantatio Studii Ilerdensis de Nicolau Eimeric</i> . . . . .	611-620
Josep CLARA I RESPLANDIS, <i>Documents sobre Bernat Estruç, poeta català del segle XV</i> . . . . .	621-631
Jaume de PUIG I OLIVER, <i>Petita contribució a la bibliografia del P. Tomàs Vicent Tosca</i> . . . . .	633-653
Pep VILA, <i>Una col·lecció de Goigs catalans a la Biblioteca Municipal de Rouen</i> . . . . .	655-656
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>L'Alcover-Moll, no s'hauria de completar?</i> . . . . .	657-661
SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA	
Butlletí bibliogràfic	
Jaume MENSA I VALLS, <i>Sebastià GIRALT, Bibliografia arnaldiana (1994-2003)</i> . I. <i>Arnau de Vilanova, espiritual</i> ; II. <i>Corpus mèdic i alquímic</i> . . . . .	665-734
Recensions: . . . . .	735-812
Notícies bibliogràfiques . . . . .	813-1013
TAULES . . . . .	1015-1061
OBRES ENVIADÉS A LA DIRECCIÓ . . . . .	1062-1069
TAULA GENERAL . . . . .	1070



ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS segueix bàsicament les indicacions metodològiques de Josep Vives i Gatell, *Esquemas de metodología*, Barcelona 1947, en allò que fa referència a l'edició de textos i les de l'Institut d'Estudis Catalans en la presentació de textos medievals en llengua catalana.

Les abreviatures dels aparats crítics són les suggerides per la «Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale (S.I.E.P.M.)», publicades dins el seu «Bulletin», núm. 2 (1960), 142-149 (*Abbreviations latines et signes recommandés pour l'apparat critique des éditions de textes médiévaux*). Quan part d'un lema d'aparat crític es troba entre parèntesis, hom ha d'interpretar que l'anotació crítica corresponent, escrita en cursiva, es realitza en aquella part de la paraula no col·locada entre els parèntesis esmentats.

La secció de «Notícies bibliogràfiques» és dividida en quatre parts. Són col·locats en la primera («Obres generals i bibliografies») aquells títols que, per la multiplicitat de llur contingut (diccionaris, estudis relatius a més d'una època històrica o a un espai geogràfic molt ampli) o per raons similars són de difícil col·locació en alguna de les tres seccions següents. La segona («Estudis de referència local») aplega, seguint l'ordre alfabètic de les poblacions dels Països Catalans, els estudis que s'hi refereixen i es basen en textos o en documents anteriors al segle XIX. La tercera («Estudis de referència cronològica») presenta de forma successivament temporal les monografies més pròximes a la història literària i a la del pensament, bo i agrupant, però, les que posseeixen unitat temàtica, encara que es trobin separades pel temps (és el cas, per exemple, de Ramon Llull i el lul·lisme, que el lector pot veure en les pàgines 932-939). Finalment, les notícies bibliogràfiques relatives a arxius, biblioteques i museus segueixen l'ordre alfabètic de les poblacions on es troben les institucions esmentades, quan aquelles pertanyen a algun dels Països Catalans, i el dels respectius estats en els altres casos. El text de cada notícia bibliogràfica intenta d'oferir un resum objectiu de l'estudi corresponent; en cas que el signant del resum cregui que cal fer alguna observació, aquesta és escrita entre parèntesis quadrats [...].

ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS només es pot comprometre a donar almenys notícia bibliogràfica d'aquells estudis (llibres o articles), dos exemplars dels quals siguin enviats al director.

Les adreces d'ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS consten en l'orella de la coberta.

De recent aparició:

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus 113)*, nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, moderante Anshario Emm. MUNDÓ (Scripta Spiritualia II), Barcelona, Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevii, Institut d'Estudis Catalans 2002, 446 pp.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS  
FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA